

**MUNI
ECON**

**XXII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM
O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH**

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

VELKÉ BÍLOVICE 12.-14. ČERVNA 2019

BRNO 2019

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
KATEDRA REGIONÁLNÍ EKONOMIE A SPRÁVY

**MUNI
ECON**

**22ND INTERNATIONAL COLLOQUIUM ON
REGIONAL SCIENCES**

CONFERENCE PROCEEDINGS

VELKÉ BÍLOVICE, JUNE 12-14, 2019

BRNO 2019

MASARYK UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATION
DEPARTMENT OF REGIONAL ECONOMICS AND ADMINISTRATION

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické publikace nesmí být reprodukována nebo šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu vykonavatele majetkových práv k dílu, kterého je možné kontaktovat na adrese: Nakladatelství Masarykovy univerzity Munipress, Rybkova 19, 602 00 Brno.

All rights reserved. No part of this e-book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without prior written permission of copyright administrator which can be contacted at Masaryk University Press, Žerotínovo náměstí 9, 601 77 Brno.

Vydavatel / Publisher:

Masarykova univerzita / Masaryk University Press

Editoři / Edited by:

Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.

doc. Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Recenzent sborníku / Reviewed by:

prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc.

(Národohospodářská fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave / Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Slovakia)

Jednotlivé příspěvky byly recenovány externími recenzenty. / Individual papers were reviewed by external reviewers.

Technické zpracování / Technical processing:

Ing. Martina JAŇUROVÁ

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Vzor citace / Citation example:

AUTOR, A. Název článku. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2019. s. 1–5. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI.

AUTHOR, A. Title of paper. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *22nd International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University Press, 2019. pp. 1–5. ISBN 978-80-210-9268-6. DOI.

Publikace neprošla jazykovou úpravou. / Publication is not a subject of language check.

Za správnost obsahu a originalitu výzkumu zodpovídají autoři. / Authors are fully responsible for the content and originality of the articles.

© 2019 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9268-6 (online : pdf)

PROGRAMOVÝ VÝBOR / PROGRAMME COMMITTEE

doc. Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D. (předseda/head)

vedoucí Katedry regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
head of Department of Regional Economics and Administration, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic

prof. Ing. Jaroslav MACHÁČEK, CSc.

Katedra regionálních studií, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická v Praze
Department of Regional Studies, Faculty of Economics, University of Economics, Prague, Czech Republic

prof. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
Department of Public Administration and Regional Development, Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

prof. RNDr. Milan VITURKA, CSc.

Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Department of Regional Economics and Administration, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic

prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.

Katedra správního práva a veřejné správy, Fakulta právních a správních studií, Vysoká škola finanční a správní
Department of Administrative Law and Public Administration, Faculty of Law and Public Administration, University of Finance and Administration, Czech Republic

prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
Department of Public Administration and Regional Development, Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

doc. Ing. Jana JARÁBKOVÁ, PhD.

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka, Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Department of Regional and Rural Development, Faculty of European Studies and Regional Development, Slovak University of Agriculture in Nitra

doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja, Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Department of Public Economy and Regional Development, Faculty of Economics, Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovak Republic

doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.

proděkanka pro vnitřní záležitosti, Ústav regionálních a bezpečnostních věd, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice
Vice-Dean for Internal Affairs, Institute of Regional and Security Sciences, Faculty of Economics and Administration, University of Pardubice

doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, PhD.

Ústav ekonomiky a manažmentu, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Institute of Economics and Management, Faculty of Natural Sciences, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovak Republic

doc. Ing. Jan STEJSKAL, Ph.D.

Ústav ekonomických věd, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice
Institute of Economic Sciences, Faculty of Economics and Administration, University of Pardubice

Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.

Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Department of Regional Economics and Administration, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic

Ing. Eva VÝROSTOVÁ, PhD.

Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy, Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Department of Economics and Management of Public Administration, Faculty of Public Administration, Pavol Jozef Šafárik University in Košice

OBSAH

METROPOLE JAKO FENOMÉNY SOUDRŽNOSTI REGIONŮ: PŘÍPAD PRAHY A BRNA <i>Ivana KRAFTOVÁ - Jiří KRAFT</i>	11
KONVERGENČNÉ TENDENCIE V PODMIENKACH REGIÓNOV SR <i>Michal LEVICKÝ - Marta URBANÍKOVÁ - Jarmila HUDÁKOVÁ - Milan MAROŠ - Michaela ŠTUBŇOVÁ</i>	20
REGIONAL COMPETITIVENESS INDEX AS A SUITABLE TOOL FOR EVALUATING SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF THE EU NUTS 2 REGIONS <i>Michaela STANÍČKOVÁ</i>	28
HOW DID THE TIME GO WITH THE EU REGIONAL COMPETITIVENESS INDEX? ANALYSIS OF CONTENT AND METHODOLOGICAL CHANGES ACROSS EDITIONS <i>Michaela STANÍČKOVÁ - Lukáš MELECKÝ</i>	37
KNOWLEDGE INTENSIVE BUSINESS SERVICES (KIBS) AND POTENTIAL OF REGIONS IN VISEGRAD GROUP COUNTRIES <i>Petr HLAVÁČEK - Małgorzata MARKOWSKA - Elżbieta SOBCZAK</i>	46
ANALYSIS OF SHARED SERVICE CENTERS AND BUSINESS PROCESS OUTSOURCING CENTERS IN SLOVAK REGIONS <i>Marta URBANÍKOVÁ - Michaela ŠTUBŇOVÁ - Michal LEVICKÝ</i>	53
ECONOMIC PERFORMANCE OF MANUFACTURING INDUSTRY OF PILSEN AGGLOMERATION <i>Pavel KRAJÍČEK - Václav NOVÁK - Šárka PALCROVÁ</i>	61
STROJÍRENSKÝ PRŮMYSL V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 2011 - 2016 <i>Ján KRÁLIK - Václav NOVÁK</i>	69
INDIKÁTORY EFEKTU PŘELÉVÁNÍ V REGIONECH <i>Sylvie KOTÍKOVÁ</i>	78
THE BOISTEROUS BEHAVIOUR OF SOCIETAS EUROPAEA IN CZECHIA – A PROXIMITY ANALYSIS OF MERGERS AND ACQUISITIONS <i>Aleš BĚLOHRADSKÝ</i>	85
REGIONÁLNÍ ROZDÍLY V REÁLNE EKONOMICKÉ AKTIVITĚ PODNIKATELSKÝCH SUBJEKTŮ V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 2010-2018 <i>Eva HAMPLOVÁ - Jaroslav KOVÁRNÍK</i>	92
VÝVOJ POČTU PODNIKATELSKÝCH SUBJEKTŮ V JEDNOTLIVÝCH KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY <i>Petra CHMIELOVÁ - Kamila TUREČKOVÁ</i>	100
PODPORA PODNIKANIA FORMOU PRÍSPEVKU NA SAMOSTATNÚ ZÁROBKOVÚ ČINNOSŤ <i>Marcela KORENKOVÁ</i>	110
VPLYV FAKTOROV PRÁVNEHO PROSTREDIA NA RODINNÉ PODNIKY V REGIÓNOCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY <i>František VOJTECH - Jarmila MIŽIČKOVÁ - Michal LEVICKÝ</i>	117
SÚČASNÉ TRENDY REGIONÁLNEHO ROZVOJA SLOVENSKA <i>Gabriel ZUBRICZKÝ</i>	125
VYBRANÉ CHARAKTERISTIKY TVORBY A ŠÍRENIA ZNALOSTÍ NA ZÁPADNOM SLOVENSKU V OBDOBÍ 2007-2017 <i>Pavla ŠTEFKOVIČOVÁ</i>	130
IDENTIFIKACE FAKTORŮ (NE-)ÚSPĚŠNOSTI REGIONÁLNÍCH INOVAČNÍCH SYSTÉMŮ <i>Soňa RASZKOVÁ - Vladimír ŽÍTEK</i>	138
INNOVATION AND COMPETITIVENESS IN REGIONS OF THE SLOVAK REPUBLIC <i>Jarmila HUDÁKOVÁ - Milan MAROŠ</i>	146
MOŽNOSTI IMPLEMENTACE POPTÁVKOVÉ INOVAČNÍ POLITIKY V REGIONECH <i>Viktorie KLÍMOVÁ - Soňa RASZKOVÁ</i>	153

EFFECTS OF PUBLIC PROCUREMENT CONTRACT ON FIRM PRODUCT AND SERVICE INNOVATION – CASE STUDY OF CZECHIA, SLOVAKIA AND NORWAY	163
<i>Solomon GYAMFI - Henry Junior ANDERSON - Viktor PROKOP</i>	
AKADEMICKÝ VÝSKUM V KRAJOCH SLOVENSKA V ROKOCH 2005-2017 – VYBRANÉ TYPY VEDECKÝCH PUBLIKÁCIÍ	169
<i>Michal HLADKÝ</i>	
EFFICIENCY OF INTELLECTUAL CAPITAL GENERATION: A DEA ANALYSIS OF SELECTED EU REGIONS	177
<i>Henry Junior ANDERSON - Solomon GYAMFI - Jan STEJSKAL</i>	
ZHODNOTENIE VYBRANÝCH INDIKÁTOROV VZDELÁVANIA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A FÍNSKU SO ZAMERANÍM NA INOVÁCIE A ROZVOJ	185
<i>Michal CIFRANIČ - Maroš VALACH - Denisa HANÁČKOVÁ</i>	
ČO OVPLYVŇUJE PODNIKATEĽSKÉ ZÁMERY MATURANTOV POCHÁDZAJÚCICH Z MESTA A Z VIDIEKA?	194
<i>Stanislav KOLOŠTA - Gabriela NEDELOVÁ - Filip FLAŠKA - Jana HRONCOVÁ VICIANOVÁ</i>	
THE EVALUATION OF ALTERNATIVE FINANCIAL RESOURCES OF SECONDARY EDUCATION IN THE MORAVIAN-SILESIA REGION	200
<i>Petra SCHWARZOVÁ - Martina LITSCHMANNOVÁ</i>	
VYSOKÉ ŠKOLY V STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPE –ŠTRUKTURÁLNE A PRIESTOROVÉ ASPEKTY	209
<i>Štefan REHÁK</i>	
FINANCOVÁNÍ VEŘEJNÉHO VYSOKÉHO ŠKOLSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 2010 AŽ 2017 V REGIONÁLNÍCH SOUVISLOSTECH	217
<i>Michal TVRDONĚ</i>	
METROPOLE STŘEDNÍ EVROPY A JEJICH POSTAVENÍ V SÍTI VYSOKORYCHLOSTNÍCH TRATÍ	225
<i>Milan VITURKA - Vilém PAŘIL</i>	
HODNOCENÍ POTENCIÁLNÍCH VLIVŮ VYSOKORYCHLOSTNÍCH TRATÍ NA PRACOVNÍ MOBILITU V ČESKÉ REPUBLICE	232
<i>Vilém PAŘIL - Milan VITURKA</i>	
COMPARISON OF ROAD FREIGHT CHARGING IN VISEGRAD GROUP COUNTRIES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT	240
<i>Tomáš KUČERA - Nikola VITEKOVÁ</i>	
NÁSTROJE ZVÝŠENÍ ÚROVNĚ PROJEKTOVÉHO ŘÍZENÍ PRO LEPŠÍ ROZVOJ REGIONŮ	248
<i>Jana KOŠTÁLOVÁ - Ondřej TÁBORSKÝ</i>	
IMPLEMENTACE INTEGROVANÝCH NÁSTROJŮ ÚZEMNÍ DIMENZE V PROGRAMOVÉM OBDOBÍ 2014 – 2020	256
<i>Jana KOŠTÁLOVÁ - Marie BEDNÁŘIKOVÁ</i>	
OPERAČNÝ PROGRAM EFEKTÍVNA VEREJNÁ SPRÁVA V PODMIENKACH REGIÓNOV SLOVENSKA	264
<i>Radomíra HORNYÁK GREGÁŇOVÁ - Dana ORSZÁGHOVÁ</i>	
VYBRANÉ PROCESY FORMULÁCIE A IMPLEMENTÁCIE POLITIKY PODPORY NAJMEŇ ROZVINUTÝCH OKRESOV	272
<i>Lukáš VARECHA - Mária FÁZIKOVÁ</i>	
DŮVODY NEATRAKTIVITY NĚKTERÝCH OBCÍ V LIBERECKÉM KRAJI Z HLEDISKA BYDLENÍ	281
<i>Emil DRÁPELA</i>	
ANALÝZA CENOVÉ DOSTUPNOSTI BYDLENÍ V ČESKÝCH A POLSKÝCH REGIONECH	289
<i>David SLAVATA</i>	
THE ANALYSIS OF THE LIVING PREFERENCES IN SLOVAKIA IN THE LIGHT OF SUSTAINABILITY	297
<i>David COLE - Ľuba KUBIŠOVÁ - Mária MURRAY SVIDROŇOVÁ – Radoslav KOŽIAK - Jolana GUBALOVÁ</i>	

MIGRAČNÍ VZTAHY V BRNĚNSKÉ METROPOLITNÍ OBLASTI PO ROCE 1989 <i>Barbora DUTKOVÁ - Petr TONEV</i>	305
AKO ČASTO A AKO DLHO NAKUPUJÍ SPOTREBITELIA V NÁKUPNÝCH CENTRÁCH V BRATISLAVE? PŘÍSTUP KONCENTRICKÝCH ZÓN <i>František KRIŽAN - Petra HENCELOVÁ - Kristína BILKOVÁ</i>	314
SUPPORT OF FOOD RETAIL AND SELECTED COMMERCIAL SERVICES IN THE SOUTH MORAVIAN REGION <i>Zdeněk ŠILHAN</i>	323
UKAZATEL AUTARKIE JAKO NÁSTROJ BENCHMARKINGU VEŘEJNÉHO SEKTORU (NA PŘÍKLADU KOOPERACE OBCÍ JIHOČESKÉHO KRAJE) <i>Jiří DUŠEK</i>	329
VÝZNAM VNITŘNÍCH HODNOT MÍSTNÍCH KOMUNIT V PROCESU STRATEGICKÉHO PLÁNOVÁNÍ ROZVOJE OBCE <i>Tomáš ŠÝKORA - Josef MIŠKOVSKÝ - Kateřina VYHNÁNKOVÁ</i>	338
E-PARTICIPATION TOOLS AND THEIR USE IN THE MORAVIAN-SILESIA REGION <i>Filip HAMPL - Martina JAŇUROVÁ</i>	345
POTENCIÁL KOMUNIKÁCIE MIESTNEJ SAMOSPRÁVY V KONTEXTE GHOSTINGU A SPOKOJNOSTI OBČANOV <i>Juraj TEJ - Matúš VAGAŠ - Dávid MIŠKO</i>	352
PRACTICES IN PUBLIC SERVICE PROVISION STIMULATING INVOLVEMENT OF PUBLIC SECTOR <i>Monika BUMBALOVÁ - Eva BALÁŽOVÁ</i>	361
THE EVALUATION OF THE RELATIONS BETWEEN THE STATE BUDGET AND THE LOCAL SELF-GOVERNMENT BUDGETS (CASE STUDY OF THE SLOVAK REPUBLIC) <i>Viera PAPCUNOVÁ - Eva BALÁŽOVÁ - Peter ÁGH</i>	369
ZMĚNY VE STRUKTUŘE VÝDAJŮ ČESKÝCH MUNICIPALIT <i>Pavel ZDRAŽIL</i>	378
DOPADY REZIDENČNÍ SUBURBANIZACE NA VÝDAJOVOU STRÁNKU ROZPOČTŮ POPULAČNĚ MALÝCH OBCÍ <i>Lucie HORÁČKOVÁ - Miroslav KOPÁČEK</i>	387
INNOVATION ACTIVITIES IN LOCAL SELF-GOVERNMENT <i>Maroš VALACH - Michal CIFRANIČ</i>	395
MODERNÉ TECHNOLOGIE V BOJI PROTI KRIMINALITE: MESTSKÉ KAMEROVÉ SYSTÉMY V ČESKEJ REPUBLIKE <i>Martin KOVANIČ</i>	403
KONCEPČNÍ PŘÍSTUPY K ZAJIŠTĚNÍ VEŘEJNÝCH SLUŽEB NA VENKOVĚ: ZKUŠENOSTI Z NĚMECKÉ REGIONÁLNÍ POLITIKY A PROSTOROVÉHO PLÁNOVÁNÍ <i>Jiří JEŽEK</i>	411
CO-PRODUCTION OF PUBLIC SERVICES IN RURAL AREAS – THE POLISH WAY? <i>Jarosław OLEJNICZAK - Dorota BEDNARSKA-OLEJNICZAK</i>	418
IDENTIFIKACE DEMOGRAFICKÝCH TRENDŮ V PŘÍHRANIČNÍCH REGIONECH ČR V KONTEXTU FINANCOVÁNÍ MÍSTNÍCH VEŘEJNÝCH SLUŽEB <i>Maciej Wojciech MOLAK</i>	426
MAPOVÁNÍ VIRTUÁLNÍCH INFRASTRUKTUR PRO REGIONÁLNÍ SHLUKOVÉ ANALÝZY <i>Josef BOTLÍK - Milena BOTLÍKOVÁ</i>	434
VLIV PŘÍMÝCH ZAHRANIČNÍCH INVESTIC NA ZEMĚDĚLSKOU PŮDU V ČESKÉ REPUBLICE <i>Jaroslav ŠKRABAL</i>	442
PODPORA REGIONÁLNÝCH ŠPECIFÍK V KRAJINNO-ARCHITEKTONICKEJ TVORBE V PODMIENKACH SLOVENSKEHO VIDIEKA <i>Gabriel KUCZMAN - Eubica FERIANCOVÁ</i>	449

MOŽNOSTI UPLATNĚNÍ MENTÁLNÍCH MAP A ASOCIAČNÍCH ANALÝZ V REGIONÁLNÍCH ANALÝZÁCH	455
<i>Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ - Michael PONDĚLÍČEK - Iva POSLUŠNÁ - Pavel STRUHA</i>	
IDENTIFIKACE GLOBÁLNÍCH TRENDŮ V CESTOVNÍM RUCHU A JEJICH VLIV NA UDRŽITELNOST DESTINACE	462
<i>Markéta NOVOTNÁ - Lenka GRAJCIAROVÁ - Dominika POLEHŇA</i>	
STAKEHOLDERS INFLUENCE ON THE COMPETITIVENESS FACTORS OF TOURISM DESTINATION	470
<i>Martin LUŠTICKÝ - Martin MUSIL</i>	
KONKURENCESCHOPNOST CESTOVNÍHO RUCHU ČESKÉ REPUBLIKY V RÁMCI ZEMÍ VISEGRADSKÉ ČTYŘKY	477
<i>Markéta KALÁBOVÁ - Zdenka PETRŮ - Antonín DVOŘÁK</i>	
REGIONÁLNÍ DISPARITY PŘÍSTUPNOSTI CESTOVNÍHO RUCHU V KONTEXTU MATERIÁLNÍ DEPRIVACE V ČR	483
<i>Milena BOTLÍKOVÁ - Josef BOTLÍK</i>	
ČESKÁ PODOBA KONSOLIDACE DMO	492
<i>Andrea HOLEŠINSKÁ</i>	
EVALUATION OF DESTINATION MANAGEMENT ORGANIZATIONS FINANCING IN BANSKÁ BYSTRICA REGION	500
<i>Lubica ŠEBOVÁ - Radka MARČEKOVÁ - Veronika BELIČKOVÁ - Ján ŠEBO</i>	
SLOVAK AND AUSTRIAN TOURISM STRATEGIES AND PRODUCTS	508
<i>Andrej MALACHOVSKÝ - Radka MARČEKOVÁ</i>	
VPLYV CESTOVNÉHO RUCHU NA ROZVOJ MESTA PIEŠŤANY	516
<i>Miroslava TREMBOŠOVÁ - Alena DUBCOVÁ - Hilda KRAMÁREKOVÁ - Peter TREMBOŠ</i>	
REGIONAL PRODUCTS OFFERED BY TOURIST INFORMATION CENTERS IN SLOVAKIA	523
<i>Eudmila MAZÚCHOVÁ - Kristína PANČÍKOVÁ</i>	
PROJEKT SLOW FOOD CE JAKO KLÍČ K UDRŽITELNÉMU ROZVOJI	531
<i>Helena KUBÍČKOVÁ</i>	
VYUŽITIE GEOCACHINGU V ROZVOJI CESTOVNÉHO RUCHU NA ÚZEMÍ HORNÉHO LIPTOVA	539
<i>Gréta VRBIČANOVÁ - Matej MOČKO - Dominika KAISOVÁ</i>	
TRANSFORMÁCIA ÚZEMNEJ IDENTITY „KREMNICKEHO HAUERLANDU“	547
<i>Magdaléna NEMČÍKOVÁ - Alfred KROGMANN - Daša OREMUSOVÁ - Viera SCHOLZOVÁ</i>	
VIDIECKY TURIZMUS V MARGINALIZOVANOM PROSTREDÍ (NA PŘÍKLADĚ OBCE HRUŠOV)	555
<i>Jolana DARULOVÁ - Katarína KOŠTIALOVÁ</i>	
DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN THE CZECH REPUBLIC: CASE STUDY OF THE SOUTH BOHEMIAN REGION	561
<i>Iveta HAMARNEH</i>	
VÍCE JE LÉPE? INTENZITA CESTOVNÍHO RUCHU A JEJÍ VLIV NA UDRŽITELNOST DESTINACE	568
<i>Markéta NOVOTNÁ - Josef KUNC</i>	
MEDIÁLNĚ-PROSTOROVÁ ANALÝZA OPATŘENÍ V DESTINACÍCH TRPÍCÍCH OVERTOURISMEM	577
<i>Aneta KRAJÍČKOVÁ</i>	
PERCEPTION OF RISK AS A BARRIER IN TOURIST DESTINATION DEVELOPMENT. A KEY STUDY FROM COLOMBIA	583
<i>Michael PONDĚLÍČEK - Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ - Armando ALFARO VALERO - Jefferson ARIAS GOMÉZ</i>	
PODPORA VÝZKUMNÝCH AKTIVIT V CESTOVNÍM RUCHU Z GRANTOVÝCH NÁSTROJŮ EU	592
<i>Ondřej REPÍK</i>	

SPATIAL ASPECT AND BEHAVIOR OF TOUR OPERATORS IN SLOVAKIA (CASE STUDY)	597
<i>Lucia ŠOLCOVÁ - Jozef PETRIKOVIČ</i>	
MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ JAKO AKTÉR PODPORY SPORTU	607
<i>Martina HALÁSKOVÁ</i>	
PREČO BY SA MALO MESTO UCHÁDZAŤ O TITUL EURÓPSKE MESTO ŠPORTU?	616
<i>Katarína ŠULAJOVÁ - Nikola ŠTEFANIŠINOVÁ - Nikoleta MUTHOVÁ</i>	
HODNOCENÍ BELGICKÝCH KREATIVNÍCH HUBŮ	625
<i>Markéta CHALOUPKOVÁ - Martina JAŇUROVÁ</i>	
MEASUREMENT OF SOFT FACTORS IN THE EU REGIONAL DEVELOPMENT: CASE OF MEDIA IMAGE OF CZECH REGIONS	632
<i>Eva POLEDNÍKOVÁ</i>	
ZPRAVODAJSKÉ AGENDY TELEVIZNÍCH STANIC V OBLASTI EKONOMICKÝCH CHARAKTERISTIK REGIONŮ V ČESKÉ REPUBLICE	642
<i>Jaroslav URMINSKÝ</i>	
TELEVIZNÍ PŘÍSPĚVKY O KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY Z POHLEDU ZPRAVODAJSKÝCH RELACÍ	650
<i>Jan SUCHÁČEK</i>	
REGENERACE BROWNFIELDŮ V ODVĚTVĚ KULTURY V ČESKÉ REPUBLICE	657
<i>Kamila TUREČKOVÁ - Petra CHMIELOVÁ</i>	
CURRENT USE OF FORMER COMMUNIST AGRICULTURAL PROPERTIES IN SOUTH BOHEMIA	665
<i>Tomáš KREJČÍ - Josef NAVRÁTIL - Stanislav MARTINÁT - Kamil PÍCHA – Petr KLUSÁČEK - Robert OSMAN - Jaroslav ŠKRABAL</i>	
RUDNIANSKO-GELNICKÁ ENVIRONMENTÁLNA ZÁŤAŽOVÁ OBLASŤ AKO LIMITUJÚCI FAKTOR REGIONÁLNEHO ROZVOJA	672
<i>Martin BOLTIŽIAR - Eva MICHAELI</i>	
ETICKÝ MANAGEMENT V REGIONÁLNÍM A KORPORÁTNÍM VODÁRENSTVÍ V ČR	680
<i>Jiří NESIBA - Josef SMOLÍK</i>	
VÝVOJ MNOŽSTVA KOMUNÁLNEHO ODPADU NA SLOVENSKU A V NITRIANSKOM KRAJI V ROKOCH 2002-2017	690
<i>Melánia FESZTEROVÁ - Jana NÉMETHOVÁ</i>	
OCHOTA PLATIT ZA SNÍŽENÍ POČTU RESPIRAČNÍCH ONEMOCNĚNÍ DĚTÍ V OSTRAVĚ	699
<i>Dominika TÓTHOVÁ</i>	
REGIONÁLNÍ DISPARITY DETERMINANT ZDRAVOTNÍHO STAVU OBYVATELSTVA KRAJE VYSOČINA A ÚSTECKÉHO KRAJE V ROCE 2006 A 2016	708
<i>Dana HŮBELOVÁ - Michal HOŘÍNEK - Alice KOZUMPLÍKOVÁ</i>	
THE GEOGRAPHIC CONCENTRATION OF CANCER CASES AND THE CENTERS OF ITS PREVENTION	717
<i>Jana ROZMARINOVÁ</i>	
OD SOCIÁLNÍCH INOVACÍ K ADVOKACII (SE ZAMĚŘENÍM NA MĚSTO BRNO)	724
<i>Mirka WILDMANNOVÁ - Kristýna ZÁRUBOVÁ</i>	
VÝDAJE NA SLUŽBY SOCIÁLNÍ PÉČE Z POHLEDU REGIONÁLNÍ ANALÝZY V ČESKÉ REPUBLICE	732
<i>Renata HALÁSKOVÁ</i>	
SPOLOČENSKÉ ASPEKTY FUNGOVANIA DETSKÝCH DOMOVOV VO VYBRANÝCH OBCIACH NUTS II ZÁPADNÉ SLOVENSKO	740
<i>Katarína VILINOVÁ - Alena DUBCOVÁ - Jana KUČERÁKOVÁ</i>	
RELATIONS WITH ROMA COMMUNITY IN THE CITY OF MOST	749
<i>Monika NOVÁ</i>	
EKONOMICKÁ HODNOTA DOBROVOLNICTVÍ V NEZISKOVÉ ORGANIZACI NA REGIONÁLNÍ ÚROVNI	754
<i>Nikola ŠMÍDOVÁ</i>	

VĚZNICE SVĚTLÁ NAD SÁZAVOU: VLIVY NA MĚSTO A POSTOJ MÍSTNÍCH OBYVATEL	763
<i>Ondřej ŠERÝ - Irena HONSNEJMANOVÁ - Ondřej KREJČÍ - Vendula SVOBODOVÁ</i>	
KVALITA ŽIVOTA JAKO PREDIKTOR VOLEB PREZIDENTA ČESKA V LETECH 2013 A 2018	772
<i>František MURGAŠ</i>	
PRIESTOROVÁ KONCENTRÁCIA ANTI-SYSTÉMOVEJ STRANY V REGIÓNOCH SLOVENSKA	781
<i>Štefan REHÁK - Oliver RAFAJ - Tomáš ČERNĚNKO</i>	
FINANČNÍ GRAMOTNOST V SELHÁVAJÍCÍM STÁTĚ – CASE STUDY UKRAJINA	786
<i>Tadeáš PALA - Vojtěch MÜLLNER</i>	
SEZNAM AUTORŮ / LIST OF AUTHORS	793

WWW.ECON.MUNI.CZ/KOLOKVIUM
WWW.ECON.MUNI.CZ/COLLOQUIUM

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-1

METROPOLE JAKO FENOMÉNY SOUDRŽNOSTI REGIONŮ: PŘÍPAD PRAHY A BRNA

Metropolises as regions' cohesion phenomena: the case of Prague and Brno

IVANA KRAFTOVÁ ¹

JIŘÍ KRAFT ²

¹Ústav regionálních a bezpečnostních věd | ¹Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Ivana.Kraftova@upce.cz

²Katedra ekonomie | ²Department of Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Technická univerzita v Liberci | Technical University of Liberec
✉ Voroněžská 13, 466 02 Liberec, Czech Republic
E-mail: Jiri.Kraft@tul.cz

Anotace

Cílem článku je posouzení vlivu dvou metropolí České republiky – Prahy a Brna – na soudržnost regionu, v němž se nacházejí. Hodnoceny jsou ukazatele ekonomické, demografické a skupina ukazatelů představujících parametry životních podmínek. Zvláštní pozornost je věnována tzv. nesatelitním okresům ve Středočeském a Jihomoravském kraji. Je analyzována zejména disperze a lokalizace vybraných ukazatelů. Ukazuje se, že předpokládaná dominance hlavního města Prahy ve středních Čechách je příčinou vyšší disperze u ekonomických ukazatelů, ne však z hlediska indexu atraktivity. Na druhou stranu se zdá, že Brno (zatím) nedokáže šířit své pozitivní efekty do okolí tak jako Praha a jeho nesatelitní okresy vykazují horší situaci v parametrech životních podmínek.

Klíčová slova

soudržnost, metropole, nesatelitní okresy, index atraktivity, parametry životních podmínek

Annotation

The aim of the article is to assess the influence of two Czech metropolises – Brno and Prague - on the cohesion of the region, in which they are located. The economic, demographic and group of indicators representing the parameters of living conditions are evaluated. Particular attention is paid to so-called non-satellite districts in the Central Bohemian and South Moravian Regions. In particular, dispersion and localization of selected indicators is analysed. It appears that the presumed dominance of the capital city of Prague in Central Bohemia is the cause of higher dispersion in economic indicators, but not in terms of the attractiveness index. On the other hand, it seems that Brno (so far) is not able to spread its positive effects to the environment as Prague, and its non-satellite districts show a worse situation in the parameters of living conditions.

Key words

cohesion, metropolis, non-satellite district, attractiveness index, living conditions parameters

JEL classification: R23, R59

1. Úvod

Jedním z ústředních pojmů evropské regionální politiky je soudržnost s jejími třemi dimenzemi: hospodářskou, sociální a územní. Maier (2007, s. 16) již dříve hovoří o širším pojetí soudržnosti, které „...*usiluje o vytvoření podmínek pro kapitalizaci územního potenciálu a účinnou funkční integraci...*“ a spojuje ji s vyrovnáním významnosti finančního, institucionálního a lidského kapitálu. Soudržnost je provázána s vyváženým prorůstovým

rozvojem, jenž nepotlačuje diverzitu jakožto přirozené rozdílnosti a specifika regionů, ale zabraňuje vzniku či eliminuje nežádoucí disparity v ekonomické a sociální oblasti regionu vedoucí k nežádoucí nerovnováze v regionální životní úrovni (Maier, 2012). Labouťková (2012) navíc zdůrazňuje, že by Evropskou unií prosazovaná politika soudržnosti měla vést k posilování role regionálních, ale i lokálních aktérů.

Pro velkou většinu členských zemí EU je typická koncentrace ekonomických aktivit do regionů hlavních měst a jejich okolí. Přitom značné rozdíly se projevují i mezi metropolitními a nemetropolitními regiony, zejména v ekonomické výkonnosti, růstových mechanismech i odvětvové struktuře (Ženka, Slach, 2016). Například Florida (2006) rozpracovává koncept tzv. kreativní ekonomiky, která je spjata s univerzitami koncentrovanými v metropolích chápány jako „stroj na talenty“, kdy mají právě univerzity významný vliv na vnímání atraktivitu jednotlivých regionů, resp. měst. Pokud je míra tvorby bohatství měřena regionálním HDP na obyvatele, dochází k akceptaci konceptu zahrnující ekonomické aktivity realizované na území regionu bez ohledu na to, zda je provedena rezidentem příslušného či jiného regionu (Stará, 2012). Regionální HDP je přitom prezentován ČSÚ na úrovni krajů, proto se pro hodnocení regionů na úrovni okresů uchyluje např. Hampl (2007) ke konstrukci „ekonomického agregátu“ jako součinu počtu pracovních příležitostí a průměrných mezd zaměstnanců. Ale ani v tomto případě není ukazatel bez obtíží – je třeba kombinovat různé statistické zdroje, sekundárně upravovat data vypořádat se se změnami ve vymezení některých okresů. S problematikou dopadu aplikace variantní množiny indikátorů na výsledky hodnocení regionální konkurenceschopnosti na úrovni evropských NUTS2 se zabývají Žitek, Klímová a Stará (2013). Na stejnou úroveň regionů, avšak pouze států V4 se zaměřují Zdražil a Applová (2016), kteří pro zhodnocení vývoje regionálních disparit z hlediska sigma konvergence využívají rozklad HDP na obyvatele na prvek produktivity a zaměstnanosti. V jednom z předcházejících příspěvků na mezinárodní kolokvium o regionálních vědách bylo poukázáno na regionální odlišnosti koupěschopné poptávky podle vzdělanostní struktury zaměstnanců českých krajů, v níž jasně dominoval kraj Hlavní město Praha se zřetelným odstupem následován Jihomoravským, Moravskoslezským a Středočeským krajem (tj. ekonomicky nejvýkonnějšími kraji ČR); ostatní kraje dosahovaly daleko nižších hodnot koupěschopné poptávky a ve struktuře ztráceli v kategorii vysokoškolsky vzdělaných zaměstnanců (Kraftová, Kraft, 2014).

Sedmá kohezní zpráva (Evropská komise, 2017) zaznamenává další vývoj ve snižování regionálních rozdílností, avšak konstatuje i přetrvávání některých problémů, ba dokonce uvádí, že některé regiony s HDP kolem průměru EU uvízlo ve „středně příjmové pasti“ – nejsou dostatečně inovativní a příliš nákladově zatíženy, než aby mohly dynamičtěji růst. Zpráva upozorňuje i na vyšší míru migrace a mobility regionální populace, tj. tzv. „volbu nohou“ lepších pracovních podmínek či úniku před nezaměstnaností a chudobou. S odkazem na Doing Business 2017 Světové banky kritizuje rozdílnost podmínek k podnikání v jednotlivých státech, což spojuje i s rozdílnou efektivností orgánů veřejné správy.

V centru pozornosti analýzy, jejíž výsledky prezentuje tento článek, je území tří krajů České republiky, a to jednak Hlavního města Prahy (dále rovněž jen „PHA“) a Středočeského kraje (dále rovněž jen „STČ“), jednak Jihomoravského kraje (dále rovněž jen „JMK“) s jeho metropolí Brnem. V databázi regionálních účtů ČSÚ (2018a) lze vysledovat, že se tyto tři kraje vyznačují dlouhodobě největší ekonomickou výkonností (měřeno podílem HDP v běžných cenách v období 1995-2017 na HDP ČR); a to v průměru PHA 24 %, STČ necelých 11 % a JMK přes 10 %. (Je vhodné poznamenat, že dalším krajem ČR, jehož ekonomická výkonnost se blíží dlouhodobě k 10 %, je už jen Moravskoslezský kraj.) Nebyla-li by Praha vytržena z území středních Čech, pak by toto území jako celek generovalo více než třetinu vytvořeného bohatství České republiky. Samotný podíl na vytvořeném HDP ČR je třeba ale doplnit srovnáním relativního indikátoru. Rovněž v HDP na obyvatele vede jednoznačně Hlavní město Praha (s vědomím výše zmíněné role nerezidentů); hodnota tohoto indikátoru je dlouhodobě více než dvojnásobná oproti Středočeskému a Jihomoravskému kraji, a to s nejvyšší dynamikou růstu (index růstu 2017/1995 = 3,81). Oba zbývající kraje vykazují zhruba stejný nárůst HDP na obyvatele (index růstu 2017/1995 = 3,14), z hlediska tohoto relativního ukazatele tvorby bohatství však Jihomoravský kraj dlouhodobě mírně převyšuje hodnoty dosahované Středočeským krajem. Teritorium Jihomoravského kraje představuje asi 2/3 (63 %) území středních Čech včetně Prahy. To odpovídá zhruba poměru v ekonomické výkonnosti obou území. Přitom podle ČSÚ (2018b) je rozloha samotné Prahy (cca 50 km²) proti Brnu (23 km²) zhruba dvojnásobná. Vystávají otázky, jaká je vnitřní soudržnost uvažovaných území, jakými efekty působí na satelitní a vzdálenější okresy obě metropole, v jaké míře a v jakých směrech se vyskytují disparity bránící dosahování analogické životní úrovně zde žijících obyvatel.

2. Cíl a metody

Cílem analýzy, jejíž výsledky jsou prezentovány v tomto článku, je porovnání disparit na území, které na jedné straně představuje území Středočeského kraje včetně hlavního města Prahy, na straně druhé území Jihomoravského kraje. Těžiště úvah pro stanovení hypotéz je předpoklad odlišné intenzity šíření efektů metropolí do svého okolí v závislosti na jejich ekonomické a demografické síle. Jsou stanoveny a ověřovány dvě hypotézy:

- A. I přes podobný ekonomický vývoj sledovaných tří krajů jako celků vykazuje území Středočeského kraje včetně Prahy větší disperzi atraktivity, lokalizace ekonomických subjektů na obyvatele a podílů nezaměstnaných než území Jihomoravského kraje.
- B. Nesatelitní okresy Středočeského kraje jsou na tom v lokalizaci indikátorů vyjadřujících různé dimenze životních podmínek v porovnání se stavem celé České republiky lépe oproti nesatelitním okresům Jihomoravského kraje.

(Za satelitní okresy Prahy jsou považovány Praha-východ a Praha-západ, které ji „obkružují“, satelitní okres Brno – které je současně okresem Brno-město – představuje Brno-venkov, v jehož pomyslném středu Brno leží. Zbývající okresy analyzovaných krajů jsou označovány jako nesatelitní.)

Analýza sestává ze tří částí i) posouzení dlouhodobého vývoje vybraných demografických a ekonomických ukazatelů uvedených tří krajů; ii) hodnocení lokalizace dvou ekonomických ukazatelů - podílů nezaměstnaných a počtu ekonomických subjektů na obyvatele - a indexu atraktivity podle okresů včetně jejich disperze na obou sledovaných územích a iii) určení pozice vybraných doplňkových charakteristik životních podmínek nesatelitních okresů obou území.

První část obsahuje porovnání současných krajů za období 25 let (1993-2017) – střední stav obyvatelstva a jeho vývojový trend; ukazatele demografické struktury z hlediska ekonomických generací, a to index stáří jako podíl postproduktivní (65 a více let) a předproduktivní (0-14 let) generace; index ekonomické závislosti (vzorec 1) spolu s mírou produktivní generace (vzorec 2), a index atraktivity porovnávající čistý přírůstek obyvatelstva s hrubou změnou obyvatelstva (vzorec 3), přičemž jsou využity ukazatele demografické dynamiky - jak přirozený, tak mechanický pohyb obyvatelstva; vedle toho souhrnný ekonomický indikátor v podobě absolutní hodnoty regionálního HDP a v podobně relativního ukazatele, tedy HDP na obyvatele v běžných cenách.

$$IEZ = (PREG + POSTG)/PG \quad (1)$$

$$MGP = PG/SSO \quad (2)$$

$$IA = \frac{(NAR+IM)-(ZEM+EM)}{(NAR+IM)+(ZEM+EM)} \quad (3)$$

Legenda:

IEZ	index ekonomické závislosti	PREG	předproduktivní generace	NAR	narození (živě)
MPG	míra produktivní generace	POSTG	postproduktivní generace	ZEM	zemřelí
IA	index atraktivity	PG	produktivní generace	IM	přistěhovalí
		SSO	střední stav obyvatelstva	EM	vystěhovalí

Komparační analýza ve druhé části je založena na lokalizačních kvocientech (vzorec 4) za pětileté období 2013¹-2017 za „velkou Prahu“ (PHA + satelitní okresy Praha-východ a Praha-západ), za „velké Brno“ (okres Brno-město a Brno-venkov) a nesatelitní okresy spadající do kraje, jednak 10 okresů STČ (Benešov, Beroun, Kladno, Kolín, Kutná Hora, Mělník, Mladá Boleslav, Nymburk, Příbram, Rakovník), jednak 5 okresů JMK (Blansko, Břeclav, Hodonín, Vyškov, Znojmo). Zde jsou pro zjednodušení prezentovány jen průměrné výsledky za uvedené období. Kromě grafického porovnání indexu atraktivity a lokalizačních kvocientů podílů nezaměstnaných² a počtu registrovaných ekonomických subjektů na obyvatele, které jsou vypočítávány vždy v rámci hodnoceného teritoria (tj. ono je považováno za celek), je vypočtena disperze (vzorec 5) za obě území v rozdělení na „velkou Prahu“ a „velké Brno“ a vždy jejich nesatelitní okresy. Zvolený vzorec disperze bere v úvahu podíl obyvatelstva, na které příslušná charakteristika působí (Kraftová, 2015).

¹ Před rokem 2013 nejsou všechny údaje srovnatelné, data za rok 2018 nejsou dosud k dispozici.

² Podíl nezaměstnaných = počet dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15–64 let vůči obyvatelstvu ve věku 15–64 let.

$$LQ = \frac{X_{j,o}}{X_{c,o}} / \frac{X_{j,T}}{X_{c,T}} \quad (4)$$

$$D_X = \frac{100}{X} \sum_{o=1}^n |X_o - X| * \frac{p_o}{P} \quad (5)$$

Legenda:

LQ	lokalizační kvocient	D _X	disperze proměnné X	p _o	obyvatelstvo okresu
X	proměnná	P	obyvatelstvo teritoria	index o	o-tý okres
index j	sledovaná j-tá hodnota	index c	celková hodnota	index T	sledované teritorium

Záměrem druhé části analýzy je verifikovat hypotézu A a poukázat tak na význam ekonomické a demografické síly metropole při hodnocení soudržnosti území, jehož je součástí. Hypotéza bude považována za potvrzenou, pokud disperze všech tří ukazatelů bude u Středočeského kraje včetně Prahy větší než v Jihomoravském kraji.

Životní podmínky obyvatel jsou určovány mnoha faktory. Jedním z nejvýznamnějších je bezesporu to, zda člověk žije na venkově, či ve městě. S ohledem na plnější funkcionalitu měst, jsou uvažovány podmínky života na venkově jako objektivně horší, třebaže subjektivní vnímání může být opačné. Dalšími momenty životních podmínek je bezpečnost, a to jak z hlediska kriminality, tak z hlediska kvality životního prostředí a v neposlední řadě jsou to ekonomické parametry, které se mohou odrážet v příjmech (a to i odvozených, jako jsou například starobní důchody odvozené od pracovních příjmů v období ekonomické aktivity) či v počtu sociálních dávek vyplácených obyvatelům daného území, kteří na ně podle stanovených kritérií prokazují nárok, ale i v dostatečné nabídce volných pracovních míst.

S ohledem na uvedené byly jako ukazatele prezentující životní podmínky obyvatel v třetí části analýzy zvoleny:

- podíl venkovského obyvatelstva na celkovém obyvatelstvu, tj. žijícího v obcích do 3 000 obyvatel (VEOB);
- index kriminality jako podíl registrovaných trestných činů celkem na tisíc obyvatel (INKR);
- měrné emise základních znečišťujících látek v tunách/km², z velkých zdrojů, tzv. REZZO 1 (MEEM);
- průměrný starobní důchod v Kč (STDU);
- počet vyplácených sociálních dávek, zejména přídatky na děti, příspěvky na bydlení, rodičovský příspěvek, dávky péstounské péče (SOVD);
- počet uchazečů o zaměstnání na 1 volné pracovní místo (UVPM).

Analýza se soustředila pouze na poslední rok s disponibilními daty, a to rok 2017. Pozice nesatelitních okresů byla posuzována podle lokalizačních kvocientů (LQ) za jednotlivé ukazatele, přičemž jako celek byla brána pro zajištění potřebné srovnatelnosti celá Česká republika. Vzhledem k tomu, že jeden ze zvolených ukazatelů, a to STDU není minimalizační jako ostatní, byla jeho hodnota LQ odečtena od jedné. Po této úpravě bylo možno vypočtené hodnoty LQ jednoduše vyhodnocovat „čím méně, tím lépe“ a jako konzistentní počítat. Analýza v třetí části směřuje k ověření hypotézy B, která bude považována za potvrzenou, pokud průměr součtu hodnot LQ za nesatelitní okresy STČ bude menší než analogická hodnota za nesatelitní okresy JMK.

3. Porovnání dlouhodobého vývoje vybraných ukazatelů analyzovaných krajů

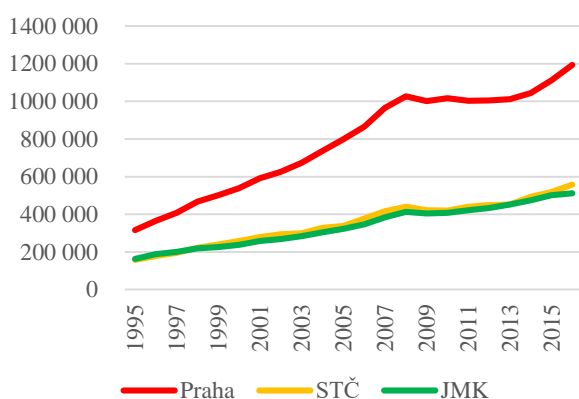
V pětadvacetiletém časovém horizontu se střední stav obyvatelstva ve všech sledovaných krajích zvyšuje, což dokládají pozitivní hodnoty směrnic přímků lineárního trendu (PHA 3251, s koeficientem determinace R²=0,42; STČ 11253, s koeficientem determinace R²=0,91 a JMK 1786, s koeficientem determinace R²=0,53). Dynamikou a plynulostí růstu počtu obyvatel tedy jednoznačně vede Středočeský kraj. Uvedené trendy jsou spjaté ale s odlišným vývojem indexu stáří, který převýšil hodnotu 1, představující vyrovnání počtu osob postproduktivní a předproduktivní generace v Hlavním městě Praze již v roce 1995; svého maxima tam dosáhl v roce 2008 (1,3), od té doby mírně klesá. Jihomoravský kraj, který v roce 1993 zaznamenal nejnižší hodnotu indexu stáří ze sledovaných krajů (0,70), se vyznačuje výrazným růstem; hodnotu 1 překročil v roce 2005 a v roce 2016 předčil v tomto ukazateli i Hlavní město Prahu. Středočeský kraj sice zaznamenává také stárnutí obyvatel, ale daleko mírnějším tempem než Jihomoravský kraj; hodnotu 1 překročil jeho index stáří až v roce 2015.

Obr. 1: Vývoj indexu ekonomické závislosti ve srovnání s mírou produktivní generace sledovaných krajů

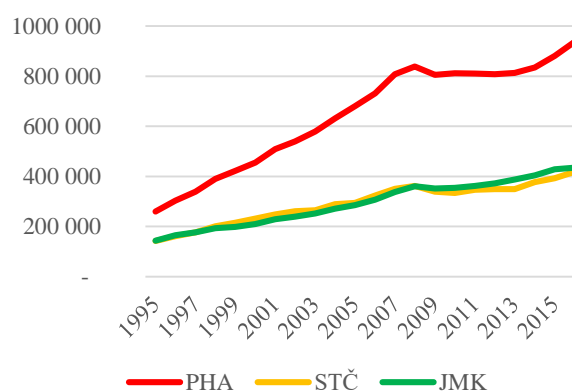
Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2018a)

Tyto všechny skutečnosti ovlivňují také vývoj indexu ekonomické závislosti, který je prezentován na obrázku 1 (plně čáry). Shodně ve všech třech krajích se index ekonomické závislosti snižoval, jeho „dno“ se nachází v letech 2006 (STČ 0,41) a 2007 (PHA 0,38 a JMK 0,41). Do té doby zaznamenávaný pokles je nahrazen dynamičtějším růstem, takže v roce 2017 dosahuje nejvyšší hodnoty indexu ekonomické závislosti Středočeský kraj (0,55), následuje Jihomoravský kraj (0,54) a nejlépe je na tom Hlavní město Praha (0,52). O tom, jak významná je pro vývoj indexu ekonomické závislosti míra produktivní generace vypovídá rovněž obrázek 1 (čárkované křivky). Lze konstatovat, že její snižující se hodnota velmi zřetelně koresponduje s růstem ekonomické závislosti. Třebaže obrázek 1 ukazuje na velmi podobný vývoj indexu ekonomické závislosti i míry produktivní generace všech tří krajů, je patrné, že v růstu počtu obyvatel jsou již patrné odlišnosti, stejně jako z hlediska indexu stárí.

Jaký dopad mají tyto skutečnosti na vývoj vytvořeného bohatství měřeno HDP? Obrázek 2a a 2b prezentuje jednak vývoj jeho absolutní veličiny, jednak vývoj relativní (na obyvatele) hodnoty v čase.

Obr. 2a: Vývoj HDP sledovaných krajů (v mil Kč)

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2018a)

Obr. 2b: Vývoj HDP na obyvatele sledovaných krajů (Kč)

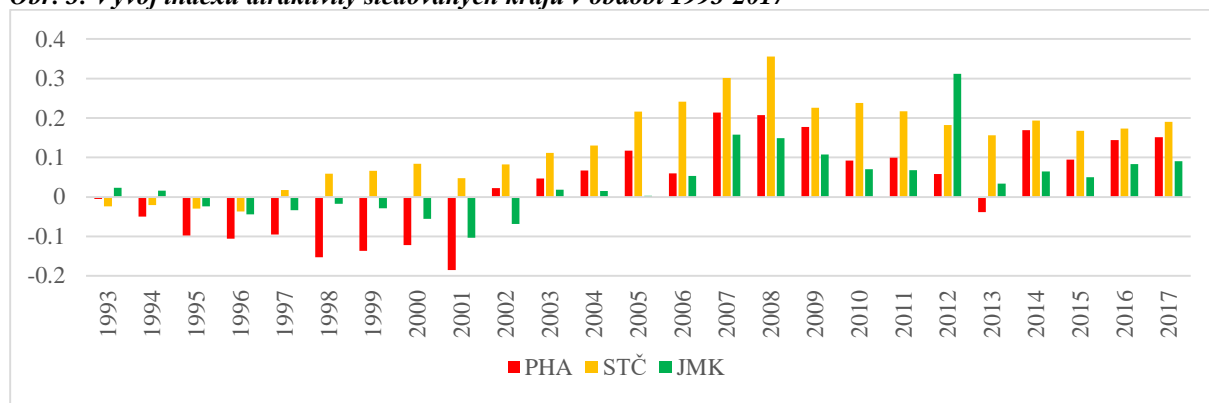
Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2018a)

Velmi zjednodušeně lze konstatovat, že vývoj absolutního i relativního ukazatele tvorby bohatství je ve sledovaných krajích analogický. Hlavní město Praha evidentně „uniká“ oběma zbývajícím krajům, jejichž vývoj je velmi podobný. Současně je třeba zmínit, že ve všech třech krajích se projevil nezanedbatelný pokles v roce 2009 oproti roku 2008. Fakt dlouhodobého trendu vývoje HDP i HDP na obyvatele lze pozitivně hodnotit ve vztahu k vývoji celkového počtu obyvatel, ale i k vývoji míry produktivní generace („dno“ v letech 2006 a 2007). Pokles produktivní generace po letech 2006, resp. 2007 může ukazovat na schopnost jiných faktorů (kapitál vč. lidského, technologie...) zvyšovat produktivitu práce.

Index atraktivnosti sledovaných krajů se změnil zejména na začátku nového století. Převažující záporné hodnoty z 90. let minulého století všech tří krajů (s výjimkou JMK v letech 1993 a 1994 a STČ, který se jako první už v roce 1997 ocitá v kladných hodnotách) se v roce 2002 (PHA), resp. 2003 (JMK) mění na pozitivní hodnoty,

kteří přetrvávají až do roku 2017 (s výjimkou roku 2013 – PHA). Z obrázku 3 je současně vidět, že hodnoty indexu atraktivity kulminují v letech 2007 a 2008, pro JMK je ještě „úspěšnější“ rok 2012.

Obr. 3: Vývoj indexu atraktivity sledovaných krajů v období 1993-2017

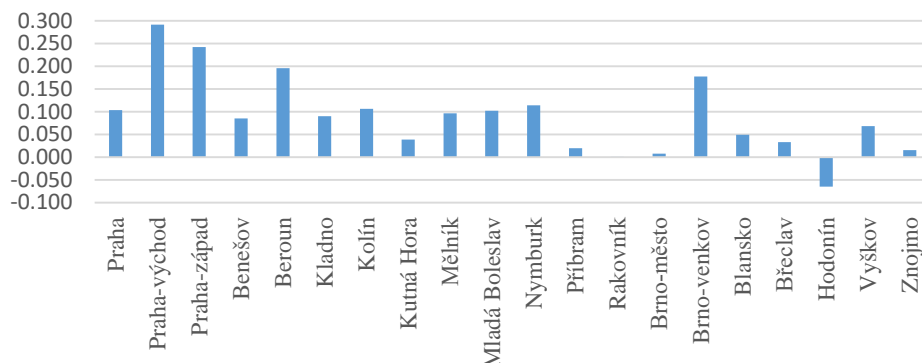

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2018a)

4. Míra disperze atraktivity a lokalizace ekonomických subjektů a podílu nezaměstnaných analyzovaných dvou území

Index atraktivity je spočítán pro jednotlivé roky u Prahy (resp. kraje Hlavního města Prahy) a okresů obou území. Na obrázku 4 je prezentována jejich průměrná hodnota za roky 2013-2017. Zřetelně se ukazuje, jak nesrovnatelně vyšších hodnot indexu atraktivity dosahují „satelitní“ okresy Praha-východ a Praha-západ, resp. Brno-venkov, a to jednak vůči samotné Praze, resp. Brnu (přesněji okresu Brno-město), jednak vůči „nesatelitním“ okresům. Je patrné, že výše prezentované hodnoty indexu atraktivity krajů ovlivnily právě tyto satelitní okresy nárůstem svých obyvatel.

Obr. 4: Průměrné hodnoty indexu atraktivity okresů^{*)} obou území v období 2013-2017

^{*) Praha je pro zjednodušení uvažována jako okres.}

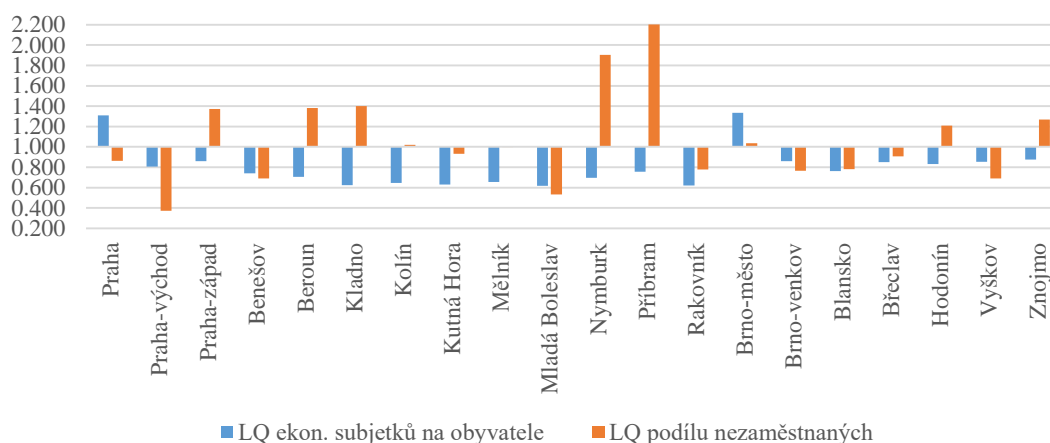
Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2018b)

Vypočítaná disperze indexu atraktivity pro území Středočeského kraje včetně Prahy představuje hodnotu 36,7, zatímco pro Jihomoravský kraj hodnotu téměř trojnásobnou, konkrétně 100,8. V tomto ohledu se hypotéza A nepotvrdila. Jistě na tom má významný podíl okres Hodonín, jehož index atraktivity se ve všech sledovaných letech ocitá v záporných hodnotách. Za zmínku stojí rovněž fakt, že záporných hodnot dosahuje index atraktivity v okrese Brno-město v letech 2013-2015, v okrese Znojmo v roce 2013. V roce 2013 vykazuje zápornou hodnotu indexu atraktivity rovněž Praha a okresy Kutná Hora a Rakovník. Posledně jmenovaný tuto skutečnost zaznamenává i v roce 2015.

Pokud hledáme odpověď na otázku, jak se na uvedené disperzi podílejí metropole a satelitní okresy na jedné straně a nesatelitní okresy na straně druhé, docházíme k výsledku, že v obou případech je podíl metropole a satelitních okresů cca dvou třetinový (pro Prahu 21,6; nesatelitní okresy STČ 15,1; pro Brno 59,8; nesatelitní okresy JMK 41).

Z hlediska dalších dvou hodnocených ukazatelů je výsledek poněkud odlišný, jak zachycuje obrázek 5.

Obr. 5: Průměrné hodnoty lokalizačních kvocientů ekonomických subjektů na obyvatele a podílu nezaměstnaných okresů* obou území v období 2013-2017

*) Praha je pro zjednodušení uvažována jako okres.

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (2018b)

Je očekávatelné, že lokalizace ekonomických subjektů, a to i v relativním ukazateli zohledňujícím počet obyvatel, je ovlivněna oběma metropolemi. Ty na sebe stahují většinu ekonomických subjektů, takže žádný z okresů nedosahuje ani na stav celého území, tj. hodnotu 1. Lokalizace podílu nezaměstnaných už není tak jednoznačná. Vyskytují se okresy, které se blíží hodnotě celého území (Kolín, Kutná Hora, Mělník, resp. Brno-město); naopak některé se výrazně odchyľují v negativním směru (Příbram, Nymburk; resp. Znojmo), či pozitivním směru (Praha-východ, Mladá Boleslav; resp. Vyškov).

V těchto případech je disperze obou indikátorů vyšší na území Středočeského kraje včetně Prahy oproti území Jihomoravského kraje; u LQ ekonomických subjektů na obyvatele dosahuje disperze hodnot 30,1; resp. 21,5; u LQ podílu nezaměstnaných jsou to hodnoty 25,6; resp. 18,1. V obou uvedených případech se projevuje analogické rozložení podílu na disperzi jako u indexu atraktivitu. U maximalizačního ukazatele LQ ekonomických subjektů na obyvatele se vyšší mírou podílejí metropole se svými satelitními okresy (pro „velkou Prahu“ s hodnotou 17,0; pro „velké Brno“ 13,3). U minimalizačního ukazatele se „převaha“ metropolí s jejich satelitními okresy projevuje naopak, tj. na celkové disperzi se podílejí méně (pro Prahu s hodnotou 10,1; pro Brno 6,1). I v těchto výsledcích se projevuje konstrukce disperze, využívající jako váhu podíl obyvatel.

5. Pozice nesatelitních okresů Středočeského a Jihomoravského kraje z hlediska vybraných charakteristik životních podmínek

Tabulka 1 prezentuje lokalizační kvocienty charakteristik životních podmínek, podle metodiky popsané výše.

Průměrná hodnota součtu LQ deseti nesatelitních okresů STČ představuje 5,2864; zatímco u pěti nesatelitních okresů JMK je to 5,8130. Z tabulky 1 je patrné, že u okresů STČ lze Mělník (suma LQ = 10,4220) považovat za téměř odlehlou hodnotu, kterou způsobuje parametr měrných emisí znečišťujících látek. Velmi vysokou hodnotu součtu LQ ve skupině okresů JMK vykazuje Znojmo (suma LQ = 8,1318). Jeho situace je ale poněkud odlišná. Z celé skupiny 15 okresů dosahuje nejhorší pozice ve čtyřech ze šesti parametrů. Nicméně, i pokud bychom vyloučili z hodnocení tyto dva okresy, relace průměrných hodnot se příliš nezmění: pro okresy STČ by to byla hodnota 4,7157 a pro okresy JMK hodnota 5,2333. (Variabilita obou srovnávaných souborů přitom není diametrálně odlišná – u STČ je variační koeficient cca 36 %; u JMK cca 23 %.)

Tab. 1: Lokalizační kvocienty ukazatelů životních podmínek nesatelitních okresů (ČR = 1)

okresy	LQ VEOB	LQ INKR	LQ MEEM	LQ STDU	LQ SOVD	LQ UVPM	suma LQ
Benešov	1.6107	0.6033	0.1195	0.0099	0.7981	0.7692	3.9107
Beroun	1.7617	0.7649	0.9716	-0.0016	0.7349	0.4615	4.6931
Kladno	1.1174	0.9767	1.3185	-0.0226	0.9449	2.3077	6.6426
Kolín	1.7514	0.8144	0.6591	0.0014	0.8613	1.1538	5.2415
Kutná Hora	1.4842	0.5978	0.3315	0.0128	0.9633	1.3077	4.6973
Mělník	1.4135	0.7874	5.9377	-0.0070	0.9057	1.3846	10.4220
Mladá Boleslav	1.1810	0.8340	0.6179	-0.0373	0.5616	0.3077	3.4648
Nymburk	1.4078	0.6988	0.1267	0.0063	0.8779	0.8462	3.9637
Příbram	1.5405	0.8522	0.0683	-0.0053	0.9160	1.4615	4.8333
Rakovník	1.8829	0.7222	0.1065	-0.0026	0.9011	1.3846	4.9947
Blansko	1.6264	0.4672	0.0405	0.0185	0.9188	1.7692	4.8406
Břeclav	1.5989	0.7444	0.0158	0.0431	0.7898	1.9231	5.1150
Hodonín	1.3653	0.5012	0.0159	0.0250	0.9551	3.6923	6.5548
Vyškov	1.7313	0.4732	0.0395	0.0317	0.9160	1.2308	4.4225
Znojmo	1.9140	0.8342	0.0443	0.0785	1.0300	4.2308	8.1318

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2018c) a MPSV (2018)

6. Závěr

Přestože ve srovnání s jinými členskými zeměmi EU se Česká republika nevyznačuje výraznými disparitami narušující územní soudržnost, jisté rozdíly se projevují. Tento příspěvek se zaměřil pouze na jeden detail, a to na vliv dvou metropolí – Prahy a Brna – na soudržnost území, které je obklopuje a současně představuje institucionalizovaný samosprávný celek. V analýze byla pozornost soustředěna jednak na ekonomické a demografické ukazatele, jednak na vybrané různorodé charakteristiky životních podmínek. První dvě části analýzy hodnotí vývoj v čase, třetí část se soustřeďuje pouze stav posledního roku saturovaného daty.

Hypotéza A, vztahující se k disperzi atraktivity a dvou ekonomických indikátorů (ekonomické subjekty na obyvatele a podíl nezaměstnaných), nebyla potvrzena. Disperze pro Prahu a okresy Středočeského kraje je sice vyšší, jak bylo předpokládáno s ohledem na výjimečnost postavení Prahy zejména z hlediska její ekonomické i demografické síly, u obou ekonomických indikátorů, avšak disperze indexu atraktivity je zhruba trojnásobná pro Brno a okresy Jihomoravského kraje.

Naproti tomu hypotéza B, vycházející z úvahy o menší síle Brna při šíření pozitivních efektů do nesatelitních okresů, při jejímž ověřování byly posuzovávány vybrané charakteristiky životních podmínek, lze označit za potvrzenou. Přitom je ale třeba upozornit na fakt, že byla analýza provedena pouze pro jeden rok, a nebylo by jistě bez zajímavosti posoudit i vývoj této problematiky v delším období.

Navíc se nabízí ještě jedna prostorová úvaha. Tvar území Jihomoravského kraje lze vnímat jako trojúhelník (na rozdíl od oválu Středočeského kraje). Západní a východní cípy – úhly tohoto trojúhelníka vyplňují dva problematické okresy: Znojmo (viz jeho výsledky hodnocení životních podmínek) a Hodonín (viz jeho index atraktivity). Nabízí se uvažovat o šíření efektů metropole v soustředných kružnicích, kdy však intenzita těchto efektů „přirozeně“ nepostačuje pro odlehlé regiony a je zapotřebí v rámci uplatňování nástrojů regionální politiky na to pamatovat, nebo brát prostorově územní hledisko v úvahu již při institucionalizaci regionů.

Literatura

- [1] ČSÚ, (2018a). *Databáze regionálních účtů*. [online]. [cit. 2019-02-16]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenka.presmsocas>.
- [2] ČSÚ, (2018b). *Veřejná databáze, městská a obecní statistika*. Vývoj vybraných ukazatelů podle okresů. [online]. [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xs/vyvoj_vybranych_ukazatelu_podle_okresu.

- [3] ČSÚ, (2018c). *Okresy České republiky*. [online]. [cit. 2019-02-16]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/okresy-ceske-republiky>.
- [4] EVROPSKÁ KOMISE, (2017). *Můj region, má Evropa, naše budoucnost: sedmá zpráva o hospodářské, sociální a územní soudržnosti*. [online]. [cit. 18. 2. 2019]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52017DC0583>.
- [5] FLORIDA, R., (2006). The Flight of the Creative Class: The New Global Competition for Talent. *Liberal Education*, vol. 92, no. 3, pp. 22-29. ISSN 0024-1822.
- [6] HAMPL, M., (2007). Regionální diferenciacie současného socioekonomického vývoje v České republice. *Sociologický časopis*, vol. 43, no. 5, pp. 889-910. ISSN 2336-128X.
- [7] KRAFTOVÁ, I., (2015). K problematice disperze lidského rozvoje. *Hradecké ekonomické dny*, díl II. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 48-54. ISBN 978-80-7435-547-9.
- [8] KRAFTOVÁ, I., KRAFT, J., (2014). Jsou regiony ČR z hlediska mezd a platů homogenní? In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 278-285. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-7.
- [9] LABOUTKOVÁ, Š., (2012). Posilování principu subsidiarity jako jeden z faktorů růstu vlivu regionů v rozhodovacích procesech Evropské unie. *Ekonomický časopis*, vol. 60, no. 3, pp. 277-293. ISSN 0013-3035.
- [10] MAIER, K., (2007). K dokumentu Územní agenda Evropské unie. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. X, no. 3, pp. 14-19. ISSN 1212-0855.
- [11] MAIER, K. a kol., (2012). *Udržitelný rozvoj území*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4198-7.
- [12] MPSV, (2018). *Statistická ročenka trhu práce v ČR v roce 2017*. [online]. [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/sz/stat/stro/rocenka_2017.pdf ISBN 978-80-7421-156-0
- [13] STARÁ, L., (2012). Regionální disparity a konvergence v kontextu politiky soudržnosti EU. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 28-35. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [14] ZDRAŽIL, P., APPLOVÁ, P., (2016). Growth Disparities among Regions of the Visegrad Group Countries: An Evidence of Their Extent and Nature. *E&M Economics and Management*, vol. XIX, no. 2, pp. 37-54. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/tul/001/2016-2-003.
- [15] ŽENKA, J., SLACH, O., (2016). Ekonomická výkonnost a struktura českých nemetropolitních regionů – vstupní debata. *Výroční konference České geografické společnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, s. 235-246. ISBN 978-80-7394-619-7.
- [16] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., HORKÁ, L., (2013). Metodická úskalí hodnocení regionální konkurenceschopnosti. *Ekonomická revue*, vol. 16, no. 4, pp. 29-41. ISSN 1212-3951. DOI 10.7327/cerei.2013.03.03

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu Regionální rozvoj ČR v kontextu nástupu 4. průmyslové revoluce, financovaném EF TUL.

**KONVERGENČNÉ TENDENCIE V PODMIENKACH
REGIÓNOV SR****Convergence tendencies in the conditions of regions
of the Slovak Republic****MICHAL LEVICKÝ****MARTA URBANÍKOVÁ****JARMILA HUDÁKOVÁ****MILAN MAROŠ****MICHAELA ŠTUBŇOVÁ**

Ústav ekonomiky a manažmentu | Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr.A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic

E-mail: mlevicky@gmail.com, murbanikova@ukf.sk, jhudakova@ukf.sk, mmaros@ukf.sk, mstubnova@ukf.sk

Anotace

Regionálne rozdiely, ich intenzita, vývoj ako i ich zdroje sú predmetom skúmania takmer v každej krajine sveta. Cieľom článku je zhodnotenie konvergenčných tendencií v regiónoch Slovenska na úrovni kategórie NUTS III v období rokov 2005 až 2016. K skúmaniu sú použité predovšetkým miery disperzného charakteru, prostredníctvom ktorých kvantifikujeme rozdiely v hodnotách vybraných indikátorov v jednotlivých krajoch Slovenska. Ako indikátory na diagnostiku konvergenčných tendencií sme zvolili ukazovatele regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa, priemerná mesačná nominálna mzda a evidovaná miera nezamestnanosti. Na základe dosiahnutých výsledkov možno konštatovať, že rozdiely vo vývoji bazálneho ukazovateľa regionálny HDP na obyvateľa pretrvávajú a to predovšetkým v dôsledku disproporcií vo výkonnosti regiónov spôsobenej hlavne intenzívnym absolútnym rastom ukazovateľa v Bratislavskom kraji. V prípade ukazovateľov priemerná mesačná nominálna mzda a miera evidovanej nezamestnanosti možno badať klesajúci trend v rozdieloch medzi regiónmi Slovenska, pričom amplitúdach vo vývoji štatistik týchto ukazovateľov sú do istej miery ovplyvnené fázou ekonomického cyklu. V čase hospodárskeho rastu sa rozdiely v uvedených ukazovateľoch v regiónoch Slovenska zmenšovali a naopak, v období poklesu prehlbovali. Napriek snahám vlád o ich redukciu však i naďalej zostávajú podstatným problémom v národnom hospodárstve.

Klíčovú slova

regionálna konvergencia, regionálne disparity, regionálny HDP na obyvateľa, evidovaná miera nezamestnanosti, priemerná mesačná nominálna mzda, NUTS III, variačný koeficient

Annotation

Regional differences, their intensity, development and their resources are being studied in almost every country in the world. The aim of the article is to evaluate the convergence tendencies in the regions of Slovakia at the level of the NUTS III category in the period 2005 to 2016. Especially dispersion characteristics are used in the analysis, by means of which we can quantify the differences in the values of selected indicators in individual regions of Slovakia. As indicators for the diagnosis of convergence tendencies we chose the indicators of regional gross domestic product per capita, average monthly nominal wage and registered unemployment rate. Based on the results achieved, it can be stated that the differences in the development of the basal indicator regional GDP per capita persist, mainly due to disparities in the performance of the regions caused mainly by the intense absolute growth of the indicator in the Bratislava region. In the case of indicators, the average monthly nominal wage and the rate of registered unemployment can be seen in a decreasing trend in the differences between the regions of Slovakia, while the amplitudes in the development of these indicators are to some extent influenced by the phase of the economic cycle. At the time of economic growth, the differences in these indicators in the regions of Slovakia

diminished and, conversely, in the period of decline they deepened. However, despite governments' efforts to reduce them, they remain a major problem in the national economy.

Key words

regional convergence, regional disparities, regional GDP per capita, registered unemployment rate, average monthly nominal wage, NUTS III, coefficient of variation

JEL classification: O11, R11

1. Úvod

Vo všeobecnosti pojem disparita vyjadruje nerovnosť, rozdielnosť, rôznosť. Regionálnymi disparitami sa chápu odchýlky od pomysleného referenčného rozloženia znakov, ktoré sú považované za relevantné, pre jednotlivé mierkové úrovne. Regionálne disparity sú v ekonomickom prístupe odrazom úrovne ekonomickej súdržnosti, ktorá existuje vtedy, keď sú všetky segmenty včlenené do národnej ekonomiky tak, aby mohli čeliť medzinárodnej konkurencii. Miera ekonomickej súdržnosti sa zvyšuje vtedy, ak dochádza k poklesu disparít medzi zložkami konkurencieschopnosti (Gozora, 2010) Regionálne disparity sú predmetom skúmania mnohých prístupov, výskumov a skúmajú sa z rôznych hľadiska na rôznych úrovniach, z čoho vyplýva aj nejednotnosť definícií. Po roku 1989 prešlo Slovensko významnými transformačnými zmenami, ktoré ovplyvnili ekonomickú a sociálnu sféru spoločnosti. Intenzita rastu však nebola na celom území Slovenska rovnaká. Na nižších hierarchických úrovniach možno sledovať výrazné regionálne disparity, ktoré sú výsledkom pôsobenia rôznych faktorov. V súčasnosti sú regionálne disparity na Slovensku najzreteľnejšie v miere nezamestnanosti a tvorbe produktu. Na jednej strane je rozvinutejšia západná časť Slovenska a v opačnej situácii sa nachádzajú menej rozvinuté regióny východného a južného Slovenska (Darmo, 2015). Dynamika rastu produktu je pritom vyššia v skupine mestských regiónov a najnižšia v oblasti vidieckych oblastí (Stawicki, 2017). Na regionálne rozdiely pritom markantne vplýva aj aktuálna fáza ekonomickeho cyklu. Obdobie dynamického ekonomickeho rastu je charakteristické tendenciou konvergencie HDP na obyvateľa regiónov. Kontrakcia však spôsobuje strácanie vývojovej dynamiky regiónov asymetrickým spôsobom, čo sa odráža vo zvýšení rozptylu ekonomickej výkonnosti v regiónoch (Suchý, Kološta, Koziak, 2015). Napriek tomu, že definície regionálnych disparít sa rôznia podobne ako pohľady na nich a spôsoby ich riešenia, možno sa zhodnúť v tom, že sa jedná o negatívny jav s ktorým sa snaží dlhodobo vysporiadať mnoho národných ekonomík. Spektrum ich negatívnych dôsledkov je rôzne, avšak vzhľadom na charakter ich zdrojov je často náročné ich úplne odstrániť. Preto je nevyhnutné zo strany exekutívy vykonávať opatrenia v zmysle eliminácie ich pôsobenia (Hudáková, Vojtech, Vrbinčík, 2016). V rámci europriestoru je zo strany Európskej únie zdôrazňovaný v súlade s cieľom Kohézia vyvážený rozvoj, ktorý znižuje rozdiely medzi regiónmi. Na základe uvedeného cieľu sú na znižovanie regionálnych rozdielov vynakladané prostriedky Európskej únie, a to konkrétne najmä prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja. Napriek úsiliu Európskej únie o neustále znižovanie rozdielov medzi regiónmi sú medzi nimi stále značné rozdiely (Palová, 2015a). Ako problematické sa javí predovšetkým to, že aj keď sa regióny krajín nových členov EÚ približujú k priemeru Európskej únie, z hľadiska národnej úrovne rozdiely pretrvávajú, alebo sa dokonca zvyšujú. Paradoxne bol teda cieľ zníženia regionálnych rozdielov v rámci EÚ uspokojený, z vnútroštátneho hľadiska sa rozdiely zvyšujú (Zdražil, Applová, 2016). Do akej miery sa to vládám darí môžeme analyzovať na základe sledovaných makroekonomických indikátorov odrážajúcich výkonnosť regiónu. Vlastná kvantifikácia regionálnych disparít sa najčastejšie uskutočňuje na základe bazálnych makroekonomických ukazovateľov, predovšetkým výška regionálneho hrubého produktu na obyvateľa (napr. Zdražil, Applová, 2016; Stawicki, 2017). Odhad regionálnych rozdielov na základe konvenčných deskriptorov je vhodné doplniť i o alternatívne ukazovateľov zohľadňujúcich kvalitu hospodárskeho rastu. Príkladom môžu byť ukazovatele zo sociálnej oblasti ako sú miera životnej úrovne, sociálna patológia, rozvinutosť sociálnych služieb, alebo zdravotný stav obyvateľstva (Palová, 2015a). Na konkrétnu kvantifikáciu regionálnych rozdielov sa najčastejšie používajú metódy bodového hodnotenia (Palová, 2015b), prístup sigma konvergencie (Zdražil, Applová, 2016;), Gini koeficient, variačný koeficient (Klamar, 2016; Abrham, Burda, Havlíčková, 2017) ale napríklad i Markovove modely (Decewicz, 2013). V súvislosti sa znižovaním regionálnych rozdielov sa najčastejšie uvádza podpora priamych zahraničných investícií a podpora inovácií. Priame zahraničné investície sú v plnej miere spojené so znižovaním regionálnych disparít, pretože pomáhajú rozvíjať ekonomiku a ovplyvňujú produktivitu práce, poskytujú nový kapitál a technologické know-how. (Palová, 2015-2). Inovácie sú zas hybnou silou každého hospodárstva, hospodárskej konkurencieschopnosti a nevyhnutnou zložkou znalostnej ekonomiky, ktorá je založená na výrobe vyššej pridanej hodnoty (Fiľa, Kučera, 2015).

2. Metódy a cieľ práce

Cieľom príspevku bude zhodnotenie vývoja regionálnych rozdielov na Slovensku. Regionálnu konvergenciu budeme posudzovať na základe makroekonomických kategórií, na základe ktorých možno vyjadriť ekonomickú výkonnosť regiónu, resp. jeho ekonomickú úroveň. Vychádzať teda budeme z ukazovateľov regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa, regionálna hodnota evidovanej nezamestnanosti a z hodnoty regionálnych nominálnych miezd za sledované obdobie. Zdrojom údajov pritom budú dostupné databázy údajov zostavované Štatistickým úradom Slovenskej republiky.

Medzi frekventovane využívané ukazovatele používané na meranie regionálnych disparít sa zaraďujú miery disperzného charakteru. V štatistike pod pojmom disperzia (odchýlka) rozumieme rozptyl dát od seba navzájom, resp. od vopred udanej, pre súbor typickej priemernej hodnoty. Medzi najčastejšie používané nástroje patrí štandardná odchýlka a variačný koeficient. Nevýhodou ukazovateľa štandardná odchýlka je fakt, že je závislá od nameraných hodnôt vstupných ukazovateľov. Z uvedeného dôvodu sa preto ako vhodnejší javí ukazovateľ variačný koeficient, ktorý predstavuje relatívnu mieru disperzie odvodenú od štandardnej odchýlky. Patrí medzi relatívne miery variability, pretože nevyjadruje variabilitu v pôvodných merných jednotkách, ale ako pomer smerodajnej odchýlky a priemeru, ktorý sa obvykle prezentuje v percentách. Hodnota koeficientu potom udáva, o koľko percent sa v priemere odchyľujú jednotlivé hodnoty od aritmetického priemeru (Souček, 2007). Možno ho vypočítať podľa nasledovného vzťahu (1):

$$Vk = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - x)^2}{n}} \cdot \frac{1}{\frac{1}{n} \cdot \sum_{i=1}^n x_i} \quad (1)$$

kde n je počet pozorovaných jednotiek, x_i je hodnota indikátora x pre i -tu oblasť, x je priemerná miera indikátora v celku vyššieho rádu.

Pomocou variačného koeficientu možno posúdiť nielen veľkosť regionálnych rozdielov z aspektu vybraných parametrov, ale je tiež možné tieto rozdiely vzájomne porovnať, prípadne analýzou časových radov variačných koeficientov identifikovať zmenu pozície regiónov. (Hamada, Kasagranda, 2013; Michálek, 2012). Možno sa však stretnúť s názorom, že vyjadrenie regionálnych disparít štandardnou odchýlkou je viac vhodné, ak sa rozdiely merajú na základe faktorov, pre ktoré je typická hodnota blízka nule (napr. miera nezamestnanosti) a naopak, v prípade ak disparity vyjadrujeme na základe premennej s vyššími hodnotami (napr. úroveň miezd alebo hrubý domáci produkt) je vhodnejšie ich posúdenie na základe variačného koeficientu (Monfort, 2008; Mičúch, Tvrz, 2015). Navrhovaný postup budeme používať i v našom prípade.

3. Analýza stavu a vývoja regionálnych rozdielov na základe vybraných ukazovateľov

Úroveň regionálnych disparít sme sa v prvom kroku rozhodli merať prostredníctvom základného makroekonomického indikátora, ktorým je hrubý domáci produkt. Tabuľka 1 poskytuje prehľad údajov o stave a vývoji ukazovateľa regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa a hodnoty vypočítaného aritmetického priemeru a variačného koeficientu (VK) za obdobie rokov 2005 až 2016. Z údajov uvedených v tabuľke 1 je zrejmé, že v celom sledovanom období dosahuje najvyššie hodnoty regionálneho hrubého domáceho produktu na obyvateľa Bratislavský kraj. Za sledované obdobie dosiahol v uvedenom indikátore nárast až o 56,22 %, čo je však o 2,92 % menej, ako zmena priemernej hodnoty indikátora za národné hospodárstvo. Najnižšiu hodnotu dosahoval od roku 2005 vždy Prešovský kraj. Bratislavský kraj v roku 2016 ako jediný región Slovenska dosiahol v ukazovateli HDP na obyvateľa vyššiu hodnotu ako priemer v ukazovateli za EU28, ktorý bol v bežných cenách na úrovni 29 300 €

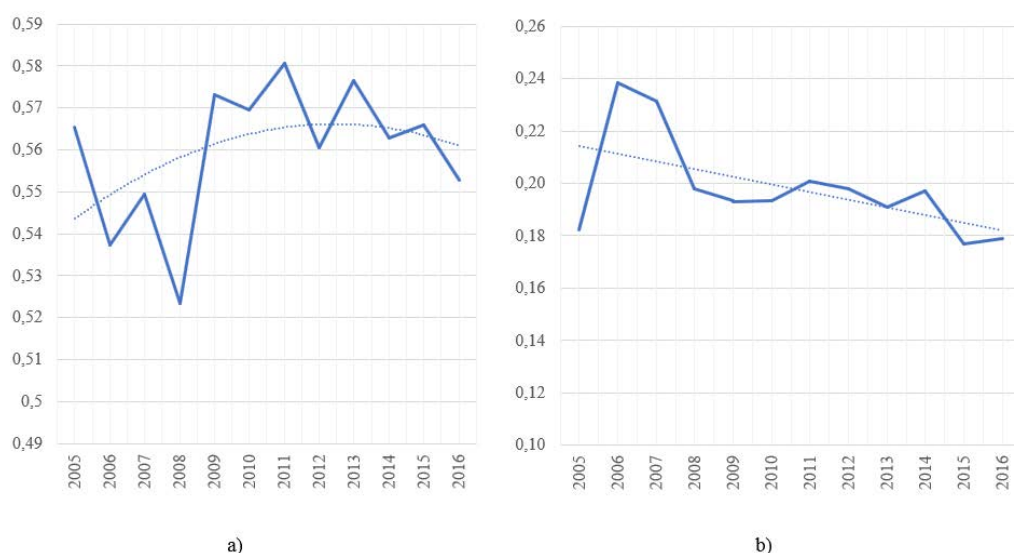
Tab. 1: Vývoj ukazovatele regionální hrubý domácí produkt na obyvatele a hodnoty vybraných statistik (v € ak nie je uvedené inak)

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bratislavský kraj		22757	24310	27636	29187	28833	30207	32310	32431	33645	33792	35116	35550
Trnavský kraj		10060	12671	13966	14464	12993	13668	14543	15022	15057	15713	15533	16277
Trenčiansky kraj		8275	9774	10774	11470	10492	11140	11506	11873	11908	12182	12600	12815
Nitriansky kraj		8291	8919	9705	10685	9953	10251	11614	12044	12027	12203	12326	12940
Žilinský kraj		7686	8434	9759	10993	10200	10816	11264	11581	11668	12105	12571	12886
Banskobystrický kraj		6732	7736	8690	9565	8657	9139	9195	9559	9937	9996	10536	10930
Prešovský kraj		5497	5702	6401	7421	6820	7153	7621	7966	8034	8299	8625	9061
Košický kraj		7910	8818	9634	10437	9239	9862	10154	10504	10688	11020	11635	11743
Hodnoty statistik bez Bratislavského kraja	Súčet	54450	62053	68929	75036	68354	72028	75896	78550	79319	81519	83826	86652
	Priemer	7779	8865	9847	10719	9765	10290	10842	11221	11331	11646	11975	12379
	ŠO	1417	2113	2277	2120	1886	1990	2178	2219	2162	2297	2119	2216
	VK	0,18	0,24	0,23	0,20	0,19	0,19	0,20	0,20	0,20	0,19	0,20	0,18
Hodnoty statistik za všetky kraje SR	Súčet	77208	86362	96565	104223	97187	102235	108206	110981	112964	115311	118942	122202
	Priemer	9651	10795	12071	13028	12148	12779	13526	13873	14120	14414	14868	15275
	ŠO	5456	5800	6633	6818	6964	7279	7853	7775	8139	8114	8413	8445
	VK	0,57	0,54	0,55	0,52	0,57	0,57	0,58	0,56	0,58	0,56	0,57	0,55

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2019), vlastné výpočty a spracovanie

V súlade s navrhovaným metodickým postupom v tabuľke 1 tiež vyčíslujeme zvolené štatistiky, ktoré nám umožnia zhodnotiť vývoj regionálnych rozdielov meraných na základe indikátora regionálny hrubý domácí produkt na obyvateľa. Grafické znázornenie štatistik je súčasťou obrázku 1. V prvom kroku sme zhodnotili vývoj variačného koeficientu medzi všetkými regiónmi Slovenska, ktoré sú súčasťou kategórie NUTS III. Na základe jeho vývoja nemožno jednoznačne konštatovať, že rozdiely vo výške hrubého domácího produktu na obyvateľa sa medzi kraji Slovenska v sledovanom období signifikantne znižujú. Najnižšiu úroveň dosiahol indikátor v roku 2008, v ktorom už boli zrejme negatívne tendencie vo vývoji globálnej ekonomiky. Následne došlo k nárastu indikátora a jeho roka v poslednom roku sledovaného obdobia sa mierne znížila na úroveň roku 2007.

Obr. 1: Vývoj hodnôt variačného koeficientu indikátora regionálny HDP na obyvateľa
a) za všetky kraje Slovenska b) okrem Bratislavského kraja

Zdroj: vlastné spracovanie, Štatistický úrad Slovenskej republiky (2019)

Z tabuľky 1 ako i z predchádzajúceho textu je zrejme, že Bratislavský kraj je dlhodobo najvýkonnejším regiónom Slovenska. Hodnota indikátora v absolútnom vyjadrení narastla v sledovanom období o 12 793 € V absolútnom vyjadrení zmeny nasledoval Trnavský kraj s hodnotou 6 217, čo je menej ako polovica z nárastu Bratislavského

kraja. Vývoj variačného koeficientu bol teda do značnej miery spôsobený touto disproporciou. Preto sme sa v druhom kroku rozhodli zhodnotiť rozdiely v krajoch Slovenska s abstrahovaním Bratislavského kraja. Hodnoty vypočítaných štatistík v tejto alternatíve sú uvedené v tabuľke jedna a ich grafické znázornenie je súčasťou obrázku 1. Z grafu je zrejmy intenzívnejší nárast rozdielov v roku 2006. Od tohto roku až po posledný rok sledovaného obdobia dosahovala štatistika klesajúci trend a teda možno konštatovať, že rozdiely v indikátore regionálny domáci produkt na obyvateľa sa medzi uvedenými kraji Slovenska znižovali. Hodnota variačného koeficientu z posledného roku 2016 je však totožná s jeho hodnotou v roku 2005, čo naznačuje, že rozdiely medzi regiónmi Slovenska sa z pohľadu tohto ukazovateľa v sledovanom období neznižili.

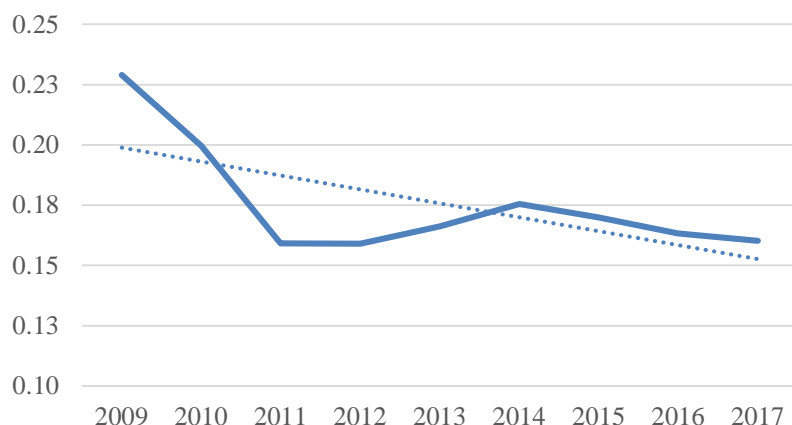
Za indikátor, ktorý nám umožňuje odhaliť trend vo vývoji regionálnych rozdielov, možno považovať i výšku priemernej mesačnej nominálnej mzdy. Z hľadiska dostupných údajov je v tomto prípade sledované obdobie roky 2009 až 2017. Pred rokom 2009 sa hodnoty indikátora určovali vyčerpávacím zisťovaním prostredníctvom ročného výkazu. Od tohto obdobia prebieha určovanie hodnoty indikátora štvrťročným rezortným výkazom. Výhodou je v prípade potreby teda periodickejšia dostupnosť údajov vhodných na bližšiu analýzu. Podobne ako pri vývoji hodnôt ukazovateľa regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa, j ukazovateľ priemernej nominálnej mesačnej mzdy dosahuje rastúci trend a najvyššie hodnoty sú detekované vždy pri Bratislavskom kraji. Zaujímavé je však v tomto prípade sledovať časové zmeny v ukazovateli. Pokiaľ pri ukazovateli regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa dosahoval Bratislavský kraj v absolútnom vyjadrení zmeny oveľa intenzívnejšie ako zvyšné regióny Slovenska, v prípade mzdy mu už prvenstvo nepatrí. V absolútnom vyjadrení bol nárast priemernej mesačnej nominálnej mzdy dokonca nižší ako je priemer Slovenska. Najväčší rast v absolútnom i relatívnom vyjadrení dosahoval Trenčiansky kraj nasledovaný Žilinským krajom. Oba tieto kraje predstavujú regióny Slovenska, v ktoré majú významné postavenie v automobilovom priemysle na Slovensku. V prípade Bratislavského kraja možno v uvedenom ukazovateli sledovať najmenej intenzívny nárast. V roku 2017 dosahoval ukazovateľ najnižšie hodnoty v Prešovskom a Banskobystrickom kraji.

Tab. 2: Vývoj ukazovateľa priemernej mesačnej nominálnej mzdy a hodnôt vybraných štatistík (v € ak nie je uvedené inak)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	absolútna zmena	percentuálna zmena
Bratislavský kraj	1178	1160	1124	1159	1182	1286	1319	1356	1426	248	21,05%
Trnavský kraj	752	787	815	831	841	892	930	965	1050	298	39,63%
Trenčiansky kraj	688	732	774	797	809	863	902	945	1020	332	48,26%
Nitriansky kraj	678	707	753	783	782	829	855	908	959	281	41,45%
Žilinský kraj	709	759	801	830	820	875	918	950	1018	309	43,58%
Banskobystrický kraj	675	702	756	783	779	837	861	897	940	265	39,26%
Prešovský kraj	636	659	697	715	721	767	799	830	875	239	37,58%
Košický kraj	761	792	848	851	855	908	945	972	1025	264	34,69%
Súčet	6077	6298	6568	6749	6789	7257	7529	7823	8313	2236	305,49%
Priemer	760	787	821	844	849	907	941	978	1039	280	38,19%
Štandardná odchýlka	174	157	131	134	141	159	160	160	166	-	-
Variačný koeficient	0,23	0,20	0,16	0,16	0,17	0,18	0,17	0,16	0,16	-	-

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2019), vlastné výpočty a spracovanie

Obrázok 2 zobrazuje vývoj štatistiky variačného koeficientu, prostredníctvom ktorého môžeme odhadnúť vývoj rozdielov v hodnotách ukazovateľa priemernej nominálnej mesačnej mzdy. Z grafu je zrejme, že v sledovanom období mala hodnota variačného koeficientu klesajúci trend. K miernemu nárastu došlo len v roku 2014. V porovnaní s rokom 2009 klesá hodnota štatistiky z úrovne 0,23 na hodnotu 0,16 v roku 2017. Možno teda konštatovať, že rozdiely medzi regiónmi Slovenska sa v ukazovateli nominálnej mesačnej mzdy počas sledovaného obdobia znižovali.

Obr. 2: Vývoj hodnôt variačného koeficientu indikátora priemerná mesačná nominálna mzda

Zdroj: vlastné spracovanie, Štatistický úrad Slovenskej republiky (2019)

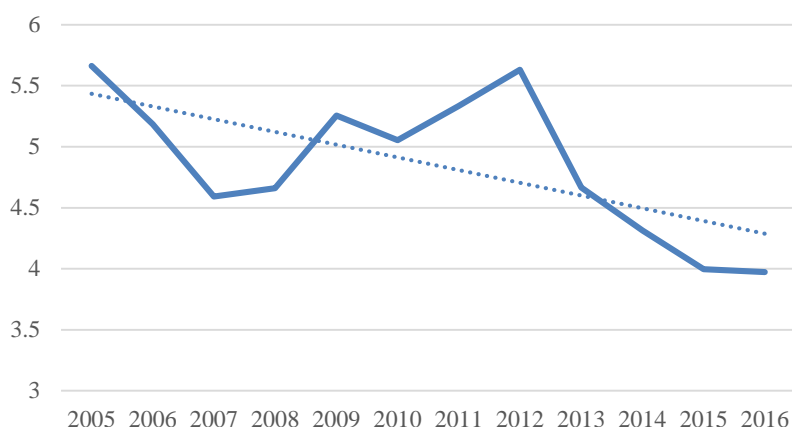
Veľmi často používaným ukazovateľom, ktorý dokáže poskytnúť obraz o stave regionálnych disparít je i hodnota regionálnej nezamestnanosti. V našom prípade sa zameriame na dostupné hodnoty evidovanej nezamestnanosti. Vývoj hodnôt ukazovateľa v regiónoch Slovenska v období rokov 2005 až 2016 poskytuje tabuľka 3. Možno na základe nej vidieť, že najnižšie hodnoty dosahuje Bratislavský kraj s výnimkou roku 2016 kedy ho prvýkrát predstihol v tomto ukazovateli Trnavský kraj. Najvyššiu nezamestnanosť stále dosahuje Prešovský kraj, za ktorým nasledujú Banskobystrický a Košický kraj. Z hľadiska časových zmien v hodnotách ukazovateľa možno konštatovať, že v sledovanom období došlo k poklesu nezamestnanosti vo všetkých krajoch s výnimkou Bratislavského kraja, v ktorom stúpila nezamestnanosť z hodnoty 2,6 % v roku 2005 na hodnotu 4,51 % v roku 2016. Stále sa však jedná o hodnotu na úrovni približne polovice priemeru krajiny. Vo všetkých ostatných krajoch nezamestnanosť klesala. Najintenzívnejší pokles nezamestnanosti bol zaznamenaný v Trnavskom kraji a naopak najmenší pokles v Prešovskom kraji.

Tab. 3: Vývoj ukazovateľa evidovaná miera nezamestnanosti a hodnôt vybraných štatistík (v %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	absolútna zmena	percentuálna zmena
Bratislavský kraj	2,60	2,29	1,98	2,27	4,36	4,63	5,41	5,72	6,17	6,13	5,34	4,51	1,91	73,4
Trnavský kraj	7,15	5,22	4,30	4,29	8,37	8,17	8,88	9,43	9,16	8,03	6,71	4,41	-2,74	-38,3
Trenčiansky kraj	6,80	5,19	4,50	4,95	10,13	9,51	9,95	10,89	10,74	9,56	7,71	5,85	-0,95	-13,9
Nitriansky kraj	11,39	9,09	7,10	7,41	11,72	11,76	13,27	14,08	12,52	11,21	9,71	6,96	-4,43	-38,8
Žilinský kraj	9,33	7,03	5,55	6,20	10,89	10,86	11,91	12,79	12,51	10,91	8,86	6,92	-2,41	-25,8
Banskobystrický kraj	18,32	16,12	14,10	14,25	19,19	18,86	19,83	20,81	18,26	17,22	14,94	12,80	-5,52	-30,1
Prešovský kraj	15,77	13,68	12,05	12,86	18,29	17,75	18,95	20,66	19,35	17,45	15,50	13,91	-1,86	-11,7
Košický kraj	17,50	15,18	13,02	13,50	17,30	16,78	18,76	19,58	17,23	15,92	14,39	12,76	-4,74	-27,0
Súčet	88,86	73,80	62,60	65,73	100,25	98,32	106,96	113,96	105,94	96,43	83,16	68,12	-	-
Priemer	11,11	9,23	7,83	8,22	12,53	12,29	13,37	14,25	13,24	12,05	10,40	8,52	-	-
Štandardná odchýlka	5,66	5,18	4,59	4,66	5,26	5,05	5,34	5,63	4,67	4,31	4,00	3,97	-	-

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2019), vlastné výpočty a spracovanie

Nakoľko úroveň ukazovateľa nezamestnanosť dosahuje priemerné hodnoty blízke nule, použijeme na zhodnotenie rozdielov medzi regiónmi štatistiku smerodajná odchýlka. Grafické znázornenie vývoja jej hodnôt je dostupné v obrázku 3. Na základe neho možno konštatovať znižujúce sa rozdiely v indikátore evidovaná miera nezamestnanosti medzi kraji Slovenska v sledovanom období. V grafe je zrejмый pokles rozdielov od roku 2005 do roku 2008 a následne nárast až do maxima v roku 2012. Od uvedeného roku až po posledný rok sledovaného obdobia dosahuje štatistika intenzívnejší pokles. V roku 2016 zároveň štatistika dosiahla v sledovanom období najnižšiu hodnotu. Vývoj štatistiky je predpokladom na potvrdenie skutočnosti vplyvu stavu ekonomiky na nezamestnanosť, a nakoľko rozdiely v nezamestnanosti sa v čase krízy zvyšovali a naopak, v čase pozitívneho vývoja ekonomiky znižovali. Uvedené naznačujú i Papcunová – Gecíková (2011).

Obr. 3: Vývoj hodnôt smerodajnej odchýlky indikátora evidovaná miera nezamestnanosti

Zdroj: vlastné spracovanie, Štatistický úrad Slovenskej republiky (2019)

4. Závěr

V príspevku sme sa zaoberali diagnostikou stavu a vývoja regionálnych disparít na Slovensku v rokoch 2005 až 2016. Na základe ekonomického indikátora regionálny HDP na obyvateľa, ktorý reflektuje výkonnosť regiónu, sa potvrdila skutočnosť, že najvýkonnejším regiónom krajiny je Bratislavský kraj. Naopak k najmenej výkonným patrí Prešovský kraj, pri ktorom bola hodnota ukazovateľa regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa v roku 2016 len na úrovni 25,49 % z hodnoty najvýkonnejšieho kraja, resp. 57,04 % z priemernej hodnoty ukazovateľa za krajinu. Na analýzu stavu a vývoja konvergenčných tendencií sme použili miery disperzného charakteru variačný koeficient a smerodajnú odchýlku. Na základe dosiahnutých výsledkov možno konštatovať, že rozdiely vo vývoji bazálneho ukazovateľa regionálny HDP na obyvateľa pretrvávajú a to predovšetkým v dôsledku disporporcií vo výkonnosti regiónov spôsobenej hlavne intenzívnym absolútnym rastom ukazovateľa v Bratislavskom kraji. V prípade ukazovateľov priemerná mesačná nominálna mzda a miera evidovanej nezamestnanosti možno badať klesajúci trend v rozdieloch medzi regiónmi Slovenska, pričom amplitúdach vo vývoji štatistik týchto ukazovateľov sú do istej miery ovplyvnené fázou ekonomického cyklu. V čase hospodárskeho rastu sa rozdiely v uvedených ukazovateľoch v regiónoch Slovenska zmenšovali a naopak, v období poklesu prehlbovali. Napriek snahám vlád o ich redukciu však i naďalej zostávajú podstatným problémom v národnom hospodárstve. Nástroje na zvýšenie intenzity konvergenencie regiónov Slovenska by mali byť zamerané predovšetkým na politiku priamych zahraničných investícií v zaostávajúcich regiónoch (Fabuš, Csaby, 2018) špecificky v oblasti výskumu, vývoja a vzdelávania (Fiľa, Kučera, 2015; Korenková, 2014), aktivizáciu malého a stredného podnikania a riešenie problému migrácie obyvateľstva z týchto regiónov s cieľom zvýšenia domácej spotreby (Filip, Filipová, Chovanová-Supeková, 2016; Petrášová, Beresecká, 2012).

Literatura

- [1] ABRHAM, J., BURDA, P., HAVLICKOVA, B., (2017). Regional differentiation of economic level in the European Union. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků..* Brno : Masarykova univerzita, pp. 60-66. ISBN 978-80-210-8586-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-6.
- [2] DARMO, L., (2015). Regional disparities in unemployment and economic performance of slovak regions – the estimation of Okun’s coefficient. In *International Scientific Conference on Knowledge for Market Use - Women in Business in the Past and Present.* Olomouc : Societas Scientiarum Olomucensis II, pp. 75-84. ISBN 978-80-87533-12-3.
- [3] FABUŠ, M., CSABAY, M., (2018). State aid and investment: case of Slovakia. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 6, no. 2, pp. 480-488. ISSN 2345-0282. DOI 10.9770/jesi.2018.6.2(1).
- [4] FILIP, S., FILIPOVÁ, E., CHOVANOVÁ-SUPEKOVÁ, S., (2016). Migrácia - faktor rozvoja cestovného ruchu vybraných štátov EÚ a Slovenskej republiky. In *Region v rozvoji spoločnosti 2016 : Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference.* Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 229-238. ISBN 978-80-7509-459-9.
- [5] FIĽA, M., KUČERA, J., (2015). Innovation performance of the Slovak Republic and its regional disparities. In *IMACS (Innovation Management and Corporate Sustainability) 2015. Proceedings of the 3rd International Conference.* Praha : Vysoká škola ekonomická v Praze, pp. 39-51. ISBN 978-80-245-2092-6.

- [6] GOZORA, V., (2010). Regional disparities in economic and social environment. In *Proceedings of the 8th international conference on economic policy in the European union member countries*. Karviná : Silesian University in Opava, pp. 122-127. ISBN 978-80-7248-601-4.
- [7] HAMADA, R., KASAGRANDA, A., (2013). Analýza stavu a vývoja regionálnych disparit v okresoch Trnavského kraja v rokoch 2001 - 2010. In *Folia Geographica 21*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, pp. 21-37. ISSN 1336-6157.
- [8] HUDÁKOVÁ, M., VOJTECH, F., VRBINČÍK, M., (2016). The Strategy of Sustainable Development in the Programming Documents of Self-governing Regions of Slovakia. In *Proceedings of the 1st International Conference Contemporary Issues in Theory and Practice of Management*. Czestochowa : WWZPC, pp 137-142. ISBN 978-83-65179-43-2.
- [9] KLAMAR, R., (2016). Development tendencies of regional disparities in the Slovak Republic. *Geographica pannonica*, vol. 20, issue 3, pp. 136-151. ISSN 0354-8724. DOI 10.5937/GeoPan1603136K.
- [10] KORENKOVÁ, M., (2014). Influence of the regional differences on the possibilities of education of employees in the company. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 264-269. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-32.
- [11] MIČÚCH, M., TVRZ, S., (2015). Konvergencia slovenských regiónov v pokrízovom období pokračuje: analytický komentár NBS č. 23. [online]. [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_komentare/AnalytickeKomentare/2015/AK23_konvergence.pdf.
- [12] MONFORT, P., (2008). Convergence of EU regions – Measures and evolution. European Commission, Regional Policy Working Papers, No. 01/2008. [online]. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/200801_convergence.pdf.
- [13] PALOVÁ, Z., (2015a). The measurement of regional disparities in the Moravian-silesian and Zilina region and their relationship to FDI. In *12th International Scientific Conference on Economic Policy in the European Union Member Countries*. Opava : Silesian university, pp. 606-613. ISBN 978-80-7510-114-3.
- [14] PALOVÁ, Z., (2015b). Measuring of Social Disparities in Selected Regions in the Czech Republic. In *12th International Conference Liberec Economic Forum 2015*. Liberec : Technical university, pp. 424-430. ISBN 978-80-7494-225-9.
- [15] PAPANOVÁ, V., GECÍKOVÁ, I., (2011). Economic crisis from the perspective of local self-government . In *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 175–180. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [16] PETRÁŠOVÁ, V., BERESECKÁ, J., (2012). Creativity and public administration as opportunity for development of regional economy. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 399-409. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [17] SUCHÝ, M., KOLOŠTA, S., KOŽIAK, R., (2015). Regional disparities in European Union in the pre-crisis and crisis periods. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 19 -24. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-1.
- [18] SOUČEK, E., (2007). *Statistika pro ekonomy*. Praha : Vysoká škola ekonomie a managementu, 267 p. ISBN 978-80-86730-066.
- [19] STAWICKI, M., (2017). Regional disparities in level and dynamics of gross domestic product at NUTS-3 regions in central Europe and the Baltic states. *Economic Science for Rural Development*, issue 45. pp. 228-234. ISSN 1691-3078.
- [20] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2019). *Databáza DataCUBE*. [online]. [cit. 2019-03-8]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/>.
- [21] ZDRAŽIL, P., APPLOVÁ, P., (2016). Growth disparities among regions of the visegrad group countries: an evidence of their extent and nature. *E&M Ekonomie a management*, vol. 19, no. 2, pp. 34-54. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/tul/001/2016-2-003.

Tento príspevok bol podporený Univerzitnou grantovou agentúrou Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre prostredníctvom projektu výskumnej úlohy UGA VII/10/2019.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-3

REGIONAL COMPETITIVENESS INDEX AS A SUITABLE TOOL FOR EVALUATING SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF THE EU NUTS 2 REGIONS

Index regionální konkurenceschopnosti jako vhodný nástroj pro hodnocení socio-ekonomické situace NUTS 2 regionů EU

MICHAELA STANIČKOVÁ

Katedra evropské integrace | *Department of European Integration*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
VŠB - Technická univerzita Ostrava | VŠB - Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 702 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: michaela.stanickova@vsb.cz

Annotation

Over the last decades, regional competitiveness has been intensely investigated and many studies reveal how all the regions are not equally able to face the challenges that the new competition proposes but they fail in supplying both an exhaustive explanation and a relevant, accessible and transferable measure of it. Supporting regional competitiveness requires creating framework conditions to develop the necessary infrastructure, human capital, technology and efficient markets that can help attract talent and investment to increase the standards of living of the population. Therefore, competitiveness has been an important issue on the European Union's agenda for several decades too. Launched in 2010 and published every three years by the European Commission, the Regional Competitiveness Index allows NUTS 2 regions of the European Union to monitor and assess their development over time and in comparison with other regions. This paper aims to throw light on some of the underlying aspects of regional competitiveness, give an overview of notion and methods used for planning tasks concerning regional competitiveness as well as analysis of research studies on constructing the territorial composite indices with special attention and application at regional level of the EU.

Key words

Composite index, European Union, NUTS 2 region, Regional Competitiveness Index

Anotace

Regionální konkurenceschopnost byla v posledních desetiletích hluboce zkoumána a mnoho studií ukazuje, jak jsou a nejsou regiony schopny čelit výzvám, které utváří nová konkurence, ale nedokáží poskytnout dostatečně relevantní, dostupný a přenosný měření a hodnocení. Podpora regionální konkurenceschopnosti vyžaduje vytvoření rámcových podmínek pro rozvoj nezbytné infrastruktury, lidského kapitálu, technologií a efektivních trhů, které mohou pomoci přilákat inovace a investice vedoucí ke zvýšení životní úrovně obyvatelstva. I z těchto důvodů je konkurenceschopnost již několik desetiletí důležitou otázkou agendy Evropské unie. Index regionální konkurenceschopnosti, poprvé publikovaný v roce 2010 a od té doby vydávaný Evropskou komisí co tři roky, umožňuje NUTS 2 regionům Evropské unie sledovat a hodnotit jejich vývoj v čase ve srovnání s ostatními regiony. Cílem příspěvku je poukázat na některé základní aspekty regionální konkurenceschopnosti, poskytnout přehled o pojmech a metodách používaných při plánování aspektů týkajících se regionální konkurenceschopnosti, jakož i analýzu výzkumných studií o konstrukci územních kompozitních indexů se zvláštní pozorností a aplikací na regionální úrovni EU.

Klíčová slova

kompozitní index, Evropská unie, NUTS 2 region, Index regionální konkurenceschopnosti

JEL classification: B41, O18, P51, R11, R58

1. Introduction

Nowadays competitiveness is one of the most monitored characteristics of national economies and is increasingly appearing in the evaluation of their prosperity, welfare and living standards. The need for a definition of

competitiveness at the macroeconomic level emerged with the development of the globalisation process in the world economy. The concept of competitiveness has quickly spread to the regional level, but its notion is also contentious. In the global economy regions are increasingly becoming the drivers of the economy, and generally, one of the most striking features of regional economies is the presence of clusters or geographic concentrations of linked industries. The shifting of production activities threatens current economic fundamentals to places with better conditions. Regional competitiveness is also affected by the regionalisation of public policy because of the shifting of decision-making and coordination of activities at the regional level. Within political circles, interest has grown in the regional foundations of national competitiveness, and with developing new forms of regionally based policy interventions to help improve the competitiveness of every region and major city, and hence the national economy as a whole. Regions play an increasingly important role in the economic development of states. Regional competitiveness is thus a valid topic for academic enquiry, not only in its own right but also because of its potential importance for informing policy-making. Only a thorough analysis involving multiple research studies may assure a conceptual definition and a reliable and relevant comprehensive analysis of the regional competitiveness. The paper is based on systematic literature review approach investigating research works on the issues of competitiveness. The paper aims to make appropriate literature review and to highlight the definition of competitiveness, as well as to analyse components in the context of regional development. The study discusses theoretical background of regional competitiveness, address related questions on the meaning and explanation of regional competitiveness and provides the regional competitiveness' measuring. The main results of literature reviews are an overview of competitiveness concepts and empirics that lead to highlight some of the shortcomings of the research topic. Results in the form of appropriate approach to the evaluation of competitiveness will be utilised as a tool for further analysis in measuring the regional competitiveness of the European Union (EU) regions at level 2 based on the Nomenclature of territorial units for statistics (NUTS) based on existing index titled Regional Competitiveness Index (RCI). This paper aims to throw light on some of the underlying aspects of regional competitiveness, give an overview of notion and methods used for planning tasks concerning regional competitiveness as well as analysis of research studies on constructing the territorial composite indices with special attention and application at regional level of the EU 2.

2. The concept of competitiveness and its measuring: special attention at the regional level

The concept of competitiveness has in the last decades extended from the micro-level of firms to the macro-level of countries. Between the two levels stands the concept of regional competitiveness which is the focus of the EU Regional Competitiveness Index (RCI), a joint project between DG Joint Research Centre and DG Regional Policy. Politicians and policymakers as much debate regional competitiveness as academics doubt it. For politicians and policymakers, it offers a reasonably fuzzy umbrella concept that covers aspects that matter to the firms and residents of a region. It tends to focus on measurable differences between regions which fall (partly) under the control of public authorities, without employing any clear political or conceptual framework. Despite accusations that regional competitiveness is embedded in a neo-liberal ideology (Bristow, 2010), the concept, as adopted in the present paper, neither assumes nor supports a minimal state. It takes a simple definition of regional competitiveness which responds pragmatically to current issues raised in the literature and allows us to consider how these issues can guide indicator selection used in the evaluation of competitiveness via RCI.

2.1 Literature review and definition

The term of competitiveness is one of the most commonly used concepts in economics, but it is not precise enough, which means that there is no generally accepted definition of competitiveness. The concept of competitiveness has been largely discussed over the last decades. A broad notion of competitiveness refers to the inclination and skills to compete, to win and retain a position in the market, increasing market share and profitability, thus, being commercially successful. An important aspect is a level at which the concept of competitiveness is defined; in most cases, the micro and macroeconomic level are considered, which are strictly interrelated. In original meaning, the concept of competitiveness was applied only to companies and corporate strategies. Competitiveness of companies is understood as the ability to provide products and services as well as or more effective than their main competitors. Competitiveness of companies is derived from the main sources of competitiveness – the competitive advantage which companies gained through their methods of organisation, production and effect on the markets in comparison to their rivals, and covers the company's ability to maintain its market position. The former is relatively clearly defined and is based on the capacity of firms to compete, grow and be profitable (Martin, 2003). The latter is, instead, subject to debate and is generally viewed and measured at the country level. One of the most important definitions of macroeconomic competitiveness is given by the World Economic Forum (WEF) which states that competitiveness is the set of institutions, policies and factors that determine the level of productivity of a country (Schwab, Porter, 2007). The WEF definition links micro- (firm-level) to macro- (country-level) competitiveness. The framework describing a firm's capacity to compete, grow and be profitable (Martin et al.,

2006) is relatively uncontested, but applying the same concept to countries or regions has been subject to much debate. The link between the two levels is straightforward: a stable context at the macro level improves the opportunity to produce wealth but does not create wealth by itself. Wealth is created by utilising at best human, capital and natural resources to produce goods and services, i.e. productivity. But productivity depends on the microeconomic capability of the economy which ultimately resides in the quality and efficiency of the firms (Schwab, Porter, 2007). The implicit analogy between firms and nations has been widely criticised because a country cannot go out of business and because competition between countries can benefit both, while competition between companies in the same sector is more likely to be a zero-sum game (Krugman, 1991). Despite the strict linkage between micro (firm) and macro (country) competitiveness, much criticism to the notion of national competitiveness has been raised, mainly due to the existence of an analogy between firms and nations.

Between the two levels of competitiveness (the micro and the macro levels) stands the concept of regional competitiveness which has gained more and more attention in recent years, mostly due to the increased focus is given to regions as key in the organisation and governance of economic growth and the creation of wealth. A notable example is a special issue of *Regional Studies* 38(9), published in 2004, entirely devoted to the concept of competitiveness of regions. Regional competitiveness is not only an issue of academic interest but of increasing policy deliberation and action. A region is neither a simple aggregation of firms nor a scaled version of nations (Gardiner et al., 2004). Meyer-Stamer (2008) states that (systemic) competitiveness of a territory can be defined as the ability of a locality or region to generate high and rising incomes and improve the livelihoods of the people living there.

In contrast to the WEF definition focussed on the concept of productivity, this definition is based entirely on the benefits to people living in a region. It assumes a close link between competitiveness and prosperity. It characterises competitive regions not only by using output-related terms such as productivity but also by determining the sustained or improved level of comparative prosperity (Bristow, 2010). Regional competitiveness cannot be regarded as either macroeconomic or microeconomic concept. A region is neither a simple aggregation of firms nor a scaled version of nations (Gardiner et al., 2004) and the meso-level it characterises is to be duly described. Hence, competitiveness is not simply resulting from a stable macroeconomic framework or entrepreneurship on the micro-level. New patterns of competition are recognisable, especially at the regional level: for example, geographic concentrations of linked industries, like clusters, are of increasing importance and the availability of knowledge and technology-based tools show high variability within countries. Huggins (2003) underlines that true local and regional competitiveness occurs only when sustainable growth is achieved at labour rates that enhance overall standards of living. The complexity of competitiveness was interestingly decomposed by Esser et al. (1995) into four analytical levels where different types of determinants drive competitiveness. Apart from the meta level, which regards basic orientations of society and other 'slow' variables that are not of primary interest here, the micro, meso and macro levels of competitiveness are clearly described. The meso level is between the macro- and micro level and aims at designing a specific environment for enterprises, e.g. practical aspects in the regional context of this level offers Sucháček (2015). At this level, it is highly important that physical infrastructure (such as transport, communication and power distribution systems) and sector policies (such as those regarding education and R&D policies) are oriented towards competitiveness (Halásková, Halásková, 2016).

Along the same lines, Dijkstra et al. (2011) propose a definition of regional competitiveness which integrates the perspective of both firm and residents, i.e. regional competitiveness can be defined as the ability to offer an attractive and sustainable environment for firms and residents to live and work. Sustainable in this definition is not used in the purely ecological-environmental sense, but in the mind of a region's capacity to provide an attractive environment in both the short- and long-term. This means that a region which reduces taxes to such a degree that it can no longer maintain the quality of its public infrastructure and services does not provide a sustainable, attractive environment. These definitions cover issues which benefit both firms and residents, such as good institutions, and issues where their interests may conflict, such as wages. It strives to balance the most critical aspects of an attractive environment by combining the goals of commercial success with personal well-being. As stated in the Sixth Progress Report on Economic and Social Cohesion (European Commission, 2009), the challenge is to capture into a competitiveness index the notion that every region has common features which affect and drive the competitiveness of all the firms located there, even if the variability of competitiveness level of the firms within the region may be very high. These features should describe physical and social infrastructure, the skills of the workforce and the efficiency and fairness of the institutions. This is reflected in the interest devoted in the recent years by the European Commission (EC) to define and evaluate the competitiveness of European regions, an objective closely related to the realisation of the Lisbon Strategy on Growth and Jobs. According to the Treaty on European Union (Article 3) (2012), working towards a competitive economy is one of the EU's goals.

Similarly, improving Europe's competitiveness is among the aims of the Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth – the successor of the Lisbon Strategy aimed at making the EU the most competitive and dynamic knowledge-based economy in the world. Competitiveness is also an important theme on the agenda of the current EC. The EU supports competitiveness through policies aimed at creating a business-friendly environment, improving innovation, modernising the industrial base, varying sectoral support and encouragement for structural reform through the framework of economic policy coordination (European Semester). Funding for such assistance is available under different EU programmes, such as the programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises (COSME), and the European Structural and Investment Funds (ESIF).

2.2 Review of applied approaches and methods

The pursuit of competitiveness has assumed essential significance for policymakers at regional, urban and local scales. Within political circles, interest has grown in understanding the competitive performance of individual regions and cities and in devising policies to promote and enhance competitiveness. Indeed, regional competitiveness has been enthusiastically adopted as a policy goal by the European Commission and by national governments across the EU, as well as Europe as a whole and the United States of America. It has risen to particular prominence in the United Kingdom where the pursuit of regional competitiveness has moved to centre stage in the policy statements of the national government. This has helped create significant interest in the construction of competitiveness indices (CIs) which enable regions to compare their relative standing in competitiveness league tables. Thus in parallel with the development of national competitiveness indices, a plethora of regional, city and local CIs have emerged which rank places by particular measures of competitiveness (Berger, 2011).

Since competitiveness is a relative concept, it implies the need to compare with others such that regions are inexorably sucked into the continual monitoring and periodic benchmarking of what 'the competition' is doing and where the best practice' or best offer' lies. As a consequence, the obsession with regional competitiveness has created a voracious demand for indicators by which policy makers and analysts can measure, analyse and compare regional performance, or find out who is 'winning'. More recently, efforts have also been made to develop CIs of regional competitiveness, following similar trends in the evolution of national competitiveness indicators. These combine relevant indicators into one overarching measures, the results of which can be reported in the form of a league table (Huggins, 2003). Such indices and rankings attract widespread attention and are inevitably seductive for regional development agencies and the media keen to absorb 'quick and dirty' comparative measures of regional economic performance. To date, however, there has been limited critical interrogation of how valid and useful these indices are in respect of their ability to both provide insights into what drives regional competitiveness, and to generate robust predictions and rankings of regional economic performance (Berger, 2011).

Within the breadth of approaches, a broad dichotomy is discernible between analyses which consist of the reporting of a series of separate indices, and those which seek to develop composite index, where a range of input, output and outcome variables are measured and aggregated to form a single overarching measure of competitive performance (Huggins, 2003). The increased popularity of such CIs reflects the growing urge to benchmark or rank the comparative performance of one region against another (Farrugia, 2007). CIs simplify complex measurements constructs and thus have considerable political appeal (Booyesen, 2002). Some indices are explicitly produced for media purposes, whereas others seek to develop an overall measure of the different factors shaping competitiveness outcomes (Greene et al., 2007). Such indices can serve a useful purpose in highlighting differences between regions in particular economic circumstances. Thus, the business community uses ranking as a tool to determine investment plans and to assess locations for new operations, while governments and policy officials use them to identify particular areas of an economy's weakness or make a case for specific public policies or strategies for inducing growth. According to Fisher (2005), the indices produced by think tanks in the US states and regions are predominantly used to promote particular policy agendas. So while there are thus clear uses for such indices as benchmarks of regional competitiveness, those constructing suitable indices are confronted with a number of critical challenges not least of these being what variables to include or what model of regional competitiveness to base the measure upon, and how to aggregate the chosen variables into a CI for ranking purposes. While these decisions have considerable implications for the ultimate indices and their rankings, there has a very little critical interrogation to date of the validity of these indices in respect of their ability to produce robust and valid diagnoses of regional economic problems and policy solutions.

Over the last years, more and more researchers have looked at the benchmarking of places. There are three kinds of publications to be distinguished, some studies looking at the constructing of indices (Bowen, Moesen, 2010; Saisana, Tarantola, 2002), others focusing on the index applied (Bandura, 2005; Booyesen, 2002) and – only a few – incorporating both approaches. Berger, Bristow (2009) analysed four national indices in more detail, looking at index construction and their use as a predictor of future economic performance. Several well-established studies

measure competitiveness at the country level and present a mainstream approach. At the country level, the Global Competitiveness Index, prepared by the World Economic Forum, and World Competitiveness Yearbook by the Institute for Management Development (IMD) is by far the most influential and best-known indices. GCI is indeed the most internationally recognised index covering a reasonably comprehensive set of aspects relevant to competitiveness.

Importance and popularity of CIs nowadays are also evident in the EU that confirmed the establishment of the Composite Indicators Research Group (COIN) under the Joint Research Centre (JRC) of the European Commission (European Commission, 2016). The EU and its institutions intend to support and improve participation of local and regional authorities in the planning and implementation of the EU policies and activities on the ground also by contributing to improving sound statistics and data by exploring possible new ways of measuring and presenting regional performance. This importance of CIs for the EU research also confirm the number of studies evaluated the level of development in a specific topic. More approaches assessing the EU competitiveness in terms of CIs exist, e.g. the newest ones such as The Europe 2020 Index: The progress Of EU Countries, Regions and Cities to the 2020 targets (European Commission, 2015), An Indicator for Measuring Regional Progress towards the Europe 2020 Targets (European Commission, 2014), the Europe 2020 Regional Index (European Union, 2014). Also possible to mention older approaches such as The Regional Lisbon Index (European Commission, 2010), Synthetic index: Regional perspective on the Lisbon Agenda (European Commission, 2007).

Attempts to extend the analysis at the regional level have been carried out in more recent years also in the EU. The European Competitiveness Index (ECI), computed by the University of Wales Institute, focuses on European regions at the EU NUTS 1 level (Huggins, Davies, 2006), which did not include Romania and Bulgaria at the time. A more straightforward but more detailed geographical description of competitiveness is presented in Atlas of Regional Competitiveness (Eurochambers, 2007), reflecting the international recognition of the importance of the regional NUTS 2 level, but the approach falls short of aggregating the variables to a single composite index. Some European countries have dedicated efforts to construct national measures of regional competitiveness, such as in the UK (Huggins, Izushi, 2008), Croatia (UNDP, 2008), Lithuania (Snieska, Bruneckienė, 2009) and Finland (Huovari et al., 2001), in the Visegrad Four countries or in their NUTS 2 regions (Melecký, Skokan, 2011) and also in the Czech Republic (Žitek, Klímová, 2015; Žizka, 2013), as specified Staničková (2018). The literature's most widely acclaimed index is seemingly the Regional Competitiveness Index constructed for the EU by Annoni, Kozovska in 2010, and enhanced and enlarged in 2013 by Annoni, Dijkstra, and subsequently in 2017 updated by Annoni, Dijkstra, Gargano, to include the EU regions. The European Commission commissioned these studies as a part of preparatory work for the EU' fifth, sixth and seventh Report on economic and social cohesion. Its methodological soundness, vast territorial extent, as well as the fact that it is the support document to the European Commission's policies, makes the three publications of this index highly recommendable for further improvements.

In addition to composite indices, there are other approaches to composite because regional competitiveness and its evaluation are issues always in the forefront of economic sciences, which lacks a mainstream method of regional competitiveness monitoring and assessment. Decomposition of aggregate macroeconomic indicators of international organisations (WEF, IMD) is most commonly used approach at the regional level, as well as comprehensive (mostly descriptive) analysis aimed at identifying the key factors of regional development, productivity and economic growth (Viturka, 2016). Another approach is an evaluation by structural indicators of the EU, which is used for the assessment and the attainment of the objectives of the EU growth strategies (such as Lisbon strategy or Strategy Europe 2020) or by multicriteria decision-making methods (Melecký, 2017; Hančlová, Melecký, 2016; Poledníková, 2014; Svoboda, 2014).

Evaluation of regional competitiveness is determined by the chosen territorial region level, especially in terms of NUTS. No less important is the reference period, availability and periodicity of data, and selection of convenient specific factors. For evaluation of regional competitiveness, it is necessary to note that the data availability decreases in direct proportion to the lower territorial unit.

3. RCI as a suitable approach to measuring the competitiveness of the EU NUTS 2 regions

Why measuring regional competitiveness is so important? Because if you cannot measure it, you cannot improve it (Lord Kelvin). A quantitative score of competitiveness will facilitate the EU Member States in identifying possible regional weaknesses together with factors mainly driving these weaknesses. This, in turn, will assist regions in the catching up the process.

The concept of competitiveness has in the last decades extended from the micro-level of firms to the macro-level of countries. Between the two levels stands the concept of regional competitiveness which is the focus of the EU Regional Competitiveness Index (RCI), a joint project between Directorate General (DG) Joint Research Centre and DG Regional Policy. GCI of the WEF inspires the EU RCI. Therefore, GCI has been the leading reference framework for RCI construction. This choice has been driven by the fact that GCI is the most internationally recognised and acclaimed index in the field of competitiveness and its framework covers a very comprehensive set of aspects relevant to competitiveness. However, some key differences distinguish RCI from GCI due to RCI European and regional dimension.

RCI has been published every three years since 2010, coinciding with the European Commission reports on economic, social and territorial cohesion. It covers regions at NUTS 2 level, but necessary to note that number of evaluated NUTS 2 regions differs across RCI editions 2010, 2013 and 2016. RCI is based on indicators grouped in eleven pillars corresponding to various aspects of regional competitiveness (for more information see Annoni, Kozovska, 2010). Again, it should be noted that a number of indicators differ across RCI editions 2010, 2013 and 2016. Pillars are designed to capture short- as well as long-term capabilities of the region. They are classified into three major groups: the pillars Institutions, Macro-economic stability, Infrastructure, Health and Quality of Primary and Secondary Education are included in the first group and represent the key fundamental drivers of all types of economies. As the regional economy develops, other factors enter into play for its advancement in competitiveness and are grouped in the second group of pillars – Higher Education/Training and Lifelong Learning, Labour Market Efficiency and Market Size. At the most advanced stage of development of a regional economy, key drivers for regional improvement are factors related to Technological Readiness, Business Sophistication and Innovation, included in the third group. These aspects have been selected in line with the definition of competitiveness quoted above, used by the EC for RCI (the ability of a region to offer an attractive and sustainable environment for firms and residents to live and work). According to authors of RCI editions (Annoni, Kozovska, 2010; Annoni, Dijskstra, 2013; Annoni, Dijsktra, Gargano, 2017), this allows the extension of traditional analysis of competitiveness to integrate perspectives of both businesses and inhabitants, taking into account both business success and personal well-being.

As is mentioned, the reference for RCI construction is well-established GCI by the WEF but some variations and adaptations have been considered necessary to address the regional dimension of RCI. The main differences between RCI and GCI are as follows (Annoni, Kozovska, 2010): the application of a regional as supposed to country-level analysis; the exclusion of two pillars (Goods market efficiency and Financial market sophistication); the division in two separate pillars of GCI Health and Primary education pillar; the preference towards hard (quantitative) data concerning survey data. The reason for the exclusion of Goods market efficiency pillar is related to the fact that EU regions are subject to the European Single Market and the Customs Union. The pillar is then expected to show little if any variation across the EU. Moreover, some of the indicators selected by the WEF to describe this pillar have been included in the RCI Institutions pillar. Little variation across the EU is also expected for the Financial market sophistication pillar. Also, only a few hard data are available to describe this aspect for the EU. These have been the reasons behind the choice of excluding the pillar from RCI framework as well. Concerning the WEF framework, the pillar Health and Primary Education has been slightly modified and split into two different pillars to better distinguish between two distinct aspects of regional competitiveness across the EU. Health – pillar 4 – is described at the regional level while Quality of Primary and Secondary Education – pillar 5 – is described at the country level in terms of achievements and skills of pupils of age 15. The compulsory education system in force in the EU fixes to either 15 or 16 the ending age of mandatory education for most countries, except Hungary and the Netherlands where the minimum age is 18. Pillars may be grouped according to the different dimensions (input versus output aspects) of regional competitiveness they describe. The terms inputs and output are meant to classify pillars into those which describe driving forces of competitiveness, also in terms of long-term potentiality, and those which are direct or indirect outcomes of a competitive society and economy.

4. Conclusion

RCI represents the first measure of the level of competitiveness at the regional level covering all EU countries. It takes into account both social and economic aspects, including the factors which describe the short and long-term potential of the economy. The significant added-value of the RCI is that it extends the traditional analysis of competitiveness from a purely economic measure to incorporate social elements. It also takes into account the level of development of a region by shifting the emphasis from more fundamental issues to innovation-related factors. RCI provides a synthetic picture of the level of the EU competitiveness at the NUTS 2 regional level representing, at the same time, a well-balanced plurality of different fundamental aspects. It is essential to

understand the extent to which areas (territories/localities or regions) compete with each other, where this competition comes from, and what factors determine a territorial, economic attractiveness. The index can, therefore, provide indications of what each region should focus on, taking into account its specific situation and its level of development. RCI interactive tools allow not only for monitoring and assessing a region's progress over time, but also comparing it with others (other EU regions, the best performer, the national average and the EU average). Performance can even be compared with peer regions in terms of GDP per capita, as RCI rankings can vary among regions with a similar level of economic development. RCI may be used to facilitate benchmarking, identify regional strengths and weaknesses, and support policymaking by informing regional development strategies to target the areas which need improvement with suitable investment priorities. Its regional granularity also helps illustrate within-country variations. RCI editions present a ranking of regions according to their attractiveness for both firms and residents. This broader vision of competitiveness can have implications for policy decisions and the choice of investment priorities. Data on the different dimensions of RCI, such as innovation, education and institutions, can help authorities to identify respective regional strengths and aspects to be improved.

Literature

- [1] ANNONI P., DIJKSTRA, L., (2013). *EU Regional Competitiveness Index 2013*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-32370-6.
- [2] ANNONI P., DIJKSTRA, L., GARGANO, N., (2017). *EU Regional Competitiveness Index 2016. Working Paper WP 02/2017*. European Commission: Directorate-General for Regional and Urban Policy.
- [3] ANNONI, P., KOZOVSKA, K., (2010). *EU Regional Competitiveness Index 2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-15693-9.
- [4] BANDURA, R., (2005). *Measuring country performance and state behaviour: a survey of composite indices*. New York: United Nations, Office of Development Studies.
- [5] BERGER, T., (2011). An Overview and Analysis on Indices of Regional Competitiveness. *Review of Economics & Finance*, vol. 1, pp. 17-33. ISSN 1923-7529.
- [6] BERGER, T., BRISTOW, G., (2009). Competitiveness and the benchmarking of nations – A critical reflection. *International Advances in Economic Research*, vol. 15, no. 4, pp. 378-392. ISSN 1083-0898.
- [7] BOOYSEN, F., (2002). An overview and evaluation of composite indicators of development. *Social Indicators Research*, vol. 59, no. 2, pp. 115-151. ISSN 0303-8300.
- [8] BOWEN, H., MOESEN, W., (2010). Benchmarking the competitiveness of nations: benevolence versus equal treatment? In De Grauwe, P. (ed). *Dimensions of Competitiveness*. Massachusetts: MIT Press, pp. 181-206. ISBN 9780262013963.
- [9] BRISTOW, G., (2010). *Critical Reflections on Regional Competitiveness*. London: Routledge. ISBN 9781138867321.
- [10] DIJKSTRA, L., ANNONI, P., KOZOVSKA, K., (2011). A new regional competitiveness index: Theory, methods and findings. *European Union Regional Policy Working Papers*, n. 02/2011. Brussels: European Commission, DG Regio.
- [11] ESSER, K., HILLEBRAND, W., MESSNER, D., MEYER-STAMER, J., (1995). *Systemic Competitiveness. New Governance Patterns for Industrial Development*. London: Routledge. ISBN 9781135212667
- [12] EUROCHAMBERS., (2007). *Regional Competitiveness Atlas*. Brussels: Eurochambers.
- [13] EUROPEAN COMMISSION., (2007). *Growing Regions, Growing Europe. Forth Report on Economic and Social Cohesion*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 92-79-05704-5.
- [14] EUROPEAN COMMISSION., (2009). *The Sixth Progress Report on Economic and Social Cohesion*. [online]. [cit. 2019-03-03]. Available at www: https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/.https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/interim6/colm_2009_295_en.pdf.
- [15] EUROPEAN COMMISSION., (2010). *Regional Focus – the Regional Lisbon index*. [online]. [cit. 2019-03-03]. Available at www: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2010_03_lisbon_index.pdf.
- [16] EUROPEAN COMMISSION., (2014). *An Indicator for Measuring Regional Progress towards the Europe 2020 Targets*. Brussel: EC, Committee of the Regions. ISBN 978-92-895-0783-7.
- [17] EUROPEAN COMMISSION., (2015). *The Europe 2020 Index: The progress Of EU Countries, Regions and Cities to the 2020 targets*. [online]. [cit. 2019-03-03]. Available at www: https://ec.europa.eu/regional_policy/cs/information/publications/regional-focus/2015/the-europe-2020-index-the-progress-of-eu-countries-regions-and-cities-to-the-2020-targets.
- [18] EUROPEAN COMMISSION., (2016). *Composite Indicators Research Group*. [online]. [cit. 2019-03-03]. Available at www: <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/>.

- [19] EUROPEAN UNION, (2014). *The Europe 2020 Regional Index*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-38978-8.
- [20] FARRUGIA, N., (2007). *Conceptual issues in constructing composite indices*. Occasional Paper. Malta: Institute of Islands and Small States.
- [21] FISHER, P., (2005). *Grading places: what do business climate rankings really tell us?* Washington DC: Economic Policy Institute. ISBN 9781932066210.
- [22] GARDINER, B., MARTIN, R., TYLER, P., (2004). Competitiveness, productivity and economic growth across the European regions. *Regional Studies*, vol. 38, no. 9, pp. 1045-1067. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/0034340042000292638.
- [23] GREENE, F., TRACEY, P., COWLING, M., (2007). Recasting the city into city-regions: place promotion, competitiveness benchmarking and the quest for urban supremacy. *Growth and Change*, vol. 38, no. 1, pp. 1-22. ISSN 1468-2257. DOI 10.1111/j.1468-2257.2007.00350.x.
- [24] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2016). Assessment of Financial Capabilities of Local Governments in EU Countries for the Development of Local Public Services. *Lex Localis Journal of Local Self – Government*, vol. 14, no. 3, pp. 379-397. ISSN 1581-5374. DOI 10.4335/14.3.379-397(2016).
- [25] HANČLOVÁ, J., MELECKÝ, L., (2016). Application of the Nonparametric DEA Meta-frontier Approach with Undesirable Outputs in the Case of EU Regions. *Business Systems Research Journal*, vol. 7, no. 2, pp. 65-77. ISSN 1847-8344. DOI 10.1515/bsrj-2016-0013.
- [26] HUGGINS, R., (2003). Creating a UK competitiveness index: Regional and local benchmarking. *Regional Studies*, vol. 37, no. 1, pp. 89-96. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/0034340022000033420.
- [27] HUGGINS, R., DAVIES, W., (2006). *European Competitiveness Index 2006-2007*. Cardiff: University of Wales Institute.
- [28] HUGGINS, R., IZUSHI, H., (2008). *UK Competitiveness Index 2008*. Cardiff: University of Wales Institute.
- [29] HUOVARI, J., KANGASHARJU, A., ALANEN, A., (2001). Constructing an index for regional competitiveness. *Working Paper no. 44*. Helsinki: Pellervo Economic Research Institute.
- [30] KRUGMAN, P., (1991). *Geography and Trade*. Massachusetts: MIT Press. ISBN 978-0262610865.
- [31] MARTIN, R., (2003). *A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A final Report for the European Commission*. [online]. [cit. 2019-03-03]. Available at [www: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf](https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf).
- [32] MARTIN, R., KITSON, M., TYLER, P., (2006). *Regional Competitiveness*. London: Routledge. ISBN 978-0-415-39190-0.
- [33] MELECKÝ, L., (2017). Meta-analyses of composite indices in the evaluation of European Union territory. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 43-51. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-4.
- [34] MELECKÝ, L., SKOKAN, K., (2011). EU Cohesion and Its Evaluation in the Case of Visegrad Four Countries. In *Liberec Economic Forum 2011. Proceedings of the 10th International Conference*. Liberec: Technical University of Liberec, pp. 314-326. ISBN 978-80-7372-755-0.
- [35] MEYER-STAMER, J., (2008). Systematic competitiveness and local economic development. In Bodhanya, S. (ed.) *Large Scale Systemic Change: Theories, Modelling and Practices*. New York: Nova Science Publishers, pp. 217-240. ISBN 9781634849845.
- [36] POLEDNÍKOVÁ, E., (2014). Evaluation of Czech Regional Development in the Context of the EU Cohesion. In *Proceedings of the 2nd International Conference on European Integration 2014*. Ostrava: VSB-TU Ostrava, 2014. pp. 572-580. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [37] SAISANA, M., TARANTOLA, S., (2002). State-of-the-Art Report on Current Methodologies and Practices for Composite Indicator Development. European Commission: Joint Research Centre. EUR 20498 EN.
- [38] SCHWAB, K., PORTER, M. E., (2007). *The Global Competitiveness Report 2007–2008*. Geneva: WEF. ISBN 978-92-95044-09-8.
- [39] SNIEŠKA, V., BRUNECKIENĚ, J., (2009). Measurement of Lithuanian Regions by Regional Competitiveness Index. *Engineering Economics*, vol. 61, no. 1, pp. 45-57. ISSN 1392-2785.
- [40] STANÍČKOVÁ, M., (2018). EU Competitiveness and Resilience: Evidence-based on Regional Level. *SAEI*, vol. 51. Ostrava: VSB-TU Ostrava. ISBN 978-80-248-4168-7.
- [41] SUCHACEK, J., (2015). Large Enterprise Branches: The Case of the Czech Republic. *Economics & Sociology*, vol. 8, no. 4, pp. 82-93. ISSN 2071-789X. DOI 10.14254/2071-789X.2015/8-4/6.
- [42] SVOBODA, O., (2014). Economic Performance and Research activity as an Important Factor of Economic Resilience of Region. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. pp. 179-185. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-21.
- [43] UNDP., (2008). *Regional Competitiveness Index Croatia 2007*. Zagreb: United Nations Development Programme. Zagreb: National Competitiveness Council, UNDP. ISSN 1846-9663.

- [44] VITURKA, M., (2016). Theoretical basis and generalization of the results of regional development modelling of the Czech Republic. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 22–27. ISBN 9788021082724. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-1.
- [45] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2015). The Competitiveness Index of Czech Regions. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 63, no. 2, pp. 693-701. ISSN 1211-8516. DOI 10.11118/actaun201563020693.
- [46] ŽÍŽKA, M., (2013). Construction of composite indicator based on factor analysis. In *Proceedings of 31st International Conference Mathematical Methods in Economics 2013. Part II.* Jihlava: The College of Polytechnics Jihlava, pp. 1093-1098. ISBN 978-80-87035-76-4.

The paper is supported by the grant No. 17-23411Y of the Czech Science Agency and the Operational Programme Education for Competitiveness – Project No. CZ.1.07/2.3.00/20.0296.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-4

HOW DID THE TIME GO WITH THE EU REGIONAL COMPETITIVENESS INDEX? ANALYSIS OF CONTENT AND METHODOLOGICAL CHANGES ACROSS EDITIONS

Jak šel čas s indexem regionální konkurenceschopnosti EU?
Analýza obsahových a metodických proměn napříč edicemi

MICHAELA STANIČKOVÁ

LUKÁŠ MELECKÝ

Katedra evropské integrace Ekonomická fakulta VŠB - Technická univerzita Ostrava	Department of European Integration Faculty of Economics VŠB - Technical University of Ostrava ✉ Sokolská třída 33, 702 00 Ostrava, Czech Republic E-mail: michaela.stanickova@vsb.cz, lukas.melecky@vsb.cz
--	--

Annotation

Why measuring regional competitiveness is so important? Because if you cannot measure it, you cannot improve it. A quantitative score of competitiveness will facilitate the European Union (EU) in identifying possible regional weaknesses together with factors mainly driving these weaknesses. This, in turn, will assist regions in the catching up the process. In doing so, the paper looks at the impact of a variety of competitiveness factors, taking into account regional differences which will affect their relative importance. In this case, the Regional Competitiveness Index (RCI) can be used to help regions assess which aspects of competitiveness are the strongest and which ones need improvement. RCI provides the first synthetic picture of the EU competitiveness at the level of NUTS 2 regions representing, at the same time, a well-balanced plurality of different fundamental aspects. It takes into account both social and economic aspects, including the factors which describe the short and long-term potential of the economy. It is very important to understand the extent to which regions compete with each other, where this competition comes from, and what factors determine a territorial, economic attractiveness. Therefore, regional development strategies could use RCI to identify possible regional development priorities. By systematic analysis of scientific literature comprehensive analysis of the EU regional competitiveness is performed.

Key words

composite index, edition, EU Regional Competitiveness Index, methodology, NUTS 2 region

Anotace

Proč je měření regionální konkurenceschopnosti tak důležité? Pokud není možné něco změřit, není možné to zlepšit. Kvantitativní skóre konkurenceschopnosti usnadní Evropské unii (EU) postup při identifikaci možných regionálních slabín spolu s faktory, které tyto slabiny nejvíce ovlivňují. To však napomůže regionům v rámci konvergenčního procesu. Příspěvek se zabývá dopadem různých faktorů konkurenceschopnosti s přihlédnutím k regionálním rozdílům, které ovlivní jejich relativní význam. V tomto případě lze použít Regionální index konkurenceschopnosti (RCI) k tomu, aby regionům pomohl posoudit, které aspekty konkurenceschopnosti jsou nejsilnější, a které je třeba zlepšit. RCI představuje první syntetický obraz o konkurenceschopnosti EU na úrovni NUTS 2 regionů, který zároveň představuje vyváženou pluralitu různých základních aspektů. Zohledňuje sociální i ekonomické aspekty, včetně faktorů, které popisují krátkodobý a dlouhodobý potenciál ekonomiky. Je velmi důležité pochopit, do jaké míry si regiony navzájem konkurují, odkud tato konkurence pochází a jaké faktory určují územní ekonomickou atraktivitu. Strategie regionálního rozvoje by proto mohly využít RCI k identifikaci možných priorit regionálního rozvoje. Prostřednictvím systematické analýzy odborné literatury je provedena komplexní analýza regionální konkurenceschopnosti v kontextu EU.

Klíčová slova

kompozitní index, edice, Index regionální konkurenceschopnosti EU, metodologie, NUTS 2 region

JEL classification: B41, O18, P51, R11, R58

1. Introduction

A casual look at the geographical map of any territory reveals an uneven distribution of population across space. These maps often feature small 'nodal' points of high population density, as opposed to the less inhabited surrounding. Indeed, the uneven distribution of population and economic activity across space can be somewhat attributed to natural causes. Certain climatic conditions and terrain configuration render chunks of territory uninhabitable. On the other hand, fertile land along water sources provides favourable conditions for growth and development of settlements. However, much of the pattern of uneven spatial distribution of economic activity cannot be attributed solely to geographical reasons, but to a range of endogenous factors (De Bruyne, 2006). In this context, it is the socio-institutional framework which becomes the determinant of the attractiveness of territory for inflows of economic activity. As stated Danon (2014), given that the activity is unevenly distributed in function of some endogenous factors, across a set of different territories, these inter-regional differences can induce migrations of footloose factors of production between locations. In this context, as long as we assume a finite set of factors of production with a limited level of mobility; territories can be considered to be competing for attraction and retention of economic activity. Following this logic, then, a degree of successfulness in this competition can be called territorial competitiveness (Camagni, 2002). Thus a competitive region, experiencing the prevalence of agglomerative over dispersive forces, enjoys constant net positive migration of mobile factors of production. On the other end of the scale, an uncompetitive region faces constant danger of desertification of footloose factors the regional focus reflects the increasing consensus that they are the primary spatial units where increasing returns to scale are created, while knowledge is generated and circulated, all resulting in creation of agglomerations of economic activity (Huggins, 2003). In this context, it is affirmed the position that it is areas – sub-national territories – rather than nation-states, which compete. A region is a useful choice principally because it is more or less homogeneous, with a relatively similar institutional framework, economic and social structure within its territory, while it usually doesn't dispose of nation-state prerogatives. Therefore, the region has only recently become a terrain of strenuous economic research. With the New Economic Geography integrating into the mainstream, many spatial subjects, including territorial, or regional, competitiveness are being increasingly inquired. In line with Krugman (2003), it is plausible to discuss competitiveness on a regional level, as a capacity of territories to attract and retain mobile factors of production, which is an increasingly important subject in an ever integrating global economy. However, this branch of economic geography is relatively underdeveloped, while it even lacks a universally accepted definition and metrics. In the European Union (EU), the debate about measuring and evaluation competitiveness at regional level resulted in the EU Regional Competitiveness Index (RCI), a joint project between Directorate General (DG) Joint Research Centre and DG Regional Policy.

Generally, the framework of analysis presents the following sequence of steps, from the development of a theoretical framework to the presentation and dissemination of the RCI. Each step is significant, but coherence in the whole process is equally vital. Therefore, the special emphasis is put on theoretical background, methodological application and finally to empirical results via systematic literature review approach investigating research works on the issues of competitiveness. The paper highlights competitiveness and analyse its components in the context of regional development. The study discusses background of regional competitiveness, address related questions on the meaning and explanation of regional competitiveness and provides the regional competitiveness factors. In this sense, the paper aims at aspects of regional competitiveness and methodological restrictions and obstacles for measuring in the EU area what have an impact on the empirical analysis and practical using for policy-makers and decision-makers. The purpose is thus measuring of competitiveness of the EU regions at the NUTS 2 level by developing a composite index approach, and to look at methodological and empirical changes over time 2010, 2013 and 2016.

2. Development of methodology across the RCI editions

The concept of competitiveness has in the last decades extended from the micro-level of firms to the macro-level of countries. Between the two levels stands the concept of regional competitiveness which is the focus of the EU RCI. The EU RCI is inspired by the Global Competitiveness Index (GCI) of the World Economic Forum (WEF). Therefore, GCI has been the leading reference framework for RCI construction. This choice has been driven by the fact that GCI is the most internationally recognised and acclaimed index in the field of competitiveness and its framework covers a very comprehensive set of aspects relevant to competitiveness. There are, however, some key differences that distinguish RCI from GCI due to RCI European and regional dimension. RCI has been published every three years since 2010, coinciding with the European Commission reports on economic, social and territorial cohesion. It covers regions at NUTS 2 level. RCI is based on indicators grouped in eleven pillars corresponding to various aspects of regional competitiveness. Pillars are designed to capture short- as well as long-term capabilities of the region. They are classified into three major groups: the pillars Institutions, Macro-economic stability, Infrastructure, Health and Quality of Primary and Secondary Education are included in the first group and represent the key basic drivers of all types of economies. As the regional economy develops, other factors

enter into play for its advancement in competitiveness and are grouped in the second group of pillars – Higher Education/Training and Lifelong Learning, Labour Market Efficiency and Market Size. At the most advanced stage of development of a regional economy, key drivers for regional improvement are factors related to Technological Readiness, Business Sophistication and Innovation, included in the third group. These aspects have been selected in line with the definition of competitiveness used by the EC for RCI (the ability of a region to offer an attractive and sustainable environment for firms and residents to live and work). According to authors of RCI editions (Annoni, Kozovska, 2010; Annoni, Dijkskra, 2013; Annoni, Dijkskra, Gargano, 2017), this allows the extension of traditional analysis of competitiveness to integrate perspectives of both businesses and inhabitants, taking into account both business success and personal well-being.

RCI is the first measure providing a European perspective on the competitiveness of all NUTS 2 regions in the EU. RCI makes it easy for a region to compare itself to all other regions, to spot regions with a similar level of competitiveness, and to identify regions it could learn from. Through its eleven pillars, it assesses not only aggregate competitiveness but also the strength and weaknesses of a region, using the main dimensions relevant for competitiveness. Therefore, RCI offers a comprehensive picture on the situation of regions, allowing for a cross-regional comparison among the EU Member States. As mentioned, RCI adopts and builds on the methodology developed by the WEF in the form of GCI with some key differences, mainly due to RCI's European and regional dimension. The guidelines which drove RCI analysis are major references of applied statistical analysis (Knoke et al., 2002; Morrison, 2005; and OECD (2008)). RCI is a composite indicator. As with all combined measures, it has both advantages and disadvantages. It is a metric which quantifies with a single number what is otherwise not directly measurable: the level of competitiveness of a region. The underlying phenomenon remains intrinsically multidimensional. It is a combination of a large set of indicators which are observed, statistically treated, weighted, and finally aggregated. RCI is, therefore, the result of a long list of subjective choices. The heated debate within the scientific community regarding the pitfalls of summarising a multi-dimensional concept in a single index – see for example Stieglitz's Commission Report (Stiglitz et al., 2009) – is not addressed here. RCI aims to provide a measure of the regional level of competitiveness by following two interconnected principles: simplicity and transparency. Simplicity is driven by the general necessity of the composite to be easily understood by a non-technical audience – policymakers, stakeholders, and citizens. But simplicity did not prevail over technical soundness: appropriate statistical analyses drove RCI construction.

2.1 Framework of the dataset and geographical coverage

The set of indicators which populate each pillar is carefully chosen according to the literature review, experts' opinion and data availability. Staníčková (2018) provides detailed information on indicators relevant for all RCI editions. The dataset consists of total of 113 candidate indicators (90 construct indicator, and 23 candidate indicators discarded) used RCI edition 2010, 2013 and 2016. Their code, description and type can be found in original RCI publications, for more information see Annoni, Kozovska (2010), Annoni, Dijkskra (2013), Annoni, Dijkskra, Gargano (2017). Data sources for RCI indicators are Eurostat, national statistical institutes, the World Bank Worldwide Governance Indicators, Global Competitiveness Index (World Economic Forum), the Quality of Government Index (Quality of Government Institute), OECD Programme for International Student Assessment (PISA), Regional Innovation Scoreboard, Eurobarometer, Scopus indicators on publications by Science-Metrix, and other indicators developed by DG Regio. Data for two RCI pillars are available at the country level only (Macroeconomic stability; Quality of Primary and Basic Education), while the Institutions and Technological Readiness pillar also include a national component.

One important note to the used working definition of competitiveness concept and tool in the form of RCI for its measurement having a background in the database of indicators. It refers to a point in time and not to changes over time. Likewise, all indicators included in RCI refer to the situation at one point in time and not to changes over time. In line with a database of indicators must also be geographical coverage of analysis. The literature raises two issues related to the selection of the appropriate regional level. First, competitiveness should be calculated for functional economic regions. The second is that the region should have an important political and administrative role. In most countries, however, functional regions are not administrative and vice-versa. Thus in practice, these two recommendations can be rarely combined. RCI focuses on NUTS (Nomenclature of territorial units for statistics) classification in the EU, specifically NUTS 2 regions are administrative or statistical regions which do not take into account functional economic links. Even though RCI is not entirely comparable over time, due to recurrent and often unavoidable revisions of regional indicators and NUTS classification, three RCI editions provide a unique policy tool for monitoring and assessing regional competitiveness in the EU. For subsequent relevant analysis of competitiveness across editions, a number of NUTS 2 regions must be the same. Due to the fact, that number of evaluated NUTS 2 regions differs from RCI editions 2010, 2013 and 2016 – number of evaluated NUTS 2 regions in RCI was unified based on the same classification in the fields of their names, codes and geographical coverage (some regions were merged and joined across different RCI editions). The investigated

territory of analysis is based on the EU NUTS classification, i.e. a hierarchical system for dividing up the EU economic territory for several purposes, i.e. collection, development and harmonisation of the EU regional statistics, socio-economic analyses of the regions and the framing of the EU regional policies (Eurostat, 2018). Geographical coverage for RCI construction consists of 269 total regions (the official number of the EU28 NUTS 2 regions being 276 by Eurostat NUTS 2 2013 classification valid from January 1, 2015).

Related to RCI, it is necessary to note that edition 2010, 2013 and 2016 incorporates improvements and slight modifications. However, these do not affect the overall structure of RCI. The reasons for the changes are multiple: new indicators become available at the regional level, while others are not updated or no longer fit the statistical framework of the index. Also, methodological improvements, especially between the first and the second RCI editions, and changes in NUTS regions make these comparisons complex. Nevertheless, the method has not changed substantially, and there is a high degree of continuity in the list of indicators. Changes in RCI editions are presented in Table 1.

Tab. 1: Comparison of RCI editions

Edition	Data Reference Year	Geographical Level/Pillars	Indicators
RCI 2010	Most recent data for all indicators, temporal range differs: individual years 2000, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 and their variable combinations in averages	<i>National:</i> country level (Institutions, Macroeconomic Stability, Quality of primary & secondary education, Technological readiness-part enterprises, not households) <i>Regional:</i> NUTS 2 level: all the other pillars; 268 NUTS 2 regions – Eurostat classification 2010	Indicators: 81 candidate, 69 construct
RCI 2013	Most recent data for all indicators, temporal range differs: individual years 2006, 2009, 2010, 2011 and their variable combinations in averages	<i>National:</i> country level (Institutions, Macroeconomic Stability, Quality of primary & secondary education, Technological readiness-part enterprises, not households) <i>Regional:</i> NUTS 2 level: all the other pillars; 273 NUTS 2 regions – Eurostat classification 2010	Indicators: 80 candidate, 73 construct
RCI 2016	Most recent data for all indicators, temporal range differs: individual years 2009, 2011, 2013, 2014, 2016 and their variable combinations in averages	<i>National:</i> country level (Institutions, Macroeconomic Stability, Quality of primary & secondary education, Technological readiness-part enterprises, not households) <i>Regional:</i> NUTS 2 level: all the other pillars; 275 NUTS 2 regions – Eurostat classification 2013	Indicators: 79 candidate, 74 construct

Source: Annoni, Kozovska (2010); Annoni, Dijkstra (2013); Annoni, Dijkstra, Gargano (2017); analysed and elaborated by Staničková (2018)

2.2 Statistical assessment of RCI

Constructing a composite is a multidisciplinary exercise which involves expertise both in the concept to be measured and in the statistical techniques used to assess the developing methodology. Statistical assessment of RCI is carried out with a twofold intention, i.e. to assess the quality of each indicator selected to populate RCI framework: it includes the treatment of missing values and outliers (univariate analysis, i.e. indicator by indicator), and to verify whether the set of indicators within each dimension is jointly consistent (multivariate analysis, i.e. on each pillar as a whole). The key driver for RCI computation has been to keep it simple, to be easily understood by non-statisticians, and at the same time consistent (Annoni, Kozovska, 2010).

The former allows for detecting possible problems with: i) missing data; ii) distribution asymmetry and outliers and iii) different measurement scales. These problems are addressed by adopting: i) specific imputation methods; ii) power-type transformations to correct for skewness; iii) standardisation. The multivariate analysis is carried out at the pillar level on the set of indicators as a whole. The aim is to assess their contribution in describing the latent dimension behind each pillar. Anomalous indicators are in some cases detected and excluded from further analysis. A number of the candidate and construct indicators differs across RCI editions 2010, 2013 and 2016. Following the structure of statistical assessment presented in RCI, a separate discussion of each of the eleven pillars was outlined in each edition. For each pillar, the chosen indicators are individually analysed by univariate statistical methods and as a whole by the multivariate approach. The indicators used have a direct positive relationship with competitiveness, i.e. the higher their value, the higher the level of competitiveness. Whenever necessary, original indicators have been reversed. Multivariate analysis has been used to verify the existence of a single latent dimension. In few cases indicators which do not describe this universal dimension, underlying the specific pillar, have been discarded. The geographical distribution of the pillar sub-score, computed as a simple average of the transformed/standardised indicators, is shown. Sub-scores are presented as min-max normalised scores (as a

percentage) and are divided into six classes, with high values associated with high competitiveness. Tables with corresponding sub-scores and the regions' ranks are also presented in each edition in a pillar by pillar analysis.

Construction of final RCI consists of a step-by-step aggregation process. The first step consists of computing the scores for each RCI dimension as a simple arithmetic average of the transformed and normalised indicators which passed the Principal Component Analysis (PCA) test. It is important to remark that RCI is not based on PCA weights. The derivation of weights through principal component or other latent variable models is neither straightforward nor transparent. Pure statistical approaches may lead to inappropriate normative results such as, for example, the assignment of negative weights to some dimensions (Decancq, Lugo, 2009). High correlation within each pillar also reduces the possibility of compensability across indicators, where compensability is understood as the undesirable offsetting of low scores in some indicators with high scores in others.

The second step consists of computing the scores for the three groups of dimensions – Basic, Efficiency and Innovation – as arithmetic means of the dimension scores. For each pillar, RCI sub-scores have computed as a simple average of the standardised (z-scores) indicators values. Scores at the pillar group level (sub-indices) are computed as an average of the corresponding sub-scores. A sub-index is thus calculated for each of the three pillar groups (Basic, Efficiency and Innovation) as the simple average of the pillar scores belonging to each of the pillar groups.

For each region i the sub-scores associated to the dimension groups are:

$$RCI_{basic}(i) = \frac{1}{5} \sum_{j=1}^5 score(i, j) \quad (1)$$

where $score(i, j)$ is the score assigned to region i for dimension j ; RCI_{basic} presents sub-index of RCI for i -th region; i is EU28 NUTS 2 region; $i \in \{1 = AT11, \dots, 269 = UKN0\}$; j is pillar of competitiveness relevant for dimension of sub-index RCI_{basic} ; $j \in \{1 = Institutions, 2 = Macroeconomic stability, 3 = Infrastructure, 4 = Health, 5 = Quality of primary and secondary education\}$.

$$RCI_{efficiency}(i) = \frac{1}{3} \sum_{j=6}^8 score(i, j) \quad (2)$$

where $score(i, j)$ is the score assigned to region i for dimension j ; $RCI_{efficiency}$ presents sub-index of RCI for i -th region; i is EU28 NUTS 2 region; $i \in \{1 = AT11, \dots, 269 = UKN0\}$; j is a pillar of competitiveness relevant for the dimension of sub-index $RCI_{efficiency}$; $j \in \{6 Higher education and training and Lifelong Learning, 7 Labour market efficiency, 8 Market size\}$.

$$RCI_{innovation}(i) = \frac{1}{3} \sum_{j=9}^{11} score(i, j) \quad (3)$$

where $score(i, j)$ is the score assigned to region i for dimension j ; $RCI_{innovation}$ presents sub-index of RCI for i -th region; i is EU28 NUTS 2 region; $i \in \{1 = AT11, \dots, 269 = UKN0\}$; j is pillar of competitiveness relevant for dimension of sub-index $RCI_{innovation}$; $j \in \{9 Technological readiness, 10 Business sophistication, 11 Innovation\}$.

In the last step, the RCI score is computed as a weighted average of three sub-scores:

$$RCI(i) = w_{basic} RCI_{basic}(i) + w_{efficiency} RCI_{efficiency}(i) + w_{innovation} RCI_{innovation}(i) \quad (4)$$

$$w_{basic} + w_{efficiency} + w_{innovation} = 1 \quad (5)$$

$$w \in < 0, 1 > \quad (6)$$

where $RCI_{(i)}$ presents composite weighted index RCI for i -th region; w is normalised weight (based on the stage of development) of i -th region for j -th pillar of competitiveness representing relevant sub-index.

Final RCI score is the result of a weighted aggregation of three sub-indices, and the set of weights is chosen according to the development stage of the region. For final aggregation, RCI follows the approach that the WEF adopts for GCI with the aim of taking into account the level of heterogeneity of the EU regions, especially after the enlargements. GCI takes into account the stage of development (SoD) of a country and accordingly assigns a different weighting scheme to groups of pillars (Schwab, Porter, 2007). Given that some variability across the development stages of the EU NUTS 2 regions is expected, a similar approach is adopted for RCI. The set of weights adopted for aggregating the sub-indices depend on the level of development of the regions, classified into the medium, intermediate and high stage on the basis of their GDP value. Table 2 and Table 3 show weights assigned to SoD based on GDP threshold. On the basis of GDP thresholds, the EU NUTS 2 regions were classified into different SoD. It is evident that in the RCI 2010 edition, only three SoD categories were recognised. In RCI

2013 and 2016 editions, the weighting system and the classification of the regions into SoD have been slightly modified, also following the suggestions by the WEF team in charge of GCI (Annoni, Dijkstra, 2013). Five classes, instead of three of RCI 2010 edition, are used to allow for a smoother change in the weighting values across SoD. RCI does not have any transition stages which are instead used in WEF-GCI with the country-specific set of weights. By adding two more classes, RCI tries to cope with this issue.

Medium SoD is associated with regional economies primarily driven by factors such as lower skilled labour and basic infrastructures. Aspects related to good governance and quality of public health are considered basic inputs in this framework. Intermediate SoD is characterised by labour market efficiency, quality of higher education and market size, factors which contribute to more sophisticated regional economies and more significant potential for competitiveness. In the high SoD, factors related to innovation, business sophistication and technological readiness are necessary inputs for innovation-driven regional economies. The level of competitiveness of more developed economies, on the other hand, takes into account to a more significant extent their innovation capability as a critical driver for their advancement (Annoni, Kozovska, 2010). The weighting scheme of pillar groups has the effect of not penalising regions on factors where they lay too far behind. RCI message is then more constructive: it provides a measure of competitiveness which allows for fair comparison of the EU regions and highlights realistic areas of improvement. As for almost every CI, the procedure followed for the setting up of RCI is affected by a certain degree of subjectivity.

Tab. 2: RCI 2010 normalised weights

Average GDP/p.c. in PPS expressed as an index (EU =100)	SoD	SoD description	Weight-Basic	Weight-Efficiency	Weight-Innovation	Sum of Weights
<75	1	Medium (M)	0.4000	0.5000	0.1000	1.0000
≥ 75 and < 100	2	Intermediate (I)	0.3000	0.5000	0.2000	1.0000
≥ 100	3	High (H)	0.2000	0.5000	0.3000	1.0000

Source: Annoni, Kozovska (2010); elaborated by Staničková (2018)

Tab. 3: RCI 2013–2016 normalised weights

Average GDP/p.c. in PPS expressed as an index (EU =100)	SoD	SoD description	Weight-Basic	Weight-Efficiency	Weight-Innovation	Sum of Weights
<50	1	Medium (M)	0.3500	0.5000	0.1500	1.0000
[50–75)	2	Medium /Intermediate (M/I)	0.3125	0.5000	0.1875	1.0000
[75–90)	3	Intermediate (I)	0.2750	0.5000	0.2250	1.0000
[90–110)	4	Intermediate/High (I/H)	0.2375	0.5000	0.2625	1.0000
≥ 110	5	High (H)	0.2000	0.5000	0.3000	1.0000

Source: Annoni, Dijkstra (2013); Annoni, Dijkstra, Gargano (2017); elaborated by Staničková (2018)

3. Time comparison analysis of the RCI results: Regional evidence of the EU competitiveness

It has been initially assumed that the suggested measure of competitiveness can take both positive and negative scores. Its positive score indicates that a region is competitive, whereas a negative one informs about the absence of competitiveness. So, have regions improved their competitiveness in time?

Results show the level of heterogeneity in RCI results in time, a certain level of homogeneity across the EU is expected and the diversity suggests substantial differences in the sophistication of regional economies across and within countries. RCI shows a more polycentric pattern with substantial capital and metropolitan regions in many parts of Europe. Similarly competitive regions surround some capital regions, but in many countries, the regions neighbouring the capital are less competitive. The substantial disparities within several countries also highlight the need for regional analysis and the limits of a purely national approach. RCI scores have been modified to mimic the regions used in 2010, 2013 and 2016 editions, based on used indicators and changes in NUTS classification (especially numbers, names and codes on regions) and combine regions with different stages of development which makes the comparison every more fraught and captures results more relevantly as possible – this makes it possible to compare RCI and RRI results. Table 4 and Table 5 show scores and ranks of the best and worst EU28 NUTS 2 regions. In all RCI editions, most of the top regions host either capitals or large metropolitan areas which help to boost the region's competitiveness; to this group belong only regions of the so-called old EU Member States, i.e. United Kingdom, Netherlands, Denmark, Sweden and Finland, and also France and Belgium too). At the other end of the scale, we find Greek, Portuguese, Bulgarian and Romanian regions.

Tab. 4: RCI TOP 10 position of NUTS 2 regions during reference periods

NUTS 2	RCI 2010		NUTS 2	RCI 2013		NUTS 2	RCI 2016	
	Score	Rank		Score	Rank		Score	Rank
NL31	1.253	1	NL31	1.358	1	UKH2	1.214	1
FI1B	1.134	2	UKH2	1.192	2	UKH3	1.214	1
DK01	1.130	3	UKH3	1.192	2	UKI3	1.214	1
NL32	1.116	4	UKI3	1.192	2	UKI4	1.214	1
SE11	1.081	5	UKI4	1.192	2	UKI5	1.214	1
FI1C	1.031	6	UKI5	1.192	2	UKI6	1.214	1
NL33	1.024	7	UKI6	1.192	2	UKI7	1.214	1
FR10	1.017	8	UKI7	1.192	2	UKJ1	1.150	8
NL41	0.993	9	UKJ1	1.174	9	NL31	1.149	9
BE24	0.969	10	SE11	1.149	10	SE11	1.138	10

Source: calculated and elaborated by Staničková (2018)

Tab. 5: RCI BOTTOM 10 position of NUTS 2 regions during reference periods

NUTS 2	RCI 2010		NUTS 2	RCI 2013		NUTS 2	RCI 2016	
	Score	Rank		Score	Rank		Score	Rank
BG33	-1.294	260	EL61	-1.337	260	BG34	-1.334	260
RO12	-1.294	260	RO41	-1.360	261	RO31	-1.341	261
EL51	-1.311	262	RO12	-1.362	262	RO41	-1.345	262
RO41	-1.369	263	EL30	-1.371	263	EL62	-1.364	263
EL64	-1.376	264	EL64	-1.376	264	EL63	-1.410	264
RO22	-1.385	265	EL42	-1.403	265	EL65	-1.443	265
BG31	-1.387	266	BG34	-1.403	266	BG31	-1.445	266
EL52	-1.465	267	EL54	-1.417	267	EL64	-1.446	267
PT20	-1.485	268	RO22	-1.479	268	EL51	-1.490	268
EL63	-1.511	269	BG31	-1.481	269	RO22	-1.494	269

Source: calculated and elaborated by Staničková (2018)

In relation to findings from RCI 2010 edition, the most competitive EU regions are the three Dutch provinces that cover the Randstad (Utrecht, North and South Holland); Hovedstaden which includes Copenhagen; London; Stockholm; South Finland which includes Helsinki; Ile de France which includes Paris; North Brabant; and the UK region Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire. In many countries, the capital region is far more competitive than the other regions in the same country, and many countries have highly heterogeneous RCI scores. Based on findings from RCI 2013 edition, the best group includes again Utrecht, the highest competitive region in both editions, the London area and the area including Oxford, the two Netherland regions of Noord and Zuid Holland which comprise Amsterdam, the Danish region Hovedstaden (including Copenhagen), Stockholm and Île de France (including Paris). The new entries in the top-ten are the Frankfurt region (Darmstadt) and the Surrey, East & West Sussex in the United Kingdom. It is striking that seven out of the top ten are either capital regions or regions including large cities. At the other end of the competitiveness scale, we find some regions which are unfortunately steadily worsted performers. These are the Bulgarian region Severozapaden, the Greek region Notio Aigaiio, and two southern Romanian regions Sud-Est and Sud-Vest Oltenia. Findings from RCI 2016 edition, show a polycentric pattern, with capital regions and regions with large metropolitan areas scoring the highest on the index. In most of north-western Europe, such regions tend to generate spillovers (i.e. boost the competitiveness of the neighbouring regions), while this is less the case in eastern and southern states. The best performers in RCI 2016 edition were several UK regions (London and its commuting zone; Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire; Surrey, East and West Sussex; Hampshire and the Isle of Wight), Utrecht (the Netherlands), Stockholm (Sweden), Hovedstaden (Denmark), Luxembourg, Ile de France (France) and Oberbayern (Germany). The bottom performers were several Romanian regions (Sud-Muntenia, Sud-Vest Oltenia, Sud-Est), Greek regions (Ionia Nisia; Dytiki Ellada; Peloponnisos; Sterea Ellada; Anatoliki Makedonia, Thraki), the Bulgarian region of Severozapaden and French Guyane. As in the previous two editions, the geographical distribution of competitiveness features wide variations not only between but also within countries. Compared with the last two editions (2010 and 2013), Malta and several regions in France, Germany, Sweden and the UK have improved, while scores went down in Cyprus and some regions in Greece, Ireland and the Netherlands. In eastern EU regions, competitiveness has mostly remained stable. High within-country variations were often observed due to a significantly outperforming capital region. This gap was unusually wide in Romania, Greece, Slovakia, Bulgaria and France, and relatively small in the United Kingdom, Austria and Belgium. However, the capital region was not the most competitive region in Germany, Italy or the Netherlands.

4. Conclusion

Comparing RCI over time is complicated because each edition 2010, 2013 and 2016 incorporates improvements and slight modifications. These do not affect the overall structure of RCI, but they limit the possibilities to measure change over time. The reasons for the changes are multiple: new indicators become available at the regional level, while others are not updated or no longer fit the statistical framework of the index. Also, methodological improvements, especially between the first and the second RCI editions, and changes in NUTS regions make these comparisons complex. Nevertheless, the method has not changed substantially, and there is a high degree of continuity in the list of indicators. Necessary to note that, in the paper, scores for RCI have been modified to mimic the regions used in 2010, 2013 and 2016 editions, based on used indicators and changes in NUTS classification and combine regions with different stages of development which makes the comparison every more fraught and captures results more relevantly as possible (with respect to negatives of RCI). Although this approach allows comparison of RCI editions, it is not possible to identify whether the differences in the score is due to changes in data or changes in method. In some cases, it may be primarily due to changes in values of indicators included; in other cases, it may be mainly due to changes in methodology and indicator selection. Changes in a region's ranking over time are not always meaningful. Rankings are based solely on the sequence of the scores and do not take into account the actual differences between scores. Comparison of RCI ranks is not feasible because RCI implements some improvements and modifications that, even if not affecting the overall index structure, make the direct score comparison not meaningful. Ranking comparability over time is also troublesome as ranks are mutually dependent. A change in the ranking may be due to a minimal difference in scores, which is not significant. This is often the case for scores around the average. Analysing the significant changes in the scores, as opposed to the rankings, over time can be highly informative. RCI has three editions and includes updated and more data together with method refinements. It is important to note that the increased number of indicators, but also their internal changes and the methodological improvements reduce the comparability over time. However, despite all its shortcomings in all editions, RCI proved to be a robust way to summarise many different indicators into one index.

Literature

- [1] ANNONI P., DIJKSTRA, L., (2013). *EU Regional Competitiveness Index 2013*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-32370-6.
- [2] ANNONI P., DIJKSTRA, L., GARGANO, N., (2017). *EU Regional Competitiveness Index 2016. Working Paper WP 02/2017*. European Commission: Directorate-General for Regional and Urban Policy.
- [3] ANNONI, P., KOZOVSKA, K., (2010). *EU Regional Competitiveness Index 2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-15693-9.
- [4] CAMAGNI, R., (2002). On the concept of territorial competitiveness: Sound or misleading? *Urban Studies*, vol. 39, no. 13, pp. 2395-2411. ISSN 0042-0980. DOI 10.1080/0042098022000027022.
- [5] DANON, M., (2014). Constructing a Novel Competitiveness Index for European Regions. *GREDEG Working Papers 2014-42*. Nice: University of Nice Sophia Antipolis.
- [6] DE BRUYNE, K., (2006). The location of economic activity. First versus second nature core-periphery theories. *Review of Business and Economics*, vol. 51, no. 1, pp. 75-104. ISSN 2311-0279.
- [7] DECANCQ, K., LUGO, M., (2009). Setting weights in multidimensional indices of well-being and deprivation. *OPHI working paper no. 18*. Oxford: University of Oxford.
- [8] EUROSTAT., (2018). *NUTS – Nomenclature of Territorial Units for Statistics. Overview* [Online]. Available at [www: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/overview>](http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/overview).
- [9] HUGGINS, R. (2003). Creating a UK competitiveness index: Regional and local benchmarking. *Regional Studies*, vol. 37, no. 1, pp. 89-96. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/0034340022000033420.
- [10] KNOKE, D., BOHRNSTEDT, G.W., POTTER MEE, A., (2002). *Statistics for Social Data Analysis*. Belmont: Wadsworth Publishing. ISBN 978-0875814483.
- [11] KRUGMAN, P., (2003). Second winds for industrial regions. In Coyle D., Alexander W., Ashcroft, B., (eds). *New Wealth for Old Regions*. Oxford: Princeton University Press, pp. 35-47. ISBN 9780691122564.
- [12] MORRISON, D.F., (2005). *Multivariate Statistical Methods*. Hampshire: Duxbury Press. ISBN 978-0534387785.
- [13] ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT., (2008). *Handbook on Construction Composite Indicators. Methodology and User Guide*. Paris: OECD. ISBN 978-92-64-04345-9.
- [14] SCHWAB, K., PORTER, M. E., (2007). *The Global Competitiveness Report 2007–2008*. Geneva: WEF. ISBN 978-92-95044-09-8.

- [15] STANIČKOVÁ, M., (2018). *EU Competitiveness and Resilience: Evidence-based on Regional Level*. SAEI, vol. 51. Ostrava: VSB-TU Ostrava. ISBN 978-80-248-4168-7.
- [16] STIGLITZ, J., SEN, A., FITOUSSI, J.P., (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Paris: OECD.

The paper is supported by the grant No. 17-23411Y of the Czech Science Agency, the SGS project (SP2017/111) of Faculty of Economics, VŠB-TUO and the Operational Programme Education for Competitiveness – Project No. CZ.1.07/2.3.00/20.0296.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-5

KNOWLEDGE INTENSIVE BUSINESS SERVICES (KIBS) AND POTENTIAL OF REGIONS IN VISEGRAD GROUP COUNTRIES

Znalostně náročně obchodní služby (KIBS) a potenciál regionů ve státech Visegradské skupiny

PETR HLAVÁČEK ¹

MAŁGORZATA MARKOWSKA ²

ELŻBIETA SOBCZAK ²

¹Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy | ¹Depart. of Reg. Develop. and Public Administration
Fakulta sociálně ekonomická | Faculty of Social and Economic Studies
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně | Jan Evangelista Purkyně University
✉ Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem
E-mail: petr.hlavacek@ujep.cz

²Katedra regionáln ekonomie | ²Department of Regional Economics
Fakulta ekonomie, managementu a turismu | Faculty of Economy, Management and Tourism
Ekonomická univerzita ve Vratislavi | Wrocław University of Economics
✉ Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Poland
E-mail: malgorzata.markowska@ue.wroc.pl, elzbieta.sobczak@ue.wroc.pl

Annotation

The article examines the knowledge intensive business services (KIBS) branch and the differences in their spatial distribution in the examples of the regions in Visegrad group countries. The localization of KIBS shows that the services are more concentrated in metropolitan areas and economically developed regions, from where they can be used by organizations and companies located on less economically developed regions. From the regional innovation system theory point of view, the structure of the institutional environment in the region, localization of universities and R&D institutions interconnected with the organizations in the networks with the support of the state institutions from public resources, have a positive influence on the development of KIBS in regional economies. These factors and agglomeration effects are more characteristic for metropolitan and economically growing regions.

Key words

knowledge intensive business services, region, Visegrad

Anotace

Článek hodnotí rozdíly v prostorovém rozložení znalostně náročných obchodních služeb (KIBS) na příkladu regionů NUTS II. v zemích Visegrádské skupiny. Lokalizace KIBS ukazuje, že služby jsou více soustředěny v metropolitních oblastech a v ekonomicky rozvinutých regionech, odkud je mohou čerpat společnosti a podniky, lokalizovanými v méně ekonomicky rozvinutých regionech. Z pohledu teorie regionálního inovačního systému má struktura institucionálního prostředí v regionu, lokalizace vysokých škol a institucí VaV propojených s organizacemi v sítích s podporou státních institucí z veřejných zdrojů pozitivní vliv na rozvoj KIBS v regionálních ekonomikách. Uvedené faktory a aglomerační efekty jsou právě charakteristické spíše pro metropolitní a ekonomicky rostoucí regiony.

Klíčová slova

znalostně náročné služby, region, Visegrad

JEL classification: R11, R12, L10

1. Introduction

Knowledge Intensive Business Services (KIBS) have recorded significant growth in the last years. They increasingly contribute to employment and production in post-communist countries because KIBS are important in these economies for the productivity and competitiveness of production chains and work as a knowledge base of the economy (Cascaldi, Faber & Kishna 2013; Capik & Drahokoupil, 2011). The importance of Knowledge Intensive Business Services for transitive economies consists of the fact that KIBS has become innovation spreaders (Bolisani & Scarso, 2009) because they transfer knowledge to other sectors (Den Hertog, 2000), which positively contributes to the transformation of the economic structure.

The growing importance of KIBS for the economic growth of Central European countries and post-communist economies shows in the interest of research the role of these services in the modernisation of economies and innovation processes (Blažek & Csank, 2015), because they are expected to help integrate the regions of post-communist countries into global production networks. The research of KIBS in post-communist economies at the regional level can thus be considered an interesting topic, bringing about new information on the qualitative changes in transitive economies. Many works point out the benefit of KIBS for the development of the innovative environment (Corrocher, Cusmano & Morrison, 2009; Koch & Stahlecker, 2006; Simmie & Strambach, 2006); the significance of KIBS for the economy also grows as a result of the development of new technologies, which subsequently open further opportunities for the development of new services and innovations. For transitive economies in Central Europe, KIBS should thus become one of the tools for the increase in the competitiveness and modernisation of economies.

The research of KIBS is focused on the spatial distribution of KIBS and the analyses of KIBS branches in various territorial units, ranging from the macro-regional (economic groupings and specific states) up to the regional and local level, as well as spatial specialization on T-KIBS branches. The innovations do not emerge in an isolated way in the global and knowledge-based society, but rather as a consequence of linearly interconnected activities from the regional level up to the global level. In the global economy, the developed regional economies are also often the bearers of regional specialization in the field of KIBS in different paths of internalisation (Toivonen, Tuominen, Smedlund & Patala, 2009).

At the macro-regional level, the significance of the production of the KIBS sector is documented by the fact, that the most advanced economies are capable of absorbing the production of the KIBS sector of the economy with a stronger impact on achieving economic growth. Whereas at the macro-regional level there are many analyses at the state level, there is inspiring research at the regional and micro-regional level (Ženka, Novotný, Slach & Ivan, 2015), that analyze the local groupings of organizations and institutions from the KIBS area, and the differences in their spatial distribution. However, limited availability of data is an issue, and data is usually only available from individual quality research. The research of the spatial distribution of KIBS documents the increased integration with strong industrial clusters (according to Thomi & Böhn 2003) that may also dampen the negative impact of the peripheral nature of a specific region in which the cluster is located. Localization of the KIBS organization also reflects specific factors, such as the attractiveness of the location (Schricke, Zenker, & Stahlecker 2012), regional labour market potential, performance of the regional economy, as well as soft factors, such as the availability of tacit knowledge (Merino & Rubalcaba, 2013). Gallego, Maroto (2016) emphasise the environment of face-to-face contacts and thus also the factor of geographic proximity of KIBS firms and production plants. The sector of T-KIBS firms existing outside production plants also points out the changes in the organisation of production relationships and the production chain, which leads to the formation of regionally specific structures from the spatial standpoint. The result is that the regions have differently developed KIBS and the innovation potential that establishes spatially diversified assumptions for the regional economy growth. The KIBS concentration level, particularly for IT and technological services, R&D and innovation activities, has therefore become the key element for the increased competitiveness of the production organizations in the region. It is the absence or inferior quality of the production services, which are often regarded as one of the grounds for the economic stagnation of the transition economies or peripheral regions.

The object of the article is to identify the existing differences in KIBS at the regional level, and the differences among the regions with their potential for development of the regional innovation system. The research objects will be applied in the analysis of the regions of Visegrad countries and the objects will also respond to the question of which regions are the most developed in KIBS.

2. The hierarchy of the spatial distribution of KIBS: from global production chains down to regional innovation systems

Two main tendencies in the spatial arrangement of the economy meet in the KIBS location at the territorial hierarchy levels. The first tendency is the globalization that facilitates the expansion of the organizations on the global markets. When the global processes and the role of KIBS are viewed theoretically, the theory of global production chains may be employed (Coe, Dicken & Hess, 2008), which explains the spatial organization of the production relationships and their influence on the global and macro-regional markets. The theory points to the fragmentation of the production processes in the global economy and operates with patterns executed by the supranational organizations in the optimization of the geographical location of the production (Blažek, 2012), usually effected by direct foreign investment.

The global production chains remove the spatial barriers when using regionally localized T-KIBS. The chains create impulses for the differentiation of the offer of services, and offer improved expansion of export to companies that use regionally specific segments of KIBS, particularly with the innovations in IT and R&D, because KIBS does not need to be localized in the same place as their customers. Complex and sophisticated production comes from the cooperation with many organizations from different countries; the production substantially uses the know-how of KIBS organizations from the different states involved in the global production chain.

The other tendency is the regionalization process because the conditions for an increased level of regional specialization of the economies are established under the global economy due to the reduced barriers for export to foreign markets. Research of regional economies in the Czech Republic shows the different trends of economic development on the micro-regional level (Ženka, Novotný, Slach & Květoň, 2015). According to Blažek and Csank (2007), the phase of divergent development has ended; there are no significant changes to the regional differences because the structure of growth and the stagnating regional economies have stabilized. It could be stated that KIBS increase the innovation performance of the regions (Lau & Lo, 2015) as well as that developed regional economies reinforce the development of KIBS, which may be a mutually integrated development process.

2.1 Data and methods

The analysis is based on the research goal and data, which can be divided into two areas – human sources of KIBS and the economic potential of the regions. The group of indicators, consists following data:

- $GDPEA_{(1-n)}$ - represents gross domestic product per capita that provides a representative insight to the economic potential of the region (in Eur per capita)
- $AHRST_{(1-n)}$ - share in university students (ISCED) in the IT field per work force in %
- $AKIBS_{(1-n)}$ - share of employment in KIBS on employment total (in %)
- $RDEX_{(1-n)}$ - Intramural R&D expenditure (GERD) in Euro per Inhabitant

The analytical part first applies the method of aggregate assessment, which is beneficial in that it summarizes the assessment of different data for selected territorial units. This article analyzes data at the regional level NUTS II. in Visegrad countries. It is suitable to use a wide range of indicators to analyse the regional potential; these are sufficiently representative with longer statistical monitoring. The paper uses a group of selected indicators that sufficiently describe the main developmental changes in the selected fields in connection with qualitative ranges in the regions.

The goal for classification of the regions into groups is aimed at defining the categories of the regions by the developmental level of Knowledge Business Intensive Services environment for each region. An aggregate indicator (I_{KIBS}) was designed for two years (2013 and 2016), both the indices were calculated according to the following formula:

$$I_{KIBS13(1-n)} = \left(\frac{GDPEA_{13(1-n)} * 100}{GDPEA_{max13}} + \frac{AHRST_{13(1-n)} * 100}{AHRST_{max13}} + \frac{AKIBS_{13(1-n)} * 100}{AKIBS_{max13}} + \frac{RDEX_{13(1-n)} * 100}{RDEX_{max13}} \right) / 4 \quad (1)$$

$$I_{KIBS16(1-n)} = \left(\frac{GDPEA_{16(1-n)} * 100}{GDPEA_{max16}} + \frac{AHRST_{16(1-n)} * 100}{AHRST_{max16}} + \frac{AKIBS_{16(1-n)} * 100}{AKIBS_{max16}} + \frac{RDEX_{16(1-n)} * 100}{RDEX_{max16}} \right) / 4 \quad (2)$$

where:

$I_{KIBS13(1-n)}$ - Index of KIBS potential in 2013; $I_{KIBS16(1-n)}$ - Index of KIBS potential in 2016; 1-n - regions in Visegrad countries; X_{max} - maximal value of indicator

The second part of analysis was focused on the application of the correlation analysis to the variables mentioned above. The reason for the use of the correlation analysis was to find out which mutual relationships exist among the monitored values and how intensively they are influenced in this relationship.

2.2 Results

The value of the KIBS Index (Table 1) was the highest in the regions such as Prague, Central Hungary, Bratislava and Masovia, where the capital city is located. Above-average values also include regions with developed metropolitan areas, such as the Southeast Region or Lower Silesia. Better results are also achieved by regions in the close to large metropolitan centers, for example the Central Bohemia Region.

Table 1: Index of Knowledge Intensive Business Services (I_{KIBS13} , I_{KIBS16}) and selected normalized indices of Visegrad regions

Region NUTS II.	GDPEA 13	HRST 13	AKIBS 13	RDE 13	IKIBS 13	GDPEA 16	HRS T16	AKIBS 16	RDE 16	IKIBS 16
Prague	92.3	35.7	49.4	100.0	69.3	98.9	100.0	50.9	100.0	87.5
Central Bohemia	39.5	21.4	34.0	26.2	30.3	43.8	57.4	33.0	29.0	32.6
Southwest	39.5	19.8	28.5	26.3	28.5	41.9	53.0	28.8	22.9	29.3
Northwest	33.4	15.5	29.1	5.9	21.0	34.3	44.5	29.3	4.4	22.5
Northeast	36.2	18.6	29.8	24.4	27.2	39.3	54.1	30.5	18.1	28.4
Southeast	41.9	21.9	33.2	46.6	35.9	43.9	64.4	32.5	43.6	36.9
Central Moravia	35.8	16.9	29.1	24.1	26.4	38.7	52.5	27.5	17.2	27.2
Moravian-Silesian	36.8	18.4	30.0	18.7	26.0	40.6	54.2	30.3	16.3	28.3
Central Hungary	57.1	26.9	44.1	37.0	41.3	55.5	77.2	48.2	32.4	42.7
Central Transdanubia	31.8	16.7	28.4	11.1	22.0	34.6	45.9	26.7	10.4	23.5
Western Transdanubia	35.8	16.6	26.0	7.7	21.5	40.0	48.2	26.2	7.4	24.4
Southern Transdanubia	24.1	15.4	37.1	7.9	21.1	24.0	44.1	39.7	3.2	22.2
Northern Hungary	21.7	14.0	35.0	4.6	18.8	24.2	40.9	34.9	3.8	20.8
Northern Great Plain	24.5	15.3	36.8	9.2	21.5	26.1	40.5	37.5	8.1	22.4
Southern Great Plain	24.5	15.7	33.5	9.1	20.7	26.1	44.8	32.8	13.7	23.5
Lódź	33.0	22.1	28.5	9.2	23.2	34.6	57.5	29.0	7.3	25.7
Masovia	56.9	26.5	40.1	28.1	37.9	59.0	76.3	39.9	32.5	41.6
Lesser Poland	31.4	19.3	31.0	15.0	24.2	33.7	59.1	31.3	15.9	28.0
Silesia	37.0	21.2	30.3	8.6	24.3	38.5	58.7	29.3	7.4	26.8
Greater Poland	37.9	17.0	25.3	12.0	23.1	40.4	54.0	25.9	9.5	26.0
West Pomerania	29.4	16.0	34.9	4.0	21.1	31.1	54.3	34.2	3.3	24.6
Lubusz	29.4	17.1	31.0	2.1	19.9	31.1	48.0	30.3	2.2	22.3
Lower Silesia	39.7	18.4	34.2	10.2	25.6	41.2	60.8	33.1	11.1	29.2
Opole	28.5	15.1	28.6	2.1	18.5	29.6	50.5	27.5	3.2	22.2
Kuyavia-Pomerania	29.1	15.3	28.2	4.4	19.3	30.4	49.7	29.2	4.4	22.7
Warmia-Masuria	25.3	16.1	32.1	4.5	19.5	26.4	47.7	30.8	2.7	21.5
Pomerania	34.2	19.8	33.5	13.6	25.3	35.9	61.9	33.4	12.7	28.8
Holy Cross Province	25.9	20.6	27.1	2.9	19.1	26.6	52.0	27.7	5.2	22.3
Lublin	25.1	20.0	30.5	9.2	21.2	25.5	52.9	29.0	8.6	23.2
Subcarpathia	25.1	17.0	28.5	9.2	20.0	26.1	52.7	29.7	10.8	23.9
Podlaskie	25.9	17.4	29.8	3.6	19.2	26.3	54.5	28.6	6.4	23.2
Bratislava	100.0	35.4	50.9	66.1	63.1	100.0	94.0	45.8	67.9	61.5
West Slovakia	38.1	16.5	27.1	5.6	21.8	38.9	53.5	28.6	12.3	26.7
Central Slovakia	32.0	18.0	32.5	8.5	22.8	33.3	50.3	34.6	13.9	26.4
East Slovakia	27.7	16.0	32.1	7.6	20.8	29.1	45.7	34.4	7.9	23.4

Source: own research based on EUROSTAT

However, the weaker potential for Knowledge Intensive Business Services delivery may have a higher degree of urbanization but with larger structural problems, such as the Northwest and Lodz regions, which are still undergoing the economic transformation typical for the old industrial regions. The under-average potential in the

KIBS segmatics consists of non-metropolitan regions, with little industrial and peripheral regions within individual states, as is evident from the Polish regions (Warmia-Masovia, Lubusz) or Hungarian (Northern Hungary).

The results of the correlation analysis show (Table 2.) a statistically significant dependency between the Index of Knowledge Business Intensive Sservices and R&D expenditure and the level of GDP per capita. On the other hand, the dependency between the share in university students in the IT field concentration of Knowledge Business Intensive Sservices was not found. The reason may be the fact that the regions with a higher share of students attract graduates from other regions because it offers a higher number of jobs and a well developed IT sector environment and R&D

On the other hand, the comparison of the correlation between KIBS and the other indicators did not show a higher dependence of the values. Statistically the dependence was shown to be stronger among the other monitored indicators ether than in their relation to the KIBS concentration.

Table 2: Correlation dependency of regional indicators in the Czech Republic

	GDP EA13	HRST1 3	AKIBS 13	RDEX 13	IKIBS1 3	GDPEA1 6	HRST 16	AKIBS 16	RDEX 16	IKIBS 16
GDPEA13	1.000	.684**	.109	.682**	.854**	.988**	.759**	.087	.700**	.880**
HRST13	.684**	1.000	.202	.676**	.740**	.670**	.843**	.162	.660**	.763**
AKIBS13	.109	.202	1.000	.341*	.342*	.106	.237	.932**	.291	.280
RDE13	.682**	.676**	.341*	1.000	.920**	.713**	.614**	.313	.907**	.853**
IKIBS13	.854**	.740**	.342*	.920**	1.000	.861**	.720**	.308	.856**	.932**
GDPEA16	.988**	.670**	.106	.713**	.861**	1.000	.732**	.083	.717**	.879**
HRST16	.759**	.843**	.237	.614**	.720**	.732**	1.000	.170	.623**	.832**
AKIBS16	.087	.162	.932**	.313	.308	.083	.170	1.000	.296	.272
RDEX16	.700**	.660**	.291	.907**	.856**	.717**	.623**	.296	1.000	.894**
IKIBS16	.880**	.763**	.280	.853**	.932**	.879**	.832**	.272	.894**	1.000

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). * Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Source: own research based on EUROSTAT

The negative correlation was associated with the unemployment rate with respect to the other variables. The higher dependency was also found between the macro-economic indicator segment (GDP per capita) in years 2013 and 2016 and with the share of students in the IT field (the correlation is significant at 0.01 level). In most cases, the regions with a higher Index of KIBS shows a higher GDP level per capita and higher R&D expenditure.

Higher dependency with significance at 0.05 level was also expressed between the concentration of the share in university students in the IT field and level of GDP per capita or R&D expenditure per inhabitant, than between KIBS. On the other hand, the comparison of the correlation between KIBS and the other indicators did not show a higher dependence of the values, statistically the dependence was shown to be stronger among the other monitored indicators rather than in their relation to the KIBS concentration.

3. Discussion and Conclusion

The KIBS sector is experiencing dynamic development in these recent years in the Visegrad countries, concentrated especially in the fields of IT services. However, it still falls short in transitive economies, behind the developed economies of Western Europe. The object of the article is to identify the existing differences between regional labour markets of T-KIBS at the regional level and the differences among the regions in their potential for development of the regional innovation system by using KIBS. The article contributes the research of the services with a direct influence on the support of innovation development and the growth of competitiveness. This was achieved by analysing the environment of regional economies and the relationship between their economic potential and the sector of technological KIBS. The benefit of the article consists in the discerning of the differences and regularity in the distribution of KIBS in the territory and their connection to further regional socio-economic indicators and the specific types of regional economies.

The development of the regional differences was analysed with the use of a data file aimed at the main macroeconomic indicators, and the indicators representing the regional labour markets in the field of information technologies. The localisation of T-KIBS shows that these services have a tendency to concentrate in regions with metropolitan areas or in their close vicinity and less in peripheral or non-metropolitan regions in Visegrad countries.

Specific positions have regions such as Moravian-Silesian Region, Nordwest and Lodz regions, these regions are old industrial regions with the most negative impact in the course of economic transformation. This is because both regions have had to significantly re-structuralize their industries and re-orientate them from smokestack industries to new ones, such as automotive, electric engineering (Novák & Drdová, 2013), and particular services, including KIBS, which absorbed a high number of employees dismissed from the industry.

The regional differences in KIBS development are higher than in the economic potential of the regions. The summary assessment of the potential of the regional economies points to the relative interconnection with the regional labour market and KIBS. A region with a long developed economy and higher gross domestic product has created better conditions for the development of KIBS, even through the innovation activity. Further causes of regional differences in the concentration of technological KIBS are related to the restructuring and modernisation of regions, which have been accelerated by the regionally differentiated influx of direct foreign investment, marked by higher performance of the IT services sector, where this investment was aimed more at metropolitan areas. The result of the correlation analysis reveals a statistically significant dependency between KIBS development and the economic potential of the regions. It could be stated that KIBS may be regarded as an indicator of regional development. According to Gallego, Maroto (2016), the quick spreading of information and communication technologies and services decreases the requirement for the geographical proximity of companies.

However, due to the externalities and agglomeration effects, such as spillover effects and educational profiles, the authors consider the spatial closeness of company co-localisation an important factor of the development of the KIBS sector and regional specialisation. It is possible to state that the regional differences are in the technological concentration. KIBS development support should aim at, in addition to the infrastructure support for R&D, the support of human and social potential, and at establishing the conditions to develop the local labour markets in the field of KIBS.

From the practical standpoint, the results of the research of spatial differentiations in the potential of KIBS may help public administration in forming regional tools of innovative policies. These are for supporting the growth of innovation performance, because the level of concentration of KIBS is frequently linked to the level of regional innovative potential and other indicators, which have a direct influence on the development of the economic potential of the regions.

The research results have certain limits consisting of the selection of indicators, which were limited by the availability of relevant data from the area of technological company performance. The data for the sector of technological companies is published in a limited scope. In addition, the connectivity between the potential of the regional labour market and the development of the KIBS sectors addresses the problem of different capacities and university specialisation. Here, students must complete education in the area of technologies and information technology in main metropolitan areas, because the relevant study programmes at regional universities are less developed for technological KIBS. A theme for further research may be the implementation of different data, which will represent other components of advanced business services or regional economic indices.

Literature

- [1] BLAŽEK, J. (2012). Regionální inovační systémy a globální produkční síť: dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti v současném světě?. *Geografie – Sborník ČGS*, vol. 117, no. 2, pp. 209–233. ISSN 1212-0014.
- [2] BLAŽEK, J., CSANK, P. (2007). Nová fáze regionálního rozvoje v ČR?. *Czech Sociological Review*, vol. 43, no. 5, pp. 945–965. DOI 10.1177/0263774X15601680.
- [3] BLAŽEK, J., CSANK, P. (2015). Can emerging regional innovation strategies in less developed European regions bridge the main gaps in the innovation process?. *Environment and Planning C: Government and Policy*, vol. 34, no. 6, pp. 1–20. ISSN 0263-774X. DOI 10.1177/0263774X15601680.
- [4] BOLISANI, E., SCARSO, E. (2009). The role of KIBS in the technological renovation of local economies. Evidence from the computer services sector. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, vol. 9, no. 1/2, pp. 29 – 46. DOI 10.1504/IJEIM.2009.023843.
- [5] CAPIK, P., DRAHOKOUPIL, J. (2011). Foreign direct investments in business services: transforming the Visegrád four region into a knowledge-based economy?. *European Planning Studies*, vol. 19, no. 9, pp. 1611–1631. DOI 10.1080/09654313.2011.586181.
- [6] CASTALDI, C., FABER, J., KISHNA, M., J. (2013). Co-Innovation by KIBS in Environmental Services - A Knowledge-Based Perspective. *International Journal of Innovation Management*, vol. 17, no. 5, pp. 1-17. DOI 10.1142/S1363919613500205.

- [7] COE, N. M., DICKEN, P., HESS, M. (2008). Global production networks: realizing the potential. *Journal of Economic Geography*, vol. 8, no. 3, pp. 271-295. DOI 10.1093/jeg/lbn002.
- [8] CORROCHER, N., CUSMANO, L., MORRISON, A. (2009). Modes of innovation in knowledge-intensive business services: Evidence from Lombardy. *Journal of Evolutionary Economics*, vol. 19, no. 2, pp. 173–196. DOI 10.1007/s00191-008-0128-2.
- [9] DEN HERTOOG, P. (2000). Knowledge-Intensive Business Services as Co-Producers of Innovation. *International Journal of Innovation and Management*, vol. 4, no. 4, pp. 491-528. DOI 10.1142/S136391960000024X.
- [10] GALLEGO, J., MAROTO, A. (2016). The specialization in knowledge-intensive business services (KIBS) Gross Europe: permanent co-localization to debate. *Regional Studies*, vol. 49, no. 4, pp. 644-664. DOI 10.1080/00343404.2013.799762.
- [11] KOCH, A., STAHLCKER, T. (2006). Regional innovation systems and the foundation of knowledge-intensive business services. A comparative study in Bremen, Munich and Stuttgart, Germany. *European Planning Studies*, vol. 14, no. 2, pp. 123–145. DOI 10.1080/09654310500417830.
- [12] LAU, A. K. W., LO, W. (2015). Regional innovation system, absorptive capacity and innovation performance: An empirical study. *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 92, pp. 99-114. DOI 10.1016/j.techfore.2014.11.005.
- [13] MERINO, F., RUBALCABA, L. (2013). Are knowledge-intensive services highly concentrated? Evidence from European regions. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol. 104, no. 2, pp. 215–232. DOI 10.1111/j.1467-9663.2012.00739.x.
- [14] NOVÁK, V., DRDOVÁ, E. (2013). Economic Performance Resurgence of the Automotive Industry in the Czech Republic During the Economic Crisis, Focusing on the Usti Region. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 168-173. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-20.
- [15] SCHRICKE, E., ZENKER, A., STAHLCKER, T. (2012). *Knowledge-intensive (business) services in Europe*. Directorate-General for Research and Innovation Capacities, European Commission. Dostupné z: https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/knowledge_intensive_business_services_in_europe_2011.pdf.
- [16] SIMMIE, J., STRAMBACH, S. (2006). The contribution of KIBS to innovation in cities: an evolutionary and institutional perspective. *Journal of Knowledge Management*, vol. 10, no. 5, pp. 26–40. DOI 10.1108/13673270610691152.
- [17] THOMI, W., BÖHN, T. (2003). Knowledge Intensive Business Services in Regional Systems of Innovation - Initial Results from the Case of Southeast-Finland. *43rd European Congress of the Regional Science Association*, Jyväskylä, pp. 1-22. Dostupné z: <http://www.sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa03/cdrom/papers/161.pdf>.
- [18] TOIVONEN, M., TUOMINEN, T., SMEDLUND A., PATALA, I. (2009). Models and paths of internationalisation in KIBS. *29th International RESER Conference*, pp. 1-19.
- [19] ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015). Industrial specialization and economic performance of microregions: evidence from Czechia. *Norwegian Journal of Geography*, vol. 69, no. 2, pp. 67-79. DOI 10.1080/00291951.2015.1009859.
- [20] ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., IVAN, I. (2015). Spatial Distribution of Knowledge-Intensive Business Services in a Small Post-Communist Economy. *Journal of Knowledge Economy*, vol. 8, no. 2, pp. 1-22. DOI 10.1007/s13132-015-0260-9.

Research was supported by GACR grant No. 18-11299S - The development of trajectories of traditional industries in the old industrial region

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-6

ANALYSIS OF SHARED SERVICE CENTERS AND BUSINESS PROCESS OUTSOURCING CENTERS IN SLOVAK REGIONS

Analýza centier zdieľaných služieb a centier podnikových služieb regiónoch Slovenska

MARTA URBANÍKOVÁ

MICHAELA ŠTUBŇOVÁ

MICHAL LEVICKÝ

Ústav ekonomiky a manažmentu | Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: murbanikova@ukf.sk, mstubnova@ukf.sk, mlevicky@ukf.sk

Annotation

In addition to the automotive industry, Shared Service Centers (SSCs) and Business Process Outsourcing Centers (BPOs) form an important part of the Slovak economy and have a significant impact on the development of individual regions. The SSC & BPO sector, which is one of the fastest growing sectors of the Slovak economy, brings investments, creates economic growth, cultural exchange and provides job opportunities with higher added value. The growth of professional employment in the regions is a key component of the Slovak Republic's development. The aim of the paper is to analyze SSC & BPOs as a creator of new job opportunities in the regions of Slovakia on the basis of their structure, the number of SSC & BPOs in regions and number of employees. We are also examining factors that significantly affect investors in choosing a region. Based on the results of the correlation analysis, it can be stated that factors such as the number of universities, quality of airline connections, the number of economically active residents with university education and quality of road infrastructure in the region significantly influence investors' decisions to create SSC & BPOs. SSC & BPOs are major employers, contribute to education and develop the economy of cities. Third-generation SSC & BPOs are also emerging in Slovakia, they are focused on science and research, especially in the area of information technology.

Key words

Shared Service Centers, Business Process Outsourcing Centers, regions, economy, employment

Anotácia

Popri automobilovom priemysle tvoria centrá zdieľaných služieb (SSC) a centrá podnikových služieb (BPO) významnú súčasť Slovenskej ekonomiky a majú výrazný vplyv na rozvoj jednotlivých regiónov. Sektor SSC & BPO, ktorý patrí k najrýchlejšie rastúcim odvetviam slovenskej ekonomiky, prináša investície, vytvára ekonomický rast, kultúrnu výmenu a poskytuje pracovné príležitosti s vyššou pridanou hodnotou. Rast odbornej zamestnanosti v regiónoch je kľúčovým komponentom rozvoja Slovenska. Cieľom článku je na základe využitia kvantitatívnych metód analyzovať SSC & BPO centrá ako tvorcov nových pracovných príležitostí v regiónoch Slovenska z pohľadu ich štruktúry, počtu v regiónoch a počtu zamestnancov. Skúmame tiež faktory, ktoré výrazne ovplyvňujú investorov pri výbere regiónu. Na základe výsledkov korelačnej analýzy možno konštatovať, že faktory ako počty vysokých škôl, kvalita leteckého spojenia, počet ekonomicky aktívnych obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním a kvalita cestnej infraštruktúry v regióne významne ovplyvňujú rozhodnutia investorov pri vytváraní SSC & BPO centier. SSC & BPO centrá sú významnými zamestnávateľmi, prispievajú k vzdelanosti a rozvíjajú ekonomiku miest. Aj na Slovensku vznikajú SSC & BPO centrá tretej generácie, ktoré sú zamerané na vedu a výskum, predovšetkým v oblasti informačných technológií.

Klíčové slová*centrá zdieľaných služieb, centrá podnikových služieb, regióny, ekonomika, zamestnanosť***JEL classification:** C10, F23, M21, O31**1. Introduction**

The need to increase business profitability and efficiency requires businesses to increase service levels, reduce costs, and innovate. According to Kedziora et al. (2018), these are the motivation for global sourcing - outsourcing, business services, and offshoring, which have become a key aspect of business strategies. Outsourcing and process centralization are becoming a worldwide trend, so an increase of offshored business processes can be expected to grow. The SSC & BPOs sector is one of the fastest growing economic sectors in Slovakia. These centers already employ nearly 40,000 people who do high value-added activities.

Slovak centers meet the definitions of Merino (2017) for international outsourcing and external offshoring. International Outsourcing provided by Shared Service Centers (SSCs) is defined as the execution of specific tasks (e.g., financial services and accounting, IT support, human resources services) supporting core activity of the company to its organizational unit in a different location. External offshoring provided by Process Outsourcing Centers (BPOs) is defined as the offshoring of business process services and related responsibilities to third agents, which are based in a different location.

The reasons for the arrival of SSC & BPOs in Slovakia in the past was mainly low wage and transaction costs and a skilled workforce with good language skills (Urbaníková, 2017). SSC & BPOs started in Slovakia with simple activities such as invoice processing and client registration. Common, transactional functions are gradually leaving Slovak centers, replaced by more complex and activities. More and more centers are being created to bring higher added-value to the customer, such as testing, service implementation, and marketing. Recently, research and development centers (R&D) have also emerged in Slovakia. According to Manning et al. (2008), the growing number of such centers in the world lead to "a new trend in global sourcing of science and engineering (S & E) talent." Today, the centers consider a flexible and strong skilled workforce, as well as the internally built know-how and experience, as the main competitive advantage of Slovakia. Budzyńska (2016) considers Slovakia as one of the main European competitors of Poland in the SSC & BPOs sector. Nowadays, the Slovak market is far from providing cheap labor and centers providing only transaction services are not created anymore. That is why our employees have to offer something more - and therefore they must be able to compete in highly sophisticated activities such as Big Data, behavior prediction models, cybersecurity, comprehensive financial analysis, and reporting. The slight slowdown in the SSC & BPOs sector growth in Slovakia is related to automation, where some routine activities are replaced by automated ones. Nevertheless, SSC & BPOs are a strong and important sector of the Slovak economy. The growth of professional employment in the regions is a key component of Slovakia's development. In addition to the increase in the number of centers in Bratislava and Košice, new centers are being established in smaller cities, alongside regional and university cities, there are smaller cities in which a foreign investor usually has an existing production facility, which will be extended by processing of internal services such as financial or accounting activities. An example is Osram - manufacturer of luminaires, PSA Groupe Slovakia - automotive production plant, Embraco - compressor producer, and Johnson Controls or Adient - automotive suppliers. The presence of centers in the regions is important in terms of stabilizing the activities of foreign investors in Slovakia, as well as creating job opportunities. Especially for these reasons, the government of the Slovak Republic undertook to support the sector in its program statement and in the summer of 2016 adopted the Strategy of the Support of Shared Service Centers in Slovakia. The government continues in its support of new forms of business, such as supporting the business of beginning startups, which the Ministry of Economy of the Slovak Republic began in 2015 (Hudáková, 2018). Creating a favorable legislative and regulatory environment, that will increase Slovakia's competitive advantage over neighboring countries, can help to maximize the potential of SSC & BPOs. The competitive advantage of Slovakia lies mainly in economic and political stability, geographical location, strong skilled labor, and the European currency. Despite the rising cost of labor, most investors remain and a large number of them are expanding their activities, which is thanks to their positive experience with entrepreneurship in Slovakia. SSC & BPOs in Slovakia can also use two basic forms of investment support, such as investment aid under Act no. 561/2007 Z.z. on Investment Aid and also programs to support foreign investors in Slovakia under the responsibility of the Slovak Investment and Trade Development Agency (SARIO). Support for innovative ideas in the Slovak business sector is also covered by the Innovations and Technologies Fund, which was established in cooperation with the Slovak Business Agency (Korenková, 2018).

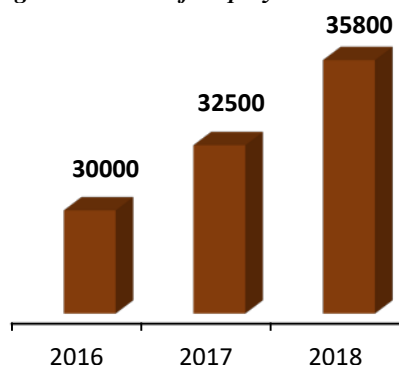
2. Aim and research methods

SSC & BPOs are an extremely strong and important sector of the Slovak economy. Their main benefits are in increasing the stability and added-value of existing foreign investment, increasing professional employment in the regions, employing young people or supporting the non-industrial economy. Based on the use of quantitative methods in the paper, we analyze secondary data on SSC & BPOs in individual regions of Slovakia in terms of their number in the territory, structure, and number of employees. Based on the correlation analysis, we examine as selected factors: the number of universities, the quality of airline connections, the quality of road infrastructure, the number of economically active residents and the number of economically active residents with university education in each region, influencing investors' decisions to create SSC & BPO centers. The data used in the work were obtained from the public sources of the Ministry of Economy of the Slovak Republic, Slovak Investment and Trade Development Agency (SARIO), Business Service Centers Forum (BSCF), Association of Business Service Leaders in the Czech Republic (ABSL), statistical office of the European Union Eurostat, public database of Statistical Office of the Slovak Republic STATdat, the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic, TREND Analyses, Airport Bratislava, Airport Košice and Airport Poprad-Tatry. Calculations were performed in Excel.

3. Research results

In 2016, the Ministry of Economy of the SR recorded 48 SSC & BPOs, which employed 30 000 employees in Slovakia. Thanks to the arrival of new investors, expansion of existing centers, the Ministry of Economy of the SR has already registered 65 SSC & BPOs at the end of 2018, which have 75 offices in individual regions of Slovakia with 35 800 employees. This represents a 19.3 % increase. These centers are mostly subsidiaries of multinational companies. The development of the number of SSC & BPOs sector's employees is shown in figure 1.

Fig. 1: Number of employees in Slovak SSC and BPO centers

Source: Own elaboration based on data from the Ministry of Economy of the Slovak Republic.

According to the Ministry of Economy of the SR new centers are being established in smaller cities in addition to the increase in the number of centers in Bratislava and Košice, alongside regional and university cities, there are smaller cities in which a foreign investor usually has an existing production facility, which will be extended by processing of internal services. Placement of offices of SSC & BPOs in the Slovak region is shown in figure 2. In Bratislava region, there are currently forty-eight of these centers, eleven in Košice region, five in Trnava region, three in Trenčín region and Nitra region, two in Žilina region and Banská Bystrica region and one in Prešov region.

Fig. 2: Number of SSC and BPO centers in Slovak regions in 2018

Source: Own elaboration based on data from SARIO.

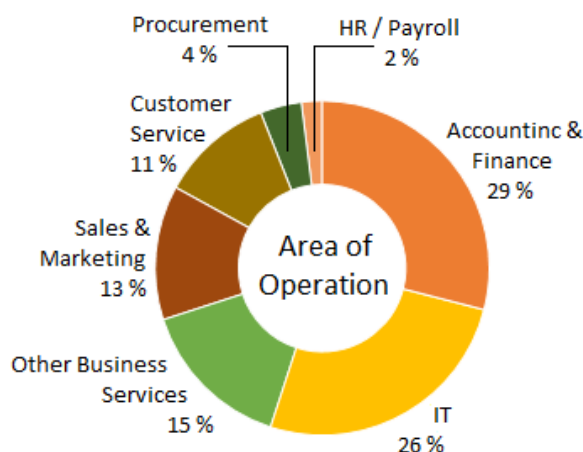
The presence of centers in the regions is important in terms of stabilizing the activities of foreign investors in Slovakia, as well as creating job opportunities. The first centers were established in Slovakia after 1990, the biggest increase occurred after 2000. IBM, which provided work to 5 130 employees in Bratislava in 2016, with an annual increase of almost 14 %, belongs to the centers with the largest number of employees. Second place is T-Systems Slovakia, which is based in Košice and employs almost 3 900 people and this year the number of employees could exceed 4 000. It is also the second largest private employer in Košice (after U. S. Steele). On the third place is AT&T, which offers work to more than 3 400 employees in Bratislava, with an annual increase of almost 13 %. It is worth mentioning the expansion of companies such as Swiss Re, which annually grew by almost 27 % and Amazon, which in 2016 increased the number of employees by 30 % from 650 to 850. In 2017. In table 1, we can see a list of the 10 largest centers in Slovakia in 2017.

Tab. 1: List of the biggest SSC & BPOs in Slovakia in 2017

Sr. No.	Company	Name of the center	Sr. No.	Company	Name of the center
1	IBM International Services Centre, s.r.o., Bratislava	International Services Centre	6	Henkel Slovensko, s.r.o., Bratislava	Shared Service Center Bratislava
2	T-Systems Slovakia, s.r.o., Košice	Global Nearshore Centre	7	Johnson Controls International, s.r.o., Bratislava 2	Bratislava Business Center
3	AT&T Global Network Services Slovakia, s.r.o., Bratislava	Service Delivery Shared Service Center	8	DXC Technology Bratislava 3	DXC Technology Bratislava
4	Dell, s.r.o., Bratislava	Global Business Centre	9	Accenture Technology Solutions – Slovakia, s.r.o., Bratislava	Advanced Technology Center
5	Swiss Re Management AG, organizačná zložka Bratislava	Swiss Re Bratislava	10	Siemens, s.r.o., Bratislava / Siemens Healthcare, s.r.o., Bratislava	Siemens/Siemens Healthcare

Source: Own elaboration based on data from TREND Analyses.

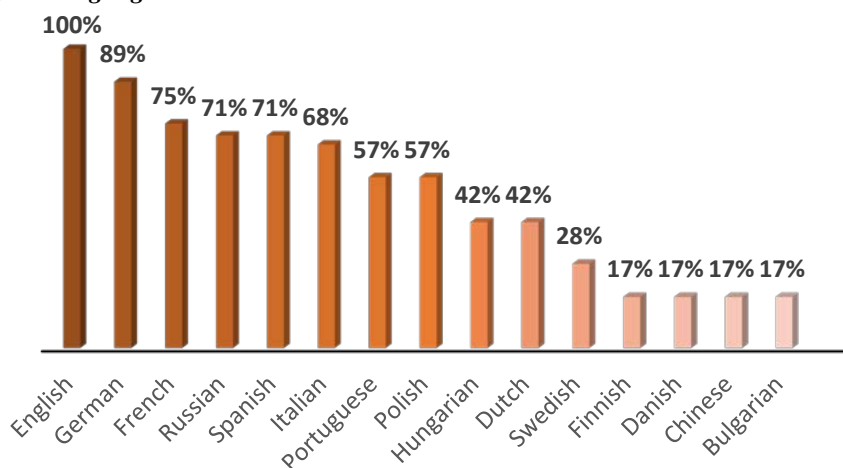
SSC & BPOs perform a wide range of activities in Slovakia. These include financial services and accounting, IT services, customer service, human resources services, sales and order processing, purchasing and more. The share of individual activities of the Slovak SSC & BPOs is shown in figure 3.

Fig. 3: Area of operation of Slovak SSC and BPO centers

Source: Own elaboration based on data from SARIO.

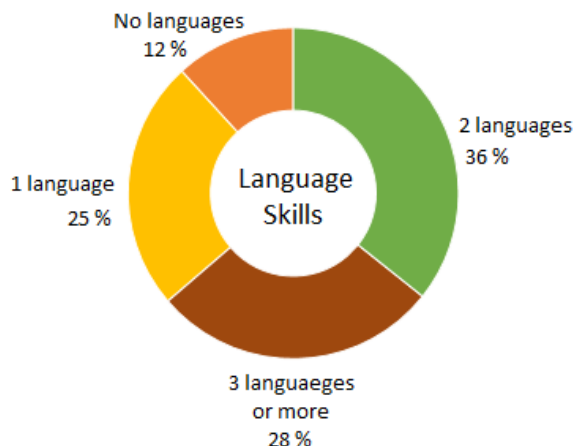
In the area of customer service, the main activities are the support of existing customers, purchase and logistics, sales support, handling of complaints and claims and customer helpdesk. Financial services include in particular financial planning and budgeting, debt and payroll processing, accounting, corporate reporting and control, master data management and billing. In IT, application design and development, user assistance services, application lifecycle management, infrastructure management, and support, service automation and optimization, and other support services. In the area of human resources, SSC & BPOs mainly recruit talent, process mobility, rewards, and benefits. The sector in which SSC & BPOs operate is very dynamic. Thanks to the positive experience with the concentration of purchasing, ordering, and technical support services, the SSC & BPOs are gradually involving in other activities. Therefore, it is possible to expect an increase in services provided, for example in the field of cybersecurity, logistics, banking, and insurance processes and others. According to SARIO (2019), in terms of geographical coverage, Slovak SSC & BPOs provide services for companies based in Europe (60%), North America (34%), Asia (4%) and South America (2%).

According to the BSCF's 2017 survey regarding qualification of employees, 71% of SSC & BPOs employees have a university degree. In addition to the English language, these centers most often use German, French, Russian and Spanish. Other languages are also used, especially Italian, Portuguese, Polish, Hungarian and Dutch. The percentage of individual languages in SSC & BPOs is shown in figure 4.

Fig. 4: Languages used at Slovak SSC and BPO centers

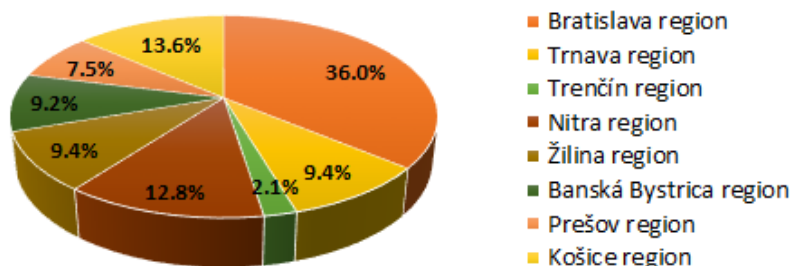
Source: Own elaboration based on data from the Business Service Center Forum.

Knowledge of two or more foreign languages is a great advantage for job seekers in SSC & BPOs. According to Eurostat's 2019 survey, 64% of Slovaks have this competitive advantage in 2016. The survey results are shown in figure 5.

Fig. 5: Number of foreign languages spoken by Slovaks (self-reported) 2016

Source: Own elaboration based on data from Eurostat.

SSC & BPOs in Slovakia also employ foreigners, mostly from European countries, but according to BSCF (2017), almost 89% of employees are citizens of the Slovak Republic. This is in contrast with the Czech Republic, where up to 35% of foreigners work on average, according to the Association of Business Service Leaders in the Czech Republic (ABSL, 2019). In terms of age structure, Slovak centers employ mostly young people, according to SARIO (2019), the average age of employees is 32 years. The SSC & BPOs sector has a balanced gender structure, 48% of women and 52% of men work in it. The disadvantage of Slovakia compared to the Czech Republic or Poland is the lower number of last year students and graduates who represent the biggest source of new talent for SSC & BPOs. In 2017 there were 34 504 university graduates entering the Slovak labor market. Figure 6 shows their percentage representation in individual regions of Slovakia.

Fig. 6: Percentage of university graduates in the region of Slovakia in 2017

Source: Own elaboration based on data from SARIO.

According to BSCF (2017) statistics, the average wage in 2015 was 1660 Euros, for 2017 it was 1730 Euros, an increase of 4.2%. The centers in Bratislava and Košice are responding to the lack of workforce and increasing competition by providing extra bonuses for working in selected foreign languages, language combinations, foreign working hours and more. The increase in the average wage is also related to the change in the nature of the services provided.

We examined the strength of statistical dependence of the number of SSC & BPOs on selected factors by correlation analysis. Examined factors are the number of universities, the quality of airline connections – number of weekly departures at international airports with regular transport, the quality of road infrastructure - the density of motorway and expressway network in proportion to the area of the region, the number of economically active residents and the number of economically active residents with university education in each region. The strength of linear dependence was measured by a sample correlation coefficient r :

$$r = \frac{-b \sum X_i Y_i - n \bar{X} \bar{Y}}{\sqrt{(\sum X_i^2 - n \bar{X}^2)(\sum Y_i^2 - n \bar{Y}^2)}}$$

where $(X_i, Y_i)', \dots, (X_n, Y_n)'$ is a choice from some two-dimensional distribution,

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i,$$

$$\bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n Y_i.$$

Numbers of SSC & BPOs offices in each region were obtained from the Ministry of Economy of the SR and SARIO, numbers of universities in each region were obtained from the Ministry of Education, Science, Research, and Sport of SR, numbers of weekly departures at international airports with regular transport were obtained from Airport Bratislava, Airport Košice and Airport Poprad-Tatry, data about the density of motorway and expressway network in proportion to the area of each region were obtained from SARIO, numbers of economically active residents in each region and numbers of economically active residents with university education in each region were obtained from STATdat. The sample correlation coefficient values for the selected factors are shown in table 2:

Tab. 2: Results of correlation analysis

Factor	Number of universities	Quality of airline connections	Quality of road infrastructure	Number of economically active residents	Number of economically active residents with university education
<i>r</i>	0.982419	0.940291	0.881434	0.146758	0.933388

Source: Own elaboration based on own calculation.

We can state that the number of universities in the region, the quality of airline connection in the region and the number of economically active residents with university education in the region have the greatest influence on the location of SSC & BPOs offices in the regions of Slovakia. The high dependence has also been observed at the quality of the road infrastructure of the regions, while there is weak dependence between the number of SSC & BPOs and the total number of economically active population in the region.

3. Conclusion

The development of SSC & BPOs is mainly related to the globalization of the world economy. The SSC & BPOs sector is the fastest growing economic sector thanks to internetization and digitization of processes. Internetization and the interconnection of business processes allow employees to work in different parts of the world in real time on the same task. The benefits of SS & BPOs are seen in increasing the stability and added-value of existing foreign investment, when a foreign investor starts with a basic industrial production in Slovakia and, over time, transfers more activities that are of a high professional standard to Slovak centers. SSC & BPOs often process financial services and IT services where foreign companies bring their know-how. Slovak SSC & BPOs are doing high-level work with higher added-value, whether in finance or IT. Thereby they develop non-industrial or non-productive sectors of the economy. As a result, there is a decline in direct employment in the industry and a gradual wiping out borders between sectors. The spectrum of companies with their SSC & BPOs in Slovakia is expanding every year. These companies are operating in the telecommunications, IT, insurance, food industry, automotive, engineering and other industries. At the same time, this diversity of foreign companies guarantees stability, as individual business cycles are different for each sector. A key trend that can be observed is the change in the scope of services. In the past, SSC & BPOs have focused mainly on centralizing individual processes, and today the emphasis is on improving and optimizing processes through innovation. For example, automation and robotics are used, which means that employees do not have to perform routine activities and instead they may concentrate on solving tasks with higher added-value. For example, testing new strategies is such a type of activity.

Increasing professional employment in the regions is as well a very important benefit. Investors are also starting to be interested in other Slovak cities than Bratislava and Košice. They come to cities like Banská Bystrica, Prešov, and Žilina. With the development of SSC & BPOs, there is a demand for a university-educated workforce in these cities, which means that especially young people will not have to move for work in Bratislava or Košice. Based on the results of the correlation analysis, we can conclude that the following factors influence the inflow of SSC & BPOs into individual regions: the number of universities, the quality of airline connections – number of weekly departures at international airports with regular transport, the quality of road infrastructure - the density of motorway and expressway network in proportion to the area of the region and the number of economically active residents with university education in each region. In regard to the increasing number of SSC & BPOs in Slovakia, there is growing competition among them, which means that they must offer increasingly attractive working conditions. In addition to technical, communication, digital and soft skills, working in SSC & BPOs secondary contributes to improving foreign language levels and learning about other cultures. Important aspects affecting the development of SSC & BPOs are the forthcoming departure of the United Kingdom from the EU, which may entail the transfer of financial and administrative services to other European countries. The second important aspect

is the effectiveness of the General Data Protection Regulation (GDPR) since May 2018, which lays down the obligation to store and process personal data of European Union citizens locally, in the EU member states.

Literature

- [1] ASSOCIATION OF BUSINESS SERVICE LEADERS IN THE CZECH REPUBLIC (ABSL), (2019). *ABSL Report 2019*. [online]. [accessed 2019-03-20]. Available at: <https://www.absl.cz/download/9414/>.
- [2] BUDZYŃSKA, K., (2016). Offshoring Sector in Poland. *Oeconomia Copernicana*, vol. 7, no. 4, pp. 635-651. ISSN 2353-1827. DOI 10.12775/OeC.2016.035.
- [3] BUSINESS SERVICE CENTERS FORUM (BSCF), (2017). *BSC2017 flyer eng*. [online]. [accessed 2019-03-14]. Available at: <http://www.amcham.sk/download.pl?hash=mAfMawCpGusMtfugcbESbJZa4bwm9wV&ID=4822>.
- [4] EUROSTAT, (2019). *Number of foreign languages known (self-reported) by sex*. [online]. [accessed 2019-03-20]. Available at: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_aes_121&lang=en.
- [5] HUDÁKOVÁ, J., (2018). Startups support in Slovak Republic. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 149-154. ISBN 978-80-210-8970-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-18.
- [6] KEDZIORA, D., et al., (2018). Employee Development and Leadership Perception in the Polish Service Delivery Centres. *Foundations of Management*, vol. 10, no. 1, pp. 225-236. ISSN 2080-7279. DOI 10.2478/fman-2018-0017.
- [7] KORENKOVÁ, M. (2018). *Podnikateľské minimum*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-558-1298-4.
- [8] MANNING, S., et al., (2008). A Dynamic Perspective on Next-Generation Offshoring: The Global Sourcing of Science and Engineering Talent. *Academy of Management Perspectives*, vol. 22, no. 3, pp. 35-54. ISSN 1943-4529. DOI 10.5465/AMP.2008.34587994.
- [9] MERINO, F., (2017). Offshoring, outsourcing and the economic geography of Europe. *Papers in Regional Science*, vol. 96, no. 2, pp. 299-324. ISSN 1435-5957. DOI 10.1111/pirs.12207.
- [10] MINISTRY OF ECONOMY OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2016). *Koncepcia podpory centier podnikových služieb na Slovensku*. [online]. [accessed 2019-03-07]. Available at: <https://www.mhsr.sk/uploads/files/cSmjK0ZS.pdf>.
- [11] MINISTRY OF EDUCATION, SCIENCE, RESEARCH AND SPORT OF THE SLOVAK REPUBLIC, (2019). *Vysoké školy v Slovenskej republike*. [online]. [accessed 2019-03-18]. Available at: <https://www.minedu.sk/vysoke-skoly-v-slovenskej-republike/>.
- [12] SLOVAK INVESTMENT AND TRADE DEVELOPMENT AGENCY (SARIO), (2019). *Shared Service & Business Process Outsourcing Centers in Slovakia*. [online]. [accessed 2019-03-07]. Available at: <https://www.sario.sk/sites/default/files/content/files/sario-ssc-bpo-centers-in-slovakia-2018-09-20.pdf>.
- [13] STATDAT, (2019, a). *Ekonomicky aktívne obyvateľstvo podľa veku*. [online]. [accessed 2019-03-18]. Available at: [http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognosViewer&ui.action=run&ui.object=storeID\(%22i951D49E4FD0A4C649B8FFDB37E22953A%22\)&ui.name=Ekonomicky%20akt%20advne%20obyvate%20bestvo%20pod%20bea%20veku%20%5bpr3104qr%5d&run.outputFormat=&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2fcognosext%2fcps4%2fportlets%2fcommon%2fclose.html](http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognosViewer&ui.action=run&ui.object=storeID(%22i951D49E4FD0A4C649B8FFDB37E22953A%22)&ui.name=Ekonomicky%20akt%20advne%20obyvate%20bestvo%20pod%20bea%20veku%20%5bpr3104qr%5d&run.outputFormat=&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2fcognosext%2fcps4%2fportlets%2fcommon%2fclose.html).
- [14] STATDAT, (2019, s). *Ekonomicky aktívne obyvateľstvo podľa vzdelania*. [online]. [accessed 2019-03-18]. Available at: [http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognosViewer&ui.action=run&ui.object=storeID\(%22i99183B00ED2043AE879D10D0BC4E85B5%22\)&ui.name=Ekonomicky%20akt%20advne%20obyvate%20bestvo%20pod%20bea%20vzdelania%20%5bpr3103qr%5d&run.outputFormat=&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2fcognosext%2fcps4%2fportlets%2fcommon%2fclose.html](http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognosViewer&ui.action=run&ui.object=storeID(%22i99183B00ED2043AE879D10D0BC4E85B5%22)&ui.name=Ekonomicky%20akt%20advne%20obyvate%20bestvo%20pod%20bea%20vzdelania%20%5bpr3103qr%5d&run.outputFormat=&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2fcognosext%2fcps4%2fportlets%2fcommon%2fclose.html).
- [15] TREND ANALYSES, (2017). *Najväčšie servisné centrá na Slovensku*. [online]. [accessed 2019-03-20]. Available at: <https://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2017/cislo-16/servisne-centra-1.html>.
- [16] URBANÍKOVÁ, M., (2017). Centrá zdieľaných služieb a ich vplyv na regióny. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 133-138. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-16.

This paper was supported by the University Grant Agency of Constantine the Philosopher University in Nitra UGA no. VII/16/2019.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-7

**ECONOMIC PERFORMANCE OF MANUFACTURING
INDUSTRY OF PILSEN AGGLOMERATION****Ekonomická výkonnost zpracovatelského
průmyslu v Plzeňské aglomeraci****PAVEL KRAJÍČEK****VÁCLAV NOVÁK****ŠÁRKA PALCROVÁ**

*Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy | Depart. of Reg. Develop. and Public Administration
Fakulta sociálně ekonomická | Faculty of Social and Economic Studies
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem | J. E. Purkyně University in Ústí nad Labem
✉ Pasturova 1, 400 01 Ústí nad Labem, Czech Republic
E-mail: st69168@students.ujep.cz, vaclav.novak@ujep.cz, palcrovas@seznam.cz*

Annotation

The aim of the article is to evaluate the economic performance of manufacturing industry in the agglomeration, which is presented by a strong industrial tradition. The Pilsen agglomeration is a relatively significant territorial unit for the population of the Czech Republic. The question is whether the importance of the Pilsen agglomeration is also expressed by its economic performance. Method of delimitation of agglomeration has been based on using of commuting to work data. Through a data base on reciprocal commuting flows, the correlation of the core of the agglomeration will be determined, ie. Pilsen, with surrounding municipalities. Kovanda has already tried to define the Pilsen agglomeration. The thesis will, therefore, offer a comparison of the delimitation of agglomerations through two different methods. The performance of the manufacturing industry will be based on the aggregation of business accounting, especially the indicator of labor productivity, i.e. the ratio between value added and number of employees. The main findings include the fact that the Pilsen agglomeration showed very good results in the sector, which are most represented in the employment of manufacturing. The main drivers of the economy in the Pilsen agglomeration are beverage industry, transport, and general engineering.

Key words

manufacturing industry, Pilsen agglomeration, economic performance

Anotace

Cílem článku je zhodnocení ekonomické výkonnosti zpracovatelského průmyslu v aglomeraci, která se prezentuje výraznou průmyslovou tradicí. Plzeňská aglomerace je v měřítku České republiky populačně poměrně významnou územní jednotkou. Otázka zní, zda je význam Plzeňské aglomerace vyjádřen i její ekonomickou výkonností. K vymezení aglomerací byla užita data o dojížděcí do zaměstnání. Prostřednictvím datové základny o recipročních dojížděčkových prouděch bude zjištěna vzájemná provázanost jádra aglomerace, tzn. Plzně, s okolními obcemi. Plzeňskou aglomeraci se již pokusil vymezit Kovanda. Práce tedy nabídne porovnání vymezení aglomerací prostřednictvím dvou různých metod. Výkonnost zpracovatelského průmyslu bude založena na agregaci dat podnikového účetnictví, především pak indikátorem týkajícím se produktivity práce, tzn. poměrovým indikátorem přidaná hodnota na zaměstnance. K hlavním zjištěním patří skutečnost, že Plzeňská aglomerace vykázala velmi dobré výsledky u odvětví, která jsou zde zastoupena na zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu nejvýrazněji. Hlavními tahouny ekonomiky jsou v Plzeňské aglomeraci odvětví výroby nápojů, dopravního i všeobecného strojírenství.

Klíčová slova

zpracovatelský průmysl, Plzeňská aglomerace, ekonomická výkonnost

JEL classification: R12

1. Introduction

Geographical thesis frequently tend to be extensive and multidisciplinary. However, purely geographical research activities include the identification and delimitation of different types of territory. The most important areas of settlement systems are agglomerations (Hampl, 2005). The agglomeration includes mainly the core of the city, where most services are directed. The non-core zone of the agglomerations is formed by municipalities with a narrower core background, where there is not only a very strong link to the core city, but there are also opposite trends. This means that core residents have a reason to travel to agglomerated municipalities in great intensity. Commuting both for work and for services. High proportion of interconnection of each of the spatial units in agglomeration is also given by high intensity of mutual commuting structures. (Halás et al., 2012).

Agglomerations arise due to the spatial growth of the most important centers (Hampl, 2005) and also because the municipalities neighboring to the important center make a profit, which means a population supply. In both cases, the suburbanisation processes associated with the residential and occupational function of agglomerated communities play an irreplaceable role (Novák, 2017). Since the 90s, and also in other post-communist countries, agglomerated areas experience dynamic economic changes, Krzysztofik (2016) for example, dedicated himself to the processes of reindustrialization and deindustrialization in Upper-Silesian Conurbation. The authors of this article are also devoted to the area with strong industrial tradition.

The economic performance of regions is observed worldwide. Porter (2003) observed regional economics in the USA, whereas registered that industrial sectors are reporting higher average wages and higher rate of innovations than other sectors of national economy. In the Czech Republic, the economic performance of small city-regions (Ženka et al., 2013) was examined, using the financial indicators. Financial indicators involved in the final accounts of companies were used by the authors of this article as well.

2. Delimitation of Pilsen agglomeration

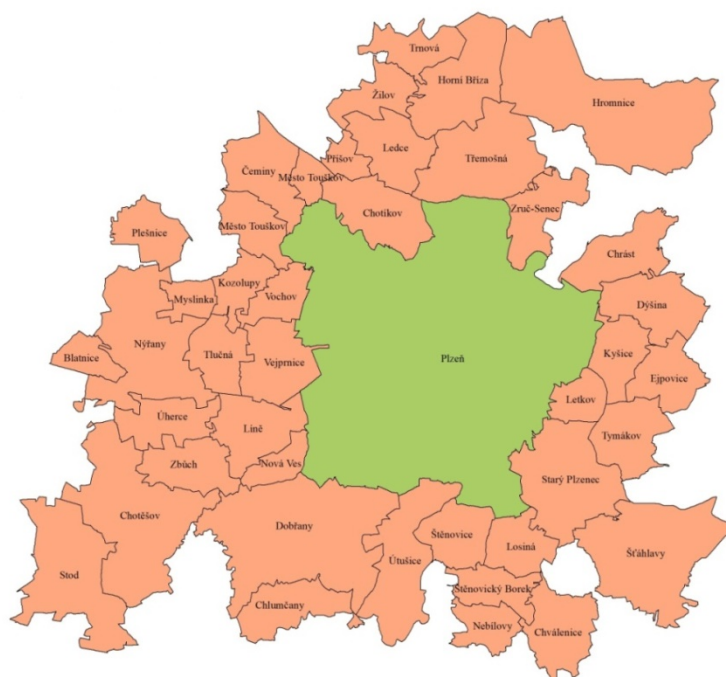
Kraft with Marada and Popiakova (2014) are pointing out the non-existence of standard methods for delimitation of city agglomerations. The delimitation of agglomeration can be performed through more complicated quantitative methods and with the use of geographic information systems (Liu, Dong, Chi, 2010). In the environment of south-eastern Asia, where by population and area a large scale metropolitan areas are situated, are these methods very suitable. The delimitation of the Pilsen agglomeration, will be carried out using a method based on data on commuting and commuting to work, previously defined by Novák (2017). The reason for choosing this method is the ever-increasing role of suburbanization - especially residential suburbanization - this includes the construction of new housing in the city's background and the gradual outflow of people from the core city to new family houses (Ouředníček, 2002). No less commercial suburbanization affects the growth of agglomerations. Population and jobs are also being moved beyond city borders (eg. the construction of new businesses). The result is higher commuting to work in the agglomerated communities from the core.

Novák (2017) followed the mutual interaction between the agglomeration center and its background by means of daily commute data to which a so-called merge parameter was built. *“The combining parameter has, in light of commuting to work, bi-directional character and forms a sum of two shared values:*

- *share of commuting out to work from the municipality daily to agglomeration, on total number of daily commuting out to work from the municipality (%);*
- *share of commuters to work to the municipality from the agglomeration on total number of commuters to work to municipality daily (%).„(Novák, 2017).*

The result of using the Novak method was a delimitation an agglomerated area of 42 municipalities including the core. It is one of the largest agglomerations in the Czech Republic. January 1, 2018, the population of the agglomeration was almost 250 thousand residents when approximately 2/3 of the total population (170 thousand) lived in Pilsen.

Kovanda (2006) has already tried to define the Pilsen agglomeration. Kovanda's method included six basic criteria, including commuting to work. Among other parameters were, for example, bus availability. Kovanda issued an opinion that at least 33% of employees had to go to the core of the agglomeration to be considered as agglomerated. To the delimitation did not include reciprocal commuting flows from the core. The agglomeration defined by Kovanda includes 89 municipalities and more than 270 thousand residents.

Fig. 1: Delimitation of the Pilsen agglomeration from March 26, 2011

Source: Czech Statistical Office (2011), author's elaboration

3. Economic performance

The importance of monitoring the economic performance of the industry is also confirmed by the authors Schwab and Hulten (1984), who in their work analyzed the economic performance of two distinct areas of departures dating back to the mid-20th century. Their analysis consisted of regional disparities at different levels of aggregation with access to the production sector. The performance of the manufacturing industry has also been explored since 1971 by Hussain and Bernard (2017). They have examined the two most primary industries in their country. The comparison took place in 4 of the world's "players" in the paper and pulp industry in countries with the best conditions for this type of industry: Canada, USA, Sweden, and Finland.

It is not possible to evaluate economic performance at a lower territorial level than the state level in the Czech Republic, that is mentioned by Novák and Drdová (2013). Data on the economic performance of industries are not available either for the regions of the Czech Republic or for smaller administrative units. Therefore, the author of the article has set up a database based on financial statements, where the companies of the processing industry were divided according to the CZ-NACE classification into sub-sectors:

- Manufacture of food products
- Manufacture of beverages
- Manufacture of wood and of products of wood and cork except furniture; manufacture of articles of straw and plaiting materials
- Manufacture of paper and paper products
- Printing and reproduction of recorded media
- Chemical industry - Manufacture of chemicals, chemical products + Manufacture of basic pharmaceutical products and pharmaceutical preparations
- Manufacture of other non- metallic mineral products
- Manufacture of fabricated metal products, except machinery and equipment
- Electrotechnical industry - Manufacture of computer, electronic and optical products + Manufacture of electrical equipment
- Manufacture of machinery and equipment n.e.c.
- Manufacture of motor vehicles, trailers, and semi-trailers
- Manufacture of other transport equipment
- Manufacture of furniture
- Other manufacturing (including Manufacture of textiles)
- Repair and installation of machinery and equipment

The 194 largest companies have been compared. There were companies operating in these branches of the manufacturing industry in the Pilsen agglomeration, who published their financial statements.

Some sectors of manufacturing were not included in the analysis, because of the low or no representation in the Pilsen agglomeration.

The comparison is based on several basic indicators of economic performance from companies. Labor productivity from added value will be evaluated primary. It is calculated as the ratio between added value and human capital (Truneček, 2004). The added value is per employee. To the other indicators that have been worked out are the average monthly wage, the number of employees and the economic result.

Tab. 1: Number of subjects in the core, non-core zone and in the Pilsen agglomeration according to the manufacturing industry in 2016

Manufacture of	Core	Non-core zone	Total
Food products	1	4	5
Beverages	2	1	3
Wood and products of wood	7	3	10
Paper and paper products	2	1	3
Printing and reproduction	5	0	5
Chemical industry	10	10	20
Other non – metallic mineral products	3	5	8
Fabricated metal products	34	7	41
Electrotechnical industry	16	10	26
Machinery and equipment n. e. c.	18	11	29
Motor vehicles, trailers	10	2	12
Other transport equipment	4	1	5
Furniture	4	4	8
Other manufacturing	6	2	8
Repair and installation	11	0	11
Total	133	61	194

Data source: Author's elaboration

There are less than 200 manufacturing companies in the Pilsen agglomeration. These are spread out identically to the population, thus 2/3 of the agglomeration core and the remaining third of the core. Most of the agglomeration has the largest enterprises in the metalworking industry (roughly 1/5), the vast majority are in the core. More than twenty enterprises are in chemical, electrical and engineering industries. The lowest number (3) is represented by businesses in the beverage and paper industries. The most significant difference in the number of enterprises (when the core prevails over the hinterland) is observed in the automotive industry and Repair and installation. The opposite situation is recorded by the food industry. The same number of enterprises have chemical, glass and furniture industries.

It is noteworthy that the total chemical industry operates in a total of 20 companies, including 19 companies which producing rubber and plastic products.

Compared to the number of companies in the Czech Republic, we can classify the Pilsen agglomeration as below average in the sector: Manufacture of wood and products of wood (roughly 10 percentage points), Printing and reproduction of recorded media (twice as low) and Electrotechnical industry (almost 12 percentage points). On the other hand, to the above-average sectors in the Pilsen agglomeration: Manufacture of machinery and equipment n.e.c. (by 12 percentage points higher), Manufacture of motor vehicles, trailers, and semi-trailers, which is represent more than 10 times higher than the Czech Republic. Other industries are represented in the Pilsen agglomeration by the same amount as in the Czech Republic on average.

Tab. 3: Number of employees in the core, non-core zone and in the Pilsen agglomeration by the manufacturing industry in 2016

Manufacture of	Core	Non-core zone	Total
Food products	25	209	234
Beverages	2 141	279	2 420
Wood and products of wood	119	74	193
Paper and paper products	456	145	601
Printing and reproduction	528	0	528
Chemical industry	1 093	832	1 925
Other non – metallic mineral products	280	2 027	2 307
Fabricated metal products	3 031	440	3 471
Electrotechnical industry	3 480	4 076	7 556
Machinery and equipment n. e. c.	4 069	1 326	5 395
Motor vehicles, trailers	6 227	1 227	7 454
Other transport equipment	3 309	15	3 324
Furniture	114	232	346
Other manufacturing	443	62	505
Repair and installation	507	0	507
Total	25 822	10 944	36 766

Data source: Author's elaboration

The number of employees in the Pilsen agglomeration is roughly the same compared to the number of companies. In the entire Pilsen agglomeration, almost 37 thousand people work in the manufacturing sector, which is roughly 40% of the total number of persons working in the manufacturing industry in the entire Pilsen Region. The average size of the company is approximately 190 employees.

“Two of the greatest giants of Czech engineering are the cities of Brno and Pilsen, where the engineering industry had not only a high number of workers but also a high share in total employment” (Bařtová, Touřek, 2005, p. 15). The table confirms the words of Bařtová and Touřek. The core of the Pilsen agglomeration continues to be the giant of Czech engineering.

Most employees are working in the electrotechnical and automotive industries. This phenomenon corresponds to the fact that in these sectors of the Pilsen agglomeration are large companies. However, for example, there are about 15 more companies within the Manufacture of fabricated metal products in the Pilsen agglomeration, but the number of employees in this sector is twice as high as in the Electrotechnical industry and Manufacture of motor vehicles, trailers. The Manufacture of motor vehicles, trailers has the largest number of employees in the core of the Pilsen agglomeration. In this sector is employed about a quarter of all employees from manufacturing industry in Pilsen. A significant proportion of people are also employed by the Manufacture of machinery and equipment n.e.c., Manufacture of fabricated metal products, except machinery and equipment and Manufacture of other transport equipment. The same number of employees in the core and in the hinterland is registered in the Electrotechnical industry. There is also a high number of employees in the Beverage industry, even in spite of the low number of companies. Especially important is the company Pilsner Urquell, which employs almost 2 thousand people. Compared to the Czech Republic, the proportion of people who are employed in transport engineering in the Pilsen agglomeration is almost 9 times a higher and the production of Beverage industry is a 6 times higher. Electrotechnical industry (10 percentage points) and Manufacture of motor vehicles, trailers, and semi-trailers (10 percentage points) have a higher representation in the Pilsen agglomeration than the whole Czech Republic.

Tab. 4: Value added per employee (in CZK thousands) in the core, non-core zone and in the Pilsen agglomeration according to the manufacturing industry in 2016

Manufacture of	Core	Non-core zone	Total	ČR
Food products	195	607	563	541
Beverages	3 786	2 440	3 630	1 321
Wood and products of wood	382	363	375	458
Paper and paper products	687	2 101	1 028	889
Printing and reproduction	564	0	564	544
Chemical industry	574	683	621	1 003
Other non – metallic mineral products	903	853	859	813
Fabricated metal products	918	946	921	662
Electrotechnical industry	989	566	761	753
Machinery and equipment n. e. c.	1 138	639	1 016	714
Motor vehicles, trailers	892	802	877	1 270
Other transport equipment	1 419	403	1 415	858
Furniture	570	511	530	472
Other manufacturing	253	398	271	457
Repair and installation	670	0	670	681
Total	1 162	943	1 175	953

Data source: Author's elaboration

“Basically, the value added per employee indicates how much money one worker can make for his employer. This does not include the cost of his wages and other income and expenses, which are not directly attributable to the manufacturing activity of the industrial enterprise“ (Novák, et al; 2012, p. 19).

Pilsen agglomeration shows a very above-average performance of employees. The employees of the Pilsen agglomeration will earn about 200 thousand CZK more than an average employee in the Czech Republic. We can see the difference when we compare added value inside the agglomeration. The difference between the core and the non-core zone is the same as the difference between the whole agglomeration and the average of the Czech Republic. The high performance is mainly due to the core city of Pilsen. Almost two-thirds of industrial sectors in the Pilsen agglomeration are above the Czech average. The beverage industry (mainly brewing) shows the highest performance, up to almost three times. Manufacture of other transport equipment also showed high values above the national average, when one employee in the Pilsen agglomeration earned his company about half a million CZK per year more than in the average of Czech republic.

Especially Škoda Transportation shows extremely above-average values, when one employee earns about CZK 1.5 million his company. Škoda Transportation has a long tradition in the Pilsen Region. Most of the production is focused on trams, suburban electric trains, locomotives, metro trains, trolleybuses or electric buses. It is the largest company in Central Europe (more than 5,000 employees) engaged in transport engineering (Aktuálně.cz, ČTK, 2018). The company has several subsidiaries and supplies vehicles worldwide. In 2018, PPF bought shares of the entire company (CZK 8.3 billion), the company is owned by the richest Czech, Petr Kelner. Škoda Transportation is still accompanied by financial scandals. The most important are eg. overpriced contract of the modern depot used to repair buses, when it was supposed to “drain” up to 160 million CZK (Karel Hrubeš, idnes.cz, 2018). Another example is the payment of dividends from previous shareholders for suspected tax fraud (Karel Hrubeš; Petr Kolář, MF DNES, 2018). Despite all the discrepancies, Škoda Transportation has a significant impact on the economy of the Pilsen agglomeration.

The performance of the Manufacture of machinery and equipment n.e.c. is set by Daikin (air conditioning) and Doosan Škoda Power is not lagging behind either. The traditional production of turbines in the Pilsen region dates back to 1904. Nowadays Pilsen turbines are delivered to very remote destinations (South America, Asia, Africa). Values for these industries exceeded the national average by about 300 thousand CZK per year.

Among the below-average performance sectors in the Pilsen agglomeration are the chemical and automotive industries (about CZK 400,000 per year less). The reason behind the below-average performance of the chemical industry is representation only from the plastics and rubber industries, which are not as powerful as chemical plants and factories. Such gigantic enterprises do not exist in the Pilsen agglomeration, so the performance is considerably below average.

The reason behind the under-performance of the automotive industry is the overwhelming specialization in interior components, which are not so highly valued as, for example, engines.

There is an above-average performance of the Manufacture of paper and paper products in the non-core zone, within individual sectors of agglomeration. This exceeds the performance of this branch more than twice in the core of the agglomeration. The hinterland also shows higher performance in the Manufacture of food products. Among the above-average manufacturing industries in the core are traditionally Beverage industry, Manufacture of other transport equipment, and Manufacture of machinery and equipment n.e.c.

4. Conclusion

The Pilsen agglomeration is the dominant economically strong settlement forming one of the largest Czech economic regional centers. Agglomeration has traditionally been strongly focused on the manufacturing industry. Its performance is crucial for the Pilsen agglomeration. The economic drivers include the local traditional sector. It concerns the production of beverages, general mechanical engineering, and transport engineering. The largest and most powerful enterprises are Pilsner Urquell and Škoda Transportation, which together employ more than 8 thousand persons and whose profit in 2016 amounted to more than CZK 6 billion. A surprising finding is also the fact that the agglomeration background also showed better results for the vast majority of the industry compared to the data for the whole Czech Republic.

There are more sectors behind the high economic performance. This fact can be perceived very positively, as several above-average performing industries give a stable and crises-resistant regional economy, where the effects of dependence on one dominant sector were significant (Blažek, 2010). It is certainly not possible to assume the current decline in demand for both beverages, especially beer, as well as for transport machinery (eg trams). The decrease in demand is certainly not expected in general engineering. The demand for turbines is primarily important. The turbines are also shipped around the world. The surprising conclusion is the uneven performance compared to the average wage of transport in Manufacture of other transport equipment. The difference of almost 600 thousand earned by one employee per year is not reflected in the average wage. By contrast, wages in general the manufacture of machinery and equipment n.e.c. (higher by CZK 9 thousand than in the Czech Republic) and the Beverage industry (higher by CZK 18 thousand than in the Czech Republic) correspond to the performance of these industries.

The Pilsen agglomeration shows highly above-average values in terms of economic performance and also low unemployment. It is independent on the Manufacture of motor vehicles, trailers, and semi-trailers. In conclusion, it is one of the most resistant Czech agglomerations in the Czech Republic.

Literature

- [1] BAŠTOVÁ M., TOUŠEK V., (2005). Brněnský a plzeňský průmysl po roce 1989. In *VIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 15-22. ISBN 80-210-3888-8.
- [2] BLAŽEK, J., (2010). The regional impacts of the global financial and economic crisis in the Czech Republic. In Gorzelak, Chor-Ching G. (eds.). *Financial Crisis in Central and Eastern Europe: Similarity to Diversity*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, pp. 50-64. ISBN 9788373834361.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. (2019). *Ekonomické výsledky průmyslu ČR – 2016*. [online]. [2018-08-31]. From: <https://www.czso.cz/csu/czso/ekonomicke-vysledky-prumyslu-cr-2016>.
- [4] ČESKÁ TISKOVÁ KANCELÁŘ. (2019). *Kellnerova PPF dokončila nákup plzeňské strojírny Škoda Transportation*. [online]. [cit. 2018-04-25]. From: <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/kellnerova-ppf-dokoncila-nakup-plzenske-strojirny-skoda-tran/r~e2af259c487911e8aca5ac1f6b220ee8/>.
- [5] HALÁS, M., ROUBÍNEK, P., KLADIVO, P., (2012). Urbánní a suburbánní prostor Olomouce: teoretické přístupy, vymezení, typologie. *Geografický časopis*, vol. 64, no. 4, pp. 289-310. ISSN 0016-7193.
- [6] HAMPL, M., (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: DemoArt pro Univerzitu Karlovu, Přírodovědeckou fakultu, 2005. pp. 88-96. ISBN 80-86746-02-X.
- [7] HRUBEŠ, K., (2018). Výbušné svědectví. Bílý kůň ze Škody promluvil, upozornil na daňové úniky. *iDnes.cz*. [online]. [cit. 2018-11-21]. From: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/skoda-automobilka-podvod-policie-petr-kellner.A181120_130227_domaci_lesa.
- [8] HRUBEŠ, K., KOLÁŘ, P., (2018). Velmi tiché vyšetřování. *MF DNES*. [online]. [cit. 2018-08-27]. From: <https://www.pressreader.com/similar/281586651459009>.
- [9] HUSSAIN, J., BERNARD, J., (2017). Regional productivity convergence: An analysis of the pulp and paper industries in U.S., Canada, Finland, and Sweden. *Journal of Forest Economics*, Elsevier, vol. 28. pp. 49-62, ISSN 1104-6899. DOI 10.1016/j.jfe.2017.04.005.

- [10] KOVANDA, J., (2006). Možnosti vymezení plzeňské aglomerace. *Miscellanea Geographica*. Universitatis Bohemiae Occidentalis, no. 12, pp. 91-102. ISBN 978-80-7043-589-2.
- KRAFT, S., MARADA, M., POPJAKOVÁ, D., (2014). Delimitation of Nodal Regions Based on Transport Flows: Case study of the Czech Republic. *Quaestiones Geographicae*, vol. 33, no. 2, pp. 139-150. ISSN 2081-6383.
- [11] KRZYSZTOFIK, R., TKOCZ, M., SPÓRNA, T., KANTOR-PIETRAGA, I., (2016). Some dilemmas of post-industrialism in a region of traditional industry: The case of the Katowice conurbation, Poland. *Moravian Geographical Reports*, vol. 24, no. 1, pp. 42-54. ISSN 1210-8812. DOI 10.1515/mgr-2016-0004.
- [12] LIU, L., DONG, X., CHI, S., (2010). Quantitative delimitation of metropolitan areas based on a synthetic method: Case study in the Lanzhou Metropolitan area. *Journal of Urban Planning and Development*, vol. 136, no. 4, pp. 357-364. ISSN (online) 1943-5444. DOI 10.1061/(ASCE)UP.1943-5444.0000029.
- [13] NOVÁK, V., et al., (2012). *Hospodaření průmyslových podniků se sídlem v Kraji Vysočina v roce 2009 a 2010*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, [online]. [cit. 2012-08]. From: http://m.kr-vysocina.cz/assets/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4049779.
- [14] NOVÁK, V., DRDOVÁ, E., (2013). Revitalizace ekonomické výkonnosti automobilového průmyslu v ČR v průběhu hospodářské krize se zaměřením na Ústecký kraj. In *XXVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 168–173. ISBN 978-80-7261-145-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-20.
- [15] NOVÁK, V., (2017). The Spatial Delimitation of Agglomerations in the Czech Republic: The Case of Northwestern Bohemia. *Littera Scripta 2017*, vol. 10, no. 2. ISSN 1805-9112.
- [16] OUŘEDNÍČEK, M., (2002). *Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu*. In: Sýkora, L. (eds.). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku. Praha. pp. 39-54.
- [17] PORTER, M., E., (2003). The economic performance of regions. *Regional studies*, vol. 37, no. 6-7, pp. 549-578. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/0034340032000108688.
- [18] SCHWAB, R., HULTEN, CH., (1984). Regional Productivity Growth in U.S, Manufacturing: 1951-78. *The American Economic Review*, vol. 74, no. 1, pp. 152-162, ISSN 00028282.
- TRUNEČEK, J., (2004). *Management znalostí*. C.H. Beck pro praxi. ISBN 80-7179-884-3.
- [19] ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V., (2013). Economic performance of small city-regions in the post-communist context: evidence from Czechia. In *6th International Conference on Globalization*. Proceedings paper. Ostrava: Ostravská univerzita, pp. 19-25. ISBN 978-80-7464-357-6.

This article was elaborated based on support of a student grant project in terms of a special university research at the University of Jan Evangelista Purkyně in Ústí nad Labem and with the support of the Grant Agency of the Czech Republic as part of the grant project 'Development of trajectories of traditional industrial branches in old industrial regions: governance, participants, institutions and leadership'.

STROJÍRENSKÝ PRŮMYSL V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 2011 - 2016

Engineering industry in the Czech Republic in 2011 - 2016

JÁN KRÁLÍK

VÁCLAV NOVÁK

Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy | *Depart. of Regional Develop. and Public Administr.*
Fakulta sociálně ekonomická | *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem | *J. E. Purkyně University in Ústí nad Labem*
✉ *Pasteurova 1, 400 01 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: jankralik87@gmail.com, vaclav.novak@ujep.cz

Anotace

Hlavním cílem příspěvku je zhodnocení ekonomické výkonnosti jednoho z odvětví zpracovatelského průmyslu v České republice v období po poslední světové hospodářské krizi. Významnou přidanou hodnotou článku je prezentace dat za strojírenský průmysl v regionálním členění. Tato data byla pořízena z účetních závěrek firem. Jedná se o finanční ukazatele, které byly dále vztaženy na počet zaměstnanců v agregované formě za celou ČR i jednotlivé regiony. U strojírenského průmyslu nebyla v období let 2011 - 2016 zjištěna vysoká dynamika růstu zaměstnanosti. Avšak bylo potvrzeno, že se jedná o odvětví s vysokou přidanou hodnotou na zaměstnance a nadprůměrným mzdovým ohodnocením zaměstnanců. Překvapujícím poznatkem jsou velké regionální rozdíly v ekonomické výkonnosti strojírenského průmyslu.

Klíčová slova

strojírenský průmysl, ekonomická výkonnost, kraje České republiky

Annotation

The main goal of the paper is to evaluate the economic performance of one of the manufacturing industries in the Czech Republic after the last world economic crisis. An important added value of the article is the presentation of data for the engineering industry on a regional scale. Those data were collected from the company's closing financial statements. These financial indicators were further related to the number of employees in aggregate form for the whole Czech Republic and individual regions. There was not found a high growth dynamic of employment in the engineering industry in 2011 - 2016. However, it has been confirmed, it is a sector with high added value per employee and higher than average salary evaluation of employees. There are significant regional differences in the economic performance of the engineering industry, which is a surprising finding.

Key words

engineering industry, economic performance, regions of the Czech Republic

JEL klasifikace: R12

1. Úvod

Příspěvek je zaměřen na vybrané odvětví zpracovatelského průmyslu, konkrétně na strojírenský průmysl. Strojírenský průmysl náleží v rámci České republiky k tradičním odvětvím, které má nezanedbatelný podíl na HDP České republiky a rovněž se významně podílí na českém exportu (Povolná, Švarcová, 2017). Strojírnost je definována jako průmyslový obor, který se zabývá navrhováním, výrobou a údržbou strojů. Ve strojírenství se využívá mnoho technických, vědeckých či matematických znalostí, díky kterým lze implementovat materiály, struktury, systémy a procesy ve sféře výroby velmi širokého spektra výrobků uplatnitelných na trhu (Česká technologická platforma strojírenství, 2010).

V rámci příspěvku je hlavním cílem zhodnocení ekonomické výkonnosti odvětví, které je dle odvětvové klasifikace CZ-NACE definováno oddílem "CZ-NACE 28 výroba a zařízení". Využita jsou data podnikového

účetnictví za roky 2011 - 2016. Hodnoceno je tedy období, které následovalo po celosvětové ekonomické krizi, která Českou republiku zasáhla v nevyšší intenzitě v letech 2009-2010. Hodnocení ekonomické výkonnosti a prostorová alokace strojírenského průmyslu je v článku řešena na úrovni krajů ČR.

Vzhledem k tomu, že článek kombinuje ekonomická kritéria s regionální prostorovou analýzou, teoretický záběr vychází a navazuje na publikace a příspěvky ekonomů i geografů. Autoři se inspirovali odvětvovou analýzou od Nováka a Ježíkové (2016), která se věnovala hutnickému a kovo zpracujícímu průmyslu České republiky a jeho výkonnosti v období hospodářské krize. V prostorovém hodnocení navazuje příspěvek na Hlaváčka (2009), který již publikoval výstupy zaměřené na regiony specializované na průmysl a na prostorové změny rozmístění průmyslové výroby vlivem alokace zahraničních investic. Pro autory článku byl inspirativní příspěvek Portera (2003), jenž rovněž hodnotil ekonomickou výkonnost na úrovni regionů z pohledů průmyslových odvětví.

2. Historie a vývoj strojírenského průmyslu na území České republiky

Průmysl představuje na českém území dlouhodobě významnou součást národního hospodářství a je to právě proměna konkurenceschopnosti průmyslové výroby, co do značné míry ovlivňuje měnící se celkové postavení státu ve světové ekonomice. Vzhledem k faktu, že průmyslová výroba je vždy zasazena do konkrétního území, tak se v souvislosti s jejím vývojem mění i významová pozice jednotlivých regionů, kde byla či je lokalizována (Koutský, 2011).

Strojírenský průmysl byl na vysoké úrovni již před 1. světovou válkou. Už v 1. polovině 19. století vznikaly pod tlakem potřeb nejdříve textilního a potom i potravinářského průmyslu významné strojírenské závody v Praze, Liberci a Brně nebo v jejich okolí. Začátkem 2. poloviny 19. století nastal kvalitativní přelom – zvýšil se počet parních strojů, které toto odvětví muselo dodat. K rozvoji strojírenské výroby přispěly i nároky železniční dopravy a i dalších odvětví rakousko-uherského hospodářství, jenž pro české strojírenství představovalo významné odbytiště. Na přelomu 19. a 20. století započala v ČR i výroba automobilů.

Dalším milníkem v rozvoji strojírenství v České republice byl rok 1948, po němž došlo ke znárodnění průmyslových závodů. Hlavním odvětvím průmyslu se stalo strojírenství. Těžiště strojírenské výroby se posunulo na východ, neboť řada nových strojírenských závodů vznikla na východní Moravě. České strojírenství se vyznačovalo nadprůměrným podílem výroby strojů a zařízení investičního charakteru, mechanického strojírenství a strojů a zařízení pro těžbu. Cílovými trhy byly země RVHP, neexistoval zde tlak na inovace ve výrobě, a české strojírenství se tak stávalo stále méně konkurenceschopné.

V roce 1989 pracovalo v celém strojírenství, které v sobě zahrnovalo i výrobu dopravních prostředků, 32,3 % osob zaměstnaných v průmyslové výrobě v České republice. Podíl odvětví na průmyslové výrobě ČR dosahoval 25 %.

V 1. polovině 90. let prošel strojírenský průmysl obdobným vývojem jako většina ostatních průmyslových odvětví. K nejhlubšímu propadu strojírenské výroby došlo v roce 1993. Vysokou ztrátu zaznamenaly především podniky zabývající se vojenskou výrobou. Řada strojírenských podniků zápasila s nedostatkem zakázek a ztrátou kvalifikovaných pracovníků, kteří odešli za vyššími výdělky (Svobodová, 2013).

Průmyslová výroba na území České republiky prošla po roce 1989 rozsáhlou transformací, kde vnímáme proměnu nejen v politické, ale také v ekonomické a celkové společenské situaci. Hampl (1996) popisuje nutnost zvládnout dva paralelní transformační procesy, kdy místní (specifická) postsocialistická transformace centrálně plánované ekonomiky na tržní probíhá v kontextu obecnějších transformačních tendencí směřování nejvyspělejších států světa k postindustriální společnosti. Těžiště postsocialistické transformace je možné zasadit mezi roky 1989–1999 a je charakteristické výrazným projevem deindustrializace.

Tab. 1: Zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu v jednotlivých krajích České republiky k 31. 12. 1999 a její změny od roku 1989

Kraj	Počet zaměstnaných	Podíl na průmyslu (%)	Index 1999/1989	Pokles počtu zaměstnaných
Praha	87 637	6,8	53,8	-75 255
Středočeský	141 891	11,0	72,9	-52 618
Jihočeský	82 832	6,4	84,9	-14 697
Plzeňský	81 434	6,3	84,4	-15 039
Karlovarský	38 038	2,9	85,4	-6 520
Ústecký	86 565	6,7	65,8	-45 041
Liberecký	73 496	5,7	71,0	-30 046
Královehradecký	87 669	6,8	70,4	-36 892
Pardubický	74 549	5,8	69,2	-33 229
Vysočina	75 392	5,8	81,3	-17 336
Jihomoravský	136 212	10,5	64,2	-75 909
Olomoucký	83 085	6,4	66,3	-42 300
Zlínský	93 871	7,3	69,5	-41 288
Moravskoslezský	151 832	11,7	67,9	-71 661
Celkem	1 294 603	100,0	69,9	-557 831

Zdroj: Toušek, Tonev (2002)

V období let 1989–1999 ubylo v zpracovatelském průmyslu České republiky více než 500 tis. pracovníků, nejvíce v Jihomoravském kraji, v Praze a v Moravskoslezském kraji. Strukturální změny zaměstnanosti, které proběhly v 90. letech, jsou v historii České republiky neopakovatelné. Devadesátá léta znamenala pro průmyslovou výrobu převratné změny. Transformace a restrukturalizace průmyslu přinesla v první řadě výraznou a rychlou redukci stavu pracovníků o několik set tisíc osob (Toušek, 2000). Je nezpochybnitelné, že úbytek pracovní síly se nevyhnul také strojírenské výrobě.

Po kolísavém vývoji a poklesech ekonomiky ČR v 90. letech, vyvolaných ekonomickou transformací, začala ekonomika po roce 2000 růst a tento růst trval nepřetržitě po celou následující dekádu. Růst HDP kulminoval v letech 2005–2007, kdy HDP dosahoval rekordních meziročních přírůstků nad 6 %. Úspěšný vývoj české ekonomiky po roce 2000 stimulovala příprava ČR na vstup do EU, a především vlastní vstup, ke kterému došlo v roce 2004. Otvírání trhu EU dalo české ekonomice a zejména exportně orientovanému průmyslu velký podnět k dynamickému rozvoji, který byl ukončen až nástupem celosvětové hospodářské krize koncem roku 2008 (Pelcl, 2011). Ekonomická krize není pro lidstvo novým fenoménem, liší se jen příčiny a následky (Kiss 2012). Hadjimichalis a Hudson (2014) poznamenávají, že krize ekonomická obnažila krizi teoretickou v ekonomické geografii a v oblasti regionálního rozvoje.

3. Data

Strojírenský průmysl zahrnuje velmi širokou paletu zařízení, která mechanicky nebo tepelně působí na materiály nebo na materiálech provádějí výrobní procesy (např. manipulaci, postřikování, vážení nebo balení), včetně výroby jejich mechanických komponentů, které produkují a využívají sílu. Patří sem také speciálně vyrobené díly na tyto stroje a zařízení. Do tohoto oddílu dále patří pevná, pohyblivá nebo ručně ovládaná zařízení bez ohledu na to, zda jsou určena pro průmysl, řemesla, stavebnictví, zemědělství nebo pro použití v domácnostech. Také výroba speciálních zařízení pro cestující nebo nákladní dopravu patří do tohoto oddílu. Vývoj, výroba a prodej těchto zařízení je indikátorem stavu a dalšího vývoje českého hospodářství (ČSÚ, 2008).

Dle odvětvové klasifikace CZ-NACE spravované Českým statistickým úřadem byly vybrány subjekty, které jsou zařazeny do odvětví CZ-NACE 28. Jde o odvětví výroby strojů a zařízení, které se dále dělí na pět oborů. Celé odvětví nazýváme pro potřeby tohoto článku strojírenský průmysl. Strojírenský průmysl je poměrně širokospektrální odvětví a pro potřeby článku bylo toto odvětví pro další zpracování rozděleno na dvě samostatné skupiny oborů:

- 281 - 28.1 Výroba strojů a zařízení pro všeobecné účely;
28.2 Výroba ostatních strojů a zařízení pro všeobecné účely;
- 289 - 28.3 Výroba zemědělských a lesnických strojů;
28.4 Výroba kovoobráběcích a ostatních obráběcích strojů;
28.9 Výroba ostatních strojů pro speciální účely.

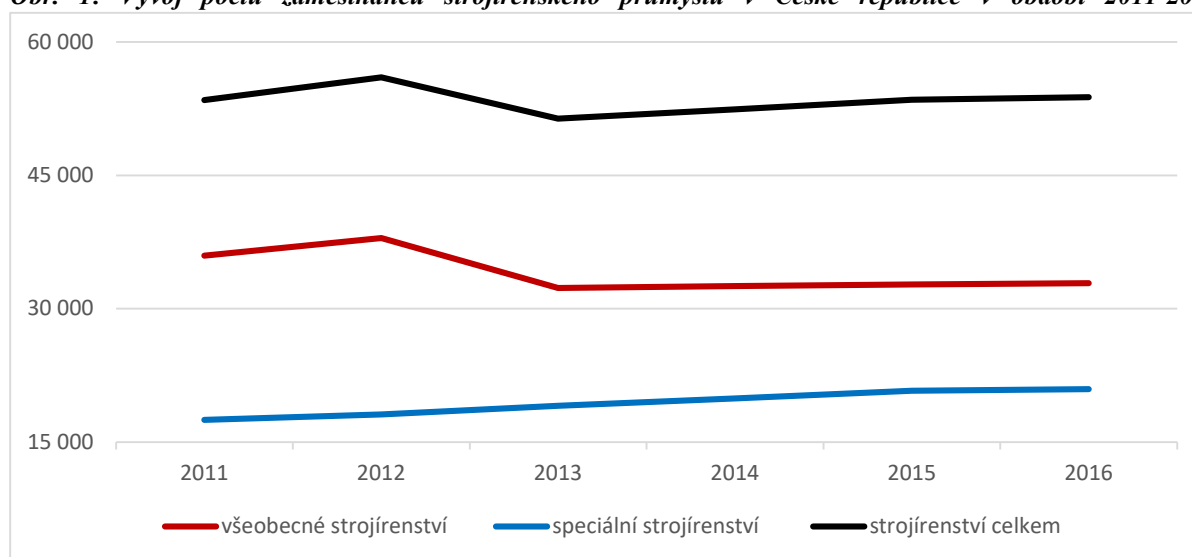
Příčemž skupinu oborů 281 nazýváme jako "všeobecné strojírenství" a skupinu oborů 289 jako "speciální strojírenství".

Použitá databáze čítá celkem 119 firem strojírenského průmyslu s 200 a více zaměstnanci, za které byly ve sledovaném období dostupné účetní závěrky. Z toho 72 společností bylo řazeno do všeobecného strojírenství a 47 do speciálního strojírenství.

4. Odvětvová analýza

Dle Českého statistického úřadu pracovalo ve strojírenském průmyslu celé ČR 128 tis osob v roce 2016. V použité databázi firem pracovalo v roce 2016 celkem 54 tis. zaměstnanců. 119 analyzovaných firem má tedy 42% podíl na zaměstnanosti ve strojírenském průmyslu.

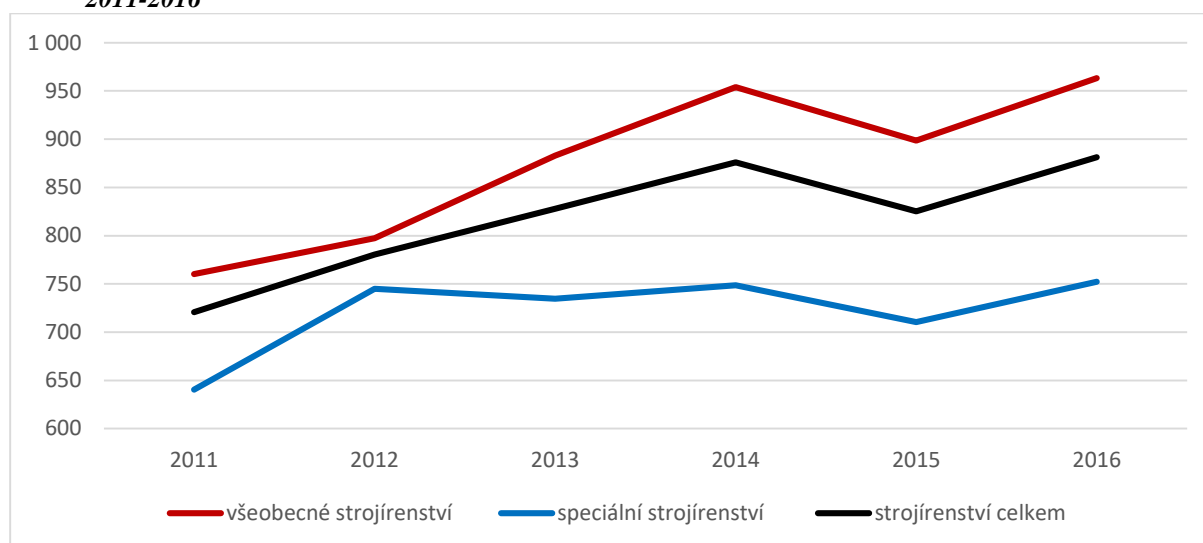
Obr. 1: Vývoj počtu zaměstnanců strojírenského průmyslu v České republice v období 2011-2016

Zdroj: Databáze průmyslových provozoven. UJEP Ústí nad Labem (2018); vlastní zpracování

Vývoj zaměstnanosti ve strojírenském průmyslu byl za analyzovaný vzorek firem v letech 2011 - 2016 celkem překvapivý. Nejvyššího souhrnného počtu zaměstnanců bylo dosaženo v roce 2012 (56 tis. osob). Meziroční pokles mezi lety 2012 a 2013 byl zapříčiněn výrazným snížením počtu zaměstnanců v oborech všeobecného strojírenství. Při detailním studiu dat z použité databáze bylo zjištěno, že za poklesem v podstatě stojí jedna velká strojírenská firma. Jedná se o společnost VÍTKOVICE HEAVY MACHINERY a.s., u které mezi lety 2012 a 2013 došlo ke snížení počtu pracovníků z 6,3 tis. na 1,4 tis. osob, tzn. téměř o 5 tis. osob.

Obr. 2: Přidaná hodnota na zaměstnance (v tis. Kč) ve strojírenském průmyslu v České republice v období let 2011-2016

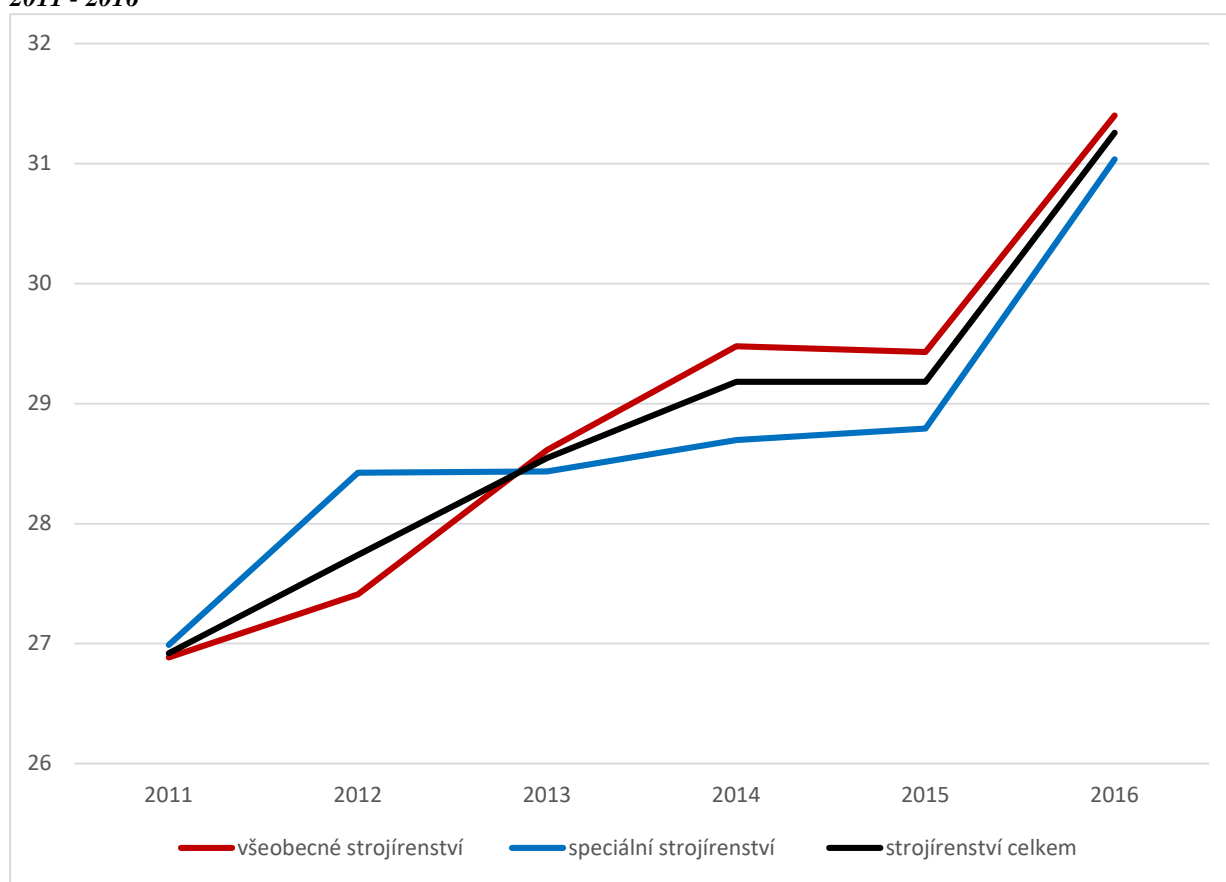
Zdroj: Databáze průmyslových provozoven. UJEP Ústí nad Labem (2018); vlastní zpracování

Ekonomická výkonnost českého strojírenství daná přidanou hodnotou na zaměstnance po celé období rostla s výjimkou roku 2015. Přes pokles v roce 2015 bylo nejvyšších hodnot dosaženo v roce 2016, a to jak u strojírenského průmyslu jako celku, tak i ve všeobecném a speciálním strojírenství. V roce 2016 dosahovala přidaná hodnota na zaměstnance u analyzovaného vzorku největších firem téměř 900 tis. Kč, což zhruba koresponduje s průměrem celého zpracovatelského průmyslu. Avšak všeobecné strojírenství si v produktivitě práce z přidané hodnoty stojí o něco lépe než speciální strojírenství.

Mzdy v období po krizi rostou ve všech sektorech českého hospodářství. V případě analyzovaného souboru firem strojírenského průmyslu tento růst zrychlil mezi lety 2015 a 2016. Poměrně zajímavou skutečností je, že ve speciálním strojírenství růst mezd mezi lety 2012 a 2015 téměř stagnoval, takže po roce 2013 jsou mzdy vyšší ve všeobecném strojírenství.

Průměrná mzda u sledovaného souboru firem v roce 2016 překonala hranici 31 tis. Kč, což bylo výrazně více než průměr zpracovatelského průmyslu. Podle údajů oficiální statistiky činila v roce 2016 průměrná mzda ve zpracovatelském průmyslu 27,4 tis. Kč. To naznačuje, že v českém strojírenství je zaměstnána poměrně kvalifikovaná pracovní síla.

Obr. 3: Průměrná měsíční mzda (v tis. Kč) ve strojírenském průmyslu v České republice v období let 2011 - 2016

Zdroj: Databáze průmyslových provozoven. UJEP Ústí nad Labem (2018); vlastní zpracování

4. Regionální analýza

Ve většině krajů počet pracovníků ve strojírenském průmyslu mezi lety 2011 a 2016 vzrostl. Významný odliv zaměstnanců vykázal Moravskoslezský kraj, kde je evidentní výrazný rozdíl počtu zaměstnanců ve strojírenském průmyslu v roce 2011 (11 618 zaměstnanců) a v roce 2016 (6 910 zaměstnanců). To bylo způsobeno poklesem počtu pracovníků v již zmiňované společnosti VÍTKOVICE HEAVY MACHINERY a.s.

Tradičním regionem s vysokým zastoupením strojírenství je Jihomoravský kraj. V regionální metropoli Brně se každoročně koná nejvýznamnější veletržní akce v ČR zaměřená právě na strojírenský průmysl. S ohledem na počet zaměstnanců má ale významnější postavení strojírenský průmysl v sousedním Kraji Vysočina, jenž s Jihomoravským krajem společně tvoří jeden region soudržnosti na úrovni NUTS 2. Jihovýchod České republiky můžeme považovat za území s výraznou specializací na strojírenský průmysl.

Tab. 2: Vývoj počtu zaměstnanců v strojírenském průmyslu v krajích České republiky v období let 2011-2016

Kraj/rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hlavní město Praha – CZ010	2 956	2 957	2 986	3 065	3 025	2 962
Středočeský kraj – CZ020	3 918	3 991	4 092	4 205	4 574	4 755
Jihočeský kraj – CZ031	3 652	3 860	3 904	3 935	3 875	3 771
Plzeňský kraj – CZ032	3 931	4 014	3 957	3 874	3 883	4 079
Karlovarský kraj – CZ041	502	516	492	492	603	595
Ústecký kraj – CZ042	3 123	3 156	3 124	3 089	3 472	3 592
Liberecký kraj – CZ051	2 657	2 729	2 656	2 785	2 960	3 119
Královehradecký kraj – CZ052	1 772	1 845	1 928	1 802	1 938	2 084
Pardubický kraj – CZ053	2 092	1 784	1 776	1 890	1 901	1 955
Kraj Vysočina – CZ063	5 973	6 260	6 276	6 392	6 074	6 123
Jihomoravský kraj – CZ064	8 530	8 865	8 594	8 811	8 984	8 980
Olomoucký kraj – CZ071	2 114	2 132	2 300	2 937	3 143	3 092
Zlínský kraj – CZ072	1 557	2 263	2 133	2 136	2 040	1 794
Moravskoslezský kraj – CZ080	11 618	11 668	7 173	7 020	7 022	6 910
ČR	53465	56040	51 391	52 433	53 494	53 811

Zdroj: Databáze průmyslových provozoven. UJEP Ústí nad Labem (2018); vlastní zpracování

Nejvyšší produktivitu práce z přidané hodnoty vykazovaly téměř po celé sledované období strojírenské firmy ve Středočeském kraji. Také v Plzeňském a Olomouckém kraji se přidaná hodnota na zaměstnance pohybovala téměř ve všech sledovaných letech nad 1 mil. Kč, což jsou velmi solidní čísla. Naopak velmi nízkou produktivitou práce z přidané hodnoty se prezentoval Zlínský kraj, Královehradecký kraj a Karlovarský kraj. Pro jihovýchod České republiky, kde má strojírenský průmysl významné zastoupení na zaměstnanosti, je pozitivním zjištěním fakt, že produktivita práce z přidané hodnoty zde dosahuje poměrně slušné úrovně na poměry České republiky.

Celkově je z tabulky č. 3 evidentní, že regionální rozdíly v produktivitě práce z přidané hodnoty jsou poměrně značné. Na jedné straně zde existují kraje s nízkým HDP na obyvatele, nízkými průměrnými mzdami, a to se projevuje také v našich datech za strojírenský průmysl. Obdobné konsekvence lze identifikovat i u bohatších regionů. Nicméně například Královehradecký kraj vždy patřil celkově k ekonomicky výkonným regionům s vysokým HDP na obyvatele. V tomto případě nízká produktivita práce z přidané hodnoty ve strojírenském průmyslu překvapuje.

Tab. 3: Vývoj přidané hodnoty na zaměstnance (v tis. Kč) v krajích České republiky v období let 2011-2016

Kraj/rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hlavní město Praha – CZ010	682	752	771	849	775	744
Středočeský kraj – CZ020	1 003	1 057	1 137	1 194	1 076	1 191
Jihočeský kraj – CZ031	665	733	794	816	787	706
Plzeňský kraj – CZ032	1 337	1 504	1 539	1 656	1 508	1 041
Karlovarský kraj – CZ041	472	459	532	621	530	589
Ústecký kraj – CZ042	682	755	823	943	760	936
Liberecký kraj – CZ051	617	686	861	1 032	977	947
Královehradecký kraj – CZ052	484	556	568	641	551	557
Pardubický kraj – CZ053	652	639	726	718	547	759
Kraj Vysočina – CZ063	590	643	713	777	754	956
Jihomoravský kraj – CZ064	734	756	789	821	808	881
Olomoucký kraj – CZ071	763	1 087	924	843	1 007	1 032
Zlínský kraj – CZ072	590	575	626	612	619	561
Moravskoslezský kraj – CZ080	548	637	582	584	535	776
ČR	721	780	828	876	825	881

Zdroj: Databáze průmyslových provozoven. UJEP Ústí nad Labem, 2016. Vlastní zpracování

V regionálním srovnání byla ve sledovaném období nejvyšší průměrná měsíční mzda v Plzeňském kraji a ve Středočeském kraji. To je pochopitelné, neboť v případě Středočeského kraje se jedná o metropolitní region s vyššími nároky pracovní síly na mzdové ohodnocení. V případě Plzeňského kraje a především krajského města se jedná o tradiční "baštu" strojírenského průmyslu, ve které se strojírenská výroba realizuje na vysoké technologické

úrovni (jaderné strojírenství). Nízké mzdové ohodnocení nepřekvapuje v Karlovarském kraji. Naopak v tradičním průmyslovém regionu, jakým je Moravskoslezský kraj, je nízké mzdové ohodnocení dosti překvapující.

Tab. 4: Vývoj průměrné měsíční mzdy (v tis. Kč) v krajích České republiky v období let 2011-2016

Kraj/rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hlavní město Praha - CZ010	27,3	28,9	32,1	32,2	33,4	32,3
Středočeský kraj - CZ020	30,1	30,1	32,4	33,2	30,8	36,1
Jihočeský kraj - CZ031	28,4	28,3	28,4	28,9	30,6	31,7
Plzeňský kraj - CZ032	28,2	31,6	34,8	36,8	35,4	36,8
Karlovarský kraj - CZ041	22,1	22,1	24,5	27,6	23,6	26,0
Ústecký kraj - CZ042	23,8	25,7	26,2	27,9	26,6	30,6
Liberecký kraj - CZ051	26,1	26,7	28,5	29,3	27,7	30,9
Královéhradecký kraj - CZ052	25,9	27,2	25,4	27,4	28,1	30,2
Pardubický kraj - CZ053	22,2	25,7	27,5	28,0	29,6	30,7
Kraj Vysočina - CZ063	22,0	23,1	24,2	25,6	25,5	28,3
Jihomoravský kraj - CZ064	27,4	28,0	28,7	29,6	30,3	31,6
Olomoucký kraj - CZ071	37,1	37,1	34,4	29,7	30,5	32,7
Zlínský kraj - CZ072	62,7	27,6	26,5	25,8	26,3	29,0
Moravskoslezský kraj - CZ080	25,5	27,3	26,2	26,3	26,7	27,6
ČR	26,9	27,7	28,6	29,2	29,2	31,3

Zdroj: Databáze průmyslových provozoven. UJEP Ústí nad Labem, 2016. Vlastní zpracování

5. Závěr

Strojírenský průmysl v České republice nezaznamenal v období po celosvětové hospodářské krizi mohutný významný nárůst zaměstnanosti. Zaměstnanost ve sledovaném souboru největších firem strojírenského průmyslu dokonce poklesla díky jedné velké firmě. Ovšem k růstu ekonomické výkonnosti více méně v letech 2011 - 2016 s výjimkou jednoho roku došlo.

Uvnitř strojírenského průmyslu existují rozdíly mezi obory. Ty, které byly sdruženy do tzv. všeobecného strojírenství, vykazovaly v analýze vyšší dynamiku růstu ekonomické výkonnosti a průměrných mezd. Speciální strojírenství se vyznačovalo spíše stagnací.

Poměrně překvapivé jsou zjištění poukazující na velké regionální rozdíly v ekonomické výkonnosti českého strojírenství. V transformačním období úspěšné regiony se prezentují vysokou přidanou hodnotou na zaměstnance a některé z nich velmi vysokou úroveň průměrných mezd ve strojírenském průmyslu (Středočeský a Plzeňský kraj). Naopak Karlovarský kraj, jenž náleží k ekonomicky málo výkonným krajům, vykazuje i ve strojírenské výrobě velmi slabé hodnoty produktivity práce z přidané hodnoty a nízké mzdové ohodnocení pracovníků. Překvapivé výsledky byly evidovány v případě Královéhradeckého kraje, který tradičně patří k úspěšným českým regionům, ovšem v ekonomické výkonnosti strojírenství pokulhává.

Územně je strojírenská výroba koncentrována na jihovýchodě České republiky, tedy především v Kraji Vysočina a v Jihomoravském kraji. Pro oba regiony je pozitivní zjištění, že toto průmyslové odvětví se zde prezentuje solidní ekonomickou výkonností.

Literatura

- [1] ČESKÁ TECHNOLOGICKÁ PLATFORMA STROJÍRENSTVÍ, o.s., (2010). *Strategická výzkumná agenda strojírenství ČR na období 2010–2020*. [online]. [cit. 2019-04-08]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/1806828-Strategicka-vyzkumna-agenda-strojirenstvi-cr-na-obdobi-2010-2020-ceska-technologicka-platforma-strojirenstvi-o-s.html>.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. (2019). *Ekonomické výsledky průmyslu ČR – 2016*. [online]. [2018-08-31]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ekonomicke-vysledky-prumyslu-cr-2016>.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2008). *Klasifikace ekonomických činností (CZ-NACE)*. Praha: Český statistický úřad. [online]. [cit. 2019-04-08]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20565267/021608.pdf/2f45895b-4c51-435b-a52a-0c7164dbf371?version=1.0>.
- [4] HADJIMICHALIS, C., HUDSON, R., (2014). *Contemporary Crisis Across Europe and the Crisis of Regional Development Theories*. *Regional Studies*, vol. 48, no. 1., pp. 208-218. DOI 10.1080/00343404.2013.834044.

- [5] HAMPL, M., (1996). *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: Karlova Univerzita, Přírodovědecká fakulta. ISBN 80-86746-02-X.
- [6] HLAVÁČEK, P., (2009). *The Foreign Direct Investments in the Ústí Region: Theory, Actors and Space Differentiation*. In *E+M Ekonomie a Management*, vol. 12, iss. 4. Liberec: Technická univerzita v Liberci, pp. 27-39. ISSN 1212-3609.
- [7] KISS, E., (2012). *The Impacts of the Economic Crisis on the Spatial Organization of Hungarian Industry*. *European Urban and Regional Studies*. DOI 10.1177/0969776411428652.
- [8] KOUTSKÝ, J., (2011). *Staré průmyslové regiony - vývojové tendence, možnosti rozvoje*. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita. [online]. [cit. 2019-04-08]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/yoi0s/>.
- [9] NOVÁK, V., DRDOVÁ, E., (2013). *Revitalizace ekonomické výkonnosti automobilového průmyslu v ČR v průběhu hospodářské krize se zaměřením na Ústecký kraj*. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [10] PELCL, L., (2011). *Dopady ekonomické krize na sektor paliv a energetiky ČR (Energetika 01/2011)*. [online]. [cit. 2019-04-08]. Dostupné z: <https://www.vupek.cz/prezentace.html>.
- [11] PORTER, M., E., (2003). The economic performance of regions. *Regional studies*, vol. 37, no. 6-7, pp. 549-578. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/0034340032000108688.
- [12] POVOLNÁ, L., ŠVARCOVÁ, J., (2017). The Macroeconomic Context of Investments in the Field of Machine Tools in the Czech Republic. *Journal of Competitiveness*, vol. 9, no. 2, pp. 110-122. ISSN 1804-1728.
- [13] SVOBODOVÁ, H., (2013). *Vybrané kapitoly ze socioekonomické geografie České republiky*. Brno: Masarykova univerzita. [online]. [cit. 2019-04-08]. Dostupné z: https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/js13/geograf/web/skripta/SE_geografie_CR.pdf.
- [14] TOUŠEK, V., (2000). *Transformace průmyslu v ČR a jeho odvětvová struktura v nových krajích [Transformation of Industry in Czech republic and its sector structure in the new regions]*. In *Acta Universitatis Matthiae Belii, Geografické štúdie Nr. 7*. Banská Bystrica: Fakulta prírodných vied UMB. ISBN 80-8055-443-9.
- [15] TOUŠEK, V., TONEV, P., (2002). *Změny ve struktuře zaměstnanosti v regionech České republiky; vliv zahraničních investic (na příkladu okresu Blansko a Jihlava)*. In Hrabalová, S., Maryáš, J., Tonev, P., Toušek, V., Viturka, M., Vystoupil, J., (eds.). *Vybrané aspekty kvality podnikatelského prostředí jako výchozího faktoru efektivnosti regionálních rozvojových projektů (případová studie)*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-2813-0.

Příspěvek byl zpracován v rámci studentského grantového projektu realizovaného na Fakultě sociálně ekonomické Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a s podporou Grantové agentury České republiky v rámci grantového projektu „Vývoj trajektorií tradičních odvětví ve starých průmyslových regionech: governance, aktéři, instituce a leadership“.

INDIKÁTORY EFEKTU PŘELÉVÁNÍ V REGIONECH**Spillover effect indicators at the region level****SYLVIE KOTÍKOVÁ**

Katedra ekonomie | *Department of Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Technická univerzita v Liberci | *Technical University of Liberec*
✉ *Voronežská 13, 460 01 Liberec, Czech Republic*
E-mail: sylvie.kotikova@tul.cz

Anotace

Přímé zahraniční investice svou lokalizací do hostitelského regionu vytvářejí celou řadu efektů, některé z nich mají charakter externalit a jejich měřitelnost je možná pouze přes zástupné proměnné. To je případ i přelévacích efektů (spillovers). Vznik pozitivních efektů přelévání je považován za veřejný zájem, který je podporován udělováním investičních pobídek. Určení, zda přelévací efekty vůbec vznikají a v jakém rozsahu, je spojené s řadou metodologických problémů, probíhá převážně na úrovni ekonomik, tj. k jakému technologickému transferu dochází mezi státy. Cílem příspěvku je určení měřitelných faktorů přelévacích efektů (spillovers) na regionální úrovni NUTS 3 a přispět tak k probíhající diskusi věnující se působení PZI v oblasti své lokalizace, tj. v hostitelských regionech. Za tyto faktory lze považovat hrubou přidanou hodnotu, objem investic do vědy a výzkumu a příliv zahraničních investic vyjádřených na obyvatele. Proměnnými figurující jako multiplikátory finální síly efektu jsou podíl osob s vyšším středoškolským či vysokoškolským vzděláním a velikost technologické mezery mezi přímými zahraničními investicemi a lokálním podnikatelským prostředím měřeným rozdílem v jejich produktivitách.

Klíčová slova

Spillover efekty, podnikatelské prostředí, regionální rozvoj, přímé zahraniční investice, investiční pobídky

Annotation

The localization of FDI creates a wide range of effects in the host region, some of them have the character of externalities and their measurability is only possible through alternative variables. This is also the case of spillover effects that are the subject of the economic policy makers' attention. The emergence of positive spillover effects is considered a public interest that is supported by granting of the investment incentives. Determination whether spillover effects emerge at all are associated with a range of methodological issues is researched at the level of economies, e.g. what kind of technology transfer occurs between countries. The objective of this contribution is to determine the measurable factors of spillover effects at the regional level NUTS 3 and thus contribute to the ongoing discussion about the impacts of FDI in the area of its localization. These factors include gross value added, the volume of R&D investment and the FDI inflows per capita. The variables figuring as the multipliers of the final effect force include the proportion of people with higher secondary or university education and the size of the technology gap between FDI and the local business environment measured by the difference in their productivity.

Key words

Spillover effects, business environment, regional development, foreign direct investment, investment incentives

JEL classification: F21, O47

1. Úvod

Efekty přímých zahraničních investic (PZI) proudících do hostitelského regionu lze hodnotit přímo dopadem na makroekonomické ukazatele, jako jsou např. zaměstnanost či vývoj produktu (hrubý domácí produkt, hrubá přidaná hodnota) v regionu, ale také nepřímo, kdy lze zkoumat např. dopady na vývoj vzdělanosti či na vývoj investic do vědy a výzkumu v regionu. V tomto případě se jedná o doprovodné efekty PZI, které sice nejsou ze strany zahraničních investorů podstatným či zásadním rozhodovacím faktorem při rozhodování o umístění investice, na okolí podniku a podnikatelské prostředí hostitelského regionu ovšem mohou mít velmi pozitivní vliv a nabývat podoby pozitivních externalit. Na druhou stranu PZI mohou vytvářet svou lokalizací i negativní efekty,

v nichž lze spatřovat rysy negativních externalit např. v možném zvýšení ekologické zátěže v regionu, sociální problémy způsobené najímáním pracovníků ze třetích zemí či crowding-out efekt.

V obou případech lze hovořit o tzv. efektu přelévání – spillover efektu, ať už v pozitivním, či negativním směru pro hostitelský region. Nicméně pro svůj charakter externalit je měřitelnost finálního dopadu komplikovanou záležitostí.

I přestože působení PZI jsou v odborné literatuře podrobovány široké diskuzi, existuje jen málo studií a přístupů, které by zejména nepřímé působení (efekty) PZI kvantifikovaly, komplexně hodnotily a komparovaly na nižších regionálních celcích, resp. identifikovaly na regionální úrovni NUTS 3 a nižší. Důvodem je komplikovaný sběr dat na regionální úrovni a druhý problém vyplývá z makroekonomického konceptu konkurenceschopnosti států, který není možné plně aplikovat na nižší regionální úroveň (Camagni, 2009).

S přílivem PZI do regionu, vedle ekonomického růstu regionu, se přelévají také zkušenosti a schopnosti plynoucí z rozdílu technologické úrovně mezi zemí, ze které investující firma pochází, a regionem, do kterého investice zmíněné firmy směřuje. Otázkou pak zůstává, jak efekt přelévání regulérně měřit.

Cílem příspěvku je určit měřitelné faktory spillover efektů použitelných pro kvantifikaci přelévacích efektů na regionální úrovni NUTS 3 a přispět tak k probíhající diskuzi věnující se působení PZI v oblasti své lokalizace, tj. v hostitelských regionech.

2. Vymezení spillover efektů a sfér jejich šíření

Pokud nadnárodní firma realizuje v hostitelském regionu PZI, přeneše na ni konkurenční výhodu ve formě vlastnictví specifických firemních aktiv, díky tomu může PZI lépe čelit konkurenčnímu tlaku ze strany místních firem, které disponují výhodou lepších znalostí o daném trhu, podnikatelských praktikách, preferencích odběratelů apod. Dojde tedy ke geografickému rozptýlení know-how a technologií, resp. k technologickému transferu, ne však automaticky za hranice korporace. Pozitivní spillover efekty lze identifikovat až v případě, pokud přítomnost PZI zvyšuje produktivitu domácích podniků (Leshner, Miroudot, 2008). Technologie, kterou disponuje PZI, se přeje do ekonomiky hostitelského regionu, přeneše se na ostatní podniky a zvýší jejich produktivitu v podobě tzv. technologického pozitivního efektu spillover (Pavlínek, Žižalová, 2016).

Pozitivní spillover efekty jsou považovány za protipól duální ekonomiky (Zamrazilová, 2007), jelikož jsou identifikovatelné prostřednictvím růstu produktivity práce domácích společností v hostitelském regionu. V případě, že PZI pozitivně ovlivňují domácí podniky v rámci stejného odvětví, dochází k identifikaci tzv. horizontálních spillover efektů. Blomström a Kokko (1998) definovali čtyři způsoby, jak mohou místní podniky zvýšit svou produktivitu pomocí přítomnosti PZI. Jedná se o efekt imitace, lidský kapitál, konkurenci a vyšší exportní výkonnost.

Přičemž k technologickému transferu nejčastěji dochází prostřednictvím akvizice lidského kapitálu. Domácí podniky mohou najímat pracovníky, kteří dříve pracovali v PZI, nebo tito lidé začnou sami podnikat. Zlepšení produktivity je důsledkem mobility pracovníků. I když je prvotním motivem investora nízká cena práce, MNCs vynakládají finanční prostředky na tréninkové programy a investují různými způsoby do lidského kapitálu (Čuhlová, Potužáková, 2017). Žádná firma není schopná 100% ochránit své investice do zaměstnanců. Samotní pracovníci jsou nositeli nehmotného kapitálu (Zamrazilová, 2007).

Transfer know-how a celkově znalostí a manažerských postupů je dopad, který se razantně a dlouhodobě odráží v ekonomice hostitelské země. Zaměstnanci, kteří prošli firmami s majetkovou účastí zahraničních subjektů a měli co dočinění s vedením, přenášejí propracované řízení a osvědčenou firemní kulturu dál – do dalších podniků, často se následně stávají vysoce postavenými manažery v domácích firmách či schopnými podnikateli (Pavlínek, 2004).

Klíčovou úlohu z hlediska efektů přelévání hraje konkurence. Příchod PZI do hostitelského regionu naruší rovnováhu na trhu a způsobí, že místní firmy musí o svůj dosavadní tržní podíl bojovat. Jedním ze způsobů, jak nové konkurenci čelit, je PZI imitovat. Pokud k imitačnímu efektu nedochází, domácí firmy musí svou dosavadní technologii využívat efektivněji, za účelem udržení svého postavení v konkurenčním boji. Efektivnější využívání technologií vede k růstu produktivity, zároveň konkurenční boj může mít za následek také změnu rychlosti v implementaci nových výrobních postupů (Kokko, Kravtsova, 2008).

Zahraněční investor se snaží zabránit horizontálním spillover efektům už při samotném vstupu na cizí trh internacionalizací svých aktivit, resp. tím, že založí PZI místo např. prodeje licence místnímu podniku (Shaver,

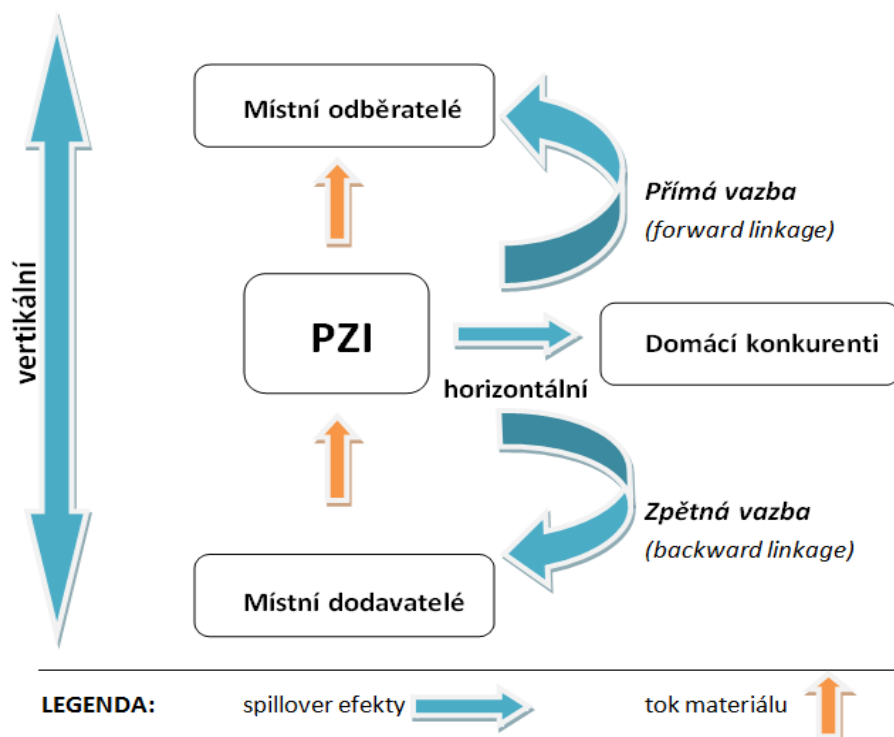
Flyer, 2000). Na druhé straně samotné nadnárodní korporace mohou těžit z existence spillover efektů. Pokud mohou využívat kvalitní produkci domácích dodavatelů, nemají důvod bránit šíření tzv. vertikálních meziodvětvových spillovers (Gryczka, 2010). Základním rozdílem oproti horizontálnímu spillover efektu je, že nepramení z konkurenčního boje, ale vyplývá ze spolupráce (Leshar, Miroudot, 2008).

K vertikálním spillover efektům dochází prostřednictvím tzv. zpětných vazeb a přímých vazeb. Zpětné vazby vznikají pokud PZI najde mezi místními podniky své dodavatele (Watanabe, 1983). Vznik spillover efektů zpětné vazby je odvislý od dobrovolnosti MNCs poskytovat technologický transfer a ochotě domácích firem přizpůsobit se požadavkům MNCs. Růst produktivity v domácích podnicích a samotné spillover efekty se v tomto případě mohou projevit několika způsoby (Watanabe, 1983):

- znalostním transferem od zahraničního investora k místnímu obchodnímu partnerovi,
- prostřednictvím vyšších kvalitativních nároků,
- striktním dodržováním obchodních podmínek (např. zkrácení dodacích lhůt),
- vytvořením přístupu na zahraniční trh, možnost dodávek do ostatních PZI a centrály.

Přímé vazby vznikají (viz obr. 1), pokud v pozici dodavatele stojí PZI a snaží se vytvořit vazby na domácí odběratele, resp. distributory a obchodní organizace (Zamrazilová, 2007). Z hlediska zahraničního investora jsou horizontální spillover efekty považovány za nechtěné externality, naopak vertikální za žádoucí (Attalah, 2000). Vertikální spillover efekty lze také označit za pozitivní nepřímé efekty pro obě strany (PZI i domácí firmy), horizontální je hodnocen pozitivně pouze z hlediska hostitelské ekonomiky, resp. místních firem.

Obr. 1: Schéma spillover efektů

Zdroj: vlastní zpracování podle Lenaerts, Mervelade, 2012

Na druhou stranu lokalizace PZI do hostitelského regionu může mít za následek negativní efekty. Vstup zahraniční firmy by mohl vyvolat snížení odbytu produkce domácích společností. Domácí podniky mohou být vytlačovány zahraničními investory z domácího trhu, taková situace představuje vznik negativního horizontálního efektu PZI, označovaného též jako crowding-out vytěsňovací efekt (Kotíková, 2016). Negativní vertikální efekty PZI vznikají, pokud jsou domácí dodavatelé nahrazováni zahraničními obchodními partnery. Na druhou stranu toto nahrazování vede k přílivu dalších PZI a nárůstu efektu tvorby primárních pracovních míst.

3. Indikátory spillover efektů

Zda celkový nepřímý efekt PZI v hostitelském regionu je pozitivní, nebo negativní a zda vůbec nějaké nepřímé působení vznikne, závisí na celé řadě faktorů jako je velikost trhu, kvalita infrastruktury, pracovní kapitál a další (Alam, Shah, 2013). Za klíčové jsou však považovány ty, které souvisí s produktivitou práce, tj. velikost

technologické mezery a absorpční schopnost zahraniční přítomnosti hostitelského podnikatelského prostředí (Szent-Ivanyi, Vigvári, 2012).

Jeden z prvních výzkumů zabývajících se sekundárními (doprovodnými) jevy lokalizace PZI na hostitelské ekonomiky, byl Finlay (1978), který v rámci svého výzkumu zjistil, že spillover efekty jsou determinovány tzv. relativním zaostáváním, neboli technologickou mezerou mezi mateřskou a hostitelskou ekonomikou. Finlay ve své práci tvrdí, že čím větší je technologická mezera, tím větší je prostor pro efekt přelévání. Autor vychází ze základního předpokladu, že zahraniční investor je vždy z vyspělejší ekonomiky, než je oblast, do které PZI lokalizuje.

Na druhou stranu Görg et al. (2011), Cantwell (2017) a Cohen a Levinthal (2015), názory na postavení faktoru technologické mezery a jeho vlivu na spillover efekty modifikují. Z jejich závěrů vyplývá, že pokud je technologická mezera příliš velká, domácí podniky nejsou schopny technologického transferu, jak v horizontálním (např. prostřednictvím efektu imitace PZI), tak ve vertikálním směru. Velká technologická mezera může vést ke vzniku crowding-out efektu, kdy místní firmy nejsou schopné PZI konkurovat. Avšak příliš malá technologická mezera nedává prostor pro učení se a technologický transfer. Závěrem lze tedy říci, že nejpravděpodobněji k pozitivním spillover efektům dochází při mírné technologické mezeře.

S technologickou mezerou úzce souvisí absorpční schopnost domácích firem. Szent-Ivanyi a Vigvári (2012) hovoří o tzv. technologické kompetenci firem na hostitelském trhu; zda-li a do jaké míry je místní podnikatelské prostředí schopno absorbovat zahraniční technologii.

Absorpční kapacita je definována jako schopnost získávat vědomosti vytvořené někým jiným a modifikovat je pro vlastní podnikové potřeby. Rovněž je považována za determinantu vzniku nepřímých efektů PZI (Narula, 2017). Absorpční kapacita vyjadřuje celkovou úroveň daného regionu (Xu, 2000). Za stěžejní atribut je považována úroveň lidského kapitálu, neboť na jedné straně příliv PZI vytváří potenciál pro technologický transfer do domácího podnikatelského prostředí, ale zároveň na straně druhé úroveň lidského kapitálu místního trhu práce určuje, jaké množství a jakou strukturu zahraničních společností může být do daného regionu přilákáno a logicky i v jakém rozsahu jsou schopné domácí firmy, resp. domácí podnikatelské prostředí absorbovat (vstřebat) technologický transfer.

Skutečnost, zda ale nakonec k efektům dojde, nezáleží pouze na zahraniční přítomnosti. Samotná lokalizace PZI je pouze jakýmsi prvním krokem, konečný efekt je závislý především na interakci mezi domácími a zahraničními podniky (Blomström, 2002).

4. Kvantifikovatelné faktory spillover efektů na regionální úrovni NUTS 3

Základním východiskem kvantifikace je určení množiny kvantifikovatelných faktorů, na které mají PZI ve zkoumaných regionech vliv, tedy na kterých lze jejich nepřímý dopad (ve formě externalit) měřit.

Szent-Ivanyi a Vigvári (2012) uvádějí, že identifikace a měření spillover efektů má smysl v takových podnikatelských prostředí, kde existují intenzivní vertikální vazby mezi domácími firmami a zahraničními afilacemi. Zároveň tyto afilace musí představovat významné zaměstnavatele, resp. jedná se o prostředí s identifikovatelnou zahraniční přítomností. Autoři vycházejí ze zjištění Blomströma a Kokka (1998) a Görga a Greenawaye (2004), průkopníky v oblasti spillover efektů.

Z těchto výzkumných závěrů a zjištění jasně vyplývá, že ne ve všech regionech (oblastech) má smysl provádět měření spillover efektů. Jako první je nutné zhodnotit zahraniční přítomnost v regionu. Nicméně ani identifikovaná zahraniční přítomnost sama o sobě není nutnou zárukou existence spillover efektů. Podstatné jsou dodavatelsko-odběratelské vazby mezi podniky. Při výrazné technologické mezeře mohou totiž PZI fungovat jako tzv. katedrály v poušti. Za úspěšné v šíření efektu přelévání lze považovat takové regiony bez dominancí těchto individuálních aktérů (katedrál), resp. regiony s hustou sítí vazeb mezi subjekty (Massey, 2007).

V ekonomikách, kde podle těchto kritérií má smysl kvantifikovat spillover efekty, jsou měřeny pro svůj charakter externalit přes zástupné proměnné:

- HDP na obyvatele hostitelské ekonomiky jako ukazatel ekonomické úrovně,
- podíl průmyslového výstupu vzniklého v PZI jako ukazatel odvětvových spilloverů,
- podíl domácích vstupů na celkových vstupech dle odvětví, (ukazatele 2) a 3) představují kvantifikátory technologické mezery)
- výdaje na vědu a výzkum,

- podíl osob s vyšším středním a vysokoškolským vzděláním, (ukazatele 4) a 5) souvisejí s indikátory absorpční kapacity hostitelské ekonomiky)
- čistý export jako ukazatel otevřenosti hostitelské ekonomiky (Szent-Ivanyi a Vigvári, 2012).

Vzhledem ke sledování spilloverů na regionální úrovni je nutné tento přístup modifikovat z hlediska dostupnosti dat vykazovaných právě na regionální úrovni NUTS 3. Na základě předchozích výzkumů spillover efektů na úrovni ekonomik se jako vhodné faktory detekující tyto efekty na zvolené regionální úrovni jeví následující:

Hrubá přidaná hodnota (HPH) na obyvatele: lze předpokládat, že PZI mají přímý vliv na vývoj HPH. U investic ze zemí s vyspělou technologií, které vytvářejí produkty s vysokou přidanou hodnotou, by měl tento vliv být vysoce pozitivní. Závislost ovšem může být též opačná – regiony s vysokou HPH lákají investice s vyšší přidanou hodnotou, respektive ze zemí s více vyspělou technologií.

Investice do vědy a výzkumu na obyvatele regionu: lze očekávat, že vyšší míra zahraničních investic ze zemí s vyspělou technologií na sebe váže nové investice do vědy a výzkumu v regionu, popř. přímo samotné zahraniční firmy do této oblasti investují. Dále lze také logicky předpokládat, že do oblastí s vyššími investicemi do vědy a výzkumu budou vstupovat investoři s výrobou s vyšší přidanou hodnotou.

Podíl obyvatel s vyšším středoškolským či vysokoškolským vzděláním: investice firem s vysokou technologickou úrovní poptávají vysoce kvalifikované pracovníky. To by mělo, mimo jiné, vést ke spolupráci mezi firmami a vzdělávacími institucemi v regionu, která by měla následně odrazit v růstu podílu osob s vyšším stupněm vzdělání v regionu. Zároveň tento faktor představuje indikátor lidského kapitálu, který je atributem absorpční schopnosti domácího podnikatelského prostředí. Čím kvalitnější je lidský kapitál v hostitelském podnikatelském prostředí, tím vyšší absorpční schopnosti daný region vykazuje. Proto podíl obyvatel s vyšším středoškolským vzděláním je multiplikátorem zesilujícím účín investic do vědy a výzkumu.

Přiliv přímých zahraničních investic do regionu na obyvatele: představuje ukazatel otevřenosti hostitelského podnikatelského prostředí. Je signifikantní, že efekt přelévání je odvislý od velikosti PZI v regionu. Velikost PZI v regionu může z vysoké míry ovlivnit (především pozitivně) příliv dalších, nových, PZI a to z mnoha důvodů. Těmi mohou být např.: větší zkušenosti regionu s lákáním nových PZI, vyšší připravenost (kvalifikace) obyvatel a tím i vyšší absorpční kapacita podnikatelského prostředí či investice odběratelů či dodavatelů investujících firem.

Regionální technologická mezera: schopnost regionu využít zahraniční přítomnosti. Čím je větší příliv zahraničních investic do regionu a z čím technologicky více vyspělých zemí tyto investice pochází, tím větší zkušenosti a schopnosti využívat příležitosti z těchto investic hostitelský region má. Velikost technologické mezery lze chápat jako multiplikátor přílivu PZI do regionu. Na regionální úrovni NUTS 3 (krajů) by velikost technologické mezery byla indikována na základě rozdílů v produktivitách lokalizovaných PZI (data získána z výročních zpráv společností) v regionu a produktivitou podnikatelského prostředí hostitelského regionu.

5. Shrnutí zjištěných závěrů

Výzkumy v oblasti efektů PZI pracují s datovou základnou obsahující firemní data a makroekonomické ukazatele. Spillover efekty jsou velice obtížně měřitelné. Nedá se zjistit, zda domácí podnik zvýšil produktivitu či přijal nové zaměstnance kvůli dodavatelsko-odběratelskému vztahu s PZI nebo kvůli efektu imitace PZI.

Vzhledem k tomu, že MNCs se na jedné straně brání úniku informací za účelem eliminace vzniku efektu imitace PZI a tzv. horizontálním spillover efektům a zároveň na druhé straně se snaží podporovat technologický transfer v rámci dodavatelsko-odběratelských vztahů (prostřednictvím zpětných a přímých vazeb), lze předpokládat, že vyšší míru spillover efektů bude možné identifikovat ve vertikálním směru (Rodríguez-Clare, 1996).

Vytváření vazeb PZI s domácími podniky je považováno za klíčový mechanismus, kterým probíhá vznik nepřímých efektů – růst produktivity práce či vznik nových domácích podniků. Stupeň integrace PZI do hostitelského regionu se může výrazně lišit. Vysoký stupeň penetrace PZI může představovat klíčový prvek v proměně místního podnikatelského prostředí, např. může dojít k restrukturalizaci dodavatelské sítě. Na druhou stranu PZI nemusí vyvíjet žádné nebo jen zanedbatelné vazby směrem k lokálním podnikům (Pavlínek, Žízalová, 2016).

Jednotlivé vlády vynakládají nemalé finanční prostředky na získání pozitivních efektů, které se považují za samozřejmé, ale ve skutečnosti jsou velice obtížně měřitelné. Na druhou stranu se v hostitelském regionu nemusí ani projevit a udělená podpora investic může zapříčinit vznik crowding-out efektu PZI či vznik tzv. duální

ekonomiky, kdy na jedné straně existují kapitálově silné zahraniční společnosti disponující vyspělými technologiemi, kvalitním managementem a efektivní organizací výroby a na straně druhé domácí producenti, kteří jim nejsou schopni vzhledem ke své vybavenosti výrobními faktory konkurovat a ani s nimi kooperovat a zapojit se do subdodavatelských řetězců (Kotíková, 2018). Z těchto důvodů je nutné hledat faktory a indikátory spillover efektů na regionální úrovni tak, aby bylo možné komplexněji zhodnotit vliv PZI na daná podnikatelská prostředí, ve kterých operují.

Tento příspěvek na základě syntézy poznatků z dosavadních výzkumů přináší přehled kvantifikovatelných faktorů použitelných pro zjištění spillover efektu přelévání na regionální úrovni krajů, resp. NUTS 3. Takovými faktory jsou HPH, investice do vědy a výzkumu ve sledovaném regionu, podíl obyvatel s vyšším středoškolským či vysokoškolským vzděláním, příliv PZI do regionu a velikost technologické mezery mezi lokalizovanými PZI a regionálním podnikatelským prostředím, přičemž podíl obyvatel s vyšším středoškolským vzděláním a velikost technologické mezery lze považovat za multiplikátory.

Čím vyšší je podíl obyvatel s vyšším středoškolským a vysokoškolským vzděláním v regionu, tím kvalitnějším lidským kapitálem hostitelské podnikatelské prostředí disponuje. Čím kvalitnější je lidský kapitál v regionu, tím se zvyšuje účinek investic do vědy a výzkumu. Dále platí, že čím je větší technologická mezera mezi domácími a zahraničními subjekty, tím komplikovanější je navázání obchodních vazeb mezi PZI a domácími podniky. Čím vyšší je tedy velikost technologické mezery, tím se snižuje potenciál využití přílivu PZI do regionu z hlediska tvorby spillover efektu.

Literatura

- [1] ALAM, A., SHAH, S. Z. A., (2013). Determinants of foreign direct investment in OECD member countries. *Journal of Economic Studies*, vol. 40, no. 4, pp. 515-527. DOI 10.1108/JES-10-2011-0132.
- [2] ATTALAH, G., (2000). Vertical R&D Spillovers, Cooperation, Market, Structure and Inovation. *Cahier*, vol. 16. ISSN 0709-9231.
- [3] BLOMSTRÖM, M., (2002). *The Economics of International Investment Incentives*. [online]. [cit. 2018-01-11]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/2487874.pdf>
- [4] BLOMSTRÖM, M., KOKKO, A., (1998). Multinational Corporations and Spillovers. *Journal of Economic Surveys*, vol. 12, no. 3, pp. 245-277. ISSN 0950-0804. DOI 10.1111/1467-6419.00056.
- [5] CAMAGNI, R., (2009). Territorial Impact Assessment for European regions: A methodological proposal and an application to EU transport policy. *Evaluation and Program Planning*, vol. 32, no. 4, pp. 342-350. DOI 10.1016/j.evalprogplan.2009.06.014.
- [6] CANTWELL, J., (2017). Innovation and international business. *Industry and Innovation*, vol. 24, no. 1, pp. 41-60. ISSN 1366-2716.
- [7] COHEN, W. M., LEVINTHAL, D. A., (2015). Innovation And Learning: The Two Faces Of R&D. *Economic Journal*, 2015, vol. 125, no. 583, pp. 546-573. ISSN 0013-0133.
- [8] ČUHLOVÁ, R., POTUŽÁKOVÁ, Z., (2017). Highly qualified in the Czech Republic. *Journal of International Studies*, vol. 10, no. 1, pp. 159-172. DOI 10.14254/2071-8330.2017/10-1/11.
- [9] FINLAY, R., (1978). Relative Backwardness, Direct Foreign Investments and the Transfer of Technology: A Simple Dynamic Model. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 92, pp. 1-16. ISSN 0033-5533.
- [10] GÖRG, H. et al., (2011). Spillovers through backward linkages from multinationals: Measurement matters! *European Economic Review*, vol. 55, no. 6, pp. 862-875. ISSN 0014-2921.
- [11] GÖRG, H., GREENAWAY, D. (2004). Much I do about nothing? Do domestic firms really benefit from foreign direct investment? *World Bank Research Observer*, vol. 19, no. 2, pp. 171-197. ISSN 0257-3032.
- [12] GRYCZKA, M. (2010). Technology-based changes of international division of labour in recent decades (Analysis based on selected economies). *Journal of International Studies*, vol. 3, no. 1, pp. 70-81.
- [13] KOKKO, A., KRAVTSOVA, V., (2008). Innovative capability in MNC subsidiaries: evidence from four European transition economies. *Post-Communist Economies*, vol. 20, no. 1, pp. 57-75. DOI 10.1080/14631370701865722.
- [14] KOTÍKOVÁ, S., (2018). Regional disparities in the spillover effect. *Business and Economic Horizons*, vol. 14, no. 5, pp. 988-1002.
- [15] KOTÍKOVÁ, S., (2016). The Foreign Presence as a Determinant of Creation of Spillover Effects of Foreign Direct Investment. *Ad Alta: Journal od Interdisciplinary Research*, vol. 6, no. 1, pp. 32–36.
- [16] LENAERTS, K., MERLEVADE, B., (2012). Horizontal or Backward? FDI Spillovers and Industry Aggregation, 2012 [online]. In: *Working Papers*, Faculty of Economics and Administration, Ghent University. [cit. 2018-20-11]. Dostupné z: http://www.wiod.org/conferences/groningen/Paper_Lenaerts_Merlevede.pdf
- [17] LESHER, M., MIROUDOT, S., (2008). FDI Spillovers and their Interrelationship with Trade. *Trade Policy Working Papers*, vol. 80, pp. 40-41. ISSN 1816-6873. DOI 10.1787/235843308250.

- [18] NARULA, R., (2017). Emerging market MNEs as meta-integrators: the importance of internal networks. *International Journal of Technology Management*, vol. 74, no. 1-4, pp. 214-220. ISSN 0267-5730.
- [19] PAVLÍNEK, P., ŽÍŽALOVÁ, P., (2016). Linkages and spillovers in global production networks: firm-level analysis of the Czech automotive industry. *Journal of Economic Geography*, vol. 16, no. 2, pp. 331-363. ISSN 1468-2702. DOI 10.1093/jeg/lbu041.
- [20] PAVLÍNEK, P., (2004). Regional development implications of foreign direct investment in Central Europe. *European Urban and Regional Studies*, vol. 11, no. 1, pp. 47-70. DOI 10.1177/0969776404039142.
- [21] RODRIGEZ-CLARE, A. (1996). Multinationals Linkages and Economic Development. *American Economic Review*, vol. 86, no. 4, pp. 852-873. ISSN 0002-8282.
- [22] SHAVER, J. M., FLYER, F., (2000). Agglomeration Economies, Firm Heterogeneity, and FDI in the United States. *Strategic Management Journal*, vol. 21, no. 12, pp. 1175-1193. ISSN 1097-0266.
- [23] SZENT-IVANYI, B., VIGVÁRI, G., (2012). Spillovers From Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe. *Society and Economy*, vol. 34, pp. 51-72. ISSN 1588-9826.
- [24] WATANABE, S., (1983). *Technology marketing and industrialization: linkages between small and large enterprises*. 12th ed. New Delhi: Macmillan. ISBN 33390-395-5.
- [25] XU, B., (2000). Multinational enterprises, technology diffusion, and host country productivity growth. *Journal of Development Economics*, vol. 62, pp. 477-493. ISSN 0304-3878.
- [26] ZAMRAZILOVÁ, E., (2007). Foreign direct investments in the Czech Republic: Selected macroeconomic issues. *Politická ekonomie*, vol. 55, no. 5, pp. 579-601. DOI 10.18267/j.pep.335.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SGS Evaluace vlivu nositelů zahraničního kapitálu v podnikatelském prostředí.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-10

THE BOISTEROUS BEHAVIOUR OF SOCIETAS EUROPAEA IN CZECHIA – A PROXIMITY ANALYSIS OF MERGERS AND ACQUISITIONS

Role blízkosti v bouřlivém vývoji Evropských společností v Česku – analýza fúzí a akvizic

ALEŠ BĚLOHRADSKÝ

Geografická sekce | Geographical Institute
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Karlova | Charles University
✉ Albertov 6, 128 43 Prague, Czech Republic
E-mail: ales.belohradsky@natur.cuni.cz

Annotation

Czechia is known for a relatively high number of European Companies (SE) registrations. In order to clarify the enormous popularity, the aim of this study is to describe the behaviour of SE in mergers and acquisitions (M&A) activity and to detect differences from other listed companies. In particular, the emphasis is put on the role of geographical and cognitive proximities between SE and their targets. The empirical assessment using logistic regression benefits from a large dataset comprising of 7,798 deals from years between 2004 and 2017 with an SE as an acquirer. The results show that the majority of deals involving SE are connected to the practice of ready-made companies for sale, while the internationalization is weak and statistically insignificant. The pattern of cognitive proximity effect on M&A provides a strong empirical evidence for the theory of related variety.

Key words

mergers and acquisitions, European companies, proximity, logistic regression

Anotace

Česko se v posledních letech proslavilo vysokým počtem registrací Evropských společností (SE). Cílem této studie je popsat zapojení SE na trhu fúzí a akvizic, odhalit rozdíly oproti jiným právním formám a přispět tak k objasnění jejich enormní popularity. Konkrétně je kladen důraz na význam geografické a kognitivní blízkosti mezi SE a potenciálními dcerami. Empirická analýza využívající logistickou regresi se zakládá na velkém datovém souboru o 7 798 případech mezi lety 2004 a 2017, v nichž figuruje SE jako matka. Výsledky ukazují, že většina obchodů zahrnujících SE je spojena s praxí ready-made společností připravených k prodeji, zatímco mezinárodní rozměr obchodů s SE je malý a statisticky nevýznamný. Význam kognitivní blízkosti pro fúze a akvizice podporuje teorii příbuzné rozmanitosti.

Klíčová slova

fúze a akvizice, evropské společnosti, blízkost firem, logistická regrese

JEL classification: R12, R32, M21

1. Introduction

The introduction of the European-wide legal form called European Companies or Societas Europaea (hereafter SE) in 2004 was intended to reduce the administrative burden for companies operating across the European Economic Area. It is a form of public limited liability company, which can be registered in any Member State and then act across borders without creating national subsidiaries in every country. This intention has been partly met in Germany and France, where the biggest SE are registered. However, the registrations have been soon overwhelmed by Czech firms (Fig. 1) – mostly small “shelf” companies (Cremers, Carlson, 2013).

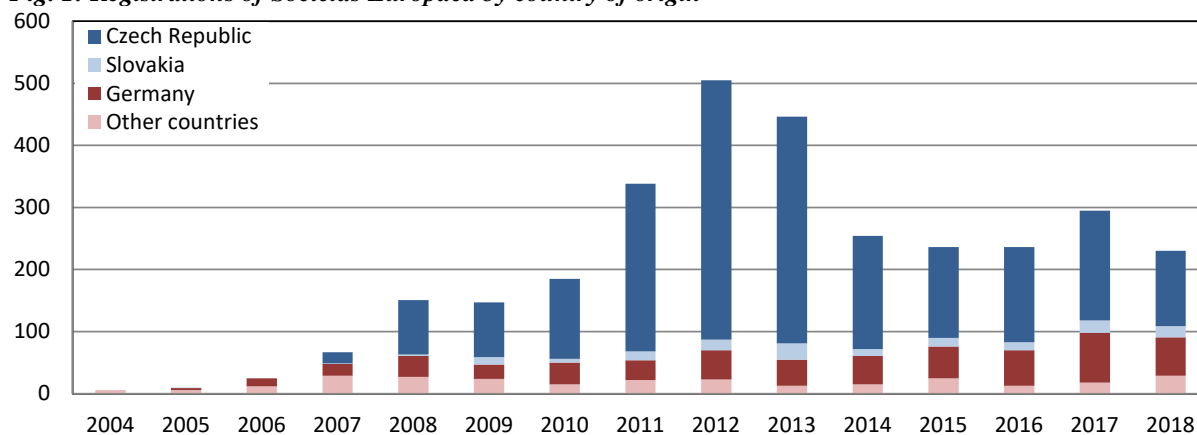
The aim of this article is to unravel the behaviour of Czech based SE by analysing their involvement in mergers and acquisitions (hereafter M&A), especially considering differences to other legal forms. In particular, the emphasis is put on the role of different proximity dimensions between SE and their targets: specifically the

geographical and cognitive proximity. The idea is to shed more light into the practices and motivations shaping the Czech SE market, which are strikingly different from other European economies.

The proximity framework allows to describe inter-firm linkages and spillovers (Paci, et al., 2016), while the basic hypothesis is that closer firms tend to be more connected either by direct supplier-customer ties, or by externalities. However, there are various types of proximity, from geographical to cognitive, organizational, institutional or social (Boschma, 2005). The relative importance of these dimensions can explain the structure of local economy and lead to better understanding of the main drivers. One of the processes, which reveal the importance of various types of proximity, is the process of mergers and acquisitions. Studies from Western Europe show the superiority of cognitive (sectoral) proximity over the spatial closeness (Ellwanger, Boschma, 2015; Boschma et al., 2016), while the Czech market is characterized by the opposite (Květoň et al., 2019). As the SE are intended to operate across national borders, we expect their behaviour to be closer to their western counterparts.

At the same time, the boisterous boom of Czech SE registrations from 2008 onwards has caused a “puzzle” for both regional scientists and policy makers (Eidenmüller, Lasák, 2012). The majority of newly established SE in Czechia are not mergers of international companies (as has been expected), but ready-made companies prepared for sale. They are put “on the shelf” and offered to businessmen. As Czechia belongs to countries with high administrative burden when starting a business (WB, 2019), it can save a lot of time to buy a ready-made company and only change its name and board members. Moreover, the firms offering these ready-made companies often provide virtual offices (Smrčka et al., 2017). However, this last argument does not explain the excessive popularity of this legal form in comparison with other countries, for instance Germany, where the score for “starting a business” is almost the same as for Czechia (WB, 2019). Through interviews with founders of SE in Czechia, the popularity has been explained by lower legal requirements (board size, for instance) and the positive image of European brand (Eidenmüller, Lasák, 2012).

Fig. 1: Registrations of Societas Europaea by country of origin

Source: ETUI (2014), European Company (SE) Database, <http://ecdb.worker-participation.eu>

Another explanation can be based on continuation of turbulent market behaviour from nineties during the post-communist transformation. For an illustration, we can describe activity around a few people who founded companies named demonstratively Golden River, Platinum River and Crystal River. According to the public registry, these three companies, based in Prague, have had 1,862 ownership ties (current or past) to other companies. Of these, 200 ties lead to the identical address (Koněvova 2660/141, Prague). Recently, all three companies have been owned by the European Capital SE (held by the same people). Moreover, this SE has had a share in 133 other SE, of which 17 are based at the same address. These four companies accounted for 1.5% of domestic deals in our dataset.

The unique dataset of mergers and acquisitions realized by Czech SE from the beginning of their existence until 2017 allows an in-depth analysis of the outlined topics. Our specific hypotheses are as follows:

- H1: The majority of deals undertaken by SE are connected to the practice of ready-made companies for sale.
- H2: As the SE are intended to be a European-wide legal platform, a significant number of deals leads to foreign partners.
- H3: For the same reason, geographical closeness plays smaller role than cognitive proximity for acquisition decisions of SE.
- H4: Closer firms (in spatial same as cognitive meaning) have higher probability to connect in M&A deal.

2. Data and methodology

The empirical assessment in this study is based on a unique dataset provided by the Bisnode company covering all take-overs with at least 50% of the target acquired. Also, the target must be legally based in Czechia, while the acquirer can be international. We have an evidence of 7,798 deals, where the acquirer is SE, and 2,008 deals with SE as a target (1,803 lie in the intersection). This covers all deals since the introduction of SE into the Czech legal system from 2004 to 2017.

These numbers, however, also include all establishments of new companies. If we filter out all “deals”, for which the date of acquisition is the same as the date of foundation of the target (which is freely available from the Registry of Economic Subjects, hereafter RES), we limit the numbers to 1339 deals with SE acquirers and only 202 with SE targets. Similarly, we put aside deals with identical headquarter (HQ) addresses, assuming that it may indicate the use of virtual addresses or an inner branch management (not a real change in ownership). Further, we can consider several other conditions, namely domestic firms only, at least 1 employee according to RES, or deals excluding Prague, assuming that all virtual addresses and other types of artificial businesses tend to concentrate in the capital city (Tab. 1).

Tab. 1: Sampling criteria for deals with SE on the acquirer side

Sampling criteria	Number of deals	
	Single condition	Cumulative
Total M&A (acquirer = SE)	7 798	
Excluding identical HQ address	5 999	5 999
Different date of acq. from the foundation	1 339	860
Domestic deals	7 740	817
At least 1 employee in the target	2 186	270
Excluding acquirers from Prague	2 071	104

Source: author's calculations.

As the information on number of employees is missing for a considerable number of firms in RES and exclusion of Prague might lead to a great loss of valuable information, we decided to continue with 817 domestic deals. On the target side, the numbers are much smaller (Tab. 2). SE are apparently rather active acquirers than popular targets. The number of 68 domestic deals is too small for a further econometric analysis.

Tab. 2: Sampling criteria for deals with SE on the target side

Sampling criteria	Number of deals	
	Single condition	Cumulative
Total M&A (target = SE)	2 008	
Excluding identical HQ address	1 590	1 590
Different date of acq. from the foundation	202	122
Domestic deals	1 939	68
At least 1 employee in the target	441	34
Excluding acquirers from Prague	592	10

Source: author's calculations.

So far, we have collected data for the cases, in which a deal has actually occurred. In order to assess the importance of proximity for the probability of the acquisition, we need also dyads of firms without the mutual link (the zero observations). Therefore, we pick 20 random potential targets for each actual acquisition. These targets are chosen from all firms which have been taken over (by not only SE) in a two year span around the deal. By this step, we limit the extraordinarily broad set of all potential dyads to a reasonable number, which allows the statistical analysis and, at the same time, does not cause any statistical bias (King, Zeng, 2001; Boschma et al., 2016).

In the analysis, we use the Firth-Logit model to avoid a small-sample bias caused by rare events data (Firth, 1993). On the right hand side, we distinguish three types of proximity. Geographical (or spatial) proximity is classified

on four levels: both firms are either located in the same city, same district (okres), same region (kraj), or none of these. For the first three levels we construct binary variables, which are mutually exclusive (i. e. if the dyad is in the same city, it has value 1 for this, but 0 for district and region). An alternative way of measuring spatial proximity is the time distance (by car), used in log inverse.

Cognitive (industrial) proximity is measured analogically. We use four levels of detail, whether the firms' main specialisation classified by NACE (Eurostat, 2008) corresponds or not (NACE3 means the correspondence in 3 digits of the firms' main activities NACE codes). Finally, for organizational proximity we include only one binary variable for the cases, while both acquirer and target are SE.

3. Empirical analysis

Regarding the first two hypotheses, we compare the means of sample for ES with the same defined sample for the alternative legal form, which is listed company (in Czechia called akciová společnost, a.s.). One of the selecting criteria was the case when the date of acquisition was equal to the date of the target formation. If the hypothesis H1 is correct, the mean for this binary variable must be significantly higher in the case of ES than for a.s. (we cannot disentangle the motive to establish ready-made company from other motives, however, we have no reason to assume differences in other motives), which is indeed confirmed by the t-test (Tab. 3).

Tab. 3: Two sample t-tests for equal means between ES and listed company (a.s.)

Tested binary variable	mean		t-test
	ES	a.s.	Pr(T=t)
Date of acq. equal to foundation (acquirer = ES/a.s)	0.828	0.495	0.000
International M&A (acquirer = ES/a.s.)	0.050	0.141	0.000
International M&A (target = ES/a.s.)	0.443	0.472	0.484

Source: author's calculations.

By the same reasoning, the hypothesis H2, telling that ES is prone to internationalization, can be rejected. There is no statistical difference when considering ES or a.s. as targets; and in the case of acquirers, the difference is statistically significant, but reversed: it is by far more likely that foreign listed company (non-SE) would enter the Czech market as an acquirer than it would be the case for foreign SE. The most frequent acquirers among listed companies are from Slovakia (361), Luxembourg (253) and Switzerland (178). The majority of foreign SE acquirers are from Slovakia (34).

The main proximity analysis is provided in two steps. Firstly, we employ only SE as described in methodology. In the next step, we run the same for the alternative listed companies again, as a benchmark. All models cover M&As since 2004 to 2017. In Tab. 4, the results are presented separately for spatial and industrial proximity and for the full model, which is further differentiated for two alternative ways of measuring spatial proximity. All models include fixed effects for different industrial sectors (sections in NACE classification, i. e. 1-digit codes), for years (assuming possible shifts in behaviour in time), and also for regions. Especially controlling for Prague (which is classified as a "region") is statistically significant and influencing the other coefficients. At the same time, the explanatory power of the models is very weak (according to the pseudo R-squared), however, the purpose of the model is not to explain the decision making about M&A, but to assess the relative importance of different proximity dimensions. It is not surprising that the key factors for decisions about M&A are not exhausted only by the firm closeness.

Tab. 4: Logit results for mergers and acquisitions with SE as an acquirer

	2004-2017	2004-2017	2004-2017	2004-2017
Spatial proximity				
Time distance (log inverse)				0.647(0.040 **) *
Same region (NUTS3)	1.681(0.230 **) *		1.726(0.231 **) *	
Same district	1.035(0.100 **) *		0.999(0.101 **) *	
Same city	2.048(0.116 **) *		1.991(0.117 **) *	
Industrial proximity				

Same section (NACE1)		0.641(0.152 **) *	0.613(0.155 **) *	0.587(0.155 **) *
Same division (NACE2)		0.353(0.164 **)	0.326(0.166 **)	0.341(0.166 **)
Same group (NACE3)		-1.424(1.007)	-1.450(1.012)	-1.398(1.009)
Same class (NACE4)		0.854(0.106 **) *	0.753(0.108 **) *	0.745(0.107 **) *
Organizational proximity				
Both SE			1.332(0.270 **) *	1.435(0.267 **) *
Sector dummy	yes	yes	yes	yes
Year dummy	yes	yes	yes	yes
Region (NUTS3) dummy	yes	yes	yes	yes
Pseudo R Sq.	0.05	0.01	0.06	0.06
Obs.	16 871	16 853	16 853	16 813

Source: author's calculations

The results for both spatial and industrial (cognitive) proximity are robust for adding other dimensions. Surprisingly, it does not hold that with decreasing distance between firms the probability of take-over gradually increases, as it is the case in other studies (Boschma et al., 2016; Ellwanger, Boschma, 2015). It is still true that the probability is highest within the same city and decreases, when the distance is higher. However, the same region demonstrates much higher tendency for the deal than the same district. A similar pattern is in the case of industrial proximity. The highest probability is revealed for the tightest similarity in specialisation (4-digits NACE), but it is negative and insignificant for 3-digits NACE. Comparing various dimensions of proximity, the relative importance is highest for geographical dimension.

Tab. 5: Logit results – comparison with listed companies (a.s.)

	ES	a.s.
Spatial proximity		
Same region (NUTS3)	1.726(0.231) ***	1.666(0.055) ***
Same district	0.999(0.101) ***	0.982(0.033) ***
Same city	1.991(0.117) ***	2.333(0.038) ***
Industrial proximity		
Same section (NACE1)	0.613(0.155) ***	0.218(0.052) ***
Same division (NACE2)	0.326(0.166) **	0.69(0.05) ***
Same group (NACE3)	-1.45(1.012)	1.243(0.078) ***
Same class (NACE4)	0.753(0.108) ***	0.958(0.043) ***
Organizational proximity		
Same legal form	1.332(0.27) ***	0.543(0.029) ***
Sector dummy	yes	yes
Year dummy	yes	yes
Region (NUTS3) dummy	yes	yes
Pseudo R Sq.	0.06	0.08
Obs.	16 853	172 883

Source: author's calculations.

In a comparison with listed companies, the role of spatial proximity is comparable, but the industrial proximity differs (Tab. 5). In the case of listed (non-SE) companies, it behaves much more according to the expectations (increasing probability with decreasing distance), although there is a little incongruence between 3- and 4-digits NACE. On the other hand, organizational proximity plays much bigger role for ES acquirers.

4. Conclusions

The strikingly protuberant behaviour of Czech Societas Europaea in terms of number of registrations calls for a deeper examination. In this article, we have provided a proximity analysis of mergers and acquisitions involving SE especially as an acquirer. There have been approximately four times more cases with SE as an acquirer than as a target. Moreover, the latter are acquired with vast majority by SE again.

It has been described in previous studies that the extensive number of SE registrations in Czechia is driven by the practices of ready-made companies for sale (Cremers, Carlson, 2013). This finding has been supported by our evidence. 83% of deals recorded in the unique database of M&As from 2004 to 2017 involving SE as an acquirer have the same date as the date of the target formation. For other listed companies, this share is 50%, which is significantly lower. It shows that the Czech market is still relatively turbulent in the sense that it is common to trade with companies (it was not the aim of this article to unravel motivations for this behaviour). This situation is much more pronounced in the case of SE than in the rest of the economy.

The main intention for introducing this legal form into the European legal system was the support of international companies operating across the European Economic Area. It would be reasonable to assume that in the M&A market, SE are prone to enter the international deals more than the other legal forms. However, we have rejected this hypothesis. Both SE and other listed companies (a.s.), which have become a target of any acquisition in the past 15 years, have been from nearly 50% acquired by foreign company. Therefore, there is no statistical difference between the legal forms. Regarding the side of acquirers, 15% of listed companies acquiring a firm in Czechia have been international, whereas the same holds only for 5% of SE.

Similarly, the assumption that the geographical proximity should be less important for SE acquirers was not confirmed. For both, SE and other listed companies, the cognitive proximity is less influential in deciding about M&As than the spatial closeness. This is in line with findings for the whole Czech economy (Květoň et al., 2019), while it opposes the situation in western markets (Boschma et al., 2016). Therefore, we can conclude that there is no structural difference between SE and the rest of the economy in terms of the geographical proximity relevance. However, there is a difference for the cognitive proximity, as it deviates from the usual pattern. It assumes that decreasing distance should lead to increasing probability of an acquisition. SE, unlike other listed companies, demonstrate high probability of a deal for the closest companies (the same class) and then for still related, but already diverse (the same section). The two levels in between exhibit by far lower probabilities. This finding is well in line with the recent theory of related variety (Frenken et al, 2007). This theory tells exactly that it is beneficial for regions to diversify rather than specialise into too narrow field, but that the diversification must still orientate to the mutually related activities. The fact that SE demonstrate this principle more than traditional listed companies can be explained by their relative progressivity, as they have been established mostly within the last 10 years.

Literature

- [1] BOSCHMA, R., (2005). Proximity and innovation: a critical assessment. *Regional studies*, vol. 39, no. 1, pp. 61–74. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/0034340052000320887.
- [2] BOSCHMA, R., MARROCU, E., PACI, R., (2016). Symmetric and asymmetric effects of proximities. The case of M&A deals in Italy. *Journal of Economic Geography*, vol. 16, no. 2, pp. 505–535. ISSN 1468-2702. DOI 10.1093/jeg/lbv005.
- [3] CREMERS, J., CARLSON, A., (2013). SEs in the Czech Republic. In: Cremers, J., Stollt, M., Vitols, S. (eds.) *A decade of experience with the European Company*. Brussels: The European Trade Union Institute, pp. 107–122. ISBN 978-2-87452-283-3.
- [4] EIDENMÜLLER, H., LASÁK, J., (2012). The Czech Societas Europaea Puzzle. *Journal of Corporate Law Studies*, vol. 12, no. 2, pp. 237–254. ISSN 1473-5970. DOI 10.5235/JCLS.12.2.237.
- [5] ELLWANGER, N., BOSCHMA, R., (2015). Who acquires whom? The role of geographical proximity and industrial relatedness in Dutch domestic M&As between 2002 and 2008. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol. 106, no.5, pp. 608–624. ISSN 0040-747X. DOI 10.1111/tesg.12141.
- [6] EUROSTAT, (2008). *NACE Rev. 2 Statistical classification of economic activities in the European Community*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISSN 1977-0375
- [7] FIRTH, D., (1993). Bias reduction of maximum likelihood estimates, *Biometrika*, vol. 80, no. 1, pp. 27–38. ISSN 0006-3444. DOI 10.1093/biomet/80.1.27.
- [8] FRENKEN, K., VAN OORT, F., VERBURG, T., (2007). Related variety, unrelated variety and regional economic growth. *Regional studies*, vol. 41, no. 5, pp. 685–697. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343400601120296.

- [9] KING, G., ZENG, L., (2001). Logistic regression in rare events data. *Political analysis*, vol. 9, no. 2, pp. 137–163. ISSN 1047-1987. DOI 10.1093/oxfordjournals.pan.a004868.
- [10] KVĚTOŇ, V., BĚLOHRADSKÝ, A. BLAŽEK, J., (2019). Changing role of proximities in acquisitions in different phases of economic cycle and dissimilar strategies of domestic and international firms. *Under review*.
- [11] PACI, R., MARROCU, E., USAI, S., (2014). The complementary effects of proximity dimensions on knowledge spillovers. *Spatial Economic Analysis*, vol. 9, pp. 9–30. ISSN 1742-1772. DOI 10.1080/17421772.2013.856518.
- [12] SMRČKA, L., ČÁMSKÁ, D., ARTLOVÁ, M., PLAČEK, J., (2017). Charakteristiky insolvenčních řízení společností s virtuálními sídly. *Politická ekonomie*, vol. 65, no. 3, pp. 287–300. ISSN 0032-3233. DOI 10.18267/j.polek.1144.
- [13] THE EUROPEAN TRADE UNION INSTITUTE, (2014). *European Company (SE) Database*. [online]. [cited 2019-01-15]. Available at: <http://ecdb.worker-participation.eu/>.
- [14] THE WORLD BANK, (2019). *Doing business. Measuring business regulation*. [online]. [cited 2019-03-15]. Available at: <http://www.doingbusiness.org/>.

Financial support of Grant Agency of The Czech Republic (no: 17-06621S) is greatly acknowledged. This work has been also supported by Charles University Research Centre program UNCE/HUM/018.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-11

REGIONÁLNÍ ROZDÍLY V REÁLNÉ EKONOMICKÉ AKTIVITĚ PODNIKATELSKÝCH SUBJEKTŮ V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 2010 – 2018

Regional disparities in real economic activity of business entities in the Czech Republic between 2010 - 2018

EVA HAMPLOVÁ

JAROSLAV KOVÁRNÍK

Katedra ekonomie | Department of Economics
Fakulta informatiky a managementu | Faculty of Informatics and Management
Univerzita Hradec Králové | University of Hradec Kralove
✉ Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic
E-mail: eva.hamplova@uhk.cz, jaroslav.kovarnik@uhk.cz

Anotace

Príspevek se zaměřuje na aktuální regionální rozdíly mezi registrovanými podnikatelskými subjekty a podnikatelskými subjekty, u kterých lze identifikovat skutečnou podnikatelskou aktivitu a měří tak míru intenzity zapojení do aktivního podnikání. Pojem aktivní podnikatelská aktivita je spojen se statisticky zaznamenanou kategorií, kdy podnikatel vykazuje činnost z pohledu daňové správy nebo z pohledu sociálního zabezpečení. Cílem toho článku je zhodnotit, které regiony, až na úroveň okresů, jsou významné při hodnocení kvality podnikatelského prostředí v České republice v letech 2010 – 2018. K analýze rozdílů mezi registrovanými a aktivními podnikatelskými subjekty byly využity interní zdroje Českého statistického úřadu ke konci roku 2018, byla vytvořena mapa na základě kvantilového rozdělení statistického souboru a využito testování vzájemného vztahu mezi velikostí regionu a mírou intenzity aktivního podnikání. Príspevek navazuje na analýzy koncentrace podnikatelské aktivity v České republice v předchozích výzkumech, rozšiřuje časovou řadu o aktuální analýzu vztahu mezi velikostí regionu a počtem aktivních podnikatelů na 1 000 obyvatel a přispívá k odhalení kauzalit vzniklých regionálních disparit podnikatelského prostředí v podmínkách České republiky.

Klíčová slova

podnikání, podnikatelské prostředí, národní hospodářství, region, regionální disparity

Annotation

This paper deals with the current regional disparities between registered business entities and business entities with real economic activity. In other words, this paper measures the intensity of engagement into economic activity. The concept of active economic activity is connected with statistically recordable category, when the entrepreneur provides activity in the perspective of either tax administration or social insurance. The aim of this paper is to evaluate what regions, up to the level of districts, are important for the evaluation of the quality of business environment in the Czech Republic in 2010 – 2018. Internal data of Czech Statistical Office at the end of 2018 have been used for the analysis of differences between registered and active business entities. Based on the quantile distribution of statistical set has been prepared the map, and the authors also have used test of mutual relation between the size of the region and the measure of intensity of economic activity. The article continues in the analysis of concentration of business activity in the Czech Republic in previous research, it enlarges time series, it adds the actual analysis of relation between the size of the region and the number of active entrepreneurs on 1000 inhabitants, and it contributes to detection of causalities of regional disparities of business environment in the condition of the Czech Republic.

Key words

business, business environment, national economy, region, regional disparities

JEL classification: L25, L26, O10

Úvod

Podnikatelské prostředí je hodnoceno z různých pohledů a různými způsoby. Vliv makroekonomického podnikatelského prostředí na rozvoj společenské odpovědnosti podniků zkoumali ve své práci Hategan nebo Krajnakova (Hategan a kol., 2018), (Krajnakova a kol., 2018). Tito autoři zjistili, že podnikatelské prostředí může ovlivnit různým způsobem společenskou odpovědnost podniků. Jiní autoři sledovali závislost mezi počtem obyvatel a počtem podnikatelských subjektů v regionu (Botlíková, Botlík, 2014), v literatuře lze nalézt zkoumání vlastní sady indikátorů vitality podnikatelského prostředí, který by byl užitečný pro hodnocení efektivnosti regionální politiky v oblasti podpory podnikání (Šebestová a kol., 2016), či zda podnikatelské prostředí ovlivňuje klastry, se svým pozitivním vlivem na ekonomickou prosperitu a inovační výkonnost (Klímová, Maděryčová, 2015). Neméně zajímavým faktorem ovlivňující podnikatelské prostředí může být rovnost pohlaví, kde je řešena problematika rozvoje a existence podnikání u mužů a žen (Klapper, Parker, 2011).

Regionálně vyvážené podnikatelské klima je zásadní zejména v moderním tržním prostředí. Vývoj počtu statistických jednotek typu podnik a jejich dynamika výrazným způsobem deklaruje vývoj podnikatelského sektoru, stav národního hospodářství dané ekonomiky a v neposlední řadě i regionální rozdíly v podnikání na úrovni územních jednotek (Carree, 2015). Cílem toho článku je zhodnotit, které regiony, až na úroveň okresů, jsou významné při hodnocení kvality podnikatelského prostředí v České republice v letech 2010 – 2018 a přispívá k odhalení kauzalit vzniklých regionálních disparit podnikatelského prostředí v podmínkách České republiky na základě rozdílné ekonomické aktivity podnikatelských subjektů.

1. Metodologie a data

Při zpracování dat použitých v tomto článku byla využita interní databáze Českého statistického úřadu získaná z Registru ekonomických subjektů. Významnou přidanou hodnotou zpracovaných dat je jejich aktuálnost, neboť nejsou veřejně dostupná data za rok 2018, zároveň nejsou veřejně dostupná data v takovém detailu, který je zpracováván v tomto příspěvku tzn. úroveň okresů, vůbec než již úroveň obcí v České republice. Dle Českého statistického úřadu je podnik vykazující ekonomickou aktivitu charakteristický tím, že v roce sledování byla identifikována jeho aktivita prostřednictvím Finanční správy, Správy sociálního zabezpečení event. jiných administrativních zdrojů. Registrovaným ekonomickým subjektem je každá právnická osoba, fyzická osoba s postavením podnikatele a organizační složka státu, která je účetní jednotkou. Analyzované obchodní společnosti zahrnují veřejné obchodní společnosti (kód 111), společnosti s ručením omezeným (kód 112), komanditní společnosti (kód 113), akciové společnosti (kód 121) a od roku 2010 i evropské společnosti a evropská hospodářská zájmová sdružení. Družstva zahrnují i evropské družstevní společnosti. Fyzické osoby zahrnují:

- soukromé podnikatele podnikající dle živnostenského zákona (kód 101)
- zemědělské podnikatele – fyzické osoby (kód 105) a
- fyzické osoby provozující jinou podnikatelskou činnost podle zvláštních předpisů (kód 107).

Soukromými podnikateli podnikajícími dle živnostenského zákona se rozumí fyzické osoby s živnostenským oprávněním. Soukromými podnikateli podnikajícími dle jiného než živnostenského zákona se rozumí zemědělské podnikatele – fyzické osoby, členové profesních komor a další fyzické osoby, jejichž podnikatelská činnost je upravena samostatným právním předpisem.

Záznamy o počtu registrovaných podnikatelských jednotek v letech 2010 – 2018 byly získány prostřednictvím Odboru informačních služeb Českého statistického úřadu a Odboru koordinace podnikových statistik a konjunkturálních průzkumů Českého statistického úřadu. Uspořádání dat pro účely tohoto příspěvku bylo zvoleno na úrovni okresů České republiky, ale vytváří se další prostor pro analýzu až na úroveň obcí. Pro hodnocení míry intenzity podnikatelské aktivity v jednotlivých okresech byla vytvořena mapa na základě posledních dostupných dat k 31. 12. 2018, pro komparaci této veličiny byla využita data k 31. 12. 2015 a 31. 12. 2010. Při přepočtu počtu aktivních podnikatelů na 1 000 obyvatel v jednotlivých okresech byla využita data Českého statistického úřadu (ČSÚ c, 2018) vždy k 1. 1. daného období.

Pro regionální zhodnocení stupně intenzity podnikatelské aktivity byly použity charakteristiky uspořádané statistické řady, zejména kvantily a kvantilový graf rozptýlení – Box plot. Při hodnocení existence statisticky významného vztahu mezi velikostí okresního města a míry intenzity podnikatelské aktivity byla využita míra stupně souběžnosti výše uvedených, která byla zjišťována Pearsonovým koeficientem korelace a dosažená hladina významnosti (signifikance) testována na hladině významnosti 0,05.

Z Tab. 1 o počtu registrovaných podnikatelských subjektů a skutečně aktivních je zřejmé, že vyšší stupeň intenzity podnikatelské aktivity se projevuje u právnických osob. V kraji Hlavní město Praha je pouhých 64 % aktivních podnikatelů právnických osob, což je nejméně vzhledem k ostatním krajům ČR. V kategorii fyzických osob je

nejnižší intenzita ve výši 43 % v Karlovarském kraji. Naopak nejvyšší procento aktivních podnikatelů ve vztahu k registrovaným v kategorii právnických osob (84 %) i v kategorii fyzických osob (54 %) se jeví v kraji Vysočina. Podíl aktivních podnikatelských jednotek je z pohledu celé České republiky k 31. 12. 2018 tedy 52 %. Za kategorií právnických osob 70 % a za kategorií fyzických osob 50 %.

Tab. 1: Počet registrovaných a skutečně aktivních podnikatelů podle územního členění CZ-NUTS 3 k 31. 12. 2018

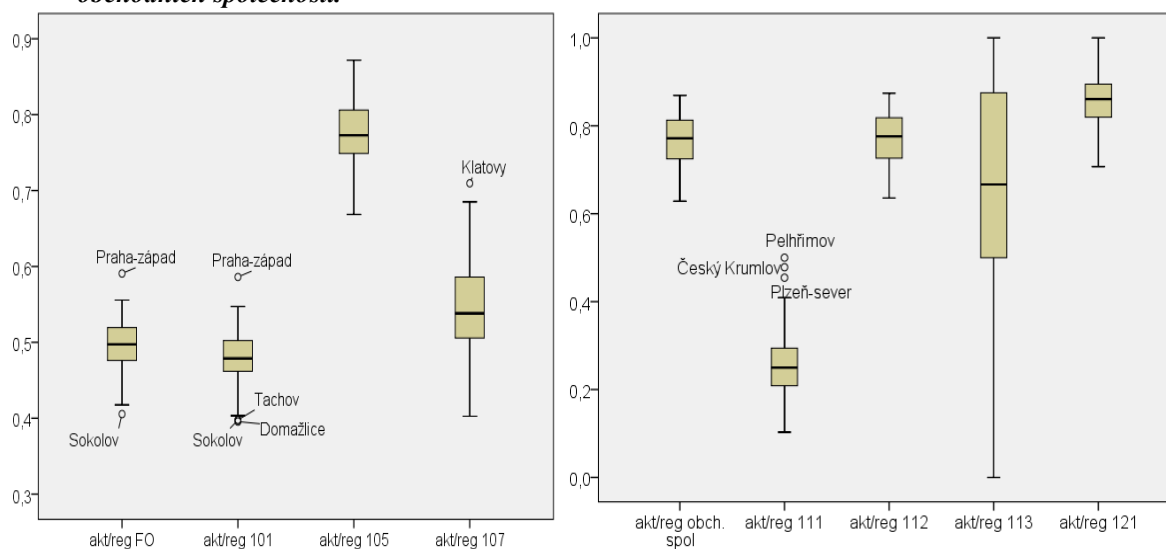
Region	Registrovaní podnikatelé FO (1)	Aktivní podnikatelé FO (2)	Poměr (2) / (1)	Registrovaní podnikatelé PO (3)	Aktivní podnikatelé PO (4)	Poměr (4) / (3)
Česká republika	2 133 829	1 070 582	50%	501 187	353 203	70%
Praha	354 857	189 743	53%	220 462	141 468	64%
Středočeský	276 194	146 978	53%	38 531	28 695	74%
Jihočeský	132 237	65 599	50%	17 154	14 305	83%
Plzeňský	115 348	54 018	47%	17 288	13 133	76%
Karlovarský	56 886	24 739	43%	10 263	6 933	68%
Ústecký	139 325	63 101	45%	20 464	13 779	67%
Liberecký	95 746	43 670	46%	12 869	8 998	70%
Královéhradecký	112 767	57 023	51%	14 658	11 671	80%
Pardubický	97 103	49 487	51%	13 101	10 174	78%
Vysočina	92 813	49 673	54%	9 926	8 297	84%
Jihomoravský	232 948	118 273	51%	58 069	42 722	74%
Olomoucký	113 852	54 817	48%	16 384	12 810	78%
Zlínský	114 993	57 209	50%	16 711	13 364	80%
Moravskoslezský	198 760	96 252	48%	35 307	26 854	76%

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (ČSÚ a,b, 2018)

2. Analýza míry intenzity podnikatelské aktivity v České republice v kategoriích fyzických osob a obchodních společností v letech 2010 - 2018

Analýza míry intenzity podnikatelské aktivity byla provedena na úrovni jednotlivých 77 okresů za kategorie podnikatelských subjektů fyzických osob a podnikatelských subjektů – obchodních společností v roce 2018. Jak znázorňuje Obrázek č. 1 s jednotlivými Box ploty, míra intenzity mezi jednotlivými typy fyzických osob se významně odlišuje v rámci své střední hodnoty. Jsou zde viditelné i okresy s vysokou mírou intenzity podnikatelské aktivity v okrese Praha-západ mezi podnikateli FO podnikajícími na základě živnostenského oprávnění a v okrese Klatovy mezi podnikateli provozujícími jinou podnikatelskou činnost podle zvláštních předpisů. Naopak slabou míru intenzity podnikatelské aktivity u FO podnikajících na základě živnostenského oprávnění vykazují okresy Domažlice, Tachov (Plzeňský kraj) a Sokolov (Karlovarský kraj). Střední hodnota míry intenzity podnikatelské aktivity je u obchodních společností vyšší než u fyzických osob. Své specifické postavení v rámci skupiny obchodních společností mají podnikatelé veřejných obchodních společností. Medián míry intenzity podnikatelské aktivity je u toho typu ve výši 25 %, výjimky se projevují v okresech Pelhřimov, Český Krumlov a Plzeň – sever. Specifické postavení mají i podnikatelé komanditních společností. Z obrázku č. 1 je zřejmé, že komanditní společnosti mají vysoký rozptyl jednotlivých měr intenzity podnikatelské aktivity a jako jediná právní forma dosahuje svých extrémů, tj. 100 %, kdy všechny registrované komanditní společnosti jsou i aktivní, jednalo se o 17 okresů ČR, a zároveň 0 %, kdy není aktivní ani jedna z registrovaných společností. V tomto případě se jednalo o 2 okresy z kraje Ústeckého (Louny a Teplice), okres Plzeň – jih a okres Kutná hora.

Obr. 1: Kvantilové grafy rozptýlení statistické řady – poměr počtu aktivních podnikatelů na počet podnikatelů registrovaných v okresech ČR v roce 2018 v kategoriích podnikatelů fyzických osob a podnikatelů obchodních společností.

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (ČSÚ a,b, 2018)

Míra intenzity podnikatelské aktivity se ve sledovaných obdobích a sledovaných kategoriích měnila následujícím způsobem. U kategorie fyzických osob lze pozorovat, že se medián poměru počtu aktivních podnikatelů na počet podnikatelů registrovaných v okresech ČR od roku 2010 mírně snižuje a opačný trend lze zaznamenat pro kategorii podnikatelů v obchodních společnostech. Z pohledu maximální a minimální míry intenzity podnikatelské aktivity jednotlivých okresů (Tabulka č. 2) je velmi zajímavá úroveň okresu Hlavní město Praha, který v roce 2010 figuroval jako nejslabší mezi 77 okresy České republiky v kategorii obchodních společností.

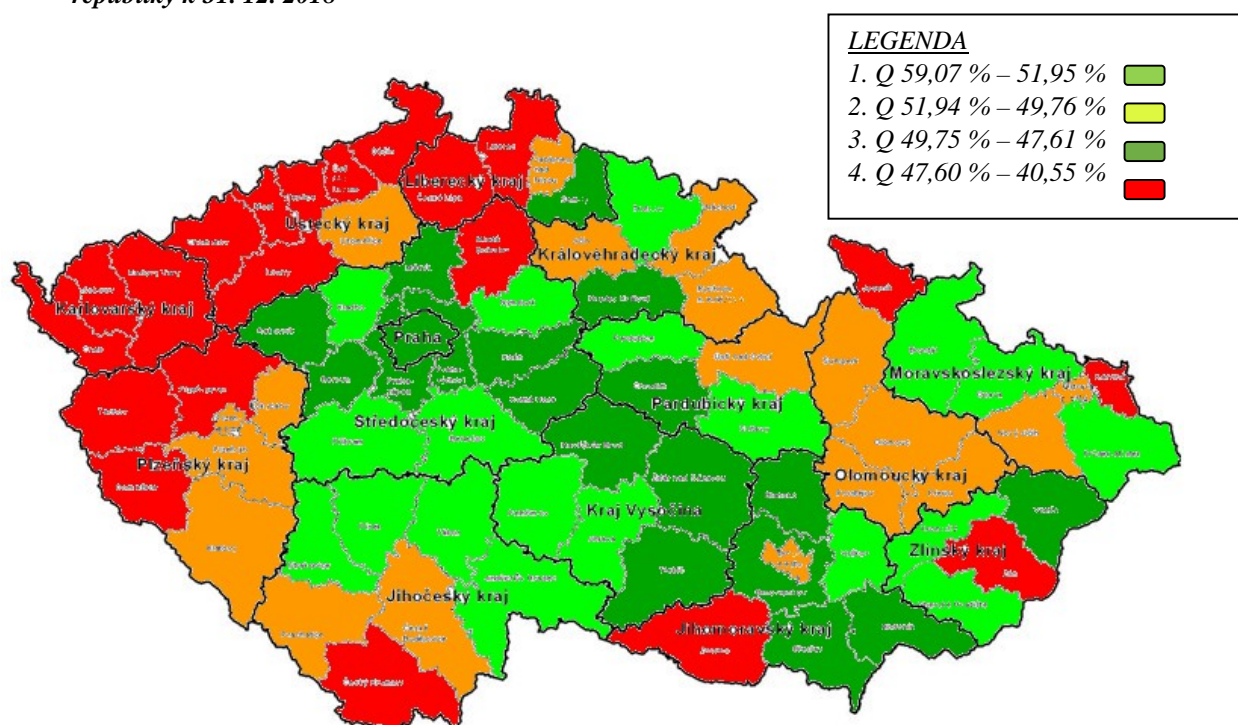
Tab. 2: Míra intenzity podnikatelské aktivity v letech 2018 – 2010 za kategorii fyzických osob a kategorii obchodních společností v okresech České republiky

	Fyzické osoby	Obchodní společnosti
medián 2018	49,75 %	77,32 %
medián 2015	50,42 %	74,42 %
medián 2010	52,72 %	75,10 %
max/min 2018	59,07 % / 40,55 % Praha – západ / Sokolov	86,93 % / 62,86 % Žďár n. Sázavou / Ústí n. Labem
max/min 2015	59,17 % / 42,31 % Praha – západ / Liberec	85,81 % / 60,13 % Pelhřimov / Ústí n. Labem
max/min 2010	59,66 % / 42,63 % Havlíčkův Brod / Cheb	86,07 % / 64,07 % Pelhřimov / Praha

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (ČSÚ a,b, 2018)

Pro účely infografické analýzy byly jednotlivé okresy České republiky rozděleny ve sledovaném statistickém souboru do kvartilů, které zobrazují míru intenzity podnikatelské aktivity a rozdělují stejně početné skupiny okresů do čtyř úrovní. Jak vyplývá z obr. 2 v zeleně podbarvené části, jsou uvedeny okresy s velmi vysokou mírou intenzity podnikatelské aktivity, zelenožlutá oblast vyznačuje okresy s vysokou mírou intenzity podnikatelské aktivity, hodnotu nízké míry intenzity podnikatelské aktivity představují okresy označené oranžově a hodnoty velmi nízké míry intenzity podnikatelské aktivity v jednotlivých okresech jsou vyznačeny červeně. Je zřejmé, že v kategorii podnikatelů fyzických osob právě kraje Praha, kraj Středočeský a kraj Vysočina dosahují vyšší míry intenzity koncentrace podnikatelské aktivity než ostatní regiony České republiky. Velmi slabou míru intenzity pak dosahují kraj Karlovarský, kraj Ústecký a kraj Liberecký.

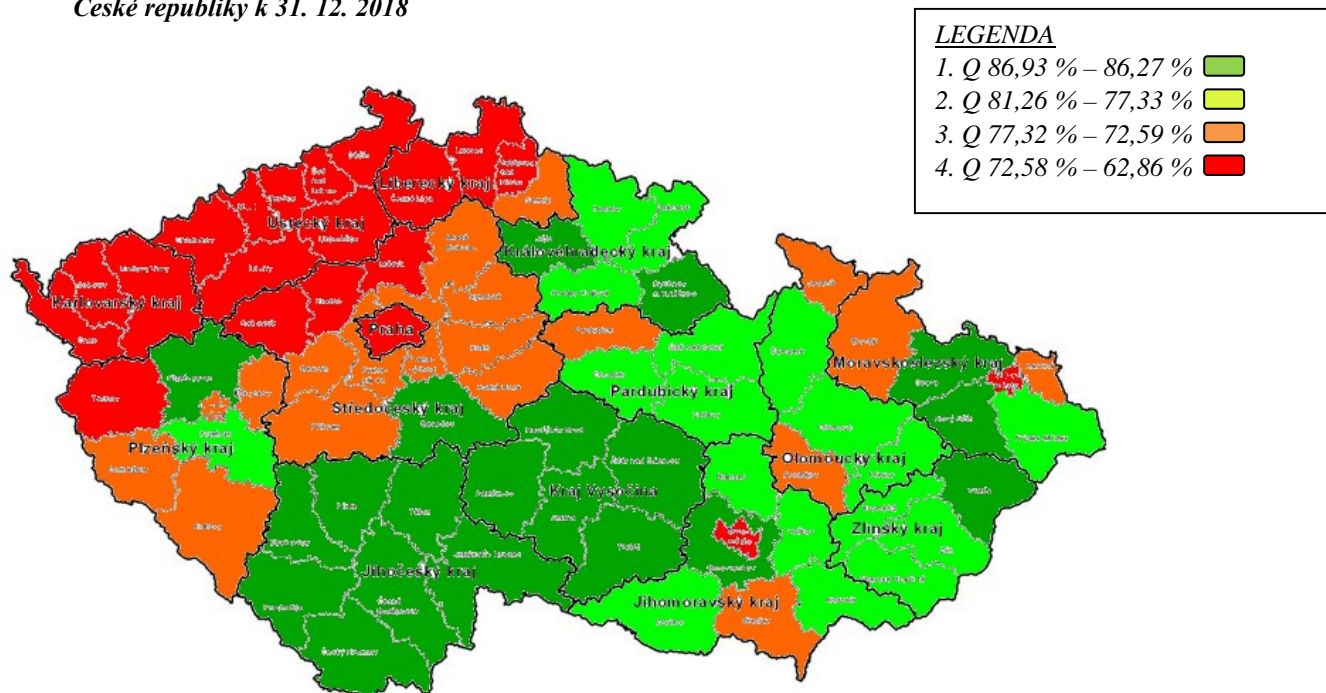
Obr. 2: Poměr počtu skutečně aktivních a registrovaných podnikatelů fyzických osob v okresech České republiky k 31. 12. 2018

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (ČSÚ a,b, 2018)

Z obrázku č. 3 vyplývá, že v kategorii podnikatelů obchodních společností dosahují nejvyšší míry intenzity podnikatelské aktivity kraj Vysočina a Jihočeský kraj a naopak velmi nízké podnikatelské aktivity kraj Praha, kraj Ústecký a kraj Karlovarský. Jak bylo zmiňováno, velmi překvapivá je nízká aktivita kraje Hlavní město Praha. Tuto nízkou aktivitu reprezentují v okrese Praha nejenom podnikatelé společností s ručením omezeným, kde poměr aktivních k registrovaným je 64%, u akciových společností 77 %, u komanditních společností 61 %, ale u veřejně obchodních společností je to pouhých 21 %, tedy každá 5. veřejná obchodní společnost se sídlem v okrese Hlavní město Praha je statisticky identifikovatelná a podnikatel vykazuje činnost z pohledu daňové správy nebo z pohledu sociálního zabezpečení. Tato právnická forma vykazuje slabou aktivitu nejenom v Praze. Medián míry intenzity podnikatelské aktivity za celou Českou republiku v roce 2018 je za tuto kategorii pouhých 25 %. Maximální hodnotu míry intenzity podnikatelské aktivity za veřejné obchodní společnosti ve výši 50 % dosahuje okres Pelhřimov, minimální pak ve výši 10 % okres Cheb. V tomto okrese každá 10. veřejná obchodní společnost je aktivní, to neplatí pro formy právní subjektivity jako je komanditní společnost, společnost s ručením omezeným ani akciovou společnost.

Obr. 3: Poměr počtu skutečně aktivních a registrovaných podnikatelů obchodních společností v okresech České republiky k 31. 12. 2018

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (ČSÚ a,b, 2018)

3. Velikost okresu a míra intenzity podnikatelské aktivity

V příspěvku (Hamplová, Kovárník, 2018) byla ověřována hypotéza o souvislosti mezi velikostí určitého regionu – okresu a obce s počtem aktivních podnikatelů na 1 000 obyvatel. Při analýze závislosti velikosti okresu se podařilo prokázat na hladině významnosti 0,05, že výše zmiňované veličiny (tab. 3) jsou na sobě závislé. Data rozšiřujeme o aktuální rok 2018. Výše korelace je v roce 2018 nejvyšší, a to 0,697 a naznačuje, že s větší územní jednotkou – okresem – roste i koncentrace podnikatelské aktivity. Znamená to, že ve větších okresech se prosazuje i vyšší počet aktivních podnikatelských jednotek na 1 000 obyvatel a naopak. Pokud byla testována stejná závislost na velikosti jednotlivých obcí České republiky a počtu aktivních podnikatelských jednotek, tato závislost nebyla prokázána.

Tab. 3: Statistická závislost sledovaných jevů – velikost okresu a počet aktivních podnikatelů na 1 000 obyvatel

		podn./1000_2018	okres_2018
podn./1000_2018	Pearson Correlation	1	,697**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N	77	77
okres_2018	Pearson Correlation	,697**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	77	77
		podn./1000_2015	okres_2015
podn./1000_2015	Pearson Correlation	1	,666**
okres_2015		,654**	1
		podn./1000_2010	okres_2010
podn./1000_2010	Pearson Correlation	1	,514**
okres_2010		,514**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (ČSÚ a,b,c 2018)

Při analýze závislosti velikosti regionu – okresu České republiky a míry intenzity podnikatelské aktivity byly prokázány pouze níže uvedené souvztažnosti s nízkou mírou záporné korelace (Tab. 4). Tuto skutečnost lze komentovat tak, že pouze u podnikatelů fyzických osob – zemědělských podnikatelů – lze sledovat v roce 2018 skutečnost, že v menších regionech (okresech) se zapojují intenzivněji do podnikání než v regionech větších,

podobný vztah lze najít u podnikatelů obchodních společností a nejsilněji se tato tendence projevila u podnikatelů společností s ručením omezeným. U ostatní kategorií fyzických osob, či právnických osob se tato souvztažnost nepotvrdila.

Tab. 4: Statistická závislost sledovaných jevů – velikost okresu a míra intenzity podnikatelské aktivity

Počet obyvatel okresu		
akt/reg 105	Pearson Correlation	-,287*
	Sig. (2-tailed)	0.011
	N	77
akt/reg obch.spol	Pearson Correlation	-,267*
	Sig. (2-tailed)	0.019
	N	77
akt/reg 112	Pearson Correlation	-,302**
	Sig. (2-tailed)	0.008
	N	77
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).		
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).		

Zdroj: vlastní zpracování s použitím dat Českého statistického úřadu (ČSÚ a,b,c 2018)

Závěr

Hlavním cílem příspěvku bylo regionální zhodnocení míry intenzity podnikatelské aktivity v České republice v letech 2010 – 2018. Zvolené kritérium míry intenzity zohledňuje poměr počtu aktivních podnikatelských jednotek k počtu registrovaných podnikatelů v jednotlivých okresech ČR a počet obyvatel těchto okresů. Medián hodnoceného kritéria byl analyzován za kategorií fyzických osob a jejich jednotlivých forem a za kategorií právnických osob, opět v i v dílčích kategoriích. Výsledky naznačují, že se míra intenzity aktivního podnikání v roce 2018 ve vztahu k roku 2015 i 2010 mírně snižuje v kategorii fyzických osob a naopak v kategorii právnických osob se mírně zvyšuje. V roce 2018 jsou diagnostikovány netypické okresy s velmi nízkou mírou intenzity podnikatelské aktivity v okresech Domažlice, Tachov a Sokolov u podnikatelů fyzických osob podnikajících na základě živnostenského oprávnění a extrémně vysoká hodnota míry aktivního podnikání v okresech Praha Západ a Klatovy v případě tzv. svobodných povolání. V kategorii obchodních společností nejsou viditelné extrémy. Pouze v kategorii veřejně obchodních společností, vykazují okresy Pelhřimov, Český Krumlov a Plzeň–sever vysokou míru podnikatelské aktivity vzhledem k průměru České republiky. Obecně byla u této formy podnikání naměřena nejmenší míra podnikatelské aktivity. Jednotlivé okresy České republiky byly pro účely měření míry intenzity aktivního podnikání a následné analýzy k 31. 12. 2018 posuzovány pomocí vytvořených kvartilů. Vytvořená mapa míry intenzity aktivního podnikání identifikuje zónu vyšší podnikatelské aktivity v okresech kraje Vysočina, kraje Středočeského, a Prahy za kategorií podnikatelů fyzických osob. Za podnikatele v obchodních společnostech jde o kraj Jihočeský a opět kraj Vysočina. Zjištěné disparity byly posuzovány v tomto příspěvku pouze z pohledu územní velikosti. Byl nalezen přímý vztah mezi počtem aktivních podnikatelských jednotek na 1 000 obyvatel a velikostí okresu, který od roku 2010 postupně zesiluje. Slabší nepřímý korelační vztah mezi velikostí obce a mírou intenzity podnikatelské aktivity byl prokázán pouze u podnikatelů fyzických osob – zemědělský podnikatel. Podobně tomu bylo i u nepřímého korelačního vztahu mezi velikostí obce a podnikateli obchodních společností. Vyšší stupeň závislosti se prokázal jen u skupiny podnikatelů společností s ručením omezeným. V této kategorii se prokázalo hodnotou korelace $-0,3$, že menší okresy mají vyšší míru intenzity podnikatelské aktivity.

Literatura

- [1] BOTLIKOVA, M., BOTLIK, J., (2014). Analysis of the business environment. In *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 239-246. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-29.
- [2] CARREE, M., CONGREGADO, E., GOLPE, A., VAN STEL, A., (2015). Self-employment and job generation in metropolitan areas, 1969-2009. *Entrepreneurship and Regional Development*, vol. 27, no. 3-4, pp. 181-201. ISSN 0898-5626. DOI 10.1080/08985626.2015.1025860.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD – ČSÚ a, (2018). *Registrované subjekty*. Registr ekonomických subjektů, Praha.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD – ČSÚ b, (2018). *Subjekty se zjištěnou aktivitou*. Registr ekonomických subjektů, Praha.

- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD - ČSÚ c, (2018). *Počet obyvatel ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností*. [online]. [2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-see2a5tx8j>.
- [6] HAMPLOVA, E., KOVARNIK, J., (2018). Monitoring of active business in the municipalities of the Czech Republic. In *21st International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 188-193. ISBN 978-80-210-8970-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-24.
- [7] HATEGAN, C. D., SIRGHI, N., CUREA-PITORAC, R. I., HATEGAN, V. P., (2018). Doing Well or Doing Good: The Relationship between Corporate Social Responsibility and Profit in Romanian Companies. *Sustainability*, vol. 10, no. 4, 1041. DOI 10.3390/su10041041.
- [8] KLAPPER, L. F., PARKER, S. C., (2011). Gender and the Business Environment for New Firm Creation. *World bank research observer*, vol. 26, no. 2, pp. 237-257. DOI 10.1093/wbro/lkp032.
- [9] KLIMOVA, V., MADERYCOVA, L., (2015). Activity of clusters in the czech republic In *18th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita, pp 210-216. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-28.
- [10] KRAJNAKOVA, E., NAVICKAS, V., KONTAUTIENE, R., (2018). Effect of macroeconomic business environment on the development of corporate social responsibility in Baltic Countries and Slovakia. *Oeconomia Copernicana*, vol. 9, no. 3, pp. 477-492 DOI 10.24136/oc.2018.024.
- [11] SEBESTOVA, J., CEMERKOVA, S., PALOVA, Z., (2016). Regional business environment evaluation: case of Moravian-silesian region. In *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 218-225. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-27.

Příspěvek byl zpracován s finanční podporou Specifického výzkumu Univerzity Hradec Králové, Fakulty informatiky a managementu s názvem „Investice v podmínkách konceptu Industry 4.0“, IGA 2018 FIM UHK „Podpora pedagogické práce, technického vybavení a komunikace s odborníky“ a s podporou studentů doktorského studia na katedře ekonomie Ing. Martina Krále a Ing. et Bc. Lucie Novotné.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-12

VÝVOJ POČTU PODNIKATELSKÝCH SUBJEKTŮ V JEDNOTLIVÝCH KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY

Development of the number of enterprises in regions of the Czech Republic

PETRA CHMIELOVÁ

KAMILA TUREČKOVÁ

Katedra ekonomie a veřejné správy | *Department of Economics and Public Administration*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karvině | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: chmielova@opf.slu.cz, tureckova@opf.slu.cz

Anotace

Cílem článku je provedení prvotního průzkumu podnikatelského prostředí v krajích České republiky. S ohledem na cíl práce bude v rámci tohoto prvotního výzkumu provedena analýza registrovaných ekonomických subjektů, jejich celkový počet, vznik a zánik v letech 2010 až 2017 v jednotlivých krajích České republiky na základě čehož jsou použity údaje poskytující Eurostatem pro statistické srovnání regionů (NUTS) doplněné o údaje z Českého statistického úřadu. Pomocí analýzy byl v jednotlivých krajích zjištěn dlouhodobý vývoj poklesu počtu nově vznikajících ekonomických subjektů a taktéž dlouhodobý vývoj nárůstu zaniklých subjektů. V rámci zkoumání je ve všech případech patrná dominance metropolitní Prahy a Středočeského kraje.

Klíčová slova

podnikání, podnikatelské prostředí, kraj

Annotation

The aim of the article is to conduct an initial survey of the business environment in the regions of the Czech Republic. With regard to the objective of this research, an analysis of registered economic entities, their total number, establishment and termination in 2010 to 2017 in individual regions of the Czech Republic will be carried out based on which data provided by Eurostat for statistical comparison of regions (NUTS) supplemented o data from the Czech Statistical Office. The analysis revealed a long-term development of the decline in the number of emerging economic entities in the individual regions and also a long-term development of the growth of extinct entities. In all cases, the dominance of metropolitan Prague and the Central Bohemian Region is evident in all cases.

Key words

entrepreneurship, business environment, region

JEL classification: R23

1. Úvod

Podnikání je neodmyslitelnou součástí dnešní společnosti. Od Schumpetera se podnikání považuje za významný faktor hospodářského růstu a konkurenceschopnosti ekonomik a faktorů rozhodování ve veřejném pořádku. Ekonomická aktivita země začala být více závislá na počtu osob, které byly ochotny se osamostatnit a zahájit samostatnou podnikatelskou činnost. Samotný vstup do podnikání je velmi složitý a je ovlivněn jednak vnitřními osobnostními charakteristikami, ale také vnějšími podmínkami podnikání. Jedná se o proces tvorby něčeho nového, něčeho, co má hodnotu, čemu věnujeme nezbytný čas a úsilí a předpokládáme přijetí finančních i dalších rizik, ale také obdržení určité odměny v podobě peněžního nebo osobního uspokojení (Hisrich, Peters, Shepherd, 2010; Bygrawe, Hofer, 1992).

Každá podnikatelská činnost je ovlivněna mnoha externími a interními faktory, které jí více či méně ovlivňují. Lukeš a Stephen (2004) identifikovali externí rámcové podmínky, jako jsou mj. úroveň vzdělání, vládní politika a podpůrné programy, dostupnost kapitálu, fyzická infrastruktura, výzkum a vývoj, které ovlivňují úspěch malých a středních podniků. Podmínky jsou zpravidla v jednotlivých zemích odlišné, a to je poté právě buď výhodou nebo nevýhodou pro podnikatele těchto zemí (Schwab, 2009).

Cílem článku je provedení prvotního průzkumu podnikatelského prostředí v krajích České republiky. S ohledem na cíl práce bude v rámci tohoto prvotního výzkumu provedena analýza registrovaných ekonomických subjektů, jejich celkový počet, vznik a zánik v letech 2010 až 2017 v jednotlivých krajích České republiky na základě čehož jsou použity údaje poskytující Eurostat pro statistické srovnání regionů (NUTS) doplněné o údaje z Českého statistického úřadu. V rámci dalšího výzkumu budou publikovány studie zaměřující se na identifikaci klíčových aspektů vedoucích ke snazšímu zahájení podnikání a identifikaci faktorů ohrožujících vznik podnikatelské činnosti, což úzce souvisí také s následnou kvalitou podnikatelského prostředí. Tento článek je proto vhodně vnímat jako prvotní průzkum pro částečnou představu stavu podnikatelského prostředí na území České republiky.

2. Teoretická východiska

Jak uvádí Petříček (2006), podnikatelské prostředí formují jak makroekonomické charakteristiky, tak situace ve finančním sektoru regulovaném prostřednictvím monetární politiky, která do značné míry určuje přístup podniků ke kapitálu. Pro zkvalitňování nejen podnikatelského prostředí na území municipalit se využívají různé finanční nástroje veřejných financí. Ekonomické výsledky podnikatelského sektoru budou záviset i na tom, do jaké míry je kvalitní podnikatelské prostředí – jinými slovy řečeno, stát má kvalitní prostředí, jestliže vhodně podporuje podnikání, pokud má odpovídající legislativu a současně efektivní vymahatelnost práva a flexibilní státní a veřejnou správu.

V každém státě jsou podmínky pro podnikání a samotné podnikatelské prostředí odlišné, pro různé obory podnikání příznivé či naopak nepříznivé. Samotný pojem podnikatelské prostředí je velmi široký a může být chápán mnoha způsoby. Podnikatelské prostředí lze definovat jako široký souhrn vnějších vlivů, které ovlivňují růst, výkonnost a konkurenceschopnost podnikatelských subjektů (Odehnal a Michálek, 2011). Jiná definice říká, že podnikatelské prostředí je souhrnem jednotlivých faktorů charakteru ekonomického, politického, právního, technologického, sociálního a kulturního. Zmíněné faktory mají značný dopad na kvalitu podmínek podnikatelského prostředí, ve kterém podnikatelské subjekty rozvíjejí svoje aktivity a podstatným způsobem ovlivňují jejich konkurenceschopnost, výkonnost, růstový potenciál a determinují atraktivitu dané země pro zahraniční investory (viz např. Kalinská, 2010).

Podnikatelská činnost je spojena se založením podniku a jeho udržením. Nejen pro rozvoj regionu je významným nositelem aktivní podnikatelská činnost. Lukeš et al. (2013) uvádějí, že zatímco nová podnikatelská aktivita je podstatná pro dynamiku hospodářství, již zavedená podnikatelská aktivita a jedinci, kteří déle podnikají, zajišťují stabilitu v soukromém sektoru. Davidsson et al. (2002) prokázali, že nové firmy rostou rychleji než firmy zavedené a přispívají tak výrazným způsobem k tvorbě pracovních míst a nahrazují pokles míst ve velkých firmách. Lukeš et al. (2013) uvádějí, že z pohledu hospodářské politiky je potřebné vědět, jak se nová podnikatelská aktivita v jednotlivých zemích vyvíjí a v jakých oblastech se začíná podnikat. Tyto informace mohou přispět k lepšímu zacílení hospodářské politiky zaměřené na podporu podnikání.

Firmy, zejména malé a střední podniky, hledají komparativní výhody využívání nabízených podpor podnikání v daných obcích či regionech. Škála nabízených podpor je však limitována a podnikatelskými subjekty nerovnoměrně využívána. Problematikou malých a středních podniků jakožto pilíře většiny vyspělých ekonomik v návaznosti na kvalitu podnikatelského prostředí se zabývali Sloka et al. (2011). Rozvoj malých a středních podniků má zvláštní význam v situaci hospodářského poklesu a nárůstu nezaměstnanosti. Dle autorů je nezbytné podporovat rozvoj malých a středních podniků což závisí na podnikatelském prostředí, v němž působí. Studie analyzuje návrhy na zlepšení podnikatelského prostředí. Některé z problémů jsou následující – neuspořádaná legislativa, nestabilní ekonomické prostředí, nedostatek financí apod. V tomto ohledu Cumming, Johan a Zhang (2014) nebo Gawel (2010) naznačují, že podnikání má výrazně pozitivní dopad na ukazatele jako jsou HDP/ob., export a patenty na obyvatele a také pozitivní dopad na úroveň zaměstnanosti.

Možnými vztahy mezi některými ukazateli podnikatelského prostředí mezi vybranými členskými státy Evropské unie se ve své studii zabývá Tvrdoň (2013). Dle odborné literatury existují důkazy, že přísné regulační podmínky na trhu s výrobky by mohly negativně ovlivnit produktivitu a hospodářský růst. Mezi hlavní pozorované ukazatele regulace podnikatelského prostředí patří legislativa na ochranu zaměstnanců, regulace trhu výrobků a usnadnění podnikání. Ve studii byly nejprve srovnány tyto obchodní regulace (referenční rok 2008). Empirické výsledky

ukázaly, že ve Velké Británii a Irsku existovala příznivá úroveň obchodní regulace. K vyhodnocení souvislostí byl použit neparametrický přístup. Hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu naznačují, že existuje pozitivní korelace mezi jednotlivými hodnoceními, zejména mezi regulací trhu s produkty a snadností podnikání.

Zapojení České republiky do integračních procesů vytvořilo vhodné podmínky pro posílení hospodářského růstu a tím i zvýšení ekonomické úrovně země, ale i jednotlivých regionů a jejich podnikatelského prostředí. Wokoun (2014) ve svém výzkumu prezentuje návrh klíčových úkolů pro regionální rozvoj a podnikatelské prostředí ve vztahu k Evropské unii, a to nejen pro období 2014-2020, ale i pro následující období. Jiné předložené návrhy mohou přispět ke zlepšení politiky soudržnosti a strategií regionálního rozvoje v zemi. V podstatě by měly být podporovány dlouhodobé cíle, jako je zvyšování konkurenceschopnosti českých regionů, zejména s cílem pomoci jim lépe se přizpůsobit strukturálním a globálním změnám a životnímu prostředí včetně dopravní infrastruktury s důrazem na zaměstnanost. Do budoucna by se Česká republika měla zaměřit na harmonický rozvoj celé země a jednotlivých regionů (regiony soudržnosti) a investovat co nejvíce v závislosti na oblastech pomoci EU. V současném období 21. století jsou lokalizační faktory v literatuře Blažek a Uhlíř (2002) vymezeny jako faktory na úrovni národní a regionální, jejichž primárním úkolem je podílet se na zvyšování přirozené atraktivity regionů. Blažek a Uhlíř (2002) na národní úrovni řadí mezi lokalizační faktory makroekonomickou a politickou stabilitu země, stabilní cenovou úroveň a tzv. tržní potenciál. Na regionální úrovni pak dostatek kvalifikovaných pracovních sil, dostatek pozemků, cen pozemků, kvalitu infrastruktury, blízkost vědecké a výzkumné základy, kvalitu životního prostředí a možnosti dopravního spojení. Takto vymezené lokalizační faktory poskytují prvotní informaci o prostředí, ve kterém ekonomické subjekty realizují svoje obchodní a výrobní činnosti.

Faktory podnikatelského prostředí teoreticky a empiricky vymezené autory Odehnalem a Michálkem (2011) představují možné zdroje konkurenční výhody regionů, jež mezi sebou soutěží o potenciální investory schopné realizovat své aktivity v jednotlivých lokalitách. Podnikatelské prostředí chápáno jako prostorové okolí je tak hodnoceno na základě přístupu aplikovaného ve studiích Portera (1998), Skokana (2004), Víturky (2007), kteří potvrzují jeho úlohu v procesu hodnocení konkurenceschopnosti jednotlivých regionů a států.

Některé výzkumy se zase snaží odpovědět na otázku, jakou roli hraje podnikatelské prostředí při podpoře nebo omezení růstu firmy. V těchto studiích se poukazuje na řadu faktorů, které jsou chápány jako bariéry růstu – např. nedostatečné fungování finančních trhů, nedostatečná bezpečnost a prosazování vlastnických práv, špatné poskytování infrastruktury, neúčinná regulace a zdanění a podobně. Při použití údajů z průzkumu o relativním významu různých prvků podnikatelského prostředí autoři Avyagari, Demirgüç-Kunt a Maksimovic (2008) uvádí, že ačkoli podnikatelské prostředí představuje řadu překážek ovlivňující růst dané firmy, ne všechny překážky jsou stejně omezující. Některé ovlivňují růst firmy pouze nepřímo prostřednictvím svého vlivu na jiné překážky. Pomocí analýzy s využitím metodiky zaměřené na acyklický graf a regresi, zjistí, že pouze překážky související s financemi a nestabilitou politiky přímo ovlivňují růst firmy, přičemž finanční výsledek je nejvíce robustní.

Z metodického pohledu lze empirické studie zaměřující se na hodnocení podnikatelského prostředí klasifikovat do dvou skupin: a) studie primárně hodnotící obecné ekonomické prostředí sledovaných zemí (např. World Bank, 2008 nebo Schwab, 2009a, 2009b) studie hodnotící regionální podnikatelské prostředí (např. Cambridge Econometrics, 2003; Kahoun, 2007; Martin, Kitson a Tyler, 2006; Víturka, 2007).

2.1 Faktory ovlivňující kvalitu podnikatelského prostředí a samotné podnikání

Nalezení faktorů majících vliv na rozvoj a kvalitu podnikatelského prostředí, stávajících podniků a vedoucích ke vzniku nových podniků je v rámci kvalitního podnikatelského prostředí primárním cílem. Otázkám faktorů podnikatelského prostředí je věnována pozornost ve všech vyspělých zemích světa. Malé a střední podniky jsou hybnou silou ekonomiky. Jejich podpora a správné zacílení na vybrané faktory se projeví následně v celkové ekonomické situaci země (Malach a kol., 2005). V rámci tabulky č. 1 jsou, na základě rešerše odborné literatury a řady studií zabývajících se touto problematikou, shrnuty faktory autorů, kteří dokládají důležitost zabývat se tematikou podnikatelského prostředí, což je důležité pro samotné podnikání.

Tab. 1: Nejvýznamnější faktory ovlivňující kvalitu podnikatelského prostředí

Skupiny faktorů	Faktory	Autor
Legislativní faktory	neuspořádaná legislativa	Sloka et al. (2011)
Ekonomické faktory	nestabilní ekonomické prostředí, nedostatek finančních prostředků,	Wokoun (2014), Viturka (2007), Sloka et al. (2011)
Infrastrukturní faktory	kvalita silnic a železnic, informační a komunikační	Wokoun (2014)
Pracovní faktory	dostupnost pracovních sil, kvalita pracovních sil, flexibilita pracovních sil	Viturka (2007)
Lokalizační faktory	makroekonomická a politická stabilita země, cenová úroveň, tržní potenciál	Blažek a Uhlíř (2002)
Faktory mikroekonomické konkurenceschopnosti	konkurenceschopnost, rivalita firem, firemní strategie, tvorba inovací, lidské zdroje	Porter (1998), Skokan (2004), Viturka (2007)
Obchodní faktory	blízkost trhů, blízkost významných zákazníků nebo firem, podpůrné služby, přítomnost podobných (zahraničních) firem	Viturka (2007), Viturka a kol. (2010)

Zdroj: vlastní zpracování na základě analýzy odborných studií

Shrnutí výše zmíněných zjištění spěje k závěru, že faktory, které značným způsobem ovlivňují úspěch podnikatelské činnosti můžeme shledat ve třech klíčových oblastech, jako je (i) osobnost podnikatele, jeho předpoklady, osobní vlastnosti a kvalifikace, (ii) prostředí, ve kterém se podnikání odehrává, tj. kvalita podnikatelského prostředí a (iii) podnikové činnosti a management firmy (van Praag, 2005; Osterwalder et al., 2010; Zott et al., 2011).

3. Data a metodika

S ohledem na cíl práce bude v rámci tohoto prvotního výzkumu provedena analýza registrovaných ekonomických subjektů, jejich celkový počet, vznik a zánik v letech 2010 až 2017 v jednotlivých krajích České republiky na základě čehož jsou použity údaje poskytující Eurostat pro statistické srovnání regionů (NUTS) doplněné o údaje z Českého statistického úřadu. Primární průzkum podnikatelského prostředí Česka vychází také z údajů Ministerstva průmyslu a obchodu.

Jak již bylo zmíněno, pomocí CZ-NUTS je vyjádřena klasifikace územních celků v rámci České republiky. Pro účely prvotního průzkumu podnikatelského prostředí je pozornost zaměřena na oblast NUTS 3, do které spadají kraje České republiky. V rámci dalšího výzkumu bude pozornost zaměřena také na nižší územní celky.

V rámci tohoto průzkumu je nutné podotknout, s ohledem na získávání dat, že ne všechny registrované ekonomické subjekty skutečně podnikají. Například v Registru ekonomických subjektů existují nezaniklé společnosti a fyzické osoby, které nevykazují žádné tržby anebo nemají žádné zaměstnance. Na základě veřejně dostupných zdrojů nelze počty těchto pasivních ekonomických subjektů zjistit přesně a jejich počty jsou pouze odhadované, avšak i přes tento fakt je možné si vytvořit určitou představu o vzniku a zániku a celkovém počtu ekonomických subjektů napříč Českou republikou. Zdrojem odhadu aktivních a pasivních ekonomických subjektů jsou právě výsledky statistických šetření, která pravidelně uveřejňuje Český statistický úřad.

4. Vývoj počtu podnikatelských subjektů v jednotlivých krajích České republiky

Lidé na území České republiky stále častěji začínají podnikat. V roce 2017 vzniklo podruhé v historii nejvíce registrovaných ekonomických subjektů, avšak předchozí rok byl ve znamení historicky negativního rekordu, kdy za dobu své existence zaniklo nejvíce obchodních společností.

První pohled na vývoj počtu ekonomických registrovaných subjektů představuje tabulka č. 2, která uvádí roční počty vzniku a zániku ekonomických subjektů v letech 2010 až 2017 v jednotlivých krajích České republiky. Z tabulky je viditelný celkový meziroční příbytek ekonomických subjektů ve všech krajích kromě Karlovarského a Ústeckého kraje, kde nastává meziroční celkový úbytek registrovaných subjektů. Počty nově založených ekonomických subjektů ročně vykazují dlouhodobě mírné poklesy ve všech krajích kromě Hlavního města Prahy, kde se jedná o kolísavý trend a převahou nárůstů nově vzniklých subjektů. Naproti tomu roční hodnoty zániků ekonomických subjektů jednotlivých krajů vykazují rovněž kolísavý trend s občasnými značnými výchylkami nárůstu počtu zaniklých subjektů, v některých případech i o několik tisíc, než je počet nově vzniklých subjektů v daný rok. Příkladem může být hned jako první Hlavní město Praha, kdy v roce 2013 lze vidět až o 6 395 více zaniklých subjektů než nově vzniklých. Rok 2013 je jediným rokem, kdy se jednalo o převahu zaniklých subjektů nad nově vzniklými. Extrémním případem je Středočeský kraj, který vykazuje až o 11 322 více zaniklých subjektů

v daném roce než nově vzniklých. Naproti tomu kraj Olomoucký vykazuje v roce 2013 pozitivum v převaze nově vzniklých subjektů nad zaniklými až o hodnotu 403 a taktéž kraj Moravskoslezský, který převažuje se vzniklými subjekty o 1 344.

Tab. 2: Registrované subjekty, vznik a zánik ekonomických subjektů – územní srovnání v letech 2010-2017

kraj / období	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hlavní město Praha								
celkem	506 273	529 377	544 840	540 360	557 736	573 682	590 338	606 843
vzniklé subjekty	27 024	29 801	26 667	26 045	25 141	25 475	26 346	28 620
zaniklé subjekty	10 079	8 578	10 359	32 440	10 646	10 865	11 665	14 569
Středočeský								
celkem	307 761	317 598	323 025	314 688	319 758	324 905	330 506	336 540
vzniklé subjekty	13 517	13 455	11 705	10 688	9 561	10 316	10 507	11 188
zaniklé subjekty	6 564	5 456	6 584	22 010	7 021	7 119	7 138	7 629
Jihočeský								
celkem	155 762	158 543	160 091	159 363	160 786	162 106	163 411	164 927
vzniklé subjekty	6 919	6 471	5 671	5 395	4 946	5 001	4 882	5 113
zaniklé subjekty	3 501	3 473	3 452	7 870	3 970	3 864	3 669	3 777
Plzeňský								
celkem	144 632	147 419	147 750	141 202	142 307	143 478	144 545	145 763
vzniklé subjekty	6 286	5 503	4 576	4 159	3 852	4 074	4 137	4 412
zaniklé subjekty	2 404	2 616	3 253	9 645	3 074	3 136	3 277	3 454
Karlovarský								
celkem	82 322	83 396	83 103	76 802	76 602	75 921	75 772	75 620
vzniklé subjekty	3 030	2 971	2 433	2 438	2 123	2 084	1 990	1 999
zaniklé subjekty	1 447	1 641	1 776	8 302	2 144	2 461	1 936	2 095
Ústecký								
celkem	176 422	178 718	179 126	172 030	173 415	173 878	174 240	174 708
vzniklé subjekty	6 989	7 028	6 259	6 107	5 683	5 444	5 616	5 492
zaniklé subjekty	5 131	4 026	4 517	14 186	4 915	4 665	4 839	5 105
Liberecký								
celkem	117 230	118 766	119 908	114 472	115 262	116 006	116 675	117 854
vzniklé subjekty	4 439	3 889	3 660	3 219	2 959	3 256	3 325	3 316
zaniklé subjekty	2 270	1 911	1 937	8 484	2 326	2 178	2 366	2 348
Královehradecký								
celkem	132 423	134 689	135 372	133 970	135 019	136 566	137 930	139 199
vzniklé subjekty	5 730	5 147	4 910	4 450	3 843	4 274	4 178	4 044
zaniklé subjekty	2 936	2 648	2 751	6 956	2 768	2 665	2 742	2 827
Pardubický kraj								
celkem	112 121	114 072	115 333	115 116	116 363	117 554	118 810	120 124
vzniklé subjekty	5 202	4 520	4 356	3 942	3 461	3 900	3 985	3 764
zaniklé subjekty	2 788	2 420	2 514	6 023	2 391	2 510	2 670	2 630
Vysočina								
celkem	103 510	105 185	106 578	107 395	108 800	110 643	111 816	113 143
vzniklé subjekty	4 950	4 365	4 050	3 682	3 376	3 916	3 610	3 667
zaniklé subjekty	2 439	2 421	2 220	3 984	2 073	2 086	2 286	2 308
Jihomoravský								
celkem	283 202	291 162	294 308	295 523	300 204	304 729	309 786	314 742
vzniklé subjekty	13 988	13 650	11 807	11 159	10 709	10 887	11 626	11 752
zaniklé subjekty	6 621	5 875	6 515	12 576	6 868	6 963	7 070	7 597
Olomoucký								
celkem	136 229	138 970	135 201	137 119	138 347	139 097	140 735	142 182
vzniklé subjekty	5 933	5 447	4 798	4 619	4 099	4 270	4 452	4 504
zaniklé subjekty	3 122	2 751	2 900	4 216	2 933	3 257	2 939	3 303
Zlínský								
celkem	134 374	136 725	138 269	138 197	138 832	140 175	141 070	142 502
vzniklé subjekty	5 711	5 268	4 768	4 233	3 842	4 442	4 217	4 470
zaniklé subjekty	3 127	2 731	2 576	5 411	3 133	3 076	3 189	3 150
Moravskoslezský								
celkem	245 290	248 824	244 750	248 500	250 028	250 213	251 898	254 525
vzniklé subjekty	10 757	10 137	9 292	9 151	8 294	9 053	8 988	9 467
zaniklé subjekty	6 481	5 938	6 416	7 807	6 746	7 910	6 892	6 909

Zdroj: Eurostat

Důvodem, proč v roce 2013 vznikla situace, kdy byla několikanásobná převaha zaniklých ekonomických subjektů nad nově vzniklými může být například přeregistrace a aktualizace údajů podnikatelů fyzických osob a u zahraničních osob. V rámci dalších let se mohlo jednat o reakci na zavádění elektronické evidence tržeb.

Vznik nových podniků patří mezi hlavní indikátory dynamiky podnikatelského sektoru. V podstatě reflektuje velmi důležitou dimenzi podnikání v dané zemi, konkrétně schopnost zahajovat zcela nové podnikání. Z ekonomického pohledu jsou pro ekonomiku mnohem důležitější podniky se zaměstnanci než podniky bez zaměstnanců. Následující tabulka zachycuje vznik podniků v daném roce, které zaměstnávaly alespoň jednoho pracovníka. Při pohledu na tabulku č. 3 je patrné, že v rozpětí let 2010 až 2012 a v roce 2017 bohužel nebyla data v databázi Eurostat ani Českém statistickém úřadu dostupná, proto můžeme pracovat pouze s dostupnými daty pro roky 2013 až 2016. Vzhledem k celkovému počtu opět dominuje Hlavní město Praha spolu se Středočeským krajem. V těchto zmíněných krajích výrazně převládají podniky s počtem zaměstnanců od 1 až 9 oproti podnikům s počtem zaměstnanců 10 a více. Co se týká ostatních krajů, je rovněž patrná převaha mikropodniků se zaměstnanci od 1 do 9. S ohledem na počet obyvatel nejsou mezi jednotlivými kraji v rámci nově vzniklých podniků výrazné odchylky. Podniky s 10 a více zaměstnanci vykazují ve všech zmíněných krajích velmi nízké zastoupení.

Tab. 3: Vzniklé podniky v letech 2010-2017

kraj / období	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hlavní město Praha								
celkem	NA	NA	NA	8 240	3 603	8 765	7 091	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	7 746	3 474	8 579	6 928	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	494	129	186	163	NA
Středočeský								
celkem	NA	NA	NA	1 899	1 237	2 585	2 154	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	1 836	1 199	2 555	2 133	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	63	38	30	21	NA
Jihočeský								
celkem	NA	NA	NA	958	705	1 568	1 112	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	934	689	1 559	1 094	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	24	16	9	18	NA
Plzeňský								
celkem	NA	NA	NA	739	474	1 025	923	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	722	454	1 017	916	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	17	20	8	7	NA
Karlovarský								
celkem	NA	NA	NA	458	269	623	482	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	444	256	619	477	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	14	13	4	5	NA
Ústecký								
celkem	NA	NA	NA	1 093	817	1 879	1 382	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	1 054	796	1 863	1 365	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	39	21	16	17	NA
Liberecký								
celkem	NA	NA	NA	609	380	923	782	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	591	372	917	769	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	18	8	6	13	NA
Královehradecký								
celkem	NA	NA	NA	712	506	1 012	825	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	690	502	1 003	814	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	22	4	9	11	NA
Pardubický kraj								
celkem	NA	NA	NA	650	482	998	827	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	631	470	989	817	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	19	12	9	10	NA
Vysočina								
celkem	NA	NA	NA	562	418	904	690	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	544	408	898	678	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	18	10	6	12	NA
Jihomoravský								
celkem	NA	NA	NA	2 505	1 508	3 111	2 813	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	2 427	1 478	3 062	2 775	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	78	30	49	38	NA
Olomoucký								
celkem	NA	NA	NA	1 043	708	1 652	1 281	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	1 010	694	1 637	1 270	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	33	14	15	11	NA
Zlínský								
celkem	NA	NA	NA	869	609	1 294	1 015	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	842	596	1 282	1 005	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	27	13	12	10	NA
Moravskoslezský								
celkem	NA	NA	NA	2 077	1 296	3 013	2 342	NA
1 až 9 zaměstnanců	NA	NA	NA	2 020	1 261	2 993	2 320	NA
10 a více zaměstnanců	NA	NA	NA	57	35	20	22	NA

Zdroj: Eurostat, Regional business demography

Poslední tabulka ukazuje takzvané přežití podniků, které byly založeny v čase t-3 do roku t. V této tabulce jsme abstrahovali od podniků, které nemají žádného zaměstnance, kterých je z celkového počtu přeživších firem naprostá většina. Zbýlé přeživší firmy, které zaměstnávaly alespoň jednoho zaměstnance jsou zachyceny v tabulce

č. 4. V této tabulce je patrná opět dominance metropolitní Prahy a Středočeského kraje. Mezi jednotlivými velikostmi podniků, co se týká počtu zaměstnanců a uvedenými lety nejsou značné rozdíly.

Tab. 4: Přežití podniků založených v období t-3 do roku t

kraj / období	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hlavní město Praha								
celkem	10 963	NA	NA	16 625	16 664	14 510	13 453	NA
1 až 9 zaměstnanců	2 394	NA	NA	3 076	4 002	3 735	2 959	NA
10 a více zaměstnanců	252	NA	NA	227	196	241	216	NA
Středočeský								
celkem	6 335	NA	NA	8 396	7 771	6 540	6 477	NA
1 až 9 zaměstnanců	798	NA	NA	761	811	747	627	NA
10 a více zaměstnanců	87	NA	NA	51	43	36	37	NA
Jihočeský								
celkem	3 111	NA	NA	3 921	3 326	2 908	2 961	NA
1 až 9 zaměstnanců	381	NA	NA	363	367	362	32	NA
10 a více zaměstnanců	30	NA	NA	23	18	28	15	NA
Plzeňský								
celkem	2 510	NA	NA	3 868	3 171	2 385	2 321	NA
1 až 9 zaměstnanců	316	NA	NA	338	331	269	231	NA
10 a více zaměstnanců	25	NA	NA	19	15	18	8	NA
Karlovarský								
celkem	1 381	NA	NA	1 832	1 459	1 135	1 132	NA
1 až 9 zaměstnanců	216	NA	NA	188	200	173	137	NA
10 a více zaměstnanců	13	NA	NA	12	10	15	8	NA
Ústecký								
celkem	3 464	NA	NA	4 142	3 564	2 926	2 810	NA
1 až 9 zaměstnanců	471	NA	NA	441	418	354	339	NA
10 a více zaměstnanců	42	NA	NA	35	22	25	23	NA
Liberecký								
celkem	2 177	NA	NA	2 653	2 297	1 901	1 931	NA
1 až 9 zaměstnanců	301	NA	NA	249	248	217	214	NA
10 a více zaměstnanců	29	NA	NA	16	23	17	9	NA
Královehradecký								
celkem	2 723	NA	NA	3 284	2 908	2 526	2 296	NA
1 až 9 zaměstnanců	326	NA	NA	314	253	260	231	NA
10 a více zaměstnanců	19	NA	NA	14	12	15	11	NA
Pardubický kraj								
celkem	2 367	NA	NA	2 791	2 604	2 296	2 221	NA
1 až 9 zaměstnanců	290	NA	NA	263	239	245	213	NA
10 a více zaměstnanců	17	NA	NA	16	10	14	12	NA
Vysočina								
celkem	2 234	NA	NA	2 842	2 502	2 070	1 988	NA
1 až 9 zaměstnanců	257	NA	NA	233	216	179	166	NA
10 a více zaměstnanců	20	NA	NA	9	12	4	7	NA
Jihomoravský								
celkem	6 469	NA	NA	7 815	7 329	6 379	5 875	NA
1 až 9 zaměstnanců	1 025	NA	NA	1 000	965	1 013	887	NA
10 a více zaměstnanců	87	NA	NA	64	62	55	40	NA
Olomoucký								
celkem	2 816	NA	NA	3 106	2 954	2 369	2 310	NA
1 až 9 zaměstnanců	379	NA	NA	350	355	342	308	NA
10 a více zaměstnanců	42	NA	NA	22	21	10	16	NA
Zlínský								
celkem	2 798	NA	NA	3 183	3 095	2 667	2 429	NA
1 až 9 zaměstnanců	376	NA	NA	331	330	340	304	NA
10 a více zaměstnanců	40	NA	NA	22	17	12	17	NA
Moravskoslezský								
celkem	5 525	NA	NA	5 964	5 324	4 649	4 565	NA
1 až 9 zaměstnanců	845	NA	NA	810	723	68	675	NA
10 a více zaměstnanců	54	NA	NA	37	43	26	23	NA

Zdroj: Eurostat, Regional business demography

5. Závěr

Vzhledem k časovému vývoji vzniku a zániku ekonomických subjektů v letech 2010 až 2017 lze vidět v jednotlivých krajích dlouhodobý vývoj poklesu počtu nově vznikajících ekonomických subjektů a taktéž dlouhodobý vývoj nárůstu zaniklých subjektů. Byl zjištěn celkový meziroční příbytek ekonomických subjektů ve všech krajích kromě Karlovarského a Ústeckého kraje, kde nastává meziroční celkový úbytek registrovaných subjektů. Počty nově založených ekonomických subjektů ročně vykazují dlouhodobě mírné poklesy ve všech krajích kromě Hlavního města Prahy, kde se jedná o kolísavý trend a převahou nárůstů nově vzniklých subjektů.

V metropolitní Praze a Středočeském kraji výrazně převládají podniky s počtem zaměstnanců od 1 až 9 oproti podnikům s počtem zaměstnanců 10 a více. Co se týká ostatních krajů, je rovněž patrná převaha mikropodniků se zaměstnanci od 1 do 9. S ohledem na počet obyvatel nejsou mezi jednotlivými kraji v rámci nově vzniklých podniků výrazné odchylky. Podniky s 10 a více zaměstnanci vykazují ve všech zmíněných krajích velmi nízké zastoupení.

Tento článek vznikl jako prvotní průzkum podnikatelského prostředí s ohledem na míru celkových registrovaných ekonomických subjektů napříč Českou republikou a počtem jejich vzniklých a zaniklých subjektů. Na základě získaných informací lze provést jejich následné uplatnění při identifikaci podnikatelského prostředí, míry bankrotů ekonomických subjektů v regionech České republiky a dalších výzkumech zaměřujících se na tuto problematiku.

Literatura

- [1] AVYAGARI, M., DEMIRGÜC-KUNT A., MAKSIMOVIC, V., (2008). How Important Are Financing Constraints? The Role of finance in the Business Environment. *The World Bank Economic Review*, vol. 22, no. 3, pp. 483-516. ISSN 0258-6770. DOI 10.1093/wber/lhn018.
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2002). *Teorie regionálního rozvoje: nástin – kritika – klasifikace*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-0384-5.
- [3] BYGRAVE, W. D., HOFER, C. W., (1992). Theorizing about entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, vol. 16, no. 2, pp. 13–22. ISSN 1540-6520. DOI 10.1177/104225879201600203.
- [4] CAMBRIDGE ECONOMETRICS, (2003). *A Study on the Factors of Regional Competitiveness: A Draft Final Report for the European Commission*. [online]. [cit. 2019-02-17]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf.
- [5] CUMMING, D., JOHAN, S., ZHANG, M., (2014). The economic Impact of Entrepreneurship: Comparing International Datasets. *Corporate Governance: An International Review*, vol. 22, no. 2, pp. 162-178. ISSN 1467-8683. DOI 10.1111/corg.12058.
- [6] DAVIDSSON, P., KIRCHHOFF, B., HATEMI, J. A., GUSTAVSSON, H., (2002). Empirical analysis of growth factors using Swedish data. *Journal of Small Business Management*, vol. 40, no. 4, pp. 332–349. ISSN 0047-2778. DOI 10.1111/1540-627X.00061.
- [7] WORLD BANK, (2008). Doing Business. *Comparing Regulation in 178 Economies*. [online]. [cit. 2019-02-17]. Dostupné z: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB08-FullReport.pdf>.
- [8] GAWEL, A., (2010). The Relationship between Entrepreneurship and Unemployment in the Business Cycle. *Journal of International Studies*, vol. 3, no. 1, pp. 59-69. ISSN 2464-8310. DOI 10.1016/j.techfore.2006.04.003.
- [9] HISRICH, R. D., PETERS, M. P., SHEPHERD, D. A., (2010). *Entrepreneurship*. New York: McGraw-Hill/Irwin. ISBN 978-0078029196.
- [10] KAHOUN, J., (2007). *Ukazatele regionální konkurenceschopnosti v České republice*. [online]. [cit. 2019-02-23]. Dostupné z: www.vsem.cz/data/data/ces-soubory/working-paper/gf_WPNo507.pdf.
- [11] KALÍNSKÁ, E., (2010). *Mezinárodní obchod v 21. století*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3396-8.
- [12] LUKEŠ, M., STEPHEN, U., (2004). Malé a střední podniky v ČR a faktory jejich úspěchu. In *Pokroky ve výzkumu malých a středních podniků v ČR a na Slovensku. Sborník příspěvků*. Praha: Oeconomica. ISBN 80-245-0739-0.
- [13] LUKEŠ, M., ZOUHAR, J., JAKL, M., OČKO, P., (2013). Faktory ovlivňující vstup do podnikání: začínající podnikatelé v České republice. *Politická ekonomie*, vol. 61, no. 2, pp. 229–247. ISSN 0032-3233.
- [14] MALACH J. a kol., (2005). *Jak podnikat po vstupu do EU*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0906-6.
- [15] MARTIN, R., KITSON, M., TYLER, P., (2006). *Regional competitiveness*. London: Routledge. ISBN 978-11360-1246-4.
- [16] ODEHNAL, J., MICHÁLEK, J. (2011). Empirická analýza regionálního podnikatelského prostředí vybraných zemí EU. *Politická ekonomie*, vol. 59, no. 2, pp. 242-262. ISSN 2336-8225. DOI 10.18267/j.polek.783.
- [17] OSTERWALDER, A., PIGNEUR, Y., CLARK, T., (2010). *Business model generation: a handbook for visionaries, game changers and challengers*. Hoboken, NJ: Wiley. ISBN 978-047-0876-411.

- [18] PETŘÍČEK, V., (2006). *Vývoj podnikatelského prostředí v České republice*. Praha: Corona. ISBN 80-90363-6-1.
- [19] PORTER, M. E., (1998). *The competitive advantage of nations*. New York: Free Press. ISBN 00-2925-361-6.
- [20] SCHWAB, K., (2009). *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. World Economic Forum 2009. ISBN 978-92-95044-25-8.
- [21] SKOKAN, K., (2004). Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji. Ostrava: Repronis. ISBN 80-7329-059-6.
- [22] SLOKA, B., KANTANE, I., GRANTINS, A., VILCINA, A., (2011). *Challenges for SMEs Development in Salaspils Municipality*. In *Economic Science for Rural Development: Sustainability*. Latvia: Latvia University of Agriculture, pp. 214-220. ISSN: 1691-3078.
- [23] TVRDOŇ, M., (2013). Relationship between some Indicators of Business Environment: Evidence from the European Union. *Journal of Economics, Business and Management*, vol. 1, no. 3, pp. 244-247. ISSN 2301-3567. DOI 10.7763/JOEBM.2013.V1.53.
- [24] VAN PRAAG, M., (2005). *Successful entrepreneurship: confronting economic theory with empirical evidence*. Northampton, MA: E. Elgar. ISBN 978-80-969813-1-1.
- [25] VITURKA, M., HALÁMEK, P., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., ŽÍTEK, V., (2010). Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3638-9.
- [26] VITURKA, M., (2007). Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení. *Politická ekonomie*, vol. 55, no. 5, pp. 637–658. ISSN 2336-8225. DOI 10.18267/j.polek.617.
- [27] WOKOUN, R., (2014). Regional Development of the Czech Republic in Relation to the European Union. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 371-377. ISBN 978-80-210-6840-7.
- [28] ZOTT, C., AMIT, R., et al., (2011). The Business Model Recent Developments and Future Research. *Journal of Management*, vol. 37, no. 4, pp. 1019-1042. ISSN 0149-2063. DOI 10.1177/0149206311406265.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SGS/xx/2019 „Brownfieldy v urbánním a rurálním prostoru: geografické, ekonomické, podnikatelské a veřejnosprávní souvislosti a jejich význam pro regionální rozvoj (BURAN 2)“.

PODPORA PODNIKANIA FORMOU PRÍSPEVKU NA SAMOSTATNÚ ZÁROBKOVÚ ČINNOSŤ

Support of entrepreneurship in the form of self-employment contribution

MARCELA KORENKOVÁ

Ústav ekonomiky a manažmentu | Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: mkorenkova@ukf.sk

Anotácia

Základom úspešného podnikania je mať dostatok finančných prostriedkov na zabezpečenie rozbehu podnikania, na bežný chod podniku ako aj následný rozvoj. A práve nedostatok finančných prostriedkov býva častou prekážkou vstupu do podnikania. Jedným zo spôsobov získania finančných prostriedkov pri rozbehu podnikania je aj príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť poskytovaný Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny SR, ktorý je poskytovaný z prostriedkov Európskej únie a zdrojov štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Cieľom článku je zanalyzovať využívanie uvedeného zdroja získania finančných prostriedkov v jednotlivých krajoch Slovenska. Pri spracovaní boli využité dáta poskytnuté Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny SR a tiež zo Štatistického úradu SR. Na základe výsledkov je možné uviesť, že v skúmaných rokoch bolo najviac príspevkov poskytnutých a teda aj najviac pracovných miest vytvorených v Prešovskom, Žilinskom a Košickom kraji a najmenej ich bolo vytvorených v Bratislavskom kraji. Najvyššia úspešnosť schválenia žiadostí však bola v Košickom, Nitrianskom a Bratislavskom kraji.

Kľúčové slová

príspevok na podnikanie, podpora podnikania, zvýšenie zamestnanosti, samostatne zárobková činnosť

Annotation

Sufficient funds to start the business, funds for regular operation and further development are the basis for the successful business. Insufficient funds are often the obstacle of starting business. Self-employment contribution is one of the ways of acquiring funds for establishing the business. It is provided by Central Office of Labour, Social Affairs and Family from the funds of European Union and National budget. To analyse the use of this source of funding in the regions of Slovakia, is the goal of the article. We used the data provided by the Central Office of Labour, Social Affairs and Family and The Statistical Office of the Slovak Republic. Based on the results, we can say the highest number of contributions during the focused period was provided in Prešov, Žilina and Košice regions. That also means the highest number of created jobs. The smallest number of contributions was provided and the smallest number of jobs created in Bratislava region. The highest success rate of the approval of applications was in the Košice, Nitra and Bratislava regions.

Key words

self-employment contribution, support of entrepreneurship, increasing of employment rate, self-employment

JEL classification: M54, D25, L26

1. Úvod

Podnikateľské prostredie na Slovensku je súčasťou spoločného trhu Európskej únie, ktorej členom sa Slovensko stalo v roku 2004. Aj keď je spoločný trh miestom s voľným pohybom osôb, tovaru, služieb i kapitálu, a teda aj voľným miestom slobodného podnikania, každá krajina má svoje špecifiká vo vzťahu k úrovni vyspelosti a kvalite podnikateľského prostredia vrátane jeho podpory zo strany štátu. Úroveň kvality podnikateľského prostredia vypovedá o vyspelosti ekonomiky krajiny, pričom základom podnikania a podnikateľského sektora tak v EÚ ako aj na Slovensku sú malé a stredné podniky (Fiľa, Maroš, Hudáková, 2017). Podpora malých a stredných podnikov

sa už takmer desaťročia považuje za prioritu na úrovni celej EÚ. V mnohých európskych krajinách pôsobia agentúry na podporu podnikania, je spracovaný akčný plán pre podnikanie a mnoho ďalších iniciatív zameraných na podporu malého a stredného podnikania (Hudáková, Pawera, Vojtech, Vrbinčík, 2016). Na podporu zlepšenia podmienok pre malé a stredné podniky sa vláda SR orientuje okrem zlepšovania legislatívnych a administratívnych podmienok, poskytovaných služieb aj na vytváranie stimulov pre podporu podnikania a súčasne aj zvýšenia zamestnanosti napríklad aj jednoduchším prístupom k financovaniu (Úrad vlády SR, 2019). Vyžaduje si to systémový prístup, ktorý okrem nástrojov aktívnej politiky trhu práce bude využívať aj nástroje hospodárskej, fiškálnej, daňovej, vzdelávacej politiky ako aj opatrenia iných politík (Husáková, Ošková, 2011). Cieľom je, aby sa znižovali regionálne disparity, zvyšovala konkurencieschopnosť regiónov a tým aj kvalita života (Úrad vlády SR, 2019).

Začínajúce firmy majú málokedy dostatok vlastných finančných prostriedkov na rozbeh svojho podnikania, a preto väčšinou potrebujú pomoc od druhých. Najčastejšie, ak nemajú dostatok vlastných finančných prostriedkov, je možné o takúto pomoc požiadať rodinu a priateľov. Ak takáto finančná pomoc nestačí, musí podnikateľ využiť aj externé zdroje financovania, ktorými môžu napríklad byť Slovenská záručná a rozvojová banka, Slovak business agency, rôzne granty alebo súťaže pre podnikateľov, dotácie, crowdfunding, investori a podobne (Korenková, 2018). Na základe prieskumu, ktorý bol realizovaný u 153 startupov pôsobiacich na Slovensku 64,1 % podnikateľov uviedlo, že na štart podnikania využili vlastné zdroje, 11,1 % startupov použili zdroje od rodiny a priateľov, 7,8 % formou crowdfundingu, 5,3 % od investorov a s malým percentom (3,9 %) z fondov, bánk a iných zdrojov (Hudáková, 2018).

Záujemca o podnikanie sa môže dostať za určitých podmienok k finančnej pomoci aj prostredníctvom Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny SR a práve tomuto zdroju získania finančnej pomoci je venovaný predkladaný článok. Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR (ÚPSVaR) v dnešnej dobe poskytuje niekoľko príspevkov zameraných na zvýšenie zamestnanosti. Jedným z nich je aj „Príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť“, ktorý je poskytovaný z prostriedkov Európskej únie a zdrojov štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Jeho cieľom je zvýšiť zamestnanosť tzv. samozamestnaním, t.j. vstupom do podnikania. Tým sa na jednej strane podporí podnikanie, zvýši zamestnanosť ale aj tvorba nových pracovných miest v tých oblastiach, ktoré sú v jednotlivých regiónoch žiadané.

Daný príspevok ÚPSVaR môže poskytnúť len pri splnení určitých podmienok (Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2019):

- môže sa poskytnúť len tej samostatnej zárobkovo činnnej osobe, ktorá plánuje prevádzkovať živnosť v zmysle zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov, alebo bude vykonávať poľnohospodársku výrobu vrátane hospodárenia v lesoch podľa § 12a až 12e zákona č. 105/1990 Zb. o súkromnom podnikaní občanov v znení neskorších predpisov,
- nutnou podmienkou je evidencia na ÚPSVaR SR minimálne 3 mesiace,
- príspevok môže získať aj uchádzač, ktorý bol vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 mesiacov ak v období 6 mesiacov pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie pozastavil alebo skončil prevádzkovanie samostatnej zárobkovej činnosti,
- samostatne zárobkovú činnosť musí vykonávať nepretržite najmenej 3 roky,
- musí o príspevok požiadať písomne ten úrad, v ktorého územnom obvode bude prevádzkovať samostatne zárobkovú činnosť, teda v ktorom vytvorí pracovné miesto.

Výška príspevku nie je jednotná, ale závisí od celkovej ceny práce, typu regiónu oprávneného na poskytovanie štátnej pomoci a od priemernej miery evidovanej nezamestnanosti v okrese, v ktorom bude uchádzač o zamestnanie prevádzkovať samostatne zárobkovú činnosť. Príspevok sa poskytuje na dva krát. Do 30 kalendárnych dní odo dňa uzatvorenia dohody o poskytnutí príspevku úrad poskytne najviac 60 % výšky schváleného príspevku a zvyšnú časť, t.j. maximálne 40 % výšky schváleného príspevku, až po uplynutí 12 mesiacov a predložení prvej správy o prevádzkovaní samostatnej zárobkovej činnosti a čerpaní poskytnutého príspevku. Výška maximálneho možného príspevku v jednotlivých rokoch a krajoch je uvedená v nasledovnej tabuľke (Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2019).

Tab. 1: Výška maximálního příspěvku na samostatnou zárobkovú činnosť

Región	Maximálna výška príspevku v €v jednotlivých rokoch				
	2015	2016	2017	2018	2019
Bratislavský kraj	2832,40	2903,37	2994,62	3126,47	3325,90
Kraje s priemernou mierou evidovanej nezamestnanosti menšej ako je celoslovenský priemer	3398,88	3484,05	3593,55	3751,77	3991,08
Kraje s priemernou mierou evidovanej nezamestnanosti väčšej ako je celoslovenský priemer	4531,84	4645,40	4791,40	5002,36	5321,44

Zdroj: Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2019)

Na základe údajov uvedených v tabuľke 1 vidno, že každoročne maximálna výška príspevku na samostatnú zárobkovú činnosť vo všetkých krajoch stúpa. Tiež na vytváraní nových pracovných miest sa veľkou mierou podieľa aj vytváranie centier zdieľaných služieb, o ktorých bližšie ale pojednáva Urbaníková vo svojom článku (Urbaníková, 2017).

1.1 Cieľ a metódy

Jedným zo spôsobov ako môžu začínajúci podnikatelia (viď vyššie vyšpecifikovaní) pri štarte svojich podnikateľských aktivít uhradiť aspoň časť nákladov spojených s prevádzkovaním svojho podnikania, je požiadať o „Príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť“. Ten žiadateľovi po splnení určitých podmienok môže poskytnúť Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Cieľom článku je na základe využitia kvantitatívnych metód zanalyzovať za jednotlivé kraje Slovenska záujem o tento príspevok a tiež aj koľko príspevkov bolo aj reálne poskytnutých, t. j. koľko pracovných miest bolo vytvorených celkovo za skúmané obdobie aj v jednotlivých rokoch zvlášť za využitia daného príspevku. Naším cieľom bolo aj zistiť nielen koľko, ale aj aké percento žiadostí bolo v jednotlivých rokoch a krajoch schválených, t. j. v ktorých krajoch bola najväčšia úspešnosť schválenia žiadostí žiadateľov. Pri spracovaní boli využité dostupné dáta na Podnikajte.sk a tiež z Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny SR aj zo Štatistického úradu SR.

2. Výsledky

Podnikateľské subjekty sú základnými prvkami hospodárskeho mechanizmu a nositeľmi ekonomického technického a sociálneho rozvoja spoločnosti. Sú určujúcimi činiteľmi rozvoja regionálnej a miestnej ekonomiky, udržateľného rozvoja národnej ekonomiky a rastu zamestnanosti. Vstup podnikateľských subjektov do trhového ekonomického prostredia však naráža na celý rad prekážok a obmedzení (Hudáková, 2011). Z hľadiska podpory vytvárania pracovných miest a tým zvýšenia zamestnanosti príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť napomáha vstupu samostatne zárobkovo činným osobám na trh práce. V nasledovnej tabuľke 2 uvádzame za jednotlivé roky celkový počet žiadateľov o príspevok na SZČ, počet poskytnutých príspevkov na samostatnú zárobkovú činnosť, t. j. schválených žiadostí a teda počet vytvorených pracovných miest aj s celkovou čerpanou sumou finančných prostriedkov.

Tab. 2: Poskytnuté príspevky na samostatnú zárobkovú činnosť (SZČ)

Rok	Počet žiadateľov	Počet poskytnutých príspevkov (vytvorených pracovných miest)		Čerpanie finančných prostriedkov
2015	3018	2656		9 759 184 €
		47,10 % žien	52,90 % mužov	
2016	2553	1951		8 249 299 €
		46,95 % žien	53,05 % mužov	
2017	3163	2667		9 543 242 €
		48,09 % žien	51,91 % mužov	

Zdroj: Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2019)

Na základe údajov uvedených v tabuľke 2 z celkového počtu prijatých žiadostí bolo v roku 2015 schválených 88 % žiadostí, v roku 2016 77 % žiadostí a v roku 2017 84,32 % žiadostí, čo hodnotíme pozitívne. Len za sledované 3 roky tento príspevok pomohol rozbehnúť viac ako 7000 (konkrétne 7274) pracovných miest na samostatnú zárobkovú činnosť a vo forme dotácie bolo za dané roky spolu vyplatených 27 551 725 €

Vo všetkých 3 skúmaných rokoch bol príspevok poskytnutý približne v rovnakom pomere mužom a ženám. Z hľadiska vekových charakteristík vo všetkých rokoch medzi príjemcami príspevku prevažovali príjemcovia vo veku 30 - 49 rokov (v roku 2015 – 53 %, v roku 2016 – 64 % a v roku 2017 – 57,20 %). Z hľadiska vzdelania najviac príjemcov bolo s úplným stredným odborným vzdelaním vo všetkých skúmaných rokoch (v roku 2015 – 59 %, v roku 2016 – 40,18 % a v roku 2017 – 40,43 %). Z hľadiska štruktúry vytvorených pracovných miest príjemcov príspevku na samostatnú zárobkovú činnosť podľa SK NACE Rev 2, najviac pracovných miest bolo v daných rokoch vytvorených v oblasti stavebníctva, vedeckých, odborných a technických činností a tiež v oblasti veľkoobchodu a maloobchodu.

Naším cieľom bolo zistiť, či existujú podstatné rozdiely v počte žiadateľov o príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť v jednotlivých krajoch Slovenska, lebo ako bolo vyššie uvedené súvisí to aj s mierou nezamestnanosti daných okresov v danom kraji a tiež aj s výškou maximálneho možného príspevku. Vývoj miery nezamestnanosti v jednotlivých krajoch a aj poradie krajov podľa miery nezamestnanosti za dané roky je uvedený v tabuľke 3.

Tab. 3: Poradie krajov podľa miery nezamestnanosti

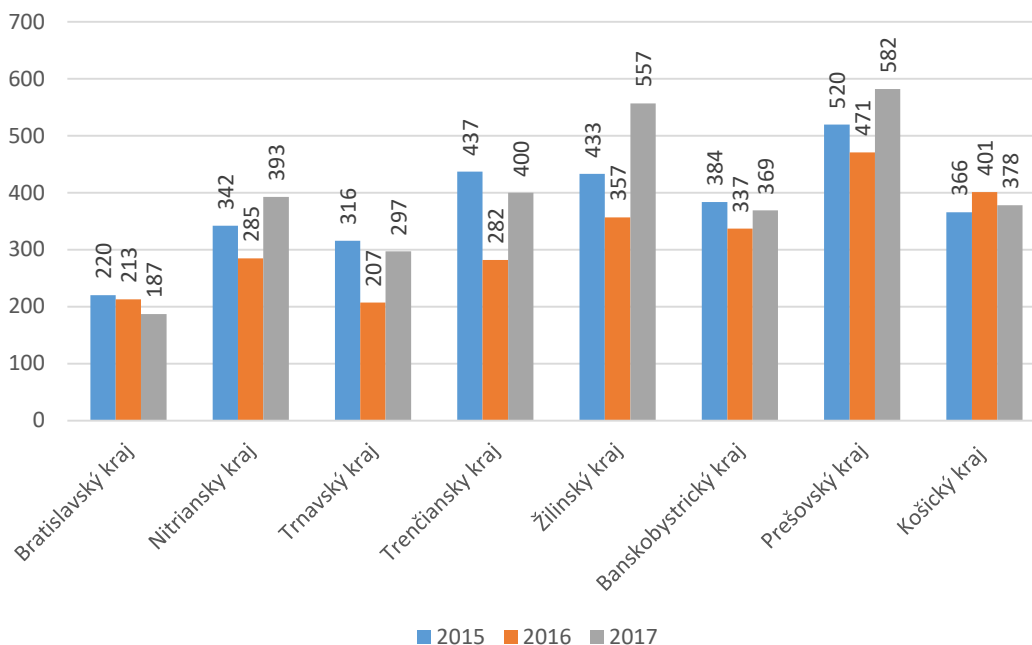
2015		2016		2017	
Prešovský kraj	15,50 %	Prešovský kraj	13,91 %	Košický kraj	9,94 %
Banskobystrický kraj	14,94 %	Banskobystrický kraj	12,80 %	Prešovský kraj	9,68 %
Košický kraj	14,39 %	Košický kraj	12,76 %	Banskobystrický kraj	8,67 %
Nitriansky kraj	9,71 %	Nitriansky kraj	6,96 %	Žilinský kraj	4,70 %
Žilinský kraj	8,86 %	Žilinský kraj	6,92 %	Nitriansky kraj	4,05 %
Trenčiansky kraj	7,71 %	Trenčiansky kraj	5,85 %	Trenčiansky kraj	3,53 %
Trnavský kraj	6,71 %	Bratislavský kraj	4,51 %	Bratislavský kraj	3,05 %
Bratislavský kraj	5,34 %	Trnavský kraj	4,41 %	Trnavský kraj	2,60 %

Zdroj: Štatistický úrad SR (2019)

Na základe vyššie uvedeného vidno, že vo všetkých 3 rokoch patrili Prešovský, Banskobystrický a Košický kraj ku krajom s najvyššou mierou nezamestnanosti.

Ako už bolo vyššie uvedené, zaujímal nás počet žiadateľov o príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť (SZČ) v jednotlivých krajoch, ktoré uvádzame na obrázku 1.

Obr. 1: Počet žiadateľov o príspevok na SZČ

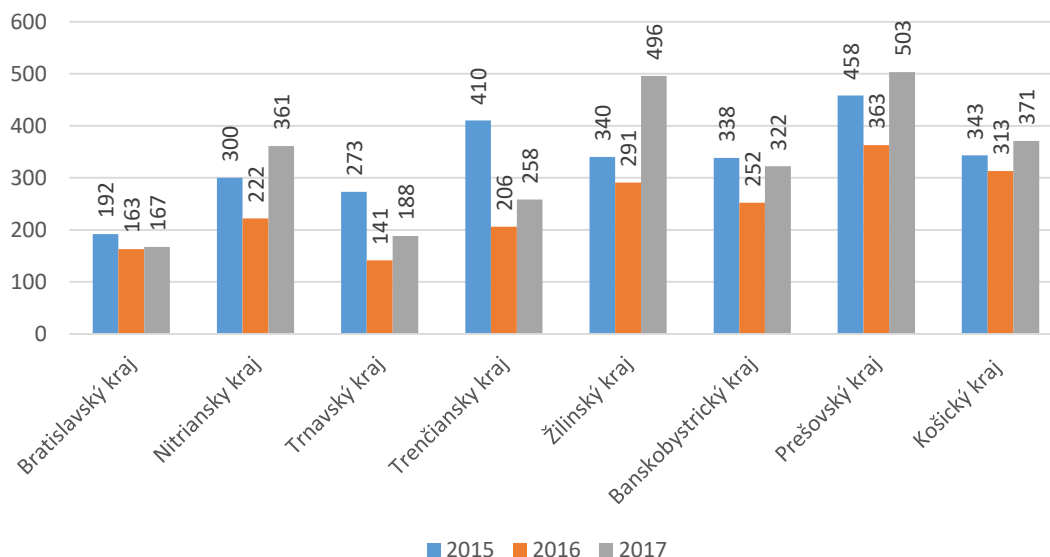
Zdroj: vlastné spracovanie podľa Seneši, N. (2018)

Na základe údajov uvedených na obrázku 1 je možné povedať, že najväčší záujem o daný príspevok mali záujemcovia (uchádzači o zamestnanie) z krajov, v ktorých bola najvyššia miera nezamestnanosti. Vo všetkých

troch rokoch bol záujem o daný príspevok najväčší v Prešovskom kraji a najmenší v Bratislavskom kraji s výnimkou v roku 2016, kedy najmenší záujem o príspevok prejavili záujemcovia z kraja Trnavského. Práve tieto kraje aj patrili a aj dnes patria ku krajom s najmenšou mierou nezamestnanosti.

Tiež nás zaujímal aj do akej miery dané žiadosti v jednotlivých krajoch boli schválené, t.j. príspevky boli poskytnuté. Výsledky sú uvedené na obrázku 2.

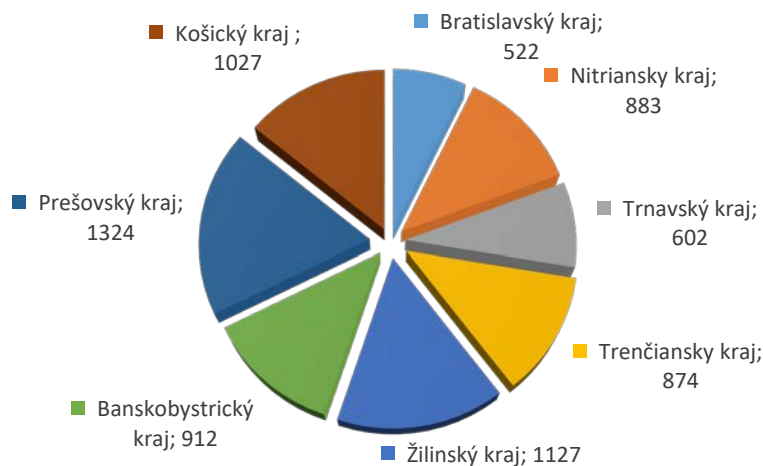
Obr. 2: Počet poskytnutých príspevkov na SZČO

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Seneši, N. (2018)

V rámci krajov bolo v roku 2015 najviac pracovných miest na SZČ vytvorených, teda bolo schválených žiadostí o daný príspevok a príspevok bol aj poskytnutý v Prešovskom, Trenčianskom, Banskobystrickom a Košickom kraji a najmenej v Bratislavskom kraji. V roku 2016 bolo najviac pracovných miest na SZČ vytvorených v Prešovskom, Košickom, Žilinskom a Banskobystrickom kraji a v roku 2017 najviac pracovných miest na SZČ bolo vytvorených v Prešovskom, Žilinskom, Košickom a Nitrianskom kraji. Vo všetkých troch skúmaných rokoch Prešovský, Banskobystrický a Košický kraj patrili medzi kraje s najvyššou mierou nezamestnanosti, čo potvrdzuje aj tabuľka 3. Z celkového hľadiska najviac pracovných miest za dané roky bolo vytvorených v Prešovskom, Žilinskom a Košickom kraji a najmenej ich bolo vytvorených v Bratislavskom kraji, čo dokazuje aj obrázok 3.

Obr. 3: Celkový počet vytvorených pracovných miest za 3 skúmané roky

Zdroj: vlastné spracovanie

Nás však zaujímal, nielen koľko, ale aj aké percento žiadostí bolo v jednotlivých rokoch a krajoch schválených. Na základe údajov uvedených v tabuľke 4 môžeme povedať, že najviac boli úspešní žiadatelia z Košického, Nitrianskeho a Bratislavského kraja kde bolo najviac schválených žiadostí za dané tri roky.

Za hlavné dôvody neschválenia žiadosti regionálne úrady uvádzajú najmä nekvalitne spracované podnikateľské zámery, ktoré sú podmienkou pre získanie príspevku, nepripravenosť žiadateľov na budúce podnikanie, a to hlavne v oblasti legislatívy, neschopnosť presvedčivo obhájiť pred komisiou zámer a stratégiu budúceho podnikania a pozitívne očakávané výsledky prevádzkovania SZČ. Ďalšími dôvodmi bolo, že žiadatelia nevyhoveli kritériám posúdenia komisie z hľadiska efektívnosti, reálnosti a účelnosti podnikateľského zámeru, žiadatelia o príspevok nezrealizovali prieskum trhu vo vzťahu k plánovanej činnosti, majú nepostačujúci prehľad o pracovných príležitostiach a očakávanej klientele, trh v regióne je presýtený zvolenou živnosťou, je predpokladaná nízka udržateľnosť novovytvoreného pracovného miesta, riziko neefektívneho a neúčelového vynaloženia finančných prostriedkov a pod. (Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2019).

Tab. 4: Percentuálny podiel schválených žiadostí o príspevok na SZČ

Kraj	Rok			Spolu za skúmané obdobie troch rokov
	2015	2016	2017	
Bratislavský kraj	87,27 %	76,52 %	89,3 %	84,19 %
Nitriansky kraj	87,71 %	77,89 %	91,85 %	86,57 %
Trnavský kraj	86,39 %	68,11 %	63,29 %	73,41 %
Trenčiansky kraj	93,82 %	73,04 %	64,5 %	78,11 %
Žilinský kraj	78,52 %	81,51 %	89,04 %	83,67 %
Banskobystrický kraj	88,02 %	74,77 %	87,26 %	83,67 %
Prešovský kraj	88,07 %	77,07 %	86,42 %	84,17 %
Košický kraj	93,71 %	78,05 %	98,14 %	89,69 %

Zdroj: vlastné spracovanie

3. Záver

Malé a stredné podniky sa v súčasnosti považujú za hlavný prvok revitalizujúcej sa ekonomiky. Sú na trhu najpružnejšie, sú zdrojom inovácií a technologického pokroku a veľkou mierou sa podieľajú na tvorbe pracovných miest. Z uvedeného dôvodu je potrebné, aby neustále dochádzalo k podpore malého a stredného podnikania na Slovensku. Okrem legislatívnych faktorov je to možné docieľiť aj väčšou informovanosťou ľudí o právach a povinnostiach podnikateľských subjektov a tiež neustálym zlepšovaním podmienok pri získavaní finančných prostriedkov z cudzích zdrojov. Jedným z nástrojov získania finančných prostriedkov z cudzích zdrojov je aj príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť poskytovaný Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Najväčší záujem o daný príspevok bol za skúmané roky zo strany žiadateľov Prešovského kraja a najmenší záujem prejavili žiadatelia z Bratislavského kraja. Za celé skúmané obdobie troch rokov pomohol príspevok rozbehnúť viac ako 7000 pracovných miest čo hodnotíme pozitívne. Najviac pracovných miest za dané tri roky bolo vytvorených v Prešovskom, Žilinskom a Košickom kraji a najmenej ich bolo vytvorených v Bratislavskom kraji. Celkový obnos finančných prostriedkov, ktorý bol vyplatený vo forme dotácie na daný príspevok bol 27 551 725 €.

Tento príspevok je všeobecne hodnotený ako nástroj, ktorý do značnej miery prispieva k zníženiu miery nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch. Takto vytvorené pracovné miesta s viazanosťou po dobu 3 rokov zabezpečujú, že uchádzači o zamestnanie budú minimálne 3 roky mimo evidencie úradu a úrady potvrdzujú skúsenosť, že tieto zostávajú v prevažnej miere zachované aj po uplynutí dohodnutej doby trvania. Všeobecne je možné povedať, že efektívnosť tohto nástroja sa prejavuje v znížení počtu evidovaných nezamestnaných, v podporení činností a profesií, ktoré sú žiadané na trhu práce v jednotlivých regiónoch, v podporení finančným príspevkom tých žiadateľov, ktorí majú potenciál vytvoriť stabilné pracovné miesta v regióne a udržať ich nielen po dobu 3 rokov (Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2019).

Literatúra

- [1] FÍLA, M., MAROŠ, M., HUDÁKOVÁ, J., (2017). Rozvoj malého a stredného podnikania na Slovensku v kontexte aktuálnych postojov obyvateľstva k začatiu podnikania a očakávanej podpore. In *Fórum manažéra*, vol. 13, no. 2, pp 15-22. ISSN 1336-7773.
- [2] HUDÁKOVÁ, J., (2018). Startups support in Slovak republic. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 148-154. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-18.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-14

VPLYV FAKTOROV PRÁVNEHO PROSTREDIA NA RODINNÉ PODNIKY V REGIÓNOCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Influence of legal environment factors on family businesses in regions of the Slovak Republic

FRANTIŠEK VOJTECH ¹JARMILA MIŽIČKOVÁ ²MICHAL LEVICKÝ ³

¹Katedra malého a stredného podnikania
Ústav ekonómie a manažmentu
VŠ ekonómie a manažmentu ver. správy v Bratislave
✉ Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: frantisek.vojtech@vsemvs.sk

¹Department of Small and Medium Enterprises
Institute of Economics and Management
Sch. of Econ. and Manag. in Pub. Admin. in Bratisl.

²Fakulta manažmentu
Prešovská univerzita v Prešove
✉ Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov, Slovak Republic
E-mail: j.mizickova@gmail.com

²Faculty of Management
University of Presov

³Ústav ekonomiky a manažmentu
Fakulta prírodných vied
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
✉ Tr.A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: mlevicky@gmail.com

³Institute of Economics and Management
Faculty of Natural Sciences

Constantine the Philosopher University in Nitra

Anotace

Cieľom príspevku je zhodnotiť stav malého a stredného podnikania na Slovensku, špecificky v segmente rodinných podnikov, a to s akcentom na vplyv legislatívneho prostredia na nich. Príspevok sa zaoberá problematikou malého a stredného podnikania, špecificky rodinného podnikania, na Slovensku. V príspevku sa zaoberáme vývojom malého a stredného podnikania a rodinného podnikania na Slovensku všeobecne. Ďalej napriek neexistencii legislatívy na tému rodinné podnikanie porovnávame stav rodinných podnikov v jednotlivých regiónoch podľa zvolených kritérií. Následne prostredníctvom konkrétnych otázok zisťujeme preferencie rodinných podnikov v súvislosti s riešenou problematikou. Okrem všeobecných teoretických výskumných metód sme využili i špecifické vedecké metódy a techniky, ktoré súviseli so spracovaním údajov z dotazníkového prieskumu. Rodinné podniky majú problémy s aplikáciou viacerých zákonov nezávisle od regiónu v ktorom sídlia. V najväčšej miere spôsobujú podnikom problémy spojené s aplikáciou Zákonníka práce, Zákona o dani z pridanej hodnoty a Zákona o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci. Napriek uvedenému sme ďalej zistili, že ako najväčšie nebezpečenstvo pre svoj rodinný podnik respondenti nepovažovali legislatívne prostredie, ale problémy a konflikty v rodine, nástupníctvo a rodinné tragédie. Čo sa týka požiadaviek na pomoc zo strany vlády v najbližšom období, možno konštatovať, že preferencie rodinných podnikov sa líšia v závislosti od regiónu, v ktorom sídlia.

Klíčová slova

rodinný podnik, malé a stredné podnikanie, Slovak business agency, podpora podnikania

Annotation

The aim of the paper is to diagnose the situation of small and medium-sized enterprises in Slovakia, specifically in the family business segment, with an emphasis on the impact of the legislative environment on them. The article deals with the development of small and medium-sized enterprises and family business in Slovakia in general. Furthermore, despite the lack of a legal basis for family business, we compare the status of family businesses in the regions according to the selected criteria. Subsequently, through specific questions, we find out the preferences

of family businesses in relation to the issue. In addition to general theoretical research methods, we also used specific scientific methods and techniques related to the processing of questionnaire data. Family businesses have difficulty applying multiple laws independently of the region in which they reside. To a large extent, they cause problems for businesses to apply the Labor Code, the Value Added Tax Act, and the Occupational Safety and Health Act. Despite this, we have further found that respondents did not consider the legislative environment as the greatest threat to their family business, but problems and conflicts in the family, succession and family tragedies. As regards the government's aid requirements in the near future, it can be stated that family business preferences vary depending on the region in which they reside.

Key words

family business, small and medium business, Slovak business agency, business support

JEL classification: R11

1. Úvod

K pojmu podnikanie neodmysliteľne patrí pojem podnikateľ. Tento termín je podobne ako aj podnik a podnikanie definovaný v Obchodnom zákonníku (zákon číslo 513/1991 Zb. v znení neskorších predpisov) a rozoznáva štyri kategórie podnikateľov a to osoba zapísaná v obchodnom registri, osoba podnikajúca na základe živnostenského oprávnenia, osoba podnikajúca na základe iného než živnostenského oprávnenia avšak podľa osobitných predpisov a fyzická osoba vykonávajúca poľnohospodársku výrobu a je zapísaná do evidencie taktiež podľa osobitných predpisov. Je potrebné podotknúť, že pojem podnikateľ sú definované aj v iných právnych predpisoch, ale zväčša je to definícia na účely konkrétneho zákona. S získaním statusu podnikateľa si subjekt na seba viaže určité práva ale samozrejme aj povinnosti. Podnikanie sme si charakterizovali ako sústavnú činnosť, čo znamená, že sa jedná o opakovanú činnosť, nejde len o náhodnú či jednorazovú činnosť. Môže to však znamenať prácu na sezónne obdobie, ktoré sa v určitom čase preruší ale neskôr sa v nej pokračuje. Nesmie sa teda opomenúť úmysel vykonávania tejto činnosti opakovane. Motiváciou je aj možnosť stať sa nezávislým, snaha o uskutočnenie svojich predstáv, myšlienok či nápadov. Malíková (2010) uvádza, že samostatnosť je hlavným znakom, ktorý odlišuje podnikanie od pracovného pomeru. To znamená, že podnikateľ sa musí sám rozhodnúť, čo sa týka všetkých aspektov podnikania, či už ekonomických, právnych alebo rôznych iných týkajúcich sa podnikateľskej činnosti. Zodpovednosť za právne úkony znamená niest' riziko za svoje rozhodnutia a znášať následky svojich rozhodnutí. Majdúchová, Neumannová (2014) uvádzajú okrem zodpovednosti za právne úkony aj vlastnú zodpovednosť, čo znamená zodpovednosť za zmluvné vzťahy vo vzťahoch kupujúci – predávajúci, dodávateľ – odberateľ a zodpovednosť za hospodársky výsledok. Dosahovanie zisku je najmotivujúcejším prvkom podnikania.

Uvedené teoretické zhodnotenie podnikateľských subjektov slúži na konkrétne ciele. V článku chceme diagnostikovať význam malých a stredných podnikov (MSP) pre rozvoj regiónov. Konkrétne sa zameriame na podniky, ktoré môžeme charakterizovať ako rodinné. Porovnáme ich počet v jednotlivých regiónoch a zameriame sa i na to, ako význame zasahujú do ekonomickej regionálnej štruktúry.

Pre zistenie súčasného stavu v riešenej problematike boli využité okrem sekundárnych informácií i primárne dáta, ktoré boli získané prostredníctvom dotazníkového prieskumu. Výberový súbor pozostával po prvotnej úprave a vyradovaní z údajov od 278 respondentov, ktorý v priebehu jesene 2018 odpovedali na otázky, ktoré boli segmentované podľa vybraných tém súvisiacich s problematikou podnikania. Respondentmi boli osoby, ktoré sa nejakým spôsobom podieľali na riadení podniku, ktorý možno považovať za rodinný podnik. Všetky zúčastnené podniky patrili zároveň do skupiny malých a stredných podnikov. Pri zaraďovaní podnikov do použitého výberového súboru bolo snahou autorov použiť stratifikovaný proporčný výber na základe kritéria sídlo podnikov vychádzajúc z klasifikácie regiónov úrovne NUTS III. Získané informácie sme po spracovaní vyhodnotili prostredníctvom vybraných štatistických metód na hladine významnosti 0,05 prostredníctvom softvéru IBM SPSS 19.

2. Základný teoretický prehľad problematiky

Podnikanie patrí k lákavej činnosti. Podnikateľ sa môže stať ekonomicky nezávislý, získať spoločenské postavenie, nadobudnúť pocit voľnosti a slobody a rozhodovať o svojich aktivitách dobrovoľne a samostatne. Podnikanie dokonca umožňuje do svojich aktivít zapájať i ďalších členov rodiny. Podnikanie síce poskytuje na jednej strane ekonomickú voľnosť no na strane druhej aj zodpovednosť za všetky činy a aktivity (Papula a kol., 2018). Najviac podnikateľských jednotiek patrí do kategórie malých a stredných podnikov a preto tvoria jednu z najdôležitejších zložiek celého hospodárstva. Malé a stredné podniky sú často považované za významných inovátorov a to najmä v hospodárskom sektore (Kitching, Blackburn, 1998; Korenková, 2016). Podľa Solíkovej

(2013) jedno z najdůležitějších postavení v hospodářství Evropské unie mají právě malé a střední podniky a to zejména v oblasti růstu a zaměstnanosti. Většina malých a středních podniků je aktivna jen ve své domovské krajině, jen malá část z nich se zúčastňuje na cezhraničních aktivitách. Malé a střední podnikání se na první pohled zdá jako nějaký prostor, v kterém podniky určité kategorie působí iba přechodně. (Papula, 2015). Přirozeně má velká část z nich snahu počas svého životního cyklu, růst a postupně se posunout do kategorie velkých podniků. Podstatnou část malých a středních podniků nie len na Slovensku ale aj v ostatných krajinách tvoria práve rodinné podniky a rodinné podnikanie. Rodinné podnikanie ako také v Slovenskej republike od začiatku svojej existencie bojuje s legislatívou a to i napriek tomu, že problémy rodinných podnikov sú v dnešnej dobe pomerne bežné, ale v tomto segmente podnikania sa im venuje len malá pozornosť (Koráb, Murínová, 2018). Problematika rodinných podnikov je v súčasnosti veľmi aktuálnou témou v akademickom svete. Dôležitosť rodinných podnikov sa zvyšuje s internacionalizáciou a súvisí s obchodným úspechom v podmienkach globálneho trhu. (Odehnalová, Pirožek 2015) a majú podstatný význam i pri riešení otázok regionálnych rozdielov (Maroš, Rybanský, 2016). Rodinný podnik je veľmi ťažko jednotne definovať, nakoľko legislatíva Slovenskej republiky tento pojem nepozná. Vo všeobecnosti však môžeme o rodinnom podniku hovoriť vtedy, ak vlastníkom podniku je člen rodiny, rodinný podnik je riadený členom rodiny alebo potomkom zakladateľa. (Hudáková, Mižičková, Váľková, Mikoláš, Fialová, 2014). Ak má byť rodinný podnik aj legislatívne odlišný, je potrebný legislatívny rámec, v ktorom budú zapracované aj špecifiká a pravidlá, podľa ktorých rodinné podniky vznikajú a pôsobia. V súčasnosti právna legislatíva nevymedzuje právne formy rodinného podnikania preto sa rodinné podniky na Slovensku pridriavajú platnej všeobecnej legislatíve. No vo vyspelých trhových ekonomikách sa rodinné podnikanie spája s týmito právnymi formami (Papula a kol. 2018):

- rodinný podnik živnostníka alebo samostatne hospodáriaceho roľníka,
- rodinná obchodná spoločnosť,
- rodinné družstvo (rodinná farma).

Koráb a Murínová (2018) definujú rodinné podniky ako podniky, ktoré vlastní skupina ľudí, ktorá je v rodinnom vzťahu. Základom rodinného podnikania na Slovensku je spoločné podnikanie príslušníkov rodiny a nástupníctva v rodinnom podniku. Z hľadiska právneho platia pre toto spoločné podnikanie rodinných príslušníkov pravidla vymedzené v Občianskom zákonníku. Medzi špecifiká rodinného podnikania z pohľadu právnych aspektov možno zaradiť najmä (Papula a kol. 2018):

- bezpodielové vlastníctvo manželov, ktoré nebráni spoločnému podnikaniu manželov,
- vysporiadanie majetku bezpodielovým vlastníctvom manželov je možné dohodou alebo súdnym rozhodnutím,
- dedenie majetku, podľa ktorého sa dedí zo zákona alebo podľa zavesu.

Iná situácia je však v Českej republike, kde sa od 1. januára 2014 nadobudnutím účinnosti nového českého Občianskeho zákonníka, č. 89/2012 Z.z. v znení neskorších predpisov ktorý vo svojich častiach 700 – 707 zavádza po prvý krát inštitút rodinného podniku (Janku, 2017). Od tej doby sa za rodinný podnik v Českej republike považuje podnik, v ktorom spoločne pracujú manželia alebo aspoň jeden s manželom a ich príbuzní až do tretieho stupňa alebo osoby s manželmi zošvagrené až do druhého stupňa a ktorý je vo vlastníctve niektorej z tých osôb. Na tých, ktorí trvalé pracujú pre rodinu, pre rodinný podnik sa pozerá ako na členov rodiny ktorí sa zúčastňujú na chode rodinného podniku. Ustanovenie o právach a povinnostiach členov rodiny, ktorí sa zúčastňujú na riadení rodinného podniku sa nepoužijú v prípadoch, kedy sú tieto práva a povinnosti upravené spoločenskou zmluvou vrátane zakladateľského právneho rokovania o založení obchodnej spoločnosti alebo družstva, zmluvou o tichej spoločnosti alebo zmluvou a ustanovením iného zákona o pracovnom pomere, poprípade inou obdobnou zmluvou (§700 Občianskeho zákonníka č. 89/2012 Z.z.). V rodinných podnikoch je vnútro podniková postupnosť komplexný a náročný proces, pri ktorom sa využívajú, zachovávajú a potenciálne rozširujú zdroje vlastnej rodiny. Sociálny kapitál v dôsledku investícií do vytvárania sietí je cenným zdrojom v tomto kontexte a jeho úspešné uchovávanie a rozvoj počas dedičstva v rámci rodiny môže byť rozhodujúce pre zachovanie malého a stredného rodinného podniku. Z tohto dôvodu je rozhodujúci prenos sociálnej siete od predchodcu na nástupcu v priebehu dedenia v rámci rodinného podniku. (Schell, Hiepler, Mooga, 2018). Ďalší fakt, že je nevyhnutné riešiť legislatívu rodinného podnikania na Slovensku je aj fakt prevodu vlastníckych práv na nasledovníkov resp. na mladšiu generáciu. Pre podnikateľov a jeho rodinu je prevod rodinného podniku na jeho nástupcov dôležitú strategickú výzvu. Proces rodinného podnikania je špecifický pre každú rodinu a je ovplyvnený mnohými rôznymi faktormi. Vzhľadom na historický vývoj, ktorý v komunistickom období neumožňoval súkromné vlastníctvo, stoja podnikatelia pred úplne novou výzvou, ako preniesť svoje rodinné podniky na novú generáciu (Hodinková, Horak, Vincencová, 2016). Pri prechode na ďalšiu generáciu je nevyhnutné mať pripravený plán, ktorý v rodinnom podniku môže byť komplikovaný kvôli vzťahom a emóciám. Zakladateľ odovzdáva celoživotného diela a vyžaduje si to veľkú dôveru mladšej generácii. Možno aj to je jeden z dôvodov, prečo viac ako 70 % rodinných podnikov neprežije prechod od zakladateľa k druhej generácii. Vo väčšine prípadov ich zničia dane alebo rodinné spory (Ward, 2018).

3. Aktuálny pohľad na podnikanie malých a stredných podnikov v regiónoch Slovenska

Ako naznačuje tabuľka 1, v porovnaní s rokom 2016 došlo v roku 2017 k zlepšeniu kvantitatívnych výsledkov takmer u všetkých všeobecných a demografických ukazovateľov. Počet MSP medziročne vzrástol o 1,8 % (resp. o 10 009 podnikateľských subjektov) - z 557 122 aktívnych podnikateľských subjektov na 567 131.¹ Pozitívny trend zaznamenali aj ukazovatele počtu vzniknutých a zaniknutých MSP. Tento pozitívny trend sa prejavil medziročným rastom počtu vzniknutých MSP o 11,2 % a zároveň poklesom počtu zaniknutých podnikateľských subjektov o 2,4 %, čo priaznivo vplývalo na výšku čistého prírastku MSP, ktorý sa medziročne zvýšil viac ako dvojnásobne. Napriek miernemu nárastu počtu vyhlásených konkurzov MSP o 4,4 %, počet povolených reštrukturalizácií MSP výrazne klesol – až o 32,4 %. Na celkovom počte malých a stredných podnikov majú zastúpenie i rozpočtové organizácie (Gregáňová, Papcunová, 2017), ktoré bolo v roku 2017 na úrovni 1,07 % (DataCube, 2019).

Tab. 1: Všeobecné a demografické ukazovatele MSP

Ukazovateľ	2016	2017	Zmena
Počet MSP	557 122	567 131	↑ 1,8 %
Počet vzniknutých MSP	58 838	65 404	↑ 11,2 %
Počet zaniknutých MSP	53 878	52 599	↓ 2,4 %
Čistý prírastok MSP	4 960	12 805	↑ 258,2 %
Počet vyhlásených konkurzov MSP	273	285	↑ 4,4 %
Počet povolených reštrukturalizácií MSP	68	46	↓ 32,4 %

Zdroj: SBA

Z regionálneho hľadiska boli MSP koncentrované predovšetkým na území Bratislavského kraja, kde pôsobila viac ako pätina (22,3 %) celkového počtu aktívnych MSP. Na základe tabuľky 2 ďalej možno konštatovať, že druhý najvyšší podiel počtu MSP dosiahol Žilinský kraj – na úrovni 13,4 %. Najmenej MSP pôsobilo v Trenčianskom kraji (9,6 %). V medziročnom porovnaní vzrástol počet MSP vo všetkých krajoch SR – najviac v Bratislavskom kraji o 3,0 % (resp. o 3 690 podnikateľských subjektov).

Tab. 2: Počet podnikateľských subjektov v krajoch SR v roku 2017

Kraj	2016	2017	Zmena
Banskobystrický	55 856	56 650	↑ 1,4 %
Bratislavský	122 774	126 464	↑ 3,0 %
Košický	56 394	57 423	↑ 1,8 %
Nitriansky	68 103	68 947	↑ 1,2 %
Prešovský	69 404	70 616	↑ 1,7 %
Trenčiansky	53 677	54 273	↑ 1,1 %
Trnavský	55 528	56 559	↑ 1,9 %
Žilinský	75 386	76 199	↑ 1,1 %
Spolu	557 122	567 131	↑ 1,8 %

Zdroj: SBA

Ekonomické a finančné ukazovatele MSP, uvedené v tabuľke 3, zaznamenali v roku 2017 taktiež pozitívny trend. Medziročne došlo k zlepšeniu výsledkov všetkých makroekonomických ukazovateľov MSP – hrubá produkcia vzrástla o 7,1 %, pridaná hodnota o 8,9 %, zisk pred zdanením o 7,5 % a zamestnanosť o 1,4 %. V zahranično-obchodných aktivitách došlo taktiež k zvýšeniu aktivity zo strany MSP. Predovšetkým v objeme dovozu, ktorý vzrástol o 4,2 % na 26 622,0 mil. €. Objem vývozu vzrástol len nepatrne – o 0,1 % na úroveň 17 978,1 mil. €. Na základe tohto vývoja možno konštatovať, že exportná aktivita slovenských MSP mierne zaostáva. Podľa predbežných odhadov dosiahla výška poskytnutých úverov MSP nižší objem (o 3,5 %) ako v roku 2016 - predovšetkým v dôsledku poklesu výšky poskytnutých dlhodobých bankových úverov pre MSP. Úroková sadzba úverov pre MSP sa medziročne v roku 2017 znížila o 0,1 p. b., čo bolo spôsobené postupným a stabilným trendom uvoľňovania úverových podmienok pre MSP.

¹ Za ekonomicky aktívny subjekt považuje ŠÚ SR subjekt, ktorý mal v sledovanom referenčnom období zamestnancov, tržby alebo investície. K stanoveniu aktivity využíva ŠÚ SR aj údaje z administratívnych zdrojov o platiteľoch zdravotného poistenia.

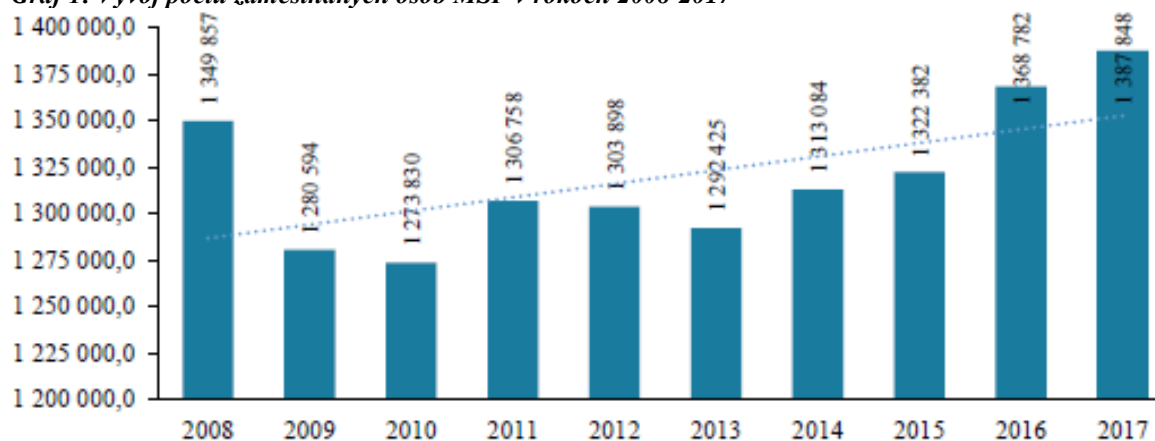
Tab. 3: Ekonomické a finančné ukazovatele MSP

Ukazovateľ	M.j.	2016	2017	Zmena
Hrubá produkcia	mil. Eur	54 876,1	58 784,6	↑ 7,1 %
Pridaná hodnota	mil. Eur	19 999,3	21 774,6	↑ 8,9 %
Zamestnanosť	osôb	1 368 782	1 387 848	↑ 1,4 %
Zisk pred zdanením	mil. Eur	4 627,5	4 974,1	↑ 7,5 %
Vývoz	mil. Eur	17 957,7	17 978,1	↑ 0,1 %
Dovoz	mil. Eur	25 554,7	26 622,0	↑ 4,2 %
Poskytnuté bankové úvery pre MSP	mil. Eur	13 523,0	13 051,0	↓ 3,5 %
Poskytnuté krátkodobé b. úvery pre MSP	mil. Eur	5 394,0	5 442,0	↑ 0,9 %
Poskytnuté dlhodobé b. úvery pre MSP	mil. Eur	8 129,0	7 609,0	↓ 6,4 %
Úroková sadzba MSP	%	3,1	3,0	↓ 3,2 %
Oneskorenie platieb B2B MSP	dní	19	19	=

Zdroj: Štatistický úrad SR, NBS, EOS, spracované SBA

Z hľadiska zamestnanosti majú MSP na Slovensku nezastupiteľné miesto. V roku 2017 sa podieľali na zamestnanosti v podnikovej ekonomike 73,8 % a v celom hospodárstve 59,1 %. V porovnaní s rokom 2016 sa podiel MSP na zamestnanosti v podnikovej ekonomike znížil o 0,3 p. b. – predovšetkým v dôsledku dynamickejšieho rastu zamestnanosti veľkých podnikov. V absolútnom vyjadrení sa v roku 2017 zvýšil počet osôb zamestnaných MSP o 1,4 % (resp. o 19 066) osôb na 1 387 848, čo je najvyššia hodnota od roku 2008. Vývoj počtu zamestnaných osôb MSP v r. 2008-2017 znázorňuje graf 1.

Graf 1: Vývoj počtu zamestnaných osôb MSP v rokoch 2008-2017

Zdroj: SBA na základe údajov ŠÚ SR

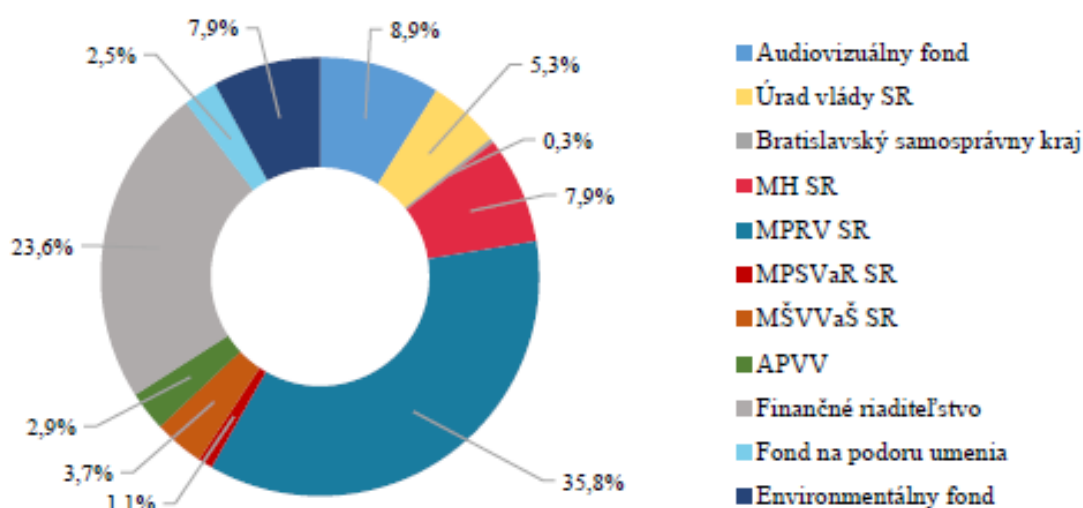
4. Podpora rodinného a malého a stredného podnikania na Slovensku

Ak si pozrieme prístup orgánov Európskej únie a Vlády Slovenskej republiky k podpore podnikania malých a stredných podnikov, môžeme si vytvoriť konkrétny obraz podpory. Európska komisia prijala 9. januára 2013 Akčný plán pre podnikanie 2020 na opätovné stimulovanie podnikateľského ducha v Európe s cieľom zvýšiť počet podnikateľov v záujme dosiahnutia prioritných cieľov, t.j. obnova hospodárskeho rastu a zvýšenie úrovne zamestnanosti. Zastrešujúcim rámcom pre politiku EÚ v oblasti malých a stredných podnikov je Iniciatíva Small Business Act for Europe. Zameriava sa na zlepšenie prístupu k podnikaniu v Európe, zjednodušenie regulačného a politického prostredia pre MSP a odstránenie zostávajúcich prekážok ich rozvoja. Najdôležitejšou investičnou politikou EÚ je Politika súdržnosti. Politika súdržnosti stanovila 11 tematických cieľov na podporu rastu pre obdobie rokov 2014 – 2020. Jednou z priorit je zvýšenie konkurencieschopnosti malých a stredných podnikov. Investície sú smerované aj na podporu rastu v oblastiach ako posilnenie výskumu, technologického vývoja a inovácií (Urbaníková, 2017; Hudáková, 2017), zlepšenie prístupu k informačným technológiám a zvýšenie ich používania a kvality resp. podporu prechodu na nízkouhlíkové hospodárstvo. Finančné prostriedky európskych štrukturálnych a investičných fondov sú významným nástrojom tejto politiky, napomáhajúcim posilňovať hospodársku, sociálnu a územnú súdržnosť a znižovať stále existujúce regionálne disparity. V novom programovom období 2014 – 2020 môžu byť MSP podporené prostredníctvom viacerých operačných programov (ďalej len „OP“) financovaných v rámci EŠIF ako sú OP Výskum a inovácie, OP Kvalita životného prostredia, OP Integrovaná infraštruktúra, OP Ľudské zdroje, OP Efektívna verejná správa, Integrovaného regionálneho OP a Programu rozvoja vidieka.

Na národnej úrovni v programovom vyhlásení vlády SR na roky 2016 – 2020 sa vláda SR zaviazala prijať nový zákon o MSP, ktorého cieľom je vytvoriť lepšie podnikateľské prostredie pre malých a stredných podnikateľov a primerané podmienky pre aktívne využívanie princípov iniciatívy SBAfE a Akčného plánu pre podnikanie 2020. Od 1.1.2017 nadobudol účinnosť zákon o podpore MSP č. 290/2016 Z. z., ktorý vytvoril rámec pre podporu malého a stredného podnikania. Týmto zákonom sa presadzuje princíp „Najskôr myslieť v malom“ v slovenskom právnom prostredí. Národný program reforiem Slovenskej republiky 2017 popisuje štrukturálne opatrenia, ktoré vláda SR plánuje realizovať najmä v najbližších dvoch rokoch. V oblasti podnikateľského prostredia by mali plánované opatrenia pozitívny dopad na MSP. Zmeny týkajúce sa obchodného registra znížia administratívnu záťaž podnikateľov a súdov pri registrácii obchodných spoločností. Znížia sa poplatky a zlepšia sa elektronické služby pre podnikateľov. Rozšíri sa dostupnosť služieb rozšírením počtu externých registrátorov, ktorý budú môcť zapísať subjekt do obchodného registra. V najbližšom období sa plánuje prijať ucelený koncepčný dokument Stratégia hospodárskej politiky Slovenskej republiky do roku 2030. Stratégia hospodárskej politiky sa zameriava na kľúčovú oblasť, t.j. rozvoj podnikateľskej činnosti. V nadväznosti na skutočnosť, že MSP sú významným prvkom tvorby nových pracovných miest, sa stratégia zameriava na hľadanie riešení zvýšenia rastu ich produktivity práce a celkovej konkurencieschopnosti. Stratégia odporúča zamerať sa na podporu exportu MSP ako aj ich internacionalizáciu a zapojenie do globálnych hodnotových reťazcov. Podpora MSP by sa mala venovať tak fáze vzniku, ako aj rozvoja podniku.

Na základe údajov zverejnených v Správe o poskytnutej štátnej pomoci v Slovenskej republike za rok 2017 dosiahol podiel MSP na celkovej výške štátnej pomoci (301,59 mil. Eur) 25,99 %, čo predstavuje 78,37 mil. Eur. V medziročnom porovnaní sa podiel MSP na celkovej výške štátnej pomoci znížil o 37,01 p. b. Ako vyplýva z grafu 2, najvyšší podiel štátnej pomoci pre MSP (vo výške 100 %) poskytli Audiovizuálny fond (6,99 mil. Eur), Úrad vlády SR (4,15 mil. Eur) a Bratislavský samosprávny kraj (0,25 mil. Eur). Podiel štátnej pomoci poskytnutej MH SR pre MSP v roku 2017 tvoril 8,07 % (6,18 mil. Eur) z celkovej poskytnutej štátnej pomoci. MPRV SR v roku 2017 poskytlo štátnu pomoc pre MSP v celkovej výške 28,09 mil. Eur, čo predstavovalo 47,59 % z celkovej poskytnutej štátnej pomoci. Pri MPSVR SR predstavoval podiel pre MSP 9,87 % (0,84 mil. Eur). Celkový podiel štátnej pomoci poskytnutej v roku 2017 MSP tvoril 2,90 mil. eur, t. j. 9,24 % z celkovej štátnej pomoci poskytnutej MŠVVaŠ SR. Celkový podiel štátnej pomoci poskytnutej MSP v pôsobnosti APVV v roku 2017 tvoril 82,16 % (2,30 mil. Eur) z celkovej poskytnutej štátnej pomoci, pri daňových úradoch tvoril 2,32 % (0,73 mil. Eur) a pri colných úradoch 33,33 % (17,76 mil. Eur). Fond na podporu umenia v roku 2017 poskytol štátnu pomoc pre MSP v objeme 1,96 mil. Eur, čo predstavovalo 91,58 % z celkovej poskytnutej štátnej pomoci. V roku 2017 celkový podiel štátnej pomoci poskytnutej MSP v rámci Environmentálneho fondu tvoril 62,16 % (6,22 mil. Eur) z celkovej poskytnutej štátnej pomoci.

Graf 2: Percentuálny podiel štátnej pomoci pre MSP podľa poskytovateľa v roku 2017

Zdroj: SBA, na základe údajov zo Správy o poskytnutej štátnej pomoci v SR za rok 2017

4. Preferencie rodinných podniků na vybrané otázky týkající se legislativního prostředí

V rámci uskutočneného dotazníkového prieskumu, ktorý bol špecificky zameraný na malé a stredné podniky a súčasne rodinné podniky na Slovensku, sme zisťovali i vnímanie týchto podnikov na vybrané aspekty právneho prostredia. V súvislosti s riešenou problematikou boli respondentom položené otázky súvisiace s problémom aplikácie niektorých zákonov, so zdrojmi nebezpečenia pre rodinný podnik a s oblasťou pomoci v podnikaní zo strany štátnych orgánov.

V súvislosti s aplikáciou zákonov podniky v najväčšej miere uvádzali problémy so Zákonníkom práce (10,01 %), Zákonom o DPH (8,63 %), Zákon o BOZP (7,19 %), Sociálne zákony (6,47 %), Zákon o dani z príjmov (6,12 %) a Obchodný zákonník (5,76 %). Spolu 12,59 % respondentov uviedlo, že má problémy s aplikáciou iných zákonov a zvýšené podniky uviedli, že nemajú zásadné problémy s aplikáciou žiadneho zákona. Prostredníctvom Fisherovho exaktného testu sme zistili, že neexistuje závislosť vnímania problémov s aplikáciou zákonov a regiónom, v ktorom podnik pôsobí. V ďalšej otázke sme zisťovali skutočnosť, čo vnímajú rodinné podniky ako najväčšie riziko pre ich podnikanie. Túto otázku sme štatisticky nevyhodnocovali, nakoľko sa jednalo o otvorenú otázku. Pri uvedenej otázke sme nevyužili možnosť výberu, nakoľko sme chceli od respondentov získať reakciu bez ovplyvnenia obmedzeným počtom možností. Zistili sme, že väčšina podnikov (až 52,63 %) považuje za najväčšie riziko ich podnikania problémy v rodine, konflikty, prípadne rodinné tragédie. Len 22,51% uviedlo ako najväčšie nebezpečenie pre rodinný podnik faktory z legislatívneho prostredia prípadne z oblasti zdaňovania a odvodov. V rámci tretej položenej otázky nás zaujímalo to, nás zaujímal názor respondentov na skutočnosť, aký druh pomoci očakávajú vo svojom podnikaní od vlády v najbližších rokoch. Prostredníctvom Fisherovho exaktného testu sme testovali nulovú hypotézu, ktorá vyjadruje nezávislosť premenných. Na základe výsledkov (p hodnota = 0,042) testovania možno konštatovať, že existujú rozdiely v požiadavkách na pomoc zo strany vlády pre rodinné podniky vzhľadom na regióny Slovenska. Prostredníctvom ďalšieho testovania sme zistili miere silnú závislosť. Na základe absolútnych početností jednotlivých odpovedí možno konštatovať, že respondenti v krajoch západného Slovenska očakávajú predovšetkým zníženie daní a odvodov, zjednodušenie podmienok podnikania, v menšej miere dotačnú pomoc respektíve neočakávajú žiadnu pomoc. V ostatných krajoch Slovenska podniky vo väčšej miere očakávajú pomoc formou zníženie daní a odvodov a následne dotačnú pomoc, ktorá má v porovnaní s kraji západného Slovenska a zvlášť Bratislavského kraja výraznejšie zastúpenie.

5. Závěr

Po zmapovaní rodinných podnikov v jednotlivých regiónoch sme analyzovali prostredníctvom konkrétnych otázok súčasný stav. Ďalej sme zisťovali, či súčasný stav v oblasti legislatívy je pre rodinné podniky priaznivý, alebo pre ich preferovanie je potrebné urobiť niečo navyše. Ďalej sme zisťovali aký vplyv majú tieto podniky na regióny. Po analýze odpovedí na danú problematiku môžeme konštatovať, že stále nie je záujem zakotviť rodinné podniky na Slovensku legislatívne. Na druhej strane majú tieto podniky v regiónoch čoraz väčší ekonomický význam. Významnú zložku tvoria najmä v Bratislavskom a Košickom kraji. Na základe zrealizovaného dotazníkového prieskumu možno konštatovať, že z rodinné podniky majú problémy s aplikáciou viacerých zákonov nezávisle od regiónu v ktorom sídlia. V najväčšej miere spôsobujú podnikom problémy spojené s aplikáciou Zákonníka práce, ďalej Zákona o dani z pridanej hodnoty a Zákona o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci. Napriek uvedenému sme ďalej zistili, že ako najväčšie nebezpečenie pre svoj rodinný podnik respondenti nepovažovali legislatívne prostredie, ale problémy a konflikty v rodine, nástupníctvo a rodinné tragédie. Čo sa týka požiadaviek na pomoc zo strany vlády v najbližšom období, možno konštatovať, že preferencie rodinných podnikov sa líšia v závislosti od regiónu, v ktorom podniky sídlia. Pokiaľ na západnom Slovensku, a špecificky v Bratislavskom kraji, podniky očakávali zníženie daní a odvodov a zjednodušenie podnikania, v ostatných regiónoch bolo zastúpenie požiadaviek na zníženie daní a odvodov a dotačnú pomoc vyššie v porovnaní so požiadavkou na zjednodušenie podnikania resp. bez očakávaní.

Literatura

- [1] GREGÁŇOVÁ, R.H., PÁPCUNOVÁ, V., (2017). Business activities of the municipalities as the important factor of territorial development. In *7th International Scientific Conference on Managerial Trends in the Development of Enterprises in Globalization Era (ICoM)*, Nitra : SUA Nitra, pp. 86-94. ISBN 978-80-552-1739-0.
- [2] HODINKOVA M., HORAK R., VINCENCOVA E. (2016) *Family business succession and its tax effects in the Czech Republic*. Proceedings of the 27th international business information management association conference – innovation management and education excellence vision 2020: from regional

- developmentsustainability to global economic growth, IBIMA 2016, ,PP. 1394-1402. ISBN. 1555-1938 DOI 10.1007/s11365-013-0271-6.
- [3] HUDÁKOVÁ, J., (2017). Research and development support and economic growth. In . In *20th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 209-214. ISBN 978-80-210-8586-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-26.
- [4] HUDÁKOVÁ, M., MIŽIČKOVÁ, J., VÁLKOVÁ, D., MIKOLÁŠ, Z., FIALOVÁ, V., (2014). *Rodinné podnikanie teória a príklady z praxe v knihy.* Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8168-207-0.
- [5] JANKŮ M., (2017) Legal and Economic Context of the Czech Civil Code Rules on Family Enterprises. *Acta Univ. Agric. Silvic. Mendelianae Brun.*, vol. 65, no. 6, pp. 1945-19. ISSN 2464-8310. DOI 10.11118/ACTAUN201765061945.
- [6] KITCHING J., BLACKBURN R., (1998). *Intellectual property management in the small and medium enterprise (SME).* *Journal of Small Business and Enterprise Development*, vol. 5, no. 4, pp.327-335. DOI 10.1108/EUM000000000006797.
- [7] KORÁB V., MURINOVÁ A., (2017). *Family Business: Experience from the Czech Republic.* DOI 10.5772/intechopen.71020.
- [8] KORENKOVÁ, M., (2016). Business in Slovakia. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference: region v rozvoji společnosti.* Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 459-469. ISBN 978-80-7509-459-9.
- [9] MAJDÚCHOVÁ, H., NEUMANNOVÁ, A., (2014). *Podnik a podnikanie.* Bratislava : Sprint 2. ISBN 978-80-89710-04-1.
- [10] MALÍKOVÁ, K., (2010). *Podnikanie v cestovnom ruchu.* Bratislava: Progressus. ISBN 978-809-705-10-06.
- [11] MAROŠ, M., RYBANSKÝ, Ľ., (2016). Development of wage disparities in Slovakia and the use of quantitative methods for their analysis. In *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 387-391. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-49.
- [12] ODEHNALOVÁ P., PIROŽEK P., (2015). *Family businesses in the corporate governance of mncs. Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 63, no. 3, pp. 979-984. ISSN 1211-8516. DOI 10.11118/ACTAUN201563030979.
- [13] PAPULA, J. A KOL., (2015). *Podnikanie a podnikateľské myslenie I.* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-950-2.
- [14] PAPULA, J. A KOL., (2018). *Jako začať a úspešne podnikať.* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7552-985-5.
- [15] SCHELL, S., HIEPLERA, P., MOOGA, P. (2018) It's all about who you know: The role of social networks in intra-family succession in small and medium-sized firms. *Journal of Family Business Strategy*, vol. 9, no. 4, pp. 311-325. ISSN 1877-8585. DOI 10.1016/j.jfbs.2018.08.003.
- [16] SLOVAK BUSINESS AGENCY, (2018). *Správa o stave malého a stredného podnikania v Slovenskej republike v roku 2017.* [online]. [cit. 2019-03-9]. Dostupné z: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/sprava_o_stave_msp_v_sr_v_roku_2017.pdf.
- [17] SOLÍKOVÁ V. (2013). Small and medium sized enterprises (SMEs) and transfer pricing Změny zaměstnanosti ve výzkumu a vývoji v českých krajích. *Acta Univ. Agric. Silvic. Mendelianae Brun.*, vol. 60, pp. 349-356. ISSN 2464-8310. DOI 10.11118/actaun201260020349.
- [18] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2019). *Databáza DataCUBE.* [online]. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/>.
- [19] URBANÍKOVÁ, M., (2017). Centers of shared services and their impact on the regions. In *20th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 133-138. ISBN 978-80-210-8586-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-16.
- [20] Zákon číslo 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení a doplnení neskorších predpisov.

SÚČASNÉ TRENDY REGIONÁLNEHO ROZVOJA SLOVENSKA

Current trends of regional development in Slovakia

GABRIEL ZUBRICZKÝ

Katedra region. geografie, ochrany a plán. krajiny, | Depart. of Reg. Geogr., Landscape Prot. and Planning
Prírodovedecká fakulta | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Komenského v Bratislave | Comenius University in Bratislava
✉ Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: gabriel.zubriczky@uniba.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je zmapovať súčasný stav regionálnej diferenciácie Slovenska a upozorniť na hlavné trendy regionálneho rozvoja. Hlavnou využitou metódou príspevku je percepčná analýza. Príspevok sleduje dva rozmery regionálnej diferenciácie Slovenska. V prvom rade potvrdzuje fakt, že Slovensko je stále krajinou dvoch nodálnych celkov s centrami v Bratislave a Košiciach, zároveň ale zdôrazňuje zväčšovanie nodálneho priestoru Bratislavy na úkor Košíc. V druhom rade sa príspevok snaží poukázať na fakt, že Slovensko smeruje k modelu krajiny s veľkými regionálnymi disparitami. Na jednej strane je tu ekonomicky rozvinutý západ a severozápad krajiny a na druhej strane čoraz chudobnejší juh a východ územia. Výsledkom práce je zhodnotenie súčasného regionálneho rozvoja Slovenska. Príspevok ponúka úvahy o ďalšej regionálnej diferenciácii Slovenska.

Kľúčové slová

regióny, regionálny rozvoj Slovenska, regionálne disparity

Annotation

The aim of the paper is to map the current state of regional differentiation in Slovakia and to highlight the main trends of regional development. The main contribution method used is perceptual analysis. The paper follows two dimensions of regional differentiation of Slovakia. First of all, it confirms the fact that Slovakia is still a country of two nodal units with centers in Bratislava and Košice, but at the same time emphasizes the increase in the nodal space of Bratislava at the expense of Košice. Secondly, the paper tries to point out that Slovakia is moving towards a model of a country with large regional disparities. On the one hand, there is an economically developed west and northwest of the country, and on the other hand, an increasingly poor south and east of the territory. The result of this work is the evaluation of the current regional development of Slovakia. The paper offers reflections on further regional differentiation of Slovakia.

Key words

regions, regional development of Slovakia, regional disparities

JEL classification: R11, R58

1. Úvod

Úvodom by sme mohli predstaviť hlavné vývojové etapy teórií regionálneho rozvoja a regionálnej politiky. V prvej polovici 20. storočia prevládala neoklasický prístup, ktorý preferoval teóriu regionálnej rovnováhy. Základnou koncepciou daného prístupu bolo zvyšovanie mobility pracovných síl, teda model – robotníci za prácou. Po druhej svetovej vojne, najmä v rokoch 1950 až 1975 prevládol keynesiánsky prístup. Ten bol založený na teórii regionálnej nerovnováhy, teórii kumulatívnych príčin, teórii pólov rastu. Bol opakom neoklasického prístupu, ponúkal model - práca za robotníkmi. K realizácii modelu mali prispieť nástroje podporujúce príliv investícií zo súkromného aj verejného sektoru do problémových, ekonomicky poddimenzovaných regiónov. V 70- tých rokoch 20. storočia sa rozšíril neomarxistický prístup, ktorý operoval s teóriou regionálnej nerovnováhy. Jeho princípy sa prakticky dali použiť v bývalých socialistických krajinách.

V daných krajinách bola snaha o zjemňovanie regionálnych rozdielov. V niektorých krajinách sa to celkom darilo, avšak za cenu straty ekonomickej výkonnosti a zníženia konkurencieschopnosti v medzinárodnom merítku. V

západných krajinách sa presadzoval v rovnakom období neoliberalný prístup, ktorý ponúkal teórie regionálnej rovnováhy aj nerovnováhy (napr. nová teória rastu, teória závislosti na zvolenej ceste).

Od 80-tych rokov 20. storočia má silný vplyv inštitucionálny prístup, ktorý sa opiera o teóriu regionálnej nerovnováhy (napr. teóriu priemyselných teritoriálnych útvarov, teóriu učiacich sa regiónov. Zmyslom regionálnej politiky podľa spomínaného prístupu by mala byť spolupráca a inovácie, teda podpora malých a stredných firiem, šírenie inovácií, networking. (Blažek, Uhlíř, 2011)

Postmodernizmus je zameraný „antikapitalisticky“. Hovorí o novej (štvrtej) vlne urbanizácie vo veku informatiky. S tým súvisia aj nové prístupy k územiu, ako selektívne regionálne rozhodovanie, rozvoj iniciovaný zdola, sebadôvera, dôraz na lokálny potenciál.

G. A. Hoekveld v práci „Regional geography must adjust to new realities“ (1990) hovorí o ôsmich kľúčových pojmoch v súčasnej regionálnej geografii: svetový systém, priestorová organizácia, populácia, sociálna štruktúra, sídelný systém, komunikačný systém, príroda, civilizácia. "Učebnicovým príkladom" nového prístupu k regionálno-geografickému výskumu je práca „The Changing Geography of the UK-revisited" (ed. Vince Gardiner a Hugh Matthews), vydaná v roku 1999, v ktorej sa autori venujú témam, ktoré ozrejmujú zmeny v krajine v 90-tych rokoch. (in: Zubriczký, 2002).

2. Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je zmapovať súčasný stav regionálnej diferenciácie Slovenska a upozorniť na hlavné trendy regionálneho rozvoja. Príspevok sa snaží rozpútať diskusiu, či doterajšie kvantitatívne prístupy k hodnoteniu regionálnej diferenciácie a regionálnych disparít majú v súčasnej globálne orientovanej ekonomike a politike opodstatnenie. Autor vychádza z rozsiahlych poznatkov reálneho regionálneho vývoja Slovenska, pričom sa tentoraz neopiera o žiadne štatistické dáta. Hlavnou využitou metódou príspevku je teda mapovanie v teréne, pozorovanie, komparácia regiónov a percepčná analýza.

3. Aktuálne trendy regionálneho rozvoja Slovenska

Najkompaktnejšiu štúdiu o regionálnom členení Slovenska napísal profesor Lukniš v roku 1985. Jeho štúdiu možno považovať v podstate za zhrnutie a vyhodnotenie regionálneho vývoja na Slovensku ku sklonku socialistického obdobia. Práca bola samozrejme ovplyvnená tým, že Slovensko bolo súčasťou Československa. Práca prof. Lukniša bola založená na porovnaní primárnych prírodných daností územia Slovenska s jeho reálnym regionálnym rozvojom. Konštatoval, že primárny potenciál niektorých regiónov nebol využitý na ich väčší rozvoj. Jeho regionálne členenie a závery sú aj v dnešnej dobe veľmi cenné. Slovensko sa však posunulo a súčasné členenie je sčasti odlišné.

P. Korec (2005) hodnotí 10 faktorov podmieňujúcich regionálnu diferenciáciu Slovenska po roku 1989: primárny potenciál jednotlivých regiónov Slovenska, územno-správne členenie Slovenska, faktor sídelnej hierarchie, faktor makropolohovej atraktivity (západo-východný gradient), faktor charakteru osídlenia, faktor osobitostí demografických štruktúr jednotlivých regiónov, faktor veľkej dopravnej infraštruktúry, faktor historickej marginality, faktor (nevýhodnej) ekonomickej špecializácie regiónov a faktor depresnosti priľahlých regiónov susedných štátov.

Pri hodnotení prác zaoberajúcich sa regionálnym rozvojom Slovenska po roku 1989 môžeme konštatovať, že hlavným dôvodom vzniku a prehĺbovania regionálnych rozdielov sú rozdielne možnosti regiónov prispôbiť sa ekonomickej a sociálnej transformácii. Podľa viacerých autorov sú za dva dominantné faktory podmieňujúce regionálny rozvoj postkomunistických krajín Európy (platí to najmä o krajinách V 4) považované faktor sídelnej hierarchie a faktor makropolohovej atraktivity (Hampel 2001).

Pri výskume regionálnych disparít a regionálnej chudoby na Slovensku v poslednom období najviac poznatkov prinášajú práce A. Michálka s viacerými spoluautormi - Michálek, A., Podolák, P., Madajová Sládeková, M., (2018), Michálek, A., Madajová Sládeková, M., (2019), alebo Michálek A. (2015).

3.1 Dva sklony, dve nodálne centrá

Korec (2005) tvrdí, že základný vzorec regionálnej štruktúry na území dnešného Slovenska bol položený v poslednej tretine 19. storočia. Vzhľadom na polohu v blízkosti centrálnych oblastí monarchie sa v porovnaní s ostatným územím dynamickejšie rozvíjal región Bratislavy a celé západné Slovensko. Košicko-bohumínska železnica a Považská železnica, v tom období prakticky jediné výkonné pozemné komunikácie, vytvorili dobré

predpoklady pre rozvoj priemyslu a následne urbanizácie a celej ekonomiky regiónov stredného a horného Považia. Región Košíc vďaka železnici a výhodnej polohe k Miskolcu predstavoval v agrárnom území východného Slovenska určitý, aj keď nie veľmi výrazný, ostrov priemyselného a urbanizovaného územia. V Bratislave v roku 1910 žilo okolo 93 000 obyvateľov a Košice mali v rovnakom roku okolo 44 000 obyvateľov. (Urban, 2000)

Na Slovensku zostávajú zatiaľ dva centralizačné regióny (sklony) - nodálne regióny Bratislavy a Košíc. Pozícia Bratislavy ako centra regiónu (zároveň štátu) je jednoznačná a dominantná. Bratislava získava rozhodujúce kompetencie, aj zahraničné investície.

Pozícia Košíc v rámci regionálnej štruktúry Slovenska je slabšia a žiaľ slabne. Hranica medzi vplyvom Bratislavy a Košíc sa približuje ku Košiciam. Nodálny priestor Košíc sa zúžil na Gemer aj pod Tatrami. Košice by pocítili vážne otrasy pri možnom odchode US Steel. Mesto so svojím nodálnym priestorom bude výrazne ovplyvnené vývojom na Ukrajine. Síce sa črtajú v meste možné väčšie investície v sektore informačných technológií, ale na druhej strane je otázna udržateľnosť projektov ako napr. priemyselného parku Kechnec či Haniska. Z Košíc je zaznamenaná pomerne veľká migrácia za prácou do Bratislavy a do zahraničia.

Bratislavský sklon má teda jadro v Bratislave, jeho tesným obalom je suburbánna zóna Bratislavy, a vonkajším obalom územie funkčného mestského regiónu Bratislavy (ako ho identifikoval profesor Bezák). Ekonomická sila Bratislavy ovplyvňuje ešte širší priestor smerom k Dunajskej Strede, Nitre a Piešťanom. V tomto priestore sa kumuluje čoraz väčšia prosperita. Slovensko sa možno mení na krajinu s jediným dominantným centrom, podobne ako Rakúsko, Maďarsko, či Dánsko. Na rozdiel od Maďarska však Bratislava leží príliš excentricky a tak nemôže plnohodnotne vstrebať potenciál celej krajiny a rovnako nevie poskytnúť svoj potenciál rovnako celej krajine. Daný argument je možno základom aj pre budúce zachovanie Košíc ako druhého nodálneho jadra. Košický sklon (najmä rurálne oblasti) sa však môže premeniť na sociálny kontajner, kde sa sústreďuje chudobné obyvateľstvo krajiny.

3.2. Dva regióny-dve tváre Slovenska

Slovensko sa čoraz viac regionálne diferencuje. Investície, nezamestnanosť, demografické procesy indikujú, že na Slovensku sa vytvárajú dva podcelky - západné a severozápadné Slovensko ako rozvinutý región a južné a východné Slovensko ako zaostávajúci región. Hranica medzi danými podcelkami nie je priamka, dokonca nie je ani líniová. Zhruba prebieha od Komárna, cez Levice, Zvolen, Brezno po Poprad a Vysoké Tatry. Všetko nasvedčuje tomu, že prvý región je čoraz bohatší a životaschopnejší a druhý región chudobnejší. Samozrejme dané regióny netvorí žiadny jednotný nodálny priestor a nie sú vnútorne ani homogénne. Silnejší región má hlavný pól rastu v Bratislave a perifériu na Kysuciach, Orave a v okrajových horských oblastiach. Slabší región má pól rastu v Košiciach, niekoľko menších rastových centier, ale celkovo pôsobí dojemom periférie Slovenska.

Silnejší región môžeme pracovne nazvať región A a slabší región B. Podľa zoznamu Top 100 podnikov v roku 2013 publikovanom v časopise Trend je až 47 podnikov z Bratislavy, keď prirátame 4 podniky z Lozorna v tesnom zázemí Bratislavy, tak to tvorí nadpolovičnú časť. V regióne A je celkovo 89 podnikov a v regióne B 8 podnikov, z toho 3 v Košiciach, po jednom v lokalitách Strážske, Michalovce, Hencovce, Gemerská Hôrka, Spišská Nová Ves (môže byť vnímané ako rozhranie regiónov A a B), 3 podniky sú na rozhraní regiónov A a B v regióne Komárna.

Keď sa pozrieme na najsilnejšie podniky, tak v top 50 sú len dva podniky mimo regiónu A, obidva v Košiciach - US Steel a Východoslovenská energetika, na druhej strane v samotnej Bratislave sídli až 27 podnikov a ďalších 7 podnikov v hodinovej dostupnosti od hlavného mesta - v lokalitách Skalica, Nitra, Hlohovec, Šala.

Chrbticou regiónu A je považský dopravný koridor. Príbeh D1 ako spojnice medzi Bratislavou a Košicami je dlho rozvíjaný mýtus o rýchlom spojení Bratislavy a Košíc. Už Lukniš poukazoval na rýchlejšie a efektívnejšie spojenie medzi Bratislavou a Košicami juhom. Veľmi potrebná diaľnica D 1 je v podstate dôležité spojité medzi Bratislavou a Tatrami. Spojenie je o to dôležitejšie, čím dostávajú Tatry viac a viac kapitálu - štátneho aj súkromného z Bratislavy. Medzi Bratislavou a Vysokými Tatrami sa buduje aj jediná železničná trať s vyššou rýchlosťou. Hlavná línia rozvoja Slovenska je jasne daná. Kým Bratislava je dominantným ekonomickým a rezidenčným centrom krajiny, Tatry sa stávajú dominantným neurbánym priestorom, hlavným javiskom cestovného ruchu krajiny.

4. Záver

Územie Slovenska sa rozvíjalo vždy podľa potrieb väčšieho štátneho útvaru, ktorého bolo súčasťou - Rakúsko-Uhorska, Československa. V súčasnosti, hoci je samostatným štátnym útvarom sa rozvíja v podstate v rámci

potrieb Európskej únie, resp. celej Európy, či dokonca sveta. Zasahujú ho vplyvy únie, Ruska, ázijských krajín a v podstate celej globálnej ekonomiky. Slovensko má samozrejme istú možnosť si korigovať vnútroregionálny rozvoj pomocou regionálnej politiky. Veľa prostriedkov na regionálny rozvoj a regionálnu politiku však prichádza zo zahraničia, čo má pochopiteľne aj vplyv na tok peňazí a investícií. Rozvoj Slovenska sa nedá opísať len v jeho hraniciach. Rozvoj závisí od rozvoja Eurozóny, od rozvoja susedných krajín. Hranice hrajú čoraz menšiu úlohu pri ekonomických plánoch. Investor často hľadá lokalitu v strednej Európe a nie v konkrétnej krajine ako Slovensko, tobôž nie v konkrétnom regióne Slovenska. Niektoré pohraničné oblasti Slovenska sú súčasťou regionálneho rozvoja priľahlých regiónov v susedných krajinách. Na Slovensku je cítiť aj nodálny vplyv metropol ako sú Viedeň či Budapešť.

Predstava, že raz bude pohyb pracovnej sily v strednej Európe tak flexibilný ako v USA, dáva tušiť, že nasledujúce dekády prinesú súboj z hľadiska atraktivity Bratislavy, Budapešti, Viedne a ďalších stredoeurópskych centier, medzi ktorými bude prebiehať aj súťaž o pracovnú silu a migrantov. Bratislava vstupuje do tejto fázy s niektorými výhodami. Mesto má atraktívnu polohu na styku troch (až štyroch štátov). Tvorí dopravný uzol (plán multimodálneho dopravného uzla medzi Bratislavou a Malackami). Bratislava vyniká v sídelnej, administratívnej, politickej aj ekonomickej hierarchii v rámci krajiny. Jej pozícia tak dominantná, že v podstate dokáže pritiahnúť a absorbovať rozhodujúcu časť celkového potenciálu krajiny (napríklad sústrediť mozgy). Otázka je nakoľko uspeje v nadnárodnej súťaži s okolitými centrami v strednej Európe.

Slovensko sa teší z relatívne úspešnej transformácie ekonomiky, ktorá priniesla krajine zdanlivú prosperitu. Žiaľ, takmer celý ekonomický rozvoj sa koncentroval v širšej oblasti Bratislavy a na Považí.

Pri nezmenenom vývoji hrozí, že vznikajú na Slovensku dva výrazne odlišné celky – vyspelejší západ a sever a zaostalejší juh a východ. Ľudia z druhého celku budú mať dve možnosti, buď emigrovať, alebo sa stotožniť s tým, že budú žiť v regióne s tretinovou životnou úrovňou z hľadiska štátneho priemeru. Tomuto zodpovedajú aj celkom nové projekty rozvoja dopravnej infraštruktúry na Slovensku, ktoré ešte viac diskvalifikujú rozvoj juhu a východu krajiny. Juh a východ slúžia len ako tranzitné regióny na dovoz energií a surovín z bývalého Sovietskeho zväzu. Svojskou pomocou východnému Slovensku sa ukazuje byť aj projekt širokorozchodnej trate z Košíc do Bratislavy. Tento nápad len potvrdzuje projektovanú funkciu východnému a južnému Slovensku ako koridorovému regiónu bez cieľových investícií. Západné Slovensko sa ekonomicky, sociálne a demograficky bude viac podobať západnému Maďarsku alebo západnému Poľsku a východné Slovensko východnému Maďarsku alebo východnému Poľsku. Dôjde k prehľbovaniu sociálnej separácie, vytváraniu sociálne a etnicky homogénnych regiónov, obcí a sídiel.

Literatura

- [1] BEZÁK, A., (1990). Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. *Geografický časopis*, vol. 42, no. 1, pp. 57-73
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje-nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [3] Časopis Trend špeciál, Top 200, jún 2014
- [4] HAMPL, M., (2001). Regionální vývoj v období transformace. In: Hampl, M., a kol.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská transformace a obecná teorie*. Praha: DemoArt Praha, pp. 17-41. ISBN 80-902686-6-8
- [5] KOREC, P., (2005). *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Bratislava: Geografika. ISBN 80-969338-0-9.
- [6] LUKNIŠ, M., (1985). Regionálne členenie Slovenskej socialistickej republiky z hľadiska jej racionálneho rozvoja. *Geografický časopis*, vol. 37, no. 2-3, pp. 137-163
- [7] MICHÁLEK, A., (2015). Identification and Changes of Margined Regions in Slovakia (in Terms of Socio-economic Marginality). *Ekonomicky casopis*, vol. 63, no. 9, pp. 922-943. ISSN 0013-3035.
- [8] MICHÁLEK, A., MADAJOVÁ SLÁDEKOVÁ, M., (2019). Identifying regional poverty types in Slovakia. *GeoJournal*, vol. 84, no. 1, pp. 85-99. DOI 10.1007/s10708-018-9852-9.
- [9] MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P., MADAJOVÁ SLÁDEKOVÁ, M., (2018). Dynamics of regional disparities in Slovakia in 2001 and 2011. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, vol. 42, no. 42, pp. 99-114. DOI 10.2478/bog-2018-0033
- [10] PACIONE, M., (1984). *Rural Geography*. London: Harper and Row. ISBN 0063182904.
- [11] RAJČÁKOVÁ E., ŠVECOVÁ, A., (2002). Postavenie okresov a krajov Slovenska z hľadiska hodnotenia vybraných sociálnych a ekonomických znakov. In: Bezák, A., (ed.): *Geographia Slovaca 18*, Bratislava: Geografický ústav SAV, pp. 167-175. ISSN 1210-3519.

- [12] RAJČÁKOVÁ, E., (2005). *Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 80-223-2038-2.
- [13] ŠVEDA, M., (2009). Priestorová štruktúra rezidenčnej suburbanizácie v prímestskej zóne Bratislavy. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, vol. 53, pp. 169-182. ISSN 1338-6034.
- [14] URBAN, O., (2000). *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml. ISBN 80-902261-5-9.
- [15] ZUBRICZKÝ, G., (2002). Analýza rurálneho priestoru Slovenska z hľadiska rozvojových perspektív jeho osídlenia. Bratislava: MAPA Slovakia. ISBN 80-89080-40-5.

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantovej úlohy VEGA 1/0540/16 Sociálne, ekonomické a environmentálne determinanty rozvoja a transformácie regiónov: regionálno-geografický prístup. Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0232

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-16

VYBRANÉ CHARAKTERISTIKY TVORBY A ŠÍŘENIA ZNALOSTÍ NA ZÁPADNOM SLOVENSKU V OBDOBÍ 2007-2017

Selected features of the creation and dissemination of knowledge in western Slovakia in 2007-2017

PAVLA ŠTEFKOVIČOVÁ

Katedra reg. geografie, ochrany a plánovania krajiny

Prírodovedecká fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

✉ Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava, Slovak Republic

E-mail: stefkovicov4@uniba.sk

Depart. of Reg. Geogr., Prot. and Plan. of the Lands.

Faculty of Natural Sciences

Comenius University in Bratislava

Anotácia

Cieľom článku je načrtnúť význam znalostí pre regionálny rozvoj a predstaviť vybrané charakteristiky výskumu a vývoja v rámci technických vied súvisiace s tvorbou a šírením znalostí v regiónoch na západnom Slovensku v rokoch 2007 – 2017. Analýza spracovaných štatistických dát poukázala na dominantnú pozíciu Bratislavského kraja v oblasti ľudských zdrojov a financovania výskumu a vývoja. Na základe analýzy údajov o spolupracujúcich výskumno-vývojových pracoviskách z databázy projektov podporených Agentúrou na podporu výskumu a vývoja sme vytvorili mapu priestorových väzieb, ktoré považujeme za predpoklad vzniku tokov znalostí. Výsledky ukázali, že najviac tokov znalostí bolo iniciovaných v Bratislave, kde sa koncentruje početná skupina verejných ako aj súkromných organizácií výskumu a vývoja v oblasti technických vied. Bratislava tak zohráva kľúčovú úlohu v tvorbe a diseminácii znalostí z oblasti technických vied a ostatné regióny západného Slovenska ich môžu ľahšie získavať prostredníctvom priesakov znalostí kvôli ich geografickej blízkosti.

Kľúčové slová

výskum a vývoj, toky znalostí, regióny na západnom Slovensku

Annotation

The aim of the article is to outline the importance of knowledge for regional development and introduce selected features of research and development within technical sciences regarding the creation and dissemination of knowledge in the regions of western Slovakia in 2007 – 2017. Bratislavský kraj has a dominant position in human resources and financing of research and development among other regions, as evidenced by the analysis of processed statistical data. Based on the analysis of information about cooperating R&D organizations from the database of projects supported by Slovak Research and Development Agency, we created a map of spatial bonds, which we consider as preconditions for the originating of knowledge flows. Results showed that most of the knowledge flows were initiated in Bratislava, where many public as well as private organizations that carry out research and development in technical sciences are concentrated. Bratislava therefore plays a crucial role in creation and dissemination of knowledge from technical sciences and other regions in western Slovakia can acquire it more easily through knowledge spillovers because of their geographical proximity.

Key words

research and development, knowledge flows, regions in western Slovakia

JEL classification: O32, O39, R12

1. Úvod

Príspevok je venovaný téme výskumu a vývoja, znalostí a inovácií ako jedných z faktorov regionálneho rozvoja. Na význam znalostí a inovácií poukazuje nová teória rastu, ktorá ich spolu s ľudským kapitálom a technológiami označuje za najdôležitejšie faktory konkurencieschopnosti ekonomiky (Blažek, Uhlíř, 2011). Technológie, inovácie, veda, výskum a vzdelanie majú endogénny charakter, teda podľa novej teórie rastu (nazývanej aj teóriou endogénneho rastu) vplývajú na rozvoj regiónu (Výrostová, 2010).

Konkurencieschopnost' regionův je často diskutovanou tématu v problematice regionálního rozvoje. V současnej globalizující sa ekonomike regiony ostali priamo vystavené dopadom medzinárodnej súťaže po tom, čo štáty začali strácať kontrolu nad tokmi investícií v dôsledku globalizujúcej sa produkcie a financiám (MacKinnon, Cumbers, Chapman, 2002). Základ konkurencieschopnosti sa posunul od statického súťaženia s cenami smerom k dynamickému zlepšovaniu (Malmberg, Maskell, 2002). Je preto dôležité upriamiť pozornosť na faktory, ktoré majú na konkurencieschopnosť regionův vplyv. Ako už bolo uvedené, za dôležitý faktor regionálního rozvoja sa považujú inovácie. Inovácie sú v užšom zmysle chápané ako používanie nových technických a technologických procesov, v širšom zmysle tiež ako zmeny v organizácii výroby, orientácii na nové trhy a vo využívaní marketingových nástrojov, alebo ako nositelia poznatku a zmien (Rajčáková, Švecová, 2013). Oslo Manual (OECD, 2005, s. 46) definuje inováciu ako „implementáciu nového alebo značne vylepšeného produktu (tovaru alebo služby) alebo postupu, novej marketingovej metódy alebo novej organizačnej metódy v obchodných činnostiach, v organizácii na pracovisku alebo v externých vzťahoch.“

Inovácie vznikajú na základe nových znalostí. Produkcia, získavanie, absorpcia, reprodukcia a diseminácia znalostí sa považuje za základnú charakteristiku súčasnej konkurenčnej dynamiky (Gertler, 2003). Význam vedomostného kapitálu pre agregovaný ekonomický rast vyzdvihovali niektorí teoretici ekonomického rastu už od druhej polovice 80. rokov 20. storočia (Jaffe, Trajtenberg, Henderson, 1993), keďže inovatívne kapacity a vedomostná základňa regionův určujú úroveň a mieru rastu hrubého domáceho produktu (Maggioni, Nosvelli, Uberti, 2007).

Nové znalosti sú generované výskumno-vývojovými aktivitami. Frascati Manual, ktorý je kľúčovým dokumentom pre definovanie výskumu a vývoja a meranie vedeckých, technologických a inovačných aktivít, charakterizuje výskumno-vývojovú aktivitu ako „súbor činností zámerné vykonávaných výskumníkmi za účelom generovania nových znalostí“ (OECD, 2015, s. 46). Výskumno-vývojové aktivity bývajú zvyčajne zoskupené do výskumno-vývojových projektov s konkrétnym cieľom. Znalosti vznikajú v tzv. uzloch, akými sú napr. univerzity, firmy alebo vedecko-výskumné centrá, ktoré majú navyše tendenciu sa lokalizovať vo vzájomnej blízkosti (Maggioni, Nosvelli, Uberti, 2007). Z tohto pohľadu môžeme univerzity, firmy a vedecko-výskumné centrá nazvať aj regionálnymi aktérmi, ktorí ovplyvňujú inovačnú výkonnosť, a následne aj celkovú konkurencieschopnosť regionův. Za účelom jeho technologického rozvoja a dlhodobého ekonomického rastu je preto nevyhnutné podporovať výskum a vývoj regionálnych aktérov prostredníctvom zvyšovania výdavkov na tieto účely. Generovanie nových znalostí si teda vyžaduje ciele investície do výskumu a vývoja (Malmberg, Maskell, 2002). Pre región a jeho výskumno-vývojových aktérov však nie je dôležité nové znalosti len vytvárať, ale ich aj vedieť prijímať v procese učenia sa od ďalších aktérov z toho istého alebo iného regionův. Z pohľadu inovačnej výkonnosti je výhodné, keď sa regiony „nespoliehajú“ len na vlastnú vnútornú kapacitu produkovať inovácie, ale majú aj kapacitu pritiahnúť a asimilovať inovácie zvonku (Rodríguez-Pose, Crescenzi, 2006). V tejto súvislosti sa spomínajú toky znalostí (*knowledge flows*) a priesaky znalostí (*knowledge spillovers*).

Toky znalostí chápeme ako abstraktné „prúdenie“ znalostí v priestore smerom od jedného aktéra k druhému, resp. vzájomné vymieňanie si znalostí medzi aktérmi. Dalo by sa povedať, že sa objavia v každom prípade, keď informáciu o nápadе jednej inštitúcie získa iná inštitúcia (Peri, 2005). Priesaky znalostí sú považované za externalitu, kedy jeden alebo viacero aktérov, ktorí investujú do výskumu a vývoja, úmyselne (v prípade zverejnenia svojich výsledkov) alebo neúmyselne (v prípade, že ich výsledky sú napodobené) napomáhajú inovačným snahám iných aktérov (Breschi, Lissoni, 2001). Toky a priesaky znalostí spolu veľmi úzko súvisia, a najmä v prípade úmyselného zdieľania ich môžeme chápať aj ako synonymá. Takéto úmyselné zdieľanie znalostí predpovedá vzájomnú interakciu aktérov, pri ktorej medzi nimi vznikajú väzby. V tomto zmysle môžeme hovoriť aj o regionálnych výskumno-vývojových interdependenciách (Bode, 2004).

Tým sa dostávame k problematike, akým spôsobom sa znalosti šíria v priestore. Vzájomná interakcia aktérov môže vyplývať napríklad z ich vzájomnej spolupráce. Kooperatívne vzťahy medzi regionálnymi aktérmi preto môžu byť významným prostriedkom pre priesaky znalostí (Fritsch, Franke, 2004). Tento typ vzťahov vzniká napr. pri spoločnom riešení výskumno-vývojových projektov. Príkladom pre priesaky znalostí sú osobné siete akademických a odvetvových (priemyselných) výskumníkov, ktoré môžu byť podmienené geografickou blízkosťou akademickej inštitúcie k poznatkovo intenzívnym odvetviám (Varga, 2000). Viacerí autori sa zhodujú, že práve geografická blízkosť zohráva dôležitú úlohu v procese difúzie znalostí (Autant-Bernard, Mairesse, Massard, 2007; Adams, 2002; Bode, 2004).

Otázka spôsobu šírenia znalostí závisí aj od typu znalostí. Vo vedeckej literatúre sa najčastejšie rozlišujú dva druhy znalostí – kodifikované a tacitné. Kodifikované znalosti sú tie, ktoré možno konvertovať na symboly a z toho dôvodu ich lacno diseminovať prostredníctvom informačno-komunikačných technológií a informačnej infraštruktúry aj na veľké vzdialenosti (Rodríguez-Pose, Crescenzi, 2006; Maggioni, Nosvelli, Uberti, 2007).

V kontraste ku kodifikovaným znalostiam stoja tzv. tacitné znalosti. Tacitné znalosti predstavujú znalosti, ktoré sú nejasne artikulovateľné, nie explicitne uvedené, a preto ich nemožno písomne vyjadriť, resp. kodifikovať. Z toho vyplýva, že ich nemožno šíriť na veľké vzdialenosti a spôsob ich vymieňania spočíva v osobných kontaktoch (Audretsch, Feldman, 2003; Maggioni, Nosvelli, Uberti, 2007). V prípade šírenia tacitných znalostí je preto dôležitá geografická blízkosť aktérov. Osobné kontakty sa však maximalizujú v malých územiach nielen kvôli vzájomnej blízkosti, ale aj kvôli spoločnej sociálno-inštitucionálnej infraštruktúre (Rodríguez-Pose, Crescenzi, 2006). Zároveň, keďže je náročné tacitné znalosti kodifikovať, je ťažké ich aj imitovať a znamenajú pre región konkurenčnú výhodu. Okrem geografickej blízkosti, ktorá naznačuje kontagiózný spôsob difúzie znalostí (intenzita šírenia znalostí klesá so vzdialenosťou od ich zdroja), sa vo vedeckej literatúre (Maggioni, Nosvelli, Uberti, 2007) rozlišuje aj relačná blízkosť, ktorá predstavuje hierarchický spôsob difúzie znalostí (znalosti sa šíria najprv medzi miestami vyššieho rádu, pretože disponujú lepšou znalostnou infraštruktúrou a lepším napojením na dopravné a komunikačné siete, a až potom medzi miestami nižšieho rádu). Za ďalší typ blízkosti sa uvádza technologická blízkosť (napr. Bode, 2004), ktorá súvisí s disemináciou znalostí v rámci tých istých technologických, resp. hospodárskych odvetví, bez ohľadu na geografickú vzdialenosť.

Znalosti vedúce k inováciám predstavujú pre región konkurenčnú výhodu a predstavujú faktory regionálneho rozvoja. Rozdielna vybavenosť regiónov znalosťami je jedným z dôvodov regionálnych disparít. Pojem disparita vo všeobecnosti označuje nerovnosť, rozdielnosť, rôznosť alebo nepomer rôznych javov (Švecová, Rajčáková, in: Lauko a kol., 2014). Z hľadiska geografického výskumu regionálnych disparít a faktorov regionálneho rozvoja má preto význam skúmať znalosti, ich tvorbu a šírenie na úrovni regiónov.

2. Cieľ, metódy a zdroje dát

Cieľom príspevku je skúmať a vyhodnotiť vybrané charakteristiky tvorby a diseminácie znalostí z výskumno-vývojových (ďalej VaV) aktivít, akými sú ľudské zdroje vo výskume a vývoji (VaV), financovanie VaV a toky a priesaky znalostí, predovšetkým ich priestorovú diferenciáciu na príklade regiónov ležiacich na západnom Slovensku (Bratislavský, Trnavský, Trenčiansky a Nitriansky kraj) v rokoch 2007 – 2017, nakoľko tie majú podľa nášho názoru najpriaznivejšie podmienky pre generovanie inovácií a technologický rozvoj. Bratislavský kraj si pri hodnotení regionálnych disparít za obdobie 2007 – 2013 udržiaval vedúcu pozíciu na Slovensku v oblasti vedomostnej ekonomiky, pričom regionálne rozdiely medzi ostatnými krajinami sa mierne prehĺbili (Rajčáková, Švecová, 2015). Ostatné regióny západného Slovenska (Trnavský, Trenčiansky a Nitriansky kraj) disponujú vysokým polohovým potenciálom a dostupnosťou jednak voči rozvojovému pólu najvyššej hierarchickej úrovne SR – Bratislave s koncentráciou vedecko-výskumných inštitúcií ako aj západnej Európe a v porovnaní s ostatnými regiónmi Slovenska majú vyšší potenciál a predpoklady pre ekonomický rozvoj a rast konkurencieschopnosti. Aj z uvedeného dôvodu sa výber územia pre potreby analýzy vybraných charakteristík VaV súvisiacich s tvorbou znalostí javil ako opodstatnený. V rámci príspevku sme pracovali len s údajmi z oblasti technických vied (ďalej tech. vied), keďže ich považujeme za najviac relevantné z hľadiska generovania inovácií a technologického rozvoja.

Aplikačná časť príspevku sa najprv zameriava na ľudské zdroje, teda zamestnancov VaV, ktorí sú zdrojom tvorby nových znalostí a aktérom diseminácie tacitných znalostí. Následne sa venujeme komparácii financovania VaV v jednotlivých regiónoch. Keďže od financií závisí tvorba nových znalostí vedúcich k inováciám, rozdielnu úroveň financovania VaV možno považovať za potenciálny predpoklad diferencovanej úrovne konkurencieschopnosti regiónov. Pri analýze ľudských zdrojov a financovania VaV sme vychádzali z dát Štatistického úradu Slovenskej republiky (ďalej ŠÚ SR) za roky 2007 – 2017, ktoré sme spracovali pomocou grafov a tabuliek. V roku 2007 začalo nové programové obdobie Európskej únie (ďalej EÚ), ktoré oficiálne trvalo do roku 2013, s možnosťou čerpania finančných prostriedkov až do roku 2015. Zaujímalo nás, ako sa vyvíjalo financovanie VaV počas tohto obdobia, keďže predpokladáme, že fondy EÚ tvorili podstatnú časť výdavkov VaV a s koncom programového obdobia pravdepodobne rástli. Rok 2017 je zatiaľ posledným rokom, ku ktorému boli v čase písania tohto príspevku zverejnené predmetné dáta na stránke ŠÚ SR.

Ďalej pozornosť venujeme analýze tokov a priesakov znalostí v oblasti tech. vied, ktoré boli generované a prijímané v sledovaných regiónoch. Nakoľko toky znalostí vznikajú pri interakcii aktérov, za príležitosť ich vzniku môžeme považovať aj spoluprácu aktérov na VaV projektoch. V rámci tohto príspevku sme pre analýzu tokov a priesakov znalostí zvolili VaV projekty v oblasti tech. vied financované Agentúrou na podporu výskumu a vývoja (ďalej APVV) na Slovensku na základe verejných výziev (ďalej VV), ktoré boli vyhlásené v rokoch 2006, 2007, 2010, 2011 a 2012. Obdobie riešenia projektov v zmysle výziev trvalo rôzne, mesiac a rok začiatku a konca možného trvania uvádzame v zátvorkách: VV 2006 (02/2007 – 12/2009), VV 2007 (02/2008 – 12/2010), VV (máj) 2010 (05/2011 – 10/2014), VV 2011 (07/2012 – 12/2015) a VV 2012 (10/2013 – 10/2017). (APVV, 2019). Projekty podporené z týchto výziev teda časovo spadajú do analyzovaného obdobia 2007 – 2017 v rámci

príspevku. Informácie o spolupráci VaV aktérov (organizácií) sme získali zo záverečných kariet projektov financovaných APVV v rámci uvedených piatich výziev. Zo záverečných kariet realizovaných projektov boli použité nasledovné údaje - identifikácia príjemcu finančných prostriedkov, názov a miesto pôsobenia riešiteľského a spolupracujúceho pracoviska (resp. pracovísk). Tieto údaje sme štatisticky spracovali, vyhodnotili a vybrané výsledky zobrazili prostredníctvom mapy.

Predpokladané toky znalostí medzi rôznymi sídlami na Slovensku sme znázornili ako väzby v mape (Obr. 3). Územie celého Slovenska sme zvolili pre lepšiu názornosť tokov, a zvlášť sme vyznačili skúmané regióny. Hrúbka čiary vyjadruje počet všetkých prípadov spolupráce pracovísk na projektoch v rámci výziev APVV. Čiara vychádza od sídla príjemcu finančných prostriedkov a šípka smeruje k sídlu pracoviska spoluriešiteľa, avšak toky znalostí chápeme ako obojsmerné. Zároveň je zrejmé, že vzhľadom na možné obdobie riešenia projektov z jednotlivých výziev, nie všetky toky prebiehali súčasne a počas celého sledovaného obdobia 2007 – 2017. Štýl a farba čiary vyjadruje, či išlo o toky vychádzajúce z pracovísk pôsobiacich v skúmaných regiónoch, toky smerujúce zvonku do pracovísk pôsobiacich v skúmaných regiónoch alebo toky, ktoré nemali súvislosť so skúmaným regiónom (tie sme zaradili do mapy kvôli lepšiemu prehľadu o tokoch znalostí na Slovensku). Znázornené sú len toky medzi hlavným riešiteľom a spoluriešiteľom v rámci Slovenska. Pri spracovaní sme nezvažovali možné toky medzi viacerými spoluriešiteľskými pracoviskami na jednom projekte, ani väzby smerom do zahraničia ako aj projekty, ktoré mali len hlavného riešiteľa, teda boli riešené bez partnerskej spolupráce. Aj keď aj v rámci nich boli vytvorené nové znalosti, ktoré sa následne mohli šíriť v priestore spôsobom priesakov, ich zachytenie v grafickej podobe je problematické.

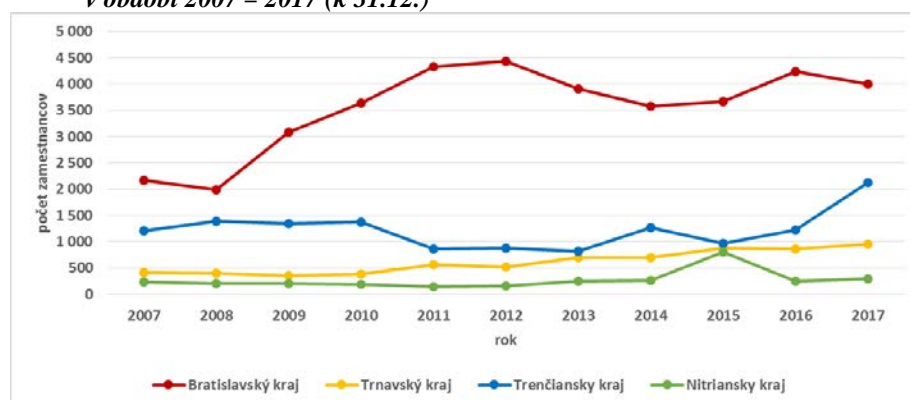
3. Výsledky

Aplikačná časť príspevku je venovaná analýze ľudských zdrojov vo VaV, financovania VaV a tokom a priesakom znalostí v oblasti tech. vied v Bratislavskom, Trnavskom, Trenčianskom a Nitrianskom kraji.

3.1 Ľudské zdroje vo výskume a vývoji

Z hľadiska ľudských zdrojov v oblasti tech. vied v skupine hodnotených regiónov v období 2007 – 2017 vyniká Bratislavský kraj s najvyšším priemerným počtom zamestnancov VaV vo fyzických osobách (približne 3500), v porovnaní s Nitrianskym krajom (približne 270) alebo Trnavským krajom (približne 600). (Obr. 1). Je to zapríčinené vysokou koncentráciou univerzít, výskumných ústavov, ale aj subjektov výskumu v súkromnom sektore v oblasti tech. vied v Bratislave. Na druhom mieste v počte zamestnancov VaV v rámci tech. vied sa umiestnil Trenčiansky kraj, kde ich priemerný počet za roky 2007 – 2017 bol približne 1220. Trenčiansky kraj je tradične technicky orientovaný, čo dokazuje aj skutočnosť, že viac ako tri štvrtiny zo všetkých zamestnancov VaV tvoria práve zamestnanci v rámci tech. vied (Tab. 1). Je pozoruhodné, že v Bratislavskom kraji tento podiel nikdy nedosiahol ani jednu tretinu, hoci sa k nej približoval (Tab. 1). V Trnavskom kraji sa podiel zamestnancov vo VaV v tech. vedách každoročne menil, zvyčajne predstavoval približne jednu tretinu, v posledných rokoch sa blížil k polovici. V Nitrianskom kraji predstavoval podiel zamestnancov v rámci tech. vied v sledovanom období prevažne len okolo 10 %, s výnimkou roku 2015, kde tento podiel bol až 27 % (Tab. 1).

Obr. 1: Zamestnanci výskumu a vývoja vo fyzických osobách v oblasti technických vied vo vybraných krajoch v období 2007 – 2017 (k 31.12.)

Zdroj: Štatistický úrad SR (2019). DATAcube. Vlastné spracovanie.

Pomerne prudký rast počtu zamestnancov VaV v oblasti tech. vied nastal v Bratislavskom kraji od roku 2008 (Obr. 1). Podľa nášho názoru to môže súvisieť s realizáciou viacerých nových projektov spolufinancovaných prostredníctvom Operačného programu Výskum a vývoj v období 2007 – 2013, čo mohlo podnietiť tvorbu nových

pracovních míst v tomto odvetví. Je však potrebné uviesť, že tieto pracovné miesta boli často vytvorené pre projekty a na obdobie ich trvania a po ich ukončení mohli aj zaniknúť (Štefkovičová, 2018).

Tab. 1: Podiel zamestnancov výskumu a vývoja v oblasti technických vied z celkového počtu zamestnancov výskumu a vývoja vo vybraných krajoch v období 2007 – 2017 (%)

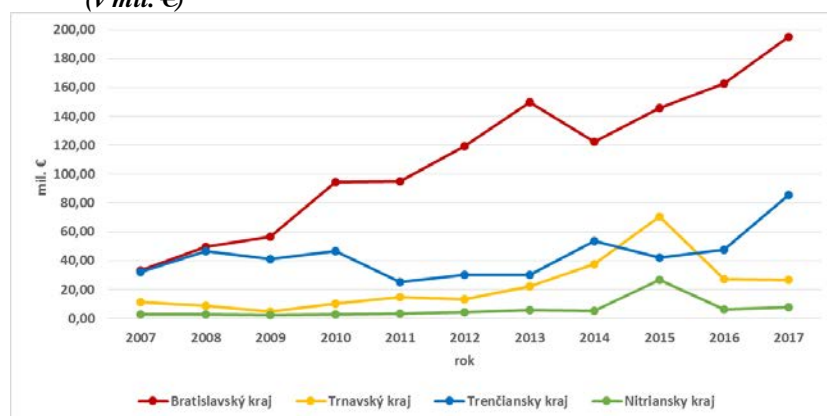
Kraj	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Bratislavský	20,03	18,06	25,33	26,32	29,89	30,81	29,18	27,67	29,21	30,95	30,72
Trnavský	33,55	32,24	27,37	24,52	32,86	29,02	41,55	39,63	46,09	46,59	50,08
Trenčiansky	86,57	89,29	88,03	89,77	83,80	83,68	84,65	84,89	79,29	83,14	88,61
Nitriansky	9,80	9,85	9,85	10,40	7,35	8,42	11,78	9,88	27,37	10,83	12,77

Zdroj: Zdroj: Štatistický úrad SR (2019). DATAcube. Vlastné spracovanie.

3.2 Financovanie výskumu a vývoja

Vo financovaní VaV v oblasti tech. vied v období 2007 – 2017 sú medzi skúmanými regiónmi značné rozdiely (Obr. 2). Každoročne absolútne najvyšší počet výdavkov bol v Bratislavskom kraji, čo pravdepodobne súvisí s lokalizáciou väčšieho množstva VaV aktérov (organizácií - univerzít, VaV ústavov, firiem a pod.) v Bratislave v porovnaní s ostatnými kraji, a tým pádom aj s realizáciou väčšieho množstva VaV projektov. Bratislavský kraj zároveň zaznamenával každoročnú najvyššiu mieru rastu výdavkov. Na druhom mieste sa umiestnil Trenčiansky kraj, čo však nie je prekvapujúce vzhľadom na tradičnú orientáciu vývojových aktivít a podnikateľskej činnosti na oblasť tech. vied, predovšetkým v regiónoch stredného Považia a Hornej Nitry, ktoré sú jeho súčasťou. V období 2007 – 2017 bol podiel výdavkov na oblasť tech. vied z celkových výdavkov na VaV v Trenčianskom kraji každoročne viac ako 80 %, v niektorých rokoch predstavoval dokonca drvivú väčšinu (Tab. 2). Tretím v poradí bol Trnavský kraj, v ktorom v sledovanom období rástli výdavky na VaV len mierne (Obr. 2). Najmenej výdavkov v porovnaní s ostatnými tromi kraji sa realizovalo v Nitrianskom kraji, čo je však zapríčinené orientáciou výskumných aktivít skôr na oblasť pôdohospodárskych vied (Štefkovičová, 2018). Podiel výdavkov na oblasť tech. vied z celkových výdavkov na VaV v Nitrianskom kraji bol v sledovanom období pomerne nízky (Tab. 2).

Obr. 2: Výdavky na výskum a vývoj v oblasti technických vied vo vybraných krajoch v období 2007 - 2016 (v mil. €)

Zdroj: Štatistický úrad SR (2019). DATAcube. Vlastné spracovanie.

Vo zvolených štyroch regiónoch prevažoval vo väčšine rokov sledovaného obdobia 2007 – 2017 trend mierneho rastu výdavkov, s výnimkou roku 2009, kedy v troch krajoch prišlo dokonca k poklesu výdavkov, pravdepodobne kvôli hospodárskej kríze. Naopak, výraznejší nárast výdavkov sa prejavil okolo rokov 2013 - 2015, čo prisudzujeme realizácii väčšieho počtu projektov spolufinancovaných z Operačného programu Výskum a vývoj vzhľadom na končiacie programové obdobie 2007 – 2013, a teda k potrebe vyčerpania alokovaných finančných prostriedkov na tento program z fondov Európskej únie (Obr. 2). Kým v Bratislavskom a Trenčianskom kraji výdavky na tech. vedy od roku 2016 mierne rastú, v Trnavskom a Nitrianskom kraji začali klesať a stagnovať (Obr. 2).

Tab. 2: Podiel výdavkov na oblasť technických vied z celkových výdavkov na výskum a vývoj vo vybraných krajoch v období 2007 - 2017 (%)

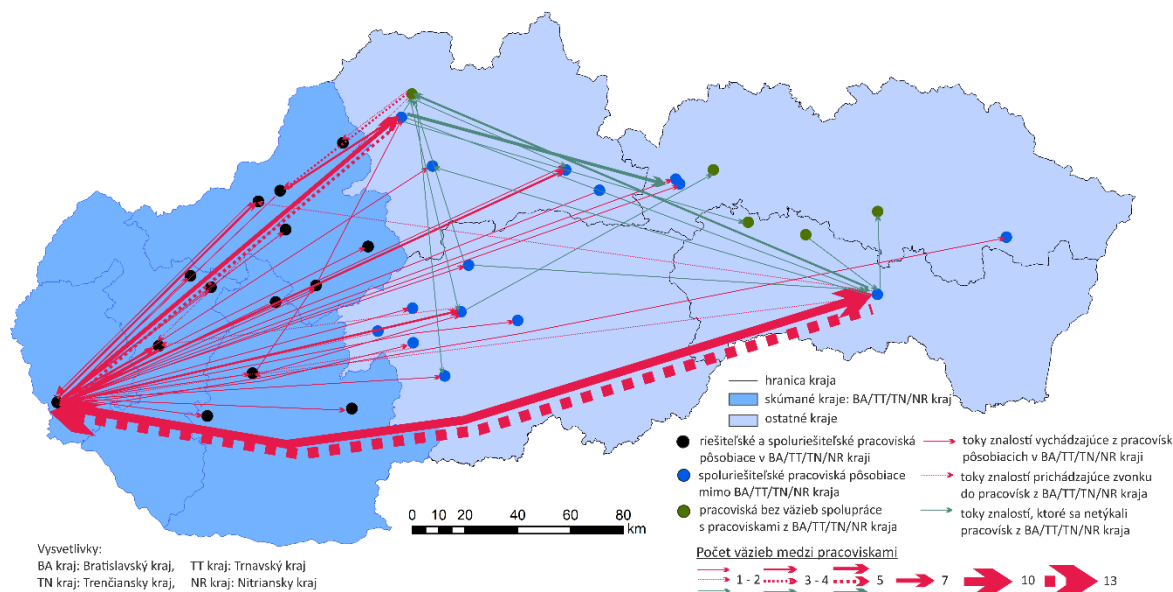
Kraj	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Bratislavský	24,04	31,58	36,13	45,39	39,18	37,61	43,18	39,33	37,82	50,83	50,88
Trnavský	53,32	47,44	35,09	36,22	43,51	51,90	75,67	77,48	72,02	65,34	66,46
Trenčiansky	86,35	99,09	98,87	97,88	94,69	97,85	96,76	95,89	80,56	83,30	89,29
Nitriansky	12,51	12,94	15,00	14,82	15,64	16,37	27,39	9,97	30,37	16,85	20,83

Zdroj: Štatistický úrad SR (2019). DATAcube. Vlastné spracovanie.

3.3 Toky a priesaky znalostí

Spolupráca rôznych aktérov na riešení VaV projektov je prostriedkom zdieľania znalostí medzi nimi, teda vzniknuté priestorové väzby považujeme za abstraktné toky znalostí. Počas obdobia 2007 – 2017 vzniklo medzi mestami a obcami na Slovensku viacero tokov znalostí v oblasti tech. vied. Išlo najmä o toky medzi vedecko-výskumnými inštitúciami verejného (univerzity, vedecko-výskumné ústavy) a súkromného sektora, koncentrovanými prevažne v Bratislave, ktoré často vystupovali v pozícii hlavného riešiteľa a teda prijímateľa podpory a subjektmi v ostatných regiónoch Slovenska (Obr. 3). Z územného aspektu bola viac ako jedna spolupráca nadviazaná s pracoviskami v Trnave, Trenčíne, Žiline, Liptovskom Mikuláši, Zvolene či Košiciach. V jednotlivých prípadoch sa vyskytli viaceré ďalšie spolupráce s rôznymi pracoviskami VaV prevažne z Trnavského, Trenčianskeho, Nitrianskeho, Žilinského a Banskobystrického kraja. S výnimkou Košíc boli toky znalostí smerom na východné Slovensko skôr ojedinelé. Toky znalostí však v niekoľkých prípadoch boli iniciované aj z opačného smeru, teda smerom do Bratislavy, z niekoľkých miest na západnom Slovensku, najčastejšie však zo Žiliny a Košíc. Väzby spolupráce popritom vznikali aj medzi ďalšími pracoviskami z regiónov západného Slovenska a inými pracoviskami pôsobiacimi v rámci alebo aj mimo týchto regiónov. V sledovanom období sa vyskytlo aj niekoľko tokov znalostí výlučne medzi pracoviskami pôsobiacimi na strednom a východnom Slovensku (Obr. 3), tieto však už neboli predmetom našej hlbšej analýzy. Dalo by sa povedať, že najintenzívnejšie toky znalostí z oblasti tech. vied prebiehali v sledovanom období obojsmerne na trase Bratislava – Žilina – Košice. Do vedľajších vetiev boli zapojené aj ďalšie VaV pracoviská z iných miest na západnom Slovensku. V konečnom dôsledku tak prúdili cez západné Slovensko viaceré priame toky znalostí a pozdĺž nich mohli viaceré znalosti aj priesiaknuť k ďalším VaV aktérom a pracoviskám (Obr. 3).

Obr. 3: Toky znalostí v oblasti technických vied medzi sídlami na Slovensku v období 2007 – 2017 na základe realizovaných výskumno-vývojových projektov podporených APVV.

Zdroj: APVV (2019). Databáza financovaných projektov. VV 2006, 2007, 2010 (Máj), 2011, 2012. Vlastné spracovanie.

Tu je potrebné uviesť, že viaceré VaV pracoviská z Bratislavy nenadväzovali spoluprácu len s pracoviskami mimo miesta vlastného pôsobenia, ale v mnohých prípadoch aj výlučne medzi sebou v rámci Bratislavy. Tým vznikalo veľa tokov a priesakov znalostí, ktoré nebolo možné na mape (Obr. 3) zachytiť. V skutočnosti však zvyšujú pozíciu Bratislavy ako lídra v tvorbe a absorpcii nových znalostí v oblasti technických vied na Slovensku. Podobný je aj

případ Košíc, kde sídlilo niekoľko hlavných riešiteľov projektov, ktorí si pozývali do spolupráce len iné košické VaV pracoviská, detailnejšie skúmanie tejto problematiky však nebolo cieľom nášho článku.

4. Záver

Príspevok predstavil tému znalostí z hľadiska novej teórie rastu ako významného faktora regionálneho rozvoja, keďže sú považované za faktor konkurencieschopnosti ekonomiky. Znalosti, obzvlášť tie z oblasti technických vied, vedú k inováciám, a preto je pre aktérov regiónu dôležité mať kapacitu nové znalosti na jednej strane vytvárať a na druhej strane ich aj prijímať v procese učenia sa od aktérov z iných regiónov. Kľúčovú úlohu tu zohráva výskum a vývoj. Región, ktorý disponuje veľkým počtom vysokokvalifikovaných ľudských zdrojov v oblasti výskumu a vývoja a zároveň aj dostatočnými finančnými prostriedkami na realizáciu výskumno-vývojových aktivít, bude mať v znalostnej ekonomike významnú pozíciu medzi ostatnými regiónmi. Nové znalosti sa však dajú získať napríklad aj prostredníctvom interakcie aktérov pri spoločnom riešení výskumno-vývojových projektov. Na základe týchto väzieb vznikajú v priestore abstraktné toky znalostí a vďaka možným priesakom znalostí z nich môžu čerpať aj ďalší aktéri v rámci alebo mimo regiónu. Výskum a vývoj tak môže byť nástrojom prehlbovania, ale aj vyrovnávania regionálnych disparít.

Aplikačná časť príspevku sa venovala analýze a hodnoteniu vybraných charakteristík tvorby a diseminácie znalostí z oblasti technických vied na západnom Slovensku v období 2007 – 2017. Predmetom výskumu boli ľudské zdroje, financovanie výskumu a vývoja a toky znalostí v regiónoch Bratislavský, Trnavský, Trenčiansky a Nitriansky kraj. Výsledky spracovania štatistických údajov predstavili významné postavenie Bratislavského kraja z hľadiska absolútneho počtu zamestnancov výskumu a vývoja v oblasti technických vied, ale aj množstva finančných výdavkov na výskum a vývoj. Z relatívneho hľadiska bol však podiel zamestnancov aj výdavkov v oblasti technických vied na celkovom množstve zamestnancov aj výdavkov vo výskume a vývoji Bratislavského kraja nižší v porovnaní s Trenčianskym krajom, kde podiel zamestnancov aj výdavkov z oblasti technických vied na celkovom množstve zamestnancov aj výdavkov na výskum a vývoj v kraji bol prevažujúci. V sledovanom období predstavovali tieto podiely až na jednoročnú výnimku viac ako 80 %, resp. aj viac ako 90 %. Aj v rámci absolútnych čísel získal Trenčiansky kraj druhé miesto medzi štyrmi skúmanými regiónmi. Na treťom mieste sa umiestnil Trnavský kraj a na štvrtom Nitriansky kraj, ktorý je zameraný na výskum skôr v iných vedných odboroch.

Väzby rôznych pracovísk v zmysle spoločného riešenia výskumno-vývojových projektov z oblasti technických vied, ktoré boli v danom období podporené Agentúrou na podporu výskumu a vývoja, považujeme za predpoklad tokov znalostí. Zobrazením potenciálnych tokov na mape sme načrtli smery prúdenia tokov znalostí v priestore vzdušnou čiarou. Bratislava a jej výskumno-vývojové pracoviská opäť potvrdili dominantnú pozíciu v množstve realizovaných projektov aj nadviazaných spoluprác na Slovensku. Ostatné regióny na západnom Slovensku, Trnavský, Trenčiansky a Nitriansky kraj, tak okrem vlastnej tvorby a tokov znalostí môžu ťažiť aj z priesakov znalostí smerujúcich do a z Bratislavy, vzhľadom na ich geografickú blízkosť.

Literatúra

- [1] ADAMS, J., (2002). Comparative localization of academic and industrial spillovers. *Journal of Economic Geography*, vol. 2, no. 3, pp. 253-278. ISSN 1468-2710. DOI 10.1093/jeg/2.3.253 .
- [2] APVV, (2019). Databáza financovaných projektov. [online]. [cit. 2019-03-13]. Dostupné na: <http://www.apvv.sk/databaza-financovanych-projektov.html>.
- [3] AUDRETSCH, D., FELDMAN, M., (2003). Knowledge Spillovers and the Geography of Innovation. *Handbook of Urban and Regional Economics*, vol. 4, pp. 1-40.
- [4] AUTANT-BERNARD, C., MAIRESSE, J., MASSARD, N., (2007). Spatial knowledge diffusion through collaborative networks. *Papers in Regional Science*, vol. 86, no. 3, pp. 341-350. ISSN 1435-5957. DOI 10.1111/j.1435-5957.2007.00134.x.
- [5] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje: Nástin, kritika, implikace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [6] BODE, E. (2004). The spatial pattern of localized R&D spillovers: an empirical investigation for Germany. *Journal of Economic Geography*, vol. 4, no. 1, pp. 43-64. ISSN 1468-2710. DOI 10.1093/jeg/4.1.43.
- [7] BRESCHI, S., LISSONI, F., (2001). Knowledge spillovers and local innovation systems: A critical survey. *Industrial and Corporate Change*, vol. 10, no. 4, pp. 975-1005. ISSN 1464-3650. DOI 10.1093/icc/10.4.975.
- [8] FRITSCH, M., FRANKE, G., (2004). Innovation, Regional Knowledge Spillovers and R&D Cooperation. *Research Policy*, vol. 33, no. 2, pp. 245-255. ISSN 1873-7625. DOI 10.1016/S0048-7333(03)00123-9.
- [9] GERTLER, M. (2003). Tacit knowledge and the economic geography of context, or The undefinable tacitness of being (there). *Journal of Economic Geography*, vol. 3, no. 1, pp. 75-99. ISSN 1468-2710. DOI 10.1093/jeg/3.1.75.

- [10] JAFFE, A., TRAJTENBERG, M., HENDERSON, R., (1993). Geographic Localization of Knowledge Spillovers as Evidenced by Patent Citations. *The Quarterly Journal of Economics*, no. august, pp. 577-598.
- [11] MACKINNON, D., CUMBERS, A., CHAPMAN, K., (2002). Learning, innovation and regional development: a critical appraisal of recent debates. *Progress in Human Geography*, vol. 26, no. 3, pp. 293-311. ISSN 1477-0288. DOI 10.1191/0309132502ph371ra.
- [12] MAGGIONI, M., NOSVELLI, M., UBERTI, T., (2007). Space versus networks in the geography of innovation: A European analysis. *Papers in Regional Science*, vol. 86, no. 3, pp. 471-494. ISSN 1435-5957. DOI 10.1111/j.1435-5957.2007.00130.x.
- [13] MALMBERG, A., MASKELL, P., (2002). The elusive concept of localization economies: towards a knowledge based theory of spatial clustering. *Environment and Planning A*, vol. 34, pp. 429-449. ISSN 14723409. DOI 10.1068/a3457.
- [14] OECD, (2005). *Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd Edition*. [online]. [cit. 2017-10-30]. Dostupné z: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oslo-manual_9789264013100-en.
- [15] OECD, (2015). *Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities*. Paříž: OECD Publishing. ISBN 978-926423901-2 (PDF).
- [16] PERI, G., (2005). Determinants of Knowledge Flows and Their Effect on Innovation. *The Review of Economics and Statistics*, vol. 87, no. 2, pp. 308-322. DOI 10.1162/0034653053970258.
- [17] RAJČÁKOVÁ E., ŠVECOVÁ A., (2013). Vybrané predpoklady rozvoja inovácií a inovačnej infraštruktúry v slovensko-českom cezhraničnom regióne. *Geographia Cassoviensis*, vol. 7, no. 1, pp. 111-121. ISSN 2454-0005.
- [18] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A., (2015). *Regionálne disparity na Slovensku v kontexte kohéznej politiky EU 2007-2013*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-3792-2.
- [19] RODRÍGUEZ-POSE, A. – CRESCENZI, R., (2006). R&D, Spillovers, Innovation Systems and the Genesis of Regional Growth in Europe. In: *Bruges European Economic Research Papers*. BEER paper no. 5. Brugge, Natolin: College of Europe, pp. 1-28.
- [20] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2019). *DATAcube*. [online]. [cit. 2019-03-18]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/>.
- [21] ŠTEFKOVIČOVÁ, P., (2018). *Výskum, vývoj, znalosti a inovácie ako faktory rozvoja regiónu NUTS2 Západné Slovensko*. [Diplomová práca]. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- [22] ŠVECOVÁ, A., RAJČÁKOVÁ, E., (2014). Regionálne disparity v sociálno-ekonomickej úrovni regiónov Slovenska v rokoch 2001-2013. In Lauko, V. (ed) *Regionálne dimenzie Slovenska*. Bratislava: Univerzita Komenského, pp. 257-294. ISBN 978-80-223-3725-0.
- [23] VARGA, A., (2000). Local academic knowledge transfers and the concentration of economic activity. *Journal of Regional Science*, vol. 40, no. 2, pp. 289-309. ISSN 1467-9787. DOI 10.1111/0022-4146.00175|.
- [24] VÝROSTOVÁ, E., (2010). *Regionálna ekonomika a rozvoj*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-361-7.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č. 1/0540/16 Sociálne, ekonomické a environmentálne determinanty rozvoja a transformácie regiónov: regionálno-geografický prístup.

IDENTIFIKACE FAKTORŮ (NE-)ÚSPĚŠNOSTI REGIONÁLNÍCH INOVAČNÍCH SYSTÉMŮ

Identifying the (un-)success factors of regional innovation systems

SOŇA RASZKOVÁ

VLADIMÍR ŽÍTEK

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 405401@mail.muni.cz, vladimir.zitek@econ.muni.cz

Anotace

Hodnocení disparit prostřednictvím charakteristik inovačního prostředí představuje významnou součást výzkumu regionálních ekonomik. Jedním z respektovaných přístupů je Regionální inovační index sestavovaný Evropskou komisí. Jeho výsledkem je pořadí regionů a označení jejich inovační pozice. Aby bylo možné tyto informace správně interpretovat, je třeba se podívat podrobněji na dílčí ukazatele hodnocení a zjistit, které z nich finální hodnotu nejvíce ovlivňují. To je hlavní cíl příspěvku, kterého lze dosáhnout porovnáním českých regionů s úspěšnými rakouskými a nizozemskými regiony, jejichž faktory úspěchu jsou také identifikovány. Základními metodami použitými v příspěvku jsou analýza a syntéza dat. Pro větší přehlednost výsledků a zejména pro jejich snadnější interpretaci je dále využita metoda semaforu, která je grafickou variantou škálovací metody. Porovnáním nizozemských a rakouských regionů s českými bylo zjištěno, že největší rozdíly vykazují zejména ukazatele zaměřené na hodnocení společných publikací a jejich citací, podílů inovačních firem, spolupráce MSP a podíl obyvatelstva s terciálním vzděláním a míra celoživotního vzdělání. Závěrem jsou komentovány možná zlepšení hodnot uvedených ukazatelů.

Klíčová slova

inovační výkonnost, regionální inovační systém, regionální inovační index, faktory úspěšnosti

Annotation

Evaluation of disparities through the characteristics of the innovation environment represents an important part of the research into regional economies. One of the respected approaches is the Regional Innovation Index created by the European Commission. It results in the ranking of the regions and their innovation position. In order to correctly interpret this information, it is necessary to look in more detail at the sub-indicators of the evaluation and find out which of them are the most influential. This is the main goal of the paper, which can be achieved by comparing Czech regions with successful Austrian and Dutch regions, whose factors of success are also identified. The basic methods used in this paper are data analysis and synthesis. The traffic light method, which is a graphical variant of the scaling method, is further used for better clarity of results and especially for their easier interpretation. By comparing the Dutch and Austrian regions with the Czech ones, it was observed that the most significant differences lie in the indicators focused on the evaluation of co-publications and their citations, the shares of innovators, the cooperation of SMEs and the share of the population with tertiary education and the level of lifelong learning. Finally, possible improvements in the values of these indicators are commented.

Key words

innovation performance, regional innovation system, regional innovation index, success factors

JEL classification: R12, O32, O38

1. Faktory úspěšnosti regionálních inovačních systémů

Regiony se liší nejen dle počtu obyvatel, polohy ale rovněž svými inovačními charakteristikami. Nelze proto determinovat jeden model inovační politiky, který by mohl být aplikován na všechny. Regiony by se měly

soustřeďovat na podporu posilování inovační výkonnosti na základě svých předpokladů a možností. (Žítek a Klímová, 2016) Odborná vědecká komunita se zabývá definováním determinantů úspěchu jednotlivých inovačních systémů již od 90. let minulého století, v návaznosti na uplatňování konceptu inovačních, respektive regionálních inovačních systémů. Inovační aktivita regionů bývá vědomě budována. (Skokan, 2004) To dodává i Ručinská (2008), která zmiňuje že inovační potenciál je především získaný na základě podpory inovací v regionech. Je nutné zmínit, že svou roli hraje i vliv náhody, případně historický vývoj. Nicméně tyto dvě veličiny lze obtížně determinovat.

První výzkumné práce v této oblasti se zaměřovaly na popis úspěšnosti regionálních inovačních systémů na principu jedné charakteristiky. Fritsch a Schwirten (1999) studovali kooperaci mezi průmyslem a univerzitním prostředím a ve své práci uvedli, že jejich spolupráce podněcuje rozvoj regionu. Albino a kol. (1998) prokázali, že geografická blízkost je klíčovým aspektem, pokud uvažujeme o vývoji regionálních inovačních systémů. Powell a kol. (2002) poukázali na důležitost finančních zdrojů a zjistili, že fondy rizikového kapitálu jsou nutné pro vysokou inovační výkonnost regionů. Nijkamp (2007) považoval za esenciální podporu výzkumu a vývoje.

Jedním z prvních autorů, kteří se zabývali komplexními faktory úspěchu regionálních inovačních systémů, byl Rolf Sternberg (1996), který definoval deset hlavních faktorů, jež mají vliv na inovační rozvoj regionů. Mezi tyto faktory zařadil regionální lidské zdroje, blízkost trhu, vliv velkých podniků a vytváření průmyslových sítí, instituce výzkumu a vývoje, regionální prostředí, rizikový kapitál, technologické systémy, podnikatelský duch a související výstupy založené na technologiích. O pár let později Wolfe (1999) vymezil pět podstatných aspektů, jež mají vliv na úspěšnost inovačních systémů. Tím nejdůležitějším prvkem je existence lídra, který by aktivoval jednotlivé subjekty v regionu a podnítl tak další ukotvování inovačních aktivit. Wolfe (1999) rovněž zdůraznil důležitost občanského uvědomění, zejména pokud se jedná o existenci formálních i neformálních sítí vytvářejících spolupráci a vztahy v regionu. Vědecká a technologická infrastruktura, místní politické struktury, zdroje financí (rizikový kapitál aj.) a fungující veřejný sektor představují další determinanty mající vliv na inovativnost daných regionů.

Doloreux (2002) vymezuje především vnitřní mechanismy v rámci regionu, jež umožňují dosáhnout úspěšnosti a efektivity regionálního inovačního systému. Jedná se o interaktivní učení, produkci znalostí, blízkost a sociální zakořenění. Interaktivní učení představuje proces podporující „učení se“ mezi jednotlivými aktéry regionu. Inovační aktivita regionu je tak spojena se schopností navzájem se učit a šířit své know-how. Produkce znalostí úzce souvisí s možností interaktivního učení a potřebuje značný stupeň důvěry u jednotlivých aktérů inovačního systému. Blízkost snižuje transakční náklady pro sdílení znalostí a informací v regionu, ale může rovněž souviset se sociálními a kulturními aspekty, neboť buduje důvěru mezi aktéry, která je nezbytná pro sdílení znalostí. Sociální zakořenění sleduje osobní vztahy a síťování v rámci regionu, jedná se především o zaměření na vztah mezi interaktivním a kolektivním učením a povahou výměny znalostí mezi firmami a institucemi.

Wojnicka a kol. (2002) definovali pět rysů úspěšných regionálních inovačních systémů, které jsou už konkrétnější a více popisují ekonomické a měřitelné faktory úspěšnosti. Jedná se o vysokou úroveň podnikání, diverzifikovanou úroveň exportu a aktivitu výzkumu a vývoje definovanou například na základě existence sofistikované infrastruktury výzkumu a vývoje. Oproti ostatním autorům zde Wojnicka a kol. (2002) rovněž zmiňují důležitost politiky, která má za úkol na základě občanských a systémových konzultací a strategií řídit daný systém a sociální síť a umožňovat tak vytváření vazeb mezi jednotlivými subjekty inovačního systému. Wal a kol. (2007) se zaměřují především na kvalitní výzkum a vývoj v souvislosti s profesionálním vzdělávacím systémem v daném regionu. Tyto dva prvky jsou stěžejní a nastavují inovační aktivitu v regionu. Wal a kol. (2007) rovněž hovoří o důležitosti investic, vhodného podnikatelského prostředí, poradenských agentur a institucí, jež podporují inovace v regionu. Lundvall (2010) naopak ve své práci podtrhl důležitost rozmanitosti a blízkosti výkonných a znalostních zdrojů regionální inovačních systémů, které mají vliv na selhání či úspěch těchto systémů. Prostorová blízkost a důvěra mezi jednotlivými aktéry inovačního systému je rovněž velmi důležitá. (Cooke, 2002)

Z českých autorů zabývajících se danou problematikou lze zmínit především Karla Skokana (2005), který definoval úspěšný regionální inovační systém. V rámci této definice je možné vytipovat faktory dané úspěšnosti: ekonomickou aktivitu (vysoký HDP regionu, export, působnost znalostně náročných podniků, kvalitní pracovníci), výzkumné aktivity (soukromé výdaje na výzkum a vývoj, vznik nových technologií v regionu), výzkumná infrastruktura (instituce působí ve výzkumu a vývoji, jako jsou technologická centra, výzkumné ústavy, inkubátory aj.), politika (regionální inovační strategie s relevantními cíli a politickým uvědoměním) a sociální síť (vztahy a vazby mezi jednotlivými aktéry regionálního inovačního systému tzn. existence fungujícího triple helix systému). Z českých autorů lze dále uvést Klímovou a Žitka (2012), kteří zmiňují rovněž kvalitu institucionálního rámce.

Inovační regiony najdeme také ve Spojených státech amerických, jedná se například o Silicon Valley nebo oblast kolem dálnice 128 ve státě Massachusetts. H. Etzkowitz (2013) ve svém článku a na základě aplikace konceptu triple helix definuje úspěch oblasti Silicon Valley. Zmiňuje zde, že důležitá je především spolupráce a vztahy mezi univerzitou (role Stanfordovy univerzity), průmyslem a vládou. Pokud bychom měli porovnat úspěšné regionální inovační systémy v Evropě a v USA lze říci, že v Evropě nehrají univerzity tak silnou roli jako ve Spojených státech amerických, především z důvodu nižšího podnikatelského zaměření evropských univerzit. V Evropě také není tak silně využíván rizikový kapitál, klade se zde větší důraz na tradici průmyslu. (Klímová, 2014)

Úspěšnost inovačních systémů se hodnotí především na regionální úrovni (Cooke a Asheim, 2006). Evropská komise analyzuje regionální inovační výkonnost (Regional Innovation Scoreboard) od roku 2009, toto hodnocení je rozšířením inovačního hodnocení národních států. Inovační výkonnost regionů je hodnocena na základě omezeného počtu ukazatelů a pokrývá 220 regionů (na úrovni NUTS1 a NUTS2) ze 22 zemí Evropské unie. Index pro hodnocení regionů se skládá z 18 ukazatelů, jedná se o méně ukazatelů než v národním hodnocení především z důvodu nedostupnosti dat na této úrovni. Nedostatek ukazatelů implikuje i nižší vypovídací hodnotu, data jsou čerpána především z Evropského statistického úřadu (Eurostat). Eurostat uvedená data shromažďuje z velké části na základě tzv. Community Innovation Survey. Ukazatele jsou seskupeny do čtyř hlavních oblastí – Rámcové podmínky, Investice, Inovační aktivity a Dopady. Tyto oblasti jsou děleny do dalších podoblastí. Na základě dostupných dat je sestaven regionální inovační index (RII), jehož relativní hodnota se vypočte tak, že se absolutní skóre regionu podělí průměrnou hodnotou EU a vynásobí 100, přičemž vyšší hodnota implikuje vyšší inovační výkonnost. Regiony jsou poté rozděleny do čtyř kategorií, za nejinnovativnější jsou považovány ty, které spadají do kategorie „inovačního lídra“ – vynikající inovátoři. Následují kategorie inovační následovníci, mírní inovátoři a nejslabší inovátoři. Poslední hodnotící zpráva z roku 2017 uvádí, že nejinnovativnější regiony Evropy se nacházejí ve Švédsku (Skåne), Finsku (Tampere), Německu (Stuttgart a Bádensko – Würtensbersko), Dánsku (Hovedstaden), Nizozemsku (Severní Brabantsko) a Rakousku (Štýrsko). (European Union, 2017)

2. Cíl příspěvku a použité metody

Česká republika zaujímá mezi zeměmi EU v hodnocení European Innovation Scoreboard (EIS) 13. pozici (poslední dostupné hodnocení je za rok 2017), přičemž dosahuje 82,3 % hodnoty průměru EU (European Union, 2018). Tato pozice není příliš lichotivá a zjevně odpovídá stavu a zaměření české ekonomiky. Obdobná je situace jednotlivých českých regionů NUTS2, které jsou hodnoceny prostřednictvím Regional Innovation Index (RII). Nejlepší z nich, Praha, zaujímá 93. pozici, ostatním regionům pak patří 102.-160. pořadí. Jelikož tyto informace nevypovídají nic o příčinách vlastního výsledku, je třeba se podívat podrobněji na dílčí ukazatele hodnocení a zjistit, které z nich finální hodnotu nejvíce ovlivňují. Právě to je tedy hlavním cílem příspěvku.

Aby bylo možné tohoto cíle dosáhnout, byly zvoleny dvě země, resp. jejich regiony, vhodné pro komparaci. Jedná se o nizozemské a rakouské regiony, které lze považovat za úspěšné a v tomto směru za inspirativní jak z hlediska hodnot ukazatelů, tak při pohledu na faktory jejich úspěšnosti. Nizozemsko je obecně považováno za inovativní zemi, patří mu 4. pozice v hodnocení EIS (dosahuje 128,5 % hodnoty průměru EU). Rakousko, které je nám historicky i geograficky blízké, zaznamenalo v posledních letech významný progres a momentálně jej lze nalézt na 10. místě v hodnocení EIS, tedy relativně blízko naší pozice, ovšem s hodnotou indexu dosahující 114,7 % průměru EU. Dalším cílem je tedy identifikovat faktory úspěchu nizozemských a rakouských regionů.

Základními metodami použitými v tomto příspěvku jsou analýza a syntéza dat. Pro větší přehlednost výsledků a zejména pro jejich snadnější interpretaci je dále využita metoda semaforu, která je grafickou variantou škálovací metody. Přiřazuje specifické symboly, barvy, jednotlivým hodnotám ukazatelů. Tyto symboly odpovídají určité procentuální hodnotě maximální nebo minimální hodnoty ukazatele. Jelikož se nejčastěji používá barev světel semaforu, odvozuje se z této skutečnosti i název metody. Podstatným přínosem její aplikace je rychlost, přehlednost a bezproblémové využití v analýzách nejrůznějších socioekonomických ukazatelů (Kutscherauer a kol., 2008). Konkrétně je použita varianta třibodové škály s využitím barevného zvýraznění (odstínů) základních barev.

3. Výsledky a diskuze

V návaznosti na stanovené cíle byly nejprve identifikovány faktory úspěšnosti nizozemských a rakouských regionů (3.1), následně charakterizována celková pozice nizozemských, rakouských a českých regionů v hodnocení RII (3.2) a nakonec provedena analýza hodnot vybraných indikátorů regionální inovační výkonnosti sledovaných regionů (3.3). Veškerá zjištění jsou podrobena diskusi, která ústí v syntetizující závěr.

3.1 Faktory úspěšnosti nizozemských a rakouských regionů

Pro výstižnou charakteristiku jednotlivých nizozemských a rakouských regionů bylo využito informací Evropské komise Regional Innovation Monitor Plus (European Union, 2019). Tato databáze obsahuje široké spektrum informací o ekonomické situaci a inovačním prostředí v regionech. Stručné charakteristiky jsou prezentovány v tabulce 1 (za nizozemské regiony) a v tabulce 2 (za rakouské regiony).

Tab. 1: Analýza úspěšnosti regionů v Nizozemsku

Region (NUTS2)	Faktory úspěchu
Groningen NL11	specializace na oblast energetiky, střediska excelence v energetickém výzkumu a inovacích; region ve svých strategiích podporuje kooperaci výzkumných ústavů a soukromých podniků (fondy ekonomické rady Groningenu)
Friesland NL12	specializace na odvětví vody, úspěšný inovační klastr High Tech Systems
Drenthe NL13	senzorová technologie (výzkum soukromých firem Dacom, Rohill), inovační potenciál regionu je nejvíce reflektován v rámci projektu Sensor City
Overijssel NL21	vlastní investiční program Agenda van Twente, přes 30 milionů EUR na investice do znalostní ekonomiky; důležité jsou inovační programy Inteligentní udržitelná průmyslová odvětví a Koncepty pro zdravý život
Gelderland NL22	sídlo významných technologických univerzit, výzkum v oblasti potravin, zdraví a energetiky; inovační výkonnost regionu je podmíněna přítomností univerzity Wageningen a jejích výzkumných center
Flevoland NL23	inovační úspěch regionu především podněcuje klastr v oblasti informační a komunikační technologie (síťové, grid služby) a geomatický klastr; velké množství malých a středních podniků, jejichž spolupráce stimuluje inovační aktivitu
Utrecht NL31	sídlí zde velké množství univerzit a výzkumných ústavů, dále významný vědecký park, ve kterém působí značný počet inkubátorů a laboratoří; důležitá je role regionální inovační skupiny, jejíž významný projekt je například „My enterprise 2.0“
Severní Holandsko NL32	velké množství vědeckých parků, například Mediapark Hilversum, či Greenport Aalsmeer, vědecký park Petten, Amsterdamský vědecký park; vysoký inovační potenciál díky vzdělané pracovní síle a znalostní infrastruktuře
Jižní Holandsko NL33	tři výzkumné univerzity, řada soukromých vědeckých center velkých firem, například Unilever, Shell a DSM, převažuje vysoká klastrová aktivita, která má značný vliv na inovační výkonnost regionu; výzkumné ústavy se zaměřují na biotechnologii a robotiku (RoboValley).
Zeeland NL34	region se vyznačuje nízkou inovační aktivitou, jedná se o zemědělskou a venkovskou oblast
Severní Brabantsko NL41	silný region z hlediska výzkumu, vývoje a inovací s největšími výdaji na VaV, zaměstnaností ve VaV a patentovou aktivitou, lídrem v oblasti inovací je firma Philips; inovační aktivitu regionu ovlivnil především historický vývoj; důležitá je i role Brabant Development Agency, která spravuje různé fondy podporující inovativní firmy v regionu
Limburg NL42	zaměřuje se na inovace v oblasti zpracovatelského průmyslu a vědách o životě

Zdroj: European Union (2019), vlastní zpracování

Tab. 2: Analýza úspěšnosti regionů v Rakousku

Region (NUTS2)	Faktory úspěchu
Burgenland AT11	mírná inovační intenzita, inovační aktivita probíhá především v soukromém sektoru. Region se zaměřuje na energetiku, inteligentní technologie
Dolní Rakousko AT12	sektor VaV je velmi podnikatelsky orientovaný; důležitá je role rakouského technologického institutu a agentury pro technologicky orientované a inovativní začínající společnosti „Accent“
Vídeň AT13	sídlo více než poloviny rakouských univerzit a dalších externích výzkumných institucí; důležitá je role vědeckého kampusu Vídeň, k úspěšným projektům patří inovační centrum Vienna Biocenter
Korutany AT21	většina výdajů na výzkum a vývoj pochází z několika málo výzkumných firem, které jsou začleněny do nadnárodních podniků se sídlem v zahraničí (jedním z příkladů je Infineon Technologies Austria AG), výzkumná infrastruktura není příliš silná a orientují se především na sensorovou technologii, automobilovou a průmyslovou elektroniku
Štýrsko AT22	Štýrsko je jedním z nejsilnějších rakouských regionů z hlediska výzkumu a vývoje, tato dynamika je založena na vysoce výkonném vzdělávacím systému Štýrska, výzkumné komunitě, podnikatelském prostředí a fungujícím přenosu znalostí a technologií prostřednictvím kompetenčních center; důležitá je i klastrová aktivita
Horní Rakousko AT31	nadprůměrná orientace na vývoz a neaktivnější region z hlediska patentové aktivity (sídlo mnoha průmyslových firem), důležitá role agentury Business Upper Austria, která buduje úspěšné klastry spojující malé a střední podniky s institucemi výzkumu a vývoje
Salcbursko AT32	orientace na inovace v oblasti automobilového sektoru a kreativní sektor

Region (NUTS2)	Faktory úspěchu
Vorarlbersko AT33	nízká inovační aktivita, průmyslově orientovaný region, výzkumná infrastruktura není příliš silná a zčásti mladá, což je důvod, proč některé výzkumné instituce ještě nejsou plně integrovány do regionálního inovačního systému
Tyrolsko AT34	velké množství malých a středních podniků, silný základní výzkum (velké intenzita kompetenčních center v oblasti biotechnologií a elektroniky)

Zdroj: European Union (2019), vlastní zpracování

Jak již bylo uvedeno, Regionální inovační index je v některých zemích sledován na úrovni NUTS1, což je i případ Rakouska. Je tedy třeba uvést, že Rakousko má vymezeny tři regiony NUTS1, a to Ostösterreich (AT1), tvořený NUTS2 Burgenland, Dolní Rakousko a Vídeň. Druhým regionem je Südösterreich (AT2) tvořený NUTS2 Korutany a Štýrsko. Třetím je pak Westösterreich (AT3), který zahrnuje Horní Rakousko, Salcbursko, Vorarlbersko a Tyrolsko.

3.2 Pozice nizozemských, rakouských a českých regionů v hodnocení RII

V další části příspěvku je provedena analýza výsledků hodnocení RII za celkem 23 regionů (12 nizozemských, 3 rakouské a 8 českých). Při pohledu na tabulku 3 je patrné, jak dobrá je pozice většiny nizozemských a všech rakouských regionů a jak moc zaostávají regiony české. A nejde jen o absolutní pořadí, ale zejména o hodnotu RII vztahenou k průměru EU, kdy žádný český region nedosahuje ani průměru EU a hned čtyři z nich se pohybují pod úrovní 75 %. Tomu také přirozeně odpovídají kategorie inovátorů, do kterých jsou jednotlivé regiony zařazeny.

Tab. 3: Regional Innovation Scoreboard 2017

Region		Pořadí	Kategorie	% průměru EU
Kód	Název			
NL31	Utrecht	15	Leader	136,6
NL41	Severní Brabantsko	19	Leader	130,3
NL32	Severní Holandsko	27	Leader -	127,5
NL33	Jižní Holandsko	29	Leader -	127,3
NL22	Gelderland	31	Leader -	126,1
NL11	Groningen	33	Leader -	125,0
NL42	Limburg	34	Leader -	124,0
AT2	Südösterreich	46	Strong +	119,4
AT1	Ostösterreich	47	Strong +	119,3
NL21	Overijssel	49	Strong +	118,0
AT3	Westösterreich	54	Strong +	115,5
NL23	Flevoland	65	Strong	109,6
NL13	Drenthe	74	Strong	106,2
NL34	Zeeland	78	Strong	103,6
CZ01	Praha	93	Strong -	99,0
NL12	Friesland	95	Strong -	95,0
CZ06	Jihovýchod	102	Moderate +	88,5
CZ05	Severovýchod	109	Moderate +	84,7
CZ07	Střední Morava	110	Moderate +	80,3
CZ03	Jihozápad	122	Moderate +	75,0
CZ02	Střední Čechy	126	Moderate +	72,9
CZ08	Moravskoslezsko	130	Moderate	70,4
CZ04	Severozápad	160	Moderate -	57,5

Zdroj: European Union (2017), vlastní zpracování

3.3 Analýza hodnot vybraných indikátorů regionální inovační výkonnosti sledovaných regionů

Jak již bylo uvedeno výše, do výpočtu RII je zahrnuto celkem 18 ukazatelů, pomocí kterých je hodnocena inovační výkonnost. Sledované regiony byly analyzovány prostřednictvím všech 18 indikátorů, v rámci kterých byly semaforovou metodou zvýrazněny rozdíly v hodnotách. Obecně lze konstatovat, že české regiony nezaostávají, resp. mají velmi dobrou úroveň dle hodnot ukazatelů Zaměstnanost v medium a high-tech průmyslu a znalostně intenzivních službách, Exportu medium a high-tech průmyslu, či ve Výdajích na inovace, které nejsou určeny na výzkum a vývoj. Většina z ostatních ukazatelů však již dosahuje v českých regionech průměrných, či spíše podprůměrných hodnot.

Zejména sedm ukazatelů prezentovaných v tabulce 4 a další dva (EPO patentové žádosti a Společné public-private publikace) s ohledem na limitovaný prostor do tabulky již nezahrnuté, představuje značný problém, který výrazně snižuje pravděpodobnost budoucího zlepšení pozice jednotlivých NUTS2. V těchto případech dosahují úspěšné nizozemské či rakouské regiony výrazně vyšších hodnot než regiony české. Pokud jde o možné zlepšení v rámci jednotlivých ukazatelů, jde u řady z nich o dlouhodobý proces, který nelze žádným způsobem urychlit. Ani v případě ukazatelů, kde je potenciálně možné rychlé zlepšení, však nelze garantovat úspěch.

Tab. 4: Regional Innovation Scoreboard 2017 – normalizovaná skóre dle indikátorů

Region (kód)	Obyvatelstvo s terciálním vzděláním	Celoživotní vzdělávání	Společné vědecké publikace	Nejvíce citované publikace	Produktoví nebo procesní inovátoři	Marketingoví nebo organizační inovátoři	Spolupracující inovativní MSP
NL31	0,843	0,733	0,817	0,826	0,707	0,421	0,622
NL41	0,644	0,654	0,375	0,746	0,605	0,346	0,562
NL32	0,835	0,707	0,685	0,846	0,614	0,369	0,536
NL33	0,699	0,685	0,630	0,812	0,627	0,365	0,580
NL22	0,657	0,677	0,665	0,814	0,616	0,353	0,569
NL11	0,640	0,709	0,945	0,819	0,674	0,396	0,630
NL42	0,580	0,638	0,587	0,794	0,588	0,332	0,556
AT2	0,473	0,541	0,462	0,687	0,578	0,518	0,730
AT1	0,661	0,609	0,569	0,733	0,595	0,566	0,636
NL21	0,608	0,645	0,427	0,770	0,593	0,339	0,553
AT3	0,458	0,543	0,413	0,647	0,580	0,507	0,655
NL23	0,482	0,692	0,219	0,775	0,646	0,381	0,576
NL13	0,460	0,612	0,291	0,852	0,675	0,397	0,638
NL34	0,494	0,659	0,225	0,922	0,592	0,337	0,591
CZ01	0,707	0,346	0,759	0,494	0,502	0,348	0,394
NL12	0,463	0,647	0,174	0,722	0,554	0,310	0,514
CZ06	0,532	0,471	0,394	0,486	0,449	0,275	0,237
CZ05	0,325	0,440	0,210	0,448	0,488	0,253	0,423
CZ07	0,394	0,353	0,321	0,505	0,479	0,277	0,367
CZ03	0,294	0,409	0,333	0,541	0,370	0,230	0,243
CZ02	0,348	0,371	0,177	0,405	0,344	0,258	0,205
CZ08	0,324	0,425	0,206	0,404	0,446	0,224	0,312
CZ04	0,150	0,346	0,088	0,401	0,291	0,175	0,248

Zdroj: European Union (2017), vlastní zpracování

Pokud jde o ukazatele charakterizující kvalitu publikací a jejich citací, mohla by ke kýženému výsledku vést změna metodiky hodnocení vědy, která je v současnosti realizována. Takové společné mezinárodní publikace však nevznikají „přes noc“ a jsou výsledkem trvalé spolupráce. Ještě delší cesta je pak k hodnotným citacím, neboť k těm dochází až v návaznosti na publikované výstupy. Co se týká vzdělávání, jsou české regiony na správné cestě, kterou nastoupily po roce 1989. Podíl obyvatel s terciálním vzděláním v populaci se neustále zvyšuje a v návaznosti na kvalitativní změny nejen ve zpracovatelském průmyslu lze očekávat nezměněný trend do budoucna. Obdobné je to v případě celoživotního vzdělávání, kdy především technologické změny a potřeba přizpůsobovat se měnícímu prostředí vytváří trvalý tlak na další učení se, a to napříč odvětvími, profesemi, či vzdělanostními skupinami. Pokud jde o podíly inovativních firem v obou skupinách (produktoví/procesní a marketingoví/organizační inovátoři) jsou tyto dosud nízké a ani pochybnosti o jejich správném vykazování na tom nic nemění. Podniky působící v českých regionech však postupně začínají inovovat a v důsledku ekonomického vývoje dojde i v hodnotách těchto ukazatelů k postupnému zlepšení. Významným příspěvkem k tomu může být i spolupráce na inovacích, jejíž smysl a nezpochybnitelný přínos si uvědomuje stále více firem napříč obory.

4. Závěr

Cílem příspěvku bylo s využitím hodnocení Regional Innovation Scoreboard analyzovat indikátory inovační výkonnosti českých podniků s ohledem na hodnoty, kterých dosahují (inovativně) úspěšné nizozemské a rakouské regiony. Ze zjištěných charakteristik faktorů úspěšnosti těchto regionů lze vysledovat, že neexistuje univerzální recept, či jednoznačná pozitivní zkušenost. Každý region si našel svoji cestu, která je však podpořena celkovým zlepšením hodnot indikátorů RII. České regiony pak čeká dlouhá a nesnadná cesta, na které mohou využít některých zkušeností sledovaných úspěšných regionů. Jak bylo také několikrát naznačeno, určitou roli může v přeměně inovačního prostředí sehrát také stát prostřednictvím svých veřejných politik. Klíčové však z hlediska

dalšího vývoje bude především to, jestli regiony, tedy firmy i veřejné instituce v nich působící, dokáží využít potenciál ekonomického rozvoje, zvyšující se množství znalostí a dovedností, jakož i vhodným způsobem nasměrovat dostupné soukromé i veřejné zdroje.

Literatura

- [1] ALBINO, V., GARAVELLI, A.C., SCHIUMA, G., (1998). Knowledge transfer and inter-firm relationship in industrial districts: the role of the leader firm. *Technovation*, vol. 19, no. 1, pp. 53-63. ISSN 0166-4972. DOI 10.1016/S0166-4972(98)00078-9.
- [2] COOKE, P., (2002). Regional innovation systems: general findings and some new evidence from biotechnology clusters. *The Journal of Technology Transfer*, vol. 27, no. 1, pp. 133-145. ISSN 1573-7047. DOI 10.1023/A:1013160923450.
- [3] COOKE, P., ASHEIM B, etc., (2006). *Constructing regional advantage. Principles – perspectives – policies*. European Commission. Directorate-General for Research.
- [4] DOLOREAUX, D., (2002). What we should know about regional systems of innovation. *Technology in Society*, vol. 24, no. 3, pp. 243-263. ISSN 0160-791X. DOI 10.1016/S0160-791X(02)00007-6.
- [5] ETZKOWITZ, H., (2013). Silicon Valley at risk? Sustainability of a global innovation icon: An introduction to the Special Issue. *Social Science Information*, vol. 52, no. 4, pp. 515-538. ISSN 1461-7412. DOI 10.1177/0539018413501946.
- [6] EUROPEAN UNION., (2017). *Regional Innovation Scoreboard 2017*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-67688-8.
- [7] EUROPEAN UNION., (2018). *European Innovation Scoreboard 2018*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-77622-9.
- [8] EUROPEAN UNION., (2019). *Regional Innovation Monitor Plus (Growth/Industry)*. [online]. [cit. 2019-02-20]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/>.
- [9] FRITSCH, M., SCHWIRTEN, C., (1999). Enterprise-university co-operation and the role of public research institution in regional innovation system. *Industry and Innovation*, vol. 6, no. 1, pp. 69-83. ISSN 1469-8390. DOI 10.1080/13662719900000005.
- [10] KLÍMOVÁ, V., (2014). Regionální inovační systémy a faktory jejich úspěchu. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 201-208. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-24.
- [11] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2012). Selected aspects of the innovation environment in the South Moravian and the Moravian-Silesian Regions. In *Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, pp. 117-130. ISBN 978-80-248-2685-1.
- [12] KUTSCHERAUER, A. a kol., (2008). *Regionální disparity v územním rozvoji ČR. Příloha č. 3*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava.
- [13] LUNDVALL, B., (2010). *National systems of innovation: Toward a theory of innovation and interactive learning*. London: Anthem Press. ISBN 1843318822.
- [14] NIJKAMP, P., (2007). Success and outreach of scientific research. In Zwetsloot, F., Veld, R. (eds.) *Connecting Science and Society*, pp. 190-207. Haag: Science Alliance.
- [15] POWELL, W., KENNETH, K., BOWIE, J., SMITH DOER, L., (2002). The spatial clustering of science and capital: accounting for biotech firm venture capital relationship. *Regional Studies*, vol. 36, no. 3, pp. 291-305. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343400220122089.
- [16] RUČINSKÁ, S., (2008). Riadenie inovácií v regionálnom inovačnom systéme. *Transfer inovácií*, vol. 2008, no. 12, pp. 23-26. ISSN 1337-7094.
- [17] SKOKAN, K., (2004). *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis. ISBN 8073290596.
- [18] SKOKAN, K., (2005). Systémy inovací v regionálním rozvoji. *Ekonomická revue*, vol. 8, no. 4, pp. 12-25. ISSN 1212-395.
- [19] STERNBERG, R., (1996). Regional growth theories and high-tech regions. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 20, no. 3, pp. 518-538. ISSN 1468-2427. DOI 10.1111/j.1468-2427.1996.tb00331.x.
- [20] WAL, S., SCHEFFER, M., THONON, I., (2007). *Exploring successful regional innovation systems in Europe: Final report. Technopolicy Network*. [online]. [cit. 2018-02-23] Dostupné z: <http://www.technopolicy.net/images/pdfs/exploring%20successful%20regional%20innovation%20systems%20in%20europe.pdf>.
- [21] WOJNICKA, E., ROT, P., TAMOWITZ, P., BRODZICKI, T., (2002). Regional Innovation System in the Pomeranian Province of Poland. In *6th International Conference on Technology Policy and Innovation*, pp. 12-15. Kansai Science City.

- [22] WOLFE, A. D., (1999). Globalization, information and communication technologies and local and regional systems of Innovation, In Rubenson, K., Schutze, H., (eds). *Transition to the knowledge society: Conference Proceedings*. Vancouver: University of British Columbia Press. [online] [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: http://sites.utoronto.ca/progris/publications/pdfdoc/1999/Wolfe99_RegInnovation.pdf.
- [23] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2016). *Aplikace konceptu regionálních inovačních systémů a implikace pro inovační politiku*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8415-5. DOI 10.5817/CZ.MUNI.M210-8416-2016.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Masarykovy univerzity Determinanty rozvoje úspěšných regionálních inovačních systémů (MUNI/A/1051/2018).

INNOVATION AND COMPETITIVENESS IN REGIONS OF THE SLOVAK REPUBLIC**Inovácie a konkurencieschopnosť v regiónoch Slovenskej republiky****JARMILA HUDÁKOVÁ****MILAN MAROŠ**

Ústav ekonomiky a manažmentu | Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: jhudakova@ukf.sk, mmaros@ukf.sk

Annotation

Innovations are the fundamental source of growth competitiveness of regional economy. The aim of the article is to identify the dependency between innovation and competitiveness of regions of Slovakia. The study of the link between innovation and competitiveness used descriptive analysis and correlation. The data of innovation for regions was extracted from the European Innovation Scoreboard using Regional Innovation Index (RII) 2017 on level NUTS II (Nomenclature of Units for Territorial Statistics). The data of competitiveness for regions was extracted from the Regional Competitiveness Index 2017 (RCI) also on level NUTS II. For testing the link between innovation and competitiveness we used correlation index. Bratislavský kraj is a Strong Innovator, Západné Slovensko is a Moderate Innovator, Stredné Slovensko is a Moderate Innovator, Východné Slovensko is a Moderate + Innovator. The region of Bratislavský kraj has the best results in both innovation and competitiveness. The region Východné Slovensko has the lowest competitiveness score. Paper shows that the correlation, between the Regional Competitiveness Index and the innovation performance, is very strong, the correlation coefficient being 0.954 for Slovak Republic, for Bratislavsky kraj is 0.906, for Západné Slovensko is 0.928, for Stredné Slovensko is 0.908 and Východné Slovensko has coefficient 0.815.

Key words

innovation, competitiveness, Regional Innovation Index, Regional Competitiveness Index, correlation, NUTS II

Anotácia

Inovácie sú základným zdrojom rastu konkurencieschopnosti ekonomiky regiónov. Cieľom článku bolo zistiť závislosť medzi inováciami a konkurencieschopnosťou. Štúdiu prepojenia medzi inováciami a konkurencieschopnosťou využíva opisnú analýzu a koreláciu. Údaje o inováciách pre regióny boli získané z European Innovation Scoreboard s použitím regionálneho inovačného indexu (RII) 2017 na úrovni NUTS II. Údaje o konkurencieschopnosti regiónov boli čerpané z indexu regionálnej konkurencieschopnosti 2017 (RCI) tiež na úrovni NUTS II. Na testovanie vzťahu medzi inováciami a konkurencieschopnosťou na úrovni NUTS II bol použitý korelačný koeficient. Bratislavský kraj je silný inovátor, západné a stredné Slovensko patria do skupiny mierny inovátor a východné Slovensko do skupiny mierny + inovátor. Bratislavský kraj má najlepšie výsledky v oboch ukazovateľoch. Východné Slovensko má najnižšie hodnotenie v konkurencieschopnosti. Korelácia medzi indexom regionálnej konkurencieschopnosti a inovačnou výkonnosťou je veľmi silná, korelačný koeficient na úrovni Slovenska je 0,954, Bratislavský kraj dosiahol 0,906, Západné Slovensko 0,928, Stredné Slovensko 0,908 a Východné Slovensko 0,815.

Kľúčové slová

inovácie, konkurencieschopnosť, regionálny inovačný index, regionálny index konkurencieschopnosti, korelácia, NUTS II

JEL classification: O31, O57

1. Introduction

Innovation is the driving force of regional development and contributes to the overall development and international competitiveness. The source of competitive advantage is in particular new and innovative products and services and innovative manufacturing processes. In a comprehensive notion, innovation is a purposeful, dynamic development process that results in a positive change aimed at improving the reproduction process and fulfilling meeting the needs of the consumer. In line with this understanding, innovation can relate to products, technologies, means of production, occupational and qualification structure of the workforce, organization of company. This can be both quantitative and qualitative changes, changes with positive and negative socio-economic consequences (Ivanová, Tomanová, 2014). Drucker (1993) is of the opinion that innovation is a function "New technologies" in the form of business management, the management of which is human activity in terms of commitment and managerial activity transforming inventions into innovation. Kotler (2007) says that innovation is defined such as a thought, service, product or technology, developed and offered to customers who perceive it as new or original. Statistical surveys on innovation have been going on in the European Union since 90s. These surveys allow a better understanding of the innovation process and analyse the effects of innovation on the economy. The scope of survey is gradually expanding. Initially, surveys addressed only product (technical) innovations in selected industries. Later, surveys were expanded and still expanding (Žitek, Klímová, 2011).

One of the important and proclaimed objectives of the European Union is competitiveness. Currently, under market economy conditions, it is perceived as one of the most important elements of development. Paradoxically, this concept is not clearly defined. As most authors agree, competitiveness is primarily a business issue. At a higher level, competitiveness becomes a non-transparent term. For example, the European Commission describes competitiveness as the ability to generate relatively high income and employment levels. Atkinson (2013) gives the following definition for competitiveness in context with innovation: "Competitiveness is the ability of a region to export more in value added term than it imports, while innovation is related to productivity, it is not synonymous". Competitiveness is defined by a set of institutions, policies and factors that determine the productivity level of a country, ensuring a sustainable level of welfare for its citizens. Increasing the competitiveness of the economies could be achieved through current European and national policies involving the allocation of a larger share of GDP for research and development (Albu, State, 2018). According to Porter (1994) national competitiveness examines the ability of national growth economy using a set of factors, policies, and institutions that determine the level of productivity of the state and thus its overall economic development. Workie (2006) argues that competitiveness economy is determined as a result of performance countries in the field of science and technology, individually innovative capacity that defined by the long-term the ability to create and commercialize new streams previously unrecognized solutions - innovations.

Boháčková and Svatošová (2012) point out that one view of the competitiveness of the region is that we consider region, that achieves the desired economic effect (GDP per capita) and the desirable social effect (rising employment) as a competitive one.

In the literature there is intense debate about the link between innovation and competitiveness. Ciocanel and Pavelescu (2015) assessed the link between innovation and competitiveness using an econometric panel model, measuring the impact of innovation on increasing competitiveness. The results showed that an improvement of the innovation performance by +5% leads to the increase of the national competitiveness +2.32 points. The economies that have or develop a pro-innovation culture can work better in the future despite unfavourable macro-conditions, while an anti-innovation culture prevents innovation and competitiveness, even if makers would improve macro-conditions (Petraakis, Kostis, Valsamis, 2015).

2. Aim and methodology

The aim of the article was to identify the dependency between innovation and competitiveness of regions of Slovakia. The study of the link between innovation and competitiveness was using descriptive analysis and correlation. The data of innovation for regions was extracted from the European Innovation Scoreboard using Regional Innovation Index 2017 on level NUTS II. The data of competitiveness for regions was extracted from the Regional Competitiveness Index 2017 also on level NUTS II. For testing the link between innovation and competitiveness on the level NUTS II was used correlation index.

The performance of EU national innovation systems is measured by the Summary Innovation Index. Based on results, the Member States fall into four performance groups: 1. Innovation leaders - includes Member States where performance is more than 20% above the EU average. 2. Strong innovators - includes Member States with a performance between 90% and 120% of the EU average. 3. Moderate innovators - includes Member States where performance is between 50% and 90% of the EU average. 4. Modest innovators - includes Member States that

show a performance level below 50% of the EU average. The Regional Innovation Index introduces three subgroups within each performance group to allow for more diversity at the regional level: the top one-third regions (+), the middle one-third regions, and the bottom one-third regions (-), creating the following 12 performance groups: Innovation Leaders +, Innovation Leaders, Innovation Leaders -, Strong + Innovators, Strong Innovators, Strong - Innovators, Moderate + Innovators, Moderate Innovators, Moderate - Innovators, Modest + Innovators, Modest Innovators, and Modest - Innovators.

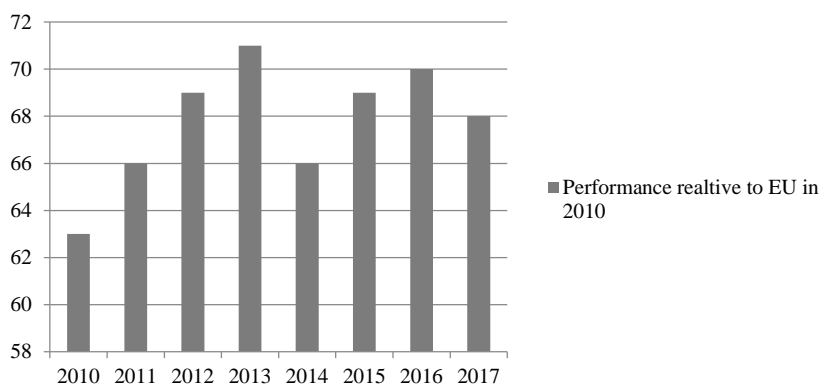
For measuring of competitiveness of regions we used the Regional Competitiveness Index (RCI). The RCI is based on the statistical NUTS 2 regions. The RCI is composed of 11 pillars that describe the different aspects of competitiveness. They are classified into three groups: Basic, Efficiency and Innovation. The Basic group includes five pillars: (1) Institutions; (2) Macroeconomic Stability; (3) Infrastructure; (4) Health; and (5) Basic Education. These represent the key basic drivers of all types of economies. As a regional economy develops and advances in its competitiveness, factors related to a more skilled labour force and a more efficient labour market come into play as part of the Efficiency group. This includes three pillars: (6) Higher Education, Training and Lifelong Learning; (7) Labour Market Efficiency; and (8) Market Size. At the most advanced stage of a regional economy's development, drivers of improvement are part of the Innovation group, which consists of three pillars: (9) Technological Readiness; (10) Business Sophistication; and (11) Innovation.

3. Results

3.2 Regional Innovation Index

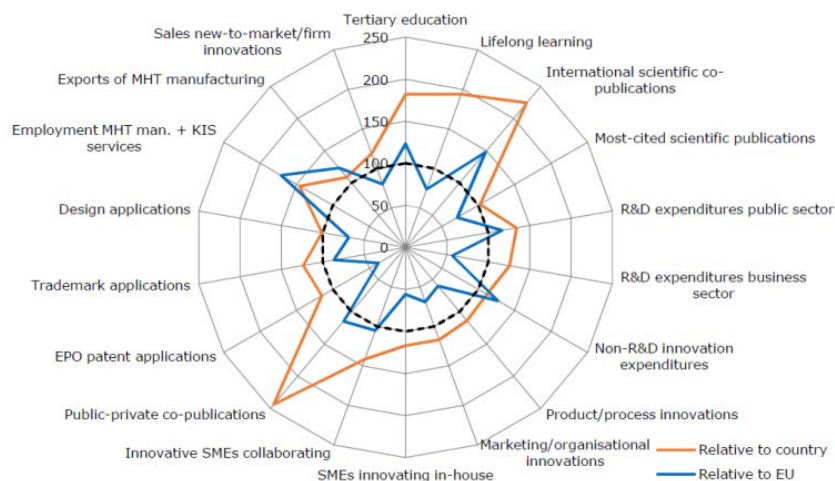
Slovak Republic also belongs to the group of moderate innovators. Summary innovation index is 67.8. Employment and sales are the strongest innovation dimensions. Finance and support and innovator are the weakest innovation dimensions. Over time, performance has declined relative to that of the EU in 2010 – Fig. 1.

Fig. 1: Innovation index 2017 – Slovak Republic

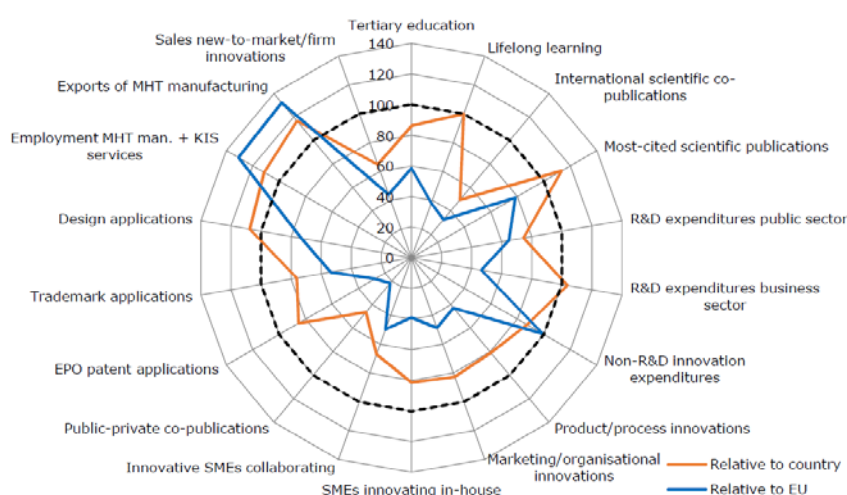
Source: European Innovation Scoreboard

By regions NUTS II, Bratislavský kraj is a Strong Innovator, and innovation performance has increased significantly over time. RII 2017 relative to SK (Slovakia) is 151.7. The radar graph (fig. 2) shows relative strengths compared to Slovakia (red line) and the EU (blue line), highlighting relative strengths (e.g. International scientific co-publications) and weaknesses (e.g. EPO patent applications).

Fig. 2: Relative strengths of Bratislavský kraj

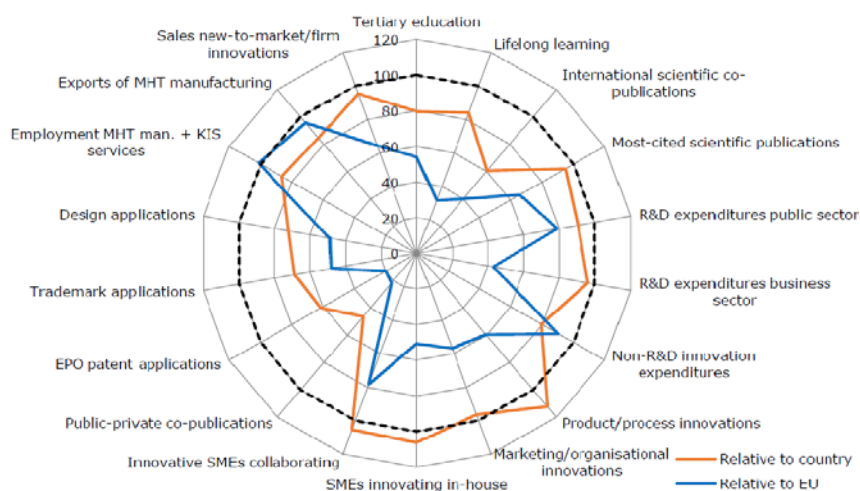
Source: *Regional Innovation Scoreboard 2017*

Západné Slovensko is a Moderate Innovator, and innovation performance has increased over time. RII 2017 relative to SK is 101.4. The radar graph³ shows relative strengths compared to Slovakia (red line) and the EU (blue line), highlighting relative strengths (e.g. Employment in MHT manufacturing and KIS services) and weaknesses (e.g. Sales of new innovations).

Fig. 3: Relative strengths of Západné Slovensko

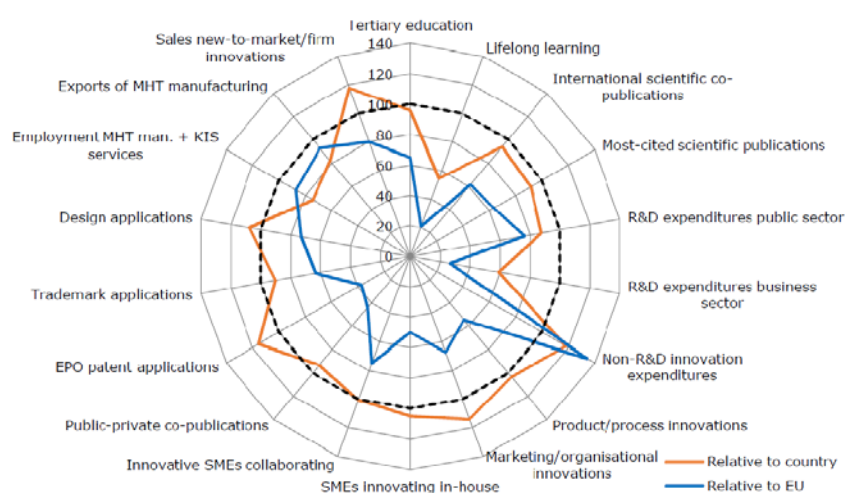
Source: *Regional Innovation Scoreboard 2017*

Stredné Slovensko is a Moderate Innovator, an innovation performance has remained stable over time. RII 2017 relative to SK is 96.3. The radar graph⁴ shows relative strengths compared to Slovakia (red line) and the EU (blue line), highlighting relative strengths (e.g. Employment in MHT manufacturing and KIS services) and weaknesses (e.g. EPO patent applications).

Fig. 4: Relative strengths of Stredné Slovensko

Source: Regional Innovation Scoreboard 2017

Východné Slovensko is a Moderate + Innovator, and innovation performance has increased significantly over time. RII 2017 relative to SK is 104.8. The radar graph⁵ shows relative strengths compared to Slovakia (red line) and the EU (blue line), highlighting relative strengths (e.g. Non-R&D innovation expenditures) and weaknesses (e.g. Lifelong learning).

Fig. 5: Relative strengths of Východné Slovensko

Source: Regional Innovation Scoreboard 2017

3.3 Regional Competitive Index

Table 1 shows Regional competitive index for regions NUTS II and score for sub-indexes.

Tab. 1: RCI 2017

Region	RCI	Basic dimension	Efficiency dimension	Innovation dimension
Bratislavský kraj	66.4	44.9	74.2	65.3
Západné Slovensko	33.8	36.8	51.7	29.1
Stredné Slovensko	29.7	31.7	47.1	32.2
Východné Slovensko	24.0	27.4	42.0	28.8

Source: RCI – scorecards

RCI and sub-indexes can range from 0 to 100. Bratislavský kraj has the best score in RCI and also in all sub-indexes. Západné Slovensko has second place in RCI, Basic dimension and Efficiency dimension, but in Innovation dimension is Stredné Slovensko better. Then Stredné Slovensko follows Západné Slovensko in all other values. Východné Slovensko has the weakest results in all indicators. Regions can use RCI scores to compare

themselves to any other regions in the EU or to the EU average. It can also be helpful to compare a region with regions at a similar level of economic development. For example, a less-developed region may have an overall low score but outperform regions with similar GDP per capita. Conversely, a highly developed region may have a high absolute score but still fall short of what is typical for comparably wealthy regions.

Region with similar level of economic development for Bratislavský kraj is, for example, Salzburg in Austria with RCI 85.3 and Hamburg in Germany with RCI 63.8. Bratislavský kraj has better score by 2.6 compared to Hamburg, but worse score compared to Salzburg by 18.9. Region with similar level of economic development for Západné Slovensko is Moravskoslezsko with RCI 43.6 and Jihozápad both in Czech republic with RCI 43.9. Západné Slovensko has a worse score than both of these regions by at least 9.8. Region with similar level of economic development for Stredné Slovensko is, for example, Severozápad in Czech republic with RCI 35.5 and Calabria with RCI 16.3. Stredné Slovensko has higher score by 13.4 compared to Calabria, but worse score compared to Severozápad by 3.8. Region with similar level of economic development for Východné Slovensko is Opolske with RCI 31.0 and Swietokryskie both in Poland with RCI 34.2. Východné Slovensko has a worse score than both of these regions by at least 7.0.

3.4 The relationship between innovation and competitiveness

We tested the link between innovation and competitiveness based on the Regional Innovation index and Regional Competitiveness index. Between the indicators that synthesize innovation and competitiveness is correlation coefficient being 0.954 for Slovak Republic, for Bratislavsky kraj is 0.906, for Západné Slovensko is 0.928, for Stredné Slovensko is 0.908 and Východné Slovensko has coefficient 0.815. This result means strong direct linear correlation. The existence of a linear correlation between variables does not necessarily mean and cause dependency. However, on the basis of the outcome, we assume that innovation increases the competitiveness of regions.

4. Conclusion

The growth and development of the innovative performance of the economy is largely determined by the implementation of a systematic and comprehensive innovation policy that affects the innovation performance and competitiveness of the whole economy. Bratislavský kraj is a Strong Innovator, Západné Slovensko is a Moderate Innovator, Stredné Slovensko is a Moderate Innovator, Východné Slovensko is a Moderate + Innovator. Each region has its strengths and weaknesses as shown in the graphs above. The region of Bratislavský kraj has the best results in both innovation and competitiveness. The region Východné Slovensko has the lowest competitiveness score.

Paper shows that the correlation, between the Regional Competitiveness Index and the Innovation performance, is very strong, the correlation coefficient being 0.954 for Slovak Republic, for Bratislavsky kraj is 0.906, for Západné Slovensko is 0.928, for Stredné Slovensko is 0.908 and Východné Slovensko has coefficient 0.815.

Literature

- [1] ALBU, A., STATE M., (2018). Correlation between innovation and competitiveness in European Union countries. In *5th International multidisciplinary scientific conference on Social Sciences and Arts SGEM 2018*. Sofia: STEF92 Technology ltd., pp 541-548. ISBN 978-619-7408-63-8. DOI 10.5593/sgemsocial2018/1.3.
- [2] ATKINSON, R.D., (2013). *The information Technology and Innovation Foundation - Competitiveness, Innovation and Productivity: Clearing up the Confusion*. (2013). [online]. [cit. 21.02.2019]. Available at: <http://www2.itif.org/2013-competitiveness-innovation-productivity-clearing-up-confusion.pdf>.
- [3] BOHÁČKOVÁ I., SVATOŠOVÁ L., (2012). Regionální konkurenceschopnost, prosperita a dynamika rozvoje – jejich smysluplnost v kontextu politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 113-119. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [4] CIOCANEL A.B., PAVELESCU, F.M., (2015). Innovation and Competitiveness in European Context. *Procedia Economics and Finance*, vol. 32, pp 728-737. ISSN 2212-5671.
- [5] DRUCKER, P., (1993). *Inovace a podnikavost: Praxe a principy*. Praha: Management Press. ISBN 80-8560-329-2.
- [6] EUROPEAN COMMISSION, (2018). *European innovation scoreboard*. [online]. [cit. 15.02.2019]. Available at: https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en.
- [7] EUROPEAN COMMISSION, (2018). *European Regional Competitiveness Index*. [online]. [cit. 15.02.2019]. Available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness.

- [8] IVANOVÁ, E., TOMANOVÁ M., (2014). Inovácie ako zdroj konkurencieschopnosti ekonomiky SR. *Sociálno-ekonomická revue*, ročník 12, číslo 01, strany 6-14. ISSN 1336-3727.
- [9] KOTLER, P. (2007). *Moderní marketing*. Praha: Grada. ISBN 80-2471-545-2.
- [10] PETRAKIS, P.E., KOSTIS, P.C., VALSAMIS, D.G., (2015). Innovation and competitiveness: Culture as a long-term strategic instrument during the European Great Recession. *Journal of Business Research*, vol. 68, no. 7, pp. 1436-1438. ISSN 0148-2963.
- [11] PORTER, M. (1994). *Konkurenční strategie: metody pro analýzu odvětví a konkurentů*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-85605-11-2.
- [12] WORKIE, M. T. (2009). Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky – Globálna finančná a hospodárska kríza – príčiny – náklady a východiská. Bratislava: EÚ SAV. ISBN 978-80-7144-175-5.
- [13] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2011). Rozvoj a podpora ekoinovaci v ČR a EU. In *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 119-131. ISBN 978-80-210-5513-1.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-19

MOŽNOSTI IMPLEMENTACE POPTÁVKOVÉ INOVAČNÍ POLITIKY V REGIONECH

Possibilities of the demand-oriented innovation policy implementation in regions

VIKTORIE KLÍMOVÁ**SOŇA RASZKOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Depart. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: klimova@econ.muni.cz, 405401@mail.muni.cz

Anotace

Príspevok sa zaoberá poptávkovo orientovanou inovačnou politikou, ktorá usiluje o podporu inováci prostredníctvom zvyšovania poptávky po inováciach ze strany užívateľů. Mezi hlavní nástroje takto koncipované politiky patří veřejné nákupy. Zejména se jedná o veřejné zakázky v předobchodní fázi a veřejné zakázky na inovativní řešení. Cílem příspěvku je diskutovat výhody a nevýhody netradičních a relativně málo známých nástrojů inovační politiky a zvýšit povědomí o možnostech využívání poptávkového přístupu i na regionální úrovni. Výzkumnými metodami použitými v článku jsou rešerše vědecké literatury a zejména pak tvorba a analýza případových studií o aplikaci poptávkového přístupu v praxi. Článek poukazuje na nutnost uvědomění si významu inovací ze strany veřejných zadavatelů, vytvoření vhodného formálního i neformálního institucionálního prostředí a rozvoj dovedností pracovníků v oblasti veřejných zakázek. Nevýhodou systému PCP a PPI zakázek je délka trvání celého procesu a finanční náročnost. Intervence takto zaměřené veřejné politiky musí jasně stanovit své cíle a předem zhodnotit možné dopady. Pozornost je věnována i roli nadnárodních organizací.

Klíčová slova

inovační politika, poptávka, veřejné zakázky, inovace, region

Annotation

The paper deals with a demand-oriented innovation policy that seeks to enhance innovation by increasing users' demand for innovation. Public procurements are the main tools of such policy. In particular, these are represented by pre-commercial public procurement and public procurement of innovation. The aim of the paper is to discuss the advantages and disadvantages of these relatively little known tools of innovation policy and to raise awareness of the possibilities of using the demand approach at the regional level. Review of scientific literature and creation and analysis of case studies on the application of the demand approach in practice are the research methods used in the paper. The article points out the need to awareness of innovation importance by the contracting authorities, to create an appropriate formal and informal institutional environment and to develop the capabilities of public procurement staff. The disadvantage of the PCP and PPI procurement is the duration of the entire process and its costs. Interventions of such an oriented public policy have to clearly set out their objectives and evaluate possible impacts in advance. Attention is also paid to the role of transnational organizations.

Key words

innovation policy, demand, public procurement, innovation, region

JEL classification: O31, O38, R58

1. Úvod: Podpora poptávky jako nový fenomén inovační politiky

Inovační politika může být koncipována jako nabídkově orientovaná nebo poptávkově orientovaná. První z nich se zaměřuje primárně na stimulaci nabídky inovací a reprezentuje tradičně prováděnou politiku, jejíž nástroje v prakticky realizované inovační politice převažují. Nabídkový přístup spočívá v tom, že firmám jsou poskytovány

zdroje, technologické znalosti a další pobídky k tomu, aby mohly na trh uvádět inovace (Vecchiato a Roveda, 2014). Poptávkově orientovaná politika usiluje o zvyšování poptávky po inovacích ze strany uživatelů, kterými mohou být soukromé subjekty (obyvatelstvo, podniky) nebo veřejné subjekty. Zvýšený zájem o inovace ze strany poptávky motivuje inovační podniky, aby inovace vyvíjely a nabízely je uživatelům.

Nabídkově orientovaná inovační politika využívá tradiční nástroje, jako jsou finanční (dotační, úvěrová) podpora výzkumných a inovačních aktivit, poskytování rizikového kapitálu inovačním podnikům, daňové úlevy, vzdělávání a školení podnikatelů a jejich zaměstnanců, poskytování informací a specializovaných služeb či networkingové aktivity. Poptávkově orientovaná inovační politika využívá zejména nástroje typu regulace (legislativa), veřejné nákupy (public procurement), budování kooperačních sítí a dotace pro soukromou poptávku. V některých případech ale nelze jasně určit, zda se jedná o nabídkový nebo poptávkový nástroj. Přesnější určení by záleželo na způsobu použití nástroje, což se týká zejména networkingových a regulativních nástrojů. Poptávkově orientovaná politika může být definována jako „*soubor politických opatření ke zvýšení poptávky po inovacích, který je zaměřený na zlepšení podmínek pro přijímání inovací a/nebo lepší definici poptávky tak, aby podnítila inovace a jejich šíření*“ (Edler, 2009, p. 3). Tato definice implikuje, že inovace v tomto případě není vnímána jako něco světově nového, ale často něco nového pouze pro firmu nebo určitou geografickou oblast.

Poptávkově orientovaný přístup k veřejné politice není spojován výhradně s inovační politikou. Již v minulosti bylo toto pojetí využíváno jinými oblastmi veřejné politiky. Výzkumné studie analyzovaly využívání takového přístupu například v oblasti politiky zaměstnanosti (Lindbeck a Snower, 1990), fiskální politiky (Ferris, 1998), regionální politiky (Azzoni a Kalatzis, 2010), zdravotnické politiky (Ellis a McGuire, 1993), vodohospodářské politiky (Renwick a Archibald, 1998) nebo energetické politiky (Warren, 2017). V rámci podpory inovací se poptávkové nástroje obvykle využívají pro dosahování specifických cílů v určitých odvětvích (např. energetice, zdravotnictví) nebo v oblasti společenských výzev. Velmi často je tato politika spojována s podporou zavádění ekoinovací (např. Klímová a Žítek, 2011). Spíše výjimečně je ale poptávkově orientovaná inovační politika využívána na regionální úrovni (Howells, 2005). Stimulace poptávky po inovačních řešeních se v posledních letech setkává se zvýšeným politickým zájmem, a tak lze v budoucnu předpokládat posilování jejího významu. Není však možné očekávat, že by poptávková inovační politika měla nahrazovat tu tradiční, nabídkově orientovanou. Obě politiky lze vnímat jako komplementární (Edler, 2009; Roolaht, 2010; OECD, 2011) a jejich správná vyváženost může přispět k efektivněji prováděné inovační politice. Přesněji očekávané možné dopady poptávkové inovační politiky shrnuje Edler (2009): motivace dodavatelů (inovačních podniků) k zavedení nových inovací; využívání a zavádění inovací v průmyslu může zvýšit podnikovou produktivitu a využívání nových inovací ve veřejných službách pomůže dosáhnout společenských cílů, zlepšit výkonnost veřejného sektoru a zvýšit celkový společenský blahobyť.

Poptávkově orientovaná inovační politika se může zdát jako více konformní se svobodným fungováním trhu, neboť méně zasahuje do hospodářské soutěže. I tímto způsobem realizovaná politika má však svoje rizika, pokud není prováděna správně. Bez dostatečného institucionálního rámce a politických zkušeností může vést k pokřivení trhu či vytěšňovacím efektům (Roolaht, 2010). Politika může selhávat v oblasti dosahování udržitelného růstu a zvyšování produktivity. Uměle vytvořená poptávka může představovat pouze dočasný zájem, který nebude dlouhodobě udržitelný a nebude tak pokračovat v dlouhodobém horizontu. Nesprávně prováděná politika může také poškodit přirozené evoluční procesy plynoucí ze zájmu privátních aktérů. Z hlediska dopadů poptávkové politiky na inovační výkonnost regionů záleží také na odvětvové specializaci regionu (Kraftová a kol., 2011; Žítek, 2014), neboť každý region má jiný potenciál pro využití efektů plynoucích ze zvýšené poptávky. Možnosti veřejných aktérů (a to zejména těch na lokální úrovni) podněcovat svými nákupy poptávku po inovacích jsou ovlivněny příjmovou stránkou jejich rozpočtu, tedy disponibilní zdroji pro nákupy (Balážová a kol., 2016).

Cílem tohoto příspěvku je diskutovat výhody a nevýhody netradičních a relativně málo známých nástrojů inovační politiky a zvýšit povědomí o možnostech využívání poptávkového přístupu i na regionální úrovni. Výzkumnými metodami použitými v článku jsou rešerše vědecké literatury a zejména pak tvorba a analýza případových studií o aplikaci poptávkového přístupu v praxi. V našich případových studiích se zaměřujeme na nástroje spočívající v realizaci nákupů veřejným sektorem, a to v různých tematických oblastech. Konkrétně nás zajímají veřejné zakázky v předobchodní fázi (PCP, pre-commercial procurement) a veřejné zakázky na inovativní řešení (PPI, public procurement of innovation). Prezентujeme zde čtyři případové studie, z nichž dvě jsou zahraniční a dvě z českého prostředí. V každé z těchto skupin je jedna případová studie zaměřena na ukázkou realizace poptávkové politiky na národní úrovni a jedna na demonstraci možnosti využití poptávkového přístupu na úrovni regionální. Na danou problematiku nahlížíme z ekonomického hlediska (nikoliv např. právního) a vnímáme tato opatření jako nástroje hospodářské (inovační) politiky.

2. Veřejné zakázky jako nástroj na podporu inovací

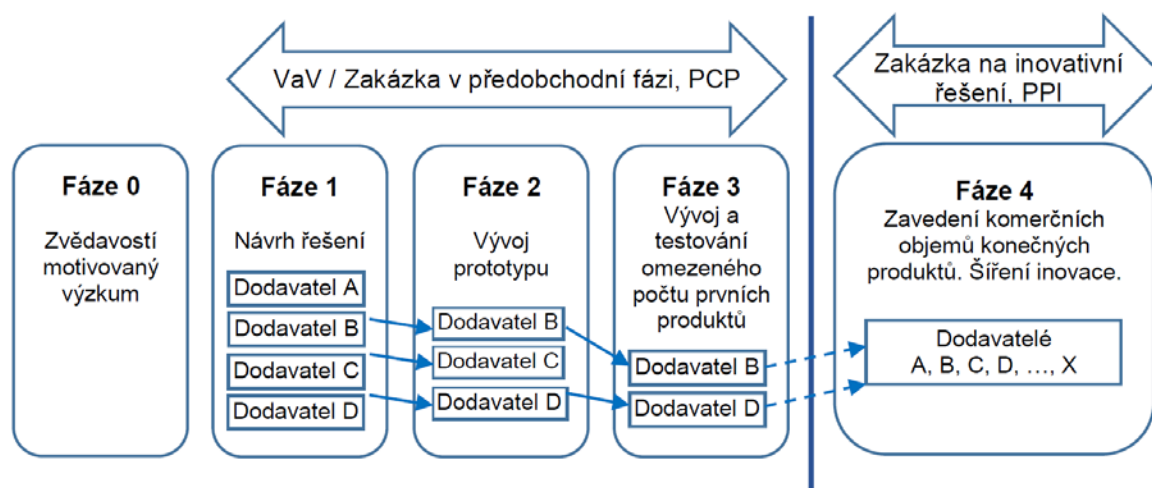
Stimulaci poptávky po inovacích je věnována pozornost i na nadnárodní úrovni. Evropskou unii vyzývá k implementaci poptávkových nástrojů zpráva připravená pro Evropskou komisi expertní skupinou, kterou vedl Esko Aho (European Communities, 2006). Zpráva dávala doporučení pro naplnění cílů Lisabonské strategie, přičemž prvním z nich bylo vytvořit trh přátelský k inovacím. Politika má za tím účelem například harmonizovat regulace, ambiciózně využívat standardy, řídit poptávku prostřednictvím public procurement a posilovat kulturu vyzdvihující inovace. Na půdě OECD byla problematika poptávkově orientované inovační politiky postupně rozpracovávána od roku 2008 jako jeden ze vstupů pro Inovační strategii OECD (2010, 2015).

Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD, 2011) vytvořila přehled strategických faktorů, které jsou zásadní pro úspěch poptávkově inovační politiky. Prvním z nich je nutnost zvážit, zda je dané opatření efektivní z tržního hlediska a zda zvyšuje společenský blahobyt. Politika musí jasně vyjádřit své cíle a její dopady musí být důkladně hodnoceny. Jako příklad lze uvést situaci, kdy domácí podniky nemají dostatečný inovační potenciál. V takovém případě by vytvoření nové poptávky vedlo spíše k navýšení importu (Roolah, 2010). Druhým nezbytným faktorem podle OECD je komplementarita mezi poptávkově a nabídkově orientovanou politikou. Tedy, musí být posouzen rozsah poptávkové politiky, která by měla být prováděna spíše na odvětvové úrovni než v ekonomice jako celku. Důležité je také zvážit načasování a délku trvání vládních intervencí (např. s ohledem na odlišné fáze inovačního cyklu). OECD upozorňuje rovněž na důležitost koordinace mezi různými stakeholdery (napříč různými úrovněmi vlády a mezi soukromým a veřejným sektorem), pro což je nezbytné vytvořit sdílené vize a plány. Implementace poptávkově inovační politiky klade také určité požadavky na veřejnou správu, kterými jsou například zvyšování dovedností a kompetencí, organizační a kulturní změny.

Jak zpráva pro Evropskou komisi (European Communities, 2006), tak zpráva OECD (2011), se shodují na tom, že hlavním nástrojem takové politiky je public procurement (veřejné nákupy, veřejné zakázky). Účelem nástroje public procurement je nejen zvyšovat konkurenceschopnost a inovační potenciál místních firem a výzkumného systému (Vecchiato a Roveda, 2014), ale také hledat řešení k uspokojení lidských potřeb nebo společenských problémů (Edquist a Zabala-Iturriagagoitia, 2012). Spočívá v tom, že vláda nebo veřejné organizace nakupují inovované zboží a služby. Rozlišují se běžné nákupy a technologické nákupy (např. Uyarra a Flanagan, 2010). V prvním případě jsou nakupovány standardní statky, které na trhu jsou už připravené a dostupné. Pro inovační politiku je relevantní případ druhý, kdy se jedná o nákup produktů, které prozatím neexistují (nebo alespoň ne v podobě, kterou potřebuje nakupující), ale je možné je v relativně krátké době vytvořit pomocí výzkumu a vývoje (případně přizpůsobit stávající řešení potřebám zákazníka). Veřejný subjekt v tomto případě identifikuje nové potřeby, podniky předkládají návrhy, jak tyto potřeby řešit, a následně je s vybranou firmou (nebo více firmami) uzavřena smlouva. Rizika a možné benefity jsou tím rozděleny mezi podniky a veřejný subjekt. Ke dvěma základním způsobům realizace technologických nákupů patří již zmíněné veřejné zakázky v předobchodní fázi (PCP) a veřejné zakázky na inovativní řešení (PPI).

Odlišnosti mezi nimi znázorňuje obrázek 1. Jeden ze základních rozdílů mezi PCP a PPI spočívá v tom, že pro předmět PCP zakázky na trhu není dostupné řešení a toto řešení musí být vytvořeno prostřednictvím výzkumu a vývoje. Nezbytnou součástí PCP je tedy výzkum a vývoj. V případě PPI zakázek částečné řešení existuje, nikoliv však ve fázi komercializace a toto řešení musí být dotvořeno, aby přesně odpovídalo potřebám zadavatele. Veřejný zadavatel se v obou případech stává iniciátorem inovací, přičemž u PCP jde o radikálnější inovace.

Obr. 1: Rozdíl mezi PCP a PPI veřejnými zakázkami

Zdroj: European Commission (2018b)

Podstata PCP spočívá v tom, že zadavatel nakupuje služby VaV od různých ekonomických subjektů za účelem vyřešení nějakého problému (potřeby) ve veřejném zájmu. Součástí zakázky není nákup vyvinuté technologie. Nákup nově vyvinutých produktů (obchodní fáze) je další fází, která nastat může, ale také nemusí. PCP je obvykle realizována jako vícenásobná zakázka na získání řešení a smlouva je uzavřena s několika dodavateli, přičemž jejich počet je v jednotlivých fázích postupně snižován (viz obrázek 1). Práva na vytvořené duševní vlastnictví patří obvykle vítězům veřejné soutěže, ale veřejný zadavatel může související rizika kompenzovat. Z právního hlediska jsou PCP zakázky zproštěny ustanovení Směrnice EU o zadávání veřejných zakázek 24/2014/EU a jsou považovány za zakázky bez státní podpory (PPI2Innovate, 2018). U PPI zakázek jsou veřejní zadavatelé často prvními zákazníky či uživateli inovovaných produktů, které mají blízko ke komerční realizaci. Jsou postaveny na existujících technologiích, které jsou aplikovány inovativním způsobem. Součástí PPI zakázek není fáze výzkumu a vývoje. Na PPI zakázky se vztahuje Směrnice EU o zadávání veřejných zakázek a pro jejich realizaci může být vybrán jakýkoliv typ procesu zakázky kromě inovativního partnerství (PPI2Innovate, 2018). U obou typů zakázek obvykle ještě před jejich vyhlášením probíhají tržní konzultace, které mají za cíl přesněji definovat potřebu veřejného zadavatele, zjistit možnosti různých řešení a tím zvýšit kvalitu vyhlášené zakázky.

3. Praktické přístupy k realizaci poptávkově orientované inovační politiky

V následující části jsou představeny čtyři případové studie implementující poptávkovou inovační politiku. Dvě z těchto studií jsou zaměřeny na PPI zakázky a dvě se orientují na PCP zakázky. Každá případová studie se zaměřuje na jinou tematickou oblast, konkrétně se jedná o případové studie v oblasti tepelných vlastností budov, vzdělávání, zpracovávání archiválií a úspory vody.

3.1 PPI v oblasti tepelného komfortu budov: Nemocnice Sucha Beskidzka, Polsko

Nemocnice Sucha Beskidzka je středně velká veřejná nemocnice se 441 lůžky v 17 odděleních nabízejících služby pro obyvatelstvo žijící v regionu Suski v jihozápadní části Malopolského vojvodství v Polsku. Nemocnice byla otevřena v roce 1982 a je jednou z největších a nejmodernějších v regionu. Každoročně je zde provedeno přibližně 15 tisíc výkonů a přes 100 tisíc ambulantních odborných konzultací. (ZOZ Sucha Beskidzka, 2018)

Díky projektu EcoQUIP zavedla nemocnice nové přístupy v zadávání veřejných zakázek s cílem povzbudit inovace a zlepšit efektivitu činnosti nemocnice. Personál nemocnice byl seznámen s inovativními metodami zadávání veřejných zakázek a osvědčenými postupy. (Ecoquip, 2016) Jednou z prvních překážek, jimž nemocnice čelila, bylo vymezení problému a skutečné potřeby v rámci veřejné zakázky. Definovaným předmětem veřejné zakázky Nemocnice Sucha Beskidzka bylo zajištění tepelného komfortu v nemocnici pro pacienty i personál. Předmět zakázky měl naplňovat dva požadavky: 1) zlepšení energetické účinnosti nemocnice a 2) splnění nových právních norem vydaných ministerstvem zdravotnictví. (Kautsch a kol, 2015) Poměrně velká část místností v nemocnici byla orientovaná jižním směrem, což v letních měsících vyvolávalo značné tepelné nepohodlí, kdy například při venkovní teplotě 27 °C dosahovala teplota v místnostech na jižní straně nemocnice 40°C. Zvýšená teplota měla negativní vliv na zdravotnický pobyt pacientů a jejich rekonvalescenci. Vysoké teploty způsobovaly pomalé hojení ran pacientů a měly nepříznivý dopad i na pracovní výkonnost personálu nemocnice. Vyšší poruchovost nemocničních přístrojů byla taktéž způsobena vyššími teplotami v letních měsících. (Ecoquip, 2016)

Nemocnice Sucha Beskidzka jako zadavatel veřejné zakázky nebyla schopna sama odhadnout, jaké řešení bude ideální. Zadavatel nedokázal přesně vymezit předmět veřejné zakázky a chyběly mu znalosti o nejnovějších a hospodářsky nejpřínosnějších technických řešeních, a tak nemohl na trhu najít řešení, které by splňovalo všechny potřeby a očekávání. Bylo proto nutné hledat inovativní řešení formou předběžných tržních konzultací neboli tzv. technického dialogu. Ten umožnil zadavateli dozvědět se co nejvíce o způsobech, jak uspokojit danou poptávku, a vypracovat specifikaci řešení, jež mělo být v rámci zakázky obstarané. (Kautsch a kol, 2015)

V rámci předběžných tržních konzultací oslovil zadavatel přibližně 200 potenciálních dodavatelů jak z Polska, tak ze zahraničí. Byly rovněž kontaktovány další nemocnice a dotazovány, zda by i pro ně mohl být tento projekt přínosný. Osm nemocnic v regionu vyjádřilo zájem o sdílení výsledků projektu inovativní zadávání zakázek. Následovala proaktivní komunikační kampaň, která upozornila možné dodavatele na připravované výběrové řízení, jeho cíle a požadavky. Díky převážně emailové komunikaci předložilo 19 společností a konsorcií své návrhy a bylo následně pozváno na informativní setkání, v rámci kterého se hledalo nejlepší řešení problému. (Ecoquip, 2016) Navrhovaná řešení byla velmi rozmanitá, tzn. jednalo se například o zařízení, která zabraňovala průniku slunečního svitu do místností, zabudování chladících zařízení či zařízení výměny vzduchu v místnostech, ale také o možnosti využití obnovitelných zdrojů energie. Cena jednotlivých navrhovaných řešení, která byla součástí předběžné tržní konzultace, se pohybovala od 34 011 EUR do 786 488 EUR. Na základě výsledků předběžné tržní konzultace došel zadavatel k závěru, že k realizaci předmětu zakázky bude vybráno řešení, které spočívá v zavedení fotovoltaických markýz. (Kautsch a kol, 2015)

Zadávací řízení proběhlo formou otevřeného řízení a na základě předchozích předběžných tržních konzultací byl předmět veřejné zakázky specifikován jako instalace fotovoltaických panelů (markýz). Zadavatel obdržel šest nabídek a závěrečné hodnocení bylo provedeno na základě výše nabídkové ceny. Technické řešení problému je znázorněno na obrázku 2. Zpráva, která hodnotila dosažené cíle, zmínila, že díky instalaci fotovoltaických panelů byla snížena teplota v místnostech nemocnice a zároveň došlo k úsporám nákladů na elektrickou energii. Úspory za omezení užívání klimatizace byly vyčísleny na 23 000 EUR, cena energie získané z fotovoltaických markýz činila 14 000 EUR. Zadavatel zmínil, že celkové úspory zavedení fotovoltaických markýz činí 37 000 euro ročně. Projekt rovněž vedl k transformaci procesů zadávání veřejných zakázek v nemocnici. (Ecoquip, 2016) Jednalo se současně o první projekt, jež využil technický dialog ve zdravotnictví v Polsku. Teplota uvnitř nemocnice klesla o 10 %, i když vnější teploty vzrostly o 20 %. Solární panely dodávají 5 % potřeb elektriny v nemocnici, což kompenzuje počáteční investici. (European Commission, 2018a)

Obr. 2: Budova nemocnice Sucha Beskidzka po osazení fotovoltaickými markýzami

Zdroj: Agencja Gazeta (2012)

3.2 PCP ve vzdělávání: Projekt IMAILE

Čtyřletý projekt IMAILE měl za cíl uvést nový interaktivní výukový systém pro střední a základní školy za účasti partnerů ze Švédska, Španělska, Německa a Finska. IMAILE byl prvním projektem, který využil tento způsob zadávání veřejných zakázek v oblasti vzdělávání v rámci Evropské unie. Veřejná zakázka v podobě PCP probíhala od února 2014 do ledna 2018. Jedním z cílů projektu IMAILE je zvýšit motivaci studentů ke studiu předmětů STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics – přírodní vědy, technologie, strojírenství a matematika). Počáteční problém spočíval v tom, že na trhu neexistovalo žádné řešení informačních a komunikačních technologií, které by splňovalo všechny potřeby, jež byly identifikovány jako naléhavé a důležité. Existovala technologie, která by mohla poskytnout některé prvky a částečné řešení, nicméně ucelený přístup k podpoře individualizovaného učení v předmětech STEM s jediným řešením nebyl k dispozici. (IMAILE, 2019) Projekt hledal odpověď na otázku, jak může inovační technologie podporovat jednoho učitele, aby se zaměřil na každého jednotlivého studenta (v průměru 23 studentů) na osobní úrovni, dle studentových potřeb,

zájmů, motivace a dovedností v daných STEM předmětech. Bylo zjištěno, že nedostačený osobní kontakt snižuje zájem mladých lidí o studium a kariéru v těchto oborech. (IMAILE, 2018)

V rámci první fáze PCP využil projekt tržních konzultací, během kterých došlo k vyhodnocení potřeb poptávající strany (požadavky zákazníka, řešené problémy a hlavní výzvy, kterým mají dodavatelé čelit aj.). Poptávané řešení mělo za úkol: 1) ušetřit čas učitelům, 2) zajistit individuální učební přístup v rámci primárního a sekundárního vzdělávání, 3) zvýšit motivaci ke studiu předmětů STEM, 4) snížit neúspěšnost studentů o 15 %, 5) zajistit interoperabilitu a otevřené standardy a 6) zajistit úspory škol. V návaznosti na hlavní metodické přístupy byl zvolen proces třífázového PCP, který zahrnuje (1) návrh řešení, (2) vývoj prototypu a (3) konečné testování a vývoj v malém měřítku. Platforma TED (Tenders Electronic Daily – Příloha oficiálního časopisu EU) byla použita k propagaci výběrového řízení s cílem oslovit co nejširší mezinárodní inovační publikum. (Wallin, 2017)

Komplexní hodnotící matice ukázala každému dodavateli jeho průkaznou schopnost vyhovět každému prvku navrhovanému řešení a požadavkům na hodnocení, včetně jeho potenciálu pro větší inovace. Zatímco finanční prostředky byly k dispozici pro osm dodavatelů, nakonec bylo hodnoceno pouze sedm návrhů dostatečně kladně, aby byly vybrány pro realizaci fáze 1: Návrh řešení procesu zadávání veřejných zakázek. Po této tříměsíční počáteční fázi dodavatelé představili návrhy řešení a čtyři z nich byli vybráni k přechodu do fáze 2: vývoj prototypů, která trvala šest měsíců. Financování projektu pokrývalo náklady dodavatelů, z nichž alespoň 51 % muselo být vynaloženo na inovační projektové a výzkumné a vývojové aktivity. Ze čtyř dodavatelů ve fázi 2 postoupili dva do fáze 3, která zahrnovala testování a hodnocení prototypů v prostředí skutečných tříd. Tato fáze trvala 7 měsíců a byla dokončena v říjnu 2017. Vyhodnocení nabídek provedl panel složený ze zadavatelů, místních odborníků a třech externích odborníků ze sektoru technologií, pedagogiky a STEM. (Wallin, 2017) Obě nabídky byly zhodnoceny jako adekvátní na technologické úrovni připravenosti. Tato nová řešení zvyšují o 55-75 % motivaci a úspěšnost studentů v rámci STEM předmětů a zvyšuje pravděpodobnost toho, že se těmto oborům budou věnovat i v budoucnosti. Tato řešení také umožňují zkracovat dobu, jež musí učitelé věnovat plánování výuky a hodnocení studentů o 30-40 % a snižují také náklady jednotlivých škol na pořizování učebních pomůcek. (PPI2Innovate, 2018)

3.3. PCP ve veřejné správě: Projekt ELZA

Projekt ELZA (elektronické zpracování archiválií) byl vyhlášen Technologickou agenturou České republiky v rámci programu BETA, který se zaměřuje na zakázky v oblasti výzkumu, experimentální vývoje a inovací pro potřeby státní správy. Technologická agentura ČR vyhlásila zakázku v roce 2014 a jejím předmětem bylo řešení výzkumné potřeby Ministerstva vnitra ČR. Zakázka měla za úkol vytvořit volně dostupný software pro popis archiválií, jenž bude určený všem archivům a ostatním tzv. paměťovým institucím v ČR. Tato zakázka byla jako první v České republice vyhlášená formou PCP a jejím cílem je zajistit vytvoření unikátního softwaru, který by měl umožnit uvedení archivního popisu v ČR do souladu s mezinárodními standardy a zajistit tak návaznost archivního zpracování na systémy elektronické spisové služby a umožnit mimo jiné i výměnu dat a komunikaci mezi paměťovými institucemi a archivy. (TAČR, 2014)

Veřejná zakázka byla řešena na základě rámcové smlouvy, jejíž součástí byl větší počet řešitelů (devět vybraných dodavatelů), kteří během 30 měsíců hledali nejhodnější řešení. V rámci zadávacího řízení pořádala agentura pracovní semináře a předtržní konzultace, aby oslovila a informovala jednotlivé dodavatele. Agentura rovněž založila pracovní skupinu, která je složená převážně ze zájemců z řad držitelů licence a která má za úkol kontrolovat vývoj, řešit vzniklé problémy a diskutovat priority a další směřování projektu. Poskytovatelem vybraní nejhodnější uchazeči plní předmět veřejné zakázky v minutendru realizací projektu výzkumu, vývoje a inovací. Dodavatelé, kteří na základě smlouvy o poskytnutí podpory podle zákona o podpoře VaV realizují projekt, jsou povinni při jeho realizaci postupovat v souladu s rámcovou dohodou, smlouvou o poskytnutí podpory, platnou a účinnou právní úpravou a všeobecnými podmínkami. (TAČR, 2019)

Zakázka probíhala ve třech fázích: 1) vytvoření prototypu, 2) ověření a dokončení prototypu a 3) konečný výsledek. V rámci první fáze byla řešitelům k dispozici online verze prototypu, jež je seznámila s možnostmi elektronického zpracování archiválií. V této etapě docházelo k podpoře vývoje několika funkčních vzorků a prototypů a byla definována metodika a standardy pro funkčnost aplikace. Ze dvou funkčních vzorků byl vybrán jeden prototyp. Druhá fáze umožnila pilotní provoz aplikace v produkčním prostředí ve zvláštním licenčním režimu. Existuje bezplatná vývojářská a uživatelská licence a na stránkách Ministerstva vnitra ČR se nachází sekce s informacemi o firmách, které mají licenci a mohou tak poskytovat služby archivům. Licence pro vývojáře je podmíněna publikováním veškerých změn v aplikacích. Instituce tak mají možnost určovat oblasti dalšího vývoje aplikace, specifikovat své požadavky a poskytovat tak řešitelům zpětnou vazbu o využívání prototypu (Nástroj Ppi2innovate pro Chytré-IKT, 2018). Projekt se v rámci této fáze taktéž přesunul do programu BETA2 a dostal pracovní název ELZA+. Ve fázi tři bude výsledný software implementován v rámci otevřené licence (Open

Source), tedy bude uvolněn na trh pod otevřeným kódem. Agentura vyjádřila závazek, že do roku 2019 by měla zcela uvolnit dané řešení. (TAČR, 2019)

Technologická agentura ČR si na základě tohoto projektu ověřila zcela nový způsob zadávání veřejných zakázek v českých podmínkách. Důvodem zařazení takového zadávacího řízení byla především příprava na budoucí programové období EU, které bude vyžadovat častější využívání tohoto způsobu zadávání veřejných zakázek a lepší možnosti zapojení malých a středních podniků. (PPI2Innovate, 2018)

3.4. PPI v oblasti úspory vody: budovy Jihomoravského kraje

Poslední případová studie je probíhající veřejnou zakázkou v Jihomoravském kraji, jejímž předmětem je úspora vody v budovách Jihomoravského kraje na příkladu Střední školy polytechnické Brno. Jedná se o první veřejnou zakázku v rámci kraje, která využívá principu předběžných tržních konzultací a usiluje o aktivní zapojení jednotlivých dodavatelů. Cílem předběžných tržních konzultací je získat informace, jež budou použity v zadávacích podmínkách veřejné zakázky. Předběžné tržní konzultace jsou financovány z projektu Smart Akcelerátor v Jihomoravském kraji realizovaném v rámci Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání. (Jihomoravský kraj, 2019)

Navrhované řešení v rámci veřejné zakázky by mělo: 1) snížit spotřebu pitné vody, 2) zachovat komfort studentů i personálu, 3) průběžně měřit spotřebu vody dálkovým odečtem průtokoměrů a 4) dát možnost využití opatření v rámci výuky. Veřejná zakázka by v tomto směru měla být pilotním projektem, který bude později aplikován i na dalších budovách Jihomoravského kraje. Zakázkou se zabývá příspěvková organizace Jihomoravského organizace CEJIZA s.r.o. (Centrální Jihomoravský zadavatel), jež vytvořila tým odborníků a spustila komunikační kampaň s cílem přilákání co nejvíce možných dodavatelů (oslovených jich bylo přibližně 30). V návaznosti na dané oslovení potenciálních řešitelů proběhl seminář, který měl seznámit možné dodavatele (účast 5 dodavatelů) s předmětem plnění veřejné zakázky. Návrhy opatření předložili čtyři dodavatelé. V současnosti dochází k posouzení obsahu návrhů týmem odborníků a k jednání s jednotlivými dodavateli. (DEX, 2019)

4. Diskuse

Základním předpokladem, aby mohla poptávková inovační politika fungovat, je uvědomění si významu inovací ze strany veřejných zadavatelů. Veřejní zadavatelé musí být dobře informováni o výhodách (i nevýhodách) inovativních řešení a musí být dostatečně otevření k přijímání inovací. Naše případové studie představily čtyři průkopnické projekty, jejichž zadavatelé byli příznivě nakloněni inovacím a dostatečně proaktivní. Uvedené příklady poukázaly na to, že veřejné zakázky vyhlašované formou PCP a PPI umožňují jedinečným a efektivním způsobem řešit potřeby veřejného zadavatele a současně zpřístupnit novou technologii i dalším subjektům na trhu.

Hlavní podmínkou pro fungování public procurement je existence vhodného institucionálního prostředí, a to jak formálního regulatorního, tak i neformálního (podrobněji např. Rolfstam, 2009). Stále častějšímu vyhlašování PCP a PPI zakázek nahrává Směrnice EU o zadávání veřejných zakázek 24/2014/EU a její transformace do národního práva členských států. Podpora poptávkového přístupu ze strany nadnárodních organizací je ale patrná i z jiných aktivit. Jde zejména o posilování tohoto konceptu prostřednictvím jeho propagace na informačních portálech EU a OECD a sdílení praktických zkušeností prostřednictvím projektů realizovaných jako součást kohezní politiky EU (zejm. operační programy v rámci cíle Evropská územní spolupráce).

Naše případové studie prokázaly také to, že významnou překážkou pro vyhlašování takových zakázek je prozatím nedostatečná informovanost zaměstnanců zadavatele. To je pochopitelné s ohledem na krátkou historii tohoto nástroje. Implikuje to však, že je potřebné věnovat zvyšování informovanosti dostatečnou pozornost, a to jak na národní úrovni, tak na regionální úrovni. Na národní úrovni je třeba se zaměřit především na vzdělávání v oblasti právních aspektů, na regionální úrovni jde zejména o zvyšování informovanosti o možnostech tohoto nástroje a zvyšování kompetencí pracovníků, kteří se v regionu prakticky podílí na vyhlašování zakázek. Případové studie rovněž naznačily, že k získání dostatečných informací o způsobu technického řešení jsou nezbytné předběžné tržní konzultace.

Některé výzkumné studie prokazují, že problémem veřejného sektoru je určitá konzervativnost. Dodavatelé vnímají veřejný sektor (ve srovnání s privátními zákazníky) jako méně otevřený inovacím a méně ochotný riskovat při nákupu inovativních řešení (Georghiou a kol., 2014; Amann a Essig, 2015). Dalšími bariérami pro využívání public procurement se v teoretické rovině zabývají Uyerra a kol. (2014). Ve Spojeném království byl proveden průzkum mezi dodavateli veřejného sektoru, který se zaměřil na významnost jednotlivých bariér (Georghiou a kol., 2014). Jako hlavní bariéry byly označeny příliš velký důraz na cenu, malá interakce nakupujícího a prodávajícího, nemožnost variantního řešení, averze nakupujícího k riziku, příliš přesná specifikace

zakázka a nízké kompetence nakupujícího (Georghiou a kol., 2014). Limitujícím faktorem tohoto výzkumu je skutečnost, že byl zaměřený obecně na zakázky veřejného sektoru, nikoliv na inovativní zakázky.

Nevýhodou systému PCP a PPI zakázek je délka trvání celého procesu. Zadavatel nemůže počítat s rychlým vyřešením jeho problému, ale musí být srozuměn s tím, že vývoj řešení zabere určitý čas. Ani samotnou veřejnou zakázku nelze vypsát rychle, neboť jí obvykle předchází předběžné tržní konzultace, které umožní lépe specifikovat potřeby zadavatele a technické možnosti řešení. To tedy klade nároky na včasné plánování veřejných zakázek. Zakázky jsou provázené i vyšší finanční náročností a rizikovostí. To platí zejména pro PCP zakázky, na kterých se v jednotlivých fázích podílí více dodavatelů a které jsou spojeny s prováděním výzkumu a vývoje, jehož výsledky jsou vždy nejisté. V konečném důsledku ale může vytvořené řešení vést k úspoře finančních prostředků.

S ohledem na uvedené bariéry se jako vhodné jeví, zahrnout mezi politická opatření na podporu public procurement řadu dílčích nástrojů umožňující fungování celého systému. Lze je rozdělit na vytváření rámcových podmínek, vytváření organizací a schopností (např. strategie, vzdělávací schémata), identifikaci potřeb (předobchodní zakázky, inovační platformy, foresight) a ostatní inovační řešení (certifikáty, garance). Podrobněji tyto nástroje analyzují například Georghiou a kol. (2014).

5. Závěr

Poptávkově orientovaná politika je relativně novým přístupem v oblasti inovační politiky a usiluje o zvyšování poptávky po inovacích ze strany uživatelů, jimiž mohou být soukromé nebo veřejné subjekty. Zvýšený zájem o inovace ze strany poptávky motivuje inovační podniky, aby inovace vyvíjely a nabízely je uživatelům. Poptávková inovační politika využívá zejména nástroje typu regulace (legislativa), veřejné nákupy (public procurement), budování kooperačních sítí a dotace pro soukromou poptávku. Článek byl zaměřený na veřejné nákupy formou veřejných zakázek v předobchodní fázi (PCP, pre-commercial procurement) a veřejných zakázek na inovativní řešení (PPI, public procurement of innovation) a diskutoval výhody a nevýhody těchto netradičních a relativně málo známých nástrojů, které jsou dobře využitelné i na regionální úrovni. Hlavní rozdíl mezi PCP a PPI spočívá v tom, že součástí realizace PCP zakázky je provádění výzkumu a vývoje. Tyto veřejné nákupy umožňují využít kupní sílu veřejného sektoru pro realizaci inovací, jejichž cíle mohou být ekonomické, sociální i environmentální. Uvědomíme-li si, jaký podíl na hrubém domácím produktu mají veřejné nákupy, je zřejmé, že poptávková inovační politika může představovat významný stimul k zavádění nových inovací na trh.

Příspěvek představil čtyři případové studie nákupů veřejným sektorem, z nichž dvě jsou zahraniční a dvě z českého prostředí. V každé z těchto skupin je jedna případová studie zaměřena na ukázkou realizace poptávkové politiky na národní úrovni a jedna na demonstraci možnosti využití poptávkového přístupu na úrovni regionální. Analyzované PPI zakázky se týkají tepelného komfortu budov (Nemocnice Sucha Beskidzka, Polsko) a úspory vody (budovy Jihomoravského kraje). Zkoumané PCP zakázky se zabývaly vytvořením speciálního softwaru pro vzdělávání (projekt IMAILE) a pro archivní činnost ve veřejné správě (projekt ELZA). Uvedené příklady poukázaly na to, že veřejné zakázky vyhlášené formou PCP a PPI umožňují jedinečným a efektivním způsobem řešit potřeby veřejného zadavatele a současně zpřístupnit novou technologii i dalším subjektům na trhu. Hlavní podmínkou pro fungování public procurement je existence vhodného institucionálního prostředí. Významnou překážkou pro vyhlášení takových zakázek je prozatím nedostatečná informovanost a kompetence zaměstnanců zadavatele. Hlavní nevýhodou PCP a PPI zakázek je jejich časová a finanční náročnost. Takto prováděná inovační politika musí také jasně vyjádřit své cíle a její dopady musí být důkladně hodnoceny.

V posledních letech je možné se setkat se zvýšeným zájmem o poptávkovou inovační politiku i ze strany nadnárodních organizací, jako jsou OECD a Evropská unie. Proaktivní činnost EU se projevuje v posilování tohoto přístupu prostřednictvím jeho propagace na svých informačních portálech, sdílení praktických zkušeností pomocí projektů financovaných z evropských zdrojů a přípravy legislativy umožňující vyhlášení takových zakázek.

Literatura

- [1] AMANN, M., ESSIG, M., (2015). Public procurement of innovation: empirical evidence from EU public authorities on barriers for the promotion of innovation. *Innovation: The European Journal of Social Sciences*, vol. 28, no. 3, pp. 282-292. ISSN 1351-1610. DOI 10.1080/13511610.2014.998641.
- [2] AZZONI, C. R., KALATZIS, A. E. G., (2010). Incorporating Demand-Side Aspects into Regional Policy: Variations in the Importance of Private Investment Decision Factors across Regions. *Annals of Regional Science*, vol. 44, no. 1, pp. 69-82. ISSN 0570-1864. DOI 10.1007/s00168-008-0242-y.
- [3] BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V., TEJ, J., (2016). Dopad fiškálnej decentralizácie na výnos z dane z nehnuteľností na úrovni miestnej samosprávy SROV. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*.

- Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 891-898. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-115.
- [4] DEX, (2019). *Jak zadávat veřejné PPI zakázky a kde získat příklady provedení?* [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <http://dex-ic.com/prezentace-ppi-nastroju-v-praze>.
- [5] ECOQUIP, 2019. *Delivering efficiency, quality and sustainability in healthcare through innovation procurement. Případová studie*. [online]. [cit. 23.02.2019]. Dostupné z: <http://www.ecoquip.eu/uploads/pdfs/EcoQUIP%20-%20Delivering%20efficiency,%20quality%20and%20sustainability%20through%20innovation%20procurement%20-%20case%20study%20based%20report.pdf>.
- [6] EDLER, J., (2009). Demand Policies for Innovation in EU CEE Countries. *Manchester Business School Research Paper*, No. 579. Manchester: University of Manchester - Manchester Institute of Innovation Research. 39 p. ISSN 0954-7401.
- [7] EDQUIST, C., ZABALA-ITURRIAGAGOITIA, J. M., (2012). Public Procurement for Innovation as mission-innovation policy. *Research Policy*, vol. 41, no. 10, pp. 1757-1769. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2012.04.022.
- [8] ELLIS, R. P., McGUIRE, T. G., (1993). Supply-Side and Demand-Side Cost Sharing in Health Care. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7, no. 4, pp. 135-151. ISSN 0895-3309. DOI 10.1257/jep.7.4.135.
- [9] EUROPEAN COMMISSION, (2006). *Constructing regional advantage: principles - perspectives – policies*. Brussels: European Communities. 95 p.
- [10] EUROPEAN COMMISSION, (2018a). *Commission Notice. Guidance On Innovation Procurement*. [online]. [cit. 23.02.2019]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/?fuseaction=list&coteId=3&year=2018&number=3051&version=F&language=en>.
- [11] EUROPEAN COMMISSION, (2018b). *EAFIP – About*. [online]. [cit. 1. 3. 2019]. Dostupné z: <http://eafip.eu/about/>.
- [12] FERRIS, J. S., (1998). Real Government Size, Automatic Feedback Rules and the Measured Effectiveness of Fiscal Policy. *Applied Economics*, vol. 30, no. 3, pp. 365-373. ISSN 0003-6846.
- [13] GEORGHIOU, L., EDLER, J., UYARRA, E., YEOW, J., (2014). Policy instruments for public procurement of innovation: Choice, design and assessment. *Technological Forecasting & Social Change*, vol. 86, pp. 1-12. ISSN 0040-1625. DOI 10.1016/j.techfore.2013.09.018.
- [14] HOWELLS, J., (2005). Innovation and regional economic development: A matter of perspective? *Research Policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1220-1234. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2005.03.014.
- [15] IMAILE, (2018). *IMAILE Collected Results – Procurers and Policy Level*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: http://www.imaile.eu/wp-content/uploads/2018/02/IMAILE-final-newsletter-procurers_final_en.pdf.
- [16] IMAILE, (2019). *IMAILE project*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <http://www.imaile.eu/about/>.
- [17] JIHO MORAVSKÝ KRAJ, (2019). *Na každé kapce vody záleží. Souhlasíte? Přidejte se*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <https://m.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=376111&TypeID=2>.
- [18] KAUTSCH, M., LICHONÍ, M., WHYLES, G., (2015). Tools of innovative public procurement in health care in Poland. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, vol. 28, no. 3, pp. 312-323. ISSN 1351-1610. DOI 10.1080/13511610.2015.1043243.
- [19] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2011). Eco-Innovations as a Result of Companies' Innovation Activities. *E-Leader online*, nestránkováno. New York: Chinese American Scholars Association. ISSN 1935-4819.
- [20] KRAFTOVÁ, I., MATĚJA, Z., PRÁŠILOVÁ, P., (2011). Economic Performance: Variability of Businesses within Each Industry and Among Industries. *Engineering Economics*, vol. 22, no. 5, pp. 459-467. ISSN 13922785. DOI 10.5755/j01.ee.22.5.964.
- [21] LINDBECK, A., SNOWER, D., (1990). Demand-side and supply-side policies and unemployment - policy implications of the insider outsider approach. *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 92, no. 2., pp. 279-305. ISSN 0347-0520. DOI 10.2307/3440032.
- [22] OECD, (2010). *The OECD Innovation Strategy. Getting a Head Start on Tomorrow*. Paris: OECD Publishing. 224 p. ISBN 978-92-64-08347-9.
- [23] OECD, (2011). *Demand-side Innovation Policies*. Paris: OECD Publishing. 188 p. ISBN 978-92-64-09887-9.
- [24] OECD, (2015). *OECD Innovation Strategy 2015. An Agenda for Policy Action*. Paris: OECD.
- [25] PPI2Innovate, (2018). DT1.3.3 *Nástroj PPI2Innovate pro chytré-IKT*. [online]. [cit. 1. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.interreg-central.eu/Content.Node/PPI2Innovate/PPI2Innovate-chytre-IKT.pdf>.
- [26] RENWICK, M. E., ARCHIBALD, S. O. (1998). Demand Side Management Policies for Residential Water Use: Who Bears the Conservation Burden? *Land Economics*, vol. 74, no. 3, pp. 343-359. ISSN 0023-7639. DOI 10.2307/3147117.

- [27] ROLFSTAM, M. (2009). Public procurement as an innovation policy tool: the role of institutions. *Science and Public Policy*, vol. 36, no. 5, pp. 349-360. ISSN 0302-3427. DOI 10.3152/030234209X442025.
- [28] ROOLAHT, T., (2010). The demand-side innovation policies in the context of small EU member country. *Discussions on Estonian Economic Policy*, vol. 18, no. 1, pp. 404-427. ISSN 1736-5597.
- [29] TAČR, (2014). *Premiéra ve státní správě – První vyhlášení veřejné zakázky metodou PCP v ČR*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <https://www.tacr.cz/index.php/cz/novinky/291-premiera-ve-statni-sprave-prvni-vyhlaseni-verejne-zakazky-metodou-pcp-v-cr.html>.
- [30] TAČR, (2019). *Co je Elza (Elektronické zpracování archiválií)*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <https://www.tacr.cz/index.php/cz/elza.html>.
- [31] UYARRA, E., FLANAGAN, K., (2010). Understanding the Innovation Impacts of Public Procurement. *European Planning Studies*, vol. 18, no. 1, pp. 123-143. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654310903343567.
- [32] VECCHIATO, R., ROVEDA, C., (2014). Foresight for public procurement and regional innovation policy: The case of Lombardy. *Research Policy*, vol. 43, no. 2, pp. 438-450. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2013.11.003.
- [33] WALLIN, E., (2017). IMAILE, PCP process to identify new technologies and services which address the challenge of providing the next generation of Personal Learning Environments (PLE) for primary and secondary school, FP7. *Impact*, vol. 2017, no. 5, pp. 84-86. ISSN 2398-7081. DOI 10.21820/23987073.2017.5.84.
- [34] WARREN, P., (2017). Transferability of demand-side policies between countries. *Energy Policy*, vol. 109, pp. 757-766. ISSN 0301-4215. DOI 10.1016/j.enpol.2017.07.032.
- [35] ZOZ SUCHA BESKIDZKA, (2019). *ZOZ SuchaBeskidzka*. [online]. [cit. 23.02.2019]. Dostupné z: <http://www.zozsuchabeskidzka.pl/o-szpitalu/>.
- [36] ŽÍTEK, V. (2014). Specializace, prostorová koncentrace a diverzifikace v českých a slovenských krajích. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 326-331. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-40.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Masarykovy univerzity Determinanty rozvoje úspěšných regionálních inovačních systémů (MUNI/A/1051/2018).

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-20

EFFECTS OF PUBLIC PROCUREMENT CONTRACT ON FIRM PRODUCT AND SERVICE INNOVATION – CASE STUDY OF CZECHIA, SLOVAKIA AND NORWAY

Motivační účinky veřejných zakázek na produkci inovovaných výrobků a služeb - případová studie ČR, SR a Norska

SOLOMON GYAMFI

HENRY JUNIOR ANDERSON

VIKTOR PROKOP

Ústav ekonomických věd | Institute of Economic Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice

✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic

E-mail: solomon.gyamfi@upce.cz, henry.anderson@upce.cz, viktor.prokop@upce.cz

Abstract

The public sector economy accounts for a large size of the National market demand for goods and services. Many scholars have tipped public procurement as an attractive measure to help boost innovation in firms for the state to achieve its innovation goals. But there has been a worrying case mainly by actors within the public sector and scholars to explore this policy instrument to support innovation. In light of the above, the research seeks to analyze the effect of public procurement contracts on the firm's product and service innovation. Using logistic Regression model for the CIS 2014 data we analyze this effect in the case of the Czech Republic, Norway and Slovakia. Our empirical results showed that, the use of this policy instrument is dependent mostly on the type of innovation. We found that firms received contracts to execute projects from the public sector for service provision in all cases but in the case of product innovation, only Czech Republic firms did receive a public contract. Nevertheless, innovation was required when firms are contracted to provide services for the public sector only in the Czech Republic and Slovakia regarding product innovation.

Key words

public sector, procurement, innovation, case study

Anotace

Veřejný sektor alokuje veřejné prostředky do produkce zboží a služeb. Mnoho ekonomů vnímá veřejné zakázky jako efektivní způsob, jak motivovat firmy, aby inovovaly svoji produkci v rámci uspokojování poptávky veřejného sektoru po určité produkci. Existují však negativní pohledy na motivační roli veřejných zakázek. Vzhledem k výše uvedenému si tento příspěvek klade za cíl analyzovat vliv veřejných zakázek (coby motivačního prvku) na ochotu firem inovovat své výrobky a služby. Pomocí modelu logistické regrese a dat CIS 2014 analyzujeme motivační efekt veřejných zakázek ve třech vybraných regionech EU: Česká republika, Norsko a Slovensko. Empirické výsledky ukázaly, že efektivita využití tohoto politického nástroje závisí především na typu inovací. Výsledky potvrdily očekávání, že firmy, které získaly veřejnou zakázku, jsou nuceny inovovat, což platí především o firmách z Česka a Slovenska.

Klíčová slova

veřejný sektor, veřejná zakázka, inovace, případová studie

JEL classification: P35, H57

1. Introduction

Demand for innovation has been highlighted as a significant source in the quest to extract innovation from private sector firms. Evolving in the early 1980s, public procurement as a tool hasn't garnered much attention and application in both international and National context until the early 2000s (Edler and Georghiou 2007). Much of the support of this initiative was garnered from policy reports and expert analysis regarding how to resurrect the failing private expenditure investment for innovation. This began in early 2004 when three governments sent a position paper to the European Council with an ardent call to renew and reinvigorate innovation across the European Union (French/German/UK Governments, 2004, p.7). Even after "Kok Report" recognized procurement as a strategy of pioneering market for innovative product provision, the European Council furthered on to admonish and propose to member states to makes job provision and growth prospects their central focus openly calling on member states to focus on public procurement of innovative products in the Lisbon Strategy (European Council, 2005). This ushered in the wave of public procurement directly aimed at expediting innovation mostly in private ventures and even public ventures as well.

Various literatures have endorsed the use of public procurement as a tool in the quest to supplement innovation requests. Aschoff and Sofka (2008) researched on German firms and found heterogeneous effect of public procurement on innovation. Georghiou et al. (2014) addressed the deficiencies of effective public procurement and added that public procurement can also incentivize innovation by being responsive to innovation through the purchase of recent but recognized innovations that are new to the organization. Uyerra (2010) expressed concern that demand is very specific to local problems and issues may make procurement difficult to access to outsiders effectively deterring potential innovators and reducing the impact of market creation and even the adoption and spillover effects of the innovation. Research of Aschoff and Sofka (2008) pointed out the selective impact that public procurement could potentially be giving the impression the initiatives to utilize public procurement as a tool to spark private and public sector innovation efforts are usually tied to the economic status of a region and the firm size. Having known mass of literature expressing evidence of public procurement contracts and even differentiated impacts and barriers they face, we aim to assess the whether the provision of public procurement contracts and inclusion of the occurrence of innovation as a precondition for the contract affects product and/or service innovation. Our research will be conducted on the Czech Republic, Slovakia and Norway to capture countries with different economic performance and even different innovation performance as well on the European Innovation Scoreboard (2018).

The next section of the paper will discuss the literature on public procurement and innovation; the third section will cover the data sources and the methods used, the next will report and discuss results of the research, followed by the conclusion and the list of literature.

2. Literature review

European member states have gradually and successfully ushered in public procurement in an effort to supplement the then failing and falling business investment in research and development expenditure (Edler and Georghiou 2007). Attention had been given to the prospect of public procurement in literature but little had been done to explore the influence of demand on innovation especially in the industrial revolution (Malerba 2007) Even though the concept was earlier explored and given the green light by researchers in the early 1980s, the theory only came into prominence in the late 2000s that it came into prominence (Mowery and Rosenborg, 1979; Rothwell and Zegveld, 1981). However, having found that public demand spurs on innovative dynamics and spillovers when oriented towards innovative products and solutions (Edler and Georghiou 2007), public procurement was incorporated as an element of the European Commission's Research Investment Action Plan to raise expenditure to 3% Barcelona target following the work of an expert group (Georghiou et al. 2003).

In contemporary times, practical evidence has endorsed the essence of public procurement as a policy strategy for the firm and regional innovation. The use of this tool in support of innovation have been backed by the recommendations of a number of inquiries, reports and policy documents, both at EU (Lember, Kalvet, Kattel, Penna and Suurna 2007) and National level (Stern, Hellman, Rijnders-Nagle, Terrell, Astrom 2011) Aschoff and Sofka (2008) researched on 1,100 innovative firms in Germany to assess the degree to which innovation sources including public procurement stimulates innovation. They found that public procurement and knowledge spillovers from Universities were both equally significant propellers of innovation. They also found that public procurement effect on innovation was more effective in small firms in regions under economic turmoil as in delivery and technology services. In spite of the pre-established connection of public support and innovation, Uyara and Flanagan (2009) argues that procurements that are undertaken with the sole objective of spurring innovation is likely to fail due to the fact that most efforts aimed at utilizing public procurement to generate innovation have not been an intentional or deliberately induced effort to accelerate the course of innovation but rather a by-product of

an innocent public procurement effort. He went further to imply public procurement as being of a multi-objective stature with the sole objective of ensuring the quality of government services and the use of product and services in the interest of the citizenry.

However, not all public procurement efforts can even be genuinely termed as innovative. According to Aschoff and Sofka (2008), it can only be termed as innovative when the public entity announces its intention to accelerate innovation policy instrument with public procurement as a policy tool such as the use of public technology procurement. In this regard, public procurement becomes effective in stimulating the generation and diffusion of technologies if the functional requirements of the product are only defined by the government leaving the design and achievement prescriptions. Furthermore, the creation of framework conditions, establishing organisational frameworks and developing capabilities, identifying, specifying and signalling needs, and incentivising innovative solutions are efforts needed to shape up public procurements in contributing to firm innovation (Georghiou, Edler, Uyerra and Yeow 2014). They also revealed that barriers encountered by firms were deficiencies revealed by policies but improperly addressed as a result of lack of coverage, lack of ownership by purchasers, failure to address the whole cycle of acquisition and to address risk aversion as well.

Having found that the impact of public procurement differs on country and firm basis as well, the evidence of public procurement innovative proponents in EU countries (Lember, Kalvet, Kattel, Penna and Suurna 2007) in spite of the barriers (Uyerra, Edler, Garcia-Estevez, Georghiou and Yeow 2014; Eadie, Perera and Heaney 2007) we are of the belief that public procurement proper structures have been set up in the European Union to accommodate the innovation drive of public procurement and significant factor in driving innovation. However, very little research had been done in the Czech Republic and Slovakia especially. These two countries are especially growing economies when compared with countries in the common market like Norway and Germany, economically (Eurostat 2016). Hence, we'll focus our research on the Czech Republic, Slovakia and Norway effectively considering countries at different stages of economic growth in line with findings of Aschoff and Sofka (2008) whilst focusing on product and process innovation to enable us to identify the differentiated impacts of the public procurement efforts on which particular innovation type in different countries with widely different economic performance. Therefore, based on the literature above, we create the hypothesis that,

- H1a: Procurement contracts for domestic public sector organizations significantly affect product innovation
 H1b: Procurement contracts for domestic public sector organizations significantly affect service innovation.
 H2a: Innovation as a non – requirement of public procurements contracts does not spur product innovation
 H2b: Innovation as a non – requirement of public procurements contracts does not spur service innovation.
 H3a: Innovation as a requirement of public procurements contracts spurs p innovation.
 H3b: Innovation as a requirement of public procurements contracts spurs service innovation.

3. Data and Methodology

The data used for the empirical analysis was sourced from the Harmonized European Union Community Innovation Survey (CIS) 2012-2014 which specifically require respondent firms to indicate within the time-space of the survey if they engaged in any procurement contracts for the domestic public sector. The survey questionnaire further asks firms to specify whether such procurement contracts demand innovation as part of the contract execution which is seen as a form of support for innovation by the public sector. In order to empirically ascertain government support for innovation through procurement contracts or otherwise, we have selected these variables as shown in the table below.

Tab. 1: Selected variables for the research

Variables	Abbrev.	Description
Dependent Variables	inpdgd	Introduced onto the market a new or significantly improved good
	inpdsv	Introduced onto the market a new or significantly improved service
Independent Variables	pubdom	Procurement contracts for domestic public sector organisations
	pbinn	Undertook innovation activities (enterprise with procurement contract)
	pbnoc	Innovation not required as part of the contract
	pbinct	Innovation required as part of the contract
	rmac	Engagement in acquisition of machinery for innovation
	rmar	Engagement in market introduction of innovation
	marnat	National market (other regions of country)
	marloc	Local/regional market (within country)

Source: CIS 2014

A logistic regression analysis was used for the empirical analysis because the CIS data provides dichotomous variables which make the analysis feasible and fit by, the use of binary logistic regression (source). The logistic model used for the model computation is given by the formula:

$$\text{Inpdgd/ Inpdsv} = \beta_0 + \beta_1(\text{pubdom})x + \beta_2(\text{pbinn})x + \beta_3(\text{pbnoct})x + \beta_4(\text{pbinct})x + \beta_5(\text{rmac})x + \beta_6(\text{rmar})x + \beta_7(\text{marnat})x + \beta_8(\text{marloc})x + \varepsilon \quad (1)$$

where the model is used to ascertain the influence or effect of firms dealing with procurement contracts from the domestic public sector organizations on the firm's product and service innovations.

Three European countries, the Czech Republic, Slovakia and Norway were selected for the empirical analysis. All the three countries are respondents to the CIS and are ranked as moderate innovators in the case of Czech Republic and Slovakia and Norway, a strong innovator per the European Innovation Scoreboard 2018 rankings. With the differences in innovation rankings and economic prowess determined by their public expenditure, we have the motivation to find out how these countries economically support firms for their innovation through public procurement contracts.

4. Result and discussion

The empirical model included all firms in the selected countries with the sample size amounted to 13033 large and small and medium-size firms engaged in all kinds of business activities in the selected countries. The sample size included 5098, 5045 and 2790 firms for the Czech Republic, Norway and Slovakia respectively. The empirical analysis rather shows a mixed result and difference between firm product and service innovation. This could be attributed to the nature of public expenditure which is inclined to service provision than product provision. Generally, the correlation between the dependent variables and specifically procurement contract independent variables were weak signalling rather the non-usage or rather the less effective use of this support system to boost innovation in the selected countries by the public sector.

As it can be seen in table 2 below, the empirical analysis showed a negative significant effect of public sector procurement contracts on firm product innovation in the Czech Republic and Norway. This confirms H1a in both countries except Slovakia. This shows that the public sector does not engage in firm product innovation support due to barriers as found by Georghiou et al (2014) and Uyarra et al, (2014). They outlined some deficiencies UK firms experience in their procurement dealings with the public sector organisations which they noted as a key barrier, lack of expertise in some countries. The finding is consistent with Aschhoff & Sofka (2009) who found that public procurement had a significant effect on innovation success but rather through general administrative procurement (services) but not in security procurement which demands more product specification.

Tab. 2: Firm's product innovation

Independent variables	Czech Rep. β (p-value)	Norway β (p-value)	Slovakia β (p-value)
pbinn	0.370 (0.645)	0.096 (0.848)	-1.294(0.304)
pubdom	-0.387 (0.001)***	-0.219 (0.025)*	-0.201(0.403)
pbnoct	0.798 (0.276)	-0.058 (0.901)	0.344 (0.729)
pbinct	-0.214 (0.763)	0.582 (0.206)	2.838 (0.010)**
rmac	1.874 (0.001)***	1.620(0.001)***	2.808 (0.001) ***
rmar	2.175 (0.001) ***	1.707 (0.001)***	2.494 (0.001) ***
marnat	0.736 (0.001) ***	0.691 (0.001)***	0.360 (0.139)
marloc	-0.382 (0.001)***	-0.627 (0.001)***	0.221 (0.264)
McFadden R ²	0.322	0.287	0.390
Cronbach's α	0.608	0.667	0.565
No. of Obs.	5198	5045	2790

Note: significance* p < .05, ** p < .01, *** p < .001

More so, innovation as a non – requirement for public procurement contracts had no impact on product innovation thereby rejecting H2a for all countries. However, innovation orientation of public sector procurement was found significant on product innovation only in Slovakia. This effectively accepts H3a and rejects it for the other countries.

On the other hand, regarding firm service innovation, the empirical model showed a positive significant effect of public sector procurement on the firm's service innovation in all countries. This confirms H1b in all countries. Contracts received by firms in the Czech Republic with innovation required as part of the contract had a significant effect on service innovation. This confirms that H3b was accepted in the Czech Republic and rejected for both countries. Innovation not instated as a factor for public procurement contracts was, however found to be insignificant for all countries concerned effectively rejecting H2b. For firms which engaged in innovative activities and sold goods and services within the local and national markets in the Czech Republic, the requirement for innovation rather had a negative effect on the firms' service innovations.

We infer that this negative effect may be coherent in the barriers mentioned above and also, the lack of incentive for public sector buyers to take a risk in procuring services from the firms with incremental innovation characteristics. The long term nature as well as the risk of criticism from government auditors may account for the non-requirement of innovation as a part of the innovative public sector procurement process.

Tab. 3: Firm's service innovation

Independent Variables	Czech Rep. β (p-value)	Norway β (p-value)	Slovakia β (p-value)
pbinn	1.908 (0.005) ***	0.998 (0.025)**	0.665 (0.520)
pubdom	0.629 (0.001)***	0.200 (0.038)**	0.610 (0.012)**
pbnoc	-1.025 (0.103)	-0.153 (0.711)	-0.363 (0.664)
pbinct	-1.170 (0.052)*	-0.438 (0.280)	0.131 (0.881)
rmac	1.552 (0.001)***	1.214 (0.001)***	2.644 (0.001)***
rmar	1.192 (0.001)***	1.224(0.001)***	1.373 (0.001)***
marnat	0.249 (0.043)**	0.537(0.001)***	0.457 (0.156)
marloc	0.270 (0.014)**	0.330 (0.010)**	0.010 (0.965)
McFadden R ²	0.203	0.193	0.317
Cronbach's α	0.608	0.667	0.565
No. of Obs.	5198	5045	2790

Note: significance* p < .05, ** p < .01, *** p < .001

5. Conclusion

The research seeks to analyse the public sector innovation support through procurement contracts. In sum, the research sought to find out the effect of procurement contracts from the public sector on firm product and service innovation. There are challenges associated with public procurement to trigger innovation. This is because, both the demand and supply sides of innovation measures has certain inefficiencies and difficulties such as lack of understanding to assess the market opportunities by the innovative public procurement process. There is also a disincentive for the public sector to demand innovation in procurement contracts due to fear and risk associated with the product or services because the risk of the new product usage are apparent so public sector buyers would rather prefer already innovative product in the market to deliberately spurring innovation in firms. With these identified problems, we used the demand side public procurement support system to analyse the case of the Czech Republic, Norway, and Slovakia. Using the CIS 2014 data, we have identified that despite the strong campaigns and propagation for the adoption of innovative procurement processes to spur innovation, the public sector in the selected countries is not badging to the call.

The findings of the research have shown that even when the public sector of the selected countries contract firms to execute projects and programmes, there is no inclusion of strict requirement, demanding for the firms to undertake innovation. But we must hasten to add that this is the case for product innovation for two of the selected countries (the Czech Republic and Norway) which confirms H1a in two of the three countries except Slovakia. This shows that, the public sector does not engage in firm product innovation support due to some barriers in the procurement process. And for service innovation, only the Czech Republic included innovation in the procurement contract. Conversely, even when there is such requirement in place, its effect on the firm product and service innovation was negative as shown by the result. Thus, innovation as a non-requirement for public procurement contracts had no impact on product innovation thereby rejecting H2a for all countries. However, innovation orientation of public sector procurement was found to be significant on product innovation only in Slovakia. This effectively accepts H3a and rejects it for the other countries.. In the Czech Republic, public procurement contract with innovation required as part of the contract had a significant effect on service innovation. This confirms that H3b was accepted in Czech Republic but rejected for the other two countries. Innovation not included as a factor

for public procurement contracts was, however found to be insignificant for all countries concerned effectively rejecting H2b.

These worrying phenomena require pragmatic solutions and more attention if the public sector needs to encourage firm innovativeness. The overarching difficulties may be that the public sector is relying heavily on the supply side of the innovation measures, that is, overusing the finance and support instruments. We therefore urge, as a policy requirement, the selected countries to explore the deliberate linkage of both sides of the innovation policy measures or switching the attention to the demand side and joining the linkages. Exploring the intermediation of third parties in public procurement processes could be used as an alternative measure.

Literature

- [1] ASCHHOFF, B., SOFKA, W., (2009). Innovation on demand—Can public procurement drive market success of innovations?. *Research policy*, vol. 38, no. 8, pp.1235-1247. DOI 10.1016/j.respol.2009.06.011.
- [2] EADIE, R., PERERA, S., HEANEY, G., CARLISLE, J., (2007). Drivers and barriers to public sector e-procurement within Northern Ireland's construction industry. *Journal of Information Technology in Construction*, vol. 12, pp. 103-120. ISSN 1874-4753.
- [3] EUROPEAN COUNCIL, (2005). Brussels European Council 22/23 March 2005, Presidency Conclusions. Brussels, 23 May 2005, Available from: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/84335.pdf
- [4] FRENCH, GERMAN, UK GOVERNMENTS, (2004). Towards and innovative Europe. A Paper by the French, German and UK Governments, Available from: http://www.hm-treasury.gov.uk/media/COB/BF/towards_innov_europe_200204.pdf
- [5] GEORGHIOU, L., EDLER, J., UYARRA, E., YEOW, J., (2014). Policy instruments for public procurement of innovation: Choice, design and assessment. *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 86, pp.1-12. DOI 10.1016/j.techfore.2013.09.018.
- [6] LEMBER, V., KALVET, T., KATTEL, R., PENNA, C., SUURNA, M., (2007). *Public procurement for innovation in Baltic metropolises*. Tallinn: Tallinn University of Technology.
- [7] MALERBA, F., (2007). Innovation and the evolution of industries. In *Innovation, Industrial Dynamics and Structural Transformation* (pp. 7-27). Berlin, Heidelberg: Springer. DOI 10.1007/978-3-540-49465-2_2.
- [8] MOWERY, D., ROSENBERG, N., (1979). The influence of market demand upon innovation: a critical review of some recent empirical studies. *Research policy*, vol. 8, no. 2, pp. 102-153. DOI 10.1016/0048-7333(79)90019-2.
- [9] ROTHWELL, R., & ZEGVELD, W. (1981). Government regulations and innovation—industrial Innovation and Public Policy (pp. 116-147). In: *Industrial Innovation and Public Policy*. London: Frances Pinter.
- [10] STERN, P., HELLMAN, J., RIJNDERS-NAGLE, M., TERRELL, M., ASTROM, T., (2011). *How public procurement can stimulate innovative services*. Stockholm: Nordic Innovation Centre Report.
- [11] UYARRA, E. (2010). *Opportunities for innovation through local government procurement*. Report No. PLG/51. London: NESTA.
- [12] UYARRA, E., FLANAGAN, K., (2010). Understanding the innovation impacts of public procurement. *European Planning Studies*, vol. 18, no. 1, pp. 123-143. DOI 10.1080/09654310903343567.
- [13] UYARRA, E., EDLER, J., GARCIA-ESTEVEZ, J., GEORGHIOU, L., YEOW, J., (2014). Barriers to innovation through public procurement: A supplier perspective. *Technovation*, vol. 34, no. 10, pp. 631-645. DOI 10.1016/j.technovation.2014.04.003.

This work was supported by grant provided by the scientific research project of the Czech Sciences Foundation Grant No: 17-11795S.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-21

AKADEMICKÝ VÝSKUM V KRAJÍCH SLOVENSKA V ROKOCH 2005-2017 – VYBRANÉ TYPY VEDECKÝCH PUBLIKÁCIÍ

Academic research in regions of Slovakia in years 2005-2017 –
selected types of scientific publications

MICHAL HLADKÝ

Katedra reg. geografie, ochrany a plánovania krajiny | *Dep. of reg. geography, planning and environment*
Prírodovedecká fakulta | *Faculty of Natural Sciences*
Univerzita Komenského v Bratislave | *Comenius University in Bratislava*
✉ *Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: michal.hladky@uniba.sk

Anotácia

Významným výstupom v rámci inovačného procesu na Slovensku sú vedecké publikácie, prinášajúce nové informácie, poznatky, vedecké postupy a pod., ktoré môžu v aplikačnej rovine pozitívne vplývať na regionálny rozvoj. Tieto publikácie sú produkované spravidla organizáciami akademického výskumu, kam môžeme zahrnúť predovšetkým univerzity a iné verejné vedecko-výskumné inštitúcie (Slovenská akadémia vied). Cieľom príspevku je s využitím trojročných kľzavých priemerov podať priestorovú analýzu početnosti vybraných najvýznamnejších kategórií vedeckých publikácií (publikácie v karentovaných časopisoch, citácie v karentovaných časopisoch, vedecké monografie) vo vzťahu k akademickým pracovníkom výskumu a vývoja (na univerzitách a vo verejných vedecko-výskumných inštitúciách) v krajoch Slovenska v rokoch 2005-2017. V prípade karentovaných časopisov dominovali v danom období Bratislavský a Košický kraj, pri vedeckých monografiách pozorujeme dlhodobu vedúce pozície najmä Prešovského a Trnavského kraja. Kraje Trenčiansky a Žilinský sa umiestňovali na posledných miestach v rámci regiónov Slovenska, vzhľadom na silnú industriálnu bázu a v prípade Trenčianskeho kraja historicky krátku tradíciu univerzitného výskumu.

Kľúčové slová

vedecké publikácie, akademický výskum, kraje Slovenska

Annotation

Scientific publications are important output of innovation process, bringing new information, knowledge, scientific practices etc. that can have a positive impact on regional development. These publications are usually produced by academic research organizations, where mostly universities or other public research institutions can be included (e.g. Slovak Academy of Sciences). The aim of the paper is to use the three-year moving averages to give a spatial analysis of the most important categories of scientific publications (current contents publications, current contents citations, scientific monographs) in relation to research and development employees (at universities and public research institutions) in regions of Slovakia in years 2005-2017. In the case of the current contents publications and citations, the Bratislava and Košice regions dominated in the studied period; in the case of scientific monographs we observe leadership positions of the Prešov and Trnava regions. The regions of Trenčín and Žilina were ranked in the last places within the regions of Slovakia, due to the strong industrial base and the relatively weak tradition of university research in case of the Trenčín region.

Key words

scientific publications, academic research, regions of Slovakia

JEL classification: O32

1. Úvod

V 90. rokoch 20. storočia sa začína pertraktovať pojem znalostná ekonomika, kde sa kladie dôraz na znalosti ako strategickú surovinu a proces učenia ako rozhodujúce faktory z hľadiska trvale udržateľnej konkurencieschopnosti. Od tohto prístupu sa odráža teória učiacich sa regiónov (learning regions). Malmberg

(1996) popisuje učiace sa regióny prostredníctvom ekonomickej konfigurácie (prítomnosť viacerých podobne zameraných firiem), technologickej infraštruktúry (resp. existencie výskumných inštitúcií) a kultúry a inštitúcií regiónu k zabezpečeniu maximalizácie schopnosti učiť sa a inovovať.

Teória učiacich sa regiónov je založená na vytváraní sietí rôznych subjektov v regióne, šírení inovácií a učení. Práve schopnosť učiť sa a akumulácia znalostí a tvorba podmienok pre vytváranie nových znalostí a inovácií je základom konkurenčnej výhody a regionálneho rozvoja (Blažek, 2012). K rozvoju tejto teórie prispel najmä Lundvall (Lundvall, Johnson, 1994). Definuje učiacu sa ekonomiku ako „ekonomiku, kde úspech jednotlivcov, firiem a regiónov odráža ich schopnosti učiť sa (a nezabudnúť staré praktiky); kde dochádza k rýchlym zmenám a staré praktiky sa rýchlo stávajú zastaralými a vyžadujú sa nové zručnosti; kde učenie sa zahŕňa zručnosti a vytvorenie kompetencií, nielen zvýšený prístup k informáciám; kde učenie prebieha vo všetkých častiach spoločnosti, nielen v high-tech sektore; a kde čistá tvorba pracovných miest je v sektoroch náročných na znalosti a vedomosti...“ (Lundvall, Johnson, 1994, p. 26).

Pri skúmaní úloh univerzít v regionálnom rozvoji sa ako výrazné príklady javia regióny, ktoré sa vyznačujú vysokou hustotou podnikov s vysoko rozvinutou technológiou a inovatívnymi aktivitami. Mnohí autori (Thanki, 1999, Hamm, Wenke, 2002, Kitagawa, 2004, 2011, Benneworth, 2006, Popescu, 2011 a i.) zdôrazňujú v rámci regiónu potrebu kooperácie univerzitných a vedecko-výskumných inštitúcií s podnikateľským sektorom, čo môže umožniť vznik vysoko technologických odvetví v zázemí univerzity. Úspešným príkladom je podľa viacerých autorov (Čorejová, Rostašová, 2016, Harrison, Turok, 2017, Vodenko, et al., 2018) úloha Cambridgskej univerzity vo Veľkej Británii; Stanfordská univerzita s jej vplyvom na vysokú konkurencieschopnosť regiónu južne od San Francisca (Silicon Valley v údolí Santa Clara, kde vzniklo veľké množstvo podnikov na mikroelektroniku a software); či univerzitné jadro regiónu Route 128 v Massachusetts, tvorené Harvardskou univerzitou a Massachusettským technologickým inštitútom (MIT), ktoré výrazne prispievajú k rozvoju informačno-komunikačných technológií. Vznik inovatívnych regiónov môže byť buď spontánny, kedy takéto regióny vznikli v okolí univerzít (regióny Route 128 a Silicon Valley), alebo plánovaný a podporovaný štátom (región Cambridge vo Veľkej Británii, Sophia Antipolis s univerzitou Nice Sophia Antipolis vo Francúzsku).

1.2 Cieľ a metódy

V regionálnej štruktúre Slovenka môžeme v dlhodobom časovom horizonte pozorovať výrazné disparity v stupni sociálno-ekonomického rozvoja (Švecová, Rajčáková, 2014), vrátane oblasti vedy a výskumu (Rajčáková, Švecová, 2015). Cieľom príspevku je na základe trojročných kľzavých priemerov analyzovať priestorovú diferenciaciu a dynamiku vybraných ukazovateľov z oblasti najvýznamnejších kategórií vedeckých publikácií (publikácie v karentovaných časopisoch, citácie v karentovaných časopisoch, vedecké monografie) v krajoch vo vzťahu k akademickým pracovníkom univerzít a verejných vedecko-výskumných inštitúcií v rokoch 2005-2017.

Absolútne údaje o najvýznamnejších vedeckých publikáciách ako aj o pracovníkoch akademického výskumu podľa krajov Slovenska (regióny NUTS III) za roky 2005-2017 boli získané z databáz Štatistického úradu SR (2018) (ďalej „ŠÚ SR“) a Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR (2018) (ďalej „MŠVVaŠ SR“). Následne v ďalšom kroku boli v jednotlivých krajoch vypočítané podiely jednotlivých kategórií vedeckých publikácií na 1 pracovníka akademického výskumu a tieto boli vzťahované k referenčnej hodnote za celé Slovensko a vynásobené 100 (t.j. celoslovenský priemer = 100 percent). Pre elimináciu krátkodobých fluktuácií a vyššiu objektivitu výskumu boli využité trojročné kľzavé priemery a výsledná hodnota bola priradená prostrednému roku z daného trojročného intervalu, čiže z pôvodného časového intervalu rokov 2005-2017 „vypadli“ krajné roky a jednotlivé ukazovatele boli sledované v období medzi rokmi 2006-2016 (napr. hodnota za rok 2006 bola stanovená ako trojročný priemer za roky 2005-2007). Výsledky boli následne analyzované a graficky spracované vo forme tabuliek, grafov a máp.

2. Priestorová diferenciacia vybraných kategórií vedeckých publikácií na Slovensku

Napriek faktu, že v absolútnom počte publikácií v karentovaných časopisoch jednoznačne počas celého sledovaného obdobia rokov 2006-2016 dominoval Bratislavský kraj (Obr. 2). Napríklad v roku 2016 evidoval s 2 474 publikáciami viac ako dvojnásobnú hodnotu oproti 2. kraju v poradí (Košícký s 1 164 publikáciami), tak pri relatívnych počtoch na 1 pracovníka akademického výskumu zaznamenal 1. miesto v danom časovom intervale len raz (Obr. 1), a to v roku 2007 s hodnotou 131,7 %, teda o takmer tretinu vyššou ako bol celoslovenský priemer, v ostatných rokoch sa na 1. pozíciu umiestnili kraje Košícký (roky 2008, 2009, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016) a Nitriansky (roky 2006, 2010, 2011). Maximálna úroveň koncentrácie tohto ukazovateľa vzhľadom na celé územie Slovenska bola dosiahnutá v roku 2006 v Nitrianskom kraji (hodnota 236,1 %) (Tab. 1). Najmenej publikácií v karentovaných časopisoch v prepočte na 1 vedecko-výskumného pracovníka vykazoval do roku 2011 Trenčiansky kraj, následne v ďalšom období Žilinský kraj, pričom minimálna hodnota z celého obdobia bola

v roku 2009 v Trenčianskom kraji (11,2 %). Najvyššiu stabilitu výsledku vzhľadom na celé Slovensko si udržiaval Bratislavský kraj, ktorý v každom roku zaznamenal hodnotu vyššiu ako celoslovenský priemer. Košický kraj vykazoval nadpriemernú úroveň v každom roku okrem roku 2006 a Nitriansky kraj v období do roku 2012 (vrátane).

Tab. 1: Vybrané kategórie vedeckých publikácií na 1 pracovníka výskumu a vývoja podľa krajov Slovenska v rokoch 2006, 2009, 2013, 2016 (percentá; priemer Slovenska: 100 %)

Kraj	2006			2009			2013			2016		
	PKČ	CKČ	VM	PKČ	CKČ	VM	PKČ	CKČ	VM	PKČ	CKČ	VM
BA	120,1	148,4	97,7	116,9	148,2	97,7	127,8	150,8	86,4	116,3	133,7	84,4
TT	66,0	106,1	132,9	52,7	48,6	120,8	52,4	59,6	143,9	57,7	37,3	169,6
TN	22,3	27,9	76,1	11,2	4,1	15,8	59,7	27,6	99,9	56,1	46,2	145,1
NR	236,1	99,5	105,3	135,9	80,8	124,9	62,6	68,3	150,5	68,7	81,8	155,5
ZA	29,9	34,0	83,4	29,3	36,7	84,1	28,4	18,0	62,7	44,7	46,7	71,9
BB	40,5	20,2	190,4	28,9	48,1	165,1	56,1	34,4	111,3	69,8	54,1	121,0
PO	54,2	32,2	130,0	63,4	59,9	177,2	60,2	34,9	199,3	72,0	35,7	177,4
KE	64,0	81,9	64,4	173,8	104,5	81,0	168,3	130,0	87,2	151,4	119,3	70,2

Vysvetlivky: PKČ – publikácie v karentovaných časopisoch, CKČ – citácie v karentovaných časopisoch, VM – vedecké monografie

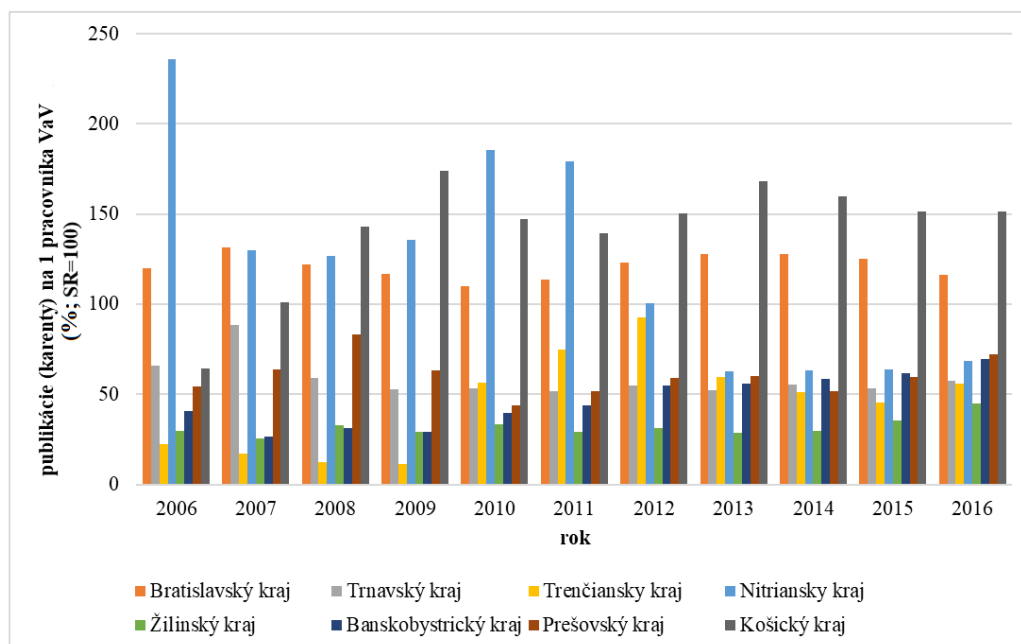
Skratky krajov: BA – Bratislavský, TT – Trnavský, TN – Trenčiansky, NR – Nitriansky, ZA – Žilinský, BB – Banskobystrický, PO – Prešovský, KE – Košický

Zdroj: ŠÚ SR (2018), MŠVVaŠ SR (2018), vlastné spracovanie.

Podľa citácií v karentovaných časopisoch, v absolútnych aj relatívnych ukazovateľoch počas sledovaného obdobia jednoznačne zaznamenal každoročne vedúcu pozíciu Bratislavský kraj (Obr. 3-4) (napr. v roku 2016 v absolútnych údajoch vykazoval s 43 130 citáciami viac ako trojnásobný počet citácií ako na 2. mieste umiestnený Košický kraj s 13 921 citáciami), ktorý dosahoval v relatívnych údajoch približne takmer 1,5-násobok priemeru Slovenska (rozpätie hodnôt od 133,7 % v roku 2016 po 150,8 % v roku 2013) (Tab. 1). Na 2. mieste sa väčšinu rokov umiestňoval v počte citácií na 1 pracovníka výskumu Košický kraj, s výnimkou rokov 2006 a 2007, kedy túto pozíciu obsadil kraj Trnavský. Zároveň môžeme konštatovať, že kraje umiestnené na 2. mieste dosiahli v každom roku nadpriemernú hodnotu v porovnaní s celým Slovenskom. Na poslednom mieste sa väčšinu rokov umiestnil kraj Trenčiansky (roky 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012), v troch rokoch (2013, 2014, 2015) kraj Žilinský, a v ostatných rokoch kraje Banskobystrický (2006) a Prešovský (2016). Minimálnu hodnotu ukazovateľa pozorujeme v roku 2009 v Trenčianskom kraji (4,1 %).

V prípade vedeckých monografií dominoval v absolútnych číslach v sledovanom období Bratislavský kraj (Obr. 6) (napr. v roku 2016 s hodnotou 494 viac ako trojnásobný počet monografií v porovnaní s 2. krajom v poradí (Nitriansky so 194 monografiami), Košický kraj sa umiestnil vtedy až na 3. mieste so 149 monografiami). Pri relatívnom ukazovateli prepočítanom na počet pracovníkov akademického výskumu bol vývoj na prvých priečkach v rámci krajov Slovenska pomerne turbulentný (Obr. 5). Do roku 2008 1. miesto obsadzoval kraj Banskobystrický, od roku 2009 kraj Prešovský. Maximálna hodnota ukazovateľa v sledovanom období bola dosiahnutá v roku 2013 v Prešovskom kraji (199,3 %) (Tab. 1). Čo sa týka poradia na poslednej pozícii, môžeme pozorovať podobný trend ako v prípade publikácií v karentovaných časopisoch. Do roku 2011 sa na poslednej priečke umiestňoval Trenčiansky kraj, od roku 2012 (vrátane) Žilinský kraj, akurát s tým rozdielom, že v rokoch 2006 a 2016 dosiahol túto pozíciu kraj Košický (minimálna hodnota dosiahnutá v roku 2009 v Trenčianskom kraji: 15,8 %). Až štyri kraje (Trnavský, Nitriansky, Banskobystrický, Prešovský) zaznamenali v každom roku nadpriemernú úroveň ukazovateľa v porovnaní s celoslovenským priemerom a navzájom sa prestriedali v sledovanom období na popredných pozíciách (1.-2. miesto). Zároveň nadpriemernú hodnotu oproti celému Slovensku dosiahol v rokoch 2007 a 2008 aj kraj Bratislavský, a v rokoch 2012, 2014, 2015, 2016 kraj Trenčiansky, ktorý sa v prvej fáze umiestňoval na posledných pozíciách (7.-8.), ako sme spomínali v texte vyššie.

Obr. 1: Počet karentovaných publikací na 1 zaměstnanca výskumu a vývoja podľa krajov Slovenska v rokoch 2006 – 2016 (percentá; priemer Slovenska: 100 %)

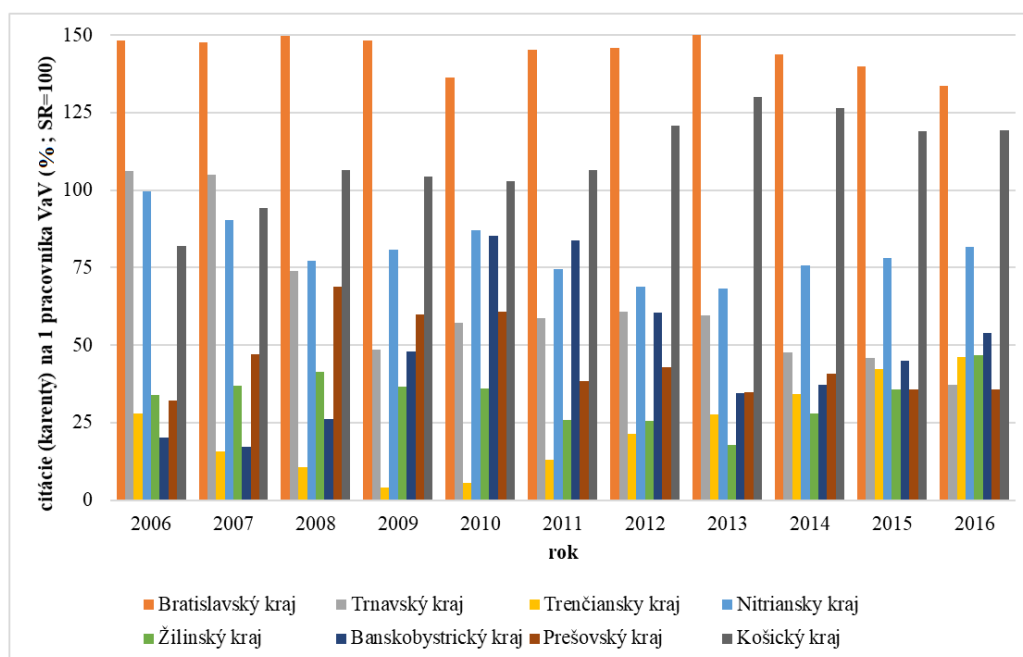
Zdroj: ŠÚ SR (2018), MŠVVaŠ SR (2018), vlastné spracovanie.

Obr. 2: Počet karentovaných publikací na 1 zamestnanca výskumu a vývoja podľa krajov Slovenska v roku 2016 (priemer Slovenska: 100 %)

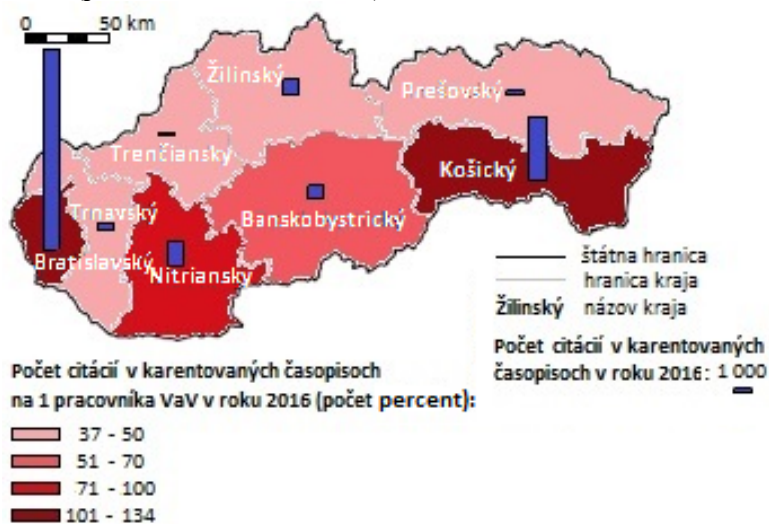
Zdroj: ŠÚ SR (2018), MŠVVaŠ SR (2018), vlastné spracovanie.

Obr. 3: Počet karentovaných citáčí na 1 zamestnanca výskumu a vývoja podľa krajov Slovenska v rokoch 2006 – 2016 (percentá; priemer Slovenska: 100 %)

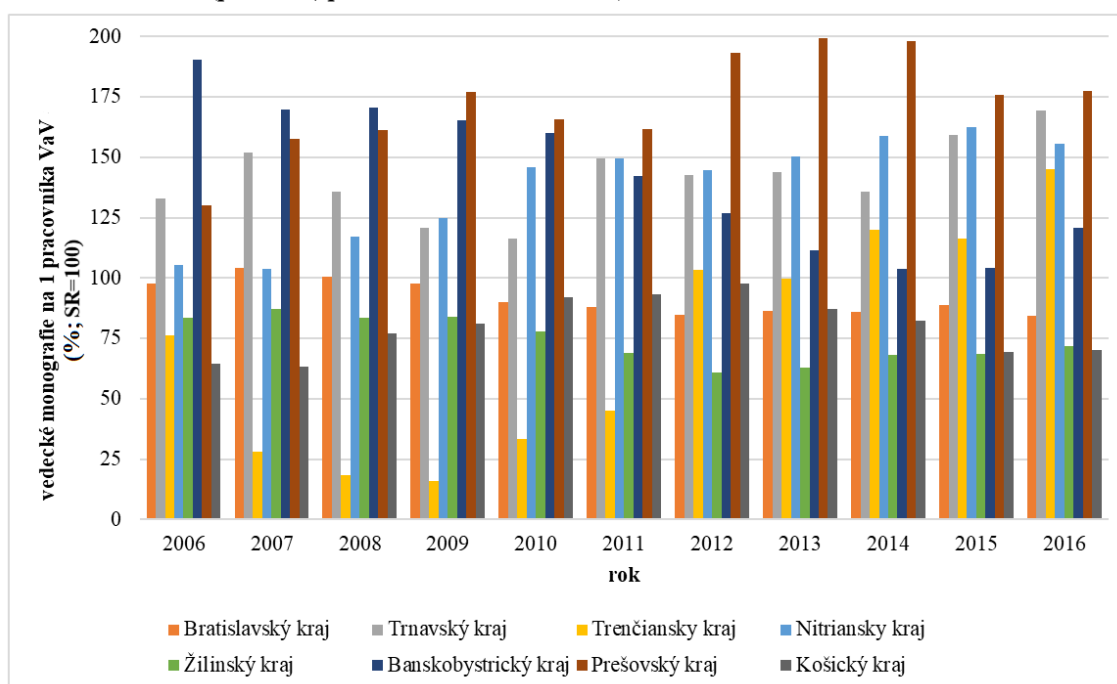
Zdroj: ŠÚ SR (2018), MŠVVaŠ SR (2018), vlastné spracovanie.

Obr. 4: Počet karentovaných citáčí na 1 zamestnanca výskumu a vývoja podľa krajov Slovenska v roku 2016 (priemer Slovenska: 100 %)

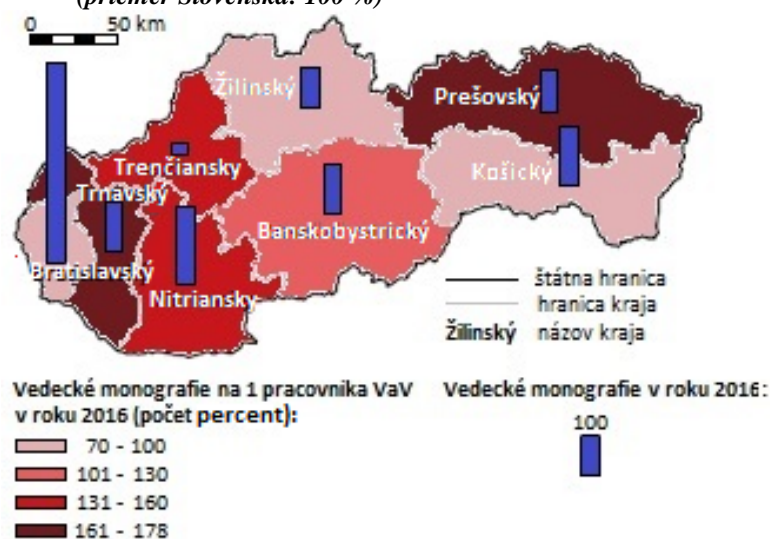
Zdroj: ŠÚ SR (2018), MŠVVaŠ SR (2018), vlastné spracovanie.

Obr. 5: Počet vědeckých monografií na 1 zaměstnanca výskumu a vývoja podľa krajov Slovenska v rokoch 2006 – 2016 (percentá; priemer Slovenska: 100 %)

Zdroj: ŠÚ SR (2018), MŠVVaŠ SR (2018), vlastné spracovanie.

Obr. 6: Počet vědeckých monografií na 1 zaměstnanca výskumu a vývoja podľa krajov Slovenska v roku 2016 (priemer Slovenska: 100 %)

Zdroj: ŠÚ SR (2018), MŠVVaŠ SR (2018), vlastné spracovanie.

3. Záver

Vedúca pozícia Bratislavského a Košického kraja, s Bratislavou a Košicami ako dlhodobo hlavnými pólmi rozvoja Slovenska s vysokou koncentráciou univerzitných a výskumných inštitúcií (Rajčáková, Švecová, 2018), sa v oblasti akademického výskumu pri vybraných relatívnych ukazovateľoch vedy a výskumu v prepočte na 1 pracovníka výskumu v sledovanom období 2005-2017 potvrdila v prípade publikácií a citácií v karentovaných časopisoch. Pri vedeckých monografiách bola situácia zložitejšia a napriek dôležitým pozíciám týchto krajov v rámci regiónov Slovenska pri absolútnych údajoch, v prípade relatívneho ukazovateľa sa na popredných priečkach (1., 2. miesto) v danom období umiestňovali najmä Prešovský a Trnavský kraj, do roku 2010 Banskobystrický kraj a od roku 2011, okrem roku 2016, aj Nitriansky kraj. Kraje Trenčiansky a Žilinský sa pri všetkých vyššie uvedených kategóriách vedeckých publikácií umiestňovali dlhodobo na posledných pozíciách,

najmä vďaka silnej industriálnej báze na území Stredného Považia (čo spôsobovalo menšie zastúpenie akademického výskumu v týchto krajoch a silnejšiu pozíciu komerčného aplikačne orientovaného výskumu a vývoja) a slabšou tradíciou univerzitného výskumu, najmä v prípade Trenčianskeho kraja, keďže Trenčín je spomedzi krajských miest na Slovensku najmladším univerzitným centrom (Rehák, 2005). Potenciál univerzitného resp. akademického výskumu v jednotlivých krajoch Slovenska vytvára bázu pre fungovanie znalostných sietí, klastrových iniciatív a pod. spolu s podnikateľským sektorom, kde sa zistené poznatky môžu preniesť do aplikačnej roviny a pozitívne vplývať na regionálny rozvoj, aj keď zatiaľ podľa Reháka et al. (2015) je kooperácia uuniverzít (ako hlavných organizácií, v ktorých sa realizuje akademický výskum) s regionálnymi aktérmi na nedostatočnej úrovni. Pozitívny posun v tejto oblasti môžu priniesť v budúcnosti napríklad špecializované centrá excelentnosti a pod.

Literatúra

- [1] BENNEWORTH, P., (2006). *The role of university spin-off firms in strengthening regional innovation systems in weaker places.* [online]. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/22055582/paul_benneworth.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1553128298&Signature=V5XoRhfnhgwfRn3GqNc45yqysF8%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DThe_role_of_university_spin-off_firms_in.pdf
- [2] BLAŽEK, J., (2012). Regionální inovační systémy a globální produkční sítě: dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti v současném světě? *Geografie*, vol. 117, no. 2, pp. 209-233. ISSN 1212-0014.
- [3] ČOREJOVÁ, T., ROSTÁŠOVÁ, M., (2016). University – industry partnership in the context of regional and local development. In *Proceedings of the International Conference on Information Technology Based Higher Education and Training*. Istanbul: IEEE, p. 1-6. ISBN 978-1-5090-0778-3. DOI 10.1109/ITHET.2016.7760698.
- [4] HAMM, R., WENKE, M., (2002). Die Bedeutung von Fachhochschulen für die regionale Wirtschaftsentwicklung. Eine Darstellung am Beispiel der Fachhochschule Niederrhein. *Raumforschung und Raumordnung*, vol. 60, no. 1, pp. 28-36. ISSN 0034-0111. DOI 10.1007/BF03185691.
- [5] HARRISON, J., TUROK, I., (2017). Universities, knowledge and regional development. *Regional Studies*, vol. 51, no. 7, pp. 977-981. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343404.2017.1328189.
- [6] KITAGAWA, F., (2011). City-regions, Innovations and Universities : the Evolution and Transition of the UK Urban Governance Institutions. *International Journal of Knowledge-Based Development*, vol. 2, no. 2, pp. 185-201. ISSN 2040-4468. DOI 10.1504/IJKBD.2011.041247.
- [7] LUNDVALL, B.A., JOHNSON, B., (1994). The learning economy. *Journal of Industry Studies*, vol. 1, no. 2, pp. 23-42. ISSN 1320-6095. DOI 10.1080/13662719400000002.
- [8] MALMBERG, A., (1996). Industrial geography: agglomeration and local milieu. *Progress in Human Geography*, vol. 20, no. 3, pp. 392-403. ISSN 0309-1325. DOI 10.1177/030913259602000307.
- [9] MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SR, (2018). *Dokumenty štatistických ukazovateľov: roky 2005-2017.* [online]. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/Stranky/StatistickeUkazovatele.aspx>.
- [10] POPESCU, A., (2011). The University as a Regional Development Catalyst : Frameworks to Access the Contribution of Higher Education to Regional Development. [online]. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/228268034_The_University_as_a_Regional_Development_Catalyst_Frameworks_to_Assess_the_Contribution_of_Higher_Education_to_Regional_Development.
- [11] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A., (2015). *Regionálne disparity na Slovensku v kontexte kohéznej politiky EÚ 2007-2013.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-3792-2.
- [12] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A., (2018). Ľudské zdroje – regionálne disparity v kontexte politiky súdržnosti EÚ 2007-2013 na Slovensku. *Geografický časopis*, vol. 70, no. 1, pp. 79-96. ISSN 0016-7193. DOI 10.31577/geogrcas.2018.70.1.05.
- [13] REHÁK, Š., (2005). Univerzita ako katalyzátor poznatkov v regiónoch. In *New Members – New Challenges for the European Development Regional Policy. Conference Proceedings*. Košice: Technická univerzita, pp. 285-290. ISBN (?).
- [14] REHÁK, Š., DŽUPKA, P., SEKELSKÝ, L., ŠEBOVÁ, M., (2015). *Lokálne ekonomické vplyvy univerzít.* Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-4007-0.
- [15] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2018). *Databáza DATAcube*, [online]. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>.
- [16] ŠVECOVÁ, A., RAJČÁKOVÁ, E., (2014). Regionálne disparity v sociálno-ekonomickej úrovni regiónov Slovenska v rokoch 2001 – 2013. In Lauko, V. (ed.). *Regionálne dimenzie Slovenska*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, pp. 257-294. ISBN 978-80-223-3725-0.
- [17] THANKI, R., (1999). How do we know the value of higher education to regional development? *Regional Studies*, vol. 33, no. 1, pp. 84-89. ISSN 0034-3404.

- [18] VODENKO, K.V., PONOMARYOV, P.A., VERGUN, T.V., ZRITNEVA, E.I., VOLKOVA, L.A., (2018). University as center of regional social-economic and scientific-innovative development. *Modern Journal of Language Teaching Methods*, vol. 8, no. 3, pp. 89-99. ISSN 2251-6204.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č. 1/0540/16 Sociálne, ekonomické a environmentálne determinanty rozvoja a transformácie regiónov: regionálnogeografický prístup.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-22

**EFFICIENCY OF INTELLECTUAL CAPITAL GENERATION:
A DEA ANALYSIS OF SELECTED EU REGIONS****Efektivnost tvorby intelektuálního kapitálu: DEA analýza vybraných
regionů EU****HENRY JUNIOR ANDERSON****SOLOMON GYAMFI****JAN STEJSKAL**

Ústav ekonomických věd | Institute of Economic Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice

✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic

E-mail: henry.anderson@upce.cz, solomon.gyamfi@upce.cz, jan.stejskal@upce.cz

Annotation

Intellectual capital generation has gradually been entrenched as a measure of firm and regional competitive advantage in this era of knowledge economy. Firms, regions and countries and even international organisations around the world have rigorously engaged in the creation of property rights for control and usage. However, as regional innovative performance has been directly connected with intellectual capital creation, we question whether regions with high innovation prowess efficiently employ the scarce financial and cognitive resources that are harnessed for the manifestation of intellectual capital and property rights. Hence, using a multi-stage DEA approach and data of ten countries from European Innovation Scoreboard, we aim to comparatively compute the efficiency scores of innovation leaders and strong innovators to reveal the efficiency of resource inputs. Results at the first-stage revealed a mixed efficiency performance amongst countries whilst second-stage analysis with intermediate inputs revealed a dominance of innovation leaders on the efficiency ranking but eventually innovative leaders were found to be generally efficient in financial and cognitive resources employed in intellectual capital generation. We further gave recommendations on way of bolstering efficiency scores of countries.

Key words

efficiency, intellectual capital, DEA analysis

Anotace

Tvorba duševního kapitálu se v období vzrůstu zájmu o znalostní ekonomiku postupně etablovala jako měřítko regionální konkurenční výhody. Firmy, regiony, země a dokonce i mezinárodní organizace po celém světě se důsledně zabývají tvorbou vlastnických práv k jejich komerčnímu využití. Vzhledem k tomu, že tvorba inovací v regionech je přímo spojena s tvorbou intelektuálního kapitálu, je nezbytné diskutovat, zda regiony s vysokou inovační schopností efektivně využívají vzácných finančních a znalostních zdrojů, které jsou využívány k tvorbě duševního kapitálu a následnému komerčnímu využití vlastnických práv. Studie využívá vícestupňovou DEA analýzu a na datech European Innovation Scoreboard z desíti vybraných zemí EU analyzuje efektivnosti znalostních procesů v jednotlivých regionech. Výsledky v první fázi ukázaly proměnlivou efektivnost inovačních výkonů mezi zeměmi. Výsledky druhé fáze ukazují, že inovativní vůdci jsou obecně efektivní ve využívání finančních a kognitivních zdrojů k tvorbě intelektuálního kapitálu. Součástí řešení jsou i doporučení na zvýšení efektivnosti v dalších regionech EU.

Klíčová slova

efektivnost, znalostní kapitál, DEA analýza

JEL classification: O34, P35

1. Introduction

Innovation in the knowledge-based economy is dependent on the quality knowledge generation capacity within the economic ecosystem of countries in contemporary times. Intellectual capital comprises of diverse forms of intellectual material that facilitates growth and value creation for nations and firms. Intellectual Capital can be likened to knowledge capital and other intangible resources which put together constitute the intellectual assets of a nation or an organization (Guthrie, 2001). Kianto et al. (2014) defined Intellectual Capital as putting together all intangible and knowledge-related resources needed and used by an organization's productive processes to create value for consumers. Pulic (2008) concurs with Kianto et al. (2014) and mainly attributed IC to those individuals or employees with the abilities to combine and transform knowledge into product and services which create value for the nation or company.

In the era of the industrial economy, a nation's or company's wealth was determined by its ability to ensure mass production of goods and services. However, in the contemporary epoch, the production of knowledge has become predominant in what most scholars refer to as the knowledge economy. Economic value is created not just through the quality of production rather, by the knowledge of the human resource (Kai Wah Chu et al, 2011) hence, knowledge production is imperative for competitive advantage Pulic, (2008). Likewise, continuous improvement in all business aspect is dependent on the knowledge, talent, and creativity of people. A growing number of researches has found a strong correlation between IC and economic (business) performance (Firer, Williams, 2003; Shiu, 2006; Ze'ghal, Maaloul, 2010; Komnencic, Pokrajčić, 2012; Vishnu Kumar Gupta, 2014; Kai Wah Chu, Hang Chan, Wu, 2011) which ultimately determines the regional innovation performance.

We are of the view that strong innovative performance of any country can be attributed to the efficient generation of intellectual capital and also by the support from the government geared towards innovation and research through research and development expenditure of government research institutes and public institute of higher learning. Carayannis, Grigoroudis, and Goletsis (2015) using a multi stage and multi-level analysis found large differences regarding the efficiency scores of the different stages and levels of 23 selected EU member states revealing the presence of significant divergences from the expected norm concerning. Afzal (2014) also investigated national innovation systems' input-output components of 20 developing countries with both DEA analysis and TOBIT regression. He eventually suggested that secondary school enrolment ratio; the labour force (ages 15–65), as a percentage of the total population; and domestic credit expansion by the business sector, as a percentage of GDP should be focused on if innovation is to be improved. However, our research adds to the this collection by using a multi-stage DEA analysis to assess the efficiency of intellectual capital generation of innovation leaders and strong innovators revealing their core and intermediate process (in)efficiency.

Thus, the main purpose of the research is to comparatively compute the intellectual capital generation efficiency of innovative leaders and strong innovators and also reveal the driver of such efficiency or inefficiency. These groups, consisting of 10 countries, were focused on as they occupied the highest ranks on the innovation scores on the European Commission (2018) as we are of the view that efficient scores of intellectual capital generation is a antecedent of higher innovation. The remaining sections are organized as follows; the review of relevant literature on intellectual capital which outlines the various aspect of the IC concept follows right after the introductory part. Necessary questions are raised and gaps in the literature stock identified which our empirical analysis will seek to answer and fill the void.

2. Literature review

The European Innovation Scoreboard classifies human resources, excellent and open research systems as well as finance and support as enablers for innovation performance. This means that human resource, the custodians and repository of knowledge of the firm intellectual assets is key if high innovation results must be achieved. Intellectual Capital is defined as the ownership of the knowledge, experience, technology, skills as well as better customer relation that enable a company to gain a competitive notch in its business sector. Zeghal and Maaloul (2010) state that Intellectual Capital consists of all the company knowledge employed in the firm's businesses to generate value. Alipour (2012) on the concept of Intellectual Capital, defines it as the intangible knowledge assets rooted in the company, He further classifies Intellectual capital as comprising of the intellectual competences, resources, and property of the organization. In most Intellectual capital literature, the acceptable classification of IC consists of three main elements, which include; human capital (HC), structural capital (SC) and relational capital (Bhuyan, 2015 and Alipour, 2012, Ornek & Ayas, 2015). Moreso, Schiuma et al. (2008), in addition to the world-wide accepted classification, included organizational capital and social capital to the list whilst naming the relational capital as stakeholder capital to encapsulate the broader perspective of the stakeholder view of the firm ownership. In contrast, the OECD classifies IC as comprising of two main aspects that are; Human Capital and Structural Capital (OECD, 2000). Slarter and Narver (2000) suggest that knowledge (intellectual capital) is

generated through four main generic strategies. Amongst them is the collaborative knowledge generation strategy which involves the creation of intelligence mainly with and from other organizations. Through research expenditure in the business and public sector as well as investment by venture capitalist, the innovation environment is created to enable firms to collaborate for generating intellectual capital. Intellectual capital creation is as necessary for a firm's financial performance and growth as the nation's competitiveness in the global economy. This notion is enshrined in the Europe 2020 agenda for smart growth based on knowledge and innovation. It is based on this idea that the nations of the European Union are ranked on the innovation scoreboard. Firms generate new knowledge through various activities and interactions which result in knowledge co-generation (Carayannis, Grigoroudis, 2016).

Most empirical studies have found that intellectual capital has a positive relationship with innovative performance. Xu and Wang (2018) in their paper assessing IC, financial performance and sustainable growth of Korean companies found that Intellectual Capital improves firm financial performance aiding in wealth creation in South Korea at the same time affecting sustainable growth of businesses. In the Chinese context, Yuqian and Dayuan, (2015) assess the effect of intellectual capital on innovative performance and found that the former influences the latter positively mediated by knowledge-based dynamic capabilities. In a case study of Italian SMEs, Mazro & Scarpino (2016) find a rather interesting result of the collaboration for an intellectual capital generation where the SMEs' external stakeholders constitute the main source for intellectual capital improvement. Jordao & Almeida (2017) analysed the influence of Intellectual capital on long term corporate performance of Brazilian companies and find that intellectual capital systematically increases financial performance in the long round. Bontis warned that despite the massive proliferation of the intellectual capital concept which has spurred more intellectual capital creation, its usability, and frequent usability is paramount else, the knowledge created may fade out (Bontis, 1999).

As shown by the numerous empirical works of literature reviewed, most researches focus on the effects of intellectual capital on innovation performance and firm profitability. We refer to these studies as focusing mainly on the output and effects with the exception of the European Innovation scoreboard which has created comprehensive indicators to measure yet the output performance of EU countries, it does give us the motivation to explore the efficacy of the enabler indicators that contribute to the overall innovation performance of the EU strong innovators and innovative leaders using a Data Envelopment Analysis to compare these groups. The research seeks to answer this research question:

- How efficient do strong and innovative leaders generate intellectual capital for innovation performance?
- Do innovative leaders have generally higher efficiency scores? If yes, why?

3. Data and Methodology

The research resorted to the use of data from the European Commission (2018). This data represents a yearly comprehensive analysis of the innovation performance of European Union countries revealing their strengths and weaknesses in intellectual capital creation. The survey ranks countries according to their relative scores with the EU average of innovation thereby classifying them as innovation leaders, strong innovators, moderate and modest innovators. The data focused on countries that had featured among the innovation leaders and strong innovators summing up to ten (10) countries. They were selected because the research wanted to focus on highly innovative countries and how efficient they perform in generating intellectual capital and whether their essentially high innovation scores are connotes with their efficiency. The variables were also selected in line with A collection of inputs and countries selected is thereof presented in Table 1.

Table 1: Selected country and variables for the research.

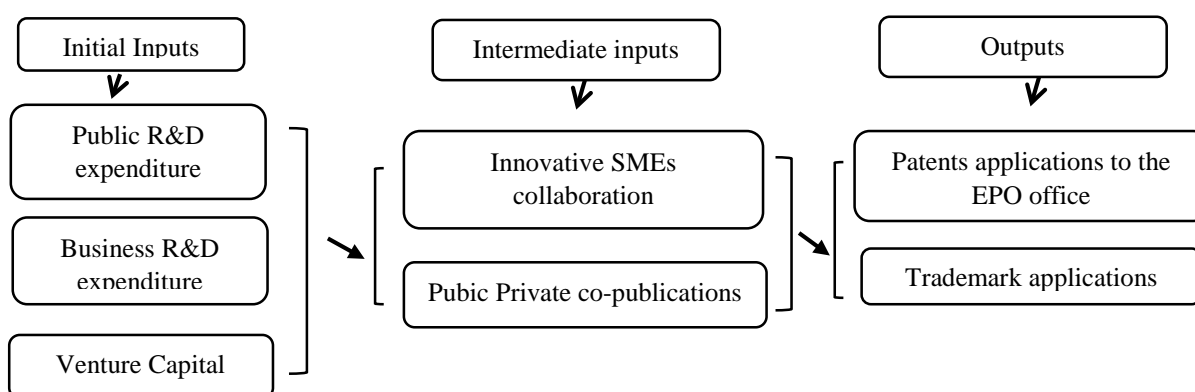
Innovation leaders	Strong Innovators	Inputs Variables	Intermediate variables	Output variables
Finland (FI)	Germany (DE)	Public R&D expenditure (PR&D)	SMEs collaboration with others. (SMEColl)	Patent applications to the EPO office (PAT)
Sweden (SW)	France (FR)	Business R&D expenditure (BR&D)	Public private publications (PPP)	Trademark applications. (TRD)
United Kingdom (UK)	Luxembourg (LU)	Venture Capital (VCI)		
Denmark (DK)	Netherlands (NL)			
	Austria (AT)			
	Belgium (BE)			

Source: European Commission (2018)

Regarding the analytical tool assessed the used of parametric and non-parametric test of efficiency and we opted for a non-parametric test of efficiency. Among several parametric and non-parametric techniques, Data Envelopment Analysis (DEA) has been widely applied to measure the relative efficiency of multiple decision making units (DMUs) that transform multiple inputs to multiple outputs in a similar context. The fact that, unlike parametric models, DEA does not require an explicit function that relates inputs to outputs is considered to be one of the main advantages of DEA. Data envelopment analysis was used as the tool of analysis of the efficiency at which intellectual capital is generated by countries. Thus, DEA models focus exactly on input-output efficiency of innovation systems, where each country or region is considered as an independent DMU (Cao 2011).

To capture the various stages of intellectual capital generation as used by (Carrayannis et al. 2015, Kao 2014) and not to assume a linear production function for patent and trademark generation, the research employed the multi stage innovation process that captures the introductions of variation of capital, the cooperation tendencies or output required and the eventual output to be measured. Based on the elements of European Commission (2018) and the work of Carrayannis et al (2015), Afzal (2014) and other literature on intellectual capital, we created a model for the research as shown in Figure 1 below. The research follows the structure below as shown in Figure 1 below. To acquire the efficiency scores, we opted for the multiplicative instead of the additive method since this more accurately reflects the scores of the Decision making Units (DMU's). In applying the DEA model, we opted for the CCR (Charnes, Cooper and Rhodes) model. The BCC model is based on the CCR (Charnes, Cooper and Rhodes) model. The CCR model assumes constant returns to scale and produces efficiency scores of up to one (1). A DMU with a score of less than is regarded as inefficient where as a score of up to one (1) is regarded as efficient.

Fig. 1: Theoretical Model of DEA analysis of

Source: Based on the literature Carrayannis et al. 2015; Afzal 2014; European Commission (2018)

3.1 Data Envelopment Analysis (DEA): Multi-stage process

As noted by several scholars, the two stage modelling is a rather simplified approach which could potentially help draw a line between innovation and invention and also enable the comprehension of complexity of intellectual capital generation process (Kai 2014, Carrayannis et al. 2015). Many authors pre suppose that the study of innovation in isolation can give misleading results (Carayannis, Provance, 2008; Cruz-Cázares, Bayona-Sáez, García-Marco, 2013, Chilingierian, Sherman, 2011; Ebrahimnejad, Tavana, Lotfi, Shahverdi, Yousefpour, 2014; Kao, Hwang, 2008; Matthews, 2013) because costs regarding some inputs now may have already been incurred. Furthermore, the European Union document on diffusion of innovation in 2009 duly recognizes cooperation as the very significant catalyst in the creation of intellectual capital. Hence, the existence of a complex knowledge production function in the intellectual capital generation process, captures the level of raw capital input, the catalytic process and expected output generated similar to Mode 3 function by Carayannis, Campbell, (2009). Even more, given the existence of several involved actors, (universities, research institutions, business enterprises, governmental organizations, etc.), we consider intellectual capital generation as an interactive, networking and collaboration process rather than a linear generation. Efficiency scores calculated at the first stage are multiplied with the efficiency scores at the second stage.

4. Results and Analysis

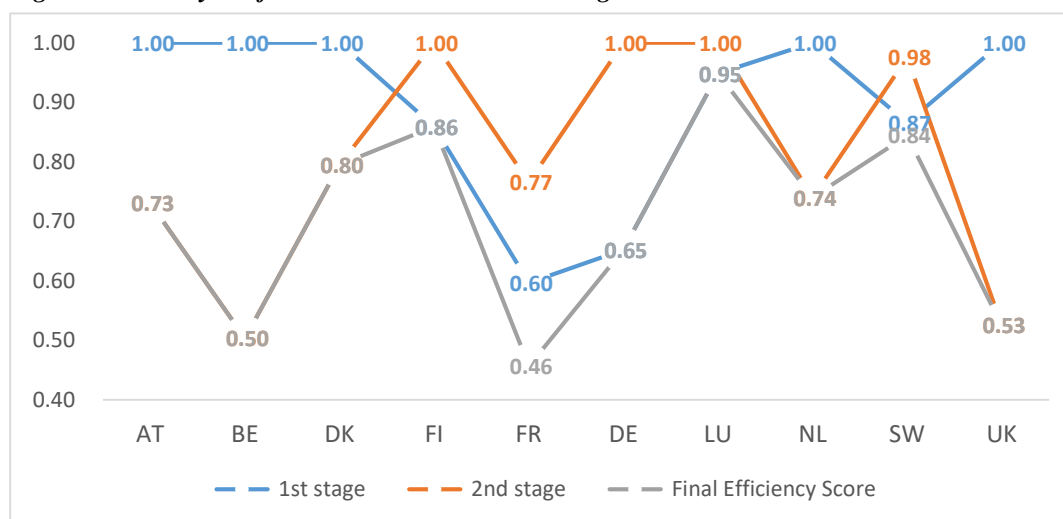
Below is the descriptive statistics of the innovation scores of the countries selected for the efficiency analysis.

Tab. 2: Descriptive statistics of countries selected.

	PR&D	VCI	BR&D	SMECOLL	PPPUB	PAT	TRD
Valid	10	10	10	10	10	10	10
Missing	0	0	0	0	0	0	0
Mean	117.350	125.190	138.020	148.140	140.370	136.430	149.400
Std. deviation	27.794	57.158	45.678	49.611	35.161	55.927	52.421
Minimum	64.600	63.300	51.900	80.000	79.500	47.500	90.300
Maximum	146.000	205.500	193.500	217.400	201.300	223.700	278.700

Source: Authors' analysis of European Commission (2018)

Using data from the European Commission (2018), at constant returns to scale, we run a multi-stage DEA analysis of innovation leaders and strong innovators in their efforts to generate intellectual capital measured as patent applications and trademark applications submitted to the European Patent Office. In the diagram below, we provided a relative efficiency scores at both stages and the eventual efficiency score of the countries considered using DEA technique.

Fig. 2: DEA analysis of Innovation leaders and Strong

Source: Author's own Computation.

From Figure 2, it could be seen that in the first stage of innovation analysis produced mixed results as the innovation leaders together with the innovation followers recorded higher than one another. France, Germany, Finland and Sweden were revealed to be the countries that were relatively inefficient in the production of intellectual capital. This implies that when we consider the inputs of venture capital, public and business expenditure invested in public and private institutions, in relative terms, these countries have less efficient processes of utilization of these input resources. This could be interpreted in the context of causality such that invested may not be entirely oriented to research or outright misapplication or inefficiency of resource utilization even though firm investments may be the weakest strength of France and Sweden unlike Germany. These findings of especially Austria, Belgium, Denmark and Finland are contrary to the findings Pan, Hung and Lu (2010) who researched on Asian and European countries to measure magnitude of performance difference; however, it concurred the results of Cullman, Schmidt-Ehmcke, Zlocyzsti (2009) who researched on the relative efficiency of knowledge production in OECD countries.

Results of second analysis reveals only 3 relatively efficient countries, two of which are innovation leaders, making up 75% of the pie. Although Sweden and Denmark were the next closely related countries, largely the rest of the inefficient countries were composed of the strong innovators. This goes to imply that countries with higher innovation performance equivalently exhibits an efficient usage of the inputs, that is firm- to- firm cooperation as well as public private sectors collaboration in publications of research results. This also largely shows that firms that firms-to-firm cooperation is not adequately harnessed among the less efficient countries, namely, Belgium, Austria, Netherland, France, Denmark and Sweden even as cooperation has been largely publicized as a strong mediator and antecedent in creation of intellectual capital. These findings are concurred by the work of Broekel, Buerger, Brenner (2015), Broekel (2012) and the ideas Cai (2011) who studied innovative efficiency of 22

countries; he recommended that market environment, governance, education system and even ICT infrastructure affects regional capacity to be innovative.

Final efficiency scores of the countries assessed at constant returns to scale using the multiplicative model revealed that even though none of the countries assessed was found to be efficient, the countries that obtained the highest portion of efficiency scores were largely from innovation leaders namely, Luxembourg, Finland, Sweden and Denmark as the top four member states bar United Kingdom which was next to the two lowest efficient countries, Belgium and France chronologically. This implies that despite the strengths and weakness of countries innovation poles, they may always find means of notching up their innovation targets but cannot underestimate the need for cooperation intensity as proved by results and other studies mentioned above. Eventual efficiency score reveals 80% of the innovation leaders formed the top 5% of the efficient countries at constant returns to scale in the generation of intellectual capital. Inadvertently revealing innovation leaders is largely more efficient in intellectual capital generation than strong innovators at a constant return to scale. Results of research also further concurs the work of Cai (2011).

5. Conclusion

The research set out to assess the efficiency scores and performance of innovative leaders- Finland, Sweden, United Kingdom, Denmark and strong innovators- Germany France, Luxembourg, Netherlands, Austria, and Belgium. Using the multi-stage DEA approach commercialized by various authors with the objective of capturing all levels of knowledge production processes we conducted the research in this mold. Initial stage analysis conducted portrayed public research and expenditure, venture capital and business research and expenditure as the initial inputs whilst intermediate inputs, SMEs collaboration and public and private sector publication were held as the output variables; intermediate inputs were thereon used as inputs in the second analysis and the scores for both stages were multiplied to acquire the total efficiency score.

The first stage analysis that postulated financial investments as basic inputs revealed mixed efficiency scores between both the innovative leaders and strong innovators as their efficiency scores such that out of the four, only Denmark and United Kingdom had efficient scores making up 50% of their rank whilst Austria, Belgium and Netherland also had efficient scores for the strong innovators. Second stage of the analysis focused on primarily on cooperation of SMEs and the public and private sector. In that Innovative leaders formed 75 % of the efficient member states making up three (3) out of the four (4) efficient countries. Eventual efficiency scores also revealed innovative leaders with the highest efficiency even though no country was found efficient. Luxembourg , Finland, Sweden and Denmark all innovative leaders occupied the top 4 most efficient countries effectively revealing innovative leaders as more efficient as intellectual capital generation than strong innovators. The question of what makes them more efficient can be drawn from the second analysis which revealed the innovative leaders operating with more efficiency when we measured basically SMEs collaboration and public private co-publications, essentially cooperation. Cooperation seems to be the strongest factor that cuts across all innovative leaders even though countries may have different regional strength; it has even further been buttressed by the most researchers and the European Commission as well.

We recommend that not a drastic shift but a focus on not just firm-to-firm cooperation and firm-to-academia but a more concerted effort to hinge and organize efforts to create patents and trademarks on openness of private, public, Universities and NGOs as well. We also recommend healthy benchmarking practices among countries and a more active interactions at all levels of public organizations and private ventures despite the need to also compete for the good of the countries concerned and European Union eventually.

Literature

- [1] AFZAL, M. N. I., (2014). An empirical investigation of the National Innovation System (NIS) using Data Envelopment Analysis (DEA) and the TOBIT model. *International Review of Applied Economics*, vol. 28, no. 4, pp.507-523. DOI 10.1080/02692171.2014.896880.
- [2] BONTIS, N., (2001). Managing organizational knowledge by diagnosing intellectual capital: framing and advancing the state of the field. In: *Knowledge management and business model innovation*. IGI Global, pp. 267-297. DOI 10.4018/978-1-878289-98-8.ch016.
- [3] BROEKEL, T., (2012). Collaboration intensity and regional innovation efficiency in Germany—a conditional efficiency approach. *Industry and Innovation*, vol. 19, no. 2, pp. 155 - 179. DOI 10.1080/13662716.2012.650884.
- [4] BROEKEL, T., BRENNER, T., BUERGER, M., (2015). An investigation of the relation between cooperation intensity and the innovative success of German regions. *Spatial Economic Analysis*, vol. 10, no. 1, pp. 52-78. DOI 10.1080/17421772.2014.992359.

- [5] CAI, Y., (2011). Factors affecting the efficiency of the BRICSs' national innovation systems: A comparative study based on DEA and Panel Data Analysis. *Economics Discussion Paper*, no. 2011-52. DOI 10.2139/ssrn.1974368
- [6] CARAYANNIS, E., GRIGOROUDIS, E., (2016). Quadruple innovation helix and smart specialization: knowledge production and national competitiveness. *Foresight and STI governance*, vol. 10, no. 1, pp. 31–42. ISSN 2500-2597. DOI 10.17323 / 1995-459X.2016.1.31.42.
- [7] CARAYANNIS, E. G., CAMPBELL, D. F., (2012). Mode 3 knowledge production in quadruple helix innovation systems. In *Mode 3 knowledge production in quadruple helix innovation systems* (pp. 1-63). New York, NY: Springer. DOI 10.1007/978-1-4614-2062-0_1.
- [8] CARAYANNIS, E. G., PROVANCE, M., (2008). Measuring firm innovativeness: towards a composite innovation index built on firm innovative posture, propensity and performance attributes. *International Journal of Innovation and Regional Development*, vol. 1, no. 1, pp. 90-107.
- [9] CARAYANNIS, E. G., GOLETIS, Y., GRIGOROUDIS, E., (2015). Multi-level multi-stage efficiency measurement: the case of innovation systems. *Operational Research*, vol. 15, no. 2, pp. 253 -274. DOI 10.1007/s12351-015-0176-y.
- [10] CHILINGERIAN, J. A., SHERMAN, H. D., COOPER, W., SEIFORD, L. M., ZHU, J., (2011). *Handbook of Data Envelopment Analysis*. 2nd ed. New York, NY: Springer. ISBN: 978-1-4419-6150-1. DOI 10.1007/978-1-4419-6151-8.
- [11] CULLMANN, A., SCHMIDT-EHMCKE, J., ZLOCZYSTI, P., (2009). Innovation, R&D efficiency and the impact of the regulatory environment: A two-stage semi-parametric DEA approach. DIW Berlin Discussion Paper No. 883. Available from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1460709. DOI 10.2139/ssrn.1460709.
- [12] EUROPEAN COMMISSION (2018). European Innovation Scoreboard 2018. Available from: https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en
- [13] EBRAHIMNEJAD, A., TAVANA, M., LOTFI, F. H., SHAHVERDI, R., YOUSEFPOUR, M., (2014). A three-stage data envelopment analysis model with application to banking industry. *Measurement*, vol. 49, pp. 308 -319. DOI 10.1016/j.measurement.2013.11.043.
- [14] FIRER, S., MITCHELL WILLIAMS, S., (2003). Intellectual capital and traditional measures of corporate performance. *Journal of intellectual capital*, vol. 4, no. 3, pp. 348-360. ISSN 1469-1930. DOI 10.1108/14691930310487806.
- [15] GUTHRIE, J., (2001). The Management, Measurement and the Reporting of Intellectual Capital. *Journal of Intellectual Capital*, vol. 2, no. 1, pp. 27-41. ISSN 1469-1930. DOI 10.1108/14691930110380473.
- [16] HAN, Y., LI, D., (2015). Effects of intellectual capital on innovative performance: the role of knowledge-based dynamic capability. *Management decision*, vol. 53, no. 1, pp. 40-56. ISSN 0025-1747. DOI 10.1108/MD-08-2013-0411.
- [17] JORDÃO, R. V. D., ALMEIDA, V. R. D., (2017). Performance measurement, intellectual capital and financial sustainability. *Journal of intellectual capital*, vol. 18, no. 3, pp. 643-666. DOI 10.1108 / JIC-11-2016-0115.
- [18] KAI WAH CHU, S., HANG CHAN, K., WU, W. W., (2011). Charting intellectual capital performance of the gateway to china. *Journal of intellectual capital*, vol. 12, no. 2, pp. 249-276. ISSN1469-1930. DOI 10.1108/14691931111123412.
- [19] KAO, C., HWANG, S. N., (2008). Efficiency decomposition in two-stage data envelopment analysis: An application to non-life insurance companies in Taiwan. *European journal of operational research*, vol. 185, no. 1, pp.418-429. DOI 10.1016/j.ejor.2006.11.041.
- [20] KIANTO, A., RITALA, P., SPENDER, J. C., VANHALA, M., (2014). The interaction of intellectual capital assets and knowledge management practices in organizational value creation, *Journal of intellectual capital*, vol. 15, no. 3, pp. 362–375. ISSN 1469-1930. DOI 10.1108/JIC-05-2014-0059.
- [21] KOMNENIC, B., POKRAJČIĆ, D., (2012). Intellectual capital and corporate performance of MNCS in Serbia. *Journal of intellectual capital*, vol. 13, no. 1, pp. 106-119. ISSN 1469-1930. DOI 10.1108/14691931211196231.
- [22] MARZO, G., SCARPINO, E., (2016). Exploring intellectual capital management in smes: an in-depth Italian case study. *Journal of intellectual capital*, vol. 17, no. 1, pp. 27-51. ISSN 1469-1930. DOI 10.1108/JIC-09-2015-0075.
- [23] MATTHEWS, K., (2013). Risk management and managerial efficiency in Chinese banks: A network DEA framework. *Omega*, vol. 41, no. 2, pp.207-215. DOI 10.1016/j.omega.2012.06.003.
- [24] ÖRNEK, A. Ş., AYAS, S., (2015). The relationship between intellectual capital, innovative work behavior and business performance reflection. *Procedia-social and behavioral sciences*, no. 195, pp. 1387-1395. ISSN 1877-0428. DOI 10.1016/J.SBSPRO.2015.06.433.
- [25] PAN, T. W., HUNG, S. W., LU, W. M., (2010). DEA performance measurement of the national innovation system in Asia and Europe. *Asia-Pacific Journal of operational research*, vol. 27, no. 3, pp. 369-392. DOI 10.1142/S0217595910002752.

- [26] PULIC, A., (2008). *The principles of intellectual capital efficiency-a brief description*. 1st ed. Zagreb: Croatian intellectual capital centre.
- [27] SHIU, H. J., (2006). The application of the value added intellectual coefficient to measure corporate performance: evidence from technological firms. *International journal of management*, vol. 23, no. 2, pp. 356-365. ISSN 0813-0183
- [28] SLATER, S. F., NARVER, J. C., (2000). Intelligence generation and superior customer value. *Journal of the academy of marketing science*, vol. 28, no. 1, pp. 120-130. ISSN 1552-7824. DOI 10.1177/0092070300281011.
- [29] VISHNU, S., KUMAR GUPTA, V., (2014). Intellectual capital and performance of pharmaceutical firms in india. *Journal of intellectual capital*, vol. 15, no. 1, pp. 83-99. ISSN 1469-1930. DOI 10.1108/JIC-04-2013-0049.
- [30] XU, J., WANG, B., (2018). Intellectual capital, financial performance and companies' sustainable growth: evidence from the Korean manufacturing industry. *Sustainability*, vol. 10, no. 12, art no. 4651. DOI 10.3390/SU10124651.
- [31] ZEGHAL, D., MAALOUL, A., (2010). Analysing value added as an indicator of intellectual capital and its consequences on company performance. *Journal of intellectual capital*, vol. 11, no. 1, pp. 39-60. ISSN 1469-1930. DOI 10.1108/14691931011013325.

This work was supported by grant provided by the scientific research project of the Czech Sciences Foundation Grant No: 17-11795S.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-23

ZHODNOTENIE VYBRANÝCH INDIKÁTOROV VZDELÁVANIA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A FÍNSKU SO ZAMERANÍM NA INOVÁCIE A ROZVOJ

Evaluation of selected education indicators in the Slovak Republic
and Finland with a focus on innovation and development

MICHAL CIFRANIČ

MAROŠ VALACH

DENISA HANÁČKOVÁ

Katedra verejnej správy | Department of Public Administration
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of European Studies and Regional Develop.
Slovenská Poľnohospodárska Univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
E-mail: michal.cifranic@uniag.sk, maros.valach@uniag.sk, denisa.hanackova@uniag.sk

Anotácia

Inovácie sú neodmysliteľnou súčasťou každodenného života. Tvoria dôležitú časť vo všetkých sférach života a predstavujú neodmysliteľný smer pri identifikovaní mnohostranného rozvoja krajín a ich regiónov. Hlavným cieľom príspevku je identifikovať, analyzovať a zhodnotiť vybrané indikátory zamerané na inovácie a vzdelávací systém v Slovenskej republike v porovnaní s Fínskom a EÚ a ich vplyv na rozvoj krajiny a regiónov. V príspevku boli popísané základné pojmy potrebné pre detailnejšie porozumenie dosiahnutých výsledkov. Pri získavaní empirických údajov boli použité metódy priameho zberu údajov pomocou analytických, selektívnych a syntetických postupov, predovšetkým zo štatistík a databáz OECD, Eurostatu a European innovation scoreboard. Dôležitou súčasťou pre pochopenie cieľov a významu skúmaných faktorov bolo zhodnotenie inovácií na základe identifikovaných indikátorov súvisiacich so vzdelávaním, zamestnanosťou a vývojom a výskumom v porovnávaných krajinách. Napriek dvom preukázateľne odlišným systémom edukácie, Slovensko je zaostávajúcou krajinou za lídrom v inovačnom prístupe k dosahovaniu vzdelania vo všetkých ukazovateľoch. Na základe výsledkov výskumu možno konštatovať, že jedným z rozhodujúcich dôvodov, prečo Slovensko zaostáva za Fínskom a aj priemerom Európskej únie je nižšia podpora výdavkov na výskum a vývoj zo strany štátu, čo môže mať súvis aj s disparitami medzi krajinami a ich regiónmi.

Kľúčové slová

inovácia, rozvoj, vzdelávanie, výskum a vývoj, zamestnanosť

Annotation

Innovations are an essential part of everyday life. They form an important part in all spheres of life and represent an essential direction in identifying the multilateral development of countries and their regions. The main aim of the paper is to identify, analyze and evaluate selected indicators focused on innovations and education system in the Slovak Republic in comparison with Finland and the EU and their impact on the development of the country and regions. The basic concepts necessary for a more detailed understanding of the achieved results were described in the paper. While the empirical data were obtained, methods of direct data collection using analytical, selective and synthetic procedures were used, in particular from OECD, Eurostat and European innovation scoreboard statistics and databases. An important part of understanding the objectives and significance of the factors examined was the assessment of innovation based on the indicators identified in relation to education, cooperation and development and research in the countries under comparison. In spite of two demonstrably different educational systems, Slovakia is a lagging country behind the leader in an innovative approach to achieving education in all indicators. Based on the results of the research, it can be stated that one of the decisive reasons why Slovakia lags behind Finland and the European Union average was lower support for R&D expenditures by the state, which may also be related to disparities between countries and their regions.

Key words*innovation, development, education, research and development, employment***JEL classification:** I21, I25, O30, R10, R50**1. Úvod**

V súčasnosti dôležitým faktorom rozvoja z pohľadu EÚ sa stáva vzdelávanie a práve so vzdelávaním súvisí aj významná podpora sústredená na aplikáciu efektívnych inovácií v jeho systéme. Inováciu považoval za významný faktor rozvoja už významný česko-rakúsky ekonóm Josef A. Schumpeter (Jiříček, 2014). Podľa Adámka et al. (2015) je inovácia základným prvkom vytvárania trvalého hospodárskeho rastu. Libears a Mayer (2011) považujú inováciu za hnací motor hospodárskeho rastu a sú základným predpokladom rozvoja odvetvia odvetvia, regiónu a celej krajiny. Ako uvádzajú Melichová et al. (2015), stav ekonomických ale aj sociálnych disparít často krát závisí aj od vidieckosti územia. S tým môže súvisieť aj úroveň vzdelanosti populácie. Podľa Tomlaina (2009) inovácia má byť hlavne hybnou silou ekonomiky. Krajiny, ktoré mali v minulosti realizovať investície do inovácií, sú dnes konkurencie schopné a ekonomicky vyspelejšie, pretože investície do inovácií priniesli očakávaný efekt. Ching-Fang Yu a Hung-Wen Lee (2010) charakterizujú inovačnú výkonnosť ako meranie výkonu prijatého nového prístupu, alebo ako nové kritérium, ktoré meria výkon organizácie. Podľa Bobákovej (2007) chápeme inovačnú výkonnosť ako výsledky uskutočnených vývojov a výskumov ako na Slovensku, tak aj v Európskej únii a preto má byť inovačná výkonnosť dôležitou hybnou silou pri vývoji ekonomiky. Tie ekonomiky, ktoré sa v minulosti zaoberali hlavne vývojom a výskumom, v dnešnej dobe vykazujú vysoký stupeň inovačnej výkonnosti. Žižlavský (2012) charakterizuje inovačnú výkonnosť ako jeden z najlepších ukazovateľov úspechu inovácií. Preto by malo byť meranie inovácií prostredníctvom inovačnej výkonnosti účinné alebo aj efektívne. Fried, Knox Lovell a Schmidt (2008) definujú efektívnosť ako porovnanie optimálnych a získaných hodnôt výstupov a vstupov. Taktiež ju definujú ako jednotkový efekt nákladov a zdrojov. Lisý a kol. (2007) dodávajú, že efektívnosť je schopnosť ekonomických subjektov a ekonomiky, využívať čo najracionálnejšie existujúce zdroje, vybrať si a využiť na hranici produkcie vzácne výrobné faktory. Na zlepšenie efektívnosti financovania vzdelávania by bolo riešením vytvorenie jednotnej koncepcie a ňu nadväzujúcej legislatívy, tvrdí Balážová, Papcúnová (2015).

Inovačný proces musí mať hlavne priaznivé podmienky, ktoré musí vytvárať predovšetkým štát. Chajdiak, Arbe, Novotná (2011) definujú inovačný proces ako uskutočňovanie inovačných zmien. Inovačný proces majú tvoriť nasledovné fázy : vývoj, výskum, veda, výroba a využitie. Výsledkom inovačného procesu má byť realizovaná inovácia, čiže realizovaná zmena. Európska komisia určila, že inovačná politika je súborom politických opatrení, ktoré majú slúžiť na zvýšenie efektívnosti a množstva inovačných aktivít. Takáto politika obsahuje hľadiská výskumno-vývojovej politiky, vzdelávacej politiky, technologickej politiky a je taktiež zložkou priemyselnej politiky dodávajú Burger a Urbančíková (2010). V súčasnosti platí na Slovenku ucelená inovačná stratégia na roky 2014-2020. Ako je v nej uvedené východiskovým návrhom na jej spracovanie bol Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007-2013, stratégia Európa 2020, program EU Horizont 2020, Inovačná politika pre Slovenskú republiku na roky 2007-2013, Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na roky 2012-2016, taktiež aj strategické materiály ústredných orgánov štátnej správy ako aj skúsenosti s implementáciou Inovačnej politiky Slovenskej republiky. V dokumente je hlavne zdôraznená dôležitosť inovácií v modernom hospodárstve Slovenskej republiky, čím poukazuje tak na potenciál Slovenskej republiky ako aj na obmedzenie inovačnej aktivity. Taktiež sa v dokumente porovnáva stav inovačnej výkonnosti v rámci Európskej únie. Preto v oblasti inovácií je jeho hlavným zámerom stanoviť strategický cieľ a identifikovať nástroje podpory a dané aktivity pre zlepšenie situácie v Slovenskej republike. Úrad vlády SR (2010) Sabelová, Kološta a Král (2017) v rámci výskumu zameraného na inovácie popisujú základné ciele programu Učiace sa regióny, ktoré sú zamerané najmä na podporu vedy a výskumu, inovácií, zamestnanosti, udržateľného rozvoja a ekonomickej výkonnosti. Winklerová a Žiték (2017) dodávajú, že je dôležité poznať a vybrať také ukazovatele, ktoré sú považované za vhodných reprezentantov inovačného potenciálu a ekonomickej výkonnosti regiónov a krajín na znalostnej a výskumnej báze.

2. Cieľ a metodika

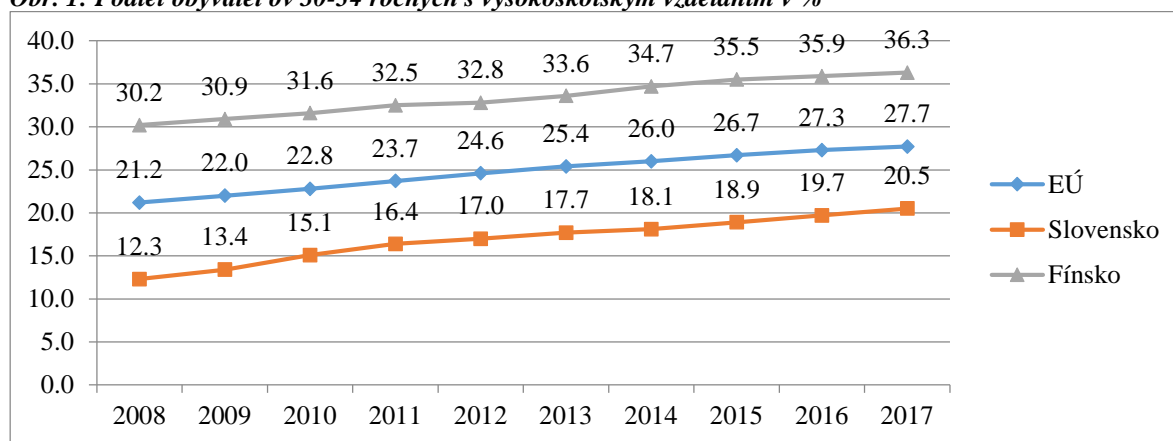
Hlavným cieľom príspevku je zanalyzovať, porovnať a zhodnotiť vybrané indikátory zamerané na inovácie a vzdelávací systém v Slovenskej republike v porovnaní s Fínskom a EÚ a ich vplyv na rozvoj krajiny a regiónov. Zhodnotenie inovačných indikátorov prístupu k vzdelaniu v krajinách je zložitou úlohou, nakoľko každá krajina má svoj vlastný inovačný systém v oblasti vzdelávania, a preto, čo môže byť vhodná inovácia pre jednu krajinu, nemusí znamenať vhodnú inováciu aj pre druhú. Zamerali sme sa na časť skupiny ukazovateľov, ktoré sleduje Európska únia v rámci celkového posudzovania a hodnotenia inovácií predovšetkým v oblasti terciálneho vzdelávania, doktorandského štúdia, publikovania a spolupráce s praxou. Pre spracovanie analýzy boli použité

primárne aj sekundárne zdroje údajov. Pre pochopenie základných dát bolo potrebné na začiatku vykonať deskripciu inovácií, inovačnej výkonnosti, procesu inovácií a v neposlednom rade inovačnej politiky skúmaných krajín. Na základe zberu a vyhodnotenia informácií bola uskutočnená syntéza údajov z literárnych zdrojov prostredníctvom odbornej literatúry zameranej na inovácie, vzdelávacie systémy a spôsoby vzdelávania. Pre získanie a následnú interpretáciu kvantitatívnych a kvalitatívnych štatistických údajov boli použité dokumenty ministerstva školstva Slovenskej republiky a Fínska, ktoré sú dostupné z väčšej časti na internetových stránkach. Najdôležitejším zdrojom údajov boli štatistické údaje, ktoré boli získavané z internetových databáz OECD, Eurostat a European innovation scoreboard, ktoré boli skúmané voči priemeru EÚ, prípadne základnému roku. Zároveň bol dôležitý zber a vyhodnotenie údajov k ukazovateľom inovácií zameraných na vzdelávací systém, kde bola potrebná následná analýza získaných údajov a vizuálne spracovanie analyzovaných údajov. Prioritou je preto hlavne identifikovať, popísať a zhodnotiť tieto ukazovatele a následne interpretovať vplyv inovácií a vzdelávania na rozvoj krajiny jej súčasťou.

3. Výsledky

Každý rok je pripravovaný Európsky inovačný rámec, ktorý svojou správou poskytuje kritéria prostredníctvom, ktorých môžeme porovnávať a hodnotiť výkonnosti výskumu a inovácií v členských štátoch Európskej únie a taktiež poukazuje na slabé a silné stránky systémov inovácií a výskumu. Táto správa slúži ako nástroj Európskej komisie a taktiež je súčasťou Lisabonskej stratégie, stratégie Európa 2020 a pri spojení s regionálnym indexom inovatívnosti je považovaný za jeden z najlepších spôsobov ako vyhodnotiť inovácie. Pre zhodnotenie inovácií vo vzdelávacích systémoch boli zvolené krajiny pre komparáciu Fínsko a Slovenská republika. Fínsko preto, lebo je všeobecne známe, že je to krajina, ktorá má jeden z dlhodobo najlepších vzdelávacích systémov. Slovensku republiku preto aby bolo možné poukázať na určujúce rozdiely vo vzdelávacích systémoch ale aj značné zlepšenia, ktoré je možné uskutočniť. Pre dostatočné vyhodnotenie inovácií a vzdelávania vybraných krajín boli použité štatistiky OECD, Eurostatu a European innovation scoreboard a boli vybrané ukazovatele, ktoré súvisia najmä so vzdelávaním, zamestnanosťou, vývojom a výskumom. Slovenská republika sa podľa European Innovation Scoreboard nachádza na 21. mieste v rámci Európskej únie a patrí do skupiny takzvaných miernych inovátorov. Spomedzi 14 krajín, ktoré patria medzi miernych inovátorov sa Slovenská republika umiestnila na 9 mieste so závermi, že je schopná realizovať inovácie aj s malým počtom ľudí. Za relatívne silné stránky inovačného systému na Slovensku Európska komisia označila vplyvy na zamestnanosť, dopady na predaj a ľudské zdroje. Relatívne nedostatky sú podľa nej priamo u inovátorov, v intelektuálnych aktívach a atraktivite výskumných systémov. Kým v oblasti ako výdavky na výskum a vývoj vo verejnom sektore sa situácia v súvislosti s inováciami na Slovensku výrazne zlepšila, pohoršili si kategórie ako poskytovanie investícií do spoločností, ktoré ponúkajú školenia v oblasti informačno-komunikačných technológií. Fínsko patrí medzi inovačných suverénom a spomedzi piatich krajín, ktoré sa zaradujú medzi inovačných lídrov sa umiestnilo na treťom mieste s mierne klesajúcim podielom inovačnosti v posledných rokoch.

Obr. 1: Podiel obyvateľov 30-34 ročných s vysokoškolským vzdelaním v %

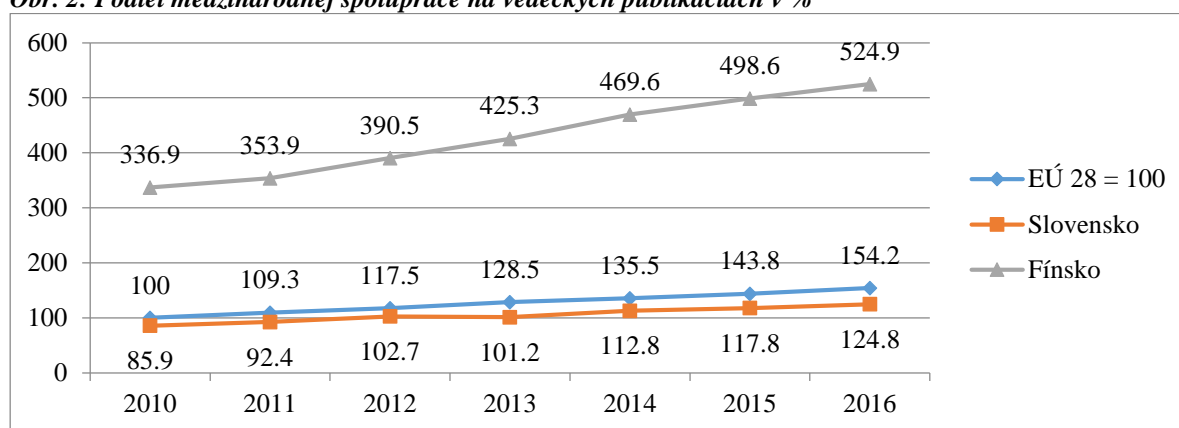

Zdroj: Eurostat, 2018 – Vlastné spracovanie

Medzinárodné porovnanie úrovne vzdelávania je zložité, pretože sú veľké rozdiely v prístupoch, vzdelávacích systémoch či úrovniach, ktoré je potreba dosiahnuť pri vysokoškolskom vzdelávaní. Zameranie indikátora bolo na úzku časť populácie a to od 30 do 34 rokov, aby bolo možné sledovať zmeny vo vzdelávacej politike, ktorá vedie k vyššiemu počtu vysokoškolských absolventov. Z obrázku č. 1 je zjavné, že na poprednom mieste sa umiestnilo Fínsko, ktoré je nad priemerom Európskej únie. Za sledované obdobie do roku 2008 po rok 2017 je možné vidieť existenciu relatívne stabilného rastu zvyšovania vzdelanostnej úrovne skúmaných krajín, ktorý reprezentuje nárast

obyvatelův s vysokoškolským vzděláním v případě Fínska o 6,1%, pričom v poslednom analyzovanom roku sa Fínsko nachádzalo až na hodnote 36,3% vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Slovenská republika sa umiestnila pod priemerom Európskej únie. Za sledované obdobie je taktiež zaznamenaný rast obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním a to o 8,2%, čo potvrdzuje trend aj iných krajín, ale je to stále hlboko pod priemerom EÚ. V roku 2017 bolo na Slovenku 20,5% obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním. Ako môžeme vidieť v roku 2017 je rozdiel medzi Fínskom a Slovenskom v oblasti populácie s vysokoškolským vzdelaním až 15,8%. SR má teda v porovnaní s inými štátmi málo vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Je dôležité ale podotknúť, že pri tomto porovnaní sa musí brať do úvahy aj orientácia na trh práce a zameranie štúdia na jeho potreby. Na Slovensku vďaka silnejúcej ekonomike a meniacim sa podmienkam a cieľom trhu práce je potrebné dbať na zameranie vzdelávania rovnako ako aj na možnosť preferovania pracovať pred vyšším stupňom vzdelania. Pôvodným cieľom EÚ bolo, aby do roku 2020 aspoň 40 percent populácie vo veku 30-34 rokov malo dokončené vysokoškolské vzdelanie. Nasledujúce grafy sú merané výkonom vo vzťahu k EÚ kde EÚ=100.

Obr. 2: Podiel medzinárodnej spolupráce na vedeckých publikáciách v %

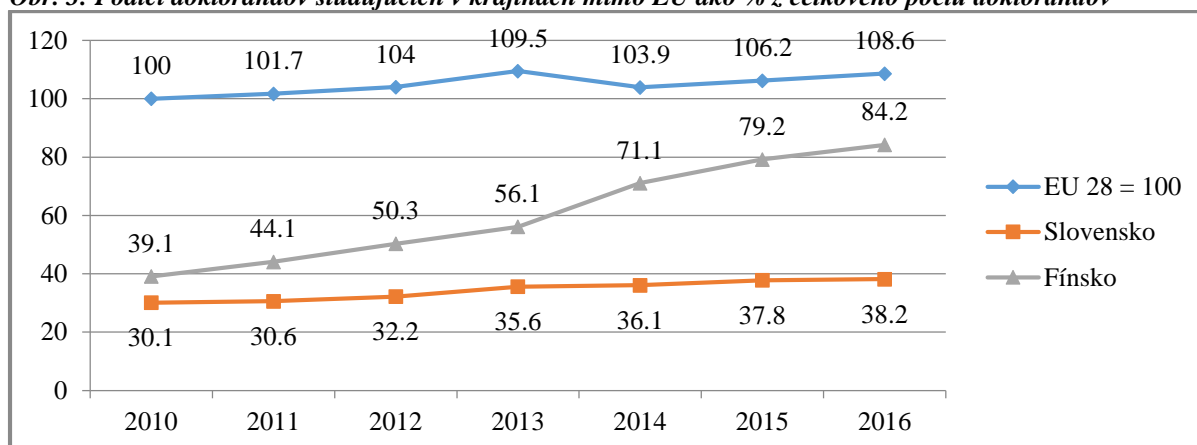
Zdroj: European Innovations Scoreboard, 2018 – Vlastné spracovanie

Medzinárodné vedecké publikácie sú dôkazom kvality vedeckého výskumu, pretože spolupráca zvyšuje vedeckú produktivitu. Medzinárodná spolupráca vo vede má v súčasnosť rastúcu tendenciu a zaujíma vedcov z rôznych vedných oblastí. Na obrázku č. 2 môžeme vidieť podiel publikácií, ktoré boli odpublikované s aspoň jedným spoluautorom so sídlom v zahraničí. Fínsko je v tomto prípade vysoko nad priemerom EÚ, kde spoločný vedecký výskum je na väčšej úrovni ako v SR. Už v roku 2010 bolo vo Fínsku v porovnaní s priemerom EÚ odpublikovaných 3x a v roku 2016 až 5x viac vedeckých publikácií. Za sledované obdobie môžeme konštatovať nárast vedeckých publikácií vo Fínsku až o 57%, čo sa vysokým efektom odráža aj v pokračovaní spoločných výskumov a z nich plynúcej tvorby spoločných článkov. Slovenská republika sa v počte vedeckých publikácií nachádza tesne pod priemerom Európskej únie. V roku 2010 bolo v SR takýchto publikácií 85%, ale v roku 2016 to bolo až 124% pričom za sledované obdobie môžeme taktiež konštatovať nárast o 38%. V porovnaní s Fínskom v roku 2016 je to ale stále až 4 násobne menej. Spoluautorstvo vedeckých publikácií poskytuje cenné informácie o sociálnom kontexte vedy. Nové vedecké objavy si vyžadujú častokrát nákladné a zložité pokusy a práve na to sú potrebné medzinárodné výskumné tímy a diseminácia znalostí, nakoľko práve globálne pôsobiaci vedci a výskumníci sú schopní pracovať na výskumno-vývojových projektoch v multikulturálnych a národnostne zmiešaných tímoch.

Ďalším faktorom s inovačným vplyvom na rozvoj krajiny je podiel zahraničných doktorandov a odráža mobilitu študentov ako efektívny spôsob šírenia vedomostí. Prilákanie vysokokvalifikovaných zahraničných študentov doktorandského štúdia prispeje k vytvoreniu čistého rozumového profitu pre krajinu a zabezpečí sústavnú ponuku výskumných pracovníkov. Takýto stav je veľmi dôležitý, pretože Európska únia musí byť reálnym konkurentom z hľadiska zahraničných doktorandov. Problémom ale môže byť, že nie všetky predmety sú vyučované v cudzom jazyku. Preto Fínsko a Slovensko majú vo svojom národnom programe inovovať vzdelávací plán aj zvýšením počtu predmetov vyučovaných predovšetkým v anglickom jazyku. Ako môžeme z obrázku č. 3 vidieť, obe krajiny sú pod priemerom EÚ. V porovnaní Fínska a Slovenska sa prvá spomínaná krajina za sledované obdobie výrazne zlepšila v počte zahraničných doktorandov študujúcich v mimoeurópskych krajinách. Práve na jeho príklade je možné vidieť, ako ovplyvňuje dobre fungujúci systém vzdelávania, podiel výdavkov na vedu a výskum a vnímanie inovatívneho prístupu k výmene informácií medzi krajinami. Sieťovanie, medzinárodná spolupráca či aplikácia spoločného výskumu tvorí jednoznačne základ vnímania toho, ako sa v budúcnosti dokáže tento segment posunúť a ako je pripravený využívať výstupy z týchto aktivít. Na túto skutočnosť nadväzuje výrazný vyše dvojnásobný nárast podielu fínskych doktorandov využívajúcich možnosti štúdia v zahraničí v poslednom roku. V roku 2016 v rámci Fínska to bolo až 84% doktorandov voči priemeru EU, pochádzajúcich z krajín mimo Európskej únie,

pričom na Slovensku to bolo iba 38% z celkového počtu. Fínsko dosiahlo 45% nárast, pričom Slovensko iba 8% nárast doktorandov. Taktiež by bolo dobré pre zvýšenie očakávaných efektov školského systému prilákať vysokokvalifikovaných zahraničných doktorandov, ktorí by priniesli viac vedomostného kapitálu a nepretržitý prísun výskumníkov.

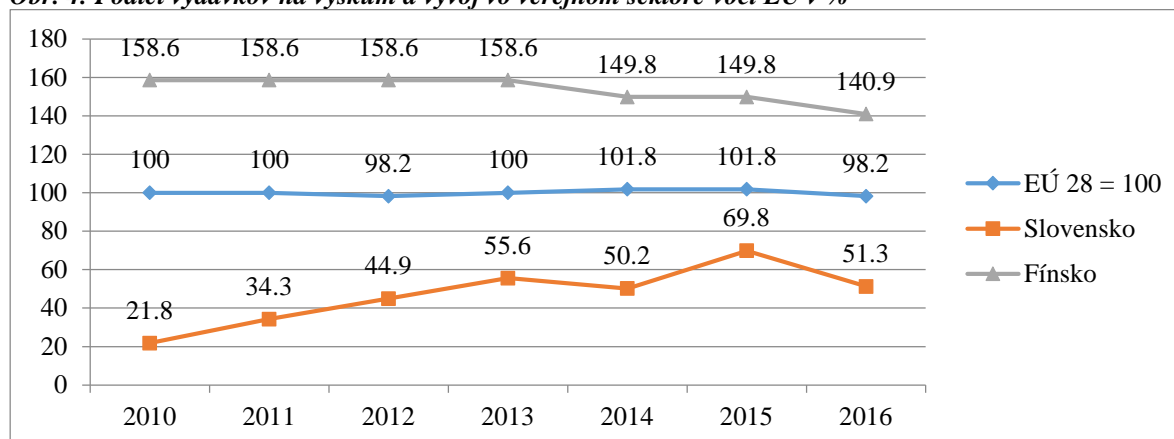
Obr. 3: Podiel doktorandov študujúcich v krajinách mimo EÚ ako % z celkového počtu doktorandov

Zdroj: European Innovations Scoreboard, 2018 – Vlastné spracovanie

Jednou z hlavných hnacích síl hospodárskeho rastu v znalostnej ekonomike sú výdavky na výskum a vývoj. (obrázok č. 4) Vývoj ukazovateľa výdavkov je veľmi dôležitý a kľúčový pre budúcu konkurencieschopnosť a bohatstvo krajín a Európskej únie celkovo. Preto sú výdavky na výskum a vývoj nevyhnutné pri prechode na znalostnú ekonomiku, ako aj na zlepšenie výrobných technológií a stimuláciu rastu.

Obr. 4: Podiel výdavkov na výskum a vývoj vo verejnom sektore voči EÚ v %

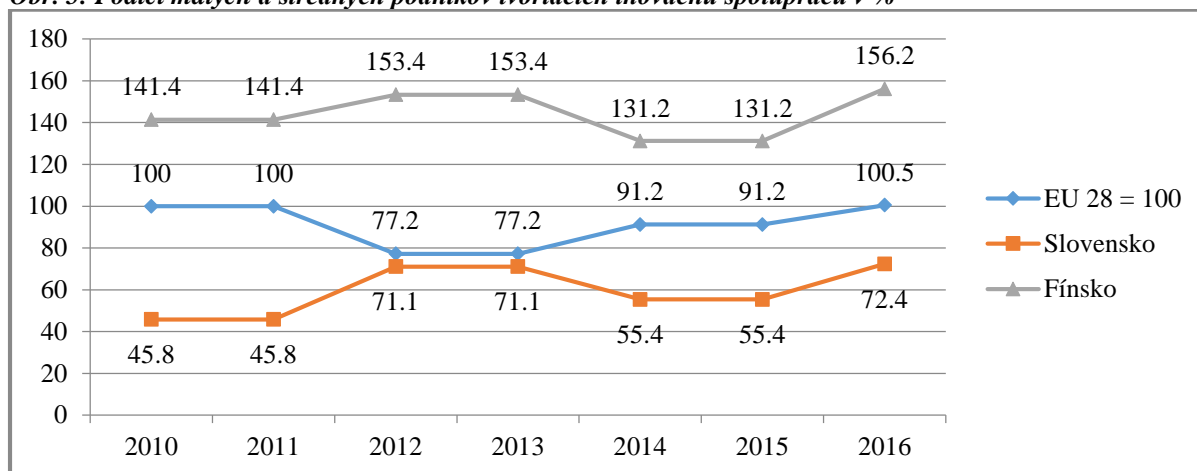

Zdroj: European Innovations Scoreboard, 2018 – Vlastné spracovanie

Ako môžeme vidieť investície Slovenskej republiky do výskumu a vývoja neboli veľké na rozdiel od Fínska. Slovensko ale za sledované obdobie zaznamenalo nárast takýchto investícií a to o vyše 101,3% z pôvodných výdavkov HDP, čo znamená, že v roku 2016 bola reálna hodnota takýchto investícií 0,79% z HDP (640,8 mil. Eur). V rámci krajín EÚ je tento podiel jedným z najmenších a za Slovenskom sú v tomto ukazovateli už iba Bulharsko, Malta, Cyprus Rumunsko a Lotyšsko. Toto porovnanie ale ukazuje, že SR navyšuje výdavky medziodčne na VaV rýchlejšie ako je priemer krajín EÚ. Pozitívom je, že od roku 2010 sa Slovensko posunulo v investovaní zdrojov do výskumu a vývoja správnym smerom. Fínsko naopak za sledované obdobie zaznamenalo mierny pokles investícií na výskum a vývoj a to o 17,8% z základného podielu HDP, čo ale nemalo výrazný vplyv na pokračovanie inovatívneho spôsobu vo vzdelávaní. Takýto pozitívny vývoj na Slovensku mohol byť zapríčinený aj tým, že veľké firmy, ktoré majú výrobu na území Slovenskej republiky budú investovať do inovácií v oblasti výskumu a vývoja v spolupráci s univerzitami SR a ktoré sú ochotné poskytnúť finančné prostriedky na vývoj a inovácie, ktoré sú dôležité pre ich samotných na skvalitnenie a zlepšenie ich výroby. Financovanie výskumno-vývojových procesov na Slovensku bolo do roku 2015 charakterizované prevahou verejného financovania, predovšetkým zo zdrojov štrukturálnych fondov. Získanie väčšieho objemu finančnej podpory z podnikateľských zdrojov a partnerstvo medzi štátnym a verejným sektorom a súkromnou sférou, je jedným z

cieľov Stratégie Výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu schválenej pre roky 2014 – 2020. Tá má prispieť k reforme výskumu a vývoja na Slovensku a priblížiť ho k európskemu priemeru.

Obr. 5: Podiel malých a stredných podnikov tvoriacich inovačnú spoluprácu v %

Zdroj: European Innovations Scoreboard, 2018 – Vlastné spracovanie

Na obrázku č. 5 môžeme vidieť % podiel malých a stredných podnikov s činnosťami v oblasti inovačnej spolupráce. Ide teda o firmy, ktoré v priebehu porovnávaných rokov uzatvorili dohody o inovačných činnostiach s inými podnikmi alebo inštitúciami. Z výsledkov porovnaných krajín vyplýva miera zapojenia malých stredných podnikov do inovačnej spolupráce. Ide o komplexné inovácie najmä v oblasti informačno-komunikačných technológií. Dôležitosť je kladená predovšetkým na čerpanie informácií a vedomostí z rôznych zdrojov, ako aj spolupráca na možnostiach rozvoja inovácií. Taktiež je tu zaznamenaný presun poznatkov medzi verejnými výskumnými inštitúciami a firmami a medzi firmami navzájom. Zameranie na malé a stredné podniky bolo hlavne kvôli ich pomeru voči veľkým podnikom, keďže tvoria 99,9% z celkového počtu podnikateľských subjektov a podieľajú sa viac ako polovicou na tvorbe pridanej hodnoty na Slovensku. Vzdelávací systém vo Fínsku realizovaný bok po boku s inováciami je jedným z najrozvinutejších vzdelávacích systémov na svete. V porovnaní s ním štatistiky SR a priemeru EÚ mierne zaostávajú. Za sledované obdobie Slovenská republika napriek tomu zaznamenala rast o 26,6%, čo bolo spôsobené aj prístupom politiky štátu týkajúcej sa zvyšovania spolupráce medzi súkromným sektorom a vzdelávacimi a vedeckými inštitúciami. V porovnaní s Fínskom je to ale stále menej ako polovica. V niektorých rokoch zaznamenal skúmaný indikátor v podmienkach SR značný nárast, ale následne bol zaznamenaný pokles a ďalšie stúpanie, pričom celkovo sa podiel inovačnej výkonnosti držal pod priemerom Európskej únie. Významnou pomocou boli a sú aj európske štrukturálne a investičné fondy, ktorých čerpanie a využitie je zamerané najmä na podporu výskumu a inovácií, ako aj na zvýšenie konkurencieschopnosti a spolupráce. Dá sa predpokladať, že identifikovaná spolupráca na inováciách Slovenskej republiky sa bude aj v ďalších rokoch zvyšovať. Tento fakt je naplánovaný aj v politike vzdelávania, kde je rozširovanie spolupráce s praxou prioritou pre dosahovanie cieľov spoločnosti a požiadaviek trhu práce. Aby Slovensko stabilne zlepšilo svoju situáciu, bolo by vhodné sa zamerať nie len na samostatnú spoluprácu podnikateľského a edukačného prostredia, ale aj na výhody a efekty z toho plynúce.

3.1 Dosah vzdelávania a inovácií na rozvoj krajiny a regiónov

Na základe postupného rastu významu inovácií pri rozvoji krajín a regiónov Európska komisia chápe inovácie hlavne ako možné procesy efektívnej tvorby, zavádzania a využívania novinek v hospodárskej a sociálnej sfére. Zároveň ale interpretuje inovácie aj ako procesy produkcie výrobkov a služieb, nových metód práce a výroby, modernizácie organizácie a riadenia, ale aj zmeny podmienok a kvalifikácie práce. Tieto odlišné chápania vyústili do stanovenia 3 základných typov inovácií, medzi ktoré patria technologické, organizačné a prezentačné inovácie. Práve organizačné sú chápané ako procesy s pozitívnym vplyvom na rast konkurencieschopnosti ekonomických subjektov, regiónov a krajín. Tomu nasvedčuje aj fakt, že v súvislosti s riešením ekonomickej úrovne krajín a ich súčasťou je potreba budovania silných regiónov EÚ s podporou inovácií a programom zabezpečení politiky EÚ. Naplnenie tohto cieľa je možné dosiahnuť stimulovaním VaV, aby sa vysoké školy, vedecké inštitúcie a ostatné vývojové kapacity mohli zapojiť go tzv. globálneho výskumu a vývoja a tým spolupracovať pri podpore a rozvoji medzinárodného inovatívneho prostredia krajín a ich regiónov. Európska komisia pokladá za dôležitú úlohu aplikovať viac výskumu a inovácií a zdôrazňuje, že krajiny ako aj celá únia sa inovačnou môže stať len vtedy, ak budú vytvorené podmienky pre dopyt po inováciách. Zároveň dodáva, že do tejto dlhodobej stratégie sa musia zapojiť všetky strany na čele s verejným sektorom, štátom, samosprávami, podnikmi ako aj spotrebiteľmi, pretože

inovačný proces nezahŕňa len oblasť podnikania, ale aj pôsobnosť verejných orgánov na vnútroštátnej, regionálnej a miestnej úrovni. Táto spolupráca pre inovácie vytvorí účinný kolobeh nových nápadov a posunie požiadavky všetkých ako aj ich riešenia na vyššiu úroveň. Členské štáty ako aj ich nižšie samosprávne úrovne zdôrazňujú potrebu zvýšenia verejných výdavkov na vzdelávanie a hľadanie riešení bariér existujúcich v rámci vlastných vzdelávacích systémov a využívania inovácií.

Rozvoj, inovácie a nové tvorivé schopnosti patria k určujúcim faktorom prosperity ekonomiky krajín založenej na poznatkoch znalostnej ekonomiky. Z výsledkov viacerých výskumných publikácií sa javí regionálna úroveň ako kľúčová pri formovaní týchto schopností. Pre krajiny platí fakt, že základným faktorom národnej prosperity sú vzťahy medzi aktérmi, organizáciami a inštitúciami na tejto úrovni. Ekonomický úspech ale závisí aj od vplyvov sociálnych kvalít regiónov a ich občanov, tvorivosti, ich schopnosti učiť sa, prispôbovať sa novým podmienkam a vytvárať, uskutočňovať a využívať inovácie. Z výskumov ale vyplýva, že zmena podielu výdavkov na vedu a výskum sa prejaví s oneskorením na vzdelanostnej štruktúre aktívneho obyvateľstva. Súčasne pri hodnotení krajín ako celku môžu byť výsledky týchto prieskumov len orientačné, nakoľko až pri regionálnom hodnotení je možné zistiť disparity vzdelávacieho systému a uplatňovania nových prístupov vo vede a výskume. Čísla na národnej úrovni sú pomerne ovplyvnené najrozvinutejšími regiónmi, ktoré môžu vo finálnej štatistike skresľovať skutočný stav a potrebu vynaloženia výdavkov.

Inovačná stratégia a Inovačná politika vytvárajú priestor pre vznik, realizáciu a rozvoj inovačných štruktúr, podnikov a partnerstiev s vedecko-výskumnými a vzdelávacími inštitúciami s cieľom dosiahnuť efektívny prínos pre spoločnosť. Z výsledkov inovačnej politiky SR vyplýva, že vedecko-výskumné kapacity sú koncentrované najmä v západnej časti SR a vytvárajú viaceré priestorové štruktúry. V regiónoch východného Slovenska, prípadne jeho južnej časti je nižšia koncentrácia takýchto centier a subjektov, pričom vo všetkých regiónoch Slovenska je slabšie prepojenie vedecko-výskumnej infraštruktúry so vzdelávacím systémom a praxou, čo odzrkadľuje aj výsledok porovnávania na úrovni krajín. Je potrebné ale dodať, že v posledných rokoch dochádza k postupnému zvyšovaniu prepojenosti inovatívneho vzdelávania s potrebami podnikateľského sektora a praxe. V rámci zákona č. 309/2014 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja je zadaná Národná stratégia regionálneho rozvoja ako základný dokument na podporu regionálneho rozvoja na národnej úrovni. V nej sú identifikované základné oblasti týkajúce sa aj vzdelávania a inovácií, z ktorých plynú viaceré závery pre zlepšenie národnej a regionálnej úrovne, ako budovanie celoživotného vzdelávania, zvýšenie investícií do vzdelania, zameranie sa na cieľové potreby trhu v rámci vzdelanostnej úrovne a kvalifikácie pracovných síl, prípadne ciele vytváranie a aplikovanie nových poznatkov a inovácií týkajúcich sa edukačného procesu s vplyvom na národnú a regionálnu ekonomiku. Veľkým prínosom pre regióny bolo schválenie jednotlivých regionálnych inovačných stratégií a možnosť financovania ich implementácie z externých zdrojov. Silným predpokladom dosiahnutia žiadaného ekonomického vývoja je dodržanie čo najväčšieho prístupu ku vzdelaniu a poznatkom, vede a výskume a fungujúcim inováciám. V prípade Slovenska môžu mať tieto činnosti rozhodujúci strategický význam. Práve preto medzi základné znaky rozvoja vedy a výskumu a nadväzujúcich inovácií a vytvárania prostredia pre znalostnú ekonomiku patrí objem finančných prostriedkov vynaložených na tieto činnosti a počet ľudí zamestnaných v popisovanom sektore. Z výsledkov hodnotovej komparácie je možné pozorovať rozdiely medzi jednotlivými krajinami.

Viaceré teórie a empirické výskumy potvrdzujú dôležitosť vzdelávacieho systému a jeho inštitúcií, predovšetkým vysokých škôl a univerzít, ako významnú tvorivú súčasť nie len pre rozvoj v regióne, v ktorom sa nachádzajú, ale aj ako ekonomického aktéra na národnej úrovni. Tie pri skúmaní vzťahov priestorovej ekonomiky plnia aj spoločenskú funkciu a považujú sa za dôležitú súčasť regionálnej a znalostnej ekonomiky a zároveň dostatočne ovplyvňujú konkurencieschopnosť regiónov, ktorá sa prejaví aj v záujme obyvateľov iných krajín pri možnosti výberu vzdelávania sa na týchto univerzitách. Tento fakt má za následok jednak všeobecný rozvoj vzdelávacích vedeckých inštitúcií ale aj schopnosť kreativity a otvorenosti voči inováciám na všetkých stupňoch. Takisto je potrebný dôraz na rozširovanie spolupráce, a to nie len medzi účastníkmi vzdelávacieho procesu ale aj so súkromným a verejným sektorom, kde je vhodné si zvoliť stratégiu pre rozvoj, ktorá bude podporená vypracovaním dokumentov stanovujúcich pravidlá a víziu rozvoja. Podiel vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva je jedným z rozhodujúcich faktorov popisujúcich vzdelanostnú úroveň krajiny, prípadne jej regiónov. Takisto slúži tento ukazovateľ pri posudzovaní štatistík týkajúcich sa ľudských zdrojov žiadúcich pre inovačné aktivity. Tento podiel vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva je určitým odzrkadlením nastavenia a fungovania vysokoškolského vzdelávacieho systému.

Záver

Neustála modernizácia je dôležitou súčasťou rozvoja a približovania sa k vyspelejším krajinám Európskej únie. Vzdelávanie v krajinách EÚ je rozdielne a to kvôli odlišným metódam, kultúre ale aj využívaním inovácií. Fínsky a Slovenský vzdelávací systém sa vzájomne od seba odlišujú a to v ekonomickom, pedagogickom ale aj sociálnom aspekte. Kvalitu vzdelávania ovplyvňujú do istej miery vyššie výdavky na vzdelávanie, ako podiel z HDP krajiny smerujúci do vzdelávania, ale veľkú úlohu zohráva aj sociálno-kultúrne prostredie. Fínsko má najmä kvôli reforme v 90. rokoch jeden z najlepších vzdelávacích systémov v EÚ k čomu prispieva jeho neustála modernizácia a akceptácia nových postupov každých päť rokov. Slovenská reforma vzdelávania by sa mala zamerať aj na zvyšovanie kompetencií na úrovni miest a regiónov, ktoré by mohli účinnejšie rozhodovať pri financovaní a orientácii vzdelávania na potreby trhu. Jednou z možností, ako sa priblížiť ku inovátorským krajinám môže byť aj dlhodobé presadzovanie a napĺňanie vízie dokumentu Učiace sa Slovensko. Viditeľný a podstatný rozdiel charakterizuje podiel výdavkov na výskum a vývoj. Jedným z dôvodov, prečo Slovensko zaostáva za Fínskom a aj priemerom Európskej únie je spomenutá nízka podpora výdavkov na výskum a vývoj zo strany štátu, ktorá dosiahla hodnotu za rok 2016 iba 0,79% z HDP (640,8 mil. Eur), čo je približne 3x menej v porovnaní s Fínskom - 2,75% v r. 2016 z HDP (5 926 mil. Eur). Priemer krajín EÚ bol na úrovni 2,03% z HDP. Ďalším ukazovateľom bolo zhodnotenie medzinárodných spoluprác na vedeckých publikáciách. V danom ukazovateli je vidieť, ako je Fínsko vysoko nad priemerom krajín Európskej únie a ako rozširuje svoje vedecké pôsobenie, čo priamo súvisí aj z jeho prístupu k inováciám aj zo strany štátu. Medzi dôležitý indikátor môžeme zaradiť doktorandov, ktorý študujú mimo krajín Európskej únie, pričom jedine v tomto ukazovateli môžeme vidieť, že obe krajiny sú sice pod priemerom Európskej únie, ale v prípade Fínska je v sledovanom období viditeľný podstatný nárast. Zvyšovanie podpory mobilit a štipendií pre študentov na štúdium v zahraničí sú dôležitou súčasťou inovatívneho prístupu ku vzdelaniu, a to hlavne z dôvodu rozširovania vedomostí a zručností a ich uplatnenia a využitia v krajine, ktoré výrazne prispievajú k rozvoju spoločnosti. Z dlhodobého pohľadu inovácie zaisťujú dosahovanie technologických zmien a nových ekonomických cyklov. Inovácie zlepšujú sociálno-ekonomické postavenie firiem, regiónov a celých krajín. Práve krajiny, ktoré dokázali ako prvé určiť a podporiť perspektívne inovácie si zabezpečili zvyšujúcu sa prosperitu. Zanedbanie systematickej podpory a nedostatočná pozornosť venovaná inováciám sa prejavila v pozícii SR medzi krajinami EÚ. Najsilnejší negatívny trend predstavovala vysoká rezistencia financovania vzdelávania, vedy, výskumu a inovácií, pričom v závislosti od schválenej inovačnej politiky a stratégie musí dôjsť k zvýšenej podpore vedy, výskumu a inovácií a nárastu finančných prostriedkov pre všetky typy subjektov aj s využitím externých zdrojov.

Literatura

- [1] ADÁMEK, P., ČEMERKOVÁ, Š., KLEPEK, M., ŠEBESTOVÁ, J., ŠPERKA, R., (2015). Regional innovation approach: A case of the Moravian-Silesian region. In *18th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 161-167. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-21.
- [2] BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V., (2015). Problémy financovania kompetencií v oblasti regionálneho školstva v podmienkach miestnej samosprávy SR. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 375-382. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-50.
- [3] BOBÁKOVÁ, V., (2007). *Inovačná výkonnosť ekonomiky. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. SEMAFOR 2007 – Ekonomika firiem*. Košice: PHF EU, s. 44-51. ISBN 978-80-225-2482-7.
- [4] BURGER, P., URBANČÍKOVÁ, N., (2010). *Miera regionalizácie inovačných politik a jej vplyv na inovačnú výkonnosť regiónov*. In *E+M Ekonomie a Management*. 2010. 36 s. ISSN 1212-3609.
- [5] EURÓPSKA KOMISIA, (2018). *Vnútroň trh, priemysel, podnikanie a MSP*. [online]. 2018. [cit. 2018-11-17]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en.
- [6] EUROSTAT, (2018). *Vzdelávanie a odborná príprava*. [online]. 2018. [cit. 2018-11-10]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/data/database>.
- [7] FRIED, H. O., KNOX LOVELL, C. A., SCHMIDT, S. S., (2008). *Efficiency and Productivity*. In *FRIED, H. O. et al. The Measurement of Productive Efficiency and Productivity Change*. USA : Oxford University Press. 2008. 107 s. ISBN 978-01-9518-352-8.
- [8] CHAJDIAK, J. ARBE, T., NOVOTNÁ, E., (2011). *Konkurencieschopnosť inovácií v SR*. Statis. Bratislava 2011. 80 s. ISBN 978-80-85659-66-5.
- [9] CHING-F, Y. a HUNG-W, L., (2010). *Effect of relationship style on innovation performance*. *Academic Journals Taiwan*. 2010. 178 s. ISSN 1993-8233.
- [10] JIŘÍČEK, P., (2014). Regional policy of the European Union, innovation and new models of endogenous growth. In *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 171-178. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-20.

- [11] LIBEARS, D., MEYER, M., (2011). Highly innovative small technology firms, industrial clusters and firm internalization. In *Research policy*. 2011. 1426-1437 s. ISSN 0048-7333.
- [12] LISÝ, J. a kol., (2007). *Ekonomía v novej ekonomike*, 2. vyd. Bratislava: IURA EDITON, spol. s r.o. 2007. ISBN 978-80-8078-406-5.
- [13] MELICHOVÁ, K., CHRENEKOVÁ, M., FÁZIKOVÁ, M. (2015). Dynamika socioekonomických disparít v okresoch Trnavského kraja. In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 64–71. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-7.
- [14] SABELOVÁ, L., KOLOŠTA, S., KRÁL, P., (2017). Vyhodnotenie národného programu pre učiace sa regióny SR. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 222 – 228. ISBN 978-80-290-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-1.
- [15] TOMLAIN, J., (2009). *Inovácia a reklama ako zdroj ďalších ziskov podniku*. In MANEKO. 2009. 93-98 s. ISSN 1337-9488.
- [16] ÚRAD VLÁDY SR, (2010). *Inovačná stratégia SR na roky 2014-2020*. [online]. 2010. [cit. 2018-10-13]. Dostupné na: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-151713?prefixFile=m_.
- [17] WINKLEROVÁ, L., ŽÍTEK, V., (2017). Inovační potenciál regionů jako zrcadlo ekonomické výkonnosti. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 193-200. ISBN 978-80-290-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-1.
- [18] ŽIŽLAVSKÝ, O., (2012). *Model hodnocení inovační výkonnosti*. Brno: CERM s.r.o. ISBN 978-80-704-796-3.

Príspevok bol podporený grantom KEGA č. 024SPU-4/2017 s názvom „Tvorba moderných učebníc v slovenskom a anglickom jazyku pre nové študijné programy“.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-24

**ČO OVPLYVŇUJE PODNIKATEĽSKÉ ZÁMERY
MATURANTOV POCHÁDZAJÚCICH Z MESTA A Z VIDIEKA?****What influences entrepreneurial intentions of high-school
graduates from city and countryside?****STANISLAV KOLOŠTA****GABRIELA NEDELOVÁ****FILIP FLAŠKA****JANA HRONCOVÁ VICIANOVÁ**

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Depart. of Public Economy and Regional Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: *stanislav.kolosta@umb.sk, gabriela.nedelova@umb.sk, filip.flaska@umb.sk, jana.vicianova@umb.sk*

Anotace

Cieľom článku je vysvetliť spoločné a rozdielne črty v podnikateľskom vzdelávaní, individuálnych a kontextuálnych faktorov ako premenných vysvetľujúcich podnikateľské zámery (PZ) mládeže, ktorá pochádza z dvoch rôznych prostredí - mesta a dediny. Údaje boli zbierané v dvoch kolách dobrovoľných anonymných elektronických prieskumov medzi maturantmi na stredných školách. Použili sme metódu hlavných komponentov a regresnú analýzu. Z výsledkov vyplýva, že mladá Slováci z prevažne vidieckych regiónov majú pomerne vysokú úroveň PZ, zdá sa však, že im chýbajú dostatočné podnikateľské znalosti, ktoré im pomôžu lepšie čeliť náročným podmienkam v reálnej ekonomike; to naznačuje oblasti, ktoré by bolo vhodné zlepšiť v rámci vzdelávacieho procesu na stredných školách. Líderstvo, autonómia a proaktívna osobnosť ako kariérne kotvy s podporou rodiny a priateľov sú hlavnými faktormi, ktoré vysvetľujú PZ medzi mládežou vyrastajúcou v slovenských mestách a dedinách.

Klíčová slova

podnikateľské zámery, faktory, mládež, podnikanie

Annotation

The aim of this study is to explain common and different traits in entrepreneurial education, individual and contextual factors as variables explaining entrepreneurial intentions (EI) of youth growing in two different environments – city and village. We are also investigating, if young people are willing to start their carrier in place of their birth. Data were collected in two rounds of voluntary anonymous electronic surveys among students finishing their high-school studies. We have applied principal component and regression analysis. Results show that young Slovaks from predominately rural regions have quite high EI, but it seems that they lack sufficient entrepreneurial knowledge to help them to be able to face the challenging conditions in the real economy; therefore higher quality of education processes focused on entrepreneurship at Slovak high schools is needed. Leadership, autonomy and proactive personality as career anchors and perceived support from family and friends are major factors explaining EI among youth growing up in Slovak cities and villages.

Key words

Entrepreneurial intentions, factors, youth, entrepreneurship

JEL classification: R1, J2, M2

1. Úvod

Vlády a miestne komunity na celom svete uznali, že kľúčom k budovaniu prosperity a stimuláciou regionálneho rastu je podpora podnikania medzi ľuďmi, najmä mládežou (Sharma, Madan, 2014). Vysoký stupeň podnikania je potrebný na vytvorenie nových a alternatívnych pracovných miest a na zabránenie nadmernej migrácii obyvateľstva z menej rozvinutých regiónov. Podpora podnikania je tiež dôležitou súčasťou vnútroštátnych politík, ktoré sa zaoberajú regionálnym rozvojom a vzdelávaním v oblasti podnikania. Iniciatívy EÚ "Mládež v pohybe" a "Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta" sú zamerané na rozvíjanie potenciálu mladých ľudí a tiež kladú mladých ľudí do centra tohto rámcového programu EÚ. Údaje z Informačného centra Slovenskej republiky o vede a technike ukázali, že v roku 2016 55% študentov stredných škôl na Slovensku neabsolvovalo vysokoškolské štúdium. Títo študenti nemajú príležitosť zapojiť sa do programov vysokoškolského podnikateľského vzdelávania. To bol dôvod prešetrovania vzťahu medzi podnikateľskými zámermi (PZ) a účasťou na podnikateľských kurzoch a odbornej príprave študentov stredných škôl v maturitnom ročníku štúdia. Okrem toho, našim zámerom bolo získať hlbší pohľad do hnacích síl ovplyvňujúcich PZ medzi slovenskou mládežou.

2. Cieľ a metodika

Táto štúdia má za cieľ vysvetliť spoločné a rozdielne črty v podnikateľskom vzdelávaní mladých ľudí, spolu s individuálnymi a kontextuálnymi faktormi ako premennými vysvetľujúcimi PZ mládeže, ktorá vyrastá v dvoch rôznych prostrediach - mesto a dedina. Tiež skúmame, či sú mladí ľudia ochotní začať podnikat' v mieste svojho narodenia. Môžeme nájsť niektoré štúdie zamerané na prešetrovanie faktorov vplyvujúcich na PZ ľudí žijúcich vo vidieckych oblastiach (napr. Bao, Peng, 2016, Elert, N. a kol., 2015, Altinay a kol., 2012), ale zriedka natrafíme na štúdie zamerané na PZ mládeže z prevažne vidieckych oblastí v poslednom roku stredoškolského štúdia (napr. Nesse a kol., 2015); je to obdobie, kedy mladí ľudia premýšľajú a rozhodujú sa o svojich budúcich perspektívach, kedy PZ môžu byť rozhodujúce pre začatie vlastného podnikania alebo kedy faktory ovplyvňujúce PZ môžu ovplyvniť ich ďalšie štúdium. Zistenia, ktoré vysvetľujú podnikateľské vzdelávanie vo vzťahu k PZ, by mohli slúžiť ako jeden z vhodných podkladov na možné budúce zmeny pri zlepšovaní rôznych foriem podnikateľského vzdelávania mladých ľudí na Slovensku.

Vývoj a zázemie PZ obsiahlo zosumarizovali Fayolle a Liñán (2014) pričom za východisko býva považovaná teória plánovaného správania (Ajzen, 1991; Krueger et al., 1993). Podnikanie je potrebné chápať ako proces a výskumníci našli dve hlavné skupiny faktorov, ktoré majú vplyv na naštartovanie tohto procesu: kontextuálne a individuálne faktory (Mazzarol a kol., 1999). V tomto článku sa pozrieme na dve hlavné skupiny kontextuálnych faktorov: kultúrny a sociálny kapitál. Z individuálnych faktorov sa zameriame na pohlavie, kariérne kotvy, proaktívnu osobnosť, geografický pôvod – mesto, vidiek a podnikateľské vzdelávanie a tréning. Podrobnejšiu charakteristiku jednotlivých premenných uvádza štúdia Kološta, Flaška (2018).

Obr.1: Teoretický model štúdie

Teoretický model tejto štúdie je znázornený na obrázku 1. Integrovaný kultúrny kapitál možno považovať za výsledok individuálneho socializačného procesu (dlhodobé rozvíjané vedomosti či postoje). Zaradujeme sem aj vplyv rodičov ako vzorov, čo zvyčajne má vplyv aj na PZ ich potomkov. Sociálny kapitál (Field, 2003) je úzko prepojený na sociálne siete a siete kontaktov (známi, priatelia). Kariérne kotvy sú definované Scheinom (1990) ako kombinácia vnímaných kompetencií, motívov a hodnôt, ktorých sa človek nevzdá. Je to tiež zrkadlo vnímania samých seba. Na základe predošlých štúdií (Timmons a Spinelli, 2003; Schein 1975) budeme považovať za kariérne kotvy v preferenciách mládeže: líderstvo, autonómiu, tvorivosť, bezpečnosť, a vedecko-technickú špecializáciu. Proaktívnu osobnosť definovali Bateman a Crant (1993) ako koncept relatívne stabilných tendencií

pri meniacom sa prostredí. Proaktívni ľudia nevinia okolnosti či podmienky, rozhodujú sa na základe hodnôt. Tento ukazovateľ bude tvoriť poslednú skupinu premenných, skúmaných vo vzťahu k PZ mládeže. Premenné sme konštruovali na základe odpovedí dotazníkového prieskumu rovnakým spôsobom ako Nesse a kol. (2015).

Údaje boli zhromaždené v dvoch kolách dobrovoľných anonymných elektronických prieskumov medzi študentmi, ktorí dokončili štúdium na stredných školách - celkovo sme zozbierali odpovede od 537 respondentov (študenti, ktorí dokončili štúdium na strednej škole v máji 2016 - 251 odpovedí a študenti končiaci v máji 2017 - 286 odpovedí). Google dotazníky boli distribuované medzi poslednými ročníkmi stredných škôl prostredníctvom e-mailu v škole alebo poskytnutím internetovej stránky školy s odkazom na dotazník. Študenti mohli vyplniť dotazníky počas hodín informatiky alebo doma. Nasledujúce postupy boli aplikované na celú vzorku (Spolu); Potom sme rozdelili respondentov do dvoch vzoriek: tých, ktorí vyrastajú v mestách (Mesto) a tých, ktorí vyrastajú v dedinách (Dedina). Počas konštrukcie premenných a otázok v dotazníkovom prieskume sme zachovali rovnaký postup ako v nórskej štúdiu autorov Nesse a kol. (2015).

Závislú premennú Podnikateľské zámery (PZ) sme skonštruovali z 5 položiek rovnako ako Nesse et al. (2015) - stupnica od 1 "silne súhlasím" s 5 "nesúhlasím". Vykonali sme analýzu hlavných komponentov PCA, aby sme skontrolovali, či by bolo vhodné popísať súbor piatich korelovaných premenných z hľadiska jednej alebo viacerých latentných premenných (faktorov). Okrem toho sme odhadli Cronbachovu alfa, ktorá je ukazovateľom vnútornej konzistencie (spolahlivosti) latentnej premennej; Test ukázal, že je vhodné agregovať päť zložiek na jednu premennú PZ. Cronbachova alfa pre celý súbor bola 0,764 (mestská rezidencia 0,731, vidiecka rezidencia 0,794) pričom položky majú zaťaženie od 54,7% do 81,6% toho istého faktora. PZ môžeme považovať za indikátor včasnej fázy zámeru založiť podnik, z dôvodu absencie informácií o tom, či respondenti zmenili svoje zámery začať s podnikaním aj na kroky vedúce k začatiu podnikania. PZ je spoľahlivým prediktorom podnikateľského správania, pretože je ťažké merať samotné podnikateľské správanie (Wu, 2010).

Mnoho štúdií skúmalo množstvo faktorov ovplyvňujúcich úmysly jednotlivcov začať podnikat' s využitím hlavne regresných metód (napr., Krueger et al., 2000, Shirokova, Osiyevskyy, Bogatyreva 2016; Esfandiari a kol., 2017; Bacq, Alt, 2018). Metódu OLS sme použili v regresnom modeli, čo nám poskytlo hlbší pohľad na hnacie sily vplývajúce na PZ medzi slovenskou mládežou v troch vidieckych regiónoch – Banskobystrickom, Prešovskom a Žilinskom. Skúmali sme faktory, ktoré ovplyvňovali PZ mládeže v troch variantoch: v celej vzorke (Spolu), vo vzorke respondentov vyrastajúcich v mestách (Mesto) a tých, ktorí vyrastali v dedinách (Dedina).

3. Výsledky a diskusia

Celkové zloženie respondentov podľa pohlavia bolo 76,2% dievčat a 23,8% chlapcov. Z celkového počtu odpovedí PZ študentov bolo pozitívnych 55,4% (súčet piatich položiek tvoriacich závislú premennú PZ sa pohyboval v rozmedzí od 5 do 10 = vysoký stupeň; súčet hodnôt 1 a 2 ako je uvedené v tabuľke 1). Vyššie PZ mali študenti z mesta (59,62%) v porovnaní so študentmi z dediny (51,92%).

V tabuľke 1 sú zahrnuté percentuálne podiely kladných odpovedí nezávislých premenných zložených z kontextuálnych a individuálnych faktorov. Medzi variantmi neexistujú žiadne veľké rozdiely. Za najdôležitejšie medzi slovenskou mládežou možno považovať autonómiu a bezpečnosť, ktoré patria k individuálnym faktorom. Viac ako 70% respondentov považuje kreativitu za dôležitú, ale zdá sa, že táto premenná nemá vplyv na PZ mládeže (výsledky v tabuľke 1 v časti OLS). Sociálny kapitál vo forme podpory rodiny a priateľov sa zdá byť veľmi dôležitý pre slovenskú mládež, ktorá pochádza zo skúmaných 3 vidieckych regiónov. Pozitívne reakcie na proaktívnu osobnosť a líderstvo nedosiahli vysoké skóre, ale ako vyplýva z výsledkov regresie v tabuľke 1, obe tieto premenné majú významný vplyv na PZ mládeže.

V tabuľke 1 (časť OLS) sú uvedené výsledky všetkých troch regresných modelov, kde sme skúmali význam faktorov ovplyvňujúcich PZ slovenskej mládeže. Všetky modely boli štatisticky významné ($p < 0,001$). Regresný model pre maturantov z dediny mal celkovú vysvetľujúcu silu 55,3%; z miest 42,8%; všetci respondenti 43,8%. Môžeme nájsť rozdiely vo výsledkoch pre študentov žijúcich na dedine a tých, ktorí žijú v mestách. Z kontextuálnych faktorov sa zdá, že len podpora rodiny a priateľov je spoločným faktorom, ktorý pozitívne ovplyvňuje PZ maturantov žijúcich v meste aj dedine. Na PZ študentov z dedín majú výrazne pozitívny vplyv premenné kultúrneho a sociálneho kapitálu v podobe samostatne zárobkovo činných rodičov a priateľov, ktorí vlastní podnik; toto však neplatí pre študentov žijúcich v mestách.

Tab. 1: Nezávislé premenné - % pozitívnych odpovedí (hodnota 1 a 2) a Výsledky regresných modelov OLS – závislá premenná PZ

	% pozitívnych odpovedí			OLS		
	Spolu	Mesto	Dedina	Spolu	Mesto	Dedina
Konštanta	-	-	-	Est. β^a	Est. β^a	Est. β^a
	-	-	-	-1.734***	-1.562***	-2.097***
	-	-	-	Est. β^b	Est. β^b	Est. β^b
Rodičia podnikatelia	40.8%	41.2%	40.3%	0.043	0.004	0.148**
Iní príbuzný ako podnikatelia	53.0%	50.4%	55.9%	-0.002	-0.034	0.045
Priatelia podnikatelia	47.6%	44.5%	51.0%	0.114**	-0.047	0.24***
Iní ľudia podnikatelia	87.9%	85.8%	90.1%	0.09*	0.182**	-0.073
Podpora od rodiny a priateľov	74.7%	78.3%	70.8%	0.255***	0.258***	0.237***
Pohlavie (dievčatá)	76.2%	75.2%	77.4%	-0.067	-0.019	-0.12
Líderstvo	46.7%	51.3%	41.7%	0.195***	0.344***	0.137*
Autonómia	91.8%	93.0%	90.5%	0.107**	0.14*	0.031
Kreativita	78.0%	79.9%	75.9%	0.082	0.039	0.12
Bezpečnosť	97.2%	96.9%	97.5%	-0.044	-0.095	0.053
Záujem o techniku	21.7%	20.4%	23.2%	0.023	-0.026	0.039
Záujem o univerzitné štúdium	66.5%	66.2%	66.8%	-0.09*	-0.148**	-0.012
Proaktívna osobnosť	30.8%	31.2%	30.4%	0.06***	0.185**	0.258***
Ochota začať podnikáť v mieste narodenia	32.0%	32.7%	31.3%	-0.013	-0.06	0.084
Podnikateľské vzdelávanie	16.9%	18.6%	15.0%	0.048	0.085	0.057
Podnikateľský tréning	45.0%	43.3%	46.9%	0.074	0.044	0.122*
Študenti z dediny	46.20%	-	-	-	-	-
R ²	-	-	-	0.438	0.428	0.553
Valid N	-	-	-	537	289	248
ANOVA F	-	-	-	12.357***	6.499***	8.972***

^a Unstandardized ^b Standardized; * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Zdroj: vlastné spracovanie

Z individuálnych faktorov, ktoré ovplyvňujú PZ výrazne pozitívne, môžeme spomenúť líderstvo (silnejšie pre študentov z miest) a proaktívnu osobnosť (silnejšia pre študentov z dedín). Pokiaľ ide o túžbu po autonómii, zdá sa, že má pozitívny významný vplyv na PZ študentov, ktorí žijú v mestách, avšak neplatí to pre tých študentov, ktorí žijú v dedinách. PZ slovenskej vidieckej mládeže budú významne závisieť od kariérnych kotiev zameraných na samostatnú zárobkovú činnosť, ako sú líderstvo, proaktívna osobnosť a autonómia. Líderstvo spolu s túžbou byť samostatný prostredníctvom podnikania, môžu zmeniť pozíciu na trhu práce z podriadeného pracovníka v rámci hierarchických štruktúr na „seba-riadiaceho“, čo zdá sa, je významný faktor podnecujúci slovenskú mládež k zámerom naštartovania vlastného podnikania. Zanedbateľná súvislosť medzi kreativitou a PZ mládeže je pravdepodobne spôsobená „nevyhnutnosťou poháňanými“ PZ, kde finančné motívy pre samostatnú zárobkovú činnosť dominujú individuálnym záujmom a preferenciám - zdá sa, že toto je najpodstatnejší rozdiel medzi našimi výsledkami a rovnakým typom štúdie uskutočnenej v Nórsku (Nese et al., 2015), kde nórski študenti uviedli ako podstatný faktor výberu zamestnania to, čo ich naplňa a nie výšku platového ohodnotenia. Zdá sa, že akademické záujmy majú negatívny vplyv na PZ študentov, najmä tých, ktorí žijú v mestách, kde je viac príležitostí nájsť si prácu vyžadujúcu vysokoškolské vzdelanie a teda ich to môže menej stimulovať k zámerom začať samostatne podnikáť. Podľa Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny do roku 2021 bude priemyselné odvetvie na Slovensku potrebovať viac ako 350 000 nových zamestnancov (UPSVAR, 2016). Na trhu práce je však potrebná technicky kvalifikovaná pracovná sila a zatiaľ čo slovenská ekonomika je zameraná na priemyselné odvetvia, mladí ľudia nepovažujú technické záujmy za dôležité vo vzťahu k ich PZ a možným budúcim obchodným príležitostiam v týchto odvetviach – táto oblasť si už teraz vyžaduje zvýšenú pozornosť.

Podnikateľské vzdelávanie v súčasnej podobe nemá vplyv na PZ mládeže. Podnikateľský tréning má pozitívny vplyv na PZ - významné len pre študentov žijúcich v dedinách na 10% hladine významnosti. Dôvodom môže byť to, že v poľnohospodárskych oblastiach existuje priestor na vytváranie nových podnikov v tomto sektore. Napriek tomu naše výsledky ukázali, že vnímanie podnikateľského vzdelávania slovenskými maturantmi je v súčasnej podobe nepostačujúce pre skutočné podnikanie. Mladí Slováci majú pomerne vysokú úroveň PZ, ale zdá sa, že nemajú dostatočné podnikateľské znalosti, ktoré im pomôžu lepšie čeliť náročným podmienkam v reálnej ekonomike. Tento výsledok by preto mal podporiť hlbšie preskúmanie vnútorného obsahu a štruktúry podnikateľského vzdelávania a odbornej prípravy mládeže v stredoškolskom vzdelávaní, a to aspoň vo vidieckych oblastiach s vysokou mierou nezamestnanosti medzi mladými ľuďmi. Zlepšenia by sa dali dosiahnuť viacerými

iniciativami škôl a učiteľov napr. v rámci praktického programu „JA firma“ (mladé podnikateľské talenty), kde niektoré študentské firmy dosiahli medzinárodné uznanie.

4. Záver

Líderstvo, autonómia a proaktívna osobnosť ako kariérne kotvy a vnímaná podpora rodiny a priateľov sú hlavnými faktormi, ktoré vplývajú na PZ maturantov v Banskobystrickom, Žilinskom a Prešovskom kraji. Z dôvodu vyššej nezamestnanosti a nižších miezd v porovnaní s príjmami zo samostatnej zárobkovej činnosti sa zdá, že PZ maturantov budú preto vo veľkej miere závisieť od kariérnych kotiev zameraných na samostatnú zárobkovú činnosť a v menšej miere od účasti študentov na súčasných podnikateľských vzdelávacích a školiacich programoch.

Na mnohých slovenských stredných školách je povinná účasť na podnikateľských školiacich programoch/tréningoch. Mnoho slovenských trénerov a učiteľov v týchto programoch sa narodilo a vyrastalo počas komunistického režimu, ktorý bol charakterizovaný nízkou podnikateľskou aktivitou, čo môže ovplyvniť ich mentorské schopnosti. Naše výsledky pre tvorcov politiky vzdelávania naznačujú, že budovanie vodcovských ambícií spolu s budovaním túžby po autonómii, tvorivosti a technických záujmoch by malo byť posilnené v rámci vzdelávacieho procesu. Techniky v rámci podnikateľského vzdelávania môžu zahŕňať tvorivé zručnosti v oblasti obchodného myslenia, tímovej práce, ako riadiť start-up, návštevy prosperujúcich podnikateľských projektov, praktické podnikateľské riešenie problémov, stretnutia s úspešnými podnikateľmi a širšie aktívne vzdelávanie (Esfandiar a kol., 2017).

Tvorcovia politiky vzdelávania môžu využiť a implementovať naše zistenia v rámci úsilia o zvýšenie podnikateľskej aktivity ako nástroja na zníženie nezamestnanosti mládeže a následného odchodu mladých ľudí z vidieckych regiónov. Znalosti o PZ implementované vo vzdelávacom procese sa veľmi pravdepodobne premietnu do vyššej kvality ľudského kapitálu ako kľúčového faktora rastu a konkurencieschopnosti národného hospodárstva. Bolo by tiež užitočné získať viac štúdií o rôznych prístupoch k vzdelávaniu v oblasti podnikania a ich vplyve na PZ a podnikateľskú činnosť mládeže s osobitným zameraním na mestské a vidiecke oblasti. Budúci výskum môže spojiť naše zistenia s konkrétnymi metódami v rámci podnikateľského vzdelávania. Vyšetrovanie faktorov vedúcich k podnikateľskej činnosti mládeže Slovenska by mohlo pomôcť zlepšiť podnikateľské vzdelávanie a odbornú prípravu mladých ľudí.

Literatúra

- [1] AJZEN, I., (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, vol. 50, no. 2, pp. 179–211. ISSN 0749-5978. DOI 10.1016/0749-5978(91)90020-T.
- [2] ALTINAY, L. a kol., (2012). The influence of family tradition and psychological traits on entrepreneurial intention. *International Journal of Hospitality Management*, vol. 31, pp. 489–499. ISSN 0278-4319. DOI 10.1016/j.ijhm.2011.07.007.
- [3] BACQ, S., ALT, E., (2018). Feeling capable and valued: A prosocial perspective on the link between empathy and social entrepreneurial intentions. *Journal of Business Venturing*, vol. 33, no. 3, pp. 333-350 DOI 10.1016/j.jbusvent.2018.01.004.
- [4] BAO, H., PENG, Y., (2016). Effect of land expropriation on land-lost farmers' entrepreneurial action: A case study of Zhejiang Province. *Habitat International*, vol. 53, pp. 342-349. ISSN 0197-3975. DOI 10.1016/j.habitatint.2015.12.008.
- [5] ELERT, N., a kol., (2015). The impact of entrepreneurship education in high school on long-term entrepreneurial performance. *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 111, pp. 209–223. ISSN 0167-2681. DOI 10.1016/j.jebo.2014.12.020.
- [6] ESFANDIAR, K., a kol., (2017). Understanding entrepreneurial intentions: A developed integrated structural model approach. *Journal of Business Research*, vol. 94, pp. 172-182. ISSN 0148-2963. DOI 10.1016/j.jbusres.2017.10.045.
- [7] FAYOLLE, A., LIÑÁN, F., (2014). The future of research on entrepreneurial intentions. *Journal of Business Research*, vol. 67, pp. 663–666. ISSN 0148-2963. DOI 10.1016/j.jbusres.2013.11.024.
- [8] KRUEGER, N. F., a kol., (2000). Competing models of entrepreneurial intentions. *Journal of Business Venturing*, vol. 15, pp. 411–432. ISSN 0883-9026. DOI 10.1016/S0883-9026(98)00033-0.
- [9] KOLOŠTA, S., FLAŠKA, F., (2018). Čo ovplyvňuje podnikateľské zámery maturantov vo vidieckych regiónoch? In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 171-175. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-21.
- [10] MAZZAROL T., a kol., (1999), "Factors influencing small business start-ups. A comparison with previous research", *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, vol. 5, no. 2, pp. 48-63. ISSN 1355-2554. DOI 10.1108/13552559910274499.

- [11] NESSE, J.G., a kol., (2015). Entrepreneurial Intentions among Youth in Rural Areas: Regional Differences and Changes over Time. *Proceedings of the 12th International Conference on Enterprise Systems, Accounting and Logistics (12th ICESAL)*, pp. 86-107.
- [12] SHARMA, L., MADAN, P., (2014). Effect of individual factors on youth entrepreneurship – a study of Uttarakhand state, India. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, vol. 2, no. 3, pp. 1-17. DOI 10.1186/2251-7316-2-3.
- [13] SHIROKOVA, G., a kol., (2016). Exploring the intention-behavior link in student entrepreneurship: Moderating effects of individual and environmental characteristics. *European Management Journal*, vol. 34, no. 4, pp. 386-399. ISSN 0263-2373. DOI 10.1016/j.emj.2015.12.007.
- [14] UPSVAR. (2016). Medium-term forecast of the needs of the labor market to 2021. [online]. [cit. 12.1.2019]. Dostupné z: http://www.upsvar.sk/buxus/docs/statistic/NP_prognozy/Strednodoba_prognoza_potrieb_trhu_prace_do_roku_2021.pdf.
- [15] WU, J., (2010). The impact of corporate supplier diversity programs on corporate purchasers' intention to purchase from women-owned enterprises: An empirical test. *Business & Society*, vol. 49, no. 2, pp. 359–380. DOI 10.1177/0007650309360759.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu VEGA 1/0651/17 Koncipovanie inovatívneho synergického modelu spoločensky zodpovedného podnikania ako perspektíva uplatňovania zodpovedného podnikania v malých a stredných podnikoch.

THE EVALUATION OF ALTERNATIVE FINANCIAL RESOURCES OF SECONDARY EDUCATION IN THE MORAVIAN-SILESIA REGION

Hodnocení alternativních zdrojů financování v rámci středního vzdělávání v Moravskoslezském kraji

PETRA SCHWARZOVÁ ¹

MARTINA LITSCHMANNOVÁ ²

¹Katedra veřejné ekonomiky | ¹Department of Public Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
VŠB - Technická univerzita Ostrava | VŠB - Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: petra.schwarzova.st@vsb.cz

²Katedra aplikované matematiky | ²Department of Applied Mathematics
Fakulta elektrotechniky a informatiky | Faculty of Electr. Engineering and Computer Science
VŠB – Technická univerzita Ostrava | VŠB - Technical University of Ostrava
✉ 17. listopadu 2172/15, 708 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: martina.litschmannova@vsb.cz

Annotation

The contribution deals with public and non-public financial resources of secondary education. It focuses on alternative financial resources, such as rental of buildings and sport fields, other complementary activities, donations, grants from other subjects, the programme Excellence, support of gifted students and European programmes (Operational Programme Research, Development and Education and programme Erasmus+). The Moravian-Silesian grammar schools are compared on the basis of average incomes in 2015-2017. The aim is to evaluate gaining of alternative resources by analyzed grammar schools established by the Moravian-Silesian. The research method is cluster analysis. The schools were divided into four clusters by results. The first three clusters are equal in number; the fourth cluster is atypical, containing one school, Gymnázium a SOŠ Rýmařov. This school shows extremely high values in incomes from other complementary activities and the lowest incomes from the programme Excellence. In terms of given criteria, the low numbers are shown with Erasmus+, which is caused by higher number of not involved schools. The research shows that none of the schools reaches extremely high incomes comparing to other schools in the most criteria. This could mean the impossibility for any subject to focus on all forms of gaining alternative resources.

Key words

education, Moravian-Silesian region, financial resources

Anotace

Příspěvek se zabývá veřejnými i neveřejnými zdroji financování středního vzdělávání. Zaměřuje se zejména na alternativní zdroje financování jako je pronájem budov a sportovišť, ostatní doplňková činnost, dary a dotace od jiných subjektů, program Excellence, podpora nadaných žáků a programy Evropské unie (Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání a vzdělávací program Erasmus+). Posuzována jsou gymnázia zřizovaná Moravskoslezským krajem na základě průměrných příjmů za období 2015 - 2017. Cílem příspěvku je zhodnotit získávání alternativních zdrojů u gymnázií zřizovaných Moravskoslezským krajem. Jako metoda pro výzkum je zvolena shluková analýza. Na základě výsledků byly školy rozděleny do čtyř shluků. První tři shluky jsou početně vyrovnané, atypickým shlukem se však jeví 4. shluk, který obsahuje jednu školu, Gymnázium a střední odbornou školu Rýmařov. Ta vykazuje extrémně vysoké hodnoty v příjmech z ostatní doplňkové činnosti a naopak nejnižší z programu Excellence. Z pohledu stanovených kritérií jsou velmi nízké hodnoty vykazovány u Erasmus+, což je způsobeno vyšší četností škol, které se do programu nezapojují. Z průzkumu vyplývá, že ani jedna škola nedosahuje extrémně vysoké příjmy oproti ostatním školám ve většině kritérií. Z toho lze usoudit, že není v možnostech žádného subjektu zaměřit se na všechny formy získávání alternativních zdrojů.

Klíčová slova*vzdělávání, Moravskoslezský kraj, zdroje financování***JEL classification:** H72, H75, I220**1. Introduction**

The development of the trends of the education politics including its effective spending of the financial resources is the topic of many authors as Glesser (2019), De Witte, López-Torres (2017), Blankeau, Cassou, Ingram (2007) and others. The contemporary education politics of the countries in the European Union (hereinafter referred to as the EU) is discussed in the professional study of the European Commission (2018). However, the overall concept of the development of education policy is defined by the state. Strategic goals and directions of development of education and education system in regions, together with the criteria of development of education system and the efficiency of school network and school facilities, recently determines The long-term intention of education and the development of education system of the Czech Republic for period 2015-2020 (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2015). It is a strategic document that is a binding basis for compiled intentions in individual regions. Specifically, in the Moravian-Silesian region (hereinafter referred to as the MSR), the priorities are the strategies of the development of education and school network in the region and also financing of regional education (Moravskoslezský kraj, 2016). The above defined strategic documents emphasize the sufficient and effective spending of financial resources in the educational system. Also, according to the authors Johnes (2017), Wolf and McNally (2011), the expenses on education are an important part of public budgets. At the same time, education is also an essential investment into the development of the long-term potential of countries and investment into related changes in technologies and demography, which are going to start up the labour market again. Also Breton (2013) says the effective use of expense on education has impact on economic growth. Even Malešević Perovic, Golem and Mihaljević Kosor (2018) analyze the territorial impact of the government expenses on education on the economic growth in the countries in the EU.

The educational system in the Czech Republic (hereinafter referred to as the CZ) comprises of schools and school facilities, that are defined in more detail in the law no. 561/2004 Collection of Law, on Pre-school, Basic, Secondary, Tertiary Professional and Other Education, as amended (hereinafter as „the Education Act“). The institution providing the school system in the CZ contains three levels of education, which are primary education, secondary and tertiary professional education and higher education (Dům zahraniční spolupráce, 2018). The founder of schools in the CZ is, according to the legislation, region, municipality and voluntary union of municipalities, and also competent ministries according to their competences (Ministry of Education, Youth and Sports, Ministry of Foreign Affairs, Ministry of Defence etc.), possibly registered churches and religious societies and other legal entities and natural persons by the specific legislation. The supply of schools, their structure and focus vary in the individual regions. Its developmental tendencies are based on a number of statistical data focused on performance indicators (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2018), or from professional studies targeting on delimited areas in education (Svaz průmyslu a dopravy České republiky, 2012, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2013b). The regional layout of schools is discussed by Kraftová, Lagusová (2014).

The school subjects perform the main and minor activities within their scope of activity. The main activity, education, is mostly financed by the means of the public budget. As a minor activity, the school can carry on the complementary activity whose principle is gaining additional financial resources with the help of the use of material and personal background of the school. The current school policy demands higher school activity in the area of gaining and procuring a sufficient amount of financial resources into their budgets by their own initiative. The complementary activity of schools cannot be in contrast to the main activity of school and show a loss. The most commonly used complementary activity is renting of classrooms and sports facilities after lessons, lecturing activity and organization of courses or seminars and, primarily for vocational schools, productive work of students. The additional financial resources are subsequently used to more effective activities in education. The problems of the efficiency of public financial resources and the way of its usage are also discussed by Afonso, Aubyn (2006), Halásková, Halásková (2016), Kovernuk (2016).

The spreading of activities in the area of education caused the need to finance not only activities, but also specific public projects and the whole expenditure programmes. It cannot be mentioned only the flow of financial resources, but also the realization of exactly defined objectives (Hamerníková, Maaytová, 2010). It means that we come across the financing from public projects and expenditure programmes more and more. Recently, it is possible to gain financial resources from the development programmes of the Ministry of Education, Youth and Sports (hereinafter referred to as MEYS). The applied programme, which can be considered also as an education

quality indicator, is programme Excellence, targeting the support of gifted students (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2016). The education institutions can gain finances through the system programmes of the EU directed into the areas of education, specifically from the Operational Programme Research, Development and Education (hereinafter referred to as OP RDE) (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2013a) or from the educational programme Erasmus+ that supports cooperation and mobility in all spheres of education (Dům zahraniční spolupráce, 2016), both for period 2014-2020.

Despite the fact that nowadays the economic situation does not allow business subjects to provide donations to school subjects, same schools dispose of such gained finances. Donation can also be purpose-bound; it means that the donator must invest the financial amount in accordance with the content of purpose in the gift contract.

The school subjects must be in accordance with the latest trends to spend considerable financial resources on the complex ensuring of school running. Unfortunately, their resources gained from the state budget and founders' budgets are limited. That is why the schools spend their own effort to provide additional finances from the public and non-public resources. In this case, we speak about alternative resources (Schwarzová, 2018). From the above-mentioned options, the development programme MEYS Excellence and the EU programmes OP RDE and Erasmus+ are classified as public resources. The non-public resources are complementary activities and donations from other subjects. The amount of alternative resources is often a reflection of school management activity. In some regions, e.g. the Moravian-Silesian one, the given activity is one of the main criteria in the evaluation of headmaster work. The question is if it is good to evaluate given indicators considering the different conditions in the individual schools.

1.1 Aim, methods and applied data

The aim of the contribution is to evaluate the gaining of the alternative resources within the grammar schools established by the MSR.

As a research method, it was chosen the cluster analysis which is also used in the area of public administration. The use of this method in regional research is the area of also Měrtlová, Prokop (2015).

The processing of the contribution proceeds from the professional literature and researches realized in the area of education. For the processing, there are used statistical data from annual reports and compulsory reports of the individual schools and internal materials acquired on the basis of their own observation of the data in the years 2015-2017. The contribution focuses on secondary education in the CZ, specifically on the comparison of public grammar schools established by the MSR. The selected file comprises of 29 subjects.

The aim was to find, using the method of cluster analysis, in the set of analyzed subjects (the grammar schools) the subsets (clusters) of subjects so that the subjects would be in the given subset as similar as possible in terms of chosen criteria and also they would not be too similar to subjects outside these subsets. To compare the subjects in years it was chosen the average value of incomes of the listed criteria. The criteria are: K1: economic result of the complementary activity - renting (hereinafter referred to as renting); K2: economic result of the other complementary activity (hereinafter referred to as other CoA); K3 donations and grants from other subjects than MSR (hereinafter referred to as donations and grants); K4: grants Excellence, support of gifted students (hereinafter referred to as Excellence); K5: Erasmus+ programme (hereinafter referred to as Erasmus+).

To suppress the influence of school size, the criteria for including into clusters were normalized considering the number of students, i.e. the figures of all criteria were stated after conversion in CZK/student. With respect to a different range (units of CZK vs. thousands of CZK) and variability of the individual criteria, the data were standardized with standardizing z-function, i.e. subtraction of average and standard deviation, before the clustering. All criteria are quantitative, therefore for the measurement of similarity between schools, it was chosen one of the scales of distance, the most commonly used Euclidean distance. In this research, it was, with regard to the small number of subjects, used the hierarchical agglomerative clustering. Two subjects, whose coefficient of dissimilarity is the lowest, were joined together into the first cluster and the new association matrix was calculated, in which the subjects from the first cluster were omitted and this cluster was classified as a new subject. This repeated as long as all subjects created one large cluster. For the clustering, Ward's method was used. This method has the tendency to eliminate small clusters, i.e. to create the cluster with similar size. The method is based on the loss of information that develops with clustering. For all pairs of deviations of the subject distance, there is given the increment of the sum of deviation squares from the centre of the cluster originated by their merge with every step. The total increment is determined by this relation

$$\Delta C = \sum_{i=1}^{n_G} \sum_{j=1}^n (x_{Gij} - \bar{x}_{Gi})^2 - \sum_{i=1}^{n_A} \sum_{j=1}^n (x_{Aij} - \bar{x}_{Ai})^2 - \sum_{i=1}^{n_B} \sum_{j=1}^n (x_{Bij} - \bar{x}_{Bi})^2,$$

where x_{Gij} is the value of the j -th variable of the i -th element (subject) of the cluster G , n_G is the number of the elements of this cluster, \bar{x}_{Gi} is the average value of the j -th variable of the cluster G , etc. Subsequently, the clusters to which the minimal value of increment ΔC is matching will be merged (Meloun, Militký, 2012).

To compare the found clusters of the grammar schools from the point of view of monitored criteria, the standard methods of exploratory analysis were applied - the description of the cluster with the sum of the averages (median, low and upper quartile) and visualization by multiple box graphs. To compare the found clusters of the grammar schools from the point of view of individual criteria by the methods of statistical induction the Kruskal-Wallis test was applied and in the case of the detection of statistically significant differences among the clusters (on the level of importance 5%) the multiple comparing by the Dunn test was performed. The way of evaluation of the education sector is mentioned by e. g. Böhm, Böhmová (2016) in their studies.

2. Results and discussion

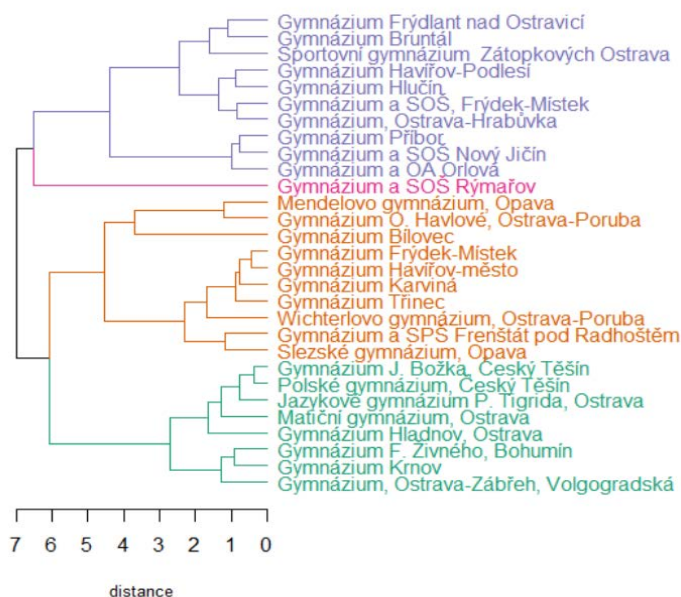
All grammar schools under the study fall among the most numerous group of schools registered in the CZ and are established by MSR. The largest amount of financial resources for a covering of direct costs is gained from MEYS from the chapter of budget 333. Operating and investment costs are provided directly by the founder. The resources from MEYS and resources from the founder should provide running of the school in its main activity. Even so, the founder puts emphasis that the schools subject should take part in this process and gain alternative financial resources from public and non-public resources. These finances can be invested in education development. The financial policy in the area of education has its ground position not only in the CZ but also in the public sector abroad. The influence of financial resources on education in Poland is discussed also by Guziejewska, Majdzinska (2018).

During the comparison of 29 grammar schools established by the MSR, the attention was given to the alternative financial resources that are gained by schools on the basis of their own initiative. These are public and also non-public resources. The public resources are selected as grants from the EU (Erasmus+, OP RDE), development programme MEYS Excellence, support of gifted students, grants from the cities and municipalities and the non-public resources are donations from business and other subjects, resources from complementary activity, from the productive activity of students, from the lecturing and other activities and from the renting of classrooms and sport fields. The observed figures are the average figures for given resources in the period 2015-2017.

2.1 Application of cluster analysis for comparison of financial resources at grammar schools established by the Moravian-Silesian region

Using the method of hierarchical agglomerative clustering we tried to find the clusters of schools among the analyzed schools whose behaviour is similar from the point of view of the above-given criteria. The individual steps are described in the dendrogram (figure 1).

Fig. 1: Dendrogram of the MSR grammar schools according to average income from selected resources (CZK/student) in the years 2015-2017

Source: processed according to compulsory documentation of schools and reports in programme R

The dendrogram above connects the most similar objects as first, in our case the schools Gymnázium J. Božka, Český Těšín, and Polské gymnázium, Český Těšín on the level of dissimilarity approximately 0.4. As the next connection of object, it can be considered the connection of the schools Gymnázium Frýdek-Místek and Gymnázium Havířov-město. This process still repeated until the level of dissimilarity (distance) is approximately 4.5 and the grammar schools are divided into four clusters. The assignment of the grammar schools into the clusters is presented in table 1.

Tab. 1: The division of the grammar schools in the MSR into the clusters according to the selected financial resources in years 2015-2017

cluster 1	cluster 2	cluster 3	cluster 4
Gymnázium, Ostrava-Zábřeh, Volgogradská	Gymnázium a SOŠ Nový Jičín	Gymnázium O. Havlové, Ostrava-Poruba	Gymnázium a SOŠ Rýmařov
Gymnázium Hladnov, Ostrava	Sportovní gymnázium Zátokových Ostrava	Wichterlovo gymnázium, Ostrava-Poruba	
Matičnীগymnázium, Ostrava	Gymnázium, Ostrava-Hrabůvka	Slezské gymnázium, Opava	
Gymnázium Krnov	Gymnázium a SOŠ, Frýdek-Místek	Mendelovo gymnázium, Opava	
Jazykové gymnázium P. Tigrida, Ostrava	Gymnázium Hlučín	Gymnázium Havířov-město	
Gymnázium F. Živného, Bohumín	Gymnázium a OA Orlová	Gymnázium Karviná	
Polské gymnázium, Český Těšín	Gymnázium Havířov-Podlesí	Gymnázium Třinec	
Gymnázium J. Božka, Český Těšín	Gymnázium Bruntál	Gymnázium Frýdek-Místek	
	Gymnázium Frýdlant nad Ostravicí	Gymnázium a SPS Frenštát pod Radhoštěm	
	Gymnázium Příbor	Gymnázium Bílovec	

Source: processed in programme R

The achieved results clearly show that the most similar are considered to be Gymnázium J. Božka, Český Těšín and Polské gymnázium, Český Těšín. These grammar schools are specific by their border locality. The other very similar grammar schools are Gymnázium Frýdek-Místek and Gymnázium Havířov-město. Both schools are similar in the fact that they have one more competitive grammar school in their area. Gymnázium and SOŠ Rýmařov, which was placed into the separated cluster, can be perceived as an atypical subject in which is not only general

but also vocational education, comparing to other compared schools. This school was established because of the optimization of the schools in MSR.

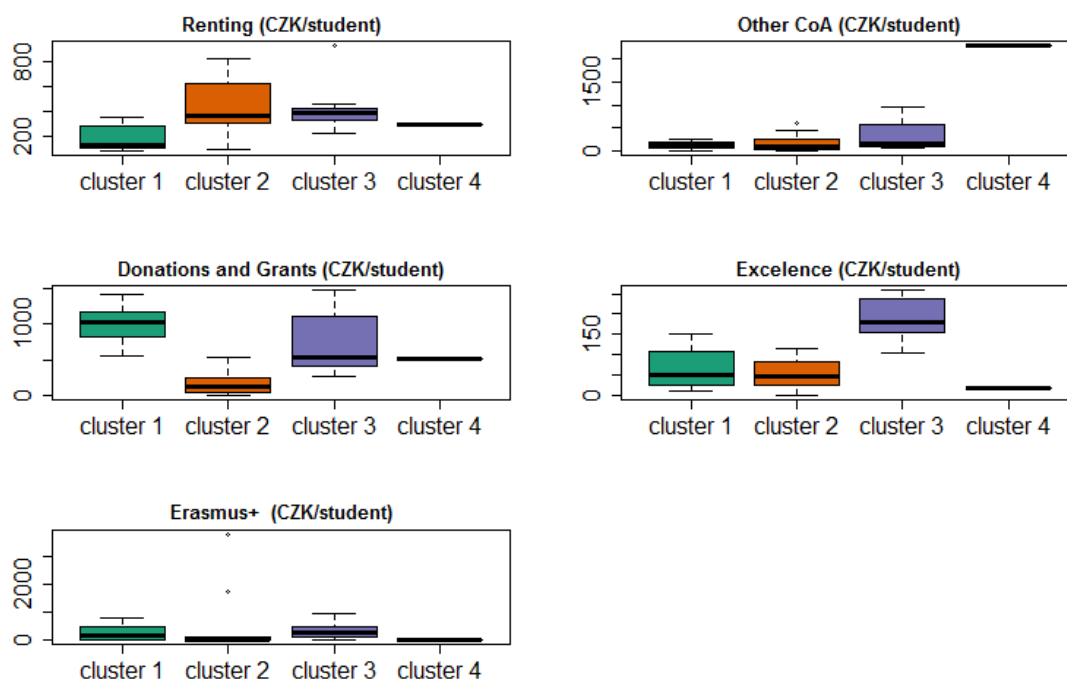
More results of the comparison of financial resources gained beyond the stative normative are listed in following table 2 and box diagram (figure 2). Table 2 comprises of the average incomes for individual clusters of schools in 2015-2017 according to the partial criteria, which is median. Lower and upper quartiles are in the brackets. Cluster four contains only one subject which is why there is only one figure of the average income.

Tab. 2: The average incomes in 2015-2017 for individual clusters of schools according to the partial criteria

	Renting (CZK/student)	Other CoA (CZK/student)	Donations and grants (CZK/student)	Excelece (CZK/student)	Erasmus+ (CZK/student)
Cluster 1	130 (100; 260)	144 (70; 176)	1030 (820; 1160)	52 (28; 105)	140 (0; 430)
Cluster 2	370 (310; 580)	101 (37; 219)	140 (60; 250)	46 (29; 75)	0 (0; 80)
Cluster 3	390 (330; 410)	174 (106; 522)	550 (430; 1010)	180 (161; 225)	240 (130; 440)
Cluster 4	290	2289	510	20	0
Total	320 (220; 410)	139 (80; 262)	510 (260; 990)	90 (37; 156)	100 (0; 400)

Source: processed in programme R

Fig. 2: The division of MSR grammar schools according to the selected public and non-public resources of incomes with the use of box diagram (2015-2017)

Source: processed in programme R

To compare the found clusters of the grammar schools from the point of view of individual criteria by the methods of statistical induction the Kruskal-Wallis test was applied and in the case of the detection of statistically significant differences among the clusters (on the level of importance 5%) the multiple comparing by the Dunn test was performed. Cluster 4 could not be involved in this comparison because it contains only one subject. The relationship between cluster 4 and 1-3 is assessed only on the basis of exploratory analysis.

If we compare clusters 1-3, we can state that in terms of the incomes from the other CoA and the incomes from Erasmus+ the statistically significant differences among clusters 1-3 were not found ($p\text{-value}_{\text{Other CoA}}=0.295$, $p\text{-value}_{\text{Erasmus+}}=0.162$). It worth the mention that cluster 2 is in terms of incomes from the Erasmus+ significantly misbalanced. Only 3 out of 10 grammar schools in this cluster show non-zero incomes from this programme, at the same time Gymnázium Bruntál has average incomes from this programme in 2015-2017 100 CZK/student, Gymnázium a OA Orlová 1738 CZK/student and Gymnázium Frýdlant nad Ostravicí 3820 CZK/student. The grammar schools with average incomes from Erasmus+ amounting into thousands CZK/student are, in relation to the cluster two, assessed as remote of observation (see figure 2). In terms of average incomes from the other CoA,

Sportovní gymnasium Zátokových, Ostrava is assessed as remote of observation. Its average income in this criterion is 612 CZK/student (see figure 2).

Concerning average incomes from renting, the clusters of the grammar schools significantly differ (p -value=0.016). The grammar schools from cluster one has statistically significantly lower average income than the grammar schools from cluster 2 (median=370 CZK/student) and the grammar schools from the cluster to (see figure 2). In cluster three Gymnázium Bílovec with average income from the renting 930 CZK/student is identified as a remote observation. According to the average income from donations and grants, the clusters of the grammar schools significantly differ (p -value<0.001). The grammar schools from cluster two have statistically significantly lower average income than the grammar schools from the cluster one and three. From the perspective of average income from Excellence, the cluster of the grammar schools significantly differ (p -value<0.001). The grammar schools in the cluster three have statistically significantly higher average income than the grammar schools from the cluster one a grammar schools from cluster two.

The multiple box graph (see figure 2) shows that the cluster four (Gymnázium a SOŠ Rýmařov) differs from the rest of the clusters mostly in the criterion the other CoA (2289 CZK/student), when the income of this school exceeds more than thirteen times income medians of the grammar schools in other clusters. The school has, unlike the „clean” grammar schools, a larger possibility to gain resources from the productive activity of students as a part of the other complementary activity.

The clustering of schools clearly shows the position of Gymnázium a SOŠ Rýmařov (cluster four) that is completely different in the criteria of the other CoA (median is several times higher than the other clusters) and Excellence (median is the lowest of all clustering). The school has, unlike the „clean” grammar schools, a larger possibility to gain resources from the productive activity of students as a part of the other complementary activity. At the same time, the results of the educational activity are distorted by the combination of two types of schools that has a varied quality of students.

The first cluster of schools achieves statistically significantly the lowest value of the median of the average income comparing to other clusters in the area of renting. Moreover, these are the grammar schools that possess larger property and quality material equipment. What is more, they are located in larger localities (namely Ostrava), where is surely concern about a given form of financing. The second cluster deviates from the average income median point of view only at the criterion donations and grants. It shows statistically significantly the lowest value of the average income median probably because of the location of the schools (Orlová, Bruntál, Frýdlant nad Ostravicí, Hlučín). These are remote localities or areas with high unemployment, which means that the possibility of gaining financial support from business subjects is almost zero. The third cluster is special, in a positive way, with the criterion Excellence where is its income median statistically significantly higher than other clusters. The grammar schools of this cluster can be, on the basis of this criterion, evaluated as schools with gifted students, who achieve excellent results in national and international competitions. Because of the fact that the time period for research is short and the analysis of general education prerequisites of the school students is missing, it cannot be told if this is a momentary input of gifted students or the great work of teachers.

3. Conclusion

On the basis of the executed research, the specifics and differences in the attitude to gaining public and non-public financial resources for the grammar schools established by MSR have been confirmed. The comparison of selected public and non-public financial resources of all (29) grammar schools established by MSR for the period of three years showed that the biggest differences are in the area of the other CoA between the first three clusters and the fourth cluster that has only one school (Gymnázium a SOŠ Rýmařov). This cluster performs extremely high values here. Further, very low values are performed in Erasmus+, which is caused by the higher number of schools that are not involved in this programme.

The result of the research is that none of the schools protrudes above the others in most of the criteria. This could conclude that it is not in power of any subject to focus on all possible forms of gaining alternative resources. The question is if all grammar schools fully use their potential and focus on the most profitable areas for them. The way of evaluation with the cluster analysis and gaining of the characteristics of individual schools with the definition of their weak and strong sides in the area of gaining alternative resources could be the foundation for the founders, not only how to assess individual schools, but also how to show them the way of possible development, as the evaluations of the level of schools and schools facilities with their economic activity are implemented within the public control executed by not only by the Czech School Inspectorate, but also by the founder, e.g. relevant region.

Literature

- [1] AFONSO, A., AUBYN, MS., (2006). Cross-country efficiency of secondary education provision: A semi-parametric analysis with non-discretionary inputs. *Economic modelling*, vol. 23, no. 3, pp. 476-491. ISSN 0264-9993. DOI 10.1016/j.econmod.2006.02.003.
- [2] BLANKENAU, W., CASSOU, S. P., INGRAM, B., (2007). Allocating government education expenditures across K-12 and college education. *Economic Theory*, vol. 31, no. 1, pp. 85-112. ISSN 0938-2259. DOI 10.1007/s00199-006-0084-8.
- [3] BÖHM, P., BÖHMOVA, G., (2016). Application of stratification DEA method in efficiency evaluation of the education sector in an international perspective. In *16th International scientific conference on globalization and its socio-economic consequences*. Conference Proceedings. Zilina: Univerzita of Zilina, pp. 230-237. ISBN 978-80-8154-191-9.
- [4] BRETON, T. R., (2013). The role of education in economic growth: Theory, history and current returns. *Educational Research*, vol. 55, no. 2, pp. 121-138. ISSN 00131881. DOI 10.1080/00131881.2013.801241.
- [5] DE WITTE, K., LÓPEZ-TORRES, L., (2017). Efficiency in education: A review of literature and a way forward. *Journal of the Operational Research Society*, vol. 68, no. 4, pp. 339-363. ISSN 01605682. DOI 10.1057/jors.2015.92.
- [6] DŮM ZAHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE, (2016). *Erasmus+*. [online]. [cit. 2019-03-09]. Available from: <http://www.naerasmusplus.cz/>.
- [7] DŮM ZAHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE, (2018). *Schéma vzdělávacího systému České republiky ve školním / akademickém roce 2018/2019*. [online]. [cit. 2019-03-17]. Available from: https://www.naerasmusplus.cz/file/4800/cz_aktualni-schema-vzdelavaci-soustavy-cr-pdf/.
- [8] EUROPEAN COMMISSION, (2018). *Education and Training Monitor 2018*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-89714-6.
- [9] GLAESSER, J., (2019). Competence in educational theory and practice: a critical discussion. *Oxford Review of Education*, vol. 45, no. 1, pp. 70-85. ISSN 0305-4985. DOI 10.1080/03054985.2018.1493987.
- [10] GUZIEJEWSKA, B., MAJDZINSKA, A., (2018). The model of municipal education expenditures in Poland. Policy, budget and demography. *Equilibrium-quarterly journal of economics and economic policy*, vol. 13, no.3, pp. 523-541. ISSN 1689-765X. DOI 10.24136/eq.2018.026.
- [11] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2016). The role of local public sector in financing public services. In *11th International conference "Public administration 2016"*. Conference Proceedings. Pardubice: The University of Pardubice, pp. 90-99. ISBN 978-80-7560-040-0.
- [12] HAMERNÍKOVÁ, B., MAAAYTOVÁ, A., (2010). *Veřejné finance*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-497-0.
- [13] JHONES, G. ET AL., (2017). *Handbook of Contemporary Education Economics*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. ISBN 978-1-78536-906-3.
- [14] KOVERNŮK, N., (2016). Efficiency financial resources in vocational education. *Baltic journal of economic studies*, vol. 2, no.4, pp. 53-58. ISSN 2256-0742. DOI 10.30525/2256-0742/2016-2-4-53-58.
- [15] KRAFTOVÁ, I., LAGUSOVÁ, A., (2014). Regionální rozložení středoškolských technických studijních oborů v České republice. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 278-285. ISBN 978-80-210-6840-7.
- [16] MALEŠEVIC PEROVIC, L., GOLEM, S., MIHALJEVIC KOSOR, M., (2018). The impact of education expenditures on growth in the EU28 – A spatial econometric perspective. *Acta Oeconomica*, vol. 68, no. 2, pp. 271-294. ISSN 00016373. DOI 10.1556/032.2018.68.2.5.
- [17] MELOUN, M., MILITKÝ, J., (2012). *Kompendium statistického zpracování dat*, 3. vydání, Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2196-8.
- [18] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2013a). *Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání za období 2014-2020*. [online]. [cit. 2016-05-10]. Available from: <http://www.msmt.cz/strukturalni-fondy-1/op-vvv>.
- [19] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2013b). *Základní údaje o školách v regionálním školství za období 1989/90 až 2012/13*. [online]. [cit. 2019-03-17]. Available from: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/zakladni-udaje-o-skolach-v-regionalnim-skolstvi-za-obdobi>.
- [20] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2015). *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020*. [online]. [cit. 2019-03-17]. Available from: http://www.msmt.cz/file/35188_1_1/.
- [21] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2016). *Program Excelence středních škol 2016*. [online]. [cit. 2016-05-10]. Available from: <http://www.msmt.cz/mladez/program-excelence-strednich-skol-2016>.

- [22] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2018). *Statistická ročenka školství - výkonové ukazatele*. [online]. [cit. 2019-03-17]. Available from: <http://toiler.uiv.cz/ročenka/ročenka.asp>.
- [23] MĚRTLOVÁ, L., PROKOP, M., (2015). Cluster Analysis as a Method of Regional Analysis. In *18th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 56-63. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-6.
- [24] MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ, (2016). Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy Moravskoslezského kraje 2016. [online]. [cit. 2019-03-17]. Available from: https://www.msk.cz/assets/skolstvi/dlouhodoby_zamer_vzdelavani_msk_2016.pdf.
- [25] SCHWARZOVÁ, P., (2018). *Alternativní zdroje financování ve škole* [online]. [cit. 2018-03-09]. Available from: <https://www.skolaprofi.cz/a2f0v>.
- [26] SVAZ PRŮMYSLU A DOPRAVY ČESKÉ REPUBLIKY, (2012). *Analýza regionálních disparit středního odborného vzdělávání ve vazbě na trh práce NUTS II Moravskoslezsko*. [online]. [cit. 2019-03-17]. Available from: https://www.socialnidialog.cz/images/stories/Analyzy/Analyza_disparit-NUTS__II_Moravskoslezsko.pdf.
- [27] WOLF, A. AND MCNALLY, S., (2011). *Education and Economic Performance*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. ISBN 978-1-84844-577-2.
- [28] ZÁKON č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Statistical analysis within this research was supported by internal grant SGS, no. SP2019/16, VSD – Technical University of Ostrava.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-26

VYSOKÉ ŠKOLY V STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPE – ŠTRUKTURÁLNE A PRIESTOROVÉ ASPEKTY

Higher educational institutions in Central and Eastern Europe – structural and spatial aspects

ŠTEFAN REHÁK

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | *Depart. of Public Administr. and Reg. Development*
Národohospodárska fakulta | *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave | *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemska cesta 1, 852 19 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: stefan.rehak@euba.sk

Anotácia

Vysoké školy v krajinách strednej a východnej Európy majú odlišnú históriu v porovnaní so školami v rozvinutých trhových ekonomikách. Výskum v oblasti vplyvu vysokých škôl na regionálny rozvoj by mal poznať a rešpektovať hlavné odlišnosti v štrukturálnych rozdieloch ako aj v priestorovej štruktúre vysokých škôl. Cieľom tohto článku identifikovať hlavné rozdiely vysokých škôl v týchto krajinách. Využívame jednoduchú deskriptívnu analýzu údajov o vysokých školách v databáze ETER, pričom výsledky dokumentujeme tak graficky ako aj prostredníctvom mapových výstupov. Analýza ukazuje, že hlavné rozdiely sú nasledovné: v menšia veľkosť, kratšia doba pôsobenia, vyššie zastúpenie súkromných škôl, nižšia kvalita škôl a vyššia miera koncentrácie škôl do regiónov hlavných miest krajín. Následne diskutujeme dôsledky týchto rozdielov pre vplyv vysokých škôl na rozvoj regiónov v krajinách strednej a východnej Európy.

Kľúčové slová

vysoké školy, stredná a východná Európa, priestorová a štrukturálna analýza

Annotation

Universities in Central and Eastern Europe have a different history compared to universities in developed market economies. Research on the impact of universities on regional development should be aware of and respect the structural dissimilarities as well as variations in the spatial structure of universities. This article aims to identify the main differences of higher education institutions in these countries. We use simple descriptive analysis of university data in the ETER database, and we document the results both graphically and by map outputs. The analysis shows that the main differences are as follows: smaller size, shorter period of existence, higher representation of private schools, lower quality of universities and higher rate of concentration in the capitals city regions. Subsequently, we discuss the implications of these differences for the impact of higher education institutions on regional development in Central and Eastern Europe.

Key words

higher education institutions (HEI), Central and Eastern Europe, spatial and structural analysis

JEL classification: I23, R12

1. Úvod

Vysoké školy predstavujú významný determinant socioekonomického rozvoja regiónov. Veľký počet výskumných prác sa zaoberá mechanizmami, ktorými vysoké školy ovplyvňujú okolité prostredie. V krátkodobom horizonte prítomnosť vysokej školy v regióne sa prejaví vo zvýšenom dopyte po tovaroch a službách v dôsledku nákupov študentov, zamestnancov, návštevníkov a samotnej vysokej školy. V dlhodobom horizonte hlavná časť efektov súvisí s vyšším ľudským kapitálom a inováciami v dôsledku výskumných aktivít školy. Vysoké školy sa zároveň stávajú aktívnymi angažovanými inštitúciami, ktoré okrem vzdelávania a výskumu uskutočňujú aj aktivity, ktoré priamo reagujú na spoločenské potreby. Posun univerzít k tretej úlohe je tak výsledkom externého ekonomického a spoločenského vplyvu ako aj vnútorného rozvoja samotných univerzít.

Prevažná časť výskumu o vysokých školách je realizovaný vo vyspelých ekonomikách západnej Európy a Ameriky. Výskum vysokého školstva post socialistických krajinách strednej a východnej Európy je len veľmi obmedzený. Systém vysokoškolského vzdelávania ako aj história, štruktúra a geografia vysokého školstva však je odlišná od ostatných krajín Európy. Tieto krajiny boli na začiatku transformačného obdobia charakteristické nižšou vzdelanostnou úrovňou a odlišným systémom vysokoškolského vzdelávania. Jednou z výziev bolo transformovať systém vysokoškolského vzdelávania z pohľadu zamerania vzdelávania na nové spoločenské ako aj ekonomické potreby. Zároveň krajiny zvýšili dostupnosť vysokoškolského vzdelania pre širšie spoločenské vrstvy. Výsledkom tohto procesu bolo, že existujúce školy menili svoje zamerania a vznikali aj nové vysoké školy a to najmä mimo tradičných centier vzdelávania. Samozrejme, nové ekonomické možnosti otvorili priestor aj pre vznik súkromných vysokých škôl.

Cieľom tohto príspevku je preto preskúmať hlavné odlišnosti v štruktúrnych a priestorových aspektoch vysokých škôl v krajinách strednej a východnej Európy. V tomto príspevku sa nezaobráme analýzou samotných systémov vysokoškolského vzdelávania ako napr. financovania vysokých škôl, právnej úpravy postavenia vysokých škôl a pod. Východiskom je analýza distribúcie obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním na regionálnej úrovni (NUTS 2) a distribúcie študentov vysokých škôl. Následne budeme analyzovať počet, rozmiestnenie, štruktúru, historický vývoj a špecializáciu vysokých škôl v strednej a východnej Európe s vysokými školami v ostatných Európskych krajinách.

2. Východiská skúmanej problematiky

Viacerí výskumníci argumentujú, že vysoké školy v postsocialistických krajinách majú odlišné postavenie v ekonomike ako v rozvinutých trhovách ekonomikách (Rehák, Sokol 2007; Gál, Páger 2017). Univerzity mali pred rokom 1989 hlavne vzdelávaciu funkciu, základný výskum realizovali inštitúcie akadémie vied a aplikovaný výskum špecializované výskumné ústavy. V priebehu transformácie sa otvoril trh s vysokoškolským vzdelávaním a nastala masívna expanzia vysokoškolského vzdelávania. Tá bola výsledkom tak vyššieho dopytu zo strany ekonomiky kvôli nárastu potreby kvalifikovanej pracovnej sily, ako aj výsledkom dopytu samotných obyvateľov, ktorí nemohli získať vyššie vzdelanie v 70. a 80. rokoch. V krajinách V4 sa počet vysokoškolských študentov počas 20. ročného obdobia zvýšil takmer štvornásobne a počet vysokých škôl trojnásobne (Nestorová-Dická 2013).

Druhou dôležitou oblasťou bolo rozšírenie výskumných aktivít vysokých škôl a ich komercializácia. Rast ekonomik bol v období do roku 2000 hnaný hlavne vyššou efektívnosťou a nie inováciami ako to bolo v rozvinutých ekonomikách (Kwiek 2012). Postavenie univerzít v regionálnych inovačných systémoch sa však zmenilo v procese vstupu do EU, v rámci ktorého sa pod tlakom európskych politík objavili prvé iniciatívy zamerané na komercializáciu a transfer znalostí a začali sa budovať zodpovedajúce inštitúcie na univerzitách (Žižalová a Čadil 2012). Prípadové štúdie tiež ukázali, že pre menej rozvinuté regióny je významne dôležitejšia transformácia vzdelávacích programov než samotný výskum (Vallance et al. 2017). Pre tieto regióny sú potrebné aktivity, ktoré reflektujú potreby lokálneho trhu práce tak aby doplnili chýbajúce kvalifikácie alebo rozvíjali špecifické zručnosti.

Dôležitým aspektom, ktorý ovplyvňuje vplyv vysokých škôl na regionálny rozvoj je aj priestorové usporiadanie, veľkostná štruktúra a zameranie vysokých škôl. Serbanica et al. (2015) ako aj Gál a Páger (2017) a Gál a Ptaček (2011) konštatujú, že viaceré post socialistické krajiny boli typické koncentráciou vysokých škôl v hlavných mestách a v najväčších mestách, čo nepodporovalo priesaky znalostí do ostatných častí krajiny. Medzeru na trhu zaplnili súkromné vysoké školy. Bajerski (2011) na príklade analýzy lokalizačných faktorov súkromných vysokých škôl v Poľsku zistil, že najdôležitejším faktorom vzniku súkromnej vysokej školy bola neexistencia potenciálne konkurenčnej vysokej školy v jej blízkosti. Novovzniknuté súkromné vysoké školy v Poľsku vyplnili medzeru na trhu vysokoškolského vzdelávania práve v lokalitách s nízkou konkurenciou (Bajerski 2011).

3. Údaje a metodológia

Medzi krajiny strednej a východnej Európy sa najčastejšie zaraďujú post socialistické krajiny bývalého východného bloku. Patria sem krajiny vyšehradskej štvorky Poľsko, Česko, Maďarsko a Slovensko, baltické krajiny Estónsko, Lotyšsko, Litva a krajiny juhovýchodnej Európy (Balkánske krajiny) Chorvátsko, Srbsko, Slovinsko, Albánsko, Čierna Hora, Rumunsko, Bulharsko, Severné Macedónsko a Bosna a Hercegovina.

Údaje o vysokých školách a vzdelaní v našej analýze pochádzajú z viacerých zdrojov. Údaje o obyvateľstve s vysokoškolským vzdelaním ako aj údaje o študentoch vysokých škôl pochádzajú z databázy Eurostat a databázy OECD. Zdrojom údajov o vysokých školách je databáza European Tertiary Education Register (ETER, 2019). Tá obsahuje individuálne údaje o 2764 vysokých školách 28 krajinách EU ako aj Islandu, Lichtenštajnska, Nórska,

Srbska, Švajčiarska, Turecka a Republiky Severné Macedónsko. Údaje o vysokých školách použité v tomto článku sú z roku 2015.

V empirickej časti článku využívame jednoduchú deskriptívnu analýzu údajov o vysokých školách v databáze ETER, pričom porovnávame vysoké školy v strednej a východnej Európe a v ostatných európskych krajinách. Špecificky sa venujeme priestorovej distribúcii vysokých škôl, veľkostnej štruktúre škôl, vlastnickej štruktúre a časovému obdobiu vzniku vysokých škôl.

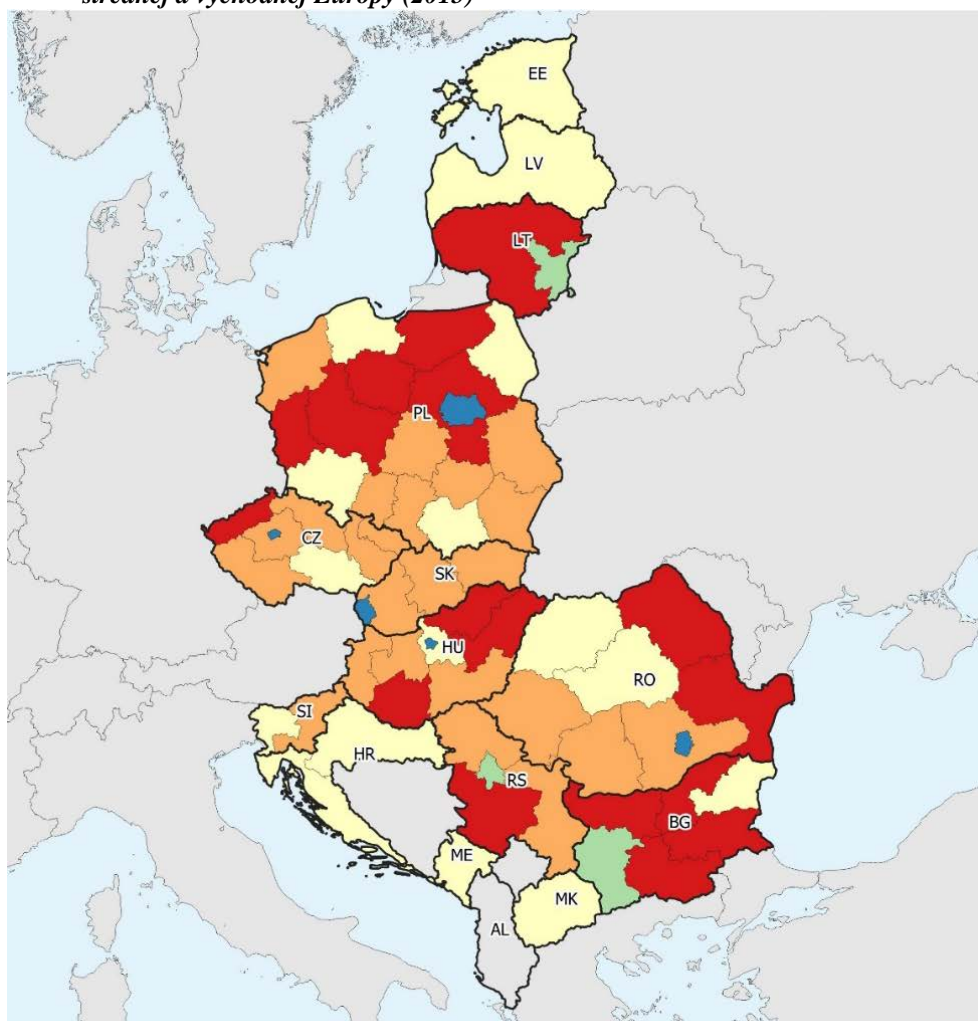
4. Vysokoškolské vzdelávanie a vzdelanostná úroveň obyvateľstva

Podiel obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním vo vekovej kategórii 25 až 64 rokov je v krajinách strednej a východnej Európy bol v roku 2015 na úrovni 24,5 percenta, čo je významne menej ako priemer EU 28, ktorý bol v roku 2017 na úrovni 31,5 percenta. Hoci krajiny strednej a východnej Európy zaznamenali od 90. rokov významný nárast podielu vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov, dobiehanie ostatných európskych krajín je pomerne pomalé. Len tri baltické krajiny Litva, Estónsko a Lotyšsko majú podiel obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním vyšší ako je priemer EU.

Nie je prekvapujúce, že rozdiely na regionálnej úrovni sú významne vyššie. V krajinách strednej a východnej Európy bol v roku 2017 región s najnižším zastúpením vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva rumunský región Nord East (RO; 12,1 %) a regiónom s najvyšším podielom región Warszawski stoleczny (PL; 56,7 %). Celkový rozdiel je teda 44,6 percentných bodov. Vysokoškolsky vzdelané obyvateľstvo v krajinách strednej a východnej Európy je koncentrované najmä v regiónoch hlavného mesta. Medzi lídrov na úrovni regiónov patrí Warszawski stoleczny (PL; 56,7 %), Sostines regionas (LT; 50,5 %), Praha (CZ; 45,6 %), Bratislavský kraj (SK; 42,7 %), Budapešť (HU; 41,7 %). Existuje pomerne veľká miera variability na regionálnej úrovni, variačný koeficient má hodnotu 0,35 (2015). Mapa 1 ukazuje vnútroštátne rozdiely v zastúpení vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva v NUTS 2 regiónoch krajín strednej a východnej Európy.

Oproti tomu v ostatných európskych krajinách boli regiónmi s najvyšším podielom vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva Inner London – West (71,7 %) , Inner London – East (60,2 %) a Prov. Brabant Wallon (57,1 %) a regiónmi s najnižším podielom Puglia (IT, 14 %) a Sicilia (IT, 13,6 %). Celkový rozdiel bol v roku 2017 na úrovni 58,1 percentných bodov, čo je viac ako v prípade regiónu strednej a východnej Európy ale naopak variačné rozpätie (2015) bolo nižšie na úrovni 0,30. Regionálne rozdiely sú teda vyššie v krajinách strednej a východnej Európy.

Mapa 1: Vnútroštátne rozdiely v zastúpení vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva (25 – 64 rokov) v krajinách strednej a východnej Európy (2015)

Differences in tertiary education [68]

- -9,6 - -4,7 [17]
- -4,7 - -1,5 [24]
- -1,5 - 5,0 [16]
- 5,0 - 13,5 [3]
- 13,5 - 26,8 [5]

Administrative boundaries: Eurostat GISCO
 Info: Map shows the difference between the share of people with tertiary education aged 25 - 64 in the NUTS 3 region and the national average (2017).

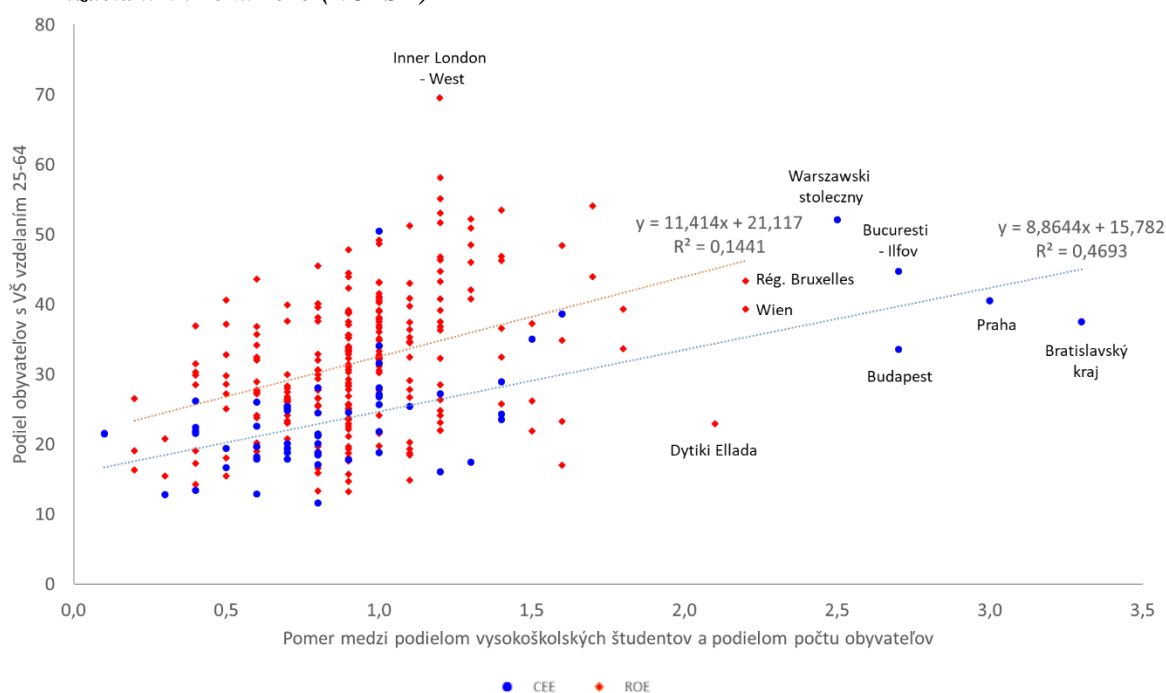
0 100 200 300 400 500 km

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostat.

Jednoduchá analýza porovnania distribúcie obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním a koncentrácie študentov v regiónoch NUTS 2 (Graf 1) ukazuje, že existujú pomerne veľké rozdiely medzi krajinami strednej a východnej Európy a ostatnými krajinami EU. V krajinách strednej a východnej Európy existujú pomerne veľké rozdiely v koncentrácii študentov v regiónoch. Ukazovateľ pomeru medzi podielom vysokoškolských študentov v regióne a podielom počtu obyvateľov sa pohybuje medzi 0,1 a 3,3 pričom v ostatných krajinách EU je tento ukazovateľ v rozmedzí 0,2 až 2,2. V Bratislavskom kraji bol podiel študentov SR v roku 2015 celkom 3,3 krát vyšší ako je podiel kraja na obyvateľstve SR. Graf 1 ukazuje, že aj ostatné regióny hlavných miest v krajinách strednej a východnej Európy sú typické vysokou koncentráciou študentov.

Variačný koeficient bol v tomto indexe v krajinách strednej a východnej Európy na úrovni 0,67 čo je výrazne viac ako u regiónov ostatných európskych krajín (0,34). Vzťah medzi koncentráciou študentov a podielom vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva je mierne intenzívnejší v prípade ostatných krajín Európy ale celkovú variabilitu distribúcie vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva vysvetľuje pomerne slabó ($R^2 = 0,14$). V krajinách strednej a východnej Európy vysvetľuje tento vzťah významne viac variability ($R^2 = 0,47$).

Graf 1: Vzťah medzi koncentraciou vysokoškolského vzdelávania v regióne a koncentraciou obyvateľov s VŠ vzdelaním v roku 2015 (NUTS 2)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostat

Táto analýza naznačuje, že krajiny strednej a východnej Európy sú pomerne špecifické tak z pohľadu distribúcie vysokoškolského štúdia ako aj z pohľadu distribúcie ľudského kapitálu. V nasledujúcej časti sa podrobnejšie pozrieme na štruktúru vysokoškolských inštitúcií.

5. Priestorové a štrukturálne aspekty vysokých škôl v strednej a východnej Európe

Krajiny strednej a východnej Európy sú špecifickým regiónom najmä z hľadiska ich spoločnej histórie z čias socializmu. Deskriptívna analýza naznačuje, že vysoké školy v tomto regióne boli založené významne neskôr. Medián doby pôsobenia vysokej školy v roku 2015 bol 18 rokov, čo je len polovica v porovnaní s vysokými školami ostatných európskych krajín (36 rokov). Najstaršia vysoká škola v Európe je University of Bologna založená v roku 1088 v strednej a východnej Európe je najstaršou vysokou školou Univerzita Karlova v Prahe založená v roku 1348. Prevažná časť vysokých škôl bola založená po druhej svetovej vojne, dokonca asi polovica až po roku 1980. V krajinách strednej a východnej Európy bolo obdobím, v ktorom vzniklo najviac vysokých škôl až po roku 2000. Tento boom bol najmä kvôli vzniku súkromných škôl, kde vznikli asi dve tretiny týchto škôl. Vo všeobecnosti platí, že staršie vysoké školy sú prevažne verejné a majú práva na uskutočňovanie doktorandského štúdia. V strednej a východnej Európe však až 87 % vysokých škôl, ktoré vznikli v období 1950-1979 majú tiež práva na uskutočňovanie doktorandského štúdia, čo je podstatne viac ako u vysokých škôl vo zvyšku Európy (53 %).

Tab. 1: Časové obdobia zakladania vysokých škôl

	Zvyšok Európy			Stredná a východná Európa		
	Spolu	Súkromné	Verejné	Spolu	Súkromné	Verejné
pred 1799	7%	2%	10%	2%	1%	3%
1800 - 1899	11%	14%	9%	3%	0%	7%
1900 - 1949	9%	11%	9%	14%	2%	27%
1950 - 1979	23%	13%	30%	11%	1%	21%
1980 - 1999	25%	30%	22%	26%	31%	20%
2000 -	24%	30%	19%	44%	65%	22%

Zdroj: Vlastné spracovanie. Zdroj údajov ETER projekt, on line prístup 25.3. 2019

Druhou důležitou oblastí je velikost vysokých škol. Vysoké školy v střední a východní Evropě jsou všeobecně menší. Průměrná velikost vysoké školy je 4 302 studentů (medián 1 559) což je podstatně méně než v ostatních evropských zemích, kde je průměr 10 593 studentů (medián 3 766). Velikostní strukturu škol udáváme v Tabulce 2. V obou regionech dominují středně velké vysoké školy v kategorii 2000 až 20000 studentů. V střední a východní Evropě je výrazně vyšší zastoupená kategorie malých vysokých škol mezi 500 až 2000 studentů. Naopak výrazně méně jsou zastoupeny velké a velmi velké vysoké školy. Vysokou školou s největším počtem studentů je Anadolu University v Turecku a National Distance Education University ze Španělska, největší vysokou školou v střední a východní Evropě je University of Belgrade z Rumunska. Počet studentů největších vysokých škol je však často výrazně vyšší kvůli velkému počtu studentů na distančním studiu. Celkově platí, že země s vyšším počtem obyvatelů mají vysoké školy s vyšším počtem studentů.

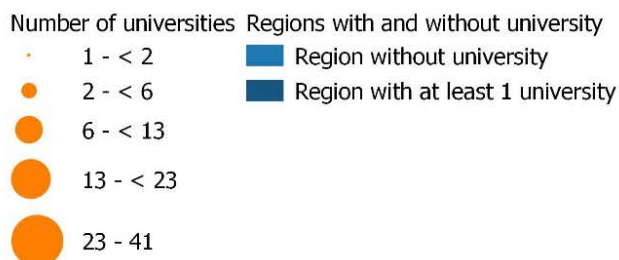
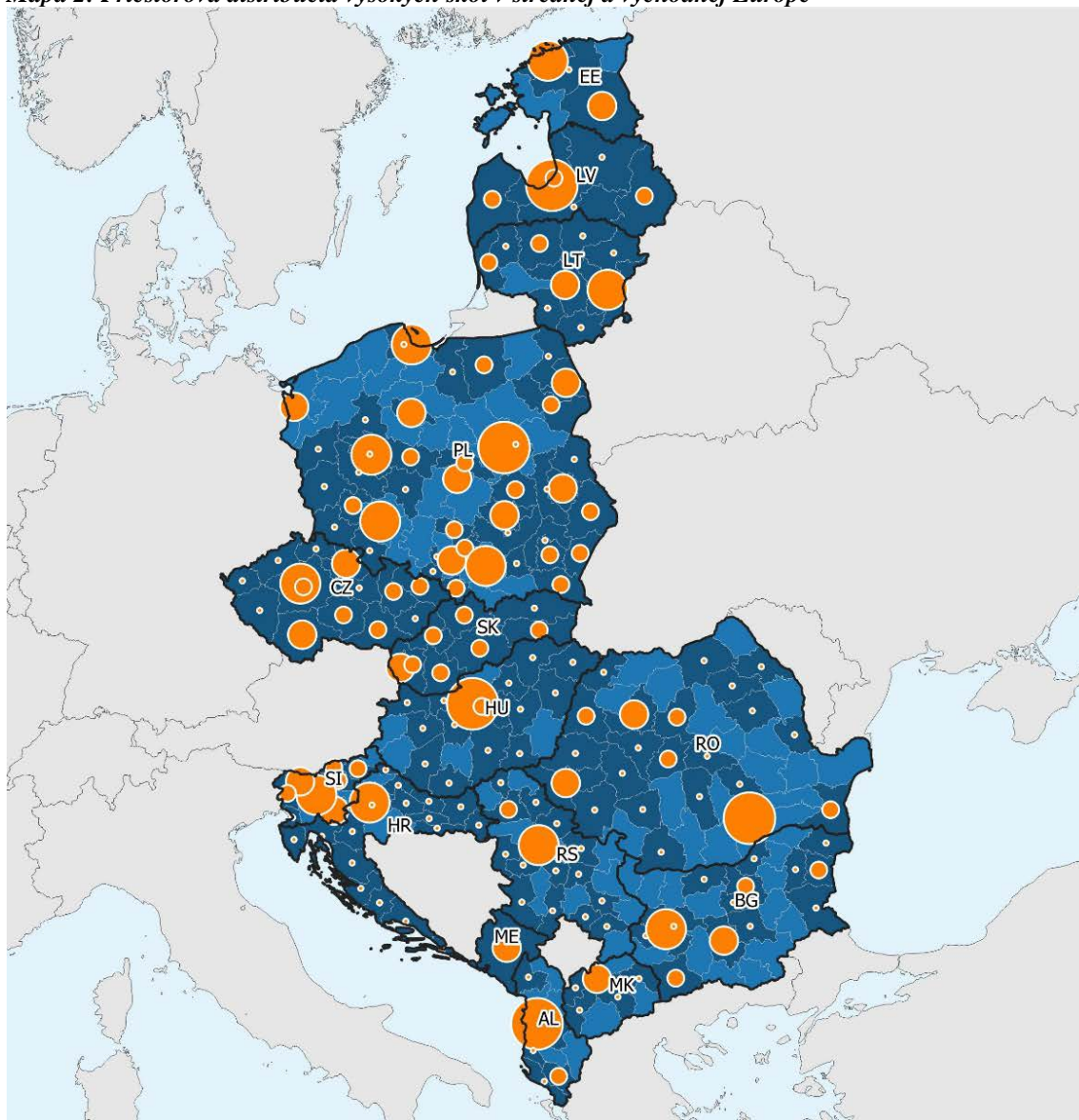
Tab. 2: Velikostní struktura vysokých škol

	Střední a východní Evropa	Ostatné evropské krajiny
Velmi malé (<500)	22%	23%
Malé (500 - 2000)	35%	18%
Středně (2000 - 20000)	39%	47%
Velké (20000 - 50000)	4%	11%
Velmi velké (50000+)	0%	2%

Zdroj: Vlastné zpracování. Zdroj údajů ETER projekt, on line přístup 25.3. 2019

Špecifickou črtou vysokého školství v zemích střední a východní Evropy je prostorová distribúcia. Ako sme spomínali skôr vysoké školy sú významne koncentrované v regiónoch hlavných miest krajín. Regiónom s najvyššou mierou koncentrácie vysokých škôl je Varšava (41 vysokých škôl), Bukurešť (33) a Riga (32). Vyššiu mieru koncentrácie vysokých škôl dokumentujú aj údaje o počte vysokých škôl prepočítaných na počet obyvateľov. V top 10 regiónoch (NUTS3) s najvyšším počtom vysokých škôl je na prvom mieste Varšava (25,7 vysokých škôl na 1 mil. obyv.) nasleduje Praha (25,7), na štvrtom mieste je Sofia (17,7) a na šiestom mieste je Brno (11,1) (Bonaccorsi, 2018). Analýza na úrovni NUTS 3 ukázala, že z 285 regiónov nemá ani jednu vysokú školu 71 regiónov (Mapa 2). Regióny bez vysokej školy sa zvyčajne nachádzajú v susedstve regiónov s vysokou školou, prípadne s viacerými školami. Regionálna dostupnosť vysokoškolského vzdelávania nie je pravdepodobne významnou bariérou. Navyše možno predpokladať, že v týchto regiónoch sa nachádzajú pobočky iných vysokých škôl, ktoré databáza ETER neobsahuje.

Mapa 2: Priestorová distribúcia vysokých škôl v strednej a východnej Európe

Administrative boundaries: Eurostat GISCO
 Info: Map shows number of higher educational institutions in NUTS 3 regions (2015).

0 100 200 300 400 500 km

Zdroj: Vlastné spracovanie. Zdroj údajov ETER projekt, on line prístup 25.3. 2019

Nakoniec môžeme analyzovať kvalitu vysokých škôl. Existuje viacero rankingov vysokých škôl, každý z publikovaných kladie dôraz na iný mix kvalitatívnych ukazovateľov, preto sa ich výsledky rôznia. Medzi dva najprestížnejšie rebríčky patria The Academic Ranking of World Universities (ARWU) a The Times Higher Education World University Rankings. Oba rankingy ukazujú, že kvalita vysokých škôl v strednej a východnej Európe je nižšia v celoeurópskom porovnaní. V ARWU rankingu sa v roku 2018 nachádzalo v top 500 len 6 vysokých škôl, pričom najlepšie vysoké školy sú Charles University in Prague (CZ) a University of Warsaw (PL), ktoré sú na 200. až 300. mieste. Podobný výsledky ukazuje aj ranking The Times Higher Education World University Rankings 2019. Ten z 1250 hodnotených vysokých škôl uvádza 50 vysokých škôl zo strednej a východnej Európy, pričom najlepšia je podľa tohto rebríčka University of Tartu (Estónsko).

6. Závěr

Prítomnosť vysokej školy v regióne je spojená s viacerými socioekonomickými procesmi. Existuje viacero výskumných smerov, ktoré analyzujú sociálne a ekonomické vplyvy súvisiace s vysokými školami. Prevažná väčšina takýchto prác sa zaoberá vyspelými krajinami západnej Európy a Ameriky. Výskum v krajinách strednej a východnej Európy by mal byť podložený dobrou znalosťou štrukturálnych rozdielov vysokých škôl. Vysoké školy v krajinách strednej a východnej Európy sú v porovnaní so školami v ostatných európskych krajinách menšie z hľadiska ich počtu študentov, priemerná dĺžka ich pôsobenia je kratšia, v štruktúre je vyššie zastúpenie súkromných škôl, kvalita škôl je nižšia a je vyššia miera koncentrácie škôl do regiónov hlavných miest krajín. Tieto rozdiely sú pomerne výrazné a môžeme preto konštatovať, že vplyv vysokých škôl na rozvoj regiónov je v krajinách strednej a východnej Európy má odlišné východiská. Vyššia miera koncentrácie vysokých škôl v regiónoch hlavného mesta bude znamenať výrazne vyššiu mieru koncentrácie ľudského kapitálu. Významná časť absolventov vysokých škôl totiž ostáva po skončení vysokej školy pracovať v mieste štúdia. Tento faktor je navyše podporený tým, že regióny, ktoré sú sídlom hlavného mesta v krajinách strednej a východnej Európy sú zvyčajne výrazne rozvinutejšie ako zvyšok krajiny. Koncentrácia vysokého školstva teda bude prispievať k rastu regionálnych rozdielov. Príspevok vysokých škôl v ostatných regiónoch môže byť obmedzenejší, pretože po skončení štúdia dôležitá časť z nich bude migrovať za prácou do rozvinutejších regiónov (Rehák, Dudová, 2018; Šebová, 2018). Nižšia kvalita vysokých škôl sa pravdepodobne prejaví vo vyššej migrácii za štúdiom do zahraničia, ktorá môže vyvolať problém úniku mozgov. Menšia veľkosť vysokých škôl a súčasne nižšia výskumná kvalita znamená, že príspevok vysokých škôl k inovačnému rozvoju regiónov môže byť významne limitovaný a prejaví sa viac menej len v rozvinutejších regiónoch najmä v okolí hlavného mesta. Tie môžu navyše výraznejšie profitovať z aglomeračných úspor firiem najmä v oblasti vyššej miery priesakov znalostí a koncentracii ľudského kapitálu.

Literatúra

- [1] BAJERSKI, A. (2011). Location Factors of Non-public Higher Educational Institutions: The Evidence from Poland. *Ekonomický časopis*, vol. 59, no 2, pp. 115-131.
- [2] BONACCORSI, A., (2018). ETER brief 4. What ETER tells us about the regional dimension of European higher education. On line prístup 25.3. 2019 https://eter-project.com/uploads/assets/pdf/ETER_regional_dimension.pdf.
- [3] ETER projekt, on line prístup 25.3. 2019.
- [4] GÁL, Z., PÁGER, B., (2017). The changing role of universities and the innovation performance of regions in Central and Eastern Europe. In Lux, G., & Horváth, G. (Eds.). (2017)., *The Routledge Handbook to Regional Development in Central and Eastern Europe*. Taylor & Francis.
- [5] GÁL, Z., PTÁČEK, P., (2011). The role of mid-range universities in knowledge transfer in non-metropolitan regions in Central Eastern Europe. *European Planning Studies*, vol. 19, no 9, pp. 1669-1690.
- [6] KWIEK, M., (2012). Universities, regional development and economic competitiveness: The Polish case. In *Universities and Regional Development. A Critical Assessment of Tensions and Contradictions*. New York: Routledge, pp. 69-85.
- [7] NESTOROVÁ-DICKÁ, J. (2013). Vysoké školstvo v krajinách vyšehradskej štvorky v čase postsocialistickej transformácie. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, vol. 57, no. 2, pp. 195-211.
- [8] REHÁK, S., SOKOL, M., (2007). Regional pathways towards the knowledge economy: experiences from Slovakia. In: Piech, K., ed. *Knowledge and Innovation Processes in Central and East European Economies*. Warsaw: The Knowledge and Innovation Institute. pp. 228-246 ISBN 9788360653036.
- [9] REHÁK, Š., DUDOVÁ, I. Kto ostáva a kto odchádza? Migračné rozhodovanie absolventov Žilinskej univerzity v Žiline. *Geografický časopis*, vol. 70, no. 1, pp. 39-55.
- [10] SERBANICA, C. M., CONSTANTIN, D. L., & DRAGAN, G., (2015). University-Industry Knowledge Transfer and Network Patterns in Romania: Does Knowledge Supply Fit SMEs' Regional Profiles?. *European Planning Studies*, vol. 23, no. 2, pp. 292-310.
- [11] ŠEBOVÁ, M., (2018). Migračné rozhodovanie absolventov Technickej univerzity v Košiciach. In Buček, M., et al. (2018). *Univerzity a ekonomický rozvoj regiónov*. Ekonóm, Bratislava, ISBN 978-80-225-455-2.
- [12] VALLANCE, P., et al. (2017). Smart specialisation in regions with less-developed research and innovation systems: A changing role for universities?. *Environment and Planning C: Politics and Space*, vol. 36, no. 2, pp. 219-238.
- [13] ŽÍŽALOVÁ, P., ČADIL, V., (2012). Universities, researchers and their perspective on the fulfilment of the third role. In Capello, R., Olechnicka, A., & Gorzelak, G. (Eds.). (2012). *Universities, cities and regions: loci for knowledge and innovation creation*. Routledge.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu APVV-14-0512 Univerzity a ekonomický rozvoj regiónov a VEGA 1/0774/19 Akumulácia ľudského kapitálu v regiónoch – ekonomické a sociálne dôsledky

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-27

FINANCOVÁNÍ VEŘEJNÉHO VYSOKÉHO ŠKOLSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 2010 AŽ 2017 V REGIONÁLNÍCH SOUVISLOSTECH

Financing public higher education in the Czech Republic in 2010-2017 in regional context

MICHAL TVRDOŇ

Katedra ekonomie a veřejné správy | *Department of Economics and Public Administration*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: tvrdon@opf.slu.cz

Anotace

České veřejné terciární vzdělávání zaznamenalo v uplynulých dvou dekádách signifikantních změn jak v jeho struktuře, tak i financování. Cílem článku je vyhodnotit vývoj financování veřejného vysokého školství v České republice v letech 2010 až 2017. Pro analýzu byla využita veřejně dostupná data Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. V rámci příspěvku byly brány v potaz tři zdroje – rozpočtové okruhy I až IV, institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace a podpora specifického výzkumu. Evropské zdroje nebyly brány v potaz. Data ukazují, že se finanční podpora ve sledovaném období sice mírně zvýšila, jednotlivé složky se však vyvíjely odlišně. Největší propad zaznamenalo financování v rámci rozpočtového okruhu I, zatímco velký nárůst byl typický pro institucionální podporu. Dalším zjištěním je rozdílný dopad na jednotlivé veřejné vysoké školy, kdy největšího nárůstu dosáhly největší univerzity, zahrnuté do segmentu IV.

Klíčová slova

Česká republika, financování, terciární vzdělávání

Annotation

Czech public higher education has seen significant changes in both its structure and funding over the past two decades. The aim of the paper is to evaluate the development of financing of public higher education in the Czech Republic between 2010 and 2017. Publicly available data of the Ministry of Education, Youth and Sports were applied for the analysis. Three financial sources were taken into consideration - budget headings I to IV, institutional support for the long-term conceptual development of the research organization and support for specific research. European resources were excluded from the analysis. The data show that although the financial support increased slightly in the observed period, the individual components developed differently. The biggest drop was seen in funding under heading I, while the large increase was typical for institutional support. Another finding is a different impact on individual public higher education institutions, when the largest universities included in segment IV reached the largest increase.

Key words

Czech Republic, financing, higher education

JEL classification: I23, R10

1. Úvod

Financování veřejného terciárního vzdělávání v České republice prošlo za posledních 30 let mnohými změnami, a to jak po kvantitativní, tak kvalitativní stránce věci. Po roce 1989 se nejprve výrazně navýšil počet veřejných vysokých škol, kdy se signifikantně zvýšila nabídka a možnosti vysokoškolského studia v regionech. Trend zvyšování přijímaných uchazečů, zakládání nových fakult přetrvával až do konce první dekády tohoto století. Postupně však rostl počet vysokoškolsky se vzdělávajících obyvatel, což bylo v posledních letech v přímém kontrastu s demografickým vývojem České republiky. Tehdejší systém tak čelil celé řadě výzev, které byly podrobně popsány ve studii File et al. (2009). Původní politika podpory co nejvyššího počtu studentů se změnila

v politiku postupného snižování přijímaných uchazečů (viz např. Tvrdoň 2017). Veřejné vysoké školy (VVŠ) v České republice jsou převážně financovány ze státního rozpočtu – prostředky z kapitoly 333 MŠMT se poskytují vysokým školám podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů v souladu se zákonem č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla), ve znění pozdějších předpisů, a to formou příspěvku nebo dotace. V rámci tohoto příspěvku jsou zhodnoceny příspěvky z výše uvedeného zdroje, doplněné o Institucionální podporu na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace a Specifický vysokoškolský výzkum. Finanční prostředky, které veřejné vysoké školy získaly z Evropských strukturálních a investičních fondů, nebyly do analýzy zahrnuty. Jak uvádí studie Dlouhé, Glaviče a Bartona (2017) nebo OECD (2013) Česká republika patří mezi země OECD, kde se vynakládají relativně nižší finanční prostředky na terciární vzdělávání, a to jak veřejné, tak i soukromé.

Jestliže existence univerzity v regionu s sebou nese celou řadu pozitivních efektů je cílem tohoto příspěvku vyhodnotit dopad změny financování na regionální terciární vzdělávání v letech 2010 až 2017. Za tímto účelem byla použita veřejně dostupná data Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Standardní klasifikaci účinků existence univerzity v daném regionu lze najít např. v Garrido-Yserte a Gallo-Rivera (2010). Přítomnost univerzity v regionu může mít poměrně široké spektrum dopadů, které se navíc mohou navzájem přímo či nepřímo ovlivňovat. Některé tyto účinky jsou poměrně jednoduše kvantifikovatelné (počet přímo vytvořených pracovních míst, vzdělanostní struktura obyvatelstva či výdaje univerzity v regionu), naopak některé působí na rozvoj regionu implicitně a jejich kvantifikace je velmi obtížná (např. na realizaci politického rozhodování jakožto důsledek vzdělanější populace nebo dopad na image či atraktivitu regionu).

Mezi nejdůležitější ekonomické dopady přítomnosti univerzity v regionu bychom mohli řadit zejména počet zaměstnaných pracovníků na univerzitě, kdy má univerzita pozitivní dopad na zaměstnanost v regionu. Dále bychom sem mohli zařadit příjmy univerzity, v případě veřejných či státních univerzit pochází tyto příjmy zpravidla ze státního rozpočtu a jsou dále využity na platy zaměstnanců a nákup statků a služeb. Jak již bylo uvedeno výše, část velká část příjmů univerzity následně plyne na platy zaměstnanců, kteří dále své disponibilní příjmy používají na nákup statků a služeb. Mezi důležité efekty dále patří pozitivní dopad na vzdělanostní strukturu pracovní síly, resp. dosažení vyššího vzdělání, jež má dopad na produktivitu práce a lidský kapitál vůbec. V poslední době roste ekonomický význam univerzit rovněž oblasti vědy a následného transferu poznatků do praxe, např. pomocí start-up podniků či vědecko-technologickým parkům, kde dochází ke spolupráci univerzit a podnikatelského prostředí.

Klíčovou otázkou pak je, jaký je skutečný, čili měřitelný dopad přítomnosti na ekonomiku regionu, případně jeho rozvoj. V této souvislosti se můžeme v předchozích studiích nejčastěji setkat s odhadováním vlivu přítomnosti univerzity v regionu na konkrétní veličiny jednak makroekonomického, jednak mikroekonomického charakteru. Ne vždy je však kvantifikace těchto vlivů možná a vliv je možné odhadovat pouze implicitně.

2. Financování veřejného terciárního vzdělávání

Celková výše finančních prostředků, které MŠMT poskytuje veřejným vysokým školám, se v průběhu času měnila, a to jak z kvantitativního, tak i kvalitativního hlediska. Pravidla financování veřejných vysokých škol jsou od roku 2010 založena na těchto okruzích:

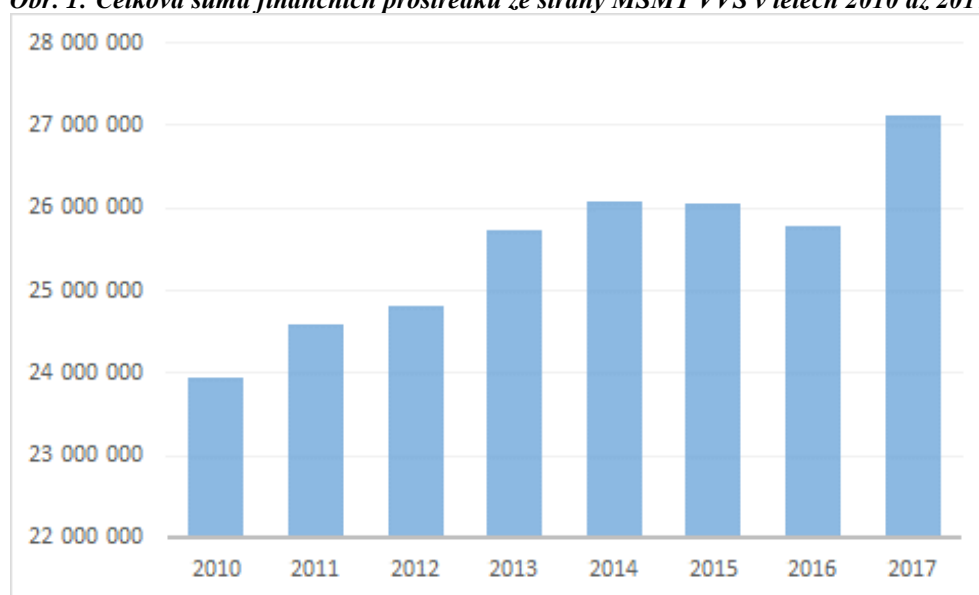
- Rozpočtový okruh I: Normativní část rozpočtu (nyní se jedná o tzv. Institucionální financování VVŠ), přičemž tento okruh naplňuje podstatu příspěvku;
- Rozpočtový okruh II: Sociální záležitosti studentů (nyní se jedná o Podporu studentů), kdy tento okruh zahrnuje jednak příspěvky, jednak dotace;
- Rozpočtový okruh III: Rozvoj vysokých škol (v současné době se jedná o Rozvoj VVŠ), přičemž tento okruh je založen na dotačním principu.
- Rozpočtový okruh IV: Mezinárodní spolupráce a ostatní. Tento okruh zahrnuje jak příspěvky, tak i dotace

Mimoto došlo v roce 2010 k systémové změně, kdy byly zavedeny dva nové zdroje, jež doplnily standardní institucionální financování rozdělené do několika výše uvedených rozpočtových okruhů. Prvním novým zdrojem se stala Institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, jež je poskytována na rozvoj vědeckovýzkumné činnosti. Druhým novým zdrojem se stala účelová podpora na specifický vysokoškolský výzkum, která je poskytována na podporu vědeckovýzkumné činnosti studentů navazujícího magisterského stupně a doktorského stupně studia. Byť oba dva dodatečné zdroje mají své specifické využití, obzvlášť pak podpora specifického vysokoškolského výzkumu, dá se konstatovat, že doplňují standardní finanční prostředky v rámci výše zmíněných rozpočtových okruhů. Celková finanční podpora veřejných vysokých škol obsahující výše uvedené příspěvky a dotace se ze strany MŠMT zvyšovala, což dokládají získané údaje za období let 2010 až

2017, které jsou graficky zachyceny v obrázku 1. Z počátečních téměř 24 mld. Kč plynulo v roce 2017 na veřejné vysoké školy přes 27 mld. Kč, což je o 3 mld. Kč více ve srovnání s výchozím rokem. Jedná se však o nominální vyjádření celkové finanční podpory a k posouzení reálného navýšení by bylo zapotřebí vzít v potaz např. vývoj inflace či vývoj provozních nákladů.

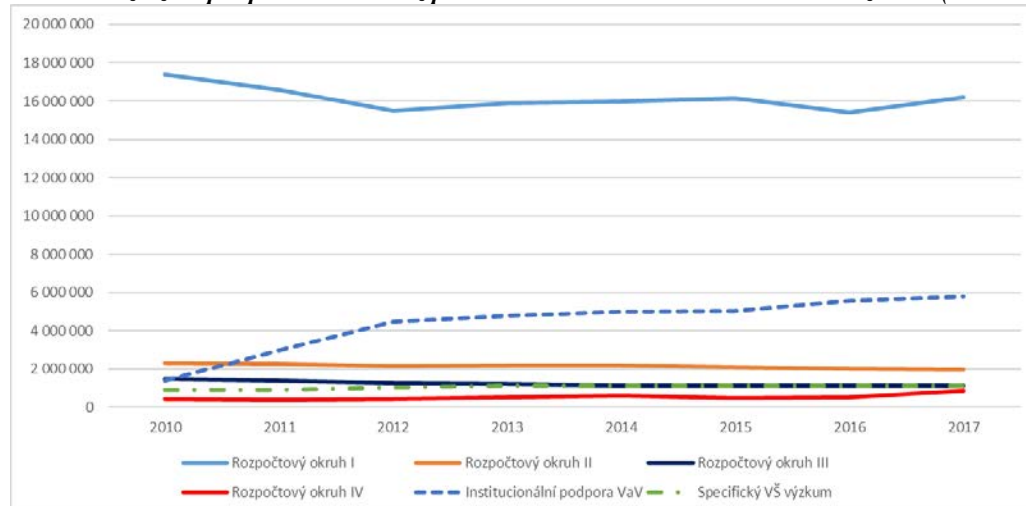
Dále je zapotřebí provést rovněž důkladnější analýzu vývoje jednotlivých složek celkové finanční podpory a také vývoje metodiky financování veřejných vysokých škol. Ta se začala od roku 2006 významně měnit a lze konstatovat, že od roku 2010 zaznamenala poměrně zásadní změny, které měly poměrně velký vliv na celkovou získanou podporu ze strany MŠMT – z předchozí podpory co největšího počtu studentů (tzv. masifikace terciárního vzdělávání) se začala metodika financování více zaměřovat na podporu kvality vzdělávání a kvality vědeckovýzkumné činnosti. Jedním z dalších důležitých aspektů, jež měl vliv na způsob financování veřejných vysokých škol, byl také demografický vývoj populace v rozhodném věku pro terciární vzdělávání – počet narozených dětí se v 90. letech vytrvale snižoval, což mělo poměrně zásadní dopad na výši institucionálního financování veřejných vysokých škol, které tvoří hlavní část finanční podpory, kterou veřejné vysoké školy od MŠMT získávají.

Obr. 1: Celková suma finančních prostředků ze strany MŠMT VVŠ v letech 2010 až 2017 (v tis. Kč)

Zdroj: Webový portál MŠMT, sekce Financování VŠ

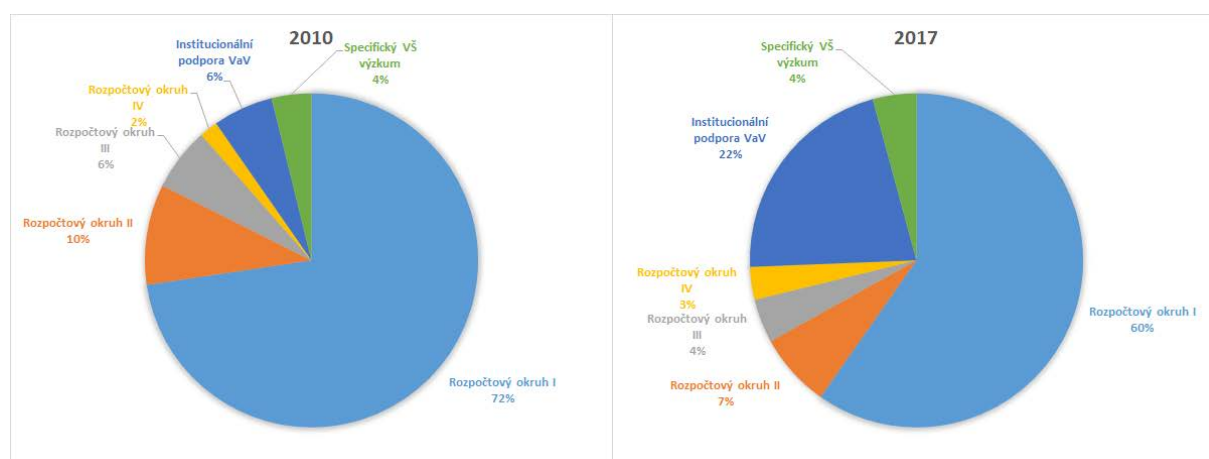
Vývoj jednotlivých položek zachycuje obrázek 2. Z něj je patrné, že v průběhu sledovaného období se jednotlivé položky vyvíjely odlišně – zatímco některé se v průběhu času snížily, případně stagnovaly, některé se zvýšily. Nejdůležitějším zdrojem financování veřejných vysokých škol bylo ve sledovaném období tzv. institucionální financování v rámci rozpočtového okruhu I, které tvořilo naprostou většinu získaných finančních prostředků. Celkové výdaje v rámci tohoto zdroje se nejprve v prvních letech snižovaly, poté se stabilizovaly na úrovni mezi 15,5 až 16 mld. Kč. Jak je patrné z obrázku 2, oproti výchozímu roku došlo ke snížení tohoto zdroje o bezmála jednu miliardu korun. Pokud vezmeme v potaz vývoj cen energií a růstu mezd v ekonomice, které se odrážejí i v platové sféře, potom neznamená tento vývoj nic jiného než reálné snížení tohoto zdroje na celkových příjmech. S ohledem na změny metodiky rozdělování tohoto zdroje však bude dobré zaměřit pozornost i na to, jaký to mělo dopad na jednotlivé veřejné vysoké školy. Obdobným směrem se vyvíjely i ostatní okruhy tzv. institucionálního financování. Naopak ke zvýšení došlo v případě podpory specifického vysokoškolského výzkumu a zejména institucionální podpory na dlouhodobý rozvoj výzkumné organizace, která se za sledované období více než zčtyřnásobila ze 1,3 mld. Kč na 5,8 mld. Kč.

Obr. 2: Rozložení příspěvků a dotací z prostředků MŠMT VVŠ v letech 2010 až 2017 (v tis. Kč)

Zdroj: Webový portál MŠMT, sekce Financování VŠ

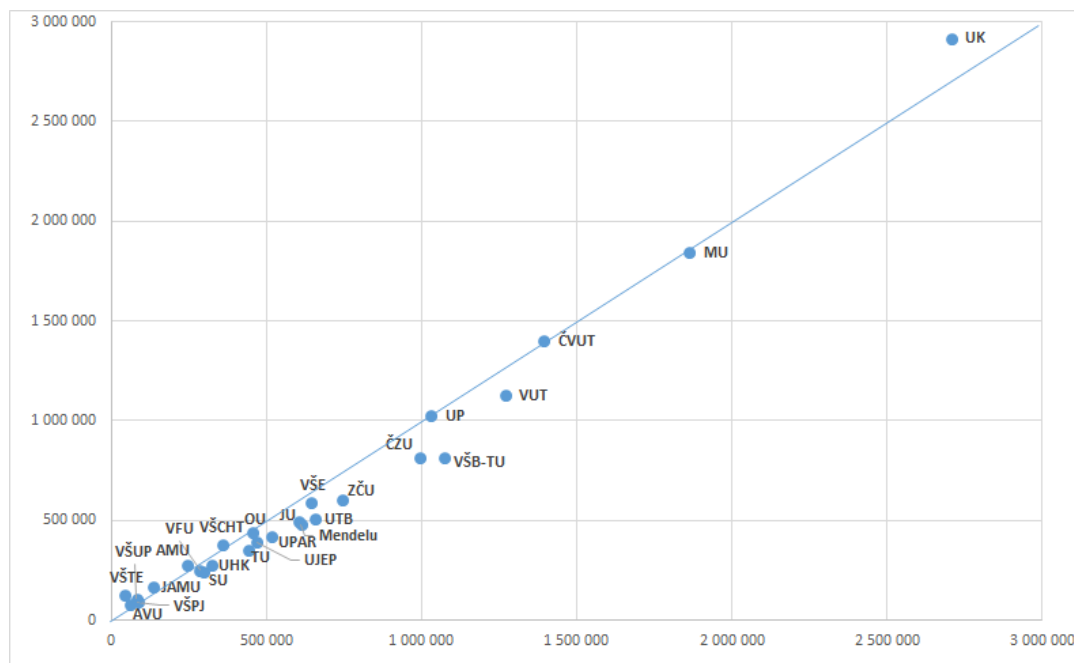
Obrázek 3 zachycuje srovnání jednotlivých zdrojů dle jejich procentního podílu na celkových poskytnutých finančních prostředcích. Z obrázku lze vyvodit několik závěrů: (i) v průběhu sledovaného období dominovala na celkových poskytnutých finančních prostředcích složka Rozpočtového okruhu I; (ii) na druhé straně se ale razantně snížil podíl této složky, a to ze 72 % v roce 2010 na 60 % v roce 2017; (iii) naopak došlo ke zvýšení Institucionální podpory dlouhodobého rozvoje výzkumné organizace, jejíž podíl se v průběhu času zvýšil ze 6 % na 22 % a de facto tato složka substituuje snížené finanční prostředky v rámci Rozpočtového okruhu I; (iv) u zbylých složek celkové finanční podpory ze strany MŠMT nedošlo k podstatným změnám a v průběhu času se jejich podíl na celku v zásadě neměnil.

Jestliže se tedy celkový objem přidělených finančních prostředků ze strany MŠMT ve sledovaném období nijak zásadně neměnil, vyplývá z toho, že Institucionální podpora dlouhodobého rozvoje výzkumné organizace začala částečně vykrývat výpadek ve financování Rozpočtového okruhu I. Současně je však nutné si položit otázku, jestli stejný vývoj platil pro všechny veřejné vysoké školy v ČR. K určení případného rozdílného dopadu změn v pravidlech na jednotlivé VVŠ bylo nutné získat z databáze MŠMT věnované financování vysokých škol data za jednotlivé VVŠ. Tyto údaje byly následně agregovány do souhrnných tabulek, které dokládají vývoj jednotlivých okruhů, resp. ukazatelů ve sledovaném období let 2010 až 2017

Obr. 3: Srovnání jednotlivých kategorií příspěvků a dotací z prostředků MŠMT VVŠ v letech 2010 až 2017 (podíl v % na celku)

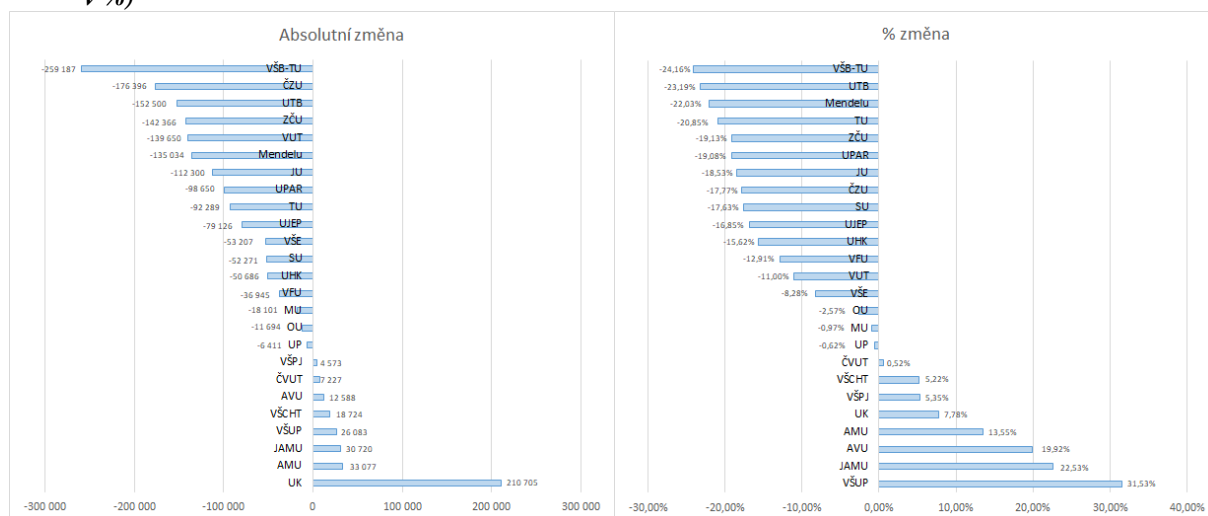
Zdroj: Webový portál MŠMT, sekce Financování VŠ

Obr. 4: Grafické zachycení změny přidělených finančních prostředků v rámci Rozpočtového okruhu I v letech 2010 a 2017 (v tis. Kč)

Zdroj: Webový portál MŠMT, sekce Financování VŠ

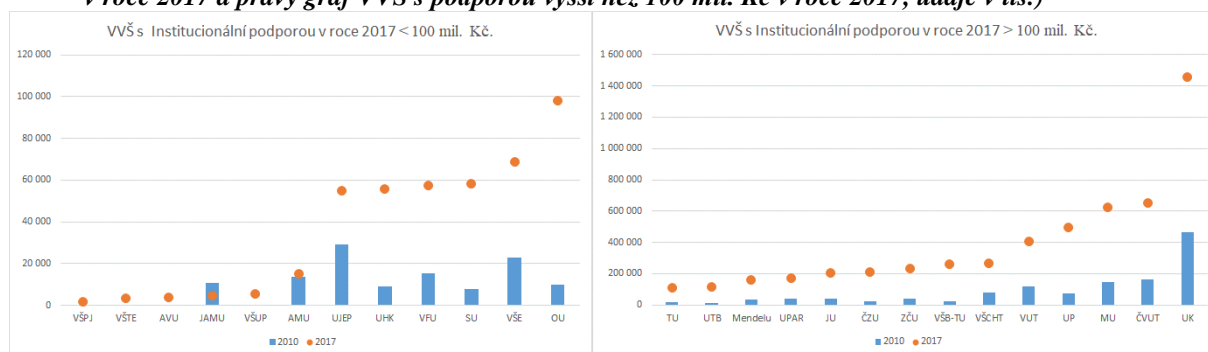
Obrázek 4 ilustruje dopad změn v metodice financování veřejných vysokých škol v rámci rozpočtového okruhu I, který, jak již bylo zmíněno výše, je hlavním zdrojem finančních prostředků veřejných vysokých škol. Univerzity, které se nacházejí pod přímkou 45 stupňů, získaly v roce 2017 nižší objem finančních prostředků ve srovnání s rokem 2010. Naopak univerzity, které se nacházejí nad uhlopříčkou, získaly vyšší objem finančních prostředků. Navíc, čím dále se bod pro danou univerzitu nachází od počátku, tím byl objem poskytnutých finančních prostředků v rámci tohoto zdroje vyšší, resp. nižší. Graf má jisté omezení z toho pohledu, že v něm jsou zachyceny absolutní výše finančních prostředků, což v případě zejména menších univerzit neumožňuje zachytit dopad v patřičné relaci. Za tímto účelem byl vytvořen další graf, jenž zachycuje nejen absolutní změnu přidělených finančních prostředků, ale také procentní změnu (rok 2017 oproti roku 2010). Z tabulek, které dokládají vývoj jednotlivých okruhů, resp. ukazatelů ve sledovaném období let 2010 až 2017. Při pohledu na vyčíslenou změnu v rámci rozpočtového okruhu I je patrné, že největšího poklesu dosáhla VŠB-TU Ostrava, ČZU a UTB, naopak nejvyššího nárůstu UK, JAMU a AMU. Naprostá většina regionálních VVŠ se umístila v horní části žebříčku, který reprezentuje pokles v rámci tohoto zdroje. Při procentním vyjádření změny, která reflektuje velikost přidělovaných finančních prostředků, se mírně změnilo pořadí – největší propad zaznamenala VŠB-TU (24,16 %) následovaná UTB (23,19 %) a Mendelovou univerzitou (22,03 %). Naopak nejvyšší nárůst zaznamenaly umělecké VVŠ doprovázené UK. Pětice největších VVŠ patřících do tzv. segmentu velkých univerzit (S4) tedy ve sledovaném období v tomto zdroji nepotýkalo s výraznými výkyvy, které by mohly mít silný vliv na hospodaření ve smyslu vztahu mezi příjmy a náklady (s výjimkou VUT). Naopak většina regionálních VVŠ se v daném období musela srovnat s propadem finančních prostředků v rámci rozpočtového okruhu I.

Obr. 5: Srovnání Rozpočtového okruhu I v letech 2010 a 2017 (levá strana v absolutních číslech a pravý graf v %)

Zdroj: Webový portál MŠMT, sekce Financování VŠ

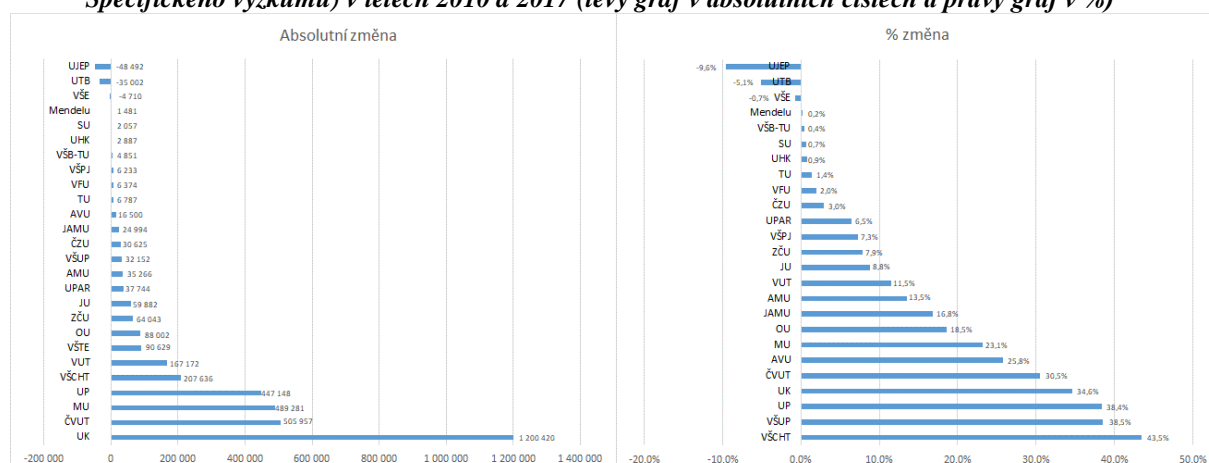
Obrázek 6 zachycuje vývoj Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, resp. srovnání přidělené finanční prostředky v roce 2010, kdy byl tento zdroj zaveden, s rokem 2017. Levý graf představuje skupinu VVŠ, které v roce 2017 získaly méně než 100 mil. Kč, kdežto pravý graf obsahuje VVŠ s přidělenou podporou vyšší než 100 mil. Naprostá většina VVŠ si ve sledovaném období v tomto zdroji polepšila a v rozpětí tří až desetinásobku.

Poslední obrázek 7 zachycuje srovnání všech sledovaných zdrojů (RO I-IV, Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace a Podporu specifického výzkumu). V absolutních číslech dominuje UK, kde se zvýšila suma o bezmála 1,2 mld. Kč, výrazný nárůst zaznamenaly i další univerzity segmentu velkých vysokých škol, tj. ČVUT, MU a UP. Naopak propad v celkové sumě finančních prostředků byl vysledován u UJEP, následované UTB a VŠE. Důležitá je ale také procentní změna, která lépe vyjadřuje změnu stavu oproti výchozí hodnotě. V tomto ohledu nejlépe vychází VŠCHT, VŠUO, UP, UK a ČVUT. Nutno dodat, že vůbec největší procentní nárůst by zaznamenan v případě VŠTE, což je dáno zejména jejím pozdějším vznikem a nízkou základnou v roce 2010. Nejvyšší poklesy vyjádřené v procentní změně ukazují na stejnou trojici VVŠ jako případě absolutních čísel, tj. UJEP, UTB a VŠE.

Obr. 6: Vývoj Institucionální podpory v letech 2010 a 2017 (levá strana VVŠ s podporou nižší než 100 mil. Kč v roce 2017 a pravý graf VVŠ s podporou vyšší než 100 mil. Kč v roce 2017, údaje v tis.)

Zdroj: Webový portál MŠMT, sekce Financování VŠ

Obr. 7: Srovnání celkových přidělených finančních prostředků (RO I-IV, Institucionální podpory a Specifického výzkumu) v letech 2010 a 2017 (levý graf v absolutních číslech a pravý graf v %)

Zdroj: Webový portál MŠMT, sekce Financování VŠ

3. Závěr

Příspěvek se zabýval problematikou vývoje financování veřejného terciárního vzdělávání v letech 2010 až 2017. Z odborné literatury je zřejmý ekonomický a sociální přínos terciárního vzdělávání. Navíc lze v současnosti tradiční roli vysokých škol jakožto centra nejvyššího vzdělávání rozšířit i o novou roli v podobě center výzkumu, vývoje a inovací. České veřejné vysoké školy jsou v převážné míře financovány z veřejných zdrojů – rozpočtu České republiky a v posledních dekáдах i evropských zdrojů v podobě Evropských strukturálních a investičních fondů. Příspěvek se zabíral pouze rozbohem národních zdrojů, byť by byla komplexní analýza všech relevantních zdrojů financování VVŠ v ČR bezpochyby přínosná. Způsob rozdělování dotací a příspěvků českým VVŠ vypracovává MŠMT v tzv. pravidlech, která se každoročně aktualizují. Ve financování VVŠ lze označit za důležitý mezník rok 2010, kdy se zavedly ukazatele financování podle kvality a výkonu vysokých škol. Dalším mezníkem bylo zavedení limitovaného počtu financovaných studentů, který reflektoval demografický vývoj populace ve věkové skupině relevantní pro vstup do terciárního vzdělávání. Problematika financování českých vysokých škol je dlouhodobě předmětem diskuzí napříč celou společností.

Získaná data ve sledovaném období let 2010 až 2017 ukazují, že výdaje ze státního rozpočtu na vysoké školy v kapitole 333 se snížily. Na druhé straně v tomto období výrazně vzrostly dotace v rámci Institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace, což ve své podstatě pomohlo většině VVŠ kompenzovat pokles příspěvků a dotací v rámci rozpočtových okruhů I až IV, zejména pak rozpočtového okruhu I. Dále je zřejmé, že vliv změn v pravidlech financování byl u jednotlivých VVŠ rozdílný. Zatímco některé VVŠ prakticky svoji pozici na českém trhu terciárního vzdělávání posílily, některé VVŠ se potýkaly s výrazným propadem příspěvků či dotací a musely tak dokonce přistoupit k restrukturalizaci v kontextu počtu jejich zaměstnanců a studijních oborů či programů.

Literatura

- [1] DLOUHÁ, J., GLAVIČ, P., BARTON, A., (2017). Higher education in Central European countries – Critical factors for sustainability transition. *Journal of Cleaner Production*, vol. 151, no. May, pp. 670-684. ISSN 0959-6526. DOI 10.1016/j.jclepro.2016.08.022.
- [2] FILE, J., WEKO, T., HAUPTMAN, A., KRISTENSEN, B., HERLITSCHKA, (2009). *OECD Reviews of Tertiary Education. Czech Republic*. Paris: OECD.
- [3] GARRIDO-YSERTE, R., GALLO-RIVERA, M., (2010). The impact of the university upon local economy: three methods to estimate demand-side effects. *The Annals of Regional Science*, vol. 44, pp. 39-67. ISSN 0570-1864. DOI 10.1007/s00168-008-0243-x.
- [4] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2019). *Financování vysokých škol*. [online]. [cit. 2019-02-15]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/financovani-vysokych-skol-1>.

- [5] OECD, (2013). *Education Policy Outlook: Czech Republic*. Paris: OECD.
- [6] TVRDOŇ, M., (2017). Regionální trh terciárního vzdělávání – případ Moravskoslezského kraje. In XX. *mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 287-295. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-36.

Příspěvek byl zpracován v rámci Institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje Slezské univerzity v Opavě pro rok 2019.

METROPOLE STŘEDNÍ EVROPY A JEJICH POSTAVENÍ V SÍTI VYSOKORYCHLOSTNÍCH TRATÍ

Metropolises of Central Europe and its position in the high-speed railways network

MILAN VITURKA ¹

VILÉM PAŘIL ²

¹Katedra regionální ekonomie a správy

¹Depart. of Regional Economics and Administration

²Katedra ekonomie

²Depart. of Economics

Ekonomicko-správní fakulta

Faculty of Economics and Administration

Masarykova univerzita

Masaryk University

✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic

E-mail: viturka@econ.muni.cz, vilem@mail.muni.cz

Anotace

Príspevek sa zaoberá systémovými vzťahmi medzi metropolami nadnárodného významu a rozvojom sítí vysokorychlostných tratí, ktorá je dôležitým faktorom žiadoucího pohloubení integrácie vymezeného stredoevropského makroregionu. Pro tento účel byla využita originální metodika hodnocení metropolí (reflektující postindustriální fázi společenského rozvoje), která je založena na třech komponentách: velikost populace, ekonomický profil a podnikatelská atraktivita. Celkem tak bylo identifikováno 27 metropolí, které pak byly rozděleny do tří typů: dominantní, etablované a elementární metropole. Typové zařazení metropolí do značné míry koresponduje s jejich aktuálním postavením v sítích vysokorychlostných tratí. Návazně pak jsou diskutovány plánované záměry výstavby vysokorychlostných tratí v České republice. Ze širšího praktického pohledu je možné konstatovat, že preference důkazně založených přístupů k hodnocení potenciálních přínosů výstavby vysokorychlostných tratí před administrativními přístupy je účinným nástrojem na odstranění nedostatků, které byly zjištěny v rámci auditu Evropského účetního dvora na vybraných vysokorychlostných tratích v EU.

Klíčová slova

střední Evropa, metropole, vysokorychlostní železniční tratě

Annotation

The paper deals with the system links between metropolises of supranational significance and the development of the high-speed railways network, which is an important factor in the desirable deepening of integration of the defined Central European macroregion. For this purpose, the original metropolises assessment methodology (reflecting the post-industrial phase of social development) based on three components: population size, economic profile and business attractiveness was used. In total, 27 metropolises were identified, which were then divided into three hierarchical types: the dominant, established and elementary metropolises. Types of metropolises to a large extent correspond to their current status in high-speed railways networks. Then the planned intentions for the construction of high-speed railways in the Czech Republic are discussed. From a broader practical point of view, it can be stated that the preference of evidence-based approaches to assessing the potential benefits of high-speed railways construction over administrative approaches is an effective tool for elimination of weaknesses identified by the European Court of Auditors' of selected high-speed railways in the EU.

Key words

Central Europe, metropolis, high-speed railways

JEL classification: O18, R 11, R42

1. Úvod

Narůstající význam metropolí v globálním ekonomickém rozvoji stimuluje poptávku po komplexním výzkumu dané problematiky. V tomto kontextu je proces metropolizace (charakteristický především pro rozvinuté země)

chápan jako vyšší stadium urbanizace kde již primárně nejde o prostou koncentraci obyvatelstva, ale o koncentraci významu. S tím koresponduje postavení metropolí jako stále dominantnějších součástí národních i nadnárodních urbanistických a produkčních systémů integrovaných nejen běžnými socioekonomickými interakcemi zprostředkovanými neustále zdokonalovanou resp. inovovanou technickou infrastrukturou (mezi jejíž symboly lze v posledních desetiletích zařadit výstavbu vysokorychlostních železničních tratí, zkráceně VRT, se standardní návrhovou rychlostí 200 a více km/hod.), ale i tvůrčími vědecko-technickými a kulturními interakcemi zprostředkovanými specifickou znalostní a kulturní infrastrukturou. V souladu s těmito skutečnostmi je hlavním cílem příspěvku prezentovat výsledky dosavadního výzkumu středoevropských metropolí a na tomto základě posoudit jejich roli v prostorové organizaci systému VRT.

Prezentovaný metodický přístup k hodnocení metropolí primárně vychází z poznatků celé řady teorií hospodářského růstu a regionálního rozvoje. V tomto ohledu jde zejména o teorii lokalizace, teorii centrálních míst, teorii endogenního růstu, teorii polarizovaného rozvoje, teorii kumulativní kauzality, teorii výrobních cyklů, teorii endogenního růstu či teorii učících se regionů (podrobněji viz např. Mc Cann, 2010). Celkově je však nutné konstatovat setrvávající teoretickou nejasnost konceptu metropolizace a z toho vyplývají absenci konsensuálně přijaté metodiky identifikace a klasifikace metropolí. Z praktického pohledu je tento proces vnímán i jako adaptace nejvýznamnějších měst v rozvinutých zemích na postindustriální fázi společenského rozvoje (Bourdeau-Lepage, Huriot, 2002; Hanssens, Derudder, Witlox, 2012), za jejíž významnou součást pokládáme i výstavbu moderní dopravní infrastruktury. Pro výzkum problematiky metropolizace středoevropského prostoru se ukázalo jako přínosné využití podnikatelsky orientované teorie integrovaného a udržitelného regionálního rozvoje (Viturka, 2014). Tato teorie objasňuje působení zákonitostí vývojové diferenciaci v post-industriálním období akcentující prohlubování hierarchicky strukturované integrace společenského prostoru. Jejím základem je kauzálně založené hodnocení regionální kvality podnikatelského prostředí (KPP), které umožňuje metodicky ukotvenou identifikaci pólů a os rozvoje jako rozvojově dominantních prostorových struktur. V rámci konstituované funkční hierarchie „centrálních míst“ zaujímají nejvýznamnější postavení metropole jako póly rozvoje nadnárodního významu (terminologie převzatá z teorie polarizovaného rozvoje), které lze dále podrobněji členit na hlavní a vedlejší metropole. Tyto společenské struktury jsou účelně definovány nadprůměrnou úrovní KPP v případě pólů rozvoje a kladnými odchylkami skutečných a teoreticky tzn. velikostně příslušných hodnot KPP (spojenými s řadou pozitivních vlivů na kvalitu sociálního prostředí, např. zaměstnanost a kvalitu pracovních sil) v případě os rozvoje. Teorie zdůrazňuje, že podstatou společenského pohybu je hierarchicky determinovaná tvorba společenských struktur odvíjející se od územní dělby práce a sociálních a politických vazeb, za jejíž základní hnací síly jsou pokládány pracovní interakce na mikroregionální, produkční interakce na mezoregionální, politickosprávní interakce na makroregionální a obchodní interakce na globální úrovni. Výsledné prostorové uspořádání tak odráží dynamickou rovnováhu mezi působením ekonomických, sociálních a environmentálních faktorů, která prostřednictvím zpětných vazeb zajišťuje dlouhodobou udržitelnost společenských systémů. V tomto kontextu se pak budeme věnovat hodnocení aktuálního napojení středoevropských metropolí na síť vysokorychlostních železničních tratí a návazně i specifickému tématu plánované výstavby VRT v České republice.

2. Hodnocení metropolí

Jak již bylo uvedeno, pro současné období je charakteristické posilování významové pozice metropolí, jejichž nadnárodní resp. globální síť mají stále významnější vliv na prostorovou organizaci společenských systémů a jejich subsystémů. V souladu s tím byla vytvořena vlastní metodika hodnocení metropolí, které je založeno na třech komponentách:

1. populační velikost metropolí, jejíž dostatečná úroveň je chápána jako základní předpoklad nastartování metropolizačních procesů,
2. ekonomický profil metropolí reflektující progresivitu ekonomické struktury formované zastoupením znalostně založených odvětví průmyslu a služeb
3. všeobecná atraktivita metropolí spojená s investiční přitažlivostí metropolí determinující jejich perspektivní rozvojové předpoklady.

Vytvořená metodika byla aplikována na makroregion Střední Evropy, pro jehož geografické vymezení byly využity zejména informace z všeobecně uznávaných publikací The World Factbook, Encyclopædia Britannica a Brockhaus Enzyklopädie. Výsledné vymezení zahrnuje celkem devět zemí – konkrétně jde o Německo, Polsko, Českou republiku, Maďarsko, Rakousko, Švýcarsko spolu s Lichtenštejnskem, Slovensko a Slovinsko (k tomu je potřebné poznamenat, že dosažení všeobecného konsensu ohledně pojmu Střední Evropa se z historicko-politických důvodů nejev jako příliš reálné).

2.1 Komponenta populační velikost

Za základní limit populační velikosti nadnárodně významných metropolí v rozvinutých zemích nacházejících se za tzv. druhým demografickým přechodem je obvykle považována hranice 1 mil. obyvatel; u metropolí vedlejšího významu se pak jako horní hranice nejčastěji uvádí 500 tis. obyvatel (viz např. Brezzi et al., 2012). Při hodnocení metropolí je ovšem nezbytné zajistit srovnatelnost jejich územního vymezení. Této podmínce nejlépe vyhovuje databáze OECD o metropolitních oblastech, která vychází z vymezených funkčních městských oblastí (OECD 2013, 2018). Výše uvedený základní limit byl vzhledem k rozdílnému stupni urbanizace v příslušných zemích snižován na 750 tis. obyvatel; do základního souboru metropolí byla dále zařazena hlavní města Bratislava a Ljubljana). Celkem tak bylo identifikováno 27 metropolí nadnárodního významu.

2.2 Komponenta ekonomický profil

Podle zastoupení globálně orientovaných high-tech odvětví průmyslu a služeb lze metropole členit do pěti základních profilových skupin (Krätke, 2007).

1. skupina A: metropole s nadprůměrným podílem výzkumně intenzivních high-tech a medium-tech průmyslových odvětví a znalostně intenzivních technologických služeb.
2. skupina B: metropole s nadprůměrným podílem znalostně intenzivních finančních služeb a zdravotnických, vzdělávacích a mediálních služeb.
3. skupina C: metropole s průměrným podílem výzkumně a znalostně intenzivních odvětví s lepší pozicí technologicky zaměřených odvětví služeb.
4. skupina D: metropole s průměrným podílem výzkumně a znalostně intenzivních odvětví s lepší pozicí znalostně zaměřených odvětví služeb
5. skupina E: metropole s podprůměrným podílem výzkumně a znalostně zaměřených odvětví.

Závěrečné hodnocení komponenty pracuje pouze se třemi klasifikačními skupinami, kdy metropole profilových skupin A a B jsou řazeny do nadprůměrné, metropole profilových skupin C a D do průměrné a metropole profilové skupiny E do podprůměrné skupiny.

2.3 Komponenta podnikatelská atraktivita

Hodnocení třetí komponenty vyvažuje jistou parciálnost předchozích komponent a v souladu s tím zohledňuje výsledky řady provedených mezinárodních i tuzemských šetření. V jejich rámci zaujímá ústřední pozici kvalita podnikatelského prostředí interpretovaná z důvodu nedostatečné dostupnosti metodicky kompatibilních informačních zdrojů především pomocí kompozitního ukazatele podnikatelské atraktivity. V tomto směru byly využity informace z European cities monitor, které interpretují názory cca 500 manažerů předních světových firem (Cushman & Wakefield, 2011; Mejstřík, 2012). Tyto strukturálně neúplné informace pak byly doplněny věcně korespondujícími údaji získanými zejména z benchmarkingu velkých měst zpracovaného HWWI/Berenberg bank (Neumann, 2013) a z databáze GaWC (2014). Pro ověření širší vypovídací schopnosti provedeného hodnocení byly získané výsledky dále porovnány s dostupnými informacemi o souhrnném inovačním potenciálu vybraných měst zpracované agenturou 2thinkknow Consulting (2014), který agreguje jejich postavení prostřednictvím komponent označených jako kulturní aktiva, infrastruktura a propojenost trhů. Tyto informace byly opět doplněny z dalších relevantních zdrojů (viz např. Annoni, Dijkstra, 2013). V souladu s názorem známého amerického ekonomu M. Portera, podle něhož bude konkurenceschopnost zemí v delší perspektivě determinována zvyšováním kvality života (Porter, 1990) byla adekvátní pozornost věnována i komplikovaným vazbám podnikatelské a residenční resp. sociální atraktivity metropolí, interpretované pomocí ukazatelů kvality života světových metropolí od společností Mercer (Mercer, 2014).

2.4 Celkové hodnocení

Syntéza významové pozice střeoevropských metropolí vychází z provedené typologie podle míry podobnosti jejich postavení v rámci výše analyzovaných komponent. Získané výsledky umožnily rozdělit metropole do tří základních typů: dominantní, etablované a elementární metropole. Toto jejich zařazení vykazuje nejsilnější vazby na nadčasově orientovanou komponentou „podnikatelská atraktivita“ s vysoce nadprůměrným koeficientem korelace 0,85. Z obou zbývajících komponent pak vykazovala silnější vazby komponenta „populační velikost“. Zaměříme-li dále pozornost i na zde nezahrnutý výkonový ukazatel HDP/obyv., nalézáme nejsilnější vazby na komponentu „ekonomický profil“ s rovněž relativně vysokým koeficientem korelace 0,73 (toto zjištění koresponduje s logickým předpokladem o vyšší přidané hodnotě produkce znalostních odvětví). Celkově je tak možné přijmout závěr, že získané poznatky dokumentují velmi dobrou vypovídací schopnost vypracovaného systému hodnocení. Dosažené výsledky podle očekávání prokázaly výrazně lepší pozici „západních“ metropolí s přibližně trojnásobně slabším zastoupením nejméně rozvinutého elementárního typu (pouze 3 z celkem identifikovaných 16 metropolí) ve srovnání s „východními“ metropolemi (7 z 11 metropolí). Zaměříme-li se na dílčí komponenty hodnocení, pak ve prospěch západních metropolí hovoří zejména výrazně vyšší progresivita

ekonomické struktury. Podstatně menší rozdíly zjištěné v případě komponenty podnikatelské atraktivity lze potom přičíst zejména výrazně nižší cenové hladině základních výrobních faktorů u východních metropolí (cena práce a cena půdy nepochybně patří mezi velmi důležité lokalizační faktory). Tato skutečnost vytváří dobré předpoklady pro prohloubení jejich integrace do sítí nadnárodních firem v duchu teorie globálních produkčních sítí s pozitivními vazbami na tvorbu a rozvoj metropolitních sítí.

Tab 1: Výsledky hodnocení středoevropských metropolí.

typ metropole	klasifikační skupina			agregátní skupina
	velikost	profil	atraktivita	
dominantní				
Frankfurt/M.	1	1	1	A
München	1	1	1	A
Berlin	1	2	1	A
Rhein-Ruhr *	1	2	1	A
Zürich	2	1	1	A
Hamburg	1	1	2	A
etablované				
Wien	1	2	2	B
Warszawa	1	2	2	B
Budapest	1	2	2	B
Stuttgart	2	1	2	B
Praha	2	2	2	B
Genéve	3	1	2	B
Nürnberg	2	1	3	B
Hannover	2	1	3	B
Basel	3	1	3	B
Mannheim	3	1	3	B
Górny Śląsk *	1	3	3	B
elementární				
Bremen	2	2	3	C
Bratislava	3	2	3	C
Ljubljana	3	2	3	C
Leipzig	3	2	3	C
Dresden	3	2	3	C
Gdaňsk	2	3	3	C
Kraków	2	3	3	C
Poznań	3	3	3	C
Wrocław	3	3	3	C
Łódź	3	3	3	C

Zdroj: vlastní zpracování.

* Metropolitní oblasti Porýní-Porúří (s nejvýznamnějšími centry Köln a. R., Düsseldorf) a Hornoslezská.

3. Postavení metropolí v sítích VRT

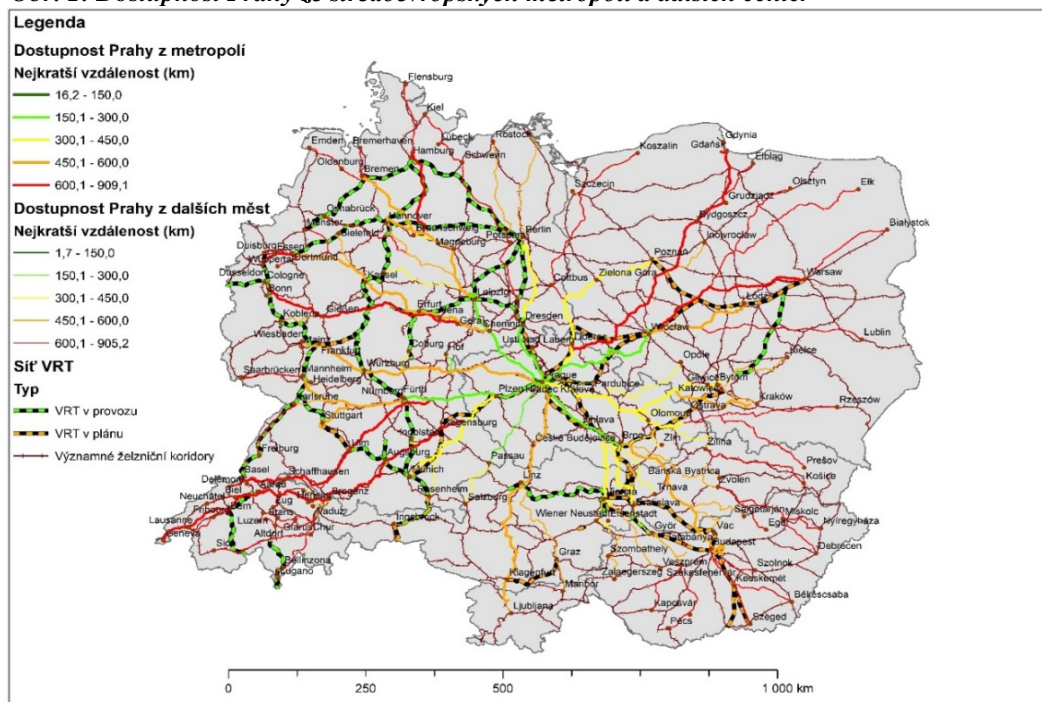
Jak již bylo naznačeno, výstavba VRT hraje stále významnější roli v procesech nadnárodní i regionální integrace, přičemž její priority jsou předurčeny rozmístěním metropolitních regionů. V souladu s touto zjevnou skutečností jsou dále diskutovány výsledky analýzy aktuálního postavení středoevropských metropolí v sítích VRT zahrnujících i trasy tzv. rychlých spojení/RS s nižší návrhovou rychlostí v rozmezí 160 až 200 km/hod. (viz Interrail map, 2018). V další části je pak věnována pozornost plánované výstavbě VRT/RS v České republice (schválené vládou ČR v roce 2017) s důrazem na zásadní roli jediné české plnohodnotné metropole Prahy.

3.1. Analýza středoevropských metropolí

Podle postavení v sítích VRT lze středoevropské metropole agregované podle příslušných zemí rozdělit do tří skupin. Do první skupiny s nejsilnějším postavením spadají německé a švýcarské metropole napojené v průměru na 4 resp. 3 směry VRT (nejlepší postavení mají Berlin a Rhein-Ruhr se 6 směry). Do druhé skupiny spadají polské a dále rakouská a maďarská metropole napojené v průměru na 2 směry (nejlepší Warszawa s 5 směry). Do třetí skupiny patří česká, slovenská a slovinská metropole, které nejsou napojeny na VRT a v souladu s tím se potřeba vybudování VRT/RS za účelem efektivnějšího využití jejich rozvojového potenciálu jeví jako vysoce aktuální.

V tomto ohledu je pozornost soustředěna na Prahu jako jedinou etablovanou metropolí v rámci této skupiny. Z vizualizace relevantních údajů v obrázku 1 je zřejmé, že v případě Prahy jsou nejbližší metropolemi ve směru na sever Dresden, Leipzig a Berlin, ve směru na západ Nürnberg a München, ve směru na jih Wien a Bratislava a ve směru na východ Wrocław a Katowice. S tím logicky korespondují české plány výstavby RS zahrnující trasy RS 1 Praha – Brno (napojení jižní trasy RS 2 → Wien, Bratislava) – Ostrava → Katowice, RS 3 Praha – Plzeň → München, RS 4 Praha – Ústí n. L. → Dresden a dále alternativní trasu RS 5 Praha → Wrocław. Nejdále od Prahy se potom nacházejí všechny švýcarské metropole doplněné německými metropolemi Rhein-Ruhr, Hamburg a Bremen a slovinskou metropolí Ljubljana.

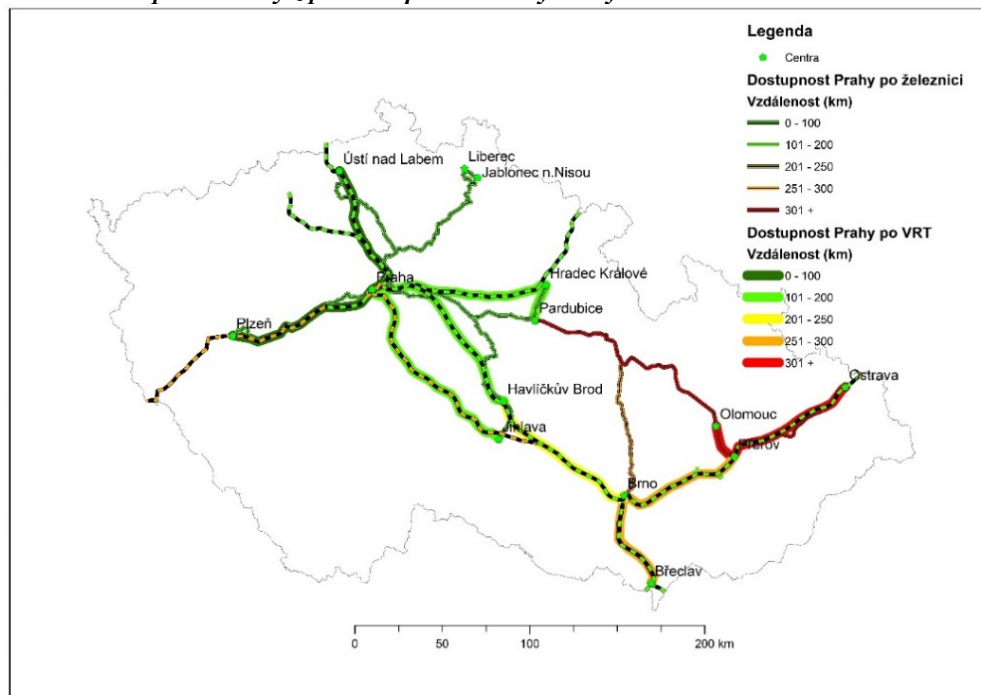
Obr. 1: Dostupnost Prahy ze středoevropských metropolí a dalších center

Zdroj: ArcDATA (2019); vlastní zpracování.

3.2. Poznámky k plánované výstavbě VRT/RS v České republice

Výše uvedené projekty výstavby VRT/RS v České republice primárně zohledňují investiční a residenční atraktivitu pólů rozvoje představovaných téměř výlučně krajskými městy jako hlavních nositelů různorodých integračních procesů (včetně substituce zcela zrušených vnitrostátních leteckých spojení). Z obrázku 2 vyplývá, že v rámci plánovaných tras VRT/RS zaujímá vůdčí postavení hlavní metropole Praha následovaná vedlejšími metropolemi Brnem a Ostravou, jejichž vzájemné vazby spolu s celkovou efektivitou systému organizace železniční dopravy rozhodujícím způsobem ovlivňují rentabilitu daných projektů (zavedený předpoklad o dominantním postavení vnitrostátních vazeb potvrzují zkušenosti zahraničních zemí s rozvinutou sítí VRT).

Obr. 2: Dostupnost Prahy z pohledu plánované výstavby sítě VRT/RS

Zdroj: ArcDATA (2019); vlastní zpracování.

Obrázek 2 poskytuje základní informace o dostupnosti Prahy v intencích plánované výstavby VRT/RS. Podle disponibilních statistických informací o osobní železniční dopravě za rok 2017 (Ministerstvo dopravy, 2018) vazby s hlavním městem dominují u všech přímo dotčených krajů s výjimkou kraje Vysočina, kde jsou dominantní vazby na Brno. Podle intenzity vazeb s Prahou zaujímá první místo kraj Moravskoslezský s 8,6 tis. osob/den, následovaný Jihomoravským s 5,9 tis. osob/den, Ústeckým se 4,8 tis. osob/den, Plzeňským s 3,6 tis. osob/den, Královéhradeckým s 2,6 tis. osob/den krajem a krajem Vysočina s 1,4 tis. osob/den (nezahrnuti Pardubický a Olomoucký kraj, které se nacházejí mimo výše popsané trasy VRT/RS). Pokud jde o samotná krajská města lze počítat s poněkud odlišným pořadím Ostrava, Brno, Plzeň, Ústí n. L., H. Králové a Jihlava.

Závěr

Příspěvek se zabývá problematikou výstavby VRT, jejichž potenciální parametry jsou primárně determinovány charakterem sídelní struktury jednotlivých zemí. V tomto rámci pak hraje zásadní roli počet, význam a rozmístění metropolí a v souladu s tím je hodnocení procesů metropolizace věnována zásadní pozornost. K tomu je účelné poznamenat, že podle auditu Evropského účetního dvora (2019) je v rámci EU za referenční hodnotu ekonomické udržitelnosti VRT považována hranice 9 mil. cestujících/rok tj. cca 25 tis./den. Závažným zjištěním je pak skutečnost, že rozhodování o výstavbě VRT vesměs nejsou podložena relevantními analýzami nákladů a výnosů. Podle našeho názoru je v tomto směru nezbytné používat důkazně založené přístupy zohledňující finanční i nefinanční faktory a umožňující tak systémové, a do značné míry i nadčasové, hodnocení společenské účelnosti jednotlivých projektů (Viturka, Pařil, 2015). Aplikaci tohoto přístupu v plánované výstavbě českých VRT chápeme jako *conditio sine qua non* pro zamezení podobného plýtvání veřejnými prostředky jaké můžeme sledovat v „nekonečném příběhu“ výstavby dálnic.

Literatura

- [1] ANNONI, P., DIJKSTRA, L. (2013), *EU regional competitiveness index*. Joint Research Centre, Scientific and policy report, European Commission, ISBN 978-92-79-32370-6.
- [2] ArcDATA, Arc ČR 3.3 (2019), *Basic geographical shapes for GIS in the Czech Republic*. Dostupné z: <https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-500>.
- [3] BOURDEAU-LEPAGE, L., HURIOT, J. (2002), Metropolization in Warsaw. *Economic Change and Urban growth, Canadian Journal of Regional Science*, Vol. 25, No. 3, pp. 423-446. ISSN 0705-4580.
- [4] BREZZI, M., PIACENTINI, M., ROSINA, K., SANCHEZ-SERRA, D. (2012), Redefining urban areas in OECD countries *Redefining Urban: A New Way to Measure Metropolitan Areas*. Paris: Organization for Economic cooperation and Development, pp. 19-58. ISSN: 1469-9265.

- [5] BROCKHAUS ENZYKLOPÄDIE JAHRBUCH 2009 (2010). Leipzig-Mannheim: F.A. Brockhaus. ISBN 978-3577127493.
- [6] CUSHMAN & WAKEFIELD (2011), *European cities monitor*. [online]. [cit. 19. 5. 2016]. Dostupné z: https://www.berlin-partner.de/fileadmin/user_upload/01_chefredaktion/02_pdf/studien-rankings/2011/.
- [7] ENCYKLOPAEDIA BRITANNICA (2011), Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc. ISBN-13: 978-1593398378.
- [8] EUROPEAN COMMISSION (2011), *Cities of tomorrow – challenges, visions, ways forward*. Luxembourg: Publication office of the European Union. ISBN: 978-92-79-21307-6.
- [9] EVROPSKÝ ÚČETNÍ DVŮR (2019). *Zvláštní zpráva. Evropská vysokorychlostní železniční síť: nikoliv realita, ale nesouvislý systém*. Dostupné na: <http://publications.europa.eu/webpub/eca/special-reports/high-speed-rail-19-2018/cs/#chapter10>.
- [10] GaWC (2014), *Globalization and World Cities*. [online]. [cit. 25. 3. 2016]. Dostupné z: <https://www.lboro.ac.uk/gawc/>.
- [11] HANSENS, H., DERUDDER, B., WITLOX, F. (2012), “Managing organizational and geographical complexity: the positionality of advanced producer services in the globalizing economies of metropolitan regions.” *Erdkunde*, Vol. 66, No. 1, pp. 45-55. ISSN 0014-0015.
- [12] INTERRAIL MAP (2018). *Železniční mapa Evropy InterRail*. Dostupné z: <https://www.vysokorychlostni-zeleznice.cz/zeleznicni-mapy/>.
- [13] KRÄTKE, S. (2006), The Metropolization of the European Urban and Regional System. *Globalization and World Cities Research Bulletin*, Vol. 193. ISSN 14695944.
- [14] MCCANN, P. (2010), *Urban and regional economics*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-877645-1.
- [15] MEJSTRÍK, J. (2012), *Atraktivita podnikatelského prostředí velkých měst Evropy (dle Cushman & Wakefield “European Cities Monitor”)*. [online]. [cit. 8. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.urm.cz/cs/strateg-plan-analyzy-konkurenceschopnost>.
- [16] MERCER CONSULTING FIRM (2014), *Quality of living worldwide city rankings survey*. [online]. [cit. 15. 8. 2018]. Dostupné z: <https://mobilityexchange.mercer.com/Insights/quality-of-living-rankings>.
- [17] MINISTERSTVO DOPRAVY ČR (2018). *Ročenka dopravy České republiky 2017*. [on-line]. [cit. 2018-07-10]. Dostupné z: https://www.sydos.cz/cs/ročenka-2017/ročenka/htm_cz/index.html.
- [18] NEUMANN, U. (2013), City ranking - a useful instrument for regional analysis and policy? In *Acatech CAE Workshop A ranking scheme for intelligent cities*, [online]. [cit. 15. 5. 2016]. Dostupné z: https://www.acatech.de/wp-content/uploads/2018/03/acatech_JB_2013_DE_72dpi.pdf.
- [19] OECD (2013), *Definition of functional urban areas for the OECD metropolitan database*. [online]. [cit. 8. 7. 2016]. Dostupné z: <http://www.oecd.org>.
- [20] OECD (2018), *Metropolitan areas*. [online]. [cit. 11. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.oecd.org>.
- [21] PORTER, M. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press. ISBN 0029253616.
- [22] THE WORLD FACTBOOK (2014). Washington: Central Intelligence Agency. ISBN 978-1626360730.
- [23] VITURKA, M. (2014), Integrative model for evaluation of development potentials of regions and its application on an example of the Czech Republic. *Economics and management*, Vol. 17, No. 4, pp. 4-19. ISSN 1212-3609.
- [24] VITURKA, M., PAŘIL, V. (2015), Regional assessment of the effectiveness of road infrastructure projects. *International journal of transport economics*, Pisa: Fabrizio Serra editore, 2015, Vol. 42, No. 4, pp. 507-528. ISSN 1724-2185.
- [25] 2THINKKNOW INNOVATION AGENCY (2015). *Innovation Cities*. Melbourne: [online]. [cit. 4. 9. 2016]. Dostupné z: <https://www.innovation-cities.com/innovation-cities-index-2015-2014-overview/8990/>.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu MŠMT ČR (Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání) „Nová mobilita - vysokorychlostní dopravní systémy a dopravní chování obyvatelstva“, MUNI 1312/2017, id CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_026/0008430 a grantu MU „Vybrané aspekty hodnocení konkurenceschopnosti a udržitelnosti rozvoje na příkladu metropolitních regionů“, číslo projektu MUNI /1322/2018.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-29

HODNOCENÍ POTENCIÁLNÍCH VLIVŮ VYSOKORYCHLOSTNÍCH TRATÍ NA PRACOVNÍ MOBILITU V ČESKÉ REPUBLICE

Potential impacts assessment of high-speed railways on labour
mobility in the Czech Republic

VILÉM PAŘIL ¹

MILAN VITURKA ²

¹Katedra ekonomie | ¹Depart. of Economics

²Katedra regionální ekonomie a správy | ²Depart. of Regional Economics and Administration

Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration

Masarykova univerzita | Masaryk University

✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic

E-mail: vilem@mail.muni.cz, viturka@econ.muni.cz

Anotace

Cílem článku je přispět k diskusi účelnosti výstavby vysokorychlostních tratí (VRT) v České republice s důrazem na percepci jejich dopadů na prostorovou mobilitu pracovních sil. Konkrétní přístup k hodnocení dopadů je založen na potenciální dostupnosti dvanácti sídelních center ležících na plánovaných trasách a jejich atraktivitu pro mobilitu pracovních sil, přičemž jsou využita data o dojížděcí do zaměstnání z censu z roku 2011. Výsledky dokumentují strategickou pozici Prahy jako hlavního dojížděkového centra, které z hlediska odpovídajících ukazatelů výrazně převyšuje všechna ostatní centra pracovní mobility (druhé nejvýznamnější centrum Brno dosahuje zhruba polovičního významu). Tato skutečnost byla potvrzena nejen při analýze spádových oblastí, ale i prostřednictvím vyhodnocení vzájemných dojížděkových vztahů mezi relevantními centry. Systémové hodnocení potenciálních dopadů VRT na pracovní trhy je pak provedeno na základě modelu mezní míry mobility pracovních sil, kde lze kromě Prahy počítat s pozitivními dopady na další dvě dojížděková centra, a to Brno a Plzeň. U ostatních analyzovaných center pak můžeme počítat se zvýšením potenciálu vyjížděky za prací do výše zmíněných center.

Klíčová slova

vysokorychlostní železniční tratě, pracovní mobilita, metropole

Annotation

The aim of the article is to contribute to the discussion of effectiveness of construction of high-speed lines (HSR) in the Czech Republic with an emphasis on the perception of their impacts on the spatial mobility of labor force. The concrete approach to impacts assessment is based on the potential availability of twelve urban centers on planned lines and their attractiveness for labor mobility, using data on commuting to the 2011 census. The results document strategic position of Prague as the main commuting center, which relevant indicators significantly exceed all other labor mobility centres (the second most important center Brno is about half the importance). This fact was confirmed not only by the analysis of gradient labor areas, but also by evaluating of commuting relations among relevant centers. The system assessment of potential impacts of HSR on labor markets is then carried out using the model of marginal rate of labor mobility, where it is possible to count on positive impacts except for Prague on two other commuter centers, Brno and Pilsen. In the case of other analyzed centers, then we can count on increasing the potential of a trip for work to the above-mentioned centers.

Key words

high-speed railways, labour mobility, metropolises

JEL classification: O18, R 11, R42

1. Úvod

V roce 2017 byl Ministerstvem dopravy dokončen a následně Vládou České republiky schválen Program rozvoje rychlých spojení v ČR (MD, 2017). Mezi základními cíli jeho realizace jsou vedle zlepšení všeobecné dostupnosti hlavních center osídlení, zejména Prahy jako etablované metropole evropského významu a dále vedlejších českých metropolí Brna a Ostravy (Körner, 2013; Víturka, Pařil, Tonev, Šašinka, Kunc, 2017), uvedeny i pozitivní dopady na mobilitu pracovních sil. Tyto potenciální dopady pochopitelně vzhledem k absenci domácích zkušeností s provozováním VRT nelze podložit reálnými daty. K dispozici ovšem nejsou ani komplexní resp. multikriteriální analýzy, které by umožnily věrohodné zhodnocení účelnosti programu s využitím poznatků z členských zemí EU s největšími zkušenostmi s provozováním VRT (včetně stanovení odpovídajících priorit výstavby zohledňujících i synergické efekty generované např. funkčním propojením VRT s konvenční železniční dopravou). V této souvislosti je potřebné připomenout, že výše uvedený program je přednostně zaměřen na tzv. rychlá spojení/RS s návrhovou rychlostí 160 až 200 km/hod., která lze považovat za kvalitativně nižší stupeň VRT definovaných minimální návrhovou rychlostí 200 km/hod (v České republice je zatím nejvyšší rychlost 160 km/hod dosahována na necelých 200 km modernizovaných tranzitních železničních koridorech, jejichž výstavba zahájená v roce 1993 nebyla dosud dokončena). Z praktického pohledu je pak vhodné připomenout, že prodlužování zahájení výstavby VRT/RS (dále jen VRT) za hranici programového období 2021 až 2027 by s velkou pravděpodobností znamenalo nižší dotace z fondů EU.

2. Problémové okruhy výzkumu pracovní mobility

Jak vyplývá již z názvu, příspěvek se zabývá kontextuální analýzou potenciálních vlivů výstavby VRT v České republice na mobilitu pracovních sil s důrazem na následující systémově provázané otázky: dostupnost a vypovídací schopnost dat, prostorová mobilita pracovních sil a mezní míra mobility pracovních sil. K tomu je účelné poznamenat, že mobilita pracovních sil se člení na dva základní typy tj. profesní a prostorovou mobilitu, přičemž v prvním případě jde o změnu pracovního oboru a ve druhém případě pak o změnu místa (obce) pracoviště. Dále se budeme zabývat pouze prostorovou mobilitou, přičemž budeme respektovat propojenost obou typů mobility kauzálními vazbami – viz např. historické vztahy mezi procesy industrializace a urbanizace nebo v současné době vztahy mezi kvalitou života a koncentrací znalostní ekonomiky (Víturka, Šlegr, 2018). Pokud pak jde o mezinárodní srovnání dosažené úrovně mobility, patří Česká republika v rámci EU k zemím s podprůměrným postavením, což koresponduje se silně opožděným rozvoje moderní dopravní infrastruktury (ilustrativním příkladem je právě rozvoj VRT).

2.1 Dostupnost a vypovídací schopnost dat

Z hlediska potenciální dostupnosti sídelních center relevantních pro plánovanou výstavbu vysokorychlostních železničních koridorů byly využity mapové podklady od Správce železniční dopravní cesty (SŽDC, 2018), které zároveň slouží jako podklady pro realizaci studií proveditelnosti (tyto byly poskytnuty na základě oficiální žádosti). Hlavní důraz je položen na vzájemnou dostupnost center vyššího významu, která je pro výstavbu VRT zásadní (Beria, 2017). Jako základní zdroj dat o dojížděce za prací mimo obec bydliště byla využita data ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 (ČSÚ, SLDB, 2012). V tomto směru jde o cca 1,1 milionu dojíždějících, což je o 0,6 milionu méně než v předchozím sčítání z roku 2001. Hlavním důvodem rozdílu jsou ovšem neúplná data o místě pracoviště zjištěná sčítacími komisari a v menší míře i metodické změny oproti předchozímu sčítání (týkající se např. osob bez stálého místa pracoviště). Tyto skutečnosti znemožňují objektivní časové srovnání; potvrdila se však postupná koncentrace pracovní dojížděky do menšího počtu center. Příslušný podíl železniční dopravy pak činil 6 %, při započtení kombinované dopravy se zvyšuje na dvojnásobek (ČSÚ, 2012). V tomto kontextu je nutné zmínit, že SLDB představuje jediný zdroj komplexních dat pro celé území České republiky. Data, která by mohla v budoucnu nahradit pravidelný census, jsou v podstatě dvojí povahy. První z nich mohou být optimalizovaná zbytková data mobilních operátorů o pohybu SIM karet, potažmo jejich uživatelů. Tato data mají však nejrůznější úskalí (např. osoby se dvěma SIM kartami), ale především lokalizace probíhá na základě pravidelného signalizačního přihlašování do dosahové vzdálenosti vybraného vysílače. Tyto vzdálenosti nejsou shodné se správnými obvody územního členění a je nutné je tedy optimalizovat. Periodická signalizace telefonů probíhá cca v půlhodinových intervalech, což je pro účely dojížděky za prací dostačující. Nicméně je nutné podotknout, že ačkoliv jsou signalizační data placeným produktem, byla využita v řadě studií (Kvizda et al., 2017, Derendyaev, Gitis 2013). Druhým možným zdrojem dat jsou data z operačního systému Android ve většině mobilních telefonů (s výjimkou zařízení iPhone), která jsou však volně dostupná jen v podobě momentálního zatížení určitých úseků silnic a jsou tedy vhodnější pro komparaci dat např. se sčítáním dopravy. Z komparace těchto zdrojů dat lze dle dostupných výzkumů odvodit, že nejpřesnější metodou je vedle fyzického sčítání právě datová sada ze systému Android, která však není veřejně dostupná v potřebných směrových prouděch (Yusuf, Khorgami 2018). Z dalších zdrojů je potřebné zmínit terénní šetření, jejichž základním nedostatkem je jejich metodická nejednotnost a časoprostorová omezenost, která limituje jejich srovnatelnost s ostatními zdroji dat. Pro

identifikaci vstupů modelu mezní míry pracovní mobility jsou pak využita data o mzdách z veřejné databáze (ČSÚ, 2019) a o jízdě z Českých drah (ČD, 2019).

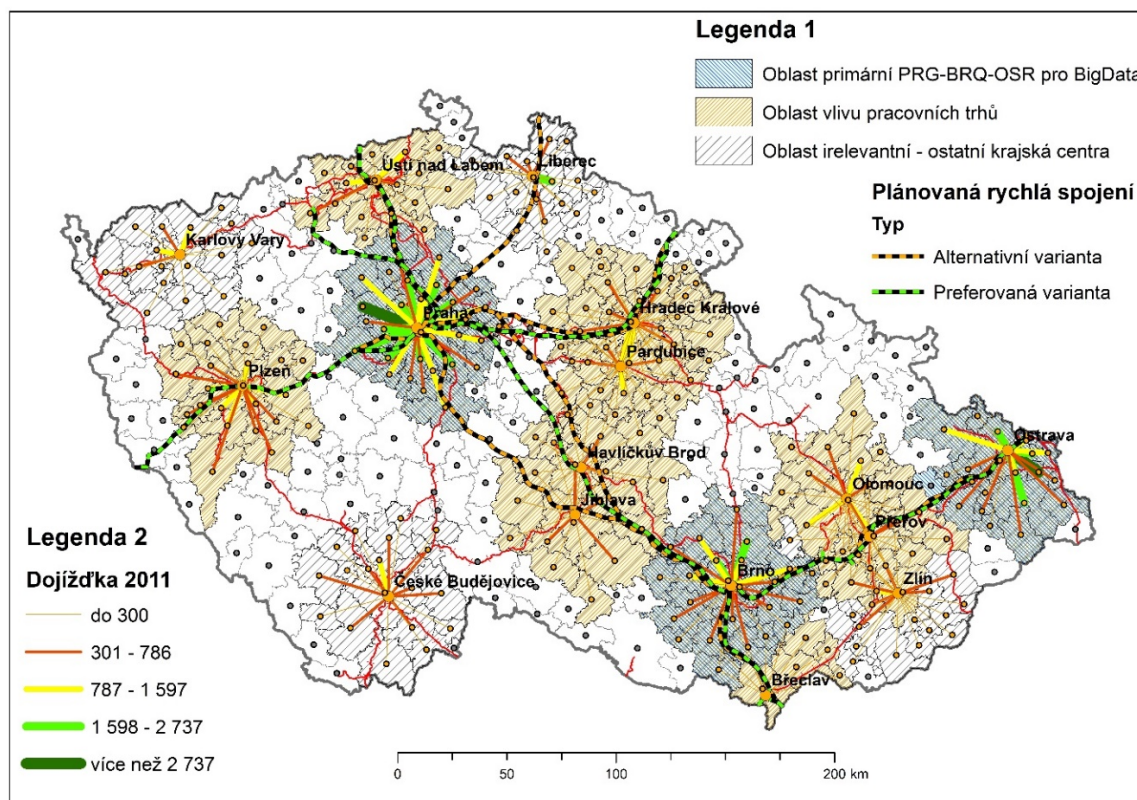
2.2. Prostorová mobilita pracovních sil

Prostorová mobilita pracovních sil se logicky odvíjí od profesní mobility, za jejíž součást se v praxi obvykle pokládá i běžná fluktuace, jejíž úroveň je silně závislá na ekonomickém cyklu (např. nárůst poskytování náborových příspěvků v období konjunktury). Podle aktuálního průzkumu společnosti STEM/MARK z roku 2018 bylo zjištěno následující pořadí hlavních důvodů odchodu ze zaměstnání:

- specifické osobní důvody – 30 %
- zajímavější nabídka práce + karierní posun – 24 %
- nevyhovující vedoucí či pracovní kolektiv – 16 %
- změna oboru zaměstnání – 16 %
- vyšší mzda – 14 %.

Z výsledků provedeného průzkumu vyplývá, že dominantní vliv na změnu zaměstnání mají vysoce individualizované sociální a behaviorální faktory a ekonomický faktor „vyšší mzdy“ pak, poněkud překvapivě, zaujímá až páté pořadí, přičemž pro 27 % zaměstnanců není nabídka vyšší mzdy podstatná (uvedené výsledky odpovídají dlouhodobým zkušenostem personalistů, že pro zaměstnance je nejdůležitější dělat práci, která je baví a přináší jim uznání). Motivační funkce mzdy je pak přirozeně úměrná relativnímu zvýšení její úrovně oproti aktuální mzdě a v tomto ohledu je pro zaměstnance zajímavé potenciální zvýšení alespoň o 20 %. Obecně rovněž platí, že čím nižší mzda, tím větší je ochota měnit zaměstnání, přičemž tato ochota s věkem klesá (ve věku do 30 let mění lidé zaměstnání přibližně 5x častěji než lidé ve věku nad 60 let). Ze systémového pohledu lze působení externího faktoru mezd ve srovnání s ostatními výše uvedenými faktory považovat za stabilnější faktor a v tomto kontextu tedy představuje výchozí komponentu predikce potenciální poptávky po přepravních službách zajišťovaných vysokorychlostní železniční dopravou. V souladu s výše uvedenými skutečnostmi lze hypoteticky předpokládat, že podíl pracovní mobility na tvorbě této poptávky bude mít spíše sekundární význam. Většina zbývajících komponent poptávky s výjimkou dojížděky do základních a středních škol (jde zejména o cesty za nákupy a službami či turistikou a rekreací a dále návštěvy a služební cesty) pak má vesměs epizodický charakter a jejich vývojové tendence tak nelze spolehlivě predikovat. Z hlediska prostorové mobility pracovních sil je potom nezbytné respektovat silnou regionální uzavřenost pracovních trhů na mikroregionální úrovni reprezentované především správními obvody obcí s rozšířenou působností (ORP) a dále správními obvody pověřených obecních úřadů (POU) či okresy (zachované po zrušení okresních úřadů v roce 2003 pouze jako statistická jednotka soustavy NUTS a dále pro potřeby soudů, policie, archivů, úřadů práce atd.). Uvedené skutečnosti dlouhodobě determinují základní prostorový rámec pro dojíždění za prací mimo domovskou obec, kterého se v rámci České republiky dlouhodobě účastní přibližně 1/3 ekonomicky aktivních obyvatel. Pro fungování VRT je ovšem vzhledem k jejím parametrům klíčová mezoregionální úroveň reprezentovaná kraji (další územní jednotky zde představují tzv. regiony soudržnosti využívané pro realizaci politik EU) a v tomto rámci pak dojížděka za prací mezi krajskými centry jako nejvýznamnějšími sídelními aglomeracemi s nejvyšší odpovídající poptávkou.

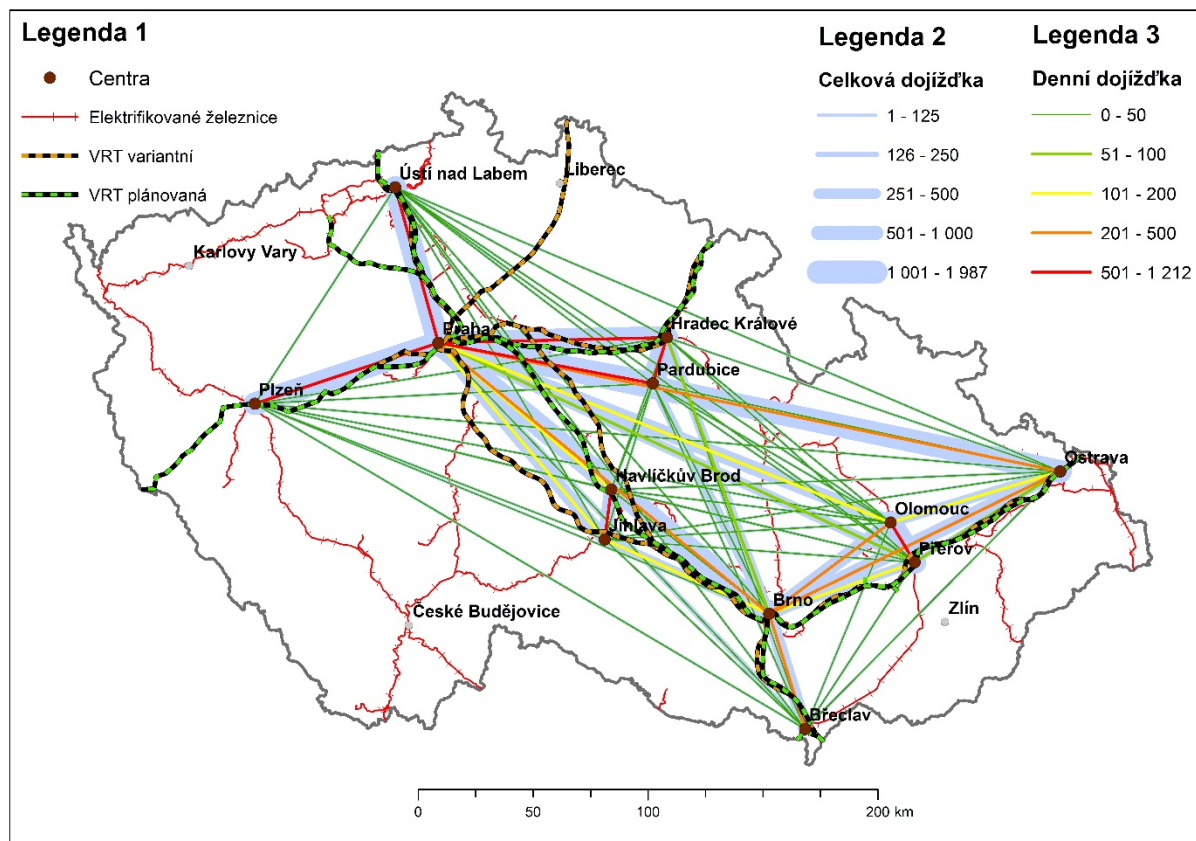
Obr 1: Plánovaná síť VRT a denní pracovní mobilita do relevantních center z POÚ ČR v roce 2011

Zdroj: ŠZDC, 2018; ArcDATA (2019); vlastní výzkum.

V následující části je provedena základní analýza postavení metropolí a vybraných krajských měst dotčených plánovanou výstavbou VRT (viz obrázky 1 a 2). V tomto kontextu jsou z další analýzy vyloučena krajská města Karlovy Vary, České Budějovice a Zlín (Pardubice zůstávají v analýze díky vedení současného tranzitního železničního koridoru Praha – Brno). Naopak pro postihnutí všech uvažovaných variant jsou zahrnuta i některá další sídelní centra: dvojice Liberec a Jablonec nad Nisou (alternativní trasování Praha – Wrocław), Jihlava a Havlíčkův Brod (alternativa trasování Brno-Praha). Posledním krokem bylo zahrnutí železničního uzlu Přerov, který je potenciálním regionálním terminálem pro zajištění kvalitní návaznosti Olomouce ve směru na Brno. Z obrázku 1 je zcela zřejmé klíčové postavení Prahy s tomu odpovídajícím výrazným potenciálním zvýšením dostupnosti do většiny příslušných center generovaným vybudováním vysokorychlostních tratí. Dostupnost do 200 km od Prahy vykazují Plzeň, Ústí nad Labem (do 100 km), dále dvojice center Liberec – Jablonec nad Nisou a Pardubice – Hradec Králové a Jihlava – Havlíčkův Brod. U této vzdálenosti lze uvažovat o časové dostupnosti do 1 hodiny cesty i při realizaci minimálního zkrácení a za předpokladu výrazného zrychlení relevantních úseků RS. V přechodové vzdálenosti do 250 km se pak nachází Brno, kde by pro dosažení dojíždkového času do 1 hodiny muselo být dosahováno podstatně vyšších rychlostních parametrů naplňujících běžné standardy VRT. Zatímco na obrázku 1 jsou vymezeny relevantní oblasti pracovních trhů na primární tj. mikroregionální úrovni představované zde územní strukturou spádových oblastí obcí s pověřenými obecními úřady, v obrázku 2 jsou prezentovány dojíždkové vztahy mezi vymezenými centry zahrnutými do hodnocení díky jejich poloze na plánovaných trasách vysokorychlostních koridorů. Z obrázku 2 jsou patrné silné dojíždkové vazby Prahy, týkající se především Ústí nad Labem, Plzně, Hradce Králové a Pardubic (se silnými vzájemnými dojíždkovými vazbami); poněkud nižší intenzitu pak v tomto kontextu vykazuje dojíždka z Brna a Ostravy a dále z Jihlavy a Havlíčkova Brodu (se silnými pracovními vazbami). Relativně intenzivní dojíždkové vazby se pak pochopitelně vyskytují i mezi Olomoucí a Přerovem. Jako druhé nejvýznamnější centrum pracovní dojíždky v České republice se potom prosazuje Brno, pro které jsou charakteristické zejména výrazné vazby s Ostravou, Přerovem, Olomoucí a Břeclaví.

Obr 2: Pracovní mobilita mezi relevantními centry ležícími na plánované síti

Zdroj: ArcDATA (2019); vlastní výzkum.

Z hlediska významnosti nodálních center pro pravidelnou pracovní prostorovou mobilitu obyvatelstva byla pro výše uvedená regionální a další centra stanovena následující kritéria: počet obcí dojížděky; počet obcí, pro něž je dané centrum nejvýznamnějším resp. klíčovým centrem dojížděky, průměrná a maximální vzdálenost nejvýznamnějšího centra dojížděky; celková denní a týdenní dojížděka a celková denní a týdenní dojížděka, pro které je dané centrum nejvýznamnějším dojížděkovým cílem. První čtyři kritéria prakticky vymezují velikost spádové oblasti příslušného centra z hlediska počtu obcí a jejich geografické vzdálenosti. Další čtyři kritéria pak vyjadřují faktickou významnost příslušných dojížděkových proudů. Získané hodnoty reflektující významové postavení center byly přepočteny podle dosažené nejvyšší hodnoty v rámci daného kritéria a zjištěné hodnoty pak byly následně zprůměrovány. Výsledky všech hodnocení jsou uvedeny v tabulce 1. Je zřejmé, že nejvyšších hodnot v rámci všech kritérií dosahuje hlavní město Praha, což potvrzuje jeho klíčový společenský význam. Jako centrum druhé nejvýznamnější kategorie se, s výrazným odstupem od Prahy i všech dalších posuzovaných center, objevuje Brno (57 %), v pásmu nad 30 % se potom pohybují Plzeň a Ostrava a v pásmu nad 20 % pak postupně Olomouc, Hradec Králové, Jihlava a Pardubice. V nejméně významné kategorii s hodnotami ležícími pod hranicí 20 % se potom nacházejí Ústí nad Labem, Přerov, Havlíčkův Brod a Břeclav. Z perspektivního pohledu lze předpokládat, že pokud jde o posuzovanou vnitrostátní komponentu transformace potenciálních přepravních proudů indukovaných plánovanou výstavbou vysokorychlostní železnice, bude i nadále hrát dominantní roli Praha následovaná Brnem.

Tab. 1. Charakteristiky dojížděky do vymezených center (v % z nejsilnějšího centra - Prahy)

Centrum	Počet obcí dojížděky	Počet obcí klíčové dojížděky	Průměrná vzdálenost klíčového centra/km	Maximální vzdálenost klíčového centra/km	Celková denní dojížděka	Denní dojížděka klíčového centra	Celková týdenní dojížděka	Týdenní dojížděka klíčového centra	Průměr	Postavení centra
Brno	69	67	81	45	47	49	50	47	57	2
Břeclav	5	4	37	16	3	28	2	2	9	5
H. Brod	7	8	32	16	3	3	2	3	9	5
H. Králové	36	25	51	33	13	12	12	11	24	4
Jihlava	22	23	54	32	9	8	8	8	21	4
Olomouc	38	18	47	26	17	17	17	15	24	4
Ostrava	27	15	59	31	31	32	26	29	31	3
Pardubice	34	21	43	23	11	10	10	9	20	4
Plzeň	34	41	67	32	21	23	19	21	32	3
Praha	100	100	100	100	100	100	100	100	100	1
Přerov	11	13	32	17	5	4	4	4	11	5
Ústí n. L.	19	7	39	18	7	6	7	6	14	5

Zdroj: SLDB, 2011; vlastní výzkum.

2.3. Mezní míra mobility pracovních sil

Model mezní míry mobility pracovních sil propojuje ekonomickou a prostorovou resp. geografickou analýzu v podmínkách nedokonalé konkurence generované nerovnoměrným rozložením základních výrobních faktorů a v tomto směru tak usiluje o integraci prostoru a času do ekonomické teorie. Podle behavioristických modelů je dlouhodobým předpokladem prohlubování prostorové mobility pracovních sil jako významného lokalizačního faktoru výrazně vyšší úroveň čistých příjmů z dojíždění ve srovnání s odpovídajícími náklady (Taylor, 1993). V našem případě jde konkrétně o komparace spojené s relokacemi zaměstnání v rámci souboru metropolí tj. Prahy a Brna s Ostravou a dalších relevantních sídelních center České republiky, na jejichž základě lze identifikovat nejvýznamnější potenciální dopady plánovaných VRT na regionální pracovní trhy jako významného faktoru jejich prostorové integrace. Odpovídající kalkulace resp. percepce modelových relací mezi náklady zohledňujícími plné tj. tržní i mimotržní (hodnota času ztraceného dojížděním) náklady zaměstnance za použití železniční dopravy a příjmy z dojíždění do zaměstnání ve formě matic nákladů a výnosů jsou uvedeny v následujících tabulkách 2a a 2b. Ze systémového hlediska provedené kalkulace vycházejí z modelu mezní míry mobility pracovních sil (Víturka, Pařil, 2013; Pařil et al., 2015). Mezní míra mobility pracovních sil determinující dojížděkovou vzdálenost je pak určena vztahem, který lze zapsat následujícím způsobem:

$$Mm = \frac{Ir}{Ic}, \quad (1)$$

kde Mm = mezní míra mobility pracovních sil, Ir = přírůstek příjmů, Ic = přírůstek nákladů. Komponenta Ic je kalkulována ve čtyřech variantách. Základní varianta představuje Ic ve výši rovné aktuálním nákladům na roční jízdenku Českých drah dosahující částky 19 990 Kč (ČD, 2019). Tato varianta de facto uvažuje s nulovými náklady ztraceného času, a tudíž nezohledňuje dostatečně vzdálenost mezi jednotlivými centry. Ze širšího pohledu jsou do analýz mezní míry mobility zařazovány i tzv. náklady času ztraceného dojížděním. Stanovení jejich poměru k přímým nákladům je ovšem značně diskutabilní (viz např. zohlednění negativních dopadů relevantních sociálních a psychologických faktorů; Batarce et al., 2016). Z tohoto důvodu jsou uvedeny další tři varianty tyto náklady zohledňující, přičemž je uvažována hodnota času 15 %, 30 % a 100 % průměrné mzdy. Čas je kalkulován pro provozní rychlost 160 km/hod. Komponenta Ir je rovna mzdovému diferenciu mezi srovnávanými vyjížděkovými a dojížděkovými centry/obcemi. Pro výpočet mzdového diferenciu byla vzhledem k územně omezené datové základně použita průměrná mzda v kraji, ve kterém se dané centrum nachází (pouze v případě Břeclavi a Přerova byly brány v úvahu mediány mzdy, neboť jinak by výsledky byly výrazně zkresleny takto zavedeným předpokladem rovnosti mezd mezi Brnem a Břeclaví, případně Přerovem a Olomoucí, která pochopitelně neodpovídá realitě). Hodnota mezní míry mobility pracovních sil může nabývat i záporných hodnot v případě, kdy dochází u dané relace k poklesu příjmů. Tyto záporné hodnoty na odpovídajících relacích nejsou znázorněny, neboť dojíždějící v dané situaci ztrácejí ekonomickou motivaci k dojížděce za prací (nedochází k navýšení příjmu při dojíždění za prací). K dosažení dostatečné ekonomické motivace je třeba dosáhnout hodnoty $Mm > 1$, kdy přírůstek příjmů je vyšší než přírůstek nákladů na dojíždění. Výsledky analyzovaných vztahů pro vybraná centra dojížděky jsou uvedeny v tabulkách 2 a 3.

Tab. 2. Mezní míra mobility pracovních sil (dle časových zón pro rychlost 160 km/hod)

Varianta ztraceného času	0% mzdy				15 % mzdy				30 % mzdy				100 % mzdy			
	Brno	Ostrava	Plzeň	Praha	Brno	Ostrava	Plzeň	Praha	Brno	Ostrava	Plzeň	Praha	Brno	Ostrava	Plzeň	Praha
Město dojížděky / Časová zóna																
30	2,25				1,79				1,49				0,83			
40	2,46	1,06		7,07	1,78	0,79		4,47	1,40	0,63		3,27	0,70	0,33		1,45
50	1,05			6,34	0,69			3,89	0,52			2,80	0,24			1,22
60	1,16			6,73	0,70			3,84	0,51			2,69	0,22			1,12
90	1,39		1,43	6,73	0,82		0,73	3,54	0,58		0,49	2,40	0,25		0,19	0,96
90+			1,75	7,40			0,69	2,85			0,43	1,77			0,16	0,64

Zdroj: ČD, 2019; ČSÚ, 2019; vlastní výzkum.

Tab. 3. Mezní míra mobility pracovních sil (do vybraných pracovních center, při rychlosti 160 km/hod.)

Varianta ztraceného času	0% mzdy				15 % mzdy				30 % mzdy				100 % mzdy			
	Brno	Ostrava	Plzeň	Praha	Brno	Ostrava	Plzeň	Praha	Brno	Ostrava	Plzeň	Praha	Brno	Ostrava	Plzeň	Praha
Město dojížděky / Město vyjížděky																
Brno			0,23	5,69			0,09	2,36			0,06	1,49			0,02	0,55
Břeclav	2,25	0,86	2,49	7,94	1,79	0,50	0,88	2,89	1,49	0,35	0,53	1,77	0,83	0,15	0,19	0,63
Havlíčkův Brod	1,05		1,28	6,73	0,69		0,62	3,84	0,52		0,41	2,69	0,24		0,16	1,12
Hradec Králové	1,04		1,27	6,72	0,62		0,64	4,09	0,44		0,43	2,94	0,19		0,17	1,27
Jihlava	1,05		1,28	6,73	0,65		0,61	3,54	0,47		0,40	2,40	0,21		0,15	0,96
Olomouc	1,70	0,30	1,93	7,38	1,18	0,22	0,76	3,09	0,90	0,17	0,47	1,95	0,43	0,08	0,17	0,72
Ostrava	1,39		1,63	7,08	0,82		0,54	2,38	0,58		0,33	1,43	0,25		0,11	0,50
Pardubice	1,38		1,62	7,07	0,85		0,84	4,47	0,61		0,57	3,27	0,27		0,22	1,45
Plzeň				5,45				3,35				2,41				1,05
Praha																
Přerov	3,21	1,82	3,45	8,90	2,39	1,37	1,30	3,54	1,90	1,10	0,80	2,21	0,97	0,57	0,29	0,80
Ústí nad Labem	1,17		1,40	6,85	0,49		0,71	4,22	0,31		0,48	3,05	0,11		0,19	1,33

Zdroj: ČD, 2019; ČSÚ, 2019; vlastní výzkum.

V tabulce jsou znázorněny syté růžovou barvou relace s nulovými či zápornými hodnotami. Za určité hraniční pásmo lze považovat žlutě vyznačené relace, kde Mm nabývá hodnot od 0,95 až 1,05 (v těchto případech mohou rozhodovat i další ekonomické či neekonomické faktory). Hodnoty větší než 1,05 jsou zvýrazněny zeleně a představují relace s pozitivní motivací k pracovní mobilitě. Z výsledků je patrné, že s narůstající hodnotou času je potenciální dojíždějící méně motivován k pracovní mobilitě na větší vzdálenosti. Ze sledovaných čtyř hlavních center pracovní dojížděky zaujímá samozřejmě nejlepší postavení Praha, kde přírůstek příjmu ve většině variant několikrát převyšuje přírůstek nákladů. Relativně pozitivní výsledky ve vybraných případech zaujímá Brno i Plzeň, jejímž handicapem je však efekt určitého „odstínění“ nejvýznamnějším centrem Prahy (neboť trasa z jiných center do Plzně na plánované síti rychlostních tratí vede vždy přes Prahu). Ostrava naopak díky své průměrné mzdě nevykazuje pozitivní výsledky na žádné z uvažovaných relací. Dosažené výsledky dokumentují silnou inercií vazeb mezi potenciálním přírůstkem příjmů a časovou vzdáleností místa pracoviště od místa bydliště a výpočty mezní míry mobility tak lze pokládat za důležitý podklad pro posouzení perspektivní poptávky po osobní přepravě na plánovaných trasách VRT.

Závěr

Vysokorychlostní železnice jsou nepochybně významným fenoménem moderní dopravní infrastruktury, který reflektuje společenskou poptávku po rychlém a kvalitním spojení. Pro objektivní rozhodování o realizaci jednotlivých projektů – v našem případě plánované výstavby VRT v České republice – je potřebné mít k dispozici příslušné analýzy nákladů. V tomto příspěvku je položen důraz na pozitivní dopady VRT na pracovní mobilitu. Vzhledem k značné složitosti a dlouhodobé realizaci velkých infrastrukturních projektů považujeme za zcela nezbytnou aplikaci konceptu multikriteriální analýzy účelnosti projektů. Tento racionální přístup k veřejným investicím pochopitelně vyžaduje brát s rezervou populistické argumenty o klíčovém významu výstavby VRT, které samy o sobě hospodářský rozmach regionů přinést nemohou (Evropský účetní dvůr, 2019). V tomto rámci je rovněž potřebné posoudit, zda podpora výstavby příp. provozu VRT z veřejných zdrojů není díky kolaterálním efektům (potenciální stimulace fluktuace vysoce kvalifikovaných pracovních sil) v rozporu s hlavním cílem kohezní politiky EU tj. podporou regionální konvergence.

Literatura

- [1] ArcDATA, Ark ČR 3.3 (2019). *Basic geographical shapes for GIS in the Czech Republic*. Dostupné z: <https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-500>.
- [2] BATARCE, M., MUNOZ, J. C., ORTUZAR, J. D. (2016). Valuing crowding in public transport: Implications for cost-benefit analysis in *Transportation Research Part A*, Vol. 91, pp. 35-378. ISSN: 0965-8564.
- [3] BERIA, P. (2017), Measuring the long-distance accessibility of Italian cities. *Journal of Transport Geography*, vol. 62, Issue C, pp. 66-79. ISSN 0966-6923.
- [4] ČD (2019). České dráhy. InKarta IN100. Dostupné z: https://www.cd.cz/eshop/in-karta/IN100_2T.
- [5] ČSÚ (2012), Výsledky SLDB 2011. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/d_vysledky_sldb_2011.
- [6] ČSÚ (2019), Veřejná databáze. Průměrná hrubá měsíční mzda a medián mezd - mezikrajské srovnání. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jspx?_afPfm=VYSTUP-OBJEKT&_afPfmMVD07&z=T&f=TABL&_afPfmF_M~F_Z~F_R~F_P~S~U~301_null_&katalog=30852&c=v3~8__RP2017#w.
- [7] DERENDVYAEV, A., GITIS, V. (2013). Analysis of transport flows in a megapolis road network from the data of a mobile network operator. *Journal of Communication and Electronics*, vol. 58, No 12, pp. 1324-1329, ISSN 1555-6557.
- [8] EVROPSKÝ ÚČETNÍ DVŮR (2019). *Zvláštní zpráva. Evropská vysokorychlostní železniční síť: nikoliv realita, ale nesouvislý systém*. Dostupné z: <http://publications.europa.eu/webpub/eca/special-reports/high-speed-rail-19-2018/cs/#chapter10>.
- [9] KÖRNER, M. (2013): Vysokorychlostní železniční spojení, současnost a blízký vývoj ve Střední Evropě – územní a ekonomické souvislosti. *Urbanismus a územní rozvoj*, Vol. 16, No 5, pp. 46-56. ISSN 1212-0855.
- [10] KVIZDA, M., NIGRIN, T., SEIDENGLANZ, D., TOMEŠ, Z., DUJKA, J., VOLF, J. (2017). Metodika hodnocení významu regionálních terminálů vysokorychlostních tratí. Dostupné z: https://is.muni.cz/repo/1402805/Methodika_terminaly_VRT_MD_2017.pdf.
- [11] MINISTERSTVO DOPRAVY: *Program rozvoje rychlých spojení v ČR*. [online]. [cit. 21. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.mdcz.cz/getattachment/Media/Media-a-tiskove-zpravy/MinistrTok-Vysrychl-trate-potrebuji-novy/MD-Program-rozvoje-rychlych-spojenu-v-CR.pdf.aspx>.
- [12] MINISTERSTVO DOPRAVY ČR (2018). *Ročenka dopravy České republiky 2017*. [on-line]. [cit. 2018-07-10]. Dostupné z: https://www.sydos.cz/cs/ročenka-2017/ročenka/htm_cz/index.html.
- [13] PAŘIL, V., KUNC, J., ŠAŠINKA, P., TONEV, P., VITURKA, M. (2015). Agglomeration effects of the Brno city (Czech Republic), as exemplified by the population labour mobility. *Geographia Technica*, Vol. 10, No 1, pp. 66-76. ISSN 1842-5135.
- [14] STEM/MARK (2018), Proč Češi mění zaměstnání. [online]. [cit. 1. 12. 2018]. Dostupné z: <https://www.pressreader.com/>.
- [15] SŽDC (2018). Správa železniční dopravní cesty. Plánovaná síť vysokorychlostních koridorů v České republice. Dostupné z: <https://www.vysokorychlostni-zeleznice.cz/vysokorychlostni-zeleznice-v-cr/>.
- [16] TAYLOR, J. (2003), Migration. In Demeny, P, McNicoll, G. (eds.) *Encyclopedia of Population*, vol. 2. New York: Macmillan Reference, pp. 640–644. ISBN 9780028656779.
- [17] VITURKA, M., PAŘIL, V., TONEV, P., ŠAŠINKA, P., KUNC, J. (2017), The Metropolisation Processes – A Case of Central Europe and the Czech Republic. *Prague Economic Papers*, Vol. 36, No. 5, pp. 4-19. ISSN 2336-730X.
- [18] VITURKA, M., ŠLEGR, Z. (2018), Regional approaches to the interactive assessment of territorial competitiveness, sustainability of development and quality of life. In *Proceedings conference of the 4th international conference on European integration*. Ostrava: EKF VŠB-TU, pp. 1580-1587. ISBN 978-80-248-4169-4
- [19] YUSUF, A., KHORGAMI, S. (2018). Application of Google Maps journey time data in transport planning and modelling: a proof of concept study. In *Report about special session in European Transport Conference*. Dublin: ETC.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu MŠMT ČR (Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání) „Nová mobilita - vysokorychlostní dopravní systémy a dopravní chování obyvatelstva“, MUNI 1312/2017, id CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_026/0008430.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-30

COMPARISON OF ROAD FREIGHT CHARGING IN VISEGRAD GROUP COUNTRIES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT

Komparace zpoplatnění silniční nákladní dopravy v zemích Visegradské skupiny v kontextu udržitelného regionálního rozvoje

TOMÁŠ KUČERA

NIKOLA VITEKOVÁ

*Katedra technologie a řízení dopravy | Department of Transport Technology and Control
Dopravní fakulta Jana Pernera | Faculty of Transport Engineering
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: tomas.kucera@upce.cz, nikola.vitekova@student.upce.cz*

Annotation

Road transport plays an important role in the social and economic development of the state and regions. On the other hand, road transport is a source of emissions, noise and vibration and causes health and safety risks to humans. Road freight charging is being introduced for reasons of road freight transport restrictions. The article aims to make a comparison of the road freight charging in the Visegrad Group countries in the context of sustainable regional development. The article uses a comparison method, which belongs to the category of logical scientific methods. The websites of road transport charging operators are the source of the data in the individual countries of the Visegrad Group countries. The results of the comparison of road freight charging in the Visegrad Group countries are given for each country, with particular emphasis on the legal framework, toll rates and toll payment method in the specific country.

Key words

road freight transport, Visegrad Group countries, road freight charging, sustainable regional development

Anotace

Silniční doprava hraje důležitou roli v sociálním a ekonomickém rozvoji státu a regionů. Na druhé straně je silniční doprava ve vztahu k životnímu prostředí zdrojem emisí, hluku a vibrací a způsobuje zdravotní a bezpečnostní rizika pro člověka. Zpoplatnění silniční nákladní dopravy je zaváděno z důvodů omezení silniční nákladní dopravy. Článek si klade za cíl provést komparaci zpoplatnění silniční nákladní dopravy v zemích Visegradské skupiny v kontextu udržitelného regionálního rozvoje. V článku je využita metoda komparace, která se řadí do kategorie logických vědeckých metod. Zdrojem dat jsou webové stránky provozovatelů zpoplatnění silniční nákladní dopravy v jednotlivých zemích Visegradské skupiny. Výsledky komparace zpoplatnění silniční nákladní dopravy v zemích Visegradské skupiny jsou uvedeny za každou zemi zvlášť s důrazem na právní rámec, sazby mýtného a způsob platby mýtného v dané zemi.

Klíčová slova

silniční nákladní doprava, Visegradská skupina, zpoplatnění silniční nákladní dopravy, udržitelný regionální rozvoj

JEL classification: R48, R42, M21

1. Introduction

Transport has an important role in human evolution (Kučera, 2017). Road transport is one of the most widely used modes of transport. Road freight transport is largely irreplaceable because it is used by the entire industry. Road transport plays an important role in the social and economic development of the state and regions. However, on the other hand, in relation to the environment, it is the source of emissions, noise and vibration and causes health

and safety risks. The negative effects of transport on the environment are conditioned by the increasing transport requirements of the company in connection with the globalization process, which is also reflected in the demands on regional transport infrastructure. Continuous problems are in the development of transport infrastructure and the issue of financial charging of the infrastructure at regional level (Nidziy, 2017). The share of taxes and charges is different on the total cost of carriers. Their proportionality varies from country to country. The different types of taxes and charges relate to the different production factors of road transport operators. Some of them are related to traffic routes, used road infrastructure and others are related to vehicle operation or vehicle crew (Konecny, Semanova, Gnap, Stopka, 2018). The total and marginal costs of road use, excluding congestion and other external costs, usually take into account two sets of factors (Martin, Thoresen, 2015) such as impact on road haulage operators in terms of operating costs and impact of heavy vehicles on road infrastructure.

There are several studies on the economic consequences of road freight charging, be it in terms of fuel, or some form of differentiated road charging (Lo, Hickman, 1997; Barker, Kohler, 2000). Road charging is considered as an instrument to deal with the externalities of traffic congestion (Vandyck, Rutherford, 2018; Cavallaro, Giaretta, Nocera, 2018; Chang, Tseng, Hsieh, Hsu, Lu, 2018). The importance of sustainable regional development is widely accepted and discussed at present time (Hou, Liu, Zhang, 2019; Khan, Sandano, Pratt, Farid, 2018; Li, Tang, Han, Bethel, 2018). Litman (2008) states that the concept of sustainable regional development is based on three pillars, economic, environmental and social. Road freight charging is being introduced for reasons of road freight transport restrictions and their impact on sustainable regional development. Charges may be time or power.

The article deals with the comparison of road freight charging in the Visegrad Group countries. This group includes countries such as the Czech Republic, Slovakia, Poland and Hungary. These neighbors in one block have a similar historical and cultural past and economic structure (Kijek, 2017; Palečková, 2017; Lengyel, Kotosz, 2018; Ivanova, Masarova, 2018; Ulbrich, 2018; Uryszek, 2018). The paper is also based on the results and findings obtained from expert studies of charging, fees and costs in road transport (Konecny, Gnap, 2017).

2. Aim, methods and data

The article aims to make a comparison of road freight charging in the Visegrad Group countries in the context of sustainable regional development. The article will use the comparison method, which can be integrated into the logical category. Hall (2013) mentions that before any judgment on a solved scientific problem is made, scientists try to determine what is the same as the objects already known and how they differ from them. Marder (2011) argues that comparison can be described as a process of identifying the signs of consensus and dissimilarity of an object under investigation and confronting it with other objects. The method of comparison is of great importance in clarifying the processes of change, development, dynamics of the examined relationship, revealing the tendencies and patterns of its development. For the effective use of the comparison method, the rules are used to compare only one-to-one phenomena. The websites of road transport charging operators are the source of the data in the individual countries of the Visegrad Group countries.

3. Results and discussion

The toll is a charge that is levied on the use of different types of roads, tunnels or bridges. Each of the Visegrad Group countries shows the results and discussion separately with the impact on region.

3.1 Toll in the Czech Republic

The use of motorways and selected I. class roads by vehicles with a tonnage of more than 3.5 tons is subject to toll payment, as shown in Figure 1. These vehicles are not obliged to have a time coupon but use an electronic toll system. Vehicles using this system shall be equipped with an electronic device communicating with the toll system (IODA, 2016).

Fig. 1: Toll road sections in the Czech Republic

Source: Myto CZ (2019)

Legal Framework

Road haulage operators and their drivers must abide by the rules that determine the legal framework and the practical implementation of performance charging in the Czech Republic.

Obligations are stipulated by act no. 13/1997, as amended by acts no. 80/2006, no. 347/2009 and no. 196/2012, its implementation is regulated by implementing regulations such as Government regulation no. 484/2006., amendment 272/2007., 26/2010., 415/2010, 243/2011, 354/2011 and 352/2012; Decree of the Ministry of Transport of the Czech Republic no. 470/2012.

Toll rates in the Czech Republic

As it is a performance charge (the cost of using the transport infrastructure depends on the realized transport performance – the number of kilometers traveled by the vehicle), this is very important in the toll rate charge list, which is shown in Table 1.

Tab. 1: Toll rates in the Czech Republic

Emission class		EURO 0 – II			EURO III – IV			EURO V			EURO VI		
Toll Rate (CZK)	Axles	2	3	4+	2	3	4+	2	3	4+	2	3	4+
	Motorways (Friday 15–20 h)	4.24	8.10	11.76	3.58	6.87	9.94	2.33	4.46	6.46	2.12	4.05	5.88
	Motorways (other time)	3.34	5.70	8.24	2.82	4.81	6.97	1.83	3.13	4.52	1.67	2.85	4.12
	I. class roads (Friday 15–20 h)	2.00	3.92	5.60	1.69	3.31	4.74	1.10	2.15	3.07	1.00	1.96	2.80
	I. class roads (other time)	1.58	2.74	3.92	1.33	2.31	3.31	0.87	1.50	2.15	0.79	1.37	1.96

Source: Authors based on Myto CZ (2019)

Toll payment method

There are two ways to pay tolls. The first method is based on pre-pay, or second, on post-pay.

3.2 Tolls in Slovakia

Tolls must be paid not only on motorways and expressways, but also on many I. class roads that are subject to the most advanced satellite technology, see Figure 2. This technology works on the principle of GPS navigation, i.e. recording the position of a road vehicle through a navigation device. Every car must be equipped with this device. This is the so-called on-board unit.

		4 axles	0.253 €	0.228 €	0.198 €
		5 axles	0.244 €	0.220 €	0.190 €

Source: Authors based on Myto (2019)

Tab. 3: Toll rates for the use of restricted I. class roads and roads that are not parallel to motorways and expressways

Vehicle categories		Emission class			
		EURO 0 – II	EURO III, IV	EURO V, VI, EEV	
Road freight vehicle	3.5 t – to 12 t		0.085 €	0.076 €	0.066 €
	12 tons and more	2 axles	0.181 €	0.164 €	0.140 €
		3 axles	0.190 €	0.172 €	0.147 €
		4 axles	0.195 €	0.176 €	0.150 €
		5 axles	0.190 €	0.172 €	0.147 €

Source: Authors based on Myto (2019)

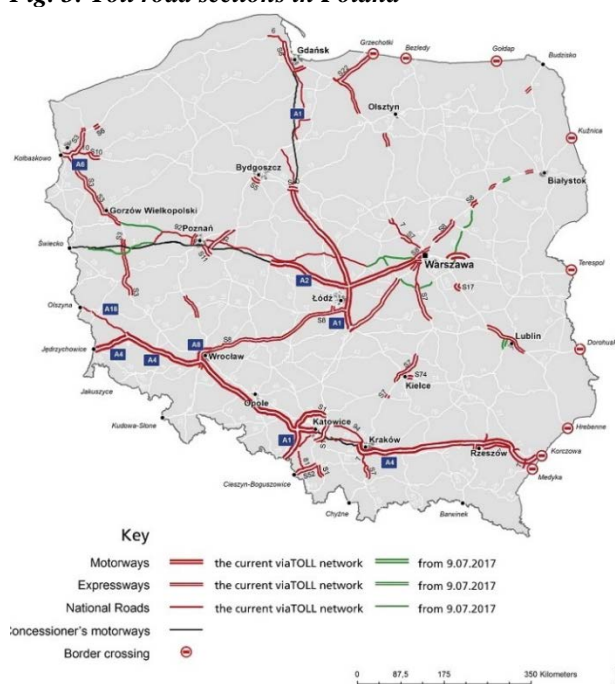
Method of payment

Prepaid toll payments can be made in cash, by bankcard or by fuel card at a contact or distribution point. Only on the fuel card, the publisher must be approved by the toll collector. The minimum amount of prepaid toll in cash is EUR 50 including VAT and the minimum balance can be EUR 12 including VAT. In the post-toll posting mode (on invoice), a bank transfer, fuel card issuer or contact points can be used to pay.

3.3 Toll in Poland

For road haulage operators over 3.5 tons, they are obliged to use the viaTOLL electronic toll system. Every road freight vehicle must have an electronic device in the vehicle for this system. The toll is automatically deducted from this device from the prepaid credit. Operation is also possible via a mobile application. Figure 3 shows toll road sections in Poland.

Fig. 3: Toll road sections in Poland

Source: Viatoll (2019)

Toll rates in Poland

The viatoll system is mandatory for all vehicles with a maximum permissible gross vehicle weight of over 3.5 tons and buses, regardless of their maximum permissible gross vehicle weight. All viatoll revenues go to the Polish state road fund account and are intended for further investment in the Polish road network and for upgrading existing road infrastructure. The electronic toll rates are shown in Tables 4 and 5.

Tab. 4: Electronic toll rates for class A and S national roads or their toll collection sections

Vehicle category	The vehicle classes in EURO depending on the exhaust emission limits			
	Max. EURO II	EURO III	EURO IV	Min. EURO V
1	2	3	4	5
3.5 tons – to 12 tons	0.40 PLN	0.35 PLN	0.28 PLN	0.20 PLN
12 tons and more	0.53 PLN	0.46 PLN	0.37 PLN	0.27 PLN

Source: Viatoll (2019)

Tab. 5: Electronic toll rates for GP and G class roads or their toll collection sections

Vehicle category	The vehicle classes in EURO depending on the exhaust emission limits			
	Max. EURO II	EURO III	EURO IV	Min. EURO V
1	2	3	4	5
3.5 tons – to 12 tons	0.32 PLN	0.28 PLN	0.22 PLN	0.16 PLN
12 tons and more	0.42 PLN	0.37 PLN	0.29 PLN	0.21 PLN

Source: Viatoll (2019)

Technology and method of payment

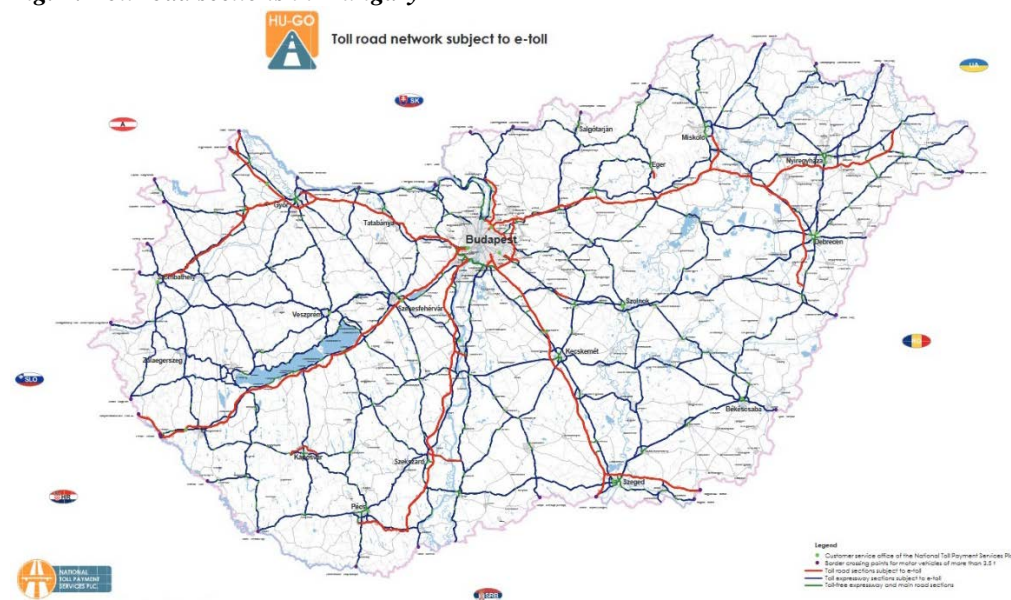
The viatoll system is based on short-range wireless communication technology. This system consists of several elements and its operation is best imagined as follows:

There are tollgates above the toll roads, which are equipped with antennas. Antennas allow communication between the system and the viabox in the vehicle. Each time a vehicle with a viabox passes under a tollgate, the driver is charged a passage for a particular section of the toll road. The driver receives one signal from the viabox. The process of reimbursement is fully automatic without the need to slow down or even stop the vehicle.

The viatoll system is also running on toll sections of state motorways and vehicles that are equipped with a viabox electronic unit can use the designated electronic toll stripes.

3.4 Tolls in Hungary

The use of motorways and expressways by road freight vehicles with a gross vehicle weight of more than 3.5 tons is subject to tolls, as shown in Figure 4. The toll covers a total of 6 513 km of marked area (Hu-Go, 2019).

Fig. 4: Toll road sections in Hungary

Source: Hu-Go (2019)

Toll rates in Hungary

The amount of paid tolls proportional to the distance covered depends on the type of road used, the category of road freight vehicle and its classification according to the emission standard, see Table 6.

Road freight vehicle breakdown category:

- Category J2: Road freight vehicle with a gross vehicle weight of over 3.5 tons with 2 axles.
- Category J3: Road freight vehicle with a gross vehicle weight of over 3.5 tons with 3 axles.
- Category J4 Road freight vehicle with a gross vehicle weight of over 3.5 tons with 4 or more axles.

Tab. 6: Toll rates in Hungary

Vehicle categories	J2		J3		J4	
	Motorway	Main route	Motorway	Main route	Motorway	Main route
A (\geq EURO V)	47.12 HUF	20.04 HUF	66.11 HUF	34.71 HUF	102.34 HUF	63.84 HUF
B (EURO II – IV)	55.44 HUF	23.58 HUF	77.78 HUF	40.83 HUF	120.40 HUF	75.10 HUF
C (\leq EURO I)	63.76 HUF	27.12 HUF	89.45 HUF	46.95 HUF	144.48 HUF	90.12 HUF

Source: Authors based on Hu-Go (2019)

In this system, road haulage operators can subscribe to the toll obligation through the on-board instrument or by using a pre-purchased ticket.

Road haulage operators who often use toll sections in Hungary often use the use of on-board equipment or the use of intermediary services. It is a comfortable solution based on fleet tracking. Users can subscribe to their prepaid debit and then charge them for the use of toll roads.

Road haulage operators have to purchase a section ticket before using a charging road section (maximum 30 days before use). The ticket purchased in advance is valid for two days, the validity of the purchased ticket just before the use of the toll road section is until the end of the following calendar day, in any case in both cases for single use only. The advantage of this system is that road haulage operators have the possibility to pre-plan their route in the HU-GO interface available on the Internet or in established points of sale. To do this, road haulage operators need to enter the starting and ending points (up to four waypoints) and the most important vehicle-related data (license plate, nationality mark, number of axles, maximum permissible weight).

4. Conclusion

Transport is one of the key factors in the development of every modern society, and is not an end in itself but a means of economic development and a prerequisite for achieving social and regional cohesion. Road freight transport is the most used mode of transport in the Czech Republic, Poland, Slovakia, Hungary, but in other countries too. It is characterized by speed, availability and relatively low costs compared to other modes of transport. The total cost of running international road haulage operators is heavily influenced by the operative cost of vehicles and by the use of road infrastructure. The article aimed to make a comparison of the road freight charging in the Visegrad Group countries in the context of sustainable regional development. The comparison shows that there is very often a similar effort to charge the most important roads in selected Visegrad Group countries. There are differences such as legal framework, toll rates and toll payment method, but on the other hand, there is an attempt to charge road freight transport for environmental protection and regional impact.

Literature

- [1] BARKER, T., KÖHLER, J., (2000). Charging for road freight in the EU - Economic implications of a weigh-in-motion tax. *Journal of Transport Economics and Policy*, vol. 34, pp. 311-331. ISSN 0022-5258.
- [2] CAVALLERO, F., GIARETTA, F., NOCERA, S., (2018). The potential of road pricing schemes to reduce carbon emissions. *Transport Policy*, vol. 67, pp. 85-92. ISSN 0967-070X. DOI 10.1016/j.tranpol.2017.03.006.
- [3] CHANG, T. H., TSENG, J. S., HSIEH, T. H., HSU, Y. T., LU, Y. C., (2018). Green transportation implementation through distance-based road pricing. *Transportation Research Part A-Policy and Practice*, vol. 111, pp. 53-64. ISSN 0965-8564. DOI 10.1016/j.tra.2018.02.015.
- [4] HALL, G. M., (2013). *How To Write a Paper*. Hoboken: John Wiley and Sons. ISBN 978-0-470-67220-4.
- [5] HOU, X., LIU, J., ZHANG, D. J., (2019). Regional sustainable development: The relationship between natural capital utilization and economic development. *Sustainable Development*, vol. 27, no. 1, pp. 183-195. ISSN 0968-0802. DOI 10.1002/sd.1915.
- [6] HU-GO, (2019). *Zavedení systému platby mýtného úměrně k ujeté vzdálenosti* [online]. [cit. 2019-03-05]. Accessible: <https://www.hu-go.hu/articles/article/zaveden-systmu>
- [7] IODA, (2016). *IODA: analýza vývoje výběru mýta* [online]. [cit. 2019-02-22]. Accessible: http://www.ioda.cz/_publikace/pub/2015_IODA_analyza_myto.pdf

- [8] IVANOVA, E., MASAROVA, J., (2018). Performance evaluation of the Visegrad Group countries. *Economic Research –Ekonomika Istraživanja*, vol. 31, no. 1, pp. 270-289. ISSN 1331-677X. DOI 10.1080/1331677X.2018.1429944.
- [9] KHAN, M. K., SANDANO, I. A., PRATT, C. B., FARID, T., (2018). China's Belt and Road Initiative: A Global Model for an Evolving Approach to Sustainable Regional Development. *Sustainability*, vol. 10, no. 11, pp. 1-20. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su10114234.
- [10] KIJEK, A., (2017). Spectral Analysis Of Business Cycles In The Visegrad Group Countries. *Comparative Economic Research-Central and Eastern Europe*, vol. 20, no. 2, pp. 53-71. ISSN 1508-2008. DOI 10.1515/ceer-2017-0012.
- [11] KONECNY, V., GNAJ, J., (2017). European carriers balance their costs. *Transport Manager*, vol. 28, no. 4, pp. 128-137. ISSN 2300-164X.
- [12] KONECNY, V., SEMANOVA, S., GNAJ, J., STOPKA, O., (2018). Taxes and Charges in Road Freight Transport - a Comparative Study of the Level of Taxes and Charges in the Slovak Republic and the Selected EU Countries. *Nase more*, vol., 65, no. 4, pp. 208-212. ISSN 0469-6255. DOI 10.17818/NM/2018/4SI.8.
- [13] KUČERA, T., (2017). Carbon dioxide emissions of new road cars in the Czech Republic in the context of sustainable transport. In *Transport Means - Proceedings of the International Scientific Conference*. Juodkrante: Kaunas University of Technology. pp. 141-146. ISSN 1822-296X.
- [14] LI, Z. J., TANG, D. C., HAN, M., BETHEL, B. J., (2018). Comprehensive Evaluation of Regional Sustainable Development Based on Data Envelopment Analysis. *Sustainability*, vol. 10, no. 11, pp. 1-18. ISSN 1508-2008. DOI 10.3390/su10113897.
- [15] LITMAN, T., (2008). *Sustainable transportation indicators*. Sustainable Transportation Indicators Subcommittee of the Transportation Research Board.
- [16] LENGYEL, I., KOTOSZ, B., (2018). The Catching up Processes of the Regions of the Visegrad Group Countries. *Comparative Economic Research*, vol. 21, no. 4, pp. 5-20. ISSN 2082-6737. DOI 10.2478/ceer-2018-0024.
- [17] LO, H. K., HICKMAN, M. D., (1997). Toward an evaluation framework for road pricing. *Journal of Transportation Engineering-ASCE*, vol. 123, no. 4, pp. 316-324. ISSN 0733-947X. DOI 10.1061/(ASCE)0733-947X(1997)123:4(316).
- [18] MARDER, M. P., (2011). *Research methods for science*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-14584-8.
- [19] MARTIN, T. C., THORESEN, T. R., (2015). Estimation of the marginal cost of road wear as a basis for charging freight vehicles. *Research in Transportation Economics*, vol. 49, pp. 55-64. ISSN 0739-8859. DOI 10.1016/j.retrec.2015.04.006.
- [20] MYTO, (2019). *Možnosť úhrady mýta* [online]. [cit. 2019-02-22]. Accessible: <https://www.emyto.sk/sk/sluzby-zakaznikom/moznosti-uh rady-myta>.
- [21] MYTO CZ, (2019). *Mýmý systém* [online]. [cit. 2019-02-10]. Accessible: <http://www.myto.cz/cs/novy-uzivatel/mytny-system-1/index.html>.
- [22] NIDZIY, E., (2017). Financing the construction of transport infrastructure as the basis for sustainable development of the regional economy. In *Conference on Energy Management of Municipal Transportation Facilities and Transport*. Bristol: IOP Publishing, vol. 90, pp. 1-7. ISSN 1755-1307. DOI 10.1088/1755-1315/90/1/012172.
- [23] PALEČKOVÁ, I., (2017). Efficiency Change of Banking Sectors and Banks in the Financial Conglomerates in Visegrad Group Countries. *Ekonomický časopis*, vol. 65, no. 1, pp. 79-92. ISSN 0013-3035.
- [24] ULBRYCH, M., (2018). The Role and Importance of Manufacturing Trade Cooperation of the Visegrad Group Countries. In *Proceedings of 18th International Joint Conference: Central and Eastern Europe in the Changing Business Environment*. Bratislava: Oeconomica Publishing House. pp. 455-466. ISBN 978-80-245-2265-4.
- [25] URYSZEK, T., (2018). Fiscal Sustainability of Local Governments in the Visegrad Group Countries. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, vol. 6, no. 3, pp. 59-71. ISSN 2353-883X. DOI 10.15678/EBER.2018.060304.
- [26] VANDYCK, T., RUTHERFORD, T. F., (2018). Regional labor markets, commuting, and the economic impact of road pricing. *Regional Science and Urban Economics*, vol. 73, pp. 217-236. ISSN 0166-0462. DOI 10.1016/j.regsciurbeco.2018.07.005.
- [27] VIATOLL, (2019). *Sazby poplatků* [online]. [cit. 2019-03-04]. Accessible: <https://www.viatoll.pl/cz/osobni-vozidla/system-viatoll/sazby-poplatku>.

The work was created in connection with the scientific research project of the University of Pardubice no. SGS_2019_010. The authors are grateful for their support.

NÁSTROJE ZVÝŠENÍ ÚROVNĚ PROJEKTOVÉHO ŘÍZENÍ PRO LEPŠÍ ROZVOJ REGIONŮ

Project management maturity improvement tools for better region development

JANA KOŠŤÁLOVÁ

ONDŘEJ TÁBORSKÝ

Kat. ekonomiky a manag. chem. a potravin. prům. | *Dep. of Econ. and Manag. of Chem. and Food Industr.*
Fakulta chemicko-technologická | *Faculty of chemical technology*
Univerzita Pardubice | *University of Pardubice*
✉ *Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic*
E-mail: jana.kostalova@upce.cz, ondra.tab@gmail.com

Anotace

Úroveň projektového řízení významně ovlivňuje úspěšnost při realizaci projektů. Pro zvyšování úspěšnosti při realizaci projektů je možné využít řady nástrojů, jako jsou mezinárodní standardy projektového řízení: IPMA standard, PRINCE2 standard, PMI standard a s nimi spojená certifikace znalostí projektových manažerů. Další nástroje, které je možné využít na posouzení úrovně projektového řízení v organizaci, jsou modely hodnocení úrovně projektového řízení, které vychází z výše uvedených standardů ale i z dalších metodik. Velkým přínosem je také koncentrace know-how projektového řízení na úrovni organizace do projektové kanceláře, nebo na úrovni celé společnosti do projektových poradenských firem. V případě ekonomického a sociálního rozvoje měst, obcí a regionů jsou vytvářeny specializované instituce zajišťující realizaci projektů rozvoje či nabízející odborné poradenství při specifikaci cíle projektu, zpracování plánu a realizaci projektu. Takovými institucemi v České republice ale i v dalších zemích jsou např. místní akční skupiny a regionální rozvojové agentury. Cílem článku je na základě literární rešerše představit uvedené nástroje a prezentovat možnosti jejich využití v praxi na case study v podobě posouzení úrovně projektového řízení vybrané místní akční skupiny s pomocí modelů hodnocení úrovně projektového řízení.

Klíčová slova

Standardy projektového řízení, modely hodnocení projektového řízení, projektová kancelář, místní akční skupiny, regionální rozvojové agentury

Annotation

The project management maturity significantly influences the success of project implementation. There is available a number of tools to increase project success, such as international project management standards: IPMA standard, PRINCE2 standard, PMI Standard and associated project management certifications can be used. Other tools of project management maturity assessment are project management maturity models based on the above mentioned standards as well as based on other methodologies. A great benefit is also the concentration of project management know-how at the organization level in the project management office, or at community level in project consulting firms. In the case of economic and social development of cities, municipalities and regions, specialized institutions are created to ensure the implementation of development projects or offer expert advice on the specification of the project objective, plan preparation and project implementation. Such institutions in the Czech Republic as well as in other countries include local action groups and regional development agencies. The aim of the article is to present the above tools on the basis of a literature review and to present the possibilities of their use in case study in the form of assessment of the project management maturity of a selected local action group with the help of project management maturity models.

Key words

project management standards, project management maturity models, project management office, local action groups, regional development agencies

JEL classification: R11, O18, O22

1. Úvod

Socioekonomický rozvoj území je v současnosti zpravidla realizován prostřednictvím projektů. Projekt je dle standardu Project Management Institute (PMI) (PMI, 2017) dočasné úsilí, jehož cílem je vytvořit jedinečný produkt, službu nebo výsledek. Standard Project in Controlled Environment 2 (PRINCE2) (APM, 2012) definuje projekt jako jedinečné, přechodné úsilí prováděné za účelem dosažení požadovaných výstupů. Mezinárodní standard projektového řízení IPMA ICB v. 4 (IPMA CZ, 2017) definuje projekt jako jedinečnou, dočasnou, multidisciplinární a organizovanou snahu o realizaci dohodnutých výstupů (dodávek) za předem definovaných požadavků a omezení. Jednoznačné vymezení projektu z hlediska rozsahu, času a zdrojů a schopnost s pomocí nástrojů a metod projektového řízení řídit projekt během celého životního cyklu je klíčovým momentem přispívajícím k úspěšnosti projektů. EY (2018) v průzkumu projektového řízení v České republice (ČR) z roku 2017 zahrnující soukromé i veřejné instituce uvádějí, že 41 % projektů bylo ukončeno s překročeným rozpočtem a nedodrželo plánovaný časový harmonogram. Projektové řízení je velmi úzce propojeno s řízením programů a řízením portfolia projektů i strategií organizace. Je-li sociální a ekonomický rozvoj území realizován mimo jiné prostřednictvím projektů, je tedy žádoucí cíleně zlepšovat schopnosti institucí v oblasti projektového řízení.

Dostupným zdrojem know-how v oblasti projektového řízení jsou mezinárodní standardy projektového řízení s možností certifikace znalostí projektových manažerů. Dále jsou k dispozici modely hodnocení úrovně projektového řízení a to jak modely vycházející z uvedených mezinárodních standardů tak modely vycházející z jiných metodik ale také specializované modely zaměřené lokálně nebo na určitou oblast projektového řízení. Důležitým nástrojem přispívajícím k zlepšení řízení projektů jsou projektové kanceláře, které napomáhají vytváření metodického rámce v instituci řešící projekty a standardizaci v postupech při řízení projektů.

V rámci rozvoje území jsou důležité nejen znalosti a schopnosti v oblasti projektového řízení u institucí veřejného sektoru, neziskového ale i soukromého sektoru realizujících projekty přispívající rozvoji území, ale i rozšiřování podpory těchto řešitelů s pomocí infrastruktury poradenským institucí. Mezi takové instituce, pokrývající téměř celé území ČR, patří např. místní akční skupiny (MAS) a rozvojové regionální agentury (RRA). V rámci jejich aktivit je mimo jiné zařazena podpora řešitelů při přípravě a realizaci projektů, zejména jedná-li se o projekty financované z veřejných zdrojů. Pokud mají tyto instituce poskytovat podporu v oblasti projektového řízení, je žádoucí, aby jejich znalosti byly na vysoké úrovni. Výše uvedené nástroje pak mohou být jednou z cest jak tuto úroveň znalostí zvyšovat.

2. Cíl a metody zpracování výzkumu

Cílem článku je na základě literární rešerše představit nástroje umožňující zlepšování úrovně projektového řízení a to standardy projektového řízení a jejich certifikace, modely hodnocení úrovně projektového řízení a projektové kanceláře. Dále pak představit instituce, které mohou významně přispět sociálnímu a ekonomickému rozvoji území při zvyšování úspěšnosti realizovaných projektů. Výzkumná část prezentuje uplatnění modelů hodnocení úrovně projektového řízení při hodnocení úrovně projektového řízení vybrané místní akční skupiny.

Pro zpracování článku byla využita analýza sekundárních zdrojů v podobě odborné literatury z oblasti projektového řízení a regionálního rozvoje a analýza primárních zdrojů s pomocí modelů OPM3 a P3M3 v případě hodnocení úrovně projektového řízení ve vybrané místní akční skupině.

3. Literární rešerše

Při plánování a realizaci projektů je klíčové dosažení co největší úspěšnosti. Dokončení projektů v plánovaném termínu, v požadovaném rozsahu s plánovaným rozpočtem není ani zdaleka běžnou a samozřejmou skutečností. Nesporně pozitivní vliv na zvýšení úspěšnosti mají metody a nástroje projektového řízení. Tuto skutečnost potvrzují některé studie např. Patanakul a kol. (2010) a Lappe a Spang (2014). Doporučené postupy, vhodné metody a nástroje projektového řízení jsou prezentovány v mezinárodních standardech projektového řízení. Posouzení úrovně projektového řízení v organizaci je také jednou z cest, jak analyzovat stávající schopnost organizace plánovat a realizovat projekty, v této oblasti jsou k dispozici modely hodnocení úrovně projektového řízení. Důležitá je i konstelace řešených projektů v rámci organizační struktury a podpora projektového řízení s pomocí projektové kanceláře. Podpora projektového řízení může probíhat nejen na úrovni organizace samotné, ale i prostřednictvím specializovaných organizací, které mohou napomoci zlepšovat efektivitu a úspěšnost projektů. V oblasti regionálního rozvoje k takovým subjektům patří místní akční skupiny a regionální rozvojové agentury a případně další specializované organizace zakládané na úrovni obcí, regionů či krajů.

3.1 Standardy projektového řízení a certifikace

Mezinárodní standardy projektového řízení jsou vytvářeny mezinárodními oborovými sdruženími v oblasti projektového řízení. Zejména v Evropě působí International Project Management Association (IPMA), která

specifikuje standardy projektového řízení: IPMA Standard - Individual Competence Baseline, IPMA Project Excellence Baseline a IPMA Organizational Competence Baseline (IPMA, 2019). Tento standard prochází národní lokalizací. V ČR je nositelem tohoto standardu IPMA Česká republika, z.s. (IPMA CZ) a jedná se o Mezinárodní standard projektového řízení IPMA ICB v. 4 (IPMA CZ, 2017). Tento standard je koncipován jako přehled požadovaných technických, behaviorálních a konceptuálních kompetencí projektového manažera. Další mezinárodní standard původem z USA je standard vytvářený odbornou asociací PMI, která specifikuje standard projektového řízení v publikaci A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK) (PMI, 2017). Třetím z obecně uznávaných mezinárodních standardů je britský standard PRINCE2 vytvořený Association for Project Management (APM) (APM, 2012). Uvedené odborné asociace nabízí také standardy pro řízení programů a portfolií projektu např. PMI (PMI, 2013a, PMI, 2013b).

Výše uvedené asociace projektového řízení nabízí možnost certifikace znalostí projektového řízení a to v několika úrovních. Certifikace je určena především projektovým manažerům, členům projektových týmů či pracovníkům projektových kanceláří, některé z nich jsou určeny pro certifikaci na úrovni organizace řešící projekty. V rámci PMI je možné získat 7 certifikací dle pokročilosti a zaměření. Největší zájem je o certifikaci Project management professional (PMI, 2019). IPMA CZ rozlišuje certifikací úroveň znalostí (studeň D Certified Project Manager Associate – stupeň A Certified Project Director), certifikace stupňů C - A je podmíněna praxí (IPMA CZ, 2019). V PRINCE2 jsou nejrozšířenější certifikace v rámci standardu PRINCE 2 Foundation a PRINCE 2 Practitioner (Axelos, 2017).

3.2 Projektová kancelář

Realizace projektů má vliv i na organizační strukturu. Projekty jsou často realizovány formou maticové organizační struktury. V případě silné orientace na realizaci projektů může být organizační struktura zcela přizpůsobena této aktivitě formou projektově orientované organizační struktury. (Doležal a kol., 2012). V těchto případech ale i obecně v případech, kdy jsou v organizaci projekty realizovány v širším rozsahu, bývá do organizační struktury začleněna projektová kancelář, tedy podpůrná organizační jednotka, která je zaměřena na podporu jednotlivých projektů, vytváří metodické prostředí a koordinuje přípravu a realizaci projektů na úrovni programu či celého portfolia projektů realizovaných v rámci organizace (PMI, 2017, Müller a kol., 2013). Rozsah podpory projektové kanceláře je variabilní. V literatuře jsou prezentovány projektové s funkcí podpůrnou, kontrolní, řídicí a realizační či strategickou kanceláře (Müller a kol., 2013, Unger a kol., 2012).

3.3 Modely hodnocení úrovně projektového řízení

V teorii projektového řízení je již dlouhodobě řešena otázka hodnocení úrovně projektového řízení (Albrecht, Spang, 2014). Backlund a kol. (2014) vymezují tyto modely obecně jako nástroje, s jejichž pomocí je možné určit aktuální úroveň organizace v oblasti řízení projektů a rámec dalšího rozvoje projektových dovedností. Pro tyto účely byla navržena řada modelů hodnocení úrovně projektového řízení. Spalek (2015) uvádí existenci 32 modelů, Kwak a kol. (2015) uvádí existenci 27 modelů, Košťálová a Tetřevová (2018) prezentují 44 mezinárodních či národních modelů hodnocení úrovně projektového řízení. Modely hodnocení úrovně projektového řízení je možné strukturovat dle různé řady hledisek. Modely se zaměřují nejen na oblast projektového řízení, ale i na oblasti řízení programů a portfolií projektů (Görög, 2016). Spalek (2015) a Backlund a kol. (2014) stratifikují modely dle způsobu hodnocení na procesně orientované, organizačně orientované a kompetenčně orientované. Z hlediska použití je možné modely rozdělit na:

- obecné modely:
 - vycházející z mezinárodních standardů projektového řízení,
 - vycházející z dalších metodik projektového řízení,
- modely zaměřené na specifickou oblast projektového řízení a lokální modely.

Jako nejvýznamnější je možné prezentovat obecně využitelné modely vycházející z mezinárodních standardů projektového řízení. Tam je možné zařadit 7 modelů vycházejících ze standardu PMI:

- Organizational Project Management Maturity Model (OPM3) (PMI, 2003),
- Kerzner Project Management Maturity Model (KPM3) (Kerzner, 2014),
- Project Management Solution Project Management Maturity Model (PMMMSM) (Crawford, 2014),
- Project Management Maturity Model (PMMM) (Fincher a Levin, 1997),
- Project Management Assessment 2000 (PMA 2000 Model) (Lubianiker, 2000),
- Project Management Process Maturity (PM²) (Kwak a Ibbs, 2002),
- ESI's Project Management Maturity Model - Project FRAMEWORK (ESI International, 2016),

Na standard PRINCE2 jsou navázány 2 modely:

- Portfolio Management Maturity Model (P3M3) (Axelos, 2015),
- P2CMM Project Management Maturity Model (P2CMM) (Lianying a kol., 2012).

Standard IPMA je provázán s Model IPMA Delta Standard (IPMA Delta) (IPMA, 2016), v ČR pak s lokálním modelem - Referenční model (Adámek a kol., 2018).

3.4 MAS, RRA a další instituce na podporu rozvoje regionů

Rozvoj regionů je na evropské úrovni podporován řadou nástrojů. Jednou z aktivit, které napomáhají místnímu rozvoji zejména ve venkovských regionech, jsou MAS. MAS jsou založeny na přístupu LEADER, který zahrnuje principy komunitně vedeného místního rozvoje zdola nahoru, tvorbu místní rozvojové strategie, uplatnění inovací, posilování partnerství mezi veřejnou, neziskovou a soukromou sférou, posilování integračních aktivit, síťování a budování lokálních, národních i mezinárodních partnerství (European Network for Rural Development, 2014). Na úrovni Evropské unie k 20.1.2019 bylo evidováno 3070 MAS. MAS v ČR pokrývají většinu území republiky, zejména venkovské oblasti a obce s méně než 25 000 obyvatel (European Commission, 2019). K datu 9.10.2018 bylo evidováno v ČR 179 MAS, z nichž většina je sdružena v Národní síti MAS (2018). Aktivita MAS směřují k podpoře dlouhodobého rozvoje na základě strategického řízení, vytyčené strategie jsou naplňovány pomocí realizace projektů samotnými MAS, ale zejména aktéry v území s podporou MAS. V současnosti MAS napomáhají realizaci rozvojových projektů na svých územích s pomocí finančních zdrojů z Evropských strukturálních a investičních fondů (ESIF) a národních zdrojů.

Obdobně jako MAS jsou zakládány i RRA s cílem napomoci rozvoji regionů, v případě RRA na podporu regionálního rozvoje na úrovni krajů ČR. RRA založily krajské samosprávy, významní aktéři z řad veřejného i soukromého sektoru působící v daném regionu. RRA se sdružují v rámci České asociace rozvojových agentur (Česká asociace rozvojových agentur, 2019). Jejich aktivity jsou široce rozprostřeny, ale jednou z velmi významných aktivit je příprava rozvojových strategií, programů a plánu, příprava a koordinace rozvojových programů a projektů z krajských, národních nebo nadnárodních zdrojů, ale i podpora žadatelů a řešitelů různých projektů v daných regionech.

Vedle uvedených organizací je možné se v ČR setkat s řadou dalších institucí podporujících regionální rozvoj, jejichž stěžejní aktivity jsou podpořeny projektovým řízením (např. společnosti uplatňující destinační management, svazky obcí v podobě mikroregionů, Svaz měst a obcí ČR, Centrum pro regionální rozvoj ČR, CzechInvest, Regionální poradenská a informační centra, regiony soudržnosti uplatňující principy územní dimenze (vedle MAS také integrované teritoriální investice (ITI), integrované plány rozvoje území (IPRÚ)) a řada dalších. Významnou součástí výše uvedených organizací je projektové řízení a je tedy žádoucí hledat cesty posouzení úrovně projektového řízení v těchto institucích a napomoci k jeho zlepšení.

4. Posouzení úrovně projektového řízení ve vybrané MAS

V druhé části článku je prezentován výsledek výzkumu realizovaného ve vybrané MAS. Vybraná místní akční skupina působí v severovýchodní části ČR, byla založena v roce 2013 a má 5 zaměstnanců. Je členem Národní sítě MAS, má schválenou Strategii komunitně vedeného místního rozvoje a napomáhá v regionu při realizaci projektů z operačního programu Zaměstnanost, Integrovaného regionálního operačního programu, Programu rozvoje venkova, zajišťuje animaci v rámci operačního programu Věda, výzkum a vzdělávání a účastní se řady projektů národního ale i mezinárodního charakteru (např. Interreg Česko – Polsko). Vzhledem k rozsahu činnosti je stěžejní aktivitou MAS aplikace projektového řízení a to jak v podobě řízení vlastních projektů, tak v podobě podpory žadatelů a řešitelů v území při zpracování návrhů projektů a při jejich realizaci.

Pro posouzení úrovně projektového řízení byly na základě literární rešerše vybrány dva modely: model P3M3 a model OPM3. Modely vycházejí z mezinárodních standardů PRINCE2 a PMI. V případě obou modelů bylo využito obecně dostupných dokumentů s návody na posouzení úrovně projektového řízení.

4.1. Výsledky hodnocení úrovně projektového řízení MAS s pomocí modelu P3M3

Model P3M3 obsahuje tři pod-modely: Portfolio management, Programme management a Project management. Pod-modely se hodnotí dle 7 perspektiv, kterými jsou organizace, kontrola managementu, řízení neustálého zlepšování, risk management, řízení stakeholderů, finanční řízení a řízení zdrojů. Dále model stanovuje pět úrovní projektového řízení organizace, od nejnižší úrovně, kde jsou projekty řízeny nahodile bez opor v podobě interní metodiky, standardizovaných postupů až po pátou úroveň, kde je kladen velký důraz na projektové řízení, postupy jsou standardizovány a probíhá jejich průběžná optimalizace. Pro jednotlivé perspektivy ve všech pod-modelech je definováno, co musí posuzovaná instituce splňovat pro dosažení jednotlivých úrovní. (Axelos, 2015). Posouzení probíhá ve všech třech pod-modelech posouzením sedmi perspektiv a určením úrovně, které je dle reálného stavu

dosaženo. V případě rozdílných hodnot v jednotlivých pod-modelech pro jednu z perspektiv je prezentována jako výsledná úroveň střední hodnota. Posouzení úrovně projektového řízení s pomocí P3M3 je možné třemi způsoby – formou autoevaluace, s konzultační podporou specialistů z poradenské firmy, formou detailního posouzení poradenskou firmou. Pro posouzení MAS zbyla zvolena forma autoevaluace, hodnocení bylo formou strukturovaného rozhovoru zpracováno s projektovým manažerem komunitně vedeného rozvoje MAS.

Kontrola managementu

Kontrola managementu představuje vnitřní kontrolu nad programy a projekty. Hodnotí se plnění plánu programu, zda jsou určeny milníky, kde je možné program či projekt zastavit. Ve společnosti jsou momentálně v řešení 3 programy. U programů probíhá vlastní plánování. Programy jsou navázány na strategii MAS. Projekty představují klíčovou součást organizace a jsou strukturovány a seřazeny do programů. Projektoví manažeři jsou zahrnuti do organizační struktury. Kontrolní body i jejich odpovědnost je stanovena. Při každém kontrolním bodu musí projekt schválit představenstvo MAS. Projekty jsou posuzovány z hlediska realizovatelnosti, souladu se strategií a z hlediska celospolečenského dopadu.

Neustálé zlepšování

Při hodnocení této perspektivy se hodnotí postupy, které jsou nutné pro zlepšování projektového řízení. Jedná se o definici problémů, stanovení postupu řešení problémů a realizaci řešení. Měl by být stanoven koncept pro stálé zlepšování s podporou prostřednictvím organizační struktury. Programy v MAS jsou průběžně zlepšovány. Zlepšování programů probíhá především na základě analýzy a poučení z chyb z předchozích realizovaných projektů.

Finanční management

Finance jsou klíčovým aspektem plánování i kontroly všech aktivit. Finanční management zajišťuje odhad cen u veškerých aktivit posuzované instituce a rozdělení výdajů včetně posuzování finanční náročnosti variant řešení. Je nutná evidence finančních toků a finanční plán by měl být schválen odpovědnými členy organizační struktury. Finanční management vychází z dostupných zdrojů. V rámci řízení programu je brán ohled na finanční rizika a lze vypočítat celkovou cenu programu, je řešen nejen plán a čerpání, ale i cash flow. V rámci projektového řízení v MAS jsou sledovány veškeré finanční toky. MAS má i interní směrnice na financování projektů. Plánování financí a přidělení peněz pro projekty je zakotveno v povinnostech jednotlivých členů organizační struktury.

Management rizik

Management rizik posuzuje způsob, jak organizace řídí rizika a příležitosti. Management rizik se snaží o rovnováhu mezi rizikem a hrozbami a dostupnými opatřeními. Hlavním úkolem je stanovit pravděpodobnost vzniku identifikovaných rizik a výši jejich dopadu a následně pak minimalizovat dopad těchto rizik. Hodnocení rizik je v MAS prováděno. Hodnocení rizik má jasně stanovené postupy, ale nejsou pro všechny aktivity stejné, mimo jiné vychází i z metodik ESIF. Rozhodování ohledně programů i projektů je spojeno s analýzou rizik.

Řízení stakeholderů

Součástí této perspektivy je provádění efektivní analýzy okolí podniku a efektivní využití výstupů analýzy. Řízení stakeholderů zahrnuje efektivní identifikaci stakeholderů, plánování a komunikaci za použití různých komunikačních kanálů pro dosažení cílů. Do programů i jednotlivých projektů MAS vstupuje i s partnery, jedná z potenciálními žadateli a řešiteli z území, komplexní znalost okolí podniku a stakeholderů je na dobré úrovni.

Organizace

Organizace sleduje uspořádanost společnosti a její soulad se strategií. V této oblasti se posuzuje plánování a zpětná analýza programů a projektů a dodržení těchto postupů v průběhu celé životnosti programu i projektu. Také sleduje ostatní aktivity společnosti, například dodržování legislativy či dodržování standardů. Programy v MAS slouží k naplnění strategických cílů. Je zde velká návaznost na projekty, které mají za úkol podporovat dosažení strategických cílů.

Řízení zdrojů

Řízení zdrojů obsahuje řízení všech zdrojů, které jsou potřeba k úspěšnému dokončení programů a projektů. Patří sem personál, infrastruktura, vybavení, zásoby, informace a týmová podpora. Klíčovým prvkem řízení zdrojů jsou postupy získání zdrojů a maximální využití zdrojů, plánování kapacit a upřednostnění důležitých prvků. V MAS přidělování všech druhů zdrojů schvaluje představenstvo. Evidence využití lidských zdrojů je podpořena povinností v rámci programu vést pracovní výkazy. Přidělování zdrojů probíhá, ale není optimalizováno. Přidělování zdrojů není relevantně kontrolováno, může tedy v některých případech docházet k nerovnoměrnému využívání kapacit a to zejména u projektů.

Pohled na celou společnost

Tato perspektiva poskytuje pohled na komplexní schopnost projektového řízení. Souhrnné vyhodnocení znamená zjištění průměru ze všech perspektiv. Programy v MAS sdružují více projektů. Manažer MAS a manažer SCLLD jsou prakticky programovými manažery. Takže program má svůj management. Projektoví manažeri jsou nedílnou součástí organizační struktury podniku. Kontrolní body jsou jednoznačně stanoveny. U některých projektů je zpracováváno povinné hlášení o průběhu projektu a po dokončení projektu jsou zpracovávány závěrečné zprávy. Jsou využívány předchozí zkušenosti z realizovaných projektů.

Celkové hodnocení

Hodnocení ve všech oblastech a perspektivách je uvedeno v tab. 1.

Tab. 1: Hodnocení v perspektivách v programové a projektovém řízení

Oblast hodnocení	Program	Projekt
Kontrola managementu	4	4
Neustálé zlepšování	3	2
Finanční management	5	5
Management rizik	3	3
Řízení okolních skupin	5	5
Organizace podniku	4	4
Řízení zdrojů	3	2
Pohled na organizaci	3	4

Zdroj: vlastní zpracování

Na základě vyhodnocení všech perspektiv v rámci pod-modelů byla posuzovaná MAS ohodnocena v projektovém i programovém řízení na úrovni 4. Tato úroveň znamená plnou integraci postupů pro projektové řízení a řízení programů. Je zde velká podpora ze strany vedení MAS a jsou zavedeny procesy ke zlepšování projektového řízení. Je tedy zralou organizací v oblasti projektového řízení, ale je zde i prostor na zlepšení.

4.2. Výsledky hodnocení úrovně projektového řízení MAS s pomocí modelu OPM3

Hodnocení s pomocí modelu OPM3 je zaměřeno na posouzení reálných procesů v programovém a projektovém řízení. Hodnocení je možné provést formou sebehodnocení nebo formou externí služby. V rámci hodnocení je nutné určit, zda jsou procesy v podniku definovány, prováděny, řízeny, nebo optimalizovány. Hodnocení probíhá pouze na základě popisu *best practises* v jednotlivých druzích procesů.

Hodnocení procesů v programovém řízení

Hodnoceny jsou procesy v oblastech finančního zabezpečení (procesy odhadu cen, tvorba a realizace finanční strategie, vývoj finančního plánování, odhad ceny jednotlivých programů, rozpočet nákladů, odhad ceny programů, kontrola financí a finanční uzavření programů), procesy spojené se zahájením a realizací programů (zahájení programů, plánování programů, realizace programů, kontrola a sledování programů, úspěch a úspěšnost změny programů, ukončení programů), procesy řízení zdrojů (plánování využití zdrojů, přiřazení zdrojů, propojení a integrita zdrojů), procesy řízení rizik (analýza rizik, identifikace rizik, řízení rizik, zmírnění rizik), procesy spojené s řízením času a rozsahu (procesy plánování časového rozvrhu, kontrola časového rozvrhu, plánování rozsahu programu, kontrola rozsahu programu), procesy interní (procesy plánování komunikace, předávání informací a hlášení o provedené práci).

Hodnocení projektového řízení

Další posouzení se zaměřuje na hodnocení průběhu životního cyklu projektů a přítomnost doporučených procesů během jednotlivých fází životního cyklu projektu. Postupně jsou hodnoceny procesy při zahájení projektu: zahájení projektů, analýza požadavků na projekt, definování rozsahu projektu, odhad ceny, určení rozpočtu, získání projektového týmu, plánování komunikace, identifikace rizik, analýza a měření rizik, identifikace okolních skupin. Dále jdou hodnoceny procesy při plánování projektu: procesy při plánování projektů, plán rozsahu projektů, rozdělení plánu na menší části (ustanovení kontrolních bodů), schválení rozsahu, časový plán, definování jednotlivých aktivit, určení pořadí aktivit, odhad zdrojů k jednotlivým aktivitám, plánování ceny, plánování lidských zdrojů, plánování řízení rizik, plán ohledně okolních skupin. Dalším bodem hodnocení je realizace a řízení projektů zahrnující procesy: řízení a usměrnění projektů, délka aktivit, plnění časového plánu, řízení projektového týmu, řízení komunikace, zmírnění dopadu rizik, řízení zapojení okolních skupin. Posledním krokem je kontrola a samotné uzavření projektů. Tímto se zabývají procesy: sledování a kontrola projektů, vykonávání sledování a kontroly, uzavření projektu a jednotlivých fází projektu, kontrola rozsahu, časového plánu, rozpočtu, komunikace, řízení rizik, zapojení okolních skupin.

Souhrnné vyhodnocení

Posouzení přítomnosti a úrovně výše uvedených procesů ve vybrané MAS je prezentováno v tabulce 2, je zde uveden souhrnný výsledek jak v absolutních číslech, tak v procentech.

Tab. 2: Hodnocení procesů dle OPM3

Úroveň procesů	Projekt		Program	
Definované procesy	2	5,26 %	3	10 %
Prováděné procesy	8	21,05 %	7	23 %
Řízené procesy	10	26,32 %	13	43 %
Optimalizované procesy	18	47,37 %	7	23 %
Celkem procesů	38		30	

Zdroj: vlastní zpracování

Podle modelu OPM3 je v MAS většina procesů řízena či optimalizována, nižší úrovně dosahuje MAS v rámci programových procesů než v rámci projektových. V projektovém řízení je více optimalizovaných procesů. Tento fakt může souviset s tím, že počty ukončených projektů převyšují počty programů.

5. Závěr

V souvislosti s možností financování rozvoje infrastruktury a neinvestičních aktivit z ESIF došlo k velkému nárůstu realizovaných projektů. Projektové řízení přitom nemá zejména ve veřejném a neziskovém sektoru dlouhou tradici a stále se setkává se značnými komplikacemi, je však jedním z klíčových prvků ovlivňující úspěšnost realizace projektů. V článku jsou prezentovány nástroje umožňující zlepšit projektové řízení, posoudit úroveň projektového řízení a jsou zde také prezentovány, prostřednictvím case study, výsledky hodnocení vybrané místní akční skupiny pomocí modelů hodnocení úrovně projektového řízení. Posun v úrovni projektového řízení nejen v oblasti ESIF projektů ale i obecně může velmi významně přispět větší úspěšnosti projektů a tím i k lepšímu a stabilnějšímu rozvoji regionů.

Literatura

- [1] ADÁMEK, M., BARTOŠ, D., BUCHBAUEROVÁ, M., DOLEŽAL, J., MOTAL, M., (2018). *Analýza a hodnocení projektového řízení v organizacích Doporučená praxe* [online]. [cit. 13.3.2019]. Dostupné z: <https://www.ipma.cz/doporučena-praxe-analyza-a-hodnoceni-projektoveho-řízení-v-organizacích/>.
- [2] ALBRECHT, J. C., SPANG, K., (2014). Linking the benefits of project management maturity to project complexity. *International Journal of Managing Projects in Business*, vol. 7, no. 2, pp. 285-301. ISSN 1753-8378. DOI 10.1108/IJMPB-08-2013-0040.
- [3] APM., (2012). *APM Body of Knowledge*. Rirborough: APM. ISBN 978-1-903494-40-0.
- [4] AXELOS., (2017). *PRINCE2 2017 Project Management Certifications*. [online]. [cit. 12.3.2019]. Dostupné z: <https://www.axelos.com/certifications/prince2>.
- [5] AXELOS., (2015). *P3M3 project management self – assessment*. [online]. [cit. 12.3.2019]. Dostupné z: <https://www.axelos.com/best-practice-solutions/p3m3>.
- [6] BACLUND, F., CHRONÉER, D., SUNDQVIST, E., (2014). Project Management Maturity Models – a Critical Review a Case Study within Swedish Engineering and Construction organizations. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, vol. 119, pp. 837-846. ISSN 1877-0428. DOI 10.1016/j.sbspro.2014.03.094.
- [7] DOLEŽAL, J.; LACKO, B.; MÁCHAL, P. a kol., (2012). *Projektový management podle IPMA*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4275-5.
- [8] CRAWFORD, J. K., (2014). *The book project management maturity model*. New York: Marcel Dekker, Inc. ISBN 9781482255447.
- [9] ČESKÁ ASOCIACE ROZVOJOVÝCH AGENTUR., (2019). *Čara*. [online]. [cit. 12.3.2019]. Dostupné z: <https://www.cara.cz/o-nas/>.
- [10] EUROPEAN NETWORK FOR RURAL DEVELOPMENT., (2014). *The LEADER Approach*. [online]. [cit. 12.3.2019]. Dostupné z: http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/leader/leader/leader-tool-kit/the-leader-approach/why-is-leader-specific/en/bottom-up-approach_en.html.
- [11] EY., (2018). *Průzkum projektového řízení v ČR 2017*. [online]. [cit. 8.3.2019]. Dostupné z: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Projektov%C3%A9%20%C5%99%C3%ADzen%C3%AD_2018/\\$FILE/EY%20Pr%C5%AFzkum%20projektov%C3%A9ho%20%C5%99%C3%ADzen%C3%AD%20v%20%C4%8CR%202017_v%C3%BDsledky%2010.%20ro%C4%8Dn%C3%ADku.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Projektov%C3%A9%20%C5%99%C3%ADzen%C3%AD_2018/$FILE/EY%20Pr%C5%AFzkum%20projektov%C3%A9ho%20%C5%99%C3%ADzen%C3%AD%20v%20%C4%8CR%202017_v%C3%BDsledky%2010.%20ro%C4%8Dn%C3%ADku.pdf).
- [12] ESI INTERNATIONAL., (2016). *Assessing project management maturity*. [online]. [cit. 12.3.2019]. Dostupné z: <https://www.strategyex.com/>.

- [13] EUROPEAN COMMISSION., (2019). *LAG Database*. [online]. [cit. 12.3.2019]. Dostupné z: https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld/lag-database_en.
- [14] FINCHER, A., LEVIN, G., (1997). Project management maturity model. In *PMI 28th Annual Seminars and Symposium*, Chicago Illinois U.S.A: PMI, pp. 48-55. ISBN: 1880410338.
- [15] GÖRÖG, M., (2016). A Broader Approach to Organizational Project Management Maturity Assessment. *International Journal of Project Management*, vol. 34, pp. 1658-1669. ISSN: 0263-7863. DOI 10.1016/j.ijproman.2016.08.011.
- [16] IPMA., (2019). *IPMA Standards*. [online]. [cit. 11.3.2019]. Dostupné z: <https://www.ipma.world/individuals/standard/>.
- [17] IPMA., (2016). *Reference model for IPMA Delta*. [online]. [cit. 11.3.2019]. Dostupné z: <http://www.ipma.world/certification/certify-organisations/delta-reference-model/>.
- [18] IPMA CZ, (2019). *Certifikace*. [on-line]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.ipma.cz/certifikace/>.
- [19] IPMA CZ, (2017). *Mezinárodní standard projektového řízení IPMA ICB v. 4*. Praha: IPMA Česká republika, z.s. ISBN 978-80-7326-285-3.
- [20] KERZNER, H., (2014). *Kerzner project management maturity assessment*. [online]. [cit. 11.3.2019]. Dostupné z: https://www.iil.com/kpm3/how_kpm3_works.asp.
- [21] KWAK, Y. H., IBBS, C. W., (2002). Project management process maturity PM² model. *Journal of Management in Engineering*, 18, 150-155. ISSN: 1943-5479.
- [22] KWAK, Y. H., SADATSAFAVI, H., WALEWSKI, J., WILLIAMS, N. L., (2015). Evolution of project based organization: A case study. *International Journal of Project Management*, vol. 33, no. 8, 1pp. 652-1664. ISSN: 0263-7863. DOI 10.1016/j.ijproman.2015.05.004.
- [23] LAPPE, M., SPANG, K., (2014). Investment in Project Management are Profitable: A Case Study-based Analysis of the Relationship between the Costs and Benefits of Project Management. *International Journal of Project Management*, vol. 32, no. 4, pp. 603-612. ISSN: 0263-7863. DOI 10.1016/j.ijproman.2013.10.005.
- [24] LIANYING, Z., JING, H., XINXING, Z., (2012). The project management maturity model and application based on PRINCE 2. *Procedia Engineering*, 29, 3691-3697. ISSN 1877-7058. DOI 10.1016/j.proeng.2012.01.554
- [25] LUBIANIKER, S., (2000). *Opening the book on the open maturity model*. [online]. [cit. 11.3.2019]. Dostupné z: <http://www.pmi.org/learning/open-maturity-model-principles-tools-4637?id=4637>.
- [26] MÜLLER, R., GLÜCKER, J., AUBRY, M., (2013). A Relational Typology of Project Management Offices. *Project Management Journal*, vol. 44, no. 1, pp. 59-76. ISSN: 87569728. DOI 10.1002/pmj.21321.
- [27] NÁRODNÍ SÍŤ MÍSTNÍCH AKČNÍCH SKUPIN., (2018). *Seznam místních akčních skupin*. [online]. [cit. 12.3.2019]. Dostupné z: <http://nsmascr.cz/seznam-mistnich-akcnich-skupin/>.
- [28] PATANAKUL, P., IEWWONGCHAROEN, B., MILOSEVIC, D., (2010). An Empirical Study on the Use of Project Management Tools and Techniques across Project Life-Cycle and their Impact on Project Success. *Journal of General Management*, vol. 35, no. 3, pp. 41-65. ISSN 03063070. DOI 0.1177/030630701003500304.
- [29] PMI., (2017). *A Guide to the Project Management Body of Knowledge*. Newton Square: PMI. ISBN 9781628251845.
- [30] PMI., (2019). *Certifications*. [online]. [cit. 12.3.2019]. Dostupné z: <https://www.pmi.org/certification>.
- [31] PMI., (2003). *Organizational Project Management Maturity Model (OPM3)*. Newton Square: PMI. ISBN 1-930699-08-5. <http://dx.doi.org/10.1201/9781420028942.axa>.
- [32] PMI., (2013a). *The Standard for Portfolio Management*. Newton Square: PMI. ISBN 978-1-935589-69-3.
- [33] PMI., (2013b). *The Standard for Program Management*. Newton Square: PMI. ISBN 978-1-935589-68-6.
- [34] SPALEK, S., (2015). Establishing a conceptual model for assessing project management maturity in industrial companies. *International Journal of Industrial Engineering*, vol. 22, no. 2, pp. 301-313. ISSN: 0263-7863.
- [35] KOSTALOVA, J.; TETREVOVA, L., (2018). Proposal and Verification of Project Management Methods and Tools Oriented Maturity Model, *Revista de Gestão e Projetos Journal of Business and Projects*, vol. 9, no. 1, pp. 1-23. ISSN 2236-0972. DOI 10.5585/gep.v9i1.595.
- [36] UNGER, B. N., GEMÜNDEN, H. G., AUBRY, M., (2012). The Three Roles of a Project Portfolio Management Office: Their Impact on Portfolio Management Execution and Success. *International Journal of Project Management*, vol. 30, no. 5, pp. 608-620. ISSN 0263-7863. DOI 10.1016/j.ijproman.2012.01.015.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-32

**IMPLEMENTACE INTEGROVANÝCH NÁSTROJŮ ÚZEMNÍ
DIMENZE V PROGRAMOVÉM OBDOBÍ 2014 – 2020****Implementation of territorial dimension integrated tools in the
programming period 2014 – 2020****JANA KOŠŤÁLOVÁ****MARIE BEDNAŘÍKOVÁ**

Kat. ekonomiky a manag. chem. a potravin. prům. | *Dep. of Econ. and Manag. of Chem. and Food Industr.*
Fakulta chemicko-technologická | *Faculty of chemical technology*
Univerzita Pardubice | *University of Pardubice*
✉ *Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic*
E-mail: jana.kostalova@upce.cz, marie.bednarikova@upce.cz

Anotace

Článek je věnován problematice dopadu veřejných politik spolufinancovaných z Evropských strukturálních a investičních fondů v programovém období 2014 – 2020 na rozvoj obcí, měst a regionů. V návaznosti na zkušenosti z programového období 2007 – 2013 byla i v probíhající období začleněna do dohody o partnerství mezi Evropskou unií a Českou republikou územní dimenze. Územní dimenze je chápána jako možnost podpořit konkurenceschopnost specifických typů území a také jako nástroj vyrovnávání územních disparit. Územní dimenze propojuje sektorové a regionální zaměření podpůrných nástrojů a aktivit. Naplnění územní dimenze v programovém období 2014 – 2020 probíhá prostřednictvím integrovaných projektů a integrovaných nástrojů. Integrované nástroje využívané v tomto programovém období jsou integrované teritoriální investice, integrované plány rozvoje území a komunitně vedený místní rozvoj. Přes zpoždění v začátku programového období je v druhé polovině programového období čerpáno v rámci všech integrovaných nástrojů a je možné začít analyzovat jejich dopad. V článku je specifikováno v jakém rozsahu a s jakými přínosy je dosavadní implementace integrovaných nástrojů spojována a je připojeno i doporučení pro přípravu dalšího období na základě stávajícího průběhu implementace.

Klíčová slova

evropské strukturální a investiční fondy, územní dimenze, integrované nástroje, integrované teritoriální investice, integrované plány rozvoje území, komunitně vedený místní rozvoj

Annotation

The article deals with the impact of public policies co-financed by the European Structural and Investment Funds in the programming period 2014 – 2020 on the development of municipalities, cities and regions. Based on the experience of the programming period 2007 – 2013, the territorial dimension was also included into the Partnership Agreement between the European Union and the Czech Republic in the current period. The territorial dimension is understood as an opportunity to support the competitiveness of specific types of territories and also as a tool for balancing territorial disparities. The territorial dimension links the sectoral and regional focus of support tools and activities. The fulfilment of the territorial dimension in the programming period 2014 - 2020 takes place through integrated projects and integrated tools. Integrated tools used in this programming period are integrated territorial investments, integrated territorial development plans and community-led local development. Despite the delays in the start of the programming period, all integrated instruments are used in the second half of the programming period and their impact can be analyzed. The article specifies the range and the benefits of integrated tool implementation and recommendations for the preparation of the next period based on the current implementation process.

Key words

European structural and investment funds, territorial dimension, integrated tools, integrated territorial investment, community-led local development, integrated territorial development plans

JEL classification: H25, H71, R58

1. Úvod

Na úrovni Evropské unie (EU) jsou definovány dlouhodobé strategické cíle rozvoje. Aktuální cíle EU jsou definovány v strategickém dokumentu Evropa 2020 (European Commission, 2015). Strategie Evropa 2020 jako svůj cíl stanovuje inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění (European Commission, 2015). Naplnění tohoto cíle je prováděno s pomocí jednotlivých politik EU – hospodářské politiky, politiky zaměstnanosti a politiky regionální a strukturální, nazývané též politika soudržnosti. Jednotlivé členské země byly vyzvány k promítnutí uvedeného cíle do vnitrostátních cílů.

Regionální a strukturální politika EU vedoucí k naplnění stanovených cílů je realizována v časově omezených programových obdobích. V současnosti probíhá programové období 2014 – 2020. K financování regionální a strukturální politiky jsou využity prostředky Evropských strukturálních a investičních fondů (ESIF) a Kohézní fond (KF). Na plnění cílů regionální a strukturální politiky bylo na úrovni EU v programovém období 2014 – 2020 vyčleněno 351,8 mld. EUR (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2015). Jednotlivé členské státy se mohou zapojit do plnění politik s využitím alokovaných finančních prostředků prostřednictvím uzavření dohody o partnerství s Evropskou komisí. V této dohodě jsou definovány národní cíle, navazující na Strategii Evropa 2020, a dílčí cíle jednotlivých politik, zohledňující národní cíle a situaci v jednotlivých členských zemích. (European Commission, 2013)

Česká republika (ČR) podepsala dohodu o partnerství 26. 8. 2014 (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2014). Součástí dohody o partnerství je vymezení oblastí podpory v podobě 10 tematických operačních programů (OP) a 11 programů přeshraniční spolupráce a mezinárodní spolupráce (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2011). V dohodě o partnerství je specifikována výše uvedené podpory 23,98 mld. EUR (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2014). Dohoda o partnerství vymezuje také přístup k teritoriálnímu rozvoji ČR. Základním východiskem je Strategie regionálního rozvoje ČR 2014 – 2020 (SRR) a v ní obsažené územní dimenze (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2013). Začlenění územní dimenze v programovém období 2014 – 2020 vycházelo z pozitivních reflexí využití tohoto principu v předchozím programovém období. Cílem začlenění územní dimenze je reflektovat specifické územní problémy a potřeby, řešit regionální rozdíly a využít potenciál přítomný v území, územní dimenze by také měla přispět k zvýšení regionální konkurenceschopnosti a snižovat regionální disparity. Cílem uplatnění integrovaného přístupu v rámci územní dimenze je dosažení vyšší kvality strategického plánování a měl by také vést k posilování vazeb mezi městy navzájem, městy a venkovem a napomáhat lepšímu využití přirozených regionálních center. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2014)

Naplnění územní dimenze integrovaným přístupem v programovém období 2014 – 2020 probíhá prostřednictvím integrovaných projektů a integrovaných nástrojů. Integrované nástroje využívané v tomto programovém období jsou integrované teritoriální investice (ITI), integrované plány rozvoje území (IPRÚ) a komunitně vedený místní rozvoj (CLLD) (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019b).

Druhá polovina programového období je vhodným okamžikem pro posouzení uplatnění integrovaných nástrojů, analýzu rozsahu jejich implementace v počtu projektů a objemu přidělených a využitých finančních prostředků, specifikaci případných problémů a naopak poukázání na jednoznačné přínosy, neboť polovina programového období je zpravidla okamžik, kdy začíná příprava dalšího programového období, a je tedy žádoucí při jeho nastavení zohlednit dosavadní zkušenosti.

2. Cíl a metodika výzkumu

Cílem článku je analyzovat stávající rozsah využití integrovaných nástrojů v rámci programového období 2014 – 2020, specifikovat přínosy integrovaných nástrojů a prezentovat případné problémy s implementací integrovaných nástrojů spojené. Pro zpracování článku byla využita analýza sekundárních zdrojů v podobě odborné literatury, veřejně dostupných zdrojů publikovaných institucemi odpovědnými za implementaci podpory z ESIF a dalších institucí podílejících se na naplňování regionální a strukturální politiky v ČR.

3. Integrované nástroje v programovém období 2014 - 2020

Integrované nástroje posilují v rámci veřejných politik prvek strategického řízení ukotveného co nejbližší k místu naplňování cílů. V rámci všech integrovaných nástrojů během jejich nasazování v praxi proběhla analýza daného území, byla zpracována strategie rozvoje území, zpracování strategie vždy navazovalo na cíle na národní úrovni specifikované v SRR a koresponduje tak se strategickými cíli na evropské úrovni, specifikovanými ve strategii Evropa 2020. K financování implementace strategií jsou využity ESIF fondy, ale jsou spolufinancovány i z finančních zdrojů nositele strategie či řešitelů projektů. Kontrola naplňování územní dimenze s pomocí integrovaných nástrojů je realizována prostřednictvím regionálních stálých konferencí a národních stálých

konferencí, které sdružují nejen zástupce veřejných institucí zapojených do implementace, ale i zástupce stakeholderů z příslušných území, kteří evaluují dopad implementace z jejich pohledu. (Merta, 2017, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019b, Národní síť zdravých měst ČR, 2019).

K problematice prospěšnosti, dopadů a problémů spojených s čerpáním ESIF je v odborné literatuře prezentována řada studií. Zaměřují se na posouzení dopadu dotací, systému podpory žadatelů a řešitelů, administrativní náročnost, přílišnou komplikovanost systému, míru využití strategického řízení (Brown, Zimmermannová, 2012, Katsarova, 2013, Košťálová a kol., 2015, Zygmunt, 2018, Žáček a kol., 2018). Posouzení dílčích oblastí v regionální politice se zaměřuje především na hodnocení dopadu dotací ve vztahu k danému regionu, oblasti podpory, posouzení funkčnosti nástrojů a jejich přínosů pro regionální rozvoj (hodnoceny jsou zejména ITI a CLLD) (Zdražil, Applová, 2017, Merta, 2017, Dvořák, Tonev, 2016, Brzáková, Šimonová, 2014, Sisto a kol., 2018, Boukalová, Kolářová, 2014, Škrabal, 2018).

3.1 ITI

ITI jsou vybrané metropolitní aglomerace na území ČR definované v rámci SRR s koncentrací nad 300 tisíc obyvatel. Jedná se o aglomerace (Brněnská, Hradecko-pardubická, Olomoucká, Ostravská, Plzeňská, Pražská a Ústecko-chomutovská). V rámci jejich rozvoje byly vymezeny hlavní témata k řešení a to oblast dopravy a mobility, lepší dopravní obslužnost v území aglomerace, větší integrace veřejné dopravy, sociální soudržnost, zvyšování kvality a kapacity veřejných služeb a snižování sociálního vyloučení skupin obyvatel, udržitelná ekonomika směřující na podporu do vzdělávání, vědy, výzkumu a inovačních center spolu s propojením s podnikatelským sektorem a životní prostředí směřující k zajištění ekologické stability urbanizovaných území, rozvoji ekologické dopravy, řešení energetických zásob, zajištění zásobování vodou, protipovodňová opatření a zlepšení nakládání s odpady. (Šašinka a kol., 2015, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019d) Každá ITI zpracovala strategický dokument, který obsahuje analýzu svého území, a prioritní oblasti rozvoje na území aglomerace, které jsou považovány za klíčové pro další směřování v budoucnosti a současně financovatelné v rámci operačních programů ESIF (Národní síť zdravých měst ČR, 2019). Součástí socioekonomické analýzy byly identifikovány největší problémy v území a jeho potřeby, byly definovány klíčoví stakeholderi v území a proběhl sběr projektových návrhů. Návrhová část strategie specifikuje vizi rozvoje území, strategické cíle, specifické cíle a opatření, která se během implementace strategie promítají do vyhlášených výzev pro žadatele z území ITI. V průběhu implementace probíhá průběžná kontrola nejen ze strany OP financujících realizované projekty, ale také ze strany ITI a je monitorováno naplňování stanovených cílů. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019d)

3.2 IPRÚ

IPRÚ představují nástroj udržitelného regionálního rozvoje na úrovni center s přirozeným spádovým územím, jež se nachází mimo metropolitní oblasti ITI. Tento nástroj byl směřován do šesti sídelních aglomerací: České Budějovice, Jihlava, Karlovy Vary, Liberec-Jablonec nad Nisou, Mladá Boleslav a Zlín. V rámci těchto oblastí byla vymezena jako hlavní témata veřejné služby, vzdělávání a trh práce, dopravní obslužnost a oblast životního prostředí včetně technické infrastruktury. IPRÚ se může zaměřit i na podporu výzkumných aktivit a aplikaci jejich výstupů do praxe, podporu inovací a podnikání, dobudování potřebných infrastruktur a řešení potřeb města vedoucích k zajištění funkčního území pro danou oblast. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019c) Obdobně jako ITI také tyto sídelní aglomerace zpracovaly na základě analýzy území a jednání s významnými stakeholdery strategii rozvoje území (Národní síť zdravých měst ČR, 2019). Strategie IPRÚ schvalují účastníci z území, Regionální stálá konference, Národní stálá konference a po jejím schválení začaly být vyhlášeny výzvy pro žadatele z území pro předkládání projektů. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019c)

3.3 CLLD a Místní akční skupiny

CLLD je realizován prostřednictvím Místních akčních skupin (MAS). MAS jsou na politickém rozhodování nezávislá společenství občanů, neziskových organizací, subjektů ze soukromé sféry a veřejné správy (obce, svazky obcí a veřejných institucí), které zakládají sdružení a spolupracují na rozvoji území jejich působnosti metodou LEADER. Metoda LEADER je založena na 7 principech: komunitně vedený místní rozvoj přístupem zdola nahoru, inovační přístup, posilování partnerství mezi veřejnou, neziskovou a soukromou sférou, tvorba místní rozvojové strategie, posilování integračních a multisektorových aktivit, síťování a budování lokálních, národních a mezinárodních partnerství (European Network for Rural Development, 2014). Základním cílem MAS je zlepšování kvality života a životního prostředí ve venkovských oblastech, které jsou definovány obcemi s počtem obyvatel menším než 25 000 a územím v rozmezí počtu obyvatel mezi 10 000 a 100 000. K 9. 10. 2018 bylo v ČR evidováno 179 MAS, které pokrývají téměř celé území ČR mimo obcí nad 25 000 obyvatel. Většina MAS je sdružena v rámci Národní sítě MAS ČR (2019).

Mezi hlavní řešená témata v rámci CLLD patří řešení nezaměstnanosti ve venkovských oblastech, podpora lokální ekonomiky, podnikatelských aktivit a tím i vytváření pracovních příležitostí ve venkovských oblastech, stabilizace obyvatel, omezení odlivu mladé a kvalifikované pracovní síly, zvyšování kvalifikace, zvýšení funkční vybavenosti venkova v oblasti sociálních, zdravotních a navazujících služeb, podpora kulturního života na venkově, podpora spolupráce škol všech stupňů, firem a škol, firem vzájemně, podpora pozemkových úprav, opatření k biodiverzitě, snižování zdrojů znečištění, podpora recyklace, regenerace brownfieldů, úspora energie a zavádění obnovitelných zdrojů energie, podpora agroenvironmentálních opatření, obnova propojenosti a dostupnosti krajiny, protipovodňová opatření a ochrana krajiny. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019c) I v případě CLLD je implementace tohoto nástroje založena na strategickém řízení, kdy na základě analýzy území připravily všechny MAS strategii CLLD a po jejím schválení probíhá její implementace nejen s pomocí ESIF, ale i národních zdrojů prostřednictvím realizace projektů samotnými MAS, zejména projektů realizovaných akterými v území s podporou MAS. V případě CLLD jsou pro financování využívány Operační program zaměstnanost (OPZ), Operační program životní prostředí (OPŽP), Program rozvoje venkova (PRV) a Integrovaný regionální operační program. (IROP) (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019c)

4. Implementace integrovaných nástrojů

Na zasedání Národní stálé konference byl prezentován rozsah implementace integrovaných nástrojů ke konci roku 2018. Od začátku programového období bylo v rámci územní dimenze vyhlášeno 493 výzev s alokovanou podporou 476,5 mld. Kč, v rámci těchto výzev žadatelé předložili projekty v objemu 599,3 mld. Kč a z nich byly schváleny projekty s celkovou výší přidělených prostředků 310,9 mld. Kč. V současnosti jsou v realizaci projekty s celkovým rozsahem rozpočtů ve výši 221,8 mld. Kč a dosud již bylo proplaceno 59,8 mld. Kč v rámci ukončených projektů. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019f). Údaje k realizovaným projektům jsou dohledatelné také v databázi příjemců ESIF Ministerstva pro místní rozvoj ČR (2019e).

4.1 Stav implementace ITI

V oblasti ITI na začátku programového období bylo nutné vytvořit struktury řízení a zapojení všech stakeholderů, neboť ITI nenavazovalo na obdobný nástroj z minulého programového období. Nicméně všechna velká města v aglomeracích ITI měla v minulém programovém období IPRÚ, tudíž mohla navázat na zkušenost s implementací tohoto nástroje. V roce 2015 došlo ke schválení prvních ITI, většina pak byla schválena v roce 2016 a následně začaly ITI vyhlášovat výzvy navazující na jednotlivé strategické cíle, specifické cíle a opatření. Stav implementace ITI k 31. 12. 2018 je uveden v tabulce 1.

Tab. 1: Stav implementace ITI k 31. 12. 2018

Operační program	Alokace ITI	Vydaná vyjádření ŘV ITI (kladná a záporná yjádření)		Žádosti o podporu v MS2014+ (schválené nebo dosud nevyhodnocené)		Nasmmlouvané projekty (všechny projekty s podepsaným právním aktem)		Ukončené projekty	
		Počet	Alokace	Počet	Alokace	Počet	Alokace	Počet	Alokace
IROP	16 117,72	798	16 502,9	570	10 493,4	376	6 944,6	147	2 259,0
OPVVV	2242,30	66	3 681,0	30	2 345,4	23	1 480,3	0	0
OPPIK	4 042,3	132	1 334,0	69	891,2	23	143,2	2	9,7
OPD	6475,84	36	4 951,5	20	2 862,6	11	709,9 2	2	52,1
OPZ	598,56	82	643,6	57	452,5	43	318,1	0	0
OPŽP	1450,03	20	388,0	8	258,5	2	14,9	0	0
OPPPR	459,1	1	187,3	1	162,0	1	162,0	0	0
Celkem	31385,79	1 135	27 688	755	17 464,0	479	9 773,0	151	2 320,8

Pozn. Řídicí výbor (ŘV), MS2014+ - informační systém pro podávání žádostí a administrování projektů, Operační program Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost (OPIK), Operační program Doprava (OPD), Operační program Praha – pól růstu ČR (OPPPR)
Všechny alokace jsou uvedeny v mil. Kč.

Zdroj: vlastní zpracování a Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019f

Všechny ITI prochází tzv. mid-term evaluací. Mid-term evaluace je zaměřena na hodnocení naplňování integrovaných strategií k 31. 12. 2018. V oblastech ITI je již schváleno téměř 500 projektů, nicméně z celkové alokace je zatím vyčerpáno relativně málo. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR doporučilo řešitelům ITI urychlit čerpání. V případě, že v rámci průběžné evaluace nebudou dodrženy plánované finanční milníky, dojde k přesunu finančních prostředků do individuálních projektů.

4.2 Stav implementace IPRÚ

Všechny IPRÚ v ČR při zapojení v současném programovém období mohly vycházet ze zkušeností z předchozího programového období, neboť integrované nástroje využívaly již dříve. Obdobně jako v ostatních nástrojích nejdříve musely všechny oblasti provést analýzu regionu a stanovení strategických cílů, specifických cílů a opatření. Pro všech šest území byly v letech 2015 a 2016 schváleny jejich strategie a bylo zahájeno vyhlásování výzev. V tabulce 2 je uveden přehled implementace IPRÚ ke konci roku 2018.

Tab. 2: Stav implementace IPRÚ k 31. 12. 2018

Operační program	Alokace IPRÚ	Vydaná vyjádření ŘV IPRÚ (kladná a záporná vyjádření)		Žádosti o podporu v MS2014+ (schválené nebo dosud nevyhodnocené)		Nasmlouvané projekty (všechny projekty s podepsaným právním aktem)		Ukončené projekty	
		Počet	Alokace	Počet	Alokace	Počet	Alokace	Počet	Alokace
IROP	5 805,98	180	2 713,2	121	1 727,8	91	540,0	61	877,8
OPD	1 523,60	6	231,8	3	78,1	2	22,3	1	14,2
OPZ	457,47	36	328,4	14	139,7	19	0	0	0
Celkem	7 787,05	222	3 273,4	138	1 945,5	112	716,2	62	892,0

Pozn. Všechny alokace jsou uvedeny v mil. Kč.

Zdroj: vlastní zpracování a Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019f

Také IPRÚ prochází procesem mid-term evaluace k 31. 12. 2018, v červnu 2019 by měly být prezentovány výsledky průběžného hodnocení všech šesti území z pohledu naplňování strategií rozvoje a dosažených výsledků.

4.3 Stav implementace CLLD

Přes velmi pomalý start implementace CLLD, kdy jednotlivé řídicí orgány operačních programů velmi dlouho zpracovávaly prováděcí předpisy a Ministerstvo pro místní rozvoj ČR zpracovávalo metodiky standardizace a Metodický pokyn pro využití integrovaných nástrojů v programovém období 2014–2020 určujícího dokumentu pro přípravu strategií CLLD, byly postupně všechny MAS standardizovány a došlo od poloviny roku 2016 do října 2018 ke schválení Strategií CLLD u 178 z celkových 179 MAS. V tabulce 3 je uveden přehled implementace CLLD napříč všemi operačními programy k 31. 12. 2018.

Tab. 3: Stav implementace CLLD k 31. 12. 2018

Ukazatel/Programový rámec	IROP	PRV	OP Z	OP ŽP	Celkem CLLD
Celkový počet výzev MAS (ks)	926	376	681	57	2040
Celková alokace vyhlášených výzev MAS (mil. Kč)	6 581	3 525	1 817	245	12 168
Celková alokace vyhlášených výzev = % alokace CLLD	80,9	88,8	105,0	21,8	-
Počet projektů v realizaci (vydaný právní akt/podpis Dohody) (ks)	826	1 976	470	11	3 283
Objem prostředků právní akt nebo Dohoda (mil. Kč)	1 830	780	670	9	3 289
Počet ukončených projektů (ks)	234	408	3	1	646
Proplacené prostředky přes žádosti o platbu (mil. Kč)	458	327	50	2	837

Zdroj: vlastní zpracování a Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019f

V průběhu implementace došlo k navýšení prostředků v rámci OP ŽP na CLLD, některé MAS rozšiřovaly své strategie o tuto oblast. MAS jsou zapojeny i do implementace operačního programu Výzkum, vývoj, vzdělávání (OPVVV), kde napomáhají formou animace mateřským a základním školám podávat zjednodušené projekty, tzv. šablony, a v mnoha územích se staly řešiteli projektů Místní akční plán vzdělávání. V rámci těchto projektů dochází k vytváření strategických dokumentů a implementace strategií za účasti zástupců z území ovlivňujících oblast vzdělávání a výchovy. V současnosti prochází MAS kontrolním procesem tzv. mid-term evaluací, kdy je kontrolováno naplňování strategií CLLD, stanovených indikátorů a je možné zpracovat případné aktualizace. Do 30. 6. 2019 by měly všechny MAS projít tímto procesem.

4.5 Hodnocení implementace integrovaných nástrojů

S průběhem implementace všech integrovaných nástrojů jsou spojeny níže uvedené problémy:

- příliš dlouhý časový úsek na začátku programového období zabralo období přípravy metodických pokynů, zpracování analýz, formulování strategií a jejich schvalovací proces,
- o vymezené prostředky alokované v jednotlivých výzvách je ze strany žadatelů nerovnoměrný zájem,
- čerpání prostředků není rovnoměrně rozloženo v průběhu celého programového období,
- s průběžnými změnami v rámci integrovaných nástrojů (např. změny volených orgánů MAS) je nutné dbát na dodržování pravidel standardizace, může docházet k porušování nastavených postupů,
- problémy spojené s měnícími se a chybějícími metodickými pokyny (např. projekty spolupráce plánované v CLLD mají problematicky stanovené parametry a očekává se jejich úprava ze strany řídicího orgánu),
- vyšší administrativa spojená s podáváním žádostí a dokládáním dokumentů jak na úrovni řídicího orgánu, tak na úrovni integrovaného nástroje,
- nejednotnost informačního prostředí – např. v rámci CLLD je podávání žádostí v rámci operačního programu Program rozvoje venkova spojeno s jinou aplikací než další operační programy.

Naopak na základě dosavadních zkušeností je možné shrnout přínosy spojené s implementací integrovaných nástrojů:

- v programovém období 2014 – 2020 byla velmi silně posílena role strategického řízení a je zde větší míra koordinovanosti činností mezi řídicími orgány a dalším zúčastněnými aktéry,
- strategie vychází z reálných potřeb daných regionů a jejich návrh vznikl zdola nahoru na základě požadavků klíčových aktérů a dalších stakeholderů, působících nebo ovlivňujících rozvoj regionu, podpora tedy míří velmi cíleně na rozvoj regionů,
- pozitivně lze hodnotit aktivní práci ITI, IPRÚ a MAS v regionech s potenciálními žadateli, metodická pomoc či obecné poradenství při zpracování žádostí i realizaci projektů, pro řadu žadatelů, kteří by v individuálních projektech neměli dostatečné znalosti a zkušenosti je zpracování žádosti prostřednictvím výzev na regionální úrovni mnohem lépe zvládnutelné,
- vzhledem k rovnoměrně rozdělené alokaci směrem k integrovaným nástrojům je zajištěna plošnější a rovnoměrnější distribuce prostředků z ESIF fondů,
- možnost flexibilní reakce na vývoj v regionu, průběžně je možné jednat o případných přesunech, úpravách alokací, případně v rámci mid-term evaluace může dojít k promítnutí do strategického dokumentu,
- došlo k významnému posílení síťování, propojování v rámci regionů mezi aktéry působícími v území, v rámci analýzy a přípravy strategií byly navázány kontakty mezi subjekty, které dříve neměly příležitost k bližší spolupráci.

4.6 Nastavení integrovaných nástrojů v programovém období 2021 - 2027

Pozitivně je možné hodnotit snahu neopakovat chybu ze začátku programového období 2014 – 2020, kdy zpracování metodických pokynů, analýz a strategických dokumentů a proces jejich schvalování zabralo více než 2 roky ze samotného programového období. Již v roce 2016 byla zahájena příprava dalšího programového období s tím, že je v plánu významně posílit územní dimenzi a využití integrovaných nástrojů a v maximální míře navázat na strategické řízení, zahájené ve stávající programovém období (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019f). Bylo již zahájeno i jednání s Evropskou komisí. Mezi skutečnosti, které se v rámci přípravy s novým programových obdobím spojují, patří (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019f, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2016):

- další období bude vycházet ze SRR 2021+, která je již od roku 2017 v přípravě,
- mezi základní principy SRR je opět zařazeno využití územní dimenze v rámci sektorových politik, další rozvíjení strategického plánování, posilování spolupráce a síťování v regionech, zlepšení koordinace a práce s daty v oblasti regionálního rozvoje a důraz na hledání smart řešení na úrovni regionů,
- zachování návaznosti na Národní výzkumnou a inovační strategii pro inteligentní specializaci ČR (RIS3),
- územní dimenze bude využívat integrované nástroje ITI a CLLD, nově budou vznikat také Regionální akční plány (RAP) pro zvýšení koordinace napříč městskými a venkovskými regiony,
- CLLD by mělo být více použito pro animaci v území, posilování vazeb a partnerství, přepokládá se jednodušší schvalování strategií již ve stávajícím programovém období, rozšíření operačních programů animovaných prostřednictvím MAS,
- ITI budou rozšířena na 13 aglomerací (dosavadní ITI a IPRÚ), pro rozvoj městských regionů bude blokována významná část prostředků, snaha o rozšíření operačních programů dostupných v ITI,
- prostřednictvím RAP budou alokovány prostředky na rozvoj jednotlivých krajů,
- dojde k posílení průběžných monitorovacích aktivit k zvýšení průběžné evaluace,
- kombinované využití zdrojů financování regionálního rozvoje z ESIF, národních a ostatních zdrojů,
- posílení využití finančních nástrojů pro zajištění návratnosti části zdrojů,
- zvýšení flexibility pro případné přesuny v rámci operačních programů,

- v rámci jednání s Evropskou komisí jsou již předběžně formulovány základní strategické cíle – zlepšení životního prostředí a ochrana klimatu, využití výzkumného potenciálu pro zvýšení konkurenceschopnosti s ohledem na technologické změny, rozvoj konkurenceschopné a soudržné společnosti, rozvoj dostupnosti a efektivity dopravní sítě, trvale udržitelný a integrovaný rozvoj městských a venkovských oblastí,
- předběžně se jedná o 7 tematických operačních programech navazujících na stávající OP (OP Konkurenceschopnost, IROP, OP Věda a vzdělávání, OP Lidské zdroje, OPŽP, OPD, OP Rybářství, OP Technická pomoc) a programech regionální spolupráce se sousedními zeměmi.

5. Závěr

V programovém období 2014 – 2020 proti předchozímu programovému období došlo k posílení role územní dimenze, integrovaných nástrojů a přes některé problémy, spojené s pozdním schválením metodických postupů, zpracováním a schválením strategií rozvoje v příslušných integrovaných nástrojích, probíhá implementace uspokojivým způsobem. V některých oblastech se potýkají integrované nástroje s menším zájmem žadatelů, jinde je naopak převis zájmu. Ze strany žadatelů a řešitelů je opět, stejně jako v předchozím období, negativně hodnocena komplikovanost prostředí, administrativní náročnost a proměnlivost metodického prostředí. Naopak zvláště v CLLD je pozitivně hodnocena zprostředkovatelská činnost a role MAS ve vztahu k řešitelům. Průběžně je kontrolováno plnění finančních milníků, ve všech integrovaných nástrojích probíhá mid-term evaluace. Čerpání prostředků z důvodu pozdějšího zahájení není ještě zdaleka v polovině vyčerpaných alokací, ale lze předpokládat, že zbývající část programového období bude charakteristická intenzivním čerpáním. V dalším programovém období dle stávajících přípravných prací lze očekávat další posílení územní dimenze, využití integrovaných nástrojů, jejich rozšiřování a rozšiřování operačních programů, které prostřednictvím integrovaných nástrojů je možné lépe zacílit s ohledem na potřeby regionů. Pozitivní je i snaha zahájit přípravné práce již v programovém období 2014 – 2020, přípravu metodických pokynů i samotnou aktualizaci strategií jednotlivých integrovaných nástrojů pro další programového období je v plánu zahájit ještě před jeho začátkem.

Literatura

- [1] BROWN, L.; ZIMMERMANNOVÁ, L., (2012). *Problematika čerpání prostředků ze strukturálních fondů v České republice: překážky limitující plynulé čerpání z fondů*. [online]. [cit. 10.3.2019]. Dostupné z: http://nf.vse.cz/wp-content/uploads/fewpp_article-cerpani-SF-zimmermannova-brown.pdf.
- [2] BOUKALOVÁ, K., KOLÁŘOVÁ, A., (2014). CLLD ve vybraných státech EU po roce 2014 pod mikroskopem. In *Region in the Development of Society 2014*. Brno: Mendel University of Brno, pp. 76-85. ISBN 978-80-7509-139-0.
- [3] BRZÁKOVÁ, K., ŠIMANOVÁ, J., (2014). Evaluation of the Implementation of Selected Regional Operational Programs with a Focus on Public Projects Economic Efficiency. In *International Conference on European Integration*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, pp. 51–58. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [4] DVOŘÁK, Z., TONEV, P., (2016). Problematika vymezení metropolitních oblastí na území České republiky s důrazem na Brno a Ostravu. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 589-594. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-75.
- [5] EUROPEAN COMMISSION., (2015). *Europe 2020 strategy*. [online]. [cit. 10.3.2019]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en.
- [6] EUROPEAN COMMISSION., (2013). *European structural and investment funds*. [online]. [cit. 14.3.2019]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/funding-opportunities/funding-programmes/overview-funding-programmes/european-structural-and-investment-funds_en.
- [7] EUROPEAN NETWORK FOR RURAL DEVELOPMENT, (2014). *The LEADER Approach*. [online]. [cit. 15.3.2019]. Dostupné z: http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/leader/leader/leader-tool-kit/the-leader-approach/why-is-leader-specific/en/bottom-up-approach_en.html.
- [8] MERTA, T., (2017). Regionální stálá konference jako nový institucionální nástroj regionální politiky v Česku. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 107-113. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-12.
- [9] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2014). *Dohoda o partnerství pro programové období 2014 – 2020 Česká republika*. [online]. [cit. 14.3.2019]. Dostupné z: https://www.mmr.cz/getmedia/40d6c28a-df6f-411d-99c4-efbc0b9a07a8/Dohoda_o_partnerstvi.pdf.
- [10] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2019a). *CLLD*. [online]. [cit. 14.3.2019]. <https://www.mmr.cz/cs/Microsites/Uzemni-dimenze/UD-typy/Integrované-nástroje/CLLD>.
- [11] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2015). *Evropské fondy 2014 – 2020: jednoduše pro lidi*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, ISBN 978-80-87147-84-9.

- [12] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2019b). *Integrované nástroje*. [online]. [cit. 14.3.2019]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/cs/Microsites/Uzemni-dimenze/UD-typy/Integrované-nastroje>.
- [13] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2019c). *IPRÚ*. [online]. [cit. 14.3.2019]. <https://www.mmr.cz/cs/Microsites/Uzemni-dimenze/UD-typy/Integrované-nastroje/IPRU>.
- [14] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2019d). *ITI*. [online]. [cit. 14.3.2019]. <https://www.mmr.cz/cs/Microsites/Uzemni-dimenze/UD-typy/Integrované-nastroje/ITI>.
- [15] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2016). *Programové období 2021 - 2027*. [online]. [cit. 15.3.2019]. Dostupné z: <https://www.dotaceeu.cz/cs/Evropske-fondy-v-CR/KOHEZNI-POLITIKA-PO-ROCE-2020>.
- [16] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2011). *Programy*. [online]. [cit. 14.3.2019]. Dostupné z: <https://www.dotaceeu.cz/cs/Evropske-fondy-v-CR/2014-2020/Operacni-programy>.
- [17] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2019e). *Seznam operací (příjemců)*. [online]. [cit. 14.3.2019]. Dostupné z: <https://dotaceeu.cz/cs/Statistiky-a-analyzy/Seznamy-prijemcu>.
- [18] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2013). *Strategie regionálního rozvoje ČR 2014 – 2020*. [online]. [cit. 15.3.2019]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/08e2e8d8-4c18-4e15-a7e2-0fa481336016/SRR-2014-2020.pdf>.
- [19] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR., (2019f). *12. Zasedání Národní stálé konference*. [online]. [cit. 14.3.2019]. Dostupné z: <https://mmr.cz/cs/Microsites/uzemni-dimenze/Dokumenty/Narodni-stala-konference>.
- [20] NÁRODNÍ SÍŤ MÍSTNÍCH AKČNÍCH SKUPIN., (2018). *Seznam místních akčních skupin*. [online]. [cit. 14.3.2019]. Dostupné z: <http://nsmas.cz/seznam-mistnich-akcnich-skupin/>.
- [21] NÁRODNÍ SÍŤ ZDRAVÝCH MĚST ČR. (2019). *Databáze strategií*. [online]. [cit. 13.3.2019]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/oblastni-dokumenty>.
- [22] KATSAROVA, I., (2013). *The (Low) Absorption of EU Structural Funds. Library of the European Parliament: Library Briefing*. [online]. [cit. 13.3.2019]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/eplibrary/The-low-absorption-of-EU-Structural-Funds.pdf>.
- [23] KOSTALOVA, J., TETREVOVA, L., PATAK, M., (2015). The System of Support for Projects Co-financed by EU funds in the Czech Republic. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, vol. 45E (June) pp. 97-115. ISSN 1842-2845.
- [24] SISTO, R., LOPOLITO, A., VAN VLIET, M., (2018). Stakeholder participation in planning rural development strategies: Using backcasting to support Local Action Groups in complying with CLLD requirements, *Land Use Policy*, no. 70, pp. 442–450. ISSN: 0264-8377. DOI 10.1016/j.landusepol.2017.11.022.
- [25] ŠAŠINKA, P., DVOŘÁK, Z., TONEV, P., (2015). Programové období EU 2014-2020 jako katalyzátor prostorových analýz metropolitních oblastí (na příkladu Brněnské metropolitní oblasti). In Kulla, M., Novotný, L. (eds.). *Zborník abstraktov zo 7. medzinárodného geografického kolokvia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. pp. 35-36, ISBN 978-80-8152-319-9.
- [26] ŠKRABAL, J., (2018). Utilization of European funds for brownfields regeneration. In *4th International Conference on European Integration. Sborník příspěvků*. Ostrava: VŠB – Technical University Ostrava. pp. 1484-1491. ISBN 978-80-248-4169-4.
- [27] ZDRAŽIL, P., APPLOVÁ, P., (2017). Dopady programového období 2007-2013 regionální politiky EU na rozvoje českých mikroregionů. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 75-82. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-8.
- [28] ZYGMUNT, J., (2018). The EU funds and the nascence of firms in a transition economy. In *4th International Conference on European Integration. Sborník příspěvků*. Ostrava: VŠB – Technical University Ostrava. pp. 1653-1659. ISBN 978-80-248-4169-4.
- [29] ŽÁČEK, J., HRŮZA, F., VOLČÍK, S. (2018). Impact of ESIF on economic growth of regions of the Czech republic – panel data regression analysis. In *4th International Conference on European Integration. Sborník příspěvků*. Ostrava: VŠB – Technical University Ostrava. pp. 1660-1668. ISBN 978-80-248-4169-4.

**OPERAČNÝ PROGRAM EFEKTÍVNA VEREJNÁ SPRÁVA
V PODMIENKACH REGIÓNOV SLOVENSKA****Operational program Effective public administration in conditions
of Slovak Regions****RADOMÍRA HORNYÁK GREGÁŇOVÁ****DANA ORSZÁGHOVÁ**

Katedra matematiky | *Department of Mathematics*
Fakulta ekonomiky a manažmentu | *Faculty of Economics and Management*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: *radomira.greganova@uniag.sk, dana.orszaghova@uniag.sk*

Anotácia

Vo verejnej správe Slovenskej republiky nastali od konca minulého storočia významné zmeny, na ktoré vplyva aj proces zjednocovania Európy a vznik nadnárodných orgánov. Ďalším faktorom vplyvu sú globalizačné procesy a globalizačné toky, ktoré tiež pôsobia na výkon verejnej správy, vyvolávajú zmeny v uplatňovaní metód a nástrojov riadenia, ako aj v hodnotení výkonov vo verejnej správe. Dôležitú úlohu pri financovaní verejných služieb zohrávajú verejné výdavky, ktoré sú zároveň nevyhnutným predpokladom pre ich ďalší rozvoj. Operačný program (OP) Efektívna verejná správa poskytuje finančnú pomoc z fondov Európskej únie s cieľom zefektívniť a skvalitniť verejnú správu. Do cieľovej skupiny patria orgány štátnej správy a územnej samosprávy, sociálni partneri, organizácie občianskej spoločnosti a mimovládne organizácie. Hlavným cieľom príspevku je analýza implementácie OP Efektívna verejná správa v jednotlivých krajoch Slovenskej republiky. V analýze sme sa sústredili na vyhodnotenie úspešnosti jednotlivých krajov pri získavaní projektov, aktuálny stav projektov v realizácii a ukončených projektov, čo súvisí aj s výškou schváleného nenávratného finančného príspevku v jednotlivých krajoch. Z analýzy vyplynulo, že z celkového počtu podaných projektov je úspešne realizovaných takmer 50% v každom kraji. Najväčší objem finančných prostriedkov na realizáciu projektov z OP Verejná správa získali kraje Prešovský a Košický.

Kľúčové slová

operačný program, efektívna verejná správa, regióny Slovenska

Annotation

Significant changes have occurred in the public administration of Slovakia since the end of last century, which is also affected by the process of unification of Europe and the emergence of supranational bodies. Another factor of influence is globalization processes and globalization flows, which also affect performance of public administration, initiate changes in application of management methods and tools, as well as in performance assessments in public administration. Public spending plays important role in the financing of public services, which is also prerequisite for their development. Operational Program (OP) Effective public administration provides financial assistance from European Union funds to improve the efficiency and quality of public administration. The target group includes state and local government authorities, social partners, civil society organizations and NGOs. Main objective of this paper is to analyse implementation of OP Effective Public Administration in particular regions of the Slovak Republic. In analysis, we focused on evaluating the success of individual regions in obtaining projects, current status of projects in implementation and completed projects, which is also related to the amount of approved non-repayable financial contribution. The analysis showed that almost 50% of the total number of submitted projects has been successfully implemented in each region. The biggest volume of funds for the realization of projects from the Operation Program Public Administration was acquired by the Prešov region and Košice region.

Key words

operational program, effective public administration, regions in Slovakia

JEL classification: R51, R53, R58

1. Úvod

V dnešnej Európe závisí hospodársky úspech často od schopnosti regiónu rozvíjať spoluprácu s inými regiónmi. Spolupráca a výmena skúseností medzi regiónmi môžu byť kľúčovým spúšťačom pri stimulovaní dynamického a perspektívneho procesu regionálneho rozvoja. EÚ zohráva dôležitú úlohu pri sprostredkovaní a podpore partnerstiev medzi regiónmi v rámci Únie (Pirvu, Ungureanu a Ciorchina, 2011). Hlavným strategickým cieľom politiky súdržnosti EÚ je minimalizácia hospodárskych a sociálnych rozdielov medzi regiónmi. Politika súdržnosti je ovplyvnená existujúcimi základnými vývojovými trendmi, najmä zrýchľujúcimi sa štrukturálnymi zmenami v národných ekonomikách (podmienenými aj globalizáciou, ekonomickou a inštitucionálnou integráciou), rastúcim významom mobilizácie vnútorných zdrojov ekonomického hospodárstva, zmenami v regionálnej politike ale aj zmenami v oblasti verejnej správy (Viturka, Žitek, Klímová a Tonev, 2009). Reforma štrukturálnych fondov v roku 1988 predstavovala prechod od podpory jednotlivých projektov k programom financovania, vytvoreniu troch štrukturálnych fondov ako aj pridelenie väčšieho rozpočtu, ktorý bol zacielený na priority znevýhodnených regiónov v Európskej únii (Buda, 2018). Politika regionálneho rozvoja sa tak začala zameriavať na dosiahnutie dynamického a trvalo udržateľného hospodárskeho rastu prostredníctvom efektívneho využívania regionálneho a miestneho potenciálu s cieľom zlepšiť životné podmienky. Zydziunaite a Katiliute (2007) uvádzajú, že počas prvého programového obdobia (2004 - 2006) dostala Litva približne 1,4 mld. € zo štrukturálnych fondov Európskej únie pričom tieto prostriedky boli poskytnuté na investície do konkrétnych dlhodobých projektov, ktoré zlepšovali ekonomickú situáciu regiónu. Litovské ministerstvo financií uvádza, že úspešná implementácia ŠF v roku 2006 zvýšila HDP o 1,8%. Slovensko, podobne ako aj Česká republika, ale aj iné členské štáty Európskej únie, sa vyznačujú viac alebo menej výraznejšími regionálnymi rozdielmi. Tieto rozdiely sú dané geograficky, historicky, kultúrne, rozdielnym ekonomickým rozvojom, etnickým zložením, kultúrnymi a administratívnymi centrami, ale aj mnohými inými faktormi, ktoré pôsobili v minulosti, pôsobia však i dnes a s vysokou pravdepodobnosťou budú mať tendenciu pretrvávať i do budúca. Táto diferenciácia je ovplyvnená externými kultúrnymi vplyvmi, zámernými zásahmi štátu do regiónov (najmä pred rokom 1989), mierou urbanizácie a industrializácie. Rozdiely môžeme zaznamenať v demografickom vývoji obyvateľstva, vo vzdelanostnej úrovni, v ekonomickej výkonnosti, environmentálnej, či sociálnej oblasti. Na ich odstraňovanie alebo aspoň zmierňovanie sa v súčasnosti využívajú najmä európske nástroje regionálnej politiky (štrukturálne fondy a Kohézny fond). Ďalšími nástrojmi sú vládne granty a podpora zahraničným a domácim investorom pri nových investíciách do výroby, zvlášť v regiónoch s vysokou mierou nezamestnanosti (Kožíak, Král, Flaška a Križo, 2012). Slovenská republika intenzívne využíva pomoc EÚ formou finančných prostriedkov vyčlenených v rámci jednotlivých štrukturálnych fondov EÚ na podporu aktivít a projektov vo vybraných oblastiach od roku 2000 (Spišáková, 2011). Počas svojho členstva v EÚ doposiaľ absolvovala Slovenská republika prvé úplné programovacie obdobie 2007 – 2013. Počas tohto obdobia krajina aktívne čerpala prostriedky z fondov EÚ na dosiahnutie hlavného cieľa regionálnej politiky EÚ (politiky súdržnosti, či kohéznej politiky), a to pomoc najmenej rozvinutým regiónom spoločenstva a znižovanie regionálnych rozdielov naprieč spoločenstvom (European Commission, 2009). Avšak Rajčáková a Švecová (2016) vidia v rámci čerpania eurofondov v podmienkach Slovenska predovšetkým problémy spojené s procesom verejného obstarávania, najmä časté zmeny zákona o verejnom obstarávaní ako aj v rámci samotného procesu verejného obstarávania, ktorý výrazne predlžuje obdobie realizácie projektov a v mnohých prípadoch vedie k odstúpeniu od zmluvy. V súčasnom období má možnosť Slovenská republika čerpať finančné zdroje z EÚ v rámci programovacieho obdobia 2014 - 2020. Za základný právny dokument riadenia eurofondov na Slovensku možno považovať podľa Janurovej a Marekovej (2015) zákon č. 292/2014 Z.z. o príspevku poskytovanom z európskych štrukturálnych a investičných fondov zo 17. septembra 2014, ktorý bol prijatý z dôvodu nového programového obdobia stanoveného na roky 2014 až 2020 a z toho vyplývajúcich nových pravidiel upravených nariadeniami Európskeho parlamentu a Rady. V predmetnom zákone je stanovené postavenie a právomoci orgánov verejnej správy pri využívaní príspevkov z fondov EÚ, princípy riadenia a kontrolovania, ako aj rozhodovanie o jednotlivých žiadostiach.

Verejný sektor a verejná správa predstavujú špecifickú skupinu služieb, ktoré sú financované v rámci verejných zdrojov. Verejné výdavky zohrávajú významnú úlohu pri financovaní verejných služieb a vytvárajú predpoklady pre ich ďalší rozvoj. V rámci uskutočneného výskumu Halásková et al. (2018) uvádza, že v rámci krajín EÚ dochádza k zhoršovaniu efektívneho vynakladania finančných prostriedkov na zabezpečenie verejných služieb. Kým v roku 2009 z celkového počtu krajín EÚ-27 efektívne vynakladalo finančné prostriedky na zabezpečenie verejných služieb 13 krajín, v roku 2016 to bolo iba 7 krajín. Výsledky výskumu poukázali aj na skutočnosť, že efektívnosť financovania verejných služieb súvisí s tradičným postavením verejnej správy v krajine. Jankurová (2016) poznamenáva, že verejná správa sa na Slovensku už dlhú dobu nachádza v dôsledku nesystémového prístupu predchádzajúcich vlád v akejsi patovej situácii. Na jednej strane je verejnej správe vyčítaná nekompetentnosť a neschopnosť jej orgánov, zatiaľ čo na strane druhej je to reforma verejnej správy, jej modernizácia a prispôbenie sa normám krajín Európskej únie. Podľa Polakovičova a Slovákovej (2015) občania očakávajú od verejnej správy kvalitnejšie a efektívnejšie informácie a elektronické prepojenie svojich

informačních systémů. Nedostatočné prepojenie informačních systémů veřejnej správy má za následok zdlhávající administratívne konanie a nespokojnosť občanů. Proces elektronizácie veřejnej správy a poskytovanie elektronických služeb prostřednictvím internetu přináší podle Andraška (2016) so sebou okrem pozitivů aj mnohé bezpečnostné riziká. Podpora myšlenky bezpečného cezhraničného využívání elektronických služeb veřejnej správy sa pretavila do přijatí Nariadení eIDAS, kterého cílem je jednak posílení důvěry při elektronických transakcích na vnitřním trhu, ale aj zabezpečení bezpečnej elektronické identifikácie a autentifikácie při přístupu k cezhraničným službám online, které ponúkají členské štáty, aspoň v případě veřejných služeb. Vychádzajúc z dokumentu „Základné východiská reformy veřejnej správy v Slovenskej republike“ je víziou reformy veřejnej správy na Slovensku do roku 2020 vytvorit' proklientsky orientovanú, transparentnú veřejnú správu, poskytujúcu svoje služby rýchlo, efektívne a kvalitne, v záujme podpory udržateľného rastu, tvorby pracovných miest a sociálnej inklúzie. Kvalitná veřejná správa je podľa tohto dokumentu jednou z kľúčových podmienok a zároveň stimulačným faktorom pre podporu hospodárskeho rastu, tvorby pracovných miest a sociálnej inklúzie: efektívna veřejná správa je predpokladom pre rozvoj a implementáciu politik, ktoré budujú dôveru, podporujú investície a inkluzívny, udržateľný rozvoj.

Podľa Košovskej et al. (2014) si proces zlepšovania veřejnej správy vyžiadala aj zmena a zlepšenie systému súčasného rozpočtového hospodárstva a prispôsobenie účtovníctva s cieľom reagovať na nové právne predpisy a podmienky vyplývajúce z pristúpenia Slovenskej republiky do Európskej únie. Súčasťou komplexnej reformy systému veřejných financií bola podľa Papcunovej et al. (2016), Dvořáka (2017) aj fiškálna decentralizácia, ktorá mala na jednej strane posilnit' transparentnosť veřejných financií a na druhej strane podporit' manažérsky prístup a zodpovednosť za riadenie jednotlivých súčastí veřejnej správy. Aj keď v konečnom dôsledku nedošlo k úplnej finančnej autonómii regionálnej a miestnej samosprávy, otvorili sa nové možnosti pre tieto subjekty ako získavať doplnkové finančné zdroje do svojich rozpočtov. Potvrzuje to aj Halásková a Halásek (2015), ktorí uvádzajú, že vo väčšine vyspelých krajín prebieha decentralizácia veřejnej správy a prechod výdavkových kompetencií na zabezpečenie veřejných služeb na každej úrovni územnej organizácie. Rozhodujúcim záujmom fiškálnej decentralizácie je dosiahnuť zvýšenie efektívnosti, transparentnosti a zodpovednosti při poskytovaní veřejných služeb. Jednou z možností je aj čerpanie finančných prostriedkov prostřednictvím európskych štrukturálnych investičných fondů. Na podporu zefektívnenia fungovania veřejnej správy je určený práve operačný program Efektívna veřejná správa, ktorý spadá pod Európsky sociálny fond. Víziou tohto operačného programu je postaviť občana do centra pozornosti a poskytovať kvalitné veřejné služby obyvateľom v každej fáze života či podnikania. Prioritnými oblasťami sú: efektívny súdny systém a zvýšená vymáhateľnosť práva, efektívny systém výberu ciel a daní, nekorupčná a transparentná veřejná správa, moderné riadenie ľudských zdrojů a kompetentní zamestnanci vo veřejnej správe, transparentné veřejné obstarávanie, kvalitný systém merania dopadů regulácií a partnerstvá při tvorbe veřejnej politiky. Realizácia operačného programu prispieva k plneniu národného strategického cieľa, ktorým je moderná, odborná, efektívna, spoľahlivá, nekorupčná a transparentná veřejná správa v Slovenskej republike (Jankurová, 2016). Riadiacim orgánom tohto operačného programu je Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Najvýraznejším projektom, ktorý bol zatiaľ finančne podporený v rámci Operačného programu Efektívna veřejná správa je program ESO (Efektívna, Spoľahlivá a Otvorená Správa). Cieľom tohto programu je zásadná kvantitatívna zmena vo výkonnosti a dostupnosti územnej štátnej správy pre občana, ktorá bude naplňovať všetky znaky modernej správy. Potvrzuje to aj Čajka et al. (2015), podľa ktorého program ESO by mal priniesť občanom SR práve zlepšenú komunikáciu s veřejnou správou a priblížit' výkon štátnej správy bližšie k nemu. Národná stratégia SR je podľa vyššie uvedeného definovaná tak, aby podporovala plnenie priorit stratégie Európa 2020 a prispieť tak k dosiahnutiu cieľů Národného programu reforiem Slovenskej republiky, ako aj požiadaviek vyplývajúcich z právnych predpisů EÚ v príslušných oblastiach a tiež potrieb na národnej, resp. regionálnej a miestnej úrovni, s cieľom zabezpečiť predpoklady pre udržateľný a inkluzívny rast prostřednictvím komplexnej reformy veřejnej správy Slovenskej republiky. Aj tento program by mal prispieť k naplneniu očakávaného výsledku, ktorý sa dosiahne implementáciou finančných prostriedkov počas celého programového obdobia v rámci operačného programu Efektívna veřejná správa a tým je veřejná správa, ktorá funguje na princípoch dobrej správy vecí veřejných (Good Governance). Základnou filozofiou tohto prístupu je tvoriť efektívne politiky, ktoré sú zamerané na kvalitné výstupy a zároveň prijímať transparentné rozhodnutia, ktoré v konečnom dôsledku vytvorí fungujúcu proklientsky orientovanú veřejnú správu poskytujúcu kvalitné služby udržateľným spôsobom. Podľa Kováčovej (2010) každá zmena v sústave a činnosti orgánů veřejnej správy má napomôcť občanovi, aby jeho záujmy realizované cez sústavu orgánů veřejnej správy boli realizovateľné jednoduchšie, prehľadnejšie, efektívnejšie a k čomu možno najväčšej spokojnosti občanů.

2. Cieľ a použité metódy

Regionálna politika a jej efektívna implementácia v praxi sú kľúčovým nástrojom štátu, veřejných autorit a organizácií, ako aj regionálnych a miestnych samospráv (Kožiak, Král, Flaška a Křižo, 2012). Jedným z implementačných nástrojů sú aj operačné programy. Základným motívom použitia finančných zdrojů

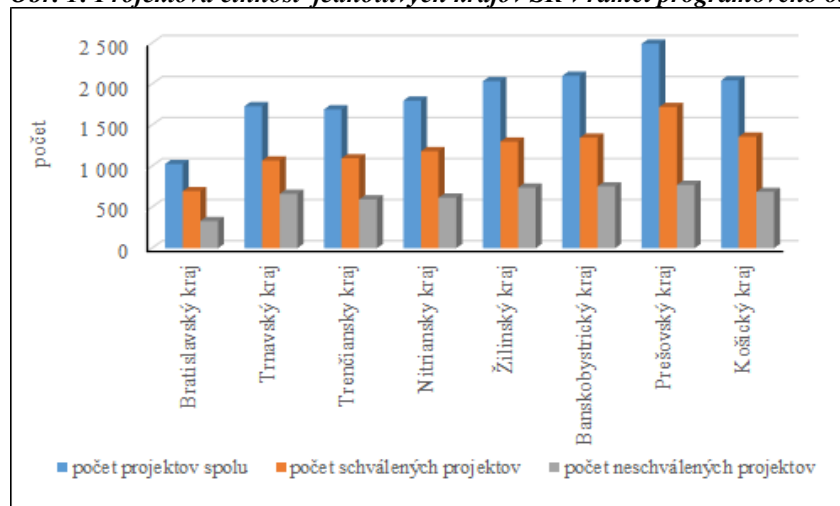
získaných prostredníctvom jednotlivých operačných programov je vyrovnávanie regionálnych rozdielov v rámci regiónov Slovenska.

V príspevku sme sa zamerali na Operačný program Efektívna verejná správa, v rámci ktorého sme analyzovali implementáciu projektov na úrovni krajov Slovenskej republiky v rozpočtovom období 2014 – 2020. Hlavným cieľom je vyhodnotenie úspešnosti jednotlivých krajov pri získavaní projektov v rámci uvedeného operačného programu, prehľad aktuálneho stavu ukončených projektov a projektov v realizácii. S tým súvisí aj analýza výšky získaných finančných prostriedkov prostredníctvom nenávratného finančného príspevku. Údaje na analýzu boli získané z Portálu ITMS 2014+, k dátumu 17.1.2019, ktoré boli následne vyhodnotené metódami popisnej štatistiky a graficky spracované pomocou nástrojov programu MS Excel. Na vyhodnotenie rozdielov medzi počtom projektov vo verejnej správe (schválených, neschválených, ukončených a realizovaných) a projektov spolu podľa jednotlivých krajov sme použili percentuálne porovnanie. V rámci schválených projektov sme porovnali celkovú výšku schváleného nenávratného finančného príspevku (NFP) medzi jednotlivými kraji Slovenskej republiky.

3. Výsledky a diskusia

Slovenská republika môže v rámci programového obdobia 2014 – 2020 čerpať viac ako 15 mld. € prostredníctvom 8 operačných programov. Okrem toho je možné čerpať finančné prostriedky aj z programov Interreg V-A Slovenská republika – Rakúsko, Interreg V – A Slovenská republika – Česká republika, Integrovaný regionálny operačný program a Program rozvoja vidieka. K 17.1. 2019 bolo podaných v rámci súčasného programového obdobia 14 914 projektov. Viac než 2 000 projektov predložili kraje Žilinský (2 035 projektov), Banskobystrický (2100 projektov), Prešovský (2 492 projektov) a Košický (2 044 projektov).

Obr. 1: Projektová činnosť jednotlivých krajov SR v rámci programového obdobia 2014 - 2020 k 17.1.2019

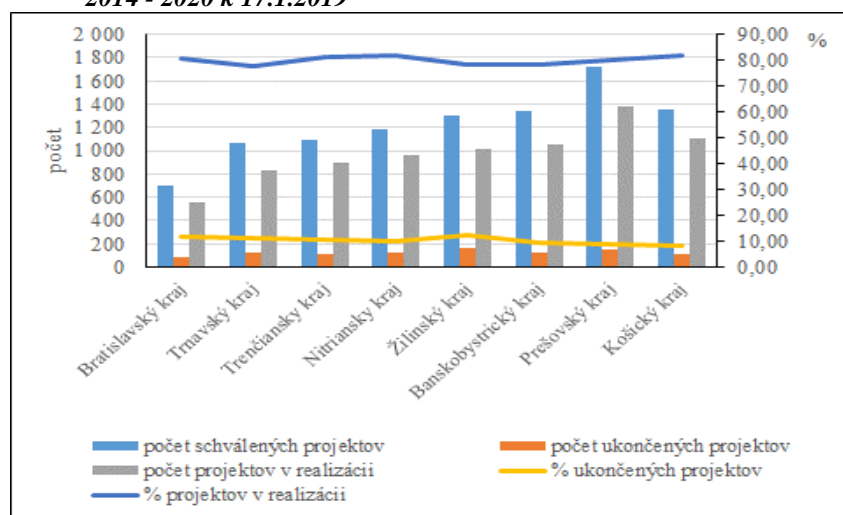
Zdroj: portál ITMS 2014+, vlastné spracovanie

Najmenej projektov predložil Bratislavský kraj (1025 projektov). Tento nízky počet však nesúvisí s nedostatočnou projektovou činnosťou, ale so skutočnosťou, že podľa pravidiel Európskej komisie jedine Bratislavský kraj dosahuje ekonomický rozvoj zodpovedajúci priemeru EÚ, takže aj možnosti čerpania finančných prostriedkov z fondov EÚ sú pre tento kraj značne oklieštené. Trnavský kraj predložil 1 730 projektov, Trenčiansky kraj (1 690 projektov) a Nitriansky (1 798 projektov). Z projektového hľadiska môžeme hodnotiť projektovú činnosť krajov ako dostatočnú, z počtu podaných projektov je vidieť, že jednotlivé kraje majú záujem o finančné prostriedky, ktoré sú určené predovšetkým na zlepšenie technickej ako aj sociálnej infraštruktúry v jednotlivých krajoch, ale aj na zvyšovanie kvality služieb poskytovaných obyvateľov v území. Pozitívne je možné hodnotiť skutočnosť, že z celového počtu podaných projektov v každom kraji je takmer polovica úspešných (Obr. 1). Je to možné pripísať aj tomu, že koncoví žiadatelia sa už v rámci predvstupového, ale aj predchádzajúceho programového obdobia značne zlepšili v rámci formálneho aj obsahového spracovania žiadostí o NFP.

Prípravu projektovej dokumentácie si žiadateľ môže zabezpečiť sám alebo má možnosť, kedy si projektovú dokumentáciu môže zabezpečiť aj prostredníctvom projektovej firmy. Zydziunaite a Katiliute (2007) uvádzajú, že neustále rastie počet potenciálnych prijímateľov, ktorí sa zaujímajú o možnosti žiadať o podporu zo štrukturálnych fondov. Tým sa zvyšujú požiadavky na kvalitu, dostupnosť, zrozumiteľnosť informačných a konzultačných služieb. Zároveň však konštatujú, že keďže inštitúcie, ktoré spravujú ŠF EÚ, nie sú schopné zabezpečiť efektívnu implementáciu týchto služieb prostredníctvom svojich vlastných inštitúcií, vytvára sa priestor aj pre súkromných poskytovateľov, ktorí za primeraný poplatok ponúkajú pomoc pri príprave žiadostí o podporu projektu. Tanasescu

(2017) uvádza, že výsledky výskumu realizovaného v Rumunsku v rokoch 2007 – 2016 z ktorého vyplýva, že 48% všetkých investičných projektov realizovaných v Rumunsku spolufinancovaných z európskych fondov (z hľadiska podielu oprávnených výdavkov) požadovalo outsourcingové služby na prípravu projektovej dokumentácie potrebnej na podanie žiadosti o finančné prostriedky, pričom tieto náklady predstavovali takmer 3% z celkových oprávnených projektových výdavkov. A takmer 36% (z hľadiska podielu oprávnených výdavkov) všetkých investičných projektov realizovaných v Rumunsku v rokoch 2007 - 2016 a spolufinancovaných z európskych fondov odhalilo silný a dlhodobý vzťah medzi spoločnosťou, ktorá sa podieľala na vypracovaní projektovej dokumentácie a príjemcu finančných prostriedkov, pričom táto spolupráca pokračovala aj počas realizácie projektov.

Obr. 2: Počet ukončených projektov a projektov v realizácii v jednotlivých krajoch SR v programovom období 2014 - 2020 k 17.1.2019

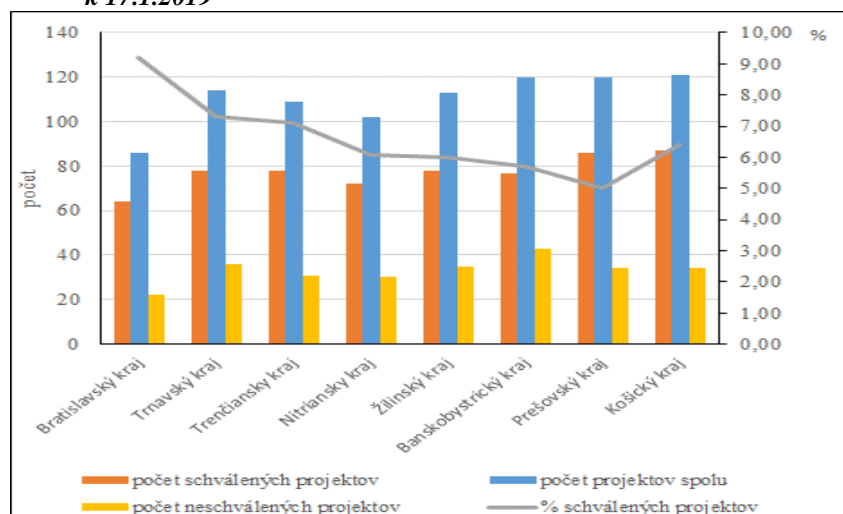

Zdroj: portál ITMS 2014+, vlastné spracovanie

Z celkového počtu schválených projektov vo všetkých krajoch (9 765 projektov) bolo ukončených 992 projektov a 7 811 projektov je v realizácii. Najviac ukončených projektov z celkového počtu schválených projektov vykazuje Žilinský kraj (160 projektov, čo predstavuje 12,33 %). Ostatné kraje sa pohybujú v rámci podielu ukončených projektov z celkového počtu schválených projektov na úrovni 10 % (Obr. 2). Menej než 10 % projektov z celkového počtu schválených projektov vykazuje Košický kraj, ktorý eviduje 111 ukončených projektov, čo predstavuje 8,17 %. V rámci ukončených projektov šlo predovšetkým o projekty v rámci OP Ľudské zdroje. V menšej miere to boli projekty realizované v rámci OP Integrovaná infraštruktúra, OP Technická pomoc, OP Kvalita životného prostredia, OP Výskum a Inovácie, OP Efektívna verejná správa a Integrovaný regionálny operačný program. Ukončené projekty boli zamerané predovšetkým na profesijný rozvoj zamestnancov, resp. celoživotné vzdelávanie (ide o tzv. soft projekty), ale aj projekty zamerané na rozširovanie kapacít materských škôl v obciach a mestách, či obstarávanie inovatívnych technológií do výroby.

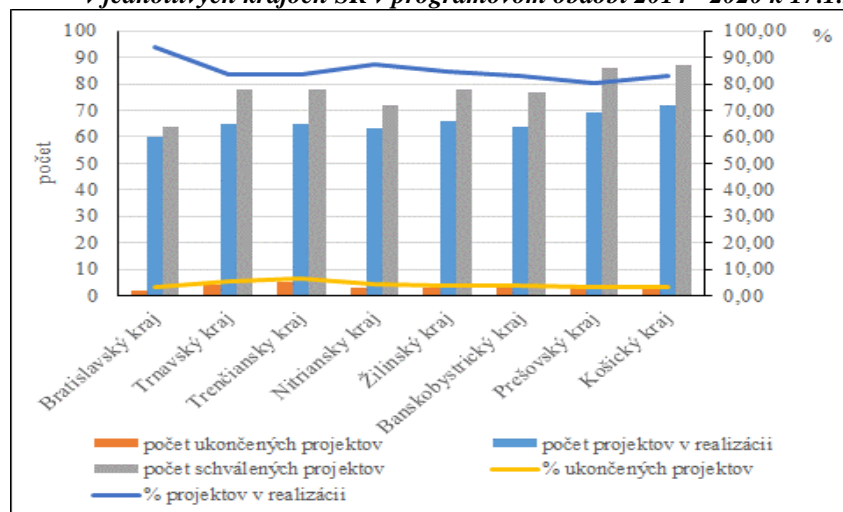
Operačný program Efektívna verejná správa sa zameriava predovšetkým na projekty, ktorých cieľom je skvalitniť a zefektívniť služby poskytované verejnou správou. Operačný program bol schválený v novembri 2014 a celková alokácia je viac než 335 mil. €. Operačný program je určený pre celé územie Slovenskej republiky a žiadateľmi môžu byť subjekty verejnej správy (štátnej správy aj územnej samosprávy), sociálni partneri, organizácie občianskej spoločnosti a mimovládne organizácie.

Od schválenia operačného programu do 17.1.2019 bolo celkovo v jednotlivých krajoch schválených 620 projektov. V rámci celkového počtu schválených projektov za všetky operačné programy predstavujú schválené projekty za OP Efektívna verejná správa 6,35 % (Obr. 3). V rámci jednotlivých krajoch sa pohybuje percento schválených projektov v rámci OP Efektívna verejná správa z celkového počtu schválených projektov za všetky OP v rozmedzí 5 % (Prešovský kraj) - 9,21 % (Bratislavský kraj). Najvyššiu úspešnosť schválených projektov z celkového počtu projektov podaných v rámci OP Efektívna verejná správa má Bratislavský kraj, ktorý z celkového počtu podaných projektov v rámci OP Efektívna verejná správa 86 má schválených 64 projektov, čo predstavuje 72,42 % úspešnosť. Iba o niečo menej boli úspešnejšie kraje Košický (87 schválených projektov – 71,90 % úspešnosť), Prešovský kraj (86 schválených projektov – 71,67 % úspešnosť) a Trenčiansky kraj (78 schválených projektov – 71,56 % úspešnosť).

Obr. 3: Počet schválených a neschválených projektů OP Efektivna verejná správa v jednotlivých krajoch SR k 17.1.2019

Zdroj: portál ITMS 2014+, vlastné spracovanie

Z celkového počtu schválených projektov v rámci OP Efektivna verejná správa vo všetkých krajoch (620 projektov) bolo ukončených 26 projektov a 524 projektov je v realizácii. Najviac ukončených projektov z celkového počtu schválených projektov v rámci OP Efektivna verejná správa bolo v Trenčianskom kraji (5 projektov). V Bratislavskom kraji boli ukončené 2 projekty, v Trnavskom kraji 4 projekty a v ostatných krajoch po 3 projekty (Obr. 4). V rámci ukončených projektov šlo predovšetkým o tzv. soft projekty, ktoré boli zamerané na vytváranie komunitných škôl, na celoživotné vzdelávanie občanov ale aj zamestnancov verejnej správy, ako aj projekty zamerané na vytvorenie informačnej a komunikačnej platformy pre občanov za účelom zvýšenia ich občianskej participácie. Projekty, ktoré sú v súčasnosti v realizácii, sú zamerané na tzv. smart koncepty v manažmente miestneho a regionálneho rozvoja, ako aj na zlepšenie a skvalitnenie služieb poskytovaných pre občanov prostredníctvom jednotlivých subjektov verejnej správy.

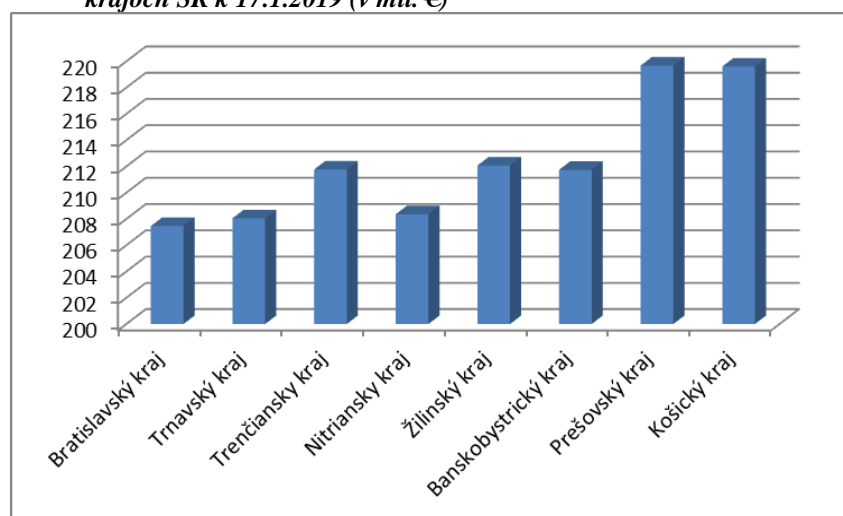
Obr. 4: Počet ukončených projektov a projektov v realizácii v rámci OP Efektivna verejná správa v jednotlivých krajoch SR v programovom období 2014 - 2020 k 17.1.2019

Zdroj: portál ITMS 2014+, vlastné spracovanie

Ak porovnáme celkovú výšku schváleného nenávratného finančného príspevku (NFP) v rámci schválených projektov medzi jednotlivými krajmi (Obr. 5), tak najvyššie finančné prostriedky prostredníctvom projektov v rámci OP Efektivna verejná správa získal Prešovský kraj (219,68 mil. €), za ktorým hneď nasleduje Košický kraj (219,61 mil. €). Bratislavský kraj napriek najvyššej úspešnosti v schválených projektoch, získal najnižší objem finančných prostriedkov na realizáciu projektov (207,46 mil. €). Táto nízka alokácia finančných prostriedkov súvisí s ekonomickým rozvojom regiónov, kedy Bratislavský kraj nielen v tomto OP je diskriminovaný z hľadiska možnosti získavania finančných prostriedkov z európskych fondov. Filozofia financovania projektov v rámci EÚ je založená na vyrovnávaní regionálnych rozdielov prostredníctvom podpory pre menej rozvinuté regióny.

V prípade Slovenska sú všetky kraje s výnimkou Bratislavského zaradené medzi menej rozvinuté regióny, čo v praxi znamená, že všetky kraje s výnimkou Bratislavského môžu čerpať finančné prostriedky zo štrukturálnych fondov.

Obr. 5: Výška schváleného NFP v rámci schválených projektov OP Efektívna verejná správa v jednotlivých krajoch SR k 17.1.2019 (v mil. €)

Zdroj: portál ITMS 2014+, vlastné spracovanie

4. Záver

Po vstupe do Európskej únie sa pre Slovensko otvorili nové možnosti pre využitie finančnej podpory z prostriedkov v rámci operačných programov zameraných na regionálny rozvoj. K cieľovým skupinám patria orgány štátnej správy a územnej samosprávy, sociálni partneri, organizácie občianskej spoločnosti a mimovládne organizácie. Regionálne disparity vo výrobe, produktivite a zamestnanosti sa negatívnu mierou prejavujú aj vo vzájomnej konkurencii regiónov Slovenska. Prostredníctvom implementácie aktivít podporovaných v rámci jednotlivých operačných programov je možné existujúce rozdiely zmierňovať a prispieť k postupnej konvergencii jednotlivých regiónov. Európska únia ponúka pomoc a podporu Slovenskej republike (ale aj ďalším členským štátom) v oblasti regionálnej politiky, ktorú je potrebné zužitkovať v čo najväčšej miere a s čo najvyššou efektívnosťou.

V príspevku sme analyzovali implementáciu Operačného programu Efektívna verejná správa v podmienkach regiónov Slovenska v rozpočtovom období 2014 – 2020. Na základe získaných výsledkov môžeme konštatovať, že projektová činnosť krajov je dostatočná, nie sú významné rozdiely v počte projektov medzi kraji. Záujem krajov o získanie finančných prostriedkov na zefektívnenie služieb v oblasti verejnej správy potvrdzujú počty podaných projektov, ktoré sú zamerané predovšetkým na zlepšenie technickej a sociálnej infraštruktúry v jednotlivých krajoch, ako aj na zvyšovanie kvality poskytovaných služieb pre obyvateľov. Kvantitatívne porovnanie úspešnosti v podaných projektoch potvrdilo takmer 50-percentnú úspešnosť v každom kraji. Analýza celkovej výšky schváleného nenávratného finančného príspevku (NFP) medzi kraji navzájom preukázala, že najvyššie finančné prostriedky prostredníctvom projektov v rámci OP Efektívna verejná správa získal Prešovský kraj, za ktorým hneď nasleduje Košický kraj.

Literatúra

- [1] ANDRAŠKO, J., (2016). Bezpečná identifikácia a autentifikácia pri využívaní elektronických služieb verejnej správy. In *Internet As a Space of Possible Rights Infringement Bratislava Legal Forum 2016*. Bratislava: Univerzita Komenského, pp. 7-17. ISBN 978-80-7160-432-7.
- [2] BUDA, D., (2018). Development in Romania and throughout the European Union. In *Transylvanian International Conference in Public Administration*. Romania: Cluj-Napoca, pp.74-88. ISBN 978-606-561-184-9.
- [3] ČAJKA, P., TEREM, P., RÝSOVÁ, L., (2015). Europe 2020 Strategy: Evaluation, Implementation, and Prognoses for the Slovak Republic. *Economics and Sociology*, vol. 8, no 2, pp. 154-171. ISSN 2071-789X. DOI 10.14254/2071-789X.2015/8-2/12.
- [4] DVOŘÁK, M., (2017). Comparison of the financial management of local self - government in the Czech Republic and the Slovak Republic. In *Region v rozvoji společnosti 2017*. Brno: Mendelova univerzita v Brne, pp.185-193. ISBN 978-80-7509-548-0.

- [5] EUROPEAN COMMISSION, (2009). *Reducing regional disparities in the EU and beyond*. Inforegio [online]. 2009. [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/news/regions/090512_en.htm.
- [6] HALASKOVA, M., HALASEK, D., (2015). Public Expenditures in EU Countries and their Impact on Public Services. In *Proceedings of 12th International Scientific Conference: Economic Policy in the European Union Member Countries, Pts I and II*. Czech Republic: Ostravice, pp. 187-197. ISBN 978-80-7510-114-3.
- [7] HALASKOVÁ, M., HALASKOVÁ, R., PROKOP, V., (2018). Evaluation of Efficiency in Selected Areas of Public Services in European Union Countries. *Sustainability*, vol. 10, no. 12, pp.1-17. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su10124592.
- [8] JANKUROVÁ, A., (2016). Efektívna verejná správa. *Visegrad journal on human rights*, vol. 3, no. 4/2, pp. 7-12. ISSN 1339-7915.
- JANUROVÁ, K., MAREKOVÁ, P., (2015). *Zákon o príspevku poskytovanom z európskych štrukturálnych a investičných fondov. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o. ISBN 978-80-8168-255.
- [9] KOŠOVSKÁ, I., VÁRYOVÁ, I., FERENCZI VAŇOVÁ, A., KRAJČÍROVÁ, R., (2014). The public administration accounting in the light public finance managements reform and changes of the new accounting directive of the European Parliament and the European Council. *Acta regionalia et environmentalica*, vol. 11, no. 2, pp. 71-75. ISSN 1336-5452.
- [10] KOVÁČOVÁ, E., (2010). *Verejná správa na Slovensku. Úlohy a postavenie územnej samosprávy*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB. ISBN 978-80-557-0101-1.
- [11] KOŽIAK, R., KRÁĽ, P., FLAŠKA, F., KRÍŽO, P., (2012). HDP ako jediný ukazovateľ regionálnej politiky EÚ? In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 19-27. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [12] MINISTERSTVO VNÚTRA SR, (2019). *Operačný program Efektívna verejná správa*. [online]. [2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.minv.sk/?efektivna-verejna-sprava-projekty>.
- [13] PAPCUNOVÁ, V., URBANÍKOVÁ, M., KORENKOVÁ, M., (2016). Financing of Transferred Execution of the State Administration in the Field of Registry Offices on the Local Self-Government in the Slovak Republic. *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp.788-794. ISBN 978-80-210-8273-1.
- [14] PIRVU, D., UNGUREANU, E., CIORCHINA, N., (2011). Opportunities and Difficulties in the Implementation of Projects Financed through the INTERREG IVC Program in Romania. Case Study: the Project 'Public Policies and Social Enterprises'. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, no.32E, pp.195-206. ISSN 1842-2845.
- [15] POLAKOVIČ, P., SLOVÁKOVÁ, I., (2015). E – Inclusion and public sector. *Public administration and regional development*, vol. XI, no. 2, pp. 46-54. ISSN 1337-2955.
- [16] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A., (2016). The Influence of Selected Factors on the Implementation of Cohesion Policy Instruments 2007-2013 in Slovakia. *Geographical Information*, vol. 20, no. 2, pp. 707-723. ISSN 1337-9453. DOI 10.17846/GI.2016.20.2.707-723.
- [17] ROKOVANIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2013). *Základné východiská reformy verejnej správy v Slovenskej republike*. [online]. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=23148>.
- [18] SPIŠÁKOVÁ, E., (2011). Financovanie inovačných aktivít v krajinách V4 prostredníctvom štrukturálnych fondov Európskej únie. *Acta Oeconomica Pragensia*, vol. 2011, no. 3, pp. 3-28. ISSN 0572-3043. DOI <https://doi.org/10.18267/j.aop.332>.
- [19] TANASESCU, LG., (2017). Mechanisms Underlying Major Investment Projects in the Romanian Public Administration: Strong and Long Term Collaboration Among Stakeholders. In *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*. ROMANIA: Bucharest, pp.949-959. ISSN 2502-0226. DOI 10.1515/picbe-2017-0100.
- [20] VITURKA, M., ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., (2009). Regional Analysis of New EU Member States in the Context of Cohesion Policy. *Review of Economic Perspectives*, vol. 9, no.2, pp. 71-90. ISSN 1213-2446. DOI 10.2478/v10135-009-0001-8.
- [21] ZYDZIUNAITE, V., KATILIUTE, E., (2007). European Union Structural Funds: a Case Study of Public Administration and Private Sector Consultation and Information Services For The Public. In *Changes in Social and Business Environment, Proceedings*. Lithuania: Panevezys, pp.327-335.

Príspevok je výstupom vedeckého projektu VEGA č.1 / 0407/18 „Meranie výkonov miestnych samospráv“

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-34

VYBRANÉ PROCESY FORMULÁČIE A IMPLEMENTÁCIE POLITIKY PODPORY NAJMENEJ ROZVINUTÝCH OKRESOV

Selected processes in the support of least-developed districts
policy formulation and implementation

LUKÁŠ VARECHA

MÁRIA FÁZIKOVÁ

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Faculty of Europ. Studies and Regional Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. Andreja Hlinku 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: xvarecha@is.uniag.sk, maria.fazikova@is.uniag.sk

Anotácia

V podmienkach Slovenska bola nedávno zavedená politika podpory najmenej rozvinutých okresov, prepájajúca štátnu správu na centrálnej a miestnej úrovni, a rozličných aktérov na miestnej úrovni, pričom sa predpokladá iniciatíva zdola. Cieľom príspevku je zmapovať a analyzovať vybrané procesy formulácie a implementácie politiky podpory najmenej rozvinutých okresov SR a poukázať na zlyhania, ku ktorým došlo. Jednotlivé procesy sú vizualizované prostredníctvom procesných máp využitím tzv. deployment diagramov a popisáním jednotlivých krokov v rámci procesov. Popísané sú procesy od momentu zaradenia okresu do zoznamu najmenej rozvinutých okresov až po začiatok implementácie politiky v danom okrese. Potenciálne úzke miesta politiky podpory NRO boli identifikované na lokálnej úrovni aj naprieč jednotlivými hierarchickými úrovňami. Identifikovaným zlyhaním na centrálnej úrovni je nedostatočná koordinácia medzi ministerstvami, pričom zavedením politiky uprostred programového obdobia došlo k výraznému obmedzeniu zdrojov z EŠIF. Na lokálnej úrovni vnímame ako problém nedostatočné kapacity miestnych aktérov a príliš silné postavenie prednostov okresných úradov.

Kľúčové slová

najmenej rozvinuté okresy, regionálne governance, inštitucionálne prostredie

Annotation

Recently, the Support of the least developed districts has been recently introduced in Slovakia, linking government at central and local level, and various actors at local level, anticipating a bottom-up initiative. The aim of the paper is to map and analyse selected processes of formulation and implementation of this policy and to point out the failures that occurred. The individual processes are visualized by process maps, using deployment diagrams and describing individual steps within processes. Processes are described from the moment of inclusion of the district into the list of the least developed districts to the beginning of the implementation of the policy in the district. Potential bottlenecks in LDD support policy have been identified both at local level and across hierarchical levels. One of the failures identified at central level is a lack of coordination between ministries. The introduction of the policy in the middle of the programming period caused a very limited access to ESIF funds. At the local level, very limited capacity of local actors and the overly strong position of the heads of the district offices are perceived as bottlenecks.

Key words

the least developed districts, regional governance, institutional arrangement

JEL classification: R58, D73

1. Úvod

Instituce ekonomického rozvoja sú situované v rámci inštitucionálneho prostredia a usporiadania, ktoré je tvorené širokým spektrom aktérov naprieč rôznymi hierarchickými úrovňami. Viacerí autori prikladajú inštitucionálnemu prostrediu význam aj z hľadiska regionálneho a miestneho rozvoja (napr. Gertler, 2010; Rodriguez-Pose, 2013; Pike et al., 2015; Melichová et al., 2017). Ekonomický rast a sociálny progres závisí na evolúcii a interakcii miestnych, národných a globálnych inštitúcií. Kvalita lokálnych inštitúcií ovplyvňuje rozhodovací proces firiem, organizáciu produkcie a zavádzanie inovácií, teda proces ekonomického rozvoja v regióne (Rodríguez-Pose a Garcilazo, 2015; Vázquez-Barquero, 2002; Hanáčková a Bumbalová, 2016). Lokálne a regionálne inštitúcie určujú rozsah aktivít realizovaných na území, a ich efektívnosť. Teda vytvárajú vhodné podmienky pre vytváranie ekonomických interakcií (Vázquez-Barquero, 2002). Vhodné a efektívne inštitúcie vo veľkej miere závisia od kontextu a konkrétneho územia (Easterly a Levine, 2003). Komunity s nedostatočnými alebo neefektívnymi inštitúciami majú nízku pravdepodobnosť dosiahnutia udržateľného ekonomického rozvoja (Amin, 2002). Ak berieme do úvahy dôležitosť inštitúcií, pre maximalizáciu efektívnosti intervencií pri formulácii a implementácii rozvojových stratégií je nutné venovať pozornosť fungovaniu a potrebám miestnych inštitúcií (Vázquez-Barquero, 2002). Ich pochopenie je z hľadiska formulácie a implementácie efektívnych rozvojových stratégií rozhodujúce (Rodríguez-Pose, 2013).

Tradične mali modely verejných politík a štruktúr spravovania formu lineárneho prístupu zhora-nadol. Moc v tomto systéme je uplatňovaná hierarchicky, pričom strategické rozhodnutia vykonávajú aktéri na najvyššej hierarchickej úrovni, čo má zabezpečiť celkovú súdržnosť činností a výstupov realizovaných v rámci danej politiky (Hodge a Adams, 2013; Gløersen a Michelet, 2014). V tomto systéme je náročné do rozvojových procesov zainteresovať miestnych aktérov pretože nie je zaručené, že zavedené inštitucionálne rámce budú korešpondovať s ich potrebami. Celkovo takéto usporiadanie nemusí odrážať špecifické problémy územia, v ktorom sa bude politika regionálneho rozvoja uskutočňovať (Gløersen a Michelet, 2014). Rozvojové politiky „one size fits all“ sú stále menej účinné (Rodrik, 2010), pretože každé územie sa vyznačuje veľkou rozmanitosťou a špecifickými problémami (Barca et al., 2012). Na nedostatky takejto politiky poukázali v podmienkach SR napr. aj Šipikal et al. (2018) alebo Výrostová (2016). Vo všeobecnosti existuje konsenzus o tom, že problémy vznikajúce v tomto komplexnom prostredí je možné riešiť spoluprácou rozličných aktérov zapojených do rôznych, často veľmi flexibilných zoskupení vytvorených naprieč hierarchickými úrovňami (Schwab et al. 2017).

Inštitucionálne usporiadanie, ktoré je efektívne v jednom regióne nemusí byť efektívne v druhom (Chang, 2003). Naopak rôzne inštitucionálne usporiadania môžu prinášať podobné výsledky. Napriek ich kľúčovej úlohe v rozvoji sa inštitúcie nedajú imitovať (Asheim a Gertler, 2006) a teda je náročné preniesť ich do iných kontextov (Dunford et al. 2016). Rozvojové stratégie preto musia byť prispôbené inštitúciám na danom území. To znamená, že rozvojová stratégia by sa mala zamerať na inštitucionálne usporiadanie zahŕňajúce miestne špecifické zvyky a normy, ktoré formujú sociálne a ekonomické interakcie, konkrétne na inštitucionálne faktory, ktoré predstavujú bariéry pre účinnosť iných faktorov ovplyvňujúcich ekonomický rozvoj (Vázquez-Barquero, 2002; Martin, 2000; Rodríguez-Pose, 2013). V počiatočných štádiách by mala byť stratégia zameraná na budovanie kapacít, pričom by sa malo prihliadať na procesy. Hlavným cieľom budovania miestnych kapacít by mala byť podpora prepojenia medzi miestnymi aktérmi a zahrnutie širšej skupiny aktérov do rozvojového procesu (Rodríguez-Pose, 2013). Relatívna moc a možnosť využívania zdrojov robia z pôsobenia miestnych aktérov proces, ktorý je kľúčový pre ekonomický rozvoj. Vzhľadom na istú autonómiu miestnych aktérov nie je možné z vyššej hierarchickej úrovne (z centra) determinovať konkrétnu formu inštitucionálnej štruktúry na miestnej úrovni (Gertler, 2010). Pokračujúce zmeny v spôsobe spravovania prinášajú nejasné hranice medzi kompetenciami a hybridnosť aktérov (Hodge a Adams, 2013). Úlohou štátu už nie je priama intervencia. Zasahovať má nepriamo, stimulovaním regionálnych aktérov. Má umožniť realizáciu regionálnych stratégií prostredníctvom zabezpečenia rozpočtových, administratívnych a demokratických predpokladov (Böcher, 2008), vymedziť územie regiónov určených pre intervenciu, a poskytovať priestor pre aktivity regionálnych aktérov (Jordan a Schout, 2006). Výzvou pre verejné politiky je poskytnúť nástroje, ktoré v dostatočnej miere odzrkadlia špecifické potreby územia no na druhej strane zachovávajú celkovú koherentnosť a dlhodobé smerovanie, ktoré miestni a regionálni aktéri na individuálnej úrovni nemusia schvaľovať. Nástroje politiky musia byť diverzifikované a musí medzi nimi existovať synergia. To podľa Morrison (2014) nastáva vtedy ak je implementácia týchto nástrojov koordinovaná medzi-sektorovo. Politiky by mali cieľiť na štruktúrne nerovnováhu, organizačné a infraštruktúrne úzke miesta a zlyhania trhov aby umožnili vznik teritoriálnej dynamiky a s tým korešpondujúcej štruktúry spravovania. Tieto štruktúry následne môžu zabezpečiť účinný, vyrovnaný a udržateľný proces regionálneho rozvoja (Gløersen a Michelet, 2014).

V podmienkach Slovenska bola nedávno zavedená politika podpory najmenej rozvinutých okresov, usilujúca o prepojenie Vlády SR, štátnej správy na miestnej úrovni a rozličných aktérov na miestnej úrovni, pričom sa predpokladá iniciatíva zdola. Nie len vláda SR ale aj medzinárodné organizácie v tomto modeli vidia značný

potenciál, v procese implementácie sa však objavili úzke miesta, spôsobujúce jeho zlyhávanie. Doterajší pozorovaný vývoj implementácie politiky od roku 2016 bol sprevádzaný zmenami či už v transfere agendy politiky najmenej rozvinutých okresov v rámci centrálnych orgánov alebo zmien v inštitucionálnom usporiadaní na miestnej úrovni. Podobne doterajšie výsledky monitorovania a hodnotenia tejto politiky poukazujú na neefektívnosť tohto systému.

2. Cieľ a použité metódy

Cieľom príspevku je zmapovať, analyzovať a zhodnotiť vybrané procesy formulácie a implementácie politiky podpory najmenej rozvinutých okresov SR v zmysle Zákona č. 336/2015 Z. z. Jednotlivé procesy realizované v rámci skúmanej politiky vizualizujeme prostredníctvom procesných máp využitím tzv. deployment diagramov a popísaním jednotlivých krokov v rámci procesov. Jedná sa o manažérsky nástroj využívaný najmä v súkromnom sektore na analýzu procesov. Vizualizuje jednotlivé kroky v procese vzhľadom na zodpovednosť, zameraný najmä na aktérov zasahujúcich do procesov. Účinne identifikuje vzájomné vzťahy medzi subjektami a umožňuje odstránenie nedostatkov v procesoch prostredníctvom ich racionalizácie, reorganizácie alebo štandardizácie (McNary, 2008; Orr a Orr, 2014).

Konkrétne popisujeme proces formulácie politiky Najmenej rozvinutých okresov od momentu zaradenia okresu do zoznamu najmenej rozvinutých okresov až po začiatok implementácie politiky v danom okrese. Taktiež popisujeme proces formulácie Ročných priorít najmenej rozvinutých okresov. Procesné mapy sú vytvorené na základe štúdia relevantnej legislatívy, strategických a ďalších dokumentov a súčasne aj na základe dvoch uskutočnených rozhovorov so zamestnancami Odboru stratégie a metodiky regionálneho rozvoja ÚV SR (v súčasnosti Úrad podpredsedu vlády pre investície a informatizáciu SR). Popísaním jednotlivých krokov týchto procesov poukážeme na kompetencie a moc jednotlivých aktérov a taktiež na viaceré úzke miesta existujúce v súčasnom inštitucionálnom usporiadaní. Schémy sú rozdelené horizontálne, pričom jednotlivé línie vymedzujú zodpovednosť jednotlivých entít. Prebiehajúce procesy sú vizualizované v podobe obdĺžnikov a ďalšie entity zasahujúce do procesov sú vizualizované elipsou. Popísané procesy odzrkadľujú podobu inštitucionálneho prostredia na konci roku 2018 no zahrnuté sú aj zmeny vyvolané novelou zákona o podpore najmenej rozvinutých okresov účinnou od 01. 01. 2019.

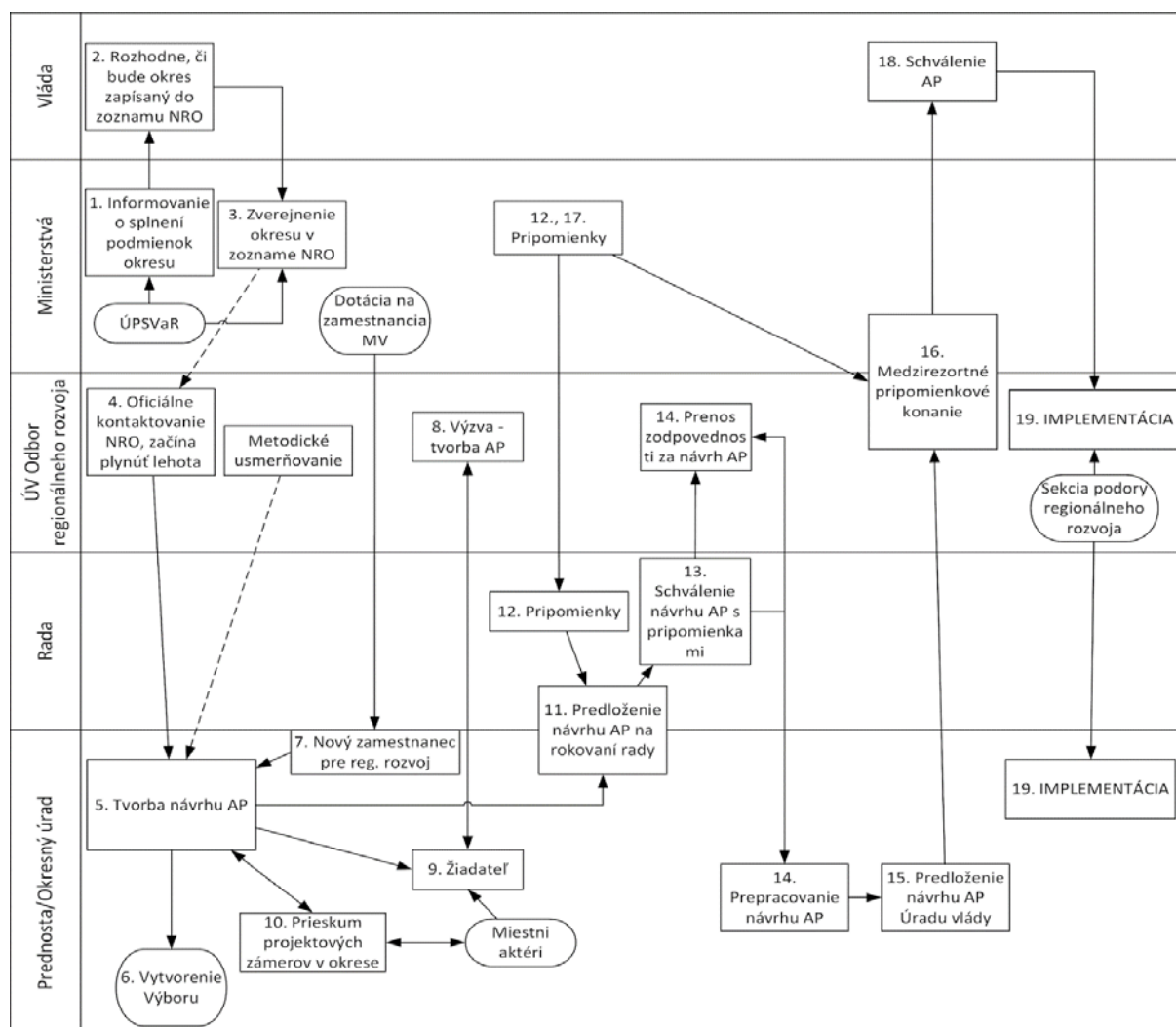
3. Tvorba a schválenie Akčného plánu a Ročných priorít najmenej rozvinutého okresu

Proces je vizualizovaný na obrázku 1, pričom pri popise procesov uvádzame v zátvorkách číslo realizovaného kroku. Proces iniciuje ÚPSVaR, ktorý vykazuje štatistiku uchádzačov o zamestnanie na úrovni okresov. Podľa zákona o podpore NRO je podmienkou zapísania do zoznamu NRO miera nezamestnanosti v období za aspoň deväť kalendárnych štvrtí rokov počas predchádzajúcich dvanástich po sebe nasledujúcich kalendárnych štvrtí rokov vyššia ako 1,5-násobok priemernej miery evidovanej nezamestnanosti v Slovenskej republike. Doteraz bol tento proces automatický a počet NRO postupne narástol z 12 v roku 2015 až po súčasných 20. Avšak novelou zákona je od 01. 01. 2019 zapísanie do zoznamu podmienené rozhodnutím vlády SR a splnením podmienky 8% miery nezamestnanosti. Preto po zistení splnenia podmienok okresu pre zápis do NRO ÚPSVaR predloží na rokovanie Vlády materiál obsahujúci návrhnutie okresu do zoznamu NRO (1). Napriek tomu, že okres podmienky spĺňa, vláda môže rozhodnúť, že okres do zoznamu nebude zapísaný. Hypoteticky táto situácia môže nastať v prípade, že v okrese má byť lokalizovaný významný investor, no tieto informácie ešte verejnosti nie sú známe. Po schválení Vládou (2) ÚPSVaR okres zapíše do zoznamu NRO (3) do 20. dňa v príslušnom mesiaci.

Po zistení, že do zoznamu NRO pribudol nový okres Odbor regionálneho rozvoja Úradu vlády SR oficiálne kontaktuje prednostu okresného úradu daného okresu a následne sa uskutoční výjazd do okresu (4) (prepojenie medzi ÚPSVaR a ÚV nie je nijakým spôsobom formalizované, ÚPSVaR zoznam NRO zverejňuje na svojej web stránke). Okresnému úradu zapísaním do zoznamu NRO vznikajú nové kompetencie v oblasti regionálneho rozvoja - príprava a plnenie strategického dokumentu tzv. Akčného plánu. Prednostovi okresu vzniká povinnosť vypracovať návrh Akčného plánu okresu (5) a do 6 mesiacov ho predložiť Rade pre najmenej rozvinuté okresy. Táto lehota je súčasťou širšej lehoty 9 mesiacov, do kedy je potrebné predložiť Akčný plán na schválenie vláde. Za dodržanie širšej lehoty zodpovedá Úrad vlády. Sekcia regionálneho rozvoja ÚV od tejto chvíle spolupracuje s prednostom na tvorbe návrhu Akčného plánu. Prednosta v prvom rade zriadi Výbor pre najmenej rozvinutý okres (6). Podľa zákona Výbory pôsobia v rámci Rady pre najmenej rozvinutý okres. Výbory zohrávajú úlohu v procese tvorby ročných priorít a výberu projektov. Zákon hovorí o zostavení členov Výboru len všeobecne - sú to socio-ekonomickí partneri pôsobiaci na území daného okresu. Je však na konkrétnom rozhodnutí prednostu kto sa stane jeho členom. Treba podotknúť, že Výbor nefiguruje v politike NRO od jej začiatku. Bol zavedený až novelou zákona 58/2018 Z. z. účinnou od 1. 4. 2018. Výbory nahradili dovtedy fungujúce Rady pre najmenej rozvinutý okres (Rada bola zriadená v každom NRO). Spomínaná novela zákona výrazným spôsobom posilnila pozíciu prednostu okresného úradu v procese implementácie politiky NRO. Počas existencie Rád v každom okrese plnil

prednosta v týchto zoskupeniach funkciu tajomníka, teda administratívnu funkciu a o podporených projektoch rozhodovali členovia Rady. V súčasnosti sú Výbory poradným orgánom a po prerokovaní projektov o ich výbere rozhoduje prednosta. V súvislosti s novými kompetenciami dostáva okresný úrad dotáciu na jedno pracovné miesto v gescii Ministerstva Vnútra (7) a je to väčšinou pracovník organizačného odboru, ktorý sa má venovať regionálnemu rozvoju - má na starosti vypracovanie návrhu akčného plánu a s ním následne komunikuje aj ÚV.

Obr. 1: Proces zápisu okresu do zoznamu NRO, tvorba a schvaľovanie Akčného plánu okresu

Zdroj: vlastné spracovanie

Akčný plán je strategický dokument, ktorý sa vypracováva spravidla na obdobie piatich rokov a do jeho tvorby mali byť zapojení aj miestni aktéri. Počas trvania politiky podpory NRO došlo k modifikácii požadovanej formy Akčného plánu. V súčasnosti je k dispozícii stručný odporúčací dokument "Príprava a obsahové náležitosti akčného plánu rozvoja najmenej rozvinutého okresu", ktorý metodicky usmerňuje jeho formu. Väčšina okresov, ktoré sa stali súčasťou politiky NRO v nedávnej dobe sa však pri tvorbe Akčného plánu riadila už existujúcimi Akčnými plánmi, ktoré modifikovali pre svoje potreby. Za tvorbu Akčného plánu je zodpovedný prednosta a okresný úrad a je na voľbe prednostu ako bude reálne tvorba tohto dokumentu prebiehať a kto bude do nej zapojený. Odbor stratégie a metodiky regionálneho rozvoja ÚV mu v tom poskytuje metodickú podporu. Medzi ÚV a okresným úradom, bez toho aby boli nejakým spôsobom formalizované, prebiehajú konzultácie a metodická pomoc. ÚV vyhlási výzvu, v rámci ktorej môže dotáciou podporiť tvorbu Akčného plánu (8). Podľa zákona o podpore regionálneho rozvoja však samotný okresný úrad nemôže byť žiadateľom. O dotáciu musí požiadať samospráva, RRA, MAS, resp. iné ďalšie subjekty územnej spolupráce. Väčšinou je žiadateľom mesto, v ktorom okresný úrad sídli. Ako už bolo naznačené, samotná analýza a miera zapojenia miestnych aktérov do procesu sa medzi okresmi rôznili. Zákon nenariaďuje tvorcom akčného plánu nijakú jednotnú metodiku a neexistujú ani odporúčané postupy. V niektorých okresoch bol napríklad realizovaný prieskum, o aké projekty by mali miestni aktéri záujem a tie preddefinovali obsah strategického dokumentu. Na základe tohto zoznamu boli vytvorené

priority, no tie však neodrážali reálne potreby okresu. V iných okresoch boli priority vytvorené na základe prieniku analýzy územia a potrieb aktérov. Podľa zákona o podpore regionálneho rozvoja a vyhlásených výziev nemusí ísť o subjekty fungujúce na území daného okresu. Respektíve môže dôjsť k situácii kedy je na vypracovanie Akčného plánu kontraktovaný subjekt mimo územia, ktorý do tvorby dokumentu nemusí miestnych aktérov zapojiť. Na základe toho a na základe neexistencie spoločnej metodiky tvorby a zapojenia miestnych aktérov sa pri formulácii stratégie vôbec nemusí rešpektovať participatívny prístup.

Politika podpory NRO pracuje s tromi druhmi finančnej podpory. Je to tzv. regionálny príspevok, zdroje z EŠIF a štátne schémy (napr. Envirofond). V rámci priorit sú rozpočtované len zdroje týkajúce sa regionálneho príspevku. Tie sa viažu na konkrétne prioritné oblasti a podľa jednotlivých rokov. Ako objasníme nižšie, schválenie Akčného plánu vládou znamená záväzok poskytnúť prostriedky na regionálny príspevok, v prípade ostatných zdrojov má schválenie len odporúčací charakter využitia týchto zdrojov. Po vypracovaní návrhu Akčného plánu je tento dokument predložený na rokovanie Rade pre najmenej rozvinuté okresy (11). Členmi Rady je jej predseda, prednostovia okresných úradov NRO, zástupcovia relevantných rezortných ministerstiev a zástupcovia ďalších ústredných orgánov štátnej správy. Jedná sa preto o prvý moment, kedy s návrhom dokumentu prídu do kontaktu rezortné ministerstvá. Na zasadnutí Rady členovia vystúpia a predložia pripomienky k návrhu Akčného plánu (12). Pripomienky členov nie sú vždy korektné a adresne formulované. Následne je preto nutné tieto odporúčania s členmi Rady odkomunikovať a objasniť. Rada následne Akčný plán schváli s pripomienkami (13). Schválením návrhu s pripomienkami vráti Rada dokument okresnému úradu na prepracovanie no súčasne prechádza zodpovednosť na ÚV (14). Po prepracovaní návrhu Akčného plánu je tento dokument predložený ÚV (15).

Úrad vlády dokument spracuje a materiál predkladá na medzirezortné pripomienkové konanie (16). V procese MPK sa zopakujú pripomienky, ktoré odzneli na rokovaní Rady. Z dokumentov MPK vyplýva, že veľké množstvo (priemerne 20) zásadných pripomienok prichádza z rezortných ministerstiev vystupujúcich ako riadiace orgány pre Operačné programy (17). Ich pripomienky sa týkajú práve zdrojov financovania - ministerstvá namietajú, že obsah Akčných plánov nie sú schopní financovať pretože prostriedky z daného OP sú už vyčerpané. V neskôr vypracovaných Akčných plánoch bola táto skutočnosť ošetrená dĺžkou platnosti dokumentu - ak je Akčný plán stanovený na obdobie 5 rokov, tak presahuje súčasné programové obdobie pre EŠIF a prostriedky budú čerpané až v nasledujúcom období. Taktiež sa postupnou zmenou formy Akčných plánov docielilo zovšeobecnenie formulácie zdrojov financovania - nespomínajú sa konkrétne OP ale len EŠIF. Následne je Akčný plán predložený na schválenie Vládou (18). Po schválení Akčného plánu prechádza zodpovednosť na Sekciu podpory regionálneho rozvoja ÚV a nastáva fáza implementácie politiky NRO (19). Prvým krokom v rámci implementácie je v zásade zriadenie rozvojového centra v okrese.

Ďalšou zmenou, ktorú do politiky NRO priniesla novela zákona 58/2018 Z. z. je tvorba Ročných priorit. Podľa dôvodovej správy sa „samotné opatrenia v Akčnom pláne ukázali v mnohých prípadoch ako nepružné na úkor ich realizácie. Preto sa navrhuje vykonávať akčný plán prostredníctvom ročných priorit akčného plánu“. Implementácia na základe Ročných priorit sa začne od 1.1. 2019. Proces je vizualizovaný na obrázku 2. Proces začína na úrovni okresu, ktorý je povinný do 31. októbra predložiť Úradu vlády plán projektov na nasledujúci rok. Okresy preto v “rozumnom” čase vyhlasujú výzvu (1), prostredníctvom ktorej subjekty pôsobiace v okrese zadajú žiadosti na realizáciu opatrení, ktoré sú uvedené v Akčnom pláne (2). Objem žiadaných prostriedkov v rámci jednotlivých prioritných oblastí je však obvyčajne väčší ako rozpočtovaná suma. O tom, ktoré projekty budú zaradené do zoznamu projektov na daný rok prerokuje okresný úrad s Výborom (3), ktorý sa jednotlivými žiadosťami zaoberá (4). Okresný úrad po prerokovaní aktivít a projektov výborom vytvorí návrh ročných priorit (5). Následne je návrh Ročných priorit predložený na schválenie Rade pre najmenej rozvinuté okresy (6). Okresný úrad predkladá výborom prerokovaný návrh ročných priorit rade najneskôr do 30. septembra. Nasledujúci proces je analogický ako pri schvaľovaní Akčného plánu. Členovia rady návrh ročných priorit pripomienkujú (napr. ak dôjde ku chybnému výberu projektu). Následne Rada schváli návrh s pripomienkami a vráti ho okresu na prepracovanie. Zodpovednosť opäť prechádza na ÚV no v tomto prípade nie je stanovená lehota (logicky by Ročné priority mali byť schválené do konca roka). Pokiaľ Vláda uznesením ročné priority neschváli, nemôže dôjsť začatiu vyplácania regionálneho príspevku. Ďalší proces ešte nebol realizovaný - predpokladá sa, že situácia bude rovnaká ako pri schvaľovaní Akčného plánu, teda veľké množstvo zásadných pripomienok od rezortných ministerstiev. Po schválení Ročných priorit vládou prichádza k samotnej implementácii politiky.

V tabuľke 1 sú zosumarizované procesy a identifikované potenciálne zlyhania analyzovaných procesov na jednotlivých hierarchických úrovniach.

Tab. 1: Sumarizácia popísaných procesov

Hierarchická úroveň	Procesy	Zlyhania
Vláda	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rozhodnutie o zaradení okresu medzi NRO; ▪ Schválenie Akčného plánu a Ročných priorit uznesením 	Nekoordinované aktivity medzi ministerstvami. K zavedeniu politiky NRO došlo uprostred programového obdobia, pričom využitie zdrojov z EŠIF nebolo odkomunikované. Zdroje prúdiace do NRO predstavuje zväčša len Regionálny príspevok.
Ministerstvá	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vykazovanie štatistiky zamestnanosti a zverejňovanie zoznamu NRO (ÚPSVaR); ▪ Pripomienkovanie v rámci MPK; zastúpenie v Rade 	Neexistuje prepojenie ministerstiev a lokálnej úrovne pri definovaní priorit, na stanovené priority následne nemusia vôbec existovať zdroje z EŠIF
Sekcia regionálneho rozvoja ÚV SR	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kontaktovanie a spolupráca s okresom na príprave návrhu AP a RP; ▪ Metodické usmerňovanie; ▪ Poskytnutie dotácie na tvorbu AP; ▪ Zodpovednosť za návrh AP po jeho schválení Radou; ▪ Predloženie materiálu na MPK; ▪ Proces implementácie; 	Absencia jednotnej metodiky a odporúčaných postupov tvorby návrhov Akčných plánov a zapojenia miestnych aktérov spôsobujú veľké rozdiely v aplikácii participatívneho prístupu.
Rada pre najmenej rozvinuté okresy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pripomienkovanie návrhu AP a RP; ▪ Schválenie AP a RP; 	Nie vždy korektné a adresne formulované pripomienky členov. Vzhľadom na zastúpenie relevantných rezortných ministerstiev v Rade sa ich pripomienky duplikujú v ďalšom procese schvaľovania a schválenie návrhu Akčného plánu s pripomienkami je s častí redundantné.
Prednosta / Okresný úrad	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tvorba návrhu AP; ▪ Vytvorenie Výboru; ▪ Zapojenie miestnych aktérov do tvorby AP; ▪ Predloženie návrhu AP a RP Úradu vlády; ▪ Vyhlásenie výzvy na realizáciu opatrení RP; ▪ Vytvorenie návrhu RP; 	Po novele zákona došlo k výraznému posilneniu postavenia prednostu Okresného výboru. Hoci členovia Výboru prerokujú zoznam projektov, ktorý má tvoriť Ročné priority, je to prednosta kto tento zoznam nakoniec schvaľuje. Toto nepovažujeme za legitímne, keďže ide o štátneho zamestnanca menovaného vládou. Výber projektov potom neodzrkadľuje potreby miestnych aktérov a je v rozpore s prístupom zdola-nahor. Príliš veľké kompetencie posúvajú Výbor do pozície len poradného orgánu a jej členovia môžu stratiť motiváciu pre identifikáciu problémov v regióne a ich riešenie.
Výbor pre najmenej rozvinutý okres	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prerokovanie projektových zámerov, ktoré majú byť zaradené do návrhu RP; 	Členov Výboru menuje prednosta okresného úradu. Takýmto spôsobom vybratí členovia nereprezentujú záujmy územia a nemusia byť zohľadnené ich doterajšie skúsenosti v regionálnom rozvoji čo môže viesť k nesystematickému rozhodovaniu a môže byť zdrojom korupcie. Členovia Výboru sú menovaní prednostom, čo vedie nejasným vzťahom medzi nimi a môže vyvolať nedôveru u miestnych aktérov.
Miestni aktéri	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Spolupodieľanie sa na príprave návrhu AP; ▪ Predloženie projektových zámerov do RP; 	Aktérom na lokálnej úrovni chýbajú kapacity na identifikovanie rozvojových priorit, na kooperáciu, na dosiahnutie synergických efektov. Pomalé procesy, obmedzené toky finančných prostriedkov a ostatné zlyhania podryvajú legitimitu politiky vedú k nedôvere miestnych aktérov k politike NRO a frustrácií.

Zdroj: vlastné spracovanie

3. Závěr

Hoci sa myšlienka politiky podpory najmenej rozvinutých okresov niesla v duchu prístupov zdola nahor a deklarovala sa snaha o horizontálne prepojenie aktérov naprieč hierarchickými úrovňami a zapojenie do politiky aktérov z rôznych sektorov, z analýzy vyplýva, že vo formulácií a implementácií existujú úzke miesta. Potenciálne úzke miesta politiky podpory NRO boli identifikované na lokálnej úrovni aj naprieč úrovňami. Na lokálnej úrovni sa odzrkadľuje potreba zohľadniť špecifiká inštitucionálneho prostredia daného regiónu. Tak ako to uvádzajú zahraničné štúdie aj v tomto prípade sú jedným zo zlyhaní nedostatočné kapacity miestnych aktérov. Napríklad v procese formulácie stratégie na lokálnej úrovni sa to prejavuje v dlhých rozhodovacích procesoch, pretože aktéri môžu sledovať svoje individuálne resp. skryté ciele a následne medzi aktérmi dochádza ku konfliktom. Zástupcovia štátnej správy potom stoja pred dilemou či do tohto procesu nezasahovať a v podstate tým zablokovať čerpanie prostriedkov alebo uprednostniť krátkodobé riešenie - do procesov zasiahnuť, zbyrokratizovať ich (uskutočnilo sa posilnenie kompetencií prednostu) no zároveň obmedziť participáciu miestnych aktérov v rozhodovacom procese a tým nerešpektovať jeden z princípov tejto politiky. V procese schvaľovania návrhu stratégie taktiež dochádza úzkym miestam spôsobeným absenciou koordinácie orgánov na centrálnej úrovni vedúce k príliš dlhým procesom a nemožnosti využívať finančné zdroje aktérmi. Zlyhania politiky v podobe exkludovania miestnych aktérov, príliš pomalým procesom a pomalým finančným tokom a v konečnom dôsledku vedú k ich frustrácii a nedôvere k ďalšej implementácii politik podobného charakteru.

Literatúra

- [1] AMIN, A., (2002). An institutionalist perspective on regional development. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 23, no. 2, pp. 365–378. ISSN 1468-2427. DOI 10.1111/1468-2427.00201.
- [2] ASHEIM, B. T., GERTLER, M. S., (2005). The geography of innovation: Regional innovation systems. In Fagerberg, J. et al. (eds.) *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford: Oxford University Press, pp. 291-317. ISBN 0-19-926455-4.
- [3] BARCA, F., et al., (2012). The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*, vol. 52, no. 1, pp. 134-152. ISSN 0022-4146. DOI 10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x.
- [4] BÖCHER, M., (2008). Regional Governance and Rural Development in Germany: the Implementation of LEADER+. *Sociologia Ruralis*, vol. 48, no. 4, pp. 372-388. ISSN 0038-0199. DOI 10.1111/j.1467-9523.2008.00468.x.
- [5] DUNFORD, M., et al., (2016). Area development and policy: An agenda for the 21st century. *Area Development and Policy*, vol. 1, no. 1, pp. 1-14. ISSN 2379-2957. DOI 10.1080/23792949.2016.1158621.
- [6] EASTERLY, W., LEVINE, R., (2003). Tropics, germs, and crops: how endowments influence economic development. *Journal of Monetary Economics*, vol. 50, no. 1, pp. 3-39. ISSN 0304-3932. DOI 10.1016/S0304-3932(02)00200-3.
- [7] GERTLER, M., (2010). Rules of the game: The place of institutions in regional economic change. *Regional Studies*, vol. 44, no. 1, pp. 1-15. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343400903389979.
- [8] GLØERSEN, E., MICHELET, J., (2014). *Experiences and concepts on vertical and horizontal coordination for regional development policy*. Ženeva: Université de Genève.
- [9] HANÁČKOVÁ, D., BUMBALOVÁ, M., (2016). Inovácie v samospráve = Innovations in self-government. *Acta Oeconomica universitatis Selye*, vol. 5, no. 2, pp. 88-96. ISSN 1338-6581.
- [10] HODGE, I., ADAMS, W., (2013). The future of public forests: An institutional blending approach to forest governance in England. *Journal of Rural Studies*, vol. 31, no. 1, pp. 23-35. ISSN 0743-0167. DOI 10.1016/j.jrurstud.2013.02.005
- [11] CHANG, H., (2003). *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press. ISBN 9781843310273.
- [12] JORDAN, A., SCHOUT, A., (2006). *The Coordination of the European Union: Exploring the Capabilities of Networked Governance*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-928695-7.
- [13] MARTIN, R., (2000). Institutional approaches to economic geography. In Barnes T., Sheppard, M., (eds) *A Companion to Economic Geography*. Oxford: Blackwell, pp. 77–94. ISBN 0-631-21223-X.
- [14] MCNARY, L., (2008). Quality management in the public sector: Applying lean concepts to customer service in a consolidated government office. *Public Administration Quarterly*, vol. 32, no. 2, pp. 282-301. ISSN 0734-9149.
- [15] MELICHOVÁ, K., et al., (2017). Multiplier effects and economic impact of university spending - case study of sectoral and spatial aspects of expenditures of Slovak university of agriculture in Nitra. *Acta Oeconomica universitatis Selye*, vol. 6, no. 2, pp. 119-136. ISSN 1338-6581.
- [16] MORRISON, T. H., (2014). Developing a regional governance index: The institutional potential of rural regions. *Journal of Rural Studies*, vol. 35, no. 1, pp. 101-111. ISSN 0743-0167. DOI 10.1016/j.jrurstud.2014.04.004.

- [17] ORR, L., ORR, D., *Eliminating Waste in Business*. New York: Apress. ISBN 978-1-14302-6089-9. DOI 10.1016/j.jrurstud.2014.04.004.
- [18] PIKE, A., et al., (2015). Local institutions and local economic development: the Local Enterprise Partnerships in England, 2010–. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 8, no. 1, pp. 185-204. ISSN 1752-1386 . DOI 10.1093/cjres/rsu030.
- [19] RODRÍGUEZ-POSE, A., (2013). Do Institutions Matter for Regional Development?. *Regional Studies*, vol. 47, no. 7, pp. 1034-1047. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343404.2012.748978.
- [20] RODRÍGUEZ-POSE, A., GARCILAZO, E., (2015). Quality of Government and the Returns of Investment: Examining the Impact of Cohesion Expenditure in European Regions. *Regional Studies*, vol. 49, no. 8, pp. 1274-1290. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/00343404.2015.1007933.
- [21] RODRIK, D., (2010). Diagnostics before Prescription. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 24 no. 3, pp. 33-44. ISSN 0895-3309. DOI 10.1257/jep.24.3.33.
- [22] SCHWAB, C., (2017). *The future of local government in Europe: Lessons from research and practice in 31 countries*. Berlin: Nomos Verlagsgesellschaft. ISBN 3848737566.
- [23] ŠIPIKAL, M., et al., (2018). Efekty priestorovo neutrálnej politiky na najzaostalejšie regióny. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 231–236. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-30.
- [24] VÁZQUEZ-BARQUERO, A., (2002). *Endogenous development networking, innovation, institutions, and cities*. London: Routledge. ISBN 0203217314.
- [25] VÝROSTOVÁ, E., Spatial allocation of EU cohesion policy funding in Slovakia for 2007-2013. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 130-138. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-15.
- [26] Zákon č. 336/2015 Z. z. o podpore najmenej rozvinutých okresov.
- [27] Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGAI/0789/18.

DŮVODY NEATRAKTIVITY NĚKTERÝCH OBCÍ V LIBERECKÉM KRAJI Z HLEDISKA BYDLENÍ

Reasons for non-attractiveness of some municipalities in the Liberec Region in terms of housing

EMIL DRÁPELA

Katedra geografie | Department of Geography
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická | Faculty of Science, Humanities and Education
Technická univerzita v Liberci | Technical University of Liberec
✉ Komenského 2, 460 05 Liberec, Czech Republic
E-mail: emil.drapela@tul.cz

Anotace

Existence nové bytové výstavby je jedním ze znaků prosperující obce. Pokud v obci nevznikají nové byty, je to důsledek její stagnace či úpadku. Článek mapuje geografické rozložení počtu dokončených bytů v obcích České republiky, přičemž se zaměřuje na důvody neatraktivity některých obcí Libereckého kraje z hlediska bydlení. Použitým indikátorem je intenzita bytové výstavby (IBV) ve dvacetiletém období 1998-2017, vztážená na 1 km². U obcí, které dosáhly extrémně nízkých hodnot indikátoru, jsou zkoumány kvalitativní geografické parametry území, příp. historický vývoj, který k tomuto stavu vedl. Dále je zkoumána těsnost vztahu hodnot indikátoru IBV u všech obcí Libereckého kraje s 15 vybranými geografickými, demografickými, sociálními a ekonomickými indikátory. Na území Libereckého kraje bylo identifikováno 5 oblastí, které z hlediska bytové výstavby lze označit jako neatraktivní, u každé z nich lze najít poněkud odlišné důvody vzniku. Signifikantní korelace byly doloženy u indikátorů počet obyvatel, počet právnických osob na 1000 obyvatel a u 4 dalších indikátorů, popisujících občanskou vybavenost v obcích, dostupnost služeb a technické infrastruktury. Těsný vztah naopak nebyl prokázán u žádného z demografických ukazatelů.

Klíčová slova

Ekonomická geografie, regionální ekonomie, trh s nemovitostmi, periferie, místní veřejná infrastruktura

Annotation

The existence of new housing construction is one of the characteristics of a prosperous community. If there are no new apartments in the municipality, it is a result of its stagnation or decline. The article maps the geographical distribution of the number of completed flats in municipalities in the Czech Republic, focusing on the reasons for the unattractiveness of some municipalities in the Liberec Region in terms of housing. The indicator used is the housing construction intensity (IBV) in the 20-year period 1998-2017, per 1 km². For municipalities that have reached extremely low values of the indicator were examined qualitative geographic parameters of the area, or the historical development leading to this state. Furthermore, the correlation between IBV indicator values in all municipalities in the Liberec Region and 15 selected geographical, demographic, social and economic indicators was analysed. Five areas were identified in the Liberec Region that can be described as unattractive in terms of housing construction. Significant correlations were documented for indicators: the number of inhabitants, number of legal entities per 1000 inhabitants, and for 4 other indicators describing civic amenities in municipalities, availability of services and technical infrastructure. On the contrary, none of the demographic indicators has shown a close relationship.

Key words

Economic geography, regional economics, real estate market, peripheries, local public infrastructure

JEL classification: R12, R31, R53

1. Úvod

Přítomnost či absence nové bytové výstavby v obcích je jedním z viditelných znaků jejich rozvoje či stagnace. Pokud je využíván pouze starší bytový fond, je to známka toho, že obec svého maximálního rozvoje dosáhla již

v minulosti. Bytovou výstavbou jakožto indikátorem atraktivity a rozvoje regionů se zabývá řada autorů (např. Banskí, Wesolowska, 2010, Brito, Pereira, 2002), mnohdy však v souvislosti s negativními vlivy suburbanizace (viz Repaská, Vilinová, Šolcová, 2017). Mimo suburbánní zóny však ve venkovských obcích je výstavba nových bytů vnímána obvykle pozitivně, ačkoli motivace pro její realizaci bývá podobná jako u suburbii: saturace městského prostoru, levnější ceny pozemků, atraktivnější životní prostředí a silná poptávka po bydlení odpovídající kvality (Seguido, Hernandez, 2017).

Podobně jako u jiných ekonomických a sociálních indikátorů, i bytová výstavba se obvykle koncentruje do městských aglomerací a jejich nejbližšího okolí, zatímco ve vzdálených periferních oblastech bývá její intenzita výrazně nižší. Tento základní prostorový vzorec však bývá narušen lokálními geografickými podmínkami, socio-ekonomickými parametry obcí, jejich vybaveností, napojením na infrastrukturu, dědictvím minulosti, či diferenciací pravidel a regulací pro výstavbu v různých částech regionu (více viz Ihlanfeldt, 2007). Vzhledem k rozmanitosti českého venkova pak někteří autoři hovoří nikoli o venkovu, ale venkovech (Perlín, Hupková, 2011, Perlín, Kučerová, Kučera, 2010). Rozdílná geneze těchto venkovů pak může být příčinou neatraktivity některých venkovských regionů z hlediska bydlení.

Cílem této práce je zjistit geografickou lokalizaci oblastí s velmi nízkou intenzitou bytové výstavby v Libereckém kraji, zanalyzovat kvalitativní geografické charakteristiky těchto oblastí a těsnost vztahu mezi intenzitou bytové výstavby a vybranými geografickými, demografickými, sociálními a ekonomickými indikátory. Článek si i vzhledem k rozsahu neklade za cíl vyčerpávajícím způsobem téma popsat; jde o výsledky prvotní fáze výzkumu, na které navážou výrazně podrobnější případové studie.

2. Metodika

Pro analýzu byla využita data z Českého statistického úřadu, a to ze tří volně dostupných publikací:

- Obce Libereckého kraje 2018 (Český statistický úřad, 2018a) – data k roku 2017,
- Malý lexikon obcí České republiky – 2018 (Český statistický úřad, 2018b) – data k roku 2017,
- Dokončené byty v obcích (Český statistický úřad, 2018c) – data pro dvacetiletou časovou řadu 1998-2017.

Další data byla získána na mapovém portálu Mapy.cz.

Intenzita bytové výstavby byla zkoumána ve dvacetiletém období, neboť pro zvolené měřítko (obce) by údaje z jednoho vybraného roku neměly dostatečnou vypovídací schopnost. Ačkoli v průběhu těchto dvaceti let došlo k mnohým změnám a Česká republika zažila ekonomickou krizi i léta konjunktury, jde o období dostatečně dlouhé na to, aby bylo možné identifikovat obce dlouhodobě zaostávající ve výstavbě bytových jednotek. Indikátor „intenzita bytové výstavby“ (IBV) pak představuje celkový počet dokončených bytových jednotek v tomto dvacetiletém období, vztážený na 1 km² rozlohy obce. Tím se liší od stejnojmenného ukazatele, využívaného Českým statistickým úřadem, který je vztážen na 1000 obyvatel.

V dalším kroku byla studována těsnost vztahu (pomocí Pearsonova r) IBV s 15 níže uvedenými geografickými, demografickými, sociálními a ekonomickými indikátory:

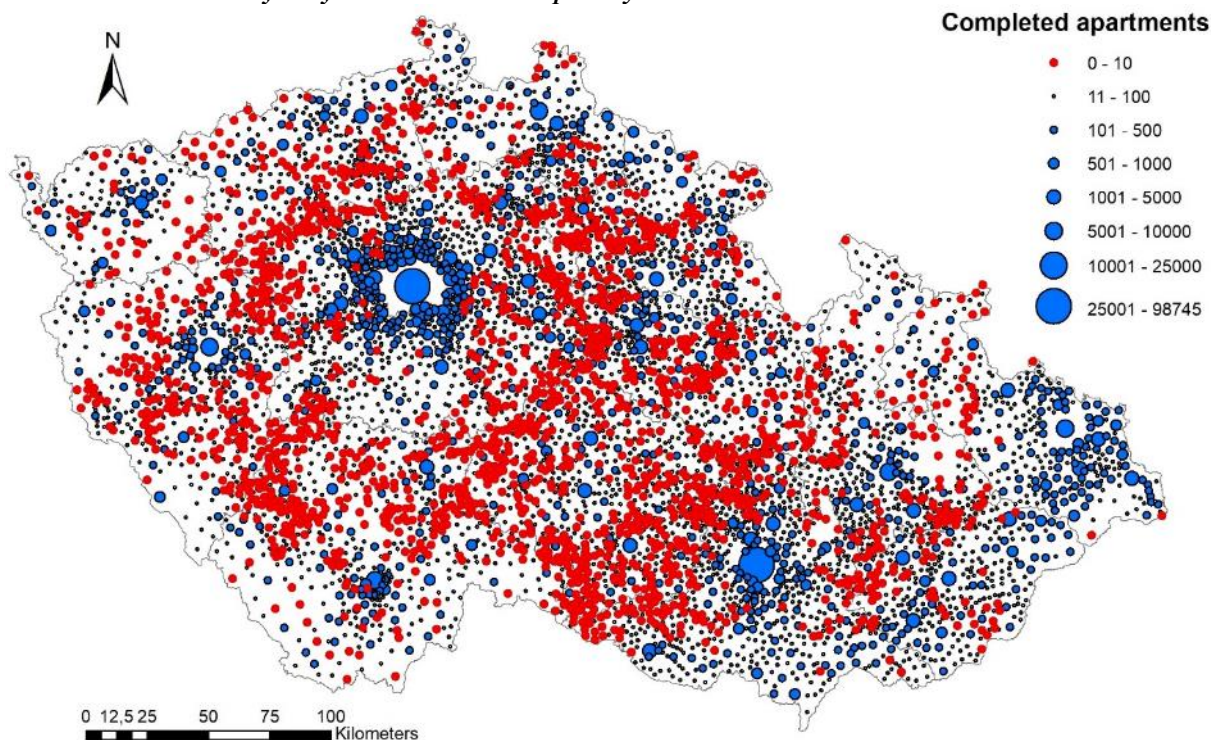
- Průměrná nadmořská výška obce,
- Katastrální výměra obce v ha,
- Počet obyvatel,
- Relativní přirozený přírůstek,
- Relativní migrační přírůstek,
- Relativní celkový přírůstek obyvatel,
- Průměrný věk,
- Index stáří (počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 0–14 let),
- Index ekonomického zatížení (počet osob ve věku 0–14 let a 65 a více let na 100 osob ve věku 15–64 let),
- Počet právnických osob na 1000 obyvatel,
- Registrovaná nezaměstnanost,
- Index „technická infrastruktura“ (vyjadřuje přítomnost vodovodu, kanalizace, ČOV a plynu v obci),
- Index „občanská vybavenost“ (vyjadřuje přítomnost ordinace praktického lékaře, obchodu s potravinami, pošty, restauračního zařízení a sběrného dvora v obci),
- Index „volnočasové aktivity“ (vyjadřuje přítomnost kulturního sálu pro pořádání společenských akcí, kina, sportovního hřiště, kryté tělocvičny a kostela v obci),
- Index „potřeby mladých rodin“ (vyjadřuje přítomnost ordinace dětského lékaře, mateřské školy, základní školy, dětského hřiště, střediska pro volný čas dětí, koupaliště či krytého bazénu v obci).

Statistické zpracování proběhlo v programu Tibco Statistica 13, tvorba map v programu ArcGIS 10.6.1.

3. Výsledky

Dříve než bude pozornost přesunuta na Liberecký kraj, je třeba zmínit geografickou situaci bytové výstavby v České republice. Ta se významným způsobem koncentruje do aglomerací velkých měst, zatímco ve vzdálenějších oblastech, zejm. při hranicích krajů, bývá utlumena. Geografické rozložení počtu dokončených bytů ve sledovaném dvacetiletém období znázorňuje obr. 1, přičemž obce, ve kterých ve sledovaném období bylo dokončeno 10 a méně bytů, jsou znázorněny červeným bodovým znakem.

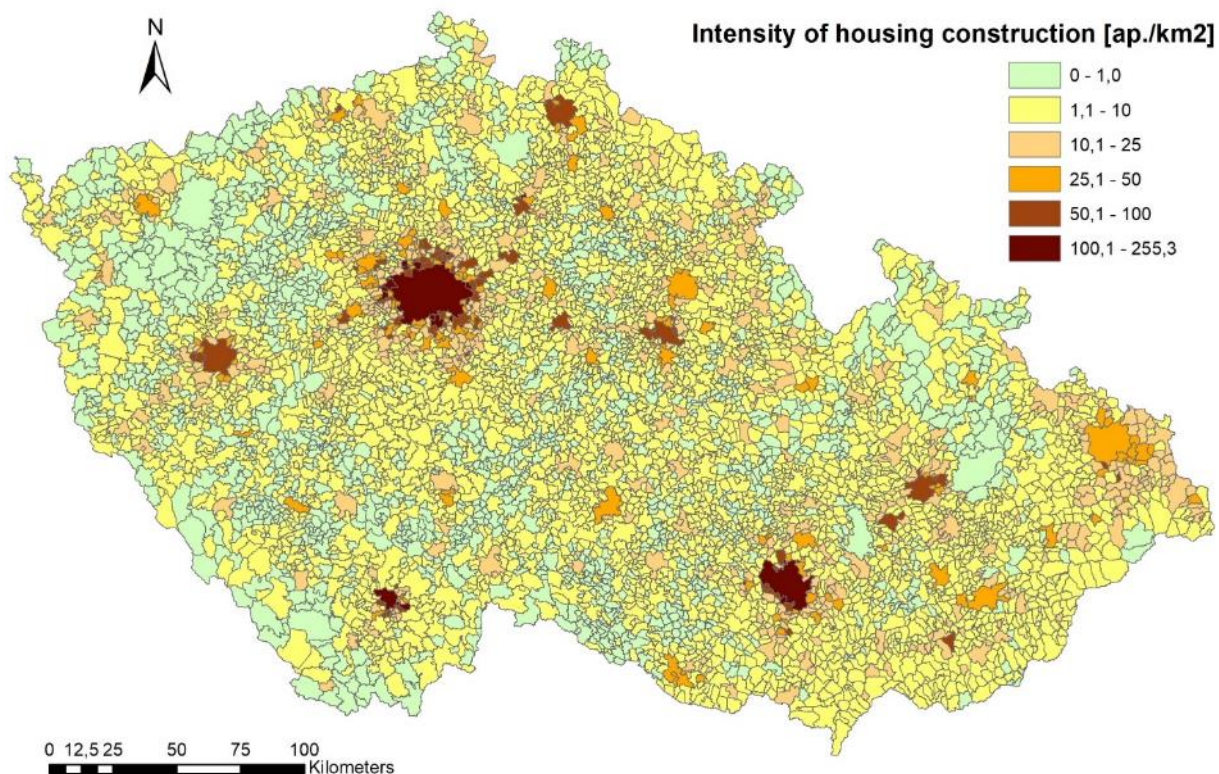
Obr. 1: Počet dokončených bytů v obcích České republiky v období 1998-2017

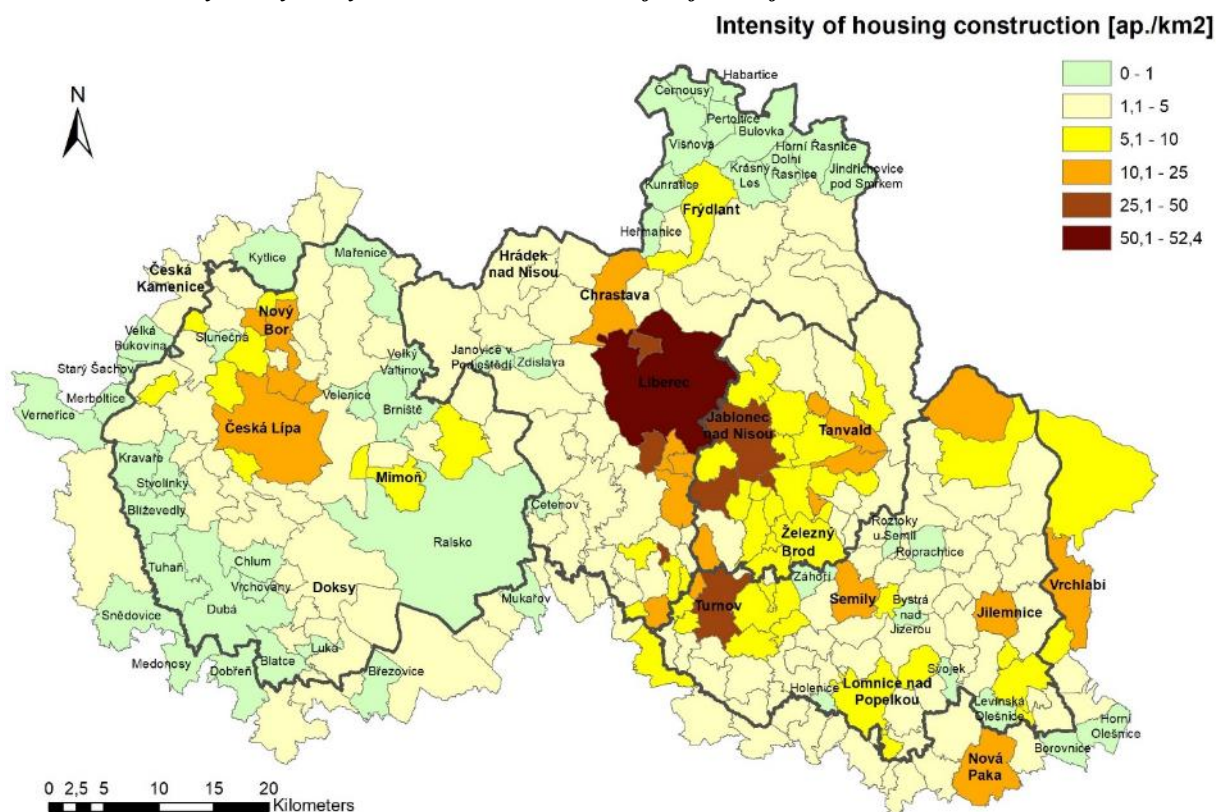
Zdroj: Český statistický úřad (2018c), ArcČR 500 3.3, vlastní zpracování

Z mapy na obr. 1 je patrné, že geografické rozložení obcí s malým počtem dokončených bytů do určité míry kopíruje rozložení tzv. vnitřních periferií (srovnej s Musil, Müller, 2008), zatímco velké počty dokončených bytů vykazují velká krajská města a k nim přilehlé obce. Vzhledem použité metodě však jsou znevýhodněny malé obce, proto i některé oblasti, které nejsou postiženy větší relativní vzdáleností od krajských měst, se jeví jako méně atraktivní pro bydlení. Jedná se zejména o jihovýchodní okraj Českomoravské vrchoviny, severozápad Královéhradeckého kraje, nebo části Pardubického a Olomouckého kraje. Naopak v některých řídko osídlených oblastech, kde obce mají větší rozlohu (např. v oblasti Slavkovského lesa či Nízkého Jeseníku) situace nevypadá až tak dramaticky, ačkoli zde existují rozsáhlá území s minimální výstavbou. Z tohoto důvodu je tak vhodnější údaje relativizovat na jednotku plochy; výsledky jsou zobrazeny na obr. 2.

Relativizovaná data, zobrazená na obr. 2, je nutné interpretovat se zřetelem na omezení použité metody, která pro relativizaci využívá plochy jednotlivých obcí. U jednotek o větších rozlohách, které obsahují větší podíl přírodních ploch, se tak IBV může jevit jako relativně nižší, zatímco u velmi malých obcí relativně vyšší. I přes tento limit metoda poskytuje zajímavá data, kdy kromě výše zmíněného gradientu centrální oblasti – vnitřní periferie lze pozorovat vyšší hodnoty IBV ve východním pohraničí a nižší naopak ve vnějších periferiích (Frýdlantsko, Broumovsko, Osoblažsko aj.) a v horských oblastech severozápadního a jihozápadního pohraničí. Liberecký kraj se přitom jeví z hlediska IBV jako relativně průměrný kraj s třemi plošně rozsáhlejšími regiony s nízkými hodnotami IBV: Frýdlantskem, Ralskem a Dubskem/Úštěckem. Bližší pohled na Liberecký kraj nabízí obr. 3.

Obr. 2: Intenzita bytové výstavby v obcích České republiky v období 1998-2017

Zdroj: Český statistický úřad (2018c), ArcČR 500 3.3, vlastní zpracování

Obr. 3: Intenzita bytové výstavby v obcích Libereckého kraje a jeho nejbližšího okolí v období 1998-2017

Zdroj: Český statistický úřad (2018c), ArcČR 500 3.3, vlastní zpracování

Za účelem lepšího rozlišení nuancí v hodnotách IBV v Libereckém kraji byla na obr. 3 pozměněna škála, neboť lokální maximum IBV činí 52,4 dokončených bytů/km², přičemž hodnoty nad 50 dosahuje pouze krajské město

Liberec. Kategorie 1,1 – 10 byla proto rozdělena na dvě, díky čemuž bylo možné ještě lépe rozlišit detaily v prostorové distribuci hodnot IBV.

Největší shluk obcí neatraktivních z hlediska bydlení se nachází na severu Frýdlantského výběžku, tvoří jej celkem 11 obcí. Jde o typickou vnější periferii, kdy okrajová poloha regionu vůči významnějším ekonomickým centrům a relativně nízká intenzita přeshraničních prostorových interakcí (více viz Drápela, Kárníková, 2018) negativně ovlivňuje místní trh práce a atraktivitu regionu jako celku. Ačkoli přímá vzdálenost do Liberce není příliš velká (z nejbližších Habartic do centra Liberce činí 27 km), geografická překážka v podobě Jizerských hor významně prodlužuje dojezdové časy (např. z Jindřichovic pod Smrkem do centra Liberce cesta autem trvá v ideálním případě cca. 46 minut). Hranicí relativně atraktivnější oblasti pro bydlení je osa Nové Město pod Smrkem – Raspenava – Frýdlant, přičemž ve všech těchto případech jde o malá města s obstojnou vybaveností infrastrukturou i službami, těžící navíc z polohy na atraktivním severním úbočí Jizerských hor (kromě Frýdlantu, kde na úbočí leží sousední obec Dětrichov). Severněji položené obce jsou menší velikosti, hůře vybavené a jejich poloha v relativní rovině a esteticky méně zajímavém prostředí přispívá k jejich neatraktivitě z hlediska bydlení.

Druhou rozsáhlejší neatraktivní oblastí je region při hranicích Libereckého, Ústeckého a Středočeského kraje okolo lokálních center Dubé a Úštěku. V Libereckém kraji jej tvoří 9 obcí, ale jak je vidět z obr. 2 a 3, tato oblast pokračuje dále i v Ústeckém a Středočeském kraji. Z geografického hlediska jde o typickou vnitřní periferii, postiženou svou relativní odlehlostí od nejdůležitějších center rozvoje – krajských měst. Mikroregionální středisko, Česká Lípa, patří sice mezi větší okresní města, místní trh práce však nabízí spíše průměrně a hůře placená pracovní místa. Řada ekonomicky aktivních obyvatel z regionu tak dojíždí za lépe placenou prací do Liberce nebo Mladé Boleslavi, přičemž poloha zmíněné oblasti je vůči těmto centrům nevýhodná.

Poněkud specifickou oblastí je město Ralsko a některé malé obce v jeho okolí. Ralsko bylo v minulosti vojenským újezdem, výcvikový prostor si zde zřídil již v roce 1942 německý Wehrmacht, po vysídlení majoritního německého obyvatelstva byl prostor československou armádou rozšířen a některé bývalé obce zlikvidovány. V letech 1968 – 1991 byl prostor využíván okupační sovětskou armádou, po jejím odchodu pak došlo k vytvoření novodobé obce, které byl později přiznán statut města. Jde však o obec extrémně decentralizovanou, její místní části se nacházejí spíše při okrajích a s centrem, místní částí Kuřívody, nemají přímé spojení po silnici. Ještě horší situace panuje ve veřejné dopravě, kdy z některých místních částí se nelze do centra obce dostat veřejnou dopravou během jednoho dne. Infrastruktura a vybavenost místních částí je velmi špatná, některé místní části jsou víceméně sociálně vyloučenými lokalitami, příp. romskými ghetty. Ačkoli oblast má velký rekreační a turistický potenciál díky velkým rozlohám lesů a přírodě blízkých lokalit, město tohoto potenciálu doposud nedokázalo využít.

Dalším zajímavým regionem, kde se nacházejí obce s velmi nízkými hodnotami IBV, je prostor mezi Novým Borem a Chrastavou, kudy prochází frekventovaná silnice I/13 z Liberce do Děčína. Zmíněná silnice v regionu slouží jako osa dojížděky za prací, do škol i za službami do Liberce, její podstatná část má parametry rychlostní komunikace. Přesto se ve vzdálenosti do 5 km od této regionálně důležité dopravní tepny nacházejí obce jako Zdislava, Janovice v Podještědí, Velký Valtinov, Brniště a Mařenice, které z hlediska IBV patří do nejhorší kategorie. Z geografického pohledu jde o zónu nevyužitých příležitostí, neboť zmíněné obce mají lepší relativní polohu než mnohé jiné obce kraje (např. časová náročnost jízdy autem ze Zdislavy a Janovic v P. na okraj Liberce je pouze 15 minut), nacházejí se v relativně atraktivním prostředí Ještědského hřbetu a Lužických hor, některé mají přímé vlakové spojení s Libercem a ne vždy jde o malé obce. Důvody velmi nízké IBV zde není snadné určit, může se jednat o vlastnické důvody, společenské či politické klima v obci, praktické problémy s vybaveností či infrastrukturou, nebo jen dostatek starších objektů, využívaných k bydlení. To by však odhalila pouze následná případová studie.

Celkem 7 obcí v okrese Semily spadá do kategorie nejnižších hodnot IBV. Obce tvoří souvislejší oblast, nacházejí se v blízkém okolí Semil a Lomnice nad Popelkou. Tato dvě lokální střediska nepatří mezi ekonomické tahouny regionu, generující větší počet pracovních příležitostí, neleží navíc na žádné významnější silnici (alespoň I. třídy). Z tohoto důvodu pak některé obce v okolí nejsou příliš atraktivní pro vznik nových bytových jednotek, přesnější důvody tohoto stavu by však opět odhalila až hloubková analýza.

Kromě výše uvedených skutečností, vyplývajících ze znalosti geografického kontextu, je však třeba odhalit na základě tvrdých dat souvislosti, ovlivňující hodnoty indikátoru IBV. Za tím účelem byly testovány těsnosti vztahu pomocí Pearsonova r mezi výše zmíněnými 15 geografickými, demografickými, sociálními a ekonomickými indikátory. Výsledky signifikantní na hladině významnosti 95 % jsou uvedeny v tab. 1.

Tab. 1: Korelační matice (Pearsonovo r) vybraných indikátorů (popis v textu)

	IBV	PO	TI	OV	VA	PMR	PrO	N
Intenzita bytové výstavby	1,0000	0,5872	0,3147	0,3275	0,3231	0,3832	0,5545	-0,1449
Počet obyvatel	0,5872	1,0000	0,2337	0,4271	0,4267	0,4092	0,5762	0,0173
Technická infrastruktura	0,3147	0,2337	1,0000	0,4884	0,4195	0,6185	0,1746	-0,0386
Občanská vybavenost	0,3275	0,4271	0,4884	1,0000	0,6548	0,7367	0,3392	0,0305
Volnočasové aktivity	0,3231	0,4267	0,4195	0,6548	1,0000	0,8095	0,3419	-0,0093
Potřeby mladých rodin	0,3832	0,4092	0,6185	0,7367	0,8095	1,0000	0,3191	-0,0315
Právníkové osoby	0,5545	0,5762	0,1746	0,3392	0,3419	0,3191	1,0000	0,0204
Nezaměstnanost	-0,1449	0,0173	-0,0386	0,0305	-0,0093	-0,0315	0,0204	1,0000
N=215, červeně vyznačené korelace jsou signifikantní na $p < 0,05$								

Zdroj: Český statistický úřad (2018a, 2018b, 2018c), vlastní zpracování

Z celkových 15 indikátorů dosáhlo signifikantní korelace pouze 7 z nich, u ostatních hodnoty Pearsonova r byly v rozmezí -0,09 – 0,11, přičemž p hodnoty vysoce převyšovaly hraniční hodnotu 0,05. U některých indikátorů tento výsledek byl očekáván, např. u rozlohy obce či průměrné nadmořské výšky obce (ačkoli v některých regionech by se jistě jednalo o významný údaj). Naopak poměrně překvapivý je fakt, že žádný z řady demografických ukazatelů s IBV nekoreloval – atraktivita obce z hlediska bydlení tedy nemá těsný vztah k průměrnému věku v obci, indexu stáří, přirozenému ani migračnímu přírůstku či indexu ekonomického zatížení.

U jakých indikátorů byl tedy prokázán těsný vztah k hodnotám IBV? V první řadě se jedná o počet obyvatel, kdy se jasně ukazuje, že IBV vzrůstá s populační velikostí obce. Středně silné hodnoty korelačního koeficientu pak ještě dosáhl indikátor počet právníkových osob na 1000 obyvatel, kdy lze usuzovat, že s podnikatelskou aktivitou v obci roste i ochota stavět nové byty. Nižších, avšak signifikantních hodnot dosáhly indikátory hodnotící vybavenost obce infrastrukturou a službami, v první řadě pak „potřeby mladých rodin“. Ačkoli se některé položky váží na určitou minimální velikost obce (např. kino), lze tedy říci, že kvalitní infrastruktura a přítomnost základní občanské vybavenosti a služeb hraje podstatnou roli při rozhodování o lokalizaci nového bydlení. Signifikantní, avšak velmi nízké záporné korelace pak dosáhl indikátor nezaměstnanost, který je však spíše vedlejším produktem sociálně-ekonomické situace v neatraktivních obcích, než že by IBV sám ovlivňoval.

4. Diskuse

Porovnáme-li výsledky dosažené v Libereckém kraji se studii z jiných evropských regionů, nalezneme řadu paralel, ale i rozdílů. Periferní venkovské oblasti, dosahující ve srovnání s městskými aglomeracemi a jim blízkým venkovským obcím horších hodnot ekonomických a sociálních indikátorů, jsou často vnímány jako marginální, postižené, deprivované či zkrátka hospodářsky slabé. Ačkoli sami obyvatelé tento rozdíl pociťují v podobě nižších platů, horší dostupností zboží, služeb a veřejné dopravy apod., ne vždy to znamená, že by danou obec či region chtěli opustit, pouze pociťují nespokojenost se současným stavem. Reakcí na to pak je např. výrazně odlišné voličské chování v nemetropolitních venkovských regionech, které je v současnosti reflektováno i v médiích. Tato situace však není českým unikem, podobný „rurální protest“ zažívají i další evropské státy (viz Woods, 2003).

Použitá metodika tvorby klíčového indikátoru IBV znevýhodňuje obce, které ve svém katastru mají velký podíl nezastavěných přírodních ploch. Přesto obce, u kterých je tento podíl nejvyšší, což jsou obce v Jizerských horách a Krkonoších (a Ralsko, které se však vymyká), nepatří mezi oblasti s nejnižšími hodnotami IBV, a to z důvodu estetické atraktivity okolí. Tuto numericky obtížně zachytitelnou charakteristiku dokumentují jako klíčovou i Gude et al. (2006) a McGranahan (2008). Některé relativně úspěšné obce však neleží přímo v nejatraktivnějších částech krajiny, v porovnání s neúspěšnými obcemi jde často o srovnatelná území (např. Dubá leží v turisticky atraktivním Kokořínsku) – v tomto případě jde spíše o komplex estetických, sociálních a kulturních komponent, tvořící „rurální idylu“, popsanou van Damem, Heinsem a Elbersenem (2002).

Korelační analýza poněkud překvapivě odhalila, že IBV nemá těsný vztah s relativním migračním přírůstkem. Toto zjištění vyvrací původní domněnku autora, že relativně úspěšné venkovské obce budou schopny atrahovat městské rezidenty, hledající kvalitní bydlení. Migrace z měst na venkov (označovaná také jako de-urbanizace či desurbanizace, angl. counter-urbanization) je klíčovým faktorem v řadě prací (např. Stockdale, Findlay, Short, 2000), přičemž v některých případech jde i o migraci z venkova na venkov (např. Gkartzios, Scott, 2010). Na druhou stranu je třeba zmínit, že příchod bohatších městských obyvatel na relativně chudší venkov nemusí být zcela bezproblémový; tento fenomén tzv. rurální gentifikace dokumentují např. Ghose (2004) nebo Stockdale

(2010). Pozornost přitom bývá často věnována sociální polarizaci (Hedin et al., 2012), změnám v sousedských vztazích a konfliktům (Solana-Solana, 2010). Ačkoli výše zmíněné fenomény jsou v území přítomny, evidentně nejsou oním faktorem, který podmiňuje vznik neatraktivních oblastí. Vyloučení těsnosti vztahu se všemi použitými demografickými indikátory pak ukazuje na fakt, že nejen mladé rodiny a úspěšná střední třída, ale ani senioři hledající klid na stáří (viz Jauhainen, 2009), se do těchto oblastí nestěhují.

5. Závěr

Příspěvek si klád za cíl odhalit lokalizaci oblastí neatraktivních z hlediska bydlení v Libereckém kraji, geograficky je charakterizovat a posoudit těsnost vztahu mezi zvoleným indikátorem intenzita bytové výstavby (IBV) a dalšími geografickými, demografickými, sociálními a ekonomickými indikátory. Těchto oblastí bylo identifikováno celkem 5, a to (a) v oblasti Frýdlantska, (b) v oblasti Dubska/Úštěcka, (c) město Ralsko s okolím, (d) oblast mezi Českým Dubem a Chrastavou a (e) okolí Semil a Lomnice nad Popelkou. Každá z těchto oblastí má poněkud odlišnou geografickou charakteristiku, jejich spojujícím prvkem je v první řadě vzdálenost od větších center a až na výjimky relativně menší populační velikost.

Analýza pomocí Pearsonova r odhalila těsnost vztahu mezi IBV, počtem obyvatel obce, počtem právnických osob na 1000 obyvatel a indikátory, popisující vybavenost obcí infrastrukturou, občanskou vybaveností a službami. Naopak těsný vztah byl zamítnut v případě veškerých demografických indikátorů včetně migrace. Výsledky lze interpretovat tak, že kromě vzdálenosti od center a ekonomické síly blízkých center je klíčovým faktorem vybavenost obcí, která samozřejmě souvisí s populační velikostí obce. Tato závislost však není absolutní, i menší obce, vzdálenější od center, v některých případech generují relativně intenzivnější bytovou výstavbu. Pro detailnější vzhled do situace však bude třeba další výzkum.

Ačkoli pro interpretaci výsledků je třeba vést v patrnosti omezení týkající se použité metody, tedy zejm. využití plochy obce pro výpočet IBV, rozdělení kraje na oblast prosperujícího zázemí města Liberce (trojúhelník Chrastava – Tanvald – Turnov), relativně prosperující mikroregionální centra a zbylé venkovské oblasti, je zcela zjevná. Oblasti neatraktivní z hlediska bydlení (tedy oblasti, kde na 1 km² byla ve dvacetiletém období 1998-2017 postavena méně než 1 bytová jednotka) pak v této hierarchii tvoří nejnižší úroveň, jejíž problémy je třeba řešit.

Literatura

- [1] BANSKI, J., WESOŁOWSKA, M., (2010). Transformations in housing construction in rural areas of Poland's Lublin region - Influence on the spatial settlement structure and landscape aesthetics. *Landscape and urban planning*, vol. 94, no. 2, pp. 116-126. ISSN 0169-2046. DOI 10.1016/j.landurbplan.2009.08.005.
- [2] BRITO, P. M. B., PEREIRA, A. M., (2002). Housing and endogenous long-term growth. *Journal of urban economics*, vol. 51, no. 2, pp. 246-271. ISSN 0094-1190. DOI 10.1006/juec.2001.2244.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2018a). *Obce Libereckého kraje 2018*. [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/obce-libereckeho-kraje-2018>.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2018b). *Malý lexikon obcí České republiky - 2018*. [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/maly-lexikon-obci-ceske-republiky-2018>.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2018c). *Dokončené byty v obcích*. [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/dokoncene-byty-v-obcich>.
- [6] DRÁPELA, E., KÁRNÍKOVÁ, N., (2018). Methodological issues of using the gravity model to determine the power of border effect. In *Useful geography: Transfer from research to practice*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 367-375. ISBN 978-80-210-8908-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8908-2018.
- [7] GHOSE, R., (2004). Big sky or big sprawl? Rural gentrification and the changing cultural landscape of Missoula, Montana. *Urban geography*, vol. 25, no. 6, pp. 528-549. ISSN 0272-3638. DOI 10.2747/0272-3638.25.6.528.
- [8] GKARTZIOS, M., SCOTT, M., (2010). Residential mobilities and house building in rural Ireland: Evidence from three case studies. *Sociologia ruralis*, vol. 50, no. 1, pp. 64-84. ISSN 0038-0199. DOI 10.1111/j.1467-9523.2009.00502.x.
- [9] GUDE, P. H., HANSEN, A. J., RASKER, R., MAXWELL, B., (2006). Rates and drivers of rural residential development in the Greater Yellowstone. *Landscape and urban planning*, vol. 77, no. 1-2, pp. 131-151. ISSN 0169-2046. DOI 10.1016/j.landurbplan.2005.02.004.
- [10] HEDIN, K., CLARK, E., LUNDHOLM, E., MALMBERG, G., (2012). Neoliberalization of Housing in Sweden: Gentrification, Filtering, and Social Polarization. *Annals of the association of American geographers*, vol. 102, no. 2, pp. 443-463. ISSN 0004-5608. DOI 10.1080/00045608.2011.620508.
- [11] IHLANFELDT, K. R., (2007). The effect of land use regulation on housing and land prices. *Journal of urban economics*, vol. 61, no. 3, pp. 420-435. ISSN 0094-1190. DOI 10.1016/j.jue.2006.09.003.

- [12] JAUHAINEN, J. S., (2009). Will the retiring baby boomers return to rural periphery? *Journal of rural studies*, vol. 25, no. 1, pp. 25-34. ISSN 0743-0167. DOI 10.1016/j.jrurstud.2008.05.001.
- [13] MCGRANAHAN, D. A., (2008). Landscape influence on recent rural migration in the US. *Landscape and urban planning*, vol. 85, no. 3-4, pp. 228-240. ISSN 0169-2046. DOI 10.1016/j.landurbplan.2007.12.001.
- [14] MUSIL, J., MÜLLER, J., (2008). Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, vol. 44, no. 2, pp. 321–348. ISSN 0038-0288.
- [15] PERLÍN, R., HUPKOVÁ, M., (2011). *Venkovy a venkované*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. ISBN 978-80-87147-31-3.
- [16] PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA Z., (2010). A Typology of Rural Space in Czechia according to its Potential for Development. *Geografie*, vol 115, no. 2, pp. 161-187. ISSN 1212-0014.
- [17] REPASKÁ, G., VILINOVÁ, K., ŠOLCOVÁ, L., (2017). Trends in Development of Residential Areas in Suburban Zone of the City of Nitra (Slovakia). *European countryside*, vol. 9, no. 2, pp. 287-301. ISSN 1803-8417. DOI 10.1515/euco-2017-0018.
- [18] SEGUIDO, A. F. M., HERNANDEZ, M. H., (2017). The urban growth in the Valley of Jalon (Alicante) (1978-2016). Land and social repercussions due to the urban diffusion process from the coast. *Cuadernos geograficos*, vol. 56, no. 2, pp. 200-222. ISSN 0210-5462.
- [19] SOLANA-SOLANA, M., (2010). Rural gentrification in Catalonia, Spain: A case study of migration, social change and conflicts in the Empordanet area. *Geoforum*, vol. 41, no. 3, pp. 508-517. ISSN 0016-7185. DOI 10.1016/j.geoforum.2010.01.005.
- [20] STOCKDALE, A., (2010). The diverse geographies of rural gentrification in Scotland. *Journal of rural studies*, vol. 26, no. 1, pp. 31-40. ISSN 0743-0167. DOI 10.1016/j.jrurstud.2009.04.001.
- [21] STOCKDALE, A., FINDLAY, A., SHORT, D., (2000). The repopulation of rural Scotland: opportunity and threat. *Journal of rural studies*, vol. 16, no. 2, pp. 243-257. ISSN 0743-0167. DOI 10.1016/S0743-0167(99)00045-5.
- [22] VAN DAM, F., HEINS, S., ELBERSEN, B. S., (2002). Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands. *Journal of rural studies*, vol. 18, no. 4, pp. 461-476. ISSN 0743-0167. DOI 10.1016/S0743-0167(02)00035-9.
- [23] WOODS, M., (2003). Deconstructing rural protest: the emergence of a new social movement. *Journal of rural studies*, vol. 19, no. 3, pp. 309-325. ISSN 0743-0167. DOI 10.1016/S0743-0167(03)00008-1.

ANALÝZA CENOVÉ DOSTUPNOSTI BYDLENÍ V ČESKÝCH A POLSKÝCH REGIONECH

The analysis of housing affordability in Czech and Polish regions

DAVID SLAVATA

Katedra veřejné ekonomiky | Department of Public Economy
Fakulta ekonomická | Faculty of Economics
VŠB - Technická univerzita Ostrava | VŠB – Technical University of Ostrava
✉ Sokolská 33, 702 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: david.slavata@vsb.cz

Anotace

Příspěvek je zaměřen na srovnání dostupnosti bydlení v českých a polských regionech a zjištění do jaké míry jsou ceny bytů a nájmu v jednotlivých regionech nadhodnoceny nebo podhodnoceny. Dostupnost bydlení je zkoumána z pohledu všeobecně uznávaných ukazatelů dostupnosti bydlení. Hlavními parametry jsou cena bytu, příjem domácnosti a nájemné za byt. Data byla zpracovávána standardními statistickými metodami a na základě vytvořeného jednoduchého matematického modelu pro výpočet odchylky pro daný region od průměrných cen bytů a nájmu a průměrných hodnot ukazatelů dostupnosti bydlení. Zpracováním údajů bylo zjištěno, že v regionech České republiky je v průměru horší dostupnost než v regionech polských. V rámci časového úseku, za který byly ukazatele zkoumány, došlo v ČR k jejich zhoršení na rozdíl od Polska, kde se naopak hodnoty ukazatelů dostupnosti mírně zlepšily. Nejdražším a zároveň i nejméně dostupným regionem ze všech zkoumaných regionů je Praha.

Klíčová slova

bydlení, dostupnost bydlení, trh s byty

Annotation

The paper focuses on the comparison of housing affordability in Czech and Polish regions and the extent to which prices of apartments and rents in individual regions are overestimated or underestimated. The affordability of housing is examined from the perspective of universally recognized indicators of housing affordability. The main parameters are the apartment price, household income and rent for the apartment. The data were processed using standard statistical methods and based on a simple mathematical model for calculating the deviation for a given region from the average prices of apartments and rents and the average values of housing availability indicators. Data processing revealed that on average in the Czech Republic there is worse availability than in the Polish regions. Within the time period for which the indicators were examined, they deteriorated in the Czech Republic, unlike in Poland, where, on the contrary, accessibility indicators improved slightly. Prague is the most expensive and also the least accessible region of all the regions examined.

Key words

housing, housing affordability, housing market

JEL classification: R30, P50

1. Úvod

Příspěvek je zaměřen na srovnání dostupnosti bydlení na pomocí analýzy indikátorů dostupnosti bydlení. Srovnání bude provedeno na základě statistických dat popisujících situaci v českých a polských regionech. V současné době je celosvětově zaznamenáván trend růstu cen nemovitostí. Česká republika a Polsko nejsou v tomto směru výjimkou. Indikátory růstu cen bytů jsou sledovány zejména od vypuknutí celosvětové finanční krize. Vzhledem k fatálnímu dopadu krize na ceny nemovitostí se mnoho odborných prací zaměřilo na analýzu a rizika spojená s trhem nemovitostí. V současné době se opět objevují názory, které prezentují vznik nové cenové bubliny na trhu nemovitostí. Tyto obavy jsou průběžně tlumeny opatřeními ČNB.

Je zřejmé, že ceny bydlení a jejich vývoj mohou v souvislosti s růstem nebo poklesem příjmů domácností poměrně výrazně zasáhnout do problematiky sociální. Je tedy potřeba tomuto tématu věnovat neustálou pozornost. Problematikou sociální analýzy v regionech se ve svém výzkumu zabývá například Halásková, Halásková (2016).

Odborných zdrojů, které jsou zaměřeny na analýzu trhu s byty lze najít celou řadu. Tyto zdroje se zaměřují na analýzu základních ukazatelů dostupnosti bydlení. Jedná se zejména o srovnání indikátorů, které jsou vytvořeny z oficiálních statistických zdrojů národních vlád.

Také cílem tohoto příspěvku je provést analýzu na základě tvorby základních ukazatelů dostupnosti bydlení a dále pomocí těchto ukazatelů vytvořit základní algoritmus (jednoduchý matematický model) pro výpočet možného nadhodnocení nebo podhodnocení cen bytů v jednotlivých zkoumaných regionech. Dále bude cílem uvést základní předpokládané důvody pro toto nadhodnocení nebo podhodnocení.

V odborné literatuře existuje celá řada textů, které se věnují identifikaci cenových bublin na reálním trhu. V rámci České republiky se cenovému vývoji v oblasti reálního trhu věnuje například Čadil (2009). Ve své práci analyzuje reální bublinu pomocí indikátoru P/I a dále pomocí regresní analýzy. Reální bublinu hodnotí jako výsledek očekávání cenového růstu, čímž akceleruje celková poptávka po nemovitostech a zrychluje růst cen nemovitostí. Tento akcelerační princip funguje až do okamžiku prasknutí cenové bubliny.

Analýze dostupnosti bydlení se dále věnuje například Kim a Lim (2014), kteří ve své práci zkoumají vývoj indikátoru dostupnosti P/I v Irsku v letech 1976 až 2012. Použitím Campbell – Shiller modelu pro výpočet současné hodnoty zjistili, že očekávané výdaje na bydlení jsou hlavním zdrojem vysvětlení hodnoty indikátoru P/I. Jejich výsledky naznačují, že očekávané výdaje na bydlení způsobují až 5 násobné zvýšení hodnoty indikátoru P/I. Z českých autorů se analýze reální bubliny pomocí indikátoru věnuje například Zemčík (2011). Cenovou úroveň v oblasti nemovitostí lze zkoumat i z pohledu vyspělosti jednotlivých regionů. Blíže například Poledníková (2014).

Z nejnovějších zdrojů se pak vzniku reálních bublin věnují Gomez – Gonzales a kol. (2018). Autoři zkoumali možnosti přelévání reálních bublin mezi jednotlivými státy. Autoři zkoumali čtvrtletní statistické údaje o cenách nemovitostí ve 20 zemích začleněných do skupiny OECD v průběhu let 1970 - 2015. Z materiálu plyne, že reální bubliny se nacházely ve všech zkoumaných zemích. Zjistili také, že vznik poslední reální bubliny ve světě měl svůj původ v reální bublině vzniklé v USA a postupně se přenesl do Evropských zemí.

Analýzou reálních bublin se zabírají také národní i mezinárodní instituce. Například Goldman Sachs nebo ČNB. Základem této analýzy bývá obvykle porovnání minulých hodnot indikátorů dostupnosti bydlení (např. P/I) se současnými hodnotami těchto indikátorů.

1.1 Cíl příspěvku

Cílem příspěvku je provést základní tržní analýzu cen bytů a nájmu v polských a českých regionech. Vzhledem k obdobnému šetření, které bylo prováděno v roce 2018 v měsíci srpnu je cílem zjistit, zda a do jaké míry došlo k nárůstu cen bytů a cen nájmu. Tyto přírůstky budou následně kvantifikovány.

Vedle prosté tržní cenové analýzy bude dalším cílem zjistit, do jaké míry se změnil přístup obyvatelstva k bydlení. Bude zkoumáno, zda za sledované období došlo ke zlepšení dostupnosti bydlení ve sledovaných regionech, případně, zda naopak došlo ke zhoršení. K identifikaci těchto procesů budou vytvořeny indikátory dostupnosti bydlení, které jsou popsány v následující podkapitole.

Z dostupných odborných informací vyplývá, že nejhorší dostupnost v rámci zemí Evropské unie je v Praze. Předpokládám tedy, že analýza potvrdí výjimečné postavení Prahy jako nejdražší ze všech 30 zkoumaných regionů.

1.2 Metody a zdroje dat

Základní analýza cenové dostupnosti bydlení bude prováděna použitím jednoduchých indikátorů dostupnosti bydlení, kdy pro jejich výpočet je nutné identifikovat hodnoty cen bytů (P), cen nájmu (R) a příjmů domácností (I). Následně pak můžeme vytvořit indikátory cenové dostupnosti bydlení:

1. $S1 = P/I$

2. $S2 = P/R$

Indikátor S1 je základním indikátorem používaným pro měření cenové dostupnosti bydlení. Obecně nám jeho hodnota říká kolik ročních příjmů (I) je nutné k pořízení bytu za cenu (P). Indikátor S1 je používán při rozhodování bankovních úředníků, zda bude žadateli poskytnut hypoteční úvěr. Indikátor S2 představuje inverzní hodnotu míry výnosnosti. Indikátor S2 udává, kolik ročních nájmu je nutných k uhrazení tržní ceny bytu. V zásadě platí, že čím je hodnota S2 nižší, tím je výhodnější koupě bytu. Odborné zdroje doporučují koupit bytu při hodnotě indikátoru S2 menší než 15. Při hodnotě indikátoru S2 vyšší než 15 je naopak výhodnější pronájem.

Cílem tohoto článku je určit, do jaké míry jsou ceny bydlení dostupné, do jaké míry jsou ceny bydlení nadhodnocené nebo podhodnocené vzhledem k příjmům obyvatelstva a vzhledem k výnosnosti z pronájmů. Proto byly předchozí indikátory S1 a S2 transformovány do ukazatele OU, který nám vypovídá o odchylce pro daný region od průměrné úrovně hodnoty indikátoru vypočtené z hodnot pro všechny regiony.

$$OU (\%) = ((P_n/I_n + P_n/R_n) - (\text{sum } (P/I + P/R)/U)) / (\text{sum } (P/I + P/R)/U) * 100$$

Kde:

P..... průměrná cena bytu,

I..... průměrný příjem na osobu,

R..... průměrný výnos z pronájmu,

n..... označení konkrétní země (regionu)

U..... celkový počet zemí (regionů)

OU..... ukazatel odchylky v % pro daný region

Použitá data v této studii budou primárně stažena z inzertních realitních serverů. Inzertní data se jeví jako nejdynamičtější a nejvíce odrážející aktuální stav. Na rozdíl od oficiálních údajů zveřejňovaných statistickými úřady jsou data dostupná zhruba s tří až šestiměsíčním zpožděním. Tam kde to není možné, budou čerpány data z oficiálních statistických stránek národních statistických úřadů.

Pro analýzu českého a polského realitního trhu byly použity data stažená ze všeobecně dostupných realitních serverů. Jako hlavní zdroj informací pro data českých regionů byl použit portál www.trznicenycz.cz, který každodenně monitoruje ceny nemovitostí v České republice. Monitoring je prováděn na úrovni okresů a krajů. Data popisující polský realitní trh byla získána z realitního portálu www.otodom.pl. Další doplňková data týkající se zejména průměrných mezd byla získána z oficiálních serverů národních statistických úřadů ČSÚ a GUS (ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2019; GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, 2019).

Základní parametry pro konstrukci indikátorů byly zjištěny pro každý region zvlášť. Jednalo se o průměrnou cenu bytu, průměrnou výši nájmu a průměrnou mzdu. Pro další specifickou analýzu byly dále zjišťovány data týkající se vlastnické struktury bytů a data týkající se nově vydaných stavebních povolení ve sledovaných regionech. Získaná data byla, pokud to bylo nezbytné upraveny a přepočítány na průměrné hodnoty (ceny bytů za m², roční nájem za m², roční hrubé mzdy).

2. Výsledky a diskuze

V rámci této kapitoly jsou nejprve prezentovány základní cenové ukazatele popisující trh s byty a průměrné mzdy v jednotlivých regionech. Aktuální ceny jsou porovnány s cenami, které byly zjištěny v rámci výzkumu v roce 2018. Zjištěné ceny jsou pak dále přepočítány na hodnoty ukazatelů dostupnosti, které jsou prezentovány v tabulce č. 2. Hodnoty ukazatelů dostupnosti bydlení jsou porovnávány s jejich hodnotami v roce 2018. Rozdíly v hodnotách ukazatelů dostupnosti bydlení jsou pak analyzovány v závěru kapitoly.

Získaná data jsou ve svých souhrnných podobách před dalším zpracováním prezentovány v tabulce č. 1. porovnáním cenových údajů lze zjistit, že nejdražším regionem je Praha s aktuální průměrnou nabídkovou cenou 91 500,-Kč / m² nabízeného bytu. U polských regionů je nejdražším regionem Malopolskie vojvodství s průměrnou nabídkovou cenou 45 450,-Kč/m². Jedná se zároveň i o třetí nejdražší region po Praze (druhým nejdražším regionem je region Jihomoravský). Stále se však jedná o částku zhruba na polovinu cenové úrovně města Prahy. Naopak nejnižší cenová úroveň je v Ústeckém kraji. Průměrná nabídková cen bytu činí 16 000,-Kč/m². Z polských regionů je nejlevnější Lubuskie vojvodství s cenou 22 000,- Kč/m² nabízeného bytu.

Podíváme – li se na segment nájemních bytů, pak v ČR je opět nejdražším regionem Praha s průměrnou nabídkovou cenou 355,-Kč / m² / měsíc u průměrného bytu. Naopak nejlevnějším regionem je Karlovarský kraj s cenou 146,- Kč / m² / měsíc pro průměrný nabízený byt. U polských regionů je nejvyšší nabídková cena u Mazowieckého vojvodství. Jedná se o 380,- Kč / m² / měsíc. Jedná se zároveň i o nejvyšší nabízený nájem ze

všech uvedených regionů v tabulce. Nejlevnějším polským regionem je Swietokrzyskie vojvodství s cenou 159,- Kč / m² /měsíc.

Z hlediska průměrných mezd v regionech jsou jednoznačně nejvyšší průměrné mzdy v Praze. Hrubá roční mzda činila ke konci roku 502 212,- Kč. Nejnižší průměrná mzda je naopak uvedena u polského Warmińsko-mazurskiego vojvodství.

Tab. 1: Přehled cen, nájmu a mezd v českých a polských regionech

Region	Cena za m2 v tis. Kč	Měsíční nájem za m2 v Kč	Aktual. hrubá roční mzda v Kč
Praha	91,50	355	502 212
Jihomoravský	48,50	210	394 488
Karlovarský	35,50	146	356 436
Středočeský	41,20	199	411 516
Małopolskie	45,45	236	338 403
Mazowieckie	44,96	380	416 177
Plzeňský	34,10	171	393 396
Liberecký	30,80	171	379 992
Jihočeský	31,40	151	368 760
Vysočina	29,20	162	372 660
Pomorskie	38,86	248	350 016
Královéhradecký	32,60	170	374 208
Pardubický	31,10	172	370 812
Podlaskie	34,62	193	311 313
Wielkopolskie	35,08	219	318 319
Świętokrzyskie	29,86	159	303 875
Zachodniopomorskie	30,80	220	321 538
Zlínský	32,40	173	368 928
Lubelskie	32,48	218	303 835
Olomoucký	29,50	161	368 220
Kujawsko-pomorskie	28,90	184	304 524
Podkarpackie	27,45	185	299 169
Warmińsko-mazurskie	25,26	176	291 483
Dolnośląskie	27,19	252	356 742
Opolskie	24,21	184	314 435
Lubuskie	22,00	167	309 704
Łódzkie	29,52	255	323 151
Śląskie	24,35	198	343 531
Moravskoslezský	20,50	160	369 432
Ústecký	16,00	150	374 448

Zdroj: vlastní zpracování dle ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2019); SLAVATA, (2019); OTODOM, (2019); GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, (2019). Pozn: Přepočítací kurz zlotého činil 5,991Kč/1Zł., data jsou stažena k 21. 3. 2019.

Vzhledem k dostupnosti stejných dat z výzkumu ze srpna roku 2018 lze také srovnat, jak se změnila ceny za toto období. K nárůstu cen bytů došlo ve 22 regionech z 30 zkoumaných, což představuje 73,3%. V českých regionech došlo k nárůstu cen ve 13 ze 14 regionů, což představuje 92%. V případě polských regionů došlo k nárůstu v 9 ze 16 regionů, což představuje 56%. Celkové průměrné přírůstky cen bytů za všechny sledované regiony činily 5,25%. Průměrný přírůstek u nájmu bytů byl 4,64%. Ceny bytů pouze v českých regionech vzrostly v průměru o 6,66%. ceny bytů pouze v polských regionech vzrostly o 4,01%.

V případě nájmu došlo k nárůstu cen za m²/měsíc u 20 regionů ze 30, což činí 66,6%. V případě českých regionů došlo k nárůstu v 10 ze 14 regionů, což činí 71,4%. U polských regionů došlo k nárůstu v 10 z 16 regionů, což je 62,5%. Ceny nájmu bytů pouze v českých regionech vzrostly v průměru o 3,88%. V polských regionech pak nájmy vzrostly v průměru o 5,3%.

K největším cenovým nárůstům došlo ve vojvodství Lodzkim u bytů k prodeji i u nájmu bytů. Nárůst činil 32,3% a 37,0%. V případě českých regionů činily největší přírůstky cen u bytů 21,2% v Ústeckém kraji a u nájmu bytů narostly ceny v Moravskoslezském kraji 21,21%.

V následující tabulce č. 2 jsou provedeny propočty jednotlivých zkoumaných ukazatelů, tak jak byly navrženy v kapitole 1.1. Regiony byly seřazeny podle jejich výsledné hodnoty nadhodnocení nebo podhodnocení vypočtené syntézou indikátorů dostupnosti. Vzhledem k tomu, že v minulém roce probíhalo šetření na obdobné téma v roce 2018, byly zároveň dosažené hodnoty indikátorů porovnány s jejich hodnotami v rámci posledního šetření v roce 2018.

Z tabulky jednoznačně vyplývá, že nejhorší hodnoty ukazatelů dostupnosti jsou v Praze. Součtem hodnot obou ukazatelů se dostáváme k hodnotě 34,23. Zároveň se hodnota oproti minulému roku mírně snížila. Nicméně z hlediska odchylky vykazuje Praha nejvyšší hodnotu. Situace v Praze se oproti průměru hodnot ze zkoumaných regionů vychyluje o 66,84%. Oproti minulému roku se situace dokonce mírně zhoršila (o 1,74%). Tato analýza tak potvrzuje i jiné všeobecné závěry, které se týkají dostupnosti bydlení, že v Praze je jednoznačně nejhorší dostupnost bydlení v kontextu sledovaných regionů.

Jeden z nejdůležitějších indikátorů dostupnosti bydlení P/I činí pro Prahu 12,75. Jedná se v podstatě o shodu s obdobným šetřením uveřejněným v Hospodářských novinách dne 24. 6. 2018. Na základě i dalších šetření, které byly autorem prováděny v minulém roce, je v České republice v Evropském kontextu jedna z nejhorších dostupností bydlení viz Slavata (2018). Další sledovaný indikátor P/R vykazuje pro Prahu také nejvyšší hodnotu ve srovnání s ostatními sledovanými regiony. Jeho hodnota činí 21,48. Je-li hodnota ukazatele vyšší než 15,00 není analytika doporučována všeobecně koupě bytu.

Nejvyšší zápornou odchylku od normálu naopak vykazuje Ústecký region. Odchylka činí -42,10%. Hodnota ukazatele P/I + P/R pro rok 2019 vykazuje u Ústeckého kraje výši 11,88. Jak hodnota ukazatele P/I, tak hodnota ukazatele P/R jsou nejnižší (2,99 resp. 8,89).

Z polských regionů vykazuje největší kladnou odchylku od průměru Malopolskie vojvodství. Jedná se o v pořadí čtvrtou největší odchylku. Odchylka představuje 24,04%. Hodnota ukazatelů dostupnosti P/I a P/R činí 9,4 a 16,05. Největší zápornou odchylku od průměru vykazuje Dolnoslaskie vojvodství. Záporná odchylka činí 30,18%. Jedná se zároveň o region s druhou největší zápornou odchylkou v rámci zkoumaných regionů.

Tab. 2: Indikátory dostupnosti bydlení v regionech

Region	P/I (18)	P/I (19)	P/R (18)	P/R (19)	P/I + P/R (18)	P/I+P/R (19)	Rozdíl (18 – 19)	Odchylka (18) %	Odchylka (19) %
Praha	13,49	12,75	20,99	21,48	34,48	34,23	-0,25	65,10	66,84
Jihomoravský	9,18	8,61	18,16	19,25	27,34	27,85	0,51	30,93	35,74
Karlovarský	7,92	6,97	18,95	20,26	26,87	27,23	0,36	28,67	32,73
Středočeský	7,29	7,01	16,94	17,25	24,23	24,26	0,03	16,03	18,24
Małopolskie	11,09	9,40	16,93	16,05	28,03	25,45	-2,58	34,20	24,04
Mazowieckie	8,58	7,56	11,92	9,86	20,49	17,42	-3,07	-1,86	-15,09
Plzeňský	6,57	6,07	15,31	16,62	21,87	22,69	0,81	4,74	10,56
Liberecký	5,87	5,67	14,42	15,01	20,29	20,68	0,39	-2,84	0,81
Jihočeský	5,98	5,96	15,75	17,33	21,73	23,29	1,56	4,05	13,51
Vysočina	5,93	5,48	15,31	15,02	21,23	20,51	-0,73	1,66	-0,06
Pomorskie	8,63	7,77	12,94	13,06	21,57	20,83	-0,74	3,28	1,52
Královéhradecký	6,84	6,10	16,17	15,98	23,01	22,08	-0,93	10,18	7,60
Pardubický	6,22	5,87	15,09	15,07	21,32	20,94	-0,38	2,07	2,05
Podlaskie	7,16	7,78	12,19	14,95	19,35	22,73	3,38	-7,34	10,79
Wielkopolskie	7,26	7,71	12,70	13,35	19,97	21,06	1,10	-4,40	2,65
Świętokrzyskie	6,14	6,88	14,09	15,65	20,22	22,53	2,30	-3,16	9,80
Zachodniopomorskie	7,36	6,71	11,24	11,67	18,60	18,37	-0,23	-10,95	-10,46
Zlínský	6,69	6,15	14,43	15,61	21,12	21,75	0,64	1,11	6,03
Lubelskie	7,88	7,48	12,61	12,42	20,49	19,90	-0,59	-1,89	-3,02
Olomoucký	6,28	5,61	15,14	15,27	21,42	20,88	-0,54	2,55	1,75
Kujawsko-pomorskie	6,58	6,64	11,33	13,09	17,91	19,73	1,82	-14,25	17,43
Podkarpackie	7,74	6,42	14,52	12,36	22,26	18,79	-3,47	6,59	-8,43
Warmińsko-mazurskie	6,60	6,07	11,14	11,96	17,74	18,03	0,28	-15,04	-12,14
Dolnośląskie	6,11	5,34	9,83	8,99	15,94	14,33	-1,61	-23,67	-30,18
Opolskie	5,20	5,39	11,50	10,96	16,70	16,35	-0,34	-20,05	-20,29
Lubuskie	8,42	4,97	17,15	10,98	25,57	15,95	-9,62	22,44	-22,26
Łódzkie	5,27	6,39	9,99	9,65	15,26	16,04	0,78	-26,94	-21,82
Śląskie	4,01	4,96	10,14	10,23	14,14	15,20	1,05	-32,28	-25,94
Moravskoslezský	4,17	3,88	12,25	10,68	16,42	14,56	-1,86	-21,38	-29,03
Ústecký	2,75	2,99	8,21	8,89	10,96	11,88	0,92	-47,54	-42,10

Zdroj: vlastní zpracování dle ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2019); SLAVATA, (2019); OTODOM, (2019); GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, (2019).

Pozn: Přepočítací kurz zlotého činil 5,991Kč/1Zl. Přepočítací kurz zlotého činil 5,991Kč/1Zl., Pro velikosti bytů byla použity jednotně výměra 70 m².

Vzhledem k tomu, že se obdobný výzkum uskutečnil v polovině minulého roku a zkoumány byly stejné zdroje dat stejnou metodikou, je možné také analyzovat, jak se v tomto období změnily hodnoty zkoumaných parametrů. Největší vzrůsty odchylek od průměrných hodnot mezi obdobími 3/2019 a 8/2018 vykázaly polské regiony. U Kujawsko pomorského vojvodství byl zaznamenán nárůst rozdílu odchylek ve sledovaném období +31,68 bodů. Dostupnost bydlení se v tomto regionu tedy zhoršila nejvíce. Z českých regionů došlo k největšímu zhoršení u Jihočeského kraje. Odchylka se zhoršila o 9,45 bodů. V samotné Praze došlo ke zhoršení dostupnosti pouze nepatrně, a to o 1,74 bodu.

Naopak k největšímu zlepšení dostupnosti bydlení došlo u Lubuskieho vojvodství. Zlepšení činilo 44,69 procentního bodu. Z českých regionů vykázal nejvyšší zlepšení v dostupnosti bydlení Moravskoslezský kraj.

Zlepšení činilo 7,65 procentního bodu. Celkově došlo ke zlepšení ve 13 regionech a ke zhoršení v 17 sledovaných regionech. Z českých regionů došlo ke zhoršení dostupnosti v 9 regionech (64%), u polských regionů došlo ke zhoršení situace v 8 vojvodstvích (50%). Zhoršení se tedy více týkalo českých než polských regionů. Souhrnné cenové nárůsty pro české a polské regiony jsou shrnuty v následující tabulce č. 3. Z tabulky vyplývá, že kromě jednoho parametru (růst cen nájmu) jsou hodnoty pro Českou republiku vyšší.

Tab. 3: Základní ukazatelé trhu s byty v českých a polských regionech

Země:	Česká republika	Polsko
Regiony s růstem cen bytů v %	92,0	56,0
Regiony s růstem cen nájmu v %	71,4	62,5
Průměrný růst cen bytů v %	6,7	4,6
Průměrný růst cen nájmu v %	3,9	5,3

Zdroj: vlastní zpracování na základě výsledků z tabulek č. 2 a 3.

Souhrnné nárůsty nebo poklesy dostupnosti bydlení pro obyvatele jsou uvedeny v následující tabulce č. 4. Z tabulky je patrné, že v regionech ČR se zhoršila za sledované období dostupnost bydlení, zatímco v regionech polských se dostupnost zvýšila.

Tab. 4: Změny ukazatelů dostupnosti bydlení

Země	Česká republika	Polsko
Průměrný pokles (+) nebo nárůst (-) dostupnosti % body	0,03	-0,72
Průměrný pokles (-) nebo nárůst (+) rozdílů odchylek % body	2,09	-0,50

Zdroj: vlastní zpracování na základě výsledků z tabulek č. 2 a 3.

3. Závěr

V příspěvku byla provedena analýza cen bytů a cen nájmu v polských a českých regionech. Provedenou analýzou byl potvrzen současný celoevropský trend růstu cen nemovitostí. V tomto smyslu ani Polsko ani Česká republika není výjimkou. Celkově vzrostly nabídkové ceny bytů o 5,25%, nabídkové ceny nájmu pak vzrostly o 4,64% za sledované období 8/2018 – 3/2019.

Analýzou dostupnosti bydlení ve zkoumaných 30 regionech bylo zjištěno, že porovnáním ukazatelů dostupnosti bydlení (P/I + P/R) za období 8/2018 - 3/2019 došlo v průměru k nepatrnému zlepšení. A to z hodnoty 20,88 na hodnotu 20,51.

Analýzou změn dostupnosti bydlení docházíme k závěru, že situace v regionech České republiky je v průměru horší než v regionech polských. Za sledované období došlo v průměru k poklesu dostupnosti (jeho hodnota se v průměru zvýšila o 0,03 procentní body, viz tabulka č. 4). U České republiky také vzrostl o 2,09 procentního bodu rozdíl odchylek od průměrného stavu. V polských regionech byl trend přesně opačný. V Polsku v průměru narostla dostupnost bydlení o 0,72 procentního bodu. Také v Polsku poklesl průměrný rozdíl odchylek od průměrného stavu. Celkově je tedy jasné, že za sledované období se dostupnost bydlení v ČR zhoršila, na rozdíl od Polska, kde se naopak mírně zlepšila.

Z hlediska výjimečné situace v Praze analýza v zásadě potvrdila všeobecný předpoklad nadstandardních hodnot všech klíčových ukazatelů. Ceny bytů jsou v Praze bezkonkurenčně nejvyšší. Průměrná nabídková cena byla 91 500,-Kč/m² a oproti druhému nejdražšímu regionu ho převyšovala téměř 2x (Jihomoravský kraj s 48 500,-Kč/m²). Z hlediska nájmu za m²/měsíc se Praha s hodnotou 355 Kč/ m²/měsíc umístila na druhém místě za Mazowieckim vojvodstvím (380 Kč/m²/měsíc). Z hlediska ukazatelů dostupnosti bydlení Praha vykázala nejhorší výsledky a to i přes mírné zlepšení dostupnosti oproti minulému období. Nedostupnost bydlení v Praze je o 66,8 % vyšší než činí průměr dostupnosti vypočtený za všechny zkoumané regiony.

Literatura

- [1] CADIL, J., (2009). Housing Price Bubble Analysis – Case of the Czech Republic. *Prague Economic Papers*, vol. 1, pp. 38–47. ISSN 0032-3233. DOI 10.18267/3.pap.340.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2019). *Průměrné mzdy – 4. čtvrtletí 2018*. [online]. [cit. 2019-3-21]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/prumerne-mzdy-4-ctvrtleti-2018>
- [3] GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, (2019). *Labour market*. [online]. [cit. 2019-3-21]. Dostupné z: <https://stat.gov.pl/en/topics/labour-market/working-employed-wages-and-salaries-cost-of-labour/average-paid-employment-and-average-gross-wages-and-salaries-in-enterprise-sector-in-october-2018,3,91.html>

- [4] GOMEZ-GONZALES, J. E. et al., (2018). When Bubble Meets Bubble: Contagion in OECD Countries. *Journal of Real Estate Finance and Economics*, vol. 56, no. 4, pp. 546-566. ISSN 0895-5638.
- [5] HALÁSKOVÁ, R., HALÁSKOVÁ, M., (2016). Zhodnocení vybraných sociálních služeb pro seniory v krajích České republiky. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 497-503. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-64.
- [6] KIM, J., LIM G., (2014). Understanding the Irish price-rent ratio: an unobserved component approach. *Applied Economic Letters*, vol. 21, no. 12, pp. 836-841. ISSN 13504851. DOI 10.1080/13504851.2014.892191.
- [7] OTODOM, (2019). *Oferty*. [online]. [cit. 2019-3-21]. Dostupné z: <https://www.otodom.pl/#>.
- [8] POLEDNÍKOVÁ, E., (2014). Evaluation of Czech Regional Development in the Context of the EU Cohesion. In *2nd International Conference on European Integration 2014*. Conference Proceedings. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, pp. 572-580. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [9] SLAVATA, D., (2018). The Historical Comparison of Housing Affordability in Czech Republic. In *12th International Scientific Conference INPROFORUM*. Conference Proceedings. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pp. 412 – 418. ISBN 978-80-7394-726-2.
- [10] SLAVATA, D., (2015). The Ownership Structure of Housing Market and Unemployment in CZ 2015. In *11th international scientific conference Public Economics and Administration*. Conference Proceedings. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, pp. 185-190. ISBN 978-80-248-3839-7.
- [11] SLAVATA, D. (2019). *Tržní ceny*. [online]. [cit. 2019-3-21]. Dostupné z: <https://www.trzniceny.cz>
- [12] SLAVATA, D., KAŠÍK, J (2018). Analysis of Housing Affordability in Selected European Countries. In *Proceedings of the 16th International Conference Economic Policy in the European Union Countries*. Karviná: Silesian University, pp. 150 – 159. ISBN 978-80-7510-289-8.
- [13] ZEMCIK, P., (2011). Is There a Real Estate Bubble in the Czech Republic? *Finance a úvěr – Czech Journal of Economics and Finance*, vol. 61, no. 1, pp. 49-66. ISSN 0015-1920.

THE ANALYSIS OF THE LIVING PREFERENCES IN SLOVAKIA IN THE LIGHT OF SUSTAINABILITY

Analýza preferencií bývania na Slovensku z hľadiska udržateľnosti

DAVID COLE ¹

ĽUBA KUBIŠOVÁ ¹

MÁRIA MURRAY SVIDROŇOVÁ ²

RADOSLAV KOŽIAK ²

JOLANA GUBALOVÁ ³

¹Katedra odbornej jazykovej komunikáci

²Katedra verejnej ekonomiky a region. rozvoja

³Katedra kvantit. metód a informačných systémov

Ekonomická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic

E-mail: david.cole@umb.sk, luba.kubisova@umb.sk, maria.murraysvidronova@umb.sk,

radoslav.koziak@umb.sk, jolana.gubalova@umb.sk

¹Department of Language Communication in Business

²Depart. of Public Economics and Reg. Development

³Depart. of Quantit. Methods and Information Systems

Faculty of Economics

Matej Bel University in Banska Bystrica

Annotation

The objective of the paper is to investigate the point of view of living preferences in Slovakia. Using a new measurement scheme of these preferences and various types of sustainable development indicators, we analyzed the preferences of where people would like to live with a sample of almost 500 respondents from various regions in Slovakia. Among the methods employed are questionnaire survey and statistical analysis. From our research, we have found a strong desire for smaller community living arrangements that extend even down to the level of village living. The strongest influence on the living preferences have number of cars and length of roads, municipal waste and built-up areas (negative correlation) and positive influence has citizens' participation on the management of the region.

Key words

living preferences, sustainable development, regions of Slovakia

Anotace

Cieľom príspevku je preskúmať pohľad na preferencie bývania na Slovensku. Pomocou novej schémy merania týchto preferencií a rôznych typov ukazovateľov trvalo udržateľného rozvoja sme analyzovali preferencie, v ktorých regiónoch by ľudia radi žili, na vzorke takmer 500 respondentov z rôznych regiónov Slovenska. K použitým metódam patrí dotazníkový prieskum a štatistická analýza. Z nášho výskumu sme zistili silnú preferenciu po menšom komunitnom životnom štýle, ktorá siaha až na úroveň života na dedine. Najsilnejší vplyv na preferencie bývania majú: počet áut a dĺžka ciest, komunálny odpad a zastavané plochy (negatívna korelácia) a pozitívny vplyv má účasť občanov na riadení regiónu.

Klíčová slova

preferencie bývania, udržateľný rozvoj, regióny Slovenska

JEL classification: R11, R23, I31, Q56

1. Introduction

Krueger and Savage (2007) suggested a city-region's competitiveness is based not only on production, but social reproduction. These issues as well as the policy measures adopted by many city-regions are frequently couched in a discourse of 'sustainable development'.

Already in 1991 Lele stated that sustainable development emerged as the latest development catchphrase. A wide range of nongovernmental as well as governmental organizations have embraced it as the new paradigm of development. His literature review revealed that the concept of sustainable development lacks consistency in its interpretation, including an incomplete perception of the problems of poverty and environmental degradation, and confusion about the role of economic growth and about the concepts of sustainability and participation (Lele, 1991).

Sustainable development is such development of society, that meets the needs of the present generation, that does not compromise the ability of future generations to meet their own needs, in which each human being has the opportunity to develop itself in freedom, within a well-balanced society and in harmony with its surroundings (Brundtland definition in Borowy, 2013).

It is important to differentiate the concepts of growth (material increase in size) and development (improvement in organization without size change). One problem is that current measures of economic well-being at the macro level (i.e. Gross National Product) measure mainly growth, or at best conflate growth and development (Costanza and Daly, 1992).

Since then, lot of studies and research have been conducted to create a set of indicators and methodologies how to measure sustainable development. In this paper we focus on sustainable development indicators in the perspective of sustainable regions and correlate these indicators for Slovak regions with the results of living preferences survey conducted in 2018.

2. Sustainable development of regions and sets of indicators

Sustainable development, if it is to be an alternative to unsustainable development, should imply a break with the linear model of growth and accumulation that ultimately serves to undermine the planet's life support systems (Redclift, 2002). This is true also for urban development, achieving cities that are sustainable is a must in the current rapidly urbanizing world. In 1950 less than a third of the world's population lived in urban areas. By 2003 that proportion had risen to 48%, the predictions are that by 2030, 61% of the population will be urbanized (Jenks and Dempsey, 2005).

Around the world, cities have grown to mega-proportions with currently 512 cities having a population of over 1 million (UN, 2018). It would seem that concentrated agglomeration is an economic necessity and a continuation of the urban evolution based on Marshall's concept of proximity reducing transport cost (Marshall, 1920). This is also connected with a decline in population in the countryside, causing depopulation in large areas of many countries, especially in Central Europe. If cities are only destined to get bigger, it imposes an important question: is growth of the cities (even the smart cities) sustainable?

In this paper we argue the unsustainable urbanization with the concept of nostalgianomics which might be more sustainable. Nostalgianomics presents a concept that nostalgic sentiment can be used as an economic and creative force as an incentive for investment, especially in areas overlooked by modern convention of social planning (Cole et al., 2019).

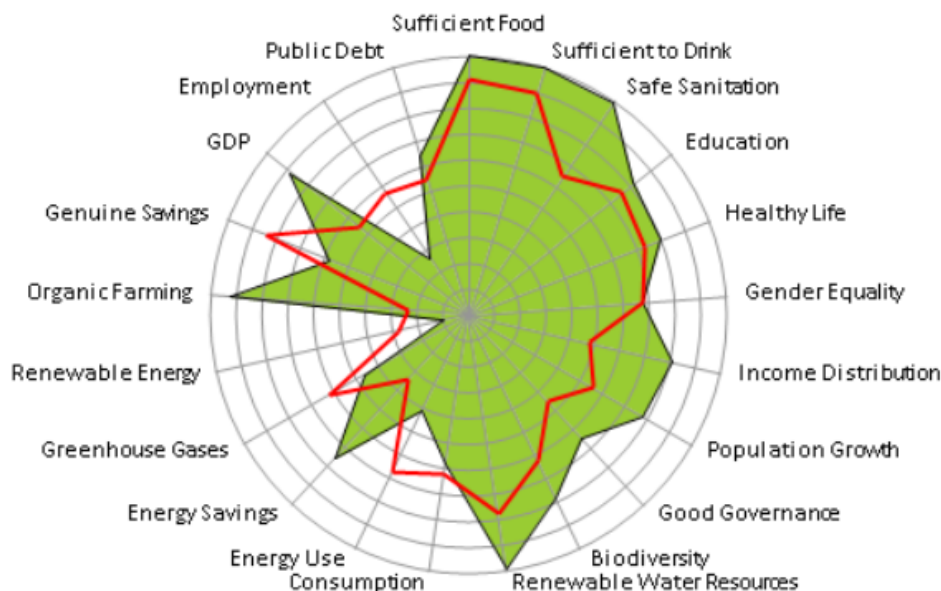
Based on the author's research from 2018, respondents from Slovakia were asked where they would like to live. The area around Bratislava has low favorability, yet villages score highly. Suburb living around a regional city (in Slovakia, this means a population between 70 and 80 thousand) are seen as having the highest utility. In general, we can say that the respondents had a preference for less crowded and less urban settings. Suburbs of small cities, small towns, and villages have significant utility and desire, even among the young. In this paper, we analyze the living preferences in Slovakia, i.e. the most popular regions in correlation with the sustainability indicators of Slovak regions.

2.1 Sustainable development indexes and indicators

There is a large selection of indicators, however they can mostly be divided into three main groups — social, environmental and economical. Alternatively, a fourth institutional area could be added. The indicators are then

linked to indexes such as, for example, The Sustainable Society Index (SSI), which includes 21 indicators divided into 7 categories in 3 dimensions – Human health, the environment and economic welfare. (www.ssindex.com/ssi/indicator-description/). Slovakia achieved a score of 8.3 in 2016, ranking among countries with relatively high sustainability (see Figure 1).

Fig. 1: SSI for Slovakia in 2016

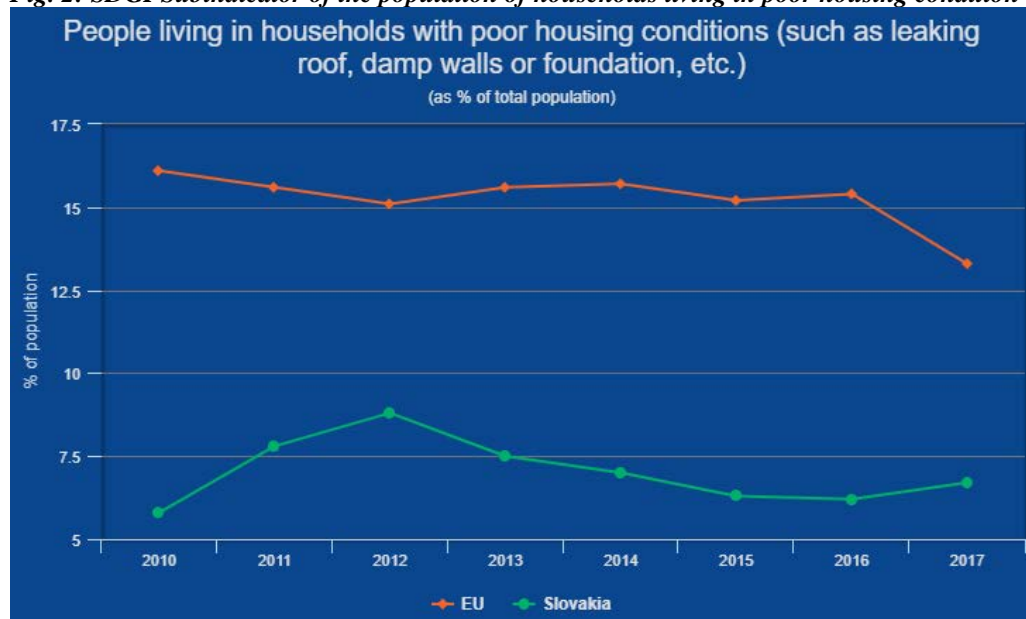
Source: *The Sustainable Society Index (2016)*

The spider graph in figure 1 shows the score of each of the 21 indicators of the country in green, on a scale of 1-10 (10=sustainable, 1=not sustainable). The red line is the weighted average score of all countries.

The Global Sustainable Competitiveness Index (GSCI) measures the competitiveness of countries in an integrated way. It is calculated based on 111 measurable, quantitative indicators derived from reliable sources, such as the World Bank, the IMF, and different UN agencies, the 111 indicators are grouped into 5 sub-indexes: Natural Capital, Resource Efficiency & Intensity, Intellectual Capital, Governance Efficiency, and Social Cohesion. In this index, Slovakia ranked in the 18th place out of 180 countries (GSCI report, 2017).

Based on OECD's Better Life Index from 2017, Slovakia ranks above average in social connections, civic engagement and work-life balance, but below average in health status, income and wealth, education and skills, environmental quality, subjective well-being, housing, personal security, and jobs and earnings (OECD, 2017).

The European Union even has an indicator for sustainable cities and communities (called SDG 11) which envisions cities as environmentally resilient human settlements, which drive sustainable development, stimulate innovation and foster community cohesion and personal safety. SDG 11 calls for safeguarding the world's cultural and natural heritage and supporting positive economic, social and environmental links between urban, peri-urban and rural areas. It also stands for enhanced international cooperation and support to least-developed countries for building sustainable and resilient buildings. Monitoring SDG 11 in an EU context focuses on progress made in enriching the quality of life in cities and communities, in fostering sustainable transport and in alleviating adverse environmental impacts. SDG 11 contains 11 subindicators, including people living in poor housing condition (Fig. 2), air pollution, rate of overcrowding, level of recycling of municipal waste, artificial land cover etc. (Eurostat, 2017).

Fig. 2: SDGI Subindicator of the population of households living in poor housing condition

Source: Eurostat (2017)

The problem is that all these international indexes and indicators are available for the country as a whole rather than the regional and/or local level. In Slovakia, in 2005, an initiative was drafted in SAE for a new set of TUR indicators and their structure and presentation, taking into account the indicators of Agenda 21, the RIO+10 indicators of the process, the EU Lisbon indicators, the EU strategy indicators for TUR-2001 2006) and indicators monitored and evaluated at the UN level as UN CSD indicators.

Currently, a new set of national indicators is being prepared to monitor the Agenda 2030 (2015) objectives and, as a consequence, the update of the TUR indicators was completed in 2016 (the last year being 2015). Again, however, it is an assessment of sustainability at the level of Slovakia as a whole, not regions or municipalities.

3. Goal and methodology

The goal of the paper is to investigate the point of view of living preferences in Slovakia in correlation with sustainable development indicators. As already stated, there is a problem with availability of indicators at the local level. In 2006, Hudeková designed a set of indicators to monitor the sustainable development of cities, however, these are defined in a theory, but not being collected in practice:

- Topic 1 – Transport as main indicators: traffic situation, population mobility
- Topic 2 - Urbanism and construction as main indicators: sustainable urbanism, sustainable building
- Topic 3 - Environment, landscape and biodiversity as main indicators: environmental quality, Sustainable land use and biodiversity
- Topic 4 - Environment burden and environmental footprint as main indicators: city contribution to global climate change, ecological footprint
- Topic 5 - Socio-economic situation of the city as main indicators: social situation, economic situation and attractiveness of the city
- Topic 6 - Management as main Indicators: environmental and social management of local government and enterprise, citizen participation in public life.

Based on the above, we looked for indicators that were available at a more localized level and compiled an overview of sustainable development indicators in the following regions (table 1):

Tab. 1: Indicators of sustainable development at the regional level

Region \ Indicators	1 st Theme			2 nd Theme			3 rd Theme		4 th Theme	
	Transportation and mobility 2017			Urbanism and construction 2017			Environment		Land environmental impact 2017	
	Road network in km	Accidents	Number of Vehicles	Municipal waste (in tons)	Municipal waste (in tons)	Completed family homes	Emissions of pollutants 2016 (in tons)	Air quality 2017	Municipal waste (in tons)	Built-up area (in km ²)
Bratislava region	802.23	1,985	526,859	324,714	324,714	2,605	680.20	18.59	324,714	172.99
Trnava region	1,946.20	1,373	360,352	280,807	280,807	2,841	1,810.10	19.78	280,807	296.01
Trenčín region	1,886.55	1,210	330,767	222,573	222,573	3,677	3,831.00	18.78	222,573	241.06
Nitra region	2,590.69	1,650	422,877	314,739	314,739	3,564	30,346.00	19.21	314,739	385.60
Žilina region	2,050.77	2,045	367,593	274,936	274,936	5,256	6,296.80	20.54	274,936	264.89
Banská Bystrica region	3,209.60	1,335	339,438	225,051	225,051	2,786	6,390.90	20.63	225,051	341.99
Prešov region	3,189.32	2,041	361,388	238,309	238,309	4,019	4,363.80	24.63	238,309	322.66
Košice region	2,381.44	1,572	368,374	255,824	255,824	2,365	5,968.50	22.60	255,824	344.58
Region / Indicators	5 th Theme					6 th Theme				
	Social situation 2017				Economic situation		Self-government management		Citizens' participation	
	Number of citizens	Population density (per km ²)	± pop. from migration	Total change in population 2017	GDP per capita 2016 (at current prices in thousands €)	No. of unemployed 2017 (registered job seekers)	Funds available for the social area 2017 (in €)	Funds earmarked for the environment 2017 (in €)	Voter participation at regional election 2017	Participation budget score
Bratislava region	641,892	314.9	6,673	8,946	35,790.1	11,732	52,914,218	7,605,570	31.34%	1
Trnava region	561,156	135.49	1425	1,216	16,297.77	9,824	23,488,315	23,760	24.74%	0.5
Trenčín region	588,816	130.63	-490	-1,452	12,802.91	13,199	23,372,181	669,188	26.32%	1
Nitra region	680,779	107.15	-592	-2,087	12,923.85	17,949	41,895,530	0	26.84%	0.5
Žilina region	690,788	101.48	-411	245	12,888.9	19,311	39,889,383	0	33.84%	1
Banská Bystrica region	651,509	68.82	-990	-1,721	10,917.47	34,300	28,860,677	0	40.30%	0.5
Prešov region	822,310	91.73	-1,523	1,516	9,069.69	46,501	29,413,355	3,512,732	29.40%	1
Košice region	798,103	118.24	-370	1,114	11,754.07	42,767	30,200,744	0	26.73%	0

Source: SHMU, (2017), The Statistical Office of the Slovak Republic, Results of regional election in 2017 and budgets of the regions for 2017

The air quality indicator was assessed as the average amount of air pollution according to the limited values for protection of human health for 2017 (SHMU, 2017). The Citizen Participation Indicator was assessed on the basis of participation in regional elections and whether the city had a participatory budget mechanism in place, allowing citizens to take part in decision-making of public finances (0 - none, 0.5 - but only for a regional city, 1 - at the regional level). Other measurements were taken from sets of indicators for given themes from the website of the Ministry of the Economy of the Slovak Republic, which is evaluated at the national level. For the regional level, data was obtained from the Statistical Office of the SR and were the most up-to-date (2016 or 2017).

To fulfill the objective of the paper, we correlated the indicators in Tab. 1 with the results of research focused on the living preferences of Slovaks. A survey was conducted in September - November 2018, the total number of respondents was 496 from all over Slovakia. The survey was widely disseminated through social media and mass e-mail. Respondents were asked to rank 1) hand-drawn pictures of streets and 2) historic micro-regions of Slovakia. For the purpose of this contribution, the second question is a substantial one. We wanted to find out which region the Slovaks would choose for living. They should select 3 of the 25 historical regions of Slovakia, which they find attractive for life and living. From these evaluated responses, the historical regions were then aggregated into 8 geographically similar regions.

4. Results

The lower the score, the better ranking of the region based on living preferences of the respondents, i.e. the region that is more popular for living. Due to limited length of this paper, we present only the results where correlations were significant (tab. 2). For some correlations, we adjusted the indicators, e.g. we added as an indicator the number of vehicles per number of inhabitants.

Tab. 2: Indicators of sustainable development correlated to living preferences

Region/Indicators	Rating of Regions	Road network in km / Area of regions in km ²	Number of vehicles / No. of citizens	Transport of goods (in thousands of tons) / Road network in km	Municipal waste (in tons) / 1 citizen
Bratislava region	2.76	0.42	0.82	16.15	0.506
Trnava region	2.2	0.46	0.64	3.33	0.500
Trenčín region	3.07	0.42	0.56	9.12	0.378
Nitra region	3.14	0.41	0.62	1.51	0.462
Žilína region	3.96	0.30	0.53	3.55	0.398
Banská Bystrica region	3.78	0.34	0.52	0.76	0.345
Prešov region	3.31	0.35	0.44	1.97	0.290
Košice region	3.21	0.35	0.46	1.92	0.321
Correlation coefficient		-0.917197378	-0.591850739	-0.50942049	-0.5610753034
Region/Indicators	Rating of Regions	Built-up area / Area of regions	Population density (per km ²)	Voter participation at regional election	
Bratislava region	2.76	0.090	314.9	31.34%	
Trnava region	2.72	0.069	135.49	24.74%	
Trenčín region	3.07	0.054	130.63	26.32%	
Nitra region	3.14	0.061	107.15	26.84%	
Žilína region	3.96	0.039	101.48	33.84%	
Banská Bystrica region	3.78	0.036	68.82	40.30%	
Prešov region	3.31	0.036	91.73	29.40%	
Košice region	3.21	0.051	118.24	26.73%	
Correlation coefficient		-0.823728104	-0.618454952	0.721376146	

Source: authors

The first observed strong indirect dependence (-0.917) occurs in the road length indicator. It follows that the more roads in the region, the worse the rating. It can be assumed that this is due to busy and dusty environments, although

the air quality indicator did not appear to be significant in the analysis (-0.002, i.e., a very weak to no correlation). The issue of transport and mobility is also related to the number of vehicles on the road per capita, with a medium-strong indirect dependence (-0.592), as well as for the indicator “transport of goods (in thousands of tons) / road network in km” (-0,509). Similarly, the volume of municipal waste / population (moderate indirect dependence of -0.561), built-up area in relation to the total area of the region (high correlation of -0.824) and also the population density per km² itself (-0.618) could have a negative impact on living preferences. The only sustainability indicator that significantly affects living preferences is participation in regional elections, where a strong direct dependency (0.721) has emerged from the analysis, i.e. the higher the turnout, the higher the county gained. This indicator belongs to the social management of regional government and the result indicates that a region where citizens are more involved in public affairs is more preferred for life, i.e. people create a public choice environment in which they want to live (choose politicians who represent their interests).

5. Conclusion

In the paper we presented the point of view of living preferences in correlation to sustainability indicators at the regional level in Slovakia. The biggest problem in analysis of these correlations was in low availability of data on sustainability indicators at the regional level. The lack of data on sustainability indicators is a long term issue. There are many methodologies for international comparison, but these are focused on national data only. At the moment, the Slovak methodology at the national level is being revised in accordance with Agenda 2030. Although a methodology for regional and local sustainable development indicators was proposed as far back as 2006 and pilot tested on six municipalities (Hudeková, 2007), there is no continuity in using these indicators nor using in all regions or municipalities in Slovakia. Some municipalities try to measure and evaluate their own indicators of sustainable development, but these are very seldom, with random years of evaluation.

From our analysis, there are several substantial findings:

- living preferences are negatively influenced by the transportation and mobility (the more roads and more vehicles, the less popular the region is);
- living preferences are negatively influenced by urbanism (the more municipal waste and more built-up area, the less popular region is);
- living preferences are positively influenced by citizens' participation on the management of the region (the higher participation at the regional election, the more popular the region is).

Transportation and mobility are very important from the point of view, that owning a car in a big city is problematic; not so much in a small town. No one would move to smaller towns without a car as bus/train connections are limited (almost non-existent on weekends) Bus transport does not satisfy all transportation needs and therefore the need to own a car is quite big (number of cars per 1000 inhabitants in Slovakia was 295 in 2009, 347 in 2010, 390 in 2016 – The Slovak Statistical Office). Commuting could be reduced by using the means of telework (Murray Svidronova et al., 2016) and thus the amount of cars could be lower and the regions more attractive.

Urbanism is being driven by corporate desires/needs, not individual desire/needs. The needs of corporation and individuals are both questionable, but it is the individual that is being asked to make the greater sacrifice – most of the build-up areas are due to the developers' activity on previously undeveloped land. The corporations are also bigger producers of municipal waste (Soukopová et al., 2017).

From the point of view of citizens' participation, it can be stated that this indicator not only contributes to the sustainability of regions but also to living preferences. This confirms the need for social innovations in the public sector, involving citizens in providing public services (see, for example, Merickova et al., 2015). Further research in this area could focus on this area and link social innovations with nostalgianomics to address abandoned objects (seek innovative solutions to re-use and repurpose abandoned objects by involving citizens).

Literature

- [1] BOROWY, I., (2013). *Defining sustainable development for our common future: A history of the World Commission on Environment and Development (Brundtland Commission)*. London: Routledge, Taylor & Francis Group. ISBN 9781135961220.
- [2] BUDGETS OF THE REGIONS, (2017). [online]. [cit. 08-03-2019]. Available at: Bratislava - <http://www.region-bsk.sk/clanok/zaverecny-ucet-bsk-81604.aspx>; Trnava - <https://www.trnava-vuc.sk/zaverecny-ucet>; Trenčín - https://www.tsk.sk/dokumenty/financie/zaverecny-ucet-tsk.html?page_id=24193; Nitra - <https://www.unsk.sk/zobraz/sekcii/zaverecny-ucet>; Žilina - <http://www.zilinskazupa.sk/sk/samosprava/urad-zsk/odbor-ekonomicky/zaverecne-ucty/>; Banská Bystrica -

- <https://www.bbsk.sk/%C3%9Arad/Organiza%C4%8Dn%C3%A9jednotky%C3%9AraduBBSK/Oddeleniefinanci%C3%AD/Dokumenty/Z%C3%A1vere%C4%8Dn%C3%BD%C3%BA%C4%8Det.aspx>; Prešov -
<https://www.po-kraj.sk/sk/samosprava/udaje/rozpocet/2017/zu-psk-2017.html>; Košice -
<https://web.vucke.sk/sk/uradna-tabula/financie/zaverecne-ucty-ksk/2017.html> .
- [3] COLE D., GUBALOVA, J. KUBISOVA, L., MURRAY SVIDRONOVA, M., (2019). The nostalgianomics of living preferences: Where would you like to live? In *Proceedings of the 23rd International Conference: Current Trends in Public Sector Research. Conference proceedings*. Brno: Masaryk University, in print.
- [4] COSTANZA, R., DALY, H.E., (1992). Natural capital and sustainable development. *Conservation biology*, vol. 6, no. 1, pp. 37-46. ISSN 1523-1739.
- [5] EUROSTAT, (2017). [online]. [cit. 08-03-2019]. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/indicators>.
- [6] HUDEKOVÁ, Z., (2007). Sustainable Development and Environmental Quality in the Cities. *Životné Prostredie*, vol. 41, no. 5, pp. 269 – 274. ISSN 0044-4863.
- [7] JENKS, M., DEMPSEY, N., (2005). *Future forms and design for sustainable cities*. Oxford: Elsevier. ISBN 0 7506 6309 X.
- [8] KRUEGER, R., SAVAGE, L., (2007). City-regions and social reproduction: a ‘place’ for sustainable development? *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 31, no. 1, pp. 215-223. ISSN 1468-2427. DOI 10.1111/j.1468-2427.2007.00716.x.
- [9] LELE, S.M., (1991). Sustainable development: a critical review. *World development*, vol. 19, no. 6, pp. 607-621. ISSN 0305-750X.
- [10] MARSHALL, A., (1920). *Principles of Economics*. London: MacMillan. ISBN 978-1-137-37526-1.
- [11] MERICKOVÁ, B. M., NEMEC, J., SVIDRONOVA, M. (2015). Co-creation in local public services delivery innovation: Slovak experience. *Lex Localis*, vol. 13, no. 3, pp. 521 - 535. ISSN 1581-5374. DOI 10.4335/13.3.521-535(2015).
- [12] MURRAY SVIDROŇOVÁ, M., MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B., STEJSKAL, J., (2016). Social innovations in work organizing: telework in Slovakia. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 431-438. ISBN 978-80-210-8272-4.
- [13] OECD, (2017). Better Life Index. [online]. [cit. 08-03-2019]. Available at: <http://www.oecdbetterlifeindex.org>
- [14] REDCLIFT, M., (2002). *Sustainable development: Exploring the contradictions*. New York and London: Routledge, Taylor & Francis Group. ISBN 0-203-71712-0.
- [15] RESULTS OF REGIONAL ELECTIONS 2017, (n.d.) [online]. [cit. 08-03-2019]. Available at: <https://www.vysledkyvolieb.sk/volby-do-vuc-zupne-volby/2017/vysledky>.
- [16] SOUKOPOVÁ, J., VACEKOVÁ, G., KLIMOVSKÝ, D., (2017). Local waste management in the Czech Republic: Limits and merits of public-private partnership and contracting out. *Utilities Policy*, vol. 48, pp. 201-209. ISSN 0957-1787. DOI 10.1016/j.jup.2017.09.005.
- [17] THE GLOBAL SUSTAINABLE COMPETITIVENESS INDEX, (2017). *The Sustainable Competitiveness Report, 6th edition. SolAbility, 2017*. [online]. [cit. 08-03-2019]. Available at: <http://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/the-index>.
- [18] THE SLOVAK HYDROMETEOROLOGICAL INSTITUTE (SHMU), (2017). [online]. [cit. 08-03-2019]. Available at: <http://www.shmu.sk/sk/?page=997>.
- [19] THE STATISTICAL OFFICE OF THE SLOVAK REPUBLIC, (n.d.). *Database “DataCube”* [online]. [cit. 08-03-2019]. Available at: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/Databases/DATAcube_sk.
- [20] THE SUSTAINABLE SOCIETY INDEX, (2016). [online]. [cit. 08-03-2019]. Available at: <http://www.ssindex.com/>.
- [21] THE UNITED NATIONS, (2018). *The World’s cities in 2018*. [online]. [cit. 08-03-2019]. Available at: http://www.un.org/en/events/citiesday/assets/pdf/the_worlds_cities_in_2018_data_booklet.pdf.

This research is supported by the VEGA project no. V-18-101-07-101312: Abandoned Slovakia: Effective solutions to the creative reuse of abandoned properties in non-urban areas.

MIGRAČNÍ VZTAHY V BRNĚNSKÉ METROPOLITNÍ OBLASTI PO ROCE 1989

Migration relationships in the Brno metropolitan area after 1989

BARBORA DUTKOVÁ

PETR TONEV

<i>Katedra regionální ekonomie a správy</i>	<i>Department of Reg. Economics and Administration</i>
<i>Ekonomicko-správní fakulta</i>	<i>Faculty of Economic and Administration</i>
<i>Masarykova univerzita</i>	<i>Masaryk University</i>
✉ <i>Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic</i>	
<i>E-mail: petr.tonev@econ.muni.cz</i>	

Anotace

V důsledku změn spojených s pádem železné opony a přechodem od centrálně plánované ekonomiky k tržnímu hospodářství se v zázemí velkých měst ČR začaly odehrávat významné změny. Jedním z hlavních procesů, který se na těchto změnách podílí a zároveň díky dostupnosti dat umožňuje alespoň částečně zachytit rozsah a povahu těchto změn, je stěhování obyvatelstva. Cílem příspěvku je pomocí údajů o pohybu obyvatelstva nejprve vymezit hranice Brněnské metropolitní oblasti a poté se zaměřit na migrační vztahy a jejich změny v tomto regionu za tři časová období po roce 1989 (1991 – 1993; 2000 – 2002; 2010 – 2012). Analýza a hodnocení se soustředí zejména na změny v objemu, struktuře a směrové orientaci migrace mezi městem a zázemím, ale také na stěhování mezi celou metropolitní oblastí a zbytkem ČR.

Klíčová slova

vnitřní migrace, suburbanizace, Česká republika, Brněnská metropolitní oblast

Annotation

As the consequence of changes related to the fall of the Iron curtain and the shift from the centrally planned to the market economy the hinterlands of large cities in the Czech Republic have faced significant transformations. The population migration is one of the main processes, which plays role in these changes and thanks to the data availability is able to catch the extent and nature of these changes, at least partially. The objective of the contribution is to delineate the borders of the Brno metropolitan area using the data on the population movements and then to aim at the migration relationships and their changes in this region in three time periods after 1989 (1991 – 1993; 2000 – 2002; 2010 – 2012). The analysis and assessment focus on the changes in the volumes, structure and orientation of migration between the city and its hinterland, and also on the migration between the whole metropolitan area and the rest of the Czech Republic.

Key words

internal migration, suburbanization, Czech Republic, Brno metropolitan area

JEL classification: R23

1. Úvod

Po roce 1989 procházela Česká republika transformačním procesem z centrálně plánovaného hospodářství na tržní ekonomiku, což sebou přineslo značné změny, jak politické, ekonomické, tak i sociální. Z pohledu (vnitřní) migrace to znamenalo, že v tomto období pokračovaly některé procesy z období před rokem 1989, jako například zachování migrační uzavřenosti na úrovni okresů (Čermák, 2001), ale objevily se i nové a ne vždy očekávané trendy. Především došlo k výraznému poklesu vnitřní migrace, ve kterém hrála rozhodující roli nepříznivá situace na trhu s byty. Trh s byty se potýkal s mnoha problémy, mezi které patřil problém regulace nájemného, problémy s restitucemi a celkovým legislativním rámcem, který by zajistil dobré fungování tohoto trhu. Navíc souběžně docházelo k dramatickému poklesu v bytové výstavbě a nepříznivá situace na trhu s byty tak vytvořila bariéru, která ztěžovala podmínky pro stěhování (Čermák, 1997, Lux, Sunega, 2007) a posilovala i specifické chování

některých skupin obyvatelstva – např. stěhování seniorů do oblastí s druhým bydlením nebo oblastí s domovy důchodců, aby uvolnili byty svým dětem (Bartoňová, 1997). Čím dál významnější roli hraje rozvoj dalších forem prostorové mobility, kdy dochází k částečnému nahrazování migrace např. dojížděnkou. Díky značnému rozvoji infrastruktury lidé často volí dojížděnkou za prací raději než stěhování, a to i na větší vzdálenosti (Čermák, 2005).

Oproti předcházejícímu období došlo po roce 1989 ke zvyšování atraktivity menších obcí (do 5. tis. obyv.) a k migrační ztrátovosti velkých měst (Anderle, 2001, Srb, 2004). Vývoj migrace v 90. letech byl silně ovlivněn suburbanizačními procesy, kdy docházelo k vytváření rozsáhlých aglomerací, u kterých se obyvatelé stěhovali z jejich jader do jejich zázemí, a proto poprvé od 60. let nastala situace, kdy mělo zázemí např. Prahy a Brna kladné saldo s jádrem aglomerace (Čermák, 1996 a 1997).

Cílem předkládaného příspěvku je analyzovat migrační vztahy a jejich změny v regionu Brna a okolí po roce 1989 a zhodnotit charakter a rozsah těchto změn, i to do jaké míry odpovídají výše naznačeným celostátním trendům (ať už v minulosti prokázaným, či do budoucna odhadovaným) nebo specifickým typickým pro oblasti velkých měst a jejich zázemí. Vodítkem v tomto případě budou publikace hodnotící vývoj migrace převážně z celostátního pohledu (Aleš, 2001 nebo Srb, 2004), nebo zaměřené na regionální rozdíly, regionální atraktivitu (Bartoňová, Drbohlav, 1997 nebo Ptáček, Toušek, Poláček, 2004) či stěhování dle určitých struktur, jako jsou důvody (Srb, 1999 a 2005) nebo vzdělání (Ptáček, Toušek, Poláček, 2007 či Valenta, 2009) a v neposlední řadě studie věnované vývoji a změnám v metropolitních oblastech v celé ČR (Čermák, Hampl, Müller, 2009), nebo oblasti Prahy (Čermák, 2005, Ouředníček 2003 a 2012) či Brna (Mulíček, 2002).

2. Metodika a data

Pro analýzu byla využita anonymizovaná individuální data o vnitřní migraci v ČR z databáze ČSÚ (ČSÚ, 2013a). Z období po roce 1989 byla na základě dostupných údajů vybrána tři časová období, a to 1991–1993, 2000–2002 a 2010–2012. Tříletá období by měla být dostatečně dlouhá, aby byl odstraněn vliv náhodných jednoletých výkyvů (Kamenický, 2007), na druhou stranu nejsou natolik dlouhá, aby v nich zanikly krátkodobé trendy – stejný postup volili pro komparaci migrační atraktivity okresů v letech 1961–1991 také Bartoňová a Drbohlav (1993). Vzhledem k tomu, že k vymezení zájmového území byla využita i data o dojížděnce za prací, bylo nejnovější z tříletých období (2010–2012) vztaženo k datu posledního censu (2011), podobně tomu bylo i u předchozího období (2000–2002), zatímco poslední ze sledovaných období bylo dáno dostupností nejstarších dat v databázi migrace (rok 1991).

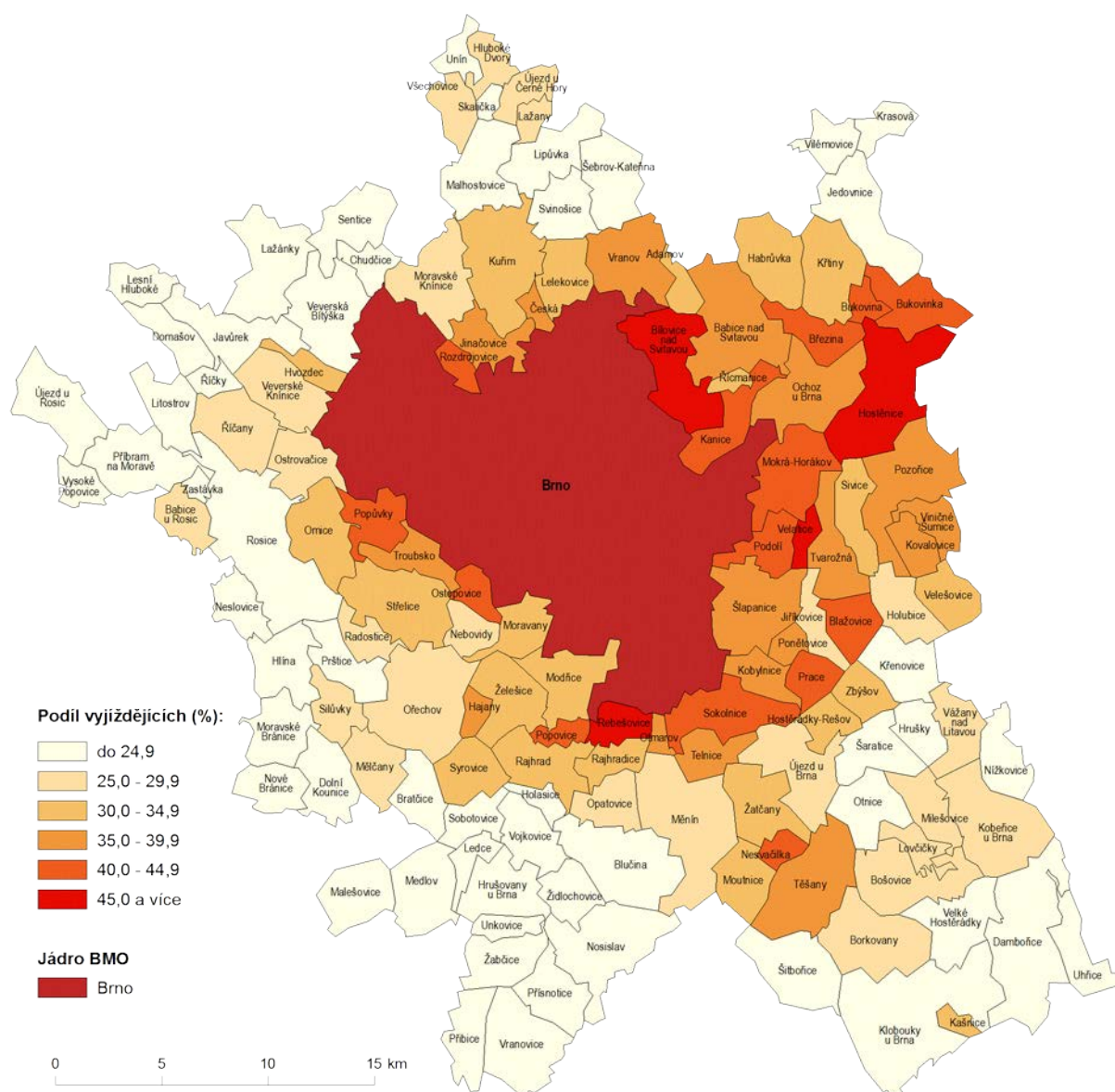
Jelikož v průběhu sledovaného období docházelo k administrativním změnám (slučování, či rozdělování obcí), byla data o migraci přepočtena tak, aby bylo docíleno srovnatelného administrativního stavu pro všechny tři časové úseky.

U všech tří časových období nás zajímají migrační pohyby obyvatel mezi Brnem a jeho zázemím (zejména, jak se projevuje proces suburbanizace, který je pro období po roce 1989 typický), ale také vztah celé Brněnské metropolitní oblasti se zbytkem ČR. Analyzovány jsou skupiny migrantů podle věku, nejvyššího dosaženého vzdělání a také podle důvodu stěhování. Určitým problémem byla změna metodiky, kdy se od roku 2005 již nevyplňuje Hlášení o stěhování, které obsahovalo informace jak o nejvyšším dosaženém vzdělání migrantů, tak i o důvodech stěhování, ale ČSÚ přebírá údaje o stěhování od Ministerstva vnitra – z informačního systému evidence obyvatelstva (ČSÚ, 2005). Z tohoto důvodu jsou výše uvedené charakteristiky analyzovány jen za první a druhé časové období.

V této souvislosti je nutné upozornit na kvalitu a vypovídací schopnost analyzovaných dat. Právě u důvodů stěhování lze předpokládat určité zkreslení kvůli postupně rostoucí neochotě obyvatel uvádět tento údaj, což zřejmě vedlo ke stále většímu podílu odpovědí „z jiných důvodů“ (Srb, Anderle 1997 nebo Srb, 1999 a 2005). Statistika vnitřní migrace v ČR je založena na sledování změn obce trvalého pobytu obyvatel, čímž je svázána s povinností občanů přihlásit se v místě nového bydliště k trvalému pobytu. Skutečností ovšem je, že ne vždy k tomu dojde, nebo naopak některé „trvalé“ pobyty jsou fiktivní, hlášené pouze ze spekulativních, zpravidla bytových, ale i jiných důvodů. Statistika vnitřní migrace tak není zcela přesným a vyčerpávajícím obrazem migračních pohybů v rámci ČR, ale i přesto patří mezi nejuplněnější a nejpřesnější v Evropě (Aleš, 2001)

Pro analýzu a komparaci byly použity základní ukazatele - migrační saldo, migrační obrat a intenzita migračního obratu a salda (viz např. ČSÚ, 2001 nebo Kamenický, 2007). U relativních ukazatelů jsou data vztažena k počtu obyvatel, který je pro každou obec vypočten jako průměr daného tříletého období (data vždy k 31.12.).

Obr. 1: Vymezení BMO na základě dojížděky za práci z roku 2011 a migrace 1991–2012

Zdroj: ČSÚ, 2014; ČSÚ, 2013a, vlastní zpracování.

Pro vymezení Brněnské metropolitní oblasti (BMO) byla použita data o pohybu obyvatel – jednak šlo o údaje o dojížděce za práci z okolních obcí do Brna, ze Sčítání lidu 2011 (ČSÚ, 2014) a jako doplňující kritérium byla využita i data o migraci (ČSÚ, 2013a). Metoda byla zčásti inspirována postupem použitým Posovou a Sýkorou (2011) - při vymezení zázemí Prahy (pro srovnání s městským regionem Vídně) brali autoři v úvahu všechny obce, odkud do Prahy směřoval hlavní denní vyjížděkový proud za práci, přičemž jeho podíl činil 30 % a více ze zaměstnaných obyvatel dané obce (stejnou metodu použili také např. Matznetter, 2004 nebo Matznetter, Nitsch, Wisbauer, 2004 při srovnání regionů Vídně a Bratislavy). Vzhledem k tomu, že Praha nebo Vídeň jsou jako centra výrazně silnější, byla v případě vyznačování zázemí Brna hranice minimálního podílu vyjíždějících z obce do centra snížena na 20 %. Tuto podmínku splňovalo celkem 132 obcí, ovšem kvůli dodržení zásady územní kontinuity zázemí bylo vyřazeno šest odlehklých obcí a naopak připojeno pět obcí (jejichž území by v regionu tvořilo enklávy), u nichž podíl vyjíždějících do Brna nedosahoval 20 % (u všech to ale bylo více než 15 %), čímž počet klesl na 131.

Protože při sčítání v roce 2011 byla míra nezjištěných údajů lehce vyšší než u předchozích cenů a mohla být vzhledem ke způsobu sběru dat i lokálně významná, jevílo se jako vhodné doplnit ukazatel dojížděky ještě dalším pomocným kritériem, kterým byla migrace. Pro výše zmíněných 131 obcí byl vypočítán intenzita migračního obrátu s Brnem za celé období 1991-2012 a stanovena střední hodnota (medián) celého souboru.

Zázemí Brna pak bylo rozšířeno o 6 obcí, které vykazovaly významnou dojížděku do Brna (hlavní denní vyjížděkový proud za prací do Brna představoval 15-20 % zaměstnaných v obci) a zároveň nadstandardní migrační vztah s Brnem (intenzita migračního obratu s Brnem byla vyšší než medián souboru 131 obcí vybraných v prvním kroku). Celkem tedy bylo do zázemí Brna zařazeno 137 obcí, z nichž většina leží v okrese Brno–venkov, zbytek potom v okresech Blansko, Břeclav, Hodonín a Vyškov (viz obr.1).

3. Výsledky

Analýza migračních vztahů v BMO ukázala, že dlouhodobý trend z období před rokem 1989, kdy Brno obyvatelstvo získávalo na úkor zázemí, se začal obracet hned na počátku 90. let a se sílící suburbanizací se postupně prohluboval - Brno tedy ve prospěch svého zázemí ztrácí čím dál více svých obyvatel (tab. 1).

Tab 1: Migrační bilance Brněnské metropolitní oblasti za jednotlivá časová období

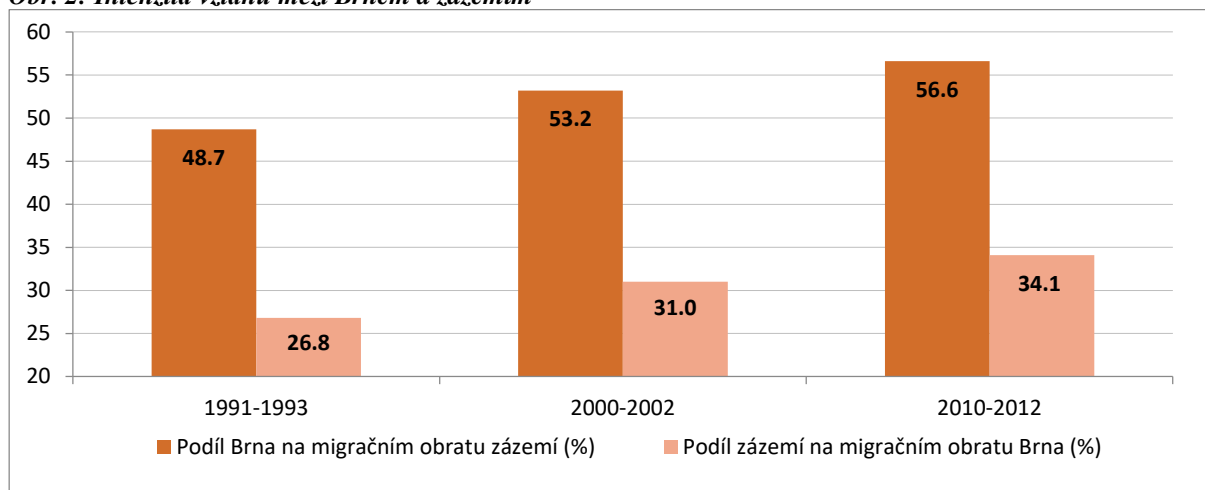
Směr stěhování / Časové období	1991-1993	2000-2002	2010-2012
Ze zázemí do Brna	3394	2033	3885
Z Brna do zázemí	3517	5492	9276
Migrační saldo Brna	-123	-3459	-5391
Intenzita migračního salda Brna (‰)	-0,3	-9,2	-14,3
Intenzita migračního salda zázemí (‰)	0,8	22,6	30,6
Obrat	6911	7525	13161
Ze zbytku ČR do Brna	10234	7258	11942
Z Brna do zbytku ČR	8665	9524	13488
Migrační saldo Brna	1569	-2266	-1546
Intenzita migračního salda Brna (‰)	4,0	-6,0	-4,1
Obrat	18899	16782	25430
Ze zbytku ČR do zázemí	3677	3489	5042
Ze zázemí do zbytku ČR	3605	3128	5053
Migrační saldo zázemí	72	361	-11
Intenzita migračního salda zázemí (‰)	0,5	2,4	-0,1
Obrat	7282	6617	10095
V rámci zázemí	3197	3145	3792
Ze zbytku ČR do BMO	13911	10747	16984
Z BMO do zbytku ČR	12270	12652	18541
Migrační saldo BMO	1641	-1905	-1557
Intenzita migračního salda BMO (‰)	3,0	-3,6	-2,8
Obrat	26181	23399	35525

Zdroj: ČSÚ, 2013a, vlastní zpracování.

Pozn.: U migračního směru ze „zbytku ČR“ do Brna a zpět není do „zbytku ČR“ započítáno zázemí. Stejně tak u migračního směru ze „zbytku ČR“ do zázemí a zpět se do „zbytku ČR“ nepočítá Brno.

Se zbytkem ČR nemá Brno o mnoho lepší bilanci. V prvním období sice vykazovalo migrační zisk, kdy nejvíce obyvatel získávalo s Ostravou, ale ve druhém a třetím období již Brno obyvatelstvo ztrácelo, a to zejména s Prahou. Co se týká stěhování mezi zázemím Brna a zbytkem ČR, v prvních dvou obdobích mělo zázemí kladnou bilanci, která se v posledním období změnila na zápornou, ovšem jen v jednotkách osob. Z pohledu celé metropolitní oblasti generovala BMO migrační zisk pouze v letech 1991–1993, ve druhém a třetím období již se zbytkem ČR obyvatele ztrácela (opět nejvíce s Prahou), i když se tato migrační ztráta snižovala.

Je ale důležité vzít v úvahu, že tento fakt byl zjištěn pouze na základě dat o vnitřní migraci v ČR. Pokud vezmeme v úvahu i zahraniční migraci (ČSÚ, 2013b, kde je ovšem dílčí problém s podhodnocenými údaji o vystěhování), měla by BMO ve druhém i třetím období kladné migrační saldo (stejný trend uvádí i Čermák, Hampl, Muller, 2009, byť vymezení sledovaného území se mírně liší). Zahraniční migrace totiž výrazně směřuje do oblastí velkých měst a jejich zázemí a také migrace cizinců na našem území vykazuje tendence koncentrovat se do metropolitních oblastí (blíže viz Janská, Bernard, 2015 a 2018). Navíc je třeba brát v potaz i určitá omezení evidence vnitřní migrace zmíněná v metodické části – např. jen v samotném Brně má dlouhodobě bydliště několik desítek tisíc studentů a především pracujících, kteří neprovedli/neprovedou formální změnu trvalého pobytu a nejsou tak ve statistikách vnitřní (případně zahraniční) migrace uvedeni. Totéž se potom v určité míře týká i zázemí - případová studie Maceškové a Ouředníčka (2008) uvádí příklad obce v zázemí Prahy, kde ze skutečného počtu obyvatel nebylo více než 20 % přihláшено k trvalému pobytu.

Obr. 2: Intenzita vztahů mezi Brnem a zázemím

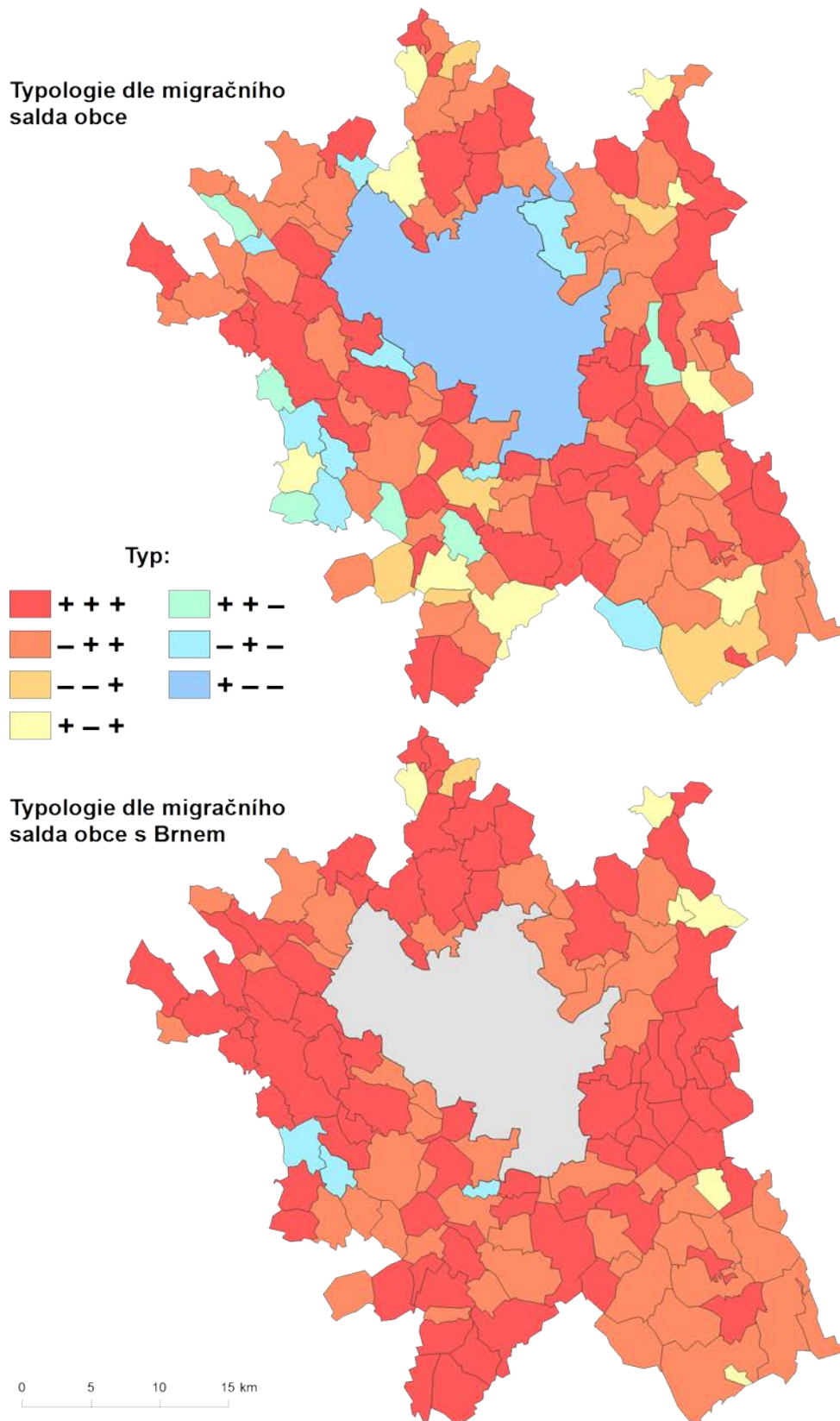
Zdroj: ČSÚ, 2013a, vlastní zpracování.

Důležitým zjištěním je postupně narůstající intenzita vztahů uvnitř BMO (tedy mezi jádrem a zázemím). Podíl Brna na migračním obratu zázemí se v čase zvyšoval a ve druhém i třetím období už přesahoval hodnotu 50 %. Stejný trend můžeme sledovat u podílu zázemí na migračním obratu Brna, kdy byly hodnoty ve druhém a třetím období vyšší jak 30 %. Stále častěji se tedy obyvatelé stěhují uvnitř BMO, zatímco podíl stěhování mimo metropolitní oblast v čase postupně klesá (viz obr. 2).

Pokud jde o analýzu migračních změn v BMO podle věku stěhujících se osob, byli migranti rozděleni do čtyř věkových kategorií, a to 0–14 let, 15–39 let, 40–64 let a 65 let a více. V letech 1991–1993 ztrácelo Brno ve prospěch svého zázemí obyvatele u dětské složky a ve věku 40–64 let a ve druhém a třetím období se tato ztráta ještě zvyšovala. Zatímco stěhování migrantů ve věkových kategoriích 15–39 let a 65+ let mělo v prvním sledovaném období kladnou bilanci, ve druhém a třetím už docházelo ke ztrátě i v těchto kategoriích. Brno vůči zbytku ČR získávalo obyvatele ve všech sledovaných obdobích pouze v kategorii 15–39 let. U dětské složky došlo hned ve druhém období ke změně migračního zisku na ztrátu, která se ve třetím období ještě zvýšila. Obyvatelstvo ve věku 40–64 let a 65 let a více vykazovalo zápornou bilanci stěhování ve všech obdobích, která se v porovnání prvního a třetího období zvýšila. Pro zázemí ve vztahu k zbytku ČR byly v prvním období ziskové věkové kategorie 0–14 let, 15–39 let a 40–64 let. Tento zisk si ve třetím období zachovala pouze skupina 15–39 let, u ostatních skupin došlo ve třetím období ke změně kladného salda z prvního období na záporné. U poproduktivní složky obyvatel generovalo zázemí ve všech obdobích migrační ztrátu. Celá BMO měla se zbytkem ČR kladné saldo ve všech obdobích pouze ve věkové kategorii 15–39 let. Dětská složka změnila kladnou bilanci stěhování na zápornou ve druhém sledovaném období a ve třetím období se ztráta u této složky ještě zvýšila. U migrantů ve věku 40–64 let a 65+ let ztrácela BMO ve prospěch zbytku ČR obyvatele ve všech sledovaných obdobích.

Z výsledků podle vzdělání migrantů lze interpretovat následující poznatky. Brno se svým zázemím ztrácelo v prvním období ve všech kategoriích až na migranty se základním vzděláním. V letech 2000–2002 byly pro Brno ztrátové již všechny kategorie a migrační ztráta z předešlého období se více prohlubovala. Se zbytkem ČR vykazovalo Brno migrační zisk v prvním období ve všech kategoriích vzdělání, zatímco ve druhém sledovaném období se jednalo pouze o skupinu vysokoškolsky vzdělaných migrantů, u kterých došlo oproti předešlému období ke snížení migračního zisku. Nejvíce vysokoškolsky vzdělaných obyvatel získávalo Brno v obou obdobích s Ostravou a nejvíce jich ztrácelo s Prahou. U migrace mezi zázemím a zbytkem České republiky nedošlo ve sledovaných obdobích k žádným změnám, tedy první i druhé období generovalo migrační zisk ve všech kategoriích kromě základního vzdělání, přičemž ve druhém období byl tento zisk vyšší. U BMO se z kladné bilance u kategorií bez vzdělání, střední vzdělání bez maturity a střední vzdělání s maturitou, změnila na zápornou ve druhém období. Migrační ztráta z prvního období u obyvatel se základním vzděláním se ve druhém období ještě více prohloubila a u kategorie absolventů VŠ došlo ke snížení migračního zisku. Pro celou BMO byla v obou obdobích z hlediska vysokoškolsky vzdělaných obyvatel nejziskovější Ostrava a nejztrátovější opět Praha.

Obr. 3: Typologie obcí BMO dle migračního salda v obdobích 1991-1993, 2000-2002 a 2010-2012

Zdroj: ČSÚ, 2013a, vlastní zpracování.

Pozn.: + označuje kladné migrační saldo, - označuje záporné migrační saldo. Typ +++ tedy označuje obec, která měla ve všech třech obdobích kladné celkové migrační saldo (mapa nahoře) nebo kladné migrační saldo s Brnem (mapa dole)

Poslední dílčí analýza byla založená na důvodech stěhování. Brno ztrácelo ve prospěch svého zázemí v prvním období obyvatelé z důvodů bytových, následování rodinného příslušníka a z jiných důvodů. Migrační ztráty z těchto příčin se ve druhém období ještě více prohloubily a u stěhování z důvodů zdravotních, sňatku a rozvodu došlo ke změně z kladného salda na záporné. Ve vztahu mezi Brnem a zbytkem ČR se zisk ze stěhování z důvodu rozvodu a následování rodinného příslušníka změnil na ztrátu. Jinak Brno ztrácelo ve prospěch zbytku ČR ve druhém období stále více obyvatel v kategoriích zdravotní důvody, jiné důvody a především bytové důvody. Naopak v obou obdobích získávalo město obyvatelé z důvodů změny a přiblížení k pracovišti, studia a sňatku. Migrace mezi zázemím a zbytkem ČR byla charakterizována změnou u jiných důvodů, kdy se záporné saldo z let 1991–1993 změnilo na kladné v letech 2000–2002. Snížení migrační ztráty zázemí nastalo u důvodu změny pracoviště a u přiblížení k pracovišti, učení, studium, sňatku a bytových důvodů nastalo zvýšení migračního zisku zázemí. U BMO nastaly ve druhém období změny u stěhování z důvodů rozvodu a následování rodinného příslušníka, kdy se ve druhém období změnil migrační zisk na migrační ztrátu. Naopak BMO získávala ve druhém období více obyvatel z důvodů změny pracoviště a učení, studium. Stěhování ze zdravotních důvodů, bytových důvodů a jiných důvodů znamenalo pro BMO ve druhém období další zvýšení migrační ztráty v porovnání s prvním obdobím.

Ve sledovaném období se také výrazně měnila bilance stěhování jednotlivých obcí. Zatímco před rokem 1989 byla velká část z nich dlouhodobě ztrátová, už na počátku 90. let se tento trend otočil u téměř poloviny z nich (62 obcí) a dále posiloval, takže v letech 2000–2002 a 2010–2012 už měla kladné saldo migrace velká většina z obcí BMO (116 resp. 120), přičemž se zvětšoval i objem migračních zisků. Jak byly migrační zisky/ztráty obcí rozloženy ve sledovaných časových úsecích zachycuje typologie v horní část obr.3. Pro velkou většinu obcí (81 %) bylo typické kladné migrační saldo ve všech třech obdobích nebo posun od záporného ke kladnému saldu. U ostatních obcí (situovaných spíše při okraji BMO) byl posun opačný nebo docházelo ke střídání období s kladným a záporným saldem. To bylo nejčastěji způsobeno nárazovým uvolněním většího objemu pro novou bytovou výstavbu, po jejichž zastavení příliv nových obyvatel zeslábl nebo zcela ustal. Typickým příkladem mohou být Bílovice nad Svitavou, obec v sousedství Brna, která patří k nejvíce dotčeným suburbanizací – do poloviny 90. let měla migrační saldo záporné, v letech 1996–2008 nastal stavební boom, kdy obec získala migrací 1156 osob, ovšem od té doby je migrační saldo lehce záporné. Přes tyto výkyvy ale za celé období 1991–2012 velká většina obcí (88 %) vnitřním stěhování obyvatel získala, jen 17 obcí (včetně Brna) bylo ztrátových, v absolutních číslech nejvíce samozřejmě Brno a potom Adamov, přičemž obě města ztrácela obyvatelstvo dlouhodobě, v relativních číslech potom malá a poměrně špatně dostupná obec Hlína.

Z hlediska migračního vztahu obcí BMO s jádrem měla více než polovina obcí s Brnem kladné saldo ve všech třech sledovaných obdobích a dalších 35,8 % obcí ve dvou ze tří sledovaných období. Podíl obcí s kladným migračním saldem s Brnem v průběhu času postupně narůstal - v letech 1991–1993 to bylo 61,3 % obcí, v letech 2000–2002 již 94,9 % a v posledním období (2010–2012) 97,8 % obcí, přičemž i zde se objem migračních zisků zvětšoval. Typologií obcí (která je v tomto případě mnohem jednodušší) dle rozložení migračních zisků/ztrát ve sledovaných časových úsecích zachycuje dolní část obr.3.

Závěr

Analýza migračních vztahů v BMO ukázala, že předchozí dlouhodobě platné vzorce migračního chování se začaly měnit, a to často velmi výrazně, prakticky hned od začátku 90. let. Nejdůležitější je zřejmě změna směrové orientace migračních proudů - dlouhodobý trend z období před rokem 1989, kdy Brno obyvatelstvo získávalo na úkor zázemí, se záhy zcela obrátil a se sílící suburbanizací, která se stala novým a dominantním fenoménem migračních vztahů v osídlení, se postupně prohluboval. Brno tedy ve prospěch svého zázemí ztrácí čím dál více svých obyvatel, a to ve všech věkových i vzdělanostních kategoriích. Pouze ve dvou specifických kategoriích bylo Brno ve sledovaném období ziskové, a to díky stěhování z/do zbytku ČR - aktivní populace 15–39 let a osoby s VŠ vzděláním, což je dáno poměrně vysokou koncentrací pracovních míst s vyšší přidanou hodnotou a vyššími nároky na kvalifikaci.

Jako celek je BMO z hlediska vnitřního stěhování sice ztrátová (ve druhém a třetím sledovaném časovém úseku), ale jak již bylo uvedeno, jde o objem, kdy se spíše jedná o vliv ne zcela dokonalé evidence stěhování a pokud bychom navíc počítali i zahraniční migraci, byla by BMO ve všech třech obdobích zisková (totéž platí pro zázemí). Z hlediska struktury je za celé období nejlepší bilance ve věkové kategorii 15–39 let a u osob s VŠ vzděláním, ke které se ještě přidává kategorie se SŠ vzděláním.

Pokud jde o důvody stěhování, tak BMO získává (především díky Brnu) nové obyvatelé zejména díky nabídce práce a studia, ale také díky sňatkům. Naopak celá BMO vykazuje ztrátu díky stěhování ze zdravotních důvodů a také kvůli bytovým důvodům, což je především zásluhou výrazně záporné bilance Brna, kde dlouhodobě nová

bytová výstavba neodpovídá možnostem, ale hlavně vysoké poptávce, přičemž jednou z důležitých příčin jsou neustále odklady dokončení a schválení nového územního plánu. Výše uvedené výsledky jsou zcela srovnatelné s regionem Prahy a okolí (Ouředníček, 2003 a 2012).

Dalším zásadním zjištěním je postupná intenzifikace migračních vztahů uvnitř BMO (tedy nárůst podílu stěhování mezi jádrem a zázemím). Podíl Brna na migračním obratu zázemí ve druhém i třetím období už přesahoval hodnotu 50 % a stejný vývoj vykazoval i podíl zázemí na migračním obratu Brna, kdy byly hodnoty ve druhém a třetím období vyšší jak 30 %. Funkční region BMO se tedy z hlediska migračních vazeb stále více a pevněji integruje a tento trend bude zřejmě dále pokračovat.

Z hlediska vnitřní struktury BMO je kladná bilance stěhování poměrně rovnoměrně rozložena mezi téměř všechny obce – v zázemí jen 16 z nich vykázalo za sledované období migrační ztrátu a pochopitelně (zcela v souladu s celostátním trendem) také Brno jako jádro celé BMO. Objem migračních zisků se ovšem samozřejmě lišil a do budoucna lze v tomto ohledu předpokládat ještě hlubší diferenciaci – těžit by z toho měly především obce s kvalitním dopravním napojením a dostupností základních služeb, naopak u obcí v okrajové poloze případně s absencí základní vybavenosti bude zřejmě docházet ke stagnaci nebo i odlivu obyvatel. Otevřenou otázkou je potom další vývoj Brna, kdy z pohledu samotného potenciálu a atraktivit města by mělo být v jeho silách zastavit a postupně třeba i začít obracet negativní bilanci stěhování, ale daleko podstatnější roli zde zřejmě sehrají administrativní/legislativní faktory – přijetí a podoba územního plánu, respektive jeho nastavení z hlediska volných ploch pro rezidenční výstavbu a také očekávaná novela stavebního zákona, která by měla být vstřícnější k developerům a umožnit výrazně zjednodušit a zrychlit realizaci nových staveb.

Literatura

- [1] ALEŠ, M., (2001). Vnitřní migrace v České republice v letech 1980–1999. *Demografie*, vol. 43, no. 3, pp. 187–201. ISSN 0011-8265.
- [2] ANDRLE, A., (2001). Demografická stagnace našich největších měst. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 4, no. 6, pp. 19-22. ISSN 1212-0855.
- [3] BARTOŇOVÁ, D., (1997). Demografické aspekty vnitřní a zahraniční migrace v České republice v 90. letech. *Demografie*, vol. 39, no. 4, pp. 248-256. ISSN 0011-8265.
- [4] BARTOŇOVÁ, D., DRBOHLAV, D., (1993). Migrační atraktivita v regionálním pohledu (okresy ČR v letech 1961-1991). *Demografie*, vol. 35, no. 2, pp. 95-107. ISSN 0011-8265.
- [5] ČERMÁK, Z., (1996). Transformační procesy a migrační vývoj v České republice. In: Hampl, M. a kol. (eds.) *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: Univerzita Karlova, pp. 179-197. ISBN 80-902154-2-4.
- [6] ČERMÁK, Z., (1997). Geografické aspekty vnitřní migrace v České republice. *Demografie*, vol. 39, no. 4, pp. 242-248. ISSN 0011-8265.
- [7] ČERMÁK, Z., (2001). Vývoj migrační mobility v 90. letech v České republice. In: Hampl, M. a kol. (eds.) *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: Univerzita Karlova, pp. 87-98. ISBN 80-902686-6-8.
- [8] ČERMÁK, Z., (2005). Migrace a suburbanizační procesy v České republice. *Demografie*, vol. 47, no. 3, pp. 169-176. ISSN 0011-8265.
- [9] ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J., (2009). Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu?. *Geografie: sborník České geografické společnosti*, vol. 114, no. 1, pp. 37-51. ISSN 1212-0014.
- [10] ČSÚ, (2001). *Příručka demografické statistiky: Stěhování*. (online). (cit. 2019-02-16). Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/~mak/gos/demmethodika/www.czso.cz/cz/cisla/0/02/020100/stehovan.htm>
- [11] ČSÚ, (2005). *Vnitřní stěhování v ČR - 1991 - 2004: Metodické vysvětlivky*. (online). (cit. 2019-02-16). Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vnitri-stehovani-v-cr-1991-az-2004-n-q5h7q09guk>
- [12] ČSÚ, (2013a). *Databáze vnitřního stěhování ČR v letech 1991-2012*.
- [13] ČSÚ, (2013b). *Databáze zahraničního stěhování ČR v letech 1991-2012*.
- [14] ČSÚ, (2014). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*.
- [15] JANSKÁ, E., BERNARD, J., (2015). Koncentrační, či dekoncentrační procesy?: faktory ovlivňující vnitřní migraci imigrantů v Česku. *Geografie. Sborník České geografické společnosti*, vol. 120, no. 4, pp. 585-602. ISSN 1212-0014.
- [16] JANSKÁ, E., BERNARD, J., (2018). Mobility and the assimilation of immigrants: variations in migration patterns of Ukrainians and Vietnamese in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol 26, no. 4, pp. 244-254. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0020.

- [17] KAMENICKÝ, J., (2007). *Regionální aspekty vnitřní migrace a jejich širší podmíněnost*. (online). (cit. 2019-02-25) Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20564299/137007a2.pdf/c0f83dff-c1c9-4196-a603-cd172e12fa28?version=1.0>
- [18] LUX, M., SUNEKA, P. (2007). Vliv podmínek bydlení na zamýšlenou migraci české populace za prací. *Sociologický časopis*, vol. 43, no. 2, pp. 305–332. ISSN 0038-0288.
- [19] MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M., (2008). Dopad suburbanizace na daňové příjmy obcí. *Obec a finance*, vol. 13, no. 1, pp. 28-29. ISSN 1211-4189.
- [20] MATZNETTER, W. (2004). The Vienna and Bratislava urban regions: comparing urban development under (welfare) capitalism and (post-) communism. *European Spatial Research and Policy*, vol. 11, no. 1, pp. 61–77. ISSN 1231-1952.
- [21] MATZNETTER, W., NITSCH, D., WISBAUER, A. (2004): Stadregionen im Systemvergleich. Räumliche Bevölkerungsentwicklung in und um Wien und Bratislava 1950/51 bis 2001. *Geographischer Jahresbericht aus Österreich, Forschungsberichte – Geographie Wien*, no. 60-61, pp. 53–76. ISBN 3900830509.
- [22] MULÍČEK, O., (2002). Suburbanizace v Brně a jeho okolí. In Sýkora, L. (ed.) *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, pp. 171-182. ISBN 80-901914-9-5.
- [23] OUŘEDNÍČEK, M., (2003). Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis*, vol. 39, no. 2, pp. 235-253. ISSN 0038-0288.
- [24] OUŘEDNÍČEK, M., (2012). Populační vývoj Prahy a jejího zázemí v transformačním období. In Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.) *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha: Academia, pp. 25-46. ISBN 978-80-200-2064-2.
- [25] POLÁŠEK, V., PTÁČEK, P., TOUŠEK, V., (2007). Migrace vysokoškoláků v letech 1991–2004 v regionálním pohledu. In *XXXVII. konference České demografické společnosti*. Olomouc, pp. 215-234.
- [26] POSOVÁ, D., SÝKORA, L., (2011). Urbanizace a suburbanizace v městských regionech Prahy a Vídně: strukturální rozdíly v podmínkách odlišných politicko-ekonomických režimů. *Geografie*, vol. 116, no. 3, pp. 276-299.
- [27] PTÁČEK, P., TOUŠEK, V., POLÁŠEK, V., (2007). Regionální aspekty vnitřní migrace v ČR v období 1991 - 2004. In: *XXXVII. konference České demografické společnosti*. Olomouc, pp. 199-214.
- [28] SRB, V. (1999). Vnitřní stěhování 1991 - 1997 podle důvodů migrace. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 2, no. 3, pp. 8-14. ISSN 1212-0855
- [29] SRB, V., (2004). *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 275 s. ISBN 80-246-0712-3.
- [30] SRB, V., (2005). Vnitrostátní stěhování v České republice podle důvodů a druhů stěhování 1993-2001. *Demografie*, vol. 47, no. 1, pp. 67-70. ISSN 0011-8265
- [31] SRB, V., ANDRLE, A., (1997). Důvody stěhování v ČR 1991–1995. *Demografie*, vol. 39, no. 3, pp. 221-223. ISSN 0011-8265.
- [32] VALENTA, O., (2009). Migrace vysokoškoláků mezi kraji České republiky. *Demografie*, vol. 51, no. 1, pp. 66-73. ISSN 0011-8265.

Vybrané aspekty hodnocení konkurenceschopnosti a udržitelnosti rozvoje na příkladu metropolitních regionů (MUNI/A/1322/2018).

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-39

AKO ČASTO A AKO DLHO NAKUPUJÚ SPOTREBITELIA V NÁKUPNÝCH CENTRÁCH V BRATISLAVE? PRÍSTUP KONCENTRICKÝCH ZÓN

How often and how long do consumers shop in shopping malls in Bratislava? Concentric zones approach

FRANTIŠEK KRIŽAN ¹

PETRA HENCELOVÁ ¹

KRISTÍNA BILKOVÁ ²

¹Katedra reg. geografie, ochrany a plán. krajiny | ¹Depart. of Reg. Geogr., Landscape Prot. and Plan.
Prírodovedecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Komenského v Bratislave | Comenius University in Bratislava
✉ Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: frantisek.krizan@uniba.sk, hencelova10@uniba.sk

²Geografický ústav | ²The Institute of Geography
Slovenská akadémia vied | Slovak Academy of Sciences
✉ Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: kristina.bilkova@savba.sk

Anotace

Nakupovanie sa stalo súčasťou nášho každodenného života, nie však každodenných aktivít v priestore. Výber lokality na realizáciu nákupov je v priestore premenlivý v kontexte preferujúcich nákupných formátov. Obdobne sa okrem lokality nákupu mení aj frekvencia a čas nákupu. Príspevok je zameraný na analýzu nákupného správania spotrebiteľov v meste Bratislava v zmysle hľadania odpovedí na výskumné otázky: Súvisí frekvencia nákupov a čas nakupovania so vzdialenosťou od miesta bydliska spotrebiteľov? Ako často spotrebiteľia nakupujú v maloobchode? Koľko času spotrebiteľia strávia nakupovaním? Analýza prebiehala v prostredí geografických informačných systémov (GIS) aplikáciou prístupu vyčlenenia koncentrických zón. Časové aspekty nákupného správania spotrebiteľov sa istou mierou prejavujú aj v priestore, avšak nemožno diskutovať o zreteľnej závislosti od vzdialenosti nákupného centra.

Klíčovú slova

nákné správanie, nákupné centrá, časovo-priestorový, koncentrické zóny, Bratislava

Annotation

Shopping has become a part of our daily life but not a part of daily activities in space. Preference and choice of a shopping centre for realisation of shopping is variable in space within the context of preferred shopping types. Similarly, not only location of shopping but also time, frequency and duration vary. This paper is focused on the analysis of shopping behaviour of consumers in the urban area of Bratislava (Slovakia). The following research questions were stated: 'Do frequency and time of shopping relate to the distance of a shopping centre from the consumers' place of residence?', 'How often do consumers do their shopping in retails?' and 'How much time do consumers spend shopping?'. The analysis was conducted in the environment of geographical information systems (GIS) by applying an approach of defining concentric zones. To some extent, temporal aspects of consumer shopping behaviour are also shown in space. However, it is impossible to talk about clear dependance on the distance of the shopping centre.

Key words

shopping behaviour, shopping centres, spatiotemporal, concentric zones, Bratislava

JEL classification: C88, D12, P46, R50

1. Úvod

Výhodou skúmania konceptov ľudského správania v priestore a čase je fakt, že ako priestor, tak i čas sú merateľnými veličinami, ktoré môžu byť skúmané i na mikroúrovni (tj. v rovine jednotlivcov), čo umožňuje aplikáciu celej škály vedeckých metód. Spomínaný fakt takisto umožňuje potrebné vedecké zovšeobecnenie a tvorbu všeobecnejšie platných záverov, ktoré možno vzťahovať k určitým typom geografického prostredia alebo k určitým populačným segmentom či sociálnym skupinám (Frantál et al., 2012, p. 834). Čas sa stal v dnešnom globalizovanom svete dôležitou a vzácnou súčasťou každodenných aktivít ľudí. Súčasný životný štýl obyvateľov nás premieňa na konzumnú spoločnosť (Baudrillard, 2016), v ktorej čas zohráva stále dôležitejšiu úlohu a obyvatelia sa stávajú spotrebiteľmi, ktorí pociťujú čoraz intenzívnejšie nedostatok času. Čas začal byť považovaný za významnú komoditu v každodennom životnom cykle spotrebiteľov a v marketingovom rozhodovaní. Nakupovanie so sebou prináša výdavky vo forme financií a času. Na rozdiel od financií, čas nie je nafúkateľný a z tohto dôvodu je pre každého bez ohľadu na financie totožný pre každého spotrebiteľa. Spotrebiteľia však vnímajú čas rozdielne a tak k nemu pristupujú aj pri nakupovaní. Jednou z možností ako stráviť menej času pri nakupovaní je nakupovanie v nákupných centrách. Nákupné centrá na jednej strane čas šetria v zmysle širokej ponuky tovaru prístupného v množstve predajní sústredených pod jednou strechou a úsporou pri dochádzke za nákupmi, avšak na druhej strane nákupné centrá ponúkajú doplnkové služby, čím spotrebiteľovi umožňujú stráviť viac času práve v týchto nákupných formátoch. V tejto súvislosti si možno položiť niekoľko výskumných otázok: Koľko času trávi spotrebiteľ v meste nakupovaním? Ako často nakupuje? Líši sa nákupné správanie v priestore? Aj na tieto otázky nákupného správania spotrebiteľov je zameraný tento príspevok.

Nákupné správanie spotrebiteľov možno skúmať z rôznych perspektív. Okrem marketingových prístupov (Lantos, 2015, Solomon et al., 2014), psychologických prístupov (Maraz et al., 2015, Tai, Fung, 1997), sociologických prístupov (Sommer et al., 1992, Todorova, 2014), sa do riešenia problému zapájajú aj priestorové (geografické) prístupy (Scott, He, 2012, Spilková, 2018). Rôzne disciplíny riešia tému správania spotrebiteľov z rôznych aspektov (časový, priestorový, sociálny, etický a pod.) a následne využívajú odlišné metódy alebo súbory metód aplikáciu rôznorodých nástrojov. Čas a priestor zohrávajú esenciálnu úlohu pri výskume maloobchodu a spotreby a sú príznačné pre geografický prístup (cf. Axenov et al., 2018, Mulíček, Osman, 2018).

Spotrebiteľské správanie je ťažké zjednodušiť a zhrnúť do všeobecného modelu. Je neustále ovplyvňovaný vplyvom špecifických zmien v maloobchodnom sektore a v maloobchodných sieťach (cf. Kunc, Križan, 2018). Golledge a Stimson (1997) alebo Spilková (2012) opisujú formovanie procesu nákupného správania v ekonomikách transformácie ako prechod medzi fázami organizácie spoločnosti a ekonomiky, tj. prechod od socializmu cez prechodnú fázu hospodárstva na trh. Nákupné správanie nie je len opakujúcou sa nemennou činnosťou, ale prechádza procesom formovania. Spotrebiteľ prechádza procesom priestorového hľadania predtým, ako zozbiera potrebné informácie o obchodných príležitostiach, aby mohol následne vylúčiť tie, ktoré sú pre neho nevýhodné, neatraktívne. Výber miesta nákupu je ovplyvnený mnohými faktormi (Teller, 2008). Nakupovanie je základným aspektom spotrebiteľského správania a je ovplyvnené komplexnými a rôznorodými psychologickými procesmi (Dholakia et al., 2010). Fundamentálnu úlohu pri výbere miesta nákupu zohráva vzdialenosť (dostupnosť) miesta nákupu (Dennis et al., 2002). V tejto súvislosti riešenie problému z priestorového (geografického) hľadiska možno považovať za opodstatnené.

Cieľom príspevku je zhodnotenie nákupných preferencií spotrebiteľov v kontexte vzdialenosti ich bydliska od nákupných centier na území mesta Bratislava. Príspevok je zameraný na analýzu empirických dát z terénneho výskumu. Úlohou autorov príspevku je analýza nákupného správania spotrebiteľov v Bratislave a ich percepcií v priestorových súvislostiach. Pozornosť autorov je sústredená na hľadanie odpovedí na nasledujúce výskumné otázky: O: Súvisí frekvencia nákupov a čas nakupovania so vzdialenosťou od miesta bydliska spotrebiteľov? Pri riešení tejto otázky sme hľadali odpovede na podotázky Oa: Ako často spotrebiteľia nakupujú v maloobchode? Ob: Koľko času spotrebiteľia strávia nakupovaním?

2. Metódy a dáta

Aplikované metódy možno rozdeliť do dvoch skupín. Prvú skupinu zastupujú metódy zberu dát, druhú skupinu metódy analýzy dát. K najčastejšie používaným a najrozšírenejším metódam kvalitatívne zameraného výskumu v oblasti nákupného správania patrí dotazníkový výskum a interview (Flowerdew, Martin, 2005). Základom analýzy je databáza nákupného správania spotrebiteľov v Bratislave (Grossmanová et al., 2015) realizovaného v mesiacoch február-máj v roku 2011. Dotazník sa na základe definovaného cieľa marketingového prieskumu skladal zo štyroch okruhov otázok zameraných na: (i) základné (demografické a socioekonomické) dáta o spotrebiteľovi, (ii) miesto bydliska spotrebiteľa, (iii) realizáciu nákupov, (iv) výber predajne, resp. nákupného centra ako miesta najčastejšieho nákupu (Križan et al., 2015). Respondenti boli dotazovaní v nákupných centrách a ich okolí na území mesta Bratislava. Respondenti v dotazníku uvádzali aj miesto bydliska. Na základe tohto ukazovateľa bol realizovaný kvótny výber respondentov (Bryman, 2012), ktorý korešpondoval s demografickou štruktúrou obyvateľov vo všetkých mestských častiach. Viazanými kvótnymi znakmi boli pohlavie, vek, vzdelanie a miesto trvalého bydliska. Celkovo ide o databázu percepcií a preferencií od 11 389 spotrebiteľov. Základné údaje o respondentoch poskytujú tab. 1.

Tab. 1: Vybraté charakteristiky respondentov zúčastnených na dotazníkovom prieskume

Pohlavie	Podiel [%]	Priemerný vek	Vzdelanie respondentov [%]				
			Bez Vzdelania	ZŠ	SŠ bez maturity	SŠ s maturitou	VŠ
Muži	42,3	37,5	0,25	1,25	11,37	44,30	42,82
Ženy	57,7	36,3	0,15	1,22	10,17	49,55	38,91
Spolu	100,0	36,8	0,19	1,23	10,68	47,33	40,57

Zdroj: vlastné spracovanie (N = 11 389)

Použitý dotazník pozostával z viacerých otázok zameraných na nákupné správanie spotrebiteľov. Pre potreby tejto štúdie boli otázky rozdelené do dvoch skupín. Skupina behaviorálnych otázok poskytuje informácie o nákupnom správaní respondentov. Skupina subjektívnych otázok poskytuje informácie o preferenciách respondentov (Brown et al., 2013). V príspevku sú hodnotené problémy zamerané na frekvenciu nákupu (Ako často nakupujete v maloobchode?), čas strávený nakupovaním (Odhadnite, koľko času strávite týždenne nakupovaním?) v časových a priestorových súvislostiach.

Druhú skupinu aplikovaných metód zastupujú metódy analýzy v rámci geografických informačných systémov (GIS), ktoré možno považovať za vhodný nástroj marketingového výskumu (cf. Cliquet, 2013). Prvá časť analýzy bola zameraná na geokódovanie zákazníkov a predajní v meste v prostredí GIS (ArcGIS 10.1). Následne sme individuálne posudzovali percepcie a preferencie spotrebiteľov pre všetky nákupné centrá v Bratislave využitím viacerých nástrojov GIS. V druhej časti analýzy sme sa zamerali na vymedzenie koncentrických zón s polomerom 500 metrov (Križan et al., 2018). Premietnutie databázy nákupného správania spotrebiteľov z Bratislavy do koncentrických zón (11 zón so šírkou 500 m) predstavuje spôsob ako zachytiť priestorovú diferenciáciu zmien nákupného správania, resp. zmien v priestorovej štruktúre mesta (cf. Šveda, 2011). Môžeme predpokladať, že prejavy nákupného správania sa menia s narastajúcou vzdialenosťou od nákupného centra. Interval 500 m pri konštrukcii zón sa ukázal ako najvhodnejšie rozpätie, ktoré nerozkladá územie na množstvo úzkych, resp. širokých zón a zároveň zohľadňuje charakter analyzovaného javu na intraurbánnej úrovni. Pri aplikovaní väčších intervalov (1000 m) dochádza k skresleniu výsledkov vzhľadom na charakter zástavby v meste. Predposledný interval 5000 m pokrýva väčšinu kompaktno zastaveného územia mesta. Nad 5000 m od najbližšieho nákupného centra sa nachádzajú polohovo marginálne časti mesta, v ktorých žije iba zlomok spotrebiteľov (výskumná vzorka predstavuje 4,2 % spotrebiteľov). Preto zvyšná časť územia mesta nebola podrobnejšie členená, ale bola analyzovaná ako jedna koncentrická zóna (viac ako 5 000 m).

3. Frekvencia a čas nákupu spotrebiteľov v nákupných centrách v Bratislave?

V Bratislave sa v roku 2011 nachádzalo 12 nákupných centier (Križan et al., 2015). Ide o rôzne nákupné centrá, klasifikované podľa genézy ako greenfield i brownfield alebo podľa polohy ako nákupné centrá v historickom centre, vnútornom meste i na periférii mesta. V bratislavských nákupných centrách najčastejšie spotrebiteľia nakupujú viackrát za týždeň (tab. 2). Takmer štvrtina spotrebiteľov nakupuje raz za týždeň. Tretiu najpočetnejšiu skupinu predstavujú spotrebiteľia, ktorí nakupujú denne (cf. Kim, Park, 1997). Nepravidelne nakupuje menej ako desatina spotrebiteľov, čo poukazuje na skutočnosť plánovaných nákupov.

Tab. 2: Frekvencia nákupov podľa podielu spotrebiteľov v Bratislave v roku 2011

Frekvencia nákupu	Denne	Viacrát za týždeň	Raz za týždeň	Dvakrát za mesiac	Raz za mesiac	Nepravidelne
Podiel spotrebiteľov (%)	17,6	44,3	24,8	4,2	2,4	6,6

Zdroj: vlastné spracovanie (N = 11 389)

Na druhej strane si možno položiť otázku, či sa prejavuje frekvencia nákupov spotrebiteľov v priestore v kontexte so vzdialenosťou od najbližšieho nákupného centra (tab. 3, obr. 1). Vo všetkých koncentrických zónach dominuje frekvencia nákupu viackrát za týždeň, pričom maximálnu hodnotu dosahuje v prípade najvzdialenejších lokalít od nákupného centra (viac ako 50 % nákupov). Denné nákupy sú však pre vzdialené lokality najmenej frekventovaným nákupom zo všetkých zón (11,7 %). Vo všeobecnosti však nemožno pozorovať závislosť frekvencie nákupov v priestorovom kontexte v závislosti od vzdialenosti nákupného centra. Istou pomyslenou hranicou je zóna 4 km od najbližšieho nákupného centra, kedy dochádza ku kontinuálnemu poklesu denných nákupov.

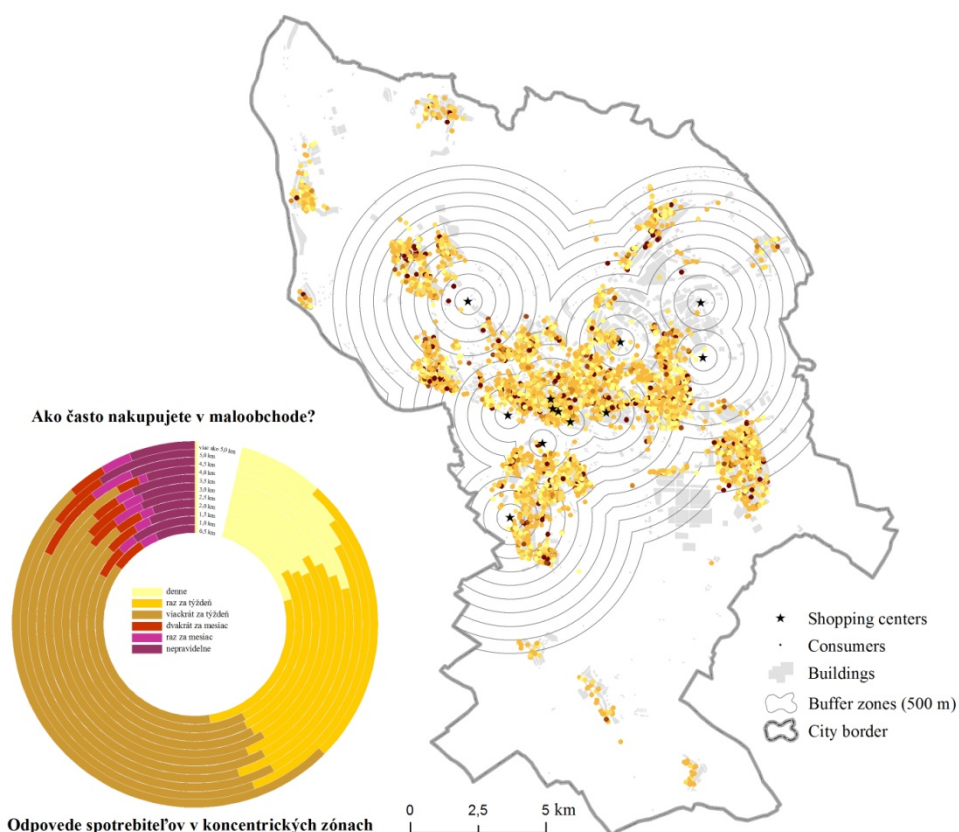
Tab. 3: Frekvencia nákupu podľa podielu spotrebiteľov v koncentrických zónach od najbližšieho nákupného centra v Bratislave v roku 2011

A/B	Denne	Viacrát za týždeň	Raz za týždeň	Dvakrát za mesiac	Raz za mesiac	Nepravidelne
do 500	21,0	37,7	26,6	5,5	2,8	6,5
1000	16,6	40,5	25,6	4,8	2,7	9,7
1500	17,4	43,9	25,2	4,7	2,3	6,5
2000	18,2	47,0	23,9	3,6	1,7	5,6
2500	16,3	44,3	24,9	4,0	3,8	6,7
3000	17,8	42,6	25,9	5,1	2,2	6,3
3500	19,6	45,8	22,6	3,0	1,9	7,0
4000	21,3	46,3	24,2	2,3	0,9	5,0
4500	17,0	40,0	25,1	7,2	4,3	6,4
5000	14,8	40,7	29,6	5,6	0,1	9,2
5000 a viac	11,7	50,6	25,8	3,3	2,7	5,8

Zdroj: vlastné spracovanie (N = 11 389)

Vysvetlivky: A – Vzdialenosť od najbližšieho nákupného centra (m), B – frekvencia nakupovania (%)

Obr. 1: Frekvencia nákupov spotrebiteľov v závislosti od vzdialenosti nákupných centier v Bratislave v roku 2011

Zdroj: vlastné spracovanie (N = 11 389)

Spotrebiteľia môžu minimalizovať svoje náklady v nákupnom centre nákupom na jednom mieste, nákupmi na viacerých miestach a viacúčelovými nákupmi (Kim, 2002), čo je charakteristické práve pre nákupné centrá. Obdobne možno uvažovať aj pri analýze času nákupu. Najväčší podiel spotrebiteľov v Bratislave nakupuje v nákupných centrách do 30 min za týždeň. Na druhej strane takmer štvrtina spotrebiteľov nakupuje viac ako 150 min za týždeň. Vo všeobecnosti však viac ako polovica spotrebiteľov nakupuje do 60 min za týždeň (tab. 4).

Tab. 4: Čas nákupu za týždeň podľa podielu spotrebiteľov v Bratislave v roku 2011

Čas strávený nakupovaním za týždeň (min)	do 30	31-60	61-90	91-120	121-150	viac ako 150
Podiel spotrebiteľov (%)	28,4	23,5	4,8	17,1	1,5	24,8

Zdroj: vlastné spracovanie (N = 11 389)

Analýza času nákupu z priestorového hľadiska poukazuje na niekoľko zaujímavých zistení (tab. 5, obr. 2). V najbližších koncentrických zónach od nákupného centra strávia spotrebiteľia najviac času nakupovaním. Naopak, v najvzdialenejších lokalitách od nákupných centier je čas nákupov za týždeň najkratší. Súvislosti možno hľadať s frekvenciou nákupov, kedy v najbližších koncentrických zónach nakupujú spotrebiteľia častejšie (tab. 3) ako v prípade vzdialenejších zón. Aj v tomto ukazovateli sa prejavila istá pomyslená hranica zóny 4 km od najbližšieho nákupného centra, kedy dochádza ku kontinuálnemu poklesu času nakupovania a do popredia sa dostávajú kratšie nákupy do 30 min za týždeň.

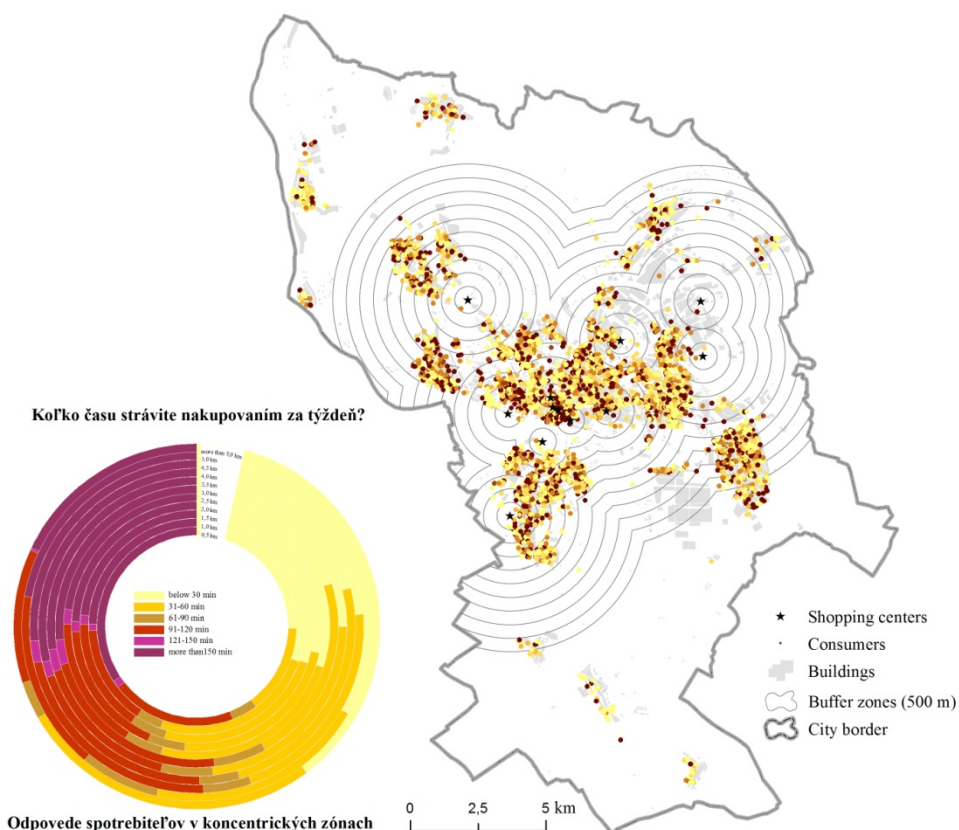
Tab. 5: Čas nákupu za týždeň podľa podielu spotrebiteľov v koncentrických zónach od najbližšieho nákupného centra v Bratislave v roku 2011

A (m) /B (min)	do 30	31-60	61-90	91-120	121-150	viac ako 150
do 500	25,3	14,6	4,2	20,4	1,2	34,3
1000	30,3	25,1	3,9	15,1	1,0	24,6
1500	30,1	24,3	5,0	15,8	1,3	23,4
2000	28,4	23,2	4,8	17,9	1,3	24,4
2500	30,0	24,3	4,7	16,2	1,8	22,9
3000	20,1	21,9	6,0	22,6	2,8	26,5
3500	25,0	23,2	5,6	16,2	2,4	27,5
4000	21,1	24,5	4,1	20,0	1,6	28,6
4500	23,8	20,9	4,7	22,1	2,1	26,4
5000	33,3	20,4	7,4	16,7	0,0	22,2
5000 a viac	39,8	26,9	3,3	11,9	0,2	17,9

Zdroj: vlastné spracovanie (N = 11 389)

Vysvetlivky: A – Vzdialenosť od najbližšieho nákupného centra (m), B – čas nakupovania za týždeň (%)

Obr. 2: Čas strávený nákupmi za týždeň v závislosti od vzdialenosti nákupných centier v Bratislave v roku 2011

Zdroj: vlastné spracovanie (N = 11 389)

4. Záver

Príspevok je zameraný na analýzu správania spotrebiteľov z priestorového hľadiska aplikáciou nástrojov v rámci geografických informačných systémov vyčlenením koncentrických zón. Priestorová analýza koncentrických zón má v ekonomickom i geografickom výskume dlhú tradíciu v lokalizačných teóriách (Thünen, Weber, Christaller, Lösch), v maloobchode vyúsťujúca do delimitácie nákupných zón (Birkin et al., 1996). Aplikovaný prístup riešenia možno považovať za relevantný aj v marketingovom výskume (cf. Kita, 2013). Všeobecne, výsledky použitých metód poukázali na fakt, že názory a správanie spotrebiteľov sú ovplyvnené aj lokalitou ich bydliska, frekvenciou

a trvaním ich nakupovania, v menšom rozsahu aj vekom a príjmom respondenta. Použitím GIS možno jednoducho identifikovať segment spotrebiteľov v priestore a určiť zóny, v ktorých dostupnosť k nákupným centrámi je najpriaznivejšia. Čiastočne sa potvrdilo, že čím bližšie k nákupnému centru je bydlisko spotrebiteľa, tým viac času strávi nakupovaním. Možno podotknúť, že významnejšie vplýva vzdialenosť nákupného centra na frekvenciu nákupov v rurálnom prostredí (cf. Kunc et al., 2012b).

Spotrebiteľia z Bratislavy uprednostňujú vo svojom nakupovaní plánovitosť, ktorá sa prejavuje v pravidelnosti, z čoho môže vyplývať ich racionalita v nákupnom správaní. Prevažná časť spotrebiteľov v Bratislave nakupuje do 60 min za týždeň s výraznejším priestorovým rozložením tohto ukazovateľa (cf. Kunc et al., 2012b, Mitriková, 2017, Trembošová et al., 2016). So stúpajúcou vzdialenosťou od nákupného centra klesá priemerný čas strávený nakupovaním za týždeň (cf. McDonald, 1995).

Prístup riešenia nákupného správania spotrebiteľov v prostredí GIS vyčlením koncentrických zón predstavuje hlavný prínos príspevku. Aplikáciu GIS v marketingu (Cliquet, 2013) možno považovať za vhodný nástroj riešenia súčasných problémov nielen výskumníkov, ale aj ako vhodný nástroj plánovacej praxe. Výsledky analýzy nákupného správania spotrebiteľov sú priamo využiteľné v marketingu. Časové aspekty nákupného správania spotrebiteľov nie sú silne závislé od vzdialenosti od nákupného centra. Na čas strávený nakupovaním zrejme vplývajú iné faktory ako vzdialenosť od nákupného centra (cf. Kunc et al., 2016). Podľa Baker (1994), existuje podstatná korelácia medzi atraktivnosťou centra v priestore a frekvenciou výletov v čase. Hodnotenie nákupného správania spotrebiteľov je dôležitým nástrojom v marketingovom plánovaní napríklad o rozhodovaní pri vzniku (alebo zániku) novej maloobchodnej predajne, nákupného centra (cf.). Znalosť geografického rozmeru spotrebiteľského správania umožňuje sledovať preferencie, správanie a zvyky spotrebiteľov s ohľadom na vzdialenosť rôznych implantovaných bodov na našom území podľa geografických zón (Kita, Grossmanová, 2014).

Uvedený prístup riešenia problému je koncepčnej povahy. Výskumné otázky, ktoré sme rozvinuli sú prístupné empirickému výskumu prostredníctvom celého radu tradičných metód. Vo výskume možno identifikovať limity nášho prístupu rozširujúce výskum nákupného správania spotrebiteľov, ktoré ponúkajú možnosti a smery pre akademikov. Limitujúce faktory takéhoto výskumu možno rozdeliť do dvoch skupín. Prvou z nich je skutočnosť, že výsledky analýzy pochádzajú z jedného mesta, preto ich nemožno generalizovať. Druhou skupinou limitujúcich faktorov je skutočnosť, že pri analýze sa vychádzalo z predpokladu, že spotrebiteľia budú nakupovať v najbližšom nákupnom centre (cf. Kunc et al., 2012b). Realita však môže byť odlišná, keďže mnohí spotrebiteľia nakupujú počas cesty do/z práce a pod., resp. spotrebiteľia nakupujú v iných maloobchodných prevádzkach v meste, aj keď preferencia nákupných centier ako najčastejšieho miesta nákupu v Bratislave bola dokumentovaná (Križan et al., 2015). Budúci výskum analýzy nákupného správania spotrebiteľov by mohol byť zameraný na detailné mapovanie nákupného správania spotrebiteľov využitím metód geomarketingu (Križan, Bilková, 2019).

Literatura

- [1] AXENOV, K., KRUPICKAITĚ, D., MORACHEVSKAYA, K., ZINOVYEV, A., (2018). Retail sprawl in post-Soviet urban residential communities: Case studies of Saint-Petersburg and Vilnius. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 3, pp. 210-219. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0017.
- [2] BAKER, M. J., (2014). *Marketing strategy and management*. London: Palgrave. ISBN 978-1-137-02582-1.
- [3] BAUDRILLARD, J., (2016). *The consumer society: Myths and structures*. London: Sage. ISBN 978-1-4739-8237-6.
- [4] BROWN, T., SUTER, T. A., CHURCHILL, G. A., (2013). *Basic Marketing Research*. Stamford: Cengage Learning. ISBN 978-1-133-18854-4.
- [5] BRYMAN, A., (2012). *Social research methods*. New York: Oxford university press. ISBN 978-0-19-958805-3.
- [6] CLIQUET, G. (Ed.), (2013). *Geomarketing: Methods and strategies in spatial marketing*. New York: John Wiley & Sons. ISBN 978-1-905209-07-1.
- [7] DENNIS, Ch., MURPHY, J., MARSLAND, D., COCKETT, T., PATEL, T., (2002). Measuring image: shopping centre case studies. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, vol. 12, no. 4, pp. 355-373. ISSN 0959-3969. DOI 10.1080/09593960210151153.
- [8] DHOLAKIA, U. M., KAHN, B. E., REEVES, R., RINDFLEISCH, A., STEWART, D., TAYLOR, E., (2010). Consumer behavior in a multichannel, multimedia retailing environment. *Journal of Interactive Marketing*, vol. 24, no. 2, pp. 86-95. ISSN 1094-9968. DOI 10.1016/j.intmar.2010.02.005.
- [9] FLOWERDEW, R., MARTIN, D., (2005). *Methods in Human Geography*. London: Pearson Education Limited. ISBN 978-0-582-47321-8.
- [10] GOLLEDGE, R. G. J., STIMSON, R. J., (1997). *Spatial Behavior: A Geographic Perspective*. New York: Guilford Press. ISBN 1-57230-049-3.

- [11] GOLLEDGE, R., TIMMERMANS, H., (1990). Applications of Behavioural Research on Spatial Problems: Preference and Choice. *Progress in Human Geography*, vol. 14, no. 1, pp. 311-14. ISSN 0309-1325. DOI 10.1177/030913259001400104.
- [12] GROSSMANOVÁ, M., KITA, P., ŽAMBOCHOVÁ, M., (2015). Segmentation of Consumers in the Context of their Space Behaviour: Case Study of Bratislava. *Prague Economic Papers*, vol. 24, no. 5, pp. 189-202. ISSN 1210-0455. DOI 10.18267/j.pep.554.
- [13] GUIMARÃES, P. P. C., (2018). The resilience of shopping centres: An analysis of retail resilience strategies in Lisbon, Portugal. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 3, pp. 160-172. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0013.
- [14] KIM, B. D., PARK, K., (1997). Studying patterns of consumer's grocery shopping trip. *Journal of Retailing*, vol. 73, no. 4, pp. 501-517. ISSN 0022-4359. DOI 10.1016/S0022-4359(97)90032-4.
- [15] KIM, Y. K., (2002). Consumer value: an application to mall and Internet shopping. *International Journal of Retail & Distribution Management*, vol. 30, no. 12, pp. 595-602. DOI 10.1108/09590550210453075.
- [16] KITA, J., (2013). Geomarketing – teoretické a praktické aspekty novej vize marketingového prístupu. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3706-3.
- [17] KITA, P., GROSSMANOVÁ, M., (2014). Reflection of Bratislava Retail Network in Selected Aspects of Consumer Behaviour. *Business: Theory and Practice*, vol. 15, no. 3, pp. 279-284. DOI 10.3846/btp.2014.28.
- [18] KRIŽAN, F., BILKOVÁ, K., KITA, P., KUNC, J., BARLÍK, P., (2015). Nákupné centrá v Bratislave a atribúty ovplyvňujúce preferencie spotrebiteľov. *Geografický časopis*, vol. 67, no. 4, pp. 341-357. ISSN 0016-7193.
- [19] KRIŽAN, F., BILKOVÁ, K., KUNC, J., MADAJOVÁ, M. S., ZEMAN, M., KITA, P., BARLÍK, P., (2018). From school benches straight to retirement? Similarities and differences in the shopping behaviour of teenagers and seniors in Bratislava, Slovakia. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 3, pp. 199-209. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0016.
- [20] KUNC, J., KRIŽAN, F., BILKOVÁ, K., BARLÍK, P., MARYÁŠ, J., (2016). Differences in attractiveness of shopping centers? Experience from the Czech and Slovak Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 24, no. 1, pp. 27-41. ISSN 1210-8812. DOI 10.1515/mgr-2016-0003.
- [21] KUNC, J., KRIŽAN, F., (2018). Changing European retail landscapes: New trends and challenges. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 3, pp. 150-159. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0012.
- [22] KUNC, J., SZCZYRBA, Z., FRANTÁL, B., TONEV, P., (2012b). Nákupní spád, nákupní chování a nákupní centra: příklad brněnské aglomerace (příspěvek ke studiu denních urbánních systémů). *Czech Sociological Review*, vol. 48, no. 5, pp. 879-910. ISSN 0038-0288.
- [23] KUNC, J., TONEV, P., SZCZYRBA, Z., FRANTÁL, B., (2012a). Shopping centres and selected aspects of shopping behaviour (Brno, the Czech republic). *Geographia Technica*, vol. 7, no. 2, pp. 39-51. ISSN 1842-5135.
- [24] LANTOS, G. P., (2015). Consumer behavior in action: Real-life applications for marketing managers. New York: Routledge. ISBN 978-0-7656-2090-3.
- [25] MARAZ, A., EISINGER, A., HENDE, B., URBÁN, R., PAKSI, B., KUN, B., KÖKÖNYEI, G., GRIFFITHS, M. D., DEMETROVICS, Z., (2015). Measuring compulsive buying behaviour: Psychometric validity of three different scales and prevalence in the general population and in shopping centres. *Psychiatry research*, vol. 225, no. 3, pp. 326-334. DOI 10.1016/j.psychres.2014.11.080.
- [26] MCDONALD, W. J., (1995). Time use in shopping: the role of personal characteristics. *Journal of Retailing*, vol. 70, no. 4, pp. 345-365. ISSN 0022-4359. DOI 10.1016/0022-4359(94)90004-3.
- [27] MITRÍKOVÁ, J., (2017). *Geografia maloobchodu (vybrané kapitoly)*. Prešov: Bookman. ISBN 978-80-8165-218-9.
- [28] MULÍČEK, O., OSMAN, R., (2018). Rhythm of urban retail landscapes: Shopping hours and the urban chronotopes. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 1, pp. 2-13. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0001.
- [29] SCOTT, D. M., HE, S. Y., (2012). Modeling constrained destination choice for shopping: a GIS-based, time-geographic approach. *Journal of Transport Geography*, vol. 23, pp. 60-71. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2012.03.021.
- [30] SOLOMON, M. R., DAHL, D. W., WHITE, K., ZAICHKOWSKY, J. L., POLEGATO, R., (2014). Consumer behavior: buying, having, and being. Toronto: Pearson. ISBN 978-01-321-6111-4.
- [31] SOMMER, R., WYNES, M., BRINKLEY, G., (1992). Social facilitation effects in shopping behavior. *Environment and Behavior*, vol. 24, no. 3, pp. 285-297. DOI 10.1177/0013916592243001.
- [32] SPILKOVÁ, J., (2012). The Birth of the Czech Mall Enthusiast: The Transition of Shopping Habbits from Utilitarian to Leisure Shopping. *Geografie*, vol. 117, no. 1, pp. 21-32.
- [33] SPILKOVÁ, J., (2018). "Tell me where you shop, and I will tell you who you are": Czech shopper profiles according to traditional, large-scale and alternative retail options. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 3, pp. 186-198. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0015.

- [34] ŠVEDA, M., (2011). Suburbanizácia v zázemí Bratislavy z hľadiska analýzy zmien krajinej pokrývky. *Geografický časopis*, vol. 63, no. 2, pp. 155-173.
- [35] TAI, S. H., FUNG, A. M., (1997). Application of an environmental psychology model to in-store buying behaviour. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, vol. 7, no. 4, pp. 311-337. ISSN 0959-3969. DOI 10.1080/095939697342914.
- [36] TELLER, C., (2008). Shopping streets versus shopping malls—determinants of agglomeration format attractiveness from the consumers' point of view. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, vol. 18, no. 4, pp. 381-403. ISSN 0959-3969. DOI 10.1080/09593960802299452.
- [37] TODOROVA, Z., (2014). Consumption as a Social Process. *Journal of Economic Issues*, vol. 48, no. 3, pp. 663-678. DOI 10.2753/JEI0021-3624480304.
- [38] TREMBOŠOVÁ, M., DUBCOVÁ, A., CIVÁŇ, M., (2016). *Geografické aspekty maloobchodnej siete mesta Trnava a nákupné správanie jej obyvateľstva*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. ISBN 978-80-558-1103-1.

Tento príspevok bol podporovaný Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APPV-16-0232 a grantom VEGA č. 2/0113/19.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-40

SUPPORT OF FOOD RETAIL AND SELECTED COMMERCIAL SERVICES IN THE SOUTH MORAVIAN REGION

Podpora maloobchodu s potravinami a vybraných komerčních služeb na území Jihomoravského kraje

ZDENĚK ŠILHAN

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: z.silhan@mail.muni.cz

Annotation

This paper submits an investigation overview of the survey, which is related to the topic of retail and commercial services in the South Moravian Region. This paper is focused on the issue related to the support of retail and commercial services from municipalities. Therefore, the presented article includes an analysis of the support which is held by municipalities. The purpose of the paper is to present a brief analysis of the situation in distinct municipalities in the South Moravian Region to municipalities that are considering the support of their retail and services. The paper could be used as a model of the questionnaire for follow-up research, which would aim on evaluation of development of retail and services. Descriptive methods were used in the process of questionnaire survey evaluating, especially the occurrence statistics (frequency analysis). The methods of comparison and analogy were used in the process of literary research. It turned out that many inquiries related to this topic were already carried out in the South Moravian Region before writing this paper. Available data showed that approximately a quarter of South Moravian Region municipalities supports retail and services in their area.

Key words

retail, commercial services, South Moravian Region, amenities, commuting

Anotace

Cílem příspěvku je předložit přehled šetření, které se týkají tématu maloobchodu s potravinami a služeb v obcích Jihomoravského kraje, je představit šetření, které bylo provedeno v roce 2018 a diskutovat jeho reprezentativnost. Vyhodnoceno není celé šetření ale pouze otázka týkající se podpory maloobchodu a komerčních služeb ze strany obcí. Součástí předloženého článku je proto analýza této podpory. Smyslem příspěvku je předložit obcím, které uvažují o podpoře maloobchodu a služeb stručnou analýzu stavu v ostatních obcích Jihomoravského kraje. Pro případný navazující výzkum, který by měl za cíl vyhodnocovat nejenom stav maloobchodu a služeb ale i jeho vývoj, pak může příspěvek posloužit jako vzor dotazníku. Byly použity deskriptivní metody, zejména statistika výskytu (analýza četnosti) při částečném vyhodnocení provedeného dotazníkového šetření. Při práci s literaturou byla použita metoda komparace a analogie. Ukázalo se, že na území Jihomoravského kraje v minulosti proběhla řada šetření, které se týkají řešeného tématu. Z dostupných dat vyplynulo, že přibližně čtvrtina obcí Jihomoravského kraje podporuje maloobchod a služby na svém území.

Klíčová slova

maloobchod, komerční služby, Jihomoravský kraj, vybavenost, dojíždka

JEL classification: O12, X12

1. Introduction

Without doubt, the support of countryside trade and commercial services is currently a discussed topic in many places in the Czech Republic. It is an important issue, because the basic amenity is necessary to satisfy the needs of socially vulnerable people (seniors, residents without the possibility of individual car traffic). In particular, the sustainability of retail outlets in smaller municipalities (which have less than 500 inhabitants) is being discussed a

lot. Grocery stores or restaurants satisfy both the need of shopping and using services, and they are often one of the main places for meetings and thanks to that they play an important role in the social life.

The tendency of supporting the mentioned services is rising on all levels – state, regional and municipal. Municipalities that decide to support retail and services proceed according to the Act on Municipalities No. 128/2000 Coll. which sets that municipalities autonomous competences include the matters that are established in the interest of the municipality and its citizens. It is appropriate to target any subsidy support as good as possible in intention to bring the best possible effects. Therefore it is necessary to base on analytical background in order to make arbitrating easier for the political leaders.

The distribution of amenity and commuting to retail and services is greatly influenced by several regional factors: the residents have new possibilities of alternative food purchasing (Spilková, 2018), thanks to which the purchasing behaviour of residents is changing. Amongst particular rural areas there can be found many disparities (Benedek, Kinga, 2018); the countryside is dealing with aging (Mladek et al., 2018), moving out (Patay, 2018). The amenity and commuting for a purpose of retail and service is strongly affected by work commuting (Tonev et al., 2018).

The aim of this paper is to present an overview of the survey which is focused on the topic of food retail and services in municipalities in the South Moravian Region and to present the survey which was carried out in 2018 and discuss its representativeness. Due to the size and nature of the paper, only the question of support of retail and commercial services by municipalities is evaluated. The presented article includes an analysis of this support.

The purpose of the paper is to present a brief analysis of the situation in different municipalities in the South Moravian region to municipalities that consider the support of retail and services. The paper could be used as a model of the questionnaire for follow-up research, which would aim on evaluation of development of retail and services.

2. Government interventions in the economy

Advocates of government (public administration) interventions in the economy argue that there are phenomena that depart the economy from a perfectly competitive balance, which leads to a situation, in which the market does not produce pareto-efficient output. (Kinkor, 1996) Stiglitz (1997) describes phenomena that cause market failures. These include competition failure, the existence of public goods, the incomplete market, the existence of externalities, lack of information, unemployment and economic cycles. Stiglitz (1997) argues that government interventions are being done because of these market failures. Kinkor (1996), who is one of the main opponents of government interventions, sees the main arguments of advocates of government interference in the existence of externalities and public goods, stating that the classical tool for remedying externalities is the Pigouvian tax or subsidies. In the case of so-called 'clean public goods', the state should be responsible of their funding. According to Peková et al. (2012) the ideal market environment does not exist because of the existence of public goods, externalities, natural monopoly, information asymmetry, changing preferences of market participants and neglecting of the future. Proponents of government interventions often remind welfare economy that is associated with so-called social benefits and which addresses normative issues.

Practical cases of the role of public administration in retail and services can also be seen from specific case studies and situations. For example, Erkip and Ozuduru (2015) discussed the factors that make shopping streets and markets competitive in shopping centres in Turkish cities. In their results, the authors argue mainly about the role of government (especially local) in the regulation of retail. They criticize the fact that local governments focus on short-term profit rather than on the long-term sustainability of retail and services. The lack of spatial planning by the government in the region is causing the vulnerability of Turkish cities against to the market forces.

In the UK, according to the conclusions of Chesire et al. (2014), a stricter spatial planning policy leads to existence of fewer retail stores and less sales in given locations. For example, Peiffer-Smadja and Torre dealt with the issue of land grabbing efficiency and the role of government in spatial planning. One of the factors of the shopping centre location is transport accessibility and public transport, which can also be influenced by the actions of government. (Ronse et al., 2015) Government also played a role in privatizations in former Eastern Bloc countries. On the example of Poland, Dawson and Henley (2015) address the situation and impact on retail deployment.

3. Current state of survey of retail and services in the South Moravian Region

During 2018, a questionnaire survey was conducted among the municipalities in the South Moravian Region. The questionnaire survey was focused on two main areas:

- commuting to retail food and selected services in the South Moravian Region
- amenity of municipalities in the South Moravian Region

The choice of the form of the questionnaire was based on time comparability from the current state of commuting to retail and services and municipal amenity in the South Moravian Region. The South Moravian Region carried out a survey of municipal amenity in 2002 and 2012. Commuting to retail and services at municipal level was examined in 2005 as a part of a research project supported by the Grant Agency of the Czech Republic No. 402/04/0535: CR (2004–2006). Already in 1988, Maryáš conducted a survey, which determined the regional retail and service centres in the Czechoslovak Socialist Republic and their spheres of influence. The form of the survey of retail and services in the South Moravian Region in 2018 was created according to the previous surveys. In the case of commuting to retail and services, there were found three ways of commuting - prevailing (regular), partial (less frequent) and exceptional (infrequent). At municipal level people usually need to commute because of:

- Daily Shopping (Food, Drugstore)
- Purchase of clothes and shoes
- Purchase of common goods (electronics, bicycles, sporting goods, household goods, etc.)
- Shopping for furniture and home accessories
- Purchases of specialty goods (watches, jewellery, cars, etc.)
- Common services (hairdresser, shoe repair, car repair, etc.)
- Special services (photo studio, massages, manicure, wellness, etc.)
- Visits of restaurants, wine bars, bars

Questions about the amenity of municipalities in a total of 29 types of amenities followed. There were represented different kinds of amenities - from the amenity of basic shops and services to higher types of amenities.

Tab. 1: Current state of survey in the case of commuting to retail and services and amenity of municipalities in the South Moravian Region

Type of amenity	Type of amenity
Grocery store – over the counter sale	Gym
Grocery store – self-service shop (COOP, Jednota..)	Furniture store
Supermarket, discount	Jewellers
Mobile grocery store	Hairdresser
Mobile shop with selective grocery (butcher shop, greengrocery..)	Shoemaker
Drugstore	Car repair
Greengrocery	Photo studio
Butcher shop	Indoor swimming pool
Bakery	Wellness (sauna, whirlpool)
Clothing store	Restaurants
Shoe shop	Pubs, taverns
Electronic store	Cake shop / cafeteria
Sporting goods store	ATM
Building supply store	Cashback
Household store	

Source: own processing

Additional questions which occurred:

- does municipality support the food retailing and commercial services
- is there a retail or service facility which is owned by an entrepreneur of Asian (mostly Vietnamese) origin

4. Questionnaire survey of retail and commercial services in the South Moravian Region in 2018

In the first round, all municipalities in the South Moravian Region were addressed by email. The survey was addressed directly to the mayor of the municipality. After the first round of addressing at the beginning of 2018 approximately 95 municipalities responded (14.1% return). A total of 150 municipalities responded after the second round of the address (22.3% return). Further rounds of survey followed. The number of questionnaires obtained slowly decreased and stopped on total 239 municipalities (35.5% return). The intention was to obtain representative data of the entire territory of the South Moravian Region and to avoid deliberate selection of municipalities for the survey. To increase return a telephone subsequent survey was planned. The size categories of municipalities and the geographical location of municipalities were observed. Return did not differ much between individual size categories. Therefore, the size category of municipalities was not important in the subsequent survey. In the geographical position of municipalities, the return rate was quite different. Return is a very subjective process that depends on the human potential of workers / employees of municipal authorities. The highest relative return was achieved in SO ORP Kyjov, Břeclav and Hodonín, partly due to the small size of SO ORP Břeclav and Hodonín. On the other hand, the lowest relative rate of return was recorded in SO ORP Blansko, Rosice and Židlochovice. Therefore, due to the relative and absolute return, a telephone survey of randomly selected municipalities took place mainly in SO ORP Boskovice, Znojmo and Blansko. On the contrary, there was no further contact with municipalities in SO ORP Břeclav, Hodonín and Kyjov. The survey was carried out in order to improve the achieved results and to increase their representativeness.

Tab. 2: Returnability according to the size of municipalities

Size category	Return by email (%)	Return after telephone subsequent survey (%)
0-200	37.4	55.1
201-350	36.4	60.9
351-500	37.3	62.7
501-750	42.6	60.4
751-1000	32.1	64.2
1001-2000	31.7	51.0
2001 and more	30.2	48.8

Source: own processing

Tab. 3: Returnability according to the territorial position of municipalities

SO ORP	Return by email (%)	Return after telephone subsequent survey (%)
Blansko	38.0	60.0
Moravský Krumlov	36.4	63.6
Boskovice	32.6	51.2
Pohořelice	38.5	61.5
Břeclav	27.8	61.1
Rosice	25.0	50.0
Slavkov u Brna	38.9	55.6
Bučovice	55.0	60.0
Šlapanice	22.5	57.5
Hodonín	27.8	50.0
Tišnov	32.2	54.2
Hustopeče	32.1	50.0
Veselí nad Moravou	36.4	54.5
Ivančice	35.3	52.9
Vyškov	41.5	56.1
Kuřim	60.0	80.0
Znojmo	32.4	52.3
Kyjov	31.0	64.3
Židlochovice	16.7	54.2
Mikulov	52.9	58.8

Source: own processing

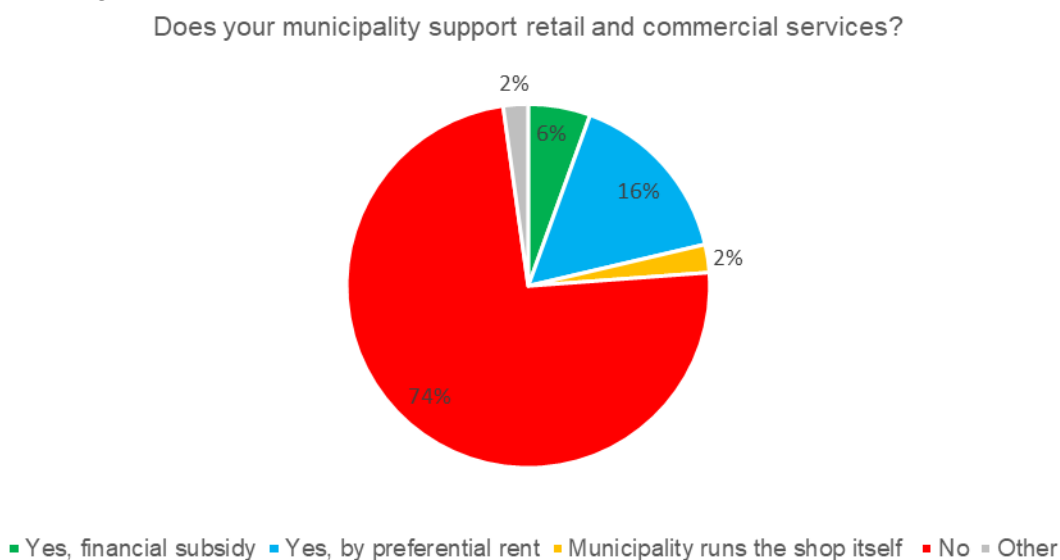
5. Support of retail and commercial services by municipalities and the South Moravian Region

The aim of this paper is a partial evaluation of support of food retailing and commercial services by municipalities. The evaluation of other areas of the survey is going to be a subject for further research. Together, 363 municipalities answered the question "Does your municipality support retail and commercial services?" (see Fig. 1.) The majority (74 %) answered they did not. 16 % of municipalities answered that they support it by a preferential rent for private entrepreneurs. Some municipalities (6 %) provide direct financial support to private entrepreneurs. Some municipalities (2 %) run the shop themselves. The municipalities had the opportunity to express if they provide another form of support - the following forms of support occurred:

- municipality plans to run the shop itself (2x)
- the municipality plans to buy the shop and start running the shop itself
- marketing, advertising
- the municipality representatives shop(s) when organizing local events (3x)
- the municipality purchased equipment for the local shop(s)

Thus, a quarter of the municipalities in the South Moravian Region somehow support retail and commercial services.

Fig. 1: Support of food retail and selected commercial services by municipalities in the South Moravian Region

Source: own processing

The amount that municipalities give as a direct financial subsidy for private entrepreneurs varies from CZK 12,000 to CZK 150,000 per year. The average amount per municipality is CZK 61,619 per year. If municipalities chose the possibility of providing preferential rent to the entrepreneurs, in the follow-up question they were asked to estimate how high the relief was they provided to the entrepreneurs per year. Since many buildings had no other than the rural shops for many years, it was very difficult to estimate the annual relief for municipalities because municipalities were not able to imagine how much they could demand for the building in case they would rented it commercially. However, from the municipalities that were able to respond to this question, the reported amount ranged from 3,000 a year to 140,000 a year. The average relief per municipality was CZK 31,829.

In the survey, there was also mentioned a possibility of cofinanced subsidies by the South Moravian Region for a purpose of municipalities supporting. In 2019, a subsidy program called "Support for the Operation of Rural Shops" was announced and CZK 2,000,000 were allocated to it. The applicant has to be a municipality with less than 750 inhabitants and the shops that can get be chosen have to be a loss-making shops. The minimum amount of the subsidy is 25,000 CZK, the maximum is 70,000 CZK. The maximum subsidy rate can reach 50% participation. Shops that are owned by both the municipality and the private entrepreneur may also request for the subsidy. Smaller municipalities, shops with longer opening hours or a wider range of goods and municipalities located in the economically troubled region are favoured.

6. Conclusion

In the past, series of surveys concerning retail and services in municipalities have already been carried out in the South Moravian Region. The Retail and Services Survey in the South Moravian Region responds to the situation in 2018 and follows up the survey to capture development of the situation. Its evaluation will be the subject of follow-up research. It turned out that approximately a quarter of the municipalities in the South Moravian Region support retail and commercial services in their territory, mainly by a preferential rent. There are also units of municipalities that support retail and services in a specific way, e. g. by marketing or purchasing equipment.

The paper showed that based on the conclusions of government interventions, the public sector support of the commercial sector exists. However, it has not been confirmed at the municipal and regional level that the public sector has also supported the sustainability of retail and commercial services, e. g. by spatial planning or improving transport accessibility and public transport.

Literature

- [1] BENEDEK, J., IVAN, K., (2018). Remote sensing based assessment of variation of spatial disparities. *Geographia technica*, vol. 13, no. 1, pp. 1-9. ISSN 2065-4421. DOI 10.21163/GT_2018.131.01.
- [2] DAWSON, J. A., HENLEY, J. S., (2015). Changes in the Structure of Grocery Retailing in Poland after 1989. In: *Global Perspectives in Marketing for the 21st Century*. Springer International Publishing, pp. 279-282. ISBN 978-3-319-17356-6. DOI 10.1007/978-3-319-17356-6_84.
- [3] ERKIP, F., OZUDURU, B. H., (2015). Retail development in Turkey: An account after two decades of shopping malls in the urban scene. *Progress in Planning*, vol. 10, no. 2, pp. 1-33. ISSN 0305-9006. DOI 10.1016/j.progress.2014.07.001.
- [4] CHESHIRE, P. C., HILBER, Ch. AL., KAPLANIS I., (2014) Land use regulation and productivity—land matters: evidence from a UK supermarket chain. *Journal of Economic Geography*, vol. 15, no. 1, pp. 43–73. ISSN 1468–2710. DOI 10.1093/jeg/lbu007.
- [5] KINKOR, J. (1996). *Trh a stát: k čemu potřebujeme filozofii*. Praha: Svoboda. ISBN 80-205-0522-9.
- [6] MLADEK, J., KACEROVA, M., STANKOVICOVA, I., (2018). Regional differentiation of population ageing in Europe. *Geographia Cassoviensis*, vol. 12, no. 1, pp. 92-109. ISSN 2454–0005.
- [7] PATAY, T., (2018). Immigration and regional competitiveness-relevant theories in the migration research and in the regional science. *Deturope-The central european journal of regional development and tourism*, vol. 10, no. 1, pp. 71-81. ISSN 1821-2506.
- [8] PEIFFER-SMADJA, O., TORRE, A., (2017). Retail decentralization and land use regulation policies in suburban and rural communities: The case of the Île-de-France region. *Habitat International*, vol. 12, no. 1. ISSN 0197-3975. DOI 10.1016/j.habitatint.2017.02.003.
- [9] PEKOVÁ, J., PILNÝ, J., JETMAR, M., (2012). *Veřejný sektor-řízení a financování*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7357-936-4.
- [10] RONSE, W., BOUSSAUW, K., Lauwers, D., (2015). Shopping center sitting and modal choice in Belgium: A destination-based analysis. *European Planning Studies*, vol. 23 no. 11. pp. 2275–2291. ISSN 1469-5944. DOI 10.1080/09654313.2014.965132.
- [11] SPILKOVÁ, J., (2018). “Tell me where you shop, and I will tell you who you are”: Czech shopper profiles according to traditional, large-scale and alternative retail options. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 3, pp. 186-198. Online ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0015.
- [12] STIGLITZ, J. E. (1997). *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-454-1.
- [13] TONEV, P., HALÁS, M., KLAPKA, P., (2018). Prostorová neurčitost funkčních regionů: porovnání pracovní dojížděky v letech 1991–2011. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 285–292. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-37.

This contribution was supported by an internal grant entitled MUNI/A/1044/2018 Role veřejného a soukromého sektoru v rozvoji území.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-41

UKAZATEL AUTARKIE JAKO NÁSTROJ BENCHMARKINGU VEŘEJNÉHO SEKTORU (NA PŘÍKLADU KOOPERACE OBCÍ JIHOČESKÉHO KRAJE)

Autarky indicator as a benchmarking tool for the public sector (on the example inter-municipal cooperation in the South Bohemian Region)

JIŘÍ DUŠEK

Katedra managementu a marketingu služeb | Management and Marketing Services Department
Vysoká škola evropských a regionálních studií | College of European and Regional Studies
✉ Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: jiridusek@centrum.cz

Anotace

Velikostní struktura obcí v České republice je charakterizována velkým počtem malých obcí do 2000 obyvatel. Zejména v západních a jižních Čechách a na západní Moravě je pak mnoho malých obcí s velikostí 500 obyvatel a méně. Tato rozptýlená sídelní struktura přináší určité problémy související s kvalitou veřejné správy, jejím financováním a vede k diferenciaci socioekonomického vývoje jednotlivých obcí. Hlavním cílem příspěvku je tak analyzovat nerovnoměrný socioekonomický vývoj obcí Jihočeského kraje na příkladu vývoje spolupráce obcí Jihočeského kraje ve vazbě na finanční soběstačnost obcí (autarkii). Je stanovena hypotéza, že municipality s vyšším ukazatelem autarkie mají tendenci méně se zapojovat do spolupráce obcí, tzn. čím je indikátor autarkie větší, tím je úroveň spolupráce obcí menší. V teoretické části práce je zpracována rešerše poznatků vztahujících se k problematice regionálního rozvoje a spolupráce obcí, dále je definována autarkie obcí (míra finanční soběstačnosti obcí), a představeny jednotlivé metody, které jsou dále aplikovány v rámci prováděné analýzy. Výzkum autarkie a spolupráce obcí uskutečnil autor v letech 2007-2015, poznatky byly následně testovány korelační a regresní analýzou a doplněny popisnými statistikami. Výsledky výzkumu potvrdily předpoklad nerovnoměrného rozvoje území, protože finančně soběstačné obce mají nižší úroveň spolupráce obcí.

Klíčová slova

autarkie, finanční soběstačnost, Jihočeský kraj, regionální rozvoj, spolupráce obcí

Annotation

Size structure of municipalities in the Czech Republic is characterised by a large number of small municipalities up to 2000 inhabitants. There is a lot of small municipalities with 500 inhabitants and less, especially in western and southern Bohemia and western Moravia. This dispersion brings certain problems related to the quality of public administration, its financing and leads to the differentiation of socio-economic development of individual municipalities. The main objective of the paper is to analyse the uneven socio-economic development of the municipalities in the South Bohemian Region, as an example of the development of cooperation between the municipalities of the South Bohemian Region in relation to the financial self-sufficiency of municipalities (autarky). The hypothesis is that the municipality with a higher autarky indicator tends to become less involved in municipal cooperation, which means that the autarky indicator is bigger, the level of municipality cooperation is smaller. The theoretical part consists of research findings related to the problems of regional development and cooperation of municipalities; also the autarky is defined (the degree of financial self-sufficiency of municipalities). Furthermore, various methods are introduced, which are applied in the context of the analysis, because financially self-sufficient municipalities have a lower level of municipality cooperation. The research of autarky and municipality cooperation was carried out by author in 2007-2015, the findings were tested subsequently by correlation and regression analysis and completed with descriptive statistics. The results of the research confirmed the assumption of uneven development of the territory, because financially self-sufficient municipalities have a lower level of municipal cooperation.

Key words*autarky, cooperation of municipalities, financial self-sufficiency, regional development, South Bohemian Region***JEL classification:** R11**1. Úvod**

Sídelní struktura ČR se vyznačuje velkým počtem malých obcí, jinak je tomu i v Jihočeském kraji, který patří na straně jedné mezi kraje s nejmenší hustotou zalidnění z celé ČR, na straně druhé je na 4. místě z hlediska počtu obcí v rámci všech krajů ČR. Roztříštěná sídelní struktura a rostoucí nároky aktérů regionálního rozvoje (shareholders, stakeholders, placeholders) nás dle Balíka, 2009, vedou ke stanovení/definování základního funkčního minima, jež je společné nejnižší samosprávné úrovni demokratických zemí, bez ohledu na rozdílný historický vývoj, rozdílnou velikostní strukturu obcí, odlišné nastavení struktur zastupitelských orgánů či rozdílné postavení komunální úrovně vůči centrálnímu politickému systému. Mezi základní funkce obcí patří funkce politická, ekonomická, sociální, ekologická, bezpečnostní, infrastrukturní a prognostická, v některých obcích je však úroveň těchto funkcí nedostačující, a proto je žádoucí ji řešit → největší problémy, s kterými se obce potýkají, je zhoršující se občanská a technická vybavenost (v některých oblastech zvýrazněna suburbanizací), nedostatek pracovních příležitostí, demografické jevy, právní nejistota, pokles/volatilita příjmů obcí atd. Významným prvkem překonání těchto problémů může být právě spolupráce obcí, ať již při zajišťování základních funkcí obcí a jejich rozvoji nebo při získávání finančních prostředků, např. z evropských fondů, které by pro samostatně jednající subjekt nebylo možné.

2. Význam a důvody spolupráce obcí

Území každého státu je velmi různorodým prostorem s odlišnými možnostmi jednotlivých obcí a s různorodými rozvojovými aktéry, v němž se jako významný rozvojový nástroj musí uplatnit spolupráce. Subjektů ovlivňujících rozvoj obcí je podle Binka, et al, 2010, celá řada, ať už se jedná o aktéry na národní, regionální či lokální úrovni. Opravdový rozvoj obcí se však odehrává na lokální úrovni, kde je využití tradičních rozvojových nástrojů pro „malé“ aktéry omezené. Z hlediska lokálního (místního) rozvoje si dle Bartholomeussena, 2001, pozornost zasluhují dvě roviny spolupráce/partnerství:

- intrakomunální (vnitroobecní) – Intrakomunální spolupráce je důležitou složkou lokální demokracie, protože dává šanci podílet se na rozvojových rozhodnutích i na realizačních krocích, které s nimi souvisí a dotýkají se života lokálního společenství. Na lokální úrovni je primárním partnerským vztahem vztah občana a místní samosprávy. Jak tento vztah nezůstane jen vztahem formálního svěřeni (volbami) ze strany občana (voliče), tak ani samospráva nezůstane jen v podobě malého zájmu o zpětnou vazbu s občanem, vzniká proto šance na aktivizaci množství dalších cílených partnerství/spoluprací na řešení potřeb a zájmů lokálního společenství. V tomto směru se ukazuje, jaký velký význam má vzájemná komunikace mezi občanem a samosprávou. Důležitým faktorem je, do jaké míry je samospráva (její jednotliví představitelé) schopná i ochotná udržovat tento vzájemný partnerský dialog. Z hlediska spolupráce ve prospěch lokálního rozvoje ve velké míře záleží na schopnosti samosprávy, jako správce sídla (území), vyjednávat a také na schopnosti vstupovat do partnerských kooperačních vztahů.
- interkomunální (meziobecní) – Interkomunální spolupráce/partnerství jsou pro podmínky rozdrobené sídelní struktury státu mimořádně významným pro-rozvojovým prvkem. To, že spolupráce/partnerství se zase začíná objevovat jako určitá hodnota, je i důsledek toho, že v souvislosti se získáním samosprávných kompetencí, samosprávy jsou odkázány na sebe, na vlastní možnosti a především vlastní manažerské schopnosti těch, kteří samosprávu reprezentují. Samosprávy musí proto řešit množství problémů včetně rozvojových, při kterých se ukazuje, že jejich řešitelnost je optimální a v některých případech výlučně možná pouze ve spolupráci více subjektů, včetně subjektů sídelních.

Základní rovinou spolupráce z těchto dvou konceptů je dle mnoha autorů právě spolupráce obcí. Umožňuje totiž obcím snáze řešit problémy či zajišťovat veřejné statky (Binek, et al, 2012). Spolupráce obcí je jako kterýkoliv jiný vztah založený na dobrovolnosti, nelze najít jeden univerzálně platný model, stejně tak není možné komplexně vyřešit všechny vztahy a vazby mezi jednotlivými aktéry kooperačních vztahů. Je také významným vztahem ve všech oblastech lidské společnosti. Klíčovou otázkou je však nalézt co neoptimálnější způsob spolupráce, který povede k dosažení cílů a naplnění představ jednotlivých subjektů.

Základem úspěšné spolupráce obcí je dle Žárské, 2007, komunikace obce s jinými obcemi. Je prostředkem na řešení problémů dalšího rozvoje obce, které není možné anebo finančně únosné, případně z hlediska efektivnosti účelně realizovat jen ve vlastní obci a případně získat úspory z rozsahu. Proto se sdruží s jinou obcí s cílem

realizovat určitou aktivitu. Realizace meziobecní spolupráce a spolupráce se subjekty v území je spojená s uplatňováním, resp. využíváním dalších nástrojů ekonomického a neekonomického charakteru.

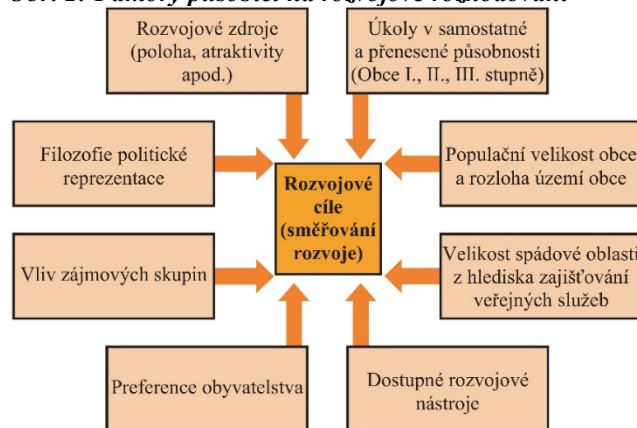
Rozvojové představy se na místní úrovni, úrovni obcí, liší podle potřeb daného typu aktéra. Hlavní rozvojové priority se však ani u různých skupin aktérů neliší. Za rozvoj obce považují místní aktéři – jak starostové, tak obyvatelé – především řešení problémů s technickou infrastrukturou (tzv. „tvrdé projekty“). Obyvatelé obcí tak upřednostňují řešení nedostatků, které jsou v obcích přímo viditelné. Rozvojové priority se také obvykle odvíjejí od vybavenosti obce službami. „Měkké“ projekty, které podporují místní aktivity, zlepšují vzdělanost obyvatelstva či jejich kvalifikaci, jsou v obcích často opomíjeny (Binek, et al, 2010). I Galvasová, et al, 2007, uvádí preferenci „tvrdých“ projektů, kterou v rámci účelové spolupráce navazují obce nejčastěji s cílem:

- zabezpečit investiční akce přesahující možnosti jedné obce, případně takové akce, které se realizují na katastrálních územích více obcí (vodovody, kanalizace, plynofikace, koordinace územního plánu atd.),
- podílet se na projektech, které souvisí s rozvojovými aktivitami regionu či mikroregionu a mají významný efekt například pro zaměstnanost a vzdělanost občanů → zvyšování konkurenceschopnosti,
- zabezpečovat výkon přenesené působnosti státní správy.

Každá obec má dle Holečka, et al, 2009, své neopakovatelné kombinace určitých vlastností, které vytvářejí potenciály jeho přírodního, kulturního a ekonomického rozvoje. Využitelnost těchto potenciálů je závislá na smysluplné aktivitě obyvatel, poloze místa a na velikosti (sociálního) kapitálu, který je k dispozici. Kombinace těchto vstupů do jisté míry předurčuje i optimální strategii chování obcí i celého regionu při využívání svého bohatství. Při určitém zjednodušení můžeme rozlišit tři základní oblasti rozvojových aktivit obce:

- zajištění podmínek pro život obyvatel a podnikání (přímý vliv investiční aktivity),
- vytváření prostředí pro rozvoj občanských aktivit (nepřímý vliv),
- vytváření prostředí pro rozvoj ekonomických aktivit (nepřímý vliv).

Obr. 1: Faktory působící na rozvojové rozhodování

Zdroj: Holeček, et al (2009)

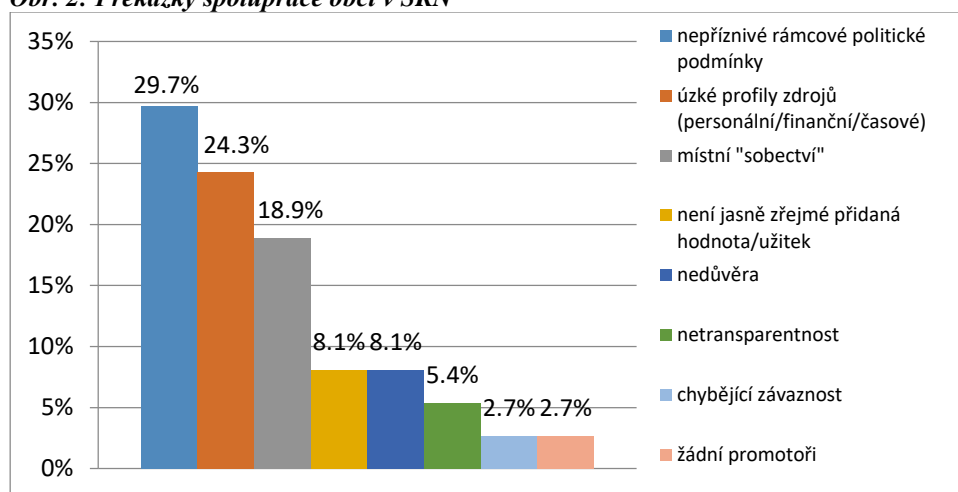
Hledání smyslu municipální spolupráce v současných podmínkách ČR vyžaduje především změnu přístupu od pasivního praktického uplatnění zákonné možnosti sdružování k aktivnímu využití v kontextu celkových veřejných financí. Vítězství demokracie v základním střetu s efektivností pochopitelně mělo a má své ekonomické dopady – nedostatečně vybavené malé obce nejsou schopny uspokojovat veřejné potřeby svých obyvatel efektivně (snížená kvalita veřejných statků, zanedbání dlouhodobého rozvoje obce, zvýšené nároky na dotace, narůstání municipálního zadlužení apod.). Chceme-li se vyhnout antidemokratickému řešení prostřednictvím redukce počtu obcí, je nutné se obrátit k již zmíněné spolupráci obcí. Aktivní dobrovolná spolupráce je jednou z cest k integraci územní samosprávy a zefektivnění veřejných financí. Na základě ekonomických podnětů se proto vytvářejí větší celky, jejichž hranice jsou určeny efektivností aktivit v daném prostoru (Kotvalová, 2001), neboť nejen ústřední orgány státní správy, ale i samostatné obce brzy začaly pociťovat ekonomické problémy a rozvojové bariéry spojené s malým počtem obyvatel (Kadeřábková a Khendriche Trhlinová, 2008). I přesto, že nedostatek finančních prostředků může být pro mnohé obce silnou nebo dokonce hlavní motivací ke spolupráci obcí, nelze dle Binka, et al, 2010, výhody spolupráce omezovat jen na oblast ekonomickou, ale lze tvrdit, že ekonomickou stránku musí mít veškeré činnosti v rámci spolupráce. V této souvislosti je oblast financování společné činnosti obcí klíčovým faktorem efektivnosti spolupráce obcí. V případě, že ekonomické aspekty společné činnosti obcí nejsou dořešeny, tak tato situace může vést v praxi k řadě problémů. Potvrzuje se tak nepřímo známé úsloví, že „o peníze jde až v první řadě“. Blíže o této problematice také Balík, 2008, Peková, Pilný, Jetmar, 2008, Žárska, 2009, Měrtlová, 2012, Hálová, Alina, 2014, Novotná, Volek, Alina, 2014, Kruntorádová, 2015, Kavan, Brehovská, 2016,

Papcunová, Urbaníková, Korenková, 2016, Hrvořová, Polednáková, Szarková, Krásna, Marková, 2017, Barnová, Krásna, 2018, Krásna, et al, 2018, a další.

3. Překážky a bariéry spolupráce obcí

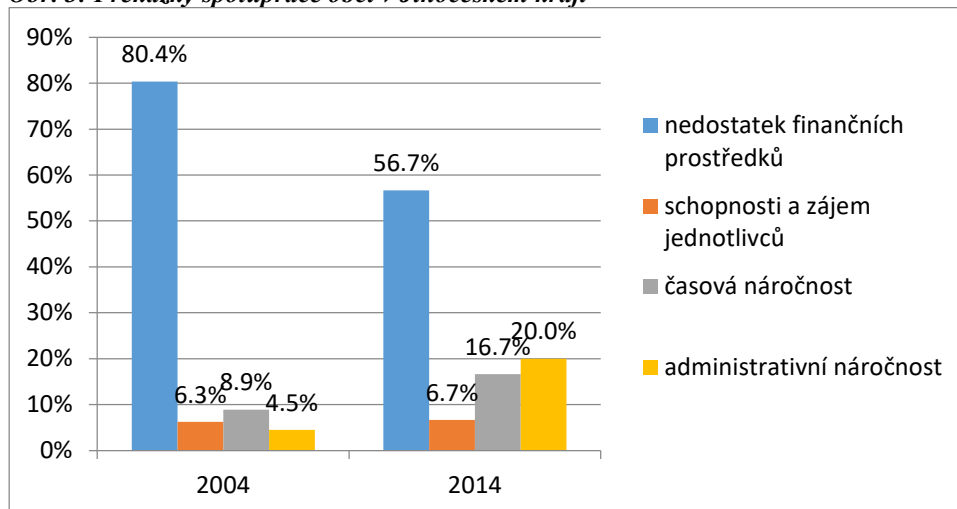
V uplynulých letech bylo v ČR i zahraničí realizováno několik výzkumů věnujících se bariérám spolupráce obcí. Výsledky výzkumů odrážejí příslušná místní a regionální specifika, čili dochází k diametrálně odlišným výsledkům a závěrům v závislosti na konkrétních podmínkách v dané zemi. V SRN dle Schnabla, 2012, patří mezi největší problémy nepříznivé rámcové politické podmínky a úzké profily všech disponibilních zdrojů, významnou bariérou je i místní „sobectví“ a různorodost zájmů jednotlivých aktérů. Ostatní překážky vnímají respondenti jako méně významné s hodnotami v řádu jednotek %. Nepříznivé rámcové politické podmínky odráží zejména složitost německé místní a regionální veřejné správy v jednotlivých spolkových zemích i zkušenosti obcí ze 70. let 20. století, kdy došlo v SRN k vlně dobrovolného i nedobrovolného slučování obcí.

Obr. 2: Překážky spolupráce obcí v SRN

Zdroj: Schnabel (2012)

V ČR vyplývá celá řada problémů z velikostní struktury obcí, proto je nejčastěji uváděnou bariérou (a zároveň i stimulem) spolupráce obcí nedostatek finančních prostředků, což potvrdilo i autorem realizované Dotazníkového šetření zaměřeného na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje v roce 2004 a 2014, kde „nedostatek finančních prostředků“ jako překážku spolupráce obcí uvádí až 80,4 % obcí, po vstupu do EU se však situace znatelně zlepšila a dosahuje jen úroveň 56,7 %, což je přibližně čtvrtinový pokles. Úroveň 80 % vnímání nedostatku finančních prostředků jako závažné bariéry spolupráce obcí koresponduje s obdobnými výsledky výzkumů prováděnými například Střediskem pro výzkum regionálního rozvoje ZČU v Plzni. Výrazný % růst v průběhu programovacího období 2007-2013 zaznamenala z hlediska překážek spolupráce obcí časová a administrativní náročnost této spolupráce a realizace projektů, kdy respondenti v rámci provedené sumarizace odpovědi poukazují na komplikovanou a rychle se měnící legislativu, nepřipravenost programovacího období, zapojení dalších partnerů atd. Není proto překvapivé, že skoro 20 % obcí nevyužívá možnosti evropských fondů či se nezapojuje vůbec do spolupráce obcí. Na rozdíl od SRN sice respondenti neuvádí jako bariéru politické podmínky, přesto se zde v dalších otázkách objevuje poměrně výrazná nespokojenost se současným modelem veřejné správy, který jen 10-15 % respondentů považuje za dobrý základ dalšího pozitivního vývoje obcí. Nadpoloviční většina respondentů se též domnívá, že by mělo v budoucnu dojít k významným změnám současného modelu, ať se již jedná o změnu financování obcí či větší a efektivnější zapojení veřejnosti na demokratickém rozhodování. Obdobných výsledků dosáhlo i šetření Svazu měst a obcí ČR v rámci projektu *Systémová podpora rozvoje meziobecní spolupráce v ČR*, které jako významnou až velmi významnou překážku realizace meziobecní spolupráce považuje nedostatek financí a nedostatečnou či složitou legislativu. V menší míře pak nízkou podporu ze strany státu. Špatné fungování, řízení nebo právní formu spolupráce starostové označují za velmi významnou (nebo významnou) bariéru jen v 10 % odpovědí. Neochotu, nezájem či neplnění dohod vidí jako významné obtíže pro meziobecní spolupráci 8-10 % respondentů (Hužera, 2014).

Obr. 3: Překážky spolupráce obcí v Jihočeském kraji

Zdroj: Vlastní výzkum (2004, 2014)

4. Finanční autarkie obcí

Všechny předcházející kapitoly věnované motivům spolupráce skloňovaly v různých podobách ekonomické aspekty, ať již jako jeden z hlavních motivů spolupráce obcí, tak i nedostatek finančních prostředků jako stěžejní bariéru regionálního rozvoje. Významný vliv na zapojení municipality do spolupráce obcí proto může mít tzv. míra finanční soběstačnosti obce (autarkie). Finanční soběstačnost není jen schopnost rozhodnout o svých příjmech, ale zároveň schopnost rozhodnout o svých výdajích. O takové finanční soběstačnosti hovoří fiskální federalismus, který zavádí i jiné termíny jako je fiskální pozice, která posuzuje fiskální kapacitu vzhledem k potřebám, kdy jednotka se silnou fiskální pozicí je schopna zajistit velký standard požadovaných potřeb s nízkým poměrem daňových příjmů (Musgrave, Musgrave, 1994). K získání vysoké fiskální pozice musí mít jednotka buď nízké potřeby, nebo velké fiskální pravomoci, nebo velkou daňovou základnu, či má jiné stabilní příjmy. Fiskální kapacita musí zaručovat realizaci zákonných funkcí jednotky. Pokud podmínky nejsou splněny, dochází k fiskálnímu napětí a zadlužování či ke snižování kvality veřejných statků (Šelešovský, 2006).

Můžeme říci, že současné problémy fiskálního federalismu se týkají zlepšení ekonomického a politického rozhodování vlád a veřejného sektoru a jeho ústředním bodem je zkoumání finančních vztahů mezi ústřední vládou a nižšími správními úrovněmi v rámci veřejného sektoru. Zabývá se optimálním přiřazením příjmů, rozdělením odpovědnosti za zabezpečování a financování veřejných statků mezi jednotlivými články, či úrovněmi fiskálního systému. V širších souvislostech pojednává o možnostech využití funkcí veřejných financí jednotlivými vládními úrovněmi. Lze rozlišit dva základní modely fiskálního federalismu (Provažníková, 2009):

- V centralizovaném modelu existuje velmi nízká míra soběstačnosti nižších vládních úrovní. Nejvýznamnější příjmy plynou do ústředního rozpočtu a pouze ústřední rozpočet je soběstačný. Finanční vztahy mezi rozpočty jsou uskutečňovány po vertikální linii a zejména formou účelových dotací. Vlastní příjmy nižších stupňů nestačí krýt jejich výdaje a jsou odkázány na dotace z vyšších rozpočtů. Přerozdělovací vztahy v rozpočtové soustavě jsou rozsáhlé, právě prostřednictvím dotací stát ovlivňuje intenzivně činnost a hospodaření nižších vládních úrovní (např. ČSSR před rokem 1990).
- Decentralizovaný model předpokládá úplnou míru finanční samostatnosti nižších vládních úrovní bez existence přerozdělovacích procesů uvnitř rozpočtové soustavy. Existence tohoto modelu by znamenala, že i nejnižší úroveň vlády by disponovaly dostatečným objemem příjmů a kompetencí k celoročnímu pokrytí svých výdajových potřeb. Decentralizovaný model fiskálního federalismu se v praxi v čisté podobě nevyskytuje, představuje pouze teoretický model.

Jak vyplývá z výše uvedeného, v každém modelu existuje určitá míra přerozdělovacích procesů z ústřední vlády směrem k nižším článkům. Přerozdělovací procesy se uskutečňují prostřednictvím předem zákonem stanoveného daňového určení a dotacemi a transfery v rámci rozpočtové soustavy a jejich kombinací. V posledních desetiletích je nižším vládním úrovním přerozdělováno více výnosných daní důchodového typu. Tím se zvyšuje míra soběstačnosti rozpočtů územních samospráv a zvyšuje decentralizace pravomocí a odpovědnosti za poskytování statků a služeb. Model fiskálního federalismu využívaný v současné době v ČR lze označit jako kombinovaný model fiskálního federalismu s určitými decentralizačními prvky. Ani v současném modelu však nejsou obce a kraje zcela finančně soběstačné.

5. Cíl a metodika příspěvku

Na základě poznatků z teoretických pramenů a z analýzy dosud realizovaných výzkumů v předmětné oblasti autor stanovil následující hypotézu: *Municipality s vyšším ukazatelem autarkie mají tendenci méně se zapojovat do spolupráce obcí, tzn. čím je míra soběstačnosti obce větší, tím je spolupráce obcí menší.* Ověření hypotézy by mělo odpovědět na otázky:

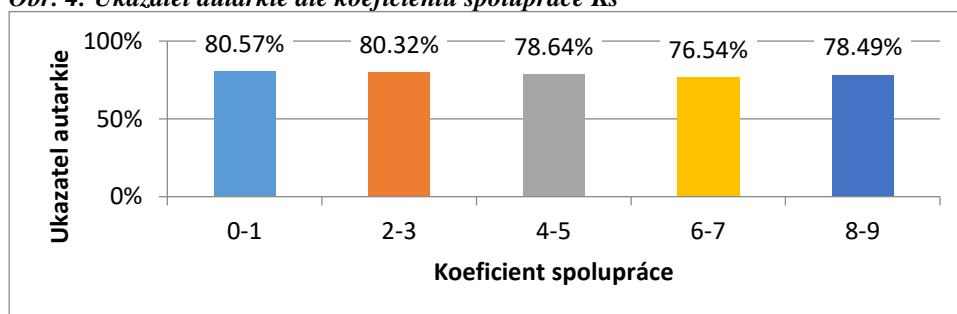
- Jaký vliv má příznivá ekonomická situace municipality na zapojení do spolupráce obcí?
- Měly by mít ekonomickou stránku veškeré činnosti v rámci spolupráce obcí?
- Co se stane, když dojde ke ztrátě jednoho z hlavních motivů spolupráce obcí?

Výzkum zároveň ukazuje, zda dochází v rámci regionálního rozvoje Jihočeského kraje ke konvergenci a odstraňování regionálních disparit, nebo naopak dochází k divergentnímu vývoji. Výzkum zapojení municipalit do 12 způsobů a forem spolupráce obcí byl autorem realizován v letech 2007-2015 na základním souboru 623 obcí Jihočeského kraje, zjištěné výsledky byly následně otestovány pomocí korelační a regresní analýzy, které byly doplněné popisnou statistikou. Aby mohla být objektivně zhodnocena intenzita spolupráce obcí ve zkoumaném regionu, byl autorem zkonstruován za pomoci metody kvantifikace model hodnocení spolupráce obcí. Kvantitativním vyjádřením dimenze je hodnota syntetického ukazatele označovaného jako koeficient spolupráce (K_S) – blíže viz Dušek, 2010. Tento koeficient byl komparován s mírou soběstačnosti (autarkie) obcí, která vyjadřuje, kolik z celkových příjmů obec získává z vlastních zdrojů. Data spolupráce obcí byla získána vlastním výzkumem, podklady pro výpočet finanční autarkie pochází z Ministerstva financí ČR.

6. Výsledky výzkumu a diskuze

V rámci defragmentace obcí vzrostl v posledních 25 letech počet obcí ze 4 100 na 6 253 (+52,5 %), což vyvolalo a vyvolává problémy s financováním obcí. Jedna reforma rozpočtového určení daní stíhá druhou reformu rozpočtového určení daní (1993-1995, 1996-2000, 2001-2007, 2008-2012, 2013-2015, 2016, 2017, 2018-?), municipality však stále čelí nedostatku vlastních příjmů a tím také velmi nízké finanční soběstačnosti (autarkie), jež vyjadřuje, kolik z celkových příjmů obec získává z vlastních zdrojů. Rozhodující příjem obecního rozpočtu představuje běžný a pravidelně (každoročně) se opakující příjem (nejčastěji daňový příjem), který se řadí mezi vlastní příjmy, ačkoliv obce nemají daňovou pravomoc. Hypotéza předpokládá u ekonomicky více soběstačných municipalit menší zájem o kooperaci a získávání dalších finančních prostředků, neboť je schopná své potřeby zajistit z vlastních zdrojů. Grafická analýza naznačuje s rostoucím K_S klesající ukazatel autarkie, což potvrzuje domněnku, že nespolupracující obce jsou ekonomicky soběstačnější. Výjimkou v trendu je 15 municipalit s K_S 8 a 9, jedná se o výsledky zkreslující mix malých i velkých municipalit s ukazatelem autarkie v rozmezí 27,36 % – 94,78 %.

Obr. 4: Ukazatel autarkie dle koeficientu spolupráce K_S

Zdroj: Vlastní výzkum (2017)

Nejdříve vypočítáme korelační koeficient, který udává míru korelace mezi dvěma kvantitativními veličinami. Hodnota Spearmanova korelačního koeficientu je -0,1270255. Korelační koeficient je negativní, což značí negativní závislost mezi veličinami, hodnota ukazuje na nízkou až střední závislost.

V regresním modelu bude závislá proměnná koeficient spolupráce a nezávislá proměnná míra soběstačnosti obce, statistický model bude vypadat následovně:

$$K_S = \alpha + \beta \times \text{míra soběstačnosti obce}$$

Tab. 1: Výstup lineární regrese

Regresní statistika						
Násobné R	0,082886					
Hodnota spolehlivosti R	0,00687					
Pozorování	623					
ANOVA						
	Rozdíl	SS	MS	F	Významnost F	
Regrese	1	0,116627	0,116627	4,295814	0,038618	
Rezidua	621	16,85953	0,027149			
Celkem	622	16,97615				
	Koeficienty	Chyba stř. hodnoty	t Stat	Hodnota P	Dolní 95%	Horní 95%
konstanta - α	0,826344	0,020848	39,63743	3,1E-172	0,785404	0,867285
míra soběstačnosti obce - β	-0,00899	0,004339	-2,07263	0,038618	-0,01752	-0,00047

Zdroj: vlastní zpracování

Navrhnutý regresní model je statisticky významný. P-hodnota testu významnosti modelu je rovna 0,0386, model je tedy významný na 5 % hladině významnosti. Koeficient β je negativní, což ukazuje na negativní závislost. Pokud je tedy vyšší míra soběstačnosti obce, koeficient spolupráce je nižší (a naopak). P-hodnota β koeficientu je menší než 0,05, proto můžeme prohlásit závislost za statisticky významnou. Hypotéza „Municipality s vyšším ukazatelem autarkie mají tendenci méně se zapojovat do spolupráce obcí, tzn. čím je míra soběstačnosti obce větší, tím je spolupráce obcí menší.“ se tak potvrdila, obce s vyšším ukazatelem autarkie nemají tak velkou potřebu zapojovat se do spolupráce obcí, zatímco pro menší municipality může být zapojení do spolupráce obcí nezbytnou nutností. Vyšší ukazatel autarkie umožňuje fungovat obcím nezávisle s určitou mírou autonomie na okolním prostředí. Ukazatele dosahují v Jihočeském kraji rozličných hodnot v rozmezí od 14,51 % do 98,26 %, přičemž Rada Evropy dle Pekové, 2004, doporučuje jako optimální 50 % míru finanční soběstačnosti municipalit. Zároveň Peková, 1998, doplňuje, že je vhodné, aby příjmy rozpočtů obcí, tzn. i daňové příjmy, byly:

- dostatečně výnosné, aby umožnily zvýšit míru soběstačnosti obcí,
- závislé do určité míry na aktivitě obce,
- územně pokud možno rovnoměrně rozloženy,
- předem odhadnutelné, alespoň ve střednědobém horizontu,
- administrativně nenáročné na správu.

Tab. 2: Míra soběstačnosti (autarkie) jihočeských obcí dle velikostní kategorie

Velikost obcí	Počet obcí	ø míra soběstačnosti	Minimum	Maximum
do 199	231	77,63%	14,51%	98,26%
200-499	203	78,07%	18,38%	97,04%
500-999	86	79,12%	27,36%	97,16%
1 000-1 999	50	81,28%	37,54%	97,37%
2 000-4 999	31	83,14%	42,59%	97,07%
5 000-9 999	14	76,11%	60,47%	89,31%
10 000-19 999	2	75,82%	75,61%	76,03%
20 000-49 999	4	78,93%	67,33%	88,30%
50 000-99 999	1	88,72%	88,72%	88,72%

Zdroj: vlastní zpracování

7. Závěr

Při prokazování vzájemných vztahů a souvislostí proměnných v oblasti spolupráce obcí bylo výsledkem výzkumu odhalení několika významných faktorů, které ovlivňují velikost (předpoklady) zapojení obce do spolupráce obcí. Jedním z těchto faktorů je mimo jiné i soběstačnost (autarkie) municipality, tzn. čím je větší finanční autarkie municipality, tím je menší úroveň zapojení do spolupráce obcí. Potvrdil se tak logický předpoklad, že finanční situace obce má významný vliv na rozhodování o kooperaci s dalšími subjekty regionálního rozvoje, což demonstruje např. statutární město České Budějovice, které navzdory své velikosti nelze označit za jádro regionálního rozvoje centrálních regionů kraje (např. nejsou vůbec zapojeny do žádného mikroregionu apod.). V případě dobré finanční situace obce se totiž vytrácí hlavní finanční motiv spolupráce. Problémem finanční autarkie obcí je dle Provozníkové, 2009, skutečnost, že obce mají více či méně omezené pravomoci v ovlivňování příjmů, je nutné o příjmech uvažovat jako o rozpočtovém omezení. Hamerníková a Kubátová, 2004, uvádí, že míra finanční soběstačnosti místních rozpočtů je ovlivněna zejména:

- daňovým určením, kdy může existovat samostatný základ pro místní autority, které rozhodují o jeho využití nebo společný základ, v jehož rámci mají místní orgány možnost stanovit přírážky ke státním daním nebo dostávat určité procento z výnosu tzv. sdílených daní,
- konstrukcí daňového systému, existence nebo neexistence přerozdělování uvnitř fiskálního systému,
- ekonomickými, demografickými a sociálními specifiky místní fiskální jednotky.

Ukazatel finanční soběstačnosti místních rozpočtů je vhodným ukazatelem pro vzájemnou komparaci obcí nejen v oblasti spolupráce obcí, dopravní dostupnosti, občanské a technické vybavenosti, ale lze ho využít i z hlediska možný úprav rozpočtového určení daní (viz např. tabulka 2).

Je zřejmé, že finanční autarkie obce je ze strany obce jen velmi obtížně ovlivnitelná a jedná se tak do určité míry o exogenní faktor. Dle Pekové, 1995, by při rozhodování o finanční stránce hospodaření měla mít municipalita určitý stupeň autonomie a odpovědnosti za hospodaření s ohledem na význam a posilování místní a územní samosprávy. Posilování územní samosprávy vyžaduje, aby byl municipalitám vymezen větší okruh daní a ostatních příjmů, které přímo plynou do municipálního rozpočtu a samy mohou některé druhy příjmů bezprostředně ovlivňovat. Společně se zhoršující se finanční situací některých obcí vyvolává tato problematika stále naléhavěji otázky týkající se dlouhodobé udržitelnosti samostatnosti malých obcí. Stojíme tak před dilematem preference demokracie a správy věcí veřejných i v malých municipalitách nebo naopak ekonomické efektivity veřejné správy. Motivací ke zpracování této práce byl proto nejen současný stav a vývoj spolupráce obcí v ČR, ale i snaha zhodnotit vývoj spolupráce obcí v uplynulých letech, protože zásadním změnám v této oblasti by měla vždy předcházet důkladná analýza a diskuse. Závěry zkoumání se sice týkají „jen“ sledovaného souboru 623 obcí Jihočeského kraje (tj. 9,96 % všech obcí v České republice), vzhledem k velikosti zkoumaného vzorku je však možné uvažovat, že závěry a výsledky výzkumu platí obdobně i v jiných regionech či krajích ČR, i když prošly mírně odlišným historickým, kulturním, politickým, ekonomickým a sociálním vývojem apod.

Literatura

- [1] BALÍK, S., (2008). *Česká komunální politika v obcích s rozšířenou působností. Koalice, voličské vzorce a politické strany na místní úrovni v letech 1994-2006*. Brno: CDK. ISBN 978-80-7325-144-4.
- [2] BALÍK, S., (2009). *Komunální politika: Obce, aktéři a cíle místní politiky*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-2476-984-4.
- [3] BARNOVÁ, S., KRÁSNA, S., (2018). Digitálne pracoviská v kontexte digitálneho humanizmu. In MAJTÁN, Š., et al. *Aktuálne problémy podnikovej sféry*. Bratislava: Ekonóm, pp. 57-62. ISBN 978-80-225-4536-5.
- [4] BARTHOLOMEUSSEN, T., (2001). *Spoločná vec (rozvoj – partnerstvo a medziobecná spolupráca)*. Bratislava: Skupina budovania partnerstva s podporou Nadácie otvorenej spoločnosti.
- [5] BINEK, J., et al, (2010). *Synergie ve venkovském prostoru – Přístupy k řešení problémů rozvoje venkovských obcí*. Brno: GaREP. ISBN 978-80-904308-4-6.
- [6] BINEK, J., et al, (2012). *Přístupy k posílení spolupráce a synergie ve venkovských mikroregionech*. Brno: GaREP. ISBN 978-80-905139-4-5.
- [7] GALVASOVÁ, I., et al, (2007). *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno: Georgetown. ISBN 80-251-20-9.
- [8] HÁLOVÁ, P., ALINA, J., (2014). Analysis of Investment in Infrastructure and Other Selected Determinants Influence to Unemployment in CR Regions. In *8th International Days of Statistics and Economics Location*. Prague: University of Economics, pp. 445-455. ISBN 978-80-87990-02-5. WOS:000350226700044.
- [9] HAMERNÍKOVÁ, B., KUBÁTOVÁ, K., (2004). *Veřejné finance – pracovní sešit*. Praha: Eurolex. ISBN 80-86432-99-8.
- [10] HOLEČEK, J., et al, (2009). *Obec a její rozvoj v širších souvislostech*. Brno: GaREP Publishing. ISBN 978-80-904308-2-2.
- [11] HRVOLOVÁ, B., POLEDNÁKOVÁ, A., SZARKOVÁ, M., KRÁSNA, S., MARKOVÁ, J., (2017). *Ekonomické a sociálne nástroje ako faktor tvorby pracovných miest*. Brno: Tribun EU. ISBN 978-80-263-11669.
- [12] HUŽERA, J., (2014). *Možnosti pro užší meziobecní spolupráci jsou, shodují se starostové*. [online]. [cit. 2019-01-24]. Dostupné z: <https://moderniobec.cz/moznosti-pro-uzsi-meziobecni-spolupraci-jsou-shoduji-se-starostove>.
- [13] KADEŘÁBKOVÁ, J., KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Z., (2008). *Region a regionální vědy (Vybrané sociální, kulturní a environmentální aspekty)*. Praha: Vysoká škola finanční a správní. ISBN 978-80-7408-009-8.
- [14] KAVAN, Š., BREHOVSKÁ, L., (2016). Spolupráce Jihočeského kraje a přeshraničních regionů se zaměřením na ochranu obyvatelstva. In *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 907-914. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-117.

- [15] KOTVALOVÁ, J., (2001). Meziobecní spolupráce. *Veřejná správa*, vol. 12, no. 6, pp. 12-21. ISSN 1213-6581.
- [16] KRÁSNA, S., GABRHELOVÁ, G., ČEPELOVÁ, S., BARNOVÁ, S., (2018). *Selected Aspects of Employees' Job Satisfaction*. In MAJTÁN, Š., et al. *Aktuálně problémy podnikové sféry*. Bratislava: Ekonóm, pp. 599-605. ISBN 978-80-225-4536-5.
- [17] KRUNTORÁDOVÁ, I., (2015). *Politické aspekty financování českých měst*. Praha: Karolinum Press. ISBN 978-80-2462-744-1.
- [18] MĚRTLOVÁ, L., (2012). Porovnání regionálních disparit v regionech České republiky. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 81-90. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [19] MUSGRAVE, R. A., MUSGRAVE, P. B., (1994). *Veřejné finance v teorii a praxi*. Praha: Management Press. ISBN 80-85603-76-4.
- [20] NOVOTNÁ, M., VOLEK, T., ALINA, J., (2014). Regional Disparities in Productivity of Small and Medium-Sized Enterprises in the Food Industry. In *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 757-763. ISBN 978-80-210-6840-7.
- [21] PAPCUNOVÁ, V., URBANÍKOVÁ, M., KORENKOVÁ, M., (2016). Financovanie preneseného výkonu štátnej správy na úseku matrik na úrovni miestnej samosprávy v SR. In *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 788-795. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-101.
- [22] PEKOVÁ, J., (1995). *Finance územní samosprávy*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-7187-024-2.
- [23] PEKOVÁ, J., (1998). *Hospodaření obcí a externality* [online]. [cit. 2019-01-24]. Dostupné z: <http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=32>.
- [24] PEKOVÁ, J., (2004). *Hospodaření a finance územní samosprávy*. Praha: Management Press. ISBN 978-80-7261-086-0.
- [25] PEKOVÁ, J., PILNÝ, J., JETMAR, M., (2008). *Veřejná správa a finance veřejného sektoru*. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7357-351-5.
- [26] PROVAZNÍKOVÁ, R., (2009). *Financování měst, obcí a regionů – 2. aktualizované a rozšířené vydání*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-2472-789-9.
- [27] SCHNABEL, F., (2012). *Formy meziobecní a regionální spolupráce v Německu* [online]. [cit. 2019-01-24]. Dostupné z: <http://moderniobec.cz/formy-meziobecni-a-regionalni-spoluprace-v-nemecku>.
- [28] ŠELEŠOVSKÝ, J., (2006). *Financování rozvojových strategií územním rozpočtem*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3947-7.
- [29] ŽÁRSKA, E., (2007). *Komunálna ekonomika a politika*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-2293-9.
- [30] ŽÁRSKA, E., (2009). Finančná kapacita obce ako determinant rozvoja. In *Teoretické a praktické aspekty veřejných financí*. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1513-7.

Příspěvek byl zpracován v rámci interního grantu IGA VŠERS 1/2018.

VÝZNAM VNITŘNÍCH HODNOT MÍSTNÍCH KOMUNIT V PROCESU STRATEGICKÉHO PLÁNOVÁNÍ ROZVOJE OBCE

The role of internal values of local communities in municipal strategic planning development process

TOMÁŠ SÝKORA¹

JOSEF MIŠKOVSKÝ²

KATEŘINA VYHNÁNKOVÁ³

¹Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy | ¹Depart. of Reg. Develop. and Public Administration
Fakulta sociálně ekonomická | Faculty of Social and Economic Studies
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem | J. E. Purkyně University in Ústí nad Labem
✉ Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic
E-mail: tomas.sykora@ujep.cz

²Kat. aplikované geoinformatiky a územ. plánování | ²Depart. of Applied Geoinformatics and Spatial Plan.
Fakulta životního prostředí | Faculty of Environmental Studies
Česká zemědělská univerzita v Praze | Czech University of Life Science Prague
✉ Kamýčká 129, 165 00 Praha, Czech Republic
E-mail: miskovskij@fld.czu.cz

³Reditus, z. s. | ³Reditus
Institut kritického myšlení | Institute of Critical Thinking
✉ Tisá 253, 403 36 Tisá, Czech Republic
E-mail: Vyhnanekova.katerina@centrum.cz

Anotace

Strategické plány rozvoje obcí jako hlavní nástroj strategického řízení rozvoje bývají zpracovány mnohdy metodicky správně, avšak i přes jistý prvek participativního přístupu nedostatečně pracují s hodnotami místních komunit. Pokud nejsou reflektovány tyto hodnoty, obyvatelé nevnímají růst kvality života, i přestože rozvojové aktivity bývají vyhodnoceny jako úspěšné. Cílem článku je tedy poukázat na nutnost změny přístupu ke strategickému plánování, a to na základě syntézy pohledů různých disciplín, jako jsou filosofie, sociologie či regionální vědy. Použitými metodami jsou rešerše a následná syntéza poznatků různých disciplín. Výsledkem je shrnutí argumentů jako výchozí úvaha pro nastavení nového metodického přístupu k tvorbě strategických rozvojových plánů, kdy komunita a identifikace jejich hodnot budou klíčem ke zvýšení efektivnosti nástrojů regionální politiky.

Klíčová slova

místní komunita, regionální rozvoj, strategický plán rozvoje, vnitřní hodnoty

Annotation

Strategic development plans of municipalities as the main tool for strategic development management are often correct in the sense of methodology, however, they work poorly with values of local communities, despite a certain element of the participatory approach. If these values are not reflected, residents do not perceive growth of the quality of life, even though development activities are assessed to be successful. Thus, the aim of the paper is to point out the necessity to change the approach to the strategic planning, based on a synthesis of approaches of various disciplines like philosophy, sociology or regional sciences. Desk research and subsequent synthesis of the knowledge of various fields of science were used in the article. Summary of arguments, as a starting point for setting a new methodical approach to drawing up strategic development plans, where the community and identification of its values would be a clue to increase the effectiveness of regional policy instruments, are main results of the paper.

Key words*local community, regional development, strategic development plan, internal values***JEL classification:** R58**1. Úvod**

Současná regionální politika a její nástroje mají velkou tendenci posilovat ekonomickou konkurenceschopnost, která zlepšuje pozici územních jednotek v řadě kvantitativních srovnání. To ovšem často neznamená reálné zvýšení kvality života místních obyvatel, zejména percepce vyšší kvality vlastních životů. Přetrvávající nespokojenost obyvatel s různými aspekty života vede k jejich frustraci, která se projevuje ve formě vyššího výskytu sociálně patologických jevů, vyšší kriminalitě, projevech extremismu, růstu sociálně vyloučených lokalit nebo nižší volební účasti či obecně občanské pasivity. Tyto faktory se negativně odrážejí v nízké soudržnosti společnosti a jsou důvodem, proč obec přestává být komunitou občanů, ale je spíše souborem individuálních jednotlivců, což má opět negativní dopad na udržitelný rozvoj sídel. Města a obce se snaží přispět k vyšší kvalitě života využíváním nástrojů regionální politiky na základě strategického řízení rozvoje. Při tvorbě strategických rozvojových plánů jsou již relativně běžně respektovány obvyklé metodiky, přičemž většina z nich doporučuje využití participativního přístupu k tvorbě strategického plánu. Avšak tento přístup je obvykle uplatňován spíše mechanickým způsobem a nevede ke skutečné podpoře komunitního života v obci. Důvodem je minimální aktivní práce s místními komunitami a nedostatečná identifikace a reflexe jejich vnitřních hodnot, které občané považují za důležité pro kvalitu života. Příkladem takových hodnot může být solidarita v obci, dobré sousedské vztahy či kupříkladu vysoká kvalita veřejného prostoru. Nástroje regionální politiky, které následně vedou k praktickému naplňování tradičně, i když v souladu se současnými měřítky kvalitně zpracovaných rozvojových strategií, však nevedou k vnímání vyšší kvality života obyvatel, protože nepřispívají k naplnění hodnot, které místní komunity považují za klíčové. Jestliže nástroje regionální politiky nepřispívají naplnění žádoucích hodnot, nepřispívají ani ke komunitnímu životu a z tohoto důvodu nejsou dostatečně efektivní.

2. Cíl a metody

Současné rozpracování problému má za cíl naznačit širí záběr komplexní problematiky, která vychází z hypotézy, že nástroje regionální politiky nejsou efektivní, pokud nereflektují vnitřní hodnoty místních komunit, protože nevedou k vnímání vyšší kvality života místních obyvatel. Relevantním výchozím bodem pro výzkum, který bude hledat vztah mezi hodnotami místních komunit a efektivností nástrojů regionální politiky, bude kulturní teorie. Článek je výchozím textem ke komplexnímu výzkumu a má poskytnout výchozí kritické zhodnocení současné praxe využívané při strategickém plánování, které je hlavním nástrojem strategického řízení rozvoje obce. Vzhledem k tomu, že se jedná o multidisciplinární přístup na pomezí filosofie, sociologie a regionálních věd, je hlavní metodou syntéza jednotlivých poznatků, na jejímž základě má dojít ke kritickému pohledu na současné pojetí strategického řízení a k návrhu na změnu přístupu k tomuto komplexnímu procesu.

3. Výsledky**3.1 Kritický pohled na současné pojetí strategického řízení**

Strategické plánování a řízení je součástí managementu jakékoli (zejména větší či komplexněji zaměřené) organizace. S ohledem na to, že agenda měst, obcí, krajů či jiných územních celků fungujících na principu samosprávy má zpravidla vysokou míru komplexity a mnohdy se jedná o dosti velké organizace (objemem rozpočtových prostředků, počtem zaměstnanců atd.), je strategické plánování a řízení rozvoje územních celků jedním ze základních úkolů při jejich rozvoji (viz např. Knap a kol. 2012, Půček a Koppitz 2012, Bičík a Perlín 2006, Hruška 2011, Labouňková, Půček a Rohrerová 2009).

Jednotlivé metodiky strategického plánování a řízení pro samosprávné celky (vedle zdrojů uvedených v předchozím odstavci též například Binek a kol. 2014, Hruška a Kučerová 2014, Trojan 2011 či Přírkyl a kol. 2014) zpravidla tento proces definují jako soubor postupných kroků, které povedou ke zlepšení sociálně ekonomického prostředí v celém řešeném území. Tyto kroky jsou (měly by být) kreativní činností zahrnující rozbor a „diagnózu“ daného území či regionu, identifikaci jeho problémů, potřeb a rozvojového potenciálu, návrh strategie vedoucí k eliminaci problémů a naplnění potřeb a způsob, jakým toho bude dosaženo. Pro jednotlivé části tohoto procesu pak obvykle definují příslušnou terminologii a zejména postupy a metody.

Je na místě zamyšlení nad tímto přístupem, který je v praxi natolik zažitý, že je brán v podstatě jako závazný, ačkoli se samozřejmě liší podle velikosti obce, motivů vedoucích ke strategické úvaze při plánování apod. Za zásadnější lze považovat zejména míru, s jakou do strategického plánování a následného řízení zasahují interní či externí odborníci (expertní přístup) či naopak místní obyvatelé a další místní aktéři (komunitní přístup; Krajčovič 2012). Reisinger (2009) uvádí, že v komunitním pojetí nejsou občané objekty („diváky“) celého procesu, ale naopak jeho subjekty („aktéry“). Absolutní komunitní pojetí představuje nejvyšší příčky pomyslného „žebříku občanské participace“, který Arnstein (1969) charakterizuje slovy partnerství delegovaná moc a občanská kontrola. V praxi se samozřejmě setkáváme vždy s kombinací obou přístupů, které se více či méně kloní k jednomu z nich (Vozáb 1999).

Ačkoli se v posledních dekádách kvalita strategických plánů v obecné rovině zlepšuje, jde o zlepšení technické stránky zpracování těchto dokumentů (i např. díky úsilí Ministerstva pro místní rozvoj podporovat zavádění principů strategického plánování do úrovně regionů a obcí). Značné rezervy však zůstávají v obsahové kvalitě plánů, jak na příkladu venkovských obcí rozebírá Hruška (2011). A doplňuje, že jedním z problémů je pouze formální zapojení veřejnosti, přičemž intenzivní podíl veřejnosti vnímá za klíčový faktor kvality strategií.

Podíváme-li se však na hlavní typy činností spojených se strategickým plánováním i na výsledek, který takto pojeté strategické plánování přináší, dojdeme obvykle k těmto nálezu. Činnosti vždy zahrnují analýzu území (někdy založenou více na objektivních informacích, jindy více na subjektivním pohledu komunity, často také propojení obojího prostřednictvím kombinace komunitní a expertní metody), návrh vize a strategie rozpracovaný do konkrétních rozvojových cílů a opatření a návrh způsobu jejich uvedení v život. Výsledkem pak bývá dokončený dokument strategického plánu, mnohdy také změna v procesním řízení příslušného úřadu a nově ustavený či propracovanější systém sběru, schvalování, přípravy a realizace jednotlivých projektových záměrů. V zásadě však všechny přístupy spojuje:

- Orientace na výsledek, ať již na dokončený strategický plán, na dokončené projekty nebo na splnění předem stanovených cílů strategického plánu, s čímž souvisí také představa, že výsledek lze měřit pomocí kvantitativních ukazatelů, a tlak různých subjektů (veřejnosti, poskytovatelů dotací apod.) na splnění výsledků. Měření pomocí kvantitativních ukazatelů přitom mnohdy dostatečně neodráží výsledek, což je jedním z hlavních úskalí současného pojetí strategického řízení.
- Výrazná převaha investičního, stavebního, inženýrského, technického pohledu na rozvoj regionu či obce v mnohých strategických plánech. Dokladem je finanční bilance strategických plánů, kde často investiční záměry (stavební akce, pořizování vybavení apod.) tvoří drtivou většinu celkového objemu plánovaných výdajů. Také v případě „komunitně orientovaných investic“ je akcentován především jejich technický rozměr (nikoli rozměr architektonický, estetický, komunitní). Typickým příkladem bývá oblast školství a vzdělávání, kde plánované aktivity téměř vždy zahrnují především modernizaci provozů, výměnu oken, snížení energetické náročnosti budov, vybavení tříd atd. Jsme si přitom vědomi, že v mnoha strategických plánech se naopak daří kombinovat investiční a neinvestiční aktivity a navrhnout takové investice, které zjevně přispívají k soudržnosti místní komunity.
- Pojetí obce či regionu jako objektu (území, cílové skupiny, pasivního příjemce strategického plánování a řízení), nikoli jako subjektu (společenství lidí); návrh strategie pak logicky obsahuje hlavně opatření vedoucí ke zlepšení fyzického prostoru obce a jeho „objektivních“ parametrů (objektu), nikoli sociálního a spirituálního prostředí v obci (subjektu).
- Přes šíření využití participativních metod je jejich využití spíše v souladu s Tönniesovým (2005) pojetím „Gesellschaft“, nikoli „Gemeinschaft“, jimž v češtině nejlépe odpovídají termíny společnost (formální, racionální organizace s odosobněnými vazbami) a společenství (neformální pospolitosť s pevnými osobními vazbami).
- V mnoha případech také velmi podobná, až stereotypní a mechanická volba použitých metod (například i při dnes již běžně využívaných metodách zapojení veřejnosti, které jsou mnohdy používané mechanicky), které se vlivem poněkud technokratické aplikace spíše než metodou stávají administrativním postupem. Do extrémní polohy se stereotypnost metodiky dostává v případech, kdy je zadavatelem strategického plánu předem požadována realizace konkrétních metod (např. v zadávací dokumentaci soutěže na výběr externího zpracovatele), aniž by bylo zřejmé, proč mají být použity právě ty. Dochází tak k absurdnímu popření kreativity procesu strategického plánování. Volba metody přitom z podstaty vždy závisí (má záviset) na zpracovateli strategického plánu a má být prostředkem poznání, nikoli konečným cílem.
- Častá degenerace postupů a přístupů do technokratické podoby, která též stírá jejich původní pravý obsah a mění je ve floskule. Například pojem „integrováný rozvoj obce“ (integrováný plán, integrováný přístup...) správně znamená celostní, propojený, komplexní rozvoj obce, ve skutečnosti však pracuje s pouhou agregací, se sdružováním finančních prostředků a zdrojů, sdružováním projektových týmů, provazbou věcně souvisejících projektů atd. Dalšími termíny „ohroženými významovým zbytněním“ jsou například sociální soudržnost, komunitní aktivity, udržitelný rozvoj atd.

- Identitární rozostřenost a diskontinuita, kdy dochází k natolik dynamickým proměnám směřování dané obce a toho, co bychom mohli nazývat „identitou místa“ (viz Paasi 1986, Raagmaa 2002), že výsledkem je absence hodnoty vzájemnosti, nižší „identitární rezistence“ místa, případně redukce či úplný zánik místní identity.

V českém legislativním prostředí je obec definována v zákoně č. 128/2000 Sb., o obcích, který stanoví, že obec je základním územním samosprávným společenstvím občanů. Nejedná se tedy pouze o entitu s právní subjektivitou, ale o společenství osob, což v sobě již zahrnuje nejen součet jednotlivců, ale také vztahy mezi nimi. Pojem společenství v sobě zahrnuje i prvek pospolitosti.

Příkladem společenství byly řecké obce (polis), v nichž zájem o veřejné záležitosti byl mravně nadřazen zájmům soukromým. Aristotelés (1999) klasifikuje různé formy společenství, přičemž ty nejnižší formy vznikají pro přežití. Za nejvyšší formu společenství naopak označuje obec, jejímž účelem není jen přežití, nýbrž „život dobrý“. Podle Aristotela se člověk stává plně člověkem jen životem v obci.

Dle Jíry (2018) je komunita vyšším stupněm společenství, které je založené na rozvinutých mezilidských vztazích a na společném hledání vyšších hodnot. Jedná se o sociální útvar, který odpovídá potřebě lidských vztahů založených na důvěře, vstřícnosti a solidaritě, a proto v kontextu moderní doby, která umožňuje fyzické přežití bez nutnosti stýkat se s lidmi, může existence komunity být klíčovým faktorem rozhodujícím o atraktivitě místa a hodnocení kvality života v obci. Avšak Jíra (2018) uvádí, že v současné době jsou obce často spíše souhrnem jedinců, kteří se vzájemně míjejí a žádný společný vnitřní postoj s druhými nesdílí. Typickým příkladem atomizovaných obcí jsou suburbia, ale životní styl suburbií se rozšiřuje i mezi významnou část obyvatel tradičních obcí. V praxi tedy existují v obcích buď izolovaní jedinci, případně poměrně izolované skupiny (nikoli společenství, protože bez společného zájmu) obyvatel, kteří spolu nenacházejí společnou řeč. Je zřejmé, že může vznikat více společenství s různými zájmy, což je dobrá výchozí pozice pro dialog, který je podstatou procesu vedoucího k rozvoji obce.

Jestliže hovoříme o obci jako o společenství, vždy v popředí zájmu musí stát správa, hospodaření a rozvoj toho, co se nazývá „společným“. Ostrom (1999) sice uvádí, že není v praxi možné aplikovat předem dané teorie, a hledá příklady teoretických modelů, které podrobuje kritice. Kritizuje esej Garreta Hardina *Tragédie obcí*, který dává do souvislosti zájmy jednotlivce a zájmy celku a popisuje, že přirozeným jevem je snaha o privatizaci výnosů na straně jedné a zároveň úsilí o sdílení nákladů na straně druhé. Vyšším využíváním „společného“ rostou výnosy stále pomaleji (ale nejsou sdílené) a náklady stoupají (ale jsou sdílené). Tato přirozená touha po maximalizaci zisku může vést k devastaci společných statků, a proto Hardin jako východisko z této situace vidí minimalizaci společných statků ve prospěch plné privatizace. Proti *Tragédii obcí* staví Ostrom (1999) logiku kolektivní akce Mancura Olsona. Jeho ústředním argumentem je, že jednotlivci se společnými zájmy budou dobrovolně jednat společně proto, aby jich dosáhli. Naopak je-li jednotlivce vyloučen z benefitů, nepřispívá ke společnému úsilí. Toto východisko je nutné transformovat do efektivní formy vládnutí. Jednou z cest je plánovat rozvoj obce na základě detailní znalosti hodnot místních komunit. Ostrom (1999) se zamýšlí, jak změnit situaci od nezávislého jednání jednotlivců k jednání koordinovanému prostřednictvím strategií za účelem dosažení vyššího společenského benefitu, a uvádí, že důležitý je proces, nikoli nově vytvořená instituce. Jednotlivci jsou ochotni se vzdát okamžitého prospěchu s dosažením větších společných benefitů, když vidí, že i ostatní následují stejnou strategií.

3.2 Kontinuální strategické řízení vedoucí k sociální stabilitě, soběstačnosti a vitalitě

V článku reagujeme na nedostatky či sporné body obvyklého způsobu strategického plánování. Náš přístup neznamená, že považujeme „tradiční“ přístup ve strategickém plánování za nepřijatelný. Naopak se domníváme, že i obvyklý přístup zahrnující kvalitní rozbor jednotlivých složek života města či obce jako objektu a následný návrh opatření a projektů přispívá k jejich kvalitnějšímu řízení, k transparentnosti a systémovosti celého procesu především díky nastavení cest rozvoje směrem k vytyčené vizi. Přesto vnímáme, že tyto přístupy reagují na víceméně parciální cíle typu „zlepšit životní prostředí ve městě“, „zvýšit vzdělanostní úroveň dětí a mládeže“ apod. Nad těmito cíli se totiž nachází dosti abstraktní, ale i proto klíčový cíl, který můžeme formulovat jako „dlouhodobá stabilita, soběstačnost a vitalita místního společenství“. Jíra (2018) zdůrazňuje vnitřní propojenost a společný zájem lidí ve společenství, které tento cíl naplňuje. Uvádí, že „tradiční obec poskytovala svým občanům určité sociální jistoty, kdy nejohroženější bývali zaměstnaní ve službách obce, případně byli jinými způsoby chráněni před smrtí hladem (rozsáhlými příbuzenskými svazky atp.). Kromě toho poskytovala tradiční pospolitost svým členům neproblematické vědomí osobní identity, které spočívalo na příslušnosti ke společenství a na přijetí příslušné role.“ Na druhou stranu upozorňuje i na některé zápory tradičního společenství, mezi které patří především nízká sociální propojenost a vysoká rigidita a determinovanost, kdy jsou jednotlivé sociální role jedinců i dílčích struktur (živnosti, církve apod.) předem víceméně „rozdané“. Z logiky věci vyplývá, že naplnění tohoto cíle je relevantnější pro venkovské obce a obecně pro populačně menší entity a struktury.

Z povahy tohoto cíle vyplývá na první pohled několik zásadních rozdílů oproti „tradičnímu“ přístupu:

- Orientace na (mírou obecnosti nadřazený) proces formování hodnot, který v zásadě nikdy není ukončen, byť i v tomto případě považujeme za potřebné sledovat vývoj obce a průběžné plnění některých dílčích cílů a zejména pak širších dopadů (je nasnadě, že k tomu však nemůže sloužit pouze standardní indikátorová soustava).
- Převaha neinvestičního pohledu, který zdůrazňuje aktivity vedoucí ke společenské soudržnosti a soběstačnosti.
- Pojetí obce jako živého, komplexního společenství (Gemeinschaft; Tönnies 2005), které je subjektem, tedy aktivním tvůrcem strategického plánování a řízení, a představuje tedy vrchol občanské participace (Arnstein 1969).
- Volba metod není předem daná, každý jednotlivý případ vyžaduje odlišnou metodiku, ačkoli nepochybně existuje určitý „zásobník“ metod a metodických přístupů, které jsou pro náš přístup příhodné.
- Aplikace integrovaného přístupu pro dlouhodobě udržitelný rozvoj (či spíše vývoj) komunity vedoucí k sociálně soudržnému společenství (jež chápeme jako hodnotu nadřazenou cílům strategického řízení), přičemž každý z těchto termínů chápeme v jeho původním, administrativou nezátíženém významu.
- Formování a upevňování (společné) místní identity jako prostorového vyjádření společné identity sociální (Paasi 1986, Breakwell 1993), která v době masivního využívání přenosu informací a komunikace na dálku prostřednictvím informačních technologií má pravděpodobně tendence oslabovat.

Domníváme se, že naplnění výše definovaného cíle staví do popředí tu část strategického plánování, která časově předchází, resp. je významově nadřazená tvorbě a realizaci tradičně chápaného strategického plánu. (Také proto toto tradiční pojetí nepovažujeme za principiálně nesprávné, kritice však podrobujeme jeho neúplnost, a proto jej doplňujeme o fázi, která je podle nás klíčová.) Tento významově nadřazený rozměr strategického plánování a řízení totiž stojí na dlouhodobém vytváření podmínek a kultivaci sociálního prostředí obce. Strategický plán je pak „pouze“ jedním z produktů takto formovaného sociálního prostředí, který deklaruje vzájemnou shodu nad budoucím směřováním obce.

V teoretické rovině rozpracoval Jíra (2018) možnosti aplikace těchto myšlenek při strategickém plánování a řízení integrovaného rozvoje obcí na základě odlišného regionálně-rozvojového paradigmatu založeného na jiném pojetí veřejného zájmu a cílů veřejných politik.

3.3 Bariéry a nedostatky navrženého přístupu

Je nasnadě, že námi navrhovaný přístup ke strategickému plánování má některé nedostatky či spíše že jeho aplikaci znesnadňují zjevné a nevyhnutelné bariéry. Příznačné je, že se jedná v podstatě pouze o bariéry, které jsou ve společensko-politickém zřízení států „západní civilizace“ zařazené z mnoha dobrých důvodů zcela oprávněně (zajišťují vyšší efektivitu, hospodárnost, dynamiku, spravedlnost, samoopravitelnost, prostupnost systému), a tudíž není možné uvažovat o jejich eliminaci či odstranění. Spatřovat je lze v několika rovinách:

- Legislativní rámec České republiky a Evropské unie, který v řadě ohledů sleduje pochopitelné principy rovnosti, spravedlnosti, hospodárnosti atd. ve veřejných politikách. Tím však představuje určitou komplikaci pro posilování soběstačnosti a soudržnosti místního společenství. Typickým příkladem je zákon o veřejných zakázkách, který (z mnoha důvodů oprávněným) důrazem na rovnost uchazečů a hospodárné vynakládání peněz z veřejných rozpočtů fakticky maže rozdíly mezi uchazečem o zakázku, který sídlí v dané obci, a uchazečem z regionu vzdáleného třeba i stovky kilometrů. Výhodou místního uchazeče není a v souladu se zákonem nemůže být znalost místního prostředí a skutečnost, že jeho zapojením dochází k prohlubování soudržnosti místního společenství, a jediného zvýhodnění dosáhne (snad) díky mírně nižším dopravním nákladům.
- Politický systém konstruovaný především s ohledem na provázanost a doplňkovost jednotlivých mechanismů, na pojistky proti potenciálnímu extremismu atd. Příkladem je volební systém pracující na místní (ale i krajské a celostátní) úrovni se čtyřletým cyklem. Ten je pochopitelně dobrou pojistkou proti nástupu extremistických politických sil a je díky němu možné relativně brzy standardním způsobem „odvolat“ představitele samospráv, kteří se neosvědčili. Na druhou stranu ale velmi komplikuje, až znemožňuje dlouhodobější strategické plánování, realizaci náročnějších vizí a narušuje také kontinuitu v řízení municipality. Představitelé obcí vede ke krátkodobému uvažování, k orientaci na rychle dosažitelné cíle (quick wins), ke snaze zavděčit se voličům a zajistit si tak zvolení v následujících volbách.
- Absence obecně respektovaných institucí a autorit. Systém sekulární parlamentní demokracie na jednu stranu dramaticky zvýšil sociální prostupnost systému jak pro jednotlivce, tak pro instituce, a zvyšuje finanční a hospodářskou efektivitu systému na základě permanentního konkurenčního prostředí. „Nikdo nemá nic jisté“ a „každý je strůjcem svého štěstí“. Jestliže dnes zajišťuje sociální službu v kraji jedna organizace, zítra již může být na tyto činnosti uzavřena smlouva s organizací jinou. Včera přitom dané činnosti vykonávaly

instituce, autority a přirození lídři, jejichž skladba se neměnila po staletí (správa panství, církev atd.) a personální složení zůstávalo stejné nebo podobné po desetiletí. (Obdobné platí i pro samosprávné orgány.) V dnešní společenské struktuře v důsledku toho chybí kotva, jistota a „danost“ alespoň v některých oblastech života. Vedle zjevných psychologických dopadů těchto zřetelných deficitů na jednotlivce lze pozorovat také analogické dopady sociální v celém společenském systému. Množství komunitních aktivit, různorodost společensko-kulturní nabídky a velký počet spolků paradoxně vede k roztržiténosti a k dezintegraci komunity. Indikuje větší počet aktivních jedinců, nikoli však celistvost a soudržnost komunity. Lidé se nesetkávají (a pokud ano, pak spíše prostorově než mentálně), nesdílejí stejné informační prostředí (jiné filmy, jiná hudba, jiná zábava...) a nemají taky společné cíle ani zájmy.

- Sociální systém, který byl původně zamýšlen jako pojistka pro případy, kdy z jakéhokoli důvodu selže vzájemná výpomoc a odpovědnost v rámci rodiny, sousedství či obce, se postupem času stal robustním nástrojem, který v podstatě plně přenáší odpovědnost na stát a další veřejné organizace. Vedle nesporných přínosů (faktické vymýcení chudoby, dostupnost zdravotních, vzdělávacích či sociálních služeb, systematická pomoc sociálně či zdravotně znevýhodněným atd.) však v konečném důsledku vede také k náhradě sociální *soudržnosti* sociální *péčí* a tím k destrukci komunity a pospolitosti, opět v rámci rodiny, sousedství i obce.
- Rozšíření informačních technologií pochopitelně vede k obrovskému urychlení a zefektivnění řady činností. Přispívá také k integraci lidské společnosti na celoplanetární úrovni (globalizaci) a ke zkrácení geografické vzdálenosti mezi lidmi a dalšími subjekty. Masivní využití informačních technologií však také posiluje odosobnění mnoha lidských aktivit, které dříve byly velmi osobní (např. nákup v obchodě i běžná komunikace). Virtualizace veřejného prostoru prostřednictvím internetových aplikací, elektronické pošty, e-shopů a sociálních sítí zjevně probíhá na úkor alternativ v reálném veřejném prostoru. Otázkou je, zda jsou sociální sítě a internetové aplikace jednoznačným ohrožením fungování veřejného prostoru, nebo zda představují nástroj, který může komunitnímu životu dát nový rozměr, a naopak jej obohatit.
- Přirozená tendence lidí k semknutosti a pospolitosti v době společenských a hospodářských krizí a k (často velmi extrémní) individualizaci v dobách stability a prosperity. Sedláček (2012) upozorňuje na izolovanost, individualismus a (kolektivní) neodpovědnost ve „standardních dobách“ rozvoje a prosperity. Tu podle autora posiluje i finanční neodpovědnost, kdy se v dobách rozvoje prostředky z veřejných rozpočtů využívají nadměrně (snad i v důsledku toho, že je zadlužování v té době pro státy snadnější a levnější), což pak v dobách hospodářských krizí znemožňuje krizi tlumit právě navýšením veřejných výdajů.
- Obtížná aplikovatelnost přístupu v podmínkách větších obcí a zejména měst, kde soudržnost přirozeně snižuje anonymita a nižší intenzita vazeb mezi lidmi, ale paradoxně také lepší občanská vybavenost vedoucí k uspokojení potřeb obyvatelstva prostřednictvím veřejných i komerčních služeb na úkor mezilidské výpomoci. Obyvatelstvo je na existenci služeb natolik zvyklé, že vlastně ztrácí potřebu intenzivních mezilidských kontaktů.

4. Závěr

Z provedené rešerše a praktických zkušeností s řadou strategických rozvojových plánů a způsobů jejich skutečného naplňování a na základě identifikovaných nedostatků současného přístupu, avšak i s vědomím objektivních bariér je zřejmé, že nastává čas pro kvalitativně zcela nový přístup ke strategickému řízení rozvoje obcí. Tím hlavním aspektem musí být kvalita aktivit naplňujících strategické směřování obcí namísto dosavadní kvantity (která se mimo jiné projevuje přílišným důrazem na kontrolu naplněnosti kvantifikovatelných indikátorů). Zásadní změnu musí představovat identifikace hodnot místních komunit a směřování k jejich uskutečňování prostřednictvím strategických rozvojových plánů. Přesto bude nezbytné poskytnout praktickým složkám (zastupitelům, konzultačním společnostem apod.) metodiku, která však bude schopná pracovat s touto novou kategorií. Žádný strategický dokument se neobejde bez tří nezbytných částí, a to analýz, definování cílů a strategií a popisu způsobu implementace strategie. Všechny tyto složky musí však být podřízeny práci s hodnotami místních komunit. Výzkum tedy bude zaměřen na to, jak (a) v analytické části identifikovat hodnoty místních komunit, (b) jak tyto hodnoty ukotvit do podoby strategických cílů, (c) jak v implementaci poskytnout návod na praktické prosazení toho, aby identifikované hodnoty byly promítnuty do způsobu realizace konkrétních projektů.

Literatura

- [1] ARISTOTELÉS, (1999). *Politika I*. Praha: Oikoymenh. ISBN 80-86005-92-5.
- [2] ARNSTEIN, S. R., (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, vol. 35, no. 4, pp. 216–224. ISSN 0194-4363. DOI 10.1080/01944366908977225.
- [3] BIČÍK, I., PERLÍN, R., (2006). *Strategický plán mikroregionu: metodická příručka pro zájemce o strategické plánování ve venkovských mikroregionech a obcích*. Praha: Univerzita Karlova.
- [4] BINEK, J., GALVASOVÁ, I., CHABIČOVSKÁ, K., HOLEČEK, J., SVOBODOVÁ, H., (2014). *RoIA – inovativní přístup k plánování rozvoje obcí*. Brno: GaREP. ISBN 978-80-905139-1-4.

- [5] BREAKWELL, G. M., (1993). Social Representations and Social Identity. *Papers on Social Representations*, vol. 2, no. 3, pp. 1–21. ISSN 1021-5573. DOI 10.1017/CBO9781139136983.010.
- [6] HRUŠKA, V., (2011). České strategické plánování rozvoje venkova v politickém a plánovacím diskurzu. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. XIV, no. 3, pp. 7–12. ISSN 1212-0855.
- [7] HRUŠKA, V., KUČEROVÁ, S. R., (2014). Strategické plány rozvoje území. *Geografické rozhledy*, vol. 24, no. 1, pp. 17–19. ISSN 1210-3004.
- [8] JÍRA, P., (2018). *Východiska a cíle integrovaného rozvoje obce*. [Pracovní text Ústeckého kraje]. Ústí nad Labem: Ústecký kraj.
- [9] KNAP, P. a kol. (2012). *Metodika přípravy veřejných strategií*. Praha: Ministerstvo financí.
- [10] KRAJČOVIČ, L., (2012). *Komunitní strategické plánování jako nástroj rozvoje města*. [Diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova.
- [11] LABOUNKOVÁ, V., PŮČEK, M., ROHREROVÁ, L., (2009). *Metodická příručka pro zpracování strategických rozvojových dokumentů mikroregionů*. Brno: Ústav územního rozvoje. ISBN 978-80-87318-02-7.
- [12] OSTROM, E. (1999): *Governing the Commons – The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York: The Cambridge University Press 1990, ISBN: 0-521-40599-8.
- [13] PAASI, A., (1986). The Institutionalization of Regions: A Theoretical Framework for the Understanding of the Emergence of Regions and the Constitution of Regional Identity. *Fennia*, vol. 164, no. 1, pp. 105–146. ISSN 1798-5617.
- [14] PŘIKRYL, J. a kol., (2014). *Metodika strategického řízení a plánování krajů ČR*. Praha: Asociace krajů ČR.
- [15] PŮČEK, M., KOPPITZ, D., (2012). *Strategické plánování a řízení pro obce, města a regiony*. Praha: Národní síť zdravých měst. ISBN 978-80-260-2789-8.
- [16] RAAGMAA, G., (2002). Regional Identity in Regional Development and Planning. *European Planning Studies*, vol. 10, no. 1, pp. 55–76. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654310120099263.
- [17] REISINGER, A., (2009). The role of civil/nonprofit organizations in the local development policy. In: *3rd Central European Conference in Regional Science*. Košice: CERS, pp. 1262-1280.
- [18] SEDLÁČEK, T., (2012). *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65. pole. ISBN 978-80-87506-10-3.
- [19] TÖNNIES, F., (2005). *Gemeinschaft und Gesellschaft: Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. ISBN 978-3534051809.
- [20] TROJAN, J., (2011). Metodiky tvorby strategických rozvojových dokumentů mikroregionů – komparační analýza českého prostředí. In: *Geographia Cassoviensis V*. Košice: Univerzita P. J. Šafaříka v Košiciach. pp. 108–112.
- [21] VOZÁB, J., (1999). *Strategické plánování rozvoje měst v České republice*. [Disertační práce]. Praha: Univerzita Karlova.
- [22] Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích.

E-PARTICIPATION TOOLS AND THEIR USE IN THE MORAVIAN-SILESIA REGION

Nástroje e-participace a jejich užívání v prostředí Moravskoslezského kraje

FILIP HAMPL ¹

MARTINA JAŇUROVÁ ²

¹Katedra financí | ¹Department of Finance

²Katedra regionální ekonomie a správy | ²Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration

Masarykova univerzita | Masaryk University

✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic

E-mail: filip.hampl@mail.muni.cz, martina.janurova@mail.muni.cz

Annotation

The aim of the publication is to evaluate, based on the classification analysis, the scale of tools of citizen's e-participation in the lower territorial self-governing units (municipalities) in the Moravian-Silesian Region. Out of the total of 300 municipalities located in the Moravian-Silesian Region, 34 of them belonging to three types of municipal sizes, were selected by stratified random selection. Municipalities are divided into three groups: with a population of up to 1000 inhabitants, from 1001 to 35 000 inhabitants, and municipalities with more than 35 000 inhabitants (i.e. statutory cities). The authors assume that larger municipalities use more e-participation tools, due to the fact that citizens do not have as much direct contact with the elected representatives as they do in smaller municipalities. However, the correlation analysis did not fully confirm this hypothesis, only a weak positive dependence was proven.

Key words

active participation, e-participation, e-informing, e-consultation, Moravian-Silesian Region

Anotace

Cílem článku je na základě klasifikační analýzy posoudit škálu nástrojů e-participace občanů na místní správe využívaných základními územními samosprávnými celky (obcemi) v Moravskoslezském kraji. Z celkového počtu 300 obcí nacházejících se na území Moravskoslezského kraje bylo stratifikovaným náhodným výběrem zvoleno celkem 34 obcí rozdělených do tří velikostních kategorií podle počtu obyvatel. Zastoupeny jsou obce do 1 000 obyvatel, od 1 001 do 35 000 obyvatel a obce nad 35 000 obyvatel (tj. statutární města). Autoři vycházeli z předpokladu, že větší obce nabízejí svým občanům více možností e-participace, a to vzhledem k faktu, že občané nemají s volenými zástupci tolik přímého kontaktu jako u obcí menší velikosti. Tato teze nebyla na základě korelační analýzy zcela potvrzena, prokázána byla pouze slabá pozitivní závislost.

Klíčová slova

aktivní participace, e-participace, e-informování, e-konzultace, Moravskoslezský kraj

JEL classification: H11

1. Introduction

In the age of a rising digitalization and gradual inclusion of the internet in the everyday life, the structure of the society is a subject to changes, which, inevitably, needs to be reacted to. While in 2007 55% of households had access to the internet, the number rose to 97% of households by 2016, 83% of which were households with fixed broadband connection (Eurostat, 2018). Needless to say, an easier access to information increases the general awareness of the civil society, which is enabled, by the means of the internet, to react to any external stimuli practically immediately, i.e. in real time. The internet has become the principal means of communication of our age, and its spreading and development has allowed, among others, the municipalities to come closer to their

citizens – to provide them with the opportunity to actively participate in the public life of their community from the comfort of their homes, i.e. to “e-participate” in the local governance.

Falk and Carley (2012) claim that engaging the public in the decision-making processes plays a key role in preserving the sustainability of the area. Placing responsibility in the hands of the citizens directs them towards a consciousness to environment and education, and leads to a more appropriate planning of future projects. This inclusion takes mostly the form of public consultations, advisory committees or interest groups where citizens can present their visions and ideas. The most convenient manner of making this participation efficient, and, in some cases, possible in the first place, especially with regard to the participation of individuals, seems to be the use of information and communication technologies (ICT) (Albrecht et al., 2008). Owing to the development of information technologies and an increasing number of its users, an opportunity to communicate with citizens through online platforms is emerging (Mergel, 2013). This citizens' participation is referred to as e-participation and can be implemented on three levels (Gramberger, 2001):

- E-informing: a one-sided provision of information by the public administration to the citizens via ICT. Under the terms of e-informing, the public administration should initiate the publishing of information or, in case of citizens' request for information, fulfil their plea beyond its requirements.
- E-consulting: this level represents a two-directional relationship between the local administration and the citizens, who thereby communicate their opinions, comments and feedback to the policies and political decisions under discussion.
- Active participation is the highest level of e-participation which includes an active involvement of citizens in decisions concerning policy-making and forms of public service activities. It is the local authority, still, who is always responsible for the final decision. This level represents an advanced two-sided relationship between the local administration and the citizens, which is based on the principle of partnership (Astrom et al. 2012).

The objective of e-participation should be facilitating citizens' access to information and public services as well as supporting the participation of citizens in public decision-making, which affects the prosperity of both the society as a whole, and the individuals (Gramberger, 2001). Besides, due to the growing resident population and the subsequent rising urbanization, information technologies are often the only communication tool suitable for the discussion between the citizens and the public administration (Nick, Pongrácz, Radács, 2018). In spite of its wide range of advantages, such as time and costs economy and efficiency, some disadvantages related to e-participation need to be pointed out. The presupposition that people should and can use the ICT technologies must always be satisfied. It is not surprising, then, that the use of e-participation is more popular among young citizens. Research shows, for instance, that, in Poland, more than ¾ of the Generation Y uses the internet to take part in the participatory budgeting (Bednarska-Olejniczak, 2018). Another disadvantage is the possible abuse of an individual's identity, and, finally, the lack of willingness and related issues with establishing e-participation need to be considered (Čermák a Vobecká, 2011).

1.1 Methodology and objectives

The objective of this contribution is to evaluate the use of the tools of citizens' e-participation in local administration that are used by the lower territorial self-governing units (municipalities) in the Moravian-Silesian Region under the criteria laid down below. Is it expected that, in the municipalities with a higher number of citizens, the e-participation tools will have more importance as, in the vast majority of cases, its citizens are not personally acquainted with their representatives in the local governments, and do not usually have the chance to meet with them and present their suggestions, as is the case in small municipalities. For that reasons, the citizens' only remaining option is often the use of available online tools. Firstly, the use of e-participation tools is evaluated by means of the classification analysis. Subsequently, the correlation between the size of the municipality (given by the number of inhabitants) and the number of established tools is analyzed.

For the purposes of the analysis of the use of e-participation tools, a sample of 34 out of the total 300 municipalities in the Moravian-Silesian Region has been selected by a stratified random selection. The selected municipalities are divided into the three following categories based on the number of inhabitants: small municipalities (less than 1000 inhabitants); medium-size municipalities (between 1001 and 35 000 inhabitants); statutory cities (above 35 000 inhabitants). The list of all municipalities in the Moravian-Silesian Region and the numbers of inhabitants as of the 1st January 2017 were acquired from the website of the Czech Statistical Office (Český statistický úřad, 2017).

The research investigates whether the selected municipalities use e-participation tools on the level of e-informing, e-consulting or active participation. The tools were chosen and classified based on typologies introduced by several other authors (Astrom, 2012, Špaček, 2012, Tambouris, 2007, Al-Dalou, 2013) as shown in table 1.

Tab. 1: E-participation tools

Level	Analyzed tools
E-informing	obligatory disclosures, frequently asked questions, electronic notice board, direct mailing, local online newspaper, webcasting/podcasting, search box on a municipality's website, mobile app
E-consulting	chatting rooms, discussion fora, electronic polls, public opinion questionnaires, letterboxes, e-mail addresses of persons responsible for communication with citizens, social media profiles
Active participation	e-připomínkování ("e-collaboration" – an online application that allows commenting in real time), e-voting

Source: Authors' own compilation based on: Astrom (2012), Špaček (2012), Tambouris (2007), Al-Dalou (2013)

On the grounds of the obtained data, it is further examined whether there is a correlation between the size of the municipality (given by the number of inhabitants) and the number of citizens' e-participation tools in the given municipality. For this purpose, a correlation coefficient was calculated for the levels of e-informing and e-consulting.

Properties of the correlation coefficient r :

- $r \in (-1; 1)$
- $r = 0 \Rightarrow$ independence
- $r = 1 \Rightarrow$ direct dependence
- $r = -1 \Rightarrow$ indirect dependence

Pearson correlation coefficient is a measure of statistical dependence in linear data. It is computed from standard deviations of both variables and their covariance.

Formula for the correlation coefficient r :

$$r = \frac{\sum(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum(x_i - \bar{x})^2 \sum(y_i - \bar{y})^2}}$$

2. E-participation tools analysis

For the purpose of this research, 34 municipalities were chosen by means of stratified random selection and divided into 3 categories according to the number of inhabitants, as shown in table 2.

Tab. 2: Overview of analyzed municipalities

size category	number of analyzed municipalities	names of municipalities
municipalities with less than 1 000 inhabitants (small municipalities)	12	Heřmánky, Jezdkovice, Vysoká, Uhlířov, Bítov, Životice u Nového Jičína, Albrechtický, Hostašovice, Vražné, Spálov, Litultovice, Hladké Životice
municipalities with 1 001 to 35 000 inhabitants (medium-size municipalities)	16	Ženkla, Hrabyně, Darkovice, Bartošovice, Kunín, Hukvaldy, Suchdol nad Odrou, Starý Jičín, Budišov nad Budišovkou, Štramberk, Klimkovic, Fulnek, Odry, Bílovec, Studénka, Nový Jičín
municipalities with more than 35 000 inhabitants (statutory cities)	6	Třinec, Karviná, Frýdek-Místek, Opava, Havířov, Ostrava

Source: Czech Statistical Office (2017)

It is further investigated whether the above municipalities use e-participation tools on the level of e-informing, e-consulting or active participation. Websites of the selected municipalities as well as their social media profiles were, thus, analyzed. The number of municipalities, which use the analyzed e-participation tools, in both absolute and relative formulations in individual size categories are shown in table 3.

Tab. 3: E-participation tools and the frequency of use

E-participation tool	municipalities with less than 1 000 inhabitants		municipalities with 1 001 to 35 000 inhabitants		municipalities with more than 35 000 inhabitants (statutory cities)	
Level: E-informing						
Search box	10	83%	16	100%	6	100%
Navigation menu on the home page	12	100%	16	100%	6	100%
Obligatory disclosures section	11	92%	16	100%	6	100%
Frequently asked questions (FAQ)	0	0%	0	0%	1	17%
Electronic notice board	12	100%	16	100%	6	100%
Direct mailing	6	50%	9	56%	6	100%
Local online newspaper	9	75%	12	75%	6	100%
Webcasting – live video broadcast from municipal authority meetings	0	0%	2	13%	2	33%
Webcasting – video records from municipal authority meetings	0	0%	5	31%	1	17%
Podcasting – live audio broadcast from municipal authority meetings	0	0%	0	0%	0	0%
Podcasting – audio records from municipal authority meetings	0	0%	0	0%	0	0%
Mobile applications	2	17%	7	44%	4	67%
Level: E-consulting						
Chatting rooms	0	0%	0	0%	0	0%
Discussion fora	1	8%	3	19%	0	0%
Electronic polls/questionnaires	3	25%	8	50%	6	100%
Letterboxes, contact details of a person responsible for communication with citizens	11	92%	16	100%	6	100%
Social media profiles	5	42%	14	88%	6	100%
Level: Active participation						
E-comments	0	0%	0	0%	0	0%
E-voting	0	0%	0	0%	0	0%

Source: Authors' own compilation

Following the conducted classification analysis, it can be concluded that the websites of selected municipalities are well organized. The citizens can always find a navigation menu on the home pages to help with orientation on the site. A majority of the municipalities have a search box on their websites, with the exception of municipalities Hostašovice and Vražné. All municipalities fulfil the obligation to set up an electronic notice board. In addition to the above, most do, by their own choice, provide information in digital editions of local newspapers and magazines and offer subscriptions. The most common means of these subscriptions to information are e-mail newsletters and short text messages (in Vysoká, Životice u Nového Jičína, Suchdol nad Odrou, Studénka a Nový Jičín). None of the statutory cities offer subscriptions to text messages, which can be partly explained by the fact that all of the cities have a profile on social networking sites that is used for the communication with citizens. Municipalities with less than 1 000 inhabitants, which do use the text messages (Vysoká and Životice u Nového Jičína), do not, on the contrary, have an account on social media and, thus, rely on the messages instead.

The absence of an FAQ section, which is only provided by Ostrava, can be seen as rather unwelcoming. It can lead to a situation where the citizens keep asking the same question or repeatedly look the same answers on the website. It is recommendable that the municipalities construct an FAQ section on the basis of frequently searched terms or inquire, as it can save a great deal of work and time otherwise spent on responding to recurrent questions.

On the other hand, a proactive approach of the few municipalities that make it possible for their citizens to watch live streaming from the local authority's meeting is very positive. Further, Hukvaldy and Štramberk publish records of the meetings. Podcasting is not provided by any of the analyzed municipalities. Webcasting gives citizens a chance to assess whether their elected representatives fulfil their election promises, which makes the whole process very transparent. Štramberk publishes recordings on a YouTube channel, which clearly shows low financial burden of this practice.

On the level of e-consulting, none of the analyzed municipalities engage in online chatting with the citizens. Discussion fora are not frequent either – they are used in Hladké Životice, Štramberk, Studénka and Nový Jičín only. As to the fora, persistent responses to the citizens' suggestions and questions are praiseworthy. Electronic polls and questionnaires are quite common as they allow for inexpensive and efficient way of carrying out surveys of the citizens' opinion on a given topic. Letterboxes (or e-mail addresses of responsible persons) are a usual practice applied by all selected municipalities. With a few exceptions, the municipalities have their accounts on social media which are also used to respond to the questions and suggestions of people. Considering the nature of the social media, one could assume that they serve the same purpose as a chatting room or a discussion forum. It is unnecessary, then, to have these on the websites as well.

The conducted classification analysis pointed out that the level of active participation is not employed by the municipalities whatsoever. The absence of cases of e-voting can be explained by the lack of infrastructure needed for the electronic identification of citizens. National identification cards issued after 1 July 2018, however, make unique identification of citizens on the internet possible thanks to electronic contact chips. An amendment of the Act No. 22/2004 Coll., on local referendum and amendments of some acts, in favor of local electronic referendum would, if approved, remove the obstacle of lacking infrastructure.

Second part of the research focuses on whether there is a correlation between the size of a municipality according to the number of its inhabitants and the established e-participation tools. For this purpose, a correlation coefficient was calculated for the levels of e-informing and e-consulting. Its numeric value is given below. Due to zero occurrences, the level of active participation is excluded. The variable for e-informing is *einf*, for e-consulting *econs* and for the number of inhabitants *inhab*.

Tab. 3: Correlation coefficients for observations 1–34

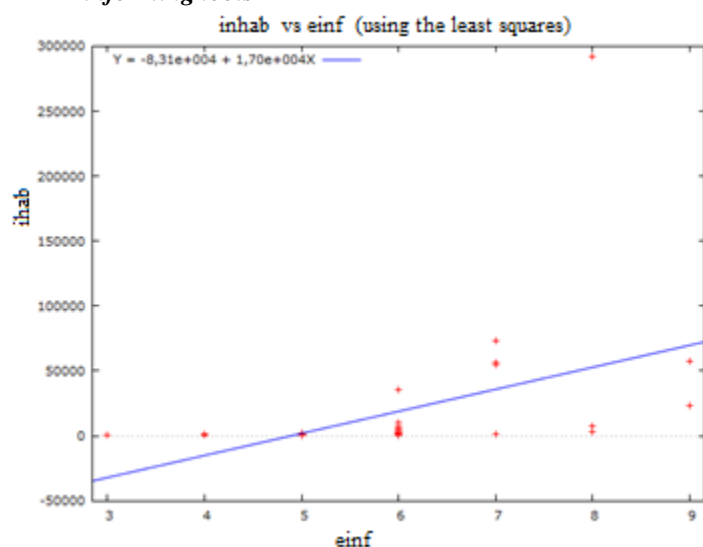
inhab	einf	econs	
1,0000	0,4363	0,2834	inhab
	1,0000	0,6631	einf
		1,0000	econs

Note: $n = 34$

Source: Authors' own compilation

The calculated correlation coefficients indicate minor correlation between the size of the municipality according to the number of inhabitants and the access to e-participation tools. In comparison to e-consulting, the results within the level of e-informing show stronger correlation, as shown in the figure 1. It can, thus, be concluded that the more inhabitants a municipality has, the more tools it provides, but, since the positive dependence is weak, the difference between small and bigger municipalities in terms of the number of tools is not that significant.

Fig. 1: Graphic representation of the relation between the number of inhabitants and the number of e-informing tools

Source: Authors' compilation, processed in Gretl software

3. Conclusion

The aim of this contribution was to evaluate the use of tools of citizens' e-participation in local administration of lower territorial self-governing units (municipalities) in the Moravian-Silesian Region in view of the pre-established criteria. The primary assumption was that, in the municipalities with a higher number of inhabitants, the e-participation tools are increasingly important, since the citizens do not usually know their representatives in the local governments and do not have many opportunities to meet them in person. This hypothesis, however, has not been definitely confirmed.

A sample of 34 randomly selected municipalities in the Moravian-Silesian Region has been created for the purpose of this analysis. The municipalities are divided into three categories by the number of inhabitants, i.e. municipalities with less than 1 000 inhabitants, between 1 001 and 35 000 inhabitants, and above 35 000 inhabitants (statutory cities). The analysis of websites and the social media profiles of studied municipalities has shown that the scale of used e-participation tools differs in each individual case. At the same time, only a weak positive correlation between the size of a municipality (determined by the number of inhabitants) and the frequency of the use of the tools has been revealed. The size of the municipality is, therefore, not the main factor influencing the implementation of the said tools. This opens the path for further research, which could focus on an analysis of other influencing factors that could affect the frequency of use of the tools of the citizens' e-participation in local administration.

On the level of e-informing, the clear arrangement of the websites of all studied municipalities is judged as positive as well as the extent of published information. There is a space for improvement especially as far as the introduction of a section for frequently asked questions is concerned. It would allow the citizens to search easily and quickly for answers to their questions and the municipality would not be burdened by recurrent inquires. The city of Ostrava already works with such section and it is expected that other municipalities will follow its example. The authors consider the lack of webcasting from the local authorities meetings as a substantial drawback. Introducing this tool would increase the transparency of elected representatives and would positively benefit the civil society. It would be appropriate if the municipalities that put this tool successfully into practice shared their experience through the *best practices*. The level of e-consulting is dominated by the use of letterboxes and social media profiles. As to the third level – the active participation, none of the selected municipalities has implemented any of the possible tools that would fall in this category.

Literature

- [1] AL-DALOU, R., ABU-SHANAB, E., (2013). e-Participation Levels and Technologies. In: *ICIT 2013 The 6th International Conference on Information Technology* [online]. [qtd. 13. 03. 2019]. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Emad_Abu-Shanab/post/E-election_e-participation_or_e-vote_in_Europe/attachment/59d63f6179197b807799bd07/AS:427116337602561@1478843878362/download/AI-Dalou%E2%80%99+%26+Abu-Shanab+2013.pdf.
- [2] ALBRECHT, S. a kol., (2008). *e-Participation – Electronic Participation O Citizens and the Businesses Community in Government*. Institut für Informationsmanagement Bremen GmbH (ifib). [online]. [qtd. 13. 03. 2019]. Available at: https://www.ifib.de/publikationsdateien/study_e-participation_engl.pdf.
- [3] ÅSTRÖM, J., KARLSSON, M., LINDE, J., PIRANNEJAD, A., (2012). Understanding the rise of e-participation in non-democracies: Domestic and international factors. *Government Information Quarterly*, vol. 29, no. 2, pp. 142-150. ISSN 0740624X. DOI 10.1016/j.giq.2011.09.008.
- [4] BEDNARSKA-OLEJNICZAK, D., (2018). Public participation of Polish Millennials-problems of public communication and involvement in municipal affairs. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 449–456. ISBN 978-80-210-8969-3.
- [5] ČERMÁK, D., VOBECKÁ, J., (2011). *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i. ISBN 978-80-7419-068-1.
- [6] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2017). *Bilance počtu obyvatel v obcích Moravskoslezského kraje*. [online]. [qtd. 13. 03. 2019]. Available at: <https://www.czso.cz/csu/xt/bilance-poctu-obyvatele-v-obcich-moravskoslezskeho-kraje>.
- [7] EUROSTAT, (2018). *Archive: Internet access and use statistics – households and individuals*. [online]. [qtd. 13. 03. 2019]. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Internet_access_and_use_statistics_-_households_and_individuals&oldid=379591#Internet_access.
- [8] FALK, N., CARLEY, M., (2012). *Sustainable Urban Neighbourhoods – Building Communities that Last*. URBED. [online]. [qtd. 13. 03. 2019]. Available at: <http://urbed.coop/sites/default/files/SUNN%20final%20report.pdf>.
- [9] GRAMBERGER, M., (2001). Citizens as Partners: OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-Making. Paříž: OECD Publications. ISBN 92-64-19540-8.
- [10] MERGEL, I., (2013). A framework for interpreting social media interactions. *Government information quarterly*, vol. 30, no. 4, pp. 327-334. DOI: 10.1016/j.giq.2013.05.015.
- [11] NICK, G., PONGRÁČZ, F., RADÁCS, E., (2018). Interpretation of disruptive Innovation in the era of Smart Cities of the fourth industrial revolution. *Deurope – The central European Journal of Regional Development and Tourism*, vol. 10, no. 1, pp. 53-70. ISSN 1821-2506.
- [12] ŠPAČEK, D., (2012) *eGovernment – cíle, trendy a přístupy k jeho hodnocení*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-261-8.
- [13] TAMBOURIS, E., LIOTAS, N., TARABANIS, K., (2007). A Framework for Assessing eParticipation Projects and Tools. In *40th Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS'07)* [online]. [qtd. 13.03.2019]. Available at: <http://ieeexplore.ieee.org/document/4076551/>.

This contribution has been completed as a part of the grant project Kreativní a smart města: strategie a nástroje udržitelného rozvoje (MUNI/A/11372018).

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-44

**POTENCIÁL KOMUNIKÁCIE MIESTNEJ SAMOSPRÁVY
V KONTEXTE GHOSTINGU A SPOKOJNOSTI OBČANOV****Potential of local government communication in the context of
ghosting in the perception of its clients****JURAJ TEJ¹****MATÚŠ VAGAŠ¹****DÁVID MIŠKO²**

¹Katedra manažmentu | ¹Department of Management
Fakulta manažmentu | Faculty of Management
Prešovská univerzita v Prešove | University of Presov
✉ Konštantinová 16, 080 01 Prešov, Slovak Republic
E-mail: juraj.tej@unipo.sk, matus.vagas@smail.unipo.sk

²Katedra manažérskej psychológie | ²Department of Managers Psychology
Fakulta manažmentu | Faculty of Management
Prešovská univerzita v Prešove | University of Presov
✉ Konštantinová 16, 080 0, Prešov, Slovak Republic
E-mail: david.misko@smail.unipo.sk

Anotace

Spokojnosť občanov môže byť determinovaná politickou kultúrou ako aj pohlavím, vekom a ďalším demografickými charakteristikami. Cieľom príspevku je teoretické rozpracovanie riešenej problematiky na úrovni miestnej samosprávy. Príspevok je zameraný na významnosť ghostingu v samospráve ako aj jeho overenie prostredníctvom výskumu. Na základe 83 respondentov sme sa pokúšali overiť štatisticky významný rodový rozdiel vo faktoroch spokojnosti občanov a ghostingom na úrovni miest a obcí. Dotazník obsahujúci päť položiek hodnotil skúsenosti občanov s ghostingom pri podávaní a riešení žiadostí na úrovni miest a obcí. Pomerne vysoké percento prieskumnej vzorky má skúsenosť s ghostingom vo forme neodpovedania na žiadosti či ignoranciu zo strany úradov. Výsledky preukázali súvislosti medzi spokojnosťou občanov a skúsenosťou s ghostingom. Ghostingu medzi občanmi a úradmi miestnej samosprávy je multifaktoriálny a môžu ho spôsobovať časová vyťaženosť úradov, konflikty medzi občanom a úradom a ďalšie.

Kľúčová slova

ghosting, komunikácia, samospráva,

Annotation

Citizens' satisfaction can be determined by political culture as well as by gender, age, and other demographic characteristics. The aim of the paper is the theoretical elaboration of the solved issue at the level of local self-government. The paper is focused on the importance of ghosting in self-government as well as its verification through research. On the basis of 83 respondents, we tried to verify statistically significant gender differences in factors of citizens' satisfaction and ghosting at the level of towns and villages. The five-item questionnaire assessed citizens' experiences with ghosting in filing and resolving applications at the city and municipal level. The relatively high percentage of the exploratory sample has experience with ghosting in the form of non-response to the request or ignorance by the authorities. The results showed links between citizen satisfaction and ghosting experience. Ghosting between citizens and local government offices is multifactorial and can be caused by time-consuming offices, conflicts between the citizen and the office, and more.

Key words

ghosting, communication, self-government

JEL classification: H5, P20

1. Úvod

Komunikácia je dôležitá v každom smere nášho života pre vyjadrenie pocitov, názorov a postojov v osobnom ale i pracovnom živote. Tvorí podstatu identifikácie riešenia konfliktov na pracoviskách alebo rôznych nezrovnalostí medzi ľuďmi. Tak, ako komunikácia dokáže zblížovať ľudí, dokáže ich aj odcudzovať a vzd'alovať jedného od druhého. Výrazné rozdiely v ponímaní a orientácii jednotlivých prístupov k povinnostiam predurčuje dôležitú komunikáciu aj medzi verejnou správou a ľuďmi, vrátane samosprávy. Udržateľnosť komunikácie v rámci lokálneho rozvoja pre samosprávu je mimoriadne dôležitá. Udržateľnú komunikáciu v municipálnom prostredí preferuje aj Ferencz a kol. (2017). Dôležitosť udržateľnosti systémov vo východnej Európe sa venovali aj Adamišín a Vavrek (2014). Organizácia samosprávy ako sústava prvkov s vnútorným prostredím predstavuje systém informácií vedúci k požadovanému správaniu a komunikácii k správne regulovanému systému (Tej, Burdová, Vagaš, 2018, Polak a Franic, 2015). Administratívna jednotka, jej veľkosť a kvalita prvkov sú základom pre následné hodnotenie udržateľnosti jej rozvoja (Vavrek a kol. 2015, Cooke a Leydesdorff, 2006). Odovzdávanie informácií cez komunikačný kanál z objektu A (odosielateľ) k objektu B (prijímateľ) predstavuje v každej samosprávnej inštitúcii zásadný predpoklad, ktorý predikuje splnenie, vysvetlenie a spätnú väzbu odosielateľovi.

Komunikáciu vo všeobecnosti môžeme považovať za veľmi bežnú koncepciu v spoločnosti a každodennom živote, ktorá prebieha všade okolo nás, pričom zároveň plní funkciu efektívneho komunikačného prostriedku. V procese osobnej komunikácie je zrejmé, že dochádza k prekážkam, ktorým sa buď dá, alebo nedá vyhnúť (Birknerová et al. 2017). Význam osobnej komunikácie vyzdvihuje Ženka a kol. (2016). Komunikácia na úrovni miest a obcí zastupuje komunikačné médium. Sú to práve obce a mestá, kde sa vytvárajú, prenášajú a vymieňajú správy medzi konkrétnymi inštitúciami, infraštruktúrami a obyvateľmi (Lin, Dayton, Greenwald, 2017). Napriek maximálnemu úsiliu vlád zlepšiť služby, lepšie a efektívnejšie reagovať na požiadavky občanov, dôvera verejnosti vo vládu, politikov a strany nie je príliš vysoká (Head, 2007). Správa z prieskumu verejnej mienky o dôvere verejnosti k súdom hovorí o tom, že až 60,4 % respondentov nedôveruje slovenským súdom a naopak len tretina, 32,9 % respondentov dôveruje (Súdna rada SR, 2016). Správa z výskumu verejnej mienky z oddelenia sociálnych a personálnych analýz verejnej mienky konštatuje, že 55,8 % respondentov má viac než polovičnú dôveru v inštitúcie vo svojich krajoch na Slovensku tak, ako Ministerstvo obrany, cirkev, ústavný súd (Čukan, 2004). Hoci existuje všeobecná podpora národných politických a právnych systémov, dôvera v konkrétne miestne úrady a ich zložky z roka na rok slabne.

Hovorca a tajomník Rady expertov ZMOS (Združenia miest a obcí Slovenska) Michal Kaliňák zdôrazňuje vzájomnú komunikáciu a spoluprácu medzi orgánmi verejnej správy a obyvateľmi štátu. Združenie miest a obcí na Slovensku realizovalo prieskum na pôde VÚC (Vyššie územné celky), ktorý bol zameraný na vnímanie samosprávnych krajov v rámci komunikácie. Prieskumu sa zúčastnilo 402 starostov a primátorov obcí. Z prieskumu vyplýva, že 31,4 % respondentov poskytuje o sebe len čiastočné, ale postačujúce informácie a 28,9 % respondentov usudzuje, že samosprávne kraje síce poskytujú informácie, ktoré potrebujú, ale ocenili by viac informovanosti. Respondenti, s počtom 25,9 % uviedli, že neposkytujú úplne informácie a 5,7 % respondentov označilo VÚC ako organizáciu, ktorá neposkytuje žiadne informácie o sebe pre verejnosť a obyvateľstvo krajiny (Združenie miest a obcí Slovenska, 2019)

Zarážajúce výsledky z prieskumu starostov a primátorov obcí môžeme kvantifikovať ako nedostatočnú komunikáciu s jednotlivými infraštruktúrami verejnej správy, čo poukazuje aj na fakt, že Slovensko od roku 2016 prešlo vďaka národnému projektu Dátové centrum obcí a miest (DCOM) na rýchlejšiu elektronickú komunikáciu (SME-Ekonomika, 2015). Tento presun vybavovania žiadostí a presúvania informácií digitálne môže mať za následok odignorovanie, nepochopenie, prípadnú stratu žiadosti alebo informácie, ktorú si podáva žiadateľ na príslušný štátny orgán.

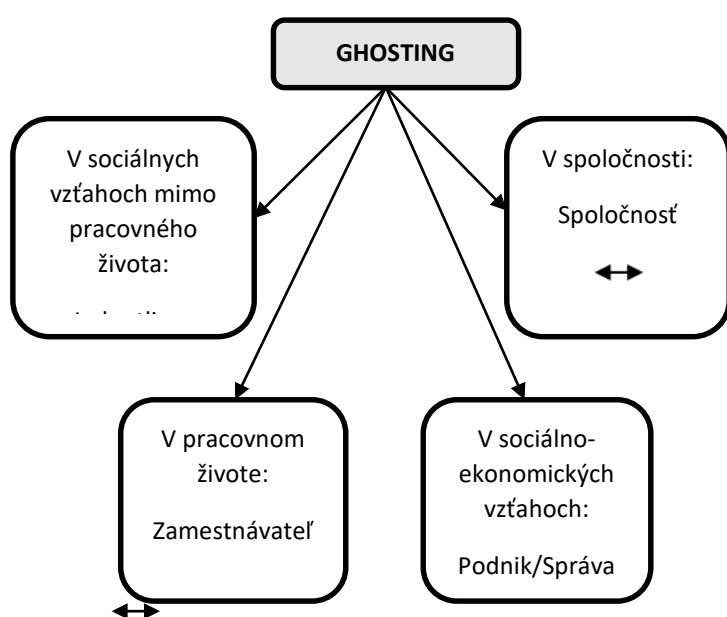
1.1 Komunikácia verejnej správy či samosprávy s klientmi v kontexte ghostingu

Komunikácia v miestnej samospráve prebieha podľa štandardných podmienok a štandardnými spôsobmi. Problém nastáva vtedy, ak z jednej žiadosti na vybavenie potrebnej úradnej agendy sa presúvame k druhej, prípadne ďalšej. Na podobné problémy v súčasnosti poukazuje aj Sirková, a Ali Taha (2017). Ľudia na Slovensku sú v súčasnosti zvyknutí na písomné a osobné vybavovanie úradných dokumentov. Čo nevyrieši osobná návšteva, môže vyriešiť jednoduchý email, alebo vyplnenie potrebného formulára, prípadne preskenovanie podpísaného dokumentu (HNonline, 2016). Tu ale dôležitú úlohu zohráva čas, ktorý sa u žiadateľa prejavuje negatívne. Dostáva sa do pocitu zdĺhavého čakania a nevypovedaných otázok, na ktoré čaká či už poštou, emailom alebo prípadným predvolaním, ktoré si môže vyžadovať osobnú prítomnosť žiadateľa.

Navonok toto správanie môže vystupovať úplne normálne, aj keď človek môže byť podráždený, nervózny alebo disponovať podobnými odchýlkami správania sa. V akademickej sfére sa čoraz viac dostáva do povedomia problematika ghostingu, ktorá si nachádza svoje zastúpenie aj v komunikácii verejnej správy s obyvateľmi krajiny a v komunikácii samosprávy so svojimi obyvateľmi. Teoretické základy pre ghosting položili LeFebre (2017), Koessler (2018), Friedman et al (2018), Richardson (2017), ale aj Vagaš a Miško (2018), ktorí sa venovali problematike ghostingu vo vzťahoch medzi mužmi a ženami, medzi politickými stranami v krajine alebo na pracovisku v pracovných vzťahoch ľudských zdrojov v organizácii. Za ghosting môžeme považovať akékoľvek vyhýbavé správanie, prerušenie akejkoľvek komunikácie, ktoré vedie ku ignorancii danej osoby bez upozornenia. V našom prípade považujeme ghosting ako negatívny jav medzi samosprávou a obyvateľmi regiónov, ktoré spravujú.

Tej a Vagaš (2018) na základe obr. 1 vysvetľujú prienik problematiky ghostingu v troch oblastiach. V rámci konfrontácie s inými autormi, ktorí sa venujú tematike ghostingu je možné konštatovať, že ghosting sa s ľahkosťou dokáže modifikovať aj medzi jednotlivcom a podnikom, v našom prípade žiadateľom a samosprávou.

Obr. 1: Oblasti ghostingu

Zdroj: Spracovanie podľa Tej a Vagaš (2018)

Gonzalez (2019), Cooke a Piccaluga (2016) konštatujú, ako štátne úrady v USA preberajú nespočetné množstvo žiadostí v rámci prijatia imigrantov do krajiny, pričom len málo žiadateľov dostane včas odpoveď na svoju žiadosť. Shahid (2017) upozorňuje na falošné alebo neúplné identity, ktoré obyvatelia podávajú vo svojich žiadostiach. Tento proces overovania a vybavovania žiadostí na úradoch ešte viac komplikuje prácu administratívnych pracovníkov a predlžuje čas, ktorý je pre niektorých obyvateľov v rámci vybavenia potrebných dokumentov dôležitý (aj v zákonne stanovenej dobe). Papcunová a kol. (2016) poukazuje na možnosť elektronickej komunikácie obyvateľov v kontexte vybavovania úradných dokumentov.

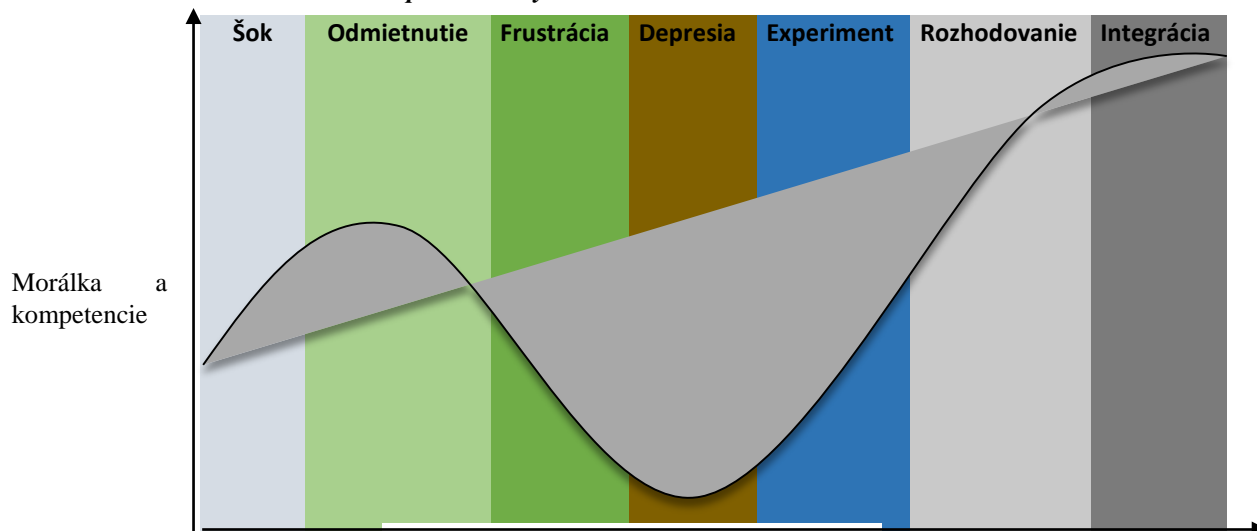
Crenshaw (2017) vysvetľuje postoj človeka – žiadateľa, ktorý síce poslal potrebné papiere úradom, podpísal potrebné dokumenty alebo poslal email, no stále nedostáva žiadnu odpoveď. Richardson (2017) konštatoval, že problematika ghostingu negatívne ovplyvňuje komunikáciu medzi politickými stranami a jednotlivými vyjadreniami úradníkov v rámci spolupráce. Tento prípad indikuje nedostatočnú, resp. neprispôsobivú komunikáciu aj na vyšších administratívnych miestach. Schofferman, Wetzel a Bono (2015) vysvetľujú komunikáciu ghostingom, ktorá spôsobuje nedôveru medzi pacientami a lekármi v ordinácii. Písanie odborných lekárske správ a oboznámenie pacienta s jeho stavom môže v niektorých prípadoch zdiskreditovať dôležité informácie, ak sú podané nedostatočnou alebo menej odbornou komunikáciou, čo v konečnom dôsledku spôsobuje kognitívne skreslenia, nepochopenie informácie alebo rozličné vnímanie situácie (Frankovský, Birknerová, Zbihlejšová, 2017). Všetky komunikačné nedostatky medzi ľuďmi na rôznych pracoviskách, odboroch a priemyselných odvetviach čiastočne spôsobuje ghost management. Sismondo a Doucet (2010) zaznamenali, že

tak ako ghost management spôsobuje medzi autormi publikácií pocit nečinnosti a nevedomosti, tak aj zvolený komunikačný štýl v rámci spolupráce môže buď zrýchliť alebo spomaliť celý proces riešeného problému.

1.2 Fázy zmeny človeka v kontexte ghostingu

Kubler Rossová, (1968), Cassidy a Shaver (2008), Lim (2013) a Perkins (2018) zaznamenali fázy zmeny aj v kontexte ghostingu, ktoré menia svoju podobu, vzťahujú sa na komunikáciu a osobnostné charakteristiky človeka. Fáza šoku, odmietnutia, frustrácie, depresie, experimentu, rozhodovania a integrácie je znázornená na obr. 2.

Obr. 2: Kubler-Rossová krivka chápania zmeny človeka

Zdroj: Spracovanie podľa Kubler Ross (1969), Cassidy a Shaver (2008), Lim (2013) a Perkins (2018)

Podľa autorov je zmena neodvratnou súčasťou života, pred ktorou nemožno utiecť. Kubler-Rossová krivka zmeny identickým spôsobom poukazuje na jednotlivé fázy zmeny, kde tieto fázy vystupujú na dosiahnutie požadovaného úspechu. V našom prípade sa zameriame na komunikačné nedostatky verejnej správy na úrovni miest a obcí v rámci komunikácie ghostingom. Fázy konštatujú:

- Šok – táto fáza je pomerne krátkodobá a opisuje, ako sa obranný mechanizmus človeka vyrovnáva so znepokojujúcou správou. Niektorí ľudia majú tendenciu zostať dlhšie v šoku a nevedia sa vyrovnáť s realitou.
- Odmietnutie - po fáze šoku nastáva odmietnutie skutočnosti (ghostingové správanie ako reakcia), teda človek má následne tendenciu a sklon k hnevu. Zatiaľ, čo niektorí si vezmú hnev na seba, poniektorí ho vedia nasmerovať na ostatných a neschopných ľudí. Každopádne, stále jeden z oboch strán zostáva podráždený a frustrovaný.
- Frustrácia a depresia – tieto fázy sa premietajú v správaní človeka veľmi negatívne. Svoje zastúpenie si tu nachádza smútok, strach, ľútosť, vina a iné negatívne emócie.
- Experiment a rozhodovanie – po uvedomení čiastočného zlyhania človeka v problémovej situácii, nastáva postavenie sa problému čelom a rozhodovanie začne budovať v človeku pocity vzchopenia a skúšania obnovenia a riešenia problému.
- Integrácia – po dlhšom alebo kratšom rozhodovaní sa požadovaná zmena začína integrovať do života človeka. Nastáva akceptácia, že existuje aj iný spôsob, ako robiť veci podľa starých zaužívaných spôsobov. Človek si začína veriť, že všetko bude v poriadku.

Je dôležité, aby ľudia v procese spomínaných fáz neboli uponáhľaní, akceptovali čas a postupne si prešli jednotlivými stupňami zmeny. V našej terminológii komunikácie ghostingu a správy miest a obcí Kubler-Rossová krivka vysvetľuje dve strany – správu miest a obcí a komunikáciu ľudí v kontexte ghostingu. Takýto prierez jednotlivých fáz akceptácie zmien v správaní sa človeka po úpadku konfliktov, nevhodnej a neprispôbivej komunikácie môže znamenať potenciálny smer riešenia komunikácie medzi oboma stranami. Komunikáciu považujeme za najdôležitejší prvok riešenia žiadostí v samospráve medzi žiadateľom a úradníkom ako administratívnym pracovníkom. V nasledujúcej časti sa zameriame na komunikačné nedostatky medzi oboma stranami, pričom bodom záujmu prieskumu bude komunikácia so skúsenosťou ghostingu v správe miest a obcí.

2. Výsledky výskumu

Výskum je fokusovaný na identifikáciu rodových rozdielov a súvislostí medzi jednotlivými položkami, ktoré posudzujú ghosting v oblasti miestnej samosprávy. Dotazník obsahoval päť položiek hodnotiace ghosting a tri položky hodnotiace spokojnosť klientov. Jednotlivé položky dotazníka boli posudzované respondentmi na škále: 0 – vôbec, 1 – zriedka, 2 – niekedy, 3 – často, 4 – veľmi často. Pre identifikáciu súvislostí a rozdielov sa vytvoril sumačný index položiek, ktoré popisujú uvedené premenné. Vzhľadom na veľkosť výskumnej vzorky a testovania normality dát sú pre výpočty aplikované neparametrické testy a pred ďalším použitím dotazníka v praxi ho odporúčame validizovať.

Výskumnú vzorku tvorilo 38 mužov a 45 žien vo veku od 19 do 62 rokov. Priemerný vek respondentov bol 30,82 rokov. Geografické rozloženie respondentov bolo v rámci štyroch krajov na území Slovenska, a to: Prešovský kraj (31,8%), Košický kraj (25,4%), Bratislavský kraj (27,6%) a Žilinský kraj (15,2%). Zber dát prebiehal online prostredníctvom metódy snowball v mesiacoch január a február 2019.

Pre štatistickú analýzu bol vytvorený sumačný index jednotlivých položiek, vid'. legenda výskumného nástroja. Reliabilita faktorov spokojnosť (Cronbach's Alpha ,855) a ghosting (Cronbach's Alpha ,917). Test rozloženia dát spokojnosť (Skewness ,338; Kurtosis -,353) a ghosting (Skewness -,357; Kurtosis -1,292).

Pred analýzou sme stanovili hypotézy výskumu:

- H1: existuje štatisticky významný rodový rozdiel vo faktoroch spokojnosť občanov a ghostingom na úrovni miest a obcí.
- H2: existujú štatisticky významné súvislosti medzi faktormi spokojnosť občanov a ghostingom na úrovni miest a obcí.

Tab. 1: Rodové rozdiely

	Rod	N	Mean Rank	Mann-Whitney U	Sig.
Spokojnosť	Muž	38	38,47	721,000	0,218
	Žena	45	44,98		
Ghosting	Muž	38	47,18	658,000	0,071
	Žena	45	37,62		

Zdroj: vlastné spracovanie v SPSS 21

Hypotézu H1 sme stanovili na základe teoretických predpokladov o rodových rozdieloch. Christensen a Lægreid (2005) uvádzajú, že spokojnosť a dôvera vo vládu, štátnu službu, miestne zastupiteľstvá a úrady súvisí so spokojnosťou občanov s konkrétnymi verejnými službami. Spokojnosť občanov môže byť determinovaná politickou kultúrou ako aj pohlavím, vekom a ďalším demografickými charakteristikami. Rahim a Shizari (2018) tiež poukazujú na významnosť demografických a sociálno-ekonomických charakteristík občanov. Pohlavie a vek sú možnými determinantami modelu, kde závislá premenná je index spokojnosti občanov a nezávislá premenná môže byť pohlavie alebo vek.

Tabuľka 1 nepotvrdila štatisticky významné rodové rozdiely pre premenné spokojnosť a ghosting. Pri položkovej analýze sa potvrdil štatisticky významný rozdiel v položke P6, kde muži dosiahli vyššie priemerné skóre. Hypotézu H1 zamietame na úrovni významnosti 0,05. Uvedený výsledok môžeme posúdiť ako pozitívny. Na úrovni miest aj obcí by nemala existovať rodová diskriminácia pri vybavovaní žiadostí a komunikácií s klientom. Avšak Rahim a Shizari (2018) uvádzajú, že demografické charakteristiky ako pohlavie a vek občanov sú štatisticky významné pri hodnotení spokojnosti občanov. Naše výsledky nepreukázali rodový rozdiel, čo však môže byť spôsobené veľkosťou výskumnej vzorky ako aj geografická diferenciacia realizácie výskumu. Výskum uvedených autorov bol realizovaný v Pakistane. Každý štát ma však inú politickú kultúru.

Vagaš a Miško (2018) uvádzajú existenciu rodových rozdielov medzi mužmi a ženami. Muži, podľa nich, majú vyššiu tendenciu niekoho ignorovať alebo s ním úplne prerušiť komunikáciu. Zároveň odporúčajú venovať sa predikcii tejto problematiky v organizáciách miestnej samosprávy. Pre identifikáciu ghostingu vo verejnej správe je možné ako pomocný nástroj predikcie použiť dotazník, ktorý autori uvádzajú pod názvom GIG.

Pre overenie hypotézy H2 o existencii súvislostí medzi premennou spokojnosť a ghosting bol aplikovaný Spearmanov korelačný koeficient. Výsledky prezentuje tabuľka 2.

Tab. 2: Korelácia faktorov

		Ghosting
Spokojnosť	Correlation	-,515**
	Sig.	0,000

Zdroj: vlastné spracovanie v SPSS 21

Na základe vyššie spomínaných dôležitých determinantov spokojnosti občanov sme sa zamerali na analýzu súvislosti medzi spokojnosťou a ghostingom. Tabuľka 2 potvrdzuje hypotézu o existencii štatisticky významných súvislostí medzi spokojnosťou občanov a ghostingom v správe miest a obcí. Spokojnosť občana so službami verejnej správy je jeden z najdôležitejších determinantov rozvoja a dôvery občanov v štáte. Občania, ktorí sa stretli s ghostingom viac, sú zároveň menej spokojný v správe miest a obcí, čo prezentuje negatívna korelácia. Vznik ghostingu medzi občanom a úradom je multifaktoriálny. Determinanty, ktoré ho spôsobujú môžu byť napríklad: časová vyťaženosť úradov, konflikty medzi občanom a úradom, organizačná kultúra prevládajúca na úradoch, ale aj osobnosť občana, ktorého žiadosti úrad môže považovať za bezpredmetné.

Legenda výskumného nástroja:

P1: som spokojný s vybavovaním žiadostí vo verejnej správe

P2: som spokojný s komunikáciou úradov

P3: všeobecne som spokojný s funkčnosťou verejnej správy

P4: na moje žiadosti nikto neodpovedal

P5: úrad prijal moju žiadosť, následne prerušil komunikáciu

P6: úrad sa tváril, že neexistuje a ignoroval moje žiadosti

P7: v procese riešenia problému prestal úrad reagovať

P8: verejná inštitúcia so mnou prerušila akúkoľvek komunikáciu

3. Záver

V súčasnom výskumnom priestore sme sa nestretli s odbornými či vedeckými textami, ktoré sa problematike ghostingu v samospráve venujú. Cieľom bolo overiť, či sa javy ghostingu vyskytujú aj v oblasti miestnej samosprávy, t.j. v komunitnom priestore obcí. Výsledky potvrdili štatisticky významné súvislosti medzi spokojnosťou občanov a skúsenosťou s ghostingom. Občania, ktorí sa stretli s určitou formou ghostingu vo verejnej správe sú zároveň menej spokojní s verejnou správou. Poukazujeme na určité obmedzenia výskumu ako veľkosť výskumnej vzorky ako aj existenciu ďalších premenných, ktoré nie sú skúmané v tomto príspevku.

Odporúčame občanom osobné vybavovanie žiadostí a problémov aj napriek stále rastúcemu tlaku na digitalizáciu. Telefonická či písomná komunikácia vytvára pre úrady priestor, kedy nemusia ihneď odpovedať na žiadosti a zaoberať sa daným problémom. Teória definuje ghosting ako úplne prerušenie komunikácie, ale aj ako ignoráciu a vyhýbanie sa. V pracovnom prostredí je teda obtiažne identifikovať stav, ktorý môžeme označiť pojmom ghosting. Zamedziť vzniku ghostingu môžeme prostredníctvom kontrolných orgánov, ktoré budú analyzovať postupy a odozvy úradov alebo zvýšením zodpovednosti voči svojim klientom. Musíme si však uvedomiť, že úrady majú stanovený čas na odpoveď a riešenie žiadostí. V takomto prípade nemôžeme hovoriť o ghostingu. Zákonné lehoty pre vybavenie žiadosti sa vzťahujú na konkrétne úkony. Úrady by mali na všetky žiadosti odpovedať prvotnou správou o zaevidovaní žiadosti a jej riešení. Ak následne úrad prestane reagovať na podnety obyvateľa, nereaguje na jeho žiadosti alebo pôvodnú žiadosť nevybavil včas bez vysvetlenia, môžeme tento stav označiť za ghosting.

V širšej praxi verejnej správy môžeme problematiku ghostingu chápať aj ako nečinnosť úradov konajúcich v mene štátneho orgánu. Úrad nedodrží lehotu na vydanie rozhodnutia alebo odmietne konať úplne. V takomto prípade si úrad neplní zákonnú povinnosť. Prostriedkami na ochranu pred nečinnosťou úradov vo verejnej správe (vrátane miest a obcí) sú:

- podnet na prokuratúru,
- podnet verejnému ochrancovi práv,
- sťažnosť,
- žaloba,
- podnet na Európsky súdny dvor.

Týmto spôsobom sa občania môžu brániť a zamedziť aplikácii či introdukcii problematiky ghostingu do udržateľných procesov komunikácie v miestnej samospráve. Toček (2017) a Hlavatý (2018) poukazujú na častú neochotu obce konať a odpovedať na žiadosti či sťažnosti. Podľa § 24 ods. 1 zákona o sťažnostiach: „Orgánu verejnej správy, ktorý neplní povinnosti podľa tohto zákona a tým sťažuje vybavovanie sťažnosti, marí jej

vybavovanie alebo nápravu nedostatkov, môže orgán verejnej správy príslušný na vybavenie sťažnosti uložiť poriadkovú pokutu do výšky 650 eur.“

Hawley (2018) problematiku ghostingu prenáša na financovanie verejnej správy a verejné finančné hospodárenie. Ghost je aj zamestnanec správy, ktorý je oficiálne zamestnaný, ale pre štát nie je prínosom. V takomto prípade hovoríme o úniku štátnych finančných prostriedkov pre zamestnanca, ktorý môže byť skutočnou osobou. Ghosting je závažný a rozšírený problém.

Existencia ghostingu vo verejnej správe pri financovaní ohrozuje dôveryhodnosť štátu zo zjavného úniku verejného financovania a korupcie. Prejavy ghostingu môžeme evidovať v rôznych odvetviach a formách. V prípade verejnej správy ide o závažný problém porušovania občianskych práv, ktorý odporúčame riešiť prostriedkami na ochranu pred nečinnosťou úradov. Jedným z riešení je aj prijímanie tzv. „antibyrokratických“ zákonov v súčasnosti. Napríklad na Slovensku prijatý zákon 177/2018 o niektorých opatreniach na znižovanie administratívnej záťaže využívaním informačných systémov verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon proti byrokracii).

Literatúra

- [1] ADAMIŠIN, P., VAVREK, R. (2014). Sustainability analysis of selected eastern European and south-east European countries via parameter of complex sustainability assessment Qi. In: *Ecology, economics, education and legislation* : conference proceedings, volume III. SGEM 2014. Sofia: STEF92 Technology. ISBN 978-619-7105-19-3.
- [2] BIRKNEROVÁ, Z., et al. (2017). Analysis of links between communication skills, motivational orientations, and awareness of coaching. In *International journal of organizational leadership*, vol. 6, no. 4, pp. 505-510. ISSN 2383-1103.
- [3] CASSIDY, J., SHAVER, P. R., (2008). *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications*. 2nd Edn., Guilford Press, New York, pp.1020, ISBN-10: 160623028X.
- [4] COOKE, P., LEYDESDORFF, L., (2006). Regionaô Development in the Knowledge-Based Economy: The Construction of Advantage. In *Journal of Technology Transfer*, vol. 31, no. 1, pp. 5-15, ISSN 0892-9912.
- [5] COOKE, P., PICCALUGA, A., (2006). *Regional development in the knowledge economy*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group. ISBN 0415578639.
- [6] CRENSHAW, D., (2017). Corporate Ghosting: Can we bust it? In *Crenshacomunications*. [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <https://crenshawcomm.com/corporate-pr-ghosting-can-bust/>.
- [7] ČUKAN, K. (2004). Správa z výskumu verejnej mienky. [online]. [cit. 2019-02-20]. Dostupné z: <https://www.mod.gov.sk/data/files/472.pdf>.
- [8] FERENCZ, V. a kol. (2017). *Sustainable socio-economic development*. Düsseldorf: A&A Digitalprint, 2017. ISSN 978-3-00-055590-9.
- [9] FRANKOVSKÝ, M., BIRKNEROVÁ, Z., ZBIHLEJOVÁ, L., (2017). Emotional intelligence of female and male managers and assessment of occurrence of cognitive distortions in managerial work. In *Psychology and psychiatry, language & linguistics : 4th international multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts SGEM 2017* : conference proceedings : vol. II. P.pp. 139-146, ISBN 978-619-7408-19-5.
- [10] FREEDMAN, et. al., (2018). Ghosting and destiny: Implicit theories of relationships predict beliefs about ghosting. In *Journal of Social and Personal Relationships*, vol. 36, no. 3 pp. 905-924, ISSN 1460-3608.
- [11] GONZALEZ, S., (2019). This busy LA immigration court is now a 'ghost town' in wake of government shutdown. [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <https://www.pri.org/stories/2019-01-16/busy-la-immigration-court-now-ghost-town-wake-government-shutdown>.
- [12] HAWLEY, I., (2018). Ghost workers: Who are they and how to deal with them. [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <https://www.abyrint.com/ghost-worker-stories/>.
- [13] HEAD, B., (2007). Government Communications and The Public Service: Dilemmas and Pressures. In S.Young (ed), *Government Communication in Australia* (Melbourne: Cambridge University Press), pp.36-50 and 299-300, pp. 382, ISBN 978-0-521-68171-1.
- [14] HLAVATÝ, J., (2018). *Obecní úrad nereaguje na emaily či dopisy?* [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <https://www.hradec1.cz/2018/04/obecni-urad-ve-stribrne-skalici-nereaguje-na-vase-emaily-a-dopisy-pouzijte-tento-postup/>.
- [15] HNONLINE. (2016). *Občan nemá robiť poštára. Platí to aj pre úradníkov*. [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <https://hnonline.sk/pr-clanky/1678349-obcan-nema-robit-postara-plati-to-aj-pre-uradnikov>.
- [16] CHRISTENSEN, T., LAEGREID, P. (2005). Trust in Government: The Relative, Importance of Service Satisfaction, Political Factors, and Demography. *Public Performance Management Review*, vol. 28, no. 4, pp. 487-511. ISSN 1530-9576.

- [17] KOESSLER, R. B., (2018). "When Your Boo Becomes a Ghost: The Association Between Breakup Strategy and Breakup Role in Experiences of Relationship Dissolution". *Electronic Thesis and Dissertation Repository*. 5402. [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <https://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=7493&context=etd>.
- [18] KUBLER-ROSS, E., (1969). *On Death and Dying*. New York: Macmillan.
- [19] LeFEBRE, L., (2017). Phantom Lovers: Ghosting as a Relationship Dissolution Strategy in the Technological Age. In N. M. Punyanunt-Carter & J. S. Wrench (Eds.), *In The impact of social media in modern romantic relationship*. pp. 219-235, New York, NY: Lexington Books.
- [20] LIM, M. W., (2013). Revisiting Kubler-Ross's Five Stages of Grief: Some Comments on the iPhone 5. *Journal of Social Science*, vol. 9, no. 1, pp. 11-13. ISSN 1549-3652.
- [21] LIN, N., DAYTON, P., GREENWALD, P., (2017). The Urban Communication Network and Social Stratification: A "Small World" Experiment. In *Annals of the International Communication Association*, vol. 1, no. 1, pp. 107-119, ISSN 2380-8985.
- [22] PÁPCUNOVÁ, V., URBANÍKOVÁ, M., KORENKOVÁ, M. (2016). Financovanie preneseného výkonu štátnej správy na úseku matrík na úrovni miestnej samosprávy v SR. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 786-795. ISBN 978-80-210-8273-1.
- [23] PERKINS, J., (2018). *The 5 stages of ghosting*. In *The Daily Californian*. [online]. [cit. 2019-02-05]. Dostupné z: <http://www.dailycal.org/2018/10/05/the-5-stages-of-ghosting>.
- [24] POLAK, M., FRANIC, J., (2015). Tackling undeclared work in societies with substantial asymmetry between formal and informal institutions – the case of FYR Macedonia. In *The 8th International Conference for Entrepreneurship, Innovation and Regional Development*. United Kingdom: Sheffield, University of Sheffield. pp.443-457, ISBN 978-0-9932801-0-8 Dostupné z: <http://flite-proj.cenfim.pt/wp-content/uploads/The-8th-ICEIRD-Conference-Proceedings.pdf#page=444>.
- [25] RAHIM, F., SHIRAZI N. (2018). Fiscal decentralization and citizen's satisfaction from local public service delivery in Pakistan. *International Journal of Ethics and Systems*, vol. 34, no. 1, pp. 122-142. ISSN 2514-9369.
- [26] RICHARDSON, M., (2017). Ghosting Politics: Speechwriters, Speechmakers and the (Re)crafting of identity. *Cultural Studies Review*, vol.23, no. 2, pp. 3-17. ISSN 1837-8692.
- [27] SHAHID, S., (2017). How ghost employees plague Balochistan's government departments. In *Herald*. [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <https://herald.dawn.com/news/1153869>.
- [28] SCHOFFERMAN, J., WETZEL, T. F., BONO, CH., (2015). Ghost and Guest Authors: You Can't Always Trust Who You Read. *Pain Medicine*, vol. 15, no. 3, pp. 416-420. ISSN 1526-4637.
- [29] SIRKOVÁ, M., ALI TAHA, V. (2017). Etické problémy v pracovnoprávných vzťahoch v slovenskom podnikateľskom prostredí. *Exclusive journal: economy and society and environment*, vol. 5, no. 3. ISSN 1339-0260.
- [30] SISMONDO, S., DOUCET, M., (2010). Publication Ethics and The Ghost Management of Medical Publication. *Bioethics*, vol. 24, no. 6, pp. 273-283. ISSN 1467-8519.
- [31] SME EKONOMIKA. (2015). *Samosprávy budú od januára komunikovať elektronicky*. [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <https://ekonomika.sme.sk/c/20067628/samospravy-budu-od-januara-komunikovat-elektronicky.html>.
- [32] SÚDNA RADA SR. (2016). *Správa z prieskumu verejnej mienky o dôvere verejnosti k súdom*. [online]. [cit. 2019-02-20]. Dostupné z: http://www.sudnarada.gov.sk/data/files/740_prieskum_sprava-z-vyskumu-dovera.pdf.
- [33] TEJ, J., BURDOVÁ, A., VAGAŠ, M., (2018). Politika spolupráce v manažmente miestnej samosprávy jako nástroj politiky obce. *Annales Scientia Politica*, vol. 7, no. 1, pp.68-76. ISSN 1339-0732.
- [34] TEJ, J., VAGAŠ, M., (2018). Ghosting v cestovnom ruchu? In *Workshop on environmental management modeling and on economic activity of tourism in European space*. Prešov: Bookman, pp. 179-185. ISBN 978-80-8165-304-9.
- [35] TOČEK, M., (2017). *Ako sa brániť voči nezákonnému konaniu alebo nečinnosti orgánu verejnej správy?* [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <https://www.pravnenoviny.sk/ako-sa-branit-voci-nezakonnemu-konaniu-alebo-necinnosti-organu-verejnej-spravy>.
- [36] VAGAŠ, M., MIŠKO, D., (2018). Understanding of Ghosting in Re-education of Human Resources in an Organization. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, vol. 8, no. 2, pp. 298-301. ISSN 1804-7890.
- [37] VAVREK, R., KOTULIČ, R., ADAMIŠIN, P. (2015). District as a determinant of the evaluation of municipalities' economy? *International journal of applied mathematics and statistics*, vol. 53, no. 2, pp. 53-64. ISSN 0973-7545.
- [38] ZÁKON č. 9/2010. *Zákon o stažnostiach*. [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2010-9>.

- [39] ZDRUŽENIE MIEST A OBCÍ. (2019). *Vzájomná komunikácia pomáha spolupráci*. [online]. [cit. 2019-02-26]. Dostupné z: https://www.zmos.sk/vzajomna-komunikacia-pomaha-spolupraci-.phtml?id3=80977&module_action__295820__id_art=29660.
- [40] ŽENKA, J., SLACH, O., REICHOVÁ, V. (2016). Rozmístění služeb v česku podle typu znalostní základny. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 522-528. ISBN 978-80-210-8273-1.

Príspevok je výstupom projektu 1/0578/18 - VEGA Modifikácia metodík pre hodnotenie a manažment udržateľného rozvoja a 038PU-4/2018 – KEGA - Rozvoj študijného programu environmentálny manažment v II. stupni štúdia.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-45

PRACTICES IN PUBLIC SERVICE PROVISION STIMULATING INVOLVEMENT OF PUBLIC SECTOR

Praktiky pri poskytovaní verejných služieb stimulujúce zapájanie verejného sektora

MONIKA BUMBALOVÁ

EVA BALÁŽOVÁ

Katedra verejnej správy | *Department of Public Administration*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Faculty of Eur. Studies and Regional Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: *monika.bumbalova@uniag.sk, eva.balazova@uniag.sk*

Annotation

The economic functioning of local self-governments, including provision of public services, has always been in line with the prevailing public management orientation presented in the particular country. For past few decades, the developing countries focused on applying elements of new public management and its modifications, which implied limited involvement of public sector and its agencies in provision of public services. In particular those were outsourcing and PPP. The consequent critique of NPM together with its limited success in some countries created a suitable base for a switch in the focus towards approaches supporting the involvement of public sector. Inter-municipal cooperation, public-public partnership and remunicipalization are among the most apparent ones. The main objective of the paper is, therefore, to provide a comprehensive analysis of these approaches with the emphasis on identifying their strengths and weak points. The method of critical analysis together with the method of synthesis were the main methods used during the paper elaboration. The performed analysis can further serve as a theoretical background for an empirical research conducted in the field.

Key words

public sector involvement, inter-municipal cooperation, public-public partnership, remunicipalization

Anotácia

Ekonomické fungovanie miestnych samospráv, vrátane poskytovania verejných služieb, bolo vždy odvodené od smerovania verejného manažmentu v konkrétnej krajine. Posledné desaťročia, najmä v podmienkach rozvinutých krajín, sa pozornosť sústreďovala na aplikáciu prvkov tzv. Nového verejného manažmentu (New public management) a jeho modifikácií, ktoré naznačovali odklon od zapájania verejného sektora a jeho agentúr do poskytovania verejných služieb, napríklad prostredníctvom outsourcingu a PPP. Následná kritika NPM spolu s jeho obmedzeným úspechom v niektorých krajinách však vytvorili vhodnú základňu pre zmenu tohto zamerania, a to smerom k prístupom orientovaným na zapájanie verejného sektora. Medziobecná spolupráca, verejno-verejné partnerstvo a remunicipalizácia patria k najvýraznejším z prístupov. Hlavným cieľom príspevku je preto poskytnúť súhrnnú analýzu týchto prístupov s dôrazom na identifikáciu ich silných a slabých stránok. Pri práci boli využité najmä metóda syntézy a kritickej analýzy. Predkladaná analýza môže následne slúžiť ako teoretický základ pre empirický výskum v danej oblasti.

Kľúčové slová

zapájanie verejného sektora, medziobecná spolupráca, verejno-verejné partnerstvá, remunicipalizácia

JEL classification: H700, L320

1. Introduction

The public sector in the second half of the 20th century was dominated by the New Public Management (NPM) doctrine, which replaced the centralized hierarchical organization structures and which is seen almost as opposition to the traditional public administration (Islam, 2015). The main idea of the NPM, when perceived from the

perspective of self-governments, was to favour decentralized administration, delegation of discretion, contracting for goods and services, and the use of the market mechanisms of competition and customer service to improve performance (Pfiffner, 2004). NPM involves reducing the size of the public sector including reorganizing and slimming down (Minogue, 2001). Since delivering of public services belongs to the most important roles of governments at all levels, NPM had inevitably impact also on this aspect. Based on the main idea behind NPM, involvement of private sector into the service provision was a crucial factor, while outsourcing and public-private partnership (PPP) are among the concrete forms used at the municipal level (OECD, 2005).

Outsourcing refers to a private sector delivery of goods and services that are paid for by the government (including local government). It is argued that businesses act more efficiently than governments because of different incentives and greater flexibility, and so outsourcing will save the public money (Pfiffner, 2004). On the other hand, there is a group of scholars, who have pointed out that, even if outsourcing produces cost savings, it is important to identify where these savings have been made. If outsourcing leads to savings due to a deterioration of working conditions (Quiggin, 2002) and/or a reduction in the quality of the service provided to citizens (Hart et al., 1997), which may lead in turn to a negative consequence for social welfare, this should be pointed out as such, and not confused with efficiency improvements. Further, the potential cost savings from outsourcing may diminish or disappear over time by rising prices of the private sector companies (Alonso, Clifton, Diaz – Fuentes, 2011).

The second mentioned form, namely the PPP, is characterized as a contract between government and a private company under which a private company finances, builds, and operates some element of a public service; and the private company gets paid over a number of years, either through charges paid by users, or by payments from the public authority, or a combination of both (OECD, 2005). The practice with PPP implementation also revealed some pros and cons. The main advantages lie for example in risk transfer to the private partner, reducing public money tied up in capital investment, solving the problem of public sector budget restraint, saving time in project delivery or facilitating creative and innovative approaches (Li et al., 2015). On the other hand, Hall (2015) found following disadvantages: with PPP the cost of capital is more expensive, the cost of construction together with transaction costs for tendering and monitoring are higher, the private sector did not prove itself to be more efficient in operation and there are negative impacts on public services, the environment and workers, from cost-cutting or from distorted selection of projects to suit the need for profitability in PPPs. Similar conclusions were drawn also by Minogue (2000), who claimed that market-based mechanism did not bring hard evidence of real efficiency gains. Further, Artreya, Armstrong (2002) stated that it is virtually impossible to find rigorous evidence or evaluation of the impact on public services, despite this being a major emphasis of the reform model.

Thus, the contemporary problem is how to organize the public sector so that it can adapt to the changing needs of society, without losing coherence of strategy or continuity of governance values (OECD, 2005). Some answers to the mentioned issues could be found in so called post-NPM reforms, which are mainly inter-organizationally oriented. These reforms seek to improve the horizontal coordination of governmental organizations and also to enhance coordination between the government and other actors. Post-NPM implies a mixture of in-house, marketized services and delivery networks, a client-based, holistic management style, boundary spanning skills, joined-up targets, a procedural focus, impartiality and ethical norms and stronger centralized control (Lodge, Gill, 2011). The inter-organizational practice for example showed that the organizations need to concentrate on a specialised selection of employees, recruiting qualified and experienced workers who will become a competitive advantage (Mura et al., 2017). Also Mikušová– Meričková et al. (2017) pointed out that only self-government with initiative employees will monitor the needs of inhabitants and consequently will implement innovative mechanisms of public services into the developing strategy.

Post-NPM focuses on strengthening the capacity of the centre, both politically and administratively, but also structurally reintegrating or controlling more agencies and state-owned enterprises (Christensen, Lægheid, 2007). Within the philosophy of post-NPM, three important practices can be found in the municipal service delivery. Their common feature lies in increased involvement of public sector agencies in the provision and delivery of public services. In particular those are inter-municipal cooperation, public-public partnership and remunicipalization, which will be elaborated in further details in the next chapters.

2. Material and methods

The presented paper is oriented on providing a comprehensive analysis of approaches in public service provision, which are aiming at strengthening the involvement of public sector, in particular inter-municipal cooperation, public-public partnership and remunicipalization. The stress is put on identification the main strengths and weak points of the approaches. The paper has a nature of scientific review; therefore, the main methods used were critical analysis of available scientific literature and, consequently, the method of synthesis of gained knowledge.

Regarding the material, secondary data sources have been used and processed using the methodological filter. The secondary data have been collected from scientific monographs, journal papers, reports and publications of international organizations.

3. Inter-municipal cooperation

When providing public services, especially small municipalities have to cope with the demands and norms pushing the size of production and also with increasing calls for quality. Beside that, the municipalities are confronted with raising complexity of social processes and finally, European integration together with market pressure bring opportunities but also threats for local self-governments (Hughes, 2003). Countries started to be more aware of the decisive role that good municipal organization plays for efficiency and the national wealth (Hertzog, 2015).

Inter-municipal cooperation represents a way how municipalities can face the situation described above, since common provision of public services brings economies of scale and helps to reflect on raising consumers' expectation (Lethbridge, 2016). According to Hertzog (2015) inter-municipal cooperation (IMC) is a part of local self-government system and it has no direct relation with the political regime of a country. IMC is characterized as a situation when two or more municipalities agree to work together on any of the tasks assigned to them in order to gain mutual benefits. Therefore, it is a relationship between two or several local authorities (i.e. entities in the first level of territorial administration) having a status of legal persons and enjoying political, legal and financial autonomy (Hulst, Van Montfort, 2011). In general, this type of cooperation excludes the involvement of private agents from the public service provision. Other typical features of IMC are as follows (UNDP, 2010):

- the cooperation can concern one or more areas of municipal competencies,
- included municipalities contribute with their capacities,
- the cooperation is a result of free, voluntary decision,
- the cooperation is not accidental and time-framed,
- the cooperation does not represent a permanent transfer of competencies.

In practice, there are several forms of IMC, which are defined based on 3 dimensions. The first dimension is derived from the type of competencies, while the differentiation is into the competencies linked with the provision of public services (e.g. water distribution or school transport) and competencies linked to local policies coordination and planning (e.g. planning of business parks or health care facilities) (Hulst, Van Montfort, 2011). The second dimension reflects on the rate of integration of the involved subjects. This can vary from the loosely coupled networks based on mutual consultations to the highly formalized cooperation with common decision-making bodies (Airaksinen, Haveri, 2003). The last dimension is linked to the administrative institutional context applied in the particular country, which is characterized by the formal structure of the state, the division of competencies, the administrative culture composed of sets of values, norms, informal rules and traditions and by institutional context of the public administration (valid legislation and policy) (Osterrieder et al., 2006).

Application of IMC is associated with several advantages but also with potential obstacles. The advantages include, beside the above-mentioned economies of scale and pressure on service quality, also the following:

- coverage of bigger areas, since the municipalities often secure the services also for other municipalities (e.g. bus service) and coping with externalities produced by surrounding municipalities (Bel, Warner, 2014),
- decreasing of costs by common management of the public infrastructure and by performing public functions, e.g. in job creation or investment planning (Hefetz, Warner, Vigoda-Gadot, 2014),
- better promotion and marketing by sharing the costs but also by common usage of regional symbols and amenities (UNDP, 2010),
- addressing the challenges with sub-optimal municipality size in availability of external financial resources (Hefetz, Warner, Vigoda-Gadot, 2012).

The application of IMC also proved that the municipalities participating in IMC enjoyed benefits in terms of costs reduction and better public services, whereas greater institutional legitimacy was detected in about half of the cases (Giacomini, Sancino, Simonetto, 2018).

On the other hand, there are also some shortcomings of the IMC identified. Hertzog (2015) grouped them into three major groups: insufficient competences, insufficient finances and insufficient human resources. Some more details were brought by UNDP (2010), which described them as follows:

- decision-making is more time demanding as it includes more stakeholders,
- the involved municipalities often suffer from bureaucratic inertia when municipal leadership may not be ready to give up control what leads to duplicities and inefficiency,

- public control limitation, since some control mechanisms are well-known in case of decision-making at the municipal level but not in case of IMC,
- there must exist a political will not just to cooperate but also to share competences, costs, success and prestige.

The inter-municipal cooperation can be seen in the reality of local self-governments, nevertheless, in many countries, including Slovakia, the municipalities still hesitate to enter such relationship (KVPC, 2014). Due to sustainability reasons, however, the municipalities will be forced to re-evaluate their attitude since IMC will probably be a natural outcome of the current situation.

4. Public- public partnership

Implementation of public-private partnerships often did not reach the desired outcomes since their primary orientation was on increasing the value for money and not on increasing the wellbeing of society (Morley, 2016). This is a reason why there was a massive wave of criticism towards PPP. Creation of public-public partnerships (PUP) can be seen as one of the reactions on the situation with PPP. PUPs are partnerships between two or more public or nongovernmental agencies (domestically or internationally) that pool resources and/or expertise in achieving a common goal (Voshel, 2016). They are based on solidarity to improve the capacity and effectiveness of one partner in providing public services and to secure multiplication effect (Hall et al., 2009). Further, the common ground is formed by common values, interests and objectives and not on profit making.

The absence of commercial interests, therefore, enables public partners to re-invest into local capacities and to build mutual trust what will be reflected in low transaction cost (Lethbridge, 2016). Comparing to PPP, PUP has also advantage in better control of the public body over objectives and methods and also higher rate of transparency and accountability (Hall et al., 2009). These partnerships are often formed because partners have practical experience with one another's challenges. International partnership represents the most common PUP form. Within such partnership, the developed countries help to the less developed ones and provide them with knowledge, logistic assistance and finances (Voshel, 2016). On the other hand, intra-state PUPs are typically established because of geographic proximity, ease of communication (including a common language), and the sharing of similar socio-cultural contexts (Boag, McDonald, 2010).

In practice, there are several objectives reached using PUP. It is possible to sort them into 5 general categories (Hall et al., 2009):

- expertise and development of human resources, which are crucial in increasing quality and efficiency of service provision, e.g. through cooperation with universities,
- technical support and assistance,
- increasing of efficiency and building of institutional capacities,
- financing of public services,
- improving of civil participation (democratization) through involvement of different actors and wide public (Voshel, 2016).

Same as all other methods, PUP cannot be used generally under all conditions. When choosing appropriate method, the potential barriers in implementation should be kept in mind. In case of PUP, they can be summarized as a lack of willingness and ability to enter into joint working within the public sector, specifically they are (Morley, 2016):

- perceived challenges to organizational status/sovereignty,
- concerns about managerial control,
- political acceptability,
- organizational cultural differences,
- inadequately developed organizational capabilities,
- the need to develop different organizational competencies,
- lack of organizational capacity.

Additionally to that, language barriers, uneven technological skills, dissimilar contexts, disparate labour-management relations, different interpretations of equity, and a host of other large and small discrepancies can lead to competing – even contradictory – objectives and tensions in partnership frameworks (Boag, McDonald, 2010).

Different forms of associations and merging of public subjects can be seen as a positive expression of public sector flexibility (Hall et al., 2009). Development of such partnerships seems to be simpler and cheaper in comparison with difficult processes of searching and negotiating with private partner. Additionally, PUPs involve entities from the same sector, following same interests and objectives.

5. Remunicipalization

Privatization is a practice lying at the very centre of the NPM. Even the public services performed by municipalities were the subjects of privatization. That is why municipalities became important actors in the public debate about the advantages and disadvantages of involvement of private sector in the public competences. Some municipalities appreciated the private interventions, however, other municipalities remained frustrated due to unfulfilled promises of private agents, shutdown of services for the poorest inhabitants, lack of integrated planning and also due to the pressure from international financial institutions insisting on enclosing a contract with a private partner (Pigeon et al., 2012). A wave of criticism and disapproval was raised among the municipalities, which were calling for change in a form of remunicipalization.

The concept of remunicipalisation is broadly used to cover changes from private to wholly public ownership of assets or companies; changes from outsourcing (or contracting-out) of services to direct provision by a public authority; and the replacement of concessions or lease contracts by direct provision by a public authority (Hall, Lobina, Terhorst, 2013). The process of remunicipalization is not always (or only) on a municipal scale. Regional and national authorities have considerable influence over services funding and policy, and in some cases act directly as providers of public services, so the process unfolds within this broader context (Lobina, Kishimoto, Petitjean, 2014).

Hall (2012) summarized the reasons for remunicipalization into the following points:

- expiry of contract with private partner what can serve as an evidence that private contracts proved so unsustainable that local governments opted to remunicipalize even though they knew that they may have to pay compensation (Lobina, Kishimoto, Petitjean, 2014),
- private sector failure,
- increased efficiency and lower costs of in-house provision of public services,
- achievement of public service objectives,
- absence of transaction costs connected with searching for private partner and its control,
- access to “cheaper” capital – public authorities can borrow money at lower interest rate than private partner,
- revenue from profit (but it is risky to assume that profits can be relied upon as a substitute for taxation),
- better conditions for employees.

Additional benefit of remunicipalization is the ecological aspect. Kishimoto, Petitjean (2017) claimed that it is a vital element of a serious transition towards a low-carbon economy. Many municipal companies, often in collaboration with citizen cooperatives, are focusing on local production and distribution of renewable energy. Contrary, the private companies have no incentive to behave ecologically because it actually means less profit (e.g. less waste means less profit)

Despite the mentioned stimuli, the transition back to the public ownership is not an easy process. It can cause difficulties even when there is a political will and financial and technical capacities. The difficulties include institutional memory lost, degraded assets, „poison pills“ left by the private company, communication and accounting systems that do not mesh with public sector systems, changes in organizational culture and so on (Pigeon et al., 2012).

Yet, the process of remunicipalization has been successfully implemented e.g. in France, Hungary, Germany, UK or Finland. It is mostly linked with water, electricity, public transport, waste management, cleaning and housing (Hall, 2012). Additionally, the cases in high-income countries show a marked acceleration: 81 took place between 2010-2014, while only 41 had occurred between 2005-2009. Thus the pace of remunicipalization has doubled over the last years (Lobina, Kishimoto, Petitjean, 2014). The research of Kishimoto, Petitjean (2017) showed that there have been at least 835 examples of (re)municipalization of public services worldwide in recent years, some of them involving several cities. In total there have been more than 1600 cities in 45 countries involved in (re)municipalization. And these (re)municipalizations generally succeeded in bringing down costs and tariffs, improving conditions for workers and boosting service quality, while ensuring greater transparency and accountability.

The importance and popularity of remunicipalization is stressed also by its inter-sectorial nature and also by fact that it is not a coordinated institutional initiative, but it rather reflects the current political and economic situation. The speed of political changes, positively perceived impacts of remunicipalization and efficient adaptability of public sector indicate that this trend will continue also in the future.

6. Conclusions

Even though the philosophy of the New public management and its elements gained lot of popularity within the public administration reality of countries, many critical voices were also heard. The same it was in case of involvement of public sector in the provision of public services. The leaning towards prioritizing of private sector in public service provision has been questioned by scholars and practitioners pointing out the differences between these two sectors, as well as, lacking proof of increased efficiency and other promises claimed by the NPM doctrine. Such situation created a suitable ground for opposite tendencies – increased involvement of public sector. In practice it has three main forms: inter-municipal cooperation, public-public partnership and remunicipalization.

Inter-municipal cooperation brings economy of scale, creates pressure on quality and nevertheless represents a solution for too small municipalities. On the other hand, representatives of municipalities are still not ready to share their competencies and powers, additionally, there must exist a political will to introduce such concept, what is rather sensitive topic. The second form, public- public partnership, originated as a reaction on public-private partnership, which did not fulfilled the expectations. Since there are only public partners involved in PUP, the profit craving aspect is missing what makes it easier to focus on fulfilment of public interest and other common public objectives. Additionally, better control and transparency is ensured. The negative sides of PUP include the need for new division of competencies, addressing the problem of insufficient capacities and ever needed political will. The last mentioned phenomenon was remunicipalization, which is probably the most sensitive one as it is often the case when changing of ownership is concerned. The advantages of such approach include access to cheaper capital, decrease of transaction costs and increased efficiency. This process, however, is also associated with some shortcomings mainly in form of degraded assets, changes in organizational culture and lacking compatibility between “then” and “now” systems (e.g. accounting, communication).

Despite the negative aspects associated with all the mentioned approaches, it seems that the current tendency in the public administration practice calls for bigger involvement of public sector. We believe that this is not just a respond to the questionable success of NPM but also an expression of belief that public agents can deliver public services efficiently and at a decent quality level.

Literature

- [1] AIRAKSINEN, J., HAVERI, A., (2003). *Networks and hierarchies in inter-municipal co-operation: Are networks really light and flexible and hierarchies sticky and rigid?* Paper presented at the Conference of European Group of Public Administration, Lisbon. [Online]. [cit. 2018-11-22]. Available at: http://municipal-cooperation.org/images/f/f7/Paper_Networks_and_Hierarchies_in_IMC_Finland_2003.pdf.
- [2] ALONSO, J. M., CLIFTON, J., DÍAZ-FUENTES, D., (2011). Did New Public Management Matter? An Empirical Analysis of the Outsourcing and Decentralization Effects on Public Sector Size. *Public Management Review*, vol. 17, no. 5, pp. 643-660. ISSN 1471-9045. DOI 10.1080/14719037.2013.822532.
- [3] ARTREYA, B., ARMSTRONG, A., (2002). *A Review of the Criticisms and the Future of New Public Management. Working paper*. [Online]. [cit. 2018-12-03]. Available at: <http://vuir.vu.edu.au/169/>.
- [4] BEL, G., WARNER, M. E., (2014). Inter-municipal Cooperation and Costs: Expectations and Evidence. *Public Administration*, vol. 93, no. 1, pp. 52–67. DOI 10.1111/padm.12104.
- [5] BOAG, G., MCDONALD, D. A., (2010). A critical review of public-public partnerships in water services. *Water Alternatives*, vol. 3, no. 1. ISSN 1965-0175.
- [6] GIACOMINI, D., SANCINO, A., SIMONETTO, A., (2018). The introduction of mandatory inter-municipal cooperation in small municipalities: Preliminary lessons from Italy. *International Journal of Public Sector Management*, vol. 31, no. 3, pp. 331-346. ISSN 0951-3558. DOI 10.1108/IJPSM-03-2017-0071.
- [7] HALL, D., (2012). *Re-municipalising municipal services in Europe*. PSIRU. [Online]. [cit. 2018-12-03]. Available at: <https://berliner-wassertisch.net/assets/files/GUE/David%20Hall%20Re-municipalising%20municipal%20services%20in%20Europe.pdf>.
- [8] HALL, D., (2015). *Why public-private partnerships don't work. The many advantages of the public alternative*, PSIRU. [Online]. [cit. 2018-12-03]. Available at: http://www.world-psi.org/sites/default/files/rapport_eng_56pages_a4_lr.pdf.
- [9] HALL, D., LOBINA, E., CORRAL, V., HOEDEMAN, O., TERHORST, P., PIGEON, M., KISHIMOTO, S., (2009). *Public-public partnerships (PUPs) in water*. PSIRU. [Online]. [cit. 2018-12-03]. Available at: <https://www.tni.org/files/download/pupinwater.pdf>.
- [10] HALL, D., LOBINA, E., TERHORST, P., (2013). Re-municipalisation in the early twenty-first century: water in France and energy in Germany. *International Review of Applied Economics*, vol. 27, no. 2, pp. 193-214. ISSN 1465-3486. DOI 10.1080/02692171.2012.754844.
- [11] HART, O., SHLEIFER, A., VISHNY, R., (1997). The proper scope of government: theory and an application to prisons. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 112, pp. 1127–1161. DOI 10.3386/w5744.

- [12] HEFETZ, A., WARNER, M. E., VIGODA-GADOT, E., (2012). Privatization and Inter-Municipal Contracting: The US Local Government Experience 1992–2007. *Environment and Planning C: Government and Policy*, vol. 30, no. 4, pp. 675–92. ISSN 2399-6544. DOI 10.1068/c11166.
- [13] HEFETZ, A., WARNER, M. E., VIGODA-GADOT, E., (2014). Concurrent Sourcing in the Public Sector: A Strategy to Manage Contracting Risk. *International Public Management Journal*, vol. 17, no. 3. DOI 10.1080/10967494.2014.935242.
- [14] HERTZOG, R., (2015). *Inter-municipal cooperation: many ways, various models for strengthening local self-government*. Summary report. [Online]. [cit. 2018-12-03]. Available at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680687d91>.
- [15] HUGHES, O. E., (2003). *Public Management and Administration: An Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0333961889.
- [16] HULST, J. R., VAN MONTFORT, A. J. G. M., (2011). Institutional features of inter-municipal cooperation: Cooperative arrangements and their national contexts. *Public Policy and Administration*, vol. 27, no. 2, pp. 121–144. DOI 10.1177/0952076711403026.
- [17] CHRISTENSEN, T., LÆGREID, P., (2007). The Whole-of-Government Approach to Public Sector Reform. *Public Administration Review*, vol. 67, no. 6, pp. 1059–1066. DOI 10.1111/j.1540-6210.2007.00797.x.
- [18] ISLAM, F., (2015). New Public Management (NPM): A dominating paradigm in public sectors. *African Journal of Political Science and International Relations*, vol. 9, no. 4, pp. 141-151. DOI 10.5897/AJPSIR2015.0775.
- [19] KISHIMOTO, S., PETITJEAN, O., (2017). *Reclaiming Public Services: How cities and citizens are turning back privatization*. Amsterdam: Transnational Institute, 2017. 236 p. ISBN 978-90-70563-58-5.
- [20] KVPC (Komunálne výskumné a poradenské centrum), (2014). Zlučovanie a spolupráca obcí. [Online]. [cit. 2018-12-03]. Available at: http://www.komunal.eu/images/Zlučovanie_a_spolupráca_obc%C3%AD.pdf.
- [21] LETHBRIDGE, J., (2016). *Overview of global megatrends affecting local and regional governments*. Report for Public Services International Research Unit (PSIRU). [Online]. [cit. 2018-10-27]. Available at: <http://www.world-psi.org/en/overview-global-megatrends-affecting-local-and-regional-governments>.
- [22] LI, B., AKINTOYE, A., EDWARDS, P. J., HARDCASTLE, C., (2015). Perceptions of positive and negative factors influencing the attractiveness of PPP/PFI procurement for construction projects in the UK Findings from a questionnaire survey. *Engineering, Construction and Architectural Management*, vol. 12, no. 2, pp. 125-148. DOI 10.1108/09699980510584485.
- [23] LOBINA, E., KISHIMOTO, S., PETITJEAN, O., (2014). *Here to Stay: Water Remunicipalisation as a Global Trend*. PSIRU. [Online]. [cit. 2018-11-27]. Available at: <https://www.tni.org/files/download/heretostay-en.pdf>.
- [24] LODGE, M., GILL, D., (2011). Towards a New Era of Administrative Reform? The Myth of the Post-NPM in New Zealand. *Governance*, vol. 24, no. 1, pp. 141–166. DOI 10.1111/j.1468-0491.2010.01508.x.
- [25] MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B., MIKUŠ, T., MUTHOVÁ, N., KAŠČÁKOVÁ, A., (2017). Evaluation of the innovation capability of public service providers –the supply of innovation of public services. In *20th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 435–443. ISBN 978-80-210-8587-9.
- [26] MINOGUE, M., (2000). *Should Flawed Models of Public Management be Exported? Issues and practices*, IDPM, Working Paper No. 15, Manchester: University of Manchester.
- [27] MINOGUE, M., (2001). The Internationalization of New Public Management. In: *The Internationalization of Public Management: Reinventing the Third World State*, McCourt, W. and M. Minogue (Eds.). Edward Elgar Publishing, Northampton, MA, pp. 1-19. ISBN 978 1 84064 181 3.
- [28] MORLEY, M., (2016). *Developing Public to Public Partnerships (P2Ps) that improve infrastructure's social and economic value*. World Bank Group. Infrastructure and PPP blog. February 18, 2016. [Online]. [cit. 2018-12-03]. Available at: <http://blogs.worldbank.org/ppps/public-public-partnerships-vs-public-private-partnerships>.
- [29] MURA, L., KLJUČNIKOV, A., TVARONAVIČIENĚ, M., ANDRONICEANU, A., (2017). Development Trends in Human Resource Management in Small and Medium Enterprises in the Visegrad Group, *Acta Polytechnica Hungarica*, vol. 14, no. 7, pp. 105 -122. DOI 10.12700/APH.14.7.2017.7.7.
- [30] OECD. 2005. *Modernizing Government the way forward*. [Online]. [cit. 2018-12-03]. Available at: <http://www.oecd.org/gov/modernisinggovernmentthewayforward.htm>.
- [31] OSTERRIEDER, H., BAHLOUL, H., WRIGHT, G., SHAFFNER, K., MOZUR, M., (2006). *Joining Forces and Resources for Sustainable Development. Cooperation among Municipalities - A Guide for Practitioners*. UNDP Bratislava Regional Centre: Bratislava.
- [32] PFIFFNER, J.P., (2004). Traditional Public Administration versus The New Public Management: Accountability versus Efficiency. *Institutionenbildung in Regierung und Verwaltung: Festschrift für Klaus*

- König, A. Benz, H. Siedentopf, and K.P. Sommermann, eds. Berlin, Germany: Duncker & Humboldt, 2004), pp. 443-454. ISBN 9783428110049.
- [33] PIGEON, M., MCDONALD, D. A., HOEDEMAN, O., KISHIMOTO, S. (Eds.), (2012). *Remunicipalization: Putting Water Back into Public Hands*. Amsterdam: Transnational Institute. ISBN 978-94-6190-831-5.
- [34] QUIGGIN, J., (2002). Contracting out: promise and performance. *Economic and Labour Relations Review*, vol. 13, no. 1, pp. 88–104. <https://doi.org/10.1177/103530460201300105>.
- [35] UNDP, (2010). *IMC – Toolkit Ukrainian Manual*. [Online]. [cit. 2018-11-03]. Available at: <http://ims-ukraine.org/en/toolkit-ukrainian-manual-inter-municipal-cooperation-2010>.
- [36] VOSHEL, K., (2016). Public-Public Partnerships: Innovative Partnerships Advancing Community Goals. American Society for Public Administration. *PA Times*. September 27, 2016. [Online]. [cit. 2018-12-03]. Available at: <https://patimes.org/public-public-partnerships-innovative-partnerships-advancing-community-goals/>.

This paper was supported by the project KEGA no. 024SPU-4/2017 “Creation of modern textbooks in Slovak and English language for new study programs”.

THE EVALUATION OF THE RELATIONS BETWEEN THE STATE BUDGET AND THE LOCAL SELF-GOVERNMENT BUDGETS (CASE STUDY OF THE SLOVAK REPUBLIC)

Hodnotenie vzťahov štátneho rozpočtu k rozpočtom miestnych samospráv (na príklade Slovenskej republiky)

VIERA PAPCUNOVÁ ¹

EVA BALÁŽOVÁ ²

PETER ÁGH ²

¹Ústav ekonomiky a manažmentu | ¹Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr.A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: vpapcunova@ukf.sk

²Katedra verejnej správy | ²Department of Public Administration
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of Eur. Studies and Regional Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr.A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
E-mail: eva.balazova@uniag.sk, agh@yahoo.com

Annotation

The reform of the public administration, which took place in the conditions of the Slovak Republic, aimed to reduce the dependence of the subjects of territorial self-government on the state. Despite changes in the local and regional funding system, this aim has not been met in full. The state contributes to municipalities not only to carry over the transferred competences, but also for their individual needs. The aim of the paper is to evaluate relations of state budget with the local self-government budgets in the condition of the Slovak Republic in the period 2001-2017. The basis for the analysis were cumulative data for municipalities in the Slovak Republic reported by the Ministry of Finance of the Slovak Republic as part of the results of budget management of cities and municipalities. The analysis revealed the fact that in the comparison of 2001 and 2017, the volume of financial resources received by municipalities from the state budget in the form of special-purpose subsidies increased and they are primarily linked to the transferred competences of municipalities. Despite the fiscal decentralization, municipalities in the Slovak Republic depend on the state budget not only within the tax incomes but also for subsidies.

Key words

local self - government, state budget, budget of local self - government, transfers from state budget

Anotácia

Reforma verejnej správy, ktorá prebehla v podmienkach Slovenskej republiky mala za cieľ znížiť závislosť subjektov územnej samosprávy na štáte. Napriek zmenám v systéme financovania miestnej aj regionálnej samosprávy sa tento cieľ nepodarilo naplniť v plnom rozsahu. Štát zo svojho rozpočtu prispieva obciam nielen na prenesený výkon štátnej správy, ale aj na ich individuálne potreby. Cieľom príspevku je hodnotenie vzťahov štátneho rozpočtu k rozpočtom miestnych samospráv v období rokov 2001 až 2017. Podkladmi pre analýzu boli kumulatívne údaje za obce v Slovenskej republike, ktoré vykazuje Ministerstvo financií SR v rámci výsledkov rozpočtového hospodárenia miest a obcí. Z analýzy vyplynula skutočnosť, že v porovnaní rokov 2001 a 2017 sa zvýšil objem finančných prostriedkov, ktoré získavajú obce od štátu vo forme účelových dotácií, ktoré sú viazané predovšetkým na prenesený výkon štátnej správy. Z uvedeného hodnotenia vyplýva, že napriek uskutočnenej fiškálnej decentralizácii sú obce v podmienkach Slovenskej republiky závislé na štátnom rozpočte nielen v rámci daňových príjmov, ale aj dotácií.

Klíčové slová

miestna samospráva, štátny rozpočet, rozpočet miestnych samospráv, transfery zo štátneho rozpočtu

JEL classification: H71, H72

1. Introduction

The financing of local governments defines an important framework for their successful existence. Optimization of the public finance system in general, and more specifically the distribution of finances and competences between the central (national), regional and local levels are also discussed in the theory of public finance. Roubínek, et al. (2015) note that one of the basic theories of public finance is the theory of fiscal federalism. Especially in the context of the increasing role of local governments and of the process of the reform of public administration - decentralization and deconcentration. Partial decentralization of the public sector also helps to increase the intensity of public control over the spending of public funds (Hornýák Gregáňová et al., 2017). Also Sedláková (2012), Fil'a et al. (2015) note that the decision on the direction of the financial flows of municipalities, their priorities, and the mutual relations between the various financial resources in the municipality is the most important expression of democratic decision-making at the level of municipalities. The relationship between financing at the level of local self-government and the state is also written by Portella and Teixeira (2016) who state that, despite the constitutional law, Brazilian municipalities are moving towards a situation of strictly administrative entities or satellites of the implementation of federal government options, with very little bit allowing them to implement local policy options. Political administrative autonomy, for the vast majority of Brazilian municipalities, is limited to normative support and the implementation of social policies.

Klimovský (2004) notes that in the Slovak Republic until the implementation of fiscal decentralization, municipalities were funded in such a way that about 15% of their incomes was generated by local taxes and fees, and another 25% of their income was incomes from the share tax. After 2004, subsidies for the performance of self-government functions and subsidies for public transport were discontinued. This process has led that the differences between the smallest municipalities and the biggest municipalities and the other municipalities had stopped. The main argument in this case, however, was the fact that municipalities are required to finance the performance of their own competences from their own resources. The loss of subsidies they can be compensated for example, with the active use of local taxes. Urbaníková (2017), Adamišín and Tej (2012) note that local taxes and fees represent for municipalities economic instrument of territorial regulation, or social instrument for selected groups of population. Despite the fact Sedláková (2012), Kováč (2015) note that an increasing amount of finance is being transferred to local self - government, full financial self-sufficiency is not guaranteed. The performance of state administration in the local self-government is traditionally financed by a transfer system. In terms of financing the performance of the original competencies, we are confronted with the problem that smaller municipalities cannot satisfactorily finance these original competences from their own resources. Therefore, there must be important redistributive relations based on the principle of solidarity, fairness and decency in the structure of public budgets, which are, in particular, present the subsidies under vertical and horizontal financial equalization. According to Nižňanský and Valentovič (2004) subsidies for the performance of self-governments serve to offset the socio-economic disparities between municipalities. Balancing the disparities has several forms. Some of them are direct state intervention to facilities, state programs or specific projects, without any influence of self-government bodies (for example housing support, construction of industrial parks, social assistance, etc.). Others intervention present transfers to budgets of local self-governments, in which self-government bodies have an impact on their use. Extent of impact of self-government bodies depends on the transfer category. Grůň and Pauličková and Vydrová (2005), Dvořák (2017) note that formation of the income base of municipalities is considered to be a long-term process, which is characterized to the links and relations between the state budget and the budgets of self-government and among other types of public budgets. The income's base for self-government should be fairly robust, relatively stable, legally guaranteed and flexible to fulfil the tasks that will change during the budget year. Municipalities in the Slovak Republic according to Grajciarová, et al. (2009) have only limited possibilities autonomously to regulate the level of their revenues by their own financial and tax policy. Maximizing your own tax incomes and fee incomes can be achieved either increasing rates or extending the "tax base". The first procedure is very risky, because it can have major negative impacts - the problem of relation between tax rate and the tax yield is expressed by the Laffer curve, which indicates that if tax rates rise will can reduce tax yield. Expanding the "tax base" may mean for municipalities, for example, to increase the attractiveness of the municipality for new inhabitants, business entities, but also expanding or improving local services. Under the conditions of the Slovak Republic, the municipalities are well aware of this instrument and are building industrial parks, preparing zones for developers or individual construction, etc. Also Eslambolchi et al. (2018), Petrášová and Beresecká (2012), Vojtech and Levický (2016) note that the strategy of securing sustainable income

and financing resources for municipalities pursues the enhancement of the performance of urban management on the basis of sustainability of municipalities' income and financing resources; and evaluates the former on the basis of factors such as sustainable economic growth, enhancement of the participation of private sector, amendment of the structure of municipalities' income system, amendment of the structure of municipalities' system of detection and collection of taxes, borrowing and grants and, strategic management of resources.

2. Objectives and methods

The aim of the paper is to evaluate relations of state budget with the local self-government budgets in the condition of the Slovak Republic in the period 2001-2017. The object of the paper were cumulative data of municipalities in the Slovak Republic (2 890 municipalities) and data of state budget. The data sources for the individual indicators were obtained from the Ministry of Finance of the Slovak Republic. The conversion of SK into € (years 2001-2008) was made on the basis of the Slovak National Bank's exchange rate in the appropriate year. Analysis and results were processed in MS Excel. We analyse following relationship:

$$S_1 = \frac{\text{total funds from the state budget intended for municipalities}}{\text{total funds of the municipalities}} \quad (1)$$

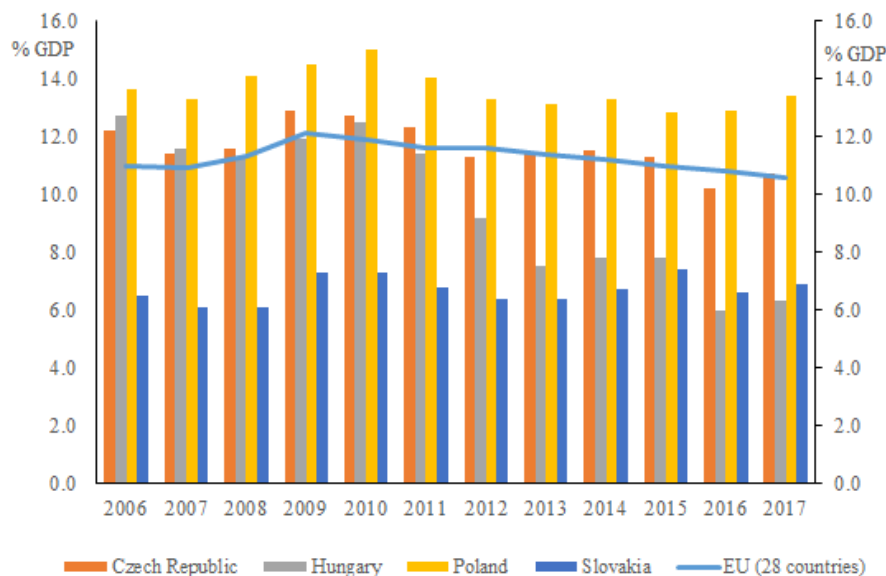
$$S_2 = \frac{\text{total funds from state budget according to functional classification of municipalities}}{\text{total funds from state budget intended for municipalities}} \times 100 \quad (2)$$

$$S_3 = \frac{\text{total funds from state budget according to budget chapters of municipalities}}{\text{total funds from state budget intended for municipalities}} \times 100 \quad (3)$$

We analyse also the total general government expenditure as a share of GDP issued at local government level in selected EU member countries over the years 2006 - 2017. Expenditures of government institutions are defined in ESA 2010 in paragraph 8.100 and Chapter 20 with a reference to the list of items: intermediate consumption, gross capital formation, employee remuneration, other taxes on production, subsidies, property income, ordinary taxes on pensions, property and other benefits, social benefits other than social transfers in kind, transfers - purchased market output, other current transfers, changes in pension entitlements, capital transfers and net transactions in non-produced assets. The data sources for this indicator was obtained from Statistical Office of the Slovak Republic.

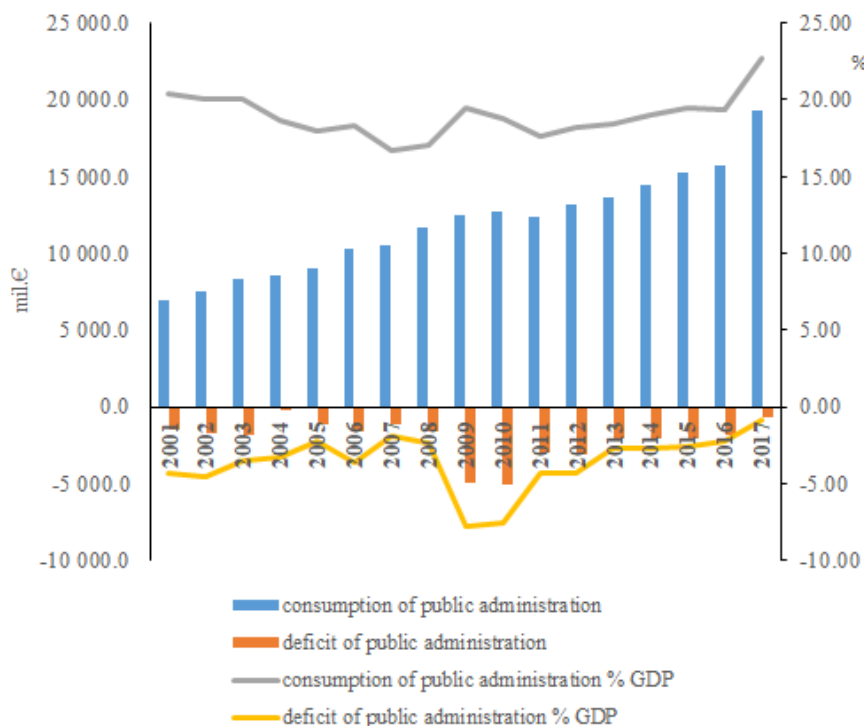
3. Results

On the local level, we talk about financial sustainability when the local self-government bodies can do their financial obligations consistently in the long term. Financial sustainability also reflects the adequacy of available incomes to ensure the provision of the services which the public demands (Fisher, 2007, Vavrek, 2015). The level of financing of local government in the individual EU member countries depends on the model of public administration in the country. Government expenditures for local governments in selected EU-28 countries (V4 countries) is on average 10%. The share of expenditures declined slightly in 2017 compared to 2006 (11% in 2006, 10.6% in 2017). Within the V4 countries, Poland (13.6%) and Slovakia (6.5%) recorded the highest share of these expenditures in 2006. This trend can also be seen in 2017. During the analyzed period, in the V4 countries and also the average of the EU -28 increased significantly these expenditures in 2009, as a result of the economic crisis when individual states more to an increased extent subsidized the local governments due to a decline in their incomes. We also see this trend in the other V4 countries with the exception of Hungary, where this expenditure fell by 4.13% in 2009. Compared to 2006 and 2017, in the V4 countries, with the exception of the Slovak Republic, there was a decrease of these expenditures, with the most pronounced decreasing was in Hungary (50.39%). The Slovak Republic increased these expenditures by 6.15% in 2017 compared to 2006 (fig.1).

Fig. 1: Development of the total general government expenditure, Local Government in 2006-2017 (% GDP)

Source: owns processing on the base Statistical Office of The Slovak Republic

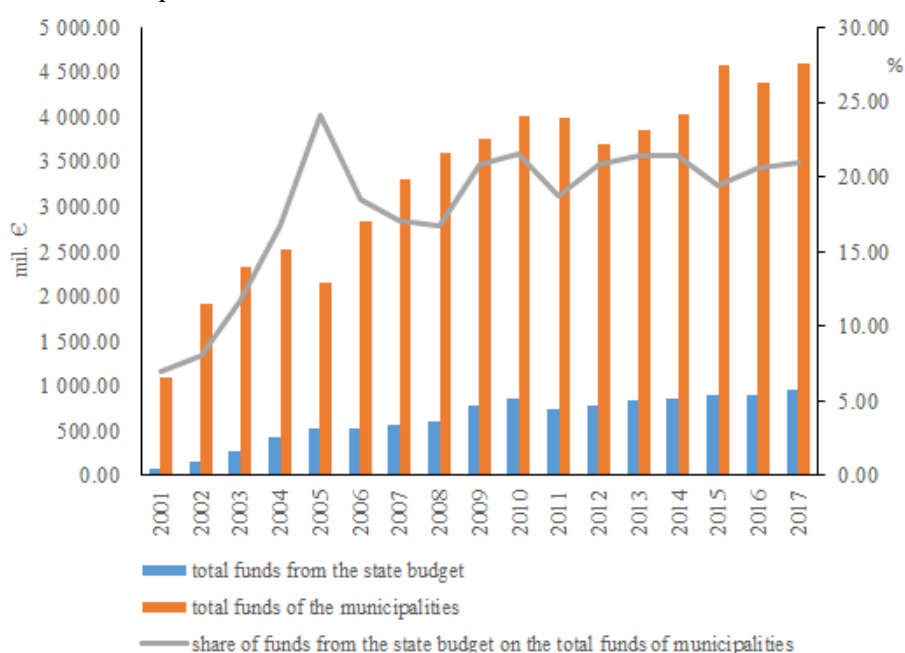
Consumption of public administration in the Slovak Republic during the period 2001 - 2017 trade grew year-on-year, with the exception of 2011. Consumption of public administration, if we compare year 2001 (consumption of public administration was 6991.9 mill. €) and year 2017 (consumption of public administration was 19260.5 mill. €) was almost triple (fig.2). Consumption of public administration on average, is at level 20% of GDP, even in 2017 compared to 2001 has increased from 20.38% of GDP to 22.69% of GDP. Another analysed aspect was the deficit of public administration, which means that expenditures of public administration exceeded the incomes of public administration each year. The highest deficit was achieved by the public administration in 2009 (-7.8% of GDP) and the lowest in 2017 (-0.8%).

Fig. 2: Development of the selected financial characteristic of the public administration in Slovak Republic in 2001 - 2017

Source: owns processing on the base Ministry of Finance of Slovak Republic

The negative impact of the economic crisis in 2009 was reflected not only in the excess of the budgeted deficit but also in the significant exceedance of the 3% Maastricht criterion for the deficit ratio to the gross domestic product. According to the Aggregate Annual Report of the Slovak Republic for 2017 within the European Union (28 countries) in 2017, 9 countries reached a higher deficit of public administration and 16 countries achieved also higher debt of public administration than the Slovak Republic. The average deficit of EU (28 countries) were 1.0% of GDP (Slovakia 0.8% of GDP) and the EU average debt of public administration of EU (28 countries) were 81.6% of GDP (Slovakia 50.9% of GDP) in 2017. The economic is involved in reducing of the deficit of public administration, both on the consolidation of public finances and on the improvement of accrual incomes of the taxes. Municipalities participated on this result with a deficit of 7.7 mill. € in 2017. The negative development of the balance of municipalities caused to increased capital expenditures, especially for the construction and reconstruction of infrastructure (for example construction of canalizations and sewage treatment plants). The deficit of municipalities also affected the increase of liabilities to suppliers, to decrease receivables from non-tax incomes of municipalities, which consist mainly of incomes from the rent of property, fines, administrative and other charges.

Fig. 3: Development of the selected financial characteristic of the municipalities' budget and state budget in Slovak Republic in 2001 - 2017

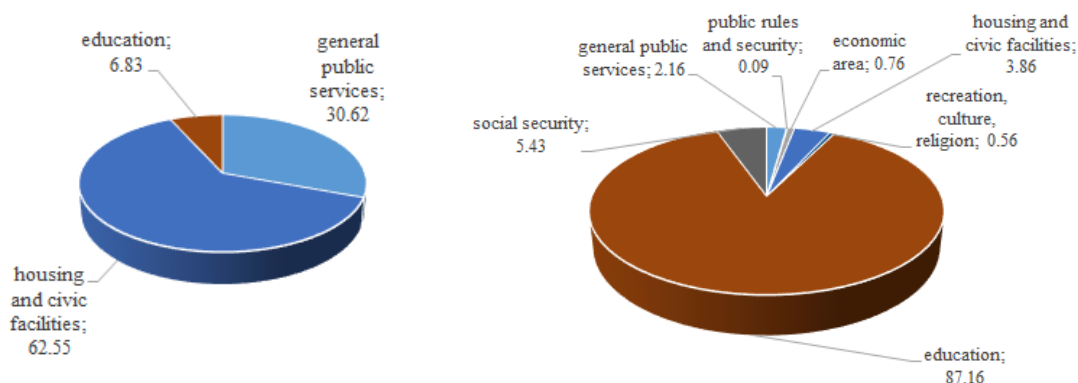
Source: owns processing on the base Ministry of Finance of Slovak Republic

Total incomes of municipalities in the period 2001-2017 showed a fluctuating trend (fig.3). By 2004, we recorded an annual increase of total incomes. In 2005, total municipal incomes decreased by 15.14% compared to the previous year. This year, fiscal decentralization under which the system of local government financing was changed took place in Slovak Republic. The only share tax divided by the state to the municipalities was the tax from the personal income and local fees were transformed to local taxes, except for the fee for solid municipal waste and small construction waste. The new financing method showed positive in 2006, when the total incomes of the municipalities reached 2.835 mil. € which was an increase of 32.10% with previous year. In the following years, the Slovak economy started to become more active, increasing not only GDP, but also incomes from tax of the personal income, which was also reflected municipal incomes. As a result of the positive growth of the Slovak economy, there was also an annual increase of the total incomes of the municipalities. The economic crisis, however, hit the Slovak economy in 2010, slowing the development of the Slovak economy, which had a negative impact on the total incomes of the municipalities. The decline of total municipal incomes in 2011 compared to 2010 was 0.42%. We also see a slight decline of municipal incomes in 2012. In the period 2011-2016, total income has increased annually. The decrease again occurred in 2016 (the decline in total municipal incomes compared to the previous year was 4.19%). However, compared with 2001 and 2017, total municipal incomes grew more than 4 times.

Financing municipalities through the state budget is not only typical for the Slovak Republic. For example, Portella and Teixeira (2016) note that total incomes from taxes and contributions amounted to only 7.83% of consolidated public incomes, so the municipal incomes with intergovernmental transfers exceeds in 80.33% the incomes with

tributes and contributions of its competence. Also Roubinek et al. (2015) note that the financing of cities and municipalities in the Czech Republic is different from other European countries. Bigger cities have higher tax income per capita (because they perform the functions which are used by the inhabitants of smaller municipalities). In contrast, small municipalities have lower tax income per capita. In the Poland, Parlinska (2014) notes that all types of municipalities use credits, loans, and municipal bonds for financing expenditures. The municipalities' debt rose quickly but the payments of interest were not a problem in the examined years and took less than 1.78% of budget incomes. The shares of the investment expenditures in total expenditures of municipalities were at about 20% for 2005-2009 but they increased significantly in 2010. Provažníková (2014) found out in the examined sample of cities in the years 2006-2011 that the level of funding of delegated competences through the Ministry of Finance of Czech Republic in municipalities with extended competencies ranges from 65-85%.

Fig. 4: Share of subsidies to municipalities from the state budget according to the functional classification of municipalities in 2001 and in 2017

Source: own processing on the base Ministry of Finance of Slovak Republic

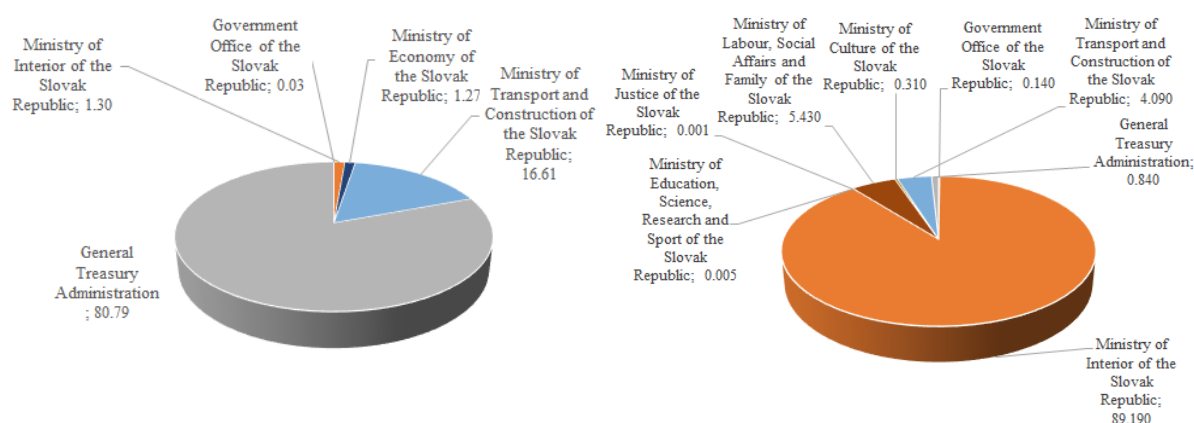
If we look at the functional classification of reallocation of funds from state budget in relation to municipalities (fig.4), in 2001 the state sent the biggest amount of funds to housing and municipalities facilities (62.55%). Almost 31% state sent to general public services (registry of population, register office) and almost 7% to education. When comparing the years 2001 and 2017, it is possible to monitor the growth of areas where the state contributed to the municipalities. Most of the funds were sent from the state into municipalities in 2017 into the field of education (87.16%). The reason for this increase is the fact that in 2002 there was a delimitation of primary schools from the state to the municipalities. Thus, the state sends the funds to the municipalities on the delegated performance of the state administration in the field of education through a normative which is purpose - bound to ensure the operating and wage costs of primary schools. It is also confirmed by Soltes et al. (2017), Hudáková (2016) who notes that municipalities are required to ensure the suitable operation of primary schools and pre-school facilities. Municipalities receive funds from the state budget for the operation of these types of schools. These funds from state budget have to be redistributed among these types of schools. Expenditures on the social security are mainly related to co-financing of social services in municipalities - social facilities, nursing service. Nearly 4% went to housing and civic facilities (support of rental housing) and 2% to general public services. Expenditures associated with implementation of the program "Integration of Marginalized Roma Communities", expenditures for flood works, for crime prevention, for recreation, culture, religion and for economic area, represented into 1% (pic.4). In the area of health care in Slovakia, in the framework of public administration reform, passed to municipalities competences, the establishment of ambulance stations and ambulance stations in social services facilities, and the establishment of specialized outpatient care facilities. However, the state does not contribute to these competences with funds. Another situation is in the Brazilian communities mentioned by Portella and Teixeira (2016), who note, that the competences of municipalities in Brazil to provide utilities of general interest, including public transport, pre-school and school facilities, health facilities and the preservation of historical and cultural heritage are covered by Article 30 in the jurisdiction of the municipalities. Expenditures by Brazilian municipalities in the area of health in 2014 totalled 97.381 mld. USD. Municipalities expenditures for public health present for more than 1/3 (36.58%) of the total public health expenditure in Brazil.

If we look at the funds that the state sends to the municipalities through the state budget through the individual ministries (fig.5), in 2001 the biggest share (80.79%) was made up of funds sent through the general treasury administration (support of self-government functions of municipalities, financing of public transport in regional cities, individual needs of municipalities), almost 17% state send to the municipalities through the Ministry of Transport and Construction (support for housing policy in municipalities - building of rented flats through the

State Housing Development Fund) and to a lesser extent through the Office of the Government (0.03%), Ministry of the Interior (1.30%) and the Ministry of Economy (1.27%).

In 2017, the biggest share of funds to municipalities (support for the transfer competences) was sent by the Ministry of the Interior (89.19%). More than 5% funds were allocated by the Ministry of Labor, Social Affairs and Family (co-financing of social services). Almost 4% was sent to the municipalities by the Ministry of Transport and Construction for building and reconstruction of the housing fund. The same share of subsidies was sent to the municipalities by Government Office, Ministry of Justice, Ministry of Education, Science, Research and Sport for reconstruction and modernization of school buildings, Ministry of Culture for suffering and restoration of cultural monuments.

Fig. 5: Share of subsidies to municipalities from state budget according to the budget classification of municipalities in 2001 and in 2017

Source: own processing on the base Ministry of Finance of Slovak Republic

Kalamarova et al. (2015) note that local government can apply various tools to promote cultural heritage in the municipalities. One of them is preferential rental facilities at lower than market prices as a support tool of the restoration of immovable cultural heritage object or production of public services, but only 33% of surveyed local governments use this option. The General Treasury Administration also contributes to the individual needs of the municipalities from its budget (fig.5).

Conclusion

The analysis of general government consumption as well as the general government deficit showed that, despite rising public consumption, the public administration is trying to reduce its deficit. From the point of view of municipal funding through the state budget, we can state that, despite fiscal decentralization, the state, through its departmental ministries, contributes to the municipalities not only for the transferred competences but also for the individual needs of municipalities. Although territorial self-government has a relatively big decision-making power, its budget is still significant dependent on the state budget. However, the financial crisis has shown that such a way of financing can be dangerous for municipalities at a time of deteriorating economic situation of the state and therefore municipalities should also look for other possibilities to obtain financial resources in their budget in future (for example through from non-tax incomes).

Literature

- [1] ADAMIŠIN, P., TEJ J., (2012). The Analysis of the Economic Efficiency of Regions on the Level of NUTS III and on the proportion of Municipal Taxation. *Polish Journal of Management Studies*, vol.5, no.1, pp.60-77. ISSN 2081-7452.
- [2] AGGREGATE ANNUAL REPORT OF THE SLOVAK REPUBLIC FOR 2017., (2019). [online]. [cit.2019-03-10]. Dostupné z <https://www.finance.gov.sk/sk/finacie/statne-vykaznictvo/suhrnna-vyrocnna-sprava-sr/>.
- [3] DVOŘÁK, M., (2017). Comparison of the financial management of local self - government in the Czech Republic and the Slovak Republic. In *Region v rozvoji společnosti 2017*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp.185-193. ISBN 978-80-7509-548-0.
- [4] ESLAMBOLCHI, A., EMAMI, A., JOZEI, N., MAROOFI, F., (2018). Prioritization of municipalities' strategies for sustainable income and financing resources. *Revista Gestao & Tecnologia-Journal of*

- Management and Technology*, vol.18, no.2, pp.7-27. ISSN 1677-9479. DOI 10.20397/2177-6652/2018.v18i2.1348.
- [5] FILA, M., SCHWARCZOVA, L., MURA, L., (2015). Citizen Satisfaction Survey as a Tool of Citizen Relationship Management of Local Government in Slovakia. *Serbian Journal of Management*, vol.10, no.1, pp.117-129. ISSN 1452-4864. DOI 10.5937/sjm10-7147.
- [6] FISHER, R. C., (2007). *State and Local Public Finance*. USA: South – Western College. ISBN 978-0765644275.
- [7] GRAJCIAROVÁ a kol., (2009). *Finančný manažment obcí so zameraním na maximalizáciu príjmovej stránky rozpočtu a zvýšenie efektívnosti verejných výdavkov*. [online]. [cit.2019-03-10]. Dostupné z <http://www.crs.sk/storage/maximalizacia-prijmov-p-ch.pdf>.
- [8] GRŮŇ, L., PAULIČKOVÁ, A., VYDROVÁ, V., (2005). *Samospráva ako súčasť verejnej správy*. Bratislava: Eurounion. ISBN 978-80-88984-82-5.
- [9] HORNYÁK GREGÁNOVÁ, R., ORSZÁGHOVÁ, D., PIETRIKOVÁ, M., (2017). Development of regional unemployment in the conditions of Slovakia in the context of global changes. In *Globalization and its socio-economic consequences*. Žilina: University of Žilina, pp.701--708. ISBN 978-80-8154-212-1.
- [10] HUDÁKOVÁ, J., (2016). Analysis of the State Kindergartens at Local Government Level and Forecast Future Developments with Impact to Fund. In *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp.489-496. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-63.
- [11] KALAMAROVA, M., LOUCANOVA, E., PAROBK, J., SUPIN, M., (2015). The support of the cultural heritage utilization in historical town reserves. In *4th World Conference on Business, Economics and Management (WCBEM-2015)*. Turkey: Ephesus, pp.914-919. ISSN 2212-5671. DOI 10.1016/S2212-5671(15)00904-1.
- [12] KLIMOVSKÝ, D., (2014). *Financovanie obcí v podmienkach Slovenskej republiky*. *Deník verejnej správy*. [online]. [cit.2019-03-10]. Dostupné z <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6635344>.
- [13] KOVÁČ, M., (2015). Improving the Security Services and the supporting municipal Documents through Citizens' Security Measurement. *Acta AVADA: Special Issue*, no.2, pp.36-42. ISSN 2351-6399.
- [14] MINISTERSTVO FINANCIÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY., (2019). *Vyhodnotenie výsledkov rozpočtového hospodárenia obcí a vyšších územných celkov za roky 2001-2017* [online]. [cit.2019-03-10]. Dostupné z <https://www.finance.gov.sk/sk/financie/verejne-financie/uzemna-samosprava/>.
- [15] NIŽŇANSKÝ, V., VALENTOVIČ, M., (2004). *Financovanie samosprávy obcí od roku 2005*. Bratislava: Centrum pre ekonomické a sociálne analýzy.
- [16] PARLINSKA, A., (2014). Role of Repayable Sources of Financing the Municipalities' Expenditure in Poland. In *Economic Science for Rural Development: Finance and Taxes - New Dimensions in the Development of Society*. Latvia: Latvia University, pp.74-82. ISBN 978-9934-8466-0-1.
- [17] PETRÁŠOVÁ, V., BERSECKÁ, J., (2012). Creativity and Public Administration as Opportunity for Development of Regional Economy. *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp.399-409. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [18] PORTELLA, AA., TEIXEIRA, RP., (2016). Fiscal Federalism and Effectiveness of Human Dignity. Analysis of the Position of the Municipality in the Structure of the Brazilian Public Financing and Lack of Resources for Health Actions. *Revista De Direito Da Cidade-City Law*, vol. 8, no.2, pp.631-679. ISSN 2317-7721. DOI 10.12957/rdc.2016.21506.
- [19] PROVAZNIKOVA, R., (2014). The Aspects of Financing of Municipalities with Extended Power. In *Proceedings of the 18th International Conference Current Trends in Public Sector Research*. Brno: Masaryk University, pp.68-75. ISBN 978-80-210-6611-3.
- [20] ROUBINEK, P., KLADIVO, P., HALAS, M., KOUTSKY, J., OPRAVIL, Z., (2015). Changes in the Financing of Municipalities and Local Governments of Selected Cities: Possible Effects on Disintegration Processes and Municipal Policy. *E & M Ekonomie a Management*, vol.18, no.1, pp.134-150. ISSN 1212-3609 DOI 10.15240/tul/001/2015-1-011.
- [21] SEDLÁKOVÁ, S., (2012). Trendy v získavaní príjmov do rozpočtov obcí na Slovensku. In *Ekonomické aspekty v územnej samospráve II*. Košice: UPJŠ, s.140-146. ISBN 978-80-7097-932-7.
- [22] SOLTES, V., KUBAS, J., STOFKOVA, KR., (2017). Possibilities of Financing the Selected Level of Education in Municipalities. In *10th International Conference of Education, Research and Innovation (ICERI2017)*. Spain: Seville, pp.8729-8734. ISBN 978-84-697-6957-7.
- [23] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY., (2019). *Vybrané tabuľky z databázy Eurostatu*. [online]. [cit.2019-03-10]. Dostupné z [http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SK_WIN/eu0004re/Deficit%20\(-\)%20a%20prebytok%20\(+\)%20verejnej%20spravy%20C3%A1vy%20ro%20C4%8Dn%C3%A9%20C3%BA%20daje%205Beu0004re%5D](http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SK_WIN/eu0004re/Deficit%20(-)%20a%20prebytok%20(+)%20verejnej%20spravy%20C3%A1vy%20ro%20C4%8Dn%C3%A9%20C3%BA%20daje%205Beu0004re%5D).

- [24] URBANÍKOVÁ, M., (2017). Centers of Shared Services and their Impact on the Regions. In *20th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 133-138. ISBN 978-80-210-8586-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-16.
- [25] VAVREK, R., (2015). Disparity of Evaluation of Municipalities on Region and District Level in Slovakia. In *13th International Scientific Conference on Hradec Economic Days*. Hradec Kralove: University Hradec Kralove, pp.315-321. ISBN 978-80-7435-548-6.
- [26] VOJTECH, F., LEVICKÝ, M., (2016). Strategy of Socio-Economic Development and its Application in Slovakia. *Politologické forum*, vol. 5, no. 2, pp. 142-149. ISSN 1338-6859.

This article is a part of solution of the project VEGA No.1/0407/18 “Measuring performance of the local self-government.”

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-47

ZMĚNY VE STRUKTUŘE VÝDAJŮ ČESKÝCH MUNICIPALIT**The changes in municipalities' expenditure structure: The case of
Czechia****PAVEL ZDRAŽIL**

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice 2, Czech Republic
E-mail: Pavel.Zdrzil@upce.cz

Anotace

Cílem příspěvku je posoudit vývoj struktury výdajů českých municipalit s ohledem na různé velikostní skupiny a identifikovat jejich výdajové priority, a v souvislosti s tím posoudit udržitelnost aplikovaného modelu decentralizace z hlediska rozvojového potenciálu menších obcí. Na bázi běžných a kapitálových výdajů v členění na skupiny odvětvového třídění rozpočtové skladby v období 2003-2017 je analyzován vývoj struktury výdajů obcí ČR. Z analýzy vyplývá nežádoucí trend preference spotřeby na úkor investiční činnosti. Vedle toho byly identifikovány významně rozdílné vzorce v proměně výdajové struktury mezi malými a velkými obcemi. Zejména u malých a nejmenších obcí lze seriózně uvažovat o ohrožení prospektivního rozvojového potenciálu plynoucího ze snahy o udržení kvality života, či její okamžité zvyšování, ale také předpokladatelného přesunu části prospektivního ekonomického prospěchu k větším obcím, které naopak aktivně preferují investice na podporu hospodářství. Na základě zjištěných skutečností se proto udržitelnost současného modelu decentralizace jeví z pohledu malých a nejmenších obcí jako silně problematická a je vhodné uvažovat o jeho reformě.

Klíčová slova

rozpočty obcí, struktura výdajů, Česká republika, fiskální federalismus

Annotation

The aim of this contribution is to assess the development of the municipalities' expenditures structure in Czechia with respect to different size groups, to identify their expenditure priorities, and to assess the sustainability of the decentralization model applied in terms of the development potential of smaller municipalities. Based on the current and capital expenditures, broken down into groups of sectoral classification of budget structure over the period of 2003-2017, the development of the Czech municipalities' expenditures structure is analyzed. The analysis shows an undesirable trend of preferring the consumption to the detriment of investments. Moreover, significantly different patterns were identified in changes of the expenditure structure between small and large municipalities. Particularly in small municipalities, one can consider the threat of development potential, which is challenged by the effort of maintaining the living standards or its immediate increase. It can also be assumed that part of the prospective economic benefits will be transferred to the larger municipalities which actively prefer investments to the support of economics. Based on the results, the sustainability of the current decentralization model appears to be highly problematic from the point of view of small and smallest municipalities, and it is appropriate to consider its reforming.

Key words

municipal budgets, structure of expenditure, Czechia, fiscal federalism

JEL classification: H72, R51

1. Úvod

Následující principy fiskálního federalismu (Oates, 1999), bylo od počátku 90. let 20. století v České republice, po vzoru západních demokracií, v rámci reformy veřejné správy přistoupeno k uplatňování a postupnému rozšiřování decentralizace a k posilování autonomie v oblastech rozhodování o veřejných financích. Začala tak postupná aplikace modelu obecně vycházejícího z hypotéz o neefektivitě alokace zdrojů realizovaných centrální úrovní, která by se proto měla primárně soustředit na mechanismy redistribuce příjmů a zajišťování

makroekonomické stability (Musgrave, 1957). Uvedené závěry jsou implikací především klasických tezí o prostorové konkurenci (Tiebout, 1956) a informační asymetrii na centrální, regionální a lokální úrovni (Oates, 1998), na jejichž základě je efektivita centrálního rozhodování o alokaci zdrojů na zabezpečování regionálních a místních potřeb nižší než v případě regionálních a místních samospráv.

Od dokončení druhé fáze reformy veřejné správy v roce 2003 dlouhodobě zaujímají rozpočty územně samosprávných celků v rámci soustavy veřejných financí České republiky přibližně čtvrtinu prostředků, jak na straně příjmů, tak na straně výdajů, přičemž při srovnání s ostatními zeměmi bývalého východního bloku je tento podíl dlouhodobě spíše vyšší (Eurostat, 2019; Rodriguez-Pose, Kroijer, 2009), ačkoliv v širším měřítku není ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi v zásadě ničím výjimečný (Hemmings, 2006). Největší část z těchto prostředků připadá na rozpočty obcí, které v roce 2017 tvořily 15,7 % příjmů a 15,0 % veřejných výdajů, respektive v letech 2006-2017 v průměru 17,5 % příjmů a 15,9 % výdajů (Český statistický úřad, 2019a). Tyto poměrně stabilní hodnoty ukazují, že rozpočty územně samosprávných celků je nutné považovat za významné determinanty rozvoje na regionální i lokální úrovni, přičemž zejména rozpočty obcí není na místě v rámci této struktury nikterak podceňovat (Sedmíhradská, Kubík, Haas, 2011). V obecné rovině lze totiž rozpočty územně samosprávných celků považovat za jedny z nejvýznamnějších nástrojů, které mohou být využívány k prosazování zájmů a preferencí místních obyvatel, respektive reálně existujících lidí v reálně existujících místech s reálně existujícími problémy (Kraftová et al., 2016), ale také efektivněji reagovat na lokální poptávku po veřejných statcích (Rodriguez-Pose, Kroijer, 2009). Parametry nastavení a plnění rozpočtů pak ovlivňují nejen faktické činnosti a jejich kvalitu v oblastech výkonu vlastní samosprávy a přenesené působnosti, ale také společenský a ekonomický potenciál území (Peková, 2004).

Zejména v posledních letech, respektive v reakci na finanční krizi z konce první dekády 21. století posílila centrální vláda pozici lokálních autorit v rámci fiskálního federalismu (Smith, Bryson, Cornia, 2011), s obvyklým cílem zpomalit rostoucí zadlužování municipalit (Scidmore, Scorcione, 2011), jež se začalo v českém prostředí stávat reálným problémem (Kraftová, Blažková, 2014). Za nejviditelnější akty této decentralizace lze zřejmě považovat úpravy v rozpočtovém určení daní, ale také zavedení institutu místního koeficientu daně z nemovitostí, jehož aplikací si s postupem času navyšuje příjmy stále více obcí (Zdražil, Pernica, 2018). Místní autority pak mohou tyto příjmy využívat ke zmírňování či zpomalování negativních fenoménů, jakož i k zajišťování širokého spektra veřejných statků, respektive k všeobecnému usměrňování krátkodobých i dlouhodobých rozvojových trajektorií (Pike, Rodriguez-Pose, Tomaney, 2006), čímž do jisté míry ovlivňují kvalitu života obyvatel v dané lokalitě. Na úrovni českých municipalit byl jistý vliv utilizace posílené autonomie v rozhodování o příjmech na směřování místního rozvoje prokázán empirickým výzkumem (Zdražil, Pernica, 2018). Zatímco však v oblasti příjmů mají české municipality stále velmi nízkou míru nezávislosti a reálné fiskální autonomie v tomto ohledu nedosahují (Smith, Bryson, Cornia, 2011), v oblasti výdajů je jejich pozice mnohem silnější, zejména pak v oblasti kapitálových výdajů (Sedmíhradská, Kubík, Haas, 2011), přičemž v regionu střední Evropy patří míra jejich výdajové autonomie k nejvyšším (Dabla-Norris, 2006).

Problémem však je, že východiska ani výstupy rozpočtů územních samospráv, respektive obcí, ve směru realizace ekonomického a společenského rozvoje území nejsou a z principu ani nemohou být optimální. Na jednu stranu „blízkost“ k problému poskytuje hodnotné informace, které jsou využitelné pro zefektivnění výběru konkrétních rozvojových projektů (Viturka, 2010) a podpory inovací na regionální a místní úrovni (Klímová, Žitek, 2015). Jak ale podotýká Tomášková a Pařízková (2015), jedná se o problematiku podléhající politickému rozhodování, ve kterém se střetávají nejen rozdílná stanoviska a preference, ale také souhlasné i protichůdné zájmy vycházející z rozdílných úrovní, respektive místní, regionální a centrální. Významnou roli na tomto rozhodování sehrávají i momentální fáze volebních cyklů (Alesina, Roubini, 1992), což v prostředí českých municipalit potvrdil Plaček et al. (2016). Vedle toho jsou obecní rozpočty vystaveny vábení dotačních titulů plynoucích z výzev evropských fondů (Zdražil, Applová, 2017). Tyto prostředky by měly být striktně využívány na principu adicionality a přestože empirický výzkum ukazuje, že k systematickému porušování tohoto pravidla zřejmě nedochází, zvláště v některých oblastech podstatný vliv na strukturu rozpočtů českých obcí mají (Janský, Křehlík, Skuhrovec, 2016).

Právě tyto skutečnosti vyplývající z arbitrárnosti rozhodování o alokaci místních výdajů vyloženě vybízejí ke zvýšenému zájmu o analýzu struktury výdajové stránky municipálních rozpočtů. V českém prostředí je tato problematika o to významnější, že zde byly decentralizační tendence dovedeny takřka do extrému, když na lokální úrovni patří Česká republika s přibližně 6250 obcemi k nejvíce fragmentovaným územím s nejnižší průměrnou velikostí municipalit v celé Evropě (Soukupová et al., 2014). Díky tomu je dosahování úspor z rozsahu při poskytování veřejných statků pro mnohé obce velmi limitováno, a to pouze na několik vybraných oblastí (Matějová, et al., 2017), což přirozeně dále snižuje efektivitu alokace zdrojů a potenciální vliv municipalit na usměrňování lokálních rozvojových trajektorií. Pro představu, více než polovina českých obcí nedosahuje ani kritické velikosti (500 obyvatel), která byla v rozlohou zhruba polovičním a z hlediska populace takřka

srovnatelném Švýcarsku identifikována jako mez, pod kterou se relace mezi zajišťovanou kvalitou a náklady na poskytování veřejných statků výrazně zhoršuje (Hemmings, 2006). Současně je třeba podotknout, že v těchto obcích žije jen asi 8 % obyvatelstva, přičemž tento podíl se dlouhodobě snižuje (Český statistický úřad, 2019b). Je tedy principiální otázkou, jak se v daném kontextu vyvíjí struktura výdajů českých municipalit, s ohledem na jejich velikost, a zda je možné zachovat status quo, či zda by nebylo na místě následovat příkladu nejvyspělejších zemí, jako jsou Austrálie, Dánsko, Finsko, Kanada, či Nizozemí, které v posledních letech realizovaly reformy veřejné správy a počet municipalit právě v zájmu zvýšení efektivity alokace vynakládaných zdrojů na poskytování veřejných statků snížily (Matějová, et al., 2017).

S ohledem na výše uvedené souvislosti je proto cílem tohoto příspěvku posoudit vývoj struktury výdajů českých municipalit s ohledem na různé velikostní skupiny a identifikovat jejich výdajové priority, a v souvislosti s tím posoudit udržitelnost aplikovaného modelu decentralizace z hlediska rozvojového potenciálu menších obcí.

2. Metody

Analýza vedoucí k dosažení stanoveného cíle je primárně zaměřena na kvantifikaci změn ve struktuře výdajů, která je realizována prostřednictvím kalkulace růstových indexů a komparace struktury výdajů v rámci sledovaného období. Soustředí se na období let 2003-2017, respektive od okamžiku dokončení nejvýraznější části druhé fáze reformy veřejné správy, kterou došlo ke zrušení okresních úřadů a převedení jejich agend a zdrojů na obce a kraje, po období, ke kterému byla v době zpracování příspěvku nejnovější dostupná data. Pro alespoň částečné odstranění náhlých výkyvů a faktoru volebního cyklu byla data transformována do průměrných hodnot za tříletá období, respektive 2003-2005 až 2015-2017.

Šetření bylo provedeno na úrovni všech obcí České republiky, přičemž pro potřeby kategorizace obcí dle velikosti se vychází z aktuální metodiky Českého statistického úřadu (2019b), rozšířené o kategorii nejmenších obcí do 100 obyvatel. Na základě kritéria počtu obyvatel tak výzkum rozlišuje 11 velikostních skupin obcí, viz Tab. 1. Z Tab. 1 je patrné, že nejčetnější skupiny jsou tvořeny obcemi od 200 do 999 obyvatel, ale také, že vypovídací schopnost generalizovaných výsledků bude u největších obcí nižší kvůli vyššímu vlivu individuálních odchylek, jenž vyplývá z nízkých počtů obcí v rámci sledovaných skupin. Tab. 1 rovněž zobrazuje distribuci populace napříč sledovanými skupinami.

Tab. 1: Velikostní skupiny obcí (2017)

počet obyvatel	počet obcí	% populace	počet obyvatel	počet obcí	% populace	počet obyvatel	počet obcí	% populace
méně než 100	437	0,36	1 000 - 1 999	748	9,48	20 000 - 49 999	44	12,18
100 - 199	999	1,54	2 000 - 4 999	422	11,54	50 000 - 99 999	12	9,73
200 - 499	2000	6,40	5 000 - 9 999	144	9,22	100 000 a více	6	21,20
500 - 999	1374	9,07	10 000 - 19 999	68	9,29	všechny obce	6254	100

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat Českého statistického úřadu (2019b) a Ministerstva financí ČR (2019)

Struktura výdajů je posuzována v agregaci na úrovni skupin odvětvového třídění rozpočtové skladby v souladu s vyhláškou Ministerstva financí ČR č. 323/2002 Sb., o rozpočtové skladbě (ČR, 2019). V tomto kontextu jsou tedy analyzovány agregované výdaje na Bezpečnost státu a právní ochranu (§5xxx; dále jen „bezpečnost“), Průmyslová a ostatní odvětví hospodářství (2xxx; „průmysl“), Sociální věci a politiku zaměstnanosti (§4xxx; „sociální věci“), Služby pro obyvatelstvo (§3xxx; „služby“), Všeobecnou veřejnou správu a služby (§6xxx; „veřejná správa“) a Zemědělství, lesní hospodářství a rybářství (§1xxx; „zemědělství“). V rámci těchto skupin jsou výdaje analyzovány v členění na běžné a kapitálové, zdrojem informací o výdajích je databáze Monitor (Ministerstvo financí ČR, 2019).

Nelze nezmínit, že v roce 2012 byla realizována „sociální reforma“, na jejímž základě byla převedena agenda výplaty dávek pro zdravotně postižené, dávek v hmotné nouzi a ostatních dávek povahy sociálního zabezpečení z obcí na úřady práce, přičemž ve finančním vyjádření se tento přesun týkal necelých 28 miliard Kč, respektive přibližně 85 % běžných výdajů obcí do oblasti sociálních věcí (Ministerstvo financí ČR, 2019). Pro zachování konzistence výzkumu bylo proto od uvažování zmiňovaných dávek abstrahováno. Nutno připustit, že v průběhu let 2003-2017 došlo k podobným přesunům i v oblasti některých jiných agend, případně inovací, které měly na strukturu rozpočtů vliv. Například se jedná o již zmiňovaný institut lokálního koeficientu daně z nemovitosti, jehož

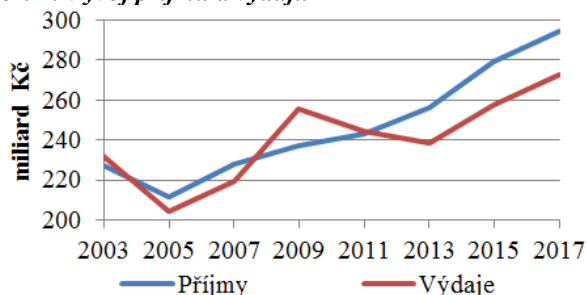
prostřednictvím lze částečně ovlivňovat výši příjmů. Tyto změny však neměly na vývoj struktury obecních rozpočtů tak markantní vliv, a proto k jejich vlivu na výdajovou stránku není v rámci analýzy přihlíženo.

3. Výsledky analýzy a diskuse

Jak je patrné z vývoje absolutní výše příjmů a výdajů zachycených na Obr. 1, rostoucí tendence vykazuje jak strana příjmů, tak výdajů. Obce tedy hospodaří se stále vyšším objemem prostředků, ačkoliv, jak již bylo uvedeno výše, z celkového pohledu se ale podíl jejich prostředků na veřejných financích postupem času snižuje. Zatímco u příjmů jsou růstové tendence takřka lineární a celkový nárůst činí téměř 30 %, výdajová strana zaznamenala mnohem výraznější dynamiku, s celkovým nárůstem o necelých 18 %. Dále je patrný, rovněž již zmiňovaný, trend poměrně výrazného růstu výdajů, který byl řešen zadlužováním a který byl po své kulminaci v období ekonomické krize zvrácen, přičemž v posledních letech byl převis příjmů nad výdaji takřka 10%.

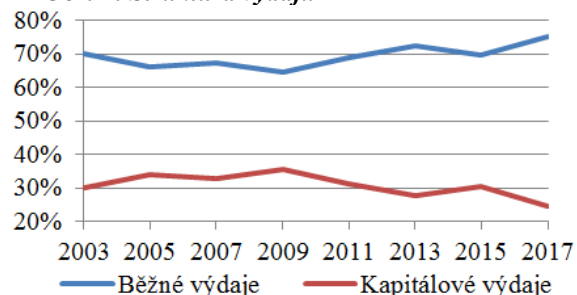
Z Obr. 2 je pak zřejmé, že obecným trendem municipálních rozpočtů bylo až do příchodu ekonomické krize navyšování podílu kapitálových výdajů. Tento trend se však následně otočil, přičemž v roce 2017 vzrostl podíl běžných výdajů na úroveň 75 %, respektive o 5 p. b. výše, ve srovnání s rokem 2003, a o 11 p. b. výše, nežli byl při svém minimu v roce 2006. Toto zjištění je samozřejmě nutné považovat za negativní, neboť lze soudit, že pozitivní bilance rozpočtů z posledních let jsou vykoupeny obecnou změnou přístupu, ve smyslu preference aktuální spotřeby na úkor rozvojové investiční aktivity. Klesající vývoj trendu podílu kapitálových výdajů je o to závažnější, že na úrovni obcí je nezanedbatelná část těchto prostředků spojena s realizací kohezní politiky EU. Lze tak předpokládat, že bez těchto prostředků by byl faktický podíl běžných výdajů ještě výrazně vyšší. Závislost na fondech EU je dobře patrná z překotného výkyvu podílu kapitálových výdajů, když v letech 2014–2015 došlo k výraznějšímu navýšení investiční činnosti v souvislosti s dočerpáním prostředků alokovaných pro programové období 2007–2013, za čímž následoval výrazný propad v letech 2016–2017, který souvisí s poklesem čerpaných dotací z fondů EU – v případě obcí přibližně na úroveň jedné třetiny, ve srovnání s lety 2014–2015 (Ministerstvo financí ČR, 2019; Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2019).

Obr. 1: Vývoj příjmů a výdajů

Zdroj: vlastní s využitím Ministerstva financí ČR (2019)

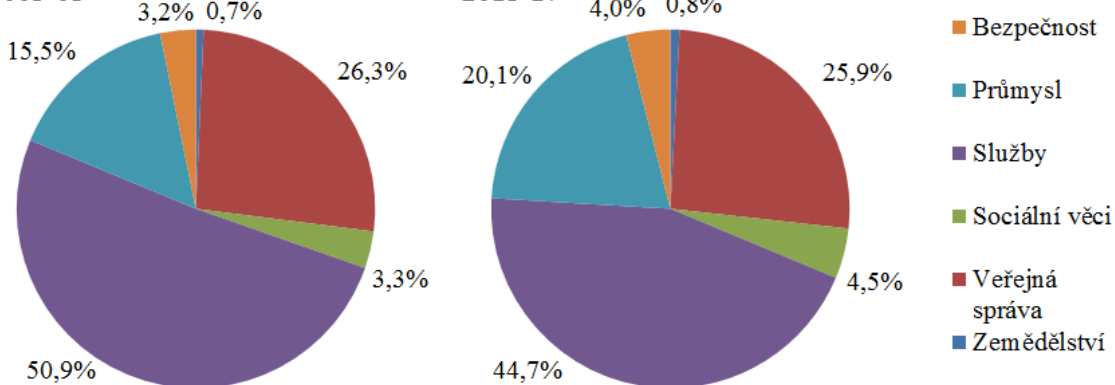
Obr. 2: Struktura výdajů

Zdroj: vlastní s využitím Ministerstva financí ČR (2019)

V otázce vývoje struktury výdajů je nutno připomenout, že v oblasti kapitálových výdajů mají obce mnohem vyšší míru autonomie (Sedmíhradská, Kubík, Haas, 2011), zatímco u běžných výdajů je celá řada položek povahy mandatorní či kvazi-mandatorní. Tato skutečnost je na první pohled patrná ze srovnání Obr. 3 a Obr. 4, ze kterých vyplývá relativní stabilita struktury běžných výdajů, a naopak výrazná proměna výdajů kapitálových.

Obr. 3: Struktura běžných výdajů všech obcí 2003-05 a 2015-17

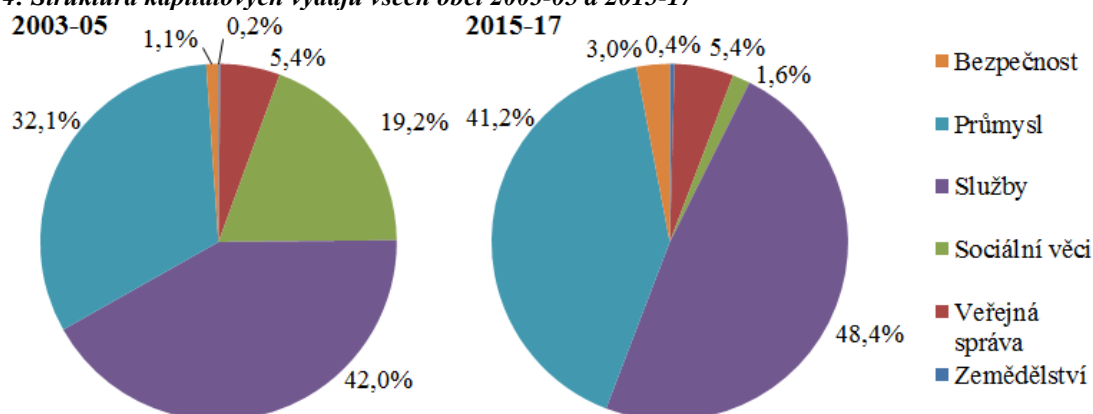

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat Ministerstva financí ČR (2019)

Ve struktuře běžných výdajů (Obr. 3) se prakticky nezměnil podíl výdajů alokovaných do veřejné správy, který čítá přibližně čtvrtinu prostředků. Určité navýšení je patrné u oblastí sociálních věcí, průmyslu a bezpečnosti a naopak pokles u oblasti služeb, do které v letech 2003-2005 směřovala více než polovina běžných výdajů. Stejně tak je patrné, že oblasti zemědělství, bezpečnosti a sociálních věcí jsou i přes své růstové tendence v rámci obecních rozpočtů vyloženy minoritní, neboť do nich nesměřuje ani desetina celkových běžných výdajů.

K vývoji struktury kapitálových výdajů, který je zachycen na Obr. 4, lze rovněž konstatovat stabilní podíl prostředků na veřejnou správu, ač v tomto případě pouze lehce překračující úroveň 5 %. Stejně tak lze opakovat velmi nízké, třebaže významně rostoucí, podíly výdajů na bezpečnost a zemědělství. Relativně méně, ač vzhledem k celkové výši alokace rovněž velmi podstatně vzrostl i podíl výdajů směřovaných do oblastí průmyslu a služeb. Tyto dvě naprosto dominantní oblasti se v letech 2003-2005 podílely na celkových výdajích přibližně 74 %, zatímco v letech 2015-2017 již tvořily téměř 90 % kapitálových výdajů obcí. Nejvýraznější změna však byla zaznamenána u výdajů na sociální věci, které se postupem času vytratil, když se ze třetí nejvýznamnější položky s bezmála pětinnovým zastoupením v letech 2003-2005 jejich podíl pro roky 2015-2017 snížil na prakticky zanedbatelných 1,6 %. Nutno podotknout, že pokles výdajů v této oblasti byl systematicky evidován v podstatě po celé sledované období, přičemž změny v agendě běžných výdajů v důsledku „sociální reformy“ se v oblasti kapitálových výdajů nezdaří být zvláště významné. Z hlediska absolutního vývoje oblasti sociálních věcí byly kapitálové výdaje v letech 2015-2017 ve srovnání s roky 2003-2005 méně než poloviční.

Obr. 4: Struktura kapitálových výdajů všech obcí 2003-05 a 2015-17

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat Ministerstva financí ČR (2019)

3.1 Změny ve struktuře výdajů s ohledem na velikostní skupiny obcí

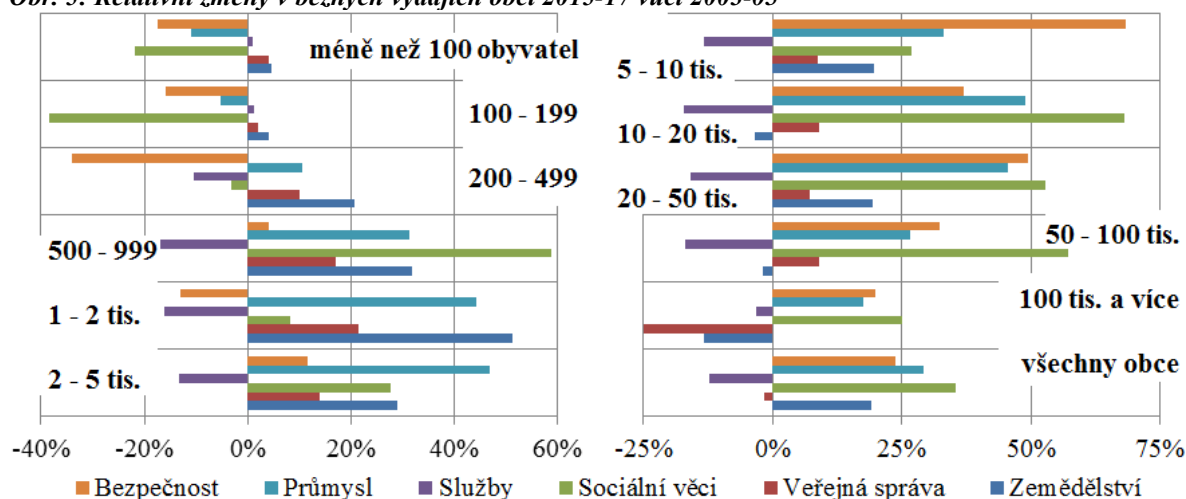
Následující část analýzy hodnotí daný problém z hlediska velikostních skupin obcí. Struktura výdajů, která významně ovlivňuje potenciál rozvoje a rozsah veřejných statků, jež obce svým obyvatelům poskytují, je totiž determinovaná nejen historickým vývojem, preferencemi místních, ekonomickou silou, ale právě i velikostí obce, protože zpravidla platí, že čím je obec větší, tím má i vyšší příjmy – absolutně i relativně - a rozmanitější strukturu výdajů (Kameníčková, Piroháníč, 2008). Vzhledem k omezenému prostoru pro prezentaci výsledků je pozornost primárně upínána na skupiny obcí, které se výrazněji odchylují od výše uvedených obecných trendů.

Z relativního vyjádření změn ve struktuře běžných výdajů během období 2003-2005 až 2015-2017, které jsou zachyceny na Obr. 5, je na první pohled zřejmé, že velikost obce měla na výdajové trendy v jednotlivých odvětvích opravdu velmi podstatný vliv. Zcela jednoznačně z obecných trendů vybočují kategorie nejmenších obcí do 99 a 199 obyvatel. U těchto obcí je díky prakticky nezměněnému podílu výdajů jasně patrná preferovaná alokace do oblasti služeb. Ve všech ostatních kategoriích došlo v tomto ohledu k poklesu, respektive k relativnímu snižování alokace zdrojů do dominantní oblasti služeb ve prospěch zvyšování preference ostatních odvětví. Lze zřejmě konstatovat, že preference služeb je u nejmenších obcí natolik významná, že se prakticky děje na úkor všeho ostatního. Tyto obce jsou totiž jediné, u kterých byly zjištěny relativně nižší objemy výdajů směřovaných do oblastí průmyslu a výrazně nižší prostředky alokované do oblasti sociálních věcí. Podobně zde došlo, navzdory obecným trendům, ke snížení podílu výdajů směřovaných do bezpečnosti, jakož i jen k minimálním změnám v oblastech veřejné správy a zemědělství. Do jisté míry lze podobné tendence konstatovat i u obcí do 499 obyvatel, kde došlo ke relativně nízkému snížení podílu alokace do služeb a sociálních věcí, jakož i nižšímu zvýšení alokace zdrojů do průmyslu a zemědělství.

Ve snaze o udržení podílu výdajů směřovaného do služeb lze nalézt jistou paralelu mezi nejmenšími a největšími obcemi. U obcí se 100 tis. nebo více obyvateli je totiž rovněž zjevný jen minimální relativní pokles v podílu služeb.

Ten je výrazně nižší než u ostatních skupin obcí, přičemž i zde je patrné, že do obecně rostoucích oblastí – bezpečnost, průmysl, sociální věci a zemědělství – je nárůst podílu alokovaných zdrojů relativně nižší. Největší obce jsou naopak jediné, u kterých došlo k výraznému snížení podílu výdajů směřovaných do oblastí veřejné správy, z celkového hlediska byla však tato změna prakticky vykompenzována nárůsty u ostatních obcí. Dále lze obecně konstatovat, že u menších obcí do 5 tis. obyvatel se obecně více zvyšovaly alokace do oblastí průmyslu a zemědělství, přičemž zejména oblast bezpečnosti zaznamenala jen ojedinělé nárůsty. U větších obcí (nad 5 tis. obyvatel) je naopak obvykle patrná jasná preference výdajů na bezpečnost a sociální věci, přestože rozsah zvýšení alokace do průmyslu za těmito oblastmi zpravidla příliš nezaostává. Naopak výdaje na veřejnou správu u větších obcí narostly relativně méně a podíl zemědělství se u některých skupin dokonce snížil.

Obr. 5: Relativní změny v běžných výdajích obcí 2015-17 vůči 2003-05

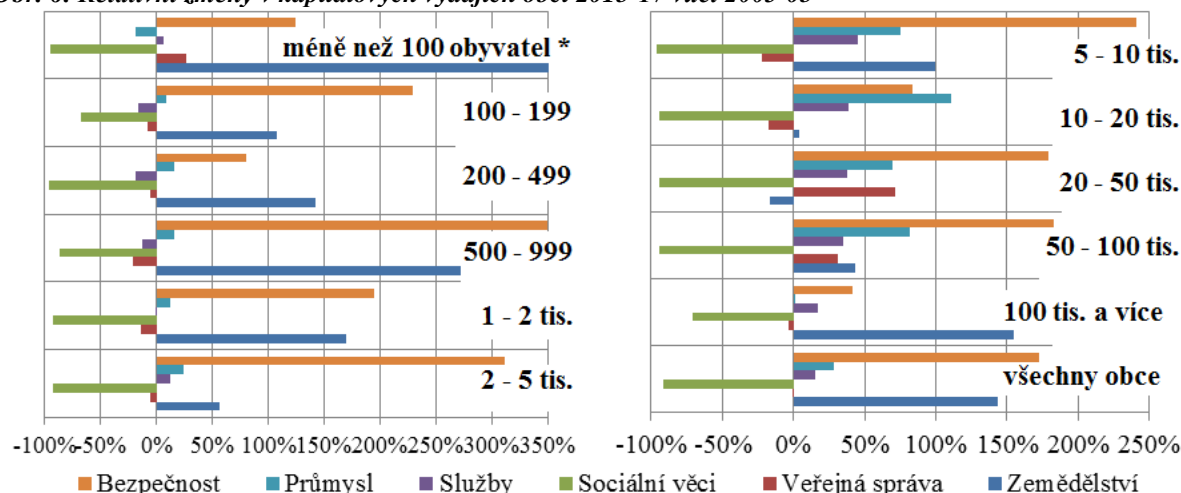

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat Ministerstva financí ČR (2019)

Na straně kapitálových výdajů, jejichž relativní změny pro období 2003-2005 až 2015-2017 jsou zachyceny na Obr. 6, je zjevná mnohem výraznější rozkolísanost. Obecně lze konstatovat, že praktická eliminace výdajů do sociálních věcí je společná pro všechny typy obcí. Na jednu stranu by se tento vývoj v souladu s odnětím dominantní agendy distribuce sociálních dávek jevil zcela logicky; na druhou stranu je však nutné podotknout, že výše poklesu je relativně rovnoměrně zaznamenána u všech skupin obcí, tedy i nejmenších obcí, které výplatu nepojistných dávek vzhledem k rozsahu plnění v podstatě nebo fakticky nikdy nerealizovaly.

Dále je možné tvrdit, že se u všech skupin obcí relativně výrazně navýšily investice do oblasti bezpečnosti, přičemž v tomto ohledu došlo k nejnižší změně u největších obcí. Společným trendem je rovněž navýšení podílů kapitálových výdajů do oblasti zemědělství, ze kterého výrazněji vybočují obce s 10-50 tis. obyvatel a nejmenší obce do 99 obyvatel – u těch je však změna naopak výrazně nadprůměrná. Přičemž u menších obcí do 2 tis. obyvatel byla intenzita tohoto trendu obecně vyšší. Jak v případě zemědělství, tak v případě bezpečnosti často docházelo k růstu podílu na úrovni dvojnásobku výchozí hodnoty, či dokonce ještě více. Zejména u malých obcí je tato skutečnost důsledkem velmi nízké bazické hodnoty, respektive výchozí úrovně preferencí daných oblastí.

Obr. 6: Relativní změny v kapitálových výdajích obcí 2015-17 vůči 2003-05

* U skupiny I dosahuje změna kapitálových výdajů v oblasti Zemědělství 509%
Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat Ministerstva financí ČR (2019)

Z Obr. 6 je dále zřetelný nárůst podílu výdajů alokovaných do průmyslu, který se u větších obcí zvyšoval více než u menších, ačkoliv z tohoto pravidla opět vybočují skupiny nejmenších a největších obcí, se záporným, respektive prakticky nulovým saldem. V neposlední řadě je třeba zmínit i pokles, či jen velmi nízký nárůst, podílu kapitálových výdajů na služby u menších obcí (do 5 tis. obyvatel), zatímco u větších obcí tyto výdaje rostly. U výdajů na veřejnou správu nastal u většiny skupin relativně nepatrný pokles, vyjma nejmenších obcí a obcí s 20-100 tis. obyvatel, kde výdaje naopak vzrostly. Na úrovni všech obcí lze opět hovořit o kompenzaci.

Souhrnně lze na základě analýzy u běžných i kapitálových výdajů konstatovat značné analogie ve změnách struktur u skupin středních obcí (500-5000 obyvatel), větších a velkých obcí (5-100 tisíc obyvatel) a menších a nejmenších obcí (do 499 obyvatel), s nimiž sdílejí některé společné rysy i největší obce (nad 100 tis. obyvatel). Zejména u těchto nejmenších obcí lze uvažovat o výrazném handicapu při zjevné preferenci alokace výdajů do služeb na úkor ostatních oblastí, které jsou nepochybně vedeny snahou o zvyšování, či alespoň zachování stávající kvality života obyvatel. V rámci těchto snah je však zanedbávána i preference průmyslu, respektive potenciálního zdroje dodatečného ekonomického prospěchu, jehož preference u větších obcí naopak významně narůstají, čímž tento potenciál nejmenším obcím dále odčerpávají. (Ne)možnost dosahování úspor z rozsahu při trvání na stanovené preferenci se tak jeví jako značně limitující, neboť i u samotných služeb vede omezenost zdrojů k preferenci okamžité spotřeby na úkor budoucí, čímž je omežován prospektivní rozvojový potenciál. Preference spotřeby na vrub investiční činnosti je však obecný problém identifikovaný napříč všemi obcemi ČR.

4. Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo posoudit vývoj struktury výdajů českých municipalit s ohledem na různé velikostní skupiny a identifikovat jejich výdajové priority, a v souvislosti s tím posoudit udržitelnost aplikovaného modelu decentralizace z hlediska rozvojového potenciálu menších obcí. Na bázi běžných a kapitálových výdajů v členění na skupiny odvětvového třídění rozpočtové skladby v období 2003-2017 byl analyzován vývoj struktury výdajů obcí ČR, který byl dále posuzován na úrovni 11 velikostních skupin obcí. Pro rozřazení do těchto skupin bylo využito kritérium počtu obyvatel, které je pro třídění obcí standardně používáno Českým statistickým úřadem.

Z provedené analýzy vyplývá, že prostředky, se kterými obce hospodaří, obecně narůstají, přičemž ve struktuře běžných výdajů existuje značná rigidnost, která do značné míry logicky vyplývá z legislativního rámce, a naopak na straně výdajů kapitálových je přítomna vyšší míra autonomie. Nicméně v rámci těchto struktur byl identifikován nežádoucí trend substituce kapitálových výdajů výdaji běžnými, respektive preference okamžité spotřeby na úkor rozvojové investiční činnosti. Vedle toho byly identifikovány významně rozdílné vzorce v proměnné výdajové struktuře mezi malými a velkými obcemi. Zejména u menších a nejmenších obcí je patrná výrazná preference výdajů alokovaných do aktuální spotřeby služeb, a to na úkor spotřeby v ostatních oblastech, jakož i na úkor investic. Jedná se přitom zejména o slabou investiční aktivitu v oně preferované oblasti služeb, ale i potenciálních zdrojů ekonomického prospěchu, respektive průmyslu, který je naopak výraznou investiční preferencí větších obcí. Díky těmto trendům lze zejména u malých a nejmenších obcí zcela seriózně uvažovat o ohrožení prospektivního rozvojového potenciálu plynoucího ze snahy o udržení současné kvality života, či její okamžité zvyšování formou spotřeby, ale také předpokladatelného přesunu části prospektivního ekonomického prospěchu na úroveň větších obcí, které naopak aktivně preferují investice na podporu hospodářství.

Závěrem tak lze konstatovat, že na základě zjištěných skutečností se udržitelnost současného modelu decentralizace jeví z pohledu malých a nejmenších obcí jako silně problematická. Z krátkodobého hlediska by ohrožení prospektivního rozvoje menších obcí zřejmě bylo řešitelné přenastavením parametrů rozpočtového určení daní. Z dlouhodobého hlediska by však mohlo být efektivnějším řešením racionalizovat soustavu obcí prostřednictvím konsolidace, respektive následovat trendy reforem západních zemí. Je však logické, že podobné úvahy je třeba podpořit dalším výzkumem, zvláště pak, když je otázka reforem územní správy a samosprávy z politického hlediska vždy značně nepopulární a prakticky nikdy v ní nelze dosáhnout všeobecného konsensu. Navíc je třeba tyto reformy činit velmi citlivě, aby nedošlo k přílišnému odcizení místní samosprávy od občanů.

Literatura

- [1] ALESINA, A., ROUBINI, N., (1992). Political Cycles in OECD Economies. *The Review of Economic Studies*, vol. 59, no. 4, pp. 663-688. ISSN 0034-6527. DOI 10.2307/2297992.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2019a). *Česká republika v číslech – 2018*. [online]. [cit. 2019-02-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-v-cislech-2018>.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2019b). *Statistiky - VDB*. [online]. [cit. 2019-02-17]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky#katalog=30829>.
- [4] ČR, (2019). Vyhláška č. 232/2002 Sb., o rozpočtové skladbě, v aktuálním znění. In *Sbírka zákonů ČR*.
- [5] DABLA-NORRIS, E., (2006). The challenge of fiscal decentralization in transition countries. *Comparative Economic Studies*, vol. 48, no. 1, pp. 100-131. ISSN 0888-7233. DOI 10.1057/palgrave.ces.8100063.
- [6] EUROSTAT, (2019). *Database*. [online]. [cit. 2019-02-15]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/>
- [7] HEMMING, P., (2006). Improving Public-spending Efficiency in Czech Regions and Municipalities. *OECD Economics Department Working Papers*, no. 499. DOI 10.1787/884741503537.
- [8] JANSKÝ, P., KŘEHLÍK, T., SKUHROVEC, J., (2016). Do EU funds crowd out other public expenditures? Evidence on the additionality principle from the detailed Czech municipalities. *European Planning Studies*, vol. 24, no. 11, pp. 2076-2095. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/09654313.2016.1233168.
- [9] KAMENÍČKOVÁ, V., PIROHANIČ, O., (2008). Výdaje obcí – porovnání vývoje a struktury obecních výdajů. *Obec a finance*, vol. 13, no. 4., pp. 27-29. ISSN 1211-4189.
- [10] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2015). Inovační paradox v Česku: ekonomická teorie a politická realita. *Politická ekonomie*, vol. 63, no. 2, pp. 147-166. ISSN 0032-3233. DOI 10.18267/j.polek.994.
- [11] KRAFTOVÁ, I., BLAŽKOVÁ, P., (2014). Vztah zadluženosti obcí k jejich ekonomické odolnosti (případ Královéhradeckého kraje). In *Veřejná správa 2014. Sborník příspěvků*. Pardubice: Univerzita Pardubice, pp. 32-40. ISBN 978-80-7395-828-2.
- [12] KRAFTOVÁ, I., MAŠTÁLKA, M., MATĚJA, Z., SVOBODA, O., ZDRAŽIL, P., (2016). *Bezpečný rozvoj regionu – Základní koncept*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7552-261-0.
- [13] MATĚJOVÁ, L., NEMEC, J., KŘÁPEK, M., KLIMOVSKÝ, D., (2017). Economies of Scale on the Municipal Level: Fact or Fiction in the Czech Republic? *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, vol. 10, no. 1, pp. 39-59. ISSN 1337-9038. DOI 10.1515/nispa-2017-0002.
- [14] MINISTERSTVO FINANCÍ ČR, (2019). *Analytický Monitor* [online]. [cit. 2019-02-28]. Dostupné z: <https://monitor.statnipokladna.cz/analyza/>
- [15] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2019). *Dotace EU – Seznam operací (příjemců)* [online]. [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: <https://www.dotaceeu.cz/cs/Informace-o-cerpani/Seznamy-prijemcu/>
- [16] MUSGRAVE, R., (1959). *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*. New York: McGraw-Hill.
- [17] OATES, W., (1998). *The Economics of Fiscal Federalism and Local Finance*. Northampton: Edward Elgar. ISBN 978-1-85898-355-4.
- [18] OATES, W., (1999). An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*, vol. 37, no. 3, pp. 1120-1149. ISSN 0022-0515. DOI 10.1257/jel.37.3.1120.
- [19] PEKOVÁ, J., (2004). *Hospodaření a finance územní samosprávy*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-086-4.
- [20] PIKE, A., RODRIGUEZ-POSE, A., TOMANEY, J., (2006). *Local and Regional Development*. London: Routledge. ISBN 978-0-415-35717-3.
- [21] PLAČEK, M., PŮČEK, M., OCHRANA, F., KŘÁPEK, M., MATĚJOVÁ, L., (2016). Political Business Cycle in the Czech Republic: Case of Municipalities. *Prague Economic Papers*, vol. 25, no. 3, pp. 304-320. ISSN 1210-0455. DOI 10.18267/j.pep.566.
- [22] RODRIGUEZ-POSE, A., KROIJER, A., (2009). Fiscal Decentralization and Economic Growth in Central and Eastern Europe. *Growth and Change*, vol. 40, no. 3, pp. 387-417. ISSN 1468-2257. DOI 10.1111/j.1468-2257.2009.00488.x.

- [24] SEDMIHRADSKÁ, L., KUBÍK, R., HAAS, J., (2011). Political Business Cycle in Czech Municipalities. *Prague Economic Papers*, vol. 20, no. 1, pp. 59-70. ISSN 1210-0455. DOI 10.18267/j.pap.387.
- [25] SKIDMORE, M., SCORSONE, E., (2011). Causes and consequences of fiscal stress in Michigan cities. *Regional Science and Urban Economics*, vol. 41, no. 4, pp. 360-371. ISSN 0166-0462. DOI 10.1016/j.regsciurbeco.2011.02.007.
- [26] SMITH, S., BRYSON, P., CORNIA, G., (2011). The view from city hall: Local perceptions of intergovernmental fiscal relations in the Czech Republic. *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 44, no. 1, pp. 99-110. ISSN 0967-067X. DOI 10.1016/j.postcomstud.2011.01.009.
- [27] SOUKUPOVÁ, J., NEMEC, J., MATĚJOVÁ, L., STRUK, M., (2014). Municipality Size and Local Public Services: Do Economies of Scale Exist?. *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, vol. 7, no. 2, pp. 151-171. ISSN 1337-9038. DOI 10.2478/nispa-2014-0007.
- [28] TIEBOUT, C., (1956). A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*, vol. 64, no. 5, pp. 416-424. ISSN 0022-3808. DOI 10.1086/257839.
- [29] TOMÁŠKOVÁ, E., PAŘÍZKOVÁ, I., (2015). Veřejné finance - ekonomické souvislosti. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-7749-2.
- [30] VITURKA, M., (2010). Regionální disparity a jejich hodnocení v kontextu regionální politiky. *Geografie*, vol. 115, no. 2, pp. 131-143. ISSN 1212-0014.
- [31] ZDRAŽIL, P., APPLOVÁ, P., (2017). Dopady programového období 2007-2013 regionální politiky EU na rozvoj českých mikroregionů. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 75-82. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-8.
- [32] ZDRAŽIL, P., PERNICA, B., (2018). Property Tax and Quality of Life in the Czech Municipalities: Does the Policy of Raising Local Coefficient Imply Potential or Risk for Development?. *Review of Economic Perspectives*, vol. 18, no. 2, pp. 123-136. ISSN 1804-1663. DOI 10.2478/revecp-2018-0007.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-48

DOPADY REZIDENČNÍ SUBURBANIZACE NA VÝDAJOVOU STRÁNKU ROZPOČTŮ POPULAČNĚ MALÝCH OBCÍ

The impacts of residential suburbanization on expenditures in the budgets of low populated municipalities

LUCIE HORÁČKOVÁ ¹

MIROSLAV KOPÁČEK ²

¹Katedra financí a účetnictví | ¹Department of Finance and Accounting
²Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy | ²Depart. of Regional Develop. and Public Administr.
Fakulta sociálně ekonomická | Faculty of Social and Economic Studies
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem | University of J. E. Purkyně in Ústí nad Labem
✉ Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic
E-mail: lucie.horackova@ujep.cz, miroslav.kopacek@ujep.cz

Anotace

Obce nacházející se v suburbánních zónách měst se v důsledku procesu rezidenční suburbanizace potýkají nejen se změnami na územní své obce, ale také se změnami ve svém hospodaření. Především se potýkají s obtížemi na výdajových stranách svých obecních rozpočtů. Cílem výzkumu je identifikovat nejvýznamnější změny na výdajových stranách rozpočtů obcí v suburbánních zónách statutárních měst Ústeckého kraje České republiky, které byly vymezeny na základě spádovosti, a to dle dojížděkové vzdálenosti do jádrového statutárního města. Prostřednictvím osobních rozhovorů se starosty obcí bylo zjištěno, že nejvyšší nárůst výdajů v důsledku rezidenční suburbanizace nastal v odvětví vodního hospodářství, předškolního vzdělávání, pozemních komunikací, ochrany životního prostředí a sportu a zájmových činností.

Klíčová slova

výdaje, obecní rozpočet, místní veřejné služby, rezidenční suburbanizace, občanská a technická vybavenost

Annotation

Because of the process of residential suburbanization municipalities located in suburban areas have to face not only changes within their territories, but also changes in their financial management. First of all, they need to cope with struggles in the expenditures of their municipal budgets. The goal of the research is to identify the most important changes in the expenditures of municipal budgets of the municipalities located in suburban areas of statutory towns in the Ústí nad Labem region in the Czech Republic. These municipalities were defined based on their catchment area, meaning the commute distance to their core statutory town. On the basis of personal interviews with the mayors of individual municipalities it was found out that the biggest increase in expenditures due to the residential suburbanization came about in the sectors of water management, preschool education, roads, environment protection, sport and leisure activities.

Key words

expenditures, municipal budget, local public services, residential suburbanization, civic and technical facilities

JEL classification: H72, R58

1. Úvod

Rychlost technologického pokroku zapříčinila brzkou proměnu chování společnosti. Od druhé poloviny 20. století nastupuje nová generace společnosti označována jako postindustriální (Bell, 1973). Pro tuto společnost je z pohledu mobility charakteristický rozptyl, tudíž opouštění jádrových měst a přesun do jejich periferních oblastí, tzv. suburbií, kdy zásluhou městské hromadné dopravy, či hojně využívaných osobních automobilů, je jádrové město snadno dostupné, přičemž intenzivní osídlování příměstských oblastí zapříčinilo rozšiřování měst, čímž započal proces tzv. rezidenční suburbanizace (Toušek, Kunc, Vystoupil, 2008). Ve státech střední a východní Evropy, tedy i v České republice, se tento jev začal nejintenzivněji projevovat počátkem 90. let 20. století

(Temelová, Novák, Jíchová, 2016). Rezidenční suburbanizace nepřináší jen změny v rozvojových procesech a územním uspořádání na okrajích měst, ale také přináší významné změny v příměstských oblastech, a to v obcích, které se nachází v těsné blízkosti města v tzv. suburbánních zónách (Kladivo, Roubínek, Opravil, Nesvadbová, 2015). V suburbánních zónách nachází obyvatelé příhodné podmínky pro své domovy, ale zároveň především pomocí individuální dopravy (osobních automobilů) je jádrové město snadno dostupné, což je pro obyvatele klíčové z pohledu zaměstnání. Ačkoliv se rezidenční suburbanizace jeví pro tyto obce z pohledu územního rozvoje za příhodnou, není tomu zcela tak ve všech ohledech. V České republice přitěžuje obcím existence speciální formy suburbanizace tzv. urban sprawl (sídelní kaše), při které jsou obce postiženy racionálně neorganizovanou výstavbou rezidenčních a komerčních ploch na území obce (Hnilička, 2005). Takováto výstavba negativně ovlivňuje nejen územní rozvoj obcí, ale zatěžuje i výdajové strany jejich rozpočtů, jelikož je nutné neplánovaně dostavovat v nových částech obce chodníky, veřejné osvětlení aj. (Ouředníček, 2002). Komerční suburbanizace může být v důsledku umocněna i využíváním investičních pobídek ze strany investorů (Hlaváček, Buřt, 2018).

Nejen však výstavba nových budov pro bydlení, ale i samotné navyšování počtu nových obyvatel v obci, významně ovlivňuje bilanci obecních rozpočtů. Jak uvádí Macešková a Ouředníček (2008), rezidenční suburbanizace vyvíjí více tlak na výdajové strany rozpočtů obcí než na jejich příjmové strany, což pro obce není žádoucí. Ačkoliv do obcí přichází noví obyvatelé, místo trvalého bydliště si mohou ponechávat jinde (např. ve městě), čehož využívají, a právě tato skutečnost výrazně negativně ovlivňuje výši daňových příjmů, které obci plynou, jelikož počet obyvatel s trvalým bydlištěm v obci je klíčovým aspektem v českém systému předělování daňových příjmů do obecních rozpočtů. Toto chování občanů tak citelně ovlivňuje hospodaření obcí, jelikož daňové příjmy jsou nejdůležitější položkou příjmových stran obecních rozpočtů. Tento jev se označuje jako suburbánní vykořisťování (suburban exploitation), který byl definován původně v prostředí USA, a to v obráceném fungování, kdy obyvatelé mají trvalý pobyt v sídle, které je součástí suburbánního pásu, přičemž permanentně využívají a spotřebovávají veřejné služby v jádrovém (spádovém) městě (Ouředníček a kol., 2012). Z pohledu územního rozvoje se za rezidenční suburbanizace vyvíjí tlak na občanskou vybavenost a technickou infrastrukturu jednotlivých obcí (Kladivo, Roubínek, Opravil, Nesvadbová, 2015), na základě kterých obce poskytují obyvatelům lokální veřejné služby (Markvart, 2010) s tím, že lokální veřejné služby jsou významnou výdajovou položkou rozpočtů obcí. Všechny zmíněné skutečnosti se výrazně promítají do hospodaření obcí. Významnou roli v korigování územního rozvoje obcí a v důsledku i hospodaření obcí představují nástroje prostorového plánování (Varela-Candamio, Morollon, Sedrakyan, 2019), kterými v České republice primárně jsou strategické a územní plánování. Vzhledem k velké rozdrobenosti české sídelní struktury a i poměrně časté malé populační velikosti obcí na venkově, řeší tyto obce v rámci procesu územního plánování specifické problémy (Kopáček, 2018).

Všeobecně lze konstatovat, že obce zasažené rezidenční suburbanizací se potýkají s problémy nejen v oblasti územního rozvoje, ale také s obtížemi na výdajových stranách svých rozpočtů. Prostřednictvím rozhovorů se starosty jednotlivých obcí, jakožto monokratickými orgány obcí, které reprezentují obce navenek (zákon č. 128/2000 Sb.), bylo hlavním cílem výzkumu identifikovat nejdůležitější změny na výdajových stranách rozpočtů obcí v suburbánních zónách statutárních měst Ústeckého kraje. Pro výzkum byly stanoveny následující pracovní hypotézy:

- Obce, jejichž rozvoj ovlivňuje výrazným vlivem rezidenční suburbanizace, musejí klást vyšší důraz na rozšíření kapacit veřejné infrastruktury, a to hlavně v oblasti technické infrastruktury a občanské vybavenosti.
- Proces rezidenční suburbanizace se odráží v rozpočtových výdajích obcí, a to tak, že nastávají změny ve struktuře rozpočtových odvětví obcí, které jsou tímto procesem zasaženy.

2. Dopady rezidenční suburbanizace na výdajovou stranu obecních rozpočtů

Změny v územní rozvoji obcí se přenáší do hospodaření obcí na základě poskytování veřejných služeb, jakožto schopnosti veřejného sektoru uspokojit společenské potřeby (Saussier, de Brux, 2018). Například Smutek (2017) uvádí, že rezidenční suburbanizace v prostředí polských gmin navyšuje výdaje místních rozpočtů z důvodu nárůstu počtu osobních automobilů na pozemních komunikacích, načež je nutné vynakládat vyšší výdaje na jejich údržbu. Obdobně k tomu dochází i v prostředí Číny (Yong a kol., 2016), přičemž v českém prostředí je samotná dojíždka příměstských obyvatel do jádrových měst problematickým faktorem suburbanizace (Macešková, Ouředníček, 2008). Naopak Wu (2007) vnímá dojíždění obyvatel do jádrových měst pozitivně. Domnívá se, že navyšování cen pohonných hmot může pozastavit proces rezidenční suburbanizací a pomoci příměstským oblastem k finanční stabilizaci, což poskytuje čas ke zvýšení kvality veřejných služeb v příměstských oblastech. Pronello, Longhi, a Gaborieau (2018) taktéž sledávají zátěž rezidenční suburbanizace v oblasti dopravy, avšak nikoliv z důvodů navyšování nákladů na údržbu pozemních komunikací, ale sledávají nutnost zvýšit výdaje na zajištění vyšších kapacit autobusových linek v příměstských oblastech. Ovšem tyto závěry nemusí platit univerzálně, jelikož Kristof (2018), taktéž analyzoval městské a příměstské oblasti, konkrétně oblasti kolem maďarského města Miskolc, a ve

svém výzkumu nepotvrzuje žádné nedostatky v oblasti dopravy. Smutek (2017) však v důsledku zvýšení nákladů spojených s oblastí dopravy pozoruje nižší přiděl peněžních prostředků do oblasti sociálních věcí, vzdělání a školských služeb, což shledává za nesprávné a obává se zhoršení kvality poskytování těchto veřejných služeb v čase. Logan a Burdick-Will (2017) na základě analýzy příměstských oblastí v USA potvrzují obavy Smutka (2017), že v oblasti vzdělání a školských služeb je evidentní odlišná kvalita vzdělání v příměstských oblastech a samotných jádrových městech. Guo a kolektiv (2018) popsali další důsledek rezidenční suburbanizace, když zkoumali kvalitu služeb veřejného zdravotnictví v městských a příměstských částech města Šanghaj. Došli k závěrům, že kvalita služeb veřejného zdravotnictví je i po šestiletém pozorování nižší než v městských částech. Tím určili další oblast, která může znamenat pro příměstské oblasti obtíže a případně i nárůst veřejných výdajů, a tím je zdravotnictví. Zdravotnictví zkoumal i Kristof (2018), a to opětovně v suburbánní zóně maďarského města Miskolc, přičemž zjistil, že obyvatelé jsou spokojeni se zdravotními službami, i když jsou poskytovány pouze v základní úrovni. Tím se potvrzuje, že oblast zdravotnictví je v příměstských oblastech řešena a jsou na ní vynakládány veřejné peněžní prostředky. Piotrowska a kolektiv (2018) se v rámci zdravotnictví zaměřili na dostupnost stomatologické péče, avšak z hlediska komparace příměstského a ryze venkovského osídlení. Jejich závěry potvrzují, že v příměstském osídlení mají obyvatelé větší pravděpodobnost dostupnosti stomatologické služby, než ve venkovských oblastech. Lze usuzovat, že v některých oblastech veřejných služeb vliv rezidenční suburbanizace může mít na rozvoj obcí i pozitivní vliv.

Do příměstských oblastí postkomunistických měst přichází především mladší produktivní obyvatelstvo (Temelová, Novák, Jíchová, 2016), které se zpravidla řadí do vyšších příjmových skupin obyvatelstva. Vyjma skutečnosti, že naleznou alespoň základní kvalitu lokálních veřejných služeb, také především očekávají, že naleznou bezpečné a příhodné místo k životu. To zavádá další výdajové položce - bezpečnosti. Nemeškal a Jíchová (2018) se zabývali prostorovým rozložením trestné činnosti v České republice, přičemž potvrdili spojitost struktury kriminality s procesem rezidenční suburbanizace. Tuto skutečnost dokázali na trestném činu vloupání, kdy nejvyšší prokázaná četnost tohoto druhu trestné činnosti byla z hlediska komplexní územní analýzy hlavního města Prahy evidována v oblasti jižních a jihovýchodních suburbii. Temelová, Novák a Jíchová (2016) obdobně prokázali majetkovou trestnou činnost v příměstských oblastech, avšak i přes tuto skutečnost dodávají, že se obyvatelé suburbii cítí bezpečně. Z hlediska struktury populace Temelová, Novák a Jíchová (2016) uvádí, že do příměstských obcí zpravidla přichází mladí lidé, kteří zde zakládají rodiny, což je další důležitý aspekt vedoucí k navyšování výdajových položek obecních rozpočtů. Dle Coll a Villanueva (2017) tyto změny v oblasti struktury obyvatelstva povedou ke zvyšování výdajů obcí v oblasti sportu a zájmových činností, což potvrzuje i Kopáček a Horáčková (2018), kteří dodávají, že toto mladé obyvatelstvo reprezentuje generaci Y, která je charakteristická upřednostňováním svého volného času nad pracovním vyčerpáním, tudíž lze usuzovat, že aktivity spojené s volným časem, příkladem místní kulturní programy, budou vyhledávat i kolem svého nového bydliště.

Komplexně a jednotně nelze určit, s jakými obtížemi se obce potýkají v důsledku rezidenční suburbanizace, a které činnosti přináší zvyšování výdajů v obecních rozpočtech. Lze však na základě četnosti výskytu obtíží v jednotlivých studiích předpokládat, že problematickou oblastí bude doprava (údržba pozemních komunikací, zvyšování kapacit příměstské veřejné dopravy), vzdělání a školské služby (pokles investic a zhoršení kvality této služby), zdravotnictví (základní ambulantní péče), sport a zájmové činnosti (sportovní vyžití, dětská hřiště) či kultura (místní kulturní programy) a bezpečnost (zabezpečení území).

3. Metodika a data

Ústecký kraj je jedním z vyšších územních samosprávných celků České republiky. Jedná se o kraj, který z hlediska funkčních vazeb mezi sídly je přirozeně polycentrický, jelikož se na jeho území nachází celkem pět jádrových měst s počtem obyvatel kolem 50 000 a více, přičemž všechna tato města jsou dle zákona o obcích statutárními městy (zákon č. 128/2000 Sb.). Jmenovitě statutárními městy, které byly předmětem výzkumu, byly Děčín, Chomutov, Most, Teplice a Ústí nad Labem jako jádrová města a obce v jejich zázemí, které byly pro účely výzkumu kategorizovány dle příslušnosti k jednotlivým suburbánním zónám. Suburbánní zóny jednotlivých statutárních měst byly pro účely výzkumu vymezeny dojezdovou vzdáleností (Smutek, 2016), a to hodnotou maximálně 25 minut z centra obce od centra statutárního města. Pro zjištění souboru obcí, které se nachází v této dojezdové vzdálenosti, bylo využito aplikace Mapy.cz. V případě, že se některá z obcí nacházela ve dvou suburbánních zónách, tak byla zařazena do suburbánní zóny statutárního města, do něhož byl čas dojezdu nižší. Pokud bylo zjištěno, že suburbánní zóna svým vymezením zasahuje do jiného kraje či za hranice České republiky, tak předmětné obce mimo Ústecký kraj nebyly zahrnuty do výzkumu.

Ze souboru 349 obcí Ústeckého kraje (z celkové počtu 354 obcí v kraji bylo 5 obcí vyjmuty, jelikož se jednalo o jádrová statutární města) se po analýze obcí z hlediska dojížděky do jednotlivých suburbánních zón začlenilo celkem 176 obcí (50,4 % analyzovaných obcí). Suburbánní zónu Ústí nad Labem tvořilo 51 obcí, u Chomutova to

bylo 34 obcí. Následně u Mostu s Teplic suburbánní zónu tvořilo shodně 31 obcí a nejméně obcí bylo evidováno u Děčína, a to 29. Zbylé obce kraje byly z výzkumu vyřazeny, jelikož se dá předpokládat, že vyšší dojezdová vzdálenost bude zapříčínovat vyšší míru rurálního charakteru a menší vlivy rezidenční suburbanizace na tyto obce. Kategorizované obce dle příslušnosti k jednotlivým suburbánním zónám předmětných statutárních měst byly dále podrobeny analýze intenzity rezidenční suburbanizace, a to formou výpočtu tzv. modifikovaného multikriteriálního indikátoru (Kopáček, Horáčková, 2018). Výpočet modifikovaného multikriteriálního indikátoru byl dán vzorcem a tvořen dílčími indikátory, a to:

- **Změna počtu obyvatel.** Tento ukazatel reflektoval relativní změnu počtu obyvatel za desetileté období, a to od 31. 12. 2006 od 31. 12. 2016, přičemž jako výchozí báze (100 %) byl brán rok 2006.
- **Změna plochy půdy urbanizovaného charakteru.** Výpočet ukazatele byl založen na výpočtu změny podílu urbanizované plochy na celé výměře obce za období deseti let od 31. 12. 2006 do 31. 12. 2016, přičemž pozornost byla věnována složkám půdy, které lze označit jako urbanizované - zastavěné plochy a nádvoří, zahrady a ostatní plochy (Šilhánková, 2010).
- **Intenzita bytové výstavby.** Výpočet ukazatele byl založen na průměru deseti ročních hodnot, které jsou podílem celkového počtu dokončených bytů a počtem obyvatel v obci, a to od roku 2007 do roku 2016.
- **Změna počtu ekonomických subjektů.** Výpočet tohoto ukazatele byl analogický k výpočtu změny počtu obyvatel, avšak s tím rozdílem, že základní bázi výpočtu (100 %) byl rok 2013, a tak nebyla analyzována zamýšlená relevantnější desetiletá časová řada, ale pouze časová řada tříletá. Důvodem byla změna metodiky pro zpracování dat ze strany Českého statistického úřadu v roce 2013, a tak nejsou data v desetileté časové řadě zcela komparovatelná. Ovšem vzhledem k faktu, že tento indikátor má pro předmětnou problematiku spíše okrajový (doplňkový) charakter, tak kratší časová řada není překážkou.

Hodnoty jednotlivých dílčích indikátorů byly následně normovány, a to tak, že u každého dílčího indikátoru byla obci s nejvyšší hodnotou přiřazena hodnota 100 a naopak obci s nejnižší hodnotou byla přiřazena hodnota 0. Na základě takto získaných čtyř normovaných hodnot pro jednotlivé dílčí indikátory byl jejich aritmetických průměrem vypočítán modifikovaný vícekriteriální ukazatel, a to pro všech 176 analyzovaných obcí, přičemž dle hodnoty modifikovaného vícekriteriálního ukazatele byly obce seřazeny sestupně dle míry intenzity územního rozvoje obce, respektive mírou intenzity rezidenční suburbanizace. Na první místo byla zařazena obec, která dosáhla nejvyšší intenzity územního rozvoje ze všech pěti suburbánních zón. Pro další fázi výzkumu takto seřazený soubor obcí sloužil jako podklad, a to k oslovení starostů s žádostí o rozhovor u obcí, které dle metodiky výzkumu vykazovaly nejvyšší míru intenzity rezidenční suburbanizace.

S žádostí o rozhovor dle výše uvedených kritérií bylo v průběhu období červen až září 2018 osloveno celkem 25 obcí, přičemž rozhovor předběžně přislíbilo 17 starostů. Následně se však podařilo rozhovor uskutečnit ve 14 obcích. Ve 3 obcích, kde byl rozhovor přislíben, se nepodařila jeho realizace, a to zpravidla z důvodu pracovní zaneprázdněnosti starosty obce. Se starosty byl veden rozhovor polostrukturovaného formátu obsahující 13 otázek s časovou dotací do 30 minut. Rozhovory byly v terénu prováděny vždy jedním tazatelem, přičemž celkově byly tazatelé pouze dva, aby se zajistila co nejvyšší míra stejného vedení a průběhu rozhovorů. Tazatel se starostou obce vedl vždy na základě připravených otázek rozhovor týkající se oblasti obyvatelstva a územního rozvoje obce.

Tab. 1: Obce, ve kterých se uskutečnil rozhovor se starostou

Obec	IČZUJ	suburbánní pás	termín rozhovoru
Domašín	563048	Chomutov	26. 6. 2018
Droužkovice	563056	Chomutov	21. 6. 2018
Háj u Duchcova	567523	Teplice	18. 6. 2018
Hrobčice	567566	Teplice	18. 6. 2018
Hrušovany	563072	Chomutov	9. 7. 2018
Kámen	546453	Děčín	17. 7. 2018
Lhotka nad Labem	565113	Ústí n. L.	30. 7. 2018
Spořice	563340	Chomutov	28. 8. 2018
Srbice	567833	Teplice	1. 8. 2018
Strupčice	563358	Chomutov	11. 9. 2018
Tisá	568309	Ústí n. L.	8. 6. 2018
Vlastislav	565873	Ústí n. L.	11. 6. 2018
Výsluní	563498	Chomutov	26. 6. 2018
Žim	567884	Ústí n. L.	18. 7. 2018

Zdroj: vlastní výzkum a zpracování

Klíčovou otázkou pro tento výzkum se stala otázka, zda obec musela z důvodu rezidenční suburbanizace výrazně navyšovat kapacity, respektive, zda řeší problémy v oblasti občanské vybavenosti či technické infrastruktury. Na

základě znalosti prvku propojujícího oblast územního rozvoje obce a veřejných financí na úrovni místních samospráv, jímž jsou lokální veřejné služby, bylo možné získané odpovědi z rozhovorů týkající se občanské vybavenosti a technické infrastruktury rozklíčovat a odpovědět tak na hlavní cíl výzkumu. Tímto postupem byly identifikovány nejvýznamnější změny na výdajových stranách rozpočtů obcí Ústeckého kraje zasažených rezidenční suburbanizací.

Definice občanské vybavenosti a technické infrastruktury byly pro tento výzkum převzaty ze stavebního zákona České republiky (zákon č. 183/2006 Sb.). Občanskou stavbou se rozumí pozemky a stavby, které svým účelem slouží například zdraví, sociální péči, kulturnímu rozvoji aj. Technickou infrastrukturou jsou myšlena vedení, stavby a zařízení sloužící například jako vodovod, čistírna odpadních vod, zásobník plynu aj. (zákon č. 183/2006 Sb.). Lokální veřejné služby, jakožto prvek propojující oblast územního rozvoje obce a veřejných financí na úrovni místní samosprávy, jsou pro tento výzkum definovány jako schopnost veřejného sektoru uspokojit společenské potřeby na místní úrovni (Saussier, de Brux, 2018). Následně využívané členění lokálních veřejných služeb bylo převzato ze zákona o obcích České republiky (zákon č. 128/2000 Sb.), kdy obce v rámci své samostatné působnosti na svém území zajišťují pro obyvatele základní lokální veřejné služby týkající se konkrétně bydlení, zdraví, sociální péče, dopravy a spojů, vzdělání a výchovy, kulturního rozvoje a ochrany veřejného pořádku (zákon č. 128/2000 Sb.). Rozpočtovým výdajem územní samosprávy se rozumí výdaje, které byly zaříděny podle rozpočtové skladby, která třídí příjmy a výdaje podle odvětví. Odvětvové hledisko třídí jednotlivé příjmy a výdaje dále do čtyř postupně se rozvíjejících segmentů, kdy nejširším segmentem je tzv. skupina, následují oddíly, pododdíly a paragrafy. Pro reálnou vypovídající schopnost bylo v tomto výzkumu užito členění pouze do úrovně oddílů (vyhláška Ministerstva financí č. 323/2002 Sb.).

4. Výsledky a diskuze

Nejčtenějším výdajovým odvětvím byla starosty určena položka vodního hospodářství, což se z pohledu reálného vybavení obce týkalo nejčastěji kanalizace a čistíren odpadních vod, kdy v důsledku nárůstu počtu obyvatel v obci a výstavby nových obytných jednotek je nutné zvyšovat kapacitu kanalizační sítě. Starosty byla taktéž vyhodnocena za nejnaléhavější a nejnáročnější investici, z pohledu finančního i administrativního, kterou v důsledku rezidenční suburbanizace museli urychleně realizovat. Investiční akci nejčastěji řešili formou spoluúčasti, kdy část prostředků tvořily dotace a část financovaly obce vlastními zdroji, ať ve formě úvěru či případně rezerv, čímž investice způsobila u některých obcí zadlužení. Jako druhým výdajovým odvětvím, které je rezidenční suburbanizací nejvíce zasaženo, je odvětví předškolního vzdělávání, kdy z hlediska vybavenosti obce se jedná o mateřské školy, u nichž bylo nutné z důvodu nově přichozího obyvatelstva rozšiřovat kapacity. Pouze na základě této skutečnosti však nelze jednoznačně vyvrátit závěry Smutka (2017) a Logana a Burdick-Willa (2017), kteří tvrdí, že dochází z důvodu rezidenční suburbanizace k poklesu investic do oblasti vzdělávání. Pro jednoznačné vyvrácení jejich závěrů by bylo potřeba provést hlubší analýzu. Z rozhovorů se starosty vyplynulo, že po zkapacitnění kanalizace a čistíren odpadních vod se jedná o druhou nejnaléhavější investici, kterou v důsledku rezidenční suburbanizace musí realizovat. Z rozhovorů však nebylo identifikováno, že by tato investice výraznějším způsobem narušila hospodaření obcí. Třetím výdajovým odvětvím, u něhož nastal nárůst ve vynakládání veřejných prostředků obcemi, je odvětví pozemních komunikací. V důsledku dojíždění obyvatel do jádrových měst nastal nárůst osobních automobilů v obcích, což zapříčinilo vyšší využívání pozemních komunikací. V důsledku většího opotřebení je nutné vynakládat více prostředků na jejich údržbu. Údržba pozemních komunikací byla starosty často zmiňována jako významný, některými dokonce za velice významný důsledek rezidenční suburbanizace, se kterým se musejí potýkat formou vynakládání peněžních prostředků. V důsledku nárůstu počtu osobních automobilů v obci je nutné rozšiřovat komunikace či vytvářet zcela nové plochy k parkování, čímž se potvrzují i závěry Smutka (2017), Yonga a kol. (2016), Maceškové a Ouředníčka (2008). Z rozhovorů vyplynulo, že se jedná o palčivý problém, který není prozatím nijak legislativně regulován a veškeré náklady nese obec. Parkování obyvatel obce na veřejném prostranství, zpravidla na vozovce před domem, nikoliv na svém soukromém pozemku, zpravidla i zhoršuje bezpečnost dopravy v obci. Předposledním (čtvrtým) nejčtenějším výdajovým odvětvím je ochrana životního prostředí, konkrétně změna technologie vytápění, kdy se z pohledu technické vybavenosti jedná o infrastrukturu pro distribuci zemního plynu, kterou je nutné ve skupině obcí vytvořit či v jiné skupině obcí navýšit kapacitu stávající infrastruktury, jelikož nově přichozí obyvatelstvo vytváří tlak na obce z důvodu zvyku dostupnosti zemního plynu ve svých původních městských obydlí. Starostové uvedli, že tato investiční akce je naplánovaná, ale bude realizována buď až po ukončení důležitějších investic (zkapacitnění kanalizace a čistíren odpadních vod, údržba místních komunikací aj.) či až v situaci zesílení poptávky ze strany občanů. Posledním výdajovým odvětvím je sport a zájmová činnost, kdy z pohledu občanské vybavenosti se jedná o dětská a fotbalová hřiště, kulturních domů apod., kdy je nutné buď jako nové vybudovat, případně stávající zrekonstruovat, čímž se potvrdily závěry Coll a Villanueva (2017), ale také Kopáčka a Horáckové (2018), kdy je zde zřejmý tlak nově přichozích mladých obyvatel na budování zájmové infrastruktury pro trávení volného času. Starostové uvedli, že v tomto případě se nejedná o typ investic, které by bylo nyní potřeba nezbytně

realizovat. Investice jsou však naplánované a v případě volných peněžních prostředků či vypsání dotačního titulu by ze strany obcí byl zájem o modernizaci současného sportovního a kulturního zázemí, či jeho rozšíření.

Tab. 2: Nejčtenější důsledky rezidenční suburbanizace vytvářející tlak na výdaje místních samospráv

Identifikované důsledky rezidenční suburbanizace	Typ veřejné infrastruktury	Druh lokální veřejné služby	Odvětvové členění výdajů	Četnost odpovědí
kanalizace, čistička odpadních vod-navýšení kapacit	technická	bydlení	vodní hospodářství	11
materšské školy - navýšení kapacit	občanská	vzdělání a výchova	předškolní a základní vzdělávání	7
místní pozemní komunikace-údržba	dopravní	doprava a spoje	pozemní komunikace	7
nárůst osobních automobilů - nedostatek parkovacích míst	dopravní	doprava a spoje	pozemní komunikace	5
plynofikace - zkapacitnění stávající, budování nové	technická	bydlení	ochrana životního prostředí (změna technologie vytápění)	4
sportovní a kulturní zázemí - rozšíření a modernizace	občanská	kulturní rozvoj	sport a zájmová činnost	4

Zdroj: vlastní výzkum a zpracování

Oproti závěrům Pronella a kol. (2018) se nepotvrdily obtíže spojené s nedostatečnými kapacitami veřejné autobusové dopravy obsluhující obce v suburbánních zónách. Starostové na tuto problematiku byli také dotazováni a 9 ze 14 starostů odpovědělo, že z pohledu veřejné autobusové dopravy ve své obci nevnímají obtíže. Domnívají se, že kapacity i frekvence spojů autobusu v obci je uspokojivá, což potvrzuje závěry Kristofa (2018), který také v maďarském prostředí nepozoruje v této oblasti komplikace. Pouze jeden starosta obce uvedl, že by obyvatelé uvítali větší frekvenci příměstské veřejné dopravy v obci, avšak tuto situaci nepovažuje za problém k intenzivnímu řešení. Nutno však dodat, že z pohledu českých obcí se nejedná o jejich výdajovou položku, jelikož veřejnou autobusovou dopravu zajišťuje pro obce vyšší územně samosprávný celek (kraj). Starostové analyzovaných obcí Ústeckého kraje taktéž nevnímají obtíže v oblasti zdravotnictví. Starostové uvedli, že základní zdravotní péče je řešena spádovostí, neboli služby zajišťuje pro menší obce, co do počtu obyvatel, obce větší, případně občané obce dojíždějí za zdravotní péčí do jádrového města. Opět se tak potvrdily závěry Kristofa (2018), který v maďarských prostředí také nevnímá nespokojenost obyvatel se zdravotní péčí v příměstských oblastech a zároveň potvrzuje, že je zde poskytována pouze základní zdravotní péče. Závěrem i 6 ze 14 starostů uvedlo, že bezpečností situace v jejich obci je dobrá a nezhoršuje se, což koresponduje s výsledky výzkumu Nemeškala a Jíchové (2018), kteří tvrdí, že v důsledku suburbanizace nedochází v obcích ke zhoršení bezpečností situace. Zhodnocení jednotlivých důsledků suburbanizace pohledem starostů z hlediska naléhavosti je shrnuto v následující tabulce (tab. 3).

Tab. 3: Zhodnocení míry významnosti důsledků rezidenční suburbanizace na rozpočty obcí

Identifikované důsledky rezidenční suburbanizace	Hodnocení důsledků rezidenční suburbanizace				pořadí naléhavosti
	nutné řešit naléhavě	bylo by vhodné řešit	není třeba řešit	v rozhovoru nezmíněno	
kanalizace, čistička odpadních vod-navýšení kapacit	X (10)	X (1)	X (1)	X (2)	1.
materšské školy-navýšení kapacit	X (7)			X (7)	2.
místní pozemní komunikace-údržba	X (3)	X (4)		X (7)	3.
nárůst osobních automobilů - na pozemních komunikacích, nedostatek parkovacích míst	X (5)		X (1)	X (8)	4.
plynofikace - zavádění, nedostatečná kapacita stávající		X (4)		X (10)	5.
sportovní a kulturní zázemí - rozšíření a modernizace		X (4)	X (5)	X (6)	6.
zdravotní služby			X (5)	X (9)	7.
kriminalita v obci			X (6)	X (8)	8.
příměstská veřejná doprava-navýšení kapacity spojů		X (1)	X (9)	X (4)	9.

Zdroj: vlastní výzkum a zpracování

5. Závěr

V 90. letech 20. století započal v České republice proces rezidenční suburbanizace, který začal měnit prostorové uspořádání sídel z hlediska obyvatelstva ve vztahu jádra a zázemí. Změna především nastala v oblastech kolem měst, a to vznikem tzv. suburbánních zón. Procesem rezidenční suburbanizace se do obcí nacházejících se v těchto oblastech začalo přestěhovávat nové obyvatelstvo, které z důvodu vidiny kvalitnějšího bydlení v příznivějším životním prostředí opouštělo jádrové město. Příliv nových obyvatel a častá vysoká intenzita bytové výstavby způsobila neplánované navýšování výdajů v rozpočtech takto zasažených obcí. Na základě těchto poznatků bylo hlavním cílem výzkumu identifikovat nejvýznamnější změny na výdajových stranách rozpočtů obcí v suburbánních zónách statutárních měst Ústeckého kraje, které vznikly vlivem procesu rezidenční suburbanizace. Prostřednictvím rozhovorů se starosty obcí na téma obyvatelstvo a územní rozvoj byly zjištěny základní poznatky o změnách v oblasti občanské vybavenosti a technické infrastruktury. Konkrétně bylo na analyzovaném vzorku obcí zjištěno, že v důsledku rezidenční suburbanizace bylo potřeba zkapacitnit vybavenost obce, a to z hlediska občanské vybavenosti, konkrétně v oblasti mateřských škol, zázemí pro sport a zájmové činnosti a dále z hlediska technické infrastruktury kanalizace, čistírna odpadních vod a plynofikace. Tímto zjištěním se potvrzuje pracovní hypotéza, že obce pod tlakem rezidenční suburbanizace musí řešit navýšování kapacit jak v oblasti občanské vybavenosti, tak i technické infrastruktury. Ovšem nad rámec hypotézy ještě z rozhovorů vyplynula i potřeba zvyšování kapacity v další oblasti, a to konkrétně v oblasti dopravní infrastruktury, kdy starostové konstatovali v čase zvyšující se nároky na kapacitu parkovacích ploch z důvodu zvyšující se míry automobilizace obyvatelstva a s tím spojené zvýšené náklady na údržbu pozemních komunikací. Na základě zjištění výzkumu je patrné, že v analyzovaných obcích je nutné v identifikovaných oblastech občanské a technické vybavenosti uskutečňovat pro naplnění jejich aktuálních potřeb investiční záměry, nebo alokovat více prostředků do výdajových odvětví rozpočtů obcí. Za nejnaléhavější investici, kterou v důsledku rezidenční suburbanizace museli starostové obcí realizovat, bylo zvyšování kapacit kanalizace nebo čističek odpadních vod, kdy tento investiční záměr označili i jako nejnákladnější a administrativně nejnáročnější. Dalšími naléhavými investicemi bylo zvyšování kapacit mateřských škol, údržba místních pozemních komunikací a budování parkovacích míst v obci, kdy poslední zmíněnou investici starostové predikují i jako významný problém pro budoucnost. Zmíněny byly i další investice jako zavádění či navýšení kapacit současné plynofikace, nebo modernizace a rozšíření sportovního a kulturního zázemí obce. Tyto investice dle starostů snesou odklad a budou realizovány až po dokončení naléhavějších investic. Lze tak konstatovat, že v důsledku rezidenční suburbanizace nastávají i výrazné strukturální změny ve výdajových odvětví rozpočtů obcí. Závěry výzkumu mohou dále sloužit jako východisko pro následnou komparaci vývoje výdajových položek rozpočtů obcí v suburbánních zónách měst s obcemi ryze rurálního charakteru, či komparace dostupnosti veřejných služeb v rámci těchto typů obcí.

Literatura

- [1] BELL, D., (1973). *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. New York: Basic Books. ISBN 04-65012-81-7.
- [2] COLL, A. G., VILLANUEVA, C. L., (2017). Residential Sprawl in the Barcelona Metropolitan Region: Areas, Actors and Trend. *Papers-Revista de sociologia*, vol. 102, no. 4, pp. 727-760. ISSN 0210-2862. DOI 10.5565/rev/papers.2418.
- [3] GUO, L. J., BAO, Y., LI, S. J., MA, J., SUN, W., (2018). Quality analysis and policy recommendations on the utilization of community basic public health services in urban and suburban Shanghai from 2009 to 2014. *Environmental Science and Pollution Research*, vol. 25, no. 28 (SI), pp. 28206-28215. ISSN 0944-1344. DOI 10.1007/s11356-018-2811-7.
- [4] HLAVÁČEK, P., BUŘT, P., (2018). Spatial differences in the concentration of the investment incentives in Czechia. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 176-181. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-22.
- [5] HNILÍČKA, P., (2005). *Sídelní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domků*. Praha: ERA vydavatelství. ISBN 978-80-7294-592-4.
- [6] KLADIVO, P., ROUBÍNEK, P., OPRAVIL, Z., NESVADBOVÁ, M., (2015). Suburbanization and local governance - positive and negative forms: Olomouc case study. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, vol. 21, no. 27, pp. 95-105. ISSN 1732-4254. DOI 10.1515/bog-2015-0007.
- [7] KOPÁČEK, M. (2018). Obstacles and problems in land-use planning for municipalities in rural areas of the Czech Republic. *Mladá věda/Young Science*, vol. 6, no. 5, pp. 92-102. ISSN 1339-3189.
- [8] KOPÁČEK, M., HORÁČKOVÁ, L., (2018). Mladí lidé a trh práce: případová studie regionů ve státech Visegrádské skupiny. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 78 - 85. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-9.

- [9] KRISTOF, A., (2018). The Impact of Suburbanization on Social Differentiation in Hungary: a Case Study of the Miskolc Agglomeration. *Geographica Pannonica*, vol. 22, no. 3, pp. 176-188. ISSN 0354-8724. DOI 10.5937/22-17081.
- [10] LOGAN, J. R., BURDICK-WILL, J., (2017). School Segregation and Disparities in Urban, Suburban, and Rural Areas. *ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 674, no. 1, pp. 199-216. ISSN 0002-7162. DOI 10.1177/0002716217733936.
- [11] MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M., (2008). Dopad suburbanizace na daňové příjmy obcí. *Obec a finance*, vol. 13, no. 1, pp. 28-29. ISSN 1211-4189.
- [12] MARKVART, J., (2010). *Koncepce územního rozvoje České republiky, kapitola B – Koncepce územního rozvoje ČR, B.1 Pojetí územního rozvoje. Ústav územního rozvoje.* [online]. [2019-01-09]. Dostupné z: <https://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/internetove-prezentace/principy-a-pravidla-uzemniho-planovani/kapitolaB/B1-20101021.pdf>.
- [13] NEMEŠKAL, J., JÍCHOVÁ, J., (2018). The Spatial Pattern of Crime in the Czech Republic. *Demografie*, vol. 60, no. 2, pp. 124-139. ISSN 0011-8265.
- [14] OUŘEDNÍČEK, M., (2002). *Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu.* Webový portál Suburbanizace. ISSN 1803-8239. [online]. [2018-12-09]. Dostupné z: <http://www.suburbanizace.cz/01teorie-suburbanizace.htm>.
- [15] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., MACEŠKOVÁ, M., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., ROMPORTL, D., CHUMAN, T., ZELENDOVÁ, S., KUNCOVÁ, I., (2008). *Suburbanizace.cz.* Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 978-80-86561-72-1.
- [16] PIOTROWSKA, D. E., PEDZINSKI, B., JANKOWSKA, D., HUZARSKA, D., CHARKIEWICZ, A. E., SZPAK, A. S., (2018). Socio-economic inequalities in the use of dental care in urban and rural areas in Poland. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine*, vol. 25, no. 3, pp. 512-516. ISSN 1232-1966. DOI 10.26444/aaem/89917.
- [17] PRONELLO, C., LONGHI, D., GABORIEAU, J. B., (2018). Smart Card Data Mining to Analyze Mobility Patterns in Suburban Areas. *Sustainability*, vol. 10, no. 10. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su10103489.
- [18] SAUSSIER, S., DE BRUX, J., (2018). *The Economics of Public-Private Partnerships: Theoretical and Empirical Developments.* Berlin: Springer International Publishing. ISBN 978-3-319-68050-7. DOI 10.1007/978-3-319-68050-7.
- [19] SMUTEK, J., (2016). *Wpływ suburbanizacji na budżety gmin w strefie oddziaływania wielkich miast w Polsce.* [disertační práce]. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.
- [20] SMUTEK, J., (2017). Change of municipal finances due to suburbanization as a development challenge on the example of Poland. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, vol. 37, pp. 139-149. ISSN 1732-4254. DOI 10.1515/bog-2017-0030.
- [21] ŠILHÁNKOVÁ, V., (2010). *Jak sledovat indikátory udržitelného rozvoje na místní úrovni?* Hradec Králové: Civitas per Populi. ISBN 978-80-904671-3-2.
- [22] TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., JÍCHOVÁ, J., (2016). Safe life in the suburbs? Crime and perceptions of safety in new residential developments in Prague's hinterland, Czech Republic. *European Urban and Regional Studies*, vol. 23, no. 4, pp. 677-696. ISSN 0969-7764. DOI 10.1177/0969776414534254.
- [23] TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J., (2008). *Ekonomická a sociální geografie.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. ISBN 978-80-7380-114-4.
- [24] VARELA-CANDAMIO, L., MOROLLON, F. R., SEDRAKYAN, G., (2019). Urban sprawl and local fiscal burden: analysing the Spanish case. *Empirica*, vol. 46, no. 1 (SI), pp. 177-203. ISSN: 0340-8744. DOI 10.1007/s10663-018-9421-y.
- [25] Vyhláška Ministerstva financí č. 323/2002 Sb., o rozpočtové skladbě ze dne 2. července 2002.
- [26] YONG., L., WENZW, Y., PEILEI, F., YI, P., ZHENGTAO, Z., (2016). Financing China's Suburbanization: Capital Accumulation through Suburban Land Development in Hangzhou. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 40, no. 6, pp. 1075-1250. ISSN 1468-2427. DOI 10.1111/1468-2427.12454.
- [27] WU, J., (2007). How does suburbanization affect local public finance and communities? *Review of Agricultural Economics*, vol. 29, no. 3, pp. 564-571. ISSN 1467-9353. DOI 10.1111/j.1467-9353.2007.00371.x.
- [28] Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení) ze dne 12. dubna 2000.
- [29] Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon) ze dne 14. března 2006.

Příspěvek byl zpracován v rámci studentské grantové soutěže na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (UJEP-SGS-2018-45-003-2).

INNOVATION ACTIVITIES IN LOCAL SELF-GOVERNMENT**Inovačné aktivity v miestnej samospráve****MAROŠ VALACH****MICHAL CIFRANIČ**

Katedra verejnej správy | *Department of Public Administration*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Faculty of Europ. Studies and Regional Development*
Slovenská Poľnohospodárska Univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: maros.valach@uniag.sk, michal.cifranic@uniag.sk

Annotation

The paper deals with the identification, analyses and evaluation of innovative environment and innovation activities of the district town Martin, which is located in the Žilina Region of the Slovak Republic. The objective was to analyse the innovation environment, identify implemented innovations and evaluate funding, as well as institutional context of innovations. Both, primary and secondary data have been used to process the analysis of innovation activities in selected local self-government. To gain primary data we have used the research method structured interview. The town Martin realizes the importance of innovations for increasing the effectiveness of the working process and quality of the provided services, therefore, it tries to create and implement innovations within its financial, personal and organizational capacities. Based on the research results, innovations aimed at providing new services and product innovations dominate within innovative activities. Identified innovations can be classified as incremental innovations.

Key words

innovations, innovation process, implementation of innovations

Anotácia

Cieľom príspevku je identifikovať, analyzovať a zhodnotiť inovačné prostredie a aktivity okresného mesta Martin, ktoré je lokalizované v Žilinskom kraji Slovenskej republiky. Dôraz bol kladený na zhodnotenie inovačného prostredia, identifikáciu implementovaných inovácií, zhodnotenie financovania inovácií, ako aj inštitucionálneho kontextu ich tvorby. Pre spracovanie analýzy inovačných aktivít vybraných miest boli použité primárne aj sekundárne údaje. Pri získavaní empirických údajov sme použili dopytovanie ako metódu priameho zberu údajov pomocou riadeného rozhovoru. Mesto Martin vníma dôležitosť inovácií a v snahe o zvyšovanie efektívnosti procesov prebiehajúcich na mestskom úrade a kvality poskytovaných služieb občanom, sa usiluje o zavádzanie inovácií v rámci svojich rozpočtových, personálnych a organizačných možností. Na základe výsledkov výskumu možno konštatovať, že medzi inovačnými aktivitami mesta Martin prevládajú inovácie zamerané na poskytovanie nových služieb. Identifikované inovácie môžeme zaradiť do skupiny inkrementálnych inovácií.

Kľúčové slová

inovácie, inovačný proces, implementácia inovácií

JEL classification: O31, R50

1. Introduction

Innovation was considered as an important development factor already by significant Czech-Austrian economist Josef A. Schumpeter (Jiříček, 2014). According to Adámek et al. (2015) innovation theory has been shifted over time from the linear view on innovation (a straight line from science and technology to innovation) to a non-linear and more dynamic view. The latter requires taking into account interactions between a range of factors in the wider innovation system, such as entrepreneurship, diversity of ideas, cooperation, and marketing, design, attracting and developing human capital, governance and the organization of innovation.

Innovation is an essential element to generate sustained economic growth. But, we cannot speak of innovation without a high level of education (Mihaela, Titan, 2014). Innovation defines something like 'adds value'. In general, innovation is only regarded to have been occurred if it has been implemented or commercialised in some way. This means that innovative activity is not something that can occur separate from the university's core activities; rather it must involve the coordination of various inventive, learning and implementation skills (Hanáčková, Bumbalová, 2016). According to Smeureanu, Isaila (2011) the innovation process is decisive in knowledge society. This is explained by the fact that, this society is based on the knowledge management, new technological knowledge production and their dissemination through more efficient electronic means, including e-learning.

According to the OECD (2014), innovations can be differentiated, based on their character, into technical (innovation of products, services, technological and administrative innovations) and non-technical (marketing and organizational innovations). Based on the motif of origin, technology push and demand pull innovations can be recognized. Types of innovation, in terms of scale of changes, were defined by Mulgan, Albury (2003) as incremental, radical and transformational/system. Widrum (2003) classifies innovation in public services as conceptual, political, and systemic. Franková (2011) further distinguishes innovations according to their content and the degree of originality to imitating and original. Gassman, Enkel (2004) defines three types of open innovation process:

- Outside – in process – it increases the innovation capacity of an organization through integration of knowledge from the external environment with internal knowledge basis,
- Inside – out process – it increases usage of organization's capacity through transformation of internal knowledge towards the external stakeholders,
- Combined process – combination of the two previous processes, it is characterized by creation of lasting alliance with external partners.

According to Cheah (2016) each innovation process has to start with some specific and creative idea and end by its implementation. Individuals as well as teams are involved to the whole innovation process. The first step involves productive ideas for improvement of existing goods and services or by development of new products and services. These ideas are collected, evaluated, implemented and developed as well. Christensen et al. (2016) add to this issue that understanding of innovation process is a fundamental step in successful innovation management. This process includes basic features such as exploration, choice, implementation and learning.

People assume that creating new ideas is the beginning of the innovation process, but according to Clark et al. (2010) is not a correct and complete statement. Ideation occurs in the middle of the disciplined innovation process. He explains that ideas are indeed the seeds of innovation, but innovation is a core element of our organizations' strategy, so we have to start the innovation process itself with strategic thinking to assure that the outputs of innovation are fully aligned with our strategic intent.

In fact, there is a different approach in implementing of innovative practices in the private and public sectors (Jans et al., 2015), while the practice of the public sector is perceived less dynamically (Christensen et al., 2016). The reason for this may be the fact that the incentives for innovations in the public sector are rather the results of political and legislative efforts than the market forces and, moreover, their implementation is often accompanied by a lack of financial and personnel resources (Rusaw, 2007). By innovations in local self-government, we understand intentional changes that lead to new and better services, processes, or ways of organizing activities at all levels of the organization throughout the whole innovation process (Valach, 2014). In services, innovation is interpreted as a process in which organizations do something new, bring new processes to life, create new goods or services or introduce a new way of interorganizational relationships.

Staroňová et al. (2012) state that in case of the public sector, rather than defining innovation, it is more useful to focus on individual innovation attributes, which they define as follows:

- Change of status quo - innovation is referred to as the introduction of something new,
- Quality change - a change in the structure of an organization that is sustainable, new and large enough to change the nature and functioning of the organization,
- Intentional change - intention is a decisive feature, by which innovation differs from other changes.

The effective direction of the innovation process is based on three main assumptions: the existence of an institutional framework for the innovation process, the identification of prototypes of development systems and the existence of leading actors in the innovation process (Fichter, Clausen, 2013). According to Nijkamp, Siedschlag (2011), the strength of the innovation system depends on links to the whole system, on the government policy and on institutions that support innovation.

2. Aim, Methodology and Methods of Research

The aim of the paper, which has form of a case study, was to analyse and evaluate the innovative environment and innovation activities of the district town Martin, which is located in the Žilina Region of the Slovak Republic. Attention was also paid to factors influencing the emergence, promotion and success of innovations, key issues and barriers to the innovation process. Both, primary and secondary data have been used to process the analysis of innovative activities. We have used the method of structured interview to obtain empirical data. The aim of the interview was to obtain quantitative and, in particular, qualitative data and information that allowed us to identify and analyse the state and the level of implementation of innovation to increase efficiency, performance and quality of services provided by local self-government. The observation period was set at 8 years. Structured interviews took place in October 2018, with the superintendent of the municipal office and deputies of the municipal council. The main parts of the interview were focused on:

- Incentives for innovations and types of implemented innovations – for defining the innovation type, the classification stated in the Table 1 was used,
- Education and cooperation in the area of innovations – analysis of forms of education and types of cooperation with institutions in the innovation process;
- Financial resources for innovations – quantifying municipal expenditures spent on innovation and describing sources of funding;
- Institutional context of creation of innovations and transfer of knowledge – a description of entities playing an important role in the creation and implementation of innovation, a description of partnerships and networks with entities and universities within the region, a description of the institutions coordinating the flow of knowledge;
- Summary – defining the strengths and weaknesses of introducing innovation.

Tab. 1: Classification of innovations

Classification based on the origin of the initial idea	internal external
Classification based on the place of introduction	innovation at the Municipal office and its organizational units without legal personality innovations in the organizations established by the municipality innovative support of the municipality in the territory, according sectors
Classification based on the type of innovation	innovation of service innovation of process organizational (administrative) innovation conceptual innovation political innovation system innovation
Classification based on the frequency of occurrence	incremental innovation radical innovation system innovation (reforms)
Classification based on the level of novelty	imitating innovation original innovation

Source: Hanáčková, Bumbalová, 2016

3. Results and Discussion

Martin town is the administrative and economic centre of the Turiec region and is legally defined as a centre of the national culture of the Slovaks. This town is the seat of various organizations of state administration, cultural, financial and social institutions as well. Martin is an independent territorial self-governing and administrative unit of the Slovak Republic set up by Act No. 369/1990 Coll. about the municipal establishment.

3.1 Incentives for innovations and types of implemented innovations

The main incentive for innovation in the town Martin is above all the need to improve the quality of life of inhabitants. Further, it is the need to meet their growing demands, to increase the efficiency of employees, to make the work process at the municipal office more efficient, as well as the need for technological advancement and the need for self-governments to follow new trends, to introduce change and to innovate mainly through ICT with an emphasis on efficient management of public resources. Ideas for innovations come mostly from the internal environment, which means from the employees of the municipality. Town Martin has few examples of innovation

that arose thanks to its own ideas and vision. For example, Martin was the first town in Slovakia, which has its own virtual tour of the municipal office. Another example is mobile application, called Stafino, because this is also application, which Martin town introduced on the market, as the first in Slovakia.

When acquiring external stimuli for innovations, town Martin receives key incentives through training, Internet, informal contacts and peer relationships. Representatives of the town also use professional consulting from external companies and in many cases; the town uses its networks and organize an excursion directly into an inspiring environment. Various innovations that are being used in the town Martin inspired people and authorities abroad. For instance, multiscard was introduced in Martin thanks to the idea in Žilina region and SMS notifications about crisis occurrence, cultural events or weather were taken from Czech Republic, etc.

Innovations in services, process innovation and organizational innovation dominate in terms of types of innovation. The willingness and effort of municipal employees are important aspects in the process of transforming the idea into a concrete form. However, not all employees are seen as innovators. In some departments (e.g. registry, economics, etc.), whose competencies are mainly given by the state, the employees act more as administrators. Contrary, in areas such as environment, culture, transport, or investment development, employees are expected to bring new solutions and proposals.

3.2 Education and cooperation in the field of innovations

Education of municipal employees is a very important part in case of innovation. Education process has few steps and depends on the kind of project. This process includes many types of courses, trainings, various forms of preparation, studying and observation of another institutions in terms of innovation, etc. Cooperation with other municipalities and companies in case of innovation is also essential for town Martin. The importance and power of cooperation depends on specific project and could be used in many forms. Each project needs different form of cooperation, various people and organizations as support as well. Town Martin is trying to cooperate with every institution in the process of innovation. Quality of the informal relationships within the institutions in the region and outside of the region is also on the same level. Work performance and all kinds of relationships are based on ethical codex, which means that formal and informal relationships are equal and do not influence work in municipal office.

3.3 Financial resources for innovations

The town Martin does not have specific financial funding allocated for innovation every year. However, the town is able to allocate required amount of money for particular innovation, which is needed. In the following Table 2, we can see specific financial sources, which were used for creation and implementation of concrete innovation.

Tab. 2: Financing of innovation

Specific Innovation	Year of implementation	Financial Amount in €
SMS info channel	2010	17 309,00
Electronic guard of seniors	2011	17 000,00
Town card	2012	Free of charge
Non-traditional forms of education	2013, 2014, 2017	35 748,00
Bike trails	2012	1 041 737,00
Activities at the Registry office	2014	Ministry of Interior
Centre for City Legal Counselling	2015	Free of charge
Social informant	2015	2 860,00
Virtual municipal office tour	2015	950,00
Community centre	2016	245 312,31
Interactive panels	2017	89 492,61
TOTAL	8 years observed period	1 450 408,92

Source: own processing

From these data we can summarize that Martin town invested financial sources in amount of 1 450 408.92 euros to the area of innovation during our observed period.

3.4 Institutional context of innovation creation

In Turiec region exist a few developed partnerships and networks and Martin town is one part of it. For instance, many forms of civic associations, foreign partnerships with 8 towns or regional organization of tourism, etc. Martin town can boast stable relationship with universities in the region. One of the most frequent relationship is with

Comenius University, specifically Jessenius Medical Faculty, which is situated right in the centre of Martin. Municipal office supports students of this University in many forms, like subsidies, grants, courses, various discounts, different forms of research, etc. There are many foreign students studying at this Faculty, mainly from Norway, but also Czech Republic, Hungary, Poland. In Martin, there is no person or institution that coordinates the flow of knowledge and innovation in this region.

3.5 Summarization of strengths and weaknesses

Martin town considers all kinds of its innovation as strengths, for instance mobile applications, multiscard, messages notification about city's events, or instruction visual boards for visitors, virtual tour of the municipal office and many more. Other strengths in this town are: development of parking spaces for disabled people, high recycling level of municipal waste, standardized anti-corruption measures in many sectors and reconstruction of road communication. Among the weaknesses belong a lot of parameters, for instance lower level of financing sources for innovation, insufficient support of innovation in self-government or failure to meet targets within specified deadlines. The most crucial weakness of Martin town was receivership that caused suspending less important functions for the functioning of self-government and slowing down the process in many areas, and in the field of innovation and new projects as well.

3.6 The most important innovations implemented in town Martin

SMS info-channel

Since November 2010, town Martin has been informing its citizens about crises, meteorological warnings or other important events in the town by SMS info-channel. These info - notifications are used by more than 5 000 citizens. It is free service of this town, which is covered from municipal budget. This new and modern information system replaced obsolete way of informing citizens via broadcast and radio in the past. Citizens, who are using this free news service, are always informed about crises, in the case of flood threat, meteorological alert, road closures, but also information about meeting of elected representatives with citizens, specific events organized in Martin town or waste collection. Financial costs for this type of innovation are different each year. These costs are used for activities of info channel in form of annual fee for updating of software, regular monthly fees for administration and network management and payments for SMS messages which were sent to users. The financial costs in the last 4 years were:

- Year 2014 – 4 810 euros;
- Year 2015 – 5 068 euros;
- Year 2016 – 6 262 euros;
- Year 2017 – 1 169 euros.

Electronic guard of seniors

This innovation won a few prizes and IT awards, such as „Innovation of the Žilina region“ in 2011 or „IT project 2011“ and Martin town was the first self-government that put it into practice. It is communication and localization system for elderly people using modern telecommunication technologies for their help and emergency situation. Electronic guard of seniors is small mobile device with SIM card. Seniors can call an operator of the operating centre by pressing the button. Thanks to GPS technology, the device exactly knows where the senior is located. The advantage of this device was that it works not only in household but also in the exterior, which means that seniors can take it everywhere with them. Automatic alarm was another service connected with this device, in case of rapid change of seniors' position - fainting. This project of Martin town was created in cooperation with Orange - provider of mobile network, YMS Group - provider of yLocator and Falck Záchraná, which is the largest rescue service provider in Slovakia. Each of these companies provided their technology and services free of charge to this project.

Town card

This multifunctional card was introduced in 2012. It is card used primarily as a transport card for traveling in public transport. Apart from cheaper travelling, the card also offers more favourable purchases of goods and services in almost 140 facilities not only in the region of Turiec. This card is significant and useful mainly for its users, but on the other hand, it has a few benefits for entrepreneurs who enter this discount system, too. Examples of these advantages are as follows:

- Saving the costs in case of managing their own card system;
- Saving the costs in specific form of promotion and marketing tool;
- Free publication in the list of entrepreneurs who offer the discounts;
- Simple and single salutation for all cardholders in the form of e-mails;
- Acquisition of satisfied and favoured by discounts customers.

This card can be used for purchasing goods and services, in field of tourism, accommodation, gastronomy and even at sport, entertainment and free time activities. Financing of town card is based on the agreement about cooperation between Multicard, joint-stock company, Žilina and Martin's self-government. Innovation was introduced free of charge and monthly administrative fee is paid by users of this card.

Centre for City Legal Counselling

Residents of Martin town have been able to use free legal and mediation services since 2015. Legal advice is provided by Martin's specialists from the legal services department and is focuses primarily on civil, administrative and social law. Basis of this legal service is in providing guidance or advice in case of solving individual's problems, but also information which institution is responsible for resolving their issues. In the case of serious issue, which has to be solved by the court, experts and professionals recommend clients to contact a lawyer or mediator who will provide competent legal assistance and help them with the documentation necessary for further action, such as proposals, suggestions, etc. The town does not provide service for processing of these documents or legal aid provided by lawyers. This service is focused only on free legal advice and information needed for solving citizens' issues and is provided every Wednesday for 2 hours.

Centre for City Legal Counselling is financed according to mutual agreement between Municipal office and mediator. Mediator provides mediation services free of charge for citizens in concrete day and on the other hand, Martin town provides office premises for free for a mediator. Legal counselling is provided by employees of Municipal office.

Social informant

Social informant of Martin town provides complex information for citizens in social sphere. It is a communication channel which informs citizens about social services and social care provided in the town. Social informant was published in PDF form in 2015 where people can find many useful information in this field. It includes the list of social institutions, advice in case of any issues, contact information for the specific departments, possible social benefits for health and socially disadvantaged citizens, etc. It contains complex, actual and useful information without unnecessary waiting in the offices for each piece of advice.

Virtual municipal office tour

Martin town is the first self-government in Slovakia, which has its own virtual municipal office tour. It was created in 2015 thanks to the collection of many pictures from Municipal Office. This virtual tour provides view and outlook for everybody who is interested in how this office looks like. It brings people better and easier orientation in this 6-storey building with more than 10 departments. This building is also the seat of the District Office; therefore, virtual tour is so useful and necessary for its inhabitants but foreigners as well.

Interactive panels

From the innovation classification point of view we can include this type of innovation to the product innovation. Basis of this innovation are interactive panels localized at the National Cemetery in Martin town. The main objective of this innovation is promoting and propagation of the National and Cultural Heritage - The National Cemetery in this town. Providing information about individual objects with monumental nature in area of this cemetery thanks to modern, information, interactive and communication technologies. Interactive panels were officially put into operation in November, 2017. This innovation and all processes are co-financed by additional sources of Ministry of Culture and Ministry of finance of Slovakia. The amount of the costs of this innovation consists of the following items:

- Costs for creating a database of the text and graphical information;
- Costs for creating a website with presentation of the National Cemetery, including interaction with a map;
- Costs for creating a mobile application (in the future);
- Costs for creating a QR codes including installation (in the future);
- Costs for purchasing electronic panels including internet connections;
- Costs for construction of furniture – benches and waste bin;
- Operating costs - electric energy, internet, technical and service support of website, webhosting, application updates, updating of the editorial system, data backup, maintenance and repair of technical facilities, camera and protection system.

In the following Table 3 we can see specific items and concrete financial amounts of this innovation in the National Cemetery in Martin town.

Tab. 3: Financing of interactive panels

Item name	Amount in euros
3 informational panels	49 826,00
Construction works and connections	25 984,81
Projects (software and hardware)	6 216,00
Protected web browser for content management - sites, screensavers, operating mode settings, etc.	1 850,00
Furniture (2 benches and waste bin including installation of equipment)	1 228,80
Creation of website (www.narodnycintorin.com)	2 390,00
Technical and service support of website, webhosting, data backup, updating of the editorial system (for 1 year period)	447,00
Processing of a digital map of the National Cemetery for website use and an information panel	1 400,00
Creation of graphical files for screen savers on the information boards	150,00
Total costs	89 492,61

Source: Internal document of Martin town, own processing

Additional monthly costs for operation of interactive panels are financed from municipal budget of Martin town. These costs include care and treatment of graves, protection and camera system performed by municipal police and updating of information performed by municipal employees as well.

Conclusion

Nowadays, the importance of innovation is on extremely high level. Innovation has the power for improvement of processes in many scientific disciplines. Innovations are seen as an important issue not only in the private sector, but also in the public sphere. Self-governments are aware of the importance of innovation and in order to increase the efficiency of the work process and the quality of the services, they seek to create and implement innovations within their financial and personal capacities.

The main incentive for innovation in the town Martin is to improve the quality of life of inhabitants. Further, it is the need to increase the efficiency of employees, to make the work process at the municipal office more efficient, as well as the need for technological advancement. Ideas for innovations come mostly from the internal environment, which means from the employees of the municipality. Representatives of the town also use professional consulting from external companies and in many cases; the town uses its networks. Martin town does not have specific financial funding allocated for innovation directly in the budget. However, the town is able to allocate required amount of money for particular innovation, which is needed.

Innovations in services, process innovation and organizational innovation dominate in terms of types of innovation. When implementing innovations, municipalities have to also cope with problems and shortcomings. Not all employees are innovators and want to bring something new to the municipality or to change the work processes.

Literature

- [1] ADÁMEK, P., ČEMERKOVÁ, Š., KLEPEK, M., ŠEBESTOVÁ, J., ŠPERKA, R., (2015). Regional innovation approach: A case of the Moravian-Silesian region. In *18th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 161-167. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-21.
- [2] CLARK, G., HUXLEY, J., MOUNTFORD D., (2010). *Organising Local Economic Development: The Role of Development Agencies and Companies*. Paris: OECD Publishing. DOI 10.1787/9789264083530-en.
- [3] FICHTER, K., CLAUSEN, J., (2013). *Erfolg und Scheitern „grüner“ Innovationen: Warum einige Nachhaltigkeitsinnovationen am Markt erfolgreich sind und andere nicht*. Marburg: Metropolis-Verlag. ISBN 978-3-89518-944-9.
- [4] FRANKOVÁ, E., (2011). *Kreativita a inovace v organizaci*. Praha: Grada Publishing. ISBN 9788024733173.
- [5] GASSMAN, O., ENKEL, E., (2004). Towards a theory of open innovation: three core process archetypes. R&D Management Conference (RADMA) Lisbon, Portugal, 6 July 2004. [Online], [cit. 27. 02. 2019]. Available at: <https://www.alexandria.unisg.ch/publications/274>.
- [6] HANÁČKOVÁ, D., BUMBALOVÁ, M., (2016). Inovácie v samospráve. *Acta oeconomica universitatis Selye*,

- vol. 5, no. 2, pp. 209 – 215. ISSN 1338-6581.
- [7] CHEAH, S., (2016). Framework for measuring research and innovation impact. *Innovation: Management, Policy and Practice*, vol. 18, no. 2, pp. 212 – 232. DOI 10.1080/14479338.2016.1219230.
- [8] CHRISTENSEN, H. S., KARJALAINEN, M., LUNDELL, K., (2016). Democratic Innovations to the Rescue? Political Trust and Attitudes towards Democratic Innovations in Southwest Finland. *International Journal of Public Administration*, vol. 39, no. 5, pp. 404 – 416. ISSN 1532-4265. DOI 10.1080/01900692.2015.1015560.
- [9] JANS, W., DENTERS, B., NEED, A., VAN GERVEN, M., (2015). Mandatory innovation in a decentralised system: The adoption of an e-government innovation in Dutch municipalities. *Acta Politica*, vol. 51, no. 1, pp. 36-60. ISSN 1741-1416. DOI 10.1057/ap.2014.36.
- [10] JIŘÍČEK, P., (2014). Regional policy of the European Union, innovation and new models of endogenous growth. In *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 171-178. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-20.
- [11] MIHAELA, M., TITAN, E., (2014). Education and Innovation in the Context of Economies Globalization. *Procedia Economics and Finance*, vol. 15, no. 4, pp. 1042-1046. ISSN 2212-5671. DOI 10.1016/S2212-5671(14)00667-4.
- [12] MULGAN, G., ALBURY, D., (2003). Innovation in the Public Sector, The Strategy Unit, Cabinet Office, London. [Online], [cit. 27. 02. 2019]. Available at: http://www.sba.oakland.edu/faculty/mathieson/mis524/resources/readings/innovation/innovation_in_the_public_sector.pdf.
- [13] NIJKAMP, P., SIEDSCHLAG, I., (2011). *Innovation, growth and competitiveness: dynamic regions in a knowledge-based world economy*. Berlin: Springer. ISBN 978-3-642-14964-1.
- [14] OECD, (2014). OSLO Manual. OECD. [Online], [cit. 27. 02. 2019]. Available at: <http://www.oecd.org/science/inno/2367580.pdf>.
- [15] RUSAW, C. A. (2007). Changing public organizations: four approachers. *International Journal of Public Administration*, vol. 30 no. 3, pp. 347 -361. ISSN 1532-4265. DOI 10.1080/01900690601117853.
- [16] SMEUREANU, I., ISAILA, N., (2011). Information technology, support for innovation in education sciences. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, vol. 15, no. 1, pp. 751-755. ISSN 1877-0428. DOI 10.1016/j.sbspro.2011.03.177.
- [17] STAROŇOVÁ, K. et al., (2012). Inovácie vo verejnom sektore Slovenska. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-2997-5.
- [18] VALACH, M., (2014). The role of innovation in international business environment. *Ekonomía a podnikanie*, vol. 8, no. 1, pp. 78-83. ISSN 1337-4990.
- [19] WIDRUM, P., (2003). Innovation and entrepreneurship in public services. In Widrum, P., Koch, P.: *Innovation in Public Sector Services. Entrepreneurship, Creativity and Management*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.

This paper was supported by the project KEGA no. 024SPU-4/2017 “Creation of modern textbooks in Slovak and English language for new study programs”.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-50

MODERNÉ TECHNOLOGIE V BOJI PROTI KRIMINALITE: MESTSKÉ KAMEROVÉ SYSTÉMY V ČESKEJ REPUBLICE

Modern technologies in the fight against crime: Public camera systems in the Czech Republic

MARTIN KOVANIČ

Ústav sociálních studií | Department of Social Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Reg. Develop. and International Studies
Mendelova Univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: martin.kovanic@mendelu.cz

Anotácia

Moderné technológie vo forme mestských kamerových systémov sa stali integrálnou súčasťou českých miest. Sú využívané za cieľom znižovania kriminality a sú neustále rozširované aj vďaka podpore vládnych grantov. To sa deje napriek tomu, že empirické testovanie takýchto systémov ukazuje len limitovaný prínos v boji proti kriminalite. Cieľom tohto príspevku je zmapovať využívanie moderných technológií na boj proti kriminalite v najväčších mestách Českej republiky. Ich používanie zasadzuje do legislatívneho rámca a venuje sa aj dôvodom a procesom ich zavádzania. Výskum bol uskutočnený pomocou informačných žiadostí zaslaných vybraným mestským policiám a následnej deskriptívnej analýze počtov kamier a ukazovateľov efektívnosti ich fungovania. Hlavným zistením príspevku je, že české mestá využívajú desiatky až stovky verejných kamier v rámci mestských kamerových systémov (MKDS- Mestský dohľadový kamerový systém) napriek tomu, že vo viacerých prípadoch neevidujú ani základné štatistiky, na základe ktorých by sa dala skúmať ich efektívnosť.

Kľúčové slová

kamerový dohľad, mestský kamerový systém, boj proti kriminalite

Annotation

Modern technologies in the form of public camera systems have become an integral part of Czech cities. They are being used to reduce crime and are constantly expanding with the help of government funding. This happens despite the fact that empirical testing of such systems shows only limited benefits in the fight against crime. The aim of this paper is to map the use of modern technologies to combat crime in the largest cities in the Czech Republic. The paper first presents legislative framework of their use and also clarifies justifications and processes of their implementation. The research was carried out by means of information requests sent to selected municipal police and subsequent descriptive analysis of the number of cameras and indicators of their effectiveness. The main finding of the paper is that Czech cities use tens to hundreds of public cameras within public camera systems, despite the fact that in many cases, they do not even record the basic statistics on which their effectiveness could be examined.

Key words

camera surveillance, public camera system, fight against crime

JEL classification: R50

1. Úvod

Nástup informačnej spoločnosti a rozvoj moderných technológií v dvadsiatom storočí priniesol výrazné zmeny v možnostiach prevencie a odhaľovania kriminality. V kontinentálnej Európe začal masívnejší nárast využívania týchto technológií – predovšetkým vo forme kamerových systémov - vo verejných (ulice, parky), ako aj semi-verejných (nákupné strediská, školy) priestranstvách, ako reakcia na teroristické útoky v Madride a Londýne v rokoch 2004 a 2005 (Norris, 2012a: 27). Tomuto vývoju sa nevyhla ani Česká Republika, kedy v roku 2007 bol počet verejných priemyselných kamier v Prahe na úrovni 400 kusov a české ministerstvo vnútra, ako aj jednotlivé samosprávy, do týchto systémov investovali nemalé prostriedky (EDRI, 2008).

Využívání kamerových systémů so sebou přináší aj určité riziká – najmä v súvislosti s narušením práva na súkromie, personálnej integrity a verejnej anonymity jednotlivcov, ktorí sú nimi snímaní a nahrávaní (Goold, 2002). Pri prevádzke takýchto systémů by mala byť dodržaná zásada proporcionality. To znamená, že súhrn benefitů, v tomto prípade efektívnosť boja proti kriminalite, by mal prevyšovať súhrn riziků spojených so zásahom do vyššie spomínaného práva na súkromie.

Napriek tomu je využívanie kamerových systémů rozšírené a v dvadsiatom prvom storočí sa stalo až banálnym, spoločensky neviditeľným, všedným a všeobecne akceptovaným (Goold, Loader a Thumala, 2013: 985-986). Táto akceptácia je ešte výraznejšia v post-komunistickom priestore, v rámci ktorého je využívanie kamier za účelom bezpečnosti považované za manifestáciu pokroku a modernizácie (Björklund, 2013) a ako hodnotovo neutrálne technologické riešenie konkrétnych bezpečnostných problémů (Svenonius, Björklund a Waszkiewicz, 2014). Politický, ani spoločenský odpor proti ich využívaniu a rozširovaniu takmer neexistuje.

Cieľom tohto príspevku je zmapovať rozsah využívania kamerových systémů v českých samosprávach, ako aj poskytnúť základné informácie o ich regulácii, spôsobe rozširovania a uvažovaní o ich efektívnosti. V prvej časti príspevku predstavím kamerové systémy v kontexte diskusie o politikách dohľadu (angl. surveillance) a ich efektívnosti v boji proti kriminalite. V druhej časti zmapujem počty kamier v rámci mestských kamerových systémů MKDS (tzv. mestský kamerový dohľadový systém) vo vybraných českých mestách, ako aj ďalšie štatistiky ich efektívnosti.

2. Kamerové systémy a sledovanie

Priemyselné kamery, alebo aj CCTV (closed-circuit television – uzatvorený televízny okruh), sú socio-technickým systémom a ich dopady je potrebné chápať v širšom kontexte organizačného prostredia, v rámci ktorého fungujú a ktorý ich funkciu ovplyvňuje (Norris, 2012a: 24). Ich funkcia teda nezávisí len od technických špecifikácií daného systému, ale aj od ľudského faktora – čiže kedy a akým spôsobom sú monitorované operátorom, na čo sa operátor zameriava a ako vyhodnocuje zachytené udalosti.

Kamerové systémy sú nástrojom masového (alebo nového) dohľadu. Masový charakter nového dohľadu ako aj vyššia početnosť sledovaných subjektů je prejavom presunu cieľů dohľadu smerom k prevencii rizika. Zaobchádzanie s rizikami a neistotami je dôležitou charakteristikou dnešných 'rizikových spoločností' (Beck, 1992) a je výsledkom modernizačných procesů. V súvislosti s jednotlivými procesmi sociálnej intervencie, vrátane dohľadu, táto zmena posunula pozornosť od "*konkrétneho človeka*" k "*spektru abstraktných faktorů, ktoré sa všeobecne považujú za rizikové.*" (Castel, 1991: 281) Cieľom dohľadu je teda predvídať nebezpečenstvo a vypočítavať individuálne riziko na základe škál špecifických atribútů.

Prispôsobenie sa dohľadu na postmoderný svet si vyžiadalo radikálnu zmenu. Charakteristické črty nového sledovania najlepšie opísal Gary Marx:

„Nový dohľad v porovnaní s tým tradičným rozširuje zmysly a má nízku viditeľnosť (angl. visibility) alebo je neviditeľný. Je pravdepodobné, že je nedobrovoľný. Zhromažďovanie údajů je často integrované do rutínnej činnosti. Je pravdepodobné, že zahŕňa nejakú manipuláciu ako priamy nátlak. Zhromažďovanie údajů je pravdepodobne automatizované, za pomoci prístrojů, a nie bez účasti ľudí (prípadne oboje). Je pomerne lacný v prepočte na jednotku zozbieraných údajů. Zhromažďovanie údajů je často sprostredkované na diaľku než priamo na mieste a údaje sa často nachádzajú u tretích strán. Údaje sú k dispozícii v reálnom čase, zhromažďovanie údajů môže byť kontinuálne a ponúkať informácie o minulosti, prítomnosti a budúcnosti“ (Marx, 2002: 15).

Takže hlavnými charakteristikami sú jeho masovosť, relatívna neviditeľnosť a všade prítomnosť. Marx píše o 'mäkkom dohľade' (angl. soft surveillance). Nový dohľad je schopný zhromažďovať oveľa viac údajů v oveľa väčšom rozsahu (v porovnaní so starým), ale nie je založený na priamom nátlaku, a preto je vo svojej podstate mäkký. Nový dohľad je úzko spojený s technologickou revolúciou a neustále sa rozvíjajúcimi možnosťami nových technológií, ktoré "*získavajú informácie hlbšie, širšie a jemnejšie než tradičné metódy, prekonávajú prirodzené (vzdialenosť, tma, čas a mikroskopické rozmery) a vykonštruované (steny, obálky) hranice, ktoré historicky chránili osobné informácie*" (ibid: 9).

Zo svojej povahy je masový dohľad invazívny, zasahuje do súkromia jednotlivcov, keďže nediskriminuje a zameriava sa na všetkých, vrátane tých, ktorí nie sú podozriví zo spáchania žiadneho kriminálneho deliktu. Z toho dôvodu prispieva k erózii prezumpcie nevinny (Galetta, 2013), a to najmä v prípadoch, keď je neregulovaný a disproporčný.

3. Efektivnost kamerových systémů v boji proti kriminalitě

Na to, aby fungování kamerových systémů splňalo zásadu proporcionality, by malo být efektivně a naplňat svoje deklarované cíle. Pod efektivností rozumím měřitelnou hodnotu naplňání stanovených cílův daného systému. V případě kamerových systémů je to právě boj proti kriminalitě – jej prevence ale aj řešení už vykonaných trestných činův a priestupkův. Vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že kamerové systémy sa v posledných rokoch rozširujú napriek tomu, že v dosahovaní svojich cieľov zlyhávajú (Norris, 2012a; 2012b). Veľké množstvo štúdií zo západných krajín, primárne zo Spojeného Kráľovstva (Ditton a Short, 1999; Gill a Spriggs, 2005), Spojených Štátov Amerických (Cameron, et al., 2008) alebo Austrálie (Wells, Allard a Wilson, 2006), poukazujú na to, že kamerové systémy nemajú signifikantný efekt na znižovanie kriminality. K rovnakému negatívne výsledku dospelo aj zhodnotenie efektívnosti kamerového systému poľskej Varšavy (Waszkiewicz, 2013), ktoré je jediné z post-komunistického priestoru.

Jedinou výnimkou, ktorú identifikovali niektoré štúdie (Welsh a Farrington, 2007; Gill a Spriggs, 2005), je pozitívny efekt CCTV na znižovanie majetkovej kriminality na parkoviskách. Rozvoj kamerových systémův teda súvisí viac s ich symbolickým potenciálom, ako skutočnými efektami. Ich úlohou je najmä demonštrovať verejnosti že vláda (prípadne samospráva) niečo s kriminalitou robí (Norris, 2012a: 40).

Neefektivnost fungovania kamerových systémův má niekoľko dôvodův. Prvý súvisí s tzv. problémom racionálneho kriminálnika. Na jednej strane predpokladá, že potenciálny kriminálnik si je vedomý prítomnosti kamier a že ho pred spáchaním trestného činu alebo priestupku odradia (Norris, 2012b, 256). Druhým momentom je fakt, že ak si je kriminálnik vedomý ich prítomnosti, tak zločin uskutoční na inom mieste, ktoré nie je monitorované. To je problém tzv. premiestnenia zločinu (angl. displacement of crime) (Johnson, Guerette a Bowers, 2012). Ďalším dôvodom je nemožnosť zachytenia všetkého kriminálneho konania na kameru. Tam je prekážkou jednak technický stav kamier, kvalita preneseného záznamu ale napr. aj možnosť kamery otočiť a priblížiť. Druhou prekážkou je zachytenie incidentu osobou operátora, jeho výber cieľův (Norris a Armstrong, 1999) ale aj finančné možnosti na neustále monitorovanie systému operátormi.

Modernizačná rétorika v kombinácii s bojom proti terorizmu aj v ČR priniesla, že MKDS sú politikmi a záujmovými skupinami vnímané takmer len v pozitívnom svetle a vyhodnocovanie ich efektívnosti nie je uskutočňované ani žiadané.

4. Mestské kamerové systémy v samosprávach ČR

Mestské kamerové systémy, tzv. MKDS, fungujú aj v českých samosprávach. V tejto časti príspevku najprv predstavím, akým spôsobom je ich fungovanie regulované zákonom. Následne sa dotknem ich zavádzania a rozširovania, predstavím ich počty a načrtnem, akým spôsobom sa dá uvažovať o ich efektívnosti.

Empirická časť príspevku je založená primárne na údajoch, ktoré poslali samotné mestské polície (prípadne magistráty) ako odpoveď na informačné žiadosti podľa zákona 106/1999 Sb., o slobodnom prístupe k informáciám. Infožiadosti boli rozoslané autorom dňa 5.2.2019 a boli adresované mestským policiám v stovke najväčších českých miest s najväčším počtom obyvateľův. Táto vzorka bola vybraná na základe predpokladu, že väčšie mestá budú mať viac skúseností s fungovaním kamerových systémův. Do 14.3.2019 zaslalo odpovede 71 adresátův, s tým, že žiadosti vyhovelu aspoň v čiastočnej miere 65 z nich. Ostatné mestské polície na žiadost nereagovali, prípadne im žiadost nebola úspešne doručená. Z vybranej vzorky miest mestská polícia neexistuje v meste Pelhřimov.

4.1. Regulácia

Mestské kamerové systémy a ich používanie a správa sú regulované v zákone č. 101/2000 Sb., o ochrane osobných údajův. Ten v paragrafe 5 jasne určuje, že na dosiahnutie zákonnosti musí byť jasne stanovený účel zberu osobných údajův a taktiež tieto údaje by mali byť zhromažďované len v nevyhnutnom množstve na naplňanie daného konkrétneho cieľa. Zákon špecificky neoperuje s pojmami ako kamera alebo kamerové systémy (prípadne MKDS). Určité usmernenie k fungovaniu MKDS v roku 2009 vydalo Ministerstvo vnútra ČR, ktoré okrem iného konštatuje, že proporcionalita týchto systémův je kľúčová, keďže:

„Nevýhodou kamerového systému je, že jeho použitím dochádza k neselektívnemu výberu osôb, t. j. ku sledovaniu veľkej skupiny osôb, z ktorých len veľmi malé percento naozaj nejakú trestnú činnosť proti právam správcu pácha. Záznam z kamerového sledovania potom môže byť použitý i proti "poctivým" ľuďom, ktorí neporušujú právo, ale sú vďaka kamerám ľahko identifikovateľní. Prípadné zneužitie by na tieto osoby malo výrazný osobnostný dopad, hoci – a to je nutné opäť zdôrazniť – nejde o osoby, ktoré by sa nejak previnili.“ (Ministerstvo vnútra, 2009)

Od mája 2018 v rámci krajín EÚ vstúpilo do platnosti Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov (tzv. GDPR), ktoré predstavilo nový legislatívny rámec ochrany osobných údajov v rámci celej EÚ. Transpozícia nariadenia do českého právneho prostredia sa uskutoční pomocou zákona o spracovaní osobných údajov, ktorý upresní zavedenie tohto nariadenia. Tento zákon je v súčasnosti (marec 2019) schválený Poslaneckou snemovňou parlamentu¹ ČR a zatiaľ zostáva v legislatívnom procese.

Z praktického hľadiska majú na starosti MKDS jednotlivé mestské polície, fungovanie ktorých upravuje zákon č. 553/91 Sb., o obecnej polícii. Systém je centralizovaný v budovách MP a operovaný jej zamestnancami.

4.2 Zavádzanie MKDS

Mestské kamerové systémy (MKDS) sa stali bežnou súčasťou českých miest. Jedným z dôležitých momentov, ktoré umožnili zavedenie a rozvoj MKDS, je finančná podpora Ministerstva vnútra ČR cez schému tzv. Program prevencie kriminality na miestnej úrovni (Program PK), ktorý funguje od roku 1996. Táto grantová schéma je v súlade s vládou schválenou stratégiou prevencie kriminality. V súčasnosti je v platnosti Stratégia prevencie kriminality v Českej republike na roky 2016 až 2020. V rokoch 1996 až 2014 bolo podľa informácií Ministerstva vnútra ČR cez Programy PK podporených celkovo 789 čiastkových projektov na MKDS pre celkovo 203 miest a obcí. Celkový objem finančných prostriedkov použitých na MKDS bol takmer 562 miliónov Kč (Ministerstvo vnútra, 2015). Za roky 2016 a 2017 neexistuje spracovaná štatistika, aká časť objemu pridelených finančných prostriedkov išla na MKDS a aká na iné projekty.²

Rozhodnutie o konkrétnom umiestnení tzv. kamerových bodov a osadení jednotlivých priemyselných kamier sa prijíma na úrovni samotného mesta. Na základe informácií z infožiadostí sa dá konštatovať, že toto rozhodnutie je prijímané mestskou políciou v súčinnosti s Políciou Českej Republiky (PČR). V rámci rozhodovacieho procesu sa vychádza zo štatistík kriminality, prípadne je do neho zapojená aj verejnosť cez nejaký dotazník. Finálne rozhodnutie je často prerokované miestnou bezpečnostnou komisiou a následne o ňom rozhoduje vedenie mesta. Rozhodovací proces však nie je štandardizovaný a v rôznych mestách fungujú jeho viaceré alternatívy. Vo viacerých mestách existujú tzv. koncepcie rozvoja MKDS, alebo koncepcie mestskej polície, v ktorých sa nachádzajú aj časti o MKDS. Tieto dokumenty obsahujú ucelenejšiu víziu rozvoja MKDS v určitom dlhšom časovom období.

4.3 Prehľad počtov kamier

Počty kamier v jednotlivých mestách ČR sa výrazne líšia. Nie vždy platí, že veľkosť mesta determinuje aj celkový počet kamier, ktoré sú v správe mestskej polície alebo miestnej samosprávy. Najviac kamier je umiestnených v Prahe, až 1100 kusov.³ Na druhom mieste sa umiestnila Ostrava (748 kusov). Ostatné regionálne metropoly majú pomerne nižší počet verejných kamier - napr. Brno – 254, Plzeň – 173, Hradec Králové – 52 alebo České Budějovice – 3.. Detailný prehľad počtov kamier v ostatných mestách je v Tabuľke 1.

Tabuľka 1: Počty kamier a ich efektívnosť v mestách ČR

mesto	počet kamier	zásahy MP celkovo	zásahy MP kamera	poskytnutie záznamu PČR
Brno	254	N	N	200 za mesiac**
Ostrava	748	45800	1 083	278, priamy prístup PČR (5013)
Plzeň	173	59753	3 857	priamy prístup PČR
Liberec	50	N	N	288
Olomouc	35	N	N	481
České Budějovice	39	35911*	N	priamy prístup PČR
Ústí nad Labem	163	N	324	283
Hradec Králové	52	N	N	103

¹ Celé znenie navrhovaného zákona je možné nájsť na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=138&CT1=0>

² Prehľad podporených projektov za rok 2018 sa dá nájsť na: <https://www.mvcr.cz/clanek/vysledky-programu-prevence-kriminality-na-mistni-urovni-na-rok-2018.aspx>

³ Informácie sú z portálu

http://www.praha.eu/jnp/cz/o_meste/magistrat/odbory/oddeleni_krizoveho_managementu/mestsky_kamerovy_system.html

mesto	počet kamier	zásahy MP celkovo	zásahy MP kamera	poskytnutie záznamu PČR
Pardubice	140	N	N	569
Havířov	28	8375	303	94
Kladno	47	N	N	33
Opava	18	11531	149	priamy prístup PČR
Frýdek-Místek	84	N	471	219
Karviná	177	N	N	60 za rok**
Jihlava	34	N	N	167
Teplice	24	N	391	286
Děčín	56	N	N	NE
Karlovy Vary	31	4100	1041	priamy prístup PČR
Mladá Boleslav	50	N	29	190
Prostějov	30	N	4546	priamy prístup PČR
Přerov	21	N	N	prístup PČR
Třebíč	40	2917	344	161
Třinec	18	N	N	12
Znojmo	26	N	294	300
Příbram	26	N	N	priamy prístup PČR
Cheb	19	N	543	63
Trutnov	29	11373	228	86
Písek	21	N	N	55
Kroměříž	20	N	N	189
Šumperk	11	5920	24	29
Vsetín	15	2985	130	14
Uherské Hradiště	35	N	N	168
Hodonín	14	N	69	37
Český Těšín	19	3278	179	95
Litvínov	42	N	338	89
Nový Jičín	82	N	N	66
Sokolov	167	N	N	15 za január
Havlíčkův Brod	20	N	N	NE
Valašské Meziříčí	49	N	198	86
Jindřichův Hradec	29	N	975	priamy prístup PČR
Vyškov	13	3454	510	93
Žďár nad Sázavou	22*	2709*	95*	priamy prístup PČR*
Blansko	16	N	N	38
Kutná Hora	22	N	N	87
Náchod	26	N	N	22
Jirkov	43	N	N	81
Mělník	13	N	3061	92
Žatec	13	N	N	NE
Brandýs nad Labem	14	N	N	37
Louny	15	N	N	NE
Kadaň	24	N	N	priamy prístup PČR

mesto	počet kamier	zásahy MP celkovo	zásahy MP kamera	poskytnutie záznamu PČR
Otrokovice	11	N	N	62
Bílina	32	N	N	175*
Svitavy	71	N	28	45
Ostrov	19	N	N	2-3 za mesiac**
Benešov	13	N	N	72
Bruntál	16	N	N	priamy prístup PČR
Jičín	82	N	58	66
Rožnov pod Radhoštěm	20	N	N	1 za týždeň**
Neratovice	12	N	N	NE
Rakovník	54	N	N	48
Dvůr Králové nad Labem	34	N	N	36
Slaný	17	N	N	55
Česká Třebová	71	2473	73	17
Říčany	43	N	N	106

N-štatistika nebola zaslaná alebo sa neeviduje

*údaje za rok 2017

**dohad, štatistika sa neeviduje

Zdroj: autor, dáta: informačné žiadosti

4.4 Efektívnosť MKDS

Ako som už spomínal vyššie, kľúčovým momentom pre fungovanie mestských kamerových systémov je ich efektívnosť, teda nakoľko naplňajú svoje poslanie boja proti kriminalite. V prostredí ČR neexistuje žiadna komplexná štúdia, ktorá by ich efektívnosť, prípadne preventívne účinky, skúmala. Podobné schémy vyhodnocovania efektívnosti explicitne nerobia ani jednotlivé lokálne samosprávy, alebo mestské polície. Určitý obraz o tom, ako sú kamery využívané, dokážu napriek tomu poskytnúť dve štatistiky – počet zásahov MP iniciovaných kamerovým systémom a počet záznamov, ktoré boli poskytnuté polícii ČR za účelom ďalšieho riešenia.

Počet zásahov iniciovaných z kamerového systému nie je postačujúca štatistika, ale naznačuje, akým spôsobom kamery pomáhajú pri iniciovaní výjazdov. Vo všeobecnosti sa da konštatovať, že viaceré mestské polície túto štatistiku vôbec neevidujú, prípadne je pomer takýchto výjazdov na ich celkovom počte relatívne nízky. Určitú výnimku tvorí mesto Mělník, v ktorom v roku 2018 pri celkovom počte 13 kamier iniciovali až 3061 zásahov. Relatívne vysoký pomer zásahov iniciovaných pomocou MKDS (1041) z celkového počtu 4100 zásahov majú Karlove Vary. Štatistiky ostatných miest, ktoré údaj poskytli, sú v Tabuľke 1.

Druhým ukazovateľom je celkový počet záznamov, ktorý bol poskytnutý PČR. Tie slúžia na riešenie kriminality a opäť nie je definitívnym dôkazom efektívnosti MKDS. Zo štatistiky nie je jasné, ako trestné stíhanie dopadlo, a akú úlohu v procese zohral práve poskytnutý záznam. Na druhej strane, táto štatistika naznačuje, v koľkých prípadoch mohol byť záznam z kamery nápomocný. Záznamy sú poskytované rôznym oddeleniam PČR – či už obvodnému oddeleniu, dopravnému oddeleniu alebo kriminálnej polícii, za účelom riešenia rozličných trestných činov alebo priestupkov. Poskytnutý záznam môže byť z viacerých kamier a mať rôznu dĺžku, v rozpätí až niekoľkých hodín.

Vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že v priemere jedna MP poskytla PČR v roku 2018 niekoľko desiatok záznamov. V prípade väčších miest je to až niekoľko stoviek. Zaujímavým poznatkom je fakt, že v relatívne veľkom počte samospráv má PČR priamy prístup k záznamom z MKDS a preto si ich nemusí od MP žiadať. V prípade priameho prístupu neboli štatistiky využitých záznamov poskytnuté. Najdetailnejšiu odpoveď poskytla MP Ostrava, ktorá z vlastnej iniciatívy PČR poskytla 278 záznamov a PČR si sama zo systému stiahla až 5013 záznamov. Detailnejšie štatistiky sú opäť v Tabuľke 1.

Vyhodnocovanie efektívnosti MKDS je na základe dostupných dát problematické. Ako jeden z najväčších problémov sa javí fakt, že veľká časť mestských polícií neeviduje štatistiky ohľadom využitia MKDS na

iniciovanie zásahov, prípadne ani počty záznamov poskytnutých PČR na ďalšie riešenie. V takom prípade nedokážu ani interne vyhodnocovať efektívnosť fungovania ich MKDS.

5. Záver

Mestské kamerové systémy sa v posledných rokoch aj vďaka podpore grantových schém Ministerstva Vnútra ČR stali integrálnou súčasťou verejných priestorov v mestách Českej republiky. Trend rozširovania týchto systémov pokračuje napriek tomu, že empirické štúdie, ktoré skúmali ich efektívnosť v prevencii kriminality, neprinášajú jasné pozitívne výsledky. Ako najefektívnejšie identifikovali ich využitie na parkoviskách na riešenie majetkovej kriminality.

V rámci českých miest majú MKDS desiatky kamier vo verejných priestoroch s výnimkou niektorých miest, v ktorých sú ich stovky. Najviac monitorované je mesto Praha, kde sa nachádza až 1100 verejných kamier. Na základe existencie strategických dokumentov, ako napr. stratégia prevencie kriminality, dá sa očakávať ďalšie rozširovanie týchto systémov. Rozširovanie má aj podporu občanov⁴, čo je v súlade so zisteniami vyššej podpory pre zavádzanie technologických systémov dohľadu v post-komunistickom priestore.

Napriek tomu samotné Ministerstvo vnútra vo svojom materiáli konštatuje, že využívanie mestských kamerových systémov by malo podliehať prísnejmu režimu, keďže zasahuje do práva na súkromie všetkých obyvateľov a primárne ľudí, ktorí zákony nijakým spôsobom neporušujú. Ochrana súkromia má svoj zmysel aj vo verejnom priestore a monitorovanie pomocou kamier má aj svoje etické implikácie. Zachovanie dôstojnosti a autonómie je spojené s možnosťou rozhodovania o sebe, svojich dátach a ochranou pred nechceným skúmaním a hodnotením (Silva-Tarouca Larsen, 2011: 185). Predpokladom zákonnosti takéhoto zásahu je teda jasné stanovenie merateľného cieľa dohľadu a potom nasledovného vyhodnocovania jeho dosahovania. Proporcionalita monitorovania je kľúčovým momentom pre demokratickosť prevádzky daného systému dohľadu, vrátane mestských kamerových systémov.

Literatúra

- [1] BECK, U. (1992). *Riziková spoločnosť. Na ceste k jinej moderně*. Praha: Slon. ISBN 978-8-074-19047-6.
- [2] BJÖRKLUND, F. (2013). Modernisation, Balancing Interests, and Citizens' Rights: Public Video Surveillance in Poland, Germany, and Sweden. In Björklund, F., Svenonius, O. (eds). *Video Surveillance and Social Control in a Comparative Perspective*. London: Routledge, pp. 19-68. ISBN 978-0-203-08290-4.
- [3] CAMERON, A., KOLODINSKI, E., MAY, H., WILLIAMS, N. (2008). *Measuring the Effects of Video Surveillance on Crime in Los Angeles*. Sacramento, CA: California Research Bureau.
- [4] CASTEL, R. (1991). From Dangerousness to Risk. In Burchell, G., Gordon, C., Miller, P. (eds). *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Chicago: The University of Chicago Press, pp. 281-298. ISBN: 0-226-08045-5.
- [6] DITTON, J., SHORT, E. (1999). Yes, It Works, No, It Doesn't: Comparing the Effects of Open CCTV in Two Adjacent Scottish Town Centres. In Painter, K., Tilley, N. (eds). *Crime Prevention Studies 10*. New York: Criminal Justice Press, pp. 201–224. ISBN 1-881798-22-4.
- [7] EDRI (2008). Key privacy concerns in Czech Republic 2007. European Digital Rights. [online]. [2019-14-03]. Dostupné z: <https://edri.org/edriqramnumber6-2privacy-czech-2007/>.
- [8] GALETTA, A. (2013). The changing nature of the presumption of innocence in today's surveillance societies: rewrite human rights or regulate the use of surveillance technologies? *European Journal of Law and Technology*, vol. 4, no. 2 [online], ISSN 2042-115X. [cit. 2019-14-03] Dostupné z: <http://ejlt.org/article/view/221/377>.
- [9] GILL, M., SPRIGGS, A. (2005). *Assessing the Impact of CCTV*. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate. ISBN 1-84473-581-8.
- [10] GOOLD, B. J., (2002). Privacy rights and public spaces: CCTV and the problem of the "unobservable observer." *Criminal Justice Ethics*, vol. 21, no. 1, pp. 21-27. DOI 10.1080/0731129X.2002.9992113.
- [11] GOOLD, B. J., LOADER, I., THUMALA, A. (2013). The Banality of Security: The Curious Case of Surveillance Cameras. *The British Journal of Criminology*, vol. 53, no. 6, pp. 977–996. DOI 10.1093/bjc/azt044.
- [12] JOHNSON, S. D., BOWERS, K. J., GUERRETTE, R. (2012). Crime Displacement and Diffusion of Benefits: A Review of Situational Crime Prevention Measures. In Welsh, B., Farrington, D. (eds.). *The Oxford Handbook of Crime Prevention*. Oxford: Oxford University Press, pp. 337-353. ISBN: 9780195398823.

⁴ Takúto podporu ukazuje napr. výskum z Brna, kde obyvatelia identifikovali využívanie kamerového systému ako jedno z hlavných opatrení v boji proti kriminalite (pozri Smolík, 2018: 771).

- [13] MARX, G., T. (2002). What's New About the "New Surveillance"? Classifying for Change and Continuity. *Surveillance & Society*, vol. 1, no. 1, pp. 9-29. DOI 10.24908/ss.v1i1.3391.
- [14] MINISTERSTVO VNITRA. (2009). *Kamerové sledování veřejných prostranství a institucí*. [online]. [2019-14-03]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/kamerove-sledovani-verejnych-prostranstvi-a-instituci.aspx>.
- [15] MINISTERSTVO VNITRA. (2005). *Doporučení pro výběrová řízení na dodavatele kamerového systému a další standardy MKDS*. [online]. [2019-14-03]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/soubor/doporuceni-k-vz-na-mkds-duben-2015-ppt.aspx>.
- [16] NORRIS, C. (2012a). There's No Success Like Failure and Failure's No Success at All. Some critical reflections on understanding the global growth of CCTV surveillance. In Doyle, A., Lippert, R., Lyon, D. (eds). *Eyes Everywhere: The global growth of camera surveillance*. London: Routledge, pp. 23-45. ISBN 978-0-203-14162-5.
- [17] NORRIS, C. (2012b). The success of failure. Accounting for the global growth of CCTV. In Ball, K., Haggerty, K., Lyon, D. (eds.). *Routledge Handbook of Surveillance Studies*. London: Routledge, pp. 251-258. ISBN 978-0-203-81494-9.
- [18] NORRIS, C., ARMSTRONG, G. (1999). CCTV and the Social Structuring of Surveillance. In Painter, K., Tilley, N. (eds). *Crime Prevention Studies 10*. New York: Criminal Justice Press, pp. 157-178. ISBN: 1-881798-22-4
- [19] SILVA-TAROUCALARSEN, B. (2011). *Setting the Watch: Privacy and the Ethics of CCTV Surveillance*. Oxford: Hart Publishing. ISBN: 978-1-84946-084-2
- [20] SMOLÍK, J., (2018). Pocit bezpečí a obavy z kriminality v Brně. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 767-773. ISBN 978-80-210-8969-3.
- [21] SVENONIUS, O., BJÖRKLUND, F., WASKIEWICZ, P. (2014). Surveillance, lustration and the open society. Poland and Eastern Europe. In Boersma, K., Van Brakel, R., Fonio, C., Wagenaar, P. (eds.). *Histories of State Surveillance in Europe and Beyond*. London: Routledge, pp. 95-117. ISBN: 978-0-203-36613-4
- [22] WASKIEWICZ, P. (2013). How Effective is the Public Video Surveillance System in Warsaw? In Björklund, F., Svenonius, O. (eds). *Video Surveillance and Social Control in a Comparative Perspective*. London: Routledge, pp. 153-170. ISBN 978-0-203-08290-4.
- [23] WELLS, H., ALLARD, T., WILSON, P. (2006). *Crime and CCTV in Australia: Understanding the Relationship*. Gold Coast, Queensland: Bond University.
- [24] WELSH, B., FARRINGTON, D. (2007). *Closed Circuit Television Surveillance and Crime Prevention: A Systematic Review*. Stockholm: Swedish Council for Crime Prevention.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-51

KONCEPČNÍ PŘÍSTUPY K ZAJIŠTĚNÍ VEŘEJNÝCH SLUŽEB NA VENKOVĚ: ZKUŠENOSTI Z NĚMECKÉ REGIONÁLNÍ POLITIKY A PROSTOROVÉHO PLÁNOVÁNÍ

Conceptual approaches to ensure rural public services: The experience from German regional policy and spatial planning

JIŘÍ JEŽEK

Středisko pro výzkum regionálního rozvoje | Centre for Regional Development Research
Fakulta ekonomická | Faculty of Economics
Západočeská univerzita v Plzni | University of West Bohemia in Pilsen
✉ Univerzitní 8, 306 14 Plzeň, Czech Republic
E-mail: jezekji@ke.zcu.cz

Anotace

Příspěvek analyzuje koncepční přístupy k zajištění veřejných služeb (občanského vybavení). V duchu teorie pro praxi kriticky shrnuje německé poznatky. Zvláštní pozornost věnuje normativnímu vymezování centrálních míst (střediskových obcí různého řádu) a územních kategorií (např. různých typů venkovských oblastí). Na základě studia literatury a expertních rozhovorů dokládá, že v posledním desetiletí dochází ke „změkčování“ těchto nástrojů regionální politiky a prostorového plánování. Experti jsou skeptičtí k praktickému použití tradičních koncepcí. Podle jejich názoru je zapotřebí hledat nové integrované a kooperativní přístupy. Normativní vymezování centrálních míst a územních kategorií hraje podle nich v současnosti pouze informativní roli. Potřeby v oblasti veřejných služeb a možnosti jejich uspokojování jsou natolik prostorově diferencované, že je zapotřebí k nim přistupovat v každém regionu individuálně. Regionální politika a prostorové plánování by měli více důvěřovat schopnostem místních a regionálních společenství, že dokáží potřeby a opatření na podporu veřejných služeb správně identifikovat a zodpovědně řešit. Tomu by měla odpovídat i veřejná podpora veřejných služeb, především v periferních regionech. Mělo by se jednat o podpůrné programy překračující rámec jednotlivých ministerstev (v současné době převažují odvětvové přístupy) a umožňují více způsobů řešení problémů. Německé zkušenosti mohou být východiskem také pro Strategii regionálního rozvoje České republiky 2021+.

Klíčová slova

veřejné služby, venkov, regionální politika, prostorové plánování, koncepce, centrální místa, územní kategorie

Annotation

The paper analyses conceptual approaches to ensuring public services (civic amenities). In the spirit of “theory for practice”, it critically summarizes the experience of solving this problem in Germany. It pays particular attention to the normative delineation of central sites (central districts of different order) and territorial categories (e.g. different types of rural areas). Based on the study of literature and expert interviews, it demonstrates that the regional policy and spatial planning tools have been “softened” over the last decade. Experts are skeptical about the practical use of traditional concepts. In their opinion, new integrated and cooperative approaches need to be sought. According to them, the normative delineation of central sites and territorial categories plays nowadays only an informative role. Needs in public services and the possibilities for their satisfaction are so spatially differentiated that they need to be approached individually in each region. Regional policy and spatial planning should have more confidence in the capacity of local and regional communities that they are able to identify and solve needs and measures to support public services responsibly. Public support for public services, especially in peripheral regions, should also correspond to this. They should be support programs going beyond framework of individual ministries (currently sectoral approaches are prevalent) and allow more ways to solve problems. The German experience can also be a starting point for the Regional Development Strategy of the Czech Republic 2021+.

Key words

public services, rural areas, regional policy, spatial planning, conception, central places, territorial categories

JEL classification: R58

1. Úvod: Obslužná vybavenost, střediskovost a spádovost venkovských sídel

Prostorové rozmístění veřejných služeb úzce souvisí se střediskovostí a spádovostí sídel. Nepřítomnost a obtížná dosažitelnost (dostupnost) služeb pro bydlicí obyvatelstvo, zvláště maloobchodu, základního školství, zdravotnictví a kultury, jsou důležitými důvody nespokojenosti obyvatel s životními podmínkami na venkově. Tato nespokojenost je také častým důvodem k odchodu obyvatel do lépe vybavených měst a městských regionů. Obyvatelé venkovských sídel s nedostatečnou občanskou vybaveností, ležící stranou linek veřejné dopravy a nacházející se daleko od center obslužné vybavenosti, se obtížně vyrovnávají s problémy každodenního shánění základních potravin, dopravování dětí do a ze základních škol a zařízení lékařské péče. (Chilla, Kühne, Neufeld, 2016)

Úbytek obyvatel venkovských sídel a skutečnost, že stále více obyvatel využívá nabídku služeb ve městech, zvláště při dojížděcí do zaměstnání, jsou významnou příčinou snižování počtu zákazníků v místních zařízeních služeb. Mnohá venkovská obslužná zařízení se tak postupně dostávají pod práh rentability a zanikají. Týká se to především místních obchodů, základních škol a zdravotnických zařízení na venkově. (Knox, Mayer, 2009)

2. Cíl a metodika

Regionální výzkum se tradičně zaměřuje na analýzu prostorového rozmístění služeb s cílem zjistit územní rozdíly v jejich dostupnosti. Tento příspěvek se zabývá koncepčními přístupy k zajištění potřebných služeb (občanského vybavení) ve venkovských regionech. V duchu „teorie pro praxi“ se snaží shrnout praktické přístupy (praktiky) k řešení výše uvedeného problému a postihnout změny v těchto přístupech. Vycházíme přitom z německých zkušeností. Německo je často označováno jako země s nejlépe propracovanými koncepcemi rozvoje venkova, resp. systémem prostorového plánování. Navíc jsme přesvědčeni, že Německo, stejně tak jako Rakousko, nám je kulturně blízké, takže bychom se o jeho zkušenosti měli více zajímat a nechat se jimi inspirovat (Ježek, 2013; Ježek, 2016).

Příspěvek vznikl v rámci řešení dvou projektů Technologické agentury ČR. Prvním je projekt „Predikce budoucích výzev sídel do 15 000 obyvatel a foresight souvisejících trendů“ (TAČR Beta TITSMMR702) a druhým „Budoucnost venkova v České republice: Výzvy, vize, rozvojové scénáře a adaptační strategie“ (TAČR Éta č. TL01000110).

V rámci řešení výše uvedených projektů autor článku v červenci 2018 uskutečnil studijní cestu, během níž navštívil 28 německých malých měst za účelem seznámení se s jejich aktuálními rozvojovými problémy (důraz na otázku zajištění občanského vybavení v podmínkách demografických změn) a strategiemi jejich řešení. Jednalo se o tato města: Bad Lobenstein, Rödental, Hofheim in Unterfranken, Hassfurt am Main, Jossgrund a okolí (Verband zur Entwicklung des hessischen Spessart), Bad Orb, Eltville, Castellaun, Cochem, Daun, Nettersheim, Monschau, Andernach, Altena, Bönen, Fürstenau, Lathen, Sustrum, Barnstorf, Lauenburg, Boizenburg, Ratzeburg, Bad Malente, Beverungen, Bad Sooden-Allendorf, Wanfried, Duderstadt a Mücheln.

Kromě toho se uskutečnilo šest expertních rozhovorů, jejichž tématem bylo zhodnocení současných německých přístupů k rozvoji malých měst a venkovských oblastí. Konkrétně se polostrukturované rozhovory uskutečnili s dr. Antonií Milbert a dr. Christianem Schlagem z Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung (Bonn), prof. Christinou von Haaren z Univerzity Hannover (Institut für Umweltplanung), prof. Rainerem Danielzykem (generálním sekretářem Akademie für Raumforschung und Landesplanung v Hannoveru), prof. Petrem Dehne (Hochschule Neubrandenburg, Institut für kooperative Regionalplanung) a s prof. Jörgem Maierem z Univerzity v Bayreuthu.

Podrobnější výsledky tohoto empirického výzkumu budou publikovány v připravované monografii.

3. Systém centrálních míst - analytický a normativní přístup k jejich vymezování

Tradiční přístupy k rozmísťování veřejných služeb, snažící se o „zajištění územně rovnocenných podmínek“ pro obyvatele, se opírají o Christallerovu teorii centrálních míst, resp. vycházejí z vymezování různých kategorií obslužných center (Christaller, 1933). W. Christaller hledal odpověď na otázku, zda existuje nějaká pravidelnost v prostorovém rozmístění sídel různé velikosti a jejich vybavenosti. Dokázal, že sídelní systém je hierarchicky organizovaný a je tvořen sídly s různou (odstupňovanou) mírou centrality (centrální funkce).

K tomu je zapotřebí dodat, že systém centrálních míst, resp. střediskových obcí (obslužných center) není statický, ale podléhá změně. K nejvýznamnějším faktorům, ovlivňujícím prostorové rozmístění služeb patří (mj. Kegler, 2016; Trezib, 2014; Green Leigh, Blakely, 2013):

- růst kupní síly obyvatelstva a další faktory, vedou k nabídce nových výrobků a služeb a k rozšiřování hierarchie centrálních míst směrem nahoru;
- zlepšování dopravní dostupnosti (integrované systémy, dopravní rychlost, dopravní náklady), resp. vyšší mobilita obyvatelstva vede k přeskokování nižších centrálních míst a tím k zvětšování tržních zón;
- působením aglomeračních efektů dochází ke koncentraci kupní síly, např. ve velkých nákupních centrech, což znevýhodňuje centra menší velikosti;
- změna spotřebitelského/ nákupního chování ve prospěch jiných nákupních center, než místních (nejblíže ležících) podporuje také růst dojížděky mezi místem bydliště a pracoviště;
- lepší možnosti skladování mají za následek nižší frekvenci nakupování (přeskakování center nižšího řádu);
- koncentraci služeb, resp. občanského vybavení do center vyššího řádu obecně způsobuje také všudypřítomný tlak na efektivitu, snižování nákladů a kvalitu.

V posledních letech jsme nejenom v Německu svědky toho, že dochází k redukci počtu obslužných zařízení ve většině venkovských sídel a k jejich soustředování do vyšších obslužných center s většími spádovými regiony (Schlump, Zaspel-Heisters, 2017).

Prostorové rozmístění veřejných služeb se neřídí pouze ekonomickými kritérii návštěvnosti anebo provozních nákladů. Vždy záleží také na veřejné politice a veřejné správě (jak na národní, tak i regionální a lokální úrovni) do jaké míry jsou ochotny nerentabilní zařízení podporovat. Také sami občané a občanské organizace se mohou spolupodílet na zajišťování veřejných služeb (Haber, Rüdiger, Baumgart, 2014).

V poválečném období se na základě Christallerova analytického zjištění rozvinulo normativní pojetí centrality. V rámci tohoto přístupu se začal vývoj centrálních míst plánovat a podporovat, aby bylo zajištěno co možná největší dostupnosti služeb (občanského vybavení). Zatímco Christaller se snažil pouze zjistit, jaké funkce se koncentrují v sídlech určité velikostní kategorie, tak úkolem prostorového plánování se stalo určovat, jaké funkce je zapotřebí rozvíjet ve vymezených typech sídel, aby bylo dosaženo rovnocenných životních podmínek na území celého státu. Podobný systém vznikl také v 70. letech minulého století v Československu pod označením středisková soustava sídel. (Schlier, 1937; Barnes, Minca, 2013).

Existují přitom značné rozdíly mezi analytickým a normativním pojetím nebo vymezením centrálních míst. Názorně nám to ukazuje příklad ze Sárska (obrázek 1). Zemský rozvojový plán Sárska (*Landesentwicklungsplan*) normativně stanovuje tři typy centrálních míst: *Oberzentrum*, *Mittelzentrum* a *Untzentrum*. Analytické a normativní vymezení centrálních míst se přitom značně liší. Mnohá normativně stanovená *Mittelzentren* a *Untzentren* nevykazují analyticky zjištěné centrální funkce. Naopak v okolí Saarbrückenu, hlavního města Sárska, mnohá místa s vysokou centrální funkcí nejsou v rozvojovém plánu jako centrální místa vůbec uvedena.

Obr. 1: Analytický a normativní přístup k centrálním místům v Sársku

Zdroj: Chilla, Kühne, Neufeld 2015, s. 77.

Koncept centrálních míst je v kontextu regionální politiky a prostorového plánování nejenom v Německu, ale i v Rakousku, Švýcarsku a Nizozemí považován za prominentní koncept. O centralitě jako důležitém přístupu k prostorovému plánování sídel se diskutuje také ve Velké Británii, Izraeli, Francii nebo Finsku (Trebiz 2014).

Snad nejčastěji se o centrálních místech diskutuje v souvislosti s povolováním a umístováním maloobchodních zařízení. V mnohých německých spolkových zemích je regulována maximální velikost nákupních ploch odpovídající centrální funkci daného sídla. Např. v Porýní – Falci je možné v centrech místního významu (*Grundzentrum*) povolit pouze obchodní plochy do 2 000 m² prodejní plochy. Pokud investor nebo obec chtějí realizovat větší obchodní centrum, tak musí podle příslušného zákona proběhnout proces posuzování vlivu takového zařízení na existující maloobchodní síť, dopravní síť apod. Ve výsledku může být takováto investice

schválena. Alternativně může také dojít ke změně centrální funkce sídla (např. přechod od *Grundzentrum* k *Mittelzentrum*).

V posledních letech se však i v Německu přístup k normativně vymezeným centrálním místům, jakožto nástrojům regionální politiky a prostorového plánování, značně změnil (Chilla, Kühne, Neufeld, 2015; Schlump, Zaspel-Heisters, 2017 a jiní):

- V mnohých spolkových zemích dochází k tomu, že se výrazně omezují správní kompetence okresů (*Regierungsbezirke*), nebo dochází k jejich rušení. Vládní okresy (velikostně odpovídající našim správním obvodům ORP nebo bývalým okresům) dnes v Německu existují pouze v Bavorsku, Bádensku-Würtenbersku, Hessensku a Severním Porýní-Vestfálsku. V ostatních spolkových zemích byly zrušeny (Porýní – Falc, Sasko) nebo vůbec nevznikly (Šlesvicko-Holštýnsko, Duryňsko, Sársko). Na této úrovni dnes existují pouze tzv. regionální plánovací svazy (např. Meklenbursko – Přední Pomořansko).
- V mnohých spolkových zemích došlo k „změkčení“ nástrojů zemského prostorového plánování. Nejsou tedy právně závaznými. Jako příklad můžeme uvést Bavorsko, resp. jeho zemské plánování. Z důvodu snižování byrokracie byly v rámci reformy (2013) zrušeny rozvojové osy a redukován systém centrálních míst na pouhé dva stupně, přičemž zároveň ztratil v mnohých oblastech závaznost. Na druhé straně získal na „velkorysosti“, takže např. spojení měst Wunsiedel a Marktredwitz se dostalo do stejné kategorie *Oberzentrum*, podobně jako Mnichov.
- Rostoucí význam internetu jak v oblasti maloobchodu, tak i v oblasti veřejné správy a trhu práce (práce z domova - teleworking) potenciálně oslabují centrální funkce sídel, neboť mnohé zboží a služby nejsou poptávány v centrálních místech, ale z místa bydliště.

Územní kategorie a jejich typologie

Dalším v minulosti často používaným koncepčním nástrojem regionální politiky a prostorového plánování jsou tzv. územní kategorie (*Gebietskategorien*). U nás, v kontextu územního plánování je známe spíše pod označením funkční plochy. V německém pojetí se však jedná také o různé vymezené typy území vymezované na regionální úrovni, přičemž nejčastějším kritériem je odlišnost prostorových struktur nebo odlišné rozvojové předpoklady (např. příměstské suburbanizované regiony, periferní venkovská území apod.). Tradičně se k řešení problémů venkova přistupovalo tak, že se vymezovaly jeho různé typy a regionální politika se zabývala řešením jejich typických problémů.

Na cestě k hledání nových integrovaných a kooperativních strategií

V posledních desetiletích (od 90. let 20. století) dochází v Německu k postupné změně myšlení, resp. hledání nových koncepčních přístupů k politice rozvoje venkova. (Weck, Beisswenger, 2014; Küpper, Kundolf, Mettenberger, Tuitjer, 2018 a jiní).

Za prvé, venkov již není chápán jako výlučná územní kategorie, kterou je zapotřebí koncepčně řešit odděleně od měst a městských aglomerací. Právě naopak. Již v 90. letech se v Německu objevují názory, že rozvoj venkova je zapotřebí řešit v kontextu rozvoje měst a městských regionů, nikoliv samostatně. V souvislosti s rozvojem venkova se od počátku 21. století zdůrazňuje role malých a středních měst. Vedle metropolí a metropolitních regionů se často hovoří o tzv. regiopolích.

Za druhé, jak vyplývá z expertních rozhovorů i z rešerše odborné literatury, tak venkov a venkovská sídla jsou dnes natolik heterogenními kategoriemi, že snahy o jejich komplexní typologizaci často selhávají. Přestože má Německo podle R. Danielzyka bohaté zkušenosti s používáním různých typologií (*Gebietskategorien*) v regionální politice a prostorovém plánování, sahající do 60. let 20. století, tak v poslední době převažuje názor, že podobné typologizace pozbývají na normativní relevanci a mají pouze informativní význam. Problémem je nejednoznačnost a nepřesvědčivost kritérií pro jejich vymezování, resp. jejich neakceptování politickou reprezentací.

Podle oslovených expertů se můžeme pouze dohadovat, zda tato změna souvisí s rezignací na společenské řízení (regulaci) veřejných služeb v důsledku „neoliberálního paradigmatu“ nebo se naopak v duchu liberálního přístupu jedná o paradigmatickou změnu v pojetí regionální politiky a prostorového plánování směrem k větší flexibilitě a upřednostňování bottom-up přístupů (ze zdola nahoru).

Dnešní německé koncepční přístupy k zabezpečování veřejných služeb (občanského vybavení) na venkově rezignují na normativní přístupy „ze shora dolů“. To v Německu znamená, že normativní vymezování obslužných center a vymezování kategorií venkovských regionů a obcí je na ústupu.

Naopak se hledají místně, resp. regionálně specifické adaptační strategie rozvoje veřejných služeb (občanského vybavení), čelící takovým výzvám jako je stárnutí populace, pokles počtu obyvatel a rostoucí požadavky na kvalitu

veřejných služeb. Tyto strategie mají většinou regionální (my bychom řekli spíše mikroregionální charakter) a vznikají v rámci spolupráce mezi veřejnou správou, občany a dalšími relevantními aktéry.

V oblasti regionální politiky a plánování rozvoje venkova tak dnes v Německu vidíme zřetelný posun od celoplošných přístupů a snah o zajištění rovnocenných životních podmínek v celé zemi k individuálnímu rozvoji jednotlivých regionů, vycházejícího z identifikace jejich specifických problémů a konkurenčních výhod, které zajistí jejich dlouhodobý (udržitelný) rozvoj. Celoplošné zabezpečení občanského vybavení není podle R. Danielzyka ani smysluplné, ani finančně možné. Vyrovnání např. odlišné vybavenosti západoněmeckých a východoněmeckých regionů z hlediska občanského vybavení není předmětem regionálně-politických úvah. Podle J. Maiera by mělo být ponecháno na regionálních společenstvích, jaké služby a jakou formou se budou snažit rozvíjet. V tom by je měly podporovat především zemské vlády.

Potřeby a rozvojové příležitosti jednotlivých regionů a malých měst jsou dnes natolik diferencované, že je nutné k nim přistupovat individuálně (P. Dehne). Budoucí směřování obcí, měst a regionů by mělo být principiálně ponecháno na rozhodnutích místních aktérů. Stále důležitější roli by v této souvislosti měla hrát podle P. Dehne komunikace a spolupráce všech aktérů z veřejného i soukromého sektoru (koncept kooperativního regionálního rozvoje). Například řešení zásobování venkovského obyvatelstva zbožím každodenní potřeby má řadu alternativ: od subvencování místních obchodů, přes podporu pojízdných prodejen až po zajišťování nákupů sousedy nebo pracovníky neziskových organizací (v rámci komunity) či zvyšování mobility zakoupením obecního nebo mikroregionálního mikrobusu, který umožní zvláště seniorům nakupovat v okolních obcích nebo městech. Místní společenství se musí rozhodnout, jakou cestou se vydají, resp. začnou problém efektivně řešit.

Regionální politika a prostorové plánování musí podle P. Dehne více důvěřovat schopnostem místních společenství správně identifikovat a zodpovědně řešit své problémy. V periferních venkovských regionech samozřejmě s větší veřejnou pomocí. Podporovány by měly být především integrované regionální (mikroregionální) rozvojové strategie, které se budou snažit propojeně řešit klíčové problémy, jakými jsou stárnutí populace, pokles počtu obyvatel a budoucí zajištění dostupnosti a kvality občanského vybavení. Velká pozornost musí být věnována také meziobecní spolupráci.

Tomu by se měla přizpůsobit také přístup spolkové a zemských vlád. Podle převažujícího názoru dotázaných malých měst by měly především na zemské úrovni vzniknout dlouhodobé a široce zaměřené podpůrné programy. V současnosti je podpora rozvoje služeb na venkově jak podle oslovených expertů, tak i dotázaných zástupců malých měst příliš roztržštěná (nesystematická, převažují odvětvové přístupy) a zaměřená spíše na krátkodobé pilotní projekty.

4. Závěr a doporučení

Můžeme-li současnou situaci v oblasti koncepcí rozvoje služeb na venkově shrnout, tak celosvětově, jak ukazují zkušenosti nejenom Německa, tak tradiční koncepty k rozvoji selhávají a hledají se přístupy nové, inovativní. Výchozími by měly být následující principy:

- nabídka služeb by měla být koncipována tak, aby odpovídala specifickým místním potřebám a zdrojům a
- poskytování služeb by se mělo řídit dohodami mezi „venkovem a městem“ (to znamená, že by měly být řešeny v rámci funkčních regionů).

Do budoucna by se měla zvýraznit strategická role místních, resp. regionálních společenstev (vč. zapojení místních aktérů), usnadnit sdružování znalostí a zjednodušit rozhodování. Také by se měla posílit koordinace prostřednictvím strategického plánování (ze zdola nahoru) a systematická evaluace dopadu všech podpůrných politik, nástrojů a finančních toků. Umožní to lépe identifikovat místní potřeby v oblasti veřejných služeb ve venkovských regionech a lépe specifikovat podpůrné nástroje.

V současné době se připravuje Strategie regionálního rozvoje České republiky 2021+. V rámci tohoto klíčového koncepčního dokumentu se MMR snaží rozvoj venkova řešit v kontextu rozvoje městských regionů (odstupňovaných podle jejich hierarchického postavení – od metropolitních oblastí až po regionální centra), což je jistě pozitivní zjištění. Na druhé straně se ovšem předpokládá, že venkovská území v České republice budou rozdělena do tří až čtyř odlišných kategorií (v současné době se řeší minimálně dva projekty TAČR, jejichž cílem je typologie venkova nebo vymezení nemetropolitních regionů), přičemž pro každou z nich bude připraven specifický soubor podpůrných nástrojů. To je podle našeho názoru, opírajícího se německé zkušenosti, svým způsobem krok zpět. Obáváme se, že zástupci místních samospráv nebudou se zařazením jejich obcí a měst do jednotlivých kategorií spokojeni a autor MMR se nakonec nepodaří takovou koncepci politiky prosadit. Doporučujeme věnovat pozornost hlavně periferním regionům, a otázce jak v těchto územích zajistit nabídku a

odpovídající kvalitu veřejných služeb v podmínkách stárnutí populace a poklesu počtu obyvatel. Doporučujeme, aby v jednotlivých správních obvodech ORP (dohoda mezi centrem ORP a přilehlými obcemi) byly vytvořeny strategie rozvoje veřejných služeb (tvorby těchto strategických dokumentů by se měli účastnit také zástupci krajů). Po jejich schválení na úrovni MMR (podobně jako v případě komunitně vedeného místního rozvoje) by měly být financovány ze široce koncipovaného dotačního programu, který by umožňovat více způsobů řešení problémů).

Literatura

- [1] BARNES, T. J., MINCA, C. (2013). Nazi Spatial Theory: The Dark Geographies of Carl Schmitt and Walter Christaller. *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 103, no. 3, pp. 669-687. DOI 10.1080/00045608.2011.653732.
- [2] GREEN LEIGH, N., BLAKELY, E. J. (2013). *Planning Local Economic Development. Theory and Practice*. London: SAGE. ISBN 978-1-4522-4259-0.
- [3] HABER, M., RÜDIGER, A., BAUMGART, S. (2014). *Daseinsvorsorge in der Raumentwicklung. Sichern – Steuerung – Vernetzung – Qualitäten*. Blaue Reihe Dortmunder Beiträge zur Raumplanung, Band 143. Dortmund: Technische Universität, ISBN 978-3-8375-1336-3.
- [4] CHILLA, T., KÜHNE, O., NEUFELD, M. (2016). *Regionalentwicklung*. Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer. ISBN 978-3-8252-4566-5.
- [5] CHRISTALLER, W. (1933). Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischer Funktion. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980. ISBN 3-534-04466-5 (Reprint d. Ausg. Jena 1933).
- [6] JEŽEK, J. (2013). Strategické plánování obcí a měst: nové přístupy a cesty k jeho zefektivnění. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 372-376. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-46.
- [7] JEŽEK, J. (2016). Strategické plánování českých obcí a měst. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 699-708. ISBN 978-80-210-8272-4. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-89.
- [8] KEGLER, K. R. (2016). *Zentrale Orte. Transfer als »Normalisierung«*, in: *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, vol. 15, no. 1, pp. 36–80. ISSN 1492-9732.
- [9] KNOX, P. L., MAYER, H. (2009). *Kleinstädte und Nachhaltigkeit. Konzepte für Wirtschaft, Umwelt und soziales Leben*. Basel: Birkhäuser Verlag AG. ISBN 978-3-7643-8579-8.
- [10] KÜPPER, P., KUNDOLF, S., METTENBERGER, T., TUITJER, G. (2018). Rural regeneration strategies for declining regions: trade-off between novelty and practicability. *European Planning Studies*, vol. 26, no. 2, pp. 229-255. DOI 10.1080/09654313.2017.1361583.
- [11] SCHLIER, O. (1937). Die zentralen Orte des Deutschen Reichs. Ein statistischer Beitrag zum Städteproblem. In: *Zeitschrift d. Gesellschaft für Erdkunde*, pp. 161-170.
- [12] SCHLUMP, CH., ZASPEL-HEISTERS, B. (2017). *Neue Leitbilder für die Raumentwicklung in Deutschland - Rahmenbedingungen, Entwicklungsstrategien und Umsetzungskonzepte*. Arbeitsberichte der ARL 19. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, ISBN 978-3-88838-408-0.
- [13] TREZIB, J. N. (2014). Die Theorie der zentralen Orte in Israel und Deutschland. Zur Rezeption Walter Christallers im Kontext von Sharonplan und "Generalplan Ost". *Europäisch-jüdische Studien – Kontroversen* 3. Berlin: De Gruyter Oldenbourg. ISBN 978-3-11-033825-6.
- [14] WECK, S., BEIBWENGER, S. (2014). Coping with peripheralization: Governance response in two German small cities. *European Planning Studies*, vol. 22, no. 10, pp. 2156–2171. DOI 10.1080/09654313.2013.819839.

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu Technologické agentury ČR Éta č. TL01000110 Budoucnost venkova v České republice: Výzvy, vize, rozvojové scénáře a adaptační strategie.

CO-PRODUCTION OF PUBLIC SERVICES IN RURAL AREAS – THE POLISH WAY?

Koprodukce veřejných služeb ve venkovských oblastech – Polský způsob?

JAROSŁAW OLEJNICZAK ¹

DOROTA BEDNARSKA-OLEJNICZAK ²

¹Katedra Finansów | ¹Department of Finance

²Katedra Zarządzania Marketingowego | ²Department of Marketing Management
Wydział Nauk Ekonomicznych | Faculty of Economic Sciences
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu | Wrocław University of Economics

✉ Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław, Poland

E-mail: jaroslaw.olejniczak@ue.wroc.pl, dorota.olejniczak@ue.wroc.pl

Annotation

The purpose of this article is to present the structure of solecki fund as a solution that promotes governance and co-production of public services, as well as to analyse the use of this tool by urban-rural communes in Poland in the years 2014-2017. The basic research method consisted of statistical analysis of the data made available in the Central Statistic Office Local Data Bank concerning the scale and directions of expenses of the examined 621 communes within solecki funds. The vast majority of communes, in which the solecki funds functioned, implemented within their framework the tasks in the scope of transport and communication, municipal management and environmental protection, culture and protection of national heritage (in above 80% of all). It can be noticed that there is a strong diversification of directions of the solecki funds' expenses between the regions, also it can be noticed in 2014, in some regions the percentage of communes with solecki funds constituted approx. 50%, while in 2017 in most of them it exceeded 70%.

Key words

co-production, civil society, public services, Poland, solecki fund

Anotace

Cílem tohoto článku je představit strukturu Solecki fondu jakožto řešení, které podporuje správu a koprodukcí veřejných služeb, a analyzovat využití tohoto nástroje městskými a venkovskými komunami v Polsku v letech 2014–2017. Základní metoda výzkumu spočívala ve statistické analýze dat z Lokální databanky Ústředního statistického úřadu. Data byla zaměřena rozsah a směřování výdajů v rámci Solecki fondu v 621 zkoumaných komunách. Převážná většina komun, ve kterých fungovaly Solecki fondy, realizovala v jejich rámci úkoly v oblasti dopravy a spojů, řízení měst a ochrany životního prostředí, kultury a ochrany národního dědictví (více než 80 % z nich). Je možné konstatovat, že existuje silná diverzifikace ve směřování výdajů Solecki fondy 50 %, zatímco v roce 2017 to ve většině regionů bylo přes 70 %.

Klíčová slova

koprodukce, občanská společnost, veřejné služby, Polsko, Solecki fond

JEL classification: G38, H40, H83

1. Introduction

The problem concerning evolution of the approach to the method of providing public services by public administration has been noticeable in the economic literature for a long time. Osborne (Osborne 2006, p. 377) indicated "that Public Administration and Management has actually passed through three dominant modes: a longer, pre-eminent one of Public Administration, from the late nineteenth century through to the late 1970s/early 1980s; a second mode, of the New Public Management, through to the start of the twenty-first century; and an emergent third one, of the New Public Governance, since then". The term "governance" appears here, which in

the source literature is understood in various ways. For example, according to Rosenau (Rosenau 1992, p. 4) “governance refers to purposive behaviour, to goal oriented activities (...) backed by the shared goals that may or may not derive from legal and formally prescribed responsibilities”. In turn, Salamon (Salamon, Elliott 2002, p. vii) associates governance with “the collaborative nature of modern efforts to meet human needs, the widespread use of tools of action that engage complex networks of public and private actors, and the resulting need for a different style of public management, and a different type of public sector, emphasizing collaboration and enablement rather than hierarchy and control”. Stoker (Stoker 1998, p. 18) indicates five aspects of governance: (1) refers to a set of institutions and actors that are drawn from but also beyond government, (2) identifies the blurring of boundaries and responsibilities for tackling social and economic issues, (3) identifies the power dependence involved in the relationships between institutions involved in collective action, (4) is about autonomous self-governing networks of actors, (5) recognizes the capacity to get things done which does not rest on the power of government to command or use its authority. It sees government as able to use new tools and techniques to steer and guide.” Rhodes defines governance as “self-organizing, interorganizational networks characterized by interdependence, resource exchange, rules of the game and significant autonomy from the state” (Rhodes 1997, p. 15). While analysing the concept of governance, Kooiman (Kooiman 1999, p. 70) indicates that it is possible to understand it as “all those interactive arrangements in which public as well as private actors participate aimed at solving societal problems, or creating societal opportunities, and attending to the institutions within which these governing activities take place”. Therefore, it should be noted that one of the elements of governance should be public participation, the essence of which is co-management of public matters by the residents (see more: Arnstein 1969). However, the forms of public participation indicated by Arnstein focus mainly on co-management, while in theory of finance and in practice, there is a noticeable pursuit of co-creation (co-production) of public services. Pestoff (Pestoff 2012, p. 1170) notes that “sometimes co-production is used as a general term to cover many different types of citizen participation in public service provision, and it also includes various ways citizens and/or the third sector participate both in policy making and policy implementation.” However, he indicates the need to distinguish between co-production (where citizens at least in some part produce services for themselves), co-management (understood as provision of services by the third sector, along with the public sector and the for-profit sector) and co-governance (as participation of all sectors in the processes of public service planning and decision-making). Similarly, Bovaird and Löffler distinguish several areas of cooperation of the government agencies with the users (Bovaird, Bovaird, & Löffler, 2009, p. 225): “public agencies have to: co-design their services and policies together with their users and other key stakeholders; co-manage their resources with other partners; co-deliver their services with users and their communities; co-assess their services with their key stakeholders.” Therefore, it can be indicated that participation of citizens in the provision of public services can be implemented in various forms, while the participatory budgeting is one of the most frequently described and analysed in the literature (Baiocchi 2003; Bingham, Nabatchi, O’Leary 2005; Boulding, Wampler 2010; Cabannes 2004; Sintomer, Herzberg, Rocke 2008). This results from the fact that the idea of participatory budgeting is widespread around the world (Dias 2018). However, when considering the concept of co-production of public services, it can be concluded that usually the form of participatory budgeting mainly includes co-deciding on the directions of spending funds, while marginalising citizens’ participation in provision of services, and therefore their co-production. The problem of co-production of public services is usually associated with the characteristics of services as such. Based on the literature analysis, Osborne and Brown (Osborne, Brown 2011, p. 1343) indicate that four unquestionable characteristics of public services are: (1) Intangibility (that services are processes rather than concrete goods and so cannot be stocked or demonstrated and where transfer of ownership is uncommon); (2) Inseparability (that the production and consumption of services occur simultaneously and cannot be separated, unlike for manufactured goods); (3) Perishability (as a consequence of the above, that services must be consumed at the point at which they are produced and cannot be stored for future use in the way that manufactured goods can be); (4) Co-production (that services are produced through the interaction between service providers and their consumers, the latter being an active participant in the production process and not solely a consumer, as for most manufactured goods). In the context of the last of the above-mentioned characteristics, it should be noted that the trend associated with NPG appears in the literature and it raises the necessity of the participation of recipients in the provision of public services - co-production. Ostrom (Ostrom 1996, p. 1077) indicates that “coproduction (is) the process through which inputs used to produce a good or service are contributed by individuals who are not “in” the same organization. (...) Coproduction implies that citizens can play an active role in producing public goods and services of consequence to them”. In turn, Alford (Alford 2009, p. 23) equates co-production with “any active behaviour by anyone outside the government agency which: (1) is conjoint with agency production, or is independent of it but prompted, (2) by some action of the agency, (3) is at least partly voluntary; and either intentionally or unintentionally creates private and/or public, (4) value, in the form of either outputs or outcomes.”

According to OECD’s definition, co-production is “a way of planning, designing, delivering and evaluating public services which draws on direct input from citizens, service users and civil society organisations”. It can be noticed

that co-production can include both "simple input into service delivery (e.g. feedback on services)" and "extensive and enduring relationships with service users" (OECD 2011, p. 32). The literature contains analyses that link the participatory budgeting with co-production of public services at the local level (Barbera, Sicilia, Steccolini 2016; Dzinic, Svidronova, Markowska-Bzducha 2016; Gondasova, Murray Svidronova 2016), however this area is relatively new. In Poland, the problem of participation of the residents in public management is usually raised in the context of social participation and the participatory budgeting concerning the cities (Dewalska–Opitek 2014; Olejniczak, Bednarska-Olejniczak 2015; Bednarska-Olejniczak, Olejniczak 2018a; Bednarska-Olejniczak, Olejniczak, Svobodova 2019; Gulińska, Składanek 2017). Few studies undertake the problem of solutions that take into account the elements of co-production of public services in the form of sołecki funds (Bednarska-Olejniczak, Olejniczak 2018b; Heffner, Klemens 2017; Ptak 2015; Wójcik 2014). The purpose of this article is to present the structure of sołecki fund as a solution that promotes governance and co-production of public services, as well as to analyse the use of this tool by urban-rural communes in Poland in the years 2014-2017.

2. The state of art

The administrative division of Poland separates commune as the basic unit of territorial division and its authorities implement the majority of public tasks of a local nature. The legislator envisaged the possibility of creating auxiliary units in the form of sołectwo, in the areas of rural communes. Sołectwo is a non-obligatory auxiliary unit of the urban-rural or rural commune that is created in order to implement this part of own tasks of the commune, which due to the limited territorial scope (usually several villages within the commune) are specific for the given sołectwo. In practice, this means that it is possible to match some of the activities carried out with the commune's resources (as own tasks) to the specificity (preferences of the residents) of the given village. However, this does not mean that sołectwo is independent and separate from the commune. The governing and controlling body is a village meeting, in which all residents of the sołectwo can participate, however the commune council exercises control over spending funds of the sołectwo. The sołecki fund solution was originally introduced in 2009 (*Sołecki Fund Act of 20 February 2009* 2009), however it was modified in 2014 with the provisions of the new Sołecki Fund (*Sołecki Fund Act of 21 February 2014* 2014). In accordance with legal regulations, the sołecki fund means a pool of funds guaranteed in the commune budget for the sołectwo, for the implementation of undertakings that are aimed at improvement of the living conditions of its residents. In accordance with art. 1, section 3 of the Act, in order for the funds to be allocated for the implementation of undertakings included in the sołectwo's application, three conditions must be fulfilled cumulatively: (1) the submitted task must be own task of the commune, (2) it must be conducive to the improvement of the living conditions of the residents, (3) it must be compliant with the commune's development strategy. The commune's own tasks, which can be financed in the framework of sołecki funds, include among others: firstly the organization of celebrations, meetings and integration events (harvest festivals, state and local holidays, village meetings), secondly the implementation of promotional activities (trade fairs, presentations, promotion of the commune), thirdly the tasks in the scope of shaping the image and aesthetics of the village (planting trees and shrubs, as well as care of greenery, purchase and assembly of garbage bins, containers for used batteries, etc., creating new lawns, ponds, rock gardens, etc.), fourthly the tasks associated with recreational and cultural infrastructure (construction, renovation and setting up sports fields, e.g. small sports fields at the day-care centres, construction of stages and roofings for the organization of artistic performances, purchase of devices that improve sports infrastructure, purchase of equipment and setting up playgrounds for children), fifthly the tasks associated with municipal infrastructure, construction and renovation of small sections of the communal roads and sidewalks, maintenance of roads and sidewalks, as well as performance of small renovations, construction of lighting points for roads and squares, renovation of historic buildings). Although it is not a full list of tasks, which can be implemented in the scope of sołecki funds, it should be noted that this is a form of the co-production of public services, because the residents themselves, in addition to participation in the consultation process (participation, co-governance), can participate in the co-production of public services thanks to the direct engagement in their creation (own work, co-creation). After 2014, due to changes in legal regulations, an increase of the interest in using the mechanism of sołecki funds by communes in Poland can be observed.

3. Research method

Implementation of the purpose of this article required the analysis of quantitative data concerning the use of the possibility to establish sołectwo and to separate sołecki funds, by all urban-rural communes. The years 2014-2017 were assumed as the research period, which results from the above-mentioned changes in the legal regulations concerning the functioning of sołecki funds. The research included all communes with urban-rural status in 2017 - 621 units (commune that covered the area of at least one city and surrounding villages). The time range covered the years 2014-2017 and the communes for which data was available in the Local Data Bank of the Central Statistical Office (CSO) (Główny Urząd Statystyczny 2019). The basic research method consisted of statistical analysis of the data made available in the Local Data Bank (CSO) concerning the scale and directions of expenses of the examined communes within sołecki funds. The first stage of research included an analysis of quantitative

changes in the use of sołecki funds in urban-rural communes in Poland. The second stage included the analysis of the structure of expenses within sołecki funds, according to the main directions of expenses. The data analysis conducted in the last stage of research concerned the structure of the main groups of expenses within sołecki funds in the territorial system.

4. Results and discussion

Increase of the interest of auxiliary units in urban-rural communes (sołectwo) in the possibility of using sołecki funds (SF), is visible in the analysed period. In 2014, the SF were used by 412 communes (66,34% of all examined communes), while in subsequent years, this level reached approx. 493 (79,3%). During assessment of the significance of communal expenses in the national scale, it is necessary to point out that the share of expenses of the SF in current expenses fluctuates at the level of 0.7% (2014) to 0.68% (2017). Reference to the level of current expenses seems to be more justified here, firstly due to specific nature of fund expenses and, on the other hand, due to the relative stability (apart from the increase in communal expenses resulting from changes in the scale and structure of tasks after 2015) of current expenses of the communes. Having in mind that the purpose of creating the SF is to finance own tasks of communes leading to the improvement of the quality of life of residents, it would be necessary to indicate the main areas of expenses occurring within the framework of activities of the SF. The analysis of section classification of communal expenses within the sołecki funds demonstrates that these expenses can be assigned to five main sections (table 1). The vast majority of communes, in which the sołecki funds functioned, implemented within their framework the tasks in the scope of transport and communication, municipal management and environmental protection, culture and protection of national heritage, public safety and fire protection, as well as physical culture. There is a visible tendency to increase the percentage of communes that implement more and more wider spectrum of tasks.

Tab. 1: Percentage of communes that implemented expenses within the framework of SF in the years 2014-2017 and percentage of communes that implemented expenses from the SF in the main sections of budgetary classification

Year	2014	2015	2016	2017
Total	66.34%	72.30%	76.17%	79.39%
Transport and communication	88.11%	87.97%	88.79%	90.47%
Housing	18.69%	21.83%	27.70%	24.14%
Public safety and fire protection	54.37%	57.91%	60.89%	64.50%
Educational services	31.55%	32.29%	31.71%	32.25%
Municipal management and environmental protection	80.58%	83.52%	85.84%	88.24%
Culture and protection of national heritage	85.19%	86.64%	87.32%	86.41%
Physical culture	69.66%	72.61%	71.67%	74.44%

Source: own calculations based on BDL data

It is necessary to emphasize that the occurrence of the given section of budgetary classification within the expenses of sołecki fund does not have to translate into a high share of this type of expenses in the structure of the fund. It is visible based on the analysis of amount of funds spent in individual sections (table 2). Compared to the percentage of communes implementing tasks in individual areas (table 1), it should be concluded that the main directions of expenses cover three out of the five above-mentioned areas - transport and communication, culture and protection of national heritage, municipal management and environmental protection. In total, they cover approx. 75% of the total expenses of sołecki funds in the researched period. A large share of expenses on transport and communication, as well as on municipal management and environmental protection is caused by relatively higher costs of task implementation (construction of bike paths, repairs of streets, pavements or activities associated with planting greenery), however in this case, the value added by the residents, in the form of their contribution of work during implementation of the tasks may be significant (the commune provides materials and technical facilities, while the residents carry out part of the works for free). This is an example of the co-production of public services (contribution of own work), combined with the co-management (co-deciding on directions of expenses). Of course, other activities within the sołecki funds (participation in the organization of cultural events, activities of cultural centres, participation in trade fairs and promotion of the commune, etc.) are also a part of the concept of the co-production of public services. The biggest problem is to determine the scale of engagement of the residents in these activities, due to the lack of a monitoring system of such activities (the problem is even assessing the scale of engagement in decision making at village meetings, during which each resident of the given sołectwo may propose an area of action and discuss the proposals of others, because there is no universal standardised access to information regarding such meetings).

Tab. 2: Share of expenses by the sections of budget in the total amount of expenses within the SF

Year	2014	2015	2016	2017
Transport and communication	30.70%	29.40%	28.60%	28.60%
Housing	2.50%	2.60%	2.90%	2.60%
Public safety and fire protection	4.40%	4.60%	4.20%	4.40%
Educational services	1.80%	2.00%	1.70%	1.90%
Municipal management and environmental protection	15.30%	15.80%	17.00%	17.80%
Culture and protection of national heritage	29.80%	29.70%	29.70%	28.20%
Physical culture	8.10%	8.90%	9.70%	10.30%

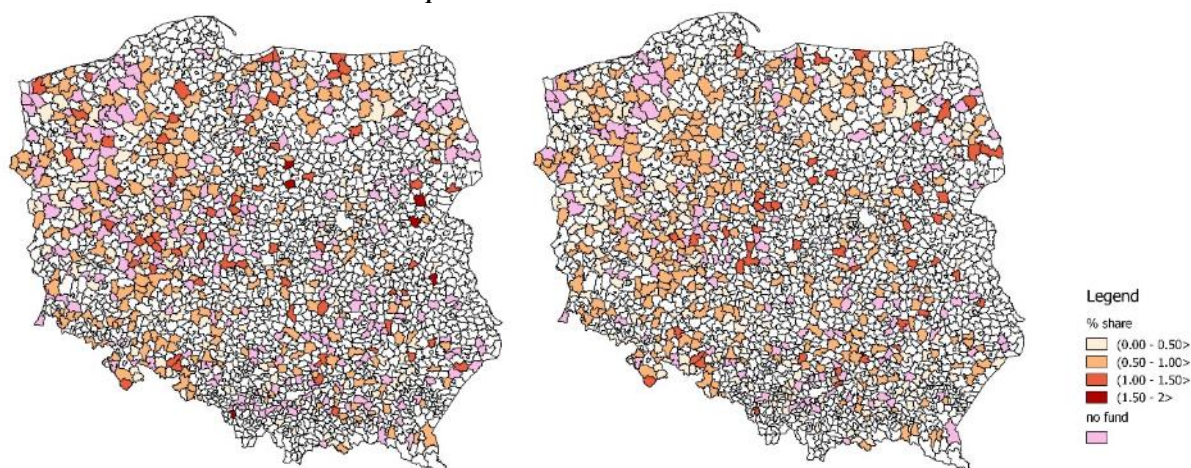
Source: own calculations based on BDL data

While analysing the tendency to use the mechanism of sołecki fund in individual regions (table 3), there is a visible significant increase in the percentage of communes, in which the sołecki fund functioned in 2017 compared to 2014. As it can be noticed in 2014, in some regions the percentage of communes with sołecki funds constituted approx. 50%, while in 2017 in most of them it exceeded 70%. The regions, in which the largest percentage of urban-rural communes used sołecki funds included: kujawsko-pomorskie, dolnośląskie, warmińsko-mazurskie, opolskie, lubuskie.

Tab. 3: Percentage of urban-rural communes in individual provinces, which implement expenses within sołecki funds (%)

Year	dolnośląskie	kujawsko-pomorskie	lubelskie	lubuskie	łódzkie	małopolskie	mazowieckie	opolskie	podkarpackie	podlaskie	pomorskie	śląskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie	wielkopolskie	zachodniopomorskie
2014	75	80	54	68	77	54	66	82	66	52	70	45	37	79	67	56
2015	84	86	61	76	77	60	72	82	80	56	70	59	47	79	71	60
2016	88	86	61	76	77	65	77	82	77	78	80	68	47	82	78	62
2017	88	89	68	85	77	71	83	85	86	70	85	77	47	85	79	64

Source: own calculations based on BDL data

Fig. 1: Share of expenses within the sołecki funds in 2014 (left) and 2017 (right) in the researched communes in the total current expenses

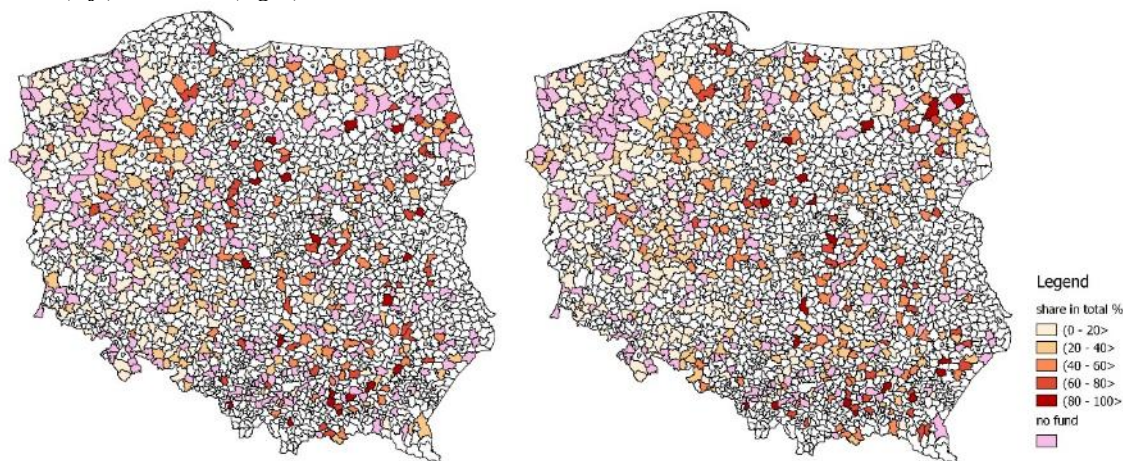
Source: own calculations based on BDL data

Comparison of the share of sołecki funds' expenses in the current expenses of urban-rural communes reveals changes in the territorial distribution and relative level of expenses implemented within the funds. While in 2014, there was a large diversification of the share of these expenses (left part of the figure 1) between the regions - higher values in western Poland - between 0.5 and 1.5% of current expenses, in 2017 (right part of the figure 1)

there was a decrease in the share of these expenses to the levels of 0.5% -1% in the western part and below 0.5% in the remaining part of the country.

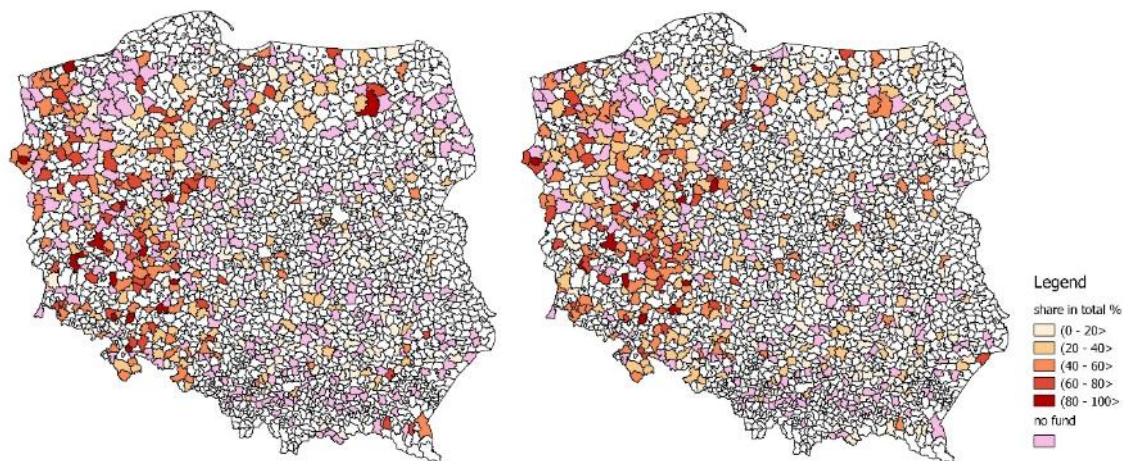
Analysis of expenses within the sołecki fund in the area of transport and communication (figure 2) indicates that in the communes of central and eastern Poland, they played a very significant role, because their share ranged from 40 to 100% of total expenses within the sołecki funds (mainly expenses associated with the public commune roads). On the other hand, in urban-rural communes of western Poland, these expenses occurred as a small percentage (less than 20% of total expenses) or, despite the existence of sołecki funds, they did not occur at all.

Fig. 2: Share of expenses in the section of transport and communication within the sołecki funds in 2014 (left) and 2017 (right) in the researched communes

Source: own calculations based on BDL data

Fig. 3: Share of expenses in the section of culture and protection of national heritage within the sołecki funds in 2014 (left) and 2017 (right) in the researched communes

Source: own calculations based on BDL data

The third significant section was the area of expenses on municipal management and environmental protection (mainly the lighting of roads, streets and squares, as well as maintenance of greenery). There is a noticeable engagement of funds in the communes of western Poland visible here, with a simultaneous very low spending for these purposes in the communes of central and eastern Poland. A similar situation occurred in the case of expenses of the sołecki funds in the area of culture and protection of national heritage. The dominance of this type of expenses can be observed on the "western wall" of Poland (regions: dolnośląskie, lubuskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie). Usually, the expenses were mainly focused on co-financing of the activities of cultural centres (fig. 3).

5. Conclusion

Taking up the topic of the co-production of public services in Poland on the example of sołecki funds in urban-rural communes was caused by a limited number of publications devoted to this issue, as well as the scale of occurrence and characteristics that significantly differentiate the sołecki funds from participatory budgets, which are the main examples of public participation of residents indicated in the source literature. Due to the relatively common functioning of the sołecki funds, their regulation by provisions of the law, as well as wide spectrum of possible spending, a comparative analysis of all urban-rural communes in Poland, which introduced the sołecki funds into their budgets, was necessary. It should be noted that after 2014, the scale of the use of sołecki funds in Poland significantly increased and as much as 80% of communes started (or continued) to use the sołecki funds. In the context of main areas of spending, five can be distinguished, which reflect the main needs of residents reported to communes in the area of improving the quality of life within the individual communes. Due to the scale of expenses, three of the above-mentioned directions of spending dominate here. This usually results from relatively high cost effectiveness of this type of expenses compared to expenses on culture, physical culture or education. It can be noticed that there is a strong diversification of directions of the sołecki funds' expenses between the regions. These discrepancies may in part result from differences in the level of development and the condition of road network between the regions (greater saturation of areas with modern road infrastructure, bike paths, better condition of roads in the western part of Poland), which is often conditioned by the level of communes' wealth (western Poland is characterized by higher than average GDP per capita compared to the average GDP in the country). However, it is not possible to indicate the reasons for such differences between the regions without further in-depth research. Another issue is the lack of possibility to assess the degree of co-production of public services, due to the lack of a system for monitoring and collecting data regarding this topic. It can be concluded that a certain part of the residents of local communities participate in the provision of public services (e.g. participation in the activities of voluntary fire brigades, farmers' wives associations, activities in the cultural centres), however the collection of data regarding this topic would only be possible through direct examination of individual sołectwo. Consequently, it can be assumed that studies concerning the co-production processes within the sołecki funds may constitute a significant contribution to the development of new public governance theory, however this will require the research on the scope of citizens' participation in decision making, provision of public services, as well as reasons that they are guided by. Moreover, it is also necessary to consider the possibility of assessing or measuring the benefits resulting from the engagement of residents in the co-management.

Literature

- [1] ALFORD, J. (2009). *Engaging Public Sector Clients - From Service-Delivery to Co-Production*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan UK. ISBN 978-0-230-22376-9.
- ARNSTEIN, S.R., (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, vol. 35, no. 4, p. 216–224. ISSN 0002-8991. DOI 10.1080/01944366908977225.
- [2] BAIOCCHI, G., (2003). Emergent public spheres: Talking politics in participatory governance. *American Sociological Review*, vol. 68, no. 1, p. 52–74. ISSN 0003-1224. DOI 10.2307/3088902.
- [3] BARBERA, C., SICILIA, M., STECCOLINI, I., (2016). The Participatory Budgeting as a Form of Co-production. In Fugini, M., Bracci E., Sicilia, M. (eds.) *Co-production in the Public Sector: Experiences and Challenges*. Cham: Springer International Publishing. p. 27–39. ISBN 978-3-319-30558-5. DOI 10.1007/978-3-319-30558-5_3
- [4] BEDNARSKA-OLEJNICZAK, D., OLEJNICZAK, J. and SVOBODOVA, L., (2019). Towards a Smart and Sustainable City with the Involvement of Public Participation-The Case of Wrocław. *Sustainability*, vol. 11, no. 2, p. 332. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su11020332.
- [5] BEDNARSKA-OLEJNICZAK, D., OLEJNICZAK, J., (2018a). Changes in the Attitudes of Y Generation Members towards Participation in the Activities Municipalities in the Years 2008-2017. In *Hradec Economic Days Vol. 8(1)*. Hradec Kralove: University of Hradec Kralove. p. 62–72. ISBN 978-80-7435-700-8.
- [6] BEDNARSKA-OLEJNICZAK, D., OLEJNICZAK, J., (2018b). Participatory Budgeting in Poland in 2013-2018 – Six Years of Experiences and Directions of Changes. In Dias, N. (ed.) *Hope for democracy. 30 years of participatory budgeting worldwide*. Portugal: Epopeia Records & Oficina coordination & Nelson Dias. p. 337–354. ISBN 978-989-54-1670-7.
- [7] BINGHAM, L.B., NABATCHI, T., O'LEARY, R., (2005). The New Governance: Practices and Processes for Stakeholder and Citizen Participation in the Work of Government. *Public Administration Review*, vol. 65, no. 5, p. 547–558. ISSN 1540-6210. DOI 10.1111/j.1540-6210.2005.00482.x.
- [8] BOULDING, C., WAMPLER, B., (2010). Voice, Votes, and Resources: Evaluating the Effect of Participatory Democracy on Well-being. *World Development*, vol. 38, no. 1, p. 125–135. ISSN 0305-750X. DOI 10.1016/j.worlddev.2009.05.002.

- [9] CABANNES, Y., (2004). Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy. *Environment and Urbanization*, vol. 16, no. 1, p. 27–46. ISSN 0956-2478. DOI 10.1177/095624780401600104.
- [10] DEWALSKA-OPITEK, A., (2014). Smart City Concept – The Citizens' Perspective. In Mikulski J. (eds) *Telematics - Support for Transport*. Berlin and Heidelberg: Springer, p. 331–340. ISBN 978-3-662-45317-9. DOI 10.1007/978-3-662-45317-9_35
- [11] DIAS, N., (2018). *Hope for democracy. 30 years of participatory budgeting worldwide* [online]. Portugal: Epopeia Records & Oficina coordination & Nelson Dias. ISBN 978-989-54-1670-7.
- [12] DZINIC, J., MURRAY SVIDRONOVA, M., MARKOWSKA-BZDUCHA, E., (2016). Participatory Budgeting: A Comparative Study of Croatia, Poland and Slovakia. *Nispacee Journal of Public Administration and Policy*, vol. 9, no. 1, p. 31–56. ISSN 1337-9038. DOI 10.1515/nispa-2016-0002.
- [13] GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, 2019. BDL GUS. *Bank Danych Lokalnych Główny Urząd Statystyczny* [online]. 2019. [Viewed 16 January 2019]. Available from: www.stat.gov.pl
- [14] GONDASOVA, L., MURRAY SVIDRONOVA, Maria, (2016). Participatory Budgeting as an Innovation in Local Public Services Delivery: The Slovak Case. In *Proceedings of the 20th International Conference on Current Trends in Public Sector Research*. Brno: Masarykova Univ. p. 248–256. ISBN 978-80-210-8082-9.
- [15] GULIŃSKA, E., SKŁADANEK, B., (2017). Budżet partycypacyjny jako przejaw demokracji uczestniczącej w samorządzie terytorialnym. *Studia Ekonomiczne, Prawne i Administracyjne*, no. 2017/1, p. 30–40. ISSN 2450-3940.
- [16] HEFFNER, K., KLEMENS, B., (2017). Koprodukcja usług publicznych na obszarach wiejskich w Polsce. *CBGiOŚ. IGiPZ PAN*, vol. 47, p. 7–21. ISSN 1642-4689. DOI 10.7163/SOW.47.1.
- [17] KOOIMAN, J., (1999). Social-Political Governance. *Public Management: An International Journal of Research and Theory*, vol. 1, no. 1, p. 67–92. ISSN 1461-667X. DOI 10.1080/14719037800000005.
- OECD, (2011). *Together for Better Public Services: Partnering with Citizens and Civil Society*. OECD Publishing. ISBN 978-92-64-11884-3.
- [18] OLEJNICZAK, J., BEDNARSKA-OLEJNICZAK, D., (2015). Participation of Non-Resident Students in the Creation of Participatory Budget in Wrocław. *Procedia Economics and Finance*, no. 25, p. 579–589. ISSN 2212-5671. DOI 10.1016/S2212-5671(15)00772-8.
- [19] OSBORNE, S.P., BROWN, L., (2011). Innovation, Public Policy and Public Services Delivery in the UK. the Word That Would Be King? *Public Administration*, vol. 89, no. 4, p. 1335–1350. ISSN 1467-9299. DOI 10.1111/j.1467-9299.2011.01932.x.
- [20] OSBORNE, S.P., (2006). The New Public Governance? *Public Management Review*, vol. 8, no. 3, p. 377–387. ISSN 1471-9037. DOI 10.1080/14719030600853022.
- [21] OSTROM, E., (1996). Crossing the great divide: Coproduction, synergy, and development. *World Development*, vol. 24, no. 6, p. 1073–1087. ISSN 0305-750X. DOI 10.1016/0305-750X(96)00023-X.
- [22] PESTOFF, V., 2012. Co-production and Third Sector Social Services in Europe: Some Concepts and Evidence. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 23, no. 4, p. 1102–1118. ISSN 0957-8765.
- [23] PTAK, A., 2015. Lokalna społeczność w procesie tworzenia funduszu sołeckiego. *Studia Regionalne i Lokalne*, vol. 59, no.1, p. 138–153. ISSN 1509-4995. DOI 10.7366/1509499515907.
- [24] RHODES, R. A. W., 1997. *Understanding governance: policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press. ISBN 978-0-335-19727-9.
- [25] ROSENAU, J.N., (1992). Governance, order, and change in world politics. In: Rosneau, J.N., Czempiel, E., O., (eds.) *Governance without Government: Order and Change in World Politics*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-511-52177-5.
- [26] SALAMON, L.M., ELLIOTT, O.V. (eds.), (2002). *The tools of government: a guide to the new governance*. Oxford ; New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-513665-4.
- [27] SINTOMER, Y., HERZBERG, C., ROCKE, A., (2008). Participatory budgeting in Europe: Potentials and challenges. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 32, no. 1, p. 164–178. ISSN 0309-1317. DOI 10.1111/j.1468-2427.2008.00777.x.
- Solecki Fund Act of 20 February 2009*, 2009. . Dz.U. 2009 nr 52 poz. 420.
- Solecki Fund Act of 21 February 2014*, 2014. . Dz.U. 2014 poz. 301.
- [28] STOKER, G., (1998). Governance as theory: five propositions. *International Social Science Journal*, vol. 50, no. 155, p. 17–28. ISSN 1468-2451. DOI 10.1111/1468-2451.00106.
- [29] WÓJCIK, M., (2014). Fundusz sołecki w świetle nowych regulacji prawnych. *Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu*, vol. 2, no. nr 4, p. 103–114. ISSN 2300-9853. DOI 10.12775/PBPS.2014.040.

The project is financed by the Ministry of Science and Higher Education in Poland under the programme "Regional Initiative of Excellence" 2019 - 2022 project number 015/RID/2018/19 total funding amount 10 721 040,00 PLN.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-53

IDENTIFIKACE DEMOGRAFICKÝCH TRENDŮ V PŘÍHRANIČNÍCH REGIONECH ČR V KONTEXTU FINANCOVÁNÍ MÍSTNÍCH VEŘEJNÝCH SLUŽEB

Identification of demographic trends in border areas of CZ in
context of financing of local public services

MACIEJ WOJCIECH MOLAK

Katedra veřejné ekonomie | *Department of Public Economics*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 319543@mail.muni.cz

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je identifikace demografických trendů a hlavních faktorů, které negativně ovlivňují strukturu osídlení příhraničních regionů ČR v kontextu financování místních veřejných služeb. Jako referenční území bylo pro účely analýzy zvoleno česko-polské pohraničí. V rámci tohoto území byla za období let 2007 – 2017 sestavena statistická data (počet obyvatel, index stáří, migrace atd.). Pro komplexnější pohled na tuto tematiku byla analyzována také demografická data pro polské příhraniční regiony. Výsledná data byla zpracována za použití teorie množin a strukturování dat. V druhé části příspěvku byla provedena analýza modelů financování obecních rozpočtů v ČR a předpokládaných dopadů demografických trendů na veřejné místní rozpočty. Za současného modelu financování obcí v ČR v rámci rozpočtového určení daní mají negativní demografické trendy vliv na poskytované veřejné služby jak po příjmové tak i po nákladové stránce. Jako příklad jsou uvedeny nově vznikající mateřské školky financované v rámci IROP. V rámci výzkumu pro tento příspěvek bylo zjištěno, že demografické trendy mají většinou negativní vliv na strukturu osídlení v příhraničních regionech, což může mít vliv na financování místních veřejných služeb.

Klíčová slova

demografické změny, pohraničí, místní veřejné služby

Annotation

The main aim of this paper is to identify the demographic trends and main factors which influence the structure of settlement in border areas in Czech Republic in the context of financing local public services. For purposes of the analysis the Czech-Polish border region has been selected as a reference area within which statistical data (number of inhabitants, median age in the population, migration etc.) for the period 2007 – 2017 were compiled. For more comprehensive and complexed insight into this issue demographic data of Polish border regions were analyzed and involved as well. Resulting data were processed by means of theory of sets and structured data. In current system of financing municipalities in CZ the negative demographic trends in the border area influence providing of the local public services. The influence includes both incomes and costs of municipalities. As an example, the analysis of project for newly-created nursery schools co-financed by IROP has been conducted. The main conclusion of this paper is that demographic trends in border area have negative impacts on the settlement of this regions. That means it can influence financing of the local public services.

Key words

demographic changes, border area, local public services

JEL classification: H72, J11

1. Úvod

Existuje celá řada negativních externalit, které ovlivňují poskytování veřejných služeb. Jednou z významných oblastí v rámci výzkumu ekonomie veřejného sektoru bylo zkoumání negativních dopadů finanční krize z roku 2008 na veřejné rozpočty (Warner, Clifton, 2014) a její vliv na poskytování veřejných služeb (Warner, 2014).

S ohledem na nižší příjmy do veřejných rozpočtů bylo nezbytné provedení úsporných opatření na výdajové straně spojených s poskytováním veřejných služeb (Bel, Warner, 2015). Tyto výzkumy se soustředily mj. na zkoumání možnosti úspor z rozsahu a množství poskytovaných veřejných služeb, a případnou meziobecní spolupráci v této oblasti (Bel, Warner, 2015). Kromě vlivu makroekonomických ukazatelů na kondici veřejných rozpočtů, jsou důležitým aspektem demografické podmínky a změny (Deller, 1992), které mají vliv na populaci, která veřejných služeb využívá.

Současné, hlavně negativní, trendy demografie mají zásadní vliv na fungování veřejných rozpočtů, veřejné správy a poskytování veřejných služeb. To má dopad nejen na lokální a regionální úrovni, ale také na celostátní (Lago-Peñas a Martinez-Vazquez 2013).

„Za prvé, je ovlivněna státní správa a samospráva, která je nejčastějším poskytovatelem služeb veřejné infrastruktury, a to prostřednictvím příjmové strany veřejných rozpočtů. Snižování počtu ekonomicky aktivních obyvatel totiž zároveň zmenšuje potenciál pro růst příjmů z daní. Za druhé, ve stárnoucí a zmenšující se populaci se mění také poptávka po veřejných službách“ (Rybová 2018).

S ohledem na dynamiku demografických procesů spojených se stárnutím společnosti, záporným přirozeným přírůstkem a migračním saldem jednotlivých subregionů, se mění struktura příjmů veřejných rozpočtů, ale také i rozsah, kvalita a náklady spojené s poskytováním místních veřejných služeb. Jedním z typů lokalit nejvíce postižených sníženým rozvojovým potenciálem a negativními demografickými trendy jsou příhraniční oblasti (Data ČSÚ a GUS, 2007-2017). Zde se vyskytují největší rozvojové rozdíly (hlavní ekonomické a demografické ukazatele) ve srovnání s celostátní úrovní (aktuální data ČSÚ a GUS, 2019). V roce 2004 Evropská komise vydala Třetí zprávu o hospodářské a sociální soudržnosti, kde konstatovala zvláštní potřebu podpory příhraničních regionů. V rámci politiky soudržnosti bude „věnována zvláštní pozornost především venkovským oblastem, oblastem postiženým průmyslovými přeměnami a regionům, které jsou závažně a trvale znevýhodněny přírodními nebo demografickými podmínkami, jako jsou například nejsevernější regiony s velmi nízkou hustotou obyvatelstva a ostrovní, přeshraniční a horské regiony“ (MV ČR, Lisabonská smlouva, 2019). Následně byl tento směr zapracován do Strategie regionálního rozvoje a dalších právních a strategických dokumentů na národní úrovni.

Tyto regiony jsou v rámci celostátních strategických politik často zařazeny do vyloučených lokalit nebo lokalit se strukturálními a demografickými problémy (tzv. znevýhodněné regiony, např. Karvinsko, Jesenicko, část Opolského subregionu) např. dle SRR. Tyto problémy se následně mohou promítat do rozsahu a kvality poskytování veřejných služeb, což je spojeno s modelem financování místních veřejných rozpočtů. To má dopad na snížení příjmů do obecních rozpočtů, které mají vliv na životní úroveň obyvatelstva, úroveň zaměstnanosti a demografickou situaci v regionu. S ohledem na periferní polohu příhraničních regionů vzhledem k centrální části země, je předpokládán rozvojový potenciál nižší (územní bariéry, socioekonomická situace, dopravní dostupnost do spádových center regionů atd.) (Molak a Huk, 2012).

Cílem tohoto příspěvku je identifikace demografických trendů a hlavních faktorů negativně a pozitivně ovlivňujících strukturu osídlení v příhraničních regionech ČR v kontextu financování místních veřejných služeb. Tento příspěvek se zabývá následujícími výzkumnými otázkami:

- Jaké demografické trendy ovlivňují strukturu osídlení v příhraničních regionech ČR?
- Jaké negativní a pozitivní faktory ovlivňují strukturu osídlení v příhraničních regionech ČR?
- Jaký dopad na financování místních veřejných služeb mohou mít tyto trendy?

Současné trendy ekonomických výzkumů směřují mj. k finanční analýze typu CBA pro zachování nejvyšší úrovně efektivnosti vynaložených veřejných prostředků (Warner, Clifton, 2014). Jedním ze zkoumaných řešení je spolupráce obcí v oblasti sdílení a společné poskytování některých místních veřejných služeb. Je to právě spojené s nepříznivou demografickou situací a zvyšujícími se náklady udržování a obnovování nezbytné technické a občanské infrastruktury pro poskytování těchto služeb (Warner, Clifton, 2014).

2. Metody a data

Pro účely tohoto příspěvku bylo jako referenční území zvoleno česko-polské pohraničí. Celková délka hranice činí 796 km. Zde sousedí pět krajů (Liberecký, Královéhradecký, Pardubický, Olomoucký a Moravskoslezský) a šest subregionů v klasifikaci NUTS3 (Jelňohorský, Walbrzyski, Nyský, Opolský, Bielský, Rybnický) na polské straně (viz obr. 1). Referenční území je zároveň podporovaným územím v programu EU přeshraniční spolupráce Interreg V-A pro období 2014-20 (navazující na předchozí programy IS CBC Phare, Interreg IIIA, OPSS ČR-PL 2007 – 13).

Tab. 1: Vývoj počtu obyvatel v referenčním území- index 2017-2007

Jednotka NUTS3	Počet obyvatel - index 2017-2007		
	2007	2017	Index
CZ území			
Liberecký kraj	433 948	440 934	101,61
Královéhradecký kraj	552 212	550 848	99,75
Pardubický kraj	511 400	517 243	101,14
Olomoucký kraj	641 791	633 133	98,65
Moravskoslezský kraj	1 249 897	1 207 419	96,60
Celkem	3 389 248	3 349 577	98,83
PL území			
Subregion Bielský	649 695	666 946	102,66
Subregion Rybnický	637 006	635 589	99,78
Subregion Jeleniohorský	579 646	565 430	97,55
Subregion Wałbrzyský	680 111	657 010	96,60
Subregion Nyský	390 074	372 946	95,61
Subregion Opolský	647 014	617 123	95,38
Celkem	3 583 546	3 515 044	98,09

Zdroj: data ČSÚ, GUS (2019), vlastní zpracování.

Dále byla provedena analýza a vypočet indexu pro druhý klíčový demografický ukazatel tj. **věkovou strukturu obyvatelstva**. Zde dle definice ČSÚ a GUS se zohledňují tři věkové skupiny: do 0-14 let, 15-65 a 65 a víc. Tento model odpovídá běžné ekonomické aktivitě obyvatelstva tzv. produktivního věku. Zde je patrné zvyšování podílu skupiny v poprodukčním věku ve vztahu k zbývajícím skupinám, a to v celém referenčním území. Ve všech regionech jsou tyto trendy poměrně významné (viz tab. 2). Nejvýraznější tempo růstu podílu této skupiny je na polské straně v regionech Jeleniohorským (z 15,59 v roce 2007 na 22,14 v roce 2017) a Wałbrzyským (z 17,13 v roce 2007 na 23,35 v roce 2017, což je nejvíce v celém území). Na české straně byl nejvýznamnější růst v Libereckém kraji (z 13,35 v roce 2007 na 19,50 v roce 2017), který se zároveň, jako jeden z mála, vyznačuje celkově kladným saldem počtu obyvatel, které činí ve sledovaném období 101,61 (viz tab. 1). Nejvyšší podíl této věkové skupiny na české straně referenčního území v roce 2017 byl v Královéhradeckém kraji tj. 20,7, a to při velmi nepatrném celkovém úbytku obyvatel na sledované území (index 99,75).

Tab. 2: Podíl obyvatel v poprodukčním věku 2017-2007

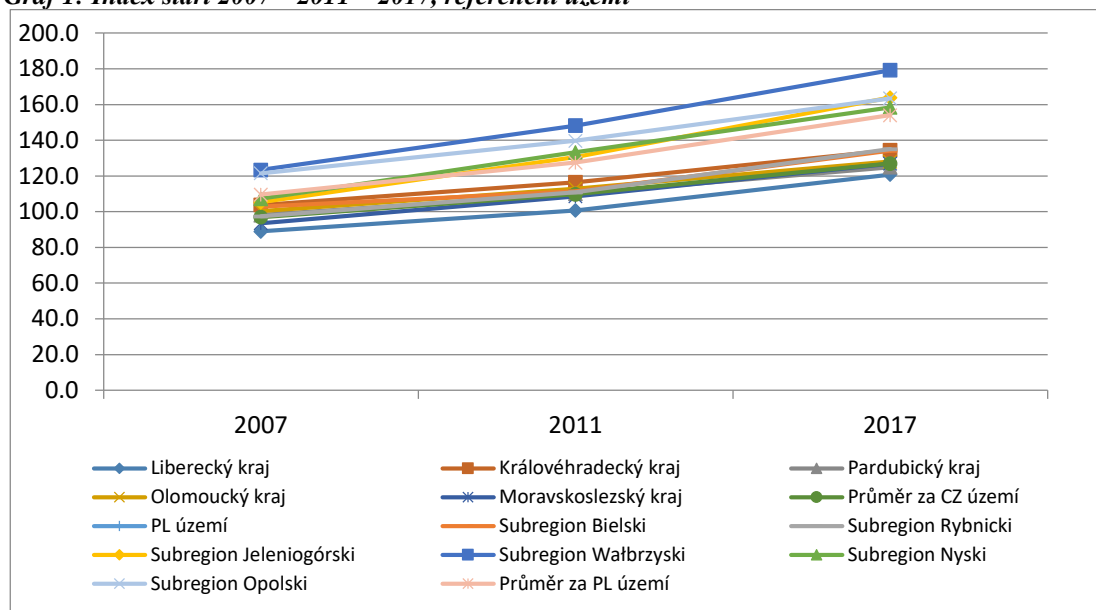
Podíl obyvatel v poprodukčním věku					
CZ území	2007	2017	PL území	2007	2017
Liberecký kraj	13,35	19,50	Subregion Bielski	16,15	20,91
Královéhradecký kraj	15,07	20,70	Subregion Rybnicki	14,76	20,41
Pardubický kraj	14,69	19,60	Subregion Jeleniogórski	15,59	22,14
Olomoucký kraj	14,49	19,80	Subregion Wałbrzyski	17,13	23,35
			Subregion Nyski	16,07	21,51
Moravskoslezský kraj	13,73	19,13	Subregion Opolski	16,53	21,39
Průměr za CZ území	14,27	19,75	Průměr za PL území	16,06	21,62

Zdroj: data ČSÚ, GUS (2019), vlastní zpracování.

Dalším analyzovaným demografickým ukazatelem je tzv. **index stáří**, který je vypočítán na základě počtu obyvatel ve věku 65 let a více na 100 dětí ve věku 0-14 let. Index stáří je přímo ovlivněn celkovým poklesem obyvatel, migračním saldem, a tedy i zvyšováním podílu obyvatel v poprodukčním věku.

Celorepublikový průměr indexu stáří ČR v roce 2017 byl 122,1 %, v referenčním území byl však nadprůměrný a činil 127,2 % na české straně a na polské dokonce až 154 %. Je zajímavé, že s ohledem na záporné migrační saldo se zde nachází obce, které vykazovaly index stáří dokonce na úrovni 224 % (Jeleni Hora).

Zde je patrné významné zrychlení trendu stárnutí společnosti v posledních letech. Od roku 2011 došlo ke zrychlení tohoto demografického procesu. Na referenčním území, obzvláště ve Wałbrzyském subregionu na polské straně a Královéhradeckém kraji, se tyto procesy projeví nejvýznamněji (viz Graf 1).

Graf 1: Index stáří 2007 – 2011 – 2017, referenční území

Zdroj: data ČSÚ, GUS (2019), vlastní zpracování.

Na základě výše analyzovaných statistických dat lze identifikovat následující demografické trendy:

- Záporný přirozený přírůstek obyvatel v referenčním území. Přirozený přírůstek pro celou ČR a Polsko v referenčním období (2007-17) byl většinou kladný (vyjma roku 2013 a 2015), avšak v referenčním území byl každoročně přirozený přírůstek záporný (vyjma několika ORP hlavně v Libereckém kraji a Bielském subregionu).
- Záporné migrační saldo, které negativně ovlivňuje celkový počet obyvatel v příhraničních ORP. Migrační saldo bylo v referenčním období záporné pro téměř celé referenční území, až na několik výjimek, které jsou spojené s mj. procesem suburbanizace (Arltová, Langhamrová, 2010).
- Zvyšující se index stáří, který významně ovlivňuje strukturu osídlení. Poměr obyvatel ve věku 65 a více let narůstá neproporčně rychle ve vztahu k věkové skupině 0-14. V souladu s demografickými prognózami (ČSÚ, 2018, GUS, 2017) tento trend se bude nadále rychle prohlubovat.
- Proces suburbanizace, který má celoevropský charakter. Nelze jednoznačně určit, zda má negativní nebo pozitivní vliv na strukturu osídlení. V referenčním území lze konstatovat, že na základě statistických dat vnitrostátní migrace postupuje ve směru z periferních, příhraničních oblastí směrem k větším městským celkům. Téměř všechna příhraniční ORP ve všech referenčních regionech vykazuje záporné saldo na úkor větších měst lokalizovaných blíž centru země. Tento proces pro tyto ORP je jednoznačně negativní a je spojen s celou řadou socioekonomických faktorů. Pro větší městská střediska tento proces je většinou pozitivní, což se odráží v růstu základních ekonomických ukazatelů (ČSÚ, GUS, 2019), kde dochází k celkovému nárůstu počtu obyvatel.

Při analýze je však potřeba zohlednit také objektivní skutečnosti mající vliv na trendy zalidnění, např. reliéf území (nedemografický faktor). Je potřeba konstatovat že v referenčním území se nacházejí významná horská pásma, která stanoví přirozenou geografickou překážku a většinou stanoví rozvojovou bariéru, která se negativně odráží v demografických trendech (Molak, Huk, 2012). Tyto geografické překážky způsobují horší dopravní dostupnost, ovlivňují spádovou oblast rozvojových pólů, snižují investiční atraktivitu regionu, a tím pádem se negativně odráží v hospodářské kondici regionu ve srovnání s centrem regionu (např. Jesenické pohoří ve vztahu k Olomouci, Přerovu atd.). Potvrzují to i negativní demografické trendy, kde hustota zalidnění Jesenicka činí pouze 54 obyvatel/km² a vykazuje záporné trendy, ve srovnání s moravskoslezskou aglomerací, kde hustota osídlení dosahuje 993 obyvatel/km² (např. ORP Havířov) či na polské straně NUTS4 - okres Bielsko (1377 obyvatel/km²).

Dlouhodobé projekce demografického vývoje na obou stranách hranice dosahují období do roku 2050 až roku 2100 (ČSÚ, 2018). Dle středního modelu se na obou stranách hranice budou prohlubovat stávající procesy stárnutí a migrace směrem do zahraničí a větších městských středisek. Trendy ve struktuře obyvatelstva budou obdobné jako doposud. Předpokládaný pokles počtu obyvatel do roku 2045 bude na české straně v referenčním území činit mezi 5 až 14 % (prohlubování negativních trendů v Moravskoslezském kraji) a na polské straně území tyto trendy budou výrazněji hlubší a dosáhnou úbytku obyvatelstva řádově až 20% (např. subregion Wałbrzyský). Stárnutí obyvatelstva (ČSÚ, 2018; GUS, 2017) bude kopírovat dosavadní trend. Na české straně tento proces bude

pomalejší, nicméně na území všech pěti krajů překročí index staří 200%. Na polské straně dokonce v některých regionech 300% (GUS, 2017).

Tyto demografické trendy můžou mít zásadní vliv na omezení zdrojů příjmu obecních rozpočtů a posléze i rozsahu, dostupnosti a kvality poskytovaných místních veřejných služeb a také změny proporcí počtu uživatelů jednotlivých služeb (např. snížení počtu dětí v MŠ na úkor uživatelů sociálních služeb pro seniory). Je to spojeno jak s údržbou, provozem a obnovou nezbytné infrastruktury (technické, sociální, socioekonomické atd.), tak se zajištěním kvalifikovaných pracovních sil. Toto zjištění potvrzuje také Rybová (2018), která konstatuje: „Lze tedy shrnout, že současný demografický vývoj a zejména pokles počtu obyvatel a změna jejich struktury vedou ke zvyšování regionálně podmíněných disparit mezi velikostí nabídky a poptávkou po technické infrastruktuře. To vytváří tlak na veřejné i soukromé rozpočty, protože v krátkodobém až střednědobém horizontu dochází, resp. bude do budoucna docházet ke zvýšení průměrných nákladů na technickou infrastrukturu.“ (Rybová, 2018).

Financování místních veřejných služeb

Dle platné legislativy jsou obce ve výrazné většině financované z tzv. rozpočtového určení daní (dále RÚD)

¹. Od roku 2018 se zvýšily podíly na přerozdělování výnosů z DPH, podíly ze zbývajících typů daní zůstaly na stejné úrovni jako v minulých letech. Plánování příjmů veřejných rozpočtů zohledňuje demografické trendy (zde bez aspektů sociálního a zdravotního zabezpečení, které představují separátní téma, a které má také přímou vazbu na demografické ukazatele). Po poslední novelizaci zákona nadále hlavním kritériem přerozdělování příjmů pro obce zůstává počet obyvatel složený z prostého počtu a váženého pomoci koeficientů tak, aby byl zachován maximálně spravedlivý systém přerozdělování daní. V rámci RÚD se používají koeficienty postupových přechodů, které mají zabránit většímu propadu příjmů obce z důvodů nepatrného poklesu počtu obyvatel. Nicméně význam těchto koeficientů na celkovém propočtu příjmů obcí v rámci RÚD byl nepatrně snížen. Na úkor kritéria počet obyvatel došlo k posílení kritéria počet dětí v MŠ a ZŠ o 2 p.b. Celkové příjmy obcí v roce 2018 dosahovaly cca 300 mld. Kč v rámci RÚD. To znamená růst konstantně od roku 2009 ze 143 mld. Kč. Dle údajů Finanční správy zůstávaly obce v rozpočtovém přebytku, a to v celkové výši cca 40,5 mld. Kč v roce 2016 (MF ČR, 2018).

Současný kladný výsledek hospodaření obecních rozpočtů je mj. spojen s makroekonomickými ukazateli (ekonomický růst, zvyšování mezd a odvodů, snižování nákladů spojených s podporou nezaměstnaných atd.) a obecnou konjunkturou v celorepublikovém a evropském kontextu (vlastní zpracování, data ČSÚ, 2019; GUS, 2019). Bylo to také spojeno s pomalejším čerpáním externích finančních zdrojů (transfery do rozpočtů) z národních a evropských dotací. Tímto se v obecních rozpočtech nečerpaly prostředky na spolufinancování největších investic pro mj. výstavbu, rozšiřování a modernizaci infrastruktury nezbytné pro poskytování veřejných služeb. Tyto faktory byly uvedené v každoroční Analýze stupně ekonomické sladnosti České republiky s Eurozónou za rok 2016, 2017 a 2018 (ČNB, 2019). Díky lepším výsledkům výnosů státního rozpočtu, také obce dosáhly lepších výsledků hospodaření. Proto na první pohled nejsou patrné negativní dopady demografických faktorů na příjmovou a nákladovou část veřejných rozpočtů, zejména rozpočtů menších obcí, které se potýkají s výrazným poklesem obyvatel.

Dle platného znění zákona 243/2000 Sb. existuje přímá vazba příjmů veřejných rozpočtů, jejich dopadů na příjem obecního rozpočtu proporčně k počtu obyvatel, a tímto i počtem potencionálních uživatelů veřejných služeb. V rámci novelizace zákona 243/2000 Sb. byly po příjmové stránce RÚD pro obce zohledněné dva demografické aspekty: byl ponechán významný vliv výpočtu na základě počtu obyvatel a bylo posíleno kritérium počtu dětí v MŠ a ZŠ. Negativní demografické trendy v příhraničních obcích mají a budou mít negativní dopad na jejich rozpočet, a tím pádem i na alikvotní prostředky na organizaci a poskytování veřejných služeb, které jsou v jejich gesci (Kolektiv autorů, publikace projektu ADAPT2DC).

Náklady spojené s rozsahem poskytované služby a velikosti skupiny jejich uživatelů jsou hlavním faktorem pro řešení maximální efektivity jejich poskytování např. v rámci meziobecní spolupráce (Bel, Warner, 2015).

Předškolní vzdělávání je dobrým příkladem veřejné služby, která může mít významné dopady na obecní rozpočty v případě výskytu negativních, výše popsaných demografických trendů. Fixní náklady spojené s poskytováním veřejných služeb často dosahují cca 75-80 % celkových nákladů bez ohledu na počet uživatelů (analýza 5 studií proveditelnosti předložených projektů pro výzvu IROP, výzva 15, SC 2.4, data CRR ČR, 2019). Je to většinou spojené s vysokými náklady na výstavbu, provoz a údržbu technické a občanské infrastruktury a také s makroekonomickými trendy např. prudkým růstem mezd odborného personálu (financováno z krajského příspěvku dle požadavku zákona, ve kterém jsou určeny minimální podmínky pro provoz MŠ a počty

¹ Pravidla pro financování obecních rozpočtů upravuje zákon 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení výnosů některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům, ve znění pozdějších předpisů, jehož poslední novelizace vstoupila v platnost k 1. 1. 2018

pedagogických pracovníků v přepočtu na děti). Většina zdrojů příjmů je přímo vázaná na počet dětí (cca 82% příjmů). Pokles počtu obyvatel bude mít negativní dopad na příjmové stránky rozpočtu při současném zachování výše fixních nákladů na poskytování veřejné služby např. v podobě sníženého příjmu ze školkovného, dotaci na žáka, atd. (viz tab. 3)².

Tab. 3: Přehled podílů nákladů a příjmů pro novou školku dle studií proveditelnosti (2016 - 2026) – průměrováno za 5 projektů předložených do IROP, SC 2.4, výzva 15. Model pro průměrovaný počet dětí v MŠ – 48

Typ nákladu – provozní náklady	Podíl nákladu na provoz MŠ dle typu nákladu	Příjem dle typu a zdroje	Podíl příjmů na celkových příjmech na provoz MŠ
Náklady na energie	4,8%	Školkovné (za dítě)	29,3%
Náklady na vodu	2,8%	Stravné (za dítě)	9,9%
Náklady na teplo	4,2%	Provozní dotace na žáka – SR (za dítě, diskontovaný průměr za dítě – 35 404Kč/rok).	42,8%
Opravy a běžná údržba	4,5%	Příspěvek obce na provoz (dle spotřeby, za budovu)	16%
Náklady na pedagogický a nepedagogický personál (hlavně financováno z krajského a obecního rozpočtu)	59,1%	Vedlejší příjmy, např. pronájem prostor, mimoškolní aktivity.	2%
Spotřební materiál a režie	22,3%		
Ostatní	2,3%		
Celkem	100%	Celkem	100%

Zdroj: studii proveditelnosti pro výzvu IROP, výzva 15, SC 2.4, data CRR ČR, vlastní zpracování.

4. Závěr

Na základě analýzy statistických dat a výpočtů hlavních demografických indexů lze konstatovat, že demografické trendy v příhraničních regionech mají hlavně negativní dopady do struktury osídlení těchto regionů. Tyto trendy se prohlubují mnohem rychleji, než předpokládaly aktuální prognózy ČSÚ a GUS ze začátku referenčního období. Pro oblasti lokalizované v přímé blízkosti hranic dochází k vyliďňování na úkor větších regionálních středisek, zvyšování podílu obyvatel v poprodukčním věku a stárnutí společnosti. Kladným trendem pro větší městská střediska je kladné migrační saldo způsobené postupujícím procesem suburbanizace.

Výše popsané demografické trendy, na příkladu referenčního území, po očištění o nejvýznamnější proměnné makroekonomické ukazatele, budou mít přímý a nepřímý vliv na obecní rozpočty (vlastní zpracování, data MF ČR, 2019; ČSÚ, 2018), tím pádem i na zdroje financování pro poskytování místních veřejných služeb. S ohledem na fakt, že celorepublikové projekce demografických ukazatelů jsou mnohem příznivější než ty pro příhraniční obce, které se dlouhodobě vyznačují trvalými a posilujícími negativními trendy základních demografických ukazatelů, a proto je patrné, že tyto ukazatele budou mít do budoucna dopad hlavně na příjmovou stránku obecních rozpočtů (nižší příspěvek z RÚD, poplatky za užívání, fixní náklady na údržbu a provoz nezbytné infrastruktury atd.).

Jedním z řešení, jakým způsobem zvýšit nákladovou efektivnost ve vztahu k úspoře nákladů spojených s nižším počtem uživatelů dané veřejné služby vyplývajícím z demografických trendů, může být meziobecní spolupráce (Bel, Warner, 2015). V případě, kde počet uživatelů dané služby zásadně klesá při zachování obdobných fixních nákladů, je meziobecní spolupráce (jak na národní úrovni, tak i dvou nebo více obcí i přes hranici) jednou z variant, jak šetřit náklady v propočtu na uživatele. Potvrzují to dosavadní analýzy a výzkumy prováděné v posledních letech (Bel, Warner, 2015; Soukopová 2016). Většina odborných publikací týkajících se meziobecní spolupráce spojené s poskytováním veřejných služeb je zaměřená na absorpční kapacity veřejné správy, vodohospodářství, odpadové hospodářství nebo zdravotní péči. Aspekty demografických trendů na poskytování veřejných služeb a jejich nákladovou efektivnost budou předmětem následného výzkumu.

² Na základě analýzy 5 studií proveditelnosti pro výzvu IROP, výzva 15, SC 2.4, data CRR ČR).

Literatura

- [1] ARLTOVÁ, M.; LANGHAMROVÁ, J. (2010). Migration and ageing of the population of the Czech Republic and the EU countries. *Prague Economic Papers*, vol. 19, no 1, pp. 54–73. ISSN 1210-0455. DOI 10.18267.
- [2] BEL, G., WARNER, M., (2015). Inter-municipal and costs: Expectations and evidence. *Public Administration*, vol. 93, vyd. 1, pp. 52-67. ISSN 1467-9299. DOI 10.1111.
- [3] CRR ČR, (2019). *Analýza 5 projektů předložených do IROP, výzva SC 2.4, výzva č. 15 - Informace o projektech IROP dostupné v interní databázi.* [online]. [cit. 5. 4. 2019]. Dostupné z: <https://msiu.mssf.cz> a www.crr.cz.
- [4] CRR ČR, (2014). *Evropská územní spolupráce – mapa.* [online]. [cit. 5. 4. 2019]. Dostupné z: www.crr.cz.
- [5] ČNB, (2019). *Analýza stupně ekonomické sladěnosti České republiky s Eurozónou za rok 2016, 2017 a 2018.* [online]. [cit. 25. 3. 2019]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/menova_politika/strategicke_dokumenty/pristoupeni_emu.html.
- [6] ČSÚ, (2019). *Data za období 2007 – 2017 - Databáze demografických údajů za obce ČR.* [online]. [cit. 25. 3. 2019]. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demograficky-udaju-za-obce-cr>.
- [7] ČSÚ, (2018). *Demografická prognóza CSÚ do roku 2100.* [online]. [cit. 5. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvательства-ceske-republiky-do-roku-2100-n-fu4s64b8h4>.
- [8] DELLER, S., (1992). Production efficiency in local government: a parametric approach. *Public Finance*, vol. 47(1), pp. 32-44. eISSN 15527530.
- [9] GUS, (2019). *Bank Danych Lokalnych.* [online]. [cit. 25. 3. 2019]. Dostupné z <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/jednostka>.
- [10] GUS, (2017). *Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030.* [online]. [cit. 5. 4. 2019]. Dostupné z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-gmin-na-lata-2017-2030-opracowanie-eksperymentalne,10,1.html>.
- [11] KOLEKTIV AUTORŮ, editor Livia Keleonné Török, (2014). *New Innovative Solutions to Adapt Governance and Management of Public Infrastructures to Demographic Change.* Publikace projektu: ADAPT2DC. [online]. [25. 3. 2019]. Dostupné z: https://www.kr-ustecky.cz/assets/File.ashx?id_org=450018&id_dokumenty=1684777
- [12] LAGO-PEÑAS, S., MARTINEZ-VAZQUEZ, J., (2013). *The Challenge of Local Government Size: Theoretical Perspectives, International Experience, and Policy Reform.* Cheltenham, Edward Elgar Publishing, ISBN 978 1 78254 430.
- [13] MF ČR, (2018, 2019). *Zprávy MF pro obce a kraje.* [online]. [cit. 25. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/legislativa/zpravy-mf-pro-obce-a-kraje>.
- [14] MMR, (2013). *Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020.* [online]. [cit. 5. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/cr/strategie>.
- [15] MMR, (2017). *Strategický rámec Česká republika 2030.* [online]. [cit. 5. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/cr/strategie>.
- [16] MMR, (aktualizováno, 2018). *Program IROP.* [online]. [cit. 5. 4. 2019]. Dostupné z: <http://www.crr.cz/cs/irop/>.
- [17] MOLAK, M., HUK, M. (2012). *The Emergence of Cross-Border Functional Areas - Evaluation Study: Evaluation study on the territorial dimension of cohesion policy - the emergence of cross-border functional areas,* Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic Publishing, ISBN 9783659151224.
- [18] MV ČR (2019). *Lisabonská smlouva.* [online]. [cit. 5. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/agenda-eu-na-mv-lisabonska-smlouva.aspx>.
- [19] RYBOVÁ, K. (2018). *Vliv demografických změn na technickou infrastrukturu obcí v České republice - případová studie odpadového hospodářství.* [Disertační práce]. Praha: Univerzita Karlova.
- [20] SOUKOPOVÁ, J. (2016). Meziobecní spolupráce jako faktor nákladové efektivity a odpadového hospodářství. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 753-759. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-96.
- [21] WARNER, M., CLIFTON J., (2014). Marketization, Public Services and the City: The Potential for Polanyian Counter Movements, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 7, no. 1, pp. 45-61. ISSN 1752-1378. DOI 10.1093.
- [22] WARNER, M., (2014). Municipal size, Resources and Efficiency: Theoretical Bases for Shared Services and Consolidation, In Henderson A., Holzer, M., *Municipal Shared Services and Consolidation*, Routledge, Newark, pp. 3-16. ISBN 9780765637239.

Výsledek vznikl v rámci řešení projektu specifického výzkumu MUNI/A/1118/2018 „Aktuální ekonomické a institucionální problémy veřejných politik“.

MAPOVÁNÍ VIRTUÁLNÍCH INFRASTRUKTUR PRO REGIONÁLNÍ SHLUKOVÉ ANALÝZY

Mapping virtual infrastructures for regional cluster analysis

JOSEF BOTLÍK ¹

MILENA BOTLÍKOVÁ ²

¹Katedra informatiky a matematiky | ¹Department of Mathematics and Informatics
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University
✉ Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: botlik@opf.slu.cz

²Ústav lázeňství, gastronomie a turismu | ²Institute of Gastronomy, Spa Manag. and Tourism
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě | Faculty of Philosophy and Science in Opava
Slezská univerzita v Opavě | Silesian university in Opava
✉ Bezručovo náměstí 1150/13, 746 01 Opava, Czech republic
E-mail: milena.botlikova@fpf.slu.cz

Anotace

Cílem článku je prezentace výsledků modelování regionálních infrastruktur. Příspěvek vychází z výzkumů řízení vztahů se zákazníky v malých a středních podnicích. Součástí tohoto výzkumu byla identifikace vlivu cizinců s dlouhodobým pobytem na území České republiky na dodavatelsko-odběratelské vztahy, dané regionem původu cizinců. V rámci výzkumu byly zjišťovány regionální geoprostorové vztahy související s dislokací zdrojových zemí, kterých bylo identifikováno 185. Cílem analýzy byla identifikace prostorových vztahů (shluky oblastí s rostoucím, klesajícím a konstantním rozložením počtu cizinců) byla použita virtuální infrastruktura modelovaná pomocí minimálních vzdáleností. Pro identifikaci vztahů byl vytvořen model, umožňující modelování infrastruktury na různých regionálních úrovních. Vlastnosti infrastruktury byly nastavovány pomocí doplňujících parametrů. Takto modelovaná infrastruktura však vykazuje disproporce, které je nutné identifikovat a eliminovat a v tomto smyslu upravit generování infrastruktury. Pro identifikaci vlastností infrastruktury byla použita metoda komparace, explorační analýza, simulace pomocí multiagentních systémů, incidenční a precedenční matice a geostatistika. Výzkum prokázal významnost jednotlivých parametrů infrastruktury, zejména počtu minimálních hran pro jednotlivé státy.

Klíčová slova

infrastruktura, model, cizinci

Annotation

The aim of this paper is to present results of modeling of regional infrastructures. The paper is based on research into customer relationship management in SMEs. Part of this research was the identification of the influence of foreigners with long-term residence in the Czechia on supplier-customer relationships given by the region of origin of foreigners. The research was focused on regional geospatial relations, associated with dislocation of source countries of which 185 have been identified. The aim of the analysis was to identify spatial relationships (clusters of areas with increasing, decreasing and constant distribution of the number of foreigners) using a virtual infrastructure modeled using minimal distances. To identify relationships, a model has been developed to model infrastructure at different regional levels. Infrastructure properties were set using additional parameters. However, this modeled infrastructure shows disproportions which need to be identified and eliminated, and in this sense, the generation of infrastructure. Comparison method, exploratory analysis, multiagent systems simulation, incidence and precedence matrix and geostatistics were used to identify infrastructure characteristics. The research proved the importance of individual infrastructure parameters, especially the number of minimum edges for individual states.

Key words

infrastructure, model, foreigners

JEL classification: C15, C46, R15, R10

1. Úvod

Strukturální a prostorové regionální analýzy jsou charakteristické používáním infrastruktur, které jsou nezávislé na geopolitickém rozložení. Vzájemné prostorové souvislosti mohou být dané fyzickými závislostmi (sousednost subjektů, společné hraniční body, přítomnost fyzického, např. silničního spojení ap., nebo jsou generovány účelově pomocí virtuální infrastruktury, například na základě geografických souřadnic a zvolených parametrů, nejčastěji minimálních vzdáleností. Podle požadované hustoty bývá definován počet minimálních vzdáleností a další parametry infrastruktury, například triangulace nalezených minimálních sousedností či opakování hran. Generování virtuální infrastruktury na regionálních geopolitických objektech naráží na problémy spojené s nerovnoměrným rozložením sousedících objektů a rozdílnou velikostí.

Použití minimálních vzdáleností mezi státy na základě geografických středů nedává uspokojivou infrastrukturu, která je v některých případech nepřiměřeně hustá, nebo naopak nemusí být souvislá. Příspěvek se zabývá možnými metodami redukcujícími dané disproporce. Prostorové analýzy narážejí na problémy, které souvisí s nerovnoměrným rozložením geografických dat. Analýza prostorových dat má svá specifika, která souvisí, mezi jiným, s identifikací infrastruktury. V této souvislosti hovoří např. Ježek (2015) o geostatistice a prostorové interpolaci.

V rámci projektu Institucionální podpory a projektu SGS Aplikace systémů na řízení vztahů se zákazníky v prostředí malého a středního podnikání na Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné je prováděn rovněž výzkum struktur souvisejících s prostorovou dislokací zákazníků a produktů. V tomto kontextu jsou vytvářeny a analyzovány virtuální infrastruktury. Součástí výzkumu bylo i zkoumání vlivu cizinců na pracovní prostředí, vzniklé změnou uplatnění cizinců na pracovním trhu a současně změnou zákaznických vztahů způsobených specifickými požadavky cizinců, východiskem byla analýza vývoje počtu cizinců v České republice (ČR) podle typu pobytu (Botlík, Botlíková 2018). Zkoumána byla prostorová dislokace zemí, které slouží jako zdrojové destinace cizinců s dlouhodobým pobytem v ČR. Příspěvek uvádí poznatky, které byly zjištěny při generování virtuální infrastruktury na úrovni států, související zejména s nerovnoměrným rozložením a hustotou. Prezentované výsledky budou dále analyzovány a budou sloužit jako podklady pro vytváření obecného modelu pro generování regionálních infrastruktur. Při analýzách lze vycházet z předpokladu, že z hlediska statistického uspořádání geoprvků můžeme předpokládat shlukovou prostorovou distribuci (Horák, 2015)

2. Současné poznatky a teoretická východiska

Mapování infrastruktur, používání geostatistiky a geoinformatiky je v současnosti poměrně využívanou metodou. Modely z oblasti teorie grafů zmiňuje např. Mareš (2007), který se zabývá zejména planárními grafy jako prostředkem pro mapování geoprostorových dat, dále pak např. nebo Housni (2019). Metody z oblasti geostatistiky uvádí Ježek (2015) nebo Dobrovolný (2010), který uvádí, že: "pomocí klasických statistických metod lze vhodně analyzovat především atributová data. Velmi omezeně však jimi lze charakterizovat prostorové vlastnosti objektů a jevů..., prostorové vlastnosti jako např. prostorové uspořádání (strukturu) lze charakterizovat právě pomocí geostatistických metod". V oblasti praktických aplikací a výzkumů lze vysledovat standardní využití obdobných metod pro mapování regionálních struktur např. u Aksoye et al (2019), který identifikuje typické sdílené strukturální vlastnosti malých, nesouvislých, hvězdicových grafů i rozsáhlých grafových struktur (velké grafové průměry a velké průměrné vzdálenosti), při analýzách rozvodné elektro sítě USA a Polska. Metodologii pro hodnocení multikriteriálních analýz založenou na GIS uvádí Guarini et al (2018). Na nutnost vytvářet virtuální infrastruktury poukazuje dále např. Kuemper et al (2017), který upozorňuje na nutnost používání zjednodušeného geoprostorového modelu, který nezohledňuje fyzickou infrastrukturu. Význam a specifika geostatistiky a geoinformatiky, jako nástrojů pro praktickou analýzu specifických struktur dokládá dále např. projekt Intergraphu a Doc. Horáka (2015) z VŠB-TU Ostrava, kde, je používán pro výpočet základních prostorových charakteristik průměrný střed, mediánový střed, směrodatná vzdálenost a využívána je tvorba elipsy standardizované odchylky Tyto charakteristiky v našem výzkumu nebyly použity.

3. Použité metody, cíle

Cílem prezentované části výzkumu je vygenerovat infrastrukturu vhodnou pro další část analýzy (precedenční analýza počtu cizinců) na základě kombinace atributů. Příspěvek prezentuje explorační analýzu rozložení a dostupnosti států v celosvětovém kontextu, se zaměřením na evropský region. Byly ověřovány možnosti

geostatistických metod s cílem experimentálně podložit výběr vhodných statistických nástrojů a technik. V této souvislosti byla použita současně metoda komparace.

Explorační analýzu dat lze užít v situaci, kdy není dostatečně jasné, co vše může být výsledkem. Cílem této fáze výzkumu je výběr možných kombinací dat s cílem poskytnout maximum informací k prostorovým souvislostem na úrovni zemí. Na základě experimentů a simulace byly testovány modely s různou hustotou infrastruktury s cílem poskytnout základnu pro výběr dalších metod segmentace dat. V současnosti jsou výzkumy ve stádiu návrhů a doporučení hypotéz pro další, konfirmační analýzy. Na základě Nešpora (2017) a Horáka (2015) byla použita jako metoda shluková analýza a metodiky založené na uspořádaných statistických řadách, zejména charakteristiky a postupy využívající medián, modus, kvartilové rozpětí a krabicový graf. Pro vlastní modelování byly použity metody geostatistiky a prostorové interpolace. Vzhledem k tomu, že geostatistika (Dobrovolný, 2010) v širším slova smyslu představuje statistický popis prostorově lokalizovaných dat (geografických objektů) a statistický popis prostorového uspořádání objektů (bodů, linií, ploch), lze ji aplikovat na analýzu rozsáhlých infrastruktur. Pro analýzu hustoty rozložení lze dále použít prostorovou autokorelaci, pozitivní autokorelace ukazuje na shluk obdobných subjektů (stejně velkých států), negativní prostorová autokorelace ukazuje na sousednost různě velkých subjektů.

4. Model a data

V první fázi byla použita metoda komparace, kdy byly identifikovány zlomové body a intervaly pro identifikaci změn. Komparace probíhala na datech Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2018, A, ČSÚ, 2018, B), sledován byl vývoj počtu cizinců v ČR s trvalým pobytem a dlouhodobým pobytem nad 90 dní (datová řada 1998-2018) a nelegální pobyt (datová řada 2008-2016), viz Botlík (2018).

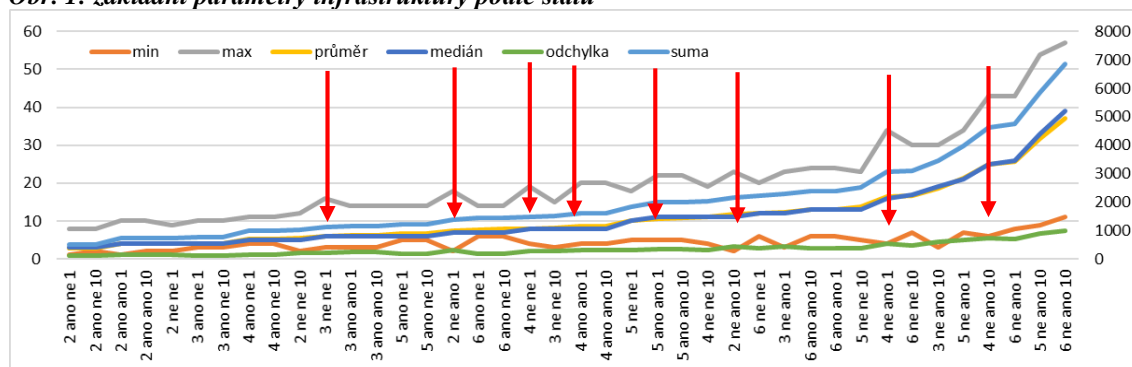
V další části analýzy byla vybírána data na základě identifikace států, jejichž občané mají evidovaný na území ČR dlouhodobý pobyt, podle podkladů Cizinecké policie (ČSÚ, 2018, C) bylo identifikováno ve sledovaném období 185 států (Botlík, 2018). Jednotlivým státům byly přiřazeny geografické souřadnice, které byly transponovány do intervalů s nulovým počátkem a následně byly vygenerovány metodou nejmenších čtverců vzdálenosti mezi státy. Pro další, dílčí analýzy byl výběr zúžen na 48 evropských zemí.

Vlastní generování infrastruktury je prováděno pomocí incidenčních matic metodou hledání nejbližšího (resp. přirozeného) souseda (Ježek, 2015). Mapování se provádí náhodným průchodem autonomního agenta, agent hledá podle zadání příslušný počet minimálních hran (nejbližších sousedů procházeného státu). Při identifikaci již evidovaného minima lze podle požadavků na modelovanou infrastrukturu nalezené minimum odmítnout, nebo akceptovat. Z důvodu zabezpečení souvislé, dostatečně husté infrastruktury, může agent, podle zadání, každou nově nalezenou hranu propojit do trojúhelníku s předchozí nalezenou hranou s počátkem ve stejném bodě. Identifikované hrany jsou ukládány do binární incidenční matice konektivity (BCM – binary connectivity matrix). Podle zadaného počtu průchodů jsou vypočítány procentuální hodnoty identifikace příslušné hrany. Na základě infrastruktury jsou pro příslušná místa s identifikovanou vazbou srovnávány počty cizinců a pomocí precedenčních matic identifikovány oblasti s konstantním nárůstem. Tato část analýzy není součástí prezentovaného příspěvku.

5. Vlastní analýza

Byly generovány infrastruktury pro dvě až šest hledaných minim. V první fázi analýz bylo testováno, jaký vliv na hustotu infrastruktury mají základní atributy – počet hran, povolení přepisu hran, spojování do trojúhelníků a počet průchodů. Pro hodnocení vlastností infrastruktury byl sledován celkový počet generovaných hran za jednotlivé státy a za jednotlivé kombinace parametrů modelu, dále minimální a maximální počty hran, průměrné počty a mediány.

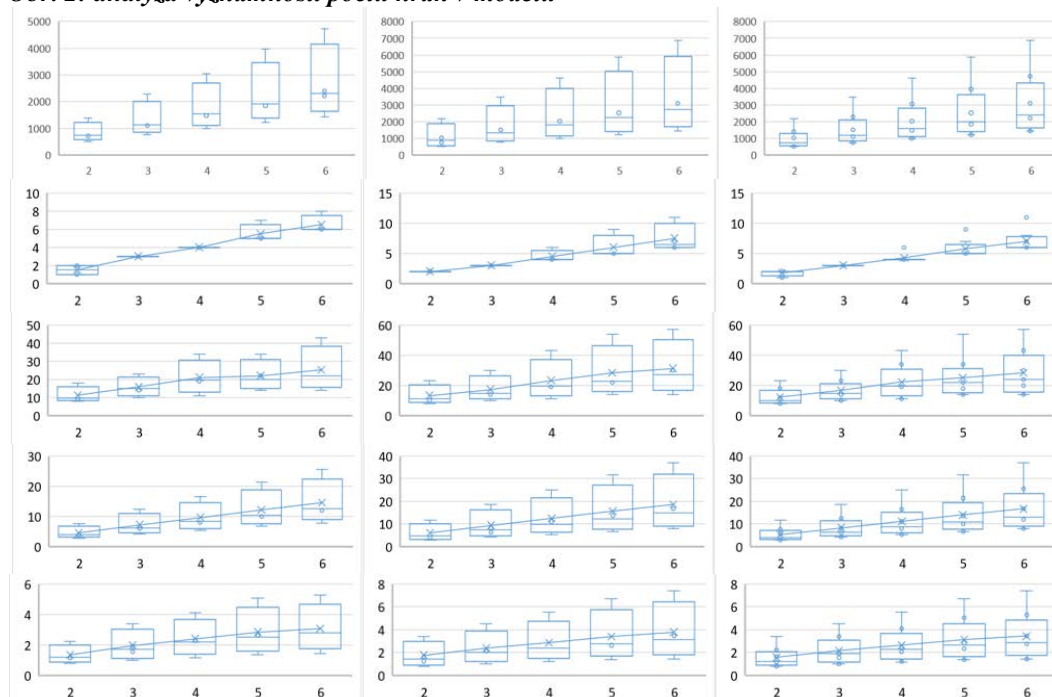
Obrázek 1 ukazuje identifikované hodnoty za jednotlivé kombinace atributů, tříděných podle celkového počtu generovaných hran, zápis 2 ano ne 1 znamená požadovanou identifikaci 2 minim, povolenou akceptaci již identifikované hrany, zákaz triangulace a jeden průchod pro identifikaci. Suma hran je vynesena na pravé svislé ose, zbývající hodnoty na levé.

Obr. 1: základní parametry infrastruktury podle států

Zdroj: vlastní zpracování

Z grafu na obrázku 1 je patrné, že disproporce jsou zejména u vývoje maxim a minim při rostoucím celkovém počtu indikovaných hran. Největší disproporce vykazují kombinace 3,ne,ne,1; 2,ne,ano,1; 4,ne,ne,1; 4,ano,ano,1; 5,ano,ano,1; 2,ne,ano,10; 4,ne,ano,1 a 4,ne,ano,10.

Pro další analýzy a pro vizualizaci rozložení dat ve zkoumaném vzorku byly použity krabicové grafy. Skupina grafů na obrázku 2 slouží pro analýzu významnosti parametru „počet hran“, postupně pro 1průchod (vlevo), deset průchodů (uprostřed) a celkově (vpravo). V jednotlivých řádcích jsou vyhodnoceny postupně celkové sumy identifikovaných hran (1. řádek), maximální a minimální počty identifikovaných hran (ř. 2,3), průměrné počty a směrodatná odchylka (ř. 4,5). Medián nebyl v této analýze hodnocen, protože, jak je patrné z obrázku 1, je ve většině případů velmi podobný průměru. Analyzované hodnoty jsou statistickými veličinami za všechny státy pro jednotlivé kombinace faktorů (suma hran za všechny státy postupně pro jednotlivé kombinace faktorů, minimální počet hran ze všech států postupně pro jednotlivé kombinace faktorů, maximální počet hran ze všech států postupně pro jednotlivé kombinace faktorů atd.).

Obr. 2: analýza významnosti počtu hran v modelu

Zdroj: vlastní zpracování

Celkový počet identifikovaných hran roste s počtem požadovaných hran. Současně je patrná ve všech případech nízká hodnota mediánu. Je zřejmé, že výsledky v jednotlivých kombinacích parametrů se výrazně liší, celkový počet identifikovaných hran se např. v případě 6 hran pohybuje od 1441 do 6856. Pro další výběr vhodné kombinace faktorů může mít význam skutečnost, že ve všech případech je zřejmý největší nárůst mezi 4 a 5 hranami. Při hodnocení identifikovaných minimálních počtů hran je patrné, že pro 3 a 4 hrany je minimum pro všechny státy téměř konstantní, při jednorůchodové identifikaci bylo u všech kombinací faktorů minimum pro 3

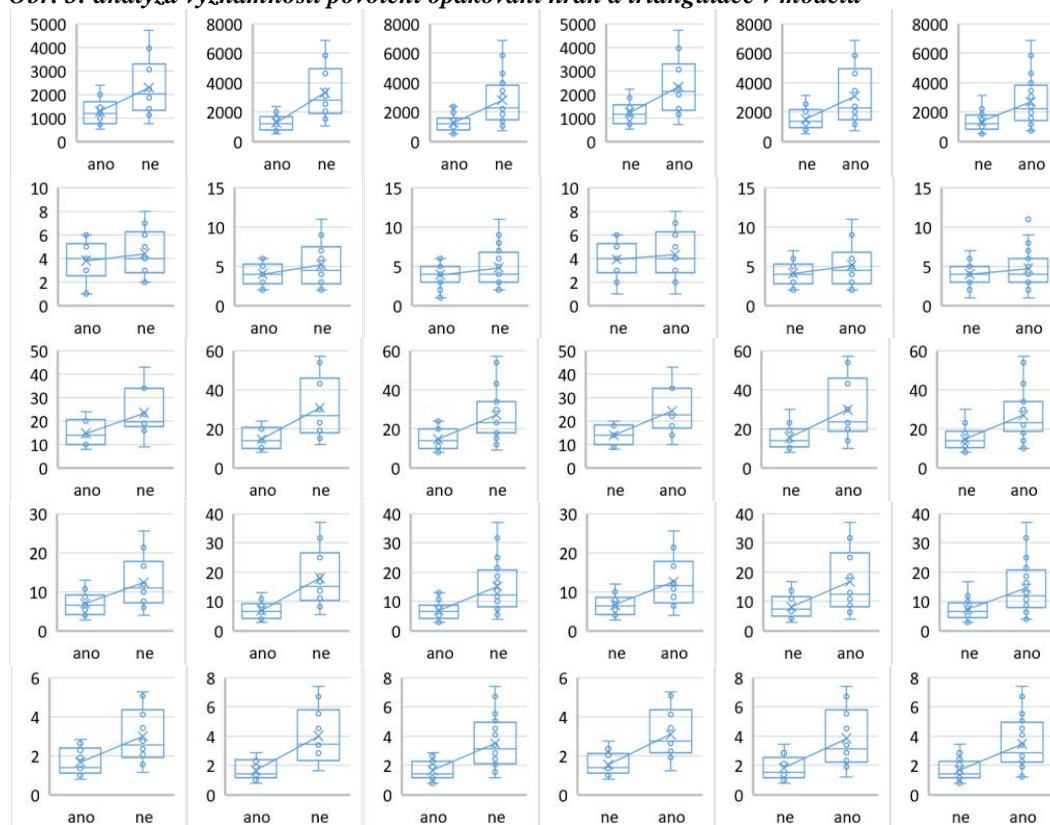
hrany rovno 3, pro 4 hrany rovno 4. Problémem byla identifikace u dvou požadovaných hran, kdy došlo v případě jednoho průchodu k identifikaci pouhé jedné hrany, což predikuje možnost vytváření nesouvislých struktur v případě kombinace 2 hledaných minim a jednom průchodu. V případě současného hodnocení jednoho průchodu a 10 průchodů jsou zjevné odlehle hodnoty pro 4,5 a 6 hran. Nejvhodnější se jeví použití 3 nebo 4 hran.

Hodnocení maximálních hodnot (řádek 3, obr. 2) ukazuje největší nárůst pro 4 hrany. Současně je patrné, že při jednom průchodu je pro 3 a 4 hrany medián téměř shodný s průměrem. Maximální hodnoty pro jeden průchod a 3, resp. 4 hrany se pohybuje mírně nad hodnotou 30, což je hodnota třetího kvartilu. U kombinace průchodů (pravý graf v řádce 3) je vidět velmi malá odlehlost krajních hodnot pro 2,3 a 4 hrany.

Hodnocení průměrných identifikovaných počtů hran za jednotlivé státy ukazuje téměř konstantní nárůst prvního, druhého, i třetího kvartilu. U průměrné odchylky (řádek 5, obr. 2) je u jednorůchodové metody vidět velmi podobné hodnoty (zejména prvního a třetího kvartilu) u 5 a 6 hran (u jednorůchodového i kombinovaného grafu). Nejmenší nárůst odchylky je mezi použitím tří a čtyř hran. U všech sledovaných statistických veličin byl průměr ve většině případů nad mediánem.

Na obrázku 3 je analýza atributů povolení/zákazu použití dříve nalezené hrany (první tři sloupce) a povolení/zákaz triangulace (sloupce 4,5,6). Opět je pro každý faktor nejdříve jednorůchodový model (sloupce 1 a 4), desetipřůchodový (sloupce 2 a 5) a kombinace obou (3. a 6. sloupec). První řádek je opět analýza sumy hran, druhý je analýza minim, ve třetím jsou maxima, ve čtvrtém řádku průměry a v pátém průměrné odchylky.

Obr. 3: analýza významnosti povolení opakování hran a triangulace v modelu

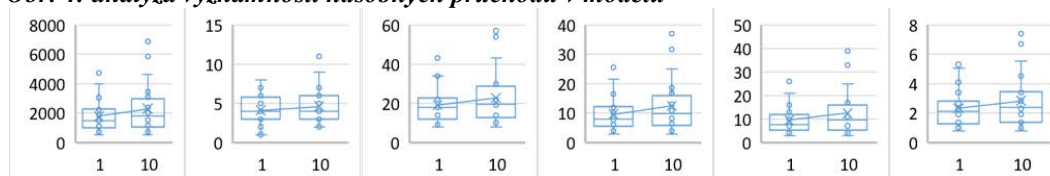

Zdroj: vlastní zpracování

U sumárních hodnot (řádek 1 obr. 3) je vidět konstantní poměr mezi hodnotou druhého a třetího kvartilu u modelu s povolenou akceptací dříve nalezené hrany. Je zřejmé, že zákaz akceptace dříve nalezené hrany a triangulace vede ke značnému nárůstu identifikovaných hran, kdy zejména nárůst hodnot třetího kvartilu je výrazný. Zjištěné minimální hodnoty vykazují mírné nárůsty, opět je zřejmá identifikace pouze jedné hrany při povolené akceptaci dříve nalezené hrany u jednorůchodového modelu (sloupec 1, řádek 2, obr. 3). U maximálních hodnot (třetí řádek) je patrný mírně větší vliv triangulace, zejména při srovnání hodnoty třetích kvartilů při povolení akceptace nalezené hrany a prvního kvartilu při zákazu hrany a totožného srovnání při povolení triangulace. Povolení triangulace může vést k větším odchylkám při vícenásobném průchodu, což ukazuje srovnání mediánů u zákazu přepisu a povolení triangulace (řádek 3, sloupec 2 a sloupec 5).

Srovnáním průměrných hodnot (řádek 4) je patrné, že téměř všechny alternativy mají rovnoměrně rozložené druhé a třetí kvartily (s výjimkou zakázané triangulace v desetiprůchodovém modelu). Při deseti průchodech je patrná větší citlivost na akceptaci hrany, než na triangulaci (sloupec 2 a 5, řádek 4). Vliv na průměrnou odchylku (řádek 5, obrázek 3) je u obou forem změn atributů obdobný, u změn týkajících se akceptování dříve nalezené hrany má medián blíže průměru, než u povolené triangulace. Na obrázku 4 je srovnání význam násobných průchodů (1 průchod, 10 průchodů), zleva doprava je graf sumy, minima, maxima, průměru a odchylky.

Obr. 4: analýza významnosti násobných průchodů v modelu

Zdroj: vlastní zpracování

Nárůst celkového počtu identifikovaných hran způsobený násobným průchodem vede k menšímu nárůstu, než změna u ostatních atributů. Významnost násobného průchodu je téměř bezvýznamná při identifikaci minimálních hodnot (druhý sloupec, obrázek 4).

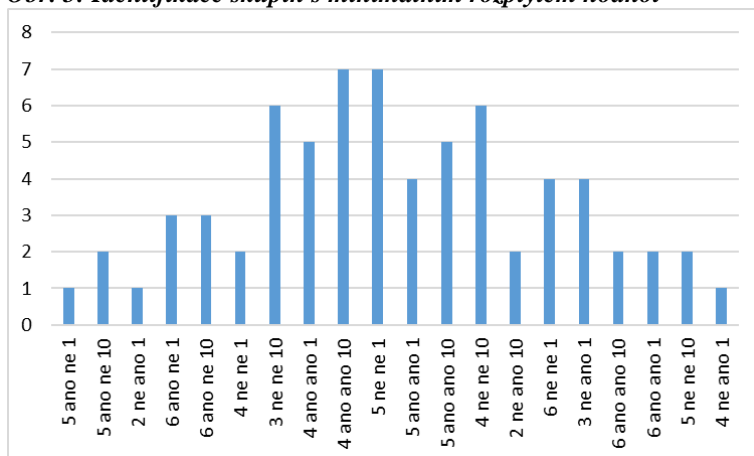
6. Diskuse

Z analytické části plyne, že existující modely mohou generovat široké spektrum regionálních infrastruktur různé hustoty. Nesouvislá infrastruktura byla identifikována pouze při použití 2 hran, povolené akceptaci již evidované hrany a při zakázané triangulaci při jednoprůchodové identifikaci. Zvyšování počtu průchodů má vliv zejména u modelů s nízkým počtem požadovaných hran. Požadavek na povolení/zákaz dříve identifikované hrany má obdobný význam, jako povolení triangulace, vede k výraznějšímu nárůstu počtu identifikovaných hran než navýšení počtu průchodů.

Pro výběr konkrétní kombinace atributů se analýzy na základě kvartilů nejeví postačující, proto byla přidána analýza spolehlivosti na základě hodnocení průměrné odchylky. Pro tuto analýzu byly vypočítané statistické hodnoty původních statistických výsledků za jednotlivé kombinace parametrů, byly zjištěny nejčastěji identifikované průměry (11) a nejčastější průměrné odchylky (5,7).

Následně byly vyhodnoceny varianty, které mají průměrnou odchylku z intervalu 4,9-6,2 (vybráno empiricky na základě četnosti naměřených hodnot) a průměrnou hodnotu z intervalu 10-12). Následně byly zjištěny státy s nejnižším rozptylem a zjištěny kombinace s hodnotou blízkou průměru z množiny vybraných států. Obrázek 5 ukazuje četnost států s tímto rozložením pro jednotlivé kombinace parametrů. Neuváděné kombinace nevyhovovaly požadavkům na hodnoty průměrné odchylky a průměru.

Obr. 5: Identifikace skupin s minimálním rozptylem hodnot

Zdroj: vlastní zpracování

Jako rovnocenné se pro výběr jeví kombinace 4,ano,ano,10 a 5,ne,ne,1, dále pak 3,ne,ne,10 a 4,ne,ne,10. V úvahu lze brát i 4,ano,ano,1 a 5,ano,ano,10. Je zřejmé, že varianty s deseti průchody mají větší přesnost, větší počet identifikovaných hran lze doplnit procentem úspěšnosti identifikace. Ve většině případů pak požadavek na

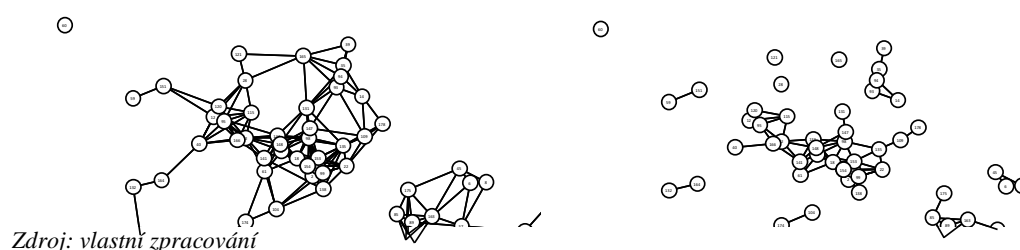
minimálně 90% identifikaci při jednotlivých průchodech dává počet hran na obdobné úrovni, jako jednoručníkový, identifikace je však spolehlivější. Nevýhodou je podstatně delší doba potřebná pro identifikaci.

Z analýzy vývoje počtu identifikovaných hran za jednotlivé státy bylo dále zjištěno, že největší disproporce maximálního počtu identifikovaných hran za jednotlivé státy vzhledem k celkovému počtu vykazují kombinace 3,ne,ne,1; 2,ne,ano,1; 4,ne,ne,1; 4,ano,ano,1; 5,ano,ano,1; 2,ne,ano,10; 4,ne,ano,1 a 4,ne,ano,10.

Srovnáním s předchozí skupinou je patrné, že kombinace (s výjimkou 5,ne,ne,1) mají tendenci mít při jednom průchodu sklony k velkým disproporcím při srovnání jednotlivých států. Jak bylo dříve uvedeno, toto lze eliminovat více průchody a následným omezením počtu hran procentním upřesněním požadované identifikace.

Obrázek 6 ukazuje infrastrukturu generovanou pomocí pěti hran, s povolenou akceptací již identifikované hrany, bez triangulace, generovanou jedním průchodem (5,ne,ne,1). Jako další parametr byla doplněna maximální povolená délka indikované hrany. Levá část obrázku ukazuje infrastrukturu s limitem délky hrany 1000 km, pravá s limitem 500 km.

Obr. 6: příklad generované infrastruktury části evropských států

Zdroj: vlastní zpracování

7. Závěr

Z analýzy vyplynulo, že požadavek na vysokou hustotu a souvislost (spojitost) infrastruktury lze zabezpečit především definicí minimálního počtu hran, jako doporučené se jeví 4-5 hran, s akceptací dříve identifikované hrany. Zabezpečení souvislosti pomocí triangulace lze v současném modelu zabezpečit v omezené míře, pokud je počet požadovaných hran v intervalu 3-4. Při požadavku na nižší hustotu (počet požadovaných hran = 2) nezaručí ani triangulace souvislou infrastrukturu a může dojít rozpadu na více fragmentů. Hlavní problém triangulace v současném modelu je chybějící omezení triangulace, které vede k identifikaci příliš dlouhých minimálních hran. Je-li úhel svíraný nalezenými hranami blízký 180 stupňů, pak může vzniknout triangulační hrana rovná téměř dvojnásobku nalezených minim, což vede k disproporcím v rozložení dostupnosti jednotlivých států. Pro další modelování je tato disproporce odstranitelná zabezpečením úhlu do 90 stupňů, zabezpečením maximální rovnostrannosti trojúhelníků, případně použitím Delaunayovy triangulace.

Závažným problémem současné metody je nízká adaptabilita na autokorelaci a disproporce v geografickém rozložení států. Lze jmenovat zejména následující problémy. Nízká hustota sousedících států (např. Portugalsko, Španělsko). Sousednost prostorově dominantního subjektu s malými subjekty (Rusko vs evropské státy). Nerovnoměrná dislokace subjektů („dlouhá“ Itálie s vazbami na země bývalé Jugoslávie). Odstranění těchto disproporcí je problematické, protože zjednodušený model pracuje pouze se souřadnicemi geografických středů prostorových objektů (států) a nebere v úvahu vzdálenosti od státních hranic (evidence hranic by podstatně omezila možnosti obecného použití modelu). Tyto problémy lze odstranit tvorbou fiktivních hranic na základě dalších analýz, metody jsou prozatím ve stádiu testování. Jako možná se jeví kombinace půlení intervalů (nalezených minim) ve vazbě na nejmenší hodnotu minima pro příslušný stát, dále možnost identifikace průsečíků identifikovaných minim a polynomů (generovaných například pomocí kolmic k minimům).

Stávající model má rovněž disproporce související s identifikací cizinců v zemích bývalé Jugoslávie, které v průběhu analyzovaného období vznikaly a zanikaly

Literatura

- [1] AKSOY, S. G., (2019). A generative graph model for electrical infrastructure networks. *Journal of complex networks*, vol. 7, no. 1, pp. 128-162. DOI 10.1093/comnet/cny016.
- [2] BOTLÍK, J., (2018). Foreigners as a factor influencing supplier-customer relations. In *Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Sborník příspěvků*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, pp 58-71. ISBN 978-80-225-4602-7.

- [3] BOTLÍK, J., BOTLÍKOVÁ, M., (2018). Globalization and migration centers development with intensive effect on structure of the Czech Republic population – foreigners staying more than 12 months. In *18th International Scientific Conference Globalization and Its Socio-Economic Consequences. Sborník příspěvků*. Žilina: University of Žilina, pp. 70-77. ISBN 978-80-8154-249-7.
- [4] ČSÚ, (2018), *Cizinci: Počet cizinců*. [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/cizinci-pocet-cizincu>.
- [5] ČSÚ, (2018), *Cizinci: Nelegální migrace*. [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/cizinci/2-ciz_nelegalni_migrace.
- [6] ČSÚ, (2018), *Předběžné údaje zveřejňované Ředitelstvím služby cizinecké policie*. [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/predbezne-udaje-zverejnovane-rs-cp>.
- [7] DOBROVOLNÝ, P., (2010). *Geostatistika*, In *Výukové texty*. Brno: MUNI. [online]. [cit. 2019-03-19]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/el/1431/jaro2015/Z6101/um/39007348/Geostatistika.pdf>.
- [8] GUARINY, M. R. et al., (2018). Multicriteria Spatial Decision Analysis for the Development of the Italian Minor Airport System. *Journal of advanced transportation*, vol. 1, pp. 1-33. ISSN 0197-6729. DOI 10.1155/2018/6847030.
- [9] HORÁK, J., (2015). *Prostorové analýzy dat*. Ostrava: VŠB-TU, 6. vydání.
- [10] HORÁK, J., HORÁKOVÁ, B., (2015). Ws mapy budoucnosti: analýza kriminality v rámci projektu gisbs. In *Program „Bezpečnostní výzkum pro potřeby státu v letech 2010 až 2015*, Praha: Workshop Intergraph. [online]. [cit. 2019-03-19]. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=778.
- [11] HOUSINI, K., (2019). An Efficient Algorithm for Enumerating all Minimal Paths of a Graph. *International journal of advanced computer science and applications*, vol. 10, no. 1, pp. 450-460. ISSN 2158-107X.
- [12] JEŽEK, J., (2015). *Geostatistika a prostorová interpolace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. ISBN 978-80-246-3076-2.
- [13] KUEMPER, D. et al., (2017). An Infrastructure-based Interpolation and Propagation Approach for IoT Data Analytics. In *20th conference on innovations in clouds, internet and networks (ICIN)*. *Sborník příspěvků*. Paris: ICIN, pp. 349-354. ISBN 978-1-5090-3672-1.
- [14] MAREŠ, M., (2007). *Krajinou grafových algoritmů, průvodce pro středně pokročilé*. Praha: Institut teoretické informatiky. ISBN 978-80-239-9049-2.
- [15] NEŠPOR, Z. R., (2017). *Sociologická encyklopedie*, Praha: Sociologický ústav AV ČR. [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz>.

Tento článek vznikl za podpory projektu č. SGS/19/2019, Aplikace systémů na řízení vztahů se zákazníky v prostředí malého a středního podnikání přijatého v roce 2019 (Botlík).

Tento článek vznikl za podpory projektu SGS 2/2019 „Cestovní ruch Moravskoslezského kraje v kontextu udržitelného rozvoje“ na Filozoficko-přírodovědecké fakultě v Opavě, Ústavu lázeňství, gastronomie a turismu v Opavě (Botlíková).

VLIV PŘÍMÝCH ZAHRANIČNÍCH INVESTIC NA ZEMĚDĚLSKOU PŮDU V ČESKÉ REPUBLICE

Influence of foreign direct investment on an agricultural land in the Czech Republic

JAROSLAV ŠKRABAL

Katedra ekonomie a veřejné správy | *Department of Economics and Public Administration*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: skrabal@opf.slu.cz

Anotace

Úbytek zemědělské půdy je v dnešní době více patrný, než v předcházejících desetiletí a půda se stává cenným přírodním zdrojem. Zemědělská půda často ustupuje stavební činnosti, což vede k degradaci půdního fondu v České republice. Na úbytek zemědělské půdy mají vliv i přímé zahraniční investice. Hodnota přímých zahraničních investic v posledních letech je ve vzrůstající tendenci, kde stav těchto investic byl za rok 2017 na hodnotě přes 3,3 mld. Kč. Cílem tohoto příspěvku je zjistit vliv přímých zahraničních investic na úbytek zemědělské půdy v České republice. Pro zjištění závislosti mezi těmito proměnnými byla provedena korelační analýza, kde výsledky ukazují na silnou, statisticky významnou korelaci sledovaných indikátorů. Důležité je poukázat na fakt, že na úbytek zemědělské půdy působí i jiné faktory, kde se jedná především o převod na jiný druh pozemku, které jsou určeny především na výstavbu developerských projektů, výstavby dálnic a dalších činností, které mají vliv na úbytek zemědělské půdy, kdy tyto záborů půdy mohou být i součástí přímých zahraničních investic na zemědělskou půdu.

Klíčová slova

přímé zahraniční investice, zemědělská půda, úbytek půdy, rozloha půdy

Annotation

The decline in agricultural land is now more evident than in the previous decades, and soil is becoming a valuable natural resource. Farmland often abandons construction activities, leading to the degradation of land resources in the Czech Republic. Foreign direct investment also affects the decline in agricultural land. The value of foreign direct investment has been growing in recent years, where the value of these investments in 2017 was over CZK 3.3 billion. The aim of this paper is to determine the impact of foreign direct investment on the loss of agricultural land in the Czech Republic. To determine the correlation between these variables, a correlation analysis was performed, where the results point to a strong, statistically significant correlation of the monitored indicators. It is important to point out the fact that other factors also influence the decline of agricultural land, especially the transfer to another land area, which is primarily intended for the development of development projects, construction of motorways and other activities that affect the loss of agricultural land, where such land grabbing may also be part of foreign direct investment in agricultural land.

Key words

foreign direct investment, agricultural land, land loss, land area

JEL classification: F21, O13, Q11, R52

1. Úvod

Využívání půdy a změna půdy patří v dnešní době mezi hlavní motory globální změny (Lambin a Geist, 2006). Rostoucí poptávka po potravinách vyvolala rychlou zemědělskou expanzi, ztráty lesů, pastvin a mokřadů (Meyer a Turner, 1992; Ramankutty a Foley, 1999). Změna využití zemědělské půdy se v dnešní době stává běžným procesem v mnoha částech světa v důsledku obchodu, sociálně-ekonomických šoků, institucionálních struktur a politik využívání půdy (Gellrich et al., 2007; Haddaway et al., 2014; Meyfroidt et al., 2016; Müller et al., 2009).

Zemědělská půda často podporuje řadu základních ekosystémových a společenských služeb (Gardi et al., 2015, Robinson et al., 2014). Ochránci přírody a zastánci potravinové bezpečnosti považují dnes za hlavní problém ztrátu zemědělské půdy poblíž městských oblastí (Godfray et al., 2010, Jeer, 1997). Urbanizace a rostoucí globální poptávka po biopalivech, potravinách a krmivech způsobují konflikty a využívání půdy na úkor ekosystémových služeb, které z nich pocházejí (Bringezu et al., 2012, UNEP, 2014). Degradace půdy je jedním z nejdůležitějších environmentálních problémů, kterým naše společnost v poslední době čelí. Podle údajů Evropské agentury pro životní prostředí se každoročně rozrůstá obytná plocha a staveniště ve 28 zemích Evropské unie o 100 000 hektarů půdy (Turečková et al., 2018). Urbanizace je obzvláště narušující formou transformace půdy především na bonitní zemědělské nebo farmářské půdě (Imhoff et al., 2004). Rozvoj zeleně v městských oblastech je v dnešní době velkým problémem, jelikož v popředí zájmu je výstavba komerčních staveb na „zelených oblastech“ (Benfield et al., 2001), kde se jedná především o výstavbu na greenfieldech, které lze charakterizovat jako oblasti neboli pozemky a volné plochy mimo kompaktně zastavěná území měst původně určené k zemědělskému, lesnickému a rekreačnímu využívání, které byly změnou územně plánovací dokumentace definovány jako rozvojové lokality určené k rezidenční, komerční nebo průmyslové zástavbě. Po změně funkce dochází k jejich vybavení dopravní a technickou infrastrukturou s využitím soukromých či veřejných rozpočtů. Takto připravené plochy jsou postupně zastavovány (www.ekopolitika.cz). Greenfieldy jsou nezbytné pro udržitelný rozvoj z důvodu jejich multifunkční role při zachování biologické rozmanitosti, dosažení potravinové bezpečnosti, přizpůsobení se změně klimatu nebo v neposlední řadě vytvoření základů pro bytovou politiku a rozvoj infrastruktury. Klíčovým nástrojem udržitelného řízení životního prostředí je územní plánování, jehož cílem je zhodnotit rozmanité přínosy a náklady různých požadavků na využívání půdy a dosáhnout rovnováhy mezi nimi (Bartke a Schwarze, 2015).

Podnikání se považuje za velmi významný faktor hospodářského růstu a konkurenceschopnosti ekonomik (Chmielová, 2018, s. 87). Investice do podnikání jsou v obecné ekonomické teorii definovány například jako „rozhodnutí vzdát se spotřeby v současnosti s výhledem na vyšší produkci v budoucnosti“ (Samuelson a Nordhaus, 2007). Obecně platí, že přímá zahraniční investice odráží záměr rezidenta jedné ekonomiky (přímý investor) získat trvalou účast v subjektu, který je rezidentem v ekonomice jiné než ekonomika investora (Šimanová, 2011, s. 26). Přímá investice zahrnuje jak původní transakci mezi oběma subjekty (přímý investor - podnik přímé investice), tak všechny následující kapitálové transakce mezi nimi a mezi přidruženými podniky, zapsanými i nezapsanými v obchodním rejstříku (ČNB, 2017). V posledních desetiletích, a zejména od poloviny 90. let, byl jedním z nejvýraznějších vývoju světové ekonomiky pozoruhodný růst přímých zahraničních investic (PZI) (Villaverde a Maza, 2015). Přímé zahraniční investice a jejich vztah k ekonomickému růstu vedly k četným empirickým studiím (viz. DeMello, 1997, DeMello, 1999). Do podnikatelského rozhodování o volbě lokality PZI vstupuje přímo či nepřímo celá řada faktorů, Poelhekke, van der Ploeg (2009) např. zdůrazňuje význam PZI pro transfer technologií. V této souvislosti poukazují na význam středně velkých měst, která jsou pro PZI velmi atraktivní. Investoři reagují na dobrou dostupnost těchto měst, zejména odbytového trhu. Naopak u velkých měst existují problémy, které jsou pro PZI neefektivní, mezi které patří především negativní aglomerační efekty, znečištění aj. Velká města tak neplní funkci vstupní brány PZI, tuto funkci přebírají menší města (Wokoun a kol., 2010, s. 16). Podle Fallona a Cooka (2010) politici označují přímé zahraniční investice pro regionální ekonomiku za pozitivní zejména s ohledem na zvýšení zaměstnanosti v dané oblasti. Vazby PZI a hostitelské země jsou omezené, vedení společnosti je vzdálená, rozhodovací autonomie je slabá, regionální firmy jsou v podřízené roli. Přímé zahraniční investice jsou obecně považovány za hlavní faktor, který zvyšuje hospodářský růst dané ekonomiky (např. Lim, 2001, Caves, 2007, Dunning a Lundan, 2008; Franco, 2013).

Významným a v odborné literatuře často diskutovaným tématem je způsob vstupu zahraničního investora. Podle tohoto hlediska se rozlišují tři základní typy investic: 1. investice na zelené louce (greenfieldy), 2. investice na hnědé louce (brownfieldy) a 3. fúze a akvizice (Mergers and Acquisitions - M&A) (Srholec, 2004, s. 13). Přímé zahraniční investice na greenfieldech představují založení nového ekonomického subjektu, který je možný realizovat podle představ autora. Nevýhodou je však časová náročnost způsobena nutnou výstavbou, zaškolením pracovníků či administrativními překážkami (Wokoun a kol., 2010, s. 23). Investice na zelené louce vytvářejí více nových pracovních míst, což často je spojeno s vysokými požadavky na kvalifikaci pracovní síly (Kadeřábková, 2009). Zamrazilová (2007) se u přímých zahraničních investic domnívá, že jejich celkový dopad na trh práce je víceméně neutrální.

2. Cíl příspěvku, použití zdroje dat a metody výzkumu

Cílem tohoto příspěvku je zjistit vliv přímých zahraničních investic na úbytek zemědělské půdy v České republice. Uvedená kapitola se zabývá změnou stavu zemědělské půdy v dané zemi, kde tyto hodnoty autor práce získal přes webový portál Českého úřadu zeměměřického a katastrálního (dále jen „ČÚZK“) pro období 1993 – 2017. Dalšími potřebnými daty v tomto článku jsou stavy PZI do České republiky zjištěné přes webový portál České národní

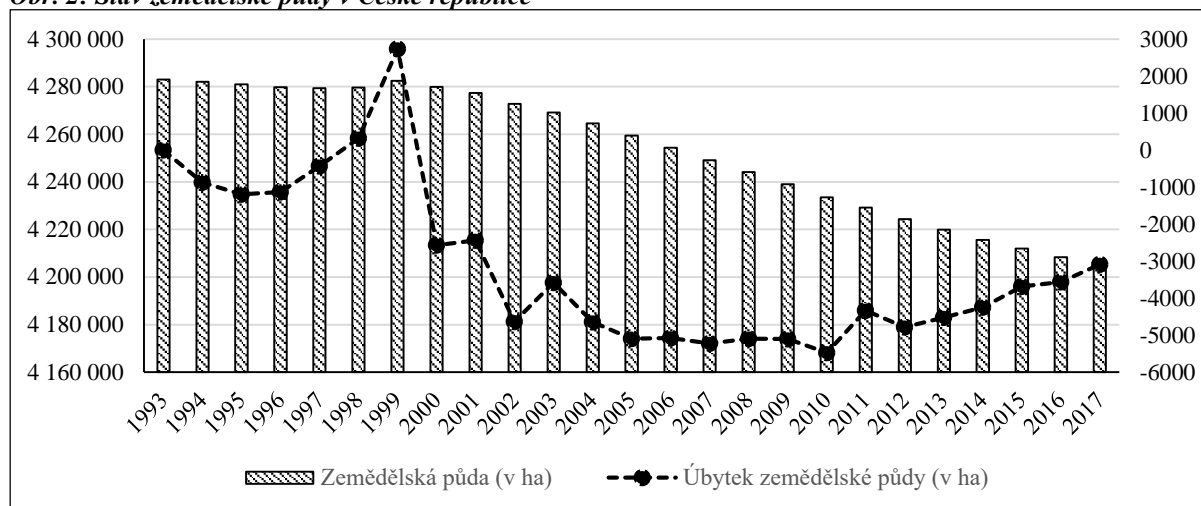
banky (dále jen „ČNB“) za období od roku 1993 po rok 2017. Na základě uvedených informací je v tomto příspěvku stanovena metoda korelační analýzy, která je doplněna popisnou statistikou.

Z uvedeného cíle autor práce stanovuje hypotézu na hladině významnosti $\alpha = 0,05$:

H1: Hodnota PZI ovlivňuje úbytek zemědělské půdy v České republice.

Obrázek číslo 1 se zaměřuje na stav zemědělské půdy v České republice, kdy lze vidět stav zemědělského půdního fondu v hektarech na levé ose a meziroční úbytek půdy v hektarech na pravé ose. Z obrázku je patrný od roku 1999 po rok 2002 markantní pokles stavu půdy. Od roku 2011 po současnost je patrný menší vliv změny stavu zemědělské půdy v České republice. Od roku 1993 po rok 2017 ubylo v uvedené zemi 77 722 hektarů zemědělské půdy. Změna stavu půdy je způsobena především zábory půdy a převodem zemědělské půdy na jiný druh pozemku.

Obr. 2: Stav zemědělské půdy v České republice

Zdroj: ČÚZK, vlastní úpravy

Další část příspěvku věnuje pozornost korelační analýze mezi dvěma proměnnými, kdy se bude jednat o hodnotu PZI v mld. Kč do České republiky a výměru zemědělské půdy v hektarech. Sledované období je od roku 1993 po rok 2017. Metoda korelační analýzy je aplikována jako jeden z možných analytických přístupů k řešení problematice. Korelaci lze definovat jako míru vztahu mezi dvěma či více statistickými proměnnými. Korelaci lze měřit vícero způsoby. Volba způsobu měření je odvislá od typu statistických proměnných. Mezi nejpoužívanější korelační koeficienty náleží Pearsonův korelační koeficient. Výběrový korelační koeficient je dán vztahem:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}} \quad (2.1)$$

Hodnoty Pearsonova korelačního koeficientu se pohybují v rozmezí $<-1,1>$. Hraniční hodnoty značí dokonalý lineární vztah. Hodnoty korelačního koeficientu lze ověřit statistickým testem. V případě t-testu je testována nulová hypotéza, která představuje tvrzení, že výběr pochází z dvourozměrného normálního rozdělení, ve kterém je korelační koeficient nulový (např. Hebák, et al., 2007, Hendl, 2004). Testová statistika je poté definována následovně:

$$t = r_{xy} \sqrt{\frac{n-2}{1-r_{xy}^2}} \quad (2.2)$$

přičemž má rozdělení t o $n-2$ stupních volnosti, kde n je počet dvojic (x_i, y_i) .

Význam výsledných hodnot koeficientů korelace je následující:

- $\rho(x,y) = 1$ - mezi veličinami x a y existuje dokonalá přímá závislost;
- $\rho(x,y) = 0$ - veličiny x a y nejsou korelované;
- $\rho(x,y) = -1$ - mezi veličinami x a y je dokonalý inverzní vztah.

Tabulka číslo 1 zobrazuje hodnoty přímých zahraničních investic do České republiky vyjádřené v miliardách Kč a výměru zemědělské půdy v hektarech mezi obdobími od roku 1993 po rok 2017. Dále v tabulce jsou znázorněny

rozdíly mezi dvěma obdobími v počtu PZI do České republiky a počtu zemědělské půdy. Tyto údaje jsou v článku následně podrobeny korelační analýze. V níže uvedené tabulce nejsou zaznamenány hodnoty za rok 2018, jelikož nejsou zveřejněny výsledky stavu PZI a zemědělské půdy v České republice.

Stav přímých zahraničních investic ze zahraničí od roku 1993 po rok 2017 činil 39 338,7. Největší stav těchto investic je v roce 2017, kdy se jednalo především o investice do zpracovatelského průmyslu, finanční a pojišťovací činnosti. PZI do oblasti velkoobchodu a maloobchodu v uvedeném roce bylo v relativní četnosti 10,3 % a do oblasti nemovitostí 8,3 %. Lze říci, že investice ze zahraničí do velkoobchodu, maloobchodu a do oblasti nemovitostí mohou mít za následek úbytek zemědělské půdy v dané ekonomice. Největší podíly PZI pochází především z Nizozemí, Německa a Rakouska. Stav zemědělské půdy téměř v každém roce vykazuje klesající tendenci. Největší změna stavu půdy byla zaznamenána mezi lety 2005–2010. Od roku 1993 po rok 2017 byl úbytek zemědělské půdy 77 722 hektarů.

Tab. 1: Stav PZI v mld. Kč a zemědělské půdy v hektarech

	Stav PZI (v mld. Kč)	Rozdíl PZI (v mld. Kč)	Zemědělská půda (v ha)	Rozdíl zemědělské půdy (v ha)
1993	102,5	-	4 283 010	-
1994	127,5	25	4 282 142	-868
1995	195,5	68	4 280 954	-1 188
1996	234,2	39	4 279 823	-1 131
1997	319,8	86	4 279 391	-432
1998	429,2	109	4 279 712	321
1999	631,5	202	4 282 446	2 734
2000	818,4	187	4 279 876	-2 570
2001	982,3	164	4 277 435	-2 441
2002	1 165,5	183	4 272 801	-4 634
2003	1 161,8	-4	4 269 218	-3 583
2004	1 280,6	119	4 264 573	-4 645
2005	1 491,6	211	4 259 480	-5 093
2006	1 666,8	175	4 254 403	-5 077
2007	2 032,1	365	4 249 177	-5 226
2008	2 189,5	157	4 244 081	-5 096
2009	2 311,2	122	4 238 975	-5 106
2010	2 409,6	98	4 233 501	-5 474
2011	2 404,2	-5	4 229 167	-4 334
2012	2 600,9	197	4 224 389	-4 778
2013	2 668,7	68	4 219 867	-4 522
2014	2 774,6	106	4 215 621	-4 246
2015	2 895,2	121	4 211 935	-3 686
2016	3 124,2	229	4 208 374	-3 561
2017	3 321,3	197,1	4 205 288	-3 086
Celkem	39 338,7	3 219,1	-	-77 722

Zdroj: ČNB, ČÚZK, vlastní úpravy

3. Výsledky a diskuze

Třetí kapitola se zabývá výsledky korelační analýzy. Tabulka číslo 2 prezentuje údaje o průměru, směrodatné odchylce, počtu pozorování a Pearsonovu korelačnímu koeficientu. Pro výpočet byla stanovena doba pozorování 24 let ($n = 24$). Pro posouzení vzájemného vztahu mezi hodnoty PZI a zemědělské půdy v České republice byl aplikován Pearsonův korelační koeficient. Na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ byla testována hypotéza H_1 . Na základě výpočtu v tabulce číslo 2 a obrázku číslo 4 lze poukázat na silnou, statisticky významnou, negativní závislost mezi hodnotou PZI a zemědělské půdy v České republice. H_1 tedy nelze na uvedené hladině významnosti zamítnout. Korelační koeficient se blíží k hodnotě -1 , který nám udává úplnou (funkční) negativní lineární závislost. Z výsledku je patrné, že s růstem PZI do České republiky počet zemědělské půdy klesá. Důležité je uvést,

že úbytek zemědělské půdy není způsobený jen PZI, jelikož existují i jiné faktory, které ovlivňují stav zemědělské půdy v České republice, mezi které podle Ministerstva životního prostředí (www.mzp.cz) patří především zábory, a to především pro stavební účely.

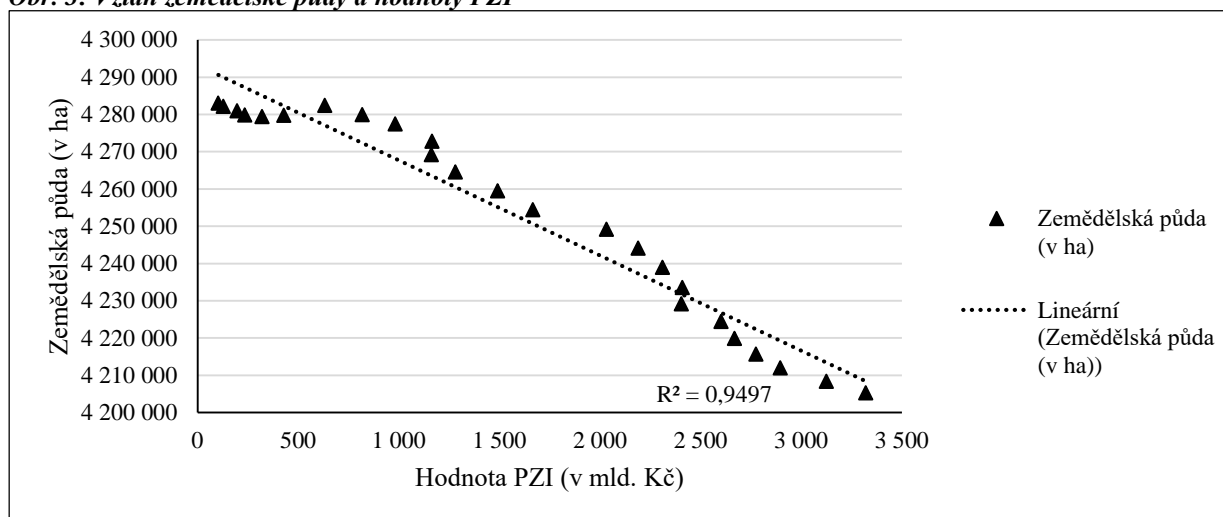
Tab. 2: Hodnota korelačního koeficientu

	Hodnota PZI (v mld. Kč)	Zemědělská půda (v ha)
Průměr	1 574	4 253 026
Směrodatná odchylka (S)	1 051	27 528
Počet pozorování (n)	24	24
Korelační koeficient	-0,974526	

Zdroj: vlastní propočty

Obrázek číslo 2 prezentuje zobrazení lineární závislosti mezi zemědělskou půdou a PZI do České republiky. Z grafu je zřejmé negativní lineární závislost mezi těmito proměnnými. Z grafu lze říci, že existuje lineární negativní závislost mezi růstem PZI a úbytkem zemědělské půdy. Autor článku se zabýval i korelační analýzou mezi hodnotami PZI a počtem PZI na greenfieldech, ale z důvodu nízké korelace nejsou v tomto článku prezentovány výsledky.

Obr. 3: Vztah zemědělské půdy a hodnoty PZI

Zdroj: vlastní propočty

3. Závěr

Zemědělská půda se stává v dnešní době velice výrazným a cenným přírodním zdrojem (faktorem). Počet zemědělské půdy je v neustálém poklesu, a pokud tento vývoj bude v dalších letech pokračovat, tak přibližně za 800 let bude Česká republika bez zemědělské půdy (www.mzp.cz). Předložený článek se zabýval přímými zahraničními investicemi a zemědělskou půdou v České republice. Byla stanovena hypotéza, že hodnota PZI ovlivňuje úbytek zemědělské půdy v České republice. Na základě korelačního výsledku lze konstatovat silnou, statisticky významnou, negativní lineární závislost mezi oběma proměnnými. Z výsledku je patrné, že s růstem hodnoty PZI klesá počet zemědělské půdy v České republice. Autor upozorňuje, že nejen PZI investice ovlivňují zemědělskou půdu, ale i zábory, kde se jedná především o stavební účely. Důležité je poukázat na fakt, že za posledních 24 let ubylo zemědělské půdy přes 77 tisíc hektarů a podle odhadů rozloha půdy v dalších letech bude na klesající tendenci. V dnešním globálním světě se velkou hrozbou stává výstavba průmyslových a obchodních zón na greenfieldech, které po čase z důvodu sílící konkurence neustojí tlak a musí opustit daný trh. V tomto případě pak vznikají opuštěné objekty a areály tzv. brownfieldy, o které není takový zájem a mohou mít negativní vliv na životní prostředí, zdraví obyvatel a v neposlední řadě rozvoj dané oblasti (obec, město). Z tohoto důvodu by se měly podnikatelské a developerské iniciativy směřovat na brownfieldy. Opuštěné objekty a areály mohou mít již zabezpečenou infrastrukturu a stát nabízí různé dotační tituly, které jsou směřované na jejich regeneraci a dekontaminaci. Se zemědělskou půdou by se mělo v dalších letech zacházet obezřetně, aby byla zachována pro další generace. Města a obce by se měly podle autora příspěvku rozrůstat dovnitř a ne do polí.

Literatura

- [1] BARTKE, S., SCHWARZE, R., (2015). No perfect tools: Trade-offs of sustainability principles and user requirements in designing support tolls for land-use decisions between greenfields and brownfields. *Journal of Environmental Management*, vol. 153, pp. 11-24. ISSN 0301-4797. DOI 10.1016/j.jenvman.2015.01.040.
- [2] BRINGEZU, M., et al, (2012). Beyond biofuels: assessing global land use for domestic consumption of biomass: a conceptual and empirical contribution to sustainable management of global resources. *Land Use Policy*, vol. 29, no. 1, pp. 224-232. ISSN 0264-8377. DOI 10.1016/j.landusepol.2011.06.010.
- [3] ČNB, (2017). *Přímé zahraniční investice k 31. 12. 2017*. [online]. [cit. 2019-01-10]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/PZI_2017_CZ.pdf.
- [4] ČNB, (2018). *Přímé zahraniční investice*. [online]. [cit. 2019-02-01]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/.
- [5] ČÚZK, (2018). *Souhrnné přehledy o půdním fondu z údajů katastru nemovitostí České republiky*. [online]. [cit. 2019-01-25]. Dostupné z: <https://www.cuzk.cz/Periodika-a-publikace/Statisticke-udaje/Souhrne-prehledy-pudniho-fondu.aspx>.
- [6] DE MELLO, R. L, (1997). Foreign direct investment in developing countries and growth: A selective survey. *The Journal of Development Studies*, vol. 34, no. 1, pp. 1-34. ISSN 0022-0388. DOI 10.1080/00220389708422501.
- [7] DE MELLO, R. L, (1999). Foreign direct investment -led growth: Evidence from time series and panel data. *Oxford Economic Papers*, vol. 51, no. 1, pp. 133-151. ISSN 0030-7653. DOI 10.1093/oep/51.1.133.
- [8] DUNNING, J. H., LUNDAN. S. M., 2008. *Multinational enterprises and the global economy*. 2nd ed. Northampton, MA: Edward Elgar. ISBN 978-1-84376-525-7.
- [9] EKOPOLITIKA, (2006). *Slovníček pojmů*. [online]. [cit. 2019-04-03]. Dostupné z: <http://www.ekopolitika.cz/cs/ustecko-zivy-region/slovnicek-pojmu.html>.
- [10] FALLON, G., COOK, M., (2010). Exploring the Regional Distribution of Inbound Foreign Direct Investment in the UK in Theory and Practice: Evidence from a Five-Region Study. *Regional Studies*, vol. 44, no. 3, pp. 337-353. ISSN 00579794. DOI 10.1080/00343400802378735.
- [11] FARMY.CZ.s.r.o., (2018). *Zpráva o trhu s půdou*. [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z: <http://www.farmy.cz/dokumenty/ZPRAVA-o-trhu-s-pudou-FARMYCZ-leden-2018.pdf>.
- [12] FRANCO, C., (2013). Exports and FDI motivations: Empirical evidence from U.S. foreign subsidiaries. *International Business Review*, vol. 22, no. 1, pp. 47-62. ISSN 09695931. DOI 10.1016/j.ibusrev.2012.02.002.
- [13] GARDI, G. et al., (2015). Land take and food security: assessment of land take on the agricultural production in Europe. *Journal of Environmental Planning and Management*, vol. 58, no. 5, pp. 898-912. ISSN 0964-0568. DOI 10.1080/09640568.2014.899490.
- [14] GELRICH, M. et al., (2007). Agricultural land abandonment and natural forest re-growth in the Swiss mountains: A spatially explicit economic analysis. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, vol. 118, no. 1-4, pp. 93-108. ISSN 01678809. DOI 10.1016/j.agee.2006.05.001.
- [15] GOLDFRAY, H. C. J., (2000). Food security: The challenge of feeding 9 billion people. *Science*, vol. 327, no. 5967, pp. 812-818. ISSN 0036-8075. DOI 10.1126/science.1185383.
- [16] HADDAWAY, R. N., STYLES, D., PULLIN, S. A., (2014). Environmental impacts of farm land abandonment in high altitude/mountain regions: a systematic map of the evidence. *Environmental Evidence*, vol. 3, no. 17, pp. 1-19. ISSN 2047-2382. DOI 10.1186/2047-2382-3-17.
- [17] HEBÁK, P., HUSTOPECKÝ, J., JAROŠOVÁ, E., PECÁKOVÁ, I., (2007). *Vícerozměrné statistické metody*. Praha: Informatorium. ISBN 80-7333-056-9.
- [18] HENDL, J., (2004). *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-820-1.
- [19] CHMIELOVÁ, P., (2018). *Municipality a jejich možnosti při vytváření vhodného podnikatelského prostředí*. Praha: Professional Publishing, pp. 86-96. ISBN 978-80-88260-19-6.
- [20] KADERÁBKOVÁ, A. a kol., (2003). *Růst, stabilita a konkurenceschopnost: aktuální problémy české ekonomiky na cestě do EU*. Praha: Linde. ISBN 80-86131-35-1.
- [21] LAMBIN, E. F., GEIST, H. J., (2006). *Land use and land cover change: local process and global impacts*. Springer Berlin Heidelberg New Yourk. ISBN 3 540-32201-9.
- [22] LIM, G. E., (2001). Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of the Recent Literature. *IMF Working Paper*, vol. 1, no. 175, pp. 1-28. ISSN 1018-5941. DOI 10.5089/9781451858754.001.
- [23] MEYFROIDT, P. et al., (2016). Drivers, constraints and trade-offs associated with recultivating abandoned cropland in Russia, Ukraine and Kazakhstan. *Global Environmental Change*, vol. 37, pp. 1-15. ISSN 09593780. DOI 10.1016/j.gloenvcha.2016.01.003.

- [24] MEYER, W. B., TURNER, B. L., (1992). Human population growth and global land-use/cover change. *Annual Review of Ecology and Systematics*, vol. 23, no. 1, pp. 39-61. ISSN 00664162. DOI 10.1146/annurev.es.23.110192.000351.
- [25] MZP, (2009). *Úbytek půdy je stále alarmující*. [online]. [cit. 2019-02-10]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/articles_091123_zemedelec.
- [26] MÜLLER, D., MUNROE, K. D., (2008). Changing Rural Landscapes in Albania: Cropland Abandonment and Forest Clearing in the Postsocialist Transition. *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 98, no. 4, pp. 855-876. ISSN 00045608. DOI 10.1080/00045600802262323.
- [27] PLOEG POELHEKKE, van der, (2009). Foreign Direct Investment and Urban Concentrations: Unbundling Spatial Lags. *Journal of Regional Science*, vol. 42, no. 4, pp. 749-775. ISSN 1467-9787. DOI 10.1080/14631377.2014.874658.
- [28] RAMANKUTTY, N., FOLEY, J. A., (1992). Estimating historical changes in global land cover: Croplands from 1700 to 1992. *Global Biogeochemical Cycles*, vol. 13, no. 4, pp. 997-1027. ISSN 08866236. DOI 10.1029/1999GB900046.
- [29] ROBINSON, H. B., (2015). Phytoextraction: Where's the action? *Journal of Geochemical Exploration*, vol. 151, pp. 34-40. ISSN 0375-6742. DOI 10.1016/j.gexplo.2015.01.001.
- [30] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, D. W., (2013). *Ekonomie*. 19. vyd. Praha: NS Svoboda, 2013. ISBN 978-80-205-0629-0.
- [31] SRHOLEC, M., (2004). *Přímé zahraniční investice v České republice. Teorie a praxe v mezinárodním srovnání*. Praha: Linde. ISBN 80-86131-52-1.
- [32] ŠIMONOVÁ, J., (2011). *Investiční pobídky, nadnárodní firmy a regionální rozvoj*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. ISBN 978-80-7372-803-8.
- [33] TUREČKOVÁ, K., NEVIMA, J., ŠKRABAL, J., MARTINÁT, S., (2018). Uncovering patterns of location of brownfields to facilitate their regeneration: Some remarks from the Czech Republic. *MDPI: Sustainability*, vol. 10, no. 6, 1984. pp. 1-14. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su10061984.
- [34] UNCTAD, (2018). *World Investment Report: Annex Tables*. [online]. [cit. 2019-02-05]. Dostupné z: <https://unctad.org/en/pages/diae/world%20investment%20report/annex-tables.aspx>.
- [35] UNEP, (2014). *Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants* [online]. [cit. 2019-02-15]. Dostupné z: <http://www.pops.int/Partners/UNEP/ChemicalsandWasteBranch/tabid/4140/Default.asp> x.
- [36] VILLAVERDE, J., MAZA, A., (2015). The determinants of inward foreign direct investment: Evidence from the European regions. *International Business Review*, vol. 24, no. 2, pp. 209–223. ISSN 0969-5931. DOI 10.1016/j.ibusrev.2014.07.008.
- [37] WOKOUN, R. a kol., (2010). *Přímé zahraniční investice a regionální rozvoj*. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1736-0.

Tento článek vznikl za podpory projektu SGS/20/2019 „Brownfieldy v urbánním a rurálním prostoru: geografické, ekonomické, podnikatelské a veřejnosprávní souvislosti a jejich význam pro regionální rozvoj (BURAN 2)“.

PODPORA REGIONÁLNÝCH ŠPECIFÍK V KRAJINNO-ARCHITEKTONICKEJ TVORBE V PODMIENKACH SLOVENSKEHO VIDIEKA

Enhancement of regional specificities in landscape architectural design in the Slovak countryside

GABRIEL KUCZMAN

ĽUBICA FERIANCOVÁ

Katedra záhradnej a krajinnej architektúry
Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Department of Garden and Landscape Architecture
Faculty of Horticulture and Landscape Engineering
Slovak University of Agriculture in Nitra

✉ Tulipánová 7, 94901 Nitra, Slovak Republic

Email: gabriel.kuczman@gmail.com, lubica.feriancova@gmail.com

Anotácia

Príspevok je zameraný na príklady riešení plôch zelene v podmienkach poľnohospodárskych vidieckych sídiel nitrianskeho regiónu. Ateliérová tvorba študentov krajinnej a záhradnej architektúry, pod vedením pedagógov (Feriancová, Kuczman) na predmete *Obnova zelene vidieckeho sídla*, je zameraná na revitalizáciu vidieckych priestranstiev nástrojmi a prostriedkami krajinnej a záhradnej architektúry. Modelovým územím boli 3 verejné priestranstvá vo vidieckych sídlach: Maňa, Trávnica a Čeladice. Návrhovým riešeniam predchádzalo vypracovanie analýz, okrem iných aj dendrologickej, s určením vhodnosti druhov v danom území, posúdenie ich zdravotného stavu, vitality, lokalizácie a spoločenskej hodnoty drevín. V návrhu ide o praktické vnášanie účelných, moderných trendov do úprav, čo zvýšilo reprezentatívnosť, skultúrnilo nevyužívané časti poväčšine verejných priestranstiev a vytvorilo priestor pre spoločenské, kultúrne a športové aktivity v obci.

Kľúčové slová

vidiek, krajina, verejné priestranstvá, zeleň

Annotation

The paper focuses on diverse design solutions of green spaces in rural agricultural settlements of the Nitra Region. The design-studio teaching of landscape architecture led by Lubica Feriancová and Gabriel Kuczman (authors of this paper) within the Rural Green Space Design Studio focuses on the revitalisation of rural open spaces through methods in landscape architecture. The model areas are 3 open spaces in rural settlements Maňa, Trávnica, Čeladice. The design process started with elaboration of analyses, including dendrological (assessing species composition and its suitability in the study areas, health condition, vitality, localisation and societal value of woody plants according to national legislation). The presented design alternatives integrate functional and contemporary trends in open spaces that enhance the representative character and the cultural value of unused open spaces, while providing attractive re-designed spaces for social, cultural, and sport activities in rural settlements.

Key words

countryside, landscape, public spaces, greenery

JEL classification: O10, O20, O50

1. Úvod

Vo veľmi generalizovanej podobe možno konštatovať, že niektoré obce na vidieku majú primárne predpoklady pre rozvoj a zvyšovanie kvality života väčšie, iné naopak menšie. V skutočnosti to však nie je také jednoduché. Predpoklady rozvoja sa môžu opierať o rozličný impulz. Odborník pre otázky slovenského vidieka prof. Šarafín (2016) označuje a definuje jeho „dva“ druhy: „jeden“, ktorý včlenený do urbanizačných procesov miest a ten „druhý“, ktorý je z nich vyradený. Na pomyselných mapách sa tak objavuje „mestský“ vidiek akoby s novou tvárou,

resp. so stratou svojho ducha. Takto mnohé dediny strácajú „tvár“ svojho pôvodu, najmä tie v blízkosti veľkých miest. Protipólom týchto dedín sú dediny „odsúdené“ na zánik, vyľudňujú sa, predstavujú „stratený“ vidiek Slovenska. Regióny Slovenska majú svoju urbanizovanú podobu, tá určuje mieru ekonomickej životaschopnosti jeho vidieka, určuje dostupnosť za prácou. Dediny starnú. Vidiek stojí na rázcestí, buď sa stane predmetom regionálneho plánovania svojho vývoja alebo každá dedina ostane odkázaná sama na seba. Urbanizácia vidieka „prináša“ budovanie nových dopravných koridorov, lebo život vidieka predurčuje jeho mobilita. Vidiek sa globalizuje. Dopravné systémy spoja Európu, doprava rozdelí vidiek na výhodne a nevýhodne dostupný. Dostupný vidiek bude moderný, ponúkne dobré bývanie a „pohotovú“ rekreáciu pre ľudí z miest. Budúcnosť dedín je jednoznačne závislá na ekonomike (Rusko 2010). To vyvoláva novú zodpovednosť samospráv – myslieť strategicky Vaculová, Štěpánková, (2016), vychádzať z vízie svojho postavenia, poznať, chrániť a rozumne rozvíjať silné stránky svojho prostredia.

Cieľom tohto príspevku je podpora a zvýšenie povedomia lokálnych špecifik a tradícií vidieka formou krajinnno-architektonických úprav vo verejnom otvorenom priestore. Takéto priestory dávajú možnosť prezentovať obciam miestne remeslá, tradície, stretnutia záujmových skupín obyvateľstva, čo v konečnom dôsledku vyústí do zvýšenia ekonomickej prosperity sídla a regiónu. Na príklade troch vidieckych sídiel v Nitrianskom regióne dokumentujeme spôsob ako prostriedkami krajinnno-architektonickej tvorby je toto možné dosiahnuť. Tieto formy boli uplatnené v riešení plôch zelene, tak, aby zdôrazňovali línie, tvary a prvky v požadovanej architektonickej jednote. Navyše, uplatnené vegetačné prvky a formácie korešponujú s historickým kontextom a pôvodnosťou druhov v daných územiach.

2. Materiál a metódy

Metodika spracovaných krajinnno-architektonických výstupov vedie k jasnému cieľu, ktorou je obnova verejných priestorov a podpora špecifického rázu vidieckeho prostredia. Toto je možné na základe dôkladných funkčno-priestorových, ekologických, estetických, dendrologických, historických a spoločenských analýz. Metodický postup je spracovaný na základe už publikovaných výstupov Kuczman, Feriancová (2013), Kuczman (2015), Tóth, Štěpánková, Feriancová (2016), Tóth, Kuczman Feriancová (2016). Stratégia metodického postupu reprezentuje modelačnú stratégiu zadanú autormi Deming, Swaffield (2011), čo predstavuje spracovanie simulačných modelov. Tieto významnou mierou znázorňujú želaný stav riešeného priestoru. Vlastný metodický postup je obsiahnutý v štyroch základných fázach: analýza, hodnotenie, vyhodnotenie a návrh.

Analytická fáza znamená zber dát z dostupných literárnych zdrojov a ich overenie terénnym prieskumom. Lokálne špecifiká obce, regiónu, jej hlavné prírodné znaky sú významnými východiskovými materiálmi. Vizuálna prepojenosť vidieckeho sídla s okolitou krajinou, vyznačenie pozitívnych a negatívnych prvkov v území významne ovplyvňujú riešený priestor. Vegetačná analýza je základným krokom k zisteniu stavu zelene na riešenom území. Takýto materiál je nevyhnutnou súčasťou pre jej prehodnotenie a výrazne ovplyvňuje následné riešenie. Je zároveň podkladom pre arboristické opatrenia. Jeho dôsledné spracovanie, čo zahŕňa i vyčíslenie spoločenskej hodnoty drevín podľa platnej vyhlášky k zákonu č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, vyjadruje ekologickú, biologickú a kultúrnu hodnotu drevín v danom území (Uhrín, Supuka 2015).

Ďalšia fáza metodického postupu hodnotí získané informácie z oblasti infraštruktúry, dejín, kultúry a tradícií, verejného názoru obyvateľov, prírodných, demografických údajov, dendrologickej skladby a kompozície. Ide o objektivizáciu skutočného stavu a vytvorenie reálneho zdroja informácií pre hodnotenie riešeného priestoru. Objektivizácia hodnotenia dendrologickej skladby prezentovaných výstupov bola realizovaná na základe vybraných inventarizačných postupov (metodiky Machovec, Pejchal, Juhásová). Zároveň boli prehodnotené fenotypové znaky drevín, zohľadnená ich rajonizácia ako predpoklad ich ďalšej perspektívy v riešenom území.

Návrhová fáza obsahuje krajinnno-architektonické štúdie. Zohľadňuje výsledky všetkých skúmaných materiálov z literárnych zdrojov a z terénneho prieskumu. Subjektívne pohľady riešiteľov vyúsťujú do originálnych myšlienok v podobe simulačných modelov. Komplexný návrh zelene zahŕňa konfrontácie tvorby autorov, s dotknutými úradmi, organizáciami, zastupiteľstvom obecného úradu a neposlednom rade s verejnou mienkou dotknutých obyvateľov.

Obr. 1: Zájmové územia v rámci Slovenska a Nitrianskeho kraja

Zdroj: <https://sk.wikipedia.org/wiki>

Riešené štúdie reprezentujú 3 vidiecke priestory v Nitrianskom samosprávnom kraji (NSK).

- obec Maňa, katastrálne územie (k.ú.) s rozlohou 21,59 km², s priemernou nadmorskou výškou 176 m.n.m., s počtom obyvateľov 2112,
- obec Trávnica, rozloha k. ú. 21,15 km², priem. nadm. v. 130 m.n.m, počet obyv. 1070.
- obec Čeladice, rozloha k. ú. 10,47 km², priem. nadm. v. 180 m.n.m, počet obyv. 993.

Na základe týchto údajov obec Maňa a Trávnica patria rozlohou medzi väčšie obce a obec Čeladice je radená medzi menšie obce vNSK. Všetky sa nachádzajú v poľnohospodárskom type krajiny. Nitriansky kraj je prevažne rovinný, nížinný, prerušovaný pahorkatinami. Patrí k najteplejším oblastiam a najproduktívnejším poľnohospodárskym centráram SR. Na severe sa krajom tiahne pohorie Trábeč, severovýchod je lemovaný výbežkami Štiavnických vrchov a z časti Pohronským Inovcom. Najväčšiu časť na juhovýchode a juhu zaberá kvalitná poľnohospodárska pôda Podunajskej nížiny s časťou Žitného ostrova, čo je najväčší riečny ostrov Európy. Zaberá územie medzi hlavným tokom Dunaja a Malým Dunajom. V rámci SR má najväčšie zásoby podzemných vôd. Kraj, najmä jeho južné oblasti, sú tiež bohaté na termálne pramene. Nitriansky kraj má rozlohu 6 343 km², čo je 12,9 % z rozlohy SR, nachádza sa v ňom 354 sídiel, z nich 15 sú sídla mestského, 339 vidieckeho typu.

3. Výsledky

Hodnotenie plôch zelene vo vidieckych sídlach je základným a nevyhnutným krokom pre výber revitalizačných zásahov do jej systému. Uplatnenie väzieb na lokálne špecifiká vidieckych sídiel sa prejavilo v spracovaných, tu prezentovaných štúdiách.

V obci Maňa ide o prepojenie miestnych folklórnych tradícií do priestorového zobrazenia v širšom centre dediny formou štylizovanej línie, obr. 2. Hlavnou myšlienkou je prepojenie tradičného dedinského kvetinového ornamentu, ktorý je charakteristický pre folklórny odev skupiny Dolinka Maňa do pôdorysného riešenia parku. Vírivé ornamenty tak spájajú miestne tradície, teda prvky folklóru, do priestorového stvárnenia. Predstavujú snahu hľadať a nachádzať jedinečné impulzy, ktoré ponúka ľudová tvorba. Jedná sa o prejav hravosti a radosti zo života. Vdychuje kompozícii vyváženú harmóniu, stabilitu a súčasne istú dynamiku. Tento priestor ponúka miesto pre každoročné usporadúvanie Požitavských folklórnych slávností obr. 3.

Obr. 2: Inšpirácia pri tvorbe línií v navrhovanom parkovom priestore - štylizácia motívu - zvýraznenie komunikačnej osi, vstupov do parkového priestoru

Zdroj: ateliérová práca KZKA, Hoppanová, Kuczman, Feriancová 2018

Obr. 3: Štylizovaný motív umiestnený do pôdorysu riešeného parku v obci Maňa

Zdroj: ateliérová práca KZKA, Hoppanová, Kuczman, Feriancová 2018

Voľba vegetačných prvkov z lokálnych druhov bola základnou filozofiou pre tvorbu vo všetkých troch predstavených štúdiách. V obci Maňa ide o prirodzené vegetačné formácie, s dominantnými solitérnymi javormi *Acer platanoides* L. a pagašťanom *Aesculus hippocastanum* L.

Vnesené priestorové ornamenty zvyrazňujú zmiešané trvalkové záhony z domácich druhov kvitnúcich bylín. Štruktúra a navrhované línie vnášajú do priestoru pohyb, dynamiku, hravosť a voľnosť.

Riešený priestor v Trávnici predstavuje verejnú otvorenú plochu v blízkosti základnej a materskej školy v kontakte s hlavnou komunikáciou v obci. Priestor v súčasnosti pôsobí nesúrodno, dominujú v ňom cudzie stavebné prvky. Zámerom návrhu bolo sfunkčnenie tohto nevyužívaného priestoru a jeho ponúknutie miestnej komunite s uplatnením lokálnych špecifických prvkov. Preto v návrhovom riešení boli podporené otvorené trávnaté priestory s rozvoľnenými záhonmi domácich druhov trvaliek. Kompozície predstavujú charakteristický kvitnúcí priestor na vidieku, pretože pozostáva z regionálnych druhov bylín obr. 4. Takto zmiešané trvalkové záhony podpora zmyslové vnemy, a to cez vôňu a estetický pôžitok. Sortiment navrhovaných drevín podporí autenticitu vidieckeho priestoru vďaka lipe malolistej *Tilia cordata* Mill. a javora poľného *Acer campestre* 'Elsrijk'. Takto navrhnutý priestor má navodzovať pocit voľnosti a otvorenosti, čo sú hlavné atribúty moderného verejného priestoru.

Obr. 4: Detail zoskupenia trvalkového záhonu vo verejnom priestore v obci Trávnica

Zdroj: ateliérová práca KZKA, Ivanová, Kuczman, Feriancová 2018

Revitalizácia verejného priestoru v obci Čeladice predstavuje sfunkčnenie doposiaľ nevyužívaného priestranstva v obci na kultúrne a sezónne podujatia. Obec so zachovanými hudobnými tradíciami (dychová hudobná skupina Čeladanka z r 1936) a nadšencami folklóru (detský folklórny súbor Rabonka), organizuje množstvo kultúrnych podujatí a má eminentný záujem zmeniť v súčasnosti nevyužívanú plochu na funkčný priestor s celoročným využitím pre rôzne kultúrne i športové aktivity. Ponúknuté riešenie akcentovalo zjednotenie materiálov, podporu domácich druhov lipa malolistá *Tilia cordata* Mill., javor poľný *Acer campestre* 'Elsrijk' a v malom zastúpení aj zdomácnené druhy s menšou korunou ako sú hrušky *Pyrus calleryana* 'Bradford' a hloh *Crataegus incana* 'Mayflower'. Tieto druhy kvitnutím podporia jarný efekt, ktorý je vidieku blízky. Navrhovaná trávo-bylinná eťáž dotvára farebnosť verejného priestoru hlavne vo vegetačnom období, kedy sa usporadúvajú tradičné kultúrne podujatia v obci obr. 5.

Obr. 5: Revitalizácia nevyužívanej plochy v obci Čeladice

Zdroj: ateliérová práca KZKA, Červeňová, Kuczman, Feriancová 2018

Všetky predstavené štúdie majú ambíciu podporiť miestnu rázovitosť obce v poľnohospodárskom type krajiny. Priestranné trávnaté plochy s rozvoľnenou výsadbou domácich listnatých stromov a zmesou trvaliek v kvitnúcich záhonoch, ponúkajú príležitosť organizovať kultúrne podujatia v otvorených a bezpečných priestranstvách. Oživenie a zachovanie tradícií v kultúrnom vonkajšom prostredí na vidieku patrí ku kľúčovým formám sociálnej súdržnosti a záujmu verejnosti o vlastnú obec a veci verejné.

4. Záver

Slovenský vidiek má bohatý potenciál pre úspešný rozvoj. Rôznorodosť prírodných podmienok na pomerne malom území s kultúrnou, etnografickou a historickou tradíciou dávajú potenciál rozvoju. V horských oblastiach najmä pre rozvoj cestovného ruchu, zimných športov a turistiky, v nížinných oblastiach pre rozvoj poľnohospodárstva a agroturistiky. Každá doba (sociálne, kultúrne a ekonomické podmienky) zanecháva na vzhľade vidieka svoj odtlačok. Rôzne regióny majú svoj nezameniteľný 'svojráz'. Za podstatu vidieka a života na vidieku sa považuje úzka spojitosť s prírodou.

Samosprávy začínajú vnímať kvalitu novej výstavby cez kultúrno-historické odkazy, dedina sa už nehanbí za svoju minulosť. Naopak obyvatelia objavujú prednosti dediny v porovnaní s mestom, obnova dediny znamená návrat stratených hodnôt spolunažívania. Takáto obnova nadobudla významné postavenie aj v európskom kontexte. Vidiek stojí na rázcestí, buď sa stane predmetom regionálneho plánovania svojho vývoja alebo každá dedina ostane odkázaná sama na seba. Urbanizácia vidieka „prináša“ budovanie nových dopravných koridorov, život vidieka predučuje jeho mobilita. To vyvoláva novú zodpovednosť samospráv – myslieť strategicky, vychádzať z vízie svojho postavenia, poznať a chrániť silné stránky svojho prostredia. V príspevku prezentované krajinno-architektonické štúdie sú výstupmi ateliérovej tvorby študentov krajinnej a záhradnej architektúry so zameraním na podporu „génia loci“ charakteristickej poľnohospodárskej dediny nitrianskeho regiónu.

Preto snaha o kvalitatívnu zmenu verejných priestranstiev musí byť trendom, spôsobom a cestou ako naše slovenské dediny v európskom meradle dostať na porovnateľnú úroveň. Nebude to ľahké, ale nie ani nemožné (Kuczman, Feriancová 2013).

Nastolený trend premeny a revitalizácie vidieckych priestranstiev dáva predpoklad ich vyššej návštevnosti, obľúbenosti miestnych tradícií a tým podpory ekonomickej prosperity samotného vidieckeho sídla, resp. regiónu. Revitalizované verejné priestory sú potenciálom rozvoja miestnych remesiel, domácich výrobkov ako aj miestnych

kulturních podujatí, stretnutí rodáků a festivalů. Obnova řešených priestorov prináša nové možnosti ekonomického rozvoja priestoru, ktorý má zásadný vplyv na úroveň kultúrno-spoločenského života obce.

Predstavené štúdie reprezentujú jedinečné impulzy, ktoré ponúka ľudová tvorba štylizovaným pretavením do priestorového zobrazenia v území pomocou vegetačných formácií. Použitím prirodzených vegetačných prvkov sa oživuje odkaz našich predkov a do vidieckych priestorov sa navracajú často zabudnuté, avšak prirodzené fragmenty. Niekedy je za tým intuícia a prirodzený cit a inokedy historické podklady, v ktorých je možné nájsť svoje korene a je na nás, aký rešpekt k odkazom našich predkov zachováme a zanecháme pre budúce generácie.

Literatúra

- [1] DEMING, M. E., SWAFFIELD, S., (2011). *Landscape Architectural Research: Inquiry, Strategy, Design*. New Jersey, USA: John Wiley-Sons. ISBN: 978-0-470-56417-2.
- [2] KUCZMAN, G., FERIANCOVÁ, L., (2013). *Principles of Creation of Green Areas in Rural Settlements*. Nitra: SPU Nitra Publishing. ISBN 978-80-552-1122-0.
- [3] KUCZMAN, G., (2015). *Landscape architecture of rural settlements in the region of Nitra*. Journal on Law, Economy & Management, vol. 5, no. 2, pp. 52-56. ISSN 2048-4186.
- [4] RUSKO, M., (2010). In *Bezpečnostné a environmentálne manažérstvo*. Žilina: STRIX, pp. 206-212. ISBN 978-80-89281-58-9.
- [5] ŠARAFÍN, M., (2016). *Architektonický návrh verejných priestranstiev*. [Realizačný projekt centra obce úprava verejných priestranstiev]. Bratislava: Atelier domova s.r.o.
- [6] TÓTH, A., (2015). *Zelená infraštruktúra vidieckeho sídla a príľahlej krajiny*. [Dizertačná práca]. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita.
- [7] TÓTH, A., ŠTĚPÁNKOVÁ, R., FERIANCOVÁ, L., (2016). *Landscape Architecture and Green Infrastructure in the Slovak Countryside*. Praha: Publishing House: powerprint, ISBN 978-80-7568-008-2
- [8] TÓTH, A., KUCZMAN, G., FERIANCOVÁ, L., (2016). *Species composition and diversity of non-forest woody vegetation along roads in the agricultural landscape*. Forestry Journal, vol 62., no.1. 62 (2016) pp. 56-66. ISSN 0323-1046.
- [9] TÓTH, A., TIMPE, A., (2017). *Exploring urban agriculture as a component of multifunctional green infrastructure: Application of figure-ground plans as a spatial analysis tool*. Moravian Geographical Reports, vol. 25, no.3, pp. 208-218. DOI: 10.1515/mgr-2017-0018
- [10] UHRIN, P., SUPUKA, J., (2015). *Trees in the city streets and Squares*. Dendroflora of Central Europe utilization of knowledge in research, education and practice. Zvolen: TU, Zvolen. ISBN 978-80-228-2776-8
- [11] VACULOVÁ, V., ŠTĚPÁNKOVÁ, R., (2016). *Úpravy verejných priestorov z hľadiska udržateľného rozvoja: Modifications of public spaces in the aspect of sustainable development*. In Veda mladých. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, pp. 160--167. ISBN 978-80-552-1473-3.

Príspevok bol spracovaný vďaka finančnej podpore grantových projektov: KEGA č. 001SPU-4/2017 Ekosystémové služby zelenej infraštruktúry; VEGA č. 1/0371/18 SakralArch: Zachovanie historického odkazu a architektonickej diverzity drobných sakrálnych stavieb v kultúrnej krajine Slovenska; VEGA č. 1/0044/17 Vegetačné štruktúry v mestských sídlach a ich integrované hodnotenie pre potreby ekosystémových služieb

MOŽNOSTI UPLATNĚNÍ MENTÁLNÍCH MAP A ASOCIAČNÍCH ANALÝZ V REGIONÁLNÍCH ANALÝZÁCH

Possibilities of usage of mental maps and association analysis in regional analysis

VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ

MICHAEL PONDĚLÍČEK

IVA POSLUŠNÁ

PAVEL STRUHA

Katedra regionálního rozvoje | Department of Regional Development
Institut regionálního rozvoje | Institute of Regional Development
VŠ regionálního rozvoje a Bankovní institut - AMBIS | College of Reg. Develop. and Bank institute - AMBIS
✉ Žalanského 68/54, 168 00 Prague, Czech Republic
E-mail: vladimira.silhankova@ambis.cz, mpondelicek@gmail.com,
iva.poslusna@ambis.cz, pavel.struha@ambis.cz

Anotace

Mentální mapy začali geografové využívat v 60. a 70. letech 20. století jako vyjádření percepce části města či ke studiu prostorových představ a preferencí nejen místních obyvatel. V současnosti se užívají v řadě „regionalistických“ úloh, nicméně nikdy se nestaly integrální součástí regionálních analýz a zůstávají tak jakousi zvláštností či anomálií při studiu území a jeho problémů. S tvorbou mentálních map souvisí i zpracování asociačních analýz, které v oblasti regionálního rozvoje a regionálních analýz doposud nebyly vůbec využívány. Cílem práce je představit možnosti uplatnění mentálních map a asociačních analýz v regionálních analýzách na příkladu výsledků terénních cvičení studentů regionalistických oborů a demonstrovat tak možnosti využití těchto hraničních technik jako nového – doplňujícího prvku v poznání stavu a potenciálu rozvoje území. Na základě praktických poznatků můžeme mentální mapy „rozvojářského“ typu označit za ručně kreslený „obraz“ mapovaného místa, který postihuje nejvýznamnější body prostoru. Z hlediska pojetí je pak můžeme dělit na tzv. partiální a holistické a vyhodnocovat je pomocí analýzy četnosti. Asociační analýzy můžeme pojímat buď jako asociace geografické nebo percepční, případně jako analýzy komparativní porovnávající stav dvou či více území. Za nespornou výhodu obou technik lze považovat jejich jednoduchost a finanční nenáročnost, mezi nevýhody patří potřeba zpracování dat od středně velkého vzorku respondentů.

Klíčová slova

mentální mapa, asociační analýza, regionální analýza

Annotation

Mental mapping was firstly used by geographers in 1960s' and 1970s' as an expression of a perception of a city or to study territory preferences of its citizens. In present time, it is being used in many ways in “regionalistic” tasks, however it has never become integral part of regional analysis, and so it is known as a curiosity or an anomaly in a research of a territory and its problems. With a creation of mental maps is also related processing of association analyses, which haven't been used in regional analyses and regional development at all. The purpose of the work is to imagine options of use of a mental mapping and an association analysis in regional analyses on example of the outcomes of terrain excursions of students, who study regionalistic subjects, and demonstrate this way possibilities of use of these techniques as a new and complementary element in a research of a current state and a development potential of the territory. Based on practical knowledge, we can call mental maps of “developing” type as a hand drawn “picture” of the mapped location, which contains the most important parts of the area. In terms of a conception we can divide them into “partial” and “holistic” maps, and we can evaluate them with an analysis of a frequency. Association analyses can be conceived as associations geographical or as associations perceptual, eventually as comparative analyses, that compare states of two or more territories. The indisputable advantage of both of the techniques can be considered their simplicity and the fact, that they are

not financially difficult, and the disadvantage is for example the need of a data processing from the medium-sized sample of respondents.

Key words

mental map, association analysis, regional analysis

JEL classification: R58

1. Úvod

Mentální či myšlenkové mapy jsou graficky zpracovanou napodobeninou procesů probíhajících v mozku při záznamu hlavních atributů okolí (Jung 2011) a jsou navrženy tak, aby mozek využíval maximum svých schopností. Opírají se o fakt, že lidský mozek myslí multilaterálně, nikoli lineárně. Jejich původní určení či užití bylo chápáno jako pomůcka pro přemýšlení, k učení, plánování nebo řešení problémů. (Buzan, 2007) Již od 60. let 20. století, kdy byly myšlenkové mapy poprvé prezentovány, se začalo rozvíjet jejich užití i v oblasti geografie resp. městského, prostorového a regionálního plánování (Lynch, 2004 aj.). V současnosti se užívají v řadě „regionalistických“ úlohách, nicméně nikdy se nestaly integrální součástí regionálních analýz a zůstávají tak jakousi zvláštností či anomálií při studiu území a jeho problémů. Vyjdeme-li ale z obecně přijímaného pojetí regionální analýzy jako hodnocení prostorově vázaných (resp. územně definovaných) souborů dat o nejrůznějších sociálně ekonomických, ale i fyzicko-geografických jevech či procesech (GaREP), pak musíme logicky dospět k myšlence, že mentální mapy by se měly stát integrální součástí těchto analýz, protože tvorba mentálních map je spojena s tvorbou asociačních řetězců (Possin, 2005) a z nich vycházejících asociačních analýz, stojí zde i otázka zda a jak využít asociačních analýz v rámci regionální analýzy jako celku (Kleon, 2009). Druhou otázkou je jak regionální asociační analýzu realizovat, aby měla dostatečný rozsah a vypovídací schopnost, protože každá osobnost má svou osobně (míněno vnitřně) orientovanou míru percepce danou postojem ke světu, který vychází také z výchovy, prostředí a jiných faktorů. (Jung 2011)

1.1 Cíl práce a použité metody pro její zpracování

Cílem práce je představit možnosti uplatnění mentálních map a asociačních analýz v regionálních analýzách.

1.2 Metody tvorby mentálních map

Pojetí mentálních map a jejich zapojení do regionálních analýz a plánování se v čase značně proměňovalo a stále proměňuje. Jak poznamenává Drbohlav (1991) mentální mapy začali geografové využívat v 60. a 70. letech 20. století jako vyjádření percepce města či ke studiu prostorových preferencí jeho obyvatel. O mentálních mapách a jejich využití u nás sugestivně vyučoval v 90tých letech v Brně také doc. Hynek, který v nich viděl možnost záznamu jevů mizejících nebo zmizelých z volné krajiny, kdy screeningem a komparací mentálních map místních obyvatel by bylo možno rekonstruovat významné body rurální krajiny. Jedním z prvních, kdo mentální mapy v prostorovém plánování užil, byl Kevin Lynch (2004), který chápal mentální mapou samotné zobrazení prostoru jedincem, ve kterém se projeví jeho vnímání obsahu mapy, prostorové umístění, orientace atd. Výstupem je tedy konkrétní náčrtek, schéma nebo obrázek, který reprezentuje jeho vidění světa. Otázkám tvorby a užití mentálních map se věnuje celá řada autorů, jak např. referuje Pánek (2016) např. Pödör pro analýzy bezpečnosti v Maďarsku, Huang a kol. pro turistické preference v navigaci v Rakousku či Kahila a Kyttä v participativním plánování veřejného prostoru ve Finsku a další.

V českém prostředí definuje mentální mapu například Drbohlav (1991) jako model prostoru, který je vytvořený v mysli jedince a jeho výstupem je kreslená mapa na libovolném médiu. K vytvoření mentální mapy je však nejdříve potřeba vytvořit si kognitivní mapu – mapu v mysli. Teprve jejím převodem na médium, kterým je ve většině případů papír, se kognitivní mapa transformuje v mapu mentální. Zelenka a Pásková (2007) chápou mentální mapy jako způsob uložení obrazů fyzického světa a vztahů mezi objekty v mozku s tím, že někdy je zužována na mentální obraz geografické oblasti světa, resp. na fyzický obraz – např. fyzický obraz konkrétního města. Speciální podskupinou mentálních map jsou tzv. mapy pocitové a jako takové jsou zahrnovány do behaviorální geografie, která se zabývá studiem chování jednotlivců v prostoru a také jejich vnímáním místa, výběrem lokality či volbou trasy (Daněk 2013). V tomto smyslu v současnosti rozvíjí v našem prostředí mentální mapování např. Pánek (např. Pánek 2016 a 2018 nebo Pánek a Pászto 2016)

1.3 Metody tvorby asociačních analýz

Jak bylo uvedeno již v úvodu, tvorba mentálních map souvisí s asociačními analýzami. Přestože se s touto metodou setkáváme již v Jungově hlubinné psychologii (např. in Jung, 2011) a českém prostředí i beletristicky v povídce Karla Čapka Experiment profesora Rousse, kde profesor řekne slovo a klient mu musí říct první slovo, které ho napadne a tak se mu povede usvědčit primitivního vraha a zjistit, kam schoval mrtvolu (Čapek, 2007) do soudobého vědeckého světa vstoupila až v roce 1983 v práci s názvem Metoda GUHA (Hájek, Havránek, Chytil, 1983). Metoda je definována jako metoda nalézání asociačních pravidel spojujících zároveň se vyskytující atributy a uplatňuje se v matematické logice a ve vyhledávacích (logika vyhledávačů, zejména z dílny Google je velmi podobná asociačním analýzám a je zdokonalována multiplikační analogovou analýzou kvality odpovědi, tedy systém sám je schopen určit s vysokou pravděpodobností co subjekt hledá na základě podobnosti vyhledávacích kritérií. její uplatnění v oblasti regionálních analýz je více než okrajové. V oblasti regionálního rozvoje a regionálních analýz doposud využívána nebyla.

Následující část práce je dále založena na vlastních zkušenostech autorů při tvorbě a následných analýzách mentálních map a analýzách výstupů asociačních testů.

2. Užití mentálních map a asociačních analýz při mapování prostoru a regionálních analýzách

V rámci terénních cvičení realizovaných při výuce oboru Regionální rozvoj na Univerzitě Pardubice a následně oboru Management rozvoje měst a regionů na Vysoké škole regionálního rozvoje – AMBIS zadáváme vedle tradičních analýz a mapovacích technik od roku 2013 každoročně (někdy i v několika běžích těchto cvičení ročně) studentům ke zpracování jak mentální mapy, tak i asociační analýzy, jako nástroj studia vybraného území, ale i jako prostředek k uchopení a pochopení významu a sémantické logiky mapovaného prostoru. Za tuto dobu jsme nashromáždili a vyhodnotili přes 300 mentálních map a výstupů asociačních analýz. Nejzajímavější výstupy této práce uvádíme v následujícím textu.

2.1. Mentální mapy v regionálních analýzách

Mentální mapy jsou pojaty jako „volná kresba“ podle paměti (viz. Lynch, 1994 a Drbohlav, 1991) a výsledná díla tak obsahují hlavní prvky, které si student/mapovatel zapamatoval, tj. pomocí nichž si prostor vybavuje, jsou pro něj signifikantní nebo nějak důležité. Studenti každou mapovanou lokalitu navštíví po dobu cca 1-2 hodin a s odstupem jednoho až dvou dnů (aby byl smazán aktuální a přímý zážitek z místa) jsou vyzváni, aby vytvořili mentální mapu tj. ručně kreslený „obraz“ toho, co jim z návštěvy města utkvělo. Získaný materiál je analyzován ze dvou úhlů pohledu, a to z hlediska celkového pojetí mapy, tak z hlediska četnosti výskytu jednotlivých jevů.

Z hlediska pojetí lze mapy rozdělit na tzv. *parciální* a *holistické*. Někteří studenti se ve své mapě totiž soustředí výhradně na zmapování nějakého vybraného prostoru např. náměstí, a ten pak často popíší až do nejmenších podrobností využití parteru jednotlivých domů. Naopak jiní studenti pojmají mapu „velkoryseji“ a pokouší se zaznamenat celkovou situaci místa. Ti se pak často omezí pouze na konstatování, že je v místě i ono náměstí jako celek. Výše uvedené můžeme dokumentovat např. na výsledcích mapování města Jeseníku v září 2018.

2.2. Asociační analýzy jako součást regionálních analýz

Asociační analýzy lze rozdělit na tzv. *geografické analýzy*, kde mají respondenti vyjmenovat místa, která na ně nejvíce zapůsobila a *analýzy percepční* tj. analýzy zkoumající, jak vnímají mapovaný prostor. Velmi často jsou prováděny asociční analýzy jako komparativní – porovnávací stav dvou sousedících přeshraničních území. Asociční analýza je studentům zadávána obvykle po několika dnech pobytu a studia resp. mapování území. Pro zpracování jsou vybírány večerní hodiny, kdy se předpokládá již pokročilejší únava a tudíž menší vliv vědomé složky paměti. Studenti jsou vyzváni, aby napsali 10 pojmů, které se jim vybaví, když se řekne např. „Maďarsko“. Každý pak musí zcela samostatně v několika málo minutách uvedený seznam zpracovat. Asociční analýzy jsou pak vyhodnocovány shlukovou metodou. Poprvé jsme tuto metodu uplatnili v roce 2011 (Šilhánková a Pondělíček, 2013) při komparaci maďarské a rakouské strany Nezdiderského jezera. Od té doby provádíme zkoumání každoročně, obvykle v několika běžích terénních cvičení ročně. Asociční analýzy z roku 2011 jednoznačně poukázaly na výrazný rozdíl v percepci rakouské a maďarské strany jezera, kdy v *Rakousku zanechalo vysoký dojem zejména bohatství, ať již jako vybavení (přístavu), kvalita silnic, úprava a čistota veřejných prostorů a zejména pak luxusní lázně St. Martin. Naproti tomu v Maďarsku dominovala percepce zejména přírodního prostředí, místního „folkloru“ (guláš, víno, klobásy) a relativní „chudoby“ ve srovnání s rakouskou stranou národního parku i jezera. Maďarsko se svými sémantickými znaky prosadilo spíše jako království přírody a divočiny, i když tomu tak úplně dle struktury krajinné mozaiky není.*

S narůstající zkušeností s asocičními analýzami jsme opustili jejich dělení na geografické a percepční, neboť jejich sloučením lze sledovat i zajímavé osobnostní rozdíly respondentů od těch, kteří asociují jasně stanovené lokality a vytvářejí tak de facto seznam geografických názvů zajímavých navštívených míst (Šoproň, Frauenkirchen ...) až po respondenty s vysoce abstraktními asociacemi jako jsou *dálka, zpěv či barevnost*.

Shodou okolností se v roce 2018 terénní cvičení opakovalo na stejném místě, tj. na Nezdiderském jezeře a bylo tudíž možno provést opakované analýzy (s pětiletým odstupem). Rakouská strana hranice byla nejčastěji charakterizována ptáky, jezerem a pustou a dále asociací národního parku vč. budovy jeho správy, vinicemi, pořádkem a cyklistikou. Z dalších zajímavých postřehů je třeba zmínit barevnost, rozmanitost, pompéznost a starší obyvatelstvo. Na maďarské straně hranice byla nejčastěji zmíněna Šoproň, dále jezero a ptáci, kde kupodivu byly zmíněny labuť, byť pro Nezdiderské jezero vůbec nejsou charakteristické. Ambivalentně byla hodnocena vybavenost a její kvalita.

Další typ asociční analýzy byl zaměřen na vnímání rozdílů mezi oběma sledovanými územími. Zajímavé je, že v hodnocení zmizela dřívější dichotomie bohaté Rakousko vs. chudé Maďarsko. Jako nejvýraznější rozdíl byl zmíněn stav silnic, na pomyslném druhém místě se objevilo „množství, struktura, vybavenost a dostupnost obchodů“ a jako třetí stav a vybavenost obcí (opět obojí ve prospěch rakouské strany hranice). Na 4. – 5. pozici pak byla zmíněna komunikativnost a jazyková vybavenost lidí a způsob tahu elektrického vedení, kde se studenti obzvláště podívovali převěsům a doslova „změti“ kabelů v maďarských vesnicích. Posledním čteněji zastoupeným rozdílem byl rozdíl v přístupu v oblasti cestovního ruchu jako např. ochota personálu ve službách. Celkově byla maďarská strana hodnocena jako výrazně zaostalejší, a to nejen ve srovnání se stranou rakouskou, ale i v porovnání k české realitě.

Posledním typem asociční analýzy byla percepce přírodního prostředí charakterizovaná jako rozdílová percepce dvou vůdčích prvků v území, a to stepi (pusty) a jezera. Výsledky přehledně shrnuje následující tabulka. Jako celkově signifikantní bylo možné stanovit asociční dvojici „sucho“ vs. „voda“.

Tab. 2: Výsledky komparativní asociční analýzy na téma „step vs. jezero“

Pořadí	Step	Jezero*
1.	Prostor, rovina, pustina	Voda
2.	Louky (tráva, květiny)	Vítr a vlny
3.	Sucho	Ptáci

*Za skutečně pozoruhodnou je možné označit asociaci k tématu „jezero“ s odpovědí „Ladožské“.

Zdroj: vlastní zpracování

3. Závěr

Na základě několikaleté zkušenosti s užíváním mentálních map a asocičních analýz a na základě několika stovek respondentů můžeme konstatovat, že jak mentální mapy, tak i asociční analýzy jsou zajímavým a dobře využitelným nástrojem, který může vhodně doplnit standardní metody regionálních analýz. Obě metody přinášejí nový úhel pohledu na zkoumanou oblast a umožňují jejich zpracovatelům – „rozvojářům“ zamyslet se nad mapovaným územím z nové perspektivy, která obohatí nejen analýzu samotnou, ale, a to zejména, napomůže při

následném formulování rozvojového potenciálu a rozvojových příležitostí daného území. V současné době, můžeme tedy mentální mapy „rozvojářského“ typu označit za ručně kreslený „obraz“ mapovaného místa, který postihuje nejvýznamnější nebo nejvýraznější body prostoru. Z hlediska pojetí je pak můžeme dělit na tzv. *parciální* a *holistické* a vyhodnocovat je pomocí analýzy četnosti. Asociační analýzy můžeme pojímat buď jako asociace *geografické* (zaměřené na upamatování si jednotlivých míst) nebo asociace *percepční* (zaměřené na dojmy z těchto míst), případně jako analýzy *komparativní* porovnávající stav dvou či více území. Asociační analýzy jsou pak zpracovávány shlukovou metodou a opět vyhodnocovány pomocí analýzou četnosti. Za nespornou výhodu obou technik lze považovat jejich jednoduchost a finanční nenáročnost, mezi nevýhody je potřeba zmínit snad jen potřebu zpracování dat od alespoň středně velkého vzorku respondentů. Další rozpracování metodologie obou metod a zejména metody asociačních analýz by bylo pro potřeby jejich širšího uplatnění žádoucí.

Literatura

- [1] BUZAN, T., (2007). *Mentální mapování*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-200-3.
- [2] ČAPEK, K., (2007). *Povídky z jedné kapsy*. Praha: Fragment. ISBN: 978-80-253-0516-4.
- [3] DANĚK, P., (2013). *Geografické myšlení: úvod do teoretických přístupů*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6694-6.
- [4] DRBOHLAV, D., (1991). Mentální mapa ČSFR -Definice, aplikace, podmíněnost. *Geografie–Sborník CGS*, vol. 96, no. 3, pp. 163–177.
- [5] GaREP, (nedatováno). *Metodická podpora regionálního rozvoje. Regionální analýza* [online] [cit. 2019-03-05]. Dostupné z: <http://www.regionálnírozvoj.cz/index.php/regionalni-analyza.html>.
- [6] HÁJEK, P., HAVRÁNEK, T. a CHYTIL, M. K., (1983). *Metoda GUHA*. Praha: Academia.
- [7] JUNG C. G., (2011). *Memories, Dreams, Reflections*. London: Harper Collins Publishers, ISBN 978-06-797-2395-0.
- [8] KLEON, A., (2019). *Visual Note-Taking 101 : Upcoming Vizthink Webinar* [online] [cit. 2019-03-16]. Dostupné z: <https://austinkleon.com/2009/04/23/visual-note-taking-101-upcoming-vizthink-webinar/>.
- [9] LYNCH, K., (2004). *Obraz města = The image of the city*. Praha: Polygon. ISBN 80-7273-094-0.
- [10] PÁNEK, J., (2016). From Mental Maps to GeoParticipation. *Cartographic Journal*, vol. 53 no. 4, pp. 300-307 ISSN 1743-2774. DOI 10.1080/00087041.2016.1243862.
- [11] PÁNEK J. a PÁSZTO, V., (2016). *Pocitové mapy v plánování měst a regionů*. Regionální rozvoj mezi teorií a praxí no. 4, pp. 48-63 [online] [cit. 5.3.2019] Dostupné z: http://www.regionálnírozvoj.eu/sites/regionalnirozvoj.eu/files/2016_04_cele_cislo.pdf.
- [12] PÁNEK J., (2018). Mapping citizens' emotions: participatory planning support system in Olomouc, Czech Republic. *Journal of Maps*, vol. 15, no. 1, pp. 8- 12. ISSN 1744-5647 DOI 10.1080/17445647.2018.1546624.
- [13] POSSIN, W., (2005). Paměť jako slon: speciálními technikami k dokonalé paměti. Praha: Ikar. ISBN 80-249-0483-7.
- [14] ŠILHÁNKOVÁ, V. a PONDĚLÍČEK, M., (2013). Cestovní ruch a ochrana přírody na Neziderském jezeře, porovnání rakouského a maďarského přístupu. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D*. Pardubice: Faculty of Economic and Administration. Special Edition, vol. XX, no. 26, pp. 192-203. ISSN 12-11-555X (Print), ISSN 1804-8048 (Online).
- [15] ŠILHÁNKOVÁ, V. a PONDĚLÍČEK M., (2017). Možnosti rozvoje specifického území matičního Krasu ve Slovinsku. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2017*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. pp. 869-877.
- [16] ZELENKA, J. a PÁSKOVÁ, M., (2007). Mentální mapy - úvod do problematiky a metodika výzkumu na Univerzitě Hradec Králové. *E a M: Ekonomie a Management*, vol. 10, no. 1, pp. 68-76. ISSN 2336-5604.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-58

IDENTIFIKACE GLOBÁLNÍCH TRENDŮ V CESTOVNÍM RUCHU A JEJICH VLIV NA UDRŽITELNOST DESTINACE**Identification of global tourism trends and their impact on destination sustainability****MARKÉTA NOVOTNÁ****LENKA GRAJCIAROVÁ****DOMINIKA POLEHŇA**

*Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: marketa.novotna@econ.muni.cz*

Anotace

Příspěvek se zaměřuje na problematiku udržitelnosti destinací cestovního ruchu, které se z důvodu své prostorové odlišnosti potýkají s rozmanitými problémy způsobovanými výskytem různých globálních trendů. Za účelem zjištění konkrétních přístupů k řešení aktuálních dopadů na udržitelnost destinací je však nejprve nezbytné identifikovat samotné globální trendy, které se v současnosti projevují v cestovním ruchu. Cílem příspěvku je proto poskytnout ucelený přehled, na jehož základě je možné kategorizovat klíčové globální trendy a analyzovat jejich potenciální vliv na udržitelnost destinací. Za tímto účelem je provedena kompilace vybraných mezinárodních studií. S využitím analyticko-syntetických metod dochází následně k identifikaci významných trendů, jejich utřídění a utvoření specializované databáze, jejíž součástí je i vyhodnocení očekávaných dopadů na destinace, potažmo na jejich infrastrukturu, nabízené služby a produkty. Dle metodiky OECD jsou trendy rozčleněny do čtyř základních kategorií – lidé, planeta, produktivita a funkční rámec. Vzhledem k provázanosti trendů je však možno uplatnit vícehlediskovou kategorizaci. Při vyhodnocování dopadu je proto nutné vzít v úvahu tuto propojenost a vzájemnou ovlivnitelnost trendů. Závěrem je nastíněna volba modelových destinací vzhledem k výskytu identifikovaných trendů a jsou navrženy další výzkumné postupy ve vztahu k udržitelnosti destinací.

Klíčová slova

cestovní ruch, udržitelnost, megatrendy

Annotation

The paper focuses on the issue of the tourism destination sustainability which is confronted with the problems caused by the different global trends. However, to determine particular approaches to managing tourism impacts on destination sustainability, it is necessary to identify the current global trends currently affecting tourism. Therefore, the paper aims to provide a comprehensive overview for categorization of key global trends and analysis of their potential impact on destination sustainability. For this purpose, a compilation of selected international studies is carried out. Using analytical-synthetic methods, the significant trends are then identified, classified and summarized in a specialized database, including the evaluation of the expected impacts on the destinations, their infrastructure, services, and products offered to a consumer. According to the OECD methodology, trends are divided into four basic categories – people, planet, productivity, and polity. However, due to the interconnection of trends, it is possible to apply multi-aspect categorization. For evaluation, it is necessary to take into account the interconnectivity and the mutual influence of the trends. Finally, the choice of model destinations is outlined based on the occurrence of identified trends, and further research procedures related to destination sustainability are proposed.

Key words

tourism, sustainability, megatrends

JEL classification: Q56, Z32

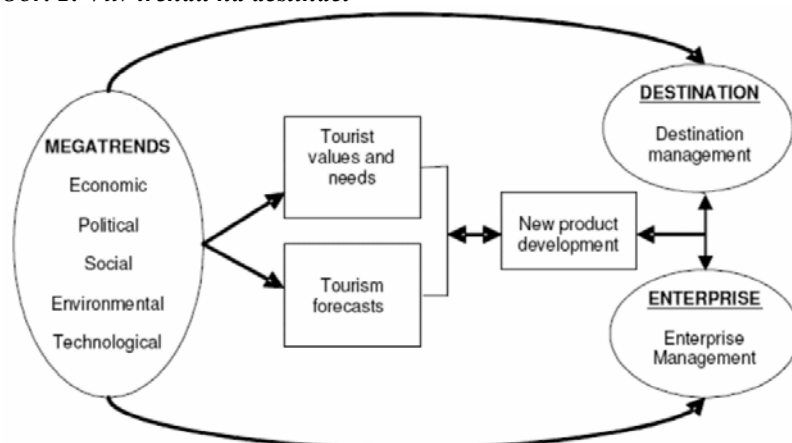
1. Úvod

Cestovní ruch jako socioekonomický jev působí na své okolí pozitivním i negativním způsobem. Zároveň je však ovlivňován nadřazenými systémy, v jejichž rámci se odehrává (Haedrich a kol., 1998). Je tedy zřejmé, že mezi systémem cestovního ruchu a nadřazenými systémy existují vzájemné interakce (Mason, 2008). Proto se do popředí výzkumných aktivit souvisejících s cestovním ruchem dostává potřeba sumarizovat teoreticko-metodické přístupy k udržitelnosti destinace. Na problematiku udržitelnosti bývá často nahlíženo v kontextu vlivů cestovního ruchu na destinaci, přičemž tyto vlivy bývají dle působení na dané prostředí děleny na vlivy ekonomické, environmentální a sociokulturní (Hall a Page, 2006). Co se negativních vlivů na ekonomické prostředí týče, bývají zmiňovány ekonomické úniky, sezónní inflace, nadměrná závislost na příjmech z cestovního ruchu, sezónnost produkce a nízká návratnost investic (Pearce, 1989; Mason, 2008; Wall a Mathieson, 2006). Ty pozitivní se projevují v růstu zaměstnanosti, zvýšení životního standardu či investic (Hall a Page, 2006). Mezi negativní dopady cestovního ruchu na přírodní prostředí je možné zařadit snížení kvality vody, ovzduší, hlukové znečištění, emise, erozi, úbytek zvířat či poškození přírodních hodnot a biodiverzity (Wall a Mathieson, 2006). Za pozitivní je na druhou stranu považováno zvýšení povědomí o potřebnosti ochrany přírody (Pásková, 2012). Na rozdíl od vlivů na přírodní prostředí jsou vlivy na sociokulturní prostředí hůře identifikovatelné. Autoři k těm negativním vlivům řadí např. demonstrační efekty, dualizaci společnosti, zvýšení kriminality, turistickou iritaci, akulturaci či změnu hodnotového systému a ztrátu autenticity (Pásková, 2012; Page, 2014; Wall a Mathieson, 2006). Za pozitivní naopak považují posílení regionálních hodnot a tradic či zvýšení úrovně místního zájmu (Page, 2014).

Specifičnost destinací i jejich prostorová odlišnost zapříčiňuje, že se destinace potýkají v tomto ohledu s různými problémy, které ovlivňují jejich udržitelnost a také vyžadují rozdílné přístupy a nástroje (Mowforth a Munt, 2009; Husáková, 2018). Toto potvrzuje i studie Peeters a kol. (2018), podle níž převažují v městských destinacích sociokulturní dopady, zatímco venkovské a přímořské destinace jsou citlivější na dopady environmentální. Pro studium dynamiky a udržitelnosti destinací je kromě těchto specifík navíc nutné znát i vlivy, kterými vnější okolí působí na cestovní ruch. Potřeba tohoto poznání vychází z výše zmíněné vzájemné provázanosti a zohlednění mezioborovosti a komplexity daného problému (Pásková, 2012), kdy je cestovní ruch ovlivněn sociálními, politickými, ekonomickými, technologickými a environmentálními změnami ve všech měřítcích. Populační růst, redistribuce bohatství, geopolitické změny a konflikty, rostoucí náklady na palivo, klimatické změny a jejich důsledky, nové technologie a pracovní vzorce a všechny formy vlivu sociální módnosti jsou faktory, které působí na to, kam, na jak dlouho a za jaké ceny chtějí lidé cestovat (Buckley a kol., 2015). Problematika udržitelného a zároveň konkurenceschopného rozvoje cestovního ruchu a destinace jako celku se proto stává čím dál aktuálnější z důvodu nutnosti řešení dopadů těchto globálních trendů, které se v cestovním ruchu projevují (Halkier, Kozak a Svensson, 2014, OECD, 2018, Roxas a kol., 2018).

Jelikož výskyt nových trendů klade zvýšené nároky na změnu produktů cestovního ruchu (Dwyer a kol., 2008; obr. 1) a jejich uzpůsobení současným požadavkům (Hudson a Hudson, 2017), je nutné se zaměřit na prohloubení dosavadních poznatků a rozšířit je o další teoretickou, metodickou i aplikační rovinu vázanou na mapování aktuálních ekonomických, politických, technologických, sociokulturních a environmentálních megatrendů cestovního ruchu a možností jejich řešení. Identifikace těchto vlivů následně umožňuje zdůraznit a diskutovat významné faktory, které vyvolávají změny jak na straně nabídky, tak na straně poptávky cestovního ruchu (Dwyer a kol., 2008).

Obr. 1: Vliv trendů na destinaci

Zdroj: Dwyer a kol. (2008)

2. Cíle a metody

Cílem předloženého příspěvku je vytvoření uceleného přehledu, na jehož základě je možné kategorizovat klíčové globální trendy a vyhodnotit jejich potenciální vliv na udržitelnost destinací. Příspěvek má charakter integrativní přehledové studie, vycházející z literární rešerše relevantních dokumentů. Při vytvoření celkového přehledu trendů jsou aplikovány základní metody analýzy, syntézy, dedukce-indukce a kompilace.

Zpracování přehledové studie je dle Dunkina (1996) realizováno ve 3 fázích:

- primární fáze, v jejímž rámci probíhá shromažďování relevantních podkladů;
- sekundární fáze, založená na vlastní analýze trendů a jejich kategorizaci;
- terciární fáze, v níž dochází k formulování obecných závěrů týkajících se vlivu daných trendů na udržitelnost destinací, potažmo na jejich infrastrukturu, nabízené služby a produkty.

Za účelem naplnění stanoveného cíle je provedena kompilace vybraných mezinárodních studií zaměřených na hlubší analýzu globálních trendů, které jsou zpracovávány jak mezivládními organizacemi, tak soukromými marketingovými či konzultantskými agenturami. Jako podklady pro kompilaci a vlastní analýzu současných globálních trendů, které ovlivňují vývoj cestovního ruchu a potažmo i udržitelnost destinace, jsou použity tyto zdroje:

- Horwath HTL (2015): Tourism Megatrend;
- PwC (2017): Global Megatrends;
- GDS-Index (2017): Sustainable Destination Management Trends and Insights;
- Intrepid Travel (2017): 10 Travel Trends for 2018;
- Skift (2018): Megatrends Defining Travel;
- Transdanube.Pearls (2017): Guideline for Sustainable, Transnational Mobility Products in Tourism;
- UNWTO (2018): European Union Tourism Trends;
- OECD (2018): Tourism Trends and Policies;
- Euromonitor (2019): Top 10 Global Consumer Trends for 2019.

Kategorizace trendů poté probíhá na základě hledání podobnosti jevů a nalézání společných tříd, do nichž lze porovnávané jevy umístit (Šanderová, 2005). Jelikož je možné v tomto případě zařadit určitý jev do více kategorií, dochází k vytvoření víhlediskové kategorizace, z nichž každá na daný jev nahlíží odlišným pohledem a používá různá kritéria členění (Mills, 2004).

3. Identifikace globálních trendů

Tlak na cestovní ruch je vytvářen trendy, mezi něž lze zařadit environmentální důsledky postupného globálního oteplování a extrémních klimatických událostí (PwC, 2017; Skift, 2018; OECD, 2018). S těmito problémy souvisí i vyčerpání přírodních zdrojů, neboť není možné udržet současné modely výroby a spotřeby, které vedou k dalším environmentálním důsledkům v podobě úbytku vody ve světě, a to zejména v kontextu vyšších standardů ubytování a dalších činností náročných na vodu (PwC, 2017). Mezi rozvojem cestovního ruchu a ochranou přírody tak existují rostoucí vazby i konflikty. I z toho důvodu musí letecké společnosti, hotely a způsobilé orgány přehodnotit své krátkodobé i dlouhodobé plánování (Skift, 2018).

Destinace by se měly zaměřovat na dlouholeté plány týkající se udržitelnosti i s ohledem na sociální trendy. Do skupiny sociálních trendů lze zařadit širokou škálu aktuálních problémů, které je možné rozdělit i na úzeji zaměřené podskupiny. Jednou z nich je například proces urbanizace (PwC, 2017; Skift, 2018). Se současným rostoucím počtem obyvatel žijících ve městech se na druhou stranu významně zvyšuje poptávka po pobytu na venkově, v přírodě a po nabídce různých rekreačních aktivit. Ve městech žije přibližně 50 % celkové populace (PwC, 2017). Trendem spojeným s městy je také rostoucí obliba a zvyšující se návštěvnost světových a evropských velkoměst. Nekontrolovatelně rychlá urbanizace představuje problémy v podobě omezených fyzických kapacit, vedoucích k možnému přetížení center měst, a finančních prostředků pro výstavbu infrastruktury a poskytování služeb (Skift, 2018).

K sociálním trendům řadí některé studie také demografický problém celosvětového stárnutí populace (zejména v Evropě, Americe a Asii, které jsou také významnými světovými zdrojovými trhy) a objevující se nové skupiny spotřebitelů (generace Y a Z), které způsobují významné mnohostranné poptávkové posuny na trhu cestovního ruchu (PwC, 2017; Transdanube.Pearls, 2017; OECD, 2018). Vzhledem k těmto novým trendům vznikají nové poptávkové segmenty s novými požadavky, které mohou přispět ke snižování sezóny (např. návštěva zimních festivalů) a zrovnoměnění příjmů z cestovního ruchu (Intrepid Travel, 2017). Důležitým turistickým segmentem se v tomto ohledu stává segment „Silver hair tourists“, který je aktivní, zabezpečený, relativně zdravý

(Transdanube.Pearls, 2017; UNWTO, 2018). U tohoto segmentu se očekává i velká kupní síla, tedy že bude utrácet víc než všechny ostatní věkové skupiny. Zároveň jsou potřeby tohoto segmentu zakládány na vysoce individualizovaných službách na míru a na uspokojování unikátních zážitků (Transdanube.Pearls, 2017; Intrepid Travel, 2017). Roste kupříkladu význam zdravého životního stylu, k němuž je možno zařadit i preferenci zdravé kuchyně a místních potravin, wellness a lázní, meditace, různých sportů a rekreačních aktivit. Jejich preferování jedinečných přizpůsobených zážitků vychází do jisté míry z principů udržitelného cestování a může vést k odklonu od tradičních (3S) produktů (OECD, 2018). Zájem o udržitelné produkty a formy cestovního ruchu (geotourism, ecotourism, hipo a agrotourism) souvisí s uvědomělostí poptávkové strany, její vzdělaností a orientací v problému (Transdanube.Pearls, 2017). Posílení významu zdravotního trendu a postupně intenzivnější integrace do nabídky cestovního ruchu přináší i životní styl mileniálů, kteří preferují zážitky a cestování před jinými prioritami a upřednostňují autenticitu (GDS-Index, 2017; Skift, 2018). Vychutnávají si proto různé kulinářské kurzy, ochutnávky vína, návštěvy místních trhů, gastronomii místních producentů a služby místních průvodců, vyhledávají také adrenalin a riziko, jsou technologicky důvtipní a velmi odlišní od sebe navzájem (Horwath HTL, 2015). Nezbytností pro nalákání tohoto segmentu je vyvíjení předvídavějšího a diferencovanějšího obsahu založeného na zpracování velkých objemů dat a cílený storytelling, tedy prodej destinace založený na osobních zážitcích/příbězích (GDS-Index, 2017).

Cestovní ruch je velmi ovlivňován i ekonomickými trendy v podobě rozvíjejících se ekonomik, růstu střední třídy a projevováním se důsledků sdílené ekonomiky. Zvýšení průměrného příjmu a pokles úrovně absolutní chudoby mají za následek rostoucí střední třídu (OECD, 2018). Největší nárůst střední třídy se očekává v Asii. Hospodářský růst a sociální změny v oblastech s vysokou hustotou obyvatelstva, jako je Indie a Čína, vede k zásadním změnám v etnickém a kulturním mixu mezinárodních návštěvníků. Lze dokonce očekávat, že z hlediska mezinárodních příjezdů turistů předčí ekonomiky rozvíjející se ekonomiky vyspělé (Horwath HTL, 2015; PwC, 2017). Zásadní ekonomický efekt vyvolává také trend sdílené ekonomiky, do níž je zařazováno sdílení ubytování a dopravy, které má šetřit náklady, ale i sdílení fotografií, tipů a zážitků prostřednictvím aplikací a sociálních sítí (Transdanube.Pearls, 2017). Propojení ekonomických přínosů pro cestující a zároveň i rezidentů v turistických oblastech bylo záměrem platformy Airbnb, poskytující většinou krátkodobé ubytování v nemovitostech vlastněných samotnými poskytovateli ubytování, která získala na popularitě také kvůli rostoucí potřebě hledání originality a zážití místních prvků (GDS-Index, 2017). Rychlý rozvoj tohoto fenoménu zapříčinil odklon od principů sdílení a přesun na komerční bázi, kdy dochází k nabídce pronájmu celých bytů či domů, přispívající k různým ekonomickým únikům a dalším negativním dopadům (OECD, 2018).

Nejen v případě ubytování, ale v celém segmentu cestovního ruchu sehrává důležitou roli digitalizace a nové technologie, zahrnující sociální média, ovlivňující marketing, řízení i poskytování služeb (Transdanube.Pearls, 2017). Digitalizace se infiltrovala do celého hodnotového řetězce; od samotného rozhodnutí se cestovat až po dokončení cesty může být vše provedeno na digitální platformě (PwC, 2017). Cestovní ruch je tak ovlivněn používáním mobilních technologií, vč. různých aplikací, které umožňují orientaci v místě, nákup letenek, ubytování a jiných služeb. Mobilní aplikace představují výzvu také pro poskytovatele služeb, neboť jejich prostřednictvím lze predikovat potřeby návštěvníka (Skift, 2018). Nutnost být SMART, adaptabilní a flexibilně reagovat vytváří tlak na destinace a jejich konkurenceschopnost. Tento trend tak pramení hlavně z toho, že poslední generace vyrůstaly v době internetu, jsou zvyklé na využívání mobilních technologií (OECD, 2018), a tudíž se u nich může prodej destinace odehrávat na sociálních sítích (GDS-Index, 2017). Při rozhodování o návštěvě destinace hraje velký význam i geopolitická situace (Skift, 2018). Geopolitizaci cestovního ruchu je možné chápat jako nástroj na posílení národní identity a soudržnosti. Na druhou stranu může způsobit etnické, kulturní a náboženské napětí. Nepředvídatelné události ohrožují budoucí vývoj cestovního ruchu v jakékoli destinaci (UNWTO, 2018). Na druhou stranu nestabilita v některých zemích může vést ve světě k objevení nových center cestovního ruchu (Horwath HTL, 2015).

3.1 Možnosti kategorizace trendů

Výše uvedené členění identifikovaných trendů vycházelo z rozdělení megatrendů v cestovním ruchu dle Dwyera a kol. (2008). Tato kategorizace však nepředstavuje jedinou možnost členění, což dokládá také tab. 1. Metodický rámec OECD (2018), korespondující s utvořením souboru archetypových scénářů budoucího vývoje, nabízí jiný pohled. Dle tohoto rámce jsou megatrendy členěny do následujících oblastí, které je možné pojmenovat jako kategorie 4P:

- lidé (people),
- planeta (planet),
- produktivita (productivity),
- funkční rámec (polity).

Tab. 1: Kategorizace trendů

Megatrend	Podkategorie	4P	Trend	Tržní členění	Charakteristika	Vliv	Případová studie
Environmentální	Klimatické	planet	<i>Klimatické změny</i>	Nabídkový	Neschopnost podporovat současné modely výroby a spotřeby	Nutnost přehodnocení krátkodobého i dlouhodobého plánování a snahy o větší efektivitu zdrojů a integrovaný vládní přístup	Snaha omezit rizika záplav v Benátkách a Amsterdamu či opatření na přizpůsobení se změně klimatu v Portugalsku (climate-adapt.eea.europa.eu)
			<i>Přírodní zdroje</i>	Nabídkový	Nedostatek vody, zejména v kontextu vyšších standardů ubytování a dalších činností náročných na vodu		
	<i>Energetické zdroje</i>		Nabídkový	Volatilita nákladů, levné lety, spotřeba paliva			
Sociální	Demografické	people	<i>Stárnutí populace</i>	Poptávkový	Specifická přání, luxus, zdravý životní styl	Mnohostranný poptávkový posun vyvíjí tlak na přizpůsobení produktů a infrastruktury. Nutnost segmentace spotřebitelských profilů a předvídavější a diferencovanější obsah založený na zpracování velkých objemů dat.	Vytváření obsahu pro vyprávění příběhů o dovolené v Rakousku a vytváření produktových balíčků zaměřených na zážitky (www.austriatourism.com)
			<i>Generace Y a Z</i>	Poptávkový	Důraz na zážitky a jejich sdílení, storytelling, využívání technologií a sociálních sítí		
	Společenské		<i>Vzdělávání</i>	Poptávkový	Udržitelnost zvyšování povědomí o problematice udržitelnosti a ekoaktivitách – vzdělávání nejen návštěvníků, ale i aktérů např. s ohledem na možnost certifikace a jejich přínosů pro business		
			<i>Změny struktur společnosti</i>	Poptávkový	Singles, Solo cestovatelé, gender, pokles loajality, individuální cestování a kratší pobyty		
	Urbanizační		<i>Urbanizace</i>	Nabídkový	Města lákají větší množství návštěvníků a zároveň u obyvatel měst roste poptávka po pobytu na venkově		
Ekonomické	Regionální	<i>Rozvíjející se ekonomiky</i>	Poptávkový/ Nabídkový	Zvýšení průměrného příjmu a pokles úrovně absolutní chudoby; významný ekonomický růst rozvíjejících se zemí	Tlak na nové produktové balíčky a zmírnění problému overtourismu	Projekt Slow Food s respektem k hostující kultuře, komunitě, historii a životnímu prostředí (www.slowfood.com)	
		<i>Růst blahobytu</i>	Poptávkový				
		<i>Regionalismus</i>	Poptávkový	Důraz na lokální prvky, preference regionálních produktů a producentů, potřeba autentičnosti, čerstvé a ekologické potraviny s příběhem			
	Kolaborativní	<i>Sdílená ekonomika</i>	Nabídkový	Sdílení ubytování a dopravy, ale i fotek/tipů a zážitků prostřednictvím aplikací a sociálních sítí	Zatížení center měst, vyšší ceny nemovitostí a nájemného	Problém Airbnb v Berlíně (http://airbnbvsberlin.com)	
Technologické	Modernizační	productivity	<i>Strategické inovace</i>	Nabídkový	Kreativita, umělá inteligence, využití při analýze dat, marketingových strategiích	Snížení provozních nákladů a negativních dopadů na životní prostředí; Tlak na destinaci, flexibilitu a konkurenceschopnost, vylepšení obchodních strategií	Silné zaměření na infrastrukturu veřejné dopravy a projekt udržitelné mobility pro vozičkáře v Barceloně: Easy Walking Tour Götice (www.barcelonaturisme.com)
			<i>Digitalizace</i>	Nabídkový	Vznik specializovaných portálů a on-line platform, využívání sociálních sítí a změna hodnotového řetězce		
	Dopravní		<i>Mobilita</i>	Nabídkový	Dostupnost, velká diverzita dopravních možností		
Politické	Bezpečnostní	polity	<i>Bezpečnost</i>	Poptávkový	Mír, bezpečnost a politická stabilita	Vliv na rozhodování výběru destinace, objevení nových destinací	Reykjavík jako bezpečná destinace (https://visitreykjavik.is)
			<i>Terorismus</i>	Poptávkový	Nepředvídatelné události, různá napětí		

Zdroj: vlastní zpracování na základě analyzovaných studií

Kategorie „lidé“ se obecně odkazuje na měnící se demografickou strukturu, stejně jako na trendy související se zdravím, pracovní silou a sociální soudržností, ekonomickým růstem některých zemí a růstem střední třídy. Kategorie „planeta“ poukazuje na stav životního prostředí a změny klimatu, jakož i na přístup ke zdrojům, jako jsou potraviny, energie a voda. „Produktivita“ se týká zdrojů růstu, jakými jsou nové technologie, inovace a podnikání. V souvislosti s cestovním ruchem má vzestup podporovaných technologií vliv na to, jak mohou cestovat lidé po celém světě. Poslední kategorie zaměřující se na funkční rámec („polity“) hodnotí stav veřejné správy, důvěru a odpovědnost ve veřejné sféře. V souvislosti s cestovním ruchem totiž politika sehrává důležitou úlohu v řadě oblastí, zejména v oblasti zmíněné cestovní mobility. Mobilita je totiž významně ovlivněna stupněm, do něhož národní vlády podporují mezinárodní dopravu a usnadňují cestování.

Pro další způsob třídění je možné využít členění dle tržního mechanismu na nabídkový a poptávkový trend. U některých trendů je možné vyzorovat, jestli jsou vyvolány působením nabídkové strany, jakožto institucionálního podsystemu cestovního ruchu, nebo stranou poptávky, tedy samotných návštěvníků. Vezmou-li se v úvahu demografické a společenské změny, je evidentní, že ovlivňují preference a požadavky poptávky. Z toho lze usuzovat, že základní trendy ve vývoji nabídky cestovního ruchu jsou často zásadně ovlivněny dlouhodobějším vývojem a pramení z požadavků poptávky cestovního ruchu.

3.2 Vliv na udržitelnost destinace

Významné globální trendy související se změnami ve společnosti, jakými jsou demografické, ale i společenské a ekonomické změny, stejně jako další trendy v oblasti technologií a rozvoje nejnovějších dopravních systémů s sebou nesou tlak také na udržitelný a konkurenceschopný rozvoj destinací. V souvislosti s mnohostranným poptávkovým posunem, způsobeným změnami ve společnosti a vznikem nových spotřebitelských segmentů, je vyvíjen tlak na přizpůsobení produktů a tvorbu nových balíčků a vznik alternativních forem cestovního ruchu, které by více reagovaly na specifické potřeby, životní styl, zkušenosti a kreativitu spotřebitelů. Tento tlak vyžaduje ze strany poskytovatelů služeb větší flexibilitu, využívání technologií, vylepšení obchodních strategií a nutnost plánování (Skift, 2018).

Přehodnocení dlouhodobého i krátkodobého plánování je nezbytné i kvůli očekávanému zvyšování návštěvnosti z lidnatých asijských států (Euromonitor, 2019), a to za účelem nepřekročení ekologické únosnosti a zajištění kvality života obyvatel destinace (Dioko a So, 2017). Klíčovým parametrem pro destinační management se stává délka pobytu těchto návštěvníků (Gössling a kol., 2018). Jelikož Asiaté inklinují ke kratším pobytům či jednodenním návštěvám, stejně jako mladší generace cestující typicky častěji, ale na kratší dobu (OECD, 2018), hrozí kvůli zvyšování návštěvnosti přetížení veřejné infrastruktury, ohrožení kulturního dědictví a zhoršení zážitku návštěvníka (Peeters a kol., 2018). Tento problém se může vyskytnout obzvláště v městských destinacích, které lákají velké množství návštěvníků. Nezbytnou podmínkou pro udržitelnost je v tomto případě vzájemná spolupráce veřejného a soukromého sektoru (Skift, 2018).

Identifikované trendy představují ve své podstatě výzvu pro efektivnější zapojení do udržitelného rozvoje, pro účelnější vynakládání zdrojů a zavedení integrovaných přístupů (OECD, 2018). Omezené kapacity i finanční prostředky na výstavbu infrastruktury vyžadují lepší plánování (PwC, 2017) a využívání strategických inovací (Skift, 2018).

4. Závěr

Příspěvek se zaměřoval na problematiku udržitelnosti destinací cestovního ruchu v kontextu výskytu globálních trendů. Došlo k identifikování významných trendů, vyhodnocení jejich potenciálního vlivu na udržitelnost destinací a vícehlediskové kategorizaci. Jako zásadní problém pro udržitelnost vznikající na straně poptávky lze vnímat výrazné změny v návštěvnícké struktuře. Ta vzniká v důsledku měnící se úrovně příjmů a vzdělání v rozvíjejících se zemích. Vezmou-li se v úvahu také všechny další demografické, společenské a ekonomické změny, je zde evidentní dopad vyplývající z odlišných preferencí poptávky, jejich zkušeností, technologické vyspělosti, požadavků na komfort a individualizaci služeb. Základní trendy ve vývoji nabídky cestovního ruchu lze proto identifikovat spíše až v souvislosti s dlouhodobějším vývojem a požadavky poptávky cestovního ruchu.

Již z této široké možnosti pojetí problémů lze usuzovat, že vyvození závěrů a predikcí je obtížné. Dopady některých trendů, jako je například rostoucí populace, jsou přesněji odhadnutelné, než ty které vycházejí ze společensko-kulturních změn. Vybrané příklady zároveň ukazují, že budoucí výzkumy by měly vzít v úvahu nejen výskyt a působení jednotlivých trendů, ale také jejich vzájemnou propojenost a ovlivnitelnost. To vyplývá ze samotné podstaty cestovního ruchu, který je zásadně integrován s jinými odvětvími, a na jeho hnací síly nelze pohlížet izolovaně. Z důvodu šíře celé problematiky je proto při řešení konkrétních dopadů, výběru nástrojů a formulaci doporučení nutné zvažovat specifika a podmínky vybraných destinací.

Literatura

- [1] BUCKLEY, R., GRETZEL, U., SCOTT, D., WEAVER, D., BECKEN, S., (2015). Tourism Megatrends. *Tourism Recreation Research*, vol. 40, no. 1, pp. 59-70. ISSN 2320-0308. DOI 10.1080/02508281.2015.1005942.
- [2] DIOKO, L. D. A., SO, A. S., (2017). Residents' quality of life and visitors' quality of experience: Revisiting tourism carrying capacity in Macao. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, vol. 9, no. 3, pp. 349-360. ISSN 1755-4217. DOI 10.1108/WHATT-02-2017-0006.
- [3] DUNKIN, M. J., (1996). Types of errors in synthesizing research in education. *Review of Educational Research*, vol. 66, no. 2, pp. 87-97. ISSN 0034-6543. DOI 10.3102/00346543066002087.
- [4] DWYER, L., EDWARDS, D. C., MISTILIS, N., ROMAN, C., SCOTT, N., COOPER, C., (2008). *Megatrends Underpinning Tourism to 2020: Analysis of Key Drivers for Change*. Queensland: CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd. ISBN 9781920965525.
- [5] EUROMONITOR, (2019). *Top 10 Global Consumer Trends for 2019*. London: Euromonitor International.
- [6] GDS-INDEX, (2017). *Sustainable Destination Management Trends and Insights: A Path to a Brighter Future*. In IMEX, ICCA, MCI & ECM: A white paper and analysis of the 2016 global destination sustainability index. Dostupné z: <https://www.gds-index.com/uploads/extra/GDS-Index-trends-and-insights-2016-whitepaper.pdf>.
- [7] GÖSSLING, S., SCOTT, D., HALL, C. M., (2018). Global trends in length of stay: implications for destination management and climate change. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 26, no. 12, pp. 1-15. ISSN 1747-764. DOI 10.1080/09669582.2018.1529771.
- [8] HAEDRICH, G., KASPAR, C., KLEMM, K., KREILKAMP, E., (1998). *Tourismus-Management*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. ISBN 3-11-015185-5.
- [9] HALKIER, H., KOZAK, M., SVENSSON, B., (2014). Innovation and tourism destination development. *European Planning Studies*, vol. 22, no. 8, pp. 1547-1550. ISSN 1469-5944. DOI 10.1080/09654313.2013.784571.
- [10] HALL, C. M., PAGE, S., (2006). *The geography of tourism and recreation: environment, place and space*. 3rd ed. London: Routledge. ISBN 0-415-33560-4.
- [11] HORWATH HTL, (2015). *Tourism Megatrends. 10 things you need to know about the future of tourism*. Dostupné z: <https://horwathhtl.com/publication/tourism-megatrends-report/>.
- [12] HUDSON, S., HUDSON, L., (2017). *Marketing for tourism, hospitality & events: a global & digital approach*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC, Melbourne: Sage. ISBN 978-1-47392-663-9.
- [13] HUSÁKOVÁ, M., (2018). Use of the Multi-Agent Paradigm in Sustainable Tourism. *Czech Journal of Tourism*, vol. 7, no. 1, pp. 5-24. ISSN 1805-9767. DOI 10.1515/cjot-2018-0001.
- [14] INTREPID TRAVEL, (2017). *10 Travel Trends For 2018*. [online]. Dostupné z: <https://www.intrepidtravel.com/travel-trends-2018/>.
- [15] MASON, P., (2008). *Tourism impacts, planning and management*. Second edition. London: Routledge, Taylor & Francis Group. ISBN 978-0-7506-8492-7.
- [16] MILLS, J., (2004). Faceted classification and logical division in information retrieval. *Library Trends*, vol. 52, no. 3, pp. 541-570. ISSN 0024-2594.
- [17] MOWFORTH, M., MUNT, I., (2009). *Tourism and sustainability: development globalisation and new tourism in the third world*. 3rd ed. London: Routledge. ISBN 978-0-415-41402-9.
- [18] OECD, (2018). *Tourism Trends and Policies*. Paris: OECD Publishing. ISBN 978-92-64-28739-6. DOI 10.1787/tour-2018-en.
- [19] PAGE, S., (2014). *Tourism management*. 5th edition. London: Routledge, Taylor & Francis Group. ISBN 978-1-138-78457-4.
- [20] PÁSKOVÁ, M., (2012). Environmentalistika cestovního ruchu. *Czech Journal of Tourism*, vol. 1, no. 2, pp. 77-113. ISSN 1805-9767.
- [21] PEARCE, D. G., (1989). *Tourism Development*. London: Longman. ISBN 978-0582014350.
- [22] PEETERS, P. M., GÖSSLING, S., KLIJS, J., MILANO, C., NOVELLI, M., DIJKMANS, C. H. S., MITAS, O., POSTMA, A., (2018). *Research for TRAN Committee – Overtourism: impact and possible policy responses*. Brussels: European Union. ISBN 978-92-846-4406-3. DOI 10.2861/919195.
- [23] PWC, (2017). *Global megatrends and their impact on the Middle East's travel and tourism industry*. Dostupné z: <https://www.pwc.com/m1/en/publications/documents/global-megatrends-impact-middle-east-travel-tourism-industry.pdf>.
- [24] ROXAS, F. M. Y., RIVERA, J. P. R., GUTIERREZ, E. L. M., (2018). Framework for creating sustainable tourism using systems thinking. *Current Issues in Tourism*, 1-17. ISSN 1747-7603. DOI 10.1080/13683500.2018.1534805.
- [25] SKIFT, (2018). *Megatrends defining travel in 2018*. ISBN 978-0-9986958-1-5. Dostupné z: <https://skift.com/wp-content/themes/skift/img/megatrends-2018/Skift-Megatrends-2018.pdf>.

- [26] ŠANDEROVÁ, J., (2005). *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-40-7.
- [27] TRANSDANUBE.PEARLS, (2017). *Guideline for sustainable, transnational mobility products in tourism*. Dostupné z: http://www.interreg-danube.eu/uploads/media/approved_project_output.
- [28] UNWTO, (2018). *European Union Tourism Trends*. ISBN 978-92-844-1947-0. DOI 10.18111/9789284419470.
- [29] WALL, G., MATHIESON, A., (2006). *Tourism: change, impacts and opportunities*. Harlow, England: Pearson Prentice Hall. ISBN 0-13-099400-6.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu na Masarykově univerzitě MUNI/A/1166/2018.

STAKEHOLDERS INFLUENCE ON THE COMPETITIVENESS FACTORS OF TOURISM DESTINATION

Vliv stakeholders na faktory konkurenceschopnosti turistické destinace

MARTIN LUŠTICKÝ

MARTIN MUSIL

Katedra managementu | *Department of Management*
Fakulta managementu | *Faculty of Management*
Vysoká škola ekonomická v Praze | *University of Economics, Prague*
✉ Jarošovská 1117, 377 01 Jindřichův Hradec, Czech Republic
E-mail: martin.lusticky@vse.cz, musil@vse.cz

Annotation

The paper is focused on the issue of tourism destination competitiveness from the point of view of destination stakeholders. It focuses on the models of destination competitiveness and the factors of competitiveness. The paper presents the integrated model of competitiveness. The stakeholders' role in this model concerns the research focused on key stakeholders in three tourist destinations in the Jindřichuv Hradec region. The aim of the research is to identify whether the stakeholders' involvement in the concept of destination competitiveness has the potential to positively influence the interconnected factors of competitiveness. The primary research tool lies in the application of the AHP method, which enables stakeholders to make a pairwise comparison of the factors of competitiveness. The paper provides a simplified recipe for local DMOs to define tourism policy so to be able to utilize cooperation with stakeholders as a source of competitive advantage while simultaneously being able to generate the positive effects on the interconnected factors of competitiveness.

Key words

tourist destination, competitiveness, stakeholder

Anotace

Článek se zabývá problematikou konkurenceschopnosti turistických destinací z pohledu destinačních stakeholders. Zaměřuje se na modely konkurenceschopnosti destinací a faktory konkurenceschopnosti. Článek představuje integrovaný model konkurenceschopnosti. Role destinačních stakeholders v tomto modelu je pak předmětem výzkumu mezi zástupci klíčových stakeholders ve třech turistických destinacích Jindřichohradecka. Cílem výzkumu je zjistit, zda zapojení stakeholders do konceptu konkurenceschopnosti destinace má potenciál pozitivně ovlivnit provázané faktory konkurenceschopnosti. Nosnou výzkumnou metodou je aplikace metody AHP, která umožňuje stakeholders párově srovnat faktory konkurenceschopnosti. Článek poskytuje určitý návod pro místní destinační společnosti, jak nastavit politiku cestovního ruchu tak, aby se spolupráce s místními aktéry stala zdrojem konkurenční výhody schopným generovat pozitivní efekty směrem k dalším provázaným faktorům konkurenceschopnosti.

Klíčová slova

turistická destinace, konkurenceschopnost, stakeholder

JEL classification: R58, Z38

1. Introduction

The travel and tourism sector is ranked among the most progressive industries and has demonstrated steady growth since the global economic crisis. However, tourism also faces competitive pressures, which are substantially on the rise in our globalized society. Therefore, national and regional governments are concentrating their efforts on increasing competitiveness in tourism to attain the multiple positive effects that the tourism sector has on tourism

destinations in terms of the economic, socio-cultural, and environmental spheres (Stylidis, Biran, Sit & Szivas, 2014; Mazhenova, Choi & Chung, 2016).

The concept of destination competitiveness became a matter of interest to many scholars in the 1990s and since then, numerous papers have focused on the different issues related to destination competitiveness. The destination competitiveness models represent a significant research area. Although the complexity and range differ, all the models seek to provide a complex view of destination competitiveness. The models attempt to identify the factors of competitiveness as the determinants influencing the competitiveness position of tourist destination and the mutual links. Even though a number of these models exist, two generic models dominate; the model of Ritchie and Crouch (2003) and the subsequent model of Dwyer and Kim (2003).

The Conceptual Model of Destination Competitiveness is the most widely used conceptual model of destination competitiveness. The model modified Porter's Competitiveness Framework to the environment of tourism destinations and distinguishes 36 attributes of competitiveness grouped into 5 key factors: (1) supporting factors and resources, (2) core resources and attractions, (3) destination management, (4) destination policy, planning and development, (5) qualifying and amplifying determinants. It also points out the importance of the environment surrounding the destination, namely the global macro environment and the competitive microenvironment.

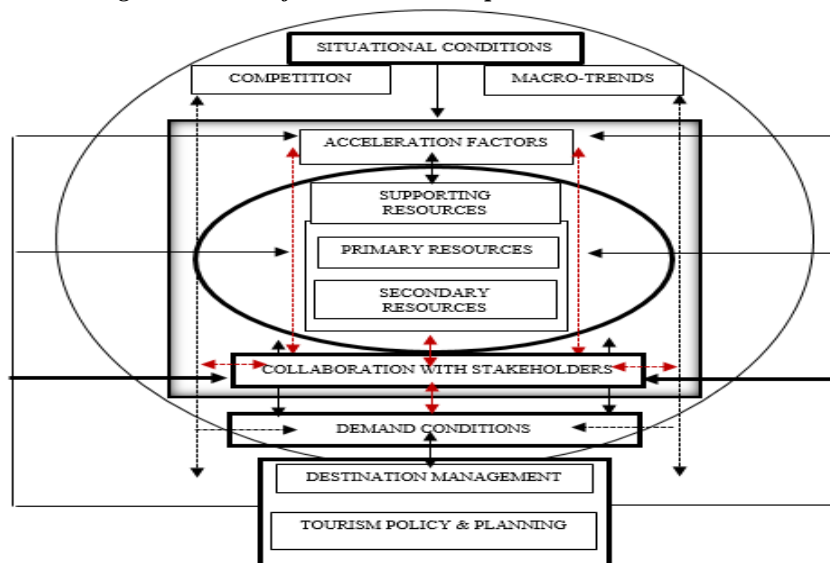
Dwyer and Kim (2003) modified and developed the model of Ritchie and Crouch and thus created the Integrated Model of Destination Competitiveness. Their model identifies new key factors of demand conditions and situational conditions as determinants of destination competitiveness. Moreover, the factors of destination policy, planning, and development do not create a separate group; they are an integral part of destination management. The model classifies the determinants of destination competitiveness under the following six groups: (1) inherited resources, (2) created resources, (3) supporting factors and resources, (4) situational conditions, (5) destination management, (6) demand conditions.

The paper focuses on these models and the related factors of competitiveness. It examines the influence of stakeholders' activities on related competitiveness factors within the framework of the integrated model of destination competitiveness. As such, the paper reflects the widespread belief that stakeholders are the main development power in tourist destination and intensive cooperation with stakeholders is a crucial condition for reaching a sustainable competitive advantage (Kozak, 2004; Aas, Ladkin & Fletcher, 2005; Byrd, Cárdenas & Greenwood, 2008).

2. Aim and Methodology

The aim of the research is to discover if the stakeholders' involvement in the concept of destination competitiveness has the potential to positively influence the interconnected factors of competitiveness. The following scheme shows the integrated model of destination competitiveness. The model integrates all the main factors influencing destination competitiveness from the previously mentioned models and shows the mutual links. In addition, the model adds the factor of cooperation with stakeholders as a new factor of competitiveness. This indicates the links between this new factor and the related competitiveness factors: (1) resources, (2) acceleration factors, (3) demand conditions, (4) situational conditions.

Scheme 1: Integrated Model of Destination Competitiveness

Source: Luštický and Bednářová (2018)

The impact of stakeholders' activities on the abovementioned factors of competitiveness (the links are marked in red) is the subject of the research. The term "impact" correlates with the standard stakeholders' attribute of "power". The power attribute is usually defined as the influence of a particular stakeholder on the positive development of a factor or the ability of a stakeholder to contribute to the positive development of a factor (e.g. Bryson, 2004). The main research question can be described as follows:

- Is there a positive impact of the stakeholders' activities on the main factors of competitiveness of a tourist destination?

The research question is answered by using the Analytic Hierarchy Process based on Saaty's pairwise comparison method. This method uses a five-point scale of relative importance for pairwise comparison between criteria. The scale is described in Table 1. A detailed description of the AHP is beyond the methodology; it can be found, e.g., in Saaty and Vargas (2001). The result of the AHP is the pairwise comparison reciprocal matrix that can be calculated for each comparison set. This matrix is used to calculate the normalized vector of weights $w = (w_1, \dots, w_n)$. Each i -th element represents the importance of the i -th criterion.

Tab. 1: Saaty's Scale for Pairwise Comparison

Intensity	Definition	Explanation
1	Equal importance	Two activities contribute equally to the objective
3	Weak importance of one over another	Experience and judgment slightly favor one activity over another
5	Essential or strong importance	Experience and judgment strongly favor one activity over another
7	Demonstrated importance	An activity is strongly favored, and its dominance is demonstrated in practice
9	Absolute importance	The evidence favoring one activity over another is of the highest possible order of affirmation

Source: Saaty (2008, p. 86)

The criteria for comparison are the main factors of competitiveness, which are decomposed into a two-layer hierarchical structure:

1. destination resources
 - a. primary resources (nature and cultural sights)
 - b. secondary resources (tourist infrastructure, attractions, fun, and relaxation)
 - c. supporting resources (basic infrastructure, transportation, hospitality, business environment)
2. acceleration factors
 - a. price level
 - b. quality of tourist services
 - c. safety
3. demand conditions
 - a. destination's awareness
 - b. destination's image
 - c. tourist preferences
4. situational conditions
 - a. competition
 - b. macro-trends (political, economic, social, technological)

The research considers stakeholders to be organizations that operate in the destination influenced by local tourism policy, and participate in the fulfillment of tourism policy priorities, or are substantially affected by these priorities. This means that the research is focused on organizations and so excludes individuals such as residents and visitors. The set of respondents is compiled based on the approach of Buhalis (2000), Presenza, Sheehan, and Ritchie (2005), and Morrison (2013) as follows: (S1) owners of accommodation facilities, (S2) owners of tourist attractions, (S3) providers of tourist services, (S4) representatives of tourist guides and information centers. The research is realized in three tourist destinations in the South Bohemia Region: Jindřichův Hradec, Třeboň, Slavonice.

3. Results and Discussion

Table 2 shows the results of the research in a comprehensive form. The method of data acquisition was structured face-to-face interviews with the representatives of the main stakeholder groups (S1 – S4) in three tourism destinations. The set of respondents was created with the help of public databases, destination websites, and

personal recommendations from TIC staff. Even though the research has a rather quantitative form, the testing phase clearly indicated that the interviews were essential because of the relatively demanding pairwise comparison method. The respondents were selected as significant representatives of each stakeholder group.

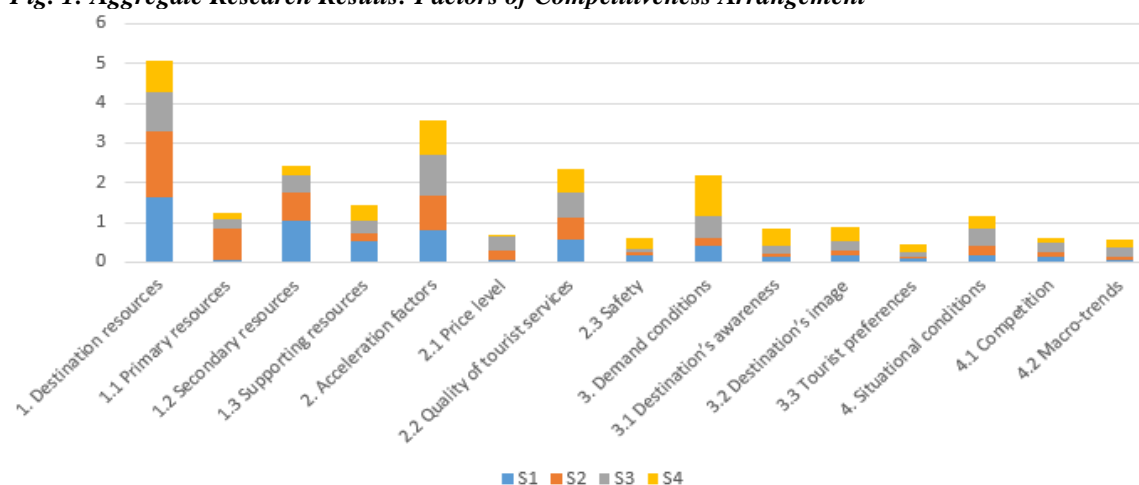
Tab. 2: Research Results

Criteria / Importance	Jindřichův Hradec				Třeboň				Slavonice			
	S1	S2	S3	S4	S1	S2	S3	S4	S1	S2	S3	S4
1. Destination resources	0.573	0.601	0.345	0.246	0.591	0.546	0.299	0.303	0.456	0.538	0.322	0.255
1.1 Primary resources	0.017	0.302	0.055	0.066	0.028	0.238	0.113	0.054	0.019	0.239	0.065	0.044
1.2 Secondary resources	0.389	0.279	0.169	0.096	0.373	0.259	0.108	0.076	0.259	0.195	0.141	0.065
1.3 Supporting resources	0.167	0.020	0.121	0.084	0.190	0.049	0.078	0.173	0.178	0.104	0.116	0.146
2. Acceleration factors	0.209	0.252	0.366	0.294	0.277	0.301	0.387	0.231	0.321	0.303	0.298	0.341
2.1 Price level	0.007	0.080	0.116	0.012	0.031	0.079	0.115	0.005	0.029	0.066	0.103	0.008
2.2 Quality of tourist services	0.145	0.165	0.211	0.198	0.216	0.202	0.234	0.128	0.216	0.188	0.186	0.252
2.3 Safety	0.057	0.007	0.039	0.084	0.030	0.020	0.038	0.098	0.076	0.049	0.009	0.081
3. Demand conditions	0.167	0.083	0.198	0.298	0.115	0.040	0.155	0.355	0.109	0.104	0.203	0.361
3.1 Destination's awareness	0.047	0.025	0.039	0.133	0.039	0.023	0.044	0.167	0.038	0.033	0.111	0.153
3.2 Destination's image	0.079	0.033	0.112	0.106	0.050	0.011	0.084	0.131	0.045	0.054	0.043	0.142
3.3 Tourist preferences	0.041	0.025	0.047	0.059	0.026	0.006	0.027	0.057	0.026	0.017	0.049	0.066
4. Situational conditions	0.051	0.064	0.091	0.162	0.017	0.113	0.159	0.111	0.114	0.055	0.177	0.043
4.1 Competition	0.026	0.056	0.053	0.054	0.010	0.062	0.080	0.043	0.078	0.035	0.080	0.016
4.2 Macro-trends	0.025	0.008	0.038	0.108	0.007	0.051	0.079	0.068	0.036	0.020	0.097	0.027

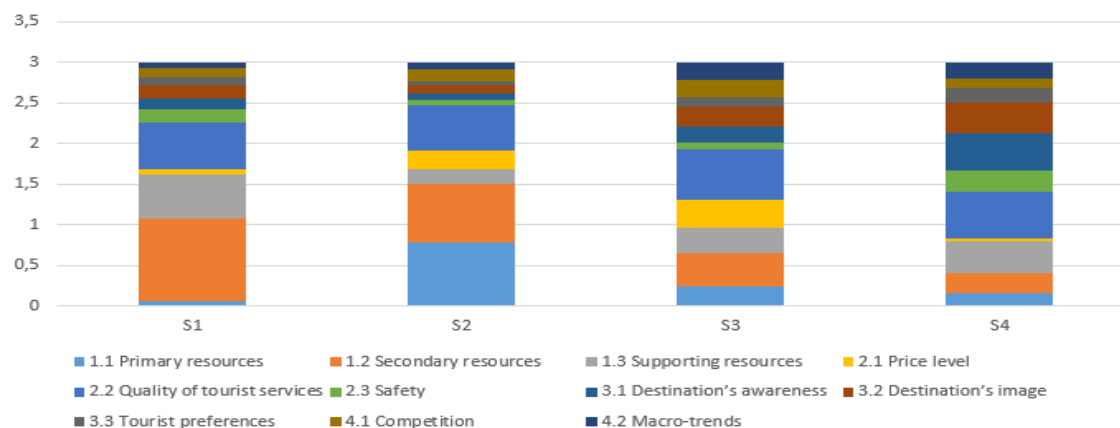
Source: own research

The results confirm the anticipated impact of the stakeholders' activities on the competitiveness factors, i.e. the importance of the stakeholders' involvement in the model of destination competitiveness. However, the impact differs when taking into consideration the particular stakeholders and the factors of competitiveness. The following charts represent the aggregate results arranged by (a) factors of competitiveness and (b) stakeholder groups.

Fig. 1: Aggregate Research Results: Factors of Competitiveness Arrangement

Source: own research

Fig. 2: Aggregate Research Results: Stakeholder Group Arrangement

Source: own research

The research results show the different effects of the individual stakeholder groups on the examined factors of competitiveness. This is due to their primary business and non-business activities. The most important factor for stakeholder involvement is the ability to actively influence both the secondary sources of the destination and the quality of the services offered. The stakeholders' behavior, respectively their activities, has the greatest influence on the factors of competitiveness.

It is evident that the strongest and most positive impact of the stakeholders' cooperation is to be expected in terms of the resources of the destination. Their quality and attractiveness are generally considered to be a key source of competitive advantage (e.g. Dwyer & Kim, 2003; Crouch, 2010; Goeldner & Ritchie, 2012). It is precisely such cooperation with the destination stakeholders that can be key when it comes to the development of secondary destination sources. In this respect, the owners of accommodation facilities and tourist attractions play a primary role. Other stakeholder groups can also participate but in a more limited way, for example, when the representatives of tourist guides and info centers are more likely to develop supportive resources.

Surprisingly, the link to the acceleration factors also proved to be quite strong, which is due to a strong link to the quality factor of the service offered. Almost all respondents declare that there is room for improvement by stepping up cooperation with the destination company. On the other hand, it is evident that the other factors in this group may be affected less. The stakeholders consider the pricing policy to be highly autonomous without any significant link to the cooperation factor. In addition, visitor security is perceived as a task for regional administration or a destination company, although they do admit their activity has a certain influence on this factor.

In terms of other factors of competitiveness, the noted impact is rather indirect. One exception is the effect on the familiarity of the destination and its image. In this case, representatives of tourist guides and info-centers who are in direct contact with the visitors to the destination are involved. In other cases, respondents are more likely to rely on the regional administration or the activities of a destination company where they see better conditions for influencing these external factors. Interestingly, visitor preferences are considered to be the most vulnerable. The respondents see them as a given, influenced by general trends, or specifically by a particular visitor segment. There is obvious room for improvement of the destination's competitive potential through the cooperation of the stakeholders with the destination company. While influencing preferences is a difficult and long-term task, it is certainly possible to work on this and to a certain extent, influence this competitiveness factor.

If we were to project the results into the destination lifecycle model, these are typical for the destination growth phase, or certain consolidations. There is interest in the offer of the destination and this offer is gradually being expanded and improved, while individual stakeholders are only learning to cooperate with each other and with the destination company. The management of the destination is at a rather low level and is limited by the available resources and the lack of experience. Focusing on many factors of competitiveness, such as destination awareness, developing the image, or influencing demand is at the starting point.

Therefore, the process of increasing the competitive advantage poses a major challenge to the researched destinations. The relevant activities require long-term planning, a thoughtful and conceptual approach, and intense cooperation with stakeholders. In addition, the immediate effect of these activities cannot be expected as they will always be reflected by a delay. However, research has shown that the potential for successful stakeholder

involvement in the management of the destination development exists, and the factor of cooperation can be used to strengthen the competitive position of the destinations on the tourist industry market.

4. Conclusion

The research has successfully met its aim and has been able to prove the influence of stakeholders on various factors of competitiveness. This conclusion is proven by many authors who claim that the stakeholders' involvement in the development of tourism destination and intensive cooperation with them significantly contribute to the enhancement of the destination position in the tourism market (Buhalis, 2000; Goeldner & Ritchie, 2012).

However, this effort can be considered as one of the most demanding. Stakeholders' interests are often focused on their own goals and show a high level of heterogeneity, which results in low willingness to co-operate with local authorities. In addition, stakeholders usually declare a lack of financial capacity and time for active participation in tourism development. Therefore, the DMO or local government must find an answer to the question of how to activate their stakeholders and promote their activities that positively influence the key factors of competitiveness.

It is evident that the effort to enhance the competitive position of tourism destination must be followed by the application of stakeholder management activities. The basic activity lies in the application of a complex stakeholder analysis covering the following steps: (a) stakeholder identification and mapping, (b) stakeholder characterization by a set of attributes reflecting their perception of tourism policy, tourism impact, and taking into consideration their willingness to cooperate on tourism development at the same time, and (c) stakeholder prioritization based on the attributes. Such a stakeholder analysis has the potential to become the basis for formulating a set of recommendations designated for DMOs, which should lead to an improvement in the cooperation process. This is the only way how the factor of cooperation with stakeholders can fully reach its potential in a concept of destination competitiveness and thus contribute to sustainable tourism development and enhancement of the competitive position of tourist destination.

Literature

- [1] AAS, CH., LADKIN, A., FLETCHER, J., (2005). Stakeholder Collaboration and Heritage Management. *Annals of Tourism Research*, vol. 32, no. 1, pp. 28-48. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2004.04.005.
- [2] BRYSON, J. M., (2004). What to do when Stakeholders matter: Stakeholder Identification and Analysis Techniques. *Public Management Review*, vol. 6, no. 1, pp. 21-53. ISSN 1471-9037. DOI 10.1080/14719030410001675722.
- [3] BUHALIS, D., (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, vol. 21, no. 1, pp. 97-116. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/S0261-5177(99)00095-3.
- [4] BYRD, E. T., CARDÉNAS, D. A., GREENWOOD, J. B., (2008). Factors of stakeholder understanding of tourism: The case of Eastern North Carolina. *Tourism and Hospitality Research*, vol. 8, no. 3, pp. 192-204. ISSN 1467-3584. DOI 10.1057/thr.2008.21.
- [5] CROUCH, G. I., (2010). Destination Competitiveness: An Analysis of Determinant Attributes. *Journal of Travel Research*, vol. 20, no. 10, pp. 1-19. ISSN 1552-6763. DOI 10.1177/0047287510362776.
- [6] DWYER, L., KIM, C., (2003). Destination Competitiveness: Determinants and Indicators. *Current Issues in Tourism*, vol. 6, no. 5, pp. 369-414. ISSN 1368-3500. DOI 10.1080/13683500308667962.
- [7] GOELDNER, CH. R., RITCHIE, J. R. B., (2012). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. Hoboken: John Wiley and Sons. ISBN 978-1-118-07177-9.
- [8] KOZAK, M. (2004). *Destination Benchmarking: Concepts, Practices and Operations*. Wallingford: CABI Publishing. ISBN 0-85199-745-7.
- [9] LUŠTICKÝ, M., BEDNÁŘOVÁ, M., (2018). Tourism Destination Competitiveness Assessment: Research & Planning Practice. *Global Business & Finance Review*, vol. 23, no. 3, pp. 49-67. ISSN 1088-6931. DOI 10.17549/gbfr.2018.23.3.49.
- [10] MAZHENOVA, S., CHOI, J., CHUNG, J., (2016). International Tourists' Awareness and Attitude about Environmental Responsibility and Sustainable Practices. *Global Business & Finance Review*, vol. 21, no. 2, pp. 132-146. ISSN 1088-6931. DOI 10.17549/gbfr.2016.21.2.132.
- [11] MORRISON, A. M., (2013). *Marketing and Managing Tourism Destinations*. New York: Routledge. ISBN 978-0-415-67249-8.
- [12] PRESENZA, A., SHEEHAN, L., RITCHIE, J. R. B., (2005). Towards a Model of the Roles and Activities of Destination Management Organizations. *Journal of Hospitality, Tourism and Leisure Science*, vol. 3, no. 1, pp. 1-16. ISSN 1473-8376.
- [13] RITCHIE, J. R. B., CROUCH, G. I., (2003). *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Wallingford: CABI Publishing. ISBN 978-0-85199-664-6.

- [14] SAATY, T. L., VARGAS, L. G., (2001). *Models, methods, concepts & applications of the Analytic Hierarchy Process*. New York: Springer. ISBN 978-1-4613-5667-7.
- [15] STYLIDIS, D., BIRAN, A., SIT, J., SZIVAS, E. M., (2014). Residents' Support for Tourism Development: The Role of Residents' Place Image and Perceived Tourism Impacts. *Tourism Management*, vol. 45, pp. 260-274. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2014.05.006.

KONKURENCESCHOPNOST CESTOVNÍHO RUCHU ČESKÉ REPUBLIKY V RÁMCI ZEMÍ VISEGRADSKÉ ČTYŘKY**Competitiveness of tourism in the Czech Republic within the Visegrad Group****MARKÉTA KALÁBOVÁ¹****ZDENKA PETRŮ¹****ANTONÍN DVOŘÁK²**

¹Katedra cestovního ruchu | ¹Tourism Department
Fakulta mezinárodních vztahů | Faculty of International Relations
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics in Prague
✉ nám. W. Churchilla 1938/4, 130 67 Prague, Czech Republic
E-mail: marketa.kalabova@vse.cz, zdenka.petru@vse.cz

²Katedra cestovního ruchu | ²Tourism Department
Vysoká škola polytechnická Jihlava | The College of Polytechnics Jihlava
✉ Tolstého 16, 586 01 Jihlava, Czech Republic
E-mail: dvorak@vspj.cz

Anotace

Strategický rozvoj cestovního ruchu destinací je založen na analýze postavení jednotlivých oblastí na mezinárodním trhu cestovního ruchu. Cílem předloženého příspěvku bylo zhodnotit postavení cestovního ruchu České republiky v rámci zemí Visegradské skupiny. Záměrem bylo identifikovat hlavní konkurenční výhody oproti vybraným zemím a určit problematické oblasti, na které by se do budoucna měla Česká republika zaměřit, aby mohla vylepšit svoje konkurenční postavení nejen vůči zemím Visegradské skupiny, ale i ostatním státům. Pro hodnocení a porovnání bylo využito indexu konkurenceschopnosti cestovního ruchu (TTCI), který vydává Světové ekonomické fórum. Následně byla použita metoda komparace jednotlivých indikátorů a metodou porovnání byly stanoveny rozdíly mezi dosaženými pozicemi. Česká republika je v rámci zemí V4 dle indexu konkurenceschopnosti cestovního ruchu hodnocena nejlépe. Přední postavení zaujala v devíti ze čtrnácti ukazatelů. Největší konkurenční výhodu oproti zemím V4 zaujímá v infrastruktuře cestovního ruchu, hustotě pozemní infrastruktury, ale i bezpečnosti. Naopak významným problémem jsou především přírodní zdroje, které nejsou pro návštěvníky dostatečně atraktivní, a cenová konkurenceschopnost, ve které Česká republika dlouhodobě ztrácí svoji pozici.

Klíčová slova

konkurenceschopnost, cestovní ruch, Visegradská skupina, rozvoj cestovního ruchu

Annotation

The strategic development of tourism destinations is based on analyzing the position of individual areas in the international tourism market. The aim of this paper was to evaluate the position of tourism in the Czech Republic within the Visegrad Group. The intention was to identify the main competitive advantages over selected countries and to identify problematic areas that the Czech Republic should focus on in the future in order to improve its competitive position not only towards the Visegrad Group countries but also towards other states. The Tourism Competitiveness Index (TTCI) issued by the World Economic Forum was used for evaluation and comparison. Subsequently, the method of comparing the individual indicators and determining the difference between the positions achieved was used. The Czech Republic is rated best in the V4 countries according to the Tourism Competitiveness Index. The Czech Republic took the leading position in nine out of fourteen indicators. The biggest competitive advantage over the V4 countries is in the tourism infrastructure, the density of ground infrastructure, as well as safety. On the other hand, natural resources, which are not sufficiently attractive to visitors, and price competitiveness, in which the Czech Republic is losing its position for a long time, are a major problem.

Key words

competitiveness, tourism, Visegrad Group, tourism development

JEL classification: L83, O57

1. Úvod

Cestovní ruch je nedílnou součástí ekonomik vyspělých zemí. Vzhledem k jeho multioborovému zaměření je složité specifikovat jeho přínos pro danou ekonomiku a exaktně jej vymezit. Pro porovnání postavení vyspělosti zemí se používá především ukazatel hrubého domácího produktu, jednotlivé sektory jsou pak vyčísleny jako podíl na HDP. Uvedené ukazatele však specifikují pouze výkonnost daného odvětví, nicméně neodráží potenciál dané oblasti. Je tedy nutné pro posouzení postavení země, ale zároveň i jejich předpokladů pro růst, využít i další ukazatele, podle kterých je možno země na mezinárodním trhu cestovního ruchu porovnat. Česká republika se podle regionálního členění dle UNWTO (2018) řadí do subregionu Střední a východní Evropa. Za poslední sledovaný rok 2016 přijelo do České republiky 12, 808 mil. zahraničních turistů, což řadí Česko na 5. příčku z 21 zemí, které se v tomto subregionu nacházejí. Před Českou republiku se z hlediska příjezdů zahraničních turistů řadí Rusko, Polsko, Maďarsko a Ukrajina. Z pohledu celosvětových příjmů se Česká republika řadí na třetí pozici s podílem 1,3 % hned za Polsko (2,5 %) a Rusko (1,7 %) (UNWTO, 2018). Pro zachování, případně zlepšení postavení České republiky je nutné monitorovat a následně podpořit konkurenční a komparativní výhody v oblasti cestovního ruchu.

1.1 Cíl, metody, zdroje dat

Cílem příspěvku je zhodnotit postavení České republiky v rámci Visegradské čtyřky z hlediska cestovního ruchu. Data pro posouzení byla převzata ze zprávy konkurenceschopnosti cestovního ruchu pro rok 2017, kterou vydává Světové ekonomické fórum. Metodou komparace byly posouzeny všechny sledované indikátory, byly určeny rozdíly mezi pozicemi vybraných zemí. Dále byly určeny konkurenční výhody České republiky a identifikovány kritické oblasti, na které by se měla Česká republika do budoucna zaměřit, aby si udržela svoje postavení na trhu cestovního ruchu. Visegradská skupina byla pro hodnocení vybrána pro začlenění zemí do subregionu Střední a východní Evropa a podobný historický vývoj zemí.

2. Teoretická východiska

Termín konkurenceschopnost je používán v různých oborech a jeho pojetí je tak značně odlišné. Je možné na něj nahlížet na mikroúrovni, zde jako konkurenceschopnost firem soukromého sektoru, či na makroúrovni, tedy z hlediska celých regionů, zemí či destinací. Konkurenceschopnost je možné hodnotit na domácím či zahraničním trhu (Palatková, 2014). V případě destinace je konkurenceschopnost chápána jako atraktivnost dané oblasti, která se projevuje jako schopnost přilákat účastníky cestovního ruchu. Konkurenceschopnost destinací a zhodnocení nabídky cestovního ruchu je jedním ze základních témat politiky cestovního ruchu. Podle Repíka (2017) je důležitou možností pro zvýšení konkurenceschopnosti destinací podpora spolupráce aktérů cestovního ruchu, prostřednictvím kterého je možné zvýšit potenciál vzniku úspor z rozsahu, úspor ze sortimentu, vylepšení transferu znalostí, internacionalizace podnikání a dalších pozitivních efektů. Podle Hlaváčka (2016) je problematika konkurenceschopnosti destinací střední a východní Evropy významným problémem. Důvodem je jejich historický vývoj a slabší potenciál regionálních ekonomik. Do řešení se zapojují jak národní, tak regionální politiky. Identifikace konkurenčních výhod v rámci určité oblasti se tak jeví jako klíčová pro stanovení vhodné strategie rozvoje daného území. Konkurenceschopnost destinací je založena na vhodné kombinaci komparativních a konkurenčních výhod, přičemž komparativní výhody jsou takové, které představují výchozí neměnné podmínky. Příkladem může být vybavenost přírodními prvky, typ krajiny či reliéf. Konkurenční výhodu pak představuje schopnost dané zdroje dále zhodnocovat (Palatková, 2014).

Zpráva vydávaná každé dva roky Světovým ekonomickým fórem obsahuje rozsáhlou datovou část, která obsahuje individuální bodové hodnocení pro každou ze 136 ekonomik, jež jsou hodnoceny v rámci konkurenceschopnosti cestovního ruchu. Shromážděná data poskytují celkový přehled o výkonnosti země ve všech složkách konkurenceschopnosti v oblasti cestovního ruchu, včetně 90 individuálních ukazatelů. Tabulky údajů vykazující globální žebříčky a skóre pro každý z těchto ukazatelů navíc poskytují přehled o celkové situaci nejrelevantnějších dostupných opatření v oblasti cestovního ruchu (World economic forum, 2017).

Mezi čtyři základní oblasti je rozděleno hlavních 14 pilířů. První oblast se týká tzv. příznivého prostředí. Hodnoceno je podnikatelské prostředí, které je klíčové pro podniky působící v cestovním ruchu. Souvisí se zakládáním nových podniků i s jejich následným fungováním. Ukazatel bezpečnosti zohledňuje četnost násilných a trestných činů, míru teroristických útoků či spolehlivost bezpečnostních složek. Otázky bezpečnosti jsou nyní pro rozhodování o cestovním ruchu Evropanů velmi aktuální, zejména ve spojitosti s teroristickými útoky.

Například v roce 2016 celých 71 % Čechů spatřovalo terorismus jako velkou hrozbu (Havlíčková, Kalábová, Burda, 2017). Důležitým aspektem pro rozvoj cestovního ruchu je i zdravotní systém a hygienické standardy v dané zemi. Vzhledem k tomu, že služby cestovního ruchu jsou poskytovány lidmi, jsou lidské zdroje a trh práce další z hodnocených faktorů v rámci konkurenceschopnosti cestovního ruchu. Vědomosti, znalosti a také zkušenosti pracovníků cestovního ruchu se pak přímo odráží v efektivitě podniků i destinací jako celku (Repík, 2017). V dnešní digitální době není možné nezahrnout do posouzení postavení zemí technologickou připravenost a vybavenost zemí. Ta podle Palatkové (2014) představuje významný zdroj konkurenční výhody v oblasti cestovního ruchu.

V rámci druhé oblasti, ve které jsou hodnoceny faktory příznivosti prostředí přímo související s cestovním ruchem, je zahrnut ukazatel upřednostňování cestovního ruchu, který sleduje zejména prezentaci dané země na zahraničních trzích. Vzhledem k nízkému podílu cestovního ruchu na celkovém HDP země je zřejmé, že cestovní ruch nebude v této oblasti v rámci zemí Visegradské skupiny, hodnocen vysoko. Velmi významným prvkem hodnocení je mezinárodní otevřenost, která je pro rozvoj cestovního ruchu klíčová. Index sleduje zejména vízovou politiku a počty bilaterálních smluv. Dalšími posuzovanými faktory jsou cenová konkurenceschopnost a udržitelnost životního prostředí. Kvalita životního prostředí může být vnímána jako tvrdý lokalizační faktor či jako měkký individuální lokalizační faktor, který je závislý na psychologické kategorii (Vyskočilová, Urminský, 2017), jeho hodnocení je pak pro rozvoj cestovního ruchu destinace stěžejní z obou hledisek.

Třetí okruh faktorů je zaměřen na infrastrukturu v cestovním ruchu. Posouzena je nejen rozvinutost dopravní sítě (vzdušná a pozemní doprava), ale infrastruktura turistických služeb. Rozvoj infrastruktury pak slouží nejen návštěvníkům dané destinace, ale také místnímu obyvatelstvu (Beránek a kol., 2013). Poslední skupinu souborů tvoří faktory přírodních a kulturních zdrojů, které tvoří nabídku atraktivit pro návštěvníky. Právě atraktivita vyvolávají zájem o návštěvu místa ať již díky své kulturní, historické hodnotě či přírodní kráse nebo možnosti zábavy (Jarolímková, 2017).

3. Výsledky hodnocení

Celkově se Česká republika umístila z hlediska cestovního ruchu na 39. pozici ze 136 hodnocených zemí. V rámci zemí Visegradské čtyřky je toto postavení nejlepší. Sedm příček za Českou republikou se umístilo Polsko, na 49. pozici poté Maďarsko a na posledním místě v rámci Visegradské skupiny skončilo v hodnocení Slovensko, celkově na 59. pozici. Podle jednotlivých faktorů je Česká republika nejlepší hned v 9 ze 14 základních indikátorů. Průměrně se její pozice pohybuje kolem 43. místa, Polsko má průměrné postavení jednotlivých pilířů kolem 50. Pozice, Maďarsko 51. Slovensko se dle jednotlivých indikátorů průměrně umisťuje na 62. Pozici a je tedy celkově hodnoceno v rámci zemí V4 nejhůře.

Tab. 2: Pořadí zemí z hlediska hodnocení TTCI dle jednotlivých faktorů

	CK	PP	B	ZH	LZ	TP	PCR	MO	CK	UŽ	LI	PI	ICR	PZ	KZ
ČR	39	65	30	7	33	26	94	24	67	14	49	18	32	98	42
SK	59	115	54	15	56	36	98	46	62	16	124	38	63	56	84
H	49	98	45	9	60	54	42	25	87	23	55	30	57	88	45
P	46	64	48	28	44	45	96	33	23	34	70	35	65	72	36

CK = celková konkurenceschopnost; PP = podnikatelské prostředí; B = bezpečnost; ZH = zdraví a hygiena; LZ = lidské zdroje; TP = technologická připravenost; PCR = priorita cestovního ruchu; MO = mezinárodní otevřenost; CK = cenová konkurenceschopnost; UŽ = udržitelnost životního prostředí; LI = letecká infrastruktura; PI = pozemní infrastruktura; ICR = infrastruktura cestovního ruchu; PZ = přírodní zdroje; KZ = kulturní zdroje

Zdroj: vlastní zpracování na základě TTCI (2017)

3.1 Indikátory, ve kterých je Česká republika v rámci V4 hodnocena nejlépe

Nejlépejší pozici si celkově v hodnocení drží Česká republika v oblasti zdraví a hygieny. Důvodem je zejména přístup obyvatel k pitné vodě, který je 100%, dále HIV prevalence či nulový výskyt malárie. Nejhůře je v rámci Visegradské skupiny v této oblasti hodnoceno Polsko, zejména z hlediska sníženého procenta populace, které má přístup k pitné vodě a snížené pozici z hlediska připojení na veřejnou kanalizaci. Druhou nejlépeší pozici získala Česká republika v oblasti udržitelnosti životního prostředí, a to zejména díky legislativní regulaci životního

prostředí a zaměření rozvoje cestovního ruchu v trvale udržitelné podobě. Na nejhorší pozici v rámci hodnocených zemí se opět umístilo Polsko, které na Českou republiku ztrácí 20 pozic. V oblasti pozemní infrastruktury obsadila Česká republika celkově 18. pozici. Její postavení podporuje zejména hustota silniční a železniční sítě. Nejhůře se v této oblasti umístilo Slovensko, které obsadilo až 38. pozici. Důvodem je špatná kvalita cestní sítě. Mezinárodní otevřenost je další indikátor, ve kterém Česká republika vyniká. V celkovém hodnocení se objevila na 24. pozici, nicméně nutno podotknout, že pouze jednu příčku za Českou republikou se umístilo Maďarsko. Výhodou České republiky v této oblasti je především otevřenost dvoustranných dohod o leteckých službách. Nejhůře je v této oblasti hodnoceno Slovensko, které právě ztrácí pozici díky výrazně snížené otevřenosti dohod o leteckých službách. Technologická připravenost je pro rozvoj cestovního ruchu v destinaci stěžejním bodem. I v této oblasti se Česká republika umístila velmi dobře, a to na 26. pozici. Výhodou oproti zemím V4 je především používání internetu pro různé typy transakcí, kvalita dodávky elektrické energie. Nevýhodou oproti Polsku a Slovensku je zejména procento pokrytí mobilních sítí. V základním pilíři bezpečnost získala Česká republika 30. pozici, a to díky spolehlivosti policejních složek. Nicméně ačkoliv je Česká republika hodnocena dle světového indexu míru jako jedna z nejbezpečnějších zemí (v roce 2018 7. pozice ze 163. Zemí (Institute for economics & peace, 2018)), z hlediska teroristických útoků je dle TTCI v rámci hodnocení zemí V4 vyhodnocena nejhůře. Celkově nejhorší pozici v oblasti bezpečnosti obsadilo Slovensko. Infrastruktura cestovního ruchu představuje pro Českou republiku 32. pozici, a to zejména díky počtu hotelových pokojů na 100 obyvatel, kvalitě turistické infrastruktury a přítomnosti předních půjčoven automobilů na trhu. Nejhůře hodnoceno bylo Polsko. Pilíř lidských zdrojů také zaznamenává pro Českou republiku zlepšení. V této oblasti se Česká republika umístila na 33. pozici. Důvodem byly zejména míra zápisu do základního vzdělávání, rozsah školení zaměstnanců, platy, mzdy a produktivita. Nejhůře hodnocené bylo v této oblasti Maďarsko. Poslední z hodnocených faktorů, ve kterých je Česká republika nejlepší v rámci V4 je oblast letecké infrastruktury, ve které vyniká zejména díky kvalitě letecké infrastruktury a počtu leteckých společností operujících na trhu. Nejhůře v rámci V4 bylo zhodnoceno Slovensko, které skončilo až na 124. pozici.

3.2 Indikátory, ve kterých je Česká republika v rámci V4 hodnocena nejhůře

Nejproblematictější oblastí z hlediska faktorů TTCI je pro Českou republiku v rámci zemí V4 pilíř přírodních zdrojů. Zde se Česká republika celkově umístila na 98. pozici. Nejlepší hodnocení dosáhlo Slovensko. Problémem pro Českou republiku je zejména počet přírodních památek na seznamu světového významu, nízké procento chráněných ploch a nízká atraktivita přírodních zdrojů.

3.3 Další hodnocené indikátory

Podnikatelské prostředí nebylo pro Českou republiku nikdy konkurenční výhodou v rámci evropských zemí. Proto i v hodnocení TTCI se Česká republika celkově umístila na 66. pozici. Nejlepší postavení zaujalo ze zemí V4 Polsko, nicméně pouze o jednu příčku před Českou republikou. Největší nevýhodou pro Českou republiku je zejména zdoluhavý proces při získávání stavebního povolení a míra zdanění. Nicméně celkové postavení zemí V4 není v rámci Evropské Unie z tohoto ohledu příznivé. Pilíř priorit cestovního ruchu byl nejlépe zhodnocen v Maďarsku, nejhůře na Slovensku. Nevýhodou pro Českou republiku je zejména zhodnocení strategie značky země, na kterou v porovnání s ostatními zeměmi neklade vláda tak velký důraz, což se odráží i v nízké efektivitě marketingu a brandingů pro přilákání turistů. V rámci cenové konkurenceschopnosti Česká republika dlouhodobě ztrácí svoje postavení. Naopak velmi dobrou pozici v rámci hodnocených zemí zaujalo Slovensko. Nejhůře hodnoceno bylo Maďarsko. Problém pro Českou republiku představují především ceny vstupenek a letištní taxy. Česká republika se umístila na 42. místě z hlediska kulturních zdrojů. V rámci V4 zaujalo nejlepší pozici Polsko, nejhorší naopak Slovensko. Pro Českou republiku je značnou nevýhodou nízká digitální poptávka po kulturní a zábavní turistice či nízký počet velkých sportovních stadionů, které by mohly turisty nalákat na sportovní události.

Tab. 3: Počet příček zemí za (-) či před (+) Českou republikou

Země	CK	PP	B	ZH	LZ	TP	PCR	MO	CK	UŽ	LI	PI	ICR	PZ	KZ
Slovensko	-20	-50	-24	-8	-23	-10	-4	-22	+5	-2	-75	-20	-31	+42	-42
Maďarsko	-10	-33	-15	-2	-27	-28	+52	-1	-20	-9	-6	-12	-25	+10	-3
Polsko	-7	+1	-18	-21	-11	-19	-2	-9	+44	-20	-21	-17	-33	+26	+6

Zdroj: vlastní

Z tabulky č. 2 je patrné, kolik pozic uvedené země ztrácí či mají lepší postavení v porovnání s Českou republikou. Je zřejmé, že Česká republika má lepší konkurenční postavení v oblasti cestovního ruchu zejména v porovnání se Slovenskem. Velmi výrazně pozadu je Slovensko zejména v oblastech podnikatelského prostředí, letecké infrastruktury, ale i infrastruktury cestovního ruchu či kulturních zdrojů. Maďarsko zaostává především z hlediska podnikatelského prostředí, zatímco Polsko nemá dostatečnou infrastrukturu cestovního ruchu. Naopak výrazně

Česká republika ztrácí na Maďarsko z pohledu prioritizace cestovního ruchu. Slovensko má jednoznačně lepší pozici (o 42 pozic) v oblasti přírodních zdrojů. Velkou konkurenční výhodou je pro Polsko

V níže uvedené tabulce č. 3 jsou uvedeny identifikované silné a slabé stránky České republiky.

Tab. 4: Silné a slabé stránky České republiky z hlediska indikátorů cestovního ruchu v rámci V4

Silné stránky	Slabé stránky
zdraví a hygiena <ul style="list-style-type: none"> - přístup obyvatel k pitné vodě - připojení na veřejnou kanalizaci 	technologická připravenost <ul style="list-style-type: none"> - pokrytí mobilní sítí
udržitelnost životního prostředí <ul style="list-style-type: none"> - legislativní regulace životního prostředí - zaměření rozvoje cestovního ruchu v trvale udržitelné podobě 	bezpečnost <ul style="list-style-type: none"> - index teroristických útoků
pozemní infrastruktura <ul style="list-style-type: none"> - hustota silniční a železniční sítě 	podnikatelské prostředí <ul style="list-style-type: none"> - zdouhavý proces při získávání stavebního povolení - míra zdanění
mezinárodní otevřenost <ul style="list-style-type: none"> - otevřenost dvoustranných dohod o leteckých službách 	prioritizace cestovního ruchu <ul style="list-style-type: none"> - zhodnocení strategie značky země - v nízké efektivitě marketingu a brandingů pro přilákání turistů
technologická připravenost <ul style="list-style-type: none"> - používání internetu pro transakce - kvalita dodávky elektrické energie 	cenová konkurenceschopnost <ul style="list-style-type: none"> - vysoké ceny vstupenek a letištní taxy
bezpečnost <ul style="list-style-type: none"> - důvěra v policejní složky 	kulturní zdroje <ul style="list-style-type: none"> - nevýhodou nízká digitální poptávka po kulturní a zábavní turistice - nízký počet velkých sportovních stadionů
infrastruktura cestovního ruchu <ul style="list-style-type: none"> - počet hotelových pokojů na 100 obyvatel - kvalita turistické infrastruktury - přítomnost předních půjčoven automobilů na trhu 	přírodní zdroje <ul style="list-style-type: none"> - počet přírodních památek na seznamu světového významu - nízké procento chráněných ploch - nízká atraktivita přírodních zdrojů
lidské zdroje <ul style="list-style-type: none"> - míra zápisu do základního vzdělávání - rozsah školení zaměstnanců - platy, mzdy a produktivita 	

Zdroj: vlastní

4. Závěr

Česká republika, Polsko a Maďarsko tvoří přední země v oblasti cestovního ruchu v subregionu Střední a východní Evropa z hlediska příjezdů. Jejich konkurenceschopnost cestovního ruchu je nutno neustále sledovat a vyhodnocovat. Do popředí zájmu turistů se dostávají nové východní země evropského turistického regionu, roste poptávka po poznávání těchto zemí. Aby si Česká republika udržela postavení nejen v rámci Visegrádské čtyřky, ale i v rámci subregionu Střední a východní Evropa, je nutné upevňovat svoje konkurenční výhody a zaměřit se na posilování oblastí, které jsou pro ni slabinou. Pro rozvoj cestovního ruchu je nutné neustále hodnotit možnosti, které daná oblast poskytuje, ale zároveň i sledovat vývoj okolních zemí. Česká republika bohužel dlouhodobě ztrácí svoji pozici v oblasti cenové konkurenceschopnosti. Kvalita poskytovaných služeb neroste přímoúměrně s cenou a tudíž se do popředí zájmu dostávají destinace, které poskytují stejně kvalitní služby, ale levněji. Je tedy nutné neustále zkvalitňovat nabídku, vytvářet nové produkty a nové technologie. Právě inovace jsou považovány za klíčový zdroj konkurenceschopnosti oblastí, jejich vznik a následné šíření je založeno na inovačním potenciálu jednotlivých regionů (Winklerová, Žitek, 2017). Další oblastí, na kterou se Česká republika musí zaměřit, jsou především přírodní zdroje. Je nutné usilovat o zviditelnění přírodních atraktivit na mezinárodním trhu, zejména zapsáním přírodních lokalit na seznam UNESCO.

Literatura

- [1] BERÁNEK, J. a kol., (2013). *Ekonomika cestovního ruchu*. Praha: Mag Consuling. ISBN 978-80-86724-46-1.
- [2] HAVLÍČKOVÁ, B., KALÁBOVÁ, M., BURDA, P., (2017). Vnímání rizika teroristických útoků jako ovlivňující faktor při rozhodování o dovolené u obyvatel ČR. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 786- 793. ISBN 978-80-210-8587-9.
- [3] HLAVÁČEK, P., (2016). Hodnocení konkurenceschopnosti regionů na příkladu České republiky a Slovenska. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 65-73. ISBN 978-80-210-8273-1.
- [4] INSTITUTE FOR ECONOMICS & PEACE, (2018). *Global Peace Index 2018: Measuring Peace in a Complex World*. [online]. [cit. 2. 2. 2019]. Dostupné z: visionofhumanity.org/app/uploads/2018/06/Global-Peace-Index-2018-2.pdf.
jarolímková, L., (2017). *Atraktivita a produkty cestovního ruchu*. Praha: Libena Jarolímková - University Books. ISBN 978-80-906926-2-6.
- [5] PALATKOVÁ, M., (2014). *Mezinárodní turismus*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4862-7.
- [6] REPÍK, O. Malé a střední podnikání v cestovním ruchu a jeho veřejná podpora. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 690-699. ISBN 978-80-210-8587-9.
- [7] UNWTO, (2018). *Tourism highlights*. [online]. [cit. 23. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>.
URMINSKÝ, J., VYSKOČILOVÁ, Š., (2017). Životní prostředí krajů v televizním vysílání: kvantitativní pohled. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 459- 466. ISBN 978-80-210-8587-9.
- [8] WORLD ECONOMIC FORUM, (2017). Travel and tourism competitiveness index [online]. [cit. 25. 1. 2019]. Dostupné z: www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf.
- [9] WINKLEROVÁ, L., ŽÍTEK, V., (2017). Inovační potenciál regionů jako zrcadlo ekonomické výkonnosti. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 193-200. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-24.

REGIONÁLNÍ DISPARITY PŘÍSTUPNOSTI CESTOVNÍHO RUCHU V KONTEXTU MATERIÁLNÍ DEPRIVACE V ČR

Description of regional disparities of tourism in the context of material deprivation in the Czech Republic

MILENA BOTLÍKOVÁ ¹

JOSEF BOTLÍK ²

¹Ústav lázeňství, gastronomie a turismu | ¹Institute of Gastronomy, Spa Manag. and Tourism
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě | Faculty of Philosophy and Science in Opava
Slezská univerzita v Opavě | Silesian university in Opava
✉ Bezručovo náměstí 1150/13, 746 01 Opava, Czech Republic
E-mail: milena.botlikova@pf.fslu.cz

²Katedra informatiky a matematiky | ²Department of Mathematics and Informatics
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě, | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: botlik@opf.fslu.cz

Anotace

Cílem článku je deskripce meziregionálních disparit přístupnosti cestovního ruchu, tzn. vyhodnotit vývoj znevýhodněných osob vyloučených z určitého životního standardu v důsledku nedostatku finančních prostředků. Konkrétně se jedná o jednu z položek materiální deprivace. Přestože je Česká republika regionem s nejnižší úrovní chudoby a osob s materiální deprivací v rámci EU, bylo v roce 2018 stále mnoho českých domácností, které měly problém s financováním týdenní dovolené během roku. Meziregionální komparace vychází z analýz dat EU-SILC za období 2009 až 2018 na úrovni regionů NUTS 2. Jak z výsledku vyplývá, nejpostiženější skupinou nedostupností týdenní dovolené jsou domácnosti krajů s vysokým podílem nezaměstnanosti a krajů s vysokým podílem osob pohybujících se pod hranicí 60 % mediánu průměrné mzdy.

Klíčová slova

chudoba, příjmová, deprivace, region

Annotation

The aim of the article is to describe the interregional disparities of tourism accessibility, ie. to evaluate the development of disadvantaged people due to a lack of funds excluded from a certain standard of living. Specifically, it is one of the items of material deprivation. Although the Czech Republic is the region with the lowest level of poverty and people with material deprivation within Europe, there were still many Czech households in 2018 who had a problem financing the weekly vacation during the year. The interregional comparison is based on analyses of EU-SILC data for the period 2009 to 2018 at the NUTS 2 region level. As the result showed, the most affected group of the unavailability of weekly holidays are households of regions with a high share of unemployment, a high proportion of persons below 60% of the median average wage.

Key words

poverty, income, deprivation, region

JEL classification: R50 J11 C32 Z13

1. Úvod

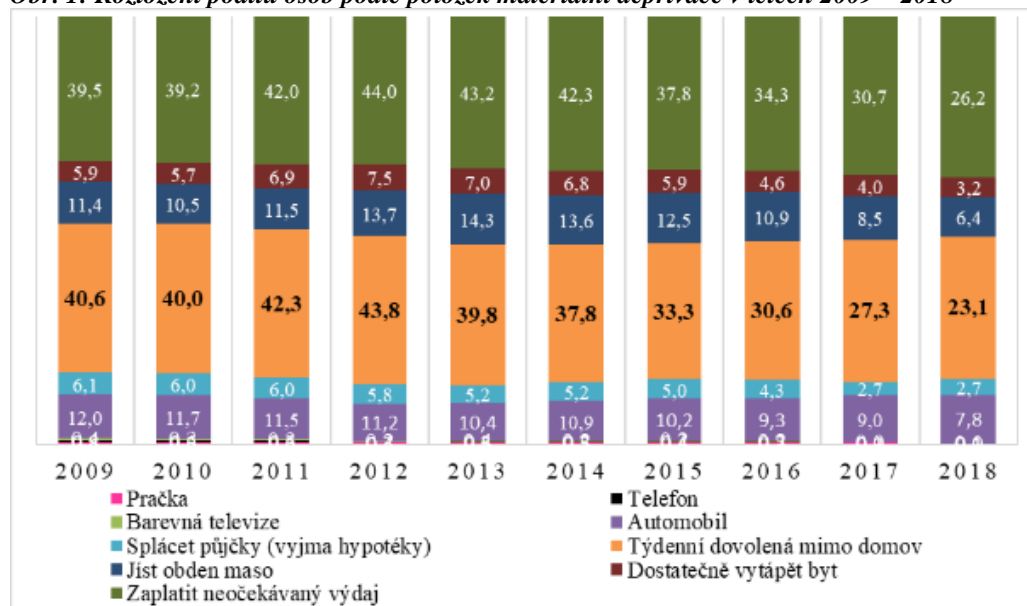
Pro rozvoj cestovního ruchu je nezbytné splnit tři základní podmínky, zachovat bezpečnost v dané destinaci, vytvořit dostatečný fond volného času a zajistit přiměřené disponibilní důchody obyvatelstva (Indrová a kol, 2008). Co se týká v současné době fondu volného času, tato podmínka je ve firmách ČR právně zakotvena. (Zákoník

práce, 2018, par. 231, odstavec 1). Zákonná doba dovolené je v současné době 4 týdny, firmy však jako benefity nabízejí dovolenou v rozsahu pěti a více týdnů. Novinkou je tzv. neomezená dovolená, která je však založena na kvalitní práci zaměstnance a vzájemné důvěře zaměstnance a team leadra. Otázka bezpečnosti je v současné době otázkou ožehavou, cestování a trávení volného je do jisté míry omezeno problémy souvisejícími s globálním terorismem, existuje však řada bezpečných destinací.

Poslední ze jmenovaných faktorů je již pro české domácnosti značně limitující. Přestože Česká republika (dále jen ČR) patří k regionům s nejnižší mírou chudoby, stále zde existuje skupina obyvatelstva, jenž není schopna uspokojovat své potřeby. V případě nedostatečných finančních prostředků, dochází u jedinců k nemožnosti uspokojovat fyzické a psychické potřeby. Takovéto strádání je v psychologii nazýváno deprivací, z hlediska finančního strádání hovoříme o materiální deprivaci. Materiální deprivace slouží, podobně jako reálný příjem (očistěný o inflaci), kvalita zdravotní péče, úroveň vzdělání nebo míra chudoby, k měření životní úrovně, je také ukazatelem sociálního začleňování (Pavelka, 2017; Sipikalová, 2016). Za materiálně deprivovaného (domácnost, osoba) je považován ten, kdo nemůže uspokojit 4 potřeby z celkových devíti (výčet položek viz graf 1, popř. Blatná, 2017). Původní rozsah potřeb byl po roce 2014 rozšířen o 4 položky, z 9 na 13 položek a deprivovaný je tak ten, který není schopen uspokojit 5 položek z 13. Arbitrární seznam byl doplněn například položkami „Schopnost trávení volnočasových aktivit“ a „Posezení s přáteli“ (blíže např. Statistika&My, 2015). Pro analýzy materiální deprivace ČR používá ČSÚ stále původní metodiku vycházející z doby před rokem 2014.

Z pohledu cestovního ruchu je ukazatelem materiální deprivace indikátor „Financování týdenní dovolené mimo domov“. Nemožnost cestování je jedním z důvodů sociálního vyloučení osob a dlouhodobě významnou položkou materiální deprivace (viz obrázek 1). Pokud se podíváme na rozložení položek materiální deprivace, je schopnost financovat v letech 2009 – 2012 procentuálně nejvíce nedosažitelnou položkou, od roku 2012 se stala druhou nejméně dosažitelnou položkou v rámci domácností ČR (převážil faktor „Zaplatit neočekávaný výdaj“).

Obr. 1: Rozložení podílu osob podle položek materiální deprivace v letech 2009 – 2018

Zdroj: Vlastní zpracování, data ČSÚ (2009-2017), poznámka: výše neočekávaného výdaje: r. 2009: 8000 Kč; r. 2010: 8500 Kč; r. 2011: 9100 Kč; r. 2012: 9300 Kč; r. 2013: 9400 Kč; r. 2014: 9600 Kč; r. 2015: 9700 Kč; r. 2016: 9900Kč; r. 2017: 10 200 Kč; r. 2018: 10700 Kč.

Podle Cimického (2017) je pro mnohé obyvatele frustrující, mohou mít pocit, že nedosahují společenské prestiže jako jejich okolí. Podle Toké a Bella (2016) je materiální deprivace příčinou špatného zdravotního stavu, k podobným výsledkům se přiklání i Janata (2017). Osoby strádající, které nemohou uspokojovat jednotlivé potřeby, se tak stávají sociálně vyloučenými, ztrácejí kontakt s okolím, jsou postaveni mimo společenských sítí. Postupná ztráta společenských vazeb je jedním z krůčků k sociální exkluzi (marginalizaci) a rozšiřování negativních problémů ve společnosti, jako je násilí a kriminalita. Z psychologického hlediska může pobyt mimo domov značně ovlivnit lidskou psychiku, pomoci rozšiřovat intelektuální zvědavost a znalosti člověka.

Přístupy domácnosti s nižším a vyšším příjmem k financování týdenní dovolené mimo domov je omezována rozložením finančních prostředků. Jednotlivé příjmové skupiny mají různé rozložení svých příjmů na základní potřeby (bydlení a jídlo) a potřeby na cestování, dovolenou, kulturu, sport, restaurace, hotely (viz tabulka 1) a

proto potřebu materiálního uspokojení z vlastních finančních prostředků nahrazují finančními půjčkami. Sociální inkluze a tlak okolí vede k nesmyslnému zadlužování se. Podle Vaníčka (2012) si už každý desátý půjčil na dovolenou, zpravidla šlo o částku 10 000 Kč. Ti, jenž si půjčují na dovolenou, se nejčastěji rekrutují z ekonomicky nejslabší skupiny lidí se základním vzděláním. Mnohdy neúměrná útrata za dovolenou, vede k platební neschopnosti pravidelných výdajů a předlužování se a k následným bankrotům domácností.

Tab. 1: Rozložení výdajů podle příjmů

	Základní potřeby	Potřeby cestování, kulturu, atd.
Nižší příjmy (dolních 20 %)	55 %	25 %
Vyšší příjmy (horních 20 %)	37 %	44 %

Zdroj: Vlastní zpracování, převzato Vaníček (2012)

2. Metodika a data

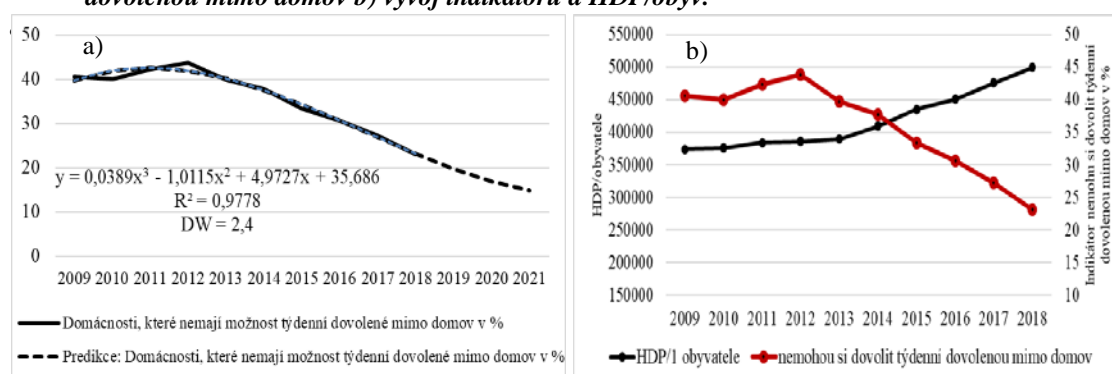
Pro deskripci přístupu k cestovnímu ruchu z pohledu položky materiální deprivace „Nemohu si dovolit týdenní dovolenou mimo domov“, byla využita data Českého statistického úřadu (dále jen ČSÚ), vycházející z šetření Životních podmínek jako národní verze evropského šetření EU-SILC (European Union – Statistics on Income and Living Conditions). ČSÚ provádí výběrové šetření v 10 000 domácností, úspěšnost dotazování je cca 80 %, výsledky jsou následně přepočteny na populaci domácností (ČSÚ, Metodika 2018). Hodnota položky materiální deprivace je vztažena k počtu domácností, datově je analýza zasazena do období 2009 – 2018. ČSÚ každoročně provádí šetření domácností a následně výsledky přepočítává na populaci ČR. V rámci analýzy je zjišťována vazba mezi možnými faktory způsobujícími bariery financovat týdenní dovolenou mimo domov. Za faktory neumožňující financovat své potřeby ve formě týdenní dovolené, lze primárně považovat příjmovou stránku domácností. Problém mohou mít především nízkopříjmové domácnosti, tj. domácnosti s příjmem pod 60 % mediánu (příjem pod hranici 60 % mediánu je 11 195 korun; 2018). Ohroženou skupinou materiální deprivací a tedy i nemožností financovat svou týdenní dovolenou jsou především nezaměstnaní, v analýze je použito hodnoty podílu nezaměstnaných tj., podíl nezaměstnanosti vyjádřený jako podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání k počtu obyvatel ve věku 15 – 64 (metodika používaná od roku 2013). Dalšími faktory, které mohou ovlivňovat materiální deprivaci a tedy i nedostupnost týdenní dovolené mimo domov, jsou životní úroveň obyvatelstva vyjádřená jako HDP na obyvatele, vzdělanostní úroveň, atd., ty však do analýzy zahrnuté v prvotním výzkumu nebyly.

3. Deskripce vývoje vybrané položky materiální deprivace v ČR

Přestože ČR náleží již desetiletí (Matkovic a kol, 2007) k regionům EU nejméně ohroženým příjmovou chudobou či sociálním vyloučením (ČR 9,1 % EU 12,2 % v roce 2017), a v materiální deprivaci se drží nad mediánem (ČR medián 3,7 %, EU 5,1 %), stále mnoho domácností nedosáhne na možnost zafinancovat sobě nebo rodinným příslušníkům týdenní dovolenou mimo domov. Problém s financováním dovolené je druhou nejčastější položkou mezi schopnostmi splátky, mezi něž dále patří telefon, automobil atd. V roce 2018 si pětina obyvatel ČR nemohla dovolit dovolenou mimo domov.

Během let 2009 – 2018 se pohyboval indikátor materiální deprivace v ČR v intervalu 40,7 % - 23,1 %. Nejvyšší hodnoty položky se projevily za roky 2011 a 2012, což je obdobím hospodářské krize. Zde je jednoznačně možné hovořit o dopadech krize na schopnost uspokojovat potřebu „týdenní dovolené mimo domov“. Nezaměstnanost, snižující se příjmy, popř. postupné vyčerpávání úspor za období krize, vedlo k omezování uspokojování vyšších potřeb. Vývoj schopnosti uspokojit zkoumanou potřebu se jeví jako inverzní k ekonomické úrovni vyjádřené v HDP na obyvatele (obrázek 2b). Z obrázku 2b) je zřejmé, že s výjimkou let 2011 a 2012 je vývoj křivek protichůdný, z korelační analýzy lze vyvodit protichůdný lineární vztah (záporný koeficient -0,97) a je možné konstatovat, že s rostoucí ekonomickou úrovní jsou domácnosti schopny uspokojovat vyšší potřeby. Predikce do roku 2020 (obrázek 2a) indikuje postupný pokles domácností ČR, pro které se stane týdenní dovolená nedostupná.

Obr. 2: Rozložení a) Predikce položky materiální deprivace: Domácnost si nemohla dovolit ročně týdenní dovolenou mimo domov b) vývoj indikátoru a HDP/obyv.

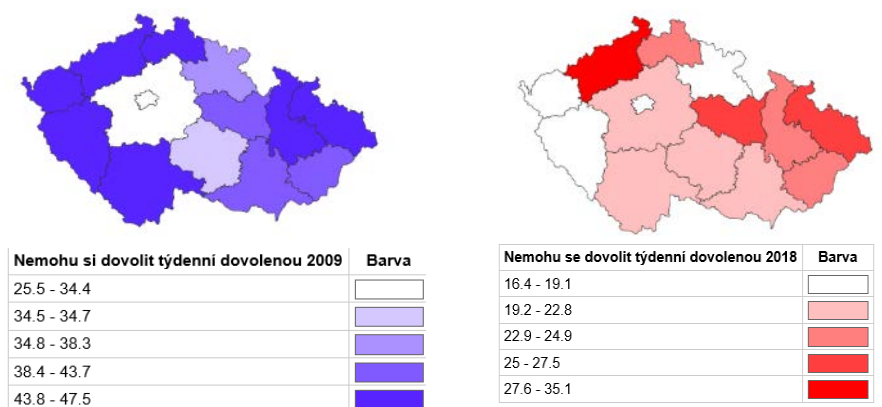
Zdroj: Vlastní zpracování (výpočty), data ČSÚ EU SILC (2009 – 2018, ČSÚ Národní účty (2018))

Nejmarkantněji se projevuje neschopnost úhrady dovolené domácnosti v malých obcích do 999 obyvatel a následně u domácností velkých měst a to jak domácností s pracujícími nebo nepracujícími členy. Problémy financování dovolené, mají především osoby s nižším vzděláním (poplatné pro úplné rodiny a ostatní). Pokud se zaměříme na analýzu z pohledu aktivního obyvatelstva a důchodců, pak jednoznačně problém s financováním mají čeští důchodci. Co se týká seniorů, ti jsou v cestování pod evropským průměrem.

4. Deskriptce položky materiální deprivace podle krajů České republiky

Co se týká polohy položky „nemohu si dovolit dovolenou mimo domov“ v rozložení položek materiální deprivace, existují v rámci krajů rozdíly. Podobně, jako v celorepublikovém měřítku, je v současné době (2018) nejožehavějším problémem domácností schopnost zafinancovat nečekaný výdaj (10700 Kč; 2018), ve třech krajích ČR je však na prvním místě stále položka „Nemohu si dovolit týdenní dovolenou mimo domov“, jedná se o kraje Jihočeský, Pardubický a Zlínský. Obrázek 3 vypovídá o značné regionální disparitě v možnostech domácností financovat týdenní dovolenou mimo domov. Nejvyšší hodnoty byly dosaženy v letech 2009 až 2018 (maxima během celého sledovaného období) v kraji Plzeňském (54,4 %, 2011 a 53,1 %, 2012) a Moravskoslezském (50,1 %, 2013). V letech 2009 - 2012 měly domácnosti největší problémy s pořízením týdenní dovolené v Plzeňském (maxima v roce 2009, 2011 a 2012) a Zlínském kraji (maxima v roce 2010), viz tabulka 3. V roce 2013 došlo ke geografickému přeskupení, nejvíce domácností neschopných financovat týdenní dovolenou mimo domov bylo alokováno v kraji Moravskoslezském a Ústeckém. Tento výsledek je s velkou pravděpodobností ovlivněn především vysokým podílem nezaměstnanosti. Oba kraje (Moravskoslezský, Ústecký) jsou regiony s nejvyšší nezaměstnaností, rovněž ekonomická úroveň těchto dvou krajů je pod mediánem ČR (Ústecký 13. místo, Moravskoslezský 7 místo), také platová úroveň zde není nikterak uspokojivá. Problém s dostupností financovat týdenní dovolenou měly v letech 2009 a 2018 především kraje západního příhraničí a kraje východní části ČR.

Obr. 3: Indikátor materiální deprivace: Domácnost si nemohla dovolit jednou za rok týdenní dovolenou mimo domov v roce 2009 a 2018 podle krajů ČR

Zdroj: Vlastní zpracování, ČSÚ EU SILC (2009 a 2018)

Problém uspokojit týdenní dovolenou ve zkoumaných vzorcích vykazoval během období 2009 – 2011 kolísavý charakter; příčinu finančních problémů můžeme připsat na vrub krizového období, snižování příjmu obyvatelstva.

Od roku 2012 dochází k postupnému snižování hodnoty zkoumané položky materiální deprivace, s výjimkou kraje Libereckého meziročně (abs. hodnota nárůstu o 7,2 %; 2014/2013) a kraje Vysočina (abs. hodnota nárůstu o 1,6 %; 2014/2013). Nárůst podílu domácnosti se projevil meziročně 2014/2013 také v Praze (abs. hodnota nárůstu o 2,6 %). S výjimkou této anomálie si Praha drží nejlepší postavení mezi regiony ČR, od roku 2009 do 2018 si v položce materiální deprivace drží hodnoty pod 29 % a její maximum představuje v mnoha krajích ČR hodnoty minima. Meziročně došlo k nejmarkantnějšímu poklesu Karlovarském kraji (o 31,5 %; 2018/2017) a Královéhradecku (o 24,23 %; 2014/2013). Během sledovaného období výrazně zaznamenaly problém financovat týdenní dovolenou domácnosti na Liberecku (růst o 23,72 %; 2014/2013) a v Karlovarském kraji (růst o 19,62 %; 2012/2011). Výrazný pokles v období 2017/2009 je nejzřetelnější v Plzeňském kraji (o 60,8 %) a Karlovarsku (60,5 %), blíže je vývoj absolutních hodnot zaznamenán na obrázku 4.

Tab. 2: Vývoj položky „Domácnost si nemohla dovolit ročně týdenní dovolenou mimo domov“ (%) 2009 až 2018

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ČR	40,6	40,0	42,3	43,8	39,8	37,8	33,3	30,6	27,3	23,1
Hl. m. Praha	25,5	24,4	25,8	28,4	24,1	26,7	22,3	21,6	20,0	16,4
Středočeský	34,4	37,0	40,8	43,3	39,9	36,7	33,2	28,9	28,0	22,6
Jihočeský	45,3	41,7	42,5	47,4	44,4	40,1	31,9	29,9	24,3	22,8
Plzeňský	47,5	48,4	54,4	53,1	42,2	34,7	31,3	30,2	25,3	18,6
Karlovarský	45,1	39,2	38,0	45,5	39,4	37,6	33,9	28,3	26,0	17,8
Ústecký	46,5	45,7	46,4	47,4	44,7	42,1	41,2	41,6	40,1	35,1
Liberecký	45,4	43,6	44,4	37,2	30,2	37,4	28,6	30,7	26,7	24,3
Královéhradecký	38,3	39,5	38,4	40,5	39,6	30,0	28,6	24,1	19,3	19,1
Pardubický	43,5	45,4	48,7	49,9	48,5	43,1	33,2	31,9	27,9	26,8
Vysočina	34,7	35,0	32,1	35,9	35,0	36,6	30,6	28,3	25,2	20,4
Jihomoravský	43,7	37,7	43,1	44,2	35,2	34,6	30,6	28,1	26,1	22,4
Olomoucký	47,0	46,5	51,4	53,0	47,8	46,3	41,1	35,3	30,0	24,9
Zlínský	43,3	48,8	51,3	49,1	45,6	40,9	37,0	27,4	26,0	24,7
Moravskoslezský	46,5	45,6	47,7	50,1	50,1	48,1	44,3	40,9	33,7	27,5

Zdroj: Vlastní zpracování, ČSÚ EU-SILC (2009 – 2018), poznámka: zelené pole anomálie oproti vývoji v daném roce

Jedním z rizikovým faktorů materiální deprivace je nezaměstnanost, poměr rizika chudoby mezi nezaměstnanými domácnostmi a plně zaměstnanými je cca 25 krát vyšší. Výsledky ČSÚ EU-SILC (2009 - 2018) vypovídají o skupině nezaměstnaných, po důchodcích, jako o skupině nejvíce ohrožených v souvislosti se schopností financovat týdenní dovolenou mimo domov (35,7 %, 2018). Výpadky finančních prostředků dostávají mnohdy domácnosti do skupin příjmové chudoby. Pokud se zaměříme na jednotlivé hodnoty, je zde zřejmé, že postiženými regiony s vyšší nedostupností týdenní dovolené jsou právě ty jenž vykazují vysokou nezaměstnanost, tj. kraje Moravskoslezský a Ústecký (viz obrázky 5, 7). Porovnáme-li jednotlivé meziroční změny podílu nezaměstnanosti a položky materiální deprivace, předpokládá se, že s poklesem jedné veličiny bude docházet k poklesu druhé. V jednotlivých krajích byl vývoj jak stejnosměrný tak inverzní. V roce 2013/2012 došlo ve všech krajích k růstu nezaměstnanosti, zároveň však k poklesu počtu domácností, které nedosáhly na týdenní dovolenou. Od 2014/2013 s výjimkou Libereckého kraje a Vysočiny kopíruje vývoj podílu nezaměstnanosti vývoj položky, tento vztah má, podobně jako výsledky korelační analýzy, stejnosměrný vztah (korelační koeficienty v intervalu od 0,7 až 0,99; viz www.pracres.eu). Podobně jako k výraznému poklesu domácností, které si nemohou dovolit týdenní dovolenou v Plzeňském kraji, tak v roce 2017/2009 došlo k rapidnímu poklesu nezaměstnanosti na Plzeňsku (o 67,4 %) a na Pardubicku (70,2 %), nejnižší pokles vykazuje Praha (o 40,4 %) a MSK (o 47,6 %).

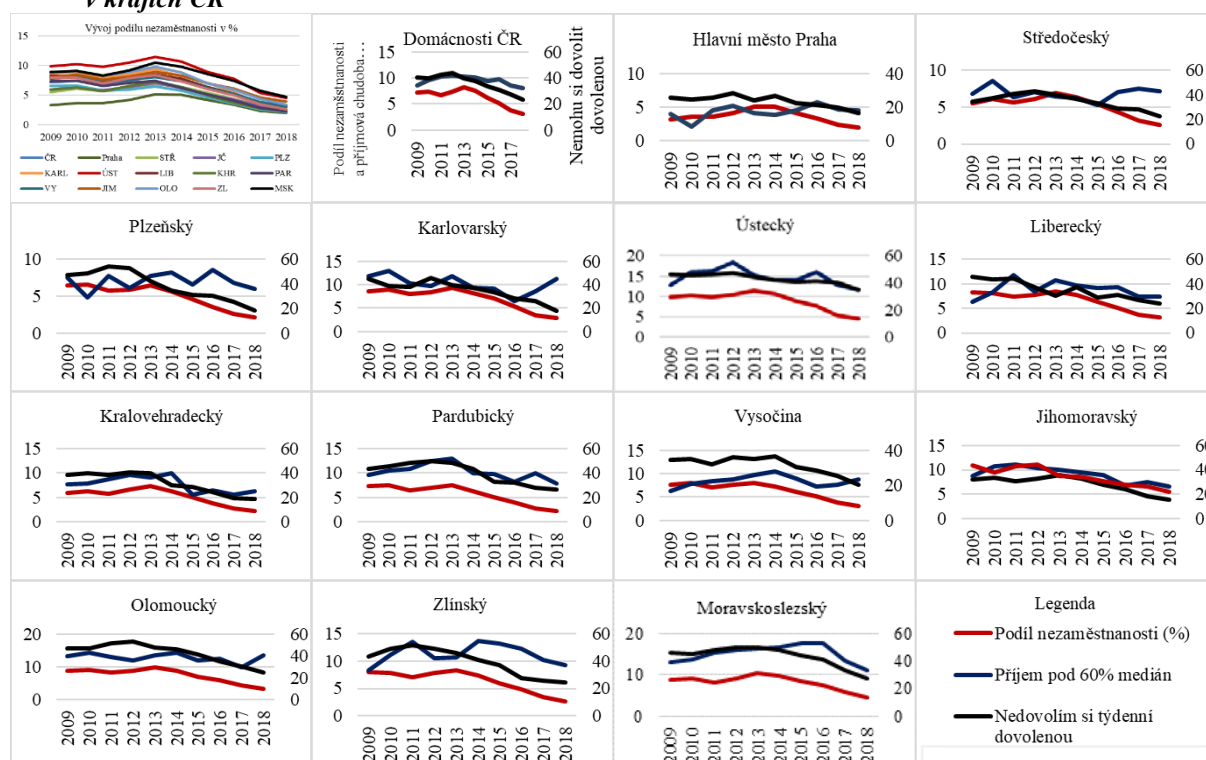
Obr. 4: Rozložení meziročních změn podílu domácností „Domácnost si nemohla dovolit ročně týdenní dovolenou mimo domov“ a podílu nezaměstnanosti v % 2009 – 2018

Období	Δ 10/09		Δ 11/10		Δ 12/11		Δ 13/12		Δ 14/13		Δ 15/14		Δ 16/15		Δ 17/16		Δ 18/17	
	ND	PN	ND	PN	ND	PN	ND	PN	ND	PN	ND	PN	ND	PN	ND	PN	ND	PN
ČR	-1,6	3,9	5,8	-8,5	3,6	8,9	-9,2	10,9	-5,1	-8,7	-11,8	-16,4	-8,2	-16,8	-10,8	-27,4	-15,4	-18,6
Hl. m. Praha	-4,2	11,4	5,7	-0,6	10,1	15,9	-15,2	23,6	10,6	-2,1	-16,3	-16,5	-3,2	-20,2	-7,4	-30,1	-18,0	-17,5
Středočeský	7,8	10,5	10,2	-7,7	6,1	9,1	-7,8	12,6	-8,0	-7,8	-9,6	-14,9	-12,9	-20,3	-3,1	-26,5	-19,3	-16,7
Jihočeský	-7,8	7,9	1,9	-9,1	11,6	9,6	-6,4	11,5	-9,7	-12,7	-20,4	-18,2	-6,4	-15,6	-18,7	-27,8	-6,2	-23,0
Plzeňský	1,8	2,2	12,5	-13,4	-2,5	3,3	-20,5	8,6	-17,8	-11,6	-9,8	-18,9	-3,5	-22,9	-16,2	-28,4	-26,5	-16,9
Karlovarský	-13,2	3,2	-3,0	-10,7	19,6	6,5	-13,3	9,8	-4,5	-12,0	-10,0	-14,0	-16,4	-22,8	-8,1	-36,3	-31,5	-15,6
Ústecký	-1,7	3,6	1,6	-4,3	2,1	6,8	-5,7	9,7	-5,7	-7,0	-2,2	-16,5	1,0	-12,6	-3,6	-30,8	-12,5	-16,5
Liberecký	-3,9	-2,8	1,7	-8,9	-16,3	5,6	-18,7	9,2	23,7	-8,7	-23,4	-17,6	7,3	-18,7	-13,0	-27,3	-9,0	-15,4
Královéhradecký	3,1	5,4	-2,8	-9,6	5,4	15,3	-2,2	11,6	-24,2	-13,0	-4,6	-22,0	-15,8	-24,2	-19,9	-27,7	-1,0	-15,1
Pardubický	4,4	1,8	7,3	-12,8	2,6	8,2	-2,9	6,0	-11,1	-16,5	-23,1	-17,4	-3,9	-21,4	-12,5	-30,0	-3,9	-22,6
Vysočina	0,7	4,9	-8,2	-11,6	11,9	6,6	-2,6	5,5	4,5	-8,7	-16,4	-15,4	-7,5	-16,9	-11,0	-26,5	-19,1	-20,5
Jihomoravský	-13,8	5,0	14,4	-9,9	2,7	7,1	-20,4	9,7	-1,8	-7,7	-11,4	-15,0	-8,3	-12,8	-7,1	-24,7	-14,2	-16,1
Olomoucký	-1,1	2,5	10,5	-8,3	3,1	7,2	-9,8	9,6	-3,1	-9,9	-11,4	-20,5	-14,0	-15,3	-15,0	-26,8	-17,0	-22,5
Zlínský	12,7	-0,9	5,1	-11,5	-4,2	11,7	-7,2	6,6	-10,4	-11,8	-9,5	-18,8	-25,9	-17,7	-5,1	-30,3	-5,0	-23,9
Moravskoslezský	-1,9	1,8	4,7	-8,1	5,1	10,3	-0,03	14,2	-4,0	-6,4	-7,9	-12,7	-7,7	-13,0	-17,6	-22,6	-18,4	-19,4

Zdroj: Vlastní zpracování, ČSU SILC (2009 – 2018), poznámka: ND „Nemohu si dovolit týdenní dovolenou“; PN podíl nezaměstnanosti. Zelené pole: stejnsměrný vývoj

Následně můžeme vydedukovat, že dalším z důvodů neschopnosti financovat týdenní dovolenou je příjmová chudoba (Dudek, 2019), která je vypočítaná jako průměrný příjem pohybující se pod hranici 60 % mediánu průměrného příjmu. Kraje, které se od roku 2013 drží na prvních místech podílu domácností v neschopnosti uspokojit potřebu týdenní dovolené, vykazují vyšší podíl osob spadajících do skupin osob s příjmem pod 60 % mediánu (viz obrázek 4). Z obrázku 4 je zjevné, že existují vazby mezi příjmovou chudobou a nedostupností týdenní dovolené (např. Jihomoravský, Pardubický), od roku 2013 je odpozorovatelný shodný směr vývoje, tzn. pokles podílu osob s příjmem pod 60 % mediánu na osobu (příjmové chudoby) kopíruje snižování podílu domácností majících problém s financováním týdenní dovolené mimo domov.

Korelační analýzou však nebyly zjištěny statisticky lineární vazby (korelační koeficient se pohyboval v rozmezí 0,004, až 0,66; viz. pracres.eu). Po bližším prozkoumání změn podílu položky a podílu osob s příjmem pod 60 % mediánu, je rozpor mezi vývojem jednotlivých položek, a mnohdy dochází k inverznímu vývoji, viz obrázek 6.

Obr. 5: Vývoj příjmových skupin, podíl nezaměstnanosti a položky „Nemohu si dovolit týdenní dovolenou“ v krajích ČR

Zdroj: Vlastní zpracování, data ČSÚ EU-SILC (2009 - 2018), STŘ: Středočeský, JČ: Jihočeský, PLZ: Plzeňský, KARL: Karlovarský, ÚST: Ústecký, LIB: Liberecký, KHR: Královéhradecký, PA: Pardubický, VY: Vysočina, JIM: Jihomoravský, OLO: Olomoucký, ZL: Zlínský, MSK: Moravskoslezský; černá, (vedlejší osa): Nemohu na dovolenou,,; červená: podíl nezaměstnanosti; modrá: příjmová chudoba

Obr. 6: Rozložení meziročních změn podílu domácností „Domácnost si nemohla dovolit ročně týdenní dovolenou mimo domov“ a podílu domácností s příjmem pod 60% mediánu v % 2009 – 2018

Období	Δ 10/09		Δ 11/10		Δ 12/11		Δ 13/12		Δ 14/13		Δ 15/14		Δ 16/15		Δ 17/16		Δ 18/17	
Region	ND	M	ND	M	ND	M	ND	M	ND	M	ND	M	ND	M	ND	M	ND	M
ČR	-1,6	10,3	5,8	8,0	3,6	0,6	-9,2	-0,6	-5,1	-1,2	-11,8	-7,0	-8,2	3,5	-10,8	-13,3	-15,4	-5,9
Hl. m. Praha	-4,2	-46,7	5,7	110,3	10,1	15,3	-15,2	-21,0	10,6	-6,1	-16,3	18,7	-3,2	27,0	-7,4	-19,0	-18,0	-2,1
Středočeský	7,8	26,7	10,2	-26,9	6,1	10,9	-7,8	-8,4	-8,0	-2,8	-9,6	-15,5	-12,9	33,2	-3,1	7,1	-19,3	-4,0
Jihočeský	-7,8	22,7	1,9	15,8	11,6	9,8	-6,4	0,9	-9,7	-2,1	-20,4	-19,6	-6,4	12,5	-18,7	-14,0	-6,2	-40,7
Plzeňský	1,8	-36,4	12,5	63,2	-2,5	-21,5	-20,5	27,4	-17,8	5,1	-9,8	-19,1	-3,5	29,7	-16,2	-20,9	-26,5	-11,8
Karlovarský	-13,2	9,6	-3,0	-20,2	19,6	-5,1	-13,3	21,8	-4,5	-20,8	-10,0	-2,8	-16,4	-27,9	-8,1	30,3	-31,5	30,2
Ústecký	-1,7	24,9	1,6	1,6	2,1	13,1	-5,7	-17,1	-5,7	-7,2	-2,2	-0,3	1,0	14,5	-3,6	-19,9	-12,5	-10,1
Liberecký	-3,9	30,2	1,7	43,4	-16,3	-28,3	-18,7	27,7	23,7	-11,1	-23,4	-4,5	7,3	1,4	-13,0	-20,4	-9,0	0,0
Královéhradecký	3,1	3,2	-2,8	11,5	5,4	8,9	-2,2	-5,1	-24,2	10,2	-4,6	-45,0	-15,8	17,8	-19,9	-13,8	-1,0	12,5
Pardubický	4,4	8,4	7,3	3,7	2,6	14,9	-2,9	3,0	-11,1	-22,1	-23,1	-2,6	-3,9	-15,1	-12,5	20,5	-3,9	-22,0
Vysočina	0,7	23,5	-8,2	8,0	11,9	3,7	-2,6	10,0	4,5	7,8	-16,4	-14,6	-7,5	-18,3	-11,0	5,5	-19,1	14,3
Jihomoravský	-13,8	23,1	14,4	2,4	2,7	-6,3	-20,4	-3,0	-1,8	-5,0	-11,4	-6,5	-8,3	-23,5	-7,1	10,3	-14,2	-12,0
Olomoucký	-1,1	9,6	10,5	-9,2	3,1	-9,6	-9,8	14,0	-3,1	6,0	-11,4	-16,8	-14,0	4,2	-15,0	-20,2	-17,0	37,4
Zlínský	12,7	34,7	5,1	21,4	-4,2	-22,6	-7,2	2,4	-10,4	28,3	-9,5	-4,1	-25,9	-6,6	-5,1	-17,1	-5,0	-8,8
Moravskoslezský	-1,9	5,1	4,7	13,6	5,1	4,3	-0,03	2,1	-4,0	1,5	-7,9	6,0	-7,7	0,9	-17,6	-24,2	-18,4	-17,8

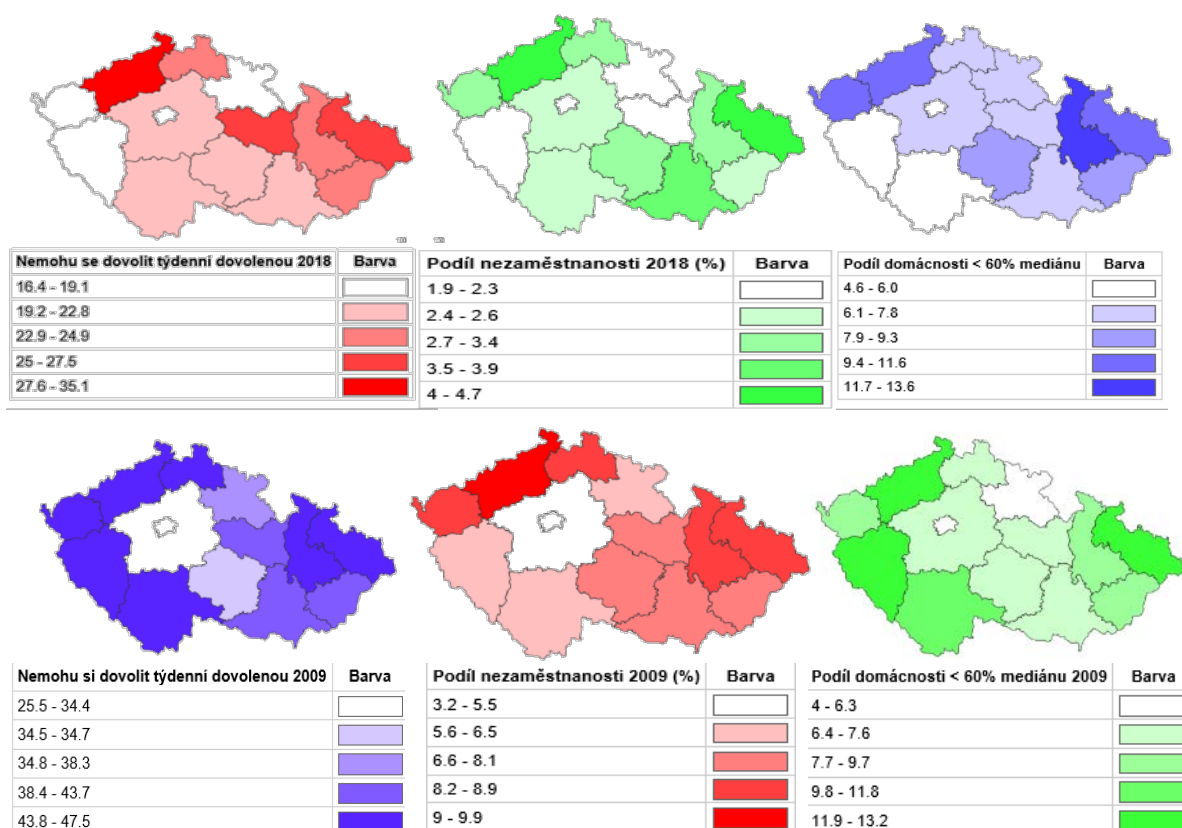
Zdroj: Vlastní zpracování, data ČSÚ EU-SILC (2009 - 2018)

Porovnáním meziročních změn (viz obrázek 6), dochází v případě konfrontace výsledku podílu nezaměstnanosti a položky „Nemohu si dovolit týdenní dovolenou mimo domov“ k stejnosměrnému i inverznímu vývoji. Nejvyšší pokles podílu domácností pod hranici 60 % mediánu zaznamenaly domácnosti v Praze na přelomu let 2010/2009 (o 46,7 %) a v Jihočeském kraji (o 40,6 %) meziročně v 2017/2016. Naopak, nejvyšší nárůst propadu podílu domácností s příjmem pod 60 % mediánu zaznamenala následně po dynamickém růstu Praha (2011/2010; o 110,3 %) a domácnosti v kraji Olomouckém (o 37,4 %; 2017/2016). Meziroční změna 2017/2009 se projevila výrazným snížením podílu domácností na Pardubicku (o 70,1 %) a Plzeňsku (o 67,4 %); nejnižší pokles se projevil v MSK (o 47,6 %). Blíže vývoj obrázek 5, 6.

V mnoha případech snižování/zvyšování podílu poklesu příjmové chudoby akceleroval pokles/nárůst položky „Nemohu si dovolit týdenní dovolenou“ (zelená pole, viz obrázek 6). V některých případech byly změny položky a změny příjmové chudoby indiferentní, Zde se vysvětlují poklesy podílem domácností, v případě růstu nezaměstnanosti; je zřejmé, že se na poklesu pravděpodobně podílel pokles osob spadajících do příjmové chudoby.

Také z obrázku 7 (mapy regionálního rozložení jednotlivých položek v roce 2018) je zřejmé, že vykazují vyšší hodnoty domácností „Nemohu si dovolit týdenní dovolenou“ v těch regionech, které vykazují některou z vyšších hodnot nezaměstnanosti nebo podílu domácností s příjmem na osobu nižší než 60 % pod mediánem. Podobně jako v roce 2018, i v roce 2009 se regiony s vyšší nezaměstnaností a vyšším podílem domácností s příjmovou chudobou řadí mezi kraje s vyšším podílem domácností, které nejsou schopny financovat týdenní dovolenou.

Obr. 7: Rozložení podílu nezaměstnanosti, podílu domácností „Domácnost si nemohla dovolit ročně týdenní dovolenou mimo domov“ a podílu domácností s příjmem pod 60% mediánu v % 2009 a 2018

Zdroj: Vlastní zpracování, data ČSÚ EU-SILC (2009 - 2018)

5. Závěr

Geograficky vnímána problematika materiální deprivace je interdisciplinárním tématem regionálního rozvoje s potřebou kontinuálního sledování. V současné době (2019), si až pětina domácností nemůže dovolit dovolenou mimo domov, situace se ale od roku 2009 zlepšuje. Primárním problémem je pracovní neaktivita domácností, z analýzy je možné konstatovat, že dostupnost dovolené je spojena se ztrátou finančních prostředků z důvodů nezaměstnanosti. Rovněž příjmová chudoba znesnadňuje schopnost uspokojit zkoumanou položku materiální deprivace. Jak se z analýzy potvrdilo, s výjimkou období 2009 – 2013 (zelená pole), byl vzestupný/klesající vývoj spojen s rostoucí/klesající nezaměstnaností nebo podílem domácností s příjmem pod 60 % mediánu průměrné mzdy na osobu, na základě statistického vyhodnocení, lze hovořit o významném vztahu nezaměstnanosti a dostupnosti položky „Nemohu si dovolit týdenní dovolenou mimo domov“. Pokles položky na Plzeňsku byl spojen s poklesem nezaměstnanosti a příjmové chudoby, naopak výrazné poklesy příjmové chudoby a nezaměstnanosti na Pardubicku nezpůsobily tak razantní poklesy položky jako na Plzeňsku. V České republice v současné době podle statistického úřadu žije 40,6 % domácností na úrovni příjmu 10 000 – 12 000 Kč, což je hodnota nižší než hranice minimální mzdy. Problém neschopnosti uspokojovat životní potřeby je dán rozevíráním příjmových nůžek. Krokem ke zlepšení dostupnosti týdenní dovolené a eliminace socio-patogenních dopadů daných absencí uspokojování potřeb je možná výhledová motivace zaměstnavatele k zavádění zaměstnaneckých benefitů. Již

v současné době někteří poskytují příspěvek na dovolenou až do výše 20 000 Kč, který je daňově výhodný jak pro samotné zaměstnavatele, tak pro zaměstnance.

Literatura

- [1] BLATNÁ, D., (2017). Analysis of EU Countries' material deprivation rate. In *11th International Days Of Statistics And Economics. Sborník příspěvků*. Prague: Economics, Faculty Informat & Stat., pp. 133-142. ISBN 978-80-87990-12-4.
- [2] CIMICKÝ, J., (2017). *Šokující průzkum: třetina Čechů nemá na týdenní dovolenou*. [online]. [cit. 2019-02-12] Dostupné z: <https://www.ahaonline.cz/clanek/musite-vedet/136853/sokujici-pruzkum-tretina-cechu-nema-na-tydenni-dovolenou.html>.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2018). *Příjmy a životní podmínky domácnosti. EU SILC 2009-2018*. [online]. [cit. 2019-02-28]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-kf03f95ff5>.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2018). *HDP, Národní účty*. [online]. [cit. 2019-02-28]. Dostupné z: http://apl.czso.cz/pll/rocnka/rocnkavyber.volba?titul=Ukazatele_v_regionálním_členění&mypriznak=RC&typ=2&proc=rocnka.presmsocas&mylang=CZ&jak=4.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2018). *Životní podmínky (EU-SILC) - Metodika*. [online]. [cit. 2019-02-28]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zivotni-podminky-eu-silc-metodika>.
- [6] DUDEK, H., (2019). Country-level Drivers of Severe Material Deprivation Rates in the EU. *Ekonomický časopis*, vol. 67, no. 1, pp. 33-51. ISSN 0013-3035.
- [7] INDROVÁ, P. a kol., (2008). *Cestovní ruch pro všechny*. Praha: VŠE. MMR. ISBN 978-80-7399-407-05.
- [8] JANATA, H., (2017). *Sociální a ekonomické determinanty a nerovnosti ve zdraví*. [online]. [2019-03-19]. Dostupné z: http://www.szu.cz/uploads/documents/czsp/nerovnosti/2017/seminar/socialni_ekon_determinanty_Janata.pdf.
- [9] MATKOVIC, T., SUCUR, Z., ZRINCAK, S., (2007). Inequality, poverty, and material deprivation in new and old members of European union. *Croatian Medical Journal*, vol. 48, no. 5, pp. 636-652. ISSN 0353-9504.
- [10] SIPIKALOVA, S., (2016). Material deprivation and its reflection in the Slovak society. In *16th International Scientific Conference on Globalization and its Socio-Economic Consequences. Sborník příspěvků*. Žilina: Ekonomická fakulta, Žilinská univerzita. s. 2014 – 2021. ISBN:978-80-8154-191-9.
- [11] STATISTIKA&MY, (2015). *Jak se měří materiální deprivace*. [online]. [cit. 2019-02-28]. Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2015/03/jak-se-meri-materialni-deprivace/>
- [12] TØGE, A., G., BELL, R., (2016). Material deprivation and health: a longitudinal study. *BMC Public Health*. vol. 16, no. 747, pp. 1 – 8. ISSN 1471-2458. DOI 10.1186/s12889-016-3327-z.
- [13] ZÁKONÍK PRÁCE, (2018). *Zákoník práce 2018 - aktuální úplné znění (zákon č. 262/2006 Sb.)*. [online]. [cit. 2019-03-09]. Dostupné z: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/zakonik-prace-uplne-zneni>.

Tento článek vznikl za podpory projektu SGS 2/2019 „Cestovní ruch Moravskoslezského kraje v kontextu udržitelného rozvoje“ na Filozoficko-přírodovědecké fakultě v Opavě, Ústavu lázeňství, gastronomie a turismu v Opavě (Botlíková).

Tento článek vznikl za podpory projektu č. SGS/19/2019, Aplikace systémů na řízení vztahů se zákazníky v prostředí malého a středního podnikání přijatého v roce 2019 (Botlík).

ČESKÁ PODOBA KONSOLIDACE DMO**The Czech version of the consolidation of DMO****ANDREA HOLEŠINSKÁ**

Institut cestovního ruchu	Institute of Tourism
Katedra regionální ekonomie a správy	Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta	Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita	Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic	
E-mail: holesinska@econ.muni.cz	

Anotace

Příspěvek se zabývá vývojem v oblasti spolupráce a organizace cestovního ruchu v České republice, který aktuálně prochází změnami. Prezentovány jsou trendy vývoje organizace (uspořádání) řízení destinace v zahraničí a na jejich základě je poukázáno na odlišnosti v českém systému. 25 let dlouhý proces formování organizace cestovního ruchu je popsán od přirozeného vývoje taženého poptávkou přes „českou zkratku“ až ke konsolidaci DMO v podobě „české deformace“, které představuje strukturální změnu uspořádání cestovního ruchu vyvolanou ze strany nabídky. Hodnocena je současná situace z hlediska struktury DMO a spolupráce mezi aktéry cestovního ruchu ve vertikální i horizontální rovině. Závěrem je uvedena predikce dalšího směřování DMO. Příspěvek vychází z vlastní datové rešerše a realizovaných dotazníkových šetření.

Klíčová slova

DMO, certifikace DMO, Česká republika, spolupráce, česká deformace

Annotation

The paper deals with the development of cooperation and the organisation of tourism in the Czech Republic which is currently undergoing changes. On the basis of foreign experience in the organization of destination management, the differences in the Czech system are highlighted. The 25-year-old process of forming the organization of tourism is described from the natural development pulled by demand through the “Czech Shortcut” to the consolidation of DMO in the form of the “Czech Deformation”. This represents the change in the structure of the organisation of tourism caused by supply side. The paper evaluates the current situation from the perspective of the DMO structure and of the cooperation among stakeholders in both the vertical and horizontal level. Finally, there is a prediction about the future direction of Czech DMOs. The paper is based on the own data research and questionnaire surveys.

Key words

DMO, certification of DMO, Czech Republic, cooperation, Czech deformation

JEL classification: Z32, H71

1. Úvod

Systém organizace (uspořádání) cestovního ruchu v ČR prochází aktuálně velkou transformací, kterou vyvolalo Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR) aplikací metodického nástroje Certifika organizací destinačního managementu (DMO), která byla spuštěna na začátku roku 2018. Hlavním cílem Certifikace DMO¹ je „zkvalitnit výkon a efektivitu činností v oblasti destinačního managementu v České republice a přispět ke zvýšení kvality a efektivnosti realizovaných marketingových aktivit na domácím a zahraničním trhu“². Má tak dojít k posílení uplatňování principu 3K (Holešinská, 2012) v praxi. Vzhledem k důrazu na zlepšování kvality řízení destinací cestovního ruchu převedlo Ministerstvo pro místní rozvoj tento metodický nástroj do gesce agentury CzechTourism, která současně spravuje Český systém kvality služeb. Je otázkou, jak se tato skutečnost promítne do vývoje řízení a organizace cestovního ruchu v ČR.

¹ CzechTourism uvádí na svých stránkách označení Kategorizace DMO.

² <http://organizace.csks.cz/cs/certifikace-organizaci-destinacniho-managementu/>

2. Teoretická východiska

V zahraničí podléhá vývoj v oblasti řízení a organizace cestovního ruchu silným tlakům poptávkových trendů (Bratl a Schmidt, 1998). Tyto změny stimulují nabídku (aktéry cestovního ruchu) ke spolupráci, která se zintenzivňuje, následně koncentruje a v současné době konsoliduje (Bieger, Laesser a Beritelli, 2011). Vyvíjí se tak i forma spolupráce (Holešinská, 2012). Specifické požadavky poptávky se odrážejí v novém pojetí segmentace trhu. Důraz je kladen na individualizaci poptávky a klíčovou úlohu zde sehrává psychografická segmentace trhu. Na trhu jsou poptávány služby místních podnikatelů (tzv. local small business). Tuto skutečnost reflektují i DMO a změně chování návštěvníků přizpůsobují i přístup k řízení destinace (viz orientace na procesy). DMO se začínají proměňovat na „servisní organizace“ (DSO – Destination Service Organization) (Mierzwinski, 2018), které na základě individuálních potřeb zákazníka (návštěvníka) vytvářejí konkrétní řetězce služeb, tj. aktivují konkrétní poskytovatele služeb cestovního ruchu (local small business), aby vytvořili nabídku přímo pro návštěvníka. Příklady ze zahraniční praxe (viz Mierzwinski, 2018), tak posilují tvrzení o destinačním managementu 3. generace (Bieger, Laesser, Beritelli, 2011), pro který je organizační struktura zcela irelevantní, protože klíčovým prvkem jsou procesy, v rámci nichž probíhá spolupráce mezi konkrétními aktéry cestovního ruchu (sítě) (Holešinská, 2013b). Velký důraz je při tom kladen na marketing, který je realizován formou tzv. marketingového trychtýře s významnou podporou informačních a komunikačních technologií. Hovoří se tak o procesně-orientovaném marketingu.

Na poptávkově orientovaný způsob řízení destinace a s tím související změny v organizaci (uspořádání) systému cestovního ruchu narážejí i Baggio a Scagline (2018), kteří se zabývají využitím informací/znalostí o návštěvnických proudech (prostorové chování návštěvníka) pro strategické řízení destinace. Z jejich studie vyplývá, že pokud má destinace motivovat návštěvníka (být konkurenceschopná), musí reagovat velmi flexibilně. To ústí ve strukturální změnu systému cestovního ruchu, nelze jej tedy již spojovat s pevně danou územní strukturou.

Organizace systému cestovního ruchu a vývoj spolupráce v ČR již byl popádn v řadě studií a vědeckých publikacích. Samotné uspořádání cestovního ruchu z hlediska politického a manažerského řeší Holešinská (2012). Ukotvení systému organizace cestovního ruchu v legislativě je prezentováno v Holešinská (2012, 2013a, 2013b). Celková reflexe vývoje organizace cestovního ruchu v České republice, včetně tzv. české zkratky, je shrnuta v prezentaci Holešinská (2017). První počáteční spolupráce mezi aktéry cestovního ruchu v ČR byla šetřena již na počátku 21. století (Holešinská, 2010). Byla tak identifikována fáze vývoje spolupráce a organizace řízení cestovního ruchu v ČR (viz Holešinská, 2012). Dále následovaly výzkumy zaměřené na spolupráci DMO s aktéry cestovního ruchu (Holešinská, 2013b). Hlubší poznatky o spolupráci mezi aktéry cestovního ruchu a DMO ve smyslu struktury vazeb a motivů spolupráce, přináší výstupy Holešinská a Šauer (2015), a Holešinská, Šauer a Bobková (2016). Komplexnější pojetí spolupráce v kontextu vytváření sítí a konceptu destination governance pak zveřejňuje prezentace Bobková a Holešinská (2018). Vývoj systému organizace (uspořádání) cestovního ruchu a ruku v ruce s tím i vývoj spolupráce mezi (DMO a) aktéry cestovního ruchu neustále pokračuje. K dramatickému zásahu do systému dochází díky státní politice cestovního ruchu, která přichází s novým nástrojem Certifikace DMO.

Tento příspěvek si klade za cíl zhodnotit sávající stav organizace (uspořádání) cestovního ruchu a spolupráce mezi aktéry cestovního ruchu ve vertikální i horizontální rovině a poukázat na budoucí směr vývoje DMO v ČR.

3. Metodika

Vývoj organizace (uspořádání) cestovního ruchu, tedy vývoj počtu DMO působících na území České republiky byl sledován na základě aktualizované (k 31. 12. 2018) databáze DMO, viz Holešinská (2012 a 2013b). Sledována byla primárně kritéria územní působnosti, rok založení, právní forma, zakladatelé a rok certifikace.

Zjištění současného stavu vertikální spolupráce bylo realizováno na základě dotazníkového šetření, které proběhlo formou předvýzkumu v měsíci duben-květen 2018 jako řízený rozhovor s vybranými zástupci DMO, a následně bylo uskutečněno dotazníkové šetření mezi všemi DMO na území ČR. Distribuce probíhala pomocí emailu v měsících září-říjen 2018. Osloveno bylo 45 DMO a návratnost byla 49 %. Výzkum dále sledoval, kolik DMO se již certifikovalo od spuštění Certifikace DMO.

Tab. 1: Přehled

Popis	Počet	Podíl
DMO oslovená dotazníkovým šetření*	45	
DMO odpovědělo	22	49 % z dotazovaných DMO
DMO celkem k 31. 12. 2018	64	
Certifikovaná DMO k 31. 12. 2018	23	36 % z DMO celkem

*DMO ze vstupní databáze Holešinská (2013b)

Zdroj: vlastní zpracování

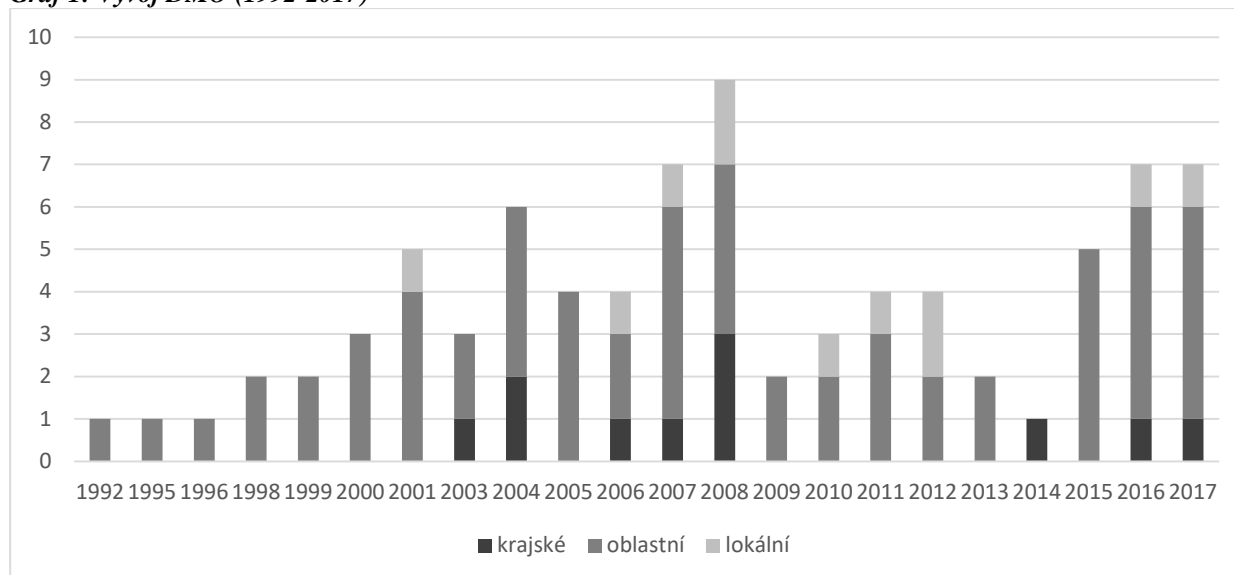
Informace o vývoji horizontální spolupráci, tj. spolupráci mezi aktéry cestovního ruchu jsou syntézou předchozích realizovaných šetření např. Holešinská a Šauer (2015), Holešinská, Šauer a Bobková (2016), Holešinská (2017), Bobková a Holešinská (2018).

4. Výsledky

4.1 Vývoj organizace (uspořádání) cestovního ruchu

Vývoj organizace (uspořádání) destinačního managementu na území České republiky je v čase velmi proměnlivý (Graf 1). Některé DMO vznikají a jiné zanikají či se transformují. Z počátku, tj. v 90. letech 20. století, šel vývoj organizace cestovního ruchu přirozenou cestou. První tzv. DMO vznikají v destinacích, které disponují významným potenciálem cestovního ruchu, např. Český ráj, Jeseníky, Šumava. Ten se stává pro poptávku atraktivní a dochází k jejímu nárůstu. Destinace, respektive aktéři cestovního ruchu, na to reagují a začínají se organizovat. Z pohledu vývoje spolupráce a organizace cestovního ruchu v zahraničí jsme 50 let pozadu. Zlom nastává v polovině 10. let 21. století (2004-2008), kdy státní politika cestovního ruchu pomocí svého nástroje Společný regionální operační program (SROP) iniciuje vznik DMO za podpory veřejných prostředků, přesněji z prostředků evropských fondů. Tím dochází k velkému boomeru (zejména krajských) DMO. Tento jev lze označit za „českou zkratku“ (Holešinská, 2013a), která uměle posouvá vývoj organizace cestovního ruchu v ČR, nikoli však vývoj spolupráce mezi aktéry cestovního ruchu, neboť 50ti-leté zkušenosti (viz zahraniční vývoj) nelze dohnat.

Graf 1: Vývoj DMO (1992-2017)

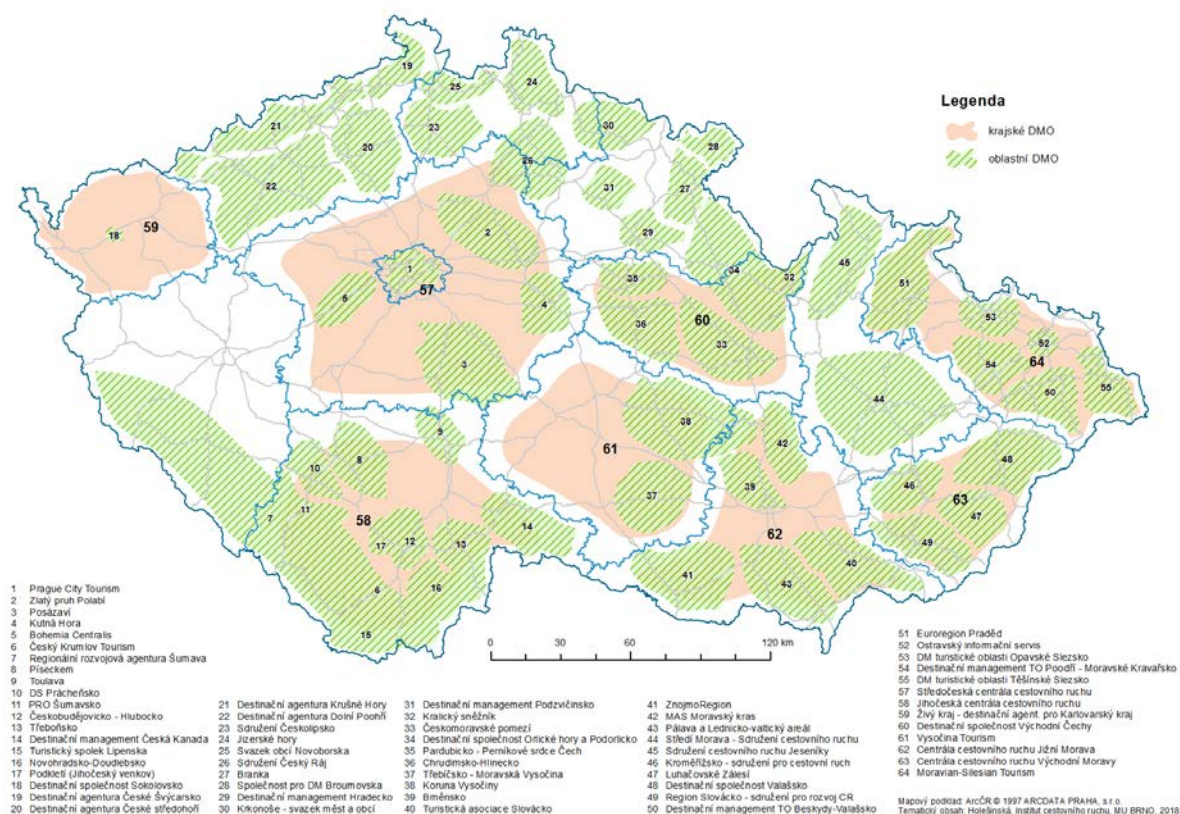
Koncepce státní politiky cestovního ruchu	1999-2001	2002-2007	2006	2007-2013	2014-2020
SROP / ROP	-	2004-2006		2007-2013	-
Jiný nástroj PCR					Certifikace DMO
Charakter vývoje	přirozený	Česká zkratka			Česká deformace

Zdroj: vlastní zpracování

S blížícím se koncem programového období 2013 si stávající DMO uvědomují, že v podstatě klíčový zdroj jejich rozpočtu (veřejné prostředky) (Holešinská, 2013a) jim budou chybět. Začíná vyvstávat diskuse a tlak na politiku cestovního ruchu, aby tutu situaci řešila a přišla s legislativním nástrojem, který by zajistil stabilitu financování DMO a současně upravil jejich strukturu. Prosazení zákona o podpoře cestovního ruchu, potažmo systému organizace cestovního ruchu, se nepodařilo. Ministerstvo pro místní rozvoj však přichází s jiným nástrojem, který má podpořit (zkvalitnit) činnost DMO, a to certifikací DMO. Smyslem certifikace DMO není „jen“ „zkvalitnit“ řízení destinací, jak to proklamuje MMR, ale především identifikovat ty subjekty (DMO), které mohou mít nárok na čerpání veřejných prostředků z dotačních programů. To vede k okamžité reakci (viz roky 2015-2017 v Grafu 1). Nejsilnější odezva je patrná na krajské úrovni. Krajské úřady z pozice zakladatelů a hlavních donátorů krajských DMO začínají ovlivňovat vývoj organizace (uspořádání) cestovního ruchu ve svých administrativních hranicích. Je iniciován vznik nových oblastních (z pohledu certifikace i lokálních) DMO. Tento vývoj zdaleka neodpovídá situaci v zahraničí, kde dochází ke konsolidaci DMO v důsledku intenzivních změn poptávky a tím orientaci na procesní stránku činnosti DMO. V České republice dochází ke „konsolidaci“ struktury – samotného uspořádání cestovního ruchu. Impulsem ke „konsolidaci“ není poptávka ale nabídka. Proto tento vývoj lze označit za „českou deformaci“.

Do roku 2014 na území České republiky působilo 45 DMO (6 DMO s krajskou působností a 39 DMO s oblastním/lokálním přesahem). 42 % DMO mělo v té době více než 10letou tradici. Jedná se především o DMO pokrývající turisticky atraktivní oblasti jako např. Praha, Český ráj, Šumava, Jeseníky, Krkonoše, Český Krumlov, České Švýcarsko atd.

Obr. 1: DMO na území České republiky k 31. 12. 2018

Zdroj: vlastní zpracování

V roce 2018 se počet DMO rozšířil na 64, viz Obr. 1. To představuje téměř 30% nárůst. Z daného počtu je 8 krajských DMO a 56 oblastních. Dle databáze CzechTourism bylo na konci ledna 2019 certifikováno 30 DMO (Tab. 2). Z pohledu délky působení certifikovaných DMO na trhu má pouze 37 % více než 10leté zkušenosti s aplikací destinačního managementu. Stejně procento tvoří i skupina DMO, které vznikly v průběhu samotné implementace Konceptce, tj. přípravy a spuštění Certifikace DMO. Naprostá převaha stávajících DMO tak nemá žádné nebo velmi malé zkušenosti s řízením destinace. U některých DMO v současné době absentují koncepční materiály rozvoje cestovního ruchu včetně marketingových.

Tab. 2: Certifikované DMO k 31. 1. 2019

Rok	Krajské DMO	Oblastní DMO	Lokální DMO	DMO celkem
2018	7	16	0	23
2019	0	5	2	7
Celkem	7	21	2	30

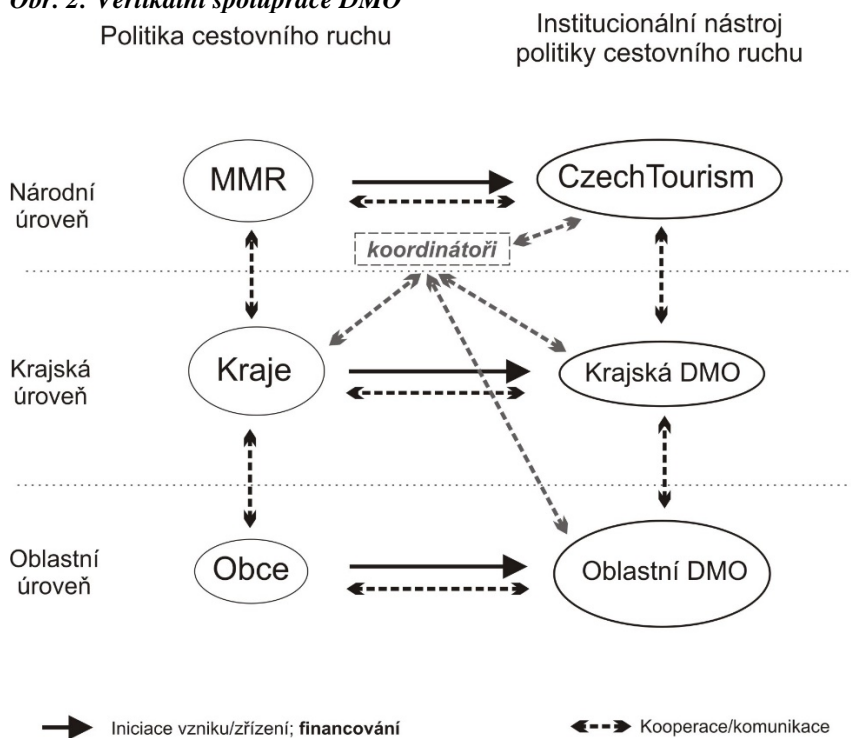
Zdroj: Český systém kvality služeb (2019)

4.2 Vývoj spolupráce v destinacích ČR

Spolupráce mezi DMO

Vertikální spolupráce (Obr. 2) v systému cestovního ruchu představuje kooperaci mezi agenturou CzechTourism (institucionálním nástrojem politiky cestovního ruchu na národní úrovni) a regionálními (krajskými) a oblastními DMO. Certifikace DMO ještě hovoří o DMO na lokální úrovni. Tato úroveň je však začleněna do oblastní. Obrázek kromě úrovní zachycuje také interakční vazby a iniciaci založení DMO včetně jejího primárního (vlastního) zdroje financování.

Obr. 2: Vertikální spolupráce DMO

Zdroj: Holešinská (2013b), upraveno

CzechTourism komunikuje s DMO pomocí koordinátorů. Hlavním úkolem koordinátorů je předávat informace až k oblastním/lokálním DMO a posilovat vzájemnou spolupráci a koordinaci (marketingových) aktivit. Z obrázku Obr. 2 je patrné, že koordinátory jsou krajské úřady, krajská DMO a vybraná oblastní DMO. Toto složení však platilo do roku 2018, kdy fungovalo celkem 17 koordinátorů (14 krajských DMO/úřadů a 3 oblastní DMO). Vzhledem k zavádění Certifikace DMO, se počet koordinátorů změnil, a to na 14. Oblastní DMO (Šumava, Český ráj a Krkonoše) byly ze struktury vypuštěny.

Z dotazníkového šetření mezi DMO vyplývá, že významnost koordinátorů a celkově činnost CzechTourism je pro činnost DMO vysoká/ velmi důležitá (stupnice 1-5, stupeň 4). DMO považují ze strany CzechTourism za velmi důležité: aktivní spolupráci CzechTourismu s regiony (DMO); vytvoření platformy pro spolupráci s DMO (tj. koordinátory); a dostatečnou úroveň podpory ze strany CzechTourism (a to především v podobě finančních zdrojů).

Za klíčové faktory, které ovlivňují spolupráci DMO s CzechTourism, dotazované DMO považují: intenzitu komunikace ze strany CzechTourism vůči DMO; informovanost aktérů (že informace z CzechTourism dojde až ke konkrétnímu aktérovi); a neformální stránku komunikace (to je, že CzechTourism/koordinátory dané aktéry znají a vědí, co potřebují).

Poslední bod je klíčový také z hlediska hodnocení práce samotných koordinátorů ze strany DMO. Tito považují za velmi významné pro jejich spolupráci s CzechTourism osobní znalost koordinátora (faktor důvěry). Z hlediska procesu je pak stěžejní pro DMO, aby měly možnost zpětné vazby a připomínkování, na čem se koordinátoři s CzechTourism dohodli a následně i možnost kontroly plnění stanovených úkolů/cílů. Toto jsou očekávání ze stran DMO vůči CzechTourism a koordinátorům.

Hodnocení skutečného výkonu CzechTourism, a potažmo i koordinátorů, ze strany DMO je kritické (stupnice 1–5, hodnocení mezi stupněm 2–3). Spolupráce s regiony není dobrá. DMO chybí procesní stránka spolupráce, tj. nastavení pravomocí, kompetencí a vzájemné kontroly spolupráce s CzechTourism. Cítí nedostatečnou úroveň podpory ze strany CzechTourism, a to v nedostatku finančních zdrojů pro realizaci spolupráce. DMO (většinou oblastní) si myslí, že jsou málo zapojovány do aktivit CzechTourism. Hodnocení práce koordinátorů není pozitivní. 38 % DMO dokonce práci koordinátorů nehodnotilo (komentář DMO: nevím, kdo je koordinátorem). Ostatní DMO se shodly, že práce koordinátorů by se měla především zlepšit ve zpětné vazbě k DMO a ve výběru témat jednání/spolupráce, která by odrážela potřeby DMO.

Vzájemná spolupráce mezi DMO má silný geografický charakter. Krajské DMO logicky nejčastěji spolupracují s oblastními DMO, které jsou aktivní na daném administrativním území. Všechny krajské DMO současně uvedly, že kooperují i s jinou krajskou DMO, přičemž nejsilnější vazba je patrná na Moravě s přesahem do Východních Čech a na Vysočinu. Toto silné vzájemné propojení je výsledkem aktivní činnosti Asociace organizací cestovního ruchu. U oblastních DMO v naprosté většině převažuje spolupráce mezi oblastními DMO navzájem, a to i bez ohledu na administrativní hranice. Dokonce jsou uváděny i zahraniční DMO, jakožto partneři výborné dlouhodobé spolupráce. Polovina oblastních DMO také uvedla za svého nejčastějšího partnera krajskou DMO, v rámci jejichž administrativních hranic se nachází.

Spolupráce mezi aktéry cestovního ruchu

Role místních akčních skupin (dále MAS) v systému organizace cestovního ruchu v ČR stoupá. Důkazem je jejich aktivní činnost při zakládání DMO. Více než polovina nově vzniklých DMO je založena MASkou.

Paralelně s činností DMO vznikají i managementy geoparků, území s jedinečným geologickým dědictvím. Aktuálně na území ČR působí 9 geoparků (z toho je jeden zároveň i Globálním geoparkem UNESCO). Jediný geopark, který má přímou návaznost na fungující DMO, je Geopark Broumovsko. Geopark Kraj blanických rytířů má vytvořenou vlastní destinační agenturu, jakožto platformu 3K. Spolupráce DMO s geoparky je tak zcela na počátku. Do budoucna má tato spolupráce velký potenciál pro tvorbu synergií, a to nejen v oblasti naplňování konceptu udržitelnosti ze strany geoparků. Je zde příležitost pro transfer vědomostí/zkušeností. V praxi však představitelé geoparků obvykle nevnímají DMO jako přirozeného partnera, neboť se rozcházejí v hodnotovém a filozofickém pojetí rozvoje svého území.

Spolupráce mezi aktéry cestovního ruchu v destinacích a jejich partnerství s DMO je slabá. Jako zakladatelé DMO přetrvávají obce či sdružení obcí (spolek). Chování aktérů v takovýchto strukturách je odlišné. Z řady šetření (Holešinská, Šauer, 2015; Holešinská, Šauer, Bobková, 2016; Holešinská, 2017; Bobková, Holešinská, 2018) vyplývá, že mezi aktéry cestovního ruchu panuje nedůvěra a existuje nesoulad mezi trhem generovanými potřebami podnikatelských subjektů a aktivitami DMO. Důvěra mezi aktéry je spíše kalkulativního charakteru, tj. snaha úspory transakčních nákladů. Komunikace mezi aktéry není pravidelná a oboustranná. V destinacích se projevuje informační asymetrie, která je zřetelná i na úrovni vertikální spolupráce. Aktéři uvádějí, že ke spolupráci jsou demotivováni nestabilními podmínkami, např. nejasně stanovenými pravidly (tj. rozdělení pravomocí a kompetencí; distribucí přínosů) spolupráce.

Závěry

Trend vývoje řízení a organizace (uspořádání) systému cestovního ruchu v České republice je zcela odlišný od zahraničních turisticky vyspělých destinací. Místo facilitace DMO ve smyslu hledání řešení, jak rychle reagovat na poptávkové trendy, se státní politika cestovního ruchu rozhodla podporovat činnost DMO zavedením jejich certifikace. Tímto nástrojem však významně ovlivnila strukturu organizace cestovního ruchu. Pozitivní z pohledu politiky cestovního ruchu je, že certifikovaným DMO je udělena legitimita, která jasně určuje jejich postavení a eliminuje tak situace, kdy jedno území je zastřešeno dvěma či více subjekty. Naproti tomu nastavená kritéria certifikace implikují velký nárůst počtu DMO, což z hlediska konkurenceschopnosti není optimální. V tuto chvíli nelze zhodnotit naplnění hlavního cíle Kategorizace DMO, jelikož nejsou k dispozici data svědčící o “zkvalitnění výkonu a efektivitě činnosti v oblasti destinačního managementu” ani o “zvýšení kvality a efektivitě realizovaných marketingových aktivit”, jak je uvedeno na stránce Českého systému kvality služeb. Prokazatelný je pouze nárůst DMO na území České republiky. Dále lze prokázat u certifikovaných DMO minimální zkušenosti s řízením

destinace vzhledem k roku jejich vzniku. A implicitně lze odvodit prozatím nízkou míru spolupráce, a tedy nedostatečné uplatňování principu 3K. Kvalita předložených koncepčních (i marketingových) materiálů u certifikovaných DMO nevyovídá o strategickém rozvoji DMO/destinace.

Jaký tedy můžeme očekávat budoucí vývoj v oblasti řízení a organizace cestovního ruchu, tj. DMO:

- *Hospodářské cykly – stabilita financování.* Vzhledem k hospodářským cyklům je předpoklad, že dojde k ekonomické recesi. To bude mimo jiné znamenat úspory ve výdajích pro jednotlivá ministerstva. Jestliže má státní politika cestovního ruchu slabé postavení v rámci hospodářské politiky a k tomu jí chybí vlastní finanční nástroj, pak není schopna garantovat financování svých aktivit (programy, CzechTourism, certifikaci DMO atd.).
- *Očekávání certifikovaných DMO.* Certifikací uděluje politika cestovního ruchu DMO “monopolní” postavení. Hlavní motivací pro certifikaci je u DMO možnost získání podpory z veřejných rozpočtů. DMO až příliš spoléhají na tyto zdroje a podceňují tvorbu vlastních finančních zdrojů (Holešinská, 2013). Sami tak (ne)vědomě narušují stabilitu svého financování a schopnost flexibilní reakce na poptávkové (globální) trendy.
- *Evaluace certifikace DMO.* Stávající analýza uvádí počáteční nedostatky certifikovaných DMO. Pokud má být zachován význam certifikace DMO, pak musí politika cestovního ruchu důsledně sledovat posun směrem ke zkvalitňování a efektivnosti (aplikovat princip 3E) a vypovídací schopnost stanovených kritérií. V opačném případě dojde ke ztrátě vážnosti a smyslu tohoto nástroje.
- *Přehodnocení kritérií certifikace DMO.* Velký počet certifikovaných DMO vytvoří velký počet subjektů, kteří si budou muset, na tak malém trhu jako je Česká republika, vybojovat svého návštěvníka. Vzhledem k individualizaci poptávky to povede k tříštění sil. Certifikované DMO tak ztratí konkurenceschopnost. Budou v nevýhodě, neboť budou čelit omezenosti ve flexibilní reakci na trh v důsledku rozměňování/nedostatku zdrojů (lidských i finančních). Pokud politika cestovního ruchu v krátkém horizontu sama nepřenastaví svá kritéria, pak se projeví tlak na změnu ze strany trhu a/nebo ze strany lobby.

Literatura

- [1] BAGGIO, R., SCAGLINE, M. (2018), Strategic visitor flows and destination management organization. *Information Technology & Tourism*, vol. 18, no. 1-4, pp. 29-42. ISSN 1943-4294. DOI 10.1007/s40558-017-0096-1.
- [2] BIEGER, T., LAESSER, Ch., BERITELLI, P. (2011), *Destinationsstrukturen der 3. Generation – Der Anschluss zum Markt*. St. Gallen: Universität St. Gallen. 34 S.
- [3] BOBKOVÁ, M., HOLEŠINSKÁ, A. (2018), To be governed or to be guided. Destination networks from the Czech perspective. Powerpoint prezentace. In *4th Advances in Destination Management*, St. Gallen. DOI 10.13140/RG.2.2.33226.00965.
- [4] HOLEŠINSKÁ, A. (2010), Experience of cooperation between stakeholders when building destination management. In *Destinations revisited. Proceedings of the ATLAS conference Viana do Castelo, Portugal, 2007. Part 4 Destination Management and Marketing*. Arnheim: ATLAS. pp. 9-19. ISBN 978-90-75775-48-8.
- [5] HOLEŠINSKÁ, A. (2012), *Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu*. Brno: Masaryk University. ISBN 978-80-210-5847-7.
- [6] HOLEŠINSKÁ, A. (2017), Reflection on the destination management in the Czech Republic. Powerpoint prezentace. In *ATLAS Annual Conference 2017. Destinations past, present and future. Viana do Castelo, Portugal, 12-15 September, 2017*. DOI 10.13140/RG.2.2.18782.13123.
- [7] HOLEŠINSKÁ, A., ŠAUER, M. (2015), Problémy destinačního managementu v České republice. Powerpoint prezentace. In *6. mezinárodní kolokvium o cestovním ruchu, 10.-11. září 2015, Pavlov*. DOI 10.13140/RG.2.2.14269.31208.
- [8] HOLEŠINSKÁ, A., ŠAUER, M., BOBKOVÁ, M. (2016), Socio-cultural aspects of cooperation in a tourist destination (the case of the Czech Republic). Powerpoint prezentace. In *ATLAS Annual Conference 2016. Tourism, Lifestyles and Locations. Canterbury, United Kingdom, 14-16 September, 2016*. DOI 10.13140/RG.2.2.19984.05127/1.
- [9] HOLEŠINSKÁ, A. (2013a), Zkušenosti s řízením cestovního ruchu a jeho legislativní úpravou v zahraničí. *Czech Hospitality and Tourism Papers*. roč. 9, č. 19, s. 3-12. ISSN 1801-1535.
- [10] HOLEŠINSKÁ, A. (2013b), DMO - A dummy-made organ or a really working destination management organization. *Czech Journal of Tourism*, roč. 2, č. 1, s. 19-36. ISSN 1805-9767. DOI 10.2478/cjot-2013-0002.
- [11] MIERZWINSKI, M. (2018), LocalBini. Powerpoint prezentace. In *4th Advances in Destination Management, St. Gallen*.

[12] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. (2019), Certifikace organizací destinačního managementu. In *Český systém kvality služeb*. Dostupné na [cit. 2019-01-31] <http://organizace.csks.cz/cs/certifikace-organizaci-destinacniho-managementu/>.

Tento článek vznikl jako výstup specifického projektu Masarykovy univerzity MUNI/A/1101/2017.

EVALUATION OF DESTINATION MANAGEMENT ORGANIZATIONS FINANCING IN BANSKÁ BYSTRICA REGION

Hodnotenie financovania organizácií cestovného ruchu v Banskobystrickom kraji

ĽUBICA ŠEBOVÁ ¹

RADKA MARČEKOVÁ ¹

VERONIKA BELIČKOVÁ ¹

JÁN ŠEBO ²

¹Kat. cestovného ruchu a spoločného stravovania | ¹Department of Tourism and Hospitality
²Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja⁴ | ²Depart. of Public Economics and Reg. Development
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | Matej Bel University in Banská Bystrica
✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: lubica.sebova@umb.sk, radka.marcekovaa@abcd.cz, veronika.belickova@umb.sk, jan.sebo@umb.sk

Annotation

Currently, there is one regional and seven local destination management organizations in the Banská Bystrica Region. The aim of the paper is to explore and evaluate the financing of destination management organizations operating in the Banská Bystrica region. We have obtained the materials from individual organizations as well as from various institutions' websites. We have focused on exploring the sources of organizations funding in the years 2016 and 2017. The financing of tourism organizations is secured from public and private sources, while the funding sources of the organization according the Law Act No. 91/2010 about the tourism support as amended may include membership fees, grants from the state budget, voluntary contributions of municipalities, natural and legal persons, income from activities, sales of products and services, rewards for mediation, income from the activities of tourist information centers, income from the sale of advertising space, non-repayable financial contributions from domestic and foreign sources and other sources of income. We have found out that destination management organizations operating in the Banská Bystrica Region received in 2017 total grants of € 299,685, which represents only a 6.9% share of state grants paid to local destination management organizations in Slovakia (€ 264,655 in 2016, which means 7% share). Organizations are mostly funded by state grants and membership fees. Own income forms only a small part of their financial resources.

Key words

Banská Bystrica region, destination management organization, financing

Anotácia

V súčasnosti v Banskobystrickom kraji pôsobí jedna krajská a sedem oblastných organizácií cestovného ruchu. Cieľom príspevku je preskúmať a zhodnotiť financovanie organizácií cestovného ruchu pôsobiacich v Banskobystrickom kraji. Materiály sme získali od jednotlivých organizácií ako aj z webových stránok rôznych inštitúcií. Zamerali sme sa na preskúmanie zdrojov financovania organizácií v rokoch 2016 a 2017. Financovanie organizácií cestovného ruchu sa realizuje z verejných a súkromných zdrojov, pričom zdrojmi financovania organizácií podľa zákona č. 91/2010 Z.z. o podpore cestovného ruchu v znení neskorších predpisov môžu byť členské príspevky, dotácie zo štátneho rozpočtu, dobrovoľné príspevky samosprávy, fyzických a právnických osôb, príjmy z činnosti, z predaja produktov a služieb, odmeny za sprostredkovanie, výnosy z činnosti turisticko-informačných kancelárií, príjmy z predaja reklamnej plochy, nenávratné finančné príspevky z domácich a zahraničných zdrojov a ostatné príjmy. Zistili sme, že oblastné organizácie pôsobiace na území Banskobystrického kraja získali v roku 2017 dotácie vo výške 299 685 €, čo predstavuje iba 6,9 %-ný podiel štátnych dotácií vyplatených oblastným organizáciám cestovného ruchu na Slovensku (v roku 2016 to bolo 264 655 €, t.j. 7 %-ný

podiel). Organizácie sú pritom do veľkej miery financované práve z dotácií a členských príspevkov. Vlastné príjmy tvoria iba malú časť ich finančných zdrojov.

Kľúčové slová

Banskobystrický kraj, financovanie, organizácia cestovného ruchu

JEL classification: Z32, L32

1. Introduction

The success of the destination is influenced by a number of factors from the current state of the world economy, through globalization, current trends to individual requirements of visitors. The presence of a primary and secondary offer at the destination does not represent an exclusive advantage compare to other destinations. Strategic planning, quality of product, targeted marketing and cooperation of private and public sector subjects in the destination are even more important. The public-private partnership is a positive contribution to tourism. In order to establish and operate a destination on tourism market successfully, it is important to create a destination management organization that would effectively coordinate the activities of all stakeholders. Ensuring sufficient sources of funding is a necessary aspect of the functioning of such an organization and the fulfillment of its objectives.

Several domestic and foreign authors are involved in the theoretical definition of the target site (Pompurová, 2011; Lednický, Pyka, 2011; Nejd1 2011; Holešinská, 2012; Gúčik et al., 2012; Malachovský, Pěč, 2015; Maráková, Šimočková, 2015). The World Tourism Organization (UNWTO) characterizes the destination as a physical place where the visitor can stay overnight (www.unwto.org). Pompurová (2011) has explored theoretical approaches to destination research and has found out that authors interpret the destination from a geographical, organizational, marketing and economic point of view.

Szpilko (2017) claims that the development of tourism is closely linked to the functioning of destination management organizations and the products they offer. For the development of the tourism product, there is a specific need for cooperation of several subjects. A precondition for the development of the destination is to ensure cooperation between the public and private sectors, in which everyone has their own tasks to fulfill. Foreign authors also pay attention to destination management organizations. They perceive it as an essential component in the process of sustainable development and increasing the competitiveness of the destination (Buhalis, 2000; Ritchie, Crouch, 2003; Raich, 2006; Volgger, Pechlaner, 2014).

2. Aim and methodology

Tourism organizations in Slovakia are established on the basis of Act no. 91/2010 Coll. on Tourism support as amended. The law defines local and regional destination management organizations. In individual parts, in relation to local and regional organizations, it regulates the establishment of a regional organization, the rights and obligations of a regional organization, the demise of a regional organization, the establishment of a local organization, the rights and obligations of a local organization, local organization bodies, membership in a local organization, rights and obligations of a member of local organization, budget and accounting of local organization, establishment and demise of regional organization, concept documents, registration of destination management organizations as well as financing of tourism development and grants.

There are currently seven regional and thirty-seven local destination management organizations in Slovakia, with one regional organization and seven local tourism organizations operating in the Banská Bystrica Region. The aim of the paper is to explore and evaluate the financing of destination management organizations operating in the Banská Bystrica Region. We have obtained the material from individual organizations, from their websites, from the Ministry of Transport and Construction of the Slovak Republic as well as from the register of accounts of the organizations. We have focused on examining the funding sources of organizations in 2016 and 2017 (data are not yet available for the year 2018). Since the regional destination management organization Banská Bystrica Region was established on December 17th, 2018, information on its financing is not yet available. A similar case is the regional organization Gemer, which was established on June 29th 2018.

Banská Bystrica Region is situated in the south of central Slovakia, with the area of 9,454 km² the Banská Bystrica Region is the largest region in the Slovak Republic. As of December 31st 2017, the population number was 649,788. Based on the statistical findings, it can be stated that in 2017, there were 516 accommodation facilities in the Banská Bystrica Region, which represented a 14.8% share of the nationwide number of accommodation

facilities (3,495 facilities). There were 21,587 beds available. In 2017, 569,164 visitors, who spent 1,680,911 overnight stays, visited the facilities. The average number of overnight stays per visitor in Banská Bystrica Region was approximately 3 nights (www.slovak.statistics.sk). Compared to the previous year, it is an increase in the number of visitors in accommodation facilities as well as an increase in the number of overnight stays. We can consider the average number of overnight stays for stable.

3. Results

There are four tourism regions in the Banská Bystrica Region, two of which are completely located in the region (Horehronský and Pohronský regions) and two of them reach the defined territory of the region with partly (Ipeľský and Gemerský Region). There are currently one regional and seven local destination management organizations in the Banská Bystrica Region.

3.1 Organizations characteristics

The regional destination management organization Banská Bystrica Region was established on December 17th 2018 (www.zahoramizadolami.sk). Its foundation was initiated by the Banská Bystrica Self-Governing Region with the aim of developing tourism in the region and supporting the activities of its members in the creation and implementation of the concept of tourism development on the territory of Banská Bystrica Self-Governing Region. Founding members were also local DMOs Central Slovakia Tourist Board, Region Horehronie, Gron, Tour Novohrad and Podpoľanie, Banská Štiavnica Tourism and Dudince Tourism.

There are currently seven local destination management organizations in the Banská Bystrica Region: Dudince Tourism, Central Slovakia Tourist Board, Tour Novohrad and Podpoľanie, Banská Štiavnica Tourism, Horehronie Region, Gron and Gemer.

Tab. 1: Basic characteristics of local destination management organizations in Banská Bystrica Region

Destination management organization	Date of establishment	Number of establishing members	Location (tourism region)	Number of employees (2017)
Dudince Tourism	February 15 th 2012	5	Ipeľský	3
Central Slovakia Tourist Board	March 6 th 2012	6	Horehronský, Pohronský	1
Tour Novohrad and Podpoľanie	March 8 th 2012	36	Ipeľský, Pohronský	1
Banská Štiavnica Tourism	December 15 th 2011	6	Pohronský	2
Region Horehronie (former Low Tatras South)	March 15 th 2012	9	Horehronský	3
Gron	December 27 th 2012	7	Pohronský	2
Gemer	June 29 th 2018	14	Gemerský	1

Source: Own elaboration according to www.mindop.sk, www.finstat.sk, www.registeruz.sk, 2019

Destination management organization Dudince Tourism was established on February 15th 2012 (www.dudince.sk). To date the organization employs three employees. It belongs to the organizations founded by only one municipality - Dudince. When established, the condition of 150,000 overnight stays in accommodation facilities located on the territory of the founding municipality was fulfilled. Founding members were the city of Dudince, Spa Dudince, Balnea Cluster Dudince, Spa Diamant Dudince and Hotel Flora Dudince. The organization focuses on the development of tourism in the destination Dudince and its surroundings (Ipeľský region), whose main product is spa tourism. The main tasks of the organization are to increase the attractiveness of the city of Dudince, prepare organized events, promote the destination and operate a tourist information center.

Destination management organization Central Slovakia was officially registered on March 6th 2012 at former Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic (www.centernalslovakia.eu). Two employees are employed in the organization (1 employee in 2016 - 2017). Founding members are the cities Banská Bystrica, Zvolen, Sliač and business entities operating in the field of tourism: Spa Sliač, Hotel Kaskády and Airport Sliač. The organization is located in the districts of Banská Bystrica (Horehronský region), Zvolen and Detva (Pohronský region). The main objectives of the organization are to promote the region of Central Slovakia (Banská Bystrica, Zvolen, Detva), increase the number of visitors and the number of overnight stays, support members' activities.

Tour Novohrad and Podpoľanie is a destination management organization which was established on March 8th 2012 as the result of the initiative of thirty-six entities, of which twenty-seven were municipalities, nine business entities and civic associations (cities Lučenec, Veľký Krtíš, Filákovo). One employee - executive director of the organization is employed in the organization. When setting up the organization he carried out his activities on a voluntary basis (www.tournovohrad.sk). The organization started to operate in the districts of Lučenec, Poltár, Veľký Krtíš (Ipeľský region) and Detva (Pohronský region). Their goals are to represent the destination, creation of hiking, biking and cross-country trails, creating a calendar of organized events (their time alignment).

Banská Štiavnica Tourism was established on December 15th 2011 (www.banskastiavnica.travel). The founding members were Banská Štiavnica, the municipalities of Baďan, Počúvadlo, Pohronie, Svätý Anton and Štiavnické Bane. The organization currently employs two employees. Its activities focus on the development of tourism in the district of Banská Štiavnica and partly in the regions of Žarnovica and Žiar nad Hronom (Pohronský region). The tasks of the organization are the presentation of the primary and secondary offer of the destination, the creation of promotional materials, the realization and maintenance of cycle routes and tourist educational paths.

Date of establishment of the destination management organization Rregion Horehronie, formerly called Nízke Tatry South (change of name was in 2018) is March 15th 2012 (www.horehronie.net). Nine members participated in the foundation: the municipalities of Brusno, Myto pod Ďumbierom, Bystrá, Osrbliu and Čierny Balog, Klaster Horehronie Association, business entities of Tatry mountain resorts Tále and hotel Partizán. The organization has three employees. It operates in the districts of Banská Bystrica and Brezno (Horehronský Region).

Destination management organization Gron was registered in the Register of local destination management organizations on December 27th 2012 (www.regiongron.sk). Organization office is located in Žarnovica. The organization has created two work positions. Founding members are self-governments of Nová Baňa, Žarnovica, Horné Hámre, Župkov, Ostrý Grúň, Repište and business entity Blanc. The organization focuses on the development of tourism in the districts Žarnovica and Žiar nad Hronom (Pohronský region).

The youngest organization is Gemer (www.visitgemer.sk). The organization was established on June 29th 2018. Founding members are cities Hnúšťa, Jelšava, Revúca, Rožňava, Tornaľa, two smaller municipalities, five business entities, the State Nature Conservation of the Slovak Republic and the Development Agency of the Banská Bystrica Self-Governing Region. The purpose of the organization is to manage the development of tourism in Gemer and to develop and promote the region while fully preserving the cultural and natural heritage. The organization has currently one employee.

3.2 Organizations financing

Destination management organizations financing is made from both public and private sources. Sources of financing for the organization are: membership fees, grants from the state budget, voluntary contributions from the municipality, natural and legal persons, income from own activities, sale of products and services, awards for mediation, revenues from the activities of tourist information centers, revenues from the sale of advertising spaces, non-repayable financial contributions from domestic and foreign sources, including contributions from the European Union and other revenues. The amount of membership fees is the result of an agreement between individual members of the organization. Each member of the membership is entitled to attend the general assembly meeting, where each representative has one vote. The terms and conditions for the selection and maturity of membership fees are therefore determined by the general assembly. "The main motivation for subjects association into regional and local destination management organizations is the possibility of obtaining a state grant, which together with member contributions, is intended to finance activities to support the development of tourism" (Vaňová, 2013, p. 16). The state grant for local destination management organizations is in the amount of collected membership fees, however, no more than 90% of the collected accommodation tax in previous years. This restriction ensures that membership fees are not artificially raised to achieve the highest possible state grant. The limitation is also a motivation for business entities providing accommodation services, to pay accommodation tax to the general municipality budget and thus to increase the budget of municipality as one of the members of the organization. The amount of the state grant for the regional organization is the same as the membership fee of the self-governing region, while the maximum grant to the regional organization is limited to 10% of the collected accommodation tax of all member municipalities of local destination management organizations which are members of the regional organization.

Tab. 2: Financing sources of the local destination management organizations in Banská Bystrica region in the years 2016 and 2017

Local destination management organization	State grants (€)		Membership fees (€)		Incomes from own activities (€)		Total amount (€)	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Dudince Tourism	44 503	71 730	98 443	122 217	34 243	36 342	177 189	230 289
Central Slovakia Tourist Board	75 060	76 868	128 235	130 840	14 198	-	217 493	207 708
Tour Novohrad and Podpoľanie	15 956	18 312	18 779	18 900	-	-	34 735	37 212
Banská Štiavnica Tourism	48 490	58 777	39 799	39 896	7 964	5 976	96 253	104 649
Region Horehronie	72 590	63 500	91 400	68 090	2	11 151	163 992	142 741
Gron	8 056	10 498	17 451	22 126	10 062	6 713	35 569	39 337

Note: Local destination management organization Gemer ad regional destination management organization Banská Bystrica region were established in 2018, Region Horehronie was former called Low Tatras South (to the year 2018).

Source: Own elaboration based on information from www.finstat.sk, www.registeruz.sk, 2019

The destination management organization Dudince Tourism had a budget of €230,289 in the year 2017. Of this amount, the sum of €71,730 represented the state grant. Membership fees are received from the public and private sectors. Both sectors shared approximately 53% of the overall budget. State grants are expressed as a 31% share of all financial sources. Other financial resources (16%) come mainly from the commercial activity of the tourist information office. The rate of contributions from individual members is following: the town Dudince contributes € per inhabitant. Accommodation facilities are classified into five categories according to the number of beds. Accommodation facilities with a capacity of up to 20 beds contribute €200, up to 50 beds €500, up to 100 beds €800, up to 200 beds €1,000 and over 200 beds €6,000. Members' contributions fully cover the operating costs of the organization and partly the costs of activities of the organization.

In 2016, the destination management organization Central Slovakia Tourist Board had a budget of €17,493. The organization received a state grant of €75,060, which means 35% share of the total budget (in 2017 the subsidy was only €1,808 higher compare to 2016) in order to realize the activities which mean the main focus of the organization. The remaining 65% of financing sources is split 25:40 between the public and the private sector. The membership fees, which amounted to €128,235, sufficiently covered the operating costs of the organization and partly the costs associated with the organization's activities.

Destination management organization Tour Novohrad and Podpoľanie had the smallest budget among the tourism organizations surveyed. The organization's budget for 2016 was €34,735. The state grant accounted for 46% of the total budget (€15,956). Public sector membership contributions account for 50% of its budget and the remaining 4% has been received from the private sector. The amount of the membership fees are set out in the bylaws of the organization. The municipality contributes €0.20 per inhabitant. Entrepreneurs pay a single membership fee of €300. Members' contributions fully cover the operating costs and partly the costs of the organization activities.

Destination management organization Banská Štiavnica Tourism had a budget of €104,649 in 2017. 56% of that amount was a grant from the state budget (€58,777). The 38% share of the total budget is represented by member contributions of municipalities and entrepreneurial entities operating in the territory of member municipalities, while the contributions of the public sector prevail. The amount of the contributions is sufficient to cover the operating costs and partly to cover the costs for the activities of the organization.

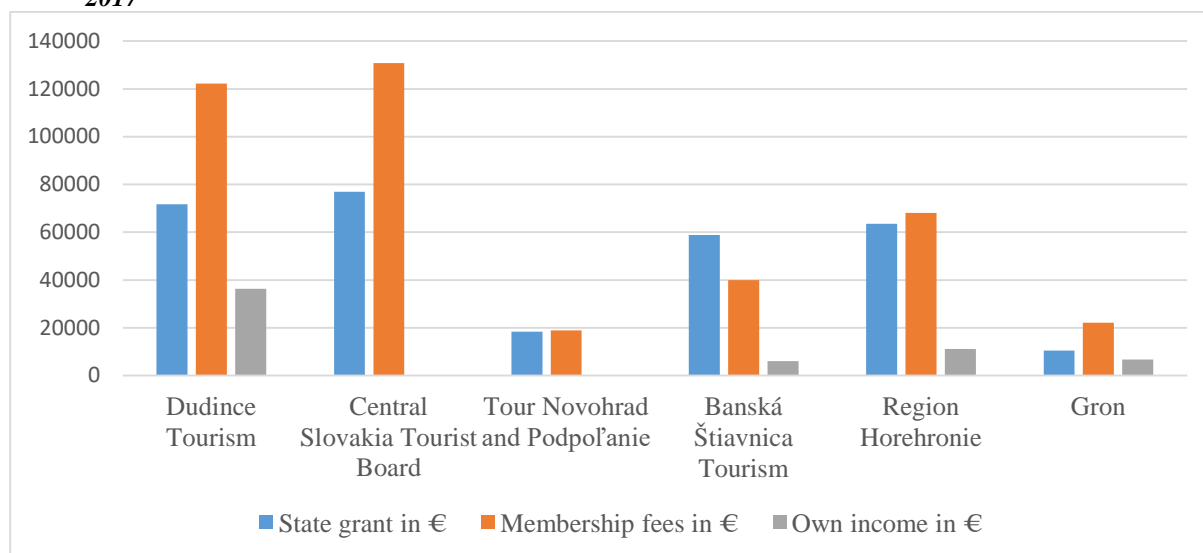
Budget of the destination management organization Region Horehronie for the year 2017 was €142,741. This organization has reported a total decrease in funding in 2017 compared to the previous year (a decrease of 13%). The amount of membership contributions decreased as well as the amount of state grant allocated. The grant of €72,590 for 2016 accounts for almost 44% of the total budget (the share remains the same in the year 2017). The remaining 56% of the budget is represented by membership fees from municipalities and business entities operating in the territory of the municipalities, which are divided in a ratio of 20:30. The minimum contribution rate for municipalities is €1,000. The membership fees cover only the organization's operating costs.

In 2017, the destination management organization Gron operated with a budget of €39,337. The state grant was €10,498, which accounted for approximately 27% of total financial resources. Membership contributions from municipalities and business entities accounted for about 56% of all resources. Municipalities contribute to the

organization 50% of the amount of accommodation tax collected and €0.30 per inhabitant. The uniform rate for businesses and other entities is €100. Contributions cover both operating and organizational costs.

The amount of the financial sources of the local destination management organizations in Banská Bystrica region divided according the source of financing in the year 2017 can be seen in the graph 1. We can see, that the highest amount of the money was gained by Dudince Tourism, the second most successful organization in the sense of gathering financial sources was Central Slovakia Tourist Board.

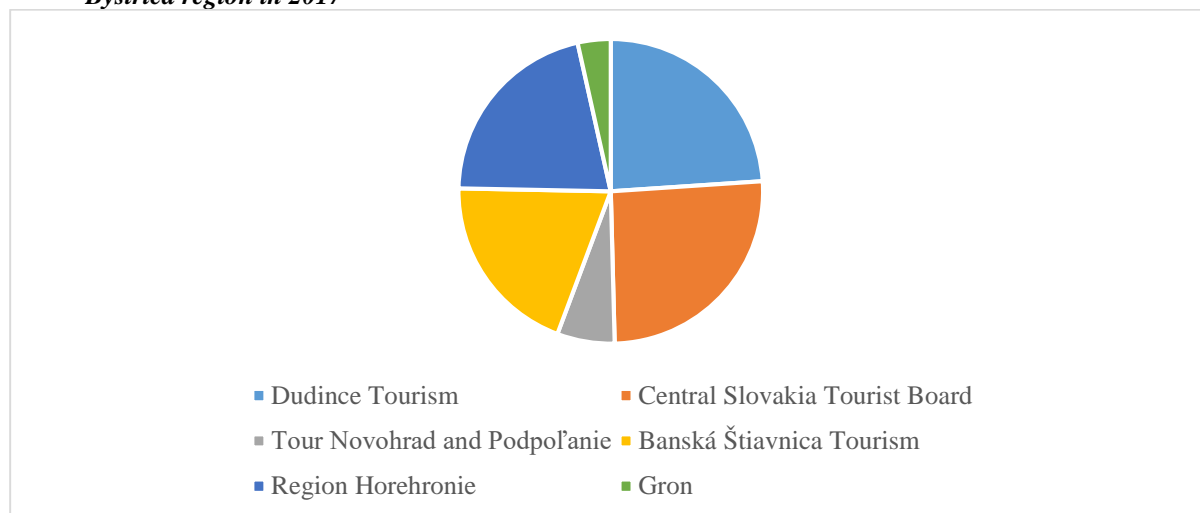
Graph 1: Financing sources of the local destination management organizations in Banská Bystrica region in 2017

Source: Own elaboration based on information from www.finstat.sk, www.registeruz.sk, 2019

Share of state grants received by the local destination management organizations in Banská Bystrica region in 2017 is displayed on the graph 2.

Graph 2: Share of state grants received by the local destination management organizations in Banská Bystrica region in 2017

Source: Own elaboration based on information from www.mindop.sk, 2019

The total amount of state grants given to the local destination management organizations in Slovakia in 2017 was €4,329,583 (in 2016 it was €3,781,641). Destination management organizations operating in the Banská Bystrica region received a grant of €299,685 in 2017, representing only a 6.9% share (€264,655 in 2016, which means a 7% share).

4. Conclusion

Destination management organizations in Banská Bystrica region are widely funded by grants. Own income creates only a small part of their financial resources, the most significant share in financing activities by own resources is only in the DMO Dudince. As far as we take into the consideration the regional DMO, which has to be established by self-governing regions, such an organization was established in the territory of the Banská Bystrica self-governing region only at the end of the year 2018, which means that in the years 2016 and 2017, as well as in the previous period of time, it did not receive any resources for the development of tourism at the regional level (grants to the regional destination management organizations were €70,618 in 2016 and €25,830 in 2017).

The membership fees of organizations are differentiated, each organization sets a different rate of membership fees. Their amount is published in the bylaws of the organizations. The operating costs of all organizations are fully covered by membership fees.

The problem is in getting data about organizations. Despite the statutory obligation to publish account statements (these are non-profit organizations), it is often almost impossible to find the required data, or the financial data of same indicator is different in various sources (for example the amount of the grant from the Ministry of Transport and Construction varies on the web page of Ministry and on the financial statements register, or in the information given by the organization itself on its webpage). Some organizations criticize the system of obtaining state grants. Their view of the redistribution of state grants is that if the maximum amount of grant depends on the amount of membership fees collected, organizations operating in regions with a low number of accommodation facilities and overnight stays do not have the opportunity to obtain sufficient funding to undertake activities related to the core business of the organization.

Literature

- [1] BANSKOBYSTRICKÝ KRAJ, (2019). *Krajská organizácia cestovného ruchu*. [online]. [cit. 2019-03-03]. Available at: <https://zahoramizadolami.sk/>.
- [2] BUHALIS, D., (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, vol. 21, no. 1, pp. 97-116. ISSN 0261-5177.
- [3] FINSTAT, (2019). *Výkazy účtovných závierok oblastných organizácií cestovného ruchu*. [online]. [cit. 2019-02-03]. Available at: <https://finstat.sk/>.
- [4] GÚČIK, M. a kol., (2012). *Manažment cieľového miesta cestovného ruchu*. Banská Bystrica: DALI-BB. ISBN 978-80-8141-025-3.
- [5] HOLEŠINSKÁ, A., (2012). *Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5847-7.
- [6] LEDNICKÝ, V., PYKA J., (2011). *Management turistické destinace*. Karviná: Obchodně podnikatelská fakulta Slezské univerzity v Opavě. ISBN 978-80-7248-637-3.
- [7] MALACHOVSKÝ, A., PĚČ, J., (2015) Tourism area life cycle model in the development strategy of the mountain regions. In *XVIII. International colloquium on regional sciences*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 756-767. ISBN 978-80-210-7861-1.
- [8] MARÁKOVÁ, V., ŠIMOČKOVÁ, I., (2015). Integrovaná marketingová komunikácia ako predpoklad formovania pozitívneho imidžu štátu v cestovnom ruchu. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-1066-2.
- [9] MINISTERSTVO DOPRAVY A VÝSTAVBY SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2019). *Poskytovanie dotácií*. [online]. [cit. 2019-02-03]. Available at: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/cestovny-ruch-7/poskytovanie-dotacii/zoznam-ziadatelov-o-dotaciu-v-zmysle-zakona-c-91-2010-z-z-o-podpore-cestovneho-ruchu-v-zneni-neskorsich-predpisov>.
- [10] MINISTERSTVO DOPRAVY A VÝSTAVBY SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2019). *Register oblastných organizácií cestovného ruchu na Slovensku*. [online]. [cit. 2019-02-03]. Available at: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/cestovny-ruch-7/register-organizacii-cestovneho-ruchu/register-oblastnych-organizacii-cestovneho-ruchu>.
- [11] MINISTERSTVO FINANCIÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2019). Register účtovných závierok oblastných organizácií cestovného ruchu. [online]. [cit. 2019-03-02]. Available at: <http://www.registeruz.sk/cruz-public/domain/accountingentity/simplesearch>.
- [12] NEJDL, K., (2011). *Management destinace cestovního ruchu*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-673-8.
- [13] OOCR DUDINCE, (2019). *Oblastná organizácia cestovného ruchu Dudince*. [online]. [cit. 2019-03-02]. Available at: <https://www.dudince.sk/organizacia-cestovneho-ruchu/>.
- [14] OOCR REGIÓN HOREHRONIE, (2019). *Oblastná organizácia cestovného ruchu Región Horehronie*. [online]. [cit. 2019-03-01]. Available at: <https://horehronie.net/sk/o-nas/regi%C3%B3n-horehronie/>.

- [15] OOCR REGIÓN GRON, (2019). *Oblasťná organizácia cestovného ruchu Región Gron*. [online]. [cit. 2019-03-02]. Available at: <https://regiongron.sk/kontakt/>.
- [16] OOCR GEMER, (2019). *Oblasťná organizácia cestovného ruchu Gemer*. [online]. [cit. 2019-03-02]. Available at: <https://visitgemer.sk/blog/oocr-a-rozvoj-turizmu-na-gemeri/>.
- [17] OOCR REGIÓN BANSKÁ ŠTIAVNICA, (2019). *Oblasťná organizácia cestovného ruchu Región Banská Štiavnica*. [online]. [cit. 2019-03-02]. Available at: <https://www.banskastiavnica.travel/>.
- [18] OOCR STREDNÉ SLOVENSKO, (2019). *Oblasťná organizácia cestovného ruchu Stredné Slovensko*. [online]. [cit. 2019-03-02]. Available at: <http://www.centralslovakia.eu/oocr/>.
- [19] OOCR TURISTICKÝ NOVOHRAD A PODPOĽANIE, (2019). *Oblasťná organizácia cestovného ruchu Turistický Novohrad a Podpoľanie*. [online]. [cit. 2019-03-02]. Available at: <http://www.tournovohrad.sk/onas>.
- [20] PALATKOVÁ, M., ZICHOVÁ, J., (2014). *Ekonomika turizmu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3643-3.
- [21] POMPUROVÁ, K., (2011). Teoretické prístupy ku skúmaniu cieľového miesta cestovného ruchu. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 44, no. 3, pp. 132-139. ISSN 0139-8660.
- [22] RAICH, F. (2006). *Governance räumlicher Wettbewerbseinheiten*. Wiesbaden: Springer Fachmedien. ISBN 978-3-8350-9445-1.
- [23] RITCHIE, J. R. B., CROUCH, G. I., (2003). *Competitive Destination: A sustainable tourism perspective*. [online]. [cit. 2019-01-10]. Available at: <http://ebookcentral.proquest.com/lib/umb/detail.action?docID=295075>.
- [24] SZPILKO, D., (2017). Tourism Supply Chain – Overview of Selected Literature. *Procedia Engineering*, vol. 182, pp. 687-693. ISSN 1877-7058.
- [25] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, (2019). *Základné ukazovatele za ubytovacie zariadenia cestovného ruchu SR za rok 2017*. [online]. [cit. 2019-02-03]. Available at: <http://slovak.statistics.sk/wps/portal/>.
- [26] THE WORLD TOURISM ORGANIZATION, (2019). *The destination*. [online]. [cit. 2019-01-06]. Available at: www.unwto.org.
- [27] VAŇOVÁ, A. a kol., (2013). *Metodická príručka pre oblasťné organizácie cestovného ruchu na Slovensku*. Banská Bystrica: DALI-BB. ISBN 978-80-8141-058-1.
- [28] VOLGGER, M., PECHLANER, H., (2014). Requirements for destination management organizations in destination governance: Understanding DMO success. *Tourism Management*, vol. 41, pp. 64-75. ISSN 0261-5177.
- [29] Zákon NR SR č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu v znení neskorších predpisov.

SLOVAK AND AUSTRIAN TOURISM STRATEGIES AND PRODUCTS

Stratégie a produkty cestovního ruchu na Slovensku a v Rakúsku

ANDREJ MALACHOVSKÝ

RADKA MARČEKOVÁ

Katedra cestovního ruchu a společného stravování | *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banské Bystrici | *Metej Bel University in Banská Bystrica*
☒ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: andrej.malachovsky@umb.sk, radka.marcekova@umb.sk

Annotation

Statistical results of tourism in Slovakia over the past 20 years are the direct and exact proof of an insufficient implementation of a strategy in comparison with Austrian results in tourism. Strategies as a set of practical measures in tourism are presented in the form of a tourism policy. The aim of this paper is to analyse main strategies in Slovak and Austrian tourism and key statistical figures from tourism in both countries on the demand side. These strategies and statistical figures from both countries are an important and significant element for correct analysing of potential and successful development in both countries. In this international competition has Slovakia many problems with effective strategies and with the stabilisation of the source markets. The article uses a literary method for the analysis of available relevant book and magazine sources, a method of analysis of statistical series, a method of scientific abstraction, induction and deduction on the method of comparison for tourism strategies and statistics of Austria and Slovakia. The result of this comparison is a finding of similarity of products and problems in the structure of the source markets.

Key words

tourism strategy, tourism statistics, Slovakia, Austria

Anotace

Štatistické výsledky cestovního ruchu na Slovensku za posledných 20 rokov sú priamym a presným dôkazom nedostatočnej realizácie trhovej stratégie v porovnaní s rakúskymi výsledkami v cestovnom ruchu. Stratégia ako súbor praktických opatrení v cestovnom ruchu je prezentovaná vo forme politiky cestovního ruchu. Cieľom príspevku je analyzovať hlavné stratégie cestovního ruchu v SR a Rakúsku a kľúčové štatistické údaje o cestovnom ruchu v oboch krajinách na strane dopytu. Tieto stratégie a štatistické údaje z oboch krajín sú dôležitým a významným prvkom pre správnu analýzu potenciálneho a úspešného rozvoja v oboch krajinách. V tejto medzinárodnej konkurencii má Slovensko veľa problémov s účinnými stratégiami a so stabilizáciou zdrojových trhov. Príspevok využíva literárnu metódu na analýzu dostupných relevantných knižných a časopiseckých zdrojov, metódu analýzy štatistických radov, metódu vedeckej abstrakcie, indukcie a dedukcie na metódu komparácie na porovnanie stratégií a štatistických údajov cestovního ruchu Rakúska a Slovenska. Výsledkom tohto porovnania je zistenie o podobnosti produktov a problémoch v štruktúre zdrojových trhov.

Klíčová slova

stratégia cestovního ruchu, štatistika cestovního ruchu, Slovensko, Rakúsko

JEL classification: Z32, Z 38

1. Introduction

The development of strategic management theory is directly related to the development of systems theory, which in the terms of tourism is applied in the form of „systematic tourism theory“. Since tourism is considered primarily as a systematic phenomenon, its operation must meet all systemic features. Otherwise it is impossible to achieve long-term success even in terms of Slovakia as a tourist destination. Premature enjoyment

of economic upswing before 2008 ended with the arrival of the crisis. Decrease in the number of guests in accommodation in 2008 was by 30%, similar to the number of overnight stays, sales in hotels, restaurants and other tourism businesses. Results deriving from the available statistics are a direct proof of the impossibility of long-term development of tourism without a strategy.

The opposite example is Austria, which, based on available statistics recorded only a slight decrease in the number of guests, overnight stays and revenue went up 3%. More than 120 million overnights, and the balance of tourism reaching 10€billion and 700 thousand jobs in tourism in Austria is a direct and exact proof of the need for long-term and purposeful promotion of selected tourism marketing strategy, including taking into account the systematic principle of tourism as an economic phenomenon. A tourism strategy would ultimately bring satisfaction through customer demand and evaluation of the primary and secondary tourism offers and significant economic benefits for the economy of the state and its regions.

Strategies are bringing a long-term competitive advantage in tourism, which means stabilized markets and products. A substantial fact for the creation of successful strategies is the comparison of the main products that countries offering on the market internationally in the context of the market in which they operate. In doing so, less developed countries need to invest not only in tourism products but also in infrastructure, which is usually undeveloped. This infrastructure is also the cause of a lack of interest in the country (Pedrana, 2013). The offered product is the basis for the interest of individual market groups on an international scale

System theory arose at a time when a majority of the strategic management principles, as we know it today, was formed. Strategic management influenced primarily the emphasis of the status of strategic analysis and the choice of specific strategies in connection with the circumstances in which a single firm is located. The issue of strategic analysis is associated with assessments of the impacts both superior and associated systems in terms of system theory, selection of a particular model, strategy is a response to the presumption of tourism as a system to succeed in a competitive market (Balážová, Papcunová, Jarábková, 2007). Therefore it is necessary to state that any other understanding of strategic management applications in terms of tourism management is unacceptable and is not based on respect of fundamental theoretical principles of managerial science. The aim is to improve the competitive position of Slovakia as a tourist destination, GDP growth, employment and balancing inter-regional differences.

The proof of strategic management applications to theory and practice of tourism are successful tourism policy in different countries of Europe and the world. Tourism policy has become a tool for strategic management enforcement with the main output in the form of strategies, which preceded the formulation of mission, objectives, analysis of an internal and external environment, defining the strengths and weaknesses, opportunities and threats (Jarábková, Majstríková, 2016a). All the components of strategic management can be found in various documents of national or regional institutions which have an impact on tourism management.

The fragmented industry consists of many small organizations. Characteristic feature is that none of the organizations holds significant market share. In the market any entrepreneurial subject in the role of a leader who would fundamentally set the rules of the competition does not exist.

Industry can become consolidated through the concentration of capital in dependence on various factors, however many industries remain fragmented for a longer time. To create a strategy is one of the most important characteristics typical for this process (Jarábková, Majstríková, 2016b). It is a decision-making process, which consists of finding ways in which strategic objectives can be achieved. There are many ways to meet strategic objectives and changes in the views and approaches in the case of failures of strategy.

2. Types of strategies in tourism

In tourism, it is necessary to apply in along all three strategic levels. More than anywhere else the principle of long duration and consistency is valid here. It is also valid for the strategy in terms of its implementation and effects,

Tab. 1: The application of strategies according to strategic management to the conditions of tourism

Theory of strategic management	The application on tourism
Enterprise strategy - 4 strategies of product – market matrix strategy of stabilization, development, deceleration	National level = Market strategies of the first level - 4 strategies of product – market matrix - strategy of stabilization, development, deceleration
(simultaneous application of functional strategies)	(simultaneous application of functional strategies)
Business strategies 1. Contingency approach - Hofer 's model of product life cycle phase 2. Generic approach - Porter's competition strategies (cost management, differentiation strategy, specialization strategy)	Regional and local level = Market strategies of the second level 1. Contingency approach - Hofer 's model of product life cycle phase 2. Generic approach - Porter competitive strategy (cost management, differentiation strategy, specialization strategy)
(simultaneous application of functional strategies)	(simultaneous application of functional strategies)
Functional strategies - Marketing - Production of services and products - Employees - Finances	Enterprise strategies Functional strategies - Marketing - Production of services and products - employees - finances
Without concurrent application	(simultaneous application of functional and enterprise strategies in connection with national and regional level)

Source: Own processing based on the theories of strategic management and theories of tourism

It goes without saying that what applies at the enterprise level also applies at the state and its regions. These are strategies of the first level. In management of tourism in Slovakia at the national level is based on the product-market matrix and based on it select one of four possible strategies. Based on this initial selection it is then necessary to proceed to the strategy development, preservation stabilization or decay (Kostková, 2010). While fulfilling a product – market matrix in terms of key products – as a product, we define in terms of key products, which Slovakia offers to the international tourism market and in terms of marketing to key markets, the most interesting for Slovakia are in terms of the number of guests, overnight stays, average number of nights, and the average spending per guest. Given the fact that tourism products in Slovakia are given and cannot be changed in the short term, it is necessary to choose the strategy of stabilization, growth or decay and focus on target markets.

Strategies of the second level are linked to these main types of market strategies, in theory of strategic management they are also called business strategies. They also deal with the issue of how we will compete in a particular type of product or in a particular market (Kostková, Botlíková, 2014). The purpose of the strategy of the second level is to gain a competitive advantage over rivals. The offer of the opponents can be beaten by different products that offer products at a lower price, or a combination of these two sources. The main market strategy is based on a product – market matrix at the enterprise/business level and at its business unit is filled with competitive strategies so that each business unit offers a product that is competitive and interesting in its price.

From this relationship for tourism we derive the same application of product - market matrix at the State level and competitive strategies at the regional level. It should be emphasized that these strategies must be in mutual compliance and, moreover, cannot function without each other.

The example of Slovakia, where several years ago a strategy for the State was established and was not tied to the regional level, and from the achieved results is the proof of the impossibility of a functioning of tourism as a system of selected measures. There's natural confirmation of the system theory of tourism and theory of strategic management. Successful strategy of the second level takes into account effects of external environment, combines different functional strategies and is based on a competitive strategy that responds to conditions inside the industry. The terms within the industry in tourism are evaluated not only within the country but also

as key competitive conditions in markets and source. To formulate a successful strategy for tourism at the state and regional level mainly means accepting the decision, which needs will be satisfied, which target customer groups will be satisfied and how (Kostková, Pellešová, Botlíková, 2015). From these decisions the sources of competitive advantage are created and the way how the state and its regions will compete with their products is determined.

Tourism policy refers to an overall, high-level plan that includes goals and procedures. Policies are generally found in formal statements such as laws and official documents and statements. Tourism policy is generally considered to be an area of a national overall economic policy (Andraz, Norte, Goncvaes, 2015). It is a public policy designed to achieve specific objectives relevant to tourism established at the municipal, state or federal level. Policy also evolves from the survey and analysis of present tourism development patterns and infrastructure, tourist attractions and activities, and the tourist market. More generally, tourism policy should reflect the overall development policy of the country or region so that tourism is well integrated with it. The above-mentioned definition raises questions about:

- Formulating tourism policy
- Objectives of tourism policy
- Objectives achieving

Although tourism is an activity sustained mainly by private initiative, governments have traditionally played an essential role in its development and in the promotion of their countries as a tourist destination through the activities of National Tourism Administrations (NTAs). Defining tourism policy as a public policy means that it is formulated by the public sector, which comprises central government and local authorities (general government), together with the nationalized industries or public corporations (Asmelash, Kumar, 2019).

Tourism affects many areas, the economic, socio-cultural and environmental. This is the principal reason for government's involvement in tourism development. Various economic reasons may induce the public sector to foster tourism:

- - Improved balance of payment situation.
- - Regional development.
- - Diversification of the economy.
- - Increased income levels and state revenues.
- - New employment opportunities.
- - Stimulation of non-tourism investment.

Social considerations are another important reason (Pedrana, 2013). Governments participate in tourism development in order to maximize the socio-cultural benefits of tourism (such as: cultural exchange, revival of traditional crafts and ceremonies, rural development, etc.) The state may also have a general responsibility to protect the social wellbeing of individuals by minimizing tourism as adverse socio-cultural effects (such as: deterioration of important historic and archeological sites, social degradation, overcrowding by tourists, loss of convenience for local residents, etc.) Another reason is the need for controlling the environmental impact of tourism, such as pollution and other environmental hazards and land use problems resulting from poor planning, setting and engineering of tourist attractions and facilities (Jenkins, 2011). Besides the above-mentioned reasons, government may encourage the development of tourism to further political objectives.

In order to achieve the policy objectives, NTAs are involved in many activities aiming to coordinate or encourage tourism development. Clearly, a significant number of countries around the world are still in an early stage of tourism development, particularly in developing countries and in countries where tourism is in a transition stage (Hall, 2008). But the European Union, North America and significant parts of East Asia and the Pacific countries have reached an advanced stage of tourism development. Thus, the degree of government involvement in the tourism sector differs from country to country, and so do the reasons of this involvement. Fulfilling the requirements of tourism policy, minimizing its negative impacts, and reaping the rewards, are the primary goals of tourism planning (Hall, 2008). Planning is particularly important for tourism development because of two characteristics of the tourism industry. First, tourism is a complex industry that stretches across many different sectors and businesses (therefore, it affects a wide-range of areas); second, tourism development usually requires both the public and private sectors to undertake major capital investment projects (hotel accommodations, public works infrastructure, transportation links). Because of these two characteristics, a lack of planning can result in mistakes that cannot be corrected (or are extremely costly to rectify), and which the host community will have to endure for many years. Legislation, stimulating regulations and terms under which activities related to tourism take place, is a state responsibility. Tourism legislation includes the basic tourism law. This law typically sets forth the policy for developing tourism and establishes the functions, structure and sources of funding of the national

tourism organizations (or regional tourism office). Various specific regulations are necessary for the protection and preservation of tourist facilities and the natural, historical, and cultural, resources of the country. Where national and regional authorities offer a policy of supporting the development of tourism as an income-contributing sector of the economy, this normally entails some form of government expenditure to help with the commercial provision of services (Butowski, 2010). This is especially important in tourism destinations that are in a development stage. Not only may government provide the funds required to the viability of marginal projects, but overt political support can be an element which psychologically reinforces decisions to invest (Pomurová 2011).

3. An application of the product – market matrix on the example of Austria and Slovakia as the basis of the tourism strategy

Slovakia is in the recent decades a bad example how it is possible to waste a potential for tourism development with direct influences on the economy and employment. It could choose from three basic marketing strategies (the growth, the conservation, and the fall-back), but, actually it has chosen none. This mistake was redoubled by not respecting the product-market matrix, since new markets were looked for and the old ones, stabilized, were let tumble. The markets of the surrounding central European countries benefited significantly from that situation, as they focused their efforts on obtaining the visitors from the Czech Republic, Poland, Hungary, and Austria. Austria made a hard effort from the beginning of the nineties of the 20th century to gain the visitors from the Czech Republic and Slovakia, and it ultimately succeeded. It reached record-high numbers of accommodated visitors from the Czech Republic and Slovakia from nearly a zero level after the year 1990.

By analysing the reached results in tourism, forecasting its future development, and by setting the fundamentals for the tourism development strategy to the future Slovakia has to draw only from well-tried strategic management models, the validity of which was verified by both the theory and the practice. Such a model is the product-market matrix, which enables us to decide if we will provide the existing products to the existing customers, the existing products to new customers, new products to the existing customers, or, by applying the diversification process, we offer new products to new customers. In reference to the previous sentence it is necessary to decide on implementing the strategy in the form of stabilisation, the growth, or a decline and at the tourism objects' level on the cost, differentiation, or the focus strategies. From the product-market matrix point of view as the first step it is necessary to compare the products. By comparing the product base and the visitor group base we decided to choose Austria because of two factors. These are the similarity of provided products and the similarity of visitor target groups between our countries. We chose the effects of the world economic crisis on the numbers of accommodated visitors and overnight stays as a significantly effecting factor, which had a radically different progress.

Tab. 2: Comparison of tourism products in Austria and Slovakia from the product - market matrix point of view

Tourism products in Austria	Tourism products in Slovakia
Activity holiday	Winter and summer mountain-air holidays
Ski holiday	- skiing
Recovery holiday	- recovery
Family holiday	- relax with family
Walking, hiking	- hiking
Sightseeing tours	Sightseeing tours
Spa holiday	Stay at the spa
Cultural holiday	Cultural events visit
Participation in various events	Participation in various events
Family/Acquaintance visit	Family/Acquaintance visit
Wellness and Beauty holiday	Wellness and Beauty holiday
City break	City break

Source: *Tourismus in Zahlen, Austrian Federal Economic Chamber, 2018, the own processing*

Both Austria and Slovakia offer in the tourism market similar products connected with the different primary and secondary offering conditioned by the geographic localisation. These are mainly the winter and summer mountain-air holidays, the spa stays, the cultural events visit, the family and acquaintance visits, the wellness holiday, and the city breaks. The tables 3, 4 include the data on the number of visitors and overnight stays in Austria and Slovakia. These data are interesting in the context of the crisis development, when Austria recorded only a slight decrease, or even an increase of the domestic tourism. Austria focused its effort in tourism on gradual implementation of the market entry strategies, the continuous product development strategies, and the market development strategies by using the product-market matrix. On the basis of the long-term market evaluation it

aimed at the supply of existing products, which were innovated progressively and developed for existing groups. It focused mainly on the domestic tourism maintenance.

Austria focused its effort in tourism on gradual implementation of the market entry strategies, the continuous product development strategies, and the market development strategies by using the product-market matrix. On the basis of the long-term market evaluation it aimed at the supply of existing products, which were innovated progressively and developed for existing groups. It focused mainly on the domestic tourism maintenance; the losses from the German market have been replaced by the accessions from the markets of the surrounding middle and East European countries. A gradual decline in the number of visitors and overnight stays from Germany is for Austria a long-term phenomenon. Therefore, since the beginning of the 90-ties of the 20th century, it has focused its effort on the surrounding markets, knowing that their purchasing power will grow.

Tab. 3: Number of overnight stays from selected countries in Austria in the years 2005 to 2017. (in thousands of overnights and in %)

Visitors/ year	2005	%	2008	%	2009	%	2010	%	2015	%	2017	%
Slovakia	232	0.19	389	0.31	424	0.34	465	0.37	701	0.52	738	0.51
Czech Republic	1 133	0.95	1 779	1.40	1 955	1.57	1 972	1.58	2 678	1.98	2 849	1.97
Poland	820	0.69	1 389	1.10	1 386	1.11	1 423	1.14	1 708	1.26	1 885	1.30
Hungary	1 296	1.09	1 642	1.30	1 499	1.21	1 510	1.21	1 665	1.23	1 871	1.29
Germany	51 028	42.79	50 144	39.57	48 857	39.30	48 155	38.56	50 199	37.12	53 576	37.08
Total of Foreign countries	87 741	73.58	92 840	73.26	89 864	72.29	89 857	71.95	98 824	73.07	105 977	73.34
Austria	31 501	26.42	33 879	26.74	34 443	27.71	35 023	28.05	36 425	26.93	38 523	26.66
Total of Overnight	119 242	100.00	126 719	100.00	124 307	100.00	124 880	100.00	135 249	100.00	144 500	100.00

The source: *Tourismus in Zahlen. 2018. Austrian Federal Economic Chamber, the own processing*

It succeeded by following the basic strategies with the growth strategy at the product-market matrix level, and the differentiation strategy at the regional level, without applying the diversification strategy which is costly. Austria based the differentiation at the regional level on the fact, that the state and its regions are the brand which is still well-purchasable, and on the supply of a differentiated product in individual regions. A sharp increase of the visitors and overnight stays number from Slovakia, the Czech Republic, Poland, and Hungary in the recent years is the direct evidence that its strategy has been successful. Including the visitors from Germany these markets accounted for 56% of the visitors' number and 54% of the number of overnight stays. By applying such a relatively simple strategy based on the usage of its good reputation and due to the proximity of potential source markets and the inaction of its competitors Austria has made significant achievements and it has not had to invest a large resources to costly strategies in distant markets.

Tab. 4: Numbers of overnight stays from selected countries in Slovakia in the years 2005 to 2017. (in thousands of stays and in %)

Visitors/ year	2005	%	2008	%	2009	%	2010	%	2015	%	2017	%
Czech Republic	1 375	12.81	1 705	13.68	1 301	12.52	1 350	13.02	1 402	11.35	1 768	11.84
Poland	608	5.66	942	7.56	480	4.62	453	4.37	430	3.48	512	3.43
Hungary	322	3.00	225	1.81	137	1.32	120	1.16	153	1.24	220	1.47
Germany	1 005	9.36	682	5.47	528	5.08	491	4.73	451	3.65	487	3.26
Austria	172	1.60	159	1.28	123	1.18	121	1.17	157	1.27	183	1.23
Total of Foreign countries	4 872	46.39	5 261	42.21	3 769	36.27	3 807	36.72	4 456	36.08	5 429	36.35
Slovakia	5 861	54.61	7 203	57.79	6 622	63.73	6 560	63.28	7 894	63.92	9 507	63.65
Total of Overnights	10 733	100.00	12 464	100.00	10 391	100.00	10 367	100.00	12 350	100.00	14 937	100.00

The source: *statistic data of The Ministry of Economy of the Slovak Republic*

Considering the period from 2005 to 2017 Slovakia is an opposite example. The success based on a booming growth till the year 2008 has disappeared due to the incoming crises and the decline in the visitor's and the overnight stays number from the key source markets amounts to dozens of percent. The next research will probably deal with the effects of the euro currency introduction on a slump of the visitors' and overnight stays number. The

question is why due to weakening the national currencies in 2009 Austria did not experience the similar decrease. One of the possible answers is that its growth was not based on the boom, but on the long-term strategy and that the introduction of the euro currency in Slovakia fully revealed an excessive price level in relation with the quality of provided services (Pompurová, 2009).

The year 2009 meant the return to the level from the year 2005, in case of Hungary the decline was much higher. It is striking that the German market had begun to crumble long before the introduction of the euro currency and in 2009 it reached 68% of the level in 2005 in terms of the visitors' number and 52% of the level in terms of the overnight stays number. There was a decline of 7% in the number of accommodated guests from Germany already in 1994. It was one of the first signals of a collapse of this important market.

Conclusions

The mentioned data on the products and markets using the example of comparing the results of Austria and Slovakia in tourism, including the turbulent period of the crises that did not produce almost no changes in Austria, but a large decline in Slovakia, are the real evidence of the need to promote purposefully the tourism development strategy based on the well-tried theoretical models, the validity of which can be verified by comparing the products and the target markets in practice.

There follows a lesson for Slovakia that relying on the booming trend has revealed insufficient activities at the strategic level in terms of the marketing strategies of the first and second levels. Filling the product – market matrix also refers to the fact that from the point of view of the first level marketing strategy it necessary to strengthen the existing products including their innovation in accordance with the European trends and to focus on the traditional markets, for which Slovakia cannot be a differentiator, this is what Austria has become, but it can successfully implement the specialisation strategy focusing on the product and target groups differentiation. Slovakia has a significant growth potential in the given markets, especially by considering the numbers of visitors and overnight stays from Germany in Austria. Moreover, both the countries have in common other target markets having relatively significant position in the number of visitors and overnight stays such as Russia, Ukraine, Italy, and the United Kingdom. It depends on Slovakia how it uses these market opportunities. It will not be possible without functioning and mutual consistency of strategies at the states, regions, and tourism objects levels.

Slovakia and Austria are offering similar products for similar target groups in the Central European tourism market. Austria has a competitive advantage in this competitive fight. Despite its gradual growth, Slovakia is losing its key target markets from neighboring countries. This is due to Austria's long-term consistent policy in the international tourism market. In Slovakia, there is a need to significantly increase the efforts of guests from neighboring countries. Otherwise, we will continue to lose market shares due to a weaker competitive position.

Literature

- [1] ANDRAZ, J. M., NORTE, N. M., GONCALVES, H. S., (2015). Effects of tourism on regional asymmetries: Empirical evidence for Portugal. *Tourism Management*, vol. 50, no. 1, pp. 257-267. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2015.03.004.
- [2] ASMELASH, A. G., KUMAR, S., (2019). Assessing progress of tourism sustainability: Developing and validating sustainability indicators. *Tourism Management*, vol. 54, no. 1, pp. 67-73. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2018.09.020.
- [3] BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V., JARÁBKOVÁ, J., (2007). *Cestovný ruch a samospráva*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita. ISBN 978-80-8069-862-1.
- [4] BUTOWSKI, L. (2010). Tourism as development factor in the light of regional development. *Tourism*, vol. 20, no. 11, pp. 5 – 10. ISSN 2080-6922.
- [5] HALL, C. M., (2008). *Tourism Planning, Policies, Processes and Relationships*. London: Prentice Hall. ISBN 978-0-13-204652-7.
- [6] JARÁBKOVÁ, J., MAJSTRÍKOVÁ, L., (2016a). Vybrané finančné nástroje podpory vidieckeho cestovného ruchu v Nitrianskom samosprávnom kraji. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 1016–1024. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-131.
- [7] JARÁBKOVÁ, J., MAJSTRÍKOVÁ, L., (2016b). Zhodnotenie finančnej podpory rozvoja vidieckeho cestovného ruchu z program cezhraničnej spolupráce HU-SK. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 1025–1031. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-132.

- [8] JENKINS, J., (2011). *Destination Planning and Policy: Process and Practice*. In PIZAM, A., WANG, Y. *Destination Marketing and Management: Theories and Applications*. Cambridge: CAB International. ISBN 978-1-84593-700-3.
- [9] KOSTKOVÁ, M., BOTLÍKOVÁ, M., (2014). Influence intervention by the Czech national bank on tourism in the Czech republic. In *15th International Scientific Conference on International Relations - Contemporary Issues of World Economics and Politics. Sborník příspěvků*. Smolenice: Ekonomická univerzita, pp. 289 – 297. ISBN 978-80-225-3980-7.
- [10] KOSTKOVÁ, M., (2010). *Udržitelný rozvoj venkova a cestovní ruch*. Chrudim: Vodní zdroje Ekomonitor. ISBN 978-80-86832-52-4.
- [11] KOSTKOVÁ, M., PELLEŠOVÁ, P., BOTLÍKOVÁ, M., (2015). Development of Consumption in Czech Tourism In The Time of Changing the Monetary Policy. In *Innovation Management and Sustainable Economic Competitive Advantage: From Regional Development to Global Growth*. International Business Information Management Association, pp.480-488. ISBN 978-0-9860419-5-2.
- [12] MINISTERSTVO DOPRAVY SR, (2019) *Statistic data of The Ministry of Transport of the Slovak Republic*. [online]. [cit. 12/3/2019]. Dostupné z: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/cestovny-ruch-7/statistika>
- [13] PEDRANA, M., (2013). Local economic development policies and tourism. An Approach to sustainability and culture. *Regional Science Inquiry Journal*, vol. 5, no. 1, pp. 91-99. ISSN 1791-7735.
- [14] POMPUROVÁ, K. (2011). Teoretické prístupy ku skúmaniu cieľového miesta cestovného ruchu, *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 44, no. 3, pp. 132-140. ISSN 0139-8660.
- [15] POMPUROVÁ, K., (2009). Atraktivnosť potenciálu cestovného ruchu Slovenska z hľadiska jeho ponuky pre potenciálnych francúzsky hovoriacich návštevníkov na základe prezentačného prístupu, *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 42, no. 3-4, pp.168-178. ISSN 0139-8660.
- [16] RAKÚSKA HOSPODÁRSKA KOMORA, (2019) *Tourismus in Zahlen*, Austrian Federal Economic Chamber, [online]. [cit. cit. 12/3/2019]. Dostupné z: <https://www.wko.at/branchen/tourismus-freizeitwirtschaft/tourismus-statistiken.html>.

VPLYV CESTOVNÉHO RUCHU NA ROZVOJ MESTA PIEŠŤANY

Impact of the tourism on the development of Piešťany town

MIROSLAVA TREMBOŠOVÁ¹

ALENA DUBCOVÁ¹

HILDA KRAMÁREKOVÁ¹

PETER TREMBOŠ²

¹Katedra geografie a regionálneho rozvoja | ¹Depart. of Geography and Regional Development
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: mtrembosova@ukf.sk, adubcova@ukf.sk, hkramarekova@ukf.sk

²Oblasťná organizácia cest. ruchu Rezort Piešťany | ²Regional Tourism Organization Resort Piešťany
✉ Kukučínova 21, 921 01 Piešťany, Slovak Republic
E-mail: peter.trembos@gmail.com

Anotace

Cestovný ruch je významným fenoménom, ktorý formuje ľudskú spoločnosť. Ovplyvňuje nielen ekonomiku, ale má i výrazné sociálne, kultúrne a politické dopady. V špecifických prípadoch má tiež dôležitú centrotvornú funkciu. Potvrzuje to aj príbeh mesta Piešťany, ktoré sa vďaka rozvoju kúpeľného cestovného ruchu zmenilo z malého vidieckeho sídla s dominantnou poľnohospodárskou aktivitou na svetoznáme kúpeľné mesto so širokým spektrom ekonomických aktivít. Cieľom príspevku je na základe štúdia historických materiálov, spracovania štatistických údajov, terénneho výskumu a vyhodnotenia dotazníkového prieskumu podnikateľského prostredia vyhodnotiť vplyv cestovného ruchu na sociálny a ekonomický rozvoj mesta. Stagnácia v počte prenocovaní, dlhodobí pokles počtu zahraničných návštevníkov i zmeny v ich skladbe a v preferenciách majú za následok pokles počtu ubytovacích zariadení a lôžok. Došlo k poklesu zamestnanosti v zariadeniach cestovného ruchu. Zvýšil sa podiel odchádzajúcich Piešťancov za prácou. Spolu s intenzívnym suburbanizačným procesom dochádza následkom týchto zmien k úbytku počtu obyvateľov mesta a k ich starnutiu. Mesto preto musí hľadať aj iné ekonomické aktivity, ktoré by zvrátili tento nepriaznivý vývoj.

Klíčová slova

cestovný ruch, sociálny a ekonomický rozvoj mesta, suburbanizácia, zamestnanosť, podnikanie

Annotation

Tourism is an important phenomenon that shapes human society. It affects not only the economy but also has significant social, cultural and political implications. In specific cases, it also has an important center-making function. This is also confirmed by the story of the Piešťany Town which, thanks to the development of spa tourism, has changed from a small rural settlement with a dominant agricultural activity to a world-famous spa town with a wide range of economic activities. The aim of the paper is to evaluate the impact of tourism on the social and economic development of the town based on the study of historical materials, statistical data processing, field research and evaluation of the questionnaire survey of the enterprise environment. The stagnation in the number of overnight stays, long-term decline in the number of foreign visitors and changes in their composition and preferences result in a decrease in the number of accommodation facilities and beds. There has been a decline in employment in tourism facilities. The proportion of inhabitants leaving for work has increased. Along with the intense suburbanization process, these changes have led to a decline in the population of the town and its aging. Therefore, the town has to seek also other economic activities which would reverse this unfavorable development.

Key words*tourism, social and economic development of the town, suburbanization, employment, enterprise***JEL classification:** R39**1. Úvod**

V priebehu 19. a najmä 20. storočia sa kúpeľný cestovný ruch stal pre mesto Piešťany najvýznamnejším faktorom rozvoja. Vybudovaním prvého kúpeľného domu v roku 1822 začala premena z pôvodne vidieckeho sídla s poľnohospodárskou funkciou na najvýznamnejšie kúpeľné mesto Slovenska so širokým spektrom ekonomických aktivít. Rozvoj kúpeľníctva prináša rast zamestnanosti, zvyšuje príjmy, zlepšuje zdravie obyvateľov a celkovo zvyšuje kredit lokality. Je najdôležitejším atraktorom podmieňujúcim rozvoj hospodárskych aktivít v meste i v jeho zázemí.

2. Teoretické východiská

Téma cestovného ruchu a rekreácie, zvlášť problematika kúpeľného cestovného ruchu, rezonuje v odbornej literatúre už desaťročia. Autori sa v prevažnej miere zaoberajú ekonomikou prevádzky, manažmentom a marketingom. Z množstva prác zaoberajúcich sa touto problematikou možno spomenúť napríklad prácu Knopa a kol. (1999), Seifertovej (2003), Kostkovej (2010). Vývoj českého kúpeľníctva podrobne analyzuje Fialová (2004). Vzťahmi medzi týmito odvetvami a rozvojom lokality sa detailnejšie zaoberal napríklad Barta (2007). Kúpeľníctvo ako špecifické „priemyselné“ odvetvie podrobne analyzovali vo svojej práci z roku 2008 Bodeker a Cohen. Puczko a Smith (2009) tiež upriamili pozornosť na cestovný ruch zameraný na kúpeľníctvo a wellness. Na Slovensku sa vývoju kúpeľov a kúpeľníctva venovali napr. Mulík (1981), Eliašová (2009), (Fialová a Orosz, 2012). Viacero autorov venuje pozornosť aj zmenám, ktoré nastali v kúpeľníctve v trhových podmienkach. Tu možno spomenúť napr. prácu Budáka (2002) alebo Borvičákovej-Drotárovej (2012). Komplexný pohľad na túto tému prináša práca Matlovičovej a kol. (2013). Cestovný ruch v Piešťanoch a jeho vzťah k maloobchodnej sieti bol hodnotený v práci Tremboš a Trembošová (2014). Detailnejší rozbor vzťahu medzi cestovným ruchom a socioekonomickým rozvojom lokality doteraz nie je podrobne analyzovaný. Na rozdiel od iných foriem cestovného ruchu vznáša na destináciu špecifické požiadavky. Ich akceptovanie, spolu so sprievodnými javmi ako je napríklad rast ceny nehnuteľností, zákonite vedie k formovaniu špecifického osídlenia a charakteristického socioekonomického formátu takejto lokality.

3. Cieľ, dáta a metodika skúmania

Cieľom príspevku je poukázať na vplyv cestovného ruchu na rozvoj mesta Piešťany, demografické zmeny, zamestnanosť i dochádzku za prácou. Vstupné dáta súvisiace s cestovným ruchom, demografickým vývojom a zamestnanosťou obyvateľstva boli získané zo Štatistického úradu SR, pracoviska v Trnave. Vplyv podnikateľského prostredia v oblasti cestovného ruchu na rozvoj mesta bol zisťovaný prostredníctvom prieskumu 90 subjektov, ktorých prevádzky sa nachádzali najmä v centre mesta. Pri hodnotení významu jednotlivých oblastí pre rozvoj ich podnikania boli respondenti požiadaní, aby k vybraným ôsmim faktorom priradili bodové hodnotenie od 1 do 5 (1 – žiadny, 5 – veľmi veľký význam). Vyhodnotených bolo 29 došlých dotazníkov.

4. Cestovný ruch v Piešťanoch

Slovensko je v rámci Európy pokladané za tradičnú kúpeľnú destináciu s dávnou históriou, ktorá sa spája so vznikom prvých centier osídlenia. Tie boli často lokalizované nielen na trase významných obchodných ciest ako bola napríklad Jantárová cesta, ktorej jedna vetva prechádzala neďaleko Piešťan, ale aj v blízkosti termálnych prameňov. Prvá písomná zmienka o Piešťanoch je z roku 1113 v Zoborských listinách. Podrobnejší opis lokality, termálnych zdrojov, liečebných účinkov a spôsobu ich vyžívania uvádza Juraj Wernher (pôvodne Wernherus, 1549) vo svojom diele „De admirandis Hungariae aquis hypomnematum“ (O podivuhodných vodách Uhorska), kde ich označuje za najliečivejšie kúpele v Uhorsku. Hoci prvýkrát bolo dielo vydané v Bazileji v roku 1549 a v priebehu 16. storočia aj vo Viedni, v Antverpách, Kolíne nad Rýnom a vo Frankfurte, na území dnešného Slovenska vyšlo až v roku 1713 v Trnave. Zo 16. storočia je zdokumentovaná aj informácia, že sa do Piešťan schádzali chorí za účelom liečby nielen z Uhorska, ale aj z Moravy, Čiech a Poľska.

Do medzinárodného povedomia sa kúpele dostali aj vďaka pôsobeniu českého exulanta, kňaza a básnika Adama Trajana z Benešova (1586 – 1650). V oslavnej básni „Saluberrimae Pistinienses Thermae“ (Najuzdravujúcejšie Piešťanské kúpele) vydané v Trenčíne v roku 1642 ospieval ich ozdravnú silu. Uvádza, že ich v hojnom počte navštevujú chorí aj z ďalekých krajov (Šípoš, 1992).

Moderný rozvoj piešťanských kúpeľov nastáva koncom 19. storočia. Je spojený s pôsobením rodiny Winterovcov. Začiatkom 20. storočia tu vyrástli v secesnom štýle viaceré kúpeľné hotely.

Rozvoj kúpeľníctva sa v meste nezastavil ani po dvoch svetových vojnách, zoštátnení a následnom znárodnení kúpeľov v 40-tych rokoch a ich privatizácii po roku 1989. Jadrom kúpeľného cestovného ruchu Piešťan je Kúpeľný ostrov, kde je koncentrovaná dominantná časť kúpeľnej liečby. Sírnato-hydrouhličitanová, vápenato-horčíková sírna voda tu vyviera z hĺbky až 2000 metrov a má teplotu do 69°C. Liečivé sírnaté bahno, ktoré je raritou Piešťan sa využíva v liečbe reumatizmu, pri rehabilitácii pohybového aparátu a nervového systému. Najvýznamnejším prevádzkovateľom kúpeľnej liečby sú Slovenské liečebné kúpele Piešťany, a.s. V roku 2017 mali tržbu viac ako 37 mil. a zisk približne 1,5 milióna eur (www.finstat.sk). Počtom návštevníkov patria k najväčším kúpeľom Slovenska.

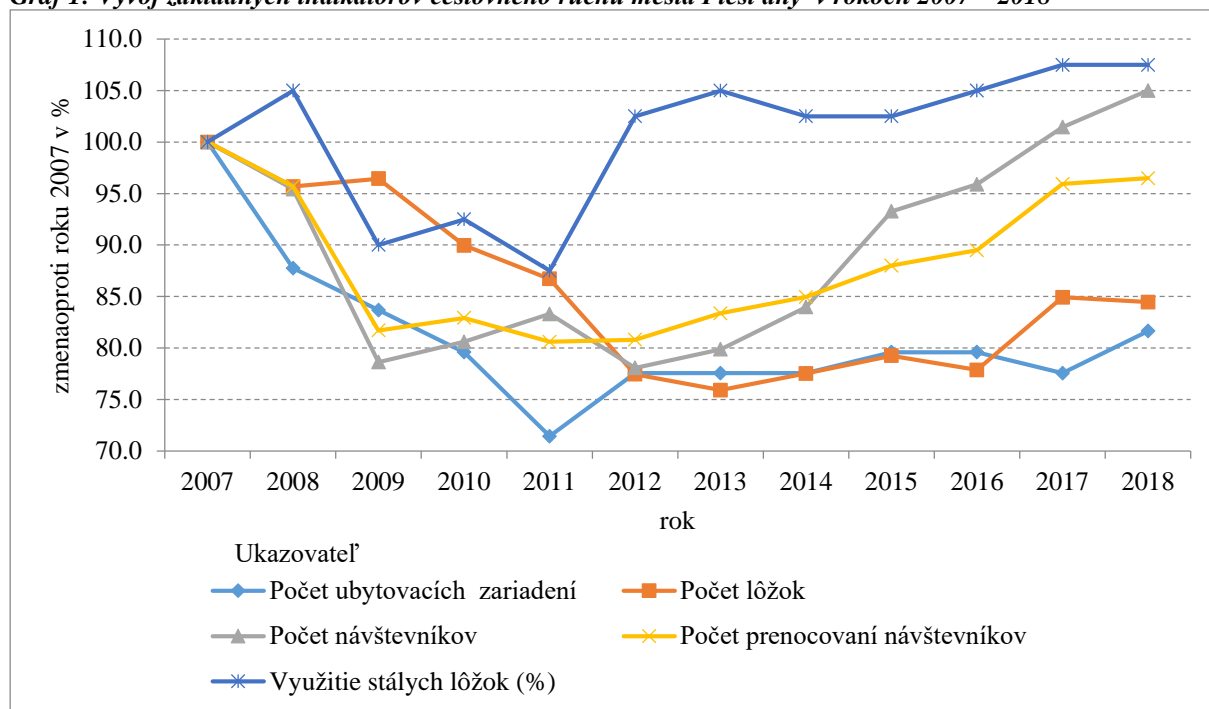
Vývoj základných indikátorov cestovného ruchu v Piešťanoch v rokoch 2007 až 2018 je uvedený v nasledujúcej tabuľke (tab. 1). V roku 2007 sa v Piešťanoch nachádzalo 49 ubytovacích zariadení s celkovým počtom lôžok 5 557. Do roku 2018 počet zariadení klesol na 40, lôžková kapacita sa znížila na 4 693 lôžok. Vývoj počtu návštevníkov mal nerovnomerný vývoj - po roku 2007 mal klesajúcu tendenciu až do roku 2009, kedy sa naplno prejavila globálna finančná kríza. To sa odzrkadlilo na prudkom poklese návštevníkov (o 17,60 % oproti roku 2008). Rok 2010 možno charakterizovať už ako rok stabilizácie, v ktorom sa zaznamenal, hoci minimálny, ale predsa len rastúci počet návštevníkov oproti roku 2009. Roky 2011 a 2012 sú roky s kolísavým vývojom. Od roku 2012 možno pozorovať stály nárast počtu návštevníkov, ktorý v roku 2018 dosiahol 116 813 osôb.

Tab. 1: Vývoj základných indikátorov cestovného ruchu mesta Piešťany v rokoch 2007 - 2018

Ukazovateľ	Počet ubytovacích zariadení	Počet lôžok	Počet návštevníkov	Počet prenocovaní návštevníkov	Využitie stálych lôžok (%)
2007	49	5 557	111 236	691 942	40
2008	43	5 317	106 148	662 185	42
2009	41	5 359	87 464	565 309	36
2010	39	4 999	89 653	573 746	37
2011	35	4 818	92 656	557 715	35
2012	38	4 303	86 828	559 089	41
2013	38	4 218	88 846	576 803	42
2014	38	4 308	93 412	587 764	41
2015	39	4 404	103 744	608 864	41
2016	39	4 327	106 666	619 262	42
2017	38	4 719	112 857	663 806	43
2018	40	4 693	116 813	667 624	43

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2019

S vývojom počtu návštevníkov úzko súvisí i počet prenocovaní, ktorý má po roku 2011 rastúci trend, v roku 2018 dosiahol hodnotu 667 624. Pomalší rast počtu strávených nocí oproti počtu ubytovaných hostí spôsobil skrátenie dĺžky pobytu z 6,2 (r. 2007) na 5,7 prenocovaní (r. 2018). Vývoj týchto základných indikátorov cestovného ruchu zobrazuje za obdobie rokov 2007 - 2018 graf 1. Hodnoty ukazovateľov v rokoch 2008 až 2018 sú prepočítané k roku 2007.

Graf 1: Vývoj základných indikátorov cestovného ruchu mesta Piešťany v rokoch 2007 – 2018

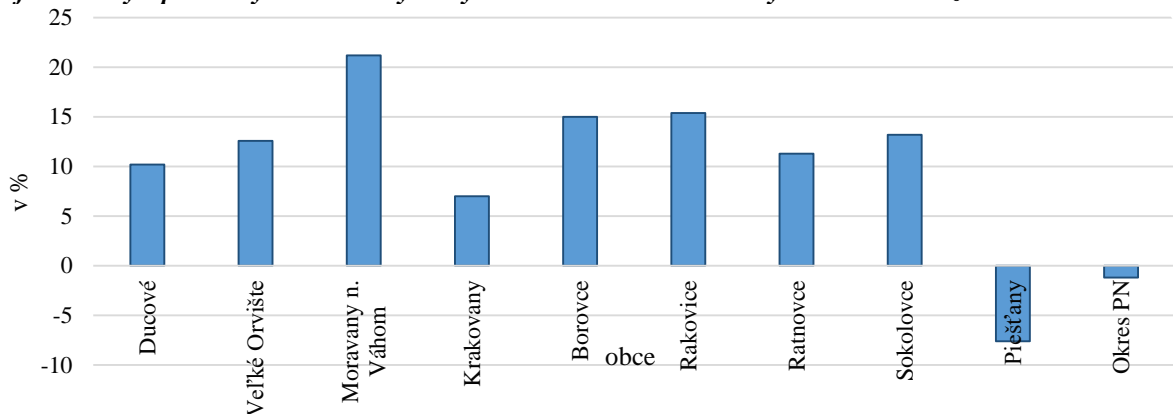
Zdroj: Štatistický úrad SR, 2019

5 Výsledky a diskusia

5.1 Demografické zmeny

Snáď najlepšie možno dokumentovať rozvoj mesta na vývoji počtu jeho obyvateľov. V roku 1869 mali Piešťany iba 3472 obyvateľov. V priebehu ďalších 148 rokov sa tento počet znásobil 8-krát a v roku 2015 dosiahol 27 866. Maximum dosiahol v roku 1991, kedy v meste bývalo 33 176 obyvateľov (spolu s aglomerovanou obcou Banka). S rozvojom kúpeľníctva nastupuje aj rozvoj ďalších, hlavne obslužných odvetví cestovného ruchu, napr. hotelierstvo, reštauračné služby, školstvo a pod., ktoré vytvárali pracovné príležitosti aj pre obyvateľov zázemia mesta. Výrazný podiel na raste počtu obyvateľov má aj socialistická industrializácia (výstavbou veľkých podnikov Chirana, Tesla).

Po roku 1989 sa začali prejavovať trendy vedúce k regresii počtu obyvateľov v meste. Jedným z najvýznamnejších faktorov podieľajúcim sa na znižovaní počtu obyvateľov mesta je popri nízkom prirodzenom prírastku suburbanizačný proces (graf 2). Počet obyvateľov mesta Piešťany v rokoch 2001 až 2011 poklesol o 7,6%, zatiaľ čo v priľahlých obciach vzrástol od 7% v Krakovianoch po 21,2% v Moravanoch nad Váhom. V celom okrese Piešťany bol za toto obdobie zaznamenaný pokles počtu obyvateľov o 1,2%.

Graf 2: Zmeny v počte obyvateľov vo vybraných obciach okresu Piešťany roku 2011 vo vzťahu k roku 2001

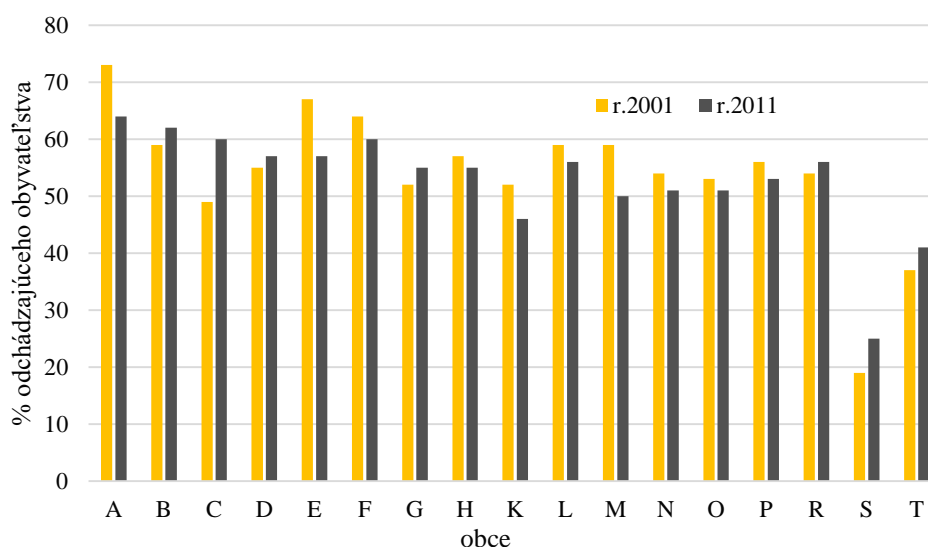
Zdroj: Štatistický úrad SR, 2015

Starnutie obyvateľstva je ďalším z negatívnych javov, ktorými sa Piešťany vyznačujú. Je výsledkom viacerých procesov. Vývoj priemerného veku obyvateľov mesta vzrástol z 41,45 (v roku 2007) na 44,46 (v roku 2015). Populácia mesta je staršia o 4,33 roku ako populácia Slovenska (40,13). Tento trend dokumentuje aj index starnutia, ktorý sa zvýšil z 131,14 na 173,35 (priemer v SR je 94,22).

5.2 Zamestnanosť

V roku 2001 bolo v meste Piešťany 15 249 ekonomicky aktívnych obyvateľov (EAO). Do roku 2011 poklesol ich počet o 12,3% na 13 375. V sektorovej štruktúre rastie ich podiel v terciárnom sektore, ktorý sa zvýšil z 53,9% (8 220 osôb v roku 2001) na 66,24% (8 860 osôb v roku 2011). Najväčším zamestnávateľom tohto sektora hospodárstva sú Slovenské liečebné kúpele Piešťany, a. s. zamestnávajúce do 1000 pracovníkov. V cestovnom ruchu a v nadväzujúcich odvetviach potom podľa veľkosti prevládajú najmä malé a stredné podniky. Oproti roku 2001 sa v meste sa zvýšila odchádzka za prácou. V roku 2001 odchádzalo za zamestnaním 2 890 osôb (19% EAO) a v roku 2011 už 3 343 osôb (25% EAO). Z toho do iných obcí v rámci okresu Piešťany za prácou odchádzalo 571 osôb, do iných okresov 2 078 a do zahraničia 694 osôb. Mesto Piešťany sa tak postupne stáva typickou rezidenčnou lokalitou. Jeho obyvatelia hľadajú vhodné, zvyčajne lepšie platené zamestnanie mimo mesta. Najvyššia miera odchodu za prácou je medzi pracujúcimi v priemysle (823 osôb), v oblasti vzdelávania, zdravotníctva a verejnej správy (727 osôb) a, vzhľadom na vývoj cestovného ruchu v meste, aj v hotelierstve, stravovacích zariadeniach a obchode (579 osôb). Na pracovných pozíciách v meste Piešťany sa vo veľkej miere uplatňujú aj obyvatelia okolitých obcí. Ich miera dochádzky za zamestnaním (graf 3) sa v súčasnosti pohybuje v priemere nad 50%. Aj tu však došlo k výrazným zmenám. Celkovo do Piešťan dochádzalo v roku 2001 za prácou 8 033 osôb, v roku 2011 už len 6 235 osôb, čím došlo k poklesu o 22% (z toho denná dochádzka dosahovala 4 364 osôb). Pomer medzi EAO prichádzajúcimi a odchádzajúcimi za prácou dosiahol zmenu z 2,8:1,0 v roku 2001 na hodnotu 1,9:1,0 v roku 2011.

Graf 3: Podiel za prácou odchádzajúcich obyvateľov vo vybraných obciach okresu Piešťany v rokoch 2001 a 2011

Obce: A – Banka, B – Bašovce, C – Borovce, D – Drahovce, E – Ducové, F – Hubina, G – Krakovany, H – Moravany, K – Ostrom, L – Rakovice, M – Ratnovce, N – Sokolovce, O – Trebatice, P – Veľké Orvište, R – Veselé, S – Piešťany, T – okres Piešťany

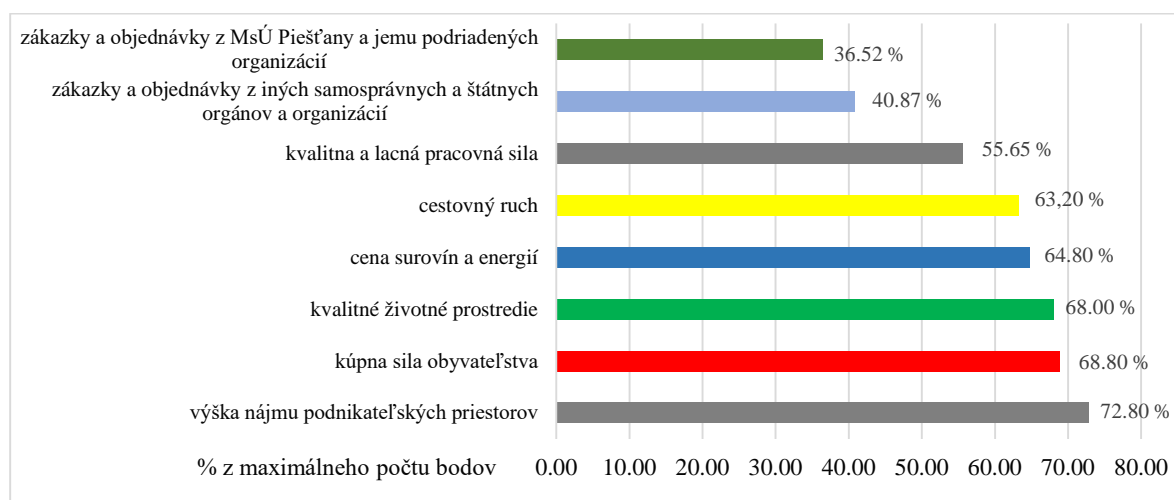
Zdroj: Štatistický úrad SR, 2015

5.3 Podnikanie

Cestovný ruch ako hlavné odvetvie rozvoja mesta výrazne ovplyvňuje aj podnikateľské prostredie. V prieskume podnikateľského prostredia bolo oslovených 90 subjektov, ktorých prevádzky sú lokalizované najmä v centre mesta, kde je najväčší pohyb návštevníkov, resp. kúpeľných hostí. Tieto subjekty pôsobia v oblasti maloobchodu, služieb a cestovného ruchu. Odpovede zaslalo 29 subjektov, ktoré tvorili síce len 32% zo všetkých oslovených, ale ktoré riadili až 61% prevádzok podnikajúcich v cestovnom ruchu Piešťan v roku 2014. Z testovaných ôsmich faktorov vplývajúcich na podnikateľské prostredie (graf 4), podnikatelia ako najvýznamnejší vybrali výšku nájmu

podnikatelských priestorov. Podľa respondentov je neporovnateľne vyššia ako v iných mestách. Tento faktor získal až 72,80% z maxima 115 bodov.

Graf 4: Vyhodnotenie otázky: „Aký význam má pre Vaše podnikanie?“

Zdroj: vlastný terénny výskum, 2014

Len o 4 percentuálne body za ním je kúpna sila obyvateľstva (68,80%). Potešiteľné je, že podnikatelia chcú podnikat' v kvalitnom životnom prostredí (68%). Samotný cestovný ruch, ktorý ovplyvňuje rozvoj mesta, sa prekvapujúco umiestnil až na piatom mieste (63,20%). Predpokladáme, že je chápaný ako prirodzená súčasť prostredia a preto nie je až v takej miere vnímaný ako niečo výnimočné. Fundovanú odpoveď na túto otázku by však bolo možné získať len podrobnejším výskumom. Za faktory s nižším významom sú považované objednávky z MsÚ Piešťany a jemu podriadených organizácií (36,52%) a z iných samosprávnych a štátnych orgánov a organizácií (40,87%).

6. Záver

Piešťany sú dnes nepochybne najvýznamnejšie slovenské kúpele. Kvalitou prírodných liečivých zdrojov (termálne vody a bahno), bohatou históriou kúpeľníctva, rozsahom i úrovňou poskytovaných zdravotníckych služieb, celkovým chápaním komplexnej kúpeľnej liečebnej starostlivosti a dosahovanými liečebnými účinkami sa zaraďujú medzi najpríťažlivejšie protireumatické kúpele Európy, ktoré sú vyhľadávané návštevníkmi z celého sveta. Ich význam môže rásť aj pod vplyvom demografického vývoja starnutia obyvateľstva Európy. Častokrát totiž cieľom návštevy liečebných kúpeľov býva už nielen vyliečenie, doliečenie, rehabilitácia, ale aj prevencia, chuť na chvíľu spomaliť, venovať sa zdravému spôsobu života a sebe samému. Okrem toho sú Piešťany popri liečebnom význame aj atraktívnym, vyhľadávaným a navštevovaným strediskom domáceho i zahraničného cestovného ruchu, rekreácie a športu. Stali sa významným kultúrnym a spoločenským centrom s množstvom aktivít počas celého roka. Odras kúpeľníctva možno nájsť aj v zriadení pobočiek dvoch vysokých škôl, Inštitútu fyzioterapie, balneológie a liečebnej rehabilitácie v Piešťanoch ako pracoviska Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a Ústavu sv. Pátra Pia Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave. Na základe štúdia historických materiálov, spracovania dostupných štatistických údajov a vyhodnotenia dotazníkového prieskumu podnikateľského prostredia sme identifikovali niekoľko trendov, ktoré sa primárne prejavujú v oblasti cestovného ruchu, ale sekundárne majú značný dopad aj na ekonomický a sociálny rozvoj Piešťan. Z najvýznamnejších možno spomenúť dlhodobý pokles počtu zahraničných návštevníkov, zmeny v ich skladbe a v preferenciách, s tým súvisiaci pokles počtu ubytovacích zariadení a lôžok, výrazný pokles zamestnanosti v zariadeniach cestovného ruchu, úbytok počtu obyvateľov mesta, starnutie obyvateľstva, zvýšenie podielu odchádzajúcich za prácou a zintenzívnenie suburbanizačného procesu. Ten má v prípade Piešťan špecifický charakter, ktorý spočíva nielen v odchode doterajších obyvateľov mesta na blízky vidiek, ale aj v rozvoji priemyselných a iných ekonomických aktivít v týchto sídlach. Tie poskytujú pracovné príležitosti aj pre obyvateľov Piešťan.

Literatura

- [1] BARTA, Y. (2007). *Kurort Stützerbach - von einer Herberge zum Weltdorf - Verlust des Prädikates Kneipp-Kurort durch die Problematik Stadtschrumpfung*. Germany: Grin. ISBN 978-3-638-71163-0.
- [2] BODEKER G., COHEN, M. (2008). *Understanding the Global Spa Industry: Spa Management*. Amsterdam: Elsevier. ISBN 978-0-750-68464-4.
- [3] BORVIČÁKOVÁ-DROTÁROVÁ, E. (2012). Vplyv globalizácie na kúpeľný cestovný ruch, trendy a megatrendy v tomto sektore. [online]. [cit. 2016-01-12]. Dostupné z: http://of.euba.sk/merkur_2012_cd/.../Barvirčáková%20Drotárová_Eva.pdf.
- [4] BUDÁK, F. (2002). Postavení lázeňství v transformačním období české společnosti. MP, PŘiF, Univerzita Karlova, v Praze.
- [5] ELIAŠOVÁ, D. (2009). Slovenské kúpeľníctvo v historickom kontexte. In *Kontexty kultúry a turizmu*, vol. 2, no. 2, pp. 28 – 31. ISSN 1337-7760.
- [6] FIALOVÁ, D. (2004): České lázeňství. *Geografické rozhledy*, vol. 13, no. 3, pp. 76–77. ISSN 1210-3004.
- [7] FIALOVÁ, D., OROSZ, O. (2012): Vývoj lázeňství na území dnešního Slovenska (v období od konce 16. století do současnosti). *Klaudyán*, vol. 8-9, no. 2, pp. 94–106. ISSN 1212-9690.
- [8] FINSTAT, (2016). [online] [cit. 2016-01-12] Dostupné na: www.finstat.sk.
- [9] KNOP, K., a kol. (1999). *Lázeňství: ekonomika a management*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-717-6.
- [10] KOSTKOVÁ, M. (2010). *Management hotelového provozu*. Karviná: Sluopf. ISBN 978-80-7248-633-5.
- [11] MATLOVIČOVÁ, K., J. KOLESÁROVÁ, ŽIDOVÁ, A. (2013). Slovak spas in the context of change – current conditions, issues and challenges. In Dej M., Huculak M., Jarczewski W: *Recreational use of geothermal water in Visegrad Group countries*, Institute of Urban Development, Kraków, Poland, pp. 161 - 173. ISBN 978-83-89440-67-9.
- [12] MULÍK, J. (1981). *Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku*. Martin: Osveta.
- [13] PUCZKÓ, L., SMITH, M. (2009). *Health and wellness tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann, ISBN 978-0-7506-8343-2.
- [14] SEIFERTOVÁ, V. (2003) *Marketing v lázeňském cestovním ruchu*. Praha: Pragoline, ISBN 80-86592-00-6.
- [15] ŠÍPOŠ, J. (1992). *Piešťany v premenách vekov*. Bratislava: Obzor. ISBN 80-215-0197-9.
- [16] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR - pracovisko Trnava. 2015. *Interné materiály*.
- [17] TRAJANUS BENESCHOVINUS, A. (1642). *Saluberrimae Pistinienses Thermae*. Trenchinii.
- [18] TREMBOŠ, P., TREMBOŠOVÁ, M. (2014). Cestovný ruch a maloobchodná sieť. In *Aktuální problémy cestovního ruchu „Cestovní ruch a jeho dopady na společnost“*, sborník z mezinárodní konference [online] Jihlava : Vysoká škola polytechnická Jihlava, pp. 239 - 248 [cit. 2016-03-20]. ISBN 978-80-87035-87-0. Dostupné z: <https://kcr.vspj.cz/konference-aktualni-problemy-cestovniho-ruchu-2014>
- [19] WERNHERUS, George. *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation*. Coloniae 1545. Basileae 1549. Viennae 1551.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0040/18 „Stredoveké historické cesty na juhozápadnom Slovensku v kontexte stredoeurópskej dopravnej siete a ich odkaz“ a projektu APVV-18-0185 "Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska a predikcia jej ďalšieho vývoja".

**REGIONAL PRODUCTS OFFERED BY TOURIST
INFORMATION CENTERS IN SLOVAKIA****Regionálne produkty v ponuke turistických informačných centier na
Slovensku****ĽUDMILA MAZÚCHOVÁ ¹****KRISTÍNA PANČÍKOVÁ ²**

¹Katedra cestovného ruchu | ¹Department of Tourism
Fakulta stredoeurópskych štúdií | Faculty of Central European Studies
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine The Philosopher University in Nitra
✉ Dražovská 4, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: lmazuchova@ukf.sk

²Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania | ²Department of Tourism and Hospitality
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | Matej Bel University in Banská Bystrica
✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: kristina.pancikova@umb.sk

Annotation

Tourist information centers play an important role in the development of tourism. They exist in all countries with developed tourism and are therefore also important in regions of Slovakia. They contribute not only to the improvement of visitor information but also to the promotion of regional products. The aim of the paper is to examine and compare the offer and ways of promoting regional products in tourist information centers in Slovakia. In the first half of 2018 we conducted a survey in 52 tourist information centers, which is associated with the Association of Information Centers of Slovakia. Information was obtained by the method of interviewing employees of selected tourist information centers. Primary data were processed by Friedman and McNemar tests and descriptive statistics methods. The results show that in the offer of tourist information centers, collectors' items, craft and art products are generally the most represented regional products. In tourist information centers to promote regional products, they most often use personal sales and their own websites. Tourist information centers are currently also intensively involved in the preparation and promotion of organized events aimed at presenting the uniqueness of Slovakia's regions, which contribute to the development of creative tourism.

Key words

creative tourism, region, regional product, Slovakia, tourist information center

Anotácia

Turistické informačné centrá plnia v rozvoji cestovného ruchu dôležitú úlohu. Existujú vo všetkých krajinách s rozvinutým cestovným ruchom, a preto majú svoje opodstatnenie aj v regiónoch na Slovensku. Svojou činnosťou môžu prispievať nielen k zlepšeniu informovanosti návštevníkov, ale predajom a propagáciou regionálnych produktov aj k priaznivejším ekonomickým výsledkom miestnych a regionálnych podnikov. Cieľom príspevku je preskúmať a porovnať ponuku a spôsoby propagácie regionálnych produktov v turistických informačných centrách na Slovensku. V snahe naplniť cieľ príspevku sme uskutočnili v prvom polroku 2018 prieskum v 52 turistických informačných centrách, ktoré združuje Asociácia informačných centier Slovenska. Informácie sme získali metódou opytovania a technikou riadeného rozhovoru so zamestnancami vybraných turistických informačných centier. Primárne údaje sme spracovali Friedmanovým a McNemarovým testom a metódami deskriptívnej štatistiky. Výsledky analýzy preukazujú, že najviac zastúpeným druhom regionálnych produktov v ponuke turistických informačných centier sú vo všeobecnosti zberateľské predmety, remeselné a umelecké výrobky. Na propagáciu regionálnych produktov využívajú turistické informačné centrá najčastejšie osobný predaj a vlastné webové stránky. Z analýzy webových stránok turistických informačných centier zároveň vyplýva, že v súčasnosti sa intenzívne podieľajú aj na príprave a propagácii organizovaných podujatí zameraných na prezentáciu jedinečnosti regiónov Slovenska, ktoré prispievajú k rozvoju kreatívneho cestovného ruchu.

Klíčové slová*kreativní cestovní ruch, región, regionálny produkt, Slovensko, turistické informačné centrum***JEL classification:** R11, Z31**1. Introduction**

Tourist information centers are targeted tourism establishments set up in destination with the aim to best inform potential and real visitors about their primary and secondary tourism offer. One of the major factors in the development of tourism is the quality and up-to-date information. The existence of tourist information centers is typical for all countries with developed tourism. They are also well-equipped in Slovakia. Tourist information centers have the character of a public service provided on the basis of a public order as part of the country's information system. Their main mission is to provide comprehensive information about attractions and services at the destination, including promotional and information materials. Most tourist information centers in Slovakia have a regional character. Their information and promotion activities so can the various regions and tourist centers contribute to satisfaction of both visitors and also to the success of businesses.

Part of the Tourist Information Centers is associated in the Association of Information Centers of Slovakia (AICES) in order to create a high-quality information network of tourism in the Slovak Republic, aiming at a two-way flow of information covering the needs of visitors as well as local residents and business entities operating in tourism. At the time of the survey, the association had 55 full members, who regularly exchanged experiences in order to improve the quality of its work and to raise the professional level of awareness (www.aices.sk, 2018).

The aim of the paper is to examine and compare the offer and ways of promoting regional products in tourist information centers in Slovakia. Data on the offer and promotion of regional products in the destinations were obtained through primary surveys based on controlled interviews. We conducted the interviews in person in the first half of 2018. From a total of 55 tourist information centers, we were interviewed by 52 tourist information centers. The sample file represents 95% of the base file. We collected the data by mathematical-statistical methods, specifically using Friedman and McNemar tests. The survey was carried out in tourist information centers on western (19), central (19) and eastern (14) Slovakia.

2. The role of tourist information centers with emphasis on the promotion of regional products

Tourist Information Centers (TIC) are an important part of tourist destinations, resorts and regions in Slovakia. Domestic and foreign literature is often used also by the concepts of visiting information centers, welcoming information centers and city information centers, primarily depending on their location, function and target group that uses their services as a priority (Fraňová et al., 2017). Notwithstanding these specifics, they are characterized by the fact that providing information to visitors helps them in the decision-making process of destination, transport, accommodation and catering. The importance of their activities to the region is related not only to saving time and facilitating the decision making of domestic and foreign visitors, but also help to increase sales of tourism products and services. Special standing have regional products that capture the traditions, culture and history of the region. The promotion and sale of regional products in TIC thus contributes to expanding the visitor's awareness of the region's unique features and increasing its economic revenues.

TIC activity is divided into main and secondary by character and payment. The main activity is providing free information to the public. Information is provided by telephone, post, personally or via electronic media (internet and television). For this purpose, they also use information and promotional materials. The secondary activity of TIC is to provide other services for a fee. Typically, they include the sale of memorial items, tickets to cultural or sporting events, guiding services, exchange and copying services, advertising, providing special information, Some TIC also provide transportation services (Ryglová, Burian, Vajčnerová, 2011).

The main activity of TICs consists of several basic tasks, which are (Gúčík et al., 2012):

- visitor income,
- provision of necessary and reliable information,
- securing local animation that makes the destination more attractive,
- promotion of tourism.

Reception of visitors to the TIC takes place during the various stages of the visit, which include providing the necessary information about the city, the region or about the region's products and services. For the visitor it is important pleasant atmosphere, a clean environment and meet his specific information needs so in future visit visitor the destination again.

Reliable and necessary information for visitors should be obtained from TIC employees from certified sources, especially from the tourism service providers in the destination. Important are well prepared, communicative and helpful employees who are constantly expanding and updating overview of leisure activities around the area (information about sports, social events, cultural events, organized events, excursions, etc.).

In the context of local animation, TIC mission is to complement the offer of a destination with such attractive animation services as it is attractive to visitors, while at the same time creating a positive relationship between the local population and the development of tourism.

Promoting tourism is a very important step in the search for potential visitors. The TIC role as a promoter is to create a good reputation, offer brochures about a given destination, sell regional products, souvenirs and offer local guides (Gůčik et al., 2012). Each TIC should have its own website promoting its basic and complementary services. Complementary services TIC most commonly include operating attractions in a given city and region, reserve thematic tours and programs in the region, booking accommodation in selected accommodation facilities, provision of free promotional materials and roadmaps, sales of tickets to selected cultural and social events in a city and region.

Tourist information center also has a special role to play in promoting regional products. The definition of a regional product differs from the point of view of its consumers as well as the professional public, often associated with food and beverages. The regional product as a stay in the region, comprising four bases of the component: accommodation, catering, program and additional services. These components are not considered as a regional product, but only in combination (Ermann, 2005). Regional products are associated with regional food. Regional food and beverages are an integral part of the tourism experience, attracting the attention of many scientists and gaining a wealth of research results (Dorward & Morrison, 2015). Regional products contribute to the development of agriculture and local businesses, the creation of new jobs, the strengthening of links with tourism and the promotion of regional brands (Buck a kol., 1997 In Sharma, 2014). The importance of regional products is mainly related to the mitigation of negative environmental impacts which is mainly related to shorter distances between producer and consumer (Everett & Aitchison, 2008), while allowing food to better maintain nutrition and reduce the carbon footprint produced by distribution (Sharma, 2014). Thanks to its positive impact on the economy, environment and social impacts, regional products are an important tool for sustainable development (Hrubalová, 2016).

Depending on the binding of ingredients, manufacturers and manufacturing processes to the site or region, the definitions on local and regional products take into account to a different extent the geographical aspect. A regional product is a product with a regional identity and an exceptional link to the region. The strength of regional identity varies depending on the representation of regional ingredients, manufacturers, recipes, manufacturing processes and others. The local product is bound to a particular location that is usually geographically smaller than the region. A regional or local product may be a tangible product, service or combination of tangible product and service (Štensová, 2013).

According to Hrubalová (2016), regional products are:

- regional food and beverages, coupled with their tasting,
- regional handicraft and art product,
- collectibles,
- regional themed clothes.

Linking food with tourism has a significant potential for diversifying rural areas and regional development. In order to maximize the benefits of tourism for regional development, the link between tourists, producers and regional product providers need to be strengthened (Hall, 2005, In Hrubalová, 2015). Food and drink are becoming increasingly motivated by visitors to travel. Various food festivals, street foods, beer festivals, wine tasting presentations and tastings, exhibitions, farmers' markets, etc. are organized, where visitors can taste their meals or watch local food production in a creative way (Everett, 2016). Creativity is a means of developing and distinguishing a product and its authenticity. Traveling leads to an engaging and authentic experience. Tourism provides an authentic atmosphere for local culture through practical workshops and creative experiences.

In addition to the basic tasks, TIC performs due to the changing demands of demand and tourism development, new tasks, including (Gúčík et al., 2012):

- acting as a tool for tourism development, which is responsible for the distribution of services at the target site and contributes to their sales,
- adapting to the development of demand and its new needs,
- acting as a steering body to link the tourism development strategy, tourism entrepreneurs and the local population,
- commercialization and marketing,
- technical assistance to partners, organizing events at the destination, and more .

Due to the nature of the basic and new tasks being carried out, the importance of TIC in the development of tourism is indisputable. TIC can greatly influence the extent and quality of services consumed by visitors, in particular through a wide range of information, broadening their content, searching for relevant information, offer booking of services in several ways, including on-line reservation and support for e-commerce. TIC navigate visitors when they arrive at the destination while staying in the destination, offer potential attractions and events in and outside the region (linking the region's offer to the surrounding regions), contributing not only to extending visitors to the region and neighboring regions, but also to increased consumption of services (Jakubíková, 2009).

3. Results and Discussion

The aim of the paper is to examine and compare the offer and ways of promoting regional products in tourist information centers in Slovakia. Primary data collection was conducted by the method of controlled interviews with TIC employees in 52 tourist information centers, which AICES associates for the purpose of providing quality information services. The sample file represents 95% of the base file. From the tourist information centers that we personally visited in the first half of 2018, 19 TICs were located in Western Slovakia, 19 in Central Slovakia and 14 in Eastern Slovakia.

The interview consisted of 22 logically related questions focused mainly on: the concept of regional product, the offer of regional products in TIC, the form of promotion of regional products, the interest of visitors in regional products, the organization of events in destination in cooperation with TIC in Western, Central and Eastern Slovakia.

At the beginning of the interview we focused on the concept of regional product. We wanted to find out what TIC employees mean by regional product, while choosing from six closed responses (Table 1).

Tab. 1: The concept of regional product in TIC in Slovakia

Regional product	TIC in Western Slovakia		TIC in Central Slovakia		TIC in Eastern Slovakia	
	count	in %	count	in %	count	in %
Made in the region	14	74	16	84	14	100
Made from regional ingredients	10	52	12	63	8	57
Made by local manufacturers	10	52	12	63	12	86
Typical for the region	12	63	12	63	9	64
With brand "regional product"	4	21	8	42	3	31
Made according to traditional recipes and procedures	7	37	6	32	6	43

Source: authors' own survey, 2019

Most of the TICs examined in Slovakia agree that a regional product should be produced in a given region. In TIC in Eastern Slovakia, all respondents agreed (100%) in this response. At least surveyed TICs (21% in Western, 42% in Central and 31% in Eastern Slovakia) thinks that the regional product should be labeled as "regional product".

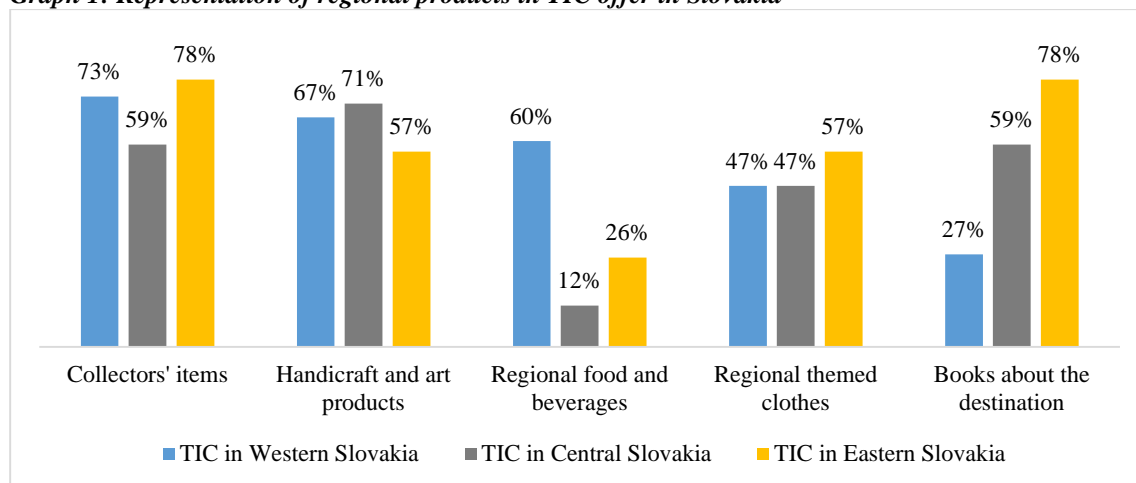
As the regional product brand contributes to a high level of promotion, visibility and quality assurance for customers, it should also be more represented in TICs offer (Table 2, Graph 1).

Tab. 2: Order of regional products in TIC offer in Slovakia

Regional products	Friedman test (Average order)	McNemar test	
		Order	P-value
Collectors' items	3.32	1.	-
Handicraft and art product	3.27	1.	1.000
Regional food and beverage	3.03	2.	0.063
Regional themed closed	2.88	2.	0.250
Books about the destination	2.50	3.	0.008

Source: authors' own survey, 2019

Collectors' items such as magnets, badges and stickers are most often offered in TIC in Western (73%) and Eastern (78%) Slovakia. Crafts and art products (71%) are most often found in TIC in Central Slovakia.

Graph 1: Representation of regional products in TIC offer in Slovakia

Source: authors' own survey, 2019

Promotion of regional products can take place at different times (prior to the arrival of visitors to the destination or during the visit of the visitors at the destination) and in different ways (Table 3).

Tab. 3: Order of promotions ways of regional products used by TIC in Slovakia

Ways of promotion	Friedman test (Average order)	McNemar test	
		Order	P-value
Personal sale	4.07	1.	-
Web page	3.06	1.	0.000
Promotional materials	3.06	2.	1.000
Social networks	2.77	2.	0.031
Others	2.05	2.	0.000

Source: authors' own survey, 2019

The most frequently used way of promoting regional products in TIC in Slovakia is personal sale and presentation on the website. Personal sales are used by all TICs in Eastern Slovakia, because it is an easy way to inform the customer and convince them to purchase the product. They often use their websites in TIC in Central Slovakia (37%) and in TIC in Eastern Slovakia (64%). Mostly, however, it is a region-wide website. For example, the TIC in Košice has its own e-shop, where visitors can find Slovak souvenirs (such as T-shirts, sweatshirts, flags, costume dolls, jerseys, sweets) or souvenirs directly for Košice (T-shirts, mugs, bells, pictures, books). The least used way of promoting regional products is social networks. Less than half of the surveyed TICs use them, although they are currently a very effective way of promoting.

After selecting the promotions ways, it is important that the TIC offer includes products that visitors are interested in (Table 4).

Tab. 4: Visitors' interest in regional products from the perspective of employees in TIC in Slovakia

TIC	Answer	Count	Expressed in %
in Western Slovakia	yes	14	74
	no	5	26
Total		19	100
in Central Slovakia	yes	18	95
	no	1	5
Total		19	100
in Eastern Slovakia	yes	13	93
	no	1	7
Total		14	100

Source: authors' own survey, 2019

According to our results, most visitors showed interest in regional products offered in TIC (74 % in Western, 95 % in Central and 93 % in Eastern Slovakia).

Organized events can also contribute to the promotion of regional products. By offering regional products at events, visitors are increasingly aware of regional products. Visitors can directly talk to local or local producers, try the production of traditional products, taste regional specialties in the form of food and beverages, or establish cooperation for their own business (Table 5).

Most of the TICs in Slovakia are involved in organizing events at the destination, either by promoting or co-organizing events. Organized events to offer and promote regional products are part of creative tourism. The names of these events relate to the cultural identity of the Slovaks, which is shaped by belonging to national culture, regional culture (often made by other ethnical cultures), as well as by belonging to a culture of majority, to European culture and to the world culture, in broadest contexts. (Králik, Lenovský, Pavlikova, 2018, p. 64). Domestic and foreign visitors in destination are looking for such events as an opportunity to learn, see something traditional, interesting, new or creative.

Tab. 5: Events organized in cooperation with selected TICs in Slovakia

Region	Name of TIC	Name of event
Western Slovakia	TIC Skalica	– Trdlofest – Skalica Days
	TIC Nitra	– Festival of Flavours – Wine Degustation
	Levická information agency	– Levice Castle Festival
	Bratislava Tourist board	– Coronation Festival – Day of Open Cellars – Days of open Bee Hive
	TIC Prievidza	– Mining Fair – Markets
	TIC Handlová	– Markets – Fairs
	IC Piešťany	– Wine Degustation – Honey Degustation
Central Slovakia	TIK Snowland	– Valča Folklore Festival
	KIC Kremnica	– Kremnica Fair – Kremnica Gags – Kremnica Easter Egg – Kremnica Wine Festival
	TIC Rimavská Sobota	– Current Exhibitions in TIC
	IC Banská Štiavnica	– Unforgettable Crafts
	IC Čadca	– Festival Drôtómánia – Bartolomej's Fair
	MIC Lučenec	– Easter Fair – Days of Lučenec city
	TIK Brezno	– Ondrej's Fair – Spring Holiday – Bombura Days
	TIC Banská Bystrica	– Radvan Fair
	Novohradské TIC	– Fiľakovo Castle Games
	TIK of Žilina city	– Old Town Festivities – Fašiangy Fair
Eastern Slovakia	TIC Spišská Nová Ves	– Folk Crafts Market
	TIK Levoča	– Carpathian Craft Market – Traditional Spring Welcoming
	TIC Stropkov	– Christmas markets – Fair
	TIK Štrbské pleso	– Handcraft days (Štrba)
	MiC Michalovce	– Zemplín Fair – Christmas Markets – Spring Markets
	TIC Veľké Kapušany	– Harvesting festival – Nové Zámky Market – Porcinkula – Nové Zámky Sausage Festival – Christmas Markets
	MiC Košice	– Wandering through the City of Košice with the Theme of Wine – Wandering through the City of Košice with the Theme of Beer

Source: Own survey according to the data on the TICs websites, 2018

Conclusion

The aim of the paper was to examine and compare the offer and ways of promoting regional products in tourist information centers in Slovakia. We collected the data by mathematical-statistical methods, specifically using Friedman and McNemar tests. Based on the results of the primary research, we can say that in the Slovak tourist information centers the most frequently offered regional products are collectors' items, craft and art products. To promote regional products, tourist information centers use personal sales and their own websites most often. Mostly it is a website for the whole region. Relatively few TICs use social networks to promote regional products. At the same time, the analysis of the websites of tourist information centers shows that they are currently intensively involved in the preparation and promotion of organized events aimed at presenting the uniqueness of Slovakia's regions, which contribute to the development of creative tourism.

Literature

- [1] DORWARD, A., MORRISON, J., (2015). Heroes, villains and victims: Agricultural subsidies and their impacts on food security and poverty reduction. In ROBINSON, G. M., CARLSON, D. A. *Handbook on the Globalisation of Agriculture*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, pp. 214-234. ISBN 978-0-85793-983-8. DOI 10.4337.
- [2] ERMANN, U., (2005). Regionalprodukte: Vernetzung und Grenzziehung bei Regionalisierung von Nahrungsmitteln. Vol 3. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH. ISBN 3-515-08699-4.
- [3] EVERETT, S., AITCHISON, C., (2008). The role of food tourism in sustaining regional identity: a case study of Cornwall, South West England. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 16, no. 16, pp. 150-167. ISSN 0966-9572.
- [4] EVERETT, S., (2016). *Food and drink Tourism: Participles and practice*. London: CPI group. ISBN 978-1-4462-6772-1.
- [5] FRAŇOVÁ, I. et al., (2017). Analytická štúdia Sektoru turistických informačných centier (TIC) na Slovensku – návrh optimálneho fungovania turistického informačného centra. Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky. [online]. [cit. 2018-12-13]. Available at: https://aices.sk/wp-content/uploads/2018/10/analyticka_studia_aices_1.pdf.
- [6] GÚČIK, M. et al., (2012). *Manažment cieľového miesta cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Dali-BB. ISBN 978-80-81 41-025-3.
- [7] HALL, C. M., (2005). Rural wine and food tourism cluster and network development. In Hall, D., KIRKPATRICK, I., MITCHELL, M. *Rural Tourism and Sustainable Business*. Clevedon: Channel View Publications, pp. 149-164. ISBN 1-84541-012-2.
- [8] HRUBALOVÁ, L., (2016). Regionálne produkty v ponuke cestovného ruchu regiónu Nitra. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 49, no. 1, pp. 27-33. ISBN 0139-9660.
- [9] JAKUBÍKOVÁ, D., (2009). *Marketing v cestovnom ruchu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3247-3.
- [10] KRÁLIK, R., LENOVSÝ, L., PAVLIKOVA, M., (2018). A few Comments on Identity and Culture of One Ethnic Minority in Central Europe. *European Journal of Science and Theology*, vol. 14, no. 6, pp. 63-76. ISSN 1842-8517.
- [11] RYGLOVÁ, K., BURIAN, M., VAJČNEROVÁ I., (2011). *Cestovní ruch – podnikatelské principy a příležitosti v praxi*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4039-3.
- [12] SHARMA, S., (2014). Sustainable Culinary Practices, In JAUHARI, V. *Managing Sustainability in the Hospitality and Tourism Industry*. Oakville: Apple Academic Press, pp. 303-334. ISBN 978-1-926895-72-7.
- [13] ŠTENSOVÁ, A., (2013). Značky regionálnych produktov na Slovensku v kontexte rozvoja regiónu. *Deturope – The Central European Journal of Region Development and Tourism*, vol. 5, no. 2, pp. 37-59. [online]. [cit. 2018-12-13]. ISSN 1821-2506. Available at: http://www.deturope.eu/img/upload/content_20811366.pdf.
- [14] *Tourist information centers*, (2018). [online]. [cit. 2018-12-13]. Available at: <https://aices.sk/>.

Grant support: *The contribution is part of the project VEGA 1/0169/18 Creative tourism as a new tourism product in Slovakia.*

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-67

PROJEKT SLOW FOOD CE JAKO KLÍČ K UDRŽITELNÉMU ROZVOJI**The SlowFood-CE project as a key to sustainable development****HELENA KUBÍČKOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: helena.kubickova.92@gmail.com

Anotace

Předkládaný příspěvek představuje celosvětové hnutí Slow Food, které mimo jiné vzniklo v reakci na nepříznivé globální změny, a kulinářský cestovní ruch, aktuální trend cestovního ruchu, jako dva možné nástroje implementace myšlenek udržitelného rozvoje. V průniku těchto instrumentů se nachází projekt Slow Food Central Europe. Cílem tohoto příspěvku je tedy zmapovat problémy zainteresovaných projektových stakeholderů, identifikovat jejich řešení pomocí projektu a na základě dosavadních výstupů vyhodnotit potenciál obdobně zaměřených projektů pro udržitelný rozvoj. Pro zpracování byla použita analýza sekundárních dat a jejich interpretace, rozhovory s participujícími osobami, pozorování a osobní zkušenost autorky. Závěrem lze konstatovat, že projekt Slow Food Central Europe opravdu propojuje myšlenky hnutí Slow Food s trendem kulinářského cestovního ruchu s ohledem na udržitelný cestovní ruch. Jeho existenci je tedy možné označit jako příklad dobré praxe v případě udržitelného rozvoje.

Klíčová slova

gastronomie, Slow Food CE projekt, kulinářský cestovní ruch, udržitelný rozvoj

Annotation

Food, which, among other things, was created in response to unfavorable global changes, and culinary tourism, the current tourism trend, as two possible tools for implementing ideas of sustainable development. In the intersection of these instruments stands the Slow Food Central Europe project. The aim of this paper is to map the problems of the involved project stakeholders, identify their solutions through the project and based on existing outputs to evaluate the potential of similarly oriented projects for sustainable development. Secondary data analysis and its interpretation, interviews with participants, observation and personal experience of the author were used for processing. In conclusion, the Slow Food Central Europe project really links the Slow Food ideas with the trend of culinary tourism with regard to sustainable tourism. Its existence can thus be described as an example of good practice in the case of sustainable development.

Key words

gastronomy, Slow Food CE project, gastronomic tourism, food tourism, sustainable development

JEL classification: Z32, R11

1. Úvod

Kolem nás již několik let panuje tlak na aplikování a realizaci myšlenek udržitelného rozvoje, a to nejen v celistvé rovině, jako je globální oteplování, ale v i sektorovém rozdělení. V cestovním ruchu je tento tlak signifikantní, protože odvětví je enormní, neustále roste a přispívá tak výrazně ke všem obecným globálním problémům (Hall, 2008). Dále je nutné reflektovat fakt, že aktivity tohoto odvětví mohou vést k destrukci lokalizačních faktorů, díky kterým vlastně vznikly (Hamarnehová, 2012), a případně negativně působit na lokální komunity, prostor, ve kterém se odehrávají, a způsobit environmentální znečištění nejen v cíli cesty, ale především během ní.

Jedním z novodobých konceptů a nástrojů, jak zkusit implementovat konkrétní instrument udržitelného rozvoje nejen do cestovního ruchu, představuje celosvětového hnutí Slow Food. Toto hnutí reaguje na nepříznivé změny a na tlak na udržitelnost a od roku se 1986 zasazuje o férové a čisté stravování, podporuje výrobu lokálních

produktů, biodiverzitu potravin a učí kultuře stolování. Organizace svými myšlenkami přispěla ke vzniku nového způsobu cestování označovaného jako Slow Tourism. Za další nástroj, který má potenciál přispět k udržitelnému rozvoji a zároveň pomoci eliminovat negativní dopady cestovního ruchu, patří gastronomický cestovní ruch. Ten s filozofií a existencí Slow Foodu nachází v mnoha konkrétních činnostech společný průnik.

Jeden z příkladů takového průniku představuje projekt Slow Food Central Europe (SFCE). 5 zemí a 11 partnerů se za podpory hnutí Slow Food snaží řešit svoje problémy cestovního ruchu orientací na gastronomii. Cílem tohoto příspěvku je tedy zmapovat problémy zainteresovaných stakeholderů, identifikovat jejich řešení pomocí projektu a na základě dosavadních výstupů vyhodnotit potenciál obdobně zaměřených projektů pro udržitelný rozvoj.

2. Teoretická východiska

Pro účely tohoto příspěvku je nutné si uvědomit, jak se udržitelný rozvoj promítá na poli cestovního ruchu. Cestovní ruch, který zabezpečuje zajištění současných potřeb účastníků cestovního ruchu, přitom pomáhá rozvíjet potenciál území, šetrně se při něm využívají přírodní a kulturní hodnoty a ve výsledku vede k dlouhodobé prosperitě dané oblasti, lze označit za udržitelný (Czechtourism, 2019). Pro lepší pochopení tematiky se používají tzv. 3 pilíře – ekonomický, environmentální, sociální – mezi kterými musí nastat rovnováha, aby spolehlivě nesly celý systém udržitelnosti (Leal Filho, Manolas, Pace, 2015).

Ekonomickou udržitelnost cestovního ruchu, která by mohla být mylně považovaná za nejdůležitější (Maier, 2015), lze ve sledovaném odvětví zajistit zejména udržením finančních toků v dané lokalitě, umocňovat je multiplikačním efektem a zabránit odlivu zisku do zemí, ze kterých mohou případně pocházet developéři turistické infrastruktury. Z cestovního ruchu by měla profitovat hlavně místní komunita, a to prostřednictvím fair trade obchodních transakcí.

Sociokulturní udržitelnost bere v potaz to, že cestovní ruch má tendenci zaměstnávat hodně málo kvalifikované pracovní síly. S ohledem na kvalitní životní úroveň domácích rezidentů, férový přístup k nim a vyplácení adekvátních mezd se udržitelný cestovní ruch snaží nepřinášet do místa, kde se odehrává, negativní vlivy, které by otrásly lokální komunitou a narušily zavedené pořádky (Ryglová, Burian, Vajčnerová, 2011). Tyto vlivy jsou například kriminalita, vysídlování, přelidnění apod.

Nejznámější pilíř udržitelnosti a zpravila jediný, který se každému vybaví, řekne-li se udržitelný rozvoj, se označuje jako environmentální udržitelnost (Moldan, 2015) a zahrnuje především účinnou ochranu životního prostředí, a to ve smyslu přírodních zdrojů a bohatství, krajinného rázu ale i lidského zdraví. Jakákoliv činnost by tak měla vést ke snížení emisí skleníkových plynů, zachovávat biodiverzitu a eliminovat negativní dopady způsobené lidskou činností s lokálními následky (Pásková, 2012). Pro cestovní ruch je důležité zachovat jak přírodní atraktivitu, tak kulturně-historické, neboť pouze díky nim může být realizován. Požadavek na udržitelný rozvoj zcela přetáčí cíl, který byl cestovnímu ruchu primárně kladen. Dnes požadavek na maximalizaci ekonomických přínosů ustupuje ve prospěch dvěma ostatním zmíněným pilířům, a hlavním cílem se stává vznik harmonie mezi potřebami návštěvníků a rezidentů.

Co může podnítit harmonii mezi návštěvníky a rezidenty? Jídlo. Na jedné straně jsou ti, kteří rádi ochutnají, na straně druhé jsou lidé pyšní na gastronomické perly své kultury, kteří zároveň mohou být poskytovateli stravovacích služeb pro návštěvníky. Dlužno dodat, že stravování se řadí mezi jednu z alternativ motivací, proč cestovat a proč se účastnit cestovního ruchu. Pokud jídlo, jeho poznání a vše s tím spojené znamenají primární důvod, proč se do destinace vydat, pak se cesta řadí do tzv. kulinářského cestovního ruchu (jiné pojmenování zní: gastroturismus, gurmánský či gastronomický cestovní ruch). Výsledkem gastroturismu je zážitek v podobě uspokojení chuťových buněk, ale i načerpání kulturních zvyklostí spojených se stolováním (z Vaníčka, 2012, cituje Kostková, 2017). Pouhé uspokojení hladu a žízně však za kulinářský cestovní ruch považovat nelze. Jde o stále rostoucí trend, a přesto že se často bere jako samozřejmost, jedná se o docela mladý obor – vznikl totiž teprve v 70 letech v Itálii (Robinson, Heitmann, Dieke, 2011).

Podle Robinsona, Heitmanna a Diekeho (2017) je gastroturismus jedinečnou možností, jak zatraktivnit dosud neobjevená místa a jak cestovní ruch zrealizovat tam, kde nejsou takové táhnoucí poutavosti jako hory či písečné pláže u moře. Rozvíjí venkovské oblasti a pracuje s místními zemědělci. Zcela výjimečnou kapitolou a zhodnocujícím prvkem kulinářství jsou festivaly týkající se stravování. Mnohdy se jedná o známe a vyhlášené akce, na které proudí tisíce návštěvníků. Jejich organizaci však přitom zaštití i malá lokální komunita. Zpravidla totiž bývaly tyto festivaly pořádány pro místní obyvatele a postupně se rozrostly (Kostková, 2017). Obdobnou akcí dochází k interakci místních a návštěvníků, což je jedním z principů udržitelného cestovního ruchu. Lau a Li (2018) dodávají, že je vždy lepší, když se do organizace festivalu zapojí místní obyvatelé, avšak zároveň musí

událost probíhat s jejich souhlasem, protože jinak by pod návaem náhlých návštěvníků mohlo dojít k iritaci domácí komunity a nechuti k pořádání takové akce.

Jak již bylo řečeno, kulinářský cestovní ruch disponuje společným průsečíkem se zájmy organizace Slow Food. Toto hnutí založil v roce 1986 italský novinář Carlo Petrini jako demonstrativní gesto proti otevření pobočky fastfoodového řetězce McDonalds na římském náměstí Piazza di Spagna. V Manifestu, který toto hnutí záhy vydalo, je shrnuta filozofie a principy hnutí a je zde definován hlavní cíl: být protikladem proti fastfoodovým řetězcům a potravinové globalizaci světa. Hnutí bojuje především za obnovení a valorizaci místních gastronomických tradic, vyvolání zájmu u lidí o to, aby se informovali o tom, co jedí a odkud jídlo pochází. Tři základní principy znějí:

- dobrá, čerstvá a chutná strava, která uspokojuje všechny smysly a je součástí kulturního dědictví lidstva,
- je čistě a zdravě pěstovaná a vyráběná v harmonii s přírodou,
- za férové ceny pro její producenty i konzumenty (Slow Food Brno, 2019).

Slow Food však není jen o potravinách – jeho ideje ponoukají i k pomalejšímu, méně uspěchanému a méně závistivému životnímu stylu, kultuře stolování a přístupu k jídlu a chápání stravy jako hodnotné komodity, ne jako samozřejmosti (Robinson, Heitmann, Dieke, 2011).

Z pohledu cestovního ruchu přináší přístup Slow Foodu totéž, co gastroturismus, především tedy zvyšování multiplikačního efektu plynoucího z každé utracené koruny návštěvníka regionu. Edukace o lokálním jídlu a jeho ochutnávání se však netýká pouze příjíždějících návštěvníků, ale i domácích komunit, u kterých místní gastronomické dědictví může vyvolat pocit hrdosti, posílit sebevědomí a chuť starat se o kraj. Dále je možné sledovat nepřímou úměru, že čím více je region izolovaný na periferii, tím méně pravděpodobněji v něm proběhl proces stravovací globalizace (např. otevření poboček fastfoodových řetězců), a budou v něm proto pravděpodobněji zachovány původní gastronomické zvyky. Tento fakt vyvolává potenciál pro cestovní ruch, který by v tomto místě jinak zřejmě nepropukl (Petrini, 2013).

Filozofie Slow Foodu přispěla ke vzniku nové formy cestování známé jako Slow Tourism, zatím se však jedná o formu praktikovanou pouze výklenkovým tržním segmentem. Slow Tourism přetáčí pohled na to, jak by měla vypadat návštěva cizí lokality. Opouští od kvantity a objemu návštěvnických zážitků k jejich kvalitě, čímž pádem se jejich počet snižují (např. příprava lokálního jídla zabere více času, než rychlý oběd v mezinárodním fastfoodovém řetězci). Tato forma cestovního ruchu respektuje hostující kulturu, komunitu, historii, životní prostředí, zvyšuje počet mezilidských interakcí (návštěvníci mezi sebou a návštěvníci s místními), čehož se dosáhne jedině tím, že se sniží tempo trávení návštěvy (Robinson, Heitmann, Dieke, 2011). To vede k maximálnímu požitku z cestování. Příklady, jak se chovat, aby byl člověk účastníkem Slow Tourismu, jsou uvedeny v následující tabulce:

Tab. 1: Slow Tourism

Krok cesty	Popis činnosti
plánování	plánování pouze dopravy, minimum rezervování
čerpání informací	eliminování četby průvodců, výběr pouze na základě tipů místních
jazyková vybavenost	naučení se alespoň několika základních frází v místním jazyce
doprava a transport na místo	nahrazení dopravních prostředků rychlého spojení (např. letadla) alternativními prostředky (případně pěšky, nebo na kole)
ubytování	využití ubytovacích zařízení s vlastní možností vaření, což donutí návštěvníka zajít do místního obchodu a interagovat s domácí komunitou
pobyt v destinaci	neuzavírání se do rezortu, vyhledávání a navštěvování méně známých, skrytých pokladů destinace, odklonění od „must see“ atraktivit, zjednodušení itinerář pobytu, bytí v přírodě
služby	pro čerpání služeb využívat výhradně místní živnostníky

Zdroj: vlastní zpracování na základě Pajmová (2013) a Robinson, Heitmann a Dieke, (2011)

3. Data a použité metody

Cíl příspěvku – zmapování problémů zainteresovaných stakeholderů, identifikování jejich řešení pomocí projektu a hodnocení potenciálu obdobně zaměřených projektů pro udržitelný rozvoj na základě dosavadních výstupů projektu – byl naplněn za pomoci analýzy sekundárních dat (statistické úřady jednotlivých zemí, ročenky vydávané úřady, odborné databanky) a jejich následné interpretace. Dále bylo pro zpracování case study o projektu využito polostrukturvaných rozhovorů s Mgr. Ing. Monikou Hlávkovou, projektovou manažerkou z Centrály cestovního

ruchu-Jižní Morava, dále s Mgr. Tomášem Václavíkem, předsedou spolku Slow Food Brno. Také bylo využito autorčina pozorování a vlastní zkušenosti, neboť na projektu pracovala v rámci bývalého zaměstnání.

Význam hnutí Slow Food lze rovněž dokázat pomocí čísel. Počet zemí, které jsou do hnutí zapojeny, je více než 132, avšak počet lokálních komunit, tzv. konvivia, převyšuje 1 500 poboček. V České republice je například zastoupeno 6 konvivií (Slow Food, 2019). To, že udržitelnost a gastronomie se snoubí dohromady jako novodobý trend potvrzuje i Global Destination Sustainability Index (2016), který považuje toto spojení za 4. nejdůležitější trend v udržitelném managementu destinace.

V projektu SFCE je zapojeno pět měst z pěti různých zemí. Jejich komparace je uvedena v tabulce č. 2. Lze vidět, že charakter města a jejich cestovního ruchu se výrazně liší, a tak se účastníci projektu potýkají s jinými problémy a navrhuji jiné řešení realizace projektových aktivit. Dubrovník například vzhledem k počtu obyvatel a ke své rozloze trpí pod náporom zahraničních turistů, kdežto zájmem Brna (a pravděpodobně i Kecskemétu) bude spíše turisty přitáhnout. Zahraniční turisté v Benátkách a v Krakově se silně koncentrují pouze do historického středu, bylo by tedy optimální nalézt způsob, jak se rovnoměrně rozprostřít po celé ploše 414 km².

Tab. 2: Komparace měst v projektu Slow Food Central Europe

	Počet obyvatel k roku 2011	Rozloha v km ²	Počet turistů v HUZ v roce 2017	
			domácí	zahraniční
Benátky	261 362	414	897 512	6 964 780
Brno	379 871	230	334 433	388 102
Dubrovník	43 770	21	56 056	1 125 662
Kecskemét	111 411	322	nezjištěno	
Krakov	757 611	327	6 300 000	2 800 000

Zdroj: vlastní zpracování na základě City population (2019), Központi Statisztikai Hivatal (2018), ČSÚ (2019a), Biuletyn informacji publicznej miasto Kraków (2019), Worl population review (2019), Tourmis (2019), ČSÚ (2019b)

4. Case study – projekt Slow Food Central Europe

Pod taktovkou italského hnutí Slow Food a s finanční podporou programu Interreg Central Europe odstartoval v červnu 2017 tříletý projekt Slow Food CE (registrační číslo CE936). Projektu se účastní celkem 11 partnerů z 5 členských zemí Evropské unie (obr. 1), mezi kterými lze najít jak zástupce veřejné správy, tak místních akčních skupin a profesních institucí:

- Slow Food a Univerzita gastronomických věd, oboje sídlící v Bra, a město Benátky, Itálie
- Rozvojová agentura města Dubrovník a Spolek Kinookus sídlící v Dubrovniku, Chorvatsko
- Centrála cestovního ruchu Jižní Morava a sdružení Slow Food Brno sídlící v Brně, Česká republika
- Město Krakov a sdružení Slow Food Polska v Jerzmanowice, Polsko
- Město Kecskemét a sdružení Slow Food Kiskunság, Maďarsko

Obr. 1: Kartogram zapojených oblastí

Zdroj: vlastní zpracování autora na základě Slow Food CE (2019)

Projekt spojuje země, které lze víceméně zařadit do střední Evropy, a odehrává se na jejich veřejném prostoru. Územní jednotky jsou však města, ne celé regiony, a to z toho důvodu, že jsou dostatečně malá, aby dokázala

ovlivnit podnikatelskou a společenskou scénu, ale zároveň dostatečně velká k tomu, aby sloužila jako brány na mezinárodní trhy. Vybraných pět měst se tak na pár let stanou velkými laboratořemi.

Popisovaný projekt není jen o tom, aby lákal návštěvníky do daného místa a podporoval pouze cestovní ruch, ale naopak se, po vzoru pilířů udržitelného cestovního ruchu, obrací také na lokální komunity, producenty, konzumenty a svými aktivitami se snaží komunikovat a zvyšovat udržitelné životní prostředí. Hlavním cílem projektu je hledání gastronomických produktů a tradic jednotlivých zemí a znalostí drobných řemeslníků potřebných k jejich uchování při ochraně a zvyšování zemědělské biodiverzity. Projekt vychází z toho, že význam gastronomie tvoří významný aspekt jednotlivých lokálních kultur, formuje celkovou kulturní identitu každé země, její důležitost neustále narůstá. Vzhledem k historickému vývoji, který byl samozřejmě celou dobu provázen produkcí, zpracováním a spotřebou potravin, se v projektu používá souloví gastronomické dědictví. Mezi položky spadající pod gastronomické dědictví se řadí specifické potraviny, tradice a vědomosti řemeslníků. Ty jsou důsledkem tisíců let přítomnosti lidí na daném místě, stejně tak jako sdílení a směřování s ostatními komunitami. V případě zemí střední Evropy, protagonistů tohoto projektu, stojí nejen gastronomická kulturní rozmanitost na společných základech. O to víc je zajímavé sledovat, s jakými problémy se města potýkají a jaké řešení objevila.

Odpověď na otázku, jak toto gastronomické dědictví rozpoznat, identifikovat, zmapovat a s pomocí místních činitelů k tomuto nehmotnému dědictví přidat hodnotu, a to vše při současné integraci hospodářské, ekologické a sociální udržitelnosti, přinesou konkrétní aktivity projektu.

Výsledky aktivit by měly představovat inovativní řešení, jak tuto problematiku uchopit, a stát se modelovými příklady, kterými se mohou inspirovat další města. Navržené aktivity a počet výstupů z těchto aktivit jsou:

- 1 nadnárodní strategie: partneři budou společně pracovat na rozvoji obecné nadnárodní strategie pro udržitelnou podporu gastronomického dědictví střední Evropy,
- 12 školení: Budou uspořádána školení s cílem zlepšit dovednosti pracovníků projektových partnerů a zúčastněných stran při identifikaci a dokumentaci gastronomického kulturního dědictví,
- 6 nástrojů: partneři projektu vyvinou a otestují model pro identifikaci a dokumentaci gastronomických kulturních zdrojů v každém partnerském městě;
- 5 pilotních akcí: pro testování inovativních komunitních řešení pro podporu gastronomického dědictví ve veřejných prostorech bude v zúčastněných městech realizováno pět pilotních akcí.

V prvním roce projektu vznikla v každém městě tzv. místní pracovní skupina projektu, do které se dobrovolně přihlašují lokální aktéři gastronomické scény. Kromě informací o projektu a jeho realizaci jsou členům pracovní skupiny nabídnuty vzdělávací workshopy a tematické, odborné diskuze. Cílem skupiny je formovat synergie mezi místními aktéry (výrobci, maloobchodníky, neziskovými organizacemi a činiteli v sektoru kultury) a identifikovat a propagovat tradiční potraviny a místní produkty jako nehmotné kulturní dědictví. Na základě pravidelných schůzek všech pěti pracovních skupin vznikly počáteční výstupy celého projektu.

Prvním výsledkem je publikace o gastronomii, historickému vývoji a současnosti místního potravinového systému od výroby až po spotřebu a jemu odpovídajícímu ekonomickému a společenskému prostředí. Sbírání dat pro tuto publikaci proběhlo prostřednictvím rekonstrukce historického, kulturního, sociálního a ekonomického kontextu s využitím bibliografických, archivních, fotografických, audiovizuálních a ikonografických zdrojů a informací dostupných v knihovnách, archivech, na univerzitách, ve studijních centrech, uměleckých galeriích apod. Za druhý výstup vzniklý v rámci mapování gastronomického dědictví se považuje realizace volně publikovaných videorozhovorů s producenty a zajímavými osobnostmi.

Hodnotným přínosem se však stala především formulace sady nástrojů na valorizaci gastronomického dědictví:

- Modul 1 – Veřejné trhy – role veřejných trhů ve valorizaci gastronomického a kulturního dědictví (kritéria a jednotlivé kroky k založení Slow food trhu)
- Modul 2 – Kuchaři a šéfkuchaři – role kuchařů a šéfkuchařů ve valorizaci gastronomického a kulturního dědictví
- Modul 3 – Vzdělávání v oblasti gastronomie – role vzdělávání v oblasti gastronomie ve valorizaci gastronomického a kulturního dědictví (Slow food zkušenosti),
- Modul 4 – udržitelný cestovní ruch – role udržitelného cestovního ruchu ve valorizaci gastronomického a kulturního dědictví (Slow food cestovní kritéria a zásady)

V průběhu roku 2019 dochází k realizaci další projektové aktivity, tzv. pilotních akcí (PA), které si každé město, tj. spolupráce místních spolků a orgánů veřejné správy, navrhlo a sestavilo samo s ohledem na filozofii Slow Foodu (tabulka č. 3).

Tab. 3: Srovnání pilotních akcí

Město	Číslo	Popis PA
Benátky	1	2 objevitelské itineráře – veřejná investice na ostrovy S. Erasmo a Pellestrina
	2	na každém ostrově se nainstalují 3 ukazatele, které představí objevitelské trasy
	3	v centrálních oblastech se nainstaluje 10 informačních tabulí obsahujících popis lokálních produktů a gastronomie
	4	tvorba mobilní aplikace pro virtuální tematické itineráře
Brno	1	vzdělávací balíček “K počátkům chuti” - výukový nástroj pro učitele na školách
	2	kuchařka Chutě ročních období pro kuchaře v restauracích a jídelnách
	3	online katalog farmářů a řemeslníků na webu www.ochutnejtemoravu.cz
	4	ochutnávkové exhibice sezónních a místních potravin
	5	praktické dílny pro děti a veřejnost, které ukáží a naučí techniky tradičního lokálního vaření
	6	školní farmářský trh
Dubrovník	1	video rozhovory s vybranými místními farmáři a producenty
	2	ochutnávka vybraných produktů a jídel zmíněných v rozhovorech
	3	vypracování analýzy z psaných dokumentů, vědeckých i populárně naučných, a z diskuze s lokálními experty z gastro – kulturního dědictví, která vytvoří historickou ilustraci situace
	4	investice do infrastruktury, která podpoří produkci místních a tradičních potravin
	5	multimediální výstava o lokálním gastronomickém dědictví
Krakov	1	web (http://culinary.krakow.pl/) s informacemi o Krakovském gastronomickém dědictví
	2	místního průvodce pro zodpovědnou spotřebu a <i>Krakow's gastronomic heritage guide</i>
	3	gastrofestival – akce plná workshopů a ochutnávání, představí projekt
	4	krakovská verze Slow Planet aplikace pro zodpovědné návštěvníky
	5	zahájení Slow District Alliance – strategie, jak rozmístit toky turistů
Kecskemét	1	zkompletování edukačních a informačních materiálů o místní gastronomii
	2	akce pro rodiny na trhu spojené s vařením a ochutnáváním poskytnutým producenty
	3	profesionální semináře pro děti školou povinné a kuchařský program
	4	ochutnávky pro děti + prezentování deskové hry s tematikou místních potravin a folklóru
	5	letní kempy pro děti organizované na trhu

Zdroj: vlastní zpracování

Evaluační a kontrolní fáze se plánuje na poslední měsíce projektu, tedy na první polovinu roku 2020. Každý krok projektu byl doposud hodnocen pomocí průběžného reportu, na konci se očekává odevzdání celkové monitorovací zprávy.

5. Přínosy projektu

Zajímavé je, jak se problémy každého města zcela odlišují. Například v Benátkách, které dlouhodobě trpí pod masovým náporem turistů s průměrnou návštěvností 60 tis. lidí denně, konstantním snižováním kvality služeb a vysídlováním centra (Seraphin, Sheeran, Pilato, 2018), představují aktivity projektu úlevu přetíženému území. Pilotní akce města, v tomto případě pilotní investice, se odehrávají na okrajových částech, resp. ostrovech města, čímž se snižuje koncentrace návštěvníků města na jednom centrálním místě a komunikují se méně známé čtvrtě, přičemž pro návštěvníky je stále jednoduché okolních ostrovů dosáhnout městskou hromadnou dopravou.

Obdobnou strategii si zvolilo město Krakov, kde aktivity projektu zřejmě povedou k usměrnění toků návštěvníků a jejich rovnoměrnější distribuci po městských čtvrtí. S ohledem na velikost města je jistě potenciál pro nová, skrytá, a přesto krásná místa hodná návštěv více než enormní. Stejně tak tomuto městu prospěje, že je

komunikováno pomocí jiného tématu než jako UNESCO památku. Docílí tím toho, že turisté budou mít jinou a novou motivaci se znovu vrátet.

Krakov, Brno a Benátky rovněž míří do sdílení informací v online prostředí, což může zčásti diskriminovat starší účastníky cestovního ruchu, na druhou stranu tím odráží globální internetovou modernizaci. Všechna města kromě Benátek mají v plánu organizovat gastrofestival, ochutnávkovou exhibici či jinak pojmenovaný/koncipovaný event, ve kterém se veřejnost dozví o projektu a přiučí se o místním gastronomickém dědictví, kvalitě i výběru jídla a díky workshopům se je naučí i sama vařit. Toto jednání by mohlo vést k nárůstu návštěvnosti daného místa.

Nepřehlédnutelný je směr Brna a Kecskemétu, kteří zcela evidentně míří na žáky základních škol a studenty středních škol. Tento fakt se sice neprojeví v cestovním ruchu, nicméně, zapojení a edukace vlastních komunit je jedním z bodů Slow filozofie a stejně tak udržitelného cestovního ruchu. Kromě dětí se však obrací také na kuchaře, které jídlo připravují, jak dětem, tak dospělým. Jiné zapojení místních lze spatřit u Brna a Krakova, ti zapojují místní producenty a farmáře ve vyšší míře než jako dodavatele na gastrofestivale. Snahou Dubrovníku je identifikovat a upozornit na to, že v regionu se vyskytuje kromě krásných staveb také místní kuchyně, která byla doposud zcela opomíjená. Proto lze v jeho aktivitách zaznamenat hlavně informativní a analytický charakter.

6. Závěr

Závěrem nezbyvá nic jiného než dodat, že všechna města se snaží zcela novou, nevyzkoušenou formou řešit svoje problémy. Aktivity, které v projektu doposud proběhly, byly na základě reportování schváleny a vyhodnoceny jako úspěšné. Pilotní akce, které se buď konají nyní, nebo teprve budou, mají nakročeno k tomu, aby skončily se stejným výsledkem. Lze konstatovat, že projekt Slow Food Central Europe propojuje myšlenky hnutí Slow Food s trendem kulinařského cestovního ruchu a s ohledem na udržitelný cestovní ruch. Jeho existenci je tedy možné označit jako příklad dobré praxe v případě udržitelného rozvoje.

Literatura

- [1] BIULETYN INFORMACJI PUBLICZNEJ MIASTO KRAKÓW (2019). *Kraków w liczbach*. [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: <http://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/215089/karta>
- [2] CITY POPULATION (2019). *City population*. [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: <https://www.citypopulation.de/>
- [3] CZECHTOURISM, (2019). *Udržitelný cestovní ruch*. [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: <http://www.eden-czechtourism.cz/udrzitelny-cestovni-ruch/>
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2019a). *Charakteristika okresu Brno-město*. [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xb/charakteristika_okresu_brno_mesto
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2019b). *Hosté a přenocování v hromadných ubytovacích zařízeních*. [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_af=VYSTUPOBJEKT&z=T&f=TABULKA&skupId=1330&katalog=31743&pvo=CRU03a&pvo=CRU03a&str=v300&c=v3~8_RP2017&u=v300_VUZEMI_43_582786#w=
- [6] HAMARNEHOVÁ, I., (2012). *Geografie turismu: mimoevropská teritoria*. Praha: Grada. ISBN 9788024744308.
- [7] HALL, C. M., (2008). *Tourism planning: policies, processes and relationships*. New York: Pearson/Prentice Hall. ISBN 9780132046527.
- [8] KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2018). *Magyarország közigazgatási helynévkönyve 2018. január I.* [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2018.pdf
- [9] KOSTKOVÁ, M., (2017). *Gastrofestivale jako nástroj propagace regionu*. In VANÍČEK, J., *Gastronomie a cestovní ruch*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, pp. 61-71. ISBN 978-80-7510-240-9.
- [10] LAU, Ch., LI, Y., (2019). Analyzing the effects of an urban food festival: A place theory approach. *Annals of Tourism Research*, vol. 74, pp. 43-55. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2018.10.004.
- [11] LEAL FILHO, W., MANOLAS, M., PACE, P., (2015). The future we want. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, vol. 16, no. 1, pp. 112-119. ISSN1467-6370. DOI 10.1108/IJSHE-03-2014-0036.
- [12] MAIER, K. (2012). *Udržitelný rozvoj území*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4198-7.
- [13] MOLDAN, B., (2015). *Podmaněná planeta*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2999-5.
- [14] PAJMOVÁ, K., (2013). *Slow tourism jako nová forma cestovního ruchu*. [Disertační práce]. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- [15] PÁSKOVÁ, M., (2012). Environmentalistika cestovního ruchu. *Czech Journal of Tourism*, vol. 1, no. 2, pp. 77113. ISSN 1805-9767.
- [16] PETRINI, C., (2007). *Slow Food Nation : Why Our Food Should Be Good, Clean, and Fair*. New York: Rizzoli Ex Libris. ISBN 978-084784130.

- [17] ROBINSON, P., HEITMANN S., DIEKE P., (2011). *Research themes for tourism*. Cambridge, MA: CABI. ISBN 978-1-84593-684-6.
- [18] RYGLOVÁ, K., BURIAN, M., VAJČNEROVÁ, I., (2011). *Cestovní ruch – podnikatelské principy a příležitosti v praxi*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4039-3.
- [19] SERAPHIN, H., SHEERAN., P., PILATO, M. (2018). Over-tourism and the fall of Venice as a destination. *Journal of Destination Marketing & Management*, vol. 9. pp. 374-376. [online]. [cit. 2019-03-10]. DOI 10.1016/j.jdmm.2018.01.011. ISSN 2212571X.
- [20] SLOW FOOD (2019). *Where we are*. [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: <https://www.slowfood.com/about-us/where-we-are/>.
- [21] SLOW FOOD BRNO (2019). *Co je Slow Food*. [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: <http://www.slowfoodbrno.cz/co-je-slow-food>.
- [22] SLOW FOOD-CE (2019). *SlowFood-CE* [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/SlowFood-CE.html>.
- [23] TOURMIS (2019). *Nights and arrivals – annual data*. [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: <http://www.tourmis.info/cgi-bin/tmintro.pl>.
- [24] THE INDEX SUSTAINABILITY DESTINATION GLOBAL (2019). *SlowFood-CE* [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: <https://www.gds-index.com/uploads/extra/GDS-Index-trends-and-insights-2016-whitepaper.pdf>.
- [25] WORLD POPULATION REVIEW (2019). *Venice Population 2019*. [online]. [9.3.2019]. Dostupné z: <http://worldpopulationreview.com/world-cities/venice-population/>.

VYUŽITÍ GEOCACHINGU V ROZVOJI CESTOVNÉHO RUCHU NA ÚZEMÍ HORNÉHO LIPTOVA

Use of the geocaching for the tourism development in Horný Liptov Region

GRÉTA VRBIČANOVÁ

MATEJ MOČKO

DOMINIKA KAISOVÁ

Katedra ekológie a environmentalistiky | *Department of Ecology and Environmental Sciences*
Fakulta prírodných vied | *Faculty of Natural Sciences*
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | *Constantine the Philosopher University in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: *greta.vrbicanova@ukf.sk; matej.mocko@ukf.sk; dominika.kaisova@ukf.sk*

Anotácia

Rozvoj technológií neprináša so sebou len inovácie v procese plánovania, marketingu a stratégiách cestovného ruchu (CR), ale vytvára aj podmienky pre vznik inovatívnych GPS (Globálny lokalizačný systém) hier ovplyvňujúcich CR, napr. geocaching. Cieľom príspevku je prostredníctvom využitia Geografických informačných systémov (GIS) a nástroja GRASS analyzovať na vybranom území Horného Liptova pešiu dostupnosť k vybraným keškám (hlavným bodom geocachingu). Z hľadiska potenciálu rozvoja CR sa tieto body ukrývajú v turisticky atraktívnych miestach, ktoré sú vďaka geocachingu „znovu objavené“ a vytvárajú podnet pre ďalší rozvoj CR samospráv/regiónov. Na základe nášho prístupu sme na území identifikovali desať lokalít s najväčším potenciálom pre rozvoj ekoturistiky či pre budovanie turistickej infraštruktúry (vyhliadkové miesta, lavičky, náučné chodníky a tabule). Náš prístup môže viesť k šíreniu povedomia o potrebe ochrany prírody či kultúrneho dedičstva, ale aj k rozmachu stravovacích/ubytovacích zariadení v jednotlivých obciach, ktorý by podporil miestnu a regionálnu ekonomiku.

Kľúčové slová

geocaching, cestovný ruch, vzdialenosť dostupnosť, geografický informačný systém

Annotation

The technology development brings innovations in the tourism planning, marketing and strategy, also creates conditions for the emergence of innovative Global Positioning System (GPS) games, that influence tourism, for example geocaching. The aim of this article is through the use of Geographic Information Systems (GIS) and GRASS analyze the availability of caches (the main points of geocaching) in the selected area of Horný Liptov region. These points (caches) are hidden in tourist attractive places, which are due to geocaching "re-discovered" and create incentives for the further development of tourism in municipalities / regions. Based on our approach, we identified ten sites with the greatest potential for eco-tourism development or for building tourist infrastructure (sightseeing, benches, instructional walkways and information boards). Our approach can lead to the dissemination of awareness of the need for nature conservation or cultural heritage, as well as to the expansion of catering/accommodation facilities in municipalities which can support the local and regional economy.

Key words

geocaching, tourism, distance accessibility, geographic information system

JEL classification: Z32, L83, C88

1. Úvod

Potenciál rozvoja cestovného ruchu (CR) každého územia ovplyvňuje rad lokalizačných, selektívnych a realizačných predpokladov (Mariot, 2001). McNamara (2004) tvrdí, že ľudia majú vo zvyku opakovane navštevovať stále tie isté lokality, či už vďaka zaužívaným zvykom alebo dobrej dostupnosti. Niektorí dokonca označujú lokality svojich výletov do blízkeho okolia za nudné a ocenili by vidieť niečo nové, bez toho aby museli vycestovať za hranice svojho regiónu (O'Hara et al., 2008). Geocaching ako relatívne nový fenomén poukazuje na jedinečné lokality, ktoré obvykle nie sú nijak inak propagované ani bežne turistami vyhľadávané. Práve objavovanie nových miest patrí k hlavným motívom zapojenia sa do hry geocaching. Zameriava sa predovšetkým na nepropagované, „skryté“ lokality, ktoré sa vyznačujú nevšednou prírodnou krásou, zaujímavým historickým pozadím. Okrem faktoru propagácie (povedomia), výrazne ovplyvňuje rozvoj CR aj dostupnosť jednotlivých lokalít. Ako uvádzajú Dewilly & Flament (1993) „Je viac než pochopiteľné, že najzaujímavejšie miesto či najvýznamnejšia pamiatka, sa nestanú turistickými lokalitami pokiaľ nie sú prístupné“. Kľúčovú úlohu zohráva v tejto problematike geografický informačný systém (GIS), ako hlavný nástroj implementácie priestorových analýz. Cieľom príspevku je poukázať na možnosti rozšírenia ponuky CR na území Horného Liptova využitím geocachingu a nástrojov GIS, ktoré by podnietili ďalší rozvoj územia obcí resp. regiónu.

1.1 Podstata geocachingu

Geocaching je celosvetová interaktívna GPS hra v teréne, ktorej užívatelia (keškári) používajú najčastejšie smartfóny na vyhľadanie skrytých kontajnerov/plastových dóz (kešiek), ktoré ukrývajú denníky, kde zaznamenávajú svoju návštevu a nechávajú odkazy/predmety pre ďalších hráčov. Následne sa k danej keške prihlásia aj na webovej stránke geocachingu (www.geocaching.com), resp. prostredníctvom oficiálnej mobilnej aplikácie Geocaching®, zdieľajú zážitky jej hľadania, fotografie alebo kešku ohodnotia. Po zapísaní sa pod nájdenú kešku, pribudnú na konte hráča (keškára) body, ktoré účastníkov motivujú objavovať a vycestovať za ďalšími keškami aj mimo svojho blízkeho okolia (Rosirio et al., 2019). Práve to je dôvod, prečo niektorí autori vnímajú geocaching ako formu kreatívneho turizmu (Ihamäki, 2012; Attl, 2011). Zakladanie nových kešiek samotnými hráčmi patrí taktiež k súčasť geocachingu, ich hlavným motívom je zdieľanie „unikátneho miesta“ s inými ľuďmi/hráčmi v komunite (O'Hara et al., 2008). Formánková a Vágner (2012) nahliadajú na geocaching nie ako na samostatnú formu cestovného ruchu, ale ako na komplement, podporný stimul, doplnkovú aktivitu a nástroj cestovného ruchu. Viacerí autori označujú geocaching ako jeden z hlavných motívov turizmu/pohybovej aktivity u mladej generácie (Skinner et al, 2018; Battista a West, 2018).

1.2 Charakteristika vybraného územia Horného Liptova

Vybrané modelové územie Horného Liptova je tvorené katastrami mesta Liptovský Mikuláš (LM) a príslušných 14 obcí, ktoré sú súčasťou Miestnej akčnej skupiny Horný Liptov - MAS HL (Smrečany, Žiar, Veterná Poruba, Kónská, Jamník, Pribylina, Jakubovany, Liptovský Ondrej, Beňadiková, Uhorská Ves, Podtureň, Závažná Poruba, Liptovský Ján a Liptovská Porúbka). Územie je situované v centrálnej časti okresu LM, v Žilinskom samosprávnom kraji. Celková rozloha modelového územia predstavuje 405,60 km², ktoré sa rozprestiera na východe Liptovskej kotliny, z južnej strany je lemované pohorím Nízke Tatry a zo severnej strany obklopené pohorím Liptovské Tatry (Západné Tatry). Celkovo žije v záujmovom území 41 414 obyvateľov (31.12.2017), z čoho sa väčšina sústreďuje v meste LM (31 345 obyvateľov) (ŠÚ SR, 2018). Územie je z hľadiska dostupnosti situované vo výhodnej polohe, takmer jeho stredom prechádza železničná trať (trať č. 180 Žilina – Košice a v smere západ – východ 12,8 km dlhý úsek diaľnice D1. Vybrané územie Horného Liptova disponuje širokou škálou prírodného dedičstva, čo potvrdzuje aj existencia viacerých chránených území, vrátane NAPANT-u a TANAP-u. S územím je späté rovnako aj kultúrne dedičstvo s ponukou kultúrnych pamiatok a rôznych atraktivít spojených s tradíciami. Sme toho názoru, že vysoký potenciál neleží iba v oblasti súčasných centier CR ako sú mesto LM či obec Liptovský Ján, ale celé územie má určitú kapacitu poskytovať možnosti pre rozvoj, zameraného predovšetkým na šetrné formy CR (ekoturizmus) (Vrbičanová, Kramáreková, 2016).

1.3 Teoretické východiská problematiky

V odbornej literatúre, prevažne zahraničnej proveniencie, sa potenciálu geocachingu pre rozvoj CR venuje niekoľko autorov. Prepojením geocachingu do marketingu CR sa zaoberali Boulaire a Hervet (2012). Ihamäki (2008) analyzoval ako a kde využiť geocaching ako produkt zážitkového turizmu, neskôr na túto tému naviazali aj Cord et al. (2015), ktorí pri priestorových analýzach rozmiestnenia kešiek v území využívali aj nástroj GIS. Motívom výberu vhodných lokalít pre geocaching ako taký sa venovali v práci O'Hara et al. (2008). Na potenciál geocachingu v podpore trvalo udržateľného CR a rozvoja ekonomiky poukazuje prípadová štúdia Černej a Svobodovej (2018).

Většina dat, které sa v oblasti CR využívajú majú priestorový charakter. Dominantné postavenie majú pri spracovaní/zobrazovaní/analyzovaní týchto údajov Geografické informačné systémy (GIS) (Yeung a Hall, 2007). Ich implementáciou do rozvoja CR sa zaoberá niekoľko autorov. Pridanú hodnotu nástrojov GIS vidí McAdam (2010) v plánovaní CR a pri riešení projektov jeho rozvoja. V snahe o dosiahnutie trvalo udržateľného rozvoja CR, sa podľa Bahaire a Elliott-White (2010) používa GIS pri posudzovaní vplyvov CR na životné prostredie, či v skúmaní vhodnosti lokalít pre ďalší rozvoj. Medzi základné priestorové analýzy v GIS zaraďujeme dopyty, merania, transformácie, popisnú sumarizáciu, optimalizačné techniky a testovanie hypotéz. Ich kombináciou môžeme realizovať náročnejšie priestorové analýzy, medzi ktoré patria aj analýzy dostupnosti (Longley et al., 2005). Clark (1990) definuje dostupnosť ako ľahkosť dosiahnutia miesta alebo služby z iných miest, ktorú je možné merať napr. prekonanou vzdialenosťou, vynaloženými cestovnými nákladmi alebo časom trvania cesty. Otázkou dostupnosti ako takej sa v podmienkach slovenského CR zaoberá vo svojich prácach Michniak (2009, 2010, 2013). Na vybranom území zohráva významný faktor lokalizácie kešiek aj ochrana prírody, ktorá je v rámci geocachingu striktno dodržiavaná.

1.4 Metodika práce

V práci sme pre potreby hodnotenie dostupnosti využili dáta, ktoré zahŕňajú GPS súradnice polohy 98 aktívnych tradičných (traditional) a zložených (multi-cache) kešiek (stav ku 1.3.2019) a stredov obcí na vybranom území Horného Liptova. Stred obce bol zvolený ako východiskový bod z viacerých dôvodov: návštevník (keškár) musí za účelom hľadania kešiek v širšom okolí prejsť aj intravilánom obce, z hľadiska dostupnosti je v strede obcí prítomná zastávka verejnej autobusovej dopravy, vo všetkých prípadoch sa v strede obce nachádza maloobchod, obecný úrad, prípadne pohostinstvo/reštaurácia (potenciálne body záujmu návštevníka). Zdrojom týchto údajov boli mapové služby OpenStreetMap, Mapy.cz, Google Maps a internetová stránka geocachingu (www.geocaching.com). Okrem dostupnosti zohráva čoraz väčšiu úlohu aj čas potrebný na dosiahnutie cieľa. Rozvojom moderných technológií dochádza ku skracovaniu doby transportu (Duval, 2007), ale aj k rozvoju v oblasti modelovania dostupnosti s použitím GIS pre potreby manažmentu CR (Mckercher, Lau, 2008). My sme sa snažili inovovať prístup k tejto problematike tým, že kombinujeme viaceré faktory, ktoré priamo ovplyvňujú dostupnosť (napr. sklonitosť terénu). Na rozdiel od Celata (2007), ktorý sa venoval automobilovej, autobusovej a vlakovej dostupnosti, sme sa v tomto prípade zamerali len na pešiu dopravu (ako spôsobu prepravy zo stredov obce ku jednotlivým keškám v neprístupnom teréne pre iné druhy dopravy). Na výpočet časovej dostupnosti zo stredov obcí ku všetkým keškám bol na vybranom území použitý geografický informačný systém GRASS GIS. Pri výpočte sme využili nástroj *r.walk* a definovali priemernú rýchlosť chôdze 5 km/h. Nástroj je schopný zohľadniť náročnosť reliéfu formou tzv. frikčného povrchu, ktorý bol v tomto prípade definovaný prostredníctvom sklonitosti územia vo vzťahu k smeru chôdze. Hlavnými vstupnými vrstvami boli rastrové vrstvy miestnej komunikácie (zdroj: OpenStreetMap) a digitálneho modelu reliéfu (EU-DEM) obe s priestorovým rozlíšením 25 metrov. Do hodnotenia bol zakomponovaný aj faktor návštevnosti jednotlivých kešiek (od roku ich založenia) ako aj miera ich obľúbenosti, pridané fotografie (www.geocaching.com). Na základe analýzy návštevnosti jednotlivých kešiek sme vyseletovali 10 najnavštevovanejších lokalít, ktoré nie sú samosprávami ani prostredníctvom MAS HL propagované, nie sú zahrnuté v strategických dokumentoch obcí a združenia ako body záujmu rozvoja CR, pričom v daných lokalitách chýba neinvazívna turistická infraštruktúra (napr. značenie, upravené chodníky, lavičky), ktorá by podporila rozvoj mäkkej formy CR a ochrany prírody na území Horného Liptova. Mapové výstupy sme vytvorili prostredníctvom informačného systému QGIS.

2. Výsledky a diskusia

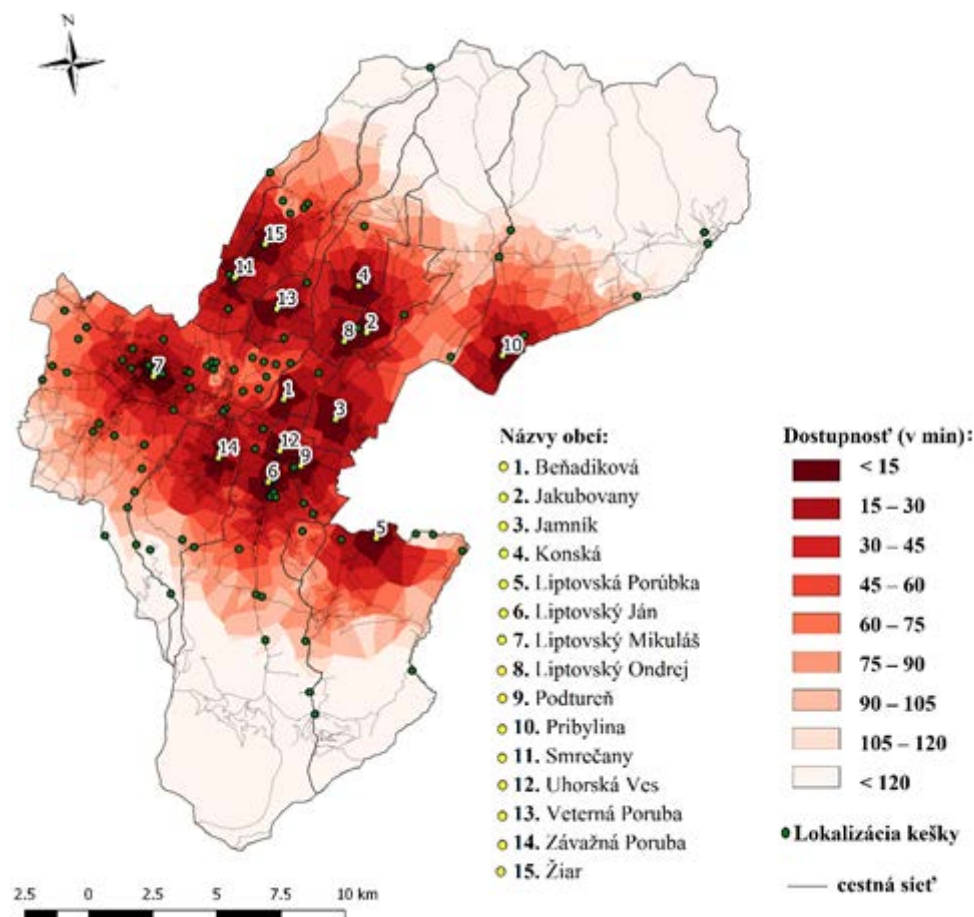
Prvá keška (The Rock called "Kancel") na vybranom území Horného Liptova bola založená v roku 2003 v Lipt. Jáne. Nachádza sa v blízkosti skalnej steny, ktorá je vyhľadávanou lokalitou pre začínajúcich horolezcov aj napriek skutočnosti, že toto miesto nie je nijak inak samosprávou propagované ani prístupovo značené. S rozvojom geocachingu vznikali na území Horného Liptova rôzne kešky, z ktorých väčšina (55 z 98) poukazuje na prírodné lokality, zvyšné sú lokalizované v intraviláne obcí, spojené s historickými alebo inými architektonickými objektami. Od svojich začiatkov prilákal geocaching na územie Horného Liptova v priebehu 16 rokov 32 483 keškárov - hráčov (stav ku 1. 3. 2019), čo v priemere predstavuje 2 030 návštevníkov územia ročne, ktorých priamym alebo vedľajším zámerom návštevy jednotlivých lokalít bol geocaching.

Na základe grafického znázornenia pešej dostupnosti (v min.) zo stredov obcí ku všetkým aktívnym keškám (98) na území Horného Liptova (obr. 1), môžeme skonštatovať, že sa prevažná väčšina nachádza vo vzdialenosti do 60 minút od stredov obce. S narastajúcou vzdialenosťou od intravilánu počet kešiek klesá, čo môže na jednej strane ovplyvňovať aj existencia chránených území, v ktorých pohyb je pre návštevníkov (a keškárov) obmedzený, ale aj predpoklad, že s rastúcou pešou vzdialenosťou klesá záujem o geocaching (Cord et al., 2015) Najväčší potenciál pre rozvoj tzv. mäkkej "zelenej" formy cestovného ruchu, kde sa zaraďuje ekoturistika, vidiecky cestovný ruch (Pourová, 2002) má z hľadiska pešej časovej dostupnosti (do 60 minút zo stredov obce) na základe bodov

geocachingu na svojom území mesto Lipt. Mikuláš (29 kešiek), obec Žiar (5), Lipt. Ján (10) a Smrečany (5). Podľa obr. 1 si môžeme všimnúť, že potenciál rozvoja neleží iba v obciach, na území ktorých sa body geocachingu nachádzajú, ale aj v takých, kde výskyt kešiek absentuje (napr. Lipt. Ondrej a Veterná Poruba). V rámci spolupráce (vzájomnej propagácii) by takéto obce mohli profitovať z blízkych lokalít geocachingu, ktoré sa nachádzajú v susedných katastrach. Takáto spolupráca by posilnila vzťahy medzi obcami v rámci združenia MAS HL a územie by mohlo figurovať ako jeden súvislý celok, ktorý spája sieť turisticky atraktívnych lokalít.

Jeden z možných prístupov využitia geocachingu pre rozvoj CR na území Horného Liptova zahŕňa propagáciu geocachingu ako takého. Samosprávami alebo manažmentom združenia môže byť geocaching podporovaný ako forma spoznávania územia, navrhnuté môžu byť lokality, ktoré sú síce významné ale keškármi (návštevníkmi) ignorované, podnietiť založenie kešky (skrýše) práve tam a náležite ju spropagovať. Formánková a Vágner (2012b) tvrdia, že keškári vytvárajú novú cieľovú skupinu či komunitu ľudí, na ktorú sa dá zamerať v mnohých oblastiach. Na účastníkov geocachingu sa dajú zacieliť rôzne marketingové stratégie, špeciálne výrobky, akcie a aktivity prepojené s cestovaním a objavovaním nových miest. Spoločnosť Groundspeak (majiteľ geocachingu) často nadväzuje kontakty s predstaviteľmi obcí a miest, resp. združeniami či organizáciami zameranými na CR, aby im pomohli vytvoriť kešky a umiestniť ich do zaujímavých lokalít a upozorniť tak ľudí na krásy okolo nás. Takáto služba vytvára možnosti rozvoja a prilákania turistov aj na územie už spomínaných obcí (Veterná Poruba a Lipt. Ondrej), kde v súčasnosti nie je geocaching rozvinutý.

Obr. 1: Pešia dostupnosť (v min.) zo stredov obcí k aktívnym keškám na vybranom území Horného Liptova (2019)

Zdroj: vlastné spracovanie (2019)

Na základe analýzy návštevnosti jednotlivých kešiek sme vyselektovali 10 lokalít, z ktorých sa 8 nachádza mimo intravilánu, 6 kešiek poukazuje na prírodné krásy a 4 odkazujú na architektonické pamiatky (tab. 1, obr. 2). Uvedené lokality (s výnimkou kešky „nad Jánom“) nie sú samosprávami ani MAS HL propagované (webové stránky obcí, sociálne siete), vybavené turistickou infraštruktúrou ani zahrnuté do stratégie rozvoja CR či PHSR

jednotlivých obcí. Aj napriek týmto skutočnostiam preukazuje ich priemerná ročná návštevnosť záujem o tieto lokality, ktoré by za predpokladu propagácie a doplnenia potrebnej neinvazívnej turistickej infraštruktúry (lavičky, značenia, náučné chodníky) zvýšili počet návštevníkov vybraných oblastí a to aj za hranice komunity geocachingu. Vďaka spolupráci nadšencov geocachingu a samosprávy Lipt. Ján sa podarilo v roku 2013 úspešne zrealizovať projekt výstavby Svätajánskej rozhľadne na mieste, kde bola (a stále je) umiestnená keška „nad Jánom“. Zatraktívnila sa nie len obec, ale aj lokálne povedomie o geocachingu a jeho potenciálu pre CR.

Vzhľadom na lokalizáciu vybraných lokalít s potenciálom pre rozvoj mäkkého CR v blízkosti intravilánu, existuje predpoklad využívania služieb (stravovacie / ubytovacie zariadenia) na úrovni jednotlivých obcí, ktorý by pozitívne ovplyvnil lokálnu ekonomiku a podporil rozvoj podnikania v oblasti vidieckeho CR resp. agroturizmu (napr. malé farmy, včelárstvo). Takéto spostenie možností trávenia voľného času na celom území MAS HL by v konečnom dôsledku viedlo k prílivu návštevníkov aj z okolitých regiónov, šíreniu povedomia o samostatných aktivitách združenia a orientovaní sa na šetrné formy CR (ekoturizmus). Podporovať záujem a atraktivitu vybraných lokalít by samospráva / manažment združenia mohli realizovať prostredníctvom svojich webových stránok, sociálnych sietí (Facebook, Instagram), prepojením s už existujúcimi cyklotrasami, organizovaním náučných poznávacích výletov pre školy s dôrazom na ochranu prírody a históriu územia.

Tab. 1: Lokality geocachingu s najväčším potenciálom pre rozvoj mäkkého CR na území Horného Liptova (2019)

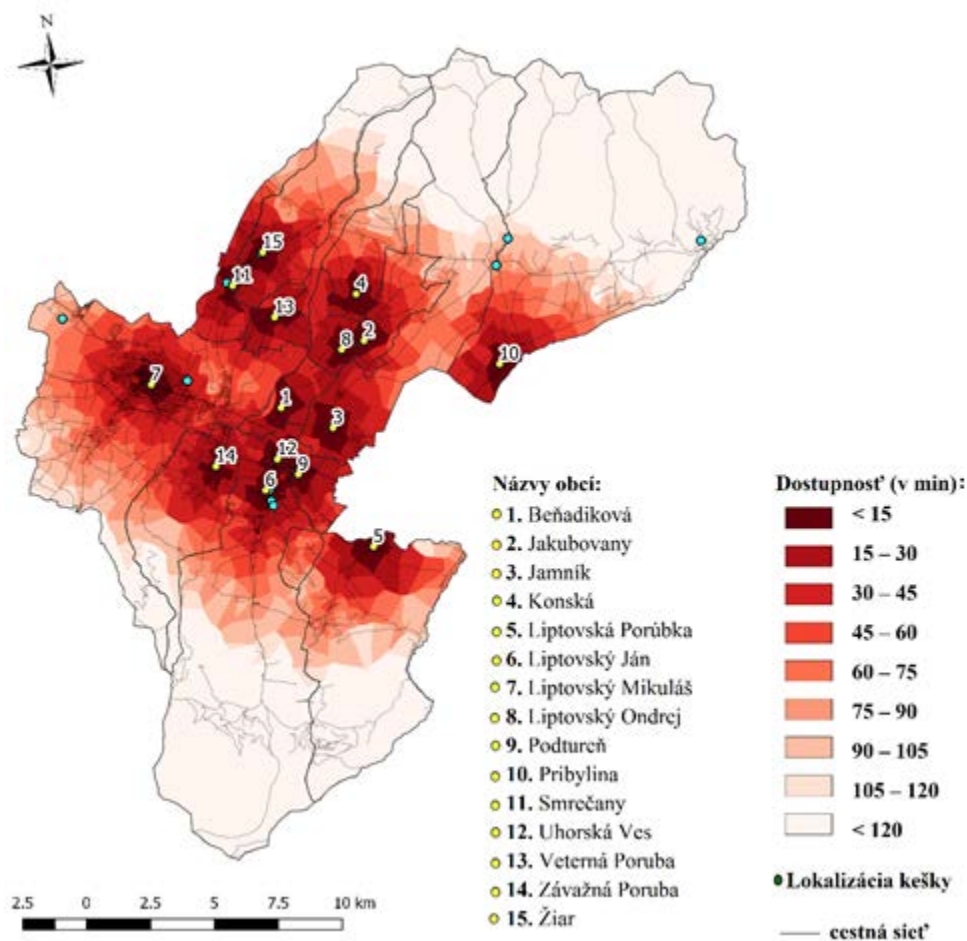
názov kešky	kataster obce	priemerná ročná návštevnosť	pešia dostupnosť zo stredu obce (v min.)	popis a potenciál pre rozvoj CR
Tri na jednom	Liptovský Ján	145	2	Lokalita 3 architektonických pamiatok na 1 mieste - návrh turistickej trasy s informačnými tabuľami v rámci obce, dôraz na historické dedičstvo
Dnes mňa, zajtra teba	Liptovský Ján	137	14	hrobka rodiny Szentiványiovcov (ktorí sa významne podieľali na budovaní obce L. Ján) - potrebná rekonštrukcia - informačná tabuľa - lavička
topoľ v LM na Nicovo	Liptovský Mikuláš	114	26	chránený strom s historickým, estetickým a kultúrnym významom - lavička (výhľad na mesto L. Mikuláš) - informačná tabuľa (prepojenie s históriou SNP)
nad Jánom	Liptovský Ján	90	21	rozhľadňa nad obcou- úspešne zrealizovaný projekt, ktorého vznik podnietil geocaching - potreba dobudovania značeného prístupového chodníka z obce a jeho udržiavanie
Liptovské zvoničky	Žiar	85	1	zvonička v obci Žiar- informačná tabuľa, ktorá by poukazovala na zaujímavé okolnosti vzniku zvoničky
zaniknute obce Liptova - Ráztoky	Liptovský Mikuláš	83	64	pozostatky cintorína obce Ráztoky zaplavenej L. Marou - lavička s možnosťou výhľadov na vodnú nádrž L. Mara - informačná tabuľa o zaniknutej obci
Kyselka v Račkovej doline	Pribylina	82	72	minerálny pitný prameň - lavička - rekonštrukcia prameňa - značená prístupová cesta k prameňu
vyhliadka na Kriváň	Pribylina	74	158*	lúka s panoramatickými výhľadmi na Kriváň - lavička
Lipa v Smrečanoch	Smrečany	64	4	chránený strom na miestnom cintoríne s duchovným a estetickým významom - lavička - informačná tabuľa
Račkova dolina - tajch	Pribylina	60	105	jeden z najväčších tajchov postavených na horskej bystrine v Slovensku z roku 1935 - informačná tabuľa - lavička

Zdroj: www.geocaching.com (2019), vlastné spracovanie (2019)

*keška sa nachádza pri turistickej osade Podbanské (osada s administratívnym sídlom v obci Pribylina, z toho dôvodu bola vzdialenosť počítaná zo stredu obce Pribylina a nie ako samostatného celku Podbanské)

Implementácia mapového zobrazenia časovej dostupnosti do strategických dokumentov obcí/združenia môže uľahčiť plánovanie CR, grafické znázornenie na webových stránkach obcí/združenia uľahčí rozhodovanie návštevníkom, ktorí by si mohli efektívne naplánovať svoj pobyt na území, rovnako aj propagácia takejto inovatívnej formy prezentácie na sociálnych sieťach by podnietila záujem turistov navštíviť dané lokality. Tak isto je možné obdobné mapové zobrazenie aplikovať do interaktívnej mapy, ktorú by samosprávy/manažment združenia dopĺňali o zaujímavé lokality, vytvárali náučné trasy. Podľa Remeša a Vítka (2010) mladí turisti nevenujú pozornosť informačným panelom a prostredníctvom geocachingu/mobilných aplikácii sa tieto informácie dostanú aj medzi nich. Okrem toho sú náklady na zriadenie takýchto „virtuálnych náučných trás“ niekoľko násobne nižšie než tie klasické. S víziou aktívneho prepojenia a využívania prírodných zložiek chránených území so socioekonomickými prvkami sa pre potreby CR ponúka otázka hodnotenia ekosystémových služieb (Izakovičová et al., 2017). Hodnotenie môže pozitívne ovplyvniť plánovanie využívania krajiny, orientované predovšetkým udržateľným smerom (Izakovičová et al., 2018). Takýto prístup nájde uplatnenie obzvlášť v zraniteľných oblastiach, akým je napr. aj územie Horného Liptova.

Obr. 2: Pešia dostupnosť k lokalitám geocachingu s najväčším potenciálom pre rozvoj mäkkého CR na území Horného Liptova (2019)

Zdroj: vlastné spracovanie (2019)

3. Záver

Éra informačného veku postupne preniká do všetkých odvetví hospodárstva a bežného života obyvateľov či turistov. Výnimkou nie je ani CR, v ktorom sa uplatňujú nové prístupy v plánovaní, tvorbe stratégií či v marketingu. Medzi inovácie patria aj priestorové analýzy, výpočet dostupností, spracovanie a vizualizácia geopriestorových dát v open-source systémoch (GRASS GIS, QGIS, GIS), ktoré boli v tomto príspevku aplikované na 98 bodov geocachingu (kešiek) na vybranom území Horného Liptova. Zamerali sme sa na jeden z hlavných faktorov, ktorý ovplyvňuje turistov – vzdialenosťnú dostupnosť (komplexná analýza pešej dostupnosti vyjadrená v čase). Prostredníctvom geocachingu je na území Horného Liptova postupne od roku 2003 propagovaných a každoročne navštevovaných 98 lokalít, ktoré spĺňajú podmienky geocachingu a ktoré na územie pritiahli doteraz celkovo 32 483 keškárov (návštevníkov). V príspevku sme sa zamerali na vybrané územie

Horného Liptova, kde sme prostredníctvom geocachingu identifikovali lokality, vhodné predovšetkým na rozvoj mäkkých foriem CR, ako napr. ekoturizmus, ale aj ďalšie možnosti implementácie geocachingu do cestovného ruchu na vybranom území. Potenciál geocachingu pre rozvoj cestovného ruchu je pomerne veľký, je však dôležité ho správne pochopiť. Zvolením správnych marketingových nástrojov, ktoré neporušujú zásady geocachingu a ochrany prírody, ale zároveň podnecujú chuť keškárov (návštevníkov) objavovať nové miesta, sa môže dosiahnuť zvýšenie príjmov v oblasti ubytovacích či stravovacích zariadení alebo zlepšenie celkového image danej lokality a šírenie povedomia o potrebe ochrany prírody a krajiny. Takýto návštevníci môžu zároveň svojou aktivitou upozorniť na zaujímavé lokality, pritiahnúť ďalších návštevníkov a naštartovať tak aj turisticky nezaujímavú obec, prípadne región. Inšpiráciu v geocachingu môžu v praxi cestovného ruchu uplatňovať aj miestne samosprávy, resp. združenia. K tejto problematike sa dá pristupovať dvomi prístupmi – buď nami predstavená metóda využitia geocachingu ako nástroja na vytipovanie lokalít, ktoré nesú potenciál pre rozvoj neinvazívnych foriem cestovného ruchu, ale nie sú okrem geocachingu propagované pre širší okruh bežných návštevníkov alebo rozvíjať geocaching ako taký a orientovať sa len na segment jeho hráčov, ktorý si ale vyžaduje dôsledné a finančne náročnejšie plánovanie marketingových stratégií (napr. ponuka suvenírov či vybavenie pre hráčov s miestnou tematikou, špeciálne GPS zariadenia, organizovanie podujatí, akcií pre hráčov, aktívna propagácia v printových či online médiách, na sociálnych sieťach).

Literatúra

- [1] ATTL, P., (2011). Změny v motivacích účastníků cestovního ruchu. In: *Sborník recenzovaných příspěvků mezinárodní vědecké konference Hotelnictví, turismus a vzdělávání*. Praha: Tribun EU. ISBN 978-80-87411-15-5.
- [2] BAHAIRE, T., ELLIOTT-WHITE, M., (2010). The application of geographical information systems (GIS) in sustainable tourism planning: A review. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 7, no. 2, pp. 159-174. ISSN 0966-9582.
- [3] BATTISTA, R. A., WEST, T., (2018). The Use of Geocaching as a Form of Physical Activity in Youth. *American journal of health education*, vol. 49, no. 3, pp. 125-132. DOI 10.1080/19325037.2018.1428700.
- [4] BOULAIRE, CH., HERVET, G., (2012). New Itinerancy: the Potential of Geocaching for Tourism. *International journal of management cases. Special Issue: Papers from the 9th International CIRCLE Conference*, pp. 210-218. DOI 10.5848/APBJ.2012.00099.
- [5] CELATA, F., (2007). Geographic marginality, transport accessibility and tourism development. In Celant, A. (Ed.) *Global tourism and regional competitiveness*. Bologna: Patron, pp. 37-46. ISBN 978-8-85552-921-1.
- [6] CLARK, N., (1990). *The penguin dictionary of geography*. Harmondsworth: Penguin. ISBN 978-01-405-1505-3.
- [7] CORD, A. F., ROESSIGER, F., SCHWARZ, N., (2015). Geocaching data as an indicator for recreational ecosystem services in urban areas: Exploring spatial gradients, preferences and motivations. *Landscape and urban planning*, vol. 144, pp. 151-162. DOI.org/10.1016/j.landurbplan.2015.08.015.
- [8] ČERNÁ, M., SVOBODOVÁ, L., (2018). Geocaching in the Czech Republic and India with a Focus on Selected Aspects - Comparative Study. In *Hradec Economic Days*, vol. 8, no. 1, pp. 180-189. ISSN 2464-6059.
- [9] DEWILLY J. M., FLAMENT E., (1993). Géographie du tourisme et des loisirs, in the collection Dossiers des images économique du monde. *Hommes et Terres du Nord*, vol. 2. pp. 122. ISSN 0018-439X.
- [10] DUVAL, D. T., (2007). *Tourism and transport: Modes, networks and flows*. Channel View Publications. VB: MPG Books Ltd. 327 p. ISBN 978-1-84541-064-3.
- [11] FORMÁNKOVÁ, Z., VÁGNER, J. (2012). Geocaching jako inovativní možnost rozvoje lokálního cestovního ruchu. In *3. Mezinárodní kolokvium o cestovním ruchu. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 7-25. ISBN 978-80-210-6078-4.
- [12] FORMÁNKOVÁ, Z., VÁGNER, J. (2012b). Potenciál geocachingu při rozvoji cestovního ruchu. *Studia Turistica*, vol. 3, no. 2, pp. 9-17. ISSN 1804-252X.
- [13] IHAMÁKI, P., (2012). Geocachers: the creative tourism experience. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, vol. 3. no. 3, pp. 152-175. DOI 10.1108/17579881211264468.
- [14] IHAMÁKI, P., LUIMULA, M., (2013). Players' Experiences in a Sports Geocaching game. In *Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface*. IGI Global. DOI 10.4018/978-1-4666-4623-0.ch006.
- [15] IZAKOVIČOVAÁ, Z., MEDERLY, P., PETROVIČ, F., (2017). Long-Term Land Use Changes Driven by Urbanisation and Their Environmental Effects (Example of Trnava City, Slovakia). *Sustainability*, vol. 9, no. 9, pp. 1-28. DOI 10.3390/su9091553.
- [16] IZAKOVIČOVAÁ, Z., ŠPULEROVÁ, J., PETROVIČ, F., (2018). Integrated Approach to Sustainable Land Use Management. *Environments*, vol. 5, no. 37, pp. 1-16. DOI 10.3390/environments5030037.

- [17] LONGLEY, A. P., M. F. GOODCHILD, D. J. MAGUIRE, RHIND. D. R., (2005). *Geographical Information Systems and Science*. England: John Wiley & Sons Ltd. ISBN 0-470-87000-1.
- [18] MARIOT, P., (2001). Contribution to the typification of the tourist resorts. *Geografický časopis*, vol. 53, no. 4, pp. 307-319. ISSN 2453-8787.
- [19] MCADAM, D., (2010). The value and scope of geographical information systems in tourism management. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 7, no. 1, pp. 77-92. ISSN 0966-9582.
- [20] MCKERCHER, B., LAU, G., (2008). Movement patterns of tourists within a destination. *Tourism Geographies*, vol. 10, no. 3, pp. 355-374. ISSN 1470-1340.
- [21] McNAMARA, J., (2004). *Geocaching for dummies*. Hoboken, NJ: Wiley Pub. ISBN 07-645-7571-6.
- [22] MICHNIAK, D., (2009). Dostupnosť vybraných turistických stredísk v regióne Tatier. In *Regionálne štruktúry ČR a SR : časové a priestorové zmeny*. Bratislava: Geografický ústav SAV, pp. 44-49. ISBN 978-80-970076-6-9.
- [23] MICHNIAK, D., (2010). Vplyv dostupnosti na rozvoj cestovného ruchu vo vybraných regiónoch na Slovensku. *Geographia Cassoviensis*, vol. 4, pp. 114-117. ISSN 1337-6748.
- [24] MICHNIAK, D., (2013). Možnosti hodnotenia dopravnej dostupnosti z hľadiska jej vplyvu na rozvoj cestovného ruchu (na príklade slovensko-poľského pohraničia). *Studia Turistica*, vol. 4, no. 1, pp. 28-37. ISSN 1804-252X.
- [25] O'HARA, K., (2008). Understanding Geocaching Practices and Motivations. In *Conference: Proceedings of the 2008 Conference on Human Factors in Computing Systems*, pp. 1177-1186. ISBN 978-1-60558-011-1. DOI 10.1145/1357054.1357239.
- [26] POUROVÁ, M., (2002). *Agroturistika*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- [27] REMEŠ, R., VÍTEK, O., (2010). Česko – geocachingová velmoc. In *Rekreace a ochrana přírody: sborník příspěvků: 5. a 6. května 2010. Společenské a vzdělávací centrum zámku ve Křtinách*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 5 - 7. ISBN 9788073753986.
- [28] ROSÁRIO, I. T., REBELO, R., CARLOSO, P., SEGURADO, P., MENDES, R. N., SANTOS-REIS, M., (2019). Can geocaching be an indicator of cultural ecosystem services? The case of the montadosavannah-like landscape. *Ecological Indicators*, vol. 99, pp. 375-386. ISSN 1470-160X.
- [29] SKINNER, H., SAPONG, D., WHITE, G. R. T., (2018). Meeting the needs of the Millennials and Generation Z: gamification in tourism through geocaching. *Journal of tourism futures*, vol. 4, no. 1, pp. 93-104. DOI 10.1108/JTF-12-2017-0060.
- [30] ŠÚ SR, (2018). *Bilancia pohybu obyvateľstva na Slovensku podľa obcí*. [online]. [cit. 2018-09-10]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>.
- [31] VRBIČANOVÁ G., KRAMÁREKOVÁ, H., (2016). Aktuálne trendy regionálneho rozvoja Miestnej akčnej skupiny Horný Liptov. *Geografické informácie*, vol. 20, no. 2, pp. 793-806. ISSN 1337-9453.
- [32] YEUNG, K., HALL, B. G., (2007). *Spatial database systems: Design, implementation and project management*. Netherlands: Springer. ISBN 978-1-4020-5393-1.

Prípravu tohto článku podporila grantová agentúra APVV prostredníctvom projektu APVV-17-0377 Hodnotenie novodobých zmien a vývojových trendov poľnohospodárskej krajiny Slovenska.

TRANSFORMÁCIA ÚZEMNEJ IDENTITY „KREMICKÉHO HAUERLANDU“**Transformation of territorial identity in the „Kremnický Hauerland“ region****MAGDALÉNA NEMČÍKOVÁ¹****ALFRED KROGMANN¹****DAŠA OREMUSOVÁ¹****VIERA SCHOLZOVÁ²**

¹Katedra geografie a regionálneho rozvoja | ¹Depart. of Geography and Regional Development
Fakulta Prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: mnemcikova@ukf.sk, akrogmann@ukf.sk, doremusova@ukf.sk

²Sekcia zberu a spracovania dát v priemysle a | ²Section of Industrial Data Collection and
terénnych zisťovaní v Banskej Bystrici | Processing and Field Surveys in Banská Bystrica
Štatistický úrad SR | Statistical Office of the Slovak Republic
✉ Trieda SNP 75, 974 89 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: scholzova.viera@gmail.com

Anotácia

Skúmanie vzťahov medzi jedincami, resp. spoločnosťou a konkrétnym územím je v centre záujmu nielen geografie. Koncept územnej identity je predmetom viacerých geografických výskumov, z dôvodu, že územná identita je považovaná za „mäkký“ faktor, resp. nástroj regionálneho rozvoja. Cieľom príspevku je identifikácia a následná analýza hlavných procesov a faktorov, ktoré formujú aktuálnu identitu regiónu „Kremnický Hauerland“. Príspevok sa venuje aj dôležitým historickým udalostiam, ktoré mali vplyv na vývoj územnej identity. Súčasťou je aj interpretácia výsledkov empirického výskumu, ktorým sme prostredníctvom terénneho pozorovania, dotazníka ako aj riadeného rozhovoru zisťovali stav a úroveň regionálneho povedomia u obyvateľov regiónu. V závere načrtujeme perspektívy vývoja územnej identity v regióne „Kremnický Hauerland“.

Kľúčové slová

územná identita, identita regiónu, regionálne povedomie, transformácia

Annotation

Investigation of relations between individuals or society and a particular territory are at the center of attention not only in geography. The concept of territorial identity is the subject of a number of geographic studies due to the fact that territorial identity is considered to be a “soft” factor or a tool of regional development. The aim of this paper is to identify and analyze the main processes and factors which form the current identity of the “Kremnický Hauerland” region. The paper also deals with important historical events that have influenced the development of territorial identity. It also includes an interpretation of the results of empirical research through which we surveyed the state and level of regional awareness among the inhabitants of the region using field survey, questionnaire and controlled interview. In the end, we will outline the prospects for the development of territorial identity in the “Kremnický Hauerland” region.

Key words

territorial identity, identity of region, regional awareness, transformation

JEL classification: R58, O13, O15, O18

1. Úvod

Neustále ekonomické, sociálne, či kultúrne zmeny v spoločnosti sa prejavujú nielen v čase ale aj v priestore. Jedným zo spôsobov ako identifikovať tieto zmeny, ich dynamiku, intenzitu, rozsah či vplyv na konkrétne územie je aj stanovenie jeho územnej identity. Prostredníctvom územnej identity vyjadrujeme mieru stotožnenia sa ľudí, resp. spoločnosti s priestorom. V príspevku sa zaoberáme formovaním územnej identity regiónu „Kremnický Hauerland“, jej premenami v čase a ako aj percepciou regiónu obyvateľmi.

2. Cieľ a metodika

Identifikácia a následná analýza hlavných procesov a faktorov, ktoré formujú aktuálnu identitu regiónu „Kremnický Hauerland“, je cieľom príspevku. Pozornosť je venovaná nielen dôležitým historickým udalostiam, ktoré mali vplyv na vývoj územnej identity regiónu ale aj regionálnemu povedomiu obyvateľov. Záverečná časť príspevku sa zaoberá perspektívami vývoja územnej identity v regióne „Kremnický Hauerland“.

V záujme dosiahnutia uvedeného cieľa je potrebné vytvoriť teoretický základ k pojmom územná identita, identita regiónu ako aj regionálne povedomie. Pri tvorbe teoretického základu príspevku boli uplatňované najmä metódy abstrakcie, analýzy, indukcie, dedukcie a komparácie. Pri realizácii empirického výskumu sme aplikovali z kvalitatívnych metód terénne pozorovanie, dotazník ako aj riadený rozhovor. Hlavnou prioritou výskumu bolo zistiť vzťah miestneho obyvateľstva k vymedzenému regiónu. Z 321 zúčastnených respondentov bola väčšina anketovaných (93,77 %) prostredníctvom dotazníka, zvyšok respondentov (6,23 %) odpovedalo v rámci riadeného štruktúrovaného rozhovoru na 16 otázok (Scholzová, 2018). Pri realizácii dotazníkového prieskumu boli respondenti rozdelení na základe produktívneho veku na dve skupiny, pričom pre každú bol vytvorený samostatný dotazník. Skupina respondentov do 14 rokov (predproduktívna skupina obyvateľstva) odpovedala na otázky, na základe ktorých sme mohli určiť perspektívy formovania územnej identity regiónu. Naopak odpovede respondentov produktívnej (15-64 r.) a poproduktívnej (65 r. a viac) vekovej skupiny nám boli nápomocné pri identifikácii reálneho stavu územnej identity v regióne „Kremnického Hauerlandu“. V oboch dotazníkoch sa vyskytovali položky uzavreté, otvorené ako aj polouzavreté. Pri vyhodnotení dotazníkov ako aj odpovedí z riadeného rozhovoru boli využité matematicko-štatistické metódy.

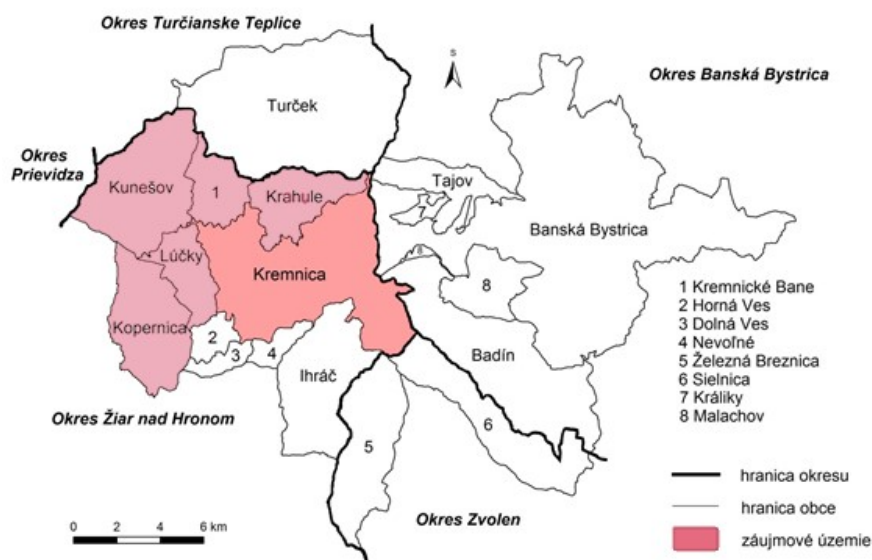
3. Územná identita v kontexte geografického výskumu

Témou územnej identity sa začali výskumníci zaoberať v 80. rokoch 20. stor., v rámci konceptu novej regionálnej geografie (Chromý, 2003). Paasi (2010) chápe územnú identitu ako súčasť sociálnej identity. Teoreticko-metodologickým východiskám územnej, resp. regionálnej identity sa v počiatkoch venoval najmä fínsky geograf Paasi, (1986, 2003, 2010). V práci z roku 1986 sa zaoberá konceptom regionálnej identity, pričom rozlišuje jej dve dimenzie: regionálnu identitu obyvateľstva (regionálne povedomie) a identitu regiónu. S jeho konceptom regionálnej identity sa stotožnili viacerí českí a slovenskí autori, napr. Chromý (2003), Chromý, Skála (2010), Chromý et. al (2014), Bucher, Kunáková (2010), Odehnal, Šerý (2012), Nikischer (2014), Nemčíková et. al (2018), Repaská et. al (2015). Teoretickým východiskám výskumu identity sa venuje aj Vencálek (1998), Raagmaa (2002), Hasprová (2004), Kasala (2008, 2014), Fialová, Vágner (2012), Melnychuk, Gnatiuk (2018) a i. V súlade s týmto konceptom parciálne analyzujeme v príspevku regionálnu identitu regiónu „Kremnického Hauerlandu“ ako aj regionálne povedomie jeho obyvateľov.

4. Vymedzenie územia

Záujmové územie, ktoré sme vyčlenili na základe komplexného historicko-geografického prístupu, tvorí mesto Kremnica a päť obcí (Kunešov, Kremnické Bane, Krahule, Lúčky a Kopernica). Administratívne patria do okresu Žiar nad Hronom (mapa 1). Región je zároveň súčasťou funkčného mestského regiónu Žiar nad Hronom. Vymedzené územie tvorí nodálny región, s jediným centrom subregionálneho významu - mestom Kremnica (Scholzová, 2018). V regióne „Kremnický Hauerland“ žije na ploche 111 km² 6 693 obyvateľov (ku 30.11.2018), pričom až 79,4 % obyvateľov v meste Kremnica. Historicky patrila do regiónu aj obec Turček (pôvodne dve obce: Horný Turček a Dolný Turček) (obr. 1), ale v rámci súčasných sociálno-priestorových väzieb (región Turiec, okres Turčianske Teplice a i.) sme ju do regiónu „Kremnický Hauerland“ nezaradili.

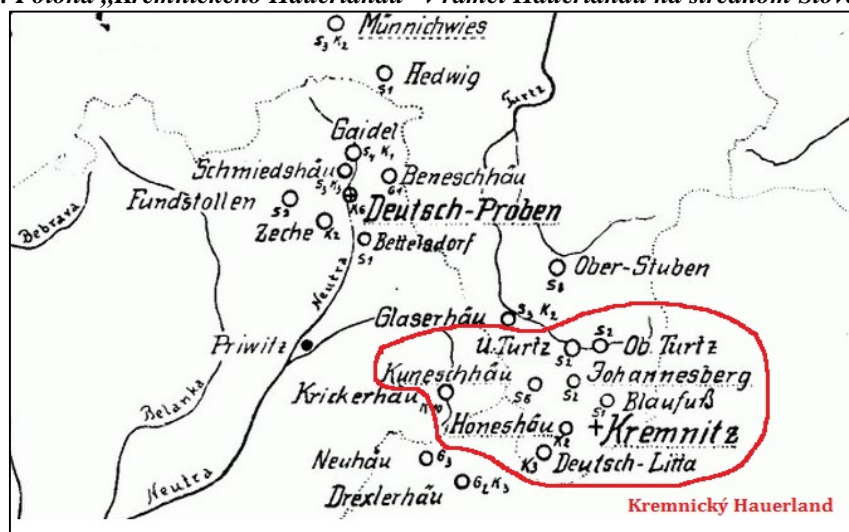
Mapa 1: Užšie územné vzťahy „Kremnického Hauerlandu“

Zdroj: Scholzová (2018), spracované autormi

Toponymum Hauerland sa začalo používať až v tridsiatych rokoch 20. stor. Vyjadruje oblasť stredného Slovenska s centrami Kremnica, Nitrianske Pravno a Handlová, ktorú osídľovali karpatskí Nemci. Pomenovanie je odvodené z názvu viacerých obcí na tomto území, ktoré majú v nemčine koncovku – hau (napr. Kunesshau (Kunešov), Honneshau (Lúčky) a i.). Hauen znamená v preklade kľčovanie, teda Hauerland – krajina, ktorá vznikla na vyklčovanom mieste (Ďurková, 2007). V rámci skúmania územnej identity sme ako ďalšie regionalizačné kritérium pri vyčlenení „Kremnického Hauerlandu“ použili nárečie. Hanika (1952) identifikoval v tejto časti Hauerlandu dve nárečové skupiny: mestské nárečie Kremnice (tzv. *Pärgstädterisch*) a druhú tvorí mierne odlišné nárečie v siedmych kremnických obciach: Krahule (Blaufuß), Kremnické Bane (Johannesberg), Kunešov (Kuneschhau), Lúčky (Honneshau), Kopernica (Deutsch-Litta) a Horný a Dolný Turček (Ober- und Unterturz) (obr. 1).

Obr. 1: Poloha „Kremnického Hauerlandu“ v rámci Hauerlandu na strednom Slovensku v 14. storočí

Zdroj: Huba (2014), upravené autormi

5. Vývoj a formovanie územnej identity regiónu

Na vývoj objektívnej dimenzie regionálnej identity (identita regiónu) mala z fyzickogeografických pomerov najväčší vplyv jeho geologická stavba. Celý región je súčasťou Kremnických vrchov, ktoré radíme ku stredoslovenským neovulkanitom. A práve rudy bohaté najmä na zlato a striebro ovplyvnili vývoj regiónu, jeho identitu, na celé stáročia. Aj keď sa vznik slobodného kráľovského mesta Kremnica datuje až od roku 1328, územie bolo osídlené ako aj banicky využívané oveľa skôr (od 8. až 9. stor.) (KIC Kremnica, 2015). Keďže táto oblasť

bola pomerne riedko osídlená domácim obyvateľstvom, prebiehalo od 12. stor. jej kolonizovanie na tzv. nemeckom práve (Horváthová, 2002, Kárpáty, 2002, Šolcová, 2008). Do regiónu sa prisťahovali okrem Nemcov Taliani, Česi a iné národnosti. Kremnica sa stala sídlom kráľovskej banskej a mincovej komory a to podnietilo aj vznik okolitých osád. Vzhľadom na intenzívnu banskú činnosť boli ich zakladateľmi najmä nemeckí baníci, drevorubači, uhliari či remeselníci. Práve nemeckí kolonisti priviedli mnohé inovačné prvky nielen do regiónu, ale aj na celé územie dnešného Slovenska. Kremnica sa stala na dlhé obdobie významným hospodárskym, kultúrnym ale aj vzdelávacím centrom. Až do 16. stor. malo nemecké obyvateľstvo dominanciu nad pôvodným, ale aj po tomto období tvorilo veľmi významnú časť. Napr. v roku 1880 si v meste Kremnica vykazovalo ešte 72 % obyvateľov za svoj materinský jazyk nemčinu, v roku 1900 - 45,2 % a v roku 1910 už len 33,2 % (Majo, 2012, Žudel, 1994). Odlišná bola situácia v ostatných piatich obciach Kremnického Hauerlandu, kde sa podiel obyvateľstva s nemeckým materinským jazykom pohyboval v roku 1900 od 90 % (Kremnické Bane) až po 99,6 % v obci Krahule. Obdobná bola situácia aj v roku 1910 - 88,7 % v Kremnických Baniach a najväčší podiel v obci Lúčky (98,9 %) (Majo, 2012). Rápidne sa počty nemeckej menšiny na Slovensku znížili po II. svetovej vojne. Aj v období po roku 1989, keď došlo ku oživeniu identity ako aj inštitucionalizácii života nemeckej menšiny, zaznamenávame jej pokles či už v sledovanom regióne, alebo na celom Slovensku (Šprocha, Majo, 2016). V roku 2011 sa ku nemeckej národnosti v regióne hlásilo len 172 obyvateľov (Bačík, 2019). V centre regiónu, v meste Kremnica, tvorili obyvatelia nemeckej národnosti len 0,8 %, ale obec Krahule mala v rámci Slovenska najvyšší podiel tejto menšiny, a to až 31,5 % (62 obyvateľov). Vyšší podiel sme zaznamenali aj v obci Kunešov (14 %). Práve tieto dve obce majú aj tabule s dvojjazyčným označením názvu obce: Krahule – Blaufuss, Kunešov – Kuneschhau..

Z historického vývoja vyplýva, že práve baníctvo a kultúra karpatských Nemcov mali v minulosti najvýraznejší vplyv na formovanie územnej identity regiónu. Dodnes sú v regióne „Kremnického Hauerlandu“ viditeľné vplyvy spomínaných dvoch faktorov. Časť hmotného kultúrneho dedičstva je spätá s baníckou tradíciou v regióne. Nachádza sa tu viacero banských technických pamiatok: šachty, štôlna (napr. štôlna Andrej prístupná verejnosti od r. 2008), klopačka. Návštevníci a aj domáci sa môžu s baníckou históriou oboznámiť aj na troch hlavných a troch vedľajších trasách náučných chodníkov „Po stopách baníckej činnosti“ (KIC Kremnica, 2015). Banícka minulosť je zrejmä aj z architektúry, vo viacerých sídlach existujú zrekonštruované pôvodné banícke domy (obr. 2 a 3). Banícka tradícia našla odraz aj v erboch troch obcí (Kremnické Bane, Kunešov a Lúčky).

Obr. 2: Banícky dom v Kremnici

Zdroj: Scholzová (2018)

Obr. 3: Banícky dom v obci Krahule

Zdroj: Scholzová (2018)

Nehmotné kultúrne dedičstvo tvoria v tejto oblasti najmä tradície, jazyk ale aj kuchyňa. O priblíženie a zachovanie histórie baníctva, baníckych tradícií v regióne sa od roku 2009 snaží Kremnický banský spolok. Najznámejšou akciou spolku je organizovanie každoročného podujatia „kremnický šachtág“, ktorým si obyvatelia regiónu pripomínajú banské nešťastie na Šturci v roku 1443. V minulosti bol región známy aj kremnickou čipkou, keďže čipkárstvo bolo doplnkovým zamestnaním pre ženy z regiónu už od 17. stor. V piatich sídlach regiónu (okrem Kopernice) pôsobila Štátna čipkárská škola s centrom v Kremnických Baniach. V súčasnosti sa táto tradícia uchováva prostredníctvom Klubu paličkovanej čipky v Kremnici. Región „Kremnického Hauerlandu“ bol v minulosti charakteristický veľkou rôznorodosťou. Každá obec mala svoje nemecké nárečie, ktorým však dodnes hovorí už len zopár starších obyvateľov. Po II. svetovej vojne, po odsune veľkej časti Nemcov z regiónu, používanie týchto nárečí výrazne pokleslo. Paradoxom je fakt, že skôr sa o nárečia, resp. jazyk predkov zaujímajú potomkovia vysídlených karpatských Nemcov, žijúci mimo územie Slovenska. Dôkazom je napr. aj kniha o Kopernici „Unser Dorf Deutsch-Litta“, vydaná v roku 1987 v Nemecku (Kafka, 2011). Mladí z regiónu, ktorí sa síce hlásia k nemeckej národnosti, nielenže už neovládajú starý dialekt, ale ani spisovnú podobu nemeckého jazyka. Zvyky, tradície sa po roku 1989 snažia oživiť starší obyvatelia, ktorí sa v miestnych skupinách Hauerlandu venujú najmä folklórnym tradíciám. Známym podujatím, ktoré organizuje Karpatskonemecký spolok na

Slovensku je Hauerlandfest, ktorého 28. ročník sa v roku 2019 uskutoční práve v obci Krahule (Karpatskonemecký spolok na Slovensku, 2019).

Na formovanie súčasnej identity regiónu Kremnického Hauerlandu malo vplyv ukončenie hlbinej ťažby zlata v roku 1970. Aj keď sa ťažba dočasne obnovila v rokoch 1986-1992, nepodarilo sa u domáceho obyvateľstva reštartovať spolupatričnosť s činnosťou, ktorá stála za vznikom regiónu (podrobnejšie v kapitole č. 6). Čiastočne sa táto spolupatričnosť uchováva a rozvíja aj vďaka dvom zamestnávateľom v regióne. Mincovňa Kremnica, š. p. patrí historicky od roku 1328 k najstarším fungujúcim spoločnostiam na svete a zamestnáva cca 200 ľudí. Druhým podnikom je Kremnická Banská spoločnosť s.r.o., ktorá sa zaoberá ťažbou a spracovaním bentonitu. Zamestnáva cca 115 ľudí. Z analýzy dynamiky obyvateľstva je zrejme, že región zaznamenáva od roku 1991 celkový úbytok obyvateľstva (r. 1991 7568 obyvateľov, r. 2018 – 6693) (Štatistický úrad SR, 2019). Pozitívnu bilanciu majú len obce Krahule a Kremnické Bane, pre ktoré je typický prirodzený aj migračný prírastok. Región patrí do okresu Žiar nad Hronom, ktorý je v rámci evidovanej miery nezamestnanosti (4,27 % - 02/2019) nielen pod priemerom kraja (7,21 %) ale aj Slovenska (5,26 %). Zlepšovanie situácie na trhu práce v predmetnom území dokumentujú aj štatistiky o počte uchádzačov o zamestnanie: v roku 2017 bolo evidovaných 236 uchádzačov (z toho 51,3 % tvorili ženy) a v roku 2018 už len 178 uchádzačov (z toho 53,4 % tvorili ženy) (Štatistický úrad SR, 2019). Predchádzajúce charakteristiky územia môžeme v zmysle Paasiho (1986) inštitucionalizácie regiónu stotožniť s procesmi nadobúdania priestorovej podoby a vytvárania symbolickej formy územia.

6. Regionálne povedomie

Z hľadiska identifikácie aktuálnej identity regiónu je veľmi dôležité oboznámiť sa so subjektívnou dimenziou identity, teda s úrovňou regionálneho povedomia obyvateľov. Základné informácie sme získali od 321 obyvateľov prostredníctvom dvoch typov dotazníkov a riadeného rozhovoru. V dotazníkovom šetrení boli zvlášť anketovaní obyvatelia vidieckych obcí (65 % respondentov) a zvlášť obyvatelia mesta Kremnica (35 % respondentov), keďže po zrealizovaní terénneho prieskumu sme predpokladali odlišnosti v intenzite regionálneho povedomia (Scholzová, 2018). Úroveň regionálneho povedomia mestského obyvateľstva v produktívnom a poproduktívnom veku sme zisťovali prostredníctvom riadeného štruktúrovaného rozhovoru a obyvateľov do 14 rokov sme anketovali.

Dotazníkového šetrenia sa vo vidieckych obciach regiónu zúčastnilo 209 respondentov (z nich 33,01 % v predproduktívnom veku, 43,54 % v produktívnom veku a 23,45 % v poproduktívnom veku). Z 75,51 % respondentov v poproduktívnom veku žije vo svojej obci viac ako 55 rokov. Takmer 33 % má nemeckú národnosť (v obci Krahule bolo až 78 % respondentov nemeckej národnosti) a viac ako 21 % opýtaných uviedlo, že nemčina je ich materinský jazyk. Takmer všetci opýtaní (95,92 %) označili svoj vzťah k obci ako silný. Z dôvodov, ktoré formujú ich vzťah k obci najviac rezonovali, že tam bývajú a majú rodinné korene (až 91,84 %). Veľký význam má aj prírodné prostredie a história. Naopak za bezvýznamné označili možnosti športovania a kultúrne podujatia. 75,51 % z respondentov často relaxuje v prírode a 46,94 % sa účastní na religióznych podujatiach v obci, resp. okolí. Väčšina z opýtaných (89,9 %) sa nezaujíma o fungovanie v obci a viac ako polovica sa ani nezúčastňuje podujatí organizovaných obcou. Respondenti vidieckych obcí veľmi silne vnímajú väzby s mestom Kremnica, veď 3 z nich – Krahule, Kremnické Bane a Lúčky, boli v istom období súčasťou Kremnice. Všetci respondenti poproduktívneho veku uviedli históriu a 42 % aj sociálne väzby ako najčastejšie spoločné znaky regiónu „Kremnický Hauerland“. Takmer 80 % respondentov vníma osídlenie oblasti karpatskými Nemcami ako najvýznamnejšiu udalosť pri formovaní obce, zvyšok uviedol baníctvo. K súčasným snahám o obnovenie ťažby zlata v regióne sa negatívne vyjadrilo viac ako 93 % respondentov. Vzhľadom na zisťovanie aktuálnej regionálnej identity boli významné aj odpovede týkajúce sa tradícií a ich zachovávaní staršími obyvateľmi. Viac ako 53 % respondentov zachováva aspoň čiastočne tradície karpatských Nemcov, čo sa prejavuje v používaní nemeckých názvov obcí, či slov pochádzajúcich z pôvodného nemeckého nárečia – švábčiny (napr. Abend = večer, Schlüss = koniec, Frühstück = raňajky, putzen = riadiť, Arbeit = robota, Frei = voľno, alebo spatzieren = prechádzať sa a i.). Zaujímavé bolo zistenie, že až 42,31 % z respondentov sa nevie modliť Otčenáš po slovensky. Banické tradície zachováva už len 16,33 % zo starších obyvateľov (napr. slávnostná večera na Barboru, jedenie typického banického chleba – chlieb s masťou a cibuľou). V odpovediach respondentov v produktívnom veku sme našli paralely so starším obyvateľstvom, ale v niečom sa ich názory diametrálne líšili. Pri identifikovaní svojho vzťahu k obci označilo až 41,76 % svoj vzťah za ambivalentný (ak by boli nútení z rôznych dôvodov sa odsťahovať, nerobí im to problém), 40,66 % za silný a 17,58 % za veľmi slabý, resp. žiadny vzťah. Za najdôležitejšie dôvody formovania osobného vzťahu k obci považuje táto skupina obyvateľov najmä prácu a štúdium v obci, resp. v bezprostrednom okolí. Naopak históriu považuje takmer 65 % opýtaných v produktívnom veku za nepodstatnú. Aj v preferovaní činností vykonávaných v regióne sme zistili odlišnosti. Opýtaní v produktívnom veku najčastejšie v regióne nakupujú (92,31 %), 57,15 % chodí na turistiku a 54,94 % sa zúčastňuje organizovaných podujatí. Naproti tomu sa až 71,43 % respondentov nikdy nezúčastňuje religióznych podujatí a alarmujúce je zistenie, že až

96,70 % opýtaných v tejto skupine obyvateľstva sa nezúčastňuje na zasadnutiach samosprávy. Dôležitým z hľadiska skúmania aktuálnej úrovne regionálnej identity sa javí názor respondentov na funkčnosť regiónu „Kremnický Hauerland“. Až 50,55 % respondentov nevníma väzby v regióne, skôr sa prikláňa ku individuálnej - lokálnej identite každej obce. Viac ako 80 % opýtaných v produktívnom veku vníma ekonomické aktivity ako súčasný spoločný znak pre región, historické podmienky len 50 % a prírodné podmienky 20 %. Z hľadiska formovania vzniku regiónu väčšina (62,24 %) identifikovala baníctvo. Osídlenie karpatskými Nemcami si zvolilo len 20 % respondentov. Názorová pluralita sa objavila aj pri postojoch ku obnoveniu ťažby zlata. 29,67 % respondentov by jednoznačne privítalo obnovenie ťažby drahých kovov. Niektorí v tom vidia zlepšenie situácie na trhu práce v regióne. Naopak 26,33 % bolo jednoznačne proti obnoveniu ťažby z dôvodu potencionálneho zhoršenia environmentálnych problémov v regióne. V tejto skupine respondentov sme zaznamenali výrazne nižšiu úroveň zachovávaní tradícií. Zvyky karpatských Nemcov zachovávajú len 2 obyvatelia z obcí Krahule a Kunešov (napr. varenie tradičnej vianočnej kapustnice „Kraotrapp“, vyrezávanie drevených hračiek a betlehemov v Kunešove a i.). Obdobná je situácia aj pri zachovávaní baníckych tradícií, keď sa ku ich praktizovaniu prihlásili len 2 obyvatelia.

Regionálne povedomie mestského obyvateľstva v rámci produktívnej a poproduktívnej skupiny vykazuje v niektorých atribútoch odlišné znaky s vidieckym obyvateľstvom. V prípade mestského obyvateľstva boli všetci respondenti slovenskej národnosti, pričom 90 % z nich neovláda ani základy nemeckého jazyka. V prípade určenia intenzity vzťahu k mestu, vidíme paralelu s vidieckym obyvateľstvom. Respondenti v poproduktívnom veku zhodnotili svoj vzťah k mestu Kremnica ako silný, naproti tomu tak urobilo len 50 % respondentov v produktívnom veku. Zvyšná časť označila svoj vzťah ako neutrálny. Ako dôvody uviedla nielen nedostatok vhodných pracovných príležitostí ale zaujímavé boli aj vyhlásenia o strate záujmu predstaviteľov samosprávy riešiť problémy občanov mesta. Aj napriek predchádzajúcim odpovediam, deklarovali všetci respondenti, že sú hrdými Kremničanmi. Lokálpatriotizmus sa prejavil aj vo vnímaní existencie regiónu „Kremnický Hauerland“. 70 % respondentov poproduktívneho veku a 80 % produktívneho veku síce tento región založený na baníckej tradícii vníma, ale len v rámci histórie. V súčasnosti vnímajú okolité obce ako samostatné jednotky. Ak by mali aktuálne Kremnicu stotožniť s nejakým regiónom, tak by to bol okres Žiar nad Hronom, alebo Mikroregión Kremnica a okolie (okrem analyzovaných 6 obcí patrí k nemu ešte ďalších 10 obcí nachádzajúcich sa južne od „Kremnického Hauerlandu“ (Scholzová, 2018). Z historických udalostí malo podľa 70 % respondentov poproduktívneho veku a 30 % produktívneho veku najväčší vplyv na formovanie mesta udelenie kráľovských výsad. Za druhý najvýznamnejší faktor považujú respondenti baníctvo (60 % v produktívnom veku a 20 % v poproduktívnom veku). V názoroch obyvateľov mesta na znovuoobnovenie ťažby zlata a striebra v regióne pozorujeme paralelu s percepciou vidieckeho obyvateľstva. Zachovávanie tradícií má veľký vplyv na kontinuitu identity regiónu. V prípade anketovaného mestského obyvateľstva však tradície nezohrávajú veľkú rolu. 90 % z nich nielen že nezachováva tradície, ale ich ani nepozná. Respondenti v produktívnom veku sa skôr stotožňujú s „novodobými“ akciami ako napr. medzinárodný festival humoru a satiry - Kremnické gagy, hudobný festival Kremnický hradný organ, športové podujatia Big Air, či Biela stopa a i.

V odpovediach mladého obyvateľstva (161 respondentov) na jednotlivé otázky sme nepozorovali výrazné rozdiely medzi mestskou a vidieckou populáciou, preto je možné konštatovať, že typ sídla (mestské alebo vidiecke) nemal výraznejší vplyv na regionálne povedomie tejto skupiny obyvateľstva. Viac ako 94 % detí uviedlo, že o histórii obce, resp. regiónu sa z rodinného prostredia nedozvedelo nič. Aj v škole získali informácie o regióne len útržkovito na hodinách dejepisu, resp. geografie. Aj to bolo asi príčinou, že viac ako 96 % detí nemá znalosti o tom, že karpatskí Nemci boli zakladateľmi okolitých obcí. Najväčší rozdiel medzi mladými v meste a na vidieku sme zaznamenali pri odpovedi na otázku, ktorá činnosť ovplyvnila rozvoj ich regiónu. Na vidieku identifikovalo baníctvo len 33 % z respondentov, v meste Kremnica to bolo až 98 %. Tradície karpatských Nemcov nepoznal nikto z opýtaných a z baníckych tradícií uviedli varenie kyslej šošovice a fazule na Štedrú večeru, či pochod baníkov mestom počas Baníckych slávností. Takmer 31 % detí síce ovláda nemecký jazyk, ale naučili sa ho v škole. V rodinnom prostredí nikto z rodičov a ani starých rodičov nerozpráva po nemecky, resp. nemeckým nárečím. Mladá generácia má síce veľké nedostatky o histórii regiónu, ale pozitívne hodnotíme fakt, že až 85 % žiakov by privítalo zriadenie nového vyučovacieho predmetu „Regionálna výchova“ v škole. Tým by sa mohlo v budúcnosti predísť úplnej zmene regionálnej identity.

7. Perspektívy vývoja územnej identity

Z analýzy identity regiónu ako aj regionálneho povedomia obyvateľov „Kremnického Hauerlandu“ vyplýva, že na formovanie regionálnej identity začínajú vplyvať iné faktory ako v minulosti. Na regionálnu identitu malo viac ako 6. storočie vplyv nielen baníctvo, ale aj kultúra karpatských Nemcov, ktorí mali dominantnú prevahu nad domácim obyvateľstvom. Výrazná zmena formovania regionálnej identity nastáva začiatkom 20. stor. a potom po II. svetovej vojne, keď sa aj pod vplyvom politickej situácie výrazne mení národnostná štruktúra regiónu. V druhej

polovici 20. stor., po skončení hlbinej ťažby zlata sa výrazne začína pretvárať územná identita regiónu, pričom tento proces môžeme pozorovať ešte aj v súčasnosti. Tradície založené na baníctve a kultúre karpatských Nemcov si dnes zachováva už len minimum staršieho obyvateľstva. Naproti tomu sa stretávame s odmietavým postojom mladej generácie s niekým a niečím sa identifikovať. Mladí obyvatelia strácajú záujem byť súčasťou „regionálneho spoločenstva“, nepreberajú tradície od svojich rodičov a starých rodičov, čím tradovanie stráca svoju silu a celkový význam. Šifta s Chromým (2014) uvádzajú, že ak sa zmenia podmienky, v ktorých sa regionálna identita doposiaľ utvárala, mení sa aj jej charakter a intenzita. U niektorých procesov je premenlivosť podľa spomínaných autorov prirodzená (napr. generačná výmena, reflexia integračných a globalizačných tendencií a i.). Ak však dôjde ku strate historickej pamäti, dôjde ku redefinovaniu identity, alebo k jej oslabeniu, resp. ku jej celkovému zániku.

8. Záver

Momentálne môžeme ešte vďaka staršej generácii pozorovať kontinuitu v regionálnej identite „Kremnického Hauerlandu“. Avšak indície vyplývajúce z analýzy regionálneho povedomia obyvateľov ako aj identity regiónu nasvedčujú, že sa počas 20. rokov môže regionálna identita úplne zmeniť, alebo dokonca sa vytrátiť. Je predpoklad, že buď vzniknú samostatné lokálne identity alebo sa zmení jej priestorová diferenciacia, ale v tom prípade to už nebude región „Kremnický Hauerland“.

Literatúra

- [1] BAČÍK, V., (2019). *Obce Slovenskej republiky*. [online]. [cit. 2019-02-26]. Dostupné z: <http://www.sodbtn.sk/obce/index.php>.
- [2] BUCHER, S., KUNÁKOVÁ, L., (2010). Identity as a context of geographical research, theoretical and methodological framework. *Geographic Review*, vol. 6, no. 1, pp. 6-23. ISSN 1336-7072.
- [3] ĎURKOVSKÁ, M., (2007). História nemeckého osídlenia n území Slovenska do začiatku 19. storočia. *Človek a spoločnosť*, vol. 10, no. 2, pp. 1-11. ISSN 1335-3608.
- [4] FIALOVÁ, D., VÁGNER, J., (2012). Regionální identita obyvatel a rekreatů v periferních oblastech Česka. *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň: Aleš Čeněk, 204 p. ISBN 978-80-7380-378-0.
- [5] HASPROVÁ, M., (2004). Územná identita – rozvojový fenomén. *Zborník z V. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Nitra: FPV UKF, Edícia Prírodovedec, 126, pp. 246-249. ISBN 80-8050-670-1.
- [6] CHROMÝ, P., (2003). Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. *Geografie na cestách poznání*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, pp. 163–178. ISBN 80-86561-10-0.
- [7] CHROMÝ, P., SEMIAN, M., KUČERA, Z., (2014). Regionální vědomí a regionální identita v Česku: Případová studie Českého Ráje. *Geografie*, vol. 119, no. 3, pp. 259-277. ISSN 1212-0014.
- [8] CHROMÝ, P., SKÁLA, J., (2010). Cultural-geographical aspects in the development of borderland peripheries: an analysis of selected elements of territorial identity among residents of the Sušicko region. *Geografie*, vol. 115, no. 2, pp. 223-246. ISSN 1212-0014.
- [9] HANIKA, J., (1952). *Siedlungsgeschichte und Lautgeographie des deutschen Haulandes in der Mittelslowakei*. 1. vyd. Mníchov, 45 p.
- [10] HORVÁTHOVÁ, M., (2002). *Nemci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Dunajská Streda: Lilium Aurum. ISBN 80-8062-152-7.
- [11] HUBA, M., (2014). *SOLKA*. [online]. [cit. 2019-02-26]. Dostupné z: <http://www.solka.sk/cms/hauerland-ajeho-narecia/>.
- [12] KAFKA, R., (2011). *Kremnica a Hauerlandské okolie*. [online]. [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <http://kremaho.blogspot.com/2011/03/obyvatelia-ich-narecia-v-hauerlade.html>.
- [13] KARPATSKONEMECKÝ SPOLOK NA SLOVENSKU, (2019). *Termine 2019*. [online]. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.kdv.sk/>.
- [14] KÁRPÁTY, P., (2002). Karpatskí Nemci a nemecká otázka na Slovensku. *Folia geographica*, vol. XXXVIII., no. 6, pp. 41-53. ISBN 80-8068-128-7.
- [15] KASALA, K., (2008). Teoreticko-metodologické východiská výskumu identity lokality. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. no. 50, pp. 155-168. ISSN 1338-6034.
- [16] KASALA, K., (2014). Meniaca sa identita slovenských sídel. *Regionálne dimenzie Slovenska*. pp. 367-390. ISBN 978-80-223-3725-0.
- [17] KIC Kremnica, (2015). *Kultúrne a informačné centrum mesta Kremnica*. [online]. [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <https://www.visitkremnica.com/>.
- [18] MAJO, J., (2012). *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880-1910*. Bratislava: Štatistický úrad SR. ISBN 978-80-8121-222-2.

- [19] MELNYCHUK, A., GNATIUK, O., (2018). Regional identity and the renewal of spatial administrative structures: The case of Podolia, Ukraine. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 1, pp. 42-54. ISSN 2199-6202. DOI 10.2478/mgr-2018-0004.
- [20] NEMČÍKOVÁ, M., KIŠOVÁ, V., KROGMANN, A., VESELOVSKÝ, J., (2018). Creation of Territorial Identity in the Chorvátsky Grob Municipality. *Geografické informácie*, vol. 22, no. 1, pp. 360-369. ISSN 1337-9453.
- [21] NIKISCHER, R., (2014). Regionálne povedomie a identita regiónov na Slovensku. *Geografické informácie*, vol. 18, no. 1, pp. 151-161. ISSN 1337-9453.
- [22] ODEHNAL, J., ŠERÝ, M., (2012). Regional Identity and its reflection in Czech Human Geography. *Dela*, vol. 38, pp. 25-37. ISSN 0354-0596.
- [23] PAASI, A., (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, vol. 164, no. 1, pp. 105-146. ISSN 0015-0010.
- [24] PAASI, A., (2000). Territorial identities as social constructs. *Hagar – International Social Science Review*, vol. 1, no. 2, pp. 91-113. ISSN 0334-133X.
- [25] PAASI, A., (2003). Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, vol. 27, no. 4, pp. 475-485. ISSN 1477-0288.
- [26] RAAGMAA, G., (2002). Regional Identity in Regional development and Planning. *European Planning Studies*, vol. 10, no. 1, pp. 55-76. ISSN 1469-5944.
- [27] REPASKÁ, G., VILINOVÁ, K., DUBCOVÁ, A., KRAMÁREKOVÁ, H., (2015). Residential identity as a phenomenon in the context of suburbanization (case study of suburbs of the city of Nitra). *Geografický časopis*, vol. 67, no. 2, pp. 107-126. ISSN 0016-7193.
- [28] SCHOLZOVÁ, V., (2018). *Regionálna identita severnej časti Mikroregiónu Kremnica a okolie*. [Diplomová práca]. Nitra: UKF v Nitre.
- [29] ŠIFTA, M., CHROMÝ, P., (2014). Symboly a identita regionu: analýza vnímaní prírodných symbolů oblastí s intenzívně přeměněnou krajinou v Česku. *Geografický časopis*, vol. 66, no. 4, pp. 401-415. ISSN 2453-8787.
- [30] ŠOLCOVÁ, L. (2008). Vznik a vývoj disperzného osídlenia v Novobanskej štálovej oblasti. *Geographia Cassoviensis*, vol. 2, no. 1, pp. 171-175. ISSN 2454-0005.
- [31] ŠPROCHA, B., MAJO, J., (2016). *Storočie populačného vývoja Slovenska II.: populačné štruktúry*. Bratislava: UK v Bratislave, Infostat, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV. ISBN 978-8089398-31-7.
- [32] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2019). *DATABÁZA DATAcube*. [online]. [cit. 2019-02-10]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/>.
- [33] VENCÁLEK, J., (1998). *Protisměry územní identity*. Český Těšín: Vydavatelství OLZA, spol. s r. o. ISBN 80-86082-10-5.
- [34] ŽUDEL, J., (1994). Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska roku 1910. *Geografický časopis*, vol. 46, no. 4, pp. 409-422. ISSN 2453-8787.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0934/17 "Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska za ostatných 250 rokov a predikcia jej ďalšieho vývoja" a projektu APVV-18-0185 "Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska a predikcia jej ďalšieho vývoja".

**VIDIECKY TURIZMUS V MARGINALIZOVANOM
PROSTREDÍ (NA PŘÍKLADE OBCE HRUŠOV)****Tourism in marginalized environment (the example of the village
Hrušov)****JOLANA DARULOVÁ****KATARÍNA KOŠTIALOVÁ**

Katedra sociálních štúdií a etnológie | *Department of Social Studies and Ethnology*
Filozofická fakulta | *Faculty of Philosophy*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *University of Matej Bel in Banska Bystrica*
✉ *Cesta na amfiteáter 1, 97401 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: jolana.darulova@umb.sk, katarina.kostialova@umb.sk

Anotácia

Na Slovensku patria k marginalizovaným regiónom aj lokality, ktoré charakterizuje rozptýlené osídlenie zaberajúce nezriedka i niekoľko desiatok kilometrov štvorcových v blízkosti hromadných obcí. Ide o depopulačné časti oblastí s lazničným/kopaničiarskym osídlením s limitovanými podmienkami pre poľnohospodársku výrobu, zároveň s nadpriemerným až vysokým rekreačným potenciálom. V štúdiu je pozornosť venovaná rôznym možnostiam využívania kultúrneho dedičstva práve v takýchto sťažených podmienkach rozvoja. Cieľom štúdie je na príklade obce Hrušov charakterizovať možnosti a formy propagácie kultúrneho dedičstva, materiálnych i duchovných hodnôt potenciálnym návštevníkom a zhodnotiť tak svoj socio-kultúrny a prírodný potenciál prostredníctvom vidieckeho turizmu. Z metodologického hľadiska boli použité základné etnografické metódy, štúdiom literatúry, materiálov a dokumentov. Terénny výskum bol realizovaný metódou pozorovania a pološtandardizovaných rozhovorov so zástupcami vedenia obce, pôvodnými obyvateľmi lazov i „novolazníkmi“. K hlavným výsledkom patrí, že štúdia poukazuje tak na tradičné prvky krajiny i kultúry, ktoré tvoria základné východisko domáceho turizmu, ako aj na nové formy, ktoré ponúkajú obyvatelia obce ako svoj špecifický produkt, ale i na alternatívne formy, ktoré kreujú novopristaňovalci.

Kľúčové slová

marginalizované regióny, lazové osídlenie, kultúrne dedičstvo, vidiecky turizmus.

Annotation

Among marginalized regions in Slovakia are localities that are characteristic for the scattered settlement taken in dozens of square kilometres closer to bigger municipalities. These are depopulated parts of the territory with the rural or hamlet settlement with limited conditions for agricultural production but with the above the average or higher recreational potential. The study concerns on the various possibilities of cultural heritage usage precisely in these difficult developmental conditions. The aim of this article is on the example of the community of Hrušov to characterize the options and forms of cultural heritage publicity, material and spiritual values for possible visitors and to evaluate the socio-cultural and natural prospective through tourism. According to methodology, we have used the basic ethnographic methods, specialized literature, materials and documents. The field research was realized through the observation method and the partially standardized interviews with the municipal authorities, original inhabitants of hamlets as well as with the “newcomers”. The key results of this study point out the traditional rural and cultural elements that formed the basic resource of local tourism together with the new specific forms or alternative forms that are created by new residents.

Key words

marginalized regions, settlement in mountain region/hamlets, cultural heritage, rural tourism

JEL classification: Z31

1. Úvod

Slovensko v historických, ekonomických, hospodárskych a kultúrno-spoločenských kontextoch možno považovať za krajinu rurálnu. Na základe štatistických ukazovateľov je na Slovensku 2750 vidieckych obcí a 140 miest. Podľa indikátora vidieckosti krajiny, ktorý používa pre medzinárodné porovnávania OECD (za vidiecke sa považujú tie obce, v ktorých hustota zaľudnenia nepresahuje 100 obyvateľov na km²), tvorí vidiek takmer 80 % územia Slovenskej republiky a obýva ho takmer tretina celkovej populácie. Podľa tejto metodiky sa k okresom s podielom obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach vyšším ako 50 % radí až 39 z celkového počtu 79 okresov SR. V týchto regiónoch „s výrazne vidieckym charakterom“ žije takmer polovica slovenskej populácie (Kazda, Sloboda, 2006).

Vidiek predstavuje mnohovrstvový pojem, ktorý je možné vymedzovať na základe ukazovateľov rôzneho druhu. Koncept revalorizácie priestoru naznačuje, ako v rurálnej entite (lokalite ekonomicky definovanej ako slabej) pôsobia sily zaisťujúce jej prežitie či možné posilňovanie. Tento priestor, ktorý globálna spoločnosť a najmä „zdravá spoločnosť“ potrebuje, má síce nevýrazné využitie výrobných faktorov, je však typický svojou „prírodnosťou“ a špecifickým spôsobom vzdoru voči pôsobeniu modernizačných procesov, čím je pre súčasnú spoločnosť zaujímavý a môže sa stať aj atraktívnym, (Lošťák, Hudečková, 2003) a to aj z hľadiska vidieckeho turizmu. Podľa sociológa Jean-Olivier Meastrea vznikol turizmus medzi napínavým mestským a vidieckym spôsobom života (Antonietti, Morand, Andereggen, 1993).

Vidiecke prostredie sa v súčasnom vývoji javí ako sociálne uzavretejší celok s pevnejšími väzbami a socionormatívmi, oproti spoločenstvu mesta. Aj táto všeobecná charakteristika prispieva k špecifikám súčasného vidieckeho turizmu. Ďalšou výraznou črtou je snaha o uchovávanie, revitalizáciu a prezentáciu lokálneho kultúrneho dedičstva. Deje sa tak v prirodzenej snahe o kontinuitu charakteristických prvkov vlastnej kultúry v rámci generačnej transmisie...i rozvojom cestovného ruchu a turizmu (Krišková, 2015).

Často sa v rámci oblasti infraštruktúry pre cestovný ruch vo všeobecnosti kladie dôraz na sprístupnenie pamiatok verejnosti, obnovu skanzenov a výstavbu turistických tras, náučných chodníkov, hipociest a trás pre peších, lyžiarov i cyklistov a pre vidiecky turizmus i na agroturistiku, poľovníctvo, rybárstvo, ľudovú architektúru, folklór (Kollár, Žembová, 2007), technické pamiatky, nehmotné kultúrne dedičstvo (Darulová, 2016).

2. Teoretické východiská

Cieľom štúdie je z etnologického hľadiska charakterizovať súčasné formy propagácie kultúrneho dedičstva, materiálnych i duchovných hodnôt potenciálnym návštevníkom na príklade obce Hrušov. Štúdia poukazuje tak na tradičné prvky krajiny i kultúry, ktoré tvoria základné východisko domáceho turizmu, ako aj na nové formy, ktoré ponúkajú autochtónni obyvatelia obce ako svoj špecifický produkt, ale i na alternatívne formy, ktoré kreujú alochtónni obyvatelia – novopristaľovalci. Snahou autoriek je aj identifikácia aktérov a objasnenie ich úloh v uvedenom procese.

Z metodologického hľadiska boli použité základné etnografické metódy kvalitatívneho charakteru, ako i štúdium literatúry, materiálov a dokumentov. Terénny výskum v obci Hrušov bol realizovaný v rokoch 2017 a 2018 sériou krátkodobých a opakovaných pobytov autoriek, metódou priameho pozorovania a pološandardizovaných rozhovorov so zástupcami vedenia obce, s pôvodnými obyvateľmi lazov i „novolazníkmi“. V rozhovoroch s respondentmi sme sa zameriavali na ich názory na súčasný turizmus v Hrušove i na postoje smerujúce k jeho možným inováciám.

Teoreticko-metodologické východiská tejto štúdie vychádzajú z predpokladu, že životné prostredie, riedke osídlenie, pôžitok z miest obklopených prírodou, zvyky a tradície miestnych spoločenstiev ako aj pestrosť miestnych kultúrnych podujatí robí z vidieckeho turizmu žiadanú alternatívnu formu (Lo et al., 2017). Za objekt cestovného ruchu je možné považovať všetko to, čo sa môže stať cieľom cestovania, napríklad prírodné a kultúrne hodnoty (Gúčík, 2005). K hlavným charakteristikám vidieckeho turizmu patrí návrat k prírode, s možnosťou ubytovania vo vidieckych domoch a zariadeniach na vidieku, kde je súčasťou ponuky aj možnosť stravovania alebo vykonávania rozličných aktivít spojených s netradičnými zážitkami (kŕmenie zvierat, dojenie, výroba syra a masla, kosenie a sušenie sena, zber ovocia a lesných plodov, starostlivosť a jazda na koňoch). Vytvorenie domácej atmosféry v čistom ovzduší, s aktívnym odpočinkom v prírode v agro- a ekozariadeniach, s participáciou na poľnohospodárskych prácach. Vidiecky turizmus je na jednej strane ovplyvnený veľkosťou podnikov, obsahom produktov, znalosťami súčasných trendov turizmu a na druhej strane očakávaniami turistov, ktorí túžia po autentických, interaktívnych a kvalitných cestovných zážitkoch. Spôsob života na vidieku je charakteristický príslušnosťou a identifikovaním sa s malými obcami a jedinečnými vzťahmi k priestoru. Aj v súčasnosti predstavuje vidiek špecifický spôsob využitia a sociálneho života pre svojich obyvateľov i potenciálnych turistov

(Košťalová, 2016). Beresecká a Varecha konštatujú, že pri formovaní budúcnosti vidieckeho turizmu a tvorbe produktu turizmu treba mať na pamäti, že ľudia budú hľadať životné skúsenosti, aby uspokojili svoju zvedavosť, zažívať rôzne kultúry, obracať sa k dobrodružstvu, chcú niečo cítiť z miest, ktoré navštívili, chcú sa dotknúť príbehov ľudí a aktívne sa podieľať na kultúre a komunitě. Už sa nebudú predávať produkty ale autentické skúsenosti (Beresecká, Varecha, 2018). Vidiecky turizmus môže tvoriť súčasť endogénnych rozvojových aktivít obce pri vhodnom využívaní socio-kultúrneho potenciálu ľudského a prírodného kapitálu lokality/regiónu. Endogénne rozvojové aktivity obcí, vznikajúce na základe vnútorných iniciatív, sa stali aktuálnymi od začiatku 90. rokov 20. storočia, kedy bol obnovený samosprávny systém riadenia obcí na Slovensku. Významnými aktérmi miestneho rozvoja sú popri verejnom sektore (predovšetkým samospráva a starostovia) i občianska a súkromná sféra (Faltánová, 2009). V praxi ide o formuláciu úloh v plánoch hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho rozvoja obce (PHSR), kde tvorí rozvoj turizmu jednu z hlavných oblastí. Významná je aj identifikácia podporných inštitúcií v regióne, existencia a činnosť združení ako faktor lokálnej a medziobecnej rozvojovej spolupráce, a tak isto úspešná projektová aktivita obce.

Samostatnú kapitolu vidieka tvoria marginalizované lokality a najmä tie, ktoré sa nachádzajú v marginalizovaných regiónoch. Je to napr. lazničke, respektíve kopaničiarske osídlenie spolu s okolitou krajinou, ktoré vzniklo ako produkt najmladších kolonizačných vln na odľahlých ťažko dostupných častiach katastrálnych území. Od polovice 20. storočia, najmä vplyvom kolektívizácie, sa postupne vyludňovali a ako trvalé sídla i zanikali. Viacerí autori (Huba, 2009, Priečko, 2015) na základe výskumov uvádzajú, že frekventovaným typom využitia bývalého bytového fondu lazov a osád je chalupárska rekreácia. Do kategórie najmenej rozvinutých okresov bol zaradený i okres Veľký Krtíš, kde sa nachádza výskumná lokalita Hrušov (Šipikal, Vrábľová, Lešková, 2018).

Práve rozptýlené obce majú reálny potenciál rozvíjať vidiecky turizmus vo všeobecnosti a zvlášť agroturizmus, ktorý je poskytovaný podnikateľmi v poľnohospodárskej výrobe a slúži im ako finančný zdroj. Tieto aktivity sú bezprostredne späté s prírodou, krajinou a vidieckym prostredím a prostredníctvom vidieckeho turizmu umožňujú zhodnotiť danosti vidieckeho prostredia.

3. Hrušov, vidiecky turizmus v marginalizovanom prostredí

Obec Hrušov leží na juhu Banskobystrického kraja, v okrese Veľký Krtíš, v kultúrno-historickom regióne Hont v blízkosti hraníc s Maďarskou republikou. Má 834 obyvateľov, z toho 150 Rómov, ktorí žijú v separovanej osade Kopanička. Miera nezamestnanosti je cca 20%. Pre obec bola charakteristická „dvojrezidenčnosť“, čo znamená, že obyvatelia počas týždňa hospodárili na lazoch a v nedeľu sa schádzali v dedine, kde tiež mali svoje domy. I napriek tomu, že obec má nevýhodnú geografickú polohu, leží v regióne s vysokou nezamestnanosťou, slabou vybudovanou infraštruktúrou, získala v roku 2003 v národnej súťaži ocenenie „Dedina roka 2003“ a v roku 2004 v európskej súťaži „O cenu obnovy dediny 2004“ ocenenie za to, že sa v ťažkých geografických a hospodárskych podmienkach snaží chrániť svoju identitu, budovať infraštruktúru, zlepšovať kvalitu života a budovať turizmus zachovávaním tradičných remesiel a kultúrnych aktivít.

Turizmus ako rýchlo rastúci globálny fenomén (Bitušiková, 2013) hrá kľúčovú úlohu v procese využívania kultúrneho dedičstva (*cultural heritage tourism*). Vo vidieckom prostredí ide primárne o spoznávanie rôznych kultúrnych prostredí, životných štýlov, tradičnej kultúry a folklóru. V Hrušove sme sa zamerali na pamiatky pôvodnej ľudovej architektúry obydlí spolu s hospodárskymi stavbami a drobnou architektúrou – studňami, kaplnkami, sochami, prístennými krížmi a pod., ako súčasťou hmotného kultúrneho dedičstva. Ďalej na prvky reprezentujúce nehmotné kultúrne dedičstvo, napríklad pracovné obyčaje, kulinárnu kultúru, hudobno-tanečné folklórne prejavy. Predpokladom pre vidiecky turizmus je zachovávanie ľudových tradícií a vzťah obyvateľov ku kultúrnym hodnotám, a tak isto vôľa a súdržnosť komunity, ktorá sa môže prejavovať pri organizovaní a masovom zapájaní do rôznych prezentácií (Botík, 2014). Neodmysliteľnou súčasťou kultúrnej krajiny obce sú lazy a s nimi súvisiaci špecifický spôsob života. Všetky zmienené javy sú transformované do ponuky vidieckeho turizmu Hrušova. Ten sa obec snažila rozvíjať i prostredníctvom projektov. V spolupráci so Združením vidieckeho turizmu a agroturizmu Hont sa realizoval projekt „Ekomúzeum Hontu“. V tomto regionálnom projekte spolupracovali s Hrušovom obce Sucháň, Čelovce, Sebechleby, Brhlovce, Mikroregión Južné Sitno, Príbelce, Cerovo, Čekovce. Cieľom projektu bolo poskytnúť týždenný alebo víkendový pobyt v regióne Hont, kde každá zo zmienených obcí ponúkla špecifické prvky, predovšetkým prehliadku pamiatok, ochutnávky jedál podľa tradičných receptúr a vystúpenia lokálnych folklórnych kolektívov. Ďalší projekt, ktorý realizovali v Hrušove, bol „i-Dom“, kde sa zamerali na cestovné kancelárie, ktoré organizovali liečebné pobyty v neďalekom kúpeľnom meste Dudince. Pre väčšie skupiny kúpeľných hostí pripravili obhliadku technického múzea, starej roľníckej techniky – tzv. stabilátorov, ľudového domu, tufopieskovcových pivníc a vystúpenie ženskej folklórnej skupiny. Pozitívnu odozvu medzi návštevníkmi malo oblečenie sa do hrušovského kroja.

3.1 Pamiatkovo chránené objekty

V obci sa nachádzajú tri pamiatky zapísané v Ústrednom zozname kultúrnych pamiatok Slovenska. Ide o ľudový dom s areálom č. 178 reprezentujúci architektúru 19. storočia. Objekt je situovaný do svahu, pozdĺžnou osou kolmo k ceste. Steny sú vymurované z lomového kameňa pieskovca ukladaného na hlinenú maltu. Do domu sa vstupuje cez pitvor z murovanej podsteny, odkiaľ sú prístupné ostatné miestnosti – izba, čierna kuchyňa a komora. Strecha je sedlová s dreveným vyrezávaným štítom a podlomenicou, Strešnú krytinu tvorí pálená škridľa. Okná a dvere sú pôvodné, drevené a rezbársky zdobené. Za objektom je pivničný vchod vytesaný v tufopieskovcovom masíve. V predzáhradke je umiestnená ľudová plastika sv. Jána Nepomuckého, ochrancu pútnikov, pochádzajúca z roku 1929. Pri dome sa nachádza skalná pivnica.

Popri chránených pamiatkach sa v lokalite zachovali i ďalšie architektonické súbory. Ide najmä o pôvodnú architektúru lazničských usadlostí a unikátne súbory vínnych pivníc vytesaných do pieskovcových svahov (400 pivníc). Z drobnej architektúry zaujmú najmä samostatne stojace pece na pečenie chleba a viaceré zrekonštruované objekty, napr. kováčska vyhňa a pálenica. Všetky uvedené objekty tvoria súčasť náučného chodníka.

3.2 Medzinárodné podujatie Hontianska paráda

Je vrcholným prezentačným podujatím tradičnej kultúry obce Hrušov i regiónu Hont. Organizuje sa pravidelne od roku 1996. Návštevníkom ponúka zažiť deň na lazoch, kde sú prezentované pracovné postupy a obyčaje:

- žatva, počas ktorej sa predvádzajú pracovné úkony späť so zberom obilia (ručné kosenie, zber, viazanie do snopov, zväžanie, mlátenie cepmi i mláťačkou); účastník má možnosť zapojiť sa do niektorej z činností, oboznámiť sa so starými roľníckymi náradiami i s využitím slamy,
- pečenie chleba a lepníkov sa demonštruje podľa tradičného hrušovského receptu, ukážky sú obohatené aj o stavbu kamennej pece a predvádzanie ďalších roľníckych prác – mútenie masla, výroba poľnohospodárskeho náradia i ochutnávku upečených chlebov a lepníkov,
- stavba drevenej míle a pálenia uhlia v nej priamo na mieste, kde sa kedysi drevené uhlie skutočne vyrábalo; organizátori ponúkajú možnosť zakúpiť si drevené uhlie,
- spracovanie dreva zahŕňa ukážky spúšťania stromu, kresanie, štiepanie, pílenie, rúbanie (Košťalová, 2001).

Okrem toho sa v centrálnej časti obce koná malý jarmok s predajnými stánkami, ktoré ponúkajú rôzne tradičné výrobky. Na podujatí svoju zručnosť predvádzajú ľudoví remeselníci z celého Slovenska.

Hontianska paráda v priebehu troch augustových dní poskytuje svojim návštevníkom stravovanie v priestoroch súkromných dvorov, kde pri ľudovej hudbe môžu vidieť prípravu miestnych kulinárskych špecialít (*front cooking*). Už samotné názvy dvorov evokujú, aké miestne pochúťky ponúkajú. Napr.: Haluškový dvor ponúka halušky na rôznych spôsoboch, Rybársky dvor rybací perkelt a iné rybie špeciality, Poľovnícky dvor pravý guláš z diviny, Včelársky dvor pripravuje sladkosti z receptov starých mám a medovinu, Páleníčiarsky dvor degustáciu súťaž o najlepšiu pálenku – hruškovicu. Svoje dvory, v ktorých sa ponúkajú špeciálne jedlá i vína majú aj niektoré hontianske obce (Čelovský dvor, Rykynčická pivnica, Vinická pivnica a pod.), ktoré využívajú Hontiansku parádu pre prezentáciu lokálnej kulinárnej kultúry.

Počas podujatia sú otvorené i zrekonštruované objekty, ako napr. ľudový dom, hasičská zbrojnica, kováčska vyhňa, vínné pivnice. K sprievodným aktivitám patria i výstavy amatérskych fotografov, maliarov, výstavy stabilákov a traktorov. Súčasťou podujatia sú aj prezentácie folklórnych kolektívov a jednotlivcov na malých príležitostne zhotovených pódiiach ako napríklad Voľná scéna pri vežičke, Lesná scéna. Scénické programy sa konajú na miestnom amfiteátri. Počas nich sa prezentujú nielen lokálne a regionálne folklórne kolektívy, ale aj súbory zo zahraničia (Bendík, 2015).

Hontianska paráda sa stala jedným z najvyhľadávanejších festivalov v rámci Slovenska a pre obec, ale i celý región Hont je dôležitým nástrojom rozvoja v oblasti cestovného ruchu. V súčasnosti ho navštívi 15 000 návštevníkov.

3.3 Náučný chodník so zastaveniami

Bol otvorený už v roku 1989, odvtedy sa však pomerne často menil a dopĺňal. Najnovšia verzia chodníka z roku 2012 má dva okruhy spojené do tvaru čísla osem, so stredom v centre obce v blízkosti autobusovej zastávky. Severný okruh s dĺžkou 4,9 km a štrnástimi zastávkami, a južný okruh s dĺžkou 4 km a šestnástimi zastávkami. Zastávky severného okruhu: Chlebové pece, Ľudový dom, Piesková baňa, Uhliarska míľa, Lesné byliny, Kalvária, Bezstavovce, Slnecná elektráreň, Rozhľadňa Prášny vrch, Stavovce, Poľovníctvo, Laznička drevenica, Obrí hniec, Lazničke gazdovstvo; zastávky južného okruhu: Amfiteáter, Kostol, Včelnica, Ovocinárstvo, Pivnice, Huby, Suchomilná flóra, Vyhládka, Lesné dreviny, Vtáky, Vinohradníctvo, Jarabina oskorušová, Kráľova studňa, Konopné močidlá, Roľnícka technika, Pálenica. Celý náučný chodník poskytuje vysvetlenia o zastaveniach

formou informačních tabulí a obecný úřad zabezpečuje na požiadanie pre záujemcov sprievodcu s odborným výkladom. Náučný chodník je ukázkou prelínania prírodného dedičstva a kultúrnych špecifik Hrušova.

3.4 Folklórny ples

Folklór ako súčasť nehmotného kultúrneho dedičstva je prezentovaný plesom, na ktorom je možné sa zúčastniť len v tradičnom ľudovom odevu. V roku 2019 sa konal už ôsmy ples. Pravidelne je organizovaný vo fašiangovom období, ktoré bolo vo vidieckom prostredí tradične venované zábavám a svadbám. Na hrušovskom plese prístupnom širokej verejnosti sa pravidelne zúčastňujú najmä členovia folklórnych skupín z Hontu. Okrem iného poskytuje návštevníkom možnosť oboznámiť sa s hudobno-tanečným a piesňovým folklórom Hontu a regionálnymi variantmi pôvodného sviatočného i pracovného kroja. Tak, ako aj o Hontiansku parádu, aj o ples je mimoriadny záujem (návštevnosť cca 300 ľudí).

3.5 Lazy – priestor pre rekreáciu

Najfrekventovanejšou formou využívania domov na lazoch pôvodnými vlastníkmi je ich sezónne, víkendové, či príležitostné používanie, resp. kombinácia rekreácie s hospodárskymi aktivitami. Aj keď rodiny v súčasnom období nevyužívajú usadlosť na lazoch ako svoje trvalé sídlo, iba veľmi ťažko pristupujú na požiadavky prisťahovalcov o jeho odpredaj. Na lazoch sa nachádza viacero dlhodobo neobývaných domov, ale nie sú usposobené na krátkodobú rekreáciu pre záujemcov o takýto druh vidieckeho turizmu.

Prostredníctvom európskych fondov sa iba jednému obyvateľovi Hrušova podarilo prestavať pôvodný dom na penzión. Ubytovanie U bylinkárky je zrekonštruovaná vidiecka usadlosť na „Katkinom vršku“. Okrem ubytovacích priestorov má aj wellness, terasu s kaďou a výrivkou pod holým nebom, drevené sušiarne bylín, pivnicu s domácim vínom, terasu, na ktorej je kamenná pec, terasovitú záhradku s bylinkami. Pobyt v tomto penzióne spĺňa kritériá aj pre náročnejších záujemcov. Spájaním tradičných i moderných prvkov poskytuje návštevníkovi jedinečný pocit splynutia s kultúrnou krajinou.

Laznícke osídlenia poskytujú i alternatívne formy využívania. Vyhľadávajú ich ľudia z miest, ktorí chcú utiecť pred civilizačným ruchom a zvoliť si alternatívnu cestu života spojenú napr. s eko-hospodárením na vidieku. Hrušovské lazy tak navštevujú ľudia, ktorí chcú tráviť voľný čas aktívne s rozvíjaním svojich vedomostí a zručností v rôznych oblastiach.

V súčasnom období tu pôsobí Ekocentrum Bylinka pod Lipkou (OZ Campanula), ktoré svojou prácou smeruje k vytvoreniu environmentálneho výchovno-vzdelávacieho centra. V tíme sú združení mladí ľudia, ktorí sa zaoberajú permakultúrou, stavebnými prácami, ošetrovaním stromov, záhradníčením, trvarkami a pod. Organizujú rôzne školenia a kurzy, zamerané napr. na prácu s vodou, ovocinársky kurz i semináre o prírodnom staviteľstve, stavbe hlinených úľov a podobne.

Na laze nad rómskou osadou sa permakultúrna dizajnérka venuje navrhovaniu záhrad a verejných priestorov, ako aj lektorovaniu kurzov so zameraním na permakultúru, eko-záhradníctvo a eko-staviteľstvo. Okrem iného organizovala Permaták – založenie zeleninovej záhrady v tomto prostredí.

4. Záver

Vychádzajúc z výskumov v obci Hrušov môžeme konštatovať, že kľúčovou súčasťou procesu rozvoja vidieckeho turizmu je iniciatíva jednotlivcov (aktérov), ktorými sú prevažne predstavitelia obecného zastupiteľstva. Tí majú prehľad o vnútornom potenciáli obce, vstupujú do komunikácie s jednotlivcami a motivujú obyvateľov aktívne sa podieľať na propagácii prírodného a kultúrneho dedičstva v prospech vidieckeho turizmu. Lídri obce sa formou medziobecnej spolupráce podieľajú na tvorbe projektov propagujúcich a prezentujúcich špecifiká mikroregiónu (napríklad projekt Ekomúzeum Hontu). V rôznych formách vidieckeho turizmu je aktívna aj súkromná sféra zastúpená prostredníctvom hrušovských rodín, ktoré sa významnou mierou podieľajú na ubytovaní, stravovaní (počas Hontianskej parády) a prezentovaní rôznych foriem tradičného spôsobu života (život na lazoch, poľnohospodárske práce, tradičné formy zamestnania, kulinárna kultúra). Do inovatívnych foriem vidieckeho turizmu prispievajú i „novolazníci“ svojim zameraním na propagáciu eko-hospodárenia. Vzhľadom na sociokultúrny a prírodný potenciál obce je preukazné prelínanie krajinných a kultúrnych prvkov, ktoré sú spojené takmer v každej zmienenej aktivite (s výnimkou Folklórneho plesu).

Vysoká návštevnosť Hrušovskej parády, na ktorej sa každoročne počas troch dní zúčastní až 15 tisíc návštevníkov a podobne i tristo ľudí oblečených v krojoch na Folklórnom plese svedčia o tom, že pre účastníka vidieckeho

turizmu sú mimoriadne dôležité autentické skúsenosti, zážitky a podieľanie sa na kultúre komunity. Do budúcnosti bude zaujímavé sledovať, či a ako sa laznícke prostredie transformuje v prospech rekreácie a agroturizmu.

Literatúra

- [1] ANTONIETTI, T., MORAND, M. C., ANDEREGGEN, S., (1993). *Tourismus und Gesellschaft*. In Antonietti, Thomas – Morand, Marie Claude (Hg): *Tourismus und Kultureller Wandel, Wallis 1950-1990*. Sitten: Walliser Kantonsmuseen. ISBN 978-28-884-260-060.
- [2] BENDÍK, P. a kol., (2015). 20 rokov festivalu Hontianska paráda Hrušov 1996-2015. Hrušov.
- [3] BERSECKÁ, J., VARECHA, L., (2018). Produkt vidieckeho turizmu. Product of rural tourism. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 556-563. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-73.
- [4] BITUŠÍKOVÁ, A., (2013). Kultúrne dedičstvo, identita a turizmus (príklad Lokality svetového dedičstva UNESCO). In *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, pp.23-39. ISBN 978-83-7490-66106.
- [5] BOTÍK, J., (2014). Hrušov a Hrušovčania. Sídelný a sociokultúrny profil tradičnej lazníckej komunity. Hrušov, 200s. ISBN 978-80-971708-8-2.
- [6] DARULOVÁ, J., (2016). Využívanie kultúrneho dedičstva Španej Doliny v prospech cestovného ruchu. In *Kultúrne dedičstvo a identita : medzinárodná vedecká konferencia, 25.-26. máj 2016 Banská Bystrica*. ed. Zdena Krišková. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, pp. 79-91. ISBN 978-80-557-1120-1.
- [7] FALŤANOVÁ, L., (2009). Lokálne rozvojové aktivity ako faktor rozvoja vidieckej obce (Na príklade obce Hradište, okres Poltár). *Slovenský národopis*, vol. 57, no. 3, pp. 331-347. ISSN 1335-1303.
- [8] GÚČIK, M., (2005). Vzťah verejného a súkromného sektora v cestovnom ruchu. *Ekonomická revue cestovného ruchu: Economic Review of Tourism*, vol. 38, no. 3, pp. 131-139. ISSN 0139-8660.
- [9] HUBA, M., (2009). Transformácia krajiny s lazníckym osídlením na príklade Poľany a Podpoľania. *Slovenský národopis*, vol. 57, no. 3, pp. 312-330. ISSN 1335-1303.
- [10] KAZDA, R., SLOBODA, D., (2006). *Konzervativizmus.sk*. [online]. [cit. 07. 03. 2019]. Dostupné z: <http://www.konzervativizmus.sk/article.php?1063>.
- [11] KOLLÁR, V., ŽEMBOVÁ Z., (2007). Disparity a potenciál rozvoja vybraných trhových služieb v Slovenskej republike. In *X. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 239-355.
- [12] KOŠTIALOVÁ, K., (2001). Ľudová kultúra v cestovnom ruchu na príklade festivalu "Hontianska paráda". In *Kultúra a cestovný ruch : zborník z vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, pp. 80-83. ISBN 80-8055-507-9.
- [13] KOŠTIALOVÁ, K., (2016). Kultúrne dedičstvo ako podpora vidieckeho turizmu. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 743-749. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-133.
- [14] KRÍŠKOVÁ, Z., (2015). Kultúrne dedičstvo ako potenciál rozvoja cestovného ruchu (na príklade mesta Poprad). In *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 743-749. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-99.
- [15] LO, M., et al., (2017). Tourists' perspectives on hard and soft services toward rural tourism destination competitiveness: Community support as a moderator. *Tourism and Hospitality Research*, pp. 1-19. ISSN 1467-3584. DOI 10.1177/1467358417715677.
- [16] LOŠŤÁK, M., HUDEČKOVÁ, H., (2003). Stabilita a flexibilita v predstavách o venkově a projekce do venkovského rozvoje. In *Agrární perspektivy XII. Díl II.*, Praha: Provozně ekonomická fakulta České zemědělské univerzity v Praze, pp. 755-764. ISBN 978-80-213-1813-7.
- [17] PRIEČKO, M., (2015). *Socioekonomické perspektív rozptýleného osídlenia na Slovensku*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda. 172s. ISBN 978-80-8105-718-2.
- [18] ŠIPIKAL, M., VRÁBĚOVÁ, K., LEŠKOVÁ, A., (2018). Efekty priestorovo neutrálnej politiky na najzaostalejšie regióny. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 231-236. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-30.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantového projektu APVV-16-0115 Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-71

DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN THE CZECH REPUBLIC: CASE STUDY OF THE SOUTH BOHEMIAN REGION

Rozvoj venkovského cestovního ruchu v České republice: Případová studie Jihočeského kraje

IVETA HAMARNEH

Katedra ekonomiky cestovního ruchu | *Department of Economy of Tourism*
Vysoká škola obchodní v Praze, o. p. s. | *University College of Business in Prague*
✉ *Spálená 14, 110 00 Prague, Czech Republic*
E-mail: hamarneh@vso-praha.eu

Annotation

Rural tourism is one of the most significant and especially sustainable forms of tourism, which are further divided into other subcategories - e.g., agrotourism, eco-tourism, hiking, cycling, walking, etc. The South Bohemian Region, thanks to its primary and secondary offer, represents a very suitable area for the promotion and development of this form of tourism. The paper proposes to evaluate the position of rural tourism in South Bohemian tourism and by primary and secondary data to offer specific recommendations for support of rural tourism in the region. Specific suggestions include strengthening cooperation between different stakeholders in tourism or improving transport infrastructure. The questionnaire survey revealed that visitors are interested in rural tourism in the region, with interest in horseback riding prevailing in specific rural activities. The main barriers to the development of rural tourism, which have been pursued by semi-structured interviews, include the lack of cooperation between the tourism stakeholders in the region but with the more or less improving conditions.

Key words

survey, South Bohemian Region, structured interviews, rural tourism

Anotace

Venkovský cestovní ruch patří k významným a zejména udržitelným formám cestovního ruchu, který se dále dělí do dalších subkategorií – např. agroturistika, ekoagroturistika, turistika, cykloturistika, pěší turistika atd. Region Jižní Čechy díky své primární a sekundární nabídce představuje velmi vhodný prostor pro podporu a rozvoj této formy cestovního ruchu. Příspěvek si klade za cíl zhodnotit postavení venkovského cestovního ruchu v rámci cestovního ruchu Jižních Čech a na základě primárních i sekundárních dat navrhnout konkrétní doporučení k podpoře venkovského cestovního ruchu v regionu. Mezi konkrétní návrhy patří posílení spolupráce mezi jednotlivými aktéry cestovního ruchu či zkvalitnění dopravní infrastruktury. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že návštěvníci se o venkovský cestovní ruch v regionu zajímají, přičemž z konkrétních venkovských aktivit převažuje zájem o hipoturistiku. Mezi hlavní překážky pro rozvoj venkovského cestovního ruchu, které byly vysledovány na základě polostrukturovaných rozhovorů, patří zejm. nedostatečná spolupráce mezi stakeholdery cestovního ruchu v regionu, ale s více či méně se zlepšujícími se podmínkami.

Klíčová slova

dotazníkové šetření, Jihočeský kraj, strukturované rozhovory, venkovský cestovní ruch

JEL classification: O13, P25, Q17, Z32

1. Introduction

While the world develops noticeably, tourism has experienced a vital role of economics in both developed and developing countries. Tourism is generally assumed to be a viable tool of raising the economic activity of the regions, can promote the destination's image, and positively influence the employment in the destination.

Across the rural regions of the developed world, the issues of population decline, economic change, and community regeneration are universal. For over a century, the dominant trends of industrialization and

urbanization have steadily altered the economic and political position of rural society. In the last 50 years, those trends have intensified. Farm incomes have fallen in real terms. Technological changes have associated with declining revenues to diminish employment in rural areas. In response, rural service provision has reduced: shops, schools, churches, services, and transport facilities have all decreased in numbers and underlying vitality. Typically, rural populations have aged and become less in whole. Many small cities and villages now try to maintain their viability. Throughout the world, local and regional government bodies have intervened to address these issues, with various degrees of success.

In recent years, the rural world has seen new challenges. Nature and landscape conservation is increasingly regarded as significant. Historic buildings and "traditional" agricultural societies are receiving more attention. In some more accessible rural regions, there has been an influx of population, of people unhappy about big city living conditions. But for most parts of the countryside, rural decline issues remain essential. Tourism, on the contrary, presents a picture of thriving growth (OECD, 1994b).

Given the expected growth of tourism, there is great optimism for rural tourism. Numerous institutions, organizations and academic researchers have recognized tourism as a potential economic development tool, particularly for rural communities. Rural tourism can be perceived as a development strategy element to improve the social-cultural, economic and environmental well-being of rural areas. Rural tourism has been recognized as a means of such diversification of the rural economy.

Tourism is also a significant part of the shift in the economic base of agricultural societies (Brandth, Haugen, 2011) promoting thus rural vitality and sustainability (Hall et al., 2003). The synergies and interrelationships between tourism, agriculture and the other sectors of economic activity are more significant with many various stakeholders becoming involved.

Rural tourism is not just farm-based tourism. It includes farm-based holidays but also contains other range of activities, attractions such as ecotourism, agrotourism, walking, climbing, hiking, cycling and riding holiday, sport and health tourism, hunting and angling, art, cultural and heritage tourism, and in some areas, ethnic tourism. Rural areas are vital to the European Union as they reach about 90 % of the territory and hold about 60% of the population. Though economic activity leads to concentrate in urban areas, rural regions generate around 17% of the gross value added and provide more than 20 % of the employment (European Commission, 2011).

According to the OECD can be stated that rural areas are currently experiencing meaningful economic, social and cultural changes. They are mostly induced by the international trade liberalization, the development of information and communication technologies and the strengthening of rural development policy. These areas are confronted concurrently with current weaknesses and new challenges and opportunities. It is widely accepted that farming no longer forms the „backbone“ of rural economies and its contribution to the GDP formation and employment in most rural regions is in relative decline (OECD, 2009).

The primary purpose of the research is to evaluate the position of rural tourism in South Bohemian tourism and by primary and secondary data to propose specific recommendations for support of rural tourism in the region.

2. Literature Review

Tourism is integrated from mass and alternative tourism. Mass tourism is characterized by a large number of visitors seeking holidays in popular resort destinations. Alternative tourism is sometimes referred to as "special interest tourism," "responsible tourism" or "sustainable tourism" and it is usually taken to mean alternative forms of tourism which maintain the contact and understanding of residents' way of living and the local natural environment (Smith, Eadington, 1992).

Rural tourism can be an excellent example of alternative tourism due to its positive impacts which we can recognize. Rural tourism is making a valuable contribution to the better financial situation in the destination, can assist job retention in services such as retailing, transport, hospitality and medical care (Irshad, 2010). Rural tourism can contribute towards funding conservation, encouragement to the adoption of new working practices and "the sense of place" of rural tourism can support good relation between residents and visitors.

Rural tourism is not a new phenomenon in Europe. However, in current years the market has become more complex and distinctive, and there has been a growing interest in tourism as a valuable tool for much-needed diversification of the rural economy (European Commission, 2000). As far as the definition of agricultural/rural tourism is concerned, it is difficult to find a clear and universal one due to its multifaceted nature. Lane (1994) and

Reichel et al. (2000) define rural tourism as the tourism that is located in rural areas while Gannon (1994) as a range of activities, services, and facilities produced by farmers and rural people to attract visitors to their territory to create extra income for their businesses.

By analyzing national definitions of rural, the most common criteria that dominate in the debate on rurality are: (OECD, 1994b):

- population criteria (density and size);
- land uses, and its dominance by agriculture and forestry;
- "traditional" social structures and issues of community identity and heritage.

The preferred criterion is a population density of 150 persons per square kilometer. The rural municipality may vary in size, but they are small, and always with a population of fewer than 10 000 citizens.

The only internationally recognized definition of rural areas is based on the OECD methodology (OECD 1994a; 2009). The OECD rural typology is based on the share of the population which is rural, into the following three types of regions:

- predominantly rural regions (more than 50 percent of the population living in rural communities);
- significantly rural regions (15 to 50 percent of the population living in rural communities);
- predominantly urban regions (less than 15 percent of the population living in rural communities).

The European Commission has consistently used the OECD methodology to define rural areas (European Commission, 2007). However, since 2010, the European Commission agreed on a new typology of „predominantly rural,“ „significantly“ and „predominantly urban“ regions, based on a variation of the previously used OECD methodology. The method builds on a simple approach to building clusters of urban grid cells with a minimum population density of 300 inhabitants per km² and a minimum population of 5000. All the cells outside these urban clusters are considered as rural (Eurostat, 2011).

The current development of rural tourism in the Czech Republic is an opportunity for the growth of structurally depressed regions which usually have attractive natural conditions. The Czech Republic keeps to the OECD definition (Moravec, Novotný, Bocher, Mamdy, Chladek, Leuthold, 2007). Rural spaces cover low-density population areas, with open space and small municipalities of a population less than 10 000. Among other characteristics of rural areas in the Czech Republic belong: the use of land is primarily connected with agriculture, forestry and the protection of nature and landscape; people were living in these areas are inclined to traditionalism; the influence of traditional conventions is often dominant.

3. Methodology

The purpose of the paper is:

- to map the situation in rural tourism in general and in the Czech Republic as well;
- to evaluate rural tourism in the frame of the tourism in the South Bohemian Region;
- by primary and secondary data, propose specific recommendations to support rural tourism in the South Bohemian region.

The analysis and data presented in this paper are based on primary and secondary research. For detection of the current state of rural tourism in the Czech Republic were used the data from the following sources: Czech Statistical Office, Ministry for regional development and South Bohemian tourism organization.

At the same time, the primary research (questionnaire survey and semi-structured interview) was used. The questionnaire survey aimed to identify and specify the interest in rural tourism among visitors of the South Bohemian Region (domestic visitors). Before launching the questionnaire, pilot research was applied to a sample of 15 randomly selected respondents to uncover any ambiguities in the structure and content of the survey. Then 100 printed questionnaires were placed in accommodation and gastronomy facilities, tourist information centers and selected cultural monuments. The return rate was 58 %. The following hypotheses were formulated:

H1: Most of the respondents are interested in participating in rural tourism in the South Bohemian Region.

H2: Cycling is the most popular accompanying attraction in rural tourism in the South Bohemian Region.

Semi-structured interviews aimed to find out whether entrepreneurs in the region (accommodation and gastronomy facilities) perceive rural tourism as a vital tool for future development and whether, in their opinion, cooperation between tourism entrepreneurs in the region is sufficient. A total of 100 business units were approached, only 22 agreed to be interviewed. Respondents were selected through the snowball method. Two hypotheses have been established:

H3: Most respondents agree that rural tourism is an appropriate growth tool for the future development of tourism in the South Bohemian region.

H4: Most respondents argue that cooperation between entrepreneurs in the South Bohemian region is not sufficient.

The questionnaire survey and semi-structured interview were carried out between October 1 and November 10, 2018.

4. Results and discussion

Currently, rural tourism is a significant industry in tourism, covering 10 – 20 % of all tourism activities. Usually, small, often family-run, firms are engaged and are estimated to be more than 2.5 million in Europe, and their importance for employment and the overall development of rural areas is not negligible. The rural environment represents around 60 – 70 % of the inhabited area in European conditions. These areas are a natural place for relaxation and various types of recreation especially for visitors from cities and conurbations (Pilný, 2019).

4.1 Rural Tourism in the Czech Republic

Rural tourism is not new to the Czech Republic. Visits to the rural country, especially with farming families in the form of “summer lodging” were an essential part of pre-war tourism in the Czech Republic. After World War II though, the ties between the urban and rural areas were broken, and rural tourism in its pure form disappeared for a long time. The regular use of cottages and country houses began developing, nevertheless without a direct relation to a typical rural environment. After 1989, the rural country went through significant changes. Agricultural production was restructured, and agricultural undertakings were transformed. As a result of these processes, the number of people employed in the industry decreased substantially. To sustain land-based prosperity and permanent population outside urban centers, it was necessary to look for new tools of economic revitalization. Development of rural tourism and its specific product, agrotourism, is therefore significant for those regions that had been affected by the restructuring and transformation most. It not only introduces new businesses but also encourages the creation of employment and subsequently, the stabilization of population in rural areas. Another cause of the development of rural tourism is the worldwide trend of returning to nature and living in its proximity in harmony.

The Czech Republic is well preconditioned for the development of rural tourism by natural, cultural and historical, social and other attractions. Most favorable ratings usually go to the scenic rural landscape, human potential and extensive communicational network that make a good setting for accessibility to even the most remote villages in the country.

Nevertheless, along with the above advantages, there are also many problems impeding rural tourism development in the Czech Republic. These are primarily the deceleration of rural tourism in municipalities by frequently falsely perceived competition between businesses and the local authority. Effective use of marketing in a municipality requires a suitable organizational and institutional, municipal structure where a regional tourist association plays a prime role. Such associations are missing in most municipalities and regions. A fundamental mistake is missing cooperation of individual businesses. While such collaboration is common in countries with developed tourism, our state shows the mutual jealousy of these businesses. They still have not come to realize that joint action in meeting the needs and requirements of tourists is both important and beneficial. Municipalities do not carry out market researches and do not know their visitors. Owing to this lack of knowledge, they are not able to address particular market segments or evaluate individual tourist seasons. Another, no less critical obstacle may be the partly planned development strategy of different regions and municipalities. Also, the development of rural tourism faces insufficient capacity uneven distribution and not always good quality of collective accommodation facilities (Ministry for Regional Development of the Czech Republic, 2006b; Moravec, Novotný, Bocher, Mamdy, Chladek, Leuthold, 2007).

The Czech Republic has about three types of rural areas, each of which is characterized by different trends (Ministry for Regional Development of the Czech Republic, 2006a). This difference results from their distance from urban areas. Rural areas surrounding large cities, which are affected by suburbanization and witness a significant population increase, affecting their development and particularly their investment priorities. The population works mostly in production and services and commutes to the catchment cities; however, most of the lands are used for agriculture. Rural areas characterized by normal development and located at a greater distance from large settlement centers, but with good transport connection and relatively available infrastructure. These areas have a stable population and undergo an economic diversification process. Such easily accessible rural regions have the potential to become the recreational background for urban areas, which has a specific impact on their needs. Peripheral rural areas, which are scarcely populated, isolated from catchment cities and main transport

network. Such regions can be found in the Czech Republic at the level of districts and micro-regions and include, in particular, the border and the mountainous areas in the north-eastern part of the country.

The Rural Development Programme of the Czech Republic for the period from 2007 to 2013 have proceeded from the National Strategic Plan of Rural Development. It was prepared by Council Regulation (EC) No. 1698/2005 and operating guidelines of the above-stated standard.

The existence and the realization of the Rural Development Programme of the Czech Republic assist in achieving the goals set by the National Strategic Rural Development Plan. Among the primary aims belonged (and belongs) the development of the rural areas of the Czech Republic according to the principals of sustainable development, environmental protection and reducing the negative impact of intensive agriculture (Ministry of Agriculture, 2008). The programme further helps to create conditions for the competitiveness of the Czech Republic in essential food commodities. The Programme also support and expand the diversification of economic activities in the countryside, to develop entrepreneurship, creating new jobs, lowering the unemployment rate in the landscape and strengthening the cohesion of the rural population.

The following documents are valid for the development of rural areas in the Czech Republic from 2014 to 2020:

- Rural Development Programme of the Czech Republic for the period 2014-2020;
- Regional Development Strategy in the Czech Republic (2014 - 2020);
- National strategic plan LEADER 2014+.

Vystoupil&kol. (2007) do not primarily define the rural areas, but they deal with the overall functional-spatial structure of the land use, which determines the ratio of recreational areas in the total area village. The appropriate area for the recreation areas is considered to be forest land, meadows, pastures, gardens, orchards and surface water (flowing and standing water). According to the functional-spatial structure of the land, the Czech county can be divided into three groups of rural areas:

- very favorable rural areas for tourism;
- average favorable rural areas for tourism;
- less favorable rural areas for tourism.

The level of rural tourism development in individual regions of the Czech Republic differs. While in some areas the potential is sufficient (South Bohemian Region, Central Bohemian Region, South Moravian Region), others do not have suited potential for development of rural tourism.

4.2 Rural Tourism in the South Bohemian Region

The South Bohemian Region is the second largest in the area in the Czech Republic after the Central Bohemian Region. Tourism in the South Bohemian Region has long been seen as an essential economic development factor. From both foreign and domestic visitors, this region belongs among the most visited (Czech Statistical Office, 2018) and the most attractive regions of the Czech Republic. Its attractiveness is due to its location, natural wealth, numerous cultural and historical monuments and generally suitable conditions for the development of hiking, biking, horseback riding and family-related experiences (JCCR, 2019). The assumptions mentioned above make the region one of the areas with the highest potential for the development of environmentally friendly forms of tourism, incl. rural tourism.

According to the questionnaire survey, H1 was approved (Most respondents are interested in participating in rural tourism in the South Bohemian Region), and H2 exposed (Hipotourism was not the most popular accompanying activity in rural tourism, not cycling). Furthermore, respondents pointed to the still insufficiently developed tourism transport infrastructure, but on the other hand, they positively evaluated the quality of hiking trails (including signage) and conditions for horseback riding and cycling. In particular, the offer of leisure activities in case of bad weather is limited compared to the foreign competition.

The interviews were evaluated by the coding method in MS Excel (Švaříček, Šedřová, 2007), during which four main categories expressing the answers of most respondents were created (support for rural tourism, non-functioning cooperation, insufficient financial resources, support for regional food). Based on semi-structured interviews, the following information was found:

- The majority of respondents perceive rural tourism as a form that should be developed in the future and which the South Bohemian region should focus on;
- Respondents add that in addition to natural and cultural attractions, the region also offers local/regional food, which is an integral part of the so-called friendly tourism;

- The majority of respondents also highlighted the high seasonality of the region, and it would be appropriate to expand the offer of tourism to eliminate seasonality;
- Respondents also pointed out insufficient financial support for tourism activities, respectively inefficient acquisition and redistribution of funds;
- The majority of respondents identified cooperation as problematic or inoperative. Only a few respondents evaluated the participation neutrally or positively. Respondents commented not only on collaboration among themselves (among entrepreneurs) but also about local government or residents;
- Despite some critical opinions, some respondents acknowledged that there was more or less improved cooperation with the local government.

Semi-structured interview confirmed both H3 and H4.

Specific suggestions and recommendations to support rural tourism in the South Bohemian region include: coordinated cooperation of tourism stakeholders, improving transport infrastructure, more effective gain and redistribution of funds, encouraging residents' interest in tourism and overall regional developments, creating new, innovative products focused on to improve the offer of tourism out of season, to create packages of services for families with children (to join private accommodation with visitors to cultural and historical monuments).

5. Conclusion

Rural tourism as one of the potential forms of rural enterprising is winning more and more popularity in the world. It is not just a fad but, to a certain extent, the expression of the contemporary approach to nature and the environment. Healthy lifestyles are more visible in daily activities. For example, people are more interested in bio-produce of ecological farms. This trend is gradually becoming more distinct in Czech conditions, as well.

It is essential to examine rural tourism as a vehicle that helps with solving some of the problems in rural areas, such as unemployment, retention of the cultural function of landscape or lower migration of rural population.

As a result of all these positive reasons and benefits, rural tourism should further develop. Nevertheless, we cannot expect that it would reach the same dimensions in the Czech Republic as in more developed countries of the European Union. Considering its different historical development as well as various economic, social and legislative conditions, the Czech Republic will probably focus more on other forms of rural tourism than on agrotourism, which is firmly related with farming or other land-based production. Still, we can assume that the number of agritourism farms will increase even in the Czech Republic and their standard will continually improve, with Czech and foreign tourists not only from Europe but from the entire world as their visitors.

The South Bohemian Region have very favorable conditions for rural tourism development. This region's rural areas dispose of natural and culturally historical potential. According to primary and secondary research can recommend:

- For successful enterprising, the cooperation of all stakeholders (agricultural entrepreneurs, accommodation facilities, gastronomy facilities and providers of other associated services, self-government level) involved is inevitable.
- Further, it is necessary to do marketing at the municipality, region and state levels. The creation and subsequent implementation of a marketing concept must be based on the cooperation of business entities, state administration bodies, and local self-government, as well as all other parties involved, including the village and region population.
- Municipalities should not exert their efforts on everything but focus on a particular tourism product only and base the region image on it.
- To improve informedness about enterprising in rural tourism, the Czech Republic should have more various seminars on this topic.
- For future development of rural tourism in the region is essential to improve transport infrastructure.

For this issue to be comprehensively discussed, it is fitting to continue with primary research targeting the residents. The aim would be to find out how the local community perceives the importance of tourism, and subsequently rural tourism, and how it evaluates the region's potential for the future development of rural tourism and whether this form of tourism can have a positive impact on the quality of life of the region's population. It is possible to continue in the questionnaire survey, which would be aimed at foreign visitors, who are also a significant segment of the region's attendance.

Literature

- [1] BRANDTH, B., HAUGEN, M., (2011). Farm diversification into tourism - Implications for social identity? *Journal of Rural Studies*, vol. 27, pp. 35-44. ISSN 0743-0167. DOI 10.1016/j.jrurstud.2010.09.002.
- [2] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2018). *Návštěvnost v hromadných ubytovacích zařízeních v krajích (NUTS III)* [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: https://www.czso.cz/csu/czso/cru_cr.
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (2000). Towards quality rural tourism. Integrated quality management (IQM) of rural tourist destinations. Tourism Unit, Brussels. ISBN 9789282880128.
- [4] EUROPEAN COMMISSION, (2007). *Rural Development in the European Union: Statistical and Economic Information. Report 2007*. [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/rural-development/2007/rd_report_2007.pdf.
- [5] EUROPEAN COMMISSION, (2011). *Rural Development in the European Union, Statistical and Economic Information. Report 2011*. [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/rural-development/2011/full-text_en.pdf.
- [6] EUROSTAT, (2011). *Archive: Urban-rural typology*. [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Archive:Urban-rural_typology.
- [7] GANNON, A., (1994). Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 2, pp. 51-60. DOI 10.1080/09669589409510683.
- [8] HALL, D., ROBERTS, L., MITCHELL, M., (2003). *New Directions in Rural Tourism*. Ashgate, Aldershot. ISBN-13: 978-0754636335.
- [9] IRSHAD, H., (2010). *Rural Tourism – An Overview. October 2010*. Government of Alberta. Agriculture and Rural Development. [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: [http://www1.agric.gov.ab.ca/\\$Department/deptdocs.nsf/all/csi13476/\\$FILE/Rural-Tourism.pdf](http://www1.agric.gov.ab.ca/$Department/deptdocs.nsf/all/csi13476/$FILE/Rural-Tourism.pdf).
- [10] JCCR, (2019). *Koncepce rozvoje cestovního ruchu v Jihočeském kraji 2015-2020* [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: [file:///C:/Users/Iveta/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/koncepce_rozvoje_cestovniho_ruchu_v_jihoeskem_kraji%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Iveta/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/koncepce_rozvoje_cestovniho_ruchu_v_jihoeskem_kraji%20(1).pdf).
- [11] LANE, B., (1994). What is rural tourism? *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 2, pp. 7-21. DOI 10.1080/09669589409510680.
- [12] MINISTRY OF AGRICULTURE, (2008). *Rural development programme of the Czech Republic for 2007 – 2013*. [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: http://eagri.cz/public/web/file/10574/RDP_November_2008.pdf.
- [13] MINISTRY FOR REGIONAL DEVELOPMENT OF THE CZECH REPUBLIC, (2006a). *Regional Development Strategy of the Czech Republic (Summary)*. [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: https://www.mmr.cz/getmedia/cb4aeb8d-36dc-4a3f-80e4-349edfd99f47/070808_Regionaldevelopmentstrategy_aj.pdf.
- [14] MINISTRY FOR REGIONAL DEVELOPMENT OF THE CZECH REPUBLIC, (2006b). *Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2007– 2013*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.
- [15] MORAVEC, I., NOVOTNÝ, R., BOCHER, A., MAMDY, J.-F., CHLADEK, K., LEUTHOLD, M. (2007). *Rural tourism in Austria, Czech Republic and France*. Vlastimil Johanus – TISKÁRNA, České Budějovice, Czech Republic. Centrum pro komunitní práci. ISBN 978-80-86902-51-7.
- [16] OECD, (1994a). *Creating rural indicators for shaping territorial policy*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. ISBN 9789264141124.
- [17] OECD, (1994b). *Tourism strategies and rural development*. Paris. [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: <http://www.oecd.org/industry/tourism/2755218.pdf>.
- [18] OECD, (2009). The role of agriculture and farm household diversification in the rural economy: Evidence and initial policy implications. Paris.
- [19] PILNÝ, J., (2019). Venkovská turistika příznivě ovlivňuje rozvoj regionů. *Moderní obec* [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: <https://moderniobec.cz/venkovska-turistika-priznive-ovlivnuje-rozvoj-regionu/>.
- [20] REICHEL, A., LOWENGART, O., MILMAN, A., (2000). Rural tourism in Israel: service quality and orientation. *Tourism Management*, vol. 21, pp. 451-459. DOI 10.1016/S0261-5177(99)00099-0.
- [21] ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K., (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál. ISBN 978-807367-313-0.
- [22] SMITH, V., EADINGTON, W., (1992). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: <https://doi.org/10.9783/9781512807462>.
- [23] VYSTOUPIL, J., HOLEŠINSKÁ, A., KUNC, J., ŠAUER, M., (2007). *Návrh nové rajonizace cestovního ruchu ČR*. MU, Brno. 108 s. ISBN 80-239-7256-1. [online]. [cit. 2019-01-19]. Available on: <https://is.muni.cz/do/1456/soubory/katedry/kres/3910085/rajonizace.pdf>.

VÍCE JE LÉPE? INTENZITA CESTOVNÍHO RUCHU A JEJÍ Vliv NA UDRŽITELNOST DESTINACE

More is better? Tourism intensity and its impact on destination sustainability

MARKÉTA NOVOTNÁ

JOSEF KUNC

Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: marketa.novotna@econ.muni.cz, kunc@econ.muni.cz

Anotace

Mnoho destinací svoji úspěšnost stále měří počtem návštěvníků, přičemž nejednou bývá preferován jejich větší počet. V případě udržitelného rozvoje však maximalizace návštěvnosti nemusí být z důvodu nadměrného zatěžování území optimální variantou. Počet návštěvníků by zejména neměl překročit únosnou kapacitu destinace. Kvůli shromažďování velkého množství návštěvníků v atraktivních lokalitách dochází k řadě negativních vlivů spojených s vytlačováním základních funkcí sídla a následnou turistifikací. Kongesce veřejných prostor a další projevy, které doprovázejí proces turistifikace, působí nejen na kvalitu života obyvatel, ale mohou ovlivnit i prožitek samotných návštěvníků. Předložený příspěvek se proto zaměřuje na kongesci v prostoru historických center v důsledku nadměrného rozvoje cestovního ruchu. Cílem příspěvku je vyhodnotit vliv intenzity cestovního ruchu ve dvou vybraných modelových italských městech – Benátkách a Florencii – na zážitek v destinaci a na pilíře její udržitelnosti. Výzkum vychází z aplikace kvalitativní metody interpretativní fenomenologické analýzy, využití v rámci terénního šetření v modelových destinacích v prosinci 2018, doplněné o analýzu kvantitativních dat a relevantních statistických dokumentů. Z výsledků vyplývá, že kongesce nemusí být vždy problémem pro samotné návštěvníky, ale že může do značné míry negativně působit i na kvalitu života rezidentů.

Klíčová slova

městská destinace, kongesce, zážitek návštěvníka, udržitelnost, Itálie

Annotation

Many destinations still measure their success by the number of visitors, preferring the-more-the-better-principle. However, in the case of sustainable destination development, maximization of the number of visitors may not be the optimal option due to the excessive burden of the area. In this respect, the number of visitors must not exceed the carrying capacity of the destination. The overcrowding at attractive tourist sites is associated with the extrusion of residential functions by the functions of tourism. The process of touristification is accompanied by the congestion of public space, affecting residents' quality of life and also visitors' quality of experience. The paper focuses on congestion in the historic city centres – Venice and Florence – with excessive tourism development. The aim is to evaluate the impact of tourism intensity on the visitor experience and on sustainability pillars. The research is based on the application of a qualitative method of interpretative phenomenological analysis, used during the field survey conducted in model destinations in December 2018, supplemented by an analysis of quantitative data. The results show that congestion may not be a problem for the visitors themselves and that it negatively affects the residents' quality of life.

Key words

urban destination, congestion, visitor's experience, sustainability, Italy

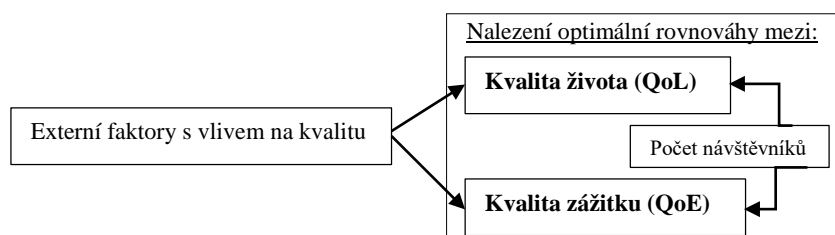
JEL classification: R11, Z32

1. Úvod

Cestovní ruch je neodmyslitelně spjat s prostředím, ve kterém je realizován. Toto prostředí je tvořeno různými ekonomickými, sociálními, kulturními a environmentálními prvky a procesy, které působí na cestovní ruch a které jsou zároveň rozvojem cestovního ruchu ovlivňovány (Mason, 2008). V případě nekontrolovatelného rozvoje cestovního ruchu může docházet v destinacích k řadě negativních dopadů, kterými jsou např. turistická ghetizace, vedoucí k postupnému vytlačování základních funkcí sídla, dále zvýšená kriminalita, snížená kvalita vody, znečištění či cenová inflace (Hall a Page, 2006; Wall a Mathieson, 2006; Dumbrovská a Fialová, 2014). Zmíněné negativní dopady se projevují zvláště v těch destinacích, v nichž dochází z důvodu jejich značné popularity ke kongesci, tedy k vysoké koncentraci návštěvníků a nadměrnému přetížení veřejných prostor (Riganti a Nijkamp, 2008). Zvýšená koncentrace způsobuje snížení pozitivního prožitku nejen samotných návštěvníků, ale ovlivňuje i kvalitu života místních obyvatel (Hall a Page, 2006). Navíc je doprovázena řadou různých rizikových jevů vyvíjejících tlak na udržitelnost, které se odlišují podle prostorové diverzity daných destinací, a zároveň i na jejich konkurenceschopnost. Obzvláště citlivými oblastmi v souvislosti s udržitelností mohou být pobřežní, ostrovní či venkovské destinace (Peeters a kol., 2018). Jednou ze specifických oblastí, které bývají vystaveny tlaku velkého počtu návštěvníků, jsou i historická centra měst, výrazně citlivá na využívání centrálního prostoru a na vytlačování městotvorných funkcí (Russo, 2002), čímž dochází k narušování tzv. denních městských systémů (Klapka a kol., 2010). Protože jsou historická centra klíčovou součástí evropského kulturního dědictví, bývají chráněna legislativou daného státu. Některá jsou zařazena i pod ochranu UNESCO (García-Hernández a kol., 2017). Jelikož však městský cestovní ruch nabývá na významu, dochází v těchto lokalitách k utváření tzv. městských turistických okrásků, které jsou charakteristické koncentrací atraktivit a služeb cestovního ruchu a tím i silnou koncentrací návštěvníků (Pearce, 2001; Postma a Schmuecker, 2017; Dumbrovská a Fialová, 2016).

Dlouhodobý problém nadměrného shromažďování návštěvníků a jejich vlivu na místní komunity a životní prostředí označila poprvé v roce 2016 společnost Skift pojmem „overtourism“, který reflektuje zejména problémy související s řízením rostoucí intenzity cestovního ruchu a utvářením politických opatření ve spolupráci s místními aktéry (Ali, 2016; UNWTO a kol., 2018). Již několik desítek let (Wagar, 1964) před vznikem tohoto v současnosti módního slova se hovořilo o přetížení vybraných destinací a byla definována únosná kapacita cestovního ruchu, jako maximální počet lidí, kteří mohou současně navštívit destinaci, aniž by ničili její fyzické, ekonomické a sociokulturní prostředí a nesnižovali kvalitu spokojenosti ostatních návštěvníků a rezidentů (Saleem, 1994; Hall a Page, 2006). Právě souhrnný pojem „overtourism“ má popisovat situaci, kdy intenzita cestovního ruchu v určitém čase a na určitém místě již překračuje hranice fyzické, ekologické, sociální, ekonomické, psychologické a/nebo politické kapacity (Peeters a kol., 2018). Při snaze o udržitelný rozvoj a řízení destinace je proto, z důvodu obtížného uchopení konceptu únosnosti a posouzení optimální úrovně návštěvnosti destinace, nutné zít v úvahu kvalitu života obyvatel (QoL) i kvalitu zážitku návštěvníka (QoE), jak naznačuje obr. 1 (Dioko a So, 2017).

Obr. 1: Rámec udržitelného cestovního ruchu na úrovni destinace

Zdroj: Dioko a So (2017); vlastní úpravy

2. Cíl a metodika

Příspěvek se blíže zaměřuje na jeden z prvků výše uvedeného rámce pro posouzení optimální úrovně návštěvnosti, tedy na hodnocení kvality zážitku návštěvníka. Cílem je vyhodnotit kvalitu zážitku ve dvou vybraných městských turistických okresech. Na základě přímého pozorování intenzity cestovního ruchu a fenoménu udržitelnosti jsou dále porovnány dopady této intenzity na udržitelnost destinace. Při sledování dané problematiky v historických centrech Florencie a Benátek, která byla zapsána v letech 1982 a 1987 na seznam UNESCO, bylo za účelem komplexního hodnocení dopadu cestovního ruchu využito kvalitativních metod, které bývají aplikovány v případě hodnocení percepce turistické atraktivity destinace omezeným množstvím účastníků (Young, 1999). Příspěvek ve své podstatě vychází z interpretativní fenomenologické analýzy (více Smith, Flowers a Larkin, 2009), jakožto základního přístupu kvalitativního výzkumu, která klade důraz na porozumění tomu, jak jedinci vnímají určitý fenomén (Hayllar a Griffin, 2005; Ořahel a kol., 2018).

Za účelem naplnění stanoveného cíle bylo v uvedených destinacích realizováno terénní šetření s využitím mobilní aplikace ExperienceFellow, zaznamenávající průchozí body, které je možné doplnit popisným textem, emočními hodnotami, fotografiemi, videy a přesnou lokalizací přes GPS, umožňující následné sledování pohybu. Zjednodušeně lze říci, že aplikace napomohla zaznamenání subjektivního vnímání těchto míst spojeného se zážitky odrážejícími aktuální prožitek ze spotřeby (více např. Crouch, 2000). Kvalita zážitku byla posuzována dle zadaných emočních hodnot a textových poznámek. Textové poznámky a pořízené fotografie byly využity při vyhodnocení jednotlivých dopadů intenzity cestovního ruchu na pilíře udržitelnosti a jejich vybrané ukazatele:

- environmentální ukazatele: znečištění a tvorba odpadů,
- ekonomické ukazatele: dostupnost obchodů a služeb,
- sociokulturní ukazatele: vnímání místní identity a hodnot a pocitu bezpečí.

Šetření se konalo koncem roku 2018 mezi Vánoci a Novým rokem, přičemž v každé destinaci probíhalo po dobu dvou dnů v časech, které jsou během typického dne hodnoceny jako nevytíženější (blíže např. Russo, 2002; Popp, 2012). Z důvodu určité eliminace subjektivity zúčastněného pozorování v rámci terénního šetření se vyhodnocení surových dat týkajících se pilířů udržitelnosti konalo při společné diskusi vedené technikou focus group (Kitzinger, 1995; Morgan, 1997) s pěti odborníky, kteří tyto destinace navštívili dříve, což je považováno dle odborné literatury za standardní. Pro komplexní vyhodnocení problematiky byl kvalitativní přístup doplněn o analýzu dat publikovaných Italským statistickým úřadem (Istat), mezinárodními organizacemi (OECD, UNWTO, Euromonitor), turistickým marketingovým informačním systémem TourMIS, který v elektronické podobě poskytuje informace o trhu cestovního ruchu, a o výsledky dříve publikovaných odborných studií zabývajících se problematikou intenzity cestovního ruchu v těchto destinacích.

3. Intenzita cestovního ruchu ve zkoumaných destinacích

Podle edice Tourism Highlights (UNWTO, 2018) představuje Itálie jednu z nejdůležitějších světových destinací, a to jak v počtu příjezdů, tak i v příjmech z mezinárodního cestovního ruchu. V roce 2017 se s více než 58 miliony mezinárodních příjezdů turistů (metoda turistů na hranicích) umístila na pátém místě a s příjmy ve výši 44,2 miliard USD na místě šestém. Vnitřní cestovní ruch, který zahrnuje kromě příjezdů cizinců ještě domácí cestovní ruch, tj. cesty obyvatel po vlastní zemi, dosahoval v Itálii v roce 2017 přes 123 milionů turistů, kteří se ubytovali v hromadných ubytovacích zařízeních a strávili zde téměř 421 milionů nocí (Istat, 2018). Silná pozice domácího cestovního ruchu byla patrnější ještě v roce 2018, kdy počet domácích turistů vzrostl o 19,5 % oproti roku 2017 na téměř 79 milionů (Istat, 2019).

Z celkového počtu přenocování bylo dle italských statistik (Istat, 2018) 40,6 % nocí koncentrováno v 50 nejnavštěvovanějších městech. Nejvíce přenocování se kromě Říma (6,4 % z celkového počtu přenocování) uskutečnilo v Miláně, Benátkách (každé 2,8% podíl) a Florencii (2,4 %). Zmíněné destinace představují jedny z nejnavštěvovanějších měst světa (OECD, 2018). Toto tvrzení dokládá i Euromonitor (2018), který ve svém hodnocení světových městských destinací řadí Benátky na 41. a Florencii na 47. místo podle počtu mezinárodních turistů (tab. 1).

Tab. 1: Komparace nejnavštěvovanějších italských městských destinací

Destinace	Pořadí 2018	Počet turistů 2016	Počet turistů 2017	Počet turistů 2018	Změna 18/17
Řím	15.	9 353 900	9 531 600	9 703 200	1,8 %
Milán	32.	6 175 000	6 347 900	6 513 000	2,6 %
Benátky	41.	5 212 100	5 316 400	5 406 800	1,7 %
Florence	47.	4 844 400	4 941 300	5 015 400	1,5 %

Zdroj: Euromonitor (2018)

Vzhledem k nedostatku oficiálních statistik nejsou uvedeny odhady počtu jednodenních návštěvníků, kteří pro destinaci mohou představovat zásadní problémy související se zatížením infrastruktury i veřejného prostoru. V případě Benátek je tento problém spjat s příjezdy velkých výletních lodí. Proto je za jeden z aspektů předurčujících destinace k problémům overtourismu považována blízkost přístavu nebo letiště. Jako další indikátor s vlivem na intenzitu cestovního ruchu uvádí Peeters a kol. (2018) velikost ubytovací kapacity a zvláště nabídky ubytování přes platformu Airbnb.

Tab. 2: Údaje o vybraných destinacích k roku 2017

Destinace	Počet obyvatel	Rozloha (km ²)	Počet přenocování	Počet lůžek	Defertova funkce	Turistické zatížení
Itálie	60 483 973	301 338	420 629 155	5 037 798	8,33	1 671,81
Benátky	261 321	415	11 777 616	63 217	24,19	15 248,81
Florence	380 948	102	10 095 100	49 130	12,90	47 978,52

Zdroj: Istat (2018), TourMIS (2019), vlastní výpočty

Z dat uvedených v tabulce 2, která udávají počet obyvatel destinace, jejich rozlohu, počet lůžek a přenocování, lze vyhodnotit kvantitativní aspekty intenzity turistické aktivity daných destinací, a to za použití Defertovy funkce (TF), vyjadřující poměr mezi hustotou potenciálních návštěvníků, kteří přenocují v zařízeních cestovního ruchu, a turistického zatížení území (TL), které je definováno jako počet lůžek na km²:

$$TF = \frac{\text{počet stálých lůžek v ubytovacích zařízeních}}{\text{počet obyvatel}} \cdot 100$$

$$TL = \frac{\text{počet stálých lůžek v ubytovacích zařízeních}}{\text{celková rozloha destinace (km²)}} \cdot 100$$

Defertova funkce dosahuje vyšší hodnoty v Benátkách. Je třeba poznamenat, že do hodnocení turistické aktivity však vstupují údaje dostupné za celá města, ne jen za přetížená historická centra. Hodnota zatížení historických center je proto mnohem větší. Přihlédne-li se např. k rozmístění nabídky ubytovacích kapacit přes Airbnb, nachází se na ostrovech v mělké laguně celkem 6 409 nabízených nemovitostí, vč. sdílených a privátních pokojů (tab. 3), přičemž v nejzajímavější centrální části Benátek (San Marco a San Polo) s TOP atraktivitami je to na rozloze téměř 0,8 km² 1 208 nemovitostí určených pro přenocování hostů. Turistické zatížení Benátek by bylo větší, kdyby do výpočtu vstupovala jen rozloha centrální části, která dle Casagrande (2016) činí 157 km². Obdobně platí nerovnoměrnost zatížení i pro historické centrum Florencie.

Tab. 3: Rozmístění nabídky ubytovacích kapacit Airbnb

Oblast	Všichni poskytovatelé		Poskytovatelé celých nemovitostí
Benátky	7 870	100 %	6 003 (76,3 %)
z toho pevninská	1 416	18 %	773 (52,9 %)
z toho ostrovní	6 409	82 %	5 230 (81,6 %)
• část San Marco	879	14 %	728 (82,8 %)
• část San Polo	583	9 %	480 (82,3 %)
Grafické znázornění			
Oblast	Všichni poskytovatelé		Poskytovatelé celých nemovitostí
Florence	11 262	100 %	8 640 (76,7 %)
• část Centro Storico	8 198	73 %	6 653 (81,2 %)
Grafické znázornění			

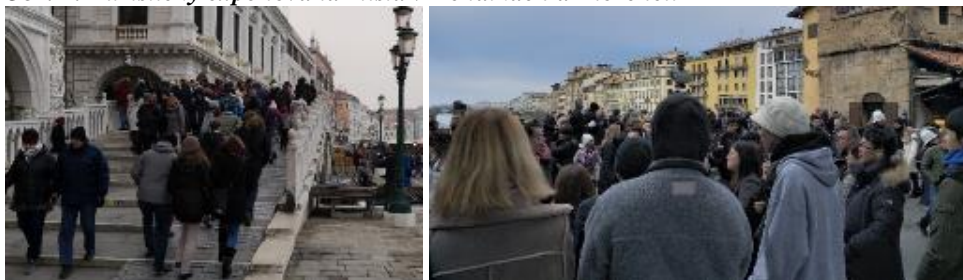
Zdroj: Inside Airbnb (2019), vlastní výpočty

4. Vyhodnocení dopadů intenzity cestovního ruchu

4.1 Kvalita zážitku návštěvníka

Výše uvedená data naznačují, že v historických centrech těchto měst dochází k vysoké intenzitě aktivit cestovního ruchu, které mohou vyvolat řadu negativních dopadů. Při jejich vyhodnocování je nejprve brán v úvahu dopad na kvalitu zážitku návštěvníků, které je možné postihnout na základě kvalitativního výzkumu. Z výsledků vyplývá, že velká koncentrace návštěvníků nemusí nutně znamenat negativní prožitek. V turisticky atraktivních oblastech (např. obr. 2; Ponte della Paglia v Benátkách a Ponte Vecchio ve Florencii) bylo vnímání hodnoceno jako velmi pozitivní i přes větší množství návštěvníků.

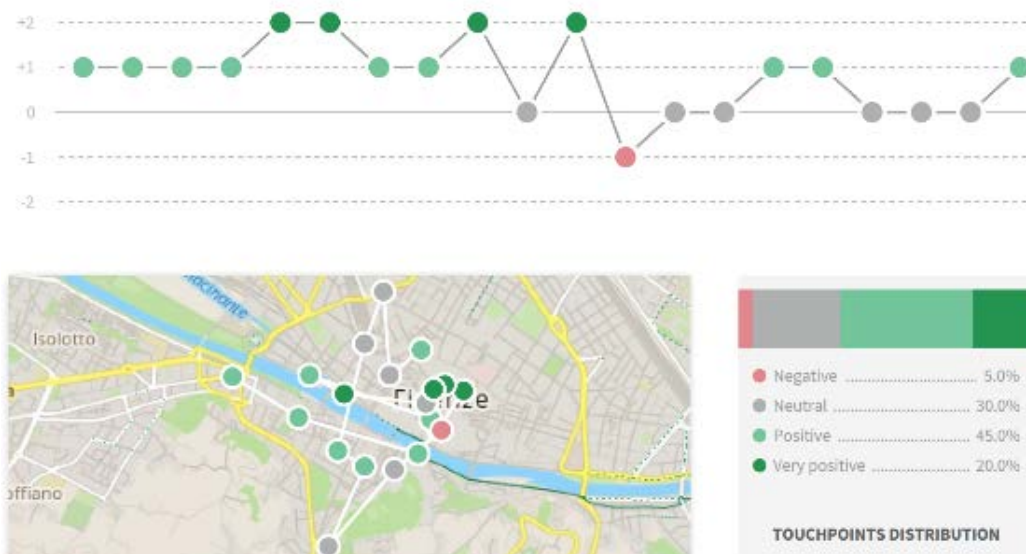
Obr. 2: Turisticky exponovaná místa v Benátkách a Florencii

Zdroj: Vlastní výzkum (2018)

Nadměrné množství dalších návštěvníků vzhledem k výsledkům této i obdobných kvalitativních studií (např. Kůsová, 2013) v jiných turisticky vytížených oblastech nemusí tedy být pro samotné návštěvníky problémem, neboť návštěvníci jsou s množstvím dalších lidí srozuměni a kongesci považují za přirozenou. Přehlednost v některých případech dokonce považují za pozitivní součást zážitku (Popp, 2012). Negativní emoce v celkovém zážitku vyvolávala spíše nemožnost navštívit některou lokalitu kvůli omezené otevírací době nebo regulaci počtu návštěvníků, či přítomnost lešení na historické památce a stavební úpravy v jejím okolí. Neutrální dojem vzbuzovala např. návštěva odlehlejších lokalit, které působily oproti atraktivitám v historickém centru obyčejně, šedě a zanedbaně a často v nich nebyl udržován takový pořádek a čistota jako v centru. Vnímání bylo dle textového záznamu v obou destinacích ovlivněno také dalšími vnějšími podmínkami (např. počasí a osobní preference). Zkoumání zážitku a prožívání daného místa je tedy bezpochyby spojené také s podmínkami, které jsou subjektivní a nemohou být konstantní. Stejně tak z důvodu subjektivity výzkumného procesu je problémem nízká zobecnitelnost výsledků na populaci. Příklad konkrétního hodnocení zážitku ve Florencii na jednotlivých průchozích bodech znázorňuje obr. 3. Na celé trase bylo 65 % z celkového počtu 20 průchozích míst hodnoceno jako pozitivních nebo velmi pozitivních.

Obr. 3: Hodnocení zážitku ve Florencii

Zdroj: Vlastní výzkum (2018), výstup z mobilní aplikace ExperienceFellow

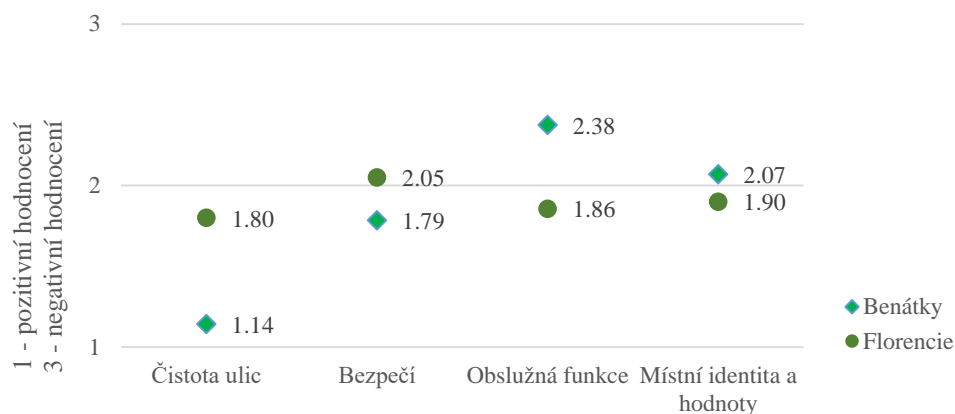
Ačkoliv je turistický zážitek více méně hodnocen jako pozitivní, může vzhledem k projevům ghetizace množství návštěvníků působit negativně na samotné rezidenty. Tento problém je patrný obzvláště v Benátkách, kde přeměna nabídky a nízká kvalita prodávaných výrobků bývá považována za další faktor vysvětlující přetrvávající odliv obyvatel z centra Benátek (Russo, 2002). S depopulací center měst vyvstává na druhou stranu problém ztráty identity a autenticity místa, která již zážitek návštěvníka ovlivňuje výrazněji a znamená i značné riziko pro budoucí atraktivitu (Peeters a kol., 2018). Od roku 1966 ztratilo historické centrum Benátek a přilehlých ostrovů více než polovinu svých obyvatel, v letech 1990 – 2015 došlo konkrétně k poklesu počtu obyvatel historického centra o více než 22 000, tedy téměř o 30 % (Milano, 2017). O Benátkách se tak častěji hovoří jako o pouhém zábavním parku bez života čelícím nejen společenské a antropologické katastrofě (Staiff, 2006).

4.1 Dopady na ukazatele udržitelnosti destinace

Dalším výstupem realizovaného šetření je vyhodnocení intenzity cestovního ruchu a jejich dopadů na sledované ukazatele udržitelnosti. Během šetření docházelo k hodnocení jednotlivých ukazatelů, definovaných v metodické části. Z grafu 1 vyplývá, že čistota ulic byla v průměru velmi pozitivně hodnocena zejména v Benátkách, ve kterých převládá také větší pocit bezpečí. Nižší obava z kriminality zde pramenila z téměř nulového počtu bezdomovců, pouličních prodejců a dalších problémových jedinců. Florencie naopak vycházela lépe z hodnocení obslužné funkce, při níž byla posuzována dostupnost obchodů a služeb denní potřeby. Ve Florencii byla výrazně větší možnost pořízení zboží denní potřeby a využití běžných služeb pro místní obyvatele. V Benátkách naopak dominovaly obchody se suvenýry a luxusní módou a specializované služby, orientované na návštěvníky.

Posledním ukazatelem, náležejícím do kategorie sociokulturních dopadů, byl dopad na místní identitu a hodnoty, přičemž za pozitivní byl považován výskyt tradiční řemeslné a přirozené místní kultury a za negativní výskyt inscenizace, globalizace, či komodifikace. Stejně jako v případě obslužné funkce vycházela z hodnocení lépe Florencie. Uvedený stav může vznikat jako důsledek projevů marginalizace rezidentů, tedy jejich vytlačení ze sídelního území, které je v Benátkách známo pod výrazem „benátský syndrom“, označujícím nadměrnou turistifikaci, exodus obyvatel do okolních oblastí a postupné vytlačování městských sociálních struktur (Russo, 2002; Milano, 2017). Tyto výsledky lze přisuzovat uvedenému problému přeměny Benátek z kdysi živého obchodního města na pouhý historický zábavní park bez životaschopné komunity (Staiff, 2006).

Graf 1: Rozdíly v hodnocení dopadů na pilíře udržitelnosti

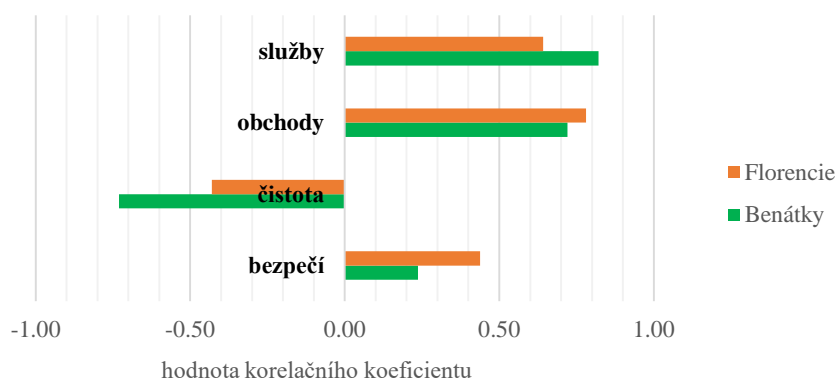
Zdroj: Vlastní výzkum (2018)

Zmíněné dopady byly následně vyhodnoceny v kontextu shromážděného množství návštěvníků ve zkoumaných lokalitách. Pro vyhodnocení byl využit korelační koeficient, určující relativní charakter závislosti mezi intenzitou cestovního ruchu a vlivem na hodnocené ukazatele udržitelnosti:

$$\rho_{xy} = \frac{Cov(X, Y)}{\sigma_x \cdot \sigma_y}, \text{ kde } \bar{x} \text{ a } \bar{y} \text{ jsou střední hodnoty výběru PRŮMĚR(matice1) a PRŮMĚR(matice2);}$$

přičemž matice1 zahrnuje škály hodnotící intenzitu cestovního ruchu a matice2 škály hodnotící dopad na sledované ukazatele pozorované během terénního šetření.

Záporná hodnota korelačního koeficientu naznačuje spíše nepřímou závislost, zatímco kladná hodnota představuje opak. Míru závislosti vlivů na vybrané ukazatele udržitelnosti v souvislosti s nadměrným výskytem návštěvníků v určitém čase a prostoru znázorňuje graf 2.

Graf 2: Vztah mezi intenzitou cestovního ruchu a vlivem na vybrané ukazatele udržitelnost

Zdroj: Vlastní výzkum (2018)

V obou destinacích bylo vyzorováno, že v místech s větším výskytem návštěvníků byla také větší existence specializovaných obchodů a služeb zaměřených na uspokojování jejich potřeb. Nepřímou závislost naopak vykazovala čistota ulic. Čím méně návštěvníků, tím větší nečistota ulic převládala. V turistických okresech měla pravidelné služby úklidová četa starající se o pořádek. Naopak v méně exponovaných oblastech, s převládající rezidenční funkcí, byl větší nepořádek, psi exkrementy či nevyvezené kontejnery a odpadkové koše. U pocitu bezpečí v tomto případě lze určit vzájemný vztah obtížně. Opravdu velká přeplněnost prostoru vyvolávala určitý strach z případných krádeží. Na druhou stranu však přítomnost návštěvníků nezpůsobovala nijak zásadní pocit nebezpečí. Proto byla zejména ve Florencii místa s větším počtem návštěvníků hodnocena jako bezpečnější než odlehlejší oblasti, se zvýšeným výskytem sociálně patologických jevů.

4. Závěr

V příspěvku bylo s využitím fenomenologického přístupu a mobilních technologií analyzováno vnímání zážitku návštěvníka v historických centrech Benátek a Florencie, v nichž dochází z důvodu nadměrné koncentrace návštěvníků k utváření tzv. městských turistických okrásků. Současně došlo k vyhodnocení vztahu mezi intenzitou cestovního ruchu a jejího vlivu na pilíře udržitelnosti. Souhrnně lze říci, že městské typy destinací jsou zřetelněji ovlivněny sociokulturními a ekonomickými dopady. Toto potvrzuje i studie Peeters a kol. (2018), podle níž převažují v městských destinacích sociální dopady, zatímco venkovské destinace jsou citlivější na dopady ekologické. Přímé pozorování vztahu mezi čistotou a intenzitou cestovního ruchu může naznačovat, že v oblastech s vyšší intenzitou cestovního ruchu je lépe pečováno o historické památky i veřejný prostor. Negativní dopady jsou vnímány zejména v souvislosti s nedostatkem maloobchodu a obvyklých služeb. Vandalismus a obavy z kriminality jsou znatelnější spíše v odlehlých oblastech.

Jako problém, související s vysokou intenzitou cestovního ruchu, se tedy jeví zejména potlačení běžných funkcí sídla (zejména rezidenční) a jejich nahrazení funkcí komerční, která je ve značné míře úzce zaměřena na nabídku služeb cestovního ruchu. Vysoká míra komerčního využití a privatizace veřejných prostor sebou často nese zvýšení cenové hladiny a snížení dostupnosti zboží běžné denní potřeby. Tyto aspekty, spojené s nevyváženým počtem místních obyvatel ve srovnání s návštěvníky, mohou v centrech měst signalizovat negativní sociální dopady cestovního ruchu (Russo, 2002).

Při snaze o udržitelný rozvoj destinace a eliminaci negativních dopadů je proto nutné nalézt optimální úroveň návštěvnosti destinace, která nesnižuje ani kvalitu zážitku návštěvníka ani kvalitu života obyvatel, kteří by v důsledku neúnosného rozvoje cestovního ruchu byli nuceni tyto oblasti opouštět. Následná depopulace center měst by mohla vyvolat ztrátu identity a autenticity místa a ovlivnit budoucí atraktivitu. Těmto negativním následkům je proto nezbytné čelit preventivními opatřeními v rámci územního plánování a časoprostorové regulace. V opačném případě hrozí např. Benátkám reálně přeměna ve skanzen pro asijské a další návštěvníky, spolu se ztrátou originality a autentičnosti.

Literatura

- [1] ALI, R., (2016). *Exploring the Coming Perils of Overtourism*. Skift. Dostupné z: <https://skift.com/2016/08/23/exploring-the-coming-perils-of-overtourism/>.
- [2] CASAGRANDE, M., (2016). Heritage, tourism, and demography in the island city of Venice: depopulation and heritagisation. *Urban Island Studies*, vol. 2, pp. 121-141.
- [3] CROUCH, D., (2000). Places around us: Embodied lay geographies in leisure and tourism. *Leisure studies*, vol. 19, no. 2, pp. 63-76. ISSN 1466-4496. DOI 10.1080/026143600374752.
- [4] DIOKO, L. D. A., SO, A. S., (2017). Residents' quality of life and visitors' quality of experience: Revisiting tourism carrying capacity in Macao. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, vol. 9, no. 3, pp. 349-360. ISSN 1755-4217. DOI 10.1108/WHATT-02-2017-0006.
- [5] DUMBROVSKÁ, V., FIALOVÁ, D., (2014). Tourist intensity in capital cities in central Europe: Comparative analysis of tourism in Prague, Vienna and Budapest. *Czech Journal of Tourism*, vol. 3, no. 1, pp. 5-26. ISSN 1805-9767. DOI 10.2478/cjot-2014-0001.
- [6] DUMBROVSKÁ, V., FIALOVÁ, D., (2016). Turistické okrsky a turistifikace v Praze: případová studie Královské cesty. *Studia Turistica*, vol. 7, no. 1, pp. 6-17. ISSN 1804-252X.
- [7] EUROMONITOR, (2018). *Top 100 City Destinations 2018*. London: Euromonitor International.
- [8] GARCÍA-HERNÁNDEZ, M., DE LA CALLE-VAQUERO, M., YUBERO, C., (2017). Cultural heritage and urban tourism: Historic city centres under pressure. *Sustainability*, vol. 9, no. 1346, pp. 1-19. DOI 10.3390/su9081346.
- [9] HAYLLAR, B., GRIFFIN, T., (2005). The precinct experience: a phenomenological approach. *Tourism Management*, vol. 26, no. 4, pp. 517-528. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2004.03.011.
- [10] INSIDE AIRBNB, (2019). *Get the Data: City's Airbnb's listings*. Dostupné z: <http://insideairbnb.com/get-the-data.html>.
- [11] ISTAT, (2018). Tourist flow in Italy, Year 2017. *Tisková zpráva*. Dostupné z: https://www.istat.it/it/files//2018/11/EN_Tourism_2017.pdf.
- [12] ISTAT, (2019). Trips and holidays in Italy and abroad, Year 2018. *Tisková zpráva*. Dostupné z: https://www.istat.it/it/files//2019/02/Stat_report_viaggi-e-vacanze_EN.pdf.
- [13] KITZINGER, J., (1995). Qualitative research: introducing focus groups. *BMJ*, vol. 311, no. 7000, pp. 299-302. DOI 10.1136/bmj.311.7000.299.
- [14] KLAPKA, P., FRANTÁL, B., HALÁS, M., & KUNC, J. (2010). Spatial organisation: development, structure and approximation of geographical systems. *Moravian Geographical Reports*, vol. 18, no. 3, pp. 53-65. ISSN 1210-8812.
- [15] KÚSOVÁ, T., (2013). Aplikace kvalitativních metod výzkumu v cestovním ruchu – příklad Pražského hradu. In *IV. mezinárodní kolokvium o cestovním ruchu. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 58-66. ISBN 978-80-210-6644-1.
- [16] MASON, P., (2008). *Tourism impacts, planning and management*. Second edition. London: Routledge, Taylor & Francis Group. ISBN 978-0-7506-8492-7.
- [17] MILANO, C., (2017). Overtourism and Tourismphobia: Global trends and local contexts. *Technical Report*. Barcelona, Ostelea School of Tourism and Hospitality. DOI 10.13140/RG.2.2.13463.88481.
- [18] MORGAN, D. L., (1997). *Focus groups as qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. ISBN 9780761903437.
- [19] OECD, (2018). *Tourism Trends and Policies*. Paris: OECD Publishing. ISBN 978-92-64-28739-6. DOI 10.1787/tour-2018-en.
- [20] OŤAHEL, J., IRA, V., HLA VATÁ, Z., PAZÚR, R., (2018). Visibility and perception analysis of city monuments: The case of Bratislava city centre (Slovakia). *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 1, pp. 55-68. ISSN 1210-8812.
- [21] PEARCE, D. G., (2001). An integrative framework for urban tourism research. *Annals of Tourism Research*, vol. 28, no. 4, pp. 926-946. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/S0160-7383(00)00082-7.
- [22] PEETERS, P. M., GÖSSLING, S., KLIJS, J., MILANO, C., NOVELLI, M., DIJKMANS, C. H. S., MITAS, O., POSTMA, A., (2018). *Research for TRAN Committee – Overtourism: impact and possible policy responses*. Brussels: European Union. ISBN 978-92-846-4406-3. DOI 10.2861/919195.
- [23] POPP, M., (2012). Positive and negative urban tourist crowding: Florence, Italy. *Tourism Geographies*, vol. 14, no. 1, pp. 50-72. ISSN 1470-1340. DOI 10.1080/14616688.2011.597421.
- [24] POSTMA, A., SCHMUECKER, D., (2017). Understanding and overcoming negative impacts of tourism in city destinations: conceptual model and strategic framework. *Journal of Tourism Futures*, vol. 3, no. 2, pp. 144-156. ISSN 2055-5911. DOI 10.1108/JTF-04-2017-0022.
- [25] RIGANTI, P., NIJKAMP, P., (2008). Congestion in popular tourist areas: a multi-attribute experimental choice analysis of willingness-to-wait in Amsterdam. *Tourism Economics*, vol. 14, no. 1, pp. 25-44. ISSN 2044-0375.

- [26]RUSSO, A. P., (2002). The “vicious circle” of tourism development in heritage cities. *Annals of Tourism Research*, vol. 29, no. 1, pp. 165-182. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/S0160-7383(01)00029-9.
- [27]SALEEM, N., (1994). The destination capacity index: a measure to determine the tourist carrying capacity. In A. V. Seaton (Ed.), *Tourism – State of the Art* (pp. 144-151). Chichester: Wiley.
- [28]SMITH, J. A., FLOWERS, P., LARKIN, M., (2009). *Interpretative phenomenological analysis. Theory, Method and Research*. London: Sage Publications. ISBN 978-4129-0834-4.
- [29]STAIFF, R. (2006). Contemporary Tourism Issues, Venice: A Case Study. *Tourism Geography*.
- [30]TOURMIS, (2019). *Nights and arrivals in the cities*. Dostupné z: <http://www.tourmis.info>.
- [31]UNWTO, CELTH, EFTI, (2018). Overtourism? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, Executive Summary. Madrid: UNWTO. ISBN 978-92-844-2006-3. DOI 10.18111/9789284420070.
- [32]UNWTO, (2018). Tourism Highlights, 2018 Edition. Madrid: UNWTO. ISBN 978-92-844-1987-6. DOI 10.18111/9789284419685.
- [33]WAGAR, J. A., (1964). The carrying capacity of wild lands for recreation. *Forest Science*, vol. 10, no. 2, pp. 1-24.
- [34]YOUNG, M., (1999). The social construction of tourist places. *Australian Geographer*, vol. 30, no. 3, pp. 373-389. ISSN 1465-3311. DOI 10.1080/00049189993648.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu na Masarykově univerzitě MUNI/A/1166/2018.

MEDIÁLNĚ-PROSTOROVÁ ANALÝZA OPATŘENÍ V DESTINACÍCH TRPÍCÍCH OVERTOURISMEM

Media-spatial analysis of measures in destinations suffering from overtourism

ANETA KRAJÍČKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Depart. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: aneta.krajickova@mail.muni.cz

Anotace

Jedním z nejdiskutovanějších problémů cestovního ruchu je v současnosti overtourism jako situace, kdy je v destinaci příliš mnoho návštěvníků a kvalita života místních, stejně jako zážitky návštěvníků jsou tímto negativně ovlivněny. Způsoby, jakým destinace s následky overtourismu bojují, nebo jakým způsobem se snaží jeho dopady zmírňovat, jsou různorodé a rozdílně prezentované. Cílem příspěvku je na základě analýzy 121 online příspěvků identifikovat místa, která jsou s overtourismem nejčastěji spojována. U 14 z nich jsou zkoumány skupiny implementovaných opatření, která byla implementována pro zmírnění následků nebo v boji proti overtourismu. Nejvyužívanější jsou regulace chování a stanovení maximálního počtu pro určitý časový úsek. Nejvíce mediálně viditelné destinace Benátky, Barcelona a Amsterdam využívají širokého spektra nástrojů. Významným faktorem implementace opatření je také prostorová charakteristika destinace.

Klíčová slova

destinace, dopady cestovního ruchu, opatření, overtourism

Annotation

Today, one of the most discussed issues of tourism is overtourism as a situation where there are too many visitors in the destination and the quality of life of the locals as well as the visitors' experiences are negatively affected. The way the destinations fight or how they try to mitigate the impacts of overtourism are diverse and are differently presented. The aim of this paper is to identify places that are most commonly associated with overtourism by analyzing 121 online articles. 14 destinations are selected and groups of implemented measures, taken to mitigate consequences or to fight overtourism, are examined. The most used is regulation of behavior and determination of maximum number of visitors for a certain period of time. The most media-visible destinations in Venice, Barcelona and Amsterdam use a wide range of tools. One of important factors of the regulation implementation is also the spatial characteristic of the destination.

Key words

destination, impacts of tourism, regulations, overtourism

JEL classification: Z31, Z32, Z38

1. Úvod

Cestovní ruch je rychle rostoucí průmysl s daleko dosahujícími hospodářskými, sociálními a environmentálními dopady po celém světě. Pokračující prudký nárůst počtu zahraničních turistů a především jejich koncentrace do několika destinací spolu s přidruženými problémy (over)crowdingu, lokalizované inflace a/nebo tlaku na rezidenční bydlení rozvířily celospolečenskou debatu (Olekvik, 2019). Podle World tourism organization (2018) jsou v počtech mezinárodních příjezdů v první desítku evropské destinace: Francie (1. místo/86,9 mil.), Španělsko (2.místo/81,8 mil.), Itálie (5.místo/58,3 mil), Spojené království (6. místo/37,7 mil.) nebo Německo (9.místo/37,5 mil). Není náhodou, že právě města v těchto zemích byla identifikována jako místa trpící overtourismem. Každý den navštíví Paříž 270 tisíc turistů, Londýn 400 tisíc, Benátky 65 tisíc, Barcelonu 48 tisíc, Prahu 48 tisíc,

Amsterdam 37 tisíc; v případě Benátek je počet návštěvníků o deset tisíc vyšší než počet residentů (Costa a kol, 2018).

Podle Globálního etického kodexu (UNWTO, in Mack, 2019) by cestovní ruch měl vést ke zvyšování životní úrovně lidí v navštěvovaném regionu a k uspokojování jejich potřeb. V současnosti je spíše vidět opačná situace, kdy růst cestovního ruchu a další hnací síly vedou k zesílení problémů s přelidněním v mnoha destinacích. Zprávy o destinacích, které čelí výzvě s vysokou intenzitou cestovního ruchu, se rozšiřují a daly vzniknout novému termínu pro tento jev – overtourism (Weber, 2017).

V souvislosti s cestovním ruchem se stal koncept overtourismu jedním z nejdiskutovanějších témat a to i díky tomu, že tento termín je snadno rozpoznatelný, a umožňuje jak místní obyvatelům, tak i turistům vyjádřit jejich pocity a obavy z nadměrné úrovně cestovního ruchu (Goodwin, 2017).

Slovo overtourism bylo jako první použité na začátku tisíciletí k popisu nebezpečí nadměrného využívání přírodních zdrojů. O několik let později tento termín pronikl do médií. O rostoucím významu termínu „overtourism“ svědčí výsledky vyhledávání Google, kdy mezi lety 2000 a 2015 je možné dohledat 13 000 výsledků (0,28s), mezi lety 2016 a 2018 je to 44 100 výsledků (0,32s), za rok 2019 je to 8820 výsledků (0,31s, 18. 2. 2019).

S rostoucím popularitou overtourismu se o něj začala zajímat i širší akademická sféra (Koons a kol, 2017), převážná většina článků je však z oblasti médií a naučně-populární literatury. Z tohoto důvodu je příspěvek zaměřený na online příspěvky světových médií a specializované stránky (např. The Economist, The Independent, BBC News, National Geographic, CNN Travel, Skift, Responsible Travel), které reflektují aktuální situaci a problémy. Cílem článku je na základě analýzy 121 online příspěvků z let 2018 - 2019 identifikovat nejčastěji zmiňované destinace v souvislosti s overtourismem a v těchto místech vymezit skupiny opatření, týkající se návštěvníků destinace, jejího řízení nebo rozvoje, která destinace uvedly v platnost pro zmírnění dopadů nebo boj s overtourismem. Snahou je zahrnout co nejširší spektrum příspěvků, nikoliv analyzovat veškeré dostupné online příspěvky.

2. Teoretická východiska

Overtourism popisuje situaci, kdy hostitelé, hosté, místní obyvatelé nebo návštěvníci cítí, že v destinaci je příliš mnoho návštěvníků a že kvalita života v oblasti nebo kvalita zážitků se nepříjemně zhoršila (Mack, 2017). World tourism organization (2018) předkládá definici: „dopad cestovního ruchu na destinaci nebo její část, které ovlivňuje kvalitu života občanů a/nebo kvalitu zážitků návštěvníků negativně“. Přítomnost overtourismu je možné předpokládat ve chvíli, kdy místní obyvatelé nejsou schopni projít po ulici, aniž by se otírali o ramena v davech turistů (Singh, 2018). Podle McCool a kol. (2001) nebo Milano (2017) to co se aktuálně nazývá overtourismem je pouze akumulace dopadů a jejich percepce, vnímání chování turistů a jejich interakce s rezidenty a dalšími aktéry, jakož i změny sociálního, ekonomického a fyzického prostředí. Je třeba zdůraznit, že problém se neobjevuje pouze v rozvíjejících se zemích nebo destinacích, ve kterých není aplikovaný vhodný management, ale také ve velmi rozvinutých městech nebo vyspělých destinacích (Rangus a kol. 2018).

Overtourism“ nepředstavuje pouhé přeplnění v prostoru, ale zahrnuje v sobě prvek potenciálních konfliktů mezi turisty a residenty (Rangus a kol. 2018). To co se děje ve vyspělých turistických destinacích je, že lidé vyjadřují nespokojenost s cestovním ruchem, který se tak stává příčinou veškerých problémů, sociálních i osobních, a to i v případě, že nejsou zaviněny cestovním ruchem. Toto vede k iritaci vyjadřované jak verbálně, tak i fyzicky (Alvarez-Sousa, 2018). Tyto projevy pojmenoval jako první v roce 2008 katalánský antropolog Manuel Delgado Ruiz ve svém článku pro katalánský deník „El País“ jako „Tourismphobia (Delgado, 2008). V něm naléhavě upozornil na odmítání turismu a tvrdil, že zdánlivě neomezený růst cestovního ruchu představuje vážnou hrozbu pro společenskou strukturu Barcelony. Jako důvod však neviděl samotnou přítomnost turistů, ale spíše špatnou koncepci politik městského rozvoje a nevyvážené plánování.

Specifická situace overtourismu s sebou přináší nejen intenzivnější, ale také koncentrovanější dopady, které nejsou pozorovatelné v celé destinaci, ale mnohem častěji v některé z jejích částí, v určitém čase nebo během některých událostí. Ačkoliv existují lokality s nižší turistickou aktivitou, rezidenti stále mohou vnímat přítomnost overtourismu. To, jakým způsobem se overtourism projevuje, silně závisí na kontextu destinace, v rámci kterého také musí být řešen. V některých případech je možné se setkat nejen s tradičně negativními, ale také s pozitivními efekty. Ty jsou podle World tourism organization (2018) kulturní rozmanitost, větší nabídka „eventů“, pozitivní image města, ochrana historických částí města nebo obnova tradiční architektury. Na druhou stranu Koons a kol. (2018), Seraphin (2018b) nebo Goodwin (2017) většinu z těchto vymezují jako negativní spolu se zvyšováním cen nemovitostí, cen taxi, cen v obchodech, restauracích, kavárnách a cen hromadné dopravy.

Prizpůsobení se konkrétní situaci a nalezení vhodného řešení je podmíněno neustálým sledováním a vyhodnocováním změn. Navíc je potřeba zahrnout perspektivy, které se liší podle jednotlivých zúčastněných stran, a vést neustálý dialog mezi zástupci veřejného sektoru a zástupci průmyslu cestovního ruchu (Weber a kol, 2017). Podle World tourism organization (2018) bude klíčovou součástí delegování problémů i mimo sektor cestovního ruchu. Podle Lin a kol (2017) nebo Beckertové a Bobkové (2018) je kritické zapojení místních obyvatel do diskuse. Koens a kol. (2018) tvrdí, že zůstává navzdory diskusi o nových způsobech managementu destinace důraz na zvyšování kapacit cestovního ruchu nebo zmiřování negativních dopadů. Některé destinace přijaly opatření pro zastavení příchodu turistů Seraphin a kol. (2018c), nebo se snaží implementovat nová technologická řešení jako je např. virtuální realita, která umožní plánování cest a napomáhají managementu destinace určit preference návštěvníků a pomoci při řízení (Simón a kol. 2004), navíc mohou vést ke vzniku konkurenční výhody (Gajdošík, 2019).

3. Výsledky výzkumu

Na základě analýzy internetových příspěvků bylo identifikováno 14 destinací (tab. 1), které jsou v kontextu overtourismu nejčastěji zmiňované. Je třeba poznamenat, že první čtyři jsou jasně dominantní a jejich propojení s overtourismem je akceptováno i vědeckou sférou (např. Seraphin a kol, 2018a). Maya Bay na ostrově Ko Phi Phi Leh (Thajsko) a Boracay (Filipíny) jsou ostrovní destinace s křehkým ekosystémem. U obou došlo k jejich uzavření na určité období, v obou případech mu předcházelo dramatické poničení ekosystému způsobené nekontrolovaným růstem počtu návštěvníků. Tyto destinace jsou v médiích prezentovány až na výjimky společně. Pořadí destinací ve druhé desítkě by doplnily především evropská města jako je Praha, Londýn, Berlín, nebo Porto, dále Bali a Tádž Mahal, jejich pořadí ztrácí vzhledem k dynamice jevu význam.

Tab. 1: Nejčastěji zmiňované destinace v souvislosti s overtourismem

Pořadí	Destinace	Pořadí	Destinace
1	Benátky	8	Paříž
2	Barcelona	9	Kyoto
3	Amsterdam	10	Santorini
4	Dubrovník	11	Cinque Terre
5	Boracay; Maya Bay	12	Řím
6	Island	13	Mallorca
7	Machu Picchu	14	Mount Everest

Zdroj: vlastní zpracování

Podle Joppe (2018) hraje veřejný sektor klíčovou roli jak v podpoře, tak i kontrole pohybů turistů, jejich aktivitách, i v činnosti podniků, které poskytují zboží a služby související s turistickou aktivitou. Jeho cílem je především maximalizace ekonomických přínosů turistické aktivity a minimalizace potenciálních problémů pro společnost, životní prostředí, spotřebitele a podniky. Krizaj, Brodník a Bukovec (2014) tvrdí, že průmyslu cestovního ruchu často chybí inovativní a radikální přístup a tenduje k inkrementálním inovacím (řešením), které jsou implementovány s krátkodobou vizí a zaměřeny na zákazníka.

Tab. 2 ukazuje jednotlivé destinace a skupiny opatření. To, že se určitá skupina nevyskytuje, neznamená, že opatření není implementováno, ale v jeho stavu neproběhla změna nebo o něm média v daném období neinformovala. Je patrné, že nejvíce opatření bylo zavedeno v destinacích, které jsou nejčastěji spojované s overtourismem. Potenciální souvislost četností nebyla prokázána a to i s ohledem na to, že informace o opatření se často opakovala. Lze konstatovat, že destinace, které jsou mediálně vnímané jako trpící overtourismem, uplatňují širší spektrum nástrojů pro boj s ním, a to jak restriktivní jako jsou regulace ubytování, výstavby a uzavírky, tak i finanční v podobě daní a poplatků. Stejně tak se snaží využívat moderní technologie a marketingové nástroje a to především pro nalákání turistů do jiných, i méně atraktivních lokalit, nebo jako prevenci overcrowdingu.

Nejméně opatření reportují média v Paříži a to i přes vysokou návštěvnost. Částečně reguluje nabídku AirBnB v některých zónách města, pravděpodobně s cílem přesunutí turistů i do jiných než centrálních částí. Nejvíce opatření zavedly dobře známé a zavedené evropské destinace. Mezi ty samozřejmě patří i Paříž, nebo Londýn, jejich prostředí se ale do značné míry liší např. od Benátek nebo Amsterdamu, jednak velikostí, tak i velikostí oblasti preferované návštěvníky. Do stejné skupiny lze klasifikovat i Kyoto, které má stejně jako Barcelona, v poměru k velikosti města, relativně malou turistickou oblast.

Regulace chování úzce souvisí s tím, že cestování umožňuje turistům vystoupit ze sociálních norem (Jafari, 1987). Chování má velký vliv na přejetí turistů místními obyvateli a excesy, které nejsou výjimečné, vytváří impuls pro jejich regulaci (Alvarez-Sousa, 2018). Pokutování nevhodného chování činností nebo povinností průvodce jsou spolu s limity počtu turistů nejčastěji přijímaným opatřením napříč destinacemi a to i s ohledem na to, že přírodní destinace nemají možnost ovlivňovat výstavbu, ubytování nebo podnikatelskou činnost. Nejméně využívaným nástrojem je omezování podnikání, které i tak často směřuje spíše k předcházení nevhodného chování.

Tab. 2: Skupiny opatření přijaté ve vybraných destinacích

	Omezení počtu turistů	Regulace AirBnB	Omezení podnikání	Regulace chování	Daně a poplatky	Marketing a technologie	Uzavření některých částí	Omezení výstavby	Jiné
Amsterdam		x	x	x	x	x	x	x	x
Barcelona	x	x		x	x	x	x	x	
Benátky	x	x	x	x	x	x	x		
Boracay; Maya Bay	x			x			x	x	
Cinque Terre	x					x			
Dubrovník	x		x	x		x			
Island		x				x		x	x
Kyoto				x	x	x			x
Machu Picchu	x			x					
Mallorca		x			x				
Mount Everest	x			x	x				x
Paříž		x							
Řím			x	x	x		x		
Santorini	x								x

Zdroj: vlastní zpracování

V tab. 3 jsou uvedeny příklady konkrétních opatření.

Tab. 3: Příklady opatření spadajících do jednotlivých skupin

Skupina opatření	Destinace	Příklady konkrétních opatření
Omezení počtu turistů	Dubrovník	Max. 2 výletní lodě/den a max. 5000 návštěvníků z výletních lodí/den
	Machu Picchu	Stanovení maximálního počtu vstupenek na 5000/den
	Santorini	Max. 8000 návštěvníků z výletních lodí/den
Regulace AirBnB	Amsterdam	Omezení počtu nocí, které mohou místní pronajímat v rámci AirBnB z 60 na 30 za rok
	Island	Omezení počtu nocí, které mohou místní pronajímat v rámci AirBnB na 90 za rok nebo s max. výdělkem 1 milionu islandských korun (\$8785)
	Paříž	Omezení pronájmů na 120 dní v roce v některých městských částech
Omezení podnikání	Dubrovník	Redukce stánků se suvenýry v centru
	Amsterdam	Zákaz "pivních kol"
	Řím	Zákaz podávání alkoholu v barech mezi 2:00 a 7:00
Regulace chování	Benátky	Pokuty za plavání v kanálech, prodlévání na mostech, hluk, pikniky...
	Machu Picchu	Návštěva pouze s průvodcem
	Dubrovník	Pokuty za vstup do historického centra v plavkách nebo bez vrchní části oděvu
Daně a poplatky	Mallorca	Zdvojnásobení turistické daně na 4€/osoba/den
	Mount Everest	Zvýšení poplatku za zahraničního lezce z \$10 000 na \$11 000
	Barcelona	Obecně zvyšování daní související s cestovním ruchem
Marketing a technologie	Amsterdam	Rebranding některých míst pro nalákání turistů i mimo centrum
	Amsterdam	Aplikace "Discover the City" pro notifikace varující před přeplněním a navrhuje alternativní atraktivitu

Skupina opatření	Destinace	Příklady konkrétních opatření
	Cinque Terre	Aplikace ukazující v reálném čase přeplnění a navrhuující alternativní cíle
Uzavření některých částí	Boracay	V únoru 2018 na žádost filipínského prezidenta ostrov uzavřen na 6 měsíců, do budoucna limity počtu návštěvníků
	Benátky	Vymezení cest pouze pro turisty
	Řím	Dočasné uzavření Španělských schodů
Omezení výstavby	Barcelona	Zákaz výstavby nových hotelů v centru města
	Reykjavík	Zákaz výstavby nových hotelů v centru města
	Boracay	Regulace nové výstavby
Jiné	Amsterdam	Rozšíření City Card pro nalákání i mimo centrum
	Kyoto	Dřívější otevírání památek
	Island	Založení fondu pro ochranu turistických cílů

Zdroj: vlastní zpracování

4. Závěr

Projevy overtourismu jsou specifické pro jednotlivé destinace stejně jako způsoby, jakým proti němu bojují. Předpokladem pro efektivní opatření je pochopení specifík jednotlivých destinací. Destinace, ve kterých je situace nejzávažnější, a to nejen z pohledu médií, ale i vědecké sféry, se snaží implementovat co nejširší spektrum nástrojů a to jak finančních, regulačních i technologických. Potřeba regulace chování návštěvníků vychází z excesů v jejich chování, které pak mohou mít negativní vliv na celkové vnímání návštěvníků v destinaci toleranci místních. Do jaké míry tato řešení budou efektivní a udržitelná se ukáže až v následujících letech. Nezpochybnitelné je, že overtourism se stává problémem ve stále více destinacích, z nichž některé již musely přijmout radikální opatření pro obnovu zničených ekosystémů.

V konečném důsledku ale problém neleží v jednotlivých elementech (návštěvníci, poskytovatelé ubytování), ale v zodpovědnosti řízení destinace a interakcích. S tím, jak se destinace vyvíjí, bude také nezbytná adaptace vzdělávací struktury, politických institucí a komunikačních struktur pro udržitelný a společensky odpovědný rozvoj (Alexis, 2017).

Ačkoliv je overtourism velmi diskutované téma, dostupnost odborné literatury je stále velmi omezená. S tím souvisí i potřeba využití příspěvků z online médií a populárně naučné literatury. Toto s sebou samozřejmě přináší i určitá omezení, jako je neustálý vývoj a vznik nových článků, nebo také omezený výběr pro tento příspěvek. Na druhou stranu analýza médií je poměrně neobvyklým nástrojem a poskytuje tak originální vhled do problematiky.

Literatura

- [1] ALEXIS, P., (2017). Over-Tourism and Anti-Tourist Sentiment: An Exploratory Analysis and Discussion. *Ovidius University Anals, Economic Sciences Series*, vol. 17, no. 2, pp. 288-293. ISSN 2393-3127.
- [2] ALVAREZ-SOUSA, A., (2018). The problems of tourist sustainability in cultural cities: socio-political perceptions and interests management. *Sustainability*, vol. 10, no. 2, pp 503. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su10020503.
- [3] BECKERTOVÁ, E., BOBKOVÁ, M., (2018). Příležitosti a bariéry spolupráce aktérů cestovního ruchu v mikroregionu Olomoucko. In XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. *Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 514-521. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-67.
- [4] COSTA, J., MONTENEGRO, M., GOMES, J., (2018). Challenges and opportunities-lessons from destinations and organizations. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, vol. 10, no. 6, pp. 745-748. ISSN 1755-4217. DOI 10.1108/WHATT-08-2018-0057.
- [5] DELGADO, M., (2008). *Turistofobia*. [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: https://elpais.com/diario/2008/07/12/catalunya/1215824840_850215.html.
- [6] GAJDOŠÍK, T., (2019). Smart tourism: concepts and insights from Central Europe. *Czech Journal of Tourism*, vol. 7, no. 1, pp. 25-44. ISSN 1805-3580. DOI 10.1515/cjot-2018-0002.
- [7] GOODWIN, H., (2017). *The challenge of overtourism*. Responsible Tourism Partnership. Working Paper 4.
- [8] JAFARI, J., (1987). Tourism models: the sociocultural aspects. *Tourism Management*, vol. 8, no. 2, pp. 151-159. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/0261-5177(87)90023-9.
- [9] JOPPE, M., (2018). Tourism policy and governance: Quo Vadis?. *Tourism management perspectives*, vol. 25, pp. 201-204. ISSN 2211-9736. DOI 10.1016/j.tmp.2017.11.011.

- [10] KOENS, K., POSTMA, A., PAPP, B., (2018). Is Overtourism Overused? Understanding the Impact of Tourism in a City Context. *Sustainability*, vol. 10, no. 12, pp. 4384. ISSN 2071-1050. DOI 10.3390/su10124384.
- [11] LIN, Z., CHEN, Y., FILIERI, R., (2017). Resident-tourist value co-creation: The role of residents' perceived tourism impacts and life satisfaction. *Tourism Management*, vol. 61, pp. 436-442. ISSN 0261-5177. DOI doi.org/10.1016/j.tourman.2017.02.013.
- [12] KRIZAJ, D., BRODNIK, A., BUKOVEC, B., (2014). A tool for measurement of innovation newness and adoption in tourism firms. *International Journal of Tourism Research*, vol. 16, no. 2, pp. 113-125. ISSN 1522-1970. DOI 10.1002/jtr.1905.
- [13] MACK, C., (2018). *Is travel a right? – The concept of right & it's just wrong*. Responsible travel [online]. [cit. 2019-03-13]. Dostupné z: <https://www.responsibletravel.com/copy/overtourism-is-travel-a-right>.
- [14] McCOOL, S. F., LIME, D. W., (2001). Tourism carrying capacity: tempting fantasy or useful reality?. *Journal of sustainable tourism*, vol. 9, no. 5, pp. 372-388. ISSN 0966-9582. DOI 10.1080/09669580108667409.
- [15] MILANO, C. et al., (2017). *Overtourism and Tourismphobia: A journey through four decades' of tourism development, planning and local concerns*. Working Paper.
- [16] OKLEVIK, O., et al., (2019). Overtourism, optimisation, and destination performance indicators: a case study of activities in Fjord Norway. *Journal of Sustainable Tourism*, pp. 1-21. ISSN 0966-9582. DOI 10.1080/09669582.2018.1533020.
- [17] SERAPHIN, H. et al., (2018a). Community based festivals as a tool to tackle tourismphobia and antitourism movements. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. ISSN 1447-6770. DOI 10.1016/j.jhtm.2018.12.001.
- [18] SERAPHIN, H. et al., (2018b). Over-tourism and the fall of Venice as a destination. *Journal of Destination Marketing & Management*, vol. 9, pp. 374-376. ISSN 2212-571X. DOI 10.1016/j.jdmm.2018.01.011.
- [19] SÉRAPHIN, H. et al., (2018c). Destination branding and overtourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. ISSN 1447-6770. DOI 10.1016/j.jhtm.2018.11.003.
- [20] SIMÓN, F. J. G., NARANGAJAVANA, Y., MARQUES, D. P., (2004). Carrying capacity in the tourism industry: a case study of Hengistbury Head. *Tourism management*, vol. 25, no. 2, pp. 275-283. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/S0261-5177(03)00089-X.
- [21] SINGH, T., (2018). Is over-tourism the downside of mass tourism?. *Tourism Recreation Research*, vol. 43, no. 4, pp. 415-416. ISSN 2320-0308. DOI 10.1080/02508281.2018.1513890.
- [22] RANGUS, M., BOŽINOVSKI, B., BRUMEN, B., (2018). Overtourism and the green policy of slovenian tourism. In Gorenak, M., Trdina, A. (eds). *Responsible hospitality: inklusive, active, green*. University of Maribor, pp. 225-234. DOI 10.18690/978-961-286-226-8.13.
- [23] WORLD TOURISM ORGANIZATION, (2018). *UNWTO Tourism Highlights*. Madrid: UNWTO. ISBN 978-98-844-1987-6.
- [24] WEBER, F. et al., (2017). *Tourism destinations under pressure: Challenges and innovative solutions*. Lucerne University of Applied Sciences and Arts Institute of Tourism ITW: Roesslimatte. DOI 10.13140/RG.2.2.31472.66566.

Tento příspěvek vznikl v rámci grantu MUNI/A/1044/2018 Role veřejného a soukromého sektoru v rozvoji území.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-74

PERCEPTION OF RISK AS A BARRIER IN TOURIST DESTINATION DEVELOPMENT. A KEY STUDY FROM COLOMBIA

Percepce nebezpečí jako bariéra rozvoje turistické destinace.
Případová studie Kolumbie

MICHAEL PONDĚLÍČEK ¹

VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ ¹

ARMANDO ALFARO VALERO ²

JEFFERSON ARIAS GOMÉZ ²

¹Katedra regionálního rozvoje | ¹Department of Regional Development
Institut regionálního rozvoje | Institute of Regional Development
VŠ regionálního rozvoje a Bankovní institut - AMBIS | College of Reg. Develop. and Bank Institute - AMBIS
✉ Žalanského 68/54, 168 00 Prague, Czech Republic
E-mail: mpondelicek@gmail.com, vladimira.silhankova@ambis.cz

²Programa Administración de Empresas | ²Program for Enterprises Administration
Facultad de Ciencias Empresariales | Faculty of Enterprises Science
Corporación Universitaria Minuto de Dios | University Minuto de Dios (UNIMINUTO)
✉ Calle 81B No. 72B – 70.Barrio Minuto de Dios, Bogotá D.C., Colombia
E-mail: aalfaro@uniminuto.edu, jarias@uniminuto.edu

Annotation

The goal of research is to identify the perception of the safety of a tourist destination on the basis of a simple and generally applicable method and then verify it on the example of the perception of the safety of the Colombia. To assess the perception of security situation of Colombia as a tourist destination, the DELPHI method of joint expert estimates was selected from the methods used for risk analysis, complemented with specific territorial and destination security features. Potential tourists have been assigned to the role of experts. For the data collection, a separate questionnaire was developed with the selection of standardized threats processed. The research realized in 2018 year was based on 200 respondents. From our research it's clear, that there is a quite considerable difference in a perception of Colombia as a tourist destination from the real state of the situation in this country. Potential visitors perceive high rate of a risk in five segments, and three of them belong to the military threads and to the safety threads (street criminality - 90%, activities of a mafia and/or organised crime - 82%, and social conflicts, protests, demonstrations - 78%). Remaining two threads are connected to a tectonic activity, for example an earthquake or landslides. But analysis of the real safety situation in the country doesn't confirm this assumption. In general we can say, that the media image of the country doesn't help its development of tourism. People are afraid to go there, even though, in comparison with previous years, the situation is significantly better and it continues to improve.

Key words

safety, risk, tourism, travel safety, Colombia

Anotace

Cílem práce je najít jednoduchou a obecně použitelnou metodu, jak identifikovat percepci bezpečnosti dané turistické destinace a ověřit ji na příkladu Kolumbie. Pro hodnocení percepce bezpečnostní situace Kolumbie jako turistické destinace byla z metod užívaných pro analýzu rizik zvolena metoda společných expertních odhadů DELPHI, doplněná o specifické prvky územní a destinační bezpečnosti. Do role expertů byli dosazeni potenciální turisté. Pro vlastní sběr dat byl vyvinut samostatný dotazník s výběrem standardizovaných hrozeb. Výzkum proběhl v roce 2018 a byl založen na vzorku 200 respondentů. Z provedeného zkoumání vyplývá, že existuje poměrně

značný rozdíl v percepci Kolumbie jako turistické destinace od skutečného stavu situace v zemi. Potenciální návštěvníci vnímají vysokou míru rizika v pěti segmentech, přičemž tři z nich patří do segmentu vojenských a bezpečnostních hrozeb (pouliční kriminalita – 90%, činnost různých mafií a/nebo organizovaného zločinu – 82%, a sociální konflikty, protesty, demonstrace – 78%). Zbylé dvě hrozby jsou spojené s tektonickou činností, jako je zemětřesení a sesuvy půdy. Analýza skutečné bezpečnostní situace zemi, ale tento předpoklad nepotvrzuje. Obecně lze zhodnotit, že mediální obraz země rozvoji jejího turistického ruchu neprospívá. Lidé se do země bojí jezdit, přestože se situace oproti letům předchozím výrazně zlepšila a nadále zlepšuje.

Klíčová slova

bezpečnost, riziko, cestovní ruch, bezpečnost cestování, Kolumbie

JEL classification: Z32

1. Introduction

In view of the relatively high performance of our economy, Czechs are, over time, becoming an important group of tourists discovering distant and exotic destinations. The decision which destination to visit or to avoid is always subject to a wide range of variables and the choice of a tourist destination is increasingly examined in relation to its safety situation. Non-professional and wider professional discussion linked to the safety of individual tourist destinations was triggered in the recent past by a number of factors, such as the growth of global terrorism (Liu and Pratt, 2017), the recent refugee crisis in Europe (Pappas and Papatheodorou, 2017), the impacts of climate change (Pondělíček, Touška, 2017), and others.

1.1. Goals and methodology

Cui et al. (2016) draw attention to the fact that objective safety conditions in the destination and their perception by tourists, or potential tourists, are not always symmetrical. On the one hand, the level of risk in the “traditional” tourist destinations is underestimated, on the other hand, the “unconventional” destinations, or the generally unknown destinations, are perceived as more dangerous (entirely in the style of saying “what I don’t know, I don’t eat”). The question, therefore, is how to describe or measure the perception of the safety of a tourist destination. Karl and Schmude (2017) created an “overview” of factors that influence the selection of a tourist destination, among other things from a safety point of view; and Korstanje and George (2017) attempted to create a model to evaluate the perception of the safety of tourist destinations through arranged travel insurance. Since the accurate data on arranged travel insurance may not always be available and the insurance policy is influenced by many other factors, we have set as the goal of our research activity to identify the perception of the safety of a tourist destination on the basis of a simple and generally applicable method and then verify it on the example of the perception of the safety of the Republic of Colombia (South America) as an up-and-coming tourist destination for Czech tourists, and compare the results with the actual situation in the given destination.

The Republic of Colombia was chosen for the research case study, as it is a newly opening and very interesting destination for Czech tourists. Colombia, as such, is generally unknown to Czechs and mostly not considered to be a common and available tourist destination. The reason was a long-standing conflict inside the country, bordering on civil war. In 2016, a ceasefire agreement was signed in Cuba, and a way to stabilize life in the country was opened - the FARC rebels were disarmed and left their bases.

The methodology chosen to prepare this article is based on the research and analysis of expert texts dealing with the research of the safety of tourist destinations, and in particular on the methods of risk analysis. In general, risk analysis is a method of analysing a situation or state through which the risks are recognised, identified and evaluated in a timely manner and information about them is communicated to the appropriate management level to make decisions on how to resolve (minimise) or eliminate the identified risks (Procházková, 2011). The risk analysis process is based on several follow-up steps. These steps are: risk identification, risk verification, analysis of the probability of risks, analysis of the undesirable impact of risk, determining the significance of the risk (Veličko, 2017). Procházková (2011) names 14 types of risk analysis from which the DELPHI method was chosen to solve the assigned task, which is a procedure for determining professional estimation of future development or state by a group of experts. In this case, as experts are used potential tourists - visitors to Colombia. Potential tourists are considered as the experts, because their decision and willingness to actually visit the country depends on their perception of the safety of the tourist destination, so they are taken as experts on their own - personal safety. The basis for the evaluation of the safety situation of a tourist destination is the set of threats, according to Antušák (2009). Antušák (2009) divides threads to asymmetric threads, factual threads and internal (subjective, domestic) threads. For this study and its needs we use only factual threads, because asymmetric threads as for

example global threads aren't relevant for our selected target, the same goes for internal threads, which we can't analyze in the given task. The chosen factual threads are complex of threads of natural, anthropogenic, social and sociable character, and out of those we identified an partially modified 36 topics - questions, that are describing a perception of a territorial/destination safety. The topics are about threads in these categories: naturogenic threats as extreme weather, tectonic activity and infections, anthropogenic as technogenic and ecological (environmental) threats and sociogenic as social, community and economical threats and military and security threats.

2. Risk Analysis Methods Usable for Territorial / Destination Safety Measurement

For example, Procházková (2011) defines safety as *“a state of the human system or other entity in which the occurrence of damage to protected interests has an acceptable probability (it is almost definite that the damage will not occur). Safety depends on the processes, actions and phenomena that take place in human society, the environment, the planetary system, the galaxy, and other higher systems”*. The notion of security then relates to the notions of threat and risk, where the threat can be understood as any subject that can damage or destroy a particular protected value or interest of another subject with its actions. It can also be a phenomenon that is the direct cause of damage or destruction of a particular protected object or interest (Antušák 2009). The risk is then an abstract quantity that represents the possibility of an event with a result different from the intended goal, with a certain objective mathematical expectation or statistical probability. It is therefore quantification of uncertainty that we are talking about, the extent or weight of the threat (Antušák 2009). Káčer (2016) explains the notion of risk as the possibility that an event that is considered unwanted from a safety point of view is likely to occur. The degree of risk posed by the threat can be assessed on the basis of a risk analysis.

Risk analysis is then understood as a method, which can identify risks or threats and recognize them in time (Veličko, 2015). Procházková (2011) names 15 types of risk analysis, some of which were already verified for the territorial safety assessment (Vránová, 2016, Čonka, 2016, Tökölyová, 2017, etc.). From the results so far, it is clear that for the needs of the analysis of the destination safety assessment, the level A analysis is sufficient, i.e. a preliminary risk (threat) analysis. In this category, the Delphi method - DELPHI, appears to be optimal. This method is based on an expert estimate. The method is carried out by asking the approached experts to submit a list of relevant threats. In the DELPHI method, the direct expert contact is replaced with a sophisticated programme of gradual individual interviews, usually in the form of surveys (Procházková, 2011). For the purpose of the destination safety assessment, potential tourists were assigned to the roles of experts. Therefore, a separate questionnaire based on threat classification according to Antušák (2009) was developed for the actual data collection. Relevant threats were selected for destination safety assessment and a questionnaire was created for the actual research. For the evaluation, a four-point scale was chosen to “force” the evaluator to side with one side or the other to avoid the generally known “centre” effect of evaluation. The completeness and clarity of the above mentioned questionnaire was verified in a pilot in October 2017 by a group of about 30 students of the Master's Degree Programme at AMBIS College. The students evaluated various destinations (Czech, foreign and exotic according to their main holiday). On the basis of this verification, the questionnaire was slightly modified to the final form (more in Šilhánková et al., 2018).

3. Determining Destination Safety Perception of Colombia

The actual survey of destination safety perception of Colombia began with a pilot phase in January 2018, involving 37 respondents, and more than 200 questionnaires were subsequently collected during spring 2018. Respondents were young and middle-aged people (approx. 20-50 years old), middle and higher-earners who have not visited Colombia so far, but under certain circumstances would be willing to consider visiting the destination.

The overall results of destination safety perception of Colombia were summarized and evaluated in three ways. From the answers to the individual types of threats mentioned in the answers – the median, average and frequency of answers were calculated. The results obtained showed that median assessment is not suitable for this type of task and therefore wasn't further implemented. There is not enough space in this article to describe the evaluation using the average, but it can be said to have very similar results to an assessments method based on the frequency of responses described below. The following table lists the results and the threat perception level determined which is calculated as the ratio of positive responses to the total number of responses. Individual threats are then divided into four bands, namely 0-25% - very low risk level perception (dark green), 26-50% - low risk level perception (light green), 51-75% increased risk level perception (orange) and 76-100% - high risk level perception (red).

Tab. 1: Evaluation of the relevance of the threat according to the frequency of responses

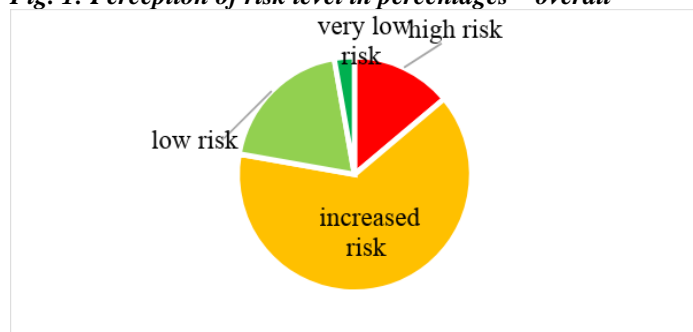
Threat type	The frequency of individual responses in percentages				Risk level perception
	Yes very much	Likely yes	Likely no	Definitely not	
Naturogenic threats					
Extreme weather					
Is there a danger of flooding?	12	53	32	3	65
Is there a danger of fires due to natural influences?	14	60	25	1	74
Is there a danger of storms, hurricanes, wind gusts, torrential rain, and hail?	18	50	29	3	68
Is there a danger of snow calamities, icy conditions, ice barriers?	2	5	29	64	7
Is there a danger of a long-lasting drought?	17	51	26	6	68
Is there a danger of an extreme heat and the formation of thermal islands?	18	55	25	2	73
Tectonic activity					
Is there a danger of an earthquake?	20	59	19	2	79
Is there a danger of landslides?	20	60	19	1	80
Is there a danger of a volcanic eruption?	8	34	49	10	41
Infections					
Is there a danger of an epidemic?	25	48	25	2	73
Anthropogenic threats					
Technogenic					
Is the traffic situation unstable, chaotic and dangerous? (Transport infrastructure, traffic intensity, traffic accident risk)	21	50	26	2	71
Is the power network unstable? (Depending on the frequency of outages.)	13	55	28	3	69
Is the supply of gas and heat unstable? (Depending on the frequency of outages.)	7	44	43	6	51
Is the telecommunication network (telephone, internet) unstable? (Depending on the frequency of outages.)	8	49	37	6	57
Is there a danger of building destruction (construction resources are in poor condition)?	13	52	30	4	65
Is there a danger of a lack of drinking water? Or does a lack of drinking water exist already?	14	46	32	7	60
Are drinking water supplies unstable? (Depending on the frequency of outages.)	11	45	38	6	56
Ecological (environmental)					
Is the air quality poor? (Are large amounts of harmful substances emitted into the atmosphere?)	8	34	48	10	43
Is the quality of drinking water poor? (e.g. tap water cannot be drunk)	17	55	25	3	72
Is the disposal of municipal waste and cleanliness poor (is there dirt)?	32	44	22	2	75
Sociogenic					
Is the sanitary situation in accommodation facilities poor (dirt, insects, etc.)?	15	49	33	4	64
Is it a problem to find accommodation? (The method of booking is unclear and confusing; the price does not match the quality.)	8	35	43	13	43
Is the cleanliness in the catering facilities poor (dirt, insects, etc.)?	12	47	37	4	59
Social, community and economical threats					
Military and security					
Are the security forces that ensure freedom of citizens, civic and human rights themselves a security risk?	14	35	43	8	49
Are there social conflicts, protests, demonstrations?	31	47	20	2	78
Are there any mass street unrests, looting?	22	52	25	1	74
Is the activity of various mafias and / or organized crime apparent?	47	35	15	2	82
Is there an ethnic, religious and cultural tension between different social groups?	13	51	30	5	65
Is there a risk of a terrorist attack?	11	30	46	13	41
Is there a danger of street crime (theft, attack)?	48	43	8	1	90
Is there a large and harassing presence of sociopaths (beggars, etc.)?	23	47	27	2	70

Source: own preparation based on Antušák (2009)

The table above also shows that during the evaluation of the risk perception of the 36 evaluated items, 5 items are perceived as high risk and 23 are evaluated with an increased perception of risk involved. Percentages are shown in the following figure.

In general, it can be stated that the Republic of Colombia is perceived as an increased risk destination. The respondents consider it safe only in the segment – a danger of snow calamities, icy conditions, and the formation of ice barriers; which, of course, is understandable in view of its location near the equator. More important, however, is the evaluation on the other side of the spectrum, namely the high risk level perception, where three of the five perceived threats belong to the segment of military and security threats (street crime - 90%, mafia and / or organized crime - 82%, and social conflicts protests and demonstrations - 78%). The remaining two threats are associated with tectonic activity such as earthquakes and landslides.

Fig. 1: Perception of risk level in percentages – overall

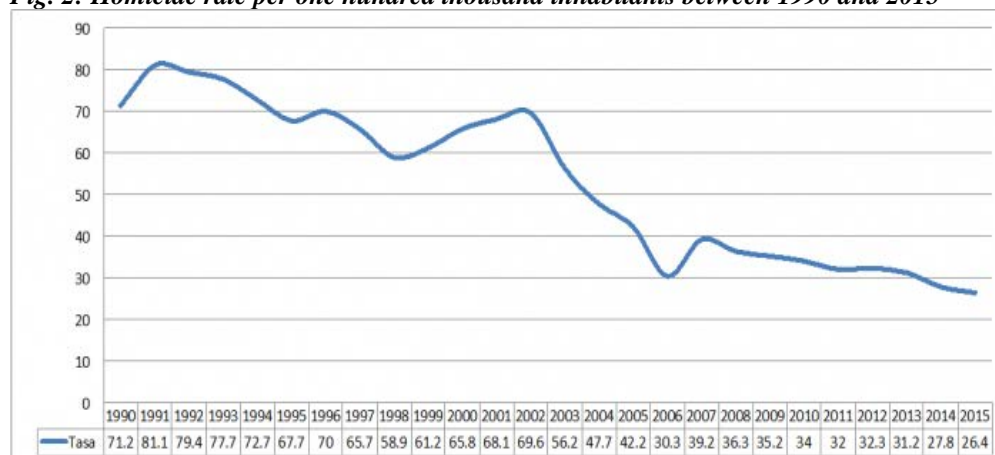
Source: own preparation

4. Risk Level Perception of Colombia with Destination's Reality

Jaime (2017) specifies that Colombia becomes little by little one of the most important South American tourist destinations thanks to its natural beauty: cultural variety, beaches, landscapes, music, hospitality and other factors that travellers emphasise. It is a strategic country within the hemisphere due to its geographical position; it has had access to the Pacific Ocean and the Atlantic Ocean allowing the world to interconnect, having the closeness to Central America and the United States through the Panama Canal. It is relevant, it is pertinent to recognise the essential aspects of the country, such as the Happy Planet Index, highlights Colombia as the second happiest country in the world. Conditional reference for travellers who see specific scenario of its people and environment in this country. However, to consolidate itself as a better option, there is still a way to go, especially when news from the Colombian media centres on an apology to drug trafficking, crime and violence, generating an imaginary in foreigners even worse than it is. Carreón and García (2015). The obsessive disclosure of violent events, without context, only with the desire to perform and seek the audience, does not favour objective information and generates a wrong perception of society. Not for that reason, the reality ceases to be worrisome; there are risks that the tourist considers when making decisions and that turn out to be a challenge to be overcome by the country. The most relevant ones are highlighted:

4.1. Homicide

The report on the evaluation of homicidal violence in Colombia by the National Police (2018) notes that the number of deaths associated with the armed confrontation went from 1,710 combatants in 2007 to 440 in 2016, contributing to the reduction of the national homicide rate. In this aspect, the peace process with the FARC has been decisive. Regarding Colombian cities, from a historical perspective, there are notable decreases in this item.

Fig. 2: Homicide rate per one hundred thousand inhabitants between 1990 and 2015

Source: National Police of Colombia. Prepared by the FIP

Cali went from a rate of 100 homicides per 100,000 inhabitants in 2010 to 53.8 in 2016; Medellín went from 152 to 21.6 in the same period and Bogotá from 35.9 to 16. However, in the list of cities that concentrate the largest population, there is still a substantial number that exceeds 20 homicides per 100,000. In this group are Barranquilla (31.9), Cúcuta (40.2), Cartagena (23.8), Pereira (30.7), Villavicencio (27.5) and Montería (21.9). To have a reference, you can take the capitals in Latin America: Quito has a rate of 4.12, Lima of 6, Mexico City of 10.7 and São Paulo of 5.5. If one looks at the trend since 1990, the result of the decrease in homicides in Colombia is even more satisfactory.

4.2. Thefts and kidnappings

According to the observatory of the crime of the DIJIN, the National Police in general, thefts went from 99,647 cases in 2008 to 127,118 in 2017 (27.6% increase).

4.3. Drug traffic

One of the most complex crimes in Colombia is drug trafficking, which causes stigmatisation that exists in many parts of the world. In this direction, efforts have been made that have fluctuating results between effectiveness and little impact. The seizures, for example, are mainly on the rise of coca shipments, marijuana and the inputs used for drug processing; during manual eradication under its effectiveness, as well as the seizure of heroin.

Tab. 2: Drug traffic

Type of drug	2009	2017
Coca - manual eradication (has)	60.557	52.001
Coca - seizure -t (tons)	203.1	435.4
Heroin – confiscation - t	737	444
Marijuana - seizure - t	210.4	235.2
Immobilization of solid inputs - t	19.890	36.090
Confiscation of drug trafficking vessels	459	234

Source: National Police of Colombia. Prepared by the FIP.

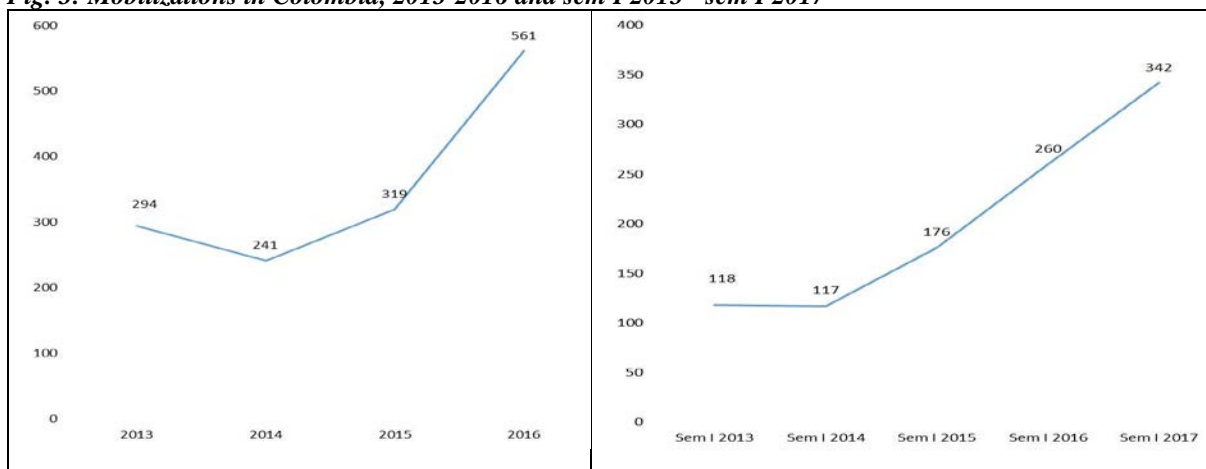
However, according to Ideapaz, it is striking that the lethal violence in the municipalities with coca crops has become less intense. That is, the increase in coca crops does not represent an increase in violent deaths, as you might think. In fact, the rate went from 74.6 per 100 thousand inhabitants in 2006 to one of 36.4 in 2016 (decrease of 51%) This trend could be explained by the peace process with the FARC.

4.4. Manifestations and Social Protest in Colombia

Colombia has a tradition of social protest in reference to the search for the implementation of the protection of human rights. In recent years there has been an unprecedented increase in social protest in Colombia, led by peasants, workers, students and citizens who claim peace and support the process of negotiations with groups outside the law. Part of what is established in the Peace Agreement establishes that there must be guarantees for peaceful protest and mobilization. The protest has two dynamics that mainly take place in the opposition and

resistance of different social actors against government policies. As a result of them, organizations were created, networks of social relations, and social fabric that consolidated the basis of peaceful protests and claims.

Fig. 3: Mobilizations in Colombia, 2013-2016 and sem I 2013 - sem I 2017

Source: FIP 2017

In a timeline the social protests have marked benefits for the population in Colombia as it is:

Educators: Since 2014 almost once a year, teachers stopped activities to demand three things: guarantees in teacher evaluation, salary leveling and improvement in the health system.

In the Pacific: 2017 was a critical year in which the inhabitants of the Pacific protested the state's insecurity and neglect. The first strike was made in May in Chocó because the population claimed, among other things, the recovery of the Quibdó-Pereira and Quibdó-Medellín roads. At the beginning of 2018, the Invías, began working on roads that already have close to 500,000 million pesos allocated.

So far, the Ombudsman's Office has learned about 283 protests, 70 of which resulted in sit-ins and rallies, 69 in marches and demonstrations, 50 in blocks to mobility and 38 in situations of cessation of activities. (FIP 2017)

The most mobilised actors in the last four years were the communities, the peasants, the students, the workers and the transporters, who participated in 73% of the registered mobilisations. The first semester of 2017 was highlighted by the growing participation of educators, which had increased by 17 percentage points.

4.5. Disaster risk management

Risk management focuses on preparing the response to emergencies, post-disaster recovery and the execution of such intervention and recovery. Now, according to the IDEAM, specifying the risks involved in climatic anomalies, particularly in the Andean region and given the drought, the increase in insolation and high temperatures cause fires of vegetation cover, becoming a determining factor in environmental transformation. Its effects extend to the air, soil, water, living beings, infrastructure and others. The fires, at least in Colombia, have an anthropic origin and according to figures from the National Prevention Protocol, Control of forest fires and restoration of affected areas (PNPCIFRA) MAVDT, amounts to 95% of the total reported events. For its part, the IDEAM provides inputs for inter-institutional management through the generation of establishing the zoning of the fire risk as a frame of reference.

On the other hand, concerning the ATD (Early Warning of Deforestation) in the DANE report, IDEAM, Amazon Vision made in 2017, establishes that 12 of the 24 ATD nuclei are located in the Amazon region, which doubled the deforested area to 2016, increasing by 74,073 ha. That is, 65.5% of deforestation occurred in this region. In only seven municipalities in this region, almost half of the country's forest loss is concentrated (49.1%).

The Andean region is the second with the largest deforested area but decreased by 8,861 hectares, as well as that of the Pacific region, which decreased by 15,535 ha (it accounts for 6.1% of the total deforested area in 2017). A decrease is also detected in the Caribbean region (8,854 ha), which accounts for 7.1% of the entire area. In contrast, the Orinoquía, which concentrated 4.5%, increased its deforestation by 555 ha. From elsewhere, the report states that 10% of the deforestation was presented in indigenous reserves.

5. Conclusions

From our research it is clear, that there exists quite considerable difference of the perception of the safety of Colombia as a tourist destination from the real state of the situation in the country. Potential visitors perceive high rate of a risk in five segments, and three of them belong to the segment of military and safety threats (street crime as theft, attack – 90%, activity of various mafias and / or organized crime – 82%, and social conflicts, protests, demonstrations – 78%). The two remaining threads are connected to a tectonic activity, such as an earthquake and landslides. Analysis of the real safety situation of the country doesn't confirm this assumption (National Police of Colombia). In general we can validate, that the media image of the country doesn't help its tourism. People are afraid to go there, even though the situation is better, in comparison with previous years, and it still improves (Fernandes-Osorio et al., 2019). The homicides and kidnappings have decreased significantly in Colombia, giving rise to other crimes such as theft, a situation that is already widely recognised and is being addressed by the authorities through strategies to strengthen the authorities. The drug trafficking is another scourge that has been effectively combated. However, the criminal structures remain very strong, it is vital that the authorities consolidate the purpose of ending them with new impact exercises, a situation foreseeable by the decrease in crime. The increase in theft is a phenomenon that must be addressed urgently. In this sense, it can be thought that the significant reduction in the majority of crimes related to armed groups gives the state the possibility of concentrating on the other phenomena that have arisen, in particular, in large cities.

Work on the project shows that destination safety issues are at the forefront of interest of the professional public as well as the competent authorities and interested professional groups in the field of tourism. However, the destination safety assessment tools are only in their infancy. Some of them are difficult to access for regular evaluation (e.g. a method of assessing arranged travel insurance) or are too complex. In addition, however, there are common methods of general risk analysis that can be relatively easily adapted to destination safety analyses. For the preliminary assessment (of a large territorial unit), the chosen DELPHI method proved to be very suitable for its simplicity and broad comprehensibility. The assessment itself showed that the fear of the "centre" evaluation was justified, because extreme evaluation values were rather rare.

For the destination safety assessment in individual sub-localities, it would be advisable to elaborate detailed analyses of risks, or their perceptions (up to category C - see Procházková, 2011) e.g. by the method of expert estimates (see Čonka, 2016) or the semi-quantitative method "PNH" (Ryšavý, 2018). We anticipate that our further research will proceed in this direction.

Literature

- [1] ANTUŠÁK, E., (2009). *Krizový management, Hrozby – krize - příležitosti*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7357-488-8.
- [2] CARREÓN, J., GARCÍA, C., (2013). Theories of public safety and perception of crime. (s.c) (s.e).
- [3] CUI, F. et al., (2016). An overview of tourism risk perception. *Natural Hazards*, vol. 82, no. 1, pp. 643-658. ISSN 0921-030X. eISSN 1573-0840. DOI 10.1007/s11069-016-2208-1.
- [4] ČONKA, K., (2016). *Územní plánování a bezpečnost sídla*. [Bakalářská práce]. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje.
- [5] FERNANDEZ-OSORIO, A. E. et al., (2019). Dynamics of state modernization in Colombia: The virtuous cycle of military transformation. *Democracy and Security*, vol. 15, no. 1, pp. 75-104. ISSN1741-9166.
- [6] FIP, (2017). Conceptual and methodological manual of the social mobilization database. Conjunction analysis.
- [7] IDEAM, (2014). *Zoning of fire risk*. [online] [cit. 2018-11-5]. Available at: <http://www.ideam.gov.co/web/ecosistemas/zonificacion-del-riesgo-a-incendios>
- [8] JAIMES, G., (2016). The image of Colombia abroad. *Ploutos*, vol. 2, no. 1, pp. 35-40. [online] [cit. 2018-11-5]. Available at: <https://journal.universidadean.edu.co/index.php/plou/article/view/1330>.
- [9] KARL, M., SCHMUDE, J., (2017). Understanding the role of risk (perception) in destination choice: A literature review and synthesis. *Tourism*, vol. 65, no. 2, pp. 138-155. ISSN 1332-7461.
- [10] KORSTANJE, M. E., GEORGE, B. P., (2017). The construction of a security coefficient for tourist destinations based on travel insurance purchase behavior. *Tourism Analysis*, vol. 22, no.4, pp. 563-568. ISSN: 1083-5423. eISSN: 1943-3999. DOI 10.3727/108354217X15023805452158.
- [11] LIU, A., PRATT, S., (2017). Tourism's vulnerability and resilience to terrorism. *Tourism Management*, vol. 60, pp. 404-417. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2017.01.001.
- [12] NATIONAL POLICE OF COLOMBIA, (2016). Administrative records of police for the consolidation of crime figures in Colombia. *Criminality Magazine*, vol. 57, no.2, pp. II-22.

- [13] PAPPAS, N., PAPTHEODOROU, A., (2017). Tourism and the refugee crisis in Greece: Perceptions and decision-making of accommodation providers. *Tourism Management*, vol. 63, pp. 31-41. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2017.06.005.
- [14] PONDĚLÍČEK, M., TOUŠKA, M., (2017). Změna klimatu a její vliv na bezpečnost turistů ve vybraných místech východního BARRANDIENU. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 780-785. ISBN 978-80-210-8558-2. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-102.
- [15] PROCHÁZKOVÁ, D., (2011). *Analýza a řízení rizik*. Praha: České vysoké učení technické v Praze. ISBN 978-80-01-04841-2.
- [16] RYŠAVÝ, J., (2018). *Strategický plán obce a jeho vliv na bezpečnost*. [Bakalářská práce]. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut – AMBIS.
- [17] ŠILHÁNKOVÁ V., ARIAS GOMÉZ, J., ANTOŠOVÁ G., PONDĚLÍČEK, M., (2018) Zjišťování percepce destinační bezpečnosti jako nástroj rozvoje cestovního ruchu (na příkladu Kolumbie). In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 603-610. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-79.
- [18] TÖKÖLYOVÁ, S., (2017). *Strategický plán obce a jeho vliv na bezpečnost*. [Bakalářská práce]. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje.
- [19] VELÍČKO, J., (2015). Analýza rizika- poznámky z praxe. *Časopis 112*, vol. 14, no. 6. [online] [cit. 2018-02-03]. Dostupné z: <http://www.hzscr.cz/clanek/casopis-112-rocnik-xiv-cislo-6-2015.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>.
- [20] VRÁNOVÁ, R., (2016). *Strategický plán obce a jeho vliv na bezpečnost*. [Bakalářská práce]. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje.

The article is a part of international research project “The Barriers in the Tourism Development in Colombia due to Perception of Regional Security Insufficiency”.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-75

PODPORA VÝZKUMNÝCH AKTIVIT V CESTOVNÍM RUCHU Z GRANTOVÝCH NÁSTROJŮ EU

Support of research activities in tourism from the EU grant tools

ONDŘEJ REPÍK

Katedra regionální ekonomie a správy | Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: ondrej.repik@econ.muni.cz

Anotace

Článek je věnován problematice podpory výzkumných aktivit v cestovním ruchu z veřejných zdrojů s důrazem na grantové rámce Evropské Unie. Obecně je podpora cestovního ruchu z veřejných prostředků poměrně často předmětem odborných debat a podpora výzkumné činnosti v cestovním ruchu není výjimkou. Stejně jako jsou významné ekonomické a celospolečenské dopady cestovního ruchu, obdobně živé jsou i diskuse kolem jeho podpory. Nicméně většina autorů se shoduje, že výzkum cestovního ruchu je nezbytný a zásadním způsobem ovlivňuje jeho další rozvoj, chování aktérů a podobu institucí v cestovním ruchu. Základ článku tvoří sumarizace zjištění z provedené analýzy, zda existují příležitosti pro financování výzkumných aktivit z grantových nástrojů EU a jaké jsou podmínky pro jejich získání. Součástí článku je také sumarizace hlavních názorů a přístupů, které zaznívají v odborné literatuře. Cílem článku je sumarizovat informace o možnostech podpory výzkumu v cestovním ruchu a zahájit odbornou diskusi, zda je tato podpora poskytována v adekvátní míře a zda je vůbec potřebná. V průběhu zpracování článku byly použity metody induktivně-deduktivní, dále komparace, deskripce, abstrakce a analogie.

Klíčová slova

cestovní ruch, výzkum, univerzitní pracoviště, grantové programy EU, veřejná podpora

Annotation

The article deals with the support of research activities in tourism from public resources with an emphasis on European Union grant frameworks. In general, public support of tourism is quite often subject of expert debates and support of tourism research is no exception. Just as there are significant economic and social impacts of tourism, discussions about its support are similarly alive. However, most authors agree that tourism research is essential and strongly influences its further development, actor behavior and the form of tourism institutions. Basis of this article consists of summarizing the main findings from analysis, if there are opportunities for funding research activities from EU grant instruments and what are the conditions for obtaining them. Article also summarizes the main opinions and approaches that are expressed in expert literature. The aim of this article is to summarize information on possibilities of supporting research in tourism and to start professional discussion on whether this support is provided in an adequate level and whether it is necessary at all. In the text of this article there were used induction-deductive methods, methods of comparison, description, abstraction and analogy.

Key words

tourism, research, universities, EU grant programmes, public support

JEL classification: H20, I23, O30, R58, Z30

Úvod

Cestovní ruch má obrovský celospolečenský a ekonomický význam, přičemž zasahuje do mnoha odvětví ekonomiky a nejrůznějších lidských aktivit. V této souvislosti se často mluví o nejvýznamnějším rysu cestovního ruchu, kterým je průřezovost. Ta je jednak opěvována a vyzdvihována v souvislosti s vlivem cestovního ruchu na kvalitu lidského života a celou řadu ekonomických aktivit. Na druhou stranu lze toto specifikum cestovního ruchu chápat také jako jeho roztržičnost a nejednotnost. Někteří odborní autoři uvádí, že cestovní ruch je ve společnosti a v ekonomice přítomen všude a zároveň nikde. I z tohoto důvodu je vědecko-výzkumná činnost v cestovním

rchu dlouhodobě tématem pro mnoho odborných diskusí. Někteří autoři dokonce polemizují, zda je cestovní ruch skutečně tak významný a specifický a je účelné, aby byl samostatnou vědní disciplínou.

Cestovní ruch je pro mnoho autorů jen jakýmsi výsekem jiných ekonomických aktivit člověka a proto mu není třeba věnovat samostatnou neboli jakkoli speciální pozornost. Vědecko-výzkumná činnost cestovního ruchu je součástí studia jiných ekonomických odvětví a společenských aktivit. Další část odborné veřejnosti souhlasí, že cestovní ruch je skutečně průřezový a je ze své podstaty součástí mnoha jiných odvětví, nicméně jeho další specifika jsou natolik významná, že je důležité věnovat samostatnou pozornost tomuto fenoménu a zkoumat jej jako samostatnou vědní disciplínu. Tyto dva pohledy se následně promítají také do diskusí a přístupů, zda by měl být výzkum v cestovním ruchu podporován z veřejných zdrojů, zda je potřebný a efektivní.

Podpora výzkumu v cestovním ruchu je součástí politiky cestovního ruchu, přes kterou veřejný sektor ovlivňuje celou oblast cestovního ruchu. Využívá k tomu nejrůznější nástroje, s nimiž operují nositelé, kteří fungují v určité institucionální struktuře. Obecně jsou v cestovním ruchu z veřejných grantů podporovány především rozvojové projekty, a to jak na národní tak i mezinárodní úrovni. Staví se nové cyklostezky, rekonstruují památky, podporují se marketingové aktivity pro zvýšení informovanosti návštěvníků, podporují se snahy o síťování aktérů v cestovním ruchu a jejich spolupráci na úrovni destinací, apod. Vedle toho podpora výzkumných aktivit v cestovním ruchu není až tak významná. Znatelná je především z národních zdrojů skrze programy podpory výzkumu na vysokých školách. Na mezinárodní úrovni konkrétní výzvy pro výzkum v cestovním ruchu také téměř chybí a jejich podporu lze získat pouze skrze vazbu na jiné oblasti podpory, které budou hlavním tématem podpořených projektů. Cestovní ruch a jeho výzkumné aktivity tak u většiny projektů stojí jako přívažek k výzkumným aktivitám v rámci jiných společenských či humanitních oborů a témat.

Následující text obsahuje jednak rešerši odborné literatury, která se problematice výzkumu v cestovním ruchu věnuje. Srovnávat zde lze přístupy vybraných autorů, kteří se na toto téma dívají z odlišných úhlů pohledu. Druhá část článku je věnována reálným možnostem, jak na evropské úrovni výzkum cestovního ruchu podpořit, zda tyto možnosti vůbec existují, jaké jsou podmínky a také bariéry. Cílem článku je sumarizovat informace o možnostech podpory výzkumu v cestovním ruchu a zahájit odbornou diskusi, zda je tato podpora poskytována v adekvátní míře a zda je vůbec potřebná. V průběhu zpracování článku byly použity metody induktivně-deduktivní, dále komparace, deskripce, abstrakce a analogie.

Metodika výzkumu

V rámci zvoleného tématu byla provedena analýza možností financování výzkumných aktivit v cestovním ruchu. Autor vycházel především z priorit, které si každý grantový rámec EU stanovuje a také z cílení a nastavení konkrétních výzev, které byly v posledních 5 letech v rámci programů EU vyhlášeny. Zdrojem těchto informací byly především informační servery jednotlivých programových rámců. Každý grantový program má své webové stránky, kde jsou informace o výzvách průběžně zveřejňovány. Tyto nástroje jsou většinou pod správou řídicího orgánu daného programu a financovány jsou z balíčku technické pomoci, která je pro daný program vyčleněna. Současně byly sumarizovány a analyzovány informace uváděné na dalších on-line nástrojích, jejichž zřizovateli jsou nejrůznější instituce, které tyto informace sbírají a rozesílají svým odběratelům a registrovaným uživatelům. V neposlední řadě existují nástroje, které jsou podporovány nebo přímo zřizovány Evropskou komisí. Mezi tyto nástroje patří například Funding & Tenders Portal (do roku 2018 s názvem Participant Portal).

Priority stanovené určitým grantovým schématem vytváří jejich základní rámec a účel, na který navazují stanovené cíle programu. Konkrétní výzvy pak definují podmínky pro čerpání, určují prioritní oblasti, které daná výzva naplňuje, určují profil potenciálního žadatele a vymezují alokaci výzvy prostorově. Autor zkoumal možnosti podpory výzkumu v cestovním ruchu na vzorku nejvýznamnějších programů, které jsou pro subjekty z České republiky dosažitelné a relevantní. Současně bylo zkoumáno, zda se téma výzkumu v rámci cestovního ruchu objevuje mezi již podpořenými projekty.

Rešerše odborné literatury

Cestovní ruch je celosvětově atraktivním předmětem zkoumání pro řadu odborných autorů. Drtivá většina autorů, kteří se věnují výzkumné činnosti v cestovním ruchu, pochází z univerzitního prostředí. Nicméně cestovní ruch je vysoce průřezový obor a jeho přesahy do dalších vědních oborů a dalších tradičních výzkumných témat jsou obrovské. Už z podstaty cestování jako formy trávení volného času je neoddiskutovatelná spojitost například s dopravními tématy, zdravotnictvím, sociologickými a demografickými aspekty, nehledě na ekonomický rozměr cestovního ruchu a jeho vliv na kvalitu života a spokojenost obyvatel. Průřezovost cestovního ruchu ve svých knihách zdůrazňuje většina významnějších světových autorů (jako jsou Copper, Fletcher, Gilbert a Wanhill, 1993,

Hall a Jenkins, 1995, Elliott, 1997, Sharpley a Telfer, 2002, Veal, 2002, Hall a Page 2006, apod.). Výzkum v cestovním ruchu tak může být mimořádně košatý, diferencovaný, ale bohužel také roztržitý.

Jak je již uvedeno výše, tak kvůli širokému záměru a průřezovosti cestovního ruchu někteří z autorů odborné literatury dokonce pochybují, zda by měl být cestovní ruch samostatnou vědní disciplínou, v níž by měl být realizován jakýkoli výzkum. Tvrdí, že cestovní ruch je sice zajímavým a významným společenským a ekonomickým fenoménem, nicméně ze své podstaty je pouze jakýmsi výsekem v určitých problémových oblastech. Cestovní ruch není nutno z tohoto pohledu samostatně zkoumat a spíše by se měly jeho specifika odrazit ve výzkumu jiných tematických oblastí, do kterých má logický přesah. Hall a Jenkins (1995) k tomu uvádějí, že je často k cestovnímu ruchu přistupováno tak, jako by to byl všelék na jakékoli ekonomické, regionální či strukturální problémy, což významně určuje i volbu předmětu zkoumání v cestovním ruchu a přístupy k tomuto výzkumu. Většina odborných autorů se ovšem ve finále shoduje v tom, že cestovní ruch má svá specifika, která jsou natolik významná, že je třeba mu věnovat zvláštní pozornost a své místo cestovní ruch jako vědecko-výzkumná disciplína určitě má (Botterill a Platenkamp, 2012).

V rámci výzkumné činnosti v cestovním ruchu se nejčastěji objevují následující témata (Pearce, 2012):

- destinační organizace a jejich management,
- kvalita lidského kapitálu v cestovním ruchu,
- problematika síťování aktérů (spolupráce) v cestovním ruchu,
- destinační marketing,
- politika cestovního ruchu,
- výstavba a obnova veřejné infrastruktury.

V rámci akademických diskusí je často řešena otázka postavení veřejného sektoru v cestovním ruchu a podoba politiky cestovního ruchu tak, jak je nastavena a realizována jejími nositeli. Těto problematice je věnováno mnoho odborných statí a analýz, v nichž je neustále řešeno, zda jsou zásahy státu do cestovního ruchu nevyhnutelné a efektivní. Jedná se o výzkumné téma, které sice není vlastní pouze cestovnímu ruchu a podobné diskuse se objevují také v případě dalších ekonomických aktivit a oblastí, nicméně konkrétně v cestovním ruchu se těmto debatám věnuje poměrně široká skupina odborných autorů, kteří se přou ve svých argumentech. Z pohledu výzkumu v cestovním ruchu pak v podstatě platí, že čím silnější je postavení veřejného sektoru v cestovním ruchu, tím významnější a nepostradatelný je také výzkum v této oblasti.

Elliott (1997) například tvrdí, že je už z historického vývoje patrné, že oblast cestovního ruchu není schopna existovat bez zásahů veřejného sektoru, přičemž výzkum v cestovním ruchu je potřebný a nezbytný. Na druhou stranu Page (2007) požaduje redukci zásahů veřejného sektoru na minimum. V jeho podání je veřejný sektor narušitelem tržního mechanismu, jehož činnosti vznikají neustále nové a nové instituce, které do cestovního ruchu zasahují, a které ke své činnosti vyžadují neustále více úředníků. Jedná se o střet dvou názorových proudů, z nichž každý má mezi autory své zastání a argumenty.

Orientace výzkumu v rámci cestovního ruchu je v České republice obdobná, jako je tomu v západoevropských zemích. I zde je často předmětem výzkumu postavení a úloha veřejného sektoru (jeho jednotlivých institucí). Zkoumány jsou jednotlivé parametry politiky cestovního ruchu, efektivnost aktivit jednotlivých aktérů jako nositelů této politiky, struktura nositelů a míra koncepčnosti při realizaci této politiky. Postavení veřejného sektoru je v cestovním ruchu v České republice velmi výrazné a proto poutá tolik pozornosti výzkumníků. Neustále jsou analyzovány jednotlivé kroky veřejného sektoru na všech úrovních veřejné správy, zkoumána je efektivnost vynaložených prostředků a to, jakým způsobem veřejný sektor přispívá k odstraňování nebo alespoň minimalizaci bariér, které brání cestovnímu ruchu v dalším rozvoji a zároveň jsou mu vlastní. Výzkumná a akademická sféra také často plní úlohu konzultační a odbornou při formulaci rozvojových strategií a koncepcí cestovního ruchu.

Celá řada domácích autorů se věnuje také tématu síťování a tvorbě klastrů v cestovním ruchu. Podle těchto autorů je totiž tou největší brzdou a nevýhodou pro cestovní ruch právě nedostatečná a neefektivní spolupráce a komunikace mezi jednotlivými aktéry (podnikateli, residenty, destinačními organizacemi, informačními centry, zájmovými spolky, institucemi veřejného sektoru, apod.). Přitom s postupující globalizací a tlakem na růst konkurenceschopnosti destinací se zvyšuje význam především spolupráce aktérů v destinaci (jejich síťování). Hall a Page (2006) například tvrdí, že v cestovním ruchu jde především o nedostatek informací na straně nabídky i poptávky. Úlohou veřejného sektoru je pak alespoň částečně vyrovnávat tuto informační asymetrii, která způsobuje, že se tržní subjekty nerozhodují nejefektivněji (zde je například velmi významné postavení marketingu cestovního ruchu). A právě síťování, komunikace a spolupráce jsou důležité také v případě realizace výzkumných aktivit v cestovním ruchu. Je v zájmu celého odvětví, aby se univerzity a výzkumné instituce spojovaly a spolupracovali na společných projektech.

V neposlední řadě se několik výzkumných pracovišť v České republice věnuje také tržní stránce cestovního ruchu, přičemž předmětem jejich výzkumné činnosti jsou především podnikatelské aktivity, systémy řízení kvality, marketing v cestovním ruchu z pohledu tržních aktérů, otázky spojené s kvalitou lidského kapitálu v cestovním ruchu a jeho kultivací. Tematicky se tento výzkum objevuje hlavně u soukromých vysokých škol, jejichž studenti a absolventi hledají uplatnění právě u soukromých subjektů podnikajících v cestovním ruchu. Z výše uvedeného vyplývá, že stejně jako je roztržštěný samotný cestovní ruch, tak je výrazně diverzifikovaný také výzkum v této oblasti. Tento fakt ještě více akcentuje potřebu spolupráce a síťování výzkumných organizací v cestovním ruchu. Příkladem dobré praxe zde může být například platforma s názvem Společnost vědeckých expertů cestovního ruchu SVECR, která dobrovolně propojuje odborníky z řad univerzitních pracovišť s odborníky z profesních sdružení či aplikační sféry.

Výsledky provedeného šetření

Obecně je výzkum na evropské úrovni podporován především skrze program Horizon 2020 (dále také jen H2020), který je členěn do několika úrovní. Podporu zde získají jak inovační projekty malých a středních podniků (SME instrument) tak také výzkumné projekty primárně vysokých škol a výzkumných ústavů. Současně má H2020 definován tzv. pracovní plán a priority, kde jsou vymezeny podporované tematické oblasti. Některé z typů grantů poskytované v rámci H2020 jsou vysoce prestižní a označují se za excelentní vědu. V rámci struktury H2020 jsou některá z témat akcentována natolik, že jim byly vytvořeny samostatné grantové rámce, mezi které například spadá Shift2Rail na podporu výzkumných aktivit v železniční dopravě v Evropě. Cestovní ruch jako téma a oblast podpory nevystupuje v žádné části H2020 a ani zde v podstatě není nijak zmiňován. Nicméně opět svou průřezovostí do mnoha podporovaných témat zasahuje a lze jej na tato témata navázat (například již zmiňované Shift2Rail). Většinou tak je podpora výzkumných aktivit v cestovním ruchu z H2020 spíše otázkou správného pohledu projektového a výzkumného týmu a hledání přesahů cestovního ruchu do jiných oborů a témat.

Vedle programu H2020 na evropské úrovni existují také další grantové rámce, které výzkumné aktivity a spolupráci ve výzkumu cíleně podporují. Ani zde ovšem není cestovní ruch vyloženě zmíněn jako prioritní oblast podpory. Buďto se jedná o tematické programy podpory (například Erasmus+ nebo programy LIFE a COSME), které jsou pod přímou správou Evropské komise, nebo se jedná o programy cílené na podporu určitého vymezeného území v Evropě (například programy Interreg nebo Fondy EHP a Norska). Z těchto programů je podporována celá řada aktivit výzkumných pracovišť, které sice nejsou na první pohled čistým výzkumem, ale jedná se o podpůrné aktivity, jejichž prostřednictvím se například navazuje spolupráce ve výzkumu, vytvářejí se sítě partnerských institucí nebo se získávají data pro výzkum.

Možná paradoxně, ale téma cestovního ruchu se v těchto programech také hůře prosazuje. Tyto grantové rámce jsou totiž úžeji tematicky orientované a není proto možné cestovní ruch aplikovat jako související problematiku. Navíc se najdou vždy jiné obory, které jsou pokládány za důležitější, a podpora projektů v těchto oblastech dostane téměř vždy přednost. Současně se zde projevuje velká bolest výzkumu v cestovním ruchu na evropské úrovni, kterou je chybějící struktura a spolupráce kvalitních univerzitních či jiných výzkumných pracovišť se specializací na cestovní ruch. Řada programů vyžaduje k jejich podpoře totiž určitý počet partnerů. Výzkum v cestovním ruchu tak může být z těchto programů podpořen v podstatě pouze jako součást rozvojových aktivit v cestovním ruchu a například univerzita zde může být pouze jedním z několika odborných partnerů s často jen konzultační rolí.

Další příležitosti pro podporu výzkumných aktivit poskytují operační programy, které jsou nastavovány v jednotlivých programových obdobích na národní úrovni jednotlivých členských zemí EU. Věda, výzkum, inovace a vzdělávání jsou přitom ve většině zemí zastoupeny prostřednictvím samostatných operačních programů (někdy i více operačních programů). Takto je nastaven systém podpory výzkumu také v České republice. V minulosti zde fungovaly dva programy – Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost OP VK a Operační program Výzkum a vývoj pro inovace OP VaVpI. V současném programovém období je výzkum obecně podporován z Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání OP VVV.

Grantová podpora směřující do výzkumu prostřednictvím programu OP VVV je v podstatě momentálně tou nejzásadnější, jaká v České republice existuje. Podpora z operačních programů nejen, že pomáhá vybudovat výzkumnou infrastrukturu, je ale také například nástrojem pro přitáhnutí kvalitních zahraničních vědců do České republiky nebo pro nastartování spolupráce s významnými výzkumnými institucemi v Evropě. Podpora ze strukturálních fondů EU tak přináší do výzkumu nejen kvantitu v podobě finančních prostředků, ale ve výsledku také kvalitu v podobě růstu počtu kvalitních vědecko-výzkumných výstupů. Obecně je tato podpora vnímána jako nástroj pro srovnání výzkumného potenciálu napříč členskými zeměmi EU. Naproti tomu projekty H2020 jsou vnímány jako nástroj pro podporu těch nejlepších z nejlepších v oblasti výzkumu.

Bohužel pro cestovní ruch a také pro všechny společenské a humanitně orientované obory je v rámci podpory ze strukturálních fondů momentálně znát vysoký nepoměr přiznané podpory oproti přírodovědným oborům. Doposud dostávali při hodnocení projektů téměř vždy přednost projekty tvrdé vědy (přírodní vědy) oproti měkkým vědním oborům. Souvisí to zřejmě s povrchnějším vnímáním problémů ve společnosti, kdy například výzkum rakoviny byl nadřazován výzkumu v oblasti sociologie, demografie či ekonomie. I přesto, že se jedná o zcela nesrovnatelné obory a jejich výzkum. Soutěž sebelepších projektů z měkkých věd s projekty přírodovědnými byla proto vždy předem ztraceným časem. Až nyní, téměř na konci programového období 2014 - 2020, se situace začíná trochu srovnávat a nové výzvy jsou již vyhlášovány s předem nadefinovanými tematickými oblastmi, v nichž bude podpořen vždy minimálně jeden projekt v každém tématu. Přitom se zde objevují i vyložené společenskovední témata. Nutno dodat, že program H2020 a jeho výzvy jsou takto nastavovány dlouhodobě.

Z výše uvedeného vyplývá, že podpora výzkumných aktivit v cestovním ruchu z operačních programů v České republice byla a stále je téměř nemožná. Cestovní ruch se samozřejmě objevoval v jednotlivých programech jako důležité téma, ale podporovány byly vyloženě rozvojové aktivity (budování infrastruktury), aktivity na podporu marketingu a managementu destinací, případně projekty na podporu vzdělávání v cestovním ruchu. Jedinou šancí pro podporu výzkumných aktivit tak bylo, že se cestovní ruch stal součástí výzkumného projektu, jehož tematické ladění bylo na první pohled zcela odlišné a cestovní ruch se sem dostal jen jako související fenomén. Nejvýznamnějším zdrojem podpory výzkumných aktivit v cestovním ruchu jsou tak dlouhodobě především interní grantové rámce jednotlivých univerzitních pracovišť a programy na podporu výzkumu spravované MŠMT a financované výhradně ze státního rozpočtu ČR.

Závěr

Stejně jako je téměř všudypřítomný a průřezový cestovní ruch, tak stejné v podstatě platí také pro podporu výzkumných aktivit v cestovním ruchu. Tam, kde jsou podporovány výzkumné aktivity v rámci společenských a humanitních věd, tak lze na řadu z nich napasovat alespoň určitou část či přístup, který spadá do cestovního ruchu. Na druhou stranu se ale cestovní ruch nikde neobjevuje jako oblast, jejíž výzkum by měl být samostatně a cíleně podpořen. Výzkumné aktivity tak v drtivé většině případů naleznou podporu pouze jako součást jiného společensky či humanitně orientovaného projektu, ve kterém je cestovní ruch prohlášen za zajímavý fenomén, který do předmětné oblasti výzkumu zasahuje, a proto je dobré se věnovat i tomuto výseku. Poměrně široce je věnován prostor například podpoře dopravní problematiky, demografických trendů nebo životnímu prostředí, přičemž existuje vždy určitá souvislost cestovního ruchu s danou problematikou. Obecně tak lze konstatovat, že výzkum v cestovním ruchu je podporován v mnoha programových rámcích EU a zároveň v žádném z nich.

Literatura

- [1] BOTTERILL, D., PLATENKAMP, V. *Key Concepts in Tourism Research*. London: SAGE Publications Ltd, 1. vydání, 2012, 200 stran, ISBN 1848601751.
- [2] COOPER, Ch., FLETCHER, J., GILBERT, D., WANHILL, S. *Tourism: Principles and Practice*. Nakladatelství Prentice Hall, Longman, 2. vydání, 1993, 513 stran, ISBN 027368406X.
- [3] ELLIOTT, J. *Tourism: Politics and Public Sector Management*. London: Routledge, 1997, 279 s. ISBN 0415071577.
- [4] HALL, C. M., JENKINS, J. M. *Tourism and Public Policy*. 1st ed. London: Thomson, c1995, 116 s. ISBN 1861529988.
- [5] HALL, C., PAGE, S. *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space*. 3rd ed. London: Routledge, c2006, xxi, 427 s. ISBN 0415335604.
- [6] PAGE, S. *Tourism management: managing for change*. 2nd ed. Amsterdam: Elsevier, 2007, xxi, 473 s. ISBN 9780750682053.
- [7] PEARCE, D., G. *Frameworks for Tourism Research*. Oxfordshire: CABI, 1. vydání, 2012, 195 stran, ISBN 978-1-84593—898-7.
- [8] SHARPLEY, R., TELFER, D. J. *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Clevendon: Channel View Publications, c2002, viii, 397 s. ISBN 1873150342.
- [9] VEAL, A. J. *Leisure and Tourism Policy and Planning*. 2nd ed. Wallingford: CABI, 2002, xiv, 288 s. ISBN 0851995462.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu s názvem Udržitelnost destinace pod tlakem globálních trendů v cestovním ruchu (UDECR), MUNI/A/1166/2018.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-76

SPATIAL ASPECT AND BEHAVIOR OF TOUR OPERATORS IN SLOVAKIA (CASE STUDY)

Priestorový aspekt a fungovanie cestovných kancelárií na Slovensku (Prípadová štúdia)

LUCIA ŠOLCOVÁ**JOZEF PETRIKOVIČ**

Katedra geografie a regionálneho rozvoja | *Department of Geography and Regional Development*
Fakulta prírodných vied | *Faculty of Natural Sciences*
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | *Constantine the Philosopher University in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 1, 94974 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: lsolcova@ukf.sk, jozefpetrikovic@yahoo.com

Annotation

Slovakia recorded rapid development in tourism. This phenomenon also follows the increase in the number of tour operators and travel agencies. Part of the paper is devoted to spatial aspects of travel agencies and disparities within individual regions of Slovakia. Good management and marketing in controlling and new approaches and trends accelerate the development and advancement of tour operators. The paper is focused on the functional evaluation of a German tour operator which operates in Slovakia for the period 2011-2017. The aim is to analyze the effectiveness of management on the basis of the overall balance in relation to the number of clients and evaluate the number of travel agencies that offer products of a tour operator within the regions of Slovakia. Research was running in 2017 during the summer season. The number of clients depends mainly on the political stability of the destination that the tour operator can not influence, but can influence a whole range of factors and management practices.

Key words

marketing, tour operator, travel agency, disparities of Slovak regions and SWOT analysis

Anotácia

Slovensko zaznamenáva prudký rozvoj v oblasti cestovného ruchu. Tento jav sledujeme aj v náraste počtu cestovných kancelárií a agentúr. Časť príspevku je venovaná priestorovým aspektom cestovných agentúr a disparitám v rámci jednotlivých regiónov Slovenska. Dobrý manažment a marketing v riadení a nové prístupy a trendy urýchľujú rozvoj a ďalší vývoj cestovných kancelárií. Príspevok je zameraný na funkčné hodnotenie nemeckej cestovnej kancelárie, ktorá na Slovensku pôsobí za obdobie rokov 2011-2017. Cieľom je analyzovať efektívnosť riadenia na základe celkovej bilancie vo vzťahu k počtu klientov a hodnotiť počet cestovných agentúr, ktoré ponúkajú produkty CK v rámci regiónov Slovenska. Výskum prebehol v roku 2017 počas letnej sezóny. Počet klientov závisí hlavne od politickej stability cieľovej destinácie, ktorú nemôže cestovná kancelária ovplyvniť, môže však ovplyvniť celý rad faktorov a postupov riadenia.

Kľúčové slová

marketing, cestovná kancelária, cestovná agentúra, disparity regiónov Slovenska a SWOT analýza

JEL classification: M31

Introduction

Tourism is a very dynamic part of industry. The market is becoming more professional, the needs of clients more demanding, the competition more fiercer and harder. Therefore, it is now proper management the key to success in all areas. Slovakia is one of the countries that have embarked on a rapid development trend in this area. Slovaks, as a conservative nation, are increasingly looking for distant and not classic tourism destinations. This demonstrates by the increasing number of tour operators and travel agencies in the country. Regional disparities in distribution of tour operators and travel agencies in Slovakia are also interesting, their number, scope, focus and

profit that are different in different regions. Management of tour operator is complex and long-term process. It depends on stability, growth, future, the name, and efficiency as well. Therefore it is very important management and marketing as well as the manager work and his team. Correct factors, optimal approaches, prompt solutions in crisis situations are a guarantee for effective operation. A good combination of excellent theoretical knowledge of management, language and communication skills is rightly used in practice.

1. Theoretical background

Frequently, the term tour operator and travel agency is mixed. Act no. 281/2001 Coll. about tours, business conditions of tour operators and travel agencies and on the amendment of the Civil Code as amended, as amended by Act no. 95/2002 Coll., Act no. 747/2004 Coll., Act No. 186/2006 Coll. and Act no. 136/2010 Coll. Defines **tour operator** as an entrepreneur who organizes, offers and sells tours on the basis of a trade license and concludes a tour contract. Its main activity is the organization, offer and sell tours to the final consumer to whom has their own behalf to conclude a contract of trip (<http://www.sacka.eu/aktualita/?ID=337>). According to the thematic orientation of the tours, it is a general or specialized tour operator, depending on the type of tourism – tour operator focused on domestic tourism, active foreign tourism (incoming tour operator), or passive foreign tourism (outgoing tour operator), by employees or volume achieved sales of small, medium-sized or large tour operator.

The **travel agency** is a tourism business entity which, on the basis of a trade license, provides services to the extent specified by the same. *The travel agency is different in that the sale of package tours to final consumers can perform only acting as an intermediary tour operator.*

Marketing is often mistakenly understood only as selling, or aggressive commercial policy and promotion. However, selling is only one of several marketing functions and is not the most significant. Marketing as a practical activity is associated with offering the required product (services) at the right time and in the right place, at the right price, in a steady way, with effective marketing communication to the right customer target groups and thus achieving prosperity. It is based, on the one hand, on entrepreneurial philosophy, a way of thinking that is knowledgeable and increasingly responsive to customer needs and a management concept - *marketing management* (Liberko, 1998).

As Gúčík (2011) states, *marketing planning* is the tool for managing and coordinating marketing efforts at the destination. When marketing planning destination, it is necessary to decide how to get a destination (product) on the market, how to value the product, distribute it and improve it continuously and ensure its prosperity. Marketing is therefore not a short-term effort to sell the product, but long-term purposeful effort. Planning is an important part of management and marketing and is based on setting goals, visions and developing strategies to achieve them. The basic management steps could be implemented before the strategy was developed. Effective promotion communication tools are media, web site, catalog printing, video presentation, DVD, personal contacts at fairs, exhibitions, promotional journeys, souvenirs with a logo, etc. Management and marketing of tourism is closely engaged by several authors (Seifertová, 2003; Dědina, 2005; Repaská & Vilinová & Romaňáková, 2015; Pachrová & Janoušková & Neckářová, 2017; Tremboš & Trembošová, 2014; Šauer, 2017).

Marketing mix - a set of satisfying customer needs elements called 4P. It represents a theory, a philosophy that aims to provide the right product, at the right price, with the right marketing communication, in the right place. The basic components of the marketing mix include: the product (which is offered to customers), the price (by which the product is sold), the place or distribution (through which the product becomes available to the customer) and the communication (which the customer acquaints with the product) (Jurková & Ferencová, 1995). A marketing mix means product-price-distribution-promotion. Communication is one of the components of the marketing mix. Marketing communication means on the one hand to inform and familiarize on tourism and services, on the other hand, listen to the demands of participants in tourism and respond to them (Rajt & Zámečnicková, 2005).

Tourism product is all that is offered in the tourism market and the ability to meet the needs of visitors and create a comprehensive set of experiences. It is a set of services that produces and offers a destination (primary offer) and businesses and tourism institutions (secondary offer). From the point of view of the visitor, it is always a package of services characterized by mutual conditionality and complementarity; the customer usually compiles the product itself, combining different services with regard to the non-material nature of the services can not be tested in advance; therefore, their information is important (Gúčík, 2001).

The product is all that is offered in the market in order to meet the needs and wishes. The product can be a product, a service, but also experiences, events, persons, places, properties, organizations, information and ideas (Jurková

& Ferencová, 1995). Creating a product or service has a decisive role in tourism. This is especially the harmonization of various factors. Such factors are unchangeable factors (eg. location), the requirements and wishes of the market and the combination of products in the so-called package own and foreign services (eg. a destination as a whole, the main and ancillary services of the hotel).

These factors may cause short-term changes in the product offered by the tour operator with regard to product range, quality, service and production. In this sense, there is a significant innovation of the product, the creative innovation of the offer in order to gain benefits compared to the competitor. The fact that demand is mostly on the package of services and not on individual services forces various service providers to cooperate. Due to differences between the current state of management in tourism and marketing strategies of individual entities tourism sector, it appears necessary to consolidate them, or strengthen them (Vystoupil et al., 2007).

The term **disparity** in relation to the spatial dimension can be understood and defined as a structured phenomenon, formed by a system of elements, links and relationships that manifests itself by the accumulation of phenomena that affect the development of a particular area in a given space. In general, the term disparity expresses inequality, diversity or disproportion of different phenomena. The term regional differences expresses differences, inequalities of signs, phenomena, or processes whose identification and comparison has a rational meaning (cognitive, economic, sociological, psychological) (Kutscherauer, 2007). An important sign of regional structure of Slovakia are regional differences (the regional disparities), which are also reflected in the tourism sector and hence the scope of the travel agencies. At the time of transformation of the political, economic and social spheres, regions with different positional, natural, demographic, economic and social potential, infrastructure facilities and different ability to respond to market economy conditions have developed differently (Rajčáková & Švecová, 2015).

2. Study Purpose and Hypotheses

The article is focused on the evaluation of efficiency, service and tour operatmarketing. An important factor is also the personality of the manager and his theoretical skills turned into practice. Recently, however, we faced with the fact that the knowledge acquired at school in theory are often not applicable in practice. The aim of the contribution is to evaluate the current functioning of tour operator on a specific example of tour operator with national competence and foreign background. In the paper we follow the scope of tour operator in relation to travel agencies that offer its products. We evaluate the spatial expansion of individual agencies within the regions of Slovakia.

In this paper we evaluate particular strengths and opportunities, identify possible threats and weaknesses. We evaluate tour operator balance sheet for 7 years of its operation, the profit for each year in correlation with the number of clients (period 2011-2017) and the number of clients according to the regions of Slovakia. The tour operator database was processed during 2017 in the months of June to September. Given the very large number of source data in this paper we present part of processed results. Filtered data were processed by mathematical-statistical methods in the form of graphs.

At the beginning we set three hypotheses, which are based on current statistics (last 2017):

- H1: The number of customers depends on political stability in destination and the safety of air transport. This is a factor that tour operator can not influence.
- H2: Number of clients in Slovakia affects diversity of departure points. This factor can be influence by tour operator. Thus, the spatial aspect of travel agencies also depends on the location of the airport (possible departures to destinations).
- H3: The structure of clients shows that the final destination is mostly in Egypt, so the formation of the product as well as other activities of the marketing mix will mainly focus on this destination.

3. Methodology

Study Setting and Data Collection

The fact that tourism is an important factor in the development and growth of the economy is also pointed out by the UNWTO (World Tourism Organization). It monitors the profit from tourism that it grows on average by 4% per year (over the past 7 years). A comparable sequence of uninterrupted solid growth has not been recorded since the 1960s. Tourism represents 10% of world GDP, 7% of world trade and 1 of 10 jobs http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/annual_report_2016_web_0.pdf). An important role in the efficient operation of tour operator is also the product. Tourism in individual regions of Slovakia has a major impact on regional development overall. It is an important factor in regional development. It participates eg. the creation of new jobs, particularly felt by the inhabitants of less developed regions of eastern Slovakia.

Gúčik (2011) defines the product as a comprehensive set of experiences, so when its creation, the producer must first recognize the customer's core needs that the product should meet and then propose the expected product and find ways for its further expansion. The product must be in line with its price to meet the customer's expectations.

Three levels of product are distinguished in marketing: general product - the core of the offer of specialized services (shipment, overnight) and the variable primary destination offer, the expected product that the customer actually meets and the producer of the services is different from the competition (hospitality, environment, atmosphere, quality, brand), the wider product provides an additional experience (surprise, discount for guest, greeting to a holiday). This is a good starting base for the tour operator.

4. Structure and typology of a tour operator

Depending on the subject of activity and position in the distribution process, tour operators are organizers of touring product combinations - "package". They represent the wholesale position in the distribution process. Studied tour operator is a transmitting entity dealing with the "outgoing tourism". According to the scope and nature of services it is a fundamental, that is, those that perform services in full.

In terms of time of operation, it is an entity with year-round activity and according to its size, it is a medium-sized entity (15 employees). From the number 294 of tour operators, most of them are small (up to 5 employees) in Slovakia. The size of the tour operator is also related to the universality and portfolio specialization (<http://www.sacka.eu/archiv-aktualit/>). Small tour operators mostly deal with one segment of the market, operate in one region and have a simple and transparent organizational structure. The middle size of tour operator except for director in addition has a dedicated staff providing marketing activities, sales of tours to dispatching. Separate is the creation of a program offer and the provision of services from the sale of individual tours.

4.1 Tour operator services

Accommodation for clients is provided on the basis of their permanent foreign partners, or purchases from intermediaries who have extensive local contracts. Since the accommodation is non-storable, its non-use is an economic loss. A huge advantage is that if a tour operator has its own accommodation facility. The tour operator has fixed accommodation - its own hotels. It has 16 hotels with 7041 rooms and about 17,000 beds. It also has mobile accommodation facilities - 10 boats with a capacity of 650 cabins, which contain about 1400 beds. All hotels have restaurant facilities in the form of "all inclusive" except for one hotel where there is half board and one hotel where there is a choice of half board or "all inclusive".

Transport is one of the basic conditions of a tour operator. In this case, air and water transport. Significantly to air transport contribute low cost airlines. Contract with air carriers tour operators concluded with carriers ensuring regular or "charter" flights. It buys the capacity of the aircraft, regardless of the actual occupation, or in the case of several smaller tour operators together.

The guide services are associated with the repeated transfer of groups or individual participants of tour operator, organizational and technical provision of the agreed services, including timely and factual observance of the program and provision of information for payment. Tour operator has 8 local delegates speaking Slovak. It is a technical guide (pendl) who accompanies clients from the city going to the place of accommodation, the delegate who works at the place of accommodation and the animator who organizes the program also at the place of accommodation.

The insurance services are provided by the tour operator for its clients or by the clients themselves. Insurance is not included in the tour price. Every tour operator must have insurance against insolvency. They must have insurance coverage of at least 25% of the planned annual revenue from sales of tours or, if the sales are to be lower than in the previous year, to a minimum of 25% of the previous year's sales (<https://www.soi.sk/sk/prava-cestujucich.soi>).

4.2 Analysis of tour operator balance

The tourism market is unstable and there is a constant demand for new destinations and activities, so tour operators have to expand their product lines with new components, to find new market segments that suit their offer. Strategic planning in the current business environment helps the business (tour operator) to identify changes in the external environment in a timely manner and to adapt the necessary measures in the future direction and management (Kotler, 2001).

The German tour operator is not the only one offering this product, but the SWOT analysis (Tab.1) shows several advantages over other travel agencies in Slovakia. In Slovakia it has the lowest product price and the largest number of clients leading example in Egypt.

Situational analysis as part of marketing planning is aimed at studying the weaknesses and strengths of an already established travel agency. The information is used to prepare a marketing plan and update the strategic business

plan. The sequence of steps from market analysis may change, because in the past we have customer information and key competitors. The analysis is taking into account the past and potential clients. The marketing strategy of a case tour operator is a single-market strategy ("niching") with a small market share. The strength of this approach is to specialize and focus on the needs of a specific target market to meet its needs better than competing firms. The essence of "niching" is the immediate elimination of competition or conflict with leading companies (tour operators) in the field. The biggest competition in this area, we consider only three tour operators in Slovakia which offer similar products. In this case, it is a strategy to achieve the specific advantage of lower total costs by achieving **efficient production** with economy. This strategy can be selected, provided that the tour operator is large or medium size, preferably with nationwide coverage (this case study), or has a lower rate of direct contacts with customers and uses modern techniques for the realization of certain operations (eg. flight reservations).

Tab. 1: SWOT analyze of tour operator

Strengths	Weaknesses
Long-standing tradition of tour operator operating on the market (20 years) with a nationwide scope	Use of non-EU airlines
Quality service before, during and after tours	Unused market potential
Foreign background	Insufficient promotion
Own hotel network	Low websites quality
Variety of departures	
Local delegates speaking Slovak	
Opportunities	Threats
Upgrading web resources, increasing of promotion	Bad management
Corporate clients	Political instability target destinations
The possibility of new destinations expansion	Aviation failure
Create your own air fleet	
Qualified workforce	

Source: Own analyse, 2018

The main difference between the sales and marketing concept applied in practice is that if a tour operator applies a sales concept, it first creates the resulting product and then convinces the customer to buy it. The main objective is therefore to adapt customer requirements to their offer. Marketing works by the opposite system. If we can properly identify customer needs, create quality products with acceptable prices, distribution, quality and effective promotion, it is clear that these goods and services will be very easy to sell (Torma & Derco, 2007). The marketing mix of services to the traditional four elements (product, price, place, promotion) adds another "4P" typical for this area (packaging, programming, people, partnership) (Nemčanský, 1998). In our case, the *product* has tradition and quality. The *price* is based on the "customer-demand schedule", according to this method the tour operator increases the price when the demand increases and decreases if it drops regardless of the cost of the service. It also uses the form of penetration pricing, so it has a very low cost product, which leads to new clients (relative paralysis of competition). As well as the psychological price will activate the customer and raise with him interested in the product being offered. This is "Bata" system of prices. As well as uniform prices ("all inclusive") set out uniformly, without distinction and dependence on the scope of services.

Place (distribution) - the aim is to sell the best services to potential customers. Tour operator to plan, prepare and manage administrative tourism packages, usually their "package" do not sell to its customers, this ensures travel agencies. In this case, tour operator has a department for direct sales to clients. This tour operator has its own booking system, which minimizes time disportion.

Promotion - all marketing activities reflected in promotions to stimulate consumer purchase and increase the efficiency of tour operator business. Choosing the right media for effective marketing communication depends on the offensive's goal, the available funds and the size of the subject. The promotional mix of tour operator is therefore a combination of the main components: catalogs, sales promotion, personal sales, salesplace, trade fairs, and public relations. This tour operator uses a strategy of "Pull" (pressure) at which the promotion takes place towards the travel agency, which it sold to end customers. Tour operator sends out always in the first week of the year catalog consists of 58-page of 15,000 copies through UPC. As part of the promotion of tour operator (business trip), where it presents the product to its business partners (travel agencies), or pressstrip for the purpose of advertising (for journalists to create a PR article). It participates actively every year the fair ITF Slovakiaitour. At the easy and engaging website there is the actual offer price of tours and news. This exhibition takes part in most of the big and small tour operators and travel agencies from Slovakia and abroad.

Packaging & Programming (creation of packages and programs) in this case - "Honeymoon".

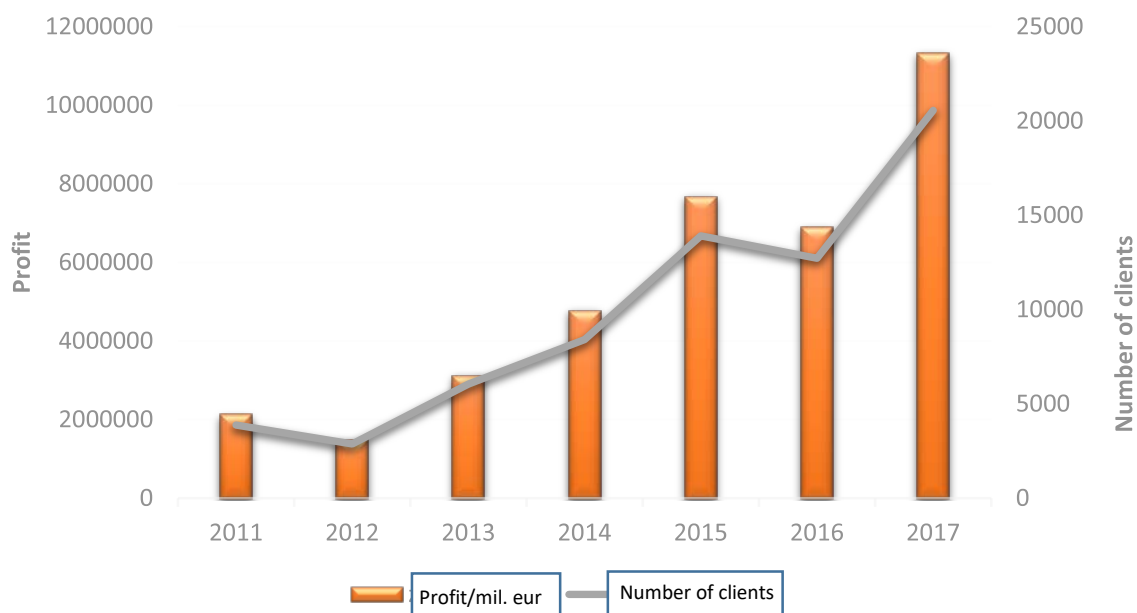
People & Partnership (people and collaboration), where success and efficiency depend on the cooperation of service providers, intermediaries, carriers. Customer satisfaction often depends on the activities of other organizations over which the tour operator has no control (for example, the individual travel agencies that the programs offer, the airline). In practice, however, dissatisfied client in this case, contact a tour operator and filed a complaint. Each tour operator must have its own general business conditions in accordance with valid legislation. This is used by subject ŠOI (State Trade Inspection), which should find an alternative solution.

5. Results

5.1 Development and balance of a tour operator

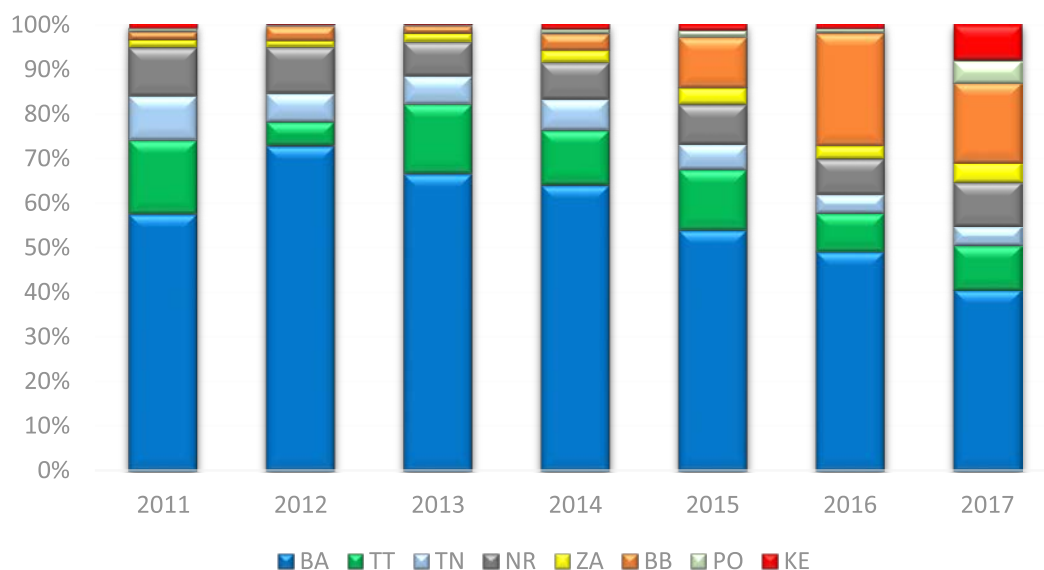
Tour operator focuses on recreational tours, predominantly residents with the possibility of optional trips and sightseeing trips. By type of transport is that air tours, short-term abroad. According to segmentation of the market, it is "leisure travel", ie leisure time for knowledge, relaxation and entertainment. These are standard tours prepared for an anonymous customer and are in the promotional catalog. Tour operator was established in 1998 in Germany. Since 2005 also in Austria. The Slovak branch has been operating since 2010 and it has been added in other countries: 2007 (Switzerland), 2013 (Hungary, Slovenia), 2017 (Czechia, Poland). The main objective of tour operator is to maximize turnover, expand the current favorable market position and expand its branches and destinations. Its development in Slovakia can be monitored for the entire period of its existence (Fig. 1). Since 2011, profit and the number of clients have increased, with the exception of 2012 and 2016. Because the tour operator is specialized in Egypt (88% of the total programs offered), growth affects the political stability in the region. In 2011, there was a revolution in Egypt, leading to the demise of President Mubarak. In 2015 it became an accident, which crashed Russian plane in Egypt in the Red Sea. There was a military coup in Turkey in 2015. Of the total turnover, Egypt has the largest share of sales, the rest being Turkey (5%), Greece (3%), Bulgaria and other countries (2%). The tour operator operates all year round, because for example Egypt and Turkey have favorable climatic conditions throughout the year. The strongest is obviously season (June to September) when departing on vacation 500 of clients a week, then it's the month of October with 300 of clients, May with 150 and from November to April are 50 of clients per week. Increase in client numbers and therefore profit is related to good and effective management and marketing.

Fig. 1: Development of turnover for the period 2011-2017

Source: Own research, 2018

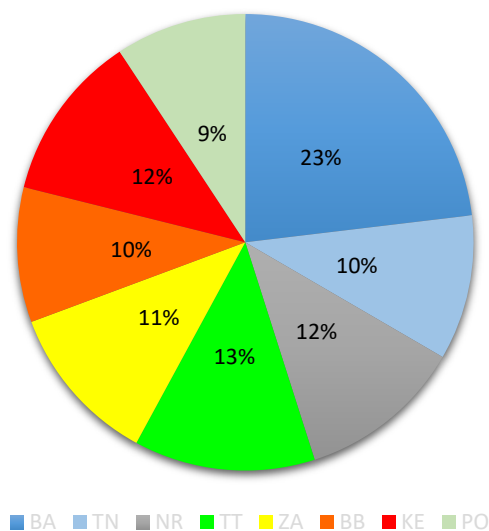
Another large advantage is that the tour operator offers a variety of departures. From 2011 to 2013 was the departure point of Vienna, Linz and Graz, and later (from 2012) began to fly from Bratislava, where 90% of clients selected this departure destination (Fig. 2). In 2015 it was added the departure point Sliac, allowing the clients of Central Slovakia to travel more comfortably to the holiday destination. In 2017 was addend departure point of Košice, which strongly affected the Prešov and Košice region. The tour operator thus enabled efficient and comfortable transportation to clients throughout whole Slovakia.

Fig. 2: Client numbers by region SR for the years 2011-2017

Source: Own research, 2018

5.2 Disparities of Slovak regions and travel agencies

The most travel agencies in Slovakia are in the Bratislava Region (Fig. 3), which is mainly related to the location of the capital city and the immediate vicinity of M.R. Štefánik Airport. The second factor is that a large number of departures are also located from nearby Schwechat Airport in Austria, so there is good accessibility. In this region there are 162 agencies that offer products of tour operator, which represents by 23% of the total. Within the districts of the Bratislava Region, most of the agencies are in the capital Bratislava (125). The Trnava Region has the second largest representation of agencies after the Bratislava Region (90), representing by 13%. The strongest is Galanta (18), Piešťany (17) and Trnava (16). This region also has good access to both airports. Equally 12% has Nitra and Košice region. Nitra is in the hinterland of Bratislava with the availability of up to 1 hour to the airport. Most agencies are located directly in the regional capital Nitra (40). Košice Region has the biggest representation by agencies in Košice city (39), where is also situated the airport. Košice and Prešov region include the largest area, but even though the number of agencies are lagging behind other regions of Slovakia. The Žilina region has 80 agencies (11%), most of them are in Žilina (21) and in Liptovský Mikuláš (15). Banská Bystrica (67) and Trenčín region (72) reached 10% of the total number of agencies. Most of them are in Banská Bystrica and Zvolen, which have good access to Sliač Airport. Within the Trenčín region, the largest representation of agencies is the town of Prievidza (20). We recorded the smallest number of agencies in the Prešov region (9%), exactly 65, which is also associated with worse accessibility to the airport and high unemployment rate, higher number of Roma population. This area is one of the least developed slovakian regions (except Poprad, which is in relation to the tourism in the Tatras). Most agencies in this region is currently in Poprad (16) as well as in the regional capital Prešov (15).

Fig. 2: The number of travel agencies by region SR

Source: Own research, 2018

6. Conclusion

Of the total amount (294 tour operators) in Slovakia are only three real competitors because they offer a similar product but with other services. This tour operator is among the stable offices with a long tradition of operating on the market (20 years) of which more than 7 years on the Slovak market. It has its own accommodation and catering facilities, its own fleet, high quality services, and its own local delegates speaking the Slovak language. As one of the few offers a variety of departures. All these factors, together with sound and good management and marketing affect the positive balance and its progress in the future. The curve of the turnaround has a growing trend, with the exception of two smaller contraptions (Egyptian Revolution and Air disaster). In the longer term, this growing trend should continue. The two decreases mentioned by the tour operator could not affect, but all other attributes does. A great opportunity for the future, among other things, expanded to include new destinations, create your own air fleet, as currently the most significant issues seems precisely this fact. As the tour operator does not own the aircraft, it does not guarantee exact departure and arrival. During the season it is one of the biggest problems of most complaints. There is a rule that the trip is a mixture of services, that is, if the wrong one service affects the perception of the whole trip respectively holidays. Therefore fail to meet the expectations of the client, which means the complaint, loss of customers, negative advertising and so on. Finally, it is also a skilled workforce directly in the central tour operator. Employee requirements are high. They are also suitable for the graduate, but at least three months of training is required to bring their theoretical knowledge into practice. This is one of the major problems of current practice. Apart from the fact that the candidates have almost no practice in the field, they do not have enough language and communication skills. At least a partial solution would be cooperation of various fields of study (ie schools) with a particular tour operator or travel agency at least. The benefit would be to participate in individual activities, tasks and language courses, which is carried out by the tour operator.

Based on the research, we can state that all the established hypotheses have been confirmed. The number of clients really affects the political situation or destination stability (Egypt, Turkey). The result is also based on the evaluation of customer satisfaction with prices and services of tour operator which are the subject of continuing research. The second hypothesis was related to the expansion of departure points within Slovakia. Clients other than Vienna can also use the airports in Prague, Katowice and Slovakian in Bratislava, Sliač and Košice. Clients can also travel comfortably from eastern Slovakia. The third hypothesis was also confirmed, as most clients (88%) currently travels to Egypt, therefore the entire marketing is based on this product.

Even on the basis of this research, we can say that Slovak clients are increasingly using the tour operator services in Slovakia and choose from a wide variety of products even distant and less traditional destinations. For this reason, it is important to quality of service and overall good management of tour operator. The result is an ever increasing trend of clients will prefer Slovak tour operator and not foreign.

There are significant regional disparities in Slovakia, which are also reflected in tourism and thus in the localization of travel agencies. Disparities are most noticeable particularly between western and eastern regions. Western

Slovakia is developed thanks to the position of the capital Bratislava and through connections to neighboring Austria and the Czechia. There is insufficient infrastructure in Eastern Slovakia (especially the absence of highways), it has a worse availability, a higher share of the Roma population, a higher unemployment rate, which also affects the development of tourism in individual regions. Compared to the Žilina Region (which includes the Liptov region), which has the international character of tourism and belongs to the top regions. The region has a developed tourism infrastructure mainly due to the High and Low Tatras. Despite this there is a representation of travel agencies offering foreign stays less than in Western Slovakia region.

Despite the location of Sliač airport in the Banská Bystrica region, the number of agencies in this region is lower compared to other regions of Slovakia, probably also because the airport is located on the marginal location and only Banská Bystrica and Zvolen have a good access. The Banská Bystrica Region is one of the less developed regions, especially the districts of Rimavská Sobota, Veľký Krtíš, Poltár and Žarnovica. This region also has a high unemployment rate and thus a low number of jobs.

Literature

- [1] DĚDINA, J., (2005). *Management, organizování a ekonomika lázeňství – vybrané kapitoly*. Jihlava: VŠ CRHL. ISBN 80-86592-01.
- [2] GÚČIK, M., (2001). *Cestovní ruch pro hotelové a obchodné akademie*. Bratislava: Slovenské obchodné nakladateľstvo. ISBN 80-08-03071-2.
- [3] GÚČIK, M. a kol., (2011). *Marketing cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Dali-BB, Knížnica cestovného ruchu, 17. ISBN 978-80-89090-85-3.
- [4] JURKOVÁ, J., FERENCOVÁ, M., (1995). *Marketingový manažment*. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN 978-80-555-0237-3.
- [5] KOTLER, P., (2001). *Marketing management*. Praha: Grada Publishing, spol. s r.o.. ISBN 80-247-0016-6.
- [6] KUTSCHERAUER, A., (2007). Východiska výskumu regionálních disparit v územním rozvoji České republiky. In: Regionální disparity. Working paper. [online]. Ostrava: Ekonomická fakulta VŠB, No. 1. Available from: <http://disparity.vsb.cz>
- [7] LIBERKO, I., (1998). *Základy marketingu*. Košice: Technická univerzita. ISBN 80-7099-377-4.
- [8] NEMČANSKÝ, M., (1998). *Propagace v cestovním ruchu*. Opava: Slezská Univerzita. ISBN 80-7248-013-8.
- [9] PACHROVÁ, S., JANOUŠKOVÁ, E., Šedivá Nekářová, A., (2017). Marketingový výskum návštevnosti – významný nástroj destinačního managementu. Příklad Kraje Vysočina. Brno: ANC, s.r.o.. ISBN 978-80-7204-948-6.
- [10] PACHROVÁ, S., DOLEŽALOVÁ, M., (2015). Vliv současných legislativních změn na provoz cestovních kanceláří v České republice. In: Aktuální problémy cestovního ruchu: „Cestovní ruch: vývoj – změny - perspektivy“. [online]. Jihlava: Vysoká škola polytechnická v Jihlavě, pp. 339 – 350. ISBN 978-80-88064-09-1. Available from: <https://kcr.vspj.cz/konference-aktualni-problemy-cestovniho-ruchu-2015>.
- [11] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A., (2015). *Regionálne disparity na Slovensku v kontexte kohéznej politiky EU 2007-2013*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-3792-2.
- [12] RAJT, Š., ZÁMEČNÍKOVÁ, Z., (2005). *Marketing pre obchodné akademie*. Bratislava: SPN. ISBN 80-10-00784-6.
- [13] REPASKÁ, G., VILINOVÁ, K., ROMAŇÁKOVÁ, E., (2015). Tourism in the region of Pohronie and new opportunities for its development. In: Aktuální problémy cestovního ruchu: „Cestovní ruch: vývoj – změny - perspektivy“. [online]. Jihlava: Vysoká škola polytechnická v Jihlavě, pp. 404 – 414. ISBN 978-80-88064-09-1. Available from: <https://kcr.vspj.cz/konference-aktualni-problemy-cestovniho-ruchu-2015>.
- [14] SEIFERTOVÁ, V., (2003). *Marketing v lázeňském cestovním ruchu*. Jihlava: VŠ CRHL. ISBN 80-86592-00-6.
- [15] SLOVENSKO. Zákon č. 281/2001 Z. z. o zázajdoch, podmienkach podnikania cestovních kancelárií a cestovních agentúr a o zmene a doplnení Občianskeho zákonníka v znení neskorších predpisov, v znení zákona č. 95/2002 Z. z., zákona č. 747/2004 Z.z., zákona č. 186/2006 Z.z. a zákona č. 136/2010 Z.z. [online]. [cit.2018-23-01]. Available from: <http://www.sacka.eu/aktualita/?ID=337>.
- [16] SLOVENSKÁ ASOCIÁCIA CESTOVNÝCH KANCELÁRIÍ A CESTOVNÝCH AGENTÚR. [online]. [cit. 2018-01-21]. Available from: <http://www.sacka.eu/archiv-aktualit/>.
- [17] SLOVENSKÁ OBCHODNÁ INŠPEKCIA. [online]. [cit. 2018-01-21]. Available from: <https://www.soi.sk/sk/prava-cestujucich.soi>.
- [18] ŠAUER, M., (2017). Role malých a středních podniků v marketingových aktivitách destinace. In XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 674–682 ISBN 978-80-210-8587-9.

- [19] TORMA, P., DERCO, J., (2007). *Marketing v cestovním ruchu*. Košice: Technická univerzita v Košiciach. ISBN 987-89-376-5109-2.
- [20] TREMBOŠ, P., TREMBOŠOVÁ, M., (2014). Tourism and retail network. In: Aktuální problémy cestovního ruchu: „Cestovní ruch a jeho dopady na společnost“. [online]. Jihlava: Vysoká škola polytechnická v Jihlavě, pp. 239 – 248. ISBN 978-80-88064-09-1. Available from: <https://kcr.vspj.cz/konference-cestovni-ruch-a-jeho-dopady-na-spolecnost-2014>
- [21] VÝSTOUPIL, J. a i., (2007). *Management cestovního ruchu*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4415-9.
- [22] WORLD TOURISM ORGANIZATION. [online]. [cit. 2018-02-01]. Available from: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/annual_report_2016_web_0.pdf.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-18-0185 "Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska a predikcia jej ďalšieho vývoja".

MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ JAKO AKTÉR PODPORY SPORTU

Moravian-Silesian Region as an actor in the support of sport

MARTINA HALÁSKOVÁ

Katedra veřejné ekonomiky | Department of Public Economics
Fakulta ekonomická | Faculty of Economics
VŠB- Technická univerzita Ostrava | VŠB- Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 702 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: martina.halaskova@vsb.cz

Anotace

Významnou roli při podpoře sportu v České republice sehrávají územní samosprávy, které zabezpečují finanční podporu sportu ze svého rozpočtu. Cílem příspěvku je zhodnotit úlohu Moravskoslezského kraje při podpoře sportu a objem výdajů vynakládaných na rozvoj sportu a zájmovou činnost ve vybraných městech. Blíže jsou analyzovány výdaje na podporu sportu a zájmovou činnost v Moravskoslezském kraji v letech 2010- 2017 a zhodnoceny výdaje v oblasti sportu ve vybraných městech. Z analýzy vyplynuly rozdíly v objemu vynakládaných výdajů do sportu, výdajů do sportu v přepočtu na obyvatele i jako procentuálního podílu z rozpočtu měst. Dominantní postavení v objemu vynakládaných výdajů na sport zaujímá Ostrava, která ale vynakládá poměrně nízké výdaje v přepočtu na obyvatele a jako podíl z rozpočtu města. S využitím shlukové analýzy v roce 2017 byly prokázány rozdíly výdajů na podporu sportu v přepočtu na obyvatele a jako procentuální podíl z rozpočtu měst. Největší rozdíly ve vybraných městech Moravskoslezského kraje existují mezi prvním shlukem měst (Rýmařov, Krnov, Frýdek Místek a Bohumín) a třetím shlukem (Nový Jičín).

Klíčová slova

Moravskoslezský kraj, sport, výdaje na sport

Annotation

Local self-governments, ensuring financial support from their budgets, play a significant role in the support of sport in the Czech Republic. The paper aims to evaluate the role of the Moravian-Silesian region as a supporter of sport and the volume of expenditures allocated to the development of sport and leisure activities in the selected cities. Expenditures on the support of sport and leisure activities in the Moravian-Silesian region in years 2010-2017 are analysed more closely, and expenditures in the area of sport in the selected cities is evaluated. The analysis demonstrated differences in the volume of allocated expenditures on sport, investment in sport per capita, as well as a percentage share from city budgets. The city of Ostrava has a dominant position in the volume of allocated expenditures on sport. Nevertheless, it allocates relatively low expenditures per capita and share from the city budget. By means of cluster analysis in 2017, differences have been proven in the expenditures on supporting sport per capita and as a percentage share from the cities budget. The most marked differences between the selected cities of the Moravian-Silesian region are present between the first cluster (Rýmařov, Krnov, Frýdek-Místek, and Bohumín) and the third cluster (Nový Jičín).

Key words

Moravian-Silesian Region, sport, expenditure on sport

JEL classification: Z20, H72

1. Úvod

Sport a pohybové aktivity jsou přirozenou náplní volného času a jako prostředek k výchově, vzdělání, formování osobnosti a sociálních vazeb. Sport je veřejnou službou, na rozvoji sportu v kraji se podílí veřejná správa, neziskové organizace i komerční a další subjekty. Orgány veřejné moci v České republice působí na sport kromě regionální úrovně také na místní a národní úrovni. Na národní úrovni je za koordinaci a organizaci sportu odpovědné Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které vypracovává plán státní politiky ve sportu. Role Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy je klíčová, neboť koordinuje uskutečňování vládou schváleného

plánu, zabezpečuje finanční podporu sportu ze státního rozpočtu a následně kontroluje její použití. Snahou je v rámci Koncepce podpory sportu 2016 – 2025 zlepšit podmínky pro sport a státní reprezentaci České republiky tak, aby odpovídaly významu sportu pro společnost i jednotlivce, respektovaly tradici i sportovní politiku EU (MŠMT, 2019). Na regionální a místní úrovni mají hlavní roli v oblasti sportu kraje a obce, které zabezpečují rozvoj sportu pro všechny (zejména mládež), přípravu sportovních talentů, včetně zdravotně postižených. Územní samosprávy podle zákona č. 115/2001 Sb., o podpoře sportu ve znění pozdějších předpisů, zajišťují výstavbu, rekonstrukce, udržování a provozování svých sportovních zařízení, poskytují je pro sportovní činnost občanů a kontrolují jejich využívání, zabezpečují finanční podporu sportu ze svého rozpočtu. Dle novely zákona č. 230/2016 Sb., o podpoře sportu, obce a kraje zpracovávají plán rozvoje sportu na svém území v souladu se státní politikou v oblasti sportu a musí stanovit priority v jednotlivých oblastech podpory sportu a opatření k zajištění dostupnosti sportovních zařízení pro občany.

Podpoře sportu, rozvoji sportovní infrastruktury a otázkám financování sportu je věnována pozornost v řadě výzkumů v rámci místní i regionální dimenze (Numerato, 2009; Hobza, Schwartzhoffová, Skoumal, 2014; Slepíčková, 2015; Nová, Strachová, 2017). Jak uvádí někteří autoři (Klímová, 2013; Žárská, Ferčíková, 2015; Danišek Matušková, 2017) ekonomický potenciál na úrovni obcí resp. krajů je předpokladem pro rozvoj služeb včetně podpory sportovních služeb a sportovního prostředí. Ekonomické přínosy sportu spočívají v krátkodobých a střednědobých efektech (služby v oblasti sportu, zaměstnanost, návštěvnost a cestovní ruch) ale i dlouhodobých přínosech tj. snížení nákladů na kriminalitu a na zdravotní péči, zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva, vyšší úroveň fyzické kondice mládeže, osob v produktivním věku i seniorů, vyšší úroveň kvality života občanů a vyšší prestiž a potenciál kraje. České sportovní prostředí a navázaná odvětví vytváří více než 180 tisíc pracovních míst. Každá koruna vložená do podpory sportu z veřejných rozpočtů přináší zpět do těchto rozpočtů 3,55 korun (MŠMT, 2009; KPMG, 2012). Přínosy ze sportovní činnosti jsou z hlediska podílu na tvorbě HDP a zaměstnanosti srovnatelné s odvětvími jako je výroba plastů a pryží, výroba potravinářských výrobků nebo těžba a dobývání. Přínosy ze sportu dokládají nejen domácí studie (MŠMT, 2009; KPMG, 2012; Respond, 2016), ale i mnohé zahraniční výzkumy (Andreff, 2001; Davies, 2002; Vandermeersch, Scheerder, 2017; Islam, 2019).

1.1 Cíl, data a použité metody

Cílem příspěvku je zhodnotit úlohu Moravskoslezského kraje při podpoře sportu a objem výdajů vynakládaných na rozvoj sportu a zájmovou činnost ve vybraných městech. Pro analýzu bylo zvoleno 11 měst Moravskoslezského kraje (MSK), které byly vybrány na základě záměrného výběru (velikost města, počet obyvatel a výše celkových veřejných výdajů). Výběrový soubor tvoří města Bohumín, Bruntál, Frýdek Místek, Havířov, Karviná, Krnov, Nový Jičín, Ostrava, Opava, Orlová a Rýmařov. Při zpracování příspěvku bylo čerpáno z regionálních a lokálních analýz a koncepcí na podporu sportu v MSK, ve vybraných městech MSK resp. v ČR. Pro vyhodnocení výdajů na sportovní činnost byla využita data z informačního portálu Ministerstva financí Monitor státní pokladny. Data jsou dostupná na <https://monitor.statnipokladna.cz/2018/> (MONITOR, 2019). Monitor je specializovaný informační portál Ministerstva financí, který umožňuje veřejnosti volný přístup k rozpočtovým a účetním informacím ze všech úrovní státní správy a samosprávy. Konkrétně byla použita data z územního monitoru Ministerstva financí za MSK (celkové veřejné výdaje z rozpočtu kraje a výdaje služeb obyvatelstva se zaměřením na výdaje na tělovýchovu a zájmovou činnost). Financování sportovní činnosti bylo analyzováno a zhodnoceno v MSK v letech 2010 - 2017 (poslední dostupná data v době zpracování). Dále byla využita data z obecního monitoru Ministerstva financí pro analýzu výdajů ve vybraných městech MSK a vyhodnocení jejich změn v roce 2010 a 2017. Pro účely analýzy a zhodnocení byl ve vybraných městech proveden přepočítání výdajů do podpory sportu na obyvatele a jako procentuální podíl z rozpočtu jednotlivých měst.

S využitím shlukové analýzy byly ve vybraných městech MSK na základě zvolených ukazatelů zhodnoceny podobnosti a rozdíly výdajů ve sportu. Shluková analýza je vícerozměrná statistická metoda, která třídí různé objekty (v našem případě 11 měst MSK) do shluků tak, že podobnost dvou objektů náležících do jedné skupiny je maximální, zatímco podobnost s objekty mimo tento shluk je minimální (Hennig a kol., 2016). Pro shlukovou analýzu v roce 2017 byly zvoleny ukazatele: 1) výdaje na sport a zájmovou činnost na obyvatele (v Kč), 2) výdaje na sport na obyvatele (v Kč) a 3) výdaje na sport jako podíl z rozpočtu města (v %). Z důvodu rozdílných jednotek zvolených výdajů na sport byly přepočteny hodnoty Z-score (bezrozměrné hodnoty). Standardizované skóre je označení pro čísla, vzniklá lineární transformací z původně naměřených či jinak zjištěných hodnot (označovaných jako hrubé skóre) tak, aby výsledné rozložení mělo předem dané vlastnosti. Nejčastějším příkladem standardizovaného skóre je z-skóre s průměrem 0 a směrodatnou odchylkou 1. V příspěvku byla použita hierarchická shluková analýza s využitím Wardovy metody, která vychází z analýzy rozptylu. Wardova metoda slučuje takové shluky, kde je minimální součet čtverců a vzdálenosti objektů se měří čtvercovou euklidovskou vzdáleností. Ke znázornění výsledných vzdáleností mezi jednotlivými městy MSK byl aplikován diagram tzv. Dendrogram, který znázorňuje objekty uspořádané ve stromové struktuře. Rozmístění objektů v dendrogramu zohledňuje vzájemnou „příbuznost“, resp. „nepříbuznost“ objektů. Shlukovou analýzu při hodnocení ukazatelů

v oblasti sportu v zemích EU (25) využil Van Tuyckom (2013) nebo na regionální úrovni NUTS2 Melecký, Staničková (2014). Naše výsledky byly dále prezentovány s využitím krabicového diagramu, což je jeden ze způsobů grafické vizualizace numerických dat pomocí jejich kvartilů. Výška krabice představuje *mezikvartilové rozpětí*. Dolní svislá úsečka (dolní fous) odpovídá hodnotám, které leží pod krabicí ve vzdálenosti nejvýše rovné 1,5 násobku výšky krabice. Konec fousu odpovídá nejmenší hodnotě ze souboru a horní fous odpovídá nejvyšší hodnotě ze souboru. Mimo fousy (pod nimi a nad nimi) se znázorňují body, které odpovídají tzv. odlehlým hodnotám (blíže Pavlík, 2005). Při zpracování byl použitý program IBM SPSS Statistic 24.

2. Výsledky a diskuse

V této části je věnována pozornost úloze Moravskoslezského kraje při podpoře sportu, analýze a zhodnocení výdajů na sport ve vybraných městech Moravskoslezského kraje v roce 2010 a 2017 včetně zhodnocení vybraných kategorií výdajů v oblasti sportu s využitím shlukové analýzy v roce 2017.

2.1 Úloha Moravskoslezského kraje při podpoře sportu

Podpora sportu se dotýká v Moravskoslezském kraji zejména obyvatel kraje, sportovních institucí a oddílů a v neposlední řadě jeho návštěvníků. Významnou součástí realizace systémových aktivit při naplňování strategických cílů rozvoje kraje je Plán rozvoje sportu v Moravskoslezském kraji na období 2019-2025, který je výrazem pozitivního vnímání sportu. Jedná se o střednědobý dokument konkretizující oblasti podpory, priority, cíle a dostupné finanční zdroje, které v komplexu umožňuje vyšší využití potenciálu sportu a s ním spojených aktivit ve prospěch kraje a kvality života jeho občanů (MSK, 2019). Jak dokládá řada analýz a studií (např. KPMG, 2018; MSK, 2019; Respond, 2016) Moravskoslezský kraj má příznivé podmínky pro provozování sportovních a pohybových aktivit v přirozeném přírodním prostředí a k dispozici má poměrně dobře udržovanou síť turistických a běžeckých tras a cyklostezek. Kraj však disponuje i atraktivním prostředím blízkých Beskyd, Jeseníků, využívané jsou vodní plochy na Těrlicku, v Hlučíně a Slezské Hartě. Naopak v kraji chybí dostatek udržovaných a náležitě technicky a dozorem vybavených veřejně přístupných sportovišť v obcích, zejména v mimoškolním čase. Na území Moravskoslezského kraje se nachází strategická sportovní zařízení s celospolečenským využitím a významem, ve kterých jsou organizovány tradiční i jednorázové akce mezinárodního významu jako například Zlatá Tretra nebo Davis Cup (Respond, 2016). Sport v Moravskoslezském kraji zastřešuje Všesportovní kolegium, sportovní svazy a spolky, které za podpory Moravskoslezského kraje organizují a zodpovídají za další rozvoj sportovní činnosti. Moravskoslezský kraj také disponuje dostatečnou materiálně technickou základnou pro výkonnostní sport. Část sportovních zařízení vlastní kraj, část je v majetku měst a obcí a část vlastní soukromé osoby a obchodní společnosti. Vzhledem k některým specifickým podmínkám Moravskoslezského kraje (zhoršená kvalita životního prostředí, vyšší míra nezaměstnanosti, sociální rozdíly mezi skupinami obyvatel) zde existuje reálný předpoklad návratnosti prostředků investovaných do podpory vhodných projektů v oblasti sportu a pohybových aktivit, což potvrzují i zpracované studie (např. KPMG, 2012, 2018; Transparency International; 2016; Slavata, 2017). V průzkumu spokojenosti obyvatel se sportovní infrastrukturou v evropských městech, který provádí pravidelně Generální ředitelství pro regionální a městskou politiku Evropské Komise se Ostrava (metropole MSK), umístila na 14. místě z 83 sledovaných měst, kde je se sportovním vyžitím a infrastrukturou spokojeno celkem 77 % obyvatel (Respond, 2016).

Významnou roli při podpoře sportu však sehrává samotná finanční podpora sportu z rozpočtu kraje. Struktura financování sportu MSK vychází každoročně ze stanovených cílů programu podpory sportu, které kraj postupně naplňuje. Výdaje na podporu sportu a zájmovou činnost v Moravskoslezském kraji v letech 2010-2017 blíže dokumentuje Tab. 1.

Tab. 1: Výdaje na sport a zájmovou činnost v Moravskoslezském kraji 2010-2017

MSK	Celkové výdaje kraje v tis. Kč	VSZČ celkem	Výdaje na sport (VS)			Výdaje na zájmovou činnost (VZČ)		
		v tis. Kč.	v tis. Kč	% z VSZČ	VSPRK (v %)	v tis. Kč	% z VSZČ	VZČPRK (v %)
2010	47 607 472	136 602	11 641	8	0,02	124 961	92	0,26
2011	45 714 317	142 244	19 691	14	0,04	122 553	86	0,26
2012	41 571 220	145 553	27 416	19	0,06	118 137	81	0,28
2013	43 096 701	158 537	39 230	25	0,09	119 307	75	0,27
2014	44 588 240	159 649	40 374	25	0,09	119 275	75	0,26
2015	46 944 580	52 034	47 636	92	0,10	4398	8	0,09
2016	41 233 441	136 940	132 447	97	0,32	4493	3	0,01
2017	46 676 389	126 025	121 859	97	0,26	4166	3	0,009

Legenda: VSZČ- výdaje na sport a zájmovou činnost, VSPRK – výdaje na sport jako podíl z rozpočtu kraje, VZČPRK- výdaje na zájmovou činnost jako podíl z rozpočtu kraje

Zdroj: Vlastní zpracování a výpočty dle Monitoru (2019)

Na základě kvantifikace finančních prostředků podle Plánu rozvoje sportu v MSK 2019–2025 je záměrem kraje financovat z rozpočtu kraje strategické oblasti podpory sportu (MSK, 2019). Jedná se zejména o dotační programy na podporu sportu v regionu a významné sportovní akce, o podporu sportovních talentů a sportovní reprezentace kraje na mezinárodní úrovni a o podporu vrcholového sportu s podporou a rozvojem sportovních klubů a tělovýchovných jednot. Moravskoslezský kraj získal v roce 2014 také dotační titul na podporu sportu spojený s podporou města Ostravy jako evropského města sportu se zaměřením na **sportovní aktivity a turnaje pro širokou veřejnost rekreačního charakteru**. Celkové výdaje na podporu tělovýchovy a zájmovou činnost v MSK (Tab. 1) zahrnují výdaje na tělovýchovu a výdaje na ostatní tělovýchovnou činnost (u obcí podpora sportovních oddílů, výdaje na konání sportovních akcí, závodů). Druhou část tvoří výdaje na zájmovou činnost zahrnující a) výdaje na využití volného času dětí a mládeže tj. zejména činnost domů dětí a mládeže, stanic mladých techniků, podpora činnosti mládežnických organizací, dětská hřiště, zábavní parky a další příjmy a výdaje spojené s využitím volného času dětí a mládeže a b) výdaje na ostatní zájmovou činnost a rekreaci, které zahrnují výdaje na jiné aktivity týkající se zájmové činnosti, využití volného času, než v předchozích paragrafech, mj. i klubová zařízení jiná než pro mládež.

Z Tab. 1 vyplývá, že v roce 2013 a v roce 2014 vynaložil MSK nejvyšší celkové výdaje na sport a zájmovou činnost. Struktura celkových výdajů se v obou letech pohybovala cca kolem 25% ve prospěch výdajů na sport a cca kolem 75% šlo na zájmovou činnost. Částečně lze vysvětlit vyšší vynaložené výdaje v roce 2014 celkovými finančními možnostmi kraje a rostoucími příjmy v souvislosti dotačním programem města Ostravy jako Evropského města sportu. Nejnižší celkové výdaje na sport a zájmovou činnost za celé sledované období kraj vynaložil v roce 2015 (52 034 tis. Kč). V roce 2015 se pak značně změnil poměr struktury celkových výdajů vynakládaných na sport a zájmovou činnost v kraji, kdy na sport ve srovnání s předchozím obdobím bylo vynaloženo 92% výdajů a na zájmovou činnost šlo pouze 8%. V roce 2016 a 2017 naopak celkové výdaje na sport a zájmovou činnost v kraji opět rostly o více než dvojnásobek a jejich struktura měla dominující zastoupení ve výdajích na sport (97%) ve srovnání s výdaji na zájmovou činnost (3%). Těmto výsledkům odpovídá i změna financování sportu a celková koncepce podpory sportu v ČR (MŠMT, 2019). Pokud však zhodnotíme průměrné celkové výdaje vynakládané na sport a zájmovou činnost v MSK za celé sledované období 2010- 2017 jednalo se o výdaje kolem 132 198 tis. Kč., kdy z této částky šlo do sportu cca 42% a do zájmové činnosti cca 58% (Monitor, 2019).

2.2 Analýza a zhodnocení výdajů na podporu sportu ve vybraných městech Moravskoslezského kraje v roce 2010 a 2017

Pro účely analýzy výdajů na podporu sportu ve vybraných městech Moravskoslezského kraje v roce 2010 a 2017 byly sledovány celkové výdaje na sport a zájmovou činnost (v tis. Kč), z toho výdaje na sport (v tis. Kč), jejich přepočty na obyvatele a procentuální podíl výdajů na sport z rozpočtu jednotlivých měst (v %). Přehled výdajů v jednotlivých městech v roce 2010 a 2017 dokumentuje blíže Tab. 2.

Tab. 2: Výdaje na rozvoj sportu ve vybraných městech Moravskoslezského kraje

Města MSK - Výdaje na sport	2010				2017			
	VSZČ (v tis. Kč)	VS (v tis. Kč)	VSPRM (v %)	VSO (v Kč)	VSZČ (v tis. Kč)	VS (v tis. Kč)	VSPRM (v %)	VSO (v Kč)
Ostrava	339 901	295 829	2,5	967	489 364	421 528	4,5	1445
Opava	78 325	69 171	4,6	1184	89 743	82 143	7,6	1431
Karviná	81 739	73 127	3,5	1180	90 621	72 249	7,6	1328
Frýdek- Místek	111 077	99 195	6,0	1693	64 370	48 597	4,1	857
Nový Jičín	52 536	46 095	7,0	1782	66 726	65 308	12,4	2773
Krnov	16 697	12 672	2,2	506	30 820	23 964	4,3	1008
Bruntál	111 605	108 716	21	6298	30 176	26 831	6,5	1618
Rýmařov	37 099	30 776	11,3	3533	4 523	4 095	1,8	491
Havířov	193 355	169 401	9,8	2043	96 760	94 566	6,7	1290
Bohumín	33 885	4 971	0,8	218	36 904	19 957	2,8	951
Orlová	50 841	41 425	7,0	1277	43 610	36 495	6,8	1248

Legenda: VSZČ- výdaje na sport a zájmovou činnost, VS- výdaje na sport, VSPRM – výdaje na sport jako podíl z rozpočtu města, VSO- výdaje na sport na obyvatele

Zdroj: Vlastní zpracování a výpočty dle Monitoru (2019)

Z Tab. 2 vyplývá, že v roce 2010 nejvyšší výdaje na sport a zájmovou činnost i výdaje vynakládané pouze do sportu a sportovní činnosti měla ze sledovaných měst Ostrava, následuje Havířov a Bruntál. Naopak nejnižší výdaje na sport a zájmovou činnost mělo město Krnov a nejnižší výdaje vynaložené pouze do sportu byly zjištěny v Bohumíně. Pokud srovnáme výdaje na sport z jiného pohledu, můžeme vidět, že nejvyšší procentuální podíl výdajů na sport z celkových výdajů města a nejvyšší výdaje na obyvatele vynaložilo město Bruntál a po něm následuje Rýmařov. Jedná se však téměř o polovinu nižší výdaje, než které do sportu vynaložil Bruntál. Zatímco Rýmařov vynaložil v roce 2010 druhý nejvyšší podíl výdajů na podporu sportu z rozpočtu města a druhé nejvyšší výdaje do sportu na obyvatele, v roce 2017 zaznamenal výrazné snížení výdajů na podporu sportu ve všech ukazatelích a zařadil se tak mezi město s nejnižšími výdaji ze sledovaných měst. Z výsledků dále vyplývá, že i v roce 2017 měla zcela dominantní postavení ve výdajích na sport a zájmovou činnost i ve výdajích na sport ve srovnání s ostatními městy Ostrava, opět následuje město Havířov a třetí nejvyšší výdaje byly zjištěny v Karviné a Opavě. Nejvyšší procentuální podíl výdajů na podporu sportu z rozpočtu města i nejvyšší výdaje na podporu sportu na obyvatele pak vynakládal Nový Jičín. Jedná se téměř o trojnásobek ve srovnání s výdaji vynakládanými do sportu městem Krnov, které má stejný počet obyvatel a celkové veřejné výdaje jako město Nový Jičín. Druhé nejvyšší výdaje do sportu v roce 2017 vyjádřené jako procentuální podíl z rozpočtu města byly zjištěny u Opavy a Karviné, které však vynakládají téměř o polovinu nižší výdaje na sport ve srovnání s městem Nový Jičín.

Na základě provedené analýzy výdajů v oblasti sportu ve městech Moravskoslezského kraje byly vyhodnoceny změny výdajů v roce 2017 ve srovnání s rokem 2010, které uvádí Tab. 3. Největší změny spojené se zvýšením výdajů na podporu sportu byly zjištěny v Ostravě, naopak největší snížení výdajů na podporu sportu měly města Bruntál, Havířov a Frýdek Místek. Největší snížení výdajů bylo prokázáno v roce 2017 (oproti roku 2010) v případě procentuálního podílu výdajů na podporu sportu z rozpočtu města a u výdajů do podpory sportu na jednoho obyvatele v Bruntále (snížení o 4 680 tis. Kč.) a u města Rýmařov (snížení o 3 042 tis. Kč.).

Tab. 3: Změny výdajů na podporu sportu ve vybraných městech Moravskoslezského kraje 2017/2010

města MSK	Změny VS 2017/2010 (v tis. Kč)	Změny VSPRM 2017/2010 (v %)	Změny VSO 2017/2010 (v Kč)
Ostrava	125 699	2	478
Opava	12 972	3	247
Karviná	- 878	4,1	148
Frýdek- Místek	- 50 598	-1,9	- 836
Nový Jičín	19 213	5,4	991
Krnov	11 292	2,2	502
Bruntál	-81 885	- 14,5	-4 680
Rýmařov	- 26 681	-9,5	-3 042
Havířov	- 74 835	- 3,1	-753
Bohumín	14 986	2	733
Orlová	- 4 930	- 0,2	29

Legenda: VS- výdaje na sport, VSPRM - výdaje na sport jako podíl z rozpočtu města, VSO- výdaje na sport na obyvatele
Zdroj: Vlastní zpracování a výpočty dle Monitoru (2019)

Pro zjištění výše struktury poskytnutých finančních prostředků byly sledovány v roce 2010 a 2017 ve vybraných městech MSK dle rozdělení rozpočtové skladby *výdaje na sportovní zařízení v majetku obcí* (paragraf 3412 tj. výdaje na péči o sportoviště, tělocvičny, sportovní haly, plavecké bazény v majetku obcí) a *výdaje na ostatní tělovýchovnou činnost* (paragraf 3419 - u obcí podpora sportovních oddílů, výdaje na konání sportovních akcí, závodů). Strukturu výdajů a zhodnocení jejich změn ve vybraných městech MSK dokumentuje Tab. 4.

Z Tab. 4 je patrné největší snížení výdajů na sportovní zařízení v majetku obce v roce 2017 ve srovnání s rokem 2010 u měst Bruntál, Havířov a Frýdek- Místek. Z výsledků se v řadě měst odráží nedostatek finančních prostředků na modernizaci a obnovu zastaralých sportovních zařízení. Z výsledků lze však konstatovat, že v případě výdajů na ostatní tělovýchovnou činnost spojenou s podporou sportovních oddílů, výdaji na konání sportovních akcí a závodů byl ve většině sledovaných měst v roce 2017 oproti roku 2010 patrný jejich růst. Nejvýznamnější nárůst výdajů byl zjištěn v roce 2017 v Ostravě, jak u výdajů do sportovního zařízení v majetku obce, tak v případě ostatní tělovýchovné činnosti. Tento fakt potvrzuje i provedený průzkum v roce 2015 ve vybraných evropských městech. V Ostravě bylo spokojeno se sportovním využitím a infrastrukturou celkem 77 % obyvatel ve srovnání s Prahou (75%). Dle Respond (2016) z průzkumu dále vyplynulo, že nejvíce spokojených obyvatel se sportovní infrastrukturou a sportovními službami se nachází ve finském městě Oulu (85%). Méně spokojených obyvatel se sportovním využitím je v italském městě Palermo (61 %) a velmi malý počet spokojených obyvatel má Bratislava (jen 45 %).

Tab. 4: Struktura výdajů na sport ve vybraných městech Moravskoslezského kraje

Výdaje na podporu sportu	Výdaje na sportovní zařízení v majetku obce (v tis. Kč)			Výdaje na ostatní tělovýchovnou činnost (v tis. Kč)		
	2010	2017	změna 2017/2010	2010	2017	změna 2017/2010
Ostrava	180 582	203 903	23 321	115 247	217 625	102 378
Opava	58 812	71 376	12 564	10 360	10 767	407
Karviná	11 129	13 116	1 987	61 998	59 132	-2 866
Frýdek - Místek	77 136	4 794	-72 342	22 059	43 802	21 743
Nový Jičín	35 290	48 098	12 808	10 805	17 210	6 405
Krnov	9 629	18 800	9 171	3 043	5 164	2 121
Bruntál	107 581	24495	- 83 086	1 134	2 335	1 201
Rýmařov	29 963	1 254	- 28 709	8 13	2 841	2 028
Havířov	141 937	67 233	- 74 704	27 464	27 333	- 131
Bohumín	384	12 082	11 698	4 587	7 875	3 288
Orlová	24 925	19 006	- 5 919	16 501	17 488	897

Zdroj: Vlastní zpracování a výpočty dle Monitoru (2019)

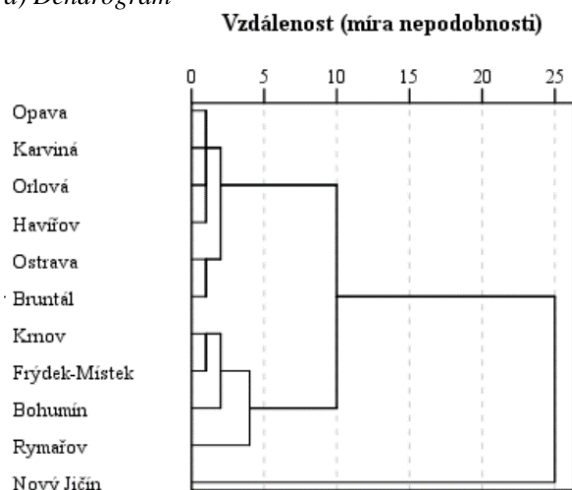
2.3 Zhodnocení výdajů na podporu sportu s využitím shlukové analýzy

S využitím shlukové hierarchické analýzy byly následně ve zvolených městech MSK v roce 2017 zhodnoceny podobnosti a rozdíly ve výdajích v oblasti sportu. Zvolené ukazatele (výdaje na sport a zájmovou činnost na obyvatele v Kč, výdaje na sport na obyvatele v Kč a výdaje na sport jako podíl z rozpočtu města v %) byly z

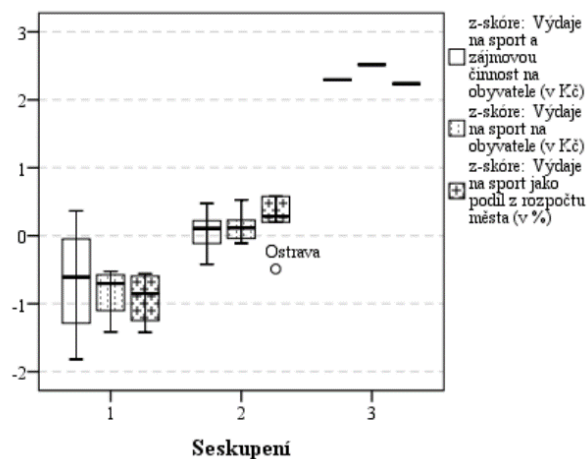
důvodu rozdílných jednotek přepočteny na bezrozměrné hodnoty (z-score). Sledované města MSK byly s využitím shlukové analýzy rozděleny podle vnitřní podobnosti výdajů v oblasti sportu do tří shluků, které znázorňuje Obr. 1a) dendrogram a 1b) krabicový diagram.

Obr. 1: Zhodnocení podobností a rozdílů u výdajů na sport ve vybraných městech MSK v roce 2017

a) Dendrogram

b) Krabicový diagram

Zdroj: Vlastní zpracování s využitím SPSS

První shluk tvoří 4 města (Rýmařov, Krnov, Frýdek Místek a Bohumín), kde největší podobnost dle sledovaných kategorií výdajů v oblasti sportu mají Krnov a Frýdek Místek. Města prvního shluku vynakládají nejnižší výdaje na sport a tělovýchovu ve srovnání s ostatními sledovanými městy MSK. U měst prvního shluku byl zjištěn největší rozptyl v případě výdajů vynakládaných na sport a zájmovou činnost na jednoho obyvatele, kdy nejvyšší výdaje má Bohumín naopak nejnižších výdajů dosahuje Rýmařov, který vynakládá i nejnižší výdaje do sportu na obyvatele. Naopak nejvyšší výdaje v oblasti sportu na obyvatele z měst prvního shluku vynakládá Krnov. Zhodnotíme-li u měst prvního shluku procentuální podíl výdajů na podporu sportu z rozpočtu města, byl zde zjištěn nejnižší vynakládaný podíl výdajů do sportu ve srovnání s ostatními srovnávanými městy MSK.

Druhý shluk dokumentuje 6 měst s podobnými výdaji v oblasti sportu (Ostrava, Orlová, Opava, Karviná, Havířov, Bruntál). Největší podobnost byla zjištěna u Opavy, Karviné, Orlové a Havířova. Města druhého shluku se vyznačují vyššími výdaji v oblasti sportu ve všech sledovaných kategoriích než města prvního shluku. V případě druhého shluku u výdajů vynakládaných do sportu a zájmové činnosti na obyvatele, ale není tak velká rozptýlenost hodnot jako u měst prvního shluku. Z druhého shluku vynakládá nejvyšší výdaje do sportu a zájmové činnosti na obyvatele (ale i nejvyšší výdaje na sport v přepočtu na jednoho obyvatele) Bruntál, naopak nejnižší výdaje vynakládá do sportu a zájmové činnosti na obyvatele má Havířov. Z měst druhého shluku pak Orlová dosahuje nejnižších výdajů do podpory sportu na obyvatele. Odlehlou hodnotu s nejnižším podílem výdajů do podpory sportu z rozpočtu města dokumentuje Ostrava, jejíž výdaje jsou srovnatelné s městy prvního shluku s nejvyšším podílem výdajů na podporu sportu z rozpočtu města (Frýdek-Místek a Krnov). Z měst druhého shluku ve srovnání s Ostravou mají nejvyšší podíl výdajů vynakládaných na podporu sportu z rozpočtu města Karviná a Opava.

Třetí shluk charakterizuje město Nový Jičín s nejvyššími celkovými výdaji vynakládanými na sport a zájmovou činnost na obyvatele, s výdaji na podporu sportu na obyvatele i s nejvyšším podílem výdajů na sport z rozpočtu města v roce 2017 ve srovnání s ostatními shluky a hodnocenými městy Moravskoslezského kraje. Závěrem lze konstatovat, že mezi třemi shluky měst MSK existují poměrně velké rozdíly ve výdajích na podporu sportu nejen v přepočtu na obyvatele, ale v procentuálním podílu výdajů do sportu z rozpočtu měst. Z celkového zhodnocení výdajů v oblasti sportu byly zjištěny největší rozdíly mezi prvním shlukem (Rýmařov, Krnov, Frýdek Místek a Bohumín) a mezi třetím shlukem (Nový Jičín) ve všech sledovaných kategoriích výdajů. Podobnost lze najít jen v případě některých měst prvního a druhého shluku zejména u celkových výdajů do sportu a zájmové činnosti vynakládaných na obyvatele. Jak dokládají již zpracované studie např. Respond (2016); KPMG, (2018); Transparency International (2016) z výsledků jsou patrné rozdílné priority v koncepcích a plánech podpory sportu, ale i finanční možnosti jednotlivých měst.

4. Závěr

Cílem příspěvku bylo zhodnotit úlohu Moravskoslezského kraje při podpoře sportu a objem výdajů vynakládaných na rozvoj sportu a zájmovou činnost ve vybraných městech. Moravskoslezský kraj při financování sportu vychází ze stanovených cílů programu podpory sportu, které postupně naplňuje. Z výsledků analýzy za období 2010-2017 vyplynulo, že MSK v průměru z celkových výdajů na sport a zájmovou činnost vynaložil cca 42% výdajů ve prospěch sportu a 58% výdajů šlo na zájmovou činnost. Podíl průměrných výdajů vynaložených za celé sledované období Moravskoslezským krajem na sport a zájmovou činnost se pohyboval kolem 0,30% z celkových výdajů rozpočtu kraje. Kraj dosahoval nejvyšších výdajů na sport a zájmovou činnost v roce 2013 a v roce 2014, naopak nejnižší výdaje na podporu sportu a zájmovou činnost vynaložil kraj za celé sledované období v roce 2015. Z analýzy vynakládaných výdajů na podporu sportu v roce 2010 a 2017 vyplynulo, že dominantní postavení ze všech sledovaných měst MSK zaujímá Ostrava, která ale vynakládá poměrně nízké výdaje na sport v přepočtu na obyvatele a jako procentuální podíl z rozpočtu města. Naopak nejnižší výdaje na podporu sportu byly zjištěny v Krnově a Rýmařově. Největší změny spojené se snížením výdajů v oblasti sportu byly prokázány v roce 2017 oproti roku 2010 v Bruntále, naopak největší zvýšení výdajů do sportu bylo zjištěno v Ostravě. Z provedené analýzy vybraných měst MSK vyplynuly rozdíly v objemu vynakládaných výdajů do sportu a zájmové činnosti, ve výdajích do sportu v přepočtu na obyvatele i jako procentuální podíl z rozpočtu měst. Také výsledky shlukové analýzy na základě zvolených kategorií výdajů v oblasti sportu v roce 2017 ve vybraných městech MSK prokázaly poměrně velké rozdíly. Mezi prvním shlukem (Rýmařov, Krnov, Frýdek Místek a Bohumín) a mezi třetím shlukem (Nový Jičín) byly zjištěny největší rozdíly ve všech sledovaných kategoriích výdajů v oblasti sportu. V rámci analýzy výdajů na podporu sportu byly sledovány jen vybraná města MSK v roce 2010 a 2017. Podrobnější analýza výdajů v oblasti sportu by však značně překročila požadovaný rozsah příspěvku. Námětem pro další výzkum může být rozšířená analýza výdajů v oblasti sportu ve všech městech MSK nebo srovnání výdajů v oblasti podpory sportu Moravskoslezského kraje s jinými kraji v České republice.

Literatura

- [1] ANDREFF, W., (2001). The correlation between economic underdevelopment and sport. *European Sport Management Quarterly*, vol. 1, no. 4, pp. 251-279. ISSN 1618-4742. DOI 10.1080/16184740108721902.
- [2] DANÍŠEK MATUŠKOVÁ, P., (2017). Media presentation of sport in the regions of the Czech Republic. In *20th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 751-758. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-98.
- [3] DAVIES, L. E., (2002). Sport in the city: Measuring economic significance at the local level. *European Sport Management Quarterly*, vol. 2, no. 2, pp. 83-112. ISSN 1618-4742. DOI 10.1080/16184740208721915.
- [4] HENNIG, CH., MEILA, M., MURTAGH, F., ROCCI, R., (2016). *Handbook of Cluster Analysis*. Handbooks of modern statistical methods. London, New York: CRC press. ISBN 0932-5026.
- [5] HOBZA, V., SCHWARTZHOFFOVA, E., SKOUMAL, J., (2014). The relationship between the development of sports infrastructure and future spending flexibility in municipal budgets. In *18th International conference current trends in public sector research. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University, pp. 249-254. ISBN 978-80-210-6611-3.
- [6] ISLAM, M. Q., (2019). Local development effect of sports facilities and sports teams: case studies using synthetic control method. *Journal of Sports Economics (JSE)*, vol. 20, no. 2, pp. 242-260. ISSN 1527-0025. DOI 10.1177/1527002517731874.
- [7] KLÍMOVÁ, V., (2013). Innovation infrastructure in moravian regions. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 198-204. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-24.
- [8] KPMG, (2018). *Koncepce rozvoje sportu a sportovních zařízení ve městě Bruntále*. [online]. [cit. 2019-02-06]. Dostupné z: https://www.mubruntal.cz/assets/File.ashx?id_org=1316&id_dokumenty=965591.
- [9] KPMG, (2012). *Koncepce financování sportu v ČR. Analyticko – koncepční studie*. [online]. [cit. 2019-02-15]. Dostupné z: https://www.olympic.cz/financovani/docs/koncepce_financovani_sportu_prezentace_v9a.pdf.
- [10] MELECKÝ, L., STANIČKOVÁ, M., (2014). Nuts 2 regions classification: comparison of cluster analysis and dea method. In *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 45-53. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-4.
- [11] MONITOR, (2019). *Monitor státní pokladna - informační portál Ministerstva financí*. [online]. [cit. 2019-01-19]. Dostupné z: <https://monitor.statnipokladna.cz/2018/>.
- [12] MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ, (2019). *Plán rozvoje sportu v Moravskoslezském kraji 2019-2025*. [online]. [cit. 2019-02-12]. Dostupné z: <https://www.msk.cz/cz/skolstvi/plan-rozvoje-sportu-v-moravskoslezskem-kraji-2019-2025-125524/>.

- [13] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2009). *Analýza financování sportu v České republice*. [online]. [cit. 2019-02-10]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/sport/analiza-financovani-sportu-v-ceske-republice>.
- [14] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, (2019). *Koncepce podpory sportu 2016 – 2025*. [online]. [cit. 2019-02-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/sport-1/koncepce-podpory-sportu-2016-2025>.
- [15] NOVA, J., STRACHOVA, M., (2017). Assessing the impact of european union funding for sport facilities at local level. In *8th International Scientific Conference on Kinesiology. Conference Proceedings*. Opatija: University of Zagreb, pp. 456-460. ISBN 978-953-317-049-7.
- [16] NUMERATO, D., (2009). The institutinalisation of region public sport policy in the Czech Republic. *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 1, no. 1, pp. 13–30. ISSN 1940-6940.
- [17] PAVLÍK, J., (2005). *Aplikovaná statistika*. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická. ISBN 80-7080-569-2.
- [18] RESPOND, (2016). *Strategický plán města Ostravy pro sport na období 2017 – 2025*. [online]. [cit. 2019-02-20]. Dostupné z: https://www.ostrava.cz/uloziste/zastupitelstvo/materialy_ZM/vo1418/z24verejne/BJ1418_00555_17-ZM1418_24_zN3/Strategie_mesta_Ostravy_pro_sport_na_obdobi_2017_-_2025_FINAL.pdf.
- [19] SLAVATA, D., (2017). Unemployment and regional structure of housing market. In *20th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 320-326. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNIP210-8587-2017-40.
- [20] SLEPIČKOVÁ, I., (2015). Assessing the sociology of sport: On sociological understandings and local sport policy. *International review for the sociology of sport*, vol. 50, no. 4-5, pp. 601-605. ISSN 1012-6902. DOI 10.1177/1012690214552659.
- [21] TRANSPARENCY INTERNATIONAL, (2016). *Financování sportu statutárními městy a kraji*. [online]. [cit. 2019-01-27]. Dostupné z: <https://www.transparency.cz/wp-content/uploads/Publikace-Financování-sportu-statutárními-městy-a-kraji.pdf>.
- [22] VANDERMEERSCHEN, H., SCHEERDER, J., (2017). Sport managers' perspectives on poverty and sport: The role of local sport authorities. *Sport management review*, vol. 20, no. 5, pp. 510-521. ISSN 1441-3523. DOI 10.1016/j.smr.2017.02.002.
- [23] VAN TUYCKOM, C., (2013). Six sporting worlds. A cluster analysis of sports participation in the EU-25. *Quality & Quantity*, vol. 47, no.1, pp. 441–453. ISSN 1573-7845. DOI 10.1007/s11135-011-9528-8.
- [24] Zákon č. 115/2001, Sb., o podpoře sportu ve znění pozdějších předpisů.
- [25] Zákon č. 230/2016, Sb., kterým se mění zákon č. 115/2001 Sb., o podpoře sportu, ve znění pozdějších předpisů.
- [26] ŽÁRSKA, E., FERČÍKOVÁ, V., (2015). Evaluation of the economic potential of municipalities. In *18th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 447-455. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNIP210-7861-2015-60.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu VEGA č. 1/0705/18 „Ekonomika společného výkonu kompetencí“ a Operačního programu vzdělávání pro konkurenceschopnost - Projekt č. CZ.1.07/2.3.00/20.0296.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-78

PREČO BY SA MALO MESTO UCHÁDZAŤ O TITUL EURÓPSKE MESTO ŠPORTU?

Why should the city apply for the title European city of sport?

KATARÍNA ŠULAJOVÁ

NIKOLA ŠTEFANIŠINOVÁ

NIKOLETA MUTHOVÁ

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Depart. of Public Economics and Reg. Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banska Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: katarina.sulajova@umb.sk; nikola.stefanisinova@umb.sk; nikoleta.muthova@umb.sk

Anotace

Mestá v rozvoji a podpore športu zohrávajú dôležitú úlohu. K jedným z prostriedkov podpory športovania v mestách patrí titul Európske mesto športu, ktorý každoročne udeľuje mestám, na základe vypracovaných kritérií organizácia ACES Europe. Cieľom príspevku bolo analýzou SWOT a maticou TOWS identifikovať pozitívne a negatívne súvislosti spájajúce sa s titulom Európske mesto športu a navrhnúť možnosti jeho využitia pre mestá uchádzajúce sa o tento titul. Príspevok prináša posun v poznaní problematiky týkajúcej sa udeľovaného titulu Európske mesto športu a z neho plynúce pozitívne a negatívne súvislosti. Výskumný predpoklad je originálny a doposiaľ nebol podrobnejšie riešený v teoretickej ani praktickej rovine. Získaním titulu Európske mesto športu by mali mestá od organizácie ACES Europe získať know-how ohľadom možnosti zvýšenia podpory športu v meste a získať spätnú väzbu na aktuálnu úroveň športovania v meste. Z výsledkov skúmania vyplýva, že organizácia ACES Europe má nedostatočne spracovanú metodiku hodnotenia miest a odporúčania pre zvýšenie ponuky športu v mestách. V konečnom dôsledku sú to mestá, ktoré musia byť aktívne vo využití titulu Európske mesto športu a jeho prestíže pre zlepšenie športu v meste.

Klíčovú slova

šport, podpora rozvoja miest, titul Európske mesto športu

Annotation

Cities play an important role in the development and supporting of sport. One of the means of supporting sport in cities is the title European city of sport, which is awarded annually to cities by the organization ACES Europe on the basis of established criteria. The aim of the paper was to identify the positive and negative connections associated with the title European city of sport by proposing SWOT analysis and the TOWS matrix and suggesting ways of using it for cities applying for this title. The work brings a shift in the knowledge of the issue of the title European city of sport and the positive and negative connections arising from it. The research assumption is original and has not been dealt with in detail in the theoretical or practical issues. By gaining the title European city of sport, city should acquire know-how from ACES Europe on how to increase city sport support and get feedback on the current city sport level. The results of the survey show that ACES Europe has the insufficient methodology for evaluating cities and recommendations for increasing the supply of sports in cities. Ultimately, they are cities that need to be active in using the title of European city of sport and its prestige to improve sport in city.

Key words

sport, city development, the title European city of sport

JEL classification: Z20, Z23, Z29

1. Úvod

Šport patrí k často diskutovaným témam a to nielen vo vedeckej a výskumnej oblasti, ale aj v každodenných životoch ľudí. Je predmetom mnohých rozhovorov, diskusií a komerčných a vedeckých článkov. Zasahuje do viacerých vedných disciplín a v spoločnosti má svoje nezameniteľné postavenie vybudované na základe tradícií prostredníctvom dosiahnutých výsledkov úspešných športovcov. Podieľa sa na udržiavaní ľudí v dobrej fyzickej a psychickej kondícii a plynie z neho viacero výhod (Allender et al., 2007).

1.1 Pozitívne a negatívne externality plynúce zo športu

V týchto prípadoch ekonómovia hovoria o pozitívnych alebo negatívnych externalitách (Hayek, 1994). Externalita je vplyv činností jedného človeka na blahobyt ľudí nezúčastňujúcich sa tejto činnosti. Ak je tento vplyv nepriaznivý, je nazývaný negatívnou externalitou a pokiaľ je priaznivý je nazývaný pozitívnou externalitou. Pretože kupujúci a predávajúci pri rozhodovaní o tom, koľko nakúpia či predajú, opomínajú vplyv externalít, rovnováha na trhu nie je za prítomnosti externalít efektívna. To znamená, že rovnováha nemaximalizuje celkový úžitok spoločnosti ako celku (Mankiw, 2000). Externality plynúce z telesnej kultúry majú ekonomické dôsledky a bez ich ekonomickej interpretácie, nie je možné kvalifikovane hodnotiť pôsobenie športu z makroekonomického i mikroekonomického hľadiska.

Viacere ekonomické publikácie zaoberajúce sa ekonomickými aspektami neberú do úvahy externality, čo pri predpokladanej prevahe pozitívnych externalít znižuje váhu ekonomického významu telesnej kultúry (Hobza, Reškořík a kol, 2006). Tabuľka 1 uvádza pozitívne a negatívne externality športu rozdelené podľa teoretických východísk do šiestich základných oblastí. Ku každej z uvedených oblastí v tabuľke sú priradené súvisiace externality. Väčšina pozitívnych externalít sa týka oblasti zdravia a sociálneho kapitálu. Uvedené externality zaradené do jednej z vybraných oblastí, môžu súvisieť aj s inými oblastami, a preto je možné pri triedení externalít vychádzať buď z teoretických východísk, alebo ich zaradiť podľa toho, na ktorú oblasť majú jednotlivé externality väčší vplyv. Pozitívne vplyvy plynúce zo športovej aktivity môžu mať viacero pozitívnych externých dopadov v rôznych oblastiach, napr. športovanie podporuje zdravie človeka, no jeho vplyv môžeme zaznamenať aj v zmene správania ľudí (socializácia, spôsob myslenia a pod. – Barber et al., 2001) a rovnako aj vo výdavkoch zdravotných poisťovní. U športovcov, ktorí sa aktívne venujú športu, existuje menší predpoklad ochorenia, ako pri ľuďoch s vysokou inaktivitou. Pozitívne a negatívne externality športu v oblastiach zdravia, správania sa, sociálneho kapitálu, marketingu a ekonómie sú uvedené v tabuľke 1. Okrem týchto oblastí sa v tabuľke 1 nachádza aj oblasť iné, do ktorej sú zaradené tie externality, ktoré nie je možné zaradiť ani do jednej z uvedených oblastí.

Tab. 1: Pozitívne prínosy a negatívne vplyvy športu vo vybraných oblastiach

Oblasť	Pozitívne externality	Negatívne externality
Zdravie	<ul style="list-style-type: none"> - zabraňuje a znižuje problémy s fyzickým a duševným zdravím - šetrí náklady na zdravotnú starostlivosť - prispieva vo väčšej miere k fyzickému ako duševnému zdraviu - má pozitívne prínosy na zdravie celkovej populácie a pozitívne prínosy zaznamenané najmä u starších ľudí - podporuje fyzickú obratnosť - podporuje zdravie človeka, ovplyvňuje jeho zdravotný stav - má kladný efekt pôsobenia na ľudské telo (psychické aj fyzické) - tvorí biologický základ zdravého životného štýlu - podporuje zdravotnú prevenciu, regeneráciu, výkonnosť, zdatnosť a aktivitu 	<ul style="list-style-type: none"> - riziko úrazu najmä u mladých ľudí, jedná sa poväčšine o drobné zranenia - negatívne vplyvy na zdravie človeka (profesionálni športovci môžu mať zranenia z nadmernej športovej činnosti), - vybrané druhy športu môžu byť niekedy kontraproduktívne – napr. ak má niekto problém s kĺbmi, nie je pre neho vhodný beh ako športová aktivita - doping, užívanie anabolík - negatívne vplyvy na životné prostredie (výstavba športovísk) - biomedicínsky vplyv – neodborné vedenie tréningov športovcov
Spooločenské správanie sa	<ul style="list-style-type: none"> - podporuje prosociálne správanie, redukuje kriminalitu a nespooločenské správanie najmä u mladých - má priaznivý účinok pri nižších úrovniach recidív, na riadenie pod vplyvom alkoholu, používanie nelegálnych drog, trestnú činnosť a vylúčenie zo školy, majetkovú trestnú činnosť, drobné krádeže v obchode, kriminalitu mladistvých - pomáha pri prevencii proti kriminalite 	<ul style="list-style-type: none"> - nelegálna konzumácia alkoholu - zvýšené násilie

Oblast'	Pozitivní externality	Negativní externality
Sociální kapitál	<ul style="list-style-type: none"> - znižuje sociálne a etické napätie - podporuje kolektívnu spoluprácu, najmä v oblasti dobrovoľníctva - má pozitívne prínosy na vzdelávanie - poskytuje psychologické a kognitívne prínosy - má pozitívne efekty na výsledky žiakov a študentov - má pozitívny vplyv na úroveň vzdelania - formuje osobnosť človeka a jeho systém hodnôt a ideí - tvorí základ sociálnych vzťahov a podporuje socializáciu ľudí - zvyšuje úroveň miestneho záujmu o aktivitu spojenú s udalosťou - spája sa s radosťou pri prežívaní športového podujatia alebo z vykonávajúcej aktivity - vplýva na komunálnu hrdosť a zvýšené zapájanie jednotlivcov do komunitných aktivít - spája sa so zábavou a tvorí sociálne príležitosti pre obyvateľov (dobrovoľníctvo – zlepšenie miestnej sociálnej podpory) - buduje národnú identitu - posilňuje kultúrne hodnoty a tradície - podporuje kultiváciu, kogníciu a uchováva ľudský potenciál 	<ul style="list-style-type: none"> - vytvára sociálne problémy (zločin, alkohol, vandalizmus, drogy a pod.) - mení morálne hodnoty - vytvára potenciál pre interkultúrne nedorozumenie - spôsobuje dislokáciu miestnych obyvateľov a stratu pohodlia v dôsledku hluku a vytesnenia
Marketing	<ul style="list-style-type: none"> - propaguje krajinu a región - vplýva na zlepšenie regionálnej identity, ktorá je úzko prepojená s obnovou miest 	<ul style="list-style-type: none"> - spôsobuje komercializáciu telesnej kultúry (niekedy sporné, neúmerná komercializácia, "šport pre peniaze nie pre zdravie") - spôsobuje komodifikáciu a komercializáciu tradičných miestnych podujatí
Ekonomické	<ul style="list-style-type: none"> - znižuje náklady na liečenie osôb postihnutých srdcovocievnyimi chorobami (zvýšenie pohybu u tejto skupiny ľudí) - rozvíja regióny vplyvom komerčného využitia horských oblastí 	<ul style="list-style-type: none"> - produkuje výdaje spojené s napravaním škôd na životnom prostredí - produkuje výdaje spojené s napravaním poškodeného zdravia - produkuje výdaje spojené s ostatnými vplyvmi telesnej kultúry (doping, vandalizmus fanúšikov)
Iné	<ul style="list-style-type: none"> - eliminuje plaveckú negramotnosť (zníženie strát ľudských životov z titulu utopenia) 	<ul style="list-style-type: none"> - spôsobuje dopravné zápchy (pri športových podujatiach)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Taylor et al. (2015), Hobza a Rejzler (2006), Jönsson, Lewis (2014), Fredline, (2006), Getz, (1991), Hall, (1992), Ritchie, (1984), Novotný, (2011).

Priaznivé dopady športu na sociálny rozvoj obyvateľov si uvedomujú aj samotné mestá. Tie ako uzly administratívneho, obchodného, náboženského, politického a kultúrneho života zabezpečujú výstavbu, modernizáciu, rekonštrukciu a využívanie infraštruktúry, podporu kvalitného vzdelávania a vyššiu kvalitu života obyvateľov aj v oblasti športu. Podpora športu a športovania tak mesto rozvíja nielen po sociálnej, ale aj ekonomickej, politickej, environmentálnej a technologickej stránke. Ekonomické výhody podpory športu v meste sa vo veľkej miere spájajú tiež s organizovaním športových podujatí, ktoré lákajú rovnako domácich, ako aj zahraničných návštevníkov i účastníkov (Daniels et al., 2004). Prispievajú tak k pozitívnemu vnímaniu a zviditeľneniu mesta ako cieľového miesta, čím posilňujú jeho imidž vo svete.

1.2 Titul Európske mesto športu

Významné postavenie športu v spoločnosti a jeho pozitíva pre obyvateľov si uvedomuje aj Európska únia, aj keď hrá len sekundárnu a väčšinou nepriamu politickú úlohu v podpore športu. Hoci nie je špecificky zameraná na šport, mnoho pravidiel, politik a programov Európskej únie ovplyvňuje športový svet. Jednou z aktivít Európskej únie pre podporu športu a športovania v členských krajinách je šírenie osvetu prostredníctvom zdieľania a propagácie osvedčených postupov medzi krajinami Európskej únie a zainteresovanými stranami. Túto politiku uskutočňuje prostredníctvom organizácie ACES Europe, ktorá každoročne udeľuje titul Európske mesto športu (ďalej len EMŠ). Tento titul je dôkazom toho, že v meste sa športu venuje veľká pozornosť. Má záujem o rozvoj športu, snahu o modernizáciu športovej infraštruktúry a ponúka kvalitné športové zariadenia a priestory pre aktívne aj rekreačné športovanie. Proces získania titulu nie je jednoduchý, je spojený s administratívnou aj finančnou náročnosťou a vyžaduje si približne ročnú prípravu. Mestám by mal však priniesť výhody v podobe

medzinárodného uznania, zvýšenej viditeľnosti, možnosti zapojiť sa do väčšej siete miest v oblasti športu v Európe, zdieľať skúsenosti medzi jej členmi, skvalitniť športovú politiku a pod., ktoré by sa mali odzrkadliť prevažne v jeho socio-ekonomickom rozvoji.

Hlavným cieľom neziskovej organizácie ACES Europe je povzbudiť súkromnú a verejnú iniciatívu v športe, ktorá by podporila nielen profesionálnych športovcov, ale aj súdržnosť, zdravie a kvalitu života obyvateľov miest. Titul Európske mesto športu prináša mestu niekoľko výhod. Okrem medzinárodného uznania, zviditeľnenia mesta, zvýšenia úrovne športovej a rekreačnej politiky mesta (šport a cestovný ruch) ponúka mestám aj možnosť zaradiť do siete miest športu v Európe, zapojiť sa do programov na získanie rôznych grantov Európskej komisie s ďalšími mestami EÚ a i. Prínosy, ktoré titul mestu prináša, môžeme rozdeliť do štyroch oblastí, a to finančnej, sociálnej, politickej a oblasti propagácie mesta. Prínosy pre jednotlivé oblasti zobrazujeme v tabuľke 2 (www.aceseurope.eu).

Tab. 2: Prínosy titulu Európske mesto športu

Oblasť	Prínosy
Finančná oblasť	<ul style="list-style-type: none"> - vytvorenie partnerstiev na lokálnej a medzinárodnej úrovni v záujme získania dotácií do športu prostredníctvom spoločne predkladaných projektov (napr. operačné programy, atď.); - vytvorenie dotačného programu mesta pre poskytovanie účelových neinvestičných dotácií pre športové kluby a združenia v rámci projektu; - pritiahnutie domácich a zahraničných sponzorov pre súťaže organizované v meste; - zvýšenie motivácie podnikateľských subjektov pre dobudovanie a vylepšenie športovej a rekreačnej infraštruktúry mesta;
Sociálna oblasť	<ul style="list-style-type: none"> - zvýšenie športového štandardu mesta, s tým súvisiacu sociálnu súdržnosť; zapojenie znevýhodnených skupín do športu; - zlepšenie zdravia a kvality života občanov; - informovanie športovej verejnosti o možnostiach získania dotácií pre šport z rôznych grantových výziev (MŠVVaŠ SR, Erasmus+, atď.); - nové pracovné miesta a získanie nových zručností pre miestnych obyvateľov.
Politická oblasť	<ul style="list-style-type: none"> - participácia na najväčšej sieti miest v športe EÚ; - zlepšenie a podpora politiky športu; - právo podieľať sa na konferenciách a kongresoch počas roka (s tým súvisiaca aj výmena skúseností medzi členmi); - tvorba hodnôt v oblasti politiky športu.
Oblasť propagácie mesta	<ul style="list-style-type: none"> - rozvoj cestovného ruchu propagáciou mesta ako člena európskej siete športových miest; - vytvorenie zvýhodneného spoločného balíka pre mediálnu kampaň, minimálne v lokálnych médiách, ktorým sa zviditeľnia všetky športové podujatia, ich organizátori, športovci a sponzori; - medzinárodné uznanie; - zviditeľnenie miest; - podpora mestskej regenerácie prostredníctvom vytvárania pozitívneho imidžu pôsobiaceho na obyvateľstvo krajiny žijúce mimo mesta.

Zdroj: vlastné spracovanie podľa www.emsbb.sk a www.aceseurope.eu, 2017.

Prideľovanie titulov sa vykonáva podľa zásad zodpovednosti a etiky, pričom sa zohľadňuje úloha športu ako faktora agregácie spoločnosti a prispievateľa kvality života, psychického a fyzického blahobytu ľudí a integrácii sociálnych tried do komunity. Mestá uchádzajúce sa o športový titul nemajú povinnosť organizovať veľké športové podujatia. Prioritne je hodnotená ich komunálna športová stratégia, kvalita poskytovaných športových služieb, kvalita infraštruktúry, plánovanie športových činností a vykonávané postupy v oblasti športu, ako aj schopnosť čo najprimeranejšie zosúladiť menované prvky (www.aceseurope.eu).

2. Metodológia

Cieľom príspevku je analýzou SWOT a maticou TOWS identifikovať pozitívne a negatívne súvislosti spájajúce sa s titulom EMŠ a navrhnúť možnosti jeho využitia pre mestá uchádzajúce sa o tento titul. V príspevku sme si stanovili nasledovný výskumný predpoklad: S titulom EMŠ sa bude spájať viac silných stránok a príležitostí ako slabých stránok a ohrození. Objektom skúmania je mesto Banská Bystrica, ktoré získalo titul Európske mesto športu v roku 2017.

Zhodnotenie silných stránok a príležitostí sme realizovali prostredníctvom analýzy SWOT a matice TOWS. Cieľom analýzy SWOT je identifikovať, do akej miery sú súčasné stratégie organizácie a jej špecifické silné a slabé miesta relevantné a schopné sa vyrovnávať so zmenami, ktoré nastávajú v prostredí. Nazýva sa aj analýzou

silných (S) a slabých stránek (W), příležitostí (O) a hrozeb (T) a pozostává původně z dvou analýz (analýzy SW a analýzy OT). Analýza SWOT může být velmi užitečným způsobem sumarizace mnohých analýz a ich kombinování s klíčovými výsledky analýzy prostředí organizace a jejích schopnostmi. Tato analýza může být také použita k identifikaci možností dalšího využití unikátních zdrojů nebo klíčových kompetencí organizace (Jakubíková, 2008).

Obrázek 1 ilustruje čtyři alternativní strategie matice TOWS. Strategie jsou založené na externím prostředí (příležitosti a hrozby) a interním prostředí (silné a slabé stránky). Matice TOWS má širší rozsah a rozdílné zaměření jako analýza SWOT. Matice TOWS je koncepční rámec pro systematickou analýzu, která začíná hrozbami (T v TOWS), protože v mnohých situacích organizace uskutočňuje strategické plánování v důsledku vnímané krize, problému nebo hrozby (Wehrich et al., 2010).

Obr. 1: Matice TOWS

Externé faktory \ Interné faktory	Interné silné stránky (S)	Interné slabé stránky (W)
Externé příležitosti (O)	SO strategie: Maxi-Maxi (potenciálně najspešnejšia stratégia využívajúca silné stránky a príležitosti)	WO stratégia Mini-Maxi: (rozvojová stratégia na prekonanie nedostatkov s cieľom využiť príležitosti)
Externé hrozby (T)	ST stratégia: Maxi-Mini (silné stránky sa využívajú na zvládnutie hrozieb alebo vyhnutie sa hrozieb)	WT stratégia (šetrenie, likvidácia a spájanie organizácií z dôvodu minimalizovania nedostatkov a hrozieb)

Zdroj: Wehrich et al. (2010)

Prezentovanej analýze SWOT a matici TOWS predchádzala socio-ekonomická analýza vychádzajúca z interných dokumentov mesta Banská Bystrica a dotazníkového prieskumu realizovaného u obyvateľov mesta Banská Bystrica (bližšie viď Šulajová, Vaňová, 2019). Základ zostavenej analýzy predstavoval dotazník, ktorým sme zisťovali prínosy titulu Európske mesto športu pre obyvateľov mesta Banská Bystrica a rovnako aj ich názory na prínosy plynúce z titulu pre samotné mesto. Súčasťou sociálnej analýzy bola aj uskutočnená analýza športových podujatí, ktorá na základe počtu organizovaných športových podujatí a kategórií, stanovených podľa teoretických východísk, porovnávala organizované športové podujatia mestom Banská Bystrica v rokoch 2014-2017. Ekonomická analýza primárne skúmala vplyv titulu Európske mesto športu na podporu rozvoja športovej infraštruktúry. V ekonomickej analýze sme okrem podpory športovej infraštruktúry zisťovali aj aký obnos finančných prostriedkov vynaložilo mesto Banská Bystrica v súvislosti s titulom Európske mesto športu. Informácie uvedené v matici SWOT sme ďalej získali z údajov dostupných na oficiálnej stránke iniciatívy ACES Europe, ktorá mestám udeľuje športové tituly a prostredníctvom realizovaného prieskumu zameraného na porovnanie titulov udeľovaných mestám. Cieľom tohto prieskumu bolo porovnať udeľované tituly jednotlivými iniciatívami, podľa stanovených kritérií (hodnotenie, kritériá, komisia, postup, monitorovanie, predloženie prihlášok), ktoré sme si určili prostredníctvom nadobudnutých informácií plynúcich z teoretických východísk. V prieskume sme vzájomne porovnávali nasledovné tituly: Európske hlavné mesto kultúry, Európske hlavné zelené mesto, Európske zelené mesto, Európske hlavné mesto inteligentného cestovného ruchu, ocenenie Európske mesto spravodlivého a etického obchodu a športové tituly. V príspevku sa zameriame len na identifikovanie pozitívnych a negatívnych súvislostí spájajúcich sa s titulom EMS, pričom navrhujeme možnosti jeho využitia pre mestá uchádzajúce sa o tento titul.

3. Výsledky a diskusia

Na základe teoretických a praktických výsledkov sme zostavili dve matice SWOT. Prvá matice SWOT hodnotí silné a slabé stránky a príležitosti a hrozby plynúce pre mestá získaním športového titulu.

K silným stránkam titulu radíme najmä rast propagácie športu v meste a podporu imidžu športu v meste, nárast počtu športových podujatí, najmä pre vybrané skupiny obyvateľov (seniori, hendikepovaní, rodiny s deťmi) a v rámci uchádzania sa o titul získanie prehľadu o stave športu v meste (vypracované analýzy, zosumarizované informácie o športe a pod.). Iniciatíva získania titulu mestami podnecuje mestských predstaviteľov k väčšiemu záujmu o šport v meste a podporuje ich vyjednávaciu schopnosť (napr. pri získavaní hlasov na schválenie investícií z rozpočtu mesta do rozvoja športovej infraštruktúry a pod.). Za slabú stránku športového titulu pokladáme neposkytnutie finančnej podpory pre mestá, ktoré získajú titul. K ďalším slabým stránkam patrí veľké množstvo titulov udeľovaných mestám počas jedného roku a veľké množstvo kategórií titulov a slabú metodiku hodnotenia miest. Jednou z najväčších hrozieb pre mestá je nezískanie titulu, a to najmä z dôvodu povinnej platby registračných poplatkov. Okrem tohto poplatku, mestá kandidatúre venujú čas a už v tejto fáze vyčleňujú výdavky

na šport a jeho podporu v meste. Športový titul sa ukázal ako dobrá príležitosť na získanie dotácie od vlády na šport. Túto dotáciu zatiaľ získalo mesto Košice, Nitra a Banská Bystrica. Podrobný prehľad silných a slabých stránok a príležitostí a hrozieb pre mestá v spojitosti s titulom uvádzame v tabuľke 3.

Tab. 3: Matica SWOT titulu EMŠ a jeho vplyvu na mestá

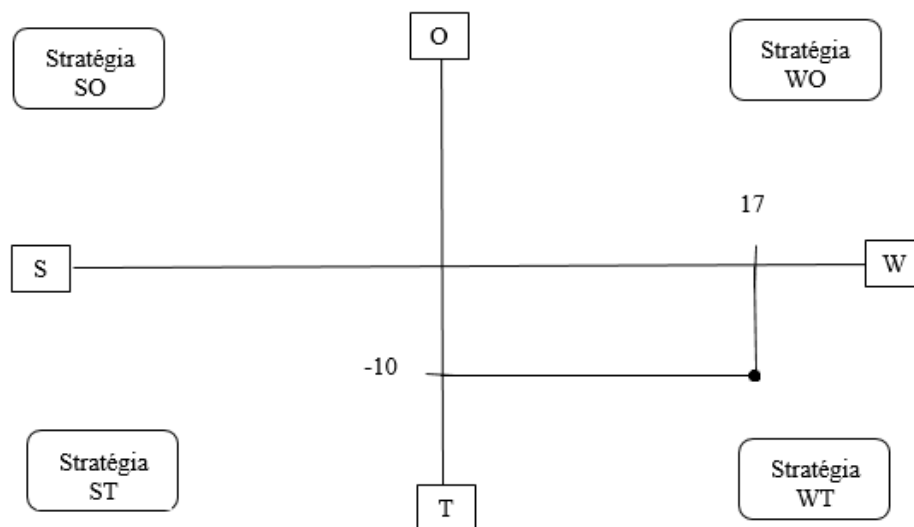
S	W
Podporuje rast propagácie športu v meste (5b)	Mestá za udelený titul nezískajú finančnú podporu od spoločnosti ACES (5b)
Zlepšuje a podporuje imidž mesta (4b)	Počas jedného roku získa titul viacero miest (znižuje sa ich medzinárodná propagácia) (5b)
Podporuje rast športových podujatí v meste (najmä pre vybrané skupiny obyvateľov) (3b)	Slabá metodika a hodnotenie prínosov spojených s udeľovanými titulmi (4b)
Podnecuje mestá k väčšej iniciatíve a záujmu o šport a športové dianie (3b)	Nezverejnené záverečné hodnotiace správy miest a ich výsledkov (4b)
Silnejšia vyjednávacía schopnosť v oblasti podpory športu mestom (2b)	Slabá podpora športu v mestách zo strany ACES Europe (slabý marketing, personálna pomoc, organizačná a pod.) (4b)
Vytvorenie prehľadu (kandidátskeho dokumentu) o stave športu v meste (monitoring športu v meste) (2b)	Horšia propagácia titulu na medzinárodnej úrovni (veľa kategórií titulov v jeden rok) (3b)
	Ponuka inšpiratívnych nápadov pre mestá, ale za poplatok (2b)
	Poplatky spájajúce sa s členstvom siete športových titulov (2b)
	Poplatky za imidžové práva (2b)
	Výdavky miest na návštevy komisie (3b)
	Povinnosti pre mestá plynúce už počas kandidatúry o titul (existencia možnosti nezískania titulu) (2b)
Spolu silné stránky: 19b	Spolu slabé stránky: 36b
O	T
Príležitosť usporiadať významnejšie športové podujatia (medzinárodné) a prilákať tak zahraničných turistov a zahraničných sponzorov a partnerov (5b)	Nezískanie titulu (registračné poplatky, čas, peniaze) (5b)
Príležitosť pre spoluprácu so zahraničnými a domácimi športovými partnermi a mestami (4b)	Riziko nezískania peňazí od vlády a sponzorov aj napriek získanému titulu (4b)
Príležitosť zdieľať inšpiratívne nápady miest v oblasti športu (3b)	Rozdrobenie peňazí plynúcich do športu (najmä pre športové kluby a organizácie) (3b)
Príležitosť získať granty a dotácie na rozvoj športu v mestách (2b)	Slabý výsledný efekt rozvoja športu v mestách vplyvom získaného titulu v porovnaní s vloženým úsilím (3b)
	Nedostatočné využitie získaného titulu (slabý marketing, slabá propagácia titulu v meste (národná, medzinárodná) a pod. (3b)
	Činnosti spojené s titulom EMŠ sú delegované na pracovníkov oddelenia športu v meste, čím môže dôjsť k neprimeranej pracovnej záťaži zamestnancov (2b)
	Platba vysokých sankcií za nedodržanie stanovených pravidiel (2b)
	Zvyšujúce sa poplatky na získanie titulu (2b)
Spolu príležitosti: 14b	Spolu ohrozenia: 24b

Zdroj: Vlastné spracovanie (2019)

Na základe vytvorenej SWOT matice sme ďalej spracovali údaje do TOWS matice. Stupnicu pre bodovanie silných a slabých stránok a príležitostí a hrozieb sme si určili v rozmedzí od 0 po 5 bodov. Následne sme položkám v zhotovenej SWOT matici pridelili body. Položkám, ktorým sme priradili vyšší počet bodov pokladáme

v porovnání s ostatnými uvedenými položkami za důležitéjší.

Obr. 2: TOWS Matice vplyvu titulu EMŠ na mestá

Zdroj: Vlastné spracovanie (2019)

Obrázok 2 ilustruje zhotovenú maticu TOWS, ktorá zhodnocuje vplyvy titulu EMŠ na mestá. Podľa dosiahnutých počtov bodov, by mali mestá zaujímavé sa o titul EMŠ využiť stratégiu WT. Mestá by sa teda mali snažiť o znižovanie vnútorných nedostatkov (slabé stránky) spájajúcich sa s titulom a rovnako sa snažiť vyhýbať vonkajším hrozbám.

Mestám, ktoré majú záujem podniknúť zapájanie obyvateľov do organizovaných podujatí, získať sponzorov a podporiť rozvoj infraštruktúry (kultúra, šport a pod.) navrhujeme, aby si v intervale 5 rokov stanovili podporiť šport a jeho rozvoj v meste v jednom roku a v priebehu ďalších 5 rokov vo vybranom roku podporiť kultúru a pod. V rámci roku športu sa mesto môže označiť ako mesto športu alebo môže šport prezentovať aj pod názvom napr. banskobystričský rok športu. V roku športu sa mesto zameria na podporu športu a jeho rozvoj, v zmysle vyčlenenia peňažných prostriedkov, ktoré investuje do športu, usporiada viacero športových podujatí (konferencií, rozhovorov so športovcami) pre rôzne skupiny obyvateľov, bude sa snažiť získať sponzorov, zvýši dotácie do športu, nadviaže užšiu spoluprácu s klubmi a združeniami pri organizovaní športových aktivít pre obyvateľov a zaznamená ich potreby v športe, začne publikovať okrem radničných novín aj noviny, ktoré budú informovať o dianí v športe v meste a určí si ambasádorov v športe. Vo vydávaných novinách so športovou tematikou každý mesiac mesto priblíži históriu športovania v meste, zverejní rozhovor so športovým ambasádorom a významnými športovcami, bude informovať o výhodách športovania pre človeka a popisovať jednotlivé športy a ich výhody plynúce pre obyvateľov. V novinách ďalej uvedie informácie o ihriskách, na ktorých je možné daný šport vykonávať a o športových kluboch, ktoré sa jednotlivým športom v meste amatérsky, poloprofesionálne a profesionálne venujú. Pri podpore zapájania sa obyvateľov do športu a športových aktivít by malo mesto úzko spolupracovať so športovými klubmi a združeniami a majiteľmi ihrísk a športovísk. Mesto by sa v rámci spolupráce malo snažiť vyjednať v roku športu na určité obdobie nižšie poplatky (symbolické vstupné) pre športovanie (možnosť vyskúšať si šport za výhodnú cenu) a nižšie poplatky za prenájom telocviční, športovísk a ihrísk. Športové kluby a združenia budú mať možnosť sa pred obyvateľmi odprezentovať a získať potenciálnych členov do klubu a nových športovcov. Predpokladáme, že zníženie sumy vstupného výrazným spôsobom neovplyvní finančné prínosy športových klubov a združení a majiteľov ihrísk. Myslíme si, že nižšie vstupné by mohlo prilákať viacero záujemcov o šport.

Mestu navrhujeme vytvoriť športové poukazy (Elliott et al., 2010), do ktorých budú obyvatelia mesta zbierať pečiatky za absolvovanie športových aktivít a podujatí v meste. V športovom poukaze obyvatelia vyplnia svoj vek, pohlavie a športy, ktoré vykonávajú. Pri odovzdaní športového poukazu obyvatelia vyplnením krátkeho dotazníka zhodnotia rok športu v meste. Tieto informácie budú ďalej slúžiť ako podklad základných údajov pre uskutočnenie prieskumu a budú skúmať najmä pohľad obyvateľov na športy, ktorým sa začali venovať, pravidelnosť športovania, výhody plynúce zo športovania a zaznamenané zmeny v oblasti športu v danom roku. Z poukazov následne mesto vyhodnotí, koľko obyvateľov mesta (podľa veku a pohlavia) sa zúčastnilo uskutočňovaných

športových aktivit a aké prínosy sa s rokom športu zaznamenali. V prípade získania dobrého sponzora navrhujeme, aby mesto ocenilo drobným reprezentačným darčekom športovcov, ktorí sa v roku športu aktívne zúčastnia aspoň 10 športových aktivít a 3 konferencií o zdraví a životnom štýle ako účastníci alebo 3 organizovaných športových podujatí ako diváci. Na začiatku by mali predstavitelia mesta projekt mesto športu predstaviť a vyzvať obyvateľov k športovaniu a na konci roku by sa mal rok mesta športu uzavrieť odprezentovaním výsledkov z uskutočnených prieskumov a realizovaných zmien v športe v priebehu roka.

Mestu v roku športu odporúčame organizovať športové podujatia, do ktorých sa môže zadarmo zapojiť široká verejnosť (napr. joga v mestskom parku, nenáročná turistika a pod.). Mesto by v tomto prípade vynakladalo výdavky na jedného lektora, ktorý by precvičoval cviky viacerým športovým nadšencom a záujemcom. Navrhujeme do tohto projektu aktívne zapojiť v prípade mesta Banská Bystrica aj fakultu telesnej výchovy a športu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Mladí budúci tréneri by mohli pripraviť športové programy pre širokú verejnosť a prednášať ako športovať a cvičiť zdravo. Rovnako ako mesto Banská Bystrica organizovalo tréningy s niektorými ambasádormi, odporúčame mestám tento nápad v roku športu realizovať.

Do roku športu ďalej navrhujeme zapojiť aj základné, stredné a vysoké školy. Študenti fakulty telesnej výchovy a športu a významní športovci by mohli každý mesiac v roku usporiadať pre základné a stredné školy prednášky o športe, jeho výhodách a pozitívnych vplyvoch na zdravie. Usporiadané prednášky by mali žiakov a študentov podnietiť k pravidelnému športovaniu a vykonávaniu športových aktivít. Školám odporúčame v roku športu usporiadať pre žiakov a študentov v spolupráci so študentmi telesnej výchovy a športu športové dni, na ktorých ich budú povzbudzovať k aktívnemu vykonávaniu pohybu spôsobom, ktorý žiakom a študentom zaistí radosť a zábavu z vykonávaných pohybových aktivít.

Rok športu by mal obyvateľom mesta priniesť nasledovnú radu výhod:

- zvýšenie povedomia o športe a športových aktivitách v meste;
- získanie informácií o možnostiach vykonávania športu v meste;
- umožniť nahliadnuť do histórie športu a priblížiť obyvateľom významných športovcov, ktorí pôsobia alebo pôsobili v meste;
- predstaviť amatérske a profesionálne športové kluby a združenia, ktoré sa venujú rozličným športom v meste;
- prezentovať ihriská a športoviská v meste (ktoré sú zadarmo, ktoré s poplatkom, kedy sú dostupné pre verejnosť a pod.).

Mestá by v roku športu mali:

- nadviazať užšiu spoluprácu s majiteľmi športovísk a ihrísk, so športovými klubmi a združeniami, s obyvateľmi, profesionálnymi športovcami, sponzormi a fakultami telesnej výchovy a športu.
- šíriť informácie o výhodách športovania pre človeka;
- podporiť organizovanie športových podujatí (rast podujatí);
- investovať do rozvoja športovej infraštruktúry;
- podnietiť obyvateľov k vykonávaniu športu a začatiu športovania (športové poukazy).

Jedným z prínosom mesta športu by malo byť vytvorenie prehľadu ponuky športov a športovísk v meste s ich krátkym popisom a odkazom na oficiálnu internetovú stránku, kde sa záujemcovia o šport môžu dozvedieť bližšie informácie. K prínosom kvalitne zorganizovaného roku športu môžeme zaradiť aj dobrú spätnú väzbu od obyvateľov a vysokú úroveň spokojnosti obyvateľov s organizovanými športovými aktivitami v meste.

Aby bol rok mesta športu úspešný, je potrebné celý proces príprav, stanovovania cieľov a nadväzovania spolupráce plánovať minimálne rok dopredu. V tomto kroku odporúčame vybrané plánované ciele navrhnuť ako bakalárske a diplomové práce a poveriť študentov k ich vypracovaniu s možnosťou ich realizácie. Rovnakým spôsobom môže mesto v priebehu ďalších rokov podporiť oblasti ako kultúra, cestovný ruch, životné prostredie a ďalšie iné.

4. Záver – Obmedzenia a odporúčania

Cieľom príspevku bolo analýzou SWOT a maticou TOWS identifikovať pozitívne a negatívne súvislosti spájajúce sa s titulom EMŠ a navrhnúť možnosti jeho využitia pre mestá uchádzajúce sa o tento titul. Závety nášho výskumu potvrdzujú, že hodnotenie vplyvov plynúcich z titulu EMŠ je zdĺhavým procesom, ktorý by mal byť postavený na vhodne navrhnutej metodike merania s ohľadom na systém krajín a spôsobu zaradenia športu do verejných služieb.

Z výsledkov skúmania sme zistili, že existuje nepomer medzi výškou zaplatenej sumy za registračné poplatky a imidžové práva mestami v porovnaní so službami a prínosmi, ktoré by mali mestá vplyvom titulu získať od organizácie ACES Europe. Vzhľadom nato, že nie je možné presne vyhodnotiť prínosy spájajúce sa s titulom

EMŠ, sa zaoberáme aj možnosťou, či sa mestám oplatí uchádzať o titul. Podľa simulovaných výsledkov v podmienkach mesta Banská Bystrica nám vyplynulo, že mestu Banská Bystrica sa získanie titulu veľmi neoplatilo aj vzhľadom k prínosom a pomoci získanej od organizácie ACES Europe. Pri porovnaní výšky zaplatených poplatkov a zistených prínosov sme zhodnotili, že mesto mohlo rovnako uskutočniť všetky aktivity a činnosti na podporu športu aj bez titulu EMŠ. Do budúca preto odporúčame organizácii ACES Europe, aby dôkladne zvažila prínosy, ktoré mestám ponúka.

Za pozitíva získania titulu považujeme podporu rastu propagácie športu v meste a zlepšenie a podporu imidžu mesta. Za negatíva získania titulu považujeme výšku registračných poplatkov, počet ocenených miest titulom v priebehu jedného roka a počet kategórií udeľovaných titulov. Rovnako sa s titulom EMŠ spája viac hrozieb ako príležitostí. Hrozbou pre mestá uchádzajúce sa o titul EMŠ je jeho nezískanie. Mestám titul EMŠ vytvára vhodnú príležitosť pre usporiadanie významnejších športových podujatí (medzinárodných) a prilákanie zahraničných turistov a sponzorov a partnerov. Mestá by sa podľa výsledkov z matice TOWS mali pri uchádzaní o titul EMŠ snažiť minimalizovať slabé stránky spájajúce sa s titulom a redukovať možné ohrozenia.

Literatura

- [1] ACES Europe, (2019). *Informácie o športových tituloch*. [online]. [cit. 2019-01-20]. Dostupné z: www.aceseurope.eu.
- [2] ALLENDER C., FOSTER P., SCARBOROUGH M., RAYNER M., (2007). The burden of physical activity-related ill health in the UK. *Journal of Epidemiology and Community Health*, vol. 61, no. 4, pp. 344-348. ISSN 0143-005X. DOI 10.1136/jech.2006.050807.
- [3] BARBER B. L., ECCLES J. S., STONE M. R., (2001). Whatever happened to the “Jock,” the “Brain,” and the “Princess”? Young adult pathways linked to adolescent activity involvement and social identity. *Journal of Adolescent Research*, vol. 16, pp. 429-455. ISSN 0743-5584. DOI 10.1177/0743558401165002.
- [4] DANIELS M. J., NORMAN W. C., HENRY M. S., (2004). Estimating income effects of a sport tourism event. *Annals of Tourism Research*, vol. 31, no. 1, pp. 180-199. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2003.10.002.
- [5] ELIOTT, I. C., VALKAMA, P., BAILEY, S. J, (2010). Public Service Vouchers in the UK and Finland. In Bailey, S. J., Valkama, P., Anttiroiko, A. (eds.). *Innovations in Financing Public Services*. Hampshire: Palgrave MacMillan, pp. 253-274. ISBN 978-0-230-24159-6.
- [6] FREDLINE, L., DEERY, M., JARGO, L., (2006). *Host Community Perceptions of the Impact of Events: A Comparison of Different Event Themes in Urban and Regional Communities*. Gold Coast: CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd.
- [7] GETZ, D., (1991). Assessing the economic impacts of festivals and events: Research issues. *Journal of Applied Recreation Research*, vol. 16, no. 1, pp. 61-77. ISSN 0843-9117.
- [8] HAYEK, F. A., (1994). *Právo, zákonodárství a svoboda, Nový výklad principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha: Academia Praha. ISBN 80-200-0278-2.
- [9] HOBZA, V., REKTOŘÍK J. et al., (2006). *Základy ekonomie sportu*. Praha: Ekopress. ISBN 80-86929-04-3.
- [10] JAKUBÍKOVÁ D., (2008). *Strategický marketing. Strategie a trendy*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2690-8.
- [11] JÖNSSON, C., LEWIS, C., (2014). Impacts of Hosting a Sport Event in Tourism High Season. *RASAALA: Recreation and Society in Africa, Asia and Latin America*, vol. 5, no. 1. pp. 1-18.
- [12] MANKIW N. G., (2000). *Zásady ekonomie*, Praha: Grada Publishing. ISBN 8071698911.
- [13] Mesto Banská Bystrica, (2019). *Európske mesto športu*. [online]. [cit. 2019-01-20]. Dostupné z: www.emsbb.sk.
- [14] NOVOTNÝ, J., (2011). Sportovní akce - definice a členění. In NOVOTNÝ, J. et al. (eds.). *Sport v ekonomice*. Praha: Wolters Kluwer. pp. 455-464. ISBN 978-80-7357-666-0.
- [15] ŠULAJOVÁ, K., VAŇOVÁ, A., (2019). *Získanie titulu Európske mesto športu a jeho vplyv na rozvoj mesta*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- [16] TAYLOR J., FRISBY W., (2010). Addressing inadequate leisure access policies through citizen engagement. In Mair, H., Arai, S. M. Reid, D. G. (eds). *Decentring Work: Critical Perspectives on Leisure, Social Policy, and Human Development*. Calgary: University of Calgary Press. pp. 30-45. ISSN 978-1-55238-543-2.
- [17] WEIHRICH H., CANNICE MARK V., KOONTZ H., (2010). *Management*. New York: McGraw Hill. ISBN 978-0-07-070072-7.

Závery publikované v tejto štúdií sú výsledkom výskumu projektu VEGA 1/0334/19 Hodnotenie výkonnosti regionálneho školstva metódou hodnoty za peniaze na príklade gymnázií.

HODNOCENÍ BELGICKÝCH KREATIVNÍCH HUBŮ**Assessment of the Belgian creative centres****MARKÉTA CHALOUPKOVÁ****MARTINA JAŇUROVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Depart. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Public Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: marketa.chaloupkova@mail.muni.cz, martina.janurova@mail.muni.cz

Anotace

Cílem článku je prozkoumat nový nástroj rozvoje měst, tj. kreativní huby. Představen je projekt European Creativity Hubs Network, na základě kterého byly vybrány huby na území Belgie k hlubší analýze. Mezi použité metody patří zejména rešerše zahraniční literatury, komparace, syntéza a dotazníkový průzkum doplněný polostrukturovanými rozhovory se zástupci vybraných belgických kreativních hubů. Z výsledků výzkumu vyplynulo, jak huby fungují, jaké jsou jejich silné stránky (např. pracovní infrastruktura, komunikace, vztahy napříč sítěmi, směsice oborů a skutečnost, že kreativita nemá hranice) a slabé stránky (např. komunikační platforma musí být online a často aktualizovaná, krátkodobé členství, získání legitimacy a důvěryhodnosti, logistika, nedostatečné povědomí o činnosti a slabá politická podpora). Slabiny silně korespondují s identifikovanými hrozbami (např. nedostatek financí, potřeba být online či nedostatečná podpora z města). Potenciálem pro rozvoj hubů je podnikatelská podpora, dopad ekosystému, velmi dobré a multikulturní prostředí uvnitř týmu a vysoká poptávka veřejnosti. Vybrané belgické huby byly osobně navštíveny za účelem získání autentického dojmu. Na závěr byly navrženy opatření vedoucí k eliminaci hrozeb (např. posílení vztahů s jinými organizacemi za účelem navázání kontaktů, snížení administrativní zátěže a usnadnění přístupu k financím) či k využití předností (např. podpora mezisektorové spolupráce, zahraniční kontakty, vytváření sítí či investice do výzkumu a vývoje).

Klíčová slova

Belgie, benchmark, European Creative Hubs Network, kreativní huby, města

Annotation

The aim of the paper is to explore a new urban development tool, i.e. creative hubs. The European Creativity Hubs Network is presented, whereby hubs in Belgium have been selected for deeper analysis. The methods used include research of foreign literature, comparison, synthesis and questionnaire survey supplemented by semi-structured interviews with representatives of selected Belgian creative hubs. Research has shown how hubs work, what their strengths are (e.g. work infrastructure, communication, cross-networking, industry mixes, and the fact that creativity has no boundaries) and weaknesses (e.g., the communication platform must be online and frequently updated, short-term membership, gaining legitimacy and credibility, logistics, lack of activity awareness and weak political support). Weaknesses strongly correspond to identified threats (e.g. lack of finance, need to be online or lack of city support). The potential for hub development is business support, the impact of an ecosystem, a very good and multicultural environment within the team, and high public demand. Selected Belgian hubs were personally visited in order to get an authentic impression. Finally, measures to eliminate threats (e.g. strengthening relationships with other organizations to establish contacts, reduce administrative burdens and facilitate access to finance) or to exploit strengths (e.g. promoting cross-sectoral cooperation, foreign contacts, networking or investment in research and development).

Key words

Belgium, benchmarking, European Creative Hubs Network, creative hubs, cities

JEL classification: R11, R12, O14, O18

1. Úvod do teorie

V souvislosti s rozvojem společnosti, měnícím se demografickým a ekonomickým prostředím umocněným procesem globalizace a rozvojem informačních a telekomunikačních technologií se dostává do popředí tzv. kreativní ekonomika. Kreativní ekonomiku lze považovat za nový typ konkurenční výhody přispívající k rozvoji regionů a států. (Kludová, 2009) Růst v kreativních oblastech dále přispívá k tvorbě nových pracovních míst, ekonomickému růstu a vyšší konkurenceschopnosti. Úloha kreativity v pokroku zemí je proto nepochybná. (Chaloupková a kol., 2018) Stimulovat rozvoj kreativní ekonomiky lze skrze podporování vzniku a činnosti kreativních hubů, center, klastrů, inkubátorů či podporou vzniku kreativních čtvrtí a měst. (Reichová, 2018) Problémem je však chybějící komplexní pohled na tuto problematiku způsobený obtížemi kvantifikace kreativity v širším slova smyslu. (Tafel Viia a kol., 2015) Uvedený příspěvek se zaměřuje pouze na kreativní huby.

Obecně lze „huby“ definovat jako střediska, která dynamicky propojují různé talenty, odvětví, disciplíny či dovednosti, které zintenzivňují inovace. S termínem huby se lze setkat za posledních deset let velmi často, co je, ale novinkou jsou tzv. kreativní huby, o kterých se hovoří například v souvislosti s revitalizací brownfieldů (Kunc a kol., 2018). Samotným definováním pojmu „kreativní hub“ se zabývá řada autorů, která se obecně shoduje na tom, že kreativní huby mají tendenci zahrnovat „všechny věci všem lidem“ (British Council, 2016). Britská rada definovala kreativní huby jako fyzické nebo virtuální kreativní místo, které spojuje tvůrčí lidi v kulturních a kreativních odvětvích (British Council, 2015).

Kreativní huby na rozdíl od „obyčejných“ hubů vytváří síť, která řídí rozvoj kreativních odvětví na místní a regionální úrovni, čímž přispívá k růstu zaměstnanosti a vzdělanosti v kreativních odvětvích (Slach a kol., 2018). Jedinečnost kreativních hubů je dána zejména geografickým umístěním, kulturním kontextem, požadavky komunity či jedinečným modelem financování (Da Cunha a Selada, 2009). Z jedinečnosti vyplývá také požadavek na multikriteriální hodnocení pro vyjádření úspěchu činnosti hubu a nezbytnost řešit problémy, hledat opatření předcházející či zabraňující hrozbám individuálně s ohledem na potřeby konkrétního hubu. (Flew, 2013)

Další otázkou také je, jak odlišit kreativní huby od a hi-tech výrobců či nových médií. Podle zprávy o kreativních hubech z roku 2016 se liší ve třech ohledech. „První rozdíl je, že kreativní hub je více než jen budova a více než jen síť“ (British Council, 2016). Následný úspěch hubů je tady zcela závislý na spolupráci mezi jejich členy. Druhou odlišností je, že jsou kreativní huby (stejně jako kreativní centra) zakotveny ve svých komunitách a regionech, což se následně projevuje v jejich ekonomických, kulturních a společenských činnostech. Třetí odlišností je již dříve zmíněná originalita každého hubu. Odborníci se také shodují, že existuje několik komponent, které jsou zahrnuté do procesu utváření kreativních hubů. Jedná se zejména o inkubátory, virtuální platformy, speciální poskytovatele kulturních statků, rozvojové agentury, co-workingová centra a klastry.

Kreativní huby se skládají z mnoha tvarů a velikostí budov, ve kterých jsou kreativci a podniky umístěni do dočasných laboratoří a inkubačních prostor, které vzbuzují inovace, stejně jako online sítě, které spojují lidi prostřednictvím každoročního programu událostí. Zatímco některé prostory se specializují na určitý sektor, jiné obsahují širokou škálu disciplín dohromady. Tato diverzita v praxi znamená, že může být v hubu pouze pár lidí nebo i velká skupina. Kreativní huby dále rozdělit do šesti kategorií:

- Network (rozptýlená skupina jednotlivců nebo podniků);
- Studio (malý kolektiv jednotlivců / malých podniků v coworkingu);
- Centrum (rozsáhlá budova, která může mít i jiná aktiva, jako je kavárna, bar, kino, prostor pro tvůrce, obchod, výstavní prostory);
- Online platforma (používá pouze online metody - webové stránky / sociální média, aby se zapojilo rozptýlené publikum);
- Klaster (společné umístění kreativního jednotlivce a podniků v geografické oblasti);
- Alternativa (zaměřená na experimentování s novými komunitami, sektory a finančními modely). (British Council, 2015)

Názory na rozdělení hubů se mezi odborníky liší. Někteří autoři například považují za synonyma kreativní huby a klastry. (Spencer, 2008) Na základě rešerše literatury nicméně autorka příspěvku nepovažuje toto řešení za ideální, naopak mezi uvedenými pojmy spatřuje, stejně jako řada jiných autorů (např. Ferilli a kol., 2012), rozdíl. V uvedeném příspěvku je proto za kreativní klaster chápáno místo, které spojuje společenství kreativních jedinců, kde lidé, vztahy, nápady a talent mohou vytvořit rozmanité kreativní prostředí nabízející mnoho podnětů i svobodu projevu; a zároveň širokou, otevřenou a neustále se měnící síť mezilidských interakcí posilující jedinečnost a identitu každého z aktérů.

Naopak za huby autorka příspěvku považuje centra různé velikosti, která nabízejí k pronájmu plně vybavené prostředí včetně jednacích místností, kterou si jednotlivec může pronajmout na den, týden, stejně tak jako na rok. Jedná se o formu práce dvou a více nezávislých pracovníků, podnikatelů na volné noze či studentů, kteří pracují ve stejné kanceláři, nikoliv však pro stejnou firmu nebo na stejném projektu. Na rozdíl od internetové kavárny je koncept hubu založený na členství v komunitě podnikajících lidí, kteří mohou vzájemně spolupracovat, podílet se na vzdělávacích aktivitách a zároveň si mohou flexibilně vybrat pracovní prostředí, kde mohou být více produktivní.

Jak již bylo zmíněno, huby poskytují širokou škálu služeb včetně zakládání start-upů, rozvojové podpory ve formě workshopů a poradenství, vytváření sítí a událostí, prototypový a výrobní prostor, výzkum a vývoj. Huby mají také vliv na vnější prostředí, regeneraci městských a venkovských oblastí a současně působí jako majáky pro neviditelné komunity. (Goldenberg, 2009)

Kreativní huby jsou formovány potřebami a schopnostmi lokálních kreativních odvětví ale i potřebami celé ekonomiky. Jsou zakotveny v konkrétních kulturních kontextech, podporují specializované tvůrčí postupy a rozvíjejí vlastní hodnotové systémy. Úspěšné huby mají dva společné rysy: odolnost a udržitelnost. Tyto huby chápou podniky a kreativce, kteří pracují v jejich prostředí a jsou schopni reagovat na jejich potřeby. Pro další rozvoj území je tady důležité využít potenciálu, který kreativní huby vytváří. (Lampel a Germain, 2016)

2. Metody a data

Předložený příspěvek má dvoudílnou strukturu. Pro zpracování první části je zásadní teoretické ukotvení problematiky. Pomocí rešerše zahraniční literatury jsou definovány kreativní huby, poukázáno je také na rozdíly mezi kreativními huby a kreativními klastry. Dále je vysvětlen význam kreativních hubů, jejich funkce a typologie. Stěžejním dokumentem pro tvorbu teoretické části byl dokument „The Creative Hubs Report: 2016“.

Druhá část příspěvku obsahuje výsledky vlastního výzkumu. Výzkum se zabýval mapováním kreativních hubů na území Belgie. Pro zpracování praktické části bylo tedy stěžejní prozkoumat projekt s názvem European Creative Hubs Network (ECHN), který mapuje kreativní huby jednotlivých zemí Evropy. Na základě prostudování webové stránky projektu (www.creativehubs.eu) byly vybrány kreativní huby v Belgii jako příklady dobré praxe.

Belgické huby byly nejdříve prostudovány pomocí dostupných informací z příslušných webových stránek jednotlivých organizací. Následně byli osloveni konkrétní zástupci belgických kreativních hubů s žádostí o provedení strukturovaných rozhovorů. Z deseti oslovených ředitelů belgických hubů 80 % s pohovory souhlasilo. Za účelem zkvalitnění výzkumu byl proveden také dotazníkový průzkum mezi ostatními zaměstnanci belgických kreativních hubů. Návratnost dotazníků činila 65 %, což lze považovat za dostatečně reprezentativní vzorek. Dotazník obsahující sérii otevřených i uzavřených otázek, byl rozeslán elektronicky v období od 1. března do 1. dubna 2018.

Pro vytvoření reálné představy o chodu hubů byly jednotlivé huby osobně navštíveny. Za účelem zajištění co největšího autentického dojmu, nebyly uvedené návštěvy hubů předem ohlášeny. Veškeré výstupy získané prostřednictvím řízených rozhovorů, dotazníků či osobních návštěv byly následně analyzovány, syntetizovány a porovnány a zobecněny.

3. Výsledky

Jak již bylo zmíněno v metodice práce, výzkumná část byla zahájena podrobným nastudováním projektu European Creative Hubs Network (ECHN). Tento dvouletý projekt, jehož cílem je propojovat a posilovat odolnost kreativních hubů v Evropě, je spolufinancovaný Evropskou unií prostřednictvím meziodvětvové části programu Kreativní Evropa, a je součástí strategie Evropské komise pro kulturu v programu vnějších vztahů. Projekt je řízen Britskou radou ve spolupráci s šesti evropskými organizacemi, mezi které patří Betahaus (Německo), Bios (Řecko), Creative Edinburgh (VB), Factoria Cultural (Španělsko), Roco (VB), Kulturni Kod/Nova Iskra (Srbsko), a Evropská síť obchodních a inovačních center (EBN).

ECHN projekt byl zahájen v únoru 2016. Za uvedené dva roky fungování projektu se podařilo vybudovat funkční komunitní síť, a to zejména prostřednictvím hostování napříč evropskými kreativními centry, řady setkání kreativních lidí, tréninkového programu a sérii vzdělávacích workshopů. Každý workshop byl zaměřen na mírně odlišnou cílovou skupinu, a to od lidí, kteří kariéru v kreativním prostředí teprve rozjíždějí až po zkušené ředitele kreativních center a hubů. Záměrem všech workshopů bylo sdílení znalostí, předávání zkušeností, vznik nových kontaktů, a načerpání inspirace z příkladů z dobré praxe. Snahou ECNH je demonstrovat, že kreativní huby přispívají k růstu a odolnosti kreativního odvětví a k ekonomice jako celku.

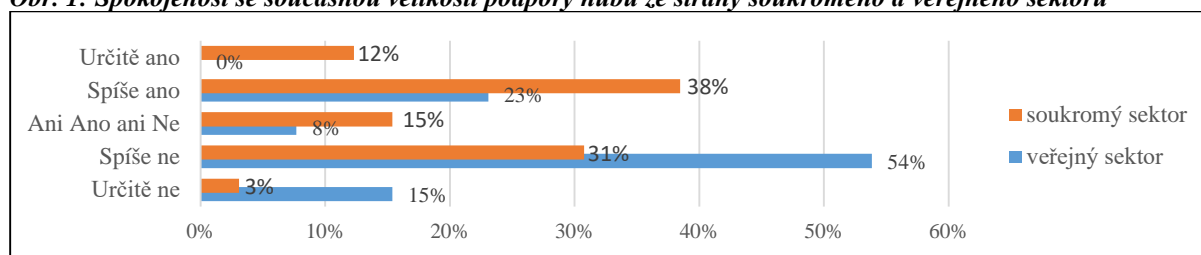
Za velmi důležitý přínos projektu lze považovat snahu o rozšíření povědomí a správné porozumění toho, co to ekosystém kreativních hubů je a jak funguje. Podle zprávy Britské rady je nyní ekosystém v celé Evropě dobře zaveden. Díky projektu došlo k vytvoření příznivého prostředí pro vznik nových hubů čerpajících inspiraci a zkušenosti z již etablovaných hubů. Díky projektu ECHN došlo také k lepšímu porozumění základních elementů, se kterými se dennodenně kreativní huby setkávají (jaké problémy či výzvy řeší).

Na základě prostudování všech kreativních měst, center a hubů Evropy, představených v rámci výše zmíněného projektu ECHN, bylo autorkou příspěvku vybráno území Belgie k hlubší analýze. Důvodem výběru uvedeného prostředí byla také skutečnost, že se autorka v době psaní článku nacházela po dobu jednoho roku ve zvoleném území, čímž byl usnadněn dotazníkový průzkum, rozhovory i osobní návštěva hubů.

V rámci navazujícího výzkumu byla provedena případová studie, která se detailněji věnuje analýze kreativních hubů na území Belgie. Mezi sledované organizace patřili Wap's Hub, Green hub, Le Hub créatif, Centre de création des Belneux, Plug-R, De Kruitfabriek, Culture Agora, Ifa laboratory, Brussels Art Factory a L'atelier Co-oking. Uvedené huby resp. jejich zástupci a zaměstnanci byli osloveni emailem za účelem spolupráce na kvalitativní části výzkumu. S řediteli jednotlivých hubů byly provedeny řízené rozhovory. Vzhledem k jedinečnosti každého hubu byl každý rozhovor zcela unikátní. Poznatky či návrhy jednotlivých zástupců kreativních hubů byly shrnuty a zobecněny.

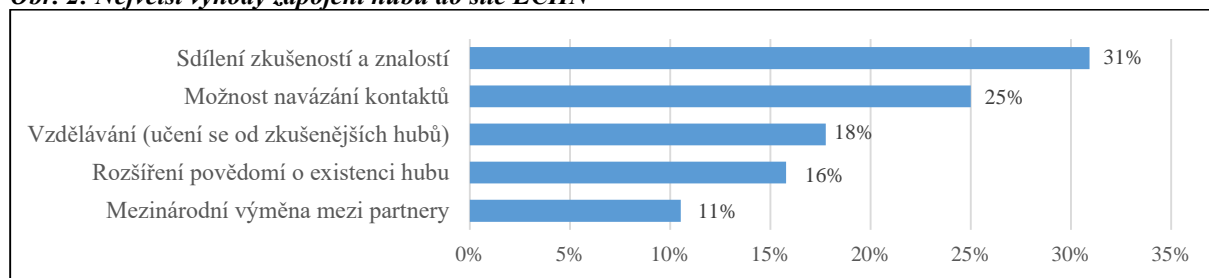
Z obecné charakteristiky respondentů vyplynulo, že nejvíce dotazovaných pracuje v kreativním hubu, který funguje již tři až pět let nebo v hubu, který funguje jeden až dva roky. Celkově se tedy dá říci, že existence belgických hubů je relativně novým trendem, což dokládá také fakt, že dvě třetiny hubů vznikly na zelené louce (jedna čtvrtina revitalizací brownfieldu a pouze 10 % změnou využití již existující budovy) a fakt, že technické zázemí považuje 77 % respondentů za adekvátní. Mezi hlavní činnost hubu patří poskytování prostoru pro mladé kreatívce, uskutečňování tematických workshopů, pořádání výstav či poskytování vybavení. Původní využití hubu se změnilo v téměř každém případě. K rozšíření využití hubu došlo ve dvou třetinách případů, a to zejména z důvodu tlaku ze strany samotných kreativců (45 %), veřejnosti (23 %) či konkurence (15 %). Ke zmenšení původního využití hubu došlo v případě dvou dotazovaných organizací a to z důvodu poklesu zájmu o činnost a nedostatku financí. V návaznosti na toto zjištění byla zkoumána míra finanční a nefinanční podpory hubů ze strany soukromého a veřejného sektoru. Z výsledků vyplynulo, že více než polovina respondentů není spokojena se současnou mírou podpory veřejného sektoru. U podpory ze strany soukromého sektoru je tomu přesně naopak. Respondenti jsou spokojeni zejména s poskytováním financí na provoz hubu (47 %), podporu při propagaci pořádaných akcí a workshopů (23 %) či s poskytováním poradenství (12 %).

Obr. 1: Spokojenost se současnou velikostí podpory hubu ze strany soukromého a veřejného sektoru

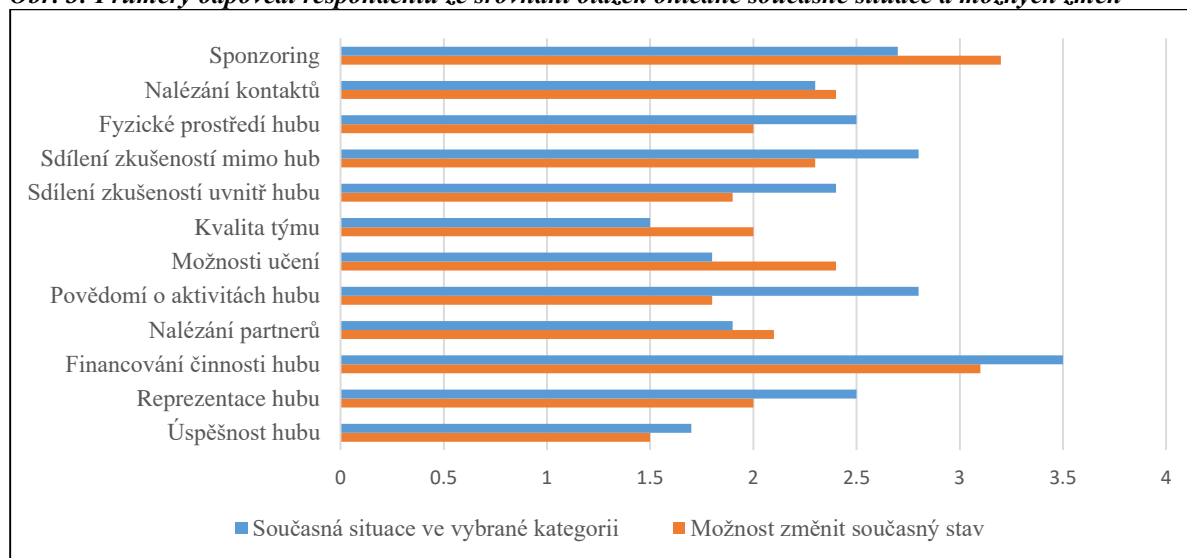
Zdroj: vlastní dotazníkové šetření (2018)

Možnost zapojení hubu do sítě ECHN považují necelé dvě třetiny respondentů za důležité. Největší výhodou ze zapojení je pak spatřují ve sdílení zkušeností a znalostí, a to jak mezi jednotlivými belgickými huby navzájem, tak mezi ostatními evropskými huby. Další výhodou je možnost navázání kontaktů, a to jak v rámci sítě, resp. se členy hubu, tak s jejich sponzory i s aktivními lidmi mimo hub, kteří se zabývají kreativními odvětvími. Třetí nejčastěji zmiňovanou výhodou byla možnost vzdělávání se, resp. učení se od více zkušených evropských hubů. Pětici největších výhod uzavírá možnost rozšiřování povědomí o mezinárodní výměně mezi partnery.

Obr. 2: Největší výhody zapojení hubu do sítě ECHN

Zdroj: vlastní dotazníkové šetření (2018)

Následně měli respondenti hodnotit současnou situaci v jednotlivých kategoriích a uvést, zda si myslí, že vedení jejich hubu dokáže současnou situaci v těchto kategoriích zlepšit samostatně bez pomoci zvenčí. Následující graf uvádí průměry z odpovědí respondentů na škále od 1 – velmi spokojen/určitě ano po 5 – velmi nespokojen/určitě ne. Ze všech kategorií byli respondenti nejvíce spokojeni se současnou situací v oblasti kvality týmu, úspěchem hubu a možností se vzdělávat. Naopak nejméně spokojeni jsou s financováním hubu. Celkově se situace za posledních pět let nejvíce zlepšila v kategoriích: kvalita a kvantita pořádaných akcí, podpora vzdělávání, clientský servis, propojení mezi lidmi, sdílení ukázkových příběhů z komunity kreativců, granty a půjčky z vládních agentur. Naopak nejvíce se podle respondentů situace za posledních pět let zhoršila v obtížnosti získat finance, administrativě spojené se založením a vedením firem, nedostatečné podpoře podnikatelů ze strany vedení města, nalezení stálého obchodního partnera, a orientaci mezi podpůrnými programy a fondy.

Obr. 3: Průměry odpovědí respondentů ze srovnání otázek ohledně současné situace a možných změn

Zdroj: vlastní dotazníkové šetření (2018)

Z výzkumu belgických hubů vyplynulo, že mezi silné stránky patří zejména pracovní infrastruktura, která vytváří inspirativní pracovní prostor hostující různorodou komunitu podnikatelů, praktiků, investorů, multifunkčního kreativního týmu, komunikaci a vztahy napříč celou sítí, směsíci oborů v rámci centra a samozřejmě skutečnost, že kreativita nemá hranice. Na druhou stránku mezi slabé stránky patří zejména fakt, že komunikační platforma musí být online a často aktualizovaná, krátkodobí členové, získat legitimitu a důvěryhodnost v ekonomickém sektoru, problém s logistikou, nedostatečné povědomí o činnosti hubu, a slabá podpora ze strany politické reprezentace. Z rozhorů lze ještě doplnit problém s jednoduchými kvantitativní metrikou, které musí být vždy vyváženy řadou kvalit a hodnot. Také huby musí vyvinout více práce, aby našly vhodné metody hodnocení, které odráží skutečnou realitu.

Z rozhovorů rovněž vyplynulo, že největším potenciálem pro rozvoj hubů je podnikatelská podpora (např. vzdělávání podnikatelských dovedností, inkubační a akcelerační program, příležitost k vytváření sítě), dopad ekosystému (propojení klíčových aktérů napříč sektory, aby spolupracovaly na společných výzvách), velmi dobré a multikulturní prostředí uvnitř týmu, vysoká poptávka po akcích ze strany veřejnosti (resp. rostoucí zájem o kulturní život). Někteří ředitelé hubů považují za příležitost také zapojení místních a mezinárodních členů do sítě a existenci investorů. Kreativní huby se také rychle stávají celosvětovým fenoménem, který představuje kolektivní

přístup, který umožňuje vyrovnat se s nejistým sociálním, kulturním a ekonomickým prostředím a vytvářet širokou škálu dopadů (rozvoj talentů, regionů nebo neformálního vzdělávání). Jako autorka bych ráda dodala, že za příležitost spatřuji také možnost tvorby hubů metodou bottom-up ale i top-down.

Za největší hrozbu do budoucna považují zástupci belgických kreativních hubů nedostatek financí, neustálou potřebu být online a nedostatečnou podporu ze strany veřejného sektoru. Za problémovou vidí také budoucí potřebu modernizovat zázemí tak, aby odpovídalo požadavkům doby (hrozba zastaralé technologie a vybavení). Úspěch huby by mohla negativně ovlivnit také nízká poptávka ze strany zákazníků vlivem rostoucí konkurence či pokles nadšení a úsilí ze strany partnerů a sponzorů. Pro huby uvažující o rozšíření je hrozbou špatný výběr lokality. Autorky by opět rády výčet doplnily a to o hrozbu ve formě výzvy, kterou představuje digitalizace, na kterou by nemusely stihnout kreativní huby závčas zareagovat.

Pro odstranění hrozeb či zmírnění vlivu dopadu na činnost kreativních hubů by autorka doporučila posílit vztahy s vládními a nevládními organizacemi, obchodními komorami a dalšími příslušnými institucemi, a to nejen za účelem navázání kontaktů, ale také za účelem snahy o odstranění administrativní zátěže a usnadnění si přístupu k financím (půjčkám, úvěrům, sníženému nájmu atd.). Doporučila bych také podporovat vytváření silných konexí napříč sektory, což se pojí také s radou zůstat i nadále v kontaktu se zahraničními kreatívci či centry a huby čili pokračovat v podpoře vytváření sítí. V případě dostatku financí autorka doporučuje investovat do výzkumu a vývoje a tím se připravit na výzvu digitalizace.

4. Závěr

Není sporu o tom, že kreativní odvětví hrají důležitou roli v politikách národního hospodářského růstu, a to z důvodu jejich dynamické povahy, strukturálního přínosu k výrobě a zaměstnanosti a potenciálu růstu. Otázkou ale zůstává, jak vytvořit vazbu mezi kreativními odvětvími a širší ekonomikou, aby mohla vzniknout účinná kreativní ekonomika? Či jakým způsobem podporovat oblasti, kde dochází k růstu kreativity? Odpovědi na uvedené otázky jsou tzv. kreativní huby, které umožní kreativcům připojení, komunikaci a spolupráci.

Kreativní huby umožňují tvůrcům kreativity komunikovat v různých sektorech, jednat v globálním měřítku, hodnotit a vylepšovat nabídku, učit se, získat zpětnou vazbu a shromáždit důkazy, které potřebují k růstu. Kreativní huby také fungují jako spojení mezi tvůrčí, kulturní a technologickou oblastí, stejně jako zúčastněné strany, tvůrci politik a vláda. Kreativní huby jsou rychle rostoucím světovým fenoménem současnosti.

Uvedený příspěvek se věnuje analýze problematiky kreativních hubů. V rámci výzkumu došlo k hlubšímu prozkoumání projektu Síť evropských kreativních hubů, na jehož základě byly vybrány kreativní huby v Belgii k hlubší analýze. Se zaměstnanci belgických kreativních hubů byl proveden dotazníkového průzkumu doplněný o řízené rozhovory s řediteli belgických hubů a osobní návštěvu vybraných hubů. Výzkum přinesl konkrétní výsledky v oblasti silných a slabých stránek, příležitostí i hrozeb souvisejících s existencí a činností hubů, proto je cenným podkladem pro budoucí SWOT analýzu, strategické dokumenty či případové studie.

Literatura

- [1] BRITISH COUNCIL, (2015). *HubKit: made by hubs for emerging hubs*. [online]. [cit. 13-03-2019]. Dostupné z: <https://creativeeconomy.britishcouncil.org/blog/15/06/28/creative-hubkit-made-hubs-emerging-hubs/>.
- [2] BRITISH COUNCIL, (2016). *The Creative Hubs Report: 2016* [online]. [cit. 13-03-2019]. Dostupné z: <https://creativeeconomy.britishcouncil.org/media/uploads/files/HubsReport.pdf>.
- [3] DA CUNHA, I. V., SELADA, C., (2009). Creative urban regeneration: the case of innovation hubs. *International Journal of Innovation and Regional Development*, vol. 1, no. 4, pp. 371-386. ISSN 1753-0660.
- [4] FERILLI, G., SACCO, P. L., BLESSII, G. T., (2012). Cities as Creative Hubs: From Instrumental to Functional Values of Culture-led Local Development. In Baycan, T., Nijkamp, P., Girard, L. F. (eds.). *Sustainable City and Creativity: promoting creative urban initiatives*, Burlington, pp. 271-296. ISBN 9781409420019.
- [5] FLEW, T., (2013). Introduction: creative industries and cities. In Flew, T. (eds.) *Creative Industries and Urban Development*. Routledge, pp. 9-22. ISBN 9781315868639.
- [6] GOLDENBER, J., HAN, S., LEHMANN, D. R., HONG, J. W., (2009). The role of hubs in the adoption process. *Journal of marketing*, vol. 73, no. 2, pp. 1-13. ISSN 00222429. DOI 10.1509/jmkg.73.2.1.
- [7] CHALOUPKOVÁ, M., KUNC, J., DVOŘÁK, Z., (2018). The Creativity Index Growth Rate in the Czech Republic: a Spatial Approach. *Geographica Technica*, vol. 13, no. 1, pp. 30-40. ISSN 2065-4421. DOI 10.21163/GT_2018.131.04.
- [8] KLOUODOVÁ, J., (2009). Kreativní ekonomika a její měření. *Ekonomický časopis*, vol. 57, no. 3, pp. 247-262. ISSN 0013-3035.

- [9] KUNC, J., TONEV, P., MARTINÁT, S., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., DVOŘÁK, Z., CHALOUPKOVÁ, M., JAŇUROVÁ, M., KRAJÍČKOVÁ, A., ŠILHAN, Z., (2018) Industrial legacy towards brownfields: historical and current specifics, territorial differences (Czech Republic). *Geographia Cassoviensis*, vol. 7, no. 1, pp. 76-91. ISSN 1337 – 6748.
- [10] LAMPEL, J., GERMAIN, O., (2016). Creative industries as hubs of new organizational and business practices. *Journal of Business Research*, vol. 69, no. 7, pp. 2327-2333. ISSN 0148-2963. DOI 10.1016/j.jbusres.2015.10.001.
- [11] REICHOVÁ, V., (2018). Kreativní sousedství a vědecké čtvrtě – charakteristiky a odlišnosti z hlediska sociální interakce a využití městského prostoru. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 790. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-43.
- [12] SCHLACH, O., IVAN, I., ŽENKA, J. (2018). Rozmístění kreativních odvětví ve velkých městech: srovnání Brna a Ostravy. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 333-339. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-43.
- [13] SPENCER, G. M., (2008). Creative Economies and Diverse Places: An Analysis of Creative Hubs in Canada. *Compendium of Research Papers the International Forum on the Creative Economy*, vol. 63, no. 1, pp. 63-72. ISBN 978-0-88763-874-9.
- [14] TAFEL-VIIA, K., TERK, E., LASSUR, S., VIIA, A., (2015) Creative industries in the capital cities of the Baltic States: Are there innovations in urban policy?. *Moravian Geographical Reports*, vol. 23, no. 4, pp. 47-58. DOI 10.1515/mgr-2015-0024.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity s názvem „Kreativní a smart města: strategie a nástroje udržitelného rozvoje,, (MUNI/A/1137/2018).

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-80

MEASUREMENT OF SOFT FACTORS IN THE EU REGIONAL DEVELOPMENT: CASE OF MEDIA IMAGE OF CZECH REGIONS

Měření měkkých faktorů v regionálním rozvoji EU: Příklad mediálního obrazu českých regionů

EVA POLEDNÍKOVÁ

Katedra evropské integrace | *Department of European Integration*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
VŠB - Technická univerzita Ostrava | VŠB - Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 702 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: eva.polednikova@vsb.cz

Annotation

In the European Union, there is the belief that with the limited development potential of European territory, the endogenous development factors have become more important. However, there is a lack of a systematic and simultaneous assessment of the role soft factors. The aim of this paper is to contribute to the discussion and to extend the existing knowledge of the theoretical and methodological foundation of the geographical research of the importance of “soft” factors and the importance of media image of regions as one of the intangible factors in the Czech Republic. Results of literature review showed the majority of studies of soft factors of regional development in central eastern countries of the EU have focused on the human and social capital or institution. Image of the region influenced by media (TV) is one of the intangible factor which is rarely included into evaluation of regional development factors. Anylysis revealed that media landscape of the Czech Republic does not always comply with genuine features of individual regions.

Key words

media, regional development, soft factors

Anotace

V Evropské unii převládá přesvědčení, že s omezeným rozvojovým potenciálem evropského území se stále důležitějšími stávají faktory endogenního rozvoje. Systematické a souběžné hodnocení role měkkých faktorů je však nedostatečné. Cílem článku je přispět k diskusi a rozšířit dosavadní znalosti teoretických a metodologických východisek geografického výzkumu významu „měkkých“ faktorů a významu mediálního obrazu regionů jako jednoho z nehmotných faktorů regionálního rozvoje v České republice. Výsledky literární rešerše ukázaly, že většina studií měkkých faktorů regionálního rozvoje v zemích střední a východní Evropy se zaměřují na lidský a sociální kapitál či instituce. Obraz regionu ovlivněného médii (TV) je jedním z nehmotných faktorů, který je do hodnocení faktorů regionálního rozvoje zřídka zahrnut. Zjistilo se, že mediální prostředí České republiky ne vždy odpovídá skutečným rysům jednotlivých regionů.

Klíčová slova

média, regionální rozvoj, měkké faktory

JEL classification: C80, O18, R11, R12

1. Introduction

In recent years, the interest in the issue of spatial development and imbalances in the European Union (EU) has increased and has been analysed in numerous studies using a variety of different approaches. The reasons can be seen in the fact that economic growth theory has advanced greatly over the last decades. The EU's internal diversity and inequalities are reflected in the quality of living standards, different pace of development of the European territory and also spatial organization of economic and social activities. The spatial economy was given new impetus in the 1990s with the work on the new economic geography, which provided economists with new tools

to examine why and where population or economic activity is located. Assessment of regional (spatial) development and disparities (mainly at the level of NUTS 2 or NUTS 3 regions) and identification of key development and competitiveness factors, that may contribute to increasing the dynamics and development potential, is crucial to adopt the measures supporting the long-term growth of regional economies. (Poledníková, 2018) Policy makers need a clear sense of its current position and latent factors of competitiveness to better understand the potential development options and limitations for countries and they can more clearly identify the required interventions to the best use the factors of competitiveness and development. (Staničková, Melecký, 2014)

In the EU, there is the belief that with the limited development potential, the endogenous development factors have become more important. The difference between any two regions lies in the soft and intangible factors, either in better regional branding (image) and marketing as well as in the reputation management or in other, more subtle ingredients. These factors are more difficult to identify and consequently to replicate, especially since they relate to human factors, namely trust and confidence, culture and guarantee of stability. In other words: “people make the difference”. (European Association of Development Agencies, 2006)

There is no uniform approach to analyzing (factors, indicators, methods) of the level of performance, development potential and competitiveness of the regions at the European level and in the member countries at national level. (Poledníková, 2018) Most of researchers prefer the approach of quantitative methods with using indicators of so-called “hard” (tangible) factors of regional development. The “hard” factors of regional development (geographical and socio-economic ones) are more easily measurable than the so-called “soft” factors (in particular social and human capital) which are moreover more difficult to measure territorially. Systematic, simultaneous and quantitative assessment of the role “soft” (intangible) factors is still limited in the EU. One of these soft factors represents the media. The mass media play a critical role in the EU’s public sphere by informing citizens about the national and EU issues. Despite the increasing acknowledgement of the significance of the mass media, there is scant research on media coverage of various national or European topics and the impact on the socio-economic development of regions. (Carrascosa, Mendez, Triga, 2018)

The aim of this paper is to contribute to the discussion and to extend the existing knowledge of the theoretical and methodological foundation of the geographical research of the importance of “soft” factors and the importance of media image of regions as one of the intangible factors in the Czech Republic.

To achieve the aim of the paper, *the method of a literature review* is used. The method of literature review objectively describes and discusses the state of the science of a specific topic from theoretical and contextual point of view. Literature review has an important role in continuing education because it provides current thinking and research on a selected area of study, and may justify future research into a previously overlooked or understudied area. (Poledníková, 2017) Relevant literature was identified through a literature search in several academic databases (i.e. Web of Science, Scopus, internet search engine Google and Google Scholar), using various combinations of related keywords (soft and hard factors, intangible and tangible factors, media, exogenous and endogenous regional development, evaluation, EU, Czech Republic, regions). The articles were then studied and analysed in terms of their theoretical and methodological approaches, main findings and conclusions.

After Introduction, Section 2 covers the theoretical framework of soft factors of regional development. Section 3 introduces a set of published studies dealing with the role of media and mental maps representing the intangible factors and reports the analysis and the results of media image of regions in the Czech Republic. Section 4 draws the main conclusions.

2. Factors of regional development

It is only in the last decades that the economic literature increasingly highlights the role of intangible factors as key drivers of growth and development. The novelty of the current endogenous approach to economic growth lies in its focus on endogenous resources (not only physical capital but also intangible assets) as well as on endogenous process. More specifically, endogenous growth fosters additional externalities linked to the intangible assets (such as learning, networking, personal and social capabilities, etc.) that impact positively the productivity of factors. Information societies, knowledge economies, smart cities have become then the key factors for a breakthrough of the spatial organization of towns, social relations and even political participation. (Montalbano, Palumbo, Valentin, 2014, p. 3).

2.1 Exogenous and endogenous factors of regional development

Most of the authors point out that the regional development should be viewed from different perspectives taking into consideration a combination of factors, such as geographical, historical, economic, institutional and social attributes (exogenous and endogenous factors characterized by quantitative and qualitative indicators) (see e.g. Cheymetova, Nazmutdinova, 2015; Rivera, 2012; Raszkowski, Głuszczyk, 2015; Klímová, Žitek, 2015; Slavata, 2018). According to Benneworth, ESPON (2006) distinguishes the following dimensions of the region:

- the so-called hardware equipment (hardware) of the region that are tangible and visible elements of the region, such as technical infrastructure, production factors;
- the so-called software package (software) of the region, which can be classified as institutional structure, social infrastructure;
- the so-called intellectual equipment of the region (mindware), which includes cultural identity and *image of the region*.

These components of the regional development have different ability to respond to the changes carrying out in the region, while it can be claimed that the most flexible is the hardware equipment. A key element in the regional development is knowledge, their creation, transfer and management.

Over the past decade, the interpretation of endogenous regional capacity has led to a change of paradigm from the classical development factors to the innovative ones; from the hard factors to the soft or intangible factors; from the functional approach to the cognitive one (Ďurková, Čábyová, Vicenová, 2012, p. 91). The potentials associated with exogenous and endogenous factors and “hard and soft factors” differ widely between EU countries, especially the central and eastern European countries (CEE). From this regional perspective, one of the most important general features of post-1989, socio-economic development in CEE has been a dramatic increase in the level of regional disparities. Basic regional development trends were identified such as the increasing primacy of capital cities, the widening gap between urban and rural areas, the declining performance of old industrial regions, and the emerging relevance of the West-East gradient in the level of socio-economic development. While “soft” features of regions and localities relate predominately to their individual characteristics, such as talent, education, culture and entrepreneurial spirit, the geographic location of a particular region (both its vertical and horizontal geographic position, which is often referred to as the West-East gradient in most of the CEE countries) is considered to be the most important “traditional” factor of regional development. (Blažek, Netrdová, 2009). Also Ďurková, Čábyová, Vicenová (2012, p. 90) stated that changes in the central and eastern European countries do not have the same character as the changes in the countries where the market principle worked also after world war. In this context, the following aspects should be particularly highlighted while analysing regional development factors in the CEECs. Firstly, the systemic transformation, despite its substantial progress justifying the hypothesis of the convergence of development processes with highly-developed countries, can still be evaluated at the regional level in the short rather than long term. Therefore, it can be expected that the role of exogenous factors in the development success of regions should be more prominent than that of endogenous factors. Secondly, these countries can still be regarded as semi-peripheral in terms of development level compared to highly-developed countries. In consequence, even the core regions can rely more strongly on exogenous rather than endogenous factors, which will be more likely to provide the foundation for the influx of external capital. Thirdly, extensive disparities in the economic structures across and within countries can result in the growth factors being strongly differentiated in consequence of the structural dissimilarities between the core and peripheral regions. The former should be more prominently included into information economy, which may be manifested by the development of knowledge-intensive services and high-tech industries, whereas the latter should be much more strongly embedded in the industrial, and in some cases, agrarian, development models. The factors which are most frequently quoted as those informing regional divergence include (Smętkowski, 2014, p. 2–3):

- *Exogenous factors*, related to the accessibility of a given region, which either enables or facilitates the influx of inward capital. This, in effect, gives an advantage to regions with large international airports (mainly capital city regions), and also to the western regions of these countries, which are more easily accessible from the better-developed neighbouring countries and which have enhanced access to European sales markets. On the other hand, regions situated along the external eastern border of the European Union attract much less interest from foreign investors, also as a result of their underdeveloped technical infrastructure.
- *Endogenous factors*, related to the size and diversification of the economy of a given region (agglomeration effects) and to the quality of its human capital (in particular the percentage of residents with higher education) as a factor promoting the development of enterprise, innovative businesses and specialised business services. On the other hand, it should be borne in mind that development based on the local innovation capacity is a phenomenon rarely encountered in CEE countries; in many cases, these factors rather tended to foster the transfer of technologies and duplication of solutions from highly-developed countries. In effect, at an advantage were the regions of large cities furnished with adequate education and research infrastructure,

which boosted the quality of the human capital needed for the development of information economy in a strong institutional environment that supports the development of the local enterprise.

- *Structural factors*, related to the presence of sectors with a higher added value in a given region. In particular, the situation differed from region to region in terms of the share of advanced producer services in the regional economy, the role of industrial processing or the scale and intensity of agricultural activities. In effect, slower development could be observed in agricultural regions and in the majority of regions with a heavy concentration of traditional material-intensive and resource-intensive industries, that is, in old industrial districts.
- *Traditional factors*, denoting the volume of investment inputs and effective use of the available labour (while trying to reach the natural unemployment rate), in compliance with the Cobb-Douglas production function).

Nevertheless, traditional approaches to regional analyses (such as exogenous and hard factors) do not enable one to answer the question of whether the operation of key factors of regional development and development potential. This lack of empirical analyses is in contrast with the conventional spatial planning practice, which often automatically assumes positive effects of endogenous factors in the CEE countries. In addition to the above mentioned traditional regional development factors we assume that, “soft” (intangible) factors also play a significant role in the development of CEE countries.

2.2 Soft factors of regional development

The importance of endogenous soft factors for development of regions, cities and rural areas is emphasized by many European authors, see i.g. Boryczko (2007), Keune (2011), Antonescu (2015), Jóna (2015). According to European Association of Development Agencies (2006, p. 12) main intangible factors that combine to deliver the regional competitive edge relate to elements including: an entrepreneurial, venture-prone culture; the anticipation of new needs; governance; leadership; social capital; a critical mass of finance and talent; serial entrepreneurs; i.e. factors that cannot be moved from one place to another. According to ESPON (2006) tangible factors such as natural and human resources, investment, infrastructure and towns with additional functions to agglomerations have often been considered as decisive factors for a vibrant rural economy, current research highlights the significance of less tangible or soft factors. Kalnina-Lukasevica (2003) emphasises the importance of education, innovations and the human capital. She introduces the *Synthesized Model* which enables to identify causation of regional development trends, the priority areas of policy and recommendations and intervention to stimulate economic development. Model emphasizes the necessity to clarify the attitude of population towards the matters influencing economic processes and to provide a qualitative assessment of the implemented development policy (sociological surveys and expert assessment of the specific situation of the region). Development directed by intangible assets represents the process of social relations where development is not based solely on tangible resources but also on intangible aspects of social relations. Traditional growth models based on accumulation of tangible resources have limited interpretation possibilities of intangible aspects. (Kalnina-Lukasevica, 2003, p. 10). Dańska-Borsiak, Laskowska (2014) as well as Bal-Domańska (2013) also see human capital and social capital as two intangible factors of growth but the relationships between these factors and economic development on the regional level may differ from their interdependence in the national economy (the EU-12 and the EU-15 regions). Staničková, Melecký (2014) also pointed out that innovative employees determine the success of companies. The greatest assets of the EU countries are not material things, but people who are able to create new values flexibly respond to changing market needs and constantly bringing new ideas. These factors together with institutional environment affecting the EU countries competitiveness are included to the factor called “Economic growth and development”. So institutional facilities (such as government organizations, regional and local governments, research and educational institutions, financial institutions, businesses, interest and professional associations, NGOs) also affected the regional development. These institutions have a supporting character in order to ensure smooth information flow between the subjects in the region and stimulate the innovative activities. For example, Muštra, Škrabi (2014) pointed out that institutions are an important force in the regional growth process. GDP, quality of governance (voice and accountability, political stability and absence of violence/terrorism, government effectiveness, regulatory quality, rule of law, and control of corruption institutions) are an important force in the regional growth process. Interdependence between social and institutional proximity indicates the necessity of combining different institutional factors for harmonious regional development. Suriñach, Moreno (2011, p. 182) analyzed the role of intangible assets on regional economic growth in Spain and EU countries. They put special attention to the knowledge, human, social and entrepreneurship capital. Agglomeration economies still matter, although their impact (in quantitative terms) and their scope (in terms of distances) are estimated to be lower and shorter respectively when intangible assets are included in the model since these factors play a crucial role in determining regional performances. Result confirms previous evidence on the fact that spatial spillovers are somehow bounded in space and that knowledge diffusion is more effective among closer regions. Kaasa (2018) extended the factors such as social capital, government quality by the cultural dimensions and religion and investigated the influence on region’s labour productivity. He used the structural equation modelling

approach enabling to find out both direct and indirect effects in 78 regions of 22 European countries. The results showed institutional trust and civic participation to be the most important for productivity.

3. Image of region as intangible factor: Case of media's role in the Czech Republic

According to Boryczko (2007, p. 3) to achieve successful regional development three components are necessary. First one is *genius loci* or *spirit of the place* (economic and academic traditions, natural conditions, business climate, liability, physical attractiveness, human capital, competition with other regions). There are some qualities of the place which are difficult to measure and to create. They are often described as a locale's atmosphere or spirit. Local traditions, culture and natural conditions have a substantial impact on the region's image. Locale's "atmosphere" has a significant role in attracting or discouraging people to live and conduct economic activity in the region. The life quality concept should be understood not only as the level of earned income, the availability of services, sport and cultural goods, but also the opportunities for living and being professionally fulfilled in an open, friendly for all environments, sustainable, abundant in attractions, characterized by a strong brand and a positive *image, place*. (Boryczko, 2007; Raszkowski, Głuszczyk, 2015) As Sucháček, Seda, Friedrich, Koutsky (2014, p. 125) introduced, overall atmosphere, reputation, image as well as position on the mental map can be ranked among typical attributes of the intangible dimension of the space. *Mental maps* are formed on the basis of aggregation of individual images of particular spots and territories. From this standpoint, the image of the territory should be perceived as overall picture and reputation of given area in the eyes of the wide public. Mental maps reflect the psychological representation of space. Gould and White (1986) showed that mental maps are not mere preference surfaces but also predictors of consequent spatial behavior. Growing importance of mental maps is in compliance with recent upsurge of soft location factors. (Sucháček, 2014, p. 644)

3.1 Role of media

The economy moving towards more and more intangible activities is supported by the information society and the rapid development of communication facilities. Accessibility is no longer limited to physical mobility and even remote territories are connected in real time to a variety of information sources and flows. (ESPON, 2006) Mental maps are formed through the influence of *media* (newspapers or journals, or electronic, such as TV, radio or on-line content), distinct role is played also by educational institutions, family settings or surrounding milieu in general. In reality, territorial images considerably differ from territorial realities. Media are not mere observers of events any more, instead they became *sui generis* one-way mediator of information from elite groups to the wide public and are able to influence everyday events. The number of information affecting wide public is constantly growing. (Sucháček, 2014, p. 644–655). The development of modern media has four parallel processes: globalization, de-mass scale, conglomeration, and convergence. (Rutovic, 2016).

Mass media always represented a reference point for economy, society and politics, at global and European level. Since antiquity, the communication networks offered opportunities for development and innovation, providing new structures for the economic and social systems. The most important internal and external events, about which the majority of us have extremely strong formed opinions, were brought to us through mass media. From here the easiness with which media can influence the valuable judgments and the choices that people make and the decisions they can take following them. Probably television being the most used form of mass communication, because "the audience" is formed from a highly increased number of persons. Theorists agree that press and the other mass media instruments have effects on individuals, groups, institutions and masses, modeling the human personality under a cognitive, affective and behavioral aspect. (Terchilá, 2014, p. 182–183) Enikolopov, Petrova (2017) provides an overview of recent empirical literature on the role of mass media in influencing political, social, and financial outcomes. Empirical evidence indicates that mass media has a very important effect on a variety of outcomes, including political outcomes, such as electoral support of particular parties and participation in political protests, social outcomes, such as education outcomes and fertility decisions, and financial outcomes, such as stock returns and corporate governance performance. There are two main theoretical explanations for why media can influence people's behaviour. First of all, it can change their beliefs by providing relevant information. Second, it can have a direct effect on behaviour, independently of people's information, through persuasion (Enikolopov, Petrova, 2017, p. 2). The effect of mass media through the provision of information can be explained by most standard models of rational Bayesian updating, such as informative and signalling models of advertising, cheap talk models and persuasion games. The ability of media to influence behaviour by providing information and changing beliefs is more apparent in behavioural models that assume specific deviations from fully rational Bayesian updating that comes in the form of categorical thinking, limited memory, or double-counting of repeated information. Models in which media can change behaviour without affecting beliefs assume that informatic directly affects utility that people derive from certain actions. This type of theory includes the models of persuasive advertising and psychological models in which non-informative "peripheral" factors may play a central role. There are several predictions of belief-based and persuasion-based models that in principle allow for distinguishing them

empirically. (Enikolopov, Petrova, 2017, p. 3) Modern researchers use different, sometimes complicated empirical strategies to identify the causal impact of media exposure. Three empirical techniques, most widely used by researchers, are field experiments, difference-in-differences method, and instrumental variables approach. (Enikolopov, Petrova, 2017, p. 22)

Despite a general agreement on the importance of media development in broader social, economic and political progress, the international community (governments), development agencies, donors – largely views the development of an independent media sector as a secondary objective instead of a matter of critical importance. Media can have a positive effect on societies (Media Development Investment Fund, 2014, p. 2–5):

- Governance impact: Corruption has a negative impact on society, particularly in furthering poverty and income inequality. Numerous studies show a robust link between a free, strong, and independent press and reduced corruption. A free press exposes private and public sector corruption.
- Economic impact: Economic actors need accurate and timely information to allocate resources efficiently. Investors and other groups increasing value and demand a governance-monitoring role from the media. A free and independent press can provide information and monitoring to the economic policy development process leading to more effective economic policies. It can also reduce political risk and increase good governance. Example of successful economic development are Poland and Hungary, where the media has played a role in transforming situations of conflict into coordination, but also access to information has allowed politicians and the populace to coordinate on good conjectures leading to economic progress. There is a growing body of evidence that mass media plays an important role in financial markets. Media reports on specific companies were shown cause a significant increase in trading activity of individual investors. (Enikolopov, Petrova, 2017)
- Social impact: In order for development to be just and sustainable, citizens must productively participate in the decisions that shape their lives. A free and independent media supply timely and relevant information to citizens allowing them to change their own behavior and to demand higher social standards for society.

The influence of media on economic and social issues confirm also other researches, i.e. Triga, Vadratsikas (2017) employs a comprehensive literature review identifying the main theoretical and methodological approaches used to study mass media effects and European identity. (Terchilă, 2014, p. 184) analyzed by interview the impact of media on the economic, social and politic systems in Europe. Approximately 73% of the interviewed persons consider that media has a high impact on the economy of the European countries. Approximately 27% of the interviewed persons consider that media has a very high impact on the economy of the European countries. All the interviewed persons consider that media highly influence the society in Europe.

3.2 Media image of regions in the Czech Republic

Media influence the functioning of individual subjects as well as whole territories. Regions without media publicity are largely omitted by visitors, potential visitors, investors, non-regional entrepreneurs as well as wide public. If the region appears in the media it still does not mean any victory since investors, tourists and the wide public are pretty sensitive on the composition of news about individual territories. If the region is depicted in a positive way, it often lures the above mentioned target groups; vice versa, negative news repel these target groups and the region can easily fall into psychological and economic vicious circle. Based on them, people can create ideas, opinions, stereotypes, expectations and preferences about places in which they have never been before. These mental aspects directly enter into the decision process in the context of behavior in space. Psychological aspects are among the primary factors influencing formation and evolution of territorial inequalities. This underlines the complexity and multidimensional nature of territorial inequalities (Urminsky, 2018, p. 84). *Image* of the region should characterize its specific supply and distinctiveness. In reality, territorial image very often does not correspond to the objective reality, which is caused primarily by the processes of agenda-setting and agenda-cutting that are used in various kinds of media rather frequently. The traditional mission of media is objective, accurate and unbiased depiction of reality. However, contemporary media can be already perceived as co-creators of the milieu we are living in. Regarding the great and steadily growing interconnectedness of the world, media can show just selective cuts of complex reality. Subsequently, we are currently entitled to speak about media-territorial or directly mediatorial development, rather than about mere territorial development. (Suchacek, Seda, Friedrich, Koutsky, 2014, p. 125)

Related with the topic of regions' development and the role media Carrascosa, Mendez, Triga (2018) aimed to uncover territorial and temporal patterns in the EU Cohesion Policy coverage and tone in the online news and social media. To do so, structural topic modelling and sentiment analysis is applied to an original Cohesion Policy media dataset at multiple territorial levels. The dataset covers 4,000 Cohesion Policy-related news stories and 33,000 user comments. From the perspective of mass media, the EU's Cohesion Policy is not a common topic such as, say, Sport or the Economy. For instance, a web media article covering the construction of a new museum in a city receiving EU funds might use labels such as: locality, public works and the purpose of the museum.

New approach to the problems of media image of regions was applied by Suchacek (2014), Suchacek, Seda, Friedrich, Koutsky (2014), Urminsky (2018), Urminsky (2016). They distinguished local, regional and national media and considered national media as the most influential ones because they inform not only about national or foreign issues but also about particular regions. Suchacek, Seda, Friedrich, Koutsky (2014) analysed and evaluated selected aspects of NUTS III regions portrayals within national TV coverage which was represented by evening news of 3 principal TV companies in the Czech Republic. The research therefore monitored Události and Události, komentáře of Czech TV, both of them representing public TV. On the other hand, Zprávy constitutes part of private FTV Prima air time and the same applies to Televizní noviny of TV Nova. Research covered the period between 2004 and 2011 years. Analysis and interpretation is based on content structure of contributions appearing in national TVs and related to individual NUTS III regions in the Czech Republic. Individual themes related to country's self-governing regions include relevant economic, social as well as environmental aspects of life in these territories. Contributions are thematically divided into 30 categories and 10 pillars (social, environmental, economic, education and science, public affairs, European and international, security, accidents, sport and justice). Altogether the amount of 54,667 contributions was monitored by this way. To meet the goal, they used the analysis of variance – the Kruskal-Wallis test, Correspondence analysis. Correspondence analysis confirmed that structure of contributions of both private TV stations bears a certain resemblance, which is palpable mainly in the concentration on commercial or tabloid issues. Coverage of private TV Nova and FTV Prima differs significantly from that of public Czech TV, which indeed deals with public affairs more intensely. It should be also added public Czech TV produces two different news programs with relatively distinct profiles. Analysis revealed that media landscape of the Czech Republic does not always comply with genuine features of individual regions.

Sucháček (2014, p. 649) then focused on European themes, which appear in the framework of national TV news reporting in the Czech Republic. Quantitative analysis concentrates upon the number of contributions in national TV reporting. Qualitative analysis and interpretation is based on the content structure of contributions appearing in national TV reporting. And just the shifts in the thinking of wide public can be predicted via qualitative analysis of media contents. From aggregate perspective, 2004 and 2009 turned out to be the most “European” years in national TV coverage. However, national TV news reporting in the Czech Republic has also its spatial dimension. As it has been examined, from quantitative perspective, the number of Europe - orientated contributions is largest in the capital city of Prague. Nonetheless, the share of European themes on the total amount of contributions related to the given town, Hradec Králové turned out to be the most “European” regional metropolis. At the same time, one has to bear in mind that European themes appear only rarely, which influences the final results. Content structure of Europe - orientated news appearing in individual regional metropolises brought further interesting facts. Prague as a capital city represents entirely specific category, for which themes, such as Czech presidency of the European Union as well as elections to the European Parliament became typical. Contrary to the capital city, media profile of Brno does not reveal any important European theme. European artistic and cultural themes were stressed in case of Ostrava and Brno, mainly for the sake of the candidacy of both towns for the title of European Capital of Culture 2015. Last but not least, amount of European themes bound to other regional metropolises is nearly negligible.

Urminsky (2018, p. 84) analyzed and evaluated regionally bound TV news reporting in the Czech Republic between years 2005-2011 with focus on the information about economies of self-governing regions (NUTS III). He used a combination of research methods - the contingency tables, Pearson's chi-square test, Cramer's V and correspondence analysis. It can be stated that it matters, which news in TV broadcasting are particular actors and target groups watching. The reason is that the thematic structures of the information about regional economies are different. The news reporting of commercial TV coverage emphasizes information about common economic events (*category - economic life*, see also Urminsky, 2016) as well as economic crimes (*category - economic criminality*). Contrary to that, news reporting of the public Czech Television accentuated rather information about research and development activity (*category - research, development and education*) in the regions and also information about governmental activities within economic system of the regions (*category - economic policy*). Differences are observable also in the regional pattern. The news reporting of the public television, contrary to their commercial counterparts, more accentuated regions with the largest population size, in which the biggest towns in the Czech Republic are located. They represent the most important economic and institutional centers of the Czech Republic at the same time. Naturally, some regions are more connected with some specific thematic area of the economic information. This is apparent, for example, in case of the traditional industrial regions of Usti and Moravia-Silesia. These regions are more accentuated in the area of economic policy. Problems with the economic structure of regions persist, mainly on the labor market. It should be noted that in some news it is possible to observe elements of gatekeeping, such as negativity, threshold or unexpectedness. The large investments accomplished with the help of investment incentives have attracted the attention of the media in the Moravian-Silesian region. A typical example of an event with negative connotations is a scandal in the Pilsen region. It is

possible to claim that virtual portrayals may not correspond to the real characteristics of the territories. Urminsky (2017) also stated the quite expected media attractiveness of the capital city of Prague. The least attractive area in the media is the Central Bohemian Region, which suffers from a strong position of the capital city of Prague. In the case of the aggregation of the territory of the Capital City of Prague and the Central Bohemian Region, where the spatial unit thus delimited much better reflects the strong intra-territorial links corresponding to the concept of the so-called natural region, we can regard Central Bohemia as a key area of media interest with a quarter share in total contributions. In this case the intensity of media interest corresponds to the relative weight of the population. A significant under-proportional share of media contributions compared to the share of the population is also observed in the South Moravian region despite the fact that the second most populous city in the Czech Republic, Brno, is located here. Compared to traditional industrial regions, this region is economically less problematic.

4. Conclusion

Development of European regions and elimination of their diversity are becoming increasingly important for the development of the European economy in times of globalisation. Various researchers emphasise different aspects of regional development considering it as combination of qualitative and quantitative features of the region's economy, of which the qualitative or structural are the most meaningful. Every territory (regions, towns, rural areas) can be characterized by both material and intangible characteristics. Intangible factors are of increasing importance of a region's or city's territorial potential, and offer synergies for the jobs and growth agenda. Results of literature review show the capability of intangible assets to foster regional growth, productivity and to create a virtuous framework for competitiveness.

As this literature review showed the majority of studies of soft factors of regional development in central eastern countries of the EU have focused on the human and social capital or institution, entirely at the level NUTS III, LAU II or rural areas. The quantitative measurement of media image of regions as one of the intangible development factors have not received much attention in the previous researches. Only case of this approach represents the studies of media (TV) image of regions and cities in the Czech Republic (i.e. Sucháček, 2013; Sucháček, 2014; Urminsky, 2018). Regions and local governments should be carefully taken into account the image of territory when designing and implementing economic policy because the specific features strongly influences firms localization choice, people living and consequently the economic performance of territories. Mass media thus represent the actor actively influencing the mental maps and media portrayals of regions or cities by content of published information, their processing and contextual interpretation. Analysis revealed that media landscape of the Czech Republic does not always comply with genuine features of individual regions and we are entitled to talk about importance of gatekeeping.

There are several directions for future research. It would be useful to seek the possibility to quantitative assess the territorial differentiation of soft factors what the previous literature have not yet achieve and support the including intangible factors in the system of regional development evaluation since the comprehensive measurement enhances the complex view on the level of region's development. It requires to fill the gaps in the existing intangible assets databases and create homogeneous databases of intangible assets at the regional level for EU countries by Eurostat. It would be useful to extend the testing the relation between media and regions, and their effects on the image and development at the level of NUTS III but also NUTS II Czech regions utilizing in particular primary data acquired from field survey with a view to assess the importance of media/mental maps for the development of these areas. Also we still know little about the impact of new technologies, such as Internet and social media, their gatekeeping and "fake news", on the behaviour of people with relation to regional image and development.

Literature

- [1] ANTONESCU, D., (2015). Theoretical approaches of endogenous regional development. *MPRA Paper*, no. 64679. [online]. [cit. 2019-03-15]. Available from: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/64679/>
- [2] BAL-DOMAŇSKA, B., (2013). Does smart growth enhance economic cohesion? An analysis for the EU regions of new and old accession countries. *Regional Economy in Theory and Practice*, no. 286, pp. 100–110. ISSN 1899-3192.
- [3] BORYCZKO, A., (2007). Economic Development Potential Of The Krakow Region. *SPNA Review*, vol. 3, no. 1, pp. 1–16. Available also from: <https://scholarworks.gvsu.edu/spnareview/vol3/iss1/2>
- [4] BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P., (2009). Can development axes be identified by socio-economic variables? The case of Czechia. *Geografie – Sborník ČGS*, vol. 114, no. 4, pp. 245–262. ISSN 1212-0014.
- [5] CARRASCOSA, J. M., MENDEZ, C., TRIGA, V., (2018). EU Cohesion policy in the media: A computational text analysis of online news, user comments and social media. *Cohesify research paper 12. Cohesify package 4*. Cyprus University of Technology, University of Strathclyde, European Policies Research Centre. [online].

- [cit. 2019-03-15]. Available from: http://www.cohesify.eu/wp-content/uploads/2018/04/CTA_Report_ResearchPaper12_CUTfinal.pdf.
- [6] CHEYMETOVA, V. A., NAZMUTDINOVA, E. V., (2015). Socio-Economic Potential of the Region and Its Evaluation. *Asian Social Science*, vol. 11, no. 7, pp. 74–81. ISSN 1911-2017.
- [7] DAŇSKA-BORSIAK, B., LASKOWSKA, I., (2014). Selected Intangible Factors Of Regional Development: An Analysis Of Spatial Relationships. *Comparative Economic Research*, vol. 17, no. 4, pp. 23–41. ISSN 1508-2008.
- [8] ĎURKOVÁ, K., ČÁBYOVÁ, L., VICENOVÁ, E., (2012). Regional development in economic core regions. *Review of Applied Socio- Economic Research*, vol. 4, no. 2, pp. 87–92. ISSN 2247-6172.
- [9] ENIKOLOPOV, R., PETROVA, M., (2017). Mass media and its influence on behaviour. *Els Opuscles del CREI*. no. 44. ISSN 2604-2266.
- [10] ESPON, (2006). Territory matters for competitiveness and cohesion. Facets of regional diversity and potentials in Europe. *ESPON Synthesis Report III*. ISBN 2-9599669-4-5.
- [11] EUROPEAN ASSOCIATION OF DEVELOPMENT AGENCIES, (2006). The importance of intangible factors in regional development. *EURADA-NEWS. Second World Forum on Regional Economic Development in Madeira*, no. 264. pp. 11–15. Available also from: http://www.adrnordest.ro/user/file/partnerships%20eurada/Stiri%20EURADA%20nr_264.pdf.
- [12] GOULD, P., WHITE, R., (1986). *Mental maps*. London: Routledge. ISBN 978-0415084826.
- [13] IAMMARINO, S., RODRÍGUEZ-POSE, A., STORPER, M., (2017). Why Regional Development matters for Europe's Economic Future. *Working Papers WP 07/2017*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [online]. [cit. 2019-03-15]. Available from: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/201707_regional_development_matters.pdf.
- [14] JÓNA, G., (2015). New trajectories of the Hungarian regional development: balanced and rush growth of territorial capital. *Regional Statistics*, vol. 5, no. 1, pp. 121–136. ISSN 2064-824. DOI 10.15196/RS05107.
- [15] KAASA, A., (2018). Intangible factors and productivity: Evidence from Europe at the regional level. *Business and Economic Horizons*, vol. 14, no. 2, pp. 300–325. ISSN 1804-5006. <http://dx.doi.org/10.15208/beh.2018.23>.
- [16] KALNINA-LUKASEVICA, Z., (2003). Development of Regions in Latvia – Growth Factors, Policy Alternatives, Synthesized Development Model. Shape and be Shaped: The Future Dynamics of Regional Development. Regional Studies Association European Conference 2013. Finland: University of Tampere. pp. 1–27. [online]. [cit. 2019-03-22]. Available from: <http://www.regionalstudies.org/conferences/presentations/european-conference-2013-papers>.
- [17] KEUNE, M., (2001). Regions, Regional Institutions and Regional Development. *Seed working paper. Series on Globalization, Area-based Enterprise Development and Employment*. ISBN 92-2-112549-1.
- [18] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2015). Inovační paradox v Česku: ekonomická teorie a politická realita. *Politická ekonomie*, vol. 63, no. 2, pp. 147–166. ISSN 0032-3233.
- [19] MEDIA DEVELOPMENT INVESTMENT FUND, (2014). *Media Development's Role in Social, Economic, and Political Progress* [online]. [cit. 2019-03-21]. Available from: <https://www.mdif.org/wp-content/uploads/2014/08/Media-Developments-Role-in-Social-Economic-and-Political-Progress-Literature-Review.pdf>.
- [20] MUŠTRA, V., ŠKRABI, B., (2014). Regional Inequalities in the European Union and the role of institutions. *RURDS*, vol. 26, no. 1, pp. 20–39. ISSN 1467-940X. <https://doi.org/10.1111/rurd.12017>.
- [21] MONTALBANO, P., PALUMBO, F., VALENTINO, P.A., (2014). Culture and Creativity as drivers for Local Sustainable Economic Development. Project Wealth Local Sustainable. *Economic Development Research Group Working Papers*. [online]. [cit. 2019-03-15]. Available from: [http://www.lsed-wealth.org/media/sal/pages_media/626/f5_culture%20and%20creativity%20\(5\)%D7%A1%D7%95%D7%A4%D7%99%20D7%90%D7%97%D7%A8%D7%95%D7%9F.pdf](http://www.lsed-wealth.org/media/sal/pages_media/626/f5_culture%20and%20creativity%20(5)%D7%A1%D7%95%D7%A4%D7%99%20D7%90%D7%97%D7%A8%D7%95%D7%9F.pdf).
- [22] POLEDNÍKOVÁ, E., (2017). Development potential of the European territory: A literature review. In *20th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 27–35. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-2.
- [23] POLEDNÍKOVÁ, E., (2018). Spatial data analysis as selected approach to measuring of the EU development potential. In *21st International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 37–47. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-4.
- [24] RASZKOWSKI, A., GŁUSZCZUK, D., (2015). Regional creativity factors. Towards new dimensions of regional development. In *Proceedings of the 9th International Days of Statistics and Economics*. pp. 1375–1385. ISBN 978-80-87990-06-3.
- [25] RIVERA, P.P., (2012). Crisis and Regional Distribution in the European Union: Considerations of Economic Policy. *Journal of Economic Issues*, vol. XLVI, no. 2, pp. 459–468. ISSN 0021–3624. DOI 10.2753/JEI0021-3624460221.

- [26] RUTOVIC, Z., (2016). Economic aspects of media globalization. *Journal of International Studies*, vol. 9, no. 2, pp. 233–243. ISSN 2306-3483. DOI 10.14254/2071-8330.2016/9-2/18.
- [27] SLAVATA, D. (2018). The Comparison of Housing Affordability of Czech and Polish Regions. In *Development and Administration of Border Areas of the Czech Republic and Poland, Support for Sustainable Development. Conference Proceedings of the 2nd International Scientific Conference*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, pp. 247–254.
- [28] SMĘTKOWSKI, M., (2014). Exo- and endogenous growth factors in Central and Eastern European Countries in the period of economic prosperity and crisis. *GRINCOH Working Paper Series, Paper No. 6.02.04*. [online]. [cit. 2019-03-15]. Available from: http://www.grincoh.eu/media/serie_6_spaces__territories_and_regions/grincoh_wp6.02.04_smetkowski.pdf.
- [29] STANIČKOVÁ, M., MELECKÝ, L., (2014). Factors determining driving forces of competitiveness in EU countries. In *12th International Conference on Hradec Economic Days (HED 2014): Economic Development and Management of Regions*, vol. 4 (2). Hradec Kralove: University of Hradec Kralove, pp. 338–348. ISBN 978-80-7435-370-3.
- [30] SUCHACEK, J., (2013). Krajská města v médiích: kvantitativní a kvalitativní aspekty. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 563–569. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-71.
- [31] SUCHACEK, J., (2014). European Themes within National TV News Reporting in the Czech Republic. In *Honová, I. et al. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on European Integration 2014*. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, pp. 644–650. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [32] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., KOUTSKY, J., (2014). Media Portrayals of Regions in the Czech Republic: Selected Issues. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 17, no. 4, pp. 125–140. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/tul/001/2014-4-010.
- [33] SURIŇACH, J., MORENO, R., (2011). The role of intangible assets in the regional economic growth. *Investigaciones Regionales*, vol. 20, pp. 165–193. ISSN 1695-7253.
- [34] TERCHILÁ, S., (2014). The Activity of Mass Media Companies in Europe. The Impact Generated in the Economic, Social and Politic Systems. *Procedia Economics and Finance*, vol. 16, pp. 182–189. ISSN 2212-5671. DOI 10.1016/S2212-5671(14)00790-4.
- [35] TRIGA, V., VADRATSIKAS, K., (2017). The Impact of Media Representations of the EU and its Policies on European Identity. *Cohesify research paper 3. Cohesify package 4*. Limassol Department of Communication and Internet Studies Cyprus, University of Technology. [online]. [cit. 2019-03-15]. Available from: http://www.cohesify.eu/downloads/Cohesify_Research_Paper_3.pdf.
- [36] URMINSKY, J., (2016). Hospodářský život regionů v médiích: kvantitativní a kvalitativní pohled. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 811–817. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-104.
- [37] URMINSKY, J., (2017). Hospodářská politika v regionech jako mediální téma: kvantitativní a kvalitativní pohled. In *Region v rozvoji společnosti 2016. Sborník příspěvků*. Brno: Mendelova univerzita, pp. 1026–1033. ISBN 978-80-7509-459-9.
- [38] URMINSKY, J., (2018). Regions in TV News Broadcasting: Selected Aspects on the Example of the Czech Republic. *Folia Geographica*, vol. 60, no. 2, pp. 83–100. ISSN 1336-6157.

This paper is supported by the Student Grant Competition of the Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava, project registration n. SP2019/46 and by the Operational Programme Education for Competitiveness, project registration n. CZ.1.07/2.3.00/20.0296. All support is greatly acknowledged and appreciated.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-81

ZPRAVODAJSKÉ AGENDY TELEVIZNÍCH STANIC V OBLASTI EKONOMICKÝCH CHARAKTERISTIK REGIONŮ V ČESKÉ REPUBLICE

News agendas of TV stations in the area of economic characteristics of regions in the Czech Republic

JAROSLAV URMINSKÝ

Katedra regionální a environmentální ekonomiky | *Dep. of Regional and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava | *VŠB-Technical University of Ostrava*
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Česká republika
E-mail: jaroslav.urminsky@vsb.cz

Anotace

Základní ekonomickou kategorií poskytující informace o tržním prostředí v jednotlivých regionech je cena. Avšak informace o stavu a vývoji regionálních hospodářství jsou šířeny rovněž skrze masová média. Nejinak tomu je v případě zpravodajských relací televizních stanic, skrze informační toky působících na formování představ jedinců o regionech. Zpravodajské relace se mohou odlišovat intenzitou i tematickou strukturou sdělovaných informací hospodářského charakteru z jednotlivých regionů. Vzhledem k odlišnostem v institucionálním zakotvení, vlastnické a organizační struktuře, způsobu financování, atd. vystupují do popředí především možné rozdíly mezi veřejnoprávními a soukromými mediálními organizacemi. Cílem příspěvku je identifikovat potenciální diskrepance regionálně orientovaných zpravodajských agend veřejnoprávní České televize a komerčních organizací TV Nova a FTV Prima v ekonomické oblasti ve sledovaném období mezi lety 2005-2011. Nutno zdůraznit, že se jedná o tematickou skladbu zpravodajských příspěvků s konkrétním regionálním umístěním. Vzhledem k charakteru dat vycházíme z kontingenční tabulky, umožňující měřit a testovat míry asociace mezi proměnnými. Aplikujeme neparametrický Pearsonův chí-kvadrát test nezávislosti. Pro hodnocení intenzity závislosti používáme Cramerův koeficient kontingence. Především pro vizualizaci vzájemného vztahu mezi proměnnými používáme korespondenční analýzu. Na základě uvedeného metodického postupu byly identifikovány rozdílnosti v tematickém zaměření zpravodajských relací televizních stanic v oblasti regionálně orientovaných ekonomických charakteristik. Jinými slovy lze konstatovat, že záleží na tom, které zpravodajské relace obyvatelstvo, investoři a další aktéři sledují.

Klíčová slova

regiony, masová média, hospodářské charakteristiky

Annotation

The basic economic category providing information about market environment in particular regions is price. However, information reflecting state and development of regional economies are also disseminated through mass media. It's relevant in case of news broadcasting of television stations via information flows affecting formation of the regional images of individuals. The news broadcasting may be different through intensity and thematic structure of economic information from individual regions. Given the obvious differences in institutional anchorage, ownership and organizational structure, method of funding, etc., possible differences between public and private media organizations became palpable. The objective of the paper is to identify potential discrepancies within regionally oriented news agendas of Czech Television and commercial organizations TV Nova and FTV Prima in the economic area between 2005-2011. It should be emphasized that it's a thematic composition of news reports with concrete regional focus. Given the nature of the data, methodical approach is based on the contingency table that allows measure and test association between variables. We apply the nonparametric Pearson chi-squared test of independence. We use Cramer's contingency coefficient to evaluate dependence intensity. For visualization of the relationship between variables we use correspondence analysis. Based on this methodical procedure, there were identified differences among thematic focus of TV broadcasting news programs in the area of regionally bound economic characteristics. In other words, it depends on which TV news programs population, investors as well as other actors are watching.

Key words

regions, mass media, economic characteristics

JEL classification: R10, R12, B52**1. Úvod**

Po roce 1989 dochází v zemích střední a východní Evropy k zásadním proměnám celospolečenského systému. Extrémně komplexní povaha změn vycházejících z přerušení vývojové kontinuity sociálně-ekonomického prostředí byla průvodním jevem celé transformace rovněž v České republice. Právě tato nekontinuita se stala klíčovým aspektem vyžadujícím redefinování vícedimenzionálních společenských systémů v jednotlivých státech včetně obecné regulační struktury (viz Lux, Horváth, et al., 2018).

Přechod na tržní hospodářství, demokratický systém vládnutí, institucionální změny projevující se jak v legislativních změnách, tak v tlaku na proměnu kulturních návyků podtrhuje vícedimenzionální proměnu charakteru společenského systému s dopady na prostorové struktury. Příslušnými vládními reprezentanty tlačené systémové změny tzv. „shora dolů“ byly doprovázeny spontánnějšími procesy v podobě dopadu modernizačních trendů závislých na postupující globalizaci. V tomto kontextu je třeba zdůraznit, že nově transformované společnosti měly mnohem méně času k adaptaci na obecnější modernizační proměny prostředí v kombinaci se systémovými změnami vyvolaném narušení původního strukturálního uspořádání (Sucháček, 2011). Nutno zde připomenout, že soulad mezi „revoluční“ změnou legislativního rámce a jeho „evolučně“ vyvíjející se společenskou akceptací provází diskontinuita. Jinak řečeno extrémně rychlé změny formálních institucí se dostávaly do kontrastu se zděděnými institucemi neformálního charakteru. Přičemž soulad těchto dvou složek lze považovat za zásadní pro stabilitu prostředí. Normativně ukotvené představy o fungování společnosti se tedy mohou dostat do kontrastu s reálným stavem (viz North, 1990).

Požadavky na transformaci vyvstaly rovněž v souvislosti s celým mediálním systémem v České republice, který je jedním z nejpodstatnějších informačních zdrojů v demokratických společnostech. Zásadní zvrát na úrovni jednotlivců lze spatřit především v odlišném pojetí a roli jednotlivců ve společnosti, v garanci svobody vyznání, projevu, či práva na informace, v širších možnostech seberealizace, ale také v kontextu rostoucích požadavků na individuální schopnosti, dovednosti a znalosti doprovázené přeměnou jednotlivců na občany či konzumenty. Na makroúrovni se jednalo o normativní redefinici role a nastavení mediálního systému v nově ustanovené demokratické společnosti s hospodářstvím založeném na mechanismech volného trhu (viz Jakubowicz, 2001 a 2005).

Průvodním jevem bylo oslabení role státních médií, respektive jejich proměna na média veřejnoprávní poskytující veřejnou službu na straně jedné a na straně druhé otevření mediálního prostoru pro ryze komerční subjekty hospodářství. Tedy koexistence veřejnoprávních a soukromých médií. V oblasti televizního vysílání byl implementován tzv. duální systém, inspirovaný především státy západní Evropy. Hlavní rozdíly mezi veřejným a soukromým sektorem v duálním systému vysílání (Tab. 1) uvádí Šmíd (2004, str. 7):

Tab. 1: Institucionální odlišnosti mediálních organizací v oblasti televizního vysílání

	veřejný sektor	soukromý sektor
vysílatel je zřízen	rozhodnutím exekutivy nebo legislativy, tj. právní normou přijatou politickou reprezentací státu	podnikatelským subjektem jako obchodní společnost
oprávnění k vysílání	vyplývá ze zákona, nebo ze smlouvy se státem	vzniká udělením licence
financování	veřejné zdroje (poplatky stanovené státem nebo státní rozpočet) + reklama + sponzoring + jiné obchodní aktivity, neohrožující veřejnou službu	výnosy z reklamy, sponzoringu a návazné obchodní činnosti
programové povinnosti	plnění veřejné služby uložené zákonem (univerzální dostupnost, rozmanitý obsah, původní tvorba, pořady pro menšiny apod.)	održování licencovaného programového formátu a příslušných zákonů

Zdroj: Šmíd, 2004

Na první pohled jsou zřetelné diskrepance mezi mediálními organizacemi. Lze pozorovat odlišnosti v institucionálním zakotvení, vlastnické a organizační struktuře, způsobu financování, atd. To vše lze zasadit do širší společenské diskuse o ne/aktivní roli státu ve vztahu k volnému působení tržních sil. Z tohoto pohledu byla v České republice zvolena určitá střední cesta mezi absolutní deregulací televizního vysílání reflektující liberální pojetí a absolutní kontrolou státního aparátu nad televizním vysíláním inklinující k autoritářskému způsobu uchopení a zachování moci. Přesto, více než 25 letá vzájemná koevoluce koncepčně odlišných organizací v mediálním prostředí České republiky evokuje vzájemnou provázanost.

Fog (2013, str. 7) charakterizuje stěžejní tendence, které lze pozorovat ve vývoji masových médií v posledních několika dekádách v demokratických společnostech. Uvádí přitom, že někteří autoři považují za hlavní důvod těchto tendencí liberalizaci mediálního trhu. Stěžejní tendence představují: konvergence, koncentrace, globalizace, komercializace, komerční vlivy a trivializace. V zásadě se jedná o nivelizační tendence reflektující postupující koncentrací vlastnictví, často nadnárodních organizací či ekonomicky silných hráčů, projevující se v charakteru produkovaných mediálních obsahů, orientovaných zejména na lidské emoce, zdůrazňující negativitu, násilí či sexuální tematiku.

Dané tendence lze vztáhnout taktéž ke zpravodajským relacím televizních stanic, kterým se blíže věnujeme v empirické části příspěvku. I přes uvedené nivelizační tendence, lze předpokládat diskrepance v tematické skladbě zpravodajských relací soukromých mediálních organizací a organizací veřejnoprávních. Za jeden z pádných argumentů pokládáme výše nastíněné institucionálně-organizační odlišnosti. Je zřejmé, že dostupnost a kvalita informací sehrává v rozhodovacím procesu ekonomických aktérů zásadní roli. Mimo cenový systém, šíří proudy hospodářských informací skrze své produkty rovněž masová média. Ve zpravodajských relacích v zásadě každá informace obsahuje konkrétní prostorové určení. Jasně prostorové určení dodává informaci důvěru (McQuail, 2009). Výsledně jsou publiku předkládány, mimo jiné, informace o hospodářském dění v konkrétní územní jednotce, např. makroregionu, státě, regionu či konkrétní obci.

To nás vede k formulaci výzkumné otázky, kterou se pokusíme s jistými limity objasnit. Odlišuje se tematická skladba regionálně vztazených hospodářských informací publikovaných v rámci zpravodajských relací vybraných komerčních organizací a organizace veřejnoprávní?

2. Cíl a metody

Předkládaný příspěvek je opřen o datovou základnu obsahující zakódované regionálně (úroveň NUTS III) orientované zpravodajské příspěvky uveřejněné v rámci zpravodajských relací největších televizních stanic v České republice. Jedná se o zpravodajské relace *Události a Události, komentáře* vysílané Českou televizí. Česká televize reprezentuje v mediálním prostředí zástupce veřejnoprávního sektoru, poskytujícího veřejnou službu. Zástupce soukromého sektoru reprezentuje v našem výzkumu společnost FTV Prima se svou zpravodajskou relací *Zprávy* a TV Nova se zpravodajskou relací *Televizní noviny*. Zdrojová data byla poskytnuta mezinárodní společností Media Tenor, s.r.o., dlouhodobě působící v oblasti systematické analýzy mediálních sdělení nejen na území České republiky. Samotné příspěvky byly publikovány ve večerních zpravodajských relacích v tzv. hlavním vysílacím čase, ve kterém média dosahují z dlouhodobé perspektivy nejvyšší sledovanosti.

Struktura zdrojových dat obsahuje jak časové, tak průřezové údaje. Z hlediska časové periody pokrývají vstupní data úsek mezi lety 2005-2011. Datová matice zahrnuje celkově 52 255 zpravodajských příspěvků s konkrétním teritoriálním určením. Mimo časové, prostorové a organizační určení reflektují zdrojová data rovněž tematické zaměření jednotlivých zpravodajských příspěvků, souhrnně vyjadřující virtuální charakteristiky regionů v oblasti ekonomické, sociální a environmentální. Tematické zaměření lze vnímat s jistým zjednodušením jako kvalitativní hledisko zkoumané problematiky. V tomto příspěvku klademe pozornost na ekonomické charakteristiky. Informace o ekonomických charakteristikách regionů tvoří 12,8% (6 692) z celkové četnosti zpravodajských příspěvků a jsou agregovány do čtyř tematických kategorií (viz Tab. 2).

Tab. 2: Tematické kategorie ekonomicky orientovaných zpravodajských příspěvků z regionů České republiky

Tematická kategorie	Agregovaná četnost	Agregovaný podíl (%)
Hospodářský život	1 575	23,5
Hospodářská politika	775	11,6
Hospodářská kriminalita	2 518	37,6
Věda, výzkum a vzdělávání (VVV)	1 824	27,3
Celkem	6 692	100

Zdroj: Media Tenor, vlastní zpracování

Klasifikace jednotlivých zpravodajských příspěvků v kontextu tematického zaměření podléhala předem definované kódovací knize. Data se pro kódovací knihu získávají jednotným způsobem. Kódovací knihu lze vnímat jako algoritmus umožňující analyzovat četnosti výskytu určitých jednotek v textu. Samotnou klasifikaci prováděli školení zaměstnanci společnosti Media Tenor, s.r.o. Nutno zde upozornit, že interní materiály společnosti Media Tenor upozorňují na vysokou validitu a reliabilitu těchto dat, vyúsťující z vnitřního nastavení kontrolních mechanismů. Daný metodický postup umožňuje blíže analyzovat obsahy textů z pozitivistické perspektivy. Obsahovou analýzu lze vnímat jako metodu používanou pro objektivní, systematický a kvantitativní popis obsahu komunikace (Krippendorff, 2012 či McQuail, 2009). Na základě klasifikace příspěvků lze konstruovat podobu předkládané mediální agendy publiku, reflektující tematickou strukturu informací zveřejněných v rámci zpravodajských relací výše uvedených mediálních organizací.

Cílem příspěvku je identifikovat potenciální diskrepance regionálně orientovaných zpravodajských agend veřejnoprávní České televize a komerčních organizací TV Nova a FTV Prima v ekonomické oblasti ve sledovaném období mezi lety 2005-2011. Nutno zdůraznit, že se jedná o tematickou skladbu zpravodajských příspěvků vztahených k regionům České republiky.

Předkládaný příspěvek je tedy zaměřen na nehmotné, psychosociální vlivy působící na formování sociálně-ekonomických prostorových struktur a z nich vyplývajících možných teritoriálních rozdílů (viz Anholt, 2011). Tradičnější, ekonomicky orientované pojetí lze nalézt např. v Poledníková (2014) či Staníčková a Melecký (2014).

Vzhledem k charakteru datové matice mediálních příspěvků, obsahující zejména kategoriální data, bude empirická část založena především na analýze četností výskytu sledovaných jevů. Využívány budou především kontingenční tabulky. Kontingenční tabulky budou obecného typu $r \times s$, přičemž při analýze tohoto typu dvoudimenzionálních tabulek se častěji provádějí testy nežli odhady (Hendl, 2004). Na základě kontingenčních tabulek je možno měřit a testovat míry asociace mezi proměnnými. V našem případě bude kontingenční tabulka reflektovat vztah mezi zpravodajskými relacemi konkrétních televizních stanic a jejich tematickou strukturou ekonomických informací z regionů.

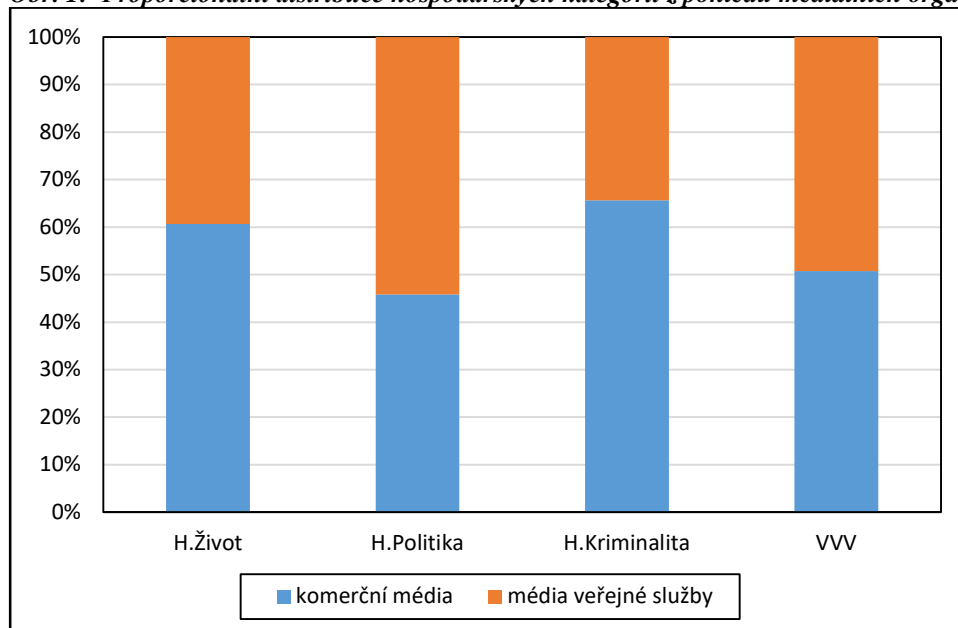
V případě kontingenčních tabulek vyjadřuje základní míru asociace mezi dvěma proměnnými tzv. χ^2 statistika. Z této statistiky vychází neparametrický Pearsonův chí-kvadrát test nezávislosti. Daný test přezkoušuje, jestli má tvar pravděpodobnostního rozdělení kategoriální proměnné specifikovanou podobu. Daný test posuzuje rozdíl mezi empirickými četnostmi a četnostmi očekávanými, respektive teoretickými. Mezi další testy v kontingenční tabulce náleží například Fisherův exaktní test, obvykle aplikovaný v případě malé četnosti souborů (Barrett, 2007 či Kline, 2005).

Pro hodnocení intenzity závislosti mezi oběma ordinálními resp. nominálními proměnnými v kontingenčních tabulkách lze využít speciálních charakteristik. Mezi dané charakteristiky lze zařadit Pearsonův korigovaný koeficient kontingence či Cramerův koeficient kontingence. Pro hodnocení intenzity závislosti aplikujeme Cramerův koeficient kontingence (viz Hendl, 2004).

Především pro vizualizaci vzájemného vztahu mezi proměnnými aplikujeme korespondenční analýzu. Korespondenční analýzu lze zařadit mezi vícerozměrné deskriptivní statistické metody. Avšak Rees-Jones (2011) považuje danou metodu rovněž za explorační. Korespondenční analýza představuje algoritmus zkoumající korespondence mezi řádky a sloupci kontingenční tabulky či tabulek. Princip metody spočívá v rozkladu χ^2 statistiky v ortogonální faktory, tzv. dimenze. Metodu lze aplikovat i v případě, kdy χ^2 statistika není statisticky významná. Metoda napomáhá zpřehlednit příslušné kontingenční tabulky především velkého rozsahu a umožňuje určit vzájemný vztah, v našem případě mezi dvěma kategoriálními proměnnými. Výhodou metody je rovněž možnost vizualizace výsledného vztahu, v našem případě tedy vztahu mezi jednotlivými zpravodajskými relacemi a jejich tematickou strukturou ekonomických informací (viz Meloun a Militký, 2004 či Greenacre, 2007).

3. Výsledky

Proporcionální rozložení intenzity pokrytí jednotlivých hospodářských kategorií z perspektivy komerčně/veřejnoprávních televizních organizací vychází z tabulky 2. Z hlediska relativního rozložení příspěvků (obr. 1) lze pozorovat diskrepance v tematickém pokrytí hospodářských informací z regionů. V rámci zpravodajských pořadů média veřejné služby, tj. České televize, se lze častěji setkat s příspěvkem z oblasti hospodářské politiky. Relativně vyvážené pokrytí s komerčními médii evidujeme v oblasti vědy a výzkumu. Naopak v rámci zpravodajských relací komerčních stanic je větší důraz kladen na informace z oblasti hospodářské kriminality a informace z běžného hospodářského života.

Obr. 1: Proporcionální distribuce hospodářských kategorií z pohledu mediálních organizací (%)

Zdroj: Media Tenor, vlastní zpracování

Výše naznačené diskrepance ve vztahu mezi zpravodajskými relacemi a jejich tematickým zaměřením nás vede k formulaci následující výzkumné hypotézy:

H1: Předpokládáme závislost mezi jednotlivými zpravodajskými relacemi a tematickými kategoriemi ekonomických informací.

Výsledky Pearsonova chi-kvadrát testu jsou v syntetické podobě zachyceny v Tabulce 3. Na základě výsledků lze konstatovat, že nebyla prokázána statisticky významná nezávislost mezi tematickými kategoriemi zpravodajských příspěvků a zpravodajskými relacemi vybraných televizních stanic. V tomto ohledu nelze hypotézu *H1* zamítnout na hladině významnosti $\alpha=0,05$. Na druhé straně hodnoty Cramerova koeficientu kontingence poukazují na velmi slabou míru závislosti.

Tab. 3: Vztah mezi zpravodajskými relacemi a tematickými kategoriemi

Popis	Hodnota	volnost	p-hodnota
Pearson Chi-Square	164,017 ^a	9	0,000
Cramerův koeficient kontingence	0,090		
Rozsah souboru	6692		

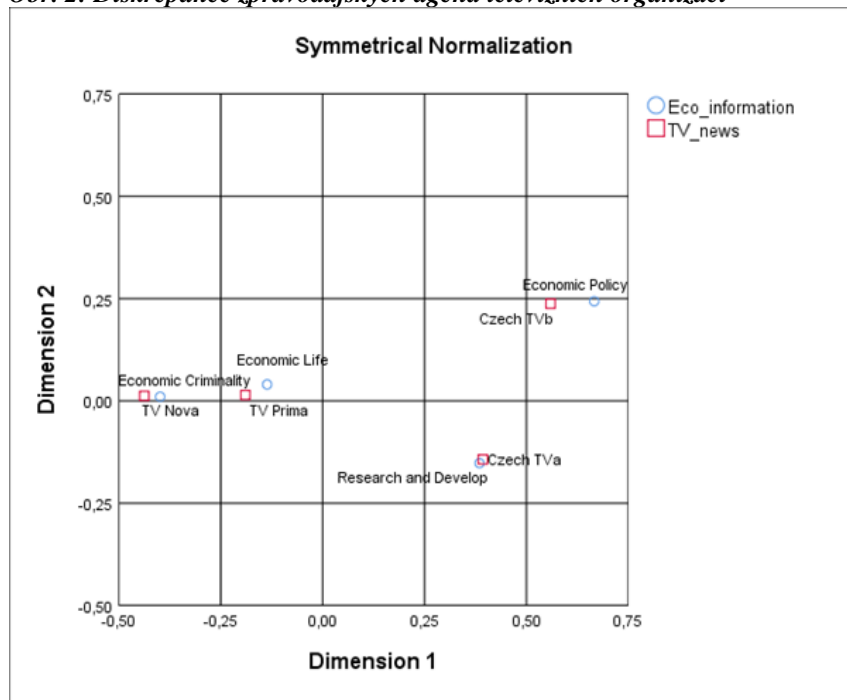
^a0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 106.31.

Zdroj: vlastní výpočty, SPSS

Na základě výsledků testu lze přikročit k využití korespondenční analýzy. Korespondenční analýza představuje jednu z metod umožňující zachytit a vizualizovat vztah mezi tematickými kategoriemi hospodářských informací a jednotlivými televizními stanicemi. Cílem je v našem případě tvorba bodového grafu sloupcových a řádkových profilů, tzv. symetrické mapy. Řešení vychází z matice standardizovaných reziduí. Příslušnou matici lze vytvořit na základě některé metody normalizace (viz Řezánková, 2011). Vzhledem k výše uvedenému cíli aplikujeme metodu symetrické normalizace. Výstupem je v našem případě grafické zobrazení závislosti mezi jednotlivými tematickými kategoriemi hospodářských informací a zpravodajskými relacemi.

Výsledky korespondenční analýzy jsou v grafické podobě zobrazeny na Obrázku č. 2. Příslušný vztah mezi proměnnými je zobrazen na základě výše uvedené metody symetrické normalizace. Z původní kontingenční tabulky vystihuje korespondenční analýza 100 % informací. Danou míru lze považovat za velmi vysokou. První dimenze zachycuje 99,2 % variability (inerce), druhá 0,08 % (viz Urminský, 2018a). Na první pohled lze potvrdit diskrepance mezi zpravodajskou agendou komerčních médií a médii veřejné služby naznačené v obr. 1.

Obr. 2: Diskrepance zpravodajských agend televizních organizací

Zdroj: Media Tenor, vlastní zpracování, Urminský (2018a)

Obrázek 2 nám napomáhá blíže interpretovat zaměření konkrétních zpravodajských relací. K regionálně vztáženým informacím z oblasti hospodářské politiky inklinuje především zpravodajská relace *Události, komentáře* (Czech TVb). Jsou zde akcentována témata obsahující informace o aktivních zásazích státu do ekonomického systému, např. v oblasti daní či pobídek (viz Urminský, 2017). Jinými slovy se tyto informace stávají, z perspektivy relativních četností, více viditelné v porovnání s ostatními. Z tohoto pohledu se stávají více viditelnými informace o vědě, výzkumu a vzdělávání v případě zpravodajské relace *Události* (Czech TVa). Zde jsou zahrnuty informace z regionů o výzkumné a vývojové činnosti, např. z oblasti zdravotnictví, genetiky či životního prostředí a z oblasti především vysokého školství (více viz Vyskočilová a Urminský, 2017). V rámci zpravodajské relace *Zprávy* (TV Prima) je akcentována kategorie hospodářský život, zahrnující informace z regionů o jednotlivých podnicích a podnikatelích, kvalitě produktů či specifických událostech, jako jsou veletrhy, výstavy či festivaly (viz Urminský, 2016). Lze rovněž konstatovat evidentní blízkost kategorie hospodářská kriminalita a zpravodajské relace *Televizní Noviny* (TV Nova). Stěžejní obsah této kategorie tvoří informace o největších událostech negativního rázu spojených s rozsáhlou korupcí, zneužitím pravomocí a protiprávním chováním aktérů v ekonomickém systému obecně (více viz Urminský, 2018b).

Výše uvedené skutečnosti reflektují odlišné tematické zaměření sledovaných zpravodajských relací. Otázkou zůstává, jaký dopad může mít zpravodajská agenda hospodářských informací z regionů na publikum. Zde lze využít poznatků z teorií nastolování agendy. Teorie nastolování agendy se pokouší objasnit, z jakého důvodu se některé informace o určitých tématech stávají součástí veřejné debaty a zároveň proč některá témata vnímá veřejnost jako závažnější. Médii je v tomto ohledu připisována zásadní role (Jirák a Köpplová, 2009 či McQuail, 2009). Média uvědoměle či neuvědoměle ovlivňují diváky, posluchače nebo čtenáře prostřednictvím nastolování agendy (témat) a to skrze akcentaci (agenda-setting) či ignoraci (agenda-cutting) určitých témat, jejich zviditelnění skrze šíření v čase (tzv. priming) a prostřednictvím (tzv. framing) „rámování“ témat (viz McCombs, 2004).

Z perspektivy dopadu na příjemce sdělení Scheufele a Tewksbury (2007) uvádí, že agenda-setting a priming jsou postaveny na účincích kognitivního charakteru, respektive na paměťových modelech zpracování informací. Zde vystupuje do popředí efekt dostupnosti, vycházející z poznatku, že si lidé formují své postoje na základě těch úvah, které jsou nejsnadněji dostupné (Tversky a Kahneman, 1973). Pokud se zaměříme na výše uvedené diskrepance v tematickém zaměření zpravodajských relací lze z hlediska efektu dostupnosti upozornit na viditelnost příspěvků. Viditelnost příspěvků je možno dle van Dalena, et al. (2015) vztáhnout k četnosti příspěvků za určité časové období. Z tohoto pohledu lze s jistou rezervou předpokládat, že záleží na tom, které zpravodajské relace publikum sleduje, jelikož je vystaveno odlišné intenzitě a tematické struktuře hospodářských informací z regionů. Je to obzvláště patrné uvědomíme-li si, že zpravodajské relace nejsou narušovány reklamou a tedy lze předpokládat nižší pravděpodobnost možného přepínání mezi pořady. Lze tedy uvažovat o odlišných subjektivních představách

o hospodářských charakteristikách regionů a to v závislosti na sledované zpravodajské relaci. Silnější dopad na podobu subjektivních představ diváka je možno předpokládat v případě nižší intenzity osobních vazeb s rostoucí vzdáleností od příslušného regionu, o němž je referováno (viz Rinks a Strijker, 2013).

Stěžejním limitem příspěvku je abstrahování od kontextuálního výkladu jednotlivých zpravodajských příspěvků, tj. framingu. Takováto analýza vyžaduje odlišný analytický přístup a odlišnou strukturu disponibilních dat. Důležitost způsobu výkladu určité události podtrhli z psychologické perspektivy především Kahneman a Tversky (1984). Taktéž je třeba uvést, že se při explanaci role mediálního systému, respektive podoby zpravodajských relací, pohybujeme spíše v rovině formálních institucí. Na výslednou podobu tematické struktury mají neméně významný vliv instituce neformální, jako jsou např. pracovní rutiny v jednotlivých organizacích (viz Shoemaker et al., 2001). Zde lze rovněž vycházet z teorie gatekeepingu, snažící se objasnit samotný vznik zpravodajských příspěvků. Tato teorie postuluje, že samotná selekce a zpracování události do podoby zpráv není náhodný proces. Daný „bottom-up“ přístup v souvislosti s teritoriálně rozvojovými implikacemi je zachycen v českém prostředí v originálních publikacích kolektivu autorů kolem prof. Sucháčka (viz Sucháček et al., 2014, 2015, 2016).

4. Závěr

Intenzivní společensko-ekonomické proměny v transformačním období se promítly rovněž do podoby mediálního systému v České republice. V rámci tohoto článku byly identifikovány odlišné zpravodajské agendy televizních organizací. Diskrepance lze pozorovat především mezi komerčními subjekty a veřejnoprávní Českou televizí poskytující veřejnou službu. Toto zjištění je v relativním souladu s teoretickými východisky. Soukromými subjekty jsou intenzivněji pokryty tematické kategorie obsahující informace o běžném hospodářském dění v regionech (*Hospodářský život*) a informace vztažené k protiprávnímu jednání aktérů v ekonomickém systému (*Hospodářská kriminalita*). V rámci zpravodajských relací České televize je vyšší důraz kladen na informace z oblasti aktivních zásahů státu do chodu ekonomického systému (Hospodářská politika) a na informace vztažené k oblasti vědy výzkumu a vzdělávání. Vzhledem k diferencovaným relacím intenzity pokrytí ekonomických kategorií lze předpokládat odlišný dopad na publikum v kontextu poznávání, kategorizace a hodnocení informací o jednotlivých regionech. Výsledně lze předpokládat odlišnosti v subjektivních představách o jednotlivých regionech a jejich postavení na mentálních mapách v závislosti na sledované zpravodajské relaci.

Literatura

- [1] ANHOLT, S., (2011). Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations. *Exchange: The Journal of Public Diplomacy*, vol. 2, no. 1, article 1. ISSN 2325-854.
- [2] BARRET, P., (2007). Structural equation modelling: Adjudgign model fit. *Personality and Individual Differences*, vol. 42, no. 5, pp. 815-824. ISSN 0191-8869. DOI 10.1016/j.paid.2006.09.018.
- [3] DALEN, A., VREESE, C., ALBÆK, E., (2015). Economic news through the magnifying glass. *Journalism Studies*, vol. 18, no. 7., pp. 1-20. ISSN 1469-9699. DOI 10.1080/1461670X.2015.1089183.
- [4] FOG, A., (2013). *The supposed and the real role of mass media in modern democracy*. Working paper, 2004-05-20, last modified 2013-07-03. [online]. [cit. 7. 2. 2019]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/250629133_The_Supposed_and_the_Real_Role_of_Mass_Media_in_Modern_Democracy_-_an_Evolutionary_Model.
- [5] GREENACRE, M., (2007). *Correspondence Analysis in Practice*. Boca Raton: Chapman and Hall/CRC. ISBN 9781498731775.
- [6] HENDL, J., (2004). *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-820-1.
- [7] JAKUBOWICZ, K., (2001). Rude awakening social and media change in central and eastern europe. *Javnost - The public*, vol. 8, no. 4, pp. 59-80. ISSN 1854-8377. DOI 10.1080/13183222.2001.11008786.
- [8] JAKUBOWICZ, K., (2005). Post-Communist Media Development in Perspective. *Internationale Politikanalyse. Europäische Politik/Politikinformation Osteuropa*. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung. [online]. [cit. 1. 2. 2019]. Dostupné z: <http://library.fes.de/pdf-files/id/02841.pdf>.
- [9] JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B., (2009). *Masová média*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-466-3.
- [10] KAHNEMAN, D., TVERSKY, A., (1984). Choices, values, and frames. *American Psychologist*, vol. 39, no. 4, pp. 341-350. ISSN 0003-066X. DOI 10.1037/0003-066X.39.4.341.
- [11] KLINE, B. R., (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. 2nd ed. New York: The Guilford Press. ISBN 978-1-57230-690-5.
- [12] KRIPPENDORFF, K., (2012). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Thousand Oaks: Sage. ISBN 978-1-4129-8315-0.
- [13] LUX, G., HORVÁTH, G., et al., (2018). *The Routledge Handbook to Regional Development in Central and Eastern Europe*. London: Routledge. ISBN 978-1-4724-8571-7.
- [14] MCCOMBS, M. E., (2004). *Setting the agenda: The mass media and public opinion*. Malden: Blackwell. ISBN 9780745623122.

- [15] McQUAIL, D., (2009). *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-574-5.
- [16] MELOUN, M., MILITKÝ, J., (2004). *Statistická analýza experimentálních dat*. Praha: Academia. ISBN 80-200-1254-0.
- [17] NORTH, D., (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780521394161.
- [18] POLEDNÍKOVÁ, E., (2014). Evaluation of Czech Regional Development in the Context of the EU Cohesion. In *Proceedings of the 2nd International Conference on European Integration 2014*. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, pp. 572-580. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [19] REES-JONES, I., (2011). Correspondence Analysis: A Case for Methodological Pluralism? In *Innovation in Social Research Methods*. London: Sage, pp. 139-149. ISBN 978-1-4129-4648-3.
- [20] RIJNKS, H. R., STRIJKER, D., (2013). Spatial effects on the image and identity of a rural area. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 36, pp. 103-111. ISSN 0272-4944. DOI 10.1016/j.jenvp.2013.07.008.
- [21] ŘEZÁNKOVÁ, H., (2011). *Analýza dat z dotazníkového šetření*. Praha: Professional Publishing. ISBN 978-80-7431-062-1.
- [22] SHOEMAKER, J. P., EICHHOLZ, M., KIM, E., WRIGLEY, B., (2001). Individual and Routine Forces in Gatekeeping. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, vol. 78, no. 2, pp. 233-246. ISSN 1077-6990. DOI 10.1177/107769900107800202.
- [23] SCHEUFELE, A. D., TEWKSBURY, D., (2007) Framing, Agenda Setting, and Priming: The evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*, vol. 57, pp. 9-20. ISSN 0021-9916. DOI 10.1111/j.1460-2466.2006.00326.x
- [24] STANÍČKOVÁ, M., MELECKÝ, L., (2014). Regional Efficiency Evaluation by DEA Approach: Comparison of Selected EU15 and EU13 Countries. In *Proceedings of the 2nd International Conference on European Integration 2014*. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, pp. 465-475. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [25] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., KOUTSKY, J., (2014). Media Portrayals of Regions in the Czech Republic: Selected Issues. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 17, no. 4, pp. 125-140. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/tul/001/2014-4-010.
- [26] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., KOUTSKY, J., (2015). Regional Dimension of Security and Accidents nad their TV Reflection in the Czech Republic. *Transformations in Business and Economics*, vol. 14, no. 3C, pp. 544-563. ISSN 1648-4460.
- [27] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., WACHOWIAK-SMOLIKOVA, R., WACHOWIAK, M. P., (2016). From Regional to National Clouds: TV Coverage in the Czech Republic. *PLoS ONE*, Vol. 11, No. 11, e0165527. DOI 10.1371/journal.pone.0165527.
- [28] SUCHÁČEK, J., (2011). Globalisation and Glocalisation. In: *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*. Ostrava: University of Ostrava, pp. 319-324. ISBN 978-80-7368-963-6.
- [29] ŠMÍD, M., (2004). Veřejnoprávní a soukromé televize v některých evropských zemích. *Studie zpracovaná pro Parlament České republiky*. Praha: Parlamentní institut. [online]. [cit. 10. 2. 2019]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/5993687-Verejnopravni-a-soukrome-televize-v-nekterych-evropskych-zemich.html>.
- [30] TVERSKY, A., KAHNEMAN, D., (1973). Availability – heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive Psychology*, vol. 5, pp. 207-232. ISSN 0010-0285.
- [31] URMINSKÝ, J., (2016). Hospodářský život regionů v médiích: kvantitativní a kvalitativní pohled. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 811-817. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-104.
- [32] URMINSKÝ, J., (2017). Hospodářská politika v regionech jako mediální téma: kvantitativní a kvalitativní pohled. In: *Region v rozvoji společnosti 2016. Sborník příspěvků*. Brno: Mendelova Univerzita, pp. 1026-1033. ISBN 978-80-7509-459-9.
- [33] URMINSKÝ, J., (2018a). Regions in TV news broadcasting: selected aspects on the example of the Czech Republic, *Folia Geographica*, vol. 60, no. 2, pp. 83-100. ISSN 1336-6157.
- [34] URMINSKÝ, J., (2018b). Hospodářská kriminalita v regionech jako mediální téma, In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 774-781. ISBN 978-80-210-8970-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-103.
- [35] VYSKOČILOVÁ, Š., URMINSKÝ, J., (2017). Mediální obraz regionů České republiky v oblasti vědy, výzkumu a vzdělávání. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 215-221. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-27.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SP2019/46 „Vybrané hmotné a nehmotné aspekty vývoje regionů IV“ na Ekonomické fakultě VŠB – Technické univerzitě v Ostravě.

TELEVIZNÍ PŘÍSPĚVKY O KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY Z POHLEDU ZPRAVODAJSKÝCH RELACÍ

TV contributions on regions of the Czech Republic from the perspective of news programmes

JAN SUCHÁČEK

Katedra regionální a environmentální ekonomiky | *Dept. of Regional and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
VŠB-Technická univerzita Ostrava | VŠB-Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: jan.suchacek@vsb.cz

Anotace

Je nabíledni, že celostátní sdělovací prostředky významně ovlivňují pohled na jednotlivé regiony. V neztenčené míře to platí také pro televizní zpravodajství. Cílem předloženého příspěvku je analyzovat a interpretovat počet zpráv o krajích České republiky, a sice podle vybraných zpravodajských relací. Zatímco vysílání veřejnoprávní České televize je zastoupeno zpravodajskými pořady Události a Události, komentáře, u soukromých televizí Nova a Prima byla pozornost upřena na Televizní noviny a Zprávy FTV Prima. Stojí za povšimnutí, že ve sledovaném období za léta 2004-2010 se nejvíce zpráv o krajích vyskytlo v televizních novinách televize Nova. Pokud jde o počty celostátně vysílaných zpráv vztahených k jednotlivým krajům naší země, každá ze čtyř zmíněných zpravodajských relací má své favority a míra medializace krajů je u každé z těchto relací poměrně diferencována.

Klíčová slova

samosprávné kraje, zpravodajské relace, příspěvky

Annotation

It is apparent that national media substantially affect the look on individual regions. The same holds true also for TV coverage. The objective of the article is to analyze and evaluate the amount of regionally-bound contributions according to the selected news programmes. The coverage of public Czech TV is represented just by two news programmes Události and Události, komentáře. Its private counterparts, i.e. TV Nova and TV Prima are embodied by Televizní noviny and Zprávy FTV Prima news programmes. It is worth noticing that during the investigated period between 2004 and 2010 the most regionally-orientated news appeared in Televizní noviny by TV Nova. As for amounts of nationally broadcasted news that are bound just to individual self-governing regions, all four previously mentioned TV news programmes favour different regions. The degree of medialization of particular regions differs quite a lot across these news programmes.

Key words

self-governing regions, news programmes, contributions

JEL classification: R10, R19, Z10

1. Úvod

Pověst a reputace, která předchází mnohá území, se může mnohdy i velmi výrazně odlišovat od skutečných charakteristik a vlastností těchto území. Jednou z výrazných determinant ovlivňujících image území a jeho postavení na mentálních mapách jsou sdělovací prostředky. Význam informací poskytovaných sdělovacími prostředky má přitom zřetelně narůstající tendenci. Tisk, rozhlas, televize či internet nám tak poskytují informace nejrůznějších druhů o obcích, regionech, ale též celých zemích, kontinentech či dokonce celé planetě. Kromě toho se informace může dostat od původního zdroje přes zprostředkovatele, tj. sdělovací prostředky až ke konečnému příjemci, tj. čtenáři, divákovi či posluchači v často i dosti modifikované podobě (McQuail, 2002, Shoemaker a Vos, 2009, Sucháček, 2016 či Sucháček et al, 2016).

Média, která pokrývají území celé země, jsou v tomto smyslu nejdůležitější, neboť poskytují informace populaci celého státu o jeho dílčích částech, kterými jsou subnárodní regiony a u našeho článku samosprávné kraje. Tímto způsobem se informace o životě jednotlivých krajů dostávají za jejich hranice.

Jak uvádí Krouželová (2010), sdělovací prostředky v rámci svého působení vyvolávají celou řadu efektů:

- Zesilující účinek nastává, když koncentrace na téma zvyšuje v krátkodobém horizontu jeho důležitost.
- Potvrzující účinek vzniká tehdy, když příjemci přijímají tvrzení jako pravdivá v důsledku potvrzení vlastních domněnek.
- Zpětný účinek znamená ovlivnění průběhu událostí prostřednictvím přítomnosti médií.
- Znečitlivění nastává tehdy, když dlouhodobé a časté vystavování publika vzrušivým podnětům vede k jeho otupělosti vůči těmto podnětům.
- Napodobování je spjata se specifickým obsahem mediálních sdělení, které může vést k jeho napodobování diváky a posluchači.
- Trivializace je příznačná především pro bulvární média a spočívá ve snaze odlehčit závažnost zpráv a složitých témat.
- Bulvarizace je procesem, kdy jsou přijímána pravidla bulváru, a sice ve snaze zaujmout příjemce sdělení za každou cenu i v rámci vysílání serióznějších sdělovacích prostředků.
- Zaměňování mýtů a reality vzniká, pokud falešné představy o reálných situacích vytvářené sdělovacími prostředky výrazně ovlivňují postoje příjemců.
- Vytváření umělých kontextů nastává, když média mohou klamat příjemce svých sdělení utvářením zkreslených kontextů. Jedná se zde především o bulvární média.
- Vytváření virtuální reality je spojeno se schopností médií předkládat něco, co vypadá jako reálné a co ve skutečnosti neexistuje.
- Nastolování témat, resp. agenda-setting přichází ke slovu, pokud média nabízí témata, kterými se posléze publikum zabývá a uvažuje o nich.

V tomto kontextu je nesmírně důležitý proces zvaný gatekeeping. Ten se zabývá způsobem výběru událostí zařazených do zpravodajských pořadů (Bennett, 2004). Prostřednictvím gatekeepingu je obrovské množství každodenních událostí transformováno a zpracováváno do podstatně zkomprimovanějších zpráv. Samotná selekce zpráv není v žádném případě nahodilá, ale podléhá rutinním pravidlům determinovaným zpravodajskými hodnotami (Galtung a Ruge, 1965, Shoemaker a Vos, 2009 či Karlsson a Picard et al., 2011).

Televizní zpravodajství nebylo pro tuto analýzu vybráno náhodou; naopak, již v předcházejících studiích bylo ukázáno, že agendě televizního zpravodajství lze přisoudit ze všech v současnosti dostupných sdělovacích prostředků nejvyšší stupeň dopadu na publikum a stejně tak uspokojivou reprezentativnost (Nečas, 2009, McQuail, 2002, Sucháček, 2013, Sucháček, 2014, Sucháček, 2015, Dearing a Rogers, 1996, Urminský, 2016 či Beníšková a Urminský, 2016).

V rámci naší analýzy jsme se zaměřili na příspěvky zpravodajství neznámějších a nejsledovanějších televizních stanic v České republice. Jedná se o veřejnoprávní Českou televizi se zpravodajskými relacemi Události a Události, komentáře, dále pak soukromou televizní stanicí TV Nova se svými Televizními novinami a konečně televizi Prima se svým zpravodajským pořadem Zprávy FTV Prima.

2. Cíl a metody

Cíl předloženého příspěvku spočívá v analýze a interpretaci počtu zpráv o krajích České republiky, a to podle vybraných zpravodajských relací. Zatímco vysílání veřejnoprávní České televize je zastoupeno zpravodajskými pořady Události a Události, komentáře, u jejích soukromých protějšků – tedy televizních stanic Nova a Prima byla pozornost upřena na Televizní noviny a Zprávy FTV Prima. Jedná se zde o regionálně orientované příspěvky, které se objevily v rámci celostátního televizního zpravodajství v letech 2004 až 2010.

Předložená stať je opřena o datovou základnu obsahující regionálně orientované zpravodajské příspěvky největších televizních stanic v České republice. Konkrétně se budeme zabývat prostorovou úrovní samosprávných krajů. Data přitom byla získána od mezinárodní společnosti Media Tenor, s.r.o. dlouhodobě působící ve sféře analýz sdělovacích prostředků.

Samotné příspěvky, které jsou předmětem naší analýzy, se objevily ve večerních zpravodajských relacích v hlavním vysílacím čase. Jak již uvedeno u cíle článku, jedná se o zpravodajské pořady Události a Události, komentáře vysílané veřejnoprávní Českou televzí. Dále byly v našem výzkumu zastoupeny soukromé televize

Nova a Prima. Zatímco u FTV Prima byl monitorován její hlavní zpravodajský pořad Zprávy, u televize Nova jsme se zase zaměřili na Televizní noviny.

V rámci naší statě abstrahujeme od kvalitativní obsahové analýzy jednotlivých příspěvků, která již byla realizována v předchozích článcích (např. Sucháček, 2013, 2014, 2015 a 2016 či Urminský, 2016). Naše pozornost bude primárně zaměřena na zařazení jednotlivých na samosprávné kraje orientovaných příspěvků pod konkrétní zpravodajské relace. Tímto způsobem můžeme zjistit hierarchii zpravodajských preferencí pro jednotlivé samosprávné kraje a to v rámci čtyř sledovaných zpravodajských relací.

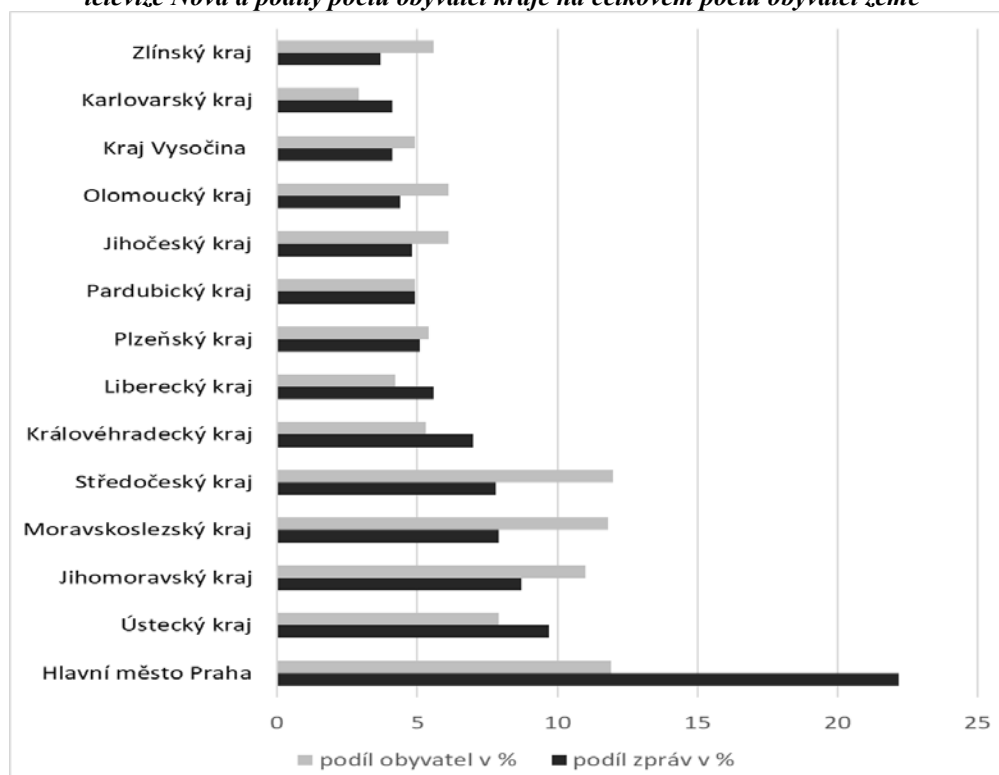
3. Výsledky

Jak již bylo řečeno, náš výzkum byl zaměřen na výskyt regionálně orientovaných zpráv v rámci celostátního televizního vysílání. Podíl jednotlivých zpravodajských pořadů na celkovém odvysílaném množství takovýchto zpráv je následující: Televizní noviny televize Nova 35%, Zprávy FTV Prima 29%, Události 26% a Události, komentáře 10%.

Zajímavější pak je pohled na podíly počtu příspěvků o krajích na celkovém počtu příspěvků rozdělených právě podle zkoumaných zpravodajských relací (blíže viz Obr. 1, Obr. 2, Obr. 3 a Obr. 4). Výše zmíněné podíly jsou poměřovány s podíly počtu obyvatel za jednotlivé samosprávné kraje na celkovém počtu obyvatel země k roku 2010. Počet obyvatel ve sledovaném území totiž vždy představuje velmi důležitý faktor pro zachycení a vysvětlení prostorového sociálněekonomického vývoje. Různé aktivity jsou vždy navázány na obyvatelstvo přítomné v daném území. Stejně tak by bez přítomnosti obyvatelstva, onoho primárního vývojového hybatele, nemohly v daných územích existovat ani hospodářské, sociální, kulturní, institucionální a jiné subsystemy (viz Sucháček, 2013, Melecký a Staničková, 2014, Hlaváček et al, 2015 či Poledníková, 2014).

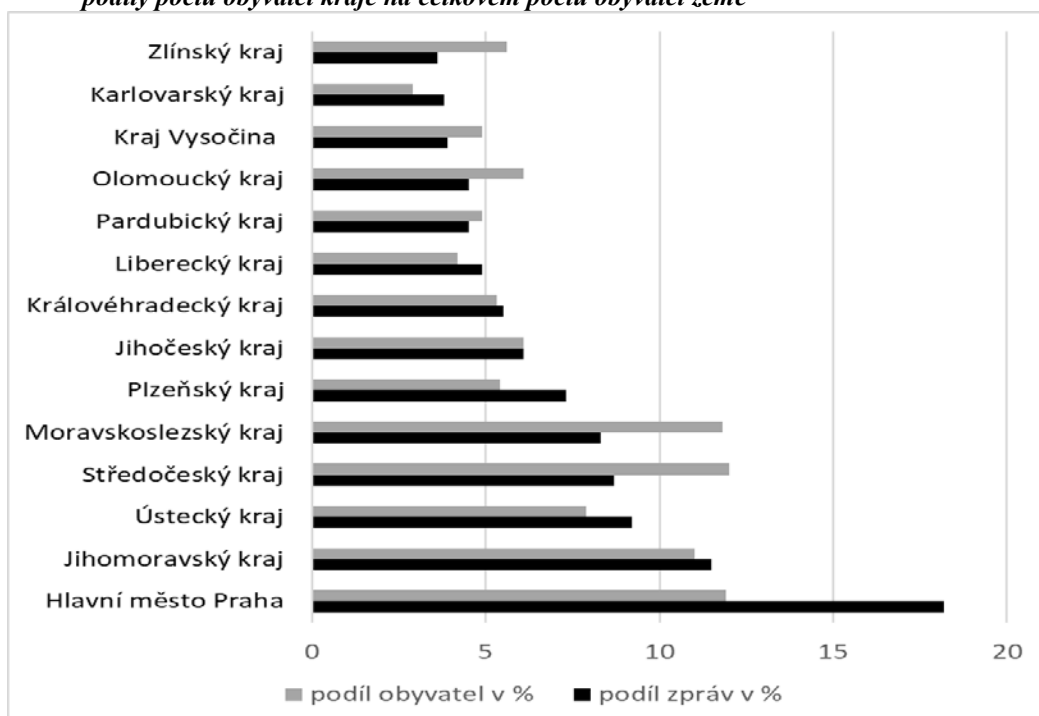
Jak je patrné, u všech čtyř zkoumaných zpravodajských pořadů hraje významně prim hlavní město Praha, což je v souladu s již uskutečněnými výzkumy (Sucháček et al, 2016).

Obr. 1: Podíly počtu zpráv o krajích na celkovém počtu zpráv v letech 2004-2010 v Televizních novinách televize Nova a podíly počtu obyvatel kraje na celkovém počtu obyvatel země

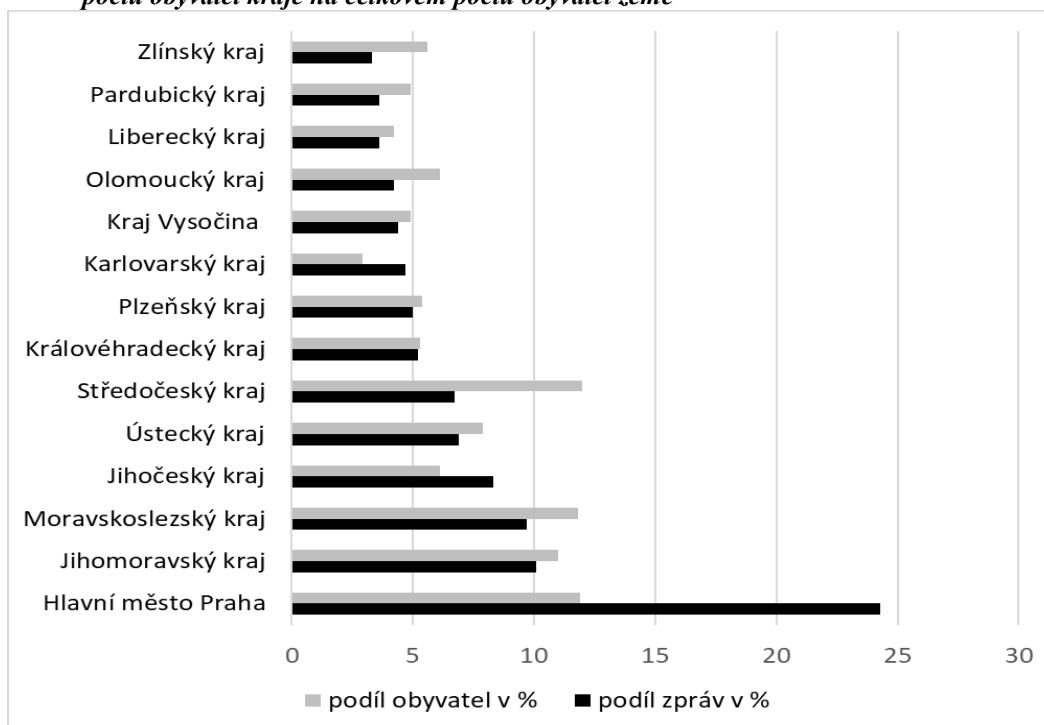
Zdroj: Interní materiály Media Tenor a výpočty autora

Obr. 2: Podíly počtu zpráv o krajích na celkovém počtu zpráv v letech 2004-2010 ve Zprávách FTV Prima a podíly počtu obyvatel kraje na celkovém počtu obyvatel země

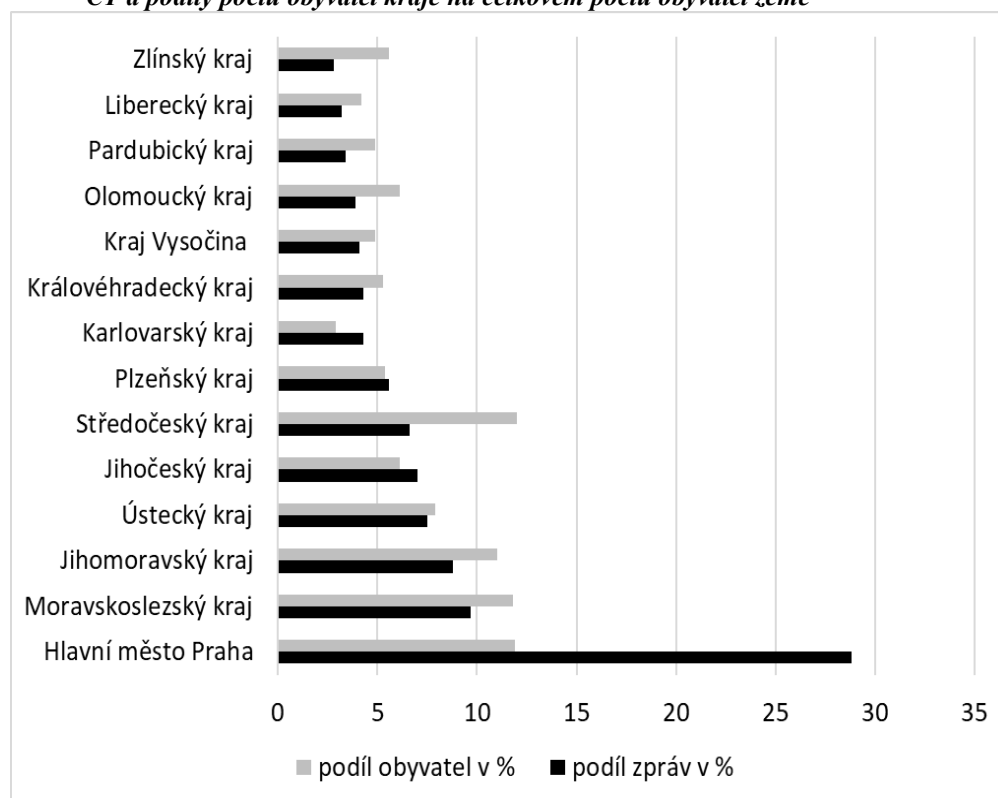
Zdroj: Interní materiály Media Tenor a výpočty autora

Obr. 3: Podíly počtu zpráv o krajích na celkovém počtu zpráv v letech 2004-2010 v Událostech ČT a podíly počtu obyvatel kraje na celkovém počtu obyvatel země

Zdroj: Interní materiály Media Tenor a výpočty autora

Obr. 4: Podíly počtu zpráv o krajích na celkovém počtu zpráv v letech 2004-2010 v Událostech, komentářích ČT a podíly počtu obyvatel kraje na celkovém počtu obyvatel země

Zdroj: Interní materiály Media Tenor a výpočty autora

S ohledem na počet obyvatel lze pozorovat zřetelně nadproporcionální výskyt zpráv o Ústeckém kraji a to v Televizních novinách a Zprávách FTV Prima. Ve vazbě na sociálně-hospodářský charakter tohoto tradičního průmyslového regionu a celou řadu objektivně se vyskytujících problémů nejrůznějšího druhu se však nejedná o významné překvapení. Pro soukromé televizní stanice jsou takovéto druhy území spolu s jevy, které se v nich vyskytují, poměrně atraktivní. Jak navíc bylo potvrzeno předchozími výzkumy (Sucháček et al, 2016), soukromé televizní stanice v porovnání s veřejnoprávní Českou televizí tendují ke zveřejňování zpráv tabloidního charakteru o jednotlivých regionech.

Pro další starý průmyslový region, kterým je Moravskoslezský kraj, bývá vzdálenost od hlavních televizních studií spíše handicapem, což do značné míry potlačuje i dosti vysoký výskyt mediálně atraktivních událostí a jevů jako kriminalita či dopravní nehody (Sucháček et al, 2016). V případě České televize však nutno připomenout přítomnost dvou velkých regionálních studií v Brně a v Ostravě, z nichž se část příspěvků dostává také do vysílání na celostátní úrovni.

U všech čtyř monitorovaných zpravodajských relací se pak v případě krajů ve východní části země projevuje handicap vzdálenosti. V případě krajů Moravskoslezského, Zlínského a Olomouckého se jednalo o podproporcionální počet zpráv vůči počtu obyvatel ve všech sledovaných případech, v případě kraje Jihomoravského došlo pouze jednou a to v případě Zpráv FTV Prima k nadproporcionálnímu – a to jen velmi mírně - výskytu počtu zpráv vůči počtu obyvatel.

Dále je patrné, že Jihočeský a Karlovarský kraj upoutává pozornost především těch zpravodajských pořadů, které jsou produkovány veřejnoprávní Českou televizí. Naopak kraje Liberecký a Pardubický jsou atraktivnější relativně více pro zpravodajské relace soukromých televizních stanic. U kraje Středočeského se pak u naprosto všech sledovaných zpravodajských pořadů projevil „vysávací“ efekt hlavního města Prahy.

A konečně, zatímco vrchol hierarchie v podílu počtu zpráv na celkovém počtu zpráv zaujímá hlavní město Praha, na samotném dně se umístil ve všech čtyřech sledovaných případech kraj Zlínský. Tento kraj je, pokud jde o mediálně zajímavé a přitažlivé události typu kriminalita či dopravní nehody poměrně nezajímavý a navíc je geograficky nejvzdálenější od centrálních redakcí a v kraji navíc absentují významnější televizní redakce.

Závěrem

Jak se prokázalo, navzdory svým rozdílným kvalitám vyplývajícím již jen z rozdílů mezi veřejnoprávním a soukromým charakterem mateřských televizních stanic mají zkoumané zpravodajské relace také několik společných rysů. Jak Události a Události, komentáře, tak také Televizní noviny a Zprávy FTV Prima v průběhu zkoumaného období jednoznačně upřednostňovaly hlavní město Prahu a naopak na dně pomyslného žebříčku se pokud jde o podíl počtu zpráv na celkovém počtu zpráv, umístil kraj Zlínský. Pozorovatelný pak je výrazně podproporcionální podíl zpráv za Středočeský kraj a sice ve vazbě na počet jeho obyvatel. Tato skutečnost je způsobená blízkostí mediálně nepochybně mnohem atraktivnějšího hlavního města Prahy. Faktor vzdálenosti od hlavních televizních redakcí se negativně projevil u krajů ve východní části země. V případě kraje Jihomoravského byl podíl zpráv vůči počtu obyvatel podproporcionální ve třech případech, u krajů Moravskoslezského, Zlínského a Olomouckého se tak stalo u všech čtyř sledovaných zpravodajských pořadů.

Literatura

- [1] BENÍŠKOVÁ, T., URMINSKÝ, J., (2016). Mediální reflexe hospodářského života v krajských městech In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 804-810. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-103.
- [2] BENNETT, W. L., (2004). Gatekeeping and press-government relations: A multi-gated model of new construction. In Kaid, L. L. (ed.), *Handbook of political communication research*. Mahwah, N.J.: Erlbaum, pp. 283-314. ISBN 0-8058-3774-4.
- [3] DEARING, J. W., ROGERS, E.M., (1996). *Agenda – setting*. Newbury Park, CA: Sage, ISBN 978-0-76190-563-9.
- [4] GALTUNG, J., RUGE, M., (1965). The Structure of Foreign News. The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research*, vol. 2, pp. 64-91. ISSN 0022-3433.
- [5] HLAVÁČEK, P., ŽAMBOCHOVÁ, M., SIVIČEK, T., (2015). The Influence of the Institutions on Entrepreneurship Development: Public Support and Perception of Entrepreneurship Development in the Czech Republic. *Amfiteatru Economic*, vol. 38, pp. 408-421. ISSN 1582-9146.
- [6] KARLSSON, Ch., PICARD R. G., (2011) et al. *Media Clusters: Spatial Agglomeration and Content Capabilities*. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 978-0-85793-268-6.
- [7] KROUŽELOVÁ, D., (2010) et al. *Příručka mediální výchovy: Mediální výchova na gymnáziích*. Pardubice: Koalice nevládek Pardubická, o. s., Dostupné z: <http://www.mediasetbox.cz/cs/media-set/prirucka-mediální-vychovy>.
- [8] MCQUAIL, D., (2002). *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-574-5.
- [9] MELECKÝ, L., STANÍČKOVÁ, M., (2014). Regions classification: Comparison of Cluster Analysis and DEA Method. In *XVII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 45-53. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-4.
- [10] NECAS, V., (2009). Mediální kontext české zahraniční politiky. In Kořan, M. (ed.) *Česká zahraniční politika v roce 2008*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, pp. 41-48. ISBN 978-80-86506-78-4.
- [11] POLEDNÍKOVÁ, E., (2014). Multicriteria analysis of regional disparities in the context of the EU cohesion. In *XVII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 54–61. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-5.
- [12] SHOEMAKER, P.J., VOS, T., (2009). *Gatekeeping Theory*. New York & London: Taylor & Francis Group. ISBN 978-04-159-81385.
- [13] SUCHÁČEK, J., (2013). Krajská města v médiích: kvantitativní a kvalitativní aspekty. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 563-569. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-71.
- [14] SUCHÁČEK, J., (2014). European Themes within National TV News Reporting in the Czech Republic. In *Proceedings of the 2nd International Conference on European Integration*, Ostrava: VŠB – TUO, pp. 644-650. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [15] SUCHÁČEK, J., (2015). TV Reporting and Self-governing Regions in the Czech Republic. In *5th Central European Conference in Regional Science*. Košice: Technical University of Košice, pp. 979-986. ISBN 978-80-553-2015-1.
- [16] SUCHÁČEK, J., (2016). Virtual Weakness of Europe of Regions: the Case of the Czech Republic. In *Proceedings of the 3rd International Conference on European Integration 2016*, Ostrava: VŠB-TUO, pp. 918-925. ISBN 978-80-248-3911-0.
- [17] SUCHÁČEK, J., SEĎA, P., FRIEDRICH, V., WACHOWIAK-SMOLIKOVA, R., WACHOWIAK, M.P., (2016). From Regional to National Clouds: TV Coverage in the Czech Republic. *PLoS ONE*, vol. 11, no. 11. ISSN 1932-6203. DOI 10.1371/journal.pone.0165527.

- [18]URMINSKÝ, J. (2016). Hospodářský život regionů v médiích: kvantitativní a kvalitativní pohled. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 811-817. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-104.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SP2019/46 Vybrané hmotné a nehmotné aspekty vývoje regionů IV na VŠB-TU v Ostravě.

REGENERACE BROWNFIELDŮ V ODVĚTVĚ KULTURY V ČESKÉ REPUBLICE

Regeneration of brownfields in the cultural sector in the Czech Republic

KAMILA TUREČKOVÁ

PETRA CHMIELOVÁ

*Katedra ekonomie a veřejné správy | Department of Economics and Public Administration
Obchodně podnikatelská fakulta v Karvině | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: tureckova@opf.slu.cz, chmielova@opf.slu.cz*

Anotace

Cílem předloženého příspěvku je analyzovat regenerované brownfieldy na území České republiky, jejichž současné využití spadá do odvětví kultury. Obsahem práce je analytický rozbor vybraného souboru obnovených areálů a budov definovaného řadou charakteristik s cílem nalézt společné znaky v jejich procesu regenerace pro kulturní sektor. Pilotní výzkum v této oblasti se opírá o primárně vytvořenou databázi původních brownfieldů, resp. příkladů dobré praxe, které v současné době slouží jako muzea, galerie, knihovny, kulturní domy a komunitní centra, zázemí pro divadelní a koncertní činnost apod. Všechny závěry následně mohou najít paralelu v ekonomicko-sociální realitě a mít praktickou relevanci k doposud existujícím brownfieldům a současně jimi lze obohatit teoretickou oblast regenerace brownfieldů o další aspekty.

Klíčová slova

brownfield, kultura, regenerace, rozvoj, Česká republika

Annotation

The aim of this paper is to analyse regenerated brownfields in the Czech Republic, whose current use belongs within the cultural sector. The content of the thesis is an analytical analysis of a selected set of renewed sites and buildings defined by a series of characteristics to find common features in their regeneration process for the cultural sector. Pilot research in this area is based on the originally created database of original brownfields, which means examples of good practice currently taking as museums, galleries, libraries, cultural houses and community centres, background for theatre and concert activities, etc. The resulting conclusions can find a parallel in the economic and social reality and have practical relevance to existing brownfields and at the same time, the theoretical field of brownfield regeneration can be enriched by other aspects.

Key words

brownfield, culture, regeneration, development, Czech Republic

JEL classification: P25, R11, R58

1. Úvod

Národní strategie pro regeneraci brownfieldů (CzechInvest, 2008) či dříve Alker et al. (2000) definují brownfield jako nemovitost, která je nedostatečně využívána, zanedbaná, případně i kontaminovaná, která vzniká jako pozůstatek průmyslových, zemědělských, rezidenčních, vojenských či jiných aktivit. Ferber et al. (2006) označuje za brownfieldy nemovitosti, které jsou ovlivněny předchozím využitím, jsou opuštěné nebo nevyužívané, mají možné problémy s kontaminací, obvykle se nacházejí v zastavěných územích (v blízkosti sídelních celků) a ke svému návratu k smysluplnému využití potřebují aktivní (soukromé či veřejné) intervence. Areály, objekty, budovy či pozemky se staly brownfieldy například z (1) důvodů nevyužívání průmyslových zón v urbanizovaném území, (2) nevyužitých administrativních objektů ve vnitřních zónách municipalit, zejména měst, (3) opuštěných objektů Českých drah a Správy železniční dopravní cesty, (4) opuštěných areálů ozbrojených složek (armády), (5)

nevyužívaných zemědělských objektů, (6) pozůstatků ukončení důlní činnosti těžby nerostných surovin (Kadeřábková a Piecha, 2009), (7) objektů občanské vybavenosti, v nichž provozovaná činnost se stala neefektivní (ekonomicky nevýhodná, resp. ztrátová) nebo (8) nemovitostí různého typu, které nejsou využívány z důvodů nevyjasněných vlastnických vztahů. V České republice máme dle odhadů okolo 12 tisíc těchto lokalit a areálů s celkovou rozlohou až 38 tisíc hektarů s různým stupněm znečištění (CzechInvest, 2008), které jsou relikty důsledků uměle zdržovaného vývoje restrukturalizace z období před rokem 1989 a zejména strukturálních změn v českém hospodářském prostoru vzniklých v následujících letech (Kunc et al., 2014). Důvodů, proč se angažovat ve znovuvyužívání brownfieldů, je celá řada. Mezi klíčové patří zejména skutečnost, že regenerace brownfieldů přispívá k trvale udržitelnému urbanistickému rozvoji (Vráblík, 2009; Pakšiová, 2016), omezuje negativní vlivy suburbanizace s urban sprawl (Jackson, 2002) a zachovává lokální, časovou a urbanistickou kontinuitu sídelních, sociálně-spoločenských a environmentálních struktur dané krajinné sféry.

Cílem předloženého příspěvku je analyzovat regenerované brownfieldy na území České republiky, jejichž současné využití spadá do oblasti veřejného sektoru. Výstupem je identifikace charakteristik a společných vlastností reurbanizovaných brownfieldů vymezujících jejich využitelnost konkrétně v odvětví kultury.

Problematika brownfieldů je široce vědecky zkoumána jak v mezinárodním, tak i českém prostoru. Zde jsou brownfieldy studovány taktéž různými vědními disciplínami a z různých úhlů pohledu. Pro ukázkou zmiňme studie zabývající se souvislostmi brownfieldů s architekturou a městským plánováním (Vojvodíková, 2014; Kirschner, 2006; Bergatt Jackson, Votoček, 2010; Navrátil et al., 2018); environmentálně a geograficky laděné studie (Kuda a Smolová, 2007; Kunc a Tonev, 2008; Klusáček et al., 2011; Duží a Jakubinský, 2013; Frantál, 2015; Osman et al., 2015; Martinát et al., 2015) či studie ekonomů (Smolík, 1999; Ryvaldová a Žižka, 2006; Klíma, 2007; Melecký, 2013; Staníčková, 2015; Turečková et al., 2018 nebo Turečková a Nevima, 2018). Vzhledem ke zvolenému tématu příspěvku doplníme ještě mezinárodní studie a vědecké texty, které zkoumaly vztah mezi brownfieldy, udržitelností a společenskou odpovědností (MacGregor Pelikánová, 2019) a brownfieldy a kulturou (např. Sain et al, 2018; Groth a Corijn, 2005; Heatherington et al, 2019; Krivý, 2013; Jakob, 2013; Marková a Slach, 2013 či Markusen a Gadwa, 2010).

Kultura jako nástroj regenerace brownfieldů se začal uplatňovat v 70. – 80. letech minulého století ve Spojených státech amerických odkud se s odstupem času přesunul na evropský kontinent (Andres a Gresillon, 2011). V této oblasti existují dva základní přístupy ke kulturním aktivitám spojenými s opuštěnými či nedostatečně využívanými areály: (1) kulturní instituce jako výsledek procesu regenerace brownfieldu a (2) kreativní a kulturní aktivity umělců, kteří svojí spontánní činností existující brownfield přetvářejí a postupně regenerují (Andres, 2011). V kontextu cíle práce nás bude zajímat první přístup, kdy je původní brownfield obnoven do objektu (areálu) využívaného pro kulturní aktivity.

2. Použité metody a zdroje dat

Příspěvek se v teoretické rovině opírá o rešerši zdrojů k problematice brownfieldů a odvětví kultury, a to pouze v základní dimenzi. Dílčí oblasti problematiky brownfieldů (terminologie, typologie, kategorizace, institucionální zajištění, financování apod.) jsou ve velkém množství zpracovány v řadě vědeckých publikací, proto dále v textu budou krátce vybrány pouze ty teoretické konsekvence, které mají paralelu v aplikační části příspěvku. Z pohledu vlastníků a majitelů brownfieldů rozlišujeme standardně 3 typy subjektů: (1) soukromé, (2) veřejné a (3) smíšené, přičemž smíšené vlastnictví je problematické a jeho četnost je minimální. Pokud bychom klasifikovali brownfieldy z pohledu jejich lokalizace, tak tyto se nacházejí v (1) zastavěném území měst (jak v (1A) centrální tak (1B) příměstské zóně) či na (2) území obcí. V našem výzkumu nejsou zařazeny brownfieldy nacházející se (3) mimo urbanizované území. Z pohledu bezpečnosti a ekologického dopadu byla většina brownfieldů (1) bez kontaminace (ekologické zátěže), výjimečně s (2) lehkou či (3) těžkou ekologickou zátěží. Původní využití bylo zjednodušeno a kategorizováno podle ekonomických sektorů na (1) zemědělské (jízdárna, sýpky, zemědělské usedlosti), (2) průmyslové (průmyslové objekty, výroby, továrny), týkající se poskytování (3) služeb (lázně, obchodní a bytové objekty, vybrané objekty bývalé občanské vybavenosti) a na skupinu (4) ostatní, kdy se jednalo o využití areálů těžko zařaditelné do předchozích skupin, protože je svým původním účelem přesahovalo (jednalo se o církevní stavby – fary, kostely, kláštery, zvonice; části dvorců, školská zařízení, plynojemy a vodárenské věže apod.). Revitalizace brownfieldů probíhala zejména procesem regenerace a rekonverzí, ojediněle pak byla využita sanace.

Samotný analytický rozbor a generalizace jeho výsledků v kontextu regenerace brownfieldů vychází z konkrétní zkušenosti autorů a profesní znalosti dané problematiky. Vzhledem k relativně malému počtu analyzovaných objektů není v příspěvku využito specifických statistických a ekonometrických metod. Přesto práce s daty

vykazuje prvky data miningu. Takto vzešlá zjištění mohou přispět k poznání procesů a klíčových prvků, které jsou vlastní právě obnově opuštěných areálů a budov k účelům zařazeným do sektoru kultury.

Pilotní výzkum je proveden na primárních datech vzešlých z vlastní vytvořené databáze regenerovaných brownfieldů na území České republiky vybraných podle charakteru jejich nové funkce, která obsahově spadá do odvětví kultury. Kulturní oblasti, vymezené Národním informačním a poradenským střediskem pro kulturu (NIPOS) a Českým statistickým úřadem (ČSÚ) a mající návaznost na třídy CZ NACE, byly zúženy vzhledem k hmotné vazbě k obnovené nemovitosti. Svým charakterem patří do skupiny „hmotného kulturního dědictví“, kam patří muzea, galerie, archivy či knihovny, dále pak do skupiny „interpretačního umění a audiovizuálních médií“, které se týká divadel, kin a koncertních aktivit a nakonec do „správy kultury“, kam lze zařadit kulturní, komunitní a multifunkční domy a centra.

Vlastní databáze regenerovaných brownfieldů byla vytvořena na základě veřejně dostupných dat získaných z internetu kombinací různých typů zdrojů (případové studie, novinové články, architektonické soutěže, prezentace úspěšných rekonstrukcí, internetové stránky měst a obcí, internetové stránky jednotlivých regenerovaných nemovitostí, český statistický úřad, mapy (mapy.cz) apod.) a to zcela náhodně (bez specifických kritérií výběru). U jednotlivých regenerovaných brownfieldů se zjišťovala obec a její velikost, na jejímž území je brownfield lokalizován, kraj, původní využití, rok vzniku a zániku brownfieldu, důvod vzniku brownfieldu, současný a minulý majitel, zda k regeneraci byly využity veřejné dotace, zda byl brownfield kontaminován, jakou má brownfield rozlohu, jak je vzdálený od centra obce, od krajského města a od nejbližší dálnice, jaká je atraktivita lokality a rozsah veřejných služeb v místě, kde se brownfield nachází aj. Zjištěné charakteristiky byly kategorizovány do jednotlivých skupin pro usnadnění práce s daty. Metodou filtrace bylo vybráno 60 požadovaných objektů napříč všemi kraji České republiky, tak aby jejich současné využití spadalo do odvětví kultury (podmínka výběru). Celkem se v současné době nachází v autorské databázi celkem 225 reurbanizovaných objektů s různým účel současného využití. Upravená a zjednodušená databáze je uvedena v Tabulce A v Appendixu na konci článku. Prezentace zjištění vyplývajících z výzkumu a data miningu jsou uvedeny v následující kapitole.

3. Analýza regenerovaných brownfieldů pro účely kultury

Smyslem tohoto příspěvku je najít společné znaky brownfieldů, které byly regenerovány pro aktivity spadající do odvětví kultury. Lokalizace vybraných 60-ti bývalých brownfieldů je zobrazen v Obrázku 1.

Obr. 1: Lokalizace regenerovaných brownfieldů

Zdroj: vlastní databáze, vlastní zpracování a úpravy (2019)

Regenerované brownfieldy jsou rozmístěny nerovnoměrně mezi kraji České republiky, tak jak byly vyfiltrovány z vlastní databáze podle účelu současného využití. Nejvíce těchto objektů se nachází v Libereckém kraji (13) a

Moravskoslezském kraji (10). Co je podstatné, vybrané regenerované brownfieldy se relativně rovnoměrně nacházejí napříč všemi velikostmi municipalit, na jejichž katastrálním území se nacházejí (viz Tabulka 1). Tomu odpovídá i dostupnost veřejných služeb v dané obci.

Tab. 1: Přehledový informační list o vybraných brownfieldech (celkem 60)

Zjišťovaný údaj	Kategorie	Počet brownfieldů
Velikost obce	do 1 tis. obyvatel	15
	1000 – 5000	15
	5000 – 10 tis. obyvatel	9
	10000 – 100 tis. obyvatel	11
	nad 100 tis. obyvatel	10
Dostupnost veřejných služeb v municipalitě	vysoká	25
	průměrná	15
	nízká	20
Původní využití nemovitosti	zemědělství	7
	průmysl	10
	služby	23
	ostatní	20
Období vzniku brownfieldu	před rokem 1990	20
	1990 - 2000	32
	po roce 2000	8
Období regenerace brownfieldu	před rokem 2000	4
	2000 – 2010	22
	po roce 2010	34
Stáří brownfieldu	do 10 let	12
	do 20 let	22
	do 30 let	14
	nad 30 let	12
Původní vlastnictví	soukromé	28
	smíšené	1
	veřejné	31
Současné vlastnictví	soukromé	20
	veřejné	40
Nový účel regenerovaného brownfieldu	muzeum, galerie	23
	divadlo, kino, koncertní sál	11
	komunitní a kulturní centrum, kulturní dům	17
	ostatní	9
Rozloha nemovitosti	do 0,1 ha	21
	0,1 - 0,5 ha	24
	0,5 – 1 ha	7
	nad 1 ha	8
Vzdálenost k centru obce	do 1 km	34
	1-2 km	12
	3-5 km	7
	nad 5 km	7
Vzdálenost ke krajskému městu (úřadu)	do 10 km	12
	do 30 km	16
	do 50 km	15
	nad 50 km	17
Vzdálenost k nejbližší dálnici (sjezdu)	do 10 km	11
	do 30 km	23
	do 50 km	14
	nad 50 km	12
Atraktivita lokality	vysoká	23
	průměrná	17
	nízká	20

Zdroj: vlastní databáze, vlastní zpracování a úpravy (2019)

Malé obce obvykle nemají prostředky zajistit v obci lékaře, dentistu, sportoviště, veškerá vzdělávací zařízení pro povinnou školní docházku či dopravní dostupnost prostřednictvím hromadné dopravy a další. Tyto obce současně disponují nízkou občanskou vybaveností jiných služeb (pošta, obchod, pohostinství, lékárna aj). Mimo jednu obec do 5000 obyvatel (30 obcí), měly všechny dostupnost veřejných služeb nízkou (19) či průměrnou (10). Naproti tomu obce (mimo 2) nad 10000 obyvatel měly zajištění veřejnými službami vysoké (19). Co se týče atraktivity lokality, ve které se daný regenerovaný brownfield nachází, neplatí, že kulturní objekty najdou své uplatnění pouze na turisticky či urbanisticky zajímavých místech. Řada regenerovaných brownfieldů (16) se nachází v malých

municipalitách (do 5 tis. obyv.) mimo hlavní turistická a návštěvnická centra, v nichž je nabídka veřejných služeb dosti omezená.

Kulturní objekty se nejčastěji vybudovaly na místech objektů, které dříve byly využívány pro aktivity zařazené do terciálního sektoru, sektoru služeb (23) a do skupiny ostatní (20), kde nelze jednoznačně definovat sektorové zařazení původní aktivity. Podle očekávání bylo nejvíce objektů (32) opuštěno v období let 1990–2000 změnou politicko-ekonomického systému a regenerováno po roce 2010 (34), kdy se již propracoval systém vícezdrojového financování zejména za přispění finančních prostředků z evropských fondů a dotačních programů jednotlivých ministerstev a regionálních municipalit. Nemovitosti měly statut brownfield ponejvíce po dobu 10–20 let (22) a původními vlastníky byly soukromé a veřejné instituce více méně ve stejném poměru. Tento poměr se upravil před zahájením regenerace objektů, kdy se zvýšil poměr veřejného vlastníka objektu k soukromému na 3:1. Na sledovaném souboru brownfieldů tak můžeme tvrdit, že změna majitele nemovitosti byla jednou z hlavních příčin obnovy nevyužitých areálů. Tuto skutečnost dokládá důvod, proč vybrané objekty byly ponechány bez užitku: u 38 objektů tomu bylo z ekonomických důvodů, kdy se jednalo o chátrající budovy na jejichž obnovu chyběly finanční prostředky. 22 objektů z těchto 38 bylo v soukromém vlastnictví, přičemž 14 z 22 z nich před regenerací prošlo změnou vlastníka ze soukromého na veřejný subjekt. Obdobný trend změny majitelů proběhl také u brownfieldů (10), u nichž byly na vině jejich neutěšeného stavu nevyjasněné a problematické majetkové a vlastnické vztahy. Objekty se staly brownfieldy také z důvodů přírodních katastrof (4) a ostatních důvodů (ukončení činnosti, přesídlení, poškození apod.) (8).

Regenerované brownfieldy se nejčastěji transformovaly v muzea, galerie a expozice (23), v kulturní, komunitní a multifunkční centra a kulturní domy (17), v kina, divadla a koncertní prostory (11) a na knihovny, archivy a jiné (9). Velikostně se jednalo spíše o menší objekty do padesáti arů (45 objektů), které se nacházely ve velmi malé vzdálenosti od centra municipality (radnice, obecní úřad): do dvou kilometrů to bylo 46 budov, nad tři kilometry to bylo 14 objektů. Lokalizace brownfieldů vzhledem ke vzdálenosti ke krajskému městu (úřadu) a vzdálenosti k nejbližšímu nájezdu na dálnici byla prostorově uniformní (až na jednu eventualitu, kdy se celkem 23 objektů nacházelo mezi 10-30 km od dálničního přivaděče).

Podíváme-li se na objekty (17), které dnes slouží jako kulturní domy, kulturní, komunitní a multifunkční centra, pak v přibližně 80 % jsou nyní tyto nemovitosti ve vlastnictví veřejného subjektu (příslušné obce), přičemž před znovuvyužitím daného objektu to bylo jen v 35 %. Vždy se jednalo o rozlohou malé objekty v docházkové vzdálenosti (do 2 km) od centra obce, které byly regenerovány povětšinou až po roce 2010. O značně zanedbané stavby a areály, které byly opuštěné více jak 30 let se v 85 % musel opět postarat veřejný sektor, a to za pomoci finančních prostředků z dotačních programů veřejných institucí nebo EU. Zajímavé je, že 11 původně veřejných objektů bylo převedeno před regenerací do soukromých rukou, zatímco opačně to bylo 18 areálů. Ze všech 60 brownfieldů byly jen 2 kontaminovány, oba sanoval veřejný sektor a oba se nacházejí na území Ostravy. U 10 brownfieldů nebyly při regeneraci využity finanční prostředky z veřejných zdrojů, u zbývajících 50 objektů tomu bylo přesně naopak.

Zemědělské objekty byly průměrně nevyužívané 40 let, průmyslové 11 let a budovy, v nichž se dříve poskytovaly služby 18 let. Skupina ostatních brownfieldů (20) tvořena 15 církevními a panskými areály byla opuštěná průměrně 22 let. Areály rozlohou větší než jeden hektar jsou v poměru 4:1 ve vlastnictví soukromých subjektů a jedná se o rozsáhlejší areály spojující více kulturních aktivit najednou obvykle kombinující venkovní expozice s muzeem a interaktivními exponáty doplněné příležitostně divadelními a koncertními vystoupeními. Co je ale zajímavé, je skutečnost, že čím dále od centra municipality se daný objekt nachází, tím častěji je v soukromém vlastnictví a opačně. Další zajímavostí je, že čím dříve po roce 1989 byly brownfieldy regenerovány, tím s větší pravděpodobností se jednalo o soukromý majetek. Doplňme poslední specifikum regenerovaných brownfieldů za účelem kulturních aktivit a to tu, že soukromí majitelé využívají regenerované budovy zejména pro muzejní a expoziční činnosti spojené s další doplňkovou činností (kavárna, restaurace, penzion) a naproti tomu veřejnoprávní vlastníci využívají regenerované objekty nejčastěji v podobě komunitního a kulturního centra a kulturního domu (celkem 13 objektů nacházejících se v nejužším centru obce).

Závěr

Výše uvedený text se pokusil na vybrané skupiny 60-ti regenerovaných brownfieldů lokalizovaných na území České republiky, jejichž současné využití spadá do odvětví kultury, stanovit společné znaky a trendy, které jsou těmto nemovitostem vlastní před procesem regenerace a/nebo po něm. Vzhledem k malému počtu objektů nebyly využity specifické a sofistikované metody statistické analýzy, ale obecné metody vědecké práce a analýzy dat. Mezi zjištěnými závěry, které šlo jednoznačně definovat, patří: (1) vzdálenost regenerovaného kulturního brownfieldu má souvislost v vlastnictvím, čím blíže centru municipality se daný objekt nachází, tím častěji

je ve veřejném vlastnictví a opačně, (2) soukromá iniciativa v regeneračním procesu byla výraznější ve vzdálenější minulosti, naproti tomu regenerace brownfieldů v posledních letech byly řízena veřejnou institucí a nakonec (3) soukromé subjekty využívají regenerované brownfieldy více jako muzea a expoziční prostory zatímco veřejný subjekt dává přednost kulturním domům a multifunkčním centrům pro komunitní a kulturní aktivity.

Odstranění lokálních negativních externalitních projevů, jež jsou s brownfieldy výrazně spjaty, lze dosáhnout v podstatě pouze přeměnou brownfieldů v reurbanizované objekty, které prostřednictvím svého ekonomického přínosu a tvorbou pozitivních externalit přispějí k rozvoji daného města či regionu a promítnou se do zvýšení životního standardu, spokojenosti a kvality života jeho obyvatel (Turečková a Chmielová, 2018). Kulturní využití opuštěných existujících areálů, budov a objektů tento přínos dále umocňuje, protože je významným faktorem života občanské společnosti, který podstatnou mírou napomáhá její integraci jako celku. Přispívá k rozvoji intelektuálního, emočního a morálního kreditu každého občana a plní v tomto smyslu výchovně vzdělávací funkci (MK ČR, 2015).

Literatura

- [1] ALKER, S., JOY, V., ROBERTS, P., SMITH, N., (2000). The definition of brownfield. *Journal of Environmental Planning and Management*, vol. 43, no. 1, pp. 49-69. ISSN: 0964-0568. DOI 10.1080/09640560010766.
- [2] ANDRES, L., (2011). Alternative Initiatives, Cultural Intermediaries and Urban Regeneration: the Case of La Friche (Marseille). *European Planning Studies*, vol. 19, no. 5, pp. 795-811.
- [3] ANDRES, L., GRESILLON, B., (2011). Cultural brownfields in European cities: a new mainstream object for cultural and urban policies. *International Journal of Cultural Policy*, vol. 19, no. 1, pp. 40-62.
- [4] BERGATT JACKSON, J., VOTOČEK, J., (2010). *Metodika inventarizace brownfieldů v úrovni ORP*. [online]. [cit. 2018-02-05]. Dostupné z: <http://www.usti-nadlabem.cz/files/Metodika.pdf>.
- [5] CzechInvest, (2008). *Národní strategie regenerace brownfieldů*. [online]. [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: <http://www.cityinvestczech.cz/data/files/strategie-regenerace-vlada-1079.pdf>.
- [6] DUŽÍ, B., JAKUBÍNSKÝ, J., (2013). Dilemma of Brownfields Redevelopment in Post-Communist Cities. The Case Study of Ostrava: the Czech Republic. *Human Geographies*, vol. 7, no. 2, pp 53-64. ISSN 1843-6587.
- [7] FERBER et al., (2006). *Sustainable brownfield regeneration: CABERNET network report*. Nottingham: University of Nottingham.
- [8] FRANTÁL, B., (2015). Have local government and public expectations of wind energy project benefits been met? Implications for repowering schemes. *Journal of Environmental Policy & Planning*, vol. 17, no. 2, pp. 217-236. ISSN 1523-908X.
- [9] GROTH, J., CORIJN, E., (2005). Reclaiming Urbanity: Indeterminate Spaces, Informal Actors and Urban Agenda Setting. *Urban Studies*, vol. 42, no. 3, pp. 503-526.
- [10] HEATHERINGTON, C., JORGENSEN, A., WALKER, S., (2019). Understanding landscape change in a former brownfield site. *Landscape research*, vol. 44, no. 1. pp. 19-34. DOI 10.1080/01426397.2017.1374359.
- [11] JACKSON, J., (2002). Urban Sprawl. *Urbanismus a území rozvoj*, vol. 5, no. 6. pp. 21-28.
- [12] JAKOB, D., (2013). Reorganizing cultural policy as panacea for Berlin's urban and economic woes. Global perspectives. New York: Routledge.
- [13] KADEŘÁBKOVÁ B., PIECHA M., (2009). *Brownfields: Jak vznikají a co s nimi*. Praha: C.H.Beck. ISBN 978-80-7400-123-9.
- [14] KIRSCHNER, V., (2006). Regenerace brownfields jako odpověď na zastavování krajiny kolem měst. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 9, no. 2, pp. 34–39. ISSN 1212-0855.
- [15] KLÍMA, J., (2007). *Deprimující zóna nebo brownfields?* [online]. [cit. 2018-02-03]. Dostupné z: <http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6291640>.
- [16] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., KUNC, J., MARTINÁT, S., NOVÁKOVÁ, E., (2011). The post-industrial landscape in relation to local self-government in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 19, no. 4, pp. 8-28. ISSN 1210–8812.
- [17] KRIVÝ, M., (2013). Don't Plan! The Use of the Notion of 'Culture' in Transforming Obsolete Industrial Space. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 37, no. 5, pp. 1724-1746.
- [18] KUDA, F., SMOLOVÁ, I., (2007). *Technické a geografické aspekty integrace neprůmyslových brownfieldů do území*. Ostrava: VŠB - Technická univerzita Ostrava. ISBN 978-80-248-1371-4
- [19] KUNC, J., TONEV, P., (2008). Funkční a prostorová diferenciacie brownfields – příklad města Brna. *Regionální studia*, vol. 2, no. 1, pp. 30-37. ISSN 1803-1471.

- [20] KUNC, J., MARTINAT, S., TONEV, P., FRANTAL, B. (2014). Destiny of urban brownfields: Spatial patterns and perceived consequences of post-socialistic deindustrialization. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, vol. 10, no. 41, pp. 109-128.
- [21] MacGREGOR PELIKÁNOVÁ, R., (2019). Corporate Social Responsibility Information in Annual Reports in the EU – Czech Case Study. *Sustainability*, no. 11, pp. 237.
- [22] MARKOVÁ, B., SLACH, O., (2013). Governance kulturovou taženou urbánní regenerace: Případová studie Černá louka v Ostravě. *Sociální studia*, vol. 10, no. 4, pp. 127-142. ISSN: 1214-813X.
- [23] MARKUSEN, A., GADWA, A., (2010). Arts and Culture in Urban or Regional Planning: A Review and Research Agenda. *Journal of Planning Education and Research*, vol. 29, no. 3, pp. 379-391. ISSN: 0739-456X.
- [24] MARTINÁT, S. et al., (2015). Spatial relations and perception of brownfields in old industrial region: case study of Svinov (Ostrava, Czech Republic). *Organization and Environment*, vol. 27, no. 2, pp. 181-201. ISSN: 1086-0266.
- [25] MELECKÝ, L., (2013). Use of DEA Approach to Measuring Efficiency Trend in Old EU Member States. In: *Liberec Economic Forum 2013: proceedings of the 11th international conference*. Liberec: Technical University of Liberec, 2013, pp. 381-390. ISBN 978-80-7372-953-0.
- [26] Ministerstvo kultury ČR, 2015. Státní kulturní politika na léta 2015 – 2020. [online]. [cit. 2018-02-09]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mk/strategie/statni-kulturni-politika-na-leta-2015-2020-s-vyhledem-do-roku-2025?typ=download>.
- [27] NAVRATIL, J., PICHA, K., MARTINAT, S., NATHANAIL, P. C., TUREČKOVÁ, K., HOLESINSKA, A., (2018). Resident's preferences for urban brownfield revitalization: Insights from two Czech cities. *Land Use Policy*, vol. 76, no. 1, pp. 224-234. ISSN: 0264-8377. DOI 10.1016/j.landusepol.2018.05.013.
- [28] OSMAN C, et al., (2015) Integrity of the yeast mitochondrial genome, but not its distribution and inheritance, relies on mitochondrial fission and fusion. *Proc Natl Acad Sci U S A*, vol. 112, no. 9, pp. 947-956. ISSN 0027-8424.
- [29] PAKŠIOVÁ, R., (2016) Reporting of non-financial information on companies in the context of sustainable development in Slovakia. In: *Účetnictví a auditing v procesu světové harmonizace. Mezinárodní vědecká konference*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, pp. 153-160.
- [30] RYDVALOVÁ, P., ŽIŽKA, M., (2006). *Regenerace brownfieldu: studie proveditelnosti*. Liberec: VÚTS. ISBN 80-239-7245-6.
- [31] SAIN, M, BUKVIC, I. B., HARSANJI, M., (2018). Economic analysis of brownfield investments in cultural and creative industries. In: *7th International scientific symposium economy of eastern Croatia – Vision and Growth*. Osijek: University J. J. Strossmayer, pp. 670-678. ISSN: 1848-9559.
- [32] SMOLÍK, D., (2003). Některé ekonomicko ekologické problémy využití bývalých průmyslových ploch na území Ostravsko-karvinského regionu. *Ekonomická revue*, vol. 6, no. 2, pp. 96-99. ISSN 1212-3951.
- [33] STANÍČKOVÁ, M., (2015). Classifying The EU Competitiveness Factors using Multivariate Statistical Methods. In: 2nd Global Conference on Business, Economics and Management and Tourism. *Procedia Economics and Finance*, vol. 23, pp. 313-320. ISSN 2212-5671.
- [34] TUREČKOVÁ, K., CHMIELOVÁ, P., 2018. Brownfieldy v regionálním rozvoji a v externalitní teorii. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 302-308. ISBN 978-80-210-8969-3.
- [35] TUREČKOVÁ, K., NEVIMA, J., (2018). Perceiving the impact of brownfields on the real estate prices: a case study from four locations in the Czech Republic. *Geographia Technica*, vol. 13, no. 2, pp. 138-151. ISSN 2065-4421. DOI 10.21163/GT_2018.132.11.
- [36] TUREČKOVÁ, K., NEVIMA, J., ŠKRABAL, J., MARTINÁT, S., (2018). Uncovering patterns of location of brownfields to facilitate their regeneration: Some remarks from the Czech Republic. *Sustainability*, vol. 10, no. 6, pp. 224-234. ISSN: 2071-1050. DOI 10.3390/su10061984.
- [37] VOJVODÍKOVÁ, B., et al., (2014). *Brownfieldy – a co s nimi souvisí*. Praha: European Science and Art Publishing. ISBN 978-80-87504-23-9.
- [38] VRÁBLÍK, P. et al., (2009). *Metodika revitalizace území pro hospodářský, sociální a environmentální rozvoj v postižených regionech*. [online]. Dostupné na: http://fzp.ujep.cz/projekty/wd-44-07-1/dokumenty/dc03/DC003_Metodika_revitalizace_uzemi.pdf. [cit. 2019-02-22].

Tento článek vznikl za podpory projektu SGS/xx/2019 „Brownfieldy v urbánním a rurálním prostoru: geografické, ekonomické, podnikatelské a veřejnosprávní souvislosti a jejich význam pro regionální rozvoj (BURAN 2)“.

Tab. A: Zjednodušená tabulka regenerovaných brownfieldů v odvětví kultury v České republice

Brownfield	Počet obyvatel v lokální municipalitě	Kraj	Původní využití brownfieldu	Období vzniku brownfieldu	Stáří brownfieldu	Důvod chřtání nemovitosti	Původní majitel brownfieldu	Období zahájení regenerace brownfieldu	Nový účel brownfieldu	Soukasný majitel nemovitosti	Rozloha nemovitosti	Kontaminace nemovitosti	Použití veřejných dotací při regeneraci brownfieldu	Vzdálenost od centra municipality	Vzdálenost k dálnici	Vzdálenost brownfieldu ke krajskému úřadu	Dostupnost veřejných služeb v lokální municipalitě	Atraktivita místní lokality
1	5001-10000	Moravskoslezský	služby	po roce 2000	do 10 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	3	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 50 km	1	3
2	5001-10000	Královéhradecký	služby	1990-2000	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	2	soukromý	do 1 ha	ne	ne	3-5 km	do 50 km	do 50 km	2	1
3	nad 100001	Liberecký	služby	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	2	veřejný	do 1 ha	ne	ano	1-2 km	do 10 km	do 10 km	1	1
4	5001-10000	Jihomoravský	služby	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	2	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 30 km	2	2
5	10001-100000	Jihočeský	průmysl	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	2000-2010	3	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 10 km	nad 50 km	1	1
6	do 1000	Plzeňský	zemědělství	před rokem 1990	nad 30 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	soukromý	2000-2010	4	veřejný	do 1 ha	ne	ne	1-2 km	nad 50 km	do 30 km	2	3
7	do 1000	Středočeský	zemědělství	před rokem 1990	nad 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	2000-2010	2	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	nad 50 km	3	3
8	5001-10000	Jihomoravský	služby	1990-2000	do 20 let	přírodní katastrofa	veřejný	po roce 2010	2	veřejný	do 0,5 ha	ne	ne	do 1 km	do 50 km	do 50 km	3	3
9	do 1000	Královéhradecký	ostatní	1990-2000	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	1	soukromý	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	nad 50 km	2	1
10	5001-10000	Vysočina	služby	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	2000-2010	3	soukromý	do 0,1 ha	ne	ano	nad 5 km	nad 50 km	nad 50 km	2	2
11	10001-100000	Karlovarský	ostatní	po roce 2000	do 10 let	přírodní katastrofa	soukromý	po roce 2010	1	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	nad 50 km	do 30 km	1	1
12	do 1000	Jihočeský	služby	1990-2000	do 10 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	soukromý	2000-2010	2	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	nad 50 km	nad 50 km	3	3
13	1001-5000	Olomoucký	služby	před rokem 1990	nad 30 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	soukromý	2000-2010	1	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	nad 5 km	nad 50 km	nad 50 km	2	2
14	nad 100001	Moravskoslezský	průmysl	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	3	veřejný	nad 1 ha	ano	ano	3-5 km	do 10 km	do 10 km	1	1
15	5001-10000	Královéhradecký	ostatní	1990-2000	do 30 let	ostatní	veřejný	po roce 2010	1	soukromý	nad 1 ha	ne	ano	do 1 km	nad 50 km	nad 50 km	1	1
16	10001-100000	Královéhradecký	ostatní	před rokem 1990	nad 30 let	ostatní	veřejný	2000-2010	1	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	do 10 km	do 10 km	1	1
17	1001-5000	Ústecký	zemědělství	po roce 2000	do 20 let	přírodní katastrofa	veřejný	po roce 2010	1	soukromý	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 50 km	1	1
18	10001-100000	Moravskoslezský	ostatní	před rokem 1990	nad 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	4	soukromý	do 0,1 ha	ne	ano	1-2 km	do 50 km	do 50 km	1	3
19	nad 100001	Moravskoslezský	průmysl	před rokem 1990	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	4	veřejný	do 0,1 ha	ano	ano	1-2 km	do 10 km	do 10 km	1	1
20	10001-100000	Liberecký	ostatní	1990-2000	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	2	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	nad 50 km	nad 50 km	1	1
21	1001-5000	Moravskoslezský	služby	1990-2000	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	3	soukromý	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 30 km	3	2
22	1001-5000	Pardubický	zemědělství	před rokem 1990	nad 30 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	veřejný	po roce 2010	2	soukromý	do 0,5 ha	ne	ano	1-2 km	do 50 km	do 30 km	2	1
23	10001-100000	Jihomoravský	ostatní	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	2	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 50 km	nad 50 km	2	1
24	10001-100000	Liberecký	ostatní	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	1	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	3-5 km	do 50 km	nad 50 km	1	1
25	nad 100001	Jihomoravský	průmysl	1990-2000	do 10 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	2000-2010	2	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	nad 5 km	do 30 km	do 10 km	1	1
26	nad 100001	Moravskoslezský	ostatní	1990-2000	do 20 let	ostatní	veřejný	po roce 2010	2	soukromý	do 0,5 ha	ne	ano	nad 5 km	do 10 km	do 10 km	1	1
27	nad 100001	Jihomoravský	ostatní	1990-2000	do 10 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	2000-2010	1	veřejný	do 0,5 ha	ne	ne	3-5 km	do 30 km	do 10 km	1	2
28	nad 100001	Moravskoslezský	průmysl	1990-2000	do 10 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	před rokem 2000	2	soukromý	nad 1 ha	ne	ne	3-5 km	do 10 km	do 10 km	2	1
29	1001-5000	Olomoucký	ostatní	1990-2000	do 20 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	veřejný	2000-2010	2	soukromý	do 0,1 ha	ne	ano	nad 5 km	nad 50 km	do 30 km	3	3
30	nad 100001	Liberecký	průmysl	1990-2000	do 10 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	soukromý	před rokem 2000	3	soukromý	nad 1 ha	ne	ne	1-2 km	do 30 km	do 10 km	1	1
31	5001-10000	Liberecký	služby	po roce 2000	do 10 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	2000-2010	4	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 50 km	1	1
32	1001-5000	Liberecký	ostatní	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	2000-2010	4	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	nad 50 km	3	2
33	do 1000	Liberecký	zemědělství	před rokem 1990	nad 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	3	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	1-2 km	do 50 km	do 30 km	3	2
34	5001-10000	Moravskoslezský	zemědělství	1990-2000	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	4	soukromý	nad 1 ha	ne	ne	3-5 km	do 30 km	do 50 km	1	2
35	5001-10000	Liberecký	ostatní	před rokem 1990	nad 30 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	smíšené	2000-2010	2	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 50 km	nad 50 km	1	2
36	nad 100001	Liberecký	průmysl	1990-2000	do 10 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	před rokem 2000	2	soukromý	nad 1 ha	ne	ano	1-2 km	do 30 km	do 10 km	1	1
37	do 1000	Liberecký	služby	po roce 2000	do 10 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	3	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	nad 50 km	do 50 km	3	1
38	nad 100001	hl. m. Praha	služby	po roce 2000	do 20 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	soukromý	po roce 2010	3	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	1-2 km	do 10 km	do 30 km	1	3
39	1001-5000	Královéhradecký	zemědělství	před rokem 1990	nad 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	4	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	nad 50 km	nad 50 km	2	2
40	10001-100000	Plzeňský	služby	před rokem 1990	do 30 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	veřejný	po roce 2010	2	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	do 50 km	do 50 km	1	1
41	1001-5000	Liberecký	průmysl	po roce 2000	do 10 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	2000-2010	2	soukromý	do 0,5 ha	ne	ne	3-5 km	nad 50 km	do 50 km	2	2
42	1001-5000	Liberecký	ostatní	před rokem 1990	nad 30 let	ostatní	veřejný	2000-2010	4	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	nad 5 km	do 30 km	do 30 km	2	2
43	do 1000	Jihomoravský	služby	před rokem 1990	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	2000-2010	4	soukromý	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 50 km	3	3
44	10001-100000	Liberecký	služby	před rokem 1990	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	před rokem 2000	2	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 50 km	nad 50 km	1	3
45	do 1000	Moravskoslezský	služby	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	2000-2010	2	veřejný	do 1 ha	ne	ano	1-2 km	do 30 km	do 50 km	3	3
46	do 1000	Karlovarský	služby	před rokem 1990	nad 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	4	veřejný	nad 1 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 30 km	3	2
47	do 1000	Olomoucký	služby	1990-2000	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	3	veřejný	do 0,5 ha	ne	ne	do 1 km	do 10 km	do 30 km	3	3
48	1001-5000	Olomoucký	ostatní	1990-2000	do 20 let	nevyjasněné vlastnické vztahy/změna vlastníka	veřejný	2000-2010	2	soukromý	do 0,1 ha	ne	ano	nad 5 km	nad 50 km	do 30 km	3	3
49	do 1000	Karlovarský	průmysl	1990-2000	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	2	soukromý	do 1 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 30 km	3	2
50	do 1000	Jihočeský	služby	před rokem 1990	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	2	soukromý	do 1 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	nad 50 km	3	3
51	1001-5000	Olomoucký	ostatní	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	4	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	nad 50 km	do 30 km	3	3
52	10001-100000	Královéhradecký	ostatní	před rokem 1990	nad 30 let	ostatní	veřejný	2000-2010	1	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	do 10 km	do 10 km	1	1
53	do 1000	Karlovarský	ostatní	před rokem 1990	do 20 let	přírodní katastrofa	veřejný	2000-2010	3	soukromý	nad 1 ha	ne	ano	1-2 km	do 30 km	do 30 km	3	3
54	do 1000	Ústecký	služby	před rokem 1990	do 30 let	ostatní	veřejný	po roce 2010	3	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 50 km	3	3
55	1001-5000	Ústecký	ostatní	před rokem 1990	do 30 let	ostatní	veřejný	2000-2010	2	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	1-2 km	do 50 km	nad 50 km	2	3
56	1001-5000	Středočeský	ostatní	po roce 2000	do 10 let	ostatní	veřejný	po roce 2010	3	veřejný	do 0,1 ha	ne	ano	do 1 km	do 30 km	do 50 km	2	2
57	1001-5000	Moravskoslezský	služby	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	veřejný	po roce 2010	3	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 10 km	do 10 km	2	3
58	do 1000	Jihočeský	služby	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	3	veřejný	do 0,1 ha	ne	ne	do 1 km	do 50 km	do 30 km	3	2
59	1001-5000	Zlínský	služby	1990-2000	do 30 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	po roce 2010	3	veřejný	do 0,5 ha	ne	ano	do 1 km	do 50 km	do 50 km	3	3
60	10001-100000	Pardubický	průmysl	1990-2000	do 20 let	opuštěný objekt z ekonomických důvodů	soukromý	2000-2010	3	veřejný	do 1 ha	ne	ano	do 1 km	do 50 km	nad 50 km	1	2

Zdroj: veřejně dostupné zdroje, vlastní zpracování a úprava (2019)

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-84

CURRENT USE OF FORMER COMMUNIST AGRICULTURAL PROPERTIES IN SOUTH BOHEMIA**Současné využití komunistických zemědělských areálů v jižních Čechách****TOMÁŠ KREJČÍ****JOSEF NAVRÁTIL****STANISLAV MARTINÁT****KAMIL PÍCHA****PETR KLUSÁČEK****ROBERT OSMAN****JAROSLAV ŠKRABAL**

Oddělení environmentální geografie | Department of Environmental Geography
Ústav geoniky AV ČR, v.v.i. | Institute of Geonics of the CAS
✉ Drobného 28, 602 00 Brno, Czech Republic

E-mail: tomas.krejci@ugn.cas.cz, josefnav@gmail.com, stanislav.martinat@ugn.cas.cz,
kamil.picha@centrum.cz, petr.klusacek@ugn.cas.cz, robert.osman@ugn.cas.cz, skrabal18@seznam.cz

Annotation

Although agriculture is considered a „traditional” or even „traditionalist” branch of economy, it is recently undergoing a rapid change along the development of production technologies. In East and Central Europe, these changes are significantly modified by processes of privatisation and profound changes in grant policies. The aim of the paper is to contribute to understanding of the changes in the use of ubiquitous premises of former communist co-operative farms and state farms in the Czech countryside. The changes in utilisation have been followed due to a newly developed database of these premises in 1989 comprising of available maps and aerial images. Geographically, our sample survey of the process focuses on the areas of South Bohemian Region. Altogether, 2,206 premises with a total area of 4,646 hectares have been identified. Currently, only their 59% share is used for varied agricultural purposes, 23 % is used for non-agricultural purposes and 18 % is abandoned and neglected. The distribution does not depend on the original use of the premises. The non-agricultural re-use of the property serves as housing and industrial sites.

Key words

brownfields, agriculture, land-use change

Anotace

Přestože je zemědělství považováno za „tradiční“ až „tradicionalistické“ hospodářské odvětví, prochází rychlou změnou společně s posuny v technologiích produkce, a v případě střední a východní Evropy jsou tyto změny výrazně modifikovány procesy privatizace a hlubokých změn v dotační politice. Cílem tohoto příspěvku je přispět k poznání změn, ke kterým došlo v těchto souvislostech ve využití na venkově „všudypřítomných“ areálů bývalých JZD a státních statků. Tato změna byla sledována na základě nově vytvořené databáze těchto areálů v roce 1989 podle dostupných map a ortofotosnímků a výběrového šetření jejich současného využití na území Jihočeského kraje. Identifikováno bylo 2206 areálů o celkové rozloze 4 646 ha. Z nich v současnosti pro různé zemědělské činnosti slouží jen 59 %, nezemědělskému využití slouží 23 % a 18 % je opuštěno a chátrá. Toto rozdělení je nezávislé na původním využití areálů. Hlavními nezemědělskými využitími jsou bydlení a průmysl.

Klíčová slova*brownfield, zemědělství, změny využití území***JEL classification:** R58, Q13, P31.**1. Introduction**

The agriculture in the Czech Republic has recently been under pressure to reduce its food production and to replace it with some other, non-food activities or changes in food activities. Czech agriculture was not able to compete with the western agriculture model (Doucha & Divila, 2008) after the fall of the Communism era in 1989. Considering the current agricultural sector of the Czech Republic as a whole, since 1990, its gross agriculture production has decreased by 31% to CZK 17.4 thousand (per 1 hectare of agriculture land in fixed prices of 1989), cattle numbers were reduced by 61%, pig numbers went down by 67%, sowing areas of common crops such as potatoes has also dramatically decreased while, on the other hand, the sowing areas of energy crops significantly increased (Martinat et al., 2016).

Agriculture in the Czech Republic has been dramatically influenced by the restitution and privatization processes since 1991 and, even more, by substantial cuts of state subsidies in 1993. These changes resulted in an intensive fall in agricultural employment and drop in agricultural share on GDP (Doucha & Divila, 2008). While in 1991, more than 0.5 million people found their jobs in agriculture, ten years later (2001) it was less than 200 thousand and nowadays less than 100 thousand. Currently, GDP share of agriculture oscillates around 2.5%. Process of privatization and restitution of the agricultural land and properties was extremely quick and resulted in millions of new land owners. However, the assumption of quick growth of commercial family farms did not fulfill (Bezemer, 2000) as majority of former small land owners already died and their heirs frequently moved to cities and were not interested in agriculture practice. Thus, agricultural land has been cultivated particularly by large companies that hire or buy land up and only about 13% is cultivated by family farmers (Doucha & Divila, 2008). Czech agricultural sector is currently dominated by large agricultural companies (ÚZEI, 2010), commonly having no direct relation to the location where the agricultural farms are situated.

Besides the large agri-companies, many of collective farms still exist but their legal status has changed (Bezemer, 2000; Doucha & Divila, 2008). These collective farms have been generally transformed into a corporate types of farms: enterprises with a legal label of partnerships, joint-stock companies or limited liability companies. Despite the unity, corporate farms are suffering from low profitability, high debts, and high liquidation or bankruptcy rates (Bezemer et al., 2006) resulting in decrease in their numbers (ÚZEI, 2010). Economically not so effective organizational structures of agricultural companies (collective ownership, large plots of land), changes in land ownership and general decrease of agriculture (Martinat et al., 2017) led to the occurrence of a range of unused or underused buildings and premises in rural space (Skala et al., 2013). They are usually large-scale buildings (e.g. barns, grain silos, storehouses, mill houses, cowsheds, calf houses, pigsties, etc.) also posing a very low investment potential, being commonly contaminated and not immediately exploitable (Svobodova & Veznik, 2009). It would be difficult to utilize them due to new and modern technologies in agriculture as well as its marginal locations away from developing areas (Skala et al., 2013). According to the results of the CzechInvest Agency survey, agricultural premises are the most abandoned properties in the Czech Republic (CzechInvest, 2008).

The de-agrization of the Czech agricultural sector is a deep process. Ways of more viable development of post-communist agriculture and sustainable improvement of the quality of life in the countryside has been widely searched since 1995. National subsidies granted in 1995-1997 changed in 1998 to the pre-EU-access support. In 2004, the Czech Republic finally became a member of the European Union, therefore, falling under the Common Agricultural Policy (CAP). Since the new millennium the CAP has been the most influential factor in the Czech agriculture (Veznik & Konecny, 2011) as well as in other Central and Eastern European Countries (Kantar & Svrznjak, 2017; Kebza, 2018). Subsidies were intended to make agriculture competitive within the framework of the agricultural multifunctionality concept (Hrabak & Konecny, 2018). Operational grants are usually the only way to keep economies of agricultural farms in profit (ÚZEI, 2010). Though, such development aid was aimed on diversification in agricultural production and favored especially growing purpose-grown energy crops (e.g. oilseed rape) or growing crops grown specifically for the use in anaerobic digestion (corn maize, fodder plants, etc.) (Martinat et al., 2016). The result was the transition of large arable lands into permanent grasslands. Nowadays, competitiveness of the Czech agriculture is given by very low cost of labor work (around a third compare to EU15) and very low cost of land prices (around a fifth compare to EU15) (ÚZEI, 2010).

Agricultural properties under our interest had been built during the era of collectivization in 1950s-1980s (Halamska, 2008) in almost all Czech, Moravian and Silesian villages following the Soviet model “one village = one farm”. The cooperative farm had become a central point of village life as peasants who contributed their land were made to join the collective farm and “everyone” in the village either worked in the collective farm or had close relatives working there. The extent and the structure of agriculture has been completely transformed, mirroring the situation of the use of the communist agricultural properties (Klusacek et al., 2013). Nonetheless, our knowledge of the above profound changes is very rare compared to the abundance of studies on urban space recycling that were recently conducted. That is why we started to focus on a study of changes in properties use in rural space. The aim of this contribution is to find out what are the current new uses of selected sample of communist agricultural properties. The selected area of study was the region of South Bohemia.

2. Methods

To fulfil the aim above, we had to undertake several steps. Firstly, the identification and the current use of the former communist agricultural properties from the late 1980s had to be conducted in the region of South Bohemia.

Identification of communist agricultural properties was done by researching basic topographic maps of Czechoslovakia in 1:25,000 ratio from late 1980s and the first half of 1990s where the agricultural use of properties was classified into 11 categories:

- Agricultural farm,
- cowshed,
- pigsty,
- sheepfold,
- poultry farm,
- horticulture,
- stud farm,
- hay shed,
- shed,
- silo,
- breeding station.

As not all agricultural properties had to be then labelled, we further used black and white prints of aerial images from early 1990s to find out other agricultural properties in each village. Location of all studied agricultural properties were digitalized in GIS - polygons of areas with buildings with agricultural use and its intensively cultivated surroundings (identified from the aerial images). Thus, the database of all communist agricultural properties of the South Bohemian Region was completed.

To find out the present use of the properties, 25% of the latter was randomly selected for a visit. These premises were divided into three groups: i) premises with an agricultural use, ii) premises with a non-agricultural use, iii) premises without any use (brownfields). Further, we tested if there are any differences between these three types of new uses and the types of uses in 1989. Chi square test was employed.

Non-agricultural uses consist of:

- Truck transport, garage, scrapyard,
- energy (photovoltaic, biogas, other energy),
- housing,
- industry,
- civic amenities and tourism,
- other services,
- non-agricultural warehouses.

For agricultural use we used these categories:

- Technical facilities,
- breeding,
- services for agriculture,
- complex agriculture (it was not possible to distinguish individual types),
- agricultural warehouses.

All data were added to the database and numerically calculated.

3. Results and Discussion

We have identified 2,206 premises of agricultural properties within the South Bohemian Region which occupied circ. 4,646 ha of land by the end of 1980s. Majority of these premises were labelled „agricultural” and the use was combined or unknown for authors of maps we used. One fifth of such premises of agricultural properties were cowsheds (Table 1).

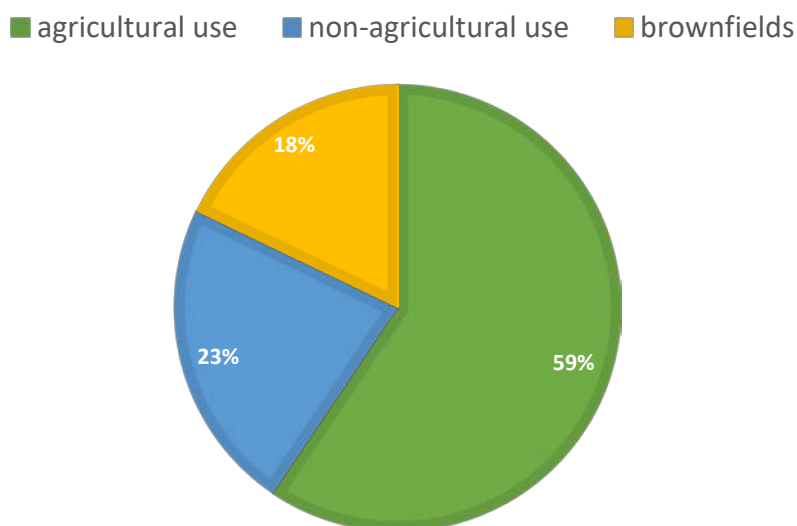
Tab. 1: The shares of premises types of agricultural properties in 1989 (n = 2,206).

type of use in 1989	percent of premises
agricultural premises	60.4%
cowshed	20.1%
pigsty	5.7%
sheepfold	0.9%
dairy farm	6,3%
horticulture	1.8%
stud farm	1.3%
hay shed	0.9%
silo	2.2%
breeding station	0.2%
unknown	0.4%

Source: own work

The reasearch of the current use of the above identified premises consisted of 25% (575) randomly selected sample out of all (2,206) agricultural properties found. The narrowed research also discovered a diverse use of such properties increasing the number of premises to 688. More than half (59%) of the current uses was found to remain agricultural (Figure 1). That means, that 41% (two fifths of former communist agricultural properties) has other than agricultural use. 23% of them are linked to non-agricultural use and 18% are premises with no use, abandoned, neglected and gradually falling into ruin. Thus, the non-agricultural or unused premises are quite common in former agricultural properties. Agricultural practice presents a great difficulty to operate the former premises due to a rapid process of modernization or specialization happening in agriculture (Skala et al., 2013).

Fig. 1: The structure of the present (2018) use of 688 premises of agricultural properties established before 1989.

Source: own work from researched data

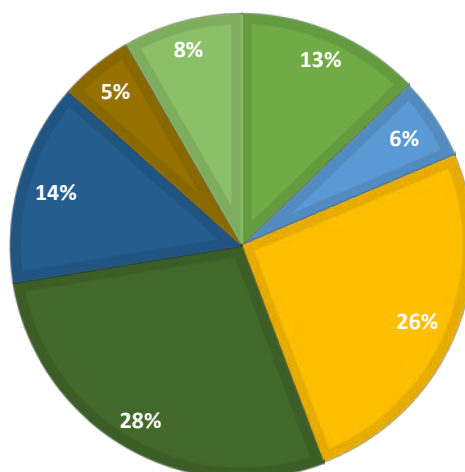
Chi-square test (Chi-square = 7.19; d.f. = 18; p= 0.51) presenting that there is no difference in distribution of agricultural, non-agricultural and any other use between the types of use in 1989, hence, it can be concluded that there is no influence of former use on the present use in the above three analysed categories.

When we look closer to the structure of non-agricultural use of former communist agricultural properties, we found that their most common new use is housing (Figure 2). This is the case especially of sole stud buildings, particularly cowsheds in smaller villages and farmhouses, that had become part of cooperative premises after collectivization. The second common use is an industrial use. In many cases we are talking about small industry of family businesses but new investments into large new firms can be found in our sample as well. In many cases the use of former agricultural properties was found in woodworking industry. Relatively great share has also been found for uses of civic amenities and tourism, as it has been already mentioned by Frantal et al. (Frantal et al., 2013). Interesting fact is also in the “energy” use of agricultural premises – bio-gas production reshapes the agricultural production (Ciervo & Schmitz, 2017; Van der Horst et al., 2018) and is very popular among Czech farmers (Frantal & Prousek, 2016; Martinat et al., 2016).

59% of studied agricultural properties established before 1989 are now used for agricultural purposes. Most of them (Figure 3) are used for animal husbandry (42%). Other large part of the sample consists of premises with combined use. Only small number of premises have specific use as agricultural warehouses, technical facilities and services for agriculture.

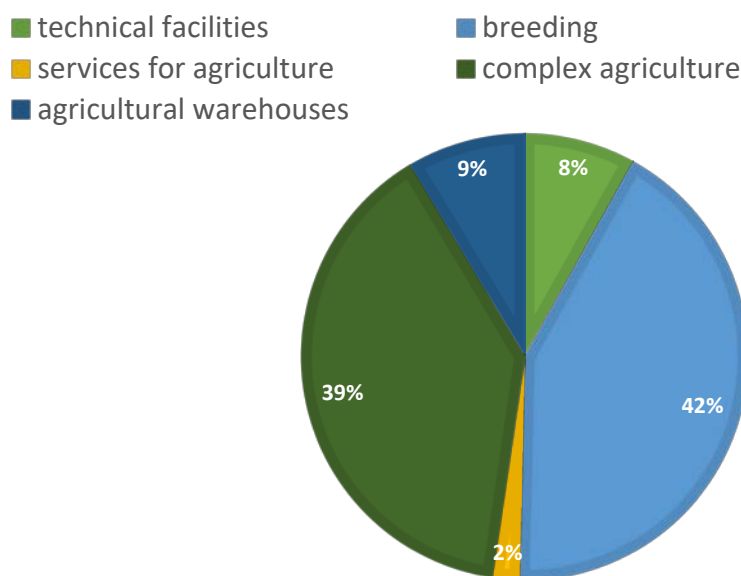
Fig. 2: The structure of present (2018) use for non-agricultural premises of agricultural properties established before 1989.

- truck transport, garage, scrapyard
- energy
- housing
- industry
- civic amenities and tourism
- other services

Source: own work from researched data

Fig. 3: The structure of present (2018) use of agricultural premises of agricultural properties established before 1989.

Source: own work from researched data

4. Conclusion

Based on the quantitative evaluation of former and current use of the premises after communist agricultural cooperatives and state farms in the area of the South Bohemian Region presented that utilisation of these premises is significantly diversified. Agriculture is still the most prevailing way of their use; however, this is only the case in slightly more than half of the number of these premises (59%). Unused and abandoned premises are gradually becoming an issue for the countryside. This type forms, according to our sample analysis, 18% of their total.

The degree of abandonment does not differ among former types of agricultural use. Transformation or development of the countryside away from its agricultural heritage is visible in the new structure of new non-agricultural uses of these premises. Its share of 26% (of the whole non-agricultural use) is utilised for housing and 28% for various industries that is dominated by small crafts, light industries, wood-processing industries and garages.

Literature

- [1] BEZEMER, D. J., (2000). Limitations on de-collectivisation in Central European agriculture. In *Tinbergen Institute Discussion Papers*, pp. 29. Amsterdam: Tinbergen Institute.
- [2] BEZEMER, D. J., STANIKUNAS, D., ZEMECKIS, R., (2006). Decline of corporate enterprises in transitional agriculture: Evidence from Lithuania. *Comparative Economic Studies*, vol. 48, pp. 156-182. ISSN 0888-7233.
- [3] CIERVO, M., SCHMITZ, S., (2017). Sustainable biofuel: A question of scale and aims. *Moravian Geographical Reports*, vol. 25, no. 4, pp. 220-233. ISSN 1210-8812. DOI 10.1515/mgr-2017-0019.
- [4] CZECHINVEST. (2008). *Základní statistické výsledky Vyhledávací studie brownfieldů*. Ministerstvo průmyslu a obchodu, Praha. [online]. [2018-03-22]. Retrieved from: www.czechinvest.org/data/files/nsb-595.pdf.
- [5] DOUCHA, T., DIVILA, E., (2008). Changes in Czech agriculture in the years 1990–2005. In Bański, J., Bednarek, M. (eds.). *Contemporary changes of agriculture in East-Central Europe*. Warsaw: Polish Geographical Society, pp. 73-96. ISBN 978-83-924797-6-5.
- [6] FRANTAL, B., KUNC, J., NOVAKOVA, E., KLUSACEK, P., MARTINAT, S., OSMAN, R., (2013). Location matters! Exploring brownfields regeneration in a spatial context (A case study of the South Moravian Region, Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 5-19. ISSN 1210-8812.
- [7] FRANTAL, B., PROUSEK, A., (2016). It's not right, but we do it. Exploring why and how Czech farmers become renewable energy producers. *Biomass & Bioenergy*, vol. 87, pp. 26-34. ISSN 0961-9534. DOI 10.1016/j.biombioe.2016.02.007.

- [8] HALAMSKA, M., (2008). Changing property structures in Central European agriculture in the process of decollectivisation: The social aspects of appropriation. *Eastern European Countryside*, vol. 14, pp. 7-25. ISSN 2300-8717.
- [9] HRABAK, J., KONECNY, O., (2018). Multifunctional agriculture as an integral part of rural development: Spatial concentration and distribution in Czechia. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, vol. 72, no. 5, pp. 257-272. ISSN 1502-5292. DOI 10.1080/00291951.2018.1532967.
- [10] KANTAR, S., SVRZNIJAK, K., (2017). Development of sustainable rural tourism. *DETUROPE*, vol. 9, no. 1, pp. 26-34. ISSN 1821-2506.
- [11] KEBZA, M., (2018). The development of peripheral areas: The case of West Pomeranian Voivodeship, Poland. *Moravian Geographical Reports*, vol. 26, no. 1, pp. 69-81. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2018-0006.
- [12] KLUSACEK, P., KREJCI, T., MARTINAT, S., KUNC, J., OSMAN, R., FRANTAL, B., (2013). Regeneration of agricultural brownfields in the Czech Republic – Case study of the South Moravian Region. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 61, no. 2, pp. 549-561. ISSN 2464-8310.
- [13] MARTINAT, S., NAVRATIL, J., DVORAK, P., VAN DER HORST, D., KLUSACEK, P., KUNC, J., FRANTAL, B., (2016). Where AD plants wildly grow: The spatio-temporal diffusion of agricultural biogas production in the Czech Republic. *Renewable Energy*, vol. 95, pp. 85-97. ISSN 0960-1481. DOI 10.1016/j.renene.2016.03.077.
- [14] MARTINAT, S., NAVRATIL, J., TROJAN, J., FRANTAL, B., KLUSACEK, P., PASQUALETTI, M. J., (2017). Interpreting regional and local diversities of the social acceptance of agricultural AD plants in the rural space of the Moravian-Silesian Region (Czech Republic). *Rendiconti Lincei-Scienze Fisiche E Naturali*, vol. 28, no. 3, pp. 535-548. ISSN 1720-0776. DOI 10.1007/s12210-017-0628-9.
- [15] SKALA, J., CECHMANKOVA, J., VACHA, R., HORVATHOVA, V., (2013). Various aspects of the genesis and perspectives on agricultural brownfields in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 46-55. ISSN 1210-8812.
- [16] SVOBODOVA, H., VEZNIK, A., (2009). To the problems of agricultural brownfields in the Czech Republic - Case study of the Vysocina region. *Agricultural Economics-Zemedelska Ekonomika*, vol. 55, no. 11, pp. 550-556. ISSN 0139-570X.
- [17] VAN DER HORST, D., MARTINAT, S., NAVRATIL, J., DVORAK, P., CHMIELOVA, P., (2018). What can the location of biogas plants tell us about agricultural change? A Case Study from the Czech Republic. *DETUROPE*, vol. 10, no. 1, pp. 33-52. ISSN 1821-2506.
- [18] VEZNIK, A., KONECNY, O., (2011). Agriculture of the Czech Republic after accession to the EU: Regional differentiation. *Moravian Geographical Reports*, vol. 19, no. 1, pp. 50-62. ISSN 1210-8812.
- [19] ÚZEI. (2010). *České zemědělství šest let po vstupu do Evropské unie*. Praha: Ústav zemědělské ekonomiky a informací. ISBN 978-80-86671-81-9.

This conference paper was drawn with a financial support of project No.19-23870S from the Czech Science Foundation with a title: "Between de-agrization and perforated development of rural space: The search for development patterns of post-communist agricultural properties". Authors thank Jitka Bartrop for language revision.

RUDNIANSKO-GELNICKÁ ENVIRONMENTÁLNÁ ZÁŤAŽOVÁ OBLASŤ AKO LIMITUJÚCI FAKTOR REGIONÁLNEHO ROZVOJA

Rudniansko-gelnická environmental loaded area as a limiting factor of regional development

MARTIN BOLTÍŽIAR ¹

EVA MICHAELI ²

¹Katedra geografie a regionálneho rozvoja | ¹Depart. of Geography and Regional Development
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Trieda A. Hlinku 1, 949 75 Nitra, Slovak Republic
E-mail: mboltiziar@ukf.sk

²Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky | ²Depart. of Geography and Applied Geoinformatics
Fakulta humanitných a prírodných vied | Faculty of Humanities and Natural Sciences
Prešovská univerzita v Prešove | Prešov University in Prešov
✉ Ul. 17. novembra, 081 16 Prešov, Slovak Republic
E-mail: eva.michaeli@unipo.sk

Anotácia

Problematiku regionálneho rozvoja vnímame v literatúre ako ekonomický rast prezentovaný v pozitívnom slova zmysle. Zvyčajne predstavuje zvýšenie ekonomických ukazovateľov a životnej úrovne obyvateľstva. Hospodársky rast však nemusí nutne byť spojený s rozvojom regiónov, aj keď tento nie je možné si predstaviť bez neho. Regionálny rozvoj každého regiónu musí byť založený aj na kvalite životného prostredia, ktoré okrem iného má vplyv aj na kvalitu života. Jedným z negatívnych aspektov sú aj environmentálne záťaž. Cieľom príspevku je podrobnejšia charakteristika lokalít Rudniansko-gelnickej environmentálnej záťažovej oblasti, ktoré predstavujú významné limitujúce faktory regionálneho rozvoja. Údaje o vybraných záťažoch sme získali terénnym výskumom, analýzou leteckých snímok, ako aj literárnych a iných prameňov a neposlednom rade aj z interview. Riešenie problematiky environmentálnych záťaží na Slovensku spomaľuje absencia zákona, nedostatok finančných prostriedkov, jednoznačne neurčená zodpovednosť za environmentálne záťaž a vysoký počet lokalít, čo nebude možné riešiť bez krytia výdavkov z európskych fondov prostredníctvom OP ŽP a štátneho rozpočtu. Riešenie problematiky bude dlhodobou záležitosťou a predpokladá sa, že bude trvať do roku 2030. Rok 2027 by mal byť cieľovým rokom sanácie najrizikovejších environmentálnych záťaží, čo vyplýva z aplikácie povolených výnimiek, napr. Rámcovej smernice EÚ o vode, podľa ktorej musia členské štáty dosiahnuť dobrý stav kvality povrchových a podzemných vôd ako aj ďalších zložiek životného prostredia.

КРПүчөвө славá

environmentálne záťaž, Rudniansko-gelnická oblasť, životné prostredie, regionálny rozvoj

Annotation

In literature regional development is perceived as the economic growth presented in a positive sense. Economic growth does not necessarily have to be associated with the development of regions, although it is hard to imagine the latter without the former. Regional development of any region must be based on the quality of the environment which influences, among other areas, the quality of the life of inhabitants. The negative aspects of the regional development include also environmental loads. The aim of this paper is to provide detailed characteristics of the environmental loads of Rudniansko-gelnická environmental loaded area, which present limiting factors of regional development. The data about have been obtained from field research, analysis of aerial photographs, as well as bibliography and other resources, and from interviews. Management of the issue of environmental loads in the Slovakia is being slowed down due to the absence of legislation, lack of financial resources, failure to clearly assign responsibilities for environmental loads, and high number of localities. Solving the issue of environmental loads will not be possible without financial support of European funds by means of Operational Programme for

Environment and from the state budget. However, the solution to the whole issue will be a long-term matter and it is assumed to last until 2030. The year 2027 is the target year for sanitation of the most risky environmental loads resulting from the application of allowed exceptions, e. g. EU general directive on water according to which the member states must reach good quality of surface and underground waters and other of environment as well.

Key words

environmental loads, Rudniansko-gelnická area, environment, regional development

JEL classification: Q53

Úvod

Regionálny rozvoj je vnímaný v ekonomickej literatúre ako ekonomický rast prezentovaný v pozitívnom slova zmysle. Zvyčajne predstavuje zvýšenie ekonomických ukazovateľov a životnej úrovne obyvateľstva. Hospodársky rast však nemusí nutne byť spojený s rozvojom regiónov, aj keď tento nie je možné si predstaviť bez neho. Regionálny rozvoj každého regiónu musí byť založený aj na kvalite životného prostredia, ktoré okrem iného má vplyv aj na kvalitu života obyvateľov. Práve environmentálne záťaž v Slovenskej republike predstavujú vysoko negatívne, bariérne, rizikové elementy, ktoré vo veľkej miere ovplyvňujú funkčno-priestorovú štruktúru krajiny a limitujú regionálny rozvoj. Problému sa venujú viacerí autori či už na úrovni celoštátnej (napr. Klinda, Bohuš, 2008, Škultéty, 2008, Paluchová, 2009, Pariláková, 2003), ich vplyvu na krajinu (Hanzes et al. 2011, 2014) ako aj zodpovednosti jednotlivých subjektov (Lačný, 2012a, b). Tento problém je dlhodobo vypuklý i v zahraničí (Syeda et al. 2014, Voutsas et al. 1996 a iní). Odhadovaný počet pravdepodobných environmentálnych záťaží na území Slovenska je 30 000, z ktorých zhruba 5 % (1500 lokalít) patrí medzi vysoko rizikové a väčšina z nich nemá vlastníka alebo zodpovedný subjekt, čo je najväčším problémom týchto záťaží. Záťaž predstavujú pozostatky po priemyselnej a poľnohospodárskej výrobe, sú to skládky odpadu z priemyselnej výroby (prevažne hutníckej a chemickej), staré banské diela, najmä haldy, odkaliská a iné objekty po úprave ťažených surovín, škody zdedené po pôsobení Sovietskej armády, opustené areály po likvidácii výrobných podnikov, skládky biologického a chemického odpadu v bývalých poľnohospodárskych areáloch (hnojiská, sklady chemických a použitých ropných látok ap.), ktoré znečisťujú povrchové a podzemné vody, ovzdušie, pôdu, horninové prostredie a v mnohých prípadoch výrazne vplývajú na fyziognómiu jednotlivých typov krajiny. Zakomponovanie týchto elementov do súčasnej krajiny nie je možné bez predchádzajúcej pasportizácie a nasledujúcej eliminácie vplyvu rizikových látok na životné prostredie, ktoré pretrváva doposiaľ. Lokality environmentálnych záťaží pochádzajú jednoznačne z obdobia nekonšpečnej socialistickej industrializácie Slovenska v nadväznosti na deľbu práce v bývalom hospodárskom zoskupení socialistických krajín v RVHP, kedy sa životnému prostrediu venovala malá, resp. žiadna pozornosť (Boltižiar et al. 2016). Patria k nim rizikové a vysokorizikové lokality, ktoré nemajú v súčasnosti jednoznačne identifikovaného pôvodcu (pôvodné firmy prešli konkurzom alebo likvidáciou a tak došlo k zmene vlastníckych pomerov).

1. Cieľ príspevku a použité metódy

Cieľom príspevku je podrobnejšia charakteristika vybraných lokalít environmentálnych záťaží Východného Slovenska, ktoré predstavujú významné limitujúce faktory regionálneho rozvoja. Analytické údaje Analytické údaje o vybraných záťažach sme získali na jednak na základe terénneho výskumu, ako aj analýzou farebných leteckých ortofotosnímkov, štúdiom literárnych a iných prameňov a neposlednom rade aj z interview. Terénny výskum sme vykonali v rokoch 2008 – 2016 na vtedy dostupných lokalitách. Výskum bol orientovaný na primárnu a sekundárnu geoekologickú štruktúru vybraných lokalít. Uvedenie podrobnejších výsledkov je obmedzené rozsahom príspevku. Pre identifikáciu lokalít pri terénnom výskume sme využili aj topografické mapy a farebné letecké ortofotosnímky z rokov 2003, 2006, 2013 a 2016, pričom niektoré z nich tvoria prílohu štúdie.

2. Environmentálne záťaž

Celkovo environmentálne záťaž a nimi kontaminované lokality zaberajú 10 % plochy štátu a sú rozptýlené po celom území Slovenska. O tejto problematike sa diskutuje vyše 20 rokov. Jediným riešením problému environmentálnych záťaží je zákon, ktorý však doposiaľ chýba. S jeho prípravou sa začalo už v roku 2003, ale zatiaľ nebol skompletizovaný a predložený do Legislatívnej rady vlády SR. Prijatie zákona je blokované rôznymi profesijnými a zamestnávateľskými zväzmi. Najväčším problémom zákona je princíp – „znečisťovateľ platí“, s čím súvisí identifikácia aktéra znečistenia.

MŽP SR pristúpilo k systematickej identifikácii environmentálnych záťaží v Slovenskej republike v roku 2006. Úloha (2006 – 2008) bola koordinovaná SAŽP a participovali na nej viaceré pracoviská SAŽP a spoločnosť

ENVIGEO, a.s. Banská Bystrica prostredníctvom subdodávok zo šiestich spolupracujúcich organizácií (Paluchová, 2009). Informácie o viac ako 1 800 lokalitách boli inkorporované do Informačného systému environmentálnych záťaží, ktorý je podkladom pre Štátny program sanácie environmentálnych záťaží Slovenskej republiky na roky 2010 – 2015. Výsledkom tejto úlohy, okrem iných prác (Paluchová, 2009) bolo vytvorenie Registra environmentálnych záťaží v Slovenskej republike (Klinda, Bohuš, 2008), ktorý je členený z aspektu charakteru environmentálnych záťaží na REZ – časť A (pravdepodobné environmentálne záťažce), REZ – časť B (environmentálne záťažce), REZ – časť C (sanované a rekultivované lokality). Podľa tohto registra je na Slovensku identifikovaných 878 pravdepodobných environmentálnych záťaží, ktoré majú vysoký potenciál stať sa environmentálnymi záťažami, najmä v prípade priemyselných areálov. (Paluchová, 2009). Environmentálnych záťaží bolo registrovaných 257, z čoho 95 lokalít je vysokorizikových. Sanovaných lokalít je v registri 365, rekultivovaných 318. Pod sanáciou sa v registri chápe odstránenie zdroja kontaminácie a pod rekultiváciou uvedenie záťažce do primeraného stavu.

Charakteristika vybraných lokalít environmentálnych záťaží

V príspevku sa budeme ďalej bližšie zaoberať vybranými lokalitami environmentálnych záťaží Rudniansko-gelnickej zaťaženej oblasti, ktoré svojimi vlastnosťami znižujú kvalitu života miest a obcí a výrazne limitujú ich regionálny rozvoj.

Rudniansko-gelnická zaťažená oblasť má rozlohu 357 km² a svojou najväčšou časťou (95 % - 339,15 km²) nachádza na území Košického samosprávneho kraja. Na území Prešovského kraja leží z nej iba 5 % (17,85 km²) plochy. Počtom obyvateľov 52 000 patrí na druhé miesto s najnižším počtom obyvateľov po Jelšavsko-lubenickej oblasti. Hlavné kontaminanty sú Hg, Cu, Pb, As, Cd, Zn, NO_x, SO₂ (Škultéty, 2008). Produkcia nebezpečných odpadov v roku 2007 výrazne stúpla na 8 137 t oproti roku 2004 (1 453 t). Na produkcii odpadov sa najviac podieľajú Kovohuty a.s., Krompachy, Zlievareň SEZ Krompachy, a.s., Východoslovenská energetika a.s., Krompachy. V roku 2007 bola približne polovica nebezpečných odpadov zhodnocovaná, iba 37 t odpadov sa ukladalo na skládky a 76 t skončilo v spaľovni. Významný podiel odpadov podliehal biologickému zneškodňovaniu (Klinda, Bohuš, 2008). Medzi lokality najviac znehodnotenými environmentálnymi záťažami, ktorých rekultivácia a sanácia v niektorých prípadoch ani nie je dosť dobre možná, patria Krompachy, Slovinky, Poráč, Rudňany, Smolník, Smolnícka Huta, Nižná Slaná (REZ – časť B) a Prakovce (REZ – časť C).

Krompachy sa nachádzajú na rozhraní geomorfologického celku Hornádskej kotliny a Volovských vrchov (geomorfologický podcelok Hnilecké vrchy). Slovinky, Poráč, Rudňany a Prakovce majú zhodnú polohu. Smolník, Smolnícka Huta a Prakovce ležia vo Volovských vrchoch. Okolie Krompach je bohaté na žily medených a železných rúd. Ťažili sa tu už od stredoveku. Prvá železiareň bola postavená v roku 1804. V 19. a začiatkom 20. storočia boli Krompachy známe ako stredisko technologicky najmodernejšieho železiarstva v Uhorsku. Po druhej svetovej vojne sa v Krompachoch rozvíjala farebná metalurgia. Kovohuty a.s., Krompachy sú aj dnes jediným výrobcom rafinovanej medi v Slovenskej republike, ale na báze dovážanej suroviny a medeného šrotu (areál závodu patrí do REZ – časť A).

V Krompachoch sa nachádza pri závode Panasonic AVS Networks Slovakia, s.r.o. prietokná vodná elektrárňa s inštalovaným výkonom 0,33 MW. Vodná nádrž pri elektrárni má plochu 4,3 ha, areál samotnej elektrárne rozprestiera na 10,2 ha. Plocha závodu Panasonic, s.r.o. a SEZ „a.s. spolu so zlievarňou zaberá 34,4 ha. Skládky priemyselného odpadu Halňa (REZ – časť B, K = 82, odporúčaná na realizáciu sanácie) sa rozprestiera na ploche viac ako 12 ha. Skládky bola v prevádzke pravdepodobne od začiatku 20. storočia, ale v súvislosti s rozvojom hutníctva, možno predpokladať jej vznik aj skôr. Do polovice 60. rokov bola na skládku ukladaná železnorudná troska a odpady z hutníctva medi. Od polovice 60. rokov to boli kaly z výroby medi, zinku, mangánu a kyseliny sírovej a neskôr aj nebezpečné kyanidy. Tuhé odpady obsahujú aj olovo, arzén a kadmium. Tekuté odpady obsahujú kyanid a sú uložené v betónových nádržkách (modré bazény). Objem skládky bol odhadnutý na 760 000 m³. Jej juhovýchodná časť bola od šesťdesiatych rokov využívaná na ukladanie komunálneho odpadu s objemom okolo 160 000 m³. Skládky Halňa leží na nive Hornádu, na pravom brehu rieky v intraviláne mesta Krompachy. Na severe je ohraničená Hornádom, na juhu železničnou traťou č. 180 Košice – Žilina, na západe pozemkom vo vlastníctve SEZ, a.s. Krompachy a na severovýchode čistiarňou odpadových vôd PVS, a.s. Poprad (plocha 1,1 ha). Oproti podložíu nie je izolovaná. Je premývaná zrážkovou vodou a jej dno je položené priamo na kolektoroch podzemných nívnych vôd Hornádu. Výluh vôd zo skládky kontaminuje podzemné vody a nívne sedimenty Hornádu priamo, najmä ťažkými kovmi. Deflácia zamoruje ovzdušie do ktorého sa dostáva aj vysoký podiel ťažkých kovov. V roku 2004 boli začaté práce na štúdiu sanácie skládky podľa projektu dánskej agentúry DEPA DANCEE. Riešiteľom projektu by mala byť tiež dánska firma COWI A/S. Cieľom projektu bolo vyriešiť vhodnú sanáciu skládky a pripraviť jej plochu na ďalšie využívanie pre priemyselnú zónu. Kontaminácia podzemných vôd by mala byť riešená aplikáciou podpovrchových zeolitových tesniacich stien a povrch mal byť prekrytý nepriepustnou alebo polopriepustnou membránou. Nie je známe aký postup zvolili autori štúdie na drenáž a

odvedenie zrážkových vôd zo skládky. Monitoringom podzemnej vody zistilo prekročenie povolených limitov týchto prvkov: As, Cd, Ni, B, Zn a Sb. O vzduší ohrozuje aj tvorba plynov v skládke.

Žiadosť mesta Krompachy o NFP v OPZP – PO4 – 08 bola vyradená zo zoznamu žiadosti pre nesplnenie kritérií oprávnenosti. Skládka nebola uzavretá ani rekultivovaná. Zaujímavým faktom je, že mesto skládku odkúpilo a usiluje a o riešenie tohto problému. Až v marci 2010 bola podpísaná zmluva medzi mestom a MŽP SR o dotácii na rekultiváciu skládky, bohužiaľ iba na jej časť na bazény kyanidov.

Ťažba medenej a železnej rudy v Slovinkách má starú tradíciu. Najrozvinutejšia bola v 18. storočí. Koncom 19. storočia ťažba medi zanikla a obnovená bola až v roku 1925. Útlm rudného baníctva v Slovenskej republike zastavil ťažbu medi v Slovinkách v roku 1993. Ťažba a primárne spracovanie medených rúd ovplyvnili geoeologickú štruktúru územia a tým aj kvalitu života v regióne. K environmentálnym záťažiam patria flotačné odkalisko (obr. 1), haldy, vysypky, areály bývalých spracovateľských podnikov a závalové pásma, ktoré sa postupne začali prepájať po roku 2002 (Klukanová et al. 2010). Na rudnom odkalisku Slovinky je podľa špecialistov zvýšené riziko porušenia fyzickej stability. Podobná situácia je aj na odkalisku v Nižnej Slanej. Nad uvedenými lokalitami sa nevykonáva dohľad a nerealizujú sa stabilizačné opatrenia.

V roku 2007 vznikli v tejto oblasti drobné závaly. Tieto geodynamické javy nedosahovali veľké rozmery. Nachádzajú sa v neobývanom závalovom pásme. Dokumentácia závalov je komplikovaná, lebo sa priebežne zasypávajú. Prívalové vody Slovinského potoka odnášajú akumulovaný materiál. Situácia by sa mala riešiť výstavbou 1 km dlhého ochranného múru (Klukanová et al. 2010).

Súčasný stav na rudnom odkalisku Slovinky predstavuje environmentálnu hrozbu pre mesto Krompachy. Odkalisko pri Slovinkách má rozlohu takmer 14 ha, rekultivovaná časť 2,7 ha. Rozloha bývalého spracovateľského závodu s vysypkami a inými antropogénnymi formami má rozlohu približne 7,6 ha. Haldy v okolí závodu zaberajú 12,3 ha.

V doline Slanej medzi Rožňavou a Rejdovou sa nachádza viacero banských lokalít (k najvýznamnejším patria Rožňava, Nižná Slaná, Vlachovo, Vyšná Slaná a Rejdová). Prvá písomná zmienka o baníctve pochádza z roku 1363 z Nižnej Slanej. V minulosti sa tu ťažili najmä striebro, meď, neskôr ortuť, ale donedávna najmä železné rudy (šachta Gabriela, siderit a limonit). Ťažba metasomatického sideritu v Nižnej Slanej pre platobnú neschopnosť ťažobnej organizácie skončila v septembri 2008 (Klukanová et al. 2010). Z environmentálnych záťaží sú tu rudné odkalisko Nižná Slaná v Nižnoslanskej Bani, neupravené plochy bývalých závodov, haldy a pingy. Odkalisko má rozlohu 20,6 ha, je nestabilné a predstavuje výrazné environmentálne riziko pre región. Výtok z odkaliska obsahuje zvýšenú koncentráciu Sb, Mn a Fe. Bývalý banský závod má rozlohu 15,7 ha, halda severne od závodu 4,7 ha, západne 4, 2 ha a východne 5,6 ha.

Lokalita Rudňany a Poráč patrí do oblasti Slovenského rudohoria, do geomorfologického celku Volovské vrchy, podcelku Hnílecké vrchy. Najstaršie podložie v rudnianskom rudnom poli tvorí rakovecká fylito-diabázová sekvencie a jej mladopaleozický a mezoický obal, na ktorý nasadá spišský príkrov a ďalšie mladšie pokryvné útvary. Za 700 rokov baníctva sa v Rudňanoch vyťažilo cca 42 mil. ton rúd (Malatinský, 2003). Hlavnú žilnú výplň rudnianskeho ložiska tvorí siderit a baryt spolu so sulfidmi medi a ortuti. Ťažba a úprava rúd v tejto oblasti ovplyvnila geoeologickú štruktúru krajiny jednak výraznými antropogénnymi tvarmi, ale najmä kontamináciou jednotlivých zložiek krajiny ťažkými kovmi. Najvýraznejším kontaminantom v tejto lokalite je Hg, Cu, Pb. V roku 1993 bola ťažba a úprava rudy v Železnorudných baniach v Rudňanoch zastavená. Podľa meraní a pozorovaní v tejto oblasti (Bobro et al. 2003) v znehodnotenia životného prostredia nastalo iba malé zlepšenie. Množstvo tuhých znečisťujúcich látok v ovzduší a tým aj ťažkých kovov pokleslo, nakoľko neprebíha už priama kontaminácia, teda výrobnou činnosťou, napriek tomu pretrváva, predovšetkým vyparovaním a defláciou zo skládok odpadu, odkalísk, prípadne z kontaminovaných pôdných horizontov (Brehuv et al. 2003).

Najvyššia kontaminácia pôd sa nachádza medzi obcou Rudňany a Olša. Extrémne vysoký obsah As bol zistený v lokalitách Kolinovce a Spišské Vlachy. V tejto oblasti k najproblematickejšiemu patria vyprodukované odpady na priemyselných lokalitách v okolí Rudňan, Markušoviec, Sloviniek a v Krompachoch.

Na lokalite Rudňany rozhodujúcimi zdrojmi emisii boli Nový závod s ortuťovňou, tepláreň, barytáreň a ďalšie sprievodné prevádzky. Hlavným polutantom je Hg (z výroby uniklo do okolia niekoľko tisíc ton Hg v kovovej forme z pražiacich pecí), k ďalším hlavným zložkám emisií patria Cl, Ba, Fe, a Sb. Najvyššie hodnoty Hg sa nachádzajú v pôdach katastrálnych území Rudňany, Poráč, Markušovce a Matejovce. Zvýšený obsah Hg v pôdach rozlohou prekračuje územie zaťaženej oblasti. Kontaminácia pôdy znížila produkciu lesnej biomasy. Poškodené lesné porasty zaberajú 7 692 ha a kontaminovaná poľnohospodárska pôda je na výmere 9 000 ha (enrin.grida.no/htmls/slovak/4f.htm).

Medzi Rudňanmi a Markušovcami sa nachádza sa odkalisko údolného typu situované v doline potoka Priekopec (REZ – časť A). V bežnej komunikácii sa stretne s termínom odkalisko pri Markušovciach (využíva sa aj pre účely countrycrossu, čo možno považovať za nebezpečnú činnosť, ktorá by mala byť legislatívne zakázaná, vírenie polymetalického prachu a poškodzovanie zdravia). Podkladové horniny odkaliska tvoria vápencovo dolomitické komplexy spišského príkrovu v severnej časti gemerika na tektonickom styku s flyšovými sedimentmi (borovské súvrstvie paleogénu podtatranskej skupiny) Hornádskej kotliny. Hrádza odkaliska je zemná a z vonkajšej strany spevnená banskou hlušinou (obr. 2). Objem uložených hmôt na odkalisku sa odhaduje na 12,31 mil. t. Plocha odkaliska je 37 ha, plocha závodu s príslušnými prevádzkami a haldami má rozlohu 65 ha. Haldy a odkaliská majú objem cca 26,5 mil. t odpadov. Presakovanie vody z odkaliska a z haldového materiálu ako aj dlhoročné zaťaženie lokality prášnym pádom z úpravne rúd sa prejavujú v kontaminácii Rudnianskeho potoka At, Cu, Ba, a Mg (Klukanová et al. 2010).

Ložisko Rudňany a ložiská typu sireditovo-sulfidickej žilnej mineralizácie (rudnianske rudné pole, Rojkovič, 2003), patria medzi lokality, ktoré predstavujú potenciálne zdroje kyslých bankských vôd – AMD. Ložisko je zatiaľ zatopené iba z časti a v bankských vodách bol zistený zvýšený obsah síranov (Šlesárová, 2006), predpokladá sa, že vo vodách sa objaví aj vyšší obsah ťažkých kovov (Fe, Hg, a ďalších).

Environmentálnu záťaž predstavuje v regióne aj skládka priemyselného odpadu o objeme okolo 300 000 m³ zo ZŤS Prakovce, z ktorej unikajú kyanidy z uložených kaliarenských solí (REZ – časť A). Okrem týchto štruktúr sa v oblasti nachádzajú závalové polia a pingy.

Lokalita Poráč patrí k závažným environmentálnym záťažiam, ktoré sú často verejne pertraktované aj v súvislosti s tu usídlenou rómskou komunitou (lokalizácia osady v environmentálne nevhodnom území, environmentálna nespravodlivosť). Okolie Poráča je charakteristické bankskými antropogénnymi formami. V Poráči bolo 5 šácht (jama Poráč – hĺbka 506 m, Mier – 484 m, 5RP2 – 680 m, Zlatník 232 m – v likvidácii, jama Západ 720 m). Nachádza sa tu veľké závalové pásmo sprevádzané pingami v dĺžke 1711 m, ktorého šírka sa pohybuje okolo 55 - 60 m. Haldy v okolí obce majú rozlohu 17 ha (REZ – časť A). Zaujímavým fenoménom obce je futbalové ihrisko na halde bankského odpadu (1,5 ha). V súčasnosti pretrvávajú v Poráči iba sezónna ťažba barytu. Je to posledná činná hlbinná baňa na Spiši. Kvôli podzemnej vode prebieha ťažba iba do hĺbky 281 m. Ťažba v bani Poráč bola v júni toho roku ukončená v súvislosti so mzdovými požiadavkami baníkov, ktoré firma Sabar, a. s. prevádzkujúca ťažbu nie je ochotná akceptovať.

Ložisko Smolník sa nachádza medzi obcami Smolník a Smolnícka Huta v doline potoka Smolník. Ťažba na ložisku bola definitívne zastavená v roku 1991 a pri uzatváracích prácach bolo ložisko zlikvidované postupným zatápaním. Závažným environmentálnym problémom na ložisku sú priesaky kyslých bankských vôd, ktoré sa objavili už v roku 1994 s vysokým obsahom ťažkých kovov a spôsobili ekologickú haváriu potoka Smolník, v ktorom došlo k spontánnemu úhynu všetkých živočíchov (Komárová, 2007).

Obr. 1: Odkalisko v Slovinkách.

Zdroj: © ortofotosnímky Eurosense s.r.o., Geodis Slovakia (2016)

Obr. 2: Odkalisko v Rudňanoch

Zdroj: © ortofotosnímky Eurosense s.r.o., Geodis Slovakia (2016)

Sprievodným znakom znečistenia životného prostredia je vznik odkalísk na ktorých sa ukladajú splodiny po spaľovaní uhlia. Popolčeky obsahujú mnohé ďalšie látky najmä ťažké kovy, ktoré kontaminujú povrchové a podzemné vody, pôdy a defláciou pri nesprávnom zneškodňovaní na skládkach sa z nich dostávajú do ovzdušia aj TZL. Pri Vojanoch sú tri odkaliská. Odkalisko prekryté geotextíliou (bráni prašnosti) má rozlohu 42 ha, súčasne využívané odkalisko má ložnú plochu 42,8 ha a jeho kapacita je takmer 10 mil. m³. Úložisko stabilizátu (zahustená zmes) EVO I je dimenzované na maximálny výkon všetkých blokov elektrárne (REZ – časť B, environmentálna záťaž). Predpokladaná životnosť bola vypočítaná na 22 rokov. Od výstavby uplynulo 11 rokov, teda od roku 2010 má životnosť 11 rokov. Odkalisko južne od elektrárne má rozlohu je 50 ha. Po obnove jednotlivých blokov elektrárne došlo aj k zmene vlastností odpadových popolovín. EVO I a EVO II majú na rok 2010 stanovenú kvótu čerpania emisii 2 910 200 t CO₂, z čoho do marca 2010 vyčerpali 153 251 t. Najvyššie čerpanie je vždy v zimných mesiacoch. V emisiách SO₂ je stanovená kvóta 6 000 t, z čoho vyčerpali do marca 2010 iba 80 109 t. V toku 2010 vyprodukovali elektrárne Vojany 4 316 t stabilizátu a 1,643 t nebezpečného odpadu, ktorý likviduje spoločnosť Fúra, s.r.o. V roku 1999 bol úlet TZL z elektrárne 27 000 t, ktorý poklesol na 5 900 t v roku 2004. Pokrytie odkaliska geotextíliou a celoplošný postrek vyriešil iba čiastočne neprijemnú sekundárnu prašnosť v oblasti elektrárne.

3. Záver

Riešenie problematiky environmentálnych záťaží na Slovensku brzdí absencia zákona, nedostatok finančných prostriedkov, jednoznačne neurčená zodpovednosť ako aj vysoký počet lokalít (vyše 1800), pričom ich systematická identifikácia nie je zatiaľ ukončená. Mnohé lokality zaradené medzi sanované, resp. rekultivované REZ – časť C nespĺňajú tieto kritéria a na mnohých, napr. skládkach KO, niektorých priemyselných skládkach bol iba odstránený zdroj kontaminácie, teda oficiálne ukončené skládkovanie, prípadne ukončená výroba (navážanie odpadu však pretrváva načierno) a projekty na ich sanáciu a rekultiváciu sa iba pripravujú. Z 318 tzv. rekultivovaných skládok bolo 58 identifikovaných ako pravdepodobné environmentálne záťažové na základe nesprávnej rekultivácie, nedôveryhodných informácií, resp. zatiaľ iba príprava rekultivácie. Environmentálne záťažové nebude možné riešiť bez krytia výdavkov z európskych fondov prostredníctvom OP ŽP i zo štátneho rozpočtu. Prvou etapou riešenia tejto problematiky bol Štátny plán sanácie environmentálnych záťaží na roky 2010 – 2015 (137 mil. €). Riešenie problematiky bude však dlhodobou záležitosťou a predpokladá sa jej trvanie do roku 2030 (na roky 2016 – 2027 je plánovaných 350 mil. €). Rok 2027 by mal byť cieľovým rokom sanácie najrizikovejších environmentálnych záťaží, čo vyplýva z aplikácie povolených výnimiek, napr. Rámcovej smernice EÚ o vode, podľa ktorej musia členské štáty dosiahnuť dobrý stav kvality povrchových a podzemných vôd. V ostatnom období sa dostávajú medzi obyvateľmi do pozornosti nielen zdravie ohrozujúce aspekty týchto záťaží, či samotné znečisťovanie prostredia ale aj kultúrne (Králik et al. 2018) či etické otázky (Kondrla, Králik, 2016) a vzhľadom na stáročné kresťanské tradície našej krajiny majú dokonca aj religiózny kontext (Kondrla, Torok, 2017, či charakter širších filozofických úvah (Mahrik et al. 2018, Ambrozy et al. 2018).

Literatura

- [1] AMBROZY, M., KRÁLIK, R., POYNER, J. (2018). The Issue Of Periodization In Wittgenstein's Philosophy Of Religion. *European Journal of Science and Theology*, vol. 14, no. 1, pp. 115-124. ISSN 1841-0464
- [2] BOBRO, M., SLANČO, P., HANŠULÁK, J., BREHUV, J., FEDOROVÁ, E. (2003). Súčasný stav výskytu ortuti v oblasti Rudnians. In: O ekológii vo vybraných aglomeráciách Jelšavy – Ľubeníka a stredného Spiša, 23.-24.10.2003. Zborník z vedeckej konferencie“ Hrádok: UVL Košice, ÚGt SAV Košice, pp. 92-95. ISBN 80-88-985-81-1
- [3] BOLTÍŽIAR, M., OLAH, B., GALLAY, I., GALLAYOVÁ, Z. (2016). Transformation of the Slovak cultural landscape and its Recent Trends. *Landscape and Landscape Ecology: Proceedings of the 17th International Symposium on Landscape Ecology*. Bratislava: Institute of Landscape Ecology SAS, 2016, pp. 57-67. ISBN 978-80-89325-28-3.
- [4] HANZES L., KRAJČOVIČ V., ILAVSKÁ I., BRITAŇÁK N., (2014). Návrh metodológie pre identifikáciu agroenvironmentálnych rizík v lúčno-pasienkovom hospodárstve. *Lúkarstvo a pasienkarstvo na Slovensku*, vol. 8, no. 1, pp. 38-43. ISSN 1337-589X.
- [5] HANZES, L., KRAJČOVIČ, V., ILAVSKÁ, I., BRITAŇÁK, N., (2010) Obmedzovanie rizík zo znečisťovania ovzdušia a vôd v lúčno-pasienkovom hospodárstve. *Životné prostredie*, vol. 44, no. 6, pp. 319-323. ISSN 0044-4863
- [6] KLINDA, J., BOHUŠ, P., (2008). *Environmentálna regionalizácia Slovenskej republiky*. Bratislava: MŽP SR, SAŽP Košice. ISBN 978 -80-88833-53-6.
- [7] KLUKANOVÁ, A., IGLÁROVÁ, Ľ, WAGNER, P., HRAŠNA, M., LABÁK, P., FRANKOVSKÁ, J., GLUCH, A., VLČKO, J., BODIŠ, D., HAGARA, R. (2010). *Čiastkový monitorovací systém – geologické faktory*. Bratislava: MŽP.
- [8] KOMÁROVÁ, A. (2007). Environmentálne riziká kyslých banských vôd v Smolníku. In: *JUNIORSTAV 2007 : Sborník 9. odborné konferencie doktorského studia: Sborník anotací*. Brno: VUT, 2007. s. 4. ISBN 978-80-214-3337-3.
- [9] KONDRLA, P., KRÁLIK, R. (2016). Authentic Being And Moral Conscience. *European Journal of Science and Theology*, vol. 12, no.4, pp. 155-164. ISSN 1841-0464.
- [10] KONDRLA, P., TOROK, L. (2017). Objective Faith And Weak Truth. In *European Journal Of Science And Theology*, vol. 13, no. 1. pp. 79-86. ISSN 1841-0464 .
- [11] KRÁLIK, R., LENOVSÝ, L., PAVLIKOVA, M. (2018). A Few Comments On Identity And Culture Of One Ethnic Minority In Central Europe. *European Journal of Science and Theology*, vol. 14. no. 6. pp. 63-76. ISSN 1841-0464.
- [12] LAČNÝ, M., (2012a). Evaluation and reporting of corporate social responsibility. *Journal of management and business: research and practice*, vol. 4, no. 2, pp. 42-54. ISSN 1338-0494.
- [13] LAČNÝ, M. (2012b). Environmentálna, sociálna a ekonomická oblasť spoločenskej zodpovednosti podnikov. *Folia oecologica*, vol. 54, no. 7, pp. 55-65. ISSN 1338-080X.
- [14] LAČNÝ, M. (2012c). Spoločenská zodpovednosť podnikov a korporatívne občianstvo - otázky a výzvy.
- [15] Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, ISBN 978-80-555-0425-4.
- [16] MAHRIK, T., PAVLIKOVA, M., ROOT, J. (2018). Importance Of The Incarnation In The Works Of C.S. Lewis And S. Kierkegaard. *European Journal of Science and Theology*, vol. 14, No. 2. pp. 43-53. ISSN 1841-0464.
- [17] MALATINSKÝ, K. (2003). *História obce Rudňany*. [online]. [cit. 2019-02-02]. Dostupné z: www.sk.wikipedia.org.
- [18] MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA, (2008). Environmentálne záťaž. [online]. [cit. 2019-02-02]. Dostupné z: <http://www.minzp.sk/sekcie/temy-oblasti/geologia/environmentalne-zataze.html>.
- [19] PALUCHOVÁ, K., (2009). Systematická identifikácia environmentálnych záťaží na Slovensku – čo priniesla. *Enviromagazín*, mimoriadne číslo 2, s. 8-9. ISSN 1335-18-77
- [20] PARILÁKOVÁ, K. (2003): Možnosti riešenia biologicko-technickej rekultivácie kalových polí ZSNP a.s., Žiar nad Hronom. Edícia: Pedo-disertationes. Bratislava: VÚPOP. ISBN 80-891-28-025.
- [21] ROJKOVIČ, I. (2003). *Rudné ložiská Slovenska*. Bratislava: UK Bratislava. ISBN 80-223-1823-X
- [22] SYEDA MARIA A., AROMA P., BEENISH A., NAIMA H., AZRA Y., (2014). Open dumping of municipal solid waste and its hazardous impacts on soil and vegetation diversity at waste dumping sites of Islamabad city. *Journal of King Saud University – Science*, vol. 26, no. 1, pp. 59-65. ISSN 1018-3647. DOI 10.1016/j.jksus.2013.08.003.
- [23] ŠKULTÉTY, P., (2008). Vplyv environmentálnych záťaží na charakter krajiny. Influence of Environmental Loads on Landscape Character. In *Zborník vedeckých prác Katedry ekonómie a ekonomiky FM*. Prešov: Prešovská univerzita, pp. 278-285. ISBN 978-80-806-8798-4.
- [24] ŠLESÁROVÁ, A. (2006). Problematika kvality banských vôd na vybraných slovenských lokalitách. *Acta Montanica Slovaca*, vol. 11, no. 2, pp. 371 -374. ISSN 1335-1788.

- [25] VOUTSA, D., GRIMANIS, A., SAMARA, C. (1996). Trace Elements in Vegetables Grown in an Industrial Area in Relation to Soil and Air Particulate Matter. *Environmental Pollution*, vol. 94, pp. 325-335. ISSN 0269-7491.
- [26] ŠPS EZ NA ROKY 2010 – 2015. *Smerná časť, MŽP SR a SAŽP, Sekcia geológie a prírodných zdrojov* [online]. [cit. 2019-02-02]. Dostupné z: enrin.grida.no/htmls/slovak/4f.htm.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0934/17 "Transformácia využitia kultúrnej krajiny Slovenska za ostatných 250 rokov a predikcia jej ďalšieho vývoja" a projektu APVV-18-0185 "Transformácia využitia kultúrnej krajiny Slovenska a predikcia jej ďalšieho vývoja".

ETICKÝ MANAGEMENT V REGIONÁLNÍM A KORPORÁTNÍM VODÁRENSTVÍ V ČR

Ethical management in regional and corporate water industry in the Czech Republic

JIŘÍ NESIBA

JOSEF SMOLÍK

Ústav sociálních studií | Department of Social Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Regional Develop. and Intern. Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ třída Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: jiri.nesiba@mendelu.cz, josef.smolik@mendelu.cz

Anotace

Príspevek se věnuje problematice managementu současného vodárenství v ČR. Autoři na základě výzkumu srovnávají dvě koncepty řízení podle typu vlastnictví vodárny. V některých případech jsou vodárny vlastněné a spravované regionální samosprávou (tedy ideální typ regionálně veřejného vodárenství), v jiných jsou vodárny ve vlastnictví soukromém (tedy ideální typ nadnárodně korporátního vodárenství). Príspevek srovnává oba přístupy v českém vodárenství z hlediska tzv. etického managementu a CSR (Corporate Social Responsibility). Tedy, jak efektivně nad rámec zákona oba typy managementu implementují etické nástroje při správě strategické suroviny. Príspevek vysvětluje specifika českého vývoje vodárenství za posledních dvacet let a zkoumá stav v letech 2018/19. V rámci výzkumu autoři srovnali vodárenství v 63 krajských a okresních městech a podle tří kategorií – ekonomického (otázka rozdělení zisku), CSR (etické kodexy, sociální projekty) a kvality managementu (strategické plánování). Článek prezentuje výsledky jejich výzkumu. V závěru práce podávají doporučení pro veřejnou správu, jak efektivněji zajistit implementaci etického managementu vodárenství v ČR.

Klíčová slova

etický management, CSR (Corporate Social Responsibility), Vodárenství

Annotation

This paper presents the issue of water management in the Czech Republic. Based on research, authors compare two management concepts with sight to the ownership of the water company. In some cases, water companies are owned and managed by regional self-government (ideal type of regional public water sector) and for others examples water companies are owned by private sector (ideal type international corporate water sector). The paper compares both approaches in the Czech water sectors by the methods of ethical management and CSR (Corporate Social Responsibility). Therefore, beyond the scope of the law, how both types of management implement ethical instruments effectively in managing strategic material. The contribution explains the specifics of the Czech water development in the last twenty years and examines the situation in 2018/19. In the research, authors compared the water sector in 63 regional and district towns and according to three categories – economic (division of financial gain), CSR (code of conduct, social initiatives) and management quality (strategical planning). The article presents the results of their research. At the end of thesis they make recommendations for public administration how to implement more effectively the ethical management of water supply in the Czech Republic.

Key words

ethical Management, CSR (Corporate Social Responsibility), Water Industry

JEL classification: Q25, R58

1. Úvod

Tento příspěvek se věnuje problematice managementu českého vodárenství z pohledu implementace nástrojů CSR (angl. *Corporate social responsibility*). Současná situace v českém vodárenství odráží stav týkající se globální problematiky využívání pitné vody. I proto lze poukázat na nutnost nastavení dílčích kroků k vytvoření podmínek pro efektivní vodohospodářství v budoucnu.

Z pohledu environmentální bezpečnostní problematiky (v kontextu omezených zdrojů a zároveň udržitelného rozvoje) se ukazuje fakt, že nejsou potenciální rizika v této oblasti řešena koncepčně (srov. Buzan, Waever, de Wilde, 2005: 90-91). V posledních letech se projevuje i trend politizace či sekuritizace této specifické environmentální oblasti na lokální či regionální úrovni (srov. Buzan, Waever, de Wilde, 2005: 110-111, Martinovský, 2016: 51-52).

Problematika související s pitnou vodou (kvalita, množství zásob) dala vzniknout množství občanských iniciativ (či regionální politické hnutí) jako *bottom-up* aktivita. Stejně tak je problematika řešena ve strategických vládních dokumentech či ministerstev. Dalším partnerem v diskuzi nad touto problematikou jsou jednotlivá vodárenská sdružení, která spojují dnes v České republice na 2500 vodárenských společností s více než 6500 vlastníky.

Současná diskuze se zaměřuje na efektivitu spravování vodáren, zda je efektivnější soukromý či veřejný management. Vyjadřuje tak vztah mezi regionální (komunální, městskou) samosprávou (podporovanou lokálními neziskovými sdruženími) a privátními korporacemi, které vodárny v některých regionech v různorodém stupni správy vlastní. Tento stav byl způsoben v letech 1998-2004, kdy docházelo v některých částech ČR k nekoordinované privatizaci tehdejších regionálních vodáren, čímž vznikla řada specifických smluv implementovaných do podmínek daného regionu. Dnes je systém vodárenství nepřehledný. Existují různorodé vztahy mezi správci vody a správci infrastruktury vodovodní sítě, mezi institucemi starající se o pitnou a odpadní vodu, mezi veřejnou a korporátní správou. To vše za situace, kdy je pitná voda považována z hlediska environmentální (i bezpečnostní) politiky ČR za důležitou komoditu, která je ohrožena nejenom suchem, ale i znečištěním (srov. Martinovský, 2016: 34-35).

Tento text si klade za cíl zjistit etický rozměr současného managementu v českém vodárenství vzhledem ke vztahu veřejného a soukromého vlastnictví vodárny. Jako výchozí bod ve zmapování současného vodárenského managementu vychází tato studie ze sociologického přístupu Maxe Webera, který navrhuje vytvoření ideálního typu a podle něj poměřovat reálný stav (Giddens, Sutton 2013: 36).

Z toho důvody byly jako ideální typy managementu zvoleny regionální a korporátní typ. Na základě těchto dvou ideálních typů bylo realizováno na přelomu roku 2018/19. dotazníkové šetření ve vodárnách krajských a okresních měst ČR. Příspěvek porovnává dva možné ideální modely řízení vodárenství – korporátního (tedy korporátně-nadnárodního) a regionálního (regionálně-veřejného). Korporátní model znamená, že veškerý provoz vodárny je řízený soukromou korporací a je regulován jen legislativní úrovní. Regionální model řízení znamená, že provoz vodárny je v rukou veřejného sektoru, na regionální a samosprávné úrovni. Pomocí dotazníkového šetření budou srovnány oba modely současného českého vodárenství, které zahrnuje oba typy vlastnictví.

V rámci výzkumu bylo analyzováno 63 vodárenských společností v ČR, a to podle tří hlavních faktorů – ekonomického, podle implementace nástrojů CSR a kvality strategického managementu. Na závěr bude porovnán způsob managementu u korporátních a regionálních vodáren s ohledem na CSR a etický management.

2. Vodárenství v ČR

Kvalita správy pitné vody nabývá na významu, což je způsobeno nejenom změnou klimatu, ale i jejím znečištěním, které vede ke zhoršení vodních ekosystémů. Kvalita vody výrazně ovlivňuje i kvalitu života v jednotlivých regionech či lokalitách. Voda je bezpečnostní faktorem, který v blízké budoucnosti může být zdrojem konfliktů (Šmíd a kol., 2010: 37). Že voda není tradiční obchodní komoditou, potvrzují i ekonomické studie z environmentální ekonomie (White, 2013). Pitná voda rovněž hraje roli mocenského politického nástroje v mezinárodních vztazích (Plášilová, 2009, Smolík, Šmíd a kol. 2010).

Zásobování vodou má zásadní vliv na chod společnosti, přičemž je zřejmý dlouhodobý význam kvalitního vodního hospodářství. I proto vodovody a kanalizace jsou ze své podstaty oborem pracujícím se zařízeními a investicemi dlouhodobé životnosti. Nejlépe proto fungují ve stabilním právním, organizačním a ekonomickém prostředí (srov. Kyncl, 2018).

V současné době je třeba říci, že neexistuje česká vodárenská společnost v krajských či okresních městech, která by byla z prodeje vody ztrátová. Přesto se především v komunálních či krajských volbách téma veřejné kontroly nad vodárnami stává velice významným (srov. Vlková, 2017).

S rostoucími potřebami současné společnosti roste i spotřeba vody, stejně jako její hodnota a cena. I z toho důvodu veřejnost začíná vnímat problematiku vodárenství daleko intenzivněji. České specifikum vodárenství je dáno mj. dynamickými změnami v oblasti vlastnictví vodáren. V některých městech byla v letech 1998-2004 realizována privatizace vodáren z regionálního (veřejného) do korporátního vlastnictví. Tehdy vznikly *ad hoc* systémy řízení vodáren s nepřehlednými smluvními vazbami mezi veřejnou správou a korporacemi. Proto dnes funguje v některých městech nejasný vztah mezi korporátní a veřejnou sférou, což vyvolává nejasnosti při řízení vodárenství. To se také projevuje tlakem veřejnosti (zájmových organizací), veřejné správy, profesních vodárenských sdružení a odráží se i v doporučeních Vlády ČR a jednotlivých ministerstev (např. Ministerstva životního prostředí ČR). Často se projevují i různé zájmy, konflikty a nedorozumění mezi zainteresovanými aktéry. Tyto situace vyplývají z prostého faktu, že správa vodního hospodářství je unikátní a nemá alternativu v jiných druzích managementu. Správce pitné vody (vodárenská společnost) drží monopol nad správou vody, která se skládá jak z ekonomicky nejzajímavějšího segmentu – prodeje (pitné) vody, tak z údržby veřejné vodovodní infrastruktury, či povinnosti vodu opět čistit. Zde se motivace regionálního a korporátního vodárenství diametrálně odlišují. Původně se o vodní hospodářství v ČR staraly krajské vodárny. Po vzniku samostatné ČR byl tento majetek převeden na okresní města a dál se diferencovalo vlastnictví vodáren.

Vodárenská soustava se výrazně proměnila nejenom ve způsobu vlastnictví, ale i z hlediska poskytovaných služeb a podnikání (srov. Broncová a kol., 2007). Vodárenská infrastruktura se rozdrobila. Od roku 2000 probíhala masová privatizace největších vodovodních sítí v ČR, převážně v krajských a okresních městech. V dnešní době existuje přibližně 6500 majitelů a 2500 provozovatelů hospodářské infrastruktury, a to jak ve veřejném (města, obce) nebo soukromém vlastnictví. Proto vznikla řada sdružení a asociací jako jsou např. „Asociace pro vodu ČR“, „Sdružení oboru vodovodů a kanalizací ČR“ (SOVAK) či „Asociace vlastníků vodárenské infrastruktury“. Ty začaly vodárenské společnosti opět sdružovat. Mezi negativní jevy roztržitosti vodárenského průmyslu patří i situace, kdy domácnosti platí za vodu rozdílným vodárenským společnostem rozdílné ceny, ačkoliv bydlí v jedné obci (např. Praha Západ, Plzeň sever). Je třeba zmínit, že i z těchto důvodů začali vznikat specifické občanské iniciativy, které na současnou problematiku de-integrace vodního hospodářství v ČR upozorňují (např. Faktaovode.cz, Pravdaovode.cz, Nase-voda.cz). Mezi nejvýraznější změny převodu majetku ze státního vlastnictví do vlastnictví obcí a korporátního sektoru byla změna typu společností na akciové společnosti, společnosti s ručením omezením, či příspěvkové organizace samosprávného celku. Struktura řízení vodáren je značně nepřehledná, protože se rozdělil u většiny vodárenských společností správce infrastruktury (který správu infrastruktury a sítí může pronajmout dalším třetím subjektům) a správce samotné vody. Nepřehlednosti managementu vodárenství doplnil fakt, že v případné možnosti podílů volně prodejné a podíly (akcie) se dostaly do majetku dalších vlastníků. Obecně lze z provedených analýz dovodit, že privatizace vodáren přinesla z ekonomického dlouhodobého pohledu větší rizika než krátkodobé přínosy v efektivitě managementu (viz Transparency International, 2009). I z tohoto důvodu zesílil tlak samosprávy i neziskového sektoru na sjednocení vodárenského majetku. Jednou z cest se stala možnost zpětného odkupu podílů korporátního vlastnictví vodárny (převážně z prodeje vody) zpět do vlastnictví města.

Lze tak říci, že existují regiony, kde české vodárenství trpí neefektivitou způsobenou roztržitým způsobem správy, přičemž řada analýz v ČR upozorňuje na nutnost přísnější regulace této oblasti a silnější úlohu veřejné správy při prosazování zájmů občanů ČR nad zájmy vodárenských korporátních společností (Dovolil, Válek, Vykydal, Young, 2010).

3. Strategické dokumenty ČR k managementu vodárenství

Strategické dokumenty jsou primárním materiálem, jak posuzovat vztah státu a veřejného sektoru k hospodaření s vodou a k managementu vodárenství. Obecně je veřejná správa vody (tedy regionální vodárenství) považováno za veřejnou službu, ale i politiku, která má zabránit vzniku korporátního monopolu na životně důležitou surovinu (srov. Provazníková, 2009).

V České republice je relevantních několik dokumentů, které se tematikou vodárenství v ČR zabývají. Jedná se především o doporučení Vlády ČR a dále o dokumenty jednotlivých ministerstev, které se vodárenstvím zabývají z pohledu strategického plánování a vodní soběstačnosti ČR. Strategické dokumenty se snaží o nastavení a implementování CSR managementu a koordinací vodní politiky v ČR. Etický management toto řeší vzhledem ke vztahu ekonomické, environmentální a sociální politiky (angl. *triple bottom line*). Tedy přístupu CSR, kdy

uvedené tři faktory tvoří vzájemnou rovnováhu, což má zajistit udržitelný rozvoj (angl. *sustainable development*) společnosti (Rada kvality ČR, 2016).

Teorie udržitelného rozvoje se dotýká CSR managementu každé organizace a instituce, ať regionální či korporátní (Kašparová, Kunz, 2013, Pavlík, Bělčík, 2010). Tyto strategie se zaměřují mj. na připravenost státních institucí čelit globálním hrozbám a rizikům, včetně bezpečnostních a environmentálních (Bezpečnostní rada státu, 2016, srov. Martinovský, 2016).

Je třeba konstatovat, že vládní a ministerské dokumenty zásadní charakter vodárenství – tedy způsob vlastnictví neřeší. Mezi dokumenty pojednávající obecně o působení institucí v ČR do roku 2030 je tzv. Strategický rámec ČR 2030. Dokument schválila vláda ČR v roce 2017 v návaznosti na strategii OSN, která v roce 2015 schválila tzv. Cíle udržitelného rozvoje (tzv. *Sustainable Development Goals*, neboli SDGs). Strategický rámec ČR 2030 zohledňuje SDGs pro specifické podmínky na národní, krajské a místní úrovni v České republice. Mezi cíli je i podpora regionálního rozvoje s ohledem na ochranu vodního bohatství, vytvoření odolného ekosystému, který je formován „právě“ veřejnou (tedy regionální) správou (ČR 2030, 2019).

Mezi další dokumenty patří především materiály spadající pod gesci Ministerstva životního prostředí - MŽP ČR. Mezi ty lze zahrnout Národní akční plán adaptace na změnu klimatu, který je implementačním dokumentem Strategie přizpůsobení se změně klimatu v podmínkách ČR a byl schválen usnesením vlády ČR č. 34 ze dne 16. ledna 2017. Ani tento dokument nepodává strategii řešení současné situace vztahu regionálního a korporátního vodárenství v ČR, ačkoliv o problematice vody pojednává velmi specificky (NAPAZK, 2017).

Podobný dokument z gesci MŽP ČR s názvem Koncepce ochrany před následky sucha má podobně obecnou informační hodnotu (MŽP ČR, 2017a), tak stejně jako Politika ochrany klimatu ČR (MŽP ČR, 2017b). Více konkrétní je materiál MŽP ČR s názvem Plán odpadového hospodářství ČR 2015 – 2024. Zde je doporučeno optimalizovat veškeré činnosti s ohledem na vynaložené náklady a sociální udržitelnost (MŽP ČR, 2014c).

Mezi další dokumenty, které se tématice vztahu korporátního a regionálního nepřímo věnují, patří Zpráva o stavu vodního hospodářství České republiky (tzv. Modrá zpráva) vydávaná každoročně Ministerstvem zemědělství a Ministerstvem životního prostředí. Tato Modrá zpráva z roku 2017 pojednává o vztahu zvyšujících se průměrných teplot, sucha a spotřeby vody. Dokument hovoří o nutnosti investic do vodohospodářství a zvýšení efektivity managementu. Možnosti investic tento dokument spatřuje v dotační politice EU, ale získání financí na ušetřených odvedených ziscích korporátního vodárenství neanalyzuje (Modrá zpráva, 2017). Mezi další iniciativy státu po větší kontrolu nad vodárenství patří např. zřízení Výboru pro koordinaci a regulaci oboru vodovodů a kanalizací, který mimo jiné se snaží v nepřehledné soustavě českého vodárenství najít jednotící měřitelná pravidla a regulační mechanismy, vytvářet koncepční kroky s výhledem do roku 2030 (MZ, 2016a). Zároveň s touto snahou vznikla i speciální elektronická aplikace v rámci Ministerstva zemědělství pro srovnání benchmarkingu managementu jednotlivých vodárenských společností a také od roku 2016 všechny společnosti informují Ministerstvo zemědělství o způsobu managementu svého podniku. Ministerstvo zemědělství zpracovalo interaktivní report z dat obdržných od provozovatelů a vlastníků vodovodů a kanalizací pro veřejnou potřebu za rok 2016. Cílem je poskytnout objektivní informace zejména laické veřejnosti vedoucí ke zvýšení transparentnosti oboru. Report slouží pro centrální zpřístupnění vybraných údajů, které jsou na Ministerstvu zemědělství shromažďovány (MZ, 2017b).

K dalším důležitým dokumentům patří nařízení Vlády ČR z 9. února 2015 s názvem „Návrh koncepčního řešení regulace ve vodárenství“. Tento materiál vyžadoval podklady pro zpracování sjednocení cen, a efektivní regulaci vodárenství v situaci různorodého vlastnictví, kdy mj. vyžadoval vytvoření Studie proveditelnosti záměru na vytvoření Národního regulačního úřadu České republiky pro vodárenství, vytvoření vzorových smluv pro různé typy vodárenských společností a jejich zveřejnění, sjednocení majetkových a provozních dat vodárenství (Vláda ČR, 2015). České vodárenství je rozkročeno mezi regionálním a korporátním typem. Otázka vlastnictví se začíná řešit nyní intenzivněji, především v souvislosti s kvalitou vody a cenou za m³ v korelaci s výkonovými a efektivními ukazateli vodárenství (SFŽP, 2010).

3. Regionální a korporátní management

Regionální vodárenství představuje v ideální podobě koncept, kdy je 100 % vodohospodářské sítě, správa a prodej vody v rukou veřejné samosprávné instituce (města, obce, kraje). Tento model byl využíván v českém vodárenství před privatizací vodáren ve velké části okresních a krajských měst. Model regionálního vodárenství znamená, že vlastníkem i provozovatelem vodárenské soustavy je veřejná samospráva. Má tedy právo jmenovat do

managementu a řízení zástupce dle svého rozhodnutí, správa financí a investic podléhá zodpovědnosti rozhodnutí samosprávy.

Rozhodování samosprávy by mělo být v ideálním případě transparentní a veřejně kontrolovatelné, podléhající předpisům a zákonům platným i pro instituce veřejné správy. Nejčastější formou vodárenské instituce jsou např. příspěvková organizace města nebo akciová společnost, kdy akcie jsou neprodejné a v majetku samosprávy (např. jednotlivých obcí jako akcionářů). Tato praxe je dnes využívána např. ve vodárnách Vodárenská akciová společnost a.s. (v majetku obcí, která provozuje vodárenství ve Znojmě, Jihlavě, okrese Brno-venkov).

Tento model vychází i ze zahraniční zkušenosti, kdy je v řadě států EU provozován ve vodárenství tento způsob managementu. Vzorem v tomto přístupu k vodárenství jsou v rámci Evropy např. skandinávské země. V některých je dáno zákonem, že vodárenství musí být veřejné (Švédsko), jinde tradičně vodu dodává regionální vodárenství. Skandinávské veřejné vodárenské společnosti operují na základě dělení země podle vodohospodářských regionů. Za jeden z předpokladů úspěchů skandinávského modelu můžeme považovat i fakt o podpoře regionálního vlastnictví vodáren (např. Finsko je hodnoceno jako nejlepší země světa s vodárenským managementem a kvalitou vody, dle Water Poverty Index, i dle Water Quality Index). Jeden z předpokladů pro udržení efektivity vodohospodářství je dle skandinávského modelu existence možnosti snadněji prosazovat veřejnou kontrolu a zákonných opatření (Halleraker et al., 2013).

Opakem regionálního vodárenství je vodárenství korporátní. I když rámci EU existuje více modelů vlastnictví, převažuje vlastnictví korporátní (Francie, Itálie, Španělsko, Velká Británie). Korporátní vodárenství znamená stav, kdy je v ideální podobě 100 % vodárenské společnosti ve vlastnictví soukromých držitelů (tedy převážně nadnárodních korporací). Za posledních několik desetiletí se tento způsob řízení a managementu ve vodárenství EU stal převažujícím typem. Vodárenské společnosti ze zisků dále rozšiřují svoje portfolio služeb a nezabývají se již jen vodárenstvím, ale i dalšími službami (obnovitelnými zdroji, elektrárstvím, nakládáním s odpady). Řada z největších evropských vodárenských společností (Veolia, Suez, Aqualia, Acea, Energie AG, NGW atd.) proto působí po privatizaci i v ČR. To buď přímo nebo skrze další společnosti ve vlastnictví těchto korporací (např. Moravská vodárenská a.s. ve Zlíně ve vlastnictví Veolia, nebo Šumperská provozní vodohospodářská společnost v majetku firmy Suez, či Severomoravské vodovody a kanalizace Ostrava v majetku FCC Aqualia). Je třeba konstatovat, že v řadě případů v ČR působí na správu vodárenské soustavy oba způsoby řízení současně. Majetek a správa vody je dle konkrétní smlouvy rozdělena mezi regionální samosprávu a privátní korporaci. Záleží tedy na smlouvě o pronájmu a způsobu privatizace. Z toho vyplývá, kdo je majoritním akcionářem, s jakými právy a omezeními management pracuje. Existují modely, kdy většinu vlastnictví má v držení město (51%) a zbytek akcií náleží korporaci (49%) a dle smlouvy s koncernem jmenují představenstvo a spolurozhodují o rozvoji vodárny (např. Brněnské vodárny a kanalizace, kde většina majetku zůstala městu). V jiných případech je tomu naopak, kdy 51% vlastní korporace a 49% město (např. Pražské vodovody a kanalizace a.s., kde většinu má korporace Veolia, která má smlouvu se společností Pražské vodohospodářské společnosti a.s., kterou vlastní město Praha). Většina smluv byla původně podepsána na dobu určitou, což bylo bráno jako záruka veřejné kontroly. V současné době není vypracovaná odborná studie na všechny vodárny v ČR, která by analyzovala efektivitu vztahu regionálního a korporátního. Většina srovnání se tak zaměřuje jen na technické parametry efektivity správy vodárny (WaBe, 2019). Lze tak měřit se především ekonomický výkon (ziskovost), počet přípojek, délka sítě, snižování ztráty úniku vody, produkce vody, spotřeba vody, poruchovost a kvalita zásobování (viz. Sucháček, Tuhovčák, Ručka, 2017). Jiným přístupem může být snaha postihnout etiku managementu. O to se snaží předložený výzkum. Zkoumá etický management (integrity management) vzhledem ke třem sledovaným kritériím – přerozdělení zisku, implementace CSR a kvalitu managementu.

4. Výzkum

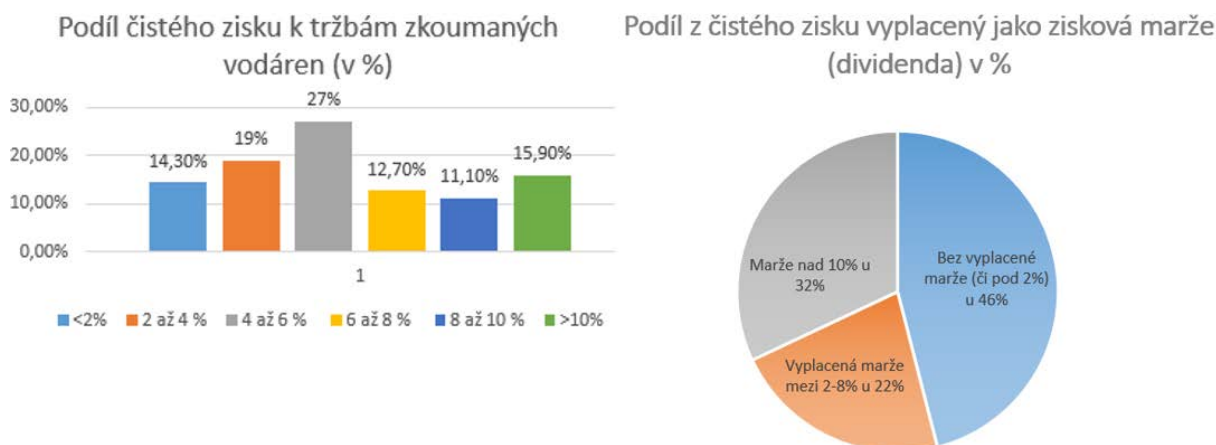
Sběr dat pro účely zjištění srovnání regionálního a korporátního vodárenství probíhal na přelomu let 2018/19. Zodpovědní zástupci vybraných vodáren v ČR byly obeslány dotazníkem v aplikaci google+. Byly osloveny všechny vodárny působící v krajských a okresních městech ČR. Dotazník obsahoval dotazy ke kvalitě managementu správce veřejné služby. Výzkumné otázky se vztahovaly ke třem sledovaným údajům – k přerozdělení zisků vodáren, k CSR a ke kvalitě managementu. V případě, že odpovědi byly neúplné, tak získané informace byly doplněny o informace z veřejně dostupných zdrojů (především webovými stránkami samotných vodáren) či ústními informacemi od zástupců managementu vodáren. V konečné podobě tak mohly být zpracovány 80% obeslaných vodáren.

4.1. Ekonomické aspekty

Obecně otázka financí je nejvíce citlivým údajem o etickém managementu a efektivitě vodárny. Z ekonomického hlediska výzkum sledoval přerozdělování zisku vodárny. I přes současnou diskuzi o cenách pitné vody za m³, výzkum tento cíl nesledoval, na toto téma existují jiné studie (Fakta o vodě, 2017). Za předpokladu že vodárna je

zisková (což byly všechny zkoumané vodárny), byl zjišťován způsob, jak se dále se ziskem pracuje. Zda jej management vodárny vyplatí vlastníkově jako ziskovou marži či zda se finance re-investují zpět do vodárny. Ve výzkumu je zjišťován stav účetní uzávěrky za rok 2017, za který byly všechny hospodářské ukazatele zveřejněny. Etický management se tak projevuje ve faktu, do jaké míry jsou zisky znovu investovány nebo vyplaceny koncovým akcionářům a vlastníkům. Pokud si zisk rozdělí akcionáři (zisková marže) a není investován do rozvoje vodárny, potom je riziko neetického hospodaření s financemi klientů vyšší (o to více, pokud se jedná o veřejnou službu, kam vodárenství patří). Výzkum se nesoustředí na jednotlivé číselné hodnoty financí, ale na vztah v procentech. Výsledkem výzkumu jsou tyto srovnávací grafy :

Obr. 1: Vztah čistého zisku k dividendám (63 vodáren v ČR)

Zdroj: vlastní zpracování

Zajímavým faktem výzkumu byla situace, kdy na tyto ekonomické otázky odmítlo odpovědět v dotazníkovém šetření 56 % zkoumaných vodáren, převážně ve vlastnictví korporátním. Vodárny v regionálním vlastnictví na tuto otázku odpovídaly. Výsledky tak mohou být zjišťovány z výročních zpráv.

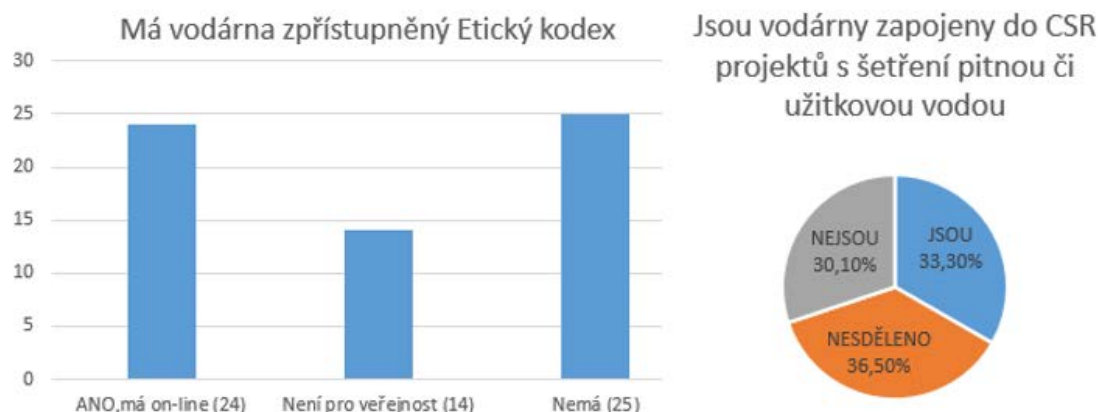
Ze získaných čísel výzkumu lze odvodit, že marži si nevyplácejí vodárny, kde je většinovým vlastníkem samospráva (regionální). Zisk si vyplácí soukromé společnosti (korporátní). Efektivita ekonomického managementu nezáleží na formě vlastnictví, nicméně lze potvrdit, že forma vlastnictví vodárny ovlivňuje výše výplaty zisku. Pokud je v korporátním vlastnictví více než 50% vodárny, poté se uvolňují možnosti managementu si zisk vyplácet. Regionální vodárny ve veřejném vlastnictví si zisk nerozdělují (či v míře pod 2%). Korporátní vodárny zisk vyplácí, v případech kdy je korporátní vlastník ze 100% bez smluvních omezení, poté využívá možnost vyplácet si marži nad 10% zisku, což výzkum potvrdil u 32% vodáren. Nerovnoměrné rozdělení povinností a práv v ekonomické rovině se projevuje také v případech, kdy vodárny bývají rozdělené právně mezi několik institucí, kde ziskové části vlastní korporace (správa samotné vody a prodej koncovým zákazníkům) a ostatní části, které jsou neziskové. Ty často vyžadují zvýšené náklady (správa budov, vodárenská infrastruktura) jsou v regionálním vlastnictví. V tomto srovnání etický management korporátního vodárenství vykazuje nižší míru implementace CSR. Naopak regionální vlastnictví jako veřejné instituce, které zisky vrací zpět, vykazují silnější vazbu na CSR a etický management.

4.2. Implementace CSR nástrojů

Druhou srovnávanou veličinou byla implementace nástrojů CSR do managementu vodárny. Z široké škály možných CSR nástrojů (firemní kultura, existence compliance programu, zapojení stakeholderů, školení zaměstnanců, atd.) byly vybrány dva měřitelné aspekty – samotná existence etického kodexu a zapojení vodáren do CSR projektů na šetření pitnou vodou. Oba parametry naplňují kritérium rozdělení managementu instituce na vyšší či nižší etickou implementaci nástrojů CSR. Obecně je etický kodex dobrovolným závazkem instituce k dodržování nad-zákonných norem, a to jak pro management, zaměstnance, či dodavatele (Nesiba, Kovanič 2017). Výzkum se nezaměřuje na dodržování etického kodexu v konkrétní instituce, ale jen na existenci kodexu. Dodržování kodexu lze zjistit jen z kvalitativního výzkumu pro každou instituci zvlášť. Nicméně prvním znakem CSR je samotná existence etického kodexu v psané a veřejnosti přístupné podobě. Tento fakt vypovídá o kredibilitě etického managementu. Podobnou informaci již nese i fakt, zda se vodárna dobrovolně zapojuje do projektů, které se snaží snížit spotřebu vody. Implementace obou prvků odkazuje k vyšší formě etického managementu a implementace CSR. Jak z výzkumu vyplynulo, etické kodexy jsou využívány jak v regionálním tak v korporátním vodárenství rovnoměrně a nelze najít významný rozdíl. Ten se ukazuje spíše ve faktu, že korporátní vodárny využívají jednoho kodexu vlastníka, pro všechny vodárny stejný. Kdežto regionální vodárny,

v případě vlastnictví kodexu, tvoří vlastní specifické etické kodexy. Výzkum ukázal, že k dobrovolným závazkům se nehlásí zatím více než 40% všech vodáren. Jak se však ukazuje, vodárny nevyužívají nástroj etického závazku ke klientům efektivně a stále v této oblasti převládá rezervovaný postoj. Ten může vyplývat z postavení monopolu vlastníka vodárny. Větší rozdíl v managementu vodáren se projevuje v případě projektů na šetření pitnou vodou. Výzkum ukázal, že do projektů šetření vodu jsou zapojeny více regionální vodárny, se silnější vlastnickou účastí samosprávy. Korporátní vodárny se zapojují do různých jiných projektů, často využívaných pro marketingové účely.

Obr. 2: Existence etických kodexů a podpora projektů CSR na šetření vodou (63 vodáren v ČR)

Zdroj: vlastní zpracování

Možné důvody pro slabší implementaci etického kodexu mohou vyplývat z nedostatečného tlaku veřejnosti a klientů. Etický kodex v očích managementu je vnímán jako rizikový nástroj, který omezuje výkon managementu. Proto jsou kodexy často sestaveny velmi obecně, bez konkrétních závazků chování. V případě vodáren, tak chybí často závazek k dlouhodobější strategii a ochraně kvality vody. V tom se odráží opět způsob vlastnictví, kdy nájemce (korporace) na dobu určitou neformuje strategicky rozvoj konkrétní vodárny. Jejím zájmem je formovat strategii firmy, nikoliv konkrétní vodárny. Naopak regionální vodárny mohou přirozeněji formovat strategii, která se pak odráží v etickém kodexu. U korporátních vodáren platí, že za etické kodexy vodárny udávány v případě korporátního vodárenství etické kodexy mateřské domovské společnosti vodárny (např. korporátní etické kodexy zahraničních vlastníků vodáren v ČR), nebo etické kodexy nejsou zveřejněné, i když vlastník tvrdí, že existují. Tím je popírán význam etických kodexů, jejichž hodnota je právě v tom, že jsou zveřejněné.

Za další kritérium etického managementu je sledován fakt, zda podporuje projekty na šetření pitnou vodou. Toto kritérium je provázáno s první sledovanou kategorií, tedy s otázkou zisku. Pokud vodárna sleduje maximalizaci zisku, potom se snižuje zájem na šetření pitnou vodou. Proto zjištění výzkumu ukazuje, že tyto projekty podporují více regionální vodárny než korporátní. Korporátní vodárenství podporuje projekty jako je Water2Energy, Pítka ve městě, Cesta pstruha (Veolia ve více městech). Regionální vodárny projekty typu Kohoutková voda (Náchod), Vodní kapky (Prachatice), cena Národní cena za společenskou zodpovědnost 2016 (Třebíč). V případě regionálních vodáren se jedná o různorodé projekty dle potřeb regionu. Korporátní vodárny skrze centrálu předávají stejný projekt jednotlivým vlastněným vodárnám. Proto projekty se nezaměřují na šetření vodou, ale nedokáží pružně reagovat na aktuální situaci v regionu (např. nereflektují, zda ve městě je využíváno více povrchových či podzemních vodních zdrojů). Výsledek výzkumu tak prokazuje, že regionální vodárenství z hlediska etického managementu více specificky implementuje nástroje CSR do řízení.

4.3. Nástroje strategického managementu

V další kategorii etického managementu bylo sledováno, jak vodárny implementují standardy kvality managementu a využívají strategických plánů rozvoje. Za certifikáty kvality managementu či CSR managementu jsou obecně považovány normy typu ISO, EMAS, OHSAS, EFQM aj. Z hlediska etického managementu se jedná o výrazný nástroj etického řízení, který svědčí o kredibilní implementaci CSR. Tak i pro existenci strategického plánu, který je při práci s vodními zdroji (voda jako strategický bezpečnostní surovina) nezbytný. Neexistence strategického plánování, tak odkazuje k nižší implementaci CSR. Výsledek výzkumu ukázal, že většina korporátních vodáren má ve svém držení nějaký druh certifikátu, nejčastěji ISO 9001, ISO 14001, ISO 18001 či tzv. Diamantový certifikát za plnění norem ISO apod. Naopak regionální vodárny zatím nemají nastavený management k implementaci mezinárodních certifikátů. Certifikáty znamenají náklady navíc a je tak plně na zvážení managementu na evaluaci svého řízení.

V případě existence strategického plánu (tedy na delší dobu než je 5 let), jsou korporátní i regionální vodárny na stejné úrovni. Zpracováno strategický plán má jen 41 % vodáren dohromady. Často tento nástroj využívají korporátní vodárny, které ale za strategický plán vodárny udávají svůj firemní strategický plán, nikoliv strategický plán managementu vytvořený pro konkrétní vodárnu. I přes to, lze konstatovat, že tento nástroj mají korporátní vodárny více implementovány než vodárny regionální.

Obr. 3: Množství vodáren s licencí na kvalitu managementu a existence strategického plánu rozvoje (63 vodáren v ČR)

Zdroj: vlastní zpracování

V této souvislosti lze konstatovat, že jak regionální, tak korporátní přístup ve vodárenství vykazuje podobné výsledky. Korporátní vodárenství využívá objektivní nástroje řízení v managementu k získání vyšší kvality správy a institucionálního řízení. Jedná se například o větší využívání certifikátů kvality, ale i o propracovanější strategie rozvoje. Oba nástroje mohou úzce souviset s budoucím vývojem vodárenství ve světě, kdy úměrně ke zmenšujícím se zásobám vody, bude kladen důraz na efektivní správu vodní sítě (nižší úniky vody, vyšší využitelnost vody, menší náklady na údržbu). V tomto bodě lze konstatovat, že má mezinárodní management korporací větší zkušenosti a možnosti (technologické, znalostní) než geograficky limitované regionální vodárenství.

5. Výsledky výzkumu

Nejen samotný výzkum vodáren, ale i současný stav vodárenství v ČR ukazuje na trend, kdy je patrná snaha o prosazení regionální stránky vodárenství (odkupy vodáren do vlastnictví měst, soudní spory, občanské iniciativy, vládní strategické dokumenty). Regionální vodárenství tak získává širokou podporu veřejnosti, a způsoby řízení vodáren se stávají i volebními programy regionálních sdružení (např. při komunálních volbách 2018 ve městech Zlín, Liberec, Praha). Příložená tabulka ukazuje výhody a rizika regionálního vodárenství oproti vodárenství korporátnímu.

Tab. 1: Výhody a rizika implementace regionálního vodárenství v ČR

	Výhody	Rizika
Ekonomický sektor	Přehlednější financování a rozpočet.	Ztráta 15% příjmu z odvodu DPH z vodného i stočného.
	Nemožnost vyvést zisk mimo samosprávné kontrolní orgány.	Nižší motivace k ekonomické šetrnosti.
	Výběrová řízení podléhají zákonu na zadávání veřejných zakázek.	Nižší tlak na konkurenceschopnost.
Management CSR	Propojení regionální samosprávy a vodárny - efektivnější projekty k danému místu.	Menší tlak na technologickou efektivitu (např. úniky vody).
	Management spojen s regionálními potřebami.	Reaktivní přístup dle pokynů „shora“.
	Efektivnější vazba na strategii státu.	Nižší iniciativa.
Kvalita managementu	Snadnější kontrola veřejné služby.	Státní monopolizace zpomalí implementaci technologických novinek.
	Větší vliv na zaměstnanost v regionu.	Větší vliv parciálních politických vlivů.
	Provoz vodárny je navázán na jiné příspěvkové organizace samosprávy.	Menší důraz na certifikace a standardy řízení.

Zdroj: vlastní zpracování

6. Závěr

Příspěvek se zaměřil na současný stav managementu českého vodárenství z hlediska etického managementu. Zvolen byl přístup srovnání ideálních typů u dvou skupin vodáren. Jednalo se o vodárny regionální, které jsou vlastněné samosprávou, a vodárny korporátní, které jsou vlastněné soukromými společnostmi. V ČR existují paralelně oba typy managementu. Příspěvek stručně shrnul vývoj českého vodárenství, které je co do způsobu managementu dezintegrované a roztržité, což v situaci, kdy je (pitná) voda považována za strategickou surovinu určitým rizikovým faktorem. Z výsledků analýzy vyplývá, že je regionální vodárenství pro strategické potřeby státu efektivnější a etičtější. Analýza je doplněna dotazníkovým empirickým šetřením na vzorku vodárenské soustavy u 63 krajských a okresních měst v ČR v 2018/19. Bylo zjištěno, že vyšší míru implementace CSR lze potvrdit u regionálních vodáren ze dvou faktorů (ekonomický, CSR), naopak u faktoru kvality managementu lze potvrdit, že korporátní vodárenství má větší zkušenosti. Toto zjištění vycházelo ze tří zkoumaných oblastí: ekonomické, CSR managementu a kvality managementu.

Literatura

- [1] BEZPEČNOSTNÍ RADA STÁTU (2016): Koncepce environmentální bezpečnosti 2016-2020 s výhledem do roku 2030, usnesení Bezpečnostní rady státu č. 11/2016, [online]. [cit. 23. 1. 2019]. <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mzp/strategie/aktualizace-koncepce-environmentalni-bezpecnosti-a-to-na-obdobi-2016-2020-s-vyhledem-do-roku-2030?typ=struktura>.
- [2] BRONCOVÁ D. a kol. (2007). *Voda pro všechny: Vodárenské soustavy v ČR*. Praha: Milpo 2006. ISBN 80-903481-9-X.
- [3] BUZAN, B., WAEVER, O., WILDE, de J. (2005): *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií. ISBN 80-903333-6-2.
- [4] ČR 2030 (2019). *Strategický rámec ČR 2030*. [online]. [cit. 23. 1. 2019]. <https://www.cr2030.cz/>
- [5] DOVOLIL, P., VÁLEK, P., VYKYDAL, M., YOUNG, T. (2010). Jak (a co) dál v oboru vodovodů a kanalizací v České republice. *Vodní hospodářství*, vol. 59, no. 12, pp. 326-330.
- [6] FAKTA O VODĚ (2017): *Liší se ceny vody u soukromých a veřejných provozovatelů?* [online]. [cit. 23. 1. 2019]. <http://www.faktaovode.cz/clanek/lisi-se-cena-vody-u-soukromych-a-verejnych-provozovatelu>.
- [7] GIDDENS, A., SUTTON, P. W. (2013): *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 728-80-257-0807-1.
- [8] HALLERAKER J. H. (ed.) et. al. (2013). *Nordic Collaboration on Implementation of Water Framework Directive – Status and Further Challenges*, ISBN 978-9979-9818-1-7. [online]. [cit. 23. 1. 2019]. <http://www.vannportalen.no/globalassets/nasjonalt/dokumenter/publikasjoner/arkiv/2013/nordic-collaboration-on-implementation-of-the-water-framework-directive---status-and-further-challenges-2013.pdf>.
- [9] KAŠPAROVÁ, K., KUNZ, V (2013): *Moderní přístupy ke společenské odpovědnosti firem a CSR reportování*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4480-3.
- [10] KYNCL, M. (2018). *Historický vývoj organizace a řízení veřejných vodovodů*, In Kolektiv autorů: Sborník přednášek z konference Voda Zlín, 15. - 16. 3. 2018, s. 5-8. ISBN 978-80-905716-4-8.
- [11] MARTINOVSKÝ, P. (2016): *Environmentální bezpečnost v České republice*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8191-8.
- [12] MODRÁ ZPRÁVA (2017). *Zpráva o stavu vodního hospodářství České republiky v roce 2017*. Ministerstvo zemědělství, 2017. [online]. [cit. 23.1.2019]. <http://eagri.cz/public/web/mze/voda/osveta-a-publikace/publikace-a-dokumenty/modre-zpravy/>
- [13] MZ (2016a): *Integrace koncepčních kroků oboru VaK v ČR naplňováním strategie resortu Ministerstva zemědělství s výhledem do roku 2030*. Ministerstvo zemědělství. Praha, 2016. [online]. [cit. 23.1.2019]. http://eagri.cz/public/web/file/515155/Integrace_koncepcnich_kroku_oboru_VaK_v_CR_naplnovanim_strategie_MZe_s_vyhledem_do_roku_2030.pdf
- [14] MZ (2017b): *Vebová prezentace dat VaK*. Ministerstvo zemědělství, Praha, [online]. [cit. 23. 1. 2019]. <http://eagri.cz/public/web/mze/voda/vodovody-a-kanalizace/webova-aplikace-prezentace-dat-vak/>.
- [15] MŽP ČR (2017a): *Koncepce ochrany před následky sucha pro území české republiky*. [online]. [cit. 23.1.2019]. [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/news_170724_sucho/\\$FILE/koncepce_sucho_material.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/news_170724_sucho/$FILE/koncepce_sucho_material.pdf)
- [16] MŽP ČR (2017b). *Politika ochrany klimatu v České republice*. [online]. [cit. 23.1.2019]. https://www.mzp.cz/cz/politika_ochrany_klimatu_2017.
- [17] MŽP ČR (2017c), *Plán odpadového hospodářství ČR 2015 – 2024*. [online]. [cit. 23.1.2019]. https://www.mzp.cz/cz/plan_odpadoveho_hospodarstvi_cr.
- [18] NAPAŽK, (2017): *Národní akční plán adaptace na změnu klimatu*. [online]. [cit. 18.1.2019]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/narodni_akcni_plan_zmena_klimatu.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-87

VÝVOJ MNOŽSTVA KOMUNÁLNĚHO ODPADU NA SLOVENSKU A V NITRIANSKOM KRAJI V ROKOCH 2002-2017

Development of municipal waste in the Slovak Republic and the Nitra Region from 2002 - 2017

MELÁNIA FESZTEROVÁ ¹

JANA NÉMETHOVÁ ²

¹ Katedra chémie	¹ Department of Chemistry
² Katedra geografie a regionálneho rozvoja	² Depart. of Geography and Regional Development
Fakulta prírodných vied	Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre	Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic	
E-mail: mfeszterova@ukf.sk, jnemethova@ukf.sk	

Anotácia

Príčinami hromadenia odpadov je ekonomický rozvoj, veľakrát neúčinné technológie likvidácie odpadu a nepostačujúca legislatíva týkajúca sa problematiky odpadov. V súvislosti s hromadením sa odpadu a zvyšovania jeho nebezpečných vlastností, je nutné eliminovať jeho dopad na životné prostredie. Cieľom príspevku je analyzovať vývoj množstva komunálneho odpadu na úrovni Slovenska a Nitrianskeho kraja v rokoch 2002-2017 a ich vzájomná komparácia. Orientujeme sa na zmeny v množstve komunálneho odpadu predovšetkým v Nitrianskom kraji a sledujeme jeho postavenie v rámci krajov Slovenska. S pribúdajúcim počtom obyvateľov ako aj s ich zvyšujúcimi sa nárokmi na životnú úroveň rastie množstvo a zloženie komunálneho odpadu. Komunálny odpad na 1 obyvateľa v sledovaných rokoch na Slovensku vzrástol o 38,7 % a v Nitrianskom kraji o 58,2 %. Na Slovensku dochádza k postupnému nárastu množstva zhodnoteného komunálneho odpadu. Množstvo recyklovaného komunálneho odpadu v SR vzrástlo o 18,05 % a v Nitrianskom kraji o 21,84 %. V zhodnotení komunálnych odpadov je Nitriansky kraj pod priemernou hodnotou Slovenska (20,69 %, hodnota v SR - 31,82 %). Pri porovnaní priemernej hodnoty recyklovaného odpadu, Nitriansky kraj dosahuje rovnakú hodnotu ako Slovensko, zhruba 17 %.

Kľúčové slová

komunálny odpad, Slovensko, Nitriansky kraj

Annotation

The causes of waste accumulation are economic development, often inefficient waste disposal technologies and inadequate waste management legislation. Due to the continuous accumulation of waste and the increase in its risk, it is necessary to eliminate its impact on the environment. The aim of this paper is to analyze the state of municipal waste in Slovakia and in particular, in the Nitra region from 2002-2017 and to compare. We focus on municipal waste changes used in the Nitra region and in other regions in Slovakia. The rise of living standards and the rise in the number of inhabitants has led to an increase in the production and composition of municipal waste. Municipal waste per inhabitant in the chosen years in Slovakia increased about 38.7% and in the Nitra region about 58.2%. The amount of recovered municipal waste is gradually increasing in Slovakia. The amount of recycled municipal waste in the SR increased by 18.05% and in the Nitra region by 21.84%. In the recovery of municipal waste, the Nitra region is below the average level in Slovakia (20.69%, amount in SR -31.82%). When comparing the average amount of recycled waste, the Nitra region reaches the same amount as Slovakia (17%).

Key words

municipal waste, Slovakia, Nitra region

JEL classification: Q53

1. Úvod

Produkcia odpadov je neustály cyklus ľudskej spoločnosti (Pucherová, 2017). Problém s odpadmi existuje všade tam, kde človek vykonáva akúkoľvek činnosť (Czyżyk et al., 2012). Odpady sú negatívnym dôsledkom čerpania prírodných zdrojov (Nováček, Huba, Mederly, 1998). Neustály rast množstva odpadov a s tým spojené problémy odpadového hospodárstva sú problémom nielen Slovenska. Z hľadiska odpadov je najväčším problémom každoročne sa zvyšujúce množstvo odpadov a možnosti ich triedenia, uskladňovania, ale predovšetkým úsilie o ich premenu s cieľom ďalšieho využitia (Gašpariková et al., 2016; Góralczyk et al., 2009; Piecuch et al., 2003). Každá činnosť obchodná, výrobná alebo služby generuje odpady (Báreková, Sklenár, Tátošová, 2010). S aktivitami a činnosťami ľudskej spoločnosti je spojená aj produkcia množstva odpadov, ktoré môžu mať negatívny dopad na životné prostredie, prípadne môžu predstavovať aj trvalé nebezpečenstvo (Gu et al., 2014; Michaeli, Boltiziar, 2010; Pucherová, Mišovičová, Petlušová, 2018). Preto sa odpady delia na nebezpečné a ostatné odpady (Vyhláška MŽP SR č. 365/2015 Z. z., 2015). Ako uvádzajú mnohí autori, je dôležité rozlišovať čo odpadom je a čo nie je (Czeakała, 2009; Fajkis, Barbusiński, 2006; Milewski et al., 2001). V slovenskej legislatíve sa pod pojmom „odpad rozumie hnutelná vec, alebo látku, ktorej sa jej držiteľ zbavuje, chce sa jej zbaviť, alebo je v súlade s týmto zákonom, alebo osobitnými predpismi povinný sa jej zbaviť“ (zákon NR SR č. 79/2015 Z. z., 2015). Odpadové hospodárstvo v zmysle zákona predstavuje súbor činností zameraných na predchádzanie a obmedzovanie vzniku odpadov a znižovanie ich nebezpečnosti pre životné prostredie a na nakladanie s odpadmi. Legislatívne opatrenia zamerané na odpad a odpadové hospodárstvo sú problematikou, na ktorú sa v súčasnosti kladie veľký dôraz. Nevyhnutným sa stáva predovšetkým aplikácia zákona do praxe (predchádzanie a znižovanie množstva odpadov, triedenie odpadov, recyklácia a energetické využitie atď.) (Sobczyk, 2016; Yang, Xu, Chai, 2018).

2. Materiál, metódy a cieľ

Vstup Slovenskej republiky (SR) do Európskej únie (EÚ) ovplyvnilo prispôbenie sa legislatíve a predpisom EÚ a odpadového hospodárstva. SR sa zaviazala v oblasti odpadového hospodárstva k aktivitám smerujúcim na obmedzenie množstva odpadu uloženého na skládkach komunálneho odpadu a na znížení podielu biologicky rozložiteľného odpadu v nich. Tiež sa zaviazala na zvýšenie využitia a recyklácie iných frakcií odpadu. Z tohto dôvodu došlo k zmenám v existujúcich právnych predpisoch týkajúcich sa odpadov a odpadového hospodárstva. Odrážalo sa to v prijatých právnych predpisoch. Zákon SNR č. 238/1991 Zb. o odpadoch bol nahradený novým európskym zákonom o odpadoch, ktorým sa SR priblížila k úrovni právnej regulácie odpadového hospodárstva v EÚ (Klinda, Lieskovská et al., 2001). Zákon NR SR č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov mal za cieľ podporiť zhodnocovanie odpadov na úkor ich zneškodňovania. Vstup SR do EÚ si vyžiadal, aby legislatívne predpisy v oblasti odpadového hospodárstva boli jednotné (Čermák et al., 2008). Základným zákonom pre oblasť odpadového hospodárstva v EÚ je *Rámcová smernica o odpadoch 2008/98/ES (75/442/ES)*. Podľa tejto smernice majú byť odpady zbierané oddelene na základe technických, environmentálnych a ekonomických možností. Technická realizovateľnosť, environmentálny prístup a ekonomické hľadisko sa musí premietat' do všetkých činností v odpadovom hospodárstve. Uvedená smernica o odpadoch odporúča, aby členské krajiny do roku 2020 zabezpečili recyklovanie minimálne polovice komunálneho odpadu a aspoň 70 % stavebného odpadu. Zákon NR SR č. 79/2015 Z. z. o odpadoch v znení neskorších predpisov nadobudol účinnosť 1. januára 2016. Ďalšou smernicou zaoberajúcou sa s odpadom je *Smernica Rady 91/689/EEC o nebezpečných odpadoch*. Uvedená smernica podporuje environmentálne a bezpečné nakladanie s nebezpečným odpadom. Podľa Čermáka (2007), Czyżyka et al. (2012), Končalovej a Dubcovej (2015), Pucherovej (2017), Sobczyk (2016) došlo v členských štátoch EÚ, teda aj na Slovensku k viacerým zmenám, ktoré sa týkali nakladania s odpadom a odpadového hospodárstva. EÚ vyžaduje, aby členské štáty rozvíjali svoju politiku odpadovej prevencie tak, aby sa v prvom rade dotýkala jednotlivcov a výrobcov zodpovedných za tvorbu odpadov. Cieľom EÚ je vytvoriť legislatívne nástroje na znižovanie množstva odpadu a dokonalejšie využitie odpadu zvýšením podielu recyklácie. Separovanie odpadu a následne jeho opätovné využitie významne chráni nielen prírodné zdroje, ale aj životné prostredie. Separovaný odpad sa recykláciou stáva surovinou, ktorá môže znova vstúpiť do výrobného procesu a tak znížiť spotrebu energie. Recyklácia je každá činnosť zhodnocovania odpadu, ktorou sa odpad opätovne spracuje na výrobky, materiály alebo látky určené na pôvodný účel alebo iné účely (Zákon NR SR č. 79/2015 Z. z., 2015). Predchádzať vzniku odpadu EÚ chce napr. dôrazom na eko-design výrobkov a na predĺženie ich životnosti. Snahou je aj vplývať na zmenu správania obyvateľstva a tak znižovať množstvo vznikajúcich odpadov.

Vstupné údaje týkajúce sa množstva komunálneho odpadu podľa podskupín katalógu odpadov a nakladania s ním na úrovni SR a jeho krajov sme získali zo Štatistického úradu SR (2017, 2018). Vývoj množstva komunálneho odpadu v SR a v Nitrianskom kraji v rokoch 2002 a 2017 bol sledovaný pomocou indexu rastu/poklesu ($I_{r/p}$), ktorý vyjadruje percentuálny rast, resp. pokles množstva odpadov. Pri jeho aplikácii sme vychádzali z matematického vyjadrenia indexu rastu/poklesu, ktorý bol nasledovný:

$$I_{r/p} = \left(\frac{K_{O_1}}{K_{O_0}} \times 100 \right) - 100 \text{ [%]}$$

kde $I_{r/p}$ je index rastu/poklesu, KO_1 - prezentuje množstvo komunálneho odpadu na konci sledovaného obdobia a KO_0 - prezentuje množstvo komunálneho odpadu na začiatku sledovaného obdobia.

V práci boli použité štandardné metódy spracovania založené na komparatívnej analýze vývoja štatistických údajov, grafickom a tabuľkovom vyjadrení problematiky. Pri analyzovaní skúmanej problematiky sme využili nasledovné ukazovatele: množstvo komunálneho odpadu vyprodukovaného na 1 obyvateľa v SR, Nitrianskom kraji a v EÚ, ďalej sme použili relatívne ukazovatele o nakladaní s komunálnym odpadom - podiel zhodnoteného, recyklovaného odpadu a zneškodneného odpadu v kg na 1 obyvateľa. Vnútornú štruktúru odpadov podľa kategórií v SR a v jednotlivých krajoch SR v sledovaných rokoch 2002 a 2017 sme hodnotili podľa podielu každej kategórie na komunálnom odpade spolu. Postavenie krajov v rámci komunálnych odpadov SR sme analyzovali na základe podielu všetkých krajov na komunálnych odpadoch spolu v SR.

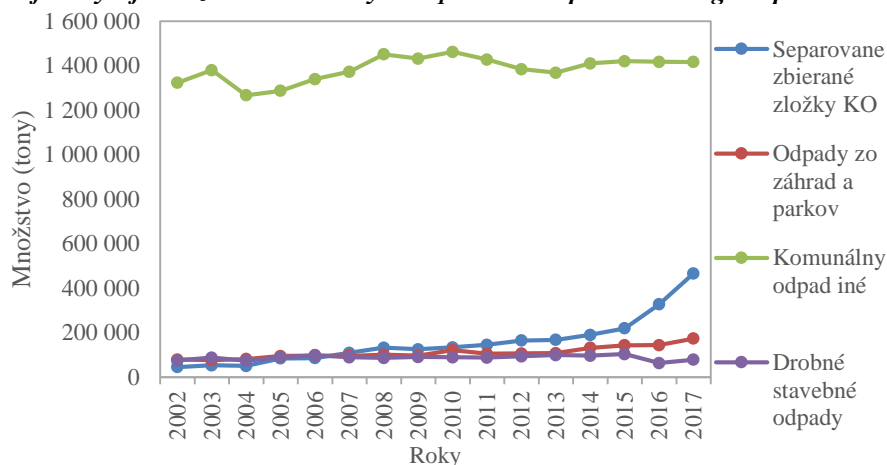
Cieľom príspevku je analýza vývoja množstva komunálneho odpadu na úrovni Slovenska a Nitrianskeho kraja v rokoch 2002-2017 a ich vzájomná komparácia. Detailnejšie sa venujeme zmenám v množstve komunálneho odpadu predovšetkým v Nitrianskom kraji a sledujeme jeho postavenie v rámci ostatných krajov Slovenska. Produkcia komunálnych odpadov je priamo závislá od sociálno-ekonomických ukazovateľov, predovšetkým od výšky hrubého domáceho produktu, priemernej mzdy zamestnanca, rastu počtu obyvateľov, jeho kúpyschopnosti a celkovej životnej úrovne obyvateľstva. Ako uvádzajú Czyżyk et al. (2012), Yang, Xu, Chai (2018) množstvo a zloženie komunálnych odpadov závisí aj od faktorov, ako napr. veľkosť a typ sídelnej jednotky (mesto, obec), funkcie sídelnej jednotky (napr. priemyselná, poľnohospodárska), druhu bytových domov (jednorodinné, viacrodinné), stupňa vybavenia bytových jednotiek, od technickej infraštruktúry, životnej úrovne obyvateľstva a pod. Z roka na rok pribúdajúce množstvo komunálnych odpadov a s tým spojené problémy odpadového hospodárstva ovplyvňujú stav prostredia a kvalitu zdravia populácie. Zámerom je poukázať na dôležitosť starostlivosti o životné prostredie a prírodu a predchádzať tak environmentálnym problémom pri rastúcom množstve komunálnych odpadov.

3. Výsledky

3.1 Situácia s komunálnym odpadom v Slovenskej republike

Rastúce množstvo komunálnych odpadov (KO) predstavuje sociálny a environmentálny problém (Dai et al., 2015; Kawai, Tasaki, 2016; Nemerow, 2009; Thanh, Matsui, 2011; Vergara, Tchobanoglous, 2012). V porovnaní s EÚ produkuje Slovensko menej komunálnych odpadov na jedného obyvateľa. Za sledované obdobie 2002-2017 priemerná hodnota predstavuje 322 kg odpadu na 1 obyv./rok (priemer EÚ je 492 kg odpadu na 1 obyv./rok). V porovnaní s krajinami EÚ-28 patrí SR medzi krajiny s najnižšou ročnou produkciou komunálnych odpadov na obyvateľa. Končalová a Dubcová (2015) uvádzajú, že v ukazovateľoch, ako napr. vyseparované množstvo odpadu alebo miera zhodnocovania odpadov Slovensko zaostáva za EÚ. V množstve všetkých vyseparovaných odpadov za rok na 1 obyvateľa SR dosahuje zhruba polovičnú hodnotu EÚ (24 kg na 1 obyv./rok), v EÚ sa vyseparuje 46 kg odpadu na 1 obyv./rok. Miera zhodnocovania odpadov v EÚ predstavuje hodnotu 38,54 % a na Slovensku 15,67 %.

KO spolu tvoria: separovane zbierané zložky KO, odpady zo záhrad a parkov, KO iné, drobné stavebné odpady. Za obdobie rokov 2002-2017 sa v KO spolu vyprodukovalo 27 846 794 ton odpadov (priemerná hodnota za rok je 1 740 424,65 ton). Podľa množstva komunálnych odpadov v SR za sledované obdobie rokov 2002-2017 môžeme konštatovať, že najväčšie množstvo zo všetkých kategórií KO spolu dosahujú KO iné. Najviac sa ich vyprodukovalo v rokoch 2008 (1 451 054 ton) a 2010 (1 461 809 ton) (Graf 1).

Graf 1: Vývoj množství komunálních odpadů v SR podľa katalogu odpadů v letech 2002-2017 (v tonách)

Zdroj: Štatistická ročenka regiónov Slovenska (2017, 2018), vlastné spracovanie

Množstvo KO iné za obdobie rokov 2002-2017 má kolísavý priebeh vývoja. Strieda sa obdobie nárastu s obdobím poklesu. Rastúci trend je prirodzeným dôsledkom rastu ekonomického rozvoja štátu, ale nie je v súlade so smerovaním celkovej koncepcie v odpadovom hospodárstve, ktorá je zameraná na znižovanie vzniku odpadov. Nárast množstva KO súvisí aj s rastom počtu obyvateľov, so zvyšovaním priemernej mzdy zamestnancov, ktorá od roku 2002 do roku 2017 vzrástla o viac ako 100 %, tým sa zvýšila aj kúpyschopnosť obyvateľstva a jeho celková životná úroveň. Znižovanie tejto kategórie odpadov nastupuje od roku 2015. K najmenším množstvám odpadu, ktoré boli vyprodukované za uvedené obdobie rokov 2002-2017 patrí kategória *drobné stavebné odpady*. V tejto kategórii sa vyprodukovalo 1 412 086 ton odpadu (priemerná hodnota v uvedenej kategórii je 88 255,38 ton/rok).

3.2 Komparácia v produkcii komunálneho odpadu na úrovni Nitrianskeho kraja a Slovenska

Ako uvádzajú autori Kristina a Mettle (2016) predchádzanie vzniku odpadov, je dôležité pre odpadové hospodárstvo. V roku 2002 bolo v SR vyprodukovaných 1 524 400 ton KO spolu. V roku 2017 v porovnaní s rokom 2002 došlo k nárastu množstva KO spolu o 40,18 % t.j., nárast odpadu na 2 136 952 ton (Tab. 1). Tento stav nekorešponduje s celosvetovým trendom v znižovaní množstva odpadu (Končalová, Dubcová, 2015). Vývoj komunálneho odpadu spolu v Nitrianskom kraji kopíruje vývoj v produkcii odpadov na Slovensku. V roku 2017 v porovnaní s rokom 2002 došlo k nárastu odpadu o 51,31 %.

Tab. 1: Vývoj komunálnych odpadov na Slovensku a v Nitrianskom kraji v rokoch 2002 a 2017 (v tonách)

Druh odpadu	Slovenská republika				Nitriansky kraj			
	2002	2017	Index rastu (%)	Rast/pokles (%)	2002	2017	Index rastu (%)	Rast/pokles (%)
Komunálne odpady spolu	1 524 404	2 136 952	140,18	40,18	208 016	314 739	151,31	51,31
Separovane zbierané zložky KO	46 138	466 994	1012,17	912,17	5 654	62 851	1 111,62	1 011,62
Separovane zbierané zložky KO z toho: NO	1 196	9 056	-	757,19	1 019	250	407,6	307,6
Odpady zo záhrad a parkov	79 651	174 168	218,66	118,66	41 259	12 389	335,21	235,21
Komunálny odpad iné	1 323 325	1 416 626	107,05	7,05	183 335	202 399	110,4	10,4
Komunálne odpady iné z toho zmesný odpad	1 058 770	1 176 580	111,13	11,13	143 467	168 016	117,11	17,11
Drobné stavebné odpady	75 291	79 163	105,14	5,14	6 638	7 960	119,92	19,92

Zdroj: Štatistická ročenka regiónov Slovenska, 2017, 2018, vlastné spracovanie

Poznámky: KO - komunálne odpady, NO - nebezpečné odpady

Na základe výsledkov v tabuľke 2 môžeme vysloviť závery, že za posledných 5 rokov (2013-2017) v SR dochádza k postupnému nárastu množstva zhodnoteného komunálneho odpadu. Od roku 2013 do roku 2017 došlo k zvýšeniu o 10,76 % (v Nitrianskom kraji nárast o 17,41 %).

Tab. 2: Vývoj relativních ukazatelů o nakládání s komunálními odpady v letech 2013-2017

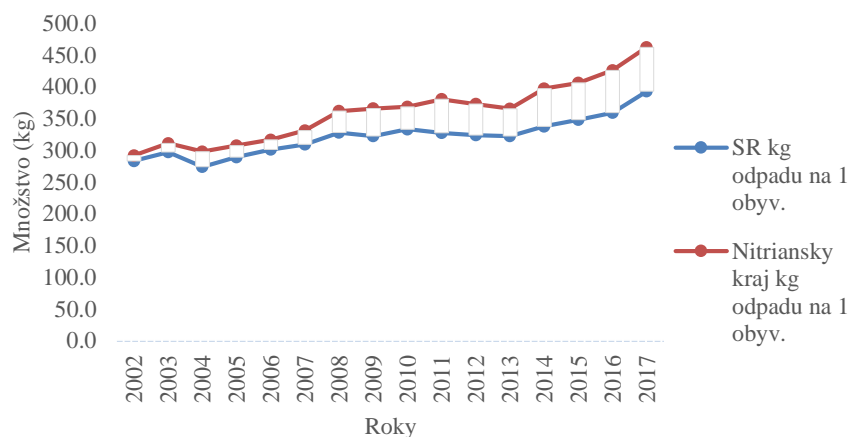
Komunální odpad	2013		2014		2015		2016		2017	
	SR	NK	SR	NK	SR	NK	SR	NK	SR	NK
zhodnotený (%)	27,78	15,06	29,23	14,15	30,37	18,55	33,2	23,23	38,54	32,47
recyklovaný (%)	11,27	10,63	10,68	8,51	14,66	13,92	22,74	23,18	29,32	32,47
zneškodnený (kg/obyv.)	68,9	82,79	66,12	83,91	69,04	81,18	66,03	76,73	61,43	67,48

Zdroj: Štatistická ročenka regiónov Slovenska, 2017, 2018, vlastné spracovanie

Poznámka: NK - Nitriansky kraj, SR - Slovenská republika

Množstvo recyklovaného KO v SR vzrástlo o 18,05 % (v Nitrianskom kraji o 21,84 %). Priemerná hodnota v SR zhodnoteného KO za obdobie rokov 2013-2017 je 31,82 % a recyklovaného KO 17,74 %. V zhodnutí KO je Nitriansky kraj pod priemernou hodnotou SR (20,69 %). Pri porovnaní priemernej hodnoty recyklovaného odpadu Nitriansky kraj dosahuje zhruba rovnakú hodnotu ako SR (17,73 %). Zvyšovanie podielu zhodnoteného a recyklovaného odpadu na Slovensku je v súlade s trendmi v EÚ. Efektívnym zhodnotením odpadu, zvýšením podielu recyklácie sa predchádza škodlivým vplyvom na životné prostredie spôsobeným skládkovaním a spaľovaním. Klasifikácia odpadov zlepšuje zhodnocovanie a využívanie skládok a znižuje množstvo odpadu, čo ovplyvňuje vlastnosti skládkovaného odpadu (Yang, Xu, Chai, 2018). Pri porovnaní množstva zneškodneného odpadu na 1 obyv. (v kg) došlo v SR k poklesu hodnoty ukazovateľa zo 68,90 kg/1 obyv. (rok 2013) na 61,43 kg/1 obyv. (rok 2017). Nitriansky kraj dosahuje vyššie hodnoty v zneškodnenom množstve KO na 1 obyvateľa (rok 2013 - 82,79 kg/1 obyv. a rok 2017 - 67,48 kg na /1 obyv.). Spôsob nakladania s odpadmi podlieha taktiež vývoju a tejto problematike sa v SR venuje veľká pozornosť. Hľadajú sa nové metódy a technológie na zhodnocovanie odpadov, s cieľom vyrovnat' sa so stále zvyšujúcim sa množstvom vytvorených odpadov a jeho nepriaznivého dopadu na životné prostredie.

Kraje Slovenska vykazujú značné rozdiely v produkcii komunálnych odpadov na 1 obyvateľa, čo vyjadruje závislosť produkcie KO od ekonomickej vyspelosti kraja. Najviac KO na 1 obyvateľa sa vyprodukuje v krajoch na západnom Slovensku - v Nitrianskom, Bratislavskom a Trnavskom. V Nitrianskom kraji sa za obdobie rokov 2002-2017 vyprodukovalo v priemere 360,28 kg odpadu na 1 obyvateľa. Ostatné kraje majú nižšiu produkciu odpadov - Prešovský a Košický kraj majú pod 300 kg/1 obyv., Banskobystrický vyprodukuje v priemere okolo 300 kg/1 obyv. (Štatistická ročenka regiónov Slovenska, 2017). Graf 2 vyjadruje vývoj množstva KO spolu v SR (v kg/1 obyv.) v porovnaní s Nitrianskym krajom, s naznačenými stĺpcami rastu a poklesu.

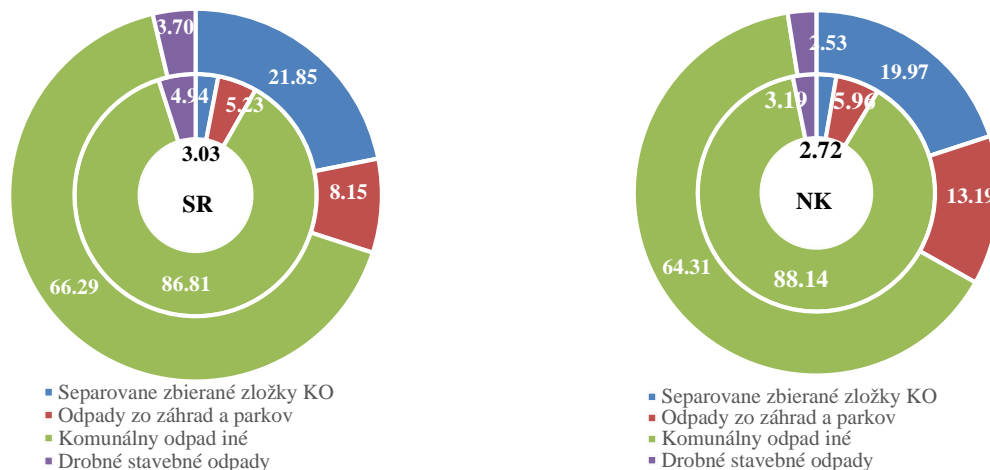
Graf 2: Vývoj komunálneho odpadu v Nitrianskom kraji a v SR v rokoch 2002-2017 (kg/obyv.)

Zdroj: Štatistická ročenka regiónov Slovenska, 2017, 2018; Štatistický úrad SR, 2017; vlastné spracovanie

V sledovaných rokoch 2002-2017 je množstvo KO spolu pripadajúceho na 1 obyvateľa (v kg) v Nitrianskom kraji vyššie ako v SR. Najviac KO spolu pripadalo v Nitrianskom kraji na 1 obyvateľa v rokoch 2017 (462,30 kg/1 obyv.), 2016 (426,20 kg/1 obyv.) a 2015 (406,10 kg/1 obyv.). Rovnaká situácia je aj v množstve KO v rámci SR na 1 obyvateľa, t.j. najvyššie množstvo KO spolu bolo v rokoch 2017 (393,20 kg/1 obyv.), 2016 (359,40 kg/1 obyv.) a 2015 (348,30 kg/1 obyv.). Najmenej KO na 1 obyv. pripadalo v SR v roku 2004 (274,2 g/1 obyv.) a v Nitrianskom kraji v roku 2002 (292 kg/1 obyv.). Na základe grafického spracovania má lineárna rovnica rastu odpadu (v kg) na 1 obyvateľa v SR nasledovný tvar: $y = 5,7889x + 272,78$. Každým rokom rastie množstvo odpadu v SR na 1 obyvateľa o 5,789 kg. V Nitrianskom kraji má lineárna rovnica rastu odpadu (v kg) na 1 obyvateľa tvar: $y = 9,7934x + 277,03$. V porovnaní so SR v Nitrianskom kraji produkcia odpadu rastie skoro dvojnásobne každým rokom (9,7934 kg/1 obyv.). Produkcia KO na jedného obyvateľa

Slovenska je pod priemernou hodnotou v rámci krajín EÚ. Na Slovensku však pretrvávajú nevyhovujúci stav v oblasti nakladania s KO, ako aj triedenie jeho zložiek a recyklácie (Lieskovská, 2016). Najvyšší nárast nastal v kategórii odpadu - separovane zbierané zložky KO (Graf 3). Na Slovensku počas rokov 2002 a 2017 táto kategória narástla o 18,82 % a v Nitrianskom kraji o 17,25 %. Je to pozitívny ukazovateľ v separovane zbieraných zložkách KO.

Graf 3: Vnútorňa štruktúra odpadov podľa kategórií v SR a v Nitrianskom kraji v rokoch 2002 a 2017 (v %)

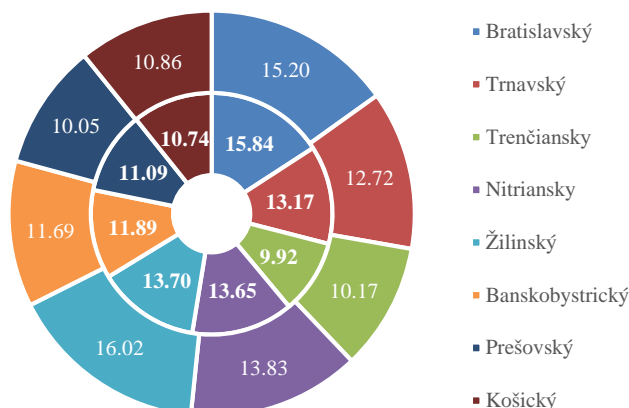
Zdroj: Štatistická ročenka regiónov Slovenska, 2017, 2018, vlastné spracovanie

Poznámky: SR - Slovenská republika, NK - Nitriansky kraj, 2002 - vnútorný prstenec grafu, 2017 - vonkajší prstenec grafu

Pozitívnym ukazovateľom je aj zníženie množstva KO iné v SR (- 20,52 %) aj v sledovanom kraji (- 23,83 %). Ako uvádzajú Kristína a Mette (2016), výsledky poukazujú na zvyšujúci sa záujem o predchádzanie vzniku odpadu. Dosiahnuté výsledky sú dôkazom snahy obyvateľov o ochranu životného prostredia a aj šetrenia prírodných zdrojov. V súčasnosti sa stále viac kladie väčší dôraz na racionálnejšie spôsoby zberu, triedenia odpadov, ich spracovávanie a využívanie. Napriek stúpajúcemu trendu množstva separovaných zložiek KO triedený zber KO je hodnotený ako nedostatočný a je potrebné účinnosť zberu a následnej separácie zvýšiť (Lieskovská, 2016). Stále chýbajú znalosti o predchádzaní vzniku odpadu, najmä pokiaľ ide o metódy monitorovania a podporu znižovania odpadu v domácnostiach (Kristína, Mette, 2016). Napriek medziročnému poklesu množstva vzniknutých odpadov pretrvávajú v SR negatívny vysoký podiel skládkovania odpadov. Metóda skládkovania je najobľúbenejšia technológia spracovania odpadu, avšak zaberá veľkú rozlohu a nie je účinná pri znižovaní odpadu (Yang, Xu, Chai, 2018). V roku 2014 bolo prevádzkovaných 122 skládok, počet spaľovní a zariadení na spoluspaľovanie odpadov bolo 19 (z toho 2 na KO) (Lieskovská, 2016). Viac ako 80 % z celkového množstva odpadov by sa dalo ešte využiť. Pod využitím sa myslí opätovné využitie alebo recyklácia, ktorá môže byť materiálová alebo energetická.

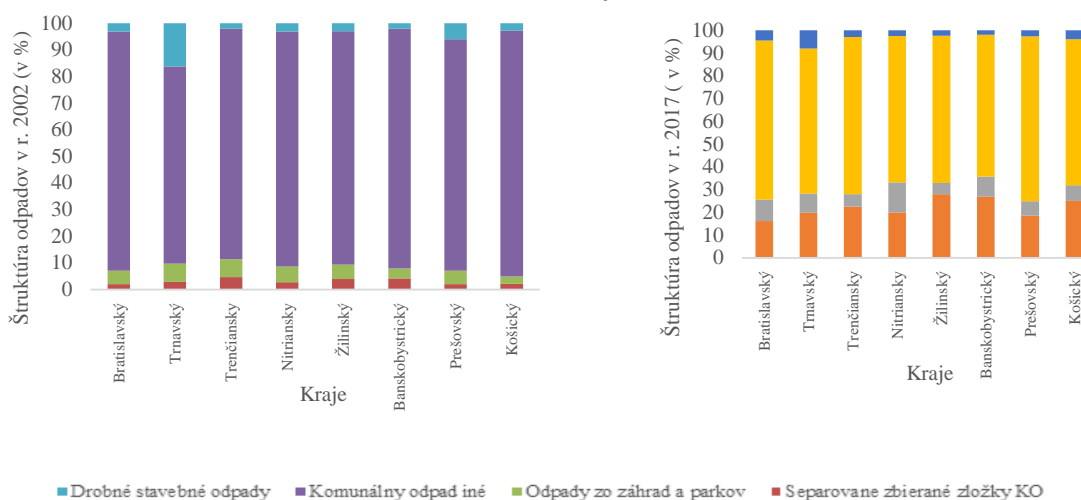
3.3 Postavenie Nitrianskeho kraja v rámci ostatných krajov SR v množstve komunálnych odpadoch

Z hľadiska veľkosti vyprodukovaných KO spolu v roku 2002 sa Nitriansky kraj v rámci krajov Slovenska nachádza na 3. mieste (208 016 ton) (Graf 4). Na 1. mieste v množstve vyprodukovaných komunálnych odpadov spolu je Bratislavský kraj (241 462 ton) a na 2. mieste je Žilinský kraj (208 846 ton). Najmenej bolo v roku 2002 vyprodukovaných komunálnych odpadov spolu v Košickom kraji (163 686 ton). V roku 2017 je situácia v produkcii KO spolu podobná s tým, že Nitriansky kraj v uvedenom roku vyprodukoval väčšie množstvo KO a posunul sa na 2. miesto (314 739 ton) po Bratislavskom kraji (324 714 ton).

Graf 4: Podiel krajov SR na komunálnych odpadoch spolu v rokoch 2002 a 2017 (v %)

Zdroj: Štatistická ročenka regiónov Slovenska (2017, 2018), vlastné spracovanie
 Poznámky: 2002 - vnútorný prstenec grafu, 2017 - vonkajší prstenec grafu

Množstvo KO súvisí s pracovnými príležitosťami, ktoré poskytujú obidva kraje (Bratislavský aj Nitriansky). V roku 2017 sa takmer vo všetkých krajoch zvyšuje ich podiel na množstve KO spolu v SR v porovnaní s rokom 2002, okrem krajov Bratislavského, Banskobystrického a Prešovského. V týchto krajoch dochádza v roku 2017 k miernemu zníženiu podielu odpadov na celkovom množstve KO spolu v SR. Vnútna štruktúra odpadov podľa kategórií v krajoch SR je znázornená v Grafe 5. Pri porovnaní štruktúry odpadov v rokoch 2002 a 2017 môžeme konštatovať, že v obidvoch rokoch prevládajú odpady kategórie KO iné. V roku 2002 najvyšší podiel v tejto kategórii dosiahli kraje Košický (92,32 %), Banskobystrický (90,01 %), Bratislavský (89,64 %) a Nitriansky (88,64 %). Najmenší podiel dosiahol kraj Trnavský (74,01 %). Do roku 2017 sa podiel tejto kategórie znížil a pohyboval sa v rozpätí hodnôt od 62,38 % (Banskobystrický kraj) do 70,01 % (Bratislavský kraj). V roku 2017 v porovnaní s rokom 2002 došlo k najväčšiemu zníženiu KO iné v krajoch Košickom (- 8,27 %), Banskobystrickom (-27,63 %), Nitrianskom (-23,83 %) a Žilinskom (-22,96 %). Je pozitívne zistenie, vo vzťahu k životnému prostrediu, že vo všetkých krajoch Slovenska sa v roku 2017 zvýšila kategória odpadov separovane zbierané zložky KO. V roku 2002 sa pohybovali hodnoty podielu tejto kategórie od 2,02 % (Prešovský kraj) do 4,73 % (Trenčiansky kraj). V roku 2017 najmenší podiel dosiahol kraj Bratislavský (16,17 %) a najväčší kraj Žilinský (27,93 %). V roku 2017 viac ako 25 % zvýšenie podielu v tejto kategórii dosiahli iba dva kraje Košický a Banskobystrický. V sledovanom Nitrianskom kraji sa podiel tejto kategórie odpadov zvýšil o 17,25 %.

Graf 5: Vnútna štruktúra odpadov podľa kategórií v krajoch SR v rokoch 2002 a 2017

Zdroj: Štatistická ročenka regiónov Slovenska (2017, 2018), vlastné spracovanie

4. Závěr

Z hlediska odpadů sú najväčším problémom možnosti triedenia, skládkovania, ale predovšetkým úsilie o premenu odpadov s cieľom ich ďalšieho využitia. Je potrebné, aby práve KO boli triedené a separovane zbierané jednotlivé ich zložky. Nedostatok surovinných zdrojov je možné kompenzovať recykláciou mnohých druhov odpadov. Nitriansky kraj má v tejto oblasti rezervy. Množstvo recyklovaného komunálneho odpadu v SR vzrástlo o 18,0 % a v sledovanom kraji o 21,84 %. Pri porovnaní priemernej hodnoty recyklovaného odpadu Nitriansky kraj dosahuje zhruba rovnakú hodnotu ako SR (17 %). V SR dochádza k postupnému nárastu množstva zhodnoteného KO. V zhodnotení KO je Nitriansky kraj pod priemernou hodnotou SR (20,69 %, hodnota v SR - 31,82 %). Uvedený kraj dosahuje vyššie hodnoty v zneškodnenom množstve KO na 1 obyvateľa ako sú hodnoty v SR. Situácia však stále nie je uspokojivá, pretože recyklácia nemá dominantné postavenie v rámci nakladania s odpadmi a ešte stále sa pomerne veľa odpadu zneškodňuje spaľovaním. Kraje Slovenska vykazujú značné rozdiely v produkcii KO na 1 obyvateľa, čo vyjadruje závislosť produkcie komunálnych odpadov od ekonomickej vyspelosti kraja. Najviac KO na 1 obyvateľa sa vyprodukuje v krajoch na západnom Slovensku. Komunálny odpad na 1 obyvateľa v sledovaných rokoch na Slovensku vzrástol o 38,7 % na 393,2 kg/1 obyv., v roku 2017. Zvýšila sa aj produkcia komunálneho odpadu v Nitrianskom kraji o 58,2 % na 462,3 kg/1 obyv. Pozitívne zistenie, vo vzťahu k životnému prostrediu je, že vo všetkých krajoch Slovenska sa zvýšila kategória odpadov separovane zbierané zložky komunálnych odpadov. Na Slovensku v sledovanom období rokov 2002 a 2017 táto kategória vzrástla o 18,82 % a v Nitrianskom kraji o 17,25 %. Za obdobie rokov 2002-2017 sa v SR vyprodukovalo 27 846 794 ton KO iné. Množstvo KO iné v sledovanom období rokov má kolísavý priebeh vývoja a v posledných rokoch dochádza k miernemu poklesu tejto kategórie odpadov. Do budúcnosti sa predpokladá postupné zvyšovanie množstva recyklovaného odpadu na úkor skládkovania a spaľovania. Táto snaha je celosvetovým trendom v nakladaní s odpadmi. Je dôležité sa zamerať na činnosti a také nakladanie s odpadmi, ktorými sa bude predchádzať a obmedzovať vznik odpadov a eliminovať ich negatívny dopad na životné prostredie.

Literatúra

- [1] BÁREKOVÁ, A., SKLENÁR, Š., TÁTOŠOVÁ, L., (2010). *Metodika nakladania s tuhým komunálnym odpadom v podmienkach vidieckej zástavby*. Nitra: SPU, 124 s.
- [2] CZEKAŁA, J., (2009). Osady ściekowe - nawóz czy odpad? *Wodociągi – Kanalizacja*, no. 1, pp. 30-33.
- [3] CZYŻYK, F. et al., (2012). *System i zasady gospodarowania odpadami komunalnymi w gminie, w świetle nowych regulacji prawnych*. Wrocław: Wyd. ITP, 49 s. [online]. [cit. 2019-02-24]. Dostupné na: <http://www.itp.edu.pl/nauka/konferencje/ko20121003/System%20i%20zasady%20gospodarowania%20odpadami.pdf>
- [4] ČERMAK, O., (2007). *Odpadové hospodárstvo : Spôsoby zberu a odstraňovania odpadov*. 1.vyd. Bratislava: STU, 104 s. ISBN 978-80-227-2662-7.
- [5] ČERMAK, O. et al., (2008). *Životné prostredie*. Bratislava: Slovenská technická univerzita, s. 234-251. ISBN 978-80-227-2958-1.
- [6] DAI, Y. C. et al., (2015). Why doorstep stepping can increase household waste recycling. *Resour. Conserv. Recycl.*, vol. 102, pp. 9–19.
- [7] FAJKIS, S., BARBUSIŃSKI, K., (2006). Sopotok – małowartościowy odpad czy cenny surowiec? *Chemik*, vol. 59, no. 7-8, pp. 394-394.
- [8] GAŠPARÍKOVÁ, B. et al., (2016). *Zákon o odpadoch. Komentár. a Katalóg odpadov*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 512 s. ISBN 978-80-8155-063-8.
- [9] GÓRALCZYK, S. et al., (2009). Przywęgłowa skała płona - odpad czy surowiec? *Prace Naukowe Instytutu Górnictwa Politechniki Wrocławskiej. Studia i Materiały*, vol. 125, no. 35, pp. 95-103. ISSN 0370-0798.
- [10] GU, B. et al., (2014). Household hazardous waste quantification, characterization and management in China's cities: a case study of Suzhou. *Waste Manag.*, vol. 34, no.11, pp. 2414-2423.
- [11] KAWAI, K., TASAKI, T., (2016). Revisiting estimates of municipal solid waste generation per capita and their reliability. *J. Mater. Cycles Waste Manage*, vol. 18, pp. 1-13.
- [12] KLINDA, J., LIESKOVSKÁ, Z. et al., (2001). *Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2000*. Bratislava: MŽP SR, Banská Bystrica: SAŽP, 2001 s. 156-162, ISBN 80-88833-29-9.
- [13] KONČALOVÁ, A., DUBCOVÁ, A., (2015). *Aktuálne trendy odpadového hospodárstva Slovenskej republiky v príkladových štúdiách*. Nitra: UKF, Edícia prírodovedec č. 617, 160 s. ISBN 978-80- 558-0912-0.
- [14] KRISTINA, O. Z., METTE, A. M., (2016). Understanding the role of waste prevention in local waste management: A literature review. *Waste Management and Research*, vol. 34, no. 10, pp. 980-994.
- [15] LIESKOVSKÁ, Z. (ed.), (2016). *Životné prostredie Slovenskej republiky v kocke*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR. Slovenská agentúra životného prostredia (SAŽP). 63 s. ISBN 978-80-89503-50-6.
- [16] MILEWSKI, J. et al., (2001). Wywar z gorzelni rolniczej - wartosciowy produkt uboczny czy odpad? *Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny*, vol. 45, no. 7, pp. 23-25. ISSN 0137-2645.

- [17] MICHAELI, E., BOLTÍŽIAR, M., (2010). Vybrané lokality environmentálnych zátiaží v zaťažených oblastiach Slovenska. *Geografické štúdie*, vol. 14, no. 1, pp. 18-48. ISSN 1337-9445.
- [18] NEMEROW, N. L., (2009). *Environmental Engineering: Environmental Health and Safety for Municipal Infrastructure, Land Use and Planning, and Industry*. Wiley, Hoboken, N.J.
- [19] NOVÁČEK, P., HUBA, M., MEDERLY, P., (1998). *Ohrožená planéta na prahu 21. storočia*. Olomouc: Vydavateľstvá Univerzity Palackého, 1998, 2017 s. ISBN 80-7067-859-3.
- [20] PIECUCH, T. et al., (2003). Analiza pracy spalarni odpadów Szpitala Wojewódzkiego w Koszalinie - spaliny, ścieki, wtórny odpad. *Rocznik Ochrona Środowiska*, Tom 5, pp. 163-189. ISSN 1506-218X.
- [21] PUCHEROVÁ, Z., (2017). *Manažment odpadového hospodárstva*. Nitra: UKF, 2017. 223 s.
- [22] PUCHEROVÁ, Z., MIŠOVIČOVÁ, R., PETLUŠOVÁ, V., (2018). *Nelegálne skládky odpadov : sprievodca mapovaním*. 1. vyd. Nitra: UKF, Prírodovedec, č. 672, 91 s. ISBN 978-80-558-1317-2.
- [23] SOBCZYK, W., (2016). *Aspekty społeczne i środowiskowe gospodarki odpadami*. Kraków: Wydawnictwa AGH, 217 p. ISBN 978-83-7464-874-5.
- [24] ŠTATISTICKÁ ROČENKA REGIÓNOV SLOVENSKA, (2017): *Regional Statistical Yearbook of Slovakia (2017)*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2018, CD-ROM [437 s.].
- [25] ŠTATISTICKÁ ROČENKA REGIÓNOV SLOVENSKA, (2018): *Regional Statistical Yearbook of Slovakia (2018)*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2019, CD-ROM [438 s.].
- [26] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2017). *DATAcube. Životné prostredie* [online]. [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SK_WIN/zp3001rr/Mnozstvo%20komunálneho%20odpadu%20podľa%20podskupín%20odpadu%20.
- [27] THANH, N. P., MATSUI, Y., (2011). Compost potential from solid waste: toward sustainable agriculture and mitigation of global warming in Mekong Delta, Vietnam. In *Environmental Change and Agricultural Sustainability in the Mekong Delta*. Springer Science Business Media, B.V.
- [28] YANG, R., XU, Z., CHAI, J., (2018). A Review of Characteristics of Landfilled Municipal Solid Waste in Several Countries: Physical Composition, Unit Weight, and Permeability Coefficient. *Pol. J. Environ. Stud.*, vol. 27, no. 6, pp. 2425-2435. DOI 10.15244/pjoes/81089.
- [29] VERGARA, S.E., TCHOBANOGLOUS, G., (2012). Municipal solid waste and the environment: a global perspective. *Annu. Rev. Environ. Resour.*, vol. 37, pp. 277-309.
- [30] VYHLÁŠKA MŽP SR č. 365/2015 Z. z., ktorou sa ustanovuje Katalóg odpadov.
- [31] ZÁKON NR SR č. 79/2015 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [32] ZÁKON NR SR č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [33] ZÁKON SNR č. 238/1991 Zb. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA č. 044UKF-4/2017 s názvom „Modernizácia výučby a interdisciplinárneho prístupu v rámci kategórie odpad a odpadové hospodárstvo“.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-88

OCHOTA PLATIT ZA SNÍŽENÍ POČTU RESPIRAČNÍCH ONEMOCNĚNÍ DĚTÍ V OSTRAVĚ

Willingness to pay for averting of respiratory diseases in Ostrava

DOMINIKA TÓTHOVÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy | Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: d.tothova@mail.muni.cz*

Anotace

Znečištění ovzduší představuje vysoké riziko předčasné úmrtnosti či nárůstu případů různých onemocnění, což bylo doloženo četnými epidemiologickými studiemi. V České republice se v jednom z nejkritičtějších stavů nachází oblast Ostravska, kde trvale dochází k překračování imisních limitů s negativním vlivem na zdraví obyvatel. Článek je zaměřen na zjištění části společenských nákladů tří respiračních onemocnění u dětské populace. Prostřednictvím kontingentní metody (tedy na základě projevených preferencí) je oceňována ztráta užítka zahrnující bolest a celkové snížení kvality života v souvislosti s respiračními onemocněními u dětí. Na základě dotazníkového šetření byly osloveny matky v Ostravě s dotazem, kolik jsou ochotny zaplatit u svých dětí za zabránění jednomu projevu daných onemocnění za rok. Cílem tohoto článku je pomocí statistické analýzy zjistit, zda ochota platit za odvrácení jednoho průběhu onemocnění závisí na kvalitě ovzduší danou bydlištěm v rámci Ostravy. Výsledky ukázaly, že ochota platit za vyhnutí se jednomu případu akutního zánětu nosohltanu a jednomu případu akutního zánětu průdušek vykazuje rozdíly mezi jednotlivými částmi, u astmatického záchvatu tento vztah prokázán nebyl. Další analýza neukazuje, že by se ochota platit zvyšovala přímo úměrně se stupněm znečištění ovzduší.

Klíčová slova

kontingentní metoda oceňování, ochota platit, nemocnost, Ostrava

Annotation

Air pollution implies a high risk for premature mortality or incidence of illnesses, as proved by epidemiological studies. In the Czech Republic is one of the most critical conditions the Ostrava region, where air pollution limits are consistently exceeded and have negative impacts on health. The article is focused on finding out part of the social costs of three respiratory diseases in the childhood. Contingent method (based on the revealed preferences) values the loss of benefit including pain and the overall reduction in disease-related quality of life in children. By a questionnaire survey, mothers in Ostrava were addressed to determine how much they are willing to pay by their children to prevent one disease per year. The aim of this article is to find out by statistical analysis whether the willingness to pay for avoiding one disease depends on the air quality given by the region of Ostrava. The results showed that the willingness to pay for avoiding one case of nasopharyngitis and one case of acute bronchitis shows differences between these regions. The relationship has not been proved in asthma attacks. The further analysis does not show that willingness to pay increased directly in proportion to the degree of air pollution.

Key words

contingent valuation, willingness to pay, morbidity, Ostrava

JEL classification: Q51, Q53, I31

1. Úvod

Znečištění ovzduší představuje podstatný problém především pro velká města a průmyslové aglomerace a dotýká se tak významné části populace. V jednom z nejkritičtějších stavů se podle měření Českého hydrometeorologického ústavu (ČHMÚ, 2018a) nachází oblast Ostravsko/Karvinsko/Frýdecko-Místeko, a to nejen v České republice, ale v rámci celé Evropy. Trvalé překračování imisních limitů některých znečišťujících látek v této oblasti má velice významný dopad na zdraví obyvatel, a to především dětí, jejichž organismus není schopen dostatečně odolávat

vnějším vlivům. Kromě samotného problému negativního působení na zdraví dochází ke vzniku dodatečných nákladů, které pak nadměrně zatěžují veřejné rozpočty a domácnosti.

Zdravotní dopady ze znečištění životního prostředí již byly prokázány četnými, převážně epidemiologickými studiemi (u dětí např. Darrow et al., 2014; Gehring et al., 2013; Hoek et al., 2012; Kim, 2004). Stále ale existuje velmi omezené množství studií, které by reflektovaly ekonomické náklady, které toto znečištění přináší. Nejvíce informací ale chybí především v oblasti ekonomického hodnocení dopadů poškozeného životního prostředí u dětské populace. Vzhledem k tomuto nedostatku je pak velice obtížné hodnotit dopady stávajících environmentálních nebo zdravotních politik. Proto je nezbytné, především s ohledem na stávající specifické, sociálně-demografické, geografické, ale především zdravotní podmínky, tuto mezeru vyplnit.

Ochrana lidského zdraví je primárním cílem politiky v oblasti životního prostředí a ekonomické hodnocení zdraví může politikům pomoci posoudit relativní hodnotu alternativních opatření (Dickie a List, 2006). Hodnota lidského zdraví, resp. nemoci, není ekonomickým statkem, nemá tedy svou tržní hodnotu. Tato hodnota ale často vstupuje do různého ekonomického rozhodování (např. v rámci CBA). Proto se etablovaly přístupy, jak tento statek ocenit. Komplexní přístup, zahrnující celkové společenské náklady spojené se zdravím, je koncept ochoty platit (WTP, Willingness to pay), jež byl poprvé využit v práci Schellinga (1968), a který je v praxi nejčastěji využíván (Dickie a Gerking, 2002). Cílem tohoto přístupu je pak zjistit, kolik je jednotlivec ochoten zaplatit za to, aby se vyhnul určitému druhu onemocnění. Celková hodnota by měla být tvořena skutečně vynaloženými náklady spojenými s léčbou onemocnění, ztrátou produktivity, náklady vyvolanými výdaji na odvrácení onemocnění a ztrátu užítka způsobenou bolestí nebo nemožností vykonávat běžné aktivity. Ke zjištění zdravotních nákladů, ztráty produktivity a aktivit na odvrácení nemoci jsou využívána data vycházející ze skutečného chování jedinců (souhrnně metody odhalených preferencí), nejčastěji oceňována pomocí metody Cost of Illness pro první dvě komponenty a Averting Behaviour pro třetí komponentu. Čtvrtá část, tedy ztráta užítka zahrnující bolest nebo či snížení kvality života vychází z informací na základě z projevených preferencí pomocí kontingentního oceňování, kdy jsou na základě dotazníkového šetření oslovení respondenti ke stanovení individuálních preferencí zjišťující, kolik jsou ochotni zaplatit (nebo ochotu přijmout kompenzaci) za daný netržní statek (Ščasný et al., 2006).

Tento příspěvek se zaměřuje pouze na čtvrtou komponentu celkové ochoty platit, a to na hodnotu zdraví oceňovanou pomocí netržní kontingentní metody. Na základě projevených preferencí je oceňována ztráta užítka zahrnující bolest a celkové snížení kvality života v souvislosti s onemocněním. Prostřednictvím dotazníkového šetření byly osločovány matky dětí v Ostravě ke stanovení individuálních preferencí s otázkou, kolik jsou ochotny zaplatit za zabránění 1 projevu daných onemocnění za rok. Cílem tohoto článku je zjistit, zda mediánová hodnota platit za odvrácení 1 průběhu onemocnění závisí na kvalitě ovzduší danou bydlištěm v Ostravě.

Co se týče odhadu neměřitelné komponenty zdraví zjišťované prostřednictvím kontingentního oceňování, je mu vyslovována podpora. Výsledek je považován jako důležitá součást pro hodnocení veřejného zdraví nebo stanovení environmentálních předpisů, které mohou ovlivnit prevalenci nemocnosti (Liu et al., 2000). Podobné důvody předpokládá také Dockins et al. (2002), podle kterého veřejná regulace zdravotních či bezpečnostních rizik předpokládá posouzení ekonomické účinnosti nařízení provedením CBA (více k aplikaci WTP v CBA např. Cameron et al., 2014). Upozorňuje ale na existenci většiny studií založených na ocenění zdraví dospělých a problematickou implementaci jejich hodnot i do analýz přínosů politik na zdraví dětí. To může vést k neobjektivním závěrům, které mohou vyústit v neefektivní politická rozhodnutí. Gerking a Dickie (2013) dodávají, že další výzkum v této oblasti je nezbytný pro zlepšení konceptuálního i empirického porozumění tomu, jak rozhodování rodičů ovlivňuje ochranu dětí před negativními zdravotními důsledky.

Studii, které by byly zaměřeny na zjištění ochoty platit prostřednictvím vlastního výzkumu za zlepšení zdravotního stavu (resp. snížení nemocnosti) u dětí v souvislosti s environmentálním znečištěním není mnoho. V následující části je uveden přehled a oblast výzkumu některých z nich. Dickie a Brent (2002) zjišťovali velikost ochoty platit za vyhnutí se akutním onemocněním z krátkodobé expozice znečištění ovzduší v Hattiesburgu v Mississippi na 295 rodičích dětí ve věku 3 – 17 let. Zjistili, že tyto preference jsou citlivé na závažnost symptomů a trvání epizody, stupni nepohodlí apod. Na tento výzkum navázali Dickie a Messman (2004), kteří zkoumali další aspekty preferencí rodičů nad akutními zdravotními důsledky z krátkodobé expozice znečištění. Ortiz et al. (2011) provedl v Sau Paulo v Brazílii průzkum kontingentního oceňování s cílem zjistit ochotu platit za vyhnutí se jednomu přijetí do hospitalizační péče a jedné návštěvě pohotovosti z důvodu onemocnění dýchacích cest u dětí do 5 let. Rizzi et al. (2014) sledoval ochotu platit za snížení rizika onemocnění v souvislosti s kvalitou ovzduší u různých věkových skupin u 321 domácností v Santiagu de Chile, zvláště u dětí do 18 let. Jako koncový bod bylo zvolené respirační onemocnění, které má za následek návštěvu v pohotovosti s pravděpodobností hospitalizace. Další podobné studie realizovali dále např. Liu et al. (2000), Dickie (2005), Brandt et al. (2008), Blomquist et al. (2011) a další.

1.1 Metody a zdroje dat

Ochota platit byla v dotaznících zjišťována pro 3 respirační onemocnění, u nichž byla ve výzkumu R. Šráma et al. (2010) Studium zdravotních důsledků znečištěného ovzduší na Ostravsku s využitím genomiky (AIRGEN) prokázána nejvyšší prevalence. Konkrétně se jednalo o akutní zánět nosohltanu (J00 dle MKN-10), akutní zánět průdušek (J20 dle MKN-10) a astma bronchiale (J45 dle MKN-10). Vzhledem k tomu, že se jedná o modelový, průměrný průběh onemocnění, bylo nutné předložit respondentkám také popis na tzv. kartách nemoci. Popis byl částečně převzat z Ščasný et al. (2005) a dále zkontrolován a upraven praktickou lékařkou pro děti a dorost.

Respondentky měly za úkol vyjádřit ochotu platit za vyhnutí se danému onemocnění svého dítěte pouze z pohledu svého subjektivního pocitu. Do vyjádřené ochoty platit tedy vůbec neměly zahrnout případný ušlý příjem nebo cenu léků, kterou by musely zaplatit, kdyby dítě nemocí opravdu onemocnělo.

Hlavní sběr dat se konal v září a říjnu 2018. Dotazníkové šetření bylo realizováno na celém území města Ostrava. Vzorek respondentů byl získán náhodným výběrem. Dotazovány byly pouze ženy, které musely splňovat podmínku alespoň 1 dítě do 18 let. Celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo 302 respondentek žijících na území města Ostrava. Pokud měly více dětí, uváděly odpovědi vždy za nejstarší z nich.

Za účelem porovnání bylo město Ostrava rozděleno na 4 části - jih, východ, centrum a západ. Do oblasti Ostrava – východ patří nejprůmyslovější oblasti jako Radvanice a Bartovice, Slezská Ostrava a Kunčičky, naopak oblast západ je charakteristická nejnižším stupněm znečištění v Ostravě a nachází se zde například Poruba. Do Ostravy – centrum náleží spíše průmyslovější oblasti např. Přívoz, Mariánské Hory, Hulváky, Vítkovice, do Ostravy – jih silně průmyslová část Kunčice. Toto rozdělení vychází ze studie Nemocnost dětí v Ostravě 2001–2009 (Dostál et al., 2011).

Obr. 1: Rozdělení Ostravy na 4 části

Zdroj: vlastní zpracování na základě Dostál et al. (2011)

2. Kvalita ovzduší v Ostravě a zdravotní důsledky znečištění ovzduší

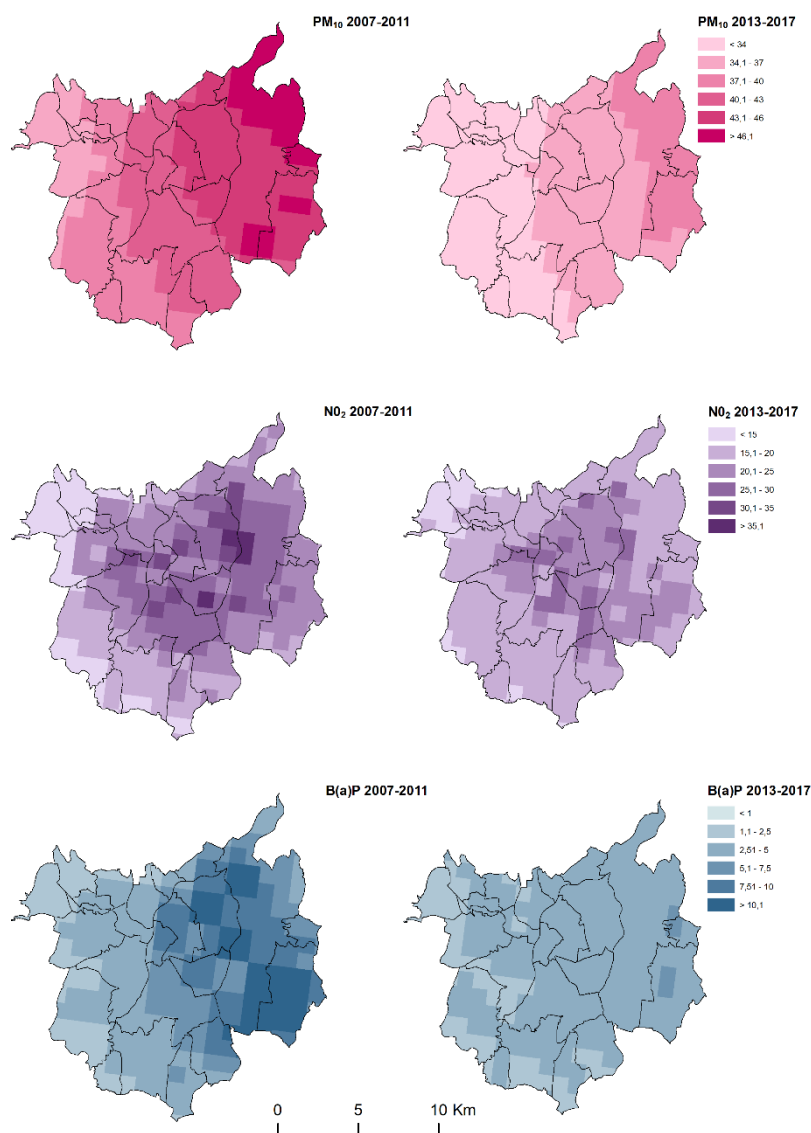
Okres Ostrava-město se rozkládá na ploše 331,5 km² a s 322 419 obyvateli (k 1. 1. 2018) tvoří 3. nejlidnatější okres v ČR. Zároveň ale patří mezi vůbec nejsilněji znečištěný region. Na celkovém znečištění v Ostravě se podílejí 4 významné zdroje. Nejvyšší podíl připadá na průmyslové zdroje, automobilovou dopravu a lokální topeniště. Čtvrtým, velmi problematickým zdrojem co do zjištění podílu na znečištění v Ostravě, tvoří emise ze sousedního Polska. Míru znečištění navíc negativně ovlivňuje poloha města. Okres Ostrava-město leží v kotlině obklopené pohořími, ze západu Nízkým Jeseníkem a z východu a částečně z jihu Moravskoslezskými Beskydy. Region je tak charakteristický častými teplotními inverzemi v zimních měsících (Šráma et al., 2013).

Z měření ČHMÚ (2013) dále vyplývá, že nejvýznamnějším původcem znečištění města Ostravy jsou především částice polévatého prachu PM₁₀ a PM_{2,5}, benzen, benzo(a)pyren, troposférický ozón a v dopravně exponovaných

lokalitách také oxid dusičitý. U těchto látek dochází opakovaně k překračování imisního limitu a patří tak mezi zdravotně nejzávadnější pro obyvatele města Ostravy. Oblast Ostravska se také liší od ostatních částí České republiky vysokou koncentrací karcinogenních polycyklických aromatických uhlovodíků (PAU).

Kvalitu ovzduší v Ostravě můžeme posuzovat pomocí vymezení oblastí se zhoršenou kvalitou ovzduší, tedy procenta území, na kterém došlo k překročení imisního limitu pro ochranu zdraví. V případě Ostravy se jedná ve všech sledovaných letech 2003–2017 (dle dostupných statistik ČHMÚ). I když tedy dochází v posledních letech ke snižování koncentrací znečištění (Obr. 2), stále představuje významný problém, který má značně negativní vliv na zdravotní stav obyvatelstva.

Obr. 2: Pětileté průměrné koncentrace vybraných znečišťujících látek na území města Ostrava, 2007-2013-2017

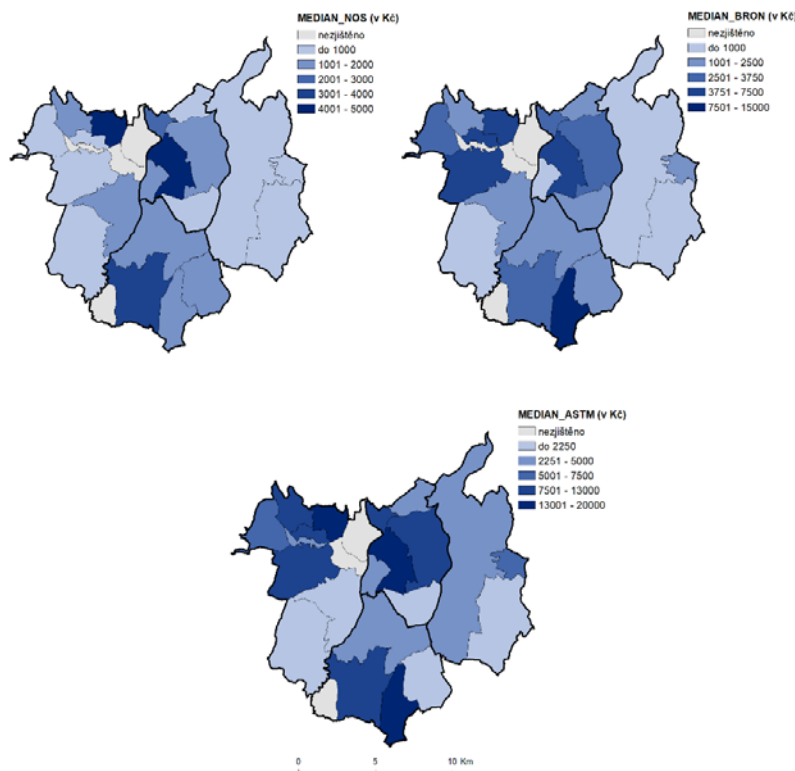
Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČHMÚ (2007 – 2017)

3. Analýza ochoty platit

Ověřovaná hypotéza má za cíl zjistit, zda výše ochoty platit závisí na stupni znečištění dle polohy uvnitř Ostravy. Vycházím z předpokladu, že vyšší ochota platit je sledovaná u respondentek bydlících v nejznečištěnější části Ostravy – východ, kde se nachází nejprůmyslovější oblasti jako a nejnižší ochota platit je sledována naopak v západní části Ostravy, která je charakteristická nejnižším stupněm znečištění. Obr. 3 ukazuje medián ochoty platit v jednotlivých městských obvodech Ostravy za vyhnutí se jednomu projevu onemocnění zánětu nosohltanu za rok, jednomu projevu onemocnění zánětu průdušek za rok a jednomu případu astmatického záchvatu za rok.

Pozorujeme rostoucí ochotu platit se zvyšující se závažností onemocnění. Rozložení mediánové ochoty platit v rámci Ostravy ale nepoukazuje na přímo úměrný vztah. Ve východní části Ostravy, kde je znečištění prokazatelně nejvyšší je u všech onemocnění pozorována nejnižší ochota platit. Naopak, v západní části, je především u bronchitidy a astmatu sledována vyšší ochota platit.

Obr. 3: Medián ochoty platit za zabránění jednoho projevu respiračních onemocnění za rok

Zdroj: vlastní zpracování

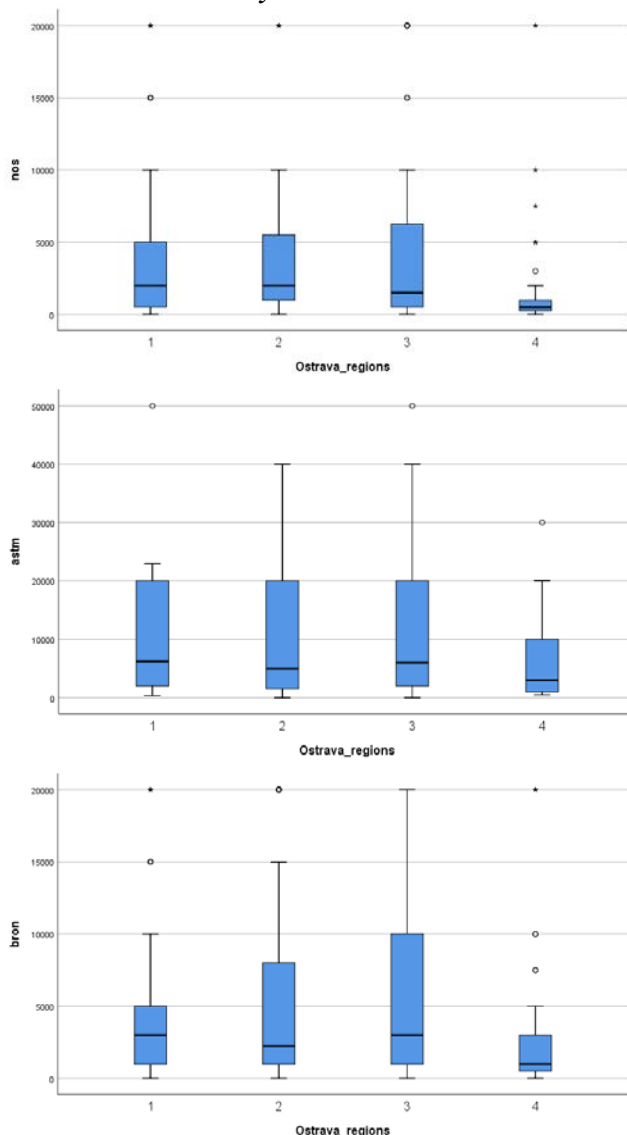
Tab. 1 ukazuje popisné statistiky ochoty platit dle polohy uvnitř Ostravy rozdělené na 4 části. I po tomto spojení vybrané statistiky - průměr, trimovaný průměr i medián ochoty platit, prezentují podobné výsledky.

Tab. 1: Popisné statistiky ochoty platit za vyhnutí se onemocněním dle polohy uvnitř Ostravy

Descriptives						
	Ostrava_regions	Statistic				Std. Error
		Mean	5% Trimmed Mean	Median	Std. Deviation	Mean
nos	Centrum	4885,26	4316,95	2000,00	6522,698	738,550
	Jih	5193,18	4659,09	2000,00	6971,675	1051,020
	Západ	4562,69	3958,54	1500,00	5832,870	712,599
	Východ	1956,60	1199,16	500,00	4090,127	561,822
bron	Centrum	5430,13	4919,80	3000,00	6265,999	709,485
	Jih	6036,36	5595,96	2250,00	7242,642	1091,869
	Západ	5649,25	5164,39	3000,00	6124,816	748,265
	Východ	3419,81	2687,32	1000,00	5326,244	731,616
astm	Centrum	9613,46	9074,79	6250,00	8706,408	985,807
	Jih	9127,27	8505,05	5000,00	9311,592	1403,775
	Západ	10291,04	9089,14	6000,00	10633,495	1299,088
	Východ	6924,53	6345,39	3000,00	7375,992	1013,170

Zdroj: vlastní zpracování

Boxploty (Obr. 4) ukazují rozložení testových statistik zjištěných ochot platit v jednotlivých sloučených částech Ostravy. Poskytují základní informace o rozložení odpovědí. Zachycují medián, kvartily i extrémy v datech. Pozorujeme četná odlehlá pozorování, protažení grafů ukazuje na šikmost rozdělení. Odpovědi vykazují značnou variabilitu ve stanovených částkách.

Obr. 4: Rozložení testových statistik

Pozn. 1=centrum, 2=jih, 3=západ, 4=východ
Zdroj: vlastní zpracování

Pro ověření hypotézy je nejdůležitější provedení statistického testu. Vzhledem k porušení předpokladu normality dat a shody rozptylů bylo přistoupeno k neparametrickému testu. Kruskal-Wallisův test (Tab. 2) testuje, zda je kategorie místa bydliště v rámci města Ostrava významným faktorem ovlivňujícím ochotu platit za vyhnutí se jednomu průběhu daných onemocnění. Nulová hypotéza předpokládá, že ochota platit všech respondentů na celém území města je u všech kategorií místa bydliště stejná. Tabulka Ranks uvádí počet platných případů (N) v dané kategorii místa bydliště a průměrné pořadí (Mean Rank), které je ale u všech případů onemocnění nejnížší právě na výhodě, která představuje nejznečištěnější část. Hodnota signifikancí (v tabulce Test Statistics) je významná u ochoty platit za vyhnutí se jednomu případu akutního zánětu nosohltanu a akutního zánětu průdušek, u kterých zamítáme nulovou hypotézu o tom, že je zjištěná ochota platit ve všech částech Ostravy stejná, U vyhnutí se jednomu průběhu astmatického záchvatu nebyl vzhledem k dosažené míře signifikance potvrzen rozdíl mezi ochotou platit v jednotlivých částech Ostravy.

Pro ověření hypotézy je nejdůležitější provedení statistického testu. Vzhledem k porušení předpokladu normality dat a shody rozptylů bylo přistoupeno k neparametrickému testu. Kruskal-Wallisův test (Tab. 2) testuje, zda je kategorie místa bydliště v rámci města Ostrava významným faktorem ovlivňujícím ochotu platit za vyhnutí se jednomu průběhu daných onemocnění. Nulová hypotéza předpokládá, že ochota platit všech respondentů na celém území města je u všech kategorií místa bydliště stejná. Tabulka Ranks uvádí počet platných případů (N) v dané kategorii místa bydliště a průměrné pořadí (Mean Rank), které je ale u všech případů onemocnění nejnížší právě

na výhodě, která představuje nejznečištěnější část. Hodnota signifikancí (v tabulce Test Statistics) je významná u ochoty platit za vyhnutí se jednomu případu akutního zánětu nosohltanu a akutního zánětu průdušek, u kterých zamítáme nulovou hypotézu o tom, že je zjištěná ochota platit ve všech částech Ostravy stejná, U vyhnutí se jednomu průběhu astmatického záchvatu nebyl vzhledem k dosažené míře signifikance potvrzen rozdíl mezi ochotou platit v jednotlivých částech Ostravy.

Tab 2: Kruskal-Wallisův test pro testování závislosti ochoty platit na poloze uvnitř Ostravy

Ranks			
	Ostrava_regions	N	Mean Rank
nos	Centrum	80	134,58
	Jih	44	142,09
	Západ	73	132,70
	Východ	53	88,10
	Total	250	
bron	Centrum	79	132,01
	Jih	44	131,18
	Západ	72	135,01
	Východ	53	93,49
	Total	248	
astm	Centrum	80	131,33
	Jih	44	121,18
	Západ	68	128,49
	Východ	53	104,89
	Total	245	

Test Statistics ^{a,b}			
	nos	bron	astm
Kruskal-Wallis H	18,699	12,833	5,088
df	3	3	3
Asymp. Sig.	,000	,005	,165
a. Kruskal Wallis Test			
b. Grouping Variable: Ostrava_regions			

Zdroj: vlastní zpracování

Z výsledků statistické analýzy vyplývá, že ochota platit za vyhnutí se jednomu případu onemocnění akutního zánětu nosohltanu a jednomu případu akutního zánětu průdušek vykazuje rozdíly mezi jednotlivými částmi. U ochoty platit za vyhnutí se jednomu případu astmatického záchvatu nebyla na 95 % hladině spolehlivosti prokázána signifikance rozdílů mezi jednotlivými částmi Ostravy. Výsledky Tab. 1 dále ukázaly, že u všech typů onemocnění udávaly respondentky žijící ve východní oblasti průměrné i mediánové hodnoty na nejnižší úrovni, v západní části naopak spíše vyšší hodnoty. Nelze tedy usoudit, že by se ochota platit zvyšovala přímo úměrně se stupněm znečištění ovzduší.

4. Závěr

Článek se zkoumal závislost stanovené ochoty platit na kvalitě ovzduší v rámci města Ostravy, danou polohou bydliště. K tomuto účelu byla Ostrava rozdělena na 4 části - jih, východ, centrum a západ, lišící se mírou znečištění ovzduší. Analýza byla založena na geografickém znázornění výsledků v jednotlivých městských obvodech a na rozdělení popisných statistik v rámci stanovených 4 částí. Výchozím předpokladem byla hypotéza o tom, že kategorie místa bydliště v rámci města Ostrava je významným faktorem ovlivňujícím ochotu platit za vyhnutí se jednomu průběhu daných onemocnění. Předpoklad byl ověřen pomocí neparametrického Kruskal-Wallisova testu. Výsledky ukázaly, že ochota platit za vyhnutí se jednomu případu onemocnění akutního zánětu nosohltanu a jednomu případu akutního zánětu průdušek vykazuje rozdíly mezi jednotlivými částmi, u astmatického záchvatu tento vztah prokázán nebyl. Vzhledem k rozdělení popisných statistik v rámci částí Ostravy ale nelze usoudit, že by se ochota platit zvyšovala přímo úměrně se stupněm znečištění ovzduší.

Literatura

- [1] BLOMQUIST, G. C., DICKIE, M., O'CONNOR, R. M., (2011). Willingness to pay for improving fatality risks and asthma symptoms: values for children and adults of all ages. *Resource and Energy Economics*, vol. 33, no. 2, pp. 410–425. ISSN 0928-7655. DOI 10.1016/j.reseneeco.2010.05.004.
- [2] BRANDT, S. J.; LAVIN, F. V., HANEMANN, W. M., (2008). Designing contingent valuation scenarios for environmental health: The case of childhood asthma., no. 1557-2016-132914.
- [3] CAMERON, T. A., (2014). Valuing morbidity in environmental benefit-cost analysis. *Annu. Rev. Resour. Econ.*, vol. 6, no. 1, pp. 249-272. ISSN 1941-1340. DOI 10.1146/annurev-resource-091912-151943.
- [4] ČESKÝ HYDROMETEOROLOGICKÝ ÚŘAD, (2018). *Znečištění ovzduší na území České republiky v roce 2017: Evropský kontext.* [online]. [cit. 2019-02-02]. Dostupné z: http://portal.chmi.cz/files/portal/docs/uoco/isko/grafroc/17groc/gr17cz/VIII_EU_CZ.html
- [5] ČHMÚ, (2007 – 2017). *Pětileté průměrné koncentrace.* [online]. [cit. 2019-02-02]. Dostupné z: http://portal.chmi.cz/files/portal/docs/uoco/isko/ozko/ozko_CZ.html
- [6] DARROW, L. A., et al., (2014). Air pollution and acute respiratory infections among children 0–4 years of age: an 18-year time-series study. *American journal of epidemiology*, vol. 180, no. 10, pp. 968-977. ISSN 1476-6256. DOI 10.1093/aje/kwu234.
- [7] DICKIE, M., (2005). Parental behavior and the value of children's health: A health production approach. *Southern Economic Journal*, vol. 71, no. 4, pp. 855-872. ISSN 2325-8012. DOI 10.2307/20062084
- [8] DICKIE, M., GERKING, S., (2002). Willingness to pay for reduced morbidity. Orlando, 2002. In Unpublished manuscript prepared for the workshop, "Economic valuation of health for environmental policy: assessing alternative approaches". 2002. pp. 18-19.
- [9] DICKIE, M., LIST, J., (2006). Economic valuation of health for environmental policy: comparing alternative approaches. Introduction and overview. *Environmental & Resource Economics*, vol. 4, no. 3, pp. 339-346. ISSN 1573-1502. DOI 10.1007/s10640-006-9008-0
- [10] DICKIE, M., MESSMAN, V. L., (2004). Parental altruism and the value of avoiding acute illness: are kids worth more than parents?. *Journal of Environmental Economics and Management*, vol. 48, no. 3, pp. 1146-1174. ISSN 0095-0696. DOI 10.1016/j.jeem.2003.12.005.
- [11] DICKIE, Mark; BRENT, Flint. Family behavior and the economic value of parent and child health. In: *World Congress of Environmental and Resource Economists*, Monterey, California, June. 2002. p. 24-27.
- [12] DOCKINS, Ch., et al., (2002). Valuation of childhood risk reduction: The importance of age, risk preferences, and perspective. *Risk Analysis*, vol. 22, no. 2: pp. 335-346. ISSN 1539-6924. DOI 10.1111/0272-4332.00018.
- [13] DOSTÁL, M., et al., (2011). Nemocnost dětí v Ostravě 2001 – 2009. *Ochrana ovzduší*, vol. 5–6, pp. 7–12. ISSN 1211-0337.
- [14] GEHRING, U., et al., (2013). Air pollution exposure and lung function in children: the ESCAPE project. *Environmental health perspectives*, vol. 121, no. 11-12, pp. 1357. ISSN 1552-9924. DOI 10.1289/ehp.1306770.
- [15] GERKING, S., DICKIE, M., (2013). Valuing reductions in environmental risks to children's health. *Annu. Rev. Resour. Econ.*, vol. 5, no. 1, pp. 245-260. ISSN 1941-1340. DOI 10.1146/annurev-resource-091912-151940.
- [16] HOEK, G et al. (2012). PM10, and children's respiratory symptoms and lung function in the PATY study. *European Respiratory Journal*, vol. 40, no. 3, pp. 538–547. ISSN 1399-3003. DOI 10.1183/09031936.00002611.
- [17] KIM, J. J., (2004). Ambient air pollution: health hazards to children. *Pediatrics*, vol. 114, no. 6, pp. 1699–1707. ISSN 1098-4275. DOI 10.1542/peds.2004-1001.
- [18] LIU, J. T., et al., (2000) Mother's willingness to pay for her own and her child's health: a contingent valuation study in Taiwan. *Health Economics*, vol. 9, no. 4, pp. 319–326. ISSN 1099-1050. DOI 10.1002/1099-1050(200006)9:4<319::AID-HEC521>3.0.CO;2-3.
- [19] ORTIZ, R. A., et al., (2011). Morbidity costs associated with ambient air pollution exposure in Sao Paulo, Brazil. *Atmospheric Pollution Research*, vol. 2, no. 4, pp. 520-5. ISSN 1309-1042. DOI 10.5094/APR.2011.059.
- [20] SCHELLING, T.C., (1968). The life you save may be your own, In: *Chase, S.B. (ed.) Problems in public expenditure analysis*, Washington.
- [21] ŠČASNÝ M., et al., (2006). Závěrečná zpráva projekt 1C/5/6/04 - Environmentální vlivy na zdraví dětí, dílčí části 3 a 4. Praha: Centrum pro otázky životního prostředí UK.
- [22] ŠČASNÝ, M., et al., (2005). *Hodnocení celkových nákladů poškození zdraví.* Praha: Centrum pro otázky životního prostředí.

- [23] ŠRÁM, R. J., et al., (2013). The European Hot Spot of B [a] P and PM 2.5 Exposure—The Ostrava Region, Czech Republic: Health Research Results. *ISRN Public Health*, vol. 2013, pp. 1-12. ISSN 2090-8008. DOI 10.1155/2013/416701.
- [24] ŠRÁM, R., et al., (2010). *Studium zdravotních důsledků znečištěného ovzduší na Ostravsku s využitím genomiky*. Praha, 2010. Ústav experimentální medicíny AV ČR, v.v.i.

Příspěvek byl zpracován v rámci v rámci specifického výzkumu ESF MU: MUNI/A/1322/2018 - Vybrané aspekty hodnocení konkurenceschopnosti a udržitelnosti rozvoje na příkladu metropolitních regionů.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-89

REGIONÁLNÍ DISPARITY DETERMINANT ZDRAVOTNÍHO STAVU OBYVATELSTVA KRAJE VYSOČINA A ÚSTECKÉHO KRAJE V ROCE 2006 A 2016

Regional disparities of determinants of the health status in the Vysočina Region and the Ústí Region in 2006 and 2016

DANA HÜBELOVÁ ¹

MICHAL HOŘÍNEK ¹

ALICE KOZUMPLÍKOVÁ ²

¹Ústav sociálních studií

¹Department of Social Studies

²Ústav environmentalistiky a přírodních zdrojů

²Department of Environmental and Natural Resources

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií

Faculty of Regional Development and Intern. Studies

Mendelova univerzita v Brně

Mendel University in Brno

✉ Trida generala Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic

E-mail: dana.hubelova@mendelu.cz; xhorinek@mendelu.cz, alice.kozumplikova@mendelu.cz

Anotace

Úroveň zdraví a zdravotního stavu obyvatelstva je významným ukazatelem rozvoje regionů, jejich kvality a konkurenceschopnosti. Cílem příspěvku je stanovit regionální disparity 11 demografických a 2 socioekonomických determinant zdravotního stavu obyvatelstva a 4 ukazatelů zdravotnických intervencí v 5 okresech Kraje Vysočina a 7 okresech Ústeckého kraje v roce 2006 a 2016. Pro hodnocení a komparaci determinant byla použita metoda kompozitního indikátoru a shluková analýza. Z výsledků je zřejmé, že v obou sledovaných letech vybrané determinanty dosahují příznivějších výsledků v okresech Kraje Vysočina. V čase se zlepšily hodnoty ekonomických determinant i zdravotnických intervencí, zatímco u demografických determinant se zlepšení týkalo pouze poklesu počtu rozvodů na 100 sňatků, prodloužení střední délky života a snížení podílu úmrtí na nemoci oběhové soustavy a novotvary. Nepříznivá změna demografických sub-indikátorů ve srovnání roku 2006 a 2016 znamenala u většiny okresů snížení hodnot kompozitního indikátoru. Naopak k růstu kompozitního indikátoru došlo pouze u okresů Havlíčkův Brod, Jihlava a Ústí nad Labem. Z výsledků analýz jasně vyplývá, že mezi zkoumanými okresy stále přetrvávají značné disparity.

Klíčová slova

zdraví, zdravotní stav, regionální disparity, struktura úmrtnosti, demografické a socioekonomické ukazatele, okresy

Annotation

The level of health of the population is an important indicator of regional development, quality and competitiveness. The aim of the paper is to determine regional disparities in 5 districts of the Vysočina Region and 7 districts of the Ústí Region in 2006 and 2016. Disparities are determined according to the values of 11 demographic and 2 economic determinants of health and 4 indicators of health interventions. The composite indicator method and cluster analysis were used to compare the regions. The determinant values are better in the Vysočina Region districts in 2006 and 2016 as well. The values of economic determinants and health interventions have improved over time. Only the divorce indicator improved in demographic determinants, life expectancy increased and the proportion of deaths (circulatory system diseases and neoplasms) decreased. The adverse change in demographic sub-indicators in comparison with 2006 and 2016 means a decrease in the composite indicator values in most districts. Composite indicator growth only occurred in the districts of Havlíčkův Brod, Jihlava and Ústí nad Labem. The results of the analyses clearly show that there are still considerable disparities between the districts.

Key words*health, health status, regional disparities, mortality structure, demographic and socio-economic indicators, LAU 1***JEL classification:** J10, I14**1. Úvod**

Regionálním rozvojem se rozumí mj. snaha o zlepšení ekonomické, environmentální a zdravotní úrovně vymezeného území a celkové zkvalitnění životního prostředí obyvatel, kteří v něm žijí. Regionální rozvoj by se měl odehrávat za společného přispění veřejné správy, podniků, neziskových organizací a místního obyvatelstva. Podkladem pro rozvoj regionu jsou koncepty regionálního rozvoje vytvořené v souladu se zásadami udržitelného rozvoje (Korec et al., 2011). Zdraví a zdravotní stav populace jsou důležitou dimenzí udržitelného rozvoje a konkurenceschopnosti regionů (EC, 2014). Zdraví obyvatelstva se všeobecně považuje za jeden z nejdůležitějších ukazatelů rozvoje regionu a současně indikátorů vyjadřující složité mezioborové vazby sociálních, environmentálních, ekonomických (Barton, Grandt, 2006), ale i politických procesů (Fraser, George, 2015). Samotná kvalita zdravotního stavu obyvatelstva je dána souborem řady faktorů sociodemografických (Marmot, 2017), environmentálních (Berman et al., 2012), ekonomických (Matthews et al., 2005) a dalších. Znalost vývoje a současného stavu zdraví a zdravotního stavu obyvatelstva v kontextu uvedených faktorů je elementární podmínkou pro tvorbu veřejných politik a pro rozhodování na úrovni státní správy a samosprávy. Při znalostech současných disparit v oblasti zdraví se jeví jejich zkoumání na úrovni (mikro)regionální jako nanejvýš významné (Hübelová et al., 2018).

2. Determinanty zdravotního stavu obyvatelstva

Determinanty zdraví a zdravotního stavu obyvatelstva představují ukazatele, které ovlivňují přítomnost a rozvoj rizikových faktorů onemocnění (Berman et al., 2012). Ve vyspělých zemích včetně České republiky se stále nedaří snižovat nemocnost a úmrtnost způsobenou neinfekčními onemocněními (Marmot, 2017). Je zřejmé, že zdraví, nemocnost a úmrtnost obyvatelstva jsou ovlivněny komplexem interakcí individuálního přístupu ke zdraví, demografickými a socioekonomickými faktory a komunitní sociální úrovní (Barton, Grant, 2006; Pinto et al., 2016). K demografickým faktorům zdraví a zdravotního stavu obyvatelstva patří především nemocnost a struktura úmrtnosti, ale také úroveň střední délky života, spontánní potratovosti, plodnosti aj. Sledování struktury úmrtnosti (tj. podílu úmrtí podle hlavních příčin smrti) je významné především z důvodů možného předcházení nemocnosti a předčasných úmrtí a současně je jedním z důležitých ukazatelů úspěchu rozvoje regionů, neboť reflektuje schopnost společnosti přetransformovat ekonomický kapitál do zdraví obyvatel (Shkolnikov et al., 2004). Působením demografických faktorů se mění struktura populace (Burcin, 2007) a tím také charakter reprodukce a poměr zastoupení dětské a seniorské složky populace (Drbal, 2008). Daná přeměna poměru věkových skupin znamená ve svém důsledku stárnutí populace. Lineárně narůstá také střední délka života, tomu ale neodpovídá vývoj počtu let prožitých ve zdraví (tzv. naděje dožití ve zdraví; Robine et al., 2003). Stárnutí obyvatelstva sebou současně nese některé negativní důsledky, např. zvýšenou zátěž sociálního a zdravotnického systému, které však lze zmírnit pomocí politických nástrojů (Castagna et al., 2013).

Migrace může mít významné populační, ekonomické a kulturní důsledky. Kladné migrační saldo se obvykle projevuje zpomalením stárnutí obyvatelstva a případně nárůstem počtu ekonomicky aktivních obyvatel. Naopak negativně může znamenat vyšší sociální a zdravotní náklady nebo zhoršení životního prostředí (Hübelová, 2014). Vliv migrace tak závisí zejména na tom, jakými charakteristikami disponuje stěhující se obyvatel. Zdraví a zdravotní stav obyvatelstva ovlivňuje také sociální a ekonomické prostředí (Drbal, 2008). Vyšší socioekonomický status může prodloužit naději dožití až o 5–10 let a naději dožití ve zdraví až o 10–20 let (Elo, 2009). Zdravotnické intervence a dostupnost lékařské péče jsou také pro zdraví obyvatelstva zásadní. Pokud region nedisponuje dobrou úrovní zdravotnických intervencí, snižuje se životní úroveň a zhoršuje zdravotní stav obyvatelstva (Mareš, 2000). Případná špatná dostupnost zdravotní péče ovlivňuje nejvíce obyvatele s nízkými příjmy z periferních oblastí, kteří nemají finance na dopravu a také seniory, kteří trpí sníženou pohyblivostí. Ti se přitom bez intenzivní lékařské péče nemusí obejít (Ouředníček et al., 2011).

3. Cíl, výběr ukazatelů, metody a data

Hlavním cílem příspěvku je zhodnotit regionální disparity demografických a socioekonomických determinant zdravotního stavu obyvatelstva a zdravotnických intervencí v 5 okresech Kraje Vysočina (Žďár nad Sázavou, ZR; Třebíč, TR; Pelhřimov, PEL; Jihlava, JIH a Havlíčkův Brod, HB) a 7 okresech Ústeckého kraje (Děčín, DĚČ; Chomutov, CHOM; Litoměřice, LITO; Louny, LOU; Most, MOST; Teplice, TEPL a Ústí nad Labem, ÚNL).

Hodnoty vybraných determinant jsou komparovány mezi roky 2006 a 2016. Hlavní cíl je řešen postupnými kroky, které jsou specifikovány dílčími cíli:

- porovnat změny v úrovni determinant zdravotního stavu obyvatelstva a zdravotnických intervencí na úrovni okresů v roce 2006 a 2016,
- stanovit území disparity determinant zdraví a zdravotního stavu obyvatelstva a zdravotnických intervencí na úrovni okresů v roce 2006 a 2016.

V analýzách bylo hodnoceno celkem 18 determinant (sub-indikátorů), které byly rozděleny do oblastí 1) demografické (11 sub-indikátorů) a 2) socioekonomické (2 sub-indikátory) a 3) zdravotnických intervencí (4 sub-indikátorů; tab. 1).

Tab. 1: Vybrané demografické, socioekonomické a zdravotnické indikátory zdraví

Oblast	Č. indikátoru	Název indikátoru
Demografická	(1)	Saldo migrace (přírůstek stěhováním na 1 000 obyvatel), (‰)
	(2)	Index stáří (65+ / 0–14)
	(3)	Rozvody na 100 sňatků (%)
	(4)	Podíl narozených dětí s porodní váhou do 2500 g ze všech živě narozených (%)
	(5)	Podíl samovolných potratů na všech potratech (%)
	(6)	Kojenecká úmrtnost (‰)
	(7)	Podíl úmrtí na novotvary (%)
	(8)	Podíl úmrtí na nemoci oběhové soustavy (%)
	(9)	Podíl úmrtí na nemoci dýchací soustavy (%)
	(10)	Podíl úmrtí na nemoci trávicí soustavy (%)
	(11)	Podíl úmrtí na vnější příčiny úmrtnosti (%)
Ekonomická	(12)	Podíl nezaměstnaných osob (na obyvatelstvu ve věku 15–64 let), (%)
	(13)	Příspěvky na bydlení v Kč na jednoho obyvatele
Zdravotnické intervence	(14)	Podíl lékařů na 1 000 obyvatel (‰)
	(15)	Ordinace praktických lékařů pro dospělé na 10 000 obyv. starších 20 let
	(16)	Ordinace praktických lékařů pro děti a dorost na 10 000 obyvatel do 19 let
	(17)	Ordinace stomatologů na 10 000 obyvatel
	(18)	Ordinace gynekologů na 10 000 žen

Zdroj: vlastní zpracování

Změny vybraných determinant byly hodnoceny metodou kompozitního indikátoru (KI), který je komplexním ukazatelem složeným z jednotlivých sub-indikátorů. Hodnota kompozitního indikátoru byla stanovena v každém z 12 okresů, a to vždy pro rok 2006 a rok 2016. Výpočtu kompozitního indikátoru předcházelo zpracování korelační matice a standardizace dat metodou *min-max*. Dále byla provedena shluková analýza, která měla za cíl odhalit vnitřní strukturu v krajích. Jako míra vzdálenosti byla použita Eukleidovská vzdálenost (Meloun, Militký, 2012).

Výběr krajů byl záměrný a byly zvoleny takové kraje, které vykazují vzájemné odlišnosti. Pro Kraj Vysočina je typická značně roztržitá sídelní struktura, vysoký podíl obcí ve velikostní kategorii do 500 obyvatel, zaměření na zemědělství a strojírenský průmysl se spíše podprůměrnou ekonomickou výkonností nebo delší dojezdovou vzdálenost do zdravotnických zařízení. Ústecký kraj se vyznačuje relativní nejednotností regionu (průmyslové oblasti s vysokou koncentrací obyvatelstva a velkými sídly; zemědělská oblast Poohří a oblast Krušných hor s relativně nízkým hospodářským potenciálem a podprůměrnou lidnatostí), dobrou dostupností zdravotní péče nebo zvýšeným podílem obyvatelstva s nižším socioekonomickým statutem (Antošová, Kold, 2014). Data pro analýzy byla editována z webového portálu Českého statistického úřadu, a to zejména z Demografických ročenek okresů (ČSÚ, 2016; 2017), Statistických ročenek krajů (ČSÚ, 2018a) a veřejné databáze CZSO (ČSÚ, 2018b).

4. Výsledky - hodnocení determinant zdravotního stavu

Seřazením výsledného KI ve 12 okresech vybraných krajů pro rok 2006 (tab. 2 vlevo) a rok 2016 (tab. 2 vpravo) bylo dosaženo celkového pořadí okresů.

Tab. 2: Výsledné pořadí KI determinant zdravotního stavu obyvatelstva v roce 2006 (vlevo) a 2016 (vpravo), okresy Kraje Vysočina a Ústeckého kraje

Pořadí	Okres	KI (2006)
1.	Pelhřimov	65,3
2.	Třebíč	60,5
3.	Jihlava	60,1
4.	Žďár nad Sázavou	58,3
5.	Litoměřice	57,2
6.	Havlíčkův Brod	55,5
7.	Louny	49,5
8.	Ústí nad Labem	46,4
9.	Děčín	44,8
10.	Teplice	42,5
11.	Chomutov	38,9
12.	Most	38,2
Pořadí	Okres	KI (2016)
1.	Havlíčkův Brod	65,7
2.	Jihlava	65,0
3.	Litoměřice	56,5
4.	Pelhřimov	55,6
5.	Ústí nad Labem	50,4
6.	Žďár nad Sázavou	50,1
7.	Třebíč	49,3
8.	Teplice	41,5
9.	Most	35,7
10.	Louny	35,2
11.	Chomutov	34,9
12.	Děčín	32,2

Zdroj: data ČSÚ 2016; 2017; 2018a; 2018b; vlastní výpočty

V roce 2006 dosáhl nejvyšší hodnoty KI okres PEL (65,3). K tomuto stavu přispěly zejména pozitivní hodnoty demografických sub-indikátorů: nízký podíl dětí narozených s váhou do 2 500 g (6,2 %), nízký podíl samovolných potratů (21,4 %), nízká kojenecká úmrtnost (1,4 ‰) a relativně nízká úmrtnost na novotvary (25,6 %), nejnižší podíl nezaměstnaných osob (3 %) a nízké příspěvky na bydlení (149 Kč na obyvatele). Naopak nejnižší KI byl v roce 2006 zaznamenán u okresu MOST (38,2), a to především díky negativním hodnotám podílu živě narozených dětí s porodní váhou do 2 500 g (10,7 %), nejvyššímu podílu nezaměstnaných osob v produktivním věku (14,8 %), nejvyššímu čerpání příspěvků na bydlení (638 Kč na obyvatele) a pouze 4,28 ordinací stomatologů na 10 000 obyvatel. Také v ostatních sub-indikátorech je tento okres převážně podprůměrný. Při komplexním hodnocení okresů v roce 2006 můžeme konstatovat, že okresy Kraje Vysočina vykazují vyšší úroveň determinant zdravotního stavu obyvatelstva. Okresy Ústeckého kraje se sice profilují všeobecně nižším indexem stáří, ale mají vyšší rozvodovost, podíl narozených dětí do 2 500 g i podíl úmrtí na nemoci trávicí soustavy a vnější příčiny, stejně tak vyšší nezaměstnanost a příspěvky na bydlení. V sub-indikátorech zdravotnických intervencí nejsou rozdíly mezi okresy tak výrazné.

V roce 2016 dosáhl nejvyššího KI okres HB (65,7). Tento okres zaznamenal nejvýraznější zlepšení situace oproti roku 2006 a hned čtyři sub-indikátory dosahovaly nejlepších hodnot: nejnižší kojenecká úmrtnost (v roce 2016 nulová), nejnižší podíl úmrtí na novotvary (23,5 %) a nemoci trávicí (2,6 %) a dýchací soustavy (4,7 %). Dobrá situace byla v okrese HB i v čerpání příspěvků na bydlení (339 Kč na obyvatele) a disponoval nejvyšším počtem ordinací stomatologů (5,5 na 10 000 obyvatel). Naopak nejnižší hodnoty KI dosáhl okres DĚČ (32,2), který vykazoval 13 podprůměrných sub-indikátorů (např. nejvyšší podíl rozvodů na 100 sňatků (68,2), podíl narozených dětí s váhou do 2 500 g (12,6 %), úmrtí na novotvary (28 %), úmrtí na nemoci dýchací soustavy (6,9 %) nebo nejnižší počet lékařů (2,8 na 1 000 obyvatel starších 20 let). Při celkovém hodnocení KI okresů v roce 2016 lze okresy Kraje Vysočina charakterizovat sice vyšším indexem stáří, ale nižším počtem rozvodů na 100 sňatků, nižším podílem narozených dětí s váhou do 2 500 g, nižším podílem úmrtí na nemoci trávicí soustavy, nižší nezaměstnaností, nižšími příspěvky na bydlení a mírně vyšším počtem ordinací praktických lékařů pro děti a dorost.

Z komparace výsledků let 2006 a 2016 je patrné, že se hodnoty KI i pořadí okresů změnilo. Pouze okres CHOM zůstal na stejné pozici v obou letech. Nejvíce se od roku 2006 zlepšil okres HB (z 6. pořadí na 1.), naopak výrazný

pokles zaznamenal okres TR (z 2. pořadí na 7.). Mezi okresy, které stouply meziročně v pořadí KI, patří HB, JIH, LITO, ÚNL, TEPL a MOST. To však vždy neznamená zlepšení výsledného KI, neboť jeho hodnota u okresů LITO, TEPL a MOST meziročně poklesla, ale jejich zhoršení KI nebylo tak razantní jako u dalších okresů, zejména pak u okresu DĚČ (z KI 44,8 v roce 2006 na 32,2 v roce 2016; tab. 2).

Tab. 3: Změny KI determinant zdravotního stavu v roce 2006 a 2016, okresy Kraje Vysočina a Ústeckého kraje

Okres	2006*	2016*	Změna ^x 2006 a 2016
Žďár nad Sázavou	+	+	-
Třebíč	+	+	-
Pelhřimov	+	+	-
Jihlava	+	+	+
Havlíčkův Brod	+	+	+
Děčín	-	-	-
Chomutov	-	-	-
Litoměřice	+	+	-
Louny	-	-	-
Most	-	-	-
Teplice	-	-	-
Ústí nad Labem	-	+	+

Pozn. * ve sloupci (+) vyjadřuje nadprůměrnou, (-) podprůměrnou hodnotu KI;

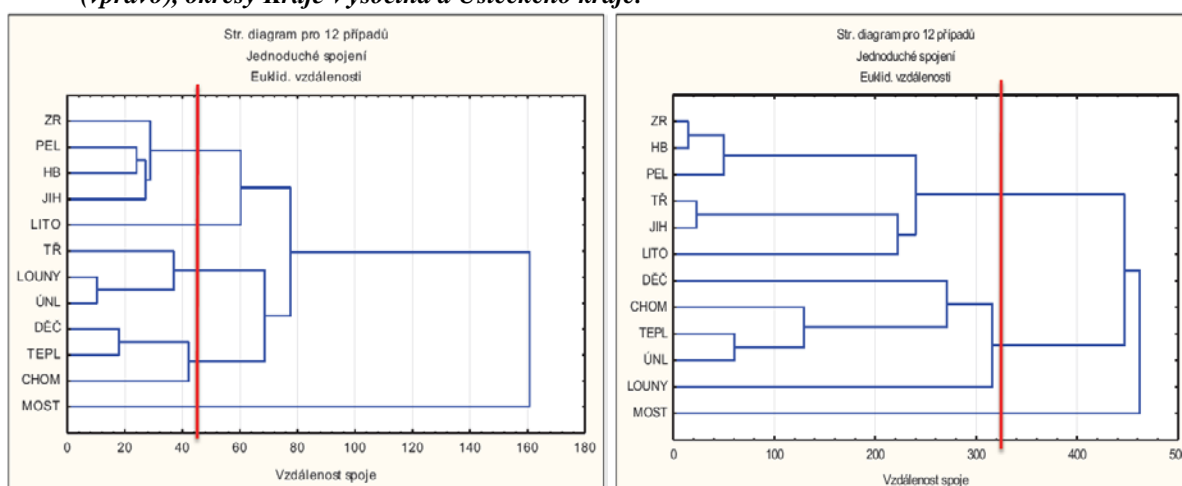
^x ve sloupci (+) vyjadřuje zlepšení, (-) zhoršení ve změně hodnoty KI v komparaci roku 2006 a 2016

Zdroj: vlastní zpracování na základě vlastních výpočtů

Nejvíce se zlepšil KI v okrese HB (růst KI o 10), a to díky pozitivním hodnotám 11 sub-indikátorů. K nejvýraznějšímu zhoršení KI došlo v okrese LOU (pokles KI o 14), a to díky nežádoucím změnám 12 sub-indikátorů. Z hodnot KI roku 2006 a 2016 lze usoudit, že je dlouhodobě nejhorší situace jak v demografických, tak v ekonomických sub-indikátorech spolu se zdravotnickými intervencemi v okrese CHOM. Mezi přetrvávající problémy patří zejména nízký počet lékařů, nízký počet ordinací s praktickým lékařem pro dospělé nebo vysoká sociální zátěž při čerpání příspěvku na bydlení. Do roku 2016 se navíc objevil problém s nejvyšším podílem narozených dětí s váhou do 2 500 g (13,3 %) nebo vysokým podílem úmrtí na novotvary (27,9 %).

Za využití shlukové analýzy byly okresy v roce 2006 rozřazeny do pěti shluků (obr. 1 vlevo). Okresy byly shlukovány na základě sub-indikátorů použitých při tvorbě KI. V roce 2016 jsou patrné ve vzdálenosti spojů výraznější rozdíly a okresy byly rozřazeny do tří shluků (obr. 1 vpravo)

Obr. 1: Dendrogram shlukování sub-indikátorů zdravotního stavu obyvatelstva v roce 2006 (vlevo) a 2016 (vpravo), okresy Kraje Vysočina a Ústeckého kraje.

Zdroj: data ČSÚ 2016; 2017; 2018a; 2018b; vlastní zpracování

Dílejší výsledky shlukové analýzy a hodnocení sub-indikátorů za využití dekompozice KI jsou zpracovány jak pro rok 2006 (tab. 4), tak pro rok 2016 (tab. 5).

Tab. 4: Shrnutí výsledků shlukové analýzy okresů Kraje Vysočina a Ústeckého kraje, rok 2006

Shluk	Okres	Charakteristika shluku
1	Žďár nad Sázavou, Pelhřimov, Havlíčkův Brod, Jihlava	+ Demografické aspekty: kladné saldo migrace, podíl rozvodů na 100 sňatků, podíl narozených dětí s váhou do 2500 g, kojenecká úmrtnost, podíl úmrtí na nemoci trávicí soustavy a vnější příčiny. - Demografické aspekty: index stáří, podíl samovolných potratů, úmrtí na nemoci oběhové soustavy. + Socioekonomické aspekty: nezaměstnanost a příspěvek na bydlení. + Zdravotnické intervence: počet lékařů a ordinací praktických lékařů pro dospělé, počet ordinací pro děti a dorost. - Zdravotnické intervence: počet ordinací gynekologů.
2	Litoměřice	+ Demografické aspekty: podíl rozvodů na 100 sňatků, podíl narozených dětí s váhou do 2 500 g, úmrtí na nemoci oběhové soustavy a dýchací soustavy. +/- Demografické aspekty: podíl samovolných potratů, kojenecká úmrtnost a úmrtí na novotvary. - Demografické aspekty: saldo migrace, index stáří, úmrtí na nemoci trávicí soustavy a vnější příčiny. +/- Socioekonomické aspekty: nezaměstnanost a příspěvek na bydlení. +/- Zdravotnické intervence: všechny sub-indikátory zdravotnických intervencí.
3	Třebíč, Louny, Ústí nad Labem	+ Demografické aspekty: saldo migrace. +/- Demografické aspekty: index stáří, podíl rozvodů na 100 sňatků, podíl narozených dětí s váhou do 2500 g, úmrtí na novotvary a vnější příčiny a podíl samovolných potratů. +/- Socioekonomické aspekty: nezaměstnanost a příspěvek na bydlení. + Zdravotnické intervence: počet ordinací gynekologů. +/- Zdravotnické intervence: počet lékařů, ordinací praktických lékařů pro dospělé a stomatologů.
4	Děčín, Teplice, Chomutov	+ Demografické aspekty: index stáří, podíl samovolných potratů, úmrtí na nemoci oběhové soustavy. - Demografické aspekty: podíl rozvodů na 100 sňatků, podíl narozených dětí s váhou do 2 500 g, kojenecká úmrtnost, úmrtí na novotvary, nemoci trávicí soustavy a vnější příčiny. - Socioekonomické aspekty: nezaměstnanost a příspěvek na bydlení. - Zdravotnické intervence: počet lékařů, ordinací praktických lékařů pro dospělé, děti a dorost, ordinací gynekologů.
5	Most	+ Demografické aspekty: index stáří, podíl samovolných potratů, úmrtí na nemoci dýchací soustavy. - Demografické aspekty: podíl rozvodů na 100 sňatků, podíl narozených dětí s váhou do 2500 g, kojenecká úmrtnost, úmrtí na novotvary, nemoci oběhové soustavy. - Socioekonomické aspekty: nezaměstnanost a příspěvek na bydlení. + Zdravotnické intervence: počet ordinací pro děti a dorost a ordinací gynekologů. +/- Zdravotnické intervence: počet lékařů a ordinací pro dospělé obyvatele.

Pozn. + pozitivní; - negativní; +/- průměrné hodnoty

Zdroj: vlastní zpracování dle dat ČSÚ 2016; 2017; 2018a; 2018b

Tab. 5: Shrnutí výsledků shlukové analýzy okresů Kraje Vysočina a Ústeckého kraje, rok 2016

Shluk	Okresy	Charakteristika shluku
1	Žďár nad Sázavou, Pelhřimov, Havlíčkův Brod, Jihlava, Litoměřice, Třebíč	+ Demografické aspekty: podíl rozvodů na 100 sňatků, podíl narozených dětí s váhou do 2 500 g, kojenecká úmrtnost, úmrtí na novotvary a nemoci trávicí soustavy. +/- Demografické aspekty: úmrtí na nemoci oběhové soustavy a dýchací soustavy. - Demografické aspekty: index stáří, podíl samovolných potratů. + Socioekonomické aspekty: nezaměstnanost a příspěvek na bydlení. + Zdravotnické intervence: počet ordinací praktických lékařů pro dospělé a ordinací praktických lékařů pro děti a dorost. +/- Zdravotnické intervence: počet lékařů a ordinací stomatologů.
2	Děčín, Teplice, Chomutov, Louny, Ústí nad Labem	+ Demografické aspekty: index stáří, podíl samovolných potratů, úmrtí na nemoci oběhové soustavy. - Demografické aspekty: saldo migrace, podíl rozvodů na 100 sňatků, podíl narozených dětí s váhou do 2 500 g, kojenecká úmrtnost, úmrtí na novotvary a nemoci trávicí soustavy. - Socioekonomické aspekty: nezaměstnanost a příspěvek na bydlení. +/- Zdravotnické intervence: počet ordinací praktických lékařů pro dospělé a ordinací stomatologů. - Zdravotnické intervence: počet lékařů, ordinací praktických lékařů pro děti a dorost.
3	Most	+ Demografické aspekty: index stáří, podíl samovolných potratů, úmrtí na nemoci dýchací soustavy a vnější příčiny. - Demografické aspekty: saldo migrace, podíl rozvodů na 100 sňatků, podíl narozených dětí s váhou do 2500 g, kojenecká úmrtnost, úmrtí na nemoci oběhové soustavy a trávicí soustavy. - Socioekonomické aspekty: nezaměstnanost a příspěvek na bydlení. + Zdravotnické intervence: počet ordinací gynekologů. - Zdravotnické intervence: počet lékařů, ordinací praktických lékařů pro dospělé, děti a dorost a ordinací stomatologů.

Zdroj: vlastní zpracování dle dat ČSÚ 2016; 2017; 2018a; 2018b

Pozn. + pozitivní; - negativní; +/- průměrné hodnoty

5. Shrnutí výsledků a závěr

Na základě výsledků analýz je možné identifikovat okresy vyznačující se spíše pozitivním demografickým a ekonomickým stavem obyvatelstva: Havlíčkův Brod, Jihlava, Pelhřimov a Litoměřice. Naopak negativní situace je zřejmá v okresech: Chomutov, Most a Louny. Při srovnání obou krajů jako celku jsou jednoznačně příznivější determinanty zdravotního stavu obyvatelstva v Kraji Vysočina. Při porovnání změn hodnot determinant v roce 2006 a 2016 je patrné, že má trend sledovaných ekonomických sub-indikátorů a zdravotnických intervencí spíše pozitivní vývoj. K dané situaci přispívá zejména:

- klesající nezaměstnanost,
- přesun zaměstnanců do sektoru služeb, tzn. sektoru s nižším zdravotním rizikem nebo fyzickou zátěží (MacMillan, 2018),
- nárůst hodnot zdravotnických intervencí.

Změnu demografických determinant nelze od roku 2006 do roku 2016 tak jednoznačně vystihnout. Na jedné straně je možné zaznamenat pozitivní vývoj těchto sub-indikátorů:

- pokles počtu rozvodů na 100 sňatků,
- prodloužení střední délky života,
- pokles podílu úmrtí na nemoci oběhové soustavy a novotvary.

Relativně negativní vývoj se naopak může jevit u následujících sub-indikátorů:

- stěhování obyvatel mimo zájmové okresy,
- stárnutí populace,
- nárůst podílu narozených dětí s váhou do 2 500 g,
- nárůst podílu samovolných potratů na všech potratech,
- mírný nárůstem kojenecké úmrtnosti.

Nepříznivý trend vývoje některých demografických determinant se projevil i v hodnotách KI. Mezi roky 2006 a 2016 došlo ke snížení hodnot KI u všech okresů mimo Havlíčkův Brod, Jihlavu a Ústí nad Labem. Z výsledků analýz jasně vyplývá, že ačkoliv v řadě sub-indikátorů dochází v čase k jejich zlepšení, mezi jednotlivými okresy

stále přetrvávají značné disparity. Výsledky dokazují, že sledování stavu a změn demografických, ekonomických nebo sociálních indikátorů na nižší regionální úrovni je z pohledu kvality zdravotního kapitálu obyvatel významné, neboť tato znalost umožňuje lépe formovat sociálně a zdravotně odpovědnou politiku (Khreis et al. 2016; Hübelová et al., 2018). Je známo, že změny demografického chování jsou ve vzájemném vztahu se změnami ekonomické a sociální povahy (Lakes et al., 2014). Informace o vývoji a současném stavu faktorů zdraví a zdravotního stavu obyvatelstva jsou elementární podmínkou pro tvorbu veřejných politik a pro rozhodování na úrovni státní správy a samosprávy. Zdraví a zdravotní stav populace jsou důležitou dimenzí udržitelného rozvoje a konkurenceschopnosti regionů (EC, 2014; Marmot, 2017).

Literatura

- [1] ANTOŠOVÁ, D., KODL, M., (2014). *Zpráva o zdraví obyvatel České republiky*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví České republiky. ISBN 978-80-85047-49-3.
- [2] BARTON, H., GRANT, M., (2006). A Health Map for the Local Human Habitat. *The Journal for the Royal Society for the Promotion of Health*, vol. 126, no. 6, pp. 252-253. ISSN 1466-4240. DOI 10.1177/1466424006070466.
- [3] BERMAN, J. D., FANN, N., HOLLINGSWORTH, J. W., PINKERTON, K. E., ROM, W. N., SZEMA, A. M. et al., (2012). Health Benefits from Large-Scale Ozone Reduction in the United States. *Environmental Health Perspectives*, vol. 120, no. 10, pp. 1404-1410. ISSN 1552-9924. DOI 10.1289/ehp.1104851
- [4] BURCIN, B., (2007). Úmrtnost. In Fialová, L. *Populační vývoj ČR 2001–2006*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 978-80-7419-024-7.
- [5] CASTAGNA, A., FURIA, D., RAFFAELLA, M., MATTOSCIANO, (2013). Demographics and health in the EU27 development process. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, vol. 93, pp. 704-708. ISSN 1877-0428. DOI 10.1016/j.sbspro.2013.09.265.
- [6] ČSÚ., (2016). *Demografická ročenka okresů - 2006 až 2015*. [online]. [cit. 2019-01-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-okresu-2006-az-2015>
- [7] ČSÚ., (2017). *Demografická ročenka okresů - 2007 až 2016*. [online]. [cit. 2019-01-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-okresu-2007-az-2016>
- [8] ČSÚ., (2018a). *Ročenky*. [online]. [cit. 2019-01-14]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/rocenky_souhrn
- [9] ČSÚ., (2018b). *Veřejná databáze*. [online]. [cit. 2019-01-26]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_afz=uziv-dotaz#
- [10] DRBAL, C., (2008). *Budoucnost zdraví a zdravotnictví*. Praha: Nakladatelství ČVUT. ISBN 80-86729-39-7.
- [11] EC, (2014). *Priority na rok 2014–2020*. [online]. [cit. 2019-02-28]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/cs/policy/how/priorities
- [12] ELO, I. T., (2009). Social class differentials in health and mortality: Patterns and explanations in comparative perspective. *Annual Review of Sociology*, vol. 35, pp. 553-572. ISSN 0360-0572. DOI 10.1146/annurev-soc-070308-115929.
- [13] FRASER, S. D. S., GEORGE, S., (2015). Perspectives on differing health outcomes by city: Accounting for Glasgow's excess mortality. *Risk Management and Healthcare Policy*, vol. 8, pp. 99-110. ISSN 1179-1594. DOI 10.2147/RMHP.S68925.
- [14] HÜBELOVÁ, D., (2014). Regional Disparities of the Human Resources Quality of the Czech Republic in the Context of Demographic and Economic Development. *Geographia Cassoviensis*, vol. 8, no. 1, pp. 34-49. ISSN 1337-6748.
- [15] HÜBELOVÁ, D., KOZUMPLÍKOVÁ, A., JADCZAKOVÁ, V., ROUSOVÁ, G. 2018. Spatial differentiation of selected health factors of the South Moravian Region population. *Geographia Cassoviensis*, vol. 12, no. 1, pp. 34-52. ISSN 1337-6748.
- [16] KHRIS, H., WARSO, K. M., VERLINGHIERI, E., GUZMAN, A., PELLECUER, L., FERREIRA, A. J. et al., (2016). The health impacts of traffic-related exposures in urban areas: Understanding real effects, underlying driving forces and co-producing future directions. *Journal of Transport & Health*, vol. 3, no. 3, pp. 249-267. ISSN 2214-1413. DOI 10.1016/j.jth.2016.07.002.
- [17] KOREC, P., MAČANGA, M., SOPKULIAK, A., (2011). Regionálna konkurencieschopnosť v kontexte globalizácie, novej ekonomickej geografie a inovačných procesov. *Geographia Cassoviensis*, vol. 5, no. 2, pp. 57-66. ISSN 1337-6748.
- [18] LAKES, T., BRÜCKNER, M., KRÄMER, A., (2014). Development of an environmental justice index to determine socio-economic disparities of noise pollution and green space in residential areas in Berlin. *Journal of Environmental Planning and Management*, vol. 57, no. 4, pp. 538-556. ISSN 0964-0568. DOI 10.1080/09640568.2012.755461
- [19] MARMOT, M., (2017). Social justice, epidemiology and health inequalities. *European Journal of Epidemiology*, vol. 32, no. 7, pp. 537-546. ISSN 0393-2990. DOI 10.1007/s10654-017-0286-3

- [20] MATTHEWS, R. J., SMITH, L. K., HANCOCK, R. M., JAGGER, C., SPIERS, N. A., (2005). Socio-economic factors associated with the onset of disability in older age: a longitudinal study of people aged 75 years and over. *Social Science & Medicine*, vol. 61, no. 7, pp. 1567-1575. ISSN 0277-9536. DOI 10.1016/j.socscimed.2005.02.
- [21] MELOUN, M., MILITKÝ, J., (2012). *Interaktivní statistická analýza dat*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2173-9.
- [22] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ L., (2011). *Atlas of Socio-spatial Differentiation of the Czech Republic*. Prague: Nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-1889-0.
- [23] PINTO, D. A., GLATTSTEIN-YOUNG, G., MOHAMED, A., BLOCH G., LEUNG, F. R. H., GLAZIER, R. H., (2016). Building a Foundation to Reduce Health Inequities: Routine Collection of Sociodemographic Data in Primary. *The Journal of the American Board of Family Medicine*, vol. 29, no. 3, pp. 348-355. ISSN 1557-2625.
- [24] ROBINE, J. M., JAGGER, C., MATHERS, C. D., CRIMMINS, E. M., SUZMAN, R. M., (2003): *Determining Health Expectancies*. Chichester UK: Wiley. ISBN 978-2-87812-388-3.
- [25] SHKOLNIKOV, V. M., ANDREEV, E. M., LEON, D. A., McKEE, M., MESLÉ, F., VALLIN, J., (2004). Mortality Reversal in Russia The story so far. *Hygiea Internationalis an Interdisciplinary Journal for the History of Public Health*, vol. 4, no. 1, pp. 29-80. ISSN 1403-8668.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu „Index zdravotního stavu jako nástroj pro podporu rovnosti a odstraňování regionálních disparit v České republice“ s registračním číslem 2019/017 podpořeného Interní grantovou agenturou Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-90

THE GEOGRAPHIC CONCENTRATION OF CANCER CASES AND THE CENTERS OF ITS PREVENTION

Geografická koncentrace výskytu malignit a center jejich prevence

JANA ROZMARINOVÁ

Katedra veřejné ekonomie | *Department of Public Economics*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 450924@econ.muni.cz

Annotation

Monitoring of population health is an important indicator of regional development. The paper deals with the incidence of cancer cases in Czech population, the differences in individual regions are shown and discussed in relation to the health policy and target prevention programs. The aim of this contribution is to map cancer incidence from the perspective of the regions and to map activities at central and regional level, which aimed at the prevention issues. Data and Methods: Epidemiology analysis is based on data from the Czech National Cancer Registry and the associated portal svod was especially needed for the regional issue of the cancer incidence. It was found that the issue of differences in the incidence of the particular types of cancer among individual regions is not a negligible one. e.g. Plzeňský region is an absolute leader in the incidence of colorectal cancer. We also mapped prevention activities in the Czech Republic in relation to the availability of special screening centres in individual regions.

Key words

regions of the Czech Republic, cancer incidence, health policy,

Anotace

Sledování zdravotního stavu obyvatelstva je důležitým ukazatelem regionálního rozvoje. Příspěvek se zabývá incidencí případů rakoviny v české populaci, rozdíly v jednotlivých regionech jsou uvedeny a diskutovány ve vztahu k programům zdravotní politiky a cílové prevence. Cílem příspěvku je zmapovat výskyt rakoviny z pohledu regionů a zmapovat aktivity na centrální a regionální úrovni, které jsou zaměřeny na problematiku prevence. Data a Metody: Analýza epidemiologie se opírá o data národního onkologického registru a přidružené aplikace „svod“, která byla využita zejména k regionálnímu pohledu na výskyt rakoviny. Bylo například zjištěno, že Plzeňský kraj v České republice absolutním lídrem v incidenci případů rakoviny střev. V rámci zkoumané problematiky jsme mapovali jednotlivé preventivní aktivity v České republice ve vztahu k dostupnosti specializovaných screeningových center v jednotlivých regionech.

Klíčová slova

kraje České republiky, incidence malignit, zdravotní politika

JEL classification: O12, X12

1. Introduction

Cancer incidence is part of the population health even that the traditional concerns about access to primary and hospital care continue to dominate health policy. The premature morbidity and mortality due to serious diseases is an important demographic factor which undoubtedly has socio-economic impacts.

The concentration of the health policy to the preventive intervention of cancer should not be inferior. We focus on the cancer's impact on public health disparities and study cancer incidence as an indicator of health status among the regions of the Czech Republic, which can bring a clear message that appropriate health care policy aimed at regions should be applied. Epidemiologic studies analyse the distribution and determinants of health and disease and is an important part of public health. The aim of this paper is to point out the main problems and differences

among regions in the Czech Republic. Such a data can be useful in making decisions to address target populations, and to influence policy makers and the public.

2. Theoretical frame

The health of the population is one of the most important indicators for the regional development (Pavlík, 2015), State of the health of the population is essential for the reproductive process and the development of employment potential and thus for overall economic growth (Somerlíková, 2015). Generally, the quality of health of the population is one of the most important indicators of complex links between demographic, socio-economic, environmental and political processes (Dzúrová, 2000). The extension of malign illnesses has become an important part of it.

Within regions, in the literature there often mapped, for example, distinctive differences in the approach to primary care (Gusmano, Weisz, Rodwin, 2014). But the incidence of a particular diagnosis is also important. Study of the geographical distribution of cancer is a being performed to obtain its causation and determine the incidence of different types of cancer in different parts of particular areas (McNamara, 2017; Muir, 1991; Randi, 2006; Youlden, 2008; Baade, 2009; Bray, 2005). In general rising trend of cancer is a public health problem all over the world, the Czech Republic is not an exception. Currently, malignant tumours are responsible for 12 per cent of the deaths worldwide, according to WHO estimates, cancer now causes more deaths than all coronary heart disease or all stroke. Previous studies have documented significant variations in cancer incidence rates across countries. However, no research has examined the pattern among the Czech regions.

What is even more serious problem is that in comparison with other countries the Czech Republic suffer from the alarmingly growing cancer burden of the Czech population (Ferlay, 2012). Moreover, the Czech Society for Oncology and the Institute Biostatistics and Analyses of the Masaryk University repeatedly point out that problem. Each year in the Czech Republic (total population of over 10.5 million), more than 77,000 people are diagnosed with cancer and nearly 28,000 dies from it (Dušek, 2010). As it concerns e.g. colorectal cancer, the international comparison shows that the Czech Republic ranks among the most affected countries (Ferlay, 2012). The overall incidence of individual types of cancer is shown in fig. 1 and fig. 2.

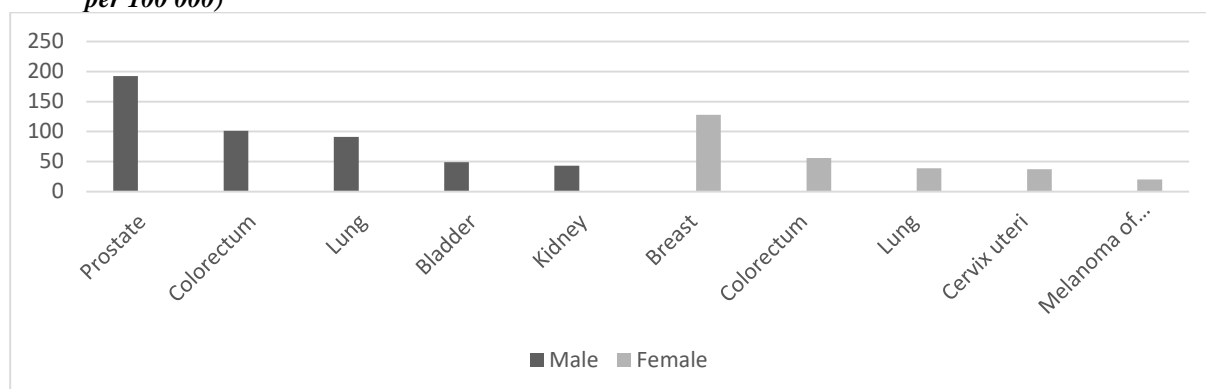
The overall incidence (mortality) of the individual types of cancer are shown in graph 1 and graph 2.

The cancer incidence list is topped by prostate (192,6) and colorectum (101) and lung (91) cancer at men. For women the leader is cancer of breast (128), colorectum (56) and lung (39) see Fig. 1. The values are reported per 100 000 inhabitants.

The mortality list differs substantially at both sexes. For men: lung (76), colorectum (50), prostate (41), pancreas (24), kidney (17,5) and for women lung (30), breast (27), colorectum (24), pancreas (17,9), ovary at the fourth place.

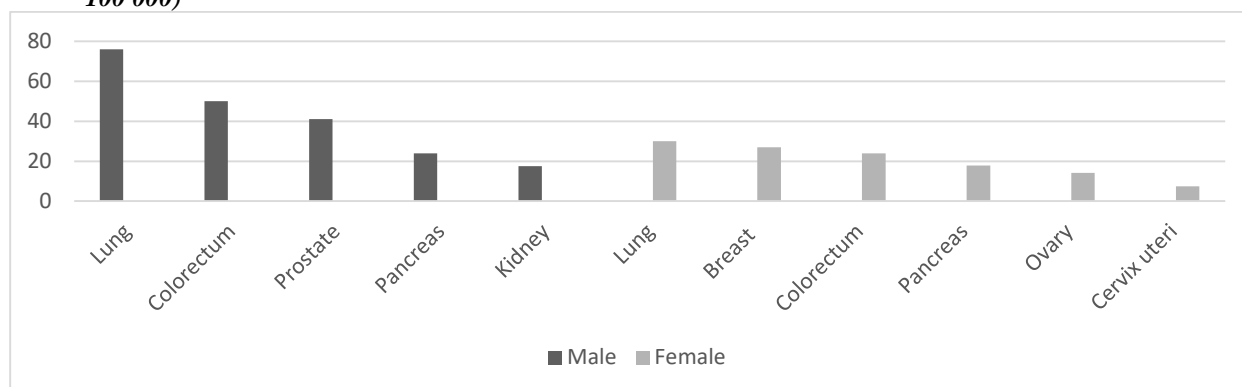
To understand the Czech context, it is important to note here that the Czech Republic is divided into 14 regions (respectively in thirteen regions and the region of capital city Prague). This division is enacted according to the Act no. 129/2000 Coll. (Law on Regions) and replaced the older administrative units seventy -six districts and is in accordance with the European Charter of Local Self-Government (Radvan et al, 2018).

Fig. 1: Estimated incidence by cancer in the Czech Republic, Female and Male, all ages in 2018 (no of cases per 100 000)

Source: Own processing, based on data

Fig. 2: Mortality by cancer in The Czech Republic, Female and Male, all ages in 2018 (no of cases per 100 000)

Source: Own processing, based on data European Commission

The relative profile of most prevalent cancer types (breast cancer in women, prostate cancer in men, colorectal and lung cancer in both sexes) corresponds to the outcomes of most recent European epidemiology summaries (Ferlay, 2012) and furthermore in agreement with international reports, lung cancer is the most frequent cause of death from cancer.

3. Methodology

To map and discuss the epidemiologic trends of incidence of the main types of cancer in the Czech Republic with emphasis on the regional differences were used data of Institute of Health Information and Statistics (UZIS) of the Czech Republic, an affiliated application “SVOD”. The data for UZIS is provided by the national oncologic register, which is operated under The Czech Society for Oncology (CSO). The list of accredited mammography screening centres in the Czech Republic sorted by the region was used, the data about the ordering periods were available on the website of the screening program. Cancer incidence and mortality among males and females are performed in ASR (W), world age-standardized incidence rate (number of newly diagnosed in case of incidence and number of died in case of mortality per 100 000 inhabitants). Our aim is to map the differences in incidence among the regions of the Czech Republic. E.g. for the colorectum incidence the code dg. C18 – C 21 was selected. From the list of cancer incidence, we excluded lung cancer for its specific. Moreover, the distribution of specialized screening centers in relation to existing screening programs in the Czech Republic was mapped to find if there are substantial differences in approach to prevention. With the epidemiological data accessible (which the National oncologic register manages), the cancer burden in the Czech Republic can be assessed throughout the population and for individual regions.

4. Results

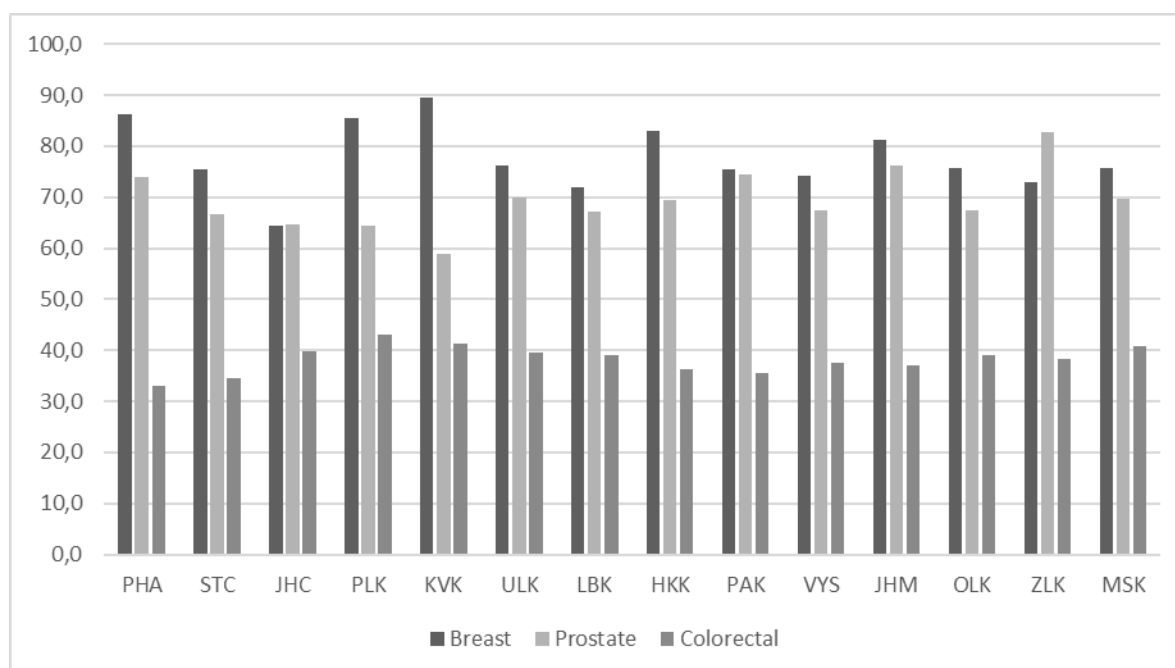
Our results show that the incidence of diagnosis differs across the regions, e.g. the healthiest regions seems to be Prague in case of colorectal cancer, but on the other hand, the Prague, together with the Královéhradecký Region hold unfavourable pace when concerning the breast cancer. The Plzeňský Region is a sad leader of Colorectal cancer incidence, followed by the Karlovarský and the Moravskoslezský Regions.

Tab. 1: Cancer incidence in particular regions, 2016 – 2018 (no of cases per 100 000 inhabitants)

Region	PHA	STC	JHC	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JHM	OLK	ZLK	MSK
Breast	86.2	75.5	64.4	85.6	89.6	76.1	72.0	83.0	75.5	74.3	81.3	75.8	73.0	75.8
Prostate	74.0	66.5	64.6	64.5	58.9	69.8	67.2	69.4	74.4	67.4	76.2	67.5	82.8	69.6
Colorectal	33.0	34.7	39.7	43.2	41.3	39.5	39.0	36.3	35.6	37.4	37.0	39.0	38.2	40.8

(Abbreviations of regions: PHA – Praha, STC – Středočeský, JHC – Jihočeský, PLK – Plzeňský, KVK – Karlovarský, ULK – Ústecký, LBK – Liberecký, HKK – královéhradecký, PAK – Pardubický, VYS – Vysočina, JHM – Jihomoravský, OLK – Olomoucký, ZLK – Zlínský, MSK – Moravskoslezský)

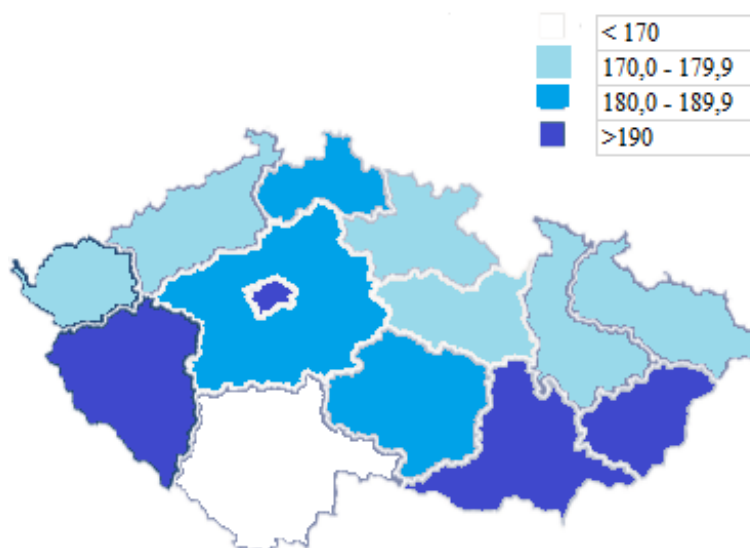
Source: Own processing, based on data

Fig. 3: Cancer incidence in particular regions, 2016 – 2018 (no of cases per 100 000 inhabitants)

Source: Own processing, based on data

The highest incidence of Breast cancer is in Karlovarský, Prague, and Plzeňský region. Zlínský region suffers from the prostate cancer incidence at most, the Jihomoravský and Pardubický regions immediately follow.

The cumulative incidence numbers of colorectal, breast and prostate are shown in the fig. 4. Regions with the highest incidence are Praha, Plzeňský, Jihomoravský and Zlínský. Our results point out the problem that differences in the incidence of the cancer, no matter if types or overall are not negligible and these should, therefore, be taken into account when planning the prevention plan no matter if primary or secondary one.

Fig. 4 Cancer incidence in the Czech Republic Σ colorectal, breast, prostate per 100 000 in individual regions, 2016 – 2018

Source: Own processing, based on data

Activities aimed at the prevention

Concerning the prevention activities at the national level, we should remind two important strategic documents. The first programme of the Czech Government at the national level is the “Health for All in the 21st Century” programme (hereinafter only “Health 21”) concerning the long-term programme of improvement of the population

health status. The outcome of this programme for the regional level is the recommendation given to presidents of regions that they should use this programme in preparing and implementing health policy projects at the regional level. Health 21 is followed up by “Health 2020” – the national strategy of health protection and promotion and disease prevention. It is a framework summary of measures to enhance public health in the Czech Republic. Health 2020 is a framework health programme of the European health policy aiming to improve population health significantly, decrease inequalities in the accessibility of health care and ensure such health care systems that will provide universal, equal and sustainable health care of high quality. The Czech government recommended the regions of the Czech Republic that they should implement Health 21 and Health 2020 in preparing similar documents within their regional health policies. Individual strategic documents of the regions were evaluated concerning the two above mentioned conceptual strategic documents. However, both programs focus on general goals.

Regarding the cancer target prevention practice, in the Czech Republic the inhabitants can up to two years visit a general practitioner, from 50 to 55 years once a year, from 55 years every two years a test for faecal occult blood, women once a year should visit a gynaecologist and women from 45 years of age every two years preventive mammography examination, more often when a positive family history or other risk factor is present. It is estimated that only 50 % of women utilize the possibility of mammographic screening. An important part of prevention is special screening programs, there are 3 specialised screening programs, the cervical cancer screening, Breast cancer screening, and the colorectal screening.

Cervical Cancer Screening Programme

The program was introduced in 2008 with the aim, a network of 37 accredited laboratories was established, ensuring availability across the Czech Republic. The programme is equipped with information support provided by the Institute of Biostatistics and Analyses of the Masaryk University (the Institute also runs the Cervical Cancer Screening Registry). The programme has the ambition to decrease cervical cancer incidence rates in the Czech Republic to values comparable with those reported by countries with advanced health care systems.

Breast Cancer Screening Programme (BCS)

Since September 2002, the Czech Republic has joined most European countries and has launched nationwide mammography screening, allowing women aged 45-69 to undergo regular preventive examinations, with the aim of increasing the proportion of early disease detection in the population. Early detection of breast cancer can find lesions for which treatment is more effective and generally more favourable for the quality of life. In the further development of the program, the upper age limit was abolished, mammography screening is covered by public health insurance for all women aged 45 years and above

Screening centres for the early breast cancer detection are represented in all the regions, see the tab.4., the centres passed the accreditation process and its activity is continuously monitored according to the relevant rules. Numbers of the centres are adequate to the population share, the waiting time (min, max, and average) and the waiting time for the screening test do not differ significantly.

Tab. 4: Special centres for the prevention

Region	PHA	STC	JHC	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JHM	OLK	ZLK	MSK
BCS	11	5	3	5	2	4	3	6	3	5	7	6	4	8
MIN BCS	2	2	1	3	25	3	5	3	7	2	2	1	2	7
MAX BCS	45	30	10	16	25	20	30	29	10	22	40	15	14	22
AV BCS	15	35	4	7	25	12	14	13,5	6,6	6,6	16	6	6	16
Colorectal	48		11	11	8	12	10	13	8	11	21	13	10	26

BCS – mammographic centres, Colorectal – prevention of cancer of colorectum

Source: Own processing, based on data

In tab.4 we show the special mammographic centres in the Regions of the Czech Republic. There are from 11 (Prague) to 2 (Královeský) special centres in the regions with the waiting time from 2 to 45 days. The contacts for all accredited mammography screening centres in the Czech Republic are well available at the website.

Colorectal Cancer Screening Programme (CCS)

The third screening program is the colorectal cancer screening; it is a nationwide program as the previous two, launched under the Czech Ministry of Health. Qualified colonoscopy examinations at accredited screening centres are provided, these centres are monitored and checked according to the rules of the programme. Two independence

organizations are responsible for it. The Board of Colorectal Cancer Screening at the Czech Gastroenterological Society and Colorectal Cancer Screening Committee at the Czech Ministry of Health are the organizations. The accredited centres are represented in all regions (tab. 4.). Note is that data about time availability of colorectal screening is not available. For the region, PHA and STC one number was available for both regions together.

What is common to these forms of screening is that since 2014 the citizens have been invited by their health company to preventive examinations. The Czech Republic was criticised by the European Union not to perform inviting to the screening before 2014.

Tab.5: Screening programs in the Czech Republic - summary

Screening	Type	Status	Eligible age in year (from/ to)	
Cervical	Non-population based	Nationwide	25	69
Breast cancer	Non-population based	Nationwide	45	69
Colorectal cancer	Non-population based	Nationwide	50	

Source: Own processing, based on data

Prostate screening – Is it a path?

In some countries, it is already obvious to lead a program for the prevention of prostate cancer. However, the benefits of it remain unproven. There is currently no convincing evidence that this kind of screening improves mortality. The limitations include potential adverse health effects associated with false positive and negative results, which is presently a significant and not desirable effect of screening. “The American College of Preventive Medicine concludes that there is insufficient evidence to recommend routine population screening” (Lim, 2008).

5. Conclusion

Through the analysis, we identified regions with a higher rate of particular types of cancer, the differences are not negligible. Disparities of this health indicator among the regions of the Czech Republic can bring a clear message that appropriate research and health policy aimed at more problematic regions could be needed. An interpretation of the disparities is that the data show a need for more targeted regional prevention. The practice of using health data to manage public health planning efforts would not be new but comprehensive planning for cancer prevention and control is limited.

What is not less important is the existence of the cancer-preventing programs is the informational support of it. On the other hand, public preventive programs are not the only way, how to prevent cancer and improve the health status of the population. Data of word preventive centres shows that the prevention of some types of cancer produces limited benefits (e.g. screening of prostate cancer). Therefore, all related factors need to be considered. The second and very important way is promoting healthy lifestyles, nutrition has undoubtedly a major impact (in case of the cancer of the lung may be the most significant). There is a need for effective communication of cancer prevention issues to the lay public. Future research and activities included identifying and analysing relevant data to develop a state cancer control plan would be needed. In the author’s opinion the comparison of the cure at an early stage of cancer in the individual regions could be a new incentive to research. This issue can substantially differ among the regions and can affect the mortality. Such a research is challengeable for the Czech strategy of decreasing cancer mortality.

Literature

- [1] BAADE, P. D., YOULDEN, D. R., & KRNIACKI, L. J., (2009). International epidemiology of prostate cancer: geographical distribution and secular trends. *Molecular nutrition & food research*, vol. 53, no. 2, pp 171-184. DOI 10.1002/mnfr.200700511.
- [2] BAUM, F., et al., (2016). *The new public health*. Oxford University Press, 2016. ISBN 10-0195515528.
- [3] BRAY, F., LOOS, A. H., OOSTINDIER, M., WEIDERPASS, E., (2005). Geographic and temporal variations in cancer of the corpus uteri: Incidence and mortality in pre-and postmenopausal women in Europe. *International journal of cancer*, vol. 117, no. 1, pp 123-131. DOI 10.1002/ijc.21099.
- [4] DURDISOVÁ, J., (2005). *Ekonomika zdraví*. Praha: Oeconomica. ISBN 80-245-0998-9.
- [5] DUŠEK, L., (2009). *Czech cancer care in numbers 2008-2009*. Praha: Grada Publishing. ISBN 8024732440.
- [6] DZÚROVÁ, D., (2000). Mortality differentials in the Czech Republic during the post-1989 socio-political transformation. *Health & Place*, vol. 6, no. 4, pp 351-362. ISSN 1353-8292. DOI 10.1016/S1353-8292(00)00016-2.

- [7] FERLAY, J., SOERJOMATARAM, I., ERVIK, M., (2012). *Cancer Incidence and Mortality*. Lyon, France: International Agency for Research on Cancer; IARC CancerBase No. 11 [cited 2 February 2019]. Available from: <http://globocan.iarc.fr>.
- [8] GELLAD, Z. F., PROVENZALE, D. (2010). Colorectal cancer: national and international perspective on the burden of disease and public health impact. *Gastroenterology*, vol. 138, no. 6, pp 2177-2190. DOI 10.1053/j.gastro.2010.01.056.
- [9] GUSMANO, M. K., WEISZ, D., RODWIN, V. G., LANG, J., QIAN, M. (2014). Disparities in access to health care in three French regions. *Health Policy*, vol. 114, no. 1, pp 31-40. DOI 10.1016/j.healthpol.2013.07.011.
- [10] LIM, L. S., SHERIN, K. Prevention Practice Committee, (2008). Screening for prostate cancer in US men: ACPM position statement on preventive practice. *American journal of preventive medicine*, vol 34, no. 2, pp 164-170. DOI 10.1016/j.amepre.2007.10.003.
- [11] McNAMARA, C. L., BALAJ, M., THOMSON, K. H., EIKEMO, T. A., SOLHEIM, E. F., BAMBRA, C., (2017). The socioeconomic distribution of non-communicable diseases in Europe: Findings from the European Social Survey (2014) special module on the social determinants of health. *European Journal of Public Health*, vol. 27, no. 1, pp. 22-26. ISSN 1101-1262. DOI 10.1093/eurpub/ckw222.
- [12] MUIR, C. S., NECTOUX, J., & STASZEWSKI, J. (1991). The epidemiology of prostatic cancer: geographical distribution and time-trends. *Acta oncologica*, vol. 30, no. 2, pp 133-140. DOI 10.3109/02841869109092336.
- [13] PAVLÍK, I., HUBELOVÁ, D., HORÁK, M., & SOMERLÍKOVÁ, K. (2015). *Význam onemocnění lidí a zvířat při rozvoji regionů*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7509-138-3.
- [14] RADVAN et al. (2018). Challenges of the Implementation of the European Charter of Local Self-Government in Czech Legislation. *Lex Localis-Journal of Local Self-Government*, vol. 16, no. 4. DOI 10.4335/16.4.895-906(2018) .
- [15] RANDI, G., FRANCESCHI, S., & LA VECCHIA, C. (2006). Gallbladder cancer worldwide: geographical distribution and risk factors. *International journal of cancer*, vol. 118, no. 7, pp 1591-1602. DOI 10.1002/ijc.21683.
- [16] REGIONÁLNÍ PŘEHLEDY. (n.d.). Retrieved March 1, 2019, from <http://www.svod.cz/analyse.php?modul=regionprehled#>.
- [17] REPUBLIKY, M. Z. Č. (2014). Zdraví 2020–Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí. Vyd. Ministerstvo zdravotnictví ČR, Palackého náměstí, 4(128), 01. [online]. [cit. 2019-02-03]. Dostupné z: https://www.mzcr.cz/Verejne/dokumenty/zdravi-2020-narodni-strategie-ochrany-a-podpory-zdravi-a-prevence-nemoci_8690_3016_5.html.
- [18] SIPPONEN, P., & GRAHAM, D. Y. (2007). Importance of atrophic gastritis in diagnostics and prevention of gastric cancer: application of plasma biomarkers. *Scandinavian journal of gastroenterology*, vol. 42, no. 1, pp 2-10. DOI 10.1080/00365520600863720.
- [19] World Health Organization. Global health observatory data repository. 2011. Number of deaths (World) by cause. Available from: <http://apps.who.int/gho/data/node.main.1?lang=en>.
- [20] YOULDEN, D. R., CRAMB, S. M., & Baade, P. D. (2008). The International Epidemiology of Lung Cancer: geographical distribution and secular trends. *Journal of Thoracic Oncology*, vol. 3, no. 8, pp 819-831. DOI 0.1097/JTO.0b013e31818020eb.

This research is supported by the Masaryk University internal grant no. MUNI/A/1103/2018 Hodnocení zdravotnických technologií.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-91

OD SOCIÁLNÍCH INOVACÍ K ADVOKACII (SE ZAMĚŘENÍM NA MĚSTO BRNO)**From social innovations to advocacy (focusing on the city of Brno)****MIRKA WILDMANNOVÁ****KRISTÝNA ZÁRUBOVÁ**

Katedra veřejné ekonomie | *Department of Public Economics*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: mirkaw@econ.muni.cz, tyna.zarubova@gmail.com

Anotace

Sociální inovace slouží k eliminaci rozdílů ve společnosti, proto je jejich cílem ovlivňovat a korigovat sociální změny. Zahrnují nové metody, služby nebo přístupy k řešení problému než ty současně zavedené a slouží ke zkvalitnění a zlepšení sociálního prostředí. Sociální inovace mají zásadní význam pro ekonomický a sociální rozvoj společnosti. Advokacie je činnost, která se snaží ovlivňovat politická, ekonomická či sociální rozhodnutí s cílem pozitivní změny politiky, postupů nebo postojů a spočívá v přímém přístupu k rozhodovatelům na různých úrovních. V České republice je zavádění sociálních inovací podpořeno projekty z Evropského sociálního fondu. Cílem příspěvku je zjistit možnosti fungování advokačních nástrojů podporujících sociální inovace možnosti fungování a implementace do veřejných politik v České republice. Výzkum byl postaven na dotazníkovém šetření týkajícím se implementace advokační práce u vybraných realizátorů a žadatelů o podporu z Evropského sociálního fondu, a to se zaměřením na realizovaný projekt Magistrátu města Brna. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že advocacy má své místo v inovačních projektech a další podpora a rozvoj tohoto nástroje je žádoucí. Limity, které subjekty aktuálně řeší, souvisí zejména s omezenými kapacitami, finanční náročností a doposud relativně nízkou znalostí nástrojů, které v rámci advocacy mohou využívat.

Klíčová slova

sociální inovace, advokační proces, veřejná politika, advokační práce

Annotation

Social innovation serves to eliminate differences in society, so their goal is to influence and correct social change. They include new methods, services or approaches to problem solving than those currently introduced and serve to improve and improve the social environment. Social innovation is crucial for the economic and social development of society. Advocacy is an activity that seeks to influence political, economic or social decisions with to a positive change in policy, practice or attitude and involves direct access to decision makers at different levels. In the Czech Republic, the introduction of social innovation is supported by projects from the European Social Fund. The aim of the paper is to find out the possibilities of advocacy tools supporting social innovation possibilities of functioning and implementation into public policies in the Czech Republic. The research was based on a questionnaire survey on the implementation of advocacy work for selected implementers and applicants for support from the European Social Fund, focusing on the project of the City of Brno. The survey showed that advocacy has its place in innovation projects and further support and development of this tool is desirable. The limits currently being addressed by the entities are mainly related to the limited capacities, financial demands and relatively low knowledge of the tools they can use in the advocacy.

Key words

social innovation, advocacy process, public policy, advocacy

JEL classification: D64, H43, O22, O35

1. Úvod

Sociální inovace jsou poměrně starším fenoménem, avšak do popředí pozornosti a diskusí se začaly dostávat až v posledních letech. Hlavním důvodem byla snaha pomoci podnikům vytvářet nová pracovní místa (především pro marginalizované skupiny) a přispět tak k udržitelnému růstu, posilovat konkurenceschopnost kreativním a humánním způsobem. V éře narůstajících sociálních problémů, jako je např. chudoba, stárnutí populace, se musí evropské státy mobilizovat a hledat inovační a kreativní řešení, které by pomohly podpořit hospodářský růst (Les Reperes de l' Avenir, 2012, Wildmannová, 2018). Inovace a to nejen sociální, jsou považovány za teritoriální jev. Významné inovace vznikají na regionální úrovni, a to především díky specifickým rysům a jedinečnému regionálnímu prostředí (Žitek, Klímová, 2018).

Z ekonomického hlediska mají sociální inovace „zásadní význam pro ekonomický a sociální rozvoj, a tedy společenský blahobyt. Jejich realizace zatím do značné míry závisí na veřejné podpoře, zejména v méně rozvinutých zemích. Tato podpora představuje inovační poptávku (tzv. inovační poptávku shora) a podílí se tedy významně na výkonnosti inovačního systému. Jeho druhou stranu představuje inovační nabídka, tj. samotné inovační subjekty (inovátoři) a jejich projekty, tj. inovační aktivity, výstupy, výsledky a dopady. Při zasazení inovační podpory do širšího kontextu je konečným cílem hospodářské a sociální politiky na makro úrovni zvýšení společenského blahobytu obyvatel, a to v komplexním pojetí, tj. přesahujícím tradiční omezení na ekonomickou výkonnost (beyond GDP).“ (Kadeřábková a Saman, 2013)

Popov, Omonov a Veretennikova (2016) konstatují, že „za posledních 40 let došlo díky sociálním inovacím k významným změnám ve světovém dění, které ovlivnily nejen sociální a ekonomické, ale i kulturní a environmentální sféry aktivit“. Rovněž poskytují přehled nejzajímavějších světových sociálních inovací včetně výsledků jejich realizace, mezi které patří například participativní rozpočtování, bangladéšská Gramen Bank pro chudé obyvatele, Greenpeace, hnutí Fairtrade nebo The open University ve Velké Británii, která používá širokou škálu technik distančního učení.

Pokud jsou při realizaci ambice měnit větší či menší systémy, je zásadní využívat inteligentní partnerství, lobbování nebo nové technologie (European Commission, 2018). V případě, že je nabídka inovačních řešení přiměřená, ale poptávka po nich nízká, pak se prioritou stává právě advocacy.

Ve zdravé demokracii by měly být vládní procesy informovány o názorech občanské společnosti. Advocacy je způsobem, jak mohou být tyto názory předkládány. Advocacy je jednoduše proces ovlivňování lidí za účelem změny. Týká se vytváření politických změn – a to jak v politice, tak v chování.

Advocacy je „strategie, která je využívána po celém světě nevládními organizacemi, aktivisty či dokonce samotnými tvůrci politik za účelem ovlivnění a prosazování politik“ (Sprechmann a Pelton, 2001). Netýká se jen vytvoření nebo reformování politiky, ale také efektivní implementace a prosazení těchto politik. Policy advocacy je orientovaná na řešení (O'Connell, 2015). Na místo řešení problému jedné osoby v konkrétním čase nebo zvyšování povědomí o problému se v rámci policy advocacy analyzují příčiny problému a vyvíjejí řešení, která vytvářejí udržitelné a trvalé změny.

Advocacy je utvářena v různých státech politickou kulturou, sociálními systémy a ústavním rámcem zemí, ve kterých je uplatňována (Samuel, 2007). Avšak důvěryhodnost advokačních pracovníků závisí na jejich vztahu s veřejností a rovněž na vnímání toho, co představuje žádoucí společenskou změnu. Proto je v širším pojetí advocacy úspěšná, pokud zahrnuje jeden ze tří prvků: budování kapacit, rozšíření politických horizontů a myšlení nebo samotný přímý politický dopad. Tento širší přístup může pomoci při reálnějším vnímání efektu vlastní advokační práce a očekávání, které není negativně ovlivněno stanovením nereálného cíle přímého dopadu. Pravděpodobnějším cílem je tedy dosažení politického vlivu spíše než přímého dopadu. Rovněž Transparency International (Figari a Kelso, 2013) definuje cíl advocacy jako změnu politiky, postupů a postojů. Navzdory předsudkům však advocacy nemusí být konfrontační (Sprechmann a Pelton, 2001). Cílem advocacy je změna politiky, legislativy nebo regulací (O'Connell, 2015). Přestože se jedná zejména o změnu legislativních mechanismů, advocacy se často snaží ovlivňovat politiku na úrovni rozhodování, tedy u veřejných činitelů, státních úředníků, volených zástupců či zákonodárců. Avšak nezbytně musí zahrnovat zapojení občanů, aby měly i místní komunity příležitost aktivně se podílet na provádění změn ve společnosti.

1.1 Cíl a metodologie

Cílem příspěvku je zjistit možnosti fungování advokačních nástrojů podporujících sociální inovace a možnosti fungování a implementace do veřejných politik v České republice, se zaměřením na projekt podaný Magistrátem města Brna. Pro účely této práce byla k projektu Magistrátu města Brna vybrána organizace Česká asociace pečovatelské služby, z.s.. Obě tyto instituce realizují inovační projekt v rámci výzvy 024 OPZ (Operační program

zaměstnanost) a byly porovnány se dvěma organizacemi, které jsou aktuálně ve fázi příprav projektového záměru ve výzvě 082 OPZ.

Ve výzvě 024 OPZ, kde aktuálně běží realizace projektů, nebyla pro žadatele stanovena podmínka implementace advokační strategie do projektového záměru, zatímco nová výzva 082 OPZ, která je aktuálně ve fázi podávání žádostí a představování projektových záměrů, již tuto podmínku neodmyslitelně zahrnuje.

Níže v tabulce 1 jsou identifikovány vybrané organizace a jejich projekty či projektové záměry.

Tab. 1 : Vybrané organizace

Projekt	Realizátor
Výzva 024 OPZ*	
Systém sociálně-zdravotní péče o osoby 50+ s využitím inovativního komunitního modulu	Česká asociace pečovatelské služby, z.s.(ČAPS)
Vytvoření interkulturní propustnosti veřejných institucí ve městě Brně	Magistrát města Brna (MMB)
Výzva 082 OPZ**	
Raná intervence u PAS	Středisko pro Centrum Terapie Autismu, z.s.
Zůstat co nejdéle doma i s Alzheimerovou chorobou	Alzheimer's Support Center Czech republic, o.p.s

Zdroj: vlastní zpracování dle ESF ČR (2018a, b)

*Výzva 024: Sociální inovace v oblasti sociálního začleňování a přístupu na trh práce pro nejohroženější skupiny. Prioritní osa 3: Sociální inovace a mezinárodní spolupráce. Operační program: Operační program Zaměstnanost

**Výzva 082: Ověřování nových řešení využitelných ve veřejné sféře. Prioritní osa 3: Sociální inovace a mezinárodní spolupráce. Operační program: Operační program Zaměstnanost.

Magistrát města Brna, ve výzvě 024 OPZ realizuje projekt Zvyšování interkulturní propustnosti veřejných institucí. Instituce jako taková má dlouhodobou působnost a velké množství pracovníků (50,1 a více v přepočtu na plné úvazky dle dotazníku), nespolupracuje však s dobrovolníky. Magistrát se věnuje širokému spektru aktivit – kromě aktivit integrace cizinců rovněž nezaměstnanosti, handicapům, chudobě, rodinným vztahům, kriminalitě a drogám či diskriminaci a nerovnosti pohlaví. Uvedený projekt je inovativní ve vytvoření a pilotáži interkulturních pracovníků v rámci samosprávy a zavádění prvků tzv. diversity managementu.

V rámci výzvy 082 OPZ byly podány pouze dvě projektové žádosti, a to právě výše uvedené. Z toho důvodu není zkoumaný vzorek organizací větší. Proto byly i ve výzvě 024 OPZ vybrány pouze dvě organizace (včetně Magistrátu města Brna), byť je aktuálně v rámci této výzvy realizováno 21 projektů. V návaznosti na výše uvedené byl zpracován polostrukturovaný kvalitativní dotazník, který byl rozeslán vybraným realizátorům projektů a žadatelům o podporu. Dotazníky byly vytvořeny ve dvou mírně odlišných variantách pro jednotlivé výzvy. Oba obsahují 20 otázek, z toho 6 otázek se týkalo popisu organizace a 2 otázky definice projektového záměru. Zbývající otázky byly zaměřeny na vnímání advokační práce, vlastní zkušenosti s ní a případné implementace do projektového záměru. Dotazníky byly rozeslány prostřednictvím emailových adres, které byly získány z Ministerstva práce a sociálních věcí (dále MPSV), projektovým manažerům dne 15. října 2018 s termínem vyplnění do 24. října 2018. Druhé kolo rozesílání dotazníků projektovým manažerům, kteří doposud nezareagovali, proběhlo dne 30. října 2018.

2. Vyhodnocení dotazníků

2.1. Advokační práce v organizacích

Brněnský magistrát chápe za sebe advokační činnost jako formu práce směrem ke státní správě, tedy jako změnu zákonů a systémové řešení problémů, které samospráva řeší na lokální úrovni. Advokační práci měl magistrát stejně jako ostatní organizace již částečně implementovanou ve strategii projektového záměru, je tedy součástí projektu a vnímá ji rozhodně jako důležitou.

Jednotlivé odpovědi z dotazníku jsou přehledně uvedeny v tabulce 2 – Advokační práce v organizacích níže.

Tab. 2: Advokační práce v organizacích

Výzva	024 OPZ		082 OPZ	
Organizace	Česká asociace pečovatelské služby	Magistrát města Brna	Středisko pro Centrum terapie autismu	Alzheimer's Support Center
Setkali jste se s advokační činností již před zapojením do výzvy 024/082 OPZ?	Ano	Ano	Ne	Ano
Vnímáte advokační práci jako důležitou?	Rozhodně ano	Rozhodně ano	Rozhodně ano	Rozhodně ano
Je advokační práce součástí vašeho inovačního záměru/projektu?	Ano	Ano	Ano	Ano
Měli jste advokační činnost implementovanou ve strategii projektového záměru již před zapojením do výzvy 024/082 OPZ?	Ano, částečně	Ano, částečně	Ano, částečně	Ano, částečně
Je součástí vašeho týmu kolega, který se věnuje advokační práci?	Ne, nikdo takový není	Ano, je to jeho doplňková aktivita	Ne, nikdo takový není	Ano, je to jeho doplňková aktivita

Zdroj: vlastní zpracování

2.2 Advokační nástroje

Tabulka 3 níže přehledně vymezuje využívání jednotlivých advokačních nástrojů v organizacích rozdělených dle jednotlivých výzev. Mezi nástroje jsou zařazeny s ohledem na teoretické poznatky mediální kampaně, využívání sociálních sítí, publikování, medializace výzkumu, veřejná vystoupení, práce se stakeholdery (kam jsou zařazeny osobní návštěvy nebo prezentace) a konference či semináře.

Tab. 3: Využívané advokační nástroje

Výzva	024 OPZ		082 OPZ	
Organizace	Česká asociace pečovatelské služby	Magistrát města Brna	Středisko pro Centrum terapie autismu	Alzheimer's Support Center
Mediální kampaně	-	ANO	-	-
Sociální sítě	-	ANO	-	-
Publikování	-	ANO	ANO	ANO
Medializace výzkumu	-	ANO	-	-
Veřejná vystoupení	ANO	ANO	ANO	ANO
Práce se stakeholdery	ANO	ANO	ANO	ANO
Konference, semináře	ANO	ANO	ANO	ANO
Jiné (uvést)	-	-	-	-

Zdroj: vlastní zpracování

Jak lze vidět, organizace v rámci výzvy 082 OPZ využívají shodné typy nástrojů, mezi které patří publikování, veřejná vystoupení, práce se stakeholdery a konference či semináře. V rámci výzvy 024 OPZ se však již využívané nástroje liší – ČAPS využívá k advokacii veřejná vystoupení, práci se stakeholdery a konference či semináře, zatímco **nástroje využívané brněnským magistrátem jsou mnohem obsáhlejší**. Oproti ostatním organizacím využívá i mediální kampaně, sociální sítě a medializaci výzkumu. Možnost využívat širší spektrum nástrojů je pravděpodobně zapříčiněna formou instituce a jejím charakterem, její velikostí, a tedy i množstvím osob v organizaci, stejně jako velikostí rozpočtu.

2.3 Bariéry a rizika při realizaci advokační práce

Mezi nejčastější bariéry či rizika vnímaných organizacemi při realizaci advokační práce jsou zařazeny nedostatek financí, absence odborného personálu v týmu advokační činnosti, absence poradců či konzultantů v dané oblasti,

neznalost postupů při tvorbě advokační strategie a příkladů dobré praxe a zejména postoj cílové skupiny. Konkrétní zastoupení vnímaných bariér a rizik dle jednotlivých organizací ukazuje tabulka 4 níže.

Tab. 4: Vnímané bariéry a rizika při realizaci advokační práce

Výzva	024 OPZ		082 OPZ	
Organizace	Česká asociace pečovatelské služby	Magistrát města Brna	Středisko pro Centrum terapie autismu	Alzheimer's Support Center
Nedostatek financí	-	ANO	-	-
Absence odborného personálu v týmu pro tuto aktivitu	ANO	ANO	ANO	-
Absence seminářů, konferencí	-	-	-	-
Absence poradců, konzultantů v dané oblasti	ANO	-	-	-
Neznalost postupů při tvorbě advokační strategie	ANO			
Neznalost příkladů dobré praxe	ANO	ANO		
Neznalost legislativních postupů/systému				
Postoj cílové skupiny	ANO	-	ANO	ANO
Žádné				
Jiné (uvést)		ANO		

Zdroj: vlastní zpracování

Jak lze v tabulce pozorovat, největší vnímanou bariérou, jak ji vyhodnotila většina respondentů, je postoj cílové skupiny. Brněnský magistrát navíc rovněž uvádí postoj stakeholderů, ne však samotné cílové skupiny, kterou jsou cizinci, ale postoj skupiny, která právě cílovou skupinou projektu není a má zásadní vliv, tedy česká majorita a mediální diskurz.

Další silně zastoupenou vnímanou bariérou je absence odborného personálu pro advokační činnost, a to pravděpodobně z již uvedené finanční náročnosti této pracovní činnosti. Šedivý a Mendlíková (2012) uvádějí, že „neziskové organizace se často bojí fundraisovat na osobu, která bude lobbovat nebo se věnovat obhajobě zájmů (advocacy) – úlohou fundraisera je vysvětlit dárcům, že je potřeba tyto činnosti dělat a takového člověka zaplatit.“ U poloviny organizací se pak objevuje bariéra neznalosti příkladů dobré praxe a po jednotkách se pak vyskytují jako vnímané bariéry a rizika: nedostatek financí, absence poradců a konzultantů v dané oblasti a neznalost postupů při tvorbě advokační strategie. Ani jedna z organizací nevnímá jako bariéru absence seminářů či konferencí a neznalost legislativních postupů/systému.

2.4 Potřebná podpora při plánování a realizaci advokační práce

Tabulka 5 níže představuje nejvíce potřebnou podporu vnímanou respondenty při plánování a realizaci advokační práce

Tab.5: Vnímané bariéry a rizika při realizaci advokační práce

Výzva	024 OPZ		082 OPZ	
Organizace	Česká asociace pečovatelské služby	Magistrát města Brna	Středisko pro Centrum terapie autismu	Alzheimer's Support Center
Konzultace ze strany MPSV	-	-	-	ANO
Platforma pro advokační práci	ANO	-	-	-
Přístupné odborné semináře, konference	-	ANO	-	-
Finanční podpora z veřejných zdrojů	ANO	ANO	-	ANO
Mentoring ze strany soukromého sektoru			ANO	ANO
Zapojení akademické sféry		ANO	ANO	
Žádné				
Jiné (uvést)				

Zdroj: vlastní zpracování

ČAPS by uvítala platformu pro advokační práci a finanční podporu z veřejných zdrojů, což je pochopitelné s ohledem na zapojení do výzvy 082 OPZ, kde nebyla advokační práce podmínkou pro zapojení do výzvy. V nové výzvě 082 OPZ je advokační činnost součástí veřejné podpory a organizace jsou odkazovány i na další platformy pro advokační práci (např. Advokační fórum Nadace OSF). **Brněnský magistrát kromě finanční podpory z veřejných zdrojů uvádí i přístupné odborné semináře a konference nebo zapojení akademické sféry.** I této aktivitě se chce Nadace OSF v Advokačním fóru během let 2018–2021 věnovat na základě vycházení z kvalitních a spolehlivých dat, partnerského přístupu s akademiky, rozvoji vzdělávání budoucích zaměstnanců v občanském sektoru a programu stáží ve Fóru (OSF, 2018).

2.5 Doporučení respondentů

Do dotazníku byly mimo jiné zahrnuty i otevřené otázky týkající se vnímání rozšíření projektových záměrů o podmínku advokační práce v nové výzvě 082 OPZ a zaměření na možná doporučení pro MPSV při tvorbě dalších výzev s ohledem na advokační práci.

Pro brněnský magistrát je advokační práce samozřejmostí, realizovali by ji i bez podmínky uvedenou ve výzvách. Vnímá ji však jako výhodu v tom, že to umožňuje financovat PR aktivity z přímých nákladů, neboť ve svém projektu byli realizátoři nuceni financovat tyto aktivity z nákladů nepřímých, což negativně ovlivnilo výši částky, kterou mohli do PR aktivit investovat. Doporučení pro MPSV je z jejich pohledu ve vnímání PR projektu, pokud se týká tak mediálně náročných témat, jako jsou cizinci, jako nutné aktivity a umožnit ji definovat jako jednu z klíčových aktivit.

3. Diskuse k advokačním nástrojům

Jednotliví respondenti chápou pojem advokační práce různě, avšak na pozadí jednotlivých pojetí jsou stejné myšlenky, které se týkají zejména ovlivňování a prosazování nových témat a jejich uvádění do praxe, změna zákonů a prosazení systémové změny, zařazení inovací do koncepcí a procesů realizovaných veřejnou správou a rovněž šíření výstupů mezi odbornou veřejnost. Všechny prvky jsou ve shodě s uvedenými definicemi a organizace mají jasnou představu o tom, co advokační práce je. Ve všech uvedených pojetích se prolínají prvky ovlivňování, prosazování, změny a šíření.

Na získaných datech se však hned v několika aspektech projevuje velikost a forma organizací, konkrétně na advokační práci v jednotlivých organizacích. Na brněnském magistrátu je, pravděpodobně i vzhledem k velikosti organizace, součástí týmu pracovník, jehož doplňkovou aktivitou je právě advokační činnost. I v Alzheimer's Support Center je takový pracovník, avšak advokační práce je jeho stěžejní aktivitou. To může být zapříčiněno tím, že Alzheimer's Support Center, přestože je výrazně menší organizací, má již se zapojením do výzev MPSV a spoluprací s institucí větší zkušenosti a zapojuje se do výzev opakovaně. Záměrem MPSV by tedy mělo být co nejvíce zjednodušit proces získávání znalostí o využívání advocacy, aby v tom inovátoři našli smysl, což by byla inovace sama o sobě. Česká asociace pečovatelské služby a Středisko pro Centrum terapie autismu takového pracovníka v týmu nemají, a to pravděpodobně z důvodu menšího charakteru co do počtu plných úvazků.

V ostatních aspektech se organizace neliší, pouze Středisko pro Centrum terapie autismu se před zapojením do výzvy 082 OPZ s advokační činností nesetkalo. Pro tuto organizaci by bylo vhodné definovat v týmu advokačního pracovníka, neboť je podobně velká jako Alzheimer's Support Center, a navíc spolupracuje s dobrovolníky. Jak již bylo zmíněno, záleží však i na dalších aktivitách organizace a samozřejmě finančním zajištění. To, že je v organizaci určena osoba, která je pověřena advokační činností, umožňuje organizaci zaměřit se více na sociální změny (Shier a Handy, 2014).

Co se týká využívání advokačních nástrojů, je možné na základě dat vidět, že se to odráží na formě a velikosti organizace. Magistrát města Brna, jakožto největší organizace z dotazovaných, využívá široké spektrum možných advokačních nástrojů. Nejmenší množství advokačních nástrojů využívá ČAPS, což se rovněž může odrážet od velikosti organizace, která je v rámci dotazovaných v přepočtu na plné úvazky nejmenší. To, že organizace v rámci výzvy 082 OPZ využívají naprosto totožné typy nástrojů, může být zapříčiněno podporou a spoluprací, kterou v nové výzvě MPSV s žadateli o podporu z evropských fondů nastavuje. Jediný inovátor, který využívá mediální kampaně, sociální sítě a medializaci výzkumu, je paradoxně instituce veřejné správy – nabízí se tedy úvaha, že by tuto činnost měl právě orgán veřejné správy, tedy MPSV, podporovat nejvíce.

Respondenti z výzvy 082 OPZ vnímají celkově méně rizik a bariér při realizaci advokační práce. To může být vysvětleno výraznější podporou, které momentálně ministerstvo žadatelům a realizátorům projektů poskytuje. Rovněž i při struktuře projektového záměru na tyto bariéry a rizika cílí a snaží se žadatele přimět k tomu, aby s nimi aktivně pracovali. Výrazně tu však zůstává zastoupeno riziko týkající se postoje cílové skupiny, přestože organizace hned na vstupu při tvorbě projektových záměrů definují, jak budou s cílovou skupinou pracovat. Postoj však může být v průběhu času proměnlivý, což se stává značně rizikovým faktorem. Absence konzultantů a poradců by měla být doplněna právě pracovníky z MPSV, kteří poskytují inovátorům konzultační setkání. Zajímavým zjištěním a možným omezením validity daného závěru je, že Magistrát města Brna, tedy instituce, která má pravděpodobně největší finanční prostředky, vnímá nedostatek financí jako bariéru, zatímco ostatní nikoliv. Je však možné, že je to způsobeno rozsahem činností, které si pod advokační prací představují (vidí zde i mediální kampaně, zatímco ostatní ne).

Lze pozorovat, že potřebná podpora při plánování a realizaci advokační práce je opravdu různorodá, což může být ovlivněno různorodostí jednotlivých organizací, druhem a množstvím poskytovaných služeb i například již dříve navázanou spoluprací s dalšími stakeholdery. Finanční podpora je, snad i odůvodněně, vnímána jako nejvíce potřebná. Každý inovátor má však vlastní potřeby, a tedy poskytnutá podpora se může jevit jako dostatečná i naopak. Inovátoři z výzvy 082 OPZ by i shodně uvítali mentoring ze strany soukromého sektoru a dvě organizace uvedly i zapojení akademické sféry. Tuto podporu by organizacím mohlo poskytnout nově vzniklé Advokační fórum (OSF, 2018). Je však otázka, zda a do jaké míry by i v těchto aspektech mohlo zajišťovat podporu MPSV a provázet organizace s akademickou a veřejnou sférou, byť tato témata na konzultacích zaznívají. Konzultace s vyhlášovatelem výzvy jsou povinné a odbor realizace programů ESF rovněž aktualizuje na webových stránkách esfc.cz informace k možným školením a seminářům. Pokud však organizace vnímají tuto formu podpory ze strany MPSV jako potřebnou, přestože ji využívají, je třeba revidovat obsah a formu konzultací, a zvážit jejich účelnost. Pokud by rovněž byla vytvořena databáze doporučených odborníků či institucí, na které by se mohli inovátoři obracet s nabídkou spolupráce na projektu a advocacy, bylo by možné zjistit, jaká je potřebná výše prostředků na advokační činnost, která má být součástí projektu. Mezi doporučeními pro tvůrce výzev bylo zaznamenáno financování mediálních a PR aktivit z přímých nákladů projektu. Vzhledem k tomu, jak jsou tyto aktivity spojené s prosazováním nových řešení náročné, je mezi podporovanými aktivitami ve výzvě 082 implementována právě i advokační práce (Zárubová, 2019).

4. Závěr

Článek se pokusil na základě zkušeností s realizací projektů ve vybraných organizacích zjistit možnosti zapojení fungování advokačních nástrojů do veřejných politik v ČR. Článek analyzoval čtyři projekty, přičemž hlavní pozornost byla věnována projektu realizovaným Magistrátem města Brna. Šetření prokázalo, že Magistrát města Brna, jakožto největší organizace z dotazovaných, využívá široké spektrum možných advokačních nástrojů. Součástí týmu je pracovník, jehož doplňkovou aktivitou je právě advokační činnost. U ostatních organizací advokační pracovník není součástí týmu, tudíž to organizaci neumožňuje se přímo zaměřit na sociální změny.

Na příkladech dobré praxe a výstupech z kvalitativního výzkumu bylo zjištěno, že advokační přístupy, modely a nástroje nejsou v českých podmínkách pro realizátory inovačních projektů doposud přehledně zařamovány. Zatímco zahraniční praxe nabízí množství dostupných materiálů, příruček, pracovních sešitů či výstupů z workshopů a konference, chybí příručky v českém jazyce – nejen pro implementaci a realizaci, ale také pro monitoring a evaluaci advocacy.

Možným řešením k prosazování systémových změn by bylo spuštění a realizace policy labu přímo ve struktuře ministerstva, tady iniciativa implementačního týmu, který by na základě evaluace jednotlivých projektů prosazoval změny v rámci jednotlivých politik nebo zákonů.

Neméně podstatnou skutečností je nutnost shromažďování, implementace a následné šíření příkladů dobré praxe, a to jak v procesu žádání o podporu a vyhodnocování jednotlivých realizovaných projektů, tak i samotné advokační činnosti. V obou případech by ministerstvo mělo vyzvat organizace, které advokační činnost úspěšně realizují, navázat s nimi spolupráci, stejně i při zavedení a realizace policy labu by bylo vhodné spolupracovat i s akademickou sférou.

Literatura

- [1] ESF ČR., (2018a). *Systém sociálně-zdravotní péče o osoby 50+ s využitím inovativního komunitního modelu* [online] [cit. 2019-03-04]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/projekty-opz/-/asset_publisher/ODuZumtPTtTa/content/system-socialne-zdravotni-peco-osoby-50-s-vyuzitim-inovativniho-komunitniho-modelu?inheritRedirect=false
- [2] ESF ČR., (2018b). *Zvyšování interkulturní prostupnosti veřejných institucí ve městě Brně* [online]. [cit. 2019-03-04]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/projekty-opz/-/asset_publisher/ODuZumtPTtTa/content/zvysovani-interkulturni-prostupnosti-verejnych-instituci-ve-meste-brne?inheritRedirect=false.
- [3] European Commission, (2018). *Social Innovation toolkit 2018* [online]. [cit. 2018-09-23]. Dostupné z: <https://www.kl.nl/wp-content/uploads/2018/09/Social-Innovation-Toolkit-2018.pdf>.
- [4] FIGARI, A., KELSO, C., (2013). *Developing an anti-corruption advocacy plan: A step-by-step guide* [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://uncaccoalition.org/resources/advocacy/developing-an-advocacy-plan-a-step-by-step-guide-transparency-international.pdf>.
- [5] KADĚŘÁBKOVÁ, A., SAMAN, S., (2013). *Příručka pro tvorbu a realizaci inovačních projektů* [online]. [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: <https://www.esfcr.cz/file/8646>.
- [6] LES LEPÉRES DE L'AVISE, (2012). *L'innovation sociale en Europe, politiques européennes et pratiques de l'Innovation Social dans trois états membres* [online]. [cit. 2018-02-23] Dostupné z: http://www.pourlasolidarite.eu/sites/default/files/publications/files/27.affairesociales_innovationsocialepolitiquesbelges_0.pdf.
- [7] O'CONNELL, S., (2015). *Policy Development and Policy Advocacy Course Materials* [online]. [cit. 2019-03-24]. Dostupné z: www.ndi.org/sites/default/files/Policy%20Development%20and%20Advocacy%20Workbook_EN.pdf.
- [8] OPEN SOCIETY FUND, (2018). *Advokační fórum: Posilujeme hlas občanské společnosti* [online]. [cit. 2019-03-08]. Dostupné z: http://osf.cz/wp-content/uploads/2018/07/Advokacni_forum.pdf.
- [9] POPOV, E., OMONOV, Z., VERETENNIKOVA, A., (2016). Institutional supporting of social innovations. In: *Proceedings of the 4th International Conference on Management, Leadership and Governance*, ICMLG 2016 (pp. 271-279). Academic Conferences and Publishing International Limited. ISBN 9781910810842.
- [10] SAMUEL, J., (2007). Public Advocacy and People-Centred Advocacy: Mobilising for Social Change. *Development in Practice*, vol. 17, no. 4/5, 2007, pp. 615–621. ISSN 09614524.
- [11] SHIER, M., HANDY, F., (2014). From Advocacy to Social Innovation: A Typology of Social Change Efforts by Nonprofits. In: *Voluntas* (2015) 26: 2581-2603. International Society for Third-Sector Research and The Johns Hopkins University, 2014. DOI 10.1007/s11266-014-9535-1.
- [12] SPRECHMANN, S., PELTON, E., (2001). *Advocacy Tools and Guidelines: Promoting Policy Change* [online]. A Resource Manual for CARE Program Managers. Cooperative for Assistance and Relief Everywhere, Inc. (CARE). Atlanta, USA [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: https://onthinktanks.org/wp-content/uploads/2016/01/CARE_Advocacy_Guidelines.pdf.
- [13] ŠEDIVÝ, M., MEDLÍKOVÁ, O., (2012). *Public relations, fundraising a lobbying: pro neziskové organizace*. Praha: Grada. Management (Grada). ISBN 9788024740409.
- [14] WILDMANNOVÁ, M., (2018). Social innovation as a basic element of social enterprise development. In *XXI. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 740-747. ISBN 978-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-98.
- [15] ZÁRUBOVÁ, K. (2019). *Od sociálních inovací k advokacii: úsilí o změny ve společnosti*. [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [16] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2018). Spatial concentration of research and development in business sector. In *XXI. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 100-107. ISBN 978-210-8969-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-12.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-92

VÝDAJE NA SLUŽBY SOCIÁLNÍ PÉČE Z POHLEDU REGIONÁLNÍ ANALÝZY V ČESKÉ REPUBLICE

Expenditure on social care services from the viewpoint of regional analysis in the Czech Republic

RENATA HALÁSKOVÁ

Fakulta pedagogická | Faculty of Education
Ostravská univerzita | University of Ostrava
✉ Fráni Šrámka 3, 709 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: renata.halaskova@osu.cz

Anotace

V souvislosti se stárnutím populace a financováním sociálních služeb je diskutovanou otázkou dostupnost a ekonomická únosnost sociálních služeb. Cílem příspěvku je zhodnotit objem vynakládaných výdajů na vybrané služby sociální péče s důrazem na podobnosti a rozdíly v krajích České republiky. S využitím shlukové analýzy v letech 2010 a 2017 jsou v krajích analyzovány výdaje v přepočtu na uživatele pro čtyři služby sociální péče určené seniorům a osobám se zdravotním postižením. Výsledky shlukové analýzy potvrdily mezi českými kraji podobnosti, ale i výraznější rozdíly. Na základě podobnosti výdajů v přepočtu na uživatele hodnocených služeb byly kraje rozděleny v roce 2010 do tří shluků a v roce 2017 do čtyř shluků. V roce 2010 patřily mezi více podobné kraje prvního a druhého shluku podle výdajů vynakládaných na osobní asistenci a na pečovatelskou službu. V roce 2017 větší podobnost objemu výdajů v přepočtu na uživatele vykazovaly kraje zařazené do druhého a třetího shluku podle výdajů určených na pečovatelskou službu a také kraje třetího a čtvrtého shluku podle výdajů na osobní asistenci.

Klíčová slova

služby sociální péče, výdaje na služby sociální péče, kraje, Česká republika

Annotation

Availability and economic sustainability of social services are being discussed in relation to ageing of population and financing of social services. The aim of the article is to evaluate the volume of allocated expenditure on selected social-care services, accentuating similarities and differences in regions of the Czech Republic. By use of cluster analysis in years 2010 and 2017, expenditure per user is analysed in four social-care services for senior citizens and the disabled. Results of the cluster analysis confirmed both similarities and significant differences between Czech regions. The regions were divided into three and four clusters in years 2010 and 2017, respectively, based on similarity of expenditure per user of the evaluated services. In 2010, regions in the first and second clusters were more similar in expenditure allocated for personal assistance and day care. In 2017, regions in the second and third clusters were more similar in the volume of expenditure per user by expenditure allocated to day care, as well as regions in the third and fourth clusters by expenditure on personal assistance.

Key words

social care services, expenditure on social care services, regions, Czech Republic

JEL classification: H41, H75

1. Úvod

Sektor sociálních služeb v České republice se za poledních dvacet let výrazně změnil z kvantitativního a kvalitativního hlediska. Sociální služby jsou definovány jako činnost nebo soubor činností, jimiž se zajišťuje pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci, mohou být poskytovány jednotlivcům, rodinám i skupinám obyvatel. Sociální služby jsou obvykle organizovány na místní úrovni a výrazně závislé na financování z veřejných zdrojů (Krebs, Průša, 2014; Halásková, Halásková, 2016). Trendům v oblasti sociálních služeb, způsobům poskytování nebo možnostem efektivnějšího financování sociálních služeb se z různých pohledů zkoumání věnuje řada autorů (Čtvrtník, Lejsal, 2013; Krebs, Průša, 2014; Mihic, Todorovic, Obradovic, 2014; Kubalčíková, Havlíková, 2015;

Průša, 2015; Halásková, 2016; Kašparová, Křupka, Jirava, 2016; Szüdi, Kováčová, Konečný, 2016; Kubalčíková, Havlíková, 2016; Moberg, 2017).

V České republice v systému sociálních služeb postupně dochází ke změnám v odpovědnosti za sociální služby z pozice státu na kraje, obce i jednotlivce. Stát i nadále určuje podmínky pro poskytování sociálních služeb, není však jejich poskytovatelem, s výjimkou pěti specializovaných ústavů sociální péče. Úloha státu v oblasti sociálních služeb spočívá v podpoře regionálních a místních samospráv, aby byly schopny hodnotit potřeby svých obyvatel a v souvislosti s plánováním rozvoje sociálních služeb vytvářely územně dostupné sítě sociálních služeb (Lauerman a kol., 2015; Halásková, Halásková, 2016; Pospíšil a kol., 2016). Regionální dostupnost (na krajské úrovni) sociálních služeb v České republice je současné době velmi odlišná. Ve větších městech je dostupnost snadnější, naopak obtížnější přístup k sociálním službám mají lidé žijící v méně zalidněných oblastech, a to zejména ke službám pro seniory a osoby se zdravotním postižením (Langhamrová, Šimková, Sixta, 2018). Na financování běžných výdajů souvisejících s poskytováním základních druhů a forem sociálních služeb v rozsahu stanoveném základními činnostmi u jednotlivých druhů sociálních služeb se poskytuje krajům účelově určená dotace ze státního rozpočtu (Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách). To umožňuje větší provázanost financování sociálních služeb na střednědobý plán rozvoje sociálních služeb kraje (MPSV, 2014, Lauerman a kol., 2015).

1.1 Cíl, data a použité metody

V souvislosti s demografickým vývojem a stárnutím populace se zvyšuje reálná potřeba spojená s poskytováním a financováním různých druhů sociálních služeb pro seniorskou populaci. Cílem příspěvku je zhodnotit objem vynakládaných výdajů na vybrané služby sociální péče s důrazem na podobnosti a rozdíly v krajích České republiky. Pro analýzu byla využita data Českého statistického úřadu (*Srovnání krajů v České republice*) za rok 2010 a 2017. Vzhledem k dostupnosti srovnatelných dat v krajích České republiky (počet uživatelů a vynakládané výdaje na služby sociální péče) byl zvolen jako výchozí rok 2010 a rok 2017, kdy byla k dispozici poslední dostupná data pro hodnocené služby sociální péče. Předmětem zkoumání jsou sociální služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením v kontextu vynakládaných výdajů. V letech 2010 a 2017 jsou analyzovány podle objemu výdajů čtyři služby sociální péče ambulantního a terénního typu – pečovatelská služba (PS), odlehčovací služby (OS), osobní asistence (OA), denní stacionáře (DS). Pro analyzované služby je proveden přepočítání výdajů na jednoho uživatele. Blíže výdaje na služby sociální péče dokumentuje tab. 1.

Tab. 1: Výdaje na vybrané služby sociální péče v krajích v letech 2010 a 2017

Kraj	2010				2017			
	výdaje na 1 uživatele služby za rok (v Kč)				výdaje na 1 uživatele služby za rok (v Kč)			
	PS	OS	OA	DS	PS	OS	OA	DS
PHA	16 699	87 703	39 092	254 823	29 685	88 076	88 260	189 924
STC	15 768	42 619	56 589	109 946	22 510	44 155	73 934	211 006
JHC	18 666	64 929	43 984	118 254	18 698	22 696	68 157	95 049
PLK	13 779	85 063	41 431	136 972	23 829	110 587	85 458	139 597
KVK	18 332	8 921	85 454	67 156	28 435	91 666	126 042	150 301
ULK	20 386	63 085	63 778	220 755	29 508	93 877	54 400	125 962
LBK	22 532	27 103	65 685	108 307	35 493	37 811	110 497	127 508
HKK	19 688	25 282	44 488	110 545	31 317	69 932	63 547	135 267
PAK	19 123	43 191	67 933	143 516	30 304	60 064	71 542	148 127
VYS	18 322	59 364	56 109	131 214	23 999	53 853	93 837	107 727
JHM	14 352	46 787	72 168	182 723	24 750	48 471	95 012	131 244
OLK	20 069	19 734	54 231	136 827	30 065	58 172	83 693	155 162
ZLK	17 511	37 939	14 298	90 683	29 826	50 081	71 922	105 156
MSK	19 326	57 182	64 296	132 228	24 009	29 377	71 168	119 776

Legenda: PS - pečovatelská služba, OS - odlehčovací služby, OA - osobní asistence, DS - denní stacionáře

Zdroj: Český statistický úřad (2019) a vlastní výpočty

Objektem kvantitativní analýzy je 14 krajů České republiky – Hlavní město Praha (PHA), Středočeský kraj (STC), Jihočeský kraj (JHC), Plzeňský kraj (PLK), Karlovarský kraj (KVK), Ústecký kraj (ULK), Liberecký kraj (LBK), Královéhradecký kraj (HKK), Pardubický kraj (PAK), Kraj Vysočina (VYS), Jihomoravský kraj (JHM), Olomoucký kraj (OLK), Zlínský kraj (ZLK), Moravskoslezský kraj (MSK).

Na základě studia odborné literatury využíváme obsahovou analýzu při tvorbě teoretického rámce řešené problematiky, analytické metody, vícerozměrné statistické metody a metodu komparace v empirické části a

metodu syntézy a částečné indukce při vyvozování závěrů. Pro hodnocení podobností a rozdílů krajů ČR podle zvolených proměnných/ukazatelů – výdajů v přepočtu na uživatele pro čtyři služby sociální péče (pečovatelskou službu, odlehčovací služby, osobní asistenci a denní stacionáře) byla použita *shluková analýza*. Jedná se o vícerozměrnou statistickou metodu, která se používá ke klasifikaci objektů. Metoda slouží ke třídění jednotek (v našem případě krajů) do skupin (shluků) tak, aby si jednotky náležící do stejné skupiny byly podobnější než objekty z ostatních skupin. Shlukovou analýzu je možné provádět, jak na množině objektů, z nichž každý musí být popsán prostřednictvím stejného souboru znaků, tak na množině znaků, které jsou charakterizovány prostřednictvím určitého souboru objektů, nositelů těchto znaků. Je využito hierarchické shlukování, které vytváří systém podmnožin, tedy větvení, zjemňování klasifikace. Hierarchické shlukování nabízí více alternativních řešení a výsledek shlukování je možné vyjádřit *dendrogramem* (Garson, 2014). Existují různé přístupy, jak shlukovat objekty na základě jejich vzdálenosti či podobnosti. V našem případě je použita Wardova metoda, která vychází z analýzy rozptylu. Wardova metoda slučuje takové shluky, kde je minimální součet čtverců a vzdálenosti objektů se měří čtvercovou euklidovskou vzdáleností (Řezanková, Húsek, Snášel, 2009). Metodu shlukové analýzy použili např. Měrtlová, Prokop (2015) při posuzování úrovně regionů z pohledu ekonomických, sociálních a environmentálních ukazatelů nebo Melecký, Staníčková (2014) pro hodnocení homogenních regionů NUTS 2 v členských státech EU. *Boxplot* neboli *krabicový graf, diagram* je jeden ze způsobů grafické vizualizace numerických dat pomocí jejich kvartilů. Střední “krabicová” část diagramu je shora ohraničena 3. kvantilem, zespodu 1. kvantilem a mezi nimi se nachází linie vymežující medián. Boxploty mohou obsahovat také linie vycházející ze střední části diagramu kolmo nahoru a dolů, tzv. vousy, vyjadřující variabilitu dat pod prvním a nad třetím kvantilem (Pavlík 2005). Pro zpracování dat byl využit software IBM SPSS Statistics 25.

2. Výsledky a diskuse

V krajích ČR se v rámci analýzy v letech 2010 a 2017 zaměřujeme 1) na změny objemu výdajů vybraných služeb sociální péče připadající na jednoho uživatele a 2) na analýzu výdajů vybraných služeb sociální péče s důrazem na podobnosti a rozdíly.

2.1 Změny výdajů vybraných služeb sociální péče v krajích ČR v letech 2010 a 2017

V regionálním srovnání v letech 2010 a 2017 jsou patrné výraznější rozdíly výdajů vynakládaných na služby sociální péče (viz. tab. 1). Mezi nejnákladnější službu patří denní stacionáře, kde se výdaje na jednoho uživatele pohybovaly od cca 67 do 225 tisíc Kč v roce 2010 a od cca 95 do 221 tisíc Kč v roce 2017. Naopak nejméně nákladná je pečovatelská služba s výdaji na jednoho uživatele od cca 14 do 22,5 tisíc Kč v roce 2010 a od cca 18,7 do 35 tisíc Kč v roce 2017. Pokud se zaměříme mezi roky 2010 a 2017 na změny objemu výdajů v přepočtu na uživatele (zvýšení nebo snížení) hodnocených služeb sociální péče z tab. 2 vyplývá, že největší změny výdajů se projeví u denních stacionářů, dále u služeb odlehčovacích a služeb osobní asistence. Naopak za nejstabilnější je možné podle objemu výdajů na uživatele považovat pečovatelskou službu, u které nejvýraznější zvýšení objemu výdajů na uživatele nepřesáhlo 13 tisíc Kč.

Tab. 2: Změny výdajů pro vybrané služby sociální péče v krajích ČR v letech 2010 a 2017

Kraj	změny 2017/2010 výdajů na 1 uživatele služby (v Kč)			
	Pečovatelská služba (PS)	Odlehčovací služby (OS)	Osobní asistence (OA)	Denní stacionáře (DS)
PHA	12 962	373	49 168	-64 899
STC	6 742	1 536	17 345	101 060
JHC	32	-42 233	24 173	-23 205
PLK	10 050	25 524	44 027	2 652
KVK	10 103	82 745	40 588	83 145
ULK	9 122	30 792	-9 378	-94 793
LBK	12 961	10 708	44 812	19 201
HKK	11 629	44 650	19 059	24 722
PAK	11 181	16 873	3 609	4 611
VYS	5 677	-5 511	37 728	-23 487
JHM	10 398	1 684	22 844	-51 479
OLK	9 996	38 438	29 462	18 335
ZLK	12 315	12 142	57 024	14 473
MSK	4 683	-27 805	6 872	-12 452

Zdroj: Český statistický úřad (2019) a vlastní výpočty

V regionálním srovnání došlo mezi roky 2010 a 2017 k největším změnám objemu výdajů na uživatele v případě denních stacionářů (růst objemu výdajů se pohyboval cca od 2,6 do 101 tisíc Kč na jednoho uživatele). V rámci jednotlivých krajů se nejvíce nárůst výdajů projevil především ve STC a KVK, naopak nejvýraznější snížení výdajů na jednoho uživatele v ULK (cca o 95 tisíc Kč) a v PHA (snížení cca o 65 tisíc Kč). V případě odlehčovacích služeb došlo k největšímu růstu výdajů na jednoho uživatele v KVK, HKK a k největšímu snížení výdajů v JHC. Růst objemu výdajů se projevil také v případě služeb osobní asistence (cca od 3,6 do 57 tisíc Kč na jednoho uživatele), přitom k největšímu navýšení výdajů došlo zejména ve ZLK, PHA, LBK a PLK (blíže tab. 2).

2.2 Podobnosti a rozdíly krajů podle výdajů na služby sociální péče – výsledky shlukové analýzy

S využitím shlukové analýzy a krabicového grafu jsou v letech 2010 a 2017 kraje ČR analyzovány podle objemu výdajů v přepočtu na jednoho uživatele pro vybrané služby sociální péče: 1) pečovatelská služba, 2) odlehčovací služby, 3) osobní asistence, 4) denní stacionáře. Rozdělení krajů do shluků podle podobnosti hodnocených výdajů na služby sociální péče v roce 2010 a 2017 ukazuje tab. 3.

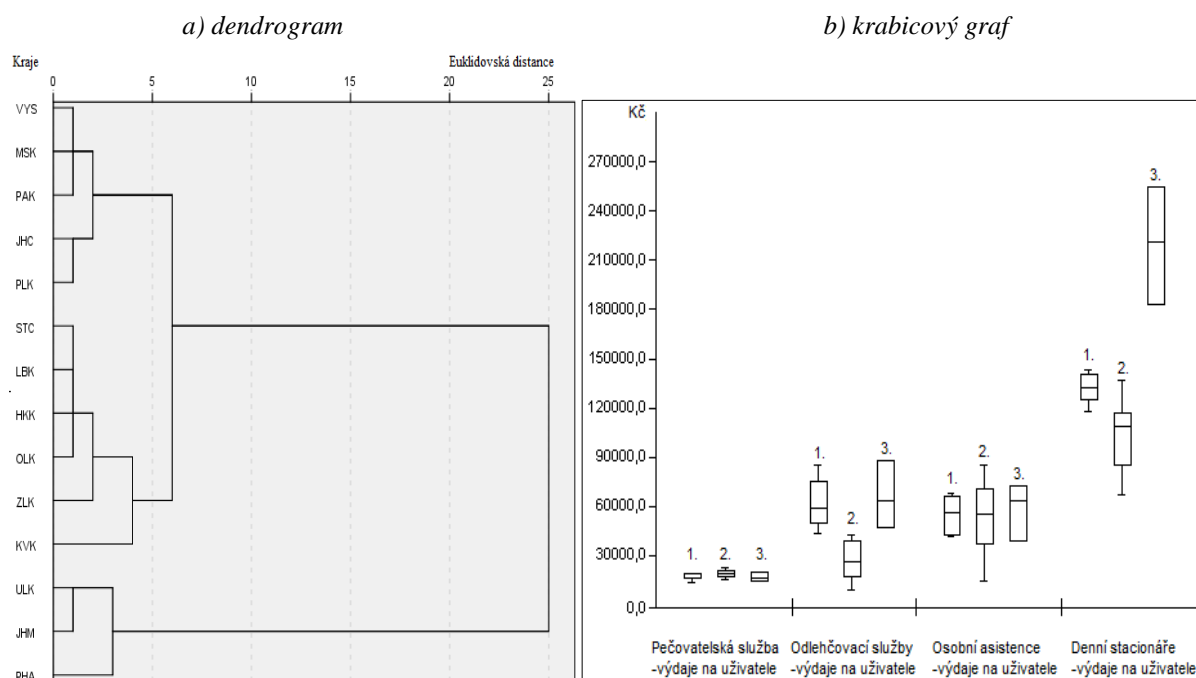
Tab. 3: Kraje ČR ve shlucích podle podobnosti výdajů na služby sociální péče v roce 2010 a 2017

rok 2010		rok 2017	
Shluk	Kraj ČR	Shluk	Kraj ČR
Shluk 1	VYS, MSK, PAK, JHC, PLK	Shluk 1	PAK, OLK, ULK, HKK
Shluk 2	STC, LBK, HKK, OLK, ZLK, KVK	Shluk 2	PLK, KVK
Shluk 3	ULK, JHM, PHA	Shluk 3	PHA, STC
		Shluk 4	LBK, JHM, VYS, ZLK, JHC, MSK

Zdroj: vlastní zpracování

Kraje ČR podle objemu výdajů vynakládaných na služby sociální péče v přepočtu na jednoho uživatele v roce 2010 zachycuje (obr. 1). Výsledky shlukové analýzy dokumentuje obr.1a) dendrogram a obr. 1b) krabicový graf znázorňuje rozdělení krajů do tří shluků podle podobnosti (nepodobnosti) objemu výdajů na uživatele pro analyzované služby sociální péče.

Obr. 1: Dendrogram a krabicový graf krajů ČR podle výdajů na služby sociální péče v roce 2010

Zdroj: vlastní zpracování v programu SPSS Statistics 25

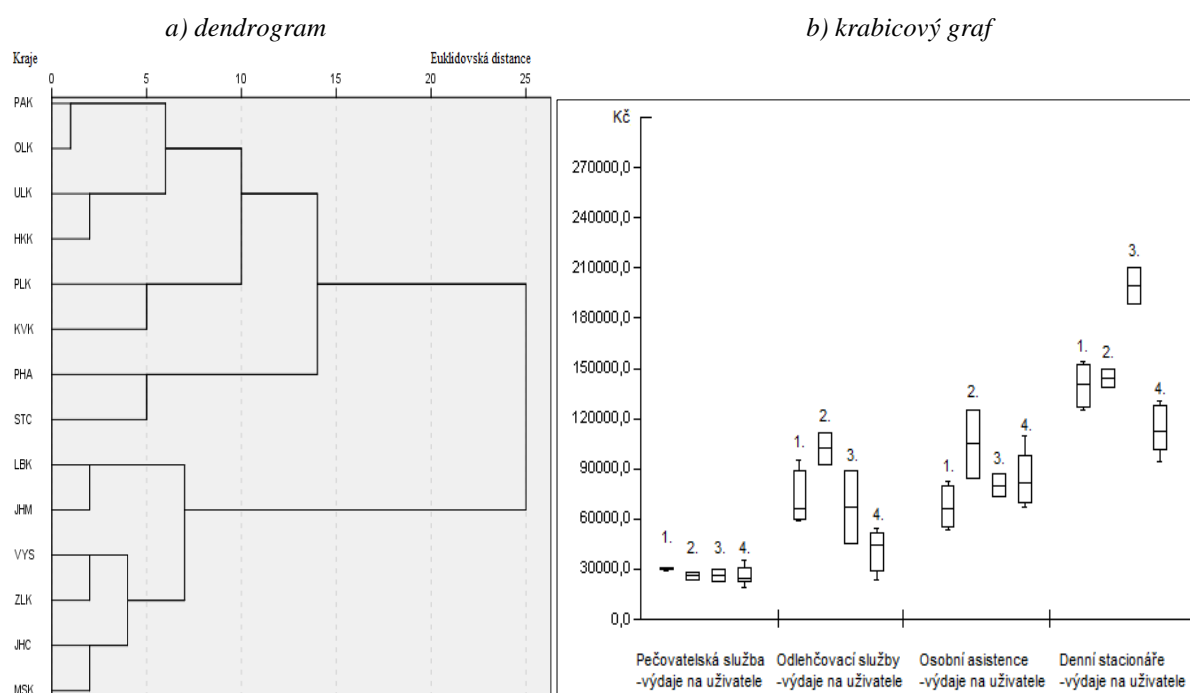
První shluk tvoří pět krajů (VYS, MSK, PAK, JHC, PLK). Největší vnitřní podobnost podle objemu výdajů na vybrané služby sociální péče připadající na jednoho uživatele představuje kraj VYS a PAK a zároveň JHC a PLK. Menší vnitřní podobnost výdajů na jednoho uživatele vykazují MSK a JHC zejména u služeb osobní asistence. Kraje prvního shluku se v porovnání s ostatními kraji vyznačují v přepočtu na uživatele vyššími výdaji vynakládanými na denní stacionáře (hodnota mediánu - 132 228 Kč na uživatele) a vyššími výdaji na odlehčovací služby (hodnota mediánu 59 364 Kč na uživatele).

Druhý shluk představuje šest krajů (STC, LBK, HKK, OLK, ZLK, KVK). Největší vnitřní podobnost podle objemu výdajů služeb sociální péče vykazují kraje STC, LBK a OLK. Určitou podobnost výdajů služeb sociální péče připadající na jednoho uživatele dosahuje HKK a ZLK. Nejmenší vnitřní podobnost vyazuje KVK. Kraje druhého shluku se v porovnání s ostatními kraji vyznačují v přepočtu na uživatele nejnižšími výdaji na odlehčovací služby (s hodnotou mediánu 26193 Kč na jednoho uživatele), nižším objemem výdajů na osobní asistenci i nižšími výdaji vynakládanými na denní stacionáře. V krajích druhého shluku je patrná větší rozptýlenost hodnot výdajů v přepočtu na uživatele v případě osobní asistenci (od 14 298 Kč pro ZLK do 85 454 Kč pro KVK) a u denních stacionářů (od 67 156 Kč pro KVK do 136 827 Kč pro OLK).

Třetí shluk zahrnuje tři kraje (ULK, JHM, PHA). Podle objemu výdajů hodnocených služeb sociální péče v přepočtu na uživatele vykazují největší vnitřní podobnost ULK a JHM, menší vnitřní podobností ULK a PHA. Kraje tohoto shluku se v porovnání s ostatními kraji vyznačují v přepočtu na uživatele nejvyšším objemem výdajů na služby denních stacionářů (hodnota mediánu 220 755 Kč na uživatele), vyššími výdaji na osobní asistenci a odlehčovací služby, ale nižším objemem výdajů vynakládaných na pečovatelskou službu (s hodnotou mediánu 16 699 Kč na uživatele).

Obr. 2 zachycuje kraje ČR podle objemu výdajů vynakládaných na služby sociální péče v přepočtu na jednoho uživatele v roce 2017. Výsledky shlukové analýzy dokumentuje obr. 2a) dendrogram a obr. 2b) krabicový graf znázorňuje rozdělení krajů do čtyř shluků podle podobnosti (nepodobnosti) objemu výdajů na uživatele pro analyzované služby sociální péče.

Obr. 2: Dendrogram a krabicový graf krajů ČR podle výdajů na služby sociální péče v roce 2017

Zdroj: vlastní zpracování v programu SPSS Statistics 25

První shluk tvoří čtyři kraje (PAK, OLK, ULK, HKK). Největší vnitřní podobnost objemu výdajů na vybrané služby sociální péče připadající na jednoho uživatele dosahují PAK a OLK, menší vnitřní podobnost ULK a HKK. Kraje v prvním shluku se vyznačují v přepočtu na uživatele vyšším objemem výdajů vynakládaných na pečovatelskou službu a na odlehčovací služby, ale nižšími výdaji na osobní asistenci v porovnání s ostatními kraji. Největší rozptýlenost hodnot výdajů v přepočtu na uživatele je patrná pro odlehčovací služby tj. (od 58 172 Kč pro OLK do 93 877 Kč pro ULK).

Druhý shluk představují dva kraje (PLK, KVK), které se vyznačují v přepočtu na uživatele nejvyšším objemem výdajů na osobní asistenci (hodnota mediánu 105 750 Kč) i nejvyššími výdaji určenými na odlehčovací služby (s hodnotou mediánu 101 127 Kč) v porovnání s ostatními kraji. V krajích druhého shluku je patrná největší rozptýlenost hodnot výdajů (v přepočtu na uživatele) pro služby osobní asistenci tj. (od 85 458 Kč pro PLK do 126 042 Kč pro KVK).

Do *třetího shluku* jsou zařazeny dva kraje (PHA, STC), které se vyznačují v přepočtu na uživatele nejvyššími výdaji vynakládanými na denní stacionáře (s hodnotou mediánu 200 465 Kč na jednoho uživatele) a vyšším objemem výdajů pro osobní asistenci (s hodnotou mediánu 81 097 Kč na uživatele) ve srovnání s ostatními kraji. Největší rozptýlenost hodnot dosahují výdaje v přepočtu na uživatele určené na odlehčovací služby tj. (od 44 155 Kč pro STC do 88 076 Kč pro PHA).

Čtvrtý shluk představuje šest krajů (LBK, JHM, VYS, ZLK, JHC, MSK). Největší vnitřní podobnost podle objemu výdajů hodnocených služeb sociální péče vykazují LBK a JHM, VYS a ZLK a zároveň JHC a MSK. Menší vnitřní podobnost objemu výdajů služeb sociální péče dosahuje VYS a JHC. Kraje čtvrtého shluku se vyznačují v porovnání s ostatními kraji nejnižším objemem výdajů vynakládaných na pečovatelskou službu (s hodnotou mediánu 24 380 Kč na uživatele) a nejnižšími výdaji na odlehčovací služby (s hodnotou mediánu 43 141 Kč na uživatele). Největší rozptýlenost hodnot dosahují v přepočtu na uživatele výdaje na osobní asistenci (tj. od 68 157 Kč pro JHC do 110 497 Kč pro LBK) a výdaje určené pro denní stacionáře (od 95049 Kč pro JHC do 131 244 Kč pro JHM).

Tab. 4: Kraje ve shlucích podle výdajů na uživatele služeb sociální péče (hodnoty mediánu) v roce 2010 a 2017

Medián/výdajů na 1 uživatele služby v Kč	2010			2017			
	kraje ČR			kraje ČR			
	shluk 1	shluk 2	shluk 3	shluk 1	shluk 2	shluk 3	shluk 4
PS	18 666	19 011	16 699	30 185	26 132	26 098	24 380
OS	59 364	26 193	63 085	64 998	101 127	66 116	43 141
OA	56 109	55 410	67 778	67 545	105 750	81 097	82 880
DS	132 228	109 127	220 755	141 697	144 949	200 465	113 752

Legenda: PS - pečovatelská služba, OS - odlehčovací služby, OA - osobní asistence, DS - denní stacionáře

Zdroj: vlastní výpočty

Podle podobnosti (nepodobnosti) objemu výdajů na jednoho uživatele hodnocených služeb v roce 2010 byly kraje rozděleny do tří shluků. Na základě hodnot mediánu (tab. 4) můžeme konstatovat, že větší podobnost v roce 2010 vykazovaly mezi sebou kraje prvního a druhého shluku podle výdajů na osobní asistenci a výdajů na pečovatelskou službu a určitou podobnost i kraje prvního a třetího shluku podle objemu výdajů vynakládaných na pečovatelskou službu a odlehčovací služby. Naopak větší rozdíly v objemu výdajů na služby sociální péče byly patrné mezi druhým a třetím shlukem krajů podle výdajů určenými na denní stacionáře a výdajů na odlehčovací služby. Na základě hodnot mediánu v roce 2017 (tab. 4) vykazovaly největší podobnost výdajů hodnocených služeb sociální péče kraje třetího a čtvrtého shluku podle výdajů na pečovatelskou službu a výdajů na osobní asistenci. Naopak větší rozdíly se projevíly mezi kraji třetího a čtvrtého shluku podle objemu vynakládaných výdajů na denní stacionáře a také mezi kraji prvního a druhého shluku podle výdajů na osobní asistenci a na odlehčovací služby. V souvislosti s našimi výsledky můžeme konstatovat, že již dříve provedené analýzy, (Uhlík, Ženíšková, 2013; Vostatek, 2013) věnované nákladům služeb sociální péče v České republice nebo na regionální úrovni, dospěly k obdobným zjištěním.

V dalších letech by větší pozornost měla být věnována krajům ČR s nejvyšším podílem seniorské populace, což má přímý dopad na zvýšení počtu uživatelů sociálních služeb a zvýšení veřejných výdajů na sociální služby. Nutné je zefektivnění systému poskytování a financování sociálních služeb, zejména služeb sociální péče dlouhodobého charakteru, a to jak služeb poskytovaných v rámci pobytových zařízení, tak služeb poskytovaných v přirozeném prostředí občana (MPSV, 2015; Halásková, Halásková, 2017). V důsledku stárnutí populace by další opatření měla směřovat i k eliminaci sociálních rizik (chudoba nebo sociální vyloučení) seniorů a osob se zdravotním postižením (Kraftová, Ďuriová, 2017) na národní i regionální úrovni. S ohledem na potřebu rozvoje sociálních služeb (Průša, 2015; Langhamrová, Šimková, Sixta, 2018) se ukazuje žádoucí, realizovat další opatření i mimo oblast sociálních služeb. Jedná se především o kvalitu bydlení seniorů (Špalková, Špalek, 2017) a dostupnost nezbytných veřejných služeb.

3. Závěr

V souvislosti s demografickým stárnutím populace a financováním sociálních služeb je diskutovanou otázkou dostupnost a ekonomická únosnost sociálních služeb. Cílem příspěvku bylo zhodnotit objem vynakládaných výdajů na vybrané služby sociální péče s důrazem na podobnosti a rozdíly v krajích České republiky v letech 2010 a 2017. Na základě analýzy výdajů hodnocených služeb sociální péče patřily mezi nejnákladnější služby denní stacionáře, naopak nejméně nákladná byla pečovatelská služba. V letech 2010 a 2017 největší změny objemu

výdajů na jednoho uživatele hodnocených služeb byly patrně zejména u denních stacionářů, služeb odlehčovacích a služeb osobní asistence. V regionálním srovnání došlo k nejvýraznějším změnám výdajů hodnocených služeb především v kraji Středočeském, Ústeckém a Hlavním městě Praze (změny výdajů denních stacionářů) a v Karlovarském kraji (změny výdajů denních stacionářů a výdajů na odlehčovací služby). S využitím shlukové analýzy v letech 2010 a 2017 byly kraje ČR hodnoceny podle podobnosti objemu výdajů vynakládaných na služby sociální péče. Výsledky potvrdily mezi českými kraji podobnost, ale i výraznější rozdíly. Na základě podobnosti byly kraje rozděleny podle výdajů určených na služby sociální péče v roce 2010 do tří shluků a v roce 2017 do čtyř shluků. V roce 2010 větší podobnost objemu výdajů v přepočtu na uživatele vykazovaly kraje v prvním a druhém shluku podle výdajů na osobní asistenci a výdajů vynakládaných na pečovatelskou službu. Větší rozdíly se projevily zejména mezi kraji druhého a třetího shluku podle výdajů vynakládaných na denní stacionáře. V roce 2017 největší podobnost výdajů v přepočtu na uživatele vykazovaly kraje druhého a třetího shluku podle objemu výdajů určenými na pečovatelskou službu a také kraje třetího a čtvrtého shluku podle výdajů na osobní asistenci. Naopak mezi kraji třetího a čtvrtého shluku se projevily největší rozdíly ve výdajích vynakládaných na denní stacionáře. Regionální analýza výdajů byla provedena jen pro vybrané terénní a ambulantní služby sociální péče určené seniorům a osobám se zdravotním postižením. Pro komplexnější analýzu a zhodnocení výdajů služeb sociální péče v regionálním měřítku tak zůstávají některé otevřené otázky, které mohou být námětem pro další výzkum. Jedná se například o hodnocení efektivnosti výdajů vybraných pobytových sociálních služeb pro seniory nebo hodnocení kvality výkonu sociálních služeb v souvislosti s demografickým stárnutím populace.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2019). *Srovnání krajů v České republice 2018. Sociální zabezpečení*. [online]. [cit. 2019-02-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/srovnani-kraju-v-ceske-republice-2018>.
- [2] ČTVRTNÍK, J., LEJSAL, M., (2013). *Sociální služby a způsob financování – podklad k odborné diskusi*. [online]. Praha: MPSV. [cit. 2019-02-26]. Dostupné z: <http://podporaprocesu.cz/wp-content/uploads/2013/01/Varianty-financov%C3%A1n%C3%AD.pdf>.
- [3] GARSON, D. G., (2014). *Cluster Analysis*. Asheboro, NC: Statistical Associates Publishers. ISBN 978-1-62638-030-1.
- [4] HALÁSKOVÁ, R., (2016). Development of Social Services in the Czech Republic and their Regional Analysis. In *International Scientific Conference Hradec Economic Days 2016 Conference Proceedings*. Hradec Králové: University of Hradec Králové, pp. 232-240. ISSN 2464-6059, ISBN 978-80-7435-636-0.
- [5] HALÁSKOVÁ, R., HALÁSKOVÁ, M., (2017). Quantitative Evaluation of Social Services in the Czech Republic and Regions. In *12th International Scientific Conference Public Economics and Administration 2017. Conference Proceedings*. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, pp. 121-127. ISBN 978-80-248-4131-1.
- [6] HALÁSKOVÁ, R., HALÁSKOVÁ, M., (2016). Evaluation of Selected Social Services for the Elderly in Regions of the Czech Republic. In *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 497-503. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-64.
- [7] KAŠPAROVÁ, M., KŘUPKA, J., JIRAVA, P., (2016). Region to Region Comparison of Selected Social Services for Senior Citizens. In *20th International Conference Current Trends in Public Sector Research 2016. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University, pp. 275-283. ISSN 2336-1239. ISBN 978-80-210-8082-9.
- [8] KRAFTOVÁ, I., ĎURIOVÁ, Z., (2017). The Interregional Comparison Model of Risk of Poverty and Material Deprivation: The Case of the Czech Republic. In *20th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 20-26. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-1.
- [9] KREBS, V., PRŮŠA, L., (2014). Liberalization of the Social Care Services Financing. In *18th International Conference Current Trends in Public Sector Research. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University, pp. 52-59. ISBN 978-80-210-6611-3. ISSN 2336-1239.
- [10] KUBALČÍKOVÁ, K., HAVLÍKOVÁ, J., (2016). Current Developments in Social Care Services for Older Adults in the Czech Republic: Trends Towards Deinstitutionalization and Marketization. *Journal of Social Service Research*, vol. 42, no. 2. pp. 180-198. ISSN 0148-8376. DOI 10.1080/01488376.2015.1129014.
- [11] KUBALČÍKOVÁ, K., HAVLÍKOVÁ, J., (2015). The potential of domiciliary care service in the Czech Republic to promote ageing in place. *European Journal of Social Work*, vol. 18, no. 1, pp. 65-80. ISSN 1369-1457. DOI 10.1080/13691457.2013.844681.
- [12] LANGHAMROVÁ, J., ŠIMKOVÁ, M., SIXTA, J., (2018). Macroeconomic Impacts of the Expansion of Social Services for Ageing Population of the Czech Republic. *Politická ekonomie*, vol. 66, no. 2, pp. 240-259. ISSN 0032-3233. DOI 10.18267/j.polek.1186.

- [13] LAUERMAN, J. A KOL., (2015). *Minimální kritéria kvality plánování rozvoje sociálních služeb na krajské úrovni*. Praha: MPSV. ISBN 978-80-7421-118-8.
- [14] MELECKÝ, L., STANIČKOVÁ, M., (2014). Nuts 2 Regions Classification: Comparison of Cluster Analysis and Dea Method. In *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 45-53. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-4.
- [15] MĚRTLOVÁ, L., PROKOP, M., (2015). Cluster Analysis as a Method of Regional Analysis. In *18th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 56-63. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-6.
- [16] MIHIC, M. M, TODOROVIC, M. L, OBRADOVIC, V. L., (2014). Economic analysis of social services for the elderly in Serbia: Two sides of the same coin. *Evaluation and Program Planning*, vol. 45, pp. 9-21. ISSN 0149-7189. DOI 10.1016/j.evalprogplan.2014.03.004.
- [17] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2015). *Studie proveditelnosti: Výběr a zdůvodnění optimální varianty financování sociálních služeb v ČR*. [online]. [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: http://podporaprocessu.cz/wp-content/uploads/2015/10/Studie-proveditelnosti_-Výběr-a-zdůvodnění-optimální-varianty-financování-sociálních-slужeb-v-ČR.pdf
- [18] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, (2014). *Financování sociálních služeb bude transparentnější*. [online]. [cit. 2019-02-21]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/18407/TZ_financovani_soc_sluzeb.pdf.
- [19] MOBERG, L., (2017). Marketisation of Nordic Eldercare - Is the Model Still Universal? *Journal of social policy*, vol. 46, no. 3, pp. 603-621. ISSN 0047-2794. DOI 10.1017/S0047279416000830.
- [20] PAVLÍK, J., (2005). *Aplikovaná statistika*. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická. ISBN 80-7080-569-2.
- [21] POSPÍŠIL, D. A KOL., (2016). *Národní strategie rozvoje sociálních služeb na období 2016-2025*. Praha: MPSV ISBN 978-80-7421-126-3.
- [22] PRŮŠA, L., (2015). The Impact of Population Ageing on the Need for Social Care Services to 2030. *Demografie*, vol. 57, no. 3, pp. 231-244. ISSN 0011-8265.
- [23] ŘEZANKOVÁ, H., HŮSEK, D. SNÁŠEL, V., (2009). *Shluková analýza dat*. Praha: Professional Publishing. ISBN 978-80-86946-81-8.
- [24] SZÜDI, G., KOVÁČOVÁ, J., KONEČNÝ, S., (2016). Transformation of Social Care Services for the Elderly in Slovakia. *Journal of Social Service Research*, vol. 42, no. 2, pp. 199-217. ISSN 0148-8376. DOI 10.1080/01488376.2015.1129014.
- [25] ŠPALKOVÁ, D., ŠPALEK, J., (2017). Housing of Seniors in the Czech Republic: Challenges for Social Services. *Journal of Social Service Research*, vol. 43, no. 5, pp. 580-592. ISSN 0148-8376. DOI 10.1080/01488376.2017.1345820.
- [26] UHLÍK, F, ŽENÍŠKOVÁ, L., (2013). *Srovnávací analýza sociálních služeb pro seniory v krajích ČR*. [online]. [cit. 2018-02-20]. 45 s. Dostupné z: www.plzensky-kraj.cz/cs/system/files/users/.../mezikrajske_srovnani_sluzeb.pdf.
- [27] VOSTATEK, J., (2013). *Financování a nákladovost sociálních služeb. Pobytové a terénní služby sociální péče*. Tábor: ASPSSCR. ISBN 978-80-9046-687-6.
- [28] Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v platném znění.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu IRP „IRP201918 Vytvoření studijní textové opory pro výuku předmětu Marketing služeb“.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-93

SPOLOČENSKÉ ASPEKTY FUNGOVANIA DETSKÝCH DOMOVOV VO VYBRANÝCH OBCIACH NUTS II ZÁPADNÉ SLOVENSKO

Social aspects of foster homes in selected municipalities of the NUTS II Western Slovakia

KATARÍNA VILINOVÁ

ALENA DUBCOVÁ

JANA KUČERÁKOVÁ

Katedra geografie a regionálneho rozvoja | Depart. of Geography and Regional Development
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | University of Constantine the Philosopher in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: kvilinoval@ukf.sk, adubcova@ukf.sk

Anotácia

Jedným zo špeciálnych zariadení starostlivosti o deti a mládež sú detské domovy. Práve skupina mladých ľudí opúšťajúcich detské domovy je náchylnejšia na sociálno-patologické javy. Tie predstavujú výrazný problém nielen miest ale aj obcí. Najčastejšie k nim patrí alkoholizmus, drogové a iné závislosti, kriminalita, bezdomovstvo, vandalizmus, prejavy násilia a pod. Na strane druhej je lokalizácia detských domov vnímaná skôr negatívne čo sa prejavuje aj v negatívnych názoroch a obavách respondentov hlavne miest, kým respondenti z vidieka sú viac neutrálni. Cieľom príspevku je zistiť ako vnímajú obyvatelia mestských a vidieckych obcí deti a mládež vychovávané v detských domovoch a poukázať na ich špecifiká vo vzťahu k rozvoju obcí. Náhodným výberom v terénnom výskume bolo oslovených 400 respondentov starších ako 18 rokov. Výskum bol realizovaný v 6 obciach NUTS II – Západné Slovensko, v ktorých sú lokalizované detské domovy, z toho tri sú vidiecke obce (Jelka, Žitavce, Pečeňady) a tri mestá (Trenčín, Skalica, Topoľčany). Obyvatelia vidieckych obcí nepociťujú výraznejšie problémy s deťmi z detských domovov, práve naopak poukazujú na to, že v porovnaní s minulosťou sa správanie týchto detí zlepšuje. I napriek tomu, že obyvateľstvo v globále nepociťuje negatívny vzťah k deťom a mládeži z detských domovov, stáva sa, že niektorí občania, nie vždy súhlasia a protestujú proti tomu, aby v ich susedstve, bola umiestnená samostatná skupina s deťmi z detského domova. Príspevok bude spracovaný metódou analýzy, syntézy, ako aj grafickými a kartografickými metódami.

Kľúčové slová

detské domovy, NUTS II, Slovensko, percepcia,

Annotation

One of the special children and youth care facilities is a foster home. Especially, the group of young people leaving the foster homes is more prone to socio-pathological phenomena. These represent a significant problem not only for cities but also for municipalities. Most often they include alcoholism, drug and other addictions, criminality, homelessness, vandalism, violence and the like. On the other hand, the localization of foster homes is perceived rather negatively, which is also reflected in the negative opinions and concerns of respondents, especially, from cities while rural respondents are more neutral. The aim of the paper is to find out the perception of the local population on the localization of foster homes in their residence. Using random sampling and field research, 400 respondents over 18 years of age were contacted. The research was carried out in 6 municipalities of NUTS II – Western Slovakia in which foster homes are located, i.e. three are rural municipalities (Jelka, Žitavce, Pečeňady) and three cities (Trenčín, Skalica, Topoľčany). The inhabitants of rural villages do not experience any significant problems with children from orphanages, on the contrary they point out that the behavior of these children improves compared to the past. Despite the fact that the population does not feel a negative relationship with children and youth from orphanages globally, it happens that some citizens do not always agree and protest against having a separate group with children from the orphanage in their neighborhood. The paper will be processed by the method of analysis, synthesis as well as graphic and cartographic methods.

Key words*foster home, NUTS II, Slovakia, perception***JEL classification:** J11, C20**1. Úvod**

Špeciálnymi zariadenia starostlivosti o deti a mládež sú detské domovy. Obyvatelia mestských a vidieckych sídiel ich vnímajú rôzne. Pozitívne resp. negatívne vnímanie detských domovov ovplyvňuje nielen ich vlastný rozvoj ale tiež pôsobí na rozvoj miest ich lokalizácie. Obyvatelia obcí nie vždy súhlasia, svoj nesúhlas vyjadrujú aj protestom proti umiestňovaniu vo svojom susedstve najmä v rodinnom dome, samostatné skupiny s deťmi z detských domovov. Tento odpor niekedy vychádza aj z toho, že často – krátko ide o deti z rómskych rodín, deti s výchovnými problémami alebo deti, ktoré sú mentálne postihnuté. Z týchto dôvodov sa môžu obce stať menej atraktívne pre vlastné obyvateľstvo aj pre imigráciu.

Deti a mládež vychované v zariadenia starostlivosti o deti a mládež sú náchylnejšie na patologické javy, ťažšie sa uplatňujú na trhu práce. Pocit bezpečia, istoty, lásky, uznania, možnosti seberealizácie atď. deti a mládež nachádzajú v rodinách. Prirodzené rodinné prostredie je pre každého jedinca najmä dieťa, nenahraditeľným miestom, ktoré prispieva k jeho zdravému telesnému a psychickému vývinu. Nie všetky deti majú šťastie vyrastať vo fungujúcej rodine. Pre deti a mládež z detských domovov je charakteristické, že nemajú vytvorené adekvátne mechanizmy zvládania záťažových situácií a nie sú schopní primerane fungovať vo svojom sociálnom prostredí – v rodine, škole, ale aj širšom sociálnom prostredí (Pazaratz, 2009). Vzhľadom k tomu, že zo sociálnych zariadení je najväčší podiel detí a mládeže umiestnených do detských domov, rozhodli sme svoju pozornosť venovať práve im.

2. Teoretické východiská

Súčasná (demo)geografia nastupujúceho postindustriálneho obdobia dospela do fázy, kde sa stále viac zameriava na riešenie úloh, ktoré pred nich stavia spoločenská prax. Zaoberá sa napr. problémami životného prostredia, rieši otázky udržateľného rozvoja spoločnosti, patologické javy ale aj iné (Hübelová, 2014). Z demogeografického aspektu disponuje ľudský kapitál základnými atribútmi, ktoré sa stali východiskom pre voľbu demografických indikátorov v samotnom výskume ako sú napr. počet obyvateľov, migrácie, veková štruktúra obyvateľstva, vzdelanostná štruktúra obyvateľstva, zamestnanosť, sociálne problémy, sociálna štruktúra a sociálna integrácia. Práve do skupiny posledných uvádzaných možno zaradiť aj problematiku detských domov.

V rodinách môže nastať situácia, že z rôznych príčin nedokážu plniť svoje základné funkcie. Ak táto situácia nastane, potom zasahuje do jej činnosti širšia podporná sieť subjektov zameraná na zmiernenie resp. odstránenie negatívnych vplyvov prirodzeného rodinného prostredia. Pokiaľ sa preukáže výrazné narušenie alebo ohrozenie v jednej resp. vo viacerých oblastiach rodinného prostredia a nedochádza k náprave alebo rodičia nedokážu zabezpečiť potrebnú starostlivosť o svoje dieťa z vážnych dôvodov a zároveň nie je možné dieťa zveriť do inej starostlivosti, potom na základe rozhodnutia súdu môže sa dieťa resp. mladistvý dostať do náhradnej starostlivosti vo vybranom sociálnom zariadení (Škoviera, 2015).

Nie vždy je však jednoduché nájsť presnú príčinu vyňatia dieťaťa, resp. mládeže z rodiny. Môžu byť výsledkom viacerých faktorov, ktoré môžu pôsobiť súčasne i jednotlivo napr. zlyhanie rodiča, nedostatočná podpora okolia, alkoholizmus, chýbajúca sociálna pomoc a pod. Podľa Mateja a i., (2000) najčastejšie dochádza k zlyhaniu rodičov a následnej neschopnosti postarať sa o dieťa a mládež z dôvodu:

- nepriaznivého zdravotného stavu, mentálneho alebo telesného postihnutia rodičov nepriaznivého zdravotného stavu, mentálneho alebo telesného postihnutia dieťaťa, resp. mládeže,
- asociálneho spôsobu života rodičov (vplyv alkoholu, drog, hazardných hier, trestnej činnosti a pod.),
- sociálnych podmienok, ktoré nie sú na adekvátnej úrovni vhodných pre deti a mládež (vplyv nezamestnanosti, bezdomovstva),
- nezvládnutia starostlivosti o postihnuté dieťa a voľba ústavnej starostlivosti pre dieťa,
- že rodičia nie sú schopní vytvoriť rodinné prostredie z rôznych príčin,
- maloletosti matiek a ich nedostatočnej zrelosti a podpory zo strany rodiny,
- sociálno-patologických prejavov páchaných na deťoch (psychické, fyzické týranie, zneužívanie a zanedbávanie).

Deti a mládež vychované v detských domovoch (ďalej DD) podliehajú rýchlejšie negatívnym zmenám, ako deti z prirodzeného prostredia. Najmä tie, ktoré majú skúsenosť s patologickými javmi v rodine resp. v rezidenčnom prostredí. Hlavne v pubertálnom veku sa u nich môže prejavovať aj zvýšená agresivita (Kothari a i., 2018). V oblasti sociálnej identity môže byť takémuto dieťaťu priradená nálepka „chovanca z detského domova“ alebo „štátneho dieťaťa“ (Fico, 2017). Odchod z DD domov a hľadanie bývania i zamestnania je okamihom zvýšenej miery vystavenia najrôznejším sociálnym rizikám. Mladý dospelý sa stáva adeptom na všetky možné druhy zlyhaní (Matoušek, Pazlarová, 2010). Väčšinou nachádza zamestnanie ako nízko kvalifikovaná pracovná sila, ktorá si z rôznych dôvodov vie ťažko udržať pracovné miesto. Z tohto pohľadu sa stáva rizikovejšou skupinou ako dieťa prirodzenej rodiny.

V porovnaní s nimi môžu častejšie prepadať do stavu bezdomovstva alebo nezamestnanosti, sú náchylnejší na rôzne trestné činnosti a na ďalšie negatívne prejavy. Hodnoty, motívy (potreby), dojmy a názory človeka sa často odzrkadľujú v jeho priestorovom správaní sa. Mnohé štúdie sa usilujú pochopiť individuálne správanie, pričom zdôrazňujú práve spôsob, ako človek vníma a hodnotí svoje prostredie (Chrenšćová, 2011). Z tohto pohľadu obyvateľstvo detí a mládež vychované v DD vníma rôzne. Pozitívne resp. negatívne vnímanie DD obyvateľmi obcí ovplyvňuje ich postavenie a rozvoj v miestach ich lokalizácie a môže ovplyvniť i rozvoj samotných obcí. Nech je príčina akákoľvek, náhradné prostredie pôsobí na dieťa, resp. mládež negatívne. Dieťa, resp. mládež stráca domov, jedného alebo oboch rodičov, životnú istotu, podporu rodiny v ťažkých chvíľach, ekonomické a sociálne zázemie, pocit, že je pre niekoho dôležité a milované. V dôsledku negatívnych skúseností sa môže u jedinca objaviť frustrácia, s ktorou sa môže vyrovnávať i celý život (Bakošková a i., 2005).

3. Metodické východiská

Informácie o DD je možné získať z viacerých zdrojov ako sú napr. rôzne štúdie (sekundárne zdroje) ale najmä z behaviorálnych prieskumov (primárne zdroje), ktorými sa vytvára najkomplexnejší obraz o nich. Behaviorálne prieskumy umožňujú získať tzv. mäkké dáta, pri ktorých si treba uvedomiť, že prezentujú len názory ľudí na skúmané objekty, javy alebo procesy, ktoré sa v priestore a v čase môžu meniť. Interrogatívne metódy, ktoré sa bežne využívajú pri zisťovaní názorov obyvateľov patria medzi základne metódy terénneho výskumu v humánnej geografii. Názory na rozvoj územia z pohľadu miestneho obyvateľstva ale napr. z iného aspektu zisťovali viacerí autori napr. (Jánová a i., 2017, Luštický a i., 2016).

Náhodným výberom v terénnom výskume bolo oslovených 400 respondentov starších ako 18 rokov. Výskum bol realizovaný v 6 obciach NUTS II – Západné Slovensko, v ktorých sú lokalizované detské domovy, z toho tri sú vidiecke obce (Jelka, Žitavce, Pečeňady) a tri mestá (Trenčín, Skalica, Topoľčany). Vyšší počet anketovaných osôb bol realizovaný v mestskom prostredí (265 - 66,2 %) než vo vidieckom, kde bolo anketovaných 33,8 % respondentov.

Základným výskumným nástrojom bol dotazník, ktorý ako metóda, stojí na rozhraní kvantitatívnych a kvalitatívnych metód (Ročovská a i., 2007). Výhodou dotazníkového prieskumu je jeho anonymita, ktorá umožňuje úprimnú odpoveď, avšak treba počítať i s tým, že respondent nemusí vždy pochopiť zmysel niektorej otázky, čím môže dôjsť k skresleniu, alebo nechce alebo nevie odpovedať alebo odpovedá zámerne skreslene.

Dotazník bol vnútorne rozdelený do dvoch základných častí. Prvá – vstupná, bola zameraná na získanie dát o respondentovi (pohlavie, vek, dosiahnuté vzdelanie, zamestnanie, trvalé bydlisko). V druhej časti respondenti podľa svojho názoru odpovedali. Bolo stanovených 12 otázok. Podľa stupňa otvorenosti, dotazník obsahuje dva typy otázok - uzavreté (s jednou resp. viacerými odpoveďami) a otvorené (voľná odpoveď respondenta). Zo súboru otázok boli do daného príspevku vybrané 4 otázky, ktoré poukazujú na vnímanie detí a mládeže v detských domovoch obyvateľmi obcí. Respondenti pochádzali z obcí, kde je lokalizovaný detský domov. Preferencie respondentov boli hodnotené jednak komparatívnou analýzou založenou na deskripcii, ako i štatistickými, grafickými a kartografickými metódami, najmä kartodiagramom.

4. Vybrané detské domovy NUTS II Západné Slovensko

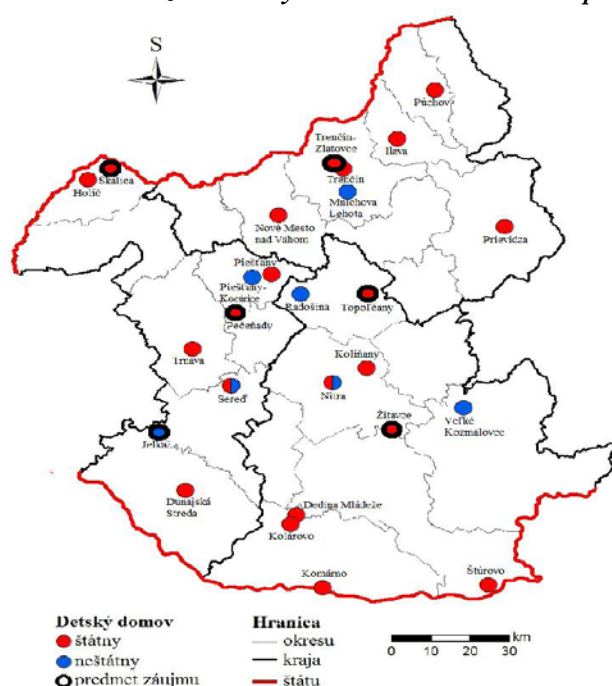
Ústava Slovenskej republiky garantuje osobitnú ochranu detí a mladistvých. V zmysle zákona č.305/2005 Z.z. o rodine, DD je prostredie utvorené a usporiadané na účely vykonávania rozhodnutia súdu o nariadení ústavnej starostlivosti, neodkladného opatrenia a o uložení výchovného opatrenia. Dočasne nahrádza dieťaťu jeho prirodzené rodinné prostredie alebo náhradné rodinné prostredie. DD v rámci sociálno-právnej ochrany detí predstavujú komplex opatrení zameraný na ochranu dieťaťa a mladistvého nevyhnutnú pre jeho blaho s rešpektovaním najlepších zámerov podľa medzinárodného dohovoru, výchovu a všestranného vývinu dieťaťa a mladistvého, náhradné prostredie pre dieťaťa a mladistvého. Nariadenie ústavnej starostlivosti zaniká dňom

dovršení plnoletosti (18. roku věku), ale je možné požádat o prodloužení nejvíce do 26. roku věku (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodině).

DD zahrnuje zařízení ústavnej a sociální starostlivosti pro děti a mládež, v kterém je poskytovaná komplexná starostlivost, vrátane ubytovania, stravovania, ošatenia, výchovy, zabezpečenia vzdelania a prípravy na povolanie, zdravotnej a psychologické starostlivosti, kultúry a pod. Na území Slovenska je 90 DD (r. 2016). Z toho na území NUTS II Západné Slovensko sa nachádzalo 28 detských domovov.

Z 28 DD pozornosť nášho prieskumu bola venovaná šiestim (obr. 1). Tieto DD disponovali spolu s kapacitou 455 miest (30,91 % z NUT Západné Slovensko). K najväčším z nich patria DD Trenčín – Zlatovce (150 miest) a Žitavce (115 miest). Kapacitne najmenším DD je Jelka (22 miest). Päť zo šiestich DD sú štátne, len DD v Jelke je neštátnym subjektom. V týchto zariadeniach bolo umiestnených 424 detí (30,75 % z 1379 NUTS II Západné Slovensko) z nich 82,8 % bola mládež a iba 17,2 % deti do 6 rokov. Deti a mládež v DD sú umiestňované do samostatných skupín, špecializovaných ako aj profesionálnych rodín. Rastie záujem o vytváranie profesionálnych rodín, ktoré sa preukazujú ako najvhodnejšia forma náhradnej výchovy.

Obr. 1: Lokalizácia detských domovov v NUTS II Západné Slovensko v roku 2016

Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2015

5. Štruktúra výskumného súboru

V súbore respondentov prevažujú ženy nad mužmi v pomere 56,5:43,5 (tab. 1). Táto situácia v jednotlivých obciach je rôzna. Najväčšia prevaha respondentiek je v obci Pečeňady, kde ich podiel na respondentoch dosahuje 64,4%. Najvyrovnanjší podiel oboch pohlaví je evidovaný v Skalici, s miernou prevahou žien (52,5%). Výraznejšia prevaha žien – respondentiek nad mužmi (58,52:41,48) je vo vidieckom prostredí ako v mestskom (55,48:54,52), čo je odrazom vyššej prístupnosti mužov v mestskom prostredí k dotazníkovému šetreniu ako na vidieku.

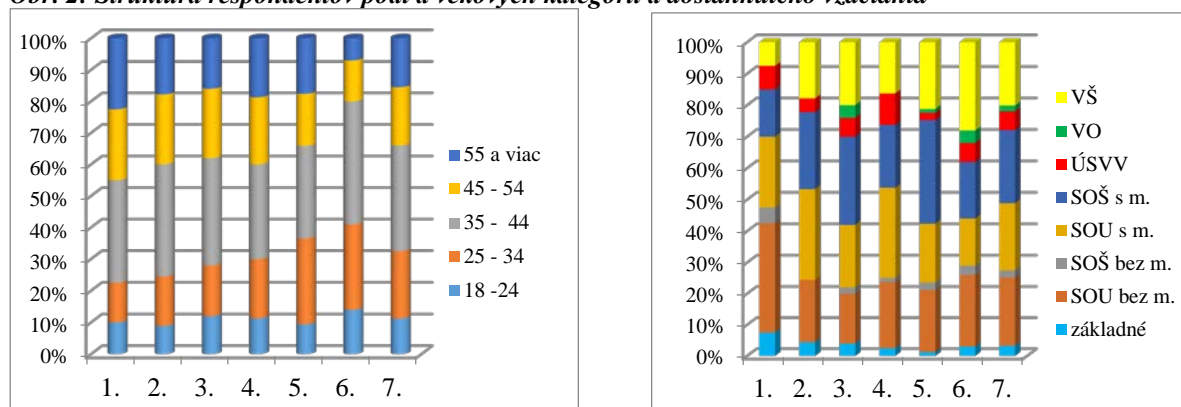
Tab. 1: Štruktúra respondentov podľa pohlavia

Obec	Respondenti		Z toho			
			Ženy		Muži	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Jelka	40	10,0	23	57,5	17	42,5
Pečeňady	45	11,3	29	64,4	16	35,6
Žitavce	50	12,5	27	54,0	23	46,0
Skalica	80	20,0	42	52,5	38	47,5
Topoľčany	85	21,3	49	57,6	36	42,5
Trenčín - Zlatovce	100	25,0	56	56,0	44	44,0
Spolu	400	100,0	226	56,5	174	43,5

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2015

Ďalším znakom respondentov je ich veková charakteristika. Respondenti boli zoskupení do päťročných vekových kategórií (obr. 2), z ktorých najvýraznejšie vystupovala kategória 35-44 ročných, ktorá na skupine respondentov sa podieľala jednou tretinou (33,5%). Vo vekovej kategórii 25-30 roční bolo 21,3 %. Tieto dve skupiny dosiahli viac ako polovicu (54,8 %) respondentov súboru. Ostatné vekové skupiny majú zastúpenie v rozmedzí 11,2-18,5%. Podobná situácia je v jednotlivých obciach, kde dominuje tiež kategória 35-44 roční. V obciach Jelka, Pečeňady, Žitavce, Skalica výraznejšie zastúpenie má kategória 45-54 roční a v Topoľčanoch a Trenčíne zas respondenti vo veku 25-34 roční. Mestskí respondenti v porovnaní s vidieckymi sú vekovo mladší.

V štruktúre vzdelanosti viac ako tri štvrtiny (76,75 %) respondentov malo ukončené sekundárne vzdelanie, z toho jedna tretina dosiahla nižšie vzdelanie bez maturity (obr.2). Vysokoškolsky vzdelaných respondentov bola jedna pätina (20%), vyššie zastúpenie mali v mestách. Najmenej respondentov v súbore malo ukončené základné vzdelanie (3,25%).

Obr. 2: Štruktúra respondentov podľa vekových kategórií a dosiahnutého vzdelania

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2015

Poznámka: 1. Jelka, 2. Pečeňady, 3. Žitavce, 4. Skalica, 5. Topoľčany, 6. Trenčín-Zlatovce, 7. spolu,

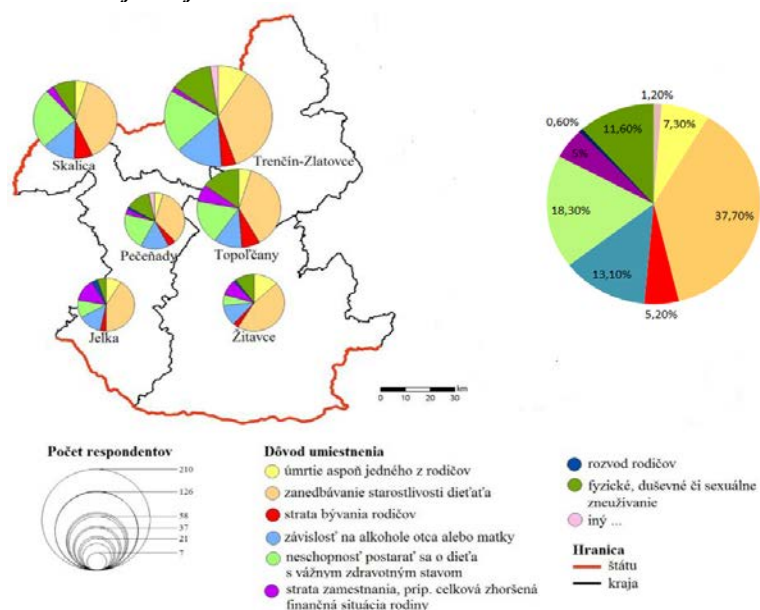
M - maturita, SOU – stredné odborné učňovské, SOŠ - stredné odborné, ÚSVV - úplné stredné všeobecné vzdelanie, VO – vyššie odborné, VŠ - vysokoškolské

Štruktúra zamestnanosti respondentov je pestrá. Svoju pracovnú príležitosť opytovaní našli najmä v priemysle (19,8 %), v obchode (15,8 %) a v službách (15,3 %). V ostatných odvetviach hospodárstva (stavebníctve, energetike, doprave, vo vede a výskume) pracovalo 2,3% respondentov. Dotazníkového prieskumu sa zúčastnili tiež nezamestnaní (7,3 %), študenti (9,8 %) a 4,8 % dôchodcov.

6. Vnímanie detí a mládeže z detských domov obyvateľmi obcí

Cieľom prieskumu bolo zistiť ako obyvatelia jednotlivých obcí a miest vnímajú deti a mládež z DD a aký obraz si o nich vytvárajú. Poukázat' na to, že tieto deti a mládež, často krát už si už prešli utrpením života, čo sa zakotvuje aj v ich pocite bezpečia, istoty, lásky, uznania, možnosti sebarealizácie atď. Tieto deti a mládež sú zraniteľnejšie ako deti z prirodzeného rodinného prostredia a treba im venovať väčšiu pozornosť aj po opustení DD najmä v uplatnení sa na trhu práce.

Obr. 3: Najčastejší dôvod umiestnenia mladistvého do DD

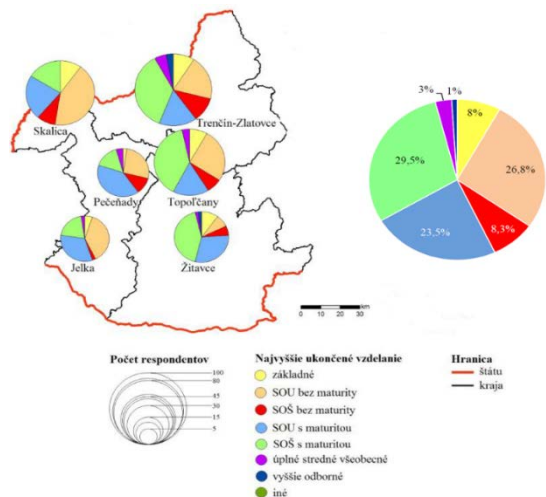

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2015

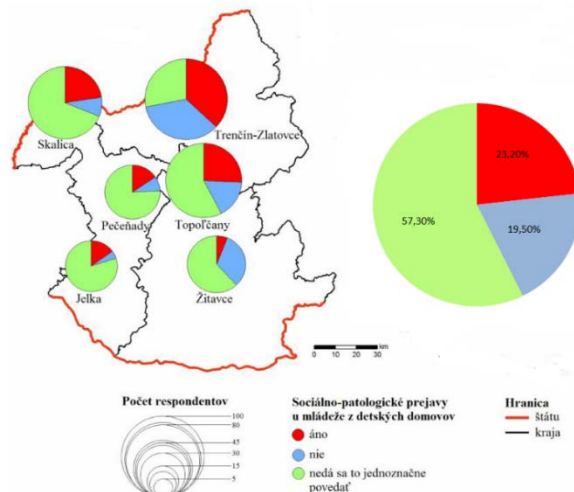
Úvodnou otázkou Aký je podľa Vášho názoru najčastejší dôvod umiestnenia mladistvého do detského domova? sme chceli respondenta upozorniť, že deti do DD prichádzajú z rôznych príčin, strácajú svoje pôvodné rodinné prostredie a dostávajú sa do nového náhradného prostredia, čím sa ich život môže meniť pozitívne ale i negatívne. Respondent si mohol vybrať z viacerých možností. Až 37,7 % respondentov uviedlo za najčastejším dôvodom umiestnenia detí do DD je zanedbávanie starostlivosti o dieťa. Druhou najčastejšou odpoveďou (18,3 %) bola neschopnosť postarať sa o dieťa s vážnym zdravotným stavom. Treťou najpočetnejšou odpoveďou sa stala závislosť na alkohole otca alebo matky (13,1 %). Pomerne vysoký podiel (11,6 %) mala i príčina odňatia z dôvodu fyzického, duševného či sexuálneho zneužívania detí. Strata bývania rodičov a strata zamestnania resp. celkové zhoršenie finančnej situácie v rodine sa prejavilo cca 5 % respondentov. Z iných možností respondenti uvádzali skorý vek materstva v kombinácii s odmietavým postojom otca, prípadne sociálne alebo intelektuálne slabšie zázemie rodiny. V jednotlivých obciach boli názory na umiestnenie detí pestrejšie (obr. 3). Medzi najčastejšie odôvodnenie vyňatia mladistvého z prirodzeného prostredia rodiny uviedli respondenti zanedbávanie starostlivosti o dieťaťa. Pomerne vysoká zhoda odpovedí bola v obciach Žitavce (45,6 %) a Jelka (41,4 %). Názor, že príčinou umiestnenie dieťaťa do DD je neschopnosť postarať sa o dieťa s vážnym zdravotným stavom sa pomerne často objavoval v Skalici (24,6 %) a v Pečeňadoch (21,2 %). Najmenej respondentov túto možnosť odpovede vybralo v Žitavciach (5,9 %). Závislosť na alkohole otca alebo matky sa najčastejšie vyskytovalo v odpovediach respondentov v Trenčíne-Zlatovciach (14,3 %) a najmenej v Topoľčanoch (11 %). Príčina rozvodu rodičov bola uvedená len vo vidieckych obciach, z toho najviac 3,4 % bolo v zastúpení v Jelke. Vo vidieckom prostredí ale i v mestskom prostredí prevažoval názor o zanedbávaní starostlivosti o dieťa.

Deti a mládež v DD majú zaistené vzdelanie. Navštevujú rôzne typy škôl, ktoré nie sú často krát súčasťou zariadenia. Deti základné školy najčastejšie navštevujú priamo v obci a SOŠ a SOU v najbližšom meste. Úroveň ich vzdelania je oveľa nižšia než priemer populácie (Juhasová, 2016). Len výnimočne sa stáva, že mládež z DD pokračuje v štúdiu na vysokej škole. Otázkou „Aké najvyššie ukončené vzdelanie dosahuje najčastejšie mládež z detského domova podľa Vás“ sme chceli zistiť názor na vzdelanosť tejto mládeže. Až 81,8% respondentov si myslí, že táto mládež má ukončené sekundárne vzdelanie. Takmer jedna tretina respondentov (29,5%) sa vyjadrila, že najvyššie ukončené vzdelanie je SOŠ s maturitou. Viac ako jedna štvrtina (26,8 %) predpokladá, že mládež dosahuje najvyššie ukončené vzdelanie SOŠ bez maturitou a viac ako 1 pätina (23,5%) zas SOU s maturitou. Ukončené základné vzdelanie má len 8 %. Názory na dosiahnuté vzdelanie mládeže z DD dokumentuje obr.4, ktorá zároveň vyjadruje aj odpovede respondentov vo vybraných obciach. V možnosti iné sa ocitli odpovede ako napr. závisí to od jednotlivcov. Mestá sú charakteristické ako centrá sekundárneho vzdelania. Z tohto pohľadu mládež žijúca v mestskom prostredí má ľahšiu dostupnosť k vyššiemu vzdelaniu ako mládež žijúca na vidieku, čo sa prejavilo i v názoroch respondentov miest. Naopak nižšie sekundárne vzdelanie bolo viac prezentované respondentmi vidieckych obcí.

Obr. 4: Názory na vzdelanie mládeže z DD

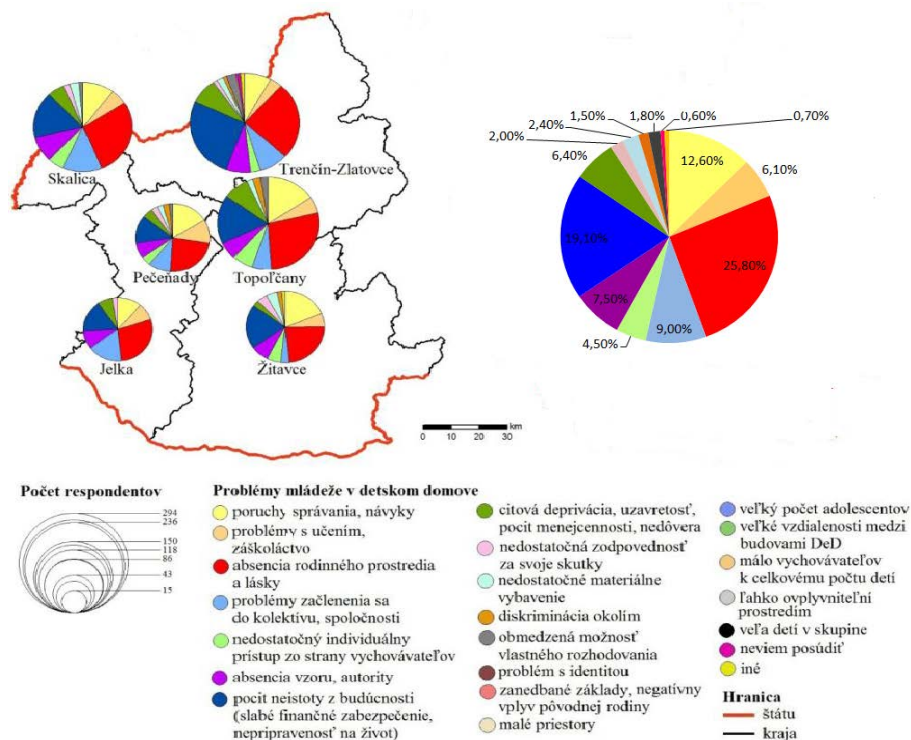
Obr. 5: Prejavy sociálno-patologických javov u mládeže v DD podľa respondentov

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2015

Problémom miest a obcí sú sociálno-patologické javy. Medzi sociálno-patologické javy najčastejšie patrí alkoholizmus, drogové a iné závislosti, prostitúcia, kriminalita, bezdomovstvo, šikanovanie, vandalizmus, vytváranie pouličných gangov, prejavy násilia a pod. Otázkou Ste názoru, že u mládeže v detských domovoch sa častejšie prejavujú sociálno-patologické javy (napr. prejavy násilia, krádeže a pod.) ako u mládeže v bežných rodinách? sme sa pokúšali zistiť, či si respondenti spájajú mládež z DD so zvýšenými sklonmi k sociálnym deviáciám. V tejto otázke sa tiež ukázalo pozitívne i keď neurčité hodnotenie mládeže v DD. Aj keď dominantná časť respondentov (57,3 %) si myslí, že nedá sa jednoznačne povedať, či sa u mládeže z DD skôr prejavujú sociálno-patologické javy ako u mládeže vyrastajúcej v bežných rodinách (obr.6). Takmer vyrovnaný názor je v priamych odpovediach, kde skoro jedna štvrtina (23,3 %) respondentov spája mládež z DD so zvýšeným prejavom sociálnej deviácie avšak takmer jedna pätina (19,5 %) respondentov vôbec nespája mládež z DD s týmito negatívnymi javmi (obr. 5).

Obr. 6: Najväčšie problémy mládeže v DD

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2015

Ďalšia otázka V čom vidíte 3 najväčšie problémy u mládeže v detskom domove? úzko nadväzuje na predchádzajúcu. Pri tejto otázke sme respondentom nechali voľný priestor prejavu, aby sme mohli nahliadnúť hlbšie do problematiky najväčších problémov mládeže v DD z ich pohľadu (obr. 6). Odpovede boli rôzne a podľa obsahu snažili sme sa ich zoskupiť do tematických oblastí. Podľa respondentov najčastejšie opakovaným problémom (až 25,8 %) bola absencia rodinného prostredia a lásky. Vysoký podiel (19,1 %) predstavoval problém spojený s neistotou v budúcnosti (vrátane slabého finančného zabezpečenia po odchode z DD a celkovej nepripravenosti na život) a až 12,6 % respondentov si myslí, že mládež v DD trpí poruchami správania sa alebo je pod vplyvom návykových látok.

Záver

Mladí ľudia, ktorí odchádzajú z detských domov a zaraďujú sa do samostatného života, prichádzajú do nového prostredia, konfrontujú a prekonávajú rôzne životné zmeny. Väčšina z nich nedokáže vyrovnať s novými podmienkami a viesť život podľa stanovených noriem spoločnosti. Nastupujú do zamestnania, ktoré im pomáha nájsť DD, prevažne v mestách, nakoľko vidiek poskytuje minimálne pracovné príležitosti. Často krát sa stáva, že z rôznych dôvodov či už z objektívnych alebo subjektívnych sa nevedia udržať na trhu práce, strácajú zamestnanie a novú prácu si nevedia nájsť. Podľa Večerku a kol. (2004) sa pri vzniku sociálno-patologických prejavov u jedincov spolupodieľajú najmä vplyvy negatívnych povahových vlastností, nevhodná výchova či zlé životné podmienky. V súčasnosti sociálno-patologické javy sú výrazným problémom nielen miest ale aj obcí. Najčastejšie patrí k nim alkoholizmus, drogové a iné závislosti, prostitúcia, kriminalita, bezdomovstvo, šikanovanie, vandalizmus, vytváranie pouličných gangov, prejavy násillia a pod., ku ktorým sú mladí ľudia z DD náchylnejší, čo sa prejavuje aj v negatívnych názoroch a obavách respondentov hlavne miest, kým respondenti z vidieka sú viac neutrálni. Mnohí mladí ľudia z DD nevedia im čeliť, stávajú sa súčasťou rôznych druhoch sociálneho vylúčenia a marginalizácie. Spoločnosť vníma mladého človeka prichádzajúceho z DD neutrálne, bez rozdielu v porovnaní s mládežou vyrastajúcou v rodinnom prostredí. Dáva mu priestor k individuálnemu prejavu. Tento názor potvrdzujú aj obyvatelia obcí, vnímajúc detský domov ako súčasť svojej obce. Najmä obyvatelia vidieckych obcí nepociťujú výraznejšie problémy s deťmi, resp. mládežou z DD domovov, práve naopak poukazujú na to, že v porovnaní s minulosťou sa správanie týchto detí, resp. mládeže zlepšuje. Deti a mládež z DD sú zapájané do života obce, cez rôzne programy, najmä kultúrneho zamerania, čím pri rôznych príležitostiach ako sú vianočné, veľkonočné programy, deň matiek atď. čím sa zblížujú s obyvateľstvom obcí. Navštevujú základné školy priamo v obci, čím dostávajú do kontaktu so svojimi rovesníkmi. I napriek tomu, že obyvateľstvo v globále nepociťuje negatívny vzťah k deťom a mládeži z DD, stáva sa, že niektorí občania, nie vždy súhlasia a protestujú proti tomu, aby v ich susedstve, v rodinnom dome, bola umiestnená samostatná skupina s deťmi z detského domova. Tento odpor niekedy pramení aj z toho, že mnoho – krát ide o deti z rómskych rodín, deti s výchovnými problémami či deti, ktoré sú mentálne postihnuté. Z výskumu vyplynul aj záujem o tieto deti a mládež. Podľa obyvateľov si vyžadujú zvýšenú intervenciu zo strany spoločnosti. V súčasnosti prebieha transformácia DD z internátneho typu na rodinný typ, čím by malo dôjsť k zmene výchovných, personálnych, priestorových a hospodárskych podmienok tak, aby čo najviac zohľadňovali potreby detí a mládeže vo fungujúcom rodinnom prostredí s jeho vzťahmi ako i činnosťami, čím by sa získali nielen citové vzťahy ale i praktické skúsenosti a zručnosti v samotnom a následne v rodinnom živote mladého človeka.

Literatúra

- [1] BAKOŠKOVÁ, Z. a i., (2005). *Sociálna pedagogika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá. ISBN 80-10-00485-5.
- [2] FICO, M., (2017). Práca s deťmi v detských domovoch a pracovné uplatnenie po odchode, so zameraním na aktivity, ktoré sa s deťmi realizujú v detskom domove. Bratislava: Inštitút prte výskum práce a rodiny. 54 str.
- [3] HÜBELOVÁ, D., (2014). Hodnocení lidských zdroju v demografickém kontextu – vybrané výsledky shlukové analýzy okresu České republiky. In *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 224-230. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-27.
- [4] CHREŠČANOVÁ, V., (2011). Interogativne metódy využívané v behaviorálnom výskume životného prostredia. *Acta Environmentalica Universitatis Comenianae*, vol. 19, no. 2, pp. 5–11. ISSN 1335-0285.
- [5] JÁNOVÁ, M., KUNC, J., FRANTÁL, B., (2017). Percepce výstavby větrných elektráren na lokální úrovni: případové studie z východních čech. In *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 920-928. ISBN 978-80-210-8587-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-121.
- [6] JUHÁSOVÁ, A., (2016). Životné perspektívy mladých dospelých po ukončení pobytu v detských domovoch. *GRANT Journal*, vol.5, no.1, pp. 32- 36. ISSN 1805-0638I.
- [7] KOTHARI, B. a i., (2018). Validation of a Measure of Foster Home Integration for Foster Youth. *Research on Social Work Practice*, vol. 28, no. 6, pp. 751-761. ISSN 1552-7581.

- [8] LUŠTICKÝ, M., OBERHEL, M., GUNINA, D., (2016). Stakeholders perception towards tourism policy impacts. In *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 938-945. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-121.
- [9] MATEJ, V. a i., (2000). *Profesionální rodič, alebo guľatá kocka: Sprievodca profesionálnou náhradnou výchovou v rodine*. Bratislava. 84 s. O. z. Návrat, ISBN 80-967908-1-1.
- [10] MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., (2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Bratislava. Portál. s. 183. ISBN 9788073677398.
- [11] MINISTERSTVO PRÁCE SOCIÁLNÝCH VECÍ A RODINY, ÚRAD PRÁCE SOCIÁLNÝCH VECÍ A RODINY, (2015). *Koncepcia zabezpečovania výkonu súdnych rozhodnutí v detských domovoch na roky 2016-2020*, [online]. [cit. 2018-04-03]. Dostupné z https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/KGR/DeD/Koncepcia_september_2016.pdf.
- [12] PAZARATZ, D., (2009). *Residential Treatment of Adolescents*. New York. Taylor & Francis Group, 2009. p. 353 ISBN 978-0-415-99708-9.
- [13] ROCHOVSKÁ, A., BLAŽEK, M., SOKOL, M., (2007). Ako zlepšiť kvalitu geografie: o dôležitosti kvalitatívneho výskumu v humánnej geografii. *Geografický časopis*, vol. 59, no. 4, pp. 323-352. ISSN 2453-8787.
- [14] ŠKOVIERA, A., (2015). Transformácia náhradnej starostlivosti na Slovensku – proklamácie a realita. *Sociálni pedagogika*. roč.3, č.2, pp. 64-75. ISSN 1805-8825. DOI 10.7441/soced.2015.03.02.05.
- [15] VEČERKA, K. a i., (2004). *Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí*. Praha. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ISBN 80-7338-033-1.
- [16] ZBIERKA ZÁKONOV. Zákon 36/2005 Z.z., (2005). O rodine. [online]. [cit. 2018-04-03]. Dostupné z http://www.zbierka.sk/sk/predpisy/zakon-36-2005-z-z.p-8434.html?aspi_hash=MzYvMjAwNSBaLnou.
- [17] ZBIERKA ZÁKONOV. Zákon 305/2005 Z.z., (2005). O sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. [cit. 2018-04-03]. Dostupné z http://www.zbierka.sk/sk/predpisy/zakon-305-2005-z-z.p-8713.html?aspi_hash=MzA1LzIwMDUgWi56Lg.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0934/17 "Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska za ostatných 250 rokov a predikcia jej ďalšieho vývoja" a projektu APVV-18-0185 "Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska a predikcia jej ďalšieho vývoja".

RELATIONS WITH ROMA COMMUNITY IN THE CITY OF MOST

Vztahy ve městě Most s romskými spoluobčany

MONIKA NOVÁ

Ústav právních dějin | Institute of Legal History
Právnická fakulta | Faculty of Law
Univerzita Karlova | Charles University
✉ nám. Curieových 901/7, 116 40 Praha 1, Czech Republic
E-mail: monika.nova@htf.cuni.cz

Annotation

Treating the subject of Romanies living in Most, the theoretical section of the paper describes the arrival of the people to the Most region in the wake of Second World War. The experimental section, heeding particularly disparities, aims to reveal relations established between Romanies and the majority population in the city. The research relied on the quantitative method and the technique of questionnaire, through which the author tried to depict the current coexistence with Romanies in Most. Using the discussion section, the author presents facts, articulates arguments and, considering the research results and their social context, she seeks answers. The results are employed to come up with practical recommendations formulated in conjunction with a Focus group.

Key words

coexistence, majority, Romanies, the city of Most

Anotace

Autorka představuje téma Romové ve městě Most. V teoretické části pojednává autorka o příchod Romů na Mostecko po druhé světové válce. Ve výzkumné části zjišťuje, v kontextu disparity, jaký je vztah majoritní společnosti k Romům ve městě Most. Při výzkumu je využito kvantitativní metody a techniky dotazníku. Cílem výzkumu je představit aktuální soužití s Romy ve městě Most. V diskuzní části společně s účastníky focus group pojednává o faktech a hledají nad výsledky výzkumu odpovědi v kontextu sociálním. Doporučení do praxe jsou na základě výsledků stanované za pomoci focus group.

Klíčová slova

majorita, město Most, romové, soužití

JEL classification: D63, I39, J17

Introduction

The concept of disparities discussed as a complex social phenomenon requires that any one-sided approaches to the issue be abandoned and the problem be addressed multidimensionally. Such multidimensional approach has to rely particularly on the holistic (i.e. systemic) view of the research topic. The traditional approaches focused typically on a single aspect, typically the economic dimension, will have to be broadened to cover also other dimensions: social, territorial, historical, institutional, political & administrative, environmental & ecological, civilization & infrastructural and the like (Gajdoš, Pašiak 2006). The multidimensional approach thus developed has been adopted, mostly implicitly, by also other authors e.g. (Molle, 2007), (Nijkamp, 2007), (Wishlade, Yuill, 1997) and others. This paper will tackle the historical and social aspects of the disparities. Pursuing the matter, the author had to proceed in a culturally sensitive and community friendly way.

1. Romanies coming to the region of Most

When WW2 ended, the German population of Sudetenlands (the near-border regions) was expelled from the country and the Most region was no exception. With the war over and the Germans out, the region had to be reconstructed and repopulated.

Beckoning with job opportunities, the now depopulated region attracted a not inconsiderable number of Romanies from Slovakia, coming sometimes on their own, sometimes in organized campaigns. While Slovakia was then very poor and starved of job vacancies, here the new arrivals could find work instantaneously. Romanies thus started to come to the Most region as early as 1946, and just a year later the authorities registered 1792 persons of this ethnicity (Krajinou příběhů, 2017).

Presumably, the first greater waves of Roma migration were at least partially spontaneous - the near-border and other regions then empty of their German population became the destination for the mostly nomadic groups (Pavelčíková, 2004). The incoming Romanies were offered jobs especially in cooperatives raising cattle in mountainous areas and later on also on state-owned farms and in forestry organizations. They were also involved in reconstructing the war damaged economy - building roads, renewing factories, ... (Mann, 2001).

During 1950s, the organized migration of Romanies from Slovakia was gaining momentum. Regrettably, industrial plants were often unable to provide the new workforce with suitable lodging and the situation was progressively deteriorating. Romanies lived in crowded dormitories or houses marked down for demolition. The gradually worsening living conditions translated themselves into troubled relationships with other inhabitants. The lives of locals were also aggravated by the ever-increasing coal mining activities affecting the entire north Bohemian lignite field. Pushed forward by the communist government, the coal output of the region expanded five times between 1945 and 1957.

The thriving coal industry put an end to many smaller villages of the Most region, while others took on a vastly different complexion (Krajinou příběhů, 2017). Insofar as the resident Romanies were represented by just several dozens families from Bohemia and/or Moravia, those newly coming during the period indicated above changed the ethnic group structure. The postwar Czechoslovakia was a home to Romanies primarily from Slovakia, with smaller communities of the people from Hungary, Germany (Sinti) and Romania - a specific group were Vlachiike Roma from Wallachia, then nomadic people (Davidová, 2004).

The second wave of Romani migration reached the Most region also in the 1950s, when Slovakian gypsies were recruited to work in the regional industrial centers. Those leaving their villages in Slovakia were mainly the better educated individuals with a history of working. A part of them were just seasonal workers who spent the wintertime with their families back home in Slovakia, but quite a few were given company apartments wherein they and their families found a permanent home. Problems could frequently be attributed to suddenly switching to a completely different way of life. While staying in their very basic settlements, Romanies lived from day to day, unable to properly manage their income and unused to pay the rent, water, gas, electricity... When confronted with the new reality, many simply could not come to grips with it (Mann, 2001).

Just like other regions, the Most region endeavored to integrate Romanies socially through ethnical assimilation seen as a prerequisite for social integration. The assimilation policy, intended to dissipate their ethnic enclaves, clans and families, was legally regulated by Government Ruling 502 / 1965.

The Ruling, among other things, stipulated that the share of Romanies in a village population was not to exceed five percent. Distributing the people throughout certain regions of the then Czechoslovak Republic (ČSR) was expected to remedy the shortage of skilled labor in the regions and to provide jobs for Romanies primarily from the east of Slovakia. Though neither the distribution nor the assimilation resulted in full integration, they did have some beneficial effects, e.g. better schooling of Roma children (Hübschmannová, 1975). The main cause behind the effort being just a partial success can be seen in the fact that Romanies were only passive recipients of the solution, not actively involved in it. A contributory cause laid in the relevant decisions being made without knowing the people, their ethnic group and their social & cultural system.

To address the issues of Roma population, the individual districts established specialized Councils of District National Committees devoted to the task and associated with a gradually emerging network of field social workers - welfare officers. These persons were to act as intermediaries between the Roma population of villages and government agencies. Yearly reports that the workers submitted specified the numbers of Roma population and diagnosed their problems concerning housing, employment and school attendance of their children (Mann, 2001). As the open-pit mining encroached on the land, the Old Town of Most was pulled down bit by bit, and the same fate awaited some villages. The part of Most to be demolished last was the one inhabited prevalingly by Romanies. In 1978 the people were moved to a new housing estate named Chánov. The moving improved their living conditions - they were given modern apartments; could access health-care services; their children were able to attend pre-school and school facilities, and more... Regrettably, these desirable changes were accompanied by some unwelcome: the houses, especially their shared areas and lifts, were soon devastated, and the same happened

to the apartments. The overdue rentals began to grow and damages could not be collected. Whereas maintaining apartments in other parts of the city cost the municipality on average 1600 CZK (then Kčs) a year, the sum spent on Roma flats was 3800 CZK a year (Hübschmannová, 1975).

The overall situation was aggravated by large families who came visiting from Slovakia and were inclined to stay unlawfully with their relations for prolonged periods. The apartments were overcrowded and some occupied without any title - consequently, living conditions on the estate began to deteriorate, the families started to quarrel and criminality flourished. Moreover, Roma families scattered to live in non-Romani neighborhoods proved to be better integrated than those gathered intentionally in Roma-only communities. The National Committee of the Most Municipality strived to move the well adapted families from the notorious housing estate and distribute them among non-Romani inhabitants living in other parts of the city. Despite existing for over 40 years, the Chánov estate remains a sore spot having all the attributes of an excluded community and the municipality does not seem to have a clue.

2 Empirical section

Majority population as related to Roma community in the city of Most. The research was designed to explore relations existing between Romanies and the majority population in the region of Most. The method of choice was quantitative and the technique was a questionnaire inquiry. The number of respondents was 198. The Most region was selected after careful deliberation, given that it encompasses marginalized enclaves and the coexistence with Romanies is a problem of long standing there.

Hypothesis 1: The younger generation up to 25 years of age (25-) perceives coexistence with Romanies as less difficult than the older generation (60+).

Hypothesis 2: Negative personal experience shapes a disapproving attitude to Romanies at workplace.

Hypothesis 1: Asked to assess the coexistence with Romanies at the place of residence, 62% of respondents considered it bad. Having analyzed answers returned to the questionnaire inquiries, the negative attitude to Romanies was strongest in the 60+ age bracket, while the 25- persons expressed such attitude in 48%.

Generally speaking, the research results lead us to believe that the majority population of the Most region perceives Romanies as troublesome. The less negative attitude to Romanies at the place of residence was adopted by the younger generation up to 25 years of age. The hypothesis has thus been confirmed to be true.

Hypothesis 2: 25% of respondents had their own negative experience of physical or verbal assault. Out of this number 91.5% of respondents reported intolerant attitude.

Hypothesis 2 has also been confirmed to be true - negative personal experience induced a disapproving and intolerant attitude to Romanies.

2.1 Discussion

The discussion summarizes facts, seeks answers to the social and psychosocial issues addressed in the research and supports the answers with arguments. The research was planned to explore relations between the local Roma community and the majority population.

To make the discussion possible and to develop practical recommendations, the author formed a Focus Group consisting of 6 persons who worked in Most: a municipality official, a social worker, a cultural mediator, a policeman, a teacher and a staff member of the House of Ethnic Minorities.

The research has found that the local Romanies are often unaware of which Roma group they belong to. Surprisingly, this ignorance is unrelated to the level of education. The nationality and ethnicity of Czech Republic inhabitants can only be identified through statutory Census. Unfortunately, no one knows how many Romanies can distinguish between nationality and ethnicity and whether their historical experiences do not scare them into hiding their Roma origins. The identity thus lost can affect the mentality of this target group and result in disruptive behavior. When the Focus Group called attention to the loss of identity, the House of Ethnic Minorities stepped in and organized several cultural events in the city, intended to increase the awareness of Roma culture and history. We believe that the job done by crime prevention workers, cultural mediators, intercultural workers and community workers is very useful, just like any other activity easing tensions between Romanies and the majority group. The City Hall and the Social Inclusion Agency try jointly to bring the majority and the minority closer together. They attempt to involve in their activities the Romanies themselves, positioned as municipal constables and cultural mediators. The Focus Group concluded that decisions concerning Romanies could not be made without Romanies and, in consequence, the approach had to be community-oriented and culturally-sensitive.

Should the people feel excluded from the decision making process, they would be very unlikely to accept any interventions into their lives. This fact may then translate itself into a negative personal experience of the majority. Most population with Romanies and, by extension, it may boost intolerance and lead to rejection of the Roma minority.

Another factor of importance is education. The Focus Group believed that education was essential, the Romanies should be educated and their ethnic awareness heightened. Roma families and children should be taught to appreciate education as an investment into the future. On the other hand, even the majority group should properly appreciate that the education of Romanies is worth assistance because all the city dwellers may benefit from it. A positive development was found in the gypsy kids attending low-threshold clubs in the city of Most. Unfortunately, there are just three facilities of this kind and, therefore, overcrowded. The Focus Group members should like to see the capacity of the clubs increased. Any progress in this area, however, is hindered by modest salaries (approximating the minimal income) and low social prestige of the club staff.

A crucial factor causing social distress is the unemployment rate of Romanies. Typical of the situation is the long time for which Romanies remain registered as unemployed. In fact 75% of the Roma population of the city are kept on files as long-time unemployed.

Another matter of consideration are bars, casinos, pawnshops and gambling clubs, all typical for excluded localities. The question arises as to whether it is a good idea to permit a gambling club where the greater part of inhabitants are on the dole and a substantial part of their income is swallowed by one-armed bandits. Just like in other CR places, in the Most region the debtors are advised by social workers on how settle their debts. Such services are typically included in field programs and/or provided under the umbrella of professional social counseling. The author believes that prevention is of paramount importance. As follows from a research undertaken by the Social Inclusion Agency, the Most region has 1 debt advisor per approx. 1000 persons currently having their property confiscated under a writ of execution. As obvious, the situation is alarming and prevention emerges as highly desirable.

Indebtedness is wedded to usury. The Focus Group reported that lending and borrowing money at a high rate is a widespread practice, often even perceived as an act of solidarity.

On January 2018 the city registered 673 video-lottery machines permitted by the Ministry of Finance, i.e. 1 machine per 100 city dwellers. The municipality still does not operate a specialized social service that would provide consultations to addicted gamblers (CR Government Report, 2017).

2.2 Practical recommendations

The House of Ethnic Minorities, the Municipal Museum and schools teaching the basics of social sciences should encourage Romanies to draw their family trees and, in so doing, to become better aware of their family history and identity.

The 60+ generation was found to adopt less conciliatory attitudes towards their Roma neighbors than what was observed in the 25- persons. That is why the elderly should be offered social occasions during which they could come into friendly contact with the Roma minority, e.g. cultural events held directly in the retirement homes, nursing homes, day care centers, etc. In addition, Romanies themselves could be involved in volunteering and providing social services to senior citizens.

Another practical hint might rest in increasing the numbers of volunteers from among the seniors proper and from the students of secondary schools based in the city. The volunteers could run regular remedial courses offered to Roma kids. Voluntary attendance at such courses would bring the people closer together and foster mutual tolerance.

The low-threshold clubs, being frequented particularly by Roma youth seeking a quality use of their leisure, should be made more abundant. Such effort would require sufficient staffing by specialized social workers who are now in short supply... Their deficiency could be alleviated by students having already taken their relevant baccalaureate degree and still studying for the master's degree.

Also the numbers of caring workers, intercultural workers, community staff and drug prevention specialists should be increased.

Intolerance and belligerent attitudes that the majority takes toward the poor and/or the unemployed are often inspired by behavior typical of the people, i.e. frequenting gambling rooms and losing welfare benefits to lottery

machines. The gamblers should be proactively identified, provided intensive (also psychological) assistance, offered field counsel in financial literacy and helped to find the best way out. The city fathers should reduce the number of gambling operations and lottery machines.

As regards job opportunities in Most, some new ones could also be expected of tourism. The abandoned coal pits and devastated areas are currently being reclaimed and the entire Most region landscape is treated to a comprehensive remake. The effort is supposed to create what is known as the "lake landscape" - it will emerge after the excavated pits are filled with water. The region could then be attractive enough to compete with German Lusatia where such reconstruction has already been completed and the place turned into a leisure complex. This project can also be expected to generate well paid jobs and other opportunities to supplement one's income, but firstly and most importantly it would cut the unemployment figure, now at 5.1%.

Conclusion

The paper outlines both history and the present situation in the city of Most. The research was planned to explore relations between the local Roma community and the majority population. The research results, first discussed between the author and the Focus Group, yielded some practical recommendations. The paper mentions also the social causes of intolerance and disapproving attitudes.

Coexistence with Roma community in the city of Most appears to be a social problem of long record. The research showed that a large section of the majority population maintains a negative attitude to Romanies. The relations between the two groups of inhabitants could be described as troubled. To ease the situation, the individual people will have to change their views and attitudes - on both sides. A major stumbling block on the road to improving the coexistence seems to be insufficient appreciation of cultural differences. It is a difficulty of long standing whose solving has long been overdue - it was neglected totally or treated just marginally by an inadequate group of community, prevention and intercultural workers.

With the above-mentioned observations in mind, we should endeavor to find out why the Roma minority is a perennial problem of the city and what can be improved on the majority side. If we make a sincere attempt at appreciating the cultural differences and try to see Romanies otherwise than just troublesome, it certainly shall not rid us of the problem, but it may facilitate the quest of effective intercultural dialogue.

Literature

- [1] ANALÝZA VYLOUČENÝCH LOKALIT. [online]. *Analýza sociálně vyloučených lokalit*. [2019-04-03]. Dostupná na <http://www.esfcr.cz/07-13/oplzz/analiza-socialne-vyloucenych-lokalit-v-cr-1>.
- [2] ČESKÝ STATICKÝ ÚŘAD, 2019. [online]. *Statistický bulletin – Ústecký kraj*. [2019-04-04]. Dostupné na <https://www.czso.cz/csu/czso/domov>.
- [3] DAVIDOVÁ, E. (2004). *Romano drom. Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc. ISBN 80-244-0524-5.
- [4] FRASER, A., (2002). *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidových novin. ISBN 80-7106-212-X.
- [5] GAJDOŠ, P.; PAŠIAK, J. (2006). Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie. *Bratislava: SAV*. ISBN 80-85544-46-6
- [6] HÜBSCHMANNOVÁ, M, (1975). *Cikáni ve starém Mostě, výsledky sociologického průzkumu*. Okresní národní výbor v Mostě.
- [7] Krajinou příběhů, 2019. [online]. [2019-04-03]. Dostupná na: <http://www.krajinoupribehu.cz/col/92/1945>
- [8] MANN, A., (2001). *Romský dějepis*. Praha: Fortuna. ISBN 80-7168-762-6
- [9] MOLLE, W., (2007). *European Cohesion Policy*. London: Routledge. ISBN: 0-203-94527-1
- [10] NIJKAMP, P., (2007). *Regional Development as Self-Organised Converging Growth*. Amsterdam: Vrije Universiteit, mimeo. ISBN 978 1 84720 506 3.
- [11] PAVELČÍKOVÁ, N., (2004). *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. ISBN 80-86621-07-3
- [12] WISHLADE, F.; YOUILL, D. (1997). *Measuring Disparities for Area Designation Purposes: Issues for the European Union*. In Regional and Industrial Policy Research Paper, č. 24. Glasgow: University of Strathclyde
- [13] VLÁDA ČR, (2017). *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017*. [online]. [2019-04-03]. Dostupné na: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2017-146576/>.

The theme and research of this paper „Relations with Roma community in the city of Most“ was realized from the project: NAKI II DG18P02OVV064 Právní, historické a společenskovední aspekty nových a tradičních menšin v České republice.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-95

EKONOMICKÁ HODNOTA DOBROVOLNICTVÍ V NEZISKOVÉ ORGANIZACI NA REGIONÁLNÍ ÚROVNI

The economic value of volunteering in nonprofit organization at the regional level

NIKOLA ŠMÍDOVÁ

*Katedra veřejné ekonomie | Department of Public Economics
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: 443885@mail.muni.cz*

Anotace

Tento článek se zabývá ekonomickou hodnotou dobrovolnictví v neziskové organizaci Junák – český skaut, středisko Moravská Třebová, z. s. Cílem je kritické zhodnocení aplikačních možností metod pro ocenění dobrovolnické práce ve vybrané neziskové organizaci a následná aplikace zvolených metod na získaná data. Teoretická část práce se zabývá zanalyzováním a popisem dostupných metod pro měření dobrovolnické práce. K provedení praktické části byla data za organizaci získána pomocí dotazníkového šetření. Získaná data po aplikaci na vybrané metody jsou kriticky zhodnoceny pro možnost ocenění dobrovolnické činnosti v konkrétní organizaci a vybrána metoda nejpřesnější pro určení konkrétní hodnoty. Jako nejpřesnější metodou byl na základě předchozí analýzy zvolen výpočet pomocí mzdy specialisty. Výsledná průměrná hodnota jedné odpracované hodiny dobrovolníkem v organizaci byla stanovena na 161,11 Kč/hod a za celou organizaci hodnota dobrovolnické práce ročně přesáhla 3 mil. korun. Toto ocenění může pomoci organizaci při poukázání na celkovou skutečnou hodnotu činnosti dobrovolníků například při žádání o finanční podporu, dotace na činnost nebo k rozšíření celkového povědomí o hodnotě vykonávané činnosti skautskými dobrovolníky.

Klíčová slova

dobrovolnictví, ekonomická hodnota, metody, nezisková organizace, skauting

Annotation

This article is dealing with the economic value of volunteering in a non profit organization Junak - Czech Scout, centre Moravska Trebova. The aim is a critical evaluation of application options methods to value voluntary work in a selected non profit organisation and a subsequent application of chosen method with obtained data. The theory part of work is dealing with analysing and describing available methods to value voluntary work. The data used for the practical part were obtained by the way of a questionnaire. Once the selected method is applied the obtained data are critically evaluated in order to value the volunteering in particular organization and the most accurate method is chosen to provide value. The most accurate method chosen by experts was by calculating salary based on previous analysis. The resulting average value of one hour volunteering for organization was established 161.11 CZK/hour and the overall organization value of all volunteering exceeded 3 million CZK. This valuation can help the organization to point out the overall real value of volunteering for example when applying for financial support, grants or to broaden overall awareness about the value of the activity provided by the Scout volunteers.

Key words

volunteering, economic value, methods, non-profit organisation, scouting

JEL classification: L31, D46

1. Úvod

Pojem dobrovolnictví je obecně ve společnosti již pevně zakotven. Může se jednat o činnosti od jednorázové pomoci někomu blízkému po pravidelně vykonávanou činnost v některé z nevládních neziskových organizacích (NNO). Na dobrovolnictví můžeme nahlížet různě. Můžeme ho považovat za volnočasovou aktivitu, projev

solidarity či z ekonomického hlediska jako činnost konanou mimo hlavní zaměstnání bez nároku na odměnu. Dobrovolnictví je provozováno jako projev dobré vůle, jehož motivací jsou většinou osobní, kulturní, náboženské či jiné důvody.

Odhadovaný počet osob vykonávajících dobrovolnou práci v EU se pohybuje v rozmezí 92 až 150 milionů (Trantina, 2015). V ČR působí dobrovolníci již téměř v každé oblasti a dle odhadů se dobrovolnické činnosti věnuje téměř 2 mil. osob, což činí 29 % populace nad 14 let, a to řadí ČR na osmé místo mezi členskými státy EU (Vláda České republiky, 2015, s. 15). Dobrovolníci se činnosti nejčastěji věnují skrz různé neziskové organizace a tvoří tak převážnou většinu pracovní síly neziskového sektoru. Odhady zmiňují, že zhruba 78 % všech lidských zdrojů, které v rámci NNO pracují, je z řad dobrovolníků (Prouzová, 2015, s. 15).

Dobrovolnictví sebou nese celou řadu efektů, jak na samotné dobrovolníky, tak pro organizace, kde dobrovolníci působí i na společnost, ve které je dobrovolnictví vykonáváno. Neziskové organizace a dobrovolníci v nich působící například mnohem častěji spolupracují s veřejným sektorem než například sektor soukromý (Beckerová, Bobková, 2018). I přesto, že je veškerá činnost vykonávána v dobrovolnickově volném čase a bez přímého peněžitého nároku, jedná se o určitý druh práce, která produkuje počítatelné i nepočítatelné přínosy (Salamon, Sokolowski a Haddock, 2011, s. 221).

Hodnota dobrovolnictví je stále v mnoha zemích přehlížena, nesystematicky zaznamenávána a neměřena. V posledních letech je ale patrná mnohem větší snaha o kvalifikaci dobrovolnictví než dříve. Dá se předpokládat, že díky obtížné a nejednotné měřitelnosti na světě existuje mnohem větší podíl dobrovolnictví, než udávají oficiální statistiky nebo je obecně odhadováno. Tato skutečnost nepřispívá k podpoře, řízení ani efektivnímu využití dobrovolnické práce. Nepřesné či chybějící odhady velikosti dobrovolnické činnosti jsou proto hlavním důvodem, proč se vůbec touto problematikou zabývat. Salamon, Sokolowski a Haddock, (2011, s. 236) zmiňují, že dobrovolnictví se věnuje téměř miliarda lidí a ročně odvedou práci za 1 348 miliard USD.

Tento článek se konkrétně zabývá měřením ekonomické hodnoty dobrovolnictví v neziskové organizace Junák – český skaut, středisko Moravská Třebová, z. s.

Skauting je dnes již celosvětově známé, rozšířené a uznávané hnutí. Cílem organizace je výchova dětí a mladých lidí. Ke skautingu se na světě hlásí přes 50 milionů skautů a skautek, což jej řadí mezi největší světové hnutí. V ČR Junák sdružuje téměř 60 000 lidí, které podporuje zhruba 23 000 dobrovolníků. Jedná se tak o největší dobrovolnickou (výchovní) organizaci v ČR (Junák – český skaut, 2016).

2. Přístupy k měření ekonomické hodnoty dobrovolnictví

Cílem první teoretické části článku je poskytnout základní přehled a popis vztahů mezi hlavními doposud známými přístupy k měření hodnoty dobrovolnické práce. Přístupy k této problematice prošly a stále prochází značným vývojem a v průběhu let byla zkoumána a popsána celá řada metod ve kterých není snadné se zorientovat. Jednotlivé způsoby měření se mnohdy od sebe výrazně liší, jak ve způsobu měření či přímo ohodnocení dobrovolnictví. Není snadné určit, která metoda je ta nejlepší nebo nejpřesnější. Velice záleží na konkrétním případě dobrovolnictví, jenž chceme ohodnotit a subjektivním posouzením hodnotitele, která metoda bude nejpřesněji reflektovat skutečnost.

Přístupy k měření dobrovolnické práce lze dělit dle několika kritérií. Většina přístupů a odhadů je takzvaně bodových. Podstatou bodových odhadů je jejich vyjádření hodnoty objemu peněžních prostředků jedním přirozeným číslem. Ve světě sledujeme rostoucí zájem subjektů o hodnotu dobrovolnictví vyjádřenou právě v peněžních jednotkách. Toto ohodnocení je velice vhodné a používané například statistickými úřady, satelitními účty neziskových organizací nebo samotné organizací při žádosti o grant nebo dotaci. Výhoda bodových odhadů je jejich reflexe přesné informace o ekonomické hodnotě. Dle Dostála a Vyskočila (2014) u přesných odhadů nevýhodou naopak může být neschopnost objektivně vymezit případné odchylky, které mohou výsledky zkreslovat. Další nevýhoda spočívá v otestování jednoho konkrétního vzorku více metodami, kdy dojdeme téměř v každé z metod k odlišným výsledným hodnotám.

Jako jedni z prvních se pokusili zpřehlednit právě velké množství existujících bodových odhadů Salamon, Sokolowski a Haddock (2011, s. 221). Vypracovali přehled základního možného postupu při měření dobrovolnické hodnoty. Ve svém výzkumu zmiňují hlavní tři strategie oceňování dobrovolnické práce:

- Náklady náhrady (angl. replacement cost) – zaměřující se na hodnotu práce, kterou dobrovolník vykoná.
- Náklady obětované příležitosti (angl. opportunity cost) – zaměřující se na ušlý pracovní příjem dobrovolníka.
- Společenské přínosy (angl. societal benefits) – zaměřující se na společenské přínosy dobrovolnické práce.

Dle Salomona, Sokolowského a Haddock (2011), jednotlivé přístupy k měření také dále dělit na ty zabývající se vstupy vkládané dobrovolníkem jeho činností nebo jeho výstupy přijímané okolím. Posledním možným dělením je na metody oceňující dobrovolnickou práci nalezením co nejbližšího substitutu na běžném trhu (například v podobě nákladů na relevantního placeného pracovníka) nebo dobrovolnictví ocenit deklarovanou cenou (tedy subjektivně vyjádřenou například manažery firmy či samotnými dobrovolníky). Jejich základní rozdělení je zobrazeno v Tabulce č. 1.

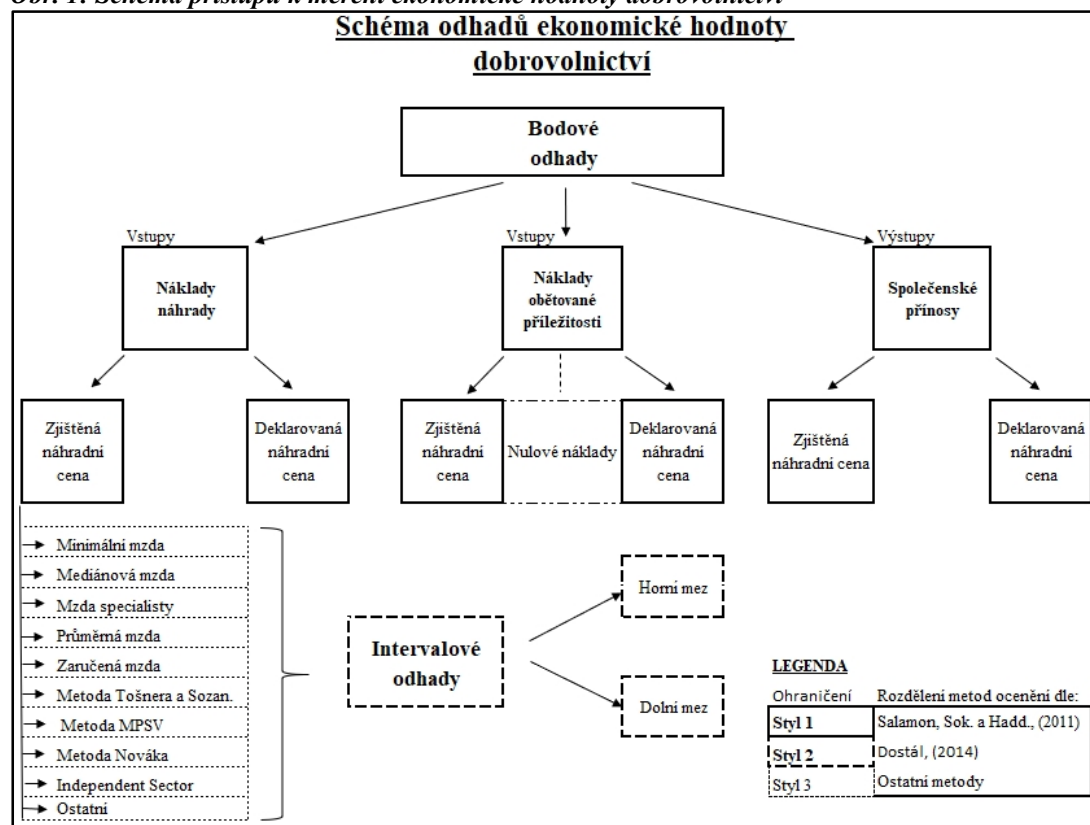
Tab. 1: Přístupy k měření ekonomické hodnoty dobrovolnictví

Strategie hodnocení	Zaměření měření	Metoda ocenění	
		Zjištěná tržní cena	Deklarovaná cena
Náklady náhrady	Vstupy	Náhrada mzdy v podobě placeného pracovníka	Odhad vedoucího dobrovolníků
Náklady obětované příležitosti	Vstupy	Ušlá mzda dobrovolníka	Odhad dobrovolníka
Společenské přínosy	Výstupy	Náklady na tržní zajištění přínosů z dobrovolnictví	Odhad příjemce dobrovolnické práce

Zdroj: Salomon, Sokolowski a Haddock, September 2011, s. 226

K celkovému přehlednění metod je v tomto článku sestaveno vlastní schéma rozdělení metod dle jejich strategií. Toto schéma kombinuje popsané nejčastěji používané metody k ohodnocení dobrovolnictví a zahrnuje především dělení podle Salomona, Sokolowského a Haddock (2011) a Dostála (2014).

Obr. 1: Schéma přístupů k měření ekonomické hodnoty dobrovolnictví

Zdroj: Vlastní zpracování, 2018

Nejčastěji využívaným v praxi je přístup nákladů náhrady metodou ocenění zjištěné tržní ceny. Výpočet pomocí některé z metod spadajících do nákladů náhrady doporučuje jak Mezinárodní organizace práce, Evropský hospodářský a sociální výbor, tak i Salomon, Sokolowski a Haddock (2011). Přístup zahrnuje i předpoklad, že pokud by dobrovolnická činnost byla nežádoucí, nebyla by využívána.

Strategie měření náklady náhrady se zaměřuje na hodnotu vstupů. Jedná se o zjištění náhradní tržní ceny v rozsahu odvedené dobrovolnické práce za pomoci nalezení co nejbližšího substitutu na běžných trzích. Jde tedy o princip,

kdy nahradíme dobrovolníka vykonávajícího svou činnost zdarma pracovníkem placeným. Výhodou tohoto přístupu je potřeba pouze dvou typů informací k určení celkové hodnoty. První z nich je celkový počet odpracovaných hodin dobrovolníky a druhý je hodnota vybrané náhradní mzdy.

Tento způsob ocenění s sebou nese několik možností volby metody v závislosti na typu dobrovolnické činnosti. Náhradní hodnotu můžeme určit buď jedinou náhradní mzdou, nebo i jednotlivé dobrovolnické činnosti rozdělit do více kategorií a ocenit je jednotlivě. Nejpoužívanější varianty nákladů náhrady při ocenění hodnoty tržní ceny jsou: minimální mzda, zaručená mzda, průměrná mzda, mediánová mzda, mzda specialisty, metoda Tošnera a Sozanské, metoda Ministerstva práce a sociálních věcí – MPSV či metoda „Independent Sector“.

Dobrovolnictví, které je vykonáváno bez nároků na odměnu, navíc ve volném čase samotných dobrovolníků, se v ekonomické teorii může také jevit jako iracionální chování jednotlivců. V minulosti celé řada ekonomů nahlížela na volný čas jako tu nejlepší alternativu dobrovolnictví. Neboť volný čas není přímo nijak finančně ohodnocen, byla i hodnota dobrovolnické práce stanovena jako nulová. Myšlenka nulových nákladů je ale v současné ekonomii již překonána.

Trochu jiný pohled na určování dobrovolnické hodnoty zmiňuje Dostál (2014). Ten ve své práci poukazuje na fakt, že všechny doposud používané postupy měření se zaměřují na vyjádření vždy jen jedním konkrétním číslem. Dostál tedy zavádí pojem – intervalové odhady. Tato metoda je založena na určení intervalu, ve kterém se hodnota dobrovolnické práce s největší pravděpodobností pohybuje.

Intervalové odhady porovnávají jednotlivé metody nákladů náhrady. Za pomoci stanovení dvou extrémních hodnot – horního a dolního intervalu se určuje rozmezí, v němž se pravděpodobně skutečná hodnota dobrovolnické činnosti nachází (Dostál, 2014, s. 59).

3. Praktická část výzkumu

K provedení praktické části byla data získána pomocí dotazníkového šetření. Celkem byly sestaveny dva dotazníky. První dotazník byl poskytnut samotným dobrovolníkům. Ti odpovídali na 15 předem stanovených otázek týkajících se jejich činnosti vykonávané ve středisku. Druhý dotazník byl předán rodičům samotných členů střediska mladších 15 let coby příjemcům dobrovolnické činnosti. Z databázi o počtu členů bylo také zjištěno, že v organizaci působí celkem 44 aktivních dobrovolníků, kteří se dobrovolnické činnosti ve středisku věnují více než jednu hodinu měsíčně.

Metoda, jež k ohodnocení dobrovolnictví nebyla v tomto případě vyhodnocena jako vhodná je metoda společenských přínosů zaměřená na výstupy z dobrovolnické práce, tedy zjištěná náhradní tržní cena. To z důvodů, že nelze jednoznačně určit, jaké jsou přesné výstupy z dobrovolnické činnosti pro konkrétní dobrovolníky. Respektive výsledky by byly velice hrubé odhady a komplikované na získání dat.

Pro ohodnocení ekonomické hodnoty dobrovolnictví ve vybraném skautském středisku tak byly, na základě teoretické části, zvoleny následující metody. U jednotlivých metod je také stručný popis principu výpočtu konkrétní hodnoty:

- Minimální mzda – stanovena nejnižší zákonem garantovanou mzdou v pracovněprávním vztahu.
- Zaručená mzda – jednotlivé práce rozděleny do 8 základních skupin dle složitosti, odpovědnosti a namáhavosti vykonávané práce, kde každá skupina má vlastní minimální mzdu.
- Průměrná mzda – ohodnocení dle průměrné mzdy zveřejňované ČSÚ pro celou ČR nebo pro jednotlivé kraje.
- Mediánová mzda – ohodnocení mzdou mediánovou pro ČR či pro jednotlivé kraje.
- Mzda specialisty – ohodnocení pomocí mediánové mzdy u nejpodobnějšího zaměstnání ke konkrétní vykonávané činnosti pomocí oficiální kvalifikace zaměstnání CZ-ISCO.
- Metoda Tošnera a Sozanské – ohodnocení minimální mzdou násobenou 1,5násobkem (Tošner a Sozanská, 2002).
- Metoda MPSV – dobrovolnická práce zařazena do 6 platové třídy a 6. platového stupně podle Stupnice platových tarifů podle platových tříd a platových stupňů, kterou si stanovuje MPSV.
- Metoda Nováka – přepočítání pomocí vzorce sestaveného Novákem na VŠE (2008).
- Independent Sector – ohodnocení průměrnou mzdou navýšenou o 12 % (povinné odvody v USA), možná modifikace na prostředí v ČR navýšení o 1,34 %.
- Deklarovaný přístup společenských přínosů – ohodnocení výstupů příjemci.
- Zjištěná tržní cena metoda ušlé mzdy – nalezení průměrné výše mzdy pro každou činnost zvlášť.
- Deklarovaný přístup nákladů obětovaných příležitostí – ohodnocení samotnými dobrovolníky.
- Deklarovaný přístup nákladů náhrady – tržní odhad vstupů, společenské přínosy.

- Intervalové odhady – sestavení dolní hranice (výše zaručené mzdy) a horní hranice (mzda specialisty navýšená o povinné odvody) intervalu.

Na všechny zmíněné metody byla použita získaná data z dotazníkového šetření a dopočítána konkrétní hodnota dobrovolnické práce ve skautském středisku. Všechny vypočtené hodnoty v jednotlivých metodách byly kvůli snazší interpretaci přepočítány na zvolenou základní jednotku, kterou bylo určeno vyčíslení v korunách na jednoho dobrovolníka za hodinu (Kč/hod.)

4. Výsledné hodnoty jednotlivých metod

Hodnotu není snadné z mnoha popsaných důvodů určit jedním konkrétním číslem. Pro potřeby jasné interpretace hodnoty a možného využití výsledků této práce v praxi bylo ovšem nutné tuto hodnotu vyjádřit jedním konkrétním bodovým odhadem. Ostatní nepoužité metody i přesto poskytují podstatné informace o ekonomické hodnotě dobrovolnické práce ve skautském středisku MT.

Tabulka č. 2 zachycuje výsledné hodnoty ze všech metod, které byly v práci použity. U každé metody je pro přehlednost zmíněna pouze průměrná hodnota jedné odpracované hodiny ve skautském středisku a její následný přepočet na celkovou roční hodnotu dobrovolnické práce v organizaci (dle přepočtu ze získaných dat z dotazníkového šetření o celkovém počtu odpracovaných hodin jednotlivými dobrovolníky).

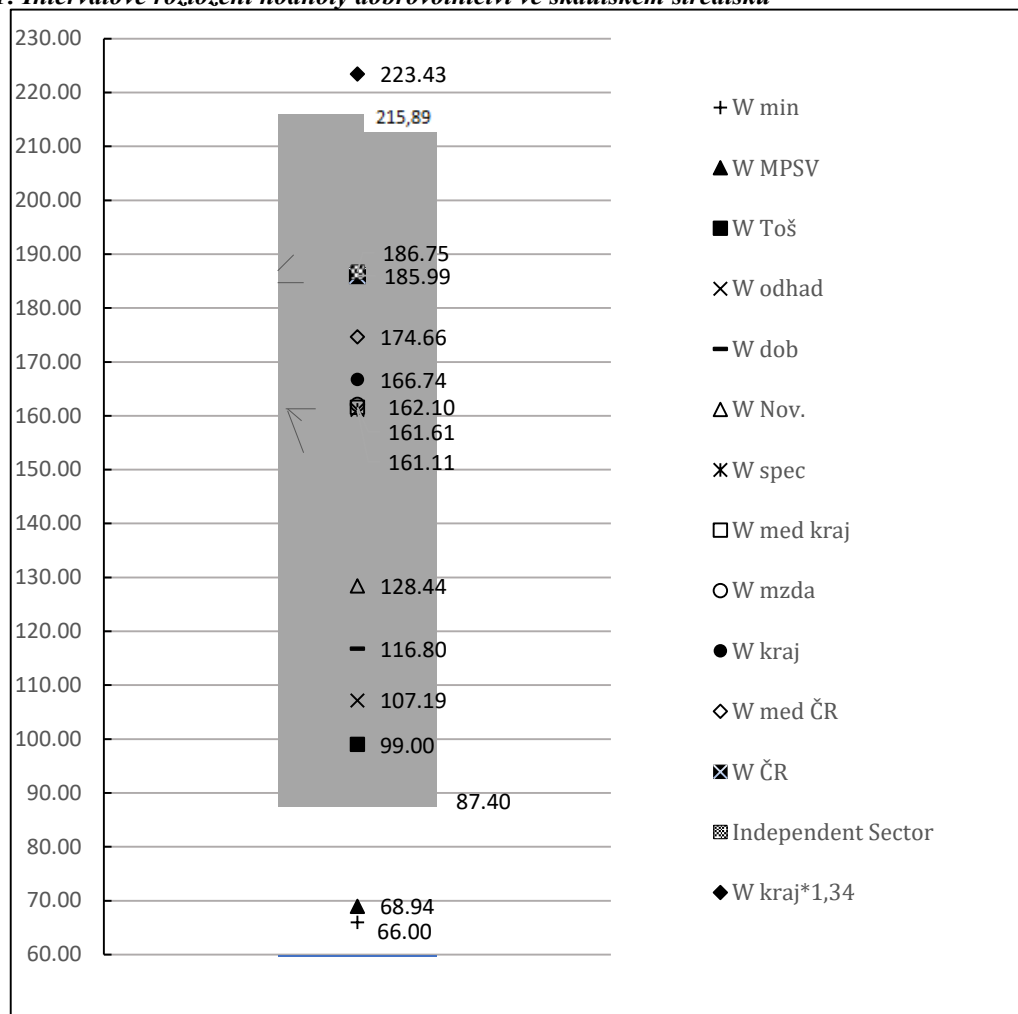
Tab 2: Výsledné hodnoty jednotlivých metod

Pořadí	Metody navýšené o odvody	Průměrná hodnota jednoho dobrovolníka (Kč/hod.)	Roční hodnota dobrovolnictví v organizaci	Pořadí	Metody navýšené o odvody	Průměrná hodnota jednoho dobrovolníka (Kč/hod.)	Roční hodnota dobrovolnictví v organizaci
1.	w_{\min}	66,00	1 335 402,55	9.	$w_{med\ kraj}$	161,61	3 269 915,24
2.	w_{MPSV}	68,94	1 394 857,91	10.	\bar{w}_{mzda}	162,10	3 279 829,60
3.	\bar{w}_{zar}	87,40	1 768 454,72	11.	\bar{w}_{kraj}	166,74	3 373 712,44
4.	$w_{Toš}$	99,00	2 003 103,83	12.	$w_{med\ ČR}$	174,66	3 533 884,11
5.	\bar{w}_{odhad}	107,19	2 168 815,14	13.	$\bar{w}_{ČR}$	185,99	3 763 187,52
6.	\bar{w}_{dob}	116,80	2 363 257,85	14.	w_{ind}	186,75	3 778 490,69
7.	$w_{Nov.}$	128,44	2 598 731,45	15.	$\bar{w}_{spec * 1,34}$	215,89	4 368 182,67
8.	\bar{w}_{spec}	161,11	3 259 798,56	16.	$\bar{w}_{kraj * 1,34}$	223,43	4 520 742,30

Zdroj: Vlastní zpracování na základě předchozích výpočtů, 2018

Získané výsledné hodnoty různých metod potvrzují skutečnost zmíněnou Dostálem (2014), že každá z aplikovaných metod poskytla odlišnou hodnotu dobrovolnické práce. Některé metody jsou si ve výsledcích velice podobné a výsledné rozdíly mohou být brány jako zanedbatelné. Některé ze získaných hodnot na obou koncích potenciačního intervalu jsou ovšem téměř čtyřnásobně od sebe odlišné.

Pro vyloučení a zpřehlednění získaných hodnot byla použita metoda intervalových odhadů. Tímto způsobem byly vyloučeny metody, u kterých výsledná hodnota vyšla v extrémních hodnotách. Sestaven byl nejprve interval, v němž by se ve skutečnosti hodnota měla pohybovat. Výsledek sice neposkytuje potřebnou konkrétní jednu hodnotu, pro vyloučení extrémních výsledků, je ale tento postup nevhodnější. Ilustraci tohoto intervalu se zahrnutím zbylých metod zobrazuje Graf č. 1.

Graf 1: Intervalové rozložení hodnoty dobrovolnictví ve skautském středisku

Zdroj: Vlastní zpracování, 2018

Z grafu je patrné, že hledanými odlehlými hodnotami, které jsou následně vyloučeny jako nerozhodující, jsou minimální mzda, metoda MPSV a průměrná mzda v kraji navýšená o odvody.

Horní hranice stanoveného intervalu se ovšem v porovnání s ostatními hodnotami jeví taktéž jako odlehlá. Metoda mzdy specialisty navýšená o povinné odvody vykazuje poměrně vysokou hodnotu na rozdíl od metod, které nejsou o tyto odvody navýšeny. Tento článek se navíc zabývá ohodnocením samotné odvedené činnosti nikoliv hodnotou dodatečných nákladů, které jsou nad rámec pravidelné mzdy a bylo by zapotřebí, je vynaložit ze strany zaměstnavatele. Ze stejného důvodu byla vyloučena i metoda Independent Sector, která pro určení celkové hodnoty činnosti vykonávané v ČR nejspíše nebude metodou nejobjektivnější, jelikož je stanovena na Americké prostředí.

5. Zhodnocení metod a stanovení konkrétní hodnoty

Poslední část tohoto článku se zabývá stručným zhodnocením výsledků jednotlivých metod a určením konkrétní hodnoty dobrovolnické práce ve skautském středisku, Moravská Třebová.

Minimální mzda

Poskytuje informaci o zcela nejnižší hodnotě dobrovolnické práce, kterou by se v dané ekonomice dala bez rozdílů vykonaná činnost ve středisku ohodnotit. Jedná se o metodu velice jednoduchou, kde není zapotřebí složitých analýz. I přes nejspíše podhodnocený odhad celková roční hodnota práce ve středisku vyšla na 1 335 402,55 Kč.

Metoda MPSV

Dle intervalových odhadů se jedná o odlehlou hodnotu. Příčinou je absence benefitů a příplatků, které ve veřejném sektoru tvoří podstatnou část platů.

Independent Sector

Vyloučeny kvůli výše popsanému problému byly také všechny metody navýšené o povinné odvody. Hodnota ale poskytuje zajímavou informaci o tom, jaké celkové průměrné náklady na mzdy by v případě stejné vykonávané činnosti v pracovněprávním vztahu bylo zapotřebí na zajištění této činnosti.

Zaručená mzda

I tato hodnota se v porovnání s ostatními jeví jako velice odlehlá. Celkově zaručuje přesnější odhad než mzda minimální, ale stále se jedná o odhad velice podhodnocený.

Metoda Tošnera a Sozanské

Podobného výsledku, jako u zaručení mzdy, bylo dosaženo i v případě metody Tošnera a Sozanské. I tato metoda byla tedy vyhodnocena jako nepřesná.

Náklady náhrady, náklady obětované příležitosti – deklarovaná tržní cena

Jelikož se jedná o pouhé subjektivní odhady samotných dobrovolníků, kteří mnohdy nemají úplné informace, například o hodnotě práce na trhu, dá se předpokládat jisté zkreslení ve výsledné hodnotě. I tak ale tato hodnota může mít velkou informační hodnotu pro samotnou organizaci. Například překvapivým výsledkem je, že odhad tržní hodnoty dobrovolníky byl o něco menší, než nakolik si vlastní odvedené činnosti cení. Pro potřeby co nejpřesnějšího odhadu ale není tato metoda vhodná.

Společenské přínosy – deklarovaná tržní cena

Metoda ohodnocení dobrovolnické práce samotnými příjemci poskytuje hodnotu pro tuto práci ne zcela srovnatelnou s ostatními přístupy. Hodnota ale poskytuje velice hodnotnou informaci pro samotnou organizaci i dobrovolníky.

Metoda Nováka

Jedná se o metodu velice obecně vypočítanou na základě úplných nákladů práce. Dá se očekávat, že přesnější odhad nám mohou poskytnout metody s podrobnější analýzou samotných činností.

Mediánová mzda, Průměrná mzda, Průměrná mzda Pardubický kraj

Všechny tyto zmíněné mzdy se řadí mezi mzdy obecné, tedy ohodnocují veškerou činnost pouze jedním číslem. Obecné mzdy mohou způsobovat jisté zkreslení, ale dá se předpokládat, že se budou blížit skutečnosti.

Mediánová mzda Pardubický kraj

Metoda se sice řadí mezi mzdy obecné, nevykazuje ovšem tak velké zkreslení. S vypočítanou hodnotou 161,61 Kč/hod. se řadí k metodám které určujícím hodnotu nejpřesněji. To znamená, že zahrnutí faktoru v podobě místa vykonávané činnosti tedy nejspíše hraje velkou roli a může poměrně přesně nahradit i složitější a podrobnější metody, které dosáhnou velice podobných výsledků.

Metoda specialisty, Náklady obětované příležitosti – zjištěná tržní cena

Tyto odhady se dají očekávat jako velice přesné. Jejich nevýhoda spočívá v náročnosti sběru dat a možném zkreslení při výběru nevhodného vzorku dobrovolníků.

Metoda mzdy specialisty, kdy jednotlivé činnosti jsou ohodnoceny přesnými hodnotami jejich nejbližších zástupců na trhu, je metodou velice objektivní. Jedná se o reálné ocenění jednotlivých činností, kde jsou zahrnuty všechny známé skutečnosti o vykonávaných činnostech ve skautském středisku. Tato metoda, dle vlastního odborného odhadu, byla určena pro tuto práci jako nejpřesnější možný odhad, který není ovlivněn žádným zkreslením při samotném výpočtu. Tuto metodu navíc doporučují také jako nejpřesnější odhad manuál ILO, Dostál (2014) a Salamon, Sokolowski a Haddock (2011).

Hodnota určená úslou mzdou dobrovolníka se též řadí k poměrně přesným odhadům. Výsledná hodnota, je v tomto konkrétním případě, ovšem velice ovlivněna velkým počtem dobrovolníků z řad studentů, jejichž ušlá mzda byla stanovena na úrovni mediánu v Pardubickém kraji.

Výsledná stanovení hodnota dobrovolnické práce ve skautském středisku Moravská Třebová je shrnuta v následující tabulce č. 3.

Tab. 3: Výsledná hodnota dobrovolnictví ve skautském středisku MT (v Kč)

Celková určená hodnota dobrovolnické práce	Průměrná hodnota na jednoho dobrovolníka			Roční hodnota pro organizaci
	Kč/hod.	Měsíčně	Ročně	
	161,11	5 203,26	74 086,33	3 259 798,56

Zdroj: Vlastní zpracování na základě předchozích výpočtů, 2018

6. Závěr

Z teoretické části práce vyplívá, že zabývat se hodnotou dobrovolnické činnosti má z mnoha důvodů svůj smysl a své využití v současné ekonomice. Hodnota dobrovolnictví rozhodně není zanedbatelná a její znalost má velkou informační hodnotu jak pro samotné dobrovolníky, tak celou ekonomiku. Výsledky jednotlivých metod se ovšem mohou i výrazně lišit. Každá z metod ovšem poskytuje užitečnou informaci o hodnotě dobrovolnické činnosti.

Pro určení potřebné konečné hodnoty byla ze všech metod, po podrobné analýze, jako nejpřesnější zvolena mzda specialisty doporučená například i mezinárodní manuál ILO (2011). Z výpočtů vyplynulo, že průměrná ekonomická hodnota jedné odvedené hodiny dobrovolníkem ve skautském středisku MT je 161,11 Kč/hod. Celková hodnota dobrovolnické činnosti ve středisku, kde působí 44 dobrovolníků, byla poté vyčíslena na 3 259 798,56 Kč ročně. Pokud by ovšem tuto hodnotu měla hradit sama organizace, nejspíše by nebyla vůbec schopná udržet stávající stav vykonávané činnosti. Velice podobného výsledku bylo ovšem dosaženo například i metodou zaměřující se na ušlou mzdu dobrovolníků nebo metodou mediánové mzdy pro Pardubický kraj, jež je mnohem méně náročná na výpočet než mzda specialisty.

I při snaze co největšího přiblížení reálné situaci ve skautském středisku se dají ve stanovené hodnotě očekávat jisté odchylky od skutečné hodnoty, jedná se stále o pouhý odhad. Ani v takto malém a přesném vzorku dobrovolníků není nikdy možné 100 % zahrnout všechny aspekty, které hodnotu mohou ovlivnit. Tato skutečnost potvrzuje, že dobrovolnictví opravdu není lehké přesně měřit.

O vyčíslení ekonomické hodnoty dobrovolnictví byl zaznamenán velký zájem i u samotných dobrovolníků působících ve skautském středisku. Praktické využití této hodnoty může například napomoci organizaci při získávání podpory od města, kraje či z ústředí Junáka. Znalost hodnoty této činnosti může napomoci i státním orgánům ve stanovování vhodné výše dotace na podporu dobrovolnické činnosti. Dobrovolníkům naopak znalost hodnoty dobrovolnictví může pomoci při rozhodování, jak využít svůj volný čas.

Literatura

- [1] BECKERTOVÁ, E., BOBKOVÁ, M., (2018). Příležitosti a bariéry spolupráce aktérů cestovního ruchu v mikroregionu Olomoucko. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. pp. 514- 521. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8970-9. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-67.
- [2] DOSTÁL, J., VYSKOČIL M. (2014). Intervals: addressing misleading methods of measuring the economic value of volunteering. In *Papers presented at Voluntary Sector and Volunteering Research Conference – New Researcher’s Session 2014*.
- [3] DOSTÁL, J., (2014). *Ekonomická hodnota dobrovolnictví (při mimořádných událostech)*. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [4] INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION, (2011). *Manual on the Measurement of Volunteer Work*. Geneva: International labour office. ISBN 9789221250715.
- [5] JUNÁK – ČESKÝ SKAUT, (2016). *Výroční zpráva*. [online]. Tiskové a distribuční centrum, z. s. , [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: https://www.skaut.cz/sites/default/files/vyrocní_zpravy/vyrocní_zprava2016.pdf.
- [6] NOVÁK, T., (2018). *Hodnota dobrovolnické práce*. [Disertační práce]. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- [7] PROUZOVÁ, Z., (2015). *Data a fakta o neziskovém sektoru v ČR*. Centrum pro výzkum neziskového sektoru. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/studie_prouzova_data_a_fakta_o_neziskovem_sektoru_1.pdf.
- [8] SALAMON, M. L., SOKOLOWSKI, W., HADDOCK, M. A. (2011). *Measuring the Economic Value of Volunteer Work Globally: Concepts, Estimates, and a Roadmap to the Future*. *Annals of Public and Cooperative Economics*. ISSN 1467-8292.2011
- [9] TOŠNER, J., SOZANSKÁ O., (2002). *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. Praha: Portál. ISBN 8071785148.
- [10] TRANTINA, P., (2015). *Dobrovolnictví v Evropě a jeho měření* [online]. [cit. 2019-03-8]. Dostupné z: <http://www.adam.cz/clanek-2015070004-dobrovolnictvi-v-evrope-a-jeho-mereni.html>.

[11] VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, (2015). *Státní politika vůči NNO na léta 2015–2020*, Dokumenty Rady vlády pro nestátní neziskové organizace. Praha. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/aktuality/4_statni_politika.pdf.

Tento článek byl podpořen z projektu Aktuální ekonomické a institucionální problémy veřejných politik (MUNI/A/1118/2018).

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-96

VĚZNICE SVĚTLÁ NAD SÁZAVOU: VLIVY NA MĚSTO A POSTOJ MÍSTNÍCH OBYVATEL

Prison Světlá nad Sázavou: influences on the municipality and the attitude of the locals

ONDŘEJ ŠERÝ

IRENA HONSNEJMANOVÁ

ONDŘEJ KREJČÍ

VENDULA SVOBODOVÁ

Geografický ústav | Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Masarykova univerzita | Masaryk University
Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic

E-mail: ondrej.sery@mail.muni.cz, honsnejmanova@mail.muni.cz, o.krejci@mail.muni.cz,
v.svobodova@mail.muni.cz

Anotace

Předkládaný příspěvek se věnuje tématu vlivu významného ekonomického subjektu na rozvoj obce či města / regionu, v němž působí. Konkrétně se jedná o případovou studii ženské věznice ve městě Světlá nad Sázavou, která je specifickým příkladem, jelikož v sobě silně obsahuje také otázku bezpečnosti. Cílem příspěvku je za prvé identifikovat vlivy věznice na město / region a za druhé provést hodnocení postojů místních obyvatel vůči přítomnosti věznice. K naplnění prvního cíle byla využita analýza veřejně dostupných informací o věznici a proveden semistrukturovaný rozhovor se zástupcem vedení věznice, v případě druhého cíle pak bylo provedeno dotazníkové šetření mezi místními obyvateli staršími 15 let. Věznice představuje druhého nejvýznamnějšího zaměstnavatele ve městě, odsouzené pak zdroj relativně levné pracovní síly pro místní podniky. Místní obyvatelé kladně hodnotí také využití areálu bývalé školy v přírodě, více než 90 % obyvatel města se cítí bezpečně. Negativně hodnotí přítomnost věznice jen necelá pětina obyvatel. Obecně lze označit postoj obyvatel jako neutrální pozitivní.

Klíčová slova

věznice, identifikace vlivů, postoj místních obyvatel, lokální / regionální rozvoj, Světlá nad Sázavou

Annotation

This paper deals with the influence of a major economic entity on the development of a municipality / region in which it operates. Specifically, it is a case study of a female prison in Světlá nad Sázavou, which is a specific example because it also contains a security issue. The aim of the paper is, firstly, to identify the influences of the prison on the municipality / region and, secondly, to evaluate the attitudes of the population of the municipality towards the prison. To meet the first aim, an analysis of publicly available information on the prison was used and a semi-structured interview with a prison management was done, in the case of the second aim, a questionnaire survey was conducted among the locals older than 15 years. The prison is the second most important employer in the municipality, the source of a relatively cheap labour force for local businesses. Locals also appreciate the use of the former school in nature, more than 90% of the municipality's population feel safe. Only less than a fifth of the population rate the prison's presence negatively. In general, the attitude of the population can be described as neutral positive.

Key words

prison, identification of influences, attitude of the locals, local / regional development, Světlá nad Sázavou

JEL classification: O20, Z10

1. Úvod, metodika

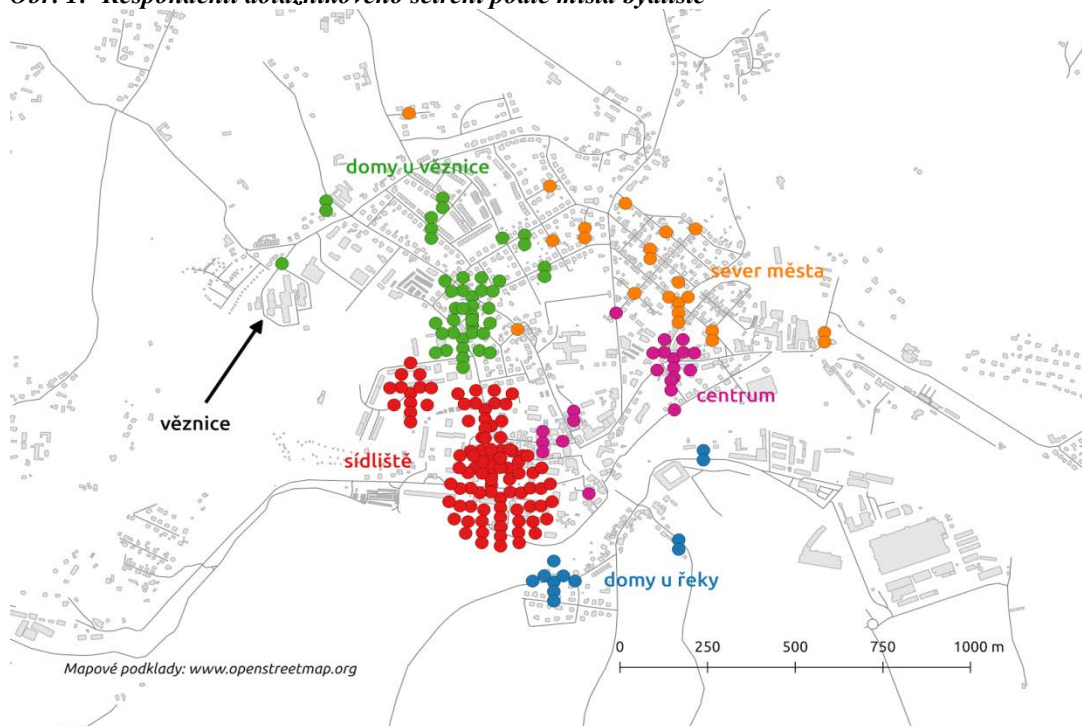
Rozvoj obcí a měst či celých regionů je často ovlivňován přítomností nebo absencí dominantních ekonomických subjektů. Z minulosti i současnosti jsou známy případy, kdy byl rozvoj celých lokalit přímo určován lokalizací ekonomických subjektů. Zánik, odchod či omezení působnosti mnohdy vedlo k ekonomickým a dalším problémům, typické jsou v tomto ohledu strukturálně postižené regiony. Nejčastějšími příklady jsou významné soukromé společnosti, ale může se též jednat i o veřejné instituce (čemuž nasvědčují úvahy o lokalizaci některých úřadů mimo hlavní město, respektive do periferních a ekonomicky slabých regionů).

Specifickým případem ekonomického subjektu je i věznice, jejíž přítomnost (lokalizace) v určité obci či městě zahrnuje rovněž možné ekonomické a další vlivy, mezi něž patří zejména otázka bezpečí. Následující text představuje případovou studii ženské věznice ve Světlé nad Sázavou. Na začátku roku 2018 mělo město 6 615 obyvatel a tudíž bylo možné předpokládat, že přítomnost věznice ve městě byla všem jeho obyvatelům známa a případné vlivy věznice byly dobře patrné. Cílem příspěvku je za prvé identifikovat vlivy ženské Věznice Světlá nad Sázavou na město (a region) a za druhé provést hodnocení postojů místních obyvatel vůči lokalizaci věznice.

Za účelem identifikace vlivu věznice na město a region byly analyzovány veřejně dostupné informace o Věznici Světlá nad Sázavou a na konci ledna 2019 byl proveden semistrukturovaný rozhovor se zástupcem vedení věznice (ten byl zaznamenán na diktafon a následně přepsán do textové podoby).

Již v květnu 2018 proběhlo ve Světlé nad Sázavou dotazníkové šetření mezi místními obyvateli staršími 15 let. Celkem bylo sesbíráno 201 odpovědí, což představuje asi 3,5 % obyvatel města starších 15 let. Při výběru respondentů byl uplatněn kvótní výběr dle pohlaví, věku a nejvyššího dosaženého vzdělání. Dotazník obsahoval 7 otázek (včetně podotázek) zaměřených zejména na kvalitu života ve městě a na vnímání věznice obyvateli města, poslední 4 otázky byly identifikační (včetně názvu ulice, kde respondenti bydlí). Odpovědi byly následně kategorizovány dle výše zmíněných kvót, kategorizace byla provedena také podle bydliště respondenta – za tímto účelem bylo definováno pět oblastí města podle typu zástavby a vzdálenosti od věznice („centrum města“, „sever města“, „domy u věznice“, „sídlště“, „domy u řeky“).

Obr. 1: Respondenti dotazníkového šetření podle místa bydliště

Zdroj: dotazníkové šetření, květen 2018

2. Literární rešerše

Tematika ženských věznic a jejich vlivu na okolí není v českém prostředí příliš reflektována, většina prací se soustředí spíše na samotné vnitřní prostředí věznice a jeho vliv na uvězněné osoby. Co se týká přímo ženského věznění, je na místě v rámci evropského kontinentálního prostředí zmínit sociologickou publikaci Nedbálkové

(2006) nebo práci Tadič (2018). Výrazná většina příspěvků, ať již o věznicích obecně nebo o ženském prvku v této instituci, je zpracovávána v angloamerických zemích. Zde je však nutno zmínit, že například práce amerických autorů podléhají zcela jinému kontextu územního uspořádání, kulturnímu prostředí, politice uvěznění či ekonomické struktuře. Sami autoři těchto prací uvádějí, že se potýkali s nedostatkem dat a publikací tohoto typu.

Samotné umístění vězeňských objektů se setkává s vysokou mírou občanského odmítnutí. Martin (2000) řadí tento typ zařízení mezi ty s mírou nejvyšší. Zmíněné společenské odmítnutí není vždy otázkou ukazatelů reprezentovaných tvrdými daty, které v práci Martina (2000) byly například hodnota nemovitostí, medián příjmů, míra kriminality a vliv na průmysl. Cherry a Kunce (2001) pak sledovali míru chudoby, míru nezaměstnanosti, počet podniků na metr čtvereční, počet existujících věznic, délku silnic, či charakteristiky populace jako je věk, úroveň vzdělání či převažující bydlení (Cherry, Kunce, 2001). Ukazatele vycházející z dojmů respondentů pak ne vždy reflektovaly ty statisticky reprezentativní, jelikož v rámci výzkumů nebylo vyhodnoceno ani snížení hodnoty pozemků ani zvýšení kriminality, což bylo jedním z často opakovaných argumentů. V nevoli obyvatel umístění vězeňská zařízení se pak mohly více odrážet fenomény NIMBY (Not In My Back Yard) a LULU (Locally Unwanted Land Use), které převážily nad objektivními ukazateli (Martin, 2000). Výzkumy ukázaly resistantní charakter věznic vůči ekonomickým recesím nebo snižováním stavů, což poskytuje poměrně stabilní pracovní místa. I přes argumenty, že samotný chod vězení nabízí pracovní pozice úzké skupině obyvatelstva formující se napříč zemí, přidružené činnosti a navázané služby generují pracovní místa právě pro obyvatele, kteří nemusí být tak úzce specializovaní (Che, 2005).

A právě struktura obyvatel daných lokalit se odráží v hodnocení vlivu věznice. V místech, která jsou méně centrální, a ne tolik rozvinutá Che (2005) vyhodnocuje usídlení převážně střední vrstvy obyvatel bez vysokoškolského vzdělání, pro kterou věznice zajišťuje pracovní pozice ve službách nebo činnostech na vězení napojené. Cherry a Kunce (2001) pak hovoří o vzniklých aglomeračních výhodách. Tyto lokality autoři definují jako venkovské nebo zemědělské oblasti (Bonds, 2006; Bonds, 2009) či oblasti tradičních sektorů, jako je výroba či těžba surovin (Che, 2005). A právě v takto definovaných regionech obyvatelé spíše hodnotili věznice kladně a ve vyvažování převažovaly přínosy věznice (Cherry, Kunce, 2001). V práci Martina (2000) je uvedeno, že 50–70 % respondentů neshledává negativní vliv věznice na jejich bydliště a 78–99 % respondentů věří, že umístění věznice nesníží jejich kvalitu života. Mezi osobami, které byly proti výstavbě věznice a zároveň pocíťovaly obavu ze zhoršení kvality života, bylo možné odhalit vyšší korelace. Názory na věznici pak reflektovaly preference a priority jednotlivých respondentů (Martin, 2000). Objevuje se také argument, že věznice jsou v porovnání s průmyslem ekologičtější (Che, 2005).

Oproti zcela pozitivním hodnocením vlivu věznice se ozývají názory, že ani samotná věznice, jakkoliv je to robustní systém, nedokáže spasit nerozvinuté sídlo se špatnou infrastrukturou. Sama o sobě dokáže být spíše fungujícím článkem v již zavedeném systému. Například strukturální či hospodářské postižení regionu/města přítomnost věznice trvale nevyřeší (Glasmeier, Farrigan, 2007). Ovšem korigování nezaměstnanosti, která vznikla vlivem deindustrializace a vedla k sociálně ekonomickým problémům, bylo hodnoceno kladně (Martin, 2000). Na ekonomiku sídla, kde je věznice umístěna, mají vliv i návštěvy odsouzených. Ti v místě využívají nejen obchody a restaurace v případě jednodenní návštěvy, ale také ubytování, pokud uvězněná osoba má možnost vycházek na delší dobu. Rodinní příslušníci vězňů jsou však také pro respondenty problematickým prvkem a vyvolávají u místních obyvatel poměrně velké obavy (Martin, 2000; Martin, Myers, 2005).

Obavy ze zvýšené míry kriminality a pocitu strachu je možné spojit s výroky Allena (2002), kdy dle jeho výzkumu respondenti hodnotí věznici jako zařízení, které nemá vliv na redukci kriminality a propuštěné osoby se jim jeví nebezpečněji, než když do vězení nastupovaly. To lze dát do souvislosti s tvrzením Foucaulta (2000), že věznice vyvolává spíše recidivu, než aby napravovala. Je tedy možné použít jeho označení věznice jako „aparátu na přeměnu jedinců“ (Foucault, 2000: 321), ovšem v jiné souvislosti, než bylo při zrodu věznic uvažováno. V této souvislosti totiž hraje roli strach z útěku vězňů osob.

V kontextu našeho příspěvku je třeba uvést, že vnímání ženské věznice je zcela odlišné od zařízení určených pro muže. Podle Nedbálkové (2006: 18) jsou v rámci penologického diskurzu ženy uvažovány „mimo rámec pravé kriminality [...] a ženské věznice nejsou považovány za opravdové věznice.“ Chování uvězněných žen je hodnoceno jako méně problematické, ženská kriminalita za méně závažnou, neodrážející obvyklé chování. Také náchylnost žen k útěku je hodnocena nižším procentem pravděpodobnosti (Tadič, 2018). Všechny tyto faktory, ač genderově formované, mohou odrážet odlišné vnímání jednotlivých typů zařízení. Esencializace ženských vlastností a jejich promítnutí do emocí může výrazně ovlivňovat uvažování respondentů o vlivu věznice na jejich život. Z práce Snedeker (2011) pak vyplývá, že statisticky jsou ženy méně častými oběťmi trestné činnosti, častěji však sexuálního napadení. Vědomí toho, že uprchlými osobami mohou být právě a pouze ženy, může ještě více snižovat vnímání nebezpečí věznice ve městě.

3. Vliv věznice na město Světlá nad Sázavou a okolí

Objekty v areálu dnešní věznice Světlá nad Sázavou byly postaveny na konci období socialismu, konkrétně v roce 1987, a v 90. letech 20. století sloužily jako ubytovací prostor pro školy v přírodě. Na přelomu tisíciletí došlo k přestavbě areálu na ženskou věznici. První ženy v kategorii dozor zde byly umístěny v roce 2000, kdy byly převezeny z věznice Pardubice. Samotné výstavbě věznice předcházelo referendum, ve kterém se místní obyvatelé rozhodli, že věznici upřednostní před využitím areálu jako utečeneckého tábora pro občany Kosova. Před referendem se dle zástupce vedení věznice uskutečnilo několik diskusních setkání, kde byly prezentovány vlivy věznice na život ve městě. Průběžnými investicemi byla kapacita věznice navýšena na současných 750 míst. Tato kapacita je však nedostatečná, jelikož bylo na počátku roku 2019 ve Světlé nad Sázavou umístěno přes 800 odsouzených žen (Vězeňská služba ČR, 2019).

3.1 Zaměstnanost odsouzených

Významný vliv má věznice především na lokální ekonomiku a zaměstnanost, kdy má věznice intenzivní vztah s devíti regionálními firmami. Odsouzené představují v době, kdy je zvýšená poptávka po zaměstnancích specifický typ pracovní síly.

„Ted' je boom na trhu práce a všichni o nás mají zájem. Pokud to období není, tak vyhledáváme my a ptáme se. Což se stává málokdy, protože když zohledníme, že ženy a muži pobírají nižší plat než je minimální mzda, tak pořád pro toho zaměstnavatele je to velmi výhodné. Je to tak v průměru 5,5 až 6 tisíc korun. Je to prostě „levná pracovní síla.“

(zástupce vedení věznice)

Zaměstnavatelé využívají nižších sociálních odvodů, nižší nároky na firemní benefity a v neposlední řadě i nároky na dopravu. Naopak se zaměstnáním odsouzených jsou spojeny jisté administrativní a technické nároky, které musí pracoviště splňovat. Z celkového počtu odsouzených žen pracuje ve spolupracujících firmách mimo areál asi 270 odsouzených žen.

Tab. 1: Spolupracující firmy s věznicí Světlá nad Sázavou

Firma	Umístění	Kapacita	Pracovní činnosti
LION PRODUCTS	Světlá n. S.	220	balení cukrovinek
JIPOCAR Obaly	Střítež u Jihlavy	50	obsluha linek na mytí plastových obalů
Hand-made service	Ústrašín	50	manipulační práce pro tiskárenský průmysl
Kostecké uzeniny	Kostelec	40	balení uzenin
Hamerník	Jitkov	20	obrábění dřevěných výrobků
CRYSTALITE BOHEMIA	Světlá n. S.	20	manipulační práce a balení sklářských výrobků
AMG – Karel Pícha	Světlá n. S.	5	kovovýroba – obráběcí práce
Futaba Czech	Havlíčkův Brod	90	obsluha svářečských automatů
DS Smith Packaging	Střítež u Jihlavy	8	kartonážní výroba

Zdroj: Vězeňská služba ČR (2019), vlastní zpracování

Z výše uvedené tabulky vyplývá, že věznice spolupracuje s lokálními, ale i regionálními společnostmi. Například obec Střítež u Jihlavy, ve které s věznicí spolupracují dvě firmy, je od ní vzdálena 35 km. Obec Jitkov, kde se nachází závod společnosti Hamerník je vzdálena 33 km. Dle slov zástupce vedení věznice je podmínkou spolupráce schválení pracoviště odbornou komisí. Věznice následně určí, zda se bude jednat o střežené či nestřežené pracoviště a na základě tohoto rozhodnutí jsou zde zaměstnávány ženy s různými druhy trestu. Je možné, aby místo zaměstnání bylo vzdálené i desítky kilometrů od místa výkonu trestu.

Dominantní firmou z hlediska počtu zaměstnaných a historie je společnost LION PRODUCTS. Jedná se o belgickou společnost zaměřující se na balení cukrovinek. Firma má své sídlo v Humpolci, kam na počátku spolupráce odsouzené dojížděly za prací. Historie spolupráce firmy a věznice sahá do roku 2002. V důsledku

dobrych vzájemných vztahů byl v roce 2016 dokončen (v českém prostředí unikátní) projekt výrobní haly Levimo. Jedná se o vůbec první vnější střežené pracoviště postavené soukromým investorem na soukromém pozemku. S věznicí je hala přímo propojena koridorem. Hala je v pracovní době střežena příslušníky strážní a dozorcí služby i bezpečnostním systémem. V tomto ohledu zde mohou být zaměstnány i ty odsouzené, které věznice nemohla na vnější pracoviště z důvodu bezpečnostních kritérií zařadit (Vězeňská služba ČR, 2019).

„Chodí tam ženy se závažnými trestnými činy nebo tam chodí ženy, které jsou tady chvíli, a ještě jsme je nepoznali. Takže chodí přímo vnitřkem věznice. A nepouštíme je vůbec venkem. To je ta obrovská výhoda. Na jednu stranu jsou to dlouhé tresty, například deset let, kdy odsouzenou v žádném případě nepustíte na nestřežené pracoviště a vůbec ne na volný pohyb. Ale na střežené pracoviště může a je dobře, že pracuje.“

(zástupce vedení věznice)

Z pohledu zaměstnanosti nelze opomenout i skutečnost, že samotná věznice představuje druhého nejvýznamnějšího zaměstnavatele ve městě. Na začátku roku 2019 měla 318 tabulkových míst a většina zaměstnanců měla bydliště přímo ve městě Světlá nad Sázavou nebo v blízkém okolí.

3.2 Spolupráce věznice s okolím

V rámci výzkumu bylo identifikováno několik forem spolupráce se samosprávou města Světlá nad Sázavou. Významná je forma spolupráce v oblasti školství a prevence kriminality.

„My s městem velmi intenzivně spolupracujeme v oblasti prevence kriminality. Realizujeme tzv. programy prevence kriminality, kdy naše odsouzené ženy za doprovodu zaměstnanců jezdí do základních a středních škol jak tady ve Světlé, tak v okolí a prezentují svoje příběhy.“

(zástupce vedení věznice)

Pozitivní vztahy se samosprávou města byly prohloubeny i při koordinaci investičních záměrů, kdy město například propůjčilo věznicí část pozemků k užívání, které v době výstavby nové ubytovací části sloužily jako příjezdová komunikace stavební techniky.

„Také ale spolupracujeme s městem tak, že jim pomáháme v úklidech. Takže v rámci programu jsme měli i odsouzené zaměstnané pod technickými službami, že uklízely město. Působí taky jako zahradnice. A ta spolupráce je strašně dobrá. Pan starosta si to chválí. My máme skvělé vztahy s vedením města. Já říkám, my tady žijeme v symbióze. Nemám žádné zprávy, že by bylo něco špatně a určitě bych je měla.“

(zástupce vedení věznice)

Přítomnost věznice a její vliv vnímají i místní podnikatelé. Věznice představuje cíl návštěvy města například pro rodinné příslušníky. Odsouzené mohou po splnění vnitřních kritérií vykonávat vycházky s rodinnými příslušníky bez přítomnosti dozorců. Vycházky jsou rozděleny do typů podle doby trvání (3, 5, 10 a 24 hodin). Podnikatelé těchto návštěv mohou využívat ke zvýšení tržeb. Specifické je i to, že se vycházky týkají výhradně katastrálního území města. Celkový počet vycházek odhadl zástupce vedení věznice na 900 vycházek za rok. V rámci kratších vycházek je oblíbeným cílem zámecký park, dále pak místní restaurace a cukrárny. Při vycházce na 24 hodin se odsouzené mohou ubytovat v pensionu či hotelu ve městě. Svým způsobem tak při vycházkách využívají hlavně turistickou infrastrukturu města.

Z hlediska dodávek proviantu a ostatních potřeb věznice s místními podnikateli v úzkém kontaktu není, důvodem je nutnost výběrového řízení na případné dodavatele. Dle slov zástupce vedení věznice však lze konstatovat, že dodavatelé rychle kazících se potravin jsou převážně z okolí měst Jihlava a Havlíčkův Brod. Za významnějšího dodavatele z města bylo při rozhovoru identifikována místní květinářství, pro které může ženská věznice představovat komparativní výhodu.

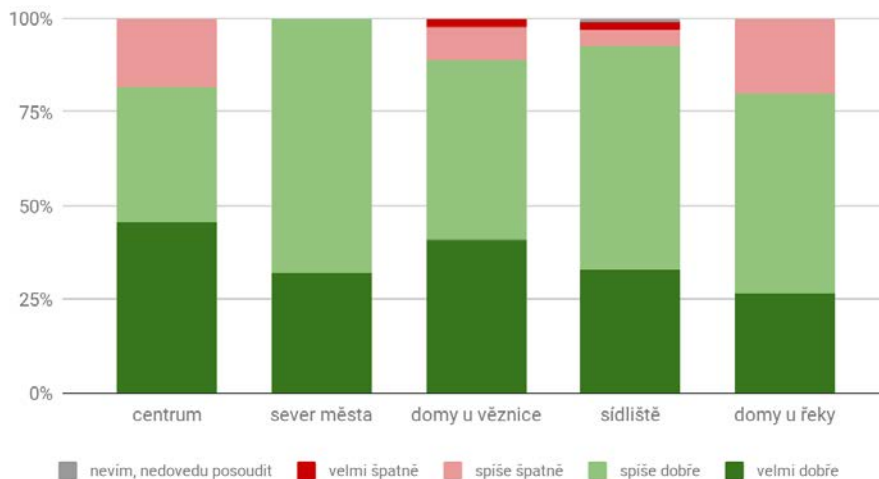
Velmi silné vazby má věznice s neziskovým sektorem, kdy jsou dominantními partnery především organizace zabývající se integračními problémy odsouzených a jejich návratem (začleněním) zpět do společnosti. Z větší části se ale jedná o regionální organizace, ale o subjekty s národním rozsahem a sídlem ve větších městech.

4. Výsledky dotazníkového šetření

Naprostá většina obyvatel Světlé nad Sázavou je se životem ve městě spokojena. Na otázku „Jak se Vám ve Světlé nad Sázavou žije?“ odpovědělo kladně 90,5 % respondentů, z toho více než 35 % velmi dobře a přes 55 % spíše dobře. Negativních odpovědí bylo zaznamenáno minimum, a to zejména z řad obyvatel domů u řeky a centra města, dále pak starších 60 let a středoškoláků, ať už s maturitou či bez ní. Nejspokojenější jsou obyvatelé severní

části města, z nichž nikdo neodpověděl na tuto otázku možností „špatně“. Obyvatelé si na Světlé nad Sázavou nejvíce cenili přírody, čistého životního prostředí a klidu ve městě a jeho okolí, mezi negativa naopak nejčastěji řadili nedostatek obchodů či chybějící koupaliště. Pouze 2 respondenti (tj. 1 %) označili jako negativum přítomnost věznice.

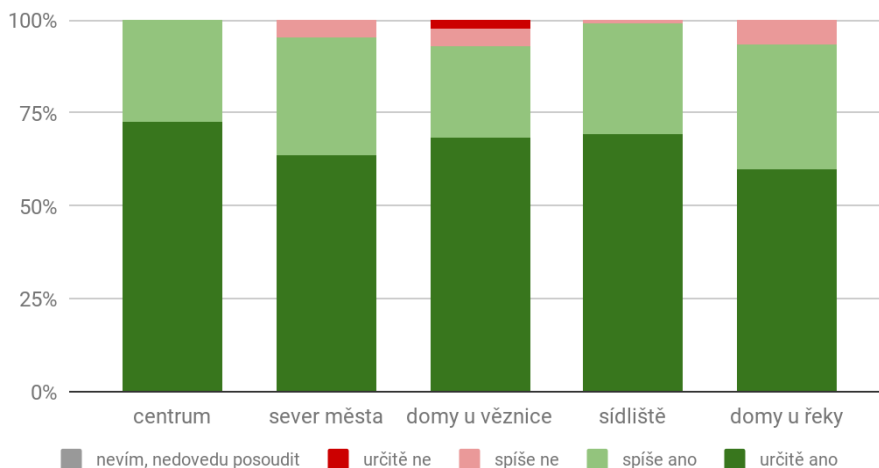
Obr. 2: Odpovědi na otázku „Jak se Vám ve Světlé nad Sázavou žije?“ podle místa bydliště

Zdroj: dotazníkové šetření, květen 2018

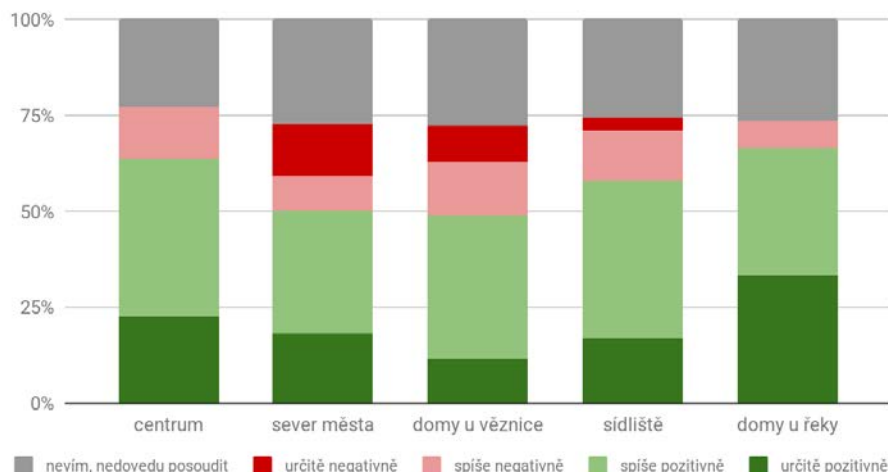
Více než dvě třetiny respondentů odpověděly na otázku „Cítíte se ve městě bezpečně?“ možností „určitě ano“, dalších více než 28 % pak možností „spíše ano“. Možnosti „spíše ne“ či „vůbec ne“ zvolila pouze 3,5 % respondentů (tj. 7 osob). Nejméně bezpečně se dle výzkumu cítili obyvatelé domů u věznice a domů u řeky, i když se jedná pouze o jednotky osob. Muži a ženy se ve městě cítí zhruba stejně bezpečně, větší nebezpečí pociťovali příslušníci střední generace mezi 30 a 59 lety a lidé s nižším vzděláním. Ačkoli jsou lidé ve věkové kategorii 60 let a více se svým životem ve Světlé nad Sázavou spokojeni méně než generace ve věku 30–59 let, cítí se dle svých slov naopak bezpečněji. Podobná je situace i s nejvyšším dosaženým vzděláním, kdy jsou vysokoškolsky vzdělaní lidé nejméně spokojeni se životem ve městě, zároveň se zde však cítí bezpečně.

Obr. 3: Odpovědi na otázku „Cítíte se ve městě bezpečně?“ podle místa bydliště

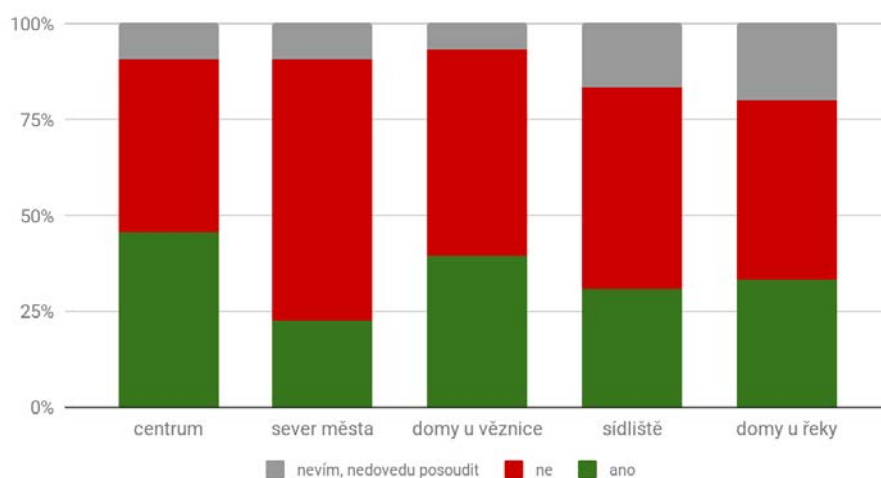
Zdroj: dotazníkové šetření, květen 2018

Na otázku „Jak vnímáte přítomnost věznice ve městě“ odpovědělo 17,4 % respondentů „velmi pozitivně“, 37,3 % „spíše pozitivně“, 11,9 % „spíše negativně“ a 5,5 % „určitě negativně“. Poměrně vysoké procento respondentů (asi jedna čtvrtina) pak zvolilo odpověď „neumím posoudit“. Nejkritičtější na věznici nahlíželi lidé bydlící v blízkosti věznice, tedy v oblastech, které byly označeny jako domy u věznice a sever města, dále pak muži, lidé ve středním věku a s maturitou.

Obr. 4: Odpovědi na otázku „Jak vnímáte přítomnost věznice ve městě?“ podle místa bydliště

Zdroj: dotazníkové šetření, květen 2018

Poměrně překvapivé odpovědi vzešly z otázky „Má přítomnost věznice na život ve městě vliv?“. Více než polovina respondentů soudila, že přítomnost věznice nemá na život ve městě žádný vliv, opačného názoru byla téměř třetina obyvatel a necelých 16 % pak tento aspekt nedovedlo posoudit. Nejvyšší podíl těch, kteří si mysleli, že věznice ovlivňuje život ve městě, žilo v centru města, naopak nejvyšší podíl těch, kteří si mysleli opak, žilo v oblasti nazvané sever města. Lidé žijící v blízkosti věznice pak byli v této otázce značně nejednotní, téměř 40 % z nich věznici vliv přisuzovalo, přes 53 % nikoliv a jen 7 % nedokázalo odpovědět.

Obr. 5: Odpovědi na otázku „Má přítomnost věznice na život ve městě vliv?“ podle místa bydliště

Zdroj: dotazníkové šetření, květen 2018

Jako příklad pozitivního ovlivnění života ve městě ze strany věznice uváděli v otevřené otázce místní obyvatelé skutečnost, že věznice je významný zaměstnavatel (34 respondentů), že odsouzené jsou pracovní silou v místních podnicích (15 respondentů) a že je nějakým způsobem využit areál bývalé školy v přírodě, v němž se věznice nachází (3 respondenti). Jako příklad negativního vlivu přítomnosti věznice uvedlo 5 respondentů hluk, který působí odsouzené či jejich návštěvy; 3 respondenti zmínili fronty u lékařů, které se tvoří z důvodu přednosti odsouzených při ošetření v lékařském zařízení; pouze 2 respondenti zmínili v souvislosti s věznicí snížený pocit bezpečí a 1 respondent zastával názor, že odsouzené berou místním obyvatelům práci.

5. Závěr

Příspěvek se zaměřuje na identifikaci vlivů ženské věznice na město Světlá nad Sázavou a na hodnocení postojů místních obyvatel. Přítomnost věznice je patrná zejména tím, že představuje druhého nejvýznamnějšího zaměstnavatele ve městě hned po místních sklárnách a odsouzené jsou často využívány nedalekými podniky jako levná pracovní síla. Tato skutečnost koresponduje s výzkumy provedenými především v americkém prostředí (Martin, 2000), kdy věznice, umístěná v méně centrální poloze, zaručuje stabilní pracovní místa, čímž vyvažuje

případné negativní vlivy (Che, 2005, Cherry, Kunce. 2001). Rozhodnutí obyvatel umístit věznici ve městě Světlá nad Sázavou bylo pak v rozporu s tvrzením Martina (2000) o vysokém společenském odmítnutí takového typu zařízení. Nutno však podotknout, že druhou variantou pro využití prostor byl utečenecký tábor pro kosovské uprchlíky – obyvatelé dali přednost vězeňkyním.

V menší míře je existence věznice patrná také tím, že zvyšuje příjmy místním podnikatelům v pohostinství a ubytování a v dalších službách (využívají je totiž rodinní příslušníci a známí odsouzených při návštěvách, stejně jako samotné odsouzené při povolených vycházkách na katastru města). Faktická návštěva rodin uvězněných se setkává s rozpačitým přístupem místních, ač si jsou vědomi, že tyto osoby přináší do města finance (Martin, 2000, Martin, Myers, 2005). Naopak neziskové organizace spolupracující s věznicí sídlí mimo region a stejně tak až na výjimky i dodavatelé zboží a služeb (ti jsou totiž vybíráni na základě veřejných zakázek, kdy sídlo ekonomického subjektu nehraje roli).

I přes výše uvedené vlivy odpověděla více než polovina respondentů dotazníkového šetření mezi místními obyvateli staršími 15 let, že přítomnost věznice nemá na město žádná vliv. Stejně tak více než polovina respondentů hodnotila přítomnost věznice velmi či spíše pozitivně. Postoj místních obyvatel vůči věznicí tak lze označit jako neutrální pozitivní. To znamená, že respondenti sice o přítomnosti věznice věděli, ta však pro ně nepředstavovala zásadní téma v každodenním životě. Otázky strachu či pocitu nebezpečí tematizovaly jen jednotky osob, naopak mnohem větší množství respondentů uvádělo pozitivní dopady (zejména pracovní příležitosti, využití bývalého areálu školy v přírodě).

Vlivným aspektem také zůstává fakt, že se ve Světlé nad Sázavou jedná o ženskou věznici. Při uvážení argumentů, které přináší Tadič (2018), že ženské vězeňkyně z věznice téměř neutíkají i to, že jsou vnímány mimo rámec pravé kriminality (Nedbálková, 2006), se obraz věznice může respondentům zdát méně problematický. Je však třeba zdůraznit, že se jedná o případovou studii jedné konkrétní věznice a její závěry nelze automaticky zobecnit na všechny věznice v českém kontextu. Lze předpokládat, že výraznou roli při vnímání věznice ve Světlé nad Sázavou hraje právě fakt, že se jedná o ženskou věznici, v níž jsou navíc v převaze ženy za lehčí trestné činy.

Literatura

- [1] ALLEN, R., (2002). What does the public think about prison? *Criminal Justice Matters*, vol. 49, no. 1, pp. 6-41. ISSN 1934-6220. DOI 10.1080/09627250208553484.
- [2] BONDS, A., (2006). Profit from Punishment? The politics of prisons, poverty and neoliberal restructuring in the rural American Northwest. *Antipode*, vol. 38, no. 1, pp. 174-177. ISSN 1467-8330. DOI 10.1111/j.0066-4812.2006.00571.x.
- [3] BONDS, A., (2009). Discipline and devolution: Constructions of poverty, race, and criminality in the politics of rural prison development. *Antipode*, vol. 41, no. 3, pp. 416-438. ISSN 1467-8330. DOI 10.1111/j.1467-8330.2009.00681.x.
- [4] CHE, D., (2005). Constructing a prison in the forest: Conflicts over nature, paradise, and identity. *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 95, no. 4, pp. 809-831. ISSN 2469-4460. DOI 10.1111/j.1467-8306.2005.00488.x
- [5] CHERRY, T., L., KUNCE, M., (2001). Do policy locate prisons for economic development? *Growth and Change*, vol. 32, no. 4, pp. 533-547. ISSN 1468-2257. DOI 10.1111/0017-4815.00174.
- [6] FOUCAULT, M., (2000). *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin. ISBN 80-86019-96-9.
- [7] GLASMEIER, A., K., FARRIGAN, T., (2007). The economic impacts of the prison development boom on persistently poor rural places, *International Regional Science Review*, vol. 30, no. 3, pp. 274-299. ISSN 01600176. DOI 10.1177/0160017607301608.
- [8] NEDBÁLKOVÁ, K., (2006). *Spoutaná rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznicí*. Praha: SLON. ISBN 80-86429-65-2
- [9] MARTIN, R., (2000). Community perceptions about prison construction: Why not in my backyard? *The Prison Journal*, vol. 80, no. 3, pp. 265-294. ISSN 00328855. DOI 10.1177/0032885500080003003.
- [10] MARTIN, R., MYERS, D., L., (2005). Public response to prison siting: Perceptions of impact on crime and safety. *Criminal Justice and Behavior*, vol. 32, no. 2, pp. 143-171. ISSN 00938548. DOI 10.1177/0093854804272890.
- [11] SNEDEKER, K., A., (2011). Explaining the gender gap in fear of crime: Assessments of risk and vulnerability among New York City residents. *Feminist Criminology*, vol. 7, no. 2, pp. 75-111. ISSN 15570851. DOI 10.1177/1557085111424405
- [12] TADIČ, D., (2018). Prison, women and prison rules for women. *European Journal of Criminology*, pp. 1-20. ISSN 14773708. DOI 10.1177/1477370818788016.

[13] VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR (2019): *Věznice Světlá nad Sázavou* [online]. [cit. 2019-01-30]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou/>.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu „Komplexní výzkum geografického prostředí planety Země“ (MUNI/A/1576/2018), který byl pro rok 2019 podpořen Masarykovou univerzitou.

KVALITA ŽIVOTA JAKO PREDIKTOR VOLEB PREZIDENTA ČESKA V LETECH 2013 A 2018

Quality of life as the predictor of the elections of the President of the Czechia in 2013 and 2018

FRANTIŠEK MURGAŠ

Katedra geografie | Department of Geography
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická | Faculty of Science, Humanities and Education
Technická univerzita v Liberci | Technical University of Liberec
✉ Univerzitní nám. 1, 461 17 Liberec, Czech Republic
E-mail: fntren@gmail.com

Anotace

Příspěvek je zaměřen na korelaci kvality života a voleb prezidenta České republiky v letech 2013 a 2018. Vlivem kvality života na volbu prezidenta se zabýváme z hlediska geografického přístupu, který je zaměřen na voliče. Soustředujeme se na dva kandidáty, kteří postoupili do druhého kola voleb. Zkoumání kvality života jako prediktora voleb lze považovat za součást volební geografie, jejíž podstatou je zkoumání prostorové diferenciací volebního chování. Z hlediska dvou teoretických přístupů ve volební geografii vycházíme z kontextuálního přístupu zaměřeného na charakteristiky prostoru a jeho vliv na voliče. Formulována je hypotéza: Kvalita života byla konfliktní linií voleb prezidenta Česka v letech 2013 a 2018. Cílem článku je odpověď na otázku, jestli je možné považovat kvalitu života za jeden z prediktorů voleb prezidenta. Z analýzy vlivu prostorové diferenciací kvality života na výsledky voleb prezidenta i jejich korelace plyne, že kvalita života je prediktorem voleb. Koeficient korelace z hlediska kandidáta Miloše Zemana dosáhl hodnotu $-0,55$, z čeho plyne, že čím je lepší kvalita života v okrese, tím horší výsledek Zeman dosáhl.

Klíčová slova

kvalita života, volba prezidenta, volební geografie

Annotation

This paper is focused on the correlation of the quality of life and the elections of the President of the Czech Republic in 2013 and 2018. We explore the influence of quality of life on the choice of the president in context of the geographical approach, which is focused on voters. We are focusing on the two candidates who progressed to the second round of elections. Exploring the quality of life as an election predictor can be considered as a part of electoral geography, the essence of which is to investigate the spatial differentiation of voting behaviour. Considering two theoretical approaches in electoral geography, we chose to draw from a contextual approach focused on the characteristics of the space and its influence on voters. The hypothesis is formulated as: The quality of life was a conflict line during presidential elections in Czechia in 2013 and 2018. The aim of this article is to answer the question whether the quality of life can be considered as one of the predictors of the presidential election. It is apparent from the analysis of the effect of spatial differentiation of the quality of life on the results of the presidential elections and their correlation that the quality of life is a predictor of election results. The coefficient of correlation from the point of view of candidate Miloš Zeman reached -0.55 , which implies that the better the quality of life in the district meant achieving the worse outcome for Zeman.

Key words

quality of life, election of president, geography of election

JEL classification: I31, Z10

1. Úvod

Kvalita života je koncept se složitou kauzalitou vazeb mezi složkami, které jí tvoří. Vědci ji konceptualizují ve snaze popsat, pochopit a měřit složitost současné sociální a ekonomické reality (Murgaš, Klobučník, 2017). Výrazným rysem kvality života je její dichotomie. Na jedné straně je to složitý koncept, na straně druhé odpověď

na jednoduchou otázku: jak se máte? Týká se jednotlivce i celé společnosti, má dimenzi subjektivní i objektivní. Když hodnotíme kvalitu svého života, tak hodnotíme spokojenost s ním. Vyjádřením spokojenosti je pohoda. Tímto výrazem se překládá anglický výraz well-being. Na Cantrilově škále 0-10 to představuje nadprůměrné hodnocení. Vyjádřením nespokojenosti se životem je nepohoda nebo mizérie, těmito výrazy lze přeložit anglický výraz ill-being. Na Cantrilově škále 0-10 to představuje podprůměrné hodnocení. Ve vyspělých zemích je kvalita života v průměru udávána na stupni 7. Obecně panuje souhlas s tvrzením, že lidé, kteří jsou spokojeni se svým životem, mají vyšší střední délku života, jsou zdravější, mají vyšší sociální kapitál a méně časté projevy sociální patologie. Konceptualizaci kvality života s důrazem na její objektivní dimenzi v podobě kvality místa diskutuje Murgaš (2016). V příspěvku se zabývám vlivem kvality života na volbu prezidenta Česka. Je přirozené, že v tomto případě neplatí jednoduchá pozitivní kauzální souvislost, jako je tomu např. mezi kvalitou života a střední délkou života. Ani u jednoho z kandidátů, kteří postoupili do druhého kola voleb prezidenta, nelze říct, že hodně hlasů v jeho prospěch je pozitivní jev nebo negativní jev. Na druhé straně platí, že každý z obou kandidátů představuje určité hodnoty, a proto byla jejich voličská základna odlišná.

Příspěvek je zaměřen na oblast zkoumání regionálních disparit zejména měkkých faktorů regionálního rozvoje, mezi které kvalita života patří (Rumpel et al., 2008). Spojení prostorové diferenciaci multidisciplinárního konceptu kvality života s výsledky voleb prezidenta obohacuje poznání sociální a ekonomické složitosti soudobého světa.

2. Cíl a data

Cílem článku je analýza vlivu prostorové diferenciaci kvality života na výsledky voleb prezidenta a tím odpověď na otázku, jestli je možné považovat kvalitu života za jeden z prediktorů voleb. Vyslovuji hypotézu: *Kvalita života byla konfliktní linií voleb prezidenta Česka v letech 2013 a 2018* (dále jen volby prezidenta 2013 nebo volby prezidenta 2018). V příspěvku vycházím z volebních dat Českého statistického úřadu.

2.1 Prostorová diferenciaci výsledků parlamentních voleb v okresech v letech 1993-2013

Protože se zabývám vztahem mezi výsledky voleb prezidenta a kvalitou života, tak z toho vyplývá, že výsledkům parlamentních voleb nevěnuji stejnou pozornost. I tak je však potřebné nastínit 'volební mapu' Česka. Důvodem je skutečnost, že přímá volba prezidenta je jednou z voleb a ostatní volby ji přímo nebo nepřímo ovlivňují. Kostecký (2015) na základě analýzy výsledků parlamentních voleb v obcích v letech 1993-2013 identifikoval hlavní prostorové dimenze volebního chování:

- na hierarchické makroúrovni rozdíl mezi Českem a Moravou,
- na hierarchické mezoúrovni rozdíl mezi metropolitními oblastmi a periferiemi,
- na hierarchické mikroúrovni rozdíl mezi suburbánními oblastmi a ostatními obcemi.

Prostorová diferenciaci volebního chování je utvářena pomocí faktorů: (i) socioekonomických – rozdělují obce na ekonomicky úspěšné a neúspěšné, (ii) kulturních – rozdělují obce podle úrovně religiozity, (iii) historických – rozdělují obce podle historického vývoje (týká se především obcí v pohraničí s obyvatelstvem dosídleným po II. světové válce).

Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny ve všech sídlech České republiky v letech 1992-2013 se zabývali i Kostecký a Šimon (2015). Na jejich základě rozdělili pomocí shlukové analýzy sídla do čtyř základních typů: (i) křesťansko-demokratické, (ii) fiskálně konzervativní, (iii) sociálně-demokratické a (iv) komunistické. Výsledkem působení uvedených dimenzí a faktorů je volební mapa Česka s rozdělením státu na regiony:

- Se sídly s vysokou podporou fiskálně konzervativních stran. Jde o metropolitní oblasti měst Praha, České Budějovice, Plzeň, Mladá Boleslav, Liberec, Hradec Králové. Na Moravě sem patří Brno s malou metropolitní oblastí a Olomouc, Zlín a Opava bez metropolitních oblastí.
- Se sídly s vysokou podporou křesťansko-demokratických stran. Jde o sídla na jižní a jihovýchodní Moravě, moravskou část Českomoravské vrchoviny a Litomyšlsko.
- Se sídly v metropolitních oblastech strukturálně postižených měst na Ostravsku a severozápadních Čechách a s obcemi ve vnitřních periferiích. V těchto obcích mají vysokou podporu levicové strany. Lze je rozdělit na obce v bývalých Sudetech s vysokou podporou komunistické strany a obce ve vnitrozemí s vysokou podporou sociálně-demokratických stran (Kostecký, 2015: 151).

2.2 Volby prezidenta České republiky

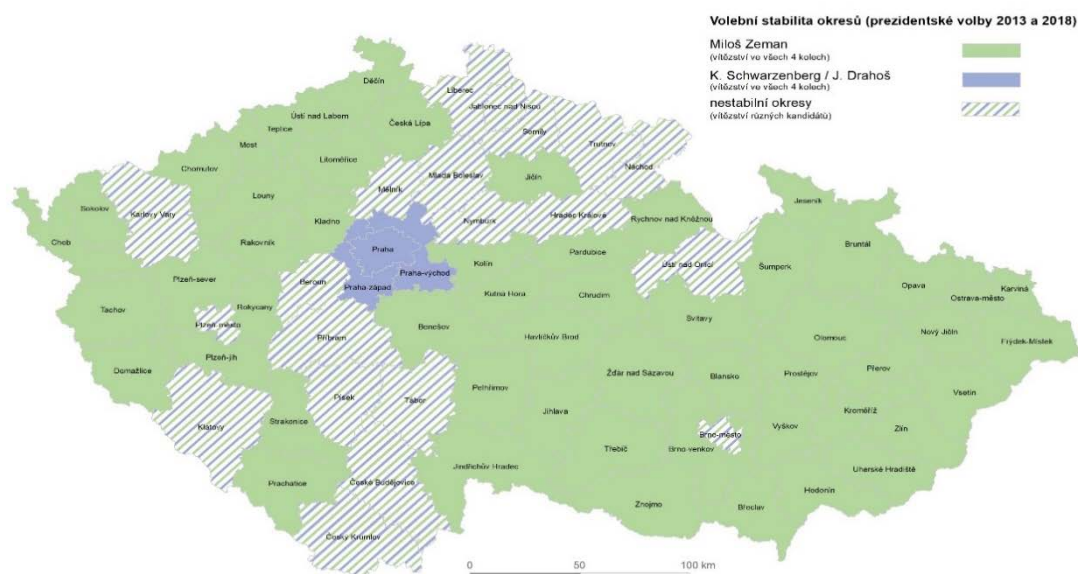
V příspěvku se zabývám vlivem kvality života na volbu prezidenta Česka, konkrétně na 2. kolo, do kterého se dostali kandidáti s nejvyšším počtem hlasů. Zkoumání kvality života jako prediktora voleb je součástí volební geografie, jejíž podstatou je zkoumání prostorové diferenciaci volebního chování. Madleňák (2010) za základ

volební geografie považuje výzkum prostorové organizace voleb, zkoumání prostorové diferenciaci volebních výsledků a jejich vlivu na vytváření zastupitelských sborů, vlivu geografických faktorů na politické postoje a názory a v prostorové variabilitě uplatňování moci. Autoři, zabývající se volební geografii, se snaží identifikovat příčiny prostorové diferenciaci volební podpory, zpravidla pomocí korelací s hlavními sociálními a ekonomickými indikátory. Thrift (1983 in Maškarinec, 2014) v rámci volební geografie rozlišuje dva teoretické přístupy: Prvním je *kompozitní přístup*, který je považován za tradiční a převládající a je založený na prostorové diferenciaci struktury populace ve sledovaném území. Druhý, *kontextuální přístup*, je zaměřený na charakteristiky lokality a jejího působení na voliče (Pink, Voda, 2012). „Jádrem volební geografie by mělo být studium voličů, žijících na konkrétních místech“ (Johnston, Pattie 2008 in Maškarinec, 2014: 18). Z hlediska terminologie kvality života lze říct, že kontextuální přístup je zaměřen na kvalitu místa (Murgaš, Klobučník, 2016).

Volební geografie jako část politické geografie se v současnosti nachází v období hledání směrů příštího vývoje. Některé významné změny však již probíhají. V minulosti dominující hodnocení velkého množství faktorů, ovlivňujících volební chování, se v současnosti mění na zaměření na jeden nebo na několik málo faktorů. Ve volební geografii se pozornost v minulosti zaměřovala na nejvyšší hierarchickou úroveň - stát. V současnosti se do popředí dostává regionální mikroúroveň, představující místo. Zaměření se na prostorovou diferenciaci voličů bude vždy podstatnou částí volební geografie, zároveň se ale objevuje potřeba jejího propojení se širším kontextem socioekonomického vývoje soudobé společnosti (Madleňák, 2010).

Vývoj volební geografie od práce jejího zakladatele André Siegfrieda z roku 1913 a identifikace systému konfliktních linií, které jako první popsali Lipset a Rokkan v roce 1967, podrobně diskutují Pink a Voda (2012). Současný stav nejen v anglosaských zemích, ale i ve střední Evropě, Česku a na Slovensku dále analyzuje Madleňák (2010). Hlavními tématy soudobé volební geografie jsou: (i) geografie hlasování, (ii) vliv geografických faktorů na hlasování a (iii) geografie reprezentace, ke kterým je přidávána (iv) volební dynamika a historický vývoj geografie voleb (Maškarinec, 2014). Podle Kosteleckého (2001, 2015) je prostorová diferenciaci výsledků voleb v Česku stabilní.

V systému konfliktních linií, resp. os štěpení (cleavages), jsou čtyři hlavní linie: vlastníci – pracující, město – venkov, církev – stát a centrum – periferie (Madleňák, Balážovič, 2018). Prostorovou dimenzi mají linie centrum-periferie a město-venkov (Pink, Voda, 2013). Vůči existenci konfliktní linie centrum-periferie jsou Pink, Voda (2012) skeptičtí, podle nich by musela mít podobu Čechy a Morava, resp. Praha a zbytek státu. Objevují se ovšem nové konfliktní linie, především Inglehartem (1977 in Pink, Voda, 2012) konceptualizované rozdělení společnosti na linii materialismus-postmaterialismus. Materialisticky zaměřená část společnosti se orientuje na obranu tradičních hodnot. Druhá, postmaterialistická část společnosti klade do popředí ochranu lidských práv, především menšin, ochranu životního prostředí, rodovou rovnost a kvalitu života. Je zřejmé, že Inglehart považuje kvalitu života za postmateriální hodnotu. Axiologii kvality života diskutuje Murgaš (2009). V českém kontextu Maškarinec (2014) za hlavní konfliktní linii po roce 1990 považuje linii socioekonomické transformace, která se v současnosti blíží linii vlastníci – pracující, jak je známá ve státech západní Evropy.

Obr. 1: Volební stabilita okresů ve volbách prezidenta České republiky v letech 2013 a 2018

Zdroj: vlastní zpracování podle volebních dat Českého statistického úřadu

Prezident se v Česku volí přímo od roku 2013, avšak první zmínka o možnosti přímé volby prezidenta se objevila již koncem roku 1989. Myšlenka tohoto druhu volby se stala aktuální po rozpadu Československa a vzniku samostatné České republiky. V první přímé volbě se do druhého kola dostali Karel Schwarzenberg a Miloš Zeman. Schwarzenberg jako kandidát pravicové, liberální a městské části voličského spektra s vyšším vzděláním zvítězil ve třech ze čtyř největších městských okresů a okresech se sídly krajů – Liberec, České Budějovice, Hradec Králové a Karlovy Vary. Ve zbylých sedmi ze čtrnácti krajů však zvítězil Miloš Zeman.

Rozdělení státu na centrum a periferie, popsané Hamplem (2018), je narušené pásem voličské podpory Karla Schwarzenberga táhnoucím se od severočeských okresů Liberec, Jablonec nad Nisou, Semily, Trutnov, přes Náchod, Hradec Králové, Prahu a okrese v jejím sousedství po okrese v Jihočeském kraji - Písek, České Budějovice a Český Krumlov. Tato prostorová podoba výsledku voleb prezidenta se víceméně opakovala i ve druhém kole a ve volbě prezidenta v roce 2018. Rozdělení okresů podle výsledků voleb vyjadřuje obrázek 1 a tabulka 1.

V roce 2018 proběhla druhá přímá volba prezidenta Česka. Do druhého kola se dostali Jiří Drahoš a Miloš Zeman. Výsledek voleb prezidenta 2018 v prvním kole se výrazně lišil od výsledku v roce 2013, kdy Miloš Zeman zvítězil ve všech okresech Česka kromě Prahy a okresů Praha-západ a Praha-východ v jejím zázemí. Ve druhém kole Miloš Zeman na rozdíl od druhého kola voleb v roce 2013 neuspěl, a naopak Jiří Drahoš uspěl. Kromě Prahy a okresů Praha-západ a Praha-východ v patnácti okresech. Překvapivé je, že kromě okresů Karlovy Vary, Klatovy a Ústí nad Orlicí jsou to ty samé okresy, ve kterých zvítězil Karel Schwarzenberg v roce 2013.

Tab. 1: Rozdělení okresů podle výsledků voleb prezidenta v letech 2013 a 2018

Kandidát	Okresy ve kterých zvítězil ve všech čtyřech kolech
Miloš Zeman	Benešov, Kladno, Kolín, Kutná Hora, Rakovník, Jindřichův Hradec, Prachatice, Strakonice, Domažlice, Plzeň-jih, Plzeň-sever, Rokycany, Tachov, Cheb, Sokolov, Děčín, Chomutov, Litoměřice, Louny, Most, Teplice, Ústí nad Labem, Česká Lípa, Jičín, Rychnov nad Kněžnou, Chrudim, Pardubice, Svitavy, Havlíčkův Brod, Jihlava, Pelhřimov, Třebíč, Žďár nad Sázavou, Blansko, Brno-venkov, Břeclav, Hodonín, Vyškov, Znojmo, Jeseník, Olomouc, Prostějov, Přerov, Šumperk, Bruntál, Frýdek-Místek, Karviná, Nový Jičín, Opava, Ostrava-město, Kroměříž, Uherské Hradiště, Vsetín, Zlín
Schwarzenberg/ Drahoš	Praha, Praha-západ, Praha-východ
Nestálé okresy	Beroun, Mělník, Mladá Boleslav, Nymburk, Příbram, České Budějovice, Český Krumlov, Písek, Tábor, Klatovy, Plzeň-město, Karlovy Vary, Jablonec nad Nisou, Liberec, Semily, Hradec Králové, Náchod, Trutnov, Ústí nad Orlicí, Brno-město

Zdroj: vlastní zpracování podle volebních dat Českého statistického úřadu

Volby prezidenta v letech 2013 a 2018 byly specifické v tom, že měly stejného vítěze. Z prostorového hlediska nás zajímá diferenciací voličů na úrovni okresů. Z obr. 1 a tab. 1 je zřejmá stabilita voličské základny Miloše Zemana. Tím, že zvítězil ve všech čtyřech kolech v pětadesáti okresech ze sedmadesáti, lze okrese tyto označit za 'zemanovské'. Pink (2012) pro vyjádření stability voličské základny používá pojem 'území stabilní volební podpory', Maškarinec (2014) termín 'shluky voličské podpory'.

Stejnou stabilní voličskou základnu protikandidátů Miloše Zemana (Schwarzenberga a Drahoše) tvoří jenom Praha a okresy Praha-západ a Praha-východ, aglomeraci Prahy s jejími okrese lze označit za 'antizemanovské'. Počet nestálých okresů stoupl z deseti v roce 2013 na patnáct v roce 2018. Okresy Mělník, Mladá Boleslav, Nymburk, Příbram, České Budějovice, Plzeň-město, Jablonec nad Nisou, Liberec, Semily, Hradec Králové, Náchod, Trutnov, Ústí nad Orlicí, Brno-město byly nestálými v obou volbách.

Obě volby prezidenta ČR byly analyzovány politology i politickými geografy. Zkoumaly se charakteristiky voličů obou kandidátů. Nás zajímá prostorová diferenciací výsledků voleb. Je zřejmé, že volby prezidenta ČR rozdělily zemi ve smyslu „West and the Rest“ (Ferguson, 2010) na Prahu a její aglomeraci versus zbytek státu. Jen v Praze a v okresech v jejím zázemí ve všech čtyřech kolech voleb v letech 2013 a 2018 zvítězil protikandidát Miloše Zemana. Voličské zázemí vítěze voleb Miloše Zemana je zřejmé z obr. 1. Zvláštní skupinu tvoří nestálé okresy. Je zřejmé, že kritériem pro zařazení do ní není počet obyvatel. Z výsledku voleb plyne několik konstatování, resp. otázek, které by si zasloužily adekvátní zpracování.

- Ve skupině nestálých okresů je Brno s 377 tis. obyvateli, Plzeň se 170 tis. obyvateli, ale není v něm Ostrava v 290 tis. obyvateli. Proč je to tak? Čím se liší moravská města a co spojuje Brno s Plzní z hlediska volebních výsledků?
- Ve skupině nestálých okresů je Liberec, ale není v něm Olomouc, přičemž obě města mají kolem 100 tis. obyvatel. Můžeme formulovat tu samou otázku: proč je to tak?
- Nestálé okresy Karlovy Vary, Klatovy a Ústí nad Orlicí jsou obklopené okrese, ve kterých vždy zvítězil Miloš Zeman. Naopak okres Jičín, ve kterém vždy zvítězil Miloš Zeman je oklopen okrese s nestálou podporou. Znovu můžeme formulovat otázku: proč je to tak?
- Zjednodušeně lze říct, že částmi Česka s nejnižší sociální a ekonomickou úrovní spolu s nejvyšším výskytem jevů sociální patologie jsou Karlovarský, Ústecký a Moravskoslezský kraj. Proč se okres Karlovy Vary liší od zbytku okresů v tomto území ale okresy ostatních dvou krajských měst – Ostravy a Ústí nad Labem ne?

2.2 Kvalita života a její vztah k výsledkům volby prezidenta

Kvalita života je jedním z konceptů, kterými se současná společnost pozdní moderny snaží uchopit a vysvětlit sociální a ekonomickou realitu. Vyjadřuje emocionální a kognitivní hodnocení spokojenosti se životem (Murgaš, 2016). Je konceptem multidimenzionálním se složitou kauzalitou proměnných, které ji ovlivňují. Temelová et al. (2012: 10) kvalitu života chápou jako „soubor podmínek prostředí, ve kterém probíhají každodenní aktivity lidí“.

Jedním z mála poznatků o kvalitě života, o kterých je v akademické komunitě shoda, je, že ji tvoří dvě dimenze – subjektivní, psychologie nazývaná pohoda, spokojenost se životem nebo štěstí, a objektivní, pro kterou není ustálené pojmenování. Z modelů kvality života jsou podle Phillipse (2006) nejnámější dva – Veenhovenův model

Poznámka: Tučnými čísly jsou označeny okresy, ve kterých zvítězil Drahoš

Číslo okresů na obr. 2 jsou tyto: 1 – Praha, 2 – Benešov, 3 – Beroun, 4 – Kladno, 5 – Kolín, 6 – Kutná Hora, 7 – Mělník, 8 – Mladá Boleslav, 9 – Nymburk, 10 – Praha – východ, 11 – Praha – západ, 12 – Příbram, 13 – Rakovník, 14 – České Budějovice, 15 – Český Krumlov, 16 – Jindřichův Hradec, 17 – Písek, 18 – Prachatice, 19 – Strakonice, 20 – Tábor, 21 – Domažlice, 22 – Klatovy, 23 Plzeň – jih, 24 – Plzeň – město, 25 – Plzeň – sever, 26 – Rokycany, 27 – Tachov, 28 – Cheb, 29 – Karlovy Vary, 30 – Sokolov, 31 – Děčín, 32 – Chomutov, 33 – Litoměřice, 34 – Louny, 35 – Most, 36 – Teplice, 37 – Ústí nad Labem, 38 – Česká Lípa, Jablonec nad Nisou, 40 Liberec, 41 – Semily, 42 – Hradec Králové, 43 – Jičín, 44 – Náchod, 45 – Rychnov nad Kněžnou, 46 – Trutnov, 47 – Chrudim, 48 – Pardubice, 49 – Svitavy, 50 – Ústí nad Orlicí, 51 – Havlíčkův Brod, 52 – Jihlava, 53 – Pelhřimov, 54 – Třebíč, 55 – Žďár nad Sázavou, 56 – Blansko, 57 – Brno – město, 58 Brno – venkov, 59 – Břeclav, 60 – Hodonín, 61 – Vyškov, 62 – Znojmo, 63 – Jeseník, 64 – Olomouc, 65 – Prostějov, 66 – Přerov, 67 – Šumperk, 68 – Bruntál, 69 – Frýdek-Místek, 70 – Karviná, 71 – Nový Jičín, 72 – Opava, 73 Ostrava-město, 74 – Kroměříž, 75 – Uherské Hradiště, 76 – Vsetín, 77 – Zlín.

Ve druhém přístupu srovnáváme kvalitu života v okresech, ve kterých zvítězil Drahoš s okresy ve kterých zvítězil Zeman. V prvním je kvalita života vyšší (průměr=5.85, medián=5.87, min=4.05, max=7.74, s=1.00) než v okresech, ve kterých zvítězil Zeman (průměr=4.94, medián=5.13, min=2.19, max=6.85, s=1.10). V případě této korelace nebylo potřebné počítat statistickou významnost (p-hodnotu), protože disponujeme kompletním základním souborem – všemi okresy České republiky. Zkoumání vztahu prostřednictvím binární regrese, kde závislou proměnnou je vítěz voleb v okrese (Drahoš resp. Zeman) a nezávislou proměnnou je kvalita života, je třetím přístupem. Z výsledku plyne, že snížením kvality života v okrese o jeden 'bod' (na Cantrilově škále 0-10) se šance na vítězství Zemana zvýšila na 2.55 násobek, tj. o sto padesát pět procent. Naopak šance na vítězství Drahoše se snížila na 0.39 násobek, tj. o šedesát jedna procent.

2.3 Diskuse

Prostorovou diferenciaci volebního chování ovlivňuje několik faktorů, mezi jinými např. historický vývoj (Madleňák a Balážovič, 2018). Domníváme se, že dalším faktorem diferenciace je hodnocení spokojenosti s vnějším prostředím, ve kterém voliči žijí, jinými slovy hodnocení kvality života.

Korelace kvality života a voleb prezidenta 2013 a 2018 na hierarchické makroúrovni odpovídá rozdělení na Čechy a Moravu (Kostelecký, 2015), protože celá Morava s výjimkou okresu Brno-město je „zemanovská“. Česká část České republiky je diferencovanější, protože zde vidíme tři skupiny okresů:

- Okresy, ve kterých obyvatelé vždy volili protikandidáta Miloše Zemana, jsou tři – hlavní město Praha a okresy Praha-západ a Praha-východ. Vliv Prahy nemá kruhovou podobu. Na severu a jihu na okresy v její aglomeraci navazují nestálé okresy od Liberce a Náchodu na severu po Český Krumlov a České Budějovice na jihu a na západě a východě „zemanovské“ okresy Kladno, Kolín a Benešov. Jak jsme již zmínili, toto uspořádání narušuje vnitřní periferie. Pravdou však je, že podle Nováka a Netrdové (2011) vnitřní periferie mezi Středočeským a Libereckým i mezi Středočeským a Jihočeským nejsou žádné nebo perifernost je nejslabší z popsaných.
- Popsaný pás „antizemanovských“ a nestálých okresů sousedí s pásem „zemanovských“ okresů na severozápadě a jihozápadě země s ojedinělými nestálými okresy krajských měst Karlovy Vary, Plzeň a okresem Klatovy.
- Na východní straně popsán pás nestálých okresů sousedí se „zemanovskými“ okresy na linii Rychnov nad Kněžnou-Kolín-Benešov-Jindřichův Hradec.

Z hlediska „volební mapy“ České republiky „antizemanovské“ a nestálé okresy patří mezi regiony s vysokou podporou fiskálně konzervativních stran (Kostelecký, 2015). Lze předpokládat, že ve smyslu Wallersteinova členění to jsou okresy s postmaterialistickým obyvatelstvem. Další důležitý fakt plyne z popsané korelace mezi výsledkem volby prezidenta a kvalitou života, kdy s růstem kvality života klesá šance Miloše Zemana na vítězství.

Miloše Zemana lze považovat za posledního z prezidentů (Havel, Klaus, Zeman) spjatých s listopadem 1989. Je reálný předpoklad, že v příštích volbách, ať už budou v roce 2023 nebo dřív, oba kandidáti, kteří postoupí do druhého kola voleb, už nebudou spjati s listopadem. Budoucnost ukáže, jestli rozdělení země na „zemanovské“, „antizemanovské“ a „nestálé“ okresy, platné v současnosti, se s modifikacemi zachová, nebo se vytvoří rozdělení nové, které se stane specifickou částí volební mapy České republiky.

Z analýzy i korelace plyne, že kvalita života je prediktorem voleb. Hypotéza, podle které kvalita života byla konfliktní linií voleb prezidenta České republiky v letech 2013 a 2018, se potvrdila. Tato konfliktní linie nebyla linií samostatnou, ale působila v kontextu linie socioekonomické transformace (Maškarinec, 2014). Lze předpokládat, že ve výsledku voleb prezidenta v budoucnu se kvalita života jako jejich prediktor opět projeví.

3. Závěr

V příspěvku jsem se zabýval kvalitou života z aspektu volební geografie. Soustředil jsem se na výsledek voleb ve volbách prezidenta v letech 2013 a 2018 a na vliv kvality života na tento výsledek. Zabýval jsem se jím na úrovni okresů, a to u dvou kandidátů, kteří postoupili do druhého kola voleb. Cílem příspěvku byla analýza vlivu prostorové diferenciaci kvality života na výsledky voleb prezidenta a tím odpověď na otázku, jestli je možné považovat kvalitu života za jeden z prediktorů voleb. Vyslovil jsem hypotézu: Kvalita života byla konfliktní linií voleb prezidenta České republiky v letech 2013 a 2018.

Z analýzy prostorové diferenciaci výsledků voleb prezidenta vyplynula existence tří typů okresů: okresy, ve kterých ve všech čtyřech kolech zvítězil Miloš Zeman (zemanovské), okresy, ve kterých ve všech čtyřech kolech zvítězil protikandidát Miloše Zemana (antizemanovské) a okresy nestálé, ve kterých se vítěz voleb měnil.

Vztah kvality života a výsledků volby prezidenta jsem zkoumal několika způsoby. V prvním jako korelaci kvality života v jednotlivých okresech a rozdílu mezi počtem hlasů, které získal Zeman ve srovnání s Drahošem v těchto okresech. Koeficient korelace z hlediska kandidáta Miloše Zemana dosáhl hodnotu -0,55. Z toho plyne, že čím je lepší kvalita života v okrese, tím horšího výsledku Zeman dosáhl. Dalším způsobem zkoumání vztahu kvality života a výsledků volby prezidenta byla binární regrese. Jejím výsledkem je poznání, že snížením kvality života v okrese o jeden 'bod' na škále 0-10 se šance na vítězství Zemana zvýšila o sto padesát pět procent, nebo naopak šance na vítězství Drahoše se snížila o šedesát jedna procent.

Z analýzy vlivu prostorové diferenciaci kvality života na výsledky voleb prezidenta i jejich korelace plyne, že kvalita života je prediktorem voleb. Hypotéza, podle které kvalita života byla konfliktní linií voleb prezidenta České republiky v letech 2013 a 2018, se potvrdila.

Literatura

- [1] BURTON, M. (2014). Quality of Place. In: Michalos, A. C. (ed.) *Encyclopedia of Quality of Life and Well Being Research*. Dordrecht, Springer, pp. 5312-5314. ISBN 978-94-007-0752-8.
- [2] FERGUSON, N. (2010). *Civilization: The West and the Rest*. New York: Penguin Books. ISBN 978-0-14-31220 6-7.
- [3] HAMPL, M. (2018). Hierarchické formy uspořádání nerovnoměrností v realitě: hledání pravidelnosti a problémy explanace. *Informace ČGS*, vol. 37, no. 1, pp. 1-23. ISSN 1213-1075.
- [4] KOSTELECKÝ, T. (2001). *Vzestup nebo pád politického regionalismu? Změny na politické mapě v letech 1992 až 1998 – srovnání České a Slovenské republiky*, Praha, Sociologický ústav AV ČR. ISBN 80-7330-003-6.
- [5] KOSTELECKÝ, T. (2015). Závěr. In: Kostelecký, T., Mikešová, R., Poláková, M., Čermák, D., Bernard, J., Šimon, M. (eds.) *Geografie výsledků parlamentních voleb: vzorce volebního chování v Česku 1992 – 2013*, Praha, Sociologický ústav AV ČR, pp. 150-156. ISBN 978-80-7330-284-9.
- [6] KOSTELECKÝ, T., ŠIMON, M. (2015). Geografie politických orientací voličů v letech 1992-2013. In: Kostelecký, T., Mikešová, R., Poláková, M., Čermák, D., Bernard, J., Šimon, M. (eds.) *Geografie výsledků parlamentních voleb: vzorce volebního chování v Česku 1992 – 2013*, Praha, Sociologický ústav AV ČR, pp. 68-93. ISBN 978-80-7330-284-9.
- [7] MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009). Sociálně prostorová diferenciaci v České republice: implikace pro veřejnou (regionální) politiku. *Ekonomický časopis*, vol. 57, no. 7, pp. 700 – 715. ISSN 0013-3035
- [8] MADLEŇÁK, T. (2010). Hlavné trendy výskumu v súčasnej volebnej geografii. *Geografický časopis*, vol. 62, no. 2, pp. 127-145. ISSN 0016-7193.
- [9] MADLEŇÁK, T., BALÁŽOVIČ, E. (2018). Politické preferencie miest na Slovensku v parlamentných voľbách 1929. *Geografie*, vol. 123, no. 1, pp. 107-140. ISSN 1212-0014.
- [10] MAŠKARINEC, P. (2014). *Volební geografie Libereckého kraje 1992 – 2010. Voličské chování z pohledu explorační prostorové analýzy dat (ESDA)*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-344-8.
- [11] McCANN, E. J. (2004). 'Best Places': Interurban Competition, Quality of Life and Popular Media Discourse. *Urban Studies*, vol. 41, no. 10, pp. 1909–1929. ISSN 1360-063X. DOI 10.1080/0042098042000256314.
- [12] MURGAŠ, F. (2009). Kvalita života a jej priestorová diferenciaci v okresoch Slovenska. *Geografický časopis*, vol. 61, no. 2, pp. 121-138. ISSN 0016-7193.
- [13] MURGAŠ, F. (2016). Geographical Conceptualization of Quality of Life. *Ekológia*, vol. 35, no. 4, pp. 309-319. ISSN 1335-342X. DOI 10.1515/eko-2016-0025.

- [14] MURGAŠ, F., KLOBUČNÍK, M. (2016). Municipalities and Regions as Good Places to Live: Index of Quality of Life in the Czech Republic. *Applied Research in Quality of Life*, vol. 11, no. 2., pp. 553-570. ISBN 1871-2584. DOI 10.1007/s11482-01409381-8.
- [15] MURGAŠ, F., KLOBUČNÍK, M. (2017). Community well-being or quality of place? A few notes and application in Czech Republic. In: Kraeger, P., Cloutier, S., Talmage, C. (eds) *New Dimensions in Community Well-Being*. Cham: Springer, pp. 29-60. ISBN 978-3-319-55407-5.
- [16] NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011). Prostorové vzorce sociálně-ekonomické diferenciacie obcí v České republice. *Sociologický časopis*, vol. 47, no. 4, pp. 717-744. ISSN 0038-0288.
- [17] PHILLIPS, D. (2006). *Quality of Life. Concept, Policy and Practice*. Oxon, Routledge. ISBN 0-415-32355-X.
- [18] PINK, M. (2012). Volební geografie v odborném prostředí České a Slovenské republiky: Úvod. In: Pink, M. a kol. Volební mapy České a Slovenské republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury. 5-15
- [19] PINK, M., VODA, P. (2012). Vysvětlení prostorových vzorců volebního chování v parlamentních volbách v České republice a na Slovensku v letech 1996-2010. In: Pink, M. a kol. (eds.) *Volební mapy České a Slovenské republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, pp. 201-242. ISBN 978-80-7325-287-8.
- [20] PINK, M., VODA, P. (2013). Volební geografie. In: Šedo, J. *České prezidentské volby v roce 2013*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, pp. 141-164. ISBN 978-80-7325-325-7
- [21] RIŠOVÁ, K., POUŠ, R. (2018). Urban facilities in the quality of life research: a case study of Banská Bystrica city Central Slovakia). *Geografický časopis*, vol. 70, no. 2, pp. 99-116. ISSN 0016-7193. DOI 10.31577/geogrcas.2018.70.2.06.
- [22] RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. (2008). *Měkké faktory regionálního rozvoje*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-807-3684-358.
- [23] SIRGY, J. (2018). The Psychology of Material Well-Being. *Applied Research in Quality of Life*, vol. 13, no. 2, pp. 273-301. ISSN 1871-2584. DOI 10.1007/s11482-017-9590-z.
- [24] TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. OUŘEDNÍČEK, M. (2012). *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-378-0.
- [25] TRIP, J. J. (2007). Assessing quality of place: a comparative analysis of Amsterdam and Rotterdam. *Journal of Urban Affairs*, vol. 29, no. 5, pp. 501-517. ISSN 1467-9906. DOI 10.1111/j.1467-9906.2007.00362.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9268-2019-98

PRIESTOROVÁ KONCENTRÁCIA ANTI-SYSTÉMOVEJ STRANY V REGIÓNOCH SLOVENSKA

Spatial concentration of anti-system party in Slovak regions

ŠTEFAN REHÁK

OLIVER RAFAJ

TOMÁŠ ČERNĚNKO

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | *Dept. of Public Administration and Reg. Develop.*
Národohospodárska fakulta | *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave | *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: *stefan.rehak@euba.sk, oliver.rafaj@euba.sk, tomas.cernenko@euba.sk*

Annotation

Recently, there has been increasing support in developed countries for anti-systemic populism. Anti-system parties tend to restrict democracy and bring negative effects to society as a whole. The causes of the growth of support for such parties are several. The current thesis lays in the geographical similarity for anti-system regions. Regions who voted for anti-system are predominantly economically underdeveloped and overlooked by central governments for a long time. This contribution focuses on the spatial concentration of the anti-system Kotleba-LSNS party in Slovakia. Using the method for local spatial autocorrelation (LISA) with election results from the last parliamentary elections in 2016, aggregated to the level of districts, the authors found out in which parts of Slovakia the anti-system party sympathizers is concentrated. Voters of Kotleba-LSNS are concentrated mainly in regions of Banská Bystrica and Žilina.

Key words

anti-system populism, slovak districts, spatial concentration

Anotácia

V poslednom období sa v rozvinutých krajinách dostáva čoraz väčšej podpore anti-systémový populizmus. Anti-systémové strany majú tendenciu obmedzovať demokraciu a prinášať negatívne efekty pre celú spoločnosť. Príčin rastu podpory takýchto strán je niekoľko. Aktuálnou tézou je geografická podobnosť pro anti-systémových regiónov. Pre anti-systém hlasujú prevažne ekonomicky zaostalejšie regióny, ktoré boli dlhodobo prehlíadané centrálnymi vládami. Tento príspevok sa zameriava na preskúmanie priestorovej koncentrácie anti-systémovej strany Kotleba-LSNS v regiónoch Slovenska. Použitím metódy lokálnej priestorovej autokorelácie LISA z údajov volebných výsledkov za posledné parlamentné voľby z roku 2016, agregovaných na úroveň okresov SR autori zistili v ktorých častiach Slovenska sa koncentrujú sympatizanti anti-systémovej strany. Voliči strany Kotleba-LSNS sa koncentrujú najmä v Banskobystrickom a Žilinskom kraji.

Kľúčové slová

anti-systémový populizmus, okresy Slovenska, priestorová koncentrácia

JEL classification: O18, R11, R12

1. Úvod

V poslednom období dochádza k citeľnému nárastu rôznych foriem populistických, extrémistických a anti-systémových nálad v spoločnosti a to naprieč rozvinutými krajinami sveta. Tieto nálady sa formujú do politických hnutí, ktorých cieľom je nastolenie sociálno-ekonomickej rovnováhy medzi bohatými a menej rozvinutými oblasťami. Štúdia od Jordan Kyle a Lomor Gultchin (2018) definuje 3 rozdielne typy populizmu a populistického správania sa. Kultúrny populizmus, ktorého hlavným elementom je poukazovanie a zdôrazňovanie odlišností medzi rasami, etnikami, vierovyznaniami a identitami, Socio-ekonomický populizmus, ktorý sa prioritne orientuje

na konflikt medzi odlišnými triedami obyvateľov a Anti-systémový populizmus, ktorý upiera pozornosť na konflikt medzi vládnymi elitami a ostatnými skupinami, bez špecifických etnických, alebo socio-ekonomických charakteristík. Pre proti-systémových populistov sú cieľovou skupinou čestní, tvrdo pracujúci občania, ktorí sú obetovaní elitami riadiacimi štát, ktorý slúži osobitným záujmom a tieto elity sú primárnym nepriateľom ľudí. Tieto populistické, anti-systémové hnutia so sebou prinášajú rôzne negatívne efekty pre spoločnosť. Negatívny vplyv majú najmä na politické systémy, čo vedie k významnému ohrozeniu demokracie. K týmto záverom dospeli Jordan Kyle a Yascha Mounk vo svojej štúdií (2018). Na základe zozbieraných údajov o populistických a anti-systémových vláдах vo svete zistili, že celkovo 23% populistických vlád spôsobuje výrazné demokratické zaostávanie. Pre porovnanie, iba 6% nepopulistických vlád uskutočňuje aktivity, ktoré sú v protiklade s demokratickými princípmi. Inými slovami, populistické a anti-systémové vlády sú približne štyrikrát náchylnejšie na oslabovanie demokracie ako nepopulistické vlády.

Príčinami rastu podpory populistických a anti-systémových hnutí a politických strán sa zaoberá množstvo výskumníkov naprieč rôznymi vednými disciplínami. Z ekonomického hľadiska sa najčastejšie uvádza príčina ich rastu podpory v kontexte prehliadania a riešenia ekonomických disparít medzi skupinami obyvateľstva centrálnou vládou. Za ďalšiu z možných príčin aktuálnej popularity anti-systémového populizmu a extrémizmu v krajinách Európy sa označujú najmä migračné vlny utečencov, ktoré prúdia z krajín mimo Európy (Podobnik, Jusup, Stanley, 2016). Ďalšie z možných vysvetlení nárastu anti-systémových strán ponúka Andrés Rodríguez-Pose. Z jeho výskumu (2018) vyplýva, že takéto hnutia rástli v geograficky podobných územiach, prevažne vo vidieckych oblastiach, ktoré ekonomicky chradli po dlhé roky a ktorým centrálna vláda nevenovali dostatočnú a vhodnú pozornosť. Nárast takýchto hnutí na základe nedostatočnej starostlivosti o zaostávajúce územia považuje za odpadu zaostalých území zvyšným častiam krajiny. Dokumentuje to na príkladoch víťazstva Donalda Trumpa počas prezidentských volieb v USA v roku 2016, výhrou Národného frontu vo Francúzskych eurovoľbách v roku 2014, alebo odhlasovanie referenda o Brexite v roku 2016. K podobným záverom dospel aj Ian R. Gordon (2018), podľa ktorého rast anti-systému je úzko spätý s charakteristickými črtami zaostávajúcich regiónov. Na príklade Brexitu k rovnakému záveru dospeli aj Jan Fidrmuc a kolektív (2016). Na základe analýzy tokov Európskych štrukturálnych a investičných fondov smerujúcich do regiónov Veľkej Británie zistili, že ekonomicky silné regióny hlasovali za zotrvanie v Európskej únii, zatiaľ čo ekonomicky slabšie regióny hlasovali za Brexit.

Nárast popularity anti-systémového hnutia sa nevyhol ani Slovensku. Analýze príčinám dlhodobej popularity pravicového extrémizmu s prvkami anti-systému sa napríklad venovali Alena Kluknavská a Josef Smolík (2016). Dominantné postavenie medzi nimi získala Kotleba – Ľudová strana naše Slovensko. Predstavitelia ĽSNS sa na slovenskej politickej scéne pohybujú už dlhšie obdobie. Prvým výrazným úspechom bolo získanie postu predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja v roku 2013. Skúmaniu volebnej podpory reprezentanta krajnej pravice v rámci priestoru regiónu Banskej Bystrice sa bližšie venovali Mikuš a kolektív (2016). Súvislosti medzi výhrou reprezentanta anti-systémovej strany v tomto regióne a dôsledkami v oblasti regionálneho rozvoja zas skúmali Ján Buček a Martin Plešivčák (2017). Rast popularity tejto strany sa následne v najbližších parlamentných voľbách (2016) pretavil do zisku 8,04% a 14 kresiel v Národnej rade SR. Analýze individuálnych a kontextuálnych faktorov volebných rozhodnutí voličov ĽSNS sa venovali Miloslav Bahna a Jozef Zagrapan (2017).

2. Cieľ a metódy

Cieľom nášho príspevku je preskúmať priestorovú koncentráciu voličov anti-systémovej strany v regiónoch Slovenska.

Za anti-systémovú stranu považujeme stranu Kotleba – Ľudová strana naše Slovensko, na koľko ako jediná z parlamentných strán má vo svojom oficiálnom predvolebnom programe anti-systémové prvky, ako napríklad vystúpenie Slovenska z aliancie NATO, spustenie referenda o vystúpení Slovenska z Európskej únie, alebo obnovenie slovenskej koruny (Kotleba – ĽSNS, 2015).

Intenzitu prítomnosti strany Kotleba – Ľudová strana naše Slovensko meriame na základe posledných volebných výsledkov do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2016 (Štatistický úrad SR, 2016), prostredníctvom podielu počtu hlasov ĽSNS na celkovom počte hlasov. Volebné výsledky z jednotlivých obcí sme agregovali na regionálnu úroveň LAU1.

Určenie priestorovej koncentrácie voličov anti-systémovej strany použijeme metódu priestorovej autokorelácie, ktorá predstavuje postup hodnotenia korelácie medzi hodnotami jedného ukazovateľa (podiel získaných hlasov strany Kotleba – ĽSNS na celkovom počte hlasov) sledovaných jednotiek pozorovania v priestore (okresy SR – úroveň LAU1). Konkrétne použijeme lokálny indikátor priestorovej autokorelácie LISA (skratka z anglického Local indicators of spatial association) pre zistenie miestnych zoskupení území s podobnými, respektíve s

odlišnými hodnotami. Testováním lokálního Moranovho I (Anselin, 1995), boli na základe údajov o podiele získaných hlasov strany Kotleba – LSNS vybrané klastre buniek, ktorých hodnoty boli oproti ostatným bunkám vysoké. Rovnica 1 uvádza vzťahy premenných pre výpočet LISA.

Rovnica 1: LISA - Local indicator of spatial association

$$I_i(d) = \frac{x_i - \bar{x}}{\frac{\sum_{j=1:j \neq i}^n w_{ij}(d)}{n-1} - \bar{x}^2} \sum_{j=1:j \neq i}^n w_{ij}(d)(x_j - \bar{x})$$

Zdroj: Anselin (1995)

v ktorom:

I_i – lokálny Moranov koeficient pre priestorovú jednotku i

d – kritická vzdialenosť (v tomto prípade vzdialenosť bola reprezentovaná hranicou medzi susediacimi územiaми),

n – počet priestorových jednotiek (v tomto prípade bolo použitých 79 okresov SR),

x_i ($i=1,2,\dots,n$) – hodnota skúmaného javu v priestorovej jednotke i (v tomto prípade skúmaný jav predstavoval podiel hlasov pre LSNS z celkového počtu),

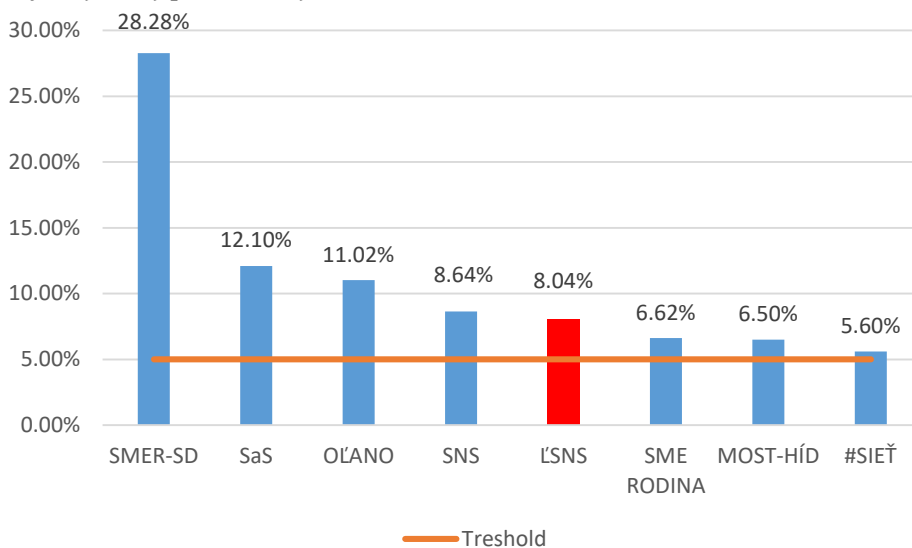
\bar{x} – priemerná hodnota skúmaného znaku,

$w_{ij}(d)$ – váha pre jednotku i,j a vzdialenosť d .

3. Výsledky

Výsledky parlamentných volieb v roku 2016 zobrazuje Graf 1. V danom roku sa o podporu voličov uchádzalo spolu 23 politických subjektov. Pri celkovej účasti 59,82% oprávnených voličov sa minimálnu hranicu 5% podarilo prekročiť 8. politickým stranám. Konkrétne išlo o strany Smer-SD, SaS, OĽANO, SNS, Kotleba – LSNS, Smer rodina, Most-Híd a #Siet'. V súčasnosti však v parlamente pôsobí iba 7. politických strán a skupina nezávislých poslancov, pretože pár mesiacov po voľbách sa strana #Siet' rozpadla a jej poslanci sa začlenili do ostatných frakcií.

Graf 1 Výsledky parlamentných volieb v roku 2016

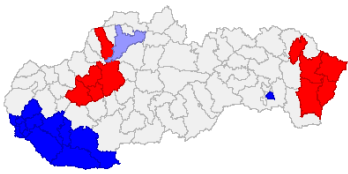
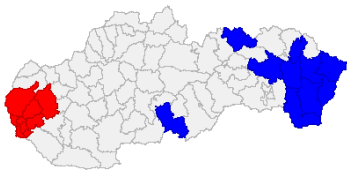
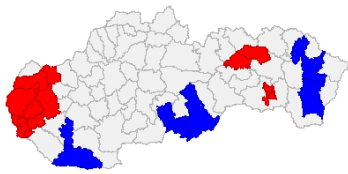
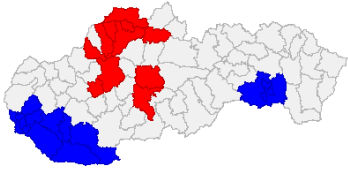
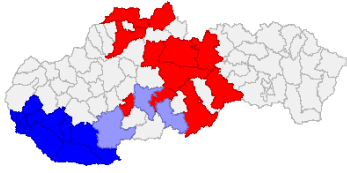
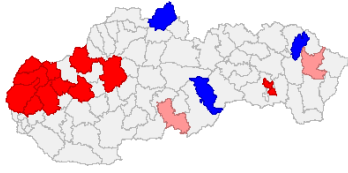
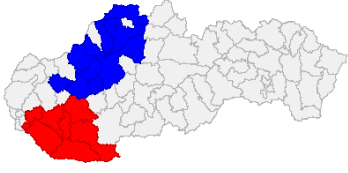
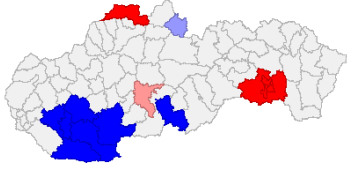
Zdroj: Štatistický úrad SR (2016)

Z výsledkov volieb do parlamentu v roku 2016 vyplýva, že anti-systémová strana Kotleba-LSNS sa dostala do parlamentu, na koľko so ziskom 8,04% všetkých platných hlasov prekročila minimálnu hranicu 5%. Víťazom volieb sa stala strana SMER-SD, ľavicovo orientovaná strana so silnou sociálnou agendou. Strana Sloboda a Solidarita (SaS) je liberálna, pravicovo orientovaná strana, ktorej nosnou témou vo voľbách 2016 bolo zlepšovanie podnikateľského prostredia v krajine. Strana OĽANO – obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti sa orientovala predovšetkým na zlepšenie práv a služieb pre rodiny. Slovenská národná strana (SNS) je národne orientovanou, konzervatívnou, stredo-pravou stranou orientujúcou sa o európsko-kresťanský hodnotový systém Strana SME RODINA vznikla ako reakcia na situáciu na Slovensku a v Európe v poslednom období a jej hlavnou agendou

bola ochrana tradičnej rodiny z vonka aj z vnútra. Na druhú stranu najmenej mandátov získali strany #SIEŤ – pravicovo orientovaná strana s reformnými zámermi a strana MST-HÍD – taktiež pravicovo orientovaná strana s reformnými zámermi, ktorej hlavnú skupinu voličov tvoria príslušníci maďarskej menšiny žijúcej na území Slovenska.

Tabuľka 1 poskytuje prehľad výsledkov indikátora LISA za jednotlivé politické strany, ktoré sa dostali do parlamentu v roku 2016. Červenou farbou sú zvýraznené klastre regiónov, ktoré dosahujú vysoké hodnoty podpory príslušných strán. Inak povedané, červenou farbou sú znázornené regióny, v ktorých príslušné politické strany získali relatívne vysokú podporu oproti zvyšným regiónom Slovenska. Modrou farbou sú zas znázornené klastre regiónov, ktoré dosahujú nízke hodnoty podpory príslušných strán. Inak povedané, modrou farbou sú zvýraznené tie regióny, v ktorých príslušné politické strany získali relatívne nižšiu podporu oproti zvyšným regiónom Slovenska. Uvedené hodnoty pri jednotlivých stranách znamenajú globálnu mieru priestorovej autokorelácie. Vyššia hodnota uvedeného koeficientu indikuje silnejší vzťah regiónov v rámci klastra.

Tab. 1: Výsledky metódy LISA pre každú parlamentnú stranu

 SMER-SD: 0,60	 SaS: 0,73	 OĽANO: 0,52
 SNS: 0,58	 ESNS: 0,51	 SME RODINA: 0,41
 MOST-HÍD: 0,56	 #SIEŤ 0,26	

Zdroj: vlastné spracovanie

Zo získaných údajov indikátora LISA pre anti-systémovú stranu Kotleba-ESNS vyplýva, že jej voliči sa priestorovo koncentrujú na strednom Slovensku, primárne v Banskobystrickom a Žilinskom kraji. Regióny v ktorých je evidentná koncentrácia voličov tejto anti-systémovej strany sú oproti priemeru krajiny skôr rurálneho charakteru, s menšími príležitosťami na trhu práce a významné postavenie zohrávajú primárny a sekundárny sektor, najmä drevospracujúci priemysel. Hodnota Moranovho I predstavuje 0,51 čo predstavuje pomerne silnú priestorovú koncentráciu. Zo získaných údajov ďalej vyplýva, že voliči strany SMĚR-SD sa koncentrujú na západe krajiny v Trenčianskom kraji a na východe krajiny vo východných častiach Prešovského a Košického kraja. Voliči strany SaS sa koncentrujú najmä v hlavnom meste Bratislava. Voliči strany OĽANO sa koncentrujú v Bratislavskom kraji a na východe krajiny v mestách Prešov a Košice a ich okolí. Strana SNS má koncentrovaných svojich voličov najmä v severných regiónoch Slovenska. Voliči strany SME RODINA sa koncentrujú prevažne v severo-západných regiónoch Slovenska. Koncentráciu voličov strany MOST-HÍD vidno na juho-západnej časti Slovenska, ktorá susedí s regiónmi Maďarska a voliči strany SIEŤ sa koncentrujú primárne v meste Košice a jeho okolitých regiónoch.

4. Závěr

Z výsledkov priestorovej autokorelácie vyplynulo, že voliči anti-systémovej strany Kotleba-ĽSNS sa koncentrujú najmä v okresoch na strednom Slovensku. Tento výsledok nie je až na toľko prekvapivý, na koľko väčšina okresov zvýraznených červenou farbou patrí do Banskobystrického kraja, v ktorom hlavný predstaviteľ strany – Marián Kotleba – vyhral župné voľby v roku 2013. Prezentované výsledky tak potvrdili koncentráciu voličov anti-systémovej strany v územiach, v ktorých bola táto strana a jej agenda obľúbená aj v minulom období. Zároveň zistené výsledky predstavujú dobrý odrazový mostík pre autorov, aby sa zamerali na skúmanie sociálno-ekonomických, demografických a ostatných faktorov v spomenutých pro anti-systémových regiónoch. Ďalší výskum v tejto problematike tak prinesie podrobnejšie zistenia, ktoré napomôžu pre naformulovanie adresnejších a zmyslupnejších politík pre tieto regióny. Z predchádzajúcich výskumov je totiž zrejmé, že neadekvátna reakcia vlády na prítomné problémy alebo ich ignorovanie je skôr živnou pôdou pre rast podpory anti-systémových hnutí a politických strán. A efekty z vládnutia takýchto strán pre celú spoločnosť sa javia byť skôr negatívne ako pozitívne.

Literatúra

- [1] ANSELIN, L., (1995). Local indicators of spatial association – LISA. *Geographical Analysis*, vol. 27, no. 2, pp. 93-115. ISSN 1538-4632. DOI 10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x
- [2] BAHNA, M., ZAGRAPAN, J., (2017). Volia voliči v obciach s rómskou populáciou ĽSNS častejšie? Analýza individuálnych a kontextuálnych faktorov volebných rozhodnutí v parlamentných voľbách 2016. *Working Papers in Sociology*, vol. 2017, no. 1, pp. 1-11. ISSN 2453-6970.
- [3] BUČEK, J., PLEŠIVČÁK, M., (2016). Self-Government, Development and Political Extremism at the Regional Level: A Case Study from Banská Bystrica Region in Slovakia. *Sociológia*, vol. 49, no. 6, pp. 599-635. ISSN 1336-8613.
- [4] FIDRMUC, J., HULÉNYI, M., BÖRKE TUNALI, C., (2016). Money Can't Buy EU Love: European Funds and the Brexit Referendum. *CESifo Working Paper Series 6107*, CESifo Group Munich, pp. 1-15. ISSN 2364-1428.
- [5] GORDON, I. R., (2018). In what sense left behind by globalisation? Looking for a less reductionist geography of the populist surge in Europe. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 11, no. 1, pp. 95–113. ISSN 1752-1378. DOI 10.1093/cjres/rsx028.
- [6] KLUKNAVSKÁ, A., SMOLÍK, J., (2016). We hate them all? Issue adaptation of extreme right parties in Slovakia 1993–2016. *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 49, no. 4, pp. 335-344. ISSN 0967-067X. DOI 10.1016/j.postcomstud.2016.09.002.
- [7] KOTLEBA-ĽSNS., (2015). 10 BODOV ZA NAŠE SLOVENSKO! Volebný program politickej strany. [online]. [cit. 2019-03-02] Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/01/Volebn%C3%BD-program-2016.pdf>.
- [8] KYLE, J., GULTCHIN, L., (2018). *Populists in Power Around the World*. London: Tony Blair Institute for Global Change.
- [9] KYLE, J., MOUNK, Y., (2018). *The Populist Harm to Democracy: An Empirical Assessment*. London: Tony Blair Institute for Global Change.
- [10] MIKUŠ, R., GURŇÁK, D., MÁRIÁSSYOVÁ, A., (2016). Analýza volebnej podpory Mariána Kotlebu ako reprezentanta krajnej pravice v krajských voľbách 2013. *Sociológia*, vol. 48, no. 1, pp. 48-70. ISSN 1336-8613.
- [11] PODOBNIK, B., JUSUP, M., KOVAC, D., STANLEY, H. E., (2017). Predicting the Rise of EU Right-Wing Populism in Response to Unbalanced Immigration. *Complexity*, vol. 2017, pp. 1-12. ISSN 1099-0526. DOI 10.1155/2017/1580526.
- [12] RODRÍGUEZ-POSE, A., (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it), *Cambridge Journal of Regions, Economy & Society*, vol. 11, no. 1, pp. 189–209. ISSN 1752-1378. DOI 10.1093/cjres/rsx024.
- [13] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, (2016). *Výsledky hlasovania pre politické subjekty podľa obcí*. [online]. [cit. 2019-03-02] Dostupné z: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/download.html>.

Tento článok vyšiel za pomoci projektu VEGA č. 1/0774/19 „Akumulácia ľudského kapitálu v regiónoch – ekonomické a sociálne dôsledky“.

FINANČNÍ GRAMOTNOST V SELHÁVAJÍCÍM STÁTĚ – CASE STUDY UKRAJINA

Financial literacy and „failing state“ – case study Ukraine

TADEÁŠ PALA

VOJTĚCH MÜLLNER

<i>Katedra veřejné ekonomie</i>	<i>Department of Public Economics</i>
<i>Ekonomicko-správní fakulta</i>	<i>Faculty of Economics and Administration</i>
<i>Masarykova univerzita</i>	<i>Masaryk University</i>
<i>☒ Lipová 41a, 60200 Brno, Czech Republic</i>	
<i>E-mail: 415056@mail.muni.cz, 347683@mail.muni.cz</i>	

Anotace

Rozvojová ekonomie má v případě selhávajících států za cíl analyzovat nejen segment makroekonomický nebo geopolitický, ale zároveň usiluje o identifikaci některých faktorů, které bývají marginalizovány i navzdory tomu, že jejich vliv marginálním vůbec být nemusí. Příkladem této situace je analýza finanční gramotnosti v kontextu selhávajícího státu Ukrajiny, který se již 5 let nachází v ozbrojeném konfliktu. Pozorností našeho zájmu je nejen úroveň finanční gramotnosti na Ukrajině jako takové, ale i případná specifika jednotlivých regionů. Analýza dat z celosvětového průzkumu OECD a podpůrná sonda potvrdily, že úroveň finanční gramotnosti je velmi nízká. Při analýze jednotlivých regionálních celků se nicméně ukazuje, že se ale jedná o jev platný komplexně pro celé teritorium Ukrajiny a nejsou patrné nějaké jednoznačné regionální výjimky. Zjištění korespondují s teoriemi, které dávají do souvislosti chudobu, vzdělání a potenciál vzniku konfliktu. Tento výzkum má smysl zejména pro případný peacebuildingový proces, v němž je třeba se soustředit nejen na vojenské, geopolitické a vnější mocenské faktory, ale i na faktory často přehlížené, které ale mohou mít v konečném důsledku nezanedbatelný význam.

Klíčová slova

finanční gramotnost, regiony Ukrajiny, OECD

Annotation

Development economics shall analyze not only segment of macroeconomic or geopolitical factors, but also strive to identify some of the marginalized factors. As an example, we can name an analysis of level of financial literacy in context of Ukraine as a failing-state, which finds itself in armed conflict for more than 5 years. The aim of this paper lies not only in level of financial literacy in Ukraine as such, but also in its regions respectively. The analysis of overall data, based on OECD methodology, which was supplemented by small probe executed by researcher, was a main source of information for this paper. Results of this observation showed, that level of financial literacy is very low and amongst all regions of Ukraine is almost the same. Findings are based on Collier's theory, that puts poverty and poor education in context of risk of breaking out of armed conflict. This papers point is, not only to further describe reality for possible academic research, but also to offer some new answers in context of potential peacebuilding process. It is crucial to consider not only obvious geopolitical and macroeconomic reasons, but also to consider some factors, that may be overseen yet relevant.

Key words

financial literacy, Ukraine regions, OECD

JEL classification: A20, D14

1. Úvod

Finanční gramotnost je jednou z kategorií, kterými se disciplína rozvojové ekonomie zabývá s poměrně značným zájmem. Tato skutečnost je zapříčiněna zejména zvyšující se relevancí této problematiky, která odráží zintenzivňující se potřebu reagovat na složitosti finančních trhů a zejména dopadů na spotřebitelské prostředí. Liberalizace finančního trhu po rozpadu bipolárního uspořádání světa, k níž skokově došlo v mnoha zemích

bývalého východního bloku a Sovětského svazu, s sebou přinesla nové možnosti, ale také mnohé výzvy a potenciální rizika s příležitostmi spojené. Zejména se jednalo o přístup ke kvalitním informacím a nakládání s nimi, jejich interpretace a implementace kritického myšlení na základě kvalitní znalosti problematiky. V oblastech bývalého východního bloku se s těmito výzvami musely státy vypořádat velmi rychle, zpravidla v průběhu 90. let, a to se střídavými úspěchy. Příklady měnových reforem, vln privatizací a obecně přechod z plánované ekonomiky na tržní hospodářství představovaly zcela zásadní kapitolu pro Českou republiku i ostatní země v regionu. Pro nástupnické státy Sovětského svazu tato situace též představovala zásadní výzvu, nicméně, jak se v praxi ukázalo, toto teritorium se s novými pořádky vyrovnalo o poznání hůře. Na vině bylo mnoho příčin, které mají svou platnost dodnes. Tyto příčiny je možné identifikovat jak v regionálních tak globálních tendencích, přičemž se projevovaly v dimenzích jak makro, tak i mikroekonomických. Předmětem našeho zájmu nejsou v případě této práce geopolitické a makroekonomické vlivy, ale právě aspekt úrovně finanční gramotnosti, který má relevanci ve smyslu popisu situace nikoliv zvenčí, ale zevnitř. Právě tento rozměr je často marginalizován na úkor různých velkých faktorů, jako je geopolitika, geografie, stabilita režimů, a podobně. Tato studie má za cíl poodhalit i některé vnitřní aspekty, které vypovídají o stavu společnosti, a to z důvodu, že praxe ukazuje, že tyto opomíjené kategorie mají na celkovém stavu zdravé ekonomiky nezanedbatelný podíl.

Zkoumání finanční gramotnosti je specifickou disciplínou zejména pro výzkum a analýzu rozvojových zemí a regionů. Historie a zkušenost ukazuje, že pouze dobře rozvinutá, respektive dynamicky rozvíjející se společnost, která disponuje kvalitními informacemi a nástroji na jejich zpracování, má šanci inkorporovat progresivní trendy, které jí mohou umožnit plné rozvinutí. Opačné scénáře, kdy se rozvojovým regionům nedaří zdárně postupovat, či ještě hůře, dochází k oslabování fungování státu, mohou vést i k situacím, kdy se o těchto regionech dá hovořit jako o „failed states“. Mezi tyto příklady se často dostává i případ Ukrajiny (Rotberg, 2004), v níž vnitřní společenská krize spolu s vnějšími geopolitickými tlaky vyústily v pád režimu a následnou (občanskou) válku, respektive ozbrojený konflikt. Právě z tohoto důvodu je ukrajinská případová studie předmětem našeho zkoumání. Vzhledem k tomu, že snah o vysvětlení proběhnuvších událostí geopolitickou optikou je poměrně velké množství, cílem této studie je blíže představit možná méně patrný vnitřní aspekt, který ale může mít také nezanedbatelný vliv na celkovou situaci – a to právě úroveň finanční gramotnosti populace, respektive situaci napříč regiony (Agrwal, Mazumder, 2013). Jedním z důvodů takzvané „revoluce důstojnosti“, jak se Euromajdanu přezdívá, byly i neutěšené ekonomické podmínky, vyplývající z predátorského prostředí, které na trhu finančních služeb fungovaly. Odmítnutí směřování země k EU a evropskému trhu tehdejší garniturou prezidenta Janukovyče bylo zároveň částí populace vnímáno jako ztráta možnosti participovat na blahobytu, který je v prostředí Evropského společenství, ve srovnání s chudobou ukrajinské populace, tak patrný. Je tedy zřejmé, že turbulentní události, které vyvrcholily v dodnes aktivním ozbrojeném konfliktu, měly i ekonomický podtext, který vyvěral ze zcela bazálních potřeb velké části běžné populace. Právě proto považujeme za hodnotné prozkoumání alespoň některých vzorců chování této referenční skupiny.

2. Cíle a metody

Analýza si klade za cíl prozkoumat, zdali v kontextu ozbrojeného konfliktu, mohl hrát roli i faktor vnitřní úrovně finanční způsobilosti populace. Tento předpoklad se zakládá na reáliích, které asociují počátek konfliktu. Do značné míry může také souviset s vsudypřítomnou socioekonomickou deziluzí (Zelinska, 2017), jíž si populace procházela, a která byla završena odmítnutím kurzu k ekonomicky slibnému partnerství s řádově bohatším regionem EU. Krom deskripce situace je cílem této práce i náhled na rozdílnost v úrovni finanční gramotnosti napříč regiony a pátrání po případných signifikantních souvislostech, které by se mohly projevit. Soustředít se budeme na specifika regionu zasaženého konfliktem, zdali vykazuje nějaké zásadní odlišnosti od ostatních regionů Ukrajiny, či nikoliv (Collier, 2004).

Nástrojem pro analýzu jsou výsledky měření (průzkumů veřejného mínění), které vycházejí z mezinárodního standardu metrik OECD. Právě dostupnost těchto datových setů umožňuje i případnou komparaci s jinými regiony (Atkinson, Messy, 2012). Dalším, doplňkovým krokem, byla konfrontace s výsledky vlastního dotazníkového šetření, které proběhlo v rámci širšího projektu, zabývajícího se aspekty ekonomického chování populace a veřejné správy v regionu. Pro potřeby této analýzy je možné použít některé otázky, které logikou splňovaly kritéria doporučení OECD, a mohou tak být parciálně použita jako referenční. Metodika a teorie vychází z přístupů výše zmiňovaných standardů OECD, které byly standardizovány v rámci celosvětové rešerše, *OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies*, která se soustředí na analýzu finanční gramotnosti a kompetencí napříč státy a regiony (OECD, 2018). Používá sadu standardizovaných otázek rozdělující dotazník na logické kapitoly, které postihují různé aspekty obeznamenosti populace s finanční problematikou. Sekce zájmu strukturovaného konceptu dotazníku poskytuje informace o těchto kategoriích.

- Znalosti (Knowledge),
- Chování (Behavior),

- Přístupy (Attitude),
- Celkové skóre.

Výsledky dotazníku jsou následně interpretovány na základě ohodnocení jednotlivých výsledků v kategoriích. Výstupem tohoto procesu je koeficient skóre, kterého jednotlivý zkoumaný stát či region dosáhl, který umožňuje přibližné srovnávání úrovně finanční gramotnosti napříč regiony. Zároveň tato metrika nabízí i cenné dílčí informace dovnitř jednotlivých států napříč statisticky zajímavými determinanty, jako je pohlaví, věk, ekonomická situace, či pro tuto studii nejzajímavější kritérium, region, kde byl výzkum proveden (USAID, 2017).

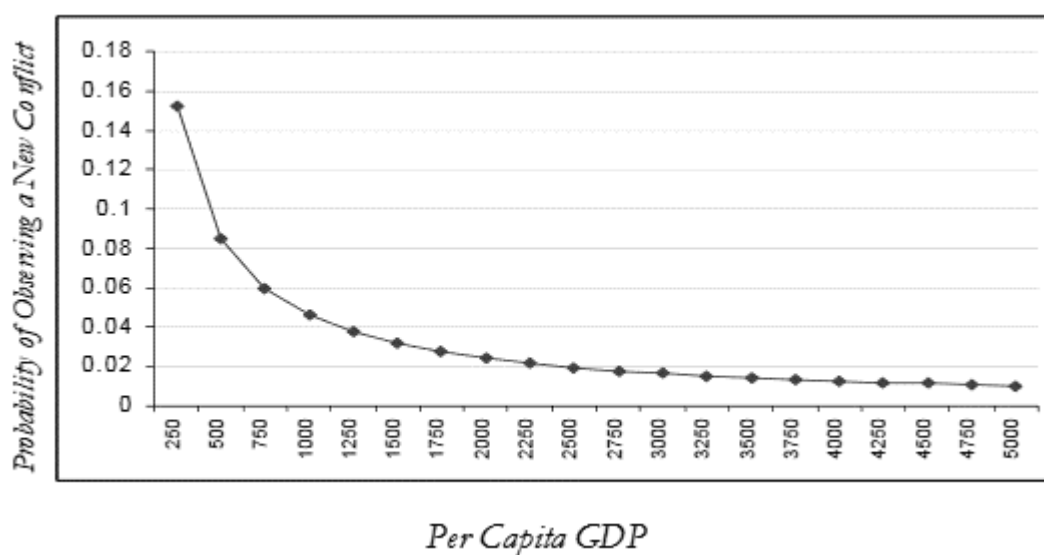
- Centrální: Kirovograd, Čerkasy, Poltava, Vinica (oblasti),
- Severní: Žitomir, Kyjev, Černigiv, Sumy (oblasti),
- Jižní: Oděsa, Mykolajiv, Cherson (oblasti),
- Západní: Volyňská, Zakarpatská, Lvovská, Ivano-Frankivská, Chmelnická, Rovenská, Ternopilská, Černivecká (oblasti),
- Východní: Charkovská, Dněpropetrovská, Záporoží (oblasti), Doněcká a Luhanská (části oblastí kontrolované ukrajinskou vládou).

Pro náš výzkum bylo stěžejní srovnání výsledků z výzkumů v roce 2017 a 2010, které pracovaly s rozdělením země na 5 základních makroregionálních shluků, které v sobě inkorporovaly všech 24 oblastí (USAID, 2017), (USAID, 2010). Náš fokus je věnován specificky regionu východní Ukrajiny, který ale prodělal mezi lety 2010 a 2017 významné změny především kvůli tomu, že jeho velká část se stala dějištěm ozbrojeného konfliktu. Z tohoto důvodu byla pro potřeby OECD analýzy v roce 2017 použita data pouze z té části makroregionu, která je pod kontrolou svrchované kyjevské vlády. I přes určitou iniciativu vedenou ze strany vlády za účelem zvýšení povědomí o finanční gramotnosti je situace v kontextu Ukrajiny stále velmi komplikovaná. O konceptu kvalitní edukace v kontextu finanční gramotnosti zároveň stále neexistuje konsensus či nějaké konkrétní univerzální řešení. Právě fakt, že některé kulturní a civilizační celky dlouhodobě dosahují nízkých skóre (jako například regiony východní Evropy – Ukrajina, Polsko, Bělorusko etc.) může svědčit i o tom, že metodika, která v jiných civilizačních okruzích může prospívat, není v těchto oblastech efektivně aplikovatelná (Alsemgeest, 2015).

3. Výsledky

Ukrajina obecně patří k zemím s relativně problematickou vnitřní ekonomickou situací. V mezinárodních srovnávání tradičně dosahuje podprůměrných skóre, což se dá kupříkladu ilustrovat, pokud se jedná o hodnotu HDP per capita, v němž dle IMF dosahuje 110. pozice z 186 měřených zemí, pro něž jsou předkládána statistická data za rok 2017 (IMF 2017). Vzhledem k tomu, že HDP je z pochopitelných důvodů spíše ilustrativní metrikou, je možné nahlédnout i na další kritéria a indexy vypovídající o vnitřní ekonomické kondici země. Dobrým příkladem může být index CPI (Transparency International, 2018), který se pokouší porovnávat míru vnímání korupce v jednotlivých zemích. Úroveň vnímání korupce napříč populací vysoká a v mezinárodním srovnání si tak Ukrajina vysloužila 120. pozici z 180 měřených zemí pro rok 2018 (Transparency International, 2018). Podobné statistiky a indexy pochopitelně nemohou přesně a zcela empiricky dokázat skutečnou podstatu fenoménu, nicméně mohou dopomoci k naznačení přibližného vektoru, kterým se ubírají trendy. Studie UNICEF z roku 2003 (Humphreys, 2003) podobně jako další teorie spojují rizika vzniku ozbrojeného konfliktu, popřípadě bezpečnostní nestability, právě s úrovní blahobytu v jednotlivých regionech. Studie vypočítává určité hodnoty HDP a k nim příslušné pravděpodobnosti vzniku konfliktu. Vychází tak z teoretického výzkumu Colliera a Hofflera, kteří ve svém díle *Greed and grievance in civil war* popisují nejčastější faktory podporující vznik konfliktů, přičemž vzdělání a úroveň blahobytu byly identifikovány, po boku dalších vlivových faktorů, jako stěžejní (Collier, Hoeffler, 2004), (EFA, 2011).

Obr. 1: Pravděpodobnost pozorování vzniku nového konfliktu/ HDP per capita UNICEF

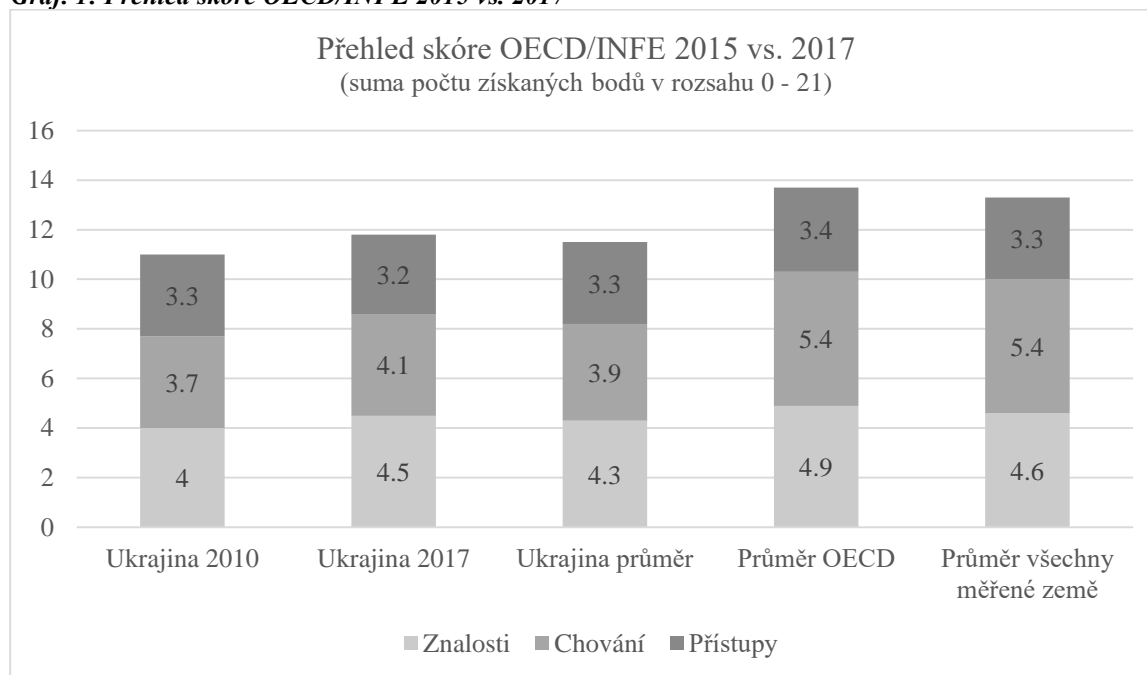

Zdroj: Humphreys (2003)

Dalším takovým podpůrným faktorem, který v sobě snoubí výše zmiňovaná kritéria, je právě úroveň finanční gramotnosti. Její měření je poměrně obtížná operace, která je do značné míry vždy zatížena formou koncipování dotazníkového šetření a jeho vyhodnocením. Obecně respektovaným přístupem je výše zmiňovaný univerzální dotazník OECD, který je poskytován pro široké portfolio zemí, a existuje již široká databáze a mezinárodní srovnání v několika časových vlnách.

Ukrajina, vzhledem k otřesům způsobeným ozbrojeným konfliktem, jednoznačně zapadá do kategorie „slabých“ států, přičemž v některých odvětvích svého fungování, v některých časových údobích či teritoriích může být považována za stát až „selhávající“. Je třeba si uvědomit, že i přestože v mnoha ohledech se konflikt některých regionů Ukrajiny navenek viditelně nedotkl, tak faktory jako všudypřítomná korupce, hrubý propad hodnoty národní měny a faktická okupace vlastního území cizí mocí vylučují Ukrajinu z kategorie stabilních států (Rotberg, 2004).

Na Ukrajině proběhl reprezentativní výzkum finanční gramotnosti v roce 2010 a v roce 2017. Oba výsledky těchto výzkumů je možné poměřovat s výstupy velkého měření z roku 2015, kde za pomoci kompatibilní metodiky došlo ke měření v dalších 30 státech (OECD, 2016). Ukrajina v těchto statistikách, respektive ve výsledcích z roku 2017, dosáhla nelichotivého výsledku 29. pozice z 31 měřených států, přičemž hůře dopadly už pouze Polsko a Bělorusko (OECD, 2017) Tyto regiony mají mnoho společného, jak skladbou populace, kulturně civilizačním zaměřením, tak zjevně i finančním chováním (Cierpial-Wolam, Potocki, 2018). I přesto, že výsledky z roku 2017 jsou mírně lepší, trend je téměř nezatelný. Rozdíl skóre mezi lety 2010 a 2017 byl pouze o 0.8 bodu z možných 21. I přesto, že výsledky z roku 2017 jsou mírně lepší, trend je téměř nezatelný. Rozdíl skóre mezi lety 2010 a 2017 byl pouze o 0.8 bodu z možných 21. V dotazníku byly otázky strukturovány do tří výše naznačených kategorií - Znalosti (*Knowledge*), Chování (*Behavior*), Přístupy (*Attitude*), přičemž v každé z kategorií bylo možné získat 0 až 7 bodů.

Graf. 1: Přehled skóre OECD/INFE 2015 vs. 2017

Zdroj: USAID (2017)

Při bližším prozkoumávání výsledků na základě regionální stratifikace došlo k několika zjištěním. Pochopitelně jsou výsledky podprůměrné napříč všemi regiony, nicméně velmi těsně lepší výsledky vykazovaly regiony Západu a Jihu, zatímco Centrální a Východní část Země získala de facto nejhorší výsledky z dostupných měření.

Tab. 1: Skóre OECD/INFE 2017 v jednotlivých regionech

Posuzovaná sféra	Ukrajina - celek	Centrální	Severní	Jižní	Západní	Východní
Znalosti	4,25	4,41	4,28	4,19	3,99	4,35
Chování	3,89	3,82	3,71	4,12	3,88	3,96
Přístupy	3,29	3,12	3,40	3,32	3,60	3,05
Celkové skóre	11,4	11,4	11,4	11,6	11,5	11,4

Zdroj: USAID (2017)

Pro ověření části prezentovaných výsledků bylo přistoupeno k použití některých otázek a byla provedena orientační sonda na přibližně šestinovém vzorku populace, než výzkum Východního regionu z roku 2017. Několik otázek z kategorie „Knowledge“ bylo položeno vzorku 100 obyvatel specifické části Východního regionu. Dle výsledků výzkumu z roku 2017 se badatelé dobrali hodnoty 4,35b z 7b možných. Skóre tedy dosahovalo přibližně 62 % úspěšnosti, zatímco při částečném zreplicování této kategorie dosáhl náš test úspěšnosti přibližně 58 %. Výsledky se tak ani na menším vzorku výrazně neodlišovaly a potvrzovaly výstupy tak představované trendy. Sondáž se odehrála na území, které se nachází na frontové linii, tedy poslední teritoria držená ukrajinskou armádou. Z těchto míst se relativně velké množství populace odstěhovalo v důsledku obav o vlastní životy. Vnitřní migrace, či migrace za hranice, ať už do Evropy, USA, či na území Ruské federace byla volbou zpravidla pro ekonomicky zabezpečenou třídu obyvatelstva, která si mohla dovolit odcestovat a zároveň cítila šanci rozvoje svého potenciálu na nějakém jiném místě. I přesto, že tedy ve frontových městech je skladba populace demograficky i socioekonomicky pozměněna vnějšími okolnostmi, výsledky měření finanční gramotnosti jsou stále velmi podobné ve výzkumech z roku 2010, 2017 i v kontextu výzkumníkem provedené sondy. To může indikovat vektor směřující k podstatě problematiky, který je možné hledat v úrovni vzdělávání, které populaci ovlivňuje podobně napříč regiony. Pro další výzkum je tedy zajímavé zabývat se otázkou, proč i po významném odlivu ekonomicky aktivního a schopného obyvatelstva nedochází ke zřetelnému propadu výsledků úrovně měření finanční gramotnosti.

4. Závěr

Při shrnutí předložených dat a zjištění je možné se soustředit na některé aspekty, které pomohou přispět k lepší orientaci v problematice selhávání států, v tomto případě konkrétně v ekonomickém rozměru v kontextu ozbrojeného konfliktu. Obecně zjištění, že všechny regiony Ukrajiny i země jako taková se nachází na chvostu mezinárodních srovnání finanční gramotnosti a výrazně pokulhává i v dalších parametrech, jako je percepce korupce, či že trpí relativním materiálním nedostatkem, částečně podporují teorii Paula Colliera a Anke Hoefflera o provázanosti nedostatečného vzdělání, chudobě a rizika vzniku konfliktů. Zároveň však nebylo identifikováno, že by specificky region Východ, který je postižen ozbrojeným konfliktem a dochází na jeho území k bojům, by jak z období před konfliktem či v jeho průběhu vykazoval výrazně horší výsledky v rámci měření finanční gramotnosti populace. Tento fakt potvrzuje i testovací dotazníková sonda, která je součástí výzkumu. Z těchto informací se dá ovšem spíše vést úvahu nad tím, že regiony napříč Ukrajinou se v pozorovaných charakteristikách příliš neliší, a proto jsou vystaveny podobným rizikům jako Východ, který problémy pocítuje momentálně nejintenzivněji, což je ale zapříčiněno logickými geografickými a sociálními příčinami. Zjištění z tohoto výzkumu mají svůj přínos nejen jako deskriptivní data použitelná v dalším akademickém výzkumu, nyméně mohou posloužit i v praxi. Peacebuildingové procesy, které jsou stěžejní záležitostmi mitigace konfliktu a následného mírového procesu, se nutně musí opírat o relevantní popis reality, který vychází z kvalitního sběru a interpretace dat. Upozadění některých jen zcela patrných proměnných, jako je například právě kapitola finanční gramotnost, bývá tradičním omylem peacebuildingových snah, které se spíše mají tendenci soustředit na velké geopolitické otázky. Kvalitní identifikace relevantních, byť latentních, faktorů a jejich zahrnutí do celkového kontextu je nutným předpokladem toho, jak lze dojít, po velmi strastiplné cestě ukončení konfliktu, i k jinému než opět velmi křehkému míru.

Literatura

- [1] AGARWAL, S., MAZUMDER, B., (2013). Cognitive Abilities and Household Financial Decision Making . *American Economic Journal*, vol. 5, no. 1, pp. 193-207. ISSN: 19457782. DOI 10.1257/app.5.1.193.
- [2] ALSEMGEEST, L., (2015). Arguments for and against financial literacy education: Where to go from here?. *International Journal of Consumer Studies*, vol. 39, no. 2, pp. 155– 161. ISSN 1470-6423. DOI 10.1111/ijcs.12163.
- [3] ATKINSON, A., MESSY, F., (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/ International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*. no. 15, OECD Publishing. ISSN 20797117. DOI 10.1787/5k9csfs90fr4-en.
- [4] CIERPIAL-WOLAM, M., POTOCKI, T., (2018). Factors shaping the financial capability of low-income consumers from rural regions of Poland. *International Journal of Consumer Studies*, vol. 43, no. 2, pp. 187-198. ISSN 1470-6431. DOI 10.1111/ijcs.12498.
- [5] COLLIER, P., (2004). Economic Causes Of Civil Conflict and their Implications for Policy. In Crocker, Chester A., Hampson F. O., Aall, P. (eds.) *Managing Global Chaos*. Washington DC: US Institute of Peace. ISBN 9781878379597.
- [6] COLLIER, P., HOFFFLER, A., (2004). Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, vol. 56, no. 4, pp. 563–595. ISSN 1464-3812. DOI 10.1093/oep/gpf064.
- [7] EFA Global Monitoring Report, (2011). *The hidden crisis: Armed conflict and education*. [online]. [cit. 2019-15-03]. Dostupné z: <https://news.harvard.edu/wp-content/uploads/2016/02/190743e.pdf>.
- [8] HUMPHREYS, M., (2003). *Economics and Violent Conflict*. Harvard University: Conflict prevention initiative. [online]. [cit. 2019-16-03]. Dostupné z: https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Economics_and_Violent_Conflict.pdf.
- [9] IMF, (2017). *Report for Selected Countries and Subjects*. [online]. [cit. 2019-14-02]. Dostupné z: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?sy=2017&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country>.
- [10] OECD, (2016). *OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies*. [online]. [cit. 2019-25-02]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf>.
- [11] OECD, (2018). *OECD/INFE Toolkit For Measuring Financial Literacy And Financial Inclusion*. [online]. [cit. 2019-20-02]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/2018-INFE-FinLit-Measurement-Toolkit.pdf>.
- [12] ROTBERG, R., (2004). *When states fail: causes and consequences*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, ISBN 0691116725.
- [13] TRANSPARENCY INTERNATIONAL, (2018). *Corruption Perceptions Index 2018* [online]. [cit. 2019-17-03]. Dostupné z: <https://www.transparency.org/cpi2018>.
- [14] USAID, (2010). *Financial Literacy and Awareness in Ukraine: Facts and Findings* [online]. [cit. 2019 20-02]. Dostupné z: https://pfin.com.ua/wp-content/uploads/2012/07/finlit_survey_6dec2010_en.pdf.

- [15] USAID, (2017). *Financial Literacy, Awareness, And Inclusion In Ukraine* [online]. [cit. 2019-22-02]. Dostupné z: <https://static1.squarespace.com/static/506f165ae4b072c9aeb650ec/t/5a9598688165f577e860d0e9/1519753322687/Financial+Literacy%2C+Awareness%2C+and+Inclusion+in+Ukraine+%5BENG%5D+November+2017.pdf>.
- [16] ZELINSKA, O., (2017). Ukrainian Euromaidan protest: Dynamics, causes, and aftermath. *Sociology Compass* vol. 11, no. 9, pp. 1-12. ISSN 1751-9020. DOI 10.1111/soc4.12502.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu: MUNI/A/1106/2018.

SEZNAM AUTORŮ / LIST OF AUTHORS**A**

Mgr. Armando ALFARO VALERO, Ph.D. - 583
 Ing. Henry Junior ANDERSON - 163, 177
 Mgr. Jefferson ARIAS GOMÉZ, Ph.D. - 583
 Ing. Peter ÁGH - 369

B

Ing. Eva BALÁŽOVÁ, Ph.D. - 361, 369
 Dorota BEDNARSKA-OLEJNICZAK, Ph.D. - 418
 Ing. Marie BEDNAŘÍKOVÁ, CSc. - 256
 Ing. Veronika BELIČKOVÁ - 500
 Mgr. Aleš BĚLOHRADSKÝ, MSc. - 85
 Mgr. Kristína BILKOVÁ, Ph.D. - 314
 prof. PhDr. RNDr. Martin BOLTIŽIAR, Ph.D. - 672
 Ing. Josef BOTLÍK - 434, 483
 Ing. Milena BOTLÍKOVÁ, Ph.D. - 434, 483
 Ing. Monika BUMBALOVÁ, Ph.D. - 361

C

Ing. Michal CIFRANIČ, Ph.D. - 185, 395
 David COLE, MFA, Ph.D. - 297

Č

Mgr. Ing. Tomáš ČERNĚNKO, Ph.D. - 781

D

doc. PhDr. Jolana DARULOVÁ, CSc. - 555
 Mgr. Emil DRÁPELA, Ph.D. - 281
 doc. RNDr. Alena DUBCOVÁ, Ph.D. - 516, 740
 doc. Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D. - 329
 Bc. Barbora DUTKOVÁ - 305
 doc. Ing. Antonín DVOŘÁK, CSc. - 477

F

doc. Ing. Mária FÁZIKOVÁ, CSc. - 272
 prof. Ing. Lúbia FERIANCOVÁ, Ph.D. - 449
 doc. Ing. Melánia FESZTEROVÁ, Ph.D. - 690
 Ing. Filip FLÁŠKA, Ph.D. - 194

G

Bc. Lenka GRAJCIAROVÁ - 462
 Ing. Jolana GUBALOVÁ, Ph.D. - 297
 Ing. Solomon GYAMFI - 163, 177

H

doc. Ing. Martina HALÁSKOVÁ, Ph.D. - 607
 doc. Ing. Renata HALÁSKOVÁ, Ph.D. - 732
 Ing. Iveta HAMARNEH, Ph.D. - 561
 Ing. Filip HAMPL - 345
 Ing. Eva HAMPLOVÁ, Ph.D. - 92
 Ing. Denisa HANÁČKOVÁ, Ph.D. - 185
 Mgr. Petra HENCELOVÁ - 314
 Mgr. Michal HLADKÝ - 169
 Ing. Petr HLAVÁČEK, Ph.D.
 Ing. Bc. Andrea HOLEŠINSKÁ, Ph.D. - 492
 Mgr. Irena HONSNEJMANOVÁ - 763
 Ing. Lucie HORÁČKOVÁ - 387
 Mgr. Radomíra HORNYÁK GREGÁŇOVÁ, Ph.D. - 264
 Ing. Michal HOŘÍNEK - 708
 Ing. Jana HRONCOVÁ VICIANOVÁ - 194
 Mgr. Jarmila HUDÁKOVÁ, Ph.D., MBA - 20, 146
 PhDr. Dana HÜBELOVÁ, Ph.D. - 708

CH

Ing. Markéta CHALOUPKOVÁ - 625
 Ing. Petra CHMIELOVÁ - 100, 657

J

Ing. Martina JAŇUROVÁ - 345, 625
 doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D. - 411

K

RNDr. Dominika KAISOVÁ - 539
 Ing. et Ing. Markéta KALÁBOVÁ, Ph.D. - 477
 Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D. - 153
 Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D. - 665
 Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D. - 194
 Ing. Miroslav KOPÁČEK - 387
 Ing. Marcela KORENKOVÁ, Ph.D. - 110
 doc. PhDr. Katarína KOŠTIALOVÁ, Ph.D. - 555
 Ing. Jana KOŠTÁLOVÁ, Ph.D. - 248, 256
 Ing. Sylvie KOTÍKOVÁ, Ph.D. - 78
 Martin KOVANIČ, M.A., Ph.D. - 403
 Ing. Jaroslav KOVÁRNÍK, Ph.D. - 92
 Ing. Alice KOZUMPLÍKOVÁ, Ph.D. - 708
 doc. Ing. Radoslav KOŽIAK - 297
 prof. Ing. Jiří KRAFT, CSc. - 11
 doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc. - 11
 Ing. Pavel KRAJÍČEK - 61
 Ing. Aneta KRAJÍČKOVÁ - 577
 Ing. et. Mgr. Ján KRÁLIK - 69
 RNDr. Hilda KRAMÁREKOVÁ, Ph.D. - 516

Mgr. Ondřej KREJČÍ - 763
 Mgr. Tomáš KREJČÍ - 665
 doc. RNDr. František KRÍŽAN, PhD. - 314
 doc. RNDr. Alfred KROGMANN, PhD. - 547
 Mgr. Ľuba KUBIŠOVÁ - 297
 Ing. Helena KUBÍČKOVÁ - 531
 doc. Ing. Gabriel KUCZMAN, Ph.D. - 449
 Ing. Tomáš KUČERA - 240
 Mgr. Jana KUČERÁKOVÁ - 740
 doc. RNDr. Josef KUNC, Ph.D. - 568

L

Ing. Michal LEVICKÝ, PhD. - 20, 53, 117
 Ing. Martina LITSCHMANNOVÁ, Ph.D. - 200
 Mgr. Ing. Martin LUŠTICKÝ, Ph.D. - 470

M

doc. Ing. Andrej MALACHOVSKÝ, PhD. - 508
 Ing. Radka MARČEKOVÁ, PhD. - 500, 508
 dr hab. Małgorzata MARKOWSKA, prof. UE - 46
 PaedDr. Milan MAROŠ, PhD. - 20, 146
 Mgr. Stanislav MARTINÁT, Ph.D. - 665
 Ing. Eudmila MAZÚCHOVÁ, PhD. - 523
 Ing. Lukáš MELECKÝ, Ph.D. - 37
 prof. RNDr. Eva MICHAELI, PhD. - 672
 Mgr. Dávid MIŠKO - 352
 Mgr. Josef MIŠKOVSKÝ, Ph.D. - 338
 Mgr. Jarmila MIŽIČKOVÁ - 117
 Mgr. Matej MOČKO - 539
 Mgr. Maciej Wojciech MOLAK - 426
 RNDr. František MURGAŠ, Ph.D. - 772
 doc. Ing. Mária MURRAY SVIDROŇOVÁ, PhD. - 297
 Ing. Martin MUSIL, Ph.D. - 470
 Ing. Nikoleta MUTHOVÁ - 616
 Ing. Vojtěch MÜLLNER - 786

N

doc. RNDr. Josef NAVRÁTIL, Ph.D. - 665
 RNDr. Gabriela NEDELOVÁ, PhD. - 194
 RNDr. Magdaléna NEMČÍKOVÁ, PhD. - 547
 PhDr. Jiří NESIBA, Ph.D. - 680
 RNDr. Jana NÉMETHOVÁ, PhD. - 690
 PhDr. Monika NOVÁ, Ph.D. - 749
 RNDr. Václav NOVÁK, Ph.D. - 61, 78
 Ing. Markéta NOVOTNÁ, Ph.D. - 462, 568

O

Jarosław OLEJNICZAK, PhD. - 418
 RNDr. Daša OREMUSOVÁ, PhD. - 547
 doc. RNDr. Dana ORSZÁGHOVÁ, CSc. - 264
 RNDr. Robert OSMAN, Ph.D. - 665

P

Mgr. Tadeáš PALA - 786
 RNDr. Bc. Šárka PALCROVÁ - 61
 Ing. Kristína PANČÍKOVÁ - 523
 doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, PhD. - 369
 Ing. Vilém PAŘIL, Ph.D. - 225, 232
 RNDr. Jozef PETRIKOVIČ - 597
 Ing. Zdenka PETRŮ - 477
 doc. Ing. Kamil PÍCHA, Ph.D. - 665
 Ing. Eva POLEDNÍKOVÁ, Ph.D. - 632
 Dominika POLEHŇA - 462
 Mgr. Michael PONDĚLÍČEK, Ph.D. - 455, 583
 doc. Ing. arch. Iva POSLUŠNÁ, Ph.D. - 455
 Ing. Viktor PROKOP, Ph.D. - 163

R

Ing. Oliver RAFAJ, PhD. - 781
 Ing. Soňa RASZKOVÁ - 138, 153
 doc. Ing. Štefan REHÁK, Ph.D. - 209, 781
 Ing. Ondřej REPÍK - 592
 Ing. Jana ROZMARINOVÁ - 717

S

Mgr. Viera SCHOLZOVÁ - 547
 Ing. Petra SCHWARZOVÁ - 200
 Ing. David SLAVATA, Ph.D. - 289
 doc. PhDr. Josef SMOLÍK, Ph.D., MBA, LL.M. - 680
 dr hab. Elżbieta SOBCZAK, prof. UE - 46
 doc. Ing. Michaela STANIČKOVÁ, Ph.D. - 28, 37
 doc. Ing. Jan STEJSKAL, Ph.D. - 177
 Ing. Pavel STRUHA - 455
 prof. Ing. Jan SUCHÁČEK, Ph.D. - 650
 RNDr. Vendula SVOBODOVÁ - 763
 Ing. Tomáš SÝKORA - 338

Š

doc. JUDr. Ing. Ján ŠEBO, PhD. - 500
 doc. Ing. Ľubica ŠEBOVÁ, PhD. - 500
 RNDr. Ondřej ŠERÝ, Ph.D. - 763
 Ing. Zdeněk ŠILHAN - 323
 doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D. - 455, 583
 Ing. Jaroslav ŠKRABAL - 442, 665
 Bc. Nikola ŠMÍDOVÁ - 754
 RNDr. Lucia ŠOLCOVÁ, PhD. - 597
 Ing. Nikola ŠTEFANIŠINOVÁ - 616
 Mgr. Pavla ŠTEFKOVIČOVÁ - 130
 Mgr. Michaela ŠTUBŇOVÁ - 20, 53
 Ing. Katarína ŠULAJOVÁ - 616

T

Bc. Ondřej TÁBORSKÝ - 248
doc. Ing. Juraj TEJ, PhD. - 352
Mgr. Petr TONEV, Ph.D. - 305
Ing. Dominika TÓTHOVÁ - 699
RNDr. Peter TREMBOŠ, PhD. - 516
RNDr. Miroslava TREMBOŠOVÁ, Ph.D. - 516
Ing. Kamila TUREČKOVÁ, Ph.D. - 100, 657
doc. Mgr. Ing. Michal TVRDOŇ, Ph.D. - 217

U

doc. RNDr. Marta URBANÍKOVÁ, CSc. - 20, 53
Ing. Jaroslav URMINSKÝ - 642

V

Mgr. Matúš VAGAŠ - 352
Ing. Maroš VALACH, PhD. - 185, 395
Ing. Lukáš VARECHA - 272

RNDr. Katarína VILINOVÁ, PhD. - 740
Nikola VITEKOVÁ - 240
prof. RNDr. Milan VITURKA, CSc. - 225, 232
doc. Ing. František VOJTECH, PhD. - 117
Mgr. Gréta VRBIČANOVÁ - 539
Mgr. Kateřina VYHNÁNKOVÁ - 338

W

Ing. Mirka WILDMANNOVÁ, Ph.D., MBA - 724

Z

Ing. Kristýna ZÁRUBOVÁ - 724
Ing. Pavel ZDRAŽIL, Ph.D. - 378
Mgr. Gabriel ZUBRICZKÝ, Ph.D. - 125

Ž

doc. Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D. - 138

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
Katedra regionální ekonomie a správy

**MUNI
ECON**

XXII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH
SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

Editoři:

Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.
doc. Ing. Vladimír Žítek, Ph.D.

Ediční rada:

P. Pirožek, V. Hyánek, E. Hýblová, P. Suchánek,
D. Němec, M. Matulová, M. Víturka

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
1., elektronické vydání, 2019

ISBN 978-80-210-9268-6

**MUNI
PRESS**